

**MASARYKOVA UNIVERZITA
EKONOMICKO-SPRÁVNÍ FAKULTA
KATEDRA REGIONÁLNÍ EKONOMIE A SPRÁVY**

**XVII. MEZINÁRODNÍ KOLOKVIUM
O REGIONÁLNÍCH VĚDÁCH**

SBORNÍK PŘÍSPĚVKŮ

Hustopeče, 18.–20. června 2014

Brno 2014

MASARYK UNIVERSITY
FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATION
DEPARTMENT OF REGIONAL ECONOMICS AND ADMINISTRATION

17TH INTERNATIONAL COLLOQUIUM
ON REGIONAL SCIENCES

CONFERENCE PROCEEDINGS

Hustopeče, June 18-20, 2014

Brno 2014

Editoři / Edited by:

Ing. Viktorie KLÍMOVÁ, Ph.D.

Ing. Vladimír ŽÍTEK, Ph.D.

(Masarykova univerzita / Masaryk University, Czech Republic)

Recenzenti / Reviewed by:

prof. RNDr. Viliam LAUKO, PhD.

(Univerzita Komenského v Bratislave / Comenius University in Bratislava, Slovak Republic)

doc. Ing. Markéta ŠUMPÍKOVÁ, Ph.D.

(Vysoká škola ekonomická v Praze / University of Economics, Prague, Czech Republic)

Technické zpracování / Technical processing:

Ing. Dominika TÓTHOVÁ

(Masarykova univerzita / Masaryk University, Czech Republic)

Vzor citace / Citation example:

AUTOR, A. Název článku. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *XVII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách. Sborník příspěvků*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. s. 1–5. ISBN 978-80-210-6840-7.

AUTHOR, A. Title of paper. In Klímová, V., Žítek, V. (eds.) *17th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. pp. 1–5. ISBN 978-80-210-6840-7.

OBSAH

OD KONCEPCIÍ LOKALIZÁCIE K ENDOGÉNNEMU REGIONÁLNEMU ROZVOJU	21
<i>prof. Ing. Jozef TVRDOŇ, PhD.</i>	
NĚKOLIK POZNÁMEK K CHÁPÁNÍ POJMŮ RŮST A ROZVOJ Z POHLEDU EKONOMICKÝCH VĚD	29
<i>doc. RNDr. Milan VITURKA, CSc.; Ing. Dominika TÓTHOVÁ</i>	
VYUŽITIE ZHLUKOVEJ ANALÝZY PRI SKÚMANÍ MEDZIREGIONÁLNYCH ROZDIELOV	37
<i>doc. Ing. Radoslav KOŽIAK, PhD.; Ing. Michal SUCHÝ; Ing. Alena KAŠČÁKOVÁ, PhD.; RNDr. Gabriela NEDELOVÁ, PhD.</i>	
NUTS 2 REGIONS CLASSIFICATION: COMPARISON OF CLUSTER ANALYSIS AND DEA METHOD	45
<i>Ing. Lukáš MELECKÝ; Ing. Michaela STANIČKOVÁ</i>	
MULTICRITERIA ANALYSIS OF REGIONAL DISPARITIES IN THE CONTEXT OF THE EU COHESION	54
<i>Ing. Eva POLEDNÍKOVÁ</i>	
VLIV ROZŠIŘOVÁNÍ EVROPSKÉ UNIE NA STUPEŇ DOSAHOVANÉ KONVERGENCE	62
<i>Ing. Petra APPLOVÁ</i>	
JSOU REGIONY ČR Z HLEDISKA MEZD A PLATŮ HOMOGENNÍ?	69
<i>doc. Ing. Ivana KRAFTOVÁ, CSc.; prof. Ing. Jiří KRAFT, CSc.</i>	
MEASURING THE EFFICIENCY OF EU13 NUTS 2 REGIONS BASED ON RCI APPROACH	76
<i>Ing. Michaela STANIČKOVÁ</i>	
REGIÓN VÝCHODNÉHO SLOVENSKA -SOCIOEKONOMICKÉ POSTAVENIE V SLOVENSKEJ REPUBLIKE A REGIONÁLNY ROZVOJ	85
<i>Mgr. Martin ANGELOVIČ, PhD.; Ing. Vladimír BENČ</i>	
REGIONÁLNE DISPARITY NA SLOVENSKU VO SVETLE SOCIOEKONOMICKÝCH UKAZOVATEĽOV	95
<i>RNDr. Slavomír BUCHER, PhD.</i>	
EKONOMICKÁ VÝKONNOSŤ VS. POPULÁCIA V JADRE A HUSTOTA ZAMESTNANOSTI V METROPOLITNÝCH OBLASTIACH KRAJÍN OECD	106
<i>Ing. Stanislav KOLOŠTA, PhD.; Ing. Paula BOLCÁROVÁ; Ing. Filip FLAŠKA, PhD.</i>	
KEY DRIVERS IN LIFECYCLE OF CZECH MACHINERY CLUSTER	113
<i>prof. Ing. Karel SKOKAN, Ph.D.</i>	
KLASTER AKO INOVATÍVNY PRVOK PODPORY MIESTNEHO A REGIONÁLNEHO ROZVOJA V OBLASTI OBNOVITEĽNÝCH ZDROJOV ENERGIE	120
<i>doc. Ing. Radoslav KOŽIAK, PhD.; Ing. Michal SUCHÝ</i>	
APLIKACE METODY VÍCEROZMĚRNÉ HODNOCENÍ KLASTROVÝCH INICIATIV	127
<i>Ing. Mgr. Petra MAREŠOVÁ, Ph.D.; prof. Ing. Kamil KUČA, Ph.D.</i>	
KREATÍVNE KLASTRE VO VIDIECKYCH OBLASTIACH – PRÍPADOVÁ ŠTÚDIA ZO SLOVENSKEJ REPUBLIKY	134
<i>Ing. Katarína MELICHOVÁ; doc. Ing. Mária FÁZIKOVÁ, CSc.</i>	
KONKURENCIESCHOPNOSŤ REGIÓNOV A PRIAME ZAHRANIČNÉ INVESTÍCIE	143
<i>Ing. Barbora GONTKOVIČOVÁ, PhD.; Ing. Rastislav RUČINSKÝ, PhD.</i>	

HODNOCENÍ VLIVU PŘÍMÝCH ZAHRANIČNÍCH INVESTIC NA ROZVOJ VYBRANÝCH REGIONŮ	150
<i>Mgr. Monika CHOBOTOVÁ, Ph.D.</i>	
VÝVOJ PRIAMÝCH ZAHRANIČNÝCH INVESTÍCIÍ VO VYBRANÝCH REGIÓNOCH	157
<i>Ing. Elena ŠIRÁ, PhD.; Ing. Mariana DUBRAVSKÁ, PhD.</i>	
FOREIGN DIRECT INVESTMENT FROM THE INDUSTRY ZONE ALPKA AND ITS IMPACT ON THE REGION LABOUR MARKET	164
<i>Ing. Sylvie KOTÍKOVÁ</i>	
REGIONAL POLICY OF THE EUROPEAN UNION, INNOVATION AND NEW MODELS OF ENDOGENOUS GROWTH	171
<i>Ing. Petr JIRÍČEK</i>	
EKONOMICKÁ VÝKONNOST A VÝZKUMNÁ AKTIVITA JAKO VÝZNAMNÝ FAKTOR EKONOMICKÉ ODOLNOSTI REGIONŮ	179
<i>Ing. Ondřej SVOBODA, Ph.D.; Bc. Tereza KLEMENTOVÁ</i>	
VÝZKUMNÝ POTENCIÁL KRAJŮ ČR	186
<i>Ing. Lucie KOVÁCSOVÁ</i>	
ANALÝZA VYBRANÝCH UKAZOVATEĽOV ROZVOJA INOVATÍVNEHO PROSTREDIA V SR A ČR	194
<i>Ing. Mariana DUBRAVSKÁ, PhD.; Ing. Elena ŠIRÁ, PhD.</i>	
REGIONÁLNÍ INOVAČNÍ SYSTÉMY A FAKTORY JEJICH ÚSPĚCHU	201
<i>Ing. Viktorie KLÍMOVÁ, Ph.D.</i>	
VLIV INOVAČNÍHO POTENCIÁLU NA ROZVOJ ŽIVOTNÍCH PODMÍNEK OBYVATELSTVA ZEMÍ STŘEDNÍ A VÝCHODNÍ EVROPY	209
<i>Ing. Pavel ZDRAŽIL</i>	
POSTOJ MSP MORAVSKOSLEZSKÉHO KRAJE A ŽILINSKO-SPRÁVNÍHO KRAJE KE ZNALOSTEM A INOVACÍM	217
<i>Dr. Ing. Marie GABRYŠOVÁ; prof. Ing. Jozef VODÁK PhD.</i>	
HODNOCENÍ LIDSKÝCH ZDROJŮ V DEMOGEOGRAFICKÉM KONTEXTU – VYBRANÉ VÝSLEDKY SHLUKOVÉ ANALÝZY OKRESŮ ČESKÉ REPUBLIKY	224
<i>PhDr. Dana HŮBELOVÁ, Ph.D.</i>	
LIDSKÉ ZDROJE JAKO POTENCIÁL REGIONÁLNÍHO ROZVOJE – KOMPARACE DLE EKONOMICKÉ AKTIVITY NA ÚROVNI KRAJŮ ČESKÉ REPUBLIKY	231
<i>Bc. Monika HAVELKOVÁ; doc. Ing. arch. Vladimíra ŠILHÁNKOVÁ, Ph.D.</i>	
ANALÝZA PODNIKATELSKÉHO PROSTŘEDÍ	239
<i>Ing. Milena BOTLÍKOVÁ; Ing. Josef BOTLÍK</i>	
EMPLOYING HIGHLY SKILLED PROFESSIONALS IN MULTINATIONAL CORPORATIONS	247
<i>Ing. Renata ČUHLOVÁ, BA (Hons)</i>	
VZDELÁVANIE V KREATÍVNYCH ODVETVIACH V NITRIANSKOM KRAJI	254
<i>doc. Ing. Mária FÁZIKOVÁ, CSc.; Ing. Marcela CHRENEKOVÁ, PhD.; Ing. Katarína MELICHOVÁ; Ing. Barbora BABJAKOVÁ, PhD.</i>	
VPLYV REGIONÁLNÝCH ROZDIELNOSTÍ NA MOŽNOSTĚ VZDELÁVANIA SA ZAMESTNANCOV V PODNIKU	264
<i>Ing. Marcela KORENKOVÁ, PhD.</i>	
SELFMANAGEMENT V KREATÍVNOM PRIEMYSLE	270
<i>Ing. Janka BERESECKÁ, PhD.</i>	

REGIONÁLNÍ ROZLOŽENÍ STŘEDOŠKOLSKÝCH TECHNICKÝCH OBORŮ V ČESKÉ REPUBLICE	278
<i>doc. Ing. Ivana KRAFTOVÁ, CSc.; Bc. Adéla LAGUSOVÁ</i>	
ROLE OF LOCAL GOVERNMENT IN SUPPORTING LOCAL SOCIAL CAPITAL	286
<i>doc. Ing. Dana ŠVIHLOVÁ, Ph.D.; Mgr. Luboslava KUBIŠOVÁ</i>	
SWAZKOVÉ ŠKOLY: PERSPEKTIVA K ZACHOVÁNÍ VENKOVSKÝCH ŠKOL?	293
<i>Ing. Zuzana KHENDRICHE TRHLÍNOVÁ, Ph.D.; JUDr. Marek STARÝ, Ph.D.</i>	
SPOLUPRÁCE PODNIKŮ, ŠKOL A VEŘEJNÉ SPRÁVY PŘI PLÁNOVÁNÍ LIDSKÝCH ZDROJŮ V PLZEŇSKÉM KRAJI PRO OBDOBÍ 2014–2020	299
<i>Ing. Lukáš KAŇKA; doc. RNDr. Jiří JEŽEK, Ph.D.</i>	
ZHODNOCENÍ PODPORY VYSOKOŠKOLSKÉHO VZDĚLÁVÁNÍ V RÁMCI OP VZDĚLÁVÁNÍ PRO KONKURENCESCHOPNOST	306
<i>RNDr. Jana KOUŘILOVÁ, Ph.D.; Ing. Jana FOLKOVÁ</i>	
POSTAVENÍ OBYVATEL MORAVSKOSLEZSKA A OPOLSKÉHO VOJVODSTVÍ V RÁMCI SKUPINY ČESKÝCH A POLSKÝCH REGIONŮ SOUDRŽNOSTI	319
<i>doc. Ing. Pavel TULEJA, Ph.D.; Ing. Karin GAJDOVÁ</i>	
SPECIALIZACE, PROSTOROVÁ KONCENTRACE A DIVERZIFIKACE V ČESKÝCH A SLOVENSKÝCH KRAJÍCH	326
<i>Ing. Vladimír ŽÍTEK, Ph.D.</i>	
ROZKLAD REGIONÁLNÍ MÍRY NEZAMĚSTNANOSTI NA PŘÍKLADU ČESKÉ REPUBLIKY	332
<i>doc. Mgr. Ing. Michal TVRDOŇ, Ph.D.</i>	
ANALÝZA TRHU PRÁCE V OBDOBÍ NEFUNKČNÍHO INFORMAČNÍHO SYSTÉMU O OBCÍCH ČR (NA PŘÍKLADU OBCÍ OKRESŮ BRUNTÁL A JESENÍK)	339
<i>Mgr. Zdeněk OPRAVIL; doc. RNDr. Václav TOUŠEK, CSc.</i>	
CHARACTERISTICS OF THE LABOUR MARKET IN THE REGION OF SOUTH BOHEMIA	347
<i>Ing. Jaroslav VRCHOTA, Ph.D.; Ing. Monika BŘEZINOVÁ, Ph.D.</i>	
DISCRIMINATION IN THE LABOR MARKET IN THE REGION OF SOUTH BOHEMIA	355
<i>Ing. Jaroslav VRCHOTA, Ph.D.; Ing. Monika ŠVÁROVÁ; Bc. Klára KUBEŠOVÁ</i>	
VYUŽÍVANIE FLEXIBILNÝCH FORIEM PRÁCE NA SLOVENSKU PODĽA ÚDAJOV Z VÝBEROVÉHO ZISŤOVANIA PRACOVNÝCH SÍL	362
<i>Ing. Erika LAPINOVÁ, Ph.D.</i>	
REGIONÁLNÍ ROZVOJ ČR VE VZTAHU K EU	371
<i>prof. RNDr. René WOKOUN, CSc.</i>	
THE ROLE OF THE MANAGEMENT OF THE EUROPEAN COMMISSION AT SHAPING THE EU REGIONAL POLICY	378
<i>prof. Ing. Mária URAMOVÁ, Ph.D.; PhDr. Marian ŠUPLATA, Ph.D.</i>	
HODNOCENÍ ÚČELNOSTI ROZVOJOVÝCH PROJEKTŮ: TEORETICKÁ A METODOLOGICKÁ VÝCHODISKA A PRAKTICKÁ APLIKACE	385
<i>doc. RNDr. Milan VITURKA, CSc.</i>	
THE INFLUENCE OF THE HORIZONTAL REDISTRIBUTION MECHANISM UNDER THE GENERAL SUBSIDY UPON THE FINANCIAL SITUATION OF VOIVODESHIPS IN POLAND – STUDY RESULTS	393
<i>Jarosław OLEJNICZAK, Ph.D.</i>	

ZÁVISLOST MEZI ÚČINNOSTÍ A ÚČELNOSTÍ PROJEKTŮ - PŘÍPAD ROP JV	402
<i>Ing. Petr HALÁMEK, Ph.D.; Ing. Richard VESELÝ</i>	
SIGNIFICANCE OF EU FUNDS IN THE CREATION OF SPORT AND RECREATION INFRASTRUCTURE IN POLAND IN THE CONTEXT OF THE COHESION POLICY	409
<i>Jadwiga BIEGAŃSKA; Stefania ŚRODA-MURAWSKA; Elżbieta GRZELAK-KOSTULSKA</i>	
REGIONAL DISPARITIES IN USE OF FUNDS FROM OPERATIONAL PROGRAM ENVIRONMENT IN THE CZECH REPUBLIC	417
<i>Ing. Veronika ŠRANKOVÁ</i>	
VEŘEJNÁ PODPORA MALÁ A LOKÁLNÍ	425
<i>Ing. Radka MICHLOVÁ</i>	
JIHOMORAVSKÝ A MORAVSKOSLEZSKÝ KRAJ V CELOSTÁTNÍM TELEVIZNÍM ZPRAVODAJSTVÍ: VYBRANÉ ASPEKTY	429
<i>doc. Ing. Jan SUCHÁČEK, Ph.D.; Ing. Václav FRIEDRICH, Ph.D.; Ing. Petr SEĎA, Ph.D.; Ing. Tereza BENÍŠKOVÁ</i>	
MARKETINGU MIEST A REGIÓNOV NA SLOVENSKU	436
<i>doc. PhDr. Oľga BOČÁKOVÁ, PhD.; PhDr. Marcel LINCÉNYI, PhD.</i>	
NOVÉ TRENDY ONLINE MARKETINGOVÉ KOMUNIKACE JAKO PROSTŘEDEK PRO ZVYŠOVÁNÍ ATRAKTIVITY MĚST A OBCÍ V MORAVSKOSLEZSKÉM KRAJI	441
<i>Ing. Martin KLEPEK</i>	
THE CORPORATE ENVIRONMENT OF MUNICIPALITIES	447
<i>Ing. Miroslava VAŠTIKOVÁ; Ing. Kateřina MATUŠÍNSKÁ, Ph.D.</i>	
VEŘEJNÉ SLUŽBY Z POHLEDU UŽIVATELE	454
<i>Ing. Svatava NUNVÁŘOVÁ, Ph.D.</i>	
POSTAVENIE OBECNÉHO ZASTUPITEĽSTVA V OBCIACH SLOVENSKA	462
<i>Ing. Ivana GECÍKOVÁ, PhD.</i>	
VNÍMANIE ETIKY VOLENÝCH A VÝKONNÝCH PREDSTAVITEĽOV MIESTNEJ SAMOSPRÁVY Z POHLADU OBYVATEĽOV	468
<i>doc. Ing. Viera PAPCUNOVÁ, PhD.</i>	
BONITA OBCE AKO DETERMINANT ROZVOJA	477
<i>prof. Ing. Elena ŽARSKA, CSc.; Ing. Veronika FERČÍKOVÁ</i>	
MOŽNOSTI HODNOCENÍ ZADLUŽENOSTI OBCÍ NA PŘÍKLADU OBCÍ JIHOMORAVSKÉHO KRAJE	485
<i>Ing. Irena OPLUŠTILOVÁ, Ph.D.</i>	
FINANČNÁ AUTONÓMIA MIESTNYCH SAMOSPRÁV V REGIÓNOCH SLOVENSKEJ REPUBLIKY	496
<i>Ing. Filip FLÁŠKA, PhD.; Ing. Stanislav KOLOŠTA, PhD.; Ing. Paula BOLCÁROVÁ</i>	
VYBRANÉ OTÁZKY PÔSOBENIA PODNIKOV S MAJETKOVOU ÚČASŤOU MIEST	504
<i>Ing. Monika BUMBALOVÁ, PhD.; Ing. Eva BALÁŽOVÁ, PhD.</i>	
FINANCOVÁNÍ MEZIOBECNÍ SPOLUPRÁCE V ČESKÉM KRUMLOVĚ	511
<i>Ing. Jiří DUŠEK, Ph.D.</i>	
PODPORA ROZVOJE MEZIOBECNÍ SPOLUPRÁCE V ČR	517
<i>Ing. Marek JETMAR, Ph.D.</i>	
ÚZEMNÍ VYMEZENÍ REGIONŮ V ČESKÉ REPUBLICE VE VZTAHU K REFORMĚ VEŘEJNÉ SPRÁVY	526
<i>doc. JUDr. Ing. Radek JURČÍK, Ph.D.</i>	

VYBRANÉ SOCIOEKONOMICKÉ CHARAKTERISTIKY MIKROREGIONU RAJHRADSKO	532
<i>Bc. Iva DVOŘÁKOVÁ</i>	
PODMÍNKY A ŠANCE SOCIÁLNÍ KOHEZE V MÍSTNÍ AKČNÍ SKUPINĚ	539
<i>Mgr. Eliška NOVOTNÁ, Ph.D.; Ing. Jiří VOPÁTEK, Ph.D.</i>	
VLIV INSTITUCIONÁLNÍHO PROSTŘEDÍ NA IMPLEMENTACI MÍSTNÍ AGENDY 21	546
<i>Ing. Zuzana KHENDRICHE TRHLÍNOVÁ, Ph.D.; Ing. Jacqueline VOCHOZKOVÁ</i>	
DLUHOVÁ PROBLEMATIKA JAKO PŘEDMĚT PLÁNOVÁNÍ SOCIÁLNÍ POLITIKY NA REGIONÁLNÍ ÚROVNI A ROLE VEŘEJNÉ SPRÁVY V TOMTO PROCESU	553
<i>Mgr. Jan MANDYS, Ph.D.; Mgr. Michaela NOSKOVÁ</i>	
HODNOTOTVORNÉ PROCESY V ODVETVÍ KULTÚRY	561
<i>doc. Ing. Mária FAZIKOVÁ, CSc.; Ing. Martin MARIŠ, Ph.D.; Ing. Lubica MAJSTRÍKOVÁ</i>	
THE ROLE OF NON-PROFIT ORGANIZATIONS IN A REGIONAL DEVELOPMENT IN A CONTEXT OF SOCIAL COHESION: THE CASE OF ICELAND	567
<i>Ing. Mária SVIDROŇOVÁ, Ph.D.</i>	
ZÁHRADNÁ A KRAJINNÁ ARCHITEKTÚRA – ŠPECIFICKÉ ODVETVIE KREATÍVNEJ EKONOMIKY	574
<i>doc. Ing. Jana JARÁBKOVÁ, Ph.D.; Ing. Katarína MELICHOVÁ; Ing. Lubica MAJSTRÍKOVÁ</i>	
HODNOTOVÝ REŤAZEC ZÁHRADNEJ ARCHITEKTÚRY V REGIÓNE	583
<i>doc. Ing. Viera PETRÁŠOVÁ, CSc.; prof. Ing. Lubica FERIANCOVÁ, Ph.D.</i>	
HODNOCENÍ HROZEB SPOJENÝCH S DOPADY KLIMATICKÉ ZMĚNY NA MĚSTA A REGIONY	589
<i>doc. Ing. arch. Vladimíra ŠILHÁNKOVÁ, Ph.D.; Mgr. Michael PONDĚLÍČEK, Ph.D.</i>	
HODNOCENÍ DOPADŮ DÁLNIC A RYCHLOSTNÍCH SILNIC Z HLEDISKA NÁROKŮ NA ZÁBOR LESA	596
<i>Ing. Vilém PŘIL</i>	
FAKTORY REVITALIZACE BROWNFIELDŮ V ČESKÉ REPUBLICE	605
<i>RNDr. Robert OSMAN; RNDr. Bohumil FRANTÁL; RNDr. Josef KUNC, Ph.D.; Mgr. Petr KLUSÁČEK, Ph.D.; Mgr. Stanislav MARTINÁT</i>	
ANALÝZA MOŽNOSTÍ REGENERACE BROWNFIELDS: PŘÍKLAD LIBERECKÉHO KRAJE	613
<i>Ing. Jakub ČERNÍK; RNDr. Josef KUNC, Ph.D.</i>	
BROWNFIELDY V KARVINĚ: PŘÍLEŽITOST NEBO HROZBA?	621
<i>Mgr. Stanislav MARTINÁT; Bc. Kateřina CYROŇOVÁ; Mgr. Petr DVOŘÁK, Ph.D.; Mgr. Petr KLUSÁČEK, Ph.D.</i>	
ROLE OF BROWNFIELDS REGENERATION IN CONTEMPORARY REGIONAL POLICY	632
<i>prof. PhDr. Karel LACINA, DrSc.</i>	
DISKUZE O ENERGETICKÝCH ÚSPORÁCH A POTENCIÁLNÍ OHROŽENÍ ENERGETICKOU CHUDOBOU NA ÚROVNI BYTOVÉHO DOMU (PŘÍPADOVÁ STUDIE LIDICKÁ, BRNO, ČESKÁ REPUBLIKA)	637
<i>Mgr. Petr KLUSÁČEK, Ph.D.; Mgr. Tomáš KREJČÍ; Mgr. Stanislav MARTINÁT</i>	
OBNOVITELNÉ ZDROJE ENERGIE A ZAMĚSTNANOST V ČESKÉ REPUBLICE	645
<i>Mgr. Petr DVOŘÁK, Ph.D.; Mgr. Stanislav MARTINÁT</i>	

NOVÁ ENERGETICKÁ KRAJINA: VYMEZENÍ NA ZÁKLADĚ LOKALIZACE VYBRANÝCH OBNOVITELNÝCH ZDROJŮ (PŘÍPADOVÁ STUDIE ČESKÁ REPUBLIKA)	651
<i>Mgr. Eva NOVÁKOVÁ</i>	
NOVÉ DOBÝVACÍ PROSTORY V REGIONÁLNÍ STRUKTUŘE ČR	660
<i>doc. RNDr. Irena SMOLOVÁ, Ph.D.; Mgr. Milada DUŠKOVÁ</i>	
RŮST POČTU OBYVATEL V ZÁZEMÍ KRAJSKÝCH MĚST V ČR V LETECH 2001-2011	669
<i>Mgr. Lukáš NEVĚDĚL, Ph.D.; Bc. Jakub PAŘIL</i>	
NĚKOLIK ÚVODNÍCH POZNÁMEK K PROBLEMATICE INSTITUCIONALIZACE METROPOLITNÍCH OBLASTÍ V KONTEXTU VÝVOJE URBANIZACE V ČESKÉ REPUBLICE	677
<i>Ing. Petr ŠAŠINKA</i>	
SOUVISLOSTI SUBURBANIZAČNÍCH TENDENCÍ OBCÍ V ZÁZEMÍ MĚSTA PARDUBICE	683
<i>Ing. Martin MAŠTÁLKA, Ph.D.; Bc. Nikola VALÍKOVÁ</i>	
PROSTOROVÁ DIFERENCIACE DEMOGRAFICKÉHO VÝVOJE: PŘÍKLAD OKRESŮ BRUNTÁL, TRUTNOV A HODONÍN	690
<i>Ing. Ondřej PETR</i>	
TRANSFORMAČNÍ PROCESY POST-SOCIALISTICKÝCH MĚST A PANELOVÝCH SÍDLIŠŤ VE STŘEDNÍ EVROPĚ Z POHLEDU MÍSTNÍCH OBYVATEL	701
<i>Ing. Petr HLAVÁČEK, Ph.D.</i>	
PŘÍČINY VZNIKU MIGRACE A REFLEXE SOUVISEJÍCÍCH TEORIÍ	708
<i>Ing. Milan PALÁT, Ph.D.</i>	
A CONTRIBUTION TO HUMAN GEOGRAPHICAL REGIONALISATION OF THE CZECH REPUBLIC AT THE MEZZO LEVEL	715
<i>doc. RNDr. Marián HALÁS, Ph.D.; Mgr. Pavel KLAPKA, Ph.D.; Mgr. Petr TONEV, Ph.D.</i>	
INNER STRUCTURE OF FUNCTIONAL REGION: THEORETICAL ASPECTS	722
<i>Mgr. Martin ERLEBACH; Mgr. Pavel KLAPKA, Ph.D.; doc. RNDr. Marián HALÁS, Ph.D.; Mgr. Petr TONEV, Ph.D.</i>	
COST-OF-ILLNESS STUDIE – PŘEHLED LITERATURY	728
<i>Ing. Dominika TÓTHOVÁ</i>	
ZMĚNY VE SPÁDOVOSTI DO ZDRAVOTNICKÝCH ZAŘÍZENÍ V BRNĚNSKÉ AGLOMERACI	735
<i>RNDR. Jaroslav MARYÁŠ, CSc.</i>	
VÝVOJ VELKOPLOŠNÉHO MALOOBCHODU OLOMOUCE A VÝZKUM NÁKUPNÍHO CHOVÁNÍ	740
<i>doc. RNDr. Zdeněk SZCZYRBA, Ph.D.; Mgr. David FIEDOR</i>	
CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY AS A TOOL FOR SUSTAINABLE REGIONAL DEVELOPMENT: A CASE STUDY IN MORAVIAN-SILESIA AND ZLÍN REGION	749
<i>Ing. Pavel ADÁMEK, Ph.D.</i>	
REGIONAL DISPARITIES IN PRODUCTIVITY OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES IN THE FOOD INDUSTRY	757
<i>Ing. Martina NOVOTNÁ, Ph.D.; Ing. Tomáš VOLEK, Ph.D.; Ing. Jiří ALINA, Ph.D.</i>	
INTERNATIONAL MARKETING IN BUSINESS PRACTICE OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES	764
<i>Ing. Zdeněk BEDNARČÍK, Ph.D., MBA.</i>	

THE STAKEHOLDER APPROACH TO IMPLEMENTATION OF TOURISM DEVELOPMENT STRATEGY	770
<i>Mgr. Ing. Martin LUŠTICKÝ; Ing. Michal NOVÁK; Ing. Pavel ŠVANDA</i>	
POLITIKA CESTOVNÍHO RUCHU V ČR V LETECH 2007–2013 A JEJÍ OČEKÁVANÉ MOŽNOSTI V LETECH 2014–2020	777
<i>doc. RNDr. Jiří VYSTOUPIL, CSc.; Ing. Martin ŠAUER, Ph.D.</i>	
GOALS OF TOURISM DEVELOPMENT IN SLOVAKIA IN THE CONTEXT OF REGIONAL DEVELOPMENT AND SELECTED TOURISM MARKETS	787
<i>doc. Ing. Andrej MALACHOVSKÝ, PhD.</i>	
TOURISM DESTINATION GOVERNANCE V KONTEXTU TEORETICKÝCH POZNATKŮ	796
<i>Ing. Andrea HOLEŠINSKÁ, Ph.D.; Bc. Markéta NOVOTNÁ</i>	
REGIONÁLNÍ DISPARITY NUTS III – DÍLČÍ ANALÝZA NÁVŠTĚVNOSTI	802
<i>Ing. Josef BOTLÍK</i>	
VÝVOJ CESTOVNÍHO RUCHU V ČESKÉ REPUBLICE	811
<i>Ing. Libuše MĚRTLOVÁ, Ph.D.; Veronika SMITH</i>	
VYBRANÉ NÁSTROJE PODPORY CESTOVNÍHO RUCHU V JIHOČESKÉM KRAJI	817
<i>Ing. Pavla BRŮŽKOVÁ</i>	
EKONOMICKÉ DOPADY VINAŘSKÉHO CESTOVNÍHO RUCHU V TURISTICKÉ OBLASTI LEDNICKO-VALTICKÝ AREÁL	824
<i>Ing. Martin ŠAUER, Ph.D.; Ing. Ondřej REPÍK</i>	
CYKLOTURISTIKA V REGIONÁLNOM ROZVOJI CESTOVNÉHO RUCHU NITRIANSKEHO SAMOSPRÁVNEHO KRAJA	835
<i>RNDr. Hilda KRAMÁREKOVÁ, PhD.; doc. RNDr. Alena DUBCOVÁ, CSc.; RNDr. Jana NĚMETHOVÁ, PhD.; RNDr. Gabriela REPASKÁ, PhD.</i>	
JIHLAVA – TŘEBÍČ – RAABS CYCLE PATH: THE CHALLENGE OF REGION DEVELOPMENT	842
<i>RNDr. Aleš RUDA, Ph.D.; RNDr. Hana SVOBODOVÁ, Ph.D.</i>	
TOURISM IN THE CONDITION OF SMALL FAMILY FIRMS OF A SELECTED REGION IN SLOVAKIA	849
<i>prof. Ing. Bohuslava MIHALČOVÁ, PhD.; doc. PhDr. Mária ANTOŠOVÁ, PhD.; prof. Ing. Adriana CSIKÓSOVÁ, CSc.</i>	
BROWNFIELDS A ROZVOJ CESTOVNÍHO RUCHU – NÁVŠTĚVNICKÉ PREFERENCE NA PŘÍKLADU MĚSTA BRNA	857
<i>Mgr. Tomáš KREJČÍ; Mgr. Stanislav MARTINÁT; Mgr. Petr KLUSÁČEK, Ph.D.; Klára TOCHÁČKOVÁ</i>	
PODMÍNKY PRO ROZVOJ KONGRESOVÉHO TURISMU V MORAVSKOSLEZSKÉM KRAJI	866
<i>Ing. Miroslava KOSTKOVÁ Ph.D.; Ing. Milena BOTLÍKOVÁ</i>	
VLIV KONÁNÍ VELETRHŮ NA SEKTOR UBYTOVACÍCH SLUŽEB V BRNĚ	874
<i>Bc. Šárka FRÁNKOVÁ</i>	
KNOWLEDGE OF REGIONAL BRANDS IN MORAVIAN-SILESIA REGION	880
<i>Ing. Michal STOKLASA; doc. Ing. Halina STARZYCZNA, Ph.D.; Ing. Kateřina MATUŠÍNSKÁ, Ph.D.</i>	
REGIONÁLNÍ GASTRONOMIE V MORAVSKOSLEZSKÉM KRAJI JAKO PROSTŘEDEK PRO PODPORU CESTOVNÍHO RUCHU	887
<i>doc. PaedDr. Peter ČUKA, Ph.D.; Mgr. Klára VÁCLAVÍNKOVÁ</i>	

APPLICATION OF REVISED BLOOM'S TAXONOMY IN THE BRANCH OF TOURISM	895
<i>Mgr. Taťána KARÁSKOVÁ, M. A.</i>	
CULTURAL TOURISM AND WORLD HERITAGE	901
<i>Ing. Patrik KAJZAR, Ph.D.</i>	
GLOBAL POLITICS: DEMOCRATIC PRACTICE AND THE THREAT LOGIC WITHIN AND BEYOND THE TRANSATLANTIC REGION	907
<i>Mgr. Getnet TAMENE, PhD.; doc. PhDr. Olga BOČÁKOVÁ, PhD.</i>	
JIHOAMERICKÝ REGION A JEHO INTEGRAČNÍ PROCES: PŘÍPADOVÁ STUDIE UNASUR A MOŽNOSTI VYUŽITÍ POZNATKŮ Z EVROPSKÉ INTEGRACE	913
<i>Mgr. Martin HRABÁLEK, Ph.D.</i>	
VLIV DOPADŮ OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ NA REGIONÁLNÍ ROZVOJ: PŘÍPADOVÁ STUDIE DOPADŮ OZBROJENÉHO KONFLIKTU V SÝRII NA LIBANON	919
<i>Mgr. Eva TATEROVÁ, M.A.</i>	
ZMĚNA REGIONÁLNÍCH DISPARIT V JIHOAFRICKÉ REPUBLICCE SE ZAVEDENÍM NOVÉ ÚSTAVY	925
<i>Bc. Ivo VÁLKA</i>	

CONTENT

SINCE THE CONCEPTS OF LOCALIZATION TO THE ENDOGENOUS REGIONAL DEVELOPMENT	21
<i>prof. Ing. Jozef TVRDOŇ, PhD.</i>	
A FEW REMARKS ON UNDERSTANDING OF THE TERMS OF GROWTH AND DEVELOPMENT FROM THE PERSPECTIVES OF ECONOMIC SCIENCES	29
<i>doc. RNDr. Milan VITURKA, CSc.; Ing. Dominika TÓTHOVÁ</i>	
USE OF CLUSTER ANALYSIS IN THE INVESTIGATION OF REGIONAL DISPARITIES	37
<i>doc. Ing. Radoslav KOŽIAK, PhD.; Ing. Michal SUCHÝ; Ing. Alena KAŠČÁKOVÁ, PhD.; RNDr. Gabriela NEDELOVÁ, PhD.</i>	
NUTS 2 REGIONS CLASSIFICATION: COMPARISON OF CLUSTER ANALYSIS AND DEA METHOD	45
<i>Ing. Lukáš MELECKÝ; Ing. Michaela STANIČKOVÁ</i>	
MULTICRITERIA ANALYSIS OF REGIONAL DISPARITIES IN THE CONTEXT OF THE EU COHESION	54
<i>Ing. Eva POLEDNÍKOVÁ</i>	
EFFECT OF EU ENLARGEMENT ON THE LEVEL OF ACHIEVED CONVERGENCE	62
<i>Ing. Petra APPLOVÁ</i>	
ARE THE CZECH REGIONS IN TERMS OF WAGES AND SALARIES HOMOGENEOUS?	69
<i>doc. Ing. Ivana KRAFTOVÁ, CSc.; prof. Ing. Jiří KRAFT, CSc.</i>	
MEASURING THE EFFICIENCY OF EU13 NUTS 2 REGIONS BASED ON RCI APPROACH	76
<i>Ing. Michaela STANIČKOVÁ</i>	
REGION OF EASTERN SLOVAKIA - SOCIOECONOMIC STATUS IN THE SLOVAK REPUBLIC AND REGIONAL DEVELOPMENT	85
<i>Mgr. Martin ANGELOVIČ, PhD.; Ing. Vladimír BENČ</i>	
REGIONAL DISPARITIES OF SLOVAKIA BASED ON SOCIOECONOMIC INDICATORS	95
<i>RNDr. Slavomír BUCHER, PhD.</i>	
ECONOMIC PERFORMANCE VS. THE CORE POPULATION AND THE EMPLOYMENT DENSITY IN METROPOLITAN AREAS OF THE OECD COUNTRIES	106
<i>Ing. Stanislav KOLOŠTA, PhD.; Ing. Paula BOLCÁROVÁ; Ing. Filip FLAŠKA, PhD.</i>	
KEY DRIVERS IN LIFECYCLE OF CZECH MACHINERY CLUSTER	113
<i>prof. Ing. Karel SKOKAN, Ph.D.</i>	
CLUSTER AS AN INNOVATIVE ELEMENT OF LOCAL AND REGIONAL DEVELOPMENT IN THE FIELD OF RENEWABLE ENERGY SOURCES	120
<i>doc. Ing. Radoslav KOŽIAK, PhD.; Ing. Michal SUCHÝ</i>	
APPLICATION OF MULTIDIMENSIONAL EVALUATION METHOD OF CLUSTER INITIATIVES	127
<i>Ing. Mgr. Petra MAREŠOVÁ, Ph.D.; prof. Ing. Kamil KUČA, Ph.D.</i>	
CREATIVE CLUSTERS IN RURAL AREAS – A CASE STUDY FROM SLOVAKIA	134
<i>Ing. Katarína MELICHOVÁ; doc. Ing. Mária FAZIKOVÁ, CSc.</i>	

REGIONAL COMPETITIVENESS AND FOREIGN DIRECT INVESTMENT	143
<i>Ing. Barbora GONTKOVIČOVÁ, PhD.; Ing. Rastislav RUČINSKÝ, PhD.</i>	
EVALUATION OF THE EFFECT OF FDI ON DEVELOPMENT OF SELECTED REGIONS	150
<i>Mgr. Monika CHOBOTOVÁ, Ph.D.</i>	
DEVELOPMENT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENTS IN SELECTED COUNTRIES	157
<i>Ing. Elena ŠIRÁ, PhD.; Ing. Mariana DUBRAVSKÁ, PhD.</i>	
FOREIGN DIRECT INVESTMENT FROM THE INDUSTRY ZONE ALPKA AND ITS IMPACT ON THE REGION LABOUR MARKET	164
<i>Ing. Sylvie KOTÍKOVÁ</i>	
REGIONAL POLICY OF THE EUROPEAN UNION, INNOVATION AND NEW MODELS OF ENDOGENOUS GROWTH	171
<i>Ing. Petr JIŘÍČEK</i>	
ECONOMIC PERFORMANCE AND RESEARCH ACTIVITY AS AN IMPORTANT FACTOR OF ECONOMIC RESILIENCE OF REGION	179
<i>Ing. Ondřej SVOBODA, Ph.D.; Bc. Tereza KLEMENTOVÁ</i>	
RESEARCH POTENTIAL OF THE CZECH REGIONS	186
<i>Ing. Lucie KOVÁCSOVÁ</i>	
THE ANALYSIS OF THE CHOSEN INDICATORS OF THE INNOVATIVE ENVIRONMENT DEVELOPMENT IN THE SLOVAK REPUBLIC AND IN THE CZECH REPUBLIC	194
<i>Ing. Mariana DUBRAVSKÁ, PhD.; Ing. Elena ŠIRÁ, PhD.</i>	
REGIONAL INNOVATION SYSTEMS AND FACTORS OF THEIR SUCCESS	201
<i>Ing. Viktorie KLÍMOVÁ, Ph.D.</i>	
THE INFLUENCE OF INNOVATION POTENTIAL ON LIVING CONDITIONS DEVELOPMENT OF CENTRAL AND EASTERN EUROPEAN COUNTRIES POPULATION	209
<i>Ing. Pavel ZDRAŽIL</i>	
THE APPROACH TO KNOWLEDGE AND INNOVATION OF SMES OF MORAVSKOSLEZSKÝ REGION AND OF ŽILINA-ADMINISTRATIVE REGION	217
<i>Dr. Ing. Marie GABRYŠOVÁ; prof. Ing. Jozef VODÁK PhD.</i>	
EVALUATION OF HUMAN RESOURCES IN DEMO-GEOGRAPHICAL CONTEXT – CLUSTER ANALYSIS OF THE DISTRICTS OF THE CZECH REPUBLIC	224
<i>PhDr. Dana HÜBELOVÁ, Ph.D.</i>	
HUMAN RESOURCES AS A POTENTIAL REGIONAL DEVELOPMENT – COMPARISON ACCORDING ECONOMIC ACTIVITY AT THE LEVEL OF REGIONS OF THE CZECH REPUBLIC	231
<i>Bc. Monika HAVELKOVÁ; doc. Ing. arch. Vladimíra ŠILHÁNKOVÁ, Ph.D.</i>	
ANALYSIS OF THE BUSINESS ENVIRONMENT	239
<i>Ing. Milena BOTLÍKOVÁ; Ing. Josef BOTLÍK</i>	
EMPLOYING HIGHLY SKILLED PROFESSIONALS IN MULTINATIONAL CORPORATIONS	247
<i>Ing. Renata ČUHLOVÁ, BA (Hons)</i>	
EDUCATION IN CREATIVE INDUSTRIES IN THE NITRA REGION	254
<i>doc. Ing. Mária FÁZIKOVÁ, CSc.; Ing. Marcela CHRENEKOVÁ, PhD.; Ing. Katarína MELICHOVÁ; Ing. Barbora BABJAKOVÁ, PhD.</i>	

INFLUENCE OF THE REGIONAL DIFFERENCES ON THE POSSIBILITIES OF EDUCATION OF EMPLOYEES IN THE COMPANY	264
<i>Ing. Marcela KORENKOVÁ, PhD.</i>	
SELF MANAGEMENT IN THE CREATIVE INDUSTRIES	270
<i>Ing. Janka BERESECKÁ, PhD.</i>	
REGIONAL DISTRIBUTION OF SECONDARY TECHNICAL FIELDS IN THE CZECH REPUBLIC	278
<i>doc. Ing. Ivana KRAFTOVÁ, CSc.; Bc. Adéla LAGUSOVÁ</i>	
ROLE OF LOCAL GOVERNMENT IN SUPPORTING LOCAL SOCIAL CAPITAL	286
<i>doc. Ing. Dana ŠVIHLOVÁ, PhD.; Mgr. Luboslava KUBIŠOVÁ</i>	
ASSOCIATED SCHOOLS: THE PERSPECTIVE OF THE PRESERVATION OF THE SCHOOLS IN SMALL RURAL COMMUNITIES?	293
<i>Ing. Zuzana KHENDRICHE TRHLÍNOVÁ, Ph.D.; JUDr. Marek STARY, Ph.D.</i>	
THE COOPERATION BETWEEN ENTERPRISES, EDUCATIONAL INSTITUTIONS AND PUBLIC ADMINISTRATION IN HUMAN RESOURCE PLANNING IN THE PILSEN REGION FOR THE PERIOD 2014–2020	299
<i>Ing. Lukáš KAŇKA; doc. RNDr. Jiří JEŽEK, Ph.D.</i>	
EVALUATION OF THE HIGHER EDUCATION SUPPORT WITHIN THE OPERATIONAL PROGRAMME EDUCATION FOR COMPETITIVENESS	306
<i>RNDr. Jana KOUŘILOVÁ, Ph.D.; Ing. Jana FOLKOVÁ</i>	
POSITION OF THE POPULATION OF REGION MORAVSKOSLEZSKO AND OPOLSKIE VOIVODESHIP WITHIN GROUPS OF CZECH AND POLISH COHESION REGIONS	319
<i>doc. Ing. Pavel TULEJA, Ph.D.; Ing. Karin GAJDOVÁ</i>	
SPECIALISATION, SPATIAL CONCENTRATION AND DIVERSIFICATION IN CZECH AND SLOVAK REGIONS	326
<i>Ing. Vladimír ŽÍTEK, Ph.D.</i>	
DECOMPOSITION OF THE REGIONAL UNEMPLOYMENT RATE: THE CASE OF THE CZECH REPUBLIC	332
<i>doc. Mgr. Ing. Michal TVRDOŇ, Ph.D.</i>	
ANALYSIS OF LABOUR MARKET DURING THE PERIOD OF NON-FUNCTIONAL INFORMATION SYSTEM COMMUNITIES CZECH REPUBLIC (THE EXAMPLE OF THE BRUNTÁL AND JESENÍK DISTRICTS)	339
<i>Mgr. Zdeněk OPRAVIL; doc. RNDr. Václav TOUŠEK, CSc.</i>	
CHARACTERISTICS OF THE LABOUR MARKET IN THE REGION OF SOUTH BOHEMIA	347
<i>Ing. Jaroslav VRCHOTA, Ph.D.; Ing. Monika BŘEZINOVÁ, Ph.D.</i>	
DISCRIMINATION IN THE LABOR MARKET IN THE REGION OF SOUTH BOHEMIA	355
<i>Ing. Jaroslav VRCHOTA, Ph.D.; Ing. Monika ŠVÁROVÁ; Bc. Klára KUBEŠOVÁ</i>	
THE USE OF FLEXIBLE FORMS OF WORK IN SLOVAKIA ACCORDING TO THE LABOUR FORCE SURVEY	362
<i>Ing. Erika LAPINOVÁ, PhD.</i>	
REGIONAL DEVELOPMENT OF THE CZECH REPUBLIC IN RELATION TO THE EUROPEAN UNION	371
<i>prof. RNDr. René WOKOUN, CSc.</i>	

THE ROLE OF THE MANAGEMENT OF THE EUROPEAN COMMISSION AT SHAPING THE EU REGIONAL POLICY	378
<i>prof. Ing. Mária URAMOVÁ, Ph.D.; PhDr. Marian ŠUPLATA, Ph.D.</i>	
ASSESSMENT OF EFFECTIVENESS OF DEVELOPMENT PROJECTS: THE THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FRAMEWORK AND PRACTICAL APPLICATION	385
<i>doc. RNDr. Milan VITURKA, CSc.</i>	
THE INFLUENCE OF THE HORIZONTAL REDISTRIBUTION MECHANISM UNDER THE GENERAL SUBSIDY UPON THE FINANCIAL SITUATION OF VOIVODESHIPS IN POLAND – STUDY RESULTS	393
<i>Jarosław OLEJNICZAK, Ph.D.</i>	
DEPENDENCY OF EFFICIENCY AND EFFECTIVENESS IN THE REGIONAL DEVELOPMENT PROJECTS - CASE ROP SE	402
<i>Ing. Petr HALÁMEK, Ph.D.; Ing. Richard VESELÝ</i>	
SIGNIFICANCE OF EU FUNDS IN THE CREATION OF SPORT AND RECREATION INFRASTRUCTURE IN POLAND IN THE CONTEXT OF THE COHESION POLICY	409
<i>Jadwiga BIEGAŃSKA; Stefania ŚRODA-MURAWSKA; Elżbieta GRZELAK-KOSTULSKA</i>	
REGIONAL DISPARITIES IN USE OF FUNDS FROM OPERATIONAL PROGRAM ENVIRONMENT IN THE CZECH REPUBLIC	417
<i>Ing. Veronika ŠRANKOVÁ</i>	
STATE AID LOCAL AND SMALL	425
<i>Ing. Radka MICHLOVÁ</i>	
SOUTH MORAVIAN AND MORAVIAN-SILESIA REGION IN NATIONAL TV REPORTING: SELECTED ASPECTS	429
<i>doc. Ing. Jan SUCHÁČEK, Ph.D.; Ing. Václav FRIEDRICH, Ph.D.; Ing. Petr SEĎA, Ph.D.; Ing. Tereza BENÍŠKOVÁ</i>	
MARKETING OF CITIES AND REGIONS IN THE SLOVAK REPUBLIC	436
<i>doc. PhDr. Oľga BOČÁKOVÁ, Ph.D.; PhDr. Marcel LINCÉNYI, Ph.D.</i>	
NEW TRENDS IN ONLINE MARKETING COMMUNICATION AS A TOOL FOR INCREASING ATTRACTIVENESS OF MUNICIPALITIES IN MORAVIAN-SILESIA REGION	441
<i>Ing. Martin KLEPEK</i>	
THE CORPORATE ENVIRONMENT OF MUNICIPALITIES	447
<i>Ing. Miroslava VAŠTIKOVÁ; Ing. Kateřina MATUŠÍNSKÁ, Ph.D.</i>	
PUBLIC SERVICES – USER VIEW	454
<i>Ing. Svatava NUNVÁŘOVÁ, Ph.D.</i>	
THE POSITION OF MUNICIPAL COUNCIL IN MUNICIPALITIES IN SLOVAKIA	462
<i>Ing. Ivana GECÍKOVÁ, Ph.D.</i>	
PERCEPTIONS OF ETHICS OF ELECTED AND EXECUTIVE REPRESENTATIVES OF LOCAL SELF - GOVERNMENT FROM THE VIEWPOINT OF INHABITANTS	468
<i>doc. Ing. Viera PAPCUNOVÁ, Ph.D.</i>	
MUNICIPAL CREDITWORTHINESS AS A DETERMINANT OF DEVELOPMENT	477
<i>prof. Ing. Elena ŽARSKA, CSc.; Ing. Veronika FERČÍKOVÁ</i>	
MUNICIPAL INDEBTEDNESS ASSESSMENT IN THE SOUTHERN-MORAVIAN REGION	485
<i>Ing. Irena OPLUŠTILOVÁ, Ph.D.</i>	

FINANCIAL AUTONOMY OF LOCAL GOVERNMENTS IN THE SLOVAK REPUBLIC BY REGIONS	496
<i>Ing. Filip FLÁŠKA, Ph.D.; Ing. Stanislav KOLOŠTA, Ph.D.; Ing. Paula BOLCÁROVÁ</i>	
SELECTED ISSUES OF ENTERPRISES WITH THE MUNICIPAL PROPERTY SHARE	504
<i>Ing. Monika BUMBALOVÁ, Ph.D.; Ing. Eva BALÁŽOVÁ, Ph.D.</i>	
FINANCING OF INTERMUNICIPAL COOPERATION IN CESKY KRUMLOV	511
<i>Ing. Jiří DUŠEK, Ph.D.</i>	
SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF INTER-MUNICIPAL COOPERATION IN THE CZECH REPUBLIC	517
<i>Ing. Marek JETMAR, Ph.D.</i>	
DEFINITION OF REGIONS IN THE CZECH REPUBLIC IN RELATION TO PUBLIC ADMINISTRATIVE REFORM	526
<i>doc. JUDr. Ing. Radek JURČÍK, Ph.D.</i>	
SELECTED SOCIO-ECONOMIC CHARACTERISTICS OF THE MICROREGION OF RAJHRADSKO	532
<i>Bc. Iva DVORÁKOVÁ</i>	
THE CONDITIONS AND OPPORTUNITY FOR SOCIAL COHESION IN LOCAL ACTION GROUPS	539
<i>Mgr. Eliška NOVOTNÁ, Ph.D.; Ing. Jiří VOPÁTEK, Ph.D.</i>	
THE IMPACT OF INSTITUTIONAL ENVIRONMENT TO THE LOCAL AGENDA 21 IMPLEMENTATION	546
<i>Ing. Zuzana KHENDRICHE TRHLÍNOVÁ, Ph.D.; Ing. Jacqueline VOCHOZKOVÁ</i>	
THE DEBT ISSUE AS THE SUBJECT OF SOCIAL POLICY PLANNING AT THE REGIONAL LEVEL AND ROLE OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THIS PROCESS	553
<i>Mgr. Jan MANDYS, Ph.D.; Mgr. Michaela NOSKOVÁ</i>	
VALUE GENERATING PROCESSES IN THE CULTURAL SECTOR	561
<i>doc. Ing. Mária FÁZIKOVÁ, CSc.; Ing. Martin MARIŠ, Ph.D.; Ing. Ľubica MAJSTRÍKOVÁ</i>	
THE ROLE OF NON-PROFIT ORGANIZATIONS IN A REGIONAL DEVELOPMENT IN A CONTEXT OF SOCIAL COHESION: THE CASE OF ICELAND	567
<i>Ing. Mária SVIDROŇOVÁ, Ph.D.</i>	
GARDEN AND LANDSCAPE ARCHITECTURE - SPECIFIC SECTOR OF CREATIVE ECONOMY	574
<i>doc. Ing. Jana JARÁBKOVÁ, Ph.D.; Ing. Katarína MELICHOVÁ; Ing. Ľubica MAJSTRÍKOVÁ</i>	
VALUE CHAIN OF GARDEN ARCHITECTURE IN THE REGION	583
<i>doc. Ing. Viera PETRÁŠOVÁ, CSc.; prof. Ing. Ľubica FERIANCOVÁ, Ph.D.</i>	
THREATS ASSESSMENT OF CLIME CHANGE IMPACT INTO CITIES AND REGIONS	589
<i>doc. Ing. arch. Vladimíra ŠILHÁNKOVÁ, Ph.D.; Mgr. Michael PONDĚLÍČEK, Ph.D.</i>	
ENVIRONMENTAL IMPACT EVALUATION OF HIGHWAYS AND EXPRESSWAYS IN VIEW OF FOREST APPROPRIATION	596
<i>Ing. Vilém PAŘIL</i>	
FACTORS REVITALIZATION OF BROWNFIELDS IN THE CZECH REPUBLIC	605
<i>RNDr. Robert OSMAN; RNDr. Bohumil FRANTÁL; RNDr. Josef KUNC, Ph.D.; Mgr. Petr KLUSÁČEK, Ph.D.; Mgr. Stanislav MARTINÁT</i>	

ANALYSIS OF BROWNFIELDS REGENERATION OCCASIONS: LIBERECKÝ REGION EXAMPLE	613
<i>Ing. Jakub ČERNÍK; RNDr. Josef KUNC, Ph.D.</i>	
BROWNFIELDS IN KARVINÁ: OPPORTUNITY OR THREAT?	621
<i>Mgr. Stanislav MARTINÁT; Bc. Kateřina CYROŇOVÁ; Mgr. Petr DVOŘÁK, Ph.D.; Mgr. Petr KLUSÁČEK, Ph.D.</i>	
ROLE OF BROWNFIELDS REGENERATION IN CONTEMPORARY REGIONAL POLICY	632
<i>prof. PhDr. Karel LACINA, DrSc.</i>	
DISCUSSION ABOUT ENERGY SAVINGS AND POTENTIAL THREATS OF ENERGY POVERTY AT THE LEVEL OF THE RESIDENTIAL HOUSE (CASE STUDY LIDICKÁ, BRNO, CZECH REPUBLIC)	637
<i>Mgr. Petr KLUSÁČEK, Ph.D.; Mgr. Tomáš KREJČÍ; Mgr. Stanislav MARTINÁT</i>	
RENEWABLE ENERGY AND EMPLOYMENT IN THE CZECH REPUBLIC	645
<i>Mgr. Petr DVOŘÁK, Ph.D.; Mgr. Stanislav MARTINÁT</i>	
NEW ENERGY LANDSCAPE: SPATIAL DELIMITATION BASED ON THE LOCATION OF SELECTED RENEWABLE SOURCES (CASE STUDY AREA – CZECH REPUBLIC)	651
<i>Mgr. Eva NOVÁKOVÁ</i>	
NEW MINING AREAS IN THE REGIONAL STRUCTURE OF THE CZECH REPUBLIC	660
<i>doc. RNDr. Irena SMOLOVÁ, Ph.D.; Mgr. Milada DUŠKOVÁ</i>	
POPULATION GROWTH IN THE HINTERLAND REGIONAL CITIES IN THE CZECH REPUBLIC IN 2001-2011	669
<i>Mgr. Lukáš NEVĚDĚL, Ph.D.; Bc. Jakub PAŘIL</i>	
SOME INTRODUCTORY REMARKS ON INSTITUTIONALIZATION OF METROPOLITAN AREAS IN THE CONTEXT OF URBANIZATION DEVELOPMENT IN THE CZECH REPUBLIC	677
<i>Ing. Petr ŠAŠINKA</i>	
CONTEXTS OF SUBURBAN TRENDS IN THE PARDUBICE REGION	683
<i>Ing. Martin MAŠTÁLKA, Ph.D.; Bc. Nikola VALÍKOVÁ</i>	
SPATIAL DIFFERENTIATION OF DEMOGRAPHIC DEVELOPMENT: THE CASE OF BRUNTÁL, TRUTNOV AND HODONÍN DISTRICTS	690
<i>Ing. Ondřej PETR</i>	
TRANSFORMATION PROCESSES OF POST-SOCIALIST CITIES AND HOUSING ESTATES IN CENTRAL EUROPE FROM THE PERSPECTIVE OF LOCAL PEOPLE	701
<i>Ing. Petr HLAVÁČEK, Ph.D.</i>	
THE CAUSES OF MIGRATION INITIATION AND REFLECTIONS ON RELATED THEORIES	708
<i>Ing. Milan PALÁT, Ph.D.</i>	
A CONTRIBUTION TO HUMAN GEOGRAPHICAL REGIONALISATION OF THE CZECH REPUBLIC AT THE MEZZO LEVEL	715
<i>doc. RNDr. Marián HALÁS, Ph.D.; Mgr. Pavel KLAPKA, Ph.D.; Mgr. Petr TONEV, Ph.D.</i>	
INNER STRUCTURE OF FUNCTIONAL REGION: THEORETICAL ASPECTS	721
<i>Mgr. Martin ERLEBACH; Mgr. Pavel KLAPKA, Ph.D.; doc. RNDr. Marián HALÁS, Ph.D.; Mgr. Petr TONEV, Ph.D.</i>	
COST-OF-ILLNESS STUDY – LITERATURE OVERVIEW	728
<i>Ing. Dominika TÓTHOVÁ</i>	

CHANGES IN THE CATCHMENT AREAS OF MEDICAL FACILITIES IN BRNO AGGLOMERATION	735
<i>RNDR. Jaroslav MARYÁŠ, CSc.</i>	
DEVELOPMENT OF LARGE-SCALE RETAIL IN OLOMOUC AND SHOPPING BEHAVIOUR RESEARCH	740
<i>doc. RNDR. Zdeněk SZCZYRBA, Ph.D.; Mgr. David FIEDOR</i>	
CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY AS A TOOL FOR SUSTAINABLE REGIONAL DEVELOPMENT: A CASE STUDY IN MORAVIAN-SILESIA AND ZLÍN REGION	749
<i>Ing. Pavel ADÁMEK, Ph.D.</i>	
REGIONAL DISPARITIES IN PRODUCTIVITY OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES IN THE FOOD INDUSTRY	757
<i>Ing. Martina NOVOTNÁ, Ph.D.; Ing. Tomáš VOLEK, Ph.D.; Ing. Jiří ALINA, Ph.D.</i>	
INTERNATIONAL MARKETING IN BUSINESS PRACTICE OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES	764
<i>Ing. Zdeněk BEDNARČÍK, Ph.D., MBA.</i>	
THE STAKEHOLDER APPROACH TO IMPLEMENTATION OF TOURISM DEVELOPMENT STRATEGY	770
<i>Mgr. Ing. Martin LUŠTICKÝ; Ing. Michal NOVÁK; Ing. Pavel ŠVANDA</i>	
TOURISM POLICY IN THE CZECH REPUBLIC IN 2007-2013 AND THE PROSPECTIVE OPPORTUNITIES IN THE YEARS 2014-2020	777
<i>doc. RNDR. Jiří VYSTOUPIL, CSc.; Ing. Martin ŠAUER, Ph.D.</i>	
GOALS OF TOURISM DEVELOPMENT IN SLOVAKIA IN THE CONTEXT OF REGIONAL DEVELOPMENT AND SELECTED TOURISM MARKETS	787
<i>doc. Ing. Andrej MALACHOVSKÝ, PhD.</i>	
TOURISM DESTINATION GOVERNANCE IN THE THEORETICAL CONTEXT	796
<i>Ing. Andrea HOLEŠINSKÁ, Ph.D.; Bc. Markéta NOVOTNÁ</i>	
REGIONAL DISPARITIES NUTS III - PARTIAL ANALYSIS OF TURNOUT	802
<i>Ing. Josef BOTLÍK</i>	
DEVELOPMENT OF TOURISM IN THE CZECH REPUBLIC	811
<i>Ing. Libuše MĚRTLOVÁ, Ph.D.; Veronika SMITH</i>	
SELECTED INSTRUMENTS OF SUPPORT FOR TOURISM IN THE SOUTH BOHEMIA REGION	817
<i>Ing. Pavla BRŮŽKOVÁ</i>	
ECONOMIC IMPACTS OF WINE TOURISM IN THE TOURIST AREA OF LEDNICE-VALTICE AREA	824
<i>Ing. Martin ŠAUER, Ph.D.; Ing. Ondřej REPÍK</i>	
BICYCLE TOURING IN REGIONAL DEVELOPMENT OF THE NITRA SELF-GOVERNING REGION	835
<i>RNDR. Hilda KRAMÁREKOVÁ, PhD.; doc. RNDR. Alena DUBCOVÁ, CSc.; RNDR. Jana NĚMETHOVÁ, PhD.; RNDR. Gabriela REPASKÁ, PhD.</i>	
JIHLAVA – TŘEBÍČ – RAABS CYCLE PATH: THE CHALLENGE OF REGION DEVELOPMENT	842
<i>RNDR. Aleš RUDA, Ph.D.; RNDR. Hana SVOBODOVÁ, Ph.D.</i>	

TOURISM IN THE CONDITION OF SMALL FAMILY FIRMS OF A SELECTED REGION IN SLOVAKIA	849
<i>prof. Ing. Bohuslava MIHALČOVÁ, Ph.D.; doc. PhDr. Mária ANTOŠOVÁ, Ph.D.; prof. Ing. Adriana CSIKÓSOVÁ, CSc.</i>	
BROWNFIELDS AND TOURISM DEVELOPMENT – VISITORS’ PREFERENCES EXAMPLED ON BRNO CITY	857
<i>Mgr. Tomáš KREJČÍ; Mgr. Stanislav MARTINÁT; Mgr. Petr KLUSÁČEK, Ph.D.; Klára TOCHÁČKOVÁ</i>	
OPTIONS FOR DEVELOPMENT OF CONGRESS TOURISM IN THE MORAVIAN SILESIA REGION	866
<i>Ing. Miroslava KOSTKOVÁ Ph.D.; Ing. Milena BOTLÍKOVÁ</i>	
THE IMPACT OF TRADE FAIRS ON THE ACCOMODATION SECTOR IN BRNO	874
<i>Bc. Šárka FRÁNKOVÁ</i>	
KNOWLEDGE OF REGIONAL BRANDS IN MORAVIAN-SILESIA REGION	880
<i>Ing. Michal STOKLASA; doc. Ing. Halina STARZYCZNA, Ph.D.; Ing. Kateřina MATUŠÍNSKÁ, Ph.D.</i>	
REGIONAL GASTRONOMY AS A MEANS TO PROMOTE TOURISM IN THE MORAVIAN-SILESIA REGION	887
<i>doc. PaedDr. Peter ČUKA, Ph.D.; Mgr. Klára VÁCLAVÍNKOVÁ</i>	
APPLICATION OF REVISED BLOOM’S TAXONOMY IN THE BRANCH OF TOURISM	895
<i>Mgr. Taťána KARÁSKOVÁ, M. A.</i>	
CULTURAL TOURISM AND WORLD HERITAGE	901
<i>Ing. Patrik KAJZAR, Ph.D.</i>	
GLOBAL POLITICS: DEMOCRATIC PRACTICE AND THE THREAT LOGIC WITHIN AND BEYOND THE TRANSATLANTIC REGION	907
<i>Mgr. Getnet TAMENE, Ph.D.; doc. PhDr. Oľga BOČÁKOVÁ, Ph.D.</i>	
SOUTH AMERICAN REGION AS AN INTEGRATION PROCESS: CASE STUDY OF UNASUR AND THE POSSIBILITY OF APPLICATION OF THE THEORIES OF EUROPEAN INTEGRATION	913
<i>Mgr. Martin HRABÁLEK, Ph.D.</i>	
THE IMPACTS OF ARMED CONFLICTS ON REGIONAL DEVELOPMENT: A CASE STUDY OF IMPACTS OF ARMED CONFLICT IN SYRIA ON LEBANON	919
<i>Mgr. Eva TATEROVÁ, M.A.</i>	
THE CHANGE OF REGIONAL DISPARITIES IN SOUTH AFRICA AFTER IMPLEMENTATION OF NEW CONSTITUTION	925
<i>Bc. Ivo VÁLKA</i>	

ÚVOD

Vážená kolegyně, vážený kolego, před sebou máte sborník příspěvků z XVII. mezinárodního kolokvia o regionálních vědách. Letošní kolokvium se uskutečnilo 18. - 20. června v malém městečku Hustopeče na jižní Moravě. Místo našeho setkání je dáno nejen blízkostí Brna, kde sídlí Masarykova univerzita, ale rovněž svou strategickou polohou na pomezí České republiky a Slovenska. Právě problematika rozvoje českých a slovenských regionů je stěžejním tématem diskutovaným na kolokviu. Ve sborníku tak naleznete 121 článků od 179 autorů, které se zabývají úrovní a možnostmi zvyšování socio-ekonomické vyspělosti regionů, podporou regionálního rozvoje, významem lidského potenciálu, ekologickým aspektům rozvoje a problematikou hospodaření a řízení obcí a krajů. Pozornost je věnována také evropské integraci a regionální politice Evropské unie, která významně ovlivňuje rozvoj českých a slovenských regionů. Doufáme, že jak osobní diskuse na kolokviu, tak tento sborník příspěvků Vás obohatí o nové a cenné poznatky a přinese Vám inspiraci a motivaci pro další práci a výzkum.

Je nám ctí, že i v letošním roce je partnerem kolokvia Regionální rada regionu soudržnosti Jihovýchod. Prostřednictvím Regionálního operačního programu Jihovýchod přispívá Rada za pomoci evropských dotací k účelnému rozvoji Jihomoravského kraje a Kraje Vysočina. Podpora je směřována do oblasti dopravy, cestovního ruchu a rozvoje měst a obcí regionu a činnost Rady je v této souvislosti hodnocena odbornou veřejností jako velmi úspěšná. Regionální rada je pro nás také důležitým partnerem, se kterým spolupracujeme i v oblasti vzdělávání a odborné přípravy studentů.

Tímto sborníkem bychom Vás současně rádi pozvali na XVIII. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách, které je plánované na červen 2015 a opět se uskuteční v Jihomoravském kraji.

INTRODUCTION

Dear colleagues,
You are holding the proceedings of the 17th International Colloquium on Regional Sciences. This year the colloquium was held in a small town called Hustopeče in South Moravia in June 18–20. This place has been chosen for its vicinity of Brno, where the Masaryk University is settled, as well as its strategic location between the Czech Republic and Slovakia. The issue of Czech and Slovak regional development is the crucial topic of the colloquium. The proceedings present 121 papers by 179 authors; the papers deal with the level and the possible enhancement of the social and economic development of the regions, support for regional development, the significance of human potential, ecological aspects of the development, and the issue of municipal and regional management and economy. Attention is also devoted to European integration and European Union regional policy, which significantly affect the development of Czech and Slovak regions. We hope that the personal discussions at the colloquium and these proceedings will provide you with new valuable knowledge as well as inspiration and motivation for your further work and research. We are honoured that even in this year the Regional Council of the South-East Cohesion Region has agreed to partner the colloquium. The Regional Council uses European subsidies to support the development of the South Moravian and the Vysočina Regions through the Regional Operation Program South-East. The support is mainly directed to transport, tourism and development of towns and villages in regions; the activities of the Regional Council have been evaluated by the professional public as very successful. The Regional Council is an important partner, who we cooperate with also in the fields of education and professional preparation of students.

We would also like to invite you to the 18th International Colloquium on Regional Sciences, which is planned for June 2015 and will take place in the South Moravian Region again.

Viktorie Klímová
Vladimír Žitek
(editoři/editors)

OD KONCEPCIÍ LOKALIZÁCIE K ENDOGÉNNEMU REGIONÁLNEMU ROZVOJU

SINCE THE CONCEPTS OF LOCALIZATION TO THE ENDOGENOUS REGIONAL DEVELOPMENT

PROF. ING. JOZEF TVRDOŇ, PH.D.

Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja | *Dep. of Public Administration and Reg. Development*
Národohospodárska fakulta | *Faculty of National Economy*
Ekonomická univerzita v Bratislave | *University of Economics in Bratislava*
✉ *Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava, Slovak Republic*
E-mail: jozef.tvrdon@euba.sk

Anotácia

Príspevok sa zaoberá teoretickými prístupmi k rozvoju v priestore. Poukazuje na význam teoretických prístupov, ktoré vysvetľovali vývoj v priestore a osobitne poukazuje na vývoj myslenia v druhej polovici 20-ého storočia až po súčasnosť. Vývoj teoretického myslenia hodnotí z hľadiska vývoja usporiadania priestoru od koncepcií lokalizácie k endogénnemu regionálnemu rozvoju. Ďalej sa príspevok zaoberá vývojom prístupov k endogénnemu regionálnemu rozvoju z pohľadu podpory inovácií.

Kľúčové slová

rozvoj v priestore, koncepcie lokalizácie, endogénny regionálny rozvoj, podpora inovácií v endogénnom regionálnom rozvoji

Annotation

The document deals with theoretical approaches about spatial development. It is focused on significance of theoretical approaches to explain the spatial evolution and especially draws attention to the development of thought in the second half of 20-century to the present. Development of theoretical thinking evaluated in terms of the spatial development from the concept of localization to the endogenous regional development. Furthermore, the document deals with evaluation of approaches to the endogenous regional development in terms of innovation support.

Key words

spatial development, concept of localization, endogenous regional development, innovation support in endogenous regional development

JEL classification: R11

1. Úvod

Regionálny rozvoj podľa neoklasickej alebo keynesovskej koncepcie je vyvolaný predovšetkým vonkajšími impulzmi, pričom veľkú úlohu má lokalizácia pobočiek podnikov, prílev kapitálu, know-how, ako aj existencia vhodnej infraštruktúry a finančná motivácia, ktoré sa uskutočňujú prostredníctvom vplyvov politiky na nadregionálnej úrovni, ako je príslušný štát alebo Európska únia. V sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch sa v niektorých štúdiách poukazovalo na obmedzenú účinnosť a krátku trvanlivosť týchto stratégií. Kritizovaná bola najmä lokalizačná stratégia na základe nasledujúcich charakteristík:

- nepriaznivé štrukturálne efekty (lokalizácie odvetví so štandardizovanou výrobou a externou kontrolou);

- vytvorenie pracovných miest s nízkymi požiadavkami na kvalifikáciu;
- krátke trvanie lokalizovaných podnikov a vysoká konjunkturálna závislosť vytvorených pracovných miest;
- nízka vnútroregionálna prepojenosť a multiplikačné účinky;
- existencia „zbytočných výdavkov“.

Slabý úspech uvedených stratégií a nižší potenciál mobilných podnikov v priemyselných krajinách vzhľadom na globalizáciu hospodárstva ovplyvnili na konci sedemdesiatych rokov v mnohých krajinách novú orientáciu rozvoja v priestore. Napriek rozdielnym prejavom obsahujú tieto prístupy spoločnú výraznú orientáciu na endogénny potenciál konkrétnych regiónov. Pokiaľ neoklasický prístup a stratégia pólov rastu stavajú do popredia mobilitu faktorov, a predovšetkým efekty lokalizácie podnikov v regióne, endogénne prístupy si kladú otázku, či faktory a zdroje existujúce v regióne sa budú môcť čo najlepšie využiť a aká je konkurencia schopnosť všetkých aktérov ovplyvňovať rozvoj na lokálnej úrovni. To súvisí s druhom vyrábaných produktov, výrobnou technológiou a organizáciou produkcie, preto má kvalita prostredia významnú úlohu.

2. Endogénny regionálny rozvoj

V ostatnom období má významné miesto v rozvoji koncepcia, zameraná na podporu komplexných procesov, nazývaných ako „rozvoj zdola“, „endogénny rozvoj“ alebo „bottom up“. Pritom je to do určitej miery protiklad koncepcií rozvoja, zameraných na jeho usmerňovanie a iniciovanie zhora. I keď je potrebné uviesť, že v reálnych rozvojových procesoch ide o ich vzájomnú kombináciu.

Mnohé štúdie sa opierajú o skúsenosti lokálnych inštitúcií, zdôrazňujú úlohy zaniatených miestnych účastníkov pre formovanie a udržovanie rozvoja. Zdôrazňuje sa najmä prístup k lokálnemu rozvoju:

- ako k *dlhodobému procesu* a to s istou mierou zanietenia, ktorú je možné udržať desať i viac rokov jedine tak, že účastníci tohto procesu sú na ňom priamo zainteresovaní,
- vychádza z vlastného *vnútorného pochopenia* lokálnych komparatívnych výhod,
- jeho stratégie sa neustále *adaptujú a prispôbujú* v súlade so zmenami potrieb a možností v rámci lokálnej ekonomiky”.¹

Táto stratégia sa zameriava na to, aby vyriešila regionálne problémy prostredníctvom využitia potenciálu existujúceho v regióne a rešpektovania jeho špecifik. Posilnením regionálneho riadenia „zdola“ sa spája očakávanie zvýšiť hospodársku, kultúrnu a politickú samostatnosť. Táto stratégia rozvoja bola sformulovaná na konci sedemdesiatych a začiatkom osemdesiatych rokov ako protiklad lokalizačnej stratégii a použila sa predovšetkým v periférnych regiónoch. Vzhľadom na toto negatívne vymedzenie nepredstavujú ani tak vlastnú koherentnú koncepciu, ale ide skôr o zostavenie princípov regionálnej a lokálnej politiky, ktoré boli sformulované, aby zabránili chybám stratégie orientovanej na mobilitu. Najdôležitejšie princípy sú (Maier, Tödtling, 1998):

- Regionálny rozvoj sa nechápe len ako hospodársky rozvoj, ale aj ako kvalitatívne zlepšenie štruktúry hospodárstva a životných podmienok. Mal by zlepšiť predovšetkým postavenie problémových skupín a mal by byť prispôbený sociálno-ekonomickým, prírodným a kultúrnym charakteristickým znakom regiónu.
- Regionálni aktéri by mali byť schopní orientovať a kontrolovať proces rozvoja na vlastné ciele. Zahŕňa to schopnosť úspešne sa prispôbiť zmeneným rámcovým podmienkam vlastnými silami. Dôležitými prvkami sú inovačná schopnosť v širšom zmysle a kolektívny proces učenia sa. Navyše sa za podstatnú bude považovať široká účasť miestnych a regionálnych záujmových skupín a prechod úloh a rozhodovacích právomocí na regionálnu úroveň.
- Regionálna politika by mala nadviazať na potenciál existujúci v regióne. Toto by sa malo využiť a ďalej rozvíjať. Potenciálne faktory zhrňajú prírodné zdroje (životné prostredie, nerastné suroviny, energia), pôdu, kapitál, infraštruktúru, pracovné sily, kvalifikáciu a poznatky, podnikateľské schopnosti, rozhodovacie funkcie, sociálno-kultúrne faktory a trhovú potenciál.

¹ Riadenie ekonomického rozvoja regiónov krok za krokom, Príručka pre stredoeurópske manažérov, Economic Innovation International, 1992 (slovenské vydanie, Projekt USAID), str.8

- Tieto faktory a zdroje by mali byť pritom trvalejšie využívať, to znamená, že by mali vo veľkom rozsahu zohľadňovať ekologické aspekty a aspekty životného prostredia.
- Regionálny potenciál by sa mal využívať nadrezortne, to znamená, že by sa do regionálnych koncepcií mali výraznejšie zapojiť aj v tradičnej regionálnej politike zanedbávané odvetvia, ako je poľnohospodárstvo, energetika, drobné živnosti a služby, a podporovať ich prepojenie. Cieľom tohto nadrezortného prístupu je využívať lokálnu a regionálnu komplementaritu.
- Rastie význam rozvoja malých a stredných podnikov. Tieto podniky by sa mali posilniť vo svojej inovačnej a konkurenčnej schopnosti, okrem iného aj prostredníctvom vytvárania kooperácií a sietí v regióne. Pôžičky sa používajú predovšetkým pri modeli "industrial districts".
- Miestni a regionálni aktéri sa považujú za hybnú silu regionálneho rozvoja. Popri podnikoch sú to ešte pracovné sily, odborové zväzy, nositelia politických rozhodnutí atď.

Jednotlivé prvky a varianty endogénnych stratégií regionálneho rozvoja boli v osemdesiatych rokoch minulého storočia zavedené v mnohých krajinách, pritom sa obsahovo opierali o model „industrial districts“.

Teraz ešte nemožno všeobecne zhodnotiť stratégie endogénneho rozvoja, pretože nie sú spracované obsiahlejšie. Všeobecné zhodnotenie ani nebude jednoduché, pretože tak predpoklady, ako aj konkrétne prejavy stratégie sa podľa definícií odlišujú. Skúsenosti doposiaľ získané z rôznych príkladov ukazujú, že endogénne stratégie a projekty v porovnaní s tradičnými stratégiami lepšie prihliadajú na potreby a podmienky daného regiónu a lokality. Prostredníctvom rozvoja projektov sa spravidla ľahšie zdola a s vysokou miestnou angažovanosťou oslovia hospodárske, podnikateľské a sociálne cieľové skupiny. V konečnom dôsledku sú aj kvalitatívne účinky zameraného na endogénny rozvoj (kvalita pracovných miest, inovačná schopnosť podnikov) lepšie ako pri stratégiách orientovaných na mobilitu.

Na druhej strane nesmieme prehliadnúť isté problémy aj pri tomto prístupe. Najskôr musíme spomenúť slabiny teoretických základov. Hlavné princípy tohto prístupu sa rozvinuli väčšinou ako negatívny obraz lokalizačnej stratégie, prípadne indukčne na príklade „industrial districts“, preto treba povedať, že mu chýba teoretická uzavretosť a konzistencia.

Navyše praktické problémy vznikajú aj v regionálnopolitických aplikáciách, predovšetkým v zaostávajúcich regiónoch. V protiklade k „industrial districts“, ktoré slúžili zároveň ako model endogénneho rozvoja, je v mnohých periférnych regiónoch endogénny potenciál podnikov, kvalifikácie a inštitúcií príliš malý, aby vyvolal hospodársky rozvoj ktorý by stál za zmienku. Kvantitatívne účinky (rast výroby, zamestnanosti a dôchodkov) zostávajú v týchto regiónoch zväčša skromné, a preto sa nedá očakávať výraznejšie zmenšovanie regionálnych rozdielov v úrovni dôchodkov a nezamestnanosti. Na druhej strane v starých priemyselných regiónoch sa týmto prístupom často v adekvátnej miere nezachytili problémy starých priemyselných odvetví vo veľkých a často zvonka kontrolovaných podnikoch. V tomto prípade výzva vo veľkej miere spočívala v organizačných a technologických inováciách podnikov, a to je záležitosť, ktorú zohľadňuje vo väčšom rozsahu predovšetkým inovačný prístup.

3. Inovácie v endogénnom regionálnom rozvoji

V osemdesiatych a deväťdesiatych rokoch sa politika vo väčšine vyspelých priemyselných krajín orientovala na oblasť technológie a inovácie. Táto inovačne orientovaná regionálna politika je síce rovnako zameraná na potenciál existujúci v regióne, v porovnaní s endogénnym regionálnym rozvojom sa však viac koncentruje na inovátorské a technologické schopnosti podnikov a je menej obsiahla.

V poslednom období stúpa na dôležitosť regionálna difúzia a transfer technológií, najmä z hľadiska regionálnej rozvojovej politiky (Bergman a kol., 1991). Podporná politika sa orientuje predovšetkým na transfer technológií pomocou lokalizácie : „research parks“, „transfer centers“ a iných poradenských, konzultačných inštitúcií. V každom prípade je rastúca úloha „networks“ (sietí) v tomto procese evidentná. Predstavujú formu relatívne stabilných vzťahov k vybraným partnerom. „K tomu

patria tak formálne kooperácie s inými firmami a inštitúciami (napr. kooperácie vo výskume a rozvoji), ako aj dlhodobu stabilnú dodávateľskú vzťahy, ale aj neformálna spolupráca a pravidelná výmena informácií. „Networks“ zaberajú strednú pozíciu medzi trhom a hierarchiou.” (Maier, Tödtling, 1996). Majú vyššiu flexibilitu ako interná organizácia, skracujú inovačný proces a osvedčujú sa práve v súčasnom období prudkých technologických zmien.

Prečo by mala politika podporovať len inovačné procesy a akého druhu by mali byť dané zásahy? Na zdôvodnenie inovačnej politiky treba najskôr konštatovať, že podniky v trhovom hospodárstve sa orientujú na nízke investície do inovačných aktivít, pretože tieto projekty sú spojené s veľkými neistotami (trhová neistota, technologická neistota) a kvôli rýchlemu napodobňovaniu zo strany konkurencie vznikajú často značné problémy v prisvojovaní si efektov. Sociálny efekt je často väčší ako individuálny. Navyše sa prostredníctvom rastúcej špecializácie a delby práce v inovačnom procese stáva dobrá súhra súkromných a verejných aktérov čoraz významnejšou. Z regionálneho hľadiska možno ďalej konštatovať, že práve v zaostávajúcich regiónoch (napr. periférne regióny alebo staré priemyselné oblasti) existuje značný inovačný deficit napr. vo forme nízkych výskumných a vývojových výkonov, slabých výrobných inovácií a v spomalenom zavádzaní nových postupov. Dôvodom týchto nízkych inovačných výkonov sú špecifické bariéry, ktoré aspoň sčasti možno ovplyvniť verejnou politikou.

Pri uplatňovaní politiky sú značné rozdiely, závisí predovšetkým od toho, či sú v popredí vo väčšej miere technologicko-politické ciele alebo regionálnopolitické ciele. Pritom možno rozlišovať :

- podporu vysokých technológií a technologických clusters a
- zlepšenie inovačnej schopnosti podnikov v zaostávajúcich regiónoch.

Pri prvej forme uplatňovania ide o zlepšenie technologického postavenia krajiny v určitom priemyselnom odvetví alebo dokonca o dosiahnutie technologického vodcovstva v určitej oblasti. Vychádzajúc z existujúcich silných stránok vo výskume a vývoji v hospodárstve, platí, že treba identifikovať existujúce a potenciálne clusters (teda hromadenie firiem, medzi ktorými sú technologické a iné vzťahy). Úlohou regionálnej technologickej politiky je potom takéto clusters posilniť prostredníctvom cielených investícií do základného a aplikovaného výskumu, ako aj regionálnou koncentráciou týchto opatrení. Takéto opatrenia sa týkajú napr. vzdelávania (vysokokvalifikované pracovné sily), zintenzívnenia spolupráce medzi výskumom a priemyslom, zabezpečenia rizikového kapitálu a podpory špecializovaných výrobných služieb. Zriadenie technologicky špecializovaných výskumných parkov by mohlo podporovať takéto súbor opatrení vo vhodných lokalitách.

Pri druhej forme uplatňovania ide o zlepšenie inovačnej schopnosti podnikov v zaostávajúcich regiónoch a o zrýchlenie difúzie technológií. „Inovačná schopnosť“ sa tu definuje širšie ako rozvoj vysokej technológie. Zahŕňa takisto aj inovácie výrobkov (výrobné inovácie a modifikácie), ako aj zavedenie nových postupov a organizačných foriem v regionálnom hospodárstve. Skôr ide o rýchle zavedenie „best practice technology“, teda transfer technológie, ako o technologické vodcovstvo a radikálne výrobné inovácie.

Pri tejto stratégii sa musia najprv identifikovať najdôležitejšie investičné bariéry danej ekonomiky a podľa toho sa musia určiť opatrenia. Inovačné bariéry sú často v nedostatočnej znalosti trhu a rozvoja technológií zo strany podnikov, v slabom prepojení uzlových miest na životné prostredie (výskum a vývoj, marketing, podnikové plánovanie), v malom využívaní vonkajších informačných kanálov a zdrojov v slabej alebo zastaranej kvalifikácii pracovníkov, ako aj v konvenčnom manažmente a organizačných štruktúrach. Opatrenia sa môžu dotýkať podnikov jednak vo forme finančnej podpory výskumno-vývojových aktivít a inovačných projektov, jednak vo forme opatrení podnikateľského poradenstva, ako aj informačného a technologického transferu. Na druhej strane sa dané regionálne prostredie môže zlepšiť napr. prostredníctvom výstavby dopravnej a telekomunikačnej infraštruktúry, vzdelávacích inštitúcií a technologického transferu. Navyše sieťový prístup ukázal, že podpora a zintenzívnenie sietí tak dovnútra regiónu, ako aj navonok môže značne zvýšiť schopnosť inovácií.

Najdôležitejšou cieľovou skupinou takýchto inovačnopolitických opatrení sú spravidla malé a stredné podniky, pretože vo vysokej miere závisia od lokalizačného prostredia, a preto sú v zaostávajúcich regiónoch vystavené väčším investičným bariéram. Práve táto cieľová skupina si však vyžaduje aktívnu účasť zo strany inovačnej politiky (aktívne kontakty, decentralizovanú ponuku poradenstva, informačný a technologický transfer), pretože inovačné problémy si podniky často ani neuvedomujú.

V určitých zaostávajúcich, predovšetkým v hospodársky slabých periférnych regiónoch, ale aj vo viacerých starých priemyselných krajinách je však hospodársky a inovačný potenciál malých a stredných podnikov príliš malý, aby dosiahol dôležité efekty. Tu môže lokalizácia podnikov vyvolať ešte stále významné impulzy, ale len vtedy, ak bude selektívne podporovaná.

4. Vývoj prístupov k endogénemu regionálnemu rozvoju

Významným systémom, ktorý môže uvedené aktivity v rámci endogénneho rozvoja podporovať sú inštitúcie verejnej správy, ako i inštitúcie podporujúce regionálny a lokálny rozvoj. Pritom táto podpora by mala byť selektívna a kritériami selekcie by mali byť tak funkcionálne a organizačné aspekty (rozmanitosť podnikateľských funkcií, stupeň rozhodovacej autonómie), ako aj potenciál zameraný na rozvoj medzifirmných vzťahov v území.

Otázka lokálneho rozvoja je neustále ovplyvňovaná aj trendmi v globalizovanom svete, ako sú:

- globálne otepľovanie a jeho dôsledky akými je potreba energetickej samostatnosti (vystačíme si sami) a nezávislosti,
- potreba rovnosti, ktorá sa vzťahuje na fakt, že sa neustále zväčšuje priepasť medzi strednou a bohatou vrstvou.

To všetko je potrebné brať do úvahy ak hovoríme o lokálnom rozvoji, ktorý by mal mať prívlastok udržateľný (sustainable). Vzhľadom na tieto fakty uvádza, že „lokálny ekonomický rozvoj je možné dosiahnuť ak sa zachová alebo zvyšuje určitá životná úroveň (štandard) a to pomocou procesu ľudského a fyzického rozvoja, založeného na princípoch rovnosti a udržateľnosti.“ V praxi to znamená napríklad, že lokality, ktoré svoje bohatstvo získavajú na základe ich prírodného bohatstva, si musí dávať pozor na „bezhlavé“ ťaženie, ktoré môže priviesť ich ekonomiku do slepej uličky, za situácie vyčerpania celého jej bohatstva. Na druhej strane je sledovanie ekonomického rastu nebezpečné z pohľadu prerozdelenia bohatstva. Na úkor ekonomického rastu môže dôjsť v komunite k veľkej sociálnej nerovnosti, ktorá môže následne vyústiť do sociálnych nepokojov.

Ciele ekonomického rozvoja na lokálnej úrovni možno rozdeliť na:

- zlepšenie ekonomickej situácie lokálnych obyvateľov (disponibilný príjem a aktíva) a lokálnych firiem (ziskovosť a rast)
- zvýšenie kvality života komunity ako celku (vzhľad, bezpečnosť, siete, miesta na zhromažďovanie)

Prínosom tohto prístupu je nazeranie na komplexnú problematiku z dvoch pohľadov – prvý pohľad sa sústreďuje na konkrétne individua, ktoré tvoria komunitu a na ich ekonomickú situáciu a druhým pohľadom sleduje rast komunity ako celku.

Z hľadiska historického vývoja uplatňovaných teoretických prístupov v oblasti endogénneho rozvoja možno pozorovať odlišnosti pri ich realizácii. Vyplývalo to predovšetkým z toho, aká koncepcia rozvoja sa v tom-ktorom období uplatňovala.

V 30-tych rokoch minulého storočia bol endogénny rozvoj zameraný na prilákanie podnikov využitím nástrojov ako znižovanie daní, ponuka pôžičiek; s cieľom znížiť produkčné náklady spojené napríklad s prenájmom pôdy, využívaním verejnej infraštruktúry a pracovnej sily. V tomto čase ešte ekonomický rozvoj nebol subjektom akademických výskumov. V nadväznosti na uvedený endogénny rozvoj bola táto koncepcia značne kritizovaná. Táto kritika prúdila nielen z radov vedeckých výskumníkov ale aj zo strany aktivistov, keďže celosvetová konkurencia znamenala zostup americkej

výroby a tým sa naštartoval tzv. veľký „exodus“ firiem. Odchod priemyselnej výroby z mestských oblastí sa začali prejavovať aj v občianskych nepokojoch.

V období od 60-tych do začiatku 80-tych rokov boli kľúčovými stratégiami prilákanie investícií z vonka, budovanie tvrdej infraštruktúry. Iniciátorom a realizátorom týchto stratégií bol vo väčšine prípadov verejný sektor, ktorý tieto stratégie financoval. Realizované kroky takéhoto lokálneho rozvoja nesledovali strategický prístup, išlo skôr o plánovanie a realizovanie samostatných projektov. Nástroje takéhoto lokálneho rozvoja boli veľké granty, daňové prázdny, zvýhodnené úvery. Stratégie sa opierali o lacnú pracovnú silu a lacné pozemky za účelom prilákania priamych zahraničných investícií.

Kľúčovými stratégiami v období od polovice 80-tych rokov do polovice 90-tych rokov minulého storočia sa stali snahy o zachovanie a rast existujúcich lokálnych podnikov, naďalej bol kladený dôraz na prilákanie investícií avšak tieto opatrenia boli viac orientované na špecifické odvetvia alebo oblasti. Do popredia sa dostávali stratégie, ktoré podporovali nové oblasti podnikania a nové priemyselné odvetvia najmä high-tech odvetvia. Po prehodnotení otázky kto vlastne prosperuje z doterajších stratégií ekonomického rozvoja sa do popredia dostali otázky rovnosti a redistribúcie. Rastie teda záujem o verejno-súkromné partnerstvá, taktiež sa zakladajú regionálne siete (networks), industriálne klastre.

Stratégie sa začali zameriavať na regeneráciu oblastí. V konkrétnych aktivitách teda šlo o priame platby individuálnym veľkým a malým miestnym podnikom, lepšie zacielené metódy prilákania investícií, zakladanie podnikateľských inkubátorov, poskytovanie vhodných priestorov a zakladanie priemyselných zón, poradenstvo a rôzne školenia pre malé a stredné podniky, školenia v odborných zručnostiach špeciálne pre znevýhodnených, podpora podnikateľským start-up, zvyšovanie dôrazu na investície do mäkkej infraštruktúry.

Od druhej polovici 90-tych rokov až po súčasnosť sa stratégie zameriavali na docielenie priaznivého podnikateľského prostredia, investície do mäkkej infraštruktúry (akými sú napríklad rozvoj ľudských zdrojov), využitie verejno-súkromných partnerstiev, využitie súkromného sektora, zlepšenie kvality života a bezpečnosti, vytváranie konkurenčných a nie len komparatívnych výhod. Vytvárajú sa partnerstvá pod vedením verejného sektora. Otázka financovanie je stále kladená strane verejného sektora, avšak narastá aj podiel financií súkromného sektora. Realizácia týchto črt znamenala orientáciu na integrované lokálne a regionálne stratégie, zmena pohľadu zo sektorového rozvoja na teritoriálny rozvoj, horizontálnu spoluprácu miestnych samospráv, taktiež spoluprácu medzi samosprávami navzájom a networking, podporu šírenia znalostí a podporu služieb informačných technológií pre podnikateľské subjekty, strategické plánovanie a benchmarking. Ďalej sa dôraz kládol na redukciu administratívnej náročnosti pre podnikateľské subjekty, granty, pôžičky a existenciu rizikového kapitálu.

Z uvedeného vyplýva, že do popredia sa dostávali stratégie, ktoré podporovali nové oblasti podnikania a nové priemyselné odvetvia najmä high-tech odvetvia. Po prehodnotení otázky kto vlastne prosperuje z doterajších stratégií ekonomického rozvoja sa do popredia dostali otázky rovnosti a redistribúcie. Rastie teda záujem o verejno-súkromné partnerstvá, taktiež sa zakladajú regionálne siete (networks), industriálne klastre.

Významnou súčasťou v súčasnosti uplatňovaných stratégiách endogénneho rozvoja je jeho zameranie na udržateľný ekonomický rozvoj, ktorý má za cieľ zlepšovať životné prostredie a uplatňovať princíp sebestačnosti (self-sufficiency). K ekonomickému rozvoju sa teda začína pristupovať s vyváženým pohľadom, ktorý berie do úvahy celý rad ekonomických, environmentálnych a sociálnych charakteristík, ktoré spoločne tvoria „komunitu“, čím dochádza k zmieri v oblastiach podpora rozvoja ekonomiky, spravodlivého rozdeľovania efektov rozvoja a zachovania prírodného prostredia. Pre jasnejšie vymedzenie pojmu udržateľnosti sa definovali princípy ako kvalita života (ekonomika - životné prostredie - sociálna spravodlivosť), spravodlivosť a rovnosť, participácia a partnerstvo, ekologický prístup.

Z uvedeného vyplývá, že v súčasnosti preferované stratégie lokálneho rozvoja sa odrážajú od preferovaných konceptov a identifikovaných faktorov lokálneho rozvoja, ktorými sú znalosti, inovácie, zručnosti, kreativita.

Je potrebné zdôrazniť, že uvedené procesy vplývajúce na endogénny rozvoj majú dynamický charakter a menia sa pod tlakom predovšetkým vonkajších vplyvov (procesy globalizácie, zmeny dynamiky vývoja a zmeny štruktúry lokálnej ekonomiky).

5. Závěry

Keď máme zhrnúť vyššie uvedené teoretické poznatky vysvetľujúce rozvoj v priestore, ako i teoretické prístupy odrážajúce reálne procesy v regionálnej ekonomike, možno uviesť, že vývoj je v skutočnosti v rozhodujúcej miere endogénny. Je v podstate závislý na koncentrácii usporiadania aktérov, do ktorého je vložený socio-ekonomický a kultúrny systém, od ktorých závisí stupeň rozvoja regionálnej ekonomiky. Ide o podnikateľské schopnosti, miestne výrobné faktory (práca a kapitál), vzájomné zručnosti miestnych aktérov generujúcich kumulatívne získavanie poznatkov, rozhodovacie schopnosti, ktoré umožňujú miestnej ekonomike a sociálnym aktérom vplývať na rozvojový proces, podporiť ho, keď prechádza procesom zmien a inovácií a obohatiť ho o externé informácie a znalosti potrebné na premeny regionálnej ekonomiky.

Dynamiku rastúcich výnosov možno definovať ako výhody, ktoré pôsobia na kapacitu firiem a regióny nabádajú k inováciám, stávajú sa centrom súčasných teórií, čo vedie k neo-Schumpeterovským prístupom v regionálnom rozvoji, s cieľom identifikovať úlohu priestoru v inovačných procesoch.

Endogénne faktory vplývajúce na vznik a šírenie znalostí predstavujú prínosy v podobe dynamických výhod plynúcich z:

- priestorovej blízkosti medzi firmami, ktorá uľahčuje výmenu vedomostí, ide o koncentráciu inovačných činností;
- blízkosti medzi firmami, definovaných ako vzájomné vzťahy spolupráce medzi miestnymi agentmi, zdrojom kolektívneho procesu vzdelávania a socializácie (t.j. územných vzťahov medzi subjektmi pôsobiacimi v geografickej a sociálnej blízkosti),
- inštitucionálnej blízkosti, ktorá formuje pravidlá, predpisy a normy správania, ktoré uľahčujú spoluprácu medzi aktérmi a preto socializácia vedomostí pomáha hospodárskym aktérom (fyzické osoby, firmy a miestne inštitúcie) rozvíjať organizačné formy, ktoré podporujú interaktívne vzdelávacie procesy a tým podporujú vznik inovačných systémov v priestore.

Literatúra

- [1] AMSTRONG, H., TAYLOR, J., (2000). *Regional Economics and policy*. Oxford: Blackwell Publishers. ISBN 0-631-21713-4. 401 p.
- [2] BERGMAN, E., MAIER, G., TÖDTLING, T. (eds.), (1991). *Regions Reconsidered: Networks, Innovation and Local Development in Industrialised Countries*. London: Cassel.
- [3] BUČEK M., REHÁK, Š., TVRDOŇ, J., (2010). *Regionálna ekonómia a politika*. Bratislava: Iura Edition. ISBN 978-80-8078-362-4.
- [4] BRESCHI S., LISSONI F., (2001). Knowledge spillovers and logical innovation systems: A Critical Survey. *LIUC Papers in Economics* 84. Castellanza: Cattaneo University.
- [5] CAMAGNI R., (2002). On the Concept of Territorial Competitiveness: Sound or Misleading? *Urban Studies*, vol. 39, iss. 13, pp. 2395-2411.
- [6] CAPELLO, R., (2007). *Regional Economics*. London: Routledge. ISBN 978-0-415-39520-5.
- [7] COHEN, S. S., (1994). Competitiveness: A Reply to Krugman, BRIE Research Note.
- [8] FRIEDMANN, J., (1966). *Regional Development Policy – A Case of Study of Venezuela*. Cambridge: Massachusetts Institute of Technology.
- [9] KEYNES, J. M., (1963). *Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd.

- [10] KRUGMAN P., (1991). *Geography and Trade*. Cambridge: Massachusetts Institute of Technology. ISBN 0-262-61086-8
- [11] KRUGMAN P., (1994). Competitiveness: A Dangerous Obsession. *Foreign Affairs*, vol. 73, iss. 2, pp. 28–44. DOI 10.2307/20045917.
- [12] MAIER, G., TÖDLING F., (1996). *Regionálna a urbanistická ekonomika 2*. Bratislava: Vydavateľstvo Elita. ISBN 80-8044-049-2.
- [13] MARTIN R. L., (2004). *A Study on the Factors of Regional Competitiveness. A draft final report for the European Commission Directorate-General Regional Policy*. Cambridge: University of Cambridge.
- [14] OTTAVIANO, GIANMARCO I. P., PUGA D., (1997). Agglomeration in the global economy: A survey of the 'new economic geography'. *World Economy*, vol. 21, iss. 6, pp. 707–731.
- [15] PORTER, M.E., (1998). Clusters and the new economics of competition. *Harvard Business Review*, vol. 76, iss. 6.
- [16] SCOTT, A., STORPER, M., (2007). Regions, Globalization, Development. *Regional studies*, vol. 41, 40th Anniversary Classic Papers Supplement. ISSN 0034-3404.
- [17] TVRDOŇ, J., (2006). Regionálny rozvoj – teoretické východiská. In *Regionálna diferenciácia, regionálny rozvoj v Slovenskej republike v kontexte integračných dosahov*. Bratislava: Sociologický ústav SAV. pp. 400 – 438. ISBN 80-85544-38-5.

Príspevok bol spracovaný v rámci riešenia projektu VEGA 1/0207/13 „Budúcnosť kohéznej politiky EÚ 2014-2020“.

NĚKOLIK POZNÁMEK K CHÁPÁNÍ POJMŮ RŮST A ROZVOJ Z POHLEDU EKONOMICKÝCH VĚD

A FEW REMARKS ON UNDERSTANDING OF THE TERMS OF GROWTH AND DEVELOPMENT FROM THE PERSPECTIVES OF ECONOMIC SCIENCES

DOC. RNDR. MILAN VITURKA, CSc.

ING. DOMINIKA TÓTHOVÁ

Katedra regionální ekonomie a správy | *Dept. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41 a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: *viturka@econ.muni.cz, d.tothova@mail.muni.cz*

Anotace

Článek se zabývá vývojem chápání pojmů hospodářský růst a hospodářský rozvoj po 2. světové válce až po současnost. Kriticky se zaměřuje především na chápání hospodářského růstu jako nejdůležitějšího kritéria hodnocení ekonomické vyspělosti a životní úrovně jednotlivých zemí. Dále jsou zde uvedeny praktické konsekvence vztahující se k hospodářské politice a ekonomické praxi, které mimo jiné dokládají, jak se projevilo ekonomické dogma o nutnosti neustálého růstu HDP v ekonomikách vyspělých i rozvojových zemí. Příspěvek dokládá, že růst vyspělosti země není možné zaručit a hodnotit pouze na základě hospodářského růstu, ale právě na základě ekonomického rozvoje, který chápeme jako všechny aktivity směřující ke zlepšování ekonomických, strukturálních, technických, kulturních a sociálních fundamentů kvality života obyvatel příslušných k dané společnosti resp. danému území.

Klíčová slova

růst, rozvoj, hospodářská politika

Annotation

The article deals with the development of conceptual understanding economic growth and economic development after the Second World War to the present. It critically focuses on the understanding of economic growth as the most important criterion for assessing the economic evaluation of the economic development of individual countries. Furthermore there are mentioned the practical consequences related to economic policy and practice which amongst others show how reflected economic dogma of the necessity of constant GDP growth in developed and developing (less developed) countries. The paper shows that a level of development of the country and a standard of living cannot be guaranteed and evaluated only on the basis of economic growth, but on the basis of economic development, that we understand as all activities aimed at improving the economic, structural, technical, cultural and social fundamentals of quality of life of inhabitants belonging to the society respectively to the territory.

Key words

growth, development, economic policy

JEL classification: B20, B40

1. Úvod

Pojmy růst a rozvoj nepochybně patří k nejvíce frekventovaným pojmům v rámci společenských, zejména ekonomických věd. Tyto primárně komplementární pojmy jsou obvykle používány v ustálených spojeních s přívlasky hospodářský (ekonomický) příp. společenský. V teorii a praxi jsou ovšem velmi často zaměňovány a jejich významové rozdíly jsou tak, často účelově, odsouvány do pozadí. Za významnou příčinu tohoto neuspokojivého stavu lze považovat snahu ekonomie hlavního proudu o univerzálně platné pozitivistické vysvětlení společenského pohybu, které ignoruje působení kvalitativních faktorů ovlivňujících dosaženou úroveň ekonomického a zejména sociálního rozvoje. K tomu dále přistupuje farizejské přesvědčení o relativně bezproblémové přenositelnosti základních hodnotových schémat euro-atlantického kulturního okruhu na ostatní kulturní okruhy (Viturka et al., 2013).

V souladu s uvedenými skutečnostmi je hlavním cílem tohoto článku vyhodnotit poválečný vývoj v chápání obou pojmů (s důrazem na identifikaci jejich nejvýznamnějších odlišností) včetně z tohoto vývoje se odvíjejících praktických konsekvencí vztahujících se k hospodářské politice a k ekonomické praxi vůbec. Pro naplnění stanoveného cíle je kromě analýzy dosavadního vývoje nezbytná aplikace systémového přístupu, v jehož rámci jsou zkoumané společenské jevy a procesy chápány komplexním resp. holistickým způsobem a se zohledněním relevantních vnitřních a vnějších souvislostí.

2. Vývoj chápání pojmů růst a rozvoj

Hlavním hospodářským cílem prosazovaným již po dlouhou dobu politiky i ekonomy je zajištění stabilního hospodářského růstu doprovázeného nízkou inflací i nezaměstnaností. A právě z tohoto důvodu je teoriím ekonomického růstu věnována pozornost již od dob Adama Smithe, který shledával hlavní zdroje růstu v dělbě práce a ve svobodné tržní směně (Holman, 2000). Po 2. světové válce byla hospodářská politika vystavěna na pozitivisticky laděných keynesiánských základech a pomocí ovlivňování agregátní poptávky pak zajišťovala poměrně rychlý hospodářský růst a nízkou nezaměstnanost (v souladu s tím byla tehdy plně respektována tzv. Phillipsova křivka, která umožňovala volit mezi nízkou nezaměstnaností nebo inflací). Víra ve všeobecnou platnost ekonomické teorie (včetně schopnosti úspěšné predikce budoucího vývoje) a v možnost efektivního ovlivňování ekonomických agregátů skončila ekonomickou krizí v 70. letech. Tato krize mj. zpochybnila některá ekonomická paradigmata, především mínění o stabilní Phillipsově křivce (Caldwell, 2013). Po intervencionistické keynesiánské hospodářské politice, která nebyla již schopná vypořádat se s nastalými ekonomickými problémy, nadešla doba změny politické orientace i ekonomického myšlení konzervativním směrem, spojeným zejména s monetarismem, školou racionálních očekávání, ekonomii strany nabídky či školou veřejné volby (Žídek, 2007).

K výše uvedeným informacím je potřebné poznamenat, že na keynesiánskou teorii navázali ve svém růstovém modelu Harrod a Domar – jejich model zdůrazňuje dynamické vazby mezi zvyšováním HDP a investicemi firem stimulované i pomocí státních zásahů do ekonomiky (Holman, 2000). Do popředí se však postupně dostaly neoklasické modely, zejména Solowův model považující za hlavní zdroje růstu kapitál a technologický pokrok. Na těchto modelech vystavená neoklasická teorie je dodnes pokládána za nejvýznamnější teorii hospodářského růstu (i Solowův model byl ovšem podroben kritice a to zejména proto, že technologický pokrok je zde považován za exogenní veličinu, která sama o sobě pochopitelně nemůže vysvětlit jeho původ). Ve druhé polovině 80. let proto došlo k další inovaci představované endogenními růstovými modely, které staví na internalizaci zdrojů technologického pokroku.

Za nejzávažnější systémový problém bránící adekvátnímu začlenění pojmu rozvoj do neoklasicky založené ekonomie hlavního proudu pokládáme silný redukcionismus této školy ekonomického myšlení. Uvedený fakt dobře ilustruje redukce hodnoty na pouhou cenu, což ve své podstatě znamená, že za skutečně důležité je považováno pouze to, co lze jednoduše kvantifikovat – v našem případě jde tedy o růst vyjádřený pomocí ukazatele HDP (charakteristické je rovněž zřetelné ignorování

prostorového a do jisté míry i časového hlediska a rovněž role institucí)². S tím koresponduje „interpretačně efektivní“ využití gnoseologického rámce uzavřených fyzikálních systémů úzce spojené s aplikací konceptu *ceteris paribus*, ačkoliv společenský pokrok ve skutečném světě logicky probíhá v podmínkách otevřených systémů s významnou rolí zpětných vazeb – jak vtipně poznamenává Sedláček (2012), svět je *ceteris non paribus*. Tento redukcionistický přístup pak umožňuje formulovat „všeobecně platné univerzální zákony“, kdy nové síly nevznikají uvnitř příslušných systémů, ale pouze v podobě externích šoků (Kovanda, 2011). Výchozí předpoklady odpovídajících modelů tedy nejsou primárně odvozovány z reality, ale spíše z potřeby matematického důkazu existence a stability „mystického“ stavu rovnováhy (upraveno dle Gočeva, 2005). Na druhé straně je ovšem potřebné upozornit na potenciální nebezpečí, že opuštění modernistického pojetí reprezentovaného ekonomii hlavního proudu a jeho nahrazení postmodernismem by z důvodu potlačení deterministických modelů a všeobecně víry v pozitivismus tj. vědeckou poznatelnost světa nutně vedlo k fragmentaci poznání. Podle Prigogina a Stengersové (1984) nabízí určitou možnost syntézy modernistického a postmodernistického pojetí teorie samoorganizujících se otevřených komplexních systémů. Tyto systémy ovšem již nelze popsat pouze prostřednictvím parciálních analýz jejich komponent, neboť v jejich dynamice hraje důležitou roli inercie (sukcese) a historický a institucionální vývoj (koexistence). Podle Luhmannovy samoorganizační teorie (1982) pak společenské systémy mohou reprodukovat sami sebe za předpokladu, že mezi jejich komponentami existuje dynamická komunikace. Rozvoj těchto systémů má emergentní charakter a je tedy spojen s neustálým vníkaním nové kvality a v souladu s tím jej nelze predikovat (Kovanda, 2011) – v podstatě ovšem jde o rozvoj tažený produkčními a sociálními inovacemi. Výše uvedené skutečnosti umožňují přijmout závěr, že teoreticko-metodologická východiska ekonomie hlavního proudu neumožňují akceptovat (kvalitativní) rozvoj jako syntetické vyjádření společenského pohybu, neboť se nachází v rozporu s jejím paradigmatem. Již od uveřejnění významné studie tzv. Římského klubu „Limits to Growth“ (1972) se tak začala jako alternativa k jednostranným ekonomickým konceptům prosazovat myšlenka společenského rozvoje jako multidimenzionálního konceptu, zahrnujícího materiální, sociální, environmentální, politické i kulturní faktory, které přímo ovlivňují kvalitu života. Její praktické naplňování se postupně stalo jednou z nejdůležitějších otázek globálního významu.

Současné chápání diskutovaných pojmů lze demonstrovat na vybraných příkladech známých definic. Pokud jde o hospodářský růst lze uvést následující definice:

- Encyklopedie Britannica (2014) definuje hospodářský růst jako proces, při kterém v průběhu času roste národní bohatství.
- Encyklopedie Wikipedia (2014) definuje ekonomický růst jako růst tržní hodnoty zboží a služeb vyprodukovaných v ekonomice v průběhu času, který bývá obvykle měřen jako procentní tempo růstu reálného hrubého domácího produktu.
- Samuelson a Nordhaus (1995) považují za ekonomický růst zvýšení celkového produktu země během určitého období. Dále konstatují, že se většinou měří jako roční tempo růstu reálného HDP (popř. potenciálního produktu představujícího nejvyšší možnou úroveň reálného produktu) dané země.

V případě hospodářského rozvoje pak jde o tyto poněkud nesourodé definice:

- Encyklopedie Britannica (2014) definuje hospodářský rozvoj především jako proces, při kterém jsou zaostalé resp. rozvojové ekonomiky transformovány do moderních průmyslových ekonomik. Dále uvádí, že někdy bývá tento pojem používán i jako synonymum pro hospodářský růst, obecně se pak používá k popisu změn v ekonomice země zahrnující její kvantitativní i kvalitativní zlepšení.
- Encyklopedie Wikipedia (2014) považuje hospodářský rozvoj za takový rozvoj, který podporuje růst životní úrovně a ekonomického zdraví. Hospodářský rozvoj může být založen na kvantitativních i kvalitativních změnách v ekonomice a může zahrnovat více oblastí, jako např. rozvoj lidského kapitálu, rozvoj infrastruktury, konkurenceschopnost, udržitelnost, sociální začlenění, zdraví, bezpečnost a gramotnost.

² V tomto kontextu tak tvrzení, že ekonomie je vědou o chování člověka (viz např. Holman, 2000) nepůsobí zcela věrohodně.

- Samuelson a Nordhaus (1995) opět spojují pojem ekonomický rozvoj spíše s ekonomicky efektivní transformací méně vyspělých zemí. Za čtyři základní faktory rozvoje pak považují lidské a přírodní zdroje, tvorbu kapitálu a technologie.

Celkově je možné konstatovat, že definice ekonomického růstu se do značné míry shodují a jsou za něj považovány kvantifikovatelné změny v ekonomice vyjádřené prostřednictvím růstu HDP. Většina výše uvedených definic chápe obsahový rozdíl mezi pojmy růst a rozvoj. Z věcného pohledu tyto pojmy nejlépe rozlišuje Wikipedia, u zbývajících definic se v případě ekonomického rozvoje setkáváme s dvojím uchopením tohoto pojmu: rozvoj je zde chápán buď jako pozitivní ekonomický vývoj obsahující kvalitativní změny nebo jako proces transformace rozvojových (tj. méně vyspělých) ekonomik.

V našem pojetí pod pojmem společenský rozvoj rozumíme všechny aktivity směřující ke zlepšování ekonomických, strukturálních, technických, kulturních a sociálních fundamentů kvality života obyvatel příslušných k dané společnosti resp. danému území (ve druhém případě pak hovoříme o regionálním rozvoji). Toto pojetí tedy překonává společensky kontroverzní redukci rozvoje pouze na jeho ekonomickou komponentu. Rozvoj je nepochybně komplexnějším (a rovněž progresivnějším) pojmem než růst, neboť klade základní důraz na kvalitativní změny indukované především vědeckotechnickým a dále sociálním pokrokem a jejich následné šíření prostřednictvím dělby práce a sociálních vztahů. V této souvislosti pak lze nepochybně obecně souhlasit s tézí o převládající pozitivní vazbě mezi hospodářským růstem a hospodářským rozvojem (chápaného jako nejdynamičtější komponenta společenského rozvoje)³. Pokud však tuto tézi začneme blíže zkoumat, zjišťujeme, že jde spíše o stochastickou než jednoznačnou závislost a otázka zda hospodářský růst skutečně představuje optimální cíl perspektivního společenského rozvoje je tedy nejen legitimní, ale i velmi aktuální. Jak ve svém článku podotýká Sen (1983) „hospodářský růst je jedním z aspektů procesu ekonomického rozvoje“.

Výše diskutovaný problém pochopitelně významně ovlivňuje i probíhající diskurz v rámci regionální ekonomie, jejíž teoretické základy nicméně stále z větší části tvoří převzaté makroekonomicky orientované teorie. Vzhledem k potížím s jejich regionální interpretací, umocňovaných nedostatkem relevantních statistických údajů, je však v tomto směru věnována významná pozornost i tvorbě originálních teorií, které jsou logicky orientovány spíše na hnací síly rozvoje regionů (např. teorie učících se regionů) než na predikci jejich dalšího hospodářského růstu. Nejvýznamnější příspěvek naší katedry v této oblasti představuje integrační teorie udržitelného regionálního rozvoje zohledňující zákonitosti vývojové a hierarchické diferenciaci společenských systémů (podrobněji viz Viturka, 2011). Tato teorie je založena na původních modelech regionálního hodnocení kvality podnikatelského prostředí a kvality sociálního prostředí zohledňujících nejvýznamnější preference podnikatelských subjektů resp. bydličního obyvatelstva prostřednictvím definovaných ekonomických a sociálních faktorů (doplňených profilovými environmentálními faktory). Tyto preference vyjadřují odpovídající poptávku po výrobních faktorech resp. sociálních faktorech kvality života, kterou pak lze porovnat s existující regionální nabídkou determinující potenciální míru jejího uspokojení v rámci jednotlivých regionů.

3. Praktické (politické) konsekvence

Žádoucí tj. konsensuálně akceptované cíle společenského rozvoje jsou v rozvinutých (v podstatně menší míře pak v rozvojových) zemích vesměs naplňovány prostřednictvím relevantních politik, zejména hospodářské, měnové a sociální politiky doplněných environmentální politikou. Tyto politiky jsou obvykle zářímány výchozí doktrínou reflektující teoretické poznatky nashromážděné společenskými i přírodními vědami. V tomto směru soustředíme naši další pozornost na dlouhodobě orientovanou kontinentální (evropskou) hospodářskou politiku.

³ Užití termínu „převládající“ odráží specifické případy hospodářského růstu přinášejícího pro hostitelskou zemi pouze minimální rozvojové impulzy, typický pro celou řadu rozvojových zemí.

Úvodem k následujícímu textu je potřebné připomenout, že po ukončení poválečné nadvlády keynesiánské politiky se stal všeobecným základem hospodářských politik vyspělých zemí s tržní ekonomikou neoliberalismus, podporující pouze umírněné zásahy veřejné správy do tržní ekonomiky (zejména zásahy napravující tzv. tržní selhání). Tento přechod nastartoval významné strukturální změny vedoucí k vyššímu zapojení zemí do mezinárodní dělby práce (liberalizace trhů) včetně trvalého tlaku na deregulaci ekonomiky (omezování byrokracie) a rovněž zmenšení objemu státního sektoru (privatizace).

Snaha aplikovat liberální modely ekonomického rozvoje i na méně vyspělé země (Latinská Amerika, Asie, některé africké země) ovšem vedly k řadě negativních jevů, kdy primárně jistě chvályhodné úsilí vyspělých zemí poskytovat finance, technologie a koncepce tržně orientovaným rozvojovým ekonomikám vyústily v 80. letech ke vzniku dluhové krize. Důležitým aspektem této etapy byl, na rozdíl od meziválečného období, mnohem větší aktivismus multilaterálních institucí a vlád věřitelských zemí (Baer, Hagrids, 1997). Negativní dopady se projevily i v environmentální oblasti ve spojení se zvyšováním produkce potravin pomocí intenzivního zemědělství. Například v Indii při tzv. zelené revoluci došlo v 60. letech k rozsáhlé půdní a vodní degradaci v důsledku nadměrného využívání podzemní vody, používání vysokého objemu umělých hnojiv a pesticidů (Singh, 2001). V některých rozvojových zemích (Jižní Korea, Tchaj-wan, Honkong, Singapur) se však podařilo skloubit západní modely růstu s domácím prostředím a tradicemi a dosáhnout tak za poměrně krátkou dobu výrazného hospodářského pokroku. Tím došlo k zásadnímu zpochybnění po 2. světové válce velmi populární hypotézy bludného kruhu chudoby, podle níž chudé země nemohou dosáhnout hospodářského růstu (Holman, 2013).

I přes všechny tyto skutečnosti je v současnosti i nadále za hlavní kritérium posuzování dosažené hospodářské úrovně považován ekonomický růst HDP. Hodnocení na základě tohoto ukazatele bývá ale velmi často kritizováno. Např. Sedláček (2012) navrhuje „změnu terminologie“ pojmu HDP tj. hrubý domácí produkt na hrubý dluhový produkt, jelikož HDP lze zvyšovat na základě opakujících se mezinárodních půjček, které ovšem na druhé straně zvyšují vládní dluh. Tuto tezi podporuje i článek Kubiszewski et al. (2013), jehož autoři uvádějí, že od roku 1950 se globální HDP zvýšil více než třikrát, zatímco ekonomický blahobyt charakterizovaný indikátorem GPI (Genuine Progress Indicator) od roku 1978 klesá. I když GPI nepovažují za zcela ideální ukazatel blahobytu, přesto pokládají za potřebné nahradit HDP jiným indikátorem, který bude lépe charakterizovat ekonomický rozvoj.

Po řadě neúspěšných aplikací růstových modelů ve vyspělých i rozvojových zemích pak vyvstala potřeba vzniků nových, rozvojově orientovaných teorií. Ty by se měly zaměřovat i na jiné komponenty růstu než je pouze HDP a dále brát v potaz také prostorové a časové aspekty. V tomto kontextu se dostávají do popředí regionální teorie rozvoje, které mimo jiné upřednostňují hodnocení kvality podnikatelského a sociálního prostředí, míru adaptability ekonomiky apod. Za hlavní impuls rozvoje pak považují nejvyspělejší regiony, které se v posledních desetiletích ukazují nejen jako hybná síla ekonomického růstu, ale i jako důležitý prvek k přechodu ke znalostní společnosti založené na výzkumu, technologiích a inovacích (Skokan, 2004). Z pohledu hospodářské politiky lze považovat za přínosné zejména jejich výrazné zaměření na hodnocení rozvojových disparit, tedy na rozdíly vyskytující se v socio-ekonomické vyspělosti regionů. Za tímto účelem bylo na naší katedře vypracováno několik studií, které jsou dále stručně specifikovány.

V článku Viturky (2010) jsou regionální disparity identifikovány pomocí modifikace neoklasické funkce hospodářského růstu, jejíž rozhodující součástí je zavedení externí komponenty kvalita podnikatelského prostředí (KPP)⁴. Pozitivní přínosy této modifikace potvrzují velmi těsné regionální vazby mezi KPP a HDP. Za hlavní nástroje snižování regionálních disparit pak jsou považovány programy orientované na zvyšování KPP, rozvoj integračních procesů a zlepšení využívání endogenních zdrojů ekonomického rozvoje. Hodnocením ekonomické výkonnosti regionů v rámci EU 27 se pak ve své studii věnovali Žitěk a Klímová (2010). Hodnocení provádějí na základě vybraných

⁴ Za hlavní faktory KPP jsou zde považovány obchodní, pracovní, regionální, lokální, infrastrukturní, cenové a environmentální faktory.

ukazatelů (mimo HDP, které lze považovat za klíčové předpoklady či determinanty ekonomické úrovně regionů a které dle názoru autorů významně akcentují principy znalostní ekonomiky (a mají tedy do značné míry kvalitativní rozměr). Za tyto ukazatele považují disponibilní příjmy domácností, míru nezaměstnanosti, výdaje na výzkum a vývoj, zaměstnanost ve výzkumu a vývoji a dále ve znalostně náročných službách a v hi-tech a medium-tech odvětví průmyslu. Výzkum ukázal, že existuje těsná vazba mezi hodnocením vyspělosti ekonomiky podle HDP a parametrů znalostní ekonomiky.

Významným problémem limitujícím koncepční optimalizaci hospodářských politik je skutečnost, že teoretické poznatky ekonomie hlavního proudu vesměs nejsou dováděny do prakticky použitelných závěrů. Opomíjena je i aktivní role firem, neboť všeobecné teorie mají tendenci vnímat všechny organizace de facto stejným způsobem jako „černé skříňky“ schopné pouze omezeného počtu reakcí na vnější podněty (McDermott, Taylor, 1982; Walker, 1989). Na tomto místě je účelné uvést Colanderův názor (2005), podle kterého lze hospodářské politiky vytvářet i bez plné znalosti obecných ekonomických zákonů – tento postup pak označuje jako „muddling throw proces“. V reakci na výše uvedené skutečnosti a názory se logicky začala stále silněji prosazovat i myšlenka o neexistenci jediného modelu rozvoje, který by byl aplikovatelný ve všech částech světa. Tato myšlenka koresponduje s poznáním, že idea o univerzální hierarchii potřeb člověka nebyla zatím dostatečně podložena (Smelser, 1994).

Poptávka po nových politikách je generována i skutečností, že empirické poznatky jednoznačně nepotvrdily předpoklad, že zvýšení HDP automaticky vede i ke zvýšení životní úrovně většiny obyvatelstva. To platí zejména v těch případech, kdy růst HDP není doprovázen zvýšením nabídky pracovních míst – tento typ růstu je označován jako job-less growth (příkladem takového vývoje je např. Indie). Ze společenského pohledu ovšem obecně platí, že bez vyvážených sociálních vztahů lze jen stěží dosáhnout vyváženého ekonomického rozvoje. V souladu s touto tézí proto považujeme dynamickou rovnováhu mezi hospodářským rozvojem a kvalitou života za *conditio sine qua non* jeho dlouhodobé udržitelnosti. S tím koresponduje nově formulovaný základní cíl hospodářské politiky, za který je i nadále považována maximalizace společenského blahobytu, který ovšem nelze zúžit pouze na materiální stránku (Žák, 2006). Tento závěr lze pochopitelně vztáhnout i na regionální úroveň (viz Koziak et. al., 2012). Výše uvedené skutečnosti je možné považovat i za významné argumenty obhajující všeobecný smysl hospodářské politiky. K tomu je ovšem potřebné poznamenat, že v podmínkách globalizované ekonomiky a prohlubující se nadnárodní integrace (ilustrativním příkladem je Evropská unie) klasická národní hospodářská politika, zejména v menších zemích, postupně ztrácí svůj původní smysl. Možným řešením této situace je její racionální transformace do podoby strategické regionální politiky, akcentující v duchu konceptu „think global, act local“ jako permanentní priority integraci, adaptabilitu, konkurenceschopnost, vyváženost a udržitelnost společenského rozvoje⁵.

4. Závěr

Výše popsané skutečnosti představuje novou výzvu nejen pro regionální ekonomii, ale i pro další regionální vědy tj. ekonomickou geografii, sociologii a územní plánování. Zásadní otázkou je především vytvoření teoretického rámce komplexního strategického přístupu k podpoře společenského rozvoje chápaného jako sociální kontrakt slučitelný s dlouhodobými zájmy celé společnosti (včetně systémových pojistek proti negativním institucionálním jevům jako je „klientelistická transformace“ veřejných politik apod.). Tento integrativní koncept by měl položit principiální důraz zejména na následující tři kritéria: hospodářský růst (pokládáný za hybnou sílu společenského pohybu), kvalitu života (pokládanou za hlavní cíl společenského pohybu) a udržitelný rozvoj (pokládáný za ideální směr společenského pohybu). Vzhledem k všeobecnému zpochybnění vypovídací schopnosti ekonomických prognóz jsme v tomto kontextu přesvědčeni, že prioritní strategickou otázkou dalšího společenského rozvoje není kvantifikace perspektivních růstových trendů, nýbrž optimalizace

⁵ Integrovaní procesy přispívají ke snižování regionálních disparit na všech hierarchických úrovních a v dlouhodobém horizontu tak zvyšují regionální konkurenceschopnost (Viturka, Pařil, 2013).

vzájemných vztahů jeho hlavních komponent v duchu ideje harmonického rozvoje (viz např. Territorial agenda EU 2020). Pokud pak jde o regionální politiku, považujeme v souladu s holistickým chápáním dlouhodobé udržitelnosti rozvoje (Hooling, 2001) za nezbytné položit hlavní důraz na vnitřní potenciál, propojenost a adaptabilitu a prioritním cílem je pak zabránit degradaci rozvojových schopností regionů.

Literatura

- [1] BAER, W., HARGIS, K., (1997). Forms of External Capital and Economic Development in Latin America: 1820-1997. *World Development*, vol. 25, iss. 11, pp. 1805–1820. DOI 10.1016/S0305-750X(97)00077-6.
- [2] CALDWELL, B., (2013). Of Positivism and the History of Economic Thought. *Southern economic journal*, vol. 79, iss. 4, pp. 753-767. ISSN 0038-4038. DOI 10.4284/0038-4038-2012.274.
- [3] COLANDER, D., (2005). The Future of Economics: The Appropriately Educated in Pursuit of the Knowable. *Cambridge Journal of Economics*, vol. 29, iss. 6, pp. 927-941. ISSN 0309-166X. DOI 10.1093/cje/bei078. DOI 10.1093/cje/bei078.
- [4] ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA, (2014). *Encyclopædia Britannica Inc.*, [online] [cit. 2014-2-17]. Dostupné z: < <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/178400/economic-growth>>.
- [5] EUROPEAN UNION, (2011). *Territorial Agenda of the European Union 2020 - Towards an Inclusive, Smart and Sustainable Europe of Diverse Regions*. Agreed at the Informal Ministerial Meeting of Ministers responsible for Spatial Planning and Territorial Development.
- [6] GOČEV, P., (2005). Epistemologické problémy neoklasické ekonomie. *E-logos*. Dostupné z: < <http://nb.vse.cz/kfil/elogos/miscellany/gocev105.pdf>>.
- [7] HOLMAN, R., (2013). *Ekonomie – středně pokročilý kurz*. Praha: C. H. Beck.
- [8] HOLMAN, R., (2000). *Ekonomie – věda o chování člověka*. In *Ekonomika, právo a politika*, pp. 53-57.
- [9] HOOLING, C., (2001). Understanding the Complexity of Economic, Ecological and Social Systems. *Ecosystems*, vol. 4, iss. 5, pp. 390-405. ISSN 1432-9840. DOI 10.1007/s10021-001-0101-5.
- [10] KOVANDA, L., (2011). The future of economics – four possible scenarios. *Politická ekonomie*, vol. 59, iss. 6, pp. 743-758. ISSN 0032-3233.
- [11] KUBISZEWSKI, I. et al., (2013). Beyond GDP: Measuring and achieving global genuine progress. *Ecological Economics*, vol. 93, pp. 57-68. ISSN 0921-8009. DOI 10.1016/j.ecolecon.2013.04.019.
- [12] KOŽIAK, R., KRÁL, P., FLÁŠKA, F., KRIŽO, P., (2012). GDP as the Only Indicator of EU Regional Policy? In *15th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 19-27. ISBN 978-80-210-5875-0.
- [13] LUHMANN, N., (1982). *The differentiation of society*. New York: Columbia University Press.
- [14] McDERMOTT, P., TAYLOR, M., (1982). *Industrial Organization and Location*. Cambridge: University Press Cambridge.
- [15] MEADOWS, D., RANDERS, J., MEADOWS, L., BEHRENS, W., (1972). *Limits to Growth*. New York: New American Library.
- [16] PRIGOGINE, I., STENGER, I., (1984). *Order out of Chaos. Man's New Dialogue with Nature*. London: Heinemann.
- [17] SAMUELSON P, NORDHAUS W., (1995). *Ekonomie*. Praha: Svoboda.
- [18] SEDLÁČEK, T., (2012). *Ekonomie dobra a zla*. Praha: Nakladatelství 65. Pole.
- [19] SINGH, R. B., (2000). Environmental consequences of agricultural development: a case study from the Green Revolution state of Haryana, India. *Agriculture, Ecosystems and Environment*, vol. 82, iss. 1-3, pp. 97–103. ISSN 0167-8809. DOI 10.1016/S0167-8809(00)00219-X.
- [20] SKOKAN K., (2004). *Konkurenceschopnost, inovace a klastry v regionálním rozvoji*. Ostrava: Repronis.
- [21] SEN, A., (1983). Development: Which Way Now?. *Economic Journal*, 372, pp. 745–762.
- [22] SMELSER, N., SWEDBERG, R., (1994). *The handbook of economic sociology*. New York: Princeton University Press.
- [23] VITURKA, M., (2010). New approach to evaluating disparities in the regional development. In *13th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 25-32. ISBN 978-80-210-5210-9.
- [24] VITURKA, M., ŽÍTEK, V., KLÍMOVÁ, V., TONEV, P., (2011). Application of Microeconomic and Macroeconomic Approach to Evaluating Disparities in the Regional development. *Ekonomický časopis*, vol. 59, iss. 7, pp. 71-90. ISSN 0013-3035.
- [25] VITURKA, M., (2011). Integrovaná teorie udržitelného regionálního rozvoje (představení a aplikace). *Politická ekonomie*, vol. 59, iss. 6, pp. 794-809. ISSN 0032-3233.

- [26] VITURKA, M., WOKOUN, R., KREJČOVÁ, N., TONEV, P., ŽÍTEK, V., (2013). The Regional Relationship between Quality of Business and Social Environment: Harmony or Disharmony? *Ekonomika a management*, vol. 16, iss. 2, pp. 22-40. ISSN 1212-3609.
- [27] VITURKA, M., PAŘIL, V., (2013). Some remarks to hierarchy of social systems. In *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 102-108. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-12.
- [28] WALKER, R., (1989). A requiem for corporate geography: new directions in industrial organization, the production of place and uneven development. *Geografiska Annaler*, vol. 71, iss. 1, pp. 43-68. ISSN 0435-3684. DOI 10.2307/490506.
- [29] WIKIPEDIA, (2014). *The Free Encyclopedia*. [online] [cit. 2014-2-17]. Dostupné z: <http://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Economic_development&oldid=595153012>.
- [30] ŽÁK, M., (2006). *Hospodářská politika*. Praha: VŠEM.
- [31] ŽÍTEK, V., KLÍMOVÁ, V., (2010). Disparities in economic level of regions NUTS 2 in European Union. In *13th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 42-49. ISBN 978-80-210-5210-9.
- [32] ŽÍDEK, L., (2007). *Dějiny světového hospodářství*. Plzeň: Aleš Čeněk.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu specifického výzkumu MUNI/A/0768/2013.

**VYUŽITIE ZHLUKOVEJ ANALÝZY PRI SKÚMANÍ
MEDZIREGIONÁLNYCH ROZDIELOV****USE OF CLUSTER ANALYSIS IN THE INVESTIGATION OF
REGIONAL DISPARITIES****DOC. ING. RADOSLAV KOŽIAK, PHD.¹****ING. MICHAL SUCHÝ¹****ING. ALENA KAŠČÁKOVÁ, PHD.²****RNDR. GABRIELA NEDELOVÁ, PHD.²**¹Katedra verejnej ekonomiky a regionálneho rozvoja²Katedra kvant. metód a informačných systémov

Ekonomická fakulta

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

¹Depart. of Public Economy and Reg. Development²Depart. of Quant. Methods and Information Systems

Faculty of Economics

Matej Bel University Banská Bystrica

✉ Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovak republic

E-mail: radoslav.koziak@umb.sk, michal.suchy@umb.sk,

alena.kascakova@umb.sk, gabriela.nedelova@umb.sk

Anotácia

Slovenská republika, Česká republika, rovnako ako aj iné členské štáty EÚ, majú problémy s medziregionálnymi rozdielmi dlhý čas. Tieto sa prejavujú rôznou formou (v rovine ekonomickej, sociálnej, environmentálnej a iných). Rozličné makroekonomické regionálne ukazovatele sú používané na vyjadrenie a kvantifikáciu medziregionálnych rozdielov. Predložený článok sa zaoberá problematikou medziregionálnych rozdielov a ich meraním v Slovenskej a Českej republike na úrovni regiónov NUTS 2 (podľa jednotného systému územnej klasifikácie regiónov), z hľadiska vybraných makroekonomických regionálnych ukazovateľov. V článku sú vymedzené teoretické východiská skúmanej problematiky, špecifikovaný metodologický postup využitia zhlukovej analýzy pri skúmaní medziregionálnych rozdielov a hľadani podobných regiónov a spoločných charakteristík týchto regiónov, čo môže slúžiť ako podklad pre rozhodovanie sa o čo možno najefektívnejšom rozdeľovaní finančných zdrojov v rámci regionálnej politiky nielen EÚ. Cieľom predloženej state je na základe uskutočnenej zhlukovej analýzy identifikovať pomocou vybraných makroekonomických regionálnych veličín zhluky, teda zoskupenia regiónov NUTS 2, ktoré sú si navzájom najviac podobné vo vnútri zhluky a zároveň sú jednotlivé zhluky od seba čo najviac odlišné. Výstupom je návrh alternatívneho postupu pri hodnotení medziregionálnych rozdielov, ktorý zohľadňuje nielen hrubý domáci produkt, ale aj iné, nemenej dôležité makroekonomické regionálne ukazovatele, vytvára skupiny, zhluky regiónov s podobnými charakteristikami a teda aj problémami a príčinami ich sociálno-ekonomického zaostávania. Takto identifikované klastre by následne mohli byť objektom vhodne zvolených nástrojov regionálnej politiky EÚ. To by mohlo prispieť k vyššej efektívnosti štátnych intervencií v tejto oblasti a zrýchliť konvergenciu najmenej vyspelých regiónov k priemeru EÚ.

Kľúčové slová

NUTS 2 regióny, regionálna politika, regionálne disparity, makroekonomické ukazovatele, zhluková analýza

Annotation

Slovak Republic, Czech Republic, as well as other EU member countries have problems with inter-regional differences for a long time. These are manifested in various forms (in the plane of the

economic, social, environmental and other). Various regional macroeconomic indicators are used to express and quantify inter-regional differences. The present article deals with inter-regional differences and their measurement in Slovakia and Czech Republic at the NUTS 2 level (according to a uniform system of classification of territorial regions) in terms of selected macroeconomic regional indicators. In this paper are defined theoretical results of research, specified methodological approach of using cluster analysis, in examining of regional differences and finding similar regions and common characteristics of these regions, which may serve as a basis for deciding for the most efficient allocation of financial resources for regional policy, not only of the EU. The objective of this paper is to identify on the basis of cluster analysis through selected macroeconomic variables of regional clusters of NUTS 2 regions, which are most similar to each other within the cluster, while the individual clusters from each other as much different. The output is a proposal for an alternative approach in the assessment of inter-regional disparities, which takes into account not only gross domestic product, but also other, important regional macroeconomic indicators, creating groups, clusters of regions with similar characteristics and therefore with similar problems and causes of their socio-economic backwardness. So identified clusters could be suitably selected objects of the instruments of regional policy of the EU. This could contribute to a higher efficiency of government intervention in this area and to accelerate convergence for the least developed regions of the EU average.

Key words

NUTS 2 regions, regional policy, regional disparities, macroeconomic indicators, cluster analysis

JEL classification: R11, C38

Úvod

Slovensko, podobne ako aj Česká republika, ale aj iné členské štáty Európskej únie, sa vyznačujú viac alebo menej výraznejšími regionálnymi rozdielmi. Tieto rozdiely sú dané geograficky, historicky, kultúrne, rozdielnym ekonomickým vývojom, etnickým zložením, kultúrnymi a administratívnymi centrami, ale aj mnohými inými faktormi, ktoré pôsobili v minulosti, pôsobia však i dnes a s vysokou pravdepodobnosťou budú mať tendenciu pretrvávajúť i do budúcnosti. Táto diferenciácia je ovplyvnená externými kultúrnymi vplyvmi, zámernými zásahmi štátu do regiónov (najmä, ale nie len pred rokom 1989), mierou urbanizácie a industrializácie, ale aj mnohými ďalšími, špecifickými príčinami, ktoré žiaľ nie vždy poznáme. „Ekonomická výkonnosť regiónov sa najčastejšie meria prostredníctvom ukazovateľov ako sú regionálny HDP na obyvateľa, podiel HDP regiónu na HDP krajiny, hrubá pridaná hodnota, produktivita práce, % ekonomicky aktívneho obyvateľstva, podiel ziskových podnikov na celkovej počte podnikov, priame zahraničné investície v regióne a ďalšie.“ (Kološta, S., Bolcárová, P., Flaška, F., 2013, s. 61). „Skúmanie regionálnych disparít, ich vývoja i regionálnych rastových faktorov je základným predpokladom pre tvorbu a realizáciu zodpovedajúcej regionálnej politiky ako nástroja pre rozvoj jednotlivých krajov.“ (Měrtlová, 2012, s. 81).

V literatúre sa možno stretnúť s aplikáciou rôznych štatistických nástrojov a mier na meranie disparít. „Klamár (2011) poukazuje na prácu Štiku 2004 in Klamár (2011), ktorý za základný štatistický nástroj na meranie regionálnych disparít považuje smerodajnú (štandardnú) odchýlku, variačný koeficient, Lorenzovu krivku, Giniho koeficient, Theilov index, Atkinsonove indexy a fuzzy zhukovú analýzu.“ (Padová, Z., Pirová, B., Potomová, B., 2012, s. 70). V predloženej práci sa zameriame na hodnotenie stavu medziregionálnych rozdielov v Slovenskej a Českej republike z hľadiska vybraných makroekonomických ukazovateľov, pričom využitím metódy zhukovej analýzy identifikujeme regióny, ktoré sú si z hľadiska týchto ukazovateľov podobné, čo by mohlo do budúcnosti pomôcť k efektívnejšej implementácii nástrojov regionálnej politiky a spoločnému postupu vo vzťahu k vzájomne podobným regiónom, napriek tomu, že sa nachádzajú v rozličných častiach Európskej únie. Motívom pre spracovanie tohto príspevku je skutočnosť, že doposiaľ je kľúčovým a rozhodujúcim ukazovateľom pre určenie oprávnenosti čerpať finančné zdroje Európskej únie v rámci regionálnej politiky hrubý domáci produkt na jedného obyvateľa, meraný paritou kúpnej sily, prepočítaný ako

percento z európskeho priemeru. Tento prístup nepovažujeme za optimálny a navrhujeme brať do úvahy viac ukazovateľov, ktoré sú dostupné z oficiálnych údajov Eurostatu.

Cieľ a metódy

Pre uskutočnenie analýzy stavu medziregionálnych rozdielov v Českej a Slovenskej republike, sme vybrali niekoľko makroekonomických regionálnych ukazovateľov, ktoré sú dostupné v oficiálnej databáze Eurostatu za rok 2011. Výber obdobia pre uskutočnenie zhlukovej analýzy bol determinovaný dostupnosťou čo možno najväčšieho počtu relevantných štatistických dát, ako aj preto, že regionálny HDP na úrovni NUTS 2, je k dispozícii len do roku 2011. Napriek kritike, ktorú sme uviedli v úvode na adresu HDP ako dominantného ukazovateľa regionálnej politiky sme toho názoru, že tento agregát by mal byť pri analýze regionálnych rozdielov braný do úvahy, nemalo by sa od neho abstrahovať, ale nemal by byť dominantný. V rámci zhlukovej analýzy, ktorú sme uskutočnili s údajmi za rok 2011 sme pracovali s nasledovnými regionálnymi makroekonomickými veličinami: hrubý domáci produkt meraný paritou kúpnej sily v prepočte na obyvateľa, vyjadrený ako percento z európskeho priemeru, zamestnanosť vo vekovej kategórii 15 až 64 rokov, nezamestnanosť populácie staršej ako 15 rokov, ukazovateľ rizika chudoby, tzn. podiel populácie, ktorej hrozí chudoba, podiel ekonomicky aktívnej populácie na celkovom počte obyvateľov, disponibilné príjmy obyvateľstva, vyjadrené v parite kúpnej sily a percento obyvateľstva, ktoré je podľa oficiálnych štatistík Eurostatu zamestnané v tzv. high-tech sektore.

Naším cieľom je na základe uskutočnenej zhlukovej analýzy identifikovať pomocou vybraných makroekonomických regionálnych veličín zhluky, teda zoskupenia regiónov NUTS 2, ktoré sú si navzájom najviac podobné vo vnútri zhluky a zároveň sú jednotlivé zhluky od seba čo najviac odlišné. Motívom pre takéto konanie je snaha prispieť k eliminácii „monopolu“ regionálneho HDP v parite kúpnej sily, aby mohla byť adresnejšie a efektívnejšie smerovaná finančná pomoc zo štrukturálnych fondov jednotlivým regiónom.

Výsledky

Zhluková analýza sa zaoberá tým, ako by mali byť objekty (štatistické jednotky) zaradené do určitých skupín tak, aby bola čo najväčšia podobnosť v rámci skupín (vo vnútri skupiny) a čo najväčšia rozdielnosť medzi jednotlivými skupinami. „Cieľom zhlukovej analýzy je minimalizovať variabilitu premenných vo vnútri zhluky a zároveň maximalizovať variabilitu medzi zhlukmi.“ (Poledníková, E., Lelková, P., 2013, s. 38). „Zhluková analýza sa používa napr. pri segmentácii trhu, pričom klasifikácia spotrebiteľov je založená na kombinácii viacerých premenných. Premennými, teda segmentačnými kritériami môžu byť: pohlavie, vek, vzdelanie, životný štýl, náboženstvo, skúsenosti s produktom, veľkosť spotreby, frekvencia spotreby a pod.“ (<http://rimarcik.com/navigator/ca.html>, 5. apríla 2014). „Zhluková analýza je exploračný analytický nástroj, ktorého cieľom je roztriediť odlišné objekty do skupín s maximálnym stupňom asociácie medzi objektmi v rôznych skupinách. Používa sa na odhalenie štruktúry dát bez potreby interpretácie jej existencie. V ekonómii je užitočná napríklad na nájdenie zákazníckych segmentov založených na spoločných charakteristikách ako sú demografické a finančné informácie alebo spôsoby nákupu, typov podnikov či firiem s rovnakými ukazovateľmi hospodárenia a pod.“ (Kráľ a kol.).

V našom prípade aplikujeme zhlukovú analýzu na vytvorenie niekoľkých skupín regiónov úrovne NUTS 2 v Slovenskej a Českej republike. Motívom je ponúknuť iný, alternatívny pohľad na disparity a postup pre hodnotenie úrovne regiónov, resp. rozhodovania o tom, ktorý región bude oprávnený čerpať zdroje z fondov Európskej únie v rámci regionálnej politiky, resp. akom rozsahu a na aké aktivity a projekty.

Ako už bolo uvedené v predchádzajúcom texte, pri zhlukovej analýze sme vychádzali z dostupných štatistických údajov Eurostatu, pričom hodnoteným obdobím je rok 2011, nakoľko najnovšie údaje o regionálnom HDP sú k dispozícii len za tento rok. Ďalším dôvodom je skutočnosť, že práve za rok

2011 bolo k dispozícii najviac regionálnych štatistických dát, ktoré sme považovali za relevantné z hľadiska dosiahnutia cieľa nášho príspevku.

1. Vybrané ukazovatele a ich špecifikácia

Skupinu ukazovateľov, ktoré sme do zhlukovej analýzy na úrovni NUTS 2 regiónov vybrali tvoria:

- regionálny hrubý domáci produkt v prepočte na jedného obyvateľa meraný paritou kúpnej sily, vyjadrený ako percento z priemeru Európskej únie 28,
- ukazovateľ zamestnanosti, vyjadrený v tis. osôb,
- ukazovateľ nezamestnanosti, vyjadrený v tis. osôb,
- ukazovateľ rizika chudoby, vyjadrený percentom populácie z celkového počtu obyvateľov, ktoré je ohrozené chudobou,
- disponibilný príjem domácností, meraný v parite kúpnej sily v prepočte na obyvateľa,
- ukazovateľ podielu ľudí zamestnaných v high tech sektoroch, vyjadrený percentuálnym podielom na celkovej populácii
- a ukazovateľ percentuálneho podielu ekonomicky aktívneho obyvateľstva na celkovej populácii.

Hodnoty jednotlivých ukazovateľov v konkrétnych regiónoch NUTS 2 v Českej republike a na Slovensku uvádzame v tabuľke 1.

Tab. 1: Vstupné štatistické údaje pre zhlukovú analýzu v roku 2011

2011	GDP v %	Zamestnanosť v tis. osôb	Nezamestnanosť v tis. osôb	Riziko chudoby v %	Dispon. príjem domácností v PKS/osobu	Zamestnanosť v high tech sektore v %	Podiel ek. aktívneho obyv. v %
Praha	171	619,6	23,7	9,1	13 500	8,8	52,1
Strední Čechy	73	600,4	32,6	9,6	11 100	5,0	50,0
Jihozápad	70	567,7	32,5	14,6	9 900	3,8	49,7
Severozápad	63	499,2	52,8	24,6	9 200	2,1	48,8
Severovýchod	67	678,2	48,7	13,8	9 600	4,5	48,2
Jihovýchod	73	753,0	59,4	14,2	9 900	4,5	48,5
Střední Morava	66	542,3	45,3	16,4	9 400	3,7	47,8
Moravskoslezsko	71	535,9	55,5	22,0	9 500	3,3	47,9
Bratislavský kraj	186	307,0	19,4	17,1	16 000	7,8	54,4
Západné Slovensko	72	828,4	99,2	18,1	10 700	4,4	50,4
Stredné Slovensko	59	559,5	106,1	20,9	10 000	2,4	49,3
Východ. Slovensko	51	608,4	140,2	24,6	8 800	3,1	46,7

Zdroj: vlastné spracovanie podľa http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database, [cit. 2014-4-6].

Výber ukazovateľov a spôsob uskutočnenej analýzy nemožno považovať za optimálny a ideálny, práve naopak, považujeme ho za jeden z možných prístupov, ako nájsť vzájomne podobné regióny a „naordinovať“ im vhodné nástroje regionálnej politiky. Nevylučujeme preto použitie aj ďalších ukazovateľov, nielen ekonomického charakteru, ale v súlade s požiadavkami udržateľného rozvoja napr. aj z environmentálnej, sociálnej oblasti, či iných.

2. Metodický postup a zhluková analýza

Pri zohľadnení iba jednej premennej (1-D) je nájdenie zhlukov veľmi jednoduché, pretože hodnoty premennej sa naniesú na číselnú os a zhluky sa identifikujú vizuálne (napr. podľa HDP na obyvateľa). Podobne použitím X-Y grafu možno jednoducho identifikovať zhluky pri zohľadnení 2 premenných (2-D). V priestore (3-D) sa pomocou interaktívneho X-Y-Z grafu tiež dajú nájsť zhluky vizuálne. Vizuálne identifikovať zhluky pri zohľadnení viac ako 3 premenných súčasne sa však už nedá. Práve vtedy sa používa zhluková analýza. Zhluková analýza zahŕňa viacero metód, pričom rozlišujeme dve základné skupiny: hierarchické zhlukovacie metódy a nehierarchické zhlukovacie metódy. Hierarchické zhlukovacie metódy vychádzajú z jednotlivých objektov, ktoré reprezentujú zhluky. Ich spájaním sa v každom kroku počet zhlukov postupne znižuje až sa nakoniec všetky zhluky spoja do

jedného celku. Hierarchické metódy vedú k hierarchickej (stromovej) štruktúre, ktorá sa graficky zobrazuje ako stromový diagram (dendrogram). Stromové zhlukovacie metódy začínajú výpočtom vzdialenosti medzi objektmi, pričom môžu byť použité rôzne miery pre ich výpočet. Po vypočítaní vzdialenosti medzi všetkými dvojicami objektov je potrebné zvoliť pravidlo, podľa ktorého sa budú objekty spájať do zhlukov, teda ako sa bude určovať vzdialenosť medzi zhlukmi. Jedným zo spôsobov je Unweighted pair-group centroid (Centroid) – nevážený centroid. Vzdialenosť medzi dvoma zhlukmi je definovaná ako vzdialenosť centroidov týchto dvoch zhlukov. Centroid je vektor priemerov (každá súradnica je priemer príslušných súradníc objektov v zhluku). Weighted pair-group centroid (Median) – vážený centroid (medián) je podobná metóda ako predošlá, s tým rozdielom, že veľkosti zhlukov (počty objektov) sa berú ako váhy. Wardova metóda sa zreteľne odlišuje od všetkých ostatných pretože na určenie vzdialenosti medzi zhlukmi využíva prístup analýzy rozptylu. S touto metódou sa zhluky vytvárajú tak, aby sa vnútrozhlukový súčet štvorcov minimalizoval. Nehierarchické zhlukovacie metódy nevytvárajú stromovú štruktúru. Najznámejšia nehierarchická zhlukovacia metóda je metóda k-priemerov (k-means). Táto metóda sa vyznačuje tým, že vyprodukuje presne k-zhlukov tak, aby bol vnútroskupinový súčet štvorcov minimálny. Najvhodnejšia je na formovanie malého počtu zhlukov z veľkého počtu pozorovaní. Vyžaduje však intervalové premenné bez extrémnych hodnôt (outliers). Nominálne premenné sa dajú použiť, ale môžu spôsobovať problémy. Užitočnou metódou je neurčité zhlukovanie (Fuzzy clustering), ktoré na rozdiel od ostatných zhlukovacích metód, umožňuje čiastočné zaradenie objektu do viacerých zhlukov a to pomocou pravdepodobnosti.

Pre naše potreby sa ako vhodnejšie javia hierarchické zhlukovacie metódy, pričom sme analýzu uskutočnili pomocou všetkých troch vyššie uvedených pravidiel určovania vzdialeností, tzn. centroidnou, mediánovou i Wardovou metódou. Dôvodom je skutočnosť, že nehierarchické metódy vyžadujú vopred stanovený (nízky) počet zhlukov pri použití veľkého počtu pozorovaní. Vzhľadom na to, že výsledky zhlukovej analýzy boli vzájomne porovnateľné pri všetkých troch metódach merania vzdialenosti, v príspevku aj s ohľadom na limitovaný priestor uvádzame výstupy Wardovovej metódy ako príklad možného prístupu a postupu.

3. Výstupy zhlukovej analýzy Wardovou metódou

S využitím dostupných štatistických údajov, sme uskutočnili zhlukovú analýzu, ktoré prebehla prostredníctvom 11 krokov (stages). Prehľadne v jednotlivých krokoch je postup zhlukovej analýzy zobrazený v tabuľke 2.

Tab. 2: Kroky zhlukovej analýzy s využitím Wardovej metódy

Agglomeration Schedule						
Stage	Cluster Combined		Coefficients	Stage Cluster First Appears		Next Stage
	Cluster 1	Cluster 2		Cluster 1	Cluster 2	
1	5	6	,345	0	0	6
2	4	8	,823	0	0	7
3	3	7	1,363	0	0	4
4	2	3	2,304	0	3	6
5	11	12	3,251	0	0	7
6	2	5	4,364	4	1	9
7	4	11	5,832	2	5	10
8	1	9	7,495	0	0	11
9	2	10	9,164	6	0	10
10	2	4	12,347	9	7	11
11	1	2	18,354	8	10	0

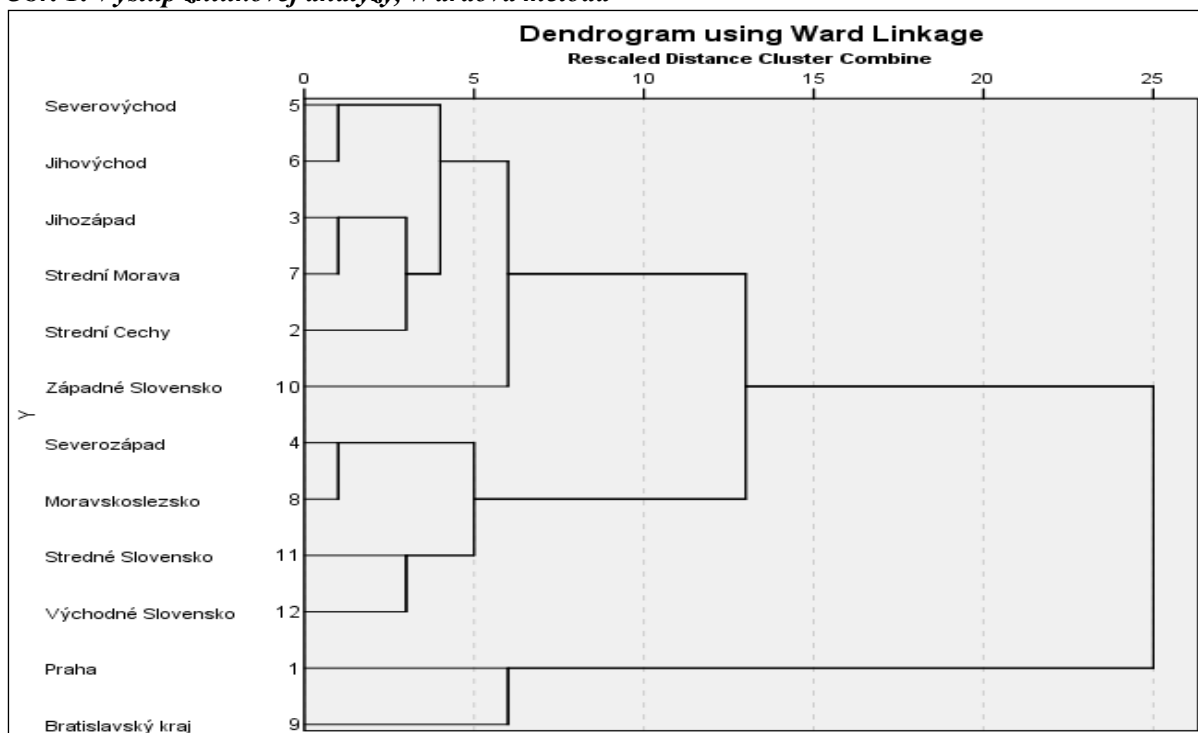
Zdroj: vlastné spracovanie na základe vstupných dát a výstupov zo štatistického softvéru SPSS.

Zhluková analýza je založená na hľadaní dvojíc (skupín) v našom prípade NUTS 2 regiónov, ktoré sú si vzhľadom na analyzované ukazovatele najviac podobné. V prvom kroku tak na základe najnižšieho koeficientu (0,345) vznikla prvá dvojica 5 a 6 regiónu NUTS 2, tzn. Severovýchodu a Juhovýchodu

Českej republiky. Podobne sú si navzájom podobné v druhom kroku regióny 4 a 8, tzn. Severozápad ČR a Moravskoslezsko. Analogicky v ďalších krokoch vznikli dvojice, resp. následne aj trojice a väčšie skupiny, avšak platí priama úmernosť, že čím vyšší krok zhlukovej analýzy, tým vyšší koeficient, no zároveň platí nepriama úmernosť – čím vyšší krok analýzy, tým menšia podobnosť regiónov vo vzniknutom zhluku (skupine).

Pre lepšiu názornosť a prehľadnosť výstupov zhlukovej analýzy uvádzame obrázok 1. Z neho sú zrejme jednotlivé kroky klastrovej analýzy, vytváranie dvojíc, trojíc a následne početnejších skupín, v rámci ktorých sú si príslušné regióny najviac podobné, tzn. „vzdialenosti“, teda rozdiely vo vybraných premenných sú čo možno najmenšie. V zásade možno z dendrogramu identifikovať niekoľko podstatných skutočností. V rámci analýzy sa jednoznačne od všetkých ostatných regiónov významne odlišujú Praha a Bratislava, ktoré vyzvárajú spoločný zhluk (dvojicu) až v 8. kroku, pričom ich ukazovatele sú od všetkých ostatných regiónov významne vzdialené. Najpodobnejšie, najpríbuznejšie sú si navzájom Severovýchod a Juhovýchod ČR, Juhozápad ČR a Stredná Morava, Severozápad a Moravskoslezsko, a tiež Východné a Stredné Slovensko. S mierne väčšími vzdialenosťami vybraných premenných vznikol početnejší zhluk Severovýchod, Juhovýchod, Juhozápad ČR, Stredná Morava a Stredné Čechy. Druhým podobným zhlukom je Severozápad ČR, Moravskoslezsko, Stredné a Východné Slovensko. Z dendrogramu je tiež zrejme špecifické postavenie Západného Slovenska, ktoré nevytvára zhluk so žiadnym iným regiónom, nakoľko je z hľadiska analyzovaných premenných na tom „horšie“ ako Praha a Bratislava, ale „lepšie“ ako všetky ostatné regióny NUTS 2.

Obr. 1: Výstup zhlukovej analýzy, Wardova metóda

Zdroj: vlastné spracovanie na základe vstupných dát a výstupov zo štatistického softvéru SPSS.

Nespornou výhodou zhlukovej analýzy je možnosť využiť veľké množstvo vstupných štatistických údajov, limitovaných len ich dostupnosťou a konzistentnosťou. Výhodou je dendrogram, ktorý prehľadným a jednoduchým spôsobom, názorne špecifikuje vzniknuté zhluky regiónov. Takto identifikované regionálne zhluky sú si navzájom najviac podobné a z toho je možné dedukovať, že regióny v nich majú aj podobné problémy, ktoré by potrebovali vyriešiť, aby sa zlepšilo ich sociálno-ekonomické postavenie v komparácii s inými, vyspelejšími regiónmi Európskej únie. Tento prístup považujeme za komplexnejší, adresnejší a aj spravodlivejší z hľadiska stanovenia oprávnenosti čerpať finančné zdroje Európskej únie v rámci regionálnej politiky, ako len prostredníctvom jediného

ukazovatele hrubého domácího produktu, ktorého vypovedacia schopnosť je do určitej miery štatisticky obmedzená.

Záver

„Za jednu z najdôležitejších politík Európskej únie z hľadiska svojho významu a objemu finančných prostriedkov je považovaná politika súdržnosti (kohézna politika). Jej hlavným cieľom je zmierniť ekonomické a sociálne rozdiely medzi regiónmi, tzv. regionálne disparity.“ (Laboutková, Š., Bednářová, P., 2012, s. 91). Regionálna politika a jej efektívna implementácia v praxi sú kľúčovým nástrojom štátu, verejných autorít a organizácií, ako aj regionálnych a miestnych samospráv. Pomoc a podporu, ktorú Európska únia ponúka Českej i Slovenskej republike, ak aj ostatným členským štátom v oblasti regionálnej politiky, by sme mali využiť v maximálnej možnej miere a s čo najvyššou efektívnosťou. Je to príležitosť, ktorú mnohé iné krajiny nemajú, napriek tomu, že by ju potrebovali a veľmi radi využili.

V predložennom príspevku sme si za cieľ stanovili ponúknuť alternatívny postup vyjadrenia stavu a prípadne aj vývoja medziregionálnych rozdielov prostredníctvom zhlukovej, klastrovej analýzy. Využitie tejto matematicko-štatistickej metódy umožňuje kategorizovať jednotlivé regióny (napr. regióny úrovne NUTS 2 alebo NUTS 3), vytvoriť tzv. zhľuky, alebo tiež skupiny regiónov, ktoré sú si navzájom najviac podobné a to z hľadiska vybraných dostupných štatistických údajov. Naproti tomu, medzi jednotlivými skupinami regiónov, tzn. pri porovnaní jednotlivých zhľukov navzájom, sú tieto od seba najviac odlišné. Tento prístup umožňuje jednak zohľadniť pri analýze medziregionálnych rozdielov špecifiká viacerých regiónov, ktoré patria do konkrétnej skupiny, nakoľko je možné očakávať, že ich budú „trápiť“ podobné problémy a spoločné príčiny zaostávania napr. v ekonomickej výkonnosti, zároveň však tento prístup umožňuje brať do úvahy väčší počet makroekonomických regionálnych ukazovateľov, ktoré by mali poskytnúť ucelenejší pohľad na región(y), ako ich hodnotenie výlučne podľa stavu a vývoja priemerného HDP, čo je postup zaužívaný a používaný viac rokov až po súčasnosť.

Dáta, s ktorými pracujeme v príspevku, štatistický postup, ako aj zvolené metódy je potrebné chápať ako jeden z možných prístupov k hodnoteniu disparít. Zhľuková analýza umožňuje využiť väčší objem dostupných štatistických údajov. Taktiež je možné vytvoriť klastre za viac rokov a odsledovať tak vývoj, zaradenie konkrétneho regiónu (regiónov) do konkrétneho zhľuku, resp. zmeny a presuny, pohyby konkrétnych regiónov medzi jednotlivými klastrami. Výhodou je jednoznačne komplexnejší prehľad o stave situácie v území, ale aj o jeho vývojových tendenciách v dlhšom časovom horizonte. Aj z týchto dôvodov sa danou problematikou plánujeme hlbšie zaoberať i v ďalšej vedecko-výskumnej činnosti.

Literatúra

- [1] Eurostat. [online]. 2014 [cit. 2014-4-6]. Dostupné z: < http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database >.
- [2] KOLOŠTA, S., BOLCÁROVÁ, P., FLAŠKA, F., (2013). Determination of the relationship between selected indicators of economic performance and financial capacity NUTS III regions in the Slovak Republic. In *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 60-64. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-6.
- [3] KRÁL, P., KANDEROVÁ, M., KAŠČÁKOVÁ, A., NEDELOVÁ, G., VALENČÁKOVÁ, V., (2009). Viacrozmerné štatistické metódy so zameraním na riešenie problémov ekonomickej praxe. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. ISBN 978-80-8083-840-9. 175 p.
- [4] LABOUTKOVÁ, Š., BEDNÁŘOVÁ, P., (2012). Reducing regional disparities through decentralization. In *15th International Colloquium on Regional Sciences*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 81-90. ISBN 978-80-210-5875-0.
- [5] MĚRTLOVÁ, L., (2012). Comparison of the Regional Disparities of the Czech Republic Regions. In *15th International Colloquium on Regional Sciences*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 81-90. ISBN 978-80-210-5875-0.

- [6] PADOVÁ, Z., PIROVÁ, B., POTOMOVÁ, B., (2012). The analysis of regional disparities using selected indicators in the period 2004 - 2010 in the Slovak Republic. In *15th International Colloquium on Regional Sciences*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 69-80. ISBN 978-80-210-5875-0.
- [7] POLEDNÍKOVÁ, E., LELKOVÁ, P., (2012). Evaluation of regional disparities in Visegrad four countries, Germany and Austria using the cluster analysis. In *15th International Colloquium on Regional Sciences*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 36-47. ISBN 978-80-210-5875-0.
- [8] *Zhluková analýza*. [online]. 2014 [cit. 2014-4-5]. Dostupné z: <<http://rimarcik.com/navigator/ca.html>>

NUTS 2 REGIONS CLASSIFICATION: COMPARISON OF CLUSTER ANALYSIS AND DEA METHOD**KLASIFIKACE REGIONŮ NUTS 2: POROVNÁNÍ SHLUKOVÉ ANALÝZY A METODY DEA****ING. LUKÁŠ MELECKÝ****ING. MICHAELA STANIČKOVÁ**

Katedra evropské integrace | *Department of European Integration*
Ekonomická fakulta | *Faculty of Economics*
Vysoká škola báňská - Technická univerzita Ostrava | VŠB – Technical University of Ostrava
✉ Sokolská třída 33, 701 21 Ostrava, Czech Republic
E-mail: lukas.melecky@vsb.cz, michaela.stanicikova@vsb.cz

Annotation

The paper deals with the problem of searching the efficient frontier and group of similar units using two methods – multivariate Cluster Analysis and multicriteria Data Envelopment Analysis. The main aim of the paper is to propose the way how to choose an optimal number of groups coming to empirical analysis. Firstly it's necessary to find the closest characteristics for a given unit according to a previously specified criterion of similarity. After fulfilment this criterion and creating optimal groups of similar units, it's possible to evaluate level of efficiency of homogenous NUTS 2 regions within "new" EU Member States based on Regional Competitiveness Index approach; efficiency is thus seen as a mirror of competitiveness. The idea laying behind this approach is that inefficient regions can learn more easily from those, that are more similar; and closer similarity may show for the inefficient regions how to achieve the improvement with less effort.

Key words

classification, cluster, cluster analysis, DEA method, efficient frontier, NUTS 2 region, RCI

Anotace

Příspěvek se zabývá problematikou hledání efektivní hranice a skupiny podobných jednotek za pomoci dvou metod – vícerozměrné shlukové analýzy a vícekritériální metody analýzy obalu dat. Hlavním cílem tohoto příspěvku je navrhnout způsob, jakým vybrat optimální počet skupin vstupujících do empirické analýzy. Za prvé je nutné najít nejbližší charakteristiky pro danou jednotku podle předem zadaného kritéria podobnosti. Po splnění tohoto kritéria a vytvoření optimálních skupin podobných jednotek, je možné vyhodnotit míru efektivity homogenních regionů NUTS 2 v "nových" členských státech EU na základě přístupu Indexu regionální konkurenceschopnosti; efektivita je tak tedy chápána jako zrcadlo konkurenceschopnosti. Myšlenka, která stojí za tímto přístupem, spočívá ve faktu, že neefektivní regiony se mohou mnohem snadněji učit od těch, které jsou jim podobné; a blízká podobnost může ukázat neefektivním regionům jak dosáhnout zlepšení s menším úsilím.

Klíčová slova

efektivní hranice, klasifikace, metoda DEA, NUTS 2 region, RCI, shluk, shluková analýza

JEL classification: C10, C67, R11, R13

Introduction

Although the European Union (EU) is one of the most developed parts of the world with high living standards, there exist huge economic, social and territorial disparities between its Member States, and especially regions. These disparities have a negative impact on the balanced development across the EU and weaken its competitiveness in the global context. Globalization, rapid technological change, an ageing population and new knowledge economies are external factors which are becoming a growing threat. But there are also some internal factors which are a big challenge for the EU, e.g. the process of enlargement, and the EU thus needs to transform its economy and society. The EU enlargement in years 2004, 2007 and 2013 is associated with increased regional disparities what a threat for European competitiveness and internal cohesion is. Heterogeneity of the EU Member States and especially regions is so high in many areas. The European integration process is thus guided by striving for two different objectives: to foster economic competitiveness and to reduce disparities (growing after EU enlargement history) (Molle, 2007). Europe's economic challenge is to secure its position in global markets facing intense challenges from its competitors, but firstly the EU has to solve its internal problems in many areas and both in "old" and "new" EU Member States. The main aim of the paper is to recognize optimal groups of similar units for subsequent relevant efficiency analysis of homogenous NUTS 2 regions within "new" EU Member States based on Regional Competitiveness Index 2013 (RCI) approach.

1. Importance of understanding the efficient frontier

To find the way how to choose an optimal number of groups coming to further empirical analysis, firstly, it's necessary to find the closest characteristics for a given unit according to a previously specified criterion of similarity. Similarity can be interpreted as closeness between the inputs and outputs of the assessed unit and the proposed targets, and this closeness can be measured by using either different distance functions or different efficiency measures. Depending on how closeness is measured, the paper solves the problem of searching the efficient frontier and group of similar units by using two methods – multivariate Cluster Analysis (CA) and multicriteria Data Envelopment Analysis (DEA). This approach should guarantee to reach the closest projection point on the Pareto-efficient frontier. Thus, proposed way leads to the closest targets by means of a single-stage procedure, which is easier to handle than those based on algorithms aimed at identifying all the facets of the efficient frontier. Why are we applying the methods of CA and DEA in the paper? Because for fulfilment the criterion of similarity, it's necessary to create optimal groups of units, and after that, it'll be possible to evaluate level of efficiency of homogenous NUTS 2 regions of "new" EU Member States based on RCI 2013 approach. For meaningful and relevant measuring efficiency by DEA method, it's necessary to note that DEA is a methodology for the assessment of relative efficiency of a set of homogenous decision-making units (DMUs) that use several inputs to produce several outputs. DEA models generally provide both efficiency measures for each of the assessed DMUs and information on the peers and target that have been used in the efficiency assessment in the case of inefficient DMUs. The most important mentioned point is that DMUs must be homogenous, i.e. mutually comparable in the field of inputs and outputs. How is possible to recognize that group of DMUs are in fact homogenous? Dividing the whole group of initial DMUs to smaller group of homogeneous units could be ensured just by using of CA or DEA.

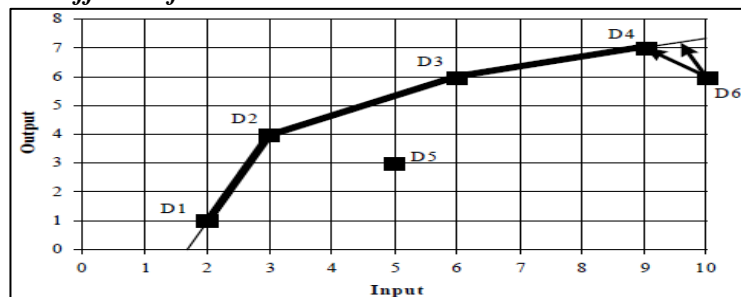
Cluster analysis represents a group of multivariate methods whose primary purpose is to cluster objects based on the characteristics they possess. CA classifies objects that are very similar to others in the cluster based on a set of selected characteristics. The resulting cluster of objects should exhibit high internal (within-cluster) homogeneity and high external (between-cluster) heterogeneity (Hair, Black, et al., 2009). Objects in a specific cluster share many characteristics, but are very dissimilar to objects not belonging to the cluster. The aim of CA is to minimize variability within clusters and maximize variability between clusters and from this point of view CA seems to be convenient as one of the methods used for creating groups of units which are relevant to efficiency analysis. There is several clustering procedure how to form the groups of objects; in the paper we used the hierarchical

CA using the dissimilarities such as distances between objects when forming the clusters. The distance is defined as Squared Euclidean distance suitable for categorical variable. After the determination of the distance measure, the clustering algorithm has to be selected. The most frequently used method is Ward's method used in the paper. The last step of CA is interpretation of the results. The most important is to select the cluster solution representing the best data sample.

DEA is multicriteria decision making method for evaluating efficiency of a homogenous group (DMUs). The aim of DEA method is to examine DMU if they are efficient or inefficient by the size and quantity of consumed resources and by the produced outputs. DEA can successfully separate DMUs into two categories which called efficient DMUs and inefficient DMUs (Cook, Seiford, 2009). Efficient DMUs have equivalent efficiency score. However, they don't have necessarily the same performance. DMU is efficient if the observed data correspond to testing whether the DMU is on the imaginary 'efficient frontier'. All other DMU are simply inefficient. For every inefficient DMU, DEA identifies a set of corresponding efficient units that can be utilized as benchmarks for improvement. But this improvement could be the best, we promote the idea that inefficient DMUs can learn more easily from those, that are more similar; and closer similarity may show for the inefficient DMUs how to achieve the improvement with less effort. DEA also offers a possible way for creating similar groups. Evaluated DMUs can be divided into groups-levels according to all efficient frontiers via Context-Dependent DEA approach. By this stratification, into efficiency analysis we will enter more homogenous groups of regions, which will be evaluated separately according to closer features.

The intent of frontier estimation is to deduce empirically the production function in the form of an efficient frontier. That is, rather than knowing how to convert functionally inputs to outputs, these methods take the inputs and outputs as given, map out the best performers, and produce a relative notion of the efficiency of each. The problem with the existing methods is that they each measure efficiency in a conceptually suspect, albeit computationally effective, way. If the DMUs are plotted in their input/output space, then an efficient frontier that provides a tight envelope around all of the DMUs can be determined. The main function of this envelope is to get as close as possible to each DMU without passing by any others. A simple example of an efficient frontier is shown in Figure 1. In utilizing projections from an inefficient DMU onto the efficient frontier, it is important to understand the implications of where the projection lands. That is, it may well be that the projection lands beyond any existing DMU or any convex combination of an existing DMU. If the efficient frontier is split into two sections, one that represents either an observable or convex combination of observed input-output combinations, and another that represents extrapolations of DMUs beyond those defined in the first section, then we have what we determine as the observable portion and non-observable portion of the frontier, respectively. There are many instances in which it is not practical to have a benchmark that extends beyond the scale observed by any existing DMUs (that is, to a non-observable point), and thus, independent projections onto the observable frontier are necessary. To illustrate this, Fig. 1 duplicates the two-dimensional example from above with the observable portion of the frontier represented by a thicker line than the non-observable portion. In addition, another inefficient DMU has been added in order to illustrate that this DMU's shortest projection onto the entire frontier lands at a non-observable point. That is, the projected output for D6 is 7.2 whereas the largest observed output that of D4, is only 7. There may very well be instances in which the shortest projection onto the observable frontier, in this case directly onto D4, is the best solution. Thus, it is necessary to report both the overall efficiency score as well as the observable efficiency score. In the case of inefficient DMUs it is possible to define "peer-units" as identifications of efficient targets and range of improvements.

Fig. 1: The Observable efficient frontier

Source: own elaboration, 2014

For solution of CA method we used software tool IBM SPSS Statistics 22 and for DEA method software tool based on solving linear programming problems – Solver in MS Excel 2010, such as the DEA Frontier 2011 is used in the paper.

2. Theoretical background of empirical analysis

Analysis starts with building a database of indicators, which are part of RCI 2013 approach. RCI 2013 approach covers a wide range of areas having impact for territorial competitiveness including innovation, quality of institutions, infrastructure and measures of health and human capital (Annoni, Dijkstra, 2013). RCI 2013 is thus divided into pillars according to the different input and output dimensions of territorial competitiveness they describe. The terms ‘inputs’ and ‘outputs’ are meant to classify pillars into those which describe driving forces of competitiveness, also in terms of long-term potentiality, and those which are direct or indirect outcomes of a competitive society and economy (Annoni, Kozovska, 2010). Initial variables coming into following analysis are competitiveness scores of RCI 2013 and thus covered group of RCI 2013 input pillars and group of RCI 2013 output pillars. RCI 2013 pillars on the side of inputs are Institutions, Infrastructure, Health, Higher Education and Lifelong Learning, and Technological Readiness. RCI 2013 pillars on the side of outputs present Labour Market Efficiency, Market Size, Business Sophistication, and Innovation. RCI 2013 scores for DMUs are adjusted to positive values through Factor analysis and are shown in Tab. 3. In Tab. 1, the main descriptive statistics of initial dataset (input and output pillars) are presented across all DMUs.

Tab. 1: Descriptive statistics of initial dataset

RCI 2013 pillars	N	Range	MIN	MAX	Sum	Mean		Std. Deviation	Variance
	Statistic	Statistic	Statistic	Statistic	Statistic	Statistic	Std. Error	Statistic	Statistic
I_Institutions	57	3.120	1.210	4.330	173.400	3.04211	.088500	.668158	.446
I_Infrastructure	57	1.230	2.750	3.980	177.710	3.11772	.040042	.302313	.091
I_Health	57	3.15	1.36	4.51	155.38	2.7260	.08933	.67446	.455
I_HigherEducation LifelongLearning	57	2.55	2.14	4.69	187.55	3.2904	.07921	.59802	.358
I_Technological Readiness	57	2.58	1.85	4.43	180.82	3.1723	.08723	.65853	.434
O_LaborMarket Efficiency	57	1.55	2.96	4.51	206.70	3.6263	.05461	.41229	.170
O_MarketSize	57	1.66	2.43	4.09	171.92	3.0161	.05322	.40184	.161
O_Business Sophistication	57	3.07	2.16	5.23	172.48	3.0260	.09567	.72233	.522
O_Innovation	57	2.52	2.51	5.03	187.60	3.2912	.07236	.54629	.298
Valid N (listwise)	57	/	/	/	/	/	/	/	/

Source: own calculation and elaboration, 2014

Empirical analysis is applied to regional (NUTS 2) level within “new” EU Member States, i.e. 13 countries entered to the EU in years 2004, 2007 and 2013. EU13 countries cover 57 NUTS 2 regions – Bulgaria 6 (BG), Cyprus 1 (CY), Czech Republic 7 (CZ)⁶, Estonia 1 (EE), Croatia 2 (CR), Hungary 7 (HU), Lithuania 1 (LT), Latvia 1 (LV), Malta 1 (MT), Poland 16 (PL), Romania 8 (RO), Slovenia 2

6 The initial number of Czech NUTS 2 regions is 8; but in RCI 2013 approach, capital region CZ01 Prague is merged with its neighbouring region CZ02 Central Bohemia.

(SI) and Slovakia 4 (SK). The group of EU13 countries was chosen for empirical analysis because after accession to the EU, these countries has focused attention with regard to their functioning in “EU club of developed countries” in comparison with “old” EU Member States, i.e. EU15 countries as previous research (Melecký, 2013) mentioned. “New” EU Member States have to align their regulatory systems (legislation and related enforcement) with the internal Market acquis in order to be able to fully participate in the Single internal market and thus to be a full and competitive member this club. They must also have administrative capacity to implement the acquis. But accession to the EU is neither a necessary nor a sufficient condition for economic growth. The combined effects of market access and economic liberalization, not EU membership, optimize economic growth. From this point of view, the group of EU13 countries is a homogenous unit of competitive countries, resp. regions able to compete in comparison with EU15 countries and their regions? Does all NUTS 2 regions within EU13 countries have the same conditions for success of the Single internal market?

3. Application of DEA for efficiency evaluation of EU13 NUTS 2 regions

In the initial phase of empirical analysis, CA was applied for finding group of similar units, based on the value of competitiveness scores of RCI 2013 for each NUTS 2 region. The object is sorted into clusters, so that the degree of association is strong between members of the same cluster and weak between members of different clusters. To determine the optimum solution, in the paper is used the most common approach – method of hierarchical cluster analysis and the clustering algorithm is Ward’s method applying Squared Euclidean Distance as the distance or similarity measure. It helps to obtain the optimum number of clusters we should work with. On the basis of the Ward Linkage – Agglomeration schedule, the part “Coefficients” helped us to decide how many clusters are optimal for representation of the data. The cluster formation should be stop when the increase in Coefficients is large. In this case, the best interpretation of data ensures six-cluster solution in the case of RCI 2013. In following Tab. 2, it is possible to seen all obtain six clusters and membership of all evaluated NUTS 2 regions within EU13 countries in relevant cluster; the total number of NUTS 2 region belonging to each cluster is also marked in Tab. 2. According to membership of NUTS 2 regions, with respect to national jurisdiction of each region, it is possible to say that the clusters seem to be created by homogenous regions. Cluster I presents predominantly Czech NUTS 2 regions, but also by one small region from Slovenia, Estonia and Malta. Cluster II is created by some NUTS 2 regions within Visegrad Four (V4) countries, thus CZ, HU, PL, SK, and then one SI region. Croatian NUTS 2 regions together with one small region from Bulgaria and Romania belong to Cluster III. Cluster IV is represented predominantly by Hungarian NUTS 2 regions, and by one small region from Latvia and Lithuania. Cluster V is the largest cluster relative to the number of regions – 21 of all 57 regions belong to this group. Cluster V is created by V4 regions, i.e. Polish regions are the most contained, then Slovak, Hungarian and one Czech region. Finally, the second largest group of 12 regions, is Cluster VI; this cluster is presented only by Romanian and Bulgarian NUTS 2 region. Graphical representation of CA is Dendrogram showing the boundaries of each cluster groups (see Appendix 1).

Tab. 2: Classification by CA – Obtain clusters of EU 13 NUTS 2 regions

Category of clusters								
No. 1	No. 2	No. 3	No. 4	No. 5		No. 6		
CZ03	HU10	HR03	HU32	PL31	PL62	RO21		
CZ05	PL12	HR04	HU33	PL34	HU21	RO42		
CZ06	CZ00	BG41	HU23	PL32	HU22	RO11		
CZ07	SI02	RO32	HU31	PL33	PL11	BG31		
CZ08	SK01	4 NUTS 2 regions	LT00	PL42	PL51	RO22		
CY00	5 NUTS 2 regions		LV00	PL43	PL21	BG34		
SI01			6 NUTS 2 regions	PL41	PL63	BG32		
EE00				PL61	CZ04	BG42		
MT00				PL52	SK02	RO12		
9 NUTS 2 regions						SK03	PL22	RO41
						SK04		RO31
						21 NUTS 2 regions		BG33
					12 NUTS 2 regions			

Source: own calculation and elaboration, 2014

In Context-Dependent DEA method, we used a basic approach in the form of constant returns to scale (CRS) function for obtain levels generating all the efficient frontiers (see Tab. 3). With respect to obtained results, it's possible to say that optimal solution is presented by three groups/levels of units. The object is sorted into homogenous groups of DMUs (regions) based on the size and quantity of consumed resources and by the produced outputs. Via Obtain Levels function, a continuous calculation in Context-Dependent DEA method, initial number of 57 NUTS 2 regions was divided in three groups – 1st group is created by 20 regions (predominantly by Bulgarian, Romanian and Hungarian regions; to a lesser content by one region from Cyprus, Estonia, Croatia, Malta, Poland and Slovenia); 2nd group is presented by 25 regions (predominantly by NUTS 2 regions within V4; then by one region from Bulgaria, Croatia, Latvia, Lithuania, Romania and Slovenia); 3rd group is represented by 12 regions (predominantly by Czech and Polish regions; then by one region from Bulgaria, Hungary and Slovakia).

Tab. 3: Classification by DEA CRS model – Obtain efficiency levels of EU 13 NUTS 2 regions

No.	DMU	I ¹	I ²	I ³	I ⁴	I ⁵	O ¹	O ²	O ³	O ⁴
Level 1 (CRS model) – No. of DMU 20										
1	BG31	1.65	2.80	2.16	2.14	2.04	2.96	2.45	2.67	2.63
3	BG33	2.89	2.85	1.90	2.88	2.02	2.97	2.45	3.10	2.88
4	BG34	1.95	2.81	1.42	2.59	2.11	3.24	2.43	2.64	2.54
5	BG41	2.18	3.03	2.87	3.40	2.62	4.10	2.84	4.66	3.69
7	CY00	3.91	2.99	4.42	3.71	3.34	4.35	3.13	3.94	3.69
15	EE00	3.88	2.79	3.16	3.98	3.94	3.70	2.46	3.64	4.20
17	HR04	2.21	3.07	2.91	2.89	3.09	3.29	3.22	3.79	3.24
18	HU10	3.05	3.61	2.61	3.78	3.81	3.95	3.59	4.72	4.40
21	HU23	3.65	2.85	1.86	3.30	3.45	3.38	2.74	2.95	3.60
23	HU32	3.59	3.00	1.36	3.13	3.31	3.30	2.86	2.71	3.12
27	MT00	4.33	2.84	4.51	2.53	4.43	3.60	2.68	4.01	3.67
31	PL22	2.96	3.46	2.91	3.80	3.21	3.59	3.78	3.06	3.17
44	RO11	2.81	2.80	2.10	2.43	2.12	4.07	2.59	2.39	3.03
46	RO21	1.97	2.79	2.16	2.42	1.85	3.94	2.55	2.35	2.59
47	RO22	2.03	2.78	1.93	2.29	1.99	3.14	2.58	2.40	2.51
48	RO31	2.21	3.10	2.00	2.42	2.13	3.31	2.95	2.16	2.58
49	RO32	1.21	3.39	2.92	4.08	2.74	4.46	3.79	4.13	4.65
50	RO41	2.44	2.75	2.33	2.35	2.07	3.44	2.61	2.18	2.90
51	RO42	1.83	2.87	1.93	2.62	2.18	3.84	2.57	2.41	3.26
53	SI02	3.80	3.33	3.71	4.64	3.64	4.45	3.48	4.53	4.43
Average values		2,73	3,00	2,56	3,07	2,80	3,65	2,89	3,22	3,34
Level 2 (CRS model) – No. of DMU 25										
2	BG32	1.91	2.79	2.24	2.92	2.23	3.07	2.58	2.60	2.82
13	CZ07	3.57	3.20	3.44	3.55	3.82	3.85	3.33	2.71	3.25
14	CZ08	3.67	3.26	3.38	3.85	3.97	3.56	3.55	2.72	2.92
16	HR03	1.95	2.90	2.89	2.88	3.22	3.36	2.74	3.74	3.05
19	HU21	3.65	3.45	2.07	3.54	3.61	3.72	3.24	2.74	3.38
22	HU31	3.59	3.10	1.84	3.31	3.40	3.18	3.04	2.51	3.55
24	HU33	3.59	3.07	1.78	3.02	3.42	3.67	2.84	2.75	3.24
25	LT00	3.10	2.88	2.09	3.52	3.63	3.39	2.69	2.89	3.45
26	LV00	3.17	2.94	2.19	3.34	3.11	3.24	2.45	3.53	3.22
28	PL11	3.18	3.21	2.57	3.24	3.24	3.82	3.27	2.88	3.16
29	PL12	3.02	3.46	2.84	4.01	3.24	4.23	3.49	4.16	4.00
30	PL21	3.12	3.28	3.21	3.41	3.21	3.69	3.38	2.84	3.70
32	PL31	3.16	2.85	2.86	3.42	3.09	3.72	2.80	2.46	3.14
34	PL33	3.17	2.95	2.70	3.40	3.09	3.25	3.10	2.24	2.71
35	PL34	3.06	2.76	2.99	3.22	3.09	3.77	2.66	2.45	2.91
36	PL41	2.96	3.14	2.82	2.98	3.30	3.48	3.14	2.53	3.04
38	PL43	3.05	3.22	2.55	2.94	3.30	3.77	2.93	2.62	3.01
39	PL51	2.90	3.19	2.64	3.45	3.32	3.81	3.23	3.04	3.22
42	PL62	3.28	2.84	2.70	2.75	3.20	3.32	2.69	2.62	2.89
43	PL63	3.21	3.03	2.97	3.37	3.20	3.78	2.96	3.03	3.42
45	RO12	2.51	2.85	2.20	2.57	2.07	3.18	2.62	2.45	2.67
52	SI01	3.80	3.22	3.64	4.22	3.64	4.07	3.23	3.49	3.51
54	SK01	3.44	3.98	3.52	4.69	3.79	4.51	4.09	5.23	5.03
56	SK03	3.26	2.97	2.87	3.19	3.61	3.16	3.16	2.86	3.03
57	SK04	3.26	2.92	2.66	2.93	3.52	2.97	2.94	2.97	2.93
Average values		3,14	3,10	2,71	3,35	3,29	3,58	3,05	2,96	3,25

No.	DMU	I ¹	I ²	I ³	I ⁴	I ⁵	O ¹	O ²	O ³	O ⁴
Level 3 (CRS model) – No. of DMU 12										
6	BG42	2.84	2.91	2.36	2.63	2.19	3.10	2.52	2.49	2.64
8	CZ00	3.49	3.82	3.72	4.63	4.09	4.47	3.74	4.39	4.51
9	CZ03	3.92	3.51	3.33	3.89	3.92	4.10	3.18	2.77	3.39
10	CZ04	3.13	3.77	2.9	3.84	3.87	3.47	3.48	2.72	3.22
11	CZ05	3.90	3.43	3.59	3.95	4.06	3.98	3.33	2.70	3.43
12	CZ06	3.59	3.54	3.78	3.59	3.99	3.85	3.30	3.21	3.58
20	HU22	3.65	3.53	2.35	3.61	3.60	3.97	3.08	2.75	3.09
33	PL32	3.12	2.89	3.2	3.22	3.09	3.31	2.85	2.22	3.19
37	PL42	3.11	3.16	2.67	3.12	3.30	3.56	2.86	2.95	3.09
40	PL52	3.32	3.25	3.02	3.27	3.32	3.56	3.27	2.56	3.06
41	PL61	3.07	3.01	2.65	3.19	3.20	3.24	3.03	2.59	3.10
55	SK02	3.13	3.52	2.98	3.51	3.78	3.44	3.38	2.63	3.27
Average values		3.36	3.36	3.05	3.54	3.53	3.67	3.17	2.83	3.30

I¹ Institutions, I² Infrastructure, I³ Health, I⁴ Higher Education and Lifelong Learning, I⁵ Technological Readiness O¹ Labour Market Efficiency, O² Market Size, O³ Business Sophistication, O⁴ Innovation

Source: own calculation and elaboration, 2014

Conclusion

Measurement and evaluation of efficiency is an important issue for at least two reasons. One is that in a group of units where only limited number of candidates can be selected, the efficiency of each must be evaluated in a fair and consistent manner. The other is that as time progresses, better efficiency is expected. Hence, the units with declining efficiency must be identified in order to make the necessary improvements (Greenaway, Görg, Kneller, 2008). Nowadays, for many economic entities (also for international organizations and territories, thus countries and regions) is the focus in increasing efficiency the most important task. The flagship initiative for an economic efficient Europe under the Europe 2020 strategy supports the shift towards a resource-efficient economy to achieve sustainable growth. Continuing our current patterns of resource use and output produce is not an option. Increasing economic efficiency is key to securing growth and jobs for Europe (Staničková, 2013). It will bring major economic opportunities, improve productivity, drive down costs and boost competitiveness. But within the whole EU, there are two groups of countries – “old” and “new” Member States having different initial, not only economic, conditions for future development. From this point of view, it's firstly necessary to recognize specific characteristics of both groups, their advantages and disadvantages, for more efficient cooperation. The purpose of this paper was recognize how to determine the appropriate group exhibiting similar features for subsequent efficiency evaluation.

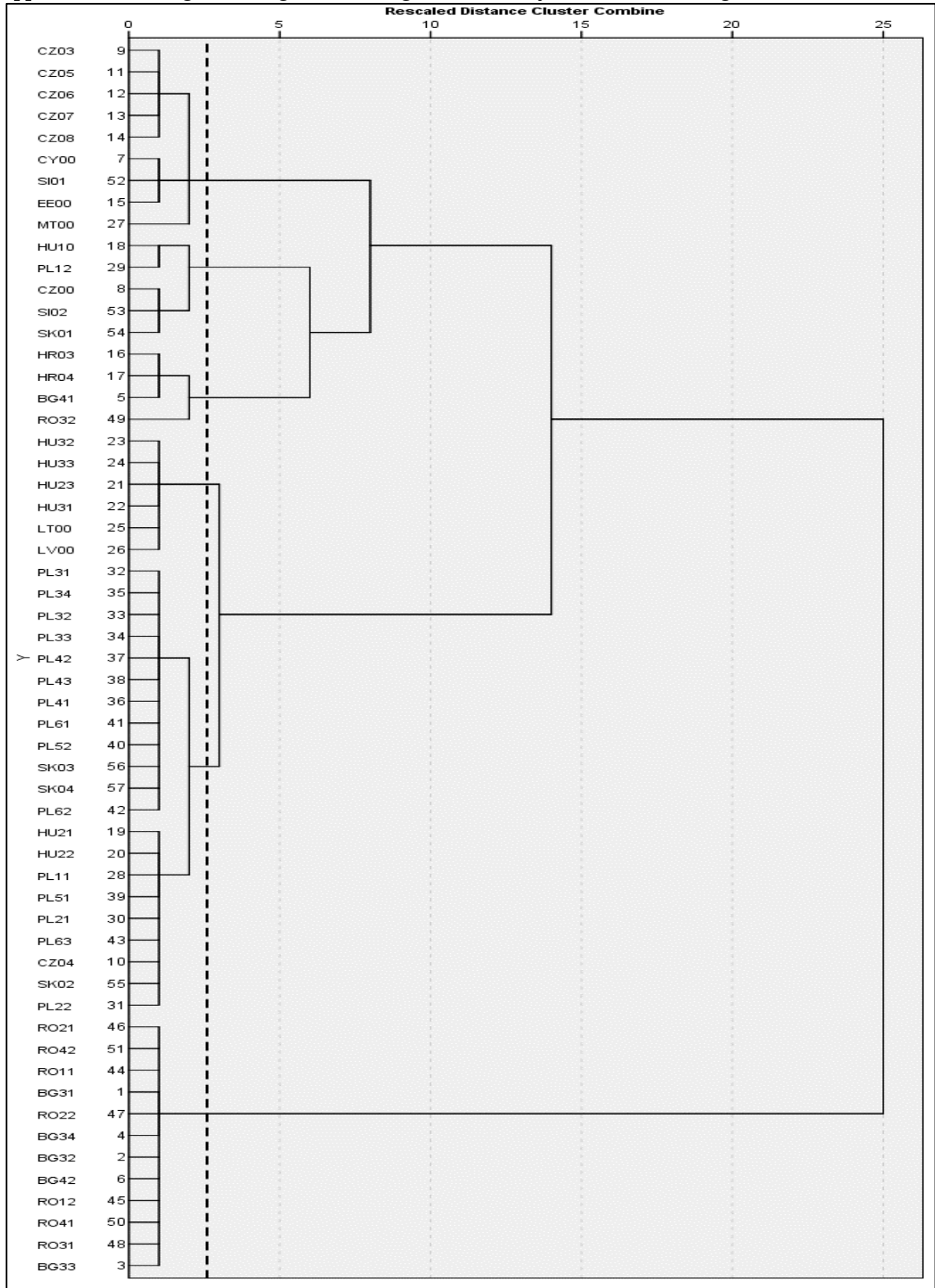
Which of two used approaches (CA and DEA) in the formation of homogenous groups, is more suitable for subsequent efficiency analysis? With respect to characteristic of DEA method and one the most important requirements on the relation between the number of DMUs on the one side and the number of inputs and outputs on the other side; then with respect to classification method and expression similarity, DEA approach based on function of Obtain Levels seems to be more convenient way how to choose an optimal number of groups covering all evaluated regions coming into further efficiency analysis. Because obtained results by DEA approach show that targets are the coordinates of the efficient projection point on the frontier and thus represents levels of operation of inputs and outputs which would make the corresponding inefficient DMU, thus NUTS 2 region perform efficiently – but this improvement will be possible to propose based on subsequent efficiency analysis by DEA method. Efficiency evaluation of NUTS 2 regions within EU13 countries based on above classified 3 groups/levels is following orientation of further empirical research. Targets can thus play an important role in practice since they may indicate keys for the inefficient regions to improve their performance.

References

- [1] ANNONI, P., DIJKSTRA, L., (2013). *EU Regional Competitiveness Index 2013*. Luxembourg: Publication Office of the European Union. ISBN 978-92-79-32370-6.
- [2] ANNONI, P., KOZOVSKA, K., (2010). *EU Regional Competitiveness Index 2010*. Luxembourg: Publication Office of the European Union. ISBN 978-92-79-15693-9.
- [3] COOK, W.D., SEIFORD, L.M. , (2009). Data envelopment analysis (DEA) – Thirty years on. *European Journal of Operation Research*, vol. 192, iss. 1, pp. 1-17. ISSN 0377-2217. DOI 10.1016/j.ejor.2008.01.032.
- [4] GREENAWAY, D., GÖRG. H., KNELLER. R., (2008). *Globalization and Productivity*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited. ISBN 978-1845423803.
- [5] HAIR, J. F., BLACK, W.C. et al., (2009). *Multivariate Data Analysis*. New Jersey: Prentice Hall. ISBN 978-0138132637.
- [6] MELECKÝ, L., (2013). Comparing of EU15 and EU12 Countries Efficiency by Application of DEA Approach. In Vojáčková. H. (ed.) *31st International Conference Mathematical Methods in Economics*. Jihlava: College of Polytechnics Jihlava. pp. 618-623. ISBN 978-80-87035-76-4.
- [7] MOLLE, W., (2007). *European Cohesion Policy*. London: Routledge. ISBN 978-0415438124.
- [8] STANÍČKOVÁ, M., (2013). Measuring of efficiency of EU27 countries by Malmquist index. In Vojáčková. H. (ed.) *31st International Conference Mathematical Methods in Economics*. Jihlava: College of Polytechnics Jihlava. pp. 844-849. ISBN 978-80-87035-76-4.

This paper was created under SGS project (SP2014/111) of Faculty of Economics. VŠB-Technical University of Ostrava and Operational Programme Education for Competitiveness – Project CZ.1.07/2.3.00/20.0296.

Appendix 1: Dendrogram using Ward linkage – Clusters of EU 13 NUTS 2 regions

Source: own calculation and elaboration, 2014

**MULTICRITERIA ANALYSIS OF REGIONAL DISPARITIES
IN THE CONTEXT OF THE EU COHESION****VÍCEKRITERIÁLNÍ ANALÝZA REGIONÁLNÍCH DISPARIT V
KONTEXTU SOUDRŽNOSTI EU****ING. EVA POLEDNÍKOVÁ**

Katedra evropské integrace | Department of European Integration
Ekonomická fakulta | Faculty of Economics
Vysoká škola báňská - Technická univerzita Ostrava | VŠB – Technical University of Ostrava
✉ Sokolská třída 33, 701 21 Ostrava, Czech Republic
E-mail: eva.polednikova@vsb.cz

Annotation

The paper deals with an alternative multicriteria approach to quantitative evaluation of regional development in the context of the EU cohesion. The aim of the paper is to evaluate and compare the development of regional disparities in Visegrad Four (V4) countries over the period 2001-2011 by utilizing the selected multicriteria decision-making methods. Applying TOPSIS and AHP methods we get the final ranking of V4 NUTS 2 regions based on the shortest distances to the ideal solution and the farthest from the negative ideal solution. Also, a sensitivity analysis is carried out to study the impact of different weights on the scores of relative closeness to ideal solution (c_i) and regions' ranking. Although some positive changes in disparities trend are observed during the examined period (especially in Poland), disparities have still persisted between NUTS 2 regions with capital cities (Praha, Bratislavský kraj, Mazowieckie, Közép-Magyarország) and more distant regions on the one hand and between Czech regions and Hungarian, Polish and Slovak regions on the other hand. The sensitivity analysis also shows that the importance of criteria influences the final ranking of regions. In the absence of the mainstream to regional disparities evaluation, this paper can be understood as a contribution to the discussion about the quantitative measurement of disparities between regions.

Key words

AHP, regional disparities, TOPSIS

Anotace

Tento článek se věnuje představení alternativního vícekritériálního přístupu ke kvantitativnímu hodnocení regionálního rozvoje v kontextu soudržnosti EU. Cílem příspěvku je zhodnotit a srovnat vývoj regionálních disparit v zemích Visegrádské čtyřky (V4) v období let 2001-2011 s využitím vybraných vícekritériálních metod rozhodování. Pomocí metody TOPSIS a AHP získáme konečné pořadí regionů NUTS 2 zemí V4, které je založeno na nejkratší vzdálenosti regionu od ideální hodnoty a nejdělsí vzdálenosti od hodnoty bazální. Dále je provedena analýza citlivosti, která sleduje vliv vah kritérií na index relativní vzdálenosti (c_i) a konečné pořadí regionů. Ačkoli lze, během zkoumaného období, pozorovat některé pozitivní změny ve vývoji regionálních disparit (a to zejména v Polsku), významné rozdíly stále přetrvávají mezi regiony hlavních měst (Praha, Bratislavský kraj, Mazowieckie, Közép-Magyarország) a regiony vzdálenějšími na jedné straně a zároveň mezi českými regiony a maďarskými, polskými a slovenskými regiony na straně druhé. Analýza citlivosti rovněž ukazuje, že rozdílné váhy kritérií ovlivňují konečné pořadí regionů. V kontextu neexistence jednotného přístupu k hodnocení regionálních disparit, lze tento článek vnímat jako příspěvek k diskusi o kvantitativním hodnocení regionálních disparit.

Klíčová slova

AHP, regionální disparity, TOPSIS

JEL classification: C02, O18, R11

Introduction

The economic, social and territorial disparities in the level of regional performance are a major obstacle to the balanced and harmonious development of the regions, but also of each country as well as a whole EU. The quantification of regional disparities falls into important spheres of regional policy at the state and European level. There is a general belief that differences should be kept in the sustainable limits especially since new member states have joined the EU in the years 2004 and 2007. Their admission has been associated with an increase in regional disparities that have negatively affected the EU's competitiveness and cohesion. The elimination of disparities with the support of regional development is considered as the primary objective of the EU's development activities. In the European concept, the level of disparities can be regarded as a measure of cohesion. According to Molle (2007), cohesion can be expressed as a level of differences between countries, regions or groups that are politically and socially tolerable. We distinguish three types of regional disparities: economic, social and territorial, see e.g. Molle (2007), Kutscherauer et al. (2010). The level of regional disparities within the EU is evaluated by the selected regional indicators in the Cohesion Reports published by the European Commission every 3 years, see European Commission (2010). The main role in the support of European regional development and its funding plays the EU cohesion policy, see e.g. Molle (2007). To create a suitable methodology that enables to identify the actual level of region's socio-economic development is the most important condition for developing effective regional policy. Therefore, the evaluation of the level of regional disparities in the EU countries are actual and important topics of many discussions and regional research studies, at the European and national level e.g. Campo, Monteiro, Soares (2008), Wishlade, Yuill (1997), Víturka, Žitek, Klímová, Tonev (2009), Ginevičius, Podvezko, Mikelis (2004), Kutscherauer et al. (2010), Matlovič, Klamár, Matlovičová (2008). Regional differences in the "new" EU countries, especially in Visegrad Four countries are analysed by e.g., Tvrdoň, Skokan (2011), Melecký, Poledníková (2012), Svatošová, Boháčková, (2012), Tuleja (2010). Visegrad Four countries belong to the central European states where the economic development of the last 10 years has been strongly linked to European funding.

The aim of the paper is to evaluate and compare the development of regional disparities in Visegrad Four (V4) countries over the period 2001-2011 by utilizing the selected multicriteria decision-making (MCDM) methods. The sense of applying the MCDM methods is to rank and describe the changes in the V4 NUTS 2 regions reflecting their socioeconomic development in the context of the EU cohesion.

The rest of this paper is organized as follows. The approaches of regional disparities evaluation in the context of the EU cohesion are discussed in Section 1. In Section 2, the theoretical background of the methods Technique for Order Preferences by Similarity to an Ideal Solution (TOPSIS) and Analytic Hierarchy Process (AHP) are introduced. In Section 3, the empirical results of regional disparities evaluation in V4 in the year 2001 and 2011 are presented. In the last Section, the conclusions and remarks are provided.

1. Regional disparities evaluation in the context of the EU cohesion

The attitude of researchers towards the quantitative evaluation of regional development and disparities is not uniformed. They use several disparity indicators that are processed by different mathematical and statistical methods. From the point of view of low calculation difficulty, a high informative level and the applicability of the results in practice, traffic light method (scaling), method of average (standard) deviation, method of standardized variable, method of distance from the imaginary point are often used for measurement of disparities (Kutscherauer et al., 2010). These methods are often used in an integrated approach based on the calculation of a synthetic index of disparities, see e.g. Tuleja (2010), Svatošová, Boháčková (2012). More sophisticated methods that are very useful in the process of regional disparities evaluation are multivariate statistical methods, especially cluster

analysis and factor analysis, see e.g. Campo, Monteiro, Soares (2008), Zivadinovic, Dumicic, Casni (2009), Poledníková, Lelková (2012), Horká (2013). An alternative and not broadly extended approach to regional disparities evaluation represents multicriteria decision-making methods that helps decision maker organize the problems to be solved, and carry out analysis, comparisons and rankings of the alternatives, see e.g. Opricovic, Tzeng (2004), Tzeng, Huang (2011), Dai, Zhang (2011), Kashi (2013).

2. Methodology

Differences in the level of socio-economic development of V4 regions and their ranking are determined by TOPSIS method. AHP method is used to derive the weights of the regional indicators. The multicriteria evaluation of regional development takes into account the importance of the decision-making criteria. Therefore the sensitivity analysis is carried out to study the impact of the weights of criteria calculated by AHP and weights of criteria equal to one, on the scores of relative closeness to the ideal solution (c_i) and regions' ranking.

2.1 The method TOPSIS

TOPSIS method is based on the determination of the best alternative that comes from the concept of the compromise solution. The compromise solution can be regarded as choosing the best alternative nearest to the ideal solution (with the shortest Euclidean distance) and farthest from the negative ideal solution. TOPSIS is always used for multi-attribute decision making, by ranking the alternatives according to the closeness between the alternative and the ideal alternative (Dai, Zhang, 2011). The procedure of TOPSIS method includes the following steps. The first step is to construct a decision matrix. The decision matrix consists of a set of alternatives, $A = \{A_i \mid i=1, \dots, n\}$, and a set of criteria (attributes), $C = \{C_j \mid j=1, \dots, m\}$, where $Y = \{y_{ij} \mid i=1, \dots, n; j=1, \dots, m\}$ denotes the set of performance ratings and $w = \{w_j \mid j=1, \dots, m\}$ is the set of weights for criteria. Procedure that converts all the criteria so that all of them were either minimization or maximization is often implemented before the execution of TOPSIS method. Second step is to calculate the normalized decision matrix according to formula:

$$r_{ij} = \frac{y_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^n y_{ij}^2}}, \quad (1)$$

where $i=1, \dots, n; j=1, \dots, m$. With regard to the defined weight of criteria, the third step of TOPSIS method is to calculate weighted normalized decision matrix expressed as $v_{ij} = w_j \cdot r_{ij}$, where $i=1, \dots, n; j=1, \dots, m$. The following step includes the determination of the positive ideal solution (H_j) and the negative ideal solution that are derived as $H_j = \max(v_{ij})$ and $D_j = \min(v_{ij})$. Subsequently, the separation from the ideal (d_i^+) and the negative ideal solutions (d_i^-) between alternatives is calculated. The separation values can be measured using the Euclidean distance, which is given as:

$$d_i^+ = \sqrt{\sum_{j=1}^k (v_{ij} - H_j)^2}, \quad (2)$$

$$d_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^k (v_{ij} - D_j)^2}, \quad (3)$$

Last step includes the calculation of the relative closeness to the ideal solution and rank the alternatives in descending order. The relative closeness of the i -th alternative A_i is expressed as:

$$c_i = \frac{d_i^-}{d_i^- + d_i^+}. \quad (4)$$

2.2 The method AHP

Analytic Hierarchy Process is used to derive the criteria weights from paired comparison in four level hierarchic structures. The decision hierarchy structure is created; the goal of the decision is at the top level, subcriteria (group of criteria) at second level followed by the level of criteria (criteria on which subsequent elements depend). The lowest level represents a set of alternatives. Having the hierarchic structure, we compare the comparative weight between the attributes of the decision elements in form of pairwise comparison matrices. The comparisons are taken from fundamental scale that reflects the relative strength of preferences, see following table 1.

Tab. 1: Saaty's fundamental scale

Intensity of importance	Definition
1	equal importance
3	moderate importance
5	strong importance
7	very strong importance
9	extreme importance

Source: Saaty, Vargas (2012), own processing (2014)

Let A represent an $n \times n$ pairwise comparison matrix. The diagonal elements in the matrix A are self-compared and thus $a_{ij}=1$, where $i=j$, $i, j=1, 2, \dots, n$. The values on the left and right sides of the matrix diagonal represent the strength of the relative importance degree of the i -th element compared to the j -th element. Let $a_{ij}=1/a_{ji}$, where $a_{ij}>0$, $i \neq j$. After that, the normalization of the geometric mean method is used to determine the importance of elements. To ensure that the evaluation of the pairwise comparison matrix is reasonable and acceptable, a consistency check is performed. Generally, a consistency ratio (CR) can be used as a guidance to check for consistence of matrices. If the value of CR is below than the threshold of 0.1, then the evaluation of the criteria importance is considered to be reasonable, see Tzeng, Huang (2011).

3. Application of MCDM methods and empirical results

Within AHP hierarchic structure, the goal is to evaluate regional disparities and assess the level of regional development in V4, the alternatives are 35 NUTS 2 regions. These alternatives are evaluated by three types of subcriteria and eight criteria shown in table 2. These selected indicators are most frequently used regional indicators monitored within Cohesion Reports, see European Commission (2010) and are available in Eurostat database.

Tab. 2: Selected indicators for regional disparities evaluation in V4

Subcriteria	Criteria	Abbreviation
Economic	GDP per capita (PPS)	GDP
	Disposable income of households (PPS)	DI
	Gross domestic expenditure on R&D (GERD) (% of GDP)	GERD
Social	Employment rate (%)	ER
	Unemployment rate (%)	UER
	Persons aged 30-34 with tertiary education attainment (%)	TE
Territorial	Density of motorway (km/1000km ²)	DM
	Density of railway (km/1000km ²)	DR

Source: European Commission (2010), Eurostat (2014), own processing (2014)

At first, the weights of subcriteria are calculated with respect to the goal. After that criteria are pairwise compared against the subcriteria importance. The pairwise comparison matrices reflect the author's preferences. According to final calculated weights of the criteria shown in table 3, indicators GDP per capita, disposable income and unemployment rate have the highest importance in the level of region's development and disparities evaluation.

Tab. 3: Weights of criteria (AHP)

Subcriteria	Weight	Criteria	Weight	Final weight
Economic	0.731	GDP	0.637	0.465
		DI	0.258	0.189
		GERD	0.105	0.077
Social	0.188	ER	0.279	0.053
		UER	0.649	0.122
		TE	0.072	0.014
Territorial	0.081	DM	0.750	0.061
		DR	0.250	0.020

Source: own processing (2014)

Table 4 shows the final ranking of NUTS 2 regions in V4 in years 2001 and 2011 based on TOPSIS method that reflects the weights (w) of criteria calculated by AHP. Table 4 presents and compares the scores of relative closeness to ideal solution (c_i) and the ranks of regions of those two years, which could reveal the trends of regional disparities. On the basis of wide range value of the relative closeness that regions achieved (interval between 0.8-0.04), the significant socioeconomic differences between regions can be identified.

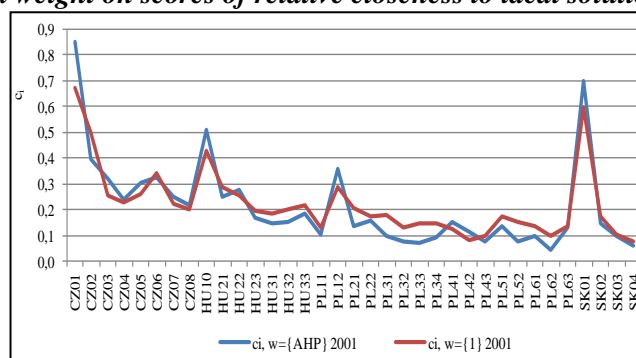
Tab. 4: Comparison of regions' ranking by TOPSIS in the years 2001 and 2011

Weight of criteria		w =calculated by AHP				w=1			
Year		2001		2011		2001		2011	
Code	Region	c_i	Rank	c_i	Rank	c_i	Rank	c_i	Rank
CZ01	Praha	0.853	1	0.805	2	0.6750	1	0.6304	1
CZ02	Střední Čechy	0.399	4	0.292	6	0.4973	3	0.3205	6
CZ03	Jihozápad	0.321	7	0.268	7	0.2582	9	0.2767	8
CZ04	Severozápad	0.243	12	0.189	18	0.2278	11	0.2206	16
CZ05	Severovýchod	0.307	8	0.242	11	0.2637	8	0.2734	9
CZ06	Jihovýchod	0.325	6	0.294	5	0.3406	5	0.3412	5
CZ07	Střední Morava	0.252	10	0.229	15	0.2243	12	0.2415	13
CZ08	Moravskoslezsko	0.219	13	0.246	8	0.2016	15	0.2579	11
HU10	Közép-Magyarország	0.508	3	0.485	3	0.4276	4	0.4238	4
HU21	Közép-Dunántúl	0.251	11	0.184	19	0.2879	7	0.2428	12
HU22	Nyugat-Dunántúl	0.277	9	0.231	14	0.2542	10	0.2351	14
HU23	Dél-Dunántúl	0.167	15	0.104	30	0.1991	17	0.1847	25
HU31	Észak-Magyarország	0.149	19	0.053	35	0.1847	18	0.1181	33
HU32	Észak-Alföld	0.153	18	0.086	33	0.2007	16	0.1586	31
HU33	Dél-Alföld	0.185	14	0.124	27	0.2209	13	0.1991	21
PL11	Łódzkie	0.103	25	0.182	20	0.1338	28	0.2007	20
PL12	Mazowieckie	0.361	5	0.450	4	0.2899	6	0.3035	7
PL21	Małopolskie	0.137	21	0.168	21	0.2089	14	0.2270	15
PL22	Śląskie	0.159	16	0.238	12	0.1773	20	0.2714	10
PL31	Lubelskie	0.100	26	0.114	29	0.1808	19	0.1912	23
PL32	Podkarpackie	0.078	31	0.100	31	0.1331	29	0.1816	26
PL33	Świętokrzyskie	0.071	33	0.099	32	0.1456	25	0.1696	29
PL34	Podlaskie	0.095	29	0.126	26	0.1498	24	0.1874	24
PL41	Wielkopolskie	0.155	17	0.221	16	0.1241	30	0.2073	19
PL42	Zachodniopomorskie	0.114	24	0.135	25	0.0859	34	0.1548	32
PL43	Lubuskie	0.078	30	0.146	22	0.1005	32	0.1742	28
PL51	Dolnośląskie	0.137	22	0.242	10	0.1736	22	0.2127	18
PL52	Opolskie	0.077	32	0.141	23	0.1540	23	0.1929	22
PL61	Kujawsko-Pomorskie	0.099	27	0.244	9	0.1349	27	0.4719	3
PL62	Warmińsko-Mazurskie	0.044	35	0.123	28	0.0983	33	0.1690	30
PL63	Pomorskie	0.131	23	0.196	17	0.1349	26	0.2165	17
SK01	Bratislavský kraj	0.699	2	0.867	1	0.5994	2	0.5231	2
SK02	Západné Slovensko	0.148	20	0.236	13	0.1767	21	0.1748	27
SK03	Stredné Slovensko	0.098	28	0.141	24	0.1048	31	0.1133	34
SK04	Východné Slovensko	0.060	34	0.085	34	0.0766	35	0.1001	35

Source: own processing (2014)

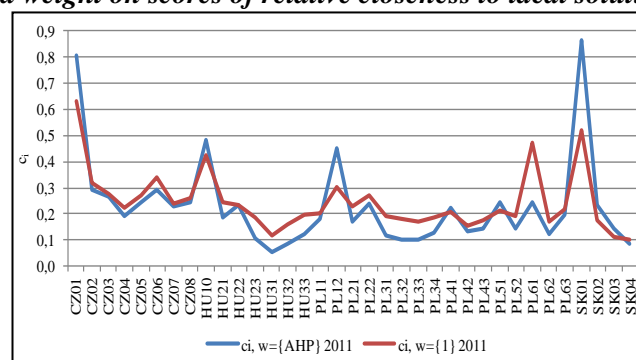
The shortest relative closeness to ideal solution is achieved by regions with capital city - Praha, Bratislavský kraj, Közép-Magyarország, Mazowieckie and region Střední Čechy. Regions Praha, Bratislavský kraj, Közép-Magyarország are ranked on the top positions and their ranking has not significantly changed till year 2011. These regions achieved the highest level of socio-economic development (especially region Praha) that implies the visible differences among regions of capital cities and the rest of V4 regions. In the year 2011, the shortest relative closeness to ideal solution was achieved by region Bratislavský kraj, following by region Praha. Also region Mazowieckie recorded visible strengthening of socioeconomic development and was ranked at fourth position. This phenomenon can be explain by the dominant position of capital city Warsaw that lies in region Mazowieckie and statistically affects the level of development of whole region. Warsaw had the highest dynamics of economic changes in the country and has been one of the fastest growing of metropolitan regions in the EU over the past few years. Within the EU cohesion policy 2014-2020 region Mazowieckie is a first region that is considered as more developed region. On the other hand, Polish regions Warmińsko-Mazurskie, Świętokrzyskie and Slovak region Východné Slovensko can be considered as less developed compared to others. Their distances from ideal solution are the farthest and they are ranked in the last positions in the year 2001. In the year 2011 the strong weakening of all Hungarian regions development (with exception of Közép-Magyarország) was recorded. The regions Észak-Magyarország, Észak-Alföld and also Slovak region Východné Slovensko have the farthest distances from the ideal solution and they are ranked in the last positions. For the rest of regions the greater or lesser changes in disparities trend are observed during the examined period. In the year 2011, the convergence of some Polish, Czech and Slovak regions to the ideal solution is recorded (e.g. Warmińsko-Mazurskie, Kujawsko-Pomorskie, Łódzkie, Śląskie, Opolskie Dolnośląskie, Moravskoslezsko, Jihovýchod, Západné Slovensko). On the contrary, Czech regions Střední Čechy, Severozápad, Severovýchod, Střední Morava recorded visible weakening of development and their ranking got worse in the year 2011. Nevertheless, Czech regions are mostly ordered in the first half of the overall ranking. It indicates that disparities in the level of regional development have still persisted between Czech Republic on the one hand and Poland, Hungary and Slovakia on the other hand in the period 2001-2011.

Fig.1: Effect of criteria weight on scores of relative closeness to ideal solution (2001)

Source: own processing (2014)

Fig. 2: Effect of criteria weight on scores of relative closeness to ideal solution (2011)

Source: own processing (2014)

Figure 1 and figure 2 show the effect of different weights of criteria (weights of criteria calculated by AHP and weights of criteria equal to one) on the scores of relative closeness to ideal solution (c_i). As both figures and table 4 indicate, weights of criteria have an influence on the final ranking of regions. There are differences in the ranking of regions that are considered as more developed regions, as well as less developed and average developed regions according to ranking reflecting different weights of criteria. It can be said that regions with capital city Praha, Bratislavský kraj are comprehensively developed regions because different weights of criteria had a small impact on their ranking. On the other hand, for example region Mazowieckie achieved the worse position that can imply the higher sensitivity of different criteria importance (especially GDP per capita).

Conclusion

By applying TOPSIS and AHP methods we get the final regions ranking based on the shortest distances to the ideal solution and the farthest from the negative ideal solution. TOPSIS also takes into account the relative importance of the criteria. The results of TOPSIS analysis confirm that NUTS 2 regions with capital cities (Praha, Bratislavský kraj, Mazowieckie, Közép-Magyarország) have had significant and different socio-economic positions from the other regions in V4 in year 2001 as well as in the year 2011. On the contrary, in comparison with the year 2001, the level of regional development in Hungary strongly decreased and Hungarian regions together with Slovak region Východné Slovensko were ranked in the last positions (with exception of region Közép-Magyarország) in the year 2011. These regions should focus on the higher expenditure on research and development which are major drivers of the economic growth and it also supports the future competitiveness that results in the higher GDP. The public investments in the infrastructure (transport, communication, energy), spending on the education and active labour market, including an effective utilization of subsidies from European funds, play key roles in regions' development. Although some positive changes in disparities trend are observed during the examined period (especially in Poland), the regional disparities have still persisted between dominant regions with capital cities and more distant regions on the one hand and between Czech regions and Hungarian, Polish and Slovak regions on the other hand.

The advantage of TOPSIS and AHP methods is that they are simple, easy to use and understand. Because when making concept of suitable evaluation tools of regional development it is necessary to suggest not only difficult but also simple methods which enable quick evaluation of regional disparities by accessible tools. In comparison with the one-dimensional evaluation, multicriteria evaluation of regional development takes into account the importance and mutual dependence of the decision-making criteria. Due to importance of the criteria we are able to determine the shortest distance to the ideal solution in a more realistic way. Then the final rank of regions corresponds to the different economic, social and territorial importance of individual criteria. The sensitivity analysis shows that the importance of criteria influences the final ranking of regions (the final ranking of regions reflecting the weights of criteria calculated by AHP differs from the final ranking of regions reflecting the criteria with weights equal to one).

In the absence of the mainstream in methodological approach to regional development evaluation, the presented multicriteria evaluation can be considered as a suitable alternative of more traditional approaches.

References

- [1] European Commission, (2010). *Fifth Report on Economic, Social and Territorial Cohesion. Investing in Europe's future*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. ISBN 978-92-79-17800-9.
- [2] Eurostat, (2014). *Regional Statistics*. [online] [cit. 2014-03-14]. Available at: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/region_cities/regional_statistics/data/database>.
- [3] CAMPO, C., MONTEIRO, C.M.F., SOARES, O. J., (2008). The European regional policy and the socio-economic diversity of European regions: A multivariate analysis. *European Journal of Operational Research*, vol. 187, iss. 2, pp. 600–612. DOI 10.1016/j.ejor.2007.03.024.

- [4] DAI, X., ZHANG, J., (2011). The TOPSIS Analysis on Regional Disparity of Economic Development in Zhejiang Province. *Canadian Social Science*, vol. 7, iss. 5, pp. 135-139. ISSN 1712-8056.
- [5] GINEVIČIUS, R., PODVEZKO, V., MIKELIS, D., (2004). Quantitative evaluation of economic and social development of Lithuanian regions. *Ekonomika*, vol. 65, pp. 1-15.
- [6] HORKÁ, L., (2013). Factors of socioeconomic development of regions: an alternative approach to an assessment of regions. In *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 51–59. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-5.
- [7] KASHI, K., (2013). Utilization of Analytic Hierarchy Process in Competency Modeling. In *Conference Proceedings of MEKON. Selected Papers*, pp. 69-81. Ostrava: VŠB – Technická univerzita Ostrava.
- [8] KUTSCHERAUER, A. et al., (2010). *Regional disparities. Disparities in the Regional Development, their Concept, Identification and Assessment*. Ostrava: VŠB-TU Ostrava. ISBN 978- 80-248-2335-5.
- [9] MATLOVIČ, R., KLAMÁR, R., MATLOVIČOVÁ, K., (2008). Development of regional disparities in Slovakia at the beginning of the 21st in the light of selected indicators. *Regionální studia*, vol. 2, pp. 2–12.
- [10] MELECKÝ, L., POLEDNÍKOVÁ, E., (2012). Use of the Multivariate Methods for Disparities Evaluation in the Visegrad Four Countries in Comparison with Germany and Austria. In *ICEI 2012. Proceedings of the 1st International Conference on European Integration 2012*. Ostrava: VŠB – Technical University of Ostrava. pp. 199-209.
- [11] MOLLE, W., (2007). *European Cohesion Policy*. London: Routledge. ISBN 978-415-43811-X.
- [12] OPRICOVIC, S., TZENG, G.H., (2004). Compromise solution by MCDM methods: A comparative analysis of VIKOR and TOPSIS. *European Journal of Operational Research*. vol. 156, pp. 445-455. DOI 10.1016/S0377-2217(03)00020-1.
- [13] POLEDNÍKOVÁ, E., LELKOVÁ, P., (2012). Evaluation of Regional Disparities in Visegrad Four Countries, Germany and Austria using the Cluster Analysis. In *15th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 36-47. ISBN 978-80-210-5875-0.
- [14] SAATY, T., VARGAS, G. L., (2012). *Models, Methods, Concepts and Applications of the Analytic Hierarchy Process*. New York: Springer Science+Business Media. ISBN 978-1-4614-3596-9.
- [15] SVATOŠOVÁ, L., BOHÁČKOVÁ, I., (2012). Methodological approaches to evaluation of regional disparities. In *15th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 11-18. ISBN 978-80-210-5875-0.
- [16] TULEJA, P., (2010). Praktická aplikace metod hodnocení regionálních disparit. *Acta Academica Karviniensia*, vol. 1, pp. 496–509. ISSN 1212-415X.
- [17] TVRDOŇ, M., SKOKAN, K., (2011). Regional disparities and the ways of their measurement: The case of the visegrad four countries. *Technological and Economic Development of Economy*, vol. 17, iss. 3, pp. 501-518. ISSN 2029-4913.
- [18] TZENG, G. H., HUANG, J.J., (2011). *Multiple attribute decision making: methods and applications*. Boca Raton: CRC Press. ISBN 9781439861585.
- [19] VITURKA, M., ŽÍTEK, V., KLÍMOVÁ, V., TONEV, P., (2009). Regional analysis of new EU member states in the context of cohesion policy. *Review of Economic Perspectives*, vol. 9, iss. 2, pp. 71–90. DOI 10.2478/v10135-009-0001-8.
- [20] WISHLADE, F., YUILL, D., (1997). Measuring disparities for area designation purposes: Issues for the European Union. *Regional and Industrial Policy Research Paper*, no. 24. United Kingdom: European Policies Research Centre.
- [21] ZIVADINOVIC, K.N., DUMICIC, K., CASNI, C.A., (2009). Cluster and Factor Analysis of Structural Economic Indicators for Selected European Countries. *WSEAS Transactions on Business and Economics*, vol. 6, iss. 7, pp. 331–341.

This paper is supported by the Student Grant Competition of the Faculty of Economics, VŠB-Technical University of Ostrava, project registration number SP2014/126 and by the Education for Competitiveness Operational Programme, project registration number CZ.1.07/2.3.00/20.0296. All support is greatly acknowledged and appreciated.

VLIV ROZŠÍŘOVÁNÍ EVROPSKÉ UNIE NA STUPEŇ DOSAHOVANÉ KONVERGENCE

EFFECT OF EU ENLARGEMENT ON THE LEVEL OF ACHIEVED CONVERGENCE

ING. PETRA APPLOVÁ

Ústav regionálních a bezpečnostních věd | Institute of Regional and Security Sciences
Fakulta ekonomicko-správní | Faculty of Economics and Administration
Univerzita Pardubice | University of Pardubice
✉ Studentská 95, 532 10 Pardubice, Czech Republic
E-mail: Petra.Applova@upce.cz

Anotace

Předkládaný příspěvek shrnuje výsledky zkoumání působení postupného rozšiřování Evropské unie (EU) na stupeň dosahované konvergence v rámci evropské integrace, přičemž konvergence, resp. divergence je napříč zeměmi EU měřena pomocí relativního ukazatele tvorby bohatství (HDP na obyvatele v PPS) v čase a dále pomocí shift share analýzy, která vychází z vývoje počtu zemí a regionů soudržnosti označovaných na základě provedené klasifikační analýzy jako „zaostávající“. Závěr článku se zabývá komparací entit spadajících do skupin tzv. „zaostávající“ s oblastmi způsobilými v rámci cíle Konvergence, a to včetně analýzy finančních prostředků alokovaných do skupin území „zaostávající“ ve vztahu k celkové výši alokace tohoto cíle v programovacím období 2007-2013. Dílčí výsledky provedeného výzkumu podávají však o vlivu rozšiřování evropské integrace na stupeň dosahované konvergence rozdílné závěry. Z tohoto důvodu nelze tudíž o míře konvergence, resp. divergence ve vztahu k rozšiřující se EU jednoznačně rozhodnout.

Klíčová slova

rozšiřování EU, konvergence, zaostávající regiony

Annotation

This paper summarizes results achieved by examining the degree of convergence within European integration affected by the successive enlargement of the European Union (EU). Through the EU countries the convergence or divergence is measured by the indicator of relative wealth (GDP per capita in PPS) in time. It can be also measured by shift share analysis which is based on the number of countries and cohesion regions classified as „underdeveloped“. The end of article contains a comparison between entities that belong to „underdeveloped“ group and regions subordinated under the Convergence objective, including the analysis of funds allocated to groups of „underdeveloped“ territories which related to the total amount of allocation of this objective in the programed period 2007 - 2013. However, the partial results coming from the research on the expansion of European integration and its influence to achieved convergence show different conclusions. For this reason it's not possible to decide on a degree of convergence or divergence in relation to the expanding EU.

Key words

EU enlargement, convergence, underdeveloped regions

JEL classification: O57, R11.

Úvod

Úkolem EU je utvářet vztahy mezi členskými státy a jejich národy takovým způsobem, který bude zajišťovat soudržnost a solidaritu (Konsolidované znění Smlouvy o Evropské unii a Smlouvy o založení Evropského společenství).

Mezi klíčové politiky EU patří kohezní politika, která má za cíl snižovat rozdíly mezi úrovněmi rozvoje jednotlivých regionů tak, aby došlo právě k posílení ekonomické, sociální a územní soudržnosti a tím k harmonickému vývoji celé EU. Příčiny vzniku a přetrvávající důležitost této politiky tkví především v rozšiřování EU o nové členské země, často nižší ekonomické výkonnosti. EU, resp. Evropská společenství se v rámci svého vývoje rozšiřovala již celkem sedmkrát, ovšem na základě přístupových pohovorů s dalšími evropskými zeměmi je zřejmé, že její rozšiřování především východním směrem bude v nejbližších letech pokračovat. Rozšiřováním EU bude tedy docházet k rostoucím regionálním nerovnoměrnostem v rámci celé integrace, čímž budou kladeny vyšší nároky na nezbytné dlouhodobější finanční podpory právě k eliminaci těchto regionálních rozdílů.

Ekonomická konvergence je posuzována nejčastěji ve dvou rovinách: jako konvergence sigma a beta, kdy sigma konvergence je vnímána jako pokles rozptylu reálného důchodu na osobu napříč skupinou daných ekonomik v čase a beta konvergence jako negativní parciální korelace mezi růstem reálného důchodu na obyvatele v čase ve vztahu k jeho výchozí hodnotě (Barro, Wyplosz, 2008), (Young, Higgins, Leny, 2004).

Na eliminaci regionálních nerovnoměrností a disparit bylo a je vynakládáno v rámci kohezní politiky velké množství finančních prostředků. Taktéž i v novém programovacím období je plánováno ve významné podpoře regionální politiky pokračovat. Je neoddiskutovatelné, že cílem politiky soudržnosti je bezpochyby i zvyšovat efektivitu poskytovaných finančních prostředků. Z tohoto důvodu je tedy nezbytné znát vývoj dotčených území ve vztahu k alokovaným prostředkům, tj. např., zda objem obdržovaných prostředků v ekonomikách vyvolal potřebný multiplikační efekt či naopak nežádoucí efekt mrtvé váhy.

1. Cíl a metody

Cílem předkládaného příspěvku je určit, zda EU směřuje ke konvergenci regionů, a to v návaznosti na proces jejího rozšiřování. Pro tento článek byly vybrány následující části výzkumu: 1) hodnocení vývoje relativního ukazatele tvorby bohatství v rámci rozšiřující se EU ve vztahu ke konvergenci; 2) klasifikace regionů soudržnosti a zemí do tříd, a to v závislosti na plnění kritérií pro čerpání finančních prostředků z evropských fondů včetně analýzy vývoje skupin „zaostávající“; 3) porovnání entit spadajících do skupin tzv. „zaostávající“ s oblastmi čerpajícími finanční prostředky v rámci kohezní politiky programovacího období 2007-2013 (cíl Konvergence); 4) analýza finančních prostředků alokovaných do regionů označovaných jako „zaostávající“.

K dosažení hlavního cíle je zvolena shift share analýza doplňující klasifikační analýzu zemí, resp. regionů soudržnosti, která je založena na oprávněnosti těchto území čerpat finanční prostředky ze strukturálních fondů a z Fondu soudržnosti (CF) v rámci cíle Konvergence kohezní politiky programovacího období 2007-2013. Pro prvotní zkoumání dosahované úrovně konvergence v členských státech rozšiřující se EU je analyzován a následně komparován základní ukazatel výkonnosti, resp. tvorby bohatství, a to relativní ukazatel hrubého domácího produktu (HDP) na obyvatele ve standardu kupní síly (v PPS) se zeměmi tzv. tradičními (EU-12). Následná klasifikační analýza zemí a jejich regionů soudržnosti je prováděna na základě plnění kritérií pro čerpání finančních prostředků v rámci cíle Konvergence, tj. jsou vymezeny země, regiony a phasing-out tzv. „rozvinuté“ a „zaostávající“. V závěru příspěvku je provedena komparace zemí a regionů nacházejících se ve skupinách definovaných jako „zaostávající“ s oblastmi podporovanými ze strukturálních fondů a z CF v rámci cíle Konvergence. Velký význam má rovněž i objem finančních

prostředků, který byl do území „zaostávající“ alokovan, z toho důvodu je komparace doplněna i o tuto analýzu.

2. Výsledky výzkumu

Evropská integrace a její rozšiřování s sebou nese mimo jiné i zvýšený zájem o problematiku ekonomické konvergence. Ta je v současné době v centru pozornosti ekonomických komparací, neboť znázorňuje zmenšující se rozdíly v životní úrovni a nepřímo i v úrovni ekonomické a hospodářské výkonnosti jednotlivých zemí a jejich regionů.

V rámci EU jsou empirická zkoumání ekonomické konvergence založena na měření konvergence reálné a nominální, které jsou ovlivňovány celou řadou faktorů: vedle vlivů spjatých s domácí ekonomikou (podrobněji např. Čihák, Holub, 2005), tak bezpochyby i vnějšími vlivy jako je např. vstup dané ekonomiky do EU či do eurozóny, ale též s vlivy spojenými s obchodováním jak v rámci členských zemí, tak i ostatních zemí světa (podrobněji např. Allington, Kattuman, Waldemann, 2005).

Změny cenových relací a cenových úrovní v zemích EU jsou již dlouhodobě podrobovány empirickým výzkumům (podrobněji např. Funke, Koske, 2008), taktéž jsou zkoumány i dopady jejího rozšiřování na cenovou konkurenci. Např. Dregel (2008) ve své studii uvádí, že hlavními faktory, které mají vliv na cenovou konvergenci ve vztahu s rozšiřováním EU, v letech 1999-2004 byla konkurence a proces „dohánění“. Přestože se odhady lišily v období před a po rozšíření, byla hypotéza sigma i beta konvergence cenových úrovní v této studii empiricky ověřena a potvrzena.

2.1. Hodnocení vývoje ukazatele tvorby bohatství v rámci rozšiřující se EU ve vztahu ke konvergenci

V rámci první části výzkumu byl pro zkoumání dosahované úrovně konvergence EU analyzován pomocí harmonického průměru ukazatel HDP na obyvatele v PPS za období 1995-2012, a to za všechny členské země Evropských společenství, resp. EU, v daném roce. Pro srovnání je uvedena též hodnota tohoto ukazatele v rámci EU-12 zahrnující země podobné ekonomické výkonnosti (Belgie, Dánsko, Finsko, Francie, Irsko, Itálie, Lucembursko, Německo, Nizozemí, Rakousko, Švédsko a Velká Británie) (viz Tab. 1).

Tab. 1: Výkonnost zemí EU v letech 1995-2012

		1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
HDP na obyvatele (v PPS)	EU-12	18 379	19 314	20 514	21 569	22 839	24 675	25 245	26 133	26 297
	EU	16 716	17 579	18 682	19 657	20 807	22 476	23 139	24 075	24 302
Variační koeficient HDP na obyvatele	EU-12	0,234	0,230	0,209	0,206	0,242	0,251	0,236	0,250	0,268
	EU	0,266	0,263	0,246	0,247	0,278	0,286	0,268	0,277	0,291
		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
HDP na obyvatele (v PPS)	EU-12	27 536	28 368	29 800	31 409	31 165	28 967	30 367	31 269	31 801
	EU	18 851	19 886	21 267	20 962	21 500	20 006	20 825	21 669	22 534
Variační koeficient HDP na obyvatele	EU-12	0,277	0,286	0,318	0,327	0,310	0,298	0,317	0,325	0,326
	EU	0,414	0,407	0,421	0,450	0,421	0,413	0,431	0,430	0,429

Zdroj: vlastní zpracování a výpočty autora dle Eurostat - a.

V rámci vybraných ekonomik EU-12 je u ukazatele HDP na obyvatele v celém sledovaném období patrný růst (pouze s výjimkou krizových let 2008 a 2009). Ovšem co se týká vývoje HDP celé EU,

vyvolal velký počet nově příchozích zemí v roce 2004 značné komplikace, neboť značně prohloubil heterogenitu v rámci EU, neboť tímto rozšířením došlo k nejvýraznějšímu dopadu na vybraný ukazatel v celé dosavadní éře evropské integrace, tj. konkrétně nastalo snížení průměrného ukazatele HDP na obyvatele v PPS o cca 22,4 % v porovnání s rokem předchozím (což představuje zhruba 5 451 HDP na obyvatele v PPS). Následné rozšíření EU o Bulharsko a Rumunsko nemělo na výkonnost EU-27 tak značný vliv, přestože obě ekonomiky patří mezi země s nejnižší hospodářskou úrovní v rámci EU (pokles vybraného ukazatele „pouze“ o cca 305 HDP na obyvatele v PPS). Bohužel z důvodu absence dat za rok 2013 nelze určit průměrnou hodnotu současné EU-28. Avšak alespoň přibližnou výši můžeme vyvodit na základě dosažené hodnoty Chorvatska v roce 2012, kdy by jejím zahrnutím do analýzy došlo ke snížení průměrné hodnoty celé EU o 365 HDP na obyvatele v PPS (průměrný ukazatel by byl nově 22 169).

Co se týká variability ve tvorbě bohatství, která je měřena pomocí variačního koeficientu HDP na obyvatele, lze u tzv. tradičních zemí sledovat jeho převažující pozvolný růst, neboť k poklesu rozdílů v dosahované úrovni HDP u EU-12 došlo pouze v letech 1995-1998, 2001 a poté v krizových letech 2008 a 2009, kdy však tyto výsledky byly dány výrazným poklesem tvorby bohatství v rámci celé EU. U zemí EU variační koeficient od roku 2000 do 2004 kolísá kolem hodnoty 0,269, poté ovšem dochází k nejvýraznějšímu zvýšení daného ukazatele, tzn. k růstu diferencí napříč členskými státy, který je dán především vlivem rozšíření evropské integrace. Tyto rozdíly napříč ekonomikami EU následně vzrostly i po příchodu Rumunska a Bulharska o tři roky později. Zaměříme-li se na období po rozšíření v roce 2007, lze konstatovat, že dochází k převažujícímu pozvolnému snižování variačního koeficientu relativního ukazatele výstupu, tj. rozdíly napříč ekonomikami jsou eliminovány - regionální politika je účinná.

2.2 Klasifikace regionů soudržnosti a zemí do tříd a analýza vývoje skupin „zaostávající“

S novým programovacím obdobím 2014-2020 dochází v rámci kohezní politiky k významným změnám, a to např. ke snížení počtu cílů na dva (Investice pro růst a zaměstnanost a Evropská územní spolupráce), znovuzavedení pravidla n+3, či k nové kategorizaci regionů podle jejich parametrů ekonomické výkonnosti (méně rozvinuté, přechodové a více rozvinuté regiony), na základě které jsou určeny maximální sazby spolufinancování (podrobněji např. European Commission - b). Dle víceletého finančního rámce pro roky 2014-2020 je vyčleněno 376 mld. EUR (cca 37 % z celkového objemu rozpočtu) na politiku soudržnosti (European Commission - c), což oproti předchozímu období představuje snížení o cca 28,4 mld. EUR (König, 2009).

Na základě nové kategorizace regionů byla obdobně v rámci výzkumu provedena klasifikační analýza pro regiony NUTS II a členské země, kdy byla tato území rozdělena do skupin tzv. „zaostávající“ či „rozvinuté“ regiony/phasing-out regiony/země, a to dle plnění podmínek pro čerpání finančních prostředků z cíle Konvergence minulého programovacího období. Následně byl pro určení konvergence/divergence napříč oblastmi EU zkoumán počet „rozvinutých“ a „zaostávajících“ entit v období 2000-2011. Vzhledem ke skutečnosti, že v tomto období došlo celkem dvakrát k rozšíření EU, lze předpokládat, i s ohledem na uvedené hodnocení ukazatele tvorby bohatství, divergenci zemí a regionů měřenou velikostí skupin „rozvinutých“ a „zaostávajících“. Nicméně na druhou stranu lze konstatovat, že snížením počtu entit „zaostávajících“ ve zkoumaném období dochází bez pochyby k naplňování cíle Konvergence napříč územími, neboť jsou eliminovány disparity uvnitř EU a dochází ke zvyšování hospodářské úrovně daných regionů. Tab. 2 dokládá počty území, které dle stanovených podmínek patří mezi území „zaostávající“ v rámci integračního uskupení.

Tab. 2: Počty regionů, resp. zemí ve skupinách „zaostávající“ v letech 2000 - 2011

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Regiony celkem	215	215	215	215	257	257
Zaostávající regiony	18	18	15	16	50	54
Zaostávající regiony – phasing-out	22	21	17	15	17	19
Země celkem	15	15	15	15	25	25
Zaostávající země ¹	2	2	1	1	10	11
	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Regiony celkem	257	271	271	271	271	271
Zaostávající regiony	52	67	67	64	68	72
Zaostávající regiony – phasing-out	17	20	23	18	24	25
Země celkem	25	27	27	27	27	27
Zaostávající země ¹	10	13	12	11	12	13

¹ Data za Maltu nebyla k dispozici.

Zdroj: vlastní zpracování a výpočty dle Eurostat - b, c, d.

Nejvýraznějších nárůstů regionů soudržnosti dosahujících nižší úroveň výkonnosti v porovnání s celou EU nastalo po rozšíření v květnu 2004 (meziroční nárůst o 34 „zaostávajících“ regionů NUTS II, přičemž EU se rozšířila o 43 regionů soudržnosti) a dále po přistoupení Bulharska a Rumunska v roce 2007 (nárůst o 15 oblastí při rozšíření o 14 nových dotčených území). Zaměříme-li se detailněji na dosažené výsledky, lze před rozšířením v roce 2004 sledovat snižování počtu „zaostávajících“ území. V krátkém období existence EU-25 dochází spíše k růstu počtu území a regionů NUTS II patřících mezi „zaostávající“. Obdobné tendence lze sledovat i po rozšíření EU v roce 2007 (kromě roku 2009, kdy se krátkodobě snížil počet „zaostávajících“ regionů, regionů phasing-out i počet „zaostávajících“ zemí). Nárůst zaostávajících entit v roce 2010 lze přisoudit i důsledkům finanční krize z roku 2008, která se v evropských zemích projevila s jistým časovým zpožděním. Výzkumem bylo mimo jiné zjištěno, že v roce 2011 do skupiny „zaostávající“ země patřily země přistouplivší v roce 2004 (s výjimkou Malty - data nebyla k dispozici), v roce 2007 a dále dvě země tzv. PIGS – Portugalsko a Řecko, které do této skupiny patří již od prvního analyzovaného roku. Důležité je zmínit, že v celém zkoumaném období se pouze tyto jmenované země objevují ve skupině „zaostávající“.

2.3 Komparace oblastí „zaostávajících“ s oblastmi způsobilými v rámci cíle Konvergence doplněná o analýzu finančních prostředků alokovaných do entit „zaostávající“

V programovacím období 2007-2013 bylo na konvergenci vyčleněno v rámci rozpočtu EU 282 855 mil. EUR (European Commission - d), (König, 2009), přičemž více než 75 % z tohoto objemu bylo určeno výhradně pro regiony soudržnosti.

Při komparaci regionů soudržnosti (včetně phasing-out) nacházejících se ve skupinách „zaostávající“ (viz Tab. 2) s těmi skutečně spadajícími do cíle Konvergence je z více než 81 % patrná shoda (103 NUTS II splňuje stanovené požadavky a 99 regionů NUTS II spadá do zvoleného cíle) (European Commission - a). Analýza alokace podpory do regionů skupiny „zaostávající“ za období 2007-2013 prokázala, že více než 30,41 % celkových výdajů poskytovaných NUTS II s HDP na obyvatele v PPS pod 75 % průměrem EU (Eurostat - b, c, d), (European Commission - d) bylo vynakládáno nerelevantním regionům soudržnosti, tj. ekonomikám, jejichž všechny regiony či většina z nich nespadá mezi regiony „zaostávající“, ale mezi „rozvinuté“. V případě „zaostávajících“ phasing-out regionů bylo dokonce alokováno téměř 40 % z celkového objemu podpory pro konvergenci phasing-out regionů třídy „rozvinuté“ (Eurostat - b, c, d), (European Commission - d).

Při porovnání zemí ve skupině „zaostávající“ se zeměmi způsobilými čerpat finanční prostředky z CF byla výzkumem identifikována většina zemí, pro které je čerpání z CF skutečně relevantní (s výjimkou Portugalska). Do ekonomik, které v období 2000-2011 splnily stanovené požadavky a spadaly mezi „zaostávající“ a tudíž jsou dle výzkumu oprávněné čerpat finanční prostředky, bylo v

předchozím programovacím období alokováno z CF více než 94,49 % z celkového objemu vyčleněných finančních prostředků (Eurostat - d), (European Commission - d).

Je důležité poznamenat, že diference mezi počtem podporovaných (způsobilých) území a územími splňující podmínky pro čerpání finanční pomoci se odvíjí od dosahované úrovně zvolených indikátorů v rozhodném období, tj. před začátkem programovacího období 2007-2013.

Závěr

V programovacím období 2007-2013 čerpá finanční prostředky v rámci politiky soudržnosti z cíle Konvergence 99 regionů NUTS II (z toho 16 tzv. phasing-out regionů) a 15 členských ekonomik, a to s cílem snižovat rozdíly mezi úrovněmi rozvoje jednotlivých regionů a zaostalost nejvíce znevýhodněných oblastí tak, aby došlo k harmonickému vývoji celé EU.

Prezentovaný výzkum dokládá, že v rámci EU-12 došlo v celém zvoleném horizontu k růstu zvoleného indikátoru výkonnosti (HDP na obyvatele v PPS) pouze s výjimkou krizových let 2008 a 2009. Přitom největší meziroční nárůst byl zaznamenán v letech 1999 a 2000 a následně v předkrizových letech 2006 a 2007. Ovšem vlivem rozšiřování EU v roce 2004 a 2007 se snížil vybraný indikátor za celou EU (největší vliv mělo rozšíření o 10 nových ekonomik v roce 2004 – pokles o 5 451 HDP na obyvatele v PPS), což dokládá skutečně nízkou úroveň nově vstupujících zemí. Variabilita ve tvorbě bohatství tohoto ukazatele u EU-12 ve sledovaném období především pozvolně rostla, neboť k poklesu rozdílů v dosahované úrovni došlo pouze v letech 1995-1998, 2001 a poté v krizových letech 2008 a 2009, kdy však tyto výsledky byly dány výrazným poklesem tvorby bohatství v rámci celé EU. U zemí EU vykazuje variační koeficient mezi lety 2000-2004 kolísavé tendence, které jsou ovšem vystřídány enormním zvýšením daného ukazatele v následujícím roce, tzn., vlivem rozšíření EU došlo k růstu diferencí napříč členskými státy. Tyto rozdíly napříč evropskou integrací vzrostly rovněž po příchodu Rumunska a Bulharska v roce 2007. Po tomto období lze zaznamenat převažující pozvolné snižování variačního koeficientu ukazatele výstupu, tj. rozdíly napříč ekonomikami jsou zvolna eliminovány.

Na základě klasifikační analýzy byla následně území EU (regiony soudržnosti a země) roztržena do skupin „zaostávající“ či „rozvinuté“, a to dle oprávněnosti čerpat finanční prostředky z evropských fondů v rámci cíle Konvergence. Dále bylo rovněž zkoumáno, jak se v období 2000-2011 vyvíjel počet entit spadajících mezi skupiny „zaostávající“, neboť dochází-li ke snižování jejich počtu, jsou bezpochyby naplňovány konvergenční cíle, tj. rozdíly napříč EU jsou snižovány. Bylo zjištěno, že k největšímu nárůstu „zaostávajících“ regionů došlo po rozšíření EU v roce 2004 (nárůst o 34 oblastí NUTS II a 9 zemí) a dále v roce 2007 (15 nových území a 3 země). Přitom v analyzovaném časovém horizontu patřilo celkem 103 regionů soudržnosti (z toho 33 phasing-out) mezi regiony „zaostávající“, přičemž více než 81 % z těchto území patřilo mezi způsobilé k čerpání. Následná analýza alokace podpory do regionů NUTS II „zaostávající“ ovšem prokázala, že téměř 30,41 % celkových výdajů bylo poskytnuto do oblastí mimo skupinu „zaostávající“, tj. do skupiny NUTS II „rozvinuté“, v případě „zaostávajících“ phasing-out regionů se jedná dokonce téměř o 40 %, což značí, že pouze 60 % celkových výdajů bylo poskytnuto regionům skupiny „zaostávající“. Následná analýza zařazení „zaostávajících“ ekonomik, dle plnění definovaného kritéria pro čerpání z CF, potvrdila, že mezi „zaostávající“ země patří státy přistoupivší v roce 2004, 2007 a dále překvapivě i země „tradiční“ - Portugalsko a Řecko. U skupiny „zaostávajících“ ekonomik byla navíc shledána shoda téměř v 95 % z celkové skutečné alokace.

Pro měření stupně konvergence, resp. divergence ve vztahu k rozšiřující se EU byly v rámci výzkumu zvoleny dva parametry, přičemž konvergence měřená pomocí vývoje variačního koeficientu relativního ukazatele výstupu byla prokázána, konvergence založená na analýze vývoje počtu oblastí dle stanovených kritérií prokázána ovšem nebyla. Z uvedeného důvodu je nutné problematiku podrobit dalšímu zkoumání, které přinese průkaznější výsledky.

Literatura

- [1] ALLINGTON, N.F.B., KATTUMAN, P., WALDEMANN, F., (2005). One Market, One Money, One Price? *International Journal of Central Banking*, pp.73-115. ISSN 1815-4654.
- [2] BARRO, R. J., SALA-I-MARTIN, X., (2004). *Economic growth*. Cambridge, Mass.: MIT Press. ISBN 02-620-2553-1.
- [3] ČIHÁK, M., HOLUB, T., (2005). Price convergence in EU-accession countries. *Économie Internationale*, vol. 102, pp. 59-82. ISSN 1240-8095.
- [4] DREGER, CH., KHOLODILIN, K., LOMMATZSCH, K., SLAČÁLEK, J., WOZNIAK, P., (2008). Price Convergence in an Enlarged Internal Market. *Eastern European Economics.*, vol. 46, iss. 5, pp. 57-68. DOI 10.2753/EEEE0012-8775460504.
- [5] European Commission - A., (2013). *Cohesion Policy 2007-2013. Eligible areas in the EU under the Convergence Objective and the European Competitiveness and Employment Objective* [online]. [cit. 2014-02-10]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/regional_policy/atlas2007/index_en.htm>.
- [6] European Commission – B. *Cohesion policy 2014-2020*. [online]. [cit. 2014-02-10]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/regional_policy/what/future/index_en.cfm>.
- [7] European Commission – C. *Regional Policy: General presentation on proposals for Cohesion Policy 2014-2020*. [online]. [cit. 2014-02-10]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/regulation/pdf/2014/proposals/regulation2014_leaflet_en.pdf>.
- [8] European Commission – D. *EU expenditure and revenue* [online]. [cit. 2014-04-02]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/budget/figures/interactive/index_en.cfm>.
- [9] Eurostat - A. *GDP and main components - Current prices*. Data Explorer [online]. [cit. 2014-03-10]. Dostupné z: <<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do>>.
- [10] Eurostat - B., (). *Gross domestic product (GDP) at current market prices by NUTS 2 regions - Purchasing Power Standard per inhabitant in percentage of the EU average – Data Explorer* [online]. [cit. 2014-03-10]. Dostupné z WWW: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database#>>.
- [11] Eurostat - C. *Gross domestic product (GDP) at current market prices by NUTS 2 regions - Purchasing Power Standard per inhabitant – Data Explorer* [online]. [cit. 2014-03-10]. Dostupné z: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database#>>.
- [12] Eurostat - D. *Gross national disposable income*. Eurostat - Data Explorer [online]. [cit. 2014-03-10]. Dostupné z: <<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do>>.
- [13] FUNKE, K., KOSKE, I., (2008). Does the Law of One Price Hold within the EU? A Panel Analysis. *International Advances in Economic Research*, vol. 14, iss. 1, pp. 11-24. ISSN 1083-0898. DOI 10.1007/s11294-007-9126-7.
- [14] KÖNIG, P., (2009). *Rozpočet a politiky Evropské unie: příležitost pro změnu*. Praha: C.H. Beck. ISBN 978-80-7400-011-9.
- [15] *Konsolidované znění Smlouvy o Evropské unii a Smlouvy o založení Evropského společenství* [online]. [cit. 2013-06-24]. Dostupné z: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:321E:0001:0331:CS:pdf>>.
- [16] YOUNG, A. T., HIGGINS, M. J., LEVY, D., (2004). *Sigma-Convergence Versus Beta-Convergence: Evidence from U.S. County-Level Data*. Working Paper. Atlanta: Emory University.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu č. SGSFES-2014002 IGA Univerzity Pardubice.

JSOU REGIONY ČR Z HLEDISKA MEZD A PLATŮ HOMOGENNÍ?

ARE THE CZECH REGIONS IN TERMS OF WAGES AND SALARIES HOMOGENEOUS?

DOC. ING. IVANA KRAFTOVÁ, CSc.¹

PROF. ING. JIŘÍ KRAFT, CSc.²

¹ Ústav regionálních a bezpečnostních věd | ¹ Institute of Regional and Security Sciences
Fakulta ekonomicko-správní | Faculty of Economics and Administration
Univerzita Pardubice | University of Pardubice
✉ Studentská 95, 532 10 Pardubice, Czech Republic
E-mail: Ivana.Kraftova@upce.cz

² Katedra ekonomie | ² Department of Economics
Ekonomická fakulta | Faculty of Economics
Technická univerzita v Liberci | Technical University in Liberec
✉ Studentská 1402/2, 466 01 Liberec, Czech Republic
E-mail: Jiri.Kraft@tul

Anotace

Cílem článku je prezentovat výsledky dílčího výzkumu, v jehož centru pozornosti jsou regionální diference v nerovnoměrnosti příjmů zaměstnanců s vazbou na jejich vzdělanostní strukturu a na diference v jejich regionální koupěschopné poptávce. Byla provedena strukturální analýza statistických dat publikovaných MPSV, určen lokalizační kvocient z pohledu vzdělanostní struktury zaměstnanců, vypočten a porovnán Giniho koeficient regionálního rozložení příjmů zaměstnanců a zpracován model odhadu jejich koupěschopné poptávky. Větší regionální nerovnoměrnost příjmů se projevuje v podnikatelské sféře než v nepodnikatelské sféře. Tzv. pražský efekt regionální analýzy se projevuje i ve zkoumané problematice, ne vždy však jsou potvrzeny předpokládané výsledky.

Klíčová slova

vzdělanostní struktura zaměstnanců, regionální lokalizace, regionální rozložení příjmů, koupěschopná poptávka zaměstnanců

Annotation

This article aims to present the results of the partial research, which are focused on regional differences in income inequality of employees in relation to their educational structure and the difference in their regional effective demand. A structural analysis of statistical data published by MoLSA was carried out, localization quotient in terms of the educational structure of employees was determined, Gini coefficient of regional distribution of wages and salaries was calculated and compared, and estimation model of their effective demand was worked out. Bigger regional income inequality shows itself in the business sector than non-business sector. The so-called Prague effect of regional analysis acts also in the studied issues; however, the expected results are not always confirmed.

Key words

educational structure of employees, regional localization, regional income distribution, effective demand of employees

JEL classification: J31, R59

Úvod

Základní otázkou prezentovaného dílčího výzkumu je zjištění odlišností příjmů zaměstnanců v jednotlivých krajích ČR pro určování regionálního cenového indexu. Ekonomická teorie nebere důsledky diferenciacie pracovních příjmů na lehkou váhu (Mazouch, Fischer, 2011), neboť může mít závažné ekonomické a sociální důsledky - vliv na mobilitu obyvatel, investice, hospodářský cyklus, zaměstnanost (Kraft aj, 2010), (Šimanová, Trešl, 2011), (Zdražil, 2013). Nežádoucí důsledky nerovnoměrnosti důchodů si v souvislosti s ekonomickou homogenitou státu, resp. supraregionu uvědomuje i EU a koncentruje proto prostředky, jejichž úkolem je takovéto diference potlačovat (Kraftová, Applová, 2013). Trh práce a jeho základní atribut – cena práce – je v současnosti poznamenána globalizačními procesy probíhajícími napříč světovou ekonomikou, českou nevyjímajíc (Kraftová, Chládek, Minařík, 2011), (Bednářová, Kocourek, Laboutková, 2013).

Otázka důchodové nerovnoměrnost v rámci jednoho státu, kde je mobilita obyvatelstva jako reakce na výrazné důchodové diference v podstatě jednoduchá, je o to důležitější (Matěja, 2010), (Bednářová, Laboutková, 2012). Z výše uvedeného nelze vyvozovat, že autoři apelují na potřebu jakékoli regulace důchodů v rámci vzdělanostních skupin v jednotlivých krajích a mezi vzdělanostními skupinami navzájem už vůbec ne. Snaží se ale upozornit na to, že neplatí zjednodušená tržní schémata typu: „malé množství vysokoškoláků v regionu povede k růstu jejich mezd a v důsledku toho se jejich počet zvýší“. Problém může být totiž v tom, že v daném kraji nejsou s ohledem na jeho rozvoj právě např. vysokoškoláci téměř vůbec potřeba. To ale v samém důsledku může nízkou úroveň mezd v daném kraji, a tedy i koupěschopnou poptávku, trvale podvazovat a tím omezovat rozvoj veškerých souvisejících ekonomických aktivit. Podpora rozvoje takového kraje se stává potom záležitostí státu, resp. vlády.

Lze předpokládat, že existuje vazba mezi regionálním rozložením obyvatel podle vzdělanostní struktury a úrovní mezd a platů, která determinuje úroveň spotřeby rodin zaměstnanců i vazba mezi dosahovanými příjmy a úrovní cenového hladiny regionu. Regionální cenový index jako indikátor sociálních a ekonomických disparit je hlavním výzkumným cílem projektu *Regionální cenový index jako indikátor reálných sociálních a ekonomických disparit* podporovaného TAČR, prezentované výsledky shrnují první mapování problému.

Záměrem tohoto příspěvku je ukázat výsledky dílčího výzkumu, který se týká právě regionálních rozdílů vzdělanostní struktury obyvatel českých krajů na jedné straně, na straně druhé rozložení příjmů zaměstnanců a jejich koupěschopné poptávky.

1. Cíl a metody

Cílem výzkumu je posoudit regionální odlišnosti v rámci ČR z hlediska vzdělanostní struktury zaměstnanců a v souvislosti s tím odlišnosti diferenciacie jejich příjmů včetně vlivu na velikost koupěschopné poptávky a prokázat platnost jedné z tezí:

- z hlediska vymezených parametrů neexistují výrazné odlišnosti mezi českými kraji;
- z hlediska vymezených parametrů existují výrazné odlišnosti mezi Prahou na jedné straně a ostatními kraji na straně druhé, tj. projevuje se i zde tzv. pražský efekt regionálních analýz;
- z hlediska vymezených parametrů se kraje separují do několika skupin s podobnými charakteristikami.

Za účelem dosažení vytýčeného cíle

- byly zjištěny rozdíly ve vzdělanostní struktuře zaměstnanců českých krajů, a to jednak určením absolutní úrovně zastoupení 5 úrovní vzdělání (základní a nedokončené; střední bez maturity; střední s maturitou; vyšší odborné a bakalářské; vysokoškolské), jednak výpočtem lokalizačního kvocientu regionální zaměstnanosti podle uvedených kvalifikačních skupin;
- byla určena míra rovnoměrnosti/nerovnoměrnosti mzdových příjmů zaměstnanců krajů pomocí konstrukce Lorenzových křivek a výpočtu hodnot Giniho koeficientu pro jednotlivé české kraje;

současně byly zkoumány vztahy mezi mediány mezd podle kvalifikačních skupin a podle regionů; (Mediány jsou v tomto výzkumu uvažovány záměrně, neboť téměř 2/3 příjmů se nacházejí pod průměrnou hodnotou.)

- vytvořen model disponibilních příjmů, resp. koupěschopné poptávky zaměstnanců v jednotlivých regionech pomocí mediánových hodnot mezd jednotlivých kvalifikačních skupin a velikosti těchto skupin.

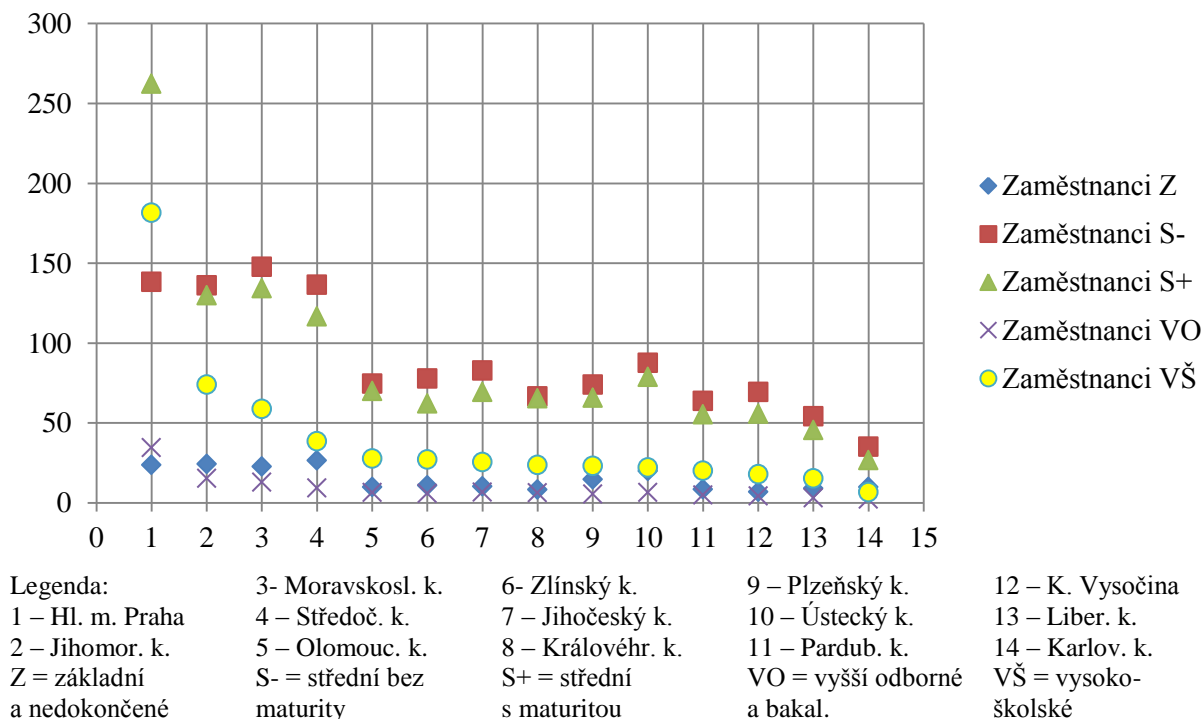
Pro analýzu je využita regionální statistika ceny práce publikovaná na portálu MPSV (MPSV, 2013), referenčním rokem je rok 2012, za nějž jsou poslední dostupná data. Zvlášť je hodnocena podnikatelská a nepodnikatelská sféra, neboť mezi nimi jsou v rámci krajů předpokládány (a patrně) odlišnosti.

2. Hlavní výsledky

2.1 Vzdělanostní struktura zaměstnanců českých krajů a její regionální lokalizace

Vzdělanostní struktura českých krajů vykazuje některé rysy podobnosti, jimž se však významně vymyká Praha, jak ukazuje obr. 1. Nejnižší podíl má skupina zaměstnanců s vyšším odborným a bakalářským vzděláním (VO) následovaná bezprostředně skupinou se základním vzděláním (Z) - v Praze v opačném sledu -, počty středoškolsky vzdělaných zaměstnanců bez maturity (S-) i s maturitou (S+) jsou přibližně stejné – až na Prahu, kde skupina S+ představuje výrazně nejpočetnější skupinu zaměstnanců. Praha současně převyšuje všechny kraje v počtu zaměstnanců-vysokoškoláků (VŠ), ani dva další kraje s největším zastoupením této skupiny (Jihomoravský a Moravskoslezský) ji zdaleka nedohánějí. Z hlediska vzdělanostní skupiny VŠ se „normálu“ vymyká rovněž Karlovarský kraj, a to v opačném smyslu. Počet zaměstnanců VŠ tam odpovídá přibližně úrovni počtu skupiny VO a Z.

Obr. 1: Zastoupení zaměstnanců podle kvalifikačních skupin v jednotlivých krajích v roce 2012
(v tis. osob)

Zajímavý pohled na regionální rozložení vzdělanostních skupin zaměstnanců v porovnání se stavem celé ČR dávají lokalizační kvocienty, obsažené v tab. 1. Lokalizační kvocient LQ=1 sděluje, že stav kraje v daném parametru odpovídá úrovni ČR, při hodnotě větší než 1 je skupina v kraji zastoupena

více, než odpovídá hodnotě ČR, opačně při hodnotě menší než 1. Z tab. 1 je patrné, že pouze Praha dominuje ve vyšších vzdělanostních skupinách, a to výrazněji v podnikatelské sféře. Karlovarský a Ústecký kraj naopak dosahují nejvyššího LQ u zaměstnanců se základním vzděláním.

Tab. 1: Lokalizační kvocienty zastoupení jednotlivých kvalifikačních skupiny zaměstnanců v podnikatelské a nepodnikatelské sféře českých krajů za rok 2012

kraj	LQ Z		LQ S-		LQ S+		LQ VO		LQ VŠ	
	P	N	P	N	P	N	P	N	P	N
Hlavní město Praha	0,59	0,77	0,58	0,70	1,14	1,04	1,66	1,17	1,93	1,23
Středočeský kraj	1,37	1,00	1,14	0,97	0,99	0,91	0,80	0,74	0,70	0,71
Jihočeský kraj	0,89	0,69	1,16	1,03	0,98	0,94	0,94	0,90	0,72	0,93
Plzeňský kraj	1,36	1,06	1,10	1,06	0,96	1,04	0,69	1,00	0,68	0,92
Karlovarský kraj	2,12	1,11	1,20	0,88	0,83	1,21	0,65	1,00	0,36	0,76
Ústecký kraj	1,46	2,01	1,09	1,31	0,97	1,12	0,71	1,02	0,52	0,81
Liberecký kraj	1,18	1,06	1,18	0,88	0,97	1,00	0,55	0,86	0,68	0,81
Královéhradecký kraj	0,78	0,97	1,06	1,07	1,04	1,07	0,98	1,03	0,75	1,01
Pardubický kraj	0,93	0,78	1,13	1,12	1,01	0,91	0,91	0,81	0,76	0,87
Kraj Vysočina	0,72	0,78	1,21	1,28	0,97	1,06	0,59	1,04	0,54	1,01
Jihomoravský kraj	1,05	1,10	0,96	1,11	0,91	1,02	1,15	1,02	1,18	1,14
Zlínský kraj	1,00	0,65	1,17	0,89	0,98	0,70	0,93	0,76	0,90	0,87
Olomoucký kraj	0,85	0,95	1,06	1,22	0,98	1,12	0,83	1,09	0,75	1,15
Moravskoslezský kraj	0,97	1,19	1,07	1,02	0,98	0,96	0,81	1,13	0,88	1,05

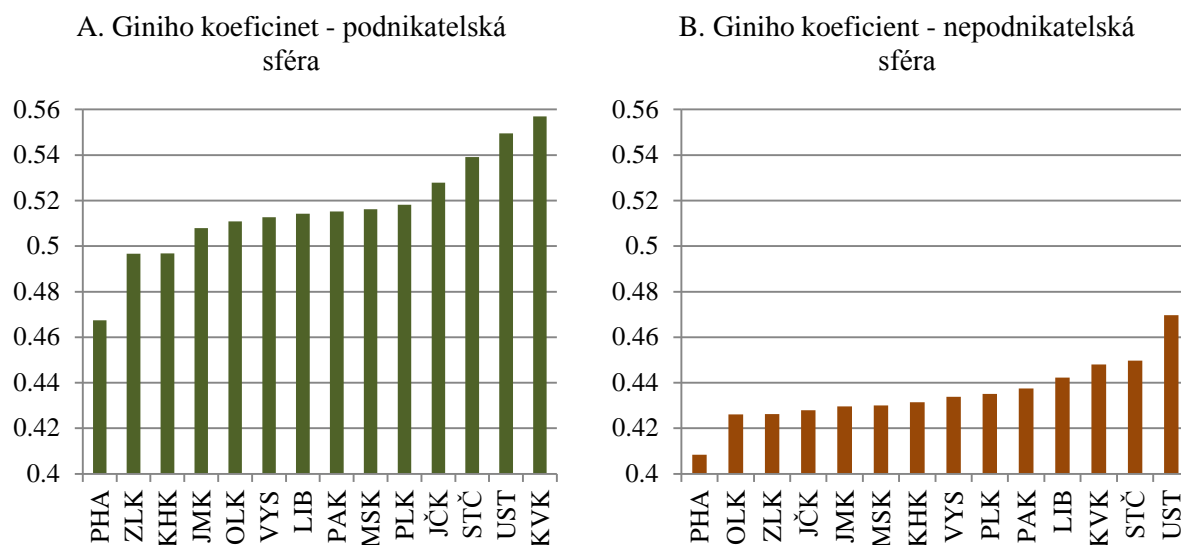
Legenda:

LQ = lokalizační kvocient P = podnikatelská sféra N = nepodnikatelská sféra
Z, S-, S+, VO, VŠ = viz výše, legenda u obr. 1

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat (MPSV, 2013)

2.2 Míra rovnoměrnosti příjmů zaměstnanců a jejich variabilita

Vypočtený Giniho koeficient pro počty zaměstnanců podle vzdělanostních skupin a jim odpovídajícím mediánům mezd či platů (MPSV, 2013) potvrzuje nepříliš velkou odlišnost českých krajů z hlediska průběhu Lorenzových křivek. Jsou patrné odlišné úrovně i rozdílná rozpětí v porovnání podnikatelské a nepodnikatelské sféry, jak dokládá obr. 2, v němž jsou hodnoty Giniho koeficientů řazeny vzestupně jak podle výsledků za podnikatelskou sféru, tak nepodnikatelskou sféru. V obou případech dosahuje nejrovnoměrnější rozložení příjmů Praha, naopak o tři místa s nejvyšší nerovnoměrností rozložení příjmů se dělí kraj Středočeský, Karlovarský a Ústecký. Je třeba zdůraznit, že obecně je Giniho koeficient závislý nejen na diferencích v úrovni příjmů, ale současně počtu příjemců daného příjmu. Při podrobnější analýze výsledků za kraje ČR lze konstatovat, že největší vliv na výsledek Giniho koeficientu má počet zaměstnanců skupiny VŠ. Pro ilustraci lze uvést i rozdíly v úrovních minimálních a maximálních hodnot Giniho koeficientů: v podnikatelské sféře je minimum 0,47 (Praha), maximum 0,56 (Karlovarský kraj); v nepodnikatelské sféře je minimum 0,41 (Praha), maximum 0,47 (Ústecký kraj). Maximum Giniho koeficientu v nepodnikatelské sféře tak odpovídá minimu tohoto ukazatele v podnikatelské sféře.

Obr. 2: Porovnání Giniho koeficientu mezd a platů podle vzdělanostních skupin v krajích ČR v roce 2012

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat (MPSV, 2013)

Nerovnoměrnost v příjmech (mzdách a platech) je rovněž výrazně ovlivněna relacemi mezi mediánovými hodnotami; např. druhý nejnižší Giniho koeficient v podnikatelské sféře dosahuje Zlínský kraj, jehož medián VŠ je vůči Z 1,86 násobek. Nejnižší relace mediánu VŠ vůči Z (1,81 násobek) se vyskytuje v Libereckém kraji, v němž se ale více odchylojí mediány jednotlivých skupin, proto se v obr. 2A umísťuje na 7. pozici. Pro srovnání v Praze je tako relace 2,56 násobkem.

Za komentář stojí i příčina významné odchylky Ústeckého kraje v Giniho koeficientu nepodnikatelské sféry, který se co do podílu počtu VŠ ani úrovně mediánu této skupiny příliš neodlišuje od Karlovarského kraje. Důvodem odchylky je abnormálně vysoký podíl skupiny S- s nižší hodnotou příjmového mediánu v Ústeckém kraji.

Tab. 2: Variabilita mediánů příjmů podle vzdělanostních skupin měřená variačním koeficientem v roce 2012 (v %)

	Z	S-	S+	VO	VŠ
podnikatelská sféra s Prahou	7,00	4,49	6,40	8,96	9,83
nepodnikatelská sféra s Prahou	7,39	6,82	3,77	5,50	5,64
podnikatelská sféra bez Prahy	7,26	4,25	3,62	5,22	8,21
nepodnikatelská sféra bez Prahy	4,41	4,19	1,65	3,90	2,03

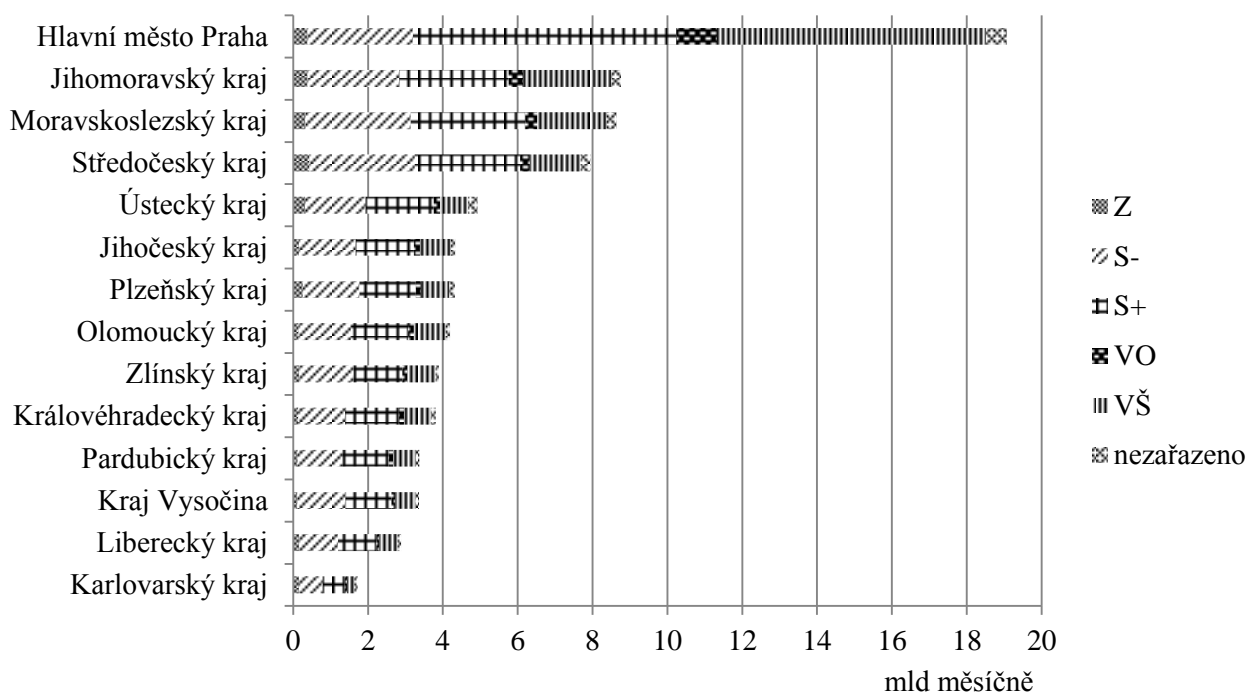
Zdroj: vlastní zpracování na základě dat (MPSV, 2013)

Pro dokreslení vlivu Prahy na variabilitu příjmových mediánů byly vypočteny variační koeficienty – viz tab. 2, z níž je možno odvodit několik dílčích závěrů, zejména: Praha významně zvyšuje variabilitu sledovaného ukazatele u skupiny Z, S- a S+ v nepodnikatelské sféře; u VŠ je variabilita v podnikatelské sféře výrazně vyšší jak s Prahou, tak bez Prahy proti nepodnikatelské sféře.

2.3 Regionální odlišnosti koupěschopné poptávky zaměstnanců

Model koupěschopné poptávky zaměstnanců českých krajů byl zkonstruován na základě počtu zaměstnanců jednak v podnikatelské, jednak v nepodnikatelské sféře a příslušných příjmových mediánů. Stále byla sledována vzdělanostní struktura, proto výsledek, prezentovaný na obr. 3, zachycuje nejen odlišnosti v celkovém rozsahu koupěschopné poptávky, ale také to, v jaké míře je tvořena jednotlivými vzdělanostními skupinami.

Obr. 3: Srovnání odhadu regionální koupěschopné poptávky podle vzdělanostní struktury zaměstnanců českých krajů v roce 2012

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat (MPSV, 2013)

Výjimečné postavení Prahy, které je zcela evidentní, způsobují skupina S+ a VŠ. Další tři kraje (velké co do počtu obyvatel – Jihomoravský, Moravskoslezský a Středočeský) se vyznačují převahou skupin S- a S+ se souběžným významným podílem VŠ. Ostatní kraje vykazují velmi podobnou strukturu v rámci snižujícího se objemu regionální koupěschopné poptávky zaměstnanců. Celou řadu se značným odstupem završuje malý Karlovarský kraj s nejmenším vlivem zaměstnanecké skupiny VŠ.

Závěr

Statistické údaje v rámci ČR dokazují vazbu mezi úrovní kvalifikační skupiny a výší příjmů. Regionální rozložení obyvatel podle vzdělanostních skupin vykazuje ve všech krajích nízkou úroveň a početní blízkost skupiny Z a VO. Podle očekávání se Praha svou vzdělanostní strukturou vymyká ostatním krajům, a to zejména ve dvou ohledech: předpokládaným vysokým podílem VŠ (kterého ani dva další kraje s vyšším zastoupením VŠ – Jihomoravský a Moravskoslezský – nedosahují), ale také nejvyšším podílem S+, kdy tato skupina převyšuje na rozdíl od ostatních krajů skupinu S-. Lokalizační kvocient jednoznačně dokládá výjimečnost Prahy ve skupině VO a VŠ, a to jak v podnikatelské, tak v nepodnikatelské sféře, kde jí v obou sférách poměrně úspěšně sekunduje Jihomoravský kraj. Ve skupině S+ se k Praze přidávají v podnikatelské sféře kraje Královéhradecký a Pardubický. Naopak relativně nejvyšší zastoupení skupiny Z (LQ přes 2) vykazují kraje Karlovarský a Ústecký.

Nejvyšší regionální rovnoměrnosti v rozložení příjmů podle vzdělanostních skupin, která je v ČR ovlivněna značně velikostí skupiny VŠ, dosahuje Praha. Dalším faktorem, který významně (kromě velikosti jednotlivých vzdělanostních skupin) míru regionální rovnoměrnosti příjmů ovlivňuje, je relace mezi příjmovými mediány. Pokud by byla hodnota Giniho koeficientu 0,5 považována za hranici mezi spíše rovnoměrným a spíše nerovnoměrným rozložením příjmů, pak lze konstatovat, že v nepodnikatelské sféře jde v českých krajích o značně rovnoměrné rozložení příjmů, v podnikatelské sféře inklinují k vyšší rovnoměrnosti tři kraje, a to Praha, Zlínský a Královéhradecký kraj.

Koupěschopná poptávka v krajích je ovlivněna početním zastoupením jednotlivých kvalifikačních skupiny a jejich příjmovou odlišností v rámci daného kraje v porovnání s ČR jako celkem. Jestliže v předcházejících analyzovaných parametrech se potvrzuje tzv. pražský efekt, tedy výjimečnost Prahy, z hlediska koupěschopné poptávky by bylo možné hovořit o modelu „Praha + 3“, který je dán zejména velikostí krajů co do počtu obyvatel. V trojici krajů s koupěschopnou poptávkou modelově přesahující 6 mld Kč měsíčně se ocitá kraj Jihomoravský, Moravskoslezský a Středočeský. Je třeba konstatovat, že koupěschopná poptávka Středočeského kraje je více ovlivněna vyšší úrovní příjmových mediánů, které převyšují další dva kraje uvedené trojice.

Odpověď na otázku zadanou v názvu příspěvku není jednoduché v závěru odpovědět. Přesto si autoři dovoluji na základě uvedených výsledků analýzy tvrdit, že regiony ČR nejsou z hlediska mezd a platů homogenní.

Literatura

- [1] BEDNÁŘOVÁ, P., KOCOUREK, A. a LABOUTKOVÁ, Š., (2013). Vazby lidského rozvoje na ekonomickou, sociální a politickou dimenzi globalizace. *E+M Ekonomie a management*, vol. 16, iss. 2, pp. 10 – 21. ISSN 1212-3609.
- [2] KRAFT, J., aj., (2010). *Hospodářská krize. Vybrané makroekonomické a mikroekonomické souvislosti s projekcí na úrovni regionů*. Liberec: Technická univerzita v Liberci. ISBN 978-80-7372-678-2.
- [3] KRAFTOVÁ I., CHLÁDEK T., MINAŘÍK J., (2011). Do globalization and economic cycles reduce sector inequality of supra-regions? *European Spatial Research and Policy (ESRaP)*, vol. 18, iss. 2, pp. 111-128. ISSN 1231-1952
- [4] KRAFTOVÁ, I., APPLOVÁ P., (2013). Variabilita ve tvorbě bohatství. In *Sborník z konference Hradecké ekonomické dny*. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové. pp. 329-338. ISBN 978-80-7435-249-2.
- [5] LABOUTKOVÁ, Š., BEDNÁŘOVÁ, P., (2012). Snižování regionálních nerovností prostřednictvím decentralizace. In *15th International Colloquium on Regional Sciences*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 91-100. ISBN 978-80-210-5875-0.
- [6] MATĚJA, Z., (2010). Vliv vzdělání na výši mezd. In *Conference Proceedings 10th IMEA*. Pardubice: University of Pardubice, ISBN 978-80-7395-254-9.
- [7] MAZOUCH, P., FISCHER, J., (2011). *Lidský kapitál: měření, souvislosti, prognózy*. Praha: C.H. Beck. ISBN 978-80-7400-380-6.
- [8] MPSV, (2013)., *Regionální statistika ceny práce*. [online]. [cit. 2014-3-19]. Dostupné z: <<http://portal.mpsv.cz/sz/stat/vydelky>>.
- [9] ŠIMANOVÁ, J. , TREŠL, F., (2011). Vývoj průmyslové koncentrace a specializace v regionech NUTS3 České republiky v kontextu dynamizace regionální komparativní výhody. *E+M Ekonomie a management*, vol. 14, iss. 1, pp. 38–52. ISSN 1212-3609.
- [10] ZDRAŽIL, P., (2013). Komparace dopadů hospodářské krize na trhy práce vybraných států EU z bývalého východního bloku, prostřednictvím Beveridgeovy křivky. In *Conference Proceedings 13th IMEA*. Pardubice: University of Pardubice, pp. 347-354. ISBN:978-7395-696-7.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu TD020047 Regionální cenový index jako indikátor reálných sociálních a ekonomických disparit financovaným v rámci programu OMEGA TA ČR.

MEASURING THE EFFICIENCY OF EU13 NUTS 2 REGIONS BASED ON RCI APPROACH

MĚŘENÍ EFEKTIVITY REGIONŮ NUTS 2 ZEMÍ EU13 NA ZÁKLADĚ PŘÍSTUPU RCI

ING. MICHAELA STANIČKOVÁ

Katedra evropské integrace | *Department of European Integration*
Ekonomická fakulta | *Faculty of Economics*
Vysoká škola báňská - Technická univerzita Ostrava | *VŠB – Technical University of Ostrava*
✉ *Sokolská třída 33, 701 21 Ostrava, Czech Republic*
E-mail: michaela.stanickova@vsb.cz

Annotation

Paper deals with an application of Data Envelopment Analysis methods to multicriteria efficiency evaluation of NUTS 2 regions within “new” Member States joining the EU in 2004, 2007 and 2013. The main aim of the paper is to analyse a level of efficiency achieved in individual NUTS 2 regions of EU13. Empirical analysis is based on the competitiveness scores (input and output dimension) individually achieved by all evaluated regions within Regional Competitiveness Index 2013 approach. Using of DEA method in the form of efficiency and super efficiency model seems to be convenient because there is not only one factor evaluated, but a set of different factors that determine the level of regional competitiveness. DEA method is based on input and output indicators and evaluates the efficiency how regions are able to transform their inputs into outputs. Therefore, efficiency of each region is thus perceived like a source/mirror of competitiveness.

Key words

competitiveness, DEA method, NUTS 2 region, RCI, regional efficiency

Anotace

Příspěvek se zabývá aplikací metody analýzy obalu dat za účelem vícekriteriálního hodnocení efektivity regionů NUTS 2 v rámci skupiny „nových“ členských států EU, jež přistoupily v letech 2004, 2007 a 2013. Hlavním cílem příspěvku je analyzovat úroveň efektivity dosahované jednotlivě každým regionem NUTS 2 v rámci skupiny států EU13. Empirická analýza je založena na hodnotách skóre indexu konkurenceschopnosti (dimenze vstup a výstup) dosahované jednotlivými hodnocenými regiony v rámci konceptu Indexu regionální konkurenceschopnosti 2013. Využití metody DEA ve formě modelu efektivity a super efektivity se jeví jako vhodné, jelikož není hodnocen pouze jeden faktor, ale skupina rozličných faktorů určujících úroveň regionální konkurenceschopnosti. Metoda DEA je založena na indikátorech vstupu a výstupu a hodnotí efektivitu, s jakou jsou regiony schopny transformovat vstupy na výstupy. Z tohoto důvodu je efektivita každého regionu považována za zdroj/zrcadlo konkurenceschopnosti.

Klíčová slova

konkurenceschopnost, metoda DEA, NUTS 2 region, RCI, regionální efektivita

JEL classification: C67, R11, R13

Introduction

The European Union (EU) is an economic and political partnership representing a unique form of cooperation among 28 Member States today. In the EU, the process of achieving an increasing level of

competitiveness is significantly difficult by the heterogeneity of countries and regions in many areas. The EU countries are highly heterogeneous in their sectorial specialisations and performance. Although, the EU is one of the most developed parts of the world with high living standards, there exist significant and huge economic, social and territorial disparities having a negative impact on the balanced development across Member States and their regions, and thus weaken EU's competitiveness in a global context (Poledníková, Lelková, 2012). The European integration process is thus guided by striving for two different objectives: to foster economic competitiveness and to reduce disparities (which were growing after EU enlargement history) (Molle, 2007). The EU has a long viewed enlargement process as an historic opportunity to further the integration of the continent by peaceful means and an extraordinary opportunity to promote political stability and economic prosperity in Europe. Since 2004, EU Membership has grown from 15 to 28 EU Member States, bringing in most states of Central and Eastern Europe and fulfilling an historic pledge to further the integration of the European continent by peaceful means. The carefully managed process of enlargement is one of the EU's most powerful policy tools, and that, over the years, it has helped to transform many European states into functioning democracies, free market economies and more affluent countries. The EU maintains that the enlargement door remains open to any European country be able to fulfil the EU's political and economic criteria for Membership. At the same time, many observers assess that EU enlargement may soon be reaching its limits, both geographically and in terms of public enthusiasm for further expansion.

The gradual access of new Member States into the EU was associated with increased regional disparities (gaps) and a threat to the competitiveness and internal cohesion. Has increased integration within the EU and the rest of the world helped the EU as a whole to become a more globally competitive? Certainly, but different EU Member States, or groups of Member States have taken different approaches to this integration process. From this point of view, the main aim of the paper is to measure and evaluate the level of efficiency achieved by individual EU NUTS 2 regions within "new" EU Member States based on competitiveness scores of these regions within Regional Competitiveness Index (RCI) approach. Efficiency of each region is thus perceived like a mirror of competitiveness and the differences between regions within Central and Eastern Europe and Balkan Countries are the main orientation of this paper.

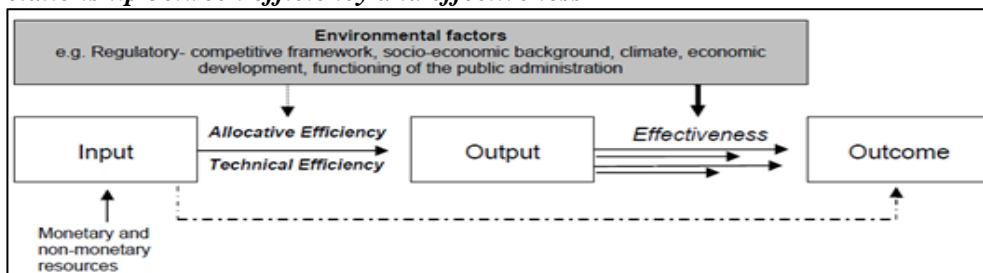
1. Relations between competitiveness and efficiency

The support of cohesion and balanced development together with increasing level of competitiveness belong to the temporary EU's key development objectives. In the global economy regions are increasingly becoming the drivers of the economy and generally one of the most striking features of regional economies is the presence of clusters, or geographic concentrations of linked industries. Current economic fundamentals are threatened by the shifting of production activities to places with better conditions. The regional competitiveness is also affected by the regionalization of public policy because of the shifting of decision-making and coordination of activities at the regional level. Within governmental circles, interest has grown in the regional foundations of national competitiveness, and with developing new forms of regionally based policy interventions to help improve the competitiveness of every region and major city, and hence the national economy as a whole. Regions play an increasingly important role in the economic development of states. In relation to competitiveness, efficiency is complementary objective, which determines the long-term development of areas in a globalized economy. Therefore in recent years, the topics about measuring and evaluating of competitiveness and efficiency have enjoyed economic interest. Although there is no uniform definition and understanding of these terms, these multidimensional concepts remain ones of the basic standards of performance evaluation and it is also seen as a reflection of success of area in a wider comparison. Increasing competitiveness is generally considered to be the only sustainable way of improving living standards in the long-term period (Barrell, Mason, O'Mahony, 2000).

Efficiency management is one of the major sources of sustainable national competitiveness. A systematic understanding of the factors that affect efficiency, and subsequently also competitiveness, is very important. Dynamic efficiency is also highly important for many economic subjects (e.g.

companies, states and regions) as a whole and for the individuals involving in it. But it necessary to distinguish between efficiency and effectiveness. Efficiency and effectiveness analysis is based on the relationship between inputs (entries), outputs (results) and outcomes (effects). As it can be seen in Fig. 1, the efficiency is given by the ratio of inputs to outputs, but there is difference between the technical efficiency and the allocative efficiency. The technical efficiency implies a relation between inputs and outputs on the frontier production curve, but not any form of technical efficiency makes sense in economic terms, and this deficiency is captured through the allocative efficiency that requires a cost/benefit ratio. The effectiveness implies a relationship between outputs and outcomes, thus effects of activities to the real economy and the essential conditions for national competitiveness.

Fig. 1: Relationship between efficiency and effectiveness

Source: Melecký, 2013

2. Theoretical background of empirical analysis

Measurement and evaluation of efficiency is an important issue for at least two reasons. First, in a group of units where only limited number of candidates can be selected, the efficiency of each must be evaluated in a fair and consistent manner. Second, as time progresses, better efficiency is expected. Hence, the units with declining efficiency must be identified in order to make the necessary improvements (Greenaway, Görg, Kneller, 2008). The efficiency of areas, in this case of regions, can be evaluated in either a cross-sectional or a time-series manner, and the Data Envelopment Analysis (DEA) is a useful empirical method for both types of efficiency evaluation. DEA is a relatively new "data oriented" approach for providing a relative efficiency assessment and evaluating the efficiency of a set of peer entities called Decision Making Units (DMUs) which convert multiple inputs into multiple outputs. DEA is thus a multi-criteria decision making method for evaluating efficiency and productivity of a homogenous group (DMUs). The aim of DEA method is to examine DMU if they are efficient or not efficient by the size and quantity of consumed resources by the produced outputs. In DEA approach, DMUs usually use a set of resources as inputs and transform them into a set of outcomes as outputs. The efficiency score of DMUs in the presence of multiple input and output factors is defined as follows (1):

$$\text{Efficiency of DMU} = \frac{\text{weighted sum of outputs}}{\text{weighted sum of inputs}}. \quad (1)$$

In recent years, we have seen a great variety of applications of DEA for evaluating the performances of many different kinds of entities engaged in many different activities. Because of low assumption requirements DEA has also opened up possibilities for use in cases which have been resistant to other approaches because of the complex (often unknown) nature of relations between multiple inputs and multiple outputs involved in DMUs. DEA method is a convenient method for comparing regional efficiency as an assumption for performance of territory because DEA does not evaluate only one factor, but a set of different factors that determine degree of economic development (Melecký, 2013).

Efficiency analysis starts from building database of indicators that are part of RCI 2013 approach. RCI covers a wide range of issues related to territorial competitiveness including innovation, quality of institutions, infrastructure (including digital networks) and measures of health and human capital. RCI may serve as a tool to assist EU regions in setting the right priorities to further increase their

competitiveness. Because of this reason, eleven pillars of RCI are grouped according to the different dimensions (input versus output aspects) of regional competitiveness they describe. The terms ‘inputs’ and ‘outputs’ are meant to classify pillars into those which describe driving forces of competitiveness, also in terms of long-term potentiality, and those which are direct or indirect outcomes of a competitive society and economy (Annoni, Kozovska, 2010). Methodology of RCI is thus suitable for measuring regional efficiency by DEA method. In this paper, as input indicators to DEA are not used the initial RCI 2013 indicators (73 indicators entered RCI 2013 having passed the statistical tests), but competitiveness scores of RCI 2013 pillars which are available at regional level. RCI 2013 scores are adjusted to positive values through Factor analysis, since DEA does not allow negative values of the input variables. In Appendix 1, input pillars and output pillars are specified – these are used in the paper.

Analysis is applied to regional territory of “new” EU Member States, i.e. 13 countries joined to the EU in 2004, 2007 and 2013. These 13 countries cover in total 57 NUTS 2 regions¹ – Bulgaria 6 (BG), Cyprus 1 (CY), Czech Republic 7 (CZ), Estonia 1 (EE), Croatia 2 (CR), Hungary 7 (HU), Lithuania 1 (LT), Latvia 1 (LV), Malta 1 (MT), Poland 16 (PL), Romania 8 (RO), Slovenia 2 (SI) and Slovakia 4 (SK). Why was this group of regions chosen for empirical analysis? Where the impact of enlargement is seen perhaps most clearly is in the developments in intra-EU trade and, particularly, in trade in intermediate goods. The EU13 Member States have become important suppliers of intermediate goods to several key EU producers (Annoni, Dijkstra, 2013). Their inputs are therefore increasingly vital to the competitiveness of final goods exports from other EU countries. In addition, EU13 countries are themselves expanding their sourcing of intermediate goods abroad, both within the Union and globally. Thus on the one hand EU13 companies are becoming more important sources for industries in other EU countries, while they themselves are becoming more globalised, taking advantage of greater openness both within the EU and towards the rest of the world to better integrate their production structure. On the other hand, “new” EU Member States have to scope with conditions of Single internal market and rules of EU policies, what is in some areas problematic because of their historical heritage of mark “Countries behind Iron Curtain”. So, the main question is, what is the current position of individual regions within the group of Central, Eastern and Balkan European countries? Do all of these regions have the same position and conditions for competing with “old” EU Member States?

Empirical analysis is based on a frontier non-parametric approach and aims to study efficiency and trend of returns to scale (RTS). This is based on model introduced by A. Charnes, W.W. Cooper and E. Rhodes in 1978, i.e. CCR model assuming constant returns to scale (CRS). In this paper, it’s used input orientation of this model, because the attention is paid to endogenous factors of regional competitiveness. According to the chosen model and the relationship between number of DMU and number of inputs and outputs, the number of efficient units can be relatively large. Because there were many efficient regions in the classification, in the paper is also designed a model of super efficiency. The way in which DEA program computes efficiency scores can be explained briefly using mathematical notation in model (2) (Cook and Seiford, 2009):

$$\min z = \theta_q - \varepsilon(\mathbf{e}^T \mathbf{s}^+ + \mathbf{e}^T \mathbf{s}^-), \quad (2)$$

subject to

$$\mathbf{X}\lambda + \mathbf{s}^- = \theta_q \mathbf{x}_q,$$

$$\mathbf{Y}\lambda - \mathbf{s}^+ = \mathbf{y}_q,$$

$$\lambda, \mathbf{s}^+, \mathbf{s}^- \geq 0,$$

where z is the coefficient of efficiency of unit U_q ; θ_q is radial variable indicates required rate of decrease of input; ε is infinitesimal constant; $\mathbf{e}^T \lambda$ is convexity condition, in the case of CRS: $\mathbf{e}^T = 1$,

¹ In RCI 2013, capital regions are merged with one or more of their neighbouring regions: Wien (AT), Brussels (BE), Prague (CZ), Berlin (DE), Amsterdam (NL) and London (UK). The remaining NUTS 2 regions may contain multiple functional urban areas, but they do break up a single functional urban area in to distinct parts.

$1, \dots, 1$); s^+ , and s^- are vectors of slack variables for inputs and outputs; λ represent vector of weights assigned to individual units; x_q means vector of input of unit U_q ; y_q means vector of output of unit U_q ; X is input matrix; Y is output matrix. In CCR model aimed at inputs the efficiency coefficient of efficient DMU equals 1, but the efficiency coefficient of inefficient DMU is lower than 1.

In CCR model, efficiency coefficients of efficient units equal to 1. Depending on chosen model, but also on the relationship between number of units and number of inputs and outputs, number of efficient units can be relatively large. Due to the possibility of efficient units' classification, it is used Andersen-Petersen's model (APM) of super efficiency. Following constant return to scale (CRS) model is input oriented dual version of APM (3) (Andersen and Petersen, 1993):

$$\min \theta_q, \quad (3)$$

subject to

$$\sum_{\substack{j=1 \\ j \neq k}}^n x_{ij} \lambda_j + s_i^- = \theta_q x_{iq}; i = 1, 2, \dots, m$$

$$\sum_{\substack{j=1 \\ j \neq k}}^n y_{ij} \lambda_j - s_i^+ = y_{iq}; i = 1, 2, \dots, r$$

$$\lambda_j, s_i^+, s_i^- \geq 0, \lambda_q = 0$$

$$j = 1, 2, \dots, n.$$

where x_{iq} and y_{iq} are i -th inputs and i -th outputs of DMU $_q$; θ_q is efficiency index (intensity factor) of observed DMU $_q$; λ_j is dual weight which show DMU $_j$ significance in definition of input-output mix of hypothetical composite unit, DMU $_q$ directly comparing with. The rate of efficiency of inefficient units ($\theta_q < 1$) is identical to model (1); for units identified as efficient in model (2), provides IO APM (2) the rate of super efficiency higher than 1, i.e. $\theta_q \leq 1$.

For solution of DEA method software tool based on solving linear programming problems is used in the paper – Solver in MS Excel 2010, such as the DEA Frontier 2011.

3. Application of DEA for efficiency evaluation of EU13 NUTS 2 regions

The aim of DEA method is to examine DMU if they are efficient or inefficient by the size and quantity consumed resources by the produced outputs. The overall evaluation of efficiency of EU13 NUTS 2 regions is presented in Tab. 1, which shows levels of regional efficiency in IO CCR model and position of each region based on IO APM model of super efficiency (because of classification of all evaluated DMU). In Tab. 1, all evaluated NUTS 2 regions and their efficiency coefficients in IO APM CRS model of super efficiency are coloured by shadows of grey colour. Regions belonging to the group of the most efficient region are marked by dark grey colour and placed at front 20th positions – these regions achieved level of efficiency coefficients at 1.0 in IO CCR CRS model (marked by bold font in Tab. 1). The group of the most efficient regions is followed by the group of slight efficient regions. Some NUTS 2 regions of all EU13 countries are included in this group. These regions achieved level of efficiency coefficients lower than 1.0 and higher than 0.9 points and are placed from 21st to 49th position. Last DMUs belong to the group of inefficient NUTS 2 regions – this group is covered by Bulgarian, Czech, Hungarian and Polish NUTS 2 regions. Level of efficiency coefficients is lower than 0.9 in the case of inefficient regions and they are placed from 50th to 57th position – it's marked by italic font.

The best results achieved Romanian and Bulgarian regions. Generally, these regions belong to regions with average or lower/the lowest level of efficiency. In the paper are thus detected anomalies in the final classification of some NUTS 2 regions based on values of efficiency coefficients in IO APM CRS model of super efficiency. DEA method evaluates the volume of inputs for given outputs, which in case of some Bulgarian, Hungarian and Romanian regions seems to be more efficient than others, although these regions generally belong to the less or average developed regions within the whole EU.

This fact could be a prerequisite for further research on evaluation of regional efficiency by other advanced DEA models, e.g. in 1st phase to divide evaluated regions into groups-levels according to all efficient frontiers via Context-Dependent DEA approach. By this stratification, into efficiency analysis will enter more homogenous groups of regions, which will be evaluated separately according to closer features.

In Tab. 1, trend of returns to scale (RTS) of each region is also presented – constant, increasing or decreasing. This trend is calculated based on comparison results of efficiency within RTS orientation – constant (CRS) and variable (VRS).

Tab. 1: DEA efficiency within EU 13 NUTS 2 regions

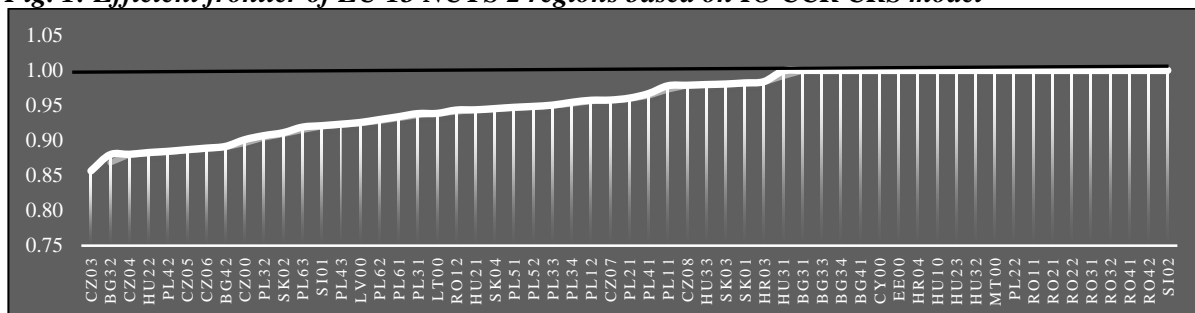
DMU	Efficiency	Super Efficiency	RTS				Final Rank – IO APM CRS	
	IO CCR CRS	IO APM CRS	IO VRS	IO CRS	$\Sigma\lambda$	IO RTS	NUTS 2 Region	Rank
BG31	1.0000	1.07073	1.00000	1.00000	1.00000	Constant	RO32 - 2.23004	1
BG32	0.87966	0.87966	1.00000	0.87966	0.76108	Increasing	BG41 - 1.25227	2
BG33	1.0000	1.01302	1.00000	1.00000	1.00000	Constant	HU32 - 1.24526	3
BG34	1.0000	1.16981	1.00000	1.00000	1.00000	Constant	MT00 - 1.23443	4
BG41	1.0000	1.25227	1.00000	1.00000	1.00000	Constant	BG34 - 1.16981	5
BG42	0.89150	0.89150	0.95518	0.89150	0.86427	Increasing	RO21 - 1.16067	6
CY00	1.0000	1.05866	1.00000	1.00000	1.00000	Constant	EE00 - 1.09747	7
CZ00	0.90111	0.90111	0.91930	0.90111	1.03334	Decreasing	RO42 - 1.09301	8
CZ03	0.85648	0.85648	0.87117	0.85648	0.94799	Increasing	RO31 - 1.09024	9
CZ04	0.88021	0.88021	0.88098	0.88021	1.00177	Decreasing	HU10 - 1.08781	10
CZ05	0.88682	0.88682	0.90605	0.88682	0.92214	Increasing	HR04 - 1.08023	11
CZ06	0.88903	0.88903	0.89109	0.88903	1.01165	Decreasing	RO11 - 1.07814	12
CZ07	0.95769	0.95769	0.97279	0.95769	0.94224	Increasing	BG31 - 1.07073	13
CZ08	0.97881	0.97881	0.99080	0.97881	0.93720	Increasing	CY00 - 1.05866	14
EE00	1.0000	1.09747	1.00000	1.00000	1.00000	Constant	HU23 - 1.05087	15
HR03	0.98401	0.98401	1.00000	0.98401	0.91388	Increasing	RO41 - 1.01797	16
HR04	1.0000	1.08023	1.00000	1.00000	1.00000	Constant	BG33 - 1.01302	17
HU10	1.0000	1.08781	1.00000	1.00000	1.00000	Constant	PL22 - 1.00993	18
HU21	0.94373	0.94373	0.97757	0.94373	1.04489	Decreasing	SI02 - 1.00930	19
HU22	0.88275	0.88275	0.91720	0.88275	1.03013	Decreasing	RO22 - 1.00708	20
HU23	1.0000	1.05087	1.00000	1.00000	1.00000	Constant	HU31 - 0.99916	21
HU31	0.99916	0.99916	0.99923	0.99916	1.01776	Decreasing	HR03 - 0.98401	22
HU32	1.0000	1.24526	1.00000	1.00000	1.00000	Constant	SK01 - 0.98217	23
HU33	0.97979	0.97979	0.98969	0.97979	1.01273	Decreasing	SK03 - 0.98057	24
LT00	0.93862	0.93862	0.98744	0.93862	0.90384	Increasing	HU33 - 0.97979	25
LV00	0.92565	0.92565	0.98565	0.92565	0.84348	Increasing	CZ08 - 0.97881	26
MT00	1.0000	1.23443	1.00000	1.00000	1.00000	Constant	PL11 - 0.97807	27
PL11	0.97807	0.97807	0.98181	0.97807	0.98320	Increasing	PL41 - 0.96692	28
PL12	0.95736	0.95736	0.96079	0.95736	1.00598	Decreasing	PL21 - 0.96049	29
PL21	0.96049	0.96049	0.96289	0.96049	0.99119	Increasing	CZ07 - 0.95769	30
PL22	1.0000	1.00993	1.00000	1.00000	1.00000	Constant	PL12 - 0.95736	31
PL31	0.93838	0.93838	0.99568	0.93838	0.86238	Increasing	PL34 - 0.95443	32
PL32	0.90691	0.90691	0.98839	0.90691	0.80465	Increasing	PL33 - 0.95045	33
PL33	0.95045	0.95045	1.00000	0.95045	0.81898	Increasing	PL52 - 0.94861	34
PL34	0.95443	0.95443	1.00000	0.95443	0.88770	Increasing	PL51 - 0.94732	35
PL41	0.96692	0.96692	0.96870	0.96692	0.99219	Increasing	SK04 - 0.94546	36
PL42	0.88443	0.88443	0.91650	0.88443	0.91517	Increasing	HU21 - 0.94373	37
PL43	0.92325	0.92325	0.92444	0.92325	0.99473	Increasing	RO12 - 0.94341	38
PL51	0.94732	0.94732	0.96734	0.94732	0.92956	Increasing	LT00 - 0.93862	39
PL52	0.94861	0.94861	0.95252	0.94861	0.98436	Increasing	PL31 - 0.93838	40
PL61	0.93391	0.93391	0.97649	0.93391	0.86321	Increasing	PL61 - 0.93391	41
PL62	0.92978	0.92978	0.98449	0.92978	0.87324	Increasing	PL62 - 0.92978	42
PL63	0.91905	0.91905	0.96617	0.91905	0.87209	Increasing	LV00 - 0.92565	43
RO11	1.0000	1.07814	1.00000	1.00000	1.00000	Constant	PL43 - 0.92325	44
RO12	0.94341	0.94341	0.98088	0.94341	0.88172	Increasing	SI01 - 0.92109	45
RO21	1.0000	1.16067	1.00000	1.00000	1.00000	Constant	PL63 - 0.91905	46
RO22	1.0000	1.00708	1.00000	1.00000	1.00000	Constant	SK02 - 0.91105	47
RO31	1.0000	1.09024	1.00000	1.00000	1.00000	Constant	PL32 - 0.90691	48

DMU	Efficiency	Super Efficiency	RTS				Final Rank – IO APM CRS	
	IO CCR CRS	IO APM CRS	IO VRS	IO CRS	$\Sigma\lambda$	IO RTS	NUTS 2 Region	Rank
RO32	1.00000	2.23004	1.00000	1.00000	1.00000	Constant	CZ00 - 0.90111	49
RO41	1.00000	1.01797	1.00000	1.00000	1.00000	Constant	BG42 - 0.89150	50
RO42	1.00000	1.09301	1.00000	1.00000	1.00000	Constant	CZ06 - 0.88903	51
SI01	0.92109	0.92109	0.94875	0.92109	0.92251	Increasing	CZ05 - 0.88682	52
SI02	1.00000	1.00930	1.00000	1.00000	1.00000	Constant	PL42 - 0.88443	53
SK01	0.98217	0.98217	1.00000	0.98217	1.19833	Decreasing	HU22 - 0.88275	54
SK02	0.91105	0.91105	0.91217	0.91105	0.99297	Increasing	CZ04 - 0.88021	55
SK03	0.98057	0.98057	1.00000	0.98057	0.87488	Increasing	BG32 - 0.87966	56
SK04	0.94546	0.94546	0.99651	0.94546	0.86778	Increasing	CZ03 - 0.85648	57

Source: own calculation and elaboration, 2014

In following Fig. 1 it's possible to see evidential differences of efficiency IO CCR CRS model among 57 NUTS 2 regions. The line at 1.0 represents the efficient frontier – at this level, DMU ratio of consumed inputs and produced outputs is in optimum. Distance of all evaluated regions from the efficient frontier is presented at Fig. 1, the most efficient regions are ranged at efficient line 1.0, inefficient regions are ranged below the efficient frontier; greater distance means lower efficiency.

Fig. 1: Efficient frontier of EU 13 NUTS 2 regions based on IO CCR CRS model

Source: own calculation and elaboration, 2014

Conclusion

The EU's enlargement has helped the EU to maintain a strong performance, in spite of increased global competition. Challenges certainly remain, but its recent performance gives reason to believe that the EU can leverage its strengths even as the economic environment toughens. Regions have indeed to pick priorities for their development strategies. The economic crisis made this even more difficult as public funding becomes scarcer. This approach, evaluation competitive advantages/disadvantages by DEA efficiency analysis can provide a guide to what each region should focus on taking into account its specific situation, its overall level of development and level of efficiency of using inputs (internal factor endowment) to produced outputs (direct/indirect outcomes) which are able to withstand competition.

References

- [1] ANDERSEN, P., PETERSEN, N.C., (1993). A Procedure for Ranking Efficient Units in Data Envelopment Analysis. *Management Science*, vol. 39, iss. 10, pp. 1261-1264. ISSN 0025-1909. DOI 10.1287/mnsc.39.10.1261.
- [2] ANNONI, P., DIJKSTRA, L., (2013). *EU Regional Competitiveness Index 2013*. Luxembourg: Publication Office of the European Union. ISBN 978-92-79-32370-6.
- [3] ANNONI, P., KOZOVSKA, K., (2010). *EU Regional Competitiveness Index 2010*. Luxembourg: Publication Office of the European Union. ISBN 978-92-79-15693-9.
- [4] BARRELL, R., MASON, G., O'MAHONY, M., (2000). *Productivity. Innovation and Economic Growth*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 978-0521780315.
- [5] COOK, W.D., SEIFORD, L.M., (2009). Data envelopment analysis (DEA) – Thirty years on. *European Journal of Operational Research*, vol. 192, iss. 1, pp. 1-17. ISSN 0377-2217. DOI 10.1016/j.ejor.2008.01.032.

- [6] GREENAWAY, D., GÖRG, H., KNELLER, R., (2008). *Globalization and Productivity*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited. ISBN 978-1845423803.
- [7] MELECKÝ, L., (2013). Comparing of EU15 and EU12 Countries Efficiency by Application of DEA Approach. In *31st International Conference Mathematical Methods in Economics*. Jihlava: College of Polytechnics Jihlava. p. 618-623. ISBN 978-80-87035-76-4.
- [8] MOLLE, W., (2007). *European Cohesion Policy*. London: Routledge. ISBN 978-0415438124.
- [9] POLEDNÍKOVÁ, E., LELKOVÁ, P., (2012). Evaluation of Regional Disparities in Visegrad Four Countries. Germany and Austria using the Cluster Analysis. In *15th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 36-47. ISBN 978-80-210-5875-0.

This paper was created under SGS project (SP2014/111) of Faculty of Economics. VŠB-Technical University of Ostrava and Operational Programme Education for Competitiveness – Project CZ.1.07/2.3.00/20.0296.

Appendix 1: Input and output indicators for DEA modelling – RCI 2013 scores

DMU NUTS 2 regions	INPUTS					OUTPUTS			
	I ¹	I ²	I ³	I ⁴	I ⁵	O ¹	O ²	O ³	O ⁴
BG31	1.65	2.80	2.16	2.14	2.04	2.96	2.45	2.67	2.63
BG32	1.91	2.79	2.24	2.92	2.23	3.07	2.58	2.60	2.82
BG33	2.89	2.85	1.90	2.88	2.02	2.97	2.45	3.10	2.88
BG34	1.95	2.81	1.42	2.59	2.11	3.24	2.43	2.64	2.54
BG41	2.18	3.03	2.87	3.40	2.62	4.10	2.84	4.66	3.69
BG42	2.84	2.91	2.36	2.63	2.19	3.10	2.52	2.49	2.64
CY00	3.91	2.99	4.42	3.71	3.34	4.35	3.13	3.94	3.69
CZ00	3.49	3.82	3.72	4.63	4.09	4.47	3.74	4.39	4.51
CZ03	3.92	3.51	3.33	3.89	3.92	4.10	3.18	2.77	3.39
CZ04	3.13	3.77	2.90	3.84	3.87	3.47	3.48	2.72	3.22
CZ05	3.90	3.43	3.59	3.95	4.06	3.98	3.33	2.70	3.43
CZ06	3.59	3.54	3.78	3.59	3.99	3.85	3.30	3.21	3.58
CZ07	3.57	3.20	3.44	3.55	3.82	3.85	3.33	2.71	3.25
CZ08	3.67	3.26	3.38	3.85	3.97	3.56	3.55	2.72	2.92
EE00	3.88	2.79	3.16	3.98	3.94	3.70	2.46	3.64	4.20
HR03	1.95	2.90	2.89	2.88	3.22	3.36	2.74	3.74	3.05
HR04	2.21	3.07	2.91	2.89	3.09	3.29	3.22	3.79	3.24
HU10	3.05	3.61	2.61	3.78	3.81	3.95	3.59	4.72	4.40
HU21	3.65	3.45	2.07	3.54	3.61	3.72	3.24	2.74	3.38
HU22	3.65	3.53	2.35	3.61	3.60	3.97	3.08	2.75	3.09
HU23	3.65	2.85	1.86	3.30	3.45	3.38	2.74	2.95	3.60
HU31	3.59	3.10	1.84	3.31	3.40	3.18	3.04	2.51	3.55
HU32	3.59	3.00	1.36	3.13	3.31	3.30	2.86	2.71	3.12
HU33	3.59	3.07	1.78	3.02	3.42	3.67	2.84	2.75	3.24
LT00	3.10	2.88	2.09	3.52	3.63	3.39	2.69	2.89	3.45
LV00	3.17	2.94	2.19	3.34	3.11	3.24	2.45	3.53	3.22
MT00	4.33	2.84	4.51	2.53	4.43	3.60	2.68	4.01	3.67
PL11	3.18	3.21	2.57	3.24	3.24	3.82	3.27	2.88	3.16
PL12	3.02	3.46	2.84	4.01	3.24	4.23	3.49	4.16	4.00
PL21	3.12	3.28	3.21	3.41	3.21	3.69	3.38	2.84	3.70
PL22	2.96	3.46	2.91	3.80	3.21	3.59	3.78	3.06	3.17
PL31	3.16	2.85	2.86	3.42	3.09	3.72	2.80	2.46	3.14
PL32	3.12	2.89	3.20	3.22	3.09	3.31	2.85	2.22	3.19
PL33	3.17	2.95	2.70	3.40	3.09	3.25	3.10	2.24	2.71
PL34	3.06	2.76	2.99	3.22	3.09	3.77	2.66	2.45	2.91
PL41	2.96	3.14	2.82	2.98	3.30	3.48	3.14	2.53	3.04
PL42	3.11	3.16	2.67	3.12	3.30	3.56	2.86	2.95	3.09
PL43	3.05	3.22	2.55	2.94	3.30	3.77	2.93	2.62	3.01
PL51	2.90	3.19	2.64	3.45	3.32	3.81	3.23	3.04	3.22
PL52	3.32	3.25	3.02	3.27	3.32	3.56	3.27	2.56	3.06
PL61	3.07	3.01	2.65	3.19	3.20	3.24	3.03	2.59	3.10
PL62	3.28	2.84	2.70	2.75	3.20	3.32	2.69	2.62	2.89
PL63	3.21	3.03	2.97	3.37	3.20	3.78	2.96	3.03	3.42

DMU NUTS 2 regions	INPUTS					OUTPUTS			
	I ¹	I ²	I ³	I ⁴	I ⁵	O ¹	O ²	O ³	O ⁴
RO11	2.81	2.80	2.10	2.43	2.12	4.07	2.59	2.39	3.03
RO12	2.51	2.85	2.20	2.57	2.07	3.18	2.62	2.45	2.67
RO21	1.97	2.79	2.16	2.42	1.85	3.94	2.55	2.35	2.59
RO22	2.03	2.78	1.93	2.29	1.99	3.14	2.58	2.40	2.51
RO31	2.21	3.10	2.00	2.42	2.13	3.31	2.95	2.16	2.58
RO32	1.21	3.39	2.92	4.08	2.74	4.46	3.79	4.13	4.65
RO41	2.44	2.75	2.33	2.35	2.07	3.44	2.61	2.18	2.90
RO42	1.83	2.87	1.93	2.62	2.18	3.84	2.57	2.41	3.26
SI01	3.80	3.22	3.64	4.22	3.64	4.07	3.23	3.49	3.51
SI02	3.80	3.33	3.71	4.64	3.64	4.45	3.48	4.53	4.43
SK01	3.44	3.98	3.52	4.69	3.79	4.51	4.09	5.23	5.03
SK02	3.13	3.52	2.98	3.51	3.78	3.44	3.38	2.63	3.27
SK03	3.26	2.97	2.87	3.19	3.61	3.16	3.16	2.86	3.03
SK04	3.26	2.92	2.66	2.93	3.52	2.97	2.94	2.97	2.93

I¹ Institutions. I² Infrastructure. I³ Health. I⁴ Higher Education and Lifelong Learning. I⁵ Technological Readiness. O¹ Labour Market Efficiency. O² Market Size. O³ Business Sophistication. O⁴ Innovation

Source: own calculation and elaboration, 2014

REGIÓN VÝCHODNÉHO SLOVENSKA - SOCIOEKONOMICKÉ POSTAVENIE V SLOVENSKEJ REPUBLIKE A REGIONÁLNY ROZVOJ

REGION OF EASTERN SLOVAKIA - SOCIOECONOMIC STATUS IN THE SLOVAK REPUBLIC AND REGIONAL DEVELOPMENT

MGR. MARTIN ANGELOVIČ, PHD.

ING. VLADIMÍR BENČ

*Katedra geografie a aplikovanej geoinformatiky | Dept. of Geography and Applied Geoinformatics
Fakulta humanitných a prírodných vied | Faculty of Humanities and Natural Sciences
Prešovská univerzita v Prešove | University of Presov
✉ Ul. 17. Novembra 1, 081 16 Prešov, Slovak Republic
E-mail: angelovič.martin@gmail.com, benc@sfpa.sk*

Anotácia

V príspevku bližšie osvetľujeme postavenie východného Slovenska v socioekonomickej štruktúre štátu. Skúmame jednotlivé socioekonomicke ukazovatele a ukazovatele regionálneho rozvoja a opierame sa o práce publikované autormi v oblasti výskumu regionálnych disparít. Vybranými ukazovateľmi sú ukazovatele trhu práce, ukazovatele príjmov vo forme priemernej nominálnej mesačnej mzdy, regionálny hrubý domáci produkt a zahraničné investície. Tieto ukazovatele považujeme za kľúčové pre analýzu socioekonomickeho postavenia regiónu v rámci Slovenska. Naším cieľom je zistenie reálneho postavenia a tendencií vývoja regiónu východného Slovenska a jeho dvoch celkov, Prešovského a Košického samosprávneho kraja, v socioekonomickej štruktúre krajiny. Časovo sa naša analýza bude prevažne opierať o údaje z rokov 2001 až 2013. Pri analýze obyvateľstva sme z dôvodu rozsahu príspevku boli nútení uviesť iba odkazy na relevantné zdroje venujúce sa danej problematike. V závere ponúkame súhrn zistených faktov a návrhy možnosti podpory regionálneho rozvoja skúmaného regiónu.

Kľúčové slová

východné Slovensko, regionálne rozdiely, demografia, trh práce

Annotation

The status of Eastern Slovakia in the socio-economic structure of the country is explained in more detail in the article. We explore the various socio-economic and regional development indicators as well as article is based on work published by the authors within their research on regional disparities. Selected indicators are indicators of labor market, indicators of income in the form of average monthly wage, regional gross domestic product and foreign investment. These indicators are considered crucial for the analysis of socio-economic status of the region in Slovakia. Our aim is to analyze real status and development trends of the Eastern Slovakia region and its two administrative units: Prešov and Košice region in the socio-economic structure of the country. Analysis is based on data from 2001 to 2013. In a conclusion, we offer a summary of the facts and we provide recommendations for support of the regional development of the region.

Key words

eastern Slovakia, regional disparities, demographics, labor market

JEL classification: R12

Úvod

Aj napriek svojej malej rozlohe je Slovensko krajina so značnými regionálnymi rozdielmi. Východné Slovensko (región NUTS II), ktoré je administratívne rozdelené medzi Prešovský a Košický samosprávny kraj (regióny NUTS III), patrí medzi zaostalejšie regióny Slovenska. Príčin tohto stavu je viacero a je možné ich hľadať na nadnárodnej, národnej aj regionálnej úrovni. V celej Európskej únii vidíme západovýchodný gradient rastu chudoby regiónov, ktorý sa v menšej miere prejavuje aj na Slovensku. Za tento stav sú čiastočne zodpovedné historické okolnosti, ale tiež rozhodnutia vládnych orgánov, resp. realizovaná hospodárska politika štátu. Súčasne, globalizačné tendencie, internacionalizácia, zvyšovanie konkurencieschopnosti iných regiónov, zvyšujú nároky na konkurencieschopnosť miestnych podnikov a celého regiónu. Základným rysom dnešnej Európy je polarita medzi dynamickým rozvojom metropolitných oblastí a pomalým rastom území v okrajových oblastiach, vrátane východného Slovenska. A k hospodárskemu zaostávaniu regiónu prispieva skutočnosť, že je rozdelený prírodnými bariérami (Tatry, Pieniny, Poloniny) a na východe vonkajšou hranicou EÚ s Ukrajinou, ktorá sťažuje pohyb osôb, tovaru, služieb a kapitálu. V poslednom období tiež na regionálny rozvoj a postavenie skúmaného regiónu v socioeconomickej štruktúre krajiny vplývali dva významné faktory: vstup Slovenska do Európskej únie (EU) v roku 2004 a hospodárska kríza, ktorej nepriaznivé dôsledky sledujeme od jej prvých prejavov v roku 2008 až do dnešných dní.

1. Metodika výskumu

Pri analýze regiónu východného Slovenska je potrebné si uvedomovať jeho vnútorné rozdiely. Sú tu miesta s výrazným rastovým potenciálom, prevažne mestá ako Košice, Poprad, Prešov či Humenné a potom územia takmer vyludnené bez akejkoľvek vyššej infraštruktúry a možnosťami uplatnenia nielen pre mladých ľudí. Tieto regióny môžeme nájsť prevažne v prihraničných oblastiach (bližšie napr. Angelovič 2010). Pri socioekonomických analýzach je však veľmi ťažké získať relevantné údaje o nižších hierarchických úrovniach, napr. pri okresoch sa štatisticky nevykazuje viacero ekonomických charakteristík.

Na základe týchto skutočností sa v našej analýze budeme snažiť poukázať na postavenie celého regiónu Východného Slovenska v rámci Slovenska a jeho porovnanie s inými oblasťami (Stredné a Západné Slovensko a Bratislavský kraj, regióny NUTS II). V analýzach kde nebudú dostupné údaje za regióny NUTS II, uvádzame údaje za Prešovský a Košický kraj a ich porovnanie k ostatným krajom, teda regiónom NUTS III. V tabuľkách budeme graficky vyčleňovať hierarchické úrovne porovnávaní (NUTS II a NUTS III). Úroveň celoštátna NUTS I bude v každej tabuľke.

Naším cieľom je zistenie súčasného postavenia regiónu Východného Slovenska a jeho dvoch celkov, Prešovského a Košického samosprávneho kraja, v socioeconomickej štruktúre krajiny. Tiež chceme analyzovať trendy, teda či sa socioekonomicky tento región vzráha, alebo upadá. K naplneniu tohto cieľa použijeme jednoduché štatistické analýzy výpočtu aritmetického priemeru vybraných ukazovateľov za dané časové obdobie, ktoré budeme porovnávať nielen z priemerom krajiny, ale aj medzi jednotlivými regiónmi. Táto jednoduchá metóda nám poskytuje síce jednoduchý ale ucelený obraz o súčasnom postavení regiónu, ale aj o trendoch vývoja. Tiež chceme v závere ponúknuť náš pohľad na možnosti regionálneho rozvoja regiónu.

2. Základná charakteristika územia

Región východného Slovenska zaberá územie o rozlohe 15 729 km² (32% rozlohy Slovenska) na ktorom k 31.12. 2012 žilo 1 611 407 obyvateľov. Administratívne je región rozdelený na Košický a Prešovský samosprávny kraj. Tie sa ďalej delia na 24 okresov v ktorých je spolu 40 sídel so štatútom mesta. Stupeň urbanizácie sa pohybuje okolo 51% (2013). Región prešiel počas svojej histórie zložitým vývojom. Pozostáva z historických regiónov Spiša, Šariša, Zemplína a Hontu.

V našom príspevku sa kvôli obmedzenému rozsahu, bližšie nevenujeme analýze obyvateľstva regiónu. Pre hlbšie poznanie tento problematiky odporúčame napr. Bucher 2009, 2011a, 2011b; Klamár 2011, Rosič a kol. 2011; Rosič, Kaňuk 2009.

3. Nezamestnanosť

Dôležitým ukazovateľom trhu práce je miera evidovanej nezamestnanosti. Jej „zdravá“ hodnota sa pohybuje na úrovni okolo 4 až 6%, ktorá zodpovedá normálnym pohybom pracovnej sily. Nezamestnanosť klesala od roku 2001 na celom Slovensku. V roku 2009 zaznamenávame jej nárast ako dôsledok hospodárskej krízy. Údaje za rok 2010 naznačujú oživenie trhu práce, no iba na jeden rok. V rokoch 2011 a 2012 už môžeme sledovať opätovný prepád vo všetkých sledovaných regiónoch. V roku 2013 je zaznamenávaný mierny pokles nezamestnanosti predovšetkým v krajoch s najvyššou mierou nezamestnanosti. Jednoduchý aritmetický priemer miery evidovanej nezamestnanosti je najvyšší práve v oblasti východného Slovenska. Z krajov majú najvyššiu priemernú mieru nezamestnanosti Banskobystrický, Košický a Prešovský.

Tab. 1: Miera evidovanej nezamestnanosti v % (NUTS I, II, III)

Územie / rok	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	σ za obdobie
Slovenská republika	18,6	17,5	15,6	13,1	11,4	9,4	8,0	8,4	12,7	12,5	13,6	14,4	13,5	13,0
Bratislavský kraj	5,8	5,2	4,0	3,4	2,6	2,3	2,0	2,3	4,4	4,6	5,4	5,7	6,2	4,1
Západné Slovensko	17,5	15,6	13,6	10,8	8,6	6,6	5,4	5,7	10,2	9,9	10,8	11,6	10,9	10,6
Trnavský kraj	15,5	13,0	11,1	8,8	7,2	5,2	4,3	4,3	8,4	8,2	8,9	9,4	9,2	8,7
Trenčiansky kraj	12,7	10,9	9,9	8,1	6,8	5,2	4,5	5,0	10,1	9,5	10,0	10,9	10,7	8,8
Nitriansky kraj	23,1	21,5	19,1	14,8	11,4	9,1	7,1	7,4	11,7	11,8	13,3	14,1	12,5	13,6
Stredné Slovensko	19,9	19,1	17,9	15,3	13,8	11,6	9,8	10,2	14,9	14,8	15,8	16,7	15,4	15,0
Žilinský kraj	16,4	14,7	13,2	11,1	9,3	7,0	5,6	6,2	10,9	10,9	11,9	12,8	12,5	11,0
Banskobystrický kraj	23,6	23,8	22,8	19,5	18,3	16,1	14,1	14,3	19,2	18,9	19,8	20,8	18,3	19,2
Východné Slovensko	24,7	23,6	20,8	18,2	16,6	14,4	12,5	13,2	17,8	17,3	18,9	20,1	18,3	18,2
Prešovský kraj	24,0	23,0	19,6	17,5	15,8	13,7	12,1	12,9	18,3	17,8	19,0	20,7	19,4	18,0
Košický kraj	25,6	24,3	22,2	18,9	17,5	15,2	13,0	13,5	17,3	16,8	18,8	19,6	17,2	18,4

Zdroj: <http://px-web.statistics.sk/PXWebSlovak/>

Najvyššie hodnoty miery evidovanej nezamestnanosti dlhodobo dosahuje Banskobystrický kraj. Po ňom nasledujú kraje východného Slovenska: Prešovský a Košický. U oboch krajov zaznamenávame pokles nezamestnanosti v roku 2010, ale opätovné zvýšenie v nasledujúcich dvoch rokoch až na úroveň z rokov 2002 a 2003.

Východné Slovensko ako celok malo v roku 2013 viac ako 18% nezamestnanosť a zaznamenáva najvyššie hodnoty nezamestnanosti s pomedzi regiónov NUTS II počas celého sledovaného obdobia.

Pri nezamestnanosti je jasne viditeľná priepasť medzi západným a juhovýchodným Slovenskom, keďže k problémom Prešovského a Košického kraja je ešte potrebné prirátat' Banskobystrický kraj. Tri kraje juhovýchodného Slovenska majú v priemere o viac ako 7% vyššiu mieru nezamestnanosti ako kraje západu a v priemere o 5% vyššiu mieru nezamestnanosti ako priemer Slovenska.

Problémom nezamestnanosti na Slovensku nie je len jej vysoká miera ale aj dĺžka trvania nezamestnanosti osôb, teda dlhodobá nezamestnanosť. Za dlhodobo nezamestnanú sa považuje osoba, ktorá v priebehu 12 mesiacov nebola v platenom zamestnaní alebo samozamestnaní, je pripravená nastúpiť do zamestnania a podniká kroky na získanie zamestnania.

Na základe zistení Inštitútu Zamestnanosti (Dlhodobá nezamestnanosť) bola v roku 2009 najvyššia miera dlhodobej nezamestnanosti, z pomedzi 32 skúmaných krajín Európy práve na Slovensku, kde dosahovala mieru 6,49 %. Pri porovnaní regiónov NUTS I za tento rok, bolo Slovensko na 9 mieste. Postavenie východného Slovenska v tomto ukazovateli je najhoršie s pomedzi regiónov Slovenska a tiež dosahuje nelichotivé výsledky aj medzi regiónmi v rámci EU.

Dôsledky dlhodobej nezamestnanosti sa odzrkadľujú v nižšej možnosti zamestnania týchto osôb, zvyšovaním nákladov na udržanie ich príjmu a financií vynakladaných na rekvalifikáciu. Dlhodobá nezamestnanosť je často dôvodom sociálneho vylúčenia osôb a vedie k mnohým nepriaznivým skutočnostiam.

4. Zamestnanosť

Zamestnanosť je dôležitým ukazovateľom nie len trhu práce, ale aj dôležitým indikátorom celkového bohatstva krajiny. Čím viac ľudí v produktívnom veku pracuje tým spoločnosť viac vytvorí. Aj preto je pre ekonómov miera zamestnanosti často dôležitejším ukazovateľom než miera nezamestnanosti.

V roku 2012 bola celková miera zamestnanosti na Slovensku 56,8%. V porovnaní regiónov NUTS II za rok 2012 je na tom najlepšie Bratislavský kraj, kde miera zamestnanosti dosahuje 66,3%. Bratislavský kraj presahuje priemer Slovenska takmer o 10% a spolu s regiónom západného Slovenska (57,5% zamestnanosť), sú jedinými regiónmi, ktoré dosahujú nadpriemerné hodnoty tohto ukazovateľa na Slovensku. Stredné a východné Slovensko dosahujú rovnakú mieru zamestnanosti, (55,3% resp. 55,1%) čím zaostávajú nie len za priemerom EU, ktorý bol v tomto roku na úrovni 68,5% (Eurostat), ale aj za priemerom Slovenska.

Pri zamestnanosti je na Slovensku z dôvodov jej nízkej úrovne dôležitý jej rast, ktorý naznačuje zvyšovanie socioekonomickej úrovne regiónov. Vývoj rastu zamestnanosti hodnotíme za obdobie rokov 2001 až 2013 na základe indexu zamestnanosti, ktorý udáva nárast alebo pokles oproti minulému roku. Jediným krajom, ktorého priemerný rast indexu nedosiahol ani 100 %, teda zaznamenal pokles, bol Banskobystrický kraj. Najpomalšie rástla zamestnanosť v Trenčianskom, Prešovskom a Košickom kraji. Priemer indexu zamestnanosti týchto krajov za uvedené obdobie nepresiahol hodnotu 100,35 čo znamená že zamestnanosť rástla veľmi pomaly. Tiež nárast zamestnanosti v Nitrianskom kraji je veľmi nízky.

Tab. 2: Index rastu zamestnanosti (rovnaké obdobie predchádzajúceho roka =100)

Územie / rok	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	σ za obdobie
Slovenská republika	101,5	100,1	100,8	100,3	102,2	102,2	102,5	102,6	95,5	98,9	101,9	99,9	99,3	100,6
Bratislavský kraj	101,5	101,4	101,7	99,7	102,0	103,6	103,3	103,2	98,8	99,0	100,8	101,9	97,0	101,1
Trnavský kraj	102,4	101,5	101,2	103,2	105,0	105,1	103,1	102,5	95,4	99,7	100,7	101,6	101,1	101,7
Trenčiansky kraj	101,5	100,9	100,8	100,3	101,6	101,3	101,4	102,1	94,0	97,7	104,9	96,1	97,6	100,0
Nitriansky kraj	100,7	98,3	101,7	102,4	102,1	102,9	101,9	105,7	92,7	98,8	100,2	100,8	97,8	100,5
Žilinský kraj	100,7	100,4	100,4	100,3	102,8	102,2	102,8	105,8	94,3	96,1	103,9	102,6	102,8	101,2
Banskobystrický kraj	102,4	100,1	99,1	97,6	100,2	98,3	103,1	98,2	95,1	101,8	100,1	95,0	101,8	99,4
Prešovský kraj	99,9	100,0	100,0	99,8	102,3	100,2	101,8	99,4	95,8	99,4	103,4	102,0	99,3	100,3
Košický kraj	103,1	97,8	100,9	99,5	102,0	103,3	102,0	102,6	95,5	98,8	102,1	97,6	99,2	100,3

Zdroj: <http://px-web.statistics.sk/PXWebSlovak/>

Vysoká nezamestnanosť spojená s vysokou mierou dlhodobej nezamestnanosti, nízka zamestnanosť a jej pomalý rast sa opäť koncentrujú prevažne na východnom Slovensku, z čoho vyplýva, že najhoršia situácia na trhu práce je práve v tomto regióne.

5. Priemerná nominálna mesačná mzda

Príjmy sú dôležitým faktorom pôsobiacim na kvalitu života obyvateľov. Tiež je možné na základe ich nerovnomerného prerozdelenia určiť ekonomicky poddimenzované regióny.

Tab. 3: Priemerná mesačná nominálna mzda v eurách

Územie / rok	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	o za obdobie
Slovenská republika	410	448	477	525	573	623	669	723	744	769	786	805	824	644,3
Bratislavský kraj	540	585	627	698	770	825	877	944	970	991	1001	1029	1049	838,9
Trnavský kraj	379	414	444	487	534	584	636	676	689	705	735	736	745	597,2
Trenčiansky kraj	371	404	423	462	502	544	583	630	635	657	687	724	750	567,1
Nitriansky kraj	346	379	403	440	473	511	551	606	625	636	662	661	680	536,4
Žilinský kraj	363	400	418	462	504	546	589	646	657	686	707	726	732	572,0
Banskobystrický kraj	354	386	406	442	483	520	560	600	605	635	652	675	706	540,3
Prešovský kraj	328	359	378	416	438	468	498	546	573	594	608	613	636	496,5
Košický kraj	391	433	469	512	557	595	627	672	684	716	726	735	758	605,8

Zdroj: <http://px-web.statistics.sk/PXWebSlovak/index.htm>

Najnižšia priemerná mesačná nominálna mzda je dlhodobo v Prešovskom kraji. Ako v jedinom kraji dosahuje hodnotu vyššiu ako 600 eur iba v posledných troch rokoch a ako v jedinom kraji je za sledované obdobie priemer nižší ako 500 eur. Oproti Bratislavskému kraju je takmer o polovicu nižšia a v roku 2013 dosahuje iba 77% celoslovenského priemeru. Vývoj v druhom administratívnom celku, tvoriacom východné Slovensko, teda v Košickom kraji, je pozitívnejší. Priemerná mesačná mzda je v tomto regióne vyššia kvôli silnému zastúpeniu hutníckeho priemyslu v regióne, v podobe USS Košice a dobrému postaveniu mesta Košice ako centra obchodu, služieb a cestovného ruchu. V Košiciach navyše sídlia viaceré spoločnosti zamerané na informačné technológie a odvetvia s vyššou priemernou mzdou.

Vývoj rastu miezd dobre ilustruje index rastu. Je to ukazovateľ, ktorý udáva nárast mzdy oproti minulému roku. Jeho priemer za obdobie rokov 2001 až 2013 je najvyšší v Trenčianskom kraji a najnižší v Košickom kraji. Prešovský kraj má druhú najnižšiu mieru rastu aj s inými kraji. V tomto ukazovateli sa opäť ukazuje zhoršujúca sa situácia v Košickom kraji.

Najhoršie z porovnania administratívnych celkov vychádzajú opäť regióny východného Slovenska. Prešovský kraj, v ktorom najnižšia priemerná mzda rastie veľmi pomaly a Košický kraj v ktorom je zaznamenaný najnižší rast priemernej mzdy čo potvrdzuje jeho zhoršujúce sa postavenie medzi regiónmi Slovenska. Východné Slovensko aj v ukazovateľoch rastu zaostáva za ostatnými regiónmi a jeho pozícia v socioekonomickej štruktúre krajiny sa zhoršuje.

6. Priame zahraničné investície

Priama zahraničná investícia predstavuje medzinárodnú investíciu, teda zámer subjektu jednej ekonomiky (priamy investor), získať trvalý podiel v podniku so sídlom v inej ekonomike. Zjednodušene povedané, ide o peniaze, ktoré preinvestuje zahraničný podnikateľ na Slovensku.

Rozdelenie priamych zahraničných investícií (PZI) je na Slovensku krajne nerovnomerné. Počas deviatich rokov (2003 – 2011) bolo 64,87% všetkých PZI smerujúcich na Slovensko alokovaných do Bratislavského kraja a ďalších viac ako 18% na územie západného Slovenska. Iba 8,88% z celkového podielu PZI prišlo na východné Slovensko a na stredné Slovensko prišlo 8,33% PZI. Na úrovni krajov obstál najhoršie Prešovský, kde za deväť rokov bolo sústredených iba 1,07% PZI smerujúcich na Slovensko. Banskobystrický kraj dokázal pritiahnuť dvojnásobné množstvo PZI na úrovni 2,37% všetkých PZI smerujúcich na Slovensko počas deviatich rokov. Rozdelenie PZI podľa krajov a oblastí na Slovensku ilustruje tabuľka č. 4.

Tieto výrazné rozdiely sú spôsobené viacerými faktormi. Prešovský kraj, aj napriek najnižšej priemernej mzde, nedokázal prilákať žiadnu väčšiu zahraničnú investíciu. Dôležitú úlohu pri alokácii PZI zohrávajú aj vládne stimuly, ktoré dokážu presvedčiť investorov aby začali podnikat' aj v nevyhovujúcich podmienkach. Ako príklad môžeme uviesť KIA Motors, ktorej boli poskytnuté výrazné finančné stimuly a prísľub dobudovania diaľnice, či posledné rokovania vlády SR v centrále U.S. Steel a zníženie cien elektriny pre závod v Košiciach.

Tab. 4: Priame zahraničné investície na Slovensku v tis. eur (NUTS I, II a III)

Územie / rok	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	v % za obdobie
Slovenská republika	17 238 894	20 692 595	25 086 674	29 284 029	32 411 722	36 226 446	36 469 023	37 665 095	39 641 910	100
Bratislavský kraj	11 786 073	13 524 247	14 496 771	18 386 927	19 979 993	23 879 091	24 169 988	25 182 386	26 806 640	64,87
Západné Slovensko	2 529 198	3 432 636	6 261 843	5 612 167	6 165 268	6 278 615	6 641 527	6 466 537	6 203 024	18,05
Trnavský kraj	1 201 140	1 861 529	4 445 115	3 218 428	3 302 558	3 251 024	3 439 328	3 109 697	2 769 659	9,68
Trenčiansky kraj	784 101	956 128	1 141 431	1 217 314	1 562 993	1 628 474	1 734 913	1 803 931	1 847 027	4,61
Nitriansky kraj	543 956	614 979	675 296	1 176 424	1 299 716	1 399 116	1 467 286	1 552 909	1 586 338	3,75
Stredné Slovensko	1 286 078	1 442 806	1 804 461	2 241 673	3 065 373	3 071 942	3 202 199	3 356 840	3 433 365	8,33
Žilinský kraj	819 122	939 189	1 292 007	1 645 263	2 221 821	2 195 419	2 078 715	2 283 702	2 635 227	5,86
Banskobystrický kraj	466 956	503 616	512 453	596 409	843 552	876 523	891 499	816 171	997 493	2,37
Východné Slovensko	1 637 544	2 292 904	2 523 598	3 043 261	3 201 086	2 996 797	2 687 294	2 916 299	2 999 525	8,88
Prešovský kraj	253 438	296 839	298 949	282 361	249 094	363 904	425 039	415 900	369 024	1,07
Košický kraj	1 384 106	1 996 064	2 224 649	2 760 899	2 951 992	2 632 892	2 262 255	2 500 399	2 630 501	7,76

Pozn. údaje za rok 2011 sú predbežné

Zdroj: <http://www.nbs.sk/sk/statisticke-udaje/statistika-platobnej-bilancie/priame-zahranicne-investicie>

7. Hrubý domáci produkt

Regionálny hrubý domáci produkt (HDP) na obyvateľa je podielom dvoch ukazovateľov – regionálneho hrubého domáceho produktu (v ktorom sa uplatňuje kritérium zostavovania podľa miesta pracoviska) a priemerného počtu obyvateľstva trvalo bývajúcего v danom regióne. Vo väčšine regiónov nespôsobuje väčšie problémy porovnanie týchto dvoch ukazovateľov, založených na rozdielnych princípoch. V prípade regiónov s vysokou dochádzkou za prácou z okolitých regiónov, ktorými sú najmä regióny hlavných miest je tento ukazovateľ nadhodnotený. Ukazovateľ regionálny HDP na obyvateľa charakterizuje hospodársku prosperitu, resp. zaostalosť regiónu z hľadiska jeho výrobného potenciálu. Vhodný je na hodnotenie vyspelosti ekonomiky a intenzity rozvoja regiónu (statistics.sk).

Tvorba HDP na obyvateľa v parite kúpnej sily (PKS) je výrazne diferencovaná. Ako pri iných ukazovateľoch aj tu je zreteľný prepád v roku 2009 ako dôsledok hospodárskej krízy (viď Tab. č. 5).

Tab. 5: Hrubý domáci produkt na osobu v PKS (NUTS I, II a III)

Územie / rok	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Slovenská republika	10368,5	11082,9	11499,8	12348,9	13547,7	14971,4	16825,1	18090,7	17064,2	17864,8
Bratislavský kraj	22860,6	25049,2	25861,3	27900,9	32959,0	34900,6	39774,7	41702,6	41691,8	43063,3
Západné Slovensko	9629,7	10122,8	10766,8	11709,8	12783,1	14821,7	16360,6	17295,8	16002,5	16734,2
Trnavský kraj	10595,0	11084,5	11994,2	13027,9	14645,1	18235,5	20206,7	20743,0	18861,3	20078,2
Trenčiansky kraj	9744,6	10130,2	10580,8	11436,4	11960,1	13994,4	15518,8	16394,4	15142,7	15823,3
Nitriansky kraj	8786,4	9372,0	9971,8	10914,9	12026,0	12848,2	14050,5	15334,7	14462,9	14841,1
Stredné Slovensko	8651,7	9309,6	9528,4	10081,3	10454,9	11613,0	13325,3	14732,0	13660,3	14564,5
Žilinský kraj	8576,5	9056,5	9196,9	9997,3	11154,2	12135,6	14115,8	15765,7	14764,0	15826,1
Banskobystrický kraj	8730,4	9574,9	9877,0	10169,7	9716,4	11059,6	12486,0	13632,0	12483,2	13215,4
Východné Slovensko	7942,0	8406,6	8567,7	9106,6	9668,6	10367,4	11500,5	12718,7	11577,4	12069,6
Prešovský kraj	6327,1	6862,4	6973,1	7390,7	7969,0	8192,4	9248,3	10619,4	9864,9	10103,7
Košický kraj	9607,8	10001,7	10215,3	10879,8	11426,2	12618,2	13832,6	14894,8	13353,2	14109,3

Zdroj: <http://px-web.statistics.sk/PXWebSlovak/>

Najvyššie hodnoty dosahuje Bratislavský kraj, ktorý v roku 2010 dosahuje 241% priemeru Slovenska v tomto roku. Preyšuje druhý najvyšší Trnavský kraj viac ako dvojnásobne a posledný Prešovský kraj viac ako štvornásobne. Regionálne rozdiely sú veľmi výrazné. Iba dva kraje preyšujú celoslovenský priemer – Bratislavský a Trnavský. Najhoršie postavenie má Prešovský kraj, kde hodnota HDP preyšuje 10 000 eur iba dva krát počas sledovaného obdobia. V roku 2010 dosahuje hodnota HDP v Prešovskom kraji 56,5% Slovenského HDP a Košický kraj dosahuje 78,9%.

Aritmetický priemer hodnôt Prešovského kraja nedosahuje hodnotu 9 000 euro ako u jediného kraja. Druhý najslabší je Banskobystrický kraj. Východné Slovensko je medzi oblasťami tradične najslabšie.

Zaujímavý je vývoj Košického kraja, ktorý mal v roku 2001 tretiu najvyššiu hodnotu HDP na obyvateľa. V priebehu desiatich rokov sa však prepadol na šieste miesto! Najpomalšie rástol HDP v Banskobystrickom (o 38%) a Košickom kraji (o 41%). Prešovský kraj v roku 2010 dosiahol 147% hodnoty roku 2001 a je tretí najpomalší v raste HDP. Najrýchlejšie rástol HDP v Bratislavskom kraji (o 88%) a Trnavskom kraji (o 81%).

Pri prepočítaní HDP v PKS na percentuálny podiel jednotlivých krajov sú rozdiely ešte zreteľnejšie (Tab. č. 6). Bratislavský kraj počas celého obdobia prekračuje priemer Slovenska o viac ako 120%. Navyše počas celého sledovaného obdobia, až na rok 2008, zaznamenáva rast. Presne opačný je vývoj v Prešovskom kraji a Košickom kraji. Prešovský kraj, ktorý ešte v roku 2001 dosahoval 61% priemeru Slovenska, dosahuje v roku 2010 už iba 56% Slovenského priemeru a prepadol sa o 6%. Košický kraj zaznamenal najhlbší prepád, keď v roku 2001 dosahoval takmer 93% ale v roku 2010 už iba 79% priemeru Slovenska.

Tab. 6: Podiel HDP na osobu v PKS v regiónoch Slovenska (NUTS I, II a III)

Územie / rok	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Slovenská republika	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Bratislavský kraj	220,45	225,97	224,91	225,86	243,35	233,17	236,87	230,52	244,32	252,36
Západné Slovensko	92,89	91,35	93,62	94,82	94,35	199,01	97,73	95,61	93,78	98,07
Trnavský kraj	102,19	100,03	104,29	105,51	108,1	121,81	121,09	114,66	110,53	112,39
Trenčiansky kraj	94,01	91,42	92,01	92,61	88,28	93,56	92,59	90,62	88,74	88,57
Nitriansky kraj	84,76	84,57	86,7	88,37	88,75	85,77	83,72	84,77	84,76	83,07
Stredné Slovensko	83,43	83,99	82,85	81,62	77,16	77,53	78,79	81,43	80,05	81,53
Žilinský kraj	82,69	81,69	79,95	80,92	82,33	80,97	83,76	87,15	86,52	88,59
Banskobystrický kraj	84,21	86,41	85,89	82,36	71,71	73,89	73,52	75,35	73,15	73,97
Východné Slovensko	76,6	75,86	74,51	73,76	71,36	69,23	67,97	70,31	67,85	67,56
Prešovský kraj	61,01	61,91	60,63	59,84	58,8	54,7	54,58	58,70	57,81	56,56
Košický kraj	92,69	90,27	88,86	88,14	84,35	84,27	81,83	82,33	78,25	78,98

Zdroj: <http://px-web.statistics.sk/PXWebSlovak/>

Východné Slovensko ako oblasť NUTS II tiež zaznamenáva prepád v podiele HDP o 9% počas desiatich rokov. Príčin tohto prepádu je viacero. Prvá je rýchle napredovanie západného Slovenska, predovšetkým Bratislavy a druhá je zaostávanie a stagnácia vývoja na východe krajiny.

Záver

Pri analýze postavenia východného Slovenska, Prešovského a Košického kraja vo svetle vybraných ukazovateľov je zjavné, že východné Slovensko je socioekonomickou perifériou Slovenska. Plne sa prejavuje západo-východný gradient chudoby a zhoršujúce sa podmienky, vyplývajúce z okrajovej polohy územia, nie len voči Slovenským ale aj medzinárodným centrom. Východné Slovensko sa od roku 1989 stáva perifériou nie len Slovenska, ale postupne celej EU. „Klincom do rakvy“ bol vstup krajiny do Schengenského priestoru, čo dodalo tomuto metaforickému konštatovaniu reálnejšie kontúry.

Regionálne rozdiely medzi kraji sa prehĺbujú a vytvárajú silné ekonomické jadro na západnom Slovensku a socioekonomickú perifériu juhovýchodného Slovenska. Nepotvrďuje sa nepísané pravidlo, že ekonomicky najslabšie regióny vykazujú najvyššiu mieru rastu. Na Slovensku je to presne naopak.

Postavenie východného Slovenska ako regiónu NUTS II je podľa našej analýzy nepriaznivé. Pri evidovanej nezamestnanosti má východné Slovensko najvyššiu mieru počas celého sledovaného obdobia. Dlhodobá nezamestnanosť vykazuje iba o málo lepšie hodnoty ako stredné Slovensko. Miera zamestnanosti je rovnaká na východnom aj strednom Slovensku a zaostáva za priemerom Slovenska aj

EÚ. Produktivita práce rastie najpomalšie, je hlboko pod priemerom Slovenska a dosahuje iba zlomok hodnoty Bratislavského kraja. Na východné Slovensko smerovalo iba 8,88% PZI alokovaných na území Slovenska v rokoch 2003 až 2011. HDP na osobu v PKS nedosahuje na východnom Slovensku ani 68% Slovenského priemeru. Jediným ukazovateľom, v ktorom je pozícia východného Slovenska obstožná je prirodzený prírastok. Túto pozíciu však zatieňuje najvyššie migračné saldo.

Z hľadiska postavenia dvoch samosprávnych celkov nachádzajúcich sa na východnom Slovensku, teda regiónov NUTS III – Prešovského a Košického kraja, je na tom lepšie Košický kraj. Prešovský kraj mal vo väčšine prípadov najhoršie postavenie medzi všetkými krajinami, iba v niektorých ukazovateľoch ho „predbehol“ Banskobystrický kraj. Pri priamych zahraničných investíciách, priemernej mesačnej mzde a HDP na obyvateľa v PKS je jeho zaostávanie za ostatnými krajinami najvýraznejšie. Problematická nie je len jeho pozícia najzaostalejšieho kraja, ale aj zhoršovanie tejto pozície a zväčšujúci prepád oproti ostatným krajinám. Ešte znepokojujúcejší je prepád Košického kraja, ktorý vykazuje lepšie hodnoty vo všetkých ukazovateľoch ako Prešovský kraj, ale znepokojujúce je zhoršovanie jeho pozície. Na začiatku sledovaného obdobia bolo postavenie Košického kraja vo väčšine sledovaných ukazovateľov výrazne lepšie ako na jeho konci.

Z našej krátkej analýzy vybraných socioekonomických ukazovateľov vidieť postavenie východného Slovenska ako najzaostalejšej oblasti krajiny, ktorej postavenie sa navyše zhoršuje. Bratislavský kraj, spolu s Trnavským a Trenčianskym krajom, tvoria jadro ekonomiky krajiny, Nitriansky a Žilinský kraj sú prechodom k najzaostalejším krajinám východu a juhu Slovenska - Banskobystrickému, Košickému a Prešovskému krajinám. Medziregionálne rozdiely sa navyše v rámci Slovenska sa zväčšujú a to jednak v dôsledku rýchleho rastu metropolitného regiónu Bratislavy a tiež negatívnym socioekonomickým trendom hlavne Prešovského a Banskobystrického kraja.

Príčin zaostávania východného Slovenska je viacero. Prvá vychádza z územia, jeho polohy a charakteru, ktoré dlhodobo formovali rozvoj územia. Východné Slovensko bolo do socialistickej industrializácie prevažne poľnohospodárskou krajinou bez väčších priemyselných podnikov. V čase socialistickej industrializácie sa rozdiely zotrelí, ale vytriezvenie prišlo pri nástupe trhovej ekonomiky. Prezamestnanosť, strata trhov a neefektívne riadenie priniesli nezamestnanosť a neefektívnu prácu čo vrhlo východné Slovensko do pozície periférie národnej ekonomiky. Orientácia na veľké podniky v časoch socializmu, ktoré mali zabezpečiť zamestnanosť celých okresov, sa ukázala ako krajne nevýhodná. Navyše východné Slovensko vykazuje nízku hustotu veľkých miest a rozdrobenú sídelnú štruktúru v podobe veľkého počtu malých obcí. Nezanedbateľným faktorom rozvoja je depresnosť priľahlých regiónov susediacich krajín. S regiónom východného Slovenska susedia najmenej rozvinuté regióny Maďarska, Poľska a Ukrajiny (pozri napr. Angelovič, Klamár, Benč, 2011; Yehorovova, 2011), ktoré svojou ekonomickou silou, potenciálom i spoluprácou nedokážu stimulovať vo väčšej miere ekonomický rozvoj. Spolu s veľkým zastúpením rómskeho etnika a existenciou výraznej bariéry v podobe Schengenskej hranice, excentrickou, nevýhodnou polohou a nedostatkom veľkej dopravnej infraštruktúry je východné Slovensko v značnej konkurenčnej nevýhode, ktorá naďalej prehľbuje jeho zaostávanie.

Možnosti naštartovania ekonomického rastu vidíme v návrhoch týchto riešení:

- zefektívnenie regionálnej politiky a alokácia finančných prostriedkov do najmenej rozvinutých regiónov
- poskytovanie výrazných finančných stimulov pre investorov prichádzajúcich do najzaostalejších regiónov
- dobudovanie veľkej dopravnej infraštruktúry (diaľničnej siete) a napojenie na celoeurópsku diaľničnú sieť cez D1 a cez R4 (Miškolec)
- zlepšenie podnikateľského prostredia v na celom území so špeciálnou formou pomoci pri podnikaní v najzaostalejších regiónoch
- koordinácia rozvojových plánov na úrovni NUTS III a vytvorenie spoločného rozvojového plánu pre NUTS II Východné Slovensko
- vytvorenie podnikateľských inkubátorov vo väčších mestách regiónu

- zlepšenie čerpania finančných prostriedkov EÚ prostredníctvom cielenej pomoci starostom pri realizácii projektov
- zlepšiť spoluprácu obcí v už existujúcich združeniach poskytnutím školiacich programov zameraných na podporu efektívneho riadenia združenia

Najvýznamnejšou potrebou pohraničného regiónu je však potreba podnietiť štrukturálnu zmenu regionálnej ekonomiky smerom k rastu založenému na zvyšovaní inovačnej a konkurenčnej schopnosti regiónu a v ňom pôsobiacich subjektov s cieľom podporovať udržateľný rast príjmov, zamestnanosti a kvality života obyvateľov. Jednou z priorít by mala byť v spolupráci s národnými vládami podpora dynamického podnikateľského prostredia priaznivého pre inovácie a mobilizácia prostriedkov pre vytváranie priaznivej investičnej a inovačnej klímy prostredníctvom regionálnych špecifických zdrojov (vedomosti, zručnosti, kompetencie, ...). Je potrebné prehlbovať integráciu a ukotvenie kľúčových priemyselných odvetví, ktoré zvyšujú regionálnu a miestnu pridanú hodnotu. Príkladom môže byť sektorové i multisektorové sieťovanie jednak miestnych dodávateľských reťazcov a jednak sieťovanie výskumu – producentov – užívateľov prostredníctvom koordinácie a interakcie medzi zúčastnenými subjektmi. Dôležitá je tiež medzinárodná spolupráca s transferom know-how, zapájanie sa regionálnych subjektov do medzinárodných inovačných aktivít, čo by malo podporiť vznik iniciatív vedúcich ku globálnej konkurencieschopnosti a zároveň k regionálnej relevantnosti. Na regionálnej úrovni je nutné nielen k tomu budovať infraštruktúru, ale vytvárať rôzne nástroje. Je potrebné ďalej budovať a zlepšovať regionálny systém pre podporu podnikania a inovácií.

Podľa nášho názoru bude, okrem vyššie uvedených aktivít, veľmi dôležité sústrediť sa na rozvoj územia s najvyšším potenciálom rastu – miest s počtom obyvateľov nad 50 tisíc. Pre tieto mestá by mohol vzniknúť osobitný rámec podpory na národnej úrovni. Jeho cieľom by mala byť podpora podnikania, prilákanie zahraničných investorov, propagácia regiónov a efektívnej spolupráce s obcami blízko daného mesta.

Literatúra

- [1] ANGELOVIČ, M., (2010). Charakteristika priemyslu v slovenských okresoch slovensko-ukrajinského pohraničia. In *Sborník příspěvků z XXII. sjezdu České geografické společnosti pořádaného Ostravskou univerzitou v Ostravě 31. srpna - 3. září 2010 „Geografie pro život ve 21. Století“*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, pp. 500-504. [online]. [cit. 2014-2-20]. Dostupné z: <http://konference.osu.cz/cgsostrava2010/dok/Sbornik_CGS/Socioekonomicka_geografie/C>
- [2] ANGELOVIČ, M., KLAMÁR, R., BENČ, V., (2011). Socio-ekonomické postavenie Východného Slovenska v Slovenskej republike a jeho regionálny rozvoj. In Vladimír Benč, Svitlana Mytryayeva (eds.) *Slovensko a Ukrajina: Rozvoj prihraničných území (Regionálny rozvoj a cezhraničná spolupráca)*. Prešov/Užhorod: Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, n.o. ISBN 978-80-89356-19-5.
- [3] BUCHER, S., (2009). Ľudský potenciál ako faktor rozvoja regiónu NUTS II - Východné Slovensko. In *Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie „Význam ľudského potenciálu v regionálnom rozvoji“* [CD-ROM]. Podhájska: Východoeurópska agentúra pre rozvoj. pp. 36-44. ISBN 978-80-970277-0-4.
- [4] BUCHER, S., (2011a). Hodnotenie atribútov sídelnej štruktúry regiónu NUTS II – východné Slovensko. *Geografická Revue*, vol. 7, iss. 1, pp. 88 – 111.
- [5] BUCHER, S., (2011b). Populačná dynamika Košického a Prešovského samosprávneho kraja v kontexte regionálneho rozvoja. *Geografické informácie*, vol. 15 iss. 1, pp. 31 – 44.
- [6] *Dlhodobá nezamestnanosť*. [online]. [cit. 2014-2-28]. Dostupné z: <<http://www.iz.sk/sk/projekty/ukazovatele-za-EU/dlhodoba-nezamestnanost-nuts-2>> .
- [7] *Employment rate in the EU27 fell to 64.6% in 2009*. [online]. [cit. 2014-1-15]. Dostupné z: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-04082010-BP/EN/3-04082010-BP-EN.PDF>
- [8] Eurostat. [online]. [cit. 2014-3-15]. Dostupné z: <<http://www.eurostat.com>>.
- [9] HANZELOVÁ, E., (2007). *Dlhodobá nezamestnanosť v kontexte zmien sociálneho systému a trhu práce*. [online]. [cit. 2014-3-20]. Dostupné z: <<http://www.sspr.gov.sk/texty/File/vyskum/2007/Hanzelova/Hanzelova.pdf>>.
- [10] MATLOVIČ R., KLAMÁR R., MATLOVIČOVÁ K., (2008). Vývoj regionálnych disparít začiatkom 21. storočia na Slovensku vo svetle vybraných indikátorov. *Regionálni studia*, 2/2008. ISSN 1803-1471.

- [11] KLAMÁR, R., (2011). Vývoj regionálních disparit na Slovensku s osobitným zreteľom na regióny východného Slovenska. In *Prírodné vedy. Folia geographica 18*. Prešov: Prešovská univerzita, Fakulta humanitných a prírodných vied, pp. 8 – 88. ISSN 1336-6157.
- [12] MATLOVIČ R., MATLOVIČOVÁ K., (2005). *Vývoj regionálnych disparit na Slovensku a problémy regionálneho rozvoja Prešovského kraja*. [online]. [cit. 2014-3-26]. Dostupné z: <<http://www.fhvp.unipo.sk/~matlovicova/Region%C3%A1lne%20disparity.pdf>>.
- [13] Ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja SR. *Informačný systém výstavby a regionálneho rozvoja (ISVRR)*. Bratislava, [online]. [cit. 2014-3-25]. Dostupné z: <http://www.ueos.sk/mvrr.sr/isvov>.
- [14] ROSIČ, M. a kol., (2011). Regional socioeconomic indicators and ethnicity as predictors of regional infant mortality rate in Slovakia. *International Journal of Public Health*, vol. 56, iss. 55, pp. 523-531. ISSN 1661-8556. DOI 10.1007/s00038-010-0199-3.
- [15] ROSIČ, M., KAŇUK, J., (2009). Vplyv vybraných socio-ekonomických faktorov na mieru nezamestnanosti na úrovni malých území. *Geografický časopis*, vol. 61, iss. 4, pp. 315-335. ISSN 0016-7193.
- [16] Slovenská agentúra pre rozvoj investícií a obchodu (SARIO). *Prilev a odlev PZI*. Bratislava, [online]. [cit. 2014-2-15]. Dostupné z: <<http://www.sario.sk/?prilev-a-odlev-pzi>>.
- [17] Štatistický úrad SR. [online]. [cit. 2014-2-11]. Dostupné z: <<http://www.statistics.sk>>.
- [18] Štatistický úrad SR. *Regionálna databáza*. [online]. [cit. 2013-3-22]. Dostupné z: <<http://px-web.statistics.sk/PXWebSlovak/>>.
- [19] *Zamestnanosť – odkiaľ prídu nové pracovné miesta?* [online]. [cit. 2013-8-20]. Dostupné z: <<http://www.noveidey.sk/kontakt/139-zamestnanost-odkial-pridu-nove-pracovne-miesta>>.
- [20] YEHOROVA, O., (2011). Sociálno-ekonomická situácia a regionálny rozvoj Zakarpatskej oblasti na celoštátnej úrovni. In Vladimír Benč, Svitlana Mytryayeva (eds.): *Slovensko a Ukrajina: Rozvoj prihraničných území (regionálny rozvoj a cezhraničná spolupráca)*. Prešov/Užhorod: Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, n.o. ISBN 978-80-89356-19-5.

Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu KEGA č. 024PU-4/2012 „Geokonfliktológia – koncepcia výučby nového predmetu a vypracovanie vysokoškolskej učebnice“ (vedúci projektu: prof. RNDr. Robert Ištók, PhD.).

Príspevok vznikol ako súčasť podkladovej štúdie pre Stratégiu rozvoja slovensko-ukrajinskej cezhraničnej spolupráce do roku 2020.

REGIONÁLNE DISPARITY NA SLOVENSKU VO SVETLE SOCIOEKONOMICKÝCH UKAZOVATEĽOV**REGIONAL DISPARITIES OF SLOVAKIA BASED ON SOCIOECONOMIC INDICATORS****RNDR. SLAVOMÍR BUCHER, PHD.**

Katedra geografie a aplikovanej geoinformatiky | *Depar.t of Geography and Applied Geoinformatics*
Fakulta humanitných a prírodných vied | *Faculty of Humanities and Natural Sciences*
Prešovská univerzita v Prešove | *University of Presov*
✉ *Studentská Ul. 17. Novembra 1, 081 16 Prešov, Slovak Republic*
E-mail: slavobucher@yahoo.com

Anotácia

V príspevku sa venujeme hodnotením vývoja vybraných socioekonomických ukazovateľov na území Slovenska v období rokov 2007 – 2013. Medzi socioekonomické indikátory regionálnych nerovností, ktoré sa snažíme v našom článku analyzovať patria – miera evidovanej nezamestnanosti, miera evidovanej nezamestnanosti žien, priemerná mesačná mzda, počet uchádzačov o zamestnanie na 1000 ekonomicky aktívnych obyvateľov a počet dlhodobo evidovaných uchádzačov o zamestnanie na 1000 ekonomicky aktívnych obyvateľov. Na vyjadrenie vývoja socioekonomických disparít sme použili jednoduché miery variability – ako je variačný koeficient.

Kľúčové slová

socioekonomické ukazovatele, miera nezamestnanosti, NUTS III, regionálne disparity, variačný koeficient

Annotation

The aim of this paper is to define of selected socio-economic indicators in Slovakia during the period 2007 – 2013. Contribution focuses on changes of socio-economic indicators like unemployment rate, unemployment rate of women population, average gross nominal wage, number of disposable job applicants (graduates) per 1.000 economically active population and number of long-term unemployment applicants per 1.000 economically active population. To express of the development of socio-economic disparities, we used a simple measure of variability – such as coefficient of variation.

Key words

socio-economic indicators, unemployment rate, NUTS III, regional disparities, the coefficient of variation

JEL classification: R120, R110

Úvod

K významným problémom súčasnej Európy patrí nezamestnanosť, ktorá je spojená s nerovnomerným rozložením produkčných síl a hospodárskou krízou. S rastom nezamestnanosti dochádza aj k sociálnemu vylúčeniu, chudobe a degradácii kvality života jedince, prípadne skupiny osôb (Angelovič, 2012).

Rast nezamestnanosti závisí od fázy ekonomického cyklu, ale zároveň je ovplyvnený nedostatočnou ponukou a dopytom medzi školským systémom a trhom práce, demografickými, sociálnymi, psychologickými činiteľmi. Na Slovensku sa od nástupu krízy nedarí efektívne zmierňovať dopady nezamestnanosti nakoľko sú nedostatočne využívané nástroje aktívnej politiky štátu, čo má za

následok prehĺbenie regionálnych rozdielov socioekonomického rozvoja regiónov. Rozdielna úroveň nezamestnanosti v jednotlivých regiónoch Slovenska má diferencovaný dosah na kvalitu života, s ktorou sú spojené psychologické riziká dlhodobej nezamestnanosti, sociálna izolácia a pokles životnej úrovne obyvateľstva.

V práci hodnotíme skupinu vybraných socioekonomických ukazovateľov, medzi ktoré zaraďujeme aj nezamestnanosť. Socioekonomické ukazovatele a najmä ich kvantitatívne vyjadrenia prostredníctvom štatistiky sledovaných hodnôt približujú sociálnu situáciu obyvateľstva sledovaných priestorových jednotiek (obec, okres, kraj a pod.) a naznačujú trendy jej vývoja (Michaeli, Matlovič, Ištók a kol., 2010).

Problematika socioeconomickej vyspelosti regiónov je úzko spätá s nastavením a hodnotením nástrojov regionálnej politiky. Spôsob, akým je táto tematika ponímaná determinuje proces regionálnej analýzy a teda aj jej výsledky, ktoré sú kľúčové pre regionálnu politiku (Horká, 2013).

K problematike regionálnej konkurencieschopnosti, regionálnym disparitám prispeli autori ako Wokoun (2010), Huggins (2003), Skokan (2004), Turok (2003) a Angelovič (2009).

1. Cieľ a metodika práce

Cieľom tohto článku je zhodnotiť a identifikovať príčiny nezamestnanosti v samosprávnych krajoch na Slovensku podľa vybraných faktorov, ktoré sa na jej tvorbe podieľajú. Vplyvom pôsobenia krízy sa regionálne rozdiely v nezamestnanosti ešte viac prehĺbili. Úroveň nezamestnanosti je výrazne podmienená ekonomickými, demografickými a sociálnymi činiteľmi. Snahou tejto analýzy bližšie špecifikovať vybrané ukazovatele, ktoré svojou povahou pôsobia na kvalitu života a životnú úroveň obyvateľov v jednotlivých regiónoch.

Vzhľadom k uvedeným skutočnostiam sme si zvolili pre našu analýzu nasledovný súbor ukazovateľov, ktoré výraznou mierou ovplyvňujú ekonomické a sociálne podmienky a konkurencieschopnosť slovenských regiónov:

- **Miera nezamestnanosti** – reprezentuje základný ekonomický indikátor, ktorý názorne zobrazuje aktuálnu ekonomickú situáciu v regióne z dôvodu intenzity s akou reaguje na zmeny v ekonomike
- **Miera nezamestnanosti žien** – reprezentuje gender kategóriu, ženy sú všeobecne vnímané na trhu práce ako rizikový faktor pri hľadaní zamestnania (tehotenstvo, výchova detí) v porovnaní s mužmi. Predpokladáme, že aj vplyvom krízy sa rozdiely medzi pohlaviami v miere nezamestnanosti budú líšiť v neprospech nežného pohlavia
- **Priemerná mesačná mzda** – primárny ukazovateľ sociálnej úrovne regiónu reflektujúci disponibilné zdroje pre uspokojovanie základných životných potrieb a zaobstaranie spotrebiteľských štandardov
- **Počet uchádzačov (absolventov) o zamestnanie na 1000 ekonomicky aktívnych obyvateľov** – významný ukazovateľ pojednávajúci o prepojenosti školstva na trh práce. Vplyvom krízy sa výrazne prehĺbuje z dôvodu pretrvávajúcej vysokej diferencovanosti požiadavkami trhu a ponukou zručností a schopností absolventov škôl
- **Počet dlhodobo evidovaných uchádzačov o zamestnanie na 1000 ekonomicky aktívnych obyvateľov** – Jedná sa o uchádzačov, ktorí sú v evidencii ÚPSVaR SR viac ako 12 mesiacov. Dlhodobo nezamestnané osoby strácajú návyky, nemôžu sa adaptovať na nové technológie a podmienky trhu práce. Dlhodobá nezamestnanosť prispieva k sociálnemu vylúčeniu a zvýšenej kriminalite

Cieľom práce je taktiež poukázať na priestorovú polarizáciu krajov komparáciou vybraných ukazovateľov, zberom sekundárnych informácií v jednotlivých regiónoch na Slovensku. Jednotlivé údaje sme spracovali za časový horizont 2007- 2013 z databáz Slovenského štatistického úradu (RegData).

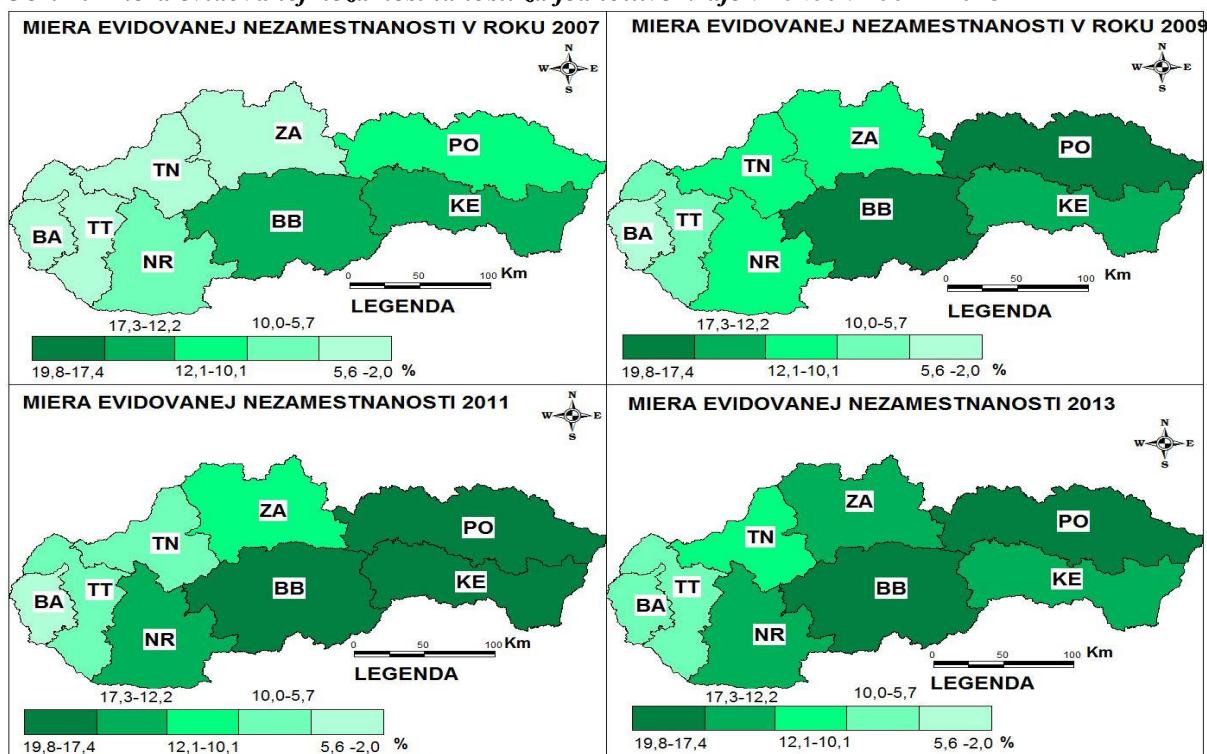
2. Hodnotenie jednotlivých indikátorov z pohľadu priestorovej analýzy dát

Vďaka rôznorodosti prírodných podmienok a následne diferencovanému vývoju hustoty zaľudnenia došlo k nerovnomernému rozloženiu výrobných kapacít v jednotlivých regiónoch, čo malo za následok rozdielny vývoj socioekonomických aktivít v geografickom priestore Slovenska. Významný vplyv na konkurencieschopnosť územia mala aj exponovanosť jednotlivých regiónov v okrajových horských a podhorských oblastiach, ktorá počas masívnej industrializácie v 60. a 70. rokoch 20. storočia znemožňovala výraznejšiu urbanizáciu priestoru. Faktor južnej hranice ako potenciálnej konfliktnej zóny zohrával v časoch prvej Československej republiky dominantnú úlohu v procese plánovania urbanizácie a industrializácie územia.

Počas relatívne krátkeho obdobia stability v národnej ekonomike, ktoré nastalo po tzv. kríze v 90. rokoch 20. storočia a prechode z plánovaného na trhové hospodárstvo sa Slovensko v r. 2008 opäť ocitlo pred novou výzvou v podobe globálnej hospodárskej krízy (Obr. 1).

Vývoj miery nezamestnanosti v sledovanom období 2007 – 2013 v jednotlivých krajoch bol problémový. Charakteristickou črtou je priestorová diferenciácia miery nezamestnanosti na krajskej a okresnej úrovni, ktorá sa počas krízy výraznejšie prehĺbila. Vo všetkých krajoch na Slovensku počet nezamestnaných medziročne stúpol. V roku 2013 najviac uchádzačov o zamestnanie a zároveň najvyššie hodnoty miery nezamestnanosti evidujeme v Prešovskom (19,4 %), Banskobystrickom (18,3 %) a Košickom kraji (17,2 %). Na druhej strane najnižšie hodnoty zaznamenali Bratislavský (6,2 %) a Trnavský (9,2 %) kraj (ŠÚ SR, 2014).

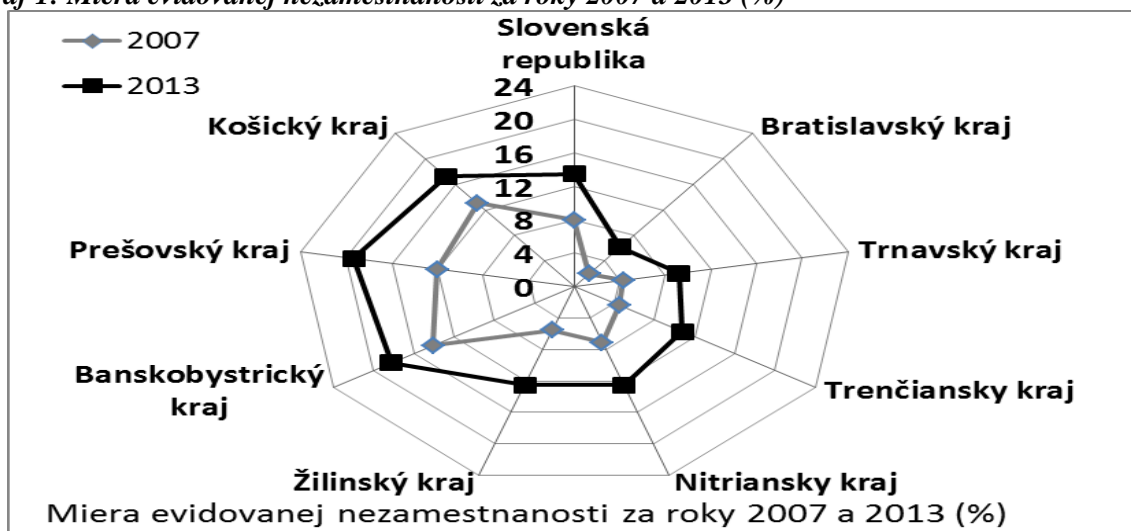
Obr. 1: Miera evidovanej nezamestnanosti za jednotlivé kraje v rokoch 2007 - 2013

Zdroj: ŠÚ SR, 2014

Diverzitu miery nezamestnanosti v sledovanom období reflektuje aj variačný koeficient, ktorý na úrovni krajov klesol v roku 2007 z 58,5 % na 39,6 % v roku 2012. Pokles hodnôt variačného koeficientu symbolizuje zníženie medzi krajských rozdielov miery nezamestnanosti, na druhej strane jeho hodnoty výrazne vzrástli v porovnaní s predkrízovou situáciou (Graf 1).

Graf 1: Miera evidovanej nezamestnanosti za roky 2007 a 2013 (%)

Zdroj: ŠÚ SR, 2014

Pri komparácii mier nezamestnanosti sme v jednotlivých mapách použili rovnaké intervalové rozpätie pre roky 2007 a 2012, pričom sme vychádzali z údajov v r. 2012. Jednotlivé okresy boli následne rozdelené do piatich kategórií (Obr. 2):

A. Vyspelé regióny (podpriemerná miera nezamestnanosti):

A1: Bratislava I, Bratislava II, Bratislava III, Bratislava IV, Bratislava V, Senec, Pezinok, Galanta, Trnava, Púchov, Piešťany, Myjava, Skalica, Malacky, Nové Mesto nad Váhom, Hlohovec. Spolu 16 okresov (2012), v roku 2007 patrilo do tejto kategórie, ktorá je vymedzená mierou nezamestnanosti menšou ako 9,1 % celkovo 49 okresov.

A2: Trenčín, Ilava, Košice IV, Martin, Banská Bystrica, Žilina, Košice III, Nitra, Košice II, Košice I, Šaľa, Zvolen, Senica, Bánovce nad Bebravou, Poprad, Považská Bystrica. Spolu 16 okresov (2012), v roku 2007 prináležalo tejto kategórii 9 okresov. Miera nezamestnanosti sa v tejto kategórii pohybuje v rozmedzí 9,1 % až 12,7 %.

B. Prechodné regióny, ktoré môžu byť úspešné (priemerné hodnoty miery nezamestnanosti):

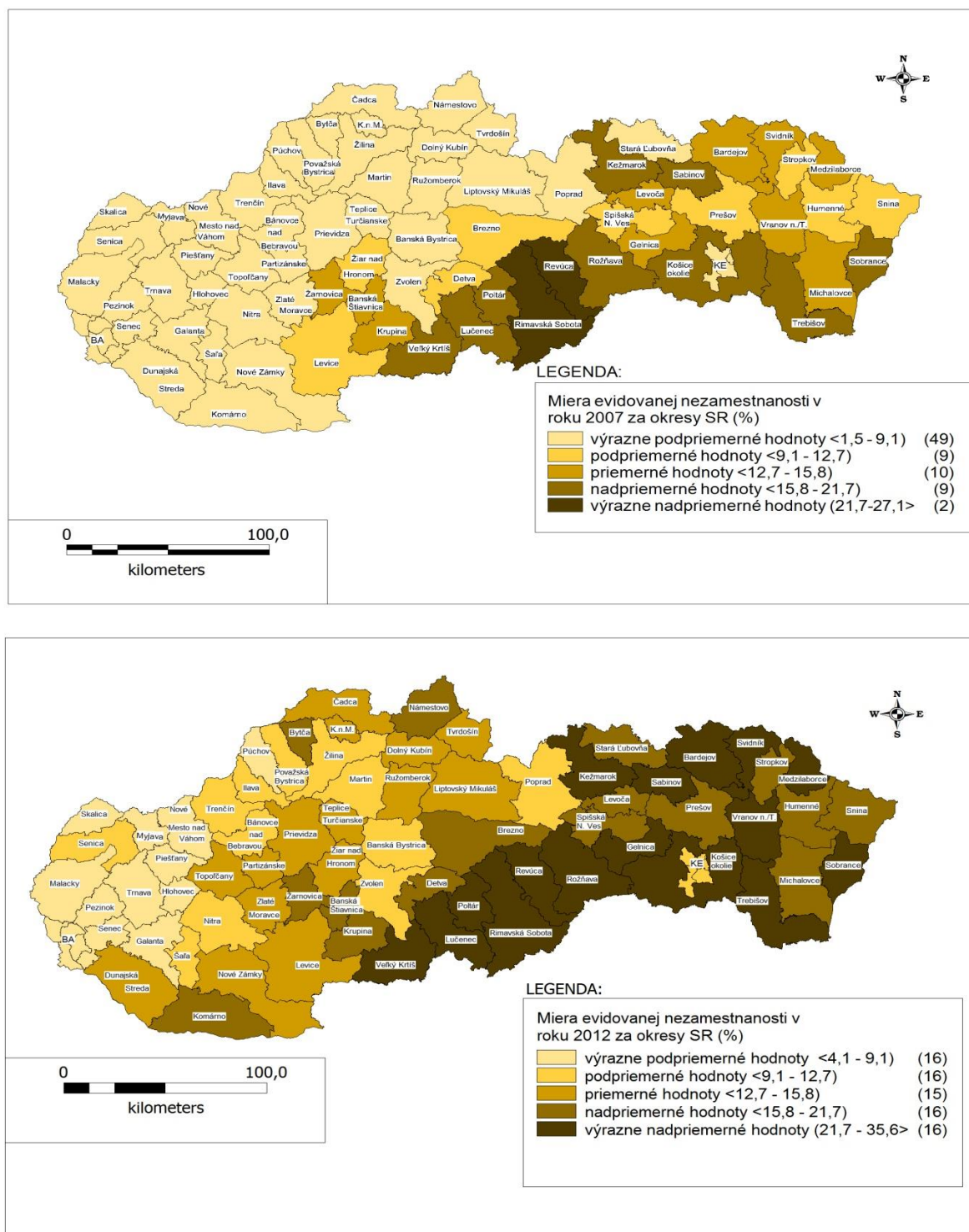
Topoľčany, Dunajská Streda, Prievidza, Zlaté Moravce, Ružomberok, Čadca, Liptovský Mikuláš, Tvrdošín, Partizánske, Turčianske Teplice, Nové Zámky, Kysucké Nové Mesto, Žiar nad Hronom, Dolný Kubín, Levice. Celkovo patrí do tejto kategórie 15 okresov, v roku 2007 ich bolo 10. Miera nezamestnanosti je v intervale 12,7 % až 15,8 %.

C. Depresné regióny (podpriemerné hodnoty miery nezamestnanosti):

C1: Bytča, Stará Ľubovňa, Námestovo, Banská Štiavnica, Humenné, Prešov, Spišská Nová Ves, Komárno, Brezno, Detva, Michalovce, Snina, Krupina, Stropkov, Žarnovica, Levoča. Spolu 16 okresov, v roku 2007 ich bolo 9. Miera nezamestnanosti osciluje od 15,8 % do 21,7 %.

C2: Medzilaborce, Bardejov, Svidník, Vranov nad Topľou, Gelnica, Košice-okolie, Lučenec, Veľký Krtíš, Sobrance, Trebišov, Poltár, Sabinov, Rožňava, Kežmarok, Revúca a Rimavská Sobota. V tejto kategórii je spolu 16 okresov s najvyššou mierou nezamestnanosti, ktorá je v rozmedzí od 21,7 % do 35,6 %. V roku 2007 sa v tejto kategórii umiestnili dva okresy (Rimavská Sobota a Revúca).

Obr. 2: Miera evidovanej nezamestnanosti v okresoch Slovenska 2007 a 2012

Zdroj: ŠU SR, 2014

Autori ako Korec (2003), Hampl (2001) vo svojich prácach upriamujú pozornosť na tzv. fenomén západno-východného gradientu, ktorý v značnej miere determinuje makropolohu krajín V4. Regióny lokalizované v blízkosti hraníc s Rakúskom a Nemeckom, čo je prípad aj Bratislavského kraja (spoločná hranica s Rakúskom) majú lepšie podmienky pre svoj socioekonomický vývoj. Najmä počas transformačného obdobia sa tieto regióny dokázali plynulejšie adaptovať na nové trendy a inovácie vo výrobní-odvetvovej štruktúre svojho hospodárstva, čo im umožnilo prílev priamych zahraničných investícií.

Nemenej dôležitý vplyv na vývoj nezamestnanosti a socioekonomického progresu regiónov mala aj regionalizácia Slovenska podľa Lukniša (1985) na Západoslovenský centralizačný región (ZCR) a Východoslovenský centralizačný región (VCR). Tieto územia predstavujú aj v súčasnosti jadrové regióny, z ktorých sa inovácie šíria do susedných regiónov. Práve regióny s najnižšou mierou nezamestnanosti sú lokalizované v západoslovenskom centralizačnom regióne. Okresy v tomto regióne vďaka diverzifikovanej hospodárskej štruktúre využili svoje komparatívne výhody, ktoré prispeli k tvorbe nových pracovných príležitostí a rozvoju podnikateľského prostredia. Geografická blízkosť Viedne a Brna napomohla regiónu prilákať zahraničných investorov. Ekonomické impulzy sa z tohto regiónu šírili aj na Považie, ktoré predstavuje ekonomicky, sídelne a komunikačne najcennejšie územie severozápadného Slovenska. Tento priestor tzv. Západoslovenský centralizačný región (ZSR) tvorí spojnicu medzi jadrovými územiaми Košíc a Bratislavy.

Kritické miery nezamestnanosti vykazujú dva regióny – *severovýchod Slovenska a juh stredného Slovenska*. Tieto územia majú vysoký podiel vidieckeho obyvateľstva pričom centrálné mesto okresu sa stáva hlavným zdrojom pracovných príležitostí a periférne oblasti vykazujú čoraz väčšie marginality spojené s nepriaznivým demografickým vývojom a štruktúrou obyvateľstva (vysoký podiel rómskeho obyvateľstva, nízky stupeň dosiahnutého vzdelania), nedostatočná infraštruktúra, ktorá bráni dochádzke do zamestnania.

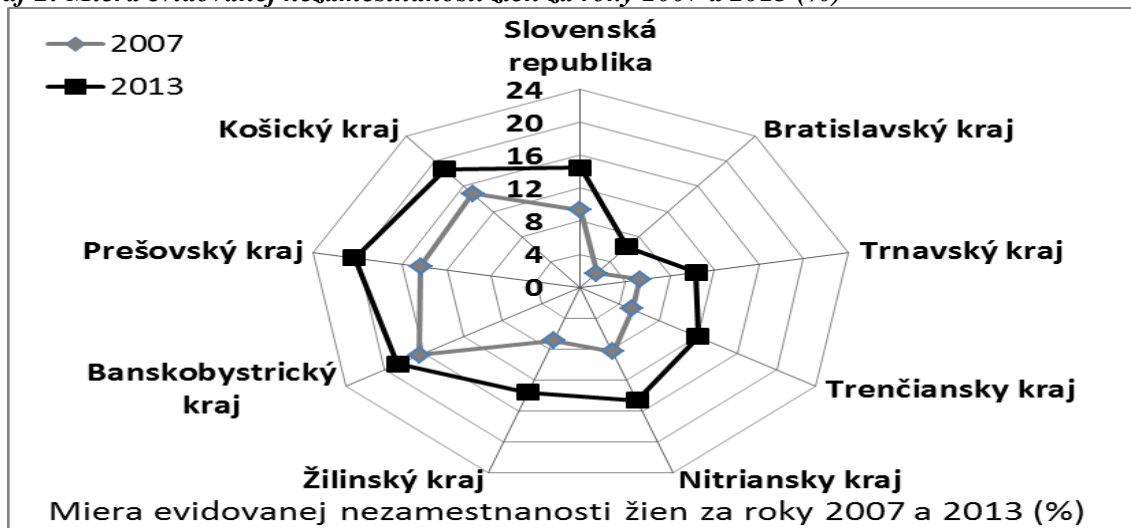
Uplatnenie ľudí na trhu práce je podmienené rôznymi charakteristikami, ako napr. pohlavie, vek, vzdelanie, príslušnosť k etnickej skupine. Nasledujúci ukazovateľ definuje mieru nezamestnanosti žien v jednotlivých krajoch SR za obdobie 2007 – 2013. Ženy sú všeobecne vnímané na trhu práce ako skupina vystavená riziku opakovanej nezamestnanosti, pričom ekonomické a sociálne rozdiely medzi samosprávnymi kraji tento negatívny fenomén ešte viac prehľbujú.

Bratislavský kraj dlhodobo vyказuje najnižšiu mieru nezamestnanosti žien (Graf 2), čo je významne ovplyvnené najmä jeho ekonomickou výkonnosťou výrazne presahujúcou priemer Slovenska. Priemerná miera nezamestnanosti žien za obdobie 2007 – 2013 bola na Slovensku 12,7 %. Najnižšie priemerné hodnoty miery nezamestnanosti žien dosahoval Bratislavský (4,5 %) a Trnavský kraj (8,5 %), najvyššie hodnoty kopírujú kraje, kde je aj najvyššia celková miera nezamestnanosti – Banskobystrický (18,9 %), Prešovský (18,3 %) a Košický kraj (17,4 %). V sledovanom období medziročne miera evidovanej nezamestnanosti vzrástla vo všetkých krajoch. Mierny pokles evidovanej miery nezamestnanosti žien pozorujeme pri porovnaní rokov 2012 a 2013 vo všetkých krajoch okrem Bratislavského kraja (Trnavský kraj z 10,48 % na 10,36 %, Trenčiansky kraj z 11,98 % na 11,96 %, Nitriansky kraj zo 16,09 % na 14,65 %, Žilinský kraj zo 14,34 % na 13,62 %, Banskobystrický kraj z 21,2 % na 18,68 %, Prešovský kraj z 21,08 % na 20,31 % a Košický kraj z 20,28 % na 18,66 %).

Hodnoty miery nezamestnanosti žien v jednotlivých krajoch kopírujú ich exponovanosť v rámci Slovenska, klasifikáciu typov ekonomických činností ako aj dôsledky ekonomickej recesie.

Vyššia nezamestnanosť žien spočíva v ich uplatnení na trhu práce, keďže počas kariéry a najmä v jej začiatkoch musia prerušiť pracovný pomer z dôvodu materských povinností. Rodinné povinnosti veľakrát znemožňujú ženám investovať čas a peniaze do budovania svojej kariéry, čo sa odzrkadľuje nižším príjmom a obmedzeným pracovným postupom. Ženy vo väčšej miere pristúpia na čiastkový pracovný úväzok, z dôvodu nižšieho dosiahnutého vzdelania alebo rodinných povinností. Vyššej miere nezamestnanosti žien bráni aj nepriaznivá štruktúra ponuky práce na našom pracovnom trhu, keďže je dopyt po robotníckych a remeselníckych pozíciách, na druhej strane klesá ponuka administratívnych pozícií, kde je zamestnaných najviac žien.

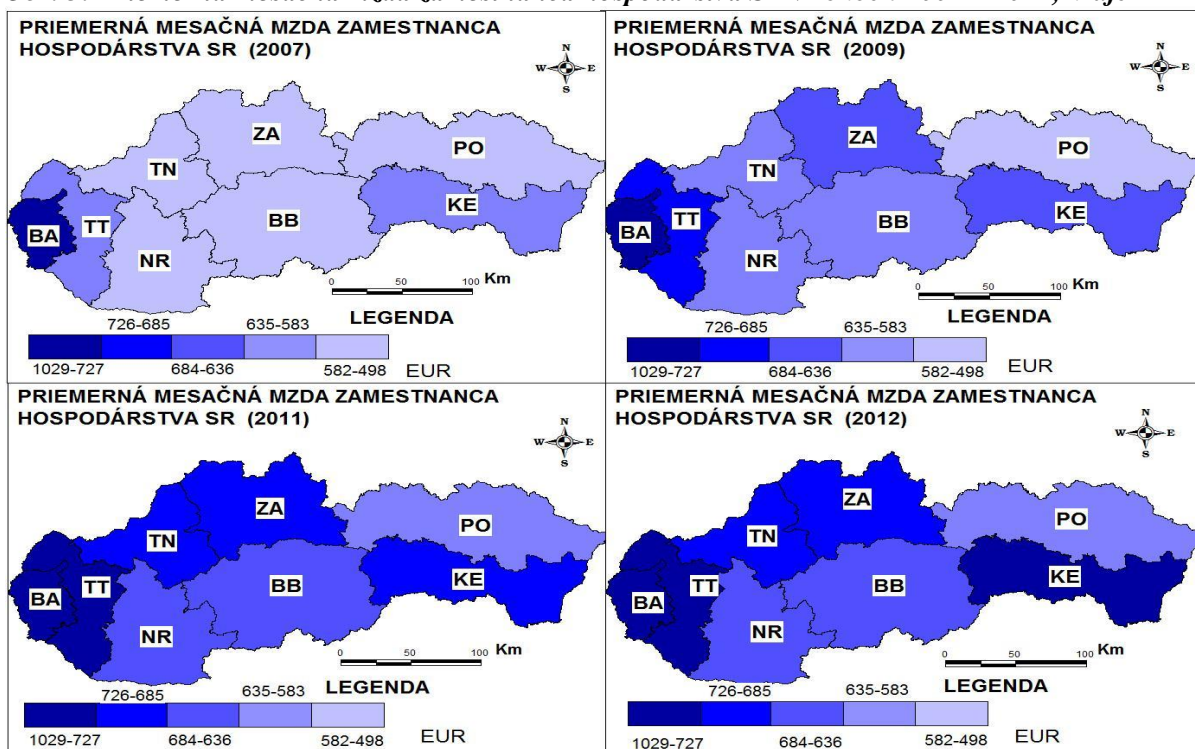
Graf 2: Miera evidovanej nezamestnanosti žien za roky 2007 a 2013 (%)

Zdroj: ŠÚ SR, 2014

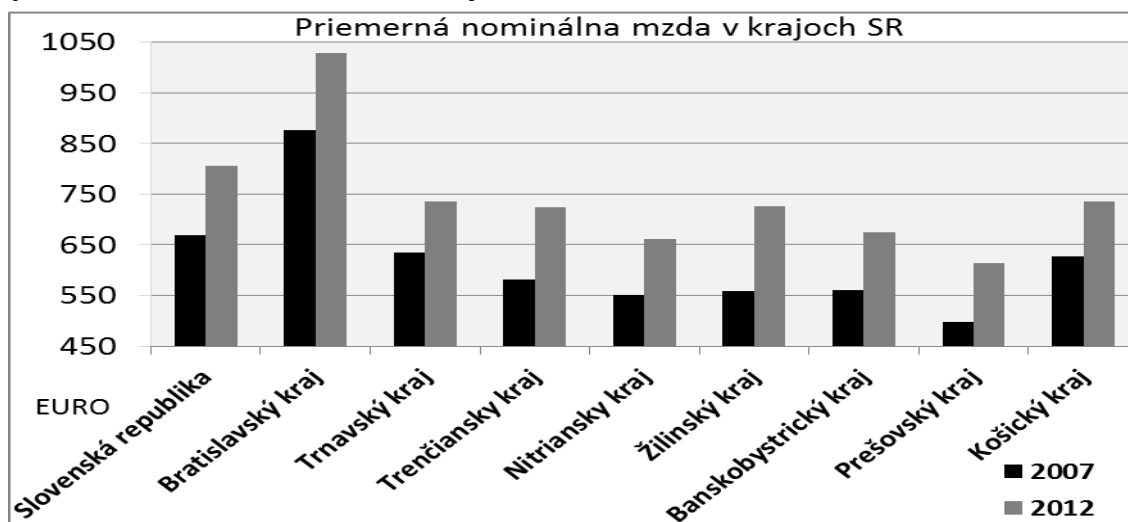
Diferencovanosť priemernej mesačnej mzdy v samosprávnych krajoch Slovenska má priamy dopad na zamestnanosť. Priemerná mesačná mzda v roku 2012 dosahovala v jednotlivých krajoch úroveň 613 – 1029 EUR, pričom na Slovensku bola 805 EUR. Najnižšiu mzdu dosahuje Prešovský (613 EUR) samosprávny kraj (Obr. 3, Graf 3). Príčinou nízkej mzdy je nedostatok pracovných príležitostí, vysoká miera nezamestnanosti a nízka miera informovanosti o možnostiach samozamestnania. V regiónoch s nízkou mzdou sú ľudia odkázaní dochádzať za prácou, prípadne prijať pracovný úväzok s minimálnou mzdou. Väčšina regiónov s podpriemernou mesačnou mzdou má vysoké zastúpenie vidieckeho obyvateľstva, pričom štát tieto územia nepodporuje, ostávajú bez rozvojových možností, ktoré by aspoň čiastočne pomohli riešiť ekonomickú situáciu týchto marginálnych území.

Obr. 3: Priemerná mesačná mzda zamestnanca hospodárstva SR v rokoch 2007 – 2012, kraje

Zdroj: ŠÚ SR, 2014

Graf 3: Priemerná nominálna mzda v krajoch SR v rokoch 2007 a 2012

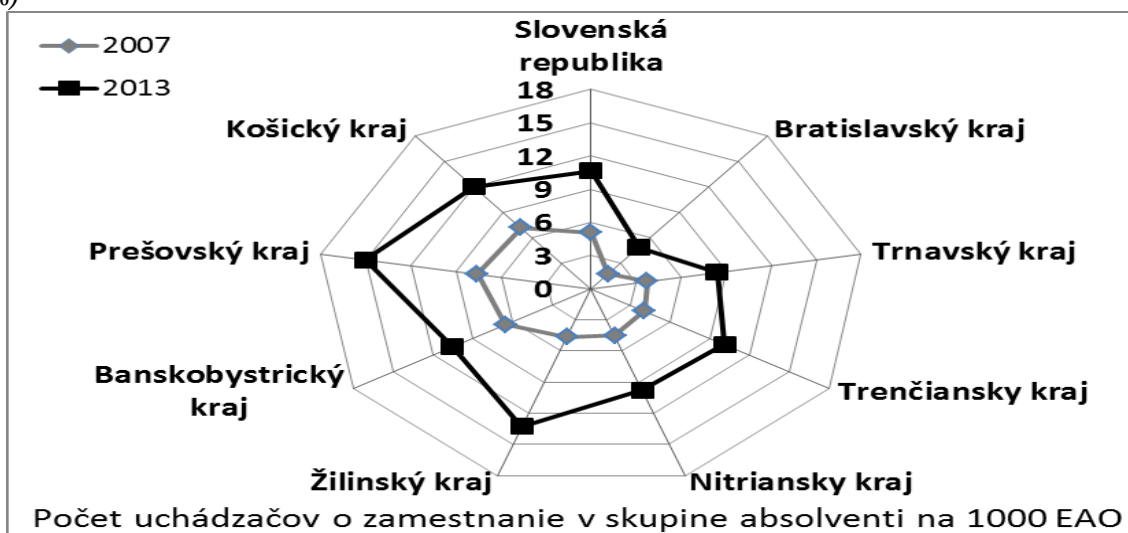

Zdroj: ŠÚ SR, 2014

Vzdelanie predstavuje komparatívnu výhodu na trhu práce, avšak v súčasnej krízovej ekonomike nie je postačujúci diplom, ale konkrétna špecializácia, ktorou absolventi dokážu presvedčiť zamestnávateľa o svojich kvalitách a nadobudnutých schopnostiach.

Vzdelanostná štruktúra uchádzačov o zamestnanie odráža nielen koncentráciu vzdelávacích zariadení nadregionálneho a celoštátneho významu, ale aj hlavné znaky demografickej štruktúry regiónu, jeho ekonomické postavenie, prosperitu a regionálne osobitosti sociálneho vývoja (Švecová, Rajčáková, 2010).

Graf 4: Počet uchádzačov o zamestnanie v skupine absolventov na 1000 EAO za roky 2007 a 2013 (%)

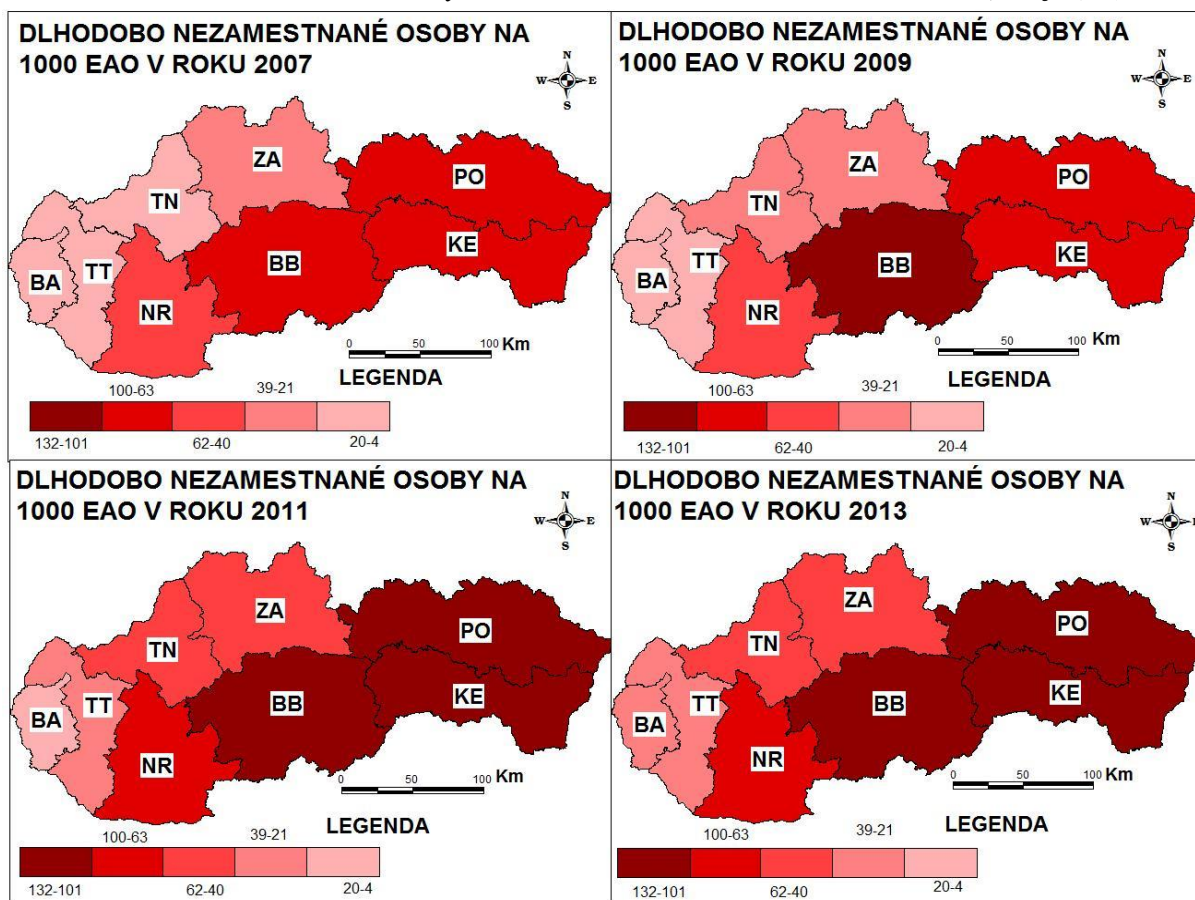
Zdroj: ŠÚ SR, 2014

Vývoj počtu uchádzačov o zamestnanie (absolventov) v jednotlivých krajoch od začiatku krízy postupne narastal. Najvyšší počet absolventov bez práce na 1000 ekonomicky aktívnych obyvateľov pripadal v roku 2013 na Prešovský kraj (15). Počas celého sledovaného obdobia bol najnižší počet uchádzačov z radov absolventov na 1000 EAO v Bratislavskom kraji. V roku 2007 pripadalo na 1000 ekonomicky aktívnych obyvateľov 1,7 absolventa bez práce, tento trend sa v roku 2013 zvýšil na 4,8 (Graf 4). Ak by sme chceli poukázať na príčiny tohto stavu museli by sme pristúpiť ku komplexnému hodnoteniu vzniknutej situácie. Slovenská ekonomika v súčasnom krízovom období nedokáže absorbovať každoročný nárast absolventov vysokých a stredných škôl. Viacerí z nich majú

nedostatočnú a často nevhodnú prax, čo bráni pri osvojovaní pracovných návykov. Na druhej strane je potrebné hľadať príčiny aktuálneho stavu aj na strane stredných a vysokých škôl, keďže ponuka ich programov sa často vymyká reálnym potrebám a požiadavkám zamestnávateľov a trhu práce. Prejavuje sa to najmä v ekonomicky depresívnych regiónoch Prešovského, Banskobystrického a Košického kraja.

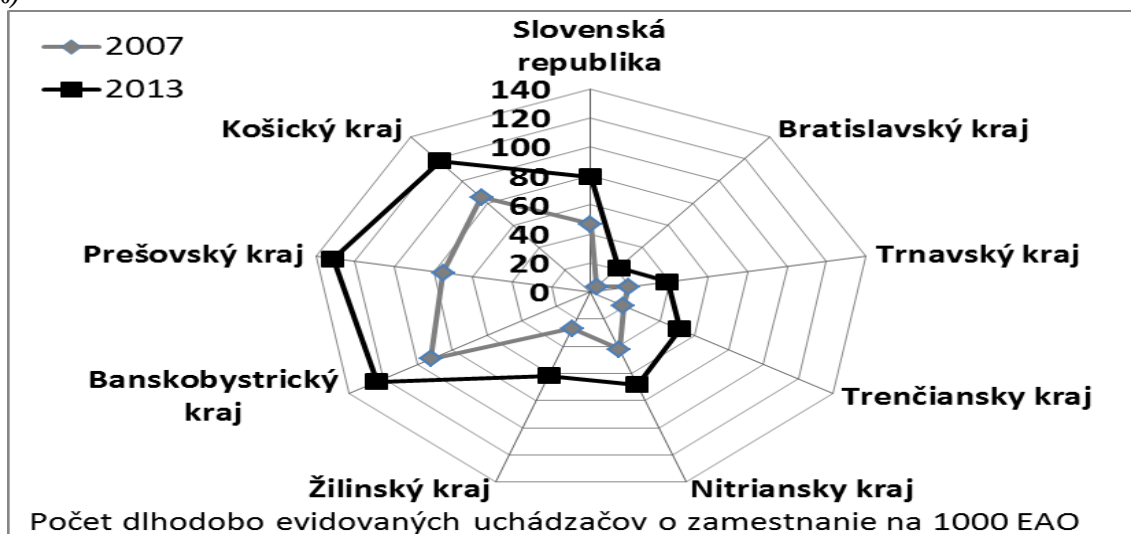
Posledným ukazovateľom sme chceli priblížiť aktuálny trend vývoja dlhodobej nezamestnanosti v jednotlivých samosprávnych krajoch na Slovensku. Na tento účel sme si zvolili ukazovateľ počtu dlhodobo evidovaných uchádzačov o zamestnanie prepočítaný na 1000 ekonomicky aktívnych obyvateľov (Obr. 4, Graf 5). Tento podiel je rozdielny vzhľadom na ekonomickú výkonnosť a vyspelosť jednotlivých krajov. V roku 2013 nadobúdala tento ukazovateľ najnižšie hodnoty v Bratislavskom (21,7 ‰) a Trnavskom kraji (38,9 ‰) na opačnom konci sú depresívne kraje – Prešovský (131,1 ‰), Banskobystrický (123,9 ‰) a Košický (117,7 ‰).

Obr. 4: Počet dlhodobo nezamestnaných osôb na 1000 EAO v rokoch 2007 – 2013, kraje (‰)

Zdroj: ŠÚ SR, 2014

Graf 5: Počet dlhodobo evidovaných uchádzačov o zamestnanie na 1000 EAO za roky 2007 a 2013 (%)

Zdroj: ŠÚ SR, 2014

Na potvrdenie predznačených tendencií sme využili aparát najjednoduchšej bodovej metódy merania socioekonomického rozvoja regiónov (tab. 1), kde posledný riadok znamená celkové poradie jednotlivých krajov na základe priemerných hodnôt jednotlivých ukazovateľov. Modrá farba symbolizuje kraje, ktoré dosiahli najlepšie hodnoty v rámci socioekonomickej analýzy indikátorov, sivá predstavuje kraje s priemernými hodnotami a červená reprezentuje kraje, ktoré dosiahli podpriemerné hodnoty analyzovaných socioekonomických indikátorov.

Tab. 1: Výsledky hodnotenia metódou merania regionálneho rozvoja

Názov kraja	1	2	3	4	5	Body	Poradie
Bratislavský kraj	4,4	4,5	969	3,8	11,7	5	I.
Trnavský kraj	7,5	8,5	696	7,6	28,4	10	II.
Trenčiansky kraj	8,7	9,3	653	9,1	34,3	16	III.
Nitriansky kraj	11,1	12,8	624	9,1	54,3	25	V.
Žilinský kraj	10,1	11,3	663	11,1	43,5	22	IV.
Banskobystrický kraj	17,9	18,9	621	10,6	111,0	36	VII.
Prešovský kraj	17,1	18,3	572	13,6	103,1	37	VIII.
Košický kraj	16,6	17,4	693	11,6	102,9	28	VI.

Legenda: 1 – Miera evidovanej nezamestnanosti (priemer 2007 – 2013), 2 – Miera evidovanej nezamestnanosti žien (priemer 2007 – 2013), 3 – Priemerná mesačná mzda zamestnanca hospodárstva SR, bez podnikateľských príjmov (priemer 2007 – 2012), 4 – Počet uchádzačov o zamestnanie z radov absolventov na 1000 ekonomicky aktívnych obyvateľov (priemer 2007 – 2013), 5 – Počet dlhodobo evidovaných uchádzačov o zamestnanie na 1000 ekonomicky aktívnych obyvateľov (priemer 2007 – 2013).

Zdroj: vlastný výskum

Záver

Dôležitým a v rámci krajín EÚ veľmi sledovaným indikátorom rozvoja regiónov je miera nezamestnanosti. Spolu s mierou nezamestnanosti úzko súvisí aj priemerná mesačná mzda ako najpreukázanejší indikátor regionálnych disparít. Počas sledovaného obdobia môžeme konštatovať, že najvyššia nezamestnanosť bola v regiónoch s najnižšou priemernou mzdou a to sú Banskobystrický a Prešovský samosprávny kraj. Na druhej strane je všeobecne známe, že k silným stránkam regionálneho rozvoja Slovenska nepochybne patrí kvalifikovaná a naďalej relatívne lacná pracovná sila. Komparatívna výhoda v podobe nízkej mzdy sa prejavila v spojení s realizáciou priamych zahraničných investícií, čo súviselo s existujúcou ponukou možností pre rozvoj podnikateľských aktivít v regiónoch ako napr. Trnavskom (PCA Slovakia, s r. o.) a Žilinskom (Kia Motors Slovakia, s r.o.) kraji. Napriek týmto a mnohým iným investíciám Slovensko neúspešne bojuje

s nezamestnaností absolventů a dlouhodobou nezamestnaností. Možností řešení daných problémů je více, avšak bez účinnosti aktivních opatření regionální politiky na centrální a regionální úrovni (přispůsobení studijních odborů aktuální nabídce zaměstnavatelů) nemůžeme očekávat zlepšení dané situace.

Literatura

- [1] ANGELOVIČ, M., (2009). Regionálne disparity v Srbsku na úrovni okruhov. In *Význam ľudského potenciálu v regionálnom rozvoji*. Podhájska: Východoeurópska agentúra pre rozvoj. pp. 16-23. ISBN 978-80-970277-0-4.
- [2] ANGELOVIČ, M., (2012). Vybrané teoreticko-metodologické aspekty výskumu kvality života s prihliadnutím na prihraničné regióny. In *Folia Geographica 20*, vol. 54, iss. 20, pp. 80-96. ISSN 1336-6157.
- [3] HAMPL, M., (2001). Geografie transformace v České republice: celkové zhodnocení. In *Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie*. pp. 27-41.
- [4] HORKÁ, L., (2013). Factors of socioeconomic development of regions: an alternative approach to an assessment of regions. In *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 51-59. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-5.
- [5] HUGGINS, R., (2003). Creating a UK Competitiveness index: Regional and local benchmarking. *Regional Studies*, vol. 37, iss. 1, p. 89-96. ISSN 1360-0591. DOI 10.1080/0034340022000033420.
- [6] KOREC, P., (2003). Population development, urbanization and regional disparities of Slovakia. *Acta Universitatis Carolinae: Geographica*, vol. 38, iss. 1, pp. 167-180.
- [7] LUKNIŠ, M., (1985). Regionálne členenie Slovenskej socialistickej republiky z hľadiska jej racionálneho rozvoja. *Geografický časopis*, vol. 37, iss. 2-3, pp. 137-163.
- [8] MICHAELI, E., MATLOVČ, R., IŠTOK, R., et. al., (2010). *Regionálny rozvoj pre geografov*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. ISBN 978-80-555-0065-2. p. 717.
- [9] Regionálna štatistika, Trh práce, Evidovaná nezamestnanosť. ŠÚ SR, 2014 Regdat, 2007-2013, Dostupné z: <<http://px-web.statistics.sk/PXWebSlovak/>>
- [10] SKOKAN, K., (2004). *Konkurenceschopnosť, inovácie a klastry v regionálnom rozvoji*. Ostrava: Repronis. ISBN 80-7329-059-6. p. 160.
- [11] ŠVECOVÁ, A., RAJČÁKOVÁ, E., (2010). Regional disparities of unemployment in Slovakia. In *13th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 118-125. ISBN 978-80-210-5210-9.
- [12] TUROK, I., (2004). Cities, Regions and Competitiveness. *Regional Studies*, vol. 38, iss. 9, pp. 1069-1083. ISSN 1360-0591. DOI 10.1080/0034340042000292647.
- [13] WOKOUN, R., (2010). Teoretické a metodologické prístupy k výskumu regionálnej konkurenceschopnosti. *Regionální studia*, 2/2010 pp. 2-7.

EKONOMICKÁ VÝKONNOST' VS. POPULÁCIA V JADRE A HUSTOTA ZAMESTNANOSTI V METROPOLITNÝCH OBLASTIACH KRAJÍN OECD

ECONOMIC PERFORMANCE VS. THE CORE POPULATION AND THE EMPLOYMENT DENSITY IN METROPOLITAN AREAS OF THE OECD COUNTRIES

ING. STANISLAV KOLOŠTA, PHD.

ING. PAULA BOLCÁROVÁ

ING. FILIP FLAŠKA, PHD.

Katedra verejnej ekonomiky a regionálneho rozvoja | *Depart. of Public Economy and Reg. Development*
Ekonomická fakulta | *Faculty of Economics*
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici | *Matej Bel University Banská Bystrica*
✉ *Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovak Republic*
E-mail: stanislav.kolosta@umb.sk, paula.bolcarova@umb.sk, filip.flaska@umb.sk,

Anotácia

Cieľom článku bolo overiť predpoklad, či ekonomický rast v metropolitných oblastiach krajín OECD bol negatívne ovplyvňovaný tempom rastu populácie v jadre na celkovom počte populácie a pozitívne ovplyvňovaný tempom rastu hustoty zamestnanosti. Výsledky naznačujú, že medzi metropolitnými oblasťami OECD sú rozdielnosti, ktoré môžu prameniť z ich národnostných špecifik spôsobujúcich rozdiely v raste medzi krajinami OECD, kde najviac vyčnievajú Švajčiarsko, Kórea a Japonsko, čo potvrdili aj výsledky populačných a priestorovo-zamestnanostných vzťahov pre metropolitné oblasti OECD. Metropolitné oblasti v rámci ekonomík krajín OECD zohrávajú významnú úlohu a preto si myslíme, že túto oblasť bude vhodné sledovať aj v budúcnosti a rozšíriť ju o ďalšie premenné, čo je v súčasnosti problém kvôli malému množstvu ukazovateľov sledovaných za metropolitné oblasti.

Kľúčové slová

ekonomická výkonnosť, populácia v jadre, hustota zamestnanosti, metropolitná oblasť OECD

Annotation

The aim of this paper was to verify the assumption that economic growth in metropolitan areas in OECD countries has been negatively affected by the rate of population growth in the MAs core of the total number of MAs population and positively influenced by the growth rate of employment density. The results indicate that among OECD metropolitan areas are differences that might stem from their national specifics causing differences in growth among OECD countries, where the most protruding are Switzerland, Korea and Japan, what was confirmed by the results of population and spatial-relations employment terms to economic growth for OECD metropolitan areas. Metropolitan areas within the economies of OECD countries play an important role and therefore we think that this area will be appropriate to watch in the future and to extend it to other variables, which is currently a problem because of the small number of indicators monitored for metropolitan areas.

Key words

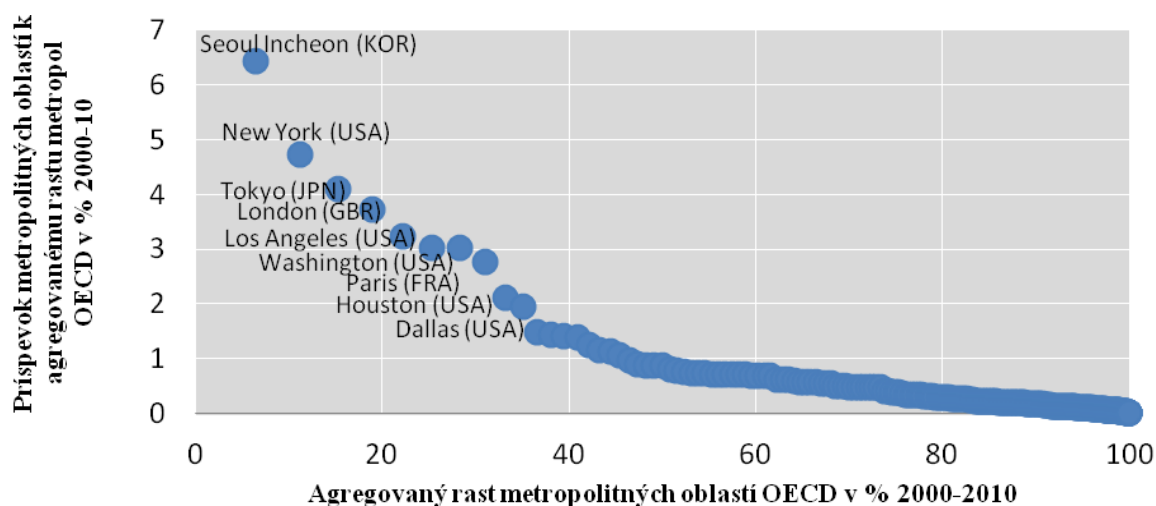
economic performance, core population, employment density, metropolitan area of the OECD

JEL classification: R11, R12

Úvod

Ekonomická výkonnosť metropolitných oblastí krajín OECD je determinovaná rôznymi faktormi v závislosti od ekonomického prostredia a hospodársko-politickej situácie a stability v danej krajine, kde sa metropolitné oblasti nachádzajú. Za metropolitnú oblasť považujeme funkčné mestské územie s počtom obyvateľov viac ako 500 000 (OECD, 2013, s. 13). Rôznorodosť a rozdielna vyspelosť ekonomík krajín OECD má mnoho častokrát jedinečných príčin. V dôsledku globalizácie svetovej ekonomiky možno predpokladať existenciu spoločných ekonomických tendencií v krajinách OECD. Tie sa môžu prejavovať práve v metropolitných oblastiach, ktoré sú ekonomicky najvyspelejšie, priťahujú kvalitný ľudský potenciál a populáciu celkovo a sú často zdrojom impulzov, ktoré sa premietnu do fungovania väčších ekonomických celkov. Metropolitné oblasti OECD v rokoch 2000-2010 prispeli viac ako polovicou v priemere k celkovému ekonomickému rastu OECD (OECD, 2013, s. 34). 33% celkového ekonomického rastu metropol OECD vyprodukovalo 9 metropolitných oblastí (3.5% z metropolitných oblastí), 67% celkového ekonomického rastu metropol OECD vyprodukovalo 264 metropolitných oblastí (96.5% z metropolitných oblastí). Soul, New York, Tokyo a Londýn prispeli najviac k ekonomickému rastu OECD ako to ilustruje obr. 1.

Obr. 1: Príspevok metropolitných oblastí k celkovému ekonomickému rastu OECD 2000-2010

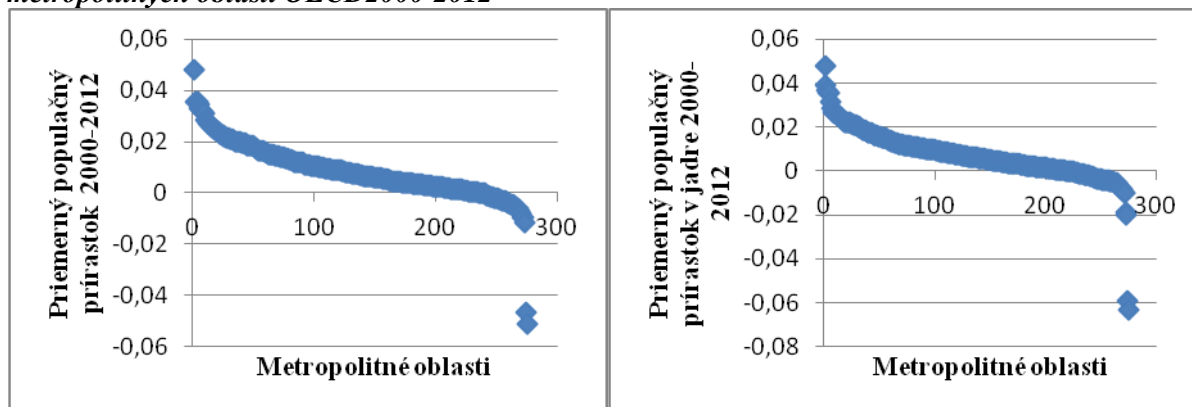

Zdroj: vlastné spracovanie z údajov www.stats.oecd.org

Metropolitné oblasti môžeme rozdeliť do dvoch hlavných zón – jadrová a periférna. V niektorých metropolách Mexika a USA podľa prepočítania populácie v jadre na celkovej populácii existuje len jadrová oblasť. Jadrová oblasť priťahuje populáciu a ľudský kapitál. Pokiaľ v budúcnosti nedôjde k modifikovaniu politik krajín OECD predpokladá sa výraznejší pokles podielu pracujúcich (vo veku 15-64) na populácii kvôli nepriaznivému demografickému vývoju (OECD, 2012, s. 16). Táto tendencia sa môže týkať aj metropolitných oblastí. Populačný rast v jadre sa teda nemusí vo všeobecnosti prejavovať na ekonomickej výkonnosti danej metropolitnej oblasti. Z toho dôvodu skôr predpokladáme negatívny efekt tempa rastu populácie v jadre na celkovej populácii na ekonomickú výkonnosť metropolitných oblastí.

Priemerný celkový populačný prírastok a priemerný populačný prírastok populácie v jadrových oblastiach sa vyvíjali takmer identicky ako to ilustruje obr. 2 (korelácia na 94,07%) pričom najvyššie hodnoty oboch ukazovateľov boli v priemere za obdobie rokov 2000-2012 v jadre ako aj v celej metropolitnej oblasti v mexických a amerických metropolách ako Buenito Juárez, Austin, Tijuana, Las Vegas, Mcallen. Populačný úbytok v oboch ukazovateľoch bol najvyšší v metropolách ako Takamatsu, Kurashiki, Bochum, Cleveland, New Orleans, Busan.

Obr. 2: Priemerný celkový populačný prírastok a priemerný populačný prírastok populácie v jadre metropolitných oblastí OECD2000-2012

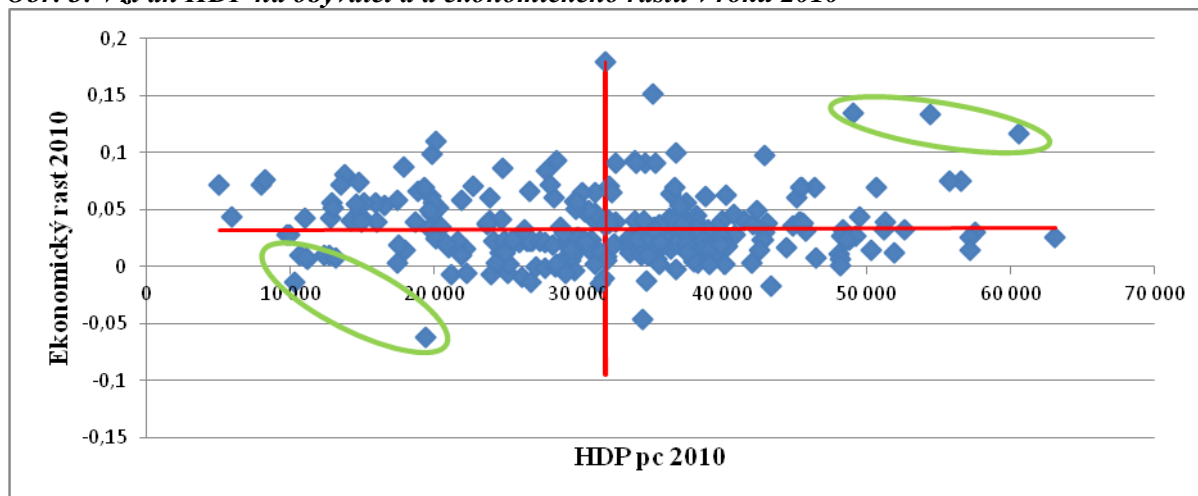
Zdroj: vlastné spracovanie z údajov www.stats.oecd.org

Zaplnením priestoru populáciou v metropolitných oblastiach pri jej súčasnej ekonomickej prosperite môžeme predpokladať rast počtu zamestnaných, teda aj rast hustoty zamestnanosti v metropolitnej oblasti, ktorej rast by sa mal pozitívne prejavovať aj v ekonomickej výkonnosti kvôli napr. informačnej hustote, hustote formálnych a neformálnych vzťahov, ekonomickej špecializácii, vysokej produktivite práce a jej efektívnosti (OECD, 2010, s. 34, 46) vzhľadom na rozlohovo menší ekonomický priestor metropolitných oblastí v porovnaní s regionálnou, národnou či nadnárodnou úrovňou.

Ekonomická výkonnosť sa najčastejšie meria prostredníctvom ukazovateľov ako sú HDP na obyvateľa (HDP pc), tempo ekonomickeho rastu, hrubá pridaná hodnota, produktivita práce, % ekonomickeho aktívneho obyvateľstva, podiel ziskových podnikov na celkovom počte podnikov, priame zahraničné investície v regióne a ďalšie. Štatistiky OECD na metropolitnej úrovni vykazujú len hlavný ukazovateľ HDP pc resp. HDP.

HDP na obyvateľa v roku 2010 malo najvyššie hodnoty v metropolitných oblastiach USA, západnej Európy a Kanady. Najnižšie hodnoty vykazovali metropolitné oblasti Mexika, Čile, Španielska. Vo všeobecnosti najrýchlejší ekonomicke rast zaznamenali v roku 2010 metropoly USA, Japonska, Mexika, Nemecka, Kanady. Záporný ekonomicke rast vykazuje 19 metropolitných oblastí z rôznych krajín, pričom najhoršie boli na tom grécke Atény a Thesalonica.

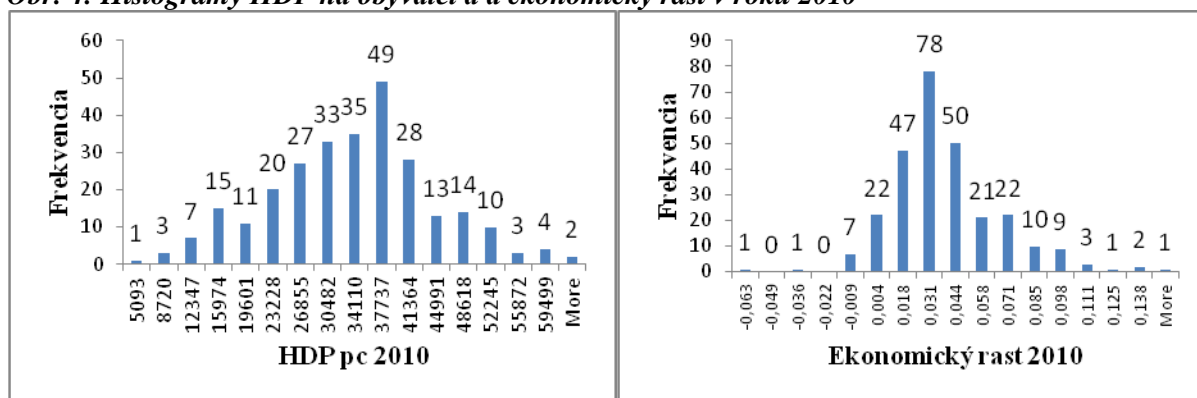
Obr. 3: Vzťah HDP na obyvateľa a ekonomickeho rastu v roku 2010

Zdroj: vlastné spracovanie z údajov www.stats.oecd.org

Podľa priemerných hodnôt HDP pc a ekonomického rastu v roku 2010 sme obr. 3 rozdelili na 4 skupiny červeným krížom. Napravo od červenej vertikálnej osi bol nadpriemerný ekonomický rast u 41% metropolitných oblastí krajín OECD a nad horizontálnou červenou osou bolo 52% metropolitných oblastí s nadpriemerným HDP pc. Vysoké hodnoty oboch ukazovateľov súčasne vykazovali v roku 2010 metropolitné oblasti ako Ulsan, New Orleans a Baton Rouge (elipsa pravý horný roh obr. 3); nízke hodnoty oboch ukazovateľov súčasne boli v roku 2010 v metropolitných oblastiach Thessalonica, Concepción, Valpalasíro, Mexicalli, Tujuana, Juárez (elipsa ľavý spodný roh obr. 3).

Obr. 4: Histogramy HDP na obyvateľa a ekonomický rast v roku 2010

Zdroj: vlastné spracovanie z údajov www.stats.oecd.org

Histogramy rozdelenia HDP pc a ekonomického rastu za rok 2010 na obr. 4 udávajú zastúpenie skupín jednotlivých metropolitných oblastí podľa výšky skúmaných ekonomických ukazovateľov. Najviac metropolitných oblastí malo v roku 2010 HDP pc v intervale 34 100 – 37 730 USD (tj. cca 18 % všetkých metropolitných oblastí) a najpočetnejší interval v metropolitných oblastiach podľa výšky ekonomického rastu bol v rozmedzí 1,79% – 3,1% (tj. cca 28% všetkých metropolitných oblastí); oba intervaly boli nadpriemerné.

1. Cieľ a metódy

Údaje o ekonomickej výkonnosti, populácii a zamestnanosti sme čerpali z databázy 275 metropolitných oblastí OECD (OECD Regions and cities – Metropolitan areas). Viac ako 10 metropolitných oblastí majú krajiny ako USA, Japonsko, Kórea, Mexiko, Nemecko, Francúzsko a Veľká Británia bez ohľadu na ich rozlohu. Údaje o populácii v jadre na celkovej populácii a o hustote zamestnanosti boli prepočítané z kompletných dát za skúmané obdobie rokov 2000-2010 (nakoľko údaje o HDP pc boli k dispozícii len do roku 2010). HDP pc bolo pre všetky metropolitné oblasti OECD k dispozícii za rok 2010. Priemerné hodnoty ekonomického rastu boli počítané z dostupných údajov, ktoré pred rokom 2010 neboli za všetky metropolitné oblasti OECD kompletne vykazované.

Cieľom článku je overiť predpoklad, že ekonomický rast (eg) v metropolitných oblastiach krajín OECD je negatívne ovplyvňovaný tempom rastu populácie v jadre na celkovom počte populácie (Icore/pop) a pozitívne ovplyvňovaný tempom rastu hustoty zamestnanosti na km² (Iempdens) za rok 2010 a tiež v priemere za obdobie rokov 2000-2010. Tesnosť závislosti sme prešetrili pomocou korelačnej analýzy, pričom sme predpokladali priamu lineárnu závislosť medzi ekonomickým rastom a tempom hustoty zamestnanosti a nepriamu lineárnu závislosť medzi ekonomickým rastom a tempom rastu populácie v jadre na celkovom počte populácie. Významnosť korelačných koeficientov sme testovali na hladine významnosti 0,05.

Nulová hypotéza predpokladá nulovú lineárnu koreláciu. Kvantifikáciu vplyvu prevedieme prostredníctvom odhadu jednoduchého lineárneho regresného modelu:

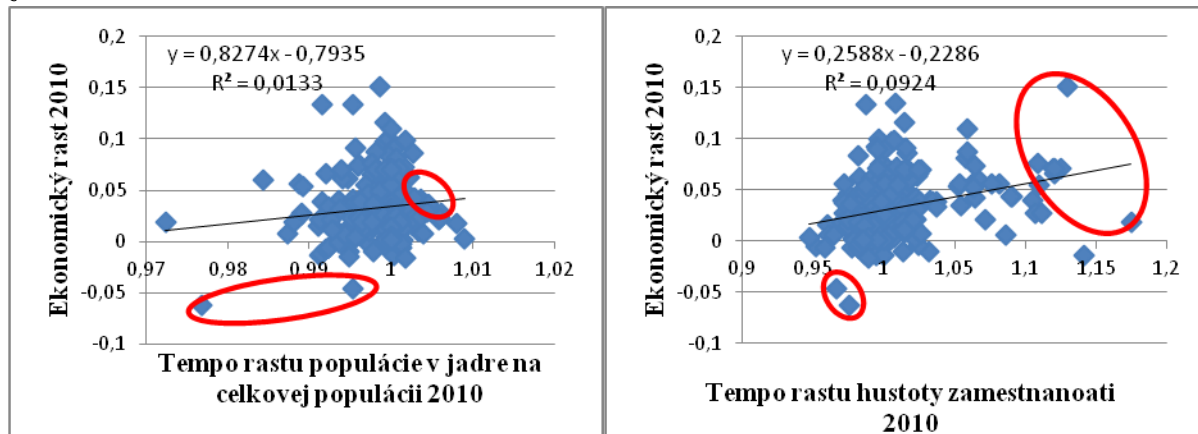
$$eg_i = \alpha - \beta_1(I_{core/pop})_{i1} + \beta_2(I_{empdens})_{i2} + \varepsilon_i \quad n=1,2,3,\dots$$

kde eg_i je hodnota ekonomického rastu v i -tom regione, α a β_1 a β_2 sú parametre regresnej rovnice, $(I_{core/pop})_{i1}$ a $(I_{empdens})_{i2}$ je hodnota vybraných ukazovateľov populácie a zamestnanosti v i -tom regione, ε_i je náhodná zložka modelu a n je počet regiónov.

2. Výsledky

Najprv sme sa zamerali na rok 2010, tj. na obdobie po odznení prvých dôsledkov hospodárskej krízy.

Obr. 5: Vzťah ekonomického rastu a tempa rastu populácie v jadre na celkovej populácii a hustoty zamestnanosti v roku 2010

Zdroj: vlastné spracovanie z údajov www.stats.oecd.org

Tab. 1: Výsledky regresie

Regression Statistics		Coefficients		P-value
Multiple R	0,351042	Intercept	-1,53561	0,000368
R Square	0,123231	I _{core/pop} 2010	1,280301	0,002205
Adjusted R Square	0,116784	I _{empdens} 2010	0,287294	1,49E-08

Zdroj: vlastné spracovanie

Tab. 2: Výsledky korelácie

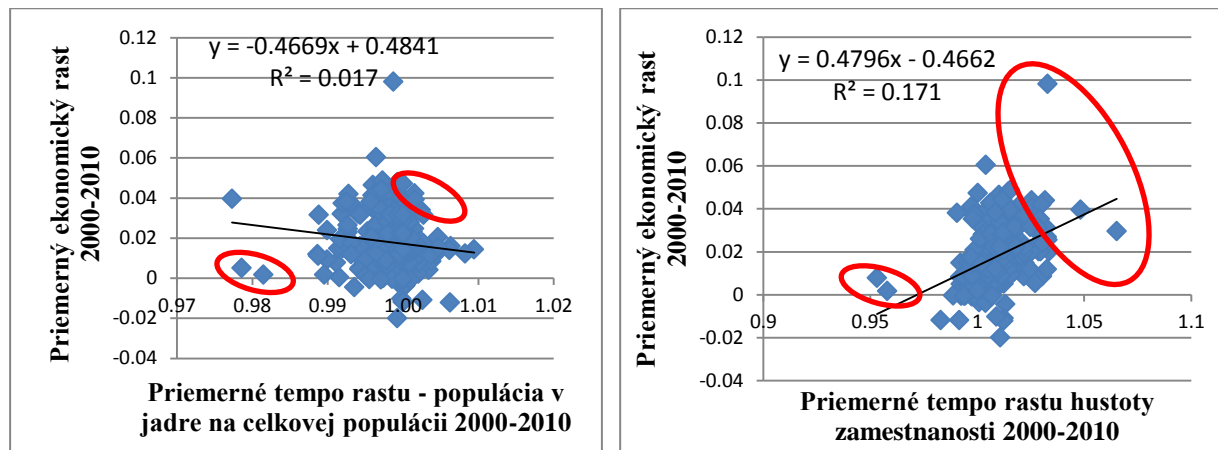
	EG2010	I _{core/pop} 2010	I _{empdens} 2010
EG2010	1		
I _{core/pop} 2010	0,115431	1	
I _{empdens} 2010	0,304043	-0,18725	1

Zdroj: vlastné spracovanie

Na základe korelačnej matice pre rok 2010 (tab. 2) možno tvrdiť, že tempo rastu populácie v jadre na celkovej populácii len slabó koreluje s ekonomickým rastom a len mierne slabá korelácia sa preukázala v prípade tempa hustoty zamestnanosti. Oba regresné parametre sú štatisticky významné, ale variabilitu ekonomického rastu vysvetľujú len na 12,3%, čo znamená, že výsledky nemôžeme zovšeobecniť pre všetky metropolitné oblasti OECD. Najnižšie hodnoty skúmaných ukazovateľov v porovnaní s priemernými majú grécke metropolitné oblasti ako Atény, Thessalonica (obr. 5 na grafoch elipsa v spodnej ľavej časti), najvyššie hodnoty v porovnaní s priemernými sú v metropolitných oblastiach Centro, Acapulco de Juaréz, Tuloca, Pachuca de Soto, León; mexické metropolitné oblasti vo všeobecnosti vykazovali najvyššie hodnoty tempa rastu hustoty zamestnanosti. Výsledky teda poukazujú len na pozitívny vplyv hustoty zamestnanosti na tempo ekonomického rastu metropolitných oblastí OECD v roku 2010.

Ďalej sme zisťovali, aký bol vzťah medzi ekonomickým rastom (eg) k tempu rastu podielu populácie v jadre na celkovej populácii (AVGiCore/pop) a tempu rastu hustoty zamestnanosti (AVGiempdens) metropolitnej oblasti v priemere za obdobie rokov 2000-2010.

Obr. 6: Vzťah ekonomického rastu a tempa rastu populácie v jadre na celkovej populácii a hustoty zamestnanosti v priemere za roky 2000-2010

Zdroj: vlastné spracovanie z údajov www.stats.oecd.org

Tab. 3: Výsledky regresie

Regression Statistics		Coefficients		P-value
Multiple R	0,435816	Intercept	0,023486	0,908649
R Square	0,189935	AVGiCore/pop	-0,49329	0,012276
Adjusted R Square	0,183979	AVGiempdens	0,482464	4,2E-13

Zdroj: vlastné spracovanie

Tab. 4: Výsledky korelácie

	AVG eg	AVGiCor/tp	AVGiempdens
AVG eg	1		
AVGiCor/tp	-0,13022	1	
AVGiempdens	0,413532	0,017725	1

Zdroj: vlastné spracovanie

V priemere za obdobie rokov 2000-2010 možno takmer 19% zmien v priemernom ekonomickom raste vysvetliť zmenou v priemernom tempe rastu podielu populácie v jadre na celkovej populácii a v priemernom tempe hustoty zamestnania. Na základe korelačnej tabuľky (tab. 4) možno tvrdiť, že medzi priemerným ekonomickým rastom a priemerným tempom rastu hustoty zamestnanosti je stredne silná priama lineárna korelácia a len slabá nepriama lineárna korelácia je medzi priemerným ekonomickým rastom a priemerným tempom rastu podielu populácie v jadre na celkovej populácii. Teda ako sme predpokladali, priemerné tempo rastu HDP rástlo s priemerným tempom rastu hustoty zamestnania a bolo znížené o priemerné tempo rastu počtu obyvateľstva v jadre, čo ilustruje obr. 6. Najvyššie priemerné hodnoty skúmaných ukazovateľov boli súčasne v Centro, Soul, Mérida, Gwangju ako aj v ďalších mexických a kórejských metropolitných oblastiach. Najnižšie hodnoty skúmaných ukazovateľov boli súčasne v metropolitných oblastiach ako Takamatsu, Kurushiki a Thessalonica.

Záver

Predpoklad, že ekonomický rast v metropolitných oblastiach krajín OECD je negatívne ovplyvňovaný tempom rastu populácie v jadre na celkovom počte populácie a pozitívne ovplyvňovaný tempom rastu hustoty zamestnanosti na km² sa nám potvrdil za významný avšak skúmané ukazovatele vysvetľujú

len 19% variability priemerného ekonomického rastu. Z toho dôvodu si myslíme, že v skúmaných oblastiach sú medzi metropolitnými oblasťami OECD rozdielnosti, ktoré môžu prameniť buď z ich národnostných špecifik spôsobujúcich rozdiely v raste medzi krajinami (OECD, 2012, s. 11) alebo špecializácie (Bolcárová, Kološta, Kožiak, 2013, s. 2) tej ktorej metropolitnej oblasti alebo regiónu (Kožiak, et.al., 2008, s. 3). V oboch prípadoch spomedzi krajín OECD najviac vyčnievajú Švajčiarsko, Kórea a Japonsko, čo potvrdili aj výsledky populačných a priestorovo-zamestnanostných vzťahov (z anglického employment density) pre metropolitné oblasti OECD. Najvyššie hodnoty skúmaných ukazovateľov majú kórejské metropolitné oblasti Ulsan, Gwangju, Soul a mexické Centro; najnižšie hodnoty majú japonské Kurushiki a grécka Thessalonica. Napr. v prípade priemerného ekonomického rastu išlo o 6 násobný rozdiel, čo naznačuje veľké disparity medzi metropolitnými oblasťami jednotlivých ekonomických celkov, v tomto prípade ázijských.

Nakoľko význam metropolitných oblastí narastá – a v budúcnosti tomu s najväčšou pravdepodobnosťou kvôli celosvetovým urbanizačným tendenciám nebude inak (Kamal-Chaoui, Leman, Zhang, 2009, s. 5) – myslíme si, že túto oblasť bude vhodné sledovať aj v budúcnosti a rozšíriť ju o ďalšie premenné napr. aj v súvislosti s benchmarkingom (Meričková, Nemeč, Šumpíková, 2010; Mikušová Meričková, Nemeč, 2013) či inteligentným, udržateľným a inkluzívnym rastom (Borseková, Petříková, Vaňová, 2013). Ďalšie prešetrenie bude závislé od údajovej základne, ktorú eviduje OECD. Tá je v súčasnej podobe zastúpená len malým množstvom ukazovateľov (Furceri, Mourougane, 2010, s. 27) o metropolitných oblastiach s nepravidelnou a nekompletnou aktualizáciou, čo možno považovať za všeobecný jav v mnohých indikátoroch vykazovaných OECD.

Literatúra

- [1] BOLCÁROVÁ, P., KOLOŠTA, S., KOŽIAK, R., (2013). Structural convergence of regions of the SR in relation to innovation strategy and policy of the SR. In *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 182-186. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-22.
- [2] BORSEKOVÁ, K., PETŘÍKOVÁ, K., VAŇOVÁ, A., (2013). The role of creative economy in Slovak Republic. *AI & SOCIETY*, pp. 1-11, ISSN 0951-5666.
- [3] FURCERI, D., MOURUGANE, A., (2010). Structural indicators: Critical review. *OECD Journal: Economic Studies*, vol. 2010, iss. 1, pp. 201-234. ISSN 1995-2856.
- [4] KAMAL-CHAOU, L., LEMAN, E., ZHANG, R., (2009). *Urban Trends and Policy in China*. In *OECD Regional Development Working Papers 2009/1*. ISSN 2073-7009. p. 70. DOI 10.1787/225205036417.
- [5] KOŽIAK, R., ŠOFRANCOVÁ, K., URAMO, M., ŠVANTNEROVÁ, L., MAKANOVÁ, M., ELEXOVÁ, G., (2008). Quantification of regional disparities in Slovakia from aspect of GDP per capita. Arad, In: *Studia Universitatis „Vasile Goldis“, Seria Stiinte Economice*, Anul 18/2008 Partea I, pp. 1-13, ISSN 158-2339.
- [6] MERIČKOVÁ, B., NEMEC, J., ŠUMPÍKOVÁ, (2010). Is the Estonian municipal benchmarking really better? The impacts of research methodology on research results. *Public Management Review*, vol. 13, iss. 4, pp. 539-550. ISSN 1471-9037.
- [7] MIKUŠOVÁ MERIČKOVÁ, B., NEMEC, J., (2013). Contract Management and its Impact on Contracting Public Services: Slovak Republic. *Ekonomický časopis*, vol. 61, iss. 7, pp. 690 – 700. ISSN 0013-3035.
- [8] OECD, (2010). *Trends in Urbanisation and Urban Policies in OECD Countries: What Lessons for China?*. ISBN 9789264092259. p. 219.
- [9] OECD, (2012). Looking to 2060: Long-Term Global Growth Prospects. *OECD Economic Policy Papers*. ISSN 2226-583X. p. 31.
- [10] OECD, (2013). *OECD Regions at a Glance 2013*. OECD Publishing. ISBN 978-92-64-12172-0. p. 198. DOI 10.1787/reg_glance-2013-en.
- [11] Štatistické databázy OECD: Dostupné z: <www.stats.oecd.org a <http://www.oecd-ilibrary.org/statistics>>

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu VEGA 1/0680/14 „Kreatívne odvetvia ako zdroj kľúčových nehmotných aktív verejného sektora v kontexte inovácií a inteligentného rastu“.

KEY DRIVERS IN LIFECYCLE OF CZECH MACHINERY CLUSTER**HLAVNÍ HNACÍ SÍLY V ŽIVOTNÍM CYKLU STROJÍRENSKÉHO KLASTRU****PROF. ING. KAREL SKOKAN, PH.D.**

Ústav doktorských studií | Institute of doctoral studies
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné | School of Business Administration in Karvina
Slezská univerzita v Opavě | Silesian University in Opava
✉ Univerzitní nám. 1934/3 733 40 Karviná, Czech Republic
E-mail: skokan@opf.slu.cz

Annotation

Regional industry clusters as specific form of networked organisations in a given industry and territory have become very popular tools of regional and economic policies mainly in the last decades. In the Czech Republic their support is connected mainly with the EU structural funds since 2004. Clusters like many other entities come through their lifecycle and exhibit different development phases of their development which are triggered by various factors and events. The objective of the paper is to identify the main drivers which played the decisive role in the development of machinery cluster based in Moravia Silesia region of the Czech Republic. Research methodology is based on results of semi-structured interviews with regional key players accompanied by analysis of time series data on cluster initiative development derived from cluster member's annual reports. The paper concludes there are both exogenous and endogenous factors and policies at regional and national levels which play important role in cluster formation but at first still holds clusters are business driven.

Key words

cluster lifecycle, main drivers, machinery

Anotace

Regionální průmyslové klastry jako specifická forma síťové organizace v konkrétním odvětví a území se staly velmi populárním nástrojem regionální a hospodářské politiky zejména v posledních desetiletích a v České republice je jejich podpora spojena od roku 2014 zejména se strukturálními fondy EU. Klastry podobně jako mnoho dalších entit procházejí svým životním cyklem a vykazují různé vývojové fáze, které jsou spouštěny konkrétními faktory a událostmi. Cílem článku je identifikovat hlavní hnací síly, které sehrály rozhodující roli při formování strojírenského klastru v Moravskoslezském regionu v České republice. Metodika výzkumu vychází z výsledků semi-strukturovaných rozhovorů s regionálními představiteli a zástupci firem v klastru doplněná o časové řady vybraných ukazatelů. Článek dochází k závěru, že formování a vývoj klastru značně ovlivňují endogenní a exogenní vlivy a zásahy národní i regionální politiky, avšak klíčovou roli sehrává podnikatelský přístup jeho členů.

Klíčová slova

životní cyklus, hlavní hnací síly, strojírenství

JEL classification: L6, O25, R1

Introduction

Theories of regional development and regional policies cover two principal issues of regional disparities and regional performance or competitiveness. Regional disparities are examined in different ways to find solution for proper instruments of regional policy (Viturka, 2011) which can contribute to the solution of regional problems. In current approaches to finding the ways for the growth of competitiveness very often innovation, innovation infrastructure and business clusters are mentioned.

Innovations are generally considered a key factor of the socio-economic development and important tool for productivity increase and growth of added value (Žitek, Klímová, 2012). By Klímová (2013) innovation infrastructure (under which we mean business incubators, science and technology parks, research centres, etc.) contributes to creation and diffusion of new knowledge, helps to cooperation of science and business sphere and technology transfer and supports innovation enterprise.

In regional and economic policy the term „cluster“ is usually used to explain geographical concentrations of economic and innovation activities which are organized and managed to achieve pre-defined goals and objectives connected mainly with achievement of higher productivity of companies and higher competitiveness. During last decades clusters gained more importance as an element of regional economic development and innovation strategies in EU member states (Skokan, Poledníková, 2011). The modern ages of clusters is closely connected with Michael Porter who described in his work *Competitive advantage of nations* the tight relationship between cluster participation and the competitiveness of firms and industries and proposed the first cluster definition, very often criticized and improved later by many authors (Porter 2003). By him clusters are geographic concentrations of interrelated companies, specialized suppliers, etc. in similar sector as well as related institutions. Porter's theory of clusters has become the standard concept and was further elaborated by many followers. Clusters are usually managed by cluster organizations and are connected with cluster initiatives defined by Lindqvist (2013) as organized efforts to increase the growth and competitiveness of clusters within a region, involving cluster firms, government and/or the research community.

Clusters are expected to bring benefit not only to their business members but to the regions they operate in and to universities as well. Firms in clusters can be more specialized and can better cooperate than in isolation. They can also reach the higher level of innovation due to the knowledge spill-over in a proximity, clusters also stimulate the new start-ups, etc. Cluster activities cover many joint actions in areas of networking, human resources and training, research and development, marketing, internationalization, financing and others (Blazek, Kuncová, 2011).

Clusters are not created from scratch but they develop gradually and they have their lifecycle. Cluster evolution theory mainly deals with the emergence and the development of clusters. Evolutionary approaches emphasize the unpredictability of future cluster trajectories but stress that they are constrained by the past. Menzel and Fornahl (2010) propose the concept of cluster life cycles, a concept that is derived from product- and industry life cycle approaches. The authors expect clusters to move through a set of stages (emergence, growth, sustainment and maturity, decline or transformation) all of which feature different factors that are relevant for cluster development.

Emerging clusters are usually difficult to identify because potential firms that might be part of a cluster are scattered and the spatial and thematic boundaries are not yet defined (Menzel and Fornahl, 2010). The distinguished feature for cluster formation is the role of pre-existing economic, political and institutional structures and the role of pioneering firms in particular regions. Firms are considered to be attracted by the proximity to higher educational institutes and a pool of well-educated labour. Growing clusters on the other hand are increasingly affected by demand and competition. With regard to sustaining clusters the predominance of incremental innovations point to an increasing maturity of the cluster. Also, the number of market entrants and the number of collaborations with higher education institutes decline and clusters lock in (Rehak et al., 2013). Declining clusters exhibit rigid

and homogeneous networks slowing down the innovation process. Cluster transformation and renewal requires radical innovations, a change of the institutional setup, and networks, financial resources, proximity to research institutions and a pool of skilled labour. These factors obviously resemble factors that have been decisive for cluster emergence. The following sections analyse the main factors that are relevant for cluster change.

2. Objectives and Methods

The paper deals with the main factors which influenced the development of machinery and engineering industries in old traditional region of Moravia Silesia in the Czech Republic. The restructuring of the region after 2000 is marked by huge inflow of foreign direct investment and by the development of clusters in traditional industries such as engineering and wood industry and also in new industries the most important being automotive, ICT and new energy sources. In fact, already before 1989 under communist regime the main metallurgical, mining and heavy industries were clustered in the region with their headquarters, main suppliers and also with a specific VŠB-Technical University offering the education at faculties of mining, engineering, metallurgy and business and economics. Many “traditional” companies in machinery industry which were established tens of years ago were transformed during privatization, however this tradition and entrepreneurial spirit in industry were important for organizing the cluster initiative which lead to establishment of engineering and machinery cluster.

The main objective of the paper is to identify the main endogenous and exogenous drivers from the view of the region which played the decisive role in the development of machinery cluster based in Moravia Silesia region of the Czech Republic. Research strategy is based on researcher’s own experience in region, the results of semi-structured interviews with key regional players in Regional administration, Regional development agency, academics and managers of important firms. The subsidiary objective is to show the basic characteristics of recent machinery cluster development under the heading of Czech machinery cluster using time series data on cluster initiative development derived from cluster member’s annual reports in the period 2005 – 2012 (later data are not available yet).

3. Main drivers in the development of machinery and engineering industry in Moravia Silesia

Current level and state of the art of regional machinery and engineering industry is the outcome of previous development of metallurgy and engineering. The main stages understood from the view of cluster lifecycle concepts are described in Table 1.

Tab. 1: Main phases of industry lifecycle in machinery and engineering of Moravia Silesia

Emergence Phase	Growth Phase	Sustainment Phase	Transformation Phase
Prior industry structure Entrepreneurial environment Pool of labour	Demand increase Supportive institutions and organisations Suppliers and customers	Growing inflexibility of institutional structures Isolation and lock in Loss of markets	Change of political and entrepreneurial environment Change of cognitive framework and firm routines
Phase 1: Emergence of coal mining, metal, heavy machinery in the 19 th century (until 1918)	Phase 2: Gradual growth and maturity Breakdown due to crisis and war (1918 – 1945)	Phase 3: Maturity and decline of large state owned companies in planned economy (1945-1989)	Phase 4: Restructuring and dynamic re-growth by privatisation and FDI's establishment of cluster initiative (1989-2013)

Source: own processing

Emergence phase is connected with the beginnings of coal mining in the region, the foundation of first ironworks in Ostrava (Vítkovice company in 1828), fast growth of metallurgy, heavy machinery and engineering. After establishment of Czechoslovakia in 1918 the region became national industrial centre and we can speak of growth phase. Market economy developed until 1939. These favourite conditions were interrupted by world crisis and Nazis occupation in 1939 – 1945, however fast growing demand for the support of Germany in world war contributed to modernization and performance of machinery industry.

Post war development was characterized by nationalization (1945), concentration (1955-1970) of smaller firms into so called production-economic complexes similar to today's clusters. The main complexes in the region were e.g. Vítkovice metal-machinery complex, Steel and iron complex, Ostrava-Karviná mining group within which machinery companies were included and other enterprises. The growth was supported by state investment and Comecon division of labour for communist countries at one hand, on the other hand centrally planned economy, isolation from world and contemporary know-how and iron curtain lead to the loss of industrial dynamics in the 80th, which resulted in sustainment phase of machinery and engineering industry.

Transformation phase began after 1989 and at first included privatisation of companies with different outcomes depending on method – voucher privatisation and direct management buy-out or foreign buy-out. It resulted in vertical disintegration of former complexes and big companies, establishment of new companies spinned-off from former parts of complexes. Attraction of FDI and acquisitions, again lead to new firms establishment. Growth of productivity and employment due to modernization of production equipment, ICT, methods of management and focus to new markets in the EU and operating globally was the response to these changes which resulted in the establishment of Moravian Silesian engineering cluster initiative. After first years of fuzzy existence this first Czech cluster expanded outside the region and now covers national-wide located companies in main value chains operating under the heading of Czech machinery cluster. The main endogenous and exogenous drivers in the industry development during lifecycle from the view of region are summarized in Table 2.

Tab.2: Endogenous and exogenous drivers of machinery cluster development

Development phase	Endogenous drivers	Exogenous drivers
Phase 1 Emergence	Presence of coal, related manufacturers and supportive industrial structure (mining, metallurgy and power production) in the region. Location of region in the neighbourhood of Poland and Slovakia. Good traffic connection outside the region mainly by rails.	The expansion of industrialization in Central Europe and demand for steel. The development of civil engineering, growing demand for machinery. Developing European market.
Phase 2 Gradual growth	Knowledge accumulation and growing local market demand, Established industrial basis and structure in the region with a long tradition.	Economic recovery after world crises (1929-1933), war impact since 1939, demand of Germany, deliveries for the German army.
Phase 3 Sustainment	Location of VSB Technical University covering faculties of mining, metallurgy, engineering, later electrical engineering. Foundation of New metallurgical plant in Ostrava and others and demand for machinery products, establishment of research institutes in the region.	Communist centrally planned economy and spatial division of labour – huge state investment into metallurgy and machinery, state support and demand for export to COMECON countries.

Development phase	Endogenous drivers	Exogenous drivers
Phase 4 Transformation	Establishment of self-governing region Moravia Silesia. Presence of semi-skilled labour force. Expansion of Universities in the region and growth of skilled academic staff. Learning by doing and by interacting. First regional development strategies. Re-directing exports from East to the West. Modernization of production equipment in privatized and new established companies. Emerging efforts by regional leaders to improve the position of regional economy.	Transformation of economy and restructuring of regional economy by central government policies. Low road strategy – attraction of FDI. Accession to European Union. Impact of world crisis. Political instability in the Czech Republic, lack of national economic strategies, unclear governmental policies. Dependence of external decisions by HQs of MNEs. EU strategies for R&D, clusters and innovation

Source: own processing

4. Development of Czech Machinery Cluster initiative

The leader in implementing cluster initiatives in the Czech Republic has become Moravian-Silesian Region, an old industrial region which restructuring after 2000 is marked by huge inflow of foreign direct investment and by the development of clusters in traditional industries such as machinery and wood industry and also in new industries of which the most important being automotive, ICT and new energy sources. As follows from the previous analysis the machinery and engineering basis of so called anchor firms for machinery cluster was created in the last century and the linkages among them were already set up in the past and only the processes of transformation and privatisation interrupted and restructured them. In fact, already before 1989 under communist regime the main metallurgical, mining and heavy industries were clustered in the region with their headquarters, main suppliers and also with a specific VŠB-Technical University offering the education at faculties of mining, engineering, metallurgy, electrical engineering and informatics and business and economics.

The new era of clusters development started in the region as a joint initiative of Czech Investment agency CzechInvest and VSB-Technical University of Ostrava supported by the Moravian Silesian Regional Authority. The region was the first Czech region to carry out a study identifying clusters (2002), and then established the first cluster in the country – the Moravian-Silesian Engineering Cluster (2003) which was later transformed into national Czech machinery cluster. Main stages and events of this development which was strongly influenced and supported by regional authorities and by the financial aid from EU Structural funds are given in Table 3.

Tab. 3: Main events affecting cluster development in Moravia Silesia

Year	Action
2002	Pilot project “Identification of industry grouping for state aid support in North Moravia Silesia”
2003	Establishment of first Czech cluster “Moravian Silesian Engineering cluster”
2004–2005	Search for clusters in Moravia-Silesia (identification phase)
2006	Regional initiative ClusterNet in Moravia-Silesia
2005–2008	Establishment of eight regional clusters in Moravia Silesia (CLUSTER Programme)
2008	Czech National Cluster Association
2009–2014	Development of established regional clusters (COOPERATION Programme)

Source: Own processing

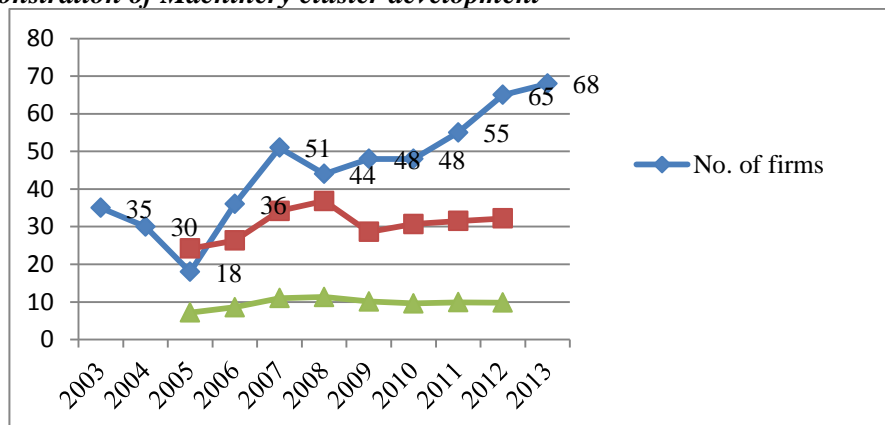
In the Pilot study (see Table 3) the metal-engineering cluster was identified as the cluster of highest potential in the region. The establishment of cluster was initiated at the regional level by Union for the Development of the Moravian Silesian Region with additional support of Moravian Silesian Regional Administration, and VŠB-Technical University of Ostrava (VŠB-TU) which is also the member of the majority of MS clusters.

Originally cluster was designed as a horizontal platform for the whole engineering sector in the region with a tendency to quit metallurgy and heavy machinery in the future. These broad objectives, weak management under the head of Union for the Development of the Moravian Silesian region and unclear financing of its activities lead to crisis in financing, concept, specialisation and membership, when the member base turned down from 35 to 18 members in two years. The strong impetus for cluster development came in 2005 when the leadership took over the leading machinery company in the region, Vítkovice machinery group.

The main activities of cluster are focused to supply chains – enabling smaller cluster members to participate in big contracts for power industry, nuclear power and ecological engineering; purchase alliances - cost reduction of joint purchasing based on quantity discounts; internalisation through export and investment; cooperative projects in innovation and training engineers for nuclear power; energy resources of the 21st century; innovation in professional training at secondary schools; HRD for R&D teams, new talents for science and research. What is important, all these outcomes stem from business and requests from companies and not from public sphere, they are business driven.

The development of pilot Czech cluster was not straightforward and is documented at Figure 1 where the time series of number of cluster firms and total clusters values for turnover and value added are depicted.

Fig. 1: Demonstration of Machinery cluster development

Source: Own processing

The gradual growth of number of cluster firms is based on value chain related companies and was interrupted in the years of financial crises. Surprisingly the volume of sales and total value added of cluster companies did not followed the growing trend of cluster members as not all new member are manufacturing firms with their own production.

Conclusion

Establishment of clusters in the Czech Republic became very fashionable in the last decades and was driven mainly by the availability of EU structural funds which financed feasibility studies for their identification and supported their projects after co called cluster establishment. The emergence of clusters takes many forms. One example is based on companies which are already located in industry and the region for many years. This is the case of machinery cluster in Moravia Silesia region. Another example follows from coming or establishment of new firms in industry and regions, this is the case of ICT or new energy sources clusters where the firms are young. However in both cases it must be the firms which are established and operate in given industry and region at first, gradually develop the linkages and networks and pass through various phases of their lifecycle. The existence of these firms is the fundamental condition for cluster development. The issue is if we call them industry groupings or clusters depending on the existence of cluster initiatives and cluster organization.

In majority of clusters their member firms existed and cooperated within industry and the region before cluster initiative was organized and declared. There are many drivers, events or policy measures of endogenous and exogenous nature at regional, national and global levels which have strong influence upon industry and cluster lifecycle. They affect the level of performance and competitiveness of companies both in industry and cluster. The paper identified main these factors and drivers in machinery and engineering industry in Moravia Silesia region which played decisive role in this industry and cluster development during their lifecycle in old industrial region. The case of Czech machinery cluster showed the creation of cluster initiative does not guarantee the future cluster success without involvement of key business players. Clusters were originally defined in theory as industry driven and this fact still holds even under specific Czech conditions regardless the cluster funding.

Literature

- [1] BLAŽEK, J., KUNCOVÁ, I., (2011.). Clusters: Fashionable Term or a Real Source of Competitiveness? *Ekonomický časopis*, vol. 59, iss. 3, pp. 225-242. ISSN 0013-3035.
- [2] KLÍMOVÁ, V., (2013). Innovation infrastructure in Moravian regions. In *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-24. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-24.
- [3] LINDQVIST, G., KETELS, C., SÖLVELL, Ö., (2013). *The Cluster Initiative Greenbook 2.0*. Stockholm: Ivory Tower AB. ISBN 978-91-974783-5-9.
- [4] MENZEL, M. P., FORNAHL, D. (2010). Cluster life cycles – dimensions and rationales of cluster evolution. *Industrial and Corporate Change*, vol. 19, iss. 1, pp. 205-238. ISSN 0960-6491. DOI 10.1093/icc/dtp036.
- [5] PORTER, M. E., (2003). The Economic Performance of Regions. *Regional Studies*, vol. 37, iss. 6-7, pp. 549-578. DOI 10.1080/0034340032000.108688.
- [6] REHAK, S. HUDEC, O, BUCEK, M., (2013). Path dependency and path plasticity in emerging industries Two cases from Slovakia. *Zeitschrift fur Wirtschaftsgeographie*, vol. 57, iss. 1-2, pp. 52-66, ISSN 0044-3751.
- [7] SKOKAN, K.; POLEDNÍKOVÁ, E., (2011). Public Aid for Clustering Firms in the Czech Regions. In *Finance and the performance of firms in science, education, and practice. Proceedings of the 5th International Scientific Conference*. Zlín: Tomáš Baťa Univerzity. pp. 423-432. ISBN 978-80-7454-020-2.
- [8] VITURKA, M., ŽÍTEK, V., KLÍMOVÁ, V., TONEV, P., (2011). Application of Microeconomic and Macroeconomic Approach to Evaluating Disparities in the Regional development. *Ekonomický časopis*, vol. 59, iss. 7, pp. 71-90. ISSN 0013-3035.
- [9] ŽÍTEK, V., KLÍMOVÁ, V., (2012). Non-technological innovations as a criterion for definition of innovative firm. In *15th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 331-341. ISBN 978-80-210-5875-0.

This article was supported by Eurocores GAČR project CRP/11/E025 titled Cluster life cycles – the role of actors, networks and institutions in emerging, growing, declining and renewing clusters.

KLASTER AKO INOVATÍVNY PRVOK PODPORY MIESTNEHO A REGIONÁLNEHO ROZVOJA V OBLASTI OBNOVITEĽNÝCH ZDROJOV ENERGIE

CLUSTER AS AN INNOVATIVE ELEMENT OF LOCAL AND REGIONAL DEVELOPMENT IN THE FIELD OF RENEWABLE ENERGY SOURCES

DOC. ING. RADOSLAV KOŽIAK, PHD.

ING. MICHAL SUCHÝ

Katedra verejnej ekonomiky a regionálneho rozvoja | *Dept. of Public Economy and Reg. Development*
Ekonomická fakulta | *Faculty of Economics*
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici | *Matej Bel University Banská Bystrica*
✉ *Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovak Republic*
E-mail: radoslav.koziak@umb.sk, michal.suchy@umb.sk

Anotácia

V príspevku prezentujeme návrh obsahovej štruktúry strategických cieľov v oblasti rozvoja obnoviteľných zdrojov energie (OZE). Prvá časť príspevku je venovaná rozvoju klastrových iniciatív a ich využiteľnosti v oblasti rozvoja OZE. Príspevok identifikuje úlohu regionálnych a miestnych samospráv v procesoch vytvárania a fungovania klastra OZE. Rozvojové ciele, ktoré prezentujeme v druhej časti článku, sú aplikovateľné tak na celoštátnej, ako aj na regionálnej a miestnej úrovni. Ambíciou príspevku nie je ponúknuť ucelenú koncepciu rozvoja určitého územia. Takto navrhované koncepcie by mali rešpektovať predovšetkým miestne špecifiká. Koncepcie s absenciou miestnych špecifik vytvárajú priestor pre značnú nepružnosť a chybnú implementáciu opatrení. Naším cieľom je teda vytvoriť parciálnu štruktúru strategických cieľov v oblasti zavádzania a využívania technológií OZE, ktorá by mala, v súčinnosti s analýzou miestnych charakteristík v procese tvorby strategického dokumentu, vytvoriť funkčný a pružný nástroj na podporu aktivít v oblasti rozvoja technológií obnoviteľných zdrojov energie s akcentom na využívanie lokálneho a regionálneho potenciálu.

Kľúčové slová

klaster, obnoviteľné zdroje energie, regionálny rozvoj

Annotation

In the paper, we are presenting our suggestion of the content of strategic objectives in the field of development of renewable energy resources (RES). The first part of the paper deals with the development of cluster initiatives and their possible utilization in the area of development of RES. The article identifies the role of local and regional administration in the processes of foundation and functioning of a RES cluster. Strategic development objectives presented in second part of work can be applied on local, regional and national level as well. This paper has no ambition to offer a coherent concept of spatial development, since we believe that the absence of local specifications in such concepts makes these documents significantly inflexible and causes difficulties in their implementation. Our aim is to offer partial structure of strategic goals in the area of implementation and utilization of RES technologies. These goals, together with the analysis of local specifics in the process of creation of local and regional strategic development documents, should create functional and flexible tool for support of activities related to the development of RES technologies with an accent on utilization of the local and regional potential.

Key words*cluster, renewable energy sources, regional development***JEL classification:** Q29, O300, R00**Úvod**

Využívanie obnoviteľných zdrojov energie (OZE) a opatrenia vo sfére zvyšovania energetickej efektívnosti môžu napomôcť preklenúť obdobie medzi nedostatkom primárnych energetických surovín a vývojom a implementáciou nových, čistých zdrojov energie, akými sú jadrová fúzia a technológie na báze vodíka. Využívanie OZE má svoje špecifiká a je preto potrebné upriamiť pozornosť na reštrukturalizáciu infraštruktúry a súčasného systému zásobovania energiami. V tejto oblasti je nutné podotknúť, že na rozdiel od konvenčných zdrojov, majú OZE prevažne lokálny charakter a sú tak schopné generovať benefity využiteľné v prospech endogénneho regionálneho rozvoja. V prvej časti príspevku sa venujeme problematike klastrov, ktoré považujeme za vhodný nástroj podpory aktivít v oblasti obnoviteľných zdrojov energie. V druhej časti príspevku prezentujeme štruktúru rozvojových cieľov, ktoré je vhodné brať do úvahy pri implementácii aktivít v oblasti OZE.

Cieľom príspevku je demonštrovať vhodnosť prístupu k rozvoju sektora obnoviteľných zdrojov energie prostredníctvom koncepcie klastrov a navrhnúť parciálnu štruktúru cieľov a opatrení, ktoré sú, podľa nášho názoru, kľúčové pre potreby ďalšieho rozvoja OZE na miestnej a regionálnej úrovni.

V nasledujúcom texte ponúkame koncepciu pre rozvoj klastrových iniciatív pre potreby difúzie a rozvoja technológií obnoviteľných zdrojov energie na regionálnej úrovni. Zostavená koncepcia obsahuje opis možností využívania klastrových zoskupení a súbor rozvojových cieľov, využívajúcich endogénny potenciál regiónu oblasti zelenej energetiky.

1. Klastrové iniciatívy v zelenej energetike

Podľa definície M. Portera (1998), autora teórie klastrov, predstavuje cluster „geografickú koncentráciu vzájomne prepojených firiem, špecializovaných dodávateľov, poskytovateľov služieb, firiem v príbuzných odvetviach a inštitúcií (napr. univerzity, obchodné zväzy) v určitej oblasti (sektore), ktoré si jednak konkurujú, ale aj spolupracujú.“ (Porter, 1998.) Klastrové iniciatívy je teda možné charakterizovať ako aktivity organizované s cieľom zvýšiť konkurencieschopnosť regiónu za súčasnej participácie vlády, regionálnej samosprávy, podnikateľov a subjektov vedy a výskumu. Regióny sa v globálnej ekonomike stále viac stávajú hnacími silami, „motormi“ ekonomiky. V Európe sa dokonca hovorí o regiónoch – lokomotívach rozvoja, pretože v celosvetovom meradle dochádza ku koncentrácii a špecializácii ekonomických aktivít, t.j. klastrovaniu.“ (Skokan, 2004) in(Koziak, 2008)

V súčasnosti sú klastrové iniciatívy medzinárodne uznávanými aktivitami a sú považované za významný faktor rozvoja regionálneho a národného hospodárstva. Na úrovni EÚ sú tieto aktivity výrazne podporované a podporné schémy existujú aj na úrovni národných ekonomík členských štátov. Zarážajúcim faktom v tejto oblasti je, že Slovensko je jediným štátom spomedzi krajín V4, ktorý dodnes nemá spracovaný návrh podporných aktivít pre rozvoj a koordinovaný postup v oblasti klastrových iniciatív na národnej úrovni.

Klastrová spolupráca môže byť definovaná ako kooperácia medzi geograficky koncentrovanými subjektmi orientovanými na určitý segment. Táto kooperácia môže byť založená na verejno-súkromnom partnerstve a členstvo môže byť definované v závislosti od špecifik daného partnerstva. Vzájomná spolupráca takto kooperujúcich subjektov má za cieľ postupne vytvárať konkurenčnú výhodu pre organizácie združené v klastri voči konkurentom pôsobiacim na trhu v postavení izolovaných aktérov. Subjekty pôsobiace v takomto spoločenstve sa môžu zameriavať na svoje ťažiskové aktivity a profitovať zo spolupráce so špecializovanými firmami v prostredí klastra. Takto

fungující prostředí vytvárá podmínky pro rozvoj inovací. Členovia klastra tak disponujú, oproti ostatným subjektom trhu, nespochybniteľnou konkurenčnou výhodou v podobe možnosti rýchlejšej reakcie na nové smery rozvoja a väčšej flexibility manažérskeho rozhodovania a konania. Šírenie inovácií v prostredí klastrov je, vďaka spolupráci podobne zameraných firiem, omnoho rýchlejšie, čo vytvára priestor pre ich flexibilnejšiu implementáciu a ďalší rozvoj. Prehľad o nových technologických poznatkoch býva v tomto prostredí oveľa širší než v prípade bežne fungujúcich firiem, čo je spôsobené vyššou kvalitou spolupráce, charakterom vzájomnej komunikácie a existenciou menej konkurenčných vzťahov. Takéto prostredie je výbornou „živnou pôdou“ pre vznik nových firiem a súčasne poskytuje podmienky pre ich ďalší rozvoj.

Podpora klastrových iniciatív je, na rozdiel od podpory osamotených projektov, ktorá je v trhovej ekonomike považovaná za nežiaducu, zameraná na zvyšovanie efektívnosti ekonomických aktivít v rámci regiónu prostredníctvom koordinácie a kooperácie. Okrem týchto pozitív majú klastrové iniciatívy, samozrejme, aj negatívne rysy, ktoré sú však, v porovnaní s ich prínosmi, zanedbateľné.

Príkladom rozvojových aktivít v oblasti OZE môže byť nie príliš vzdialené územie okresného mesta Güssing v rakúskej spolkovej krajine Burgenland. Rozvojové aktivity tohto územia začali v roku 1990 z iniciatívy miestnej samosprávy. „Základnou premisou týchto aktivít bolo uchovanie prostriedkov vynakladaných obyvateľstvom na konvenčný spôsob vykurovania (v prepočte 1,5 milióna € v roku 1998) v prostredí regiónu prostredníctvom využitia regionálnych zdrojov, predovšetkým biomasy. V pozadí tejto myšlienky stála ambícia vytvoriť energeticky samostatné mesto a neskôr preniesť aktivity na celé územie regiónu. Nová energetická koncepcia bola prijatá mestským zastupiteľstvom v roku 1990 a jej hlavnou požiadavkou bolo absolútne upustenie od využívania fosílnych palív pre potreby vykurovania, výroby elektrickej energie a dopravy. Koncept postupne nadobudol platnosť v nasledujúcom roku. Prvým krokom samosprávy bola analýza vzorcov spotreby energie a opatrenia v oblasti zvyšovania energetickej efektívnosti, napríklad optimalizácia verejného osvetlenia. Tieto opatrenia v priebehu niekoľkých rokov zaistili redukciu výdavkov municipality na energie v priemere o 50%. Druhým krokom bola výstavbaestskej teplárne v municipálnom vlastníctve, spaľujúcej drevnú štiepku získanú predovšetkým pri priemyselnom spracovaní dreva. V letnom období je tepelná energia využívaná na chladenia a priemyselné účely. V súčasnosti je 95% verejných budov, 40% domácností a niekoľko firiem napojených na tento zdroj. Tretím krokom bolo vybudovanie lisu a malej esterifikačnej stanice pre spracovanie rastlinného oleja. Iniciatíva v tejto oblasti pochádza od poslanca regionálneho zastupiteľstva. V roku 2005 produkovala táto stanica 2000 ton bionafty, čo prevyšuje ročnú spotrebu obyvateľov mesta. Štvrtým krokom bolo vybudovanie kogeneračnej elektrárne s kapacitou pre výrobu 2MW elektrickej a 4MW tepelnej energie spaľujúcej drevnú štiepku získanú ťažbou dreva v regióne.“ (Sikor, 2008,)

Za 15 rokov úsilia a systematickej práce sa toto územie premenilo zo štrukturálne slabého prihraničného územia so starnúcou populáciou a znižujúcim sa počtom obyvateľov na územie s prívlastkom najinovatívnejší región Rakúska. Územie je v súčasnosti plne energeticky samostatné a zisky z regionálnych zdrojov predstavujú čiastku 13,6 milióna € ročne. Program zameraný na usídľovanie podnikov na území regiónu pomohol vytvoriť približne 1000 nových pracovných miest v oblasti drevospracujúceho priemyslu a vytvoril podmienky pre vznik či usídlenie sa päťdesiatich firiem v tomto segmente. Tieto úspechy boli dosiahnuté aj vďaka spolupráci s miestnymi školskými zariadeniami a novovznikajúcimi výskumnými kapacitami. V neposlednom rade je územie mesta vyhľadávané ekoturistami. Toto územie a ekonomické aktivity v ňom alokované spĺňajú definíciu klastra tak, ako sme ho opísali. Navyše spĺňa podmienky endogénneho prístupu k regionálnemu rozvoju s využitím lokálnych obnoviteľných zdrojov. Za pomoci skúseností a best practices aktérov tejto iniciatívy je, podľa nášho názoru, podobný prístup aplikovateľný vo viacerých regiónoch Slovenskej republiky.

Počiatkové iniciatívy v tomto smere sa na Slovensku rozbiehajú na území Trnavského samosprávneho kraja, Košického samosprávneho kraja a na celonárodnej úrovni prostredníctvom „rodiacej sa“ iniciatívy Národného energetického klastra. Za hlavné prekážky v ďalšom rozvoji týchto aktivít všeobecne považujeme nízku previazanosť vzdelávania, vedy a aplikovaného výskumu s praxou. Táto

prekážka má, podľa nášho názoru, vplyv na charakter inovačného potenciálu a jeho úroveň na celom území Slovenskej republiky. Cielenou implementáciou podporných činností v podobe klastrov a rozvoja regionálnych inovačných systémov je možné postupne zvyšovať inovačný potenciál aj v oblasti OZE. Vhodné je tieto rozvojové aktivity alokovať v územiach, kde existujú výskumné a vývojové kapacity, ktorých potenciál je možné využiť. Týmito kapacitami máme na mysli technicky orientované univerzity a vysokoškolské pracoviská, akými sú napríklad Slovenská technická univerzita, Technická univerzita vo Zvolene, Technická Univerzita v Košiciach a iné, ako aj kapacity ostatných výskumných zariadení.

Subjekty samosprávy, predovšetkým VÚC, sa v našich podmienkach pri týchto iniciatívach zhostili úlohy iniciátorov a koordinátorov rozvoja klastrov. Skúsenosti zo zahraničia hovoria, že iniciátormi podobných aktivít sú zväčša koalície subjektov predovšetkým súkromnej sféry. V prípade presadzovania koncepčného, dlhotrvajúceho prístupu sa však, tak ako v prípade Güssingu, môže stať miestna či regionálna samospráva koordinátorom a „stmelujúcim faktorom“ počas celého životného cyklu projektu klastra. Postavenie samospráv v životnom cykle takto fungujúcich rozvojových aktivít vnímame predovšetkým v podobe mediátora a moderátora komunikácie medzi subjektmi v rámci spoločenstva, šíriteľa informácií, prípadne prevádzkovateľa menších projektov na produkciu energie s využitím OZE.

Šírenie objektívnych informácií v podobe informačných kampaní a celospoločenských diskusií totiž vnímame ako jednu z najdôležitejších aktivít vedúcich k úspešnej implementácii a ďalšiemu rozvoju technológií OZE. „V málo rozvinutých oblastiach (najmä poľnohospodárskych) sa za brzdu rozvoja považuje mentalita ľudí z hľadiska ich nedôvery k procesom učenia sa, čo vyplýva často z nízkej vzdelanostnej úrovne t.j. principiálny prínos vzdelania k regionálnemu rozvoju má podobu eliminácie negramotnosti najmä v zaostalých regiónoch.“ (Flaška, Kološta, 2011.) Podľa nášho názoru je teda v záujme samospráv vystupovať v úlohe informátora a sprostredkovať tak širokej verejnosti objektívne informácie, čím prispejú k zvýšeniu povedomia o pozitívach a možných rizikách činností subjektov využívajúcich technológie OZE pôsobiacich alebo plánujúcich pôsobiť v spravovanom území.

2. Štruktúra cieľov v oblasti obnoviteľných zdrojov energie

V nasledujúcom texte prezentujeme navrhovanú štruktúru rozvojových cieľov v oblasti využívania OZE.

Znalosť regionálneho potenciálu: Pred samotnou realizáciou akýchkoľvek aktivít je vhodné analyzovať vhodnosť plánovaných aktivít vo väzbe na potenciál územia a miestne špecifiká. Takáto analýza môže odhaliť kľúčové miesta pre realizáciu aktivít a zvýrazniť silné stránky a príležitosti špecifické pre dané územie. Na takto zvýraznených výhodách je možné postaviť realistickú koncepciu pri rešpektovaní lokálnych či regionálnych daností. Na druhej strane je prostredníctvom takto zostavenej analýzy možné vyhnúť sa redundantnému vykonávaniu niektorých aktivít. Táto štúdia môže byť zostavená napríklad vo forme SWOT analýzy, ktorá poskytuje jasné a zrozumiteľné informácie všetkým zúčastneným stranám.

Prispôsobenie energetickej infraštruktúry: Primárnou úlohou tohto cieľa je prispôbiť jestvujúcu infraštruktúru potrebám technológií OZE v záujme podpory ich ďalšieho rozvoja. Čiastkovým cieľom v tejto oblasti je tiež podpora dodávateľsko-odberateľského reťazca v segmente produkcie energie prostredníctvom zelených technológií, podpora opatrení zvyšujúcich energetickú efektívnosť a podpora alternatívnych spôsobov dopravy v záujme znižovania spotreby fosílnych palív.

Podpora podnikateľských aktivít: Napĺňanie tohto cieľa by malo byť dosahované prostredníctvom trhovo orientovaných podporných iniciatív pre rozvoj podnikateľských aktivít typu business angels a risk capital. Základným predpokladom fungovania týchto aktivít je vytvorenie relatívne stabilného podnikateľského prostredia a právneho rámca bez extrémnych výkyvov spôsobovaných štátnou byrokraciou.

Dosahovanie spoločných cieľov: Pri zostavovaní rozvojových dokumentov je nutné brať do úvahy záujmy všetkých zúčastnených strán. Samospráva ako stmelujúci faktor rozvojovej iniciatívy v tomto smere zohráva kľúčovú úlohu v podobe mediátora dialógu a sprostredkovateľa informácií o možnostiach dosahovania vzájomných benefitov.

Vedenie: Kľúčovým aspektom rozvoja klastrových iniciatív je silné vedenie. Cieľom je vybrať subjekt, ktorý je schopný ostatné subjekty motivovať pri dosahovaní spoločných cieľov so súčasným zachovaním predom stanovenej koncepcie a realistických cieľov. Takýto vodcovský subjekt môže pochádzať z prostredia verejného či súkromného sektora. Jeho kľúčovými atribútmi by mali byť schopnosť motivovať ostatné subjekty, riadiť spoločný postup a vytvárať realistické ciele.

Rozvoj inovácií a vývoj technológií: Ako vieme, lídrom v tejto oblasti sú predovšetkým malé a stredné podniky. Podľa nášho názoru by bolo možné podporou aplikovaného výskumu a vývoja v prostredí technologicky orientovaných univerzít a vysokých škôl a rozvojom ich spolupráce so spomínanými podnikmi vytvoriť produktívny nástroj na vznik inovácií vo sfére zelených technológií. Vhodným nástrojom podpory týchto aktivít sa javia byť klastrové iniciatívy.

Expanzia marketingových aktivít v oblasti OZE: Vytvorením vhodného marketingového mixu a výberom vhodného trhového segmentu je možné, pri súčasnom rešpektovaní miestnych špecifik, vytvoriť produkt, ktorý ponúkne potenciálnym zákazníkom podnet pre umiestnenie svojich ekonomických aktivít v území. Pre dosiahnutie tohto cieľa je pri tvorbe koncepcie vhodné postupovať v súlade s princípmi strategického marketingového plánovania rozvoja územia.

Rozvoj pracovnej sily: Prípravu kvalifikovanej pracovnej sily považujeme za jeden z kľúčových aspektov rozvoja inovácií. Uspokojenie dopytu trhových subjektov po kvalifikovanej pracovnej sile a ďalší rozvoj tohto výrobného faktora je nesporne jedným z ťažiskových predpokladov rozvoja subsegmentu obnoviteľných zdrojov energie.

Vymedzenie kompetencií a potrieb: V procese tvorby štruktúry klastra je vhodné stanoviť presnú hierarchiu potrieb a zodpovednosti pre jednotlivé zúčastnené strany. „Lokálni aktéri môžu identifikovať najvýraznejšie potreby vo vnútri komunity. To umožní zainteresovať kľúčové zúčastnené strany v začiatkoch,“ (Mans, 2012,) už pri príprave koncepcie potenciálneho klastra.

Pre dosahovanie cieľov, ktoré sme stanovili, bude nevyhnutné dodržiavať určité princípy konania v medziach, v ktorých sa budeme pri manažérskych rozhodnutiach pohybovať. Pokúsme sa teda načrtnúť ich obsah:

- Zvyšovanie podielu OZE na konečnej spotrebe a využívaní energetického mixu,
- aplikácia endogénneho prístupu pri tvorbe dokumentov vo sfére regionálneho rozvoja,
- znižovanie závislosti na fosílnych palivách,
- znižovanie emisií skleníkových plynov,
- zvyšovanie ochrany životného prostredia a jeho kvality,
- zvyšovanie dostupnosti technológií a surovín OZE pre využitie v privátnej sfére vo všetkých príjmových skupinách a rozširovanie ich využitia v komunálnej sfére,
- smerovanie aktivít v oblasti územného plánovania k rozširovaniu možností využívania lokálnych obnoviteľných zdrojov v záujme diverzifikácie energetického mixu,
- podpora aktivít v oblasti energetickej efektívnosti a nízkoenergetického bývania,
- podpora komunitných projektov v oblasti rozvoja energetickej efektívnosti a OZE,
- podpora integrovaného systému dopravy a zvýšenie dostupnosti a flexibility systému hromadnej dopravy osôb,
- podpora alternatívnych spôsobov dopravy (napr. cyklochodníky),
- podpora združovania subjektov v rámci podpory rozvoja OZE,
- podpora klastrových iniciatív,
- podpora regionálneho rozvoja pri súčasnom rešpektovaní zásad udržateľného rozvoja.

Základom celistvej implementácie technológií OZE je súčinnosť všetkých piatich rozvojových cieľov pri súčasnom rešpektovaní uvedených princípov. Keďže ciele a princípy sú aplikovateľné na rôzne úrovne riadenia, odporúčame ich aplikovať predovšetkým na miestnej úrovni. Tým sa zabezpečí najvyššia možná operatívnosť a flexibilita v reakcii na úroveň ich plnenia a miestne špecifiká. Dôležitá je tiež implementácia týchto zásad na úrovni regionálnej a celonárodnej, avšak implementáciu týchto zásad na miestnej úrovni považujeme za kľúčový element ďalšieho rozvoja OZE vzhľadom na ich endogénny charakter a vysokú závislosť ich ceny od nákladov na prepravu, predovšetkým v prípade biomasy. „Pri výbere spôsobu produkcie energie z biomasy je nutné vykonať analýzu surovinovej základne. Pokiaľ chceme dosiahnuť lokálne ekonomické, sociálne a zároveň environmentálne prínosy, mali by sme sa orientovať na surovinu dostupnú primárne v blízkom okolí a sekundárne v regióne.“ (Fľaška, Kološta, 2013)

Ďalej je užitočné postupovať pri napĺňaní cieľov v súčinnosti so susediacimi územiami a trhovými subjektmi v rámci daného a susedných území. Ako užitočné sa v tomto prípade javia iniciatívy zriaďovania mikroregionálnych združení. Mikroregiónom rozumieme účelové spojenie viacerých miestnych samospráv, ktorého cieľom je dynamizovať rozvoj daného územia a riešiť sociálne, ekonomické a environmentálne problémy v tomto území. Partnermi mikroregiónov môžu byť tiež podnikateľské subjekty a neziskový sektor, čo považujeme za základ spolupráce na územnom princípe v rámci riešenia spoločných problémov dotknutých subjektov v rámci územia mikroregiónu. Tieto združenia by mali vzniknúť predovšetkým z iniciatívy miestnych samospráv a lokálnych aktérov.

Podľa Čapkovej (2004) je pri realizácii projektov vhodné využiť princíp tzv. pákového efektu. To znamená alokovať obmedzené prostriedky do aktivít, ktoré majú najvyšší potenciál ďalšieho rozvoja a možnosť prilákať potenciálnych investorov s výhľadom finančných stimulov v podobe investícií na lokálnom či regionálnom trhu. Princíp pákového efektu je vysoko prepojený so schopnosťou kooperácie miestnych a regionálnych aktérov pri vytváraní funkčných účelových koalícií a ich schopnosťou operatívne reagovať na aktuálne trhové podmienky.

Ďalšou možnosťou je využitie tzv. predĺženej ruky. Ide o postup, pri ktorom sa v procese plánovania rozvojových aktivít počíta so zainteresovaním miestnych inštitúcií. Takýto postup môže byť často prínosom pre realizáciu projektov, vzhľadom na skúsenosti týchto inštitúcií a ich znalosti v oblasti miestnych podmienok a špecifik.

Ďalším efektom, ktorého využitie je nutné zväžiť, je princíp synergie. Tento princíp pojednáva o charaktere miestneho ekonomického rozvoja a chápe ho ako činnosť pôsobiacu v sústave navzájom prepojených aktivít a projektov. Takto fungujúca sústava poskytuje omnoho produktívnejšie prostredie a priestor pre rýchlejšie šírenie inovácií a poznatkov než v prípade izolovaných projektov. Využitie týchto princípov v praxi logicky vyúsťuje do podpory klastrových iniciatív.

Záver

Aj keď energetický mix, v zmysle zastúpenia rôznych zdrojov, je v súčasnosti na Slovensku pomerne dobre diverzifikovaný, považujeme za nevyhnutné uvažovať nad pôvodom energetických nosičov, ktoré obsahuje. Diverzifikácia dodávok energie na územnom princípe, v zmysle decentralizácie a využívania energetického potenciálu regiónu, by sa preto, podľa nášho názoru, mala stať jedným z kľúčových prvkov budúcich energetických koncepcií. V súčinnosti s opatreniami vo sfére energetickej efektívnosti je možné zabezpečiť zvýšenie energetickej samostatnosti územia SR s ohľadom na environmentálne aspekty a rešpektovanie zásad trvalej udržateľnosti, to všetko so zreteľom na ekonomickú efektívnosť. Využitie endogénneho potenciálu regiónov v zmysle využívania lokálnych a regionálnych zdrojov obnoviteľných energetických nosičov považujeme za vhodný spôsob podpory regionálneho rozvoja a príležitosť regiónu. Využitie klastrových iniciatív, tak ako sme ich v práci opisali, pri aplikácii štruktúry rozvojových cieľov v druhej časti práce, je podľa nášho názoru vhodným nástrojom na podporu takto koncipovaných aktivít. Rošírenie princípov endogénneho rozvoja je kľúčovým aspektom napredovania zaostávajúcich regiónov v zmysle dynamizovania konvergencie medziregionálnych rozdielov. Vhodne smerované aktivity v oblasti

difúzie technológií obnoviteľných zdrojov energie v podmienkach spolupráce subjektov súkromného sektora, samospráv a vzdelávacích a neziskových inštitúcií sa javí byť správnym nástrojom pre napredovanie regiónov v zmysle zásad udržateľného rozvoja. Štruktúra cieľov, ktoré v práci prezentujeme, vychádza práve z princípov endogénneho regionálneho rozvoja. Postup pomocou takto stanovených cieľov môže regionálnej vláde napomôcť v snahe o využitie regionálneho potenciálu a podporiť spoločný postup pri dosahovaní strategických rozvojových cieľov v oblasti obnoviteľných zdrojov energie. Strategické koncepcie v energetike by mali zahŕňať predovšetkým odborné analýzy a stanovovať dlhodobé ciele, bez ohľadu na politické a individuálne záujmy. Práve túto požiadavku je možné napĺňať prostredníctvom decentralizovaných koncepcií za použitia nami navrhovanej štruktúry.

Literatúra

- [1] ČAPKOVÁ, S., (2004). *Rozvoj miestnej ekonomiky*. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB. ISBN 80-8055-994-5. p. 95.
- [2] FLÁŠKA, F., KOLOŠTA, S., (2011). Bioenergia ako inovatívny element v regionálnom rozvoji. In *Európa 2020 – Stratégia pre inteligentnú, udržateľnú a inkluzívnu Európu*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. ISBN 978-80-970959-0-1.
- [3] FLÁŠKA, F., KOLOŠTA, S., (2013). Špecifické úlohy tvorcov projektov v oblasti bioenergie v záujme udržateľného rozvoja. In *Aspekty udržateľného rozvoje : (v programovacím období 2007-2013 a perspektivy rozvoje 2014-2020)*. České Budějovice : Vysoká škola evropských a regionálnych štúdií. pp. 170-174. ISBN 978-80-87472-46-0.
- [4] KOŽIAK, R., (2008). *Zmierňovanie regionálnych disparít prostredníctvom regionálnej politiky*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bel. ISBN 978-80-8083-573-6. p. 138.
- [5] MANS, U., (2012). *Role of local governments in promoting renewable energy businesses : A contribution to green urban economy*. Bonn : ICLEI.
- [6] PORTER, M. E., (1998). Clusters and the New Economics of Competition. *Harvard Business Review*, vol. 76, iss. 6, pp. 77-90.
- [7] SIKOR, T., (2008). *Public and private in natural resources : a false dichotomy?*. London: Earthscan. ISBN 978-84407-525-6.

APLIKACE METODY VÍCEROZMĚRNÉ HODNOCENÍ KLASTROVÝCH INICIATIV

APPLICATION OF MULTIDIMENSIONAL EVALUATION METHOD OF CLUSTER INITIATIVES

ING. MGR. PETRA MAREŠOVÁ, PH.D.

PROF. ING. KAMIL KUČA, PH.D.

Katedra ekonomie | *Department of Economics*
Fakulta informatiky a managementu | *Faculty of Informatics and Management*
Univerzita Hradec Králové | *University of Hradec Králové*
✉ *Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové, Czech Republic*
E-mail: petra.maresova@uhk.cz, kamil.kuca@uhk.cz

Anotace

Tento příspěvek je zaměřen na problematiku klastrů a klastrových iniciativ v České republice. Klastry jsou považovány za významnou a přínosnou formu spolupráce podniků, výzkumných institucí, institucí terciárního vzdělávání a dalších přidružených organizací, která všem zapojeným účastníkům umožňují, na základě kooperace, získat konkurenční výhodu oproti ostatním subjektům působícím izolovaně. Cílem příspěvku je prezentovat výsledky případové studie zaměřené na využití vybrané metody pro hodnocení výkonnosti klastrů. Tato studie byla zpracována pro HIT Cluster za použití metody vícerozměrného hodnocení klastrů a klastrových iniciativ. Na základě pěti sledovaných oblastí je zhodnoceno fungování tohoto klastru a jsou popsány jeho silné a slabé stránky. Za silné stránky lze považovat sdílení a přenos informací. Další velké pozitivum je schopnost čerpat dotace a spolupráce (sice ne na optimální úrovni) v oblasti inovací. Negativní jev v klastru je nerovnoměrná aktivita jeho členů. Situace v HIT klastru odpovídá úrovni stavu klastrů v České republice.

Klíčová slova

klastry, vícerozměrné hodnocení klastrů, případová studie

Anotace

The paper focuses on the issue of evaluating the performance of clusters in Czech Republic. Clusters are considered as important and valuable form of cooperation between enterprises, research institutions, tertiary institutions and other related organizations, which enable to all participants gain competitive advantage over other isolated subjects. The aim of this paper is to present the results of a case study on the use of method: Multidimensional Evaluation of Clusters and Cluster's Initiatives. This study was prepared for the HIT Cluster (Hradecký informačně-technologický klastr). Based on five monitored areas the strengths and weaknesses of the cluster are described. As strengths can be seen sharing and transfer of information. Another big positive benefit is the ability to draw the subsidies and cooperation (although not at an optimum level) in the area of innovation. Negative phenomenon is unequal activity of its members in the cluster. The situation in the HIT cluster corresponds to the situation of other existing clusters in the Czech Republic.

Key words

regional development, clusters, multidimensional evaluation of clusters

JEL classification: M2, M21

Úvod a teoretická východiska

V minulosti se jako dominantní faktory pro dosažení konkurenční výhody projevovaly materiální vstupy. V současné době se ve společnosti výrazně prosazují faktory nehmotné, intelektuální, jako hlavní konkurenční výhoda v rámci globalizace (Bednářová, 2007). Klastry jsou jedním z nástrojů, který je považován za prostředek vedoucí k ekonomickému růstu.

Existuje mnoho charakteristik pojmu klastr, přičemž mezi nejznámější patří definice M. Portera, který ve své knize *Konkurenční výhoda národů* uvádí (Porter, 1990): „Klastry jsou místní koncentrace vzájemně propojených firem a institucí v konkrétním oboru.“. Podle Zelené knihy *klastrových iniciativ* (2006) se klastry skládají ze společně umístěných a vzájemně propojených průmyslových odvětví, vlády, akademie obce, finančních institucí a institucí pro spolupráci. OECD ve své definici vymezuje klastry jako síť vzájemně provázaných podniků, institucí produkujících znalosti, podpůrných institucí a zákazníků propojených do výrobního řetězce, který vytváří přidanou hodnotu. Klastrové iniciativy jsou podle Zelené knihy *klastrových iniciativ* organizovaný výkon podporující růst a konkurenceschopnost klastrů v rámci regionu, rozvoj firem v klastru, státu a/nebo výzkumných společnostech (Znalostní platforma *klastrové iniciativy*, 2012). Klastrové iniciativy tedy vznikají umělým způsobem, obvykle na základě analýzy daného odvětví v regionu. Tuto analýzu pak provádí vládní, rozvojové nebo nějaké specializované firmy.

Důvody podnikatelských subjektů, proč být členem klastru, mohou být různé. Primárním cílem často bývá posílení pozice v daném regionu, posílení exportu a výkonnosti (zpravidla prostřednictvím aplikace poznatků ve výzkumu a vývoji, inovací a transferu technologií), přístup k informacím a vzdělávání. Klastry mají vliv na zlepšování konkurenceschopnosti a dosahování vyšší výkonnosti prostřednictvím lepšího přístupu ke specializovaným dodavatelům, technologiím, informacím a vyššího inovačního potenciálu spolupracujících firem (Porter, 1990). Vznik klastrů v ČR byl důsledek jednak přirozených procesů, ale také iniciativ regionálních agentur, univerzit či odborných asociací (Pavelková, Jirčíková, 2008). V současnosti existuje v České republice 62 klastrů a Evropská klastrová observatoř (European Cluster Observatory; ECO) statisticky eviduje v Evropě více než 2 000 klastrů. Úroveň českých klastrů byla v roce 2013 porovnávána s dalšími klastry v EU pomocí benchmarkingové analýzy. U sledovaných klastrů byla posuzována jejich zralost, kvalita a stabilita klastrového týmu a stabilita členské základny klastru. V této oblasti byly identifikovány silné stránky českých klastrů ve stabilitě členské základny, které jednoznačně souvisejí s častým přímým kontaktem klastrového manažera s členy klastru, vysokou mírou spolupráce mezi členskými subjekty a jasnou strukturou rozdělení rolí v řídicím a rozhodovacím procesu. Naopak slabou stránkou je dlouhodobé systematické vzdělávání členů manažerského týmu klastru (CzechInvest, 2013). Pouze 17 % klastrů dopadlo v této kategorii úspěšně, zbylé klastry by měly v této oblasti zlepšit stávající podmínky, 42 % klastrů dopadlo nedostatečně nebo vzdělávání manažerského týmu neprovádí vůbec. V porovnání s hodnocenými evropskými klastry se jako slabá stránkou více než poloviny klastrů v České republice jeví organizace klastrové spolupráce a vytváření tzv. pracovních skupin. Obecně zlepšit by se měla prezentace klastru na internetu a propagace úspěchů klastru v dalších médiích (CzechInvest, 2013).

Benchmarking není jedinou možnou metodou pro porovnání výkonnosti klastrů. Výkonnost jednotlivých podniků lze měřit a řídit různými způsoby. Názory odborníků na použití konceptů řízení a měření výkonnosti se různí. V současné době můžeme konstatovat, mezi doporučované metody pro měření výkonnosti klastru v domácí nebo zahraniční odborné literatuře ještě patří (Pavelková, 2009): *Balanced Scorecard* (BSC), *Economic Value Added* (EVA), hodnocení klastrů podle *Scottish Enterprise*. Další metodou pro hodnocení klastrů je metoda *vícerozměrného hodnocení klastrů a klastrových iniciativ*. Ta vychází z českého prostředí a na základě vícekritériální analýzy variant byla zvolena jako nejvhodnější pro podmínky ČR. Pomocí této metody a bylo hodnoceno fungování *Czech Stone Clusteru* (Marešová, Jašíková, 2012). Oblasti hodnocení jsou:

- hodnocení výkonnosti jednotlivých subjektů zapojených do činnosti klastru (zejména členských firem),
- hodnocení efektivnosti jednotlivých činností realizovaných v klastru,
- hodnocení výkonnosti klastru jako celku,

- hodnocení účinnosti řízení klastru (klastrové iniciativy),
- hodnocení klastrové politiky regionu/státu (a jeho „výkonnosti“).

1. Metodika

V textu je zpracována případová studie na informačně technologický HIT klastr (Hradecký informačně technologický klastr), který se nachází v Královéhradeckém kraji v České republice. HIT klastr je zájmovým sdružení právnických osob na území Královéhradeckého kraje, které podnikají v odvětvích informačních technologií (dále jen „IT“). Členy klastru jsou kromě firem také vysoké školy, střední školy a nestátní neziskové organizace, které se těmito technologiemi zabývají. V rámci případové studie byla nejprve provedena analýza dostupných materiálů na webových stránkách klastru, poté proběhlo dotazníkové šetření mezi členy klastru. Na dotazníkové šetření odpovídalo 17 členů klastru (z celkového počtu 18 členů), z toho jedna vysoká škola, střední škola a technologické centrum Hradec Králové. Ostatní respondenti jsou podnikatelské subjekty.

Otázky také odpovídaly struktuře pěti hodnocených oblastí tak, jak jsou popsány v metodě vícerozměrného hodnocení klastrových iniciativ. Dotazníky byly, po získání kontaktů na aktuální členy klastru elektronicky distribuovány, a to s využitím bezplatné uživatelské licence easyresearch.biz. Dotazníkové šetření bylo doplněno strukturovaným rozhovorem s předsedou obou klastru, který byl zaměřen zejména na interpretaci získaných výsledků. Dotazníkové šetření probíhalo v roce 2012.

2. Hodnocení výkonnosti HIT klastru - případová studie

2.1 Základní charakteristika HIT klastru

Členové klastru jsou právnické osoby, z toho 14 firem, univerzita, střední škola a jedna nezisková organizace. Hradecký IT klastr sdružuje právnické osoby podnikající v oblasti informačních technologií a dalších navazujících služeb, vysoké a střední školy a nestátní organizace, které se informačními technologiemi zabývají. Cílem sdružení je zejména výzkum, vývoj, inovace, spolupráce s vysokými a středními školami a výzkumnými institucemi, propagace odvětví IT a poradenství, vzdělávání a rozvoj zaměstnanosti. Hlavní činností HIT klastru je zabezpečení služeb pro své členy a rozvíjení obchodních možností v těchto oblastech: rozvoj lidských zdrojů, marketing, sdílení kapacit, vývoj a inovace.

2.2 Hodnocení výkonnosti jednotlivých subjektů zapojených do činnosti klastru (zejména členských firem)

Do hodnocení výkonnosti jednotlivých subjektů bylo zařazeno hodnocení konkurenceschopnosti ve svém oboru, členství v dalších sdruženích, zaměstnávání osob znevýhodněných na trhu práce a vzájemné hodnocení aktivity v rámci klastru. Z hlediska síly konkurence v IT oboru nejvíce členů odpovědělo, že sledává silnou konkurenci (59%), zav velmi silnou ji považuje 24 % a slabou 18 % respondentů. Vlastní konkurenční výhodu firmy spatřují v těchto oblastech:

- větší znalost lokálního trhu, regionální příslušnost,
- orientace na přidanou hodnotu pro zákazníka,
- spojování IT a marketingu, servis, produkty,
- technologická vyspělost řešení, cenová politika,
- flexibilita, operativnost,
- dlouhodobá úzká specializace,
- stabilita, spolupráce, spolehlivost,
- expertní znalosti.

Firmy v klastru jsou také aktivní při zaměstnávání osob, které jsou nějakým způsobem znevýhodněny na trhu práce. Nejvíce firem zaměstnává ženy na rodičovské dovolené (59 %), dále seniory (29 %) a

studenty spolu s cizinci (24 %). V případě zaměstnání některých výše zmíněných skupin, se ve většině případů jedná o částečný úvazek. U cizinců a studentů o stáže nebo brigády. Některé firmy (pouze 2) zaměstnávají i na plný úvazek. Firmy v HIT klastru jsou také mnohdy členy ještě dalších zájmových sdružení (59 %), což ukazuje na to, že firmy vnímají přínos kooperace a spolupráce s dalšími subjekty. Na druhou stranu firmy v klastru dokázali velmi jednoznačně označit 3 nejaktivnější členy klastru (GIST, Ortex, UHK) což ukazuje na nevyrovnanost aktivity členských firem. Tato nerovnováha byla i potvrzena při rozhovoru s předsedou klastru.

2.3 Hodnocení efektivnosti jednotlivých činností realizovaných v klastru

V této části je pozornost zaměřena na společné inovační aktivity, výzkumné aktivity a propagaci. Respondenti byli tázáni na to, jak jsou spokojeni s těmito aktivitami v rámci klastru jako celku. 59 % firem vyčleňuje své kapacity na vlastní výzkumnou činnost. Z rozhovoru se zástupcem klastru bylo zjištěno, že mezi členy klastru běží projekty aplikovaného experimentálního výzkumu. Do budoucna je snaha o společné získávání certifikací na bezpečnost. Projektu se musí účastnit minimálně 3 členové, aby mohl být projektem klastru, tuto podmínku není obtížné pro klastr splnit. V hodnocení této oblasti členy klastru se ukazují jistá slabá místa, zejména pasivita některých firem, které se případně jsou ochotny zapojit, ale s velice nízkou mírou vlastní iniciace. Situace HIT klastru je z hlediska využití propagace přes webové poměrně příznivá. Lze na nich nalézt aktuální údaje v řádu týdnů. Z hlediska hodnocení společné propagace členy klastru je situace vnímána jako středně dobrá. Existují ještě poměrně výrazné možnosti pro další posun v této oblasti, kterou by členové klastru vítali. Na druhou stranu už tak jak je situace nastavena, je vnímána mnohými členy pozitivně, protože právě společnou propagaci vnímají některé firmy jako výrazný přínos členství v klastru.

2.4 Hodnocení výkonnosti klastru jako celku

V této oblasti je zaměřena pozornost na silné a slabé stránky fungování klastru jako celku. Mezi přínosy členství v klastru patří:

- výměna zkušeností, sdílení znalostí a informací,
- získání nových kontaktů,
- dobré vztahy s regionálními IT firmami,
- výměna zkušeností s členy klastru (v oblasti vnitrofiremního života),
- rozvoj znalostí zaměstnanců pracujících na společných projektech,
- výměna zkušeností, sdílení znalostí a informací,
- získání nových kontaktů,
- dobré vztahy s regionálními IT firmami,
- spolupráce v rámci výzkumu,
- kontakty na potenciální zaměstnance,
- informace o fungování podobných firem,
- informace o nových technologiích,
- nové pracovní metody,
- sdílení IT kapacit,
- podpora marketingu firmy,
- zdroj nových obchodních aktivit,
- rozšíření znalostí trhu,
- vyšší zisky.

Mezi oblastmi, které jsou vnímány, jako slabé stránky fungování klastru patří:

- nízká úroveň komunikace a přenosu informací,
- nejsou sdíleny zdroje (odborníci),
- různé nasazení/přínos členů,
- neexistence společných zakázek,
- málo neformálních aktivit,
- různé zázemí a možnosti členů,
- složité hledání konsenzu s členy klastru,
- nedodržování termínů v rámci projektů,
- neochota uvolňovat finanční zdroje na společné aktivity.

Další významné faktory ovlivňující fungování a činnosti klastru jako celku jsou podle členů klastru:

- povinný VaV charakter projektů,
- společný dotační projekt je vysoce rizikový,
- náklady na administrativu klastru.

Mezi oblasti, které by mohly zlepšit fungování klastru a které by jednotlivé firmy vítaly, patří:

- flexibilnější pravidla dotačních programů
- větší adresnost poskytování dotací, možnost vyloučit slabého člena se slabým projektem bez vlivu na snížení dotace na kvalitní projekty
- zjednodušení a stabilita pravidel ze strany MPO
- zvýšení propojenosti jednotlivých členů klastru.
- zlepšení komunikace a obeznamenosti o fungování klastru. Více akcí (oficiálních i neoficiálních) uskutečňovaných pod hlavičkou klastru - setkání, workshopy, konference, prezentace.

2.5 Hodnocení účinnosti řízení klastru (klastrové iniciativy)

Jirčíková identifikovala jako klíčové faktory pro rozvoj klastrů v České republice kvalitní management klastrů, zajištění finančních zdrojů a fungující networking (Pavelková, Jirčíková, 2008). Důležitá je také schopnost dosahovat společné cíle a vytvoření atmosféry důvěry. Respondenti byli proto dotazováni na vzájemnou komunikaci a organizování aktivit v klastru.

Z hlediska přímé komunikace dochází k setkávání výkonné rady klastru jednou za měsíc, předsedkyně klastru je v kontaktu s členy denně a členové uvedli, že se mezi sebou setkávají s frekvencí jednou za tři měsíce. Čas, který věnovali aktivitám klastru za poslední rok, jsou znázorněny v tabulce č. 1. Necelá polovina členů uvedla, že aktivitám klastru věnovala 6-19 dní za poslední rok, výsledky v tabulce lze považovat za spíše negativní a aktivitu v rámci klastru nízkou.

Tab. 1: Čas věnovaný aktivitám klastru za poslední rok

počet dní		počet hodin denně	
do 5 dní	18%	do 2 hodin	47%
6 až 19	47%	3 až 6	24%
20 dní	29%	více než 6	29%

Zdroj: vlastní výzkum

To co mezi sebou členové sdílejí jsou zejména zaměstnanci a kontakty, nejméně pak technologie a finanční zdroje. Za nejvýznamnější pro fungování klastru je považováno sdílení znalostí o pracovní síle, trhu, dodavatelích a fungování klastru jako celku.

2.6 Hodnocení klastrové politiky regionu/státu

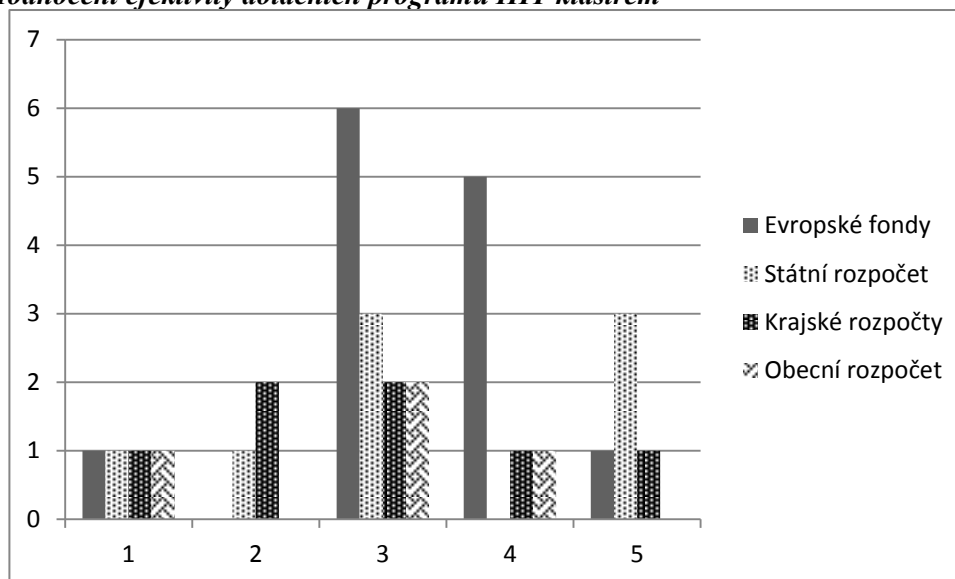
V České republice představují strukturální fondy EU nejdůležitější složku financování klastrů, jak z hlediska vlastní činnosti klastrových iniciativ, tak dalších projektů založené organizační jednotky klastru. V rámci strukturálních fondů byl pro období 2004 – 2006 nejdůležitějším finančním zdrojem pro klastry a klastrové iniciativy Operační program Průmysl a podnikání (OPPP), program Klastry. Na uvedený program navazoval pro období 2007 – 2013 Operační program Podnikání a inovace (OPPI), program SPOLUPRÁCE – KLASTRY, který je také administrován MPO (Marešová, Jašíková, 2012).

Na úrovni státu, se o klastrové iniciativy stará například Agentura pro podporu podnikání CzechInvest a Ministerstvo průmyslu a obchodu (MPO). Klastrovou politikou se zabývají následující strategické dokumenty, a to Strategie hospodářského růstu ČR, Strategie regionálního rozvoje na 2007 – 2013, Strategie rozvoje krajů, Národní inovační strategie české republiky, Národní rozvojový plán české republiky 2007 – 2013, Národní referenční strategický rámec ČR 2007 – 2013.

Královeshradecký kraj, ve kterém se firmy z HIT klastru nachází, nevytváří dotační programy určené přímo pro klastry. Klastry ovšem mohou využít program Regionální inovační fond Královeshradeckého kraje – Inovační vouchery, které slouží transferu znalostí mezi výzkumnými institucemi a podniky. Inovační vouchery jsou určeny pro malé a střední podniky se sídlem v Královeshradeckém kraji. Výše dotace je 50 000 - 150 000 Kč a možný podíl dotace je 100%

způsobitelných výdajů projektu. Například Hradecký IT klastr byl velice efektivní při získávání Inovačních voucherů 2010 (realizace rok 2011). Klastru samotnému byla schválena dotace ve výši 130 000 Kč na Optimalizaci interních procesů klastru a další čtyři vouchery, v celkové hodnotě 560 000 Kč, byly přiděleny jeho členským firmám. Z jedenácti podaných žádostí o Inovační voucher 2010 byly schváleny všechny (Marešová, Jašíková, 2012). V roce 2013 bylo 12 subjektů z klastru schopno využívat nějaký dotační titul.

Graf 1: Hodnocení efektivity dotačních programů HIT klastrem

(škála 1: neefektivní - 5: efektivní)

Zdroj: vlastní výzkum

Firmy v HIT klastru se také vyjadřovaly k tomu, jak vnímají efektivitu dotačních programů v České republice. Relativně nejlépe dopadlo hodnocení využití peněz ze strukturálních fondů EU (na bodovací stupnici získalo hodnocení 3 a 4). Tento výsledek lze říci, že může být ovlivněn tím, že většina získaných dotačních titulů je právě z ESF. Obecní a krajské rozpočty byly hodnoceny hůře (graf č. 1).

3. Shrnutí

HIT klastr byl hodnocen z hlediska pěti sledovaných oblastí v rámci metody vícerozměrné hodnocení klastrových iniciativ. Napříč všemi pěti oblastmi lze charakterizovat určitá pozitiva a negativa v klastru. Mezi přínosy členství v klastru patří především výměna zkušeností, sdílení znalostí a informací, získání nových kontaktů a navázání dobrých vztahů s regionálními IT firmami. Za slabou stránku fungování klastru lze označit poměrně nízkou přímou participaci mnohých členů na jeho fungování (za neaktivnější bylo z 19 členů označeno jen 5 členů, což však nevylučuje možnost ostatních být aktivnější). Samotní členové považují za nejslabší stránky nedostatečnou vzájemnou znalost jednotlivých členů, chybějící zadávání úkolů a z toho plynoucí nízkou míru spolupráce v případě skončení běhu dotačních titulů. Silné a slabé stránky lze shrnout následovně:

a) *Silné stránky fungování klastru:*

- Schopnost čerpat dotace z operačních programů.
- aktivní spolupráce s akademickou sférou,
- důraz na inovace a uvědomění si významu inovací. HIT klastr vyčleňuje své kapacity ve výrazně vyšší míře (59%),
- možnost společné propagace, 11 členů HIT klastru uvedlo, že jedna z forem propagace je sponzoring kraje,
- stabilní členská základna.

b) *Slabé stránky fungování klastru*

- Nízká úroveň inovačních aktivit.
- Nízká míra komunikace mezi členy klastru a participace na aktivitách klastru.

- Nerostoucí počet členských podniků.
- Neschopnost se vzájemně propagovat na svých webových stránkách.
- Přetíženost předsedy klastru.
- nevyužívání zdaleka všech možností čerpání dotací. Nevíce jsou využívány strukturální fondy EU.

Při pohledu na situaci HIT klastru a na výsledky benchmarkingové studie na klastrech v České republice [odkaz] lze konstatovat, že tyto dvě analýzy vykazují podobné výsledky. Oblasti se ve kterých se tyto dvě studie jednoznačně shodují jsou: stabilita členské základny, slabá společná prezentace, nízká aktivita pracovních skupin a střední úroveň inovací. V HIT klastru je navíc negativně hodnocena nerovnoměrná aktivita členů.

Závěr

V probíhajícím procesu globalizace a vzniku a rozvoje nadnárodních firem, je pro menší podniky jednou z hlavních možností získání konkurenční výhody spolupráce. Jednou z forem takovéto spolupráce jsou i klastry, které jsou stále častým tématem regionálních rozvojových dokumentů a strategií a dostává se jim stále většího prostoru, jelikož jsou považovány za faktor, který může významně ovlivnit rozvoj regionu. V souvislosti s konkurenceschopností jsou jednoznačně spojovány inovace, výzkum a vývoj. I v této oblasti hrají klastry podstatnou roli, jelikož svým působením vytváří podmínky k podněcování inovací a lepšímu využívání výzkumu a vývoje.

Cílem příspěvku bylo seznámení s využitím metody vícerozměrné hodnocení klastrových iniciativ v HIT klastru. Z analýzy vyplynulo, že studovaný klaster splňuje základní předpoklady ke zvyšování konkurenceschopnosti své a svých členů. V rámci členů klastru probíhá sdílení a přenos informací, což je považováno za významný přínos pro všechny členy. Další velké pozitivum je schopnost čerpat dotace a spolupráce (sice na optimální úrovni) v oblasti inovací. Negativní jev v klastru je nerovnoměrná aktivita členů, kdy firmy sami uvedli tři neaktivnější členy klastru a dále byla negativně hodnocena pasivita mnohých jiných. V případě uvědomění si potenciálu klastru všemi členy klastru a zlepšení spolupráce, může být dále zvyšována ziskovost, konkurenční výhoda a postavení na trhu klastru jako celku i jeho členů.

Literatura

- [1] BEDNÁŘOVÁ, D., (2007). *Inovace a klastry v rozvoji regionů*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. ISBN 978-80-7040-952-7.
- [2] CzechInvest, (2013). *Mezinárodní srovnání českých klastrů*. [online]. Dostupné z: <http://www.czechinvest.org/data/files/mezinarodni-srovnani-ceskych-klastru-3878-cz.pdf>.
- [3] MAREŠOVÁ, P., JAŠÍKOVÁ, P., (2012). Aplikace metody vícerozměrného hodnocení klastrů, *Acta Univ. Bohem. Merid.*, vol. 15, iss. 1, pp. 77-90. ISSN 1212-3285.
- [4] PAVELKOVÁ, D. a kol., (2009). *Klastry a jejich vliv na výkonnost firem*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-2689-2.
- [5] PAVELKOVÁ, D., JIRČÍKOVÁ, E., (2008). Klastry jako nástroj zvýšení konkurenceschopnosti firem, *E+M Ekonomie a Management*, vol. 11, iss. 3, pp. 62-72.
- [6] PORTER, M. E., (1990). *Competitive Advantage of Nations*. New York: Free Press. ISBN 0-684-84147-9
- [7] *Znalostní platforma klastrové iniciativy*, (2012). [online]. Dostupné z: <http://www.klastr-control.cz/index.php?page=odkazycr>

Projekt vznikl za podpory interního specifického projektu Ekonomicko-manažerské aspekty procesů v biomedicině na Univerzitě Hradec Králové.

**KREATÍVNE KLASTRE VO VIDIECKYCH OBLASTIACH –
PRÍPADOVÁ ŠTÚDIA ZO SLOVENSKEJ REPUBLIKY****CREATIVE CLUSTERS IN RURAL AREAS – A CASE STUDY FROM
SLOVAKIA****ING. KATARÍNA MELICHOVÁ****DOC. ING. MÁRIA FÁZIKOVÁ, CSc.**

Katedra regionalistiky a rozvoja vidieka | *Department of Regional and Rural Development*
Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja | *Fac. of European Studies and Regional Development*
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre | *Slovak University of Agriculture in Nitra*
✉ *Trieda Andreja Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovak Republic*
E-mail: xmelichova@is.uniag.sk, maria.fazikova@uniag.sk

Anotácia

Teoretický koncept kreatívnych odvetví ako aj výskum v oblasti tejto problematiky bol od začiatku zameraný primárne na urbanizované prostredie. Tendencia kreatívnych firiem koncentrovať sa v mestách bola podložená aj dlhým radom výskumných prác. Avšak v posledných rokoch sa objavujú kontroverzné myšlienky, že aj vidiecke oblasti disponujú špecifickými lokalizačnými faktormi, ktoré vytvárajú podmienky pre rozvoj kreatívnych klastrov. Článok skúma, či takéto kreatívne klastre existujú aj na Slovensku a analyzuje ich dynamiku. Pri identifikácii potenciálnych kreatívnych klastrov vo vidieckych oblastiach bola použitá štandardná metóda analýzy priestorovej koncentrácie ekonomických činností (lokalizačný kvocient). Na príklade takto identifikovaného kreatívneho klastra, v rámci prípadovej štúdie zameranej na hĺbkovú analýzu jeho vnútornej dynamiky, boli použité metódy sieťovej analýzy. Výsledky výskumu preukázali, že existujú vidiecke oblasti, v ktorých sa koncentrujú špecifické kreatívne odvetvia. Ekonomickú základňu kreatívneho klastra analyzovaného v prípadovej štúdiu tvoria odvetvie hudby, vizuálneho a scénického umenia a odvetvie remesiel, zatiaľ čo odvetvia vydavateľstva, videa, filmu a fotografie a marketingovej komunikácie predstavujú podporné odvetvia vo vzťahu k jadrovým kreatívnym odvetviam v kreatívnom klasi. Spoločne s ďalšími relevantnými inštitúciami, ktorými sa ukázali byť predovšetkým miestne samosprávy, neziskové organizácie a združenia a vzdelávacie inštitúcie, tvoria tesne prepojenú sieť. Väzby medzi nimi, ako nosiče intra a inter-sektorových „spill-over“ procesov facilitujú budovanie sociálneho kapitálu a spoločenského konsenzu relevantných rozvojových aktérov v regióne.

Kľúčové slová

kreatívne odvetvia, klastre, lokalizačná analýza, sieťová analýza

Annotation

Theoretical concept of creative industries as well as research in this field has been focused primarily on the urban environment. The tendency of creative firms to concentrate in cities has been verified in numerous studies. However in recent years, controversial ideas have been emerging that rural areas also possess specific localisation factors, which create conditions for the development of creative clusters. Article examines whether there are such creative clusters in Slovakia and analyses their dynamic. A standard method of identifying spatial clusters of economic activities (location quotient) was used to identify potential creative clusters in rural areas, where methods of social network analysis were applied in a case study to analyse inner dynamic of the identified cluster. As we found, there are rural areas in which specific creative industries concentrate. The economic base of creative cluster being analysed in the aforementioned case study is comprised of music, visual and performing art industry and crafts industry, while publishing, video, film and photography and advertising

constitute supporting industries in relation to the core creative industries in the creative cluster. Together they form a highly cohesive cluster along with other relevant institutions, which proved to be mainly local governments, non-profit organizations and associations and institutions of education. These ties, as the conduit of intra and inter-sector spill-over processes facilitate building of social capital and public consensus of relevant development actors in the region.

Key words

creative industries, clusters, localisation analysis, network analysis

JEL classification: L82, D85, R12

Úvod

Teoretický koncept kreatívnych odvetví ako aj výskum v oblasti tejto problematiky bol od začiatku zameraný primárne na urbanizované prostredie. Väčšina autorov (Florida, 2003; Andersson, 1985; Scott, 1997) sa zhodla na tom, že rovnako kreatívne odvetvia a jednotlivci patriaci do kreatívnej triedy majú tendenciu koncentrovať sa v mestách v kontraste s vidieckym prostredím, čo bolo potvrdené aj kvantitatívnym výskumom (Lorenzen, V. Andersen, 2007), tvrdiac že práve mestské prostredie disponuje jedinečným súborom lokalizačných faktorov, ktoré priťahujú kreatívnych jednotlivcov a kreatívne odvetvia. Týmito lokalizačnými faktormi sú aglomeračné efekty, prítomnosť kultúrneho a historického dedičstva a špecializovaná pracovná sila (Lazzarettová, 2009). V uvedených teoretických a výskumných prácach zdôrazňujeme diskriminačný postoj ku vidieckym regiónom, v poslednom období sa však objavujú aj štúdie tvrdiace, že aj v oblastiach vidieckeho charakteru špecifické lokalizačné faktory vytvárajú podmienky pre vývoj kreatívnych klastrov. Munoz (2010) za najdôležitejšie označuje systém vzdelávania, sociálne siete a hustotu interakcií, komunitnú angažovanosť a prepojenosť, čo rozoznávame ako sociálny kapitál, ktorý Florida (2007) nielen, že nepovažuje za faktor, ktorý podmieňuje koncentráciu kreatívnej triedy v priestore, ale dokonca túto koncentráciu brzdí. Markussenová (2006) tvrdí, že pre umelecky zameraných členov kreatívnej triedy je práve konektivita v zmysle sietí členov pôsobiacich a tvoriacich v rovnakých alebo príbuzných oblastiach a dostupnosť priestorov pre stretávanie prioritnejšia v porovnaní s veľkosťou odbytového trhu pre ich výrobky (spätná väzba od kolegov a transfer ideí a poznatkov, ktoré frekventované interakcie a tesnejšie sociálne väzby v menších mestách a vidieckych oblastiach umožňujú).

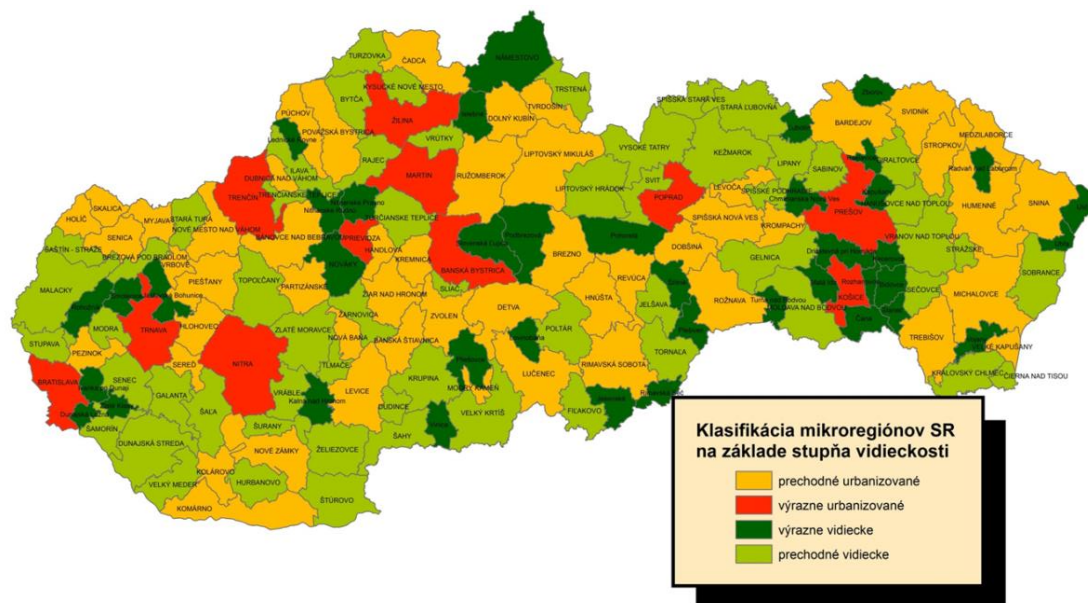
Klasickú Porterovu (2000) definíciu klastra Evans (in Chovanec, Reháč, 2012), z pohľadu kreatívnych odvetví považuje za veľmi úzku a tvrdí, že kreatívny klaster zahŕňa aj „*neziskové organizácie, kultúrne inštitúcie, dejiská umeleckých podujatí a individuálnych umelcov...*“ a že sú kreatívne klastre „*...miestami pre život, rovnako ako prácu a miestami kde sú kultúrne produkty spotrebované a produkované*“. V súlade s postojom Simona Evansa, Klamer (2011) rozšíril chápanie priestoru, v ktorom pôsobia kreatívne subjekty pri vytváraní kreatívneho obsahu, z pohľadu subjektov súkromného sektora – podniky a podporných (verejných) inštitúcií, o sociálny priestor, ktorý vyjadruje kultúrne hodnoty, kultúrne dedičstvo, identitu a ďalšie. Uvedené definície kreatívnych klastrov ovplyvnili aj konceptualizáciu metodiky príspevku predovšetkým v zmysle definovania jednotlivých typov vzťahov ako aj subjektov, ktoré boli zahrnuté do výskumu.

Cieľ a metódy

Cieľom príspevku je identifikovať potenciálne kreatívne klastre vo vidieckych regiónoch a opísať ich vnútornú dynamiku a väzby na vonkajšie prostredie. V príspevku používame klasifikáciu navrhnutú v rámci výskumného projektu APVV 0101-10 Kreatívna ekonomika – národohospodárske a regionálne podmienky a stimuly, ktorú sme rozšírili o odvetvie remesiel a umeleckého vzdelávania. Pri identifikácii potenciálnych kreatívnych klastrov sme vychádzali z hodnôt lokalizačného kvocientu kreatívnych odvetví, pri výpočte ktorého sme použili proxy premennú – početnosť subjektov patriacich do relevantných odvetví. Vzhľadom na použitý indikátor koncentrácie a skutočnosti, že priestor chápeme ako diskretnú veličinu v záujme vyriešenia problému MAUP (*Modifiable area unit*

problem - Arlinghouse et al. (1996)), ktorý vyplýva z agregovania štatistických dát na jednotlivých úrovniach sídelných jednotiek, pri regionalizácii územia vychádzame z metodiky podľa Slavíka (2005), ktorá územie SR rozdeľuje do 160 mikroregiónov (nodálne regióny sa vyznačujú koherentnejšou štruktúrou, keďže boli zostavené na základe vzájomných prepojení a vzťahov medzi sídelnými jednotkami). Mikroregióny sme následne klasifikovali do štyroch skupín podľa stupňa urbanizácie (Obr. 1), na základe troch parametrov: hustoty osídlenia, percenta mestského obyvateľstva a veľkosti centrálného sídla (Fáziková, Stehlíková, 2006) aplikáciou nehierarchickej metódy zhlukovej analýzy (k-means algoritmu).

Obr. 1: Klasifikácia mikroregiónov SR podľa stupňa vidieckosti (2012)

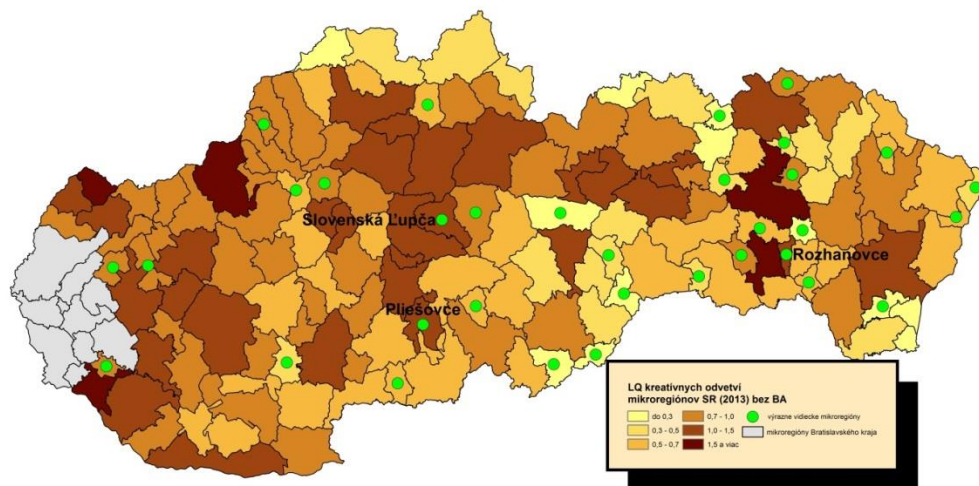
Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov ŠÚ SR (2013)

Predmetom prípadovej štúdie bol mikroregión výrazne vidieckeho charakteru, ktorý sa vyznačoval najvyššou hodnotou LQ kreatívnych odvetví. Výskumná vzorka predstavovala 42 subjektov zo zadaných skupín (tvorcovia kreatívneho obsahu – 29, profesijné združenia a organizácie – 1, vzdelávacie inštitúcie – 2, inštitúcie verejnej správy – 10). Pri identifikácii potenciálnych respondentov sme vychádzali z databázy Registra organizácií Slovenskej republiky, v rámci ktorej sme identifikovali kľúčové subjekty v danej oblasti, ktoré sme následne oslovili. Interview s takto vybranými respondentmi prebiehalo individuálne s každým respondentom a osobne. Počas realizácie interview boli zistené podstatné diskrepancie údajov z RO SR a reálnou situáciou. Následne sme preto implementovali tzv. „snowball sampling“, t.j. respondovaní kľúčoví aktéri v mikroregióne sprostredkovali stretnutia s ďalšími relevantnými subjektmi, až kým nebol dosiahnutý kritický počet respondentov. Definovaných bolo 7 typov vzťahov medzi respondentmi uvedených v analytickej časti príspevku. Pri kvantifikácii väzieb v rámci kreatívneho klastra sme implementovali analytický aparát teórie grafov. Množina subjektov, ktoré boli zahrnuté do výskumu a ich vzájomných relácií tvorí multidigraf, pričom respondované subjekty sú vrcholmi tohto grafu a identifikované väzby medzi subjektmi sú hranami grafu (Abas, - Híc, 2005). Na teórii grafov bola založená aj sieťová analýza, ktorá predstavuje analýzu matice vzťahov (v teórii grafov adjacenná matica), ktorá bola kvantitatívne vyhodnotená za pomoci softvéru UCINET 6 a vizualizovaná pomocou softvéru NetDraw. Okrem uvedených boli použité aj nástroje softvéru ArcView.

Výsledky

Vzhľadom na to, že potenciálne kreatívne klastre vo výrazne vidieckych mikroregiónoch sú lokalizované najmä v mikroregiónoch tohto typu situovaných v bezprostrednej blízkosti Bratislavskej aglomerácie (Babjaková, Chrenková, 2013), v záujme abstrahovať od vplyvov generovaných mestom Bratislava (kde predpokladáme prevažné pôsobenie aglomeračných a difúzných efektov), boli mikroregióny územne prislúchajúce Bratislavskému kraju zo základného súboru vyradené.

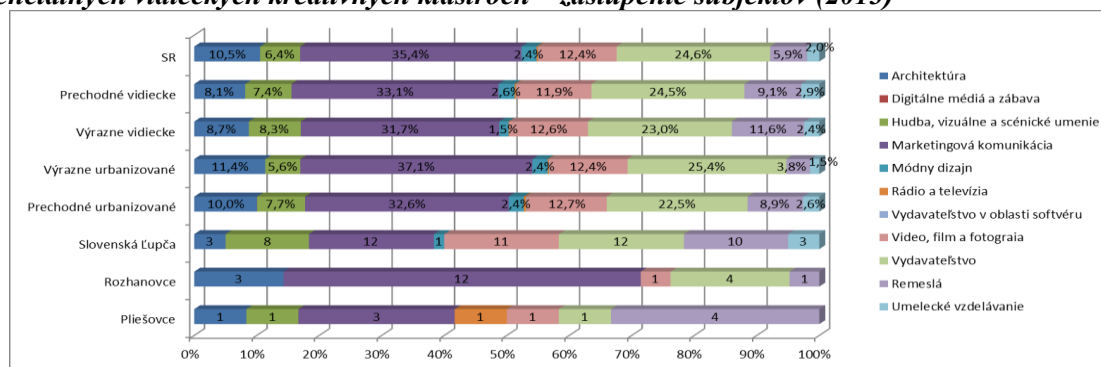
Obr. 2: Lokalizačný kvocient kreatívnych subjektov v mikroregiónoch SR po vyradení mikroregiónov prislúchajúcich Bratislavskému kraju (2013)

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov RO SR (2013)

Aj po abstrahovaní od vplyvu hlavného mesta krajiny, relatívne vyššie hodnoty LQ kreatívnych odvetví vykazujú tie výrazne vidiecke mikroregióny, ktoré sú situované v blízkosti urbanizovaných mikroregiónov. (Minimálne) nadproporčné zastúpenie kreatívnych subjektov zo súboru výrazne vidieckych mikroregiónov bolo identifikované v troch mikroregiónoch: Slovenská Ľupča (LQ=1,13), Pliešovce (LQ=1,07) a Rozhanovce (LQ=1,01), zvýraznených na obrázku č.2.

Obr. 3: Odvetvová štruktúra kreatívnej ekonomiky v jednotlivých typoch mikroregiónov SR a troch potenciálnych vidieckych kreatívnych klastroch – zastúpenie subjektov (2013)

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov RO SR (2013)

Skupina mikroregiónov s najvyšším stupňom vidieckosti v porovnaní s ostatnými sa vyznačuje relatívne vyšším zastúpením odvetví remeselných a hudby, vizuálneho a scénického umenia. Z troch identifikovaných potenciálnych vidieckych kreatívnych klastrov má najdiverzifikovanejšiu odvetvovú štruktúru mikroregión Slovenská Ľupča, ktorý sa v porovnaní s priemerom výrazne vidieckych regiónov vyznačuje relatívne vyšším zastúpením odvetví vydavateľstva, hudby, vizuálneho

a scénického umenia, remesiel a umeleckého vzdelávania. Centrum mikroregiónu Slovenská Ľupča bolo servisným remeselným mestom nielen pre okolité sídla, ale v tomto kontexte malo aj nadnárodný význam. Vzhľadom na odvetvovú štruktúru a počet subjektov konštatujeme, že najvhodnejším priestorom pre skúmanie kreatívnych klastrov vo vidieckych oblastiach je práve tento mikroregión, keďže v ostatných identifikovaných mikroregiónoch neexistuje kritický počet týchto subjektov pre vznik klastra.

Integrácia kreatívnych odvetví v mikroregionálnej štruktúre

Kvantifikáciou väzieb prítomných medzi jednotlivými skupinami respondovaných kreatívnych subjektov a ďalších relevantných aktérov pôsobiacich v mikroregióne sme potvrdili viacero teoretických predpokladov. Posudzovali sme indikátory, ktoré ilustrujú hustotu väzieb medzi respondovanými subjektmi (vyjadruje podiel existujúcich hrán grafu na všetkých možných hranách za daného počtu vrcholov), stupeň členov (vyjadruje počet hrán, s ktorými daný vrchol inciduje) a tendenciu vytvárať v rámci siete lokálne sub-štruktúry (vyjadrenú koeficientom klastrovania).

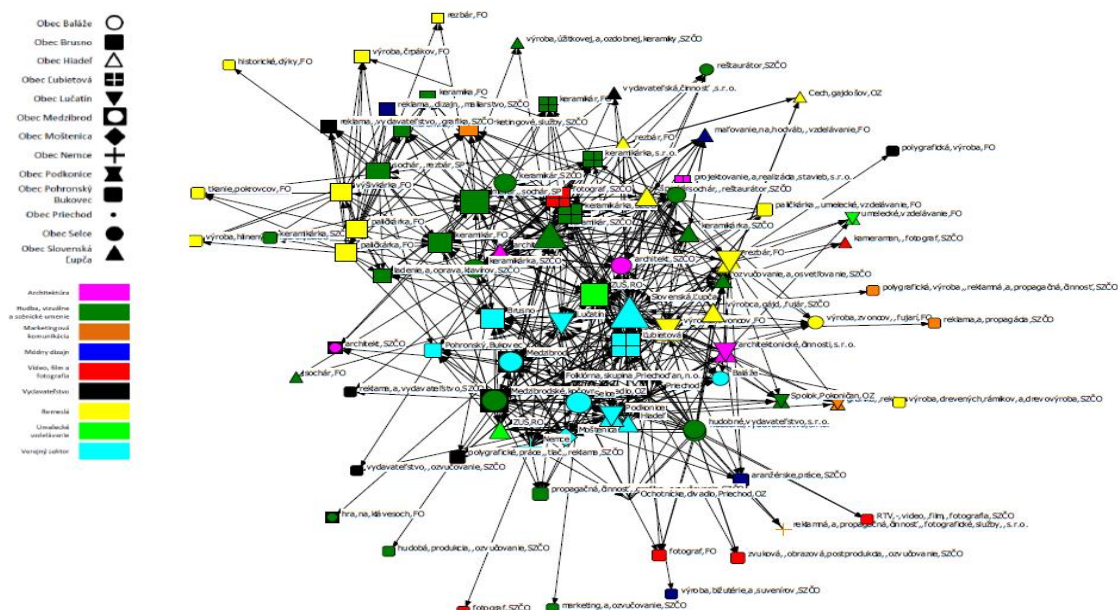
Tab. 1: Kvantitatívne charakteristiky sociálneho kapitálu a formálnych väzieb v kreatívnych odvetviach v mikroregióne Slovenská Ľupča

Typ vzťahu	Hustota relácií	Počet hrán	Priemerný stupeň vrcholov	Koeficient klastrovania grafu
Neformálne vzťahy	0,071	542	6,159	0,375
Spolupráca na spoločných projektoch	0,029	222	2,523	0,262
Poskytovanie finančnej pomoci a sponzorstva	0,001	9	0,102	0,000
Tok informácií a poradenstva	0,020	151	1,716	0,290
Členstvo v rovnakých organizáciách	0,008	64	0,727	0,555
Zamestnanecké vzťahy	0,001	6	0,068	0,000
Dodávateľské vzťahy	0,004	30	0,341	0,000
Odberateľské vzťahy	0,010	74	0,841	0,027

Zdroj: vlastné spracovanie na základe výsledkov primárneho výskumu

Medzi subjektmi kreatívnych odvetví a ďalšími aktérmi lokalizovanými v mikroregióne Slovenská Ľupča ako najvýznamnejšie boli identifikované neformálne vzťahy, spolupráca na projektoch a výmena informácií a know-how, pričom respondenti uvádzajú najčastejšie práve neformálne vzťahy. Tendenciu vytvárať zhluky majú prirodzene v rámci zoskupovania do organizácií a združení (Obr. 8). Združujú sa predovšetkým verejné subjekty – obce (miestne akčné skupiny).

Obr. 4: Interakcie subjektov kreatívnych odvetví a relevantných subjektov v mikroregióne Slovenská Lúpa

Zdroj: vlastné spracovanie na základe výsledkov primárneho výskumu

Z hľadiska hustoty a frekvencie interakcií (Obr. 4) najvýznamnejšie postavenie majú reprezentanti verejného sektora, subjekty umeleckých odvetví, niektoré subjekty remesiel a nezanedbateľné postavenie majú aj základné umelecké školy (veľkosť zobrazenia člena v sieti je odvodená od počtu väzieb na ostatných členov). Z hľadiska vytvárania zhlukov identifikujeme tendenciu užšej spolupráce v rámci odvetví (diferencované farbou člena) a to práve odvetví, ktoré sú v mikroregióne najzastúpenejšie, ale aj z priestorového hľadiska (diferencované tvarom člena), čo znamená, že užšie spolupracujú subjekty lokalizované v rovnakých obciach. Subjekty, ktoré sa nachádzajú na periférii siete spravidla patria do odvetví videa, filmu a fotografie, marketingovej komunikácie a vydavateľstva. Tieto odvetvia, preto môžeme z hľadiska fungovania kreatívneho klastra v mikroregióne považovať za podporné odvetvia vzhľadom ku kľúčovým.

Podobná dynamika vzťahov platí aj v rámci *spolupráce na spoločných projektoch* (Obr. 7), ktorú uskutočňujú prevažne jednotlivé obce, pričom však pri analýze zhlukovania bolo zistené, že spoločné projekty sú realizované aj umelcami a remeselníkmi, za účasti subjektov podporných odvetví. V rámci *toku informácií a poradenstva* (Obr. 9) sme tiež identifikovali niekoľko zhlukov. Transfer poznatkov a know-how je najvýraznejší vo verejnom sektore a z hľadiska kreatívnych odvetví medzi remeselníkmi, zatiaľ čo umelci si informácie vymieňajú navzájom aj s architektmi a remeselníkmi. Hustota *finančných tokov* medzi respondentmi je relatívne nízka a v tomto kontexte dominuje podpora občianskych združení a vzdelávacích inštitúcií zo strany miestnej samosprávy. Analýza *zamestnaneckých vzťahov* nasvedčuje významné postavenie inštitúcií umeleckého vzdelávania v územných klastroch kreatívnych odvetví. Pôsobenie kreatívnych subjektov v umeleckých školách je pre nich výhodou z najmä z hľadiska zabezpečenia doplnkového príjmu, čo má v nadväznosti na charakter nestálosti príjmu z predaja umeleckej tvorby veľký význam. Okrem toho im vzdelávacie inštitúcie poskytujú vhodnú platformu pre nadväzovanie spolupráce. V tomto prípade ide o symbiotický vzťah, nakoľko aj kreatívni pracovníci pôsobiaci vo vzdelávacích inštitúciách majú dopad na fungovanie týchto organizácií a to prostredníctvom poskytnutia praktických skúseností pre žiakov a ich integrácie do profesionálnej sféry.

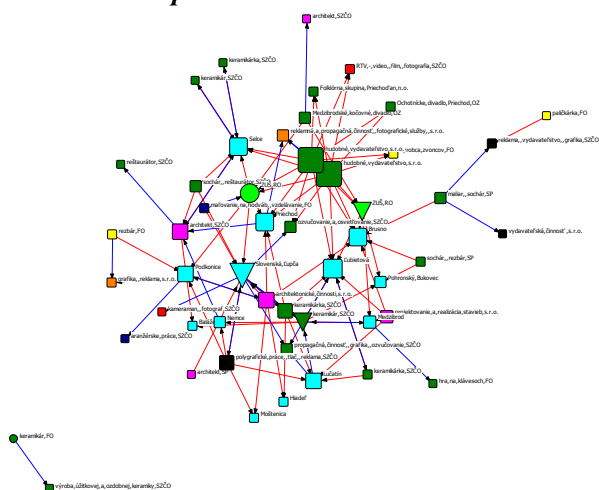
Z hľadiska *dodávateľsko-odberateľských vzťahov* (Obr. 5) sme kvantitatívne preukázali, že významným odberateľom produktov odvetvia hudby, vizuálneho a scénického umenia je aj miestna samospráva, ktorá je tiež významným odberateľom výstupov architektonických činností. Špecifickou

formou podpory zo strany obcí je nákup výrobkov a iných výstupov kreatívnych subjektov, ktoré obce používajú ako propagačný materiál (napr. pri návštevách mimo regiónu, v zahraničí). Architekti lokalizovaní v mikroregióne veľmi frekventovane spolupracujú s verejným sektorom, či už pri tvorbe územných plánov a súvisiacich strategických dokumentov, tak aj pri vypracovaní štúdií investičných projektov realizovaných obcami. V tomto aspekte produkty odvetví ako sú marketingová komunikácia, video, film a fotografia a vydavateľstvo sú vstupmi bázičkých kreatívnych odvetví a to primárne na odbytovej strane – reklama, podpora predaja a pod.

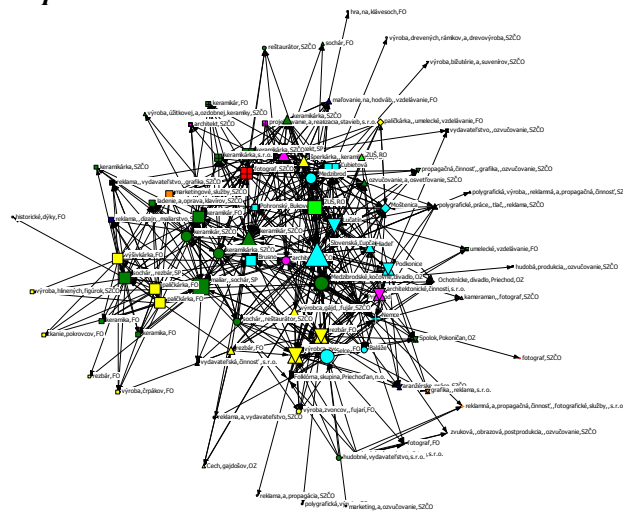
V kreatívnom klastrí absentujú odbytové kanály (galérie, kluby a pod.). Vzhľadom na skutočnosť, že odbytový trh kľúčových kreatívnych odvetví siaha za hranice mikroregiónu je opodstatnenosť existencie uvedených druhov odbytových kanálov v mikroregióne diskutabilná.

V rámci siete väzieb kreatívnych subjektov a ďalších relevantných rozvojových aktérov v mikroregióne evidujeme silný sociálny kapitál medzi jednotlivými segmentmi ako aj jednotlivými subjektmi (najvyššia hustota väzieb práve v rámci neformálnych vzťahov) a inštitucionálne zázemie, ktoré patria aj medzi dôvody relatívne vysokého štádia vývoja analyzovaného kreatívneho klastra, čo je najlepšie ilustrované slovami jednej starostky, ktorá tvrdí, že lokalizácia a úspešnosť týchto odvetví „...závisí ja od schopných aktérov, ktorí sa v regióne zídu, ktorí dokážu pritiahnúť aj financie zvonka, spolupracovať s podnikateľskými subjektmi“, s čím sa zhoduje aj časť respondentov, slovami jedného z nich: „významná je existencia komunity a organizačne agilných ľudí a možnosti spolupráce s obcou“.

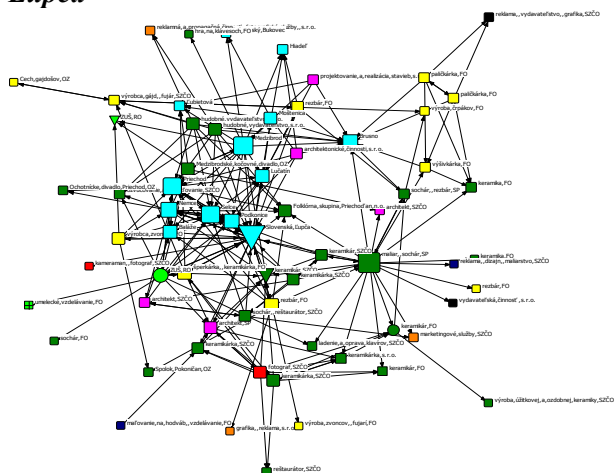
Obr. 5: Dodávateľsko-odberateľské vzťahy v rámci kreatívneho klastra v mikroregióne Slovenská Lupča

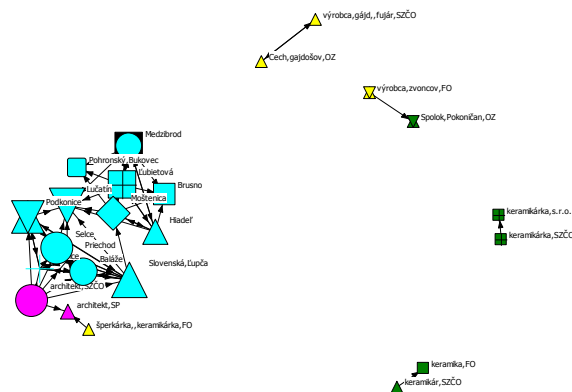
Obr. 6 Neformálne vzťahy v rámci kreatívneho klastra v mikroregióne Slovenská Lupča

Obr. 7: Spolupráca na projektoch v rámci kreatívneho klastra v mikroregióne Slovenská Lúpa

Obr. 8: Členstvo v spoločných organizáciách v rámci kreatívneho klastra v mikroregióne Slovenská Lúpa

Obr. 9: Tok informácií a poradenstva v rámci kreatívneho klastra v mikroregióne Slovenská Lúpa

Zdroj: vlastné spracovanie na základe výsledkov primárneho výskumu

Záver

Kvantitatívne boli dokázané teoretické predpoklady o lokalizačných tendenciách kreatívnych odvetví, ktoré sa koncentrujú primárne v urbanizovanom prostredí, čím zúročujú aglomeračné výhody, ktoré toto prostredie poskytuje. V podmienkach Slovenska je jasne definovaný kreatívny klaster v Bratislavskej aglomerácii a jej okolí (hlavné mesto krajiny má výrazné difúzne pôsobenie na svoje okolie). V kontexte vidieckych a periférnych regiónov Slovenska a kreatívnej ekonomiky sú výsledky počiatkových analýz pesimistické. V týchto regiónoch však z hľadiska kreatívnych odvetví významné postavenie majú hudba, vizuálne a scénické umenie a remeslá, ktorých lokalizácia a koncentrácia je podmienená predovšetkým špecifickými lokalizačnými faktormi – existenciou kultúrneho dedičstva, hmotnej a nehmotnej kultúry a *génia loci* daného prostredia; evidujeme tzv. „*path dependency*“ t.j. závislosť súčasnej štruktúry ekonomickej základne na vývojovej trajektórii analyzovaného mikroregiónu. Na základe výsledkov prípadovej štúdie predpokladáme, že kreatívne klaster vo vidieckom prostredí sú založené na vzťahoch skôr neformálneho charakteru, v rámci ktorých sa uskutočňuje aj intenzívny transfer poznatkov a „*know-how*“, nielen medzi kreatívnymi subjektmi navzájom, ale aj medzi nimi a ostatnými významnými rozvojovými aktérmi v priestore, z ktorých významné postavenie má miestna samospráva a vzdelávacie inštitúcie. Tieto poskytujú pre kreatívnych jednotlivcov nielen zdroj doplnkového príjmu, ale aj vhodnú platformu pre spoluprácu

kreativních subjektov v regione. Verejné subjekty sú v rámci kreatívnych klastrov vo vidieckom prostredí výrazne integrované a významne ovplyvňujú úroveň organizovanosti a spolupráce medzi kreatívnymi subjektmi a kreatívnymi odvetvami. Koncentrácia kreatívnych subjektov vo vidieckom prostredí vyúsťuje v budovanie sociálneho kapitálu a spoločenského konsenzu miestnych a regionálnych aktérov rozvoja (tzv. kreatívneho milieu), čo je fundamentálnym predpokladom efektívneho využívania existujúcich endogénnych a exogénnych rozvojových zdrojov. Efekty priesakov sa teda prejavujú nielen v rámci kreatívnych odvetví ako takých, ale aj v rámci širšej ekonomiky, dokonca celej komunity, generujúc významné pozitívne externality a verejný úžitok.

Literatúra

- [1] ABAS, M., HÍC, P., (2005). *Diskrétna matematika*. Vysokoškolské skriptá, STU Bratislava. DOI 10.1007/BF01887900.
- [2] ANDERSSON, A. E., (1985). *Creativity and regional development. Papers of the regional science association.*, iss. 56, pp. 5-20.
- [3] APVV 0101-10. *Kreatívna ekonomika – národohospodárske a regionálne podmienky a stimuly* (KRENAR)
- [4] ARLINGHAUS, L., SANDRA et al., (1996). *Practical handbook of spatial statistics*. New York: CRC Press. ISBN: 0-8493-0132-7. p. 307.
- [5] BABJAKOVÁ, B., CHRENEKOVÁ, M., (2013). Creative industries in Nitra region. In *Regional economics in new perspectives. Winter seminar of regional science*. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm. ISBN 978-80-225-3607-3.
- [6] FÁZIKOVÁ, M., STEHLÍKOVÁ, B., (2006). Nové prístupy ku klasifikácii vidieckych regiónov = New approaches to the classification of rural regions. *Ekonomika poľnohospodárstva*, vol. 6, iss. 2, pp. 23-29. ISSN 1335-6186.
- [7] FLORIDA, R., (2003). Cities and the Creative Class, In *City & Community*, vol. 2, iss. 1, pp. 3–19. DOI 10.1111/1540-6040.00034.
- [8] FLORIDA, R., MELLANDER, Ch., STOLARICK, K., (2007). *Inside the Black Box of Regional Development: Human Capital, the Creative Class and Tolerance*. CESIS Electronic Working Paper, č. 88. [online]. [cit. 2014-3-11] Dostupné na: <<http://www.infra.kth.se/cesis/documents/WP88.pdf>>.
- [9] KLAMER, A., (2011). Cultural entrepreneurship. In *The Review of Austrian Economics*, vol. 24, iss. 2, pp. 141-156. DOI 10.1007/s11138-011-0144-6.
- [10] LAZZERETTI, L., BOIX, R., CAPONE, F., (2009). *Why do Creative Industries Cluster? An analysis of the determinants of clustering of creative industries*. IERMB Working Paper in Economics, no. 09.02.
- [11] LORENZEN, M., ANDERSEN, V. K., (2007). *The Geography of the European Creative Class: A Rank-Size Analysis*, DRUID Working Paper, no. 07-17. ISBN 978- 87-7873-246-0.
- [12] MARKUSSEN, A., (2006). Urban development and the politics of a creative class: evidence from the study of artists. In *Environment and Planning A.*, vol. 38, iss. 10, pp. 1921-1940.
- [13] MUNOZ, P., O'TOOLE, M., (2011). *'Beyond Talent, Diversity and Technology: Transforming Small Cities into Creative Places'*. Newcastle University Business School, working paper. [online]. [cit. 2014-3-11] Dostupné z: <<http://sustainableinnova.wordpress.com/2010/04/28/beyond-talent-diversity-and-technology/>>.
- [14] PORTER, M. E., (2000). Location, competition, and economic development: Local clusters in a global economy. In *Economic development quarterly*: Sage Publications, vol. 14, iss. 1, pp. 15-34.
- [15] REHÁK, Š., CHOVANEC, M., (2012). *Exploring creative clusters using micro-geographic data*. ERSA conference papers: European Regional Science Association [online]. [cit. 2014-2-18] Dostupné z: <<http://ideas.repec.org/p/wiw/wiwr/ersa12p562.html>>.
- [16] SCOTT, A. J., (1997). The Cultural Economy of Cities. In *International Journal of Urban and Regional Research*, vol. 21, iss. 2, pp. 323-339.
- [17] SLAVÍK, V., KOŽUCH, M., BAČÍK, V., RAGAČOVÁ, M., (2005). *Analýza mikroregiónov Slovenskej republiky*. Projekt riešený pre splnomocnenca vlády SR pre decentralizáciu verejnej správy, [online]. [cit. 2014-2-11]. Dostupné z: <http://www.komunal.eu/subory/Mikroregiony_Slovenska.pdf>.

Príspevok bol vypracovaný v rámci grantu APVV 0101-10 Kreatívna ekonomika – národohospodárske a regionálne podmienky a stimuly

**KONKURENCIESCHOPNOST' REGIÓNOV A PRIAME
ZAHRANIČNÉ INVESTÍCIE****REGIONAL COMPETITIVENESS AND FOREIGN DIRECT
INVESTMENT****ING. BARBORA GONTKOVIČOVÁ, PHD.****ING. RASTISLAV RUČINSKÝ, PHD.**

Katedra obchodného podnikania | *Department of Business Entrepreneurship*
Podnikovohospodárska fakulta so sídlom v Košiciach | *Faculty of Business Economics with seat in Košice*
Ekonomická univerzita v Bratislave | *University of Economics in Bratislava*
✉ *Tajovského 13, 041 30 Košice, Slovak Republic*
E-mail: *barbora.gontkovicova@euke.sk, rastislav.rucinsky@euke.sk*

Anotace

Príspevok sa venuje stále aktuálnej téme vzťahu konkurencieschopnosti regiónov a priamych zahraničných investícií. Nakoľko priame zahraničné investície dlhodobo patria k významným nástrojom ekonomického rozvoja v regiónoch, na úrovni NUTS 3 analyzujeme ich vzťah k základným ukazovateľom konkurencieschopnosti. Cieľom príspevku je posúdiť pôsobenie priamych zahraničných investícií na konkurencieschopnosť regiónov. Pre dosiahnutie cieľa sme použili vedecko-poznávacie metódy, konkrétne analýzu problematiky, syntézu informácií, priestorovú a časovú komparáciu. Identifikovali sme pozitívny vzťah medzi PZI a regionálnym HDP. Čo sa týka nezamestnanosti a priemernej mzdy je dôležité chápať ich vzťah k PZI v širších súvislostiach a nie je možné jednoznačne konštatovať, že vyššia úroveň PZI znamená vyššie mzdy a nižšiu nezamestnanosť.

Kľúčové slová

priame zahraničné investície, konkurencieschopnosť, región, trh práce

Annotation

The paper deals with an influence of foreign direct investments (FDI) on regional competitiveness. Foreign direct investments present the important tools for economic development in the regions in the long term. On the example of Slovakia, at NUTS 3 we analyze their relationship to fundamental indicators of competitiveness. The aim of this paper is to assess the effect of FDI on the competitiveness of regions. To achieve the objective we use the scientific methods, specifically analysis of issues, synthesis of information, spatial and temporal comparisons. We have identified a positive relationship between FDI and regional GDP. Regarding unemployment and average wage, it is important to understand their relationship to FDI in context and is not possible clearly state that a higher level of FDI means higher wages and lower unemployment.

Key words

foreign direct investment, competitiveness, region, labour market

JEL classification: J31, O12

Úvod

V posledných rokoch sa venuje intenzívna pozornosť regionálnemu rozvoju a regionálnym rozdielom najmä v súvislosti s vnímaním EÚ ako združenia regiónov. Do popredia sa začali dostávať otázky možnosti regionálneho rozvoja, rastu regiónov a ekonomík, porovnávania samotných ekonomík

navzájom. Rozhodovanie o konkurencieschopnosti sa už netýka len podnikov, ale aj území, regiónov resp. národov. V príspevku sa snažíme poukázať na dôležitosť aplikovania konkurencieschopnosti regiónov s dôrazom na vplyv priamych zahraničných investícií (PZI) na konkurencieschopnosť regiónov. Vstup veľkých zahraničných firiem má značný význam pre regionálny rozvoj. Nakoľko tieto investície často vyvolávajú ďalšie investície v hostiteľskej krajine, a takisto multiplikačné efekty, ktoré vyvolávajú PZI, majú výrazný vplyv na rozvoj regiónov ich alokácie. V príspevku sú použité vedecko-poznávacie metódy, t.j. analýza problematiky, syntéza získaných informácií, časová a priestorová komparácia.

Faktory konkurencieschopnosti regiónov

V súčasnosti sa dá tvrdiť, že nielen podniky vstupujú do konkurenčného boja a snažia sa získať čo najlepšiu pozíciu na trhu a maximalizovať zisky, ale konkurencia sa týka aj území, regiónov a národov. Aj napriek tomu, že tieto subjekty môžu vykazovať konkurencieschopnosť, ako vlastnosť súvisiacu s porovnávaním ich výsledkov a predpokladov rozvoja, nie je možné úplne stotožniť konkurenciu medzi podnikmi a medzi regiónmi resp. medzi národmi (Ručinská, 2008). V ekonomickej teórii existujú rôzne názory na možnosti vyjadrenia konkurencieschopnosti regiónov a území a mnoho prístupov o samotnej podstate a existencii konkurencieschopnosti území, regiónov a národov. Pri vymedzení faktorov, ktoré determinujú konkurencieschopnosť regiónu, vychádzame z viacerých prístupov. Podľa Portera (2003) sú zdrojom konkurencieschopnosti národov tri typy konkurenčných výhod, ktoré členia ekonomiky na:

- ekonomiky orientované na náklady alebo na výrobné faktory,
- ekonomiky orientované na investície,
- ekonomiky orientované na inovácie.

Porterove konkurenčné výhody viažuce sa na národné ekonomiky je možné preniesť aj na územie alebo región a považovať ich za možnosti rozvoja regiónu.

Regionálnu konkurencieschopnosť možno chápať ako výsledok spoločného úsilia o čo najproduktívnejšie využívanie vnútorných zdrojov rozvoja v interakcii s využívaním vonkajších zdrojov a rozvojových príležitostí, cieleného na trvalo udržateľné zvyšovanie produkčného potenciálu regiónov (Viturka, 2007). Fínski vedci Huovari a kol. (2001) definovali regionálnu konkurencieschopnosť ako schopnosť regiónu podporiť a pritiahnúť ekonomické aktivity do regiónu, aby sa zvýšila životná úroveň obyvateľov. Huovari teda chápe schopnosť konkurovať iným regiónom cez schopnosť byť ekonomicky aktívny. Problematika vzniku regionálnych nerovností a ich význam je jednou z kľúčových otázok, ktoré rezonujú v našej spoločnosti. Z hľadiska ekonomických ukazovateľov (prejavujú sa napr. rozdielnou výškou HDP na 1 obyvateľa v PKS, mierou zamestnanosti, mierou nezamestnanosti, produktivitou práce, atď.) sú tieto rozdiely veľmi výrazné a úzko súvisia aj so vzdelanosťou úroveňou obyvateľstva. Príčin nerovnomerného vývoja v regiónoch je viacero, avšak platí, že rozdiely sú prirodzené (Slaninová, Bobenič, Seňová, 2008).

Konkurencieschopnosť regiónu je definovateľná jednak indikátormi, ktoré určujú schopnosť regiónu konkurovať iným regiónom a taktiež výsledkami, ktoré regionálna konkurencieschopnosť priniesla resp. vytvorila. Na základe toho rozlišujeme medzi prácami, ktoré sa zaoberajú samotnými indikátormi regiónu a štúdiami, ktoré analyzujú výsledky regiónu (Ručinská, 2008). V skutočnosti je veľmi obtiažne určiť, ktorý z faktorov do akej miery ovplyvňuje regionálnu konkurencieschopnosť a to najmä z toho dôvodu, že mnohé faktory sú tak indikátormi ako aj výsledkami a zároveň sa všetky navzájom v mnohom prelínajú alebo ovplyvňujú. Obdobne je tomu aj pri priamych zahraničných investíciách, ktoré môžu stáť v pozícii indikátora aj výsledku.

Priame zahraničné investície

K PZI je možné pristupovať z rôznych hľadísk. Pre podniky predstavujú jednu z foriem vstupu na zahraničný trh. Sú zložkou medzinárodného podnikania, pre ekonomiku ako celok sú faktorom, ktorý

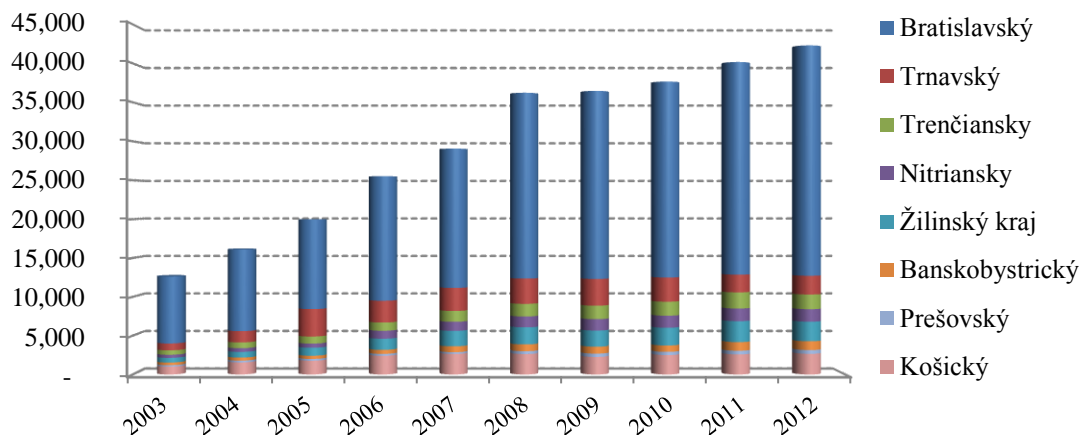
může prispieť k ekonomickému rastu, k tvorbe nových pracovných miest. Podľa definície MMF (Manuál platobnej bilancie, 5. ed., paragraf 359) priama zahraničná investícia predstavuje kategóriu medzinárodných investícií, ktorá vyjadruje zámer subjektu, ktorý je rezidentom jednej ekonomiky (priamy investor), získať trvalý podiel v podniku so sídlom v inej ekonomike (podnik priamej investície). Trvalý podiel vyjadruje existenciu dlhodobého vzťahu medzi priamym investorom a podnikom priamej investície a významný stupeň vplyvu na riadenie podniku. Pri určovaní existencie vzťahu priamej investície sa v súlade s medzinárodnými štandardami používa – kritérium 10% podielu na základnom kapitáli alebo hlasovacích právach podniku.

PZI sú významným akcelerátorom ekonomického rastu a regionálneho rozvoja. Na druhej strane samé o sebe sú nositeľom vzniku regionálnych rozdielností. Avšak vhodnou regionálnou politikou a cieľným alokovaním zahraničných investícií do zaostalejších regiónov, čo vyžaduje pripravenosť a absorpčnú schopnosť konkrétnej ekonomiky na umiestnenie v regióne, je možné výrazným spôsobom eliminovať tento negatívny efekt (Slaninová, Bobenič, Seňová, 2008). PZI zahŕňujú v sebe celú radu pozitív. Niektoré z nich majú viac menej iba regionálny charakter, ako napr. zvyšovanie zamestnanosti, niektoré majú význam pre krajinu ako celok, ako napr. podpora hospodárskeho rastu (Kadeřábková, 2003). Vstup zahraničného kapitálu do ekonomiky hostiteľskej krajiny má z makroekonomického hľadiska význam v oblasti vytvárania pracovných miest, zvýšenia kapitálovej zásoby a zvýšenia exportnej výkonnosti krajiny. Zahraničný investor prispieva k tvorbe národného dôchodku. Všeobecne považujeme za samozrejmosť, že investujúce firmy využívajú lepšie technológie ako firmy v hostiteľskej krajine. Preto dochádza k zvyšovaniu kvality tovarov a služieb, ktoré môžu byť produkované za nižšie ceny alebo vo väčšom objeme, čo v konečnom dôsledku vedie k zvyšovaniu blahobytu spotrebiteľom (Lipsey, Sjöholm, 2004).

Analýza a výsledky

Alokácia priamych zahraničných investícií na Slovensku je veľmi nerovnomerná. Všeobecne majú PZI tendenciu koncentrovať sa vo vyspelejších regiónoch, a tak je tomu aj v slovenskej ekonomike. Obr.1 zobrazuje vývoj stavu PZI na Slovensku a v jednotlivých krajoch v období rokov 2003–2012.

Obr. 1: Stav PZI v jednotlivých krajoch (v mil. EUR)

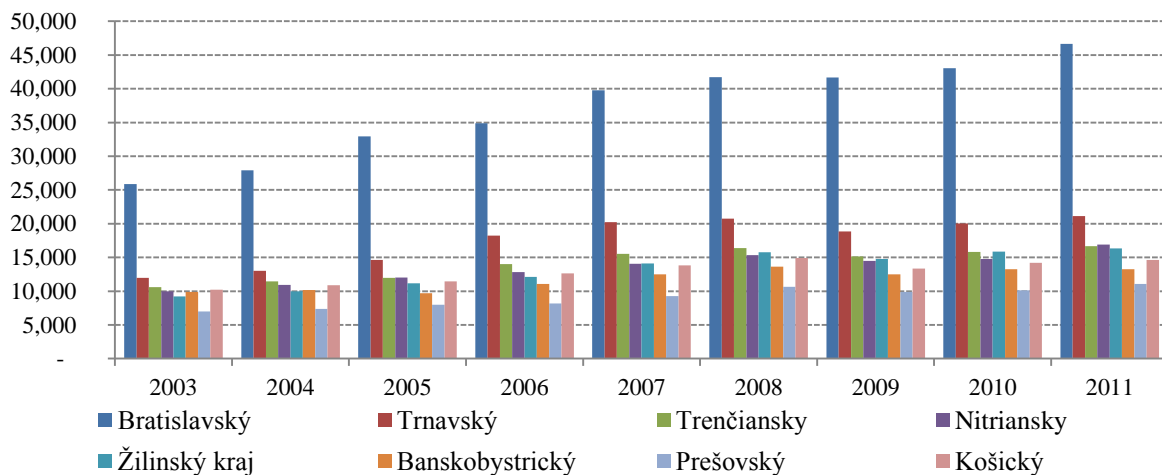
Zdroj: NBS

Rast ekonomiky Slovenska v sledovanom období bol sprevádzaný k nárastom PZI. Množstvo významných európskych a nadnárodných spoločností využilo výhodné podmienky na Slovensku a možnosti, ktoré krajina ponúka pre vytvorenie platformy pre obchod v strednej a východnej Európe, ako aj v krajinách EU. V Bratislavskom kraji je sústredený najväčší objem PZI. Veľkou výhodou je výhodné geografické umiestnenie. Ďalším z dôvodov sú PZI spojené s privatizáciou, nakoľko mnoho podnikov, ktoré prešli do vlastníctva zahraničných investorov, sídli v Bratislave. Štatisticky sú zaznamenané ako investície Bratislavského kraja, aj keď tieto spoločnosti môžu vykonávať svoju činnosť na celom území Slovenskej republiky (napr. banky, poisťovne alebo SPP). Aj v súčasnosti sa

rozdíly v celkovom objeme PZI prichádzajúcich na západné Slovensko vrátane Bratislavy a investícií prichádzajúcich na východné Slovensko sa stále viac prehľbujú v prospech západného Slovenska.

Ekonomickú výkonnosť regiónov Slovenskej republiky analyzujeme prostredníctvom regionálneho HDP a prostredníctvom podielu HDP na obyvateľa v parite kúpnej sily (Obr. 2 a Obr. 3).

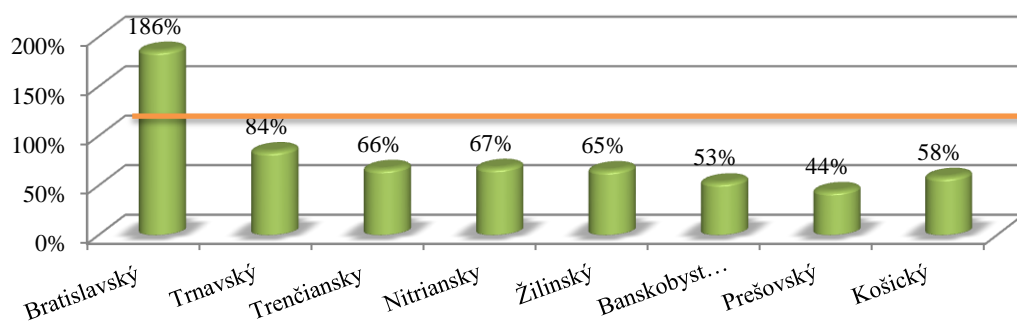
Obr. 2: Vývoj regionálneho hrubého domáceho produktu na obyvateľa v b.c. (parita kúpnej sily) v Slovenskej republike v rokoch 2003-2011

Zdroj: RegDat

V období rokov 2003-2008 pozorujeme rastúci charakter regionálneho HDP vo všetkých krajoch Slovenskej republiky. Ako uvádza Ručinská (2007), v rokoch 2006 a 2007 dosahovala ekonomika Slovenskej republiky rekordný rast HDP a zároveň aj významný pokles nezamestnanosti v Slovenskej republike. Dopad krízy sa prejavil v roku 2009, kedy došlo medziročne k poklesu HDP a zasiahol ekonomiku v silnej miere, keďže prepád bol silnejší ako oživenie v ďalšom roku, a to pomerne veľkým rozdielom. Recesia sa prejavila najmä v menších a stredne veľkých výrobných podnikoch (Spišáková, Pétrová, 2011). Najvýraznejší pokles v absolútnom vyjadrení pozorujeme pri Trnavskom kraji. V roku 2010 však už došlo k miernemu nárastu úrovne regionálneho HDP vo všetkých krajoch.

Obr. 3: Podiel HDP na obyvateľa v parite kúpnej sily v regióne NUTS 3 k priemeru EÚ27 v roku 2011

Zdroj: RegDat, Eurostat

V roku 2011 bol najvýkonnejším regiónom Slovenska na základe HDP per capita v parite kúpnej sily Bratislavský kraj, ktorý dosiahol viac ako 180% priemeru EÚ28. Ostatné regióny Slovenska pomerne zaostávajú. V danom roku dosiahol viac ako 75% priemeru EÚ28 iba Trnavský kraj (84%). Regiónmi s výkonnosťou väčšou ako 50% sú Nitriansky (67%), Trenčiansky (66%), Žilinský (65%), Košický (58%) a Banskobystrický kraj (53%). Najviac zaostáva Prešovský kraj, ktorý dosiahol iba 44% priemeru EÚ28. Tieto výsledky dokazujú značné regionálne disparity v slovenskej ekonomike.

Pre určenie vzťahu PZI a regionálneho HDP využijeme krížové korelácie. Pearsonov korelačný koeficient meria silu štatistickej závislosti medzi dvoma číselnými premennými.

Tab. 1: Hodnoty Pearsonovho korelačného koeficientu pre vzťah PZI a regionálneho HDP

Kraj	Bratislavský	Trnavský	Trenčiansky	Nitriansky	Žilinský	Banskobystrický	Prešovský	Košický
PKK	0,970	0,634	0,945	0,952	0,990	0,934	0,888	0,944

Zdroj: vlastné spracovanie

Hodnoty krížových korelácií potvrdzujú silný vzťah medzi PZI a regionálnym HDP. Najvyššiu hodnotu dosahuje koeficient v prípade Žilinského, Bratislavského a Nitrianskeho kraja nad 0,950. Na základe uvedených možno konštatovať priamu pozitívnu závislosť medzi hodnotami PZI a úrovňou regionálneho HDP.

Ďalšou oblasťou súvisiacou s konkurencieschopnosťou regiónov je ich sociálny rozvoj. Trh práce predstavuje dôležitý kanál umožňujúci transfer pozitívnych efektov PZI od sektoru zahraničných podnikov do súkromného domáceho sektoru. Zástancovia aktívnej podpory zahraničných investorov argumentujú, že PZI vytvárajú nové pracovné miesta v problémových regiónoch a prispievajú ku znižovaniu nezamestnanosti na lokálnej úrovni (Dugasová, 2011). K potvrdeniu, resp. vyvráteniu pôsobenia PZI na nezamestnanosť možno využiť analýzu dát PZI a charakteristík trhu práce v jednotlivých krajoch, resp. okresoch (Zamrazilová, 2007). Na kvantifikáciu sociálnych disparít použijeme ukazovatele sociálneho rozvoja, konkrétne mieru evidovanej nezamestnanosti a priemernú mesačnú mzdu. Efekty PZI na zamestnanosť, resp. nezamestnanosť hostiteľskej krajiny však treba chápať v širších súvislostiach, pretože prílev PZI do daného regiónu nemusí automaticky znamenať aj zvýšenie zamestnanosti v zmysle zvýšenia počtu pracovných miest, ale figuruje tu aj faktor zvyšovania produktivity práce, lepšia organizácia. Vtedy sa zamestnanosť vytvára v daných podnikoch modernizáciou, rozšírením výroby a zvýšením kvality výrobkov, ktorá zabezpečuje plynulosť odbytu a ekonomickú efektívnosť (Kučera, 2010).

Tab. 2: Miera evidovanej nezamestnanosti v Slovenskej republike na úrovni NUTS 3 v rokoch 2003-2013

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Bratislavský kraj	4,0	3,4	2,6	2,3	2,0	2,3	4,4	4,6	5,4	5,7	6,2
Trnavský kraj	11,1	8,8	7,2	5,2	4,3	4,3	8,4	8,2	8,9	9,4	9,2
Trenčiansky kraj	9,9	8,1	6,8	5,2	4,5	5,0	10,1	9,5	10,0	10,9	10,7
Nitriansky kraj	19,1	14,8	11,4	9,1	7,1	7,4	11,7	11,8	13,3	14,1	12,5
Žilinský kraj	13,2	11,1	9,3	7,0	5,6	6,2	10,9	10,9	11,9	12,8	12,5
Banskobystrický kraj	22,8	19,5	18,3	16,1	14,1	14,3	19,2	18,9	19,8	20,8	18,3
Prešovský kraj	19,6	17,5	15,8	13,7	12,1	12,9	18,3	17,8	19,0	20,7	19,4
Košický kraj	22,2	18,9	17,5	15,2	13,0	13,5	17,3	16,8	18,8	19,6	17,2
Slovenská republika	15,6	13,1	11,4	9,4	8,0	8,4	12,7	12,5	13,6	14,4	13,5

Zdroj: RegDat

Vysoká miera nezamestnanosti, ktorá sa radí k najvyšším v Európskej únii, bola a je na Slovensku jedným z najviditeľnejších dopadov hospodárskej krízy. Kým sa v roku 2008 nachádzala pod hranicou 9%, v roku 2009 už stúpila nad 12 percent. Okrem prepúšťania v súkromnej sfére sa pod stúpajúci počet ľudí bez práce podpísalo aj zníženie počtu úradníkov kvôli úsporným opatreniam vlády. V roku 2013 sa pohybovala nezamestnanosť na úrovni 13,5%. Obdobne ako u predchádzajúcich ukazovateľov aj pri miere nezamestnanosti sa prejavuje dominancia Bratislavského kraja. V celom sledovanom období 2003-2013 sa rozdiel medzi najnižšou a najvyššou mierou nezamestnanosti pohybuje nad úrovňou 12%.

Tab. 3: PZI a nezamestnanosť v Slovenskej republike na úrovni NUTS 3 v roku 2012

Kraj	PZI (v tis. EUR)	PZI na obyv. (v tis. EUR)	Poradie	Miera nezamestnanosti (%)	Poradie
Bratislavský	29 589 943	92,79	1	5,72	1
Trnavský	2 415 088	9,21	2	9,43	2
Trenčiansky	1 886 736	7,08	5	10,89	3
Nitriansky	1 612 450	5,37	6	14,08	5
Žilinský	2 522 840	8,77	4	12,79	4
Banskobystrický	1 126 316	4,04	7	20,81	8
Prešovský	490 961	1,57	8	20,66	7
Košický	2 659 671	8,83	3	19,58	6

Zdroj: RegDat, vlastné spracovanie

Keď sa pozrieme na PZI a mieru nezamestnanosti v jednotlivých krajoch, nie je možné identifikovať priamu súvislosť. Priamu pozitívnu súvislosť môžeme vidieť len v prípade Bratislavského, Trnavského a Žilinského kraja. Najväčšiu zásobu PZI na pracovníka vykazuje Bratislavský kraj, kde je evidovaná aj najnižšia nezamestnanosť na Slovensku. Naopak najväčší nesúlad môžeme pozorovať v prípade Košického kraja, ktorý je v poradí tretí, čo sa týka stavu PZI, ale miera nezamestnanosti patrí k najvyšším hodnotám spomedzi všetkých krajov.

Tab. 4: Priemerná nominálna mzda (v EUR) v Slovenskej republike na úrovni NUTS 3 v rokoch 2003-2013

Mzda	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Bratislavský	627	698	770	825	877	944	970	991	1001	1029	1049
Trnavský	444	487	534	584	636	676	689	705	735	736	745
Trenčiansky	423	462	502	544	583	630	635	657	687	724	750
Nitriansky	403	440	473	511	551	606	625	636	662	661	680
Žilinský kraj	418	462	504	546	589	646	657	686	707	726	732
Banskobystrický	406	442	483	520	560	600	605	635	652	675	706
Prešovský	378	416	438	468	498	546	573	594	608	613	636
Košický	469	512	557	595	627	672	684	716	726	735	758
Slovenská republika	477	525	573	623	669	723	744	769	786	805	824

Zdroj: RegDat

Podobne ako u predchádzajúcich ukazovateľov aj vývoj priemernej nominálnej mzdy potvrdzuje dominanciu Bratislavského kraja. V celom sledovanom období je vykazovaná najnižšia úroveň mzdy v Prešovskom kraji. Pričom práve Prešovský kraj dlhodobo vykazuje najnižšiu úroveň PZI. Tento vzťah potvrdzuje aj hodnota korelačného koeficientu v Tab. 5. Hodnoty krížových korelácií teda potvrdzujú silný vzťah medzi PZI a úrovňou priemernej nominálnej mzdy.

Tab. 5: Hodnoty Pearsonovho korelačného koeficientu pre vzťah PZI a priemernej nominálnej mzdy v roku 2012

Kraj	Bratislavský	Trnavský	Trenčiansky	Nitriansky	Žilinský	Banskobystrický	Prešovský	Košický
PKK	0,980	0,549	0,979	0,986	0,982	0,963	0,949	0,886

Zdroj: vlastné spracovanie

Záver

V príspevku sme pri analýze faktorov konkurencieschopnosti dospeli k názoru, že nie je možné jednoznačne určiť, ktoré faktory vedia ovplyvniť regionálne výsledky a konkurencieschopnosť, preto je dôležité venovať sa čo najväčšiemu spektru faktorov, ktoré je možné ovplyvňovať a merať podľa potrieb regiónu. Na základe analýzy je zrejmé, že konkurencieschopnosť regiónu je ovplyvniteľná veličina. Z množstva faktorov regionálnej konkurencieschopnosti sme sa vzhľadom na rozsah príspevku zamerali na priame zahraničné investície. Prostredníctvom analýzy, komparácie a korelácií sme identifikovali pozitívny vzťah medzi PZI a regionálnym HDP. Čo sa týka nezamestnanosti a priemernej mzdy je dôležité chápať ich vzťah k PZI v širších súvislostiach a nie je možné jednoznačne konštatovať, že vyššia úroveň PZI znamená vyššie mzdy a nižšiu nezamestnanosť, nakoľko sme sa pri analýze stretli aj s opačnou situáciou konkrétne v prípade Košického kraja. Vzniká tu teda priestor pre ďalší výskum smerujúci, jednak k identifikácii smeru kauzality medzi konkurencieschopnosťou regiónov a priamymi zahraničnými investíciami a analýze na úrovni LAU 1.

Literatúra

- [1] DUGASOVÁ, B., (2011). Priame zahraničné investície a regionálny trh práce. In *Regionálny trh práce v podmienkach hospodárskej recesie: recenzovaný zborník vedeckých prác*. Výstup z úlohy VEGA č.1/0630/10. Košice: TU, EkF. pp. 44-54. ISBN 978-80-553-0836-4.
- [2] Eurostat. *GDP per capita*, (2014) [online]. [cit. 2014-4-08]. Dostupné z: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=prc_ppp_ind&lang=en>.
- [3] HUOVARI, J. et al., (2001). *Constructing an index for regional competitiveness*. Helsinki: Pellervo Economic Research Institute. ISBN 952-5299-38-4.
- [4] KADERÁBKOVÁ, A., (2003). *Základy makroekonomické analýzy, rúst, konkurencieschopnosť, rovnováha*. Praha: Linde nakladatelství s.r.o. ISBN 80-86131-36-X.
- [5] KUČERA, M. et al., (2010). *Analýza nástrojov štátu pri podpore zahraničných investícií a návrh ich optimalizácie*. Bratislava: Ekonomický ústav SAV. ISSN 1337-0812.
- [6] LIPSEY, R. E., SJÖHOLM, F., (2004). *The Impact of Inward FDI on Host Countries: Why Such Different Answers?* [online]. [cit. 2014-4-08]. Dostupné z: <http://www.iie.com/publications/chapters_preview/3810/02iie3810.pdf>.
- [7] MARTIN, R., (2005). *Thinking about Regional Competitiveness: Some Critical Issues*, Report for the East Midlands Regional Development Agency.
- [8] Národná banka Slovenska., (2014). *Priame zahraničné investície* [online]. [cit. 2014-4-07]. Dostupné z: <<http://www.nbs.sk/sk/statisticke-udaje/statistika-platobnej-bilancie/priame-zahranicne-investicie>>.
- [9] PORTER, M. E., (2003). *Building the microeconomic foundations of prosperity: findings from the microeconomic competitiveness index*. In *Global competitiveness report 2002-2003*. World Economic Forum.
- [10] RegDat., (2014). *Databáza regionálnej štatistiky*. [online]. [cit. 2014-4-07]. Dostupné z: <<http://px-web.statistics.sk/PXWebSlovak/>>.
- [11] RUČINSKÁ, S., (2007). *Ausgebremst oder durchgestartet? Die slowakische Wirtschaft unter der Regierung Fico. Osteuropa 10/2007*. pp. 67-83. ISSN 0030-6428.
- [12] RUČINSKÁ, S., (2008). *Konkurencieschopnosť regiónov s dôrazom na inovácie. Transfer inovácií*, vol. 2008, iss. 12, pp. 181-185. ISSN 1337-7094.
- [13] SPIŠÁKOVÁ, E., PÉTROVÁ, R., (2011). *Vplyv hospodárskej krízy na vybrané makroekonomické ukazovatele v krajinách V4. Transfer inovácií*, vol. 2011, iss. 21, pp. 240-248. ISSN 1337-7094.
- [14] SLANINOVÁ, P., BOBENIČ, V., SEŇOVÁ, A., (2014). *Vplyv zahraničných investícií na zvyšovanie konkurencieschopnosti regiónov* [online]. [cit. 2008-4-09]. Dostupné z: <<http://www3.ekf.tuke.sk/konfera2008/zbornik/files/prispevky/senova>>.
- [15] VITURKA, M., (2007). *Konkurencieschopnosť regiónů a možnosti jejího hodnocení. Politická ekonomie*. vol., 2007, iss. 5, pp. 637-658. ISSN 0032-3233.
- [16] ZAMRAZILOVÁ, E., (2007). *Přímé zahraniční investice v české ekonomice: rizika duality a role trhu práce. Politická ekonomie*, vol. 2007, iss. 5, pp. 579-602. ISSN 0032-3233.

HODNOCENÍ VLIVU PŘÍMÝCH ZAHRANIČNÍCH INVESTIC NA ROZVOJ VYBRANÝCH REGIONŮ

EVALUATION OF THE EFFECT OF FDI ON DEVELOPMENT OF SELECTED REGIONS

MGR. MONIKA CHOBOTOVÁ, PH.D.

Katedra managementu a podnikání | *Department of Business and Management*
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné | *School of Business Administration in Karvina*
Slezská univerzita v Opavě | *Silesian University in Opava*
✉ *Univerzitní.nám.1934/3, 733 40 Karviná, Czech Republic*
E-mail: chobotova@opf.slu.cz

Anotace

Cílem tohoto příspěvku je analyzovat dopad přímých zahraničních investic (PZI) na rozvoj vybraných regionů. Zvolenými regiony jsou Moravskoslezský a Zlínský kraj. V úvodu příspěvku jsou popsány teoretické pohledy a poznatky na tuto problematiku. Pro analýzu současného stavu byla použita metoda komparace. Pro zhodnocení dopadu přímých zahraničních investic byl použit koeficient korelace, pomocí kterého byla zkoumána vzájemná závislost mezi přílivem PZI a výší regionálního HDP, PZI a mírou nezaměstnanosti a mezi PZI a počtem ekonomických subjektů. Na základě provedených analýz byly zjištěny rozdíly mezi sledovanými regiony ve vývoji přímých zahraničních investic za sledované období. Z korelační analýzy, byl potvrzen vliv PZI na tvorbu regionálního HDP, který je významný. Vztah k problematice nezaměstnanosti a počtu ekonomických subjektů se překvapivě prokazuje jako nepodstatný. Velice silná závislost byla potvrzena mezi PZI a počtem ekonomických subjektů u obou krajů.

Klíčová slova

přímé zahraniční investice, region, HDP

Annotation

The aim of this paper is to analyse the impact of FDI on development of the selected region. Selected regions are Moravia and Zlín Region. In the beginning of the paper describes the theoretical perspectives and insights on this issue. For analyse the current state was used method of the comparison. The impact of FDI on GDP, unemployment rate and the number of enterprises was assessed by the correlation coefficient. Based on the analysis, differences were found among the surveyed regions in the development of foreign direct investment during the reporting period. From the correlation analysis was confirmed by the impact of FDI on the creation of regional GDP, which is significant. Relation to the issue of unemployment is surprisingly proved to be irrelevant. A very strong correlation was confirmed between FDI and the number of businesses in the two regions.

Key words

foreign direct investment, region, GDP

JEL classification: R3, C4, F21

Úvod

S problematikou přímých zahraničních investic se můžeme setkat v řadě teorií. Z pohledu regionálního rozvoje, patří mezi základní lokalizační teorie. Za první systematicky pojatou lokalizační teorií je považována von Thünenova teorie lokalizace zemědělských činností, která považuje za hlavní faktor lokalizace zemědělské produkce vzdálenost odbytového trhu a s tím spojené náklady na

dopravu (Damborský, Wokoun, 2010). V díle (Smitha, 1966) dochází ke spojení teorie minimálních nákladů s teorií maximálního zisku v jediný model. Optimální umístění podniku je tam, kde jsou největší rozdíly mezi náklady a příjmy. Podle Alfreda Webera, který je tvůrcem klasické teorie průmyslové lokalizace je nejlepším místem pro lokalizaci firmy s nejnižšími náklady. Weber řadí mezi nejdůležitější faktory lokalizace podniku dopravní náklady, náklady na pracovní sílu a aglomerační efekty. V době vzniku jeho myšlenek byly dopravní náklady velmi vysoké, z tohoto důvodu byla geografická blízkost trhů velmi významná. Práce vychází z předpokladu dokonalé konkurence, tržní cena neovlivňuje lokalizační chování podnikatele. Tato cena je všude stejná a nehraje v modelu Alfreda Webera žádnou roli (Damborský, Wokoun, 2010). Příliv přímých zahraničních ((PZI) investic je jeden z i indikátorů hodnotící stav ekonomiky dané země. Můžeme konstatovat, že čím vyšší je důvěra v domácí podnikatelské prostředí, tím vyšší je podíl přímých zahraničních investic v dané zemi. Přímé zahraniční investice pozitivně ovlivňují rozvoj české ekonomiky a podílejí se i na rozvoji regionů. Motivační faktory investorů pro realizaci přímých zahraničních investic jsou odlišné, obecně můžeme konstatovat, že investoři zpravidla vstupují do ekonomiky, aby naplnili cíle, které si stanovili v rámci své podnikové strategie, vedle zisku mohou sledovat i další cíle, např. zvýšení hodnoty firmy, snížení výrobních nákladů, zvýšení výrobní kapacity, ovládnutí trhu apod. Se vstupem na zahraniční trh firma musí investor předpokládat možná politická a ekonomická rizika, která se vstupem na nový trh mohou vzniknout.

(Blomström, Kokko, 1998) vymezují tyto motivace pro realizaci přímých zahraničních investic:

- **Vlastnictví** – motivem pro investování v zahraničí je výhodná koupě kapacity (např. produkční), tzn. že cena za jednotku této produkce je výrazně nižší, než při jejím pořízení v zemi domácího sídla firmy,
- **Lokalizace** – udávající, že podmětem pro investování v zahraničí je výhodná geografická poloha (snížení dopravních nákladů) a možnost průniků na nové trhy,
- **Překonání obchodních bariér** (celních a necelních) – investice řeší problémy exportu. Získávání příslušných licencí je velmi nákladné a činí zboží nebo služby nekonkurenceschopnými. Náklady se tedy snižují „internacionalizací“, tj. přenesením výroby dovnitř území chráněného bariérami,
- **Využití lokálních výhod** – motivem pro přímé zahraniční investice jsou také zdroje surovin či kvalifikovaná pracovní síla za nižší mzdy, čili příznivé jednotkové náklady (popřípadě nižší daně),
- **OLI motivace**, spojující první až třetí motivaci.

Při rozhodování o umístění investice tedy na investory působí jednak zmíněné lokalizační faktory, tak i poskytované investiční pobídky. Problematiku investičních podmínek v ČR právně upravuje zákon č. 72/2000 Sb., o investičních pobídkách, aktuálně platí novela z roku 2012. Zákon pro každou aktivitu stanovuje podmínky, které je nutné splnit, aby mohl investor o investiční pobídku požádat. V případě každé aktivity platí, že podmínky musí být splněny do tří let od data udělení investičních pobídek (tj. od vydání rozhodnutí o příslibu investičních pobídek). Podpora je zacílena jednak na výrobní projekty ve zpracovatelském průmyslu (zákon o investičních pobídkách), dále na projekty do progresivních technologií a aktivit s vysokou přidanou hodnotou a velkým exportním potenciálem. Podpora je poskytována maximálně do výše dané regionální mapou intenzity veřejné podpory. Její výše tedy závisí na regionu, ve kterém je investice realizována. Míra podpory je zvýšena o 10 % v případě středních podniků, o 20 % v případě malých podniků. Noví i stávající investoři z oblastí zpracovatelského průmyslu, strategických služeb a technologických center mohou získat slevu na dani z příjmů po dobu až 10 let. Významnou inovací je institut „strategické investiční akce“, na kterou je možné získat hmotnou podporu až do výše 5 % nákladů. Investiční pobídky jsou tedy nástrojem aktivní politiky zaměstnanosti. Zmíněná novela zejména rozšiřuje možnosti čerpání pobídek na technologická centra a centra strategických služeb. Noví i stávající investoři z oblastí zpracovatelského průmyslu, strategických služeb a technologických center mohou získat slevu na dani z příjmů po dobu až 10 let. Významnou inovací je institut „strategické investiční akce“, na kterou je možné získat hmotnou podporu až do výše 5 % nákladů. (CzechInvest, 2013). Investiční pobídky vytváří určité komplexní prostředí, jehož atraktivita je různými způsoby měřena, hodnocena a sledována. Konzultační firma A. T. Kearney, provádí průzkum mezi manažery tisícovky největších světových firem, na základě kterého stanovuje FDI Confidence Index, tedy index důvěry v realizaci

přímých zahraničních investic ve světovém měřítku v daném roce. Velice populárními investičními lokalitami, v posledních letech jsou Čína, následuje USA, Indie, Brazílie a Německo. Země střední a východní Evropy zaznamenaly v posledních letech mírný propad a byly nahrazeny asijskými destinacemi (Vietnam, Indonésie, Malajsie). Roste také popularita Spojených arabských emirátů a zemí Perského zálivu, zřejmě s ohledem na růst hodnoty energetického sektoru. Česká republika zaujala v roce 2010 17. pozici (Kearney, 2004).

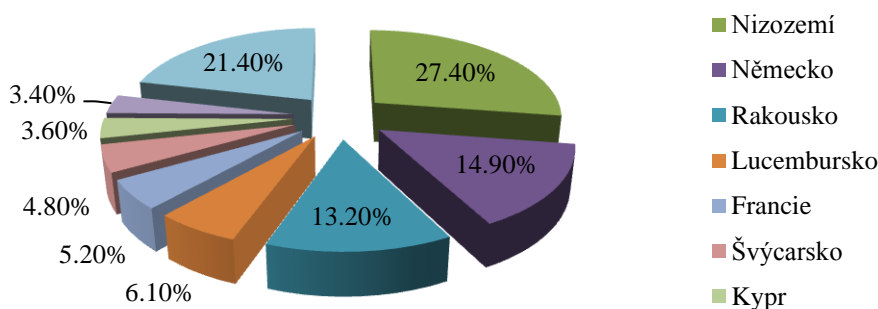
Co znamená vstup investora pro místní/regionální rozvoj? Představují významný zdroj tvorby nových pracovních míst, které vznikají se vstupem přichozích investorů. Nové pracovní místa vznikají, také u domácích podniků, které díky vstupu investora se stali jejich dodavateli a rozšířili svoji výrobní kapacitu. Přímá investice může vyvolat i vznik nových firem v požadovaných odvětvích, která v regionu nebyla zastoupena. Příchod zahraničního investora do regionu má také svá rizika může způsobit likvidaci malých a středních podniků a vést k omezení domácí konkurence. V případě, že se nejedná o investici „na zelené louce“, ale o převzetí podniku v důsledku restrukturalizace převzatého podniku může dojít k restrukturalizaci podniku a k propuštění stávajících zaměstnanců. V současné době není vhodné na velkého investora pohlížet jako na klíčový subjekt regionálního rozvoje. Přítomnost velké firmy v regionu dnes neznamená přítomnost celé nebo většinové části dané firmy, ale spíše přítomnost dílčí části subjektů, které danou firmu tvoří. Výrobek, který byl v systému standardizované velkovýroby vyvíjen, navrhován, vyráběn v jednom nebo několika blízkých regionech jednou firmou, je díky globalizaci současné době produkován na mnoha místech velkým množstvím nezávislých subjektů. Z tohoto důvodu není pro investora problém po určité době, kdy zváží všechna pozitiva a negativa z daného regionu odejít, což je nutné považovat jako jeden z důležitých rizikových faktorů.

1. Cíl a metody

Vývoj přímých zahraničních investic v jednotlivých krajích ČR je z důvodu lepší meziregionální srovnatelnosti sledován pomocí ukazatele objemu PZI na jednoho obyvatele kraje (v tis. Kč/obyvatele). Rozložení PZI je možné pozorovat v rámci celé ČR, ale i na úrovni krajů a okresů. Cílem tohoto příspěvku je zhodnotit vývoj a dopad přímých zahraničních investic ve zvolených regionech, kterými jsou Moravskoslezský a Zlínský kraj. Hodnocení bude sledováno za časové období od roku 2000 do 2011. K analýze vývoje budou použita data získaná z Českého statistického úřadu (ČSÚ), z České národní banky (ČNB) a z agentury Czechinvest. Za pomoci koeficientu korelace byla zkoumána vzájemná závislost mezi přílivem PZI a výší regionálního HDP a mezi PZI a mírou nezaměstnanosti a mezi PZI a počtem ekonomických subjektů. Ve všech případech budou hypotézy testovány na 95% hladině významnosti.

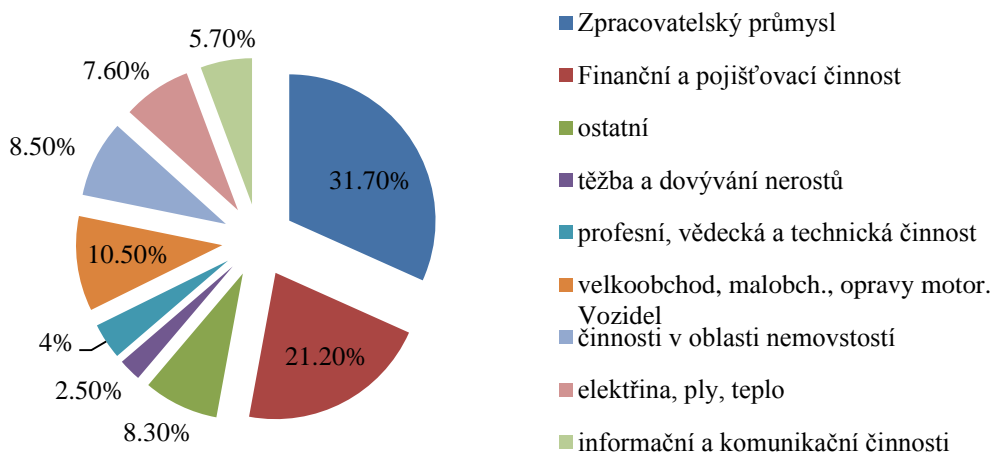
2. Hodnocení současného stavu v ČR

V České republice bylo od roku 1998 do 5. dubna 2013 uděleno či přislíbeno celkem 709 investičních pobídek na projekty v celkové výši investice 625,36 mld. Kč. Z teritoriálního hlediska mají nejvyšší podíl přímých zahraničních investic do ČR tyto země: Nizozemí (27,4%), Německo (14,9 %) a Rakousko (13,2 %). Mezi země, jejichž celkový objem investovaného kapitálu přesahuje 100 mld. Kč, lze řadit i Lucembursko, Francii a Švýcarsko. Ze zemí Evropské unie pochází 88,6 % z celkového objemu PZI (k 31. 12. 2010) a zhruba 93,8 % tvoří investice z Evropy. Z mimoevropských států tak pochází pouze 6,2 % zahraničního kapitálu a nejvýznamnějšími investory jsou Spojené státy americké a Japonsko (ČNB, 2014).

Obr. 1: Přímé zahraniční investice v ČR - teritoriální struktura k 31.12.2011

Zdroj: vlastní zpracování dle (ČNB,2014)

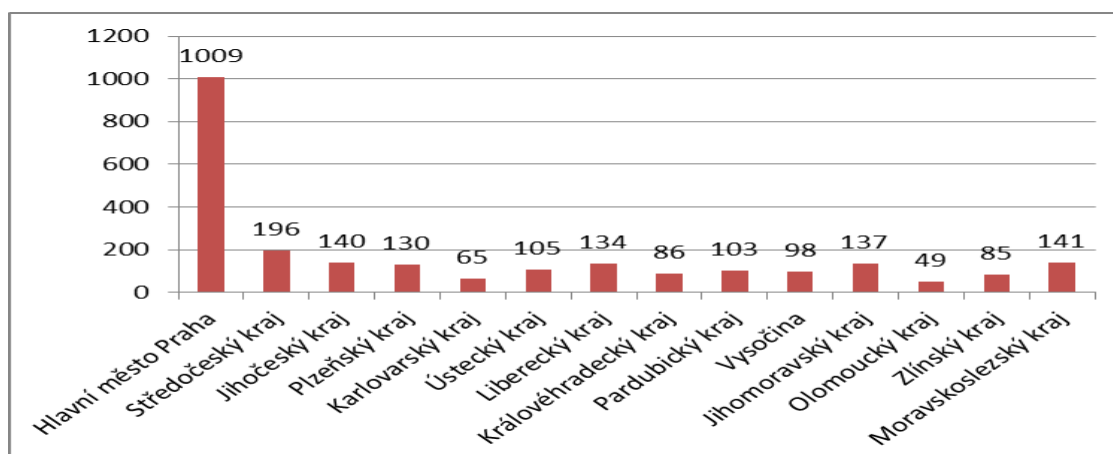
V odvětvové struktuře přímých investic v České republice největší podíl zahraničního kapitálu připadá na sektor služeb (52,8 %) z celkového objemu investovaného kapitálu, oproti tomu zpracovatelský průmysl dosahuje (31,7 %) viz obr. 2. Ve službách má největší zastoupení finančního zprostředkování, kromě pojišťovnictví a penzijního financování (21,2 %), následuje výroba a oprava motorových vozidel (10,5 %) a za zmínku stojí i investice do činnosti v oblasti nemovitostí (8,5 %).

Obr. 2: Přímé zahraniční investice v ČR - odvětvová struktura k 31.12.2011

Zdroj: vlastní zpracování dle (ČNB,2014)

2.1 Hodnocení vlivu PZI ve zvolených regionech

Při zkoumání přílivu zahraničních investic do české ekonomiky je nezbytné věnovat pozornost regionálnímu rozložení v rámci ČR. To je možné sledovat jak na úrovni krajů, tak i na úrovni okresů. V současné době má každý region vytvořenou strategii regionálního rozvoje, ve které má cíl přilákat do svého regionu významného investora. Zástupci regionu předpokládají, že jejich vstup bude mít pozitivní dopad, zejména na ekonomiku regionu. V rámci příspěvku byla provedena komparace přílivu PZI do jednotlivých regionů. V analýze regionální struktury PZI bylo vycházeno z kumulovaného objemu investic k 31. 12. 2011. Data za tyto územní celky jsou dostupná od r. 2000 a vykazuje je každoročně ČNB. Nejvýznamnějším krajem z hlediska přílivu PZI je hlavní město Praha, která výrazně převyšuje všechny ostatní kraje. Celkový kumulovaný objem investic v hlavním městě dosahoval 1 257 mld. Kč, což činí zhruba 1001 tis. Kč na jednoho obyvatele (ČNB, 2013, vlastní výpočty). Situace ostatních krajů je podstatně vyrovnanější, což dokládá také hodnota PZI na jednoho obyvatele k 31. 12. 2011 viz obr. 1. Po Praze vykazuje nejvyšší hodnotu kraj Středočeský, který dosahuje výše PZI 196 tis. Kč na obyvatele. Velmi dobrých hodnot dosahují také kraje Jihočeský, Moravskoslezský Liberecký, Jihomoravský, a Plzeňský. Naopak velmi nízkou hodnotu přílivu PZI zaznamenávají kraje Olomoucký, Karlovarský a Zlínský.

Obr. 1: Stav přílivu PZI do krajů na obyvatele k 31. 12. 2000-2011 (tis. Kč)

Zdroj: vlastní zpracování, data dle ČNB (2013)

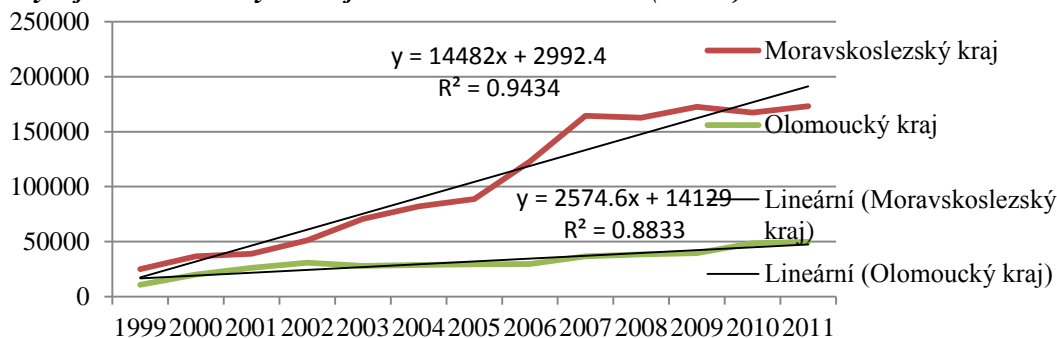
Pro bližší zkoumání vlivu PZI na rozvoj regionu byly vybrány dva kraje Moravskoslezský a Zlínský. Sledované období, ve kterém bylo provedeno pozorování, bylo od roku 2000 do 2011.

Moravskoslezský kraj

V oblasti PZI dosahuje Moravskoslezský kraj překvapivě dobrých výsledků. Podle agentury Czechinvest, která ve své zprávě uvádí, že v tomto kraji bylo podpořeno od roku 1993 -2013 celkem 328 investičních projektů, v celkové částce 116 089,15 mil. Kč. Počet pracovních míst se navýšil o 30 541. Moravskoslezský kraj dosáhl nejvyššího nárůstu PZI v ČR v období mezi roky 2000 a 2011 se objem PZI/ob. zvýšil z 29 na 141 tis. Kč. Největší podíl na tomto výsledku má investice přispěla také prozatím nejvýznamnější zahraniční investice korejské automobilky Hyundai Motor Company, která se v roce 2006 rozhodla postavit závod na výrobu osobních automobilů v Nošovicích. Tato investice, přilákala do regionu další investory, kteří jsou subdodavatele automobilového průmyslu. Bohužel, i přes získané a podpořené investiční projekty, se v Moravskoslezském kraji pohybuje výše produkce na obyvatele v porovnání s ostatními kraji na průměrné úrovni. Nezaměstnanost v regionu je po Ústeckém kraji druhá nejvyšší a v roce 2013 dosahovala 9,82%. Počet podnikatelských subjektů má za sledované období pozvolnou rostoucí tendenci. V roce 2009 byl zaznamenán jediný pokles v kumulativních přírůstcích v počtu podnikatelských subjektů oproti roku 2008 (ČSÚ, 2014).

Zlínský kraj

Pro komparaci s Moravskoslezským krajem byl zvolený Zlínský kraj, který dosahuje podprůměrné hodnoty PZI 82 tis. Kč/ob. Agentura Czechinvest podpořila v tomto kraji od roku 1993 celkem 155 investičních projektů v celkové výši 33 128 mil. Kč a v kraji vzniklo celkem 8012 pracovních míst. V tomto kraji za sledované období můžeme říct, že k většímu nárůstu PZI došlo mezi roky 2006 a 2007, další významný nárůst byl v roce 2010 viz. obr. 2. Za velikou slabinu tohoto kraje je jeho nevhodná poloha a také špatná infrastruktura, tím se region stává pro investory nedostupným. Nejvýznamnějším investorem v kraji je firma Continental AG podnikající v gumárenském průmyslu v Otrokovicích (CzechInvest, 2013). V počtu podnikatelských subjektů byl v tomto kraji zaznamenán výrazný pokles v roce 2009, kdy došlo ke snížení ekonomických subjektů o 2 503 oproti roku 2008 (ČSÚ, 2014).

Obr. 2: Vývoj PZI ve zvolených krajích za období 199 -2011 (tis. Kč)

Zdroj: vlastní zpracování, data dle ČNB (2013)

Při pozorování trendu vývoje PZI ve zvolených krajích, za pomoci směrnice regresních přímek viz obr. č. 2, je vidět, že u Moravskoslezského kraje rostl objem PZI/ob. rychleji a výrazněji a naopak u Zlínského kraje byl růst spíše pomalý a mírný. Pro zjišťování závislosti na PZI byly vybrány tyto ukazatele hrubý domácí produkt, míra nezaměstnanosti a počet ekonomických subjektů. Pro zjišťování byla použita korelační analýza. Hodnota korelačního koeficientu vyjadřuje přímou úměru mezi zkoumanými hodnotami. Velikost koeficientu vyjadřuje míru závislosti, čím vyšší je absolutní hodnota koeficientu, tím větší je závislost mezi veličinami. Jako první byla za pomoci korelační analýzy zkoumána závislost mezi PZI a HDP přepočítaný na 1 obyv. Z výsledků korelační analýzy vyplývá, že existuje závislost mezi výší PZI a velikostí HDP. Koeficient korelace dosáhl hodnoty (0,96) a u Zlínského kraje (0,87). Test významnosti pro koeficient korelace potvrdil, že existuje korelační vztah mezi těmito veličinami u obou krajů Moravskoslezského i Zlínského kraje. V rámci výzkumu byla zkoumána i závislost mezi PZI a mírou nezaměstnanosti na obyv. ve věku 16- 64 let. Korelační vztah mezi uvedenými veličinami nebyl testem významnosti prokázán ani u Moravskoslezského kraje ani u Zlínského kraje. Hodnota koeficientu korelace byla u Moravskoslezského kraje (-0,16) a u Zlínského kraje (0,59). Jako poslední byl zkoumán korelační vztah mezi PZI a vývojem počtu podnikatelských subjektů na 1 obyv. v daném regionu. U obou zvolených krajů byla prokázána závislost mezi PZI a počtem ekonomických subjektů. V případě Moravskoslezského kraje vyšel korelační koeficient (0,94) a u Zlínského kraje (0,86).

Závěr

Přímé zahraniční investice přispívají k regionálnímu rozvoji. Analýza působení PZI na ekonomickou výkonnost prokázala, že objem PZI a velikost HDP se vzájemně ovlivňují. Tato skutečnost byla zaznamenána u Moravskoslezského i Zlínského kraje. Zahraniční investice mají jednoznačně pozitivní vliv na růst produktivity práce v české ekonomice. Podniky vlastněné zahraničním kapitálem totiž dosahují vyšší produktivity na jednoho pracovníka, než je tomu u firem domácích. V případě vývoje objemu PZI a míry nezaměstnanosti nebyla prokázána existence korelačního vztahu ani u jednoho ze zvolených krajů. Lze tedy konstatovat, že tempo růstu PZI nekoresponduje s tempem růstu nezaměstnanosti. Nepotvrzení existence tohoto vztahu se jeví jako poměrně překvapivé, zvláště pak při zjištění, že HDP je vývojem PZI naopak významně ovlivňován. V případě ukazatelů PZI a počet ekonomických subjektů byla u obou krajů potvrzena velice silná závislost. V závěru je potřeba zdůraznit, že kapitálově silné zahraniční podniky nabízí akademické sféře, zejména vysokým školám, možnosti spolupráce v oblasti inovací a výzkumu a vývoje. Pro domácí dodavatelské firmy zase kontrakt se zahraničním investorem znamená šanci zapojit se do globálních produkčních řetězců a získat tak přístup k dalším zakázkám. Z makroekonomického hlediska přispívají zahraniční firmy vzhledem ke své výrazné exportní orientaci ke zlepšování platební bilance a tím ke zvyšování tempa hospodářského růstu. (Wokoun, Tvrdoň, 2010)

Literatura

- [1] BLOMSTRÖM, M. KOKKO, A., (1997). How Foreign Investment Affects Host Countries. *Policy Research Working Paper no. 1745*. Washington: The World Bank. p. 44.
- [2] DAMBORSKÝ, M. WOKOUN, R., (2010). Lokalizační faktory malého a středního podnikání v podmínkách ekonomiky ČR. *E+M Ekonomie a Management*, vol. 13, iss. 2, pp. 32-43. ISSN 1212-3609.
- [3] CzechInvest, (2014). *Investiční pobídky* [online]. [cit. 2014-04-5]. Dostupné z: <<http://www.czechinvest.org/data/files/brozura-k-novele-zakona-3297-cz.pdf>>.
- [4] CzechInvest, (2013). Udělené investiční pobídky [online]. [cit. 2014-4-7]. Dostupné z: <<http://www.czechinvest.org/data/files/1993-1-pol-2012-public-62-cz.xls>>.
- [5] CzechInvest, (2014). *Analýza dopadu pobídek na ČR* [online]. [cit. 2014-4-14]. Dostupné z: <<http://www.czechinvest.org/data/files/analyza-dopadu-pobidek-na-cr-2050-cz.pdf>>.
- [6] Český statistický úřad, (2014). [online]. [cit. 2014-03-29]. Dostupné z: <<http://czso.cz>>.
- [7] ČNB, (2000 - 2013). *Přímé zahraniční investice 1998 - 2011*. [online] [cit. 2014-04-12]. Dostupné z: http://www.cnb.cz/cs/statistika/platbni_bilance_stat/publikace_pb/pzi/index.html.>
- [8] WOKOUN, R., TVRDOŇ, J. a kol, (2010). *Přímé zahraniční investice a regionální rozvoj*. Praha: Oeconomica. ISBN 978-80-245-1736-0.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu Inovace studijních programů na Slezské univerzitě v Opavě, Obchodně podnikatelské fakultě v Karviné r.č. CZ.1.07/2.2.00/28.0017.

VÝVOJ PRIAMÝCH ZAHRANIČNÝCH INVESTÍCIÍ VO VYBRANÝCH REGIÓNOCH

DEVELOPMENT OF FOREIGN DIRECT INVESTMENTS IN SELECTED COUNTRIES

ING. ELENA ŠIRÁ, PHD.

ING. MARIANA DUBRAVSKÁ, PHD.

Katedra ekopnómie a ekonomiky | *Department of Economy and Economics*
Fakulta manažmentu | *Faculty of Management*
Prešovská univerzita v Prešove | *University of Prešov in Prešov*
✉ Konštantínova 16, 080 01 Prešov, Slovak Republic
E-mail: elena.sira@unipo.sk, mariana.dubravska@unipo.sk

Anotace

Článok sa zaoberá analýzou tokov priamych zahraničných investícií vo vybraných krajinách. Pre analýzu boli zvolené nasledovné krajiny: Česká republika, Maďarsko, Poľsko a Slovensko. V článku popisujeme pozitíva plynúce z PZI pre krajiny. Následne analyzujeme vo vybraných krajinách mieru nezamestnanosti a úroveň minimálnej mzdy, keďže ide o ukazovatele, ktoré sú dôležité pre investorov pri výbere cieľových krajín. V ďalšej časti analyzujeme výšku PZI vo vybraných krajinách v období 2008 – 2012. V závere uvádzame zhrnutia z vývoja PZI v uvedených regiónoch.

Klíčová slova

priame zahraničné investície, miera nezamestnanosti, minimálna mzda

Annotation

This article deals with the development of foreign direct investments. We analyse FDI in selected countries. We choose Czech Republic, Hungary, Poland and Slovakia for comparison. We describe positives for countries to export FDI. Then we analyse mentioned countries through unemployment rate and minimum wages, because these indicators are important for investors by choosing the target countries. Then we analyse the amount of FDI in selected countries in the period of 2008 – 2012. Last, we make conclusions about the amount of FDI flows in mentioned regions.

Key words

foreign direct investment, unemployment rate, minimum wage.

JEL classification: R11

Úvod

Priame zahraničné investície podporujú rozvoj ekonomík, zvyšujú zamestnanosť v regiónoch a pozitívne vplyvajú aj na obchodnú bilanciu. Zahraniční investori vstupujú na nové trhy z dôvodu diverzifikácie predaja, kvôli kvalifikovanej a lacnej pracovnej sile, či už z dôvodu zvýšenia obratu, alebo príležitostí nových trhov. Podmienkou pre vstup je však atraktívne prostredie, ktoré sa spája s kvalitnou infraštruktúrou, s kvalifikovanou ale zároveň lacnou pracovnou silou a s množstvom potenciálnych zákazníkov.

Ciele a metodika

Cieľom príspevku je analyzovať vývoj PZI vo vybraných krajinách a následne poukázať na rozdiely, príp. podobnosti v danej oblasti v uvedených krajinách.

Pre analýzu sme si vybrali obdobie rokov 2008 – 2012. Hodnoty PZI a iných vybraných ukazovateľov sme analyzovali v týchto krajinách:

- Česká republika,
- Maďarsko,
- Poľsko,
- Slovenská republika.

Najskôr sme v uvedených krajinách zhodnotili mieru nezamestnanosti a úroveň minimálnych miest, keďže aj na tieto ukazovatele sa zameriava pozornosť budúcich investorov PZI. Následne sme hodnotili absolútne úrovne tokov PZI cez prílev a odliv PZI. Následne, pre lepšiu komparáciu zvolených krajín sme použili prepočet tokov PZI ku HDP, aby mali závery z hodnotenia skúmaných krajín vyššiu výpovednú hodnotu.

Údaje pre analýzu krajín v oblasti PZI a iných vybraných ukazovateľov sme čerpali zo štatistík zverejnených Eurostatom, OECD a organizáciou UNCTAD. Teoretické podklady ku skúmanej problematike sme čerpali z vedeckých článkov uverejnených vo svetových citačných databázach.

Výsledky

Priame zahraničné investície - PZI

V úvode tejto časti sa pokúsime zadefinovať termíny ako medzinárodný pohyb kapitálu a priame zahraničné investície.

Prvotný podnet pre medzinárodný pohyb kapitálu vyplýva z miery zhodnotenia kapitálu v jednotlivých krajinách. „Kapitál sa presúva z domácej krajiny do krajiny s lepšími možnosťami zhodnotenia. Vyššie zhodnotenie kapitálu sa prejavuje v závislosti na forme investovaného kapitálu vo vyššom zisku, vyšších dividendách, vyšších úrokoch a pod.“ (Kunešová a kol., 2006). Medzinárodný pohyb kapitálu predstavuje presun určitej hodnoty z jedného štátu do druhého za tým účelom, aby v nej pôsobila ako kapitál (Hečková, Chapčáková, 2012).

Podľa Kunešovej a kol. (2006) kapitál je možné do zahraničia investovať v rôznych formách. Z hľadiska typu investovaného kapitálu rozlišujeme:

- Priame zahraničné investície,
- Portfóliové investície,
- Zahraničné vklady a úvery. (Kunešová a kol., 2006)

Z časového hľadiska je možné členiť kapitál na krátkodobý (kratšie ako 1 rok) a na dlhodobý (investovanie na viac ako 1 rok).

Z hľadiska vlastníctva môžeme kapitál členiť na tieto skupiny:

- Súkromný kapitál (investorom je súkromný subjekt),
- Štátny kapitál (investorom je štát),
- Medzinárodný kapitál (investorom je medzinárodný subjekt). (Kunešová a kol., 2006)

Významnú formu medzinárodného pohybu kapitálu tvoria priame zahraničné investície (PZI). V súčasnej ekonomickej teórii neexistuje jednotná definícia priamych zahraničných investícií. Podľa OECD „Priama zahraničná investícia odráža zámer rezidenta jednej ekonomiky (priamy investor) získať trvalú účasť v subjekte, ktorý je rezidentom v inej ekonomike ako ekonomika investora (priama investícia).“ (OECD, 2008, s. 45). Podľa NBS (2008) „Priame zahraničné investície odrážajú trvalý záujem rezidentského subjektu jednej krajiny (priamy investor) v rezidentskom subjekte inej krajiny (podnik s priamymi zahraničnými investíciami). Zahŕňajú všetky transakcie uskutočňované medzi

priamym investorom a podnikom s priamymi zahraničným investíciami.“ V uvedených definíciách je jasne vidieť dôraz na prekračovanie regionálnych hraníc pri tokoch PZI. V týchto definíciách je prvotnou charakteristikou PZI ich transregionálne pôsobenie.

Podľa Kunešovej a kol. (2006) PZI predstavujú „nákup majetku v jednej krajine investorom druhej krajiny, ktorý im umožní kontrolu podniku a rozhodovanie o ňom.“ Dudáš (2006) definuje PZI ako „nákup zahraničných aktív na účely kontroly. Pod kontrolou rozumieme kontrolu hospodárenia firmy, ktorej aktíva sa nakúpili“(Dudáš, 2006, s. 5). Teda definície Kunešovej a Dudáša sa zhodujú v tom, že PZI slúžia investorom aj na kontrolovanie hospodárenia firiem v zahraničí, kde majú investované svoje aktíva.

Pri vývoze PZI chcú investori zarábať na špecifických podmienkach národnej ekonomiky. „PZI spolu so správne nastaveným politickým pozadím môžu krajine poskytnúť finančnú stabilitu, podporiť hospodársky rozvoj a zvýšiť blahobyt spoločnosti.“ (Kuzmišin – Šišková, 2013) Investor napr. získa prístup k lacnej pracovnej sile. Významným stimulom sú tiež úspory, dane, clá. Všetky tieto skutočnosti sa v konečnom dôsledku premietnu na výške zisku. Celkový ekonomický prínos, ktorý je definovaný v zisku je v pomere s investičným rizikom (napr. ťažkosti s transfermi zisku do materskej krajiny alebo riziko dvojitého zdanenia). Vzťah rizika a celkového možného prínosu potom usmerňuje medzinárodný pohyb kapitálu. PZI neprinášajú výhody len investorom, ale taktiež hostiteľskej krajine. (Kunešová a kol., 2006)

Hostiteľská krajina spravidla od PZI očakáva zvýšenie zamestnanosti, produkcie, prístup na nové trhy, transfer nových technológií a celkové oživenie regiónu. (Kunešová a kol., 2006). „PZI sú prostriedkom zabezpečujúcim transfer technológii, zvyšujú zamestnanosť a tiež prispievajú k zvyšovaniu kvality pracovnej sily.“ (Kotulič a kol., 2013) Tiež môžeme tvrdiť, že „PZI vyplňajú v hostiteľskej krajine medzeru medzi investíciami a domácimi úsporami.“

$I_f = (S-I) + (T-G)$ (Smataník, 2008)

Vývoj PZI vo vybraných regiónoch

V úvode prinášame vybrané ukazovatele hodnotených krajín. Krajiny vyvážajúce PZI sa pri výbere cieľových krajín riadia aj aktuálnou ponukou pracovných síl, úrovňou nezamestnanosti, t.j. či je pracovná sila k dispozícii a tiež aj výškou minimálnej mzdy, ktorá je potrebná na kalkuláciu nákladov na prácu.

Tab. 1: Nezamestnanosť v %

	2008	2009	2010	2011	2012
Česká republika	4,4	6,8	7,4	6,8	7,0
Maďarsko	7,9	10,1	11,2	11,0	11,0
Poľsko	7,2	8,3	9,7	9,8	10,2
Slovensko	9,5	12,1	14,4	13,7	14,0

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov Eurostatu

V tab. 1 je uvedená nezamestnanosť v analyzovaných krajinách v období 2008 – 2012. Všetky skúmané krajiny dosahujú pomerne vysokú mieru nezamestnanosti. Najvyššia miera nezamestnanosti bola v celom období na Slovensku, naopak, najnižšia bola v Českej republike.

Tab. 2: Minimálna mzda v EUR

	2008	2009	2010	2011	2012
Česká republika	334,83	309,10	311,39	328,61	312,01
Maďarsko	293,08	263,30	256,99	293,11	323,17
Poľsko	335,99	286,61	317,58	347,34	353,04
Slovensko	268,17	295,50	307,70	317,00	327,00

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov Eurostatu

Čo sa týka vývoja minimálnej mzdy podľa tab. 2, vidíme, že v roku 2012 bola minimálna mzda vo všetkých analyzovaných krajinách na približne rovnakej úrovni. Keďže ide o susediace krajiny, tak v tomto ukazovateli nie sú markantné rozdiely medzi analyzovanými regiónmi. Ak by bola v niektorej z uvedených krajín výrazne rozličná úroveň minimálnej mzdy od ostatných krajín, bol by z okolitých krajín výrazný presun pracovných síl práve do tejto krajiny.

V nasledujúcej časti sa budeme venovať analýze PZI vo vybraných krajinách. V tab. 3 ako aj v nasledujúcom grafe je znázornený vývoj prílevu PZI do nami analyzovaných krajín. Najväčší objem prílevu PZI bol v Poľsku. Tam v prvých štyroch analyzovaných rokoch objem PZI rástol, no v roku 2012 sa jeho výšky výrazne znížila oproti predchádzajúcim rokom.

Vývoj v oblasti prílevu PZI v Českej republike je pomerne vyrovnaný. Hoci v rokoch 2009 a 2011 bo zaznamenaný prepád výšky PZI oproti predchádzajúcim rokom, aj napriek tejto skutočnosti je to krajina s druhým najväčším prílevom PZI za celé sledované obdobie po Poľsku. „Jednou zo silných stránok Českej republiky je relatívne lacná a kvalifikovaná pracovná sila.“ (Wokoun – Krejčová, 2013)

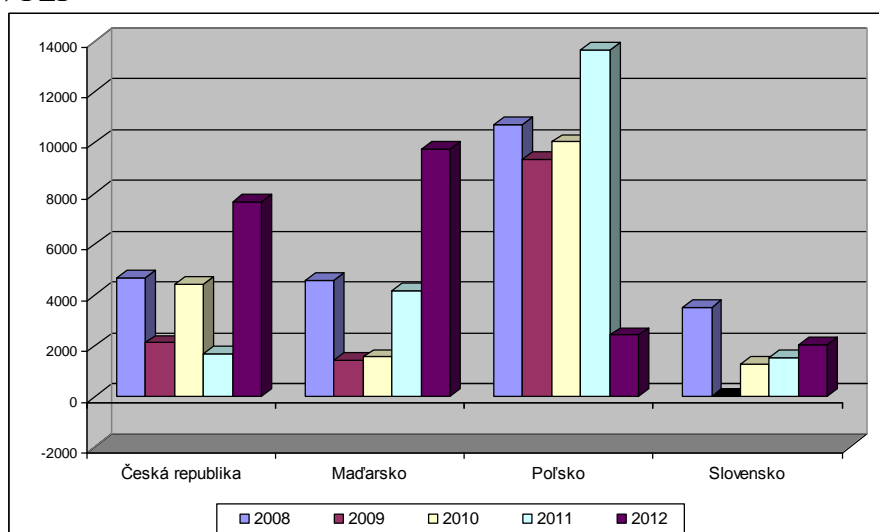
Najmenší prílev PZI bol zaznamenaný v Slovenskej republike. V rokoch 2009-2012 jeho objem síce rástol, no dosahované hodnoty boli výrazne pod hodnotami ostatných analyzovaných krajín. „Avšak hospodárska Slovenska sa prikláňa k aktívnej podpore investorov prostredníctvom investičných stimulov.“ (Kotulič a kol., 2013) Slovensko je aj napriek nepriaznivej situácii v nízkom objeme PZI aj naďalej atraktívne pre investorov, pretože má nízke konkurenčné náklady na pracovnú silu a pracovná sila je aj dostatočne vzdelaná (ako vyplýva aj z Tab. 1 a 2.). „Slovensko predstavuje relatívne malú a otvorenú ekonomiku, ktorá spolu so súčasťou sektorovou štruktúrou predstavuje vo veľkej miere závislosť na PZI.“ (Kuzmišin – Šišková, 2013)

Tab. 3: Prílev PZI v mil. EUR

	2008	2009	2010	2011	2012
Česká republika	4665,512	2116,739	4441,009	1676,107	7660,726
Maďarsko	4574,704	1442,545	1564,181	4163,693	9741,06
Poľsko	10731,69	9352,797	10035,13	13676,51	2426,925
Slovensko	3520,665	-4,39655	1279,931	1549,788	2043,772

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov UNCTAD

Graf 1: Prílev PZI

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov UNCTAD

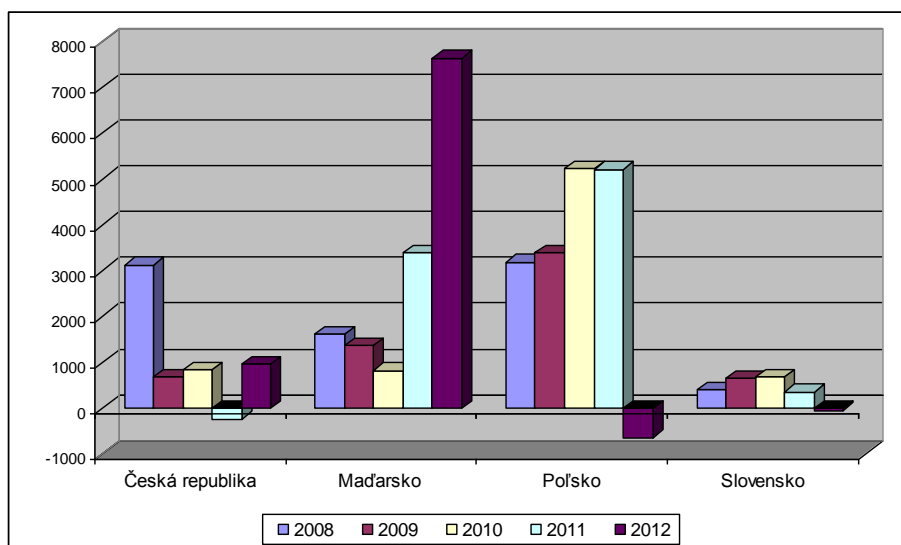
Pod odlivom PZI rozumieme investície slovenských, českých, poľských a maďarských rezidentov v zahraničí. Tab. 4 a následne aj graf 2 nám uvádzajú hodnoty odlivu PZI v analyzovaných krajinách. V priemere za celé sledované obdobie bol v Poľsku zaznamenaný najväčší odliv PZI. Ak skúmame jednotlivé roky, tak výrazne najvyšší odliv bol v roku 2012 dosahovaný v Maďarsku. Najnižšie hodnoty odlivu PZI dosahuje v celom sledovanom období Slovenská republika.

Tab. 4: Odliv PZI v mil. EUR

	2008	2009	2010	2011	2012
Česká republika	3126,565	686,6806	843,8672	-236,782	969,6559
Maďarsko	1615,733	1361,595	820,7738	3394,396	7650,53
Poľsko	3192,489	3398,53	5226,353	5215,376	-646,484
Slovensko	397,8506	654,0876	684,2591	354,4767	-53,1191

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov UNCTAD

Graf 2: Odliv PZI

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov UNCTAD

Uvedené hodnoty prílevu a odlivu PZI uvádzané za jednotlivé skúmané krajiny sú relatívne, keďže tieto hodnoty neodrkadľujú stav daných ekonomík, ale uvádzajú len absolútne hodnoty. Preto v ďalších tabuľkách prinášame údaje o príleve a odlive PZI ku HDP. Takto majú údaje PZI výrazne vyššiu vypovedaciu hodnotu. V tab. 5 sme najskôr uviedli hodnoty HDP v bežných cenách v mil. EUR pre analyzované krajiny.

Tab. 5: HDP v mil. EUR

	2008	2009	2010	2011	2012
Česká republika	163033,4	142610,2	143882,9	156994,9	142074,4
Maďarsko	111535,6	91595,67	92539,49	100311,2	90113,9
Poľsko	382891	311645,2	339769,3	371819,5	354281,3
Slovensko	68176,68	63089,21	63093,34	69479,85	66406,37

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov OECD

V tab. 6 uvádzame hodnoty prílevu PZI ku HDP. Výrazne najvyššie hodnoty boli dosahované v roku 2012 v Maďarsku, kde prílev PZI ku HDP bol viac ako 10 %-ný. Ak extrahujeme od výkyvov vo vývoji, tak môžeme tvrdiť, že v analyzovaných krajinách boli dosahované hodnoty prílevu PZI na úrovni cca 2- 3 %.

Tab. 6: Prílev PZI ku HDP v %

	2008	2009	2010	2011	2012
Česká republika	2,86	1,48	3,09	1,07	5,39
Maďarsko	4,10	1,57	1,69	4,15	10,81
Poľsko	2,80	3,00	2,95	3,68	0,69
Slovensko	5,16	-0,01	2,03	2,23	3,08

Zdroj: vlastné výpočty na základe údajov OECD a UNCTAD

Výrazne nižšie hodnoty boli dosahované pri odlive PZI ku HDP. Výrazne najvyššia hodnota odlivu PZI ku HDP bola dosiahnutá v roku 2012 v Maďarsku na úrovni skoro 8,5 %. Najnižšie hodnoty tohto ukazovateľa boli v celom sledovanom období dosahované v Českej republike. Ak extrahujeme od výkyvov vo vývoji, tak môžeme tvrdiť, že v analyzovaných krajinách boli dosahované hodnoty odlivu PZI ku HDP na úrovni cca 1 – 1,5 %, čo sú hodnoty približne o polovicu nižšie ako boli dosahované pri príleve PZI ku HDP.

Tab. 7: Odliv PZI ku HDP v %

	2008	2009	2010	2011	2012
Česká republika	1,92	0,48	0,59	-0,15	0,68
Maďarsko	1,45	1,49	0,89	3,38	8,49
Poľsko	0,83	1,09	1,54	1,40	-0,18
Slovensko	0,58	1,04	1,08	0,51	-0,08

Zdroj: vlastné výpočty na základe údajov OECD a UNCTAD

Záver

Analyzované krajiny sú svojou ekonomickou úrovňou a geografickou polohou zaujímavé pre investorov. Pri porovnávaní úrovni ekonomík cez vybrané ukazovatele, a tiež aj pri porovnávaní tokov PZI sme dospeli k záveru, že analyzované krajiny dosahujú porovnateľné hodnoty, ak sa údaje interpretujú cez súhrnné ukazovatele. Pri absolútnom vyjadrení je vidieť mnohé výrazné odlišnosti a nerovnováhu, ktoré však pri relatívnom prepočte zmiznú a údaje sú pre analyzované krajiny porovnateľné bez výrazných výkyvov a rozdielností.

Literatúra

- [1] DUDÁŠ T., (2006). *Priame zahraničné investície vo svetovom hospodárstve*. Bratislava: Ekonóm. ISBN 80-225-2139-6. p. 160.
- [2] Eurostat statistics, (2008) [online]. [cit. 2014-3-23]. Dostupné z: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/employment_unemployment_ifs/data/main_tables>
- [3] HEČKOVÁ, J., CHAPČAKOVÁ, A., (2012). *Súčasnosť perspektívy svetovej ekonomiky*. Košice: EQUILIBRIA. ISBN 978-80-8143-005-3
- [4] KOTULIČ, R. a kol., (2013). Stock of foreign direct investment and its impact on the sustainable development of the regions in the Slovak Republic. In *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 162-167. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-7.
- [5] KUNEŠOVÁ, H. a kol., (2006). *Světová ekonomika nové jevy a perspektivy*. Praha : C. H. Beck. ISBN 80-7179-455-4. p.319.
- [6] KUZMIŠIN, P., ŠIŠKOVÁ, A., (2013). The quality of entrepreneurial environment as a factor of foreign direct investments inflows. In *Quality innovation prosperity / Kvalita inovácia prosperita XVII/2 – 2013*. ISSN 1338-984X.
- [7] *OECD Benchmark Definition of Foreign Direct Investment*, 4th Edition, (2008). [online]. [cit. 2014-4-8]. Dostupné z: <<http://www.oecd.org/daf/inv/mne/statistics.htm>>.
- [8] *Priame zahraničné investície*. NBS, (2008). [online]. [cit. 2014-4-8]. Dostupné z: <http://www.nbs.sk/_img/Documents/STATIST/SPB/PZI/PZI_2008.pdf>.

- [9] SMATANÍK, P., (2008). *Priame zahraničné investície na Slovensku (so zameraním na Continental Matador Rubber, s.r.o.)* [online]. [cit. 2014-4-1]. Dostupné z: <www.vse.cz/vskp/show_file.php?soubor_id=20419>.
- [10] UNCTAD, (2014) [online]. [cit. 2014-3-21]. Dostupné z: <<http://unctadstat.unctad.org/TableViewer/tableView.aspx>>
- [11] WOKOUN, R., KREJČOVÁ, N., (2013). Socio-economic level and regional competitiveness factors of regions in the Czech Republic. In *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 30-41. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-3.

Tento příspěvek je výstupom z projektu KEGA- 032PU-4/2013.

FOREIGN DIRECT INVESTMENT FROM THE INDUSTRY ZONE ALPKA AND ITS IMPACT ON THE REGION LABOUR MARKET

DOPAD PŘÍMÝCH ZAHRANIČNÍCH INVESTIC Z PRŮMYSLOVÉ ZÓNY ALPKA NA REGIONÁLNÍ TRH PRÁCE OKRESU LOUNY

ING. SYLVIE KOTÍKOVÁ

Katedra ekonomie | Department of Economics
Ekonomická fakulta | Faculty of Economics
Technická univerzita v Liberci | Technical University of Liberec
✉ Studentská 1492/2, 416 17 Liberec, Czech Republic
E-mail: sylvie.kotikova@tul.cz

Annotation

This paper aims to analyze and evaluate the impact of selected foreign direct investment in the Louny District, based on the data from annual reports of multinational companies situated in the industrial zone Alпка. This region contends with high unemployment and the absence of strategic employer. The basic research question is whether and to what extent can foreign direct investment help to solve of regional problems in the labour market in this structural afflicted region. Based on the comparative analysis of information from companies' annual reports and statistics from the Czech Statistical Office and the CzechInvest association, the research results presented in the paper point at the fact, to what extent foreign direct investment from one industrial zone could reduce the unemployment rate in this particular district. The research results illustrate and quantify the contribution of these investments from the start of the industrial zones until 2013. The contribution of these investments to address the regional problem of high unemployment rates is illustrated by hypothetical unemployment rate, in other words what would be the situation on the regional labour market in the case of the absence of these investments in the industrial zone. Based on the comparative analysis of data from the period 2000 - 2013 foreign direct investment from the industrial zone could reduce regional unemployment rate by 1.7 p.p. per year on average.

Key words

foreign direct investment, labour market, regional development, unemployment rate

Anotace

Tento příspěvek má za cíl zhodnotit vliv vybraných přímých zahraničních investic na okres Louny, a to prostřednictvím údajů z výročních zpráv nadnárodních firem lokalizovaných v průmyslové zóně Alпка. Okres Louny se potýká s vysokou nezaměstnaností a absencí tzv. strategického zaměstnavatele. Základní výzkumnou otázkou je, zda a především pak do jaké míry dokáží přímé zahraniční investice napomáhat k řešení regionálních problémů na trhu práce v tomto strukturálně postiženém regionu. Na základě komparativní analýzy informací z výročních zpráv firem a údajů ČSÚ a CzechInvestu je kvantifikován dopad přímých zahraničních investic z konkrétní průmyslové zóny na nezaměstnanost v okresu. Přínos těchto investic k řešení regionálního problému vysoké míry nezaměstnanosti je ilustrován na hypotetické míře nezaměstnanosti, resp. jaký by byl stav na regionálním trhu práce v případě neexistence těchto investic v průmyslové zóně. Na základě komparativní analýzy údajů z let 2000 – 2013 přímé zahraniční investice z průmyslové zóny dokázaly snížit regionální nezaměstnanost v průměru o 1,7 p. b. ročně.

Klíčová slova

míra nezaměstnanosti, přímé zahraniční investice, regionální rozvoj, trh práce

JEL classification: F21, J60, J64, R11, O47

Introduction

Foreign direct investment (FDI) is a term which is commonly used within a global measuring scale. Currently, it is already very substantial part of the Czech economy. In times of economic crisis, it significantly supported the Czech economy when FDI employed more staff and created greater added value than before the crisis despite the general slump of manufacturing (Šímanová, 2013).

FDI in the Czech Republic have both supporters and opponents in the context of investment incentives. The first group consider them as a powerful engine of economic growth, the know-how representative, new technologies and strategic employer. Foreign investment, or rather investments of multinational corporations, help to solve the economic problems of the host region, particularly the unemployment, e.g. FDI is involved in the unemployment almost up to 6 % in the most structurally disadvantaged regions of Ústí nad Labem and Moravskoslezský (Šímanová, 2013).

The opponents point at the arrival of low-quality producers which are remarkable for mass production with low added value that only take advantage of investment incentives (including support for the creation of new working places) and do not create any lasting linkages in regions and an outflow of FDI is very likely. Many of them may have a negative impact on technological convergence of regions, on the other hand there is an increase of the inertia risk; i.e. the closure of the region in the trap of technologically undemanding productions which are in high demand of labour in the intensive industries and thus they permanently damage their competitiveness (Šímanová, Trešl, 2011).

Despite many criticism of FDI, states and regions compete how to get them as they create comprehensive systems of investment incentives, offer the full range of the industrial zones and make attractive localities for potential investors. Although there are negative aspects, FDI bring primarily new working places, new technologies, knowledge and expertise to the region. These elements might have positive impact on regional competitiveness (Pavlínek, 2004).

As a consequence of foreign direct investment introduction there is a general increase in living standards, effective demand and additional creation of GDP. FDI also contributes to the increasing labour productivity in the regions. These impacts are mutually linked and closely related to the situation on the labour market which are affected by FDI.

Although this topic has become a very topical issue namely in the case of regions with the highest capital inflows, there are no studies that quantify this impact in more details yet - at the level of concrete industrial zones and companies. This is the purpose of this article.

1. Aim and methodology

The aim of this paper is to evaluate impact of the specific FDI and its impact on the regional labour market of the Louny district, which is directly affected by the FDI, based on the analyse of the FDI. Particular consequences of FDI, which have effect on the regional labour market, are shown and analysed at the actual specific examples of foreign investors from the industrial zone Alpa are analysed in this paper.

The statistics of the Czech Statistical office and the data of the CzechInvest are used as the main primary sources utilized for the creation of this article.

The main method used for evaluating the impact of the below mentioned FDI is a comparative analysis. Data of the regional labour market drawn from the state institutions, primarily from the CSO, are compared to the information obtained from the annual reports of analyzed FDI. The impact of

analyzed FDI on the regional labour market is quantified by differences between the real rate of unemployment:

$$u = \frac{U}{L} * 100 \quad (1)$$

and so-called the hypothetical unemployment rate (u_h):

$$u_h = \frac{U + E}{L} * 100$$

where U represents the real number of unemployed persons according to the CSO's data, L represents labour and E stands for the sum of the number of employees of analyzed FDI in each years.

A difficulty of this methodology resides in the fact that companies often take on workers from other regions and foreigners. Unfortunately, such information is difficult to find out. Nevertheless, according to the CSO's data in the Ústí region, there is particularly low number of foreigners on the labour market in the district Louny compared to other districts within the Ústí region. It makes only 6.6% in total (CSO, 2013).

Given of the above mentioned, this low employment of foreigners should not be emerged significantly in a hypothetical calculation of the employment rate.

2. Foreign direct investment and unemployment in the district

Long-term high unemployment can be considered as a fundamental socio-economic problem of the region. This region is characterized by one of the highest unemployment rate within the Czech Republic – 10,7 % in 2013 making it one of the ten districts with the highest unemployment rate in the Czech Republic (MPSV, 2014).

High unemployment rate is not the only one serious issue of this regional labour market. Characteristic The long-term imbalance is distinctive: on one hand there is the existence of job vacancies and on the other hand we speak of the existence of potential workers, who are unskilled for these positions. There is a discrepancy between supply and demand in the labour market, i.e. discrepancy between a focus of schools (or rather a supply of capacities of educational branches) and the focus of the regional economy. This fact is supported by the statistics of the labour market. According to the Labour Market Statistical Yearbook 2012, a proportion of job vacancies to unemployed applicants is in the highest category (25%) by people with higher specialized education, followed by the number of apprenticeship graduates (17,28 %) and persons with university degree (8,67 %). It is obvious that despite the excess of labour supply over demand there is a large number of job vacancies due to inappropriate qualifications and other reasons (MPSV, 2013).

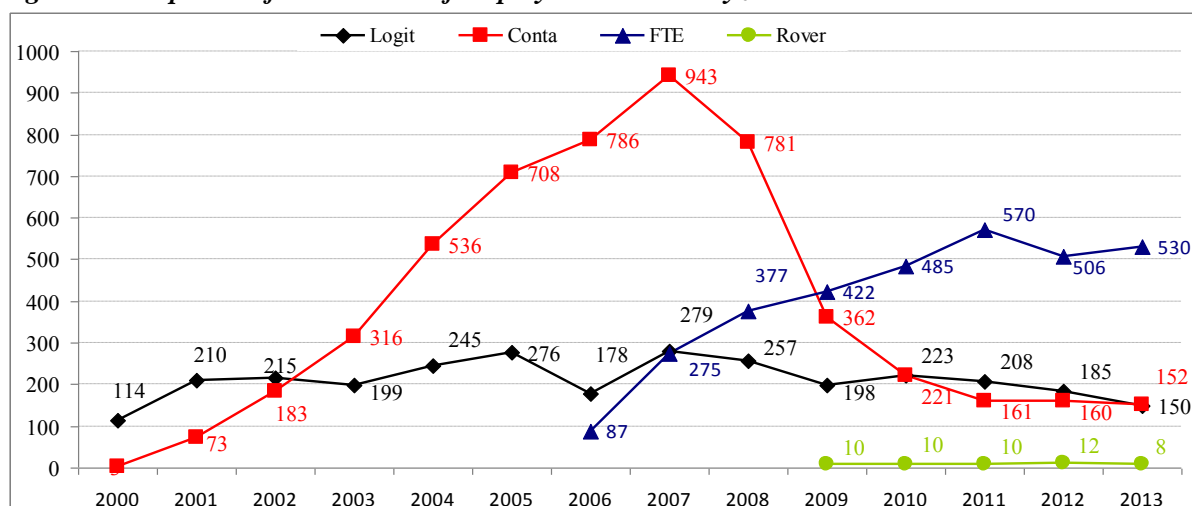
Since 1998 investment incentives are provided in the Czech Republic primarily structurally affected regions of type Louny district. Based on data of CzechInvest to December 31, 2013 was the situation of FDI at 506 407,07 million CZK in the Czech Republic. 78 340,89 millions CZK (about 15.5%) was invested in the Ústí nad Labem region. Roughly one-fifth of FDI in the Ústí nad Labem region is located in the Louny district (CZK 17,987.89 miles), particularly in the industry zone Alpka (IZ Alpka) 2 851.64 miles CZK where 4 investors situated their investment. Three Italian and one from Germany. Currently 7 companies are in the IZ Alpka (March 2014). Four of them are FDI, which are so called greenfields and were attract through investment incentives to the region. Given this statistics, it is possible to say, that this district and especially the IZ Alpka is connected with the concentration of FDI. This fact has effect and influence of regional labour market There are 4 branches of multinational corporations located in the industry zone Alpka now (see the Tab. 1), (CzechInvest, 2014).

Tab. 1: Firms operating in the industry zone Alпка in 2014

Name of company (Investor)	Size of the factory	Country of the investor	Number of employees in 2013	Production
Logit (Radici Group)	24 ha	Italy	150	Production of carpet yarn
Conta (Candy Hoover Group)	16 ha	Italy	152	Production of fridges and freezers
FTE automotive Czechia s.r.o.	7,5 ha	Germany	570	Production of hydraulic systems for brakes and clutches
Rover Czech s.r.o (Rover Plastic)	2 ha	Italy	8	Production of plastic moldings

Source: own processing, data FTE automotive Czechia s.r.o., Conta, s.r.o. a Logit, s.r.o, Rover Czech, s.r.o.

The first corporation is the Logit, Ltd. - FDI of the Italian concern Radici Group. The second one is again a subsidiary of the Italian investor - called Hoover Candy Group. The third firm is a subsidiary of the contractor Candy Hoover Group - Rover Czech, s.r.o. The last is the current largest regional employer - FTE automotive Czechia, s.r.o. It is also a company that is the most dynamically developing company in the industrial zone Alпка (see the Fig. 1).

Fig. 1: Development of the number of employees in the analyzed FDI

Source: own processing, data FTE automotive Czechia s.r.o., Conta, s.r.o. a Logit, s.r.o, Rover Czech, s.r.o.

The figure 1 illustrates the employee numbers development of the FDI. The figure 1 shows that Logit, s.r.o. can be described as an employer with a relatively stable number of employed people. In the years 2000 – 2013 the company employed the average of 217 employees per year. The impact of the crisis is evident in the 2009 on the employees reduction by 23%. The continuous decline in the employment from 2010 to the present is caused by the trend of the labour productivity increase (Ministry of Justice, 2014).

The dramatic development of the employees number occurred in the factory Conta, s.r.o. In 2007 Conta, s.r.o. employed 943 employees, which made the company the largest employer in the industrial zone and strategic employer in the region. It should be noted that since 2008 the situation has inverted dramatically – the company has turned from a strategic employer to the employer that is known for the annual massive dismissals within this region. The number of employees has been declining year after year. Only the part of people, who were made redundant, work in different companies in the industry zone.

The last FDI Italian company is the Rover Czech, s.r.o. The demonstrative effect of FDI can be illustrated at these three Italian investors. A major factor of the localization for the arrival of new investors is the satisfaction of the existing ones. The Italian investor Candy Hoover Group situated their FDI in the industrial zone Alpka based on the references from another Italian investor - Radici Group, which had already based its branch Logit, s.r.o. in the industrial zone Alpka. The firm Candy Hoover Group was then followed by its contractor, the company Rover Plastic, which situated its branch Rover Czech, s.r.o. to the industrial zone, and where about 10 employees have been producing plastic moldings for the factory Conta, s.r.o. since 2009 (Kotíková, 2014).

The figure 1 also shows that only the company FTE automotive Czechia s.r.o has not been affected by the economic crisis in terms of the employees number reduction. The company now virtually profits from dismissals of workers from other factories in the IZ Alpka. Undoubtedly FTE automotive Czechia s.r.o. is the only factory in the IZ Alpka which did not make any employees redundant but even took on new employees during the economic crisis. Nevertheless it we could not be neglect the fact, that at that time the company had tied hands. The investor was attracted to Podbořany through varied investment incentives. The branch was established October 4, 2005, in operation got a year later - at the same year the company got investment incentives for creating new job vacancies. There was a particular precondition of creating 417 new job vacancies to April 18, 2009 (MPSV, 2009).

If the firm FTE automotive Czechia, s.r.o. had not obtained this investment incentive, it would be highly likely that the company would have made people redundant as well as other companies in the IZ. In that case the granting of this investment incentive to the enterprise FTE automotive Czechia s.r.o. worked such as a safety measure against the increase of high unemployment rate, which in 2009 stood at 11.7% in the district. The conclusion from the obtained show that if the company had not received this investment incentive to support creation of job vacancies, the increase of the unemployment rate in 2008 would had been rather higher than what it actually occurred.

The Tab. 2 is dedicated to the hypothetical rate of unemployment. In this table the selected data about the regional labour market from 2000 to 2013 are shown. It is the period when FDI began to employ workers in the IZ Alpka.

Tab. 2: The calculation of the hypothetical unemployment rate in the case of the absence of analysed FDI

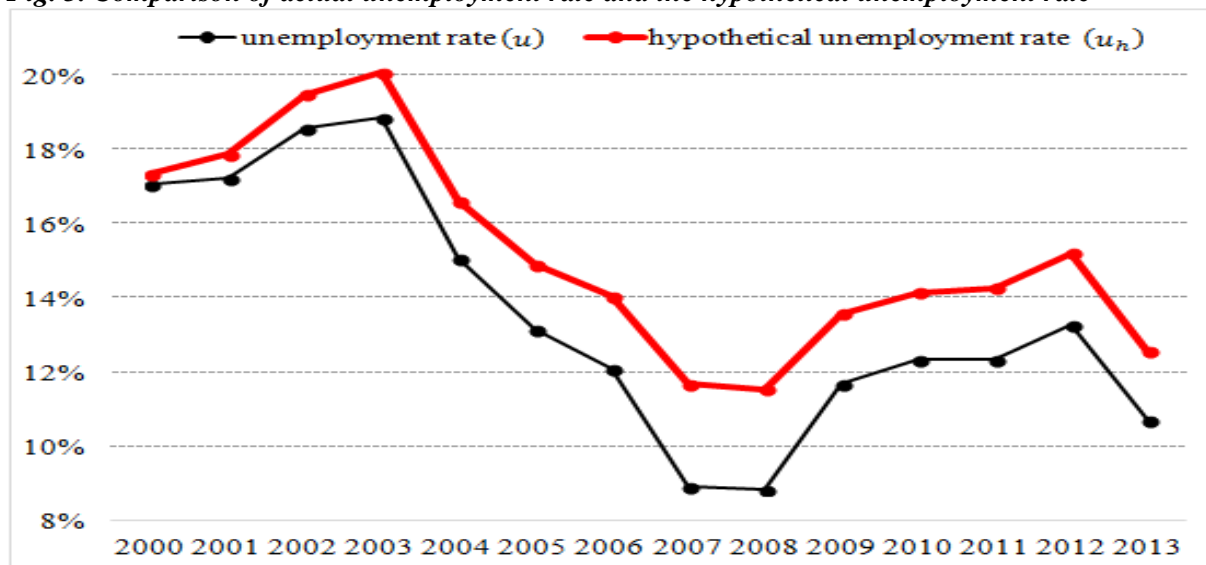
Year	u	U	E	$U + E$	u_h	$u_h - u$
2000	17,09	7523	117	7640	17,356	0,266
2001	17,24	7521	283	7804	17,889	0,649
2002	18,58	8050	398	8448	19,499	0,919
2003	18,89	8091	515	8606	20,092	1,202
2004	15,08	7681	781	8462	16,613	1,533
2005	13,17	7457	984	8441	14,908	1,738
2006	12,11	6571	1051	7622	14,047	1,937
2007	8,93	4860	1497	6357	11,681	2,751
2008	8,84	4624	1415	6039	11,545	2,705
2009	11,7	6147	992	7139	13,588	1,888
2010	12,36	6495	939	7434	14,147	1,787
2011	12,33	6044	949	6993	14,266	1,936
2012	13,29	6004	863	6867	15,200	1,910
2013	10,7	4833	840	5673	12,560	1,860
Avarage	13,59	6564	830	7395	15,242	1,7

Source: own calculations based on date of the CSO and the data of the analysed companies

The Tab. 2 also brings also the information on the so called hypothetical number of unemployed ($U + E$). In the point of the absence of analysed FDI or at their location to another region, the number of unemployed people would be increased by the number of employees in these FDI (E). Calculations in the column of the hypothetical number of unemployed thus form the sum of the unemployed and the number of employees of the analysed FDI ($U + E$).

Based on the calculation of the hypothetical number of unemployed ($U + Z$) is then the hypothetical unemployment rate (u_h) calculated. The real unemployment rate (u) and hypothetical unemployment rate (u_h), or more precisely, unemployment rate that would occur without the localization of these FDI to the IZ Alpa, is illustrated the Figure 3.

Fig. 3. Comparison of actual unemployment rate and the hypothetical unemployment rate

Source: Own processing based on data from the CSO and own calculations

The impact of FDI on the regional labour market can be clearly seen from the Figure 3. The concrete quantification of this effect for single years is shown in the Tab. 2. Looking at these numbers, it can be said that the FDI from IZ Alpa can reduce the unemployment rate by an average of 1.7 percent points per year which can be regarded as a huge contribution regarding the fact that this reduction is caused by only four firms located in one relatively small IZ. From the figure it is also seen that the development of IZ Alpa follows the development of unemployment in the district Louny, but its effect on reducing the unemployment rate is rather stable, even an increasing tendency can be observed.

Conclusion

Disregarding the above mentioned demonstrative effect of Italian investors, one of the main reasons for the placement of these FDI into this region have been numerous investment incentives - particularly support for the creation of new job vacancies that have been related to this region and to the IZ Alpa. Considering the above quantified contribution of these FDI to solving of the largest regional problem, or more precisely For the solution of high unemployment rate, it can be claimed that granting of investment incentives to these analysed investments can be regarded as correct and effective, because if the region was not connected with high investment incentives, there could be only speculations about location of investments to this region. Investment incentives have been proven to be the right motivation for investors, which have created hundreds of new job vacancies altogether.

FDI which is located in the IZ Alpa can be possibly described as stable, unlike the second IZ, which is located in the district Louny. Last time the company Panasonic ended up its production in the IZ Triangle and made circa 600 employees redundant. That is about 45 % of workers from the IZ. Tax

breaks expired after the period of economic crisis for companies Logit, s.r.o. and Conta, s.r.o., the situation stabilized again and there is no indication of a tendency for leaving the IZ or to make people redundant. FTE automotive Czechia s.r.o. has been developing dynamically and is currently considered as the most perspective regional employer. Considering the smallest FDI firms, the Rover Czech, s.r.o., it is not expected to end its production and leave the region. This company draws incentives and as a Conta, s.r.o. supplier is dependent on its production and as it has already been mentioned about Conta, s.r.o., it is also not expected to end up its production and change the locality of its business despite the termination of the tax break.

From the results mentioned above it can be claimed that the situation would be significantly worse on the regional labour market without these FDI, on average by 1,7 percentage points. Any business connection would not exist with local businesses, the landscape character or the town and adjacent areas form would not change. People would have no reason to move into the region without the existence of such job placement. It might be said that analysed FDI have undoubtedly a positive impact on the adjacent region. However, particular impacts and benefits are not fully quantifiable. Changing the landscape, improving social life through sponsoring coming from these companies, or the attractiveness of the region are difficult to quantify.

Literature

- [1] CzechInvest, (2013). *Investment Incentives*. Database of CzechInvest, [online]. [cit. 2013-3-28]. Available at: <<http://www.czechinvest.org/investicni-pobidky-nove>>.
- [2] CSO. *Statistical Yearbook of the Usti Region 2012* [online]. Ústí nad Labem: Czech Statistical Office, [cit. 20.03.2014]. ISBN 978-80-250-2261-0. Available at: <[http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/D0003FD8F8/\\$File/42](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/D0003FD8F8/$File/42)>.
- [3] KOCOUREK, A. a ŠIMANOVÁ, J., (2013) Regionální benchmark stability přímých zahraničních investic s příslibem investičních pobídek v ČR. In *Sborník recenzovaných příspěvků z mezinárodní konference Hradecké ekonomické dny 2013, díl II*. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové. pp. 276 – 287. ISBN 978-80-7435-250-8.
- [4] Ministry of Justice of the Czech Republic, (2013). *Business register: collection of documents* [online] [cit. 2011-08-10]. Available at: <<http://www.justice.cz>>.
- [5] MoLSA, (2013). *Time series*. [online]. [cit. 28.03.2013]. Available at: <http://portal.mpsv.cz/sz/stat/nz/casove_rady>.
- [6] PAVLÍNEK, P., (2004). Regional Development Implications of Foreign Direct Investment in Central Europe. *European Urban and Regional Studies*, vol. 11, iss. 1, pp. 47-70. ISSN 0969-7764. DOI 10.1177/0969776404039142.
- [7] ŠIMANOVÁ, J., (2013) Evaluation of the Impact of Investment Incentives on Real Economic Convergence between the Regions of the Czech Republic. In *Economic Policy in the European Union Member Countries*. Ostrava: Vysoká škola báňská – Technická univerzita v Ostravě. pp. 304 – 312. ISBN 978-80-248-3095-7.

REGIONAL POLICY OF THE EUROPEAN UNION, INNOVATION AND NEW MODELS OF ENDOGENOUS GROWTH

REGIONÁLNÍ POLITIKA EVROPSKÉ UNIE, INOVACE A NOVÉ MODELY ENDOGENNÍHO RŮSTU

ING. PETR JIŘÍČEK

*Katedra ekonomických studií | Department of Economic Studies
Vysoká škola polytechnická Jihlava | College of Polytechnics Jihlava
✉ Tolstého 16, 58601 Jihlava, Czech Republic
E-mail: jiricek@vspj.cz*

Annotation

The paper analyses new theories of economic growth based primarily on endogenous development and their impact on the concepts of the European Union regional policy. It testifies that supporting research, development and innovations as well as investment to human capital and environmental protection financed from the European funds are grounded in modern growth models.

Key words

innovation, growth models, endogenous development, science and research expenditures, regional policy of the EU

Anotace

Příspěvek analyzuje nové teorie ekonomického růstu, založené převážně na endogenním rozvoji a jejich dopad do koncepcí regionální politiky Evropské unie. Dokládá, že podpora výzkumu, vývoje a inovací, investice do lidského kapitálu a ochrany životního prostředí, financované z evropských fondů, mají oporu v moderních modelech růstu.

Klíčová slova

inovace, modely růstu, endogenní rozvoj, výdaje na vědu a výzkum, regionální politika EU

JEL classification: R11

1. Introduction

Innovation was considered an important growth factor already by significant Czech-Austrian economist Josef Alois Schumpeter. This was in the time when economic growth theories in their classical form only considered labour, land and physical capital. Schumpeter developed a theory of creative destruction in the entrepreneurial environment whose result is creating innovation with an impact on economic growth. The model is based on the assumption that the perfectly neoclassical market model is constantly being destroyed and not that it is in the state of market equilibrium because it does not substantially correspond to the monopolistic and oligopolistic organization of the market. Economic system are perpetually developing and we can talk about, for instance, changes in the population and its structure, technological development, changes in the amount of resources or political changes, but according to Schumpeter only the entrepreneur can transform these quantitative changes into qualitative economic development. The Schumpeter's entrepreneur innovates the production structure by creating a new product, innovates the production by inventing new production methods, and enters a new market (Holman, 2005). In the time when Schumpeter was constructing his innovation theory, a growth model was being created whose authors were economists Roy F. Harrod,

who published a study called “*An Essay in Dynamic Theory*“ in March 1939, and Evsey Domar, who published the study “*Capital Expansion, Rate of Growth and Employment*“ in April 1946 (Holman, 2005). Based on both the similar studies, the reputable Keynesian model was built, stressing exogenous sources of growth – physical capital and labour, while considering natural capital a constant factor of production. The essence of the model was that if the economy wants to grow, it must raise capital – i.e. invest. Until the 1980s, the reflection of this Keynesian growth theory in the European Union regional policy was the emphasis on exogenous factors, external investment and government regulation. In response to the growth model of the Keynesian direction the neoclassical Solow-Swan model of economic growth was created. The growth model is based on an adjustment of the classical Cobb-Douglas production function and in the equations it adds constant technological advancement to capital and labour (A). Next there is an assumption of substitution of capital (K) and labour (L) in a relation to the capital coefficient (α). The definition of the production function is in the form (Solow, 1956):

$$Y = K^{\alpha}(A \cdot L)^{1-\alpha}. \quad (1)$$

The model also shows a conditional convergence – a poorer economy converges to a stable state faster than a rich one, provided they have the same basic parameters. This conclusion reflects to the regionalist theory of the neoclassical economic school.

2. The goal and methodology

The goal of the presented paper is to capture the influence of modern economic growth theories based mainly on endogenous factors on the regional or innovation policy of the EU. The characteristic feature of endogenous growth theories is the premise that production function shows constant yields from additional capital inputs, unlike exogenous models which are reported with a production function with decreasing yields. Endogenous models assume that non-decreasing earnings are caused by the influence of positive externalities from new factors of economic growth – human or technical capital (innovation). This assumption is utilized by the regionalist theory to justify methodologically its concepts aimed at decreasing regional disparities and convergence of regions using the above mentioned endogenous factors within a region. In the paper, development of individual theoretical concepts based on endogenous growth models will be described and also some theoretical models created in response to endogenously based concepts by representatives of the neoclassical school will be mentioned. Further we will briefly analyse the influence of endogenous growth models in particular on the European Union regional policy in its beginning till 1987 and then in individual programme periods of 1988-1992, 1993-2000, 2000-2006 and 2007-2013 and for the new programme period of 2014-20. The comparison of individual models will be carried out on the level of the basic shape of the production function with determining the meaning of individual parameters. To illustrate the significance of supporting endogenous growth factors for the economic growth in the countries of the European Union, graphs documenting the influence of financing research, development and innovation in the basic form will be presented.

3. Results

3.1 Romer-Rebelo's AK Model (1987)

After the collapse of the international financial system in the early 1970s and structural difficulties in the EEC economy due to growing inflation and a number of current exchange devaluations, the theoretical concepts based on both the dominating Keynesian growth model and purely neoclassical model were not sustainable any more. These changes manifested themselves as significant structural changes in afflicted regions with heavy industry, in the EEC countries especially in Lorraine, the Rhineland, Wallonia and central England. The starting point for the regional policy was the theoretical works which based economic growth on the internal resources of the region and technological progress and reflected starting qualitative changes in material and information technologies of the

1970s. The works were based on the original theory of institutionalism by Thorstein Veblen and Kenneth Galbraith (Holman, 2005). The first of these models was a neo-institutionalism concept of Portuguese economists Paul Romer and Sergio Rebelo which was mathematically based from the neo-classical Solow's model without exogenously introducing technological progress and for the technological constant equal to one. The production function of the model for the modified capital coefficient $\alpha = 1$ (constant yield from capital in relation to income) is in the following form (Rebelo, 1991):

$$Y = A \cdot K \quad (2)$$

Economic output is proportional to capital stock and technological constant; if we increase the technological constant, we can increase social income Y without the influence on the change of capital and labour ($L^0 = 1$, pro $\alpha = 1$).

3.2 Lucas's Endogenous Growth Model (1988)

Robert Emerson Lucas (*1937), an American economist, formulated a growth model that is based on theoretical postulates of the American neo-institutional school that emphasises the significance of both formal (private property, the law) and informal institutions as a fundamental framework for economic and social progress. Lucas created his model on the assumptions that investments into education, research and development financed from private or public sources lead to higher level of education. Its rising level creates positive externalities in economy leading to increasing economies of scale and those then lead to increasing productivity of work and growth of both product and income per capita. In the model, production function is created in the shape:

$$Y = A \cdot K^\alpha \cdot (u \cdot h \cdot L)^{1-\alpha}, \quad (3)$$

where A is technological parameter, K physical capital, L labour, u production time, h stock of knowledge capital, α is capital coefficient.

The model predicts that positive externalities from human capital (knowledge) lead to endogenous growth of income due to their sharing (they have multiplicative effect) and the present value of knowledge capital influences its accumulation in future. Knowledge capital influences productivity of labour as well as physical capital creation, it is a reason of endogenous growth. Similarly to physical capital, where postponing consumption leads to investment and to higher consumption in future, incentives to study thus increase future economic growth. Both Lucas's and the following Romer's models appeared in the time when the EEC policy of the 1980s responded to technological lagging behind the USA and Japan; subsequently the first Framework Programme for Research and Technological Development was created in 1984 and the Eureka programme in 1985.

3.3 Romer's Endogenous Growth Model (1990)

In his model expanding the original AK model, Romer defined the influence of positive externalities in the field of science and research. He says that research and development results regardless patent secrets pervade economy and are intensified by the educational capacity of human capital, thereby creating endogenous growth factor. In his model Romer defines three sectors of economy – the research sector, the sector of intermediate products, i.e. of means of production, and the sector of final production, i.e. of consumer goods or means of production. The definition of the production function is in the shape (Romer, 1990):

$$Y = K^\alpha \cdot H^\beta \cdot A^{1-\alpha} \cdot L^{1-\alpha-\beta}, \quad (4)$$

where K is physical capital corresponding to the amount of produced consumer goods, L labour reflecting the number of workforce, H human capital which creates rival knowledge resulting from education and training, A technological capital which is shown in the form of the technological index

and quantified by means of the number of patents and improvement proposals as a non-rival factor, β substitution educational coefficient.

The essence of the model is that the consumer decides between consumption and savings under given interest rates, there are subsidies to the sector of science and research and holders of human capital decide whether to work or research, while the stock of knowledge, prices of improvement proposals and wages are given. The role of the state here is the necessary form of government regulation and namely creating and maintaining high-quality institutional environment (research, education, qualification). In the EU this concept manifested itself by creating innovation and technological agencies and common research institutions in the 1990s.

3.4 The Schumpeterian growth model (1992)

Howitt and Aghion's endogenous growth model is based on vertical innovations generated by competing research sector for the needs of entrepreneurial sector (Aghion, Howitt, 1992). The model works with J. A. Schumpeter's innovation theory and applies it on the present conditions of post-industrial economy. Market equilibrium at present is determined by expectations of future research results (future value of research results). One of these sources of expectation is creative destruction – the outlook of future research results is influenced by the threat of destruction of the rent consequent on the present research results. The pace of growth is a growing function of the amount of innovation, the amount of knowledge capital and research work productivity. The model includes the falling discount rate as the rate of return of invested research capital. A reflection of this model can be traced in the principles of the EU Lisbon Strategy from 2000.

3.5 Jones's semi-endogenous model (1995)

Charles I. Jones in his article *Research and Development Based Models of Economic Growth* (Jones, 1995) presents a model which describes the influence of technical progress on the economic growth, which he perceives identically with previous models as an endogenous value. Technical progress is the result of scientific research and development by competing subjects based on profit. However, unlike the above mentioned models, this one does not perceive that economic growth is based only on technical progress, but it becomes a growth factor only in relation to exogenous factor of population growth. The production function definition is in the shape:

$$Y = \alpha \cdot K^{1-\sigma} \cdot (A \cdot \varphi \cdot L)^\sigma, \quad (5)$$

where Y is the final output of primary sector, α is production coefficient, σ is work elasticity in the sector of final production, φ is the share of labour allocated to the final sector, K is physical capital, L is labour, A is technological index.

In Jones's model presentation, economic growth is influenced by the growth of productivity of factor of production of the research and development area, but this growth does not continue unless there is simultaneous accumulation of labour due to population growth. This model is a combination of endogenous and exogenous growth factors and according to detected empirical results is most closely related to present reality of the view of theories that do not accept the influence of environmental limits on economy. Jones's model influenced strongly the EU cohesion policy in the 21st century which, besides its emphasis on internal sources of the development of regions, does not ignore large Europe-wide infrastructural projects. It is also proven by the continued existence of the Cohesion Fund, originally limited until the emergence of the Eurozone, long-term EIB support of European Projects in the area of European infrastructural (transport, information, energetic) networks or the emergence of the CEF tool for the period of 2014-2020.

3.6 Green-Solow's environmental model (2004)

The model creators William Brock and Scott Taylor are representatives of the so called environmental economy grown from neoclassical roots, in case of this model from the classical Swan-Solow model supplemented with further factors such as the quality of the environment, pollution creation due to economic growth and introducing exogenous technological progress as a presumption of preventing the increase of environmental pollution. The model determines conditions of continuous growth when technologic progress is expected to have an impact towards decreasing pollution. The definition of production function is in the form (Brock, Taylor, 2004):

$$Y = F(K, BL), \quad (6)$$

where BL is efficient labour given by technological progress B with growth rate g and labour L with the population growth n , K is physical capital.

Sustainable development is defined under the condition:

$$g_A > g + n, \quad (7)$$

where g_A is the pace of growth of pollution preventing technological progress, g is the pace of growth of polluting technological progress, n is the population growth rate.

The model reflects the situation in American industry when under the influence of technological progress in the 1990s there was a decline of pollution rate. In the EU policy, it had an impact on forming community programmes supporting renewable resources and energy savings (Altener, Save, Coopener in the period 1993-1999; in periods 2000-2006 and 2007-2013 complex programmes IEE, IEE 2).

3.7 Victor's low growth model (2006)

The author of the low growth model is Canadian economist Peter Victor, concerned with environmental economy. For mathematical description, Victor uses neoclassical Cobb-Douglas production function where the economic output Y is dependent on the stock of physical capital K , utilizing labour L and time t , which reflects growth of technological progress (Victor, 2006):

$$Y = e^t \cdot L^{1-\varphi} \cdot K^\varphi, \quad (8)$$

where φ is the share of capital in GDP (capital coefficient).

On the grounds of empirical research the author presents the relation for a sustainable growth rate:

$$\ln(g) = 1,2797 + 0,00993t + 0,28281\ln(K) + 0,71812\ln(L) \quad (9)$$

The low growth model reflects the situation when economic growth encounters biological and physical limits given by the influence of population growth on the world ecosystem, by limited natural resources, and by the fact that economic growth does not lead to higher well-being but poverty is growing. The model has become one of the bases for the sustainable development strategy, which is an important issue in the area of the EU policies.

3.8 The Directed Technical Change Model (2010)

The author of endogenous growth model is Turkish economist Daron Acemoglu. If in the previous environmental growth models technological progress was an exogenous value or a natural function of time, in this model technological progress is caused endogenously. It is implied in a directed way by means of technological change, which depends on individual characteristics of sectors inside the

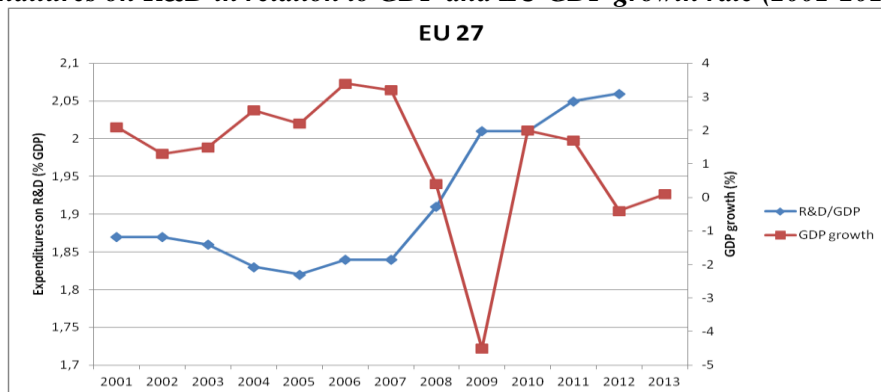
economy, such as supply of jobs and possibilities of substitution of one sector production with another. It works with empirical studies related to for example granting patents and their influence on production economies. The directed technical change model considers two sectors of economy: the first sector produces polluting technology and with its economic output contributes to growth of emissions and the other technologically advanced sector produces clean products not polluting the environment. There are research institutions which optimize their future profit from their activity by selling patents to the first sector. The total economic output is a function of the sum of sectors using as inputs polluting production and clean production. The production function definition is in the shape (Acemoglu et al., 2010):

$$Y_t = \left(Y_{ct}^{\frac{\varepsilon-1}{\varepsilon}} + Y_{dt}^{\frac{\varepsilon-1}{\varepsilon}} \right)^{\frac{\varepsilon}{\varepsilon-1}}, \quad (10)$$

where ε is the elasticity between two sectors which can be both substitutes ($\varepsilon > 1$) and complements ($\varepsilon < 1$), Y_c is economic output of the polluting sector, Y_d is economic output of the sector preventing pollution.

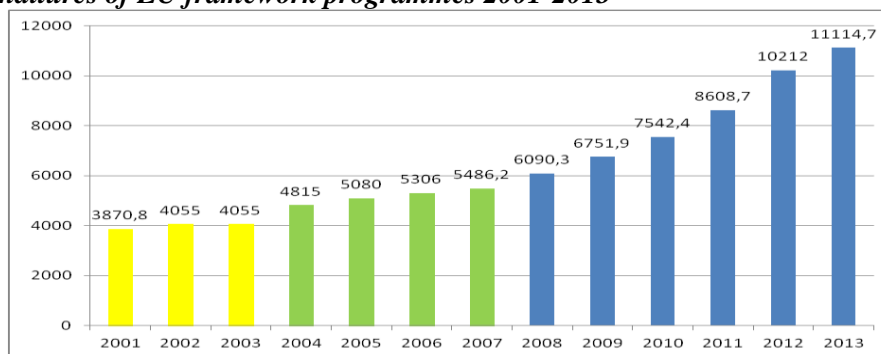
The author of the model says that if inputs are substitutes, then innovations occur only in the polluting sector where there are maximum profits. In case of complements of the inputs of the two sectors the price effect and the effect of the market size dominate and differences in both economic output and innovation rate decrease. Acemoglu shows that in case of functioning market economy in the first case the polluting sector and emissions increase above all limits and an environmental disaster occurs. Therefore it is necessary to change the rules of the game and subsidize the clean sector or introduce higher environmental taxes in the polluting sector and implement environmental policy. These principles can be traced e.g. in subsidy conditions and priorities of programmes financing cohesion policy or in the area of innovation programmes (for the period 2000-2007 namely the CIP and for the period 2014-2020 e.g. programmes COSME and HORIZON).

Fig. 1: Expenditures on R&D in relation to GDP and EU GDP growth rate (2001-2013)

Source: Eurostat

Fig. 2: Expenditures of EU framework programmes 2001-2013

Source: Europa

4. Conclusion

In its development, regional policy reflects basic theoretical models of economic growth in concepts of both Keynesian, neoclassical and neo-institutional schools. Until the end of 1970s exogenous theories of Keynesian type (Harrod-Domar model) or neo-classical orientation (Solow-Swan model) prevailed, preferring the significance of physical capital and workforce for regional development. Regional policy was created rather in accordance with national economic policy as its integral part. In connection with structural difficulties in economies of Western Europe, fundamental changes in regional and structural policy took place during the 1980s, when there was an emphasis on the role of internal sources of regions for their economic development and for creating institutions for their activation. Besides the convergence model of R. Barr and X. Sala-i-Martin from 1992 which had grown from neoclassical roots, endogenous theories further developed (Lucas, Romer). They were created namely in connection with the beginning information and communication revolution, which was the impetus of economic growth in developed countries in the 1980s and 1990s. In connection with that, innovation, research and development, and the need to increase education with the support in the area of regional policy as well with the goal to use local specifics proved to be an essential factor for the economic growth. However the practice showed in many cases that when exercising only endogenous factors in the development of regions their convergence does not occur but that it is necessary to preserve large national or European sources which will support from the outside significant national economic investments which regions will also benefit from. That was proven e.g. in the extension of functioning of the EU Cohesion Fund, which should originally have cease to exist with the entry of economically weaker EU countries to the Eurozone in 2000. Theoretical support of this concept is provided by Jones semi-endogenous growth model. At the beginning of the 21st century due to worsening global problems in the area of the environment and as a result of the Kyoto Protocol there were substantial changes in the European Union in the orientation of the cohesion policy support for the purpose of fulfilling obligations from the Kyoto Protocol and also increase of expenditures on science, research and innovation, as illustrated by figures 1 and 2. Growth theories accented this new phenomenon in sustainable development models by Brock and Taylor, Victor and Acemoglu, or by the exogenous model of Brock and Taylor, which deal with the environmental factor of economic growth. The task of innovations for sustainable development is dealt with by the model of Aghion and Howitt, which goes back in a modernized form to the Schumpeterian theory of creative destruction. We can say that also the present cohesion policy of the European Union strongly emphasizes this approach to the concept for the new programming period and creation of supports from European funds, as can be seen in the proposal of financial framework for 2014-2020.

References

- [1] ACEMOGLU, D., AGHION, P., BURSZTYN, L., HEMOUS, D., (2010). *The Environment and Directed Technical Change*. [online]. [cit. 2014-3-28]. Available at: <http://www.college-de-france.fr/media/nicholas-stern/UPL40052_aghion.pdf>
- [2] AGHION, P., HOWITT, P., (1992). A Model of Growth Through Creative Destruction. *Econometrica*, vol. 60, iss. 2, pp. 323-351.
- [3] BROCK, W., TAYLOR, S., (2004). *The Green Solow Model*. Working Paper, No. 2004-16. Madison: Social Sciences and Research Institute University of Wisconsin.
- [4] Europa. *Development of Community research - commitments* [online]. Available at: <http://ec.europa.eu/research/fp7/pdf/fp-1984-2013_en.pdf#view=fit&pagemode=none>
- [5] Eurostat, (2013). *Research and development expenditure, by sectors of performance* [online]. Available at: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsc00001&plugin=1>, <http://apl.czso.cz/pll/eutab/html.h>>
- [6] HOLMAN, R. a kol., (2005). *Dějiny ekonomického myšlení*. 3th. edition. Prague: C. H. Beck. ISBN 80-7179-380-9. p. 539.
- [7] JONES, Ch., (1995). Research and Development Based Models of Economic Growth. *The Journal of Political Economy*, vol. 103, iss. 4. DOI 10.1086/262002.
- [8] LUCAS, R., (1988). On the mechanics of Economic Development. *Journal of Monetary Economics*, vol. 22, iss. 1, pp. 3-42. DOI 10.1016/0304-3932(88)90168-7.
- [9] REBELO, S., (1991). Long-Run Policy Analysis and Long-Run Growth. *Journal of Political Economy*,

- vol. 99, iss. 3, pp. 500-521. DOI 10.1086/261764.
- [10] ROMER, P., (1990). Endogenous Technological Change. *The Journal of Political Economy*, vol. 98, iss. 5, Part 2: The Problem of Development: A Conference of the Institute for the Study of Free Enterprise Systems, pp. S71-S102. DOI 10.1086/261725.
- [11] SOLOW, R., (1956). Contribution to the Theory of Economic Growth. *Quarterly Journal of Economics*, vol. 70, iss. 1, pp. 65–94. DOI 10.2307/1884513.
- [12] VICTOR, P., (2006). *Managing of Growth*. [online]. [cit. 2014-3-28]. Toronto: Faculty of Environmental Studies, York University. Available at:
<<http://www.yorku.ca/fes/wa/FacultyProfiles/app/profile/5174>>

The paper was prepared within the grant of the Internal Grant Contest of College of Polytechnics Jihlava No. 1200/4/6133 „Management and financing of innovation projects“.

EKONOMICKÁ VÝKONNOST A VÝZKUMNÁ AKTIVITA JAKO VÝZNAMNÝ FAKTOR EKONOMICKÉ ODOLNOSTI REGIONŮ

ECONOMIC PERFORMANCE AND RESEARCH ACTIVITY AS AN IMPORTANT FACTOR OF ECONOMIC RESILIENCE OF REGION

ING. ONDŘEJ SVOBODA, PH.D.

BC. TEREZA KLEMENTOVÁ

Ústav regionálních a bezpečnostních věd | Institute of Regional and Security Sciences
Fakulta ekonomicko-správní | Faculty of Economics and Administration
Univerzita Pardubice | University of Pardubice
✉ Studentská 84, 532 10 Pardubice, Czech Republic
E-mail: ondrej.svoboda@upce.cz, tereza.klementova@student.upce.cz

Anotace

Pojem ekonomická odolnost regionů se v současné době diskutuje především v souvislosti s rostoucí pozorností k ekonomickým krizím, a to zejména v souvislosti se zkoumáním asymetrických regionálních dopadů hospodářské krize z roku 2008. Cílem článku je pomocí analýzy dopadů této krize ověřit hypotézy vztahující se k dvěma potenciálním determinantům ekonomické odolnosti regionů: ekonomické výkonnosti a vědecké aktivitě regionu. Výzkum je založen na analýze 131 regionů úrovně NUTS 2 vybraných zemí Evropské Unie. Hlavní výzkumnou metodou je korelační analýza. Výsledky ukazují, že mezi významné ukazatele vysvětlující asymetrické dopady hospodářské krize patří produktivita práce, disponibilní důchod a výdaje na vědu a výzkum.

Klíčová slova

regionální rozvoj, ekonomická odolnost regionu, hospodářská krize, ekonomická výkonnost, výzkumná aktivita

Annotation

The concept of economic resilience of regions is currently being discussed primarily in the context of increasing attention to the economic crisis, especially in the context of the investigation of asymmetric regional effects of the economic crisis in 2008. Aim of this article is to analyse the effects of the economic crisis of 2008 to verify the hypotheses related to two potential determinants of economic resilience of regions: economic performance and scientific activity of the region. The research is based on an analysis of 131 regions NUTS 2 of the EU countries. The main research method is correlation analysis. The results of the analyses confirm the hypothesis that Labour Productivity, Disposable Income and Expenditures on R&D are very important determinants.

Key words

regional development, regional economic resilience, recessionary shocks, economic performance, scientific activity

JEL classification: R00, R10, R11

Úvod

Odborná veřejnost, zabývající se ekonomickou odolností regionů, se shoduje v názoru, že má tento výzkum potenciál přinést nový pohled na regionální rozvoj při současném řešení mnohých nejistot a

změn ve společnosti. Pojem odolnost regionů se objevuje nejen v odborné literatuře zabývající se klasickými faktory regionálního rozvoje, ale lze jej dohledat i ve studiích zkoumajících reakci regionů, jež jsou vystaveny dopadům přírodních i antropogenních mimořádných událostí značného rozsahu. Například je možné jej nalézt jak v oblasti výzkumu spadajícího do krizového plánování zejména ve spojitosti se zkoumáním dopadů selhání kritické infrastruktury, tak i v oblasti výzkumu zaměřujícího se na schopnost regionů zotavit se po rozsáhlých povodních (podrobněji viz Pelling, 2011; Rose a Liao, 2005).

Odolnost je v širším smyslu chápána jako schopnost socioekonomického systému existujícího ve vymezeném regionu odolat a následně se úspěšně adaptovat na vychýlení ze své dosavadní rovnováhy. Rovnováhou je v tomto smyslu pojímán žádoucí stav sledovaných veličin, který umožňuje efektivní rozvoj regionu. Ekonomická odolnost regionu je pak nahlížena jako schopnost ekonomik regionů reagovat vhodným způsobem na existenci vlivu množiny událostí přírodního či antropogenního původu majících schopnost vychýlit ekonomiku regionu z ustáleného stavu. Lze tedy konstatovat, že pojem regionální odolnost v sobě skrývá schopnost regionu efektivně odolávat různým výzvám (jak náhlým výkyvům, tak i pomalu běžícím nežádoucím jevům).

Využitelnost pojmu zkoumala již řada regionálních analytiků (srov. např. Foster, 2007; Hill a kol., 2011; Vogel, 2007). Například Pendall a kol. uvádí, že (Pendall a kol., 2010): „zkoumání regionální odolnosti umožňuje odhalení potenciálních rizik rozvoje regionů zahrnujících jak přírodní a ekonomické otřesy, tak i pomalu působící a dlouhotrvající procesy, jež mají charakter bariér dalšího rozvoje.“ Mezi tyto procesy řadí například dlouhodobou deindustrializaci regionu, vyliďňování území, demografické změny (např. stárnutí populace) či klimatické změny atd. Regionální odolnost je tak nahlížena jako podstata toho, proč některé regiony reagují pružně na změny ekonomické, sociální, politické či ekologické, zatímco jiné dlouhodobě zaznamenávají zhoršení svého dosavadního rozvoje.

Z výše uvedeného lze soudit, že zkoumání regionální odolnosti může zlepšit porozumění rizikům, která je nutné zohlednit v rámci strategického managementu regionů. Ekonomická odolnost je často zmiňována ve vztahu k otevřenosti ekonomik. V tomto ohledu uvádí někteří autoři (například Kraft a kol., 2011; Koutský a kol., 2012), že propojení ekonomik nepřináší jen pozitiva, ale také zvýšenou citlivost regionů na různé hospodářské výkyvy. Vysoká otevřenost ekonomik – a z toho vyplývající vzájemná závislost regionů – je v okamžicích hospodářských problémů příčinou zvýšené náchylnosti ekonomik vůči poklesům. Z důvodu rostoucí otevřenosti ekonomik roste potřeba systémového a celistvého přístupu, který si klade za cíl vysvětlit příčiny rozdílných dopadů různých exogenních výkyvů na ekonomiky regionů.

1. Ekonomická odolnost regionu a možnosti jejího měření

Walker a kol. považují za základní vymezení pojmu odolnost (Walker a kol., 2010): „schopnost systému odolat šoku, vyrovnat se se změnou a nadále prospívat.“ Podobnou definici uvádí Fosterová, která definuje regionální odolnost jako (Foster, 2007): „schopnost regionu zotavit se z významné změny.“ Za zdroj „změny“, která ohrožuje rozvoj regionu, je možné považovat jak událost mající charakter mimořádné události velkého rozsahu (často živelního charakteru), tak i významné celonárodní nebo nadnárodní recese. Definici ekonomické odolnosti regionu vymezuje například Hill a kol., kteří ji vnímají jako (Hill a kol., 2011): „schopnost ekonomiky regionu zotavit se úspěšně z vychýlení, jež mělo negativní dopad na dosavadní vývoj regionu“. Zde je nutné zdůraznit, že zdroj „vychýlení“ je vnímán exogenně – čili pochází z vnějšího okolí regionu.

V české odborné literatuře se problematikou regionální odolnosti zabýval např. Koutský a kol. (Koutský a kol., 2012) nebo Kraft a kol. (Kraft a kol., 2011). Koutský a kol. (Koutský a kol., 2012) pojímá ekonomickou odolnost regionu jako „schopnost regionální ekonomiky reagovat na změnu podmínek (i šokové povahy) a nacházet nové rovnovážné stavy“. V některých případech je odolnost regionů nazírána nikoli jako vlastnost, ale spíše jako proces, v jehož rámci dovedou regiony vhodně čelit nepříznivým okolnostem (např. Koutský a kol., 2012).

Častým tématem při výzkumu ekonomické odolnosti regionů je identifikace faktorů, které mají potenciál ovlivňovat ekonomickou odolnost regionů (dále jen EOR). Martin uvádí, že nalezení a prokázání vlivu faktorů EOR často naráží na to, že je obtížné identifikovat ty, které by byly spolehlivé napříč odlišnými regiony (Martin, 2012).

Rozdílnost dopadů hospodářských výkyvů je ovlivněna schopností adaptace, kterou mají podniky i pracující síla v regionu. V případě firem se jedná o to, jak snadno jsou schopny přejít k jiným činnostem. Modifikace ekonomické činnosti však vyžaduje řadu dílčích změn, mezi něž patří nalezení nových odbytových trhů, zajištění nových výrobních vstupů, zavedení nových technologií atd. V případě pracujících osob jde o to, jak snadno se dovedou přizpůsobit změně vyplývající ze změny pracovní činnosti. Pokud vyjdeme z uvedeného pohledu, pak můžeme říci, že region může být relativně více odolný pouze v některých ohledech (např. ve vztahu k podnikům), ale v jiných ohledech může vykazovat odolnost relativně menší (např. pokud se jedná o trh práce).

Ačkoli je stanovení možných determinantů regionální ekonomické odolnosti obtížné, lze uvést několik možných souvislostí, které přicházejí v úvahu. Z hlediska determinantů EOR je možné předpokládat, že regiony mající nadprůměrnou produktivitu, vysokou úroveň produktu, které mají současně vysokou míru vědecké aktivity, jsou pravděpodobně odolnější resp. méně zranitelné (Martin, 2012). Cílem příspěvku je přispět k ověření vlivu výše uvedených determinantů, které lze shrnout pod dva potenciální faktory: ekonomická výkonnost a výzkumná aktivita regionu. Vzájemná souvislost uvedených faktorů je častým tématem různých výzkumů (např. Kraftová a kol., 2013).

Pro dosažení uvedeného cíle je nutné zvolit vhodný způsob kvantifikace ekonomické odolnosti regionů. V odborné literatuře se lze dále setkat s řadou ukazatelů, které jsou doporučovány pro kvantifikaci ekonomické odolnosti regionů. Mezi možné ukazatele ekonomické odolnosti regionů lze zařadit například (ESPON, 2012), (Martin, 2011):

- počet pracujících osob a míru zaměstnanosti regionu,
- zaměstnanost podle odvětví a míru ekonomické aktivity,
- hrubou přidanou hodnotu a produktivitu práce,
- počet podniků v regionu a počet podniků v exportních odvětvích,
- velikost mezd a investic.

Většinou se však za dostatečný základ pro kvantifikaci ekonomické odolnosti regionů považuje buď regionální produkt, nebo regionální úroveň zaměstnanosti. Vzhledem k problematičnosti stanovení regionálního produktu je často sledován vývoj regionální zaměstnanosti (Martin, 2011). Oproti regionálnímu produktu má jak své výhody, tak i nevýhody. Jako nevýhodu lze vnímat především to, že v sobě absentuje údaj ohledně velikosti produktivity práce. Společnou nevýhodou obou ukazatelů je nemožnost odstínění vlivu dojíždění za prací.

Možnost kvantifikovat ekonomickou odolnost na základě dynamiky regionálního produktu je značně omezena tím, že zveřejňování těchto údajů podléhá například u subnárodních regionů EU relativně velkému zpoždění. Toto zpoždění odpovídá povinnosti národních statistických úřadů uveřejňovat regionální HDP na úrovni NUTS 2 do 2 let od konce sledovaného období.

Výhodou ukazatele regionální zaměstnanosti je jeho sociální rozměr v reakci regionu na hospodářský výkyv. Lze totiž konstatovat, že prudce klesající úroveň zaměstnanosti může být v důsledku působení negativního hospodářského výkyvu vnímána obyvateli jako citelný znak ekonomické neodolnosti regionu, a to i v případě, kdy regionální produkt klesl jen zanedbatelně.

Jako příklad výzkumu ekonomické odolnosti regionů založeného na zkoumání reakce regionů z hlediska úrovně zaměstnanosti lze uvést studii anglického ekonomického geografa Martina Rona (Martin, 2011). Ten se zaměřil na analýzu dopadů hospodářských poklesů zkoumaných prostřednictvím dlouhodobých časových řad úrovně zaměstnanosti regionů NUTS 1 ve Velké Británii.

2. Metodika výzkumu

Cílem výzkumu je ověření významu dvou potenciálních determinantů EOR: vliv ekonomické výkonnosti regionu a vědecké aktivity na ekonomickou odolnost regionu. Z výše uvedených důvodů byla ekonomická odolnost kvantifikována na časových řadách počtu pracujících osob v regionech zařazených do výzkumného vzorku. Konkrétně byly zkoumány dopady hospodářské krize z roku 2008, a to na 131 regionech úrovně NUTS 2 devíti zemí EU (Rakousko, Česká republika, Německo, Španělsko, Francie, Itálie, Polsko, Slovensko, Velká Británie). Z množiny všech regionů těchto států byly vybrány ty, u kterých bylo možné identifikovat body zlomu (body zlomu oddělují rostoucí a klesající části časové řady počtu pracujících osob v regionu) a současně u nich došlo vlivem hospodářské krize k prokazatelnému poklesu odhadovaného reálného regionálního produktu (odhad byl uskutečněn pomocí implicitního cenového deflátoru získaného z databáze UNSTAT (UNSTAT, 2013)). Celkem tak vstupovalo do výzkumu 175 regionů a po uvedené selekci bylo zařazeno do další analýzy pouze 131 regionů (přičemž byly zastoupeny regiony ze všech uvedených států EU).

Pro účely výzkumu byly stanoveny 2 hypotézy:

H1: „Ekonomická výkonnost regionů je významným faktorem ekonomické odolnosti regionů.“

H2: „Výzkumná aktivita regionů je významným faktorem ekonomické odolnosti regionů.“

Pro ověření platnosti hypotézy je nutné prokázat statisticky významný vztah mezi ukazateli zastupujícími ekonomickou výkonnost regionu resp. vědeckou aktivitu regionu (viz tabulka č. 1 a č. 2) s níže popsanými ukazateli EOR. Fáze poklesu a fáze oživení byla u zkoumaných regionů identifikována na čtvrtletních časových řadách počtu pracujících osob zkoumaných regionů. Zdrojem dat těchto časových řad bylo výběrové šetření pracovních sil (LABOUR FORCE SURVEY, 2013).

Ekonomická odolnost regionů byla zkoumána v období 1. čtvrtletí roku 2008 až 3. čtvrtletí 2012. Pro účely výzkumu byla zkoumaným faktorům přiřazena sada ukazatelů (viz tabulka č. 1 a č. 2). Údaje o regionech odpovídající v tabulkách uvedeným ukazatelům byly získány z databáze EUROSTATu (EUROSTAT, 2012) za roky 2006 a 2007. Dvě sady dat za uvedené roky reprezentují možné zpoždění působení determinantů na EOR (2 leté zpoždění působení odpovídá použití datových sad z roku 2006, 1 leté zpoždění odpovídá roku 2007). Uvedené dva roky je možné považovat za poslední roky, kdy ekonomiky zkoumaných regionů nebyly ještě ovlivněny dopadem hospodářské krize z roku 2008 a proto je možné je využít pro analýzu determinantů EOR.

Pro účely ověření hypotéz byly použity následující ukazatele kvantifikující EOR: velikost obnovení počtu pracujících osob regionu měřená mezi 1. čtvrtletím 2008 a 3. čtvrtletím 2012 poměrem počtu pracujících osob v uvedených okamžicích (symbol VO). Další ukazatelem EOR byla změna počtu pracujících osob v první fázi poklesu (rychlost poklesu, symbol F1) a v první fázi oživení (rychlost oživení, R1).

Pro ověření hypotéz byla provedena korelační analýza (pro hladinu významnosti 0.05) mezi ukazateli zastupujícími faktor ekonomické výkonnosti a vědecké aktivity a výše uvedenými ukazateli EOR (F1, R1, VO). Z důvodu neprůkaznosti normálního rozdělení vstupních dat byla použita neparametrická varianta korelační analýzy – výpočet Spearmanova koeficientu korelace. Detailní způsob úpravy všech použitých datových sad byl popsán v předešlém výzkumu (viz Svoboda, 2014).

3. Výsledky výzkumu

Výsledky korelační analýzy ukazující vliv jak faktoru ekonomické odolnosti, tak i vědecké aktivity regionu shrnuje text této podkapitoly. Níže jsou popsány výsledky, které jsou podstatné pro ověření stanovených hypotéz.

Tab. 1: Výsledky korelační analýzy - Ekonomická výkonnost regionu (st. významné hodnoty tučně)

Proměnná / Rok	2007			2006		
	F1	R1	VO	F1	R1	VO
Hrubý domácí produkt v běžných tržních cenách na obyvatele (v PPS)	-0,402	0,088	0,418	-0,395	0,087	0,433
Tvorba hrubého fixního kapitálu na obyvatele	-0,242	-0,125	-0,029	0,200	-0,084	-0,402
Produktivita práce (HPH na počet pracujících osob)	-0,446	0,121	0,573	-0,063	0,450	0,363
Disponibilní důchod na obyvatele	-0,356	0,302	0,535	-0,244	0,303	0,467

Zdroj: Vlastní zpracování dle LABOUR FORCE SURVEY a EUROSTAT

Výše uvedená tabulka (tabulka č. 1) zobrazuje výsledky korelační analýzy pro ukazatele, které lze přiřadit k faktoru „ekonomická výkonnost regionu“. Výsledky ukazují na to, že všechny zvolené ukazatele je možné považovat za statisticky významné determinanty EOR (každý z ukazatelů zastupujících ekonomickou výkonnost regionu statisticky významně koreluje s alespoň jedním ukazatelem EOR (F1, R1 a VO) – viz tučně zvýrazněné hodnoty.

Ukazatel „Tvorba hrubého fixního kapitálu na obyvatele“ prokázal statisticky významný vztah s ukazatelem VO pouze pro hodnoty roku 2006. Druhý ukazatel, který prokázal citlivost na velikost zvoleného zpoždění působení determinantů, byl ukazatel „Produktivita práce“. Tento ukazatel prokázal statisticky významný vztah s ukazatelem EOR ve fázi růstu (R1) pouze pro hodnoty roku 2006.

Z hlediska velikosti míry těsnosti korelačního vztahu je možné uvést jako jeden z významných vztahů vliv ukazatele „Disponibilní důchod na obyvatele“ na ukazatel VO (korelační koeficient 0,535 pro rok 2007 a 0,467 pro rok 2006). Tento ukazatel také koreluje statisticky významně s ukazatelem F1 a R1. Vzhledem k tomu, že se v prvním případě (s F1) jedná o negativní korelaci a v druhém případě (s R1) se jedná o pozitivní korelaci, je možné usuzovat na to, že velikost disponibilního důchodu na obyvatele snižuje rychlost propouštění ve fázi poklesu a naopak zvyšuje rychlost zvyšování počtu pracujících osob ve fázi oživení.

Dalším významným determinantem byl potvrzen ukazatel Produktivita práce (vyjádřena jako HPH na počet pracujících osob) a ukazatel HDP (vyjádřen v jednotkách standardu kupní síly). První uvedený ukazatel koreluje statisticky významně s ukazatelem VO (koeficient korelace je 0,573 pro hodnoty z roku 2007 a 0,363 pro hodnoty z roku 2006). To potvrzuje domněnku, že regiony s vyšší produktivitou práce mají větší schopnost regenerace po hospodářském poklesu vzhledem k počtu pracujících osob ve srovnání s regiony méně produktivními. Druhý ukazatel (HDP) koreluje statisticky významně s ukazatelem VO (koeficient korelace je 0,418 pro hodnoty z roku 2007 a 0,433 pro hodnoty z roku 2006). To lze také interpretovat tak, že větší schopnost regenerace počtu pracujících osob mají regiony s vyšším HDP. Ukazatel HDP navíc koreluje negativně s ukazatelem F1 jak pro data z roku 2006 tak i pro 2007. Jelikož ukazatel F1 vyjadřuje rychlost poklesu počtu pracujících osob v regionu, lze ukazatel HDP považovat za významnou charakteristiku regionu, která snižuje rychlost propouštění. Stejně tak lze za významný ukazatel z hlediska EOR uvést „Tvorbu hrubého fixního kapitálu na obyvatele“. Shrneme-li uvedená zjištění, je možné prohlásit první hypotézu za ověřenou.

Tabulka č. 2 uvádí výsledky korelační analýzy pro oblast „výzkumná aktivita regionu“. Na základě celkového posouzení statisticky významných vztahů je možné uvést, že se rozdílnost zpoždění působení faktorů EOR potvrdila pouze v případě ukazatelů: „Podíl pracujících osob ve VaV na ekonomicky aktivním obyvatelstvu“ a „Podíl výzkumníků ve VaV na ekonomicky aktivním obyvatelstvu“. Oba ukazatele prokázaly statisticky významný korelační vztah s ukazatelem VO jen pro zpoždění o délce jednoho roku (pro hodnoty 2007). Ostatní nalezené vztahy je možné považovat s ohledem na velikost zpoždění za srovnatelné.

Nejsilnější statisticky významný vztah prokázal ukazatel „Počet patentových přihlášek na milion obyvatel“, který statisticky významně koreloval s ukazatelem VO jak na základě hodnot z roku 2007

(korelační koeficient je 0,599), tak i pro rok 2006 (korelační koeficient je 0,617). Lze tedy konstatovat, že výzkumná aktivita regionu měřená počtem patentových přihlášek pozitivně ovlivňuje schopnost regionu odolávat a regenerovat se z hospodářského poklesu. Všechny další zkoumané ukazatele je také možné považovat za významné ukazatele z hlediska EOR. Za univerzální ochranný faktor je možné označit právě ukazatel „Počet patentových přihlášek na milion obyvatel“, jelikož statisticky významně koreloval jak s ukazatelem změny počtu pracujících osob ve fázi poklesu (F1), ale i ve fázi oživení (R1). Na základě uvedených zjištění je možné konstatovat, že i druhou hypotézu je možné považovat za potvrzenou.

Tab. 2: Výsledky korelační analýzy - Výzkumná aktivita regionu (stat. významné hodnoty tučně)

Proměnná / Rok	2007			2006		
	F1	R1	VO	F1	R1	VO
Celkové vnitropodnikové výdaje na VaV (v PPS)	-0,470	0,105	0,477	-0,534	0,005	0,418
Podíl pracujících osob ve VaV na ekonomicky aktivním obyvatelstvu	-0,426	-0,034	0,359	-0,434	-0,201	0,001
Podíl výzkumníků ve VaV na ekonomicky aktivním obyvatelstvu	-0,332	0,120	0,361	-0,369	-0,039	-0,001
Počet patentových přihlášek na mil. Obyvatel	-0,437	0,314	0,599	-0,423	0,337	0,617

Zdroj: Vlastní zpracování dle LABOUR FORCE SURVEY a EUROSTAT

Závěr

Příspěvek stručně pojednává o pojmu ekonomická odolnost regionů a představuje možnosti jeho měření. Cílem příspěvku je ověření dvou hypotéz o vztahu dvou potenciálních faktorů (ekonomické výkonnosti a vědecké aktivitě regionů) k ekonomické odolnosti regionu. Výsledky korelační analýzy ukazují souvislost řady ukazatelů, které lze považovat za ukazatele faktoru ekonomické výkonnosti resp. i faktoru vědecké aktivity regionu, s ekonomickou odolností regionů měřenou reakcí regionů na hospodářskou krizi v roce 2008 prostřednictvím vývoje počtu pracujících osob. Korelační analýzou nalezené korelační vztahy nabývají poměrně slabé intenzity. Přesto je možné hovořit o statistické významnosti, jelikož byly potvrzeny pro poměrně rozsáhlý vzorek 131 regionů na hladině významnosti 0.05.

Literatura

- [1] ESPON., (2012). *Economic Crisis: Resilience of Regions*. [online]. [cit. 2012-08-19]. ESPON & Cardiff University Dostupné z: <http://www.espon.eu/export/sites/default/Documents/Projects/AppliedResearch/ECR2/ECR2_inception_report.pdf>.
- [2] Eurostat. *General and regional statistics*. [online]. [cit. 2012-10-15]. Dostupné z: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database>.
- [3] HILL, E., ST. CLAIR, T., et al., (2011). *Economic shocks and regional economic resilience. Working Paper 2011-13, Building Resilient Regions*. Institute of Governmental Studies, University of California, Berkeley.
- [4] FOSTER, K. A., (2007). *A case study approach to understanding regional resilience. Working Paper 2007-08*. Berkeley: Institution of Urban and Regional Development.
- [5] KOUTSKÝ, J., RUMPEL, P., SLACH, O. a kol., (2012). *Profilace měkkých faktorů regionálního rozvoje jako nástroj posilování regionální odolnosti a adaptability*. Certifikovaná metodika Ministerstva pro místní rozvoj. [online]. [cit. 2012-9-09] Dostupné z: <<http://zam.uur.cz/Rohrerova/Certifikovane-metodiky/10-Koutsky-WD-61-07-1.pdf>>.
- [6] KRAFT, J. a kol., (2011). *Východiška z krize. Cesty zmírnění negativních efektů hospodářské krize v ČR*. Liberec: Technická univerzita v Liberci. ISBN 978-80-7372-787-1.
- [7] KRAFTOVÁ, I., MATĚJA, Z., ZDRAŽIL, P., (2013). *Innovation Industry Drivers*. In *Proceedings of the 11th International Conference Liberec Economic Forum 2013*. pp. 329-328. [online]. [cit. 2014-10-04]. Dostupné z: <http://www.lef-tul.cz/sekce/LEF_2013.pdf>.
- [8] LABOUR FORCE SURVEY, (2013). [online]. [cit. 2013-04-21]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/zam_vsps>.
- [9] MARTIN, R., (2012). *Regional economic resilience, hysteresis and recessionary shocks*. *Journal of Economic Geography*, vol. 12, iss. 1, pp. 1 – 32. DOI 10.1093/jeg/lbr019.

- [10] MARTIN, R., GARRETSEN H., FINGLETON, B., (2012). Recessionary Shocks and Regional Employment: Evidence on the Resilience of U. K. Regions. *Journal of Regional Science*, vol. 52, iss. 1, pp. 109–133. DOI 10.1111/j.1467-9787.2011.00755.x.
- [11] PELLING, M., (2011). *Adaptation to Climate Change. From Resilience to Transformation*. London: Routledge.
- [12] PENDALL, R., FOSTER, K. A., a kol., (2010). Resilience and regions: building understanding of the metaphor. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, vol. 3, iss. 1, pp. 59 - 70. DOI 10.1093/cjres/rsp028.
- [13] ROSE, A., LIAO, S.Y., (2005). Modelling regional economic resilience to disasters: a computable general equilibrium model of water service disruptions. *Journal of Regional Science*, vol. 45, iss. 1, pp. 75 – 112. DOI 10.1111/j.0022-4146.2005.00365.x.
- [14] SVOBODA, O., (2014). Vliv lidského kapitálu na ekonomickou odolnost regionů. In *Mezinárodní vědecká konference Hradecké ekonomické dny 2014 – Ekonomický rozvoj a management regionů*. Hradec Králové: Gaudeamus. pp. 457-263. ISBN 978-80-7435-366-6.
- [15] SVOBODA, O., MAŠTÁLKA, M., (2013). The resilience of Czech regions to economic crisis. *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 487-493. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-61.
- [16] VOGEL C. et al., (2007). Linking vulnerability, adaptation, and resilience science to practice: Pathways, players, and partnerships. In *Global Environmental Change*. pp. 349-364 [online]. [cit. 2012-09-15] Dostupné z: <http://fs.wa4.lucklaboratories.com/knowledge-base/wikiadapt/images/8/8e/Linking_vulnerability,_adaptation,_and_resilience_science_to_practice.pdf>.
- [17] WALKER, B., CARPENTER, S., a kol., (2010). Resilience Management in Social-ecological Systems: a Working Hypothesis for a Participatory Approach. In *Conservation Ecology*. [online]. [cit. 2012-10-02]. Dostupné z: <<http://www.ecologyandsociety.org/vol6/iss1/art14/>>.
- [18] UNSTAT., (2013). *Implicit Price Deflator* [online]. [cit. 2013-08-11]. Dostupné z: <<http://unstats.un.org/unsd/snaama/dnllist.asp>>.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu č. SGSFES-2014002 IGA Univerzity Pardubice.

VÝZKUMNÝ POTENCIÁL KRAJŮ ČR**RESEARCH POTENTIAL OF THE CZECH REGIONS****ING. LUCIE KOVÁČSOVÁ**

*Katedra regionální ekonomie a správy | Dept. of Regional Economics and Administration
Ekonomicko-správní fakulta | Faculty of Economics and Administration
Masarykova univerzita | Masaryk University
☒ Lipová 41 a, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: kovacsova@rect.muni.cz*

Anotace

Cílem tohoto příspěvku je tedy zhodnotit vývoj a stav výzkumného potenciálu jednotlivých krajů České republiky, a to jak prostřednictvím dat z Českého statistického úřadu vztahujících se k výzkumným ukazatelům regionu, tak v souvislosti se získanými prostředky pro vybudování výzkumné infrastruktury z Operačního programu Výzkum a vývoj pro inovace a zapojení organizací do 7. rámcového programu. Z těchto získaných dat je následně vytvořen jeden souhrnný ukazatel pro každý kraj, přičemž dle očekávání dopadla suverénně nejlépe Praha a z ostatních krajů vykázal nejlepší výzkumný potenciál Jihomoravský kraj. Naopak nejhorších výsledků dosáhl ve všech sledovaných ukazatelích Karlovarský kraj.

Klíčová slova

region, výzkum a vývoj, výzkumná infrastruktura, výzkumný potenciál

Annotation

The aim of this paper is to assess the progression and state of the research potential of the Czech regions. First of all are processed the data from the Czech Statistical Office relating to the research indicators of the region. Subsequently the research infrastructure of the region is reviewed in relation to the funds from the OP R&DI received for their construction and also involvement of the organizations in the FP7 projects. All of these data are then combined into a single indicator that allows comparison of the research potential of all regions. As expected, Prague reached the best results in all indicators. From other regions the South Moravian Region have the best research potential and the worst results were achieved in all indicators the Region of Karlovy Vary.

Key words

region, research and development, research infrastructure, research potential

JEL classification: R11, R12

Úvod

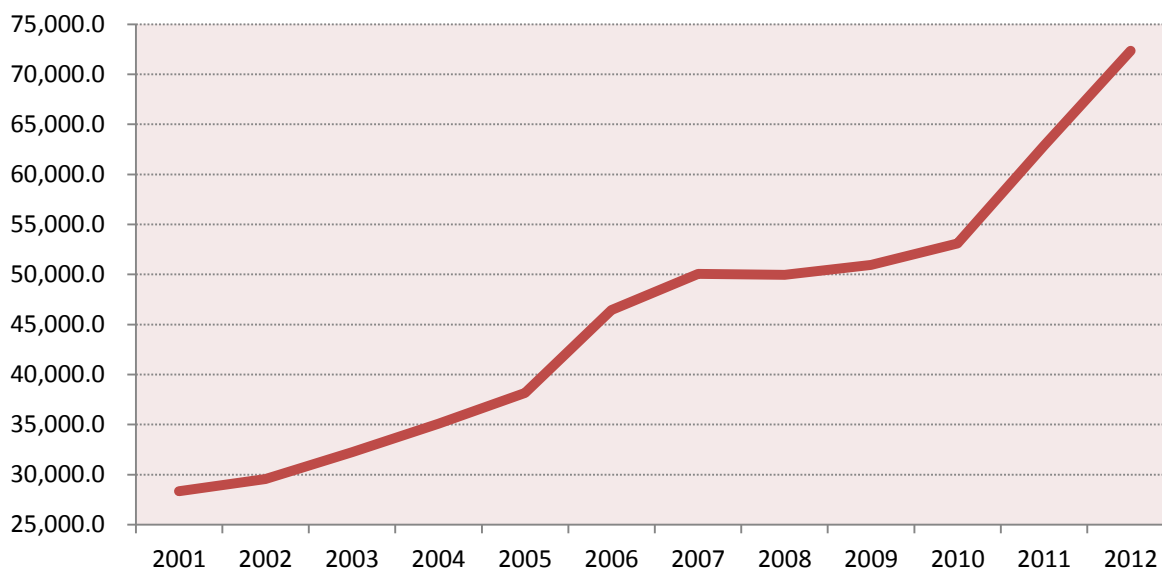
Stále více důležitým faktorem pro rozvoj regionu je sektor výzkumu a vývoje, který je považován za jeden z hlavních zdrojů pro tvorbu inovací. Klusáček a kol. (2004) uvádí oblast výzkumu a vývoje v České republice jako jednu z identifikovaných bariér pro její rozvoj. Zajisté však není možné říci, že je tomu takto ve všech regionech České republiky. Chceme-li účinnou a efektivní inovační politiku, je nutné, aby byla přizpůsobena specifickým rysům jednotlivých regionů. Každý region je totiž jedinečný a jednotlivé regiony se mezi sebou odlišují – mají rozdílné přírodní podmínky, historický vývoj, strukturu ekonomiky, demografické charakteristiky apod. (Klímová, 2013) a to vše ovlivňuje více či méně právě i jeho výzkumný potenciál. Hlavním výzkumným záměrem bude v konečném důsledku zjistit, zda může být pro rozvoj regionu bariérou jeho nízký výzkumný potenciál. V první

fázi je však nutné tento potenciál nějak identifikovat a tedy analyzovat dostupné ukazatele pro tuto oblast.

1. Výzkum a vývoj v České republice

Ještě před samotnými výsledky vztahujícím se ke krajům ČR je vhodné zmínit, jak je na tom s podporou výzkumu a vývoje Česká republika jako celek., což ukazuje následující graf, zachycující vývoj výdajů na tuto oblast.

Graf 1: Výdaje na výzkum a vývoj v ČR (mil. Kč)

Zdroj: ČSÚ

Jak je vidět, tak výdaje na výzkum a vývoj vykazují po celou dobu sledovaného období rostoucí trend a nijak citelně je nezasáhla ani ekonomická krize, což dokazuje pouze nepatrný pokles těchto výdajů v roce 2008. Zvyšování výdajů na vědu, výzkum, vývoj a inovace bylo jednou z hlavních priorit Lisabonské strategie (European Commission, 2010) a nyní je tato priorita obsažena i v Evropské strategii růstu - Evropa 2020 (Evropská komise, 2014). Z pohledu podílu výdajů na Vav na HDP však Česká republika nevyhází dlouhodobě příliš dobře. Uvnitř země pak existují značné meziregionální rozdíly (Žitek a kol., 2012). Je tedy zřejmé, že tato podpora není mezi jednotlivé regiony rozdělována rovnoměrně. Každý z nich má jiné předpoklady pro kvalitní výzkum a vývoj a to, jaký je jejich výzkumný potenciál by měl ukázat tento příspěvek.

2. Ukazatele VaV krajů ČR

Značná část potřebných dat pro tento článek je získána z Českého statistického úřadu, a to konkrétně ze statistik vztahujících se k oblasti vědy a výzkumu. Zde jsem pro účely další práce vybrala kromě výdajů na VaV i následující ukazatele: počet pracovišť výzkumu a vývoje, výzkumní pracovníci (přepočtené osoby) a udělené patenty v České republice přihlašovatelům z ČR. Všechna tato získaná data jsou následně přepočtena na jednoho obyvatele daného kraje a z celé časové řady (roky 2001 – 2012) je pak pro účely dalšího zpracování vypočten aritmetický průměr. Výsledné hodnoty jsou následující:

Tab. 1: Ukazatele VaV pro jednotlivé kraje ČR (průměr za období 2001 – 2012 na 1 000 obyvj.)

	Pracoviště VaV	Výzk. pracovníci	Výdaje na VaV (tis. Kč)	Udělené patenty
Praha	0,486	8,724	14 845,0	0,084
Středočeský	0,151	2,059	5 210,4	0,023
Jihočeský	0,143	1,150	2 617,2	0,016
Karlovarský	0,063	0,186	322,8	0,008
Královéhradecký	0,193	1,107	2 180,7	0,023
Jihomoravský	0,286	3,376	5 617,0	0,029
Olomoucký	0,158	1,411	2 360,2	0,018
Moravskoslezský	0,151	1,188	2 450,2	0,017
Zlínský	0,214	1,112	2 540,4	0,020
Vysočina	0,138	0,576	1 180,5	0,012
Plzeňský	0,150	1,345	2 869,7	0,021
Ústecký	0,095	0,397	805,7	0,012
Liberecký	0,176	1,491	3 085,0	0,048
Pardubický	0,206	1,835	3 537,1	0,032

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ

Následně jsou vypočtené hodnoty převedeny na koeficient (nazveme si jej „koeficient VaV“), a to tak, že u každého ukazatele je nejnižší dosažené hodnotě přiřazen koeficient 1,00 a následující koeficienty jsou vypočteny podle toho, kolikanásobně jsou dosažené hodnoty vyšší, než je tato minimální hodnota. Vzorcem můžeme tento koeficient vyjádřit takto:

$$K_{VaV} = U_{ij} / U_{i-min}$$

kde U_{ij} hodnota ukazatele i pro kraj j
 U_{i-min} minimální hodnota u ukazatele i

Následný součet pak dovoluje nejen jednotlivé kraje seřadit podle jejich významnosti pro výzkum a vývoj, ale také je možné díky němu určit, o kolik je tento význam vyšší, resp. nižší oproti ostatním krajům.

Tab. 2: Koeficient VaV pro jednotlivé výzkumné ukazatele

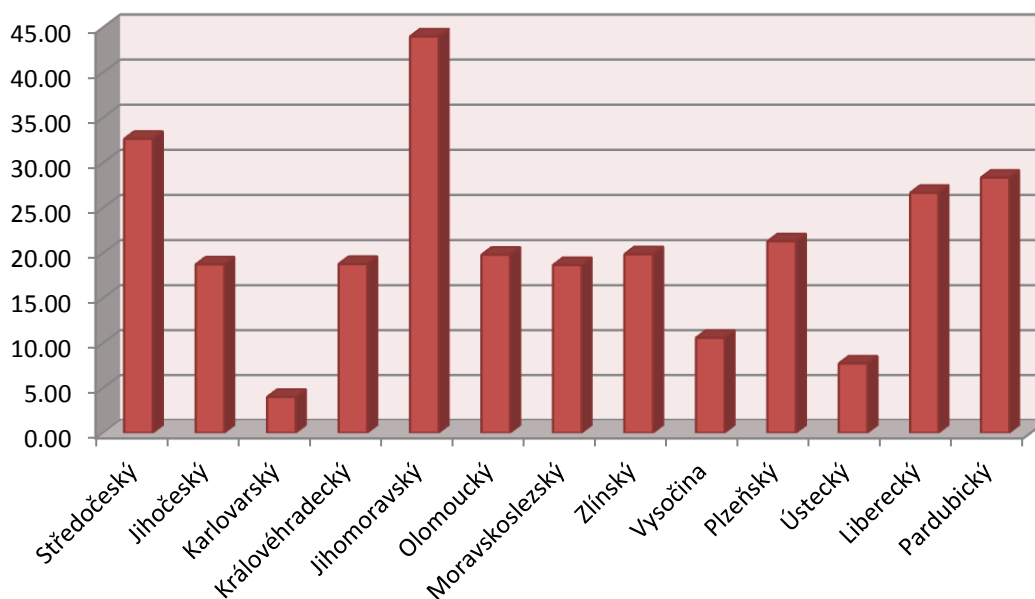
	Pracoviště VaV	Výzk. pracovníci	Výdaje na VaV	Udělené patenty	Součet koeficientů
Praha	7,73	47,00	45,99	10,99	111,71
Středočeský	2,41	11,09	16,14	3,01	32,65
Jihočeský	2,28	6,20	8,11	2,15	18,73
Karlovarský	1,00	1,00	1,00	1,00	4,00
Královéhradecký	3,08	5,96	6,76	2,98	18,78
Jihomoravský	4,56	18,19	17,40	3,86	44,00
Olomoucký	2,52	7,60	7,31	2,38	19,81
Moravskoslezský	2,41	6,40	7,59	2,26	18,67
Zlínský	3,40	5,99	7,87	2,61	19,87
Vysočina	2,19	3,10	3,66	1,63	10,58
Plzeňský	2,38	7,24	8,89	2,77	21,29
Ústecký	1,52	2,14	2,50	1,58	7,73
Liberecký	2,81	8,03	9,56	6,27	26,67
Pardubický	3,28	9,88	10,96	4,23	28,35

Zdroj: Vlastní zpracování na základě dat z ČSÚ

Z tabulky je možné vyčíst dva extrémy. Ten první je patrný u Karlovarského kraje, který ve všech zvolených ukazatelích vykazuje nejnižší hodnoty. Druhým extrémem je pak hlavní město Praha, která znatelně převyšuje ostatní kraje – její součet koeficientů je více než dvojnásobně vyšší než součet u Jihomoravského kraje, který je na pomyslném druhém místě. Výsledný součtový koeficient je

znázorněn v následujícím grafu a pro lepší názornost byla vynechána právě Praha, která by nad všemi ostatními kraji značně vyčnívala.

Graf 2: Součet koeficientů VaV

Zdroj: Vlastní zpracování

3. Výzkumná infrastruktura a projekty

Mluvíme-li o výzkumném potenciálu, tak je jistě vhodné do něj zahrnout i velká výzkumná centra a výzkumné projekty. Pro účely tohoto příspěvku jsou mezi výzkumná centra zařazena ta, která získala podporu z prioritní osy 1 Operačního programu Výzkum a vývoj pro inovace (OP VaVpI). Tato prioritní osa s názvem „Evropská centra excelence“ je zaměřena na vytvoření omezeného počtu center excelence, dobře vybavených VaV center s moderní, často jedinečnou infrastrukturou a kritickou velikostí tak, aby byla schopná přispívat k propojení a větší integraci předních českých VaV týmů s předními mezinárodními výzkumnými organizacemi a evropskými výzkumnými infrastrukturami (MŠMT ČR, 2012). Celkem je těchto velkých vědecko-výzkumných projektů v České republice osm a jejich výčet je uveden v následující tabulce.

Tab. 3: Seznam projektů podpořených v prioritní ose 1 OP VaVpI

Název projektu	Název žadatele	Sídlo žadatele / centra
Centrum excelence Telč	Ústav teoretické a aplikované mechaniky AV ČR, v.v.i.	Praha / Telč
ELI: Extreme Light Infrastructure	Fyzikální ústav AV ČR, v.v.i.	Praha / Dolní Břežany
CEITEC – středoevropský technologický institut	Masarykova univerzita	Brno / Brno
Centrum excelence IT4Innovations	Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava	Ostrava / Ostrava
CzechGlobe – Centrum pro studium dopadů globální změny klimatu	Ústav systémové biologie a ekologie AV ČR, v.v.i.	České Budějovice / České Budějovice
NTIS – Nové technologie pro informační společnost	Západočeská univerzita v Plzni	Plzeň / Plzeň
Biotechnologické a biomedicínské centrum Akademie věd a Univerzity Karlovy	Ústav molekulární genetiky AV ČR, v.v.i.	Praha / Vestec
Fakultní nemocnice u sv. Anny v Brně – Mezinárodní centrum klinického výzkumu (ICRC)	Fakultní nemocnice u sv. Anny v Brně	Brno / Brno

Zdroj: vlastní zpracování na základě informací o projektech na portálu OP VaVpI

Na první pohled se může zdát zvláštní, že pouze v případech, kdy je sídlo žadatele v Praze, se centrum realizuje v jiném kraji, nicméně tento jev je dán tím, že Praha nemůže být z tohoto operačního programu podporována. Ve dvou z těchto tří případů je však toto centrum umístěno ve Středočeském kraji, a to v těsné blízkosti Prahy.

Z hlediska výzkumných projektů byly vybrány projekty podpořené v rámci 7. rámcového programu (7. RP)¹, a to konkrétně ty, kde figuruje příjemce z České republiky jako koordinátor. Všechny tyto projekty je možné vyhledat v informačním systému Evropské komise CORDIS (Community Research and Development Information Service) a výčet projektů použitých pro tento příspěvek byl proveden v říjnu roku 2013. Vzhledem k většímu počtu těchto projektů zde nejsou všechny vypsané, ale je uveden pouze počet těchto projektů v rámci kraje, a to dle sídla příjemce. Tento počet je rovnou přičten k počtu projektů z PO 1 OP VaVpI, avšak v případě OP VaVpI není brán zřetel na sídlo příjemce, nýbrž na sídlo centra.

Tab. 4: Počet projektů PO 1 OP VaVpI a 7. RP v krajích ČR

Kraj	PO 1 OP VaVpI	7. RP	Celkem
Praha	-	52	52
Středočeský	2	6	8
Jihočeský	1	11	12
Karlovarský	-	-	-
Královéhradecký	-	-	-
Jihomoravský	2	24	26
Olomoucký	-	2	2
Moravskoslezský	1	2	3
Zlínský	-	-	-
Vysočina	1	1	2
Plzeňský	1	5	6
Ústecký	-	-	-
Liberecký	-	-	-
Pardubický	-	-	-

Zdroj: vlastní zpracování

¹ Tento rámcový program pro výzkum má dva hlavní strategické cíle: 1) posílit vědeckou a technologickou základnu evropského průmyslu; 2) podnítit mezinárodní konkurenceschopnost za současné pomoci výzkumu, jenž podporuje politickou linii EU (Evropská komise, 2007).

Zde je opět patrné, že zdatelně nejvíce projektů 7. RP je realizováno u příjemců se sídlem v Praze. Druhou pozici obsadil opět Jihomoravský kraj. Z pohledu budování velkých výzkumných center lze konstatovat, že dvě tato centra jsou vždy na území krajů, které vykázaly po Praze nejvyšší hodnoty součtu výzkumných koeficientů, a to kraj Jihomoravský a Středočeský. U dalších čtyř krajů je možné očekávat, že tato centra povedou ke zlepšení ukazatelů VaV. Na druhou stranu v šesti krajích neexistuje žádný příjemce, který by byl koordinátorem projektu financovaného ze 7. RP a ani se zde nebuduje (nevybudovalo) velké výzkumné centrum z OP VaVpI.

Aby bylo možné tyto počty použít při formulování výzkumného potenciálu, tak je potřeba je také převést na jednotný koeficient dle výše uvedeného vzorce, přičemž se nebudou brát v potaz kraje, kde nebylo dosaženo žádné hodnoty. Koeficient je vypočten ze součtové hodnoty.

Tab. 5: Koeficient výzkumných projektů

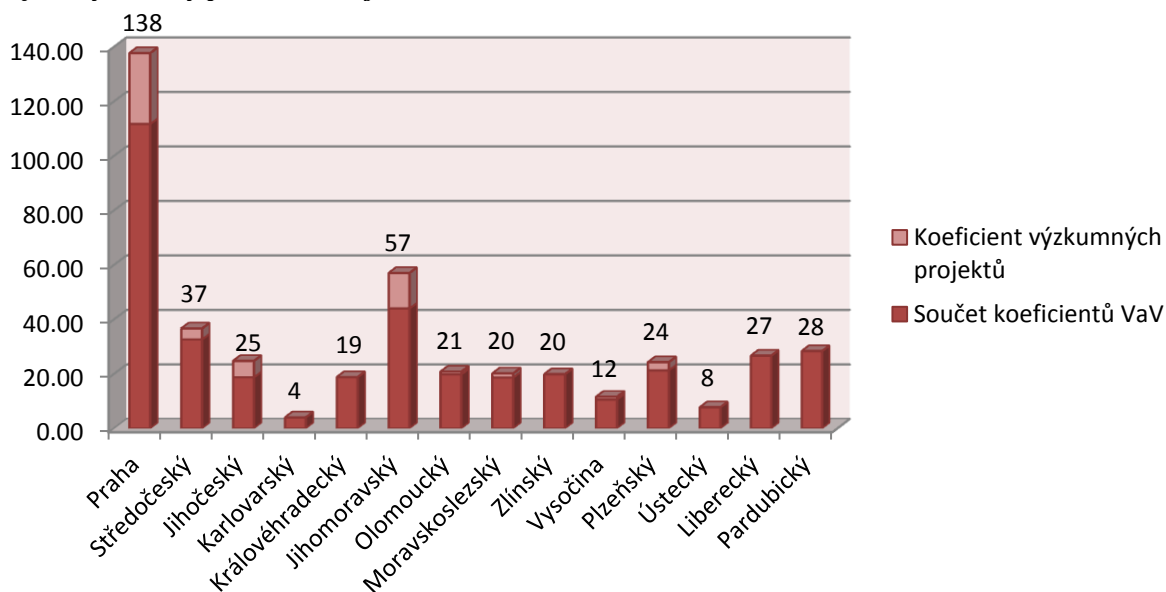
Kraj	Koeficient
Praha	26
Středočeský	4
Jihočeský	6
Karlovarský	-
Královéhradecký	-
Jihomoravský	13
Olomoucký	1
Moravskoslezský	1,5
Zlínský	-
Vysočina	1
Plzeňský	3
Ústecký	-
Liberecký	-
Pardubický	-

Zdroj: vlastní zpracování

4. Výzkumný potenciál

Jak je možné vyzorovat i v následujícím grafu, tak čtyři z výše zmiňovaných šesti krajů vykazují horší výsledky i v rámci sledovaných výzkumných ukazatelů a součet koeficientů je u nich pod hodnotou 20, i když v případě Královéhradeckého kraje je to pouze o jeden bod. Výjimkou jsou kraje Liberecký a Pardubický – tyto dva kraje si i přes absenci výzkumných center a projektů udržují lepší celkovou pozici než některé mající výzkumné centrum a/nebo projekty (např. Vysočina, Moravskoslezský i Olomoucký kraj). Graf 3 tedy zobrazuje celkovou hodnotu výzkumného potenciálu vyjádřenou jako součet koeficientů a počtu výzkumných center a projektů. Hodnoty v grafu jsou zaokrouhleny matematicky na celá čísla.

Graf 3: Výzkumný potenciál krajů ČR

Zdroj: vlastní zpracování

Z vypočtené hodnoty výzkumného potenciálu můžeme např. usoudit, které kraje budou mít tendenci generovat další výzkumné aktivity. Zejména ta část, která se týká výzkumných center a projektů napovídá, zda se dá očekávat, že v daném kraji výzkumná aktivita ještě více poroste. Lze se také zamyslet nad tím, zda kraje s nižšími dosaženými hodnotami výzkumného potenciálu začít více podporovat či nikoliv. V tomto rozhodnutí by měl pomoci následující výzkum, jehož záměr je zmíněn v závěru. Díky němu by mělo být možné usoudit, jestli v tomto případě nízký výzkumný potenciál působí jako bariéra pro rozvoj tohoto regionu anebo to na jeho rozvoj nemá vliv a vývoj regionálního HDP závisí spíše na jiném odvětví.

Zvolené ukazatele nejsou samozřejmě jedinými, které identifikují a ovlivňují výzkumný potenciál kraje a na základě odborné diskuze a dalších poznatků bude možné tento základní parametr případně upravit.

Závěr

Dle očekávání vykazovala ve všech ukazatelích nejlepší výsledky Praha. To je dáno nejen faktem, že se jedná o hlavní město, ale i mnoha dalšími faktory, jako je dobrá dopravní dostupnost (železniční, silniční i letecká), sídlo mnoha nadnárodních firem, přítomnost řady veřejných i soukromých vysokých škol a vědecko-výzkumných institucí apod. Nejlepší pozici v rámci ostatních krajů má Jihomoravský kraj a u něj lze i dle dosažených výsledků očekávat, že si tuto pozici bude nadále udržovat a zřejmě i zlepšovat. S menším odstupem pak třetí pozici zaujímá kraj Středočeský, jehož dobrý výsledek může být ze značné části ovlivněn i vědecko-výzkumnými aktivitami Prahy, a to nejen prostřednictvím budování velkých výzkumných center (zmíněno výše). V případě dalších osmi krajů jsou konečné výsledky relativně hodně vyrovnané – výsledné hodnoty se pohybují zhruba v rozmezí 20 – 30. Nejhuře jsou na tom kraje Vysočina, Ústecký a Karlovarský, přičemž u prvního zmiňovaného kraje lze v budoucnu očekávat mírné zlepšení, a to především díky vybudování Centra excelence Telč (OP VaVpI), avšak v případě posledních dvou nic nenasvědčuje tomu, že by se jejich výzkumný potenciál měl v blízké budoucnosti nějak zlepšit.

Na tento článek bude následně navazovat další výzkum, z jehož výsledků by mělo vyplynout, zda vývoj uvedených výzkumných ukazatelů ovlivňuje ekonomický růst příslušného regionu (měřeno pomocí regionálního HDP). Tento vliv se může projevit například i tak, že v době, kdy HDP České republiky roste, tak HDP kraje s vysokým výzkumným potenciálem roste rychleji, nebo naopak v

případě poklesu ekonomické aktivity je u takového kraje tento pokles nižší než v průměru za celou Českou republiku. Následně by bylo i zajímavé vysledovat, jestli nízký výzkumný potenciál regionu může být bariérou pro jeho rozvoj, resp. spíše ekonomický růst.

Literatura

- [1] CORDIS – Community Research and Development Information Service, (2013). EU Research Projects. [online]. Dostupné z: <http://cordis.europa.eu/projects/home_en.html>.
- [2] Český statistický úřad. [online]. Dostupné z: <<http://www.czso.cz/>>.
- [3] European Commission, (2010). *Lisbon strategy*. [online]. [cit. 2014-04-09]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/archives/growthandjobs_2009/objectives/index_en.htm>.
- [4] Evropská komise. *Evropa 2020 – Evropská strategie růstu*. [online]. [cit. 2014-04-09]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/europe2020/index_cs.htm>.
- [5] Evropská komise, (2007). *7. RP ve stručnosti*. Lucemburk: Úřad pro úřední tisky Evropských společenství. ISBN 978-92-79-06136-3. p. 32.
- [6] KLÍMOVÁ, V. (2013). Innovation infrastructure in Moravian regions. In *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 198-204. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-24.
- [7] KLUSÁČEK K. a kol, (2004). *Závěrečná zpráva projektu evaluace RPS 4/04 Bariéry růstu konkurenceschopnosti České republiky*. [online]. [cit. 2013-01-26]. Dostupné z: <<http://www.strukturalni-fondy.cz/getdoc/fb998f25-73e0-4392-b0f6-cb99bf681e58/Bariery-rustu-konkurenceschopnosti-CR>>.
- [8] Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, (2012). *Operační program Výzkum a vývoj pro inovace*. [online]. [cit. 2014-04-10]. Dostupné z: <<http://www.opvavpi.cz/cs/siroka-verejnost/zakladni-dokumenty-programu/operacni-program-vyzkum-a-vyvoj-pro-inovace/>>
- [9] OP VaVpI, (2014.). *Projekty*. [online]. Dostupné z: <<http://www.opvavpi.cz/cs/siroka-verejnost/projekty.html>>
- [10] ŽÍTEK, V., KLÍMOVÁ, V., KOVÁČSOVÁ, L., FEIXOVÁ, B. (2012). Podpora výzkumu a transfer technologií v Jihomoravském kraji. *Auspicia*, vol. VIII, č. 1, pp. 146-151. ISSN 1214-4967.

**ANALÝZA VYBRANÝCH UKAZOVATEĽOV ROZVOJA
INOVATÍVNEHO PROSTREDIA V SR A ČR****THE ANALYSIS OF THE CHOSEN INDICATORS OF THE
INNOVATIVE ENVIRONMENT DEVELOPMENT IN THE SLOVAK
REPUBLIC AND IN THE CZECH REPUBLIC****ING. MARIANA DUBRAVSKÁ, PHD.****ING. ELENA ŠIRÁ, PHD.**

*Katedra ekonómie a ekonomiky | Department of Economic Sciences and Economy
Fakulta manažmentu | Faculty of Management
Prešovská univerzita v Prešove | University of Prešov in Prešov
✉ Konštatínova St. 16, 080 01 Prešov, Slovak republic
E-mail: mariana.dubravska@unipo.sk, elena.sira@unipo.sk*

Anotácia

Cieľom príspevku je posúdiť vybrané ukazovatele rozvoja inovatívneho prostredia v SR a ČR. Pomocou použitých vedecko-poznávacích metód, t.j. analýzy problematiky, syntézy získaných informácií, komparácie a dedukcie sú v príspevku hodnotené vybrané ukazovatele rozvoja inovatívneho prostredia v oboch krajinách definované metrikou OECD. Na základe zistení môžeme konštatovať, že Slovenská republika dosahuje veľmi slabé výsledky vo všetkých skúmaných indikátoroch. Situácia regionálnej inovačnej štruktúry v ČR vykazuje lepšie výsledky, no aj napriek tomu ponúkajú priestor na zlepšenie vo všetkých hodnotených oblastiach.

Kľúčové slová

inovatívne prostredie, ukazovateľ, rozvoj, Slovenská republika, Česká republika

Annotation

The aim of the proposed Paper is to review chosen indicators of the development of the innovative environment in the Slovak and Czech republic. By using scientific-cognitive methods, i.e. issue analysis, gained data synthesis, comparison a deduction chosen indicators of the development of the innovative environment of both counties according to OECD metrics were reviewed. Based on the results, we can state that Slovak republic has gained very poor results in all searched indicators. Situation of the regional innovative structure in Czech republic has shown better results, even though there is a place for improvement in the all rated areas.

Key words

innovative environment, indicators, development, Slovak republic, Czech republic

JEL classification: I22, O31, R58

Úvod

V súčasnosti do popredia ostro vystúpil problém pomalého ekonomického rastu zaostalých regiónov Slovenska. Preto je potrebné poohliadnuť sa za novými myšlienkami a riešenia hľadať v nových prístupoch a prepracovanejších koncepciách regionálnej politiky (Kotulič, Adamišin 2012). V regionálnej dimenzii je preto veľmi dôležité zamerať sa na regionálnu podporu vytvárania, zavádzania a rozptylu inovácií v regióne, čím sa zvyšuje jeho konkurencieschopnosť. Plánovanie takej

podpory je deklarované v regionálních inovačních strategiích, které představují koordinované rozvoje v oblasti znalostní ekonomiky (Babjaková – Jiříček 2013).

1. Cieľ a metódy

Cieľom príspevku je posúdiť vybrané ukazovatele inovatívneho prostredia v SR a ČR. V príspevku sú použité vedecko-poznávacie metódy, t.j. analýza problematiky, syntéza získaných informácií a dedukcia.

Nasledujúce indikátory sa používajú vo všeobecnosti pre hodnotenie inovačného prostredia v krajinách OECD na národnej úrovni a slúžia ako kontrolný nástroj využívania verejných i súkromných zdrojov v oblasti inovácií:

- výdavky na ľudské zdroje (celkové verejné výdavky na vzdelávanie) ako percentuálny podiel HDP; celkové výdavky na výskum a vývoj – ako percentuálny podiel HDP;
- absolventi odboru veda a technika – celkovo - absolventi tretieho stupňa v odbore veda a technika na 1000 obyvateľov vo veku 20-29 rokov;
- absolventi odboru veda a technika – absolventky - absolventky tretieho stupňa v odbore veda a technika na 1000 obyvateľov vo veku 20-29 rokov;
- absolventi odboru veda a technika – absolventi – absolventi tretieho stupňa v odbore veda a technika na 1000 obyvateľov vo veku 20-29 rokov;
- patenty EPO – počet žiadostí o patent na Patentový úrad EÚ na milión obyvateľov;
- investície rizikového kapitálu – v začiatkovej fáze – vzhľadom k percentuálnemu podielu HDP, rozbor investičnými štádiami;
- investície rizikového kapitálu – expanzia a premiestňovanie – vzhľadom k percentuálnemu podielu HDP, rozbor investičnými štádiami;
- výdavky na informačné technológie ako percentuálny podiel HDP;
- stupeň dosiahnuté vzdelanie mladých – celkovo – percentuálny podiel populácie od 20 do 24 rokov, ktorý má ukončený prinajmenšom druhý stupeň vzdelania – stredná škola;
- export vysokej technológie – export vysokej technológie ako podiel na celkovom exporte (MH SR 2008).

Pre potreby predkladaného článku bolo hodnotených 6 z uvedených indikátorov.

2. Výsledky

Výdavky na vzdelávanie

Nasledujúca tabuľka 1 obsahuje podiel verejných výdavkov na vzdelávanie ako % z HDP. Verejné výdavky na vzdelávanie v SR oscilujú okolo 4 % HDP.

Tab. 1: Výdavky na vzdelávanie v SR (% z HDP)

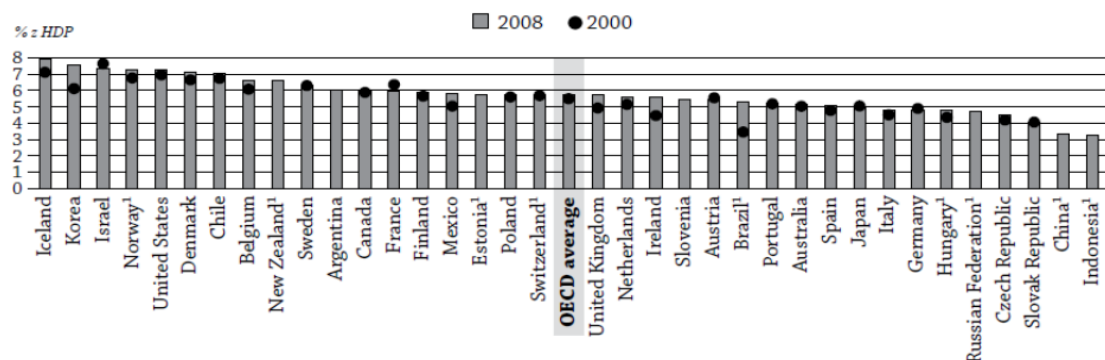
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Vzdelávanie	3,9	4,0	3,7	3,9	3,5	4,3	4,5	4,0

Zdroj: MŠVVaŠ SR 2013

V porovnaní s priemerom „úspešných“ krajín dávame relatívne najmenej verejných prostriedkov práve na vzdelávanie. Vzdelávanie je tretou relatívne najviac podfinancovanou oblasťou verejných výdavkov (viď obrázok...). Dokonca na vzdelávanie vynakladáme z verejných zdrojov menší podiel aj s priemerom krajín V3 (MŠVVaŠ SR 2013).

Všetky krajiny OECD vynakladajú na vzdelávanie pomerne značnú časť verejných zdrojov (viď obr. 1). OECD krajiny vynakladajú v priemere 6,1 % kolektívneho HDP na vzdelávanie v predprimárnom, primárnom, sekundárnom a terciárnom vzdelávaní. Česká republika patrí medzi krajiny s nižšou hodnotou podielu HDP – 4,5 %. (Ústav pro informace ve vzdělávání 2011)

Obr. 1: Výdavky na vzdelávanie ako % HDP v rokoch 2000 a 2008

Zdroj: http://www.msmt.cz/file/23382_1_1/download/

Výsledky skúmaní naznačujú dynamické prepojenia medzi indikátormi vzdelávania a ekonomickými faktormi vo vybraných regiónoch sveta. Vysokoškolské vzdelávanie je silným motorom dlhodobého rastu v Európe a v strednej Ázii (Akhnat et al. 2014).

Výdavky na výskum a vývoj

Z hľadiska výdavkov na výskum a vývoj (ďalej aj VaV) je Slovensko charakteristické dlhodobým podfinancovaním. Jednou z príčin bola aj privatizácia veľkých podnikov a následné odlúčenie VaV pracovísk od praxe. Podiel výdavkov na výskum a vývoj v Slovenskej republike dosahoval v rokoch 2002-2009 hodnotu oscilujúcu okolo 0,5 % HDP (tab.2). V roku 2010 nastal nárast výdavkov na výskum a vývoj a dosiahli hodnotu 0,63 % HDP. Nárast pokračoval aj v roku 2011 (0,68 %) HDP. Hodnota financovania výskumu a vývoja v SR patrí k najnižším v EÚ (merané percentami z HDP) (Veda a technika, 2013).

Tab. 2: Výdavky na výskum a vývoj v SR

Ukazovateľ	2008	2009	2010	2011	2012*
Výdavky na VaV spolu (v tis. €)	316 459	302 994	416 369	468 439	585 225
v tom kapitálové výdavky	29 261	31 137	63 073	94 799	109 337
bežné výdavky	287 198	271 857	353 296	373 641	475 889
Podiel výdavkov na VaV z HDP (%)	0,47	0,48	0,63	0,68	0,82

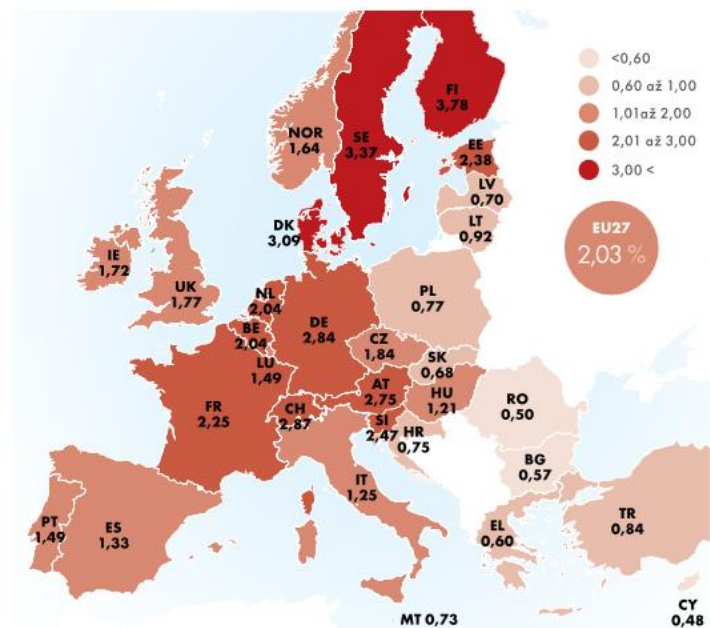
Zdroj: https://www.vedatechnika.sk/SK/VedaATechnikaVSR/Rada%20vldy/Rokovanie%20vlady%20SR%2024.%209.%202013/Stav_VaV_uspesnost/vlastny_material_12.pdf

Možno konštatovať, že v porovnaní s ostatnými štátmi EÚ sú výdavky Slovenska na výskum a vývoj jedny z najnižších. Nižší relatívny objem výdavkov na výskum a vývoj vynakladalo v roku 2011 z členských krajín EÚ už len Bulharsko (0,57 %), Cyprus (0,48 %) a Rumunsko (0,5 %). V rámci EÚ výrazne vyšší percentuálny podiel výdavkov na výskum a vývoj z HDP ako je priemer vynaložilo: Fínsko (3,78 %), Švédsko (3,37 %), Dánsko (3,09 %), Nemecko (2,84 %) a Rakúsko (2,75 %) (Veda a technika, 2013).

Medzi najdôležitejšie faktory prispievajúce ku vývoju znalostnej ekonomiky sú práve výdaje na výskum a vývoj, počet univerzít, vedecké indexované časopisy a výskumné publikácie, ktoré sa následne môžu chváliť patentmi, vývoz vysokej technológie a nakoniec HDP (Meo – Usmani, 2014).

Výdavky na vedu a výskum v EÚ 27 v roku 2011 ako podiel z HDP znázorňuje obrázok 2.

Obr. 2: Výdavky na vědu a výzkum v EÚ 27

Zdroj: [http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/c/2D00319FF4/\\$File/1804130324_25.pdf](http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/c/2D00319FF4/$File/1804130324_25.pdf)

Patenty EPO

Množstvo patentov je skôr indikátorom aplikovaného výskumu ako teoretického. Výsledky ukazujú, že Slovensko je na tom biedne.

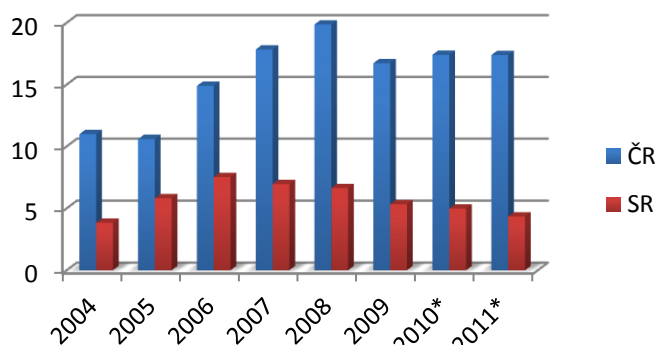
Tab. 3: Počty predkladaných projektov vo vybraných krajinách, roky 2010 a 2011 sú odhad

Čas/Krajina	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
EU 27	55265,04	56904,82	57930,92	57716,45	56021,1	55673,57	54921,12*	53989,34*
Česko	112,21	108,59	153,21	185,11	207,89	175,74	183,25*	182,63*
Slovensko	20,61	31,3	40,56	37,55	35,87	28,86	27*	23,48*
Švajčiarsko	3068,41	3201,44	3308,71	3244,84	3082,4	3051,94	2999,68*	2917,96*

Zdroj: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=pat_ep_ntot&lang=en

Pre porovnanie, Slovensko malo v roku 2009 5,32 patentu na milión obyvateľov, čo je porovnateľne nižšie číslo ako v susednej ČR 16,73 patentu na milión obyvateľov a takmer neporovnateľné s technologickým vodcom Európy – Švajčiarskom – 392 patentov na milión obyvateľov. Výrazný rozdiel v počte predkladaných patentov Slovenskou a českou republikou naznačuje graf 1.

Graf 1: Počet predložených projektov na milión obyvateľov v SR a ČR

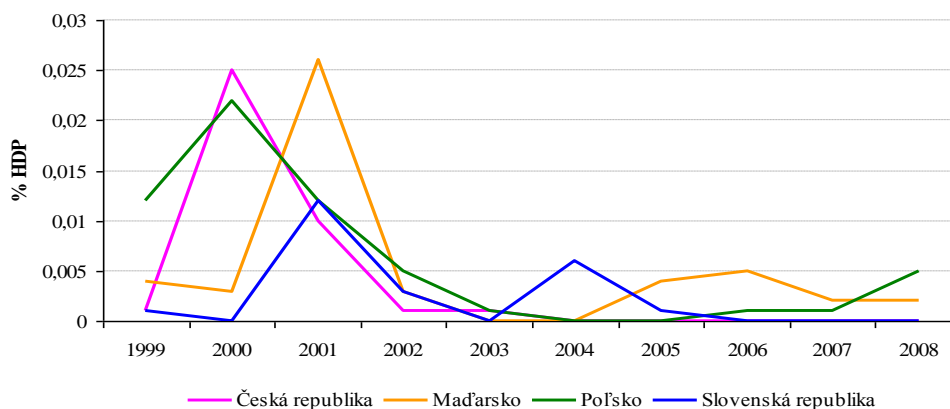
Zdroj: vlastné spracovanie podľa údajov ŠÚ SR (2014) a ČSÚ (2014), *odhad

Investície rizikového kapitálu v začiatkovej fáze

Porovnanie dlhodobého využívania rizikového kapitálu v jednotlivých fázach vývoja podniku v priebehu rokov 1999 - 2008 ilustrujú dva grafy (Obr. 3 a Obr. 4), na ktorých je zachytený percentuálny podiel rizikového kapitálu na HDP vo vybraných štyroch krajinách – v Českej republike, v Maďarsku, v Poľsku a v Slovenskej republike.

Vývoj využívania rizikového kapitálu v zárodočnej (seed) a štartovacej (start-up) fáze existencie podniku bol v priebehu celého sledovaného obdobia takmer rovnaký vo všetkých štyroch krajinách. Najvyšší percentuálny podiel na HDP bol pozorovaný v roku 2000 alebo 2001 a od tohto obdobia hodnota ukazovateľa vo všetkých krajinách výrazne poklesla.

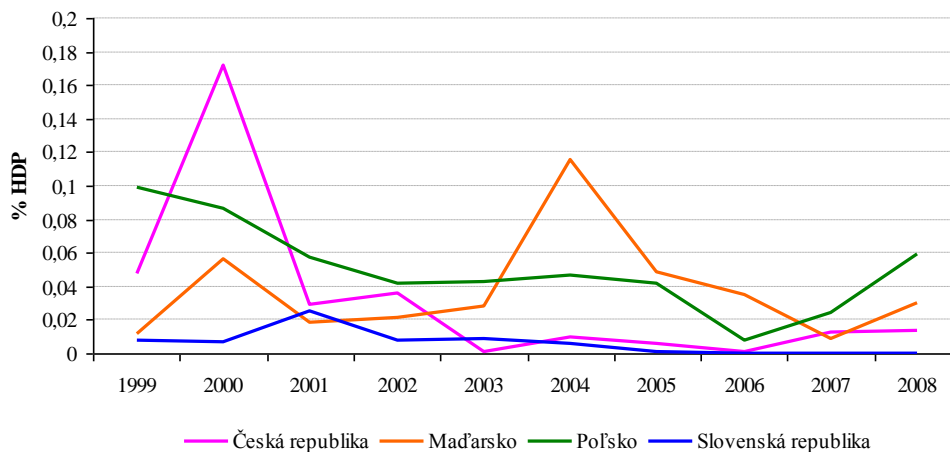
Obr. 3: Podiel rizikového kapitálu slúžiaceho na financovanie zárodočnej a štartovacej fázy podniku na HDP krajiny (HDP v bežných cenách)

Zdroj: Spišiaková 2011

Rizikový kapitál sa tiež využíva na podporu podnikových aktivít v neskorších fázach jeho vývoja, a to vo fáze rozširovania (development) a prefinancovania dlhu (replacement). Podiel rizikového kapitálu na HDP sa v ostatných krajinách vyvíjal rôzne a zaznamenalo sa niekoľko výkyvov. Napr. v roku 2000 hodnota ukazovateľa Českej republiky výrazne vzrástla na 0,172% HDP a predstihla dokonca aj Poľsko. V roku 2004 sa Maďarsku podarilo predbehnúť Poľsko. Na poslednom mieste vo využívaní rizikového kapitálu vo fáze rozvoja podniku alebo prefinancovania dlhu bola v priebehu celého sledovaného obdobia Slovenská republika, v ktorej podniky od roku 2006 rizikový kapitál vôbec nevyužívajú (Spišiaková 2011).

Obr. 4: Podiel rizikového kapitálu slúžiaceho na financovanie fázy rozvoja a fázy prefinancovania dlhu podniku na HDP krajiny (HDP v bežných cenách)

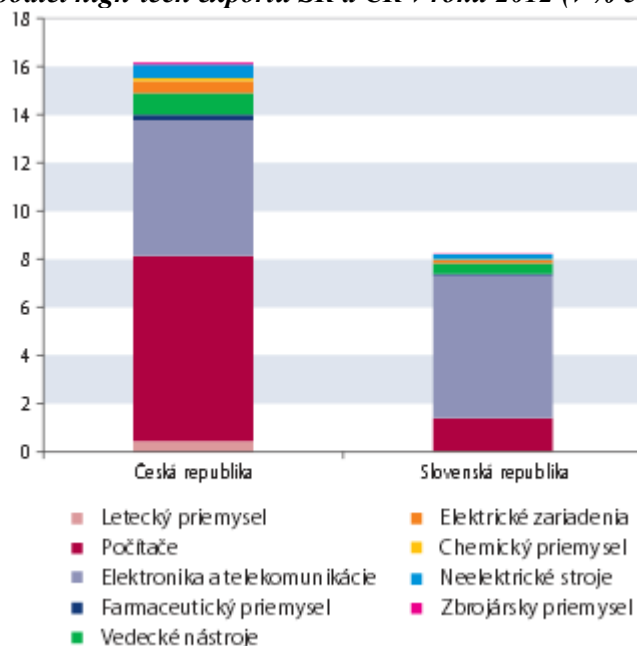

Zdroj: Spišiaková 2011

Vývoz vysokej technológie

Z porovnania odvetvovej štruktúry vývozu vyplýva, že Slovensko zaostáva vo vývoze high-tech výrobkov a služieb. V roku 2012 mali v Českej republike komodity tejto skupiny dvojnásobne vyší podiel na celkovom vývoze (8% v SR oproti 16 % v ČR). Najväčšiu časť (72 %) slovenského high-tech exportu tvorili elektronické a telekomunikačné zariadenia. Takmer polovicu českého high-tech vývozu tvorili v roku 2012 výrobky a služby patriace do skupiny počítačov, nasledované skupinou elektronických a telekomunikačných zariadení s podielom 35 %.

Obr. 5: Štruktúra a podiel high-tech exportu SR a ČR v roku 2012 (v % celkového exportu)

Zdroj: http://www.nbs.sk/_img/Documents/_PUBLIK_NBS_FSR/Biatec/Rok2013/09-2013/02_biatic_13-09_peter-lalinsky.pdf

Záver

Súčasný stav v regionálnej inovačnej štruktúre možno na základe zistení považovať za nevyhovujúci. Slovenská republika dosahuje veľmi slabé výsledky vo všetkých skúmaných indikátoroch. Situácia regionálnej inovačnej štruktúry v ČR vykazuje lepšie výsledky, no aj napriek tomu ponúkajú priestor na zlepšenie vo všetkých hodnotených oblastiach. V súčasnosti možno inovácie považovať za jeden z hlavných nástrojov rozvoja znalostnej ekonomiky, zabezpečovania vysokého hospodárskeho rastu a tým dosiahnutia úrovne najvyspelejších ekonomík EÚ. Napĺňanie cieľov a priorít Inovačnej stratégie SR do roku 2013 s dôslednou kontrolou prispieva ku vytvoreniu predpokladov pre pozitívny rozvoj inovačných procesov.

Literatura

- [1] AKHMAT, G., ZAMAN, K., SHUKUI, T.; et al., (2014). Educational reforms and internationalization of universities: evidence from major regions of the world. *Scientometrics*, vol. 98, iss. 3, pp. 2185-2205.
- [2] BABJAKOVÁ, B., JIŘÍČEK, P., (2013). Regional innovation strategies and its financing. In *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 187-197. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-23.
- [3] *České školství v mezinárodním srovnání*, (2014). [online]. [cit. 2014-3-28]. Dostupné z: http://www.msmt.cz/file/23382_1_1/download/.
- [4] KOTULIČ, R., ADAMIŠIN, P., (2012). Economic effects of the foreign direct investments management on the development of Slovak regions. In *15th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 288-297. ISBN 978-80-210-5875-0.

- [5] MEO, S. A., USMANI, A. M., (2014). Impact of R&D expenditures on research publications, patents and high-tech exports among european countries. *European Review for Medical and Pharmacological Sciences*, vol. 18, iss. 1, pp. 1-9.
- [6] MH SR, (2008). *Upravené nové znenie návrhu Inovačnej stratégie SR na roky 2007až 2013*[online]. [cit. 2014-3-28]. Dostupné z: http://www.siea.sk/oldweb/inovacie/subory/inovacna_strategia.pdf.
- [7] MŠVVaŠ SR., (2014). *Správa o stave školstva na Slovensku na verejnú diskusiu* [online]. 2014 [cit. 2014-3-28]. Dostupné z: <http://www.minedu.sk/data/att/4761.pdf>.
- [8] *Patent applications to the EPO by priority year at the national level*, (2014). [online]. [cit. 2014-3-28]. Dostupné z: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=pat_ep_ntot&lang=en.
- [9] PETER, R., LALINSKÝ, T., (2014). *Slovensko versus Česko: 20 rokov po rozvoje*. [online]. [cit. 2014-3-28]. Dostupné z: http://www.nbs.sk/_img/Documents/_PUBLIK_NBS_FSR/Biatec/Rok2013/09-2013/02_biatic13-09_peter-lalinsky.pdf.
- [10] SPIŠIAKOVÁ, E., (2011). Využívanie investícií rizikového kapitálu a obchodných anjelov v krajinách V4. *Finančné trhy* vol. VIII, iss. 1. ISSN 1336-5711.
- [11] *Správa o stave výskumu a vývoja v SR za rok 2012 s vyhodnotením úspešnosti a efektívnosti grantových schém na podporu výskumu a vývoja financovaných z verejných zdrojov* [online]. [cit. 2014-3-28]. Dostupné z: https://www.vedatechnika.sk/SK/VedaATechnikaVSR/Rada%20vldy/Rokovanie%20vlady%20SR%2024.%209.%202013/Stav_VaV_uspesnost/vlastny_material_12.pdf.
- [12] *Výdaje na vědu a výzkum v EU27 a ČR*, (2014). [online]. [cit. 2014-3-28]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/c/2D00319FF4/\\$File/1804130324_25.pdf](http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/c/2D00319FF4/$File/1804130324_25.pdf).
- [13] *Výdavky na výskum a vývoj*, (2014). [online]. [cit. 2014-3-28]. Dostupné z: <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=17334>.

Príspevok bol spracovaný v rámci grantu KEGA 032PU-4/2013.

REGIONÁLNÍ INOVAČNÍ SYSTÉMY A FAKTORY JEJICH ÚSPĚCHU**REGIONAL INNOVATION SYSTEMS AND FACTORS OF THEIR SUCCESS****ING. VIKTORIE KLÍMOVÁ, PH.D.**

Katedra regionální ekonomie a správy | *Dept. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
☒ *Lipová 41 a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: klimova@econ.muni.cz

Anotace

Zavádění a šíření inovací je důležitým prvkem socio-ekonomického rozvoje a dlouhodobé konkurenceschopnosti regionu. Inovační výkonnost regionu bývá zkoumána prostřednictvím konceptu regionálních inovačních systémů. Cílem článku je analyzovat příčiny úspěchu dobře fungujících regionálních inovačních systémů. Analýza je provedena prostřednictvím případových studií dvou inovačně velmi výkonných amerických regionů, a to Silicon Valley a Route 128. Mezi hlavní příčiny jejich úspěchu patří propodnikatelsky orientované univerzity (zejm. Stanfordova univerzita a Massachusetts Institute of Technology), které jsou lůňmi zajímavých podnikatelských nápadů. Důležitá je také vládní podpora realizovaná prostřednictvím podpůrných programů a zakázek ve výzkumu a vývoji. Svoji roli hraje také financování formou rizikového kapitálu a významnou úlohu tak mají i investiční společnosti. Případové studie potvrdily, že záleží i na historickém vývoji (koncept path dependence) a vlivu náhody.

Klíčová slova

regionální inovační systém, inovace, Silicon Valley, Route 128

Annotation

Launching and diffusion of innovations pose a key element of socio-economic development and long-term competitiveness of regions. Innovation performance of regions is analysed through the concept of regional innovation systems. The aim of this article is to analyse the causes of success of well-functioning regional innovation systems. The analysis is carried out on the basis of case studies of two American regions with high innovation performance, Silicon Valley and Route 128. The main causes of their success are entrepreneurially oriented universities (especially Stanford University and Massachusetts Institute of Technology), that are considered seedbed of interesting business ideas. Also the government support realized through supporting programmes and research contracts is important. Another important element is financing by venture capital and so the investment companies play important role. The case studies confirmed that it depends also on historical development (path dependence concept) and influence of chance.

Key words

regional innovation system, innovation, Silicon Valley, Route 128

JEL classification: O31, R11

Úvod

Inovace jsou v současné době považovány za významný a klíčový faktor rozvoje ve vyspělých zemích a regionech a v inovacích hledají svou konkurenční výhodu regiony, které chtějí být dlouhodobě konkurenceschopné. Role inovací v regionálním rozvoji je zkoumána především v institucionálních teoriích regionálního rozvoje. Pro tyto přístupy je charakteristický důraz na instituce a sítě interakcí jako na stěžejní prvek formující míru učení a inovací. Rozdíly v inovační výkonnosti na agregátní úrovni jsou spojovány s rozdíly v institucionálním nastavení. Institucionální přístupy v sobě zahrnují několik dílčích konceptů. Inovacím v regionech se věnuje například **koncept průmyslových okrsků** (nejznámější jsou italské průmyslové okrsky, které popsali Bagnasco, Becattini a Brusco). Významnou součástí institucionálních teorií jsou i tzv. systémové přístupy či inovační systémy. **Inovační systémy** byly nejdříve zkoumány na národní úrovni, později byla přidána i regionální (Laranja a kol., 2008). Koncepty inovačních systémů slouží jako analytický rámec (nástroj) pro analýzu inovační výkonnosti regionů (příp. států). Tento nástroj je využitelný také pro zaměření a návrh politiky na podporu inovací. Obecně můžeme inovační systém definovat jako skupinu aktérů ve veřejném a soukromém sektoru, jejichž aktivity a vzájemné interakce ovlivňují rozvoj a šíření inovací na daném území (státu nebo regionu). Základní myšlenkou systémového přístupu je, že k inovacím a technologickým změnám nedochází ve firmách izolovaně, ale že inovace závisí i na interakci s dalšími subjekty a na prostředí, kde se pohybují. Odborná literatura rozlišuje různé typy systémů inovací, například národní, regionální, metropolitní, prostorové a sektorové (Skokan, 2005). Za autora pojmu regionální inovační systém jej považován Philip Cooke. V regionálních inovačních systémech platí, že prostorová blízkost usnadňuje tvorbu, získávání, shromažďování a využívání znalostí, a to díky existenci formálních i neformálních vztahů a sítí mezi jednotlivými aktéry inovačních procesů. Ve výzkumu regionálních inovačních systémů se využívá také **koncept znalostních základů**, za jejichž hlavní autory jsou považováni B. Asheim a M. Gertler. Koncept vychází z předpokladu, že inovační proces může mít v různých oblastech velmi odlišnou podobu. Dle převládající znalostní základny je možné vytvořit rámcovou typologii hospodářských odvětví, klastrů i regionálních inovačních systémů. Rozlišují se analytická (převažují zde přírodní vědy), syntetická (technické vědy) a symbolická znalostní základna (kreativita, kultura) (např. Blažek, Uhlíř, 2011; Adámek a kol., 2007). Protože každý region má své specifické rysy a odlišné předpoklady pro inovace, mají odlišnou podobu i regionální inovační systémy. **Typologie regionálních inovačních systémů** může být vytvořena v závislosti na převažující znalostní základně, velikosti klíčových aktérů (firem) nebo způsobu řízení (role centrálních institucí vs. lokální iniciativa). Jedno z členění ideálních regionálních inovačních systémů definují Cooke, Asheim a Gertler a vychází přitom z institucionální struktury regionu (RIS zakořeněné, zasíťované a řízené) a firemní struktury v regionu (RIS lokalistické, interaktivní a globalizované) (např. Blažek, Uhlíř, 2011; Adámek a kol., 2007). Ne každý region však má ideální a úplný regionální inovační systém. Bariérami regionů pro rozvoj inovací se zabývali Tödtling a Trippel (2005) a konstatovali, že neexistuje jeden ideální model inovační politiky, ale politika musí být přizpůsobena specifickým potřebám regionu. S konceptem inovačních systémů jsou úzce spojeny i koncept učících se regionů a koncept triple helix. **Učící se regiony** považují na nejdůležitější konkurenční výhodu regionu znalosti, a to především nekodifikovatelné, neboť ty jsou vázány na konkrétní region a lokalitu a jsou nepřenositelné (např. Lundvall a Johnson, 1994). Za autory konceptu **triple helix** jsou považováni H. Etzkowitz a L. Leydesdorff. Tento analytický nástroj popisuje tři části (šroubovice), kterými jsou univerzity (resp. vědeckovýzkumné instituce), vláda (veřejná správa) a firmy a vztahy mezi nimi. Základem úspěchu je dosažení vzájemného porozumění o potřebách a problémech zbývajících aktérů šroubovice a dosažení vzájemných synergií (Etzkowitz, 2002).

Cílem článku je analyzovat příčiny úspěchu dobře fungujících regionálních inovačních systémů. Faktory úspěchu jsou zkoumány prostřednictvím případových studií dvou inovačně velmi výkonných amerických regionů nacházejících se na opačných pobřežích Spojených států amerických, a to Silicon Valley na východní pobřeží a Route 128 na západním pobřeží. Případové studie odráží i platnost výše uvedených teoretických předpokladů. Zkoumané regiony je možné popsat pomocí konceptu průmyslových okrsků. Současně je patrná i rozdílná typologie regionálních inovačních systémů. Případové studie potvrdily rovněž platnost myšlenek konceptu triple helix. Získané poznatky mohou

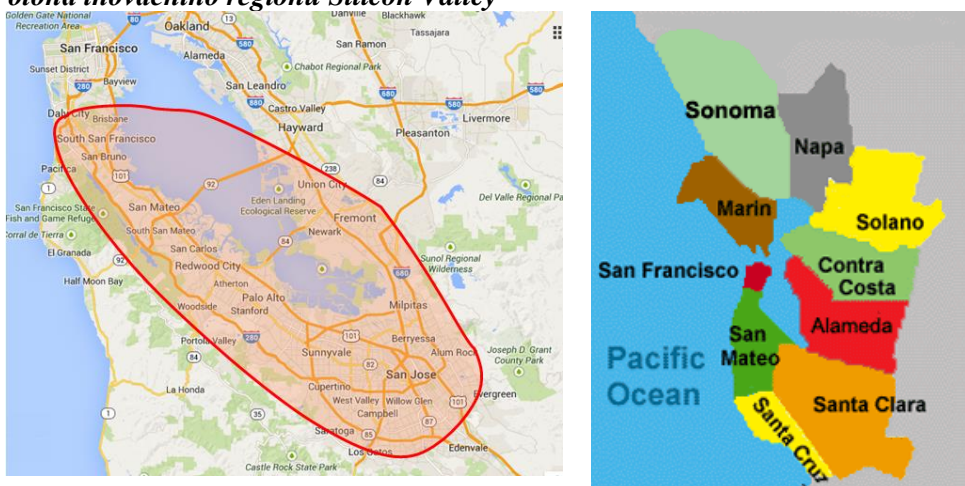
sloužit i jako inspirace pro výzkum českých regionálních inovačních systémů, který u nás probíhá (Klímová, Žitek, 2012; Winklerová, 2011).

Silicon Valley

Silicon Valley je hlavním světovým střediskem odvětví high-tech a místem, které je proslulé velmi hustou koncentrací firem (zejm. z oblasti informačních a komunikačních technologií) a silně proinovační atmosférou. Velmi často je dáвано jako příklad vyspělého a technologicky a inovačně orientovaného regionu, který se ostatní regiony snaží napodobit.

Silicon Valley se nachází v severní Kalifornii jižně od San Franciska (v okolí San Francisco Bay Area). Zahrnuje celé okresy Santa Clara (např. města Palo Alto, San Jose, Santa Clara, Sunnyvale, Los Altos) a San Mateo (Brisbane, San Carlos, San Mateo, South San Francisco, Woodside) a částečně okresy Alameda (Fremont, Newark) a Santa Cruz (Scotts Valley). Geografické znázornění regionu je patrné z obrázku 1. Hranice Silicon Valley však nejsou zcela jednoznačně dány a toto území se neustále rozšiřuje. Údaje o počtu obyvatel se liší dle toho, jak velké území je zahrnuto a pohybují se okolo 3 mil. osob. Pro toto území je také typické vysoké zastoupení cizinců jak mezi obyvateli (v Silicon Valley v roce 2012 cca 36 %, v Kalifornii 27 % a v USA 13 %), tak mezi podnikateli. V roce 2013 bylo v Silicon Valley přibližně 1,4 mil. pracovních míst, což je však o něco méně než v roce 2001 (1,5 mil.). Pokles pracovních míst byl částečně způsoben i hospodářskou krizí v letech 2009 a 2010, od roku 2011 již dochází k nárůstu (Silicon Valley Index, 2014).

Obr. 1: Poloha inovačního regionu Silicon Valley

Zdroj: Google Maps (2014), vlastní úpravy; Hotels & Travel. California (2014)

Úspěch Silicon Valley se nedostavil náhle, ale je za ním dlouhý historický vývoj a také množství příznivých náhod. Za otce Křemíkového údolí je považován Fred Terman, absolvent a profesor Stanfordovy univerzity (jen díky náhodě nepřešel na Massachusetts Institute of Technology MIT), který v roce 1939 pobídl své studenty Billa Hewletta a Dava Packarda, aby si na svůj vynález založili firmu a půjčil jim na to prostředky. Tak v Křemíkovém údolí vznikla první společnost – Hewlett Packard (Silicon Valley Historical Association, 2014). Díky profesorovi Termanovi vznikly i další firmy, například Intel. I řada jiných firem vznikla v souvislosti s činností Stanfordovy univerzity, typicky se jedná o firmy založené studenty a absolventy univerzity. Za důležitý milník rozvoje Silicon Valley je tak nutné považovat i rok 1876, kdy podnikatel a bývalý guvernér Kalifornie Leland Stanford založil univerzitu (opět díky smutné náhodě v jeho osobním životě) (Stanford University). Termín „Křemíkové údolí“ použil poprvé Don C. Hoefler v roce 1971, kdy tak pojmenoval sérii svých článků v *Electronic News* (CzechInvest, 2011b), pojem se však více rozšířil až v 80. letech 20. století díky expanzi firmy IBM. Slovo „křemíkové“ vychází ze skutečnosti, že v oblasti byly koncentrovány firmy, které se zabývaly mikroelektronikou a výrobou křemíkových čipů a polovodičů. Druhá část názvu byla přejata ze Santa Clara Valley, což původně byla oblast s mnoha ovocnými sady, kde působily firmy zabývající se zemědělstvím a výrobou potravin. Za svůj rozvoj vděčí Silicon Valley

také vojenskému a námořnickému výzkumu, který zde vláda prostřednictvím kontraktů financovala po druhé světové válce. Na řešení kontraktů se podílela také Stanfordova univerzita a vznikl zde například tranzistor nebo internet. Kromě Stanfordovy univerzity je v regionu významná ještě University of California, Berkeley.

V Silicon Valley mají své ústředí (nebo alespoň významnou pobočku) největší světové technologické korporace, ale současně se zde nachází i tisíce malých firem (tzv. start-ups). Z velkých společností mají své sídlo v Silicon Valley např. Google, Yahoo, Apple, Cisco Systems, eBay, Facebook, Hewlett-Packard nebo Intel. Kromě výpočetní techniky a telekomunikací jsou zde zastoupeny i firmy z oblasti biotechnologií, farmacie, elektroniky a čistých technologií. Křemíkové údolí je také oblast s největší koncentrací rizikového kapitálu na světě a směřuje sem přibližně 40 % všech amerických investic rizikového kapitálu. Mezi nejúspěšnější venture kapitálové společnosti patří Kleiner, Perkins (investice do firem Amazon, Google, Sun Microsystems, Segway) a Sequoia Capital (investice do firem Google, Apple, Yahoo, Cisco, YouTube) (CzechInvest, 2011b). V roce 2012 bylo 12 % všech amerických patentů registrováno právě v Silicon Valley. Další ekonomické charakteristiky Silicon Valley a jejich srovnání s Kalifornií a celými Spojenými státy jsou uvedeny v tabulce 1. Statistiky za Silicon Valley obsahují data za dva okresy, Santa Clara a San Mateo, tvořící podstatnou část Silicon Valley.

Tab. 1: Vybrané ekonomické charakteristiky Silicon Valley v roce 2012 (v USD)

	Silicon Valley	Kalifornie	USA
Roční osobní příjem, per capita	70 243	47 375	44 276
Roční příjem domácností, medián	90 415	59 455	52 006
Přidaná hodnota na zaměstnance	cca 160 000	cca 120 000	cca 118 000

Zdroj: Silicon Valley Index, 2014, vlastní zpracování

Silicon Valley je globální inovační ikonou přitahující politiky, výzkumníky a inovační profesionály z celého světa, kteří se snaží porozumět příčinám jeho úspěchu a napodobit ho. Jejich snahy se pak upírají například k budování podnikatelských inkubátorů, vědeckých parků, poskytování rizikového kapitálu z veřejných zdrojů, tvorby sítí podnikatelských andělů, podpory spolupráce firem prostřednictvím dotací na společné výzkumné projekty nebo posilování spolupráce mezi univerzitami a průmyslem (Etzkowitz, 2013).

Florida a Kenney (1990) uvádí dvě teorie (či důvody), které by mohly stát za úspěchem Silicon Valley a Route 128. První z nich je skutečnost, že malé firmy jsou někdy vhodnější pro zavádění nových high-tech než velké firmy. Druhá teorie poukazuje na fakt, že sítě nebo společenství malých firem mohou být efektivnější formou ekonomické a technologické organizace než velké společnosti. Zde jako příklad autoři uvádí tzv. regiony třetí Itálie. Florida a Kenney však současně obě teorie vyvrací (např. na základě empirických poznatků o dodavatelských vazbách firem v Silicon Valley nebo neschopnosti těchto firem produkovat hybridní inovace) a uvádí, že se jedná pouze o dvě limitovaná území, jejichž praktiky jsou nepřenositelné a že tímto způsobem nelze transformovat celou ekonomiku.

H. Etzkowitz (2013) zasazuje úspěch Silicon Valley do svého konceptu triple helix a uvádí, že právě velmi dobře rozvinutá spolupráce a vztahy mezi univerzitou, vládou a průmyslem jsou hlavní příčinou úspěchu. Jako příklad uvádí Stanfordovu univerzitu, která podněcuje zakládání spin-off firem (např. pomocí tzv. Stanford Technology Venture Program) nebo vládní zakázky týkající se výzkumu pro armádní potřeby zadávané po druhé světové válce. H. Etzkowitz za nejdůležitější faktor úspěchu Silicon Valley považuje prostředí pro rozvoj a přitahování lidského kapitálu. Podnikatelsky orientované vzdělávací instituce zajišťují přenos znalostí, které mají schopnost generovat ekonomický růst. Region je však závislý na externích zdrojích lidského kapitálu, což může být současně potenciální slabinou pro udržení jeho stávající pozice (Etzkowitz, 2013).

Jednou z příčin úspěchu může být i specifický systém flexibilního a propodnikatelského vzdělávání na Stanfordově univerzitě. Škola každoročně přijímá asi 1700 studentů do bakalářského a magisterského

studia, ovšem přijímá i stejný počet doktorských studentů. Doktorské studium trvá čtyři roky a stojí asi 250 tis. USD, což si většina rodin nemůže dovolit. Studenti tak své studium financují prostřednictvím sponzora, půjčky nebo stipendia. Univerzita poskytuje stipendium na celé školné studentům z rodin s příjmem pod 100 tis. USD anebo na školné, bydlení a stravování pro studenty z rodin s příjmem pod 60 tis. USD. Stanfordova univerzita v počátku neomezuje studenty v tom, co chtějí studovat a až do začátku třetího ročníku má každý student právo změnit svůj program a specializaci. Často se tak stává, že student, který na počátku studuje společenské vědy, ukončí své studium v technickém oboru a naopak (Česko-slovenská stopa v Silicon Valley, 2011).

Route 128

Route 128 je hned po Silicon Valley druhým nejvýznamnějším high-tech regionem ve Spojených státech amerických. Nachází se ve státě Massachusetts podél silnice 128 a kvůli této lokaci se nazývá také jako technologický pás (technology belt) nebo technologická dálnice Ameriky (America's Technology Highway). Hranice tohoto území nejsou opět jednoznačně vymezené, ale v širším pojetí sem patří celý okres Greater Boston (na obr. 2 vyznačen oranžovou barvou), jehož hranice je tvořena mezistátní silnicí I-95 a právě část silnice procházející okresem Greater Boston se označuje jako Route 128 (obr. 2 vpravo).

Obr. 2: Poloha inovačního regionu Route 128

Zdroj: Wikitravel, 2012, vlastní úpravy; Wikipedia, 2014

Celý region Greater Boston má zhruba 8 milionů obyvatel a jeho hlavním městem je Boston. Pro rozvoj regionu má však zvláštní význam město Cambridge, kde sídlí dvě univerzity, Massachusetts Institut of Technology (MIT) a Harvard University. V Bostonu sídlí další významná univerzita, kterou je Boston University. S úspěchem regionu jakožto technologického centra je však spojován především MIT, z jehož prostorové blízkosti těží velká část úspěšných firem (nežrídka firmy založené absolventy univerzity nebo firmy založené jako spin-off).

Se Silicon Valley mají řadu společných znaků, např. silnou koncentraci firem a vysoké investice rizikového kapitálu. V některých aspektech se však odlišují. Route 128 prošla významnou přeměnou struktury ekonomiky, kdy původně se zaměřovala také na minipočítače a technologie spojené s mikroprocesory, koncem 90. let 20. století nicméně převážilo zaměření na biotechnologie (Wonglimpiyarat, 2005). Mezi nejznámější společnosti působící v regionu patří Digital Equipment Corporation (DEC), Wang, Polaroid, Prime Computer, Data General, Apollo Computer, Lotus Development, LeukoSite, Transkaryotic Therapies a další. V absolutní výši jsou zde, hned po Silicon Valley, realizovány největší investice rizikového kapitálu v USA, avšak po přepočtu na obyvatele jsou tyto investice nejvyšší v Route 128 (CzechInvest, 2011a).

Úspěchem Route 128 se zabývala řada vědeckých článků. Wonglimpiyarat (2005) se zaměřila mimo jiné na instituce působící v regionu. Kromě již zmíněných univerzit zmiňuje například American

Research and Development Corporation (ARD), bostonské finanční instituce nebo Massachusetts General Hospital (Boston je významným centrem zdravotnictví a zdravotnického výzkumu). ARD byla první firmou (1946) zaměřenou na investice rizikového kapitálu do firem financovanou z veřejných prostředků. Jejím zakladatelem byl Georges Doriot (profesor na Harvard Business School), který pro to získal podporu od Ralpha Flanderse (bývalého senátora) a Karla Comptona (prezident MIT). Jejím největším úspěchem byla investice 70 tis. USD do rozjezdu podnikání Digital Equipment Corporation (DEC), jejímiž zakladateli byli Kenneth Olsen a Harlan Anderson. O několik let později (1968) měla investice hodnotu 355 mil. USD (MIT Museum, 2011).

Aspekty úspěchu Route 128 se dále zabývali např. Saxenian, Roberts, Rosegrant a Lampe a Gilson. Saxenian (1990, 1999) porovnává Route 128 se Silicon Valley a v obou případech zdůrazňuje důležitou roli geografické blízkosti a komercializace výzkumu. Dle ní je Silicon Valley více otevřeným prostředím, kde firmy více spolupracují, zatímco v Route 128 je stupeň spolupráce nižší. Roberts (1991) se zaměřuje na společenské sítě a na význam univerzitních spin-off firem a inkubačních center. Rosegrant a Lampe (1992) poukazují na roli vlády při podpoře univerzitního výzkumu. Gilson (1999) se orientuje na právní prostředí v jednotlivých státech, které může ovlivnit koncentraci firem. Zabývá se nakládáním s duševním vlastnictvím nebo legislativou ovlivňující mobilitu pracovníků. Jako příklad uvádí, že kalifornské zákony neumožňují vynucovat si dodržování závazků po skončení pracovní smlouvy (v ČR známé jako konkurenční doložky), a tak je usnadněný tok znalostí mezi firmami.

Specifickou roli v inovačním procesu hrají univerzity. Na rozdíl od českých (příp. slovenských) univerzit zakládají americké univerzity ve větší míře různá oddělení a programy na podporu technologického transferu a podnikání. Např. MIT má několik inkubátorů a technologických parků pro oblast technologií. Dále realizuje tzv. MIT Industrial Liaison Program (speciální program na rozvoj vzdělávacích programů, které budou lépe odpovídat potřebám průmyslu), MIT Technology Licensing Office (představování nových technologií potenciálním investorům) nebo MIT Enterprise forum (podpora podniků prostřednictvím seminářů, workshopů zaměřených na podnikatelský plán a prezentaci případových studií). Součástí Bostonské univerzity je zase Boston Technology Commercialization Institute (transfer technologií), Boston Photonics Center (inkubátor urychlující rozvoj technologií pocházejících z univerzity), Boston Entrepreneurial Management Institute (podpora studentů při podnikání) nebo Boston Community Technology Fund (rizikový kapitál).

Úspěch technologických firem po celých USA je přičítán i federálním programům SBIR a SBIC, ze kterých si mimo jiné i Česká republika chce vzít příklad při podpoře podniků spolufinancované ze strukturálních fondů v období 2014–2020. Program SBIR (Small Business Innovation Research) podporuje domácí malé podniky (do 500 zaměstnanců) v jejich vědecké excelenci a technologických inovacích prostřednictvím investic financovaných z Federálního výzkumného fondu. Na realizaci programu SBIR se podílí různá ministerstva administrující vlastní individuální programy, které jsou součástí SBIRu. Podmínkou podpory je komercializace výsledků. Program byl založen v roce 1982 a jeho pokračování je naplánováno zatím do roku 2017 (SBIR, 2014). SBIC (Small Business Investment Corporations, někdy též SBICs) je program realizovaný americkou Small Business Administration (SBA, vládní agentura pro podporu malého podnikání) a jednotlivé "SBIC" jsou privátně vlastněné a řízené investiční fondy, které získávají licenci a jsou SBA kontrolovány a které využívají svůj vlastní kapitál a úvěry zaručené SBA k financování nadějných malých firem. Financování může mít podobu rizikového i dluhového kapitálu a SBA nezískává žádný majetkový podíl na těchto firmách (SBA, online).

Na zvýšení počtu vynálezů skutečně aplikovaných v praxi mělo vliv i přijetí Bay-Doleova zákona. Bayh-Doleův zákon (nebo také dodatek k zákonu o patentech a obchodních známkách) byl navržen senátory Birchem Bayhem a Bobem Dolem v roce 1980 a upravuje právo duševního vlastnictví na výsledky výzkumu podpořeného federální vládou. Před přijetím tohoto zákona museli příjemci podpory převést vlastnictví vynálezu na federální vládu. Bayh-Doleův zákon umožňuje univerzitám, malým podnikům a neziskovým organizacím určit si, kdo bude vlastníkem vynálezu a bude mít

přednost před vládou. Před přijetím tohoto zákona vlastnila vláda asi 28 tisíc patentů, avšak pouze 5 % z nich dokázala komercializovat (United States General Accounting Office, 1998).

Závěr

Při zkoumání obou regionů bylo zjištěno několik faktorů, které z těchto regionů vytvořily úspěšné regionální inovační systémy. Mezi hlavní příčiny jejich úspěchu patří propodnikatelsky orientované univerzity (zejm. Stanfordova univerzita a Massachusetts Institut of Technogy), které jsou líhni zajímavých podnikatelských nápadů. Důležitá je i vládní podpora, která je realizována pomocí předpisů vytvářejících kvalitní podnikatelské prostředí, zakázek ve výzkumu (zejm. vojenského) a podpůrných programů kladoucích důraz na přenos technologií do praxe. Svoji roli hraje i přitažlivost regionu pro kvalifikované pracovníky ze zahraničí. Důležitou roli v rozvoji obou zkoumaných regionů hrají univerzity, které rozvíjí podnikatelské myšlení, adaptují vzdělávací programy na potřeby firem, kladou důraz na aplikaci výsledků v praxi a přímo se podílí na podpoře začínajících podniků. Dalším aspektem je také financování formou rizikového kapitálu, tedy formou vstupu investora do základního kapitálu firem. Nejde pouze o dostatečné zdroje finančních prostředků, ale také o ochotu podnikatelů přenechat část podniku investorovi.

Z analýzy případových studií vyplynulo, že za svůj úspěch vděčí Silicon Valley historickému vývoji (viz koncept path dependence), náhodě, angažovanosti místních lidí a dalším příznivým podmínkám. Etzkowitz přičítá inovační výkonnost Silicon Valley dobře fungující trojitě šroubovici a tuto myšlenku by jistě bylo možné aplikovat i na případ Route 128. Dále říká, že Silicon Valley je úspěch i neúspěch (selhání) oslavován jako zkušenost, ze které se lidé učí (např. Etzkowitz, 2013). Wonglimpiyarat (2005) připisuje úspěch regionu Route 128 jedinečné struktuře interaktivních sítí univerzit, technologicky orientovaných firem, výzkumným organizací, dodavatelů a výrobců, kteří umí poznatky transferovat do praxe.

Silicon Valley je ukázkovým příkladem vysoce technologicky orientovaného podnikatelského prostředí. V mnoha případech posloužilo Silicon Valley jako model pro rozvoj dalších regionů orientovaný na inovace a high-tech. Jako příklad lze uvést Silicon Island v Singapuru, Silicon Wadi v Izraeli, Silicon Bog v Irsku a Silicon Glen ve Skotsku (Engel, del-Palacio, 2011). Jeho úspěch je však dán jedinečnými podmínkami a těžko ho lze napodobit nebo přenést jeho zkušenosti. Ostatní regiony se tak mohou spíše jen nechat inspirovat jeho dílčími prvky a pokusit se je aplikovat ve svých vlastních podmínkách. Dobře fungující regionální inovační systémy však najdeme i v Evropě. Jako příklad lze uvést německé Bádensko-Württembersko nebo finský region Tampere. Ve srovnání s USA zde nehrají tak silnou roli univerzity (i když jsou také důležitým prvkem), ale spíše tradice průmyslu. Rovněž zde není v takové míře využíván rizikový kapitál, i když Finsko má řadu fondů rizikového kapitálu financovaných z veřejných prostředků (např. Koch, 2013; Sinno 2012).

Literatura

- [1] ADÁMEK, P., CSANK, P., ŽÍŽALOVÁ, P., (2007). *Regionální inovační systémy a jejich veřejná podpora*. Working paper. 7/2007. Praha: CES VŠEM.
- [2] BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D., (2011). *Teorie regionálního rozvoje: nástin, kritika, implikace*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1974-3.
- [3] CzechInvest, (2011a). *Boston*. [online]. [cit. 2014-4-21]. Dostupné z: < www.czechaccelerator.cz >.
- [4] CzechInvest, (2011b). *Czech Accelerator. Průvodce pro snadnou orientaci v Silicon Valley*. Praha: CzechInvest. Dostupné z: < www.czechaccelerator.cz >.
- [5] Česko-slovenská stopa v Silicon Valley. *Euro*. 2011, vol. 14, iss. 1, pp. 38-43. ISSN 1212-3129.
- [6] ENGEL, J.S., DEL-PALACIO, I., (2011). Global Clusters of Innovation: The Case of Israel and Silicon Valley. *California Management Review*, vol. 53, iss. 2, pp. 27-49.
- [7] ETZKOWITZ, H., (2013). Silicon Valley at risk? Sustainability of a global innovation icon: An introduction to the Special Issue. *Social Science Information*, vol. 52, iss. 4, pp. 515-538. ISSN 1461-7412. DOI 10.1177/0539018413501946.
- [8] ETZKOWITZ, H., (2002). *The Triple Helix of University-Industry-Government Implications for policy and evaluation*. Working paper 11/2002. Stockholm: Sister. ISSN 1650-3821.

- [9] FLORIDA, R., KENNY, M., (1990). Silicon Valley and Route 128 won't save us. *California Management Review*, vol. 33, iss. 1, pp. 68-88.
- [10] GILSON, R. J., (1999). The Legal Infrastructure of High Technology Industrial Districts: Silicon Valley, Route 128, and Covenants Not To Compete. *New York University Law Review*, vol. 74, iss. 3, pp. 575-629.
- [11] *Google Maps*, (2014). [online]. [cit. 2014-3-21]. Dostupné z: <<http://maps.google.com>>.
- [12] *Hotels & Travel. California*, (2014). [online]. [cit. 2014-3-21]. Dostupné z: <<http://www.hotelstravel.com/usca-sf-sm.html>>.
- [13] JENSEN, M.B., JOHNSON, B., LORENZ, E., LUNDEVALL, B.A., (2007). Forms of knowledge and modes of innovation. *Research Policy*, vol. 36, iss.5, pp. 680–693. ISSN 0048-7333. DOI 10.1016/j.respol.2007.01.006.
- [14] KLÍMOVÁ, V., ŽÍTEK, V., (2012). Selected aspects of the innovation environment in the South Moravian and the Moravian-Silesian Regions. In *Proceedings of the 1st International Conference on European Integration 2012*. Ostrava: VŠB - Technical University. pp. 117-130. ISBN 978-80-248-2685-1.
- [15] KOCH, A., (2013). In a Nutshell: Innovation in Baden-Württemberg. *International Seminar on Knowledge and Innovation*. Barcelona: Association of Catalan Public Universities. [conference presentation]. Dostupné z: <<http://www.acup.cat/sites/default/files/text-andreas-koch.pdf>>.
- [16] LARANJA, M. UYARRA, E. FLANAGAN, K., (2008). Policies for science, technology and innovation: Translating rationales into regional policies in a multi-level setting. *Research Policy*, vol. 37, iss. 5, pp. 823-835. ISSN 0048-7333. DOI 10.1016/j.respol.2008.03.006.
- [17] LUNDEVALL, B. A., JOHNSON, B., (1994). The Learning Economy. *Journal of Industry Studies*, vol. 1, iss. 2, pp. 23-42.
- [18] MIT Museum, (2011). *Venture Capital, American Research Development Corporation, 1946*. [online]. [cit. 2014-4-10]. Dostupné z: <<http://museum.mit.edu/150/78>>.
- [19] ROBERTS, E. B., (1991). *Entrepreneurs in High Technology - Lessons from MIT and Beyond*. New York: Oxford University Press. ISBN 0-19-506704-5.
- [20] SAXENIAN, A. L., (1990). A regional networks and the resurgence of Silicon Valley. *California Management Review*, vol. 33, iss. 1, pp. 89–112.
- [21] SAXENIAN, A. L., (1999). Comment on Kenney and von Burg „Technology, Entrepreneurship and Path Dependence: Industrial Clustering in Silicon Valley and Route 128“. *Industrial and Corporate Change*, vol. 8, iss. 1, pp.105-110. ISSN 1464-3650. DOI 10.1093/icc/8.1.105.
- [22] SBA. *SBIC Program: Seeking Financing for your Small Business*. [online]. [cit. 2014-4-15]. Dostupné z: <<http://www.sba.gov/content/sbic-program>>.
- [23] SBIR, (2014). *SBIR*. [online]. 2014 [cit. 2014-4-15]. Dostupné z: <<http://www.sbir.gov>>.
- [24] *Silicon Valley Historical Association*, (2014). [online]. [cit. 2014-3-21]. Dostupné z: <<http://www.siliconvalleyhistorical.org/>>.
- [25] *Silicon Valley Index*, (2014). [online]. [cit. 2014-3-21]. Dostupné z: <<http://www.siliconvalleyindex.org/>>.
- [26] SINNO, F., (2012). *The Finnish Innovation System: National and Sub-national Innovation Policies*. Government of South Australia.
- [27] SKOKAN, K., (2005). Systémy inovací v regionálním rozvoji. *Ekonomická revue*, vol. VIII, iss. 4, pp. 12-25. ISSN 1212-3951.
- [28] *Stanford University*. [online] [cit. 2014-3-21]. Dostupné z: <www.stanford.edu>.
- [29] TÖDTLING, F. TRIPPL, M., 2005 (). One size fits all? Towards a differentiated regional innovation policy approach. *Research Policy*, vol. 34, iss. 8, pp. 1203-1219. ISSN 0048-7333. DOI 10.1016/j.respol.2005.01.018.
- [30] United States General Accounting Office. Technology Transfer, (1998). *Administration of the Bayh-Dole Act by Research Universities*. Washington.
- [31] Wikipedia (2012). *Interstate 95 in Massachusetts*. [online]. [cit. 2014-4-20]. Dostupné z: <http://en.wikipedia.org/wiki/Interstate_95_in_Massachusetts>.
- [32] Wikitravel (2012). *Massachusetts*. [online]. [cit. 2014-3-28]. Dostupné z: <<http://wikitravel.org/en/Massachusetts>>.
- [33] WINKLEROVÁ, L., (2011). Technology transfer in the South Moravian Region. In *14th International Colloquium on Regional Sciences. Conference proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 56-63. ISBN 978-80-210-5513-1.
- [34] WONGLIMPIYARAT, J., (2005). Boston Route 128 Revisited. *International Journal of Innovation and Technology Management*, vol. 2, iss. 2, pp. 217-233. ISSN 2010-0248.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu specifického výzkumu Role aktérů a význam nástrojů regionálního rozvoje v podmínkách znalostní ekonomiky (MUNI/A/0783/2013).

VLIV INOVAČNÍHO POTENCIÁLU NA ROZVOJ ŽIVOTNÍCH PODMÍNEK OBYVATELSTVA ZEMÍ STŘEDNÍ A VÝCHODNÍ EVROPY

THE INFLUENCE OF INNOVATION POTENTIAL ON LIVING CONDITIONS DEVELOPMENT OF CENTRAL AND EASTERN EUROPEAN COUNTRIES POPULATION

ING. PAVEL ZDRAŽIL

Ústav regionálních a bezpečnostních věd | Institute of Regional and Security Sciences
Fakulta ekonomicko-správní | Faculty of Economics and Administration
Univerzita Pardubice | University of Pardubice
✉ Studentská 95, 532 10 Pardubice, Czech Republic
E-mail: Pavel.Zdrazil@upce.cz

Anotace

Význam znalostí a z nich pramenících inovací je neodmyslitelnou součástí doktríny moderního ekonomického uvažování, přes veškerý existující potenciál však lze jejich proliferaci spatřovat především v rámci výkonnostně orientovaných studií. Orientace výzkumu inovací v kontextu neodvozeného cíle veškerého pokroku, tedy rozvoje kvality lidského života bývají, snad pro přílišnou abstraktnost samotného pojmu, mnohdy spíše upozadovány. Ambicí předkládaného příspěvku je tak tuto niche částečně vyplnit, neboť je jeho cílem zhodnotit zda a jakým způsobem se inovační potenciál projevuje na rozvoji životních podmínek obyvatelstva regionů zemí střední a východní Evropy. Dosažené závěry nejsou vzhledem ke složitosti celé problematiky vůbec jednoznačné. Ačkoliv byly u regionů s analogickou dynamikou vývoje inovačního potenciálu zjištěny jisté paralely v kontextu dynamiky rozvoje životních podmínek obyvatelstva, nepodařilo se identifikovat logicky předpokládané závislosti, které by zmíněný vývoj uspokojivě vysvětlovaly.

Klíčová slova

inovační potenciál, životní podmínky, střední a východní Evropa

Annotation

The impact of knowledge and their resulting in innovation is an essential part of modern economy theory tenet. All the given potential of innovation beyond, their proliferation beholds in the terms of performance oriented studies foremost. The innovation oriented research in the context of inherent goal of every development, thus the development of human life quality are being much often rolled-out instead, possibly for deep abstraction of the term itself. The ambition of this paper is to partially fill this niche, because its goal is to evaluate whether and how is the innovation potential proven on living conditions development of Central and Eastern European countries population. Owing to the complexity of whole topic, the reached conclusions are not high profiled enough. Though some likenesses among regions with similar development of innovation potential dynamics were found, in the light of development of populations living conditions dynamics the logically expected dependencies which should interpret the mentioned development's ample explanation were not.

Key words

innovation potential, living conditions, Central and Eastern Europe

JEL classification: R11, O31

Úvod

Znalosti, inovace a vytváření podmínek k využívání jejich potenciálu se v rámci moderních ekonomických přístupů etablovaly jako jedny ze základních determinant, jež svoji působností zásadně ovlivňují ekonomickou výkonnost každého státu, potažmo regionu. V současné době je již význam znalostí a inovací všeobecně akceptován jako stěžejní prostředek zvyšování konkurenceschopnosti, ale také jako nástroj, jehož absence není pro žádný subjekt v tržním prostředí dlouhodobě udržitelná (Porter, 1990). Na základě hluboké penetrace do ekonomických procesů snad již ani nelze hovořit o dosahování žádoucího růstu a neuvažovat při tom dominantní vliv inovací; v rámci širšího pojetí tak lze hovořit spíše o tzv. technicko-technologicko-ekonomickém pokroku, nežli o pokroku ryze ekonomického charakteru (Kraft, Kraftová, 2012). Potenciál znalostí a z nich plynoucích inovací však není spjat výlučně s aspektem zvyšování efektivity využívání zdrojů, ač lze tento cíl v souladu s ekonomickou teorií považovat za primární. Disponují rovněž schopností přímo či nepřímo ovlivňovat řadu dalších společensko-ekonomických procesů, mezi které je možno řadit udržitelný rozvoj, sociální soudržnost, ale také požadavky na zvyšování úrovně vzdělanosti a profesní kvalifikace obyvatelstva, jakož i všeobecné zvyšování životního standardu celé lidské společnosti.

Dnes, kdy více než kdy dříve, Evropu sužují strukturální problémy, následované dosud trvajícím opatrností, pramenící z krizí oslabené důvěry, jež jsou základními bariérami dostatečné alokace kapitálových zdrojů do nových a nezaručených projektů, je neopomíjení významu inovačního cyklu zcela zásadní. Přitom právě vědecko-výzkumné činnosti jsou vysoce náročné na finanční i lidské zdroje, jakož i na správné alokaci, pramenící z jejich omezenosti (Zdražil, Matěja, 2013). Zvýšený důraz na inovace a posilování konkurenceschopnosti je aktuální globální tendencí, která je i na nejvyšších úrovních evropských strategických dokumentů dlouhodobě významně akcentována. Ačkoliv vize Lisabonské strategie o „nejdynamičtější a nejkonkurenceschopnější ekonomice světa založené na znalostech, schopné udržitelného růstu, vytvářející více kvalitních pracovních příležitosti a zachovávající sociální soudržnost“ (Evropská rada, 2000) do roku 2010 zjevně dosaženo nebylo, anebo snad právě proto, je důraz na inovačně zaměřenou společnost kladen i nástupnickým strategickým dokumentem Evropa 2020. Obsah nové strategie lze pro zjednodušení shrnout do pěti cílů – zaměstnanost, investice do výzkumu a vývoje, energetická šetrnost, vzdělání a boj proti chudobě a sociálnímu vyloučení (Evropská komise, 2010). Cíle aktuální strategie Evropa 2020 jsou vzájemně úzce provázány, respektive lze akceptovat předpoklad, že rozvoje pracovního trhu, boje proti chudobě a sociální exkluzi i energetické šetrnosti má být primárně dosahováno prostřednictvím rozvoje znalostní společnosti. Znalostní společnost lze do jisté míry kultivovat vlivem protekce výzkumu a vývoje, která musí být logicky doprovázena i určitým vývojem podílu kvalifikovaných pracovníků v oblastech vědy a výzkumu obecně, zvláště pak ve vysoce sofistikovaných high-technology a knowledge-intensive sektorech, což pramení z požadavku na odborné vzdělání pracovní síly, respektive všeobecný rozvoj lidského kapitálu. Oblast vzdělávání a vědecko-výzkumných činností tak lze považovat za neodvozené cíle, jejichž prostřednictvím bude dosahováno i cílů ostatních. Právě snaha o bližší porozumění těmto vztahům – jejich vývoj, intenzita a případná možnost doporučení pro směřování politiky vedoucí k naplňování stanovených cílů - je hlavním iniciátorem tohoto příspěvku.

1. Cíl a metody

Cílem příspěvku je zhodnotit, zda a jakým způsobem se inovační potenciál projevuje na rozvoji životních podmínek obyvatelstva regionů vybraných zemí střední a východní Evropy. V rámci dosažení stanoveného cíle je uvažován předpoklad, na jehož základě se analogická intenzita vývoje inovačního potenciálu regionů odráží ve vývoji životních podmínek obyvatelstva těchto regionů srovnatelně, a to i bez ohledu na výchozí dispozice a při abstrakci od vlivu vnějších faktorů.

Pro dosažení stanoveného cíle bude nezbytné:

- identifikovat skupiny regionů vykazujících srovnatelné tendence ve vývoji inovačního potenciálu,
- komparovat identifikované skupiny regionů z hlediska vývoje životních podmínek obyvatelstva,

- zhodnotit intenzitu vlivu faktorů považovaných za determinanty inovačního potenciálu na vývoj ukazatelů spojených s hodnocením životních podmínek obyvatelstva.

Za referenční hladinu výzkumu byla zvolena úroveň regionů NUTS II, tedy územních celků, které jsou v rámci cílení kohezní politiky EU protežovány. Na základě rešerše dostupnosti datových vstupů bylo do výzkumu zařazeno 63 NUTS II regionů, z celkem 10 středo- a východoevropských zemí. Z toho 9 zemí bývalého „východního bloku“ a relativně čerstvých členů EU: Estonska, České republiky, Litvy, Lotyšska, Maďarska, Polska, Rumunska, Slovenska a Slovinska; a Rakousko. Právě Rakousko bylo do vzorku, kromě logické geografické příslušnosti, zařazeno i z důvodu ověření, zda existují zásadní diference mezi vývojem inovačního potenciálu a jeho vlivu na životní podmínky obyvatelstva relativně zaostalých transformovaných ekonomik východního bloku, disponujících nižší iniciační hladinou inovačního potenciálu, a tradičních tržních ekonomik. Další prospektivně uvažovaný stát – Německo, na kterém by rozšíření výzkumu poskytovalo potenciál posílení relevance zjištěných závěrů - nebylo z důvodu nedostupnosti některých stěžejních údajů do konečné analýzy zahrnuto.

Snahou analýzy bylo zachytit co možná nejaktuálnější období, při současné akcentaci trvání Lisabonské strategie. Inovační potenciál byl měřen pro desetileté období 2002 – 2011. U ukazatelů hodnocení vývoje životních podmínek byla konzistence dat poněkud komplikovanější (viz kapitola 1.2), neboť například ukazatele chudoby jsou evidovány až od roku 2004, respektive u některých států ještě o něco později. Při uvážení existence určité časové prodlevy mezi „zasetím a úrodou“ inovačního potenciálu, se však drobný časový posun nejeví jako zcela devastující překážka.

1.1 Pojetí inovačního potenciálu

Za faktory determinující inovační potenciál regionů byly z veřejně dostupných ukazatelů, vykazovaných statistickou databází Eurostat (Eurostat, 2014) zvoleny ukazatele, které jsou zobrazeny v Tab. 1. Jak je z Tab. 1 zřejmé, za determinanty inovačního potenciálu bude v analýze považováno 5 ukazatelů, odvozených z vývoje alokovaných prostředků lidské a kapitálové povahy.

Tab. 1: Ukazatele inovačního potenciálu

ukazatel	jednotka	zkratka*
Výdaje na výzkum a vývoj	% z HDP	GERD
Zaměstnanost v oblasti výzkumu a vývoje	% z celkové zaměstnanosti, v ekvivalentu zaměstnance na plný úvazek (FTE)	EMRD
Zaměstnanost v sektoru high-technology	% z celkové zaměstnanosti	EHTC
Zaměstnanost v sektoru knowledge-intensive	% z celkové zaměstnanosti	EKIS
Zastoupení terciárního studia (ISCED 5-6)	% účastníků systému, z celkového počtu učňů a studentů daného regionu	EDUC

*v následujícím textu budou ukazatele reprezentovány uváděnými zkratkami (bude se týkat i zkratk v Tab. 2)

Zdroj: vlastní zpracování

Další uvažované ukazatele, na jejichž základě by bylo možné hovořit o inovačním potenciálu analyzovaných regionů, tedy: dosažená úroveň vzdělanosti celkové populace, jakož i specifických věkových skupin, a podíl osob předčasně opouštějících vzdělávací systém nebyly mezi vstupní indikátory zařazeny z důvodu absence hodnot českých a slovenských regionů. Ukazatele zachycující zaměstnanost pracovníků zabývajících se čistě výzkumem a zastoupení terciárního studia u populace 20-24 byly vyřazeny z důvodu vysoké korelace s výše uvedenými akceptovanými ukazateli. Při zachování korelujících ukazatelů by mohlo dojít k nežádoucímu zkreslení následně aplikované shlukové analýzy. Nejvyšší (Spearmanův) koeficient korelace pětice akceptovaných ukazatelů dosahuje hodnoty 0,43, celá korelační analýza viz Tab. 4. Tato neparametrická varianta korelační analýzy byla rovněž využita pro následné hodnocení souvztažnosti ukazatelů inovačního potenciálu s ukazateli životních podmínek.

Pro identifikaci skupin regionů, vykazujících srovnatelné tendence ve vývoji inovačního potenciálu bylo vycházeno z analýzy rozptylu. Jako vhodná byla tedy využita jedna z technik hierarchického

shlukování - Wardova metoda, přičemž pro určení vzdáleností bylo využito Manhattanské metriky. Regiony byly shlukovány na základě hodnot geometrických průměrů vývoje tempa růstu ukazatelů v letech 2002 – 2011. Problémy datových řad související s chybějícími hodnotami byly řešeny individuálně – zkrácením řady o krajní hodnotu nebo dosazením průměru hodnot okolních. Absence hodnot byla však spíše ojedinělá a vzhledem k ostatní metodickým postupům se lze domnívat, že tato malá distorse výsledky analýzy zásadně nezneškoduje.

1.2 Pojetí životních podmínek

Pro posouzení rozvoje životních podmínek byly za relevantní ukazatele zvoleny indikátory zachycené v Tab. 2. Ambicí článku není postihnout veškeré oblasti determinující kvalitu životních podmínek obyvatelstva, na kterou může být nahlíženo z několika různých úhlů pohledu (Viturka, 2013), ale vybrat pouze ty ukazatele, které jsou jednoznačně ekonomicky relevantní a souvisí s cíli strategie Evropa 2020. I tyto ukazatele byly voleny na základě dostupnosti dat od statistického úřadu EU (Eurostat, 2014). V případě ukazatele chudoby polských regionů bylo čerpáno z databáze národního statistického úřadu (GUS, 2014). Ukazatel míry chudoby a sociálního vyloučení není pro polské regiony v požadovaném období vykazován, tento ukazatel tedy nebyl u těchto regionů hodnocen, a to ani v rámci korelační analýzy. U maďarských regionů nejsou na požadované úrovni (NUTS II) vykazována žádná data týkající se míry chudoby, u maďarských regionů byla tedy u ukazatele míra chudoby a ukazatele míra chudoby a sociálního vyloučení dosazena průměrná data - vykazovaná za vyšší územní celky (NUTS I). Původně obsažený ukazatel míra zaměstnanosti byl z důvodu přílišné statickosti, respektive dynamiky, která se u naprosté většiny regionů pohybovala v rozmezí $\pm 0,5$ % ročně, nahrazen ukazateli nezaměstnanosti. Ukazatel hrubého domácího produktu lze sice považovat za činitel, který s vývojem životních podmínek obyvatelstva bezprostředně nesouvisí, do analýzy byl přesto zařazen - spíše jako obecný ukazatel vývoje ekonomické reality, který ostatní hodnocené ukazatele, od nichž se životní podmínky odvíjejí, do jisté míry determinuje, ale také jako určitý indikátor využívání inovačního potenciálu.

Tab. 2: Ukazatele rozvoje životních podmínek obyvatelstva

ukazatel	jednotka	zkratka
Míra chudoby	% z celkové populace	ARP
Míra chudoby a sociálního vyloučení	% z celkové populace	PSE
Míra nezaměstnanosti	% z celkové populace (15 +)	UEM
Míra dlouhodobé nezaměstnanost (12 měsíců a více)	% z celkové populace (15 +)	LUE
Čistý disponibilní důchod domácností	na obyvatele (v PPS)	NDI
Hrubý domácí produkt v běžných cenách	na obyvatele (v PPS)	GDP

Zdroj: vlastní zpracování

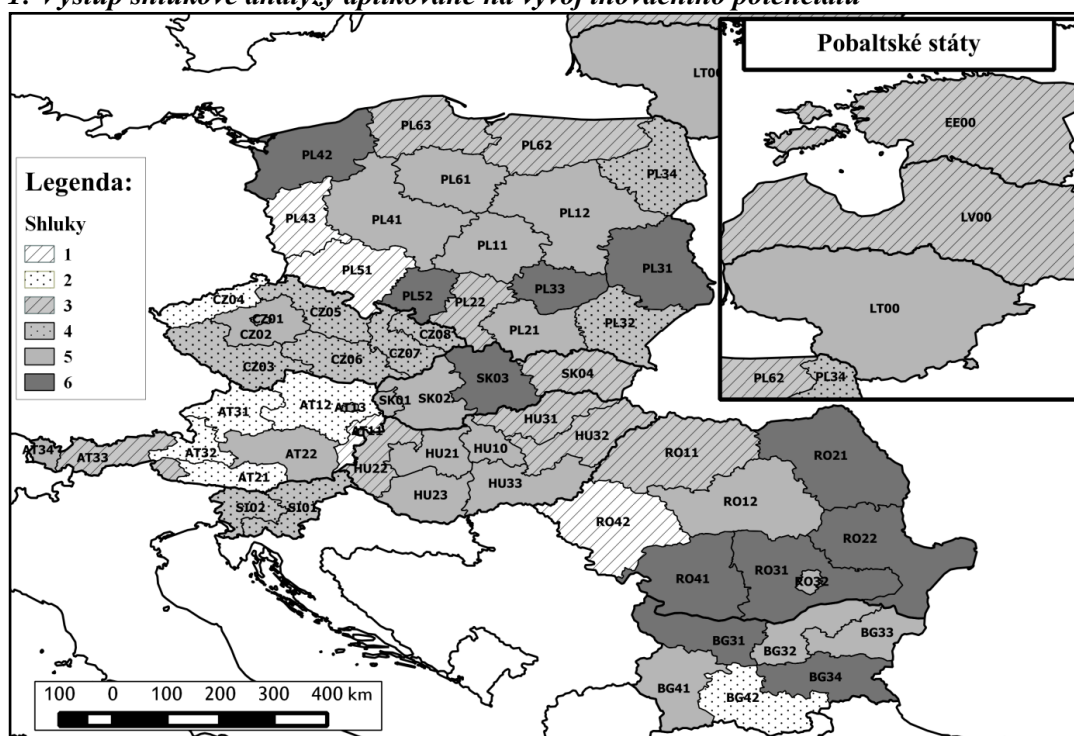
Rovněž regionální ukazatele životních podmínek byly posuzovány na základě hodnot geometrického průměru vývoje tempa růstu ukazatelů za stanovené období. Ukazatele UEM, LUE, NDI a GDP byly analyzovány za období konzistentní s obdobím analyzovaných ukazatelů inovačního potenciálu (2002 – 2011). Jak již bylo výše naznačeno, hodnoty ukazatelů míra chudoby a míra chudoby a sociálního vyloučení se vztahují k období 2004 – 2012, respektive 2005 – 2012, některé země navíc začaly s vykazováním tohoto ukazatele později, což sice není pro analýzu zcela ideální, avšak při využívání průměrných hodnot a při uvážení předpokládané časové prodlevy mezi iniciací a vlivem inovačního potenciálu na životní podmínky obyvatelstva, byl tento nedostatek uznán za nežádoucí, ale přiměřený.

O vývoji ukazatelů v agregaci do jednotlivých shluků bylo usuzováno na základě harmonického průměru, přepočítaných regionálních hodnot za dané období. Prostřednictvím této aplikace byly potlačeny vlivy odlehlých hodnot, což činí celou analýzu objektivnější.

2. Výsledky

Na základě shlukové analýzy, aplikované na ukazatele vývoje inovačního potenciálu, bylo 63 NUTS II regionů klasifikováno do 6 shluků. Pro názornost jsou tyto shluky prezentovány prostřednictvím kartogramu (Obr. 1). Jak je z Obr. 1 jasně patrné, z hlediska vývoje inovačního potenciálu nelze, vyjma zemí tvořených jediným NUTS II – Estonsko, Litvy a Lotyšsko, a „malého“ Slovinska, žádnou ze zemí považovat za příliš homogenní. Avšak určité paralely mezi řadou národních regionů vypozerovat lze. Logicky je tento fakt možné připisovat nastavení národní politiky znalostí a inovací.

Obr. 1: Výstup shlukové analýzy aplikované na vývoj inovačního potenciálu

Zdroj: vlastní zpracování, mapový podklad (Eurostat, 2014)

Detailní vývoj průměrných ročních hodnot ukazatelů inovačního potenciálu v agregaci do shluků je zachycen v Tab. 3. Na základě porovnání skutečných hodnot jednotlivých regionů tvořících níže uvedené shluky lze konstatovat, že ve většině případů prezentované hodnoty harmonického průměru individuální naměřené hodnoty přibližně reflektují a zásadně tak reálné hodnoty vývoje inovačního potenciálu ani životních podmínek nezkrusují.

Tab. 3: Vývoj inovačního potenciálu a životních podmínek obyvatelstva jednotlivých shluků (v %)

S	Počet reg.	Inovační potenciál					Životní podmínky					
		GERD	EMRD	EHTC	EKIS	EDUC	ARP	PSE	UEM	LUE	NDI	GDP
1	4	2,64	1,23	8,09	3,46	4,05	-0,80	*	-6,25	-6,95	4,55	5,69
2	6	4,84	6,95	-4,56	3,11	8,26	-0,41	-0,30	-1,56	0,38	4,03	3,34
3	11	7,64	2,21	0,23	3,01	3,48	-1,62	-2,58	-0,97	-1,93	4,22	4,67
4	9	8,45	9,68	0,15	4,02	4,25	-0,44	-2,19	-0,34	-3,60	3,45	3,63
5	22	0,93	2,28	-0,49	3,05	3,81	-2,84	-1,75	-5,40	-6,07	5,02	4,95
6	11	3,84	-2,18	-6,45	4,13	3,62	0,21	0,61	0,00	-0,30	6,41	5,81

*hodnocení hodnoty počítané z poloviny prvků (absence údajů polských regionů) nebylo shledáno jako vhodné

Zdroj: vlastní zpracování

Shluk 1 je tvořen regiony s vykazujícími obecně růstové tendence u ukazatelů inovačního potenciálu - vysokou dynamiku růstu (roční průměrná hodnota 5 % a více) EHTC a vyšší dynamiku růstu (roční průměrná hodnota 2,5 % až 4,99 %) ostatních ukazatelů, vyjma EMRD. Z hlediska vývoje životních

podmínek obyvatelstva byla zaznamenána (žádoucí) vysoká dynamika poklesu (roční průměrná hodnota -5 % a méně) LUE a UEM, vysoká dynamika růstu GDP a vyšší dynamika růstu NDI. Regiony Shluku 2 byly identifikovány na základě vysoké dynamiky růstu EDUC a EMRD, vyšší dynamiky růstu GERD a EKIS, ale také vyšší dynamiky poklesu (roční průměrná hodnota -4,99% až -2,5%) EHTC. Regiony vykazují vyšší dynamiku růstu NDI a GDP, tendence ostatních indikátorů životních podmínek nezaznamenaly příliš dynamický vývoj. Regiony Shluku 2 jsou však jediné, které v úhrnu vykazují nežádoucí trend ukazatele LUE. Shluk 3 lze charakterizovat jako regiony s vysokou dynamikou růstu GERD a vyšší dynamikou růstu EDUC a EKIS. Z hlediska vývoje životních podmínek, vykazují regiony vyšší dynamiku poklesu ukazatele PSE a vyšší dynamiku růstu GDP a NDI. Pro Shluk 4 jsou typické regiony s vysokou dynamikou růstu EMRD a GERD a vyšší dynamikou růstu EDUC a EKIS. Na výstupu byla naměřena vyšší dynamika poklesu LUE, doprovázená vyšší dynamikou růstu GDP a NDI. Nejpočetnější množinu, respektive Shluk 5, lze, z hlediska vývoje inovačního potenciálu, označit za nejméně dynamický - vyšší dynamika růstu byla naměřena pouze u EDUC a EKIS. V aspektu hodnocení vývoje životních podmínek se však jedná o shluk regionů vykazujících nejpozitivnější vývoj. Ukazatele UEM a LUE vykazují v úhrnu vysokou dynamiku poklesu, ARP pak dynamiku poklesu vyšší, při současné vysoké dynamice růstu NDI a vyšší dynamice růstu GDP. Do Shluku 5 byla klasifikována většina regionů ryze metropolitních i těch, které hlavní město obsahují v rámci většího územního celku – vyjma metropolí Estonska, Lotyšska a Slovinska. U těchto obecně silnějších regionů je, vzhledem k vyšším iniciačním hodnotám, nižší dynamika vývoje inovačního potenciálu zcela racionální. Stejně tak není překvapivý nejpozitivnější vývoj ukazatelů životních podmínek, jež je dán obvyklým unikátním postavením metropolitního regionu v rámci sledovaných zemí. Regiony Shluku 6 jsou popsitelné vyšší dynamikou růstu EKIS, GERD a EDUC, ale také vysokou dynamikou poklesu EHTC a klesající tendencí EMRD. V otázce vývoje životních podmínek dosáhly regiony Shluku 6 nejvyšší dynamiky růstu NDI a GDP, současně však byla jako u jediných zjištěna rostoucí míra chudoby, včetně uvažování sociálního vyloučení, rovněž z hlediska ukazatelů nezaměstnanosti lze vývoj regionů považovat za nejslabší.

2.1 Souvztažnost inovačního potenciálu s životními podmínkami

V návaznosti na uvedený vývoj inovačního potenciálu typologicky podobných regionů a rozvoj životních podmínek obyvatelstva v nich, nastává logický krok vedoucí k analýze intenzity vzájemných vztahů mezi posuzovanými ukazateli. Sílu závislosti ukazatelů vyjádřenou korelačním koeficientem, prezentuje Tab. 4, tučné písmo zachycuje případy, kdy byl koeficient shledán statisticky významným při $\alpha = 0,05$; podbarvená část odděluje souvztažnosti ukazatelů inovačního potenciálu (pro potřeby validity shlukové analýzy). Významná souvztažnost mezi ukazateli životních podmínek je vzhledem k jejich volbě očekávaná a v rámci analýzy není překážkou.

Tab. 4: Korelační koeficienty ukazatelů (Spearmanovo ρ)

	GERD	EMRD	EHTC	EKIS	EDUC	ARP	PSE	UEM	LUE	NDI	GDP
GERD	1										
EMRD	0,43	1									
EHTC	0,05	-0,02	1								
EKIS	-0,01	0,12	-0,01	1							
EDUC	-0,04	0,28	0,02	-0,07	1						
ARP	0,01	-0,32	0,17	-0,03	-0,03	1					
PSE	0,20	-0,07	0,28	0,06	0,28	0,66	1				
UEM	-0,08	-0,51	0,02	-0,15	-0,19	0,40	0,25	1			
LUE	-0,06	-0,42	0,06	-0,05	-0,16	0,39	0,18	0,78	1		
NDI	-0,22	-0,55	0,24	-0,13	0,07	0,44	0,16	0,31	0,38	1	
GDP	-0,18	-0,58	0,22	0,06	-0,02	0,37	0,24	0,32	0,32	0,75	1

Zdroj: vlastní zpracování

Jak je z Tab. 4 jasně patrné, významné korelační vztahy – v porovnání vývoje inovačního potenciálu vůči životním podmínkám, byly nalezeny pouze u ukazatele EMRD, který významně negativně

koreluje se všemi ukazateli životních podmínek, vyjma PSE. Ačkoliv lze negativní korelaci ukazatele EMRD s ukazateli ARP, UEM a LUE shledat za žádoucí, negativní korelaci s NDI a GDP nikoliv. Případná protekce ukazatele je tak do značné míry diskutabilní. Kromě uvedené závislosti se ani po podrobné analýze individuálních regionů nezdá být mezi ostatními ukazateli žádný jednoznačně identifikovatelný „klíč“, na jehož základě by bylo možné usuzovat o míře determinace životních podmínek ze strany analyzovaných ukazatelů inovačního potenciálu. Lze se tak domnívat, že více než dynamika vývoje inovačního potenciálu, má na rozvoj životních podmínek obyvatelstva vliv dosažená iniciační úroveň stavu inovačního potenciálu. Tomuto předpokladu by nasvědčovala i celkově nejpozitivnější dynamika vývoje životních podmínek u shluku obsahujícího metropolitní regiony (Shluk 5), který paralelně vykazuje relativně stabilní vývoj ukazatelů inovačního potenciálu.

Závěr

Ve vzorku sledovaných 63 NUTS II regionů vybraných 10 zemí střední a východní Evropy byly, z hlediska vývoje ukazatelů charakterizujících inovační potenciál, prostřednictvím shlukové analýzy identifikovány poměrně různorodě se dynamicky vyvíjející skupiny regionů. U některých těchto skupin lze vyzorovat vyšší zastoupení regionů na národní bázi, pravděpodobně zapříčinované nastavováním podmínek pro rozvoj znalostí a inovací primárně z národní úrovně, jež je ve vývoji sledovaných ukazatelů částečně reflektováno. Rozhodně však nelze o identifikovaných skupinách regionů hovořit jako o homogenních národních blocích. Na základě analýzy dynamiky vývoje inovačního potenciálu, v kontrastu s dynamikou vývoje ekonomicky orientovaných indikátorů životních podmínek obyvatelstva identifikovaných regionálních shluků, lze usuzovat, že v examinovaných zemích dynamika vývoje inovačního potenciálu dynamiku rozvoje životních podmínek obyvatelstva zásadně nedeterminuje. Naopak je možné prostřednictvím empirických zjištění shledávat, že než samotná dynamika vývoje inovačního potenciálu, má na dynamiku rozvoje životních podmínek obyvatelstva vliv dosažená úroveň stavu inovačního potenciálu. Tato teze je podporována i nejdynamičtějším rozvojem ukazatelů životních podmínek u relativně rozvinutých metropolitních regionů, kde byla naopak naměřena nejstatičtější intenzita vývoje ukazatelů inovačního potenciálu.

Z hlediska posouzení závislosti mezi zvolenou pětici ukazatelů inovačního potenciálu a šesti ukazateli kvality životních podmínek obyvatelstva, byly statisticky významné vztahy zjištěny pouze mezi ukazatelem zaměstnanosti v oblasti výzkumu a vývoje a všemi ukazateli životních podmínek, vyjma ukazatele míry chudoby a sociálního vyloučení. Síla těchto vztahů však není nikterak dominantní a navíc lze trend korelace pouze u 3 z 5 vztahů považovat za žádoucí. Případné doporučení směřující k protekci či naopak exkluzi ukazatele tak není zcela jednoznačně obhajitelné.

Nutno objektivně konstatovat, že elementární účel dosud provedeného výzkumu, směřujícího k identifikaci oblastí, jejichž podpora by měla potenciál přispívat ke zvyšování kvality životních podmínek obyvatelstva, zcela naplněn nebyl. Započatý výzkum však jednoznačně vybízí k dalšímu prohloubení představené analýzy a rozšíření tak celkového poznání poměrně aktuální problematiky.

Literatura

- [1] Eurostat, (2014). *Regional statistics by NUTS classification*. [online]. [cit. 2014-4-4]. Dostupné z: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database>.
- [2] Evropská komise (2010). *Evropa 2020: Strategie pro inteligentní a udržitelný růst podporující začlenění*.
- [3] Evropská rada (2000). *Presidency Conclusions Lisbon European Council*. Lisbon, 23-24. 3. 2000.
- [4] GUS, (2014). *Local Data Bank*. [online]. [cit. 2014-4-4]. Dostupné z: <http://www.stat.gov.pl/bdlen/app/strona.html?p_name=indeks>.
- [5] KRAFT, J. KRAFTOVÁ, I., (2012). Innovation – Globalization – Growth (Selected Relations). *Engineering Economics*, vol. 23, iss. 4, pp. 395-405. ISSN 1392-2785.
- [6] PORTER, M., (1990). *The Competitive Advantage of Nations*. New York: Free Press. ISBN 0684841479.

- [7] VITURKA, M., (2013). Regional evaluation of social environment quality – a case study of the Czech Republic. In *16th International Colloquium on Regional Sciences*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 65-71. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-7.
- [8] ZDRAŽIL, P., MATĚJA, Z., (2013). Index vědecko-výzkumného potenciálu a dynamika jeho vývoje v českých a slovenských regionech. In *Sborník recenzovaných příspěvků z mezinárodní konference Hradecké ekonomické dny 2013, díl II*. Hradec Králové: Gaudeamus. pp. 353-360. ISBN 978-80-7435-250-8.

Příspěvek byl zpracován s podporou IGA Univerzity Pardubice v souvislosti s řešením projektu č. SGSFES-2014002.

POSTOJ MSP MORAVSKOSLEZSKÉHO KRAJE A ŽILINSKO-SPRÁVNÍHO KRAJE KE ZNALOSTEM A INOVACÍM

THE APPROACH TO KNOWLEDGE AND INNOVATION OF SMES OF MORAVSKOSLEZSKÝ REGION AND OF ŽILINA-ADMINISTRATIVE REGION

DR. ING. MARIE GABRYŠOVÁ¹

PROF. ING. JOZEF VODÁK PHD.²

¹Katedra marketingu | ¹Department of marketing
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné | Faculty of Business Administration in Karviná
Slezská univerzita v Opavě | Silesian University in Opava
✉ Univerzitní náměstí 1934/3 733 40 Karviná, Czech Republic
E-mail: gabrysova@opf.slu.cz

²Katedra manažerských teorií | ²Department of Management Theories
Fakulta riadenia a informatiky | Faculty of Management Science and Informatics
Žilinská univerzita v Žilině | University of Žilina
✉ Univerzitna 8215/1 010 26 Žilina, Slovak Republic
E-mail: Jozef.Vodak@fri.uniza.sk

Anotace

Cílem článku je ukázat jaký je postoj malých a středních podniků Moravskoslezského kraje a Žilinsko-správního kraje ke znalostem a inovacím, s uvedením společných i rozdílných hodnocení jednotlivých oblastí problémů. Pro dosažení tohoto cíle byl v obou správních celcích proveden sekundární a následně primární výzkum. Respondenty primárního výzkumu byly MSP ze všech částí krajů, tj. bývalých okresů. Pro analýzu získaných odpovědí bylo použito celkem 900 dotazníků, 450 ze slovenských MSP a stejné množství z českých MSP. Tím byly vytvořeny podmínky pro srovnání a formulaci závěrů. Výsledky analýzy a srovnání ukázaly, že zaměření podniků je orientované spíše na technologie než na lidský faktor. Jako velmi výrazná se jeví potřeba podpory vzdělávání ale také osvěta v oblasti inovací.

Klíčová slova

malé a střední podniky, regionální rozvoj, znalosti, inovace, primární výzkum, konkurenceschopnost

Annotation

This article aims to show what is the approach to knowledge and innovation of small and medium-sized enterprises of the Moravian-Silesian Region and of Žilina-administrative region, indicating both common and divergent assessments of individual problem areas. To achieve this aim the secondary and then primary research was implemented in both administrative units. The respondents of the primary research were the SMEs from all parts of the region, i.e. the former districts. For the analysis of the answers a total of 900 questionnaires were collected, 450 of Slovak SMEs and the same amount of Czech SMEs. This created the conditions for the comparison and the conclusions. The results of analyzes and comparisons showed that the enterprises are oriented on technology rather than on the human factor. As seems to be a very strong need to support education but also education in the field of innovation.

Key words

SMEs, regional development, knowledge, innovation, primary research, competitiveness

JEL classification: L2, M1

Úvod

Strategie Evropa 2020 zdůrazňuje úlohu malých a středních podniků v evropském hospodářství jako hnacích sil zaměstnanosti a růstu. Vytváření, používání a šíření znalostí a inovací má zásadní význam pro růst, rozvoj a prosperitu společnosti. Podpora malých a středních podniků představuje významný prvek této strategie. Lze také vnímat rostoucí vliv inovací na zvyšování efektivity procesů probíhajících v hospodářství. Ekonomové se shodují v názoru, že vliv inovací na hospodářství je velmi významný.

Ekonomický rozvoj je v tržních ekonomikách jednoznačně spojen s pojmem konkurenceschopnosti jako základního měřítka dlouhodobé úspěšnosti firem a rovněž států a jejich regionů, měst i obcí. (Wokoun, 2010). Souvisí to s poznáním, že to jsou právě regiony, které jsou základem národní konkurenceschopnosti, neboť právě na jejich úrovni dochází k přímému střetu mezi tvůrci znalostí a jejich uživateli. Prosperita regionu (Corvers, 2003) pak závisí především na tom, jak se podaří danému regionu překonat případnou propast mezi těmito dvěma skupinami subjektů. Někteří autoři vidí tuto otázku ještě širěji a spojují s kvalitou sociálního prostředí regionu. Víturka ve svých publikacích uvádí ...regionální konkurenceschopnost je ovlivňována nejen úrovní podnikatelského prostředí (podrobněji Víturka a kol., 2011; Víturka, 2011), ale i úrovní kvality sociálního prostředí, přičemž její dlouhodobá udržitelnost je podmíněna vyváženým vztahem obou komponent.

Dalším důvodem, proč je v poslední době kladen větší důraz na regionální úroveň, jsou změny ve světové ekonomice, kdy dochází k její „regionalizaci“ na úrovni nadnárodních uskupení. To vede k jistému omezení role národních států, které ztrácejí některé možnosti v rámci provádění makroekonomické hospodářské politiky. Je možné deklarovat, že jednotlivé státy jsou stále více vnímány jako regiony v rámci nadnárodních integračních seskupení vzhledem k charakteru postupů, jimiž ovlivňují některé ekonomické jevy. (Beneš, 2006).

Po vstupu zemí východní a střední Evropy do Evropské unie vznikly nové regiony a ty stávající získaly nové postavení. V zájmu regionů by měla být snaha o efektivní využívání finanční podpory EU a jednotného evropského trhu tak, aby se výrazněji rozvíjela jejich hospodářská výkonnost a ekonomická konkurenceschopnost založená na využívání znalostí.

Proto zvláštní pozornost zasluhují právě MSP, které jsou významnou složkou každého regionu a ne vždy si dostatečně uvědomují význam znalostí a inovací.

Cíl a metody

Problematikou MSP se zabýval také mezinárodní projekt Inovace - cesta ke zvyšování konkurenceschopnosti a rozvoje regionů realizovaný společně Žilinskou univerzitou v Žilině, fakultou PEDAS a Slezskou univerzitou v Opavě, Obchodně podnikatelskou fakultou v Karviné. Projekt byl součástí programu přeshraniční spolupráce Slovenská republika – Česká republika 2007 – 2013. Cílem projektu bylo poskytnout malým a středním podnikům informace a znalosti, které jim pomohou v lepším rozpoznávání nových příležitostí, rozvoji inovačního potenciálu ve smyslu neustálého zlepšování všech aktivit, a tím zvýšit jejich konkurenční potenciál. Naplnění cíle bylo podmíněno znalostí skutečného stavu a potřeb MSP. Tyto informace byly získány sekundárním a hlavně primárním výzkumem. Hlavním cílem primárního výzkumu bylo vědecky prozkoumat poptávku po podpůrných vzdělávacích aktivitách v malých a středních podnicích v obou dotčených regionech. Motivem pro takto stanovený cíl je předpoklad následného lepšího uplatnění na trhu práce. Vedlejší cíle primárního výzkumu byly stanoveny takto:

- zjištění stavu obeznámení respondentů s aktuálními možnostmi podpory jejich činnosti (na regionální i evropské úrovni),

- zjištění spokojenosti nebo nespokojenosti respondentů s podnikatelským a tržním prostředím v regionu.

Primární dotazování bylo zahájeno pilotním dotazováním, ostré dotazování proběhlo v elektronické podobě i jako osobní dotazování a bylo ukončeno v roce 2011. Výsledné údaje obou výzkumných týmů byly zpracovány nejdříve za jednotlivé kraje a následně formou srovnání.

Výsledky výzkumu postoje MSP ke znalostem a inovacím

Do výzkumu se zapojilo 313 slovenských podniků¹ a 372 podniků českých.² V české republice byly podniky z části osloveny formou osobního dotazování (51,88 %) a také prostřednictvím elektronického dotazování (16,61 %). Členové výzkumného týmu osobně navštívili podniky a jen těm, které si nepřály osobní návštěvu, byla anketa doručena elektronickou poštou. Z hlediska formy dotazování byla situace na Slovensku odlišná. Výrazně převažovalo oslovování podniků formou elektronického dotazování (až 82,75 %). Osobním dotazováním bylo osloveno pouze 16,61 % podniků. (Vodák a kol., 2012)

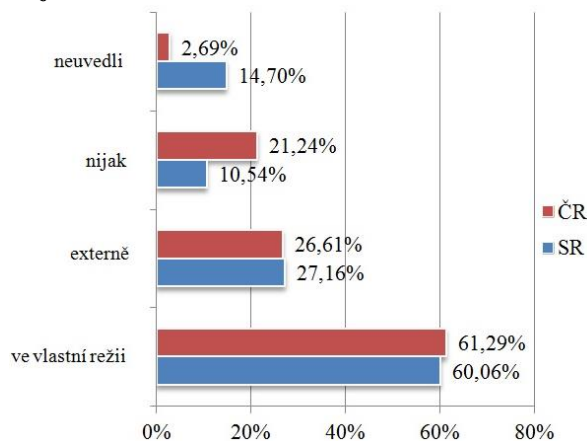
Mezi respondenty byly MSP s různou právní formou. Nejvíce zastoupeny byly živnosti a společnosti s ručením omezeným. Tyto dvě právní formy se také nejčastěji vyskytují mezi malými a středními podniky. Zastoupení podniků v anketním šetření, z pohledu právní formy, je v souladu s reálným zastoupením jednotlivých forem podnikání.

Také v oblasti působení podniků byly mezi českými a slovenskými podniky výrazné rozdíly. U podniků v ČR převládá místní působnost (42,20 %) a regionální působnost (41,40 %). Celostátní působnost uvedla třetina dotazovaných (33,33 %). Nejmenší zastoupení mají podniky se zahraniční působností (jen 11,56 %). V případě slovenských podniků, téměř polovina těch podniků, které se zapojily do výzkumu, má celostátní působnost a třetina působí regionálně (30,35 %). Stejně jako u českých podniků i slovenské dotazované podniky mají nejmenší zastoupení v zahraniční působnosti (necelých 25%). Součet odpovědí na uvedenou otázku převyšuje 100%, neboť podniky měly možnost uvést i dvojí působení (např. regionální a zahraniční působnost).

Z pohledu inovativního chování MSP bylo důležité zjistit odpověď na otázku: Zda a jak podniky zajišťují vzdělávání svých zaměstnanců. Mnoho firem si dnes již uvědomuje, že je vhodné investovat do vzdělávání svých zaměstnanců. Že dávno pominula doba, kdy personální oddělení podniku přijalo pracovníka s ukončeným vzděláním a o jeho další odborný růst se již nestaralo. Jsou však podniky, které požadavky doby nevnímají nebo vůči změnám jsou lhostejné. V rámci realizovaného výzkumu byly v této oblasti odhaleny velké rezervy. 60,06 % podniků v SR a 61,29 % podniků v ČR uvedlo, že vzdělávání svých zaměstnanců zajišťuje ve vlastní režii, 27,16% podniků SR a 26,61 % podniků ČR vzdělávání zajišťuje externě, 10,54 % podniků SR a 21,24 % ČR se vzděláváním svých zaměstnanců vůbec nezabývá. 14,70 % podniků SR a 2,69 % podniků ČR tuto skutečnost neuvádělo a dá se předpokládat, že patří k těm, které se otázkou dalšího vzdělávání zaměstnanců nezabývají. V této oblasti se budou muset MSP ještě mnoho učit. Musí si uvědomit, že fungují v globálním světě, který vytváří mnohem náročnější podmínky a výrazně dravější konkurenci. Situaci v obou krajích uvádí následující obrázek č. 1.

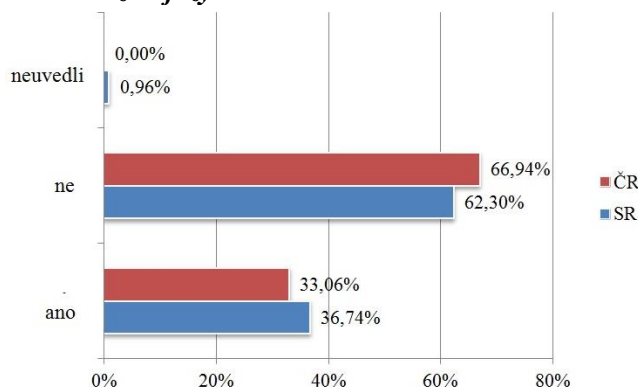
¹ Slovenským podnikem se myslí malé a střední podniky působící na území Žilinského kraje.

² Českým podnikem se myslí malé a střední podniky působící na území Moravskoslezského kraje.

Obr. 1: Způsoby vzdělávání zaměstnanců

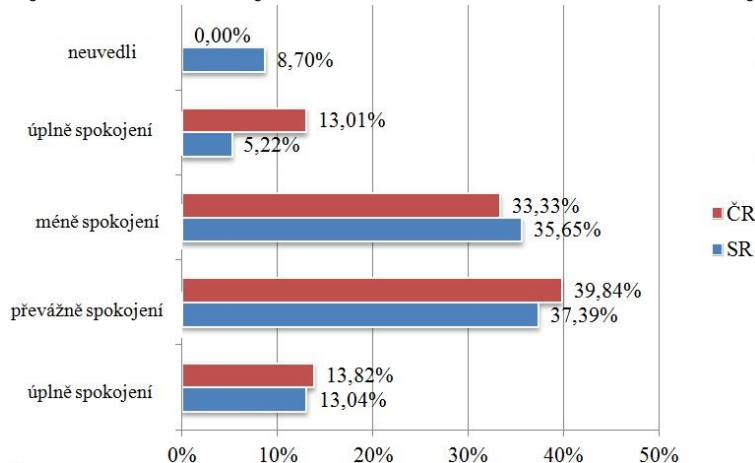
Zdroj: primární výzkum OPF Karviná a PEDAS Žilina

Skutečnost, že 11,56% z dotazovaných českých a 25% slovenských MSP vyváží své produkty nebo služby do zahraničí, vede k předpokladům, že tyto podniky mají také potřebu komunikovat v cizím jazyce. V podnicích na Slovensku (62,30%) a v podnicích v ČR (66,94%) není potřebná, resp. klíčová komunikace v cizím jazyce. Komunikaci v cizím jazyce vidí jako potřebnou a klíčovou v 36,74% podniků v SR a 33,06% podniků v ČR.

Obr. 2: Význam komunikace v cizím jazyce

Zdroj: primární výzkum OPF Karviná a PEDAS Žilina

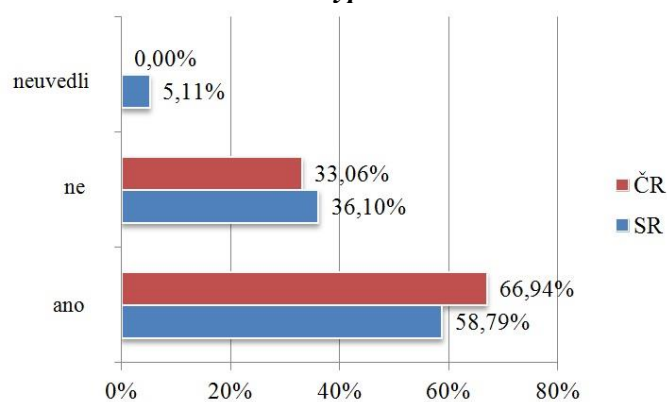
Představa zaměstnavatele a skutečné znalosti a schopnosti zaměstnanců mohou být rozdílné. Proto následující otázka měla zmapovat úroveň schopností zaměstnanců komunikovat v cizím jazyce ve vztahu k očekávání jejich zaměstnavatelů. Podniky (37,39% v SR a 39,84% v ČR), které uvedly, že komunikace v cizím jazyce je pro ně klíčová, uvedly, že jsou převážně spokojené s úrovní komunikace v cizím jazyce. Méně spokojených je 35,65% podniků v SR a 33,33% podniků v ČR. Úplně spokojených je 13,04% podniků v SR a 13,82% podniků v ČR. 5,22% podniků v SR a až 13,01% podniků v ČR jsou úplně nespokojeny se schopnostmi zaměstnanců komunikovat v cizím jazyce. Tuto skutečnost neuvodlo 8,70% podniků v SR. Následující obrázek názorně vykresluje situaci v obou sledovaných krajích.

Obr. 3: Spokojenost zaměstnavatelů se zaměstnaneckou úrovní komunikace v cizím jazyce

Zdroj: primární výzkum OPF Karviná a PEDAS Žilina

Nespokojenost podniků s jazykovými schopnostmi zaměstnanců je zřejmě výsledkem celkové nízké jazykové vybavenosti občanů České republiky. Podle průzkumu a článku „Více než polovina Čechů neovládá žádný cizí jazyk“, zveřejněného dne 27.06.2012 (Evropská komise, 2012), klesl od roku 2005 podíl Čechů mluvících alespoň jedním cizím jazykem o 12% a dosahuje nyní 49%. Česká republika se tak nachází pod evropským průměrem 54%. Vyplývá to z průzkumu Eurobarometer, který se uskutečnil mezi 27 000 respondenty ze všech členských států EU. Obdobný pokles jako u nás byl zaznamenán i na Slovensku, v Bulharsku, Polsku či Maďarsku. Oproti tomu lídry v jazykových znalostech jsou například Lucembursko, Lotyšsko, Nizozemsko, Litva či Švédsko, kde se alespoň jedním cizím jazykem domluví přes 90% obyvatel. (Gabryšová, 2012.)

V rámci již zmíněného projektu byly plánovány také školicí aktivity, které měly usnadnit MSP v Moravskoslezském kraji další vzdělávání svých zaměstnanců. Proto do primárního výzkumu byla zařazena také otázka, zda se podniky mají zájem zapojit do nabízeného vzdělávání, které bude v plné výši hrazeno z evropských fondů. I přes velmi atraktivní podmínky, za jakých se vzdělávací akce realizují, až 37% dotazovaných neprojevovalo zájem o další vzdělávání. Také již realizované školicí aktivity ukázaly, že mladší věkové skupiny si více uvědomují potřebu trvalého vzdělávání, z řad střední a starší generace jsou to výjimky. Více jako polovina podniků (58,79% v SR a 66,94% v ČR) vyjádřila zájem zapojit se do takového vzdělávání. Zájem neprojevovalo víc jako 30% oslovených podniků, konkrétně 36,10% v SR a 33,06% v ČR. Obrázek č.4 znázorňuje zájem o další vzdělávání v podnicích zkoumaných krajů.

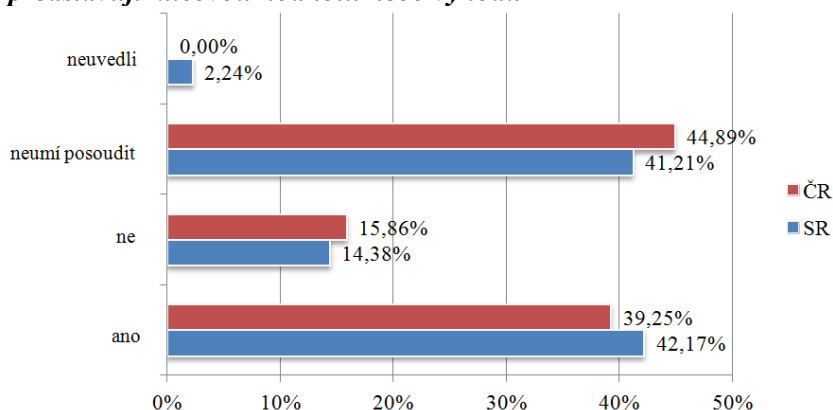
Obr. 4: Zájem o zapojení se do vzdělávání tohoto typu

Zdroj: primární výzkum OPF Karviná a PEDAS Žilina

Inovace jsou velmi úzce spojeny právě s trvalým vzděláváním, proto bylo nutné respondentům položit otázku, která měla ukázat, jaký význam připisují inovacím. Pro 42,17% respondentů SR a 39,25 %

respondentů ČR představují inovace klíčovou hodnotu, naopak 15,86 % českých a 14,38 % slovenských MSP v inovacích klíčovou nebo významnou hodnotu nevidí. Až 41,21 % respondentů SR a 44,89 % respondentů ČR nemá jasné stanovisko a tuto problematiku neumí posoudit. Je to důkaz, že tyto podniky vyžadují cílenou osvětu a efektivní podporu. Podrobný výčet názorů dotázaných podniků podává následující obrázek č. 5.

Obr. 5: Inovace představují klíčovou hodnotu nebo výhodu

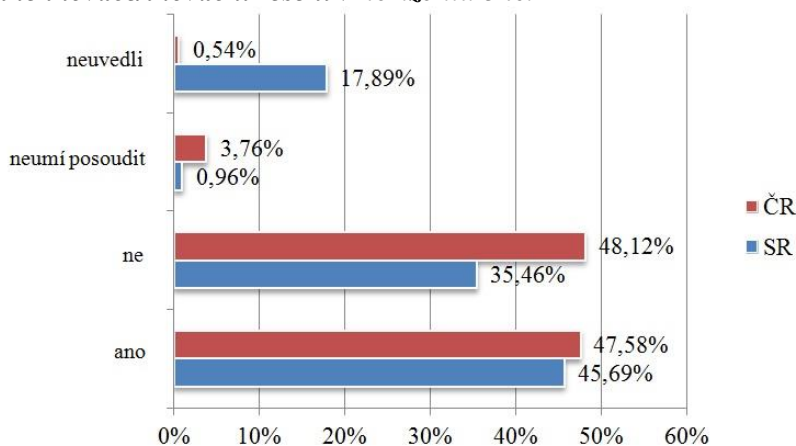

Zdroj: primární výzkum OPF Karviná a PEDAS Žilina

V průběhu posledních 5 let více jak třetina podniků obou krajů (34,85 % v SR, 33,56 % v ČR) realizovala inovace hlavně formou nákupu techniky, technologie a strojů. Více jak 15% podniků (16,67 % v SR, 15,07 % v ČR) investovalo do IT/IKT, software a e-business. 15 % oslovených podniků investovalo do výzkumu, vývoje, inovací a nových postupů. 12,12 % podniků v SR realizovalo inovační řešení v oblasti služeb, obchodu a zákazníků. V případě podniků v ČR je to až 30,82 %. Do rekonstrukce a výstavby nových prostorů investovalo 11,36 % podniků v SR a 16,44 % podniků v ČR. Značná část dotazovaných (19,18% v ČR a 24,24% v SR) nevedla žádnou inovační činnost. Lze se domnívat, že některé z těchto podniků zřejmě řádnou inovaci nezavedly.

Pokud podniky nechápu, jaká je skutečná hodnota inovací, těžko je budou zavádět a investovat peníze do jejich realizace. Na otázku, zda plánují v budoucnu realizovat nějaké inovace v souvislosti s podnikatelskou činností 47,58 % v ČR a 45,69 % v SR odpovědělo kladně. V horizontu pěti let však nehodlá investovat do inovací 35,46 % podniků v SR a 48,12 % podniků v ČR. Část podniků neuměla situaci posoudit, nebo na otázku neodpověděla. Podrobný výsledek zobrazuje obrázek č.6

Obr. 6: Plánované inovace/inovační řešení v horizontu 5 let

Zdroj: primární výzkum OPF Karviná a PEDAS Žilina

Výsledky výzkumu ukázaly, že situace v oblasti vnímání pojmu inovace je v ČR i SR obdobná. Podniky tento pojem nejčastěji chápou jako zlepšování produktů a služeb a zlepšování eventuálně

zefektivnění technických nebo technologických procesů. Značná část podniků nevidí v inovacích cestu ke konkurenceschopnosti a nepřikládá jim patřičnou důležitost.

Závěr

Výsledky výzkumu jednoznačně ukázaly potřebu všestranné podpory malých a středních podniků a to v obou krajích (Žilinském i Moravskoslezském). Celkově se dá říct, že zaměření podniků je spíše orientované na technologie než na lidský faktor. Jako velmi výrazná se jeví potřeba podpory vzdělávání, ale také osvěta vedoucí ke změně myšlení a hodnocení významu i potřeby samotného vzdělávání. Přínosem by určitě bylo i získání širších znalostí v oblasti inovací. Podniky by tak získaly přehled o inovačních technikách, které by pak mohly aplikovat ve své hospodářské praxi. Mnoho podniků podceňuje význam inovací a mnohé MSP nedokázaly vůbec tuto problematiku posoudit. Tento výzkum ukázal, že v oblasti inovací, hlavně jejich širším vnímání, mají podniky Žilinského i Moravskoslezského kraje velké rezervy. Ke změnám nestačí jen finanční podpora MSP, je třeba s těmito podniky všestranně pracovat a vést je k vnímání měnících se podmínek a sílící konkurence.

Literatura

- [1] BENEŠ, M., (2006). Konkurenceschopnost a konkurenční výhoda. *Working Paper* č. 5. Brno: CVKS ESF MU.
- [2] CORVERS, F., (2003). Indicators for Regional Innovation Performance. In *International Conference on Entrepreneurship and Business Incubation „Strengthening the Regional Innovation Profile“*. Dostupné z: <<http://www.cisv.org>>.
- [3] Evropská komise, (2012). *Více než polovina Čechů neovládá žádný cizí jazyk*. [online]. [cit. 2014-3-17]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/ceskarepublika/news/120627_eurobarometr_znalost_jazyku_cs.htm>
- [4] GABRYŠOVÁ, M., (2012). *Inovačné systémy a podnikanie*. Žilina: AB-TLAČ Žilina. ISBN 978-80-971206-0-3.
- [5] VITURKA, M., (2011). Integrační teorie udržitelného regionálního rozvoje (představení a aplikace). *Politická ekonomie*, vol. 2011, iss. 6, pp. 794-809. ISSN 0032-3233.
- [6] VITURKA, M., ŽÍTEK, V., KLÍMOVÁ, V., TONEV, P., (2011). Application of Microeconomic and Macroeconomic Approach to Evaluating Disparities in the Regional development. *Ekonomický časopis*, vol. 59, iss. 7, pp. 71-90. ISSN 0013-3035.
- [7] VODÁK J., SOVIÁR, J., LENDEL, V., VARMUS M., (2012). *Marketing a inovativně marketingové riadenie*. Žilina: AB-Tlač Žilina. ISBN 978-80-971206-4-1.
- [8] WOKOUN, R., (2010). Teoretické a metodologické přístupy k výzkumu regionální konkurenceschopnosti. In: *Regionální studia*, no. 2/2010, pp. 2-7. ISSN 1803-1471.

Příspěvek byl zpracován s podporou projektu "Inovace studijních předmětů na Slezské univerzitě v Opavě, Obchodně podnikatelské fakultě v Karvině", reg. č. CZ.1.07/2.2.00/28.0017.

HODNOCENÍ LIDSKÝCH ZDROJŮ V DEMOGEOGRAFICKÉM KONTEXTU – VYBRANÉ VÝSLEDKY SHLUKOVÉ ANALÝZY OKRESŮ ČESKÉ REPUBLICKY

EVALUATION OF HUMAN RESOURCES IN DEMO-GEOGRAPHICAL CONTEXT – CLUSTER ANALYSIS OF THE DISTRICTS OF THE CZECH REPUBLIC

PHDR. DANA HŮBELOVÁ, PH.D.

Ústav demografie a aplikované statistiky | Department of Demography and Applied statistics
Fakulta regionálního rozvoje | Fac. of Reg. Development and International Studies
Mendelova univerzita v Brně | Mendel University in Brno
✉ Třída Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno, Czech Republic
E-mail: hubelova@mendelu.cz

Anotace

Prezentovaný článek se zabývá teritoriálním rozmístěním lidských zdrojů na úrovni okresů České republiky. Výzkum byl realizován na základě použití statistické metody shlukové analýzy. Text se zaměřuje především na kvalitativní stránku lidských zdrojů, kterou do značné míry ovlivňuje současný ekonomický vývoj České republiky a stávající demografická situace. Shluková analýza ukázala, že existují poměrně výrazné regionální (okresní) disparity. Nejvyšší kvalitu lidských zdrojů zaznamenávají velká města a zázemí největších jader, naopak nejnižší kvalitou lidských zdrojů disponují okresy hraniční i vnitřní periferie. Kvalitativní změna a eliminace stávajících disparit je podmíněna příznivým fungováním klíčových faktorů, k nimž patří především optimální socioekonomická situace, pozitivní demografický vývoj a moderní vzdělávací systém.

Klíčová slova

lidské zdroje, demografické indikátory, regionální rozvoj, okres

Annotation

Human resources can be defined as the knowledge and skills that a person has. It is probably the most significant developing factor in coming post-industrial period. The research aim is to comprehensively specify demographic aspects as indicators of the human resources quality and qualitatively spatially differentiate the territory of the Czech Republic at the district level. Cluster analysis is used for the evaluation and comparison of demographic indicators within the districts. The analysis showed that there are quite significant regional (district) differences. These disparities are mainly derived from differences in the development of the economic base, geographic location and previous demographic trends that influence currently lingers.

Key words

human resources, demographic indicators, regional development, district

JEL classification: J11

Úvod

Společenskou a politickou proměnu v České republice po roce 1989 provázela také prudká změna demografického chování obyvatel. V důsledku přechodu od plánovaného hospodářství k tržní

ekonomice došlo k vytváření nových regionálních nerovnováh založených především na rozdílném vývoji ekonomické základny, které se následně odrážejí v disparitách kvality lidských zdrojů. Uvedené skutečnosti se staly podnětem pro realizaci prezentované analýzy a podnítily zájem o empirický výzkum, který by v širších symbiotických souvislostech dokázal komparovat kvalitu lidských zdrojů na úrovni okresů České republiky. Kvalitativní hodnocení lidských zdrojů v demogeografickém kontextu se může následně stát významným podkladem pro podobně koncipované výzkumy, prognózování dalšího vývoje nebo komparace výsledků v časové řadě.

1. Lidské zdroje v kontextu regionálního rozvoje

Lidské zdroje jsou pokládány za jeden z hlavních faktorů regionálního rozvoje (kromě přírodních faktorů, faktorů hmotných a nehmotných). Regiony je možno považovat za základní stavební kameny republiky. Jejich rozvoj vychází ze „Strategie regionálního rozvoje ČR“. Materiál byl přijat vládou v roce 2000 a vytvořil základní rámec pro formování regionální politiky České republiky. Aktualizovaný dokument určuje orientaci politiky regionálního rozvoje České republiky v období let 2007–2013. Strategie regionálního rozvoje je konzistentní s prioritami politiky soudržnosti EU.

Pro zasazení vnímání lidských zdrojů do kontextu regionálního rozvoje je významná jedna ze základních uvedených priorit „Strategie regionálního rozvoje ČR“, a to rozvoj a péče o lidské zdroje. Jedná se konkrétně o celý soubor opatření vedoucích k aktivitě a zvyšování kvalifikace pracovní síly (např. zvyšování odbornosti, rekvalifikace pracovníků, podpora sociálních a zdravotnických služeb, omezování vylidňování venkova, omezování dlouhodobé nezaměstnanosti atd.).

2. Lidské zdroje v kontextu demogeografickém

Současná (demo)geografie nastupujícího postindustriálního období dospěla do fáze, kdy se stále více zaměřuje na řešení úloh, které před ní staví společenská praxe. Zabývá se např. problémy životního prostředí, řeší otázky udržitelného rozvoje společnosti, studuje záležitosti noosféry a věnuje se také podmínkám rozvoje lidských zdrojů. Lidské zdroje v postindustriální společnosti mají pro její vlastní rozvoj klíčový význam.

Z demogeografického aspektu disponuje lidský kapitál základními atributy, které se staly východiskem pro volbu demografických indikátorů v samotném výzkumu:

- početnost populace, migrace,
- věková struktura obyvatelstva,
- vzdělanostní struktura obyvatelstva,
- zaměstnanost,
- sociální struktura a sociální integrace,
- sociální problémovost atd. (podrobněji Hübelová, 2013a).

3. Analýza kvality lidských zdrojů – výzkumné cíle a metodické postupy

Obecně formulovaným cílem výzkumu bylo komplexně specifikovat demografické aspekty jako indikátory kvality lidských zdrojů a provést prostorovou diferenciaci území České republiky. Hlavním cílem prezentovaného výzkumu bylo prostorově kvalitativně diferencovat disparity 76 okresů České republiky na základě kvality lidských zdrojů.

Mezi nejdynamičtější složky humánní geografické sféry patří obyvatelstvo, které velmi citlivě reaguje na změny jednotlivých částí této sféry. Z tohoto důvodu bylo o výběru demografických indikátorů uvažováno jako o komplexu demografických ukazatelů, které by reprezentovaly teoretický model lidských zdrojů z pohledu oboru. S ohledem na aplikaci a využitelnost ve společenské praxi byla cíleně zpracována běžně a bezplatně dostupná a každoročně inovovaná data z informačních zdrojů Českého statistického úřadu (dále jen ČSÚ). Z celkového počtu položek, které bylo možné získat z informační báze ČSÚ za jednotlivé okresy České republiky, bylo nutné selektovat vhodné

ukazatele, které by zapadaly do teoretické koncepce kvality lidských zdrojů v demogeografickém kontextu (podrobněji o výběru indikátorů Hübelová, 2013b)

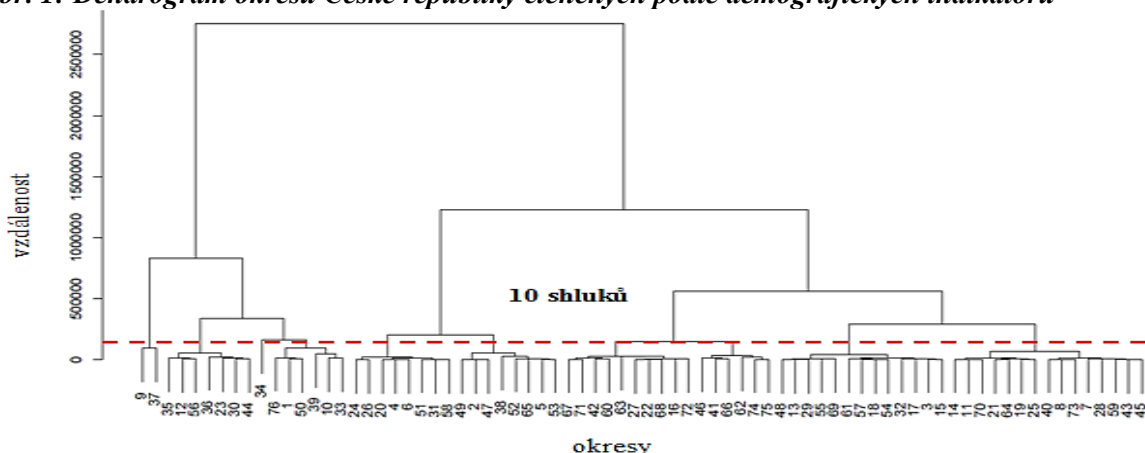
Tab. 1: Vybrané demografické ukazatele – indikátory

Skupina ukazatelů (indikátorů)	Demografické ukazatele (indikátory)
1. Střední stav obyvatelstva, struktura obyvatel podle pohlaví a věku	střední stav obyvatelstva (k 1. 7. daného roku)
	střední stav - muži
	střední stav - ženy
	počet obyvatel ve věku 0-14 let
	počet obyvatel ve věku 15-64 let
	počet obyvatel ve věku 65+
2. Přirozený pohyb obyvatelstva	obecná míra porodnosti
	úhrnná plodnost
	obecná míra úmrtnosti
	kvocient novorozenecké úmrtnosti
	kvocient kojenecké úmrtnosti
	obecná míra smrtnosti (letality) na novotvary
	obecná míra smrtnosti (letality) na nemoci oběhové soustavy
	obecná míra smrtnosti (letality) na nemoci dýchací soustavy
	obecná míra smrtnosti (letality) nemoci trávicí soustavy
obecná míra smrtnosti (letality) na vnější příčiny	
3. Mechanický pohyb obyvatelstva	obecná míra imigrace
	obecná míra emigrace
	obecná míra migrace (čistá migrace)
4. Vzdělanostní struktura obyvatelstva (pro obyvatelstvo ve věku 15 a více let)	relativní podíl osob se základní vzdělání včetně neukončeného,
	relativní podíl osob se středním vzděláním včetně vyučení bez maturity,
	relativní podíl osob s úplným středním vzděláním s maturitou a s vyšším odborným vzděláním,
	relativní podíl osob s vysokoškolským vzděláním,
	relativní podíl osob bez vzdělání

Zdroj: vlastní zpracování

V prezentované analýze bylo využito členění jednotek souboru (tzn. okresů České republiky) do shluků (homogennějších skupin) podle vybraných proměnných (indikátorů) – shlukovou analýzu. Názornou představu o rozdělení okresů České republiky podle zvolených 24 demografických indikátorů ukazuje dendrogram na Obr. 1. Okresy byly z praktických důvodů rozděleny na deset relativně homogenních shluků (každý z okresů je na Obr. 1 zastoupen pod předem přiřazeným číslem).

Obr. 1: Dendrogram okresů České republiky členěných podle demografických indikátorů

Zdroj: data ČSÚ, vlastní zpracování

4. Meziokresní rozdíly – vybrané výsledky shlukové analýzy na příkladu shluků s výrazně rozdílnou kvalitou lidských zdrojů

Každý ze shluků se vyznačuje společnými demografickými rysy, které lze nejen identifikovat, ale také analyticko-syntetickým způsobem interpretovat v širších demografických, ekonomických či sociálních souvislostech. Vzhledem ke zvolenému metodickému aparátu a užití vstupních demografických dat je možné charakterizovat u jednotlivých shluků (skupin okresů) demografické a socioekonomické chování obyvatelstva se zaměřením na kvalitu lidských zdrojů (podrobněji o kvalitativním hodnocení jednotlivých shluků Hübelová, 2013b).

Tab. 2: Přehled okresů a charakteristika shluků na základě kvalitativního hodnocení demografických indikátorů

Okresy	Charakteristika shluků
Zlín, České Budějovice, Plzeň-město, Brno-venkov, Olomouc, Frýdek-Místek	dobrá kvalita lidských zdrojů
Brno-město, Ostrava-město	dobrá kvalita lidských zdrojů, příznivá vzdělanostní struktura
Nový Jičín, Hodonín, Kladno, Opava, Hradec Králové, Liberec, Pardubice	průměrná kvalita lidských zdrojů
Znojmo, Třebíč, Břeclav, Most, Příbram, Jihlava, Náchod, Prostějov, Vyškov, Blansko, Kroměříž, Tábor, Česká Lípa, Mělník, Chrudim, Svitavy	průměrná kvalita lidských zdrojů, vysoká míra nezaměstnanosti
Jičín, Rychnov nad Kněžnou, Pelhřimov, Písek, Strakonice, Plzeň-sever, Semily, Kutná Hora	spíše podprůměrná kvalita lidských zdrojů
Šumperk, Trutnov, Karlovy Vary, Ústí nad Orlicí, Přerov, Žďár nad Sázavou, Uherské Hradiště, Vsetín	spíše podprůměrná kvalita lidských zdrojů, vysoká míra nezaměstnanosti s demografickými a sociálními důsledky
Klatovy, Jablonec nad Nisou, Beroun, Louny, Nymburk, Kolín, Havlíčkův Brod, Benešov, Bruntál, Sokolov, Jindřichův Hradec, Cheb	dobrá demografická situace, kvalita lidských zdrojů s územní diferenciací - především periferie velmi nízká kvalita lidských zdrojů
Děčín, Chomutov, Teplice, Litoměřice, Ústí nad Labem, Mladá Boleslav, Praha-východ, Praha-západ	kvalita lidských zdrojů s územní diferenciací - především periferie velmi nízká kvalita lidských zdrojů
Plzeň-jih, Český Krumlov, Domažlice, Jeseník, Rokycany, Rakovník, Prachatice, Tachov	výrazně podprůměrná kvalita lidských zdrojů, nepříznivé hodnoty demografických indikátorů, nepříznivá vzdělanostní struktura
Karviná	nejméně příznivá kvalita lidských zdrojů

Zdroj: vlastní zpracování

Shluk - okresy Zlín, České Budějovice, Plzeň-město, Olomouc, Brno-venkov, Frýdek-Místek

Analyzované okresy patří z hlediska počtu obyvatel k početnějším. V charakteristikách přirozeného i migračního pohybu vykazují přírůstky, což se projevuje ve výrazně kladném celkovém přírůstku. Z ukazatelů reprodukce je potřeba zdůraznit především sledované indikátory měr úmrtnosti, které se pohybují pod průměrnou hranicí, obecná míra porodnosti je pak průměrná. V rámci migračních pohybů je významná hlavně hodnota migračního salda, které je pozitivní. Příčiny zvýšeného počtu přistěhovalých do sledovaných okresů shluku můžeme vyvozovat například z míry registrované nezaměstnanosti, která je ve většině okresů pod hranicí celorepublikového průměru. Vzdělanostní struktura je na dobré úrovni, neboť počet absolventů vysokých škol výrazně převyšuje průměr okresů České republiky a obecně platí pravidlo, čím vyšší vzdělání osob, tím dostupnější uplatnění na trhu práce.

Pro analyzované okresy shluku je charakteristický přibližně jeden a půl násobek počtu obyvatel než je tomu průměrně v okresech České republiky. Nepříznivá věková struktura je alespoň částečně nahrazována průměrnou hodnotou úhrnné plodnosti a sníženými ukazateli měr úmrtnosti. Pro vyšší kvalitu lidských zdrojů hovoří dobrá vzdělanostní struktura a zejména kladné migrační saldo. Vysoká je míra imigrace osob v mladším produktivním věku, která dokazuje, že okresy jsou relativně

atraktivní z pohledu dopravní a bytové infrastruktury a pracovního nebo zdravotnického zázemí. Uvedené indikátory společně s relativně nízkou mírou nezaměstnanosti dávají předpoklad pro budoucí příznivý regionální rozvoj.

Shluk – okres Karviná

Ve srovnání s průměrem je v daném shluku patrné relativně malé zastoupení věkové skupiny 0-14 let, což má za následek vysokou hodnotu indexu stáří. Uvedené skutečnosti souvisejí také s nejnižší mírou porodnosti i úhrnné plodnosti, která společně s vysokou mírou úmrtnosti a výrazně záporným migračním saldem znamená celkový úbytek obyvatelstva okresu Karviná. Také analyzované ukazatele úmrtnosti nejsou ve srovnání s průměrem příznivé, jak obecná míra úmrtnosti, tak úmrtnost podle příčin je vysoko nad průměrem. Vyšších hodnot dosahují také ukazatele novorozenecké a kojenecké úmrtnosti. Nelze předpokládat jejich zlepšení ani v dlouhodobém časovém horizontu, neboť se nedaří odstraňovat značnou míru strukturální nezaměstnanosti související s nabídkou pracovních míst a ekonomickou situací regionu a širšího zázemí. Nezaměstnanost a s ní navazující pokles životní úrovně se tak podepisuje nejen na způsobu života, ale může v dlouhodobém horizontu vést k prohlubování sociálního vyloučení a přispět k tak zvané stigmatizaci prostoru.

Souhrnně je možné říci, že se jedná o jeden z nejohroženějších regionů resp. okresů České republiky, který vykazuje téměř ve všech zvolených demografických ukazatelích nejméně příznivá data pro předpokládaný rozvoj lidských zdrojů, potažmo pozitivní regionální rozvoj. Změnu stávající situace je možno realizovat jako komplex synergicky působících opatření v oblasti ekonomické a sociální, což si bude žádat samozřejmě větší finanční prostředky plynoucí do tohoto okresu.

Závěr a diskuze výsledků

Rok 1989 je neodmyslitelně spojen s událostí, která se stala významným mezníkem pro země východoevropského bloku, tedy i pro Českou republiku. Kromě přeměny politického režimu či orientace ekonomiky směrem k tržnímu hospodářství, měla transformace vliv i na změnu demografického chování. V České republice se díky ekonomickým a sociálně-spoločenským změnám postupně mění také populační chování, což nejen ovlivňuje stávající demografické ukazatele, ale i jejich další vývoj. K tomu, abychom mohli tyto ukazatele sledovat a správně interpretovat i v budoucnu, je třeba porozumět jejich současnému stavu a naznačit některé vývojové tendence. Podobně jako v populaci můžeme i v ekonomickém vývoji Československa od jeho samotného vzniku vysledovat mezníky, které měly dopad na další sféry společnosti.

- Do roku 1989 byl přirozený demografický vývoj částečně brzděn ekonomickou a politickou situací a záměrnými zásahy státu (Koschin, 2005). Jednalo se například o cílená populační opatření (pronatalitní politika v první polovině 70. let 20. stol.) nebo vliv centrálně řízeného národního hospodářství. Ten se projevoval i ve srovnání nejvyšších mezd, které se od průměrných lišily (pouze) třikrát až pětkrát, což se odráželo nejen na uniformitě populačního chování, ale také na uniformním způsobu života a trávení volného času, včetně cestovního ruchu. Volnočasové aktivity byly omezovány bariérami státních hranic a nabízenými možnostmi. Projevovala se limitovaná a mnohdy politicky diferencovaná možnost vzdělávání. Působil také poměrný dostatek pracovních příležitostí vedoucích k přezaměstnanosti a stále menší problém v zajištění bydlení. Tyto faktory se projeví mimo jiné uzavíráním sňatků v mladém věku s následným narozením převážně dvou dětí brzy po sobě.
- Přejít z centrálně plánované ekonomiky na ekonomiku tržní byl v počátku 90. let minulého století nezbytný. Dvacetiletý proces strukturálních změn vedl k poklesu pracovníků primárního a sekundárního sektoru. Výsledkem je dominance konzumně terciární ekonomiky stojící především na hypermarketech, informačních, finančních, poradenských a realitních službách, obchodu, pohostinství a cestovním ruchu. Přesun ekonomicky aktivního obyvatelstva ze sektoru průmyslu (s fyzicky náročnějšími pracovními podmínkami) do sektoru služeb (s činnostmi méně škodlivými na zdraví) a zlepšení kvality životního prostředí, mělo pozitivní vliv na celkovou zdravotní úroveň našeho obyvatelstva.
- Od 90. let minulého století se objevila široká paleta nových životních příležitostí, která zcela změnila nejen společenský hodnotový žebříček, ale také vyvolala demografické změny, včetně

odlišného pojmání smyslu pracovní kariéry a přístupu k trávení volného času. Přes všechny problémy došlo v České republice ke zkvalitnění zdravotnické péče a mimo oblast přímého zdravotnictví se více obyvatel České republiky začalo zabývat realizací zdravého životního stylu. Ve srovnání se situací před dvaceti lety se nabízí širší nabídka potravin a množství tehdy neznámých zdravotně rekreačních aktivit.

- Přestože se vývoj po roce 1989 v mnoha ohledech podobá vývoji v západoevropských zemích, vyznačují se demografické změny především rychlou dynamikou. „Uvolnění politických a ekonomických bariér po roce 1989 dopadlo na změnu úrovně demografických procesů a ještě zřetelněji ovlivňuje demografickou strukturu“ (Rychtaříková, 2010, s. 37). Příčin, které vedly ke změnám demografického chování, je nepochybně ve společnosti celá řada, neboť jak uvádí Kučera „dřívější uniformní způsob života – poměrně krátké období málo diferenciovaných možností vzdělávání, následované sňatkem v mladém věku, brzkým narozením převážně dvou dětí brzy po sobě jako v podstatě jediná možná životní kariéra – byl vystřídán širokou paletou životních příležitostí“ (1994, s. 27).

V důsledku přechodu od plánovaného hospodářství k tržní ekonomice došlo k vytváření nových regionálních nerovnováh založených především na rozdílném vývoji ekonomické základny:

- na jedné straně jsou zde oblasti s krizí tradičních průmyslových odvětví (těžký a těžební průmysl v Podkrušnohoří a na Ostravsku, textilní průmysl v některých oblastech severních a východních Čech),
- na druhé straně regiony s prosperujícími podniky (výroba osobních aut, vybrané elektrotechnické závody apod.) a zejména pak velká centra s koncentrací progresivního terciéru.

Na základě výsledků kvalitativního hodnocení lidských zdrojů pomocí shlukové analýzy je možné identifikovat některé základní charakteristiky vyplývající z demografických indikátorů, které se projevují v prostorových disparitách okresů České republiky. Záměrem shlukové analýzy nebylo stanovení pořadí jednotlivých shluků, přesto je patrná objektivně stanovitelná úroveň kvality lidských zdrojů, která vykazuje následující tendence.

- Obecně se projevují výrazné disparity kvality lidských zdrojů z pohledu geografické polohy, přičemž nižší kvalitu lidských zdrojů vykazují okresy periferie, a to ať už okresy v pohraničí nebo v tzv. vnitřní periférii.
- Velká (krajská) města disponují dobrou kvalitou lidských zdrojů. Pozitivní je především výrazně lepší vzdělanostní struktura obyvatelstva, ale jsou naopak postiženy stárnutím populace (index stáří) a významným záporným migračním saldem.
- Zázemí největších jader republiky (Prahy, Brna), tzn. okresy Praha-západ, Praha-východ a Brno-venkov, představuje perspektivní území pro další regionální rozvoj s dobrou kvalitou lidských zdrojů (např. nadprůměrná míra porodnosti a úhrnné plodnosti, kladné migrační saldo, vysoký podíl vysokoškolsky vzdělaných obyvatel, nízká míra nezaměstnanosti). V těchto dynamicky se rozvíjejících lokalitách však nestačila dostatečně rychle reagovat také kapacita sociální infrastruktury, zejména mateřských a základních škol.
- U okresů periferie je možné zaznamenat nejnižší kvalitu lidských zdrojů. Útlum tradičních průmyslových aktivit vedl k nadprůměrné míře emigrace a nezaměstnanosti. Prostorová koncentrace osob závislých na sociálních dávkách vytváří v dlouhodobém horizontu hrozbu vzniku tzv. kapes chudoby, umocňuje spirálu sociálního vyloučení a zároveň přispívá k negativní percepci a stigmatizaci prostoru. Věková struktura je sice relativně příznivá, ale jedná se spíše o doznívání přesunu obyvatel v mladším ekonomicky aktivním věku v minulosti zaměstnaných v průmyslu. Nepříznivá ekonomická situace se podepisuje také na extrémní míře novorozenecké a kojenecké úmrtnosti (zejména v okresech Podkrušnohoří), jejíž hodnoty jsou varujícími ukazateli sociálního postavení a životní úrovně obyvatel. Také vzdělanostní struktura obyvatel periferních okresů je ve srovnání s průměrem na velmi nízké úrovni.

Ačkoliv by se na první pohled mohl zdát demografický vývoj v České republice jako relativně kompaktně se vyvíjející celek, shluková analýza ukázala, že existují poměrně výrazné regionální (okresní) disparity. Je patrné, že v určitých výše uvedených okresech je již v současné době poměrně problematická kvalita lidských zdrojů, která se pravděpodobně bude v nejbližší budoucnosti i nadále

prohlubovat. Umocněno je zde riziko dalších sociálně patologických problémů (např. kriminalita, rodinné a sociální konflikty). Řešením stávající situace by měla být včasná realizace komplexně působících opatření v oblasti ekonomické i sociální. Kvalitativní hodnocení lidských zdrojů v demogeografickém kontextu se může následně stát významným podkladem pro další podobně koncipované výzkumy, prognózování následujícího vývoje nebo komparace výsledků v časové řadě.

Literatura

- [1] Český statistický úřad, (2011). [online]. [cit. 2013-25-05] Dostupné z: <http://www.czso.cz/xp/redakce.nsf/i/home>
- [2] HÜBELOVÁ, D., (2013b). Kvalita lidských zdrojů v demogeografickém kontextu. In *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference Region v rozvoji společnost*. Brno: Mendelova univerzita v Brně. pp. 105-116.
- [3] HÜBELOVÁ, D., (2013a). Human capital as a one of the key development factor. In *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 72-78. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-7.
- [4] KOSCHIN, F., (2005). *Kapitoly z ekonomické demografie*. Praha: Vysoká škola ekonomická. ISBN 80-245-0959-8.
- [5] KUČERA, T., (1994). *Populace České republiky 1918-1991*. Praha: ČDS, SÚ AVČR. ISBN 80-901-6747-1.
- [6] RYCHTAŘÍKOVÁ, J., (2010). *Nová demografická situace v České republice od počátku devadesátých let. Demografická situace České republiky. Proměny a kontexty 1993-2008*. SLON, Praha. ISBN 978-80-7419-024-7.
- [7] *Strategie regionálního rozvoje pro léta 2007-2013 MMR*. [online]. 2008 [cit. 2014-14-03] Dostupné z: <http://www.mmr.cz/cs/Podpora-regionu-a-cestovni-ruch/Regionalni-politika/Koncepce-Strategie/Strategie-regionalniho-rozvoje-Ceske-republiky-na>.

LIDSKÉ ZDROJE JAKO POTENCIÁL REGIONÁLNÍHO ROZVOJE – KOMPARACE DLE EKONOMICKÉ AKTIVITY NA ÚROVNI KRAJŮ ČESKÉ REPUBLIKY

HUMAN RESOURCES AS A POTENTIAL REGIONAL DEVELOPMENT – COMPARISON ACCORDING ECONOMIC ACTIVITY AT THE LEVEL OF REGIONS OF THE CZECH REPUBLIC

BC. MONIKA HAVELKOVÁ

DOC. ING. ARCH. VLADIMÍRA ŠILHÁNKOVÁ, PH.D.

Ústav regionálních a bezpečnostních věd | Institute of Regional and Security Sciences
Fakulta ekonomicko-správní | Faculty of Economics and Administration
Univerzita Pardubice | University of Pardubice
✉ Studentská 95, 532 10 Pardubice, Czech Republic
E-mail: MonaHavelkova@seznam.cz, vladimira.silhankova@upce.cz

Anotace

Článek se věnuje problematice lidských zdrojů v České republice (dále ČR). Na základě dat z posledních tří Sčítání lidu, domů a bytů (dále SLDB) na našem území (roky 1991, 2001 a 2011), představuje komparativní analýzu stavu lidských zdrojů dle ekonomické aktivity na úrovni jednotlivých krajů ČR s cílem vyhodnotit odlišnosti v jednotlivých krajích ČR a jejich vývoj v čase. Z analýzy vyplynulo, že podíl ekonomicky aktivních se celkově od roku 1991 ve všech krajích ČR snížil stejně tak jako podíl zaměstnaných. Od roku 2001 se nezaměstnanost snížila pouze v Moravskoslezském kraji, Olomouckém kraji a v Ústeckém kraji. Celkově tedy analýza ukázala na jednoznačný trend snižování podílu ekonomicky aktivního obyvatelstva v populaci a zvyšující se podíl nezaměstnaných i z tohoto sníženého podílu ekonomicky aktivních. Stále méně lidí tedy vytváří zdroje pro zvyšující se podíl strážníků systému a tento trend je bohužel dlouhodobě neudržitelný.

Klíčová slova

lidské zdroje, ekonomická aktivita, zaměstnaní, nezaměstnaní, census, komparace

Annotation

This article focuses on human resources in the Czech Republic. Based on data from the last three censuses of population and housing in our country (1991, 2001 and 2011 years) the paper shows the comparative analysis of human resources according the economical characteristics on the level of region in the Czech Republic. The main aim of the paper is to evaluate differences between regions and its changes during the time. The results from the analysis show that there is decreasing level of economically active population from the 1991 till today as well as there is decreasing level of employed peoples. From 2001 year the unemployment decreases on in Moravskoslezský, Olomoucký and Ústecký regions. Generally the analysis shows the trend of decreasing of economically active population and increasing level of unemployed people. There is possible to say that less people in the population create sources for increasing level of “eaters”. This trend is unsustainable from the long term horizon.

Key words

Censuses of Population and Housing, human resources, comparison

JEL classification: J11

Úvod

Lidské zdroje patří mezi hlavní bohatství každého regionu. Jsou klíčové pro tvorbu a předávání poznatků a představují jeden z faktorů, který určuje inovační potenciál každé společnosti. Lidské zdroje jsou nezbytným předpokladem pro dosažení ekonomických, sociálních, kulturních i environmentálních cílů a jejich význam se zvyšuje s nástupem budování znalostní společnosti, s rozsahem inovačních změn a s hledáním konkurenčních výhod (Havelková, 2014).

Základním pramenem demografických údajů v ČR je Sčítání lidu, domů a bytů (SLDB). Jedná se o rozsáhlý statistický průzkum, který probíhá přibližně s desetiletými odstupy a provádí ho Český statistický úřad (Český statistický úřad, 2012).

Cílem tohoto článku je provést komparativní analýzu stavu lidských zdrojů dle ekonomické aktivity a vyhodnotit odlišnosti v jednotlivých krajích ČR a jejich vývoj v čase z dat posledních tří SLDB uskutečněných v letech 1991, 2001 a 2011.

Metodické limity komparace dat SLDB na úrovni krajů České republiky

Srovnatelnost výsledků v jednotlivých letech sčítání je velice problematická a může docházet ke zkreslení výsledků. Je třeba vzít v úvahu, že od roku 1991 došlo ke změnám hranic krajů i k metodickým změnám v určitých ukazatelích.

Nejpodstatnější změna, která nastala v roce 2011, je publikování výsledků podle obvyklého pobytu osob, což výrazně ovlivňuje srovnatelnost, jelikož předchozí sčítání byla publikována podle trvalého pobytu. Pro srovnání dat SLDB v čase je třeba pracovat se zpětně přepočtenými údaji. Je nutné však upozornit, že ne všechna data ze sčítání 2011 jsou přepočtena dle trvalého pobytu a ne všechna data z jednotlivých sčítání jsou k dispozici na webu ČSÚ (Český statistický úřad, 2014; Svatošová, Boháčková, 2012).

I přesto, že jsou data jednotlivých sčítání přepočtena, objevuje se zde problém srovnatelnosti v čase, a to zejména z důvodu narůstajícího počtu nezjištěných údajů. Pro představu, např. národnost v roce 2011 vyplňoval každý dle svého uvážení, nejednalo se o povinnou otázku, proto je např. u Jihočeského kraje v roce 2011 u obyvatelstva podle národnosti 158 903 obyvatel, kteří neuvedli svoji národnost. Přičemž v roce 2001 svoji národnost neuvedlo pouze 12 676 obyvatel a v roce 1991 pouze 757.

Komparativní analýza obyvatelstva v krajích ČR dle ekonomické aktivity

Po důkladném zvážení všech dostupných ukazatelů byly pro komparaci mezi jednotlivými krají vybrány tyto ukazatele: obyvatelstvo dle věkového složení, obyvatelstvo dle rodinného stavu, obyvatelstvo dle nejvyššího ukončeného vzdělání a obyvatelstvo dle ekonomické aktivity. Tento příspěvek reprezentuje pouze údaje dle ekonomické aktivity.

Pro lepší srovnatelnost jsou ukazatele přepočteny na procentuální vyjádření. Porovnávaná data jsou sice přepočtena dle trvalého pobytu, ale je nutné upozornit na narůstající počet nezjištěných údajů v jednotlivých letech sčítání, které ve větší či menší míře data zkreslují.

Jak již bylo uvedeno, pro analýzu jsou využita data ze SLDB v letech 1991, 2001 a 2011.¹¹

¹¹ Pro komparaci jsou využívána data z tabulkové přílohy ČSÚ číslo 4 – Vývoj vybraných ukazatelů „jednotlivých krajů“ v letech 1970 až 2011. Jednotlivé ukazatele jsou zde přepočteny na území kraje platné k 26. 3. 2011 a všechny údaje jsou zde uvedeny podle místa trvalého pobytu, pouze data o domácnostech, domech a bytech v roce 2011 jsou vypočtena podle místa pobytu obvyklého.

Tab. 1: Velikost změn v krajích ČR v podílech obyvatel dle ekonomické aktivity

Kraj	Ekonomicky aktivní			Zaměstnaní			Nezaměstnaní			Ekonomicky neaktivní			Nepracující důchodci		
	Δ 2001	Δ 2011	Δ celkem	Δ 2001	Δ 2011	Δ celkem	Δ 2001	Δ 2011	Δ celkem	Δ 2001	Δ 2011	Δ celkem	Δ 2001	Δ 2011	Δ celkem
JHČ	-1,53%	-2,39%	-3,92%	-3,74%	-3,31%	-7,05%	2,21%	0,92%	3,13%	0,80%	-1,47%	-0,67%	2,39%	0,92%	3,31%
JHM	-1,28%	-1,66%	-2,93%	-4,86%	-1,96%	-6,82%	3,59%	0,30%	3,89%	0,75%	-2,75%	-2,00%	2,64%	-0,34%	2,30%
KAR	-1,60%	-5,81%	-7,41%	-5,92%	-5,81%	-11,73%	4,32%	0,00%	4,32%	0,58%	-2,15%	-1,58%	3,16%	1,35%	4,51%
KRH	-2,38%	-3,04%	-5,41%	-4,52%	-3,94%	-8,47%	2,15%	0,90%	3,05%	1,64%	-1,48%	0,16%	3,17%	0,65%	3,82%
LIB	-1,97%	-4,52%	-6,50%	-4,45%	-6,09%	-10,55%	2,48%	1,57%	4,05%	0,89%	-0,77%	0,12%	2,97%	1,68%	4,65%
MOR	-1,71%	-1,97%	-3,68%	-7,97%	-0,20%	-8,16%	6,26%	-1,78%	4,48%	0,80%	-2,42%	-1,61%	3,75%	0,81%	4,56%
OLM	-1,01%	-2,35%	-3,36%	-5,84%	-2,03%	-7,87%	4,83%	-0,32%	4,50%	0,45%	-1,42%	-0,97%	2,65%	0,78%	3,43%
PAR	-2,28%	-2,16%	-4,44%	-5,31%	-2,53%	-7,84%	3,03%	0,37%	3,40%	1,73%	-1,99%	-0,26%	3,34%	0,39%	3,73%
PLZ	-0,85%	-3,37%	-4,22%	-3,41%	-3,79%	-7,20%	2,57%	0,42%	2,98%	0,08%	-1,96%	-1,88%	2,56%	0,14%	2,70%
STR	-0,53%	-2,93%	-3,46%	-3,19%	-3,40%	-6,58%	2,66%	0,46%	3,12%	-0,21%	-2,07%	-2,28%	2,10%	-1,48%	0,62%
ÚST	-1,73%	-5,35%	-7,08%	-8,46%	-3,63%	-12,09%	6,73%	-1,72%	5,01%	0,50%	-1,39%	-0,88%	3,23%	1,00%	4,22%
VYS	-2,26%	-0,96%	-3,23%	-4,79%	-2,07%	-6,86%	2,53%	1,11%	3,64%	1,87%	-2,15%	-0,28%	3,21%	0,80%	4,01%
ZLN	-2,24%	-1,51%	-3,75%	-5,68%	-2,02%	-7,71%	3,44%	0,51%	3,95%	1,79%	-1,74%	0,05%	3,63%	0,92%	4,55%
PRH	0,87%	-5,29%	-4,42%	-0,57%	-5,74%	-6,31%	1,44%	0,45%	1,89%	-2,14%	-3,56%	-5,69%	0,44%	-1,73%	-1,29%
MAX	0,87%	-0,96%	-2,93%	-0,57%	-0,20%	-6,31%	6,73%	1,57%	5,01%	1,87%	-0,77%	0,16%	3,75%	1,68%	4,65%
MIN	-2,38%	-5,81%	-7,41%	-8,46%	-6,09%	-12,09%	1,44%	-1,78%	1,89%	-2,14%	-3,56%	-5,69%	0,44%	-1,73%	-1,29%
MAX-MIN	3,25%	4,85%	4,48%	7,89%	5,89%	5,78%	5,29%	3,35%	3,12%	4,01%	2,79%	5,85%	3,31%	3,41%	5,94%

Pozn.: Světle modré pole znamená minimální hodnotu, tmavě modré pole znamená maximální hodnotu, rozdílem MAX-MIN získáme procento, o kolik se nejlepší a nejhorší kraj od sebe vzájemně liší. Fialová pole jsou rozlišena dle roků.

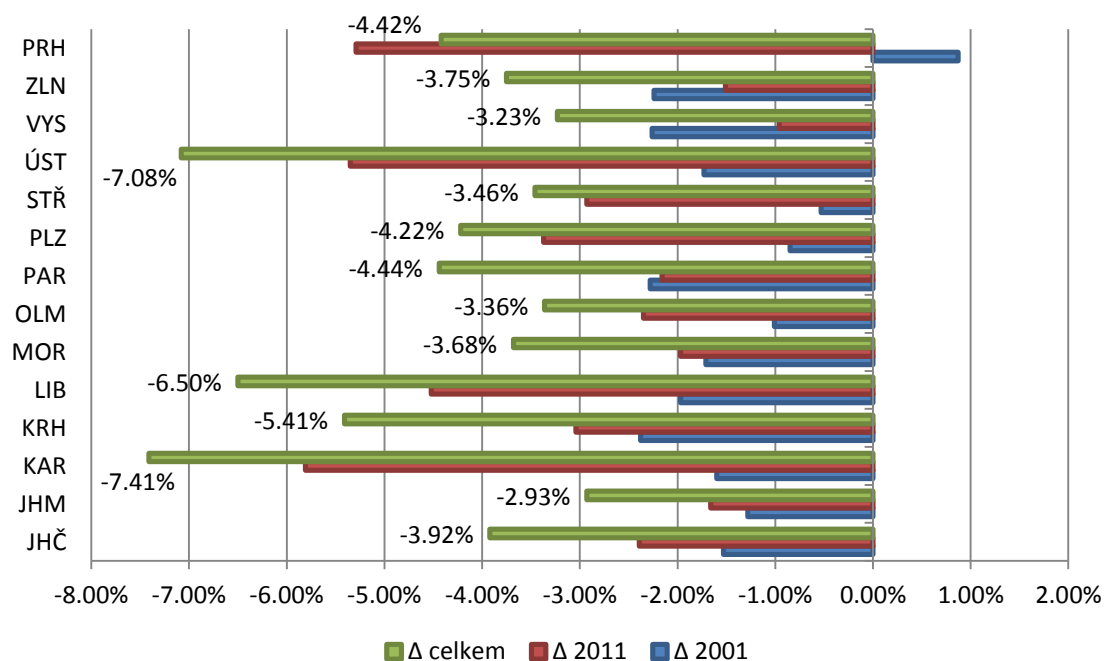
Zdroj: vlastní zpracování z dat ČSÚ

Jak lze z tabulky 1 vidět, k nejvyšším změnám za celé sledované období došlo v jednotlivých krajích v podílech nezaměstnaných obyvatel. Podíl nezaměstnaných se od roku 1991 v jednotlivých krajích snížil v intervalu od -12,09 % do -6,31 %. K celkovému snížení došlo i v podílech ekonomicky aktivních obyvatel a to v jednotlivých krajích v intervalu od -7,41 % do -2,93 %.

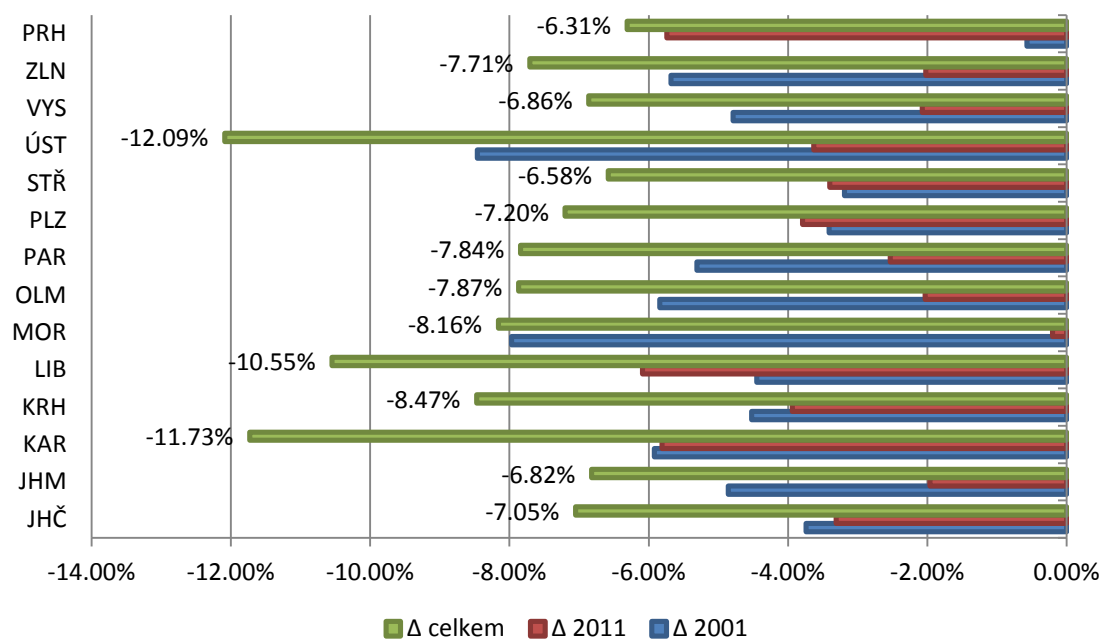
Mírně se od roku 1991 též snížily v krajích ČR podíly ekonomicky neaktivních obyvatel. Výjimku tvoří Královéhradecký, Liberecký a Zlínský kraj, kde došlo od roku 1991 k mírnému zvýšení. Nejvyšší změnu v podílu ekonomicky neaktivních obyvatel zaznamenala Praha, kde došlo k celkovému snížení o - 5,69 %.

Ke zvýšení podílů od roku 1991 došlo u nezaměstnaných a u nepracujících důchodců. Podíly nezaměstnaných se v jednotlivých krajích celkově zvýšily v intervalu od 1,89 % do 5,01 % a podíly nepracujících důchodců v intervalu od 0,62 % do 4,65 %. Výjimku opět tvoří Praha, kde celkově došlo od roku 1991 ke snížení podílu nepracujících důchodců o -1,29.

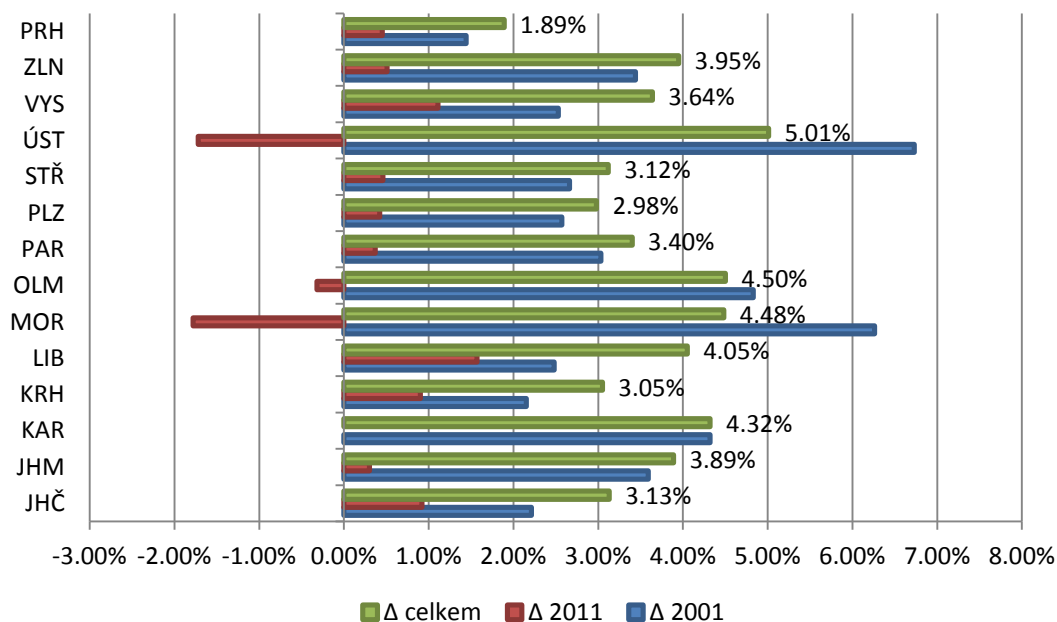
Graf 1: Změny podílů ekonomicky aktivních obyvatel v krajích ČR – ekonomicky aktivní

Zdroj: vlastní zpracování z dat ČSÚ

Graf 2: Změny podílů ekonomicky aktivních obyvatel v krajích ČR – zaměstnaní

Zdroj: vlastní zpracování z dat ČSÚ

Graf 3: Změny podílů ekonomicky aktivních obyvatel v krajích ČR – nezaměstnaní

Zdroj: vlastní zpracování z dat ČSÚ

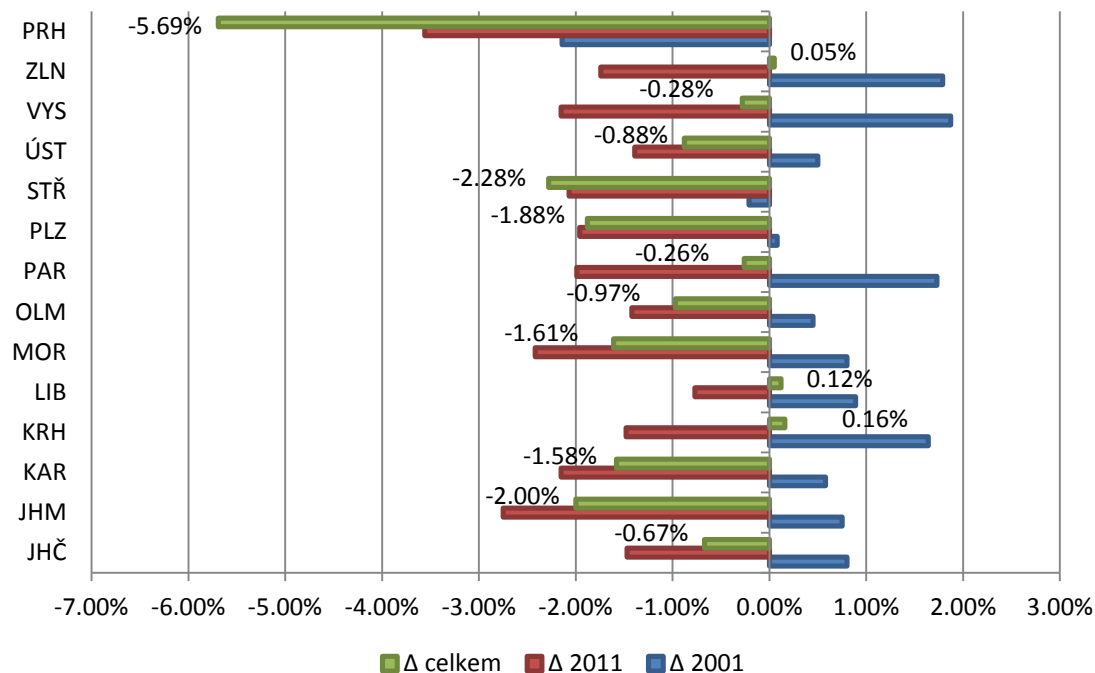
V případě ekonomické aktivity je na tom nejlépe Praha, která měla v roce 2011 nejvyšší podíl zaměstnaných a nejnižší podíl nezaměstnaných a také nejnižší podíl nepracujících důchodců. Hned po Praze měl v roce 2011 nejvyšší podíl zaměstnaných Středočeský kraj a nejnižší podíl nezaměstnaných kraj Královéhradecký. V podílu zaměstnaných a nezaměstnaných v roce 2011 na tom byl nejhůře Ústecký kraj a hned po něm kraj Moravskoslezský.

Podíl ekonomicky neaktivního obyvatelstva se ve všech krajích, až na Královéhradecký, Liberecký a Zlínský kraj, celkově snížil. Zato podíl nepracujících důchodců se celkově zvýšil, tedy až na Prahu,

kde se od roku 1991 snížil. Procentuální podíly jednotlivých kritérií byly srovnány se střední hodnotou neboli mediánem. Jeho hlavní výhodou je, že není ovlivněn extrémními hodnotami, které se ve větší či menší míře ve srovnávaných kritériích nacházejí.

U ekonomicky aktivního obyvatelstva byly nejvyšší odchylky od mediánu mezi kraji v roce 2001 a nejnižší v roce 2011. V případě ekonomicky neaktivního obyvatelstva byly nejnižší mezi kraji v roce 1991 a nejvyšší v roce 2011. V případě zaměstnaných a nezaměstnaných byly nejnižší odchylky mezi kraji v roce 1991 a nejvyšší v roce 2001. U nepracujících důchodců to nelze jednoznačně určit.

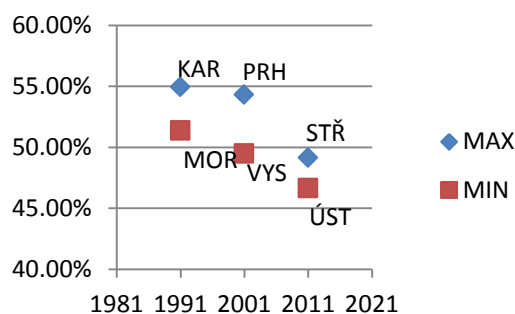
Graf 4: Změny podílů ekonomicky neaktivních obyvatel v krajích ČR – ekonomicky neaktivní

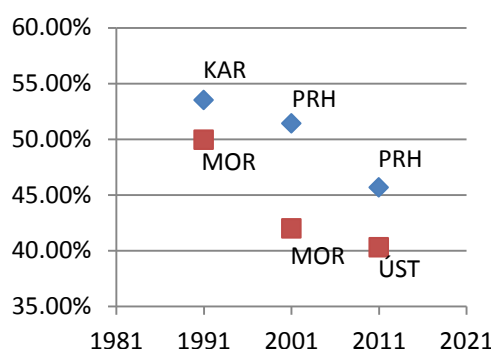
Zdroj: vlastní zpracování z dat ČSÚ

Zjištění

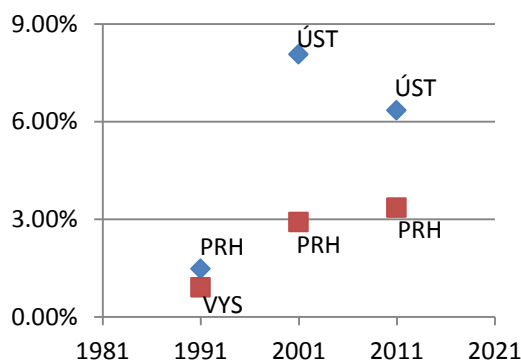
Pokud nebudeme zahrnovat do srovnání Prahu, Ústecký a Karlovarský kraj, pak jsou kraje ČR poměrně vyrovnané a rozdíly mezi nimi jsou malé a v čase se vyrovnávají. Ve většině sledovaných kritérií byly za roky 1991, 2001 a 2011 nejnižší odchylky jednotlivých krajů ČR od mediánu v roce 2011. Podíly ekonomicky neaktivního obyvatelstva byly nejvíce rozdílné v roce 2011. V případě zaměstnaných a nezaměstnaných byly nejnižší odchylky mezi kraji v roce 1991 a nejvyšší v roce 2001. Co se týče ekonomické aktivity, nejvyšší podíl nezaměstnaných měl v roce 2001 i 2011 Ústecký kraj. V roce 1991 byl dokonce nejvyšší podíl nezaměstnaných v Praze. Nejnižší podíl zaměstnaných měl v roce 2011 opět Ústecký kraj a v letech 1991 a 2001 kraj Moravskoslezský. Naopak nejvyšší podíl zaměstnaných a nejnižší podíl nezaměstnaných byl v roce 2011 v Praze.

Graf 5: Kraje s nejvyšším a nejnižším podílem obyvatel dle ekonomické aktivity – ekonomicky aktivní

Zdroj: vlastní zpracování z dat ČSÚ

Graf 6: Kraje s nejvyšším a nejnižším podílem obyvatel dle ekonomické aktivity – zaměstnaní

Zdroj: vlastní zpracování z dat ČSÚ

Graf 7: Kraje s nejvyšším a nejnižším podílem obyvatel dle ekonomické aktivity – nezaměstnaní

Zdroj: vlastní zpracování z dat ČSÚ

Závěr

Hlavním účelem sčítání je získávání informací o vývoji obyvatelstva, jeho struktuře, o podmínkách života domácností a mimo jiné i o úrovni bydlení. Údaje ze sčítání mají široké, mnohostranné a různorodé celospolečenské využití napříč veřejným i soukromým sektorem (Český statistický úřad, 2012). Pro komparaci mezi jednotlivými kraji ČR a jednotlivými roky sčítání (1991, 2001 a 2011) byl vybrán ukazatel obyvatelstvo dle ekonomické aktivity. Srovnávaná data jsou sice přepočtena dle trvalého pobytu, ale je nutné upozornit na narůstající počet nezjištěných údajů v jednotlivých letech sčítání, které ve větší či menší míře data zkreslují. ČSÚ vykazuje údaje z posledních tří sčítání ve fyzickém počtu obyvatel. Pro lepší srovnatelnost byly všechny údaje přepočteny na procentuální vyjádření.

Podíl ekonomicky aktivních se celkově od roku 1991 ve všech krajích ČR snížil. Ekonomicky aktivní tvoří zaměstnaní a nezaměstnaní. Podíl zaměstnaných se opět ve všech krajích od roku 1991 snížil, zato podíl nezaměstnaných zvýšil. Od roku 2001 se nezaměstnanost snížila pouze v Moravskoslezském kraji, Olomouckém kraji a v Ústeckém kraji. Podíl ekonomicky neaktivního obyvatelstva se ve všech krajích, až na Královéhradecký, Liberecký a Zlínský kraj, celkově snížil. Zato podíl nepracujících důchodců se celkově zvýšil, tedy až na Prahu, kde se od roku 1991 snížil. U ekonomicky aktivního obyvatelstva byly nejvyšší odchylky od mediánu mezi kraji v roce 2001 a nejnižší v roce 2011. V případě ekonomicky neaktivního obyvatelstva byly nejnižší odchylky od mediánu mezi kraji v roce 1991 a nejvyšší v roce 2011. V případě zaměstnaných a nezaměstnaných byly nejnižší odchylky od mediánu mezi kraji v roce 1991 a nejvyšší v roce 2001 (Havelková, 2014).

Celkově tedy analýza ukázala na jednoznačný trend snižování podílu ekonomicky aktivního obyvatelstva v populaci a zvyšující se podíl nezaměstnaných i z tohoto sníženého podílu ekonomicky aktivních. Stále méně lidí tedy vytváří zdroje pro zvyšující se podíl strážníků systému a tento trend je bohužel dlouhodobě neudržitelný.

Literatura

- [1] Český statistický úřad, (2012). *Sčítání lidu, domů a bytů 2011. Historie sčítání*. [online]. [cit. 2014-04-09]. Dostupné z: http://www.scitani.cz/sldb2011/redakce.nsf/i/historie_scitani
- [2] Český statistický úřad, (2014). *Sčítání lidu, domů a bytů 2011. Nejčastější dotazy*. [online]. [cit. 2014-01-28]. Dostupné z: <http://www.scitani.cz/sldb2011/faq.nsf/hlasodpoved?openform&parentunid=CFBF09DC61E80A9AC12576D600398F75>
- [3] HAVELKOVÁ, M., (2014). *Lidské zdroje jako potenciál regionálního rozvoje – komparace na úrovni krajů České republiky*. [Diplomová práce]. Pardubice: Univerzita Pardubice.
- [4] SVATOŠOVÁ, L., BOHÁČKOVÁ, I., (2012). Methodological approaches to evaluation of regional disparities. In *15th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-5875-0. pp. 11-18. ISBN 978-80-210-5875-0.

Příspěvek byl zpracován s podporou IGA Univerzity Pardubice v souvislosti s řešením projektu č. SGFES01/2014.

ANALÝZA PODNIKATELSKÉHO PROSTŘEDÍ**ANALYSIS OF THE BUSINESS ENVIRONMENT****ING. MILENA BOTLÍKOVÁ¹****ING. JOSEF BOTLÍK²**

¹Katedra managementu a podnikání | ¹Department of Management and Business
²Katedra informatiky | ²Department of Informatics
Obchodně podnikatelská fakulta v Karvině | School of Business Administration in Karvina
Slezská univerzita v Opavě | Silesian University in Opava
✉ Univerzitní náměstí 3, 733 40 Karviná, Czech Republic
E-mail: botlikova@opf.slu.cz, botlik@opf.slu.cz

Anotace

V současné době patří Karvinský region k restrukturalizačně ohroženým regionům. Poslední měsíce se hovoří o ukončení těžebních prací v obci Karviná, čímž by došlo k zvýšení již tak vysoké míry nezaměstnanosti. Z těchto důvodů je nutné vytvořit konkurenceschopný region, který bude schopen nabídnout podnikatelům dostatečné podmínky pro jejich podnikání. Cílem článku je zmapovat na základě dat ČSÚ, databáze ČSÚ a strategických dokumentů vývoj MSP a nalézt vztah mezi vývojem podnikatelských aktivit a vzdělanostní strukturou. Na základě korelační analýzy byl specifikován vztah mezi těmito charakteristikami hospodářského rozvoje regionu.

Klíčová slova

regionální rozvoj, konkurenceschopnost, obec s rozšířenou působností

Annotation

Karvina region currently belongs to the restructuring vulnerable regions. Last month, it discussed about the end of mining operations, thereby increasing the already high unemployment. It is necessary to create a competitive region for the following reasons. This region will be able to offer entrepreneurs sufficient conditions for their business. This article aims to map the development of MSP and to find the relationship between the development of business and educational structure. They used data CSO, the CSO and strategic documents. Based on the correlation analysis was specified relationship between the characteristics of the region.

Key words

regional development, competitiveness, municipality with extended powers

JEL classification: R23

Úvod

Článek byl tvořen v rámci projektu, kdy jedním z dílčích cílů je zmapování podnikatelského prostředí Karvinského regionu. Na základě komparace podnikatelských aktivit realizovaných na úrovni obcí s rozšířenou působností (dále již jen obcí ORP) na území Moravskoslezského kraje (dále jen MSK) bude vymezeno postavení Karvinska z pohledu malého a středního podnikání (dále jen MSP). Zhodnocení vychází z dat Českého statistického úřadu, regionálních strategických dokumentů, Rozboru udržitelného rozvoje regionu, aj. Na základě analýzy bude zkoumána korelace mezi MSP a vzdělanostní strukturou. Přestože existuje řada zpracovaných studií a probíhá řada výzkumů na toto téma, kontinuální výzkum umožní vytvořit přístupy k řešení nedostatečného rozvoje, kdy např. podle Tvrdoň (Tvrdoň, 2013) MSK a tedy i jeho jednotlivé územní celky v posledních letech

zaznamenávají výrazný propad v konkurenčním postavení mezi jednotlivými regiony. Dalším problémem posledních dvou desetiletí je značný pokles počtu obyvatelstva v důsledku nedostatečnosti pracovních příležitostí (Fojtíková, K, Tuleja, P., 2012). Existence dostatečně konkurenčního prostředí umožní podnikům (od r. 2014 závodům) nabídnout takové prostředí, které umožní realizovat podnikatelskou činnost s příznivými výsledky. Z pohledu občanů je pak konkurenční region schopen nabídnout takové životní a pracovní podmínky, které budou zlepšovat jejich situaci.

1. Vývoj podnikatelských aktivit v Karvinském regionu

Konkurenceschopný region vytváří podmínky pro zdárnou podnikatelskou činnost. Základ hospodářského růstu regionu je především spojován s rozvojem MSP. V dnešní době lze tyto podniky považovat za pilíř regionálního rozvoje. Podílí se z 60% na tvorbě HDP, absorbují 60% pracovní síly ČR. MSP lze definovat podle různých kritérií (podle převažující činnosti, právní formy atd.) Jednou z možností je rozdělení na základě definice EU, kdy jednotlivé kategorie jsou rozděleny podle počtu zaměstnanců a bilanční hodnoty, popř. obrátu. V rámci analýzy je použito rozdělení MSP podle ČSÚ na podniky podle počtu zaměstnanců: bez uvedení počtu zaměstnanců, bez zaměstnanců, s 1-9, s 10-49 a 50-249 zaměstnanci a podle odvětví. Opodstatněnost velkých podniků není zanedbatelná, tyto podniky však provádějí v regionech mnohdy jen dílčí činnosti a nejsou tak propojeny s daným regionem.

Tab. 1: Vývoj MSP v Moravskoslezském kraji v letech 2005-2012

SO ORP	Počet podnikatelských subjektů									
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Pořadí	
	+	+	+	+	+	+	+	+	05	12
Bílovec	4 450	4 556 ↑	4 624 ↑	4 787 ↑	4 810 ↑	4 902 ↑	5 022 ↑	5 049 ↑	15	16
Bohumín	4 822	4 894 ↑	4 936 ↑	5 095 ↑	5 229 ↑	5 361 ↑	5 528 ↑	5 462 ↓	14	13
Bruntál	8 110	8 161 ↑	8 239 ↑	8 346 ↑	7 993 ↓	7 858 ↓	7 930 ↑	7 797 ↓	8	10
Český Těšín	4 931	4 989 ↑	5 041 ↑	5 160 ↑	5 189 ↑	5 225 ↑	5 263 ↑	5 063 ↓	13	15
Frenštát p R.	3 561	3 599 ↑	3 641 ↑	3 779 ↑	3 855 ↑	3 938 ↑	4 029 ↑	4 094 ↑	17	17
Frydek-Místek	20 559	20 789 ↑	21 242 ↑	21 922 ↑	22 031 ↑	22 466 ↑	23 078 ↑	22 824 ↓	3	2
Frydlant n. O.	4 361	4 442 ↑	4 554 ↑	4 733 ↑	4 805 ↑	5 022 ↑	5 265 ↑	5 380 ↑	16	14
Haviřov	15 254	15 339 ↑	15 469 ↑	15 744 ↑	15 809 ↑	15 893 ↑	15 778 ↓	14 762 ↓	4	4
Hlučín	6 646	6 773 ↑	7 021 ↑	7 243 ↑	7 324 ↑	7 611 ↑	7 877 ↑	7 832 ↑	11	9
Jablunkov	3 456	3 504 ↑	3 575 ↑	3 674 ↑	3 250 ↓	3 395 ↑	3 550 ↑	3 640 ↑	19	19
Karviná	10 008	9 987 ↓	10 101 ↑	10 257 ↑	10 196 ↓	10 227 ↑	10 144 ↑	9 669 ↑	5	6
Kopřivnice	7 245	7 346 ↑	7 436 ↑	7 658 ↑	7 730 ↑	7 875 ↑	7 900 ↑	7 758 ↓	10	11
Kravaře	3 557	3 637 ↑	3 747 ↑	3 857 ↑	3 987 ↑	4 046 ↑	4 125 ↑	4 090 ↓	18	18
Krnov	7 566	7 707 ↑	7 836 ↑	8 079 ↑	7 944 ↓	8 069 ↑	8 194 ↑	8 127 ↓	9	8
Nový Jičín	9 546	9 710 ↑	9 845 ↑	10 054 ↑	9 873 ↓	9 927 ↑	10 064 ↑	9 824 ↓	6	5
Odry	3 124	3 142 ↑	3 161 ↑	3 266 ↑	3 222 ↓	3 261 ↑	3 282 ↑	3 205 ↓	21	21
Opava	21 003	21 335 ↑	21 691 ↑	22 098 ↑	22 100 ↑	22 529 ↑	22 782 ↑	22 267 ↓	2	3
Orlová	5 341	5 270 ↑ ↓	5 384 ↑	5 556 ↑	5 604 ↑	5 652 ↑	5 723 ↑	5 488 ↓	12	12
Ostrava	70 856	71 613 ↑	72 897 ↑	73 599 ↑	74 848 ↑	76 393 ↑	77 465 ↑	76 792 ↓	1	1
Rýmařov	3 203	3 213 ↑	3 244 ↑	3 313 ↑	3 265 ↓	3 287 ↑	3 335 ↑	3 296 ↓	20	20
Třinec	9 055	9 132 ↑	9 274 ↑	9 495 ↑	9 420 ↓	9 646 ↑	9 752 ↑	9 596 ↓	7	7
Vitkov	2 393	2 436 ↑	2 469 ↑	2 540 ↑	2 396 ↓	2 474 ↑	2 501 ↑	2 496 ↓	22	22

(šipka - vývoj meziroční změny. Pořadí: 1 – nejlepší pořadí)

Zdroj: vlastní zpracování

SO OPR Karvinského regionu Bohumín, Český Těšín a Orlová co do absolutních hodnot se v řadí v rámci MSK mezi oblasti s podprůměrnou podnikatelskou činností, Karviná a Haviřov se vyznačují vysokým počtem podnikatelských subjektů (tab. 1). Tak jako ostatní obce ORP, vykazovaly v absolutních hodnotách v letech 2005-2012 růst počtu podnikatelských subjektů. Přestože došlo k meziročnímu nárůstu podniků MSP, vlivem krize a neutěšené ekonomické situace bylo v roce 2009 41 % obcí ORP MSK nuceno ukončit svou podnikatelskou činnost cca 1500 podnikatelů. Rok 2011 byl rokem nárůstu podnikatelské činnosti, v roce byl 2012 zaznamenán v jednotlivých obcích pokles

podnikatelských aktivit s výjimkou Karviné společně s Frýdlantem nad Ostravicí, Frenštátem, Jablunkovem, Krnovem a Vítkovem. Nejvýraznější meziroční nárůst podnikatelských aktivit (2,05 %) v MSK nastal v období 2008/2007, na kterém se podílely podniky bez zaměstnanců. Naopak nejvýraznější meziroční pokles intervalu 2005-2012 byl zaznamenán v období 2012/2011. Největší podíl na tomto poklesu měly podniky s 10-49 (-7,8 %) a 50-249 (-4,85 %) zaměstnanci. Pouhým vizuálním srovnáním vývoje MSP a podniků nad 250 zaměstnanců se jednoznačně nedá tvrdit, že v případě růstu ekonomiky velké firmy absorbují zaměstnance/samozaměstnance MSP a naopak. Ve většině obcí se projevuje s nárůstem MSP stagnace velkých podniků nebo shodný trend vývoje (viz tab. 2), což může být způsobeno migrací obyvatelstva popřípadě vyjížděkovým/dojížděkovým trendem zaměstnání.

Tab. 2: Tabulka meziroční vývoje MSP a velkých firem (>250 zaměstnanců) v době 2005-2012

	06/05		07/06		08/07		09/08		10/09		11/10		12/11	
	MSP	VP	MSP	VP	MSP	VP	MSP	VP	MSP	VP	MSP	VP	MSP	VP
Bílovec	↗	→	↗	→	↗	↘	↗	→	↗	→	↗	→	↗	↗
Bohumín	↗	↘	↗	↗	↗	→	↗	→	↗	→	↗	↘	↘	↗
Bruntál	↗	→	↗	↗	↗	→	↘	→	↘	↘	↗	↘	↘	↘
Český Těšín	↗	→	↗	→	↗	↗	↗	→	↗	↗	↗	↘	↘	→
Frenštát p. R.	↗	↗	↗	→	↗	↗	↗	→	↗	→	↗	↗	↗	↘
F - M	↗	↗	↗	↗	↗	↘	↗	→	↗	↗	↗	↘	↘	→
Frýdlant n. O.	↗	→	↗	→	↗	↗	↗	→	↗	→	↗	→	↗	→
Havířov	↗	↗	↗	↗	↗	↘	↗	↘	↗	↗	↘	→	↘	→
Hlučín	↗	→	↗	→	↗	→	↗	→	↗	→	↗	→	↗	→
Jablunkov	↘	→	↗	→	↗	→	↘	→	↗	→	↗	→	↗	→
Karviná	↘	→	↗	→	↗	→	↘	↘	↗	↘	↗	↗	↗	↘
Kopřivnice	↗	↗	↗	↗	↗	↗	↗	↘	↗	↗	↗	↘	↘	↘
Kravaře	↗	↗	↗	→	↗	→	↗	→	↗	→	↗	↗	↗	→
Krnov	↗	→	↗	→	↗	→	↘	→	↗	→	↗	→	↘	→
Nový Jičín	↗	↗	↗	→	↗	↘	↘	→	↗	→	↗	→	↘	↗
Odry	↗	↘	↗	↘	↗	→	↘	→	↗	→	↗	→	↘	→
Opava	↗	↗	↗	↗	↗	↘	↗	↗	↗	↘	↗	↗	↘	→
Orlová	↘	→	↗	↗	↗	→	↗	→	↗	→	↗	→	↘	↗
Ostrava	↗	↗	↗	↗	↗	↗	↗	↘	↗	↗	↗	↗	↘	↘
Rýmařov	↗	→	↗	→	↗	→	↘	↘	↗	→	↗	→	↘	→
Třinec	↗	↗	↗	→	↗	↗	↘	→	↗	→	↗	→	↘	↗
Vítkov	↗	→	↗	→	↗	→	↘	→	↗	→	↗	→	↘	→

Zdroj: vlastní zpracování

Pouze 2 obce ORP Karvinského okresu dosahují v absolutních hodnotách vysoký počet podnikatelských subjektů, ostatní jsou mírně pod průměrem, což se týká počtu MSP na 1000 obyvatel, pak podnikatelská aktivita v okrese zaostává. Dlouhodobě obce ORP Karviná zauímají poslední místa mezi SO ORP v MSK, s výjimkou SO ORP Český Těšín. Meziroční růst v jednotlivých obdobích vykazoval klesající tendence (viz tabulka 3). Co se týká meziročního nárůstu podniků na 1000/obyv., v obcích Karvinského okresu v obdobích 2012/2005, obdobím po vstupu ČR do EU a obdobím 2007 vykazovaly pouze ORP Orlová a Bohumín nadprůměrné hodnoty nárůstu podnikatelských aktivit. Nejlépe si stojí v podnikání na počet obyvatel Český Těšín, který je nad průměrem vývoje MSP (viz tabulka 3).

Tab. 3: Vývoj MSP na 1000 obyvatel a meziroční nárůst podniků MSP ve sledovaném období

	Podniky /1000 obyv.				Meziroční změny (%)	
	2005	2007	2011	2012	2012/2005	2012/2007
Bílovec	172,63	178,98	193,5	195,26	36,73	9,10
Bohumín	139,65	142,58	162,0	160,61	14,89	12,65
Bruntál	207,69	211,68	207,4	205,19	-1,24	-3,07
Český Těšín	182,72	188,65	200,0	192,74	5,42	2,17
Frenštát p. R.	189,49	192,17	211,2	214,28	13,05	11,50
F - M	189,02	194,32	209,6	206,66	9,27	6,35
Frýdlant n O	194,26	200,14	222,2	224,80	15,72	12,32
Haviřov	154,50	157,05	169,1	159,99	3,51	1,87
Hlučín	167,79	176,19	196,1	194,73	16,02	10,52
Jablunkov	153,57	158,87	156,8	160,27	4,37	0,88
Karviná	134,89	136,61	144,9	139,97	3,62	2,46
Kopřivnice	174,43	178,67	190,8	188,26	7,86	5,37
Kravaře	168,83	177,34	193,7	191,99	13,66	8,26
Krnov	177,61	184,23	196,0	195,13	9,77	5,92
Nový Jičín	198,14	203,68	208,2	203,18	2,42	-0,25
Odry	177,99	180,89	188,3	185,37	4,04	2,48
Opava	206,18	213,41	223,6	219,01	6,13	2,62
Orlová	126,51	130,11	145,5	140,44	10,97	7,94
Ostrava	209,79	216,70	234,8	234,19	11,51	8,07
Rýmařov	189,57	195,18	204,9	203,89	7,42	4,46
Třinec	162,85	166,73	176,1	174	6,69	4,36
Vítkov	169,58	175,35	180,9	181,30	6,86	3,39
průměr	174,90	179,98	191,60	189,60	9,49	5,43
maximum	209,79	216,70	234,8	234,19	36,73	12,65
minimum	126,51	130,11	144,90	139,97	-1,24	-3,07

Zdroj: vlastní zpracování

Z tabulky 4 je viditelné, že obce Bruntálska a východ MSK (ORP Jablunkov) jsou zaměřeny na zemědělství. Většina SO ORP se na základě procentuálního zastoupení odvětví specializuje na poskytování služeb např. služeb restauračních, maloobchodu, velkoobchodu aj. Největší pokles celkově v obcích SO ORP MSK byl zaznamenán v oboru služeb. (tj. restaurací, obchodů aj).

Tab. 4: Pořadí v podílů podniků v MSK v jednotlivých oborech

	Zemědělství			Průmysl			Stavebnictví			Služby		
	2005	2007	2012	2005	2007	2012	2005	2007	2012	2005	2007	2012
Bílovec	8	8	8	2	2	1	17	5	11	17	17	13
Bohumín	18	18	18	16	17	18	3	15	15	3	2	4
Bruntál	5	5	6	13	13	12	20	4	4	20	21	20
Český Těšín	17	17	17	22	22	22	2	16	16	2	3	5
Frenštát/R	13	13	11	4	5	4	8	13	12	8	10	9
F-M	11	12	13	12	12	10	7	19	17	7	7	10
Frýdlant/O	6	7	4	6	6	6	16	22	22	16	16	19
Havířov	21	21	21	21	21	21	6	21	18	6	4	1
Hlučín	14	14	15	3	3	5	14	2	3	14	14	14
Jablunkov	1	1	7	20	20	13	13	9	5	13	12	6
Karviná	19	19	19	19	19	19	5	18	21	5	6	2
Kopřivnice	16	16	16	7	7	7	4	20	20	4	5	3
Kravaře	15	15	14	1	1	2	21	1	1	21	20	22
Krnov	7	6	5	10	10	11	18	7	6	18	18	16
Nový Jičín	10	9	9	11	11	16	11	8	8	11	13	17
Odry	3	3	2	5	4	3	19	6	7	19	19	18
Opava	12	11	12	9	8	9	12	10	10	12	11	11
Orlová	20	20	20	17	16	17	1	14	13	1	1	7
Ostrava	22	22	22	18	18	20	10	17	19	10	9	8
Rýmařov	4	4	3	8	9	8	22	3	2	22	22	21
Třinec	9	10	10	14	15	15	9	12	14	9	8	12
Vítkov	2	2	1	15	14	14	15	11	9	15	15	15

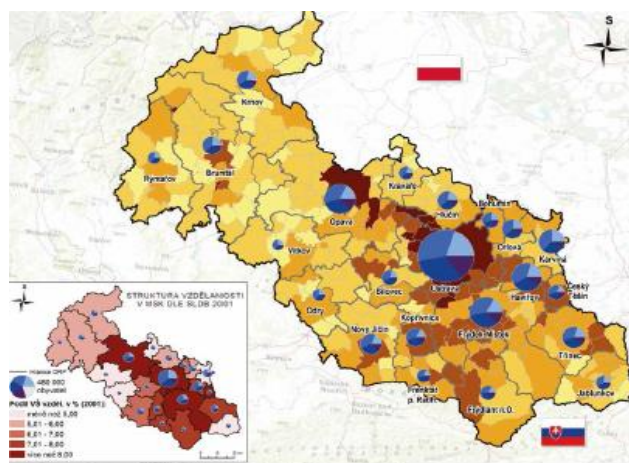
(1 - nejvyšší počet podniků 23- nejnižší počet podniků)

Zdroj: vlastní zpracování

2. Úroveň vzdělání jako faktor ovlivňující podnikatelské aktivity

Mezi jednotlivými regiony existují prokazatelně rozdíly, a to jak v rámci úrovně technologií, velikosti úspor, tak v úrovních vzdělání jeho obyvatel (viz obrázek 1).

Obr. 1: Vzdělanostní struktura obcí ORP MSK

tmavě hnědá – vysoká úroveň vzdělání, světle hnědá – nízká úroveň vzdělání, fialová – VŠ až světle modrá – základní a bez vzdělání

Zdroj: Hruška et. (2012)

Jednou z podmínek realizace podnikatelských činností vedoucí k rozvoji regionu je v současné době lidský kapitál. V mnoha strategických materiálech na úrovni regionální, národní a nadnárodní je kladen důraz na konkurenceschopnost regionu, snahou je vytvářet sociálně stabilní a ekonomicky výkonný regionální prostor, který bude vykazovat nízkou míru nezaměstnanosti, bude disponovat kvalifikovanou pracovní silou s vysokou mírou vzdělanosti (Kutscherauer, 2010).

Tab. 5: Vzdělanostní struktura obyvatel +15 let v obcích ORP v MSK 2011

Sčítání obyvatelstva 2011	Bez základního vzdělání	Základní vzdělání	Středoškolské bez maturity	Středoškolské s maturitou	Vysokoškolské	Podíl obyvatel +15
Bílovec	163	4426	8105	6310	2233	21 371
Bohumín	198	5395	8420	7247	2483	24 614
Bruntál	277	7209	11972	8782	2752	31 347
Český Těšín	112	3978	7629	7066	2794	21 703
Frenštát/R	47	2837	6006	5041	1842	16 059
F-M	419	15717	32310	29794	11840	91 767
Frýdlant/O	169	3208	6687	6524	2756	20 018
Havířov	433	16101	29146	23439	8416	78 526
Hlučín	246	7164	13111	9214	3350	33 697
Jablunkov	109	4150	6867	5589	1713	18 704
Karviná	443	14155	22086	16274	4618	58 868
Kopřivnice	128	5945	12886	11086	3787	34 192
Kravaře	91	3605	7618	4554	1487	17 675
Krnov	422	7428	13031	10362	2936	34 292
Nový Jičín	173	7424	14781	12448	4509	39 714
Odry	107	3531	5713	3685	1109	14 325
Opava	661	15152	29880	26710	11140	86 329
Orlová	249	8265	14289	10609	3156	36 968
Ostrava	1591	52829	89945	83945	40527	280 860
Rýmařov	107	3143	5456	3689	1017	13 331
Třinec	256	9007	16200	14898	5405	46 590
Vitkov	135	2993	4525	2759	798	11 391

Zdroj: vlastní zpracován, data ČSÚ

Naopak nízká podnikatelská aktivita a nízká vzdělanostní úroveň může předurčovat směřování regionu do pozice regionu s patologickými jevy, tj. se zvyšováním úrovně kriminality a sociální exkluze. Během posledních let zastávala (Muřický, 2013) ČR významnou pozici pro mnohé investory pro svou strategickou polohou a kvalifikovanou pracovní silou.

3. Vztah vzdělanostní struktury a MSP

Na základě hodnocení vlivu vzdělání a vzdělanostní struktury na MSP pomocí Spearmanovy korelační analýzy (1), nabývajících hodnot v intervalu $\langle -1; 1 \rangle$, byl prokázován přímý (lineární) vztah mezi náhodnými veličinami a následnou verifikací významnosti koeficientů ρ (viz tab. 6, 8) byla potvrzena lineární závislost mezi jednotlivými veličinami.

(1)

$$\rho = 1 - \frac{6 \sum_i^n (x_i - y_i)}{n(n^2 - 1)}$$

Tab. 6: Podmínky Spearmanův koeficient

Spearmanův korelační koeficient	Náhodné veličiny jiného než normálního rozdělení
Vysvětlivky	n počet parametrů, x_i ; y_i parametry
Spearmanův koeficient	$-1 < r_s < 1$
„Naprostá“ Lineární závislost/ nezávislost	závislost = ± 1 , naprostá nezávislost = 0
Lineární závislost	Optimální hodnota $\rho > \pm 0,45$
Kladné hodnoty ρ	X, Y pozitivní vývoj hodnot; obě hodnoty rostou
Záporné hodnoty ρ	Inverzní vývoj hodnot X a Y
Testování významnosti Personova korelačního koeficientu	
Přijetí závislosti - významnost koeficientů	$\rho > t$ kritická hodnota
Testovací kritérium	$t_r = r\sqrt{(n-2)/\sqrt{1-r^2}}$
Kritická hodnota	$ r_s \alpha (n-2)$

Zdroj: Vlastní zpracování

Stanovením $H_0: \rho = 0$ o nezávislosti dvou veličin a alternativní hypotéze $H_1: \rho \neq 0$ o závislosti zkoumaných veličin, následněm testování významnosti na hladině $\alpha = 0,01$ (tzn. 99 % vysvětlovaných

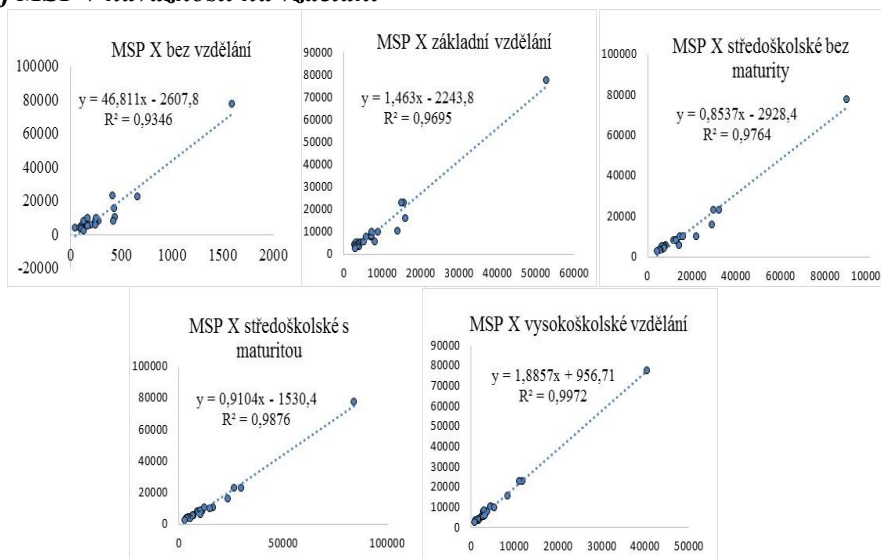
dat je lineárně závislých) bylo prokázáno, že vývoj MSP v MSK se bude vyvíjet pozitivně, pokud dojde k navýšení vzdělaných obyvatel, ale i nevzdělaných obyvatel (viz tab. 7, obrázek 2).

Tab. 7: Korelační analýza - Spearmanův koeficient

MPS	Bez vzdělání	Základní	Středoškolské bez maturity	Středoškolské s maturitou	Vysokoškolské
Spearman's	0,874**	0,937**	0,967**	0,980**	0,959**
Sig (2-tailed)	00	00	00	00	00
N	22	22	22	22	22

Zdroj: Vlastní zpracování (SPSS) ** α 0,01

Obr. 2: Vývoj MSP v návaznosti na vzdělání

(osa x – podnikání y – vzdělání)

Zdroj: Vlastní zpracování

Tab. 8: Tabulka testování Spearmanova korelačního koeficientu

	Bez vzdělání	Základní	Středoškolské bez maturity	Středoškolské s maturitou	Vysokoškolské
Testovací kritérium	7,03	11,58	16,41	21,58	14,51
Kritická hodnota	2,8				

Zdroj: Vlastní zpracování

Z korelace je patrné, že růst osob prokazatelně přinese rozvoj MSP, nejtěsnější vztah je mezi vývojem MSP a osob se středoškolským vzděláním s maturitou a bez maturity, posléze je rozvoj spojován nejvíce s rostoucím vývojem vysokoškolsky vzdělaných obyvatel.

Závěr

V rámci výzkumu byla mapována situace v podnikatelské struktuře v ORP MSK se zaměřením na ORP okresu Karviná a zjišťován vztah mezi počtem podnikatelských podniků a vzdělaností strukturou (v rámci MSK). Co se týká vývoje MSP v ORP Karvinského regionu, tyto obce provozují v absolutním vyjádření spíše podprůměrnou podnikatelskou aktivitu oproti jiným ORP v MSK, s výjimkou ORP Karviná, Havířov. Co se týká počtu podniků na 1000 obyvatel, disponovaly v roce 2011 nejvyššími počty podniků MSP v Karvinském regionu Český Těšín a Havířov, pravděpodobně je to dáno lepší strukturou vzdělání, kdy jmenované obce mají vyšší počet obyvatel s ukončeným středoškolským vzděláním ukončeným maturitou a vysokoškolsky vzdělaných na 1000 obyvatel, kteří ovlivňují vývoj podnikatelských aktivit. Obyvatelé se středoškolským vzděláním bez maturity, mající těsný korelační vztah s vývojem MSP, převažují v ORP Karviná a Orlová. Celková úroveň podnikatelských aktivit na Karvinsku se pohybuje pod průměrem ORP Moravskoslezského kraje.

Literatura

- [1] CzechInvest, (2006). *Regionální hospodářská konkurenceschopnost*. [online]. [cit. 2013-3-28]. Dostupné z: <http://www.czechinvest.org/data/files/prirucka-verejna-sprava-208.pdf>.
- [2] Český statistický úřad, (2013). [online]. [cit. 2013-3-28]. Dostupné z: www.czso.cz.
- [3] FOJTÍKOVÁ, K., TULEJA, P., (2012). Demographic Progression Of The Moravian-Silesian Region. In *10th International Scientific Conference on Economic Policy in the European Union*. Vendryně: Silesian Univ Opava. pp. 66-76. ISBN:978-80-7248-788-2.
- [4] HRUŠKA et. al., (2012). *Socioekonomický atlas Moravskoslezského kraje* [online]. [cit. 2013-3-28] Dostupné z: <https://www.ostrava.cz/cs/podnikatel-investor/ke-stazeni/development-newsletter/2012/rijen/c-documents-and-settings-novotnaan-plocha-oe34-dokumenty-newsletter-2012-aajen-kratka-socioekonomicka1-2-atlas-msk-socioekonomicka1-2-atlas-msk-2012.pdf>.
- [5] KUTSCHERAUER, A., (2010). Integrated indicators and model regions for evaluation of regional disparities in the Czech Republic. In *International Colloquium on Regional Sciences*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 17-24. ISBN 987-80-210-5210-9.
- [6] MUŘICKÝ, E., (2013). *Vyšší daňové úlevy pomohou snížit nedostatek technicky vzdělaných lidí*. [online]. [cit. 2013-3-28]. Dostupné z: <http://hn.ihned.cz/c1-61319860-vyssi-danove-ulevy-pomohou-snizit-nedostatek-technicky-vzdelanych-lidi>.
- [7] *Regionální inovační strategie Moravskoslezského kraje*, (2012). Návrhová část. [online]. [cit. 2013-3-28]. Dostupné z: http://verejna-sprava.kr.moravskoslezsky.cz/zip/ris_msk_2010_2020.pdf.
- [8] TVRDOŇ, M., (2013). Position of the Moravian-Silesian Region within the Czech NUTS 3 Regions. In *3RD International conference on Applied Social Science (ICASS 2013)*. Taipei, TAIWAN: Information Engineering Research Inst. USA. pp. 400-405. ISBN 978-1-61275-052-1.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu 20/2014 SU v Opavě OPF v Karviné „Analýza podnikatelského prostředí v Karvinském regionu“.

EMPLOYING HIGHLY SKILLED PROFESSIONALS IN MULTINATIONAL CORPORATIONS

ZAMĚSTNÁVÁNÍ VYSOCE KVALIFIKOVANÝCH PRACOVNÍKŮ V NADNÁRODNÍCH SPOLEČNOSTECH

ING. RENATA ČUHLOVÁ, BA (HONS)

Katedra marketingu a obchodu | *Department of Marketing and Business*
Ekonomická fakulta | *Faculty of Economics*
Technická univerzita v Liberci | *Technical University in Liberec*
✉ *Studentská 2, 416 17 Liberec, Czech Republic*
E-mail: renata.cuhlova@tul.cz

Annotation

Competitiveness of companies is becoming increasingly depending on persons and the method of their management. This has occurred especially during the last century when economic globalization has led to integration of regions into economic areas and strong internationalization of labour market. Multinational corporations (MNCs) operating on different world's markets and employing personnel coming from various countries are important parts of the process. The paper supports the phenomenon with evidence of increased share of foreigners in management positions in the notable Czech companies. A speed of migration procedure is an important factor influencing a decision of MNCs about investment in particular countries. The government of the Czech Republic is aware of this fact and therefore aims to gain a competitive advantage over other states through creation effective tools supporting migration of highly skilled workers. The paper presents an overview of Czech migration measures directed at highly skilled foreigners.

Key words

migration policy, multinational corporations, labour market, highly skilled professionals

Anotace

Konkurenceschopnost podniků se stává čím dál více závislou na lidech a způsobu jejich řízení, zvláště potom během posledního století, kdy vlivem ekonomické globalizace dochází k integraci regionů v hospodářské oblasti a k výrazné internacionalizaci trhu práce. Důležitým činitelem tohoto procesu jsou nadnárodní společnosti, které operují v různých světových regionech a zaměstnávají pracovníky pocházející z jiných zemí. Příspěvek tento fenomén dokládá na rostoucím podílu cizinců ve vedení významných českých podniků. Pro nadnárodní firmy je rychlost migrační procedury důležitým faktorem, který se podílí na rozhodnutí o investování v jednotlivých státech. Tuto skutečnost si vláda České republiky uvědomuje, a proto se pomocí tvorby efektivních nástrojů na podporu migrace vysoce kvalifikovaných pracovníků snaží získat konkurenční výhodu nad ostatními zeměmi. Příspěvek uvádí přehled českých migračních opatření určených pro vysoce kvalifikované cizince.

Klíčová slova

migrační politika, nadnárodní firmy, trh práce, vysoce kvalifikovaní pracovníci

JEL classification: J61, 015

Introduction

The Czech economy has opened itself towards the outside world in 1989 and by entry into the European Union in 2004 even confirmed its openness. Nowadays, the Czech Republic plays a part in the global economy and deals with globalization world trends and internationalization of market as

other developed economies. The international competitive environment is rapidly changing and its impact on national companies as well as whole economies is becoming stronger.

Multinational corporations (MNCs) have become an important driving factor of work environment's internationalization and the main centres of economic power. These companies with facilities in one or more countries other than the home country of the headquarter (HQ) are capable of effectively using sources and assets of single national economies; efficiently transferring capital, technologies, human resources and last but not least adapting organisational, marketing and financial strategies to the new circumstances of business environment. A choice of HQ's strategy is affected by a whole range of factors; undoubtedly one being is a migration policy of individual countries. Effective migration tools bring foreign investors and skilled labour to the country which both means a long lasting benefit for the country.

Human resource management in international environment

Companies operating in the international environment choose a model of their organizational culture and a degree of national culture's influence on strategies and decision rules of the firm. Perlmutter (1969) defines three international attitudes known as the EPG framework; ethnocentric, polycentric and geocentric. Lately, the idea has been expanded by the fourth dimension of regiocentric orientation in the international operations' evolution (Heenan, Perlmutter 1979). These approaches determine the relationship between organizational strategy and human resource policies during filling the key vacancies in subsidiaries of MNCs. It represents the foreign companies' way of expanding abroad and transferring employees and human resource management activities.

Ethnocentric orientation defines companies orientated towards home country. A typical feature of these organizations is filling the key positions (jobs in the executive, senior positions and positions of specialists) in all subsidiaries by expatriates sent from the HQ. This strategy is typical for companies that expand to a new market and they have a lack of information regarding to local labour situation. Increasing number of companies, also from financial reasons, applies a policy of localization; a training and development of local employees with a target to fill the key positions by them. A view of *polycentric* alias host country oriented state of mind represents another possible orientation and illustrates easier dealing of local persons since they do not have to become adapted to a new culture, they are acquainted with that. Developing local professionals for the key positions in their own country is the basis of management there. The attitude is welcomed between all local employees however job promotion is limited only within the subsidiary. Polycentric approach is usually in regions with very diverse culture. The subsidiaries have to adapt to the local conditions and the HQ encourages some level of subsidiaries' autonomy. Application of unified organizational culture could be problematic and therefore plurality and subcultures are present there. The autonomy of subsidiaries together with common underestimation of language and cultural barriers between the subsidiary and the HQ brings issues in mutual coordination. This may lead up to notional disintegration of MNCs in several independent national units more loyal to their home country rather than to the employer in the HQ. Potential of international environment's synergy is not fully utilized. *Geocentric* (transnational) strategy is oriented towards the whole world. By influencing of the HQ's territory linked up with national standards of foreign subsidiaries, cultures are more brought together and individual specifics are better utilized. Regional parts of the international company work effectively and create synergy. Implementation of organizational culture of this kind is neither short-term nor effortless. The key positions in the whole company are filled by the best people based on their work competences and job results without regard to the country of origin. Employees are required to have experiences with working in multicultural environment in order to be capable of completing tasks in various regions of the world. As Tureckiová (2004) points out, despite mentioned difficulties, more organizations select this strategy. *Regiocentric* strategy is the fourth approach of international companies and it completes the framework EPG. This orientation belongs within the polycentric and the regiocentric strategy and in this case, international human resources are managed according to geographic areas or set regions. Mobility of employees is going on within these regions that are usually stated by natural borders, such as a region of Europe, South America, and Middle East.

Framework EPRG explains a principle of international human resource management's function. It is usually a combination of strategies mentioned above in practice and the choice and application depends on particular situation (e.g. opening new branch, company's aims, political instability) in specific region. According to Perlmutter's research (1969) international companies usually go through all these types of orientation, starting with the ethnocentric sight and reaching the geocentric one.

Types of Staffing Strategy

International human resource management in MNCs involves employees from three country types. There is a home country where is the company' headquarters, a host country where subsidiaries are allocated and another third country that also provides human resources (Scullion, Collings 2006). According to this classification, a company can employ *parent country nations* (PCNs), *host country nations* (HCNs) and *third country nations* (TCNs). The chosen management strategy of a foreign subsidiary influences where the company prefers its employees from. Each of the options has its advantages and disadvantages for the company. PCNs send out from country of the HQ and TCNs are usually minority of all employees. Although their recruitment is linked with substantially higher expenses, they are the source that is very valuable and their management is the most demanding.

PCNs or so called expatriates are skilled workers sent abroad by their HQ to a foreign subsidiary. Besides the role during entering into new markets and transferring know-how of the company since they are cognizant of aims, policies and practices of the HQ, the expatriate operates as an agent of the HQ in terms of direct control, establishing contacts and communication network between the HQ and the subsidiary, simplification of mergers and acquisitions. Common dominance of PCNs in the Czech Republic had been especially in the time of economic transformation in the first half of 90s when there was a lack of professionals with experiences of Western way of doing business (Dvořáková et al. 2012). The term "the third country nation" refers to employee that is not from the HQ' country and not even from the country where he is going to work, he can therefore utilize the perspective of a foreigner (Collings et al. 2010). Hiring these professionals is usually less costly and assimilation is easier since TCNs commonly come from the same region where a subsidiary is allocated and therefore the persons are aware of local cultural customs and business manners. Adaptability and willingness to global mobility is their big asset. TCNs as international managers often create multicultural teams proving a company's aim to operate in global scale with competent and skilled professionals. During decision about TCNs' positioning, it is necessary to consider bad acceptance of certain nationality as a company's representation in specific social system. It may be a historical enmity between some national groups or an unacceptability of women that occurs on some job positions, in the Japanese social system or in the Arabic world due to still existing religious gender prejudices (Dvořáková et al. 2012). Inpatriates are another option of staffing in the international environment and the term describes people from subsidiaries transferred to the HQ for some period of time for the purpose of understanding firm's aims, organizational culture and developing network. A benefit from inpatriation is not only creation of link between the HQ and the subsidiary for cooperation but also gaining the multicultural perspective (Collings et al. 2010).

Impacts of employing highly skilled foreigners

Previous text shows that MNCs are the noticeable factor influencing migration of highly qualified workers. Moreover, their growing flow has become interest and present topic for many countries. As Lowell and Findlay (2001) emphasize, the existence of certain level of highly skilled mobility is a necessary condition for business expansion and creation of MNCs (so called "brain globalisation"). As potential global effects of highly skilled migration are possible consider the following (Regets 2007):

- improvement of international flow of information ("brain exchanges"),
- more effective job match through global job search,
- greater employment options for professionals and researchers,

- greater ability of employers to find unique skills sets,
- formation of international research and technological clusters,
- development and increase of technologies and know-how that would be more difficult to reach in individual's level.

Feedback effects of international highly skilled migration persons must be deeper considered in a country-level for both the sending and receiving countries. Due to transition to the knowledge economy, the competitiveness is not possible to achieve without high quality of human resources anymore. An effort to attract highly skilled workers is becoming a part of national economic strategies and an object of competitive fight. However, it does not influence only immigration policy but also educational programs, research funding, international investments, tax policy. It is important to realize that positions of local workers are linked to positions of skilled foreigners. Availability of new qualified people increases opportunities of R&D and overall economic activities for the host country however the competition for local economically active population is higher. A loss of highly skilled labour explains a problem called “brain drain”. The outflow of brains is considered for a form of work migration and brain drain is understood as a cross border movement of highly educated personnel staying abroad for longer time (IOM 2003). According to this concept, a level of education is the only standard for differentiating the outflow of brains from migration of workers and the main difference between these two groups is their ownership of university diploma. Despite often tendency to equate brain drain with emigration from developing countries, it is also an issue of many developed countries. An opposite term “brain gain“ is used in a context of developed countries and it explains a situation when the economy advantageously gains qualified human capital without any investments in worker's education. Yet, the brain gain is possible to understand also in terms of developing country, namely when outflow of skilled persons brings positive effects in long term. These impacts happen through creation of transnational business and scientific networks to facilitate contacts and knowledge transfer and through value of remittances to relatives and institutions in their home countries. Remittances exceed official development assistance and together with foreign direct investment, are the largest sources of external funding for these countries (Buch, Kuckulenz 2010). According to data from the World Bank (2014), remittances to developing countries are estimated at \$404 billion in 2013.

Definition of highly skilled professionals

Speed of migration process of potential employees is an important factor affecting a strategy of filling job positions in a foreign subsidiary of MNCs in a role of employer. Classification of applicants is a crucial factor in these procedures. There is no agreed definition of highly qualified workers at international level and as a result, the term “skilled” is often interpreted in terms of completing tertiary education or its equivalent; however required knowledge and proficiency is also possible to acquire by experiences and practice. Definition is therefore based on educational attainment and work placement (Salt 1997). Science and technology is the only field where unified definition of highly skilled persons has been established. The concept “Human Resources in Science and Technology” is used by OECD, Eurostat and therefore also Czech Statistical Office (Zaletel 2006). In the Czech Republic, the expertise is considered according to classification CZ-ISCO, formerly classification KZAM, in terms of education. The most common fields are: IT, healthcare, education, business and research and development. Table 1 shows an overview of elemental specification of highly skilled personnel.

Tab. 1: Basic specification of highly skilled personnel

Criterion	Classification	Specification
Work placement	ISCO – The International Standard Classification of Occupations	ISCO 1 – Legislators, senior officials and managers ISCO 2 – Professionals ISCO 3 – Technicians and associate professionals
Educational attainment	ISCED – The International Standard Classification of Education	ISCED 4 – Post-secondary non-tertiary education ISCED 5 – First stage of tertiary education ¹ ISCED 6 – Second stage of tertiary education ²

Source: International Labour Organization 2008; UNESCO Institute for Statistics 2012

Another issue related to the labour flow is that no international system for recording skilled emigration exists (OECD 1996). More detailed view of the first class by professional classification CZ-ISCO with senior officers and managers can be found in Table 2 demonstrating the overall share of foreigners in management of the most current Czech notable companies also called as the Czech TOP 100. These data provided by Deloitte Corporate Governance Centrum (2013) report that their share has increased from a fifth to a quarter for the last ten years. Positions of foreign managers in supervisory board and statutory organs have strengthened. The largest difference is recorded in numbers of foreigners between boards of directors' members, from 18.6 % of foreigners in 2003 up to 24.8 % foreigners in 2013. This fact can be explained by increased number of companies rank among the Czech TOP 100 controlled by foreign capital and proprietors from abroad. Although the share of foreigners in statutory and supervisory boards of companies rises, opposite tendency can be observed on executive directors' positions. Their share decreased from 2003 (48.8 %) by three percentage points (45.6 %).

Tab. 2: Share of foreigners in management of the Czech TOP 100 companies

Czech Top 100	Share of foreigners 2003	Share of foreigners 2013
Members of board of directors	18.6 %	24.8 %
Executive directors	48.8 %	45.6 %
Statutory organs total	21.5 %	29.1 %
Members of supervisory boards	20.0 %	24.9 %
Total	20.7 %	27.0 %

Source: Deloitte Corporate Governance Centrum Czech Republic 2013

Migration policies and practices in the Czech Republic

Migration policies aiming to attract foreign highly skilled professionals to the Czech Republic are exclusively focused on foreigners from the third countries. In consideration of membership of the Czech Republic in the European Union, inhabitants from the EU, EHP and Switzerland have almost the same position as Czech inhabitants and they have free movement permission for the Czech labour market.

In 2009, two projects supporting legal immigration of highly skilled labour, on a level of special residence mode, were launched. The government announced its own version of the Green Card for immigrants outside the EU with qualification demanded in the Czech Republic. It has a dual nature which means that combines work and residence permits in one document. The project should facilitate flexible recruitment of professionals from abroad and decrease administration for employer as well as applicant in the same time. There are three types of permits granted through the Green Card Programme and the Type A is intended for university degree holding applicants. Original list of 12 countries for green cards type A had been extended up to 64 countries (MVČR 2012). Blue Card,

¹ Programmes providing qualifications for gaining entry into advanced research programmes and professions with high skill requirements (e.g. medicine) and programmes designed to permit the acquisition of the practical skills and know-how for employment in a particular occupation but do not provide direct access to advanced research programmes.

² Tertiary studies that lead to an advanced research qualification. They typically require the submission of a thesis or dissertation of publishable quality which is the product of original research (e.g. Ph.D.)

established by a directive from the European Commission and inspired by practices in USA, Canada and Australia, has the similar approach. Until the end of 2012, 415 green cards were issued (Valenta 2013). In future, green cards should be replaced by employee cards that are going to be another step in order to make migration procedures in entering Czech labour market easier. Their main asset will be based on a single application for a work and residence permit in one time instead of individual applications in present. The draft amendment is expected to come into effect in 2014. Since 2012, the project Fast Track concerning to the transfer of executives, managers and specialists from established companies with international influence to the Czech Republic has been launched. No existence of sufficient legislation that would respond to the current need of foreign employers has been a reason for establishment of the project. The program provides more streamlined application process for work permits of persons coming to the Czech Republic within intra-company transfer from outside the EU. Foreign firms benefit from cost reduction joined to the expansion to the Czech Republic (CzechInvest 2012). During the first year of this project, 54 applications were taken care of (Valenta 2013). Another Czech project to speed up the process for the key foreign skilled workers is called the Welcome Package. The package's target group are statutory directors of newly established companies or companies already operating in the Czech Republic, upper level management members and key specialists who might be temporarily transferred by their parent companies for purpose of developing local business or training local employees. Since 2013 when the procedure has been launched, it focuses on effective launching process of foreign companies that choose a presence of PCNs for the early stage in newly established subsidiaries. Afterwards, job positions are in final phase designed for local human resources which the government takes into account. The main benefits of these projects are following (CzechInvest 2013):

- creating job positions and reducing unemployment,
- regional development, increasing qualification in regions,
- promotion of the Czech Republic as a country where foreign investors are welcomed,
- positive references from already established companies in relation to investors,
- preliminary verification of legislation prepared by EU in a field of economic migration,
- gaining competitive advantage compared to other countries in acquisition of investors, faster know-how transfer and building new positions on the market.

Migration projects mentioned above are still ongoing. The Proposition of Active Selection of a Qualified Foreign Labour Force was a project lasting from 2003 until 2010 based on the Quebec Certificate of Selection points system. It was the first try of the Czech Republic to attract highly skilled immigrants for permanent settlement and the aim was to bring qualified educated migrants that want to settle down in the country and to help them and their families to integrate into the Czech society. Total number of participants was 1 806 foreign applicants and ca 1 700 their family members (Veselá 2010).

Conclusion

International migration of skilled persons has assumed increased importance in recent years reflecting the impact of globalisation and multinational corporations. As the World Bank (2014) points out, when persons are able to move to where they are more productive, migration results in an increase of the world incomes. International companies have an important impact on the labour market in the Czech Republic that is more internationalized by their presence. Highly qualified professionals come to hold management and director positions or as specialists and other key experts. The choice of the company's strategy for a foreign subsidiary's establishment, the way of recruitment plan of skilled job positions and how cooperative a government's migration policy is in the intended location affects final decision to (non)realize the investment and know-how transfer.

On the other hand, a possibility to gain highly skilled labour in time and needful place is integral part of global strategies. A number of countries have recently liberalized their policies for the admission of highly skilled workers and it has happened also in the Czech Republic. However, in this case we have to point out that these migration programs are still in the beginning of their development there and the majority of highly skilled persons coming to the Czech Republic are through international company's

transfers or recruitments. There are still apparent barriers to entrance of highly skilled foreigners that are not going to take job positions to the Czech inhabitants. Nevertheless, the proper common policy would increase the Czech Republic's attractiveness for the highly skilled persons.

Literature

- [1] BUCH, C. M., KUCKULENZ, A., (2010). Worker Remittances and Capital Flows to Developing Countries. *International Migration*, vol. 48, iss. 5, pp. 89-117. DOI 10.1111/j.1468-2435.2009.00543.x.
- [2] CzechInvest, (2012). Projekt „Fast Track“. [online]. [cit. 2014-03-28]. Dostupné z: <http://www.czechinvest.org/data/files/zrychlena-procedura-pro-vnitropodnikovu-prevadune-a-lokalizovane-zamustnance-zahranicnich-investoru-3656-cz.pdf>
- [3] CzechInvest, (2013). Projekt „Welcome Package pro investory“. [online]. [cit. 2014-03-27]. Dostupné z: <http://www.czechinvest.org/data/files/welcome-package-3752-cz.pdf>
- [4] COLLINGS et al., (2010). Swimming Against the Tide: Outward Staffing Flows from Multinational Subsidiaries. *Human Resource Management*, vol. 49, iss.4, pp. 575-598. DOI 10.1002/hrm.20374.
- [5] Deloitte corporate governance centrum, (2013). Podíl cizinců ve vedení největších českých firem vzrostl za deset let z pětiny na více než čtvrtinu. Praha: Deloitte.
- [6] DVOŘÁKOVÁ, Z. et al., (2012). Řízení lidských zdrojů. Praha: C.H. Beck. ISBN 978-80-7400-347-9
- [7] HEENAN, A.D., PERLMUTTER, V.H., (1979). *Multinational Organization Development*. Pearson Addison Wesley, Reading, MA.
- [8] INTERNATIONAL LABOUR ORGANIZATION, (2008). *International Standard Classification of Occupations*. [online]. [cit. 2014-04-01]. Dostupné z: <http://www.ilo.org/public/english/bureau/stat/isco/docs/resol08.pdf>
- [9] LOWELL, B.L., FINDLAY, A., (2001). The Migration of Highly Skilled Persons from Developing Countries: Impact and Policy Responses. *International Migration Papers*, iss.45, International Labour Office. [online]. [cit. 2014-04-03]. Dostupné z: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/--protrav/--migrant/documents/publication/wcms_201706.pdf
- [10] Ministerstvo vnitra ČR, (2012). *Zelené karty*. [online]. [cit. 2014-03-19]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/zelene-karty.aspx>
- [11] PERLMUTTER, V.H., (1969). The Tortuous Evolution of Multinational Enterprises. *Columbia Journal of World Business*, vol. 4, iss. 1, pp 9–18.
- [12] REGETS, M.C., (2007). Research and Policy Issues in High-Skilled International Migration: A Perspective with Data from the United States. *National Science Foundation*, SRS 07-203 [online]. [cit. 2014-03-29]. Dostupné z: <http://www.nsf.gov/statistics/srs07203/pdf/srs07203.pdf>
- [13] SALT, J., (1997). International Movements of Highly Skilled. *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*, no. 3. OECD Publishing. DOI 10.1787/104411065061.
- [14] SCULLION, H., COLLINGS, D.G., (2006). *Global Staffing*. London: Routledge.
- [15] TURECKIOVÁ, M., (2004). *Řízení a rozvoj lidí ve firmách*. Praha: Grada.
- [16] UNESCO Institute for Statistics, (2012). *International Classification for Education*. [online]. [cit. 2014-04-02]. Dostupné z: <http://www.uis.unesco.org/Education/Documents/iscled-2011-en.pdf>
- [17] VALENTA, O., (2013). Politika získávání vysoce kvalifikovaných pracovníků ze třetích zemí do Česka. *Ergo*, vol. 8, iss. 2, pp. 18-25.
- [18] VESELÁ, A., (2010). Zpráva o realizaci projektu v roce 2010 a návrh na jeho ukončení. *Ministerstvo práce a sociálních věcí*. [online]. [cit. 2014-03-23]. Dostupné z: <http://www.komora.cz/download.aspx?dontparse=true&FileID=4526>
- [19] World Bank, (2014). *Migration and Remittances: Recent Developments and Outlook*. [online]. [cit. 2014-04-12]. Dostupné z: <http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1288990760745/MigrationandDevelopmentBrief22.pdf>
- [20] ZALETEL, P., (2006). Competing for Highly Skilled Migrants: Implications for the EU Common Approach o Temporary Economic Migration. *European Law Journal*, vol. 12, iss. 5, pp. 613-635. DOI 10.1111/j.1468-0386.2006.00337.x.

**VZDELÁVANIE V KREATÍVNYCH ODVETVIACH
V NITRIANSKOM KRAJI****EDUCATION IN CREATIVE INDUSTRIES IN THE NITRA REGION****DOC. ING. MÁRIA FÁZIKOVÁ, CSC.****ING. MARCELA CHRENEKOVÁ, PHD.****ING. KATARÍNA MELICHOVÁ****ING. BARBORA BABJAKOVÁ, PHD.**

Katedra regionalistiky a rozvoja vidieka | *Department of Regional and Rural Development*
Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja | *Fac. of European Studies and Regional Development*
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre | *Slovak University of Agriculture in Nitra*
✉ *Tr. A. Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovak Republic*
E-mail: maria.fazikova@uniag.sk, marcela.chrenekova@uniag.sk
cattarinam@gmail.com, lotabare@gmail.com

Anotácia

Kreativita je jednou z charakteristík ľudského kapitálu a zároveň kľúčovým aspektom konceptu kreatívnej ekonomiky. Cieľom príspevku je vyjadriť a zdôvodniť význam vzdelávania v kreatívnych odvetviach. Skúmaným územím je územie Nitrianskeho samosprávneho kraja. Hodnotili sme postavenie kreatívnych odvetví v ekonomike skúmaného regiónu a úroveň a vývoj formálneho a neformálneho vzdelávania so zameraním na rozvoj kreatívnych zručností využiteľných v kreatívnych odvetviach. Respondenti, predstavitelia vzdelávacích subjektov a firiem pôsobiacich v odvetví "Hudba, vizuálne a scénické umenie", sa vyjadrili k významu a úrovni vzdelávania v relevantných odboroch a postaveniu vzdelávacích inštitúcií v hodnototvornom reťazci odvetvia. Nitriansky kraj je v celkovej podnikateľskej aktivite a podnikateľskej aktivite kreatívnych odvetví pod priemerom krajiny. V tomto regióne môžeme v posledných rokoch pozorovať nárast absolventov umeleckých a umelecko-remeselných odvetví, naopak výrazne upadajú študijné odbory, ktoré vzdelávajú v oblasti výroby produktov kreatívnych odvetví (odevníctvo a textil, spracovanie dreva a výroba hudobných nástrojov). V rámci definovaného hodnototvorného reťazca odvetvia je evidentný silný sociálny kapitál medzi jeho segmentmi a jednotlivými subjektmi. Veľmi výrazná je interakcia medzi tvorcami kreatívneho obsahu a vzdelávacími inštitúciami. Sociálny kapitál je aj jedným z faktorov jeho relatívne vysokého štádia vývoja. Okrem toho je kardinálnym faktorom vývoja a úspešnosti analyzovaného odvetvia v Nitrianskom kraji jeho dlhodobá tradícia a „vychovaný“ klient.

Kľúčové slová

vzdelávanie, kreatívne odvetvia, hodnototvorný reťazec, Nitriansky samosprávny kraj

Annotation

Creativity is one of the characteristics of human capital and a key aspect of the concept of creative economy. The objective of this paper is to express and justify the importance of education in the creative industries. The territory of Nitra Region was studied. We evaluated the status of creative industries in the economy of the region and examined the level and the development of formal and non-formal education with a focus on developing creative skills for creative industries.

Respondents, representatives of educational institutions and companies operating in the industry of Music, visual and performing arts, commented on the importance and level of education in the relevant fields and the role of educational institutions in the industry value chain.

Level of Nitra region in overall business activity and the activity of creative sector is below the average rate. In this region we can observe an increase in recent years, graduates of art and art-craft industry, while significantly decline courses that train in the production of products of creative industries (textiles and clothing industry, wood processing and the production of musical instruments). There is evident strong social capital between segments and actors of the defined industry value chain. Very significant is the interaction between producers of creative content and educational institutions. Social capital is also one of the factors of its relatively high stage of development. In addition, the cardinal factor in the development and success of the sectors analyzed in the Nitra region is long tradition and a "mannered" client.

Key words

education, creative industries, value chain, Nitra Self-governing Region

JEL classification: O18, R11, R12

Úvod

Ľudský kapitál je jedným zo základných faktorov ekonomického rastu. Ľudský kapitál je často zamieňaný s úrovňou vzdelania, pretože vzdelanie je v užšom ponímaní považované za faktor ľudského kapitálu (Dobeš, 2001). V širšom ponímaní však vplýva na ľudský kapitál výchova, kultúra a celoživotné vzdelávanie. Definovať ho môžeme ako vedomosti, zručnosti, schopnosti a ďalšie charakteristiky jedinca, ktoré sú relevantné pre ekonomickú aktivitu (OECD, 1998). Becker (1993) rozlišuje ľudský kapitál všeobecný (univerzálne schopnosti, zručnosti a schopnosti pre každú oblasť ľudskej činnosti) a špecifický (vedomosti, zručnosti a schopnosti špecifické pre určitý odbor alebo aktivitu). Ľudský kapitál predstavuje kľúčový faktor ekonomického rastu najmä v endogénnych teóriách rastu, ktoré sú založené na podpore rozvoja vnútorných faktorov (Buček, Reháč, Tvrdoň, 2010), čím rastie konkurencieschopnosť daného regiónu. Konkurencieschopnosť regiónu spočíva v schopnosti vytvárať vysokú pridanú hodnotu vďaka inováciám. Inovácie sú výsledkom kreativity. Kreativita, ako kľúčový aspekt konceptu kreatívnej ekonomiky, je jednou z charakteristík ľudského kapitálu.

Pre analýzu ľudských zdrojov a ich vplyvu na kreatívne odvetvia treba hodnotiť úroveň a vývoj vzdelávania, a to formálneho (stredné a vysoké školy) a neformálneho (základné umelecké školy) so zameraním na rozvoj kreatívnych zručností využiteľných v kreatívnych odvetviach na úrovni krajiny a regiónu.

Cieľ a metodika

Cieľom príspevku je vyjadriť a zdôvodniť význam vzdelávania v kreatívnych odvetviach v Nitrianskom kraji. Tento cieľ sme, okrem iného dosiahli vyjadrením postavenia vzdelávacích inštitúcií v hodnotovom reťazci odvetvia "Hudba, vizuálne a scénické umenie" a zostavením hodnotovotvorného reťazca jednej zo vzdelávacích inštitúcií pôsobiacej v tomto odvetví.

Na základe analýzy štúdií, správ a odborných publikácií (DCMS, 1998; KEA, 2006; UNCTAD, 2010; WIPO, 2003; UNESCO, 2006) bola stanovená klasifikácia, ktorá definuje odvetvia podľa SK NACE rev. 2 na štvrtú úroveň. Táto klasifikácia zahŕňa kategórie umení (scénické umenie a podporné činnosti s ním súvisiace, umeleckú tvorbu, hudobnú tvorbu a prevádzku kultúrnych zariadení), ďalej odvetvia zamerané na služby podnikateľom (kam zaradujeme architektonické činnosti, činnosti reklamných agentúr, špecializované dizajnérske činnosti a predaj vysielacieho času), odvetvia súvisiace s oblasťou médií a zábavy (výroba, distribúcia a premietanie filmov a iné podporné činnosti, rozhlasové a televízne vysielanie, vydavateľstvá, nakladateľstvo v oblasti softvéru a počítačových hier).

Údaje o firmách používané pri analýze pochádzajú z Registra organizácií Slovenskej republiky (INFOSTAT) k septembru 2013, údaje o zamestnanosti zo Štatistického úradu Slovenskej republiky.

Vymedzenie oblastí vzdelávania bolo uskutočnené vo väzbe na definované kreatívne odvetvia. V oblasti formálneho vzdelávania sa zameriavame na stredné školy a vývoj počtu absolventov odborov zameraných na kreatívne odvetvia, a to v nasledovných kategóriách: 31 – textil a odevníctvo, 32 – spracovanie kože, 33 – spracovanie dreva a výroba hudobných nástrojov, 34 – polygrafia a médiá, 72 – publicistika, knihovníctvo, vedecké informácie, 82 – umelecká tvorba a 85 – umelecko-remeselná tvorba. Hodnotili sme nasledovné odbory štúdiá na vysokých školách: 33 – spracovanie dreva a výroba hudobných nástrojov, 35 – architektúra, 72 – publicistika, knihovníctvo a vedecké informácie, 81 – vedy o umení, 82 – umenie a umelecko-remeselná tvorba, vybrané pedagogické odbory a muzeológia.

V Nitrianskom kraji je zamestnanosť v kultúrnych a kreatívnych odvetviach priemerná alebo podpriemerná okrem scénického umenia, kde je nadpriemerná (Blahovec-Hudec, 2012). Koncentrácia firiem v odvetví “Hudba, vizuálne a scénické umenie” je v Nitrianskom kraji (po Bratislavskom a Košickom kraji) tretia najvyššia (Balog a kol., 2014). Na základe týchto zistení bola v Nitrianskom kraji uskutočnená prípadová štúdiá odvetvia “Hudba, vizuálne a scénické umenie”. Jedným z významných výsledkov tejto prípadovej štúdie bolo zistenie významného postavenia vzdelávacích inštitúcií a umeleckého vzdelávania. Preto v príspevku analyzujeme postavenie vzdelávacích inštitúcií a význam vzdelávania pre rozvoj odvetvia. Práca je doplnená názormi predstaviteľov firiem a vzdelávacích subjektov na význam, úroveň a bariéry vo vzdelávaní v odvetví “Hudba, vizuálne a scénické umenie”. Respondentmi bolo 21 firiem a 6 vzdelávacích subjektov pôsobiach v Nitrianskom kraji. Respondovali sme dve súkromné konzervatóriá v Nitre a Topoľčanoch, tri katedry Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre a jednu Základnú umeleckú školu v Nitre.

Charakteristika kreatívnych odvetví v Nitrianskom kraji

Kreatívne odvetvia sa od ostatných odvetví líšia viacerými atribútmi. V prvom rade ide o rozdielnosť vstupov v porovnaní s inými odvetviami a o previazanosť na problematiku ochrany duševného vlastníctva (Howkins, 2001; WIPO, 2006).

Tab. 1: *Kreatívne odvetvia v krajoch SR (september 2013)*

Kraj	A	B	C	D
Bratislavský	10 054	42,30%	6,20%	1,969
Trnavský	2 034	8,60%	2,70%	0,86
Trenčiansky	1 731	7,30%	2,30%	0,747
Nitriansky	1 920	8,10%	2,20%	0,698
Žilinský	1 950	8,20%	1,90%	0,615
Banskobystrický	1 781	7,50%	2,20%	0,703
Prešovský	2 100	8,80%	2,20%	0,695
Košický	2 219	9,30%	2,80%	0,879
Celkový súčet	23 789	100,00%	3,10%	-

A – celkový počet kreatívnych firiem

B – podiel kreatívnych firiem v krajoch

C – podiel kreatívnych firiem na celkovom zastúpení firiem v kraji

D – lokalizačný koeficient kreatívnych firiem

Zdroj: vlastné spracovanie na základe Registra organizácií SR (k septembru 2013)

Hodnotili sme postavenie kreatívnych odvetví v ekonomike Nitrianskeho kraja. Najskôr sme sa venovali analýze kreatívnych odvetví v krajoch Slovenska. Zaujímala nás relatívna dôležitosť kreatívnych odvetví v Nitrianskom kraji.

Podiel firiem patriacich do kreatívnych odvetví je 3,1% v rámci všetkých firiem na Slovensku. Necelých 7% predstavujú firmy zaoberajúce sa umením, zatiaľ čo službami pre podnikateľov sa zaoberá 54,2% firiem a médiami a zábavou 38,8% firiem. Fyzické osoby tvoria 56,8% , z

právnických osob je najčastejšie zastúpená forma spoločnosti s ručením obmedzeným s 39,2% podielom na celkovom počte firiem. Mikropodniky tvoria 85,11%, k malým podnikom sa radí 1,67% a k stredným a veľkým 0,24%.

Nitriansky kraj je v celkovej podnikateľskej aktivite ale aj podnikateľskej aktivite kreatívnych odvetví pod priemerom SR (tab.1). Tento výsledok potvrdzuje aj vyjadrenie prostredníctvom lokalizačného koeficientu (Babjaková-Chrenková, 2013).

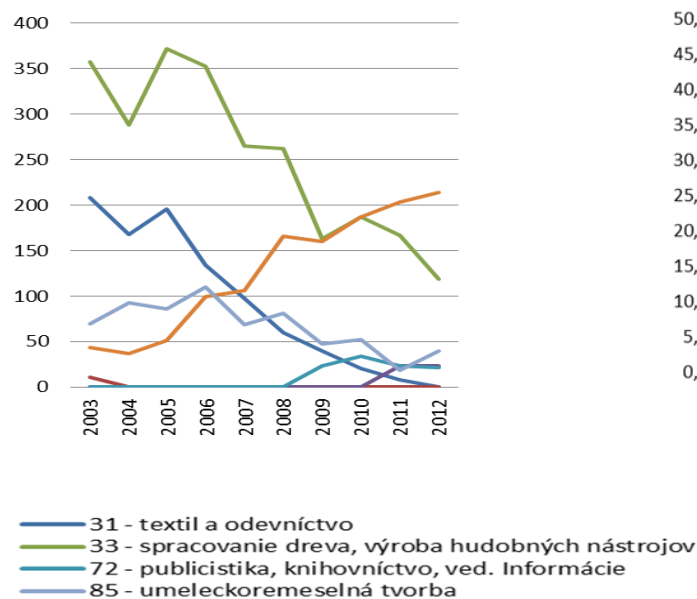
System vzdelávania v kreatívnych odvetviach v Nitrianskom kraji

System vzdelávania pre kreatívne odvetvia zahŕňa formálne vzdelávacie inštitúcie reprezentované stredným školstvom, poskytujúcim odborné vzdelávanie orientované na budúce povolanie a neformálne vzdelávacie inštitúcie reprezentované základnými umeleckými školami.

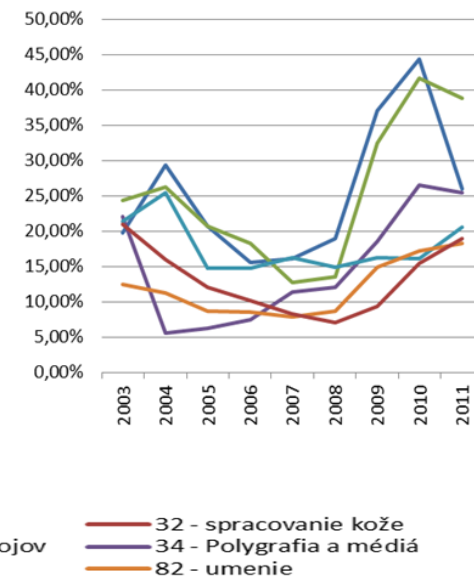
Formálne vzdelávanie

V Nitrianskom kraji v rámci formálneho vzdelávacieho systému poskytuje vzdelávanie v 31 odboroch 5 stredných odborných škôl a 2 konzervatóriá. Z nich je 5 súkromných, 1 cirkevná a 1 štátna škola. Prevalha súkromných škôl poukazuje na určitú medzeru v systéme verejného vzdelávania na stredných školách. Dve zo škôl sa venujú klasickému umeniu – hudba, tanec, scénické umenie, spev, ostatné sa venujú výtvarnému stvárneniu, grafike a umeleckým remeslám. Vznik týchto odborov bol reakciou na nárast počtu firiem so zameraním na služby podnikateľom. Tieto školy pokrývajú všetky oblasti umenia. Uplatnenie na trhu práce je analyzované nižšie.

Obr. 10: Vývoj počtu absolventov odborov zameraných na kreatívne odvetvia v NSK

Obr. 11: Vývoj miery nezamestnanosti absolventov študijných odborov SOŠ

Zdroj: spracované podľa Hericha (2011)

Vývoj počtu absolventov v umelecky orientovaných odboroch je znázornený na obrázku 1. Najvýraznejší úbytok v počte absolventov v rokoch 2003 – 2012 možno pozorovať v oblasti výroby dreva a výroby hudobných nástrojov a v odbore textil a odevníctvo, teda vzdelávanie v oblasti výroby produktov ako výstupu kreatívnej činnosti (v prípade odevníctva a textilu) alebo produktu ako nástroja pre realizáciu kreativity (v hudbe a remeslách). Podobný trend sledujeme v celej krajine, čo je dôsledkom jednak nezáujmu žiakov o výrobné odbory a na druhej strane úbytku na strane ponuky práce v týchto odvetviach, ktoré upadajú a sú nahrádzané dovozom (Anonym, 2006). Mierne upadá aj umeleckoremeselná tvorba. Naopak v sledovanom období najvýraznejšie rástol počet absolventov v odboroch umeleckej tvorby, ktorý však v porovnaní so SR rástol pomalšie (index 2012/2007 pre SR je 1,48 a pre Nitriansky kraj 1,29).

Podiel absolventov kreatívnych odborov v priemere za roky 2003 – 2011 je približne 6,1% všetkých absolventov v Nitrianskom kraji. Od roku 2003 možno pozorovať znižovanie tohto podielu, ktoré je spôsobené najmä úbytkom absolventov v študijných odboroch zameraných na výrobu konečných výrobkov. V Nitrianskom kraji je pozitívny vývoj v počte absolventov v umeleckých odboroch umelecká tvorba a umelecko-remeselná tvorba (v roku 2012 dosiahol 3% z celkového počtu absolventov).

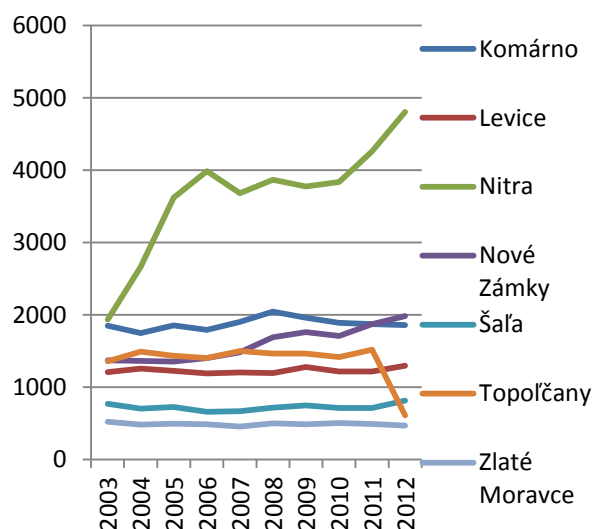
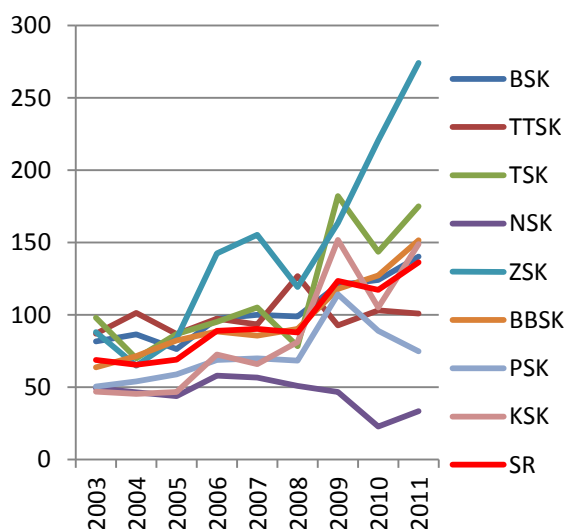
Na prudkom poklese počtu absolventov kreatívne zameraných študijných odborov sa podpísal predovšetkým úbytok pracovných príležitostí doprevádzaný rastom nezamestnanosti absolventov. (Herich 2011, 2012a, 2012b). Z vývoja nezamestnanosti absolventov podľa študijných odborov (obr. 2) možno pozorovať výrazný nárast nezamestnanosti v priemyselných odvetviach textil a odevníctvo a spracovanie dreva, výroba hudobných nástrojov.

Časť absolventov kreatívnych učebných odborov a stredných škôl pokračuje v štúdiu na vysokých školách. ¹Študijné odbory zamerané na odbory súvisiace s kreatívnymi odvetviami poskytuje v rámci Nitrianskeho kraja Univerzita Konštantína filozofa v Nitre, kde v školskom roku 2013/2014 študuje 2623 študentov v odboroch, ktoré sa týkajú kreatívnych odvetví, čo tvorí skoro 20% všetkých študentov. Tu treba však zdôrazniť, že 14% tvoria študenti vybraných pedagogických odborov, ostatné odbory sú zamerané na filozofické smery súvisiace s umením a kultúrou, žurnalistikou a masmediálnymi štúdiami.

Neformálne umelecké vzdelávanie

Základné umelecké školy poskytujú priestor pre rozvoj hudobných, výtvarných, dramatických a pohybových zručností a možno ich považovať za prvý kontakt jednotlivcov, ktorí neskôr pokračujú

Obr. 3: Vývoj počtu ZUŠ na 1 mil. obyv. v krajoch SR **Obr.4: Vývoj počtu žiakov ZUŠ v Nitrianskom kraji**

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov z UIPS

vo vzdelávaní v oblasti kreatívnych činností, s umeleckým vzdelávaním. Okrem toho predstavujú vzdelávacie inštitúcie, ktorých primárnou úlohou je rozvíjať kreativitu a kreatívne myslenie.

Pri porovnaní počtu škôl na 1 mil. obyvateľov v krajoch SR možno pozorovať zvyšovanie ich počtu, okrem Trnavského, Prešovského a Nitrianskeho kraja. Dlhodobu najnižšiu hodnotu dosahuje práve Nitriansky kraj.

¹ Na Slovensku k 31. 10. 2013 študovalo 36,2% študentov v odboroch, ktoré sa týkajú kreatívnych odvetví (zoznam odborov je uvedený v časti Cieľ a metodika). V roku 2013 úspešne absolvovalo štúdium týchto odborov približne 8,5% zo všetkých absolventov.

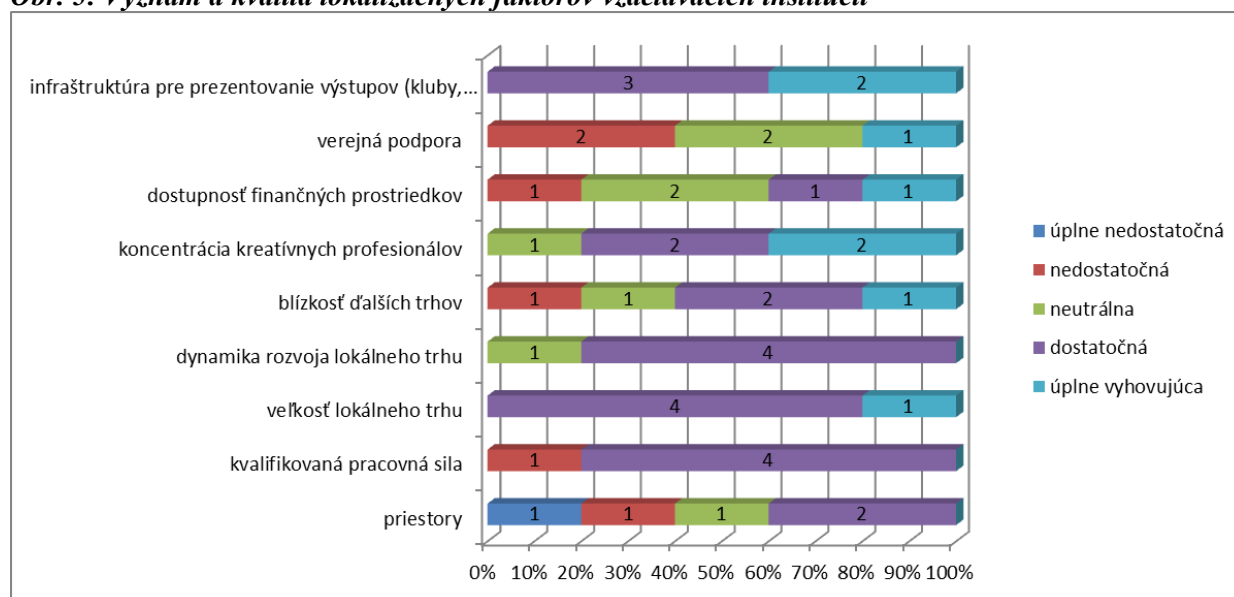
V roku 2013 navštevovali žiaci najčastejšie hudobnú (43,2%), výtvarnú (29,7%) a tanečnú (22,5%) výchovu, najmenej žiakov navštevovalo literárno-dramatické krúžky (4,4%) a audio a multimédiá (0,2%), pričom tento podiel je vo všetkých krajoch podobný.

V Nitrianskom kraji vývoj ZUŠ ovplyvňovalo okrem iného vlastníctvo, kde v rokoch 2005 – 2010 pôsobilo v Topoľčianskom okrese približne 10 pobočiek cirkevných ZUŠ. Celkovo však okrem Nitrianskeho okresu klesá počet ZUŠ, ktorých počet je i tak v porovnaní so Slovenskom veľmi nízky. Vývoj počtu žiakov v ZUŠ poukazuje na rast, pričom najvýraznejší je v Nitrianskom okrese (obr. 4). Ponuka ZUŠ však nereflektuje požiadavky dopytu, čo môže byť spôsobené aj zmenami vo financovaní týchto inštitúcií.

Význam a kvalita lokalizačných faktorov vzdelávacích inštitúcií

Z hľadiska zamestnaneckej a organizačnej štruktúry súkromné školy zamestnávajú väčší počet pedagógov, pričom väčšina pracuje na čiastočný pracovný úväzok, zatiaľ čo na všetkých respondovaných katedrách verejných vysokých škôl sú všetci zamestnanci zamestnávaní na plný pracovný úväzok. Vzdelávacie inštitúcie zamerané na vzdelávanie v umeleckých odboroch zaznamenávajú nedostatok kvalifikovanej pracovnej sily najmä v kontexte špecifických zručností (neoperný spev, gitara, bicie), čo spomenuté inštitúcie riešia angažovaním externých pedagógov, ktorí dochádzajú väčšinou z Bratislavy.

Obr. 5: Význam a kvalita lokalizačných faktorov vzdelávacích inštitúcií

Zdroj: vlastné spracovanie

Jediným nevýznamným lokalizačným faktorom pre vzdelávacie inštitúcie relevantného zamerania sú existencia subjektov rovnakého alebo príbuzného zamerania. Väčšina z respondovaných subjektov ťaží práve z tzv. „scarcity value“ a svojho špecifického zamerania v rámci siete vzdelávacích inštitúcií, prípadne v rámci regiónu. Naopak za najvýznamnejšie respondenti označili veľkosť a dynamiku lokálneho trhu a dostupnosť kvalifikovanej pracovnej sily. V meste Nitra a okolí respondentom najviac vyhovuje koncentrácia kreatívnych profesionálov a infraštruktúra na prezentovanie výstupov.

Postavenie vzdelávacích inštitúcií v hodnotovom reťazci odvetvia

Respondenti pochádzajúci zo vzdelávacích subjektov a firiem pôsobiach v odvetví „Hudba, vizuálne a scénické umenie“ sa vyjadrili k úrovni kvalifikácie svojich zamestnancov a úrovni vzdelávania v relevantných odboroch a postaveniu vzdelávacích inštitúcií v hodnotovom reťazci odvetvia.

Respondenti hodnotia rozdielne ponukovú a dopytovú stránku vzdelávania. Ponuka a dopyt v tomto prípade nie sú v zhode. Respondenti na jednej strane úroveň kvalifikácie ich zamestnancov hodnotili pozitívne, pričom negatívne hodnotili skôr objem a úroveň pracovných príležitostí pre kvalifikovanú pracovnú silu v príslušných odboroch. Časť respondentov pociťuje nedostatok talentovaných pracovníkov. Za dôvod tejto nepriaznivej situácie v regióne považujú najmä odchod kvalifikovanej pracovnej sily do atraktívnejších prostredí z hľadiska profesionálneho uplatnenia.

Pre stabilitu a rozvoj odvetvia “Hudba, vizuálne a scénické umenie” majú vzdelávacie inštitúcie veľký význam nie iba na vstupe do hodnotového reťazca (ako dodávatelia kvalitného ľudského kapitálu), ale aj na výstupe, ako významných zdroj príjmov (hlavných aj doplnkových) pre tvorcov kreatívneho obsahu. Vysoký podiel respondentov tvoriacich kreatívny obsah zároveň pôsobí aj vo vzdelávacích inštitúciách (ZUŠ, konzervatóriá, Univerzita Konštantína filozofa). Pôsobenie v týchto inštitúciách je pre nich výhodou najmä z hľadiska zabezpečenia doplnkového príjmu, čo má v nadväznosti na charakter nestálosti príjmu z predaja umeleckej tvorby veľký význam. Okrem toho im vzdelávacie inštitúcie poskytujú priestory napr. pre zriadenie ateliéru, prezentáciu výstupov a v neposlednom rade sú vhodnou platformou pre nadväzovanie spolupráce medzi kreatívnymi pracovníkmi, ktorí sa na pôde vzdelávacích inštitúcií stretávajú (Melichová, 2012). V tomto prípade ide o symbiotický vzťah, nakoľko aj kreatívni pracovníci pôsobiaci vo vzdelávacích inštitúciách majú výrazný vplyv na fungovanie týchto organizácií a to prostredníctvom poskytnutia praktických skúseností študentom a kolegom a integrácie študentov do profesionálnej sféry. Príkladom je množstvo prípadov kedy učitelia – výkonní herci, režiséri, dramaturgovia - angažujú študentov v umeleckej praxi. Kanály distribúcie kreatívneho obsahu (napr. galérie, divadlá, vydavateľstvá, centrá voľného času a ďalšie – v Nitre najvýznamnejšie Divadlo Andreja Bagara, Staré divadlo Karola Spišáka, Nitrianska galéria, Nitrianske múzeum) pre tvorcov kreatívneho obsahu zabezpečujú odbyt produktov, prezentáciu výstupov a podobne ako v prípade vzdelávacích inštitúcií poskytujú priestor pre spoluprácu kreatívnych pracovníkov, ktorá má spravidla formu ad hoc projektov. Pre subjekty zabezpečujúce distribúciu kreatívneho obsahu spolupráca s tvorcami tohto obsahu má evidentné ekonomické prínosy, ako aj prínos vo forme tvorby dobrého mena a zatraktívnenia vo vzťahu k zákazníkovi – návštevník galérie, divák. Prostredníctvom distribučných kanálov sa spravidla realizuje aj spätná väzba zo strany konečných spotrebiteľov kreatívneho obsahu smerom k jeho tvorcovi.

Do hodnotovného reťazca vstupujú subjekty tvoriace kreatívny obsah, distribučné kanály, ktorými sa tento kreatívny obsah dostáva ku konečným spotrebiteľom, vzdelávacie inštitúcie, inštitúcie verejnej správy, dodávatelia a samotní spotrebiteľia. Medzi nimi boli identifikované komplexné väzby a interakcie, ktoré spravidla pôsobia v oboch smeroch.

Analýzou súboru respondovaných subjektov sme potvrdili poznatok o cyklickom charaktere hodnotovného reťazca v tomto odvetví (UNESCO, 2009). V niektorých prípadoch obtiažné diferencovať subjekty, ktoré sú zamerané výlučne na tvorbu kreatívneho obsahu a subjekty, ktoré pôsobia v ďalších štádiách hodnotovného reťazca. Pre viacerých respondentov, ktorých zaradujeme do tejto skupiny je charakteristické, že sú súčasne poskytovateľmi výstupov, ale aj konzumentmi vstupov. Napríklad majiteľ galérie aj sám umelecky tvorí; respondent, ktorý sa venuje vydavateľskej činnosti v oblasti prípravy a zverejňovania zvukových nahrávok je spevákom, resp. členom hudobnej kapely. Takmer všetci herci pôsobiaci v Nitrianskom kraji sú zamestnancami Divadla Andreja Bagara, Starého divadla Karola Spišáka alebo Jókaiho divadla. Množstvo výkonných umelcov pôsobí vo vzdelávacom procese a naopak. Tým sa vytvára previazanosť na prax. Okrem pedagógov aj samotní študenti, resp. žiaci sa často podieľajú na akciách uskutočnených či už vzdelávacou inštitúciou, alebo v spolupráci s inými inštitúciami, organizáciami a firmami. Obojstrannú spoluprácu rozvíjajú aj respondované vzdelávacie inštitúcie navzájom, nakoľko absolventi Katedry výtvarnej tvorby a výchovy a Katedry hudby často nachádzajú uplatnenie práve na umeleckých školách nižšieho stupňa vzdelávania. Spolupráca v tomto smere je významným zdrojom inšpirácie pre inovačné aktivity v tvorbe obsahu a pre proces vzdelávania formou konfrontácie s potrebami praxe a uplatnením absolventov.

Nitriansky kraj je dlhodobo pod priemerom SR v počte základných umeleckých škôl na 1 mil. obyvateľov. Na rastúci dopyt po umeleckom vzdelávaní zareagoval súkromný sektor a to vznikom súkromných konzervatórií a základných umeleckých škôl. Na druhej strane však môžeme konštatovať pomerne nízky záujem o neformálne umelecké vzdelávanie detí aj dospelých. Príčinu vidíme v relatívne nízkej miere urbanizovanosti Nitrianskeho kraja, ale aj v zmene legislatívy a pravidiel financovania ZUŠ na Slovensku. Všeobecne možno konštatovať, že vstupné podmienky (počet a kvalita stredoškolských a vysokoškolských vzdelávacích inštitúcií, tradícia, dopyt) pre rozvoj kreatívnych odvetví sú v Nitrianskom kraji priaznivé. Stav kreatívnych odvetví však tieto podmienky nereflektuje.

Pri skúmaní najzávažnejších problémov a bariér, s ktorými sa respondované inštitúcie pri svojej činnosti stretávajú sme okrem, tých, ktoré sa prejavujú v takmer každej oblasti, a s ktorými sa stretávajú aj iné subjekty, ako napríklad vysoký stupeň byrokracie, prerégulovanie väčšiny aktivít zo strany štátnej správy (čo so sebou prináša in časové a finančné náklady) sme identifikovali aj špecifické nedostatky systému vzdelávania v umeleckých oboroch. Najčastejšie boli uvádzané nepochopenie obtiažnosti štúdia umeleckých odborov, čo má v konečnom dôsledku za následok aj podfinancovanie týchto vzdelávacích inštitúcií z pohľadu respondentov. Konkrétne neadekvátny spôsob pridelovania váh výstupom pedagógov, kedy publikačná činnosť vedecko-výskumných pracovníkov v iných oblastiach je niekoľkonásobne vyššie hodnotená ako výstupy z umeleckej činnosti.

Na záver možno konštatovať, že výchova ku kreativite a umelecká výchova je v slovenskom výchovno – vzdelávacom systéme podhodnotená. Slovensko sa radí medzi krajiny, ktoré v systéme vzdelávania nevytvárajú významný priestor pre inovovanie a zavádzanie takých foriem ktoré podnecujú komplexný rozvíjaná tvorivosť jednotlivca (EACEA, 2009). Vo všeobecnosti možno uzavrieť, že kultúre a umeniu v príprave žiakov na nižších stupňoch štúdia sa ako z finančného hľadiska, tak aj z hľadiska hodinovej výmery, ktorá je študijných plánoch určená pre príslušné predmety nevenuje dostatočný priestor ani finančné zabezpečenie, čo následne spôsobuje nielen nedostatočnú prípravu uchádzačov o štúdium na respondovaných vzdelávacích inštitúciách ale aj nedostatočný dopyt po kultúrnych statkoch (prostredníctvom formovania spotrebiteľských preferencií). Okrem spomenutého je kardinálnym faktorom vývoja a úspešnosti analyzovaného odvetvia v Nitrianskom kraji jeho dlhodobá tradícia a „vychovaný“ klient.

Literatúra

- [1] BABJAKOVÁ, B., CHRENEKOVÁ, M., (2013). Creative industries in Nitra region. In *Regional economics in new perspectives*. Winter seminar of regional science. Bratislava: Ekonóm. ISBN 978-80-225-3607-3.
- [2] BALOG, M. a kol., (2014). *Možnosti rozvoja kreatívneho priemyslu na Slovensku*. Bratislava: Slovenská inovačná a energetická agentúra. ISBN 978-80-88823-56-8.
- [3] BECKER, G. S., (1993). *Human capital*. Chicago: The University of Chicago Press.
- [4] BLAHOVEC, R., HUDEC, O., (2012). Employment Analysis in the Creative Industries in Slovakia: Spatial and Temporal Evolution in the Years 2001-2010, *Region Direct* 2/2012, pp. 58-89.
- [5] BUČEK, M., REHÁK, Š., TVRDOŇ, J., (2010). *Regionálna ekonomika a politika*. Bratislava: Iura Edition. ISBN 978-80-8078-362-4.
- [6] DCMS, (1998). *Creative Industries Mapping Document*.
- [7] DOBEŠ, M., (2001). *Ludský kapitál a výkonnosť ekonomiky*. [online]. [cit. 23.1.2013]. Dostupné z: http://www.saske.sk/stredisko/ludsky_kapital.pdf.
- [8] EACEA, (2009). *Umelecké a kultúrne vzdelávanie v školách v Európe*.
- [9] HOWKINS, J., (2001). *The Creative Economy: How People Make Money From Ideas*. Penguin Global, 2001. ISBN: 978-014028794. pp. 270.
- [10] Infoweby.sk, (2006). *Textilný a odevný priemysel na Slovensku* [online] Dostupné z: <http://www.infoweby.sk/slovensko/ekonomika-a-hospodarstvo/453-textilny-a-odevny-priemysel>.
- [11] KEA, (2006). *The Economy of Culture in Europe*. European Commission [Online]. [Cit. 2012-01-30] Directorate General for Education and Culture. Dostupné z: http://ec.europa.eu/culture/documents/chapter-2_en.pdf

- [12] MELICHOVÁ, K., (2012). Vplyv implementácie prístupu LEADER na rozvoj sociálneho kapitálu vo vidieckych oblastiach. *In Sociálne, ekonomické, environmentálne a právne aspekty v rozvoji regiónov*. Nitra. 2012. ISBN 978-80-552-0799-5.
- [13] OECD, (1998). *Human capital investment: An international comparison 1998*.
- [14] UNCTAD, (2010). *Creative Economy Report*.
- [15] UNESCO, (2006). *Understanding Creative Industries: Cultural Statistics for Public Policy-making*.
- [16] UNESCO, (2009). *Framework for Cultural statistics (FCS)*. Dostupné z: <http://www.uis.unesco.org>
- [17] WIPO, (2003). *Guide on Surveying the Economic Contribution of the Copyright-Based Industries*.

Tento príspevok bol spracovaný v rámci projektu KRENAR podporeného Agentúrou na podporu výskumu a vývoja (zmluva č. APVV-0101-1.0)

**VPLYV REGIONÁLNÝCH ROZDIELNOSTÍ NA MOŽNOST
VZDELÁVANIA SA ZAMESTNANCOV V PODNIKU****INFLUENCE OF THE REGIONAL DIFFERENCES ON THE
POSSIBILITIES OF EDUCATION OF EMPLOYEES IN THE
COMPANY****ING. MARCELA KORENKOVÁ, PH.D.**

Ústav manažmentu a informačných technológií | Inst. of Management and Information Technologies
Fakulta prírodných vied | Faculty of Natural Sciences
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre | Constantine the Philosopher University in Nitra
✉ Tr. A. Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovak Republic
E-mail: mkorenkova@ukf.sk

Anotácia

V súčasnosti to, čo najviac odlišuje jeden podnik od druhého sú ľudia. Práve ľudia, svojimi vedomosťami a zručnosťami, svojim aktívnym a kreatívnym prístupom k inováciám a samotným zákazníkom rozhodujú, či podnik bude úspešný alebo nie. Práve preto, je podpora vzdelávania pre udržanie konkurencieschopnosti podniku veľmi dôležitá. Vzdelávanie a rozvoj zamestnancov by malo byť súčasťou celkovej stratégie a politiky firmy a malo by ísť o ucelený, systematický proces. Článok popisuje, do akej miery majú podniky systematický prístup k vzdelávaniu zamestnancov. Cieľom bolo tiež zistiť, či existujú rozdiely v prístupe k vzdelávaniu zamestnancov medzi podnikmi Bratislavského a Košického kraja. Informácie sme získavali z dotazníkového prieskumu. Výskum ukazuje, že len málo nami skúmaných podnikov uplatňuje systematický prístup vzdelávania svojich zamestnancov, čo hodnotíme negatívne.

Kľúčové slová

vzdelávanie zamestnancov, konkurencieschopnosť podniku, prístup k vzdelávaniu

Annotation

It is the people, what distinguishes one company from the other at most nowadays. It is the people, who decide by their knowledge and skills, active and creative approach to innovations and customers, if the company is successful or not. That is why the support of education is very important to keep the competitiveness of the company. Education and development of the employees should be the part of the overall strategy and politics of the company and it should be the compact and systematic process. The article describes to which measure the companies have the systematic approach to education of employees. The goal was to find out if there exist any differences in the approach to education of the employees among the companies of the Bratislava and Kosice regions. The questionnaire survey was the source of information. According to the results of our survey, only few of the surveyed companies apply the systematic approach to the employees' education, which we evaluate negatively.

Key words

education of employees, competitiveness of the company, approach to education

JEL classification: M12, M53

Úvod

V dobe vysokej konkurencie, kedy podniky disponujú rovnakými alebo podobnými technológiami, rozhodujú o úspechu podniku predovšetkým procesy, za ktorými stojí človek, či už sú to inovácie,

zákazníci, výrobná ale aj predajná efektivita a ďalšie. To je dôvod, prečo by podniky mali investovať do rozvoja svojich zamestnancov (Hudáková, M., 2014). Vzdelávanie zamestnancov je potrebné realizovať v spojitosti s plánovaním a riadením ich kariérneho rozvoja a postupu. Len tak možno utvárať a posilňovať lojalitu zamestnancov, ktorá je dôležitým predpokladom na to, aby často veľké investície do formovania ľudského kapitálu nevyšli nazmar, resp. sa nepremenili na investície, z ktorých budú čerpať úžitok iní zamestnávateľia (Novák, J., 2014). Tento nepretržitý a cieľavedomý proces rozvoja zamestnancov od najnižších až po vedúce pozície sa odlišuje v rozsahu a forme a samozrejme od vyčlenených finančných prostriedkov a plánovania ľudských zdrojov (Rigáňová, A., 2013). Podnikové vzdelávanie nemá tú najlepšiu povesť, akú by mohlo mať, pretože existuje mnoho skúseností, keď vzdelávanie nenaplnilo očakávania. Často býva dokonca vnímané ako mŕňenie času a peňazí. Práve preto je potrebné dostať podnikové vzdelávanie do polohy nástroja na budovanie efektivity a výkonnosti podniku (Burger, I., 2013).

Stratégia vzdelávania sa týka dlhodobého pohľadu na potreby organizácie a vyjadruje dôležitosť, akú ona sama vzdelávaniu pripisuje. Na základe toho je možné identifikovať v praxi tri stratégie:

- Organizácia bez stratégie vzdelávania – uplatňuje pasívny prístup, systematicky sa procesom vzdelávania nezaobrá, často to považuje za súkromnú vec zamestnanca, realizuje iba obligatórne aktivity nevyhnutné pre chod organizácie a vyplývajúce z legislatívy.
- Organizácia s nesytemovou stratégiou – realizujú vzdelávanie náhodne podľa ponuky vzdelávacích inštitúcií alebo momentálnych vnútorných požiadaviek, nie je to cieľavedomé formovanie pracovnej sily.
- Organizácia s pozitívnou systémovej stratégiou – chápu, že konkurenčné výhody sa získavajú prostredníctvom ľudí, aj keď je efektívnosť vynaložených investícií do vzdelávania len veľmi ťažko vyčísľiteľná, pre tieto organizácie je vzdelanie investíciou, ktorá sa oplatí (Tej, J. – Sláviková, G. – Hrvolová, M., 2010).

Podnikové vzdelávanie sa považuje za nástroj budovania výkonnosti podniku prostredníctvom rozvoja spôsobilosti zamestnancov. Je to podniková investícia ako každá iná a preto ju potrebujeme hodnotiť vo svetle podnikových záujmov – aj pred rozhodnutím o realizácii a aj po realizácii (Burger, I., 2013).

Cieľ a metodika

Cieľom príspevku je predstaviť parciálne výsledky vlastného výskumu. Ten bol zameraný na zistenie, aký je prístup vedenia (manažérov) k vzdelávaniu zamestnancov a do akej miery sa v podnikoch realizuje vzdelávanie zamestnancov. Súčasťou výskumu bolo tiež zistiť, či existujú rozdiely v uvedenej problematike medzi podnikmi Bratislavského a Košického kraja a tiež v podnikoch podľa veľkosti. Na získanie podkladových údajov sme využili dotazníkovú formu. Predmetom záujmu boli podniky Bratislavského a Košického kraja. V Bratislavskom kraji bolo 99 podnikov ochotných spolupracovať na výskume a v Košickom kraji 62.

Podniky boli rozdelené aj podľa veľkosti do 3 skupín:

- malý podnik (0 - 49 zamestnancov) – 51,6 % (83 podnikov)
- stredný podnik (50 – 249 zamestnancov) – 41,61 % (67 podnikov)
- veľký podnik (nad 250 zamestnancov) – 6,83 % (11 podnikov)

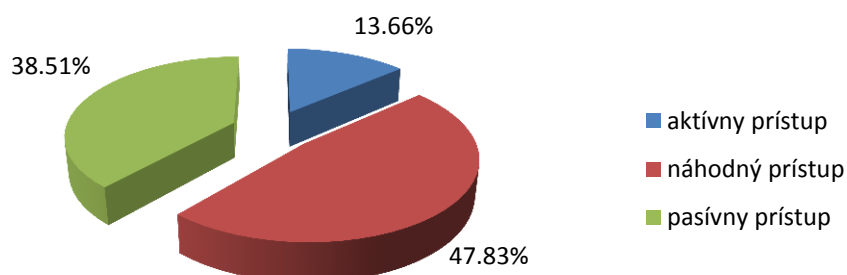
Dosiahnuté výsledky

V úvode sme opísali tri stratégie (prístupy), ktoré podniky uplatňujú v súvislosti so vzdelávaním. Hovorili sme o organizácii bez stratégie vzdelávania, ktorú v článku označujeme ako pasívny prístup. Druhou stratégiou bola organizácia s nesytemovou stratégiou – tú v článku označujeme ako náhodný prístup a poslednou stratégiou bola organizácia s pozitívnou systémovej stratégiou, ktorú v článku označujeme ako aktívny prístup.

Na základe dosiahnutých výsledkov môžeme povedať, že väčšina manažérov (93,79 %) si uvedomuje, že na výkonnosť a úspešnosť podniku má vplyv okrem iného aj kvalita zamestnancov a s tým spojené

ich vzdelávanie. To ale neznamená, že v súvislosti so vzdelávaním podniky uplatňujú aktívny (systematický) prístup, ktorý sa považuje za najlepší.

Obr. 1: Prístup podnikov k vzdelávaniu zamestnancov

Zdroj: vlastné spracovanie

Na základe uvedeného môžeme povedať, že len malé percento (13,66 %) nami skúmaných podnikov sa venuje aktívne, teda systematicky (pravidelne) vzdelávaniu zamestnancov. To znamená, že podnik si všetky svoje vzdelávacie aktivity plánuje a požiadavky na vzdelávacie kurzy si presne špecifikuje podľa potrieb a požiadaviek podniku. Väčšina podnikov zabezpečuje vzdelávacie aktivity len podľa momentálnych potrieb (ak sa zistia nedostatky alebo ak nastanú nejaké zmeny). Je to nesystematický prístup, kedy vzdelávacie aktivity sa realizujú viac-menej vtedy, ak firma dosahuje kladný hospodársky výsledok. Pomerne veľa podnikov (38,51 %) realizuje len povinné školenia, ktoré vyplývajú zo zákona a podniky zvyšovanie kvalifikácie ponechávajú na samotných zamestnancoch.

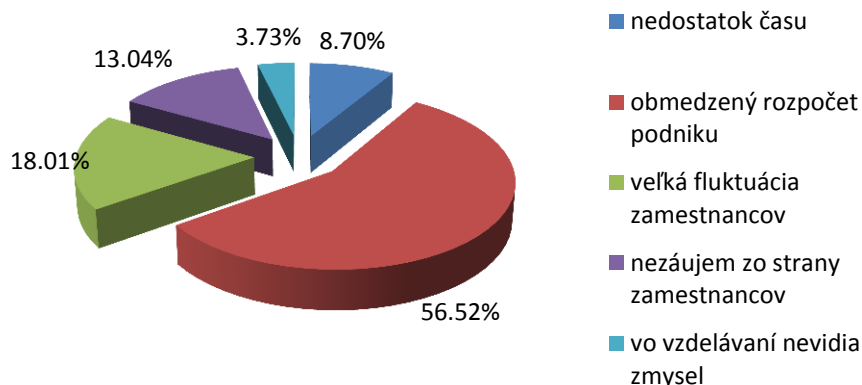
Tab. 1: Prístup podnikov k vzdelávaniu zamestnancov v Bratislavskom a Košickom kraji

Prístup k vzdelávaniu	podniky Bratislavského kraja		podniky Košického kraja	
	počet podnikov	percentuálny podiel	počet podnikov	percentuálny podiel
aktívny	17	17,17 %	5	8,06 %
náhodný	51	51,52 %	26	41,94 %
pasívny	31	31,31 %	31	50 %

Zdroj: vlastné spracovanie

Situácia v Bratislavskom kraji je o niečo lepšia, t. j. vo väčšej miere sa podporuje systematický (aktívny) prístup k vzdelávaniu. Podľa odpovedí respondentov za hlavný dôvod môžeme považovať, že podniky v Bratislavskom kraji v menšej miere zápasia s nedostatkom finančných prostriedkov. To môže znamenať, že tieto podniky majú možnosť si zo svojho rozpočtu vyčleniť viac peňazí na vzdelávacie aktivity. Druhý dôvod, ktorý spomínajú podniky, spočíva v tom, že v Bratislavskom kraji majú podniky viac možností využiť služby externých vzdelávacích firiem v porovnaní s podnikmi Košického kraja. Tiež vo väčšej miere si uvedomujú skutočnosť, že práve kvalita zamestnancov hovorí o úspešnosti firmy (konkurencieschopnosti). Podniky z Bratislavského kraja majú vo väčšine prípadoch väčšiu konkurenciu a preto ak chcú obstať v tvrdom konkurenčnom boji a majú aspoň čiastočne vyčlenené na to prostriedky považujú to za výbornú investíciu. Tiež faktom ale zostáva, že v Bratislavskom kraji je väčšia fluktuácia zamestnancov, čo hovorí v neprospech vzdelávania kvoli odlivu už vzdelaných zamestnancov ku konkurencii. Za problém je možné považovať to, že polovica podnikov z Košického kraja realizuje len povinné školenia, ktoré vyplývajú zo zákona. V Bratislavskom kraji je situácia o niečo lepšia. Najviac podnikov aj v Bratislavskom aj v Košickom kraji sa venuje vzdelávaniu len sporadicky, teda uplatňuje náhodný prístup.

Manažéri si síce uvedomujú význam a aj prednosti systematického (aktívneho) vzdelávania, avšak jeho realizácii bránia určité bariéry, ktoré uvádzame na nasledovnom obrázku.

Obr. 2: Bariéry vzdelávania

Zdroj: vlastné spracovanie

Na základe uvedených výsledkov môžeme povedať, že za najväčšiu bariéru manažéri považujú obmedzený rozpočet podniku. Podľa nich ak má podnik nejaké prostriedky je prioritné investovať skôr do obnovy technológie a techniky, čo často súvisí so zavádzaním nových produktov. Ďalšou bariérou je veľká fluktuácia zamestnancov, z čoho vyplýva, že manažéri nemajú záruku aspoň čiastočnej návratnosti finančných prostriedkov, ktoré by investovali do vzdelávania zamestnancov. Veľkou bariérou je aj nezáujem zo strany zamestnancov o vzdelávacie aktivity. To môže spôsobovať nevhodné zvolené zameranie vzdelávania.

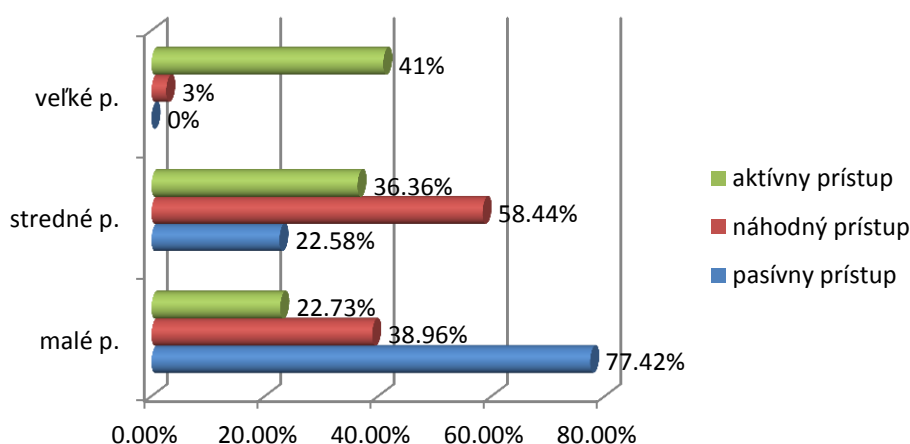
Tab. 2: Bariéry vzdelávania v podnikoch Bratislavského a Košického kraja

Bariéry	podniky Bratislavského kraja		podniky Košického kraja	
	počet podnikov	percentuálny podiel	počet podnikov	percentuálny podiel
nedostatok času	11	11,11 %	3	4,84 %
obmedzený rozpočet podniku	43	43,43 %	48	77,42 %
veľká fluktuácia zamestnancov	29	29,29 %	0	0 %
nezáujem zo strany zamestnancov	12	12,12 %	9	14,52 %
vo vzdelávaní nevidia zmysel	4	4,04 %	2	3,23 %

Zdroj: vlastné spracovanie

Určité rozdiely v tejto oblasti medzi podnikmi uvedených krajoch sú. Obmedzený rozpočet podniku síce podniky v oboch krajoch považujú za najväčšiu bariéru, avšak v podnikoch Košického kraja je situácia oveľa horšia. Veľká fluktuácia zamestnancov ako bariéra je v podnikoch Bratislavského kraja pomerne často zastúpená (až v 29,29 % podnikov), ale v podnikoch Košického kraja táto bariéra nie je zastúpená vôbec. Môže to byť spôsobené väčšou nezamestnanosťou a menšími pracovnými príležitosťami. Za ďalšiu bariéru môžeme považovať aj nezáujem zo strany zamestnancov, ktorý sa vo väčšej miere prejavuje v podnikoch Košického kraja.

Zisťovali sme, či existuje nejaký rozdiel v prístupe podnikov ku vzdelávaniu zamestnancov v podnikoch rôznych veľkostí.

Obr. 3: Prístup k vzdelávaniu zamestnancov v podnikoch podľa veľkosti

Zdroj: vlastné spracovanie

Na základe získaných údajov môžeme povedať, že so zväčšovaním sa podniku možnosť a aj záujem o uplatňovanie systematického (aktívneho) prístupu k vzdelávaniu zamestnancov sa v podnikoch zväčšuje. Naopak uplatňovanie pasívneho prístupu klesá so zväčšovaním sa podniku. Podľa našich zistení vo veľkej miere to súvisí s už spomínanými finančnými prostriedkami. Malé podniky vo väčšine prípadov investujú do inovácií, do obnovy techniky a technológie a samotné vzdelávanie zamestnancov ponechávajú na samotných zamestnancoch. Naopak vo veľkých podnikoch sa takýto prístup vôbec nerealizuje. Rozdiely medzi podnikmi Bratislavského a Košického kraja uvádzame v nasledovnej tabuľke.

Tab. 3: Prístup k vzdelávaniu zamestnancov v podnikoch Bratislavského a Košického kraja v členení podľa veľkosti

Veľkosť podniku	podniky Bratislavského kraja			podniky Košického kraja		
	aktívny prístup	náhodný prístup	pasívny prístup	aktívny prístup	náhodný prístup	pasívny prístup
malé p.	25 %	30,23 %	60 %	20 %	50 %	82,98 %
stredné p.	33,33 %	67,44 %	40 %	40 %	47,06 %	17,02 %
veľké p.	41,67 %	2,33 %	0 %	40 %	2,94 %	0 %

Zdroj: vlastné spracovanie

Podniky realizujú v najväčšej miere vzdelávanie v oblasti legislatívy, odborných a počítačových kurzov. Avšak najväčší dopyt zo strany zamestnancov je po jazykových, počítačových, marketingových, odborných kurzoch ale aj školeniach v oblasti time manažmentu, zvládania stresu, komunikačných zručností a riešenia konfliktov. V tejto oblasti nie sú žiadne rozdiely v jednotlivých krajoch.

Môžeme povedať, že zo strany vedenia podnikov je požadované a aj čiastočne podporované neustále sebazvdelávanie zamestnancov a následné vzájomné učenie. Avšak problém je v tom, že často podľa výpovedí zamestnancov nemajú na to vytvorené podmienky, ktoré by podporovali aj vzájomné učenie. Najčastejšie sa jedná o nasledovné oblasti: cudzie jazyky, práca s počítačom, študovanie pracovných podkladov, zákonov a vyhlášok a u vyššie postavených zamestnancov a tiež klientskych zamestnancov sa jedná skôr o soft skills a hard skills. Väčšina manažerov uvádza, že zamestnanci majú možnosť prísť s návrhom konkrétnej vzdelávacej aktivity, ale vo väčšine prípadov o samotných vzdelávacích aktivitách rozhoduje vedenie.

Záver

Kvalita vzdelávania a kvalifikované ľudské zdroje majú v súčasnom svete nezastupiteľný význam najmä v procese vzniku a transferu znalostí, ktoré vnímame ako predpoklad dlhodobého ekonomického rozvoja (Mesík, P., 2012). V súčasnosti to, čo dnes odlišuje úspešné podniky od neúspešných, je množstvo informácií a znalostí, s ktorými podnik disponuje. Vzdelaní zamestnanci môžu prispieť k atraktivite podniku a robia podnik jedinečným a tým konkurencieschopnejším. Preto podnikové vzdelávanie sa pre udržanie konkurencieschopnosti podniku považuje za mimoriadne dôležité. Cieľom je, aby podniky sa snažili pristupovať k vzdelávaniu zamestnancov systematicky, lebo práve kvalifikovaný personál je pre podnik významný konkurenčný nástroj. Zmyslom vzdelávania je podporovať ciele podniku, to znamená, že by malo byť zamerané na tie cieľové skupiny zamestnancov podniku, ktoré v najväčšej miere môžu prispieť k ich dosiahnutiu. Teda odporúča sa, aby sa podniky venovali aspoň vzdelávaniu zamestnancov, ktorí pôsobia na kľúčových miestach podniku. Je to aj z toho dôvodu, že podniky väčšinou majú na vzdelávanie menej zdrojov, ako indikujú samotné potreby.

Prístup nami skúmaných podnikov ku vzdelávacím aktivitám v súčasnosti nie je na dostatočnej úrovni. Aj keď si podniky uvedomujú potrebu investovania do zamestnancov aj vo forme vzdelávania, tak práve nedostatok finančných prostriedkov je ten fakt, ktorý im v najväčšej miere bráni vzdelávacie aktivity realizovať. Situácia v Košickom kraji je oveľa horšia a súvisí to aj s tým, že kúpyschopnosť obyvateľstva v tomto kraji je na oveľa nižšej úrovni ako v Bratislavskom kraji. To má za následok aj menšie zisky hlavne pre menšie a stredné podniky a tým pádom aj nižší rozpočet, ktorý by mohli dať na vzdelávacie aktivity. Ako už bolo povedané, zo strany vedenia podnikov je požadované a aj čiastočne podporované neustále sebavzdelávanie zamestnancov. Problémom však je, že sebavzdelávanie je vhodné na získavanie nových vedomostí, ale ak zamestnanec potrebuje získať aj nové zručnosti (napr. hovorenie a počúvanie v cudzom jazyku, používanie strojov, prezentovanie pred skupinou ľudí a pod.) táto forma sa nepovažuje za veľmi efektívnu. Je to z toho dôvodu, že zručnosti sa vytvárajú pri častom opakovaní určitých úkonov, ktoré po čase si zamestnanec ani neuvedomuje a to si vyžaduje práve nácvik týchto činností.

Je dôležité, aby podniky ak majú na to vyčlenené prostriedky, aby sa snažili nastaviť čo najefektívnejší proces vzdelávania a rozvoja zamestnancov. Tu je potrebné, aby sa potenciál ľudí využil čo najviac ako sa dá a to je potrebné zladíť s podnikovými cieľmi a potrebami podniku.

Literatúra

- [1] BURGER, I., (2013). Potrebujeme vzdelávanie hodnotiť alebo zlepšovať? *Manažér.*, vol. 70, iss. 3, pp. 32-34. ISSN 1335-1729.
- [2] HUDÁKOVÁ, M., (2012). Súčasný trendy vo vzdelávaní manažérov vo svete a na Slovensku. *Acta Scientifica Academiae Ostroviensis, Sectio A.*, vol. 2012, iss. 1, pp. 193-200. ISSN 2300-1799.
- [3] MESÍK, P., (2012). *Vzdelaná spoločnosť – kľúč k rastu zamestnanosti*. Manažment ľudského potenciálu v podniku. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. ISBN 978-80-557-0361-9.
- [4] NOVÁK, J. *Podnikateľské vzdelávanie ako fundamentálny predpoklad fungovania trhovej ekonomiky*. [online]. [cit. 2014-04-12]. Dostupné na: <www.siov.sk/sccef/Data/Prispevky/Novak.doc>
- [5] RIGÁŇOVÁ, A., (2013). *Rozvoj a vzdelávanie zamestnancov*. [online]. 2013 [cit. 2014-04-12]. Dostupné na: http://www.agenturavzdelavania.sk/index_main.php?id=17&clid=1&desc=Rozvoj%20a%20vzdel%C3%A1vanie%20zamestnancov
- [6] TEJ, J., SLÁVIKOVÁ, G., HRVOLOVÁ, M., (2010). *Vybrané kapitoly z manažmentu ľudských zdrojov*. Dubnický technologický inštitút v Dubnici nad Váhom. 2010. ISBN 978-80-89400-06-5.

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 1/0699/14 „Princípy fiskálnej ekvivalencie vo vzťahu k preneseným kompetenciám zo štátu na obce.“ 2014 – 2016.

SELFMANAGEMENT V KREATÍVNOM PRIEMYSELE**SELF MANAGEMENT IN THE CREATIVE INDUSTRIES****ING. JANKA BERESECKÁ, PH.D.**

Katedra regionalistiky a rozvoja vidieka | *Department of Regional and Rural Development*
Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja | *Fac. of European Studies and Regional Development*
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre | *Slovak University of Agriculture in Nitra*
✉ *Tr. A. Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovak Republic*
E-mail: janka.beresecka@uniag.sk

Anotácia

Súčasnité obdobie rozvoja ľudskej spoločnosti prechádza obdobím rozsiahlej hospodárskej a spoločenskej transformácie – od ekonomiky priemyselnej k ekonomike kreatívnej. Táto zmena je založená na využití ľudskej inteligencie, znalostiach, kreativite. Využitie kreatívneho potenciálu individuálnej kreativity ale aj kreativity v tímoch, vedie k progresívnemu vývoju konkurencieschopnosti organizácie a jej ekonomickému úspechu. Cieľom článku bolo analyzovať mieru využitia kreativity v kreatívnom priemysle záhradnej architektúry, v podnikoch s rozdielnym rozsahom činnosti lokalizovaných v Nitrianskom kraji.

Kľúčové slová

kreativita, selfmanagement, konkurencieschopnosť

Annotation

The current period of development of human society through a period of extensive economic and social transformation - from an industrial economy to a creative economy. This change is based on the use of human intelligence, knowledge, creativity. Utilizing creative potential individual creativity but also creativity in teams, leading to a progressive development of the competitiveness of the organization and its economic success. The aim of paper was to analyze the rate of utilization of creativity in the creative industries landscape design, in enterprises with different scope of activity localized in the Nitra region.

Key words

creativity, self management, competitiveness

JEL classification: R11

Úvod

Na kreativitu odborníci hľadajú ako na výhradne ľudskú charakteristiku, pričom kreatívne myslenie je chápané ako bašta ľudskej dôstojnosti (Franková, 2011) ako prvok duševného zdravia (Cropley, 1999; In. Franková, 2011) a spokojného života (Henry, 2008; In. Franková, 2011). Často sa spája s flexibilitou, otvorenosťou, odvahou a ďalšími osobnostnými vlastnosťami, ktoré považujeme za predpoklady a súčasne výsledky zdravej a vnútorne naplnenej osoby (Cropley, 1999; Henry, 2008; In. Franková, 2011).

Vysoko kreatívny ľudia majú výraznú potrebu riadiť seba samého, t. j. selfmanagement (Barron a Harrington, 1981; In. Franková, 2011). Východiskom účinného selfmanagementu je hlboké sebaopoznanie. Vzájomné prepojenie sebaopoznania a sebariadenia vyústí do kvalitných výsledkov, čo sa však bez kreativity nezaobíde.

Rozvíjením a podporovaním individuálnej kreativity, kreativity zamestnancov podnikov, je kľúčovým prvkom vedúcim k progresívnemu vývoju konkurencieschopnosti organizácie (Franková, 2011). Florida (2004) prezentuje kreativitu ako teóriu 3T, avšak taktiež priznáva kreatívnym jedincom mimoriadne dôležitú úlohu. Zároveň však poukazuje na tom, že kreativita je nielen tímový, ale aj široký spoločenský proces, ktorý je stimulovaný spoločenským pohybom, tvorbou a využitím networkingu v reálnych komunitách a na reálnych miestach. Amabile (2008) rozšírila tento pohľad a skúma vplyv rôznych sociálnych a environmentálnych vplyvov na kreativitu. Potvrdila, že nositeľom kreativity je skutočne jedinec. Tvrdí, že individuálna kreativita môže byť podporovaná, alebo naopak blokováná, taktiež tvrdí, že pri skupinovom riešení problémov, môžu ľudia produkovať menej nápadov, ako pri riešení individuálnom, pritom zdôrazňuje vplyv sociálneho a organizačného prostredia na individuálnu kreativitu.

Rhodes (1961, In. Franková, 2011)) sa zaoberal členením kreativity, ktorú zatriedil do štyroch častí a to kreatívny človek, kreatívny proces, kreatívny produkt a kreatívne prostredie. Ďalším dôležitým prvkom je pochopenie zákazníkovo využitia produktu. MacMillan a McGrath (1997, In. Franková, 2011) naznačujú, že konkurenčná výhoda môže byť dosiahnutá iba vtedy, keď je definovaný spotrebný reťazec.

Cieľ a metódy

Od 50-tich rokov minulého storočia až po súčasnosť, odborná verejnosť vykryštalizovala rôzne prístupy skúmania kreativity. Bádania odlišného zamerania nedospeli k spoločnému záveru v tom, či kreativita sa nachádza v osobe, produkte, podniku alebo procese. Zhodli sa však na tom, že určujúcimi znakmi kreativity sú originalita, a určitá forma prospechu.

Cieľom článku bolo analyzovať mieru využitia kreativity v kreatívnom priemysle záhradnej architektúry, v podnikoch s rozdielnym rozsahom činnosti lokalizovaných v Nitrianskom kraji.

V práci boli použité primárne zdroje získané na základe realizovaného štruktúrovaného interview s vybranými aktérmi pôsobiacimi v kreatívnom priemysle v záhradnej architektúre v Nitrianskom kraji. Sekundárne zdroje boli získané odborných publikácií od domácich a zahraničných autorov, internetové zdroje zamerané na špecializované aktivity ku kreatívnemu priemyslu, vládne materiály ku kultúrnej a kreatívnej ekonomike, odborné štúdie o kreativite, legislatíva SR a EÚ.

Na Slovensku vychádzame zo štruktúrovaných NACE kódov pre kreatívny priemysel, ktoré vychádzajú z rámca ustanoveného v roku 2000 pre štatistiky v oblasti kultúry (osem oblastí – umelecké a kultúrne dedičstvo, archívy, knižnice, knihy a vydavateľská činnosť, výtvarné umenie, architektúra, divadelné umenie a audiovizuálne médiá). Štatistický úrad Slovenskej republiky prvýkrát predstavil štruktúru štatistických údajov pre kreatívny priemysel na konferencii Sloboda tvorivosti. Tvorba databázy tvorivosti je proces, ktorý má svoje bariéry.

Z titulu neaktuálnej databázy Registra organizácii SR sme pri výbere vzorky použili tzv. „snowball sampling“ („chain sampling“, „referral sampling“). Pri respondovaní kľúčových aktérov v Nitrianskom kraji sme aktualizovali databázu a počet respondentov, pokiaľ sme nezískali dostatočný počet respondentov pre získanie objektívneho prehľadu o situácii v odvetví záhradnej architektúry. Pri tejto vzorke respondentov sme použili metódou dotazníkového prieskumu- štruktúrované interview.

Cieľom dotazníkového prieskumu bolo získanie podkladov pre analýzu súčasnej situácie v podpore kreatívnej ekonomiky na rôznych úrovniach a popis situácie z pohľadu aktérov tejto ekonomiky. Cieľová skupina boli 20 predstavitelia záhradnej tvorby. Štruktúra dotazníkového prieskumu pozostávala z 28 otázok rozdelených do štyroch celkov:

Základné údaje o respondentovi: s popisom histórie a súčasnou pozíciou podnikateľa, s uvedením právnej formy podnikania, počtom zamestnancov a ich kvalifikáciou, s charakteristikou ponúkaných produktov, služieb, špecifikáciou odberateľov, spôsobom ochrany duševného vlastníctva, atď.

Lokalizácia a spolupráca: horizontálna pozícia skúmaných podnikov a ich lokalizácia v rámci Nitrianskeho kraja.

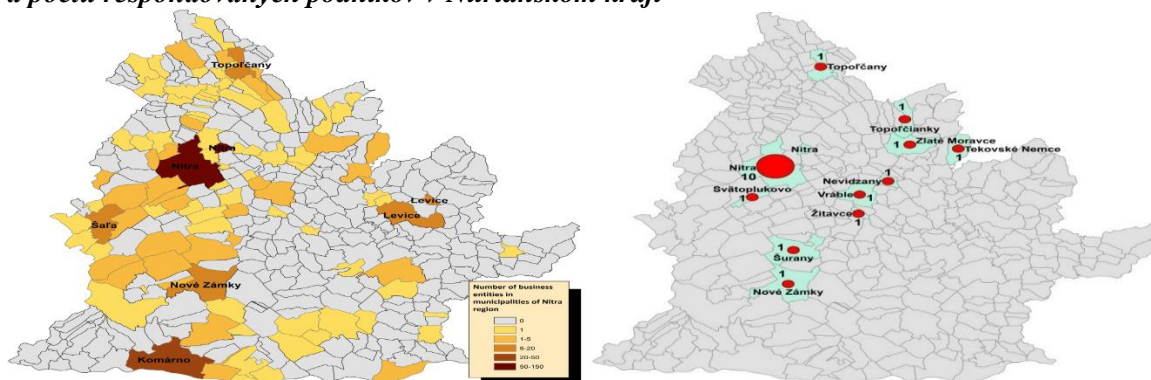
Politika a bariéry: so zisťovaním bariér rozvoja kreatívnej tvorby, zisťovaním formy a aktérov pomoci Osobné motívy : so zameraním na zistenie významu a dôležitosti faktorov kvality života v danom meste/obci, kde kreatívnu tvorbu realizujú.

Z tejto skupiny uplatnením užšej stratifikovanej vzorky sme vybrali dvoch aktérov, ktorí majú rozličný rozsah činnosti v rámci kreatívneho priemyslu s identickým zameraním. Kritériom výberu boli organizácie, ktoré sú kapitálovo silnejšie, pôsobia na trhu aspoň 7 rokov, získali verejné uznanie, prezentujú svoje názory a výsledky práce v médiách, sú akceptované odbornou verejnosťou, využívajú niektorú z foriem ochrany duševného vlastníctva a sú organizované v odborných združeniach. S vybranými aktérmi bol rozšírený kvalitatívny výskum s uplatnením konverzačnej analýzy.

Výsledky

Výsledky výskumu potvrdili, že podniky záhradnej architektúry sú priestorovo centralizované v okresoch Nitra, Komárno, Nové Zámky, Levice. Obrázok 1 graficky znázorňuje výber a počet respondovaných podnikov kreatívneho odvetvia – záhradná architektúra.

Obr. 1: Lokalizácia podnikov kreatívneho priemyslu záhradná architektúra a konkretizácia výberu a počtu respondovaných podnikov v Nitrianskom kraji

Zdroj primárny výskum, vlastné spracovanie

Pri svojej činnosti kreatívne podniky využívajú Floridov index kreativity pozostávajúci z 3 T rozšírený o atribúty odborníčky na kreativitu Amabile. Z výsledkov primárneho výskumu sme ich konkretizovali, viď. tabuľka 1 na základe poznania a výsledkov primárneho výskumu.

Tab. 1: Konkretizácia Indexu kreativity - 3 T zisťovaná v respondovaných podnikoch

3T kreativity podľa Floridu (2002)	3T kreativity v kreatívnom priemysle – v záhradnej architektúre
talent	tvorivosť
technológia	práca, kapitál, najnovšie poznatky
tolerancia	akceptácia požiadaviek klienta a až potom zhotovenie diela

Zdroj: vlastné spracovanie

Tieto dielčie výsledky boli doplnené o zisťovanie, odkiaľ čerpajú námety pre kreatívnu tvorbu, bez analyzovania nositeľov kreativity v podniku. Závery tohoto zisťovania sú uvedené v tabuľke 2.

Tab. 2: Komparácia sektorov kreatívni tvorcovia a kreatívny priemysel

Sektor	
Kreatívni tvorcovia	Kreatívny priemysel Záhradná architektúra
Otázka: Odkiaľ čerpáte námety?	
príroda, prírodné deje kultúrno-historické zázemie sociálne priaznivá klíma záujem o prezentáciu ich tvorby v mieste tvorby miesto tvorby nesúvisí s bydliskom, rodiskom	výnimočne príroda, okolie kultúrno-historické zázemie sociálne priaznivá klíma priaznivá ekonomická situácia obyvateľstva a firiem väzba na domáce prostredie odborné akcie, web, odborná literatúra
Otázka: Máte záujem o podnikanie? Je kreatívna tvorba jediným Vaším zdrojom financií?	
kreatívna tvorba je ich jediným zdrojom financií nemajú záujem o marketing a ekonomiku ich kreatívnych aktivít, aj keď sa musia s tým zaoberať nemajú záujem o podnikanie	kreatívna tvorba nie je ich jediným zdrojom financií majú záujem o podnikanie vykonávajú činnosti súvisiace s marketingom a propagáciou svojej činnosti

Zdroj: vlastné spracovanie

Vzhľadom na diametrálnu rozdielnosť názorov a postojov na zdroje námetov, sme zrealizovali hĺbkovú analýzu dvoch podnikov, ktorých výber bol cielený a indikátory výberu sú obsiahnuté v metodike toho príspevku. Údaje v tabuľke 3 poskytujú všeobecnú charakteristiku podnikov s opisom vybraných ukazovateľov.

Tab. 3: Komparácia podnikov zabezpečujúcich záhradnú architektúru

Základné údaje	
Podnik A	Podnik B
spoločnosť s ručením obmedzením	spoločnosť s ručením obmedzením
Cieľ firmy	
„Pomôcť širokej verejnosti pri estetickej úprave svojho okolia (záhrady rodinného domu, firmy, mestá obce) pomocou prvkov drobnej architektúry (rastliny, trávniky, závlaha, jazierko, chodníky, altánky) formou kompletnej realizácie, alebo formou predaja a poradenských služieb.“	„Snaha o uplatnenie jej tvorivej činnosti v oblasti, ktorú vyštudovala a snaha o zmenu sveta k lepšiemu“.
Ponuka služieb	
1. Záhradná architektúra: <ul style="list-style-type: none"> • návrhy a realizácie záhrad 2. Záhradnícke služby : <ul style="list-style-type: none"> • záhradné úpravy • údržba záhrad a záhradnícke práce • okrasná škôlka • realizácia záhrad svojpomocne • výzdoba a aranžovanie • záhradné centrum Bella Gardena 	1. Poradenstvo, konzultácie, vypracovanie štúdií, projektov rôzneho druhu, šírky, obsahu – všetko zamerané na krajinu, architektúru, urbanizmus a poľnohospodárstvo
Počet zamestnancov* ¹ , ich vzdelanie, klasifikácia, osobnostné vlastnosti	
12, stredoškolské vzdelanie, v prevažnej miere ženy, bližšie nešpecifikuje	3, vysokoškolské, v prevažnej miere ženy „tvrdohlavosť, presvedčenie, že poskytujú dobré, kvalitné, užitočné, ale najmä atypické projekty, pri ktorých plne môže uplatniť svoje kreatívne vnímanie a ktoré ocení široká verejnosť aj v budúcnosti“
Členstvo v profesných združeniach	
Slovenská komora architektov Spoločnosť pre záhradnú a krajinnú tvorbu na Slovensku	Slovenská komora architektov Spoločnosť pre záhradnú a krajinnú tvorbu na Slovensku
Ochrana duševného vlastníctva	
ochrannú známku "Land design"	ochrannú známku "Land design"
Ocenenia	
nemá	Cena za architektúru (CEZAAR 2013) Cena ZUUPS (Cena za urbanizmus 2013) 2x účasť na medzinárodnej súťaži ECTP v Bruseli 2x nominácia na vyššie uvedené

Vysvetlivky: *¹ stály zamestnanci v pracovnom pomere

Zdroj: vlastné spracovanie

1. Organizačná kultúra a 3 T v podniku A

Podnik disponuje nasledovným technickým vybavením: počítače, rotavátor, kosačky, bežné náradie. Okrem technického vybavenia podnik vzhľadom na veľkosť, počet zamestnancov, rozsah predmetu činnosti bezprostredne využíva aj nehnuteľný majetok. Tlak zo strany odberateľov na inováciu vybavenia podnik pociťuje nepriamo. Odberateľa nezaujímajú, s čím vykonávajú dohodnutú prácu ale ako a hlavne za akú cenu. Je praxou overené, že čím je lepšie strojové vybavenie, tým je cena pre odberateľa výhodnejšia.

Podnik v súčasnej dobe kladie mimoriadny dôraz na údržbu technologických zariadení, od ktorej sa odvíja jej dĺžka využitia. Z dôvodu využívania technológií, ktorými podnik disponuje a používa ich nie je potrebné brať ohľad na výber zamestnancov. Predstavitelia podniku uvádzajú, že „v súčasnej dobe zamestnanec je vo vlastnom záujme vysoko flexibilný, avšak len ten, ktorý má naozaj záujem pracovať“.

V podniku pracuje v prevažnej miere viac žien, ktoré sú vekovo 30-40 ročné, pochádzajúce zo Slovenska. Vzdelanosť sú to v prevažnej miere stredoškolačky, v malej miere vysokoškolsky vzdelaní ľudia. Toto zloženie je charakteristické pre stálych zamestnancov, ktorí počas zimného obdobia majú znížený úväzok, alebo čerpajú náhradné voľno.

2. Zdroje a prostredie v podniku A

Pri zisťovaní kto a v akej miere je nositeľom kreatívnych nápadov vo vybraných podnikoch uvádzame výstupy zo štruktúrovaného interview:

Zdrojom kreatívnych nápadov, myšlienok a ich realizátormi sú ľudia v podniku, ktorí sa venujú záhradníckemu centru(...). „Kreativita a nápaditosť zamestnancov je akceptovaná len do miery, pokiaľ nie je naviazaná na výrazný finančný náklad a ktorá je nasmerovaná na udržanie, získanie nových zákazníkov, šírenie dobrej mena, (...)“.

Pri bežnej komunikácii a prejavy vzťahu podriadení, nadriadení, majitelia podniku zastávajú názor „priateľstva, vzájomného porozumenia, avšak pri vyhrotených situáciách, ktoré nastávajú len sporadicky vedú zdôrazniť ich pracovnú pozíciu“.

Zamestnanci v tomto podniku „majú možnosť zasahovať do tvorby produktu“, v tom ponímaní, že „predostrú návrh“, ktorý je „následne prejednaný v kolektíve a potom prichádza k rozhodnutiu a možnej realizácii“. Svojevoľne nemôžu zasahovať ani rozhodovať o takýchto záležitostiach. Majitelia podniku zastávajú názor, že „technologické postupy sú dané, tie ktoré sú úspešné, väčšina je na papieri.“

3. Organizačná kultúra a 3 T v podniku B

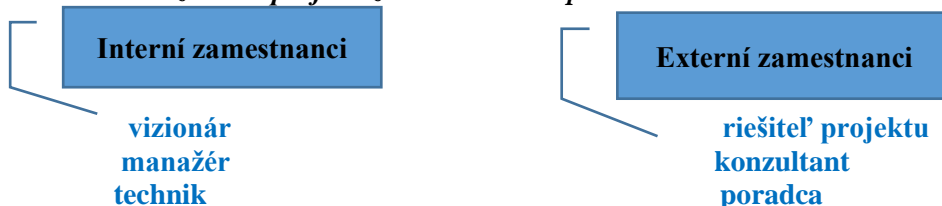
Podnik pri svojej činnosti využíva nasledovné technológie, ktoré označuje za prioritné: päť počítačov, s najnovšími stanicami s 80 GB HD, SW, automobily do terénu, laptopy, ktoré vnímajú ako pracovné nástroje. Z titulu technologickej vybavenosti firmy nepociťujú tlak zo strany odberateľov, myslia si, že nikoho nezaujímajú na čom pracujú, ako to robia, domnievajú sa, že je najdôležitejšia cena produktov a služieb. V súčasnom období aktualizácia programov nebola zrealizovaná z finančných dôvodov, sú využívané predovšetkým počítačová grafika a GISy. V personálnej politike neuplatňujú nároky na zamestnancov z titulu technických znalostí. Požadujú od zamestnancov iné hodnoty.

Personálna politika v podniku nie je orientovaná na diferenciaciu podľa veku, národnosti, či pohlavia. Pri komunikácii so zamestnancami podnik uplatňuje „zásadu partnerstva“, medzi základné riadiace schopnosti manažéra považuje „prirodzenú autoritu a rešpekt, či už svojimi znalosťami, zručnosťami, alebo vystupovaním“.

4. Zdroje a prostredie v podniku B

„Každý zamestnanec musí mať pocit dôležitosti, každý je osobnosť, každý vie niečo iné“. Pri svojej činnosti a správnom výbere zamestnancov, ktorých členenie uvádza obrázok 2, dochádza k situácii, že každý zamestnanec môže mať dobrý nápad a môže zasahovať do tvorby produktu. Domnievajú sa, že „podporou dobrých nápadov rastie sebavedomie navrhovateľa a prispieva ku kvalite produktu. Zlé nápady treba vydiskutovať, zdôvodniť, prečo sú zlé“. „Bez zdôvodnenia rastie v kolektívne napätie(...)“. Otvorenosť je veľmi dôležitý faktor fungovania podniku. Tým, každý získa svoj priestor na „sebarealizáciu podľa svojich schopností“.

Obr. 1: Rozlíšenie profesii zamestnancov v podniku B

Zdroj: primárny výskum, vlastné grafické spracovanie

5. Hodnotvorný reťazec podnikov

Pri tvorbe kreatívnych diel sú odberatelia služieb hnacími silami nepriamo. Vzhľadom na dostupné médiá, otvorenosť trhu a cestovania sú ľudia náročnejší a kreatívnejšie vo svojich potrebách. Odberatelia služieb na základe poznania žiadajú atypické služby. Ich diela si vyžadujú spoluprácu s inými profesiami, napr. stavebníci, umelci, ktorí (výroba keramiky, umelecké kováčstvo), osoby zaoberajúce sa závlahovým systémom. Údaje v nasledovnej tabuľke poukazujú na rozdielnosť vnímania primárnych a podporných aktivít v sledovaných podnikoch.

Tab. 4: Komparácia hodnotvorného reťazca podnikov s ich rozdielnym rozsahom činnosti

Aktivity	Druh činnosti			
	Firma A			Firma B
Primárna aktivita	Krajinná architektúra	Projektovanie záhrad	Sadovnícke úpravy, množenie a pestovanie materiálu	Krajinná architektúra
Marketing, nákup vstupov	x	x	x	x
Prevádzka podniku				x
Distribúcia projektov		x		x
Predaj - marketing	x		x	x
Servis	x			x
Podporná aktivita				
Infraštruktúra				x
Ľudské zdroje	x	x	x	x
Technologický rozvoj			x	x
Dodávateľsko-odberateľské vzťahy	x	x	x	x

Zdroj: primárny výskum, vlastné spracovanie

Záver

Z výsledkov výskumu a komparovania vyplýva, že tvorcami kreatívnych nápadov v kreatívnom priemysle záhradná architektúra v podnikoch sú jednotlivci, ktorí sa zaoberajú v prevažnej miere projekčnou činnosťou. Využitie kreatívnej činnosti v prevažnej miere závisí od rozsahu primárnych a

sekundárných činnosti. Projekčná činnosť, ktorá je typickou a očakávanou činnosťou v záhradnej architektúre je vo väčšom podniku ponechaná na majiteľov. Personál zabezpečuje obslužné činnosti, bez ktorých sa finalizácia kreatívneho produktu nezaobíde. Miera využitia kreativity u týchto zamestnancov je nízka, čo úzko súvisí aj s prístupom k zamestnancom. Kreativitu podnecuje demokratický, t.j. participatívny štýl vedenia podniku, nakoľko za kľúčový faktor pri vedení kreatívnych osobností je dôležitá efektívne komunikovaná vízia vodcu.

Literatura

- [1] *A Critique of definitions the cultural and creative industries in Public policy.*, (2014). [online]. [cit. 2014-4-20]. Dostupné z: <<http://nknu.pbworks.com/f/A%25C2%25A0CRITIQUE%25C2%25A0OF%25C2%25A0DEFINITIONS%25C2%25A0OF%25C2%25A0THE%2520CREATIVE%2520INDUSTRIES.pdf>>.
- [2] AMABILE, T.M., (2008). How to Kill Creativity. In *Creative Management and Development*. Los Angeles: Sage. ISBN 978-1-4129-2247-0.
- [3] *Europe in the Creative Age.*, (2004) Carnegie Mellon [online]. [cit. 2014-4-20]. Dostupné z: <http://www.creativeclass.com/rfcgdb/articles/Europe_in_the_Creative_Age_2004.pdf>
- [4] FRANKOVÁ, E., (2011). *Kreativita a inovace v organizaci*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-3317-3.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu poskytnutého Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0101-10.

**REGIONÁLNÍ ROZLOŽENÍ STŘEDOŠKOLSKÝCH
TECHNICKÝCH OBORŮ V ČESKÉ REPUBLICE****REGIONAL DISTRIBUTION OF SECONDARY TECHNICAL FIELDS
IN THE CZECH REPUBLIC****DOC. ING. IVANA KRAFTOVÁ, CSc.****Bc. Adéla Lagusová**

Ústav regionálních a bezpečnostních věd | Institute of Regional and Security Sciences
Fakulta ekonomicko-správní | Faculty of Economics and Administration
Univerzita Pardubice | University of Pardubice
✉ Studentská 95, 532 10 Pardubice, Czech Republic
E-mail: Ivana.Kraftova@upce.cz, st23376@student.upce.cz

Anotace

Cílem článku je prezentovat vývoj a pozici středoškolských technických oborů v ČR jako celku a vyhodnotit rozložení těchto oborů v rámci jednotlivých krajů ČR, a to včetně míry jejich koncentrace a specializace. Pomocí komparace statistických dat, určením indikátoru koncentrace a pomocí strukturální analýzy jsou zjištěny posuny na trhu práce v poptávce po profesích technického zaměření, jsou označeny „technicky orientované“ kraje z hlediska středního školství a určena jejich oborová specializace. Ukazuje se, že realita změn českého trhu práce ne vždy koresponduje se závěry OECD. I přes značnou podobnost ve struktuře českého regionálního školství lze v technických oborech středních škol vysledovat jisté specializační rozdíly.

Klíčová slova

technické obory, ISCED 3, české kraje

Annotation

This article aims to present the development and position of secondary technical fields in the CR as a whole and evaluate the distribution of these fields within the Czech regions, including their rate of concentration and specialization. Using the comparison of statistical data, structural analysis and calculating indicator of concentration, shifts in the labor market demand for technical occupations are detected, "technically oriented" regions in terms of high secondary education are marked, and their specialization is determined. It appears that reality on the Czech labor market does not always correspond to the OECD conclusions. Despite the similarity in the structure of the Czech regional high secondary education, some specialization differences in technical fields can be traced.

Key words

technical fields, ISCED 3, Czech regions

JEL classification: I21, R39

Úvod

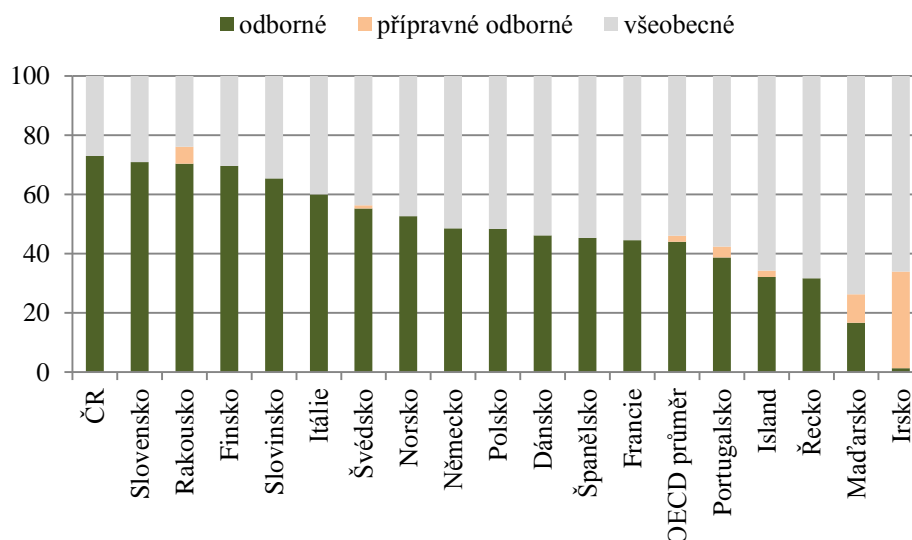
Vzdělaní lidé v každém státě jsou předpokladem pro další hospodářský rozvoj, snadnější adaptabilitu na měnící se poměry trhu práce, snadnější zvládnání nových a náročnějších technologií v národním hospodářství. (Matěja, 2009) Všeobecně se dnes má za to, že v podmínkách dnešní globalizované společnosti založené na poznání je to právě vzdělávání, které musí zajistit účinný a hromadný přenos stále rostoucí a trvale se rozvíjející sumy poznatků a technik. Jen tak se může vytvořit základna

dovedností potřebných pro budoucnost. Před vzděláváním stojí úkol najít a vyznačit cestu, jak to učinit, aniž by člověk byl přehlčen nepřetržitým tokem informací, z nichž mnohé mají jen krátkodobý význam. (UNESCO, 1996) Obdobně deklaruje vzdělání jako předpoklad k osvojení si takových způsobů myšlení, rozhodování a chování jedince, které vedou k udržitelnému rozvoji v osobním, pracovním i občanském životě Strategie vzdělávání pro udržitelný rozvoj České republiky pro období let 2008 až 2015. (MŠMT, 2008)

Malé země s otevřenou ekonomikou bez významného bohatství přírodních zdrojů, jako je Česká republika, musí na tento trend reagovat citlivěji než jiné státy, protože druhá možnost, ona často zmiňovaná „evropská montovna“, pro ně není nijak zvlášť lákavá. Naším bohatstvím proto musí být znalosti a schopnosti. (MŠMT, 2009) Ty pak v dlouhodobém horizontu přinášejí i změnu v odvětvové struktuře a v příjmovém potenciálu jednotlivých - zejména průmyslových - odvětvích (Sabonieni, 2010); současně působí na vztahy mezi oborovou strukturou nezaměstnanosti a volných pracovních míst. (Zdražil, 2013) Helmut Willke ve své úvaze o společnosti vědění vymezuje jako její důležité předpoklady právě vzdělání a zkušenost. (Wilke, 2000) Ze závěrů OECD týkajících se dovedností potřebných pro 21. století (OECD, 2013) vyplývá např., že se (i) snižuje potřeba rutinních a řemeslných dovedností v důsledku automatizace průmyslové výroby a nekvalifikované práce v sektoru služeb; (ii) stále silné – třebaže oproti službám značně klesající – zastoupení zaměstnanosti v průmyslu s sebou nese poptávku po odborných znalostech, které se však neustále proměňují; (iii) s tím souvisí i vyslovená domněnka o „tunelování“ či vyprazdňování odborné složky některých profesí. Bez zajímavosti není ani fakt, že podle dostupných údajů byla v polovině zemí OECD ztráta zaměstnání spojených se střední úrovní vzdělání větší než ztráta zaměstnání spojených s nízkou úrovní vzdělání. Lze předpokládat, že tyto trendy se – doplněné o realitu demografického vývoje – dotýkají i stavu a změn českého středního školství.

Národní program vzdělávání je rozpracován MŠMT pro oblast regionálního školství v Dlouhodobém záměru vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy České republiky na období 2011 – 2015 (MŠMT, 2011), jenž vymezuje základní směry a cíle dalšího vývoje, přičemž stanovuje opatření na úrovni státu s cílem sjednotit vzdělávací politiku 14 krajů a států. Základním mottem dokumentu je zvýšit kvalitu a efektivitu ve vzdělávání, a tím také konkurenceschopnost ČR v mezinárodním porovnání. Postavení ČR z hlediska podílu žáků v klasifikační skupině ISCED 3 podle zaměření prezentuje graf 1.

Graf 1: Podíl žáků ve vyšším sekundárním vzdělávání (ISCED 3) dle zaměření v roce 2011

Zdroj: vlastní zpracování podle *Education at a Glance* (OECD, 2013)

Graf 1 ukazuje ČR v roce 2011 jako zemi s nejvyšším podílem žáků středních odborných škol v hodnocené skupině evropských zemí. Společně se Slovenskem přesahuje hranici 70 %, Rakousko a

Finsko se v roce 2011 ocitají právě na této hranici. Přitom průměr zemí OECD představuje 44 % podíl žáků středních odborných škol, v souhrnu s přípravnými odbornými školami pak 46 %.

Rozvoj regionálního školství má být směřován tak, aby do struktury oborů odborného vzdělávání s maturitní zkouškou i výučním listem byl zařazen nebo kapacitně posílen jen obor, který odpovídá předpokládaným dlouhodobým potřebám trhu práce, a který by nahrazoval jiný nevyhovující obor vzdělání; dále při omezování kapacit středního vzdělávání by měl být utlumen obor, jehož absolventi mají výrazně vyšší míru nezaměstnanosti, než je průměr kraje, a nepředpokládá se vznik nových středních škol. Konkrétně se jedná např. o doporučení snížit do roku 2013/2014 celkový počet žáků v oborech vzdělání s maturitní zkouškou ve veřejných středních a vyšších odborných školách o 15-20 %; dále podporovat obory s technickým zaměřením; udržovat podíl maturitních a nematuritních oborů v poměru 70 : 30; v rámci navrhovaných 70 % dosahovat podíl mezi všeobecným a odborným středním maturitním vzděláváním v rozmezí (25 – 32) : (38 – 45), a to s přihlédnutím ke krajským odlišnostem. Každý záměr má být posuzován individuálně zejména vzhledem ke strategiím rozvoje daného kraje. Tento postup může přispět k eliminaci nežádoucích regionálních nerovností zapříčiněných neadekvátní centralizací v rozhodování. (Bednářová, Laboutková, 2013)

1. Cíl a metody

V návaznosti na nesporný význam technických oborů pro českou ekonomiku je cílem článku prezentovat vývoj a pozici středoškolských technických oborů v ČR jako celku a vyhodnotit rozložení těchto oborů v rámci jednotlivých krajů ČR včetně míry jejich koncentrace a specializace.

V centru pozornosti provedené analýzy jsou obory řazené do kategorie ISCED 3A - programy s maturitou a do kategorie ISCED 3C - programy s výučním listem, a to zejména obory technického zaměření klasifikované podle nařízení vlády č. 211/2010 Sb., o soustavě oborů vzdělání v základním, středním a vyšším odborném vzdělávání ve znění pozdějších předpisů. Při analýze volných pracovních míst na trhu práce se vychází z klasifikace KZAM (rok 2006), resp. CZ ISCO (rok 2011). Celkový pohled na vývoj vzdělanostní struktury obyvatel ČR je uplatněn pro období 1950-2011, další dílčí analýzy porovnávají rok 2006 a rok 2011. Rok 2006 byl zvolen jako referenční rok záměrně jako kulminační, neboť šlo o jediný rok v uplynulém jedenáctiletém období, kdy došlo k nárůstu nově přijatých žáků na střední školy. Při zpracování byla využita analýza časových řad, strukturální analýza, lokalizační kvocient pro určení koncentrace, metoda komparace a prvky popisné statistiky pro určení specializace krajů.

K dílčím cílům analýzy se řadí:

- určit změny ve vývoji vzdělanostní struktury obyvatel ČR za posledních cca 60 let;
- zjistit strukturu potřeb trhu práce v oblasti technických profesí pomocí počtu volných pracovních míst a porovnat změny mezi roky 2006 a 2011;
- kvantifikovat míru koncentrace nově přijatých žáků do technických oborů v členění učebních oborů a studijních oborů s maturitou v jednotlivých krajích ČR a určit, které kraje je možno v tomto ohledu považovat za „technicky orientované“.
- posoudit rozložení technických oborů – míru podobnosti, resp. naopak specializace jednotlivých krajů včetně změn mezi roky 2006 a 2011.

2. Výsledky

Výsledky analýzy jsou prezentovány v posloupnosti odrážející stanovené dílčí cíle.

2.1 Změny ve vzdělanostní struktuře obyvatel

Vzdělanostní struktura obyvatel ČR za posledních 60 let zaznamenala několik výrazných trendů: na cca pětinu poklesla skupina obyvatel se základním vzděláním, nejvyšší nárůst vykazuje skupina s vysokoškolským vzděláním (12,5násobek). Ve skupině středoškolsky vzdělaných obyvatel

sedminásobně vzrostl počet osob s úplným středním vzděláním, zatímco skupina osob se středním a úplným středním všeobecným vzděláním vzrostla cca 3,5krát, tj. s poloviční dynamikou než předchozí uvedená skupina – viz tab. 1.

Tab. 1: Vývoj struktury obyvatel ČR podle nejvyššího ukončeného vzdělání

Rok sčítání obyvatel	1950	1961	1970	1980	1991	2001	2011
Počet obyvatel	6 757 757	7 142 962	7 700 993	7 879 910	8 137 779	8 575 198	8 947 632
Podíl obyvatel podle nejvyššího ukončeného vzdělání (v %)							
Základní	83,0%	80,4%	53,1%	44,6%	33,1%	23,0%	17,6%
Střední odborné	9,8%	7,7%	28,9%	32,6%	35,4%	38,0%	33,0%
Úplné střední všeobecné	2,1%	2,9%	3,4%	3,5%	4,2%	5,0%	6,8%
Úplné střední odborné	2,9%	6,1%	10,1%	13,3%	18,6%	22,1%	20,3%
Jiné (VOŠ)	.	.	0,1%	0,1%	0,1%	1,3%	4,1%
Vysokoškolské	1,0%	2,2%	3,4%	5,0%	7,2%	8,9%	12,5%
Bez školního vzdělání	0,3%	0,3%	0,3%	0,3%	0,3%	0,4%	0,5%
Nezjištěno	0,9%	0,4%	0,8%	0,6%	1,1%	1,3%	5,3%

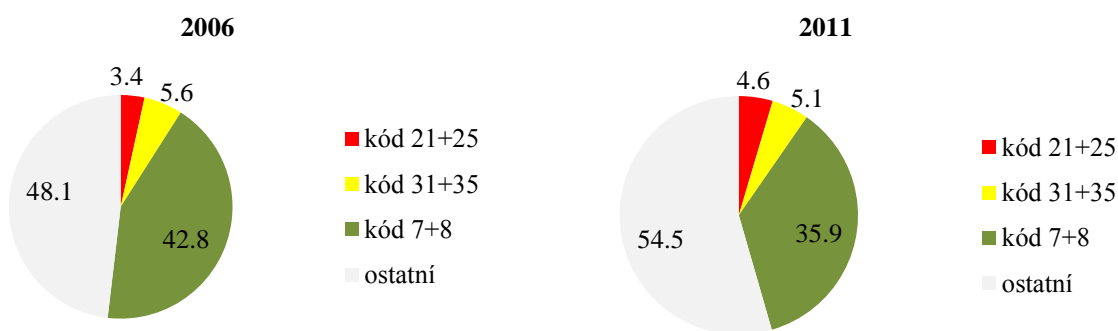
Zdroj: vlastní zpracování dle (ČSÚ, 2012)

Naznačený vývoj jasně ukazuje na akcent odborného vzdělávání v oblasti středního školství (přes 60 % obyvatel v roce 2001). Je třeba ale podtrhnout, že postupný nárůst v tomto směru ustal po roce 2001 a za deset let přivodil pokles středoškolsky odborně vzdělaných osob o cca 7 %. Jde přitom o souhrnný pohled, bez analýzy struktury středoškolských oborů.

2.2 Potřeba technických profesí na českém trhu práce v letech 2006 a 2011

Přestože se klasifikace KZAM užívaná v roce 2006 a CZ ISCO z roku 2011 poněkud liší, lze konstatovat, že trh práce postrádá v roce 2006 více než 50 % technických profesí z celkového počtu volných míst, v roce 2011 už pouze cca 45 %, jak zachycuje graf 2.

Graf 2: Porovnání podílu volných pracovních míst v ČR v letech 2006 a 2011 podle profesí

Pozn. kódy podle KZAM:

- 21-vědci a odborníci fyzikálních a příbuzných věd
- 25-nulová hodnota
- 31-technici ve fyzikální, technických oborech
- 35-nulová hodnota
- 7-řemeslníci, kvalifikovaní výrobci, zpracovatelé
- 8-obsluha strojů a zařízení

Pozn. kódy podle CZ ISCO:

- 21-specialisté v oblasti vědy a techniky
- 25-specialisté v oblasti ICT
- 31-techničtí a odborní pracovníci v oblasti vědy a techniky
- 35-technici v oblasti ICT
- 7-řemeslníci a opraváři
- 8-obsluha strojů a zařízení, montéři

Zdroj: vlastní zpracování podle (MPSV, 2014)

Z hlediska úrovně vzdělání je v obou letech v menší míře neuspokojena poptávka v technických profesích na úrovni vysokoškolsky vzdělaných odborníků (kód 21 a 25) a na úrovni bakalářů,

absolventů vyšších odborných škol a absolventů studijních oborů s maturitou (kód 31 a 35). Největší nedostatek přetrvává v oblasti vyučených řemeslníků, opravářů, montérů a obsluhy strojů (kód 7 a 8). V tomto směru tedy realita ČR nedopovídá v úvodu zmíněným závěrům OECD.

Pro dokreslení je vhodné konstatovat, že v poptávce po „netechnických“ profesích převažují v obou sledovaných letech pomocní a nekvalifikovaní pracovníci, a to zhruba na úrovni kódu 7, nezanedbatelnou část tvoří i provozní pracovníci ve službách a obchodu, v roce 2011 v této skupině dominují pracovníci v oblasti osobních služeb. Tímto se naopak jeden ze závěrů OECD potvrzuje.

2.3 Koncentrace technických oborů v krajích ČR

Hodnocení koncentrace technických oborů se zaměřila na nově přijaté žáky v letech 2006 a 2011, a to v členění na obory ukončené jednak výučním listem, jednak maturitou. Pro hodnocení byl využit lokalizační kvocient, vyjadřující relaci mezi situací v příslušném kraji a ČR jako celku.

$$LQ_{TO} = \frac{NP_{TO}^R}{NP_S^R} / \frac{NP_{TO}^{CR}}{NP_S^{CR}} / 1$$

Legenda:

NP = nově přijatí

R = region

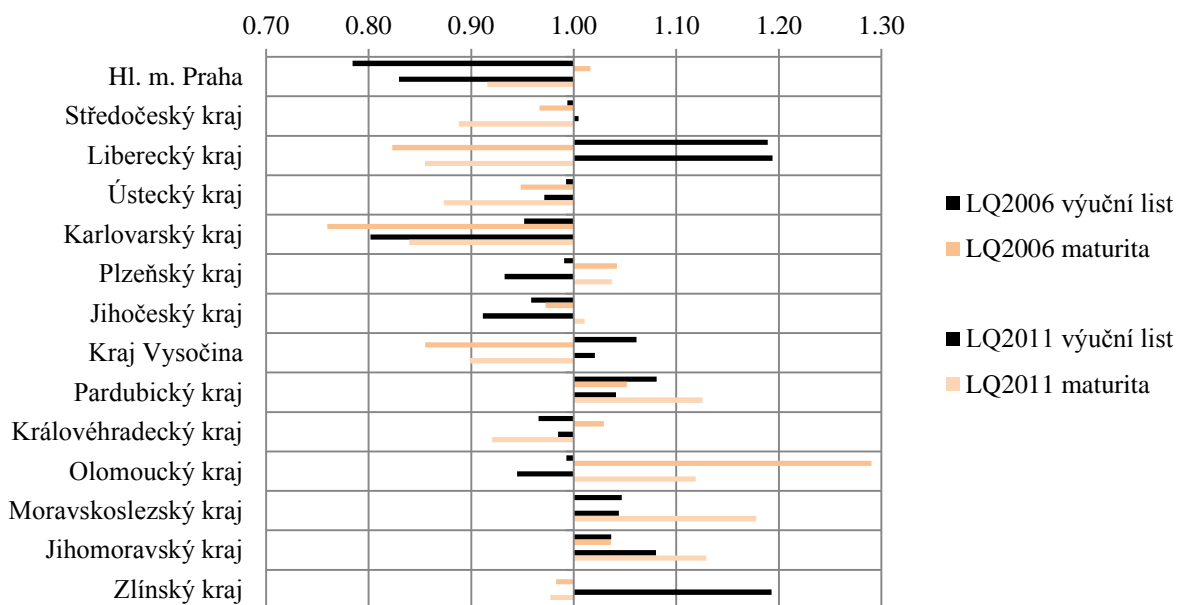
TO = technické obory

S = suma všech oborů

CR = Česká republika celkem

Graf 3 ilustruje, které kraje jsou na tom oproti celkovému stavu v ČR „hůře“ (hodnota pod 1), které naopak „lépe“ (hodnota nad 1). Současně graf zachycuje, v kterých krajích převažují obory zakončené vyučením, resp. maturitou a k jakým změnám mezi sledovanými dvěma roky došlo.

Graf 3: Nově přijatí do technických oborů - LQ krajů let 2006 a 2011

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat (NUOV, 2011) a (MŠMT, 2006)

Z provedené analýzy vyplývá, že nově přijímaní žáci do učebních oborů relativně převažují v kraji Libereckém, Zlínském, Pardubickém, Jihomoravském, Moravskoslezském a v Kraji Vysočina. Prim v žácích technických oborů s maturitou hraje jednoznačně kraj Olomoucký, sekundují mu kraje Pardubický, Jihomoravský a Plzeňský; v roce 2011 získává také výrazně vyšší kvocient Moravskoslezský kraj, naopak ztrácí kraj Královéhradecký. „Technické“ kraje oplývající žáky v učebních oborech v obou letech jsou tedy 3 (Liberecký, Zlínský a Kraj Vysočina), vedle toho převaha žáků v oborech s maturitou je v obou letech ve 2 krajích (Olomouckém a Plzeňském).

Zvláštní postavení mají kraje Pardubický a Jihomoravský, oba se vyznačují vyšší koncentrací nově přijímaných žáků v obou typech oborů.

2.4 Stav a vývoj vnitřní struktury středoškolských technických oborů v českých krajích

Do analýzy byly zahrnuty obory uvedené v tab. 2. Průměrné podíly nově přijatých žáků za celou ČR prezentují jasnou převahu oborů s kódem 23, 26 a 36, střední váhu mají obory s kódem 33 a 29; nástup inženýrských oborů v roce 2011 souvisí s jejich vyčleněním ze skupiny 26.

Tab. 2: Přehled o vybraných parametrech středoškolských technických oborů v letech 2006 a 2011

Technické obory	Prům. podíly nově přijatých žáků		Kraj s podílem nově přijatých žáků nad 5 % v roce 2011	Kraj s nárůstem nově přijatých žáků do oboru
	2006	2011		
18 Informatické obory	0,00%	5,73%	PHA, KVK, PLZ, JIČ, KVY, PAR, KRH, MSK, JIM	všechny kraje
21 Hornictví, hutn., slév.	0,29%	0,12%	žádný kraj	UST
23 Strojírenství, stroj. výr.	26,93%	24,88%	všechny kraje	PLZ,MSK,ZLN
26 Elektrot., telek. a VT	19,33%	13,40%	všechny kraje	žádný kraj
28 Tech. chemie, ch.silik.	2,05%	1,07%	žádný kraj	MSK, JIM
29 Potravinářství, potr. chem.	6,46%	6,60%	PHA,STČ, PLZ, JIČ, KVY, PAR, KRH,OLM, MSK, JIM, ZLN	PHA,STČ,LIB,UST,KRH,OLM,MSK,JIM,ZLN
31 Text. Výroba, oděvn.	3,30%	0,81%	žádný kraj	PHA
32 Kož., obuv., zpr. plastů	0,21%	0,10%	žádný kraj	PHA
33 Zpr. dřeva, výr. hud. nástr.	8,15%	7,06%	všechny kraje kromě KVK a PLZ	STČ,KVY
34 Polygr., zpr. pap., filmu	1,55%	1,41%	žádný kraj	JIČ,PAR,MSK
36 Staveb., geod., kartog.	14,84%	17,42%	všechny kraje	všechny kraje kromě KVK,PLZ,OLM
37 Doprava a spoje	2,20%	2,23%	žádný kraj	STČ,LIB,KVK,JIČ,PAR, KRH,MSK,JIM
39 Spec., interdisc. obory	1,39%	2,86%	žádný kraj	všechny kraje kromě UST

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat NUOV a MŠMT

Za významné kraje z hlediska příslušných oborů jsou označeny ty, jejichž podíl oboru je vyšší než 5 % (sl. 4 tab. 2). V případě oborů s kódem 23, 26, 33, 36 nelze hovořit o regionální specializaci, naopak u oborů s podílem nově přijatých studentů pod 5 %, lze jisté specializační trendy vysledovat. Nenulových hodnot dosahují v oboru s kódem 21 kraj Ústecký, Královéhradecký, Moravskoslezský a Kraj vysočina); s kódem 28 kraj Liberecký a Karlovarský, s kódem 31 kraj Liberecký doplněný tentokrát krajem Ústeckým a konečně na obor s kódem 32 se specializuje Praha, Olomoucký, Jihomoravský a Zlínský kraj.

Určitý specializační trend (specializace ve smyslu vyšší míry zaměření ve srovnání s okolím) lze vysledovat z informací o nárůstu jednotlivých technických oborů, kdy nedochází k nárůstu ve všech či většině krajů, jako je tomu např. u oboru 18, 36 a 39. O specializaci by se dalo uvažovat u Ústeckého kraje (obor 21), u Moravskoslezského (obor 28 a 34) a Jihomoravského kraje (obor 28), v případě Prahy (obor 31 a 32), u Středočeského kraje a Kraje Vysočina (obor 33) a také u Jihočeského a Pardubického kraje (obor 34).

Závěr

Problematika vzdělávání v technických oborech je v ČR značně diskutována. Pro jejich význam z hlediska zajišťování ekonomické konkurenceschopnosti je pozornost věnovaná této oblasti

umocňována finančně značně dotovanými programy podpory. Změny na úrovni středních škol mají jednak přímý dopad na trh práce, jednak bezprostředně ovlivňují i oblast univerzitního technického vzdělávání.

V mezinárodním srovnání vyznívá ČR jako země s velmi vysokou mírou odborně zaměřených žáků ve skupině ISCED 3 oproti všeobecnému vzdělávání, obdobně česká realita trhu práce ne vždy koresponduje se závěry OECD, které se týkají existujících trendů trhu práce ve smyslu změn v odborných dovednostech. Tyto skutečnosti mírně zjemňují „problém“. Na druhou stranu je ale třeba zdůraznit, že analyzovaná čísla nezachycují a nemohou zachytit kvalitu získaného vzdělání, měřenou absolventovými vědomostmi, dovednostmi a schopnostmi. (Na tomto místě je ale nutné zahrnout do úvahy i základní školy, které mají dávat základy vzdělání. Jistě platí, že pevnost těchto základů ovlivňuje pevnost, velikost, ale i flexibilitu celé „kvalifikační stavby“ jedince.)

Strategická doporučení decizní sféry reagují na větší absenci saturace poptávky po absolventech učebních technických oborů oproti maturitním oborům. Situace v jednotlivých krajích však v tomto ohledu není stejná. Lze vysledovat čtyři skupiny krajů – kraje soustřeďující se na technické učební obory; kraje orientované na technické obory s maturitou; kraje, které akcentují oproti stavu ČR obě technické středoškolské úrovně oborů a konečně čtvrtá kategorie, která se na technické obory nekoncentruje. I přes značnou podobnost ve struktuře českého regionálního školství lze v technických oborech středních škol vysledovat jisté specializační rozdíly.

Literatura

- [1] *Analýza neobsazenosti volných pracovních míst.*, (2014). [online]. [cit. 2014-04-03]. Dostupné z: <<http://portal.mpsv.cz/sz/stat/trh>>.
- [2] LABOUTKOVÁ, Š., BEDNÁŘOVÁ, P., (2012). Reducing regional disparities through decentralization. In *15th International Colloquium on Regional Sciences*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 91-100. ISBN 978-80-210-5875-0.
- [3] *Bílá kniha terciárního vzdělávání* [online]. 2009 [cit. 2009-04-06]. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/bila-kniha>>.
- [4] *Demografická příručka 2011.*, (2012). [online]. [cit. 2014-02-26]. Dostupné z: <[http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/B5001FC50A/\\$File](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/B5001FC50A/$File)>
- [5] *Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy České republiky na období 2011 - 2015.*, (2012). [online]. [cit. 2014-02-18]. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/dlouhodoby-zamer-vzdelavani-a-rozvoje-vzdelavaci-soustavy-1>>
- [6] MATĚJA, Z., (2009). Lidský kapitál a ukazatel hrubé míry vstupu do terciárního vzdělávání v České republice. In *Conference Proceedings IMEA*. Hradec Králové: Gaudeamus. pp. 194-200. ISBN 978-80-7041-851-2
- [7] Nařízení vlády č. 211/2010 Sb., o soustavě oborů vzdělání v základním, středním a vyšším odborném vzdělávání ve znění pozdějších předpisů.
- [8] OECD., (2013). *Education at a Glance 2013*. DOI 10.1787/888932846310.
- [9] OECD., (2013). *OECD Skills Outlook 2013: First Results from the Survey of Adult Skills*, OECD Publishing. ISBN 9789264204256. DOI 10.1787/9789264204256-en.
- [10] SABONIENE, A., (2010). The evaluation of the Potential of Lithuanian Manufacturing Industry Structure on the basis of CI Index. *Inžinerine Ekonomika-Engineering Economics*, vol. 21, iss. 4, pp. 399-407. ISSN 1392-2785.
- [11] *Střední školství. Statistická ročenka školství 2005/2006 - výkonové ukazatele.*, (2006). [online]. [cit. 2014-03-28]. Dostupné z: <<http://toiler.uiv.cz/rocenka/rocenka.asp>>
- [12] *Strategie vzdělávání pro udržitelný rozvoj České republiky (2008 – 2015).*, (2008). [online]. [cit. 2013-01-05]. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/dokumenty/strategie-vzdelavani-pro-udrzitelny-rozvoj-ceske-republiky>>.
- [13] UNESCO., (1996). *Learning: the Treasure within*. Report to UNESCO of the International Commission on Education for the Twenty-first Century. Paris : United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. ISBN 92-3-103274-7.
- [14] *Vzdělávání a trh práce v krajích ČR. Nově přijatí žáci a absolventi v krajích ČR.*, (2011). [online]. [cit. 2014-03-28]. Dostupné z: <<http://www.nuov.cz/vzdelavani-a-trh-prace-v-krajich-cr>>
- [15] WILLKE, H. Společnost vědění., (2000). In *V jaké společnosti vlastně žijeme?* 1. vyd. Praha : ISV nakladatelství, pp. 243-262. ISBN 80-85866-59-5.

- [16] ZDRAŽIL, P., (2013). Komparace dopadů hospodářské krize na trhy práce vybraných států EU z bývalého východního bloku, prostřednictvím Beveridgeovy křivky. In *Conference Proceedings IMEA*. Pardubice: University of Pardubice, pp. 347-354. ISBN:978-7395-696-7.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu č. SGSFES-2014002 IGA Univerzity Pardubice.

ROLE OF LOCAL GOVERNMENT IN SUPPORTING LOCAL SOCIAL CAPITAL**ÚLOHA MIESTNYCH SAMOSPRÁV PRI PODPORE MIESTNEHO SOCIÁLNEHO KAPITÁLU****DOC. ING. DANA ŠVIHLOVÁ, PH.D.****MGR. ĽUBOSLAVA KUBIŠOVÁ**

Katedra verejnej ekonomiky a regionálneho rozvoja | *Dept. of Public Economy and Reg. Development*
Ekonomická fakulta | *Faculty of Economics*
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici | *Matej Bel University Banská Bystrica*
✉ *Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovakia*
E-mail: danka.svihlova@umb.sk, luba.kubisova@umb.sk

Annotation

Endogenous theories of regional development consider social capital as one of the important development factors. From the perspective of the local government it should be taken into consideration as having a significant potential for local economic and community development. This potential can be deployed for achieving the common good. The aim of the article is to emphasise the role of local governments in building and maintaining bridging social capital in rural areas in Slovakia. This type of social capital plays an important role in the formation of Local Action Groups. The methods used in this study involved literature review in the field of social capital and a survey conducted among Local Action Groups in Slovakia.

Key words

social capital, local government, local action groups, Slovakia

Anotácia

Endogénne teórie regionálneho rozvoja považujú sociálny kapitál za jeden z dôležitých faktorov rozvoja. Z pohľadu miestnych samospráv je potrebné sústrediť sa na jeho významný potenciál pre miestny a komunitný rozvoj. Tento potenciál môže byť využitý na dosiahnutie spoločných cieľov. Cieľom tohto článku je zdôrazniť úlohu miestnych samospráv pri budovaní a udržiavaní premostovacieho sociálneho kapitálu vo vidieckych oblastiach na Slovensku. Tento typ sociálneho kapitálu zohráva dôležitú úlohu pri vytváraní Miestnych akčných skupín. V štúdiu sme použili metódy prehľadu a sumarizácie literatúry v oblasti sociálneho kapitálu a prieskum medzi Miestnymi akčnými skupinami na Slovensku.

Kľúčové slová

sociálny kapitál, miestna samospráva, miestne akčné skupiny, Slovensko

JEL classification: Z130

Introduction

Endogenous theories of regional development consider social capital as a significant factor in local economic and community development. The public/collective character of social capital has been promoted by R. Putnam (1993), who emphasised its positive outcome on public governance and regional development. Since the intangible factors of economic development started to be more and more prominent in the knowledge-based economy, social capital became focus of development

economics and interdisciplinary studies that deal with the factors of uneven economic development across nations and regions. These efforts have been supported by many governments in economically advanced countries and supranational organisations dealing with economic development (OECD, World Bank). It has been acknowledged that local social capital can be influenced by local/regional/national policies and an institutional setup. As local self-governments are the key actors in the development of their territories, it should be worthwhile to investigate what they can do to “manage” the stock of local social capital - social capital generated by and available to a local community. Both the theory of social capital and empirical studies in the field suggest that a right mix of different types of social capital – bonding, bridging and linking - is essential for pursuing local and regional development. In addition, it is important that the network of relations on a local level includes not only individuals but also organisations (Trigilia, 2001) and policies for local development are formulated and implemented through a close co-operation between public and private actors to be more effective.

Results of the European Values Surveys (Kusá, Tížik, 2009) as well as other empirical studies of social capital in Slovakia (Gajdoš, Pašiak, 2008) show that there is low level of bridging social capital, i.e. the type of social capital that is expressed by the level of associational life, volunteering, participation and generalized trust. Authors warn that it may lead to stagnation in local development, as more and more external financial resources for improving the living conditions in smaller communities can be accessed only on the basis of grant schemes that rely heavily on associational and volunteering activities of local citizens. On the other hand, family and friendship are held to be very important by Slovaks, which means that bonding social capital is very strong. This is the challenge for public policies, especially on a local level, as these could be used to transform the close relations within family and friendship networks into positive resources for local development (Trigilia, 2001).

1. Research objective and methodology

The methods used in this study involved literature review in the field of social capital and a survey conducted among Local Action Groups in Slovakia. The article first reviews the literature on social capital in the context of regional, local and community development to establish a potential role of local governments in building and enhancing bridging social capital in their territories. The results of the literature review are compared with the results of the survey among Slovak Local Action Groups. In the survey, the representatives of all 29 Local action groups were approached with a questionnaire containing six questions. Three of the questions were open ended and two of them had the options to rank the importance of given factors and actors in establishing their LAG. The survey was carried out through an electronic on-line questionnaire in April 2014. 24 filled-in questionnaires were received, which means the return of almost 83%.

2. Social capital as a factor of local and regional development

The concept of social capital encompasses a wide range of definitions and ideas. From the point of view of local and regional development we will focus on the definitions of the concept that underlines its collective and public good character (as defined by Coleman, 1993, Putnam, 1993, OECD, 2001 and others) as opposed to an individualist understanding of it as a resource that can be drawn upon primarily by an individual or a group for their own benefit (Bourdieu, P., Wacquant, 1992, p. 119 in Kusakabe, 2012). In line with J. Coleman (1993) we consider social capital as a resource that enhances the productivity of other three types of capital, being physical, financial and human capital, and understand that social capital within the social structure does not serve only to actors that actively “invest” in it, but also all other individuals that are part of the structure. This makes social capital largely a public good, which means that it can be used by all members of the group and not only the ones who invested in it. As a result, social capital is normally created as a by-product of other activities rather than being a product of direct investment of individuals into it. Coleman also demonstrated how social capital benefits formation of human capital and may be used in supporting collective action, which makes it an attractive concept for the area of public policy.

Generally conceived as a multifaceted and multidimensional phenomenon, the concept of social capital is composed of several aspects and is applicable on a different scale. Most definitions of social capital thus include the reference to social networks, norms and trust. The scale of the networks, i.e. whether they are closely knit networks of family members and close friends with strong bonds or the broad networks of acquaintances across different social and other divides, has a significant effect both on the norms generated by such networks as well as the trust that is associated with them. Thus, most authors dealing with the social capital concept today distinguish between bonding and bridging social capital and acknowledge the different outcomes that each of these may bring both to individuals and the society at large. Some authors go even further and suggest that the outcomes of social capital should be assessed separately for each of its aspect (networks, norms and trust), as their mutual positive correlation is quite low (Van Oorschot, Finsveen, 2010).

The theory of development has been much inspired and influenced by the collective concept of social capital proposed by R. Putnam (1993) who defined social capital as “features of social organization, such as trust, norms, and networks that can improve the efficiency of society through facilitating coordinated actions” (Putnam et al., 1993, p. 167). Putnam defined social capital as an aggregate of associational activity which can be measured by memberships in formal and informal associations and the number of these in a region/nation. He also asserted that the performance of regional governments was very much influenced by the associational life and the level of the civic nature of its citizens. Putnam’s concept of social capital has received much attention due to its propensity for generating public goods and favourable outcomes for the society as a whole. However, it has also been criticized for being too broad to be measured, mixing the aspects of social capital with its outcomes and ignoring the role of broader societal institutions and the role of state in its formation and shaping (Sabatini, 2006). That is why we rather refer to the definitions and authors that take into consideration also the institutional context within which the social networks are embedded, notably the state, as playing a central role in the facilitation of social capital (Woolcock, 2001; Ostrom, 2003; Trigilia, 2001; Adger, 2001 in Lehtonen, 2004; Sabatini, 2006 and other). Woolcock (2001) proposes the definition agreed on by several other authors, referring to the social capital as “norms and networks that facilitate collective action”. He asserts that many times, the absence or weakness of formal institutions is compensated by the creation of informal organisations.

As we have mentioned earlier, another important part of the current social capital theory is the distinction between the two basic types of social capital - bonding and bridging (Patulny, Svendsen, 2007). These types are distinguished with respect to the different types of networks in which they originate, and the different types of outcomes they produce. While bonding social capital is based on close relations among similar types of persons regarding class, ethnicity, background or interest and such networks normally comprise family members and close friends, bridging social capital denotes the relations of “weak ties” among people with different backgrounds and the networks connecting people across different boundaries. “Bonding networks” are characterized by so called “particularized trust”, i.e. trust based on knowing each other, accompanied by strong norms of reciprocity and solidarity. Bridging social capital is based on open, or inclusive, networks and is associated with so called “generalized” trust, i. e. trust in unknown people, which is considered to be a strong variable in economic development. Some authors distinguish also linking social capital that describes the relations between individuals and groups in different social strata in a hierarchy where power, social status and wealth are accessed by different groups (Cote, Healy, 2001). Woolcock (2001) extends this to include the capacity to leverage resources, ideas and information from formal institutions beyond the community.

The bridging social capital characteristics overlap with the theory of collective action represented by E. Ostrom, who sees an essential role of social capital in controlling rational-choice-oriented human nature. For Ostrom, social capital takes the forms of trustworthiness, networks and formal and informal rules or institutions (Ostrom, Kahn, 2003). She considers trust to be the outcome of the forms of social capital and a key link between social capital and collective action. Similarly, she

acknowledges the importance of national and regional governmental institutions in affecting the level and type of social capital available to individuals in pursuing development efforts.

To sum up, social capital as a factor of local and regional development refers broadly to characteristics of social structure (both formal and informal social networks) that function as a resource for individuals and groups, combined with cultural (cognitive) components of trust, reciprocity and mutuality, shared norms of behaviour, shared commitment and belonging and effective information channels (CONSCISE, 2007). Participation in voluntary activities seems to be the key to creating the cultural aspects of social capital within communities (McCulloch, A., Mohan, J. Smith, P., 2012). From the local government perspective, then, it is important to support the “productive” social structures, volunteering and social interaction between diverse groups.

3. The role of local governments in supporting local social capital

Local governments in Slovakia have a great deal of autonomy from both regional and state administration and as such could be viewed as principal actors in pursuing local development. However, their public funding may often be limited and their size limiting in this area, which makes them “sentenced to” use all the available resources as effectively and efficiently as they can. In relation to the use of social capital it means nurturing and drawing upon the right mix of bonding, bridging and linking social capital both within their own territories and beyond.

However, the right mix of the three types of capitals is not so easy to strike, as their effects may vary depending on the size of the territory and its community/communities. Excessive bonding social capital within any community could lead to exclusion of outsiders and isolation with all its negative consequences, so the primary role of local government would be to build and maintain bridging social capital. This type of capital is usually associated with formal and informal associations, clubs and churches. It is important for the local government to develop relations with all of them and encourage their mutual cooperation. The networks of bridging social capital should also reach beyond the community and territory and involve other neighbouring communities. Linking social capital could be built by forming relations and keeping contacts with the representatives of regional and national governments and non-governmental organizations. These contacts should prove as a helpful information channel for accessing external funding and developing external networks. Research on the role of cooperation and networks among actors in the regional development, although not connected to the theory of social capital, has been undertaken within a region in the Czech Republic (Dušek, 2010).

Via supporting the networking and sociability within and beyond communities, local governments can strengthen structural form of social capital that brings about the cultural/cognitive aspects such as trust and shared norms. This can be done by providing financial and non-financial support to local associations of citizens, organizing community events, providing the “meeting infrastructure” (children playgrounds, parks with benches, sport facilities, etc.) and developing both formal and informal cooperation with other municipalities in the area. As social capital is created mainly as a by-product of other activities, it is important that people have enough opportunities to spend their free time with and within the community rather than going elsewhere. The cultural/cognitive aspects of social capital can also be strengthened directly by being transparent and encouraging citizens’ participation in planning and decision-making processes. This means providing information about the activities of local government and other actors in the community in the form of a local newspaper, municipality website etc., which can help building local identity as well, and by providing opportunities for people to express their ideas and views regarding their needs and expectations for their life in the municipality in the form of polls, public hearings etc.

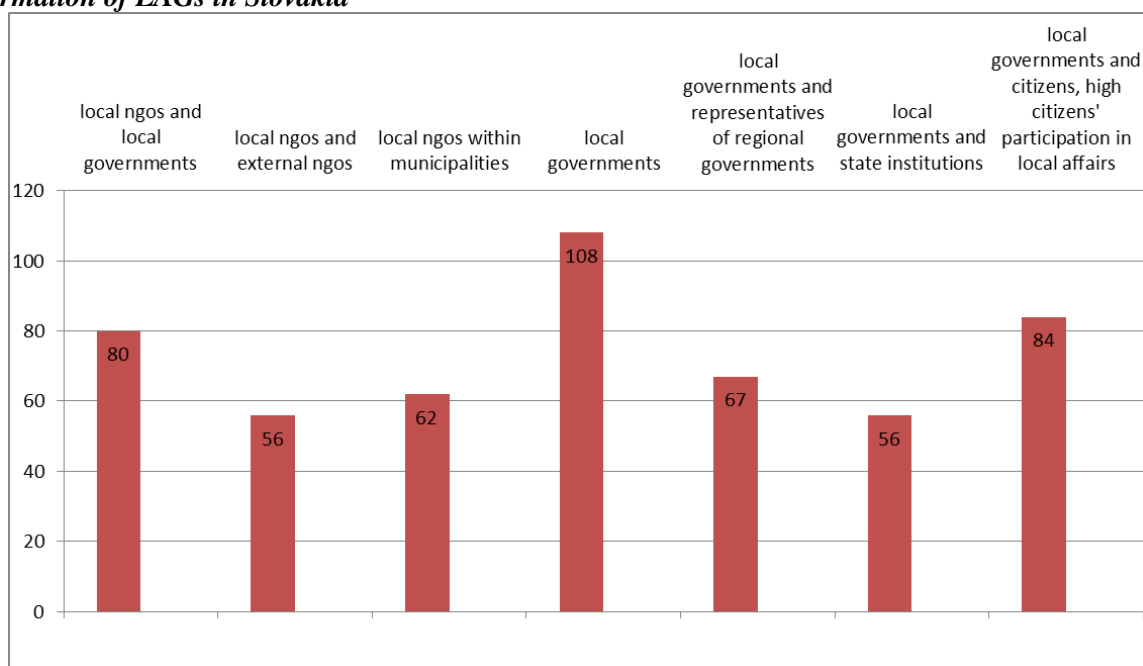
Supporting social capital is an explicit aim of community development. Community development theory approaches local development in terms of local community development, i. e. increasing the quality of interactions among people living in a specific territory (Flora, Flora, Fey, 2004 In Bernard, 2011). Švihlová (2004) understands the community development as processes leading to empowerment of individuals and their capacity to understand and solve problems of their village or

town themselves. In the process, people form a community that gives people sense of local identity, develop mutual relations and together build and use local resources. The author provides following principles applied in the community development: engaging citizens into planning, decision-making and implementation of the local development projects, forming partnerships among citizens, public administration and businesses and building active and sustainable communities based on social equity and mutual respect. With respect to putting these principles into practice, it is necessary that there is a certain level and quality of local social capital, which these principles further enhance.

As for building the bridging networks, it seems to be important to bridge not only the various groups of citizens within non-governmental sector, but all stakeholders that participate in the process of local development. These include private businesses and public actors (regional and national authorities). The principle of intersectoral cooperation is also being applied in regional development policies of the European Union and reflected in the requirements for drawing the EU structural funding in rural development (program LEADER). Here, the social capital could directly enhance chances for getting the funding, as in order to be eligible for it, the municipalities must be a part of Local Action Group (LAG) and have prepared integrated development strategy for their common territory. There are 29 such LAGs in Slovakia and they comprise varying number of municipalities ranging from 6 to 44. 24 (almost 83%) of their representatives responded in our survey. Most of the LAGs were formed either from the former associations of municipalities (75%) or the associations formed a part of the LAG (17%).

The results of the survey show that from all the potential stakeholders involved in LAG formation (local governments, local leaders, local non-governmental organizations, local businesses, external non-governmental organizations, external businesses, regional governments, state institutions) local governments are considered to be the most important, followed by local non-governmental organizations, local leaders and local businesses. On the other hand, external stakeholders' level of importance is low, with regional government being the most important of these. When asked about the importance of cooperation among different actors in formation of the Local action groups, the LAG representatives ranked as most important the cooperation among the local governments in the given territory, followed by the cooperation of local governments with their citizens and active participation of citizens in the local affairs.

Fig. 1: Cumulative values of importance rankings assigned to the cooperation of different actors in formation of LAGs in Slovakia

Source: own processing of the survey results

In the graph above, the values on the y axis refer to the sum of points assigned to the option describing the importance of cooperation of different stakeholders in establishing the LAG. Respondents could assign points from 1 – 5, with 1 being the least important and 5 the most important. Based on the results of the survey we can also say that it was bridging type of social capital within and beyond the communities that was most important in setting up the LAGs; and that local governments constituted the key part of the bridging networks both within and outside of their municipalities. On the other hand, the role of linking social capital – that of the networks bridging the different levels of power and hierarchy – is deemed less important, as well as bridging networks within municipalities not including local governments.

Conclusion

Local governments may play a significant role in building and maintaining local social capital as a resource for local development. They need to be able to distinguish between bonding and bridging social capital and try to strike a balance between these two basic types by targeting their support more at bridging social capital. Being aware of the local social capital enables local governments to assess their decisions and plans with view of their potential effects on social capital, which is the first precondition for its effective deployment as a productive resource. It is evident that there is a large pool of external resources for improvement of living conditions in rural localities, if not for their economic development. Although many municipal budgets are not able to cover even the basic needs of the local community, there are possibilities to draw on external resources. As it has been noted above, though, such funds are normally bound to the provision of voluntary work or the existence of a development strategy that is a result of collective efforts either within the community or several communities. In Slovakia, there are only 29 Local Action Groups, including 18.8% of all municipalities and 11.4% of the Slovak population, which means that their positive effects, e. g. higher engagement of local actors in public affairs, bottom-up approach, building cooperation and local identity and receiving funding and investments, are confined only to a fraction of the territory and the population. One of the reasons of low coverage of the rural areas of Slovakia by LAGs could be the low level of bridging social capital as identified by the European Value Survey and other studies. Our study confirmed that local governments can play an important role in building and maintaining local social capital. Further research should focus more on specific guidelines for local authorities as to how to use their competencies and instruments to enhance social capital of their communities.

References

- [1] BERNARD, J., (2011). Endogenní rozvojové potenciály malých venkovských obcí – obtížné hledání a měření jejich vlivu. *Czech Sociological Review*, vol. 47, iss. 4, pp. 745 - 775. ISSN 2336-128X.
- [2] COLEMAN, J., (1988). Social Capital and the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*, 94 Supplement, pp. 52 – 120. ISSN 1537-5390. DOI 10.1086/228943.
- [3] CONSCISE., (2007). *The Contribution of Social Capital in the Social Economy to Local Economic Development in Western Europe, EU Research on Social Sciences and Humanities*. Final Report, European Communities, Luxembourg. ISBN 97879075674.
- [4] DUŠEK, J., (2010). *Faktory regionálního růstu a rozvoje (se zaměřením na spolupráci měst a obcí v Jihočeském kraji)*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s. ISBN 978-80-86708-94-2.
- [5] European observatory on the social situation - Social capital network., (2007). *Social Cohesion, Trust and Participation: Social Capital, Social Policy and Social Cohesion in the European Union and Candidate Countries*. Monitoring Report, European Commission.
- [6] GAJDOŠ, P., PAŠIAK, J., (2008). *Sociálne zdroje lokálneho a regionálneho rozvoja : sociologická sonda*. Bratislava : Sociologický ústav SAV. ISBN 978-80-85544-53-4.
- [7] KUSÁ, Z., TÍŽIK, M., eds., (2009). *Výskum európskych hodnôt 1991 - 1999 - 2008: Pramenno-analytická publikácia*. Bratislava: Sociologický ústav SAV.
- [8] KUSAKABE, E., (2012). Social capital networks for achieving sustainable development. *Local Environment*, vol. 17, iss. 10, pp. 1043–62. ISSN 1469-6711. DOI 10.1080/13549839.2012.714756.

- [9] LEHTONEN, M., (2004). The environmental-social interface of sustainable development: capabilities, social capital, institutions. *Ecological Economics*, vol. 49, iss. 2 pp. 199-214. ISSN 0921-8009.
- [10] MCCULLOCH, A., J. MOHAN, a P. SMITH., (2012). Patterns of social capital, voluntary activity, and area deprivation in England. *Environment and Planning*, vol. A 44, iss. 5, pp. 1130–47. ISSN 1472-3409.
- [11] Národná sieť rozvoja vidieka. Dostupné z <www.nsrv.sk>
- [12] OSTROM, E., KAHN, T.K., (2003). *Foundations of social capital*. Cheltenham, UK, Northampton, MA: Edward Elgar Pub. ISBN 9781849802499.
- [13] PATULNY, R. V., SVENDSEN, G. L. H., (2007). Exploring the social capital grid: bonding, bridging, qualitative, quantitative. *The International Journal of Sociology and Social Policy*. 2007, vol. 27, iss. 1/2, pp. 32–51. ISSN 0144-333X. DOI 10.1108/01443330710722742.
- [14] PUTNAM, R. D., LEONARDI, R., NANETTI, R. (1993). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton, N.J: Princeton University Press.
- [15] SABATINI, F., (2006). The Empirics of Social Capital and Economic Development: A Critical Perspective. *SSRN Working Paper Series*. DOI 10.2139/ssrn.879712.
- [16] ŠVIHLOVÁ, D., (2004). *Trvalo udržateľný rozvoj na miestnej úrovni*. Banská Bystrica : Ekonomická fakulta UMB. ISBN 80-8055-925-2.
- [17] TRIGILIA, C., (2001). Social Capital and Local Development. *European Journal of Social Theory*, vol. 4, iss. 4, pp. 427-442. ISSN 1368-4310.
- [18] VAN OORSCHOT, W., FINSVEEN, E., (2010). Does the welfare state reduce inequalities in people's social capital? *International Journal of Sociology and Social Policy*, vol. 30, iss. 3, pp. 182 -193. ISSN 0144-333X. DOI 10.1108/01443331011033364.
- [19] WOOLCOCK, M., (2001). The place of social capital in understanding social and economic outcomes. *Canadian Journal of Policy Research*, vol. 2, iss. 1, pp. 11-17. ISSN 1208-6037.

SVAZKOVÉ ŠKOLY: PERSPEKTIVA K ZACHOVÁNÍ VENKOVSKÝCH ŠKOL?

ASSOCIATED SCHOOLS: THE PERSPECTIVE OF THE PRESERVATION OF THE SCHOOLS IN SMALL RURAL COMMUNITIES?

ING. ZUZANA KHENDRICHE TRHLÍNOVÁ, PH.D.

JUDR. MAREK STARÝ, PH.D.

Katedra práva a veřejné správy | Department of Law and Public Administration
Vysoká škola finanční a správní, o.p.s. | University of Finance and Administration
✉ Estonská 500, 101 00 Praha, Czech Republic
E-mail: trhlinova@email.cz, starym@seznam.cz

Anotace

Nepříznivý demografický vývoj staví před většinu malých obcí, které jsou zřizovateli mateřských a základních škol, více či méně naléhavou otázku jejich budoucí udržitelnosti. Český právní řád přitom nabízí pozoruhodné řešení, spočívající ve zřízení tzv. svazkové školy, tj. školy, která je zřízena pro více obcí sdružených v dobrovolném svazku obcí. Na rozdíl od slučování škol znamená zřízení školy svazkové trvalou participaci všech zainteresovaných obcí na jejím řízení a zpravidla též fyzické zachování výuky v jednotlivých obcích. Přestože Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy tuto cestu ve svých metodických materiálech výrazně doporučuje a lze ji identifikovat i v řadě vyspělých evropských států, v České republice je její využití v praxi doposud minimální (v současné době existují na území našeho státu jen 3 takové školy). Autoři se zamýšlejí nad potenciálními výhodami tohoto řešení a snaží se zároveň upozornit na případná rizika. Ta sice nelze podceňovat, celkově se ale zakládání svazkových škol jeví spíše jako nadějná perspektiva, vyžadující ovšem pro futuro intenzivnější, zejména ekonomickou podporu.

Klíčová slova

obec, svazková škola, příspěvková organizace

Annotation

Rural communities deal many problems and challenges in the context of the demographic change and its impacts to the sustainability of local services, pre-school and primary education included. One of the possibilities to conserve primary education in small communes is the creation of so-called "associated schools", it means schools that are managed by more than one community. Associated schools can be developed by the communes integrated to the one of the form of inter-municipal partnership alliances. Partnership of the communities on the management of associated schools can be one of the way how to keep primary education in small communes with low numbers of pupils that must often close schools due to the lack of financial and human resources. Associated schools permit to ensure better quality of education and educational infrastructure. Although that Ministry of Education of the Czech Republic recommends creation of these types of schools, there is still a strong opposition from local leaders to create and participate on the management of associated schools. There are only three associated schools in CR. Text presents potential advantages of associated schools as well as some risks and limits of these types of schools. In spite of the fact that there are some barriers and risks of the creation and functioning of associated schools, there is a perspective of establishment of new ones. It needs however more economic and methodological support.

Key words*community, associated school, contributory organizations***JEL classification:** I28**Úvod**

Investice do vzdělávání ve smyslu posilování kvality lidských zdrojů jsou ve všech vyspělých zemích pokládány za prioritní pro podporu ekonomického růstu a konkurenceschopnosti. Vzdělání je smíšeným veřejným statkem, na jeho financování se z větší míry podílí veřejné výdaje a jeho zabezpečení je integrální součástí veřejného sektoru (Ochrana a kol., 2010). V kontextu stávající stagnace ekonomiky, rostoucího veřejného zadlužení i diskusí nad omezováním veřejných výdajů se znovu otevírá diskuse o cílech a záměrech investic do vzdělávání, včetně financování regionálního školství. To vše na pozadí hlubších, koncepčních debat o samotné podobě a směřování českého školství prakticky na všech jeho úrovních.

Finanční zajištění provozu regionálních škol, zejména základních škol v malých obcích, ale i některých středních škol je vybranými politickými představiteli i některými odborníky považováno za neadekvátní a neudržitelné vzhledem k současnému demografickému vývoji a k vybraným problémům ekonomického a personálního zajištění jejich provozu (Starý, Khendriche Trhlínová, 2013). I přes významný tlak na rušení škol, které mají nižší počty žáků, k hromadnému rušení venkovských škol nedochází. Roli zde sehrává relativně vysoká míra autonomie obcí, která umožňuje obcím a městům zachovat malé školy i v rozporu s postoji a názory jiných věcně příslušných orgánů, a limitované pravomoci státních institucí (zejména Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR) nařídít obcím rušení škol nebo jejich sloučení s jinými školami (Ryšavý, 2014).

Tlak na rušení či omezování základních škol je realizován prostřednictvím fiskální politiky, tj. prostřednictvím politiky dotačních titulů a politiky rozpočtového určení daní, tj. omezováním dotací a finančních toků do malých obcí i do provozu a investic regionálních škol. Představitelé obcí a měst jsou nuceni v kontextu zmíněných finančních tlaků racionalizovat výdaje spojené se zabezpečením provozu škol na svém území. Některé obce se zaměřují na snižování nákladů a omezování výdajů, jiné se snaží hledat jiná optimální řešení. Jednou z perspektivních, avšak praxí doposud jen velmi málo ověřených možností, jak zachovat školy v malých obcích, je jejich zabezpečení prostřednictvím meziobecní spolupráce. Konkrétně prostřednictvím tzv. svazků obcí, specifických právnických osob, které vznikají dobrovolně a na základě zájmu a iniciativy jednotlivých představitelů obcí a měst na základě §§ 49-53 obecního zřízení (zákon o obcích, 2000). Školy zřizované svazkem obcí jsou v české terminologii definovány jako „svazkové školy“.

Cíle a metody

Přestože počet svazkových škol je zatím velmi malý, o jejich výhodách a možnostech se v současnosti intenzivně diskutuje jak mezi zástupci malých obcí, tak i mezi představiteli krajů, ministerstev a dalšími odborníky. Cílem příspěvku je v tomto smyslu nastínit a stručně analyzovat přínosy svazkových škol z hlediska rozvojových potřeb malých obcí. Dílčím cílem je zhodnotit případná rizika a problémy fungování svazkových škol.

Závěry prezentované v textu jsou výsledkem analýzy stávajících koncepčních dokumentů, zahraničních zkušeností a právních předpisů i terénních empirických poznatků.

Institucionální podpora svazkových škol

Svazkové školy mohou být zřízeny jak pro mateřské školy, tak i základní školy. Vznik a fungování svazkových škol je v současné době umožněno dvěma zákonnými předpisy. Jedná se jednak o tzv. školský zákon, který definuje institut tzv. školské právnícké osoby (školský zákon, 2004). Organizačně právní forma školské právnícké osoby může být podle tohoto zákona zřízena i

dobrovolným svazkem obcí (dříve měly tuto pravomoc pouze obce a kraje). Druhou možností založení svazkové školy je vytvoření společné příspěvkové organizace podle zákona č. 250/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech územních rozpočtů, ve znění pozdějších předpisů (zákon o rozpočtových pravidlech územních rozpočtů, 2000). Právní úprava obou zde uvedených forem právnických osob má v tomto okamžiku již celkem dlouhou tradici a zdá se být prosta zásadních legislativních nedostatků. Také v odborné juristické literatuře jsou obě formy dostatečně popsány (Pospíšil a kol., 2013.).

Zajištění základních vzdělávacích potřeb sdružených obcí je možné adekvátně jak prostřednictvím příspěvkových organizací, tak i školských právnických osob. Institut školských právnických osob je považován za výhodnější organizační formu s ohledem na vyšší kompetence i finanční pravomoci rezortním ministerstvem (MŠMT, 2012), naopak odborná literatura se k této formě ve vztahu k veřejným zřizovatelům staví spíše skepticky. Jedním z důvodů je skutečnost, že zatímco příspěvkové organizace nabyly novelou zákona o rozpočtových pravidlech územních rozpočtů z roku 2009 jednoznačně vlastnické způsobilosti, která je v některých ohledech nepochybně praktická, školská právnická osoba může svěřeným majetkem disponovat pouze klasickými obligačními tituly nájmu či výpůjčky (Pospíšil a kol., 2013.). Je tedy velmi sporné, zda tedy školská právnická osoba skutečně představuje „dospělejší vývojové studium“ příspěvkové organizace (Fričová, Jupa, 2014).

Školský obvod svazkové školy je územně vymezen obcemi zapojenými do dobrovolného svazku obcí. Svazek obcí z podstaty vlastní právní subjektivity vydává zřizovací listinu nové právnické osoby „svazkové školy“ a s každou zapojenou obcí uzavírá smlouvu o převodu činností a o přechodu práv a povinností z pracovněprávních vztahů na svazkovou školu. Smlouva vymezuje podmínky užívání majetku, např. budov škol, i organizační a personální zajištění provozu svazkové školy. Důležité je, že budovy škol i zařízení škol zůstávají v majetku obce, která jej do svazku „vloží“, svazková škola získává tento majetek jako výpůjčku. Svazková škola je pak zaregistrována v rejstříku škol a školských zařízení. Právnický subjekt „svazkové školy“ spojuje pod jednu instituci několik škol v příslušném mikroregionu a společně hospodaří při zachování faktické existence jednotlivých škol v obcích.

Nový školský zákon z roku 2004 vytvořila významný předpoklad pro zřizování svazkových škol. Jejich fungování a vytváření je však ovlivněno i dalšími motivačními a podpůrnými nástroji ze strany státních institucí. Nutno přitom konstatovat, že tato podpora je ve srovnání s jinými zeměmi EU nedostatečná. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR sice na jednu stranu deklaruje zájem na vzniku a podpoře rozvíjení svazkových škol, které mají zajistit vyšší míru ekonomické efektivity škol v malých obcích i posilování personální a pedagogické kvality na školách (MŠMT, 2012), podpora svazkových škol je však ve skutečnosti spíše morální než faktická.

Významným katalyzátorem pro zakládání svazkových škol by přitom mohly a zřejmě i měly být finanční kompenzace nebo dotace, které by v malých obcích a v obcích s malým počtem žáků vznik svazkových škol hmatatelně zvýhodňovaly. Příkladem dobré praxe zde může být např. Francie, kde dobrovolná spolupráce obcí při zajišťování vybraných veřejných statků (tedy i škol) je podporována zvláštními dotacemi „solidarity“, které mají kompenzovat ztrátu určité samostatnosti obcí a přenos vybraných kompetencí na společný svazek. MŠMT připravuje na podobném principu program, který by finančně podpořil vznik svazkových škol i investice do zvyšování kapacity školských právnických osob (Ryšavý, 2014), rozsah finanční pomoci a podmínky čerpání podpory z tohoto fondu však nejsou zatím jasně definovány. Podpora vzniku svazkových škol je tedy v ČR spíše v rovině poradní a argumentační, i když i zde je možné specifikovat jasné rezervy, včetně malé informovanosti výhod svazkových škol ze strany obcí (Vondrová, 2013).

Výhody a rizika svazkových škol

V ČR fungují prozatím pouze tři svazkové školy. Jedná se o Základní a mateřskou školu regionu Karlovarský venkov (od roku 2006), dále o Základní školu a mateřskou školu Údolí Desné (od roku 2008), k 1. lednu 2014 pak zahájila činnost svazková základní a mateřská škola mikroregionu Bez hranic, který sdružuje obce v regionu Rakovnícka (Fričová, Jupa, 2014). Tento výčet může vytvářet

dojem relativně malého významu svazkových škol, zkušenosti stávajících svazkových škol však naznačují řadu výhod jejich fungování i přínosů jak pro samotné obce, tak i pro pedagogy a žáky.

Relativně malý počet svazkových škol a malý zájem na jejich vzniku ze strany obcí je ovlivněn malou mírou informovanosti a znalostí o svazkových školách i nedostatečnou podporou jejich zřizování ze strany státních institucí. Statut svazkových škol bývá někdy v povědomí veřejnosti zaměňován s pojmem „sloučených škol“, ve skutečnosti se ale jedná o diametrálně odlišné situace. Sloučení škol znamená de facto i de iure zánik některých ze slučovaných škol jako příspěvkových organizací jednotlivých obcí a převzetí jejich dosavadní kompetence a zodpovědnosti jedinou zbylou školkou v jedné z obcí. Ostatní obce k zachované škole nemají žádné kompetence, i když stávající školská zařízení a budovy mohou sloužit jako odloučená pracoviště „sloučené“ školy v jiné obci. (Kvačková, 2014).

U svazkových škol může (ale nemusí) být sice jedna škola vnímána jako hlavní a ostatní školy mohou pak budít dojem jakýchsi „odloučených pracovišť“, na zabezpečení a řízení celé svazkové školy se ale v každém případě mohou podílet všechny obce, které příslušný dobrovolný svazek obcí založily, resp. které jsou jeho členy. Jejich úloha je ovšem symbolicky řečeno „zpřevodována“ právě svazkem, který je jako samostatná právnická osoba jediným zřizovatelem školy. Svazkovou školu také vede jediný ředitel, který je spíše manažerem, ředitelé na ostatních školách zůstávají, byť už nemají ředitelský status. Výběr ředitele je v kompetenci svazku obcí, což zvyšuje potenciál transparentnosti výběrového řízení i možnost výběru více kvalifikovaného jednotlivce.

Pokud jde o materiální zabezpečení školy, zákonná úprava je jen velmi stručná a rámcová a dává tedy prostor pro nejrůznější řešení. Jednotlivé obce mohou potřebné majetkové hodnoty buď vložit přímo do dobrovolného svazku (viz § 50 odst. 2 písm. d) obecního zřízení), nebo, což je zřejmě řešení přitažlivější, je poskytnout přímo škole jakožto právnické osobě, a to cestou nájmu či výpůjčky.

Spolupráce obcí při vytváření svazkových škol by měla v prvé řadě přinášet vzájemné synergické efekty v podobě úspor mzdových nákladů za management jednotlivých škol. Vedle mzdových úspor hrají významnou roli i úspory za provoz škol. Účetnictví jednotlivých škol tvořících společný svazek je vykazováno souhrnně, i když školy mohou hospodařit s vlastními prostředky a vést si oddělené účetnictví.

Obce a jednotlivé školy nemají důvod si vzájemně konkurovat a „přetahovat“ žáky, jejich zájmem je spíše vzájemná spolupráce a společné rozvojové strategie. Výhodou svazkové školy je určitě vyšší flexibilita v reakci na výkyvy počtu žáků v jednotlivých obcích nebo ročnících studia. Při poklesu počtu žáků v jedné škole pod hranici celostátně požadovaného průměrného počtu žáků ve třídě nemusí svazkové školy žádat o výjimku pro zachování školy (kdy obce musí doplácet ze svého rozpočtu mzdy na pedagogy), počet žáků je posuzován za celý subjekt svazkové školy a ne za jednotlivé partnerské subjekty. Ve svazkové škole se průměr počítá z celkového součtu žáků všech školských zařízení, což znamená vyšší průměrný počet žáků na třídu, vyšších úvazků na zaměstnance a tím i většího objemu finančních prostředků (Vondrová, 2013).

Svazkové školy umožňují fungování různých stupňů vzdělávání i zajištění různých předmětů v různých obcích dle specializace jednotlivých škol, navíc mohou využívat vybavení pro vzdělávání tam, kde je pro tyto účely vhodnější (např. jedna obec bude investovat do sportovního zázemí a vybavení školy, druhá do vybavení učeben a laboratoří, žáci tak budou např. na tělocvik docházet do obce „A“ a na výuku přírodovědných oborů do obce „B“). Vzájemnou spoluprací se rozšiřuje prostor i pro rozšiřování volitelných předmětů a různých typů vzdělávacích kroužků (Vondrová, 2013). Svazkové školy harmonizují jednotlivé školské vzdělávací programy, specifické zázemí jednotlivých škol mohou posílit kvalitu vzdělávání všech spolupracujících subjekt (Kvačková, 2014).

Svazkové školy umožňují lepší řízení lidských zdrojů pedagogických pracovníků i dalších zaměstnanců. Kapacity jednotlivých pedagogických pracovníků mohou být efektivněji využity (např. omezení částečných úvazků), větší (svazkové) školy mají větší kapacitu pro zaměstnání jednotlivých

specializovaných učitelů (např. na výuku cizích jazyků), kteří by na malé škole nenašli dostatečné uplatnění. Pedagogové se v rámci větších svazkových škol mohou lépe vzájemně zastupovat (MŠMT, 2012). Učitelé budou cestovat za „svými“ žáky do jednotlivých sdružených škol, děti nemusí „cestovat“ za učiteli, zejména v rámci specificky zaměřeného vzdělávání. Svazková škola může rovněž zaměstnat specializované pracovníky nebo asistenty, na které by v malých venkovských školách nebylo dostatek mzdových prostředků.

Vedle ekonomických úspor spojených se samotným provozem svazkových škol mohou tyto subjekty získávat i další výhody finančního charakteru. Ty jsou spojeny jednak se získáváním daní prostřednictvím rozpočtového určení daní a dále při získávání dotací. Neinvestiční příspěvky na posílení provozních nákladů škol, které byly do roku 2013 částečně hrazeny i z dotací ostatních obcí na dojíždějící žáky, dostává v současné době obec do svého rozpočtu z ministerstva financí prostřednictvím krajských úřadů na žáka zapsaného ve školském zařízení bez ohledu na jeho trvalé bydliště. Praxe ukazuje, že tento příspěvek se v obecních rozpočtech jen těžko dohledává. Výhodou svazkové školy v organizačně právní formě školské právnické osoby je, že tento neinvestiční příspěvek dostává školská právnická osoba přímo z ministerstva financí na celkový počet žáků ve svazkové škole. Finanční prostředky jsou tedy určeny přímo svazkové škole a záleží na rozhodnutí spolupracujících obcí, jak s tímto příspěvkem naloží, tedy, zda bude určen na provoz svazkové školy, nebo zda jej využijí na investice.

Dle platného současného normativu financování regionálních škol je navíc dotace na žáky v odloučených pracovištích vyšší než u běžných škol (MŠMT, 2012). Svazkové školy mají také z pozice většího subjektu vyšší administrativní a organizační možnosti pro získání dotací z krajských, národních i mezinárodních rozpočtů. Vyšší celkový počet žáků ve svazkové škole znamená početnější cílovou skupinu v žádostech o finanční podporu z různých dotačních programů a tím i vyšší potenciál získat dotační podporu z různých typů fondů (Kvačková, 2013).

Riziko fungování svazkových škol je v prvé řadě určeno samotnou podstatou fungování dobrovolných svazků obcí. Svazky obcí jsou dobrovolnými sdruženími obcí, jejichž aktivity a zájmy závisí na autoritě a osobnosti jednotlivých představitelů obcí a jejich cílech v partnerském svazku. Ne vždy je možnost prosazení zájmů obce ze strany zapojených starostů a představitelů obcí identická, společně budované cíle a projekty svazku mohou být rovněž významně narušeny v důsledku politické výměny po komunálních volbách. Někteří představitelé obcí se tak obávají ztráty suverenity a nemožnosti prosadit lokální zájmy, v důsledku by tak mohly být některé obce „přehlasovány“ a původní školy by mohly i v rámci statutu svazkových škol zaniknout. Zpětné osamostatnění školy ze svazku škol je navíc značně komplikované (Ryšavý, 2014).

Vzhledem k tomu, že dobrovolné svazky obcí, příspěvkové organizace i školské právnické osoby jsou legislativně upraveny prakticky jen v základních obrysech, je nutno klást veliký důraz na přesné, detailní a všechny potenciální konfliktní momenty jasně a srozumitelně řešící formulování všech smluv a zakládacích dokumentů, z nichž má fungování svazkové školy vycházet. Zde bude metodická pomoc ministerstva zřejmě nezastupitelná.

Pokud jde o stránku ekonomickou, zřízení svazkové školy by měla předcházet detailní analýza, vyčísľující prokazatelné finanční úspory. Ty je pak možno přihodit na váhy na druhou misku proti ztrátě řídicí autonomie jednotlivých obcí. Vzhledem k tomu, že ve většině případů by bylo značně komplikované, kdyby se žáci v rámci výuky měli pohybovat mezi jednotlivými obcemi, nepovede zřejmě zřízení svazkové školy ve většině případů ke slučování výuky napříč původně samostatnými školami v jednotlivých obcích a úspora mzdových nákladů tak nemusí nutně představovat až tak významnou položku.

Závěr

Investice do vzdělání jsou v České republice na všech stupních veřejné správy v porovnání s ostatními vyspělými zeměmi dlouhodobě podfinancované, podpora primárního vzdělávání patří dlouhodobě

mezi jedny z nejproblémovějších oblastí. Malé obce, které jsou v české sídelní struktuře převládajícím typem sídel, mají zároveň jen omezené finanční zdroje, které by mohly investovat do provozu a investic do vzdělávání. I přes dlouhodobé diskuse o potřebách určité míry centralizace při zajišťování veřejných služeb, zůstává autonomie obcí a měst poměrně vysoká a slučování obcí pro výkon vybraných agend je považováno za nepřiměřený zásah do územní samosprávy ze strany státu. Zajímavostí je, že např. švýcarské obce a města, jejichž postavení vychází ze silné tradice demokracie a autonomie, mají v některých kantonech meziobecní spolupráci pro oblast školství a zajišťování základních škol definovanou jako povinnou. Některé kantony mohou ukládat meziobecní spolupráci jako povinný nástroj i pro zajišťování dalších požadovaných služeb. Tato spolupráce má legislativní základ v zákonech jednotlivých kantonů již od začátku dvacátého století a je vynucována i finančními nástroji.

Při vytváření svazkových škol mohou české obce navázat na silnou tradici meziobecní spolupráce a na zkušenosti získané při realizaci společných projektů. Vznik svazkových škol je závažným rozhodnutím pro představitele obcí, který s sebou nese vysoké nároky jak na jednotlivé zástupce obcí, tak i na ředitele svazkových škol. Zakládání svazkových škol vyžaduje kontinuální metodickou a finanční podporu ze strany ústředních institucí státní správy, které by však neměly být realizovány na úkor obcí, které svazkové školy nebudou mít zájem zřizovat.

Svazkové obce samy o sobě nezaručí zachování a rozvoj škol na venkově, ale při dobře nastavené vzájemné spolupráci a komunikaci mezi jednotlivými starosty, rodiči a veřejností mohou být jedním z nástrojů jejich stabilizace. Atraktivita tohoto řešení má přitom řadu konsekvencí a dozajista bude velmi významně ovlivněna také celkovým nastavením školského systému a jeho financování, o němž probíhají neustálé debaty a v němž lze v nedaleké budoucnosti čekat dosti zásadní změny.

Literatura

- [1] FRIČOVÁ, I., JUPA, I., (2014). Svazkové školy. *Moderní vyučování: časopis na podporu rozvoje škol*, iss. 1-2, pp. 16-17. ISSN 1211-6858.
- [2] KATZOVA, P., (2008). *Školský zákon: komentář*. Praha: ASPI. ISBN 978-80-7357-421-3.
- [3] KVAČKOVÁ R., (2014). *Jak se (ne)daří sloučeným školám*. Lidové noviny 9.1. 2014. [online]. [cit. 2014-4-5]. Dostupné z: <<http://www.eduin.cz/clanky/lidove-noviny-jak-se-nedari-sloucenym-skolam/>>
- [4] MŠMT., (2012). *Školy zřizované svazky obcí, nové možnosti a možnosti volby... aneb jak dělat správné věci správně. Průvodce pro zřizovatele a ředitele škol, pro pedagogy a rodiče žáky - argumenty, p-příklady a informace o tom, co jsou školy zřizované svazky obcí a proč a jak je (ne)zřizovat*. MŠMT.
- [5] OCHRANA, F., PAVEL, J., VÍTEK, L. a kol., (2010). *Veřejný sektor a veřejné finance*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3228-2.
- [6] POSPÍŠIL, P. a kol., (2013). *Právnícké osoby obcí a krajů*. Praha: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-7357-982-1
- [7] RYŠAVÝ, I. (2014). Svazkových škol mnoho není, avšak bude jich asi přibývat. *Moderní obec*, iss.1, pp. 6-10. ISSN 1211-0507.
- [8] STARÝ, M., KHENDRICHE TRHLÍNOVÁ, Z., (2013). Provision of primary education by municipalities and towns: selected reflections. In *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 459-465. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI: 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-57.
- [9] VONDROVÁ, Š., (2013). Svazkové školy jsou optimální, ale.... *Obec a finance*. iss. 2, pp. 24-25. ISSN 1211-4189.
- [10] Zákon č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení).
- [11] Zákon č. 250/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech územních rozpočtů, ve znění pozdějších předpisů.
- [12] Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu „Analýza institucionální podpory socio-ekonomického rozvoje venkova“, který je podporován z prostředků Specifického vysokoškolského výzkumu na rok 2014, číslo 7427. VŠFS o.p.s. Praha.

SPOLUPRÁCE PODNIKŮ, ŠKOL A VEŘEJNÉ SPRÁVY PŘI PLÁNOVÁNÍ LIDSKÝCH ZDROJŮ V PLZEŇSKÉM KRAJI PRO OBDOBÍ 2014–2020

THE COOPERATION BETWEEN ENTERPRISES, EDUCATIONAL INSTITUTIONS AND PUBLIC ADMINISTRATION IN HUMAN RESOURCE PLANNING IN THE PILSEN REGION FOR THE PERIOD 2014–2020

ING. LUKÁŠ KAŇKA

DOC. RNDR. JIŘÍ JEŽEK, PH.D.

Katedra geografie | Department of Geography
Fakulta ekonomická | Faculty of Economics
Západočeská univerzita v Plzni | University of West Bohemia
✉ Tylova 18, 306 14 Plzeň, Czech Republic
E-mail: kankal@kge.zcu.cz, jezekji@kge.zcu.cz

Anotace

Příspěvek se zabývá spoluprací podnikatelské sféry, vědecko-výzkumných institucí a veřejné správy při plánování lidských zdrojů v Plzeňském kraji pro období 2014–2020. Teoretickým základem této formy spolupráce je koncept trojitě šroubovice. Příspěvek prezentuje empirické údaje, které byly získány na základě dotazníkového šetření realizovaného katedrou geografie Západočeské univerzity v Plzni na přelomu let 2013 a 2014. Příspěvek poukazuje na to, že nedostatek odborných pracovních sil si vyžaduje koncepční řešení. Jednou z možností, vedoucích k zajištění dostatečného počtu technicky vzdělaných pracovníků je strategická spolupráce třech šroubovic – podnikatelské, akademické a veřejné sféry.

Klíčová slova

koncept trojitě šroubovice, technické vzdělávání, odborné pracovní síly, Plzeňský kraj

Annotation

The paper deals with the cooperation between enterprises, research institutions and public administration in human resource planning in the Pilsen Region for the period 2014–2020. The theoretical basis of this type of cooperation is the concept of the triple helix. The paper presents empirical data that have been obtained on the basis of a survey questionnaire conducted by the Department of Geography at the University of West Bohemia at the turn of the year 2013 and 2014. This paper points out that the lack of technically skilled manpower requires a conceptual solution. One of the ways to ensure an adequate number of technically skilled manpower is a strategic cooperation of three helices – enterprises, academic sphere and public administration.

Key words

Triple Helix concept, technical education, technically skilled manpower, Pilsen Region

JEL classification: H70, I29, J01, L14

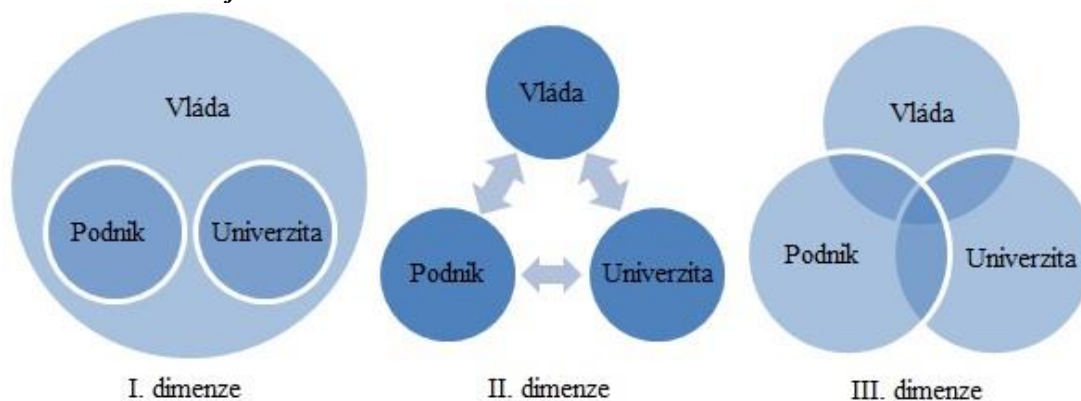
Úvod, cíl a metodika práce

Cílem tohoto příspěvku je zveřejnění dílčích výsledků průzkumu v oblasti spolupráce podniků, vzdělávacích institucí a veřejné správy při organizaci technického vzdělávání a plánování lidských zdrojů v Plzeňském kraji pro období 2014–2020. Teoretickým východiskem této práce je koncept „The Triple Helix“. Empirické údaje pro účely tohoto příspěvku byly získány na základě provedeného dotazníkového šetření realizovaného katedrou geografie Západočeské univerzity v Plzni na přelomu let 2013 a 2014.

Otázkami spolupráce podnikatelské sféry (soukromých podniků, jejich sdružení, strategických aliancí apod.), vědecko-výzkumných organizací (univerzit, výzkumných zařízení apod.) a veřejné správy (národní, krajských, municipálních) při vytváření inovací se zabývá koncept „The Triple Helix“, neboli koncept „trojité šroubovice“ či „triády“. Hlavním úkolem veřejné správy je v tomto konceptu zajistit taková systémová opatření, směřující k podpoře oborů, které významnou měrou ovlivňují ekonomickou prosperitu dané země. Koncept trojité šroubovice se dnes uplatňuje v řadě nejvyspělejších zemí (Švédsko např. využilo tento koncept jako operační strategii regionálního rozvoje).

Koncept trojité šroubovice vznikl v 90. letech 20. století (Etzkowitz, 1993; Etzkowitz a Leydesdorff, 1995 a 2000). Jeho teoretickým východiskem byly zamýšlené a nezamýšlené změny vztahů mezi třemi klíčovými skupinami aktérů (1. věda, výzkum a vzdělávání, 2. podniková sféra, 3. veřejná správa) s ohledem na jejich adaptabilitu vůči tržnímu prostředí, technologickým změnám, institucionálním a politickým změnám a podobně (Blažek, 2012). Koncept představuje posun od převládajícího bilaterálního vztahu mezi průmyslovými odvětvími a průmyslovými podniky směrem k trilaterálním vztahům mezi podniky, univerzitami a vládami v podmínkách znalostní společnosti. Východiskem úvah je skutečnost, že klíčovým potenciálem inovativně orientovaného ekonomického růstu tvoří univerzity a prostřednictvím propojování univerzit (akademické sféry), podniků (soukromé sféry) a vlády (veřejné sféry) je podněcováno utváření nových institucionálních a sociálních forem produkce, transferu a aplikací znalostí. Koncept trojité šroubovice tak nabízí obecný rámec výzkumu inovační dynamiky a tvorby nadnárodních (evropských), národních a regionálních inovačních politik a strategií.

První dimenze triády (obrázek 1) představuje interní transformaci každé ze šroubovic, což může být např. rozvoj okrajových vazeb mezi podniky prostřednictvím strategických aliancí. Druhý model znamená ovlivňování jedné šroubovice druhou, to znamená např. změnu podmínek pro nakládání s duševním vlastnictvím ve výzkumu a vývoji, iniciovanou národní vládou. Třetí rozměr pak představují nové překrývající se trilaterální sítě organizací, vytvářející inovativní prostředí a generující nové nápady a projekty. Vzniká flexibilní systém, v němž si jednotlivé sféry navzájem přebírají své role. Jako příklad můžeme uvést situaci, kdy univerzita je zakladatelem podniků prostřednictvím svých inkubátorů nebo když průmyslové podniky hrají roli vzdělávacích institucí pro pracovníky univerzit. (Etzkowitz 2002; Etzkowitz 2003; Wessner 1999 a jiní)

Obr. 1: Tři dimenze trojité šroubovice

Zdroj: vlastní zpracování dle Etzkowitz (2002), 2014

Klíčovým prvkem konkurenceschopnosti firem a regionálního rozvoje se stávají inovace. Regiony mohou rozvíjet své inovační prostředí díky regionálním inovačním systémům a inovačním strategiím, které jsou podle Blažka (2012) nedílnou součástí soudobých institucionálních přístupů ke studiu a konceptualizaci regionálního rozvoje. Koncept trojité šroubovice navazuje v teorii regionálního rozvoje na koncept regionálních inovačních systémů, koncipovaný P. Cookem (1992), jehož středobodem je tvorba znalostí (ve výzkumných ústavech a na vysokých školách) a jejich následné uplatnění ve firmách daného regionu. Regionální inovační systém tak může působit jako stimul posilující územní soudržnost anebo jako stabilizační prvek vzdělané pracovní síly.

Analýza potřeb trhu práce s důrazem na zajištění odborných pracovních sil v Plzeňském kraji na období 2014–2020

Klíčovým faktorem konkurenceschopnosti české ekonomiky v posledních letech již není levná pracovní síla, ale vzdělanost a kreativita (tvůrčí práce) pracovníků. Jak uvádí zástupci velkých firem typu ČEZ, Škoda Auto či Siemens, tak u nás existuje nedostatek středoškolsky a vysokoškolsky vzdělaných odborných pracovních sil. Podle jejich propočtů jim chybí cca 14 tisíc techniků (Vondrák, 2011). Vzdělávat a připravovat na povolání dostatečný počet odborných pracovních sil je tak výzvou pro vysokoškolské instituce v regionech. V této souvislosti je klíčovou otázkou koordinace technického vzdělávání na krajské a národní úrovni. Je tato koordinace dostatečná? Mají podnikatelské subjekty zájem participovat na vzdělávání nových odborných pracovních sil, které jim chybí (nejenom důsledkem nepříznivého demografického vývoje)?

Na přelomu let 2013 a 2014 bylo realizováno dotazníkové šetření, které se zabývalo problematikou veřejné podpory technického vzdělávání v Plzeňském kraji v období 2014–2020. Kromě Západočeské univerzity v Plzni se do průzkumu zapojil Svaz průmyslu a dopravy ČR, Česko-německá obchodní a průmyslová komora, Okresní hospodářská komora Plzeň-jih, Okresní hospodářská komora Plzeňsko a vládní agentura CzechInvest. Cílem tohoto průzkumu bylo zjistit, kolik pracovníků budou podniky z Plzeňského kraje potřebovat v období 2014–2020 a jaký je jejich zájem o spolupráci při plánování lidských zdrojů se středními a vysokými školami. Dotazníkové šetření provedla katedra geografie Západočeské univerzity v Plzni formou elektronického dotazníku a několika strukturovaných rozhovorů. Pro dotazníkové šetření byly vybrány podniky v rámci Plzeňského kraje podle oboru podnikání dle klasifikace ekonomických činností (CZ-NACE) – výběr souboru podniků byl proveden v rámci těchto oddílů:

- oddíl 26: Výroba počítačů, elektronických a optických přístrojů a zařízení;
- oddíl 27: Výroba počítačů, elektronických a optických přístrojů a zařízení;
- oddíl 28: Výroba strojů a zařízení j. n.;
- oddíl 29: Výroba motorových vozidel (kromě motocyklů), přívěsů a návěsů;
- oddíl 30: Výroba motorových vozidel (kromě motocyklů), přívěsů a návěsů;
- oddíl 33: Opravy a instalace strojů a zařízení;

- oddíl 42: Inženýrské stavitelství;
- oddíl 62: Činnosti v oblasti informačních technologií;
- oddíl 63: Informační činnosti;
- oddíl 71: Architektonické a inženýrské činnosti; technické zkoušky a analýzy;
- oddíl 72: Výzkum a vývoj;
- oddíl 95: Opravy počítačů a výrobků pro osobní potřebu a převážně pro domácnost.

Prostřednictvím online databáze firem, jejímž provozovatelem je společnost HBI Česká republika s.r.o., bylo na území Plzeňského kraje identifikováno 610 podniků. Při vyhledávání v databázi byla stanovena následující kritéria:

- územní vymezení: Plzeňský kraj;
- obor podnikání: dle výše uvedeného seznamu dle klasifikace CZ-NACE;
- počet zaměstnanců: podniky s více než 10 zaměstnanci;
- kontakt: podniky s uvedeným kontaktním emailem.

V rámci šetření bylo zodpovězeno celkem 166 dotazníků. Návratnost vyplněných dotazníků tak činila celkem 27,21%. Velikostní struktura firem, které se zúčastnily dotazníkového šetření, je uvedena v tabulce 1.

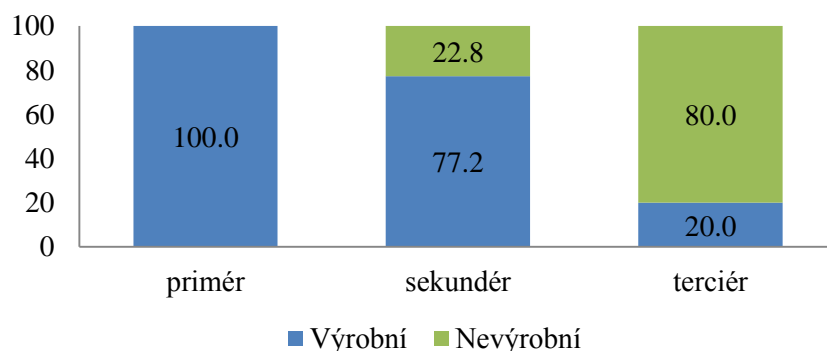
Tab. 1: Velikostní struktura firem dle počtu zaměstnanců – zodpovězené dotazníky

Počet zaměstnanců	Počet firem	Počet firem v [%]
10-25	45	27%
26-100	48	29%
101-500	60	36%
501-1000	8	5%
1001-3000	5	3%
Celkem	166	100%

Zdroj: Katedra geografie ZČU v Plzni, Plzeň, 2014

Při vyhodnocování dotazníkového šetření byly dotazované podnikatelské subjekty rozděleny na výrobní (110) a nevýrobní podniky (56), přičemž do kategorie výrobní podnik byly zařazeny podniky, v nichž více jak 50 % pracovních míst je umístěno ve výrobě. Dotazované podnikatelské subjekty byly podle sektorů národního hospodářství rozděleny na primární sektor (5%), sekundární sektor (74%) a terciérní sektor (21%). Na obrázku 2 je znázorněno procentuelní zastoupení dotazovaných podniků podle sektorů národního hospodářství a podle podílu pracovníků ve výrobě a mimo výrobu.

Obr. 2: Procentuální zastoupení dotazovaných podniků podle sektorů a podle podílu pracovníků ve výrobě a mimo výrobu

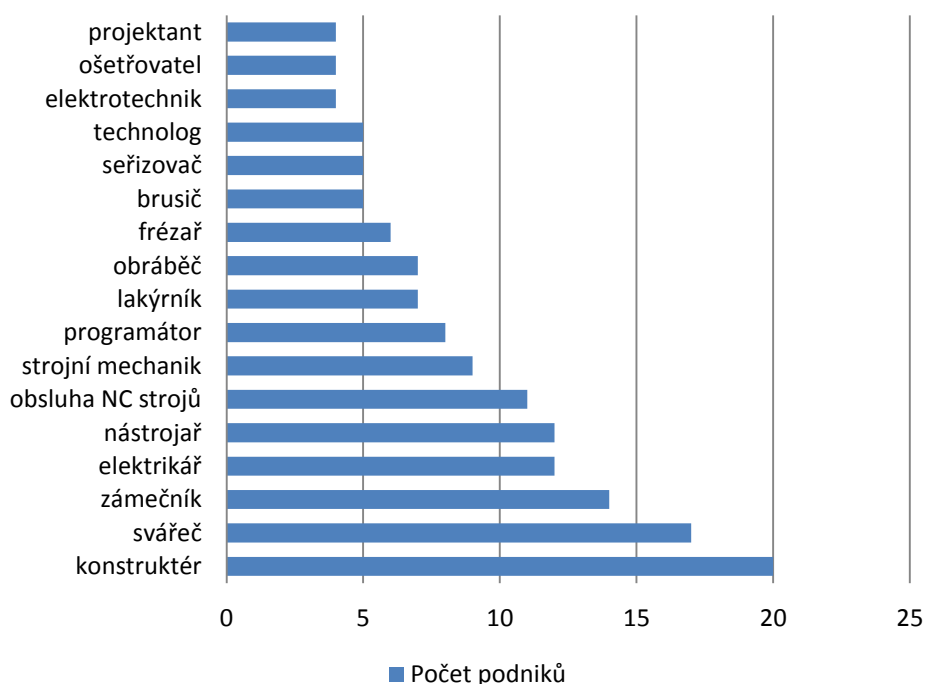

Zdroj: Katedra geografie ZČU v Plzni, Plzeň, 2014

V rámci situační analýzy dotazované firmy identifikovaly typy profesí, u kterých mají problémy s jejich obsazováním. Z výsledků průzkumu vyplynulo, že nejhůře se na trhu práce poptávají

konstruktéři, svářeči a zámečníci. Na obrázku 3 uvádíme detailní přehled sedmnácti obtížně obsaditelných pracovních pozic, které uvedly dotazované podniky.

Obr. 3: Přehled těžko obsaditelných pracovních pozic

Zdroj: Katedra geografie ZČU v Plzni, Plzeň, 2014

Dotazované podniky dále uvedly, že pro další období 2014–2020 předpokládají, že do důchodu odejde téměř 5400 zaměstnanců. Nejvíce se to bude týkat následujících profesí: dělník (575 zaměstnanců), řidič (257), technicko-hospodářský pracovník (179), zámečník (89), strojní mechanik (71), střední zdravotnický pracovník (71), strojník (45), konstruktér (37), prodavač (36), pracovník výroby (29), operátor výroby (28), šička (28) a údržbář (27). Přibližně 62% dotázaných podniků neuvedlo přesnou specifikaci pracovní pozice.

V Plzeňském kraji se mezi firmami v budoucnosti rovněž očekává nárůst v počtu nově vytvořených pracovních míst. Z průzkumu vyplývá, že dotázané firmy v následujících sedmi letech předpokládají vytvořit 1221 pracovních míst. Největší poptávka na trhu práce, podle jejich názoru, bude po profesích jako dělník (277 zaměstnanců), strojní mechanik (270), obsluha strojů (150), pracovník výroby (64), projektant (47), operátor (31), zámečník (30), elektromontér (30), programátor (17), konstruktér (16), svářeč (16), montér (12), elektrikář (10) a softwarový inženýr (10). Přibližně 15% dotazovaných podniků neuvedlo přesnou specifikaci pracovní pozice. Nejvíce tak v příštím období budou poptávány profese s učňovským vzděláním (590 zaměstnanců), s vysokoškolským vzděláním (49), se základním vzděláním (34) a se středoškolským vzděláním s maturitou (24). Zbýlých 43% odpovědí týkajících se požadavků na vzdělání nově příchozích zaměstnanců zůstalo bez bližší specifikace. Předpokládaný počet nově vytvořených pracovních míst souvisí samozřejmě i s plánovaným rozšířením výroby – ve sledovaném období předpokládá rozšíření výrobních kapacit necelých 39% dotázaných podniků.

Klíčovým faktorem pro plánování lidských zdrojů bude spolupráce mezi vzdělávacími institucemi a podnikatelskými subjekty za podpory veřejné správy. Je však o tuto spolupráci ze strany podniků dostatečný zájem? V rámci provedeného průzkumu byla rozlišena spolupráce mezi podniky a vzdělávacími institucemi na dvě části: spolupráce se středními a vysokými školami. Častější je realizace spolupráce firem se středními školami (76 ze 166 dotazovaných podniků). Zájem o spolupráci projevilo pouhých 13% podniků. Dvě pětiny respondentů jakoukoliv formu spolupráce se středními školami nepředpokládají. V případě spolupráce s vysokými školami je zájem o spolupráci

ještě nižší (11%) a nezájem o tuto formu spolupráce uvedlo 55% dotazovaných podniků. Přibližně jedna třetina podniků v současné době již spolupracuje s vysokými školami (nejintenzivnější spolupráce pak probíhá mezi strojnými a elektrotechnickými fakultami různých vysokých škol a univerzit).

Pro zvýšení zájmu o studium je nutné vzájemně spolupracovat v oblasti propagace technického vzdělání u žáků a studentů. Přibližně 60% všech respondentů vyjádřilo zájem o zapojení žáků a studentů do propagace oboru. Konkrétní formy zapojení studentů do propagace technického vzdělávání očima zástupců podnikatelské sféry uvádíme v tabulce 2.

Tab. 2: Konkrétní formy zapojení studentů do propagace technického vzdělávání

Forma zapojení	Počet podniků (více možných odpovědí)	Podíl na celkovém počtu podniků (166) v [%]
spolupráce se zvolenou školou při odborném výcviku	57	34
exkurze žáků a studentů do firmy	53	32
prezentace firmy a jejích výrobků na školách	39	23
články o perspektivě oboru a firmy do krajských časopisů a novin	25	15
besedy s žáky a studenty a s jejich rodiči	18	11
spolupráce odborníků z praxe při teoretické výuce odborných předmětů	18	11
školení pedagogů ve firmě	12	7
praxe ve firmě, možnost brigád, DPP	6	4
ostatní	4	2

Zdroj: Katedra geografie ZČU v Plzni, Plzeň, 2014

Nejvhodnějšími formami propagace technického vzdělávání u žáků a studentů jsou podle dotázaných firem (1.) spolupráce se zvolenou školou při odborném výcviku, (2.) exkurze žáků a studentů do firmy a (3.) prezentace firmy a jejích výrobků na školách.

Závěr

Stále více diskutovaným tématem ekonomického a inovačního rozvoje v České republice se stává nedostatek odborných pracovních sil na trhu práce. Tento problém, který je důsledkem nejenom nepříznivého demografického vývoje, si vyžaduje koncepční řešení. Jednou z možností, vedoucích k zajištění dostatečného počtu technicky vzdělaných pracovníků je strategická spolupráce třech šroubovic – podnikatelské, akademické a veřejné sféry. Tato spolupráce je však podmíněna zainteresovaností všech tří sfér a jejich ochotou spolupracovat. Na základě provedeného průzkumu podnikatelských subjektů v Plzeňském kraji jsme dospěli k poznání, že zájem ze strany podniků je relativně malý. Zůstává otázkou, jak motivovat podniky, aby se aktivněji podílely na tvorbě odborných pracovních sil. Včasná komunikace potřeb podnikatelských subjektů a jejich předání příslušným orgánům veřejné správy a vzdělávacím institucím může přitom urychlit a zefektivnit proces formování požadovaných odborných pracovních sil na trhu práce.

Literatura

- [1] COOKE, P., HEIDENREICH, M., BRACZYK, H. J., (2004). *Regional innovation systems: the role of governance in a globalized world*. London: Routledge. ISBN 0-415-303368-9.
- [2] ETZKOWITZ, H., LEYDESDORFF, L. (1995). *The Triple Helix---University-Industry-Government Relations: A Laboratory for Knowledge-Based Economic Development*. [online]. [cit. 2014-04-10]. Dostupné z: <<http://www.leydesdorff.net/th1/>>.
- [3] ETZKOWITZ, H., (2008). *The Triple Helix: university-industry-government innovation in action*. New York: Routledge. ISBN 02-039-2960-8.

- [4] LEYDESDORFF, L. (2012). *The Triple Helix of University-Industry-Government Relations*. [online]. [cit. 2014-04-10]. Dostupné z: <<http://eprints.rclis.org/16559/1/The%20Triple%20Helix%20of%20University-Industry-Government%20Relations.Jan12.pdf>>.
- [5] BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D., (2011). *Teorie regionálního rozvoje: nástin, kritika, implikace*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1974-3.
- [6] VONDRÁK, I., (2011). *Klíčové slovo konkurenceschopnost*. [online]. [cit. 2014-04-10] Dostupné z: <<http://www.vsb.cz/blog/cs/von05?id=44>>.

ZHODNOCENÍ PODPORY VYSOKOŠKOLSKÉHO VZDĚLÁVÁNÍ V RÁMCI OP VZDĚLÁVÁNÍ PRO KONKURENCESCHOPNOST

EVALUATION OF THE HIGHER EDUCATION SUPPORT WITHIN THE OPERATIONAL PROGRAMME EDUCATION FOR COMPETITIVENESS

RNDR. JANA KOUŘILOVÁ, PH.D.

ING. JANA FOLKOVÁ

Katedra regionálních studií | Department of Regional Studies
Národohospodářská fakulta | Faculty of Economics
Vysoká škola ekonomická v Praze | University of Economics, Prague
✉ nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha, Czech Republic
E-mail: jana.kourilova@vse.cz, folkova.jana@seznam.cz

Anotace

Cílem tohoto příspěvku je zhodnocení realizaci podpory zkvalitnění vysokoškolského vzdělávání v rámci oblasti podpory 2.2 – Vysokoškolské vzdělání Operačního programu vzdělávání pro konkurenceschopnost v období 2008-2011. Vysoké školy jsou hodnoceny podle úspěšnosti projektů předkládaných v jednotlivých výzvách, objemu finančních prostředků, včetně přepočtů na studenta či akademického pracovníka. Z analýz vyplývá větší zájem i úspěšnost v jednotlivých výzvách ze strany veřejných vysokých škol. Z hlediska počtu podpořených projektů i celkových finančních prostředků byla nejúspěšnější Univerzita Palackého v Olomouci, následovaná Masarykovou univerzitou v Brně a s poměrně výrazným odstupem pak Vysokým učením technickým v Brně. V závěru jsou porovnány finanční prostředky realizované v rámci oblasti podpory 2.2 v jednotlivých krajích ČR. Nejvíce finančních prostředků získaly vysoké školy v Jihomoravském kraji, v přepočtu na 1 studenta byl nejúspěšnější kraj Olomoucký.

Klíčová slova

vysoké školy, operační program, vysokoškolské vzdělávání, finanční podpora

Annotation

This paper focuses on the implementation of support for the improvement of higher education in the area of intervention 2.2 - Higher Education within Operational Programme Education for Competitiveness in 2008-2011. Universities are ranked by the success of the projects submitted in the individual calls, the volume of financial resources, including conversion to a student or a staff member. Analyses show a greater interest and success in individual calls from the public universities. In terms of the number of supported projects and total funding Palacky University Olomouc was the most successful, followed by Masaryk University and the University of Technology in Brno. Finally, the Czech regions are compared under the funds realized in the area of intervention 2.2. Universities in Jihomoravský region obtained the most volume of funds, universities in Olomoucký region were the most successful in finance per a student.

Key words

universities, operational programme, higher education, financial support

JEL classification: I250, J240

Úvod

Lidské zdroje ovlivňují rozvoj regionů v širokém spektru sociálních a ekonomických aktivit. Velkou roli sehrává vzdělání jako jedna z charakteristik obyvatel území, neboť vyšší úroveň dosaženého vzdělání je předpokladem flexibility obyvatel a tím i konkurenceschopnosti regionu. Česká republika zdůrazňuje vzdělání jako základní hodnotu společnosti znalostí a základ své konkurenceschopnosti.

Vzdělanostní struktura obyvatel České republiky se na rozdíl od vyspělých zemí vyznačuje relativně nízkým podílem osob s dosaženým vysokoškolským vzděláním. Společenská poptávka po tomto stupni vzdělávání vedla po r. 1990 a zejména pak po r. 1998, kdy byl přijat zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách, k rozvoji vysokých škol veřejných i soukromých a k velkému nárůstu počtu studentů na vysokých školách. Rozvojem vysokoškolského vzdělávání na území ČR se zabývá např. Bartoňová, 2007, Kleňhová, 2010, Hulík, 2010, Fischer, Mazouch, 2010, Fialová, 2011, Kouřilová, Vlčková, 2010, Kouřilová, Krejčová, 2013. Zásadní otázkou současnosti je kvalita poskytovaného vysokoškolského vzdělání; v České republice se vede diskuze o měření kvality vzdělání (viz např. Bartoňová, 2013, Kotýnek, 2013, Kleňhová, 2013, Fischer, 2013, Hulík, 2014), včetně vysokoškolského. Na zlepšení kvality vzdělávání byl zaměřen také Operační program Vzdělávání pro konkurenceschopnost (OP VK) v programovacím období 2007-2013.

Cílem tohoto příspěvku je analyzovat a zhodnotit podporu OP VK realizovanou v oblasti 2.2 Vysokoškolské vzdělávání, a to podle počtu projektů a objemu finančních prostředků, které získaly jednotlivé vysoké školy v rámci 5 vyhlášených výzev v období 2008-2011.

1. Současná situace

Česká republika disponuje poměrně rozsáhlou sítí vysokých škol, která je ale regionálně nevyrovnaná. Celkem je v současnosti v ČR, podle údajů dostupných na MŠMT, 26 veřejných, 2 státní a 44 soukromých vysokých škol a univerzit. Nejvíce institucí vysokoškolského vzdělávání je lokalizováno v hl. městě Praze, které je historicky našim nejvýznamnějším vzdělávacím centrem, dále pak v Brně. V každém krajském městě sídlí alespoň jedna univerzita, výjimkami jsou Jihlava s Vysokou školou polytechnickou a Karlovy Vary, v nichž se nachází detašované pracoviště Západočeské univerzity (se sídlem v Plzni) (Kouřilová, Vlčková, 2010).

Existence a rozvoj vysokých škol v regionech přináší nové rozvojové možnosti do území. Ve vztahu k rozvoji prostředí regionu se často vyzdvihuje úloha terciárního vzdělávání, zejména vysokých škol jako důležitých center vzdělanosti, která mohou napomáhat vzniku a šíření inovací a tím socioekonomickému rozvoji území (např. Lundvall, 2002, Peters, 2006, Hudson, 2006). Nicméně z provedených empirických studií (např. Neave, 1979, OECD, 2005) vyplývá, že instituce terciárního vzdělávání se stávají „motorem“ místní či regionální ekonomiky pouze za určitých podmínek, a to zejména v růstových regionech (regionalizací vysokých škol se zabýval např. Lane, 1984). V současnosti se zdůrazňuje zejména role institucí terciárního vzdělávání při vzniku, rozvoji a šíření inovací v území, z nichž vycházejí koncepty triple helix, regionálních inovačních systémů či klastry (Blažek, Uhlíř, 2011). Nelze však zapomínat, že hlavní roli, kterou vysoké školy plní, je role vzdělávací a důležitým faktorem je kvalita a organizace vzdělávacího procesu, resp. kvalita vysoké školy (např. Billing, 2004, Kondakci a Van den Broeck, 2009, Waeraas a Solbakk, 2009).

Poměrně razantní rozvoj vysokých škol v České republice po r. 1998 s sebou přinesl určité problémy spojené se změnou struktury studovaných oborů, s poklesem podílu studentů technických, technologických a přírodovědných oborů a také problémy se zajištěním a udržením kvality vzdělání (Kouřilová, Krejčová, 2013). Právě na modernizaci, růst kvality a rozvoj vzdělávání vysokoškolského stupně byly alokovány finanční prostředky v rámci Operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost (OP VK), který byl finančně podporován Evropským sociálním fondem v období 2007-2013. Prostředky tohoto operačního programu směřovaly do regionů soudržnosti cíle Konvergence, což byly v období 2007-2013 všechny regiony ČR s výjimkou hl. města Prahy. Pražské

vysoké školy a univerzity se mohly zapojit do této oblasti podpory, pokud jejich projekt byl realizován mimo území hl. m. Prahy.

2. Podpora vysokoškolského vzdělávání prostřednictvím OP Vzdělávání pro konkurenceschopnost

Česká republika připravila pro čerpání prostředků z Evropského sociálního fondu v programovacím období 2007-2013 Operační program Vzdělávání pro konkurenceschopnost, jehož prioritní osa 2 se zaměřovala na terciární vzdělávání a byla rozdělena na 2 oblasti podpory – na podporu vyššího odborného a vysokoškolského vzdělávání. V tomto příspěvku se zaměřujeme pouze na podporu vysokoškolského vzdělávání v rámci oblasti podpory 2.2 – Vysokoškolské vzdělávání. V této oblasti podpory byl kladen důraz na „zohlednění nabídky především bakalářských studijních programů ve vztahu k potřebám a uplatnění absolventů na trhu práce. Navazující magisterské a doktorské programy se měly stát více výběrovými a více podporovat VaV.“(MŠMT, 2007)

Globálním cílem této oblasti podpory bylo „zvýšení kvality a prohloubení diverzifikace vysokých škol s důrazem na požadavky znalostní ekonomiky“. Na tento globální cíl navazovaly dva specifické cíle:

1. Inovace a zvýšení kvality studijních programů vysokých škol.
2. Zvýšení uplatnitelnosti absolventů vysokých škol na trhu práce. (MŠMT, 2007)

Podporovanými aktivitami v oblasti 2.2 byly inovace studijních programů, zapojení odborníků z praxe, zvýšení možnosti mezioborových studií, podpora praxí a stáží studentů, zvyšování odborných znalostí akademických pracovníků či podpora spolupráce vzdělávacích institucí. Projekty spadající do této oblasti podpory byly financovány prostřednictvím nevratné finanční pomoci. Výše spolufinancování mohla dosahovat až 100 % způsobilých výdajů, z čehož 85 % spolufinancoval ESF a zbylých 15 % národní veřejné zdroje. Příjemcem podpory v této oblasti mohly být pouze vysoké školy (dále VŠ) dle zákona o vysokých školách č. 111/1998 Sb., které svůj projekt realizovaly na území regionů cíle „Konvergence“. Do cílových skupin byli zařazeni studenti VŠ, zájemci o studium na VŠ, akademičtí pracovníci a ostatní pracovníci VŠ a pedagogičtí pracovníci primárního, sekundárního a terciárního stupně vzdělávání v případě tvorby partnerství. (MŠMT, 2007).

Na podporu vysokoškolského vzdělávání bylo původně alokováno celkem 259,2 mil. EUR, což je při kurzu 25 Kč více než 6,48 mld. Kč, které měly být v průběhu programového období rozděleny mezi žadatele (MŠMT, 2007). Celková alokace nakonec činila 7,5 mld. Kč. Pro oblast podpory 2.2 Vysokoškolské vzdělávání bylo určeno v období 2008-2011 celkem 5 výzev:

- První výzva (výzva č. 7) v oblasti podpory 2.2 Vysokoškolské vzdělávání byla vyhlášena od 19. května do 19. září 2008. Alokace této výzvy byla 1,2 mld. Kč, minimální limit na finanční podporu byl 1 mil. Kč a maximální limit 20 mil. Kč. Tato výzva byla velice široce zaměřena - od inovací studijních programů, přes spolupráci, partnerství a mobilitu až po zvyšování odbornosti pedagogických pracovníků VŠ. (MŠMT, 2008)
- Druhá výzva (výzva č. 15) byla vyhlášena od 8. června do 25. září 2009. Na tuto výzvu bylo alokováno 1,7 mld. Kč, minimum na jeden projekt bylo 3 mil. Kč, maximum 25 mil. Kč. Cílem výzvy bylo zvýšení kvality a prohloubení diverzifikace vysokých škol s důrazem na požadavky znalostní ekonomiky (inovace studijních programů/oborů, vzdělávání pracovníků vysokých škol). (MŠMT, 2009)
- Třetí výzva (výzva č. 18) v oblasti podpory 2.2 byla vyhlášena na období od 29. března do 28. května 2010. Na tuto výzvu bylo alokováno 300 mil. Kč, minimum na projekt činilo 3 mil. Kč a maximum 20 mil. Kč. Tato výzva byla zaměřena na řešení situace pedagogických pracovníků s nedostatečnou kvalifikací, kteří byli povinni si tuto kvalifikaci k výkonu svého zaměstnání doplnit dle novely zákona č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů, a vytvoření dostatečné nabídky již existujících studijních programů/oborů v takových formách, které jsou vhodné pro studium při zaměstnání. (MŠMT, 2010)
- Čtvrtá výzva (výzva č. 28) oblasti podpory 2.2 byla vyhlášena jako průběžná v období od 11. ledna do 25. listopadu 2011. Průběh výzvy byl tří kolový (7. – 11. února 2011, 11. – 15. dubna

2011 a 21. – 25. listopadu 2011). Celková alokace na výzvu byla 2 mld. Kč, kdy minimum na projekt bylo 10 mil. Kč a maximum 100 mil. Kč. Cílem výzvy byla podpora aktivit zaměřených na zkvalitnění procesu a výsledků dosahovaných v oblasti vysokoškolského vzdělávání s důrazem zejména na podporu spolupráce na úrovni kateder, fakult, vysokých škol a praxe. (MŠMT, 2011a)

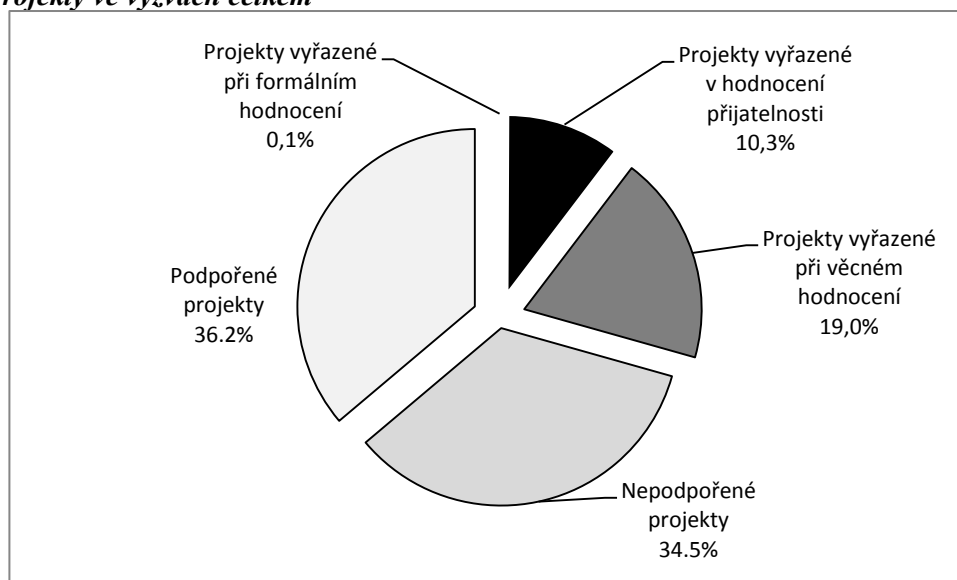
- Pátá výzva oblasti podpory 2.2 (výzva č. 28) byla vyhlášena od 15. března do 25. listopadu 2011. Průběh výzvy byl dvoukolový (16. – 20. května 2011 a 21. – 25. listopadu 2011). Alokace na tuto výzvu byla 400 mil. Kč, kdy minimum na projekt představovalo 5 mil. Kč a maximum 90 mil. Kč. Cílem výzvy bylo zkvalitnění a rozšíření možnosti studia na vysokých školách pro studenty se specifickými vzdělávacími potřebami (s pohybovým, smyslovým, psychickým, kognitivním a jiným zdravotním postižením a jejich kombinací a se socio-ekonomickým znevýhodněním), a to optimalizací podmínek umožňujících jejich studium včetně zajištění podpůrných služeb ze strany vysokých škol. (MŠMT, 2011b)

3. Výsledky analýzy výzev 2008-2011 v oblasti podpory 2.2 – Vysokoškolské vzdělávání

Analýza výzev byla provedena z hlediska úspěšnosti předložených projektů a účasti vysokých škol ve výzvách a z hlediska získaných finančních prostředků. Získané výsledky byly agregovány na úrovni jednotlivých vysokých škol a krajů. Pro porovnání jednotlivých vysokých škol byly použity jednoduché relativní ukazatele, přepočty získaných finančních prostředků na studenta a na akademického pracovníka. Při analýze byla využita data z Monit7+, výroční zprávy o realizaci OP VK a výroční zprávy o činnosti jednotlivých vysokých škol.

Ve všech pěti výzvách v období 2008-2011 bylo podpořeno celkem 496 projektů, což je 36 % z celkového počtu podaných projektových žádostí. Na následujícím grafu č. 1 je znázorněno procentuální rozložení vyřazených, podpořených a nepodpořených projektových žádostí. Nejvíce projektů bylo vyřazeno při věcném hodnocení, které prováděli individuální hodnotitelé¹. Vysoký počet projektových žádostí, více než 1/3, nebyl podpořen z důvodu vyčerpané alokace pro danou oblast podpory.

Graf 1: Projekty ve výzvách celkem

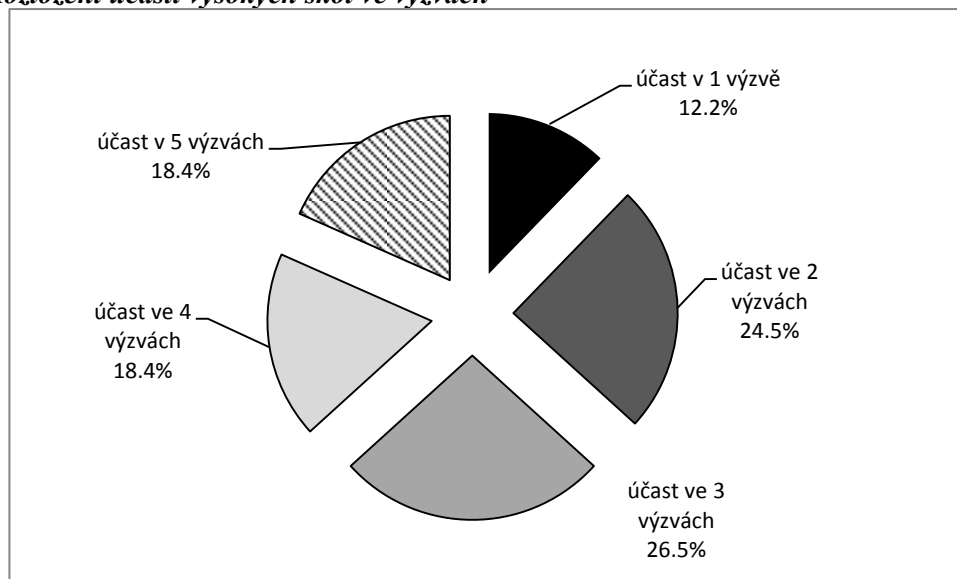
Zdroj: Data z Monit7+

Celkem se všech 5 výzev v oblasti podpory 2.2 účastnilo 49 vysokých škol. Pouze jednou žádalo 6 vysokých škol, do dvou výzev se zapojilo 12 vysokých škol, do tří 13 vysokých škol, do čtyř 9

¹ Věcné hodnocení sleduje kritéria, jako jsou cílové skupiny, realizace projektů, výsledky a výstupy a jiné.

vysokých škol a do pěti výzev celkem 9 vysokých škol. Procentuální rozložení počtu účastí je zobrazeno na následujícím grafu č. 2.

Graf 2: Rozložení účasti vysokých škol ve výzvách

Zdroj: Data z Monit7+

Úspěšnost jednotlivých vysokých škol ve všech sledovaných výzvách shrnuje tabulka 1. Nejvíce projektů podala Univerzita Palackého v Olomouci, za ní následuje Masarykova univerzita v Brně, která dosahuje z veřejných vysokých škol také druhé nejvyšší hodnoty úspěšnosti 48,1 % (procentuální podíl podpořených projektů na celkovém počtu podaných žádostí). Nejlépe si vedla Univerzita Hradec Králové (51,7 % podpořených projektů). Z veřejných VŠ měla nejnižší úspěšnost VŠE v Praze (resp. Fakulta managementu v Jindřichově Hradci, 14,3 %), Univerzita obrany (16,7 %) a Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích (17,1 %).

Tab. 1: Úspěšnost vysokých škol (školy jsou řazeny podle počtu podaných žádostí o projekty)

Vysoká škola	podané projekty	podpořené projekty	úspěšnost v %
Univerzita Palackého v Olomouci	292	134	45,9
Masarykova univerzita v Brně	154	74	48,1
Vysoké učení technické v Brně	114	36	31,6
Západočeská univerzita v Plzni	90	27	30,0
Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava	87	29	33,3
Technická univerzita v Liberci	64	25	39,1
Univerzita Pardubice	57	22	38,6
Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně	55	21	38,2
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích	41	7	17,1
Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně	40	19	47,5
Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem	38	16	42,1
Slezská univerzita v Opavě	35	14	40,0
Univerzita Karlova v Praze	34	9	26,5
Ostravská univerzita v Ostravě	33	12	36,4
Univerzita Hradec Králové	29	15	51,7
České vysoké učení technické v Praze	29	6	20,7
Veterinární a farmaceutická univerzita Brno	26	9	34,6
Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích	14	3	21,4
Univerzita obrany	12	2	16,7

Vysoká škola	podané projekty	podpořené projekty	úspěšnost v %
Vysoká škola podnikání, a.s.	11	2	18,2
Moravská vysoká škola Olomouc	10	2	20,0
Janáčkova akademie múzických umění v Brně	9	4	44,4
Vysoká škola polytechnická Jihlava	7	3	42,9
Vysoká škola ekonomická v Praze	7	1	14,3
Vysoká škola obchodní a hotelová, s. r. o.	3	2	66,7
Vysoká škola Karla Engliše, a.s.	2	1	50,0
Vysoká škola zdravotnická, o.p.s.	1	1	100,0
celkem	1294	496	38,3

Pozn.: V tabulce jsou šedě vyznačeny soukromé VŠ

Zdroj: vlastní tabulka podle dat z Monit7+

Ne všechny vysoké školy v soutěži uspěly. Tabulka 2 přehledně udává vysoké školy, které neuspěly ani v jedné z pěti zkoumaných výzev. Tyto školy dohromady předložily celkem 78 projektů.

Tab. 2: Neúspěšné vysoké školy

Vysoká škola chemicko-technologická Praha	Institut Franka Dysona – realitní vysoká škola s.r.o.
Česká zemědělská univerzita v Praze	Metropolitní univerzita Praha, o.p.s.
Evropský polytechnický institut, s.r.o.	Soukromá vysoká škola ekonomická Znojmo, s.r.o.
Akademie STING, o.p.s.	Univerzita Jana Amose Komenského Praha, s.r.o.
Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s.	Vysoká škola manažerské informatiky a ekonomiky, a.s.
Západomoravská vysoká škola Třebíč, o. p. s.	Vysoká škola finanční a správní, o.p.s.
Vysoká škola logistiky o.p.s.	Filmová akademie Miroslava Ondříčka v Písku, o.p.s.
Vysoká škola tělesné výchovy a sportu PALESTRA, s.r.o.	Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů Praha, o.p.s.
B.I.B.S., a.s.	Rašínova vysoká škola s.r.o.

Pozn.: V tabulce jsou šedě vyznačeny soukromé VŠ

Zdroj: vlastní tabulka podle dat z Monit7+

V následující tabulce č. 3 jsou shrnuti úspěšní žadatelé, počty podpořených projektů a celkové finanční prostředky, které získali. Z tabulky je zřejmé, že Univerzita Palackého v Olomouci má jak největší počet podpořených projektů, tak největší celkový objem finančních prostředků. Za ní následuje Masarykova univerzita v Brně se 74 podpořenými projekty a cca 1,4 mld. Kč dotací. Naopak nejméně finančních prostředků získaly soukromé vysoké školy a Vysoká škola ekonomická v Praze (Fakulta managementu v Jindřichově Hradci) a Univerzita obrany.

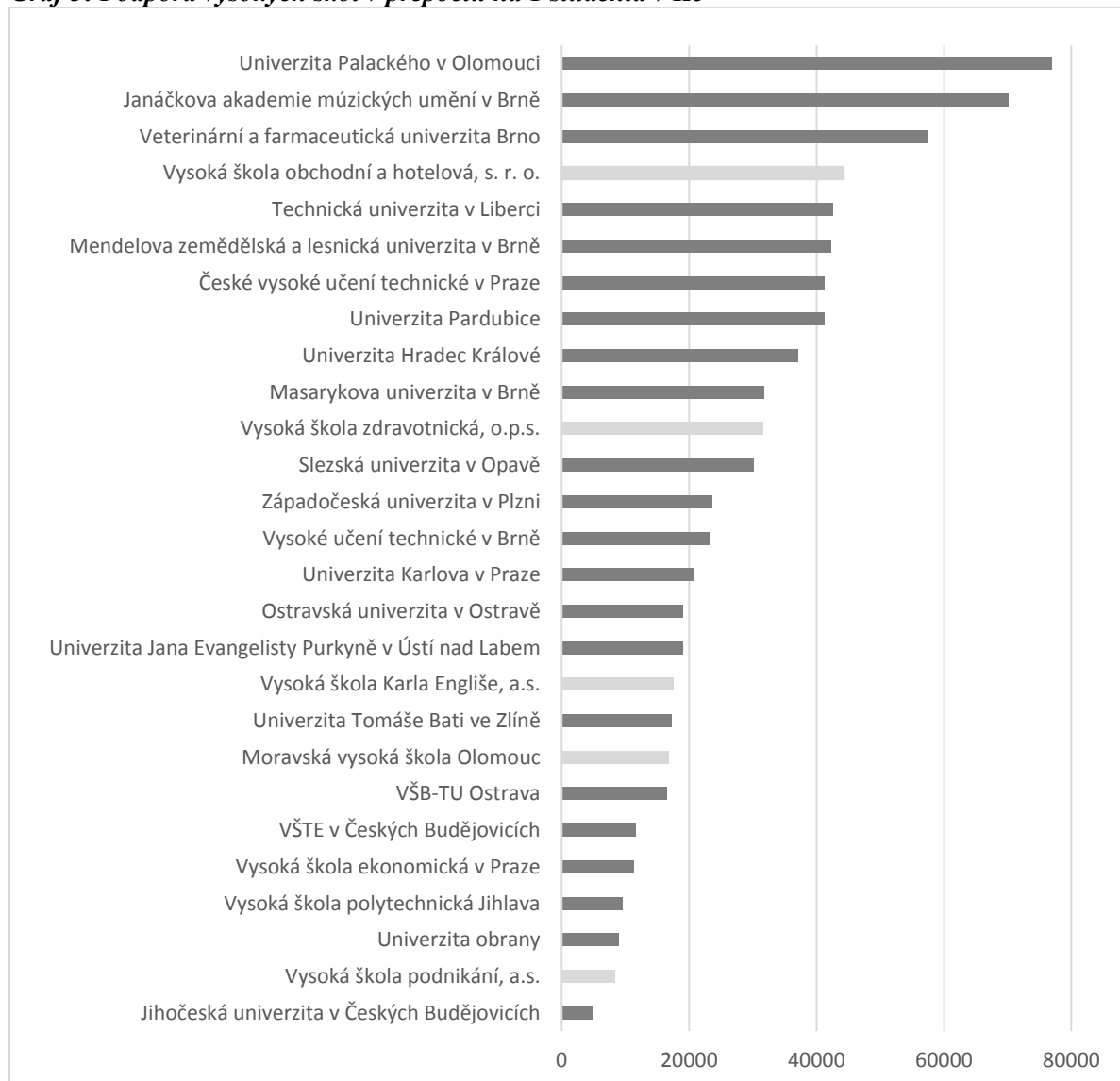
Tab. 3: počty podpořených projektů a dotace jednotlivým vysokým školám

Vysoká škola	počet podpořených projektů	dotace celkem v Kč
Univerzita Palackého v Olomouci	134	1 718 622 029
Masarykova univerzita v Brně	74	1 372 801 517
Vysoké učení technické v Brně	36	561 566 688
Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava	29	345 531 566
Západočeská univerzita v Plzni	27	355 373 715
Technická univerzita v Liberci	25	358 569 500
Univerzita Pardubice	22	438 521 778
Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně	21	452 423 572
Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně	19	207 305 891
Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem	16	216 477 200
Univerzita Hradec Králové	15	347 913 133
Slezská univerzita v Opavě	14	240 225 633
Ostravská univerzita v Ostravě	12	203 527 183
Veterinární a farmaceutická univerzita Brno	9	180 993 864
Univerzita Karlova v Praze	9	121 858 391
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích	7	64 630 920
České vysoké učení technické v Praze	6	110 044 500
Janáčkova akademie múzických umění v Brně	4	51 646 403
Vysoká škola polytechnická Jihlava	3	26 695 553
Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích	3	40 841 398
Univerzita obrany	2	17 547 838
Vysoká škola podnikání, a.s.	2	10 073 734
Moravská vysoká škola Olomouc	2	11 265 242
Vysoká škola obchodní a hotelová, s. r. o.	2	19 261 530
Vysoká škola ekonomická v Praze	1	16 943 603
Vysoká škola zdravotnická, o.p.s.	1	15 280 935
Vysoká škola Karla Engliš, a.s.	1	11 925 129
Celkem	496	7 510 835 663

Pozn.: V tabulce jsou šedě vyznačeny soukromé VŠ

Zdroj: vlastní tabulka podle dat z Monit7+

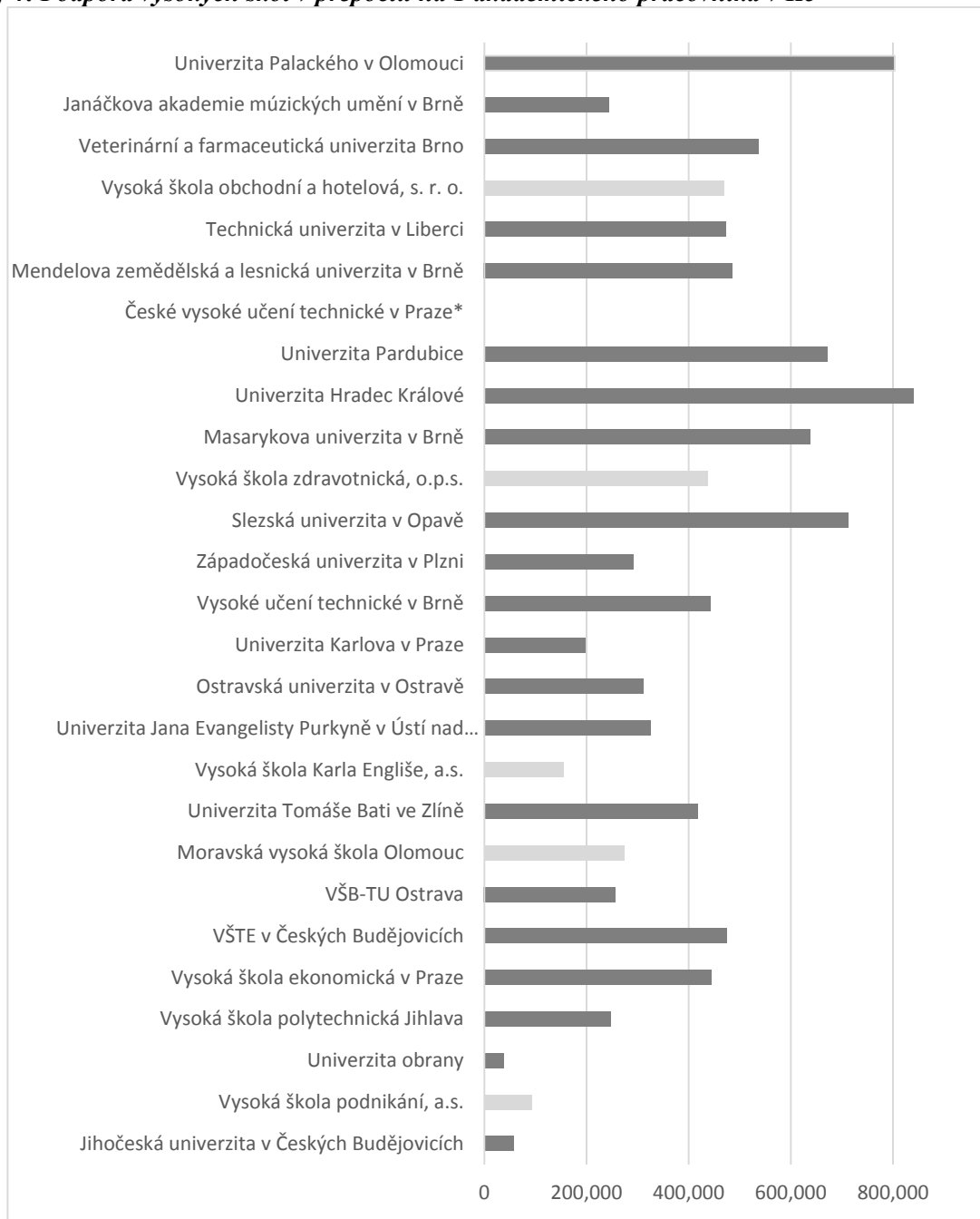
Pro porovnání úspěšnosti škol je lépe zvolit relativní ukazatel. Pro názornost byl zvolen přepočten na 1 studenta a jednoho akademického pracovníka. Počty studentů a akademických pracovníků byly čerpány z výročních zpráv jednotlivých vysokých škol. V přepočtu na akademického pracovníka nefiguruje údaj za ČVUT, neboť nebylo možné dohledat počet akademických pracovníků Ústavu energetiky FS ČVUT. Výši dotací v přepočtu na studenta a na akademického pracovníka demonstrují grafy 3 a 4, pro názornost je ponecháno pořadí vysokých škol v obou grafech podle přepočtu finančních prostředků na 1 studenta.

Graf 3: Podpora vysokých škol v přepočtu na 1 studenta v Kč

Pozn.: Světle šedě jsou vyznačeny soukromé VŠ.

Zdroj: vlastní graf podle dat z Monit7+ a výročních zpráv vysokých škol

Z grafu 3 vyplývá dominantní postavení Univerzity Palackého v Olomouci, za níž následuje Janáčkova akademie múzických umění v Brně. Masarykova univerzita se podle tohoto ukazatele „propadla“ na 10. pozici mezi vysokými školami. Z tohoto porovnání vychází velmi dobře také soukromá Vysoká škola obchodní a hotelová, s.r.o. Na posledním místě pomyslného žebříčku se umístila Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích.

Graf 4: Podpora vysokých škol v přepočtu na 1 akademického pracovníka v Kč

Pozn.: Světle šedě jsou vyznačeny soukromé VŠ.

Zdroj: vlastní graf podle dat z Monit7+ a výročních zpráv vysokých škol

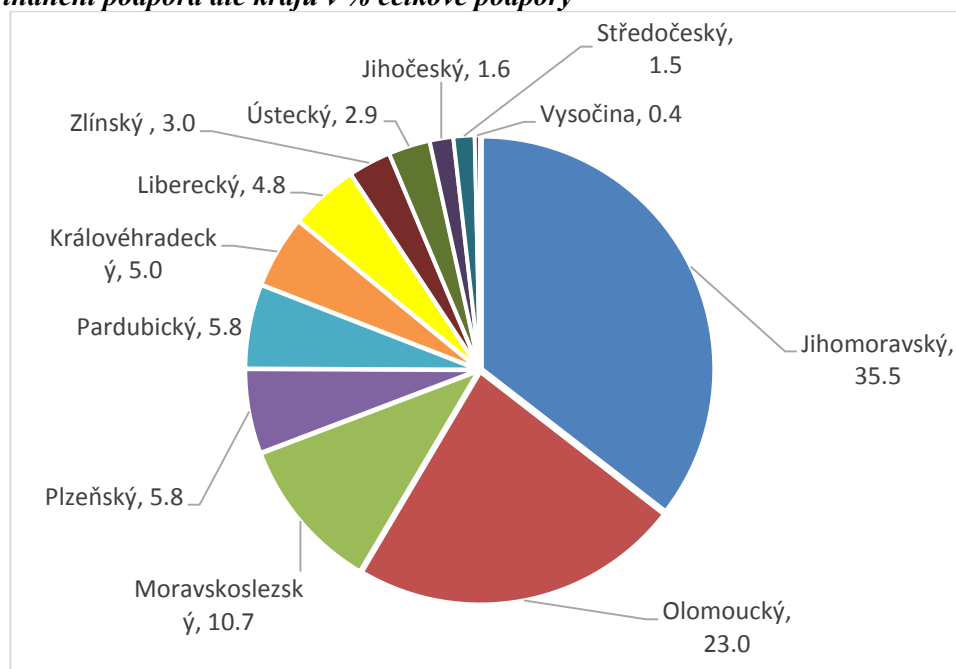
Nejvíce finančních prostředků v přepočtu na akademického pracovníka směřovalo na Univerzitu Hradec Králové (cca 840,4 tis. Kč), která předčila i Univerzitu Palackého (803,5 tis. Kč), jež získala nejvíce jak v absolutním vyjádření, tak v přepočtu na jednoho studenta. Dalšími úspěšnými vysokými školami podle výše prostředků na 1 akademického pracovníka byly Slezská univerzita v Opavě (712,8 tis. Kč), Univerzita Pardubice (672,6 tis. Kč) a Masarykova univerzita v Brně (638,5 tis. Kč). Naopak nejméně finančních prostředků na 1 akademického pracovníka získaly Univerzita obrany (38,2 tis. Kč) a Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích (58,4 tis. Kč). Jak již bylo zmíněno výše, u ČVUT nebyl proveden přepočít na 1 pracovníka.

Pokud jde o soukromé vysoké školy, tak v obou porovnáních obstála nejlépe Vysoká škola obchodní a hotelová, s.r.o. (cca 44 tis. Kč a 1 studenta a téměř 470 tis. Kč na 1 akademického pracovníka),

následovaná Vysokou školou zdravotnickou, o.p.s. (31,5 tis. Kč/student a 436,6 tis. Kč/akademický pracovník). V obou ukazatelích byla ze 5 úspěšných soukromých vysokých škol nejhorší Vysoká škola podnikání, a.s. (8,4 tis. Kč/student a 93,3 tis. Kč/akademický pracovník).

Pokud bychom se zaměřili na **regionální úroveň**, tj. na množství prostředků, které směřovaly do vysokých škol v jednotlivých krajích ČR, pak jako „nejúspěšnější“ kraj vystupuje jednoznačně kraj Jihomoravský s více než 2,6 mld. Kč s odstupem následovaný Olomouckým krajem (1,7 mld. Kč). Tato pozice Jihomoravského kraje je ovlivněna zejména tím, že krajské město Brno je našim druhým nejvýznamnějším tradičním vzdělávacím centrem.

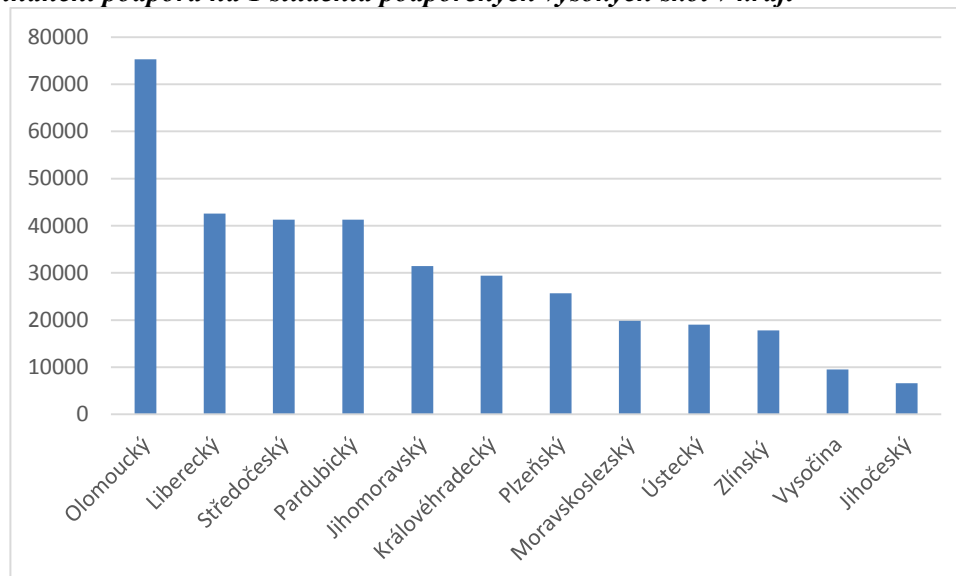
Graf 5: Finanční podpora dle krajů v % celkové podpory

Zdroj: vlastní graf podle dat Monit7+

Lze tedy konstatovat, že více než 35 % podpory putovalo do Jihomoravského kraje. Tento kraj spolu s Olomouckým krajem získaly dohromady 58 % veškerých finančních prostředků. Naopak nejméně podpory získal kraj Vysočina a Středočeský kraj, což je ovlivněno nízkým zastoupením vysokých škol v těchto krajích, v nichž chybí tradiční vzdělávací centra. V grafu chybí kraj Karlovarský, v němž se sice lokalizováno pracoviště Západočeské univerzity, ale nebylo možné z projektů stanovit, jaký podíl finančních prostředků byl čerpán právě na tomto pracovišti v Chebu, proto byly finanční prostředky započítány do kraje sídla této univerzity.

Následující graf 6 porovnává postavení krajů ČR podle výše dotace na 1 studenta vysokých škol v kraji, které byly podpořeny v rámci oblasti podpory 2.2 – Vysokoškolské vzdělávání.

Graf 6: Finanční podpora na 1 studenta podpořených vysokých škol v kraji

Zdroj: vlastní graf podle dat Monit7+

Z grafu je patrné relativně dominantní postavení Olomouckého kraje, což je ovlivněno především úspěšností Univerzity Palackého. Druhou vysokou školou zapojenou do této oblasti podpory je soukromá Moravská vysoká škola Olomouc.

Ostatní kraje se rozdělily v podstatě do 4 skupin. Podle výše dotace na studenta (nad 40 tis. Kč) tvoří trojici, po Olomouckém kraji nejúspěšnějších krajů, Liberecký, Středočeský a Pardubický kraj. Do další skupiny patří Jihomoravský, Královéhradecký a Plzeňský kraj s výší dotace, která se pohybuje mezi 25 až 32 tis. Kč. Moravskoslezský, Ústecký a Zlínský kraj dosáhly na dotace v rozmezí 17-20 tis. Kč. Poslední skupinu tvoří Kraj Vysočina a Jihočeský kraj, v nichž se dotace na 1 studenta všech podpořených vysokých škol v kraji pohybovala pod 10 tis. Kč.

Závěrečné poznámky

Cílem oblasti podpory 2.2 – Vysokoškolské vzdělávání bylo zkvalitnit studijní programy vysokých škol a zvýšit uplatnitelnost absolventů vysokých škol na trhu práce. Dotace směřovaly na inovace studijních programů, zejména bakalářského a doktorského studia, na spolupráci, partnerství a mobilitu, ale také na zvyšování odbornosti pedagogických pracovníků vysokých škol. Celková alokace činila 7,5 mld. Kč a byla rozdělena mezi vysoké školy prostřednictvím projektů předkládaných do celkem 5 výzev v období 2008-2011. Pokud se podíváme na úspěšnost vysokých škol v soutěži o finanční prostředky, pak z hlediska počtu podpořených projektů i celkových finančních prostředků byla nejúspěšnější Univerzita Palackého v Olomouci, následovaná Masarykovou univerzitou v Brně a s poměrně výrazným odstupem pak Vysokým učením technickým v Brně. Z veřejných vysokých škol získala nejmenší dotace Univerzita obrany a Vysoká škola ekonomická v Praze (Fakulta managementu v Jindřichově Hradci).

Pokud porovnáme vysoké školy podle výše dotace na 1 studenta či na akademického pracovníka, pořadí úspěšných vysokých škol se změní. V přepočtu na 1 studenta dosáhly nejlepších výsledků Univerzita Palackého, Janáčkova akademie múzických umění a Veterinární a farmaceutická univerzita Brno. V přepočtu na 1 akademického pracovníka předstihla Univerzitu Palackého pouze Univerzita Hradec Králové. Trojici nejlepších podle tohoto ukazatele doplňuje Slezská univerzita v Opavě. Z obou srovnání vyplývá nejhorší postavení veřejné Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, státní Univerzity obrany a soukromé Vysoké škola podnikání, a.s.

Z hlediska podpořených projektů lze konstatovat, že veřejné vysoké školy byly úspěšnější, z 21 soukromých škol, které předložily své projekty ve výzvách oblasti podpory 2.2, získalo finanční prostředky pouze pět vysokých škol, z nichž nejlépe si vedla, v celkovém objemu finančních prostředků i v přepočtu na studenta a akademického pracovníka, Vysoká škola obchodní a hotelová, s. r. o.

V rámci podpory vysokoškolského vzdělávání bylo v České republice vynaloženo 7,5 mld. Kč pro celkem 26 vysokých škol a univerzit, které mají své sídlo nebo realizovaly své projekty v regionech cíle Konvergence. Zda a do jaké míry tyto prostředky přispěly ke zkvalitnění výuky na vysokých školách by se mělo projevit zejména v dlouhodobě lepším uplatnění jejich absolventů na trhu práce.

Literatura

- [1] BARTOŇOVÁ, D., (2007). Vzestup úrovně vzdělání podle dat sčítání lidu 1961-2001 v České republice. *Demografie, revue pro výzkum populačního vývoje*, vol. 53, iss. 1. ISSN 0011-8265.
- [2] BARTOŇOVÁ, D., (2013). Úroveň vzdělání obyvatelstva ČR a její zjišťování aneb jak lze měřit úroveň vzdělání. *Demografie, revue pro výzkum populačního vývoje*, vol. 53, iss. 2. ISSN 0011-8265.
- [3] BILLING, D., (2004). International Comparisons and Trends in External Quality Assurance of Higher Education: Commonality or Diversity? *Higher Education*, Vol. 47, iss. 1, pp. 113-137. ISSN 1936-4709.
- [4] FIALOVÁ, L., (2011). The history of Education on the Territory of the Czech Republic. *Demografie, revue pro výzkum populačního vývoje*, vol. 3, iss. 4. ISSN 0011-8265.
- [5] FISCHER, J., (2013). K vybraným problémům statistického zachycení úrovně vzdělání a vzdělávání populace. *Demografie, revue pro výzkum populačního vývoje*, vol. 55, iss. 3. ISSN: 0011-8265.
- [6] FISCHER, J., MAZOUCH, P., (2010). Jaké je postavení studentů vysokých škol po dvaceti letech transformace vysokého školství? *Demografie, revue pro výzkum populačního vývoje*, vol. 52, iss. 4. ISSN 0011-8265.
- [7] HUDSON, CH., (2006). Regional Development Partnerships in Sweden: A Way for Higher Education Institutions to Develop Their Role in the Processes of Regional Governance? *Higher Education*, Vol. 51, iss. 3, pp. 387-410. ISSN 1936-4709.
- [8] HULÍK, V., (2010). Vývoj vzdělávací soustavy po roce 1989 a jeho dopady na vzdělanostní strukturu obyvatelstva. *Demografie, revue pro výzkum populačního vývoje*, vol. 52, iss. 4. ISSN 0011-8265.
- [9] KLEŇHOVÁ, M., (2010). Terciární vzdělávání ve 20leté retrospektivě, *Demografie, revue pro výzkum populačního vývoje*, vol. 52, iss. 4. ISSN 0011-8265.
- [10] KLEŇHOVÁ, M., (2013). Odpovídá úroveň znalostí a dovedností dosaženému vzdělání a jak je možné znalosti a dovednosti měřit? *Demografie, revue pro výzkum populačního vývoje*, vol. 55, iss. 3. ISSN: 0011-8265.
- [11] KONDAKCI, Y., VAN DEN BROECK, H., (2009). Institutional Imperatives versus Emergent Dynamics: A Case Study on Continuous Change in Higher Education. *Higher Education*, Vol. 58, Iss. 4 (Oct., 2009), pp. 439-464. DOI 10.1007/s10734-009-9204-2.
- [12] KOTÝNEK, J., (2013). Úroveň vzdělání obyvatelstva ČR a její zjišťování v širších souvislostech. *Demografie, revue pro výzkum populačního vývoje*, vol. 55, iss. 3. ISSN 0011-8265.
- [13] KOUŘILOVÁ, J., KREJČOVÁ, N., (2013). Vývoj vysokých škol v ČR po r. 1990. Případová studie Vysoké školy ekonomické v Praze. *Regionální studia*, vol. 7, iss. 2, iss. 39-47. ISSN 1803-1471.
- [14] KOUŘILOVÁ, J., VLČKOVÁ, V., (2010). Vývoj vysokého školství na území České a Slovenské republiky. *Regionální studia*, vol. 4, iss. 2, pp. 34-45. ISSN 1803-1471.
- [15] LUNDVALL, B. A., (2002). The University in the Learning Economy, *DRUID Working Paper no 0206*, ISBN 87-7873-122-4.
- [16] MŠMT., (2007). *Prováděcí dokument Operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost*. Praha. Revidovaná verze, schválená Evropskou komisí dne 13. 6. 2013. [online]. [cit. 2013-12-12] Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/strukturalni-fondy/provadeci-dokument-op-vk>>
- [17] MŠMT., (2008). *Text výzvy 7*. [online]. [cit. 2013-12-12] Dostupné z: <<http://www.op-vk.cz/cs/zadatel/vyzvy-op-vk/vyzvy-op-vk/ukoncene-vyzvy/vyzvy-ipo/vyhlaseni-vyzvy-k-predkladani-zadosti-individualnich-projektu-ostatnich-pro-oblast-podpory-2-2-vysokoskolske-vzdelavani-prioritni-osy-2-op-vk.html>>
- [18] MŠMT., (2009). *Text výzvy 15*. [online]. [cit. 2013-12-13]. Dostupné z: <<http://www.op-vk.cz/cs/zadatel/vyzvy-op-vk/vyzvy-op-vk/ukoncene-vyzvy/vyzvy-ipo/vyhlaseni-2-vyzvy-k-predkladani-individualnich-projektu-ostatnich-oblast-podpory-2-2-vysokoskolske-vzdelavani-prioritni-osa-2.html>>

- [19] MŠMT., (2010). *Text výzvy 18*. [online]. [cit. 2013-12-13]. Dostupné z: <<http://www.op-vk.cz/cs/zadatel/vyzvy-op-vk/vyzvy-op-vk/ukoncene-vyzvy/vyzvy-ipo/3-vyzva-k-predkladani-individualnich-projektu-ostatnich-oblast-podpory-2-2-vysokoskolske-vzdelavani-prioritni-osa-2.html>>
- [20] MŠMT, (2011a). *Text výzvy 28*. [online]. [cit. 2013-12-13]. Dostupné z: <<http://www.op-vk.cz/cs/zadatel/vyzvy-op-vk/vyzvy-op-vk/ukoncene-vyzvy/vyzvy-ipo/4-vyzva-k-predkladani-individualnich-projektu-ostatnich-oblast-podpory-2-2-vysokoskolske-vzdelavani-prioritni-osa-2.html>>
- [21] MŠMT, (2011b). *Text výzvy 29*. [online]. [cit. 2013-12-13]. Dostupné z: <<http://www.op-vk.cz/cs/zadatel/vyzvy-op-vk/vyzvy-op-vk/ukoncene-vyzvy/vyzvy-ipo/5-vyzva-k-predkladani-individualnich-projektu-ostatnich-oblast-podpory-2-2-vysokoskolske-vzdelavani-prioritni-osa-2.html>>
- [22] NEAVE G., (1979). Education and Regional Development: an Overview of a Growing controversy. *European Journal of Education*, Vol. 14, iss. 3. ISSN 0141-8211. DOI 10.2307/1503197
- [23] OECD., (2005). Building Competitive Regions. Strategies and Governance. Report. OECD. ISBN 92-64-00946-9.
- [24] PETERS, M.A., (2006). *Higher Education, Development, and the Learning Economy*. [online]. [cit. 2010-2010-5-2]. Dostupné z: <on-line <http://www.philosophy-of-education.org/pdfs/Saturday/Peters.pdf>>
- [25] WÆRAAS, A, SOLBAKK, M.N., (2009). Defining the Essence of a University. *Lessons from Higher Education Branding. Higher Education*, vol. 57, iss. 4 pp. 449-462.

POSTAVENÍ OBYVATEL MORAVSKOSLEZSKA A OPOLSKÉHO VOJVODSTVÍ V RÁMCI SKUPINY ČESKÝCH A POLSKÝCH REGIONŮ SOUDRŽNOSTI

POSITION OF THE POPULATION OF REGION MORAVSKOSLEZSKO AND OPOLSKIE VOIVODESHIP WITHIN GROUPS OF CZECH AND POLISH COHESION REGIONS

DOC. ING. PAVEL TULEJA, PH.D.

ING. KARIN GAJDOVÁ

Katedra ekonomie | Department of Economics
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné | School of Business Administration in Karvina
Slezská univerzita v Opavě | Silesian University in Opava
✉ Univerzitní náměstí 1934/3 733 40 Karviná, Czech Republic
E-mail: tuleja@opf.slu.cz, gajdova@opf.slu.cz

Anotace

Stat' je zaměřena na zhodnocení postavení obyvatel regionů soudržnosti Moravskoslezsko a Opolskie v rámci skupiny českých a polských regionů soudržnosti. V průběhu statí je tak postupně analyzován vývoj počtu obyvatel, čistého disponibilního důchodu na obyvatele, životní úrovně, míry nezaměstnanosti a podílu vysokoškoláků na dospělé populaci. Volba výše uvedených ukazatelů vycházela nejen z dostupnosti statistických dat poskytnutých Evropským statistickým úřadem, ale také z poněkud omezeného prostoru, jež měli autoři statí k dispozici. Z tohoto důvodu je spíše danou stat' možno vnímat jako úvod do mnohem širší studie, již autoři připravují. Na základě provedené analýzy pak autoři dospěli k závěru, že ačkoliv oba regiony patří spíše k méně lidnatým celkům, můžeme především Moravskoslezský kraj označit za region, jenž z hlediska životní úrovně, disponibilních prostředků a úrovně nezaměstnanosti patří mezi prvních devět nejvyspělejších regionů. Za jediný kritický bod tak můžeme označit relativně nízký podíl vysokoškoláků na dospělé populaci. Naopak Opolské vojvodství se v případě tří výše uvedených makroekonomických ukazatelů pohybuje pravidelně v poslední třetině našeho pomyslného žebříčku. Jediným ukazatelem, v němž tak převyšuje úroveň Moravskoslezského kraje je podíl vysokoškoláků na dospělé populaci.

Klíčová slova

čistý disponibilní důchod domácností, HDP na obyvatele v PPS, Moravskoslezsko, míra nezaměstnanosti, NUTS 2, obyvatelstvo, Opolské vojvodství, vysokoškoláci

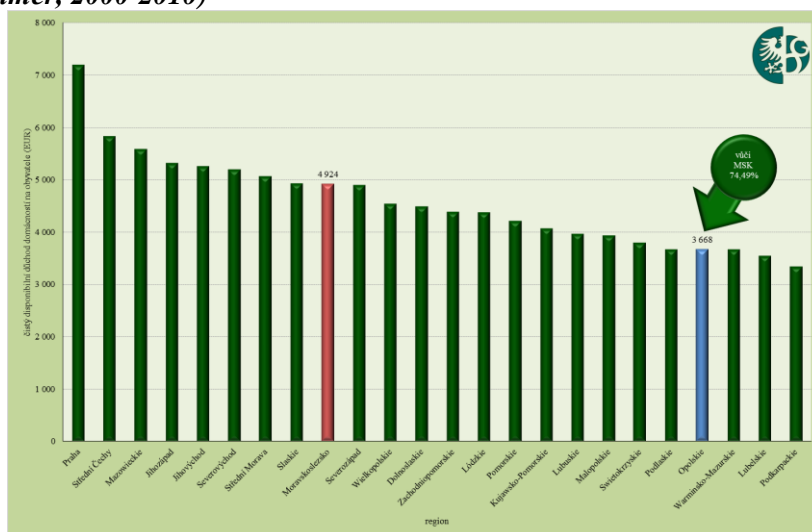
Annotation

This paper is focused on the evaluation of the position of the population of cohesion regions Moravskoslezsko and Opolskie within groups of Czech and Polish cohesion regions. During this paper there is to gradually analyze the development of population, the net disposable income per capita, standard of the living, rate of the unemployment and the share of university graduates in the adult population. The choice of the above indicators based not only on the availability of statistical data provided by the European Statistical Office, but also somewhat limited space, which the authors of the article available. For this reason, this paper is as an introduction to a much broader study, which is prepared by authors. Based on the analysis, the authors then concluded that although both regions belong more to the less populous units, so we can mainly Region Moravskoslezsko mark for the region, which in terms of living standards, disposable incomes and the level of unemployment among the top nine most developed regions. In one critical point, we can identify a relatively low proportion of university graduates in the adult population. On the contrary Region Opolskie in the

Budeme-li hodnotit postavení regionů Moravskoslezsko a Opolskie v rámci všech regionů soudržnosti nacházejících se na území České republiky a Polska z hlediska počtu obyvatel, kteří zde trvale žijí, pak můžeme konstatovat, že oba výše uvedené regiony lze zařadit mezi územní celky, jež se vyznačují spíše menším počtem obyvatel, což však v případě českých regionů není nic překvapivého, neboť mezi prvními jedenácti regiony soudržnosti zahrnutými do naší analýzy najdeme pouze územní celky nacházející se na území Polské republiky. Pokud bychom tak hodnotili postavení dvou výše uvedených regionů v rámci jednotlivých zemí, dospěli bychom k závěru, že z dlouhodobého hlediska (průměrná hodnota ukazatele za roky 2000-2013) je Moravskoslezsko třetím nejlidnatějším regionem soudržnosti České republiky, když většího průměrného počtu obyvatel dosahovaly v daném období v Česku pouze regiony Jihovýchod a Severovýchod, kdežto Opolské vojvodství je druhým nejmenším regionem Polska, za nímž se z dlouhodobého hlediska umístil pouze region soudržnosti Lubuskie. K poněkud odlišným závěrům však dospějeme, pokud vyjdeme z nejčerstvějších dat o vývoji počtu obyvatel v obou výše uvedených regionech. Jak je zřejmé z obr. 2, v roce 2013 bylo Opolské vojvodství regionem soudržnosti s nejmenším počtem obyvatel ze všech námi sledovaných územních celků, když se jeho počet obyvatel pohyboval na úrovni 1,01 mil. osob. Za hlavní příčinu tohoto propadu můžeme označit prudký pokles počtu obyvatel regionu, o čemž svědčí také statistická data publikovaná Evropským statistickým úřadem, z nichž vyplývá, že mezi roky 2000 a 2013 pokles počet obyvatel Opolského vojvodství o 64 tis., což v relativním vyjádření znamená nejvyšší kumulovaný pokles počtu obyvatel ze všech dvaceti čtyř regionů zahrnutých do naší analýzy. Konkrétně pak tento pokles dosáhl výše 5,96 %. S druhým nejvyšším kumulovaným poklesem počtu obyvatel se pak setkáváme u druhého námi analyzovaného regionu. V Moravskoslezském kraji tak v letech 2000-2013 kumulovaně poklesl počet obyvatel o 4,28 %, tj. o téměř 55 tis. osob (Fojtíková, Tuleja, 2013). Z výše uvedených dat je tedy zřejmé, že z hlediska počtu obyvatel se region soudržnosti Opolskie dlouhodobě drží na 83,35 % počtu obyvatel Moravskoslezského kraje, přičemž v roce 2013 byl tento podíl ještě o jeden procentní bod nižší a dosahoval tak výše 82,36 %.

Za významný ukazatel postavení obyvatelstva lze označit výši čistého disponibilního důchodu domácností na obyvatele. Jak je zřejmé z obr. 3, zatímco v případě lidského potenciálu patřily námi sledované regiony do druhé poloviny pomyslného žebříčku, u ukazatele zachycujícího rozdíl mezi běžnými příjmy a výdaji, který je, pro potřeby mezinárodní komparace, vyjádřen v eurech, nalezneme Moravskoslezsko na 9. místě pomyslného dlouhodobého žebříčku stanového porovnáním průměrných údajů vypočtených pro roky 2000 až 2010. Moravskoslezsko se tak v případě tohoto ukazatele, podobně jako dalších sedm českých regionů soudržnosti, nachází nad dlouhodobým průměrem 24 českých a polských regionů, když výše čistého disponibilního důchodu na obyvatele v kraji dlouhodobě odpovídá 107,64 % dané průměrné hodnoty. Naopak Opolské vojvodství se také v případě tohoto ukazatele nachází spíše „na chvostu“ pomyslného žebříčku, když čistý disponibilní důchod domácností na obyvatele v tomto regionu soudržnosti dosahoval mezi roky 2000 až 2010 výše 3.668 EUR. Rozdíl mezi běžnými příjmy a výdaji domácností v tomto regionu tak odpovídal 80,71 % česko-polského průměru a 74,49 % hodnoty tohoto ukazatele dosahované v Moravskoslezském kraji.

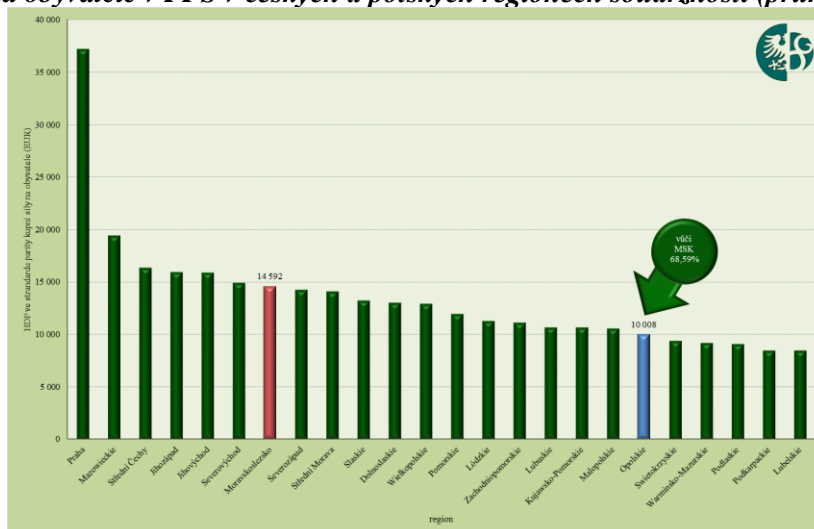
Obr. 3: Čistý disponibilní důchod domácností na obyvatele v českých a polských regionech soudržnosti (průměr, 2000-2010)

Zdroj: vlastní výpočet na základě dat Regional Statistic, Eurostat

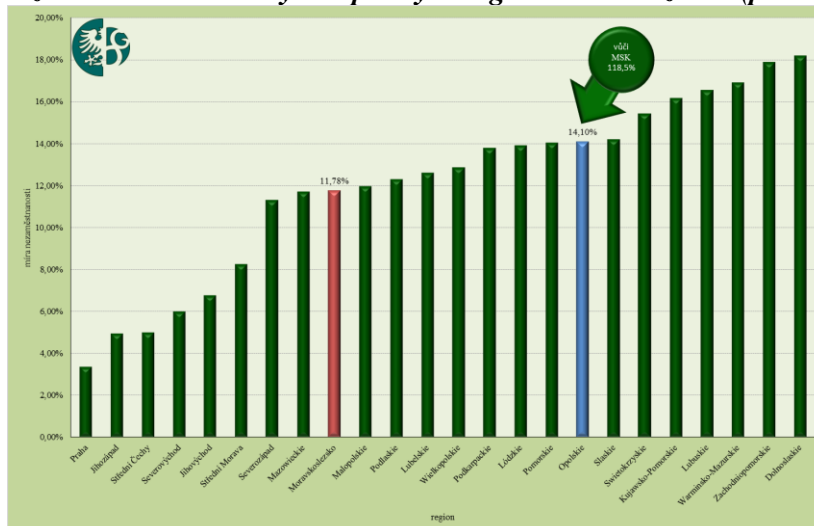
Pokud hodnotíme postavení obyvatel Moravskoslezského kraje a Opolského vojvodství pak nesmíme zapomenout také na ukazatele míra nezaměstnanosti. Také v tomto případě, jak je i patrné z obr. 5 se na předních místech umísťují ve většině případů pouze české regiony soudržnosti. Moravskoslezsko se pak v rámci tohoto pořadí umístilo na devátém místě, z čehož vyplývá, že nejenže dosahovalo v letech 2000 až 2011 nejvyšších hodnot průměrné míry nezaměstnanosti, ale také to, že jako jediný český region soudržnosti bylo ve výše uvedeném žebříčku předstiženo polským regionem, jímž byl region Mazowieckie. V průběhu námi sledovaných jedenácti let dosahovala v MSK průměrná míra nezaměstnanosti 11,78 %, což je údaj, který se nacházel pod úrovní průměrné hodnoty daného ukazatele na všech 24 vybraných regionů soudržnosti. To se však nedá říci o hodnotě míry nezaměstnanosti v Opolském vojvodství, kde bylo bez práce v průměru 14,10 % ekonomicky aktivních obyvatel regionu. Oba regiony dosáhly přibližně stejného poklesu míry nezaměstnanosti. Zatímco v MSK poklesl podíl počtu nezaměstnaných na ekonomicky aktivním obyvatelstvu o 4,80 p. b., tj. z původních 14,10 na konečných 9,30 %, v Opolském vojvodství byl tento pokles ještě o něco vyšší, a to 5,30 %, přičemž výchozí základna v roce 2000 byla o něco vyšší, 14,60 %, avšak výsledná hodnota v roce 2011 odpovídala hodnotě míry nezaměstnanosti v Moravskoslezském kraji, tj. 9,30 %.

Obr. 4: HDP na obyvatele v PPS v českých a polských regionech soudržnosti (průměr, 2000-2011)

Zdroj: vlastní výpočet na základě dat Regional Statistic, Eurostat

Obr. 5: Míra nezaměstnanosti v českých a polských regionech soudržnosti (průměr, 2000-2011)

Zdroj: vlastní výpočet na základě dat Regional Statistic, Eurostat

Máme-li na tomto poměrně malém prostoru hodnotit postavení obyvatelstva námi sledovaných regionů v rámci skupiny 24 českých a polských regionů soudržnosti, pak se nám jeví jako nezbytné podívat se také na potenciál jejich budoucího růstu. Za zajímavý ukazatel v tomto směru považujeme indikátor podíl vysokoškoláků na celkovém počtu obyvatel ve věku 25 až 64 let. Pojďme se proto nyní zaměřit právě na vývoj tohoto ukazatele. Pokud vyjdeme z dostupných údajů, pak dospějeme k závěru, z něž vyplývá, že podobně jako v případě počtu obyvatel, také v případě tohoto ukazatele se oba sledované regiony pohybují v poslední třetině žebříčku regionů, přičemž do této skupiny patří především české regiony soudržnosti, v nichž se podíl vysokoškoláků na celkovém počtu obyvatel pohybuje pod či přesně na úrovni třinácti procent. Přesně této výše dosahuje i dlouhodobý průměr (2000-2011) daného ukazatele v Moravskoslezském kraji, jenž tak o 2,86 procentního bodu zaostává za průměrem všech 24 regionů soudržnosti. Zatímco Moravskoslezsko se nachází na pomyslném devatenáctém místě výše zmiňovaného žebříčku, v případě Opolského vojvodství byl dlouhodobý podíl vysokoškoláků na celkovém počtu obyvatel o 1,5 p. b. vyšší, a dosahoval hodnoty 14,5 %, což je však opět údaj, jenž o 1,32 procentního bodu zaostává za dlouhodobým průměrem námi zvolené skupiny regionů soudržnosti. Současně s výše uvedeným je zapotřebí poznamenat, že Moravskoslezský kraj mezi roky 2000 až 2011 zaznamenal jeden s nejnižších kumulovaných přírůstků námi sledovaného ukazatele (Viturka, 2010). Vyjdeme-li z dostupných údajů, pak dospějeme k závěru, že v průběhu námi sledovaných deseti let stoupl v tomto regionu soudržnosti podíl vysokoškolských studentů bakalářského a navazujícího magisterského stupně studia na dospělé populaci o 5,60 p. b., přičemž průměrný kumulovaný přírůstek za všechny regiony dosahoval výše 9,45 %. Také v případě regionu Opolskie kumulovaný přírůstek nedosahoval průměru všech 24 regionů, avšak ve srovnání s Moravskoslezskem byl tento nárůstu poněkud vyšší, když dosáhl hodnoty 7,30 %.

Obr. 6: Podíl vysokoškoláků na celkovém počtu obyvatel v českých a polských regionech soudržnosti (průměr, 2000-2011)

Zdroj: vlastní výpočet na základě dat Regional Statistic, Eurostat

Závěr

Z výše uvedené analýzy je zřejmé, že ačkoliv oba regiony patří spíše k méně lidnatým celkům, můžeme především Moravskoslezský kraj označit za region, jenž z hlediska životní úrovně, disponibilních prostředků domácností a úrovně nezaměstnanosti patří mezi prvních devět nejvyspělejších regionů námi analyzovaného vzorku. Za jediný kritický bod tak z pohledu Moravskoslezska můžeme označit relativně nízký podíl vysokoškoláků na dospělé populaci, o čemž svědčí také až pomyslné devatenácté místo v rámci daného žebříčku. Současně je však zapotřebí říci, že jediné dva české regiony, které Moravskoslezský kraj v tomto ukazateli předstihly, jsou Praha a region Jihovýchod, tj. centra, v nichž se také koncentruje poměrně velké množství vysokých škol. Pokud se zaměříme na Opolské vojvodství, pak dospějeme k závěru, že toto se v případě tří výše uvedených makroekonomických ukazatelů pohybovalo pravidelně v poslední třetině našeho pomyslného žebříčku. Jediným ukazatelem, v němž tak toto polské vojvodství převyšovalo úroveň Moravskoslezského kraje, je podíl vysokoškoláků na dospělé populaci, přičemž také v tomto případě se tento region soudržnosti umístil na 16. místě žebříčku, což z něj činí třetí nejhůře hodnocený polský region.

Literatura

- [1] Evropa – NUTS2., (2014). [online]. [cit. 2014-4-13]. Dostupné z: <<http://www.czso.cz/cz/mapy/nuts2/index.htm>>.
- [2] FOJTÍKOVÁ, K., TULEJA, P., (2013). Demographic progression of the Moravian-Silesian region. In *Proceedings of the 10th International Scientific Conference Economic Policy in the European Union Member Countries*. Karviná: Slezská univerzita, pp. 66-76. ISBN 978-80-7248-788-2.
- [3] MAJEROVA, I., (2012). International development cooperation of the Czech Republic in the context of European development. *Prague economic papers*, vol. 21, iss. 1, pp. 166-185. ISSN 1210-0455.
- [4] *Regional Statistic*, (2014). [online]. [cit. 2014-4-13]. Dostupné z: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/region_cities/regional_statistics>.
- [5] VITURKA, M., (2010). New approach to evaluating disparities in the regional development. In *13th International Colloquium on Regional Sciences*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 25-32. ISBN 978-80-210-5210-9.

Příspěvek byl zpracován za podpory Studentské grantové soutěže SU v rámci projektu SGS/7/2012 „Vliv regionálních disparit na podnikatelské prostředí“.

**SPECIALIZACE, PROSTOROVÁ KONCENTRACE A
DIVERZIFIKACE V ČESKÝCH A SLOVENSKÝCH KRAJÍCH****SPECIALISATION, SPATIAL CONCENTRATION AND
DIVERSIFICATION IN CZECH AND SLOVAK REGIONS****ING. VLADIMÍR ŽÍTEK, PH.D.**

Katedra regionální ekonomie a správy | *Dept. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41 a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: zitek@econ.muni.cz

Anotace

Příspěvek se zabývá problematikou implementace vybraných metod hodnocení odvětvové struktury zaměstnanosti na regionální úrovni. K nejčastěji používaným metodám patří index specializace, lokalizační kvocient a hrubý index diverzifikace. Jejich implementací na reálných regionálních datech za české a slovenské kraje v roce 2012, byla empiricky ověřena obecná očekávání. Index specializace je ve všech krajích velmi nízký, lokalizační kvocient dosahuje vysokých hodnot v některých odvětvích zejména v regionech hlavních měst a hodnoty hrubého indexu diverzifikace dokládají nízkou míru diverzifikace. Prokázalo se, že regionální struktura zaměstnanosti má obdobné parametry v obou zemích.

Klíčová slova

specializace, prostorová koncentrace, diverzifikace, struktura zaměstnanosti

Annotation

This paper examines the issue of implementation of selected methods for evaluation of sector employment structure on the regional level. The most used methods are the index of specialisation, the localisation quotient and the gross index of diversification. By their implementation on real data of the Czech and the Slovak regions in 2012 some general expectations were verified. The values of the index of specialisation are very low in all regions. High values of the localisation quotient are reached in some sectors especially in capital regions and values of the gross index of diversification prove low rate of diversification. It was proved that regional employment structure has similar parameters in both countries.

Key words

specialisation, spatial concentration, diversification, employment structure

JEL classification: *R11, R12, J21*

Úvod

V centru zájmu analýz regionálního rozvoje je hodnocení odvětvové specializace, a to jak z hlediska významu prostorové koncentrace aktivit, tak z hlediska posuzování ekonomické stability. Za tímto účelem existuje několik metod, které jsou obvykle využívány, přičemž často bývá různě zaměňován způsob jejich aplikace i jejich názvy. V následujícím textu je pozornost věnována především indexu specializace a diverzifikace. Ukazatelem propojující tyto metody je lokalizační kvocient, který nejčastěji vychází z podílu zaměstnanosti v jednotlivých odvětvích. Je to právě zaměstnanost, která se jeví jako nejvíce vhodný ukazatel pro měření odvětvové struktury regionálních i národních ekonomik.

Do analýz vstupuje buď jako součást konstrukce nějaké varianty souhrnných ukazatelů společně s dalšími charakteristikami, tak jako je tomu v článku Viturka, Žitek, Klímová Tonev (2011), nebo samostatně jako reprezentant velikosti odvětví, jako je tomu v případě tohoto příspěvku.

Kellman a Shachmurove (2011) ve svém článku zaměřeném na diversifikaci a specializaci v exportu a importu vybraných rozvojových zemí konstatují, že celá řada jevů je sice předpokládána, ale současně není dostatečně empiricky prokázána a změřena. Na regionální úrovni lze najít některé zahraniční studie zaměřené na hodnocení diversifikace a specializace. Příkladem je práce O'Donoghue a Townshend (2005) zaměřená na hodnocení změn ve struktuře zaměstnanosti britských měst, tzv. TTWAs (travel-to-work areas).

Cílem tohoto příspěvku je tedy propojit teoretický základ dané problematiky se statickými daty, charakterizujícími strukturu zaměstnanosti v odvětvích ekonomiky českých a slovenských krajů za rok 2012. Za tímto účelem jsou využity metody index specializace, lokalizační kvocient a hrubý index diverzifikace. Jejich implantace na reálných datech umožní vyslovit závěry týkající se jednotlivých krajů ČR a SR a současně též porovnat odvětvovou strukturu zaměstnanosti obou zemí mezi sebou navzájem.

Specializace

Má-li být zkoumána specializace regionu, znamená to, že předmětem zájmu je odvětvová struktura z pohledu daného regionu. Pojem specializace nelze zaměňovat s prostorovou koncentrací, která naopak hodnotí rozložení nějakého odvětví do jednotlivých regionů, tedy z národohospodářského hlediska. (Čadil 2010) Pro analýzu specializace lze použít index specializace, který je definován takto:

$$IS = \frac{\sum_{i=1}^n (X_i)^2}{\left(\sum_{i=1}^n X_i\right)^2},$$

kde X_i je počet zaměstnaných v odvětví i v regionu. Index specializace nabývá hodnot od 0 do 1, čím vyšší je hodnota indexu, tím vyšší je specializace regionu (za vysokou hodnotu lze považovat $IS > 0,7$). Hodnoty IS v českých krajích jsou velmi nízké, pohybují se od 0,076 v Hlavním městě Praze až po 0,170 ve Zlínském kraji. K výraznější specializaci tedy nedochází.

Tab. 1: Index specializace v krajích ČR (2012)

PHA	SČK	JČK	PLK	KVK	ULK	LIK	KHK	PUK	VYS	JMK	OLK	ZLK	MSK	ČR
0,076	0,113	0,129	0,133	0,113	0,121	0,168	0,141	0,155	0,146	0,115	0,143	0,170	0,132	0,117

Pramen: data ČSÚ (2013), vlastní výpočty

Také slovenské kraje vykazují jen nízké hodnoty specializace, nejnižší Bratislavský kraj 0,089, nejvyšší Trenčinský kraj 0,204. Hodnota IS v ČR a SR se pak liší o pouhou jednu tisícinu.

Tab. 2: Index specializace v krajích SR (2012)

BLK	TTK	TNK	NRK	ZIK	BBK	PVK	KEK	SR
0,089	0,144	0,204	0,133	0,141	0,122	0,119	0,109	0,116

Pramen: data ŠÚ SR (2014), vlastní výpočty

Lokalizační kvocient

Jak již bylo uvedeno, nachází při hodnocení prostorové koncentrace nejčastěji využití lokalizační kvocient, který lze zapsat tímto vzorcem:

$$LQ = \frac{\frac{X_i}{\sum_{i=1}^n X_i}}{\frac{Y_i}{\sum_{i=1}^n Y_i}},$$

kde číselník vyjadřuje podíl zaměstnaných v odvětví *i* v regionu na celkové zaměstnanosti v regionu a jmenovatel podíl zaměstnaných v odvětví *i* v národní ekonomice na celkové zaměstnanosti v národní ekonomice. Nabývá-li hodnot < 1 , odvětví je v regionu zastoupeno relativně méně a statky či služby produkované daným odvětvím jsou pravděpodobně dováženy z jiných regionů. Je-li hodnota $LQ > 1$, potom uvedené platí analogicky opačně. Proto bývá lokalizační kvocient používán také pro matematické vysvětlení teorie exportní báze (Hamalová a kol. 1997).

Jak je patrné z následující tabulky, která prezentuje hodnoty lokalizačního kvocientu všech odvětví (sekcí dle CZ-NACE) vypočtené za jednotlivé české kraje, lze identifikovat několik regionů s vysokou koncentrací některého odvětví. Z tohoto pohledu jsou jisté významné především situace, kdy hodnota $LQ > 2$. Takových hodnot dosahuje v Hlavním městě Praze pět odvětví, a to Informační a komunikační činnosti – J (2,673), Činnosti v oblasti nemovitostí – L (2,341), Profesní, vědecké a technické činnosti – M (2,237), Peněžnictví a pojišťovnictví – K (2,235) a Kulturní, zábavní a rekreační činnosti – R (2,161). V dalších pěti krajích pak existuje vždy po jednom odvětví s hodnotou $LQ > 2$, v Jihočeském kraji odvětví Výroba a rozvod elektřiny, plynu, tepla – D (2,143), v Kraji Vysočina odvětví Zemědělství, lesnictví a rybářství – A (2,232). V dalších třech krajích se pak jedná o odvětví Těžba a dobývání – B, s hodnotami LQ v Ústeckém kraji 2,533, v Karlovarském kraji 3,673 a v Moravskoslezském kraji 4,000.

Tab. 3: Lokalizační kvocient v krajích ČR (2012) pro jednotlivá odvětví (sekcí) dle CZ-NACE

	PHA	SČK	JČK	PLK	KVK	ULK	LIK	KHK	PUK	VYS	JMK	OLK	ZLK	MSK
A	0,127	0,849	1,831	1,451	0,780	0,708	0,772	1,329	1,681	2,232	0,956	1,516	0,902	0,702
B	0,172	0,367	0,332	0,588	3,673	2,533	0,564	0,328	0,000	0,899	0,348	0,231	0,000	4,000
C	0,336	0,943	1,061	1,119	0,970	1,010	1,352	1,173	1,253	1,219	0,978	1,161	1,357	1,115
D	0,825	0,763	2,143	0,997	0,818	1,964	0,320	0,957	0,984	1,139	0,996	0,498	0,610	0,953
E	0,710	0,971	0,730	1,123	1,311	1,267	1,062	1,064	0,501	1,102	1,028	1,028	1,261	1,161
F	0,984	1,000	1,253	1,027	0,911	1,208	1,009	0,843	1,063	0,983	0,994	0,980	0,983	0,831
G	1,071	1,077	1,024	0,905	0,875	0,999	0,967	0,990	1,019	0,839	0,971	0,984	0,972	1,024
H	0,896	1,370	1,004	0,991	0,975	1,137	0,877	0,936	0,939	0,834	0,953	0,953	0,834	0,943
I	1,195	1,071	1,014	1,014	1,948	0,825	1,172	1,078	0,790	1,005	0,916	0,617	0,802	0,920
J	2,673	1,113	0,580	0,785	0,354	0,384	0,627	0,804	0,737	0,504	1,174	0,525	0,470	0,673
K	2,235	1,277	0,916	0,722	0,575	0,617	0,883	0,736	0,720	0,620	0,933	0,533	0,557	0,740
L	2,341	1,073	0,347	0,643	1,201	1,287	0,459	0,973	0,645	0,574	0,807	0,475	0,813	0,720
M	2,237	0,988	0,604	0,830	0,689	0,729	0,936	0,808	0,722	0,658	1,084	0,731	0,839	0,617
N	1,575	1,138	0,573	0,665	1,014	0,892	0,873	0,477	0,574	0,633	1,096	0,880	0,847	1,304
O	1,221	0,867	1,062	0,982	1,006	1,039	0,897	1,046	0,854	0,972	1,018	1,223	0,864	0,861
P	1,200	0,964	0,804	1,029	0,883	0,896	0,819	0,901	0,926	0,970	1,141	1,033	0,929	1,027
Q	0,946	0,844	0,837	1,031	1,329	1,070	0,727	1,155	0,913	0,943	1,068	1,197	1,040	1,083
R	2,161	1,049	0,805	0,573	1,343	0,951	0,776	0,836	0,364	0,636	1,053	0,550	0,738	0,734
S	1,313	0,961	0,965	1,105	0,982	0,925	0,702	0,789	0,986	0,953	1,012	0,856	0,759	1,104

Pramen: data ČSÚ (2013), vlastní výpočty

Ze slovenských krajů dosahuje lokalizační kvocient vysoké hodnoty ve třech odvětvích v Bratislavském kraji, a to Informační a komunikační činnosti – J (2,583), Profesní, vědecké a technické činnosti – M (2,500), Peněžnictví a pojišťovnictví – K (2,678). Jde tedy o podobný výsledek, jako v případě Prahy. Z ostatních krajů už pouze v kraji Trenčínském odvětví Těžba a dobývání – B dosahuje LQ vůbec nejvyšší hodnoty 4,856.

Tab. 4: Lokalizační kvocient v krajích SR (2012) pro jednotlivá odvětví (sekce) dle SK NACE

	BLK	TTK	TNK	NRK	ZIK	BBK	PVK	KEK
A	0,201	1,713	1,012	1,763	0,855	1,199	1,285	0,893
B	0,466	0,647	4,856	0,119	0,627	0,835	0,266	0,722
C	0,489	1,247	1,654	1,156	1,185	0,987	0,949	0,893
D	0,644	1,200	0,838	1,251	1,099	0,695	0,946	1,594
E	0,345	1,360	0,868	1,266	1,054	1,267	1,388	1,169
F	0,900	1,131	0,845	1,140	1,301	1,013	1,165	0,676
G	1,217	0,906	0,933	0,959	1,067	0,924	0,907	0,865
H	1,149	1,020	0,665	0,963	0,870	1,047	0,805	1,268
I	1,491	0,608	0,736	0,750	0,850	0,723	1,367	0,954
J	2,583	0,116	0,290	0,427	0,700	0,639	0,198	1,255
K	2,678	0,499	0,374	0,465	0,493	0,627	0,595	0,550
L	1,573	0,998	0,796	0,705	1,002	0,635	0,766	0,928
M	2,500	0,510	0,435	0,714	0,482	0,657	0,528	0,603
N	1,593	1,285	0,511	0,984	0,580	0,569	0,756	1,093
O	0,946	0,785	0,813	0,975	0,861	1,338	1,213	1,116
P	0,725	1,091	0,898	0,948	1,105	1,055	1,338	1,136
Q	0,786	0,842	0,680	0,869	1,107	1,332	1,282	1,303
R	1,313	0,525	0,876	1,046	0,930	0,995	1,002	0,955
S	1,309	0,733	0,336	1,041	0,685	0,810	1,126	1,514

Pramen: data ŠÚ SR (2014), vlastní výpočty

Lokalizační kvocient nachází díky své dobré vypovídací schopnosti, resp. jasné interpretovatelnosti, široké uplatnění v sofistikovanějších regionálních analýzách, kde zpravidla představuje určitý druh východiska. Takovým případem může být například mapování klastrů.

Diverzifikace

Dalším jevem, který lze zkoumat v souvislosti s hodnocením rozložení odvětví v regionech, je diverzifikace. Jedná se fakticky o alternativu specializace. Pro analýzu se používá nejčastěji hrubý index diverzifikace, který je pro každý region definován takto:

$$HID = \frac{X_1}{\sum_{i=1}^n X_i} + \left(\frac{X_1}{\sum_{i=1}^n X_i} + \frac{X_2}{\sum_{i=1}^n X_i} \right) + \left(\frac{X_1}{\sum_{i=1}^n X_i} + \frac{X_2}{\sum_{i=1}^n X_i} + \frac{X_3}{\sum_{i=1}^n X_i} \right) + \dots + \left(\frac{X_1}{\sum_{i=1}^n X_i} + \dots + \frac{X_n}{\sum_{i=1}^n X_i} \right)$$

Jak je z uvedeného vzorce patrné, vstupují do výpočtu postupně podíly zaměstnanosti v jednotlivých odvětvích regionu. Pořadí je stanoveno v návaznosti na výpočet těchto podílů tak, že podíly jsou seřazeny sestupně (od největšího k nejmenšímu). Pokud by byla veškerá zaměstnanost v regionu soustředěna do jednoho odvětví, HID by dosáhl maxima, např. při 10 odvětvích v národní ekonomice

HID = 1000,0. To představuje nejvyšší specializaci a nejmenší diverzifikaci. Naopak nejvyšší míru diverzifikace by v takovém případě představovala hodnota HID = 550,0. (Macháček, Toth, Wokoun 2011)

Klasifikace CZ-NACE i SK NACE člení zaměstnanost v ekonomice do 19 odvětví (tj. sekce, neuvažovány sekce T a U). To znamená, že HID leží v intervalu $<1000,0; 1900,0>$. Hodnoty HID v českých krajích se pohybují mezi 1359,4 v Hlavním městě Praze a 1562,0 ve Zlínském kraji, při neuvažování Prahy je rozptýl hodnot ještě o poznání menší. Lze tedy konstatovat (obdobně jako v případě indexu specializace), že odvětvová diverzifikace není příliš velká (hodnoty se pohybují mírně nad středem intervalu) a regionální rozdíly jsou nevýznamné (s výjimkou Prahy).

Tab. 5: Hrubý index diverzifikace v českých krajích (2012)

PHA	SČK	JČK	PLK	KVK	ULK	LIK	KHK	PUK	VYS	JMK	OLK	ZLK	MSK
1359,4	1472,0	1511,6	1504,3	1461,9	1480,0	1550,0	1517,1	1551,2	1518,8	1471,1	1543,7	1562,0	1486,4

Pramen: data ČSÚ (2013), vlastní výpočty

Hodnoty HID slovenských krajů se pohybují v rozmezí 1432,4 v Bratislavském kraji a 1600,6 v Trenčínském kraji. Lze tedy shodně s případem českých regionů konstatovat, že regionální rozdíly nejsou příliš významné.

Tab. 6: Hrubý index diverzifikace ve slovenských krajích (2012)

BLK	TTK	TNK	NRK	ZIK	BBK	PVK	KEK
1432,4	1552,6	1600,6	1529,1	1548,3	1529,3	1525,2	1482,5

Pramen: data ŠÚ SR (2014), vlastní výpočty

Závěr

Z hlediska zájmu regionálních analýz zaujímá klíčové místo hodnocení odvětvové struktury. K tomuto účelu lze využít řadu metod a nástrojů, k nejčastěji používaným patří index specializace, lokalizační kvocient a hrubý index diverzifikace. Jejich implementací na reálných regionálních datech lze získat zajímavé výsledky a empiricky tak ověřit obecné předpoklady. V tomto příspěvku byla použita statická data roku 2012 za české a slovenské kraje. Jednalo se o počty zaměstnaných v jednotlivých odvětvích (sekcích) dle CZ-NACE, resp. SK NACE. Výsledky prokázaly relativní podobnost obou zemí, což dobře dokládá index specializace, jehož hodnota je v ČR jen o jedinou tisícinu vyšší než v SR, na úrovni krajů jsou pak hodnoty obecně velmi nízké. Lokalizační kvocient prokázal existenci odvětví s vysokou koncentrací zaměstnanosti zejména v Hlavním městě Praze (5 odvětví s hodnotou $LQ > 2$) a Bratislavském kraji (3 odvětví s hodnotou $LQ > 2$). V ostatních krajích stojí za pozornost odvětví Těžba a dobývání, významně koncentrované v Moravskoslezském, Karlovarském, Ústeckém a Trenčínském kraji. Hodnoty hrubého indexu diverzifikace se pohybují mírně nad středem intervalu možných hodnot, odvětvová diverzifikace tedy není příliš velká. Prokázalo se tedy, že regionální struktura zaměstnanosti má obdobné parametry v obou zemích, určitou odchylku vykazují pouze regiony hlavních měst.

Literatura

- [1] ČADIL, J., (2010). *Regionální ekonomie. Teorie a aplikace*. Praha: C. H. Beck. ISBN 978-80-7400-191-8.
- [2] ČSÚ, (2013). *Zaměstnanost a nezaměstnanost podle VŠPS – roční průměry 2012*. [cit. 18.7.2013] Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/publ/3115-13-r_2013.
- [3] HAMALOVÁ, M. a kol. (1996) *Priestorová ekonomika*. Bratislava: Ekonóm. ISBN 8022507504.
- [4] KELLMAN, M., SHACHMUROVE, Y., (2011). Diversification and Specialisation Paradox in Developing Country Trade. *Review of Development Economics*, vol. 15, iss. 2, pp. 212-222. ISSN 1467-9361. DOI 10.1111/j.1467-9361.2011.00603.x.
- [5] MACHÁČEK, J., TOTH, P., WOKOUN, R., (2011). *Regionální a municipální ekonomie*. Praha: Vysoká škola ekonomická. ISBN 9788024518367.

- [6] O'DONOGHUE, D., TOWNSHEND, I. J. (2005) Diversification, Specialisation, Convergence and Divergence of Sectoral Employment Structures in British Urban System, 1991-2001. *Regional Studies*, vol. 39, iss.5, pp. 585-601. ISSN 0034-3404. DOI 10.1080/00343400500151830.
- [7] ŠÚ SR (2014). 3-8. Priemerný evidenčný počet zamestnancov podľa ekonomických činností. In *Štatistická ročenka regiónov Slovenska 2013*. Bratislava: ŠÚ SR.
- [8] VITURKA, M., ŽÍTEK, V., KLÍMOVÁ, V., TONEV, P. (2011) Application of Microeconomic and Macroeconomic Approach to Evaluating Disparities in the Regional development. *Ekonomický časopis*, vol. 59, iss. 7, pp. 655-668. ISSN 0013-3035.

ROZKLAD REGIONÁLNÍ MÍRY NEZAMĚSTNANOSTI NA PŘÍKLADU ČESKÉ REPUBLIKY**DECOMPOSITION OF THE REGIONAL UNEMPLOYMENT RATE: THE CASE OF THE CZECH REPUBLIC****DOC. MGR. ING. MICHAL TVRDOŇ, PH.D.**

Katedra ekonomie | *Department of Economics*
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné | *School of Business Administration in Karviná*
Slezská univerzita v Opavě | *Silesian University in Opava*
✉ *Univerzitní nám. 1934/3, 733 40 Karviná, Czech Republic*
E-mail: tvrdon@opf.slu.cz

Anotace

Článek se zabývá vývojem míry nezaměstnanosti v České republice, a to jak z národního, tak i regionálního pohledu. Cílem příspěvku je zhodnotit trendy ve vývoji národní a regionální míry nezaměstnanosti v letech 1993 až 2012. V článku byly využity čtvrtletní údaje o míře nezaměstnanosti z databáze Českého statistického úřadu. Současně byla provedena, na základě metody Hodrick-Prescottova filtru, dekompozice nezaměstnanosti na sezónní, cyklickou a strukturální složku. Z provedené analýzy jsou patrné významné rozdíly mezi regiony české ekonomiky. Získaná data také poukázala na fakt, že na celkové míře nezaměstnanosti má významný podíl její strukturální složka. Současně bylo zjištěno, že celkovou míru nezaměstnanosti ovlivňovala během sledovaného období její cyklická složka, a to v obou směrech.

Klíčová slova

Česká republika, Hodrick-Prescottův filtr, míra nezaměstnanosti, regionální disparity

Annotation

This paper analyses trends in the unemployment rate in the Czech Republic, both from the national as well as the regional perspective. The aim of this paper is to assess trends in the development of national and regional unemployment rates between the years 1993 and 2012. We applied quarterly data on unemployment from the Czech Statistical Office. We also performed, based on the method Hodrick-Prescott filter, decomposition of unemployment on its seasonal, cyclical and structural components. The analysis reveals significant differences between regions of the Czech economy. The data also show that the structural component has remarkable share in the total unemployment rate. It was also found that the overall unemployment rate was affected by its cyclical component in both directions during the observed period.

Key words

Czech Republic, Hodrick-Prescott filter, regional disparities, unemployment rate

JEL classification: J14, R10

Úvod

Nezaměstnanost by se dala definovat jako jev, kdy na trhu práce existuje nesoulad mezi nabízeným a poptávaným množstvím práce, čili poptávané množství je menší než nabízené. Tento jev se dá měřit, a to pomocí makroekonomického ukazatele míry nezaměstnanosti. Pomocí tohoto indikátoru jsme následně schopni vyhodnotit aktuální stav na trhu práce. Je však třeba upozornit na to, že tento indikátor je zapotřebí vnímat v širším kontextu. Jinými slovy řečeno, pro vyhodnocení výkonnosti trhu práce je nutné zkoumat nejen samotnou výši míry nezaměstnanosti, ale např. rozložit

nezaměstnanost do příslušných skupin dle délky jejího trvání, dle dosaženého vzdělání a v neposlední řadě je třeba vnímat i to, že má regionální dimenzi.

Cílem tohoto článku je zhodnocení trendů ve vývoji míry nezaměstnanosti v České republice, a to jak na národní, tak i regionální úrovni. V článku byla použita čtvrtletní data Českého statistického úřadu v letech 1993 až 2012 u vybraných krajů České ekonomiky. Na základě provedené dekompozice nezaměstnanosti na její sezónní, cyklickou a strukturální složku jsme hodnotili a porovnávali vývoj míry nezaměstnanosti na národní a regionální úrovni.

1. Metodika dekompozice

Existuje hned několik možností, jak zjistit strukturální nezaměstnanost – např. OECD využívá konceptu NAIRU (non-accelerating inflation rate of unemployment) čili takové míry nezaměstnanosti, při níž nevznikají tlaky na růst cen a mezd v ekonomice. Tu lze extrahovat z Phillipsovy křivky pomocí Kalmanova filtru. My jsme zvolili k dekompozici nezaměstnanosti metodu filtrování Hodrick-Preseottovým filtrem, již využívá např. studie Flek et al. (2010). Jako vstupní data jsme použili čtvrtletní data ČSÚ o míře nezaměstnanosti z výběrového šetření pracovních sil v letech 1993 až 2012. Tato data jsme následně sezónně očistili. Trendovou složku jsme zjistili aplikací Hodrick-Preseottova filtru. Rozdíl mezi takto odhadnutým trendem a původní sezónně očištěnou řadou představuje cyklickou složku nezaměstnanosti (pokud otočíme znaménko). Strukturální nezaměstnanost jsme následně zjistili jako reziduální část celkové nezaměstnanosti po odečtení sezónní a cyklické složky.

Filtr je charakterizován následujícím funkčním předpisem (Hájek and Bezděk (2001)):

$$\text{Min} \left\{ \sum_{t=1}^T (U_t - U_t^*)^2 + \lambda \sum_{t=2}^{T-1} [(U_{t+1}^* - U_t^*) - (U_t^* - U_{t-1}^*)] \right\} \quad (1)$$

kde U představuje sezónně očištěnou míru nezaměstnanosti, U^* je trendová složka nezaměstnanosti, λ je parametr určující hladkost trendového vyhlazení, kdy pro $\lambda = 0$ se bude rovnat skutečná míra nezaměstnanosti trendové komponentně, pro $\lambda \rightarrow \infty$ trendová složka přímkou.

Jak již bylo uvedeno výše, jedinou nutnou proměnnou pro tuto metodu je sezónně očištěná míra nezaměstnanosti. Otázkou však je určení hodnoty vyhlazovací konstanty. Zde jsme vycházeli z předchozích studií na toto téma, kdy autoři doporučují pro roční data stanovit hodnotu vyhlazovací konstanty stanovit na 100, pro čtvrtletní data stanovit hodnotu konstanty na 1600, u ročních dat zase na hodnotu 14400, viz. Rozmahel (2011), Gerlach a Yiu (2004), Tvrdouň, Tuleja a Verner (2012), Zimková a Barochovský (2007) nebo Hájek and Bezděk (2001).

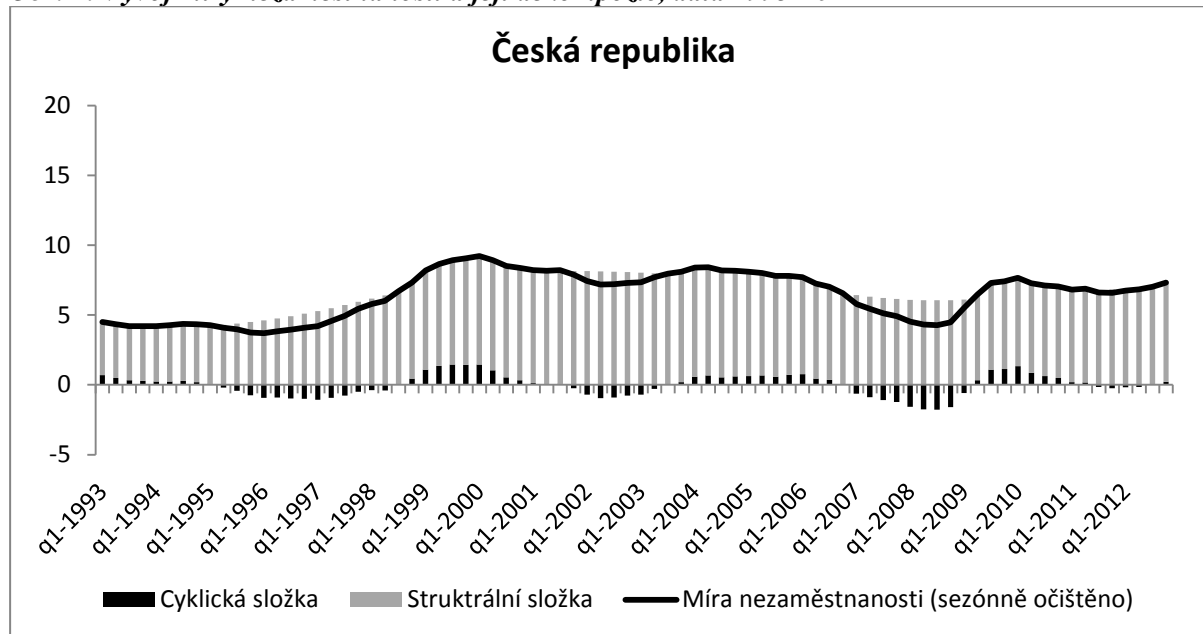
2. Empirická data

Z historického pohledu je zajímavé, že po roce 1989 se musela většina transformujících se ekonomik střední a východní Evropy vyrovnat s novým ekonomickým fenoménem - nezaměstnaností. S jistou mírou nadsázky bychom mohli konstatovat, že od tohoto roku se začíná projevat dlouhodobě trvající „nadbytek“ těch, kteří pracovat buď nechtějí, anebo jim to neumožňuje nedostatečná poptávka po práci, a to hned z několika důvodů. Zpravidla to jsou aspekty jako je vysoké zdanění práce či přísná legislativní ochrana zaměstnanosti, kdy jsou zaměstnavatelé ostražitější při nabírání nových pracovních sil, případně se ekonomika nachází ve stagnující či recesní fázi hospodářského cyklu (viz Kotlán (2001)).

Transitivní ekonomiky začaly být tím pádem konfrontovány s celou řadou z toho vyplývajících úkolů: i) jakým způsobem se postarat o ty, kteří ztratí práci a zároveň ii) nevytvářet nepřiměřené fiskální náklady a iii) minimalizovat nechuť k práci, která je s touto ochranou spojena. Trhy práce v zemích V-4 zaznamenaly v období transformace některé stejné a některé rozdílné zkušenosti. Zatímco na

Slovensku, v Polsku a v Maďarsku bylo zaznamenáno prudké zvýšení míry nezaměstnanosti (až na dvojciferná čísla), v České republice se udržovala na počátku 90. let oproti zbylým zemím V-4 nízká míra nezaměstnanosti. V dalším průběhu transformačního období se v těchto zemích projevila jednak cyklická nezaměstnanost, jednak nezaměstnanost strukturální spojená zejména s útlumem některých odvětví či nezbytnou re-orientací exportu na západní trhy.

Obr. 1: Vývoj míry nezaměstnanosti a její dekompozice, data 1993-2012

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní propočty

Obrázek 1 ukazuje námi provedenou dekompozici nezaměstnanosti na cyklickou a strukturální složku, a to na příkladu české ekonomiky. Při pohledu na vývoj celkové míry nezaměstnanosti (sezónně očištěnou) je patrné, že v případě českého trhu práce má vliv na celkovou nezaměstnanost zejména její strukturální složka, která se navíc v období let 1993-1999 výrazně zvýšila. Zajímavý je vývoj v předkrizovém období, kdy k výraznému snížení celkové míry nezaměstnanosti přispívala především cyklická složka. Poté ovšem vlivem ekonomické recese došlo ke zvýšení celkové míry nezaměstnanosti na základě růstu podílu cyklické složky, kdy její vývoj odpovídá standardní ekonomické teorii. Nutno také dodat, že v průběhu roku 2012 se v podstatě vůbec neprojevovala na celkové míře nezaměstnanosti její cyklická složka a můžeme tak hovořit o stavu ekonomické stagnace.

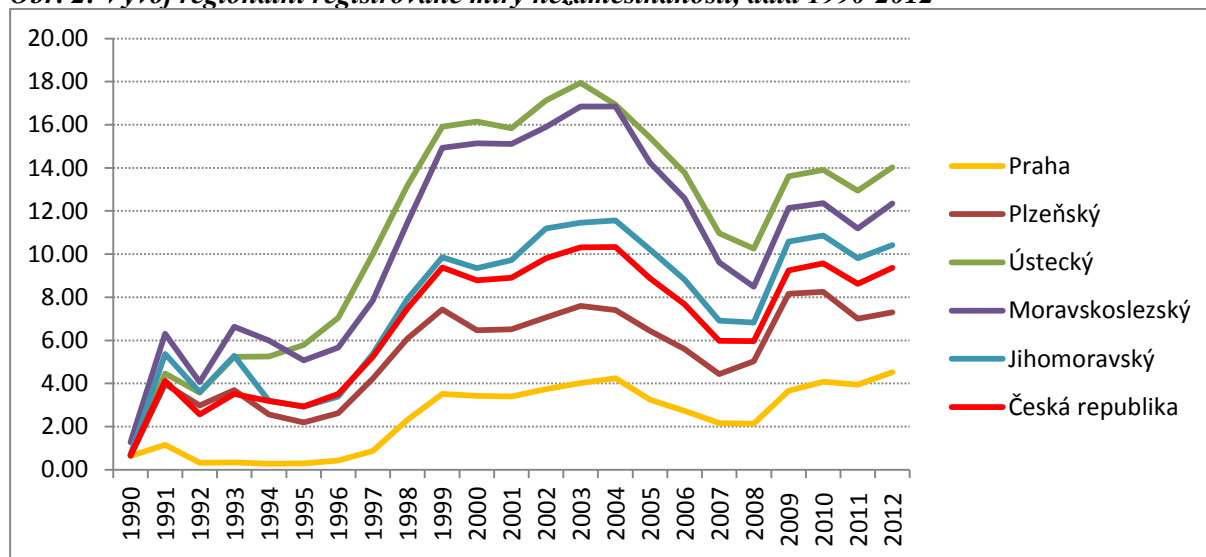
Klíčovou otázkou je, zdali došlo k podobnému vývoji i na regionální úrovni. Nezaměstnanost v zemích Visegrádské skupiny měla a má jak cyklický, tak strukturální charakter, přičemž v některých regionech je dlouhodobý nedostatek určité profese, v jiných naopak existuje přebytek. Dalším aspektem, jenž brání sladění nabídky a poptávky, je nedostatečná mobilita a flexibilita pracovní síly. Také z tohoto důvodu růst ekonomiky zatím výrazně nepřispívá ke zlepšení situace na trhu práce v postižených regionech. V těchto ekonomikách i nadále pokračují strukturální změny, tj. změny v sektorové (odvětvové) struktuře hospodářství a s tím související změny v profesní a kvalifikační struktuře pracovních sil – v průběhu transformačního procesu došlo k markantnímu přesunu pracovní síly z primárního a sekundárního sektoru do terciálního, přičemž v rámci terciálního odvětví zaznamenal nejstrmější nárůst obor peněžnictví a pojišťovnictví.

V některých regionech byly strukturální změny mnohem složitější, zejména díky dosavadní struktuře ekonomiky těchto regionů. Vliv těchto strukturálních změn má v jednotlivých regionech různou intenzitu a mezi nejvíce postižené regiony patřily regiony s velkou koncentrací těžkého průmyslu. Proces strukturálních změn ovlivňuje výrazně i rozdíly v míře nezaměstnanosti podle regionů NUTS III (v České republice se jedná o kraje). Velký problém pro udržení současného tempa růstu

ekonomiky představuje, kromě jiných aspektů, i dlouhodobá nezaměstnanost, která je v Česku výrazně vyšší než v ostatních zemích EU. Jak uvádí studie Ministerstva práce a sociálních věcí, mezi základní problémy regionální nezaměstnanosti patří nízká mobilita pracovních sil, kvalifikace uchazečů o zaměstnání, zejména těch dlouhodobě, jež neodpovídá požadavkům trhu práce, vysoký podíl uchazečů o zaměstnání s nižším vzděláním a v neposlední řadě to je kvalifikační struktura nabídky pracovních sil, jež neodpovídá poptávce po vytvářených pracovních místech.

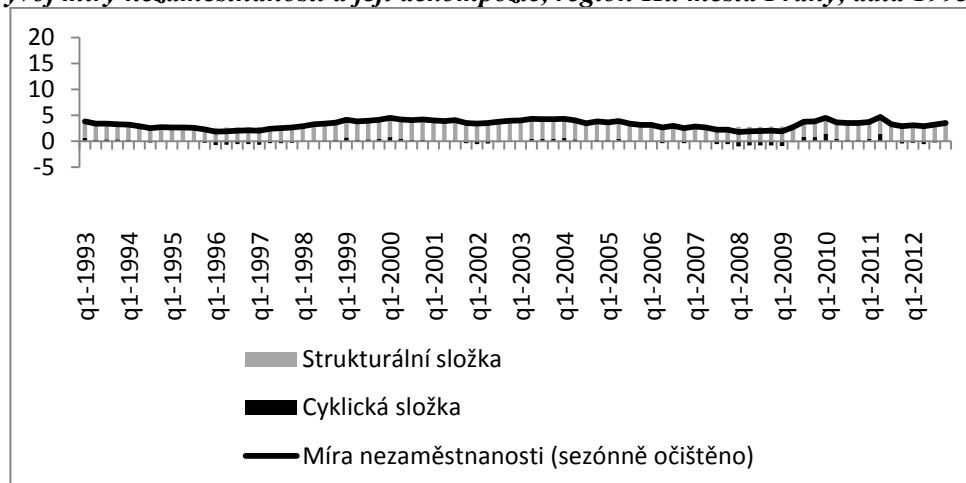
Za tradičně problémové regiony bývají považovány Moravskoslezský kraj a Ústecký kraj, které v minulosti prošly poměrně velkými strukturálními změnami, které s sebou nesly i vyšší míru nezaměstnanosti či vyšší podíl dlouhodobé nezaměstnanosti, ve srovnání s ostatními českými regiony. To ostatně dokládá i následující obrázek 2 ilustrující vývoj registrované míry nezaměstnanosti dle dat získaných z Ministerstva práce a sociálních věcí. Z vývoje míry nezaměstnanosti z jednotlivých krajů je patrné, že regionální disparity kulminovaly v období let 1999 až 2004, kdy byly rozdíly v regionálních mírách nezaměstnanosti největší. Po opadnutí ekonomického růstu sice došlo k opětovnému nárůstu míry nezaměstnanosti, můžeme však konstatovat, že rozdíly mezi kraji již nejsou tak markantní, jako tomu bylo v předkrizovém období. Proč tomu tak je, by nám mohla zodpovědět dekompozice regionální míry nezaměstnanosti na její strukturální a cyklickou složku, jež následuje v další části příspěvku.

Obr. 2: Vývoj regionální registrované míry nezaměstnanosti, data 1990-2012

Zdroj: Ministerstvo práce a sociálních věcí

Za region, který má dlouhodobě velmi nízkou míru nezaměstnanosti, je považován region hlavního města, tj. Prahy. To ostatně dokládá i obrázek 3. Míra nezaměstnanosti se po většinu sledovaného období pohybovala pod pěti procenty. To, co je společné pro všechny regiony, a platí to i logicky na národní úrovni, je silný podíl strukturální složky na celkové nezaměstnanosti. V případě regionů, které se pohybují pod úrovní národní míry nezaměstnanosti, je však strukturální nezaměstnanost nižší ve srovnání s tzv. problémovými regiony.

Obr. 3: Vývoj míry nezaměstnanosti a její dekompozic, region Hl. města Prahy, data 1993-2012

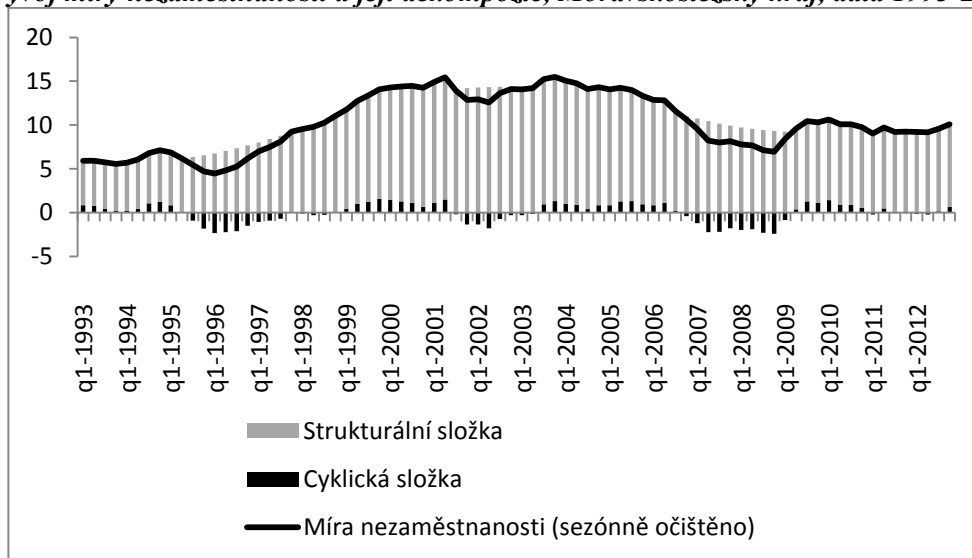
Zdroj: Český statistický úřad; vlastní propočty

Obr. 4: Vývoj míry nezaměstnanosti a její dekompozic, Plzeňský kraj, data 1993-2012

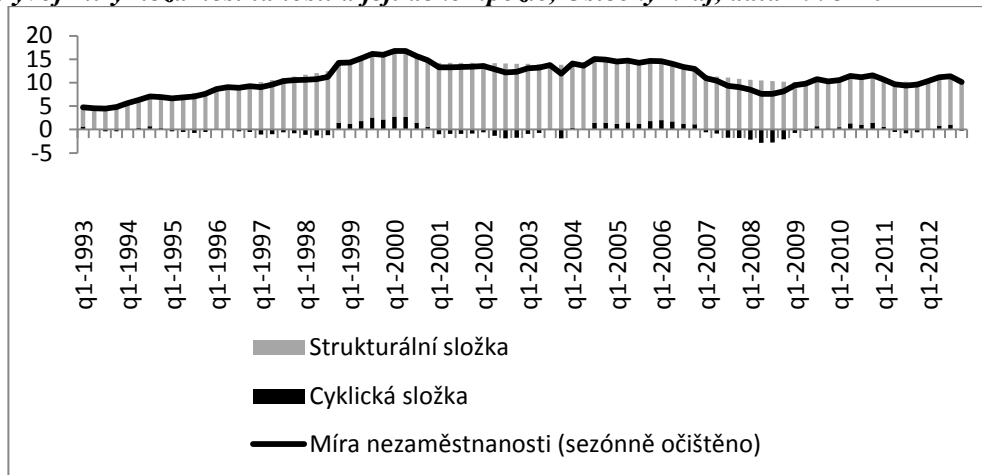
Zdroj: Český statistický úřad; vlastní propočty

Dalším regionem, který ve sledovaném období patřil mezi ty, jejichž míra nezaměstnanosti byla nižší, než kolik činil národní průměr, je Plzeňský kraj. Oproti předchozímu kraji se v období let 1998-1999 výrazněji zvýšila strukturální složka, což lze chápat jako důsledek vývoje české ekonomiky.

Značně odlišný vývoj jednak míry nezaměstnanosti, jednak jejich složek byl zaznamenán v tzv. problémových regionech, tj. v Moravskoslezském a Ústeckém kraji. Z obrázků 5 a 6 je patrné, že období zvyšování míry nezaměstnanosti a její strukturální složky bylo delší, ve srovnání s ostatními kraji, a trvalo až do roku 2001. Dalším jevem jsou výraznější projevy cyklické složky – v obdobích ekonomického růstu ztatečně přispívaly ke snižování míry nezaměstnanosti, naopak v obdobích hospodářské recese měly zásadní vliv pro její zvyšování. Tyto tendence nebyly u předchozích krajů natolik zřejmé. V posledních dvou letech sledovaného období, tj. v letech 2010 až 2012 dochází, na rozdíl od ostatních krajů, ke snížení strukturální složky nezaměstnanosti, což by mohl být důsledek hospodářské politiky v podobě aktivní politiky zaměstnanosti, případně dopad přílivu přímých zahraničních investic do těchto regionů. Tento zcela jistě pozitivní jev však stojí na velmi křehkých základech a vývoj na trhu práce se může poměrně rychle zhoršit, např. v důsledku problémů důlního či ocelářského průmyslu.

Obr. 5: Vývoj míry nezaměstnanosti a její dekompozice, Moravskoslezský kraj, data 1993-2012

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní propočty

Obr. 6: Vývoj míry nezaměstnanosti a její dekompozice, Ústecký kraj, data 1993-2012

Zdroj: Český statistický úřad; vlastní propočty

Závěr

Článek se zabýval vývojem míry nezaměstnanosti na národní a regionální úrovni, a to na příkladu české ekonomiky. Jsme toho názoru, že pro vypovídající analýzu vývoje trhu práce nestačí popis vývoje míry nezaměstnanosti, důležitá je také její dekompozice ve smyslu rozkladu na její sezónní, strukturální a cyklickou složku. Toto lze provést několika způsoby, přičemž my jsme použili metodu filtrování pomocí Hodrick-Prešcottova filtru. Z provedené analýzy je zřejmé, že vysoký podíl na celkové nezaměstnanosti má její strukturální složka a současně se také projevovaly cyklické vlivy, jakožto přirozená reakce trhu práce na vývoj ekonomiky. Dalším jevem typickým pro českou ekonomiku jsou regionální disparity. Ty se nejvíce projevovaly v letech 1999 až 2005, kdy byl markantní rozdíl mezi regionálními mírami nezaměstnanosti. Ty, ač přetrvávají i nadále, však v posledních letech nebyly natolik výrazné.

Literatura

- [1] FLEK, V., MAREK, D., NIEDERMAYER, L., SOBÍŠEK, P., (2010). *Vybrané problémy a vyhlídky českého trhu práce*. Česká bankovní asociace.

- [2] GERLACH, S., YIUN, M., S., (2004). Estimating output gaps in Asia: A cross-country study. *Journal of Japanese and International Economies*, vol. 18, iss. 1, pp. 115–136. ISSN 0889-1583. DOI 10.1016/S0889-1583(03)00033-9.
- [3] HÁJEK, M., BEZDĚK, V., (2001). Odhad potencionálního produktu a produkční mezery v České republice. *Politická ekonomie*, vol. 50, iss. 4, pp. 473–491. ISSN 0032-3233.
- [4] KOTLÁN, I., (2001). *Alternativy stabilizační politiky*. *Politická ekonomie*, iss. 4, pp. 514-523. ISSN 0032-3233.
- [5] ROZMAHEL, P., (2011). Measuring the business cycles similarity and convergence trends in the Central and Eastern European Countries towards the Eu-rozone with respect to some unclear methodological aspects. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, vol. 59, iss. 2, pp. 237-250. ISSN 1211-8516.
- [6] TVRDOŇ, M., (2011). Impacts of the Global Economic Crisis on the European Labor Market Performance: the Case of Visegrad Group Countries. In *Recent Advances in Business Administration - 5th WSEAS International Conference on Business Administration (ICBA'11)*, pp. 38-43. Puerto Morelos: WSEAS Press. ISBN 978-960-474-269-1.
- [7] TVRDON, M., TULEJA, P., VERNER, T., (2012). *Economic Performance and the Labour Market in the Context of the Economic Crisis: Experience from the Visegrad Four Countries*. *E+M Ekonomie a Management*, vol. 15, iss. 3, pp. 16-31. ISSN 1212-3609.
- [8] ZIMKOVÁ, E. BAROCHOVSKÝ, J., (2007). Odhad potencionálního produktu a produkčnej medzery v slovenských podmienkach. *Politická ekonomie*, vol. 55, iss. 4, pp. 473-489. ISSN 0032-3233.

Tento článek vznikl v rámci Studentské grantové soutěže, projektu SGS/7/2012: „Vliv regionálních disparit na podnikatelské prostředí“.

ANALÝZA TRHU PRÁCE V OBDOBÍ NEFUNKČNÍHO INFORMAČNÍHO SYSTÉMU O OBCÍCH ČR (NA PŘÍKLADU OBCÍ OKRESŮ BRUNTÁL A JESENÍK)

ANALYSIS OF LABOUR MARKET DURING THE PERIOD OF NON- FUNCTIONAL INFORMATION SYSTEM COMMUNITIES CZECH REPUBLIC (THE EXAMPLE OF THE BRUNTÁL AND JESENÍK DISTRICTS)

MGR. ZDENĚK OPRAVIL

DOC. RNDR. VÁCLAV TOUŠEK, CSc.

*Katedra geografie | Department of Geography
Přírodovědecká fakulta | Faculty of Science
Univerzita Palackého v Olomouci | Palacký University in Olomouc
✉ 17. listopadu 12, 771 46 Olomouc, Czech Republic
E-mail: zdenek.opravit@upol.cz, vaclav.tousek@upol.cz*

Anotace

V ČR od počátku roku 2005 funguje Informační portál Ministerstva práce a sociálních věcí, jehož cílem bylo vytvoření elektronického portálu, na kterém si mohou zájemci hledat zaměstnání vlastními silami. Vedlejším produktem portálu (informačního systému firmy OKsystem) jsou tzv. Statistiky, které umožňovaly analyzovat až do úrovně obcí situaci na trhu práce do konce roku 2011. Ministerstvo se poté rozhodlo v souladu se změnami ve výplatě sociálních dávek funkční informační systém opustit a zároveň vybudovat systém nový. To se nezdařilo, takže nyní nejsou k dispozici data umožňující analýzu situace na trhu práce za menší územní jednotky než okres. Autoři ve svém příspěvku proto navrhují, jak postupovat v období nefunkčního informačního systému při analýze zaměstnanosti a nezaměstnanosti v menších územních jednotkách (obce, správní obvody obcí s pověřeným obecním úřadem či s rozšířenou působností).

Klíčová slova

informační systém, statistiky, trh práce, zaměstnanost, nezaměstnanost

Annotation

Since the beginning of 2005 the Information portal of Ministry of Labour and Social Affairs is launched with the idea of creating electronic labour market, where applicants can look for jobs on their own. The side product of the portal (information system of the company OKsystem) is the so called Statistics, which enabled to analyse the situation on the labour market in the municipalities till the end of 2011. The ministry decided then in accord with changes in the issue of social benefits to leave the system and build a new one. That did not happen so far, therefore there are no data enabling the analysis of labour market in areas smaller than districts. The authors propose in their contribution how to act in the period of non-functional information system in analyses of employment and unemployment in smaller spatial units (municipalities, areas of municipalities with authorised municipal office and municipalities with extended powers).

Key words

information system, statistics, labour market, employment, unemployment

JEL classification: X12

Úvod

Uplynuly již více než 3 roky, kdy Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR (MPSV) se rozhodlo odstoupit od smlouvy s firmou OKsystem, která dodávala ministerstvu a úřadům práce své produkty, které se postupně staly součástí informačního systému veřejné správy (integrováný portál MPSV, software pro výplatu sociálních dávek a zpracování mzdové agendy, systémy pomoci v hmotné nouzi a sociálních služeb, správu lidských zdrojů a v neposlední řadě systém zveřejňování pracovních příležitostí). OKsystem je softwarová společnost, řešitel, dodavatel a systémový integrátor rozsáhlých informačních systémů ve veřejné správě i podnikové sféře, zejména aplikací v oblasti zaměstnanosti a řízení lidských zdrojů, která pro ministerstvo pracuje od roku 1993. Nové vedení MPSV v roce 2011 nazvalo, že aplikace starých i nových produktů OKsystemu je finančně nákladná, a proto rozhodlo, že bez výběrového řízení vybuduje nový informační systém pro Úřad práce ČR pod názvem AIS firma Fujitsu Technology Solutions z řadou subdodavatelů. Na realizaci zakázky se podílely i firmy spřízněné s vedoucími představiteli MPSV. Později Úřad pro ochranu hospodářské soutěže zrušil společnosti Fujitsu dodatek smlouvy s ministerstvem na pokračování prací týkající se informačního systému, a to z důvodu velkého porušení zákona o veřejných zakázkách. Ministerstvo i nově zřízený Úřad práce ČR se proto musely vrátit k původnímu softwaru firmy OKsystem a veškeré práce v systému AIS byly zastaveny.

Pomineme-li zbytečně vynaložené finanční náklady státního rozpočtu v řádu mld. Kč, tak „reforma“ informačního systému způsobila i to, že se ztratila většina statistických dat poskytujících informace o situaci na regionálních trzích práce od 1. ledna 2012. Tato skutečnost negativně ovlivňuje i vrcholící práce v ČR na zpracování Strategii komunitně vedeného místního rozvoje pro programové období 2014-2020 Místních akčních skupin (MAS). Integrovaná strategie území je celkovou střednědobou strategií, která vychází ze záměrů dlouhodobého udržitelného rozvoje území a je součástí komunitně vedeného místního rozvoje. Jde o ucelený rozvojový dokument, vztahující se na území působnosti MAS. Pro nastavení správné strategie pro rozvoj území je bezpodmínečně nutné znát základní skutečnosti o dosaženém ekonomickém a sociálním rozvoji. V případě ekonomiky u území větších než okres je základním srovnávacím ukazatelem hrubý domácí produkt přepočtený na jednoho obyvatele v PPS (parita kupní síly). U území rozlohou menší než okres (správní obvod obce s rozšířenou působností, území vymezené MAS, obec atd.) o jejich ekonomickém rozvoji nejlépe vypovídají ukazatele reprezentující regionální a lokální trh práce (např. míra nezaměstnanosti, volná pracovní místa, podnikatelská aktivita). Bez objektivní analýzy trhu práce nelze zpracovat odpovědnou střednědobou strategii rozvoje území.

Cílem příspěvku autorů je poradit zpracovatelům programů regionálního rozvoje jak postupovat při získávání potřebných informací o trhu práce v současnosti, kdy integrováný portál MPSV není plně funkční.

1. Objektivní analýza situace na regionálních i lokálních trzích práce

Základní informace o situaci na trhu práce v obcích ČR poskytuje výše zmiňovaný Integrovaný portál MPSV, který byl dobudován na počátku roku 2005. Údaje o *počtu registrovaných uchazečů o zaměstnání* až do úrovně obcí byly poprvé publikovány v elektronické podobě od června 2001 a o dva měsíce později již byly k dispozici i údaje o míře (registrované) nezaměstnanosti, která se počítala z ekonomicky aktivních obyvatel zjištěných v každé obci při sčítání lidu v roce 1991. V únoru 2003 počet ekonomicky aktivních z roku 1991 byl nahrazen údajem o počtu ekonomicky aktivních ze sčítání v roce 2001. V lednu 2005 informační portál začíná sledovat v souladu se změnou metodiky pouze dosažitelné uchazeče a také volná pracovní místa v obcích. Stejná data včetně míry nezaměstnanosti opírající se o dosažitelné uchazeče uvádí portál i za mikroregiony vymezené jednotlivými úřady práce, správní obvody obcí s rozšířenou působností a obvody obcí s pověřeným obecním úřadem. Tyto údaje byly publikovány měsíčně až do konce roku 2011. V období let 2005 – 2011 poskytovalo také MPSV (mimo portál) bezúplatně pro potřeby vědecko-výzkumné práce podrobné informace o situaci na trhu práce v obcích ČR v souboru GIS Prostorová analýza. Databáze

obsahovala 47 absolutních a 36 relativních ukazatelů o trhu práce až do úrovně obcí a v případě velkých měst až do úrovně městských částí.

Údaje o počtu uchazečů o zaměstnání a volných pracovních místech poskytovala měsíčně Správa služeb zaměstnanosti MPSV za okresy a kraje od září 1990. Měsíční údaje byly do portálu MPSV zpětně zahrnuty od ledna 1997. Podrobné strukturální údaje o nezaměstnaných jsou součástí čtvrtletních dat (poprvé od 1. čtvrtletí 1999). Měsíční a čtvrtletní údaje za okresy, kraje a regiony MPSV publikovalo i v „období temna statistiky trhu práce“ (od 1. 1. 2012). Data o uchazečích o zaměstnání registrovaných do konce roku 2011 byla přebírána automaticky z informačního systému OKsystem a údaje o uchazečích zaregistrovaných v letech 2012 – 2013 ručně ze systému AIS. Měsíční statistiky byly publikovány v termínu, čtvrtletní statistiky s častým zpožděním. Měsíční statistiky za obce nebyly k dispozici a nejsou ani doposud.

Od počátku roku 2013 přestala být publikována míra nezaměstnanosti i za okresy ČR. Na základě dohody s Českým statistickým úřadem (ČSÚ) MPSV počínaje lednem 2013 přešlo na nový ukazatel registrované nezaměstnanosti v ČR s názvem *Podíl nezaměstnaných osob*, který vyjadřuje podíl dosažitelných uchazečů o zaměstnání ve věku 15 – 64 let ze všech obyvatel ve stejném věku. Důvody pro změnu ukazatele registrované nezaměstnanosti bývalé vedení MPSV uvádělo následovně:

- ukazatel míry registrované nezaměstnanosti srovnával dosažitelné uchazeče o zaměstnání s pracovní silou tvořenou kombinací údajů z více zdrojů - dosažitelní uchazeči o zaměstnání z evidence ÚP, zaměstnané osoby z dat Výběrových šetření (VŠPS) ČSÚ,
- údaje o zaměstnanosti z VŠPS na úrovni okresů nebyly dostatečně reprezentativní, detailní výsledky trpěly vyšší chybivostí, pro nižší územní celky zcela chyběly (v souvislosti s úspornými opatřeními ve státní a veřejné správě další rozšiřování VŠPS tak, aby poskytovalo podrobnější údaje, nepřicházelo v úvahu, VŠPS mělo být naopak omezeno pouze na zabezpečení požadavků vyplývajících z mezinárodních dohod),
- nezanedbatelným důvodem mělo být také srovnávání nebo záměna míry nezaměstnanosti MPSV a VŠPS ČSÚ a jejich nesprávná interpretace.

Nekompetentnost bývalého vedení MPSV dovedla ČR do období roku 1990, kdy úroveň nezaměstnanosti v okresech ČR byla počítána jako podíl uchazečů o zaměstnání z obyvatel ve věku 15 – 59 let. Míra registrované nezaměstnanosti začala být publikována až od počátku roku 1991. Nové vedení MPSV (2014) si uvědomuje, že výpočet míry nezaměstnanosti až do úrovně obcí je velmi důležitý, zejména s ohledem na informace potřebných pro analýzu lokálních a regionálních trhů práce, které jsou nezbytným předpokladem pro nastavení střednědobých územních programových dokumentů. Proto podniká kroky, které by v budoucnosti mohly posunout naši statistiku trhu práce do úrovně před rokem 2012, tzn. do úrovně srovnatelné s ostatními zeměmi Evropské unie.

Cílem našeho příspěvku je mj. i poradit analytikům trhu práce, jak postupovat při analýze trhu práce při obtížích s deficitem potřebných dat.

V první řadě je nezbytné obrátit se na patřičnou krajskou pobočku Úřadu práce ČR o pomoc k zajištění anonymizované databáze uchazečů o zaměstnání na studovaném území. Pracovníci trhu práce jsou schopni z obou požadovaných informačních systémů (OKsystem a AIS) vybrat podle obcí analyzovaného území uchazeče o zaměstnání. Volná pracovní místa lze spíše zjistit na kontaktních místech – bývalých okresních úřadech práce než na krajských pobočkách ÚP ČR. Pro výpočet míry nezaměstnanosti v obcích doporučujeme používat upravené údaje o ekonomicky aktivních osobách v obcích, které pocházejí ze sčítání lidu 2011. Důvodem úpravy je skutečnost, že při posledním sčítání řada osob neuvedla, zda je ekonomicky aktivní či ekonomicky neaktivní. Za celou Českou republiku údaj o ekonomické aktivitě nebo neaktivitě neuvedlo 571 064 osob patnáctiletých a starších, což je zhruba 5,5 % populace ČR. Podíl nevyplněných údajů o aktivitě překračuje v mnoha obcích i hranice 10 %. Při úpravě je nutno vycházet z hypotézy, že nezjištěná data jsou zhruba ve stejné struktuře jako zjištěná.

Takto lze postupovat i při analýze struktury zaměstnaných podle hospodářských odvětví nebo při stanovení pracovní síly okresů a krajů ČR. Pomocí těchto dat dostaneme i přibližnou míru nezaměstnanosti za okresy v jednotlivých měsících roku 2013 a 2014. Takto vypočítané údaje lze bez obav zařadit do časových řad míry nezaměstnanosti, neboť jde o data, která objektivně měří situaci na regionálních i lokálních trzích práce.

2. Analýza trhu práce na příkladu obcí okresů Bruntál a Jeseník

Území obou okresů patří mezi ta území, kterým je v rámci české regionální politiky věnována dlouhodobě pozornost. Řada opatření bývalých vlád ČR na počátku 90. let byla věnována řešení situace v okresech s nejvyšší mírou nezaměstnanosti, mezi které patřil od počátku okres Bruntál a od začátku roku 1996 i nově vzniklý okres Jeseník. Bruntálska se již dotýkalo usnesení vlády ČR č. 759/1992 k zásadám regionální politiky vlády, kde v příloze 1 stanovilo mj., že smyslem regionální hospodářské politiky vlády je působit tržně konformními nástroji na podporu rozvoje nových aktivit v oblastech, které vykazovaly dlouhodobě nižší ekonomickou výkonnost. Smyslem hospodářské politiky nemělo být mechanické přerozdělování zdrojů vytvořených ve výkonnějších regionech do zaostalejších regionů, ale kritériem regionální podpory měla být v první řadě ekonomická efektivnost. Vláda měla v té době k dispozici základní instrumenty regionální politiky, např. změkčování úvěrových podmínek, garance za komerční úvěry, investiční granty, daňové úlevy, rekvalifikační dotace, veřejné zakázky, podpora informačních a rozvojových regionálních studií atd., ale mnohé z těchto instrumentů nebyly využity. V příloze 2 daného usnesení vláda poprvé stanovila nejen hospodářsky problémové oblasti ale také strukturálně postižená území.

Další usnesení vlád ČR z let 1993 – 1997 týkající se podpory regionu lze považovat za nesystémová a teprve o usnesení č. 235/1998 lze říct, že šlo o zásadní dokument, v rámci kterého byly mj. schváleny i Zásady regionální politiky vlády. Toto usnesení uvádělo, že „regionální politika je koncepční a výkonná činnost státu, jejímž cílem je: a) přispívat k harmonickému a vyváženému rozvoji jednotlivých regionů, b) snižovat rozdíly mezi úrovněmi rozvoje jednotlivých regionů, c) podporovat hospodářský a sociální rozvoj regionů, zejména pokud jde o aktivizaci jejich nedostatečně využívaného hospodářského a sociálního potenciálu“. Za nástroje regionální politiky byly zvoleny státní záruky za bankovní úvěry, plné či částečně úhrady úroku z bankovních úvěrů, poskytování dotací nebo půjček a poskytování prémie za vytvořená pracovní místa (Pileček a kol., 2011).

Tab. 1: Vývoj základních ukazatelů trhu práce v okrese Bruntál v letech 1990 – 2012

Rok	Počet uchazečů	Počet volných pracovních míst	Míra nezaměstnanosti (%)	Uchazeči na 1 volné místo
1990	980	546	1,7	1,8
1991	4 605	264	8,1	17,4
1992	3 275	211	6,0	15,5
1993	4 753	153	8,7	31,1
1994	3 840	720	6,9	5,3
1995	3 215	678	5,8	4,7
1996	3 463	492	6,5	7,0
1997	4 518	421	8,7	10,7
1998	6 181	255	11,4	24,2
1999	8 039	188	15,6	42,8
2000	8 264	196	17,2	42,2
2001	8 622	253	16,5	34,1
2002	9 193	208	16,7	44,2
2003	9 940	288	18,2	35,5
2004	10 041	178	17,5	56,4
2005	8 035	167	15,9	51,6
2006	6 878	359	13,4	20,6

Rok	Počet uchazečů	Počet volných pracovních míst	Míra nezaměstnanosti (%)	Uchazeči na 1 volné místo
2007	5 483	445	10,7	12,3
2008	5 565	296	11,1	19,7
2009	7 977	193	15,4	42,9
2010	8 673	233	17,9	39,0
2011	8 368	220	16,9	39,8
2012	8 829	160	17,8	55,2

Zdroj: MPSV, *Statistiky 1990 – 2012*, Krajská pobočka ÚP ČR, 2013, vlastní zpracování.

Regiony se soustředěnou podporou státu byly podle zásad členěny na:

- strukturálně postižené regiony (průmyslové oblasti s útlumem tradičních odvětví s vysokou mírou nezaměstnanosti),
- hospodářsky slabé oblasti (s nižší hospodářskou a životní úrovní), kam patřilo i území okresů Jeseník a Bruntál,
- další regiony, pokud o tom rozhodne vláda (např. pohraniční oblasti podporované v rámci programu Phare, venkovské oblasti v rámci Programu rozvoje venkova, bývalé vojenské prostory Ralsko a Mladá a některé mikroregiony s vysokou mírou nezaměstnanosti).

Za klíčové rozhodnutí v roce 1998 lze považovat přijetí pobídkového systému podpory investic. Právě tento pobídkový systém hrál klíčovou roli při snižování regionálních disparit na trhu práce a přispěl k aktivizaci regionálních ekonomik, zejména ve strukturálně postižených oblastech (Toušek, V., Novák, V., 2012; Šerý, O., Toušek, V., 2013). V hospodářsky slabých oblastech, jako jsou Bruntálsko a Jesenícko, pozitivní efekty pobídkového systému nebyly až tak velké (Kladivo, P., a kol., 2013). Potvrzují to i data o situaci na trhu práce v obou okresech uvedená v tabulkách 1 a 2. Maximum registrovaných uchazečů o zaměstnání na konci roku bylo v obou okresech zjištěno v roce 2004. Počet nezaměstnaných na Bruntálsku překročil hranici 10 tis. a na Jesenícku 4 tis. Kromě vysoké míry nezaměstnanosti základním nedostatkem trhu práce v obou okresech je především dlouhodobě nízký počet nově vytvářených volných pracovních míst. Okres Bruntál byl v souboru okresů ČR okresem s nejvyšší mírou nezaměstnanosti již v letech 1992 a 1993 (v letech 1990 a 1994 okresní míra nezaměstnanosti byla 2. nejvyšší). Analýza dat v období ekonomické krize prokázala, že okres Bruntál toto nelichotivé postavení opět získal na konci roku 2012, kdy míra nezaměstnanosti na Bruntálsku dosahovala 17,8 %. Tato situace přetrvávala i na konci roku 2013, kdy okres Bruntál vykazoval 9 422 dosažitelných uchazečů a míra nezaměstnanosti se již přiblížila k hranici 20 % (19,0 %). Oproti roku 2012 se meziročně snížil i počet volných pracovních míst, který klesl na hodnotu 146 míst.

Tab. 2: Vývoj základních ukazatelů trhu práce v okrese Jeseník v letech 1990 – 2012

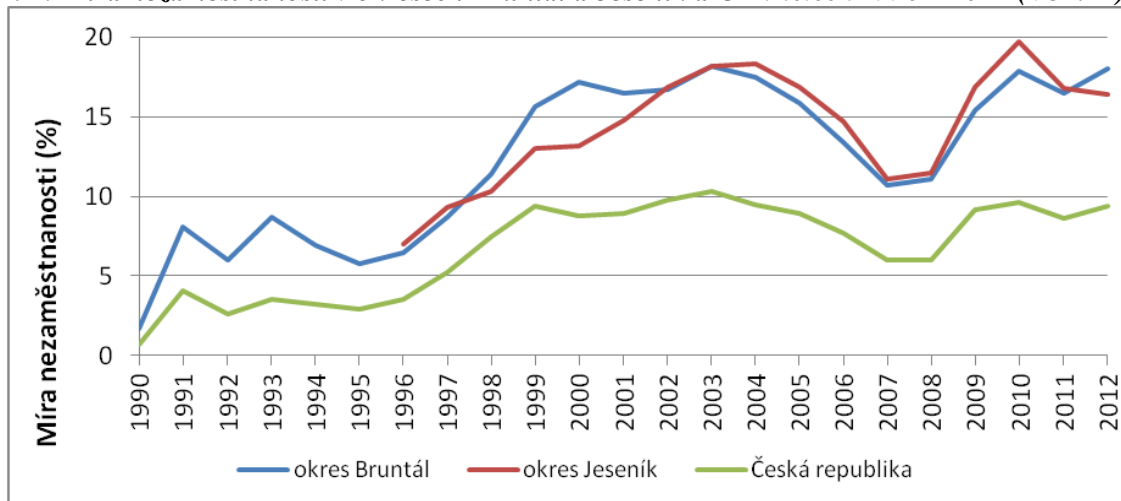
Rok	Počet uchazečů	Počet volných pracovních míst	Míra nezaměstnanosti (%)	Uchazeči na 1 volné místo
1996	1 547	306	7,0	5,1
1997	2 036	289	9,3	7,0
1998	2 379	221	10,3	10,8
1999	2 856	130	13,0	22,0
2000	2 961	180	13,2	16,5
2001	3 173	231	14,8	13,7
2002	3 501	44	16,9	79,6
2003	3 753	49	18,2	76,6
2004	4 012	165	18,3	24,3
2005	3 471	180	16,9	20,1
2006	3 077	183	14,7	17,7
2007	2 437	190	11,1	12,8
2008	2 436	94	11,5	27,0
2009	3 251	93	16,9	36,7
2010	3 871	64	19,7	63,4

Rok	Počet uchazečů	Počet volných pracovních míst	Míra nezaměstnanosti (%)	Uchazeči na 1 volné místo
2011	3 245	71	15,6	48,5
2012	3 302	37	15,8	89,2

Zdroj: MPSV, Statistiky 1990 – 2012, Krajská pobočka ÚP ČR, 2013, vlastní zpracování

Jesenicko v minulosti zejména díky lázeňství vykazovalo o něco lepší situaci na trhu práce, do konce v letech 1998 – 2000 nepatřilo Jesenicko do žebříčku TOP 10 okresů s nejvyšší mírou nezaměstnanosti. Na konci roku 2007 míra nezaměstnanosti v okrese poklesla na 11,1 %, nicméně to byla 6. nejvyšší okresní hodnota v předkrizovém období. O rok později se okres Jeseník mírou nezaměstnanosti již řadí na 2. místo mezi okresy ČR a na konci let 2009 a 2010 je okresem s nejvyšší mírou nezaměstnanosti. Na konci roku 2011 a 2012 vyšší mírou nezaměstnanosti než Jesenicko disponovalo zmiňované Bruntálsko. Na konci roku 2013 vyšší míru nezaměstnanosti než okres Jeseník vykazovaly, kromě okresu Bruntál, okresy Most, Ústí nad Labem a Karviná. V okrese Jeseník počet dosažitelných nezaměstnaných dosahoval 3 263 a míra nezaměstnanosti klesla meziročně z 15,8 % na 15,6 %.

Obr. 1: Míra nezaměstnanosti v okresech Bruntál a Jeseník a ČR v letech 1990 – 2012 (k 31.12)

Zdroj: MPSV, Statistiky 1990 – 2012, Krajská pobočka ÚP ČR, 2013, vlastní zpracování

Tab. 3: Dosažitelní uchazeči o zaměstnání a míra nezaměstnanosti v administrativních jednotkách okresů Bruntál a Jeseník na konci roku 2011, 2012, 2013

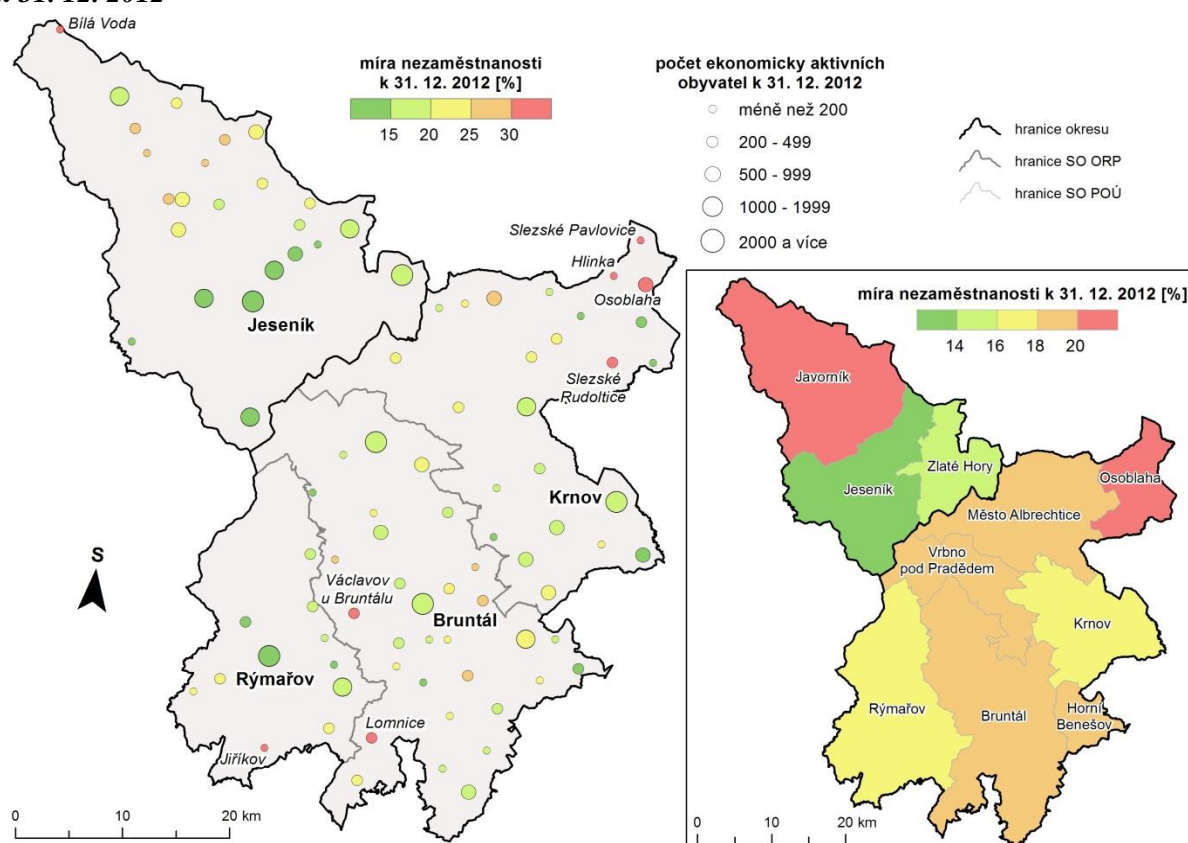
Území	Uchazeči o zaměstnání			Míra nezaměstnanosti (%)		
	2011	2012	2013	2011	2012	2013
okres Bruntál	8 368	8 828	9 422	16,9	17,8	19,0
SO ORP Bruntál	3 623	3 850	4 180	18,0	19,1	20,8
SO POÚ Bruntál	2 610	2 785	3 051	18,1	19,3	21,2
SO POÚ Horní Benešov	289	329	387	16,1	18,3	21,6
SO POÚ Vrbno p. Prad.	727	736	742	18,4	18,7	18,8
SO ORP Krnov	3 475	3 623	3 680	16,4	17,1	17,4
SO POÚ Krnov	2 407	2 463	2 552	15,4	15,8	16,3
SO POÚ Město Albrechtice	698	786	768	17,0	19,1	18,7
SO POÚ Osoblaha	370	374	360	26,1	26,3	25,4
SO ORP Rýmařov	1 267	1 355	1 562	15,3	16,3	18,8
okres Jeseník	3 245	3 301	3 263	15,6	15,8	15,6
SO POÚ Jeseník	1 382	1 423	1 384	13,4	13,8	12,6
SO POÚ Javorník	1 314	1 369	1 354	18,2	19,0	18,8
SO POÚ Zlaté Hory	549	509	525	16,5	15,3	15,8

Zdroj: MPSV, Statistiky 2011, Krajská pobočka ÚP ČR, 2013, 2014, vlastní zpracování

Data v tabulce 3 uvádějí míru nezaměstnanosti na konci let 2011, 2012 a 2013 nejen za území okresů Bruntál a Jeseník, ale také za území správních obvodů obcí s rozšířenou působností (celkem 3 obvody) a obvody obcí s pověřeným obecním úřadem (celkem 10 obvodů). Obvodem POÚ s nejnižší mírou nezaměstnanosti byl na konci každého analyzovaného roku obvod POÚ Jeseník, v němž míra nezaměstnanosti nedosahovala ani hranice 15 %. Na konci roku 2013 míra nezaměstnanosti u tohoto obvodu klesla až na 12,6 %. U ostatních obvodů POÚ byla míra nezaměstnanosti ve všech případech vyšší než 15 %. V obvodě POÚ Osoblaha prosincová míra nezaměstnanosti trvale překračovala hranici 25 %. O zhoršující se situaci na Bruntálsku vypovídají i rostoucí míry nezaměstnanosti především v obvodech POÚ Bruntál a Horní Benešov, v kterých míra nezaměstnanosti na konci roku 2013 již překročila hranici 20 %.

Situaci na trhu práce v obcích analyzovaného území na konci roku 2012 znázorňuje obr. 2. Obce s mírou nezaměstnanosti vyšší než 25 % v okrese Bruntál byly Jiříkov (45,1 %), Hlinka (40 %), Slezské Rudoltice (34,1 %), Slezské Pavlovice, Lomnice, Václavov u Bruntálu, Osoblaha, Razová, Rudná pod Pradědem, Milovice nad Opavou a Jindřichov a v okrese Jeseník Bílá Voda (34,6 %), Kobylá nad Vidnávkou, Velká Kraš a Uhelná. Nejvíce takových obcí, a to 4 z 15, se nacházelo na Osoblažsku.

Obr. 2: Míra nezaměstnanosti a počet ekonomicky aktivních obyvatel v okresech Bruntál a Jeseník k 31. 12. 2012

Zdroj: MPSV, Statistika, Krajská pobočka ÚP ČR, 2013, ArcČR ver. 3.1, vlastní zpracování

Zhoršující se situace na trhu práce v okrese Bruntál v roce 2013 se promítla i do nárůstu počtu obcí, ve kterých byla nezaměstnána nejméně každá čtvrtá ekonomicky aktivní osoba. Z patnácti obcí okresu s mírou nezaměstnanosti vyšší než 25 % míra překročila hranici 40 % v obcích Jiříkov (43,1 %), Horní Životice (42,5 %) a Hlinka (41,1 %). Mírný pokles nezaměstnanosti v okrese Jeseník v roce 2013 způsobil, že u většiny obcí míra nezaměstnanosti poklesla. Vyšší než 25procentní nezaměstnanost byla zaznamenána pouze ve Staré Červené Vodě (26,5 %), Bernarticích a Vlčicích.

Oba okresy „vynikají“ nedostatkem volných pracovních míst, takže ukazatel počet uchazečů o zaměstnání na 1 volné pracovní místo v některých letech překračoval dokonce hranici 50 nezaměstnaných. Na konci roku 2012 na Bruntálsku připadalo na 1 volné místo 55,2 uchazečů a na Jesenicku dokonce 89,2 uchazečů. O rok později odpovídající ukazatel za okres Bruntál činil 64,5 uchazečů a za okres Jeseník byl již nižší a klesl pod hranici 50 uchazečů (46,6).

Zejména Bruntálsko se vyznačuje velkými potížemi se zaměstnáváním osob, které patří do problémových skupin hůře se uplatňujících na trhu práce. Jedná se především o osoby se zdravotním postižením, osoby pečující o dítě do 15 let, osoby ve věku vyšším než 50 let, osoby pouze se základním vzděláním, dlouhodobě nezaměstnané osoby a také absolventi a mladiství. Nepříznivou situaci na Bruntálsku dokumentuje i tab. 4, ve které jsou uvedeny podíly nezaměstnaných osob z problémových skupin na pracovní síle okresu včetně postavení okresu v souboru okresů ČR. V tabulce je uvedena i průměrná hodnota za celou Českou republiku. Postavení okresu Jeseník je o něco lepší než okres Bruntál.

Tab. 4: Problémové skupiny obyvatelstva z hlediska jejich uplatnitelnosti na trhu práce (% nezaměstnaných na pracovní síle okresu, pořadí v souboru 76 okresů ČR a Hl. m. Prahy)

Zdravotně postižení	Bruntál 2,56 % - 1. místo, Jeseník 1,39 % - 29. místo, ČR 1,09 %
Pečující o dítě do 15 let	Bruntál 1,35 % - 14. místo, Jeseník 0,92 % - 36. místo, ČR 0,77 %
Osoby ve věku 50+	Bruntál 5,41 % - 1. místo, Jeseník 5,30 % - 2. místo, ČR 2,55 %
Osoby se základním vzděláním	Bruntál 6,12 % - 6. místo, Jeseník 5,69 % - 8. místo, ČR 2,64 %
Dlouhodobě nezaměstnaní	Bruntál 8,69 % - 1. místo, Jeseník 5,53 % - 12. místo, ČR 3,39 %
Absolventi a mladiství	Bruntál 1,03 % - 6. místo, Jeseník 1,01 % - 7. místo, ČR 0,62 %

Zdroj: MPSV, Statistiky 2011, Krajská pobočka ÚP ČR, 2013, 2014, vlastní zpracování

3. Závěr

Analýza trhu práce v okresech Bruntál a Jeseník prokázala, že dosavadní nástroje regionální politiky ČR použité na toto území dosud nevedly ke snížení nezaměstnanosti. Ukazuje se, že pro hospodářsky slabé oblasti (zejména Bruntálsko a Jesenicko) bude potřeba aplikovat jiné nástroje regionální politiky než doposud. Na tuto skutečnost musí zaměřit pozornost zejména Ministerstvo pro místní rozvoj, jinak budou mezi těmito oblastmi a ostatními územími ČR budou nechtěně narůstat regionální disparity.

Literatura

- [1] Český statistický úřad. *Sečítání lidu, domů a bytů 2001, 2011* [online]. Dostupné z: <<http://www.czso.cz/sldb2011/redakce.nsf/i/home>>
- [2] KLADIVO, P., OPRAVIL, Z., PTÁČEK, P., ROUBÍNEK, P., TOUŠEK, V., (2013). *Analýza socioekonomického vývoje okresu Bruntál a Jeseník*, rukopis.
- [3] Ministerstvo práce a sociálních věcí. Statistiky: Integrovaný portál MPSV. [online]. Dostupné z: <<http://portal.mpsv.cz/sz/stat>>
- [4] PILEČEK, J., ČERVENÝ, M., KLÍMA, J., DUPAL, J. a KUNC, Z., (2011). *Regionální politika, územní disparity a dopady hospodářské krize v České republice*. Praha: ÚRS Praha, a.s. ISBN 970-80-7369-383-1.
- [5] ŠERÝ, O., TOUŠEK V., (2013). *Evaluation of Changes in the Branch and Educational Structure of the Labour Force in the Czech Republic with an Emphasis on Manufacturing and Services*. Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego, Warszawa-Kraków: Komisja Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego i Instytut Geografii Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie, vol. 22, iss. 1, pp. 133-146. ISSN 2080-1653.
- [6] TOUŠEK, V., NOVÁK, V., (2012). Ekonomická krize a trh práce v České republice. *Regionální studia*, iss. 1, pp. 38-62. ISSN 1803-1471.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu CZ.3.22/2.3.00/12.03373 Spolupráce škol a veřejných institucí v česko-polském pohraničí v oblasti vzdělávání k vyšší uplatnitelnosti na trhu práce.

CHARACTERISTICS OF THE LABOUR MARKET IN THE REGION OF SOUTH BOHEMIA

CHARAKTERISTIKA TRHU PRÁCE V JIHOČESKÉM REGIONU

ING. JAROSLAV VRCHOTA, PH.D.

ING. MONIKA BŘEZINOVÁ, PH.D.

*Katedra řízení | Department of Management
Ekonomická Fakulta | Faculty of Economics
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích | University of South Bohemia*
✉ *Studentská 13, 370 05 České Budějovice, Czech Republic*
E-mail: vrchotal@ef.jcu.cz, brezina@ef.jcu.cz

Annotation

The aim of this paper is to analyze the current state of the labour market in the region of South Bohemia. The main emphasis is the characteristics of the labour market developments in the last 7 years, focusing on the most prevalent forms of discrimination. Data were obtained through personal interviews with employees MPSV, LFS, CSO, Census and data files provided by them. Within the post there were characterized the most problematic districts, the proportion of high-risk groups (women, people ZP, over 55 graduates, long-term unemployed) and detailed characteristic of the age and educational attainment. In conclusion of the article, there are defined specific measures leading to increase employment in South Bohemia.

Key words

labour market, discrimination, South Bohemia Region

Anotace

Cílem příspěvku je analyzovat současný stav trhu práce v regionu jižních Čech. Hlavní důraz je kladen na charakteristiku vývoje trhu práce za posledních 7 let se zaměřením na nejčastěji se vyskytující formy diskriminace. Data byla získána na základě osobních rozhovorů se zaměstnanci MPSV, VŠPS, ČSÚ, SLDB a jimi poskytnutých souborů dat. V rámci příspěvku byly charakterizovány nejproblematičtější okresy, podíl rizikových skupin (ženy, osoby ZP, starší 55, absolventi, dlouhodobě nezaměstnaní) a detailní charakteristiky věku a vzdělání nezaměstnaných. V závěru práce jsou definována specifická opatření vedoucí ke zvýšení zaměstnanosti na jihu Čech.

Klíčová slova

trh práce, diskriminace, Jihočeský kraj

JEL classification: *I21, J64*

Introduction

In nowadays society there are various differences taken as a part of our lives. However, these differences are directly incite to some categorization, from which, despite prejudice, stereotyping come to discrimination. There are more types of discrimination, which can sometimes be self-evident, or is slight, hardly traceable and knows about it mostly only affected person. The others seems that everything is fine and does not feel the need for any engange. Today's hectic period is characterized by rigorous competitive struggle and constantly increasing pressure on labour productivity. Therefore, for some groups there are very difficult to take a part in the labour market.

The labour market in the context of this article is understood as a place where they meet two businesses - businesses and households, through demand and supply of labour. (Holásková, 2008) The labour market differs from the standard product market, its asymmetry, which is caused by the supply side having less choice than the demand side. This is due to the specific nature exchanged a factor of production - labour (labour force), which has not the same characteristics as other goods (Holeman, 2005). The paper focuses on the labour market and is not based on division by Mares (1994) to primary, secondary, formal or informal, external and internal.

Unemployment is an important macroeconomic indicator, which is focused on macroeconomic policy and the general public. Unemployed people are considered those individuals who do not have jobs because of it, either moving to a new job, or at the current real wage can not find work (Nickell 1990). It can differentiate into several types, which fall into three basic categories (Martin, 1990) : The nature, Time perspective, Aspect voluntary .

The very character further by (Bobek, 2007) divided into frictional unemployment (Soukačová, 2005), often defined as the result of a search for better jobs. Cyclical unemployment (Bobek, 2007), which is referred to as involuntary. This type of unemployment is closely linked to the economic cycle in the economy. It is the result of the overall excess of supply over demand in the overall market. During the recession in the economy it leads to a decline in demand for labour, workers shall be granted and the associated rise in unemployment. A structural unemployment (Samuelson and Nordhaus, 2007), which is the result of a mismatch between supply and demand for labour in various market segments there is structural unemployment. Some sectors and regions develop, thus increasing the demand for labour, while at other places the demand decreases and thus leads to unemployment. In terms of time it can be divided into short-term unemployment, which has mostly seasonal in nature and related to the mismatch of job opportunities during the year. In particular strongly dependent on the weather occurs in industries and occupations, such as agriculture, construction, or surface mining, and associated processing, and manufacturing industries. (German, 2002) Long-term unemployment, which involves not only economic but also social problems. It is not only loss of income and values that could produced the work, but especially the loss of skills, work habits and motivation to work. According to Cleveland (2000), it is more than 6 months.

The last aspect is the division between voluntary and involuntary. Voluntary unemployment, according to Krebs (2007) appears in two cases, and if a person wants to work , but looking for higher wage assessment than the one that prevails in the labour market or in the second case, on the contrary, a person does not want to work and does not look for vacancies . In the first case, it is primarily an individual who has a sufficient amount of money saved up , prefers leisure and can " afford" not to work. In the latter case, this is particularly relevant for those who have learned to use social system and chooses rather modest life without work. Voluntary unemployment, there is plenty of vacancies in the labour market, but there is no interest in them. In contrast, involuntary unemployment may become a serious problem for the economy. Arises when the labour market has not enough vacancies and the high demand for them. Unemployed trying to find a job with a salary that is in the labour market, normal or even lower, although vacancy can not be found. According to Holman (2005) it may be the cause of involuntary unemployment, state intervention in the labour market, such as setting minimum wages or trade union activity - namely preventing the decline in wages and prevent people who would be willing to work for low wages, to get job (Human 1987, Dobre 2007).

The labour market has a significant impact by (Swift, 2005) perception and attitude toward risk groups, which , in the professional literature (Browne, 2009; Goldscheider, 1992; Kane, 1998) can be divided into : age limits, restrictions in terms of gender, qualification for basis of disability negative in pack dominate in most cases. These impacts can be divided according to Giddens (1999) in to economic and social issues. After you can accommodate a number of aspects. With the loss of jobs there is always associated a change of social status, standard of living and social role unemployed. There is also the risk of social isolation or social failure , all consequences of unemployment affects not only the unemployed but also the surrounding area - primarily family. There are for many

economists, hardly understandable reasons, the long-term aim of reducing unemployment in the regions.

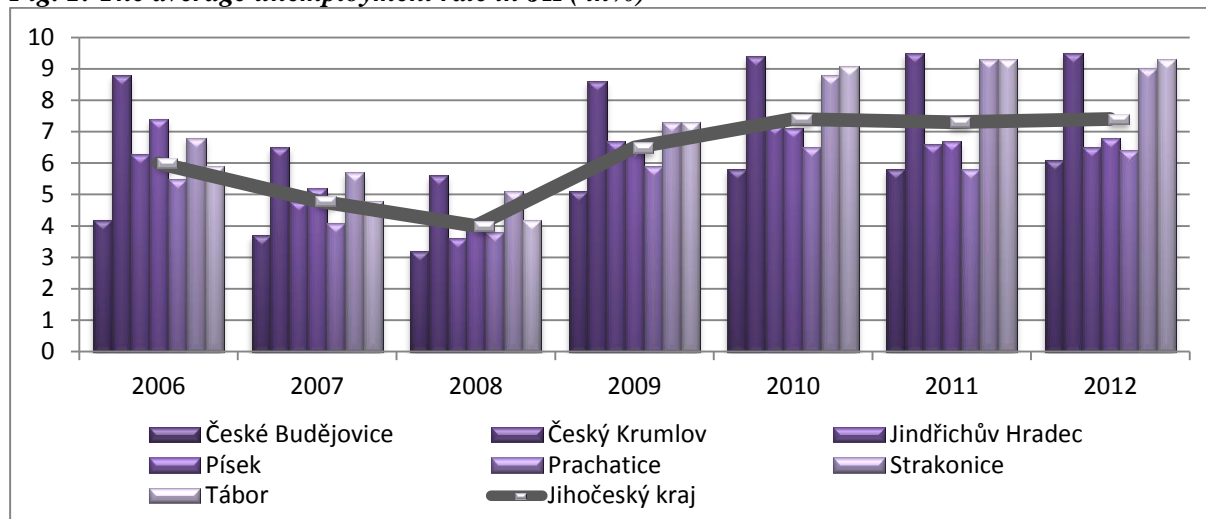
Methodics

The aim of this paper is to analyze the current state of the labour market in the region of South Bohemia. The main emphasis is the characteristics of labour market developments in the last 7 years focusing on the most prevalent forms of discrimination.

In the Czech Republic there are currently three ways to find out information about the labour market. Information can be obtained from the labour offices published the Employment Services Administration of the Ministry of Labour and Social Affairs of the Czech Republic (portal MPSV), data based on the Labour Force Survey (LFS) issued by the Czech Statistical Office data based on a census of houses and flats (Census). Mostly the necessary data were obtained from these sources. The work was also drawn from published Eurostat data, needed especially for the European Union. Information concerning the main areas of unemployment in both the individual 's and the selected region. Data on discrimination are based largely on the structure of the unemployed in terms of age and education, where the selection of these two groups is based on (Arrow, 1998). The structure of unemployed by education follows the structure of vacancies, which is divided by just learning. Custom Data were collected through in-person consultation with employees MPSV, the Census and UP. A subsequent processing of the acquired data and summaries. Data processing was carried out in MS Excel, as well as subsequent outputs.

Results

Before entering the Czech Republic to the EU, the situation on the labour market in the Czech Republic and in South County worsened since 2000. At the beginning of 2004, the unemployment rate exceeded 11% in the Czech Republic. Since then, the unemployment rate has been over 10%. Compared to previous years, 2006 saw an annual decrease in the unemployment rate in South Bohemia, by 1%. The reduction takes place in the same year in all the districts. All the districts of the region have at the end of 2006, a lower unemployment rate than the national average, except the district of Czech Krumlov. The South Bohemian region, we can say that is one of the areas in the Czech Republic with below-average long-term unemployment. Chart 1 shows that in 2007 and 2008, the unemployment rate was well below 5%. The lower unemployment rate than in the South Bohemian region had in 2007 only 3 of the 14 regions, and the city of Prague, Central Bohemia Pilsen Region and in 2008 it was only the city of Prague. Since 2009, the unemployment rate has begun to increase, but the value does not exceed eight percent. In this period it was the worst district of Czech Krumlov, which is kept below 10 %, then on the contrary the Czech Budějovice district does not exceed 6,5%.

Fig. 1: The average unemployment rate in JK (in%)

Source: Portal MPSV, the actual processing

To 31.12th 2012 there were in South County total 28,767 job seekers, which is compared to the previous year, an increase of 2,317 people over the past seven years, however, this indicator increased by about 8,341 people - see Figure 2 In the reporting period, the number of candidates in the 2008 first declined, then grew an average of 10 to 12,000 in 2010, which reached its peak of 29,545 applicants, since the number slightly decreased. The average number of unemployed in the region is for the year 23,811 applicants.

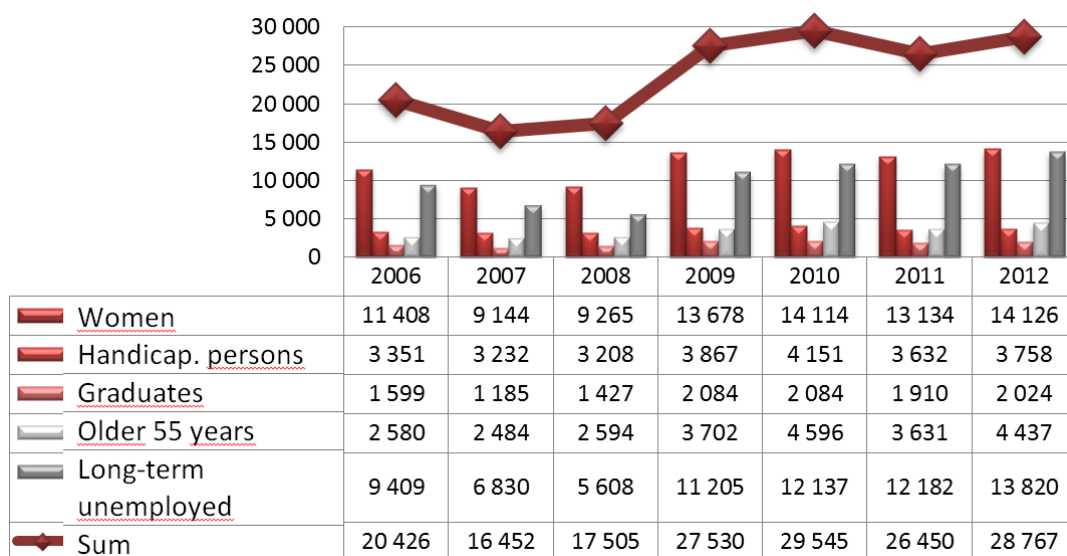
The number of unemployed women increased between 2006 - 2012 the number of 11 408 to 14 126 (24%). The trend was similar with the number of job seekers in total. The highest increase in the number of unemployed women was recorded in 2009, when the number increased by almost four and half percent. The last two years, the evolution of female unemployment rather grew character.

Different development was the number of job seekers with altered working ability. The share of people with disabilities in 2006 was 16.4 % of the total number of applicants in the South Bohemian Region. The following year, this share increased to 19.6 %, but since 2008 the number of applicants still declined. Last year, the share to 31.12th 13.0 % in 2012. In the reporting period, this structure candidates in South County decreased by 3.4 %, to 3,758 applicants.

The proportion of school leavers and young people from 2006 to 2012 ranged from 7.0 to 8.2 %. The highest proportion was reached in 2008, when their number was 1,427 applicants. Conversely, the lowest number was recorded in 2012, when their share in the total number of applicants was 7%. We can find the same results in Winklerové and Švecová.

In contrast, the number of applicants over 55 years has increased. To 31.12th 2006 the group of applicants was 12.6% (2,580 people), in the following year it was already 15.1%. Between 2008 and 2009, the number declined, but in 2010 the number of applicants has again started to rise last year, the proportion of 15.4 %, which corresponds to 4,437 applicants.

Long-term unemployed accounted for the group of applicants in the period, which had the highest share in the total number of job seekers in South County. Number of long-term unemployed has increased in the years 2006 - 2012 the number 9409 13 820 In 2009, he recorded the highest increase in the number of long term unemployed by nearly 8 %. In the last three years there is an increase in this indicator, compared to 2010, this increase amounted to 1,683 applicants. Increase in long-term unemployment has led to a gradual increase in their share of the total number of job-seekers from 32 % in 2008 to 48% in 2012.

Fig. 2: Structure of the candidates in the districts of South Bohemia (in thousands)

Source: Portal MPSV, own calculations

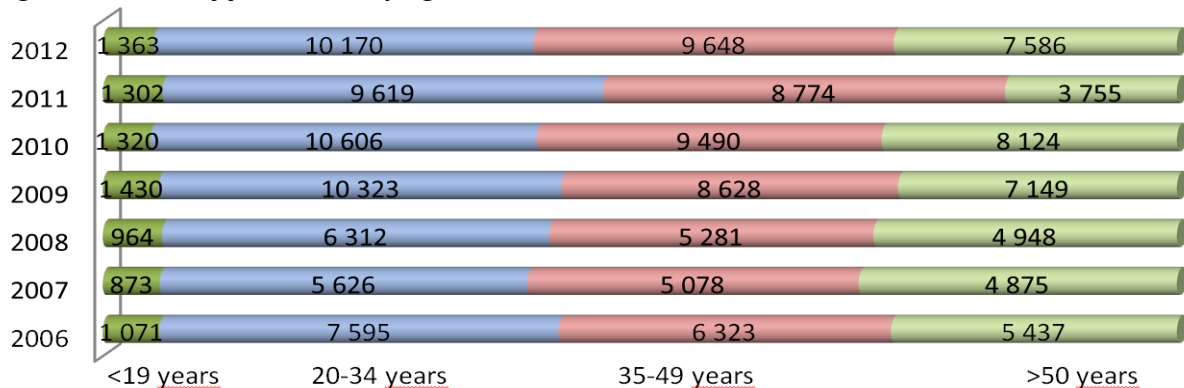
The number of vacancies in the last seven years has changed enormously, both across the region and in individual regions. In 2006, the number of vacancies in 5222 over the region, at the end of 2012 it was about 1,359 more jobs. In contrast, with regard to the number of job seekers, this increase was not particularly high. It is evident from this that the number of applicants per job in 2012 amounted to 4.4 people. As table 1 shows, the least of vacancies was in 2009 - 2012. Most vacancies were recorded in 2007. The region is the best in the Czech Budějovice region, the imaginary second place in Strakonice region. Conversely Prachatice region was the worst. Last year in this region there were registered only 597 vacancies, it means that one job had 3.6 candidates. For comparison, at the end of 2007, before the economic crisis it was only 1.7 job seekers. The last two years show that the number of vacancies, both in individual districts and throughout the region increased.

Tab. 1: Number of job vacancies in South County

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
České Budějovice	1 498	1 597	1 290	550	652	853	1 740
Český Krumlov	441	704	383	114	129	215	713
Jindřichův Hradec	448	644	387	116	159	170	1 010
Písek	837	1 119	421	159	176	138	830
Prachatice	406	738	317	155	194	164	597
Strakonice	803	1 219	1 038	306	372	330	765
Tábor	789	962	384	116	168	203	926
Jihočeský kraj	5 222	6 983	4 188	1 516	1 850	2 073	6 581

Source: Portal MPSV and CSO

The number of job seekers is closely related to their age, as shown in Chart 3 Previously, they were the worst positionable group of applicants under 19 years, in recent years it has, but there are people in the group from 20 to 34 years. To 31.12th 2006 the region recorded 7,595 candidates aged 20 to 34 years. In the past year the number of applicants increased to 10 170 The lowest value for the last seven years was reached in 2007, when the number mentioned in the group amounted to 5,626 applicants. The lowest numbers in the reporting period amounted group under 19 years. The number of people over 50 also more increases, where the difference between the years 2011 and 2012 amounted to 3,831 applicants.

Fig. 3: Structure of job seekers by age in JK

Source: Portal MPSV, the actual processing

The structure of job seekers by educational attainment reflects the requirements of the labour market training the workforce on one hand and on the other hand, the educational structure of economically active people in the various territorial units. The highest number of job seekers is permanently in a group of vocational school graduates with no school-leaving certificate when their number increased for 7 years from 9013 to 13,181, ie by 4168, as shown in Table 2. The most significant increase was in vocational education between 2008 and 2009. As the second highest group we can identify candidates with primary or no education. In comparison, as at the end of 2012, there was recorded by 628 more of these candidates than in 2011. The proportion of these candidates ranges in the period ranging from 23 to 27 %. The third highest group consists of high school graduation. Their number in the reporting period increased by 1,683 candidates. The lowest number of these candidates was recorded in 2007, when their number was 3 902 last year there were 6,434 registered candidates. The lowest values in the reporting period amounted to graduates of colleges and universities. The difference between 2006 and 2012 amounted to 934 applicants.

Development of the number of candidates by individual educational categories in South County is virtually unchanged. Throughout the seven years apprentices or candidates with secondary education without GCE prevail.

Tab. 2: Structure of the job seekers' education in JK

Structure of the job seekers' by education				
	Basic education and without education	Secondary without GCE	Secondary with GCE	University
2006	5 716	9 013	4 751	946
2007	4 516	7 167	3 902	867
2008	4 594	7 681	4 201	1 029
2009	6 601	12 623	6 778	1 528
2010	7 024	13 920	6 860	1 741
2011	6 644	11 935	6 125	1 746
2012	7 272	13 181	6 434	1 880

Source: Portal MPSV, the actual processing

Conclusion

Unemployment rate in the South Region in the years 2006 to 2012 corresponds to the unemployment rate in the Czech Republic. No huge difference, but still ranks among the counties with the lowest unemployment. It is a region that is not too linked with manufacturing and mining and quarrying, and so you will find many jobs in other sectors. This is mainly in agriculture, logging and livestock production and it is by- production. Neither Region is except for the occurrence of discrimination in

the labour market. Among the groups that have worsened conditions for their application at the labour market are: a group of job seekers among 20-34 year women before and after maternity leave and job applicants over 55 years.

In the long term the worst in the issue of unemployment in the Region is the township of Czech Krumlov, which exhibits during the whole period the unemployment rate around 10%. Less unemployment and long-term balance show: District and Sand. The best is in the last seven years, Czech Budějovice district, the unemployment rate does not exceed six and half percent. The number of job seekers in the districts of South Bohemia Region from 2006 to 2012 steadily increased. The difference between 2006 and 2012 in the group of long-term unemployed amounted to 4,411 applicants. Number of job seekers over 55 years was in 2012 - 1857, which was more than 806 applicants in 2011. Group of graduates and youths faced with the highest unemployment in 2009 and 2010. From this period their number in 2012 fell slightly. Development of applicants with reduced work capacity in the years 2006-2012 volatile. At the beginning of the period, their number declined, the increase occurred in 2009 and 2010, after more years, they were re-reduction. In the reporting period, the highest unemployment rate recorded in women. Their number in any year does not drop below nine thousand. Last year, the value of job seekers was 14 126.

In a survey job vacancies were recorded during the period under high differences. In 2006, the number of job vacancies 5 222 in 2009 it was only 1,516 and in 2012 the number increased to 6,581 vacancies. From this it means that last year accounted for 4.4 per job applicants. In the structure of unemployed divided by age the most powerful group of people from 20-34 years old became, followed by the age group 35-49 years. In 2012, the value of the mentioned candidates amounted to over 9 500 A group of applicants over 50 years, the number of its ranks the third in the structure of unemployment was broken down by age.

Most of the unemployed divided by a group is vocational education and secondary education without GCE. Their highest value was recorded in 2010, 13 920 In contrast to the most leading university-educated people. The lowest value of this group was 867 applicants in 2007. The article is a part of project GAJU č. 039/2013-S and GAJU č. 079/2013-S.

References

- [1] ARROW, J., Kenneth., (1998) Chat Has Econoics to Say about Racial Discrimination? *The Journal of Economic Perspectives*, vol. 12, iss. 2 pp. 91-100. ISSN 0895-3309. DOI 10.1257/jep.12.2.91.
- [2] BOBEK, M., BOUČKOVÁ, P., KÜHN, Z., (2007). *Rovnost a diskriminace*, 1. vydání. Praha: C.H.Beck., ISBN 978-80-7179-584-1.
- [3] BROWNE, A., (2009). *The Retreat of Reason. Politoval correctness and the corruption of public debate in modern Britain*. Vyd. 1. Praha: Dokořán. ISBN 978-80-7363-240-3.
- [4] CLEVELAND, J., STOCKDALE, M., MURPHY, R., K., (2000). *Women and men in organizations: sex and gender issues at work*. New Persey: Lawrence Erlbaum Associates. ISBN 0-8058-1268-7.
- [5] DOBRE, M., DUDIAN, M., TRASCA, D., (2007). Discrimination on Labour Market. In *International Economic Conference Location*. Sibiu: Lucian Blaga University. pp. 149-153. ISBN 978-973-739-428-6.
- [6] GIDDENS, A., (1999). *Sociologie*. Praha: Argo. ISBN 80-7203-124-4.
- [7] GOLDSCHIEDER, F. K., GOLDSCHIEDER, C., (1992). Gender Roles, Marriage, and Residential Independence. *Sociological Forum*, vol. 7, iss. 4, pp. 679-696. ISSN 1573-7861. DOI 10.1007/BF01112321.
- [8] HOLÁSKOVÁ, R., (2008). *Politika zaměstnanosti*. Ostava: Ostravská univerzita v Ostravě. ISBN 978-80-7368-522-5.
- [9] HOLMAN, R., (2005). *Ekonomie*. Vyd. 4. Praha: C. H. Beck. ISBN 80-7179-891-6.
- [10] HUMAN, L., (1987). Labour – market discrimination in manufacturing sector – the impact of race, gender, education and age on income. *South African Journal of Economics*, vol. 55, iss. 2, pp. 150-164. ISSN 1813-6982. DOI 10.1111/j.1813-6982.1987.tb01096.x.
- [11] KANE, E. W., (1998). Men's and Women's Beliefs about Gender Inequality: Family Ties, Dependence, and Agreement. *Sociological Forum*, Plenum Publishing Corporation, vol. 13, iss. 4, pp. 611-637. ISSN 1573-7861. DOI 10.1023/A:1022895317075.
- [12] KREBS, V., a kol., (2007). *Sociální politika*. Vyd. 4. Praha: ASPI, s.s. ISBN 978-80-7357-276-1.

- [13] MAREŠ, P., (1994). *Nezaměstnanost jako sociální problém*. Vyd. 1. Praha: Slon – sociologické nakladatelství. ISBN 80-901-4249-4.
- [14] MARTIN, J., (1990). *Deconstructing Organizational Taboos: The Suppression of Gender Conflict in Organizations*. Informs.
- [15] NĚMEC, O., (2002). *Lidské zdroje na trhu práce*. Praha: Vysoká škola ekonomická. ISBN 80-245-0350-6.
- [16] NICKELL, S., (1990). Unemployment: A Survey. *The Economic Journal*, vol. 100, iss. 401, pp. 391 – 439. ISSN 1468-0297. DOI 10.2307/2234131.
- [17] SAMUELSON, P. A., NORDHAUS, W. D., (2007). *Ekonomie*. Praha: NS Svoboda. ISBN 8020505903.
- [18] SOKAČOVÁ, L., (2006). *Kariéra, rodina, rovné příležitosti: výzkumy postavení žen a mužů na trhu práce*. Praha: Gender Studies. ISBN 80-86520-12-9.
- [19] SWIFT, A., (2005). *Politival Philosophy. ABegginners' Guide for Students and Politicians*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-859-7.
- [20] ŠVECOVÁ, A., RAJČAKOVÁ, E., (2012). Development of unemployment among school leavers. In *15th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 475-485. ISBN 978-80-210-5875-0.
- [21] WINKLEROVÁ, L., (2012). Unemployment of graduates of economically oriented faculties in the South Moravian Region. In *15th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 466-476. ISBN 978-80-210-5875-0.

DISCRIMINATION IN THE LABOR MARKET IN THE REGION OF SOUTH BOHEMIA

DISKRIMINACE NA TRHU PRÁCE V JIŽNÍCH ČECHÁCH

ING. JAROSLAV VRCHOTA, PH.D.

ING. MONIKA ŠVÁROVÁ

BC. KLÁRA KUBEŠOVÁ

Katedra řízení | Department of management
Ekonomická Fakulta | Faculty of Economics
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích | University of South Bohemia
✉ Studentská 13, 370 05 České Budějovice, Czech Republic
E-mail: vrchota@ef.jcu.cz, monika.svarova@gmail.com, kubesk@gmail.com

Annotation

The goal of this paper is to analyze the current state of the labor market in the South Bohemian region characterizing the most common forms of perceived discrimination on the basis of field surveys. Data were collected from 168 respondents during the autumn 2013. Based on the analyzed data, it was found that most people experience discrimination around the age of 45 years and the most frequent forms of discrimination reported are age, gender, and possibly parenthood. An interesting finding was that discrimination in the labor market much more effect men than women.

Key words

labor market, discrimination, South Bohemia Region

Anotace

Cílem příspěvku je analyzovat současný stav na trhu práce v jihočeském regionu charakterizováním nejčastěji vnímané formy diskriminace na základě terénního šetření. Data byla získána od 168 respondentů, během podzimu 2013. Na základě analyzovaných údajů bylo zjištěno, že nejvíce diskriminaci vnímají lidé ve věku kolem 45 let a dále jako nejčastější formu diskriminace uvádějí věk, pohlaví a případně rodičovství. Zajímavým zjištěním bylo, že se s diskriminací na pracovním trhu mnohem častěji setkávají muži oproti ženám.

Klíčová slova

diskriminace, trh práce, Jihočeský kraj

JEL classification: X12

Introduction

"Work occupies in human life irreplaceable position. It is an important precondition for its dignified existence, he brings not only material benefits, but it also gives him a sense of fulfillment and social utility. Gives man social relations, satisfying the needs of his ambition, self-fulfillment and self-esteem "(Buchtová et al., 2002).

In today's hectic world, characterized by very competitive fight and increasing pressure on rising labor productivity, for some groups are more difficult to apply in the labor market. For many employers is easier to appoint a person by social opinion "smooth" than the person chasing the shadow of

stereotypical assumptions concerning the age, gender, disability, race, etc. The paradox is that in the course of life, each person is holder of potential discriminatory reason. Discrimination is a global problem. (Nickell, 1990; Halásková, 2008). As noted by sociologist Manuela Tomei: "It is remarkable that discrimination is everywhere, regardless of how the country is rich or poor or what type of political system it has."

"Discrimination is a general term for differentiation, for a different approach. Typically to the groups of a certain age, gender, racial or ethnic origin, to the groups who belong to a particular culture, religion or groups that have a disadvantage, or marginal social status. These groups may be systematically favored or disadvantaged by the laws, by regulations, publicity, prejudice, and especially by actual behavior of people with whom these groups of people come into contact" (Matoušek, 2003).

Anti-Discrimination Act divide discrimination into direct and indirect, harassment, sexual harassment, instruction to discriminate and incitement to discrimination. As reported by Bobek et al. (2007), direct discrimination is when a particular person or group of persons is treated in a comparable situation less favorable than other people (Browne, 2009): a) on the basis of impermissible criteria (race, gender, nationality, religion, etc.), b) without reasonable justification. For indirect discrimination, according to the Anti-Discrimination Act is "any act or omission which, under an apparently neutral provision, criterion or practice is at a disadvantage compared to the other person (Goldscheider, 1992). Indirect discrimination on grounds of disability shall also mean refusal or failure to take reasonable steps to ensure that the person with disabilities have access to a specific job, to perform work or other promotion, in order to take advantage of career counseling or participate in other professional education, or to be able to use the services to the public, unless such measures would impose a disproportionate burden (Kane, 1998).

Methodology

The goal of this paper is to analyze the current state of the labor market in the South region characterizing the most common forms of perceived discrimination on the basis of field surveys. Data were collected from 168 respondents, during autumn 2013, thanks to an anonymous questionnaire survey in paper and electronic form.

The questionnaire was composed of 20 questions (3 filter questions, 7 identifying, 10 thematic), the questionnaire used both closed (13), half-closed, (4) open (1) or more criterion (2). Were distributed 70 printed questionnaires, which return was 76% (53 questionnaires). In the electronic version of the 107 respondents answered. Total counted 168 valid responses. For incomplete data were excluded two questionnaires. The group of respondents can be described in 107 women (64 %) and 61 men (36 %), of which 53 % were single, 41 % married, married and divorced 6 %. Furthermore, respondents can be divided according to age see Table 1, the largest component of the group acquired under the age of 25 years.

Tab. 1: Representation of respondents

Age range	Number	%
15-24 years	52	31 %
25-34 years	38	23 %
35-44 years	35	21 %
45-54 years	26	15 %
55 years and more	17	10 %

Source: own research

At the same time in terms of research to take account of the progress of education of respondents, where it represented 28 % of university graduates, 5 % college graduates, 50 % high school graduation, 15 % of apprentices and 2 % to basic education. From the perspective of discrimination was also significant their current form of employment, 53% were employed as standard, 11 % were

self-employed, and 9 % were unemployed, 4 % retirement and 23 % of students. Of the employed in the private sector was 72 % and 28 % in the public sector, where according to a study by Pincus (1996), people often encounter less discrimination.

A questionnaire survey was conducted only in the South Bohemian region. Responses were coded according to a predetermined coding framework, followed transfer of data into electronic form. With the help of a filter function data were categorized by gender, education, age, marital status and number of children respondents, subsequently, each issue drawn up summarizing table. The processing and presentation of data was used MS Excel software.

Results

Research has generally focused on forms of discrimination and general perceptions and experiences with this issue. A total of 52 % of respondents thought that discrimination in the labor market certainly is (see Chart 3). The fact that discrimination occurs sometimes believes 37 % of the respondents and the other 11 % of survey participants think that discrimination is no more. Neither respondent does not believe that discrimination in the labor market in the Czech Republic does not exist, detailed structure is evident from Table 2. About existence of discrimination in the labor market are convinced more women (92 %) than men (82 %).

Tab. 2: Experiences of discrimination

	Overall	Men	Women
Yes	52 %	54 %	50 %
Rather yes	37 %	28 %	42 %
Rather no	11 %	18 %	7 %
No	0 %	0 %	0 %

Source: own research

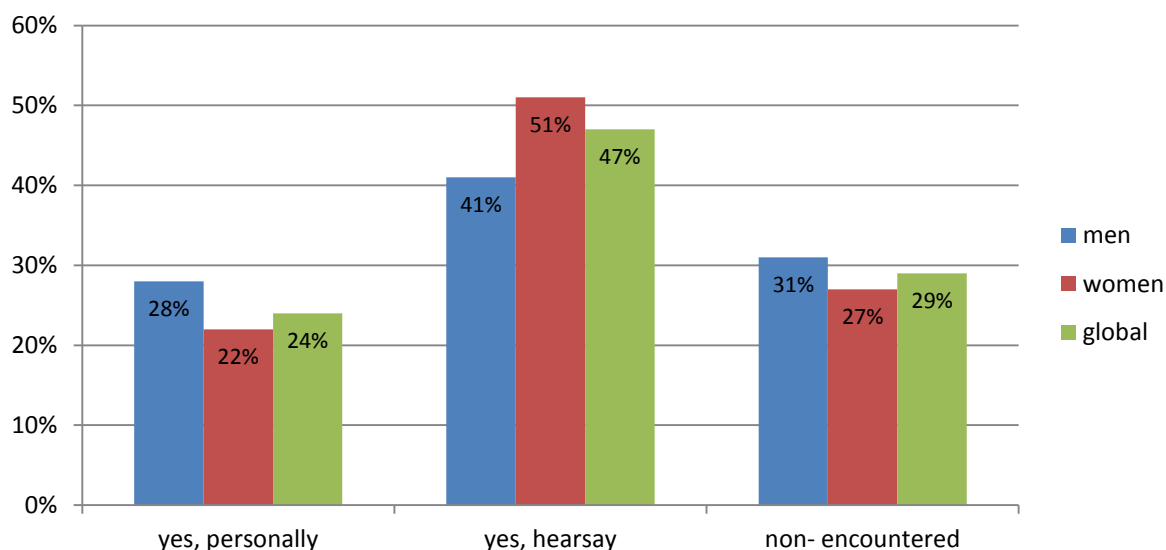
In the fact that the labor market discrimination exists, are the most confident respondents in the age group 45 years and over (60 %), the least voted for this option was from aged 35 - 44 years (38 %) and 54 % of respondents aged 35 - 44 years believe that discrimination more likely occurs. People from 25 to 34 years, chose this response by 33 %. Possibility that probably not exist the least occurred in persons aged 45 years and over (5 %). Opposite opinion, most of the respondents were ages 25 - 34 years, where this variant occurred in 16 % of responses. The most varied responses were in the category of 15 - 24 years. While women answered this question: yes (54 %), rather yes (38 %), probably not (8 %), no (0 %). Men were more likely to believe that discrimination is no more or less chose the answer yes. The specific composition of their answer is: yes (38 %), rather yes (38 %), probably not (24 %), no (0 %).

Yes, labor market discrimination occurs, was the most common choice of secondary education without GCE (58 %), the lowest among respondents with higher professional and university education, but even though 50 % of those surveyed believe that discrimination in the labor market occurs. „Probably“ variant was consistently collected (38 %) by secondary educated without GCE and secondary educated with diploma. As with the previous answers, respondents answered as follows at least a higher education (25 %). University-educated respondents hold the view that discrimination in the labor market rather not, 13 % exist. At least this is the opinion of secondary educated.

Personal experience of discrimination in the labor market has 24 % of respondents, almost half (47 %) heard about it and only 29 % of the respondents discrimination in the labor market did not encounter ever (Chart 1). The survey shows that the personal discrimination encountered more men than women. Personal experience has shown 56 % of women 15 to 34 years, namely 19 % of women aged 15 - 24 years and 37 % of women aged 25-34 years. This experience has 17 % of women aged 35-44 years and 45 years or more. Hearsay knows about discrimination in the labor market, 52 % of women aged 15 - 24 years, 42 % aged 24 - 35 years, 50 % between 35 - 44 years and 58 % of women 45 years and older.

With no discrimination meet only 29 % of women 15 to 24 years, 21 % of 25 - 44 years, 33 % of 35 - 44 years and women at least 45 years of age and over (25 %).

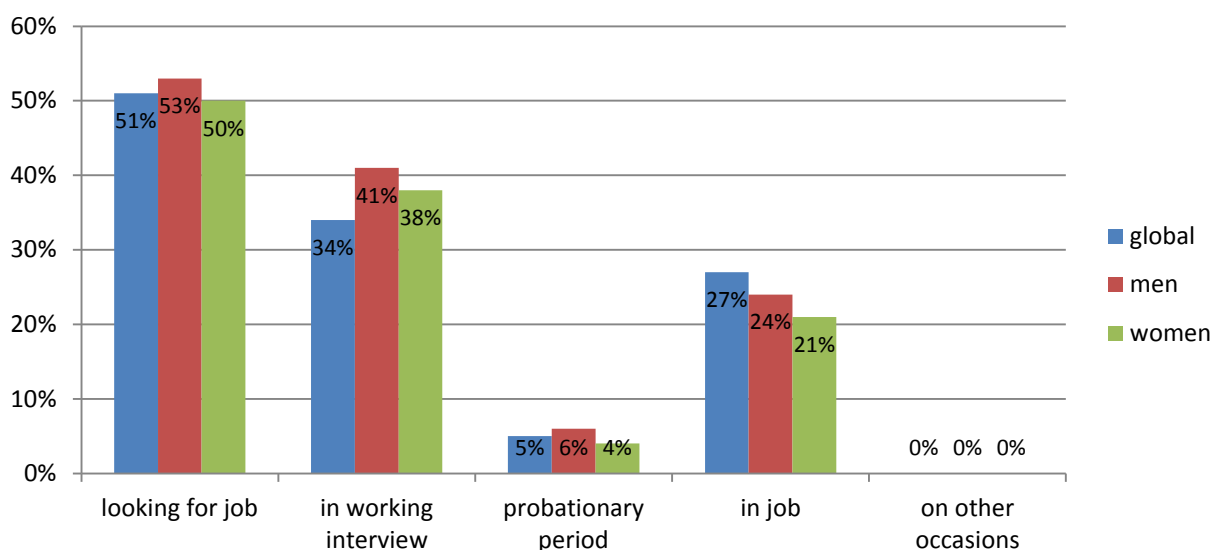
Fig. 1: Encounter discrimination

Source: own research

Personal experience reported 38% of men aged 45 years and over, 33% in the age group 25-34 years and 23 % of men 15 to 24 years. There was nobody in the range of 34 - 44 per survey not discriminated against. Most of personal discrimination in the labor market has met women with secondary education with GCE and women with college education, reported as both 28 %. Number of university graduates with direct experience counts 21 %, secondary education without GCE of 17 %. Almost half of university-educated men stated that they had personally experienced discrimination in the labor market, which is much more than well-educated women. The smallest confirmed experience with secondary education without GCE (14%). Men with secondary education (with GCE) experienced personal discrimination by 22 %.

Fig. 2: Place of discrimination

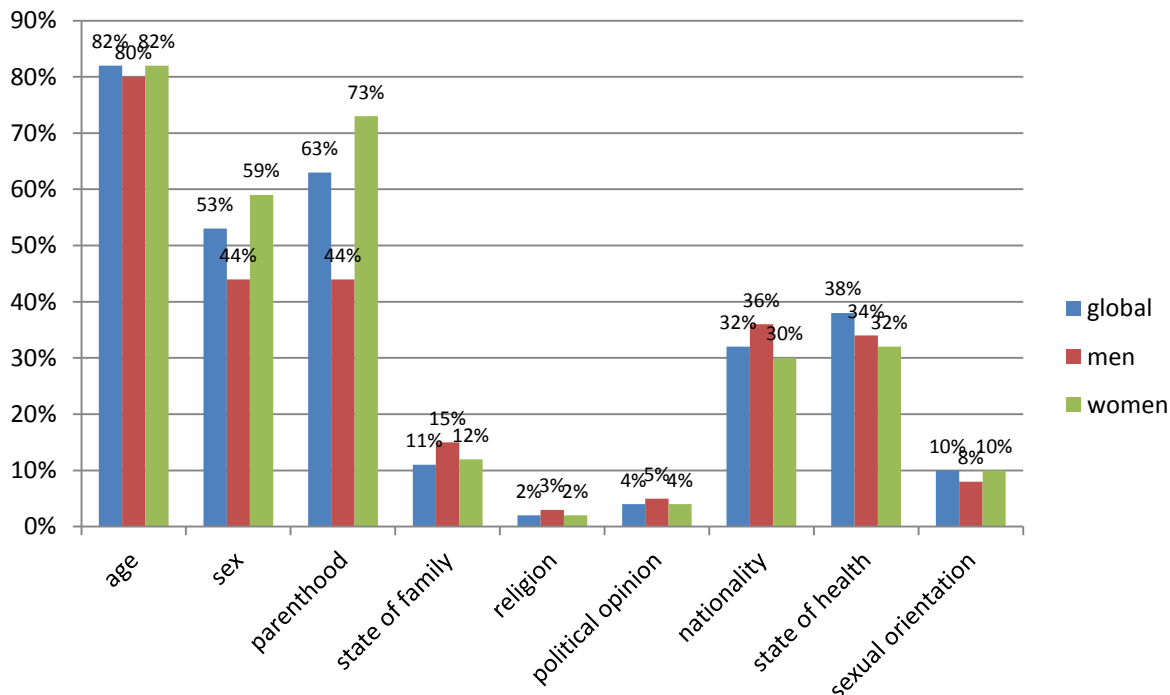

Source: own research

Following the previous question, most frequently discrimination respondents encountered already during the job search, such experience have 20 % of those who reported personal contact with discrimination. Furthermore, 34 % of respondents said that they were discriminated against in a job interview. During the trial period experienced discrimination 5 % of respondents in employment and 27 % of those surveyed (Figure 2). When job search with discrimination encountered 7 % of respondents aged 15 - 24 years, 20 % aged 25 - 34 years, 20 % older than 45 years and no respondent aged 35 - 44 years, who confirmed the previous question personal experience. In the interview confirming the discriminatory conduct 60 % of people over 45 years old, just 45% of respondents in the age range 25 - 34 years, 10 % aged 25 - 34 years, 20 % aged 15 - 24 years and none aged 35 - 44 years. During the trial period you feel discriminated against, only respondents aged 25 - 34 years, namely 10 % of them. Minimum experiences of discrimination in the workplace have respondents aged 15 -24 years and 25 - 34 years, while most respondents older than 45 years.

The most commonly reason for discrimination in all age groups of respondents was age (Figure 2). Overall 82 % respondents answered that. The second most frequent cause for discrimination by the respondents was parenting, but there is a big difference in the responses of men (44 %) and women who parenthood as a reason for discrimination marked more frequently (73 %). Another 53 % of respondents said sex. Even here is difference in the responses of men (44 %) and women (59 %). The fourth most frequent responses were health (34 %). Furthermore, 30 % of the respondents said nationality, 11 % said marital status and sexual orientation said 10 % of respondents. At least reported reasons were political opinions and religious beliefs that have received both 2 %.

Fig. 3: Discrimination area

Source: own research

On this question, the answers in the first place distinction among respondents 15 to 24 years and 45 years or more. While respondents from the category of 15 - 24 selected in 72 % parenting as the most common reason for discrimination, persons aged 45 years and over thinks that 42 % less, particularly so think 30 % of them. Conversely age considered the most serious, and that 95 % of respondents aged 45 years or more in the category of 15 to 24 years, this discriminatory reason appeared in 73 % of those surveyed. Another major distinguishing the answers of respondents aged 35 - 44 years and 45 years and more specifically the possibility of marital status, while respondents from 35 to 44 years old

often mentioned the possibility of parenthood (85 %), the same answer said "only" 30 % of respondents aged 45 years and over.

According to the respondents, is clearly the most discriminated group of people aged 55 and more. As the second most discriminated group respondents consider the age group 25 - 34 years (18 %). This answer was chosen 23 % of women, but for men with this variant appeared to fourth place, in total 10 % said so. As the third most vulnerable group the respondents consider aged 35 - 44 years, expressed as the 17 % of respondents. It was there a noticeable difference in the responses of women and men, chosen as 21 % of women and "only" 12 % of men. Almost the same number of women (12 %) and men (13 %) has chosen the most discriminated category of 15 - 24 years. The remaining 7 % of the total number of respondents referred to persons aged 65 years and over (4 %) and 35 - 44 years (3 %). There was no one believes that discrimination does not occur in any groups.

Conclusion

Discrimination in the labor market is not only the domain of Czech Republic, is strongly rooted in other countries of the world (Bimrose et al., 2014). Lanning (2014) in his research shows that discrimination and wage gaps persist despite pressure from the political sphere. Even the policy of equal pay may paradoxically further increased the wage gap. Also, the effectiveness of equal pay for work in one company and due to sex may vary. Chalikia (2013) describes how often condemns discrimination, but many businesses it very often tolerated.

The results show that the discrimination occurring believe all respondents, regardless of gender, age or education. In terms of understanding discrimination as a social problem that should be addressed, it's not so clear. In that are convinced mostly people over 45, which can be attributed to the fact that these people are among the most vulnerable groups in the labor market. Older people encounter the problem of age discrimination, although they are suited and often a lot of experience for the performance, writes Nevěděl (2012).

Although the survey shows that personal experience of discrimination has more men. This finding cannot be generalized and say that the men in the labor market are more discriminated. The result is influenced by the low number of respondents; therefore, in this respect cannot make meaningful conclusions. However, the finding that the personal experience of discrimination has 24 % of the respondents is quite alarming. Older people and women are also confident about the growing trend of discrimination.

Despite numerous legal measures such unacceptable behavior does not occur sporadically. There are several reasons. Discrimination in almost all forms is very hard to prove. Although the burden of proof is on the defendant, very few cases reach up to the judicial system. This is related to other negative findings, a very low level of awareness of citizens on the right of this issue. Only 17 % of respondents demonstrated knowledge of a specific piece of legislation. Even though, 64 % of respondents consider protection in the Czech Republic as poor. It is therefore necessary to educate society in this area. Too many laws and regulations may have an opposite effect, which will discourage the employment of risk groups. It is important to ensure the quality of the protective measures and compliance, than quantity, leading to deterioration of the situation.

References

- [1] BIMROSE, J., WATSON, M., MCMAHON, M., HAASLER, S., TOMASSINI, M., SUZANNE, P. A., (2014). The problem with women? Challenges posed by gender for career guidance practice. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, vol. 14, iss. 1, pp. 77-88. ISSN 1573-1782. DOI 10.1007/s10775-013-9256-9.
- [2] BOBEK, M., BOUČKOVÁ, P., KÜHN, Z., (2007). *Rovnost a diskriminace*. Praha: C.H.Beck. ISBN 978-80-7179-584-1.

- [3] BROWNE, A., (2009). *The Retreat of Reason. Politival correctness and the corruption of public debate in modern Britain*. Praha: Dokořán. ISBN 978-80-7363-240-3.
- [4] BUCHTOVÁ, B., (2002). *Nezaměstnanost: psychologický, ekonomický a sociální problém*. Praha: Grada. ISBN 80-247-9006-8.
- [5] GOLDSCHIEDER, F. K., GOLDSCHIEDER, C., (1992). Gender Roles, Marriage, and Residential Independence. *Sociological Forum*, Plenum Publishing Corporation, vol. 7, iss. 4, pp. 679-696. ISSN 1573-7861. DOI 10.1007/BF01112321.
- [6] HOLÁSKOVÁ, R., (2008). *Politika zaměstnanosti*. Ostava: Ostravská univerzita v Ostravě. ISBN 978-80-7368-522-5.
- [7] CHALIKIA, M. H., HINSZ, V. B., (2013). Sex-Based Salary Disparity and the Uses of Multiple Regression for Definition and Remediation. *Current Psychology*, vol. 32, issue 4. ISSN 1936-4733. DOI 10.1007/s12144-013-9191-4.
- [8] KANE, E. W., (1998). Men's and Women's Beliefs about Gender Inequality: Family Ties, Dependence, and Agreement. *Sociological Forum*, vol. 13, iss. 4, pp. 611-637. ISSN 1573-7861. DOI 10.1023/A:1022895317075.
- [9] LANNING, J. A., CHEN, J-J. J., CHEN, L-H., CHIANG, P-T., LEE., H-Y., (2014). A search model with endogenous job destruction and discrimination: Why equal wage policies may not eliminate wage disparity. *Labour Economics*, vol. 26, iss. 1, pp. 55-71. ISSN 1467-9914. DOI 10.1016/j.labeco.2013.11.001.
- [10] MATOUŠEK, O., (2003). *Slovník sociální práce*. Praha: Portál. ISBN 78-80 -7367-368-0.
- [11] NICKELL, S., (1990). Unemployment: A Survey. *The Economic Journal*, vol. 100, iss. 401, pp. 391 – 439. ISSN 1468-0297. DOI 10.2307/2234131.
- [12] NEVĚDĚL, L., (2012). Selected issues of rural inhabitants' perceptions in region among Brno – Břeclav - Znojmo. In *15th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 522-528. ISBN 978-80-210-5875-0.
- [13] PINCUS., F. L., (1996). Discrimination comes in many forms: Individual, institutional, and structural. *The American Behavioral Scientist*, vol. 40, iss. 2, pp. 186-194. ISSN 1552-3381. DOI 10.1177/0002764296040002009.
- [14] TOMEI, M. *Work prejudice 'takes new forms'*. [online]. [cit. 2012-05-01]. Dostupný z: <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/6642383.stm>>

This paper is supported by GAJU 79/2013/S.

VYUŽÍVÁNIE FLEXIBILNÝCH FORIEM PRÁCE NA SLOVENSKU PODĽA ÚDAJOV Z VÝBEROVÉHO ZISŤOVANIA PRACOVNÝCH SÍL

THE USE OF FLEXIBLE FORMS OF WORK IN SLOVAKIA ACCORDING TO THE LABOUR FORCE SURVEY

ING. ERIKA ĽAPINOVÁ, PHD.

Inštitút ekonomických vied | Institute of Economic Sciences
Ekonomická fakulta | Faculty of Economics
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici | Matej Bel University Banská Bystrica
✉ Cesta na amfiteater 1, 974 01 Banská Bystrica, Slovak Republic
E-mail:erika.lapinova@umb.sk

Anotácia

V príspevku budeme analyzovať mieru využívania flexibilných foriem práce na Slovensku (práca na kratší pracovný čas, dočasná, príležitostná, sezónna práca, práca na zmeny, práca večer, v noci, cez vikend, práca nadčas, agentúrne zamestnávanie, práca na kratší pracovný čas), pričom budeme sledovať využívanie jednotlivými skupinami pracovníkov. Využívať budeme údaje z Výberového zisťovania pracovných síl, realizovaného Štatistickým úradom Slovenskej republiky. Následne sa pokúsime analyzovať príčiny rozdielov vo využívaní flexibilných foriem medzi jednotlivými skupinami.

Kľúčové slová

flexibilné formy práce, flexibilné formy organizácie pracovného času, pozitívna a negatívna flexibilita práce

Annotation

In this paper we analyze the rate of use of flexible forms of work in Slovakia (part-time work, temporary work, casual work, seasonal work, shift work, evening work, night work, Saturday work, Sunday work, working at home, overtime hours, part-time employment, temporary agency employment). We observe the use of flexible forms by different groups of workers. We will use data from the Labour Force Survey, conducted by the Statistical Office of the Slovak Republic. Subsequently, we will try to analyze the reasons for the differences in the use of flexible forms between different groups.

Key words

flexible forms of employment, flexibility of working time, positive and negative flexibility of work

JEL classification: J22

Úvod

Flexibilitou trhu práce rozumieme makroekonomický pojem prispôsobenia sa trhu práce fluktuáciám a zmenám v ekonomike a v spoločnosti. Hovorí o prispôbení sa trhu práce ekonomickému vývoju a jeho zmenám. Flexibilita však podľa Nekolovej (2009, s. 8) nie je schopná riešiť dlhodobé štrukturálne problémy zamestnávateľov. V prípade štrukturálnych problémov musia spôsobiť aj štátom garantované ochranné (legislatívna ochrana pracovných miest a príjmu) a aktivizačné (aktívna politika zamestnanosti, systém celoživotného vzdelávania) opatrenia. Flexibilita podľa Kucharčíkovej, Tulejovej a Tokarčíkovej (s. 8) má iba sprostredkované účinky na pokles nezamestnanosti. Podľa autoriek tieto flexibilné modely organizácie pracovného času zvyšujú intenzitu práce, prinášajú však

nižší efekt vo vzťahu k poklesu nezamestnanosti. Bývajú spojené s reorganizáciou a racionalizáciou práce a technologickými zmenami, čo má v konečnom dôsledku sprostredkovaný vplyv na zamestnanosť.

Flexibilita pracovnej sily súvisí s vyššie popísanou flexibilitou trhu práce. Existuje medzi nimi vzájomný vzťah. Viazá sa na stranu ponuky práce, na pracovnú silu, a teda súvisí s časovou, priestorovou či funkčnou adaptabilitou pracovníka, ktorá sa vyžaduje zo strany dopytu po práci (vynútená, negatívna) alebo je zo strany pracovníkov želaná (pozitívna). Flexibilita/adaptabilita pracovnej sily zvyšuje šance pracovníka na trhu práce.

Flexibilita práce sa týka strany dopytu po práci, t. j. podmienok zamestnávania/najímania pracovnej sily (pracovnoprávna a obdobná legislatíva upravujúca prijímanie a prepúšťanie pracovníkov) a podmienok výkonu práce (závislých od charakteru práce - rozsah práce, miesto výkonu práce, rozloženie práce v čase, pravidelnosť práce atď.). V súvislosti s formami pracovnej flexibility hovoríme o neštandardných, atypických, neistých („prekérnych“) formách práce. Okrem povinnej legislatívnej úpravy v tejto oblasti existujú otvorené ďalšie možnosti vyjednávania, dohodovania o podmienkach zvyšovania/optimalizovania flexibility (o flexibilizácii) práce medzi oboma stranami na trhu práce. S flexibilitou práce sa často spája istota/stabilita či kvalita práce, pracovných a platových podmienok, niekedy ako protikladná, inokedy ako súbežná/sprievodná charakteristika k flexibilitu práce.

V teoretickej časti príspevku približujeme rôzne uhly pohľadu na flexibilitu a jej význam. V analytickej časti uvádzame fakty o flexibilných formách práce a pracovného času na Slovensku.

1. Flexibilita v ekonomickej teórii, jej typy a význam

Problematika flexibilizácie sa začala diskutovať v 80-tych rokoch 20. storočia v západoeurópskych krajinách (Atkinson 1987, Pollert 1988, pozri Wallace, 2002, s. 11) a rozvíjala sa v súvislostiach s otázkami postindustriálneho vývoja ekonomiky. V Spojených štátoch amerických a vo Veľkej Británii sa spájala debata o flexibilizácii s neoliberalnou dereguláciou trhu práce. O flexibilných formách sa hovorilo ako o marginálnych či “prekérnych”.

Kotýnková (2014) hovorí o začiatkoch flexibility v spojení s neistotou na trhu práce a s konceptom duálneho trhu práce, ktorého prijatie pochádza zo 70. rokov dvadsiateho storočia. Koncept duálneho trhu práce vyvinutý americkými ekonómami (Piore a Doeringer, 1971) rozlišuje primárny trh práce, vyznačujúci sa vysokou ochranou pracovného miesta, možnosťou ďalšieho kariérneho rozvoja a dobrými pracovnými podmienkami, vysokými mzdami, mimoplatovým ohodnotením, prestížou, možnosťami vzdelávania a väčšou perspektívou na trhu práce v prípade straty zamestnania. Ide o pracovné miesta vytvorené v súvislosti s aplikáciou stále náročnejších technológií, ktorá je spojená s tlakom na maximálne využitie vysoko špecializovaných a kvalifikovaných pracovných síl. Sekundárny trh práce je charakteristický neistými pracovnými miestami, horšími pracovnými podmienkami, nižšou pracovnoprávnou ochranou zamestnancov, nižším mzdovým ohodnotením, malou možnosťou osobného rozvoja, opakovanou a dlhšie trvajúcou nezamestnanosťou. Na tomto trhu sa pohybujú znevýhodnené skupiny pracujúcich.

Wallace (2002, s. 9, 10) rozlišuje flexibilitu pracovných podmienok (dočasné zamestnávanie, práca na dobu určitú, reťazenie pracovných zmlúv, samozamestnávanie, nepravidelná práca (banka pracovného času či sezónna práca), projektové zamestnávanie či konzultčná a expertná činnosť). Druhým typom flexibility, ktorú rozlišuje, je flexibilita časová, a táto má nasledovné formy: práca pohotovostná, alebo na zavolanie, ročné konto pracovného času, kontrakt s nulovým počtom hodín (negarantuje rozsah práce), flexibilný pracovný čas (upravujúci flexibilne hodiny začiatku a konca pracovného času), individualizované pracovné zmluvy (individuálne upravujúce rozsah aj rozloženie pracovného času), práca na zmeny (vrátane rotácie práce, variabilných zmien, deleného pracovného miesta), nadčasová práca, práca cez víkend, v noci (nesociálnom pracovnom čase), skrátený pracovný čas, čiastočný pracovný úväzok (s pevne i variabilne určenými hodinami), termínovaný pracovný čas (term

time working). Každá z vyššie zmenených foriem flexibility má dočasný alebo trvalý charakter. Tretím typom flexibility je flexibilita pracovného miesta – práca v teréne, práca na diaľku, teleworking, práca občasná z domu, práca z domu (domácka práca), práca na rôznych miestach, práca bez fixného pracovného miesta (Wallace, 2002, s. 10).

Flexibilitu však podľa ďalších odborných názorov je vhodnejšie posudzovať podľa iných kritérií – podľa toho, či ide o štruktúrovanú alebo o neštruktúrovanú formu flexibilného zamestnávania, pričom prvá znamená väčšiu pravidelnosť, lepšiu predvídateľnosť pre zamestnanca. Ďalším hľadiskom, podľa ktorého možno rozlišovať flexibilitu je kvantitatívna a kvalitatívna, resp. externá a interná flexibilita, pričom prvá súvisí s najímaním a prepúšťaním ďalších pracovníkov a druhá súvisí s vnútornou organizáciou firmy/organizácie. Z hľadiska obojstrannej prospešnosti, resp. prospešnosti flexibility pre zamestnancov, a teda z hľadiska kontroly nad rozsahom a časovým rozvrhnutím práce samotnými zamestnancami, možno rozlišovať pozitívnu a negatívnu flexibilitu.

Wallace (2002, s. 10) ďalej uvádza aj národné odlišnosti vo vnímaní flexibility. Kým napríklad v Holandsku sa flexibilita a stabilita/bezpečnosť/istota spája v modeli flexikurity. Význam flexibility pracovného času (o ktorej môžu zamestnanci obligatórne vyjednávať) a pracovných podmienok v kontexte všeobecnej garantovanej sociálnej istoty sú v tejto krajine odlišné od iných krajín, v ktorých flexibilita predstavuje eróziu istoty. V Švédsku je flexibilita zmieňovaná v súvislosti s podporou participácie oboch pohlaví na pracovnom živote a na starostlivosti o deti. Vo Veľkej Británii sa flexibilita spája s dereguláciou trhu práce.

Rod, vek, etnicita, fáza životného cyklu, stratifikácia trhu práce, formálna vs. neformálna sféra ekonomiky, povinnosti starostlivosti o deti, regionálne aspekty (odlišné kultúrne, rodinné tradície, vzorce správania, sociálne systémy, ekonomický vývoj) – toto sú podľa Wallace (2002, s. 20-22) prierezové faktory, ktoré rôznou mierou v rôznych súvislostiach zohrávajú rolu v diskusiách o flexibilita práce (osobitne o pozitívnej) a v snahe o hodnotové sudy o tejto problematike. V týchto súvislostiach a podľa týchto kritérií je potrebné flexibilitu práce vnímať a posudzovať, pretože motivácia k využívaniu flexibility práce a výhody či riziká z nej plynúce, sú na strane dopytu i na strane ponuky práce veľmi rôznorodé naprieč týchto kritériami.

2. Flexibilita foriem a organizácie práce na Slovensku podľa výsledkov Výberového zisťovania pracovných síl Štatistického úradu Slovenskej republiky

Podľa výsledkov Výberového zisťovania pracovných síl Štatistického úradu Slovenskej republiky¹ pracovalo v treťom kvartáli 2013 na Slovensku na kratší pracovný čas 4,5% pracujúcich (pričom 4,07% z celkového počtu 2 334,4 tis. pracujúcich na kratší pracovný čas tvorili zamestnanci). 39% z celkového počtu pracujúcich na kratší pracovný čas tvorili podzamestnaní, čo sú nedobrovoľne zamestnaní na kratší pracovný čas, a zároveň pripravení zamestnať sa na viac hodín, ako v súčasnosti. V tabuľke 1 prinášame aj štruktúru pracujúcich na kratší pracovný čas podľa pohlavia, pričom v oboch vyššie uvedených ukazovateľoch dosahovali ženy vyšší podiel (absolútny i relatívny). Na porovnanie podľa Výberového šetrenia pracovných síl v Českej republike bolo v priemere za rok 2012 pracujúcich na kratší pracovný čas 6 % (282,5 tis. osôb).

¹ Výberové zisťovanie pracovných síl je priebežným monitorovaním pracovných síl na základe priameho zisťovania vo vybraných domácnostiach. Základ na zisťovanie tvorí stratifikovaný výber bytov, ktorý rovnomerne pokrýva celé územie Slovenskej republiky. Do vzorky je štvrťročne zaradených 10 250 bytov, čo predstavuje 0,6 % z celkového počtu trvalo obývaných bytov v SR. Predmetom zisťovania sú všetky osoby vo veku od 15 rokov žijúce v domácnostiach vybraných bytov bez ohľadu na to, či majú v byte trvalý, prechodný alebo nehlásený pobyt, okrem inštitucionálneho obyvateľstva. Každá vybraná domácnosť zostáva vo vzorke päť za sebou nasledujúcich štvrtí rokov. Všetky zistené údaje sa prepočítavajú na aktuálne údaje o obyvateľstve SR prevzaté zo štatistického zisťovania o pohybe obyvateľstva.

Tab. 1: Pracujúci podľa dĺžky pracovného času (3. kvartál 2013)

Pracujúci	celkom		muži		ženy	
	v tis. osôb	v % pracujúcich	v tis. osôb	v %	v tis. osôb	v %
		2 334,4	100%	1 297,8	100%	1 036,6
Pracujúci na plný pracovný čas	2 228,8	95,48%	1 255,9	96,77%	972,9	93,85%
Z toho zamestnanci	1 883,3	80,68%	1 005,0	77,44%	878,3	84,73%
Pracujúci na kratší pracovný čas	105,6	4,52%	42,0	3,24%	63,7	6,15%
Z toho zamestnanci	95,0	4,07%	36,4	2,80%	58,6	5,65%
Z toho podzamestnaní	41,1	1,76%	18,7	1,44%	22,3	2,15%
Z toho zamestnanci	38,9	1,67%	17,9	1,38%	21,0	2,03%

Vysvetlivky: Podzamestnaní sú osoby, ktoré v sledovanom týždni pracujú na kratší pracovný čas, chceli by však odpracovať viac hodín ako v súčasnosti a sú schopné nastúpiť do nového zamestnania do dvoch týždňov.

Zdroj: vlastné spracovanie podľa výsledkov Výberového zisťovania pracovných síl, 3. kvartál 2013. Štatistický úrad Slovenskej republiky

V tabuľke 2 sú uvedené dôvody práce na kratší pracovný čas, pričom uvádzame absolútne počty pracujúcich na kratší pracovný čas v členení podľa dôvodov (pričom ide o vynútené aj o dobrovoľné dôvody), a tiež relatívne podiely, a ďalej rozdelenie pracujúcich na kratší pracovný čas podľa pohlavia. 30% zamestnaných na kratší pracovný čas uvádza ako dôvod nemožnosť nájsť si prácu na plný pracovný čas. Absolútne vyšší počet žien uvádza nutnosť voliť tento pracovný čas kvôli nemožnosti nájsť si prácu na plný pracovný čas (19 tis., oproti tomu mužov je 12,8 tisíc). Ďalších 31% uvádza ako dôvod iniciatívu zamestnávateľa (z dôvodu nedostatku práce). Pätina pracujúcich na kratší pracovný čas označuje tento typ za vyhovujúci (v štruktúre podľa pohlavia 19% mužov a takmer 22% žien).

Tab. 2: Pracujúci na kratší pracovný čas podľa dôvodu (3. kvartál 2013)

Dôvody kratšieho pracovného času	celkom		muži		ženy	
	v tis. osôb	v %	v tis. osôb	v %	v tis. osôb	v %
nemožnosť nájsť si vhodnú prácu na plný pracovný čas	32,1	30,40%	12,8	30,48%	19,2	30,14%
z iniciatívy zamestnávateľa (nedostatok práce)	32,3	30,59%	15,2	36,19%	17,1	26,84%
zo zdravotných dôvodov	10,9	10,32%	a3,8	9,05%	7,1	11,15%
starajú sa o deti alebo iné odkázané osoby	a2,6	2,46%	-	0,00%	a2,6	4,08%
majú iné osobné alebo rodinné dôvody	a2,5	2,37%	a0,6	1,43%	a1,9	2,98%
navštevujú školu alebo odborné kurzy	a1,9	1,80%	a1,1	2,62%	a0,8	1,26%
majú ešte inú prácu (ďalšie zamestnanie)	a0,8	0,76%	a0,2	0,48%	a0,6	0,94%
práca na kratší čas im vyhovuje	22,1	20,93%	8	19,05%	14	21,98%
iné dôvody	a0,6	0,57%	a0,2	0,48%	a0,4	0,63%

Vysvetlivky: údaje označené symbolom „a“ sa vyznačujú nižšou spoľahlivosťou, ich relatívna štandardná chyba je väčšia ako 20 % (v prípade relatívnych ukazovateľov je relatívna štandardná chyba čitateľa alebo menovateľa väčšia ako 20 %).

Zdroj: vlastné spracovanie podľa výsledkov Výberového zisťovania pracovných síl, 3. kvartál 2013. Štatistický úrad Slovenskej republiky

Pracujúci na kratší pracovný čas sa líšia aj podľa veku. Túto kategorizáciu uvádzame v tabuľke 3. Viac ako polovica pracujúcich na kratší pracovný čas je vo veku 25 – 49 rokov. Neexistujú výrazné rozdiely v jednotlivých vekových kategóriách pracujúcich v tomto režime podľa pohlavia.

Tab. 3: Pracujúci na kratší pracovný čas podľa veku (3. kvartál 2013)

Vekové skupiny	celkom		muži		ženy	
	v tis. osôb	v %	v tis. osôb	v %	v tis. osôb	v %
15 - 24-roční	12,6	11,93%	5,7	13,57%	7	10,99%
25 - 49-roční	56	53,03%	22,4	53,33%	33,7	52,90%
50 a viacroční	37	35,04%	13,9	33,10%	23,1	36,26%

Zdroj: vlastné spracovanie podľa výsledkov Výberového zisťovania pracovných síl, 3. kvartál 2013. Štatistický úrad Slovenskej republiky

Rovnomernejšia je štruktúra pracujúcich na kratší pracovný čas podľa vzdelania (pozri tab. 4), keď výrazne nižší podiel 8% predstavujú vysokoškolsky vzdelaní. Ostatní pracujúci v tomto režime sú v členení podľa vzdelania (tak v kategórii základné, učňovské a stredné bez maturity i s maturitou) zastúpení rovnakým podielom.

Tab. 4: Pracujúci na kratší pracovný čas podľa vzdelania (3. kvartál 2013)

Vzdelanie	celkom		muži		ženy	
	v tis. osôb	v %	v tis. osôb	v %	v tis. osôb	v %
základné	27,8	26,33%	12,5	29,76%	15,3	24,02%
učňovské a stredné bez maturity	35	33,14%	15,6	37,14%	19,4	30,46%
učňovské a stredné s maturitou	34,2	32,39%	11	26,19%	23,3	36,58%
vysokoškolské	8,6	8,14%	a2,9	6,90%	5,7	4,55%

Vysvetlivky: údaje označené symbolom „a“ sa vyznačujú nižšou spoľahlivosťou, ich relatívna štandardná chyba je väčšia ako 20 % (v prípade relatívnych ukazovateľov je relatívna štandardná chyba čitateľa alebo menovateľa väčšia ako 20 %).

Zdroj: vlastné spracovanie podľa výsledkov Výberového zisťovania pracovných síl, 3. kvartál 2013. Štatistický úrad Slovenskej republiky

Najväčšie percento pracujúcich na kratší pracovný čas pracuje v sektore služieb, pričom mierne vyšší podiel v sektore trhových služieb (bližšie pozri tab. 5).

Tab. 5: Pracujúci na kratší pracovný čas podľa sektora ekonomickej aktivity (3. kvartál 2013)

Sektor ekonomickej aktivity	celkom		muži		ženy	
	v tis. osôb	v %	v tis. osôb	v %	v tis. osôb	v %
APôdohospodárstvo	a2	1,89%	a1,6	3,81%	a0,4	0,63%
B-E Priemysel	9,7	9,19%	a3,1	7,38%	6,6	0,63%
B-F Priemysel, stavebníctvo	13,2	12,50%	5,6	13,33%	7,6	11,93%
G-N Trhové služby	46,5	44,03%	17,7	42,14%	28,8	45,21%
O-U Netrhové služby	43,9	41,57%	17,1	40,71%	26,8	42,07%
G-U Služby	90,4	85,61%	34,8	82,86%	55,6	87,28%

Vysvetlivky: údaje označené symbolom „a“ sa vyznačujú nižšou spoľahlivosťou, ich relatívna štandardná chyba je väčšia ako 20 % (v prípade relatívnych ukazovateľov je relatívna štandardná chyba čitateľa alebo menovateľa väčšia ako 20 %).

Zdroj: vlastné spracovanie podľa výsledkov Výberového zisťovania pracovných síl, 3. kvartál 2013. Štatistický úrad Slovenskej republiky

Štruktúru pracujúcich na kratší pracovný čas podľa kategórií zamestnania uvádzame v tabuľke 6. Pracujúci na kratší pracovný čas sú v nadpolovičnej väčšine pomocní a nekvalifikovaní pracovníci. Druhou najpočetnejšie zastúpenou skupinou zamestnaní s pracovníkmi na kratší pracovný čas sú prevádzkoví pracovníci v službách a obchode. Najmenej početné skupiny zamestnaných pracujúcich v tomto režime sú zákonodarcovia, vedúci a riadiaci pracovníci a kvalifikovaní robotníci v poľnohospodárstve, lesníctve a v príbuzných odboroch.

Tab. 6: Pracující na kratší pracovní čas podľa zamestnania (3. kvartál 2013)

Zamestnanie	celkom		muži		ženy	
	v tis. osôb	v %	v tis. osôb	v %	v tis. osôb	v %
1 Zákonnodarcovia, vedúci a riadiaci pracovníci	a1,5	1,42%	a1,3	3,10%	a0,3	0,47%
2 Vedeckí a odborní duševní pracovníci	6,4	6,06%	a2,6	6,19%	a3,8	5,97%
3 Technickí, zdravotníckí, pedagogickí pracovníci a príbuzné odbory	8,5	8,05%	a3,5	8,33%	5	7,85%
4 Nižší administratívni pracovníci (úradníci)	5,6	5,30%	a1,1	2,62%	4,5	7,06%
5 Prevádzkoví pracovníci v službách a obchode	18,4	17,42%	a3,8	9,05%	14,6	22,92%
6 Kvalifikovaní robotníci v poľnohospodárstve, lesníctve a príbuzných odboroch	a0,5	0,47%	a0,5	1,19%	-	
7 Remeselníci a kvalifikovaní robotníci v príbuzných odboroch	5,2	4,92%	a3,1	7,38%	a2,1	3,30%
8 Obsluha strojov a zariadení	a2,6	2,46%	a1,7	4,05%	a0,9	1,41%
9 Pomocní a nekvalifikovaní pracovníci	57	53,98%	24,3	57,86%	32,7	51,33%
0 Príslušníci ozbrojených síl	-		-		-	

Vysvetlivky: údaje označené symbolom „a“ sa vyznačujú nižšou spoľahlivosťou, ich relatívna štandardná chyba je väčšia ako 20 % (v prípade relatívnych ukazovateľov je relatívna štandardná chyba čitateľa alebo menovateľa väčšia ako 20 %).

Zdroj: vlastné spracovanie podľa výsledkov Výberového zisťovania pracovných síl, 3. kvartál 2013. Štatistický úrad Slovenskej republiky

Štatistický úrad zisťuje údaje o zamestnaných podľa nižšie uvedených foriem organizácie pracovného času (pozri tab. 7). Ide prevažne o negatívnu flexibilitu organizácie pracovného času (práca na zmeny, práca v nesociálnom pracovnom čase, práca nadčas). V tabuľke uvádzame absolútne počty pracujúcich aj relatívne podiely (na celkovom počte pracujúcich). Na zmeny, večer alebo v sobotu pracuje viac ako štvrtina pracujúcich, aj nedeľu pracuje pätina pracujúcich a 15% pracuje aj v noci. Štatistický úrad sleduje aj údaje o pracujúcich z domu (3,46%). Prácu nadčas uvádza necelé percento pracujúcich.

V tabuľke 8 uvádzame údaje o pracujúcich v dočasnej, príležitostnej a sezónnej práci v absolútnych počtoch a v podieloch na celkovom počte zamestnancov. Ide o 7% z celkového počtu zamestnancov (rovnaký údaj – 7% z celkového počtu zamestnaných v národnom hospodárstve, t. j. 351 tis. osôb uvádza aj Štatistický úrad Českej republiky), pričom iba necelým 13%-tám táto práca vyhovuje, v prípade 85% ide o negatívnu flexibilitu. V prípade dôvodov práce dočasnej a príležitostnej existujú výraznejšie rozdiely medzi pohlaviami. Pre 90% mužov pracujúcich v tomto režime je nežiaduca (na rozdiel od 80% žien), naopak vyhovuje 8% mužom a 17,5% žien. Vo viac ako 90% pracujúcich v tomto režime ide o dĺžku trvania pracovného vzťahu maximálne do jedného roka. Presnú štruktúru dočasne, sezónne či príležitostne pracujúcich podľa veku, pohlavia, vzdelania, zamestnania, sektora hospodárstva či podľa dĺžky trvania tohto pracovného vzťahu uvádzame v tabuľke nižšie. Štruktúra dočasne, príležitostne a sezónne zamestnaných podľa týchto kritérií sa približuje štruktúre pracujúcich na kratší pracovný čas.

Tab. 7: Pracujúci podľa atypických foriem práce, so zmenenou pracovnou schopnosťou a evidovaní na úrade práce (3. kvartál 2013)

	celkom		muži		ženy	
	v tis. osôb	v %	v tis. osôb	v %	v tis. osôb	v %
	2334,4		1297,8		1036,6	
Práca na zmeny						
áno	627,3	26,87%	350,2	26,98%	277,1	26,73%
nie	1351,1	57,88%	691,2	53,26%	659,8	63,65%
nezistené	356,1	15,25%	256,4	19,76%	99,7	9,62%
Večerná práca						
pravidelne	593,5	25,42%	351,5	27,08%	241,9	23,34%
občas	371,3	15,91%	258,5	19,92%	112,8	10,88%
nikdy	1347,2	57,71%	682,4	52,58%	664,8	64,13%
nezistené	22,4	0,96%	5,4	0,42%	17,1	1,65%

	celkom		muži		ženy	
	v tis. osôb	v %	v tis. osôb	v %	v tis. osôb	v %
	2334,4		1297,8		1036,6	
Nočná práca						
pravidelne	364,8	15,63%	235,2	18,12%	129,6	12,50%
občas	159,2	6,82%	103,9	8,01%	55,3	5,33%
nikdy	1788	76,59%	953,3	73,46%	834,6	80,51%
nezistené	22,4	0,96%	5,4	0,42%	17,1	1,65%
Práca v sobotu						
pravidelne	578,5	24,78%	330,9	25,50%	247,6	23,89%
občas	688,3	29,49%	471,3	36,32%	217	20,93%
nikdy	1045,1	44,77%	490,2	37,77%	554,9	53,53%
nezistené	22,4	0,96%	5,4	0,42%	17,1	1,65%
Práca v nedeľu						
pravidelne	447,8	19,18%	258,9	19,95%	188,9	18,22%
občas	366,7	15,71%	239,1	18,42%	127,6	12,31%
nikdy	1497,4	64,14%	794,4	61,21%	703,1	67,83%
nezistené	22,4	0,96%	5,4	0,42%	17,1	1,65%
Práca vykonávaná doma						
pravidelne	80,8	3,46%	39,9	3,07%	41	3,96%
občas	116,9	5,01%	64,3	4,95%	52,6	5,07%
nikdy	2114,2	90,57%	1188,3	91,56%	926	89,33%
nezistené	22,4	0,96%	5,4	0,42%	17,1	1,65%
Práca v referenčnom týždni						
pracovali	2080,1	89,11%	1193,4	91,96%	886,7	85,54%
nepracovali	254,3	10,89%	104,5	8,05%	149,8	14,45%
Práca nadčas v referenčnom týždni						
1 - 4 hodiny	a3,5	0,15%	a2,8	0,22%	a0,7	0,07%
5 - 9 hodín	12,7	0,54%	9	0,69%	a3,7	0,36%
10 - 14 hodín	12,7	0,54%	11,2	0,86%	a1,5	0,14%
15 - 19 hodín	a1,4	0,06%	a1,2	0,09%	a0,2	0,02%
20 a viac hodín	a3,9	0,17%	a2,8	0,22%	a1,1	0,11%
Pracujúci so zdravotným postihnutím	42,4	1,82%	22,5	1,73%	19,9	1,92%
Pracujúci evidovaní na úrade práce ako uchádzači o zamestnanie	59,6	2,55%	30,7	2,37%	28,9	2,79%

Vysvetlivky: údaje označené symbolom „a“ sa vyznačujú nižšou spoľahlivosťou, ich relatívna štandardná chyba je väčšia ako 20 % (v prípade relatívnych ukazovateľov je relatívna štandardná chyba čitateľa alebo menovateľa väčšia ako 20 %).

Zdroj: vlastné spracovanie podľa výsledkov Výberového zisťovania pracovných síl, 3. kvartál 2013. Štatistický úrad Slovenskej republiky

Tab. 8: Zamestnanci v práci dočasnej, príležitostnej, sezónnej (3. kvartál 2013)

Zamestnanci celkom	celkom		muži		ženy	
	v tis. osôb	v % zamestnan.	v tis. osôb	v %	v tis. osôb	v %
	1978,3		1041,4		936,9	
z toho v práci dočasnej, príležitostnej, sezónnej	141,7	7,16%	73	7,01%	68,6	7,32%
Dôvody						
odborná prax	a2,6	1,83%	a1	1,37%	a1,6	2,33%
nemožnosť nájsť si stálu prácu	121	85,39%	66	90,41%	55	80,17%
tento typ práce im vyhovuje	18,1	12,77%	6,1	8,36%	12	17,49%
Vekové skupiny		0,00%		0,00%		0,00%
15 - 24-roční	31,6	22,30%	16	21,92%	15,6	22,74%
25 - 49-roční	76,9	54,27%	42,1	57,67%	34,8	50,73%
50 a viacroční	33,2	23,43%	15	20,55%	18,2	26,53%
Vzdelanie						
základné	29,7	20,96%	15,1	20,68%	14,5	21,14%
učňovské a stredné bez maturity	51,2	36,13%	30,7	42,05%	20,5	29,88%
učňovské a stredné s maturitou	46,6	32,89%	21	28,77%	25,7	37,46%
vysokoškolské	14,2	10,02%	6,2	8,49%	8	11,66%

Zamestnanci celkom	celkom		muži		ženy	
	v tis. osôb 1978,3	v % zamestnan.	v tis. osôb 1041,4	v %	v tis. osôb 936,9	v %
Celková dĺžka trvania						
do mesiaca (vrátane)	8,1	5,72%	a3,7	5,07%	a4,4	6,41%
viac ako mesiac až 3 mesiace	19	13,41%	10,5	14,38%	8,5	12,39%
viac ako 3 mesiace až 6 mesiacov	63,6	44,88%	34,2	46,85%	29,3	42,71%
viac ako 6 mesiacov až rok	38,6	27,24%	18,5	25,34%	20,1	29,30%
viac ako rok až 1,5 roka	a4,3	3,03%	a2,5	3,42%	a1,8	2,62%
viac ako 1,5 roka až 2 roky	a3,5	2,47%	a0,9	1,23%	a2,6	3,79%
viac ako 2 roky	4,6	3,25%	a2,7	3,70%	a1,9	2,77%
Sektor ekonomickej aktivity						
A Pôdohospodárstvo	6,9	4,87%	4,8	6,58%	a2,1	3,06%
B-E Priemysel	36,3	25,62%	22	30,14%	14,4	20,99%
B-F Priemysel, stavebníctvo	44,9	31,69%	30,4	41,64%	14,5	21,14%
G-N Trhové služby	51,4	36,27%	20,4	27,95%	30,9	45,04%
O-U Netrhové služby	38,5	27,17%	17,4	23,84%	21,1	30,76%
G-U Služby	89,9	63,44%	37,8	51,78%	52	75,80%
Zamestnanie						
1 Zákonodarcovia, vedúci a riadiaci pracovníci	a1,1	0,78%	a0,9	1,23%	a0,2	0,29%
2 Vedeckí a odborní duševní pracovníci	a3,6	2,54%	a1,3	1,78%	a2,3	3,35%
3 Technickí, zdravotníckí, pedagogickí pracovníci a príbuzné odbory	6,7	4,73%	a3,2	4,38%	a3,5	5,10%
4 Nižší administratívni pracovníci (úradníci)	8,6	6,07%	a3,2	4,38%	5,5	8,02%
5 Prevádzkoví pracovníci v službách a obchode	24,8	17,50%	6,5	8,90%	18,3	26,68%
6 Kvalifikovaní robotníci v poľnohospodárstve, lesníctve a príbuzných odboroch	a2,5	1,76%	a1,4	1,92%	a1,1	1,60%
7 Remeselníci a kvalifikovaní robotníci v príbuzných odboroch	13,2	9,32%	10,5	14,38%	a2,7	3,94%
8 Obsluha strojov a zariadení	17,8	12,56%	11,7	16,03%	6,2	9,04%
9 Pomocní a nekvalifikovaní pracovníci	63,3	44,67%	34,4	47,12%	28,9	42,13%
0 Príslušníci ozbrojených síl	-		-		-	

Vysvetlivky: údaje označené symbolom „a“ sa vyznačujú nižšou spoľahlivosťou, ich relatívna štandardná chyba je väčšia ako 20 % (v prípade relatívnych ukazovateľov je relatívna štandardná chyba čitateľa alebo menovateľa väčšia ako 20 %).

Zdroj: vlastné spracovanie podľa výsledkov Výberového zisťovania pracovných síl, 3. kvartál 2013. Štatistický úrad Slovenskej republiky

Záver

V krajinách strednej Európy, ako je Slovensko, je flexibilita chápaná prevažne v negatívnom zmysle (ako flexibilita požadovaná, vynucovaná zamestnávateľom či ako flexibilita, ktorá je výsledkom neštandardného vývoja v ekonomike a na trhu práce, ktoré nie sú schopné generovať dostatok štandardných pracovných miest), a je identifikovaná najmä na sekundárnom trhu práce a u menej kvalifikovaných pracovných síl. Spája sa tiež so šedou ekonomikou či s nelegálnou prácou. Je vnímaná negatívne, ako výsledok nedostatku štandardných foriem práce (na plný pracovný čas a na dobu neurčitú), ako výsledok nefunkčného sociálneho systému (Wallace, 2002, s. 11). Samozamestnávanie alebo dočasná práca sú východiskom z núdze. Naším zámerom v tomto príspevku, i v projekte, s ktorého podporou vznikol, bolo upriamiť pozornosť na rôzne uhly pohľadu na flexibilitu, na rôzne významy, ktoré sa s ňou spájajú, tak na makroekonomickej úrovni (otázky ekonomického vývoja, otázky zamestnanosti, chudoby, sociálneho vylúčenia), na mikroekonomickej úrovni (trh práce, strana dopytu po práci a ponuky práce), v rovine jednotlivcov a ich rodín (ekonomických i mimoekonomických aspektov správania a rozhodovania), i v rovine mimoekonomickej (kvalita práce, kvalita pracovného a mimopracovného života, hodnotové orientácie spoločnosti) a pod. Poznaním problematiky flexibility práce v celej jej hĺbke a komplexnosti, šírením poznatkov o nej, scitlivovaním odbornej i širokej verejnosti v otázkach flexibility práce – najmä

v zmysle pozitívnej, obojstranne výhodnej a prospešnej flexibility, je prvotným predpokladom úspešného naštartovania procesu pozitívnej flexibilizácie práce i pozitívnej flexibilizácie na trhu práce.

Literatúra

- [1] AGUIRREGABIRIA, V., ALONSO-BORREGO, C., (2014). Labor contracts and flexibility: Evidence from labor market reform in Spain. *Economic Inquiry*, vol 52, iss. 2, pp. 930-957. ISSN 1465-7295. DOI 10.1111/ecin.12077.
- [2] BERG, P., KOSSEK, E. E., MISRA, K. et al., (2014). Work-life flexibility policies: Do Unions affects employees access and use? *ILR Review*, vol. 67, iss. 1, pp. 111-137. ISSN 0199-7939.
- [3] FERREIRO, J., SERRANO, F., (2013). Labor Flexibility, Inequality and Financial Crisis. *Journal of economic issues*, vol 47, iss. 2, pp. 567-574. ISSN 0021-3624. DOI 10.2753/JEI0021-3624470231.
- [4] HANZELOVÁ, E., KOSTOLNÁ, Z., REICHOVÁ, D., (2005). Atypické formy zamestnanosti na Slovensku: minulosť a súčasnosť. *Rodina a práca*, vol. 2005, iss. 3, pp. 1-31. ISSN 1336-7153.
- [5] KOTÝNKOVÁ, M., (2014). Harmonizace profesního a rodinného života v kontextu soudobých trhů práce. In *Determinanty využívania flexibilizácie práce v SR z pohľadu rodiny a ich implementácia do sociálneho systému. Zborník vedeckých štúdií*. Banská Bystrica : Ekonomická fakulta a Inštitút ekonomických vied EF UMB. ISBN 978-80-557-0696-2.
- [6] KUCHARČIKOVÁ, A., TULEJOVÁ, L., TOKARČIKOVÁ, E. *Flexibilita – cesta k znižovaniu nezamestnanosti*. [online]. [cit. 2014-4-21]. Dostupné na: <<http://fria.fri.uniza.sk/~murinova/articles/005.pdf>>
- [7] NEKOLOVÁ, M., (2009). Numerická flexibilita na českém trhu práce. In *Fórum Sociální politiky*, vol. 3, iss. 1. ISSN 1802-5854
- [8] PUTNAM, L., MYERS, K., GAILLIARD, B., (2014). Examining the tensions in workplace flexibility and exploring options for new directions. *Human relations*, vol. 67, iss. 4, pp. 413 – 440. ISSN 1741-282X. DOI 10.1177/0018726713495704.
- [9] DUDOVÁ, R. et al., (2007). *Souvislosti proměn pracovního trhu a soukromného, partnerského a rodinného života*, Praha : Sociologický ústav Akademie věd České republiky. ISBN 978-80-7330-119-4.
- [10] *Výsledky výberového zisťovania pracovných síl za 3. štvrťrok 2013*, (2014). [online]. [cit. 2014-4-21]. Bratislava : Štatistický úrad Slovenskej republiky. Dostupné na: <http://portal.statistics.sk/files/vzps133_publikacia.pdf>
- [11] WALLACE, C., (2002). *Households, work and flexibility. Critical Review of Literature*. [online]. [cit. 2014-4-17]. Vienna : Institute for Advanced Studies. Dostupné na: <http://www.hwf.at/downloads/open_area/pdf_reports/pdf_report_1/hwf_r1_01_literature_overview.pdf>

Príspevok bol spracovaný v rámci grantu podporeného Vedeckou grantovou agentúrou Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0991/12 s názvom Determinanty využívania flexibilizácie práce v SR z pohľadu rodiny a ich implementácia do sociálneho systému.

REGIONÁLNÍ ROZVOJ ČR VE VZTAHU K EU**REGIONAL DEVELOPMENT OF THE CZECH REPUBLIC IN
RELATION TO THE EUROPEAN UNION****PROF. RNDR. RENÉ WOKOUN, CSC.**

Katedra regionálního a lokálního rozvoje | *Department of Regional and Local Development*
Fakulta sociálně ekonomická | *Faculty of Social and Economic Studies*
Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem | *J. E. Purkyne University in Ústí nad Labem.*
✉ *Moskevská 54, 400 96 Ústí nad Labem, Czech Republic*
E-mail: Rene.wokoun@ujep.cz

Anotace

Zapojení České republiky do integračního procesu vytvořilo vhodné podmínky pro posílení ekonomického růstu a tím i zvýšení ekonomické úrovně nejen celé ČR, ale i jednotlivých regionů. V článku je předložen návrh stěžejních úkolů pro regionální rozvoj ČR ve vztahu k Evropské unii nejen pro období 2014-2020, ale i následující období. Rovněž jsou prezentovány návrhy na zlepšení konzistence kohezní politiky a strategií regionálního rozvoje v ČR.

Klíčová slova

regionální strategie v ČR, regionální rozvoj, kohezní politika EU

Annotation

The involvement of the Czech Republic into integration processes has created appropriate conditions for strengthening the economic growth and thereby the increase of the economic level of the country, but also of individual regions. In this paper, the proposal of key challenges for the regional development in relation to the European Union is presented, not only for 2014-2020, but also the following period. Other presented proposals may help to improve the consistency of cohesion policy and regional development strategies in the country.

Key words

regional strategy in the Czech Republic, regional development, cohesion policy EU

JEL classification: R11

Úvod

Za posledních 25 let, zejména však po vstupu naší republiky do Evropské unie došlo k výrazným změnám, a to i v regionálním kontextu. Regionální rozvoj se posléze stal jednou ze základních priorit vládní politiky, i když teprve postupně docházelo k doceňování ekonomického rozvoje regionů na centrální úrovni. Proto je na místě si položit několik otázek:

- 1) Jak jsou v dosavadním vývoji České republiky naplňovány základní strategické cíle regionálního rozvoje obsažené v jednotlivých dokumentech a zpravidla v určitých periodách aktualizované, např. ve Strategii regionálního rozvoje ČR, Národním strategickém referenčním rámci (NSRR)?
- 2) Dochází k růstu a konvergenci tuzemských regionů navzájem i ve vztahu k regionům EU? Většina stanovených cílů rozvoje regionů ČR ve strategických rozvojových dokumentech byla a je postupně, i když nerovnoměrně plněna prostřednictvím operačních programů. Hospodářská krize plnění cílů selektivně ovlivnila.

Nejdříve je třeba si položit otázku – jaké jsou implikace z členství v EU pro Českou republiku a její regiony?

Obecně lze konstatovat, že zapojení se České republiky do integračního procesu vytvořilo některé vhodné podmínky pro posílení ekonomického růstu a tím i zvýšení ekonomické úrovně nejen celé ČR, ale i jednotlivých regionů. Zvláštní roli v tomto procesu má politika hospodářské a sociální soudržnosti. (Wokoun R. a kol., 2007; Wokoun, 2007)

Česká republika měla v minulých programovacích obdobích (2004 – 2006, 2007 – 2013) a má i v tomto programovacím období (2014 - 2020) nárok na získání prostředků na posilování hospodářské a sociální soudržnosti. Klíčovou otázkou však v této souvislosti zůstává stupeň a efektivita jejich využití. Je třeba vzít do úvahy makroekonomické a regionální procesy, které ovlivnily možnosti reálného čerpání prostředků pro konkrétní regiony.

Tato skutečnost nás tedy musí zajímat zejména s ohledem na budoucnost. Za rozhodující faktor, který v budoucnosti ovlivní schopnost České republiky dostat se na ekonomickou úroveň v současnosti vyspělých členských států Evropské unie, lze považovat domácí hospodářskou politiku. V případě regionálních disparit musí rozhodující roli sehrát regionální politika.

1. Návrh stěžejních úkolů pro regionální rozvoj ČR ve vztahu k Evropské unii pro období 2014-2020

Základem každé regionální strategie, programu rozvoje obce, města a regionu a zejména regionální části operačních programů by se v současnosti měla stát orientace na dosažení dynamické až akcelerační rozvojové trajektorie v časovém horizontu do roku 2020, případně i v delším horizontu. Současně by v těchto intencích formulovaná regionální strategie měla plně respektovat výchozí principy regionální politiky ČR a rezortních politik. Oběma těmito požadavkům samozřejmě musí vyhovovat, resp. podřídit se také vnitřní struktura obsahu regionálních strategií a navazujících dokumentů. (Wokoun R., Malinovský J. a kol., 2008).

V těchto intencích lze navrhnout na základě induktivních, deduktivních, komparativních a analytických metod a přístupů následující stěžejní úkoly pro strategické dokumenty regionálního rozvoje:

- dokončení strukturálních změn, podpora venkovských a starých průmyslových regionů v jejich úsilí se těmito změnám přizpůsobit,
- podpora přeshraniční spolupráce v pohraničních oblastech,
- dokončení napojení českých regionů na evropské dopravní sítě, nová orientace dopravních sítí, zlepšení napojení na státy západní, střední a východní Evropy s preferováním dopravy neškodící životnímu prostředí,
- zvyšování vzdělanostní úrovně na regionální úrovni, podpořit moderní přístupy ke vzdělání a získávání dovedností,
- vytvoření systému zavádění inovací a přenosu know-how do podnikatelské sféry,
- komplexní podpora malého a středního podnikání s cílem zvyšování regionální konkurenceschopnosti,
- snížení regionální diference v nezaměstnanosti podporou podnikatelských aktivit v regionech s vysokou mírou nezaměstnaností, zvýšit zaměstnanost zejména u osob ohrožených sociální exkluzí v problémových regionech.

K naplnění strategických představ Společenství a cílů hospodářského a regionálního rozvoje České republiky mohou být stanoveny následující priority tímto způsobem:

- Regionální konkurenceschopnost a inovace: ty by neměly být zredukovány pouze na technologickou oblast, ale měly by pokrývat všechny aktivity a počítat také se vzdělávací, sociální a regionální oblastí. Podpora by měla být poskytována výzkumným a rozvojovým centřům, malému a střednímu podnikání.

- Atraktivita regionu a kvalita místa se zaměřením na rozvoj podnikatelských aktivit a podnikatelských lokalit, logistiky, zlepšení dopravních spojení a prevence rizik.
- Adaptabilita a kvalifikace pracovních sil se zaměřením na schopnosti a kvalifikaci pro inovačně orientovanou ekonomiku, celoživotní vzdělávání a přístup k zaměstnání pro nezaměstnané se zaměřením na starší osoby, ženy a zdravotně postižené osoby.
- Územní spolupráce – měla by se týkat všech výše uvedených priorit.
- Horizontální priorita – podpora učení a inovačních kapacit regionů a jejich populace z pohledu zvyšování vzdělanostní úrovně a dovedností.

Pak by mohly intervence Společenství zvýšit konkurenceschopnost:

- za prvé celé České republiky,
- a zejména za druhé jejích regionů,

a to posílením báze znalostí a inovací v podnikání, podporou výzkumu a vývoje, vyváženého rozvoje, zlepšením dostupnosti regionů a podporu zaměstnanosti. Česká republika by měla rozvíjet výzkum a inovace, a to zejména pomocí disponibilních zdrojů ze strukturálních fondů.

2. Návrhy na zlepšení konzistence kohezní politiky a strategií regionálního rozvoje v ČR

Základním problémem vztahu České republiky a rozvoje jejích regionů ke kohezní politice Evropské unie pro období 2014-2020 bude zřejmě rozporuplnost vyplývající sice z pomalého, leč doloženého přibližování socioekonomické úrovně českých regionů regionům unijním, konkrétně na úroveň NUTS2.

Česká republika by měla usilovat:

- 1) O zlepšení úrovně vzdělání pracovníků a jejich dovedností. Jde o to, že činnosti s vyšší přidanou hodnotou mohou zvýšit poptávku po kvalifikované pracovní síle, což může ovlivnit rovněž rychlost, s jakou budou přijímány nové technologie. Může to výrazným způsobem přispět ke snížení rozdílu v produktivitě.

Nicméně v regionech by se měly postupně umožnit přesuny zaměstnanosti směrem ke službám, a to především takovým, jež nevyžadují příliš vysokou úroveň vzdělání. Ty regiony, jež mají významný podíl zemědělství, by měly pokračovat v modernizaci agrárního sektoru včetně lesnictví a případně rybářství.

Protože průmyslová výroba je v českých a moravských regionech zpravidla velmi významným odvětvím, je nezbytné, aby kohezní politika umožnila/podpořila výraznou změnu orientace průmyslu směrem k aktivitám s vysokou produktivitou a produktům s vysokou přidanou hodnotou s cílem zabránit specializaci na ta průmyslová odvětví, která jsou zvláště vystavena nevybíravé a nemilosrdné mezinárodní konkurenci a která mají jen omezenou perspektivu růstu.

Zřejmě finančně nejnáročnější oblastí podpor je infrastruktura, a to zejména dopravní a ekologická (environmentální). Zvláště podpora rekonstrukce a dalšího rozvoje silniční sítě a likvidace odpadů by měla být primárním zájmem regionů soudržnosti i celé České republiky.

Zvláštní oblastí zájmu by se měl stát cestovní ruch, zejména však jeho kvalitativní rozvoj ve vhodných regionech.

- 2) O důležitou podporu regionálních růstových center, a to proto, že tím vytvořená vysoká míra produktivity může dát příslušným regionům konkurenční výhodu nejen v rámci EU, ale i celé Evropy a rovněž i ve světě. Tato vysoká produktivita by se měla opřít o investice v oblasti výzkumu a vývoje. Je však třeba uvést, že z pohledu zachování globální konkurenční výhody musí být tyto regiony schopny soutěžit s dalšími světovými konkurenty, kteří do výzkumu a vývoje a vyššího vzdělání investují ještě více. Zásadním momentem tedy by se měla stát podpora

ještě vyšších investic do inovací a lidského kapitálu, což by mohlo postupně naplňovat lisabonskou strategii.

Uvedené diskusní záležitosti je třeba přiměřeným způsobem zohlednit při tvorbě strategických rozvojových dokumentů ČR.

3. Dílčí shrnutí a doporučení

Na základě zjištění vzájemného vztahu národních strategií, politik a programů k regionálnímu rozvoji, lze navrhnout doporučení v následujících oblastech:

- Koncepční a systémová spolupráce - kraje a resorty by měly explicitně stanovovat ve svých programech vazby na cíle, priority regionálního rozvoje ČR.
- Tematické integrace - kraje a resorty by měly opět jasně stanovit svou podporu regionům se soustředěnou podporou státu. Dále by mělo dojít k tematické integraci dotačních programů resortů a krajů.

Pro naplnění výše uvedených doporučení lze navrhnout tato konkrétní opatření:

V rámci strategických dokumentů, např. SRR ČR by bylo vhodné vymezit akční plány na kratší časová období, protože aktuální potřeby v jednotlivých regionech se často velmi rychle mění a kraje následně z různých důvodů nereflktují SRR ČR jako celek. Toho lze dosáhnout např. vytvořením centrálního metodického nástroje umožňujícího stanovení kvantitativní a kvalitativní vazby na SRR ČR (obdobný koncept použitý u programů financovaných ze SF) nebo vyšší úrovní metodické spolupráce mezi MMR ČR, jednotlivými resorty, kraji a obcemi.

Strategie a programy krajů naplňují cíle Strategie regionálního rozvoje ČR, i když to krajské koncepce a strategie bohužel často explicitně nedefinují. Nejzávažnějším zjištěním z pohledu provázanosti vládních politik, zejména regionální, a SRR na krajské programy a strategie je, že je jenom minimální vazba konkrétních finančních alokací do regionů se soustředěnou podporou státu ze strany krajů. Tato skutečnost je, a to i při maximálním respektu ke krajské samosprávě, alarmující a bude třeba ji zohlednit v budoucnu tak, aby došlo k výraznějšímu propojení prioritních oblastí v krajských programech a strategiích na SRR. Bude třeba respektovat regionální specifika, a případně zvážit jejich implementaci do SRR v míře relevantní pro republikovou úroveň.

Pro zlepšení situace jak ve vztahu k hodnocení, tak i ve vztahu k naplňování cílů regionálního rozvoje by bylo vhodné splnit podmínky:

- kraje jednoznačně propojí své strategie, resp. programy s prioritními oblastmi, resp. prioritami SRR ČR;
- období platnosti strategií rozvoje jednotlivých krajů budou srovnatelná, resp. shodná se SRR ČR;
- kraje budou vyhodnocovat dopady intervencí nejenom na straně výsledků, ale především z pohledu dopadů, zejména z pohledu řešení mikroregionálních a meziregionálních specifík.

Závěr

Celkově můžeme shrnout některé základní poznatky, doporučení a vyslovit určité otázky. Základní otázkou je, do jakých oblastí by se měly primárně soustředit prostředky z politiky soudržnosti v období od roku 2014 s ohledem na potřeby ČR (dopravní infrastruktura, vzdělávání, věda a výzkum, průmysl), aby se zvýšila konkurenceschopnost ČR a jejích regionů, a to zvláště z pohledu tvorby SRR ČR a případně rezortních rozvojových dokumentů?

Hlavní snahou České republiky by s ohledem na harmonický rozvoj celého státu a jednotlivých regionů (regionů soudržnosti, respektive krajů), po roce 2014 mělo být co nejvíce investovat v souladu s oblastmi podpor EU do:

- lidských zdrojů;
- výzkumu a vývoje;
- podpory znalostní ekonomiky;

- a nadále na podporu výstavby hmotné infrastruktury (zejména dopravní), protože infrastruktura je nezbytnou podmínkou pro rozvoj všech ostatních záměrů.

Zásadními prvky pro přípravu strategických dokumentů včetně aktualizace SRR ČR z hlediska konzistence k budoucnosti kohezní politiky by měly být následující cíle:

- zajištění inovací a nových technologií v souladu s tezemi a prvky lisabonské strategie na základě spolupráce mezi univerzitami navzájem, mezi univerzitami a vědecko-výzkumnými institucemi, mezi akademickou, veřejnou a podnikatelskou sférou, mezi soukromou podnikatelskou sférou navzájem apod., včetně výměny vzájemných informací a know-how;
- propojování infrastruktury (tj. zlepšení, silniční, železniční, letecké a příp. i lodní dopravy, dále zajištění obecní/městské infrastruktury – čistírny odpadních vod, kanalizace, odpad, životní prostředí, a další – mělo by se jednat o tzv. „tvrdé“ infrastrukturní projekty),
- propojení obchodu a investic mezi jednotlivými regiony (kraji a mikroregiony) a místy (tj. společné financování některých projektů z prostředků EU a z národních prostředků na regionální či místní úrovni);
- tvorba nových pracovních příležitostí/politika zaměstnanosti;
- udržitelný rozvoj území (včetně posílení spolupráce mezi subjekty zapojenými do těchto projektů);
- síťování měst a venkovských oblastí (networking), včetně koncentrace a koordinace nástrojů politik zabývajících se rozvojem území s cílem zvýšení synergie vzájemných vazeb mezi městy a venkovem.

Při formulování strategických rozvojových dokumentů, zejména SRR ČR je třeba prosadit efektivnější koordinaci problematiky územní soudržnosti a politiky urbánního rozvoje. Při tom je třeba vycházet z analýz a možností očekávaných oblastí podpor EU, tedy, že urbanizované regiony jsou nejen současnými, ale i budoucími motory rozvoje v regionech, přičemž „trpí“ určitými problémy. V první řadě jde o nedokončenou transformaci regionální a místní ekonomiky, za druhé se jedná o zhoršující se demografickou a u některých měst i sociální situaci, za třetí složitou a ne zcela vyhovující dopravní infrastrukturu a za čtvrté jen omezeně vyhovující environmentální infrastrukturu (zejména kanalizace a ČOV).

V strategických rozvojových dokumentech ČR je třeba zvýraznit revitalizaci růstových center, nejdůležitějších dvaceti až třiceti měst v České republice. Těmto růstovým centrům věnovat zvýšenou pozornost, protože jejich multiplikační efekt se projeví nejenom v jejich bezprostředním urbánním okolí, ale i v širším zázemí včetně venkovského prostoru. Právě pozitivní vliv velkých a větších měst na rozvoj venkovských oblastí je nutno podpořit vhodnými opatřeními v budoucnosti.

Případná rizika vyplývající z orientace kohezní politiky do progresivních oblastí nemusí mít nutně v evropském měřítku jenom za důsledek nasměrování prostředků do bohatých regionů Evropy. Jde o to, že kohezní politika si zřejmě ponechá hlavní „tah“ na podporu zaostávajících regionů, což je jeden z hlavních principů a cílů této politiky. Takže nelze očekávat (snad jenom s mírnými, velmi slabými obavami) nasměrování finančních prostředků mimo území ČR. Otázka výhodnosti pro ČR je jasná – mohou být ve SRR ČR podporovány rovněž ty regiony, které budou postupně opouštět skupinu nejslabších regionů a které přináší České republice největší výnosy a nejvíce se podílí na tvorbě HDP. A přitom bude podpora zaostávajících a strukturálně postižených regionů jako hlavní cíl kohezní politiky zachována, což je nezbytné i z širších ideově-politických hledisek fungování Evropské unie. V těchto souvislostech je třeba připomenout, že nelze předpokládat zánik kohezní politiky ani po roce 2020. Česká republika tedy může mírně významně participovat na kohezní politice, tedy čerpat finanční prostředky pro rozvoj jak zaostávajících regionů, tak i růstových center a regionů i v dlouhodobém horizontu.

Jinou otázkou je, jaké by mělo být optimální nastavení vah jednotlivých cílů politiky soudržnosti pro optimalizaci příjmů ČR ze SF a FS po roce 2014 a případně po roce 2020 s ohledem na celkový objem prostředků na kohezní politiku v rozpočtu EU. S ohledem na materiály zabývající se podobnými úvahami, lze doporučit pro rozvojové dokumenty, např. SRR ČR především následující:

1) Dobudování dopravní infrastruktury, především však dálniční sítě, rychlostních komunikací a železničních koridorů. V regionech i významných regionálních silnic.

Doporučená alokace: 30 % finančních prostředků.

2) Zkvalitnění environmentální infrastruktury, zvláště kanalizačních sítí a čistíren odpadních vod. V menším rozsahu likvidace odpadů a starých ekologických zátěží.

Doporučená alokace: 20 % finančních prostředků.

3) Podpora především malého a středního podnikání, a to zvláště s ohledem na inovace, přenos know-how, spolupráce mezi univerzitami, respektive vědecko-výzkumnými institucemi na straně jedné a podnikatelskou sférou na straně druhé.

Doporučená alokace: 20 % finančních prostředků.

4) Podpora vzdělávání a kvalifikace pracovních sil se zaměřením na schopnosti a kvalifikaci pro inovačně orientovanou ekonomiku, celoživotní vzdělávání. Jde především o podporu vysokých škol, rozvoj jejich výzkumného a vývojového potenciálu ve vazbě studijní programy. V malé míře musí jít rovněž o profesně orientované vzdělávání, například zkvalitnit a udržet učňovské školství. V této oblasti jsou uvažovány jak investiční projekty, tak tzv. „měkké“ projekty. V podstatě jde o podporu budování hlavní základny znalostní ekonomiky, učících se regionů, související s naplňováním lisabonské strategie.

Doporučená alokace: 10 % finančních prostředků.

5) Řešení otázek zaměstnanosti, snižování nezaměstnanosti, sociální exkluzí, diskriminace a rovnosti příležitostí.

Doporučená alokace: 14 % finančních prostředků.

6) Přeshraniční spolupráce.

Doporučená alokace 3 % finančních prostředků.

7) Ostatní nespécifikovaná podpora.

Doporučená alokace 3 % finančních prostředků.

Úvodní otázku výhodnosti poměru nastavení vah jednotlivých cílů např. pro aktualizaci SRR ČR lze tedy považovat za zodpovězenou.

Nicméně je třeba v určitých časových intervalech provádět zevrubnější reflexi a zřejmě i analýzu pro potřeby regionálních a rezortních rozvojových dokumentů, např. pro Strategii regionálního rozvoje České republiky, s ohledem na již vzpomínané aktuální globální finanční a hospodářské problémy a jejich dopady na celou ČR a zejména na její jednotlivé regiony. Přes nejrůznější ujišťování o malém vlivu vnějších turbulencí na ekonomiku ČR lze předpokládat regionálně diferencované dopady, které je třeba vyhodnotit a pokud možno zapracovat do „aktualizace“ SRR ČR.

Z řady dokumentů EU a ČR jednoznačně vyplývá výhodnost kohezní politiky pro rozvoj republiky a jejích regionů, protože princip adicionality, tedy spolufinancování je pro ČR výhodný i přes nemalé platby do společného rozpočtu EU. I v budoucnosti bude třeba z pohledu ČR trvat na zachování kohezní politiky, protože platby do společného rozpočtu EU bude ČR odvádět a způsob realizace kohezní politiky přitom umožní dlouhodobě cílevědomě rozvíjet určitá progresivní odvětví a zejména problémové regiony v souladu s evropskými a světovými trendy – přenos know-how, propojení výzkumu a podnikatelské sféry za účelem zavádění inovací, systematické budování infrastruktury a její propojení na evropské systémy, rozvoj lidských zdrojů zejména propojení akademické sféry na podnikatelskou atd.

Pouze jedině v případě vystoupení ČR z EU lze uvažovat o snížení transferu prostředků mimo český státní rozpočet, nikoliv však o absolutní eliminaci prostředků poskytovaných na kohezní politiku, protože by v tom případě stejně zůstala ČR součástí alespoň některých evropských struktur a „těžila“ by např. z členství v evropském hospodářském prostoru či schengenského systému jisté výhody nejenom politické povahy, ale zejména pozitivní hospodářské efekty. Navíc lze poukázat na příspěvky nečlenských zemí EU na kohezní politiku EU například Norska a Švýcarska (přitom Švýcarsko ani není členem evropského hospodářského prostoru).

Pokud dojde k posunům v názorech na regionální podpory, je třeba, aby do strategických dokumentů včetně Strategie regionálního rozvoje České republiky byla zapracována jakákoliv nová výraznější změna při zachování nezbytné kontinuity regionální politiky ČR. Takže v zásadě by se mělo jednat o podporu dlouhodobých úkolů jako je zlepšování konkurenčního postavení českých regionů, a to zejména tak, aby se lépe vyrovnávaly se strukturálními a globálními změnami a rovněž, aby docházelo ke zlepšování prostředí včetně dopravní infrastruktury a s důrazem na zaměstnanost.

Literatura

- [1] WOKOUN, R., (2007). *Fundamentals Problems of Regional Development in the Czech Republic and New Challenges*. In *Local Development as a Driver for Growth in Central and Eastern Europe*. Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD), MMR. ISBN 978-80-87147-03-0.
- [2] WOKOUN, R. a kol., (2007). *Regionální rozvoj a jeho management v České republice*. Oeconomica, VŠE, Praha. ISBN 978- 80-245-1301-0.
- [3] WOKOUN, R., MALINOVSKÝ, J. a kol., (2008). *Regionální rozvoj*. Linde Praha a.s. ISBN 978-80-7201-699-0.

THE ROLE OF THE MANAGEMENT OF THE EUROPEAN COMMISSION AT SHAPING THE EU REGIONAL POLICY**ÚLOHA MANAŽMENTU EURÓPSKEJ KOMISIE PRI FORMOVANÍ REGIONÁLNEJ POLITIKY EÚ****PROF. ING. MÁRIA URAMOVÁ, PHD.****PHDR. MARIAN ŠUPLATA, PHD.**

Katedra ekonómie | *Department of Economics*
Ekonomická fakulta | *Faculty of Economics*
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici | *Matej Bel University Banská Bystrica*
✉ *Tajovského 10, 974 01 Banská Bystrica, Slovak Republic*
E-mail: maria.uramova@umb.sk, marian.suplata@umb.sk

Annotation

Regionálna politika EÚ sa priamo dotýka každodenného života takmer pol miliardy Európanov a zároveň predstavuje významnú položku rozpočtu EÚ. Najvyplvnejšiu pozíciu v inštitucionálnom rámci EÚ v oblasti regionálnej politiky tradične zohráva Európska komisia. Cieľom predloženého príspevku je vniesť “viac svetla” do rozhodovacích procesov manažmentu Európskej komisie v oblasti regionálnej politiky, keďže ide o jednu z oblastí, ktorá je verejnosťou, vrátane odbornou-akademickej, vnímaná ako “čierna skrinka”. Predložený príspevok je založený na vlastnej, takmer šesťročnej skúsenosti z decíznej sféry Európskej komisie. Analýza identifikovala kľúčových predstaviteľov na manažérskych pozíciách, zodpovedných za rozhodnutia v oblasti regionálnej politiky a stručne ich právomoci v danej oblasti. Príspevok taktiež identifikuje a analyzuje šesť fáz cyklu strategického plánovania a programovania Európskej komisie ako aj štyri hlavné prístupy rozpočtového manažmentu Európskej komisie v oblasti regionálnej politiky.

Key words

regional policy, management., European Commission

Anotácia

The EU regional policy costs a significant part of EU budget and is influencing daily lives of almost half a billion of Europeans. The strongest position among in the EU institutional framework in the regional policy traditionally plays the European Commission. The purpose of this paper is to bring “more light” into the decision making process of the management of the European Commission in the area of EU regional policy, as this area is often perceived as a “black box” by the public, including professionals the academics dealing with the regional policy. The core of this paper is based on own almost six year professional experience from the top level decision making body of the European Commission. Our analysis identified the three main levels of the key decision makers responsible for the management of the EU regional policy and their responsibilities. The paper also identifies and analyzes six stages of the European Commission’s Strategic Planning and Programming Cycle and four main European Commission’s budget management approaches of the EU regional policy.

Kľúčové slová

regionálna politika, manažment, Európska komisia

JEL classification: H1

Introduction

For the purpose of this paper we would like to briefly define the key terms which are: (1) **Regional policy**; (2) **Management**; (3) **European Commission**.

Ad 1) The EU regional policy costs a significant part of EU budget and is influencing daily lives of around 500 million of Europeans. For the purpose of this article we were studying the understanding of the term “**Regional policy**” by numerous authors. To name just a few of them: Blažek – Uhlíř (2002); Buček, M. – Reháček Š. - Tvrdoň, J. (2010); Tödling, F. – Trippel, M. (2005); Pawera and Šmehýlová (2014); Vojtech (2014) Výrostová, E. (2010); Žitek – Klímová (2010).

Ad2) Kreitner defines the term “**Management**” as: „*the process of working with and through others to achieve organisational objectives in a changing environment*” (Kreitner, 1995, p. 4). “Management” can be perceived as: practical human activity, scientific discipline or a profession. Drucker indirectly emphasizes the universal validity of management principles suggesting that the enterprise management is only one part of the management which „*does not differ from the management of other organisation more than one dog's breed from another*” (Drucker, 1999, p. 16). This implicitly confirms that the general managerial principles are applicable also in the area of the European Commission and of the other EU institutions.

Ad3) The Article 17 of Lisbon Treaty defines the mission of the **European Commission** as following: „*The (European) Commission shall promote the general interest of the Union and take appropriate initiatives to that end. It shall ensure the application of the Treaties, and of measures adopted by the institutions pursuant to them. It shall oversee the application of Union law under the control of the Court of Justice of the European Union. It shall execute the budget and manage programmes. It shall exercise coordinating, executive and management functions, as laid down in the Treaties. With the exception of the common foreign and security policy, and other cases provided for in the Treaties, it shall ensure the Union's external representation. It shall initiate the Union's annual and multiannual programming with a view to achieving inter-institutional agreements.*”¹ Považanová – Horeháj distinguish between five roles of the European Commission: “*1. to initiate legislation*”; *2. to create pieces of legislation within its powers*; *3. supervising function*; *4. Management and implementation of EU policies and EU budget*; *5. representing EU externally.*” (Považanová – Horeháj, 2012, p. 48) Specific feature of the EU decision making process in regional as well as in other policy is that every piece of decision and legislation is proposed by the European Commission and decided jointly by the Council and the European Parliament (so called “co-decision procedure”; see the Figure 1). Pawera and Štefancová distinguish the management of the EU regional policy „*on the supranational (which includes European institutions including the European Commission) and national (which includes national institutions)*” (Pawera – Štefancová, 2013, p. 95). Some authors look on the European Commission from the perspective of public choice theory. (Vaubel - Klingen - Muller, 2010). **In this paper we will focus exclusively on the selected aspects of the management of the European Commission which on our view has the strongest position among the institutional framework in the area of EU regional policy.**

Objectives and methods

The main objective of the paper is to identify and briefly analyze the role of the key decision makers (managers) within the management of European Commission, responsible for creation and execution of the EU regional policy and to bring more “light” into the selected managerial processes of the European Commission in the area of EU regional policy. This area is undoubtedly one of those – by the public, including professionals - often perceived as a “black box” of the EU decision making process. The significant part of this paper is based on own almost six year professional experience

¹See: <http://www.lisbon-treaty.org/wcm/the-lisbon-treaty/treaty-on-european-union-and-comments/title-3-provisions-on-the-institutions/86-article-17.html>

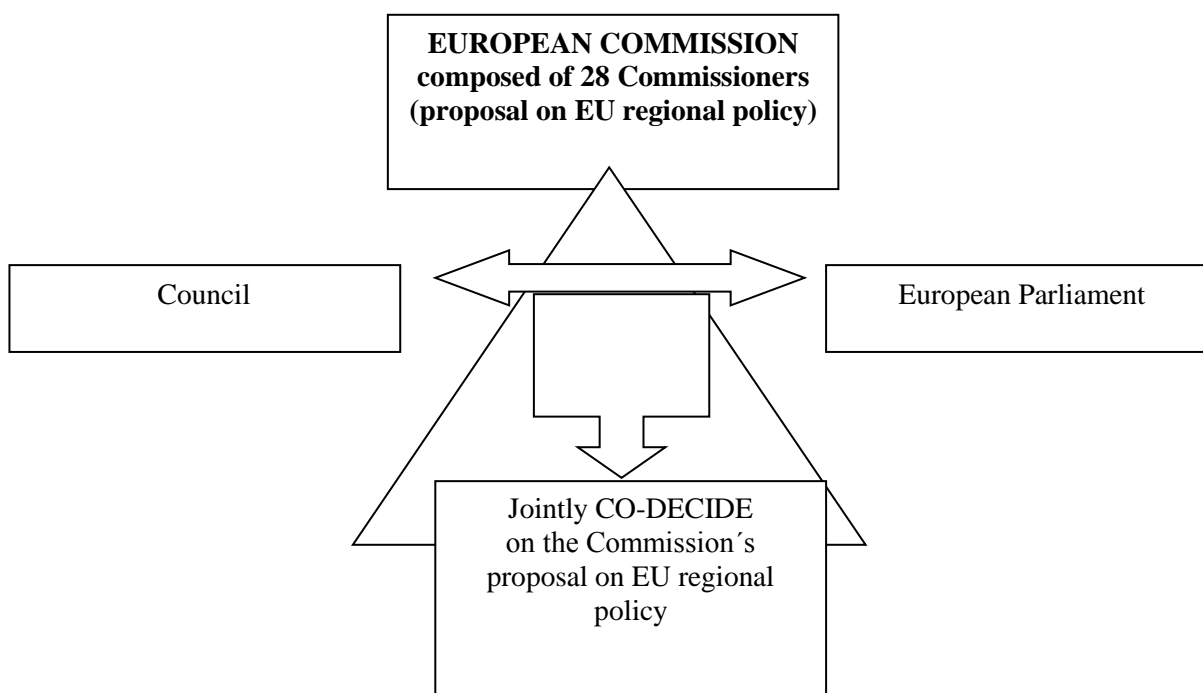
² The European Commission is the only institution with the right to initiate EU legislation.

from the top decision making body of the European Commission. The purpose of our analysis is to identify the key decision makers responsible for the management of the EU regional policy and in brief their scope of responsibility.

Results in brief

There is no doubt that the European Commission like any other institution needs for performing its duties in EU regional policy management and managers. Like in most larger organisations the European Commission has *First line managers* (Heads of Sectors); *Middle managers* (Heads of Units); *Top/senior managers*. As shown by the Figure 1 each proposal in EU regional policy is submitted by the European Commission (who as the only institution has the right for legislative initiative) and then co-decided by the Council and the European Parliament.

Fig. 1: The European Commission in the co-decision system of the EU institutions on EU regional policy

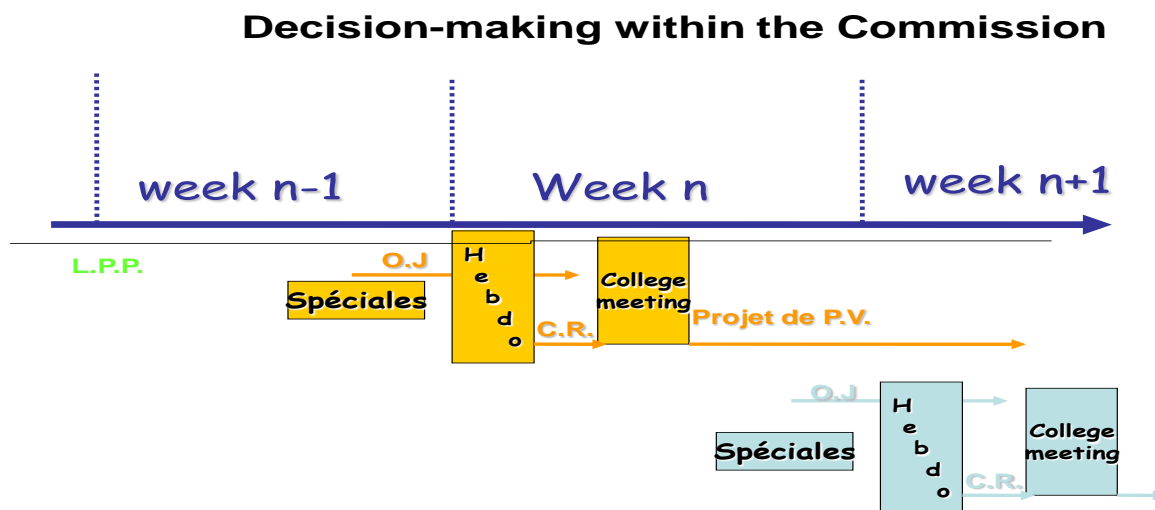
Source: Own work

In the following part of this paper we will focus on the role of the management of the European Commission on the creation of the EU regional policy. For “managers” we consider the following posts: The *President, Vice-President, EU Commissioners* – who are nominated by respective national governments (political level); On the *Cabinet* level of the above mentioned posts. This includes Heads of Cabinets, their Deputies, Members of Cabinets. They are nominated by the EU Commissioners or by the Head of Cabinet. On the level of the *Directorate General* – Directors General, their Deputies, Directors, Heads of units, Heads of Sectors; The level of the Commission’s *General Secretariat level* (which represents more co-ordinating than decision making role) – Secretary General, its Deputies, Directors, Heads of Units, Heads of Sectors. They are recruited by the European Personnel Selection Office.

The main mission of the Cabinet of EU Commissioner is to be a liaison between the Commissioner and the Directorate General and therefore connect the political and executive line with aim to provide, create and implementation of the decision of the Collegue of Commissioners. The Cabinets prepare also the College meeting. This is done in *two stages*: on the level of respective Members of Commissioners’ Cabinet, responsible for EU Regional policy (called “Spéciales”); secondly on the

level of the Heads of Cabinet (called “HEBDO” meetings³) – see the Figure 2. The proposal on the regional policy is always submitted by the EU Commissioner for Regional Policy, assisted by his staff composed of Cabinet and Directorate General for Regional Policy (DG REGIO). The College approves decisions usually by consensus. In case of need a simple majority of Commissioners decides, however this is rarely case of the Regional Policy. The Commission takes decisions by *oral*, *written*, *empowerment*, *delegation* or *subdelegation* procedure.

Fig. 2: The decision making process in EU regional policy on the College of Commissioners and their Cabinet level

Source: Modified according information sources from the European Commission, 2014.

Management of the EU regional policy is executed on *two levels* – on the level of the *College* of EU Commissioners (assisted by their Cabinets) and on the level of the *DG REGIO*. On the level of the College we identified the following decision makers dealing with the Regional Policy (see the Table 1).

Tab. 1: EU regional policy management staff in the European Commission (according to hierarchy).

TITLE OF DECISION MAKERS	NUMBER OF PERSONS	KEY RESPONSIBILITIES IN EU REGIONAL POLICY
College of EU Commissioners	28 Members (1 Commissioner exclusively responsible for the Regional Policy)	Approval of strategic documents (in College meetings)
Heads of Commissioners' Cabinets (+ its deputy)	28 persons (1 person per Cabinet)	2nd stage of the preparation of College meetings („HEBDO“ meetings)
Members of Commissioners' Cabinet responsible for EU Regional policy	28 persons (1 person per Cabinet)	1st stage of preparation of College meetings („Spéciales“ meetings)
Director General (+ its deputy)	1 (+1) person	Overall management of the DG REGIO
Directors (+ their deputies)	8 (+8) persons	Management of DG REGIO Directorates
Heads of Units (+ their deputies)	35 (+35) persons	Management of DG REGIO Units

Source: Own work

³ HEBDO meetings usually take place each Monday, before the College meeting which usually takes place each Wednesday in Brussels and once per month on Tuesday in Strasbourg. „Spéciales“ (Special Chefs meetings) might take place during the whole working week.

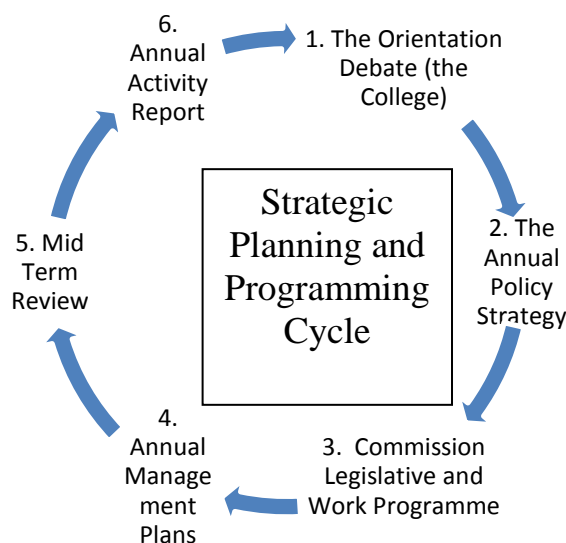
The DG REGIO is divided into **10 Directorates and 37 Units**. After the enlargement of the EU in 2004 and 2007, the DG REGIO was gradually increasing the number of staff. In 2004 there were only 510 officials; however this number of posts increased to 622 officials in 2008 and then decreased to 615 officials in 2010. However, as a consequence of the pressure of the EU Commissioner for Budget a so called „zero-growth“ policy was adopted which in practical terms meant a continuous decrease of staff. In DG REGIO currently (as of March 2014) works 557 officials of which 546 persons hold permanent and 11 persons temporary posts. Total budget allocation for the EU regional policy in 2014-2020 (executed by DG REGIO) represents **351,8 billion €**.

In 2000, the European Commission introduced so called „Strategic planning and programming cycle“. It became the basis of so called „Activity-Based Management“ (introduced in 2001). Since then the programming and planning of the European Commission in the area of regional policy (This includes setting-up of political priorities and implements them into operational objectives, allocates the financial and human resources etc.) operates on **annual cycle**. There are the following stages of the annual cycle (see the Figure 3):

1. The **Orientation debate** in the College⁴ of the EU Commissioners;
2. **Annual Policy Strategy** of the European Commission for the budget year. It is laid down about **ten months ahead**. Based on the Annual Policy Strategy – the European Commission takes decision on its priority initiatives. This also includes decision on the allocation of human and financial resources. The Annual Policy Strategy is then consulted in the Council and in the European Parliament.
3. **Commission Legislative and Work Programme** (CLWP) is prepared every year, in November, by the College of Commissioners. It sets out all the legislative and other objectives of the European Commission which are meant to be achieved during the year.
4. **Annual Management Plans** – are prepared from September to December each year. Its aim is to translate the priorities of the European Commission, set up in the Annual Policy Strategy and the long-term objectives of respective Directorates General into a set of objectives which should be achieved within the reference year. The Annual Management Plans takes into account the resources of the (preliminary) proposed EU Budget.
5. **The Mid Term Review** and the **Annual Activity Report**⁵ are the key instruments to control the level of achievement of the policy objectives of the Annual Management Plan.

⁴ The College is currently composed of 28 Members of the European Commission; Each of EU Member States is represented by 1 Commissioner.

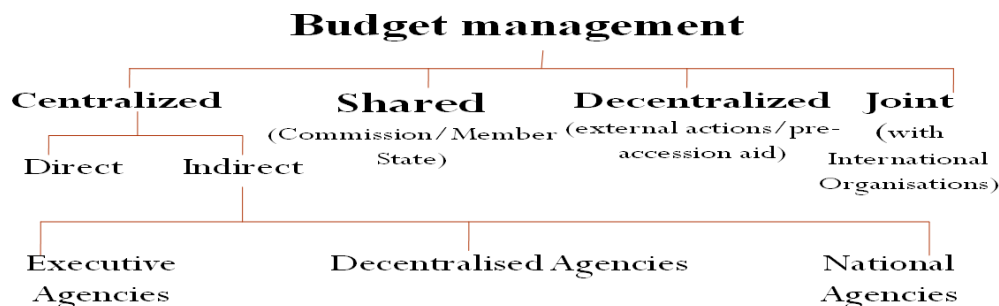
⁵ According to Article 60 (7) of the Financial Regulation, the Annual Activity Report serves also as a management report of the Director General on the performance of his duties as an „Authorising Officer.“

Fig. 3: Six stages of the European Commission's Strategic Planning and Programming Cycle

Source: Own work.

Due to increase of the European Commission's execution duties after the European Union enlargement in 2004 and 2007 and the increasing number of appropriations to be handled, the Commission adopted the following *budget management approaches*⁶ (see the Figure 4):

- **Centralized management** – serves mainly for administrative expenditure and internal policies
- **Shared management** – concerns the Structural Funds and the European Agriculture Guarantee Fund;
- **Decentralized management** – concerns the pre-accession funds and external actions;
- **Joint management** – concerns co-operation with other international organisations.

Fig. 4: European Commission's budget management approaches (executed by DG REGIO).

Source: Own work

In the DG REGIO the responsible unit for the strategic planning cycle is the Unit A1. Its responsibilities among other issues include:

- Contribution of the DG REGIO Director General to the Commission's annual policy strategy;
- Drafting proposals on the Preliminary Draft Budget;
- Preparation of the implementation of the Annual Management Plan
- Preparation and follow-up of the Work Programme;
- Preparation of the Annual Activity Report
- Implementation of the Control Standards within DG REGIO
- Coordination of the Annual Risk Analysis of the DG REGIO

⁶ As laid down in the Article 53 of the European Commission's Financial Regulation.

The College of the European Commission delegates the powers of budgetary implementation to Directors-General and Heads of Service. After the delegation they become **Authorising officers** by delegation⁷. They may further delegate powers to authorising officers by subdelegation. In case of absence both the Director and the Head of Unit in charge, the temporary replacement is developed through ascendant solution (Deputy Director General or, as the last instance, the Director General personally).

Conclusions

In our paper we identified and analyzed the role of following three main levels of managerial decision making process at the creation and execution of EU regional policy: first, the political level is represented by the Commissioner for Regional Policy and the College of 28 Commissioners; secondly, the level of Commissioners' Cabinets (composed of altogether 28 persons on Head of Cabinet level and 28 persons on the Member of Cabinet level) and finally, the management of the Directorate General for Regional Policy which includes 9 (+9 deputy) senior managers and 35 (+35 deputy) middle managers. The analysis also revealed and analyzed six stages of the European Commission's Strategic Planning and Programming Cycle and four main European Commission's budget management approaches (executed by DG REGIO) – centralized, decentralized, shared and joint approach. We also identified several outstanding challenges for the improvement of the decision making process such as: lack of clarity in the system of decision making process which in some ways differs from the national administrative system and demanding administrative operations.

References

- [1] BUČEK, M., REHÁK, Š., TVRDOŇ, J., (2010). *Regionálna ekonómia a politika*, Bratislava: Iura Edition, 2010. ISBN 978-80-8078-362-4.
- [2] DRUCKER, P. F., (2001). *Management Challenges for the 21st Century*. Management Press, Praha 2001. ISBN 80-7261-021-X.
- [3] KREITNER, R., (1995). *Management*. 6th edition. Boston, Massachusetts. ISBN 0-39571677-2.
- [4] *Lisbon Treaty*, (2010) [online]. Available online: <<http://www.lisbon-treaty.org/wcm/the-lisbon-treaty/treaty-on-european-union-and-comments/title-3-provisions-on-the-institutions/86-article-17.html>>.
- [5] PAWERA, R., ŠTEFANCOVÁ, V., (2013). Manažment regionálnej politiky Európskej únie – nadnárodné orgány. In *Nové trendy, smerovanie a vízie v treťom tisícročí. Politicko-ekonomické atributy. (Súbor vedeckých prác.)* TU AD Trenčín. ISBN: 978-80-8075-594-2.
- [6] PAWERA, R., ŠMEHÝLOVÁ, Z., (2014). Rozvoj regiónov a politika súdržnosti. In *Slováci jako občania v Európskom dome: Analýza možností ďalšieho rozvoja životnej úrovne občanov SR (Vedecké štúdie)*. Brno, Tribun EU. ISBN 978-80-263-0582-8.
- [7] POVAŽANOVÁ, M. – HOREHÁJ, J. 2012. *Európska Únia 1, 2012*. 155 s. ISBN 978-80-557-0404-3.
- [8] SKOKAN, K. *Konkurenceschopnosť, inovácie a klastry v regionálnom rozvoji*. Vyd. 1. Ostrava: Repronis, 2004, 159 s. ISBN 8073290596.
- [9] TÓDLING, F., TRIPPL, M., (2005). One size fits all? Towards a differentiated regional innovation policy approach. *Research Policy*. 2005, vol. 34, iss. 8, pp. 1203-1219. ISSN 0048-7333.
- [10] VAUBEL, R., KLINGEN, B., MULLER, D., (2012). There is life after the Commission: An empirical analysis of private interests representation by former EU Commissioners, 1981 – 2009. *Review of International Organisations*, vol. 7, iss. 1, pp 59-80. ISSN 1559-7431. DOI 10.1007/s11558-011-9128-3.
- [11] VOJTECH, F., (2014). *Regionálna politika Európskej únie*. Trnava. ISBN 978-80-8105-564-5.
- [12] ŽÍTEK, V., KLÍMOVÁ, V., (2010). Disparities in economic level of regions NUTS 2 in European Union. In *13th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 42-49. ISBN 978-80-210-5210-9.

This paper was supported by the research project „Teaching economics in foreign languages as a precondition for quality university education and for development of scientific research activities in the European region.“ (KEGA MŠ SR č. 032 UMB-4/2013).

⁷ According the Article 59 of the Financial Regulation

HODNOCENÍ ÚČELNOSTI ROZVOJOVÝCH PROJEKTŮ: TEORETICKÁ A METODOLOGICKÁ VÝCHODISKA A PRAKTICKÁ APLIKACE

ASSESSMENT OF EFFECTIVENESS OF DEVELOPMENT PROJECTS: THE THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FRAMEWORK AND PRACTICAL APPLICATION

DOC. RNDR. MILAN VITURKA, CSc.

Katedra regionální ekonomie a správy | *Dept. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41 a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: viturka@econ.muni.cz

Anotace

Článek se zabývá teoreticko-metodologickými východisky a praktickými nástroji hodnocení účelnosti veřejných investičních projektů v kontextu aplikace principu 3E. Hlavní pozornost je soustředěna na dva typy projektů: projekty výstavby/rekonstrukce silničních komunikací (liniový typ) a projekty regenerace brownfields (bodový typ). Shromážděné teoreticko-metodologické poznatky byly prakticky využity pro vytvoření originálních metodických přístupů založených na multikriteriálním hodnocení účelnosti uvedených typů projektů. V tomto ohledu byl jako optimální v případě silničních komunikací definován územně orientovaný přístup a v případě brownfields pak uživatelsky orientovaný stakeholderovský přístup.

Klíčová slova

rozvoj, veřejný projekt, účelnost, dopravní infrastruktura, brownfields, zainteresovaná strana

Annotation

The article deals with the theoretical and methodological approaches and the practical tools used for the evaluation of the effectiveness of public investment projects, in the context of the application of the principle 3E. The main attention is paid to two types of projects: projects of construction/reconstruction of roads (linear type) and projects of regeneration of brownfields (point type). The collected theoretical and methodological knowledge were practically used to create the original methodological approaches based on multi-criteria evaluation of the effectiveness of these types of projects. Regarding this, the territorially oriented approach was defined in the case of the roads and the user-oriented stakeholders' approach in the case of the brownfields.

Key words

development, public project, effectiveness, transport infrastructure, brownfields, stakeholder

JEL classification: H43, R58

1. Úvod

Hlavním cílem tohoto článku je diskuse teoreticko-metodologických východisek a navazujících nástrojů hodnocení účelnosti veřejných investičních projektů, která je integrální součástí aplikace všeobecně rozšířeného principu 3E (viz dále). Zásadní význam hodnocení veřejných projektů vyplývá ze skutečnosti, že jde o neopominutelný nástroj ovlivňování společenského rozvoje. Ve srovnání s hodnocením soukromých projektů jde ovšem o podstatně obtížnější záležitost, neboť veřejné projekty

jsou zaměřeny na více cílových skupin uživatelů. Jejich hlavním cílem pak není dosahování zisku, ale dosahování obecného prospěchu neboli zvyšování užitků občanů plynoucích ze života ve společnosti (Nunvářová, 2010). Uvedené skutečnosti jsou vesměs přímo zakotvené v legislativě – v České republice jde zejména o Zákon č. 218/2000 Sb. o rozpočtových pravidlech a o změně některých souvisejících zákonů, Zákon č. 219/2000 Sb. o majetku České republiky a jejím vystupování v právních vztazích, Zákon č. 320/2001 Sb. o finanční kontrole ve veřejné správě a rovněž Zákon č. 137/2006 Sb. o veřejných zakázkách (chápaných ve znění pozdějších předpisů). Aplikace již zmíněného principu 3E slučujícího hospodárnost, účelnost a efektivnost vytváří v interakci s příslušnou legislativou primární předpoklady pro optimální alokaci zdrojů v rámci celého procesu plánování, přípravy a realizace veřejných projektů i jim nadřazených programů. V tomto kontextu je pak věnována hlavní pozornost dvěma skupinám investičních projektů, orientovaných na výstavbu a rekonstrukci silniční infrastruktury a regeneraci brownfields tj. nemovitostí, které ztratily své původní využití. Praktický důraz je položen na tvorbu a aplikaci originální metodiky akcentující jak územní, tak stakeholderovské přístupy.

2. Teoreticko-metodologická východiska hodnocení

Účelnost tj. schopnost rozvrhovat prostředky pro plnění smysluplných cílů je nepochybně jedním ze základních atributů rozvoje jednotlivců i celé společnosti (v tomto kontextu je třeba upozornit na rozdíl mezi účelností a účelovostí, chápanou jako jednání sledující pouze jediný izolovaný účel). Její interpretace je nepochybně značně složitou otázkou, které se budeme dále věnovat z pohledu veřejných projektů. Hodnocení účelnosti (anglicky effectiveness) veřejných projektů je ze širšího pohledu součástí aplikace všeobecného principu označovaného jako 3E, zahrnujícího ještě hodnocení hospodárnosti (economy) a efektivnosti (effectivity). Pojem **hospodárnost** lze definovat jako takovou alokaci veřejných prostředků, při které jsou stanovené cíle naplňovány v požadované kvalitě a čase a při vynaložení co nejnižšího objemu finančních, lidských a věcných zdrojů – jinými slovy jsou realizovány za minimální cenu (včetně nákladů financování). Tento princip se primárně vztahuje pouze na vstupy a lze jej efektivně využít i na vyšší programové úrovni, např. pro rozdělování disponibilních zdrojů. Pokud to umožňuje charakter projektu je pro analýzu hospodárnosti vhodná metoda CMA tj. cost-minimize analysis, při jejíž aplikaci se využívají normativní resp. standardizované cenové ukazatele (např. průměrná cena výstavby 1 km dálnice), která pak jsou porovnávána s nabídkovými cenami. Rozdíl mezi zbývajícími pojmy účelnost a efektivnost (v praxi dochází k jejich poměrně častému směšování) patrně nejlépe vystihuje citát P. Druckera (1967): „Efficiency is doing things right, effectiveness is doing right things“ – tj. **efektivnost** znamená dělat věci správně a **účelnost** znamená dělat správné věci. Efektivnost se logicky vztahuje ke vstupům i výstupům projektu a v souladu s tím je nejčastěji vyjadřována prostřednictvím poměru výnosů a nákladů (alternativou je použití ukazatele rozdílu mezi současnou hodnotou výstupů a současnou hodnotou vstupů), který lze chápat jako podstatu v tomto směru nejčastěji používané metody CBA. Tato všeobecně známá metoda modeluje přímé a nepřímé náklady plynoucí z veřejné investice z pohledu jejich přímých uživatelů (s případným zohledněním pozitivních i negativních externalit) a používá se zejména u projektů s předpokládanými širokými společenskými dopady. Další, praxí mnohokrát ověřenou, metodou hodnocení efektivnosti je CUA tj. cost-utility analysis, která je založena na porovnávání přírůstků zdrojů s relevantními (avšak vesměs zcela subjektivně oceňovanými) změnami užitků. Tato metoda se používá zejména při posuzování možných alternativ zkoumaného projektu (např. při hodnocení zdravotnických projektů). Z pohledu celého procesu projektování tvoří finanční a ekonomické analýzy závěrečnou etapu předběžných i standardních studií proveditelnosti (feasibility studies), které podrobně rozebírají podmínky a předpoklady realizace jednotlivých investic, obvykle s důrazem na co nejkompexněji pojaté analýzy jejich návratnosti a rizikovitosti (viz např. Archondo-Callao, 2008).

Ze zákona obvykle vyplývá povinnost územních samospráv stanovit kritéria pro hodnocení hospodárnosti, efektivnosti a účelnosti. Tato povinnost však velmi často není naplňována či je naplňována pouze parciálním způsobem. Tomu lze předejít zejména požíváním strategického řízení. S tím souvisejícími základními otázkami veřejných programů a tedy i projektů se zabýval např. Stiglitz který je definoval takto (1997; upraveno):

1. Proč je program nejlepším řešením.
2. Proč má program takovou podobu, jakou má.
3. Jaký vliv má program na soukromý sektor.
4. Kdo získá a kdo ztratí následkem jeho realizace.
5. Jsou zisky větší než ztráty.
6. Existují lepší alternativní programy, zejména programy s odlišným dopadem na přerozdělování.
7. Jaké překážky brání zavedení těchto alternativních programů.

Princip účelnosti se vztahuje především k výstupům, přesněji cílům, projektů a vyjadřuje míru dosažení stanovených cílů, tj. měří vztahy mezi stanovenými cíli a jejich plněním (v zákoně o veřejných zakázkách je proto přímo stanovena povinnost odůvodnit účelnost projektů). V duchu výše uvedeného Druckerova citátu je v této souvislosti potřebné upozornit na mnohokrát prokázaný fakt, že nevhodný výběr investičního projektu nelze vykompenzovat jeho efektivní realizací a vyhodnocení jeho účelnosti tak lze pokládat za kritický faktor předinvestiční etapy. Vzhledem k limitovaným možnostem peněžního vyjádření většiny efektů generovaných realizací veřejných projektů (zejména synergicky či dlouhodobě působících efektů) je dále prezentované hodnocení jejich účelnosti založené především na nepeněžních kritériích. Aplikace principu účelnosti zdůrazňuje pohled veřejné územní správy a vytváří tak odpovídající protíváhu k uživatelsky orientované cost-benefit analýze, kterou tak vhodným způsobem doplňuje, resp. rozšiřuje. K vzájemnému vztahu účelnosti, hospodárnosti a efektivnosti je dále třeba poznamenat, že projekt může být hospodárný a efektivní a přitom nemusí dosáhnout zamýšleného cíle a je tedy nezbytné jej hodnotit jako neúčelný. Hypotetickým příkladem je realizace projektu výstavby nové dálnice s cílem povzbudit ekonomický rozvoj dotčených regionů, kterého ovšem nemusí být (i v případě dosažení nižších než normativních stavebních nákladů – naplnění principu hospodárnosti a dále významným úsporám času či snížení počtu dopravních nehod – naplnění principu efektivnosti) vzhledem k nízké konkurenceschopnosti rozvojově nosných regionálních firem a následné vlně bankrotů vyvolané externí konkurencí dosaženo¹. Reálné příklady popsaného vývoje lze nalézt zejména v Itálii či Belgii (Bray, 1992) nebo nověji ve východním Německu. Z možných standardních přístupů k hodnocení účelnosti lze uvést metodu CEA (cost-effectiveness analysis) která se hojně využívá ve zdravotnictví. Ačkoliv princip účelnosti je z logiky věci nejdůležitějším principem hodnocení veřejných projektů je nutné obecně konstatovat, že neexistuje univerzální metoda použitelná pro všechny typy projektů. V tomto kontextu byla vyvinuta celá řada typově specifických metod. Jejich nejčastějším společným rysem je aplikace multikriteriální analýzy, jejíž pomocí jsou identifikovány významné dopady projektu překračující rámec bezprostředních účinků na jeho přímé uživatele. Definovány jsou dva druhy dopadů: celkové dopady ovlivňující širší populaci obývající určité území (region) a specifické dopady hodnocené z pohledu hlavních zainteresovaných skupin resp. stakeholderů.

Na hierarchicky vyšší tj. programové úrovni lze výše diskutovaný pojem účelnost chápat především jako přístup podporující systémové propojení typově vyhraněných skupin projektů s potenciálně nadprůměrnými rozvojovými přínosy. Nepřekvapuje tak stále výrazněji pociťována potřeba vytvoření koncepčně a metodicky sjednocené všeobecné informační platformy poskytující co nejkompaktnější informace o dosaženém stavu ekonomického a sociálního rozvoje v jednotlivých regionech (s navazujícím využitím standardně strukturované analýzy SWOT). Tuto potřebu lze efektivně saturovat prostřednictvím využití originálního modelu hodnocení kvality podnikatelského prostředí (KPP) v interakci s modelem hodnocení kvality sociálního prostředí (KSS), vytvořených na Katedře regionálního rozvoje a správy Ekonomicko-správní fakulty MU v Brně. Oba modely jsou založeny na strukturované analýze podnikatelských preferencí resp. analýze občanských preferencí (zjištěných na základě rozsáhlých mezinárodních a domácích šetření a na ně navazujících výzkumů). Zjištěné preference pak byly v případě KPP interpretovány pomocí obchodních, pracovních, infrastrukturních, regionálních a lokálních, cenových a environmentálních (zohlednění negativních externalit produkovaných firmami) faktorů a v případě KSS pak na základě sociálních, demografických, urbanistických, infrastrukturních (zdravotní a sociální infrastruktura) a environmentálních (zohlednění

¹ I přes tuto skutečnost se stále objevují absurdní (politicky podporované) projekty, jejichž navýsost ilustrativním příkladem z České republiky je projekt výstavby plavebního kanálu Dunaj – Odra – Labe.

významného fenoménu kvality života s narůstajícím vlivem na dlouhodobou konkurenceschopnost regionů) faktorů. Uvedené modely umožňují analyzovat potenciální dopady jednotlivých typů projektů i v podrobnějších měřítcích, což koresponduje s poměrně silnou lokalizovaností jejich potenciálních dopadů. Tento postup nepochybně umožňuje lépe vyhodnotit hlavní směry a intenzitu působení veřejných projektů a to jak na mikroregionální (nodální regiony), tak na mezoregionální (krajské/metropolitní regiony) hierarchické úrovni. Dosažené výsledky aplikace obou modelů (spolu s důkladnou verifikací a syntézou jejich vypovídací schopnosti) vyústily do vytvoření nové teorie nazvané integrační teorie udržitelného regionálního rozvoje. Tato teorie zohledňuje působení zákonitostí vývojové a hierarchické diferenciacie společenských systémů na nadlokální úrovni s adekvátním důrazem na jejich prostorové uspořádání a teritoriální konkurenceschopnost. Identifikace prostorových systémů pólů a os rozvoje pak umožnila vytvořit první prostorový model socioekonomického rozvoje České republiky (Viturka, 2011).

3. Praktická aplikace

Jak již bylo uvedeno výše, pro posouzení reálných možností a potenciálních přínosů praktické aplikace metodiky hodnocení účelnosti byly vybrány dva **typové příklady**, týkající se posuzování účelnosti **výstavby a rekonstrukce silnic** (liniové projekty) a **regenerace brownfields** (bodové projekty), pro které jsou charakteristické dlouhodobé dopady. Výběr těchto příkladů zohledňuje dvě základní dimenze potenciálních dopadů rozvojových projektů, tzn. územní – posouzení dopadů v rámci odpovídajících administrativně vymezených regionů (holisticky orientovaný přístup) a uživatelskou – posouzení dopadů v rámci odpovídajících skupin uživatelů (stakeholderovsky orientovaný přístup). K tomu je úvodem potřebné poznamenat, že prvotní návrhy investičních projektů jsou obvykle výsledkem politického procesu (s případným využitím týmově orientované delfské metody nebo kontaktního brainstormingu), který subjektivně reflektuje společenské potřeby vznikající na různých hierarchických úrovních veřejné správy a samosprávy. Jejich objektivní posouzení a navazující stanovení relevantních cílů a jim odpovídajících projektů pak vyžaduje mít k dispozici adekvátní teoreticky a empiricky ověřené postupy, na jejichž počátku by mělo vždy stát co nejkomplexnější vyhodnocení jejich společenské účelnosti.

3.1. Silniční infrastruktura

Vytvořená originální metodika hodnocení společenské účelnosti investic do silniční infrastruktury zajišťuje potřebné systémové propojení relevantních technických, ekonomických, politických, prostorových a environmentálních faktorů. Tato metodika byla prakticky aplikována jak na hodnocení projektů výstavby nových silnic na příkladu dálnic a rychlostních silnic (Viturka, Pařil, Tonev, 2012), tak na hodnocení projektů rekonstrukce na příkladu páteřních silnic regionálního významu 2. třídy. Její aplikace vychází z pěti stanovených nepeněžních kritérií, označených jako kritéria relevance, užitečnosti, integrace, stimulace a udržitelnosti.

Kritérium relevance je obecně zaměřeno na vyhodnocení interakcí mezi reálným dopravním významem posuzovaných silnic a jejich technickými parametry. Za hlavní indikátor je pochopitelně považována intenzita dopravy, jejíž dosažená úroveň a vývojové tendence determinují technickou potřebnost výstavby a rekonstrukce silnic různých kategorií. Vyčerpání kapacity silnice s negativními dopady na plynulost a bezpečnost dopravy je pak logickým argumentem pro rekonstrukci příp. výstavbu nové silnice vyšší kategorie (podle českého systému kategorizace je za limitní hodnotu kapacity dvoupruhové silnice I. třídy pokládána průměrná intenzita dopravy ve výši 20 tis. vozidel/den).

Kritérium užitečnosti vyjadřuje úspory jízdního času z pohledu přímého uživatele, které jsou v případě výstavby dálnic a rychlostních silnic generovány jejich lepšími technicko-provozními parametry ve srovnání s aktuálně nejrychlejším silničním spojením a v případě rekonstrukcí silnic pak odstraněním existujících technických resp. konstrukčních závad. Pro zajištění potřebné srovnatelnosti údajů je pak účelné aplikaci kritéria založit na relativních hodnotách, odvozených v prvním případě z poměru projektované průměrné návrhové rychlosti a aktuální průměrné rychlosti a ve druhém případě

z poměru teoretické průměrné rychlosti a aktuální průměrné rychlosti zohledňující technický stav dané silnice.

Kritérium integrace je orientováno na vyhodnocení strategického významu výstavby či rekonstrukce silnic z pohledu vnitřní i vnější integrace státu a jeho regionů. V prvním případě jsou odpovídající přínosy vyhodnoceny z pohledu zabezpečení kvalitního spojení významných sídelních center národního a regionálního významu a ve druhém případě pak z pohledu zabezpečení kvalitního spojení těchto center a jejich regionů se sousedními zeměmi resp. regiony. V obou případech je pochopitelně respektována významová pozice sídelních center/regionů, přičemž jsou brány v úvahu hlavní typy integračních procesů: integrace na bázi pracovních – mikroregionální úroveň, produkčních – mezoregionální úroveň, řídicích – makroregionální úroveň a obchodních – globální úroveň interakcí (Viturka, Pařil, 2013).

Na výše popsaná kritéria navazují dvě kritéria zaměřená na hodnocení pozitivních i negativních dopadů (externalit) daných projektů na podnikatelské a životní prostředí. První z nich označené jako kritérium stimulace poskytuje jedinečné informace o potenciálních pozitivních dopadech výstavby či rekonstrukcí silničních komunikací na regionální kvalitu podnikatelského prostředí. Aplikace kritéria vychází z územně vázaných faktorů odrážejících investiční preference firem, kdy na základě výsledků mezinárodních šetření doplněných vlastními analýzami bylo identifikováno celkem 16 faktorů rozdělených do šesti výše specifikovaných skupin včetně stanovení jejich významových vah (Viturka, et al., 2010). V našem případě se hodnocení příslušných dopadů vztahuje k faktoru kvality silnic a železnic. Následující kritérium udržitelnosti je pak orientováno na potenciální negativní dopady plánovaných projektů výstavby či rekonstrukcí silničních komunikací na kvalitu životního prostředí². Po řadě provedených analýz byl pro tento účel zvolen kombinovaný přístup vycházející z územního vyhodnocení nejvýznamnějších dopadů posuzovaných dopravních projektů na obytné prostředí jimi dotčených sídel (jako základní indikátor byla stanovena legislativně ukotvená hladina nočního hluku z dopravy) a dále z vyhodnocení těchto dopadů z pohledu poškození nejceněnějších částí přírodního prostředí evropského a národního významu s důrazem na fragmentaci krajiny (jako základní indikátor bylo stanoveno narušení legislativně chráněných území přírody a významných vodních zdrojů).

Celkové zhodnocení společenské účelnosti zkoumaných infrastrukturních projektů výstavby a rekonstrukce silničních komunikací je procedurálně založeno na aplikaci metody prostého součtu pořadí, kdy konečné pořadí jednotlivých infrastrukturních projektů bylo určeno na základě nevážených agregací dílčích pořadí získaných v rámci jednotlivých výše definovaných kritérií. Použití tohoto benchmarkingového přístupu lze považovat za významnou uživatelskou výhodu vypracované metodiky. Pořadí projektů v rámci souboru posuzovaných projektů lze považovat za syntetickou informaci, kterou lze efektivně využít pro objektivizaci investičních priorit rozvoje dopravní infrastruktury (příp. i následnou optimalizaci projektovaných tras v interakci s jejich krajinářským vyhodnocením).

3.2. Regenerace brownfields

Tzv. brownfields představují díky negativním sociálním a environmentálním vlivům výraznou překážku dalšího rozvoje měst a obcí (Černík, 2013) – obvyklým důvodem je kontaminace půdy zvyšující finanční náročnost regenerace. Na druhé straně se často jedná o území se značným potenciálem růstu, zejména když se příslušné plochy nacházejí v centrálních částech sídel a lze je aktivovat bez vynaložení větších nákladů. Podpora regenerace brownfields se tak postupně stala významnou prioritou pro městské instituce, motivované snahou o využití příležitosti či odvrácení hrozeb (zejména ve druhém případě je úloha obcí nezastupitelná). Příkladem úspěšné regenerace je komplex bývalé strojírny a slévárny Vaňkovka v Brně, kde bylo vybudováno nové nákupní centrum (Malachová, Kunc, 2013). Projekty regenerace logicky vyžadují důkladné průzkumy trhu resp. místních podmínek včetně co nejpřesnější definice hlavních zainteresovaných skupin – stakeholderů.

² K tomu je vhodné dodat, že hodnocení jednotlivých staveb podléhá procesu EIA, který je však velmi úzce zaměřený na jednotlivé stavby a neumožňuje tak jejich objektivní komparaci (Pařil, 2013).

Z procesního pohledu se vzhledem k náročnosti řešení problematiky brownfields jeví jako vhodné věnovat pozornost i ukazateli “kapitálové přiměřenosti projektů” poměřujícím kapitálovou sílu žadatele s předpokládaným objemem investičních nákladů (Halámek, Opluštilová, 2010). Individualita jednotlivých měst a obcí ovšem výrazně limituje možnosti aplikace univerzálních přístupů k řešení dané problematiky (centrálně řízené přístupy k regeneracím jsou proto ojedinělé – příkladem je V. Británie). Z prokázaných pravidelností lze poukázat zejména na pozitivní korelace mezi rozvojovým potenciálem obcí a úspěšnou regenerací brownfields, která byla v našich podmínkách potvrzena analýzou provedenou v Jihomoravském kraji (Frantál a kol., 2013).

Použitý stakeholderovský přístup pro hodnocení účelnosti projektů regenerace brownfields respektuje skutečnost, že různí stakeholderi mohou do tohoto procesu vnášet odlišné pohledy. To se týká zvláště modelového příkladu brownfields lokalizovaných v centrálních částech měst (se silně limitovanou možností jejich průmyslového využití, související i se silnou konkurencí greenfields). Případné konflikty pak vznikají zejména mezi požadavky generovanými dlouhodobým horizontem rozvojových vizí orientovaných na udržitelnost rozvoje (prvoplánově preferovaných veřejným sektorem) a požadavky na okamžité efekty navrhovaných projektů (obecně preferovaných privátním sektorem). Následující tabulka poskytuje základní informace týkající se percepce postojů nejvýznamnějších stakeholderovských skupin – obce, vlastníci nemovitostí, podnikatelé, developéři, občané stran účelnosti hlavních aktivit/projektů cílených na regeneraci brownfields. Jejich výběr reflektuje názory odborníků působících v dané oblasti, cílené na Českou republiku (Ferber et. al., 2006; Doleželová, Vejvoda, 2008; Vráblík, 2009), doplněné výsledky výběrového šetření provedeného na ESF MU a dalšími informacemi (Kavická, 2012). Uvažovány jsou nejběžnější typy regeneračních aktivit, které se vztahují ke třem základním způsobům využití městského území, tj. ekonomickému (E), obytnému (O) a volnočasovému resp. společenskému (V), doplněných smíšeným využitím (E/O/V).

Tab. 1: Nejvýznamnější stakeholderi a jejich percepce účelnosti regenerace brownfields

hlavní typy aktivit na využití území	obce	vlastníci nemovit.	podnikatelé	developéři	občané
E – služby	▲	▲	▲	▲	☼
E – obchod	☼	▲	▲	☼	▼
O – bydlení	▼	▼	▼	▼	☼
V – volnočasové aktivity	☼	☼	☼	▼	▲
E/O/V – smíšené využití	▲	☼	▲	☼	▲

Legenda: pozitivní ▲, spíše pozitivní ▲, nejednoznačná ☼, spíše negativní ▼, negativní ▼.

Zdroj: vlastní výzkum.

K vypovídací hodnotě údajů uvedených v tabulce je třeba poznamenat, že jde o silně generalizované informace, které se mohou s praxí (v souladu s konkrétními podmínkami) i výrazně rozcházet. Tyto informace jsou dále doplněny stručnými specifikacemi rozhodujících zájmů hlavních stakeholderů:

- obce – komplexní regenerace v intencích platné legislativy s důrazem na potlačování negativních tendencí – nezaměstnanost, nepříznivý demografický vývoj, zhoršující se kvalita životního prostředí (možná modifikace zájmů v důsledku lobbistických tlaků);
- vlastníci – zhodnocení nemovitostí příp. u soukromých vlastníků zachování stávajícího, i společensky pochybného, využití při nízké poptávce (systematická klasifikace postojů vlastníků je vzhledem k jejich různorodým zájmům velmi obtížná);
- podnikatelé – optimální využití rozvojového potenciálu místa spojené s objevováním nových příležitostí příp. s hledáním perspektivních synergií (možné rozpory se zájmy obcí příp. velkých developérů);
- developéři – co nejrychlejší ekonomická návratnost investice, indukující preferenci tržních služeb s nejvyšší ziskovostí na m² – např. kanceláře finančních, informačních a dalších specializovaných služeb (poměrně častá snaha o manipulace územně-plánovacích procesů);

- občané – silný tlak na regeneraci za účelem zvýšení urbanistické kvality městského prostředí resp. potlačení negativních vlivů brownfields (odpor vůči jednostranně orientovaným investorským záměrům).

4. Závěr

Hodnocení účelnosti veřejných projektů je komplikováno skutečností, že příslušné metodické postupy nejsou dosud rozvinuty na vyhovující úrovni a neumožňují tak získat ucelené informace. Podle názorů řady odborníků lze tyto nedostatky významně snížit pomocí aplikace metod kladoucích důraz na hodnocení územních dopadů (viz např. ESPON, 2012). V rámci EU je tento přístup používán pro hodnocení rozvojových programů Politiky hospodářské, sociální a územní soudržnosti. Jak dále ukázaly výše komentované případové studie výstavby/rekonstrukce silnic a regenerace brownfields na projektové úrovni hodnocení účelnosti projektů lze považovat za adekvátní nástroj zvyšování racionality rozhodovacích procesů i na regionální a lokální úrovni (v případě individualizovaných lokálních projektů se jako významný předpoklad jejich úspěšné realizace logicky prosazuje účelná koordinace projektů v rámci relevantních stakeholderovských skupin). Z metodologického pohledu je pak potřebné upozornit zejména na vysoce aktuální potřebu kombinace peněžních a nepeněžních kritérií hodnocení projektů, neboť tímto způsobem lze zabezpečit potřebnou komplexnost resp. vypovídací schopnost hodnocení (včetně zohlednění dlouhodobých efektů v intencích konceptu udržitelného rozvoje).

Literatura

- [1] RCHONDO-CALLAO, R., (2008). Applying the HDM-4 Model to Strategic Planning of Road Works. Washington: The World Bank Group.
- [2] BRAY, J., (1992). *The rush for roads: a road programme for economic recovery?* London: Transport.
- [3] ČERNÍK, J., (2013). Structural problems in Northeast Bohemia: focused on brownfields. In *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 256-263. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-31.
- [4] DOLEŽELOVÁ, L., VEJVODA, O., (2008). Brownfieldy – pohled do strategií vlastníků lokalit. *Urbanismus a územní rozvoj*, iss. 6, pp. 14–20. ISSN 1212-0855.
- [5] DRUCKER, P., (1967). *The effective executive*. New York: Harper & Row.
- [6] FINKA, M., JAMECNÝ, L., (2007). Sanácia a rozvoj európskych bankských regiónov. In *Člověk, stavba a územní plánování II. Sborník ke kolokviu FS ČVUT*, pp. 6-14.
- [7] FERBER, U., NATHANAIL, P., JACKSON, J., GORSKI, M., KRYZWON, R., DROBIEC, L., PETŘÍKOVÁ, D., FINKA, M., (2006). *Brownfields příručka*. Praha: Leonardo da Vinci pilot project.
- [8] FRANTÁL, B., KUNC, J., NOVÁKOVÁ, E., KLUSÁČEK, P., MARTINÁT, S., OSMAN, R., (2013). Location matters! Exploring brownfields regeneration in spatial context (a case study of the South Moravian region, Czech Republic). *Moravian Geographical Report*, iss. 2, pp. 5-19. ISSN 1210-8812.
- [9] HALÁMEK, P., OPLUŠTILOVÁ, I., (2010). Capital adequacy of the municipal projects financed from ROP SE. In *13th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 215-223. ISBN 978-80-210-5210-9.
- [10] KAVICKÁ, P., (2012). Možnosti regenerace brownfields v ČR [diplomová práce]. Brno: Masarykova univerzita.
- [11] MALACHOVÁ, A., KUNC, J., (2013). Brownfield development projects: Brno City case studies. In *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 245-255. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-30.
- [12] NUNVÁŘOVÁ, S., (2010). Choice Instruments of Public Services' Quality Management. In *13th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 206-214. ISBN 978-80-210-5210-9.
- [13] PAŘIL, V., (2013). Environmental impact evaluation of chosen infrastructure transport projects with emphasis on appropriation of land. In *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 494-500. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-62.
- [14] STIGLITZ, J. E., (1997). *Ekonomie veřejného sektoru*. Praha: Grada.
- [15] ESPON., (2012). *Territorial Impact Assessment of Policies and EU Directives*. Luxembourg: The Espon 2013 Programme.

- [16] VITURKA, M., HALÁMEK, P., KLÍMOVÁ, V., TONEV, P., ŽÍTEK, V., (2010). *Kvalita podnikatelského prostředí, regionální konkurenceschopnost a strategie regionálního rozvoje*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3638-9.
- [17] VITURKA, M., (2011). Integrovaná teorie udržitelného regionálního rozvoje (představení a aplikace). *Politická ekonomie*, 2011, iss. 6, pp. 794-809. ISSN 0032-3233.
- [18] VITURKA, M., PAŘIL, V., TONEV, P., (2012). A contribution to the evaluation of the social impact of projects of express roads construction. In *15th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 250-256. ISBN 978-80-210-5875-0.
- [19] VITURKA, M., PAŘIL, V., (2013). Some remarks to hierarchy of social systems. In *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 102-108. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-12.
- [20] VRÁBLÍK, P., (2009). Regenerace brownfieldů v modelové oblasti Podkrušnohoří a možnost jejich revitalizace. Ústí n. L.: FŽP UJEP.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu specifického výzkumu MUNI/A/0768/2013.

THE INFLUENCE OF THE HORIZONTAL REDISTRIBUTION MECHANISM UNDER THE GENERAL SUBSIDY UPON THE FINANCIAL SITUATION OF VOIVODESHIPS IN POLAND – STUDY RESULTS

JAROSŁAW OLEJNICZAK, PH.D.

*Department of Finance
Faculty of Economic Sciences
Wroclaw University of Economics*
✉ Komandorska street 118/120, 53-345 Wroclaw, Poland
E-mail: jaroslaw.olejniczak@ue.wroc.pl

Annotation

The main objective of this paper was to conduct the analysis and the assessment of the significance of a equalisation and regional part of the general subsidy for the voivodeships in Poland. The study procedure encompass the analysis of the horizontal redistribution scale in the all 16 regions in Poland, the analysis of the financial situation of the voivodeships in the years 2008-2012, using the databases of the Ministry of Finances, and also the comparative analysis of initial indicators and the corrected indicators obtained as a result of excluding income streams resulting from the equalisation mechanism. Therefore, for the better understanding the importance of the subsidy redistribution mechanism, it was necessary to reduce the calculation elements of the indicators by their value. In the majority of cases omitting the subsidy in the calculation resulted in the deterioration of the budgetary indicators in the half of voivodeships. It should be noticed that in the most extreme cases, the volume of subventions received was as much as twice the size of own revenue. This may attest to the striking maladjustment between the structure of regional income and the regional financing demands. It must be also noted that the outflow of proceeds under the pending 'Robin Hood tax' regulations – in the case of the Mazovian Voivodship(mazowieckie) – reached as much as a third of regional revenue, overall. This has the effect of greatly reducing the level of financing available for self-governing regions. In the Mazovian Voivodship, the adopted fiscal solution resulted in liquidity loss.

Key words

equalisation, regional self-government budget, Robin Hood Tax

JEL classification: H2, H7

Introduction

The second stage of public finance decentralisation in Poland, introduced in 1998, established the legal framework of territorial self-government administration at voivodeship level. The new legislation determined the distribution of competences between regional bodies of state administration, represented by voivodes (regional governors), and those of regional self-government administration – the assembly and the regional executive board. Regional self-government bodies are responsible for the proprietary tasks as formulation of regional development strategies, implementation of regional development strategies, public education, including higher education, health promotion and protection, culture and protection of cultural heritage, welfare policy, modernization of rural areas, spatial development, water management, regional roads and transportation, countering the unemployment.

The use of the term ‘proprietary task’ stipulates that the voivodeship is the sole executor of the tasks presented above, with the power to decide on the manner of execution, and held responsible for their proper realization. At the region (voivodeship) level, the activities undertaken in the areas defined in the Act (Act on the Regional Self-Government) may go beyond the territorial boundaries of individual districts (poviats - the second level of local government administration). It should be noted that the above tasks are defined in the respective legislative decisions that specify the legal framework of administration in the aforementioned areas. Thus, in general, it may be observed that regional self-government is, first and foremost, responsible for interregional and transfrontier relations. At the same time, regional self-government bodies are responsible for the realization of tasks conferred to them by the respective legislative regulations of central administration, such as the management and maintenance of geodesic and cartographic repositories etc. They are also authorised to negotiate and perform other tasks, at the behest of the regional governor or other territorial self-administration units.

The 1998 reform of the territorial administration system was, undeniably, influenced by the intent to continue the adopted public finance decentralisation approach, with the main emphasis on supporting the independence of regional self-administration bodies. In this context, the independence is defined as: the ability to autonomously decide on the regional budget, with the corresponding set of responsibilities; or the ability to make autonomous decisions with respect to the objectives, the manner and the volume of public purse expenditures, within the limits set down for the region; or the ability to decide on their income structure.

The objective and study method

The essential objective of this paper is finding an answer to the question, whether in the case of voivodeships in Poland horizontal redistribution mechanism constitutes a significant support for their financial management. Therefore, to answer the above question, it will be important, first of all, to conduct the analysis of the development of basic budgetary indicators describing financial management the voivodeships in the years 2008-2012 (the data of the Ministry of Finances); second of all, it is important to analyse the influence of the equalisation mechanism being part of the general subsidy upon the formation of the above-mentioned indicators (data of the National Statistic Office). The result of the above-mentioned analyses will be an answer to the question, whether in the case of the all regions in Poland, the equalisation mechanism inherent to the general subsidy exerts a significant influence upon their financial management. Indirectly, it will constitute an answer to the question concerning the necessity and usefulness of the existence of the horizontal redistribution mechanism in voivodeships.

The study procedure will encompass the analysis of the horizontal redistribution scale in the all 16 regions in Poland, the analysis of the financial situation of the voivodeships in the years 2008-2012, using the databases of the Ministry of Finances, and also the comparative analysis of initial indicators and the corrected indicators obtained as a result of excluding income streams resulting from the equalisation mechanism.

Main theoretical and law issues

A. Budgetary indicators used for the assessment of the financial condition of self-government (Olejniczak, 2014).

In order to make it possible to conduct the comparison of financial situation of the units of territorial self-government, the Ministry of Finances presents a set of indicators calculated for the units of territorial self-government every year. The group of budgetary indicators includes seven indicators, describing mainly the general structure (current, on property and proprietary) of revenues and expenses (Ministry of Finance). Among the budgetary indicators analysed in this paper, we include, first of all, the indicator C_{e1} – expressing the share of current yields in total revenues.

$$C_{e1} = \frac{Cy}{Tr} \quad (1)$$

Where: Tr – total revenues, Cy – current yields (revenues not belonging to the category of proprietary revenues).

C_{e1} shows what part of total revenues is constituted by current yields. It should be pointed out that it is nothing else, but the level of current yields that the scale and the scope of the tasks performed by a self-government depends. The reason for that fact is the general principle set forth in *The Act on Public Finances*, namely that the current expenses of a self-government should not exceed the level of its current yields. The act stipulates that so-called operational deficit is not permitted under the act in question. Correction by the size of equalization elements of the subsidy (S) makes it possible to answer the question, concerning the impact of the subsidy mechanism upon the level of revenues – to what degree, equalisation and balancing part of the subsidy exert influence upon increasing the possibilities of financing current expenses in the regions. The corrected C_{e1} will, therefore, have the following value:

$$C_{e1s} = \frac{Cy-S}{Tr-S} \quad (2)$$

Next indicator proposed by the Ministry of Finances is C_{e2} – expressing the share of proprietary revenues in total revenues. It shows what part of the total revenues (Tr) is constituted by proprietary revenues (Pr), which means, therefore, revenues excluding, among others, subsidies and grants. Amounts contributing to the budgets of self-government from the two parts of the subsidy discussed before may significantly ‘deteriorate’ the state of the revenue independence of regions, and the reason for that fact is that they exert influence upon increase in the level of revenue in general. Separating the subsidies from the total amount of revenues should make it possible to achieve the better comparability of financial data between regions and their actual level of self-financing.

$$C_{e2} = \frac{Pr}{Tr} \quad (3)$$

The corrected indicator will, in turn, have the following form

$$C_{e2s} = \frac{Pr}{Tr-S} \quad (4)$$

Another discussed indicator is C_{e3} – reflecting the share of operating surplus in total revenues. Operating surplus is the positive result of comparing current yields (Cy) with current expenses (C_e).

$$C_{e3} = \frac{Cy-C_e}{Tr} \quad (5)$$

Operating surplus indicates the potential abilities and possibilities of a unit of territorial self-government in terms of meeting its liabilities, and also of financing investment expenses. The share of operating surplus in total revenues (C_{e3}) determines the degree to which a unit could incur new liabilities in relation to the actual revenues. Correcting this indicator by the value of equalisation and regional part will make this indicator show the actual ability of a voivodeship in terms of meeting its liabilities. The modified equation will, therefore, be as follows:

$$C_{e3s} = \frac{Cy - C_e - S}{Tr - S} \quad (6)$$

Next one of the analysed indicators is C_{e6} . It reflects the share of and income from property sale (P_s) in total revenues. The higher value of this indicator in comparison with the previous one (C_{e3}) proves that a voivodeship, apart from generating a positive result, has also obtained additional revenues from property sale. This indicator may be expressed in the following form:

$$C_{e6} = \frac{Cy - Ce + P_s}{Tr} \quad (7)$$

In turn, the corrected indicator will have the following form:

$$C_{e6s} = \frac{Cy - Ce + P_s - S}{Tr - S} \quad (8)$$

The last one of indicators is so-called self-financing indicator (C_{e7}), being the proportion of the sum of operating surplus and property revenues (P_r) to expenses on property (P_e). The value of it shows the degree to which a voivodeship finances its investments with the use of its own means. The higher this proportion is, the smaller the risk of losing financial liquidity in connection with the excessive debt service costs, however, the high value of it may also prove a low level of the implemented investments in proportion to its own possibilities. It may be expressed in the following way:

$$C_{e7} = \frac{Cy - Ce + Pr}{Pe} \quad (9)$$

In turn, after correcting by the value of equalisation and regional part of the subsidy, it will have the following form:

$$C_{e7s} = \frac{Cy - Ce + Pr - S}{Pe} \quad (10)$$

B. Regions revenues – equalisation part

The problem of providing the regions with revenue adequate to the tasks delegated to them is of particular importance in the context of financial independence. In accordance with the recommendations presented in art. 14) of draft European Charter of Regional Self-Government, adopted at the 4th session of the Congress of Local and Regional Authorities of Europe (Strasbourg, 3-5 June 1997), the funding system for the regions shall provide them with a foreseeable amount of revenue commensurate with their competences and allowing them to conduct their own policies.

The self-government voivodship authorities in Poland have limited sources of own revenue. These include, among others: proceeds from regional budget entities, payments from regional budget organizations, proceeds from regional assets, bequests, endowments, donations, proceeds from fines and other financial measures imposed by law, and other. But the main financing sources for regions come in the form of share in the income tax revenues levied from natural persons registered as residents in the region and established at 1.60%, and the share in the income tax revenues levied from legal persons residing in the region – established at 14.75% of total revenue.

Consequently, as suggested by the above, the self-government voivodship authorities have little influence over their income levels. This raised the necessity to provide some statutory system for supplementary financing, in the form of equalisation subventions and regional subventions (Act on the Revenues of the Units of Territorial Self-government).

The equalisation part of the general subvention is designed to level the disproportions of income potential between regions. It is defined as sum of basic quota and supplementing quota. The basic quota is granted to those voivodships where the tax revenue index per capita (W) is found below the level calculated for all regions (W_w). The amount of basic quota due is calculated as 72% of the difference between W_w and W indexes multiplied by the number of the region's inhabitants.

The supplementing quota, on the other hand, is received by voivodships with population less than 3 million inhabitants. It is calculated as 9% of the W_w index multiplied by the number of inhabitants. The population count, in this approach, is calculated regressively – the higher the population, the lower is the associated increase of population level.

The second part of the general subvention – the regional subvention – is determined as the sum of payments collected from voivodships under the so called “Robin Hood tax”. This particular taxation mechanism applies to regions with W index surpassing the 110% of the Ww index, and the amount due is calculated as the product of the region’s population count by 80% of the surplus of W index over the 110% of the Ww index – for regions with W found no higher than 170% of the Ww index – or as 48% of the Ww index, supplemented by 95% of the surplus of W index over the 170% of the Ww index – for regions with W found in excess of the 170% of the Ww index.

The resulting quota is then divided into the following: 20% between regions with unemployment level found below 110% of the mean national unemployment rate; 40% between regions with regional road area per region inhabitant found in excess of the mean national per capita level; 10% between regions with GDP per inhabitant lower than 75% of the national GDP per capita; 15% between regions based on reported levels of expenditure on regional rail passenger transportation for the previous year; 15% between regions where planned revenue from equalisation part and from regional part of general subvention per budget year, adjusted by planned state budget contribution, is lower than the corresponding value calculated per base year.

Survey results

The significance of horizontal equalisation of financial resources between self-governing regions is best illustrated in the correlation between the volume of financing and the volume of own proceeds in individual regions. The reported figures show the colossal effects of state subventions in five of the sixteen voivodeships. In the most extreme cases, the volume of subventions received was as much as twice the size of own revenue. This may attest to the striking maladjustment between the structure of regional income and the regional financing demands. At the same time, it must be noted that the outflow of proceeds under the pending ‘Robin Hood tax’ regulations – in the case of the Mazovian Voivodship – reached as much as a third of regional revenue, overall. This has the effect of greatly reducing the level of financing available for self-governing regions. In the Mazovian Voivodship, the adopted fiscal solution resulted in liquidity loss. Consequently, the present administrative regulations will be revised by 2016 by the power of Constitutional Tribunal decision, in order to satisfy the financial demands of those regions which at present are the net payers of the ‘Robin Hood tax’.

Tab. 1: The correlation between the volume of financing and the volume of own proceeds

Region	Year	2008	2009	2010	2011	2012
Dolnośląskie		9,6%	11,5%	11,6%	9,7%	5,1%
Kujawsko-pomorskie		54,0%	78,0%	93,4%	67,7%	60,6%
Lubelskie		77,6%	117,6%	176,1%	111,1%	98,5%
Lubuskie		68,0%	80,7%	98,7%	70,7%	95,7%
Łódzkie		26,0%	32,5%	35,7%	22,5%	16,8%
Małopolskie		15,3%	20,7%	22,4%	13,5%	19,3%
Mazowieckie		-28,7%	-36,3%	-46,3%	-34,1%	-36,2%
Opolskie		36,2%	62,3%	87,4%	56,2%	68,1%
Podkarpackie		82,5%	103,9%	162,6%	100,1%	115,4%
Podlaskie		67,4%	94,9%	148,3%	106,3%	124,5%
pomorskie		16,3%	25,0%	26,8%	19,9%	16,2%
Śląskie		3,2%	10,0%	9,7%	12,0%	7,8%
Świętokrzyskie		52,7%	82,5%	99,4%	64,3%	88,4%
Warmińsko-mazurskie		77,1%	129,3%	162,7%	118,8%	119,6%
Wielkopolskie		5,5%	8,1%	9,8%	4,6%	5,3%
Zachodniopomorskie		55,5%	79,3%	102,2%	67,7%	64,6%

Source: Own calculations based on MF (Ministry of Finance) data

The volumes presented in table 2 show explicitly that, for some regions, the equalisation mechanism is an invaluable source of financing. As many as seven out of the sixteen Polish regions report their adjusted indicators of the share of current yields in total revenues (C_{e1s}) to be lower by ca. 10 percentage points. This suggests that horizontal equalisation in those regions has the effect of

significantly improving their ability to perform the current tasks delegated to them. It must also be noted that the significance of the equalization mechanism has grown steadily since the early months of the recent financial crisis, as attested by the noticeable increase of the difference between the base and the adjusted indicators. In the case of the Mazovian Voivodship, the lack of significant adjustment of the indicator may be attributed to the fact that the region is a net payer of the Robin Hood tax, while the adjustment applies solely to the relative quotas of the regional part of the subventions.

Tab. 2: The share of current yields in total regions revenues

Region	C_{e1}					C_{e1s}				
	2008	2009	2010	2011	2012	2008	2009	2010	2011	2012
Dolnośląskie	87,00%	60,90%	83,90%	80,60%	74,40%	86,1%	59,2%	82,9%	79,6%	73,7%
Kujawsko-pomorskie	88,30%	68,60%	70,70%	81,70%	83,30%	84,8%	61,5%	62,7%	77,0%	79,3%
Lubelskie	87,50%	72,10%	79,80%	71,80%	78,50%	82,4%	62,6%	68,0%	62,4%	71,0%
Lubuskie	83,30%	46,10%	68,10%	71,10%	77,40%	77,4%	37,2%	56,9%	63,1%	70,5%
Łódzkie	88,70%	54,30%	79,10%	75,00%	71,80%	86,8%	50,2%	75,3%	72,2%	69,6%
Małopolskie	81,50%	56,50%	60,90%	60,70%	70,30%	79,7%	53,5%	57,8%	58,4%	67,9%
Mazowieckie	95,40%	86,50%	85,80%	84,80%	87,00%	95,2%	85,8%	84,9%	84,7%	86,8%
Opolskie	70,90%	54,70%	61,90%	63,30%	75,80%	65,3%	47,9%	52,9%	56,2%	70,2%
Podkarpackie	86,40%	74,90%	76,30%	72,80%	74,70%	80,9%	67,1%	65,3%	63,3%	65,8%
Podlaskie	84,80%	57,70%	77,90%	70,70%	72,00%	79,4%	48,2%	67,3%	61,7%	62,9%
pomorskie	78,60%	53,90%	77,60%	73,30%	70,10%	76,4%	50,6%	74,5%	70,6%	67,7%
Śląskie	85,40%	67,80%	70,70%	82,10%	77,50%	85,1%	66,6%	69,2%	80,8%	76,6%
Świętokrzyskie	88,40%	64,40%	70,50%	70,80%	61,60%	84,9%	56,8%	59,9%	63,4%	51,8%
Warmińsko-mazurskie	83,90%	65,50%	85,20%	75,10%	70,50%	77,5%	56,5%	76,5%	65,0%	60,2%
Wielkopolskie	88,30%	47,60%	72,40%	68,80%	76,20%	87,8%	46,4%	71,0%	68,1%	75,6%
Zachodniopomorskie	86,00%	52,80%	63,00%	65,20%	63,20%	81,7%	45,2%	51,9%	57,2%	55,3%

Source: Own calculations based on MF (Ministry of Finance) and NSO (National Statistical Office) data

With respect to the second indicator – the share of proprietary revenues in total revenues (C_{e2s}) – it can be observed that regions reported increases in their financial independence indicators after deducting the redistribution elements of the regional subvention quota (table 3). For some regions, this increase was as much as 10 p.p. This means that, after considering the share of subvention in total revenues, and depending on the volume of subventions received (which are, in part, unrelated to the region's revenues, since their volume may also be related to infrastructural indicators), there will be significant differences between individual regions, even if they report similar levels of proprietary revenues. This may have a negative effect on the comparability of the regions' revenue potential calculated using the above indicators. Also in this respect, the Mazovian Voivodship reported ca. 3 p.p increase of the indicator, based on their share of the regional part of the subvention received.

Tab. 3: The share of proprietary revenues in regions total revenues

Region	C_{e2}					C_{e2s}				
	2008	2009	2010	2011	2012	2008	2009	2010	2011	2012
Dolnośląskie	67,90%	36,30%	52,40%	52,00%	54,90%	72,6%	37,9%	55,8%	54,7%	56,5%
Kujawsko-pomorskie	42,90%	23,60%	23,00%	30,00%	31,80%	55,8%	29,0%	29,2%	37,7%	39,4%
Lubelskie	37,20%	21,70%	21,00%	22,60%	26,30%	52,3%	29,1%	33,3%	30,2%	35,4%
Lubuskie	38,40%	17,40%	26,40%	30,60%	24,40%	51,9%	20,3%	35,7%	39,0%	31,9%
Łódzkie	57,00%	25,80%	43,00%	44,30%	43,40%	66,9%	28,1%	50,7%	49,3%	46,8%
Małopolskie	58,90%	31,20%	32,90%	40,10%	38,30%	64,7%	33,3%	35,6%	42,4%	41,3%
Mazowieckie	83,40%	67,10%	69,30%	72,60%	69,60%	86,62%	70,86%	73,93%	73,15%	70,49%
Opolskie	44,30%	21,00%	21,80%	28,70%	27,90%	52,8%	24,2%	26,9%	34,2%	34,4%
Podkarpackie	35,20%	22,70%	19,50%	25,90%	22,70%	49,6%	29,7%	28,6%	35,0%	30,8%
Podlaskie	38,80%	19,50%	21,90%	22,10%	19,70%	52,6%	23,9%	32,4%	28,8%	26,1%
pomorskie	56,10%	27,20%	45,30%	46,70%	46,70%	61,8%	29,2%	51,5%	51,4%	50,5%
Śląskie	66,60%	37,10%	48,90%	55,30%	51,10%	68,0%	38,6%	51,3%	59,3%	53,2%
Świętokrzyskie	43,60%	21,30%	26,40%	31,50%	23,00%	56,6%	25,8%	35,9%	39,5%	28,9%
Warmińsko-mazurskie	36,50%	16,00%	22,60%	24,30%	21,50%	50,8%	20,1%	35,8%	34,1%	29,0%
Wielkopolskie	65,80%	28,90%	49,40%	52,60%	48,70%	68,3%	29,6%	51,9%	53,9%	50,0%
Zachodniopomorskie	42,60%	17,50%	22,60%	27,70%	27,20%	55,8%	20,3%	29,4%	34,1%	33,0%

Source: Own calculations based on MF (Ministry of Finance) and NSO (National Statistical Office) data

In the case of the indicator reflecting the share of operating surplus in total revenues C_{e3} , the adjustment suggests that more than a half of Polish regions are unable to generate any surplus whatsoever, and have no potential to meet their liabilities on their own (table 4). In the case of the Mazovian Voivodship as the (usually) sole example of a net payer of both the regional and the compensatory part, it must be observed that the respective indicator will be elevated (for this particular region, total revenues are not adjusted against total fiscal contribution, but only against the regional part of the subvention). Similar adjustments were observed for Lower Silesia (dolnośląskie) and Great Poland (wielkopolskie) in the period when those two regions were net payers of the 'Robin Hood tax', but the effect of those payments on the adjusted indicator were marginal. The increase of the self-financing indicator for Mazovia region, reported at times to be even more than 30 p.p., clearly attests to the negative impact of the 'Robin Hood tax' on the region's financial standing. In general, however, it may be concluded that the volumes of adjusted indicators clearly attest to the significance of the equalisation mechanism for less-developed regions.

Tab. 4: The share of operating surplus in regions total revenues

Region	C_{e3}					C_{e3s}				
	2008	2009	2010	2011	2012	2008	2009	2010	2011	2012
Dolnośląskie	23,10%	7,10%	2,50%	9,20%	21,50%	17,8%	3,0%	-3,8%	4,4%	19,3%
Kujawsko-pomorskie	19,20%	13,00%	6,20%	9,80%	12,00%	-5,1%	-6,7%	-19,3%	-13,2%	-9,0%
Lubelskie	26,30%	12,10%	13,90%	10,70%	10,00%	-3,6%	-18,1%	-36,6%	-19,3%	-21,4%
Lubuskie	18,00%	6,90%	8,30%	7,30%	7,50%	-10,9%	-8,4%	-24,0%	-18,3%	-20,7%
Łódzkie	21,90%	9,70%	15,30%	7,90%	6,10%	8,3%	1,5%	-0,1%	-2,3%	-1,3%
Małopolskie	27,40%	8,90%	3,20%	9,50%	10,60%	20,3%	2,6%	-4,5%	4,4%	3,5%
Mazowieckie	20,80%	8,30%	2,80%	5,40%	9,50%	46,30%	34,53%	37,19%	30,36%	35,17%
Opolskie	11,40%	5,10%	1,80%	1,00%	9,30%	-5,6%	-9,2%	-21,3%	-18,0%	-11,9%
Podkarpackie	24,00%	13,20%	15,20%	13,90%	14,00%	-7,2%	-13,6%	-24,3%	-16,2%	-16,6%
Podlaskie	25,90%	16,80%	19,70%	12,90%	9,80%	-0,3%	-2,0%	-18,8%	-13,8%	-19,6%
pomorskie	22,20%	6,40%	10,10%	13,20%	8,30%	14,4%	-0,4%	-2,4%	4,4%	0,8%
Śląskie	20,70%	7,80%	15,40%	18,50%	11,10%	19,0%	4,3%	11,1%	12,7%	7,4%
Świętokrzyskie	37,00%	17,90%	10,80%	13,10%	13,60%	18,2%	0,4%	-21,1%	-9,0%	-8,5%
Warmińsko-mazurskie	20,20%	6,70%	16,90%	8,70%	9,70%	-11,2%	-17,6%	-31,4%	-28,3%	-21,6%
Wielkopolskie	17,20%	11,80%	13,90%	10,90%	10,20%	14,1%	9,7%	9,5%	8,7%	7,8%
Zachodniopomorskie	21,30%	9,40%	9,30%	8,50%	8,10%	-3,1%	-5,2%	-17,9%	-12,7%	-11,5%

Source: Own calculations based on MF (Ministry of Finance) and NSO (National Statistical Office) data

Another indicator under scrutiny is the share of operational surplus and proceeds from property sale in total revenue. For the whole period under study, the C_{e6s} indicators were higher than the corresponding C_{e3s} indicators only for three of the analysed regions, namely: Mazovia, Silesia (śląskie) and Great Poland. This may suggest that only those three regions, apart from being able to generate surplus earnings, reported additional profits from sale of their property. In turn, negative values of the indicator (also for the whole period) were reported by 8 regions, suggesting that their proceeds from fixed asset sale were not adequate to cover the operational deficit. It must also be noted that differences between the adjusted indicators C_{e6s} and C_{e3s} were found in surplus of 0.1 p.p. in more than those 3 regions, but were definitely highest for Mazovia (up to 3 p.p.).

Tab. 5: The self-financing indicator

Region	C _{e7}					C _{e7s}				
	2008	2009	2010	2011	2012	2008	2009	2010	2011	2012
Dolnośląskie	123,3%	88,9%	39,3%	55,6%	98,4%	101,1%	80,9%	26,4%	45,8%	92,6%
Kujawsko-pomorskie	92,8%	95,0%	90,9%	84,4%	97,2%	23,2%	55,5%	36,1%	23,4%	31,8%
Lubelskie	82,3%	109,9%	94,6%	87,9%	79,2%	21,1%	39,7%	-8,0%	31,1%	14,1%
Lubuskie	109,5%	95,6%	83,4%	98,0%	94,8%	27,1%	73,5%	29,4%	39,5%	21,3%
Łódzkie	92,0%	88,5%	78,3%	64,7%	77,7%	50,8%	75,1%	45,1%	45,0%	61,2%
Małopolskie	101,6%	91,7%	79,0%	87,8%	99,4%	81,7%	80,4%	65,2%	78,1%	81,2%
Mazowieckie	55,9%	68,7%	88,2%	78,6%	105,0%	108,0%	145,5%	254,8%	173,2%	222,2%
Opolskie	119,1%	85,9%	76,1%	86,6%	102,0%	71,9%	63,6%	39,8%	49,7%	44,2%
Podkarpackie	125,1%	79,7%	78,8%	92,1%	94,6%	28,3%	30,7%	14,4%	34,0%	31,4%
Podlaskie	155,2%	118,0%	119,8%	86,4%	88,1%	56,5%	81,1%	26,9%	38,3%	30,9%
pomorskie	113,1%	86,5%	61,5%	82,2%	91,2%	89,3%	75,3%	38,5%	63,1%	73,1%
Śląskie	77,1%	75,8%	89,4%	81,5%	86,9%	72,4%	68,8%	79,9%	66,6%	76,5%
Świętokrzyskie	181,3%	107,5%	83,9%	94,1%	76,4%	95,7%	72,2%	29,2%	49,0%	46,5%
Warmińsko-mazurskie	147,2%	92,6%	88,7%	89,4%	78,8%	32,7%	46,2%	-14,0%	12,8%	27,1%
Wielkopolskie	84,6%	102,6%	88,2%	83,4%	91,1%	74,0%	98,8%	77,9%	78,6%	84,2%
Zachodniopomorskie	102,7%	97,4%	87,1%	74,7%	90,8%	33,8%	73,6%	43,6%	42,3%	55,2%

Source: Own calculations based on MF (Ministry of Finance) and NSO (National Statistical Office) data

The last of the indicators under analysis is the so-called self-financing indicator, representing the share of own resources in the financing of regional investments (C_{e7}). For the majority of regions, this indicator, when adjusted by revenue from horizontal equalisation quotas, dropped considerably. In some cases, the drop was well below 100 percentage points. Increase was observed mainly for Mazovia – in the absence of equalisation mechanisms, this region would surely profit from full liquidity of investment financing.

Conclusions

The main objective of this paper was to conduct the analysis and the assessment of the significance of a equalisation and regional part of the general subsidy for the voivodeships in Poland. In the majority of cases omitting the subsidy in the calculation resulted in the deterioration of the budgetary indicators in the half of voivodeships. It should be noticed that in the most extreme cases, the volume of subventions received was as much as twice the size of own revenue. This may attest to the striking maladjustment between the structure of regional income and the regional financing demands. It must be also noted that the outflow of proceeds under the pending ‘Robin Hood tax’ regulations – in the case of the Mazovian Voivodship – reached as much as a third of regional revenue, overall. This has the effect of greatly reducing the level of financing available for self-governing regions. In the Mazovian Voivodship, the adopted fiscal solution resulted in liquidity loss. However, in the face of the present ‘Robin Hood tax’, the Mazovian Voivodship found itself on the verge of bankruptcy last year, and refused to contribute, pending future development of the debate. To sum up, both the negative and positive effects of the horizontal equalisation mechanism can be demonstrated with respect to financial position of the regions in Poland.

References

- [1] Act on the Regional Self-Government., Dz.U. 1998. 91. 576
- [2] Act on the Revenues of the Units of Territorial Self-government, Dz.U.2010.10.86
- [3] Ministry of Finance. [online]. [cit. 2014-03-14]. Available at: <<http://www.finance.mf.gov.pl/budzet-panstwa/finanse-samorzadow/opracowania>>
- [4] National Statistical Office, Local Data Bank. [online]. [cit. 2014-03-14]. <Available at www.stat.gov.pl/bdl/app/strona.html?p_name=indeks>
- [5] OLEJNICZAK J., (1994). The Influence of the Equalisation Mechanism under the General Subsidy upon the Financial Situation of Communes as Exemplified by the Urban Communes of Lower Silesia Voivodeship – Study Results. In *Economic Development and Management of Regions*, HED, Part V, pp.91-104, ISBN 978-80-7435-370-3.

[6] The Act on Public Finances Dz.U.2009.157.1240

[7] *European Charter of Regional Self-Government, adopted at the 4th session of the Congress of Local and Regional Authorities of Europe.*, (1997) [online]. [cit. 2014-02-27]. Available at: <www.coe.int/t/dgap/localdemocracy/default_en.asp>

**ZÁVISLOST MEZI ÚČINNOSTÍ A ÚČELNOSTÍ PROJEKTŮ -
PŘÍPAD ROP JV****DEPENDENCY OF EFFICIENCY AND EFFECTIVENESS IN THE
REGIONAL DEVELOPMENT PROJECTS - CASE ROP SE****ING. PETR HALÁMEK, PH.D.****ING. RICHARD VESELÝ**

Katedra regionální ekonomie a správy | *Dept. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41 a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: halamek@econ.muni.cz, rvesely@mail.muni.cz

Anotace

Príspevek sa zabyvá vzbuou medzi účinností (efektívnosťou) a účelnosťou regionálnych rozvojových projektů. Navržený teoretický prístup je ilustrovaný na souboru projektů registrovaných jako žádosti o podporu v operačním programu ROP Jihovýchod. Účinnost je měřena prostřednictvím identifikace investičních nákladů na jednotku výstupu, účelnost prostřednictvím standardizovaně zpracované CBA. Závislost je identifikována prostřednictvím korelační analýzy.

Klíčová slova

hodnocení projektů, účinnost (efektivnost), účelnost

Annotation

The paper deals with the relation between efficiency and effectiveness of regional development projects. The suggested theoretical approach is illustrated on a set of projects registered as a request for assistance from Regional Operating Program South-East. Efficiency is measured by identifying the investment cost per unit of output, efficiency by standardized cost-benefit analysis. A potential dependency is identified by means of correlation analysis.

Key words

project evaluation, efficiency, effectiveness

JEL classification: H72

Úvod

Pro úplnost je v úvodu uvedena definice pojmů účinnost (efektivnost) a účelnost. Dle zákona o finanční kontrole lze účinnost (efektivnost) definovat jako takové použití veřejných prostředků, kterým se dosáhne nejvýše možného rozsahu, kvality a přínosu plněných úkolů ve srovnání s objemem prostředků vynaložených na jejich plnění. Účelnost potom jako takové použití veřejných prostředků, které zajistí optimální míru dosažení cílů při plnění stanovených úkolů (Zákon o finanční kontrole ve veřejné správě a o změně některých zákonů č. 320/2001 Sb., v platném znění, paragraf 2, bod n) a o)). Tyto termíny jsou spolu s hospodárností (nejnižší cena umožňující zajištění definovaného výstupu) součástí pravidla 3E (účinnost / účelnost / hospodárnost) a měly by hrát klíčovou roli při hodnocení projektových návrhů ucházejících se o podporu z prostředků strukturálních fondů. Základní příručka pro hodnocení intervencí financovaných ze strukturálních fondů Evalsed (Evropská komise, 2013, s. 99) definuje pojem účinnost (efficiency) jako získání definovaného výstupu za minimální

cenu nebo maximalizaci výstupu vzhledem k disponibilním zdrojům. Účelnost (effectiveness) je potom definována poměrně volně jako „dosažení cílů“, cíle mohou být vyjádřeny kvantitativně ve vztahu k očekávaným výstupům nebo výsledkům.

Jakkoli jsou tyto pojmy již zaužívané a rozšířené, jejich použití v praxi je často velmi obtížné. Nejkritičtější krokem hodnocení účinnosti (efektivnosti) veřejných intervencí je návrh a správné sestavení kritérií, která budou pro hodnocení použita. S ohledem na definici pojmů by vhodné ukazatele měly vždy představovat podíl výstupů nebo výsledků a použitých vstupů. Diskutabilní přístup k hodnocení efektivnosti bez použití poměrových ukazatelů byl použit například při hodnocení rozvojové pomoci poskytované Českou republikou Srbsku (Tomšíková, L., Šilhánková, V., 2013) pouze na základě sledování vybraných makroekonomických trendů a ukazatelů kvality života. V současnosti se již ozývají i hlasy, že účinnost a účelnost projektů není možné přesně změřit a tedy že tyto termíny ztrácejí svůj smysl (Kváča, V., 2010).

Hodnoty uvedených pojmů budou kalkulovány pro vybraný soubor žádostí (projektových návrhů) ucházejících se o podporu z prostředků programu ROP Jihovýchod. S ohledem na problematiku indikátorů používaných pro evaluaci ROP JV je zkoumaná oblast zúžena na typové srovnatelné projekty. Vzhledem k zaměření posledních a počtu dostupných projektů byla zvolena podpora výstavby a technického zhodnocení mateřských škol.

Cíle výzkumu a použítá metodika

Cílem příspěvku je identifikace korelace mezi účinností a účelností projektů. V ryze teoretické rovině je poměrně jasné, že účinnost a účelnost projektů jsou dva zcela rozdílné pojmy. Pokud je projekt realizován s velkým výstupem na jednotku investice (např. za málo peněz je postavena školka pro velký počet dětí), ještě není rozhodnuto o jeho účelnosti (např. jestli tato školka bude dětmi opravdu využívána). V praxi však lze předpokládat, že existuje pozitivní korelace mezi účinností a účelností projektu. Silnou korelaci lze očekávat zejména u projektů financovaných z veřejných výdajových projektů, které by měly respektovat principy 3E (tedy být jak účinné, tak účelné).

Účinnost projektů (E1) bude měřena jako poměr výstupů ke vstupům. Jako vstupy budou použity celkové výdaje (TC) projektu k datu registrace projektu. Jako výstupy budou použity vybrané indikátory výstupů (OI).

$$\text{účinnost (E1)} = \frac{\text{indikátory výstupů (OI)}}{\text{celkové výdaje (TC)}}$$

Nejsnáze dostupné indikátory výstupů jsou monitorovací indikátory projektu dostupné v projektových žádostech, případně v systémech pro monitorování programu (MONIT7+, eCBA). Pro měření projektů ve zvolené oblasti (výstavba a technické zhodnocení mateřských škol) jsou používány zejména indikátory 65.11.01 Plocha regenerovaných a revitalizovaných objektů určených pro vzdělávání - města (m²), 65.12.03 Plocha nově vybudovaných objektů pro vzdělávání (m²) a 65.15.01 Plocha regenerovaných a revitalizovaných objektů určených pro vzdělávání - venkov (m²).

Účelnost projektů je měřena prostřednictvím analýzy nákladů a výnosů, která je u projektů ucházejících se o podporu z prostředků ROP JV prováděna standardizovaným způsobem (pro zpracování socio-ekonomické analýzy je k dispozici sada oceněných dopadů, které jsou pro hodnocené projekty povinně volitelné, vlastní výpočet a zpracování analýzy probíhá ve specializované aplikaci). Klíčovým dopadem hodnocených projektů je počet uživatelů vybudované infrastruktury ve všech letech hodnocení (použito referenční období 20 let). Jako ukazatel účelnosti projektu byl zvolen index rentability kalkulovaný ze socio-ekonomického toku projektu (E2) jako podíl socio-ekonomické čisté současné hodnoty (ENPV) a diskontované hodnoty celkových výdajů projektu (dTC).

$$\text{účelnost (E2)} = \frac{\text{ekonomická čistá současná hodnota (ENPV)}}{\text{diskontované celkové výdaje (dTC)}}$$

Hodnocení účinnosti projektů

Na základě popisu projektů bylo vytipováno 59 projektů žádajících o podporu z prostředků ROP JV na řešení výstavby nových nebo technické zhodnocení stávajících prostor s využitím pro předškolní vzdělávání (mateřské školky). Kontrolou položkových rozpočtů jednotlivých projektů (data dostupná v systému pro Finanční a ekonomické hodnocení projektu, k datu 10. 4. 2014) bylo ověřeno jejich zaměření na výstavbu nebo technické zhodnocení objektů pro předškolní vzdělávání. Zvoleným kritériem byl podíl rozpočtu v min. objemu 90% z celkových výdajů, resp. schopnost identifikace výdajů výstavbu nebo technické zhodnocení projektů (celkem bylo vyřazeno 9 projektů zaměřených např. na nákup vybavení, výstavbu hřišť nebo přístupových komunikací).

Dále byly u jednotlivých projektů na základě dat v MONIT7+ (výstupní sestava R18 Monitorovací indikátory projektů, aktuální stav k 1. 4. 2014) ověřovány hodnoty výstupů tak, aby mohly vstoupit do výpočtu účinnosti. Tento krok se ukázal pro celé hodnocení nejkritičtější. Přestože Národní číselník indikátorů přináší poměrně jasnou definici použitých ukazatelů 65.11.01 Plocha regenerovaných a revitalizovaných objektů určených pro vzdělávání - města (m²), 65.12.03 Plocha nově vybudovaných objektů pro vzdělávání (m²) a 65.15.01 Plocha regenerovaných a revitalizovaných objektů určených pro vzdělávání - venkov (m²), v praxi se tyto hodnoty poměrně liší (definice indikátorů se v dokumentech pro žadatele a příjemce nepodařilo dohledat).

Tab. 1: Definice indikátorů, občanská infrastruktura pro vzdělávání

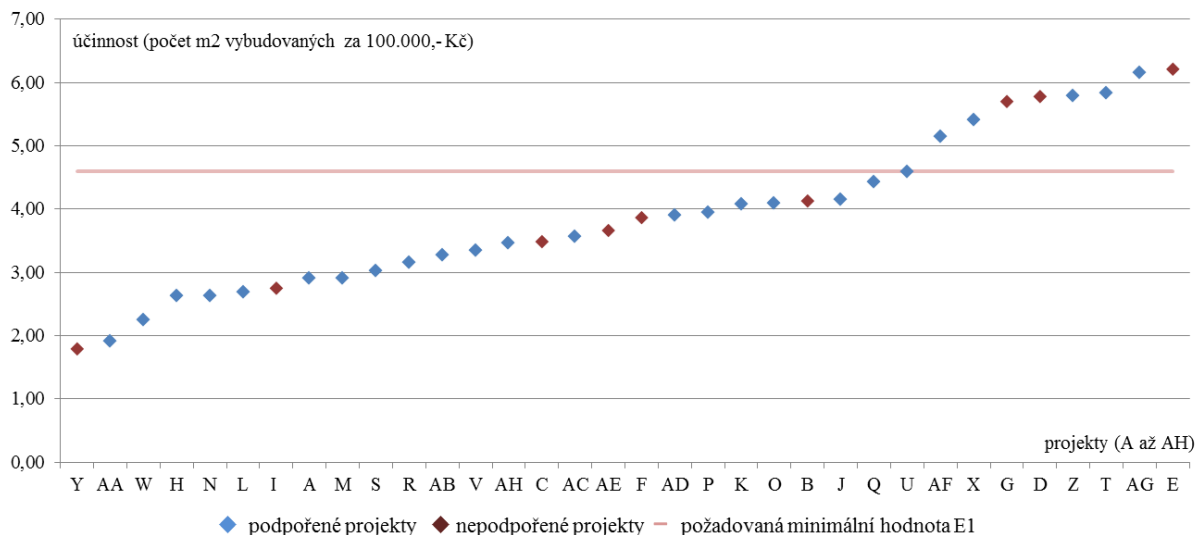
indikátor	definice
65.11.01	Počet m ² užitné plochy objektu, který bude v rámci realizace projektu rekonstruován / revitalizován / regenerován a bude sloužit pro rozvoj vzdělávání ve městech (obcích nad 5000 obyvatel včetně). Tento indikátor lze naplnit pouze v souvislosti se stavební rekonstrukcí (nedá se tedy použít, pokud dojde pouze k pořízení vybavení objektu). Při rekonstrukci jen části objektu se uvádí jen plocha rekonstruované části (pokud bude modernizováno jedno patro objektu, pak se uvádí užitná plocha daného patra, ne celková užitná plocha objektu).
65.12.03	Počet m ² užitné plochy nově vybudovaných objektů pro vzdělávání. Tento indikátor lze naplnit pouze v souvislosti s výstavbou (nedá se tedy použít, pokud dojde pouze k pořízení vybavení objektu).
65.15.01	Počet m ² užitné plochy objektů, které byly v rámci realizace projektu rekonstruovány, revitalizovány a regenerovány a budou sloužit pro účely vzdělávání obyvatelstva ve venkovských oblastech = obce v rozmezí 500-4 999 obyvatel. Tento indikátor lze naplnit pouze v souvislosti se stavební rekonstrukcí (nedá se tedy použít, pokud dojde pouze k pořízení vybavení objektu). Při rekonstrukci jen části objektu se uvádí jen plocha rekonstruované části (pokud bude modernizováno jedno patro objektu, pak se uvádí užitná plocha daného patra, ne celková užitná plocha objektu).

Zdroj: Národní číselník indikátorů (stav k 31. 12. 2013)

Dle informací k projektům dostupných v systému pro Finanční a ekonomické hodnocení projektů (zejména oddíl Stručný popis projektu a Popis technického řešení projektu) byly hodnoty uváděných indikátorů ověřovány. Velký počet žadatelů do plochy objektů započítává i hřiště, travnaté a zpevněné plochy, obslužné komunikace, apod. Případně liší se také definice plochy, některé projekty uvádí v indikátorech zastavěnou plochu nebo celkovou plochu (správnou hodnotou indikátoru je užitná plocha objektů). Do hodnocení byly zařazeny pouze projekty, kde bylo možné hodnoty indikátoru ověřit nebo případně stanovit jejich správnou výši. Užitná plocha, která procházela pouze technickým zhodnocením (dle různých přístupů označováno též jako rekonstruovaná / regenerovaná nebo revitalizovaná plocha) byla vynásobena koeficientem „změna stavu“, který vyjadřuje míru

provedených stavebních úprav (koeficient je pro každý projekt dostupný v systému pro finanční a ekonomické hodnocení projektů a pohybuje se stupnicí od 0% - pouze vybavení po 100% totální rekonstrukce). Výsledkem tak byl soubor 34 projektů s definovanou hodnotou indikátoru na výstupu - vytvořená užitná plocha pro předškolní vzdělávání (m^2). Jednotlivé projekty jsou ve výstupech anonymizovány jejich přeznačením písmeny A až AH.

Obr. 1: Účinnost projektů (počet vytvořených m^2 užitné plochy pro předškolní vzdělávání na investici v objemu 100.000,- Kč)

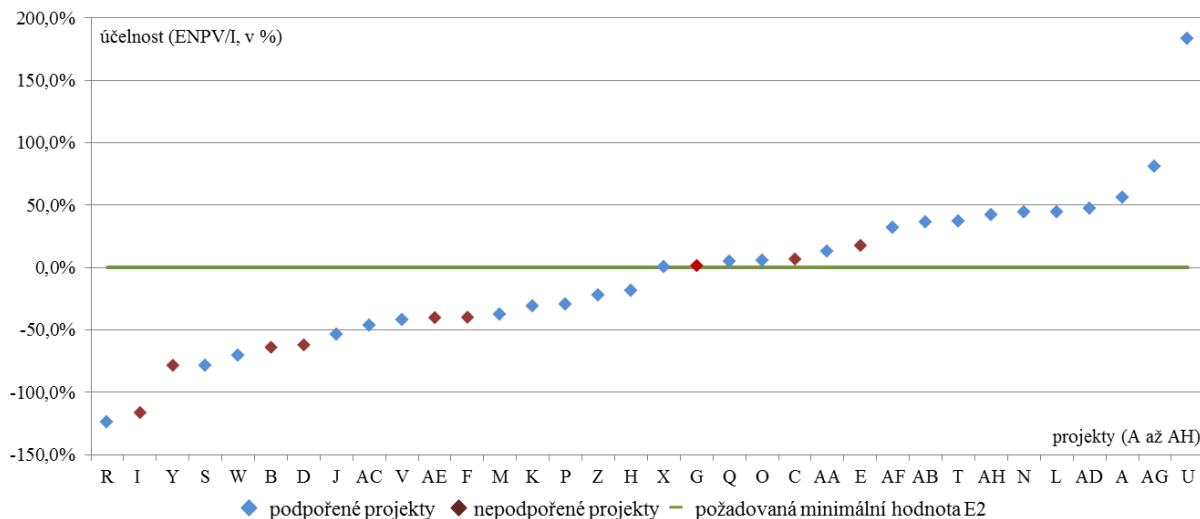

Zdroj: vlastní zpracování

Jako jednotka ukazatele účinnosti E1 byl zvolen počet m^2 vytvořených za využití investice v objemu 100.000,- Kč. Získané hodnoty se pohybovaly v rozmezí od 6,2 $m^2/100.000,- Kč$ do 1,8 $m^2/100.000,- Kč$ (vyjádřeno prostřednictvím jednotkových nákladů to představuje 16.095,- Kč/ m^2 až 55.802 Kč/ m^2). Průměrná hodnota činí 3,9 $m^2/100.000,- Kč$ (26.581,- Kč/ m^2). Pro ilustraci byly hodnoty srovnány s ukazateli průměrné rozpočtové ceny na měrovou a účelovou jednotku publikovanými ÚRS Praha. Dle třídění JKSO byla použita hodnota pro budovy pro výuku a výchovu v objemu 5.413,- Kč/ m^3 obestavěného prostoru (ÚRS Praha, 2013, s. 6). Částka byla dále upravena o DPH (všechny hodnoty dat ve zkoumaném souboru jsou včetně DPH v základní sazbě) a převedena na jednotku užitné plochy s využitím minimální hodnoty světlé výšky pro základní a střední školy 3300 mm (Vyhláška č. 268/2009 Sb. o technických požadavcích na stavby ve znění 20/2012 Sb., §49, odstavec 1, bod b), s ohledem na definici této hodnoty jako „minimální“ nebyla použita hodnota 3000 mm předepsaná pro mateřské školy (Vyhláška č. 268/2009 Sb. o technických požadavcích na stavby ve znění 20/2012 Sb., §49, odstavec 1, bod b). Výsledná hodnota takto získané průměrné ceny na jednotku užitné plochy činí přibližně 21.600,- Kč/ m^2 , při vyjádření ve smyslu ukazatele E1 potom 4,6 $m^2/100.000,- Kč$. Tuto hodnotu lze použít jako kritériální hranici (požadovaná minimální hodnota) pro identifikaci účinných (efektivních) projektů.

Hodnocení účelnosti projektů

Data za hodnocení účelnosti projektů jsou dostupná u všech projektů registrovaných v ROP JV. Primárním požadavkem na výsledky socio-ekonomické analýzy těchto projektů je pozitivní dopad vyjádřený kladnou hodnotou použitého ukazatele index rentability (ENPV/I > 0). Záporné hodnoty indikují negativní dopad realizace projektu, nulová hodnota potom neutrální stav (realizace projektu společností nic nepřináší, ale ani nebere).

Obr. 2: Účelnost projektů (ENPV/I)

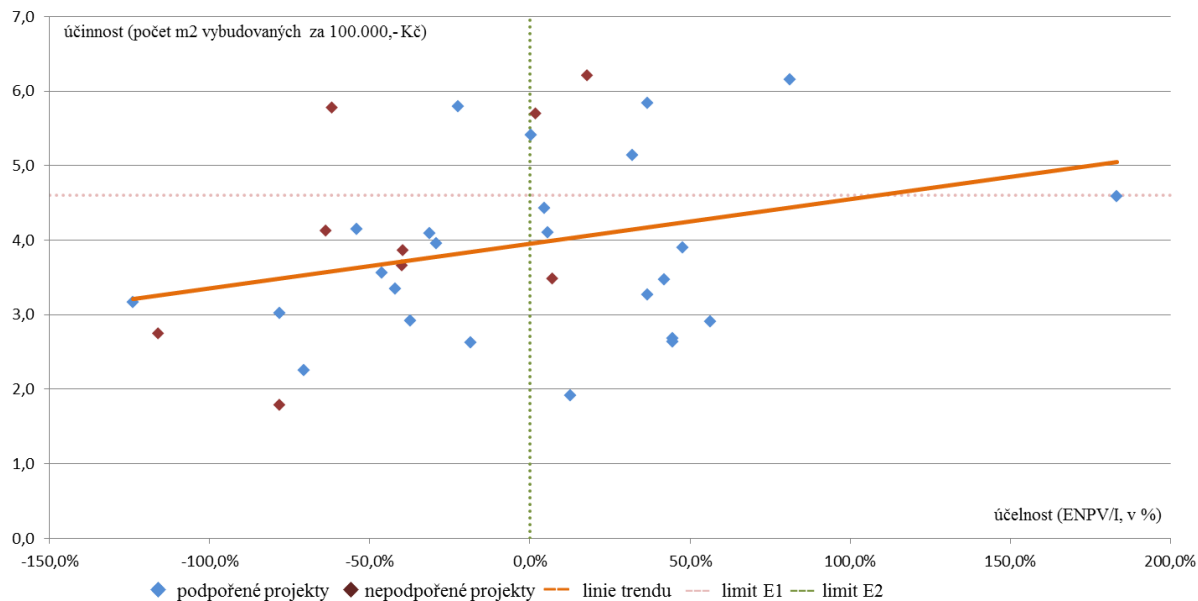
Zdroj: vlastní zpracování

Průměrná hodnota zkoumaného vzorku se pohybuje kolem -8,8 %. Tento výsledek indikuje jak poměrně nízkou kvalitu (viděno optikou ukazatelů CBA) předkládaných projektů, tak i nízkou váhu hodnocení účelnosti při výběru projektů (ve sledované prioritní ose 3 je váha výsledků ekonomické analýzy 22%). Extrémní hodnoty vzorku se pohybují mezi -123,8 % (dolní extrém) a +183,3 % (horní extrém).

Výsledky

S ohledem na charakteristiku zkoumaných ukazatelů E1 (účinnost) a E2 (účelnost) je použit výpočet Pearsonova korelačního koeficientu (vlastní výpočet včetně identifikace křivky trendu je zpracován v prostředí Microsoft Excel). V dvojrozměrném bodovém grafu X,Y je účinnost (E1) vynesena na osu y, účelnost (E2) na osu x. Získané hodnoty korelace (Pearson) činí pro celý soubor zkoumaných projektů 0,29. Získaná hodnota potvrzuje velmi slabou pozitivní korelaci mezi účinností a účelností projektů. Míra korelace však zůstává hluboko za očekáváním (očekávané hodnoty byly min. 0,6 až 0,7). Takto velmi slabá vazba může být zapříčiněna mnoha skutečnostmi od počátku projektové přípravy až po konečné schválení projektu ke spolufinancování. Nejsignifikantnějším důvodem se jeví malé zastoupení účinnosti a účelnosti v celkovém hodnocení projektů. Zatímco účelnost zabírá až 22 % ze sto-bodové hodnotící škály, účinnost bývá zastoupena jen v některých specifických kritériích, obvykle s vahou 5 %. V případě evaluovaných projektů mateřských škol účinnost hodnocena nebyla. Přitom projektu stačí obvykle k úspěchu překročit minimální hranici 50 bodů.

Poměrně výrazným překvapením je pohled na výsledky korelace zpracované odděleně za podpořené a nepodpořené projekty. S ohledem na proces výběru projektů (přednost by měly mít ty účinnější a účelnější) bylo možné očekávat, že korelace podpořených projektů bude výrazně vyšší, než nepodpořených. Hodnocený soubor však vykazuje u podpořených projektů hodnotu shodnou s hodnoceným souborem 0,29; u nepodpořených již poměrně silnou korelaci 0,6.

Obr. 3: Korelace účinnosti (E1) a účelnosti projektů (E2)

Zdroj: vlastní zpracování

V souvislosti se zkoumáním účinnosti a účelnosti projektů je nutno aplikovat na hodnocený vzorek i obecná pravidla pro projekty financované ze strukturálních fondů. Všechny podpořené projekty by se měly nacházet v prostoru vpravo od linie minimální požadované hodnoty ENPV/I a současně nad hranicí požadované minimální účinnosti definované průměrnými rozpočtovými ukazateli. Tuto podmínku ze zkoumaného vzorku splňuje pouze 16% podpořených projektových návrhů.

Závěr

Největším problémem hodnocení účinnosti a účelnosti projektů je absence srovnatelných dat, na základě kterých by tyto projekty mohly být hodnoceny. I v případě návrhu jednotných ukazatelů je na příkladu projektů z ROP JV patrné, že jejich srovnání je velmi obtížné a vyžaduje ověření všech položek pro konkrétní projekty. Vlastní výsledky provedené analýzy potvrzují existenci velmi slabé korelace mezi účinností a účelností projektů, jakkoli její hodnoty zůstávají hluboko za očekáváním. Dalším zjištěním je poměrně nízká hodnota účinnosti a účelnosti podpořených projektů, požadované hranice pro obě kritéria nespĺňuje ani pětina z hodnoceného souboru. Pro aplikační praxi vyplývají z provedené analýzy jednoznačná doporučení – zaměřit se na větší význam kritérií účinnosti a účelnosti pro výběr projektů.

Literatura

- [1] EVALSED., (2013) *The resource for the evaluation of Socio-Economic Development - Source Book*, Evropská komise - DG Regional Policy, Brusel.
- [2] KVÁČA, V., (2010) *Funguje to, co děláme? aneb možnosti kontrafaktuálních evaluačních přístupů zjišťování skutečných účinků veřejných politik*. MPSV ČR, Dostupné na: <http://cie.ireas.cz/download/workshop2a_prezentace.pdf>
- [3] Národní číselník indikátorů, NOK MMR., (2013). Dostupné na: <[http://www.strukturalni-fondy.cz/cs/Fondy-EU/Narodni-organ-pro-koordinaci/Monitorovani-\(1\)/Monitorovani-vecneho-pokroku/Narodni-ciselnik-indikatoru-aktualizace](http://www.strukturalni-fondy.cz/cs/Fondy-EU/Narodni-organ-pro-koordinaci/Monitorovani-(1)/Monitorovani-vecneho-pokroku/Narodni-ciselnik-indikatoru-aktualizace)>
- [4] Systém pro finanční a ekonomické hodnocení projektů eCBA 1.0, verze Jihovýchod, eCBA s.r.o., (2014). Dostupné na: <<https://online.ecba.cz/jihovýchod>>
- [5] TOMŠÍKOVÁ, L., ŠILHÁNKOVÁ, V., (2013). Regional development and development assistance on example selected country of the Balkan - Serbia. In *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 344-351. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-42.

- [6] Vyhláška č. 268/2009 Sb. o technických požadavcích na stavby ve znění 20/2012 Sb.
- [7] Výstupní sestava R18 pro ROP Jihovýchod monitorovacího systému strukturálních fondů MONIT7+.
- [8] Zákon č. 320/2001 Sb., o finanční kontrole ve veřejné správě a o změně některých zákonů (zákon o finanční kontrole), v platném znění.

SIGNIFICANCE OF EU FUNDS IN THE CREATION OF SPORT AND RECREATION INFRASTRUCTURE IN POLAND IN THE CONTEXT OF THE COHESION POLICY

JADWIGA BIEGAŃSKA

STEFANIA ŚRODA-MURAWSKA

ELŻBIETA GRZELAK-KOSTULSKA

*Department of Urban Studies and Regional Development
Faculty of Earth Sciences
Nicolaus Copernicus University
✉ ul. Lwowska 1, 87-100 Torun, Poland
E-mail: jadwigab@umk.pl, steffi@umk.pl, grzelak@umk.pl*

Annotation

The paper aims at analyzing the significance of EU funds in the creation of sport and recreation infrastructure in Poland in the context of the Cohesion Policy. The research has been conducted on the basis of data derived from the official websites of the Regional Operational Program for Kujawsko-Pomorskie Voivodship 2007-2013 (ROP WKP). The information on applications approved by the European Commission in the 2007-2013 programming period available at the websites have been currently upgraded and monitored. In order to achieve the aim of a research analysis have included all investments in sport and recreation infrastructure financed from EU funds. From database, which contained 6,117 applications implemented under the Cohesion Policy, 227 applications related to sport and recreation infrastructure have been analyzed. It has been proved in the paper that EU funds have contributed significantly to the creation of sport and recreation infrastructure improving, among others, quality of life.

Key words

Poland, Cohesion Policy, EU funds, sport and recreation infrastructure, quality of life.

JEL classification: O21, R1, R5.

1. Introduction

Cohesion Policy pursued by the European Union (EU) supports all actions, which tend to align economic and social conditions in all regions of the EU. The implementation of the Cohesion Policy has been carried out through operational programs, i.e. financial support granted NUTS 3 regions where per capita income does not exceed 75% of the EU average. The main objectives supported within the Cohesion Policy are as follows: convergence (i.e. cohesion), improving the competitiveness of regions, and European territorial cooperation. Among objectives mentioned above until 82% of total financial support has been allocated to the convergence in the field of infrastructure development, economic and population potential of the poorest regions.

Such proportions in financial support reflect the actual needs of regions benefiting from the EU aid. We should remember that in the countries of Central and Eastern Europe (ECE), which have been presently the main beneficiaries of the EU aid, since the end of the World War II until the beginning of transition, most investments had been related to the development of industry (Szymańska, 2004). As a consequence it has been observed the underdevelopment of infrastructure, especially social one, in ECE countries compared to the countries of Western Europe.

Infrastructure is the essential element of the space of every country. It creates appropriate conditions for living and enables proper functioning of all sectors of economy. Additionally, level of infrastructure development measured by various indicators is considered one of the most important determinants of socio-economic development (Lijewski, 2004). The low or high degree of the saturation of technical or social infrastructure may in fact hinder or stimulate most economic initiatives and significantly affect the attractiveness of settlements (Frenkel, 1999; Szymańska, Biegańska, 2011, 2012). Capital expenditure on infrastructure becomes the starting point for the transformation of regions, the modification of the directions of population flows (as pulling and pushing factor), growth in economic investments, more effective usage of tourist and recreational advantages, but mainly for the improvement of quality of life (QOL) (cf. Heffner 2001, Bański 2008), which besides the competitiveness of regions is one of the most important priorities of the EU Cohesion Policy.

The concept of QOL which has been intensively developed within social sciences since 1970s (Campbell, 1976; Campbell et al., 1976; Diener, Suh, 1997; Susniene, Jurkauskas, 2009; Wnuk, Marcinkowski, 2012) has lately become the subject of the increasing interest of state and local governments. In turn, improving quality of life and reducing disparities in the material and social circumstances of the different groups of population is the primary objective of the contemporary concepts of socio-economic development (GUS, 2013; Środa-Murawska, 2013).

Quality of life is one of important concepts widely discussed among the scientists (e.g., Susniene, Jurkauskas, 2009; Trzebiatowski, 2011; Walczak, Tomczak, 2011; Wnuk, Marcinkowski, 2012), practitioners and decision-makers of social life. However, the notion is significant, there has not been still developed its universal definition. According to the most commonly used definition, proposed by World Health Organization (WHOQOL Group, 1997: 1), ‘quality of life’ is *“individual’s perception of their position in life in the context of the culture and value systems in which they live and in relation to their goals, expectations, standards and concerns. It is a broad ranging concept affected in a complex way by the person’s physical health, psychological state, level of independence, social relationships, personal beliefs and their relationship to salient features of their environment.”*

Considering quality of life most researchers distinguish its objective and subjective indicators/criteria (Campbell, 1981; Trzebiatowski, 2011). Objective quality of life includes the conditions of the existence of particular social groups, i.e. material life conditions, health, education, economic activity, leisure time and social relations, personal safety, the quality of state and its ability to provide people with basic rights and the manners of the implementation of rights, as well as the quality of natural environment and the quality of infrastructure in the place of residence. In turn, subjective criteria relate to the perception of quality of life. Therefore they are connected with satisfaction that people gain from the various aspects of life as a whole, as well as from psychical well-being and experienced emotional states (GUS, 2013).

Taking into account the objective and subjective criteria we can assume that infrastructure, including sport and recreation one, may positively affect quality of life. Accessibility of sport and recreation facilities, their equipment, the animation of sport and cultural events influence on the one hand the quality of infrastructure, on the other hand, on way of spending leisure time and social inclusion. Thus, the EU Cohesion Policy including investments among others in the field of sport and recreation infrastructure has contributed to improving quality of life.

In the contemporary world sport is actually one of the most significant civilization, cultural and social values (Ministerstwo Sportu, 2007). It is estimated that at the turn of 21st century sport in various forms was practiced or was connected with the activity of more than billion people in the World (Godlewski, 2004, 2011). Sport as the field of life whose potential has been increasing has appeared more and more often in the development documents of countries, regions and cities (Motek, Bogacka, 2012). The essential role of sport has been also noticed in the EU institutions. In “White Paper on Sport” (Biała ksiąga na temat sportu, 2007), which is the result of the work of the European Council

widely consulted with Olympic committees, sport federations and the Member States since 2005, attention is mainly focused on two aspects of sport: economic – connected with the role of sport in the creation of economic growth and new jobs, and social – in which sport is treated as social phenomenon stimulating such values as peace, tolerance, mutual understanding, and education. In this sense, sport enables the achievement of strategic objectives within shaping active citizenship and well-being in the EU states.

As noticed in the Strategy for the Development of Sport in Poland until Year 2015 (*Strategia Rozwoju Sportu w Polsce do Roku 2015*, 2007), sport has not been the priority area of state policy in the recent decades. It has resulted in the decrease in physical activity among society. According to the WHO research (WHO, 2002, cf. *Ministerstwo Sportu*, 2007), only 7% of Poles take regular physical activity and 48% - do not practice any physical activity or do it incidentally. Thus, despite the relatively high popularity of sport and sport events, the advantages of physical activity are still underestimated or unknown among Poles. Additionally, considering the increasing life expectancy of population (cf. Grzelak-Kostulska, Hołowiecka, 2009, 2010; Biegańska, 2013) the observed trend is particular threat to health and quality of life (*Ministerstwo Sportu*, 2007).

One of the main reasons of not enough physical activity among Poles has been noticed in the not satisfying condition of sport infrastructure. In the years 1995-2007, i.e., before the National Cohesion Strategy 2007-2013 started, 3,200 sport facilities had been completed. Anyhow, in accordance with the opinion of the Ministry of Sport in Poland, even then facilities for qualified sport and recreation activity did not fulfill European standards, neither in quantitative nor qualitative terms. Large part of facilities was neglected and hardly accessible for persons with disabilities (*Ministerstwo Sportu*, 2007). Therefore, building modern sport infrastructure has been accepted as one of the priority required actions.

2. Materials and methods

The study covers the years 2007-2013, i.e., when the National Cohesion Policy was implemented.

The research has been conducted in the Kujawsko-Pomorskie voivodship (WKP) (administrative region of the 1st order in Poland), which is located in the central part of Poland. The analyzed voivodship is inhabited by 2.1 mln persons (10th place among 16 voivodships in Poland), which represents 5.4% of total Polish population number. The area of analyzed voivodship comprises 18.0 thousand sq. km, which constitutes as much as 5.7% of the total area of Poland (10th place among 16 voivodships in Poland). According to the administrative division of Poland, the WKP includes 92 rural, 35 urban-rural and 17 urban gminas (administrative regions of the 3rd order) (state as of 2013).

The research has been carried out on the basis of data derived from the official websites of the Regional Operational Program for Kujawsko-Pomorskie Voivodship 2007-2013 (ROP WKP) (<http://www.mojregion.eu/regionalny-program-operacyjny-województwa-kujawsko-pomorskiego/o-programie.html>). The information on applications (projects) approved by the European Commission in the 2007-2013 programming period available at the websites have been currently upgraded and monitored. The information has included as follows: full name of beneficiary, the title of application, area where the application has been implemented, operational program, in which application has been approved, value of financial support, and the total value of projects.

In the context of the Cohesion Policy, it should be noted that Poland, as one of the countries which joined the EU relatively recently (2004), has tended to improve the condition and the accessibility of infrastructure benefited firstly from the Instruments of Pre-Accession Assistance (IPA). In the years 2004-2006, the projects related to sport infrastructure were implemented mainly through such instruments as Integrated Regional Operation Program, Sectoral Operational Program 'Restructurization and Modernization of the Food Sector and Rural Development' and seven programs of transborder cooperation (Interreg) (*Ministerstwo Rozwoju Regionalnego*). Finally, in the years 2007-2013, Poland took part fully in the implementation of the Cohesion Policy. In this programming

period sport and recreation infrastructure might have been supported from the following programs: Operational Program 'Infrastructure and Environment' and Rural Development Program for 2007-2013 (Ministerstwo Rozwoju Regionalnego; Łączak, 2010). Great opportunities related to investments in sport and recreation infrastructure were also offered by regional operational programs. What is worth emphasizing, every voivodship in Poland within their own operational programs provided some funds for this type of infrastructure (Ministerstwo Rozwoju Regionalnego).

The paper aims at analyzing the significance of EU funds in the creation of sport and recreation infrastructure in Poland in the context of the Cohesion Policy.

In order to achieve the aim of research analysis has included all projects in sport and recreation infrastructure financed from EU funds. From database which contained 6,117 applications implemented under the Cohesion Policy in the WKP 227 applications related to sport and recreation infrastructure have been considered. These applications have been analyzed in the context of the degree of realization in the projects investment in sport and recreational infrastructure; operational programs, in which the projects has been approved; beneficiaries, which achieved financial support for the realization of the projects; value of financial support; and the total value of the projects.

3. Research results

The main objectives, which have been realized in RPO WKP in 2007-2013, have been: (a) the improvement of voivodship competitiveness as the field of economic activity, investment location, attractiveness for living and spending leisure time for residents and tourists, (b) the increase in the competitiveness of the WKP economy, (c) the improvement of residents' standard and quality of life. The RPO WKP has been implemented through realization of eight main objectives defined as priority axes. Among eight priority axes important position has been ascribed sport infrastructure, which has been implemented and financed mainly within the development of social infrastructure and the support for tourism development (Grzelak-Kostulska, Hołowiecka, 2013), and to the lesser extent in the other axes. It is worth mentioning that support for sport infrastructure implemented in the WKP in the years 2007-2013 has been also dictated by the observations made in the period of the implementation of pre-accession funds in the years 2004-2006. Then the largest demand in comparison with the allocation referred to (besides environment protection infrastructure, health protection infrastructure, educational infrastructure) sport infrastructure (RPO WKP 2007-2013).

Among 6,117 applications approved in the WKP in the analyzed period 290, i.e., 5% of total their number has concerned sport. In turn, in the total number of applications related to sport, 227 applications, i.e. 78.3% of all applications concerning sport, has been connected with investment in sport and recreation infrastructure. Such proportions seem to confirm the notice about deficiency in the accessibility and appropriate standard of sport infrastructure in the analyzed voivodship.

Most applications, i.e., 189 (83.3%), for investment in sport and recreation infrastructure in the analyzed voivodship, has been accepted within Rural Development Program. It should be noted that main beneficiaries in the program might have been rural areas and little towns, and financial support for sport and recreation infrastructure might have been achieved after application within Axis 3 related *inter alia* to quality of life (cf. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi). It indicates that large demand for this type of infrastructure is observed mainly in small-sized settlements. Besides Rural Development Program, 38 applications have been accepted within the Regional Operational Program of Kujawsko-Pomorskie Voivodship.

Applications related to sport and recreation infrastructure have been also analyzed by the degree of realization in the project investment *stricte* in sport and recreational infrastructure. Among 227 applications, most of them, i.e., 132 (58.1%) have been fully intended for the realization of investment in sport and recreation infrastructure, 94 applications (41.4%) - only partly and one application (0.4%) - only in some little degree.

In the research the structure of beneficiaries, which have achieved financial support for investment in sport and recreation infrastructure in the WKP, has been also analyzed. As it has been shown in Table 1, the vast majority of applications related to sport and recreation infrastructure has been realized by local government units, i.e. gmina, powiat (administrative region of the 2nd order in Poland) and voivodship, which in the years 2007-2013 acquired financial support from EU for 88.1% of all analyzed projects. Against the background of local government units, the most active within acquisition of EU funds have been gminas, which gained financial support for 82.8% of all analyzed projects. Additionally, 5.3% of all applications related to sport and recreation infrastructure have been realized by institutions for which sport is statutory activity, 4.8% by non-governmental organizations (NGOs) active in sport, and 1.8% by private firms for which the main field of activity is sport.

Considering applications in the context of the type of beneficiary it should be emphasized that dominant activity in this area observed among local government units, mainly gminas, has resulted from their duties described in the regulations on local government. For example according to the Act of 8 March 1990 on local government (published in Dz.U. 1990 No. 19) one of the duties of gmina includes the fulfillment of the needs of community *inter alia* in physical activity, recreational areas and sport facilities (cf. Basińska-Zych, Lubowiecki-Vikuk, 2010; Godlewski, 2011). As mentioned above, large responsibility for the accessibility and high standard of sport and recreation infrastructure ascribed local governments reflects also the vision of Ministry of Sport in Poland (cf. Ministerstwo Sportu, 2007). It should be also noticed that local government units in the WKP applying actively for EU funds among others for sport and recreation infrastructure, in the same projects often asked for financial support for investment in the improvement of educational infrastructure and in the same time the quality of educational services (their assumption has been that new or modernized sport and recreation infrastructure should be a part of educational infrastructure) and for the tourist infrastructure and in the same time the improvement of the quality of tourist services. The observation has been confirmed by the data set in Table 1, on the basis of which we can conclude that local government units in the analyzed voivodship against the background of the other beneficiaries has had the largest number of applications related to sport and infrastructure approved but in the same time they have implemented the lowest share of applications related fully to this type of infrastructure.

Tab. 1: Structure of applications related to sport and recreational infrastructure in the WKP in the years 2007-2013 by beneficiary and degree of realization in the project investment in sport and recreation infrastructure

Beneficiary	A	B1	B2	B3	C1	C2	C3	all**
Gminas	188	106	82	0	56.4	43.6	0.0	82.8
Poviats	6	2	4	0	33.3	66.7	0.0	2.6
Voivodship	6	4	2	0	66.7	33.3	0.0	2.6
Institutions	12	8	4	0	66.7	33.3	0.0	5.3
NGOs	11	8	2	1	72.7	18.2	9.1	4.8
Firms	4	4	0	0	100.0	0.0	0.0	1.8
Total	227	132	94	1	58.1	41.4	0.4	100.0

Explanation: A – number of all applications (projects); B1 – number of projects fully related to sport and recreation infrastructure; B2 - number of projects partly related to sport and recreation infrastructure; B3 - number of projects only in some little degree related to sport and recreation infrastructure; C1 – percentage of projects fully related to sport and recreation infrastructure (every beneficiary as 100%); C2 – percentage of projects partly related to sport and recreation infrastructure (every beneficiary as 100%); C3 – percentage of projects only in some little degree related to sport and recreation infrastructure (every beneficiary as 100%); D - percentage of projects related to sport and recreation infrastructure by beneficiary (all projects as 100%)

Source: Own elaboration on the basis of data derived from RPO WKP for the years 2007-2013

In order to analyze the significance of EU funds for the creation of sport and recreation infrastructure we also considered the value of financial support for projects (in PLN) and the total value of projects related to this type of infrastructure (in PLN) (Table 2).

Tab. 2: Structure of applications (projects) related to sport and recreation infrastructure in the WKP in the years 2007-2013 by beneficiary and (A) value of financial support from EU for projects (in PLN); (B) total value of projects (in PLN); (C) percentage of financial support from EU in the total value of projects (in %)

Beneficiary	A	B	C
Gminas	158,928,129	296,143,113	53.7
Poviats	20,302,661	37,829,372	53.7
Voivodship	48,979,346	181,484,967	27.0
Institutions	29,795,963	43,494,318	68.5
NGOs	4,993,682	98,64,141	50.6
Firms	1,606,709	2,833,376	56.7
Total	264,606,490	571,649,287	46.3

Source: Own elaboration on the basis of data derived from RPO WKP for the years 2007-2013

The value of the financial support of all analyzed projects approved and implemented in the WKP in the years 2007-2013 has amounted to 264,606,490 PLN, i.e., 46.3% of the total value of financial support in the projects related to sport and recreation infrastructure (and 3% of the financial support of all projects implemented in the WKP). Among all beneficiaries the largest financial support (158,928,129 PLN) for sport and recreation infrastructure has been gained by gminas, the largest value has been also registered for the total value of their applications (296,143,113 PLN). In turn, the highest share of financial support in the total value of applications related to sport and recreation infrastructure have been achieved by institutions (68.5%), then by firms (56.7%), gminas (53.7%), poviats (53.7 %), NGOs (50.6%), and voivodship (27.%).

4. Conclusion

In the following paper we have shown that EU funds have contributed significantly to the creation of sport and recreation infrastructure in Poland. Considering fact that sport has not been the priority area of state policy in the recent decades and responsibility for the provision and the high standard of sport infrastructure has been mainly the part of the duties of local government units, especially of gminas, which has to cope with other numerous statutory tasks, great interest in EU funds – unfortunately not adequate to approved financial support, was observed during the implementation of pre-accession instruments in the years 2004-2006. The next 2007-2013 programming period, connected with the implementation of the National Cohesion Policy, has created new opportunities for the improvement of sport and recreation infrastructure in Poland, including the Kujawsko-Pomorskie voivodship, and has enabled to overcome the distance in the relation to Western European standards in this scope.

The greatest activity within the gain of the EU funds for the improvement of the accessibility and standard of sport and recreation infrastructure has been observed in local government units, mainly in gminas, which achieving financial support for this type of infrastructure have been tending to improve competitiveness, create recognizable image, but first of all improve their residents' quality of life, both in objective and subjective dimensions, mainly in rural areas and little towns.

The development of sport as the important field of life having great social (e.g., for quality of life, the accessibility of infrastructure and services), economic (especially within the creation of new jobs, dynamic development of tourism) and branding (branding of cities, regions and countries) mainly depends on the accessibility and the high standard of sport and recreation infrastructure. The conducted research has shown that Poland as well as the Kujawsko-Pomorskie voivodship have been on the best track to achieve the best results in this field, while implementing the EU cohesion policy.

References

- [1] BAŃSKI, J., (2008). Wiejskie obszary sukcesu gospodarczego, *Studia Obszarów Wiejskich*, Wyd. Bernardinum, Warszawa, XIV.

- [2] BASIŃSKA-ZYCH, A., LUBOWIECKI-VIKUK, A.P., (2010). Interwencjonizm samorządowy w obszarze turystyki i rekreacji w wybranych państwach Unii Europejskiej, *Oeconomia*, vol. 9, iss. 4, pp. 25-37. ISSN 2353-4435.
- [3] Biała księga na temat sportu., (2007). Available at: <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/ALL/?uri=CELEX:52007DC0391>>
- [4] BIEGAŃSKA, J., (2013). Rural areas in Poland from a demographic perspective, *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*, iss. 20, pp. 7–22. DOI 10.2478/bog-2013-0008.
- [5] CAMPBELL, A., (1976). Subjective measures of well-being, *American Psychologist*, iss. 2.
- [6] CAMPBELL, A., (1981). *The sense of well-being in America: recent patterns and trends*, McGraw-Hill, New York.
- [7] CAMPBELL, A., CONVERSE, P., RODGERS, W., (1976). *The quality of American life*, Russel Sage Foundation, New York.
- [8] DIENER, E., SUH, E., (1997). Measuring quality of life: economic, social, and subjective indicators, *Social Indicators Research*, 1997, vol. 40, iss. 1, pp. 189-216. ISSN 1573-0921. DOI 10.1023/A:1006859511756.
- [9] FRENKEL, I., (1999). Infrastruktura wiejska w układach przestrzennych i jej wpływ na poziom życia mieszkańców wsi. In *Wpływ infrastruktury wiejskiej na stopę życiową mieszkańców (ze szczególnym uwzględnieniem problemów biedniejszej części ludności)*, Wyd. IRWiR PAN, Warszawa, pp. 13-32.
- [10] GRZELAK-KOSTULSKA, E., HOŁOWIECKA, B., (2009). Zmiany czasu trwania życia w Polsce na tle Europy. In *Przyszłość demograficzna Polski. Acta Universitatis Lodzianis. Folia Oeconomica*, Uniwersytet Łódzki, Łódź, iss. 231, pp. 491-512.
- [11] GRZELAK-KOSTULSKA, E., HOŁOWIECKA, B., (2010). Przestrzenne zróżnicowanie czasu trwania życia. In *Zmiany obszarów miejskich i wiejskich w świetle wybranych analiz demograficznych i funkcjonalno-przestrzennych*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń, pp. 35-50.
- [12] GRZELAK-KOSTULSKA, E., HOŁOWIECKA, B., (2013). Fundusze strukturalne jako czynnik stymulujący rozwój sektora turystycznego w regionie kujawsko-pomorskim. In *Środki unijne w gospodarce turystycznej*, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin, II, pp. 73-90.
- [13] GODLEWSKI, P., (2004). Podmiotowość sportu a procesy globalizacyjne. In *Podmiotowość w edukacji ery globalnego społeczeństwa informacyjnego*, Warszawa-Poznań, pp. 323-327.
- [14] GODLEWSKI, P., (2011). Globalny i lokalny wymiar współczesnego sportu, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Ekonomiczne problemy usług*, iss. 78, pp. 23-32.
- [15] GUS., (2013). Jakość życia, kapitał społeczny, ubóstwo i wykluczenie społeczne w Polsce, Warszawa.
- [16] HEFFNER, K., (2001). Transformacja układów osadniczych wsi a wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich. In *Wieś i rolnictwo na przełomie wieków*, Wyd. IRWiR PAN, Warszawa, pp.109-132.
- [17] LIJEWSKI, T., (2004). Infrastruktura. In Fierla, I. (ed.), *Geografia gospodarcza Polski*, PWE, Warszawa, pp. 246-284.
- [18] ŁĄCZAK, A., (2010). Wsparcie budowy i modernizacji obiektów rekreacyjno-sportowych z funduszy europejskich. In *Studia Lubuskie*, Tom VI, pp. 313-329.
- [19] Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. [online]. Available at: <<http://www.minrol.gov.pl/pol/Wsparcie-rolnictwa-i-rybolowstwa/PROW-2007-2013/Dzialania-PROW-2007-2013>>
- [20] Ministerstwo Rozwoju Regionalnego. [online]. Available at: <https://www.mrr.gov.pl/aktualnosc/fundusze_europejskie_2007_2013/Strony/finansowanie_sportu_z_unijnym_h_funduszy.aspx?N=T>
- [21] Ministerstwo Sportu., (2007). *Strategia Rozwoju Sportu w Polsce do Roku 2015*, Warszawa.
- [22] MOTEK, P., BOGACKA, E., (2012). Pozycja konkurencyjna Poznania w sporcie. In *Pozycja konkurencyjna Poznania wśród metropolii krajowych i międzynarodowych*, Biblioteka Aglomeracji Poznańskiej, Poznań, iss. 22, pp. 145-162.
- [23] Narodowa Strategia Spójności. [online]. Available at: <<http://www.funduszeuropejskie.gov.pl/wstepdofunduszyeuropejskich/strony/nss.aspx>, DoA: 21 March 2014>
- [24] Regionalny Program Operacyjny Województwa Kujawsko-Pomorskiego. [online]. Available at: <<http://www.mojregion.eu/regionalny-program-operacyjny-wojewodztwa-kujawsko-pomorskiego/o-programie.html>, DoA: 21 March 2014>
- [25] Regionalny Program Operacyjny Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2007-2013. [online]. Available at: <http://www.mojregion.eu/tl_files/mojregion/dokumenty-rpo/Wazne%20dokumenty/Dokumenty%20programowe/Zal%20do%20uchwaly%2070-1519-11%20z%20dn.%2014.12.2011%20_zm%20RPO%20WK-P%202011.pdf, DoA: 1 April 2014>

- [26] SUSIENE, D., JURKAUSKAS, A., (1999). The Concepts of Quality of Life and Happiness – Correlation and Differences. In *Inžinerine Ekonomika-Engineering Economics*(3), Work Humanism, pp 58-66. ISSN 1392-2785
- [27] SZYMAŃSKA, D., (2004). Changes in the Employment structure and the functions of Polish towns in the years 1984-2000. *Current Politics and Economics of Russia, Eastern and Central Europe*, vol. 19, iss. 4, pp. 7-27.
- [28] SZYMAŃSKA, D., BIEGAŃSKA, J., (2011). Obszary wiejskie w Polsce w świetle analizy wybranych elementów infrastruktury i mieszkalnictwa. In *Regionalne zróżnicowanie rozwoju społeczno-gospodarczego na obszarach wiejskich*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, iss. 14, pp. 57-74.
- [29] SZYMAŃSKA, D., BIEGAŃSKA, J., (2012). Infrastructure's and housing's development in the rural areas in Poland - some problems. *Journal of Infrastructure Development*, vol. 4, iss. 1, pp. 1-17. DOI 10.1177/0974930612449533.
- [30] ŚRODA-MURAWSKA, S., (2013). Przestrzenne zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego Niemiec, *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy*, Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów, iss. 31, pp. 308-317.
- [31] TRZEBIATOWSKI, J., (2011). Jakość życia w perspektywie nauk społecznych i medycznych – systematyzacja ujęć definicyjnych, *Hygeia Public Health*, vol. 46, iss.1, pp. 25-31.
- [32] Ustawa o samorządzie terytorialnym z dnia 8 marca 1990 r. [online]. Available at: <<http://isap.sejm.gov.pl/Download.jsessionid=E7961239290E8F4FFBC0ADD1964BA777?id=WDU19900160095&type=2>>
- [33] WALCZAK, M., TOMCZAK, M., (2011). Poczucie jakości życia jako efekt zaspokojenia potrzeb psychologicznych i zróżnicowania motywacji do aktywności fizycznej, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Ekonomiczne problemy usług*, iss. 78, pp. 219-240.
- [34] WHO., (2002). *The world health report 2002 - Reducing Risks, Promoting Healthy Life*, Geneva.
- [35] WHOQOL., (1997). Measuring Quality of Life. [online]. Available at: <http://www.who.int/mental_health/media/68.pdf>
- [36] WNUK, M., MARCINKOWSKI, J.T., (2012). Jakość życia jako pojęcie pluralistyczne o charakterze interdyscyplinarnym, *Problemy Higieny i Epidemiologii*, vol. 93, iss. 1, pp. 21-26.

REGIONAL DISPARITIES IN USE OF FUNDS FROM OPERATIONAL PROGRAM ENVIRONMENT IN THE CZECH REPUBLIC

REGIONÁLNÍ DISPARITY ČERPÁNÍ PROSTŘEDKŮ Z OPERAČNÍHO PROGRAMU ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ V ČESKÉ REPUBLICĚ

ING. VERONIKA ŠRANKOVÁ

Katedra regionální ekonomie a správy | *Dept. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41 a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: 253657@mail.muni.cz

Annotation

An unsatisfactory environmental situation is one of the reasons of unsteady regional development and emergence of regional disparities in the Czech Republic. The article is aimed at the regional disparities in the use of the financial resources from the Operational Program Environment in the Czech Republic in the programming period 2007 – 2013. The analysis is based on the dependence between the data from Ministry of Environment of the Czech Republic that are published during the implementation of the Operational Program Environment and the regional statistical data from the Czech Statistical Office focused on environmental issues. Results show that the allocation of the financial resources from the Structural Funds is distributed quite unevenly along the individual regions NUTS 3 in the Czech Republic. Moreover, some regions NUTS 3 show funding disproportional with the state of their environment. Consequently, differentiation between regions might deepen in the future.

Key words

regional disparities, Operational program Environment, structural funds, environment, NUTS 3

Anotace

Neuspokojivý stav životního prostředí je jedním z důvodů nerovnoměrného regionálního rozvoje a vzniku regionálních disparit v České republice. Příspěvek se zaměřuje na regionální rozdíly v čerpání finančních prostředků z Operačního Programu Životní Prostředí v České republice v programovém období 2007 – 2013. Analýza je založena na závislosti mezi daty Ministerstva Životního Prostředí, které jsou publikovány během realizace Operačního Programu Životní Prostředí a údaji z regionálních statistik Českého statistického úřadu, zaměřených na environmentální problematiku. Výsledky ukazují, že přidělování finančních prostředků ze Strukturálních Fondů je rozloženo zcela nerovnoměrně mezi jednotlivými kraji České republiky. Navíc, některé kraje vykazují financování nevyvážené se stavem jejich životního prostředí. Tudiž by se mohly nerovnosti mezi regiony v budoucnu prohlubovat.

Klíčová slova

regionální disparity, Operační program Životní prostředí, strukturální fondy, životní prostředí, kraje

JEL classification: Q53, R58

Introduction

The European Cohesion Policy is based on a financial solidarity between the regions of the European Union Member States. Through the European policy of economic and social cohesion, the European Union is trying to achieve steady economic and social development of these regions. This policy is mainly focused on the poorer regions which receive the most of the support. Within help of the Structural Funds, the resources are allocated with the intention to reduce social and economic disparities between regions.

Any disparity is generally understood as an inequality, diversity or difference in certain phenomenon. Regional (spatial) disparities reflect differences in expression level of intensity of the investigated economic phenomenon observed in the regions of the country (OECD, 2002). In the regional context, the Ministry of regional development CZ defines regional disparities as unjustified regional differences in the level of economic, social and environmental development. This definition also reflects the areas (economic, social and environmental) in which regional disparities may arise. According the segmentation of the horizontal perspective of regional disparities, the area of environmental issues belong to spatial disparities which are associated with positional relationships in the wider context of geographic, natural, transport and technical conditions. Disparities in environment are fundamental in reflecting the actual state of environment and they are measurable by objective and subjective indicators. (Alois Kutscherauer et al, 2010)

In the terms of disparities, the objectives of the regional policy in the Czech Republic are focused on reducing unfavorable regional differences and supporting development of specifically problematic territories. (Žitek, Klímová, 2008) One of the main reasons of the uneven development of regions and emergence of regional disparities in the Czech Republic is a persistently unsatisfactory environmental situation (especially in regions: Moravia-Silesia and the North-West, large cities – Prague, Brno, Plzen, Usti nad Labem, Pardubice-Hradec Kralove). (MRD, 2007) It is reasonable that the regional policy also tries to find a solution to the insufficient quality of the environment. The Operational Program Environment (OPE) represents the possibility to finance environmentally based projects and thereby to improve the quality of the environment in the Czech Republic.

Objectives and methods

The article is focused on the regional disparities in use of financial resources from OPE in the Czech Republic in programming period 2007 – 2013. The analysis is aimed at monitoring the regional disparities between regions NUTS 3 in financing from OPE and the chosen indicators of the quality of environment. Due to differences in economic development and the subsistent interregional discrepancies at the regional level is likely that the possibility of co-financing from OPE could show a regional diversity. The regional policy is based on principle of concentration, which means that greater part of the financial resources from the Structural Funds are concentrated on the poorest regions with the most difficulties. (ec.europa.eu) Considering this fact, the financial resources from OPE should be allocated to the regions with the greatest problems, in terms of the individual components of the environment and according to the state of environment in these regions.

The aim of the article is to evaluate regional disparities in the use of financial support from the OPE, which funds activities to improve quality of environment in the Czech Republic. The purpose of the OPE should be to reduce the regional disparities, in terms of the quality of environment. The intention is to find out if the financial support from Structural Funds in frame of OPE is concentrated in regions with the greatest problems in terms of the state of environment, or if the location of the approved projects is random and the allocation is affected by other factors. The analysis is based on dependence of the regional statistical data from the Czech Statistical Office (CZSO) on the data from the Ministry of Environment of the Czech Republic (MoE), which is responsible for the program implementation. Initial data for the analysis are the amount of subsidy of approved projects allocated to the regions NUTS 3 in the Czech Republic (beside Priority axis 8 Technical assistance). For comparison with

subsidy one economic indicator (regional GDP per capita) and several environmental indicators were selected (investment in environment, number of industry companies, share of cleaned waste water from water discharge into sewer, share of population supplied with water from conduit, population overexposure to high concentration of PM₁₀ - particulate matter 10 micrometer – highest 24 hour concentration, waste production of industry companies, area of protected natural areas). The aim of the analysis is to determine if there is any connection between the state of the environment in the individual regions and utilization of the financial subsidies from OPE and if it is possible to find a relationship with the economic development of regions. The analysis provides information if the financial resources of the OPE are concentrated in the most affected areas in terms of the environment.

1. The Operational Program Environment

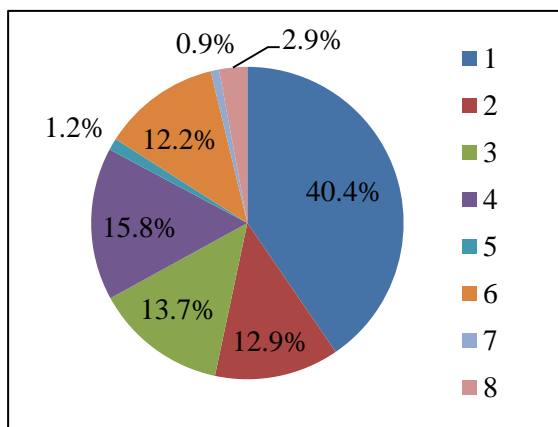
The Operational Program Environment (OPE) is one of the thematic operational programs included in the Convergence objective and in terms of the financial resources it is the second biggest Czech operational program. OP Environment contains **8 priority axes** dividing the operational program into logical units, which are further elaborated through **areas of intervention**, or even sub-areas of intervention to define what types of projects may be supported under the respective priority axis.

The OP Environment is focused on improving the quality of the environment and thereby the health of the population. It contributes to improving the quality of the air, water and soil; deals with waste management and industrial pollution; supports landscape cultivation and use of renewable energy sources as well as the construction of the infrastructure for environmental education and awareness. (MoE, 2013)

The total allocation of the financial resources for OP Environment from the European Funds is **4.92 bn. EUR**, which amounts to approximately 18.4% of all resources assigned for the Czech Republic from the EU funds. 85.7% of the allocation of financial resources is funded from the European Regional Development Fund (ERDF - 702 482 212 EUR) and 14.3% of financial resources from Cohesion Fund (CF - 4 215 384 886 EUR). The Managing Authority for the OP Environment is the Ministry of the Environment of the Czech Republic (MoE) which is responsible for the program implementation and the intermediate body is State Environmental Fund (SEF). (MoE, 2013)

Figure 1 depicts the share of the individual priority axes of the Operational Program Environment, the data are based on programing document (MoE, 2013).

Fig. 1: Share of the Individual Priority Axes of the Operational Program Environment

1. Improvement of water management infrastructure and reduction of floods risk
2. Improvement of air quality and reduction of emissions
3. Sustainable use of energy sources
4. Improvement of waste management and rehabilitation of old ecological burdens
5. Limitation of industrial pollution and environmental risks
6. Improvement of state of nature and landscape
7. Development of infrastructure for environmental education, consultancy and awareness raising
8. Technical assistance

Source: Ministry of Environment 2013, own design

In the OPE a total number of 17 481 projects with the request for support of almost 11 bn. EUR was received from the beginning of the period until the end of 2012. By the end of the year 2012 the projects in the amount of 5.3 bn. EUR were recommended for funding, from which the projects

amounting to 4.3 bn. EUR were rejected or withdrawn by the applicants and the projects in the amount of EUR 1.2 billion were in the process of assessment and evaluation. In the end of 2012 the projects in the amount of 91 % of the allocation of the whole programming period were recommended for funding. The situation is worse with the projects with the decision of grant of subsidy. In the end of 2012 the decision of grant of subsidy was issued for 59 % of the recommended projects to 40 % of allocation (2.3 bn. EUR). For this reason, there is a risk that by the end of 2013 part of the liability could be automatically cancelled. (MoE, SEF, 2013). Table 1 shows the financial allocation of the OPE. Currently the approved projects comprise almost the whole allocation from the Structural Funds, but the amount of paid out funds implicate only 27% of a total allocation of approved projects.

Tab. 1: Financial allocation of the Operational Program Environment 2007 - 2013

Priority axis	Fund	Community contribution (CZK)	Approved projects (CZK)	Approved projects (%)	Approved projects paid out funds (CZK)
1	CF	54 565 880 627,44	53 477 008 274,15	98,00%	25 122 984 061,65
2	CF	17 400 966 788,80	16 785 712 879,66	96,46%	3 010 621 875,75
3	CF	18 466 332 115,28	17 768 675 774,52	96,22%	12 881 881 209,73
4	CF	21 307 306 282,64	17 849 330 672,91	83,77%	9 672 470 398,69
5	ERDF	1 663 020 654,96	1 375 070 046,90	82,69%	595 545 705,99
6	ERDF	16 448 189 758,00	14 041 396 424,83	85,37%	6 716 367 004,39
7	ERDF	1 164 901 484,32	1 058 140 991,20	90,84%	594 114 027,80
8	CF	3 929 675 457,68	N/A	N/A	N/A
In total	CF+ERDF	134 946 273 169,12	122 355 335 064,17	90,67%	33 471 000 222,35
In total CF	CF	115 670 161 271,84	105 880 727 601,24	91,54%	50 687 957 545,82
In total ERDF	ERDF	19 276 111 897,28	16 474 607 462,93	85,47%	7 906 026 738,18

Financial amounts are converted at the exchange rate of 31.3.2014 - 27.44 CZK/EUR

Source: Ministry of Environment: Operational Program Environment – Program document 2013, List of approved projects 2014, own design and calculations

2. Disparities in use of financial subsidies from OPE

Differences in the economic development and subsistent regional discrepancies in the regions NUTS 3 could influence the use of Structural Funds from OPE and therefore regional disparities may occur. It should be noted that the location of the implementation of the projects may not always correspond with the municipality of the project, whereas large segment of the beneficiaries are municipalities usually carrying out activities of projects on their territory.

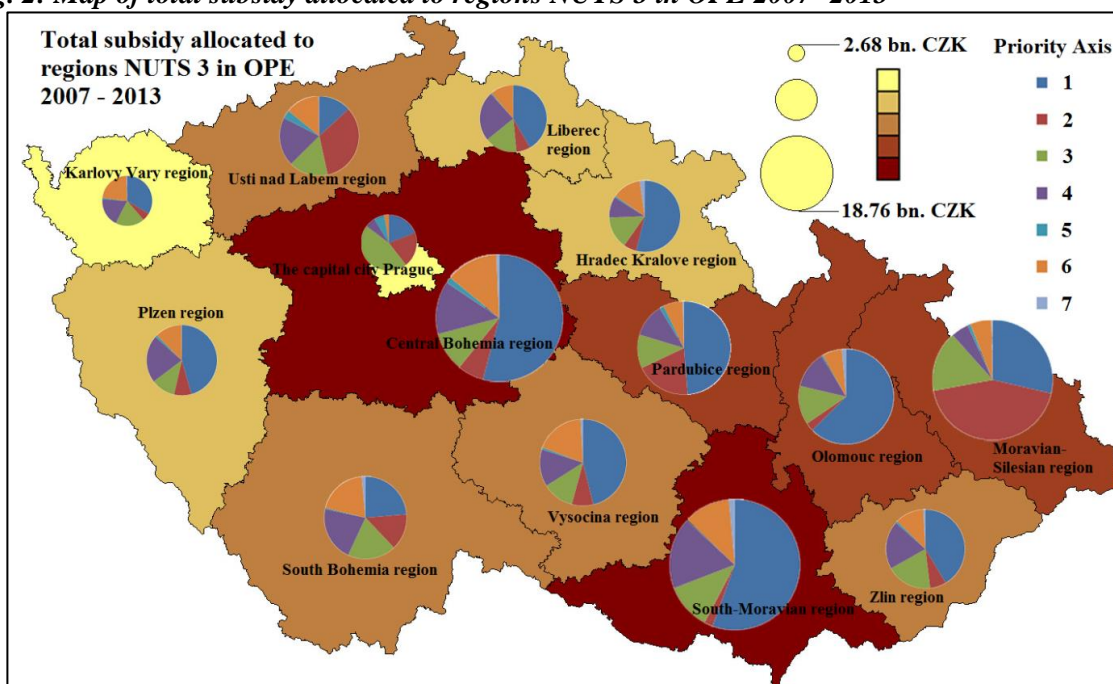
From the graphically expressed differentiation of the regions NUTS 3 (fig. 2), in terms of total subsidy of approved projects, it is evident that South-Moravian, then Central Bohemia and Moravian-Silesian regions received the highest amount of financial resources from OPE. In case of South-Moravian (10.4 bn. CZK) and Central Bohemia (9.5 bn. CZK) region, the amount of structural help is affected by the Priority axis 1, which is focused on improvement of condition of both surface and underground water, the quality and supply of the population's drinking water and reduction the risk of floods. This priority axis has the biggest community contribution (40.4% of whole allocation) and represents the relevant share of allocation (43.7% of all subsidies of all approved projects) in the most of the regions.

The Priority axis 2, which is aimed at improvement of air quality and reduction of emissions, represent the most important share on total subsidy in Moravian-Silesian region (6.7 bn. CZK). Because the condition of air pollution is very critical in Moravian-Silesian region, extensive subsidy for improvement of the air quality responds to the needs of this region.

The least of structural help is concentrated to Karlovy Vary region (2.6 bn. CZK) and Prague (3.2 bn. CZK), although some regions in Karlovy Vary region are considered as regions with concentrated state support and Prague with the highest concentration of industry belongs to the polluted areas in the Czech Republic. Whole territory of Usti nad Labem region (7.1 bn. CZK) belongs to regions with concentrated state support and areas with polluted environment, but its amount of subsidy is only half of total subsidy in Moravian-Silesian region.

The major segment in most of the regions represents also the Priority axis 4 (focused on waste management rehabilitation of existing ecological burdens), Priority axis 3 (aimed at renewable energy sources) where the relative share of total subsidies is considerable in all regions. Slightly significant share comprise the Priority axis 6 (focused on prevention of reduction of the biodiversity and increase of the ecological stability of the landscape).

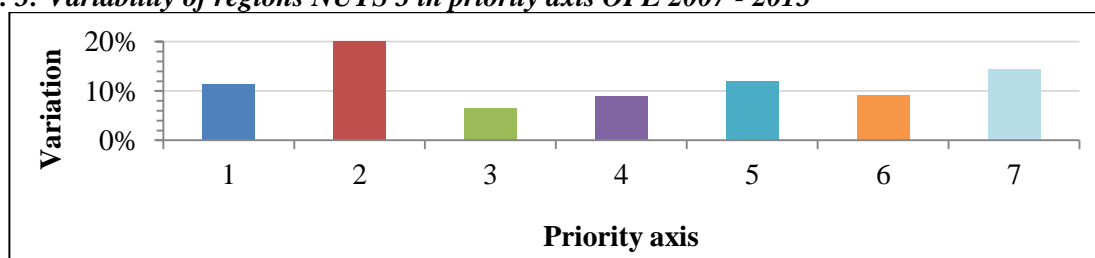
Fig. 2: Map of total subsidy allocated to regions NUTS 3 in OPE 2007- 2013

Source: Own design and calculation based on data from MoE, 2014

Figure 3 shows variation (standard deviation) in the relative representation of the regions on the total subsidy in frame of the priority axis. The lowest variability among the regions is shown by Priority axis 3, which means the relative equability in use of the funds across the Czech Republic. Priority axis 4 distribution is also relatively even between regions NUTS 3. The highest variability is in Priority axis 2, which is caused by almost 40% share on subsidy in Moravian-Silesian region.

Fig. 3: Variability of regions NUTS 3 in priority axis OPE 2007 - 2013

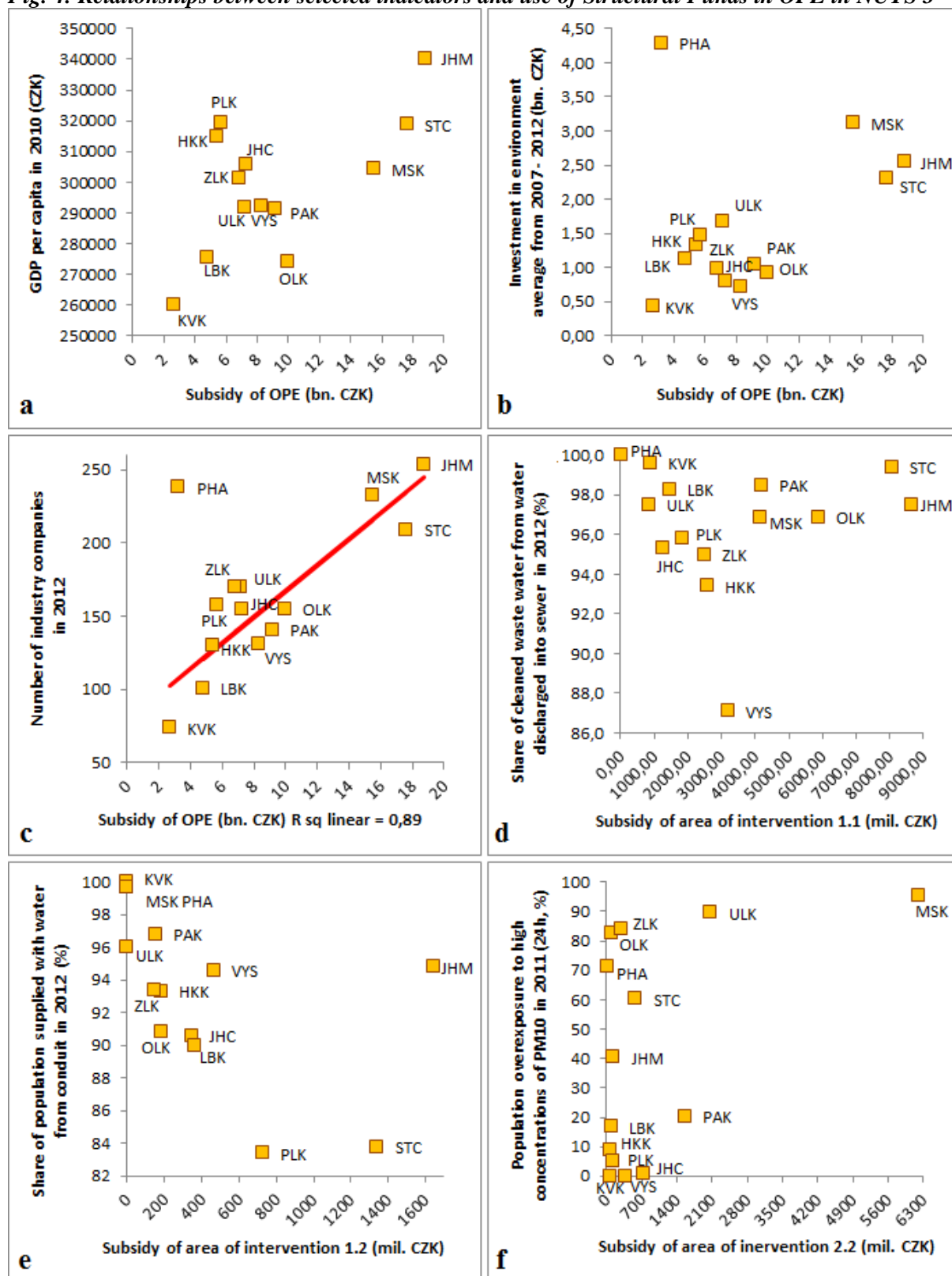

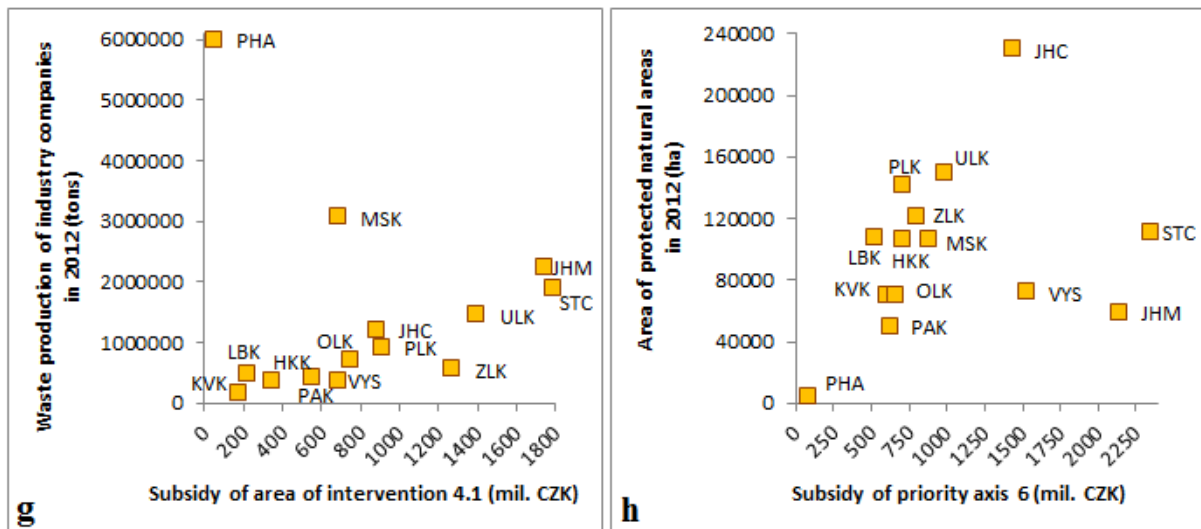
Source: Own design and calculation based on data from MoE, 2014

The following figure (fig. 4) shows relationships between economic and environmental indicators and the subsidy of approved projects supported under the respective priority axis of OPE. Due to the

availability of relevant statistical data from CZSO, it is possible monitor only selected indicators on the regional level NUTS 3.

Fig. 4: Relationships between selected indicators and use of Structural Funds in OPE in NUTS 3

PHA - The capital city Prague, JHC - South Bohemia region, JHM - South-Moravian region, KVK - Karlovy Vary region, HKK - Hradec Kralove region, LBK - Liberec region, MSK - Moravian-Silesian region, OLK - Olomouc region, PAK - Pardubice region, PLK - Plzen region, STC - Central Bohemia region, ULK - Usti nad Labem region, VYS - Vysocina region, ZLK - Zlin region

Source: Own design and calculation based on data from MoE, 2014 and CSZO 2007 - 2012

The first monitored dependence is the relationship between the regional GDP per capita (Prague with GDP per capita 771 773 CZK is omitted for better comparison) and the amount of subsidy of approved project. From the figure (a) it is obvious that the financial support is concentrated in the regions with higher regional GDP. Although there is no strong dependence between these two indicators, it is questionable whether these regions (especially South-Moravian and Central Bohemia regions) really need the financial assistance to a considerable extent.

The figure (b) determines the relationship between the investment in the environment (national resources) and the resources from the Structural Funds. If it could be assumed that the national funds reflect the real needs of the individual regions NUTS 3 in the field of environment, then the funding from the OPE is allocated randomly without significant regularity. It is evident that Moravian-Silesian, Central Bohemia and South-Moravian regions are more successful in request for financial resources from OPE than other regions, despite the fact they are receiving almost 35% of national resources invested in environment during period 2007 – 2012.

The only monitored indicator which shows strong dependence on the total approved subsidies is the number of industrial companies (figure c). Since the result of concentrated industrial production leads to environmental pollution, the financial resources from the Structural Funds are more allocated to the regions with intensive industrial production.

Figure (d) shows how the subsidy in the Area of intervention 1.1 focused on reduction of water pollution is related to share of the cleaned waste water from water discharged into sewer. Although almost all regions embody that more than 90% water is cleaned, the subsidy of area of intervention 1.1 is allocated randomly among the regions NUTS 3. In comparison with other regions NUTS 3 Vysocina with only 87% cleaned water does not get as much financial resources as it is needed.

Figure (e) determines relation between share of population supplied with water from conduit and the financial resources from the Structural Funds to the Area of intervention 1.2 aimed at drinking water quality improvement. From the figure it is obvious that the amount of funds rises with declining supply of water. Only South-Moravian region shows the highest subsidy, even if it does not belong to regions with compelling problems of water supply.

The next figure (f) represents the relationship between population overexposure to high concentration of PM_{10} and structural help from the Area of intervention 2.2 focused on reduction of emissions. Although the resources are allocated quite randomly, most of the funds are concentrated to Moravian-Silesian region with extremely critical state of air pollution.

The figure (g) shows that allocation to Area of intervention 4.1 aimed at waste management rises with increasing waste production of industry companies among the regions NUTS 3. Exceptions are

Moravian-Silesian region and Prague, waste production of which is much higher than the rest of the regions and the allocated subsidy does not respond to the tendency of the other regions.

The last figure (h) determines the funding of the Priority axis 6 and the protected nature areas in the regions. Subsidy of the Priority axis 6 generally reflects the area of protected areas in each region. Despite of this, South-Moravian and Central Bohemia region apply for more resources than other regions, in frame of protected areas. The Priority axis 6 has relatively diversified range of supported activities but the presence of protected areas plays a relatively important role.

Conclusion

The allocation of the financial resources from the Structural Funds on the projects focused on improvement of the quality of the environment is distributed quite unevenly along the regions NUTS 3 in the Czech Republic. These regions embody considerable regional disparities in use of funds from the Operational Program Environment, although the purpose of the OPE should be to reduce regional disparities in terms of quality of the environment. Regarding to the principle of concentration, the funds from OPE should be allocated to the regions with the significant environmental problems, but the initial analysis suggests that the funding does not always follow this principle. In addition, some regions NUTS 3 are more successful in use of the financial assistance from the Structural Funds in comparison with the state of the environment in these regions. Therefore, the differentiation between the regions might deepen in the future.

References

- [1] Czech Statistical Office., (2014). *Public database*. [online]. [cit. 2014-04-04]. Available at: <<http://vdb.czso.cz/vdbvo/en/uvod.jsp>>
- [2] European Commission., (2014). *Regional Policy*. [online]. [cit. 2014-04-04]. Available at: <http://ec.europa.eu/regional_policy/how/principles/index_en.cfm>
- [3] GaREP. *Methodic support of regional development in the Czech Republic*, (2014). [online]. [cit. 2014-04-04]. Available at: <<http://www.regionalnirozvoj.cz/index.php/diskuze.437/items/definice-pojmu-disparita.html>>
- [4] KUTSCHERAUER, A., AT ALL., (2010). *Regional Disparities. Disparities in the Regional Development, their Concept, Identification and Assessment*. Ostrava: EkF VŠB-TU. ISBN: 978-80-248-2335-5.
- [5] Ministry of Environment of the Czech Republic, State Environmental Fund., (2013). *OPE: Annual report for year 2012* [online]. [cit. 2014-04-04]. Retrieved from WWW: <http://www.opzp.cz/soubor-ke-stazeni/49/14862-vyrocní_zprava_opzp_2012_vc_priloh.pdf>
- [6] Ministry of Environment of the Czech Republic., (2013). *Operational Program Environment – Program document* [online]. [cit. 2014-04-04]. Available at: <http://www.opzp.cz/soubor-ke-stazeni/51/15458-pd_opzp_brezen_2014.pdf>
- [7] Ministry of Environment of the Czech Republic., (2014). *OPE: List of beneficiaries to date 31. 1. 2014* [online]. [cit. 2014-04-04]. Available at: <<http://www.opzp.cz/sekce/504/prehledy-schvalenych-projektu/>>
- [8] Ministry of Regional Development of the Czech Republic., (2007). *National strategic reference framework of the Czech Republic 2007 – 2013*. [online]. [cit. 2014-04-04]. Retrieved from WWW: <<http://www.strukturalni-fondy.cz/getmedia/dffd7e3a-7026-4b63-b6d9-b0eac30b581d/Narodni-strategicky-referencni-ramec-EN-cervenec>>
- [9] OECD. *Geographic Concentration and Territorial Disparity in OECD Countries.*, (2002). Paris: OECD Publications Service, 2002.
- [10] ŽÍTEK, V., KLÍMOVÁ V. *Regionální politika*. Brno: Masarykova univerzita, 2008. ISBN 978-80-210-4761-7.

This paper was created as a part of the specific research project no. MUNI/A/0768/2013 “The theoretical-methodological basis of regional assessment of development projects and their verification on the selected examples” at Masaryk University.

VEŘEJNÁ PODPORA MALÁ A LOKÁLNÍ**STATE AID LOCAL AND SMALL****ING. RADKA MICHLOVÁ**

*Katedra regionálních studií | Department of Regional Studies
Národohospodářská fakulta | Faculty of Economics
Vysoká škola ekonomická v Praze | The University of Economics
✉ Nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha, Czech Republic
E-mail: radka.michlova@seznam.cz*

Anotace

Snahou článku je představit koncept veřejné podpory, jež je nepříliš diskutovaný, navzdory faktu, že je všeobecným pravidlem ovlivňujícím toky veřejných zdrojů všech států evropského společenství a jejich obyvatel. Veřejná podpora, tj. podpora, jež vykazuje určité selektivní znaky a je poskytována z veřejných zdrojů je neslučitelná s vnitřním trhem Společenství.

Aplikace unijní legislativy je demonstrována na úzkém vymezení veřejné podpory s cílem prokázat nejednoznačnost definice a paradoxy ve využití v našem systému.

Klíčová slova

veřejná podpora, veřejné subjekty, projekt EU

Annotation

The aim of the article is to introduce the less discussed concept of state aid, which affects the public resources of all European countries and its residents. State aid is an aid that is selective and is provided from public sources. It is incompatible with the internal market of the European Union. Application of EU legislation in Czech Republic is demonstrated on a narrow definition of state aid in order to demonstrate the definitions, which is not clear, and paradoxes in use.

Key words

state aid, public autonomies, EU project

JEL classification: R58

Úvod

Podstatou článku je shrnutí základních pravidel veřejné podpory, jež je obsahově rozsáhlý koncepční nástroj uplatňovaný a vymahatelný na území Evropské unie a jejíž aplikace je v České republice nejčastěji vnímána v rámci kohezní politiky.

Uplatnění základních principů veřejné podpory popisované v tomto článku je pro všechny subjekty veřejné správy shodné. Zúžení polemiky veřejné podpory demonstrované dále uvedeným příkladem na územní rozpočty je v podstatě zjednodušením problematiky, která na základních principech rozhodování představí nejasnosti v aplikaci veřejné podpory.

1. Vymezení veřejné podpory

Předkládaná práce je zaměřená na problematiku veřejné podpory¹ (z angl. překladu *state aid*, dále jen veřejná podpora nebo také VP) v souladu s unijním právem. Veřejná podpora, vymezená článkem 107 Lisabonské smlouvy (původně Článek 87 Smlouvy o ES) je podpora poskytována v jakékoli formě státem a ze státních² prostředků, které narušují nebo mohou narušit hospodářskou soutěž tím, že zvýhodňují určité podniky, nebo určitá odvětví výroby, či ovlivňují obchod mezi členskými zeměmi. Takto vymezená podpora je neslučitelná s vnitřním trhem společenství. (Evropská unie, 2010). Pro neslučitelnost s vnitřním trhem je důležitý předpoklad, že poskytované zdroje jsou zdroji z veřejných rozpočtů (tj. národní, regionální, municipální, veřejných bank, ale i strukturálních fondů apod.).

Vymezení, dané článkem 107 Lisabonské smlouvy, uvedené výše tvoří limitní hranice veřejné podpory, jež je svým obsahem jednoznačně pojmově determinující, ale zároveň aplikačně vágní. Je třeba zdůraznit, že takto určená veřejná podpora zahrnuje také daňové úlevy, dary nemovitostí, výpůjčku nemovitostí, prodej za cenu nižší než tržní či dokonce vzdání se práva nebo prominutí pohledávky apod., a to vše z vymahatelnosti pohledu unijního práva, nikoliv české legislativy (Pospíšil, 2010). Veřejná podpora je všeobecným nástrojem uplatňovaným ve všech členských státech EU.

Veřejná podpora, pokud je vnímána, je především chápána v rámci konkrétního použití strukturálních fondů v jednotlivých cílech podpory. V rámci operačních programů, v základě zakotveno již v implementačních dokumentech, je uvedeno vymezení (v širším smyslu dle čl. 107 Smlouvy) a uplatnění VP v daném programu. V dokumentech jsou uvedeny výjimky z tohoto pravidla³, jež je možné využít v daném programu, tzn., že na konkrétní situace splňující podstatu výjimky, je možné získat veřejné zdroje, i když projekt/aktivita splňuje alespoň jednu ze základních definic VP.

Neefektivitu ale i průkaznost rozvoje a růstu, jakožto důsledku v rámci současného konceptu veřejné podpory, si uvědomuje i Evropská komise, proto její ambicí je racionalizace a modernizace tohoto pojetí a právního vymezení. V květnu 2012 vydává sdělení pod názvem: „Modernizace státní podpory v EU“ (Evropská komise, 2012), jež dává prostor k širšímu dialogu zúčastněných stran. Jedním z bodů tohoto dokumentu je: „*Tato podpora bude nejlépe sloužit hospodářskému růstu pouze tehdy, bude-li se zaměřovat na odstranění tržního selhání, a bude-li tedy doplňovat soukromé investice, nikoli je nahrazovat. Žádoucí cíle, které si veřejná politika klade, dosáhne státní podpora efektivně pouze tehdy, bude-li mít motivační účinky⁴, tj. bude-li příjemce podpory podněcovat k výkonu činností, do kterých by se bez této podpory nepouštěli.*“ (Evropská komise, 2012, str. 4)

Evropská komise se tímto snaží o naplnění důsledné kontroly, jejímž cílem je zabránění mrhání veřejnými prostředky vytěšňováním investic v tržním prostředí. Veřejná podpora by měla být směřována tam, kde bude znamenat jednoznačný přínos, což v konečném důsledku s sebou nese nutnost konkrétního vymezení tržního selhání.

¹ Veřejná podpora (VP) je definována v článku 107 Smlouvy takto: „nestanoví-li tato Smlouva jinak, jsou s vnitřním trhem neslučitelné jakékoliv formy podpory poskytované státem nebo ze státních prostředků (pozn. autora: jedná se o prostředky regionální, místní, národní apod.), které zvýhodňováním určitých podniků nebo určitých odvětví výroby narušují soutěž nebo hrozí narušením soutěže, pokud nepříznivě ovlivňují obchod mezi členskými státy.“ Obecné znaky VP jsou: 1) podpora je poskytnutá z veřejných zdrojů, 2) udělení podpory přináší výhodu pro daný podnik nebo odvětví výroby, 3) podpora je selektivní – zvýhodňuje určité podniky nebo odvětví výroby, 4) podpora narušuje nebo hrozí narušením hospodářské soutěže a ovlivňuje obchod mezi členskými státy (zde se nehledí na to, zda v dané oblasti existuje tzv. relevantní trh, a jako další hledisko se poté bere v potaz ovlivnění obchodu mezi členskými státy).

² pojem státní v textu nahrazován pro tuto práci ekvivalentním pojmem veřejný

³ pravidlem je neslučitelnost s vnitřním trhem

⁴ Motivační efekt je jedno z aplikačních pravidel poskytování výjimek z VP. Příjemce veřejné podpory musí prokázat motivační efekt, čímž je myšleno, že podpora napomáhá rozvoji regionu a bez jejího získání by rozvojová aktivita nemohla vzniknout (Regionální rada regionu soudržnosti Střední Čechy, 2013)

2. Aplikační případ

Aplikační případ bude představen na bázi užšího vymezení pojetí veřejné podpory za pomoci dotovaného projektu ze Strukturálních fondů. Vezměme příklad Regionálního operačního programu Severozápad, jež je nad rámec svých vymezených regulí blíže determinován rozsahem podpory v regionu NUTS II Severozápad (kraj Karlovarský a Ústecký) - příhraniční region. Představovaný projekt směřuje svých obsahem do oblastí podpory 4.1 Budování a rozvoj atraktivit a infrastruktury cestovního ruchu.

Předmětem projektu je rekonstrukce památkově chráněného objektu se zachováním jeho historické podstaty a využitím pro jedinečné výstavní a galerijní prostory. Žadatelem, resp. příjemcem podpory je veřejný subjekt prostřednictvím své neziskové příspěvkové organizace. Základním cílem projektu je rekonstrukce a zpřístupnění architektonicky a památkově cenného objektu pro obyvatele a hosty Karlovarského kraje. Vedle tohoto základního cíle projekt sleduje i vybudování uměleckého centra s mezinárodní působností s důrazem na fotografické umění a multimediální technologie.

Projekt byl zařazen mezi projekty se sníženou podporou v rámci ROP, tudíž splňuje definiční znaky veřejné podpory (bližší vysvětlení níže). Program omezuje výjimky z veřejné podpory, kterými jsou regionální investiční podpora, notifikovaná podpora a služby obecného veřejného zájmu. V takových případech je podpora limitována na 40% z celkových způsobilých výdajů (resp. 50%, či 60% v závislosti na velikosti subjektu⁵⁵). V tomto případě je tedy dotace (40%) z veřejných prostředků, zbylá hodnota nákladů projektu (60%) opět hrazena veřejnými zdroji. (ROP Severozápad, 2010)

Veřejná podpora u tohoto projektu byla stanovena na základě splnění těchto definičních znaků: podpora je poskytnuta z veřejných zdrojů a podpora narušuje, nebo hrozí narušením hospodářské soutěže a ovlivňuje obchod mezi členskými státy (bez ohledu na relevantní trh). Tímto bylo jednoznačně řečeno, že lokalizace projektu v blízkosti hranice a jedinečnost projektu (myšleno unikátní zaměření vystavovaných objektů) je důvodem pro vyčlenění z možnosti „plnohodnotného dotování“. Ona ojedinělost a výjimečnost projektu, která s sebou nese pravděpodobnost návštěv zahraničními turisty (podstata cestovního ruchu - návštěvnost meziregionální a nadnárodní), je hlavním důvodem pro domnělý předpoklad hrozby narušení mezinárodního obchodu. Procentní snížení kofinancování takového projektu je pro veřejný sektor, resp. žadatele, kterým je provozně dotovaná příspěvková organizace územního celku, takřka existenční.

Je tedy otázkou, zda by měla být dána přednost potenciálu příležitosti, jež by mohl region výrazně prorůstově (minimálně z hlediska cestovního ruchu) podpořit, či z opatrnosti před narušením evropského obchodu v oblasti kultury a intuitivního vnímání raději omezit výši poskytnuté podpory.

Naopak v případě jednoznačného využití veřejné podpory na příkladu projektu výstavby lyžařského vleku v Krušných horách veřejným subjektem v komparaci se shodnou aktivitou vytvářenou soukromým sektorem, si můžeme představit paradoxy veřejné podpory (výjimku v podobě regionální investiční podpory) pro veřejný sektor (územní samosprávu).

Aktivita vykazuje jednoznačně prvky podnikatelského plánu s cílem zisku. Veřejná podpora je naplněna v základních definicích, tj. poskytnutí zdrojů z veřejných prostředků, selektivita podpory (zvýhodnění jednoho odvětví) a hrozba narušením hospodářské soutěže či mezinárodního obchodu na příkladu snížení provozních nákladů oproti konkurenci.

Na tomto místě je důležité uvést nutnost prokázání motivačního efektu příjemce dotace, jež napomáhá rozvoji regionu a bez jejího získání by rozvojová aktivita nemohla vzniknout. (Regionální rada regionu soudržnosti Střední Čechy, 2013). Soukromý sektor, je podněcován k realizaci aktivity primárně budoucím ziskem a dále možnostmi dalšího rozvoje, společenskou prestiží apod. Naopak

⁵⁵ Velký podnik 40%, střední podnik 50% a malý podnik 60%, při čemž veřejný subjekt (územní samospráva) je vždy považován za podnik velký

u samosprávy nelze motivační efekt jednoznačně prokázat, neboť z principů svého fungování (definovaných zákonem) není předurčena k tomu, aby jejím cílem byl zisk, ale svými aktivitami hierarchizuje rozpočtové priority a investiční potřeby obce.

Pokud samospráva realizuje aktivity, kterých by byl schopen soukromý sektor za pomoci motivačního efektu, pak nejenže vytěšňuje soukromé investice, ale zároveň mění priority rozvojových projektů přesunem zdrojů z rozpočtu. Veřejná podpora je v tomto případě neefektivní a popírá smysl motivačního efektu.

Závěr

Objektivní zhodnocení veřejné podpory, resp. naplnění definičních znaků veřejné podpory přísluší na našem území Úřadu pro ochranu hospodářské soutěže, pro který se stává problematika veřejné podpory jednou z pilířů jejich činnosti. Ovšem i tato instituce se ve výčtu typových příkladů podpory, u nichž není patrné ovlivnění obchodu mezi členskými státy (viz. Aplikační příklad) omezuje na nejednoznačné využití adjektiv „malé“ a „lokální“. Pod tímto je myšleno, že cílem podpory jsou „malá a lokální muzea či galerie, malé vysoké školy, městské domy na malém městě“ apod. (ÚOHS, 2014). Tímto se veřejná podpora stává selektivní a diskriminující.

Koncept veřejné podpory je definován jako univerzální pravidlo pro všechny státy evropského společenství. Obecná platnost a vymahatelnost se vytrácí se zaváděním výjimek, rozličných výkladů a stanovisek (což je mimo jiné ambicí článku) tohoto pravidla, čímž dochází ke ztrátě univerzálnosti všeobecného normativu alespoň pro veřejný sektor, resp. pro územní samosprávu. Další otázkou je intervence do tržního prostředí municipalit či krajů v případě příjmu veřejné podpory na projekty, jež generují zisky. Finanční toky provozní fáze pak nemusí být nastaveny v souladu s tržní hodnotou, čímž opět projekt zakládá veřejnou podporu. S tímto souvisí otázka, zda by tyto subjekty vůbec měly či neměly podnikat, ve smyslu hospodářské činnosti.

Nicméně celý koncept veřejné podpory je složitější a zasahuje do všech činností veřejné správy, než je zde naznačeno. V současné době nenalzáme kvalitní legislativní oporu v národním právním řádu a také převládá nízká informovanost zastupitelských orgánů široce atomizovaného systému obcí na území České republiky.

Diskuze nad touto problematikou by se také měly zaměřit nad racionalitou veřejné podpory alespoň ve smyslu příjmu ze strukturálních fondů pro veřejné subjekty (municipality, kraje, jimi zřízené příspěvkové organizace apod.), k čemuž by mohl i tento článek přispět.

Literatura

- [1] Evropská komise., (2012). Modernizace státní podpory v EU. In *Sdělení komise Evropskému parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů*. V Bruselu dne 8.5.2012. COM(2012) 209 final.
- [2] Evropská unie., (2010). *Smlouva o Evropské unii a smlouvy o fungování Evropské unie*. Lucemburk: Úřad pro publikace Evropské unie. ISBN 978-92-824-2572-5.
- [3] POSPÍŠIL, P., MÜLLER, K., (2010). Vybrané problémy práva veřejné podpory z praxe územních samosprávných celků [online]. iHNed. Praha, 19. 11. 2010. [cit. 2011-10-13] Dostupné z: <<http://pravniciradce.ihned.cz/c1-48223960-vybrane-problemy-prava-verejne-podpory-z-praxe-uzemnich-samospravnych-celku>>
- [4] Regionální rada regionu soudržnosti Střední Čechy. *Veřejná podpora* [online]. Praha. Leták pro žadatele. [cit. 2013-10-19] Dostupné z: <http://www.strukturalni-fondy.cz/getmedia/3a99fb56-6e62-4adc-a76e-f0aa1f908310/verejna_podpora-pdf_3a99fb56-6e62-4adc-a76e-f0aa1f908310.pdf>
- [5] ROP Severozápad., (2010). *Veřejná podpora* [online]. 22. 11. 2010. [cit. 2014-4-14] Dostupné z: <<http://www.nuts2severozapad.cz/pro-zadatele/verejna-podpora>>
- [6] ÚOHS. *Případy, kdy bylo, resp. nebylo shledáno naplnění některého z definičních znaků veřejné podpory*. In *Definiční znaky veřejné podpory* [online]. [cit. 2014-4-14] Dostupné z: <http://www.uohs.cz/download/Sekce_VP/VP_update/4_Priklady_cinnosti.doc>

JIHOMORAVSKÝ A MORAVSKOSLEZSKÝ KRAJ V CELOSTÁTNÍM TELEVIZNÍM ZPRAVODAJSTVÍ: VYBRANÉ ASPEKTY

SOUTH MORAVIAN AND MORAVIAN-SILESIA REGION IN NATIONAL TV REPORTING: SELECTED ASPECTS

DOC. ING. JAN SUCHÁČEK, PH.D.¹

ING. VÁCLAV FRIEDRICH, PH.D.²

ING. PETR SEĎA, PH.D.²

ING. TEREZA BENÍŠKOVÁ¹

¹Katedra regionální a environmentální ekonomiky

²Katedra matematických metod v ekonomice

Ekonomická fakulta

Vysoká škola báňská - Technická univerzita Ostrava

☒ Sokolská třída 33, 701 21 Ostrava, Czech Republic

E-mail: jan.suchacek@vsb.cz, vaclav.friedrich@vsb.cz

petr.seda@vsb.cz, tereza.beniskova@vsb.cz

¹Depart. of Regional and Environmental Economics

²Department of Mathematical Methods in Economics

Faculty of Economic

VŠB-Technical University of Ostrava

Anotace

Ačkoliv televizní zpravodajství představuje značně důležitou kategorii, jeho prostorové implikace bývají často opomíjeny. V tomto článku se pokoušíme prozkoumat vybrané aspekty televizních portrétů Jihomoravského a Moravskoslezského kraje. Cílem článku je tematická analýza a komparace příspěvků z celostátních televizních zpravodajství vztahených k Jihomoravskému a Moravskoslezskému kraji. Tyto regiony jsou charakterizovány rozdílnými kvalitami, což se odráží také v televizním zpravodajství. Zatímco témata vztahená k Moravskoslezskému kraji byla především hospodářského a environmentálního charakteru, pro Jihomoravský kraj bylo typických více témat zachycujících život tohoto regionu. K vyjádření rozdílů v televizním zpravodajství vztaheném k oběma zkoumaným regionům se ukázala jako užitečná korespondenční analýza.

Klíčová slova

NUTS III regiony, Moravskoslezský kraj, Jihomoravský kraj, média, TV zprávy, korespondenční analýza, gatekeeping

Annotation

Albeit TV reporting constitutes enormously important category, its spatial implications are often neglected. In this article we will attempt to examine selected aspects of TV portrayals of South Moravian and Moravian-Silesian regions. The objective of this article is to analyse and compare the thematic contributions of national TV reporting related to South Moravian and Moravian-Silesian regions. These regions can be characterised by different qualities, which finds its projection also in TV reporting. While the topics related to Moravian-Silesian region proved to be mainly of economic and environmental character, in case of South Moravia the researched themes were much more motley. To express differences in TV reporting related to both examined regions, correspondence analysis turned out useful.

Key words

NUTS III regions, Moravian-Silesian Region, South Moravian Region, media, TV news reporting, correspondence analysis, gatekeeping

JEL classification: R10, M30, B50

1. Úvod

21. století bývá často a oprávněně nazýváno stoletím informací. Uspokojování informačních potřeb v současné době představuje důležitou oblast, která dokonce bývá přirovnávána k uspokojování fyziologických potřeb. Méně pozornosti bývá obvykle věnováno informacím v prostorovém průmětu. To se týká také reflexe života měst a regionů České republiky ve sdělovacích prostředcích.

Sdělovací prostředky zprostředkovávají informace selektivně, zobrazují tedy pouze dílčí výseče značně komplexní reality. Obyvatelstvo je tak nejen informováno, ale zároveň je usměrňováno jeho chování a vnímání reality. Mnozí lidé, ať už uvědoměle či neuvědoměle, dokonce přijímají médii vnucené názory či preference. Děje se tak prostřednictvím akcentace (agenda-setting) anebo ignorace (agenda-cutting) určitých témat, způsobem interpretace jevů a událostí a také jejich vysvětlením a hodnocením, což má kromě jiného fatální vliv také na otázku územní image a potažmo tvorbu mentálních map.

Posláním sdělovacích prostředků by mělo být poskytovat objektivní, ověřené, vyvážené, přesné a nestranné informace o událostech v jednotlivých teritoriích. Současná média však fungují spíše jako spolutvůrci prostředí, ve kterém žijeme. Již zmíněné strategie agenda-setting či agenda-cutting jsou přitom v hojně míře využívány (Sucháček, 2013).

Je přitom velmi důležité, že pouze málokdo bude mít čas a energii dobírat se pravdy a snažit se dostat až k základním zdrojům informací poskytovaných sdělovacími prostředky. Takto se snižuje možnost kontroly, zdali média naplňují své poslání, tedy objektivní a nezaujaté zpravodajství. Vedle toho je kvalita informace značně závislá na způsobu interpretace a vysvětlení událostí či jevů (Sucháček a Sedá, 2011).

V této souvislosti je důležitá koncepce gatekeepingu neboli procesu výběru informací vpuštěných do sdělovacích prostředků. Výběr událostí pro zpracování a zařazení do mediálních relací má určitá rutinní pravidla (Galtung a Ruge, 1965). Tito autoři určili několik faktorů, které v součinnosti s novinářskou rutinou předurčují událost ke zpravodajskému zpracování:

- Frekvence - událost vyvinutá během jednoho dne má větší šanci stát se zprávou než událost rozvíjející se delší časový úsek
- Jednoznačnost - jasnější událost (povodeň) má větší šanci být zprávou než ta vyžadující vysvětlení (např. postupná eroze půdy)
- Etnocentrismus - čím je událost více blízká hodnotám dané kultury (v Evropě např. stávka, fotbal), tím spíše se stane zprávou než kulturně nesrozumitelná událost (např. islámský svátek)
- Souznění - čím více událost vychází vstříc přáním a tužbám publika (i nevědomým), tím spíše se stane zprávou
- Překvapení - čím je událost nečekanější (např. atentát), tím spíše se stane zprávou.
- Kontinuita - pokud o události už média jednou informovala, roste pravděpodobnost, že o ní budou informovat znovu
- Vztah k elitním národům - o sněhové kalamitě v USA, Číně či Rusku se bude informovat spíše než o kalamitě v Mongolsku
- Vztah k elitním osobám
- Personalizace - události, které lze převést na vyprávění o osobnostech, zejména vlivných a slavných, se spíše stanou zprávou
- Negativita - čím je událost negativnější, tím spíše bude sdělovacími prostředky zachycena
- Práh pozornosti - ostatní faktory musí mít určitou základní míru intenzity

Předchozí výzkumy realizované na datech z ČR mimo jiné ukázaly, že počet na kraje orientovaných příspěvků vztažený vůči počtu obyvatel v celostátním televizním zpravodajství klesá s narůstající vzdáleností příslušného krajského města od Prahy (Sucháček, Sed'a a Friedrich, 2013a). Ukázalo se také, že struktura příspěvků soukromých televizí nese významnou obsahovou podobnost a značně se odlišuje od příspěvků ve veřejnoprávní České televizi (Sucháček, Sed'a a Friedrich, 2013b) a že se mediální obrázek krajských měst vyznačuje velmi nediferencovaným charakterem (Sucháček, 2013).

2. Cíl a metody

Empirická analýza byla provedena na datech zakoupených od společnosti Media Tenor, s.r.o. Tato společnost se zabývá systematickou a kontinuální analýzou mediálních zpráv v České republice a nabízí tedy komplexní analytické služby zaměřené na obsahovou analýzu médií. Z tohoto pohledu je možné analyzovat jak kvalitativní tak kvantitativní aspekty příspěvků v médiích. Společnost Media Tenor, s.r.o. poskytuje své služby především soukromým společnostem, politickým stranám, PR agenturám, lokálním vládám, výzkumníkům, ale také editorům médií.

V tomto příspěvku jsou analyzovány příspěvky televizního zpravodajství tří největších televizních stanic v České republice. Konkrétně se jedná o následující večerní zpravodajské relace: *Události a Události, komentáře* vysílané Českou televizí, *Zprávy TV prima* a *Televizní noviny TV Nova*. Náš výzkum pokrývá období od roku 2004 do roku 2011. Je tedy možné získat základní pohled na vývojové tendence během tohoto období.

Náš výzkum je zaměřen na obsahovou strukturu příspěvků, které se objevují v televizním zpravodajství a jsou vztaženy k NUTS III regionům v České republice. Cílem článku je tematická analýza a komparace příspěvků z celostátních televizních zpravodajství vztažených k Jihomoravskému a Moravskoslezskému kraji. Pro účely tohoto příspěvku byla formulována základní výzkumná hypotéza *H1*:

Existuje významný rozdíl mezi tematickým zaměřením příspěvků celostátních televizních médií v Moravskoslezském kraji a Jihomoravském kraji.

Pro ověření této výzkumné hypotézy byla využita metoda korespondenční analýzy. Korespondenční analýza je vícerozměrná deskriptivní statistická metoda navržená původně Hirschfeldem, viz (Hirschfeld, 1935) a později rozvedena Greenacrem, viz (Greenacre, 1983), která umožňuje determinovat vzájemný vztah mezi dvěma či více kategoriálními proměnnými v kontingenční tabulce nebo soustavě tabulek.

Základní podoba korespondenční analýzy představuje algoritmus, který zkoumá korespondence mezi řádky a sloupci kontingenční tabulky. Tyto řádky a sloupce představují kategorie (hodnoty) dvou obvykle nominálních proměnných, mezi kterými předpokládáme závislost (asociaci). Kontingenční tabulka má rozměr $m \times n$, kde m je počet sloupců (hodnot první proměnné) a n pak představuje počet řádků (hodnot druhé proměnné) v kontingenční tabulce. Samotná kontingenční tabulka je vhodná k tomu, abychom mohli změřit a testovat míru asociace mezi proměnnými. Základní mírou asociace mezi oběma proměnnými je takzvaná chí-kvadrát (χ^2) statistika, ze které vychází neparametrický Pearsonův chí-kvadrát test nezávislosti. K dalším testům a ukazatelům v kontingenční tabulce patří například Fisherův exaktní test (v případě maločetných souborů) nebo Cramerův koeficient kontingence, viz (Meloun, 2006).

Princip korespondenční analýzy spočívá v rozložení chí-kvadrát statistiky vypočítané z kontingenční tabulky v ortogonální faktory. Vzhledem k tomu, že korespondenční analýza je pouze deskriptivní technikou, je možné ji aplikovat bez ohledu na to, zda je chí-kvadrát statistika významná či nikoliv. Pokud je počet kategorií relativně vysoký a předpoklady chí-kvadrát testu nejsou splněny, není tento test schopen detekovat závislost mezi proměnnými jednoznačně.

Metoda korespondenční analýzy je schopna zobrazit vztah mezi dvěma proměnnými z kontingenční tabulky také graficky, a to vytvořením dvourozměrného grafu pro dva nejsilnější ortogonální faktory (tzv. dimenze) vzniklé rozkladem chí-kvadrát statistiky. Korespondenční graf nám dovoluje vizualizovat vzájemný vztah mezi kategoriemi každého znaku zvláště i obou znaků navzájem. Jinými slovy, s pomocí empiricky odvozených dimenzí je možné v prostoru vidět, které kategorie jsou v prostoru umístěny blízko sebe a které naopak daleko. To znamená, že je vidět, které jednotlivé kategorie daných proměnných jsou si podobné a které nikoli.

Korespondenční analýzu je možné využít pro nominální, ordinální a také intervalová data, ačkoli vytváření diskretních kategorií ze spojitých proměnných se nedoporučuje. Vzhledem k tomu, že v typické kontingenční tabulce jsou data v řádcích a sloupcích v podobě nesetříděných kategorií, obvykle se pracuje s nominálními proměnnými.

3. Výsledky

Statistická analýza byla pro účely tohoto příspěvku provedena na datech reprezentujících jednotlivé příspěvky v televizním zpravodajství tří největších televizí v České republice vztahené k regionům NUTS III v období od dubna 2004 do prosince 2011. Všechny příspěvky byly rozděleny do celkem 30 tematických kategorií, které byly sloučeny z důvodu snadnější interpretace do 10 pilířů (sociální, environmentální, ekonomický, vzdělávání, veřejný sektor, evropský a mezinárodní, bezpečnost, nehody, sport a justice). Celkově je za celou Českou republiku vyhodnoceno a kategorizováno 54 667 příspěvků, z toho 4660 příspěvků (8,5 % z celkového množství) se týká kraje Moravskoslezského a 5717 příspěvků (10,5 %) pak kraje Jihomoravského. Z datového souboru byly pro potřeby korespondenční analýzy vybrány pouze příspěvky, které se týkají NUTS III regionů Moravskoslezský a Jihomoravský kraj.

Data byla analyticky zpracována v podobě kontingenčních tabulek (pilíř x kraj), při využití metody korespondenční analýzy. Veškeré výpočty byly provedeny v prostředí programů MS Excel a IBM SPSS Statistics.

3.1 Popis dat

V prvním kroku naší analýzy jsme původních 30 tematických kategorií z datového souboru získaného od společnosti Media Tenor, s.r.o., rozdělili do 10 tematických pilířů za účelem zjednodušení jejich interpretace. V Tab. 1 jsou uvedeny procentuální podíly jednotlivých tematických pilířů v uvedených dvou krajích vyjádřeny v podobě kontingenční tabulky podmíněných sloupcových relativních četností.

Tab. 1: Procentuální podíly jednotlivých tematických pilířů v jednotlivých krajích

		Kraj		Celkem
		Jihomoravský kraj	Moravskoslezský kraj	
Tematický pilíř	sociální pilíř	21,5%	15,8%	18,9%
	environmentální pilíř	4,2%	6,5%	5,2%
	ekonomický pilíř	8,3%	14,1%	11,0%
	správa věcí veřejných	8,7%	5,6%	7,2%
	výzkum a vývoj, vzdělávání	1,8%	1,0%	1,5%
	evropský a mezinárodní kontext	2,3%	1,0%	1,6%
	bezpečnostní pilíř	29,5%	27,5%	28,5%
	nehody, události	16,2%	24,1%	19,8%
	spravedlnost	5,8%	3,5%	4,8%
sportovní pilíř	1,7%	0,9%	1,4%	
Celkem		100,0% (5717)	100,0% (4660)	100,0% (10377)

Zdroj: vlastní zpracování

Srovnáme-li procentuální podíly obou krajů, je zřejmé, že tematické profily obou krajů jsou podobné. V obou krajích dominují tematické pilíře sociální, bezpečnostní a nehody, události. Naopak největšímu nezájmu médií se v obou krajích „těší“ tematické pilíře výzkum, vývoj a vzdělávání, evropský a mezinárodní kontext a sportovní. Přesto je mezi oběma kraji určitý rozdíl v mediálním zájmu, což prokáže i test provedený v následujícím odstavci. V Jihomoravském kraji je nadprůměrný zájem (tedy zájem výrazně vyšší než průměr obou krajů) věnován například pilíři spravedlnosti, sociálnímu nebo správě věcí veřejných, v Moravskoslezském kraji jsou zdůrazňovány mimo jiné pilíře ekonomický, environmentální nebo nehody a události. (Tyto závěry graficky potvrzuje také výsledek korespondenční analýzy – viz dále).

Dalším krokem naší analýzy tedy bude kvantifikace potenciální závislosti mezi kraji a tematickými pilíři z Tab. 1 v podobě chí-kvadrát testu nezávislosti a Cramerova koeficientu kontingence. Výsledky jsou uvedeny v Tab. 2.

Tab. 2: Měření závislosti v kontingenční tabulce

	hodnota	volnost	p-hodnota
Pearsonův Chí-kvadrát test	190,625	9	0,000
Cramerův koeficient kontingence	,136		
Rozsah souboru	10377		

Zdroj: vlastní zpracování

Na základě výsledků Pearsonova chí-kvadrát testu nezávislosti je možné konstatovat, že existuje statisticky významná závislost mezi tematickými pilíři a oběma zkoumanými kraji. Hodnota Cramerova koeficientu kontingence identifikuje však pouze slabou míru závislosti, což souhlasí s výše učiněným závěrem, že tematické profily obou krajů jsou podobné. Získané výsledky testu nás nicméně opravňují k využití nástroje korespondenční analýzy, která byla popsána v kapitole 3.

3.2 Výsledky korespondenční analýzy

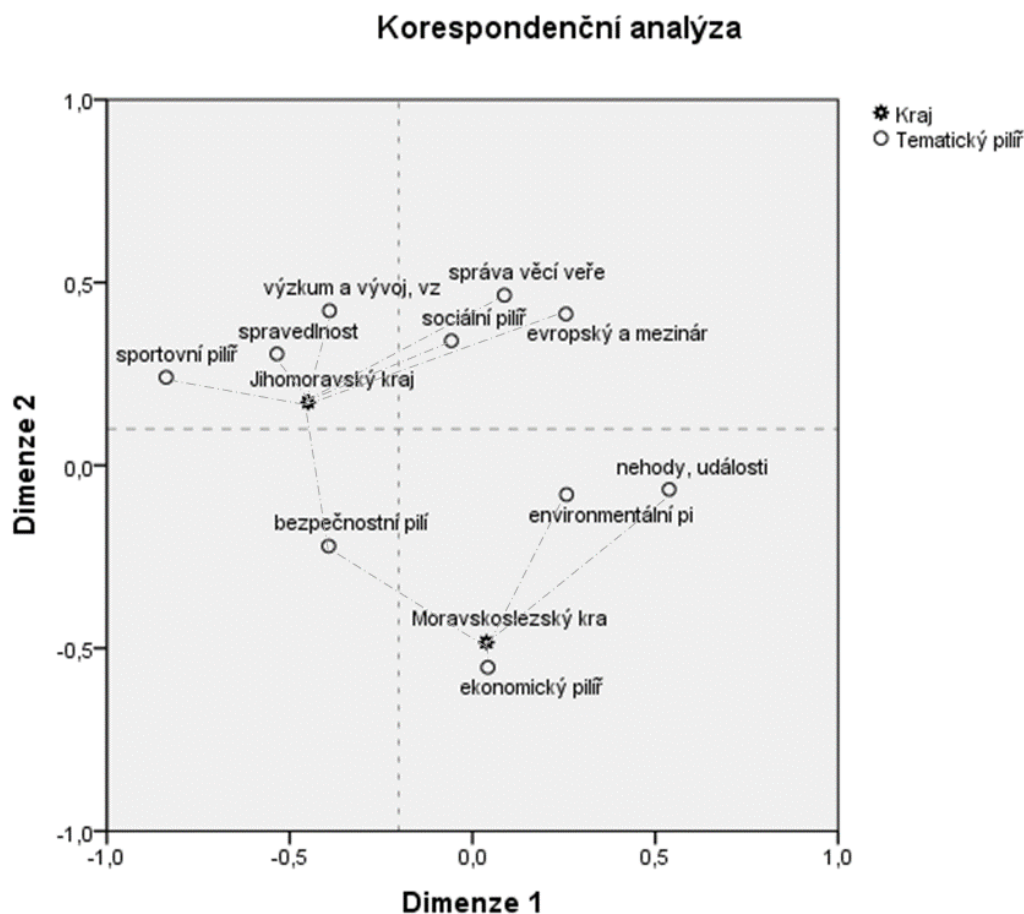
Za účelem grafické prezentace závislosti mezi jednotlivými tematickými pilíři a oběma regiony byla zvolena metoda korespondenční analýzy, která je tvořena dvěma dimenzemi a je tedy zobrazena ve dvourozměrném prostoru, viz Obr. 1. Korespondenční analýza rozkládá chí-kvadrát statistiku do dvou ortogonálních faktorů (dimenzí) a vystihuje téměř 87 % informací z původní kontingenční tabulky, což je hodnota relativně vysoce nadprůměrná.

Z výsledků na Obr. 1 vyplývají některé poměrně zřejmé vztahy mezi jednotlivými tematickými pilíři a kraji. Kolem obou krajů se seskupily tematické pilíře, které jsou danému kraji blízké, resp. výrazně bližší než druhému kraji. Moravskoslezský kraj, který lze identifikovat v pravé dolní části Obr. 1, je těsně svázán zejména s ekonomickým a environmentálním pilířem, ale také zprávami, které se týkají nehod a událostí.

Jihomoravský kraj se na Obr. 1 naopak nachází v jeho levé horní části. Pro tento kraj je typické těsné spojení s pilířem spravedlnosti, sociálním a sportovním pilířem, ale také výzkumem, vývojem a vzděláváním, správou věcí veřejných a také pilířem evropským a mezinárodním.

Bezpečnostní pilíř se umístil v prostoru mezi oběma kraji, je tedy zřejmá obdobná vazba na oba kraje.

Obr. 1: Bodový graf vztahů mezi jednotlivými tematickými pilíři a kraji

Zdroj: vlastní zpracování

Závěr

Tento příspěvek ukázal možnosti vícerozměrných statistických metod, konkrétně deskriptivní korespondenční analýzy, při zkoumání prostorových vztahů mezi regiony z pohledu konkrétních kvalitativních kritérií. V tomto případě jsme analyzovali četnostní rozdělení televizních příspěvků mezi jednotlivými tematickými panely v závislosti na kraji (regionu NUTS III). Zaměřili jsme se přitom na dva dominantní kraje východní části České republiky (dřívější tzv. Moravskoslezské země), a to Jihomoravského kraje a Moravskoslezského kraje.

Přestože tematické profily obou krajů v celostátním televizním zpravodajství jsou obdobné a také úhrnné počty příspěvků jsou v obou krajích srovnatelné, lze vysledovat rozdíly mezi oběma kraji z pohledu zpravodajství o nich. Tyto rozdíly pomohla zdůraznit a vizualizovat právě korespondenční analýza.

Zatímco Moravskoslezský kraj vykazuje největší blízkost ekonomickému pilíři, což koresponduje s velkými ekonomickými problémy tohoto kraje (nezaměstnanost, jednostranná orientace na těžký průmysl v minulosti), Jihomoravský kraj s Brnem jako sídlem Ústavního a Nejvyššího správního soudu a také kanceláří ombudsmana) má logicky nejbližší pilíři spravedlnost.

Literatura

- [1] GALTUNG, J., RUGE, M., (1965). The Structure of Foreign News. The Presentation of the Congo, Cuba and Cyprus Crises in Four Norwegian Newspapers. *Journal of Peace Research*, vol. 2, iss. 1, pp. 64-91, ISSN 0022-3433. DOI 10.1177/002234336500200104.
- [2] GREENACRE, M., (1983). *Theory and Applications of Correspondence Analysis*. London: Academic Press. ISBN 0-12-299050-1.
- [3] HIRSCHFELD, H. O., (1935). A connection between correlation and contingency, *Mathematical Proceedings of the Cambridge Philosophical Society*, vol. 31, iss. 4, pp. 520–552. ISSN 0305-0041. DOI 10.1017/S0305004100013517.
- [4] MELOUN, M., MILITKÝ, J., (2006). *Kompendium statistického zpracování dat*. Praha: Academia. ISBN 80-200-1396-2.
- [5] SUCHACEK, J., SEDA, P., (2011). Territorial Marketing in the Czech Republic: Between Path-Dependency and Learning. In *Liberec Economic Forum 2011*. Liberec: Technical University of Liberec, pp. 439-447. ISBN 978-80-7372-755-0.
- [6] SUCHACEK, J., SEDA, P., FRIEDRICH, V., (2013a) Media as an external factor influencing marketing milieu of Czech towns: A quantitative perspective. In *Liberec Economic Forum 2013*. Liberec: Technical University of Liberec, pp. 532-541. ISBN 978-80-7372-953-0.
- [7] SUCHACEK, J., SEDA, P., FRIEDRICH, V., (2013b). Regions and media from quantitative and qualitative perspectives: the case of Czech Republic. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, vol. 61, iss. 7, pp. 329–336. ISSN 1211-8516. DOI 10.11118/actaun201361072811.
- [8] SUCHACEK, J., (2013). Regional capitals in media: quantitative and qualitative aspects. In *16th International Colloquium on Regional Sciences*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 563-569. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-71.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu SGS SP2014/103 na EkF VŠB-TU Ostrava.

**MARKETINGU MIEST A REGIÓNOV NA SLOVENSKU
MARKETING OF CITIES AND REGIONS IN THE SLOVAK
REPUBLIC****DOC. PHDR. OĽGA BOČÁKOVÁ, PHD.****PHDR. MARCEL LINCÉNYI, PHD.**

Katedra politológie | *Department of Political Science*
Celouniverzitné pracovisko | *University Department*
Trenčianska univerzita A. Dubčeka v Trenčíne | *Trenčín University of Alexander Dubček in Trenčín*
✉ *Študentská 2, 911 50 Trenčín, Slovak republic*
E-mail: bocakova@tuni.sk, marcel.lincenyi@gmail.com

Anotácia

Marketing sa v posledných rokoch etabloval vo verejnej správe na Slovensku, či už na úrovni štátnej správy, respektíve samosprávy. V príspevku sa zameriavame predovšetkým na uplatňovanie marketingu miest a regiónov v územnej samospráve. Cieľom analýzy je zistiť implementáciu marketingových aktivít v krajských mestách v Slovenskej republike. Zo zistení vyplynulo, že marketing je využívaný vo všetkých krajských mestách na Slovensku, avšak v rôznej forme, rozsahu a s odlišnou zodpovednosťou. Ďalej poukazujeme na diskrepantné chápanie marketingovej komunikácie v jednotlivých mestách vzhľadom k tomu, že na mestských úradoch je diferentný počet pracovísk s heterogénnou zodpovednosťou v rámci organizačnej štruktúry. V závere zdôrazňujeme potrebu diskusie o cieľoch a úlohách aktivít mestského a regionálneho marketingu.

Kľúčové slová

samospráva, marketing, implementácia

Annotation

Marketing has in recent years established itself in public administration in Slovakia, whether at state level, or local government level respectively. This paper mainly focuses on the application of marketing to cities and regions in local government. The objective of the analysis is to assess the implementation of marketing activities in regional towns in the Slovak Republic. The findings showed that marketing is used in all regional cities in Slovakia, but in a different form, scale and with different levels of responsibilities. Furthermore, we will point out the discrepancies and inconsistencies of understanding marketing communication in different towns due to the fact that the number of local authorities vary from town to town; the number of departments and the level of responsibilities within the organizational structure too differ. In conclusion, we emphasize the need to discuss the objectives and tasks of the activities of urban and regional marketing.

Key words

local government, marketing, implementation

JEL classification: M30

Úvod

Prezidentské voľby v roku 2014 v Slovenskej republike sú dôkazom toho, že voľby v súčasnosti nevyhráva ideológia, program kandidáta, alebo strany, ale profesionálny marketing. Politický marketing sa využíva nielen v prezidentských a parlamentných kampaniach, ale vo voľbách do orgánov samospráv a obcí. V súčasnosti sa marketing v politike okrem volieb či referendum uplatňuje

počas rôznych informačných či imidžových kampaní politických subjektov a konkrétnych politikov. Politický marketing sa tak stal súčasťou štátnych inštitúcií, ako aj úradov regionálnych miest a obcí.

Marketing miest sa začal v teórii rozvíjať najmä v Holandsku na univerzitách a Rotterdame a v Gröningene od 80. rokov minulého storočia. V 90. rokoch sa už možno aj v praxi stretnúť s viac či menej ucelenými koncepciami mestského marketingu a manažmentu, predovšetkým v Nemecku a Holandsku, kde sa pojem Stadmarketing/management stal veľmi moderným a rozšíreným. V súčasnosti marketing územnej samosprávy (obce, mesta, regiónu) už nie je takým neznámym pojmom ani v Slovenskej republike. (citácia 8, 2011)

V praxi sa okrem pojmu marketing miest používajú aj termíny City-marketing, City-manažment, mestský manažment, urbanistický manažment alebo marketing mestských častí. Všeobecne a jednotne platná definícia tohto pojmu nie je, preto nie je možné presne vymedziť jej jednotlivé zložky. Neexistencia jednotnej teórie marketingu miest vedie k tomu, že je viacero odlišných definícií a organizačných modelov, ktoré sa skrývajú pod pojmom marketing miest. Podľa Schallera rozlíšujeme tri pojmy: mestský marketing, city-marketing a city-manažment. (citácia 2, 2011)

Za jeden zo základných predpokladov úspešnej regionálnej politiky možno podľa K. Lacinu označiť stanovenie strategických cieľov a efektívnej komunikácie medzi hlavnými aktérmi regionálneho rozvoja. „Podstatu regionálneho manažmentu tvorí realizácia šiestich komponentov ovplyvňujúcich úspešnosť dlhodobých aktivít podnikateľského typu.“ (citácia 7, 2012) „V oblasti marketingu sa marketingová stratégia orientuje na dosiahnutie konkrétnych marketingových cieľov v náležitom marketingovom prostredí.“ (citácia 1, 2013)

Veľmi dôležitým prvkom marketingovej politiky je správne nastavenie marketingového mixu, predovšetkým komunikačného mixu. Lincényi, a Getnet (citácia 9, 2013) poukazujú nato ako komunikácia v masových médiách je schopná ovplyvniť politiku.

1. Cieľ a metódy

O otázke prenosu marketingu do verejnej správy sa v rozvinutých trhových ekonomikách diskutuje už viac ako 20 rokov. V súčasnosti sa marketingové aktivity v jednotlivých regiónov a mestách na Slovensku síce vykonávajú, nie je ale jasné, o aké aktivity presne ide, kto ich realizuje, kto za ne zodpovedá a aké právne formy mestského a regionálneho marketingu existujú.

Na Slovensku sa územná samospráva delí na miestnu územnú samosprávu (obce a mestá) a regionálnu územnú samosprávu (vyššie územné celky). „Z územnosprávneho hľadiska sa Slovensko delí na 8 krajov (od roku 1992), ktoré sú zároveň od roku 2002 samosprávnymi krajinami. V Ústave SR tieto samosprávne kraje nesú názov Vyššie územné celky (VUC): Bratislavský, Nitriansky, Trnavský, Trenčiansky, Žilinský, Banskobystrický, Prešovský a Košický.“ (citácia 6, 2014) V roku 2001 došlo k prechodu pôsobnosti v zmysle zákona č. 416/2001 o prechode niektorých pôsobností z orgánov štátnej správy na obce a na vyššie územné celky. (citácia 15, 2014)

My sme sa v rámci výskumnej oblasti zamerali predovšetkým na krajské mestá na Slovensku v rámci miestnej územnej samosprávy, ktorých zástupcovia významne komunikujú s predstaviteľmi regionálnej územnej samosprávy. Z vyššie uvedeného sme si za hlavný cieľ príspevku stanovili analýzu implementácie marketingovej komunikácie v krajských mestách na Slovensku.

Stanovili sme si hlavnú výskumnú otázku: Ktoré mestské úrady z krajských miest majú zriadené samostatné odbory, respektíve oddelenia, ktoré majú v náplni práce koordináciu marketingových aktivít? V rámci výskumu sme analyzovali oficiálne internetové stránky ôsmich krajských miest na Slovensku, pričom sme sa zamerali na organizačné štruktúry pracovísk mestských úradov.

2. Výsledky

Z analýzy vyplynulo, že marketing je v súčasnosti implementovaný v štruktúrach mestských úradov všetkých krajských miest na Slovensku vzhľadom k tomu, že pri každom úrade existuje samostatný útvar, úsek, odbor, ktorý sa venuje pozitívnej prezentácii mesta s verejnosťou.

Odlíšná je v prvom rade zodpovednosť za tieto aktivity. Väčšina týchto oddelení, respektíve útvarov priamo patrí pod kanceláriu primátora. Samostatný útvar majú **na Mestskom úrade v Banskej Bystrici** (Tab. 3), na Mestskom úrade v Žiline (Tab. 6) a taktiež na Mestskom úrade v Prešove (Tab. 8). Na Mestskom úrade v Banskej Bystrici (Tab. 4), v Trenčíne a Košiciach (Tab. 7) je časť pracovísk riadená priamo primátorom a za časť aktivít zodpovedá samostatné pracovisko.

Rôzna je taktiež forma a rozsah týchto pracovísk. Najviac marketingovo orientovaných pracovísk sme našli na Magistráte hlavného mesta SR (Tab. 1) a taktiež na Mestskom úrade v Banskej Bystrici (Tab. 4). Na všetkých úradoch majú hovorca, respektíve referát komunikácie. O odlišnom chápaní marketingovej komunikácie v jednotlivých mestách svedčí fakt, že na mestských úradoch je nielen iný počet týchto pracovísk, ale rôzne sú aj ich názvy.

Tab. 1: Analýza organizačnej štruktúry Magistrátu hlavného mesta SR Bratislavy

Kancelária primátora	Oddelenie zahraničných vzťahov a protokolu			
	Oddelenie marketingu a vzťahov s verejnosťou	Referát marketingu	Referát mediálnej komunikácie	Referát vzťahov s verejnosťou
			Hovorca mesta	

Zdroj: Vlastné spracovanie z verejných podkladov (Citácia 3, 2014)

Tab. 2: Analýza organizačnej štruktúry Mestského úradu Trnava

Kancelária primátora	Úsek komunikácie a marketingu	Referát komunikácie protokolu	Referát propagácie a CR	Referát zahraničných vzťahov
----------------------	-------------------------------	-------------------------------	-------------------------	------------------------------

Zdroj: Vlastné spracovanie z verejných podkladov (Citácia 13, 2014)

Tab. 3: Analýza organizačnej štruktúry Mestského úradu Nitra

Útvar propagácie a cestovného ruchu	Referát propagácie a redakcie	Referát cestovného ruchu		
-------------------------------------	-------------------------------	--------------------------	--	--

Zdroj: Vlastné spracovanie z verejných podkladov (Citácia 14, 2014)

Tab. 4: Analýza organizačnej štruktúry Mestského úradu Banská Bystrica

Kancelária primátora	hovorkyňa primátora	tlačová tajomníčka		
Odbor propagácie mesta	Informačné centrum	Oddelenie cestovného ruchu	Oddelenie kultúry	Oddelenie športu

Zdroj: Vlastné spracovanie z verejných podkladov (Citácia 11, 2014)

Tab. 5: Analýza organizačnej štruktúry Mestského úradu Trenčín

Kancelária primátora	hovorca			
Útvar kultúrno-informačných služieb	Kultúrno-informačné centrum	Kultúrne strediská	Kultúrne podujatia	

Zdroj: Vlastné spracovanie z verejných podkladov (Citácia 4, 2014)

Tab. 6: Analýza organizačnej štruktúry Mestského úradu Žilina

Odbor tlačový a zahraničných vecí	Referát tlačový	Referát zahraničných vecí a protokolů		
--	-----------------	---------------------------------------	--	--

Zdroj: Vlastné spracovanie z verejných podkladov (Citácia 5, 2014)

Tab. 7: Analýza organizačnej štruktúry Magistrátu mesta Košice

Kancelária primátora mesta Košice	Referát styku s verejnosťou a médiami			
Oddelenie strategického rozvoja	Referát marketingu, kultúry a styku so zahraničím			

Zdroj: Vlastné spracovanie z verejných podkladov (Citácia 10, 2014)

Tab. 8: Analýza organizačnej štruktúry Mestského úradu Prešov

Sekcia vnútornej správy a verejných činností	Kancelária primátora a prednostu	hovorca primátora mesta		
Sekcia strategického rozvoja	Oddelenie podnikateľskej činnosti, cestovného ruchu a mestského informačného centra (MIC)			

Zdroj: Vlastné spracovanie z verejných podkladov (Citácia 12, 2014)

Záver

Ak by sme chceli vyhodnotiť situáciu s aplikáciou regionálneho a mestského marketingu v podmienkach slovenských miest, je možné konštatovať, že sa nachádzame v situácii, ktorú napríklad Nemecko či Rakúsko riešili približne pred 15-20 rokmi. V súčasnosti sa marketingové aktivity v jednotlivých regiónoch a mestách síce vykonávajú, nie je ale jasné, o aké aktivity presne ide, kto ich realizuje, kto za ne zodpovedá a aké právne formy mestského a regionálneho marketingu existujú. Tieto aktivity sa vykonávajú náhodne a sú nekoordinované. (citácia 8, 2011)

Väčšina napríklad nemeckých miest zapája do procesu marketingu v regiónoch a mestách externých poradcov, ktorí disponujú potrebným odborným a metodickým know-how. Hlavným nositeľom procesu mestského marketingu tam zostáva rovnako prevažne samospráva. Potvrdilo sa, že pokiaľ bolo zverené vedenie projektu osobe, ktorá nezastáva žiadnu politickú funkciu, zabránilo sa tým dominovaniu politického zmýšľania (napríklad s ohľadom na blížiacu sa voľbu). V mnohých mestách vystupujú do popredia ťažkosti, keď riadenie mestského marketingu bolo pridelené úradu ako pridružená úloha popri každodennej práci. Výhodou však je, že mestský marketing sídli na ústrednom mieste, napríklad na útvare priamo podriadenému primátorovi.

Ak chceme, aby aktivity v rámci mestského a regionálneho marketingu boli úspešné, musia byť akceptované všetkými zložkami, ktoré s ním prichádzajú do kontaktu. Je nevyhnutné diskutovať o jeho cieľoch a úlohách a jednotlivé projekty musia byť posudzované z pohľadu prínosu a uskutočniteľnosti.

Súčasnosť ukazuje, že marketing samosprávy bude dôležitým predpokladom pre jej budúci prosperujúci vývoj. Boj bude prebiehať nielen o rozpočtové zdroje, podnikateľov, investorov, ale aj o obyvateľov, ktorí budú mať možnosti vybrať si miesto svojho života.

Literatúra

- [1] BEDNARČÍK, Z., (2013). The importance of strategic marketing management in companies for increase in their competitiveness. In *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 587-592. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-74.
- [2] BUČEK, M., HAMALOVÁ, M., KUDEROVÁ, E., (2000). *Študijné a informačné publikácie č. 2*. Bratislava : Ekonomická univerzita v Bratislave. ISBN 80-225-1336-9.
- [3] Bratislava: Kancelária primátora., (2014). [online]. [cit. 2014-4-14]. Dostupné z: <http://www.bratislava.sk/vismo/o_utvar.asp?id_org=700000&id_u=2597&p1=11050151>.
- [4] Mesto Trenčín: Kontakty., (2014). [online]. [cit. 2014-4-14]. Dostupné z: <<http://www.trencin.sk/index.php?s-cv-contentID=13764&s-cv-embeddedID=kontakty>>.
- [5] Mesto Žilina: Kontakty na zamestnancov., (2014). [online]. [cit. 2014-4-14]. Dostupné z: <<http://www.zilina.sk/mestsky-urad-v-ziline/>>.
- [6] KUBÍČKOVÁ, D., (2014) Európska únia a regionálna politika Slovenskej republiky. In *Udržiteľný rozvoj V. – Udržiteľný rozvoj 10 let po vstupe České republiky do Evropské unie*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií. V tlači.
- [7] LACINA, K., (2012). Utilization of Management and Marketing Approaches in Regional Development. In *15th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 120-127. ISBN 978-80-210-5875-0.
- [8] LINCÉNYI, M., FABUŠ, M., OTRUBČÁK, P., (2011). *Marketing: Vybrané kapitoly*. Trenčín : Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne. ISBN 978-80-8075-514-0.
- [9] LINCÉNYI, M., TAMENE, G., (2013). The Media a Public Opinion in Influencing and Setting Policy: the case of Slovakia. *Journal on Law, Economy and Management*, vol. 3, iss. 1, pp 95-99. ISSN 2048-4186.
- [10] Magistrát mesta Košice., (2014). [online]. [cit. 2014-4-14]. Dostupné z: <http://www.kosice.sk/clanok.php?file=gov_op2011_magistrat.htm>.
- [11] Mesto Banská Bystrica: Odbor propagácie mesta. [online]. [cit. 2014-4-14]. Dostupné z: <http://www.banskabystrica.sk/index.php?id_menu=22758>.
- [12] Mesto Prešov: Sekcie MsÚ., (2014). [online]. [cit. 2014-4-14]. Dostupné z: <<http://www.presov.sk/portal/?c=12&ctg=60>>.
- [13] Mesto Trnava: Štruktúra mestského úradu., (2014). [online]. [cit. 2014-4-14]. Dostupné z: <<http://www.trnava.sk/sk/clanok/struktura-mestskeho-uradu>>.
- [14] Útvar propagácie a cestovného ruchu., (2014). [online]. [cit. 2014-4-14]. Dostupné z: <<http://www.nitra.sk/stranka.php?cat.185>>.
- [15] VOJTECH, F., (2012). Ekonomická udržateľnosť regionálnej samosprávy na Slovensku. In *Regionálna samospráva, rok pred voľbami*, Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave. ISBN 978-8105-433-4.

NOVÉ TRENDY ONLINE MARKETINGOVÉ KOMUNIKACE JAKO PROSTŘEDEK PRO ZVYŠOVÁNÍ ATRAKTIVITY MĚST A OBCÍ V MORAVSKOSLEZSKÉM KRAJI

NEW TRENDS IN ONLINE MARKETING COMMUNICATION AS A TOOL FOR INCREASING ATTRACTIVENESS OF MUNICIPALITIES IN MORAVIAN-SILESIAN REGION

ING. MARTIN KLEPEK

Katedra marketingu | Marketing department
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné | School of Business Administration in Karviná
Slezská univerzita v Opavě | Silesian University in Opava
✉ Univerzitní nám. 1934/3, 733 40 Karviná, Czech Republic
E-mail: klepek@opf.slu.cz

Anotace

Tento příspěvek se zabývá marketingem měst a obcí a jeho moderními formami, které probíhají v online prostředí pomocí sociálních médií. Jedná se o komplementární součást komunikačního mixu, jejíž význam neustále narůstá tak, jak roste množství lidí, kteří jsou považováni za členy internetové populace v České republice. Důležitost marketingu v prostředí veřejné správy již mnozí autoři jasně prokázali. Cílem tohoto příspěvku je zhodnotit využívání sociálních médií v komunikaci municipalit a na základě výzkumu současné situace na území Moravskoslezského kraje odhalit možnosti budoucího vývoje pro všechny územně samosprávné celky v České republice. V teoretické části je často použita analogie k podnikohospodářské sféře, jelikož se téma online komunikace obce v odborných a vědeckých publikacích nevyskytuje tak frekventovaně, jak by si zasloužilo. V praktické části byly využity statistické metody, jako jsou průměry, frekvence, korelace a shluková analýza. Data byla zpracována pomocí softwaru SPSS. Analýza současného stavu ukazuje na značné mezery ve využívání sociálních médií jako komunikačního nástroje v prostředí měst a obcí. Rovněž byly nalezeny subjekty, které užívají tento nástroj velmi dobře a budují úspěšně svou image komunikující samosprávy, čímž zvyšují svou atraktivitu. Tyto obce pak byly vybrány pro podrobnější analýzu tak, aby mohly posloužit jako modelové příklady ostatním.

Klíčová slova

komunikace měst a obcí, marketing území, online marketing, place marketing, sociální média

Annotation

This paper deals with municipality marketing and its modern forms which are happening online via social media. This complementary part of a communication mix is constantly growing together with an increase of internet population in the Czech Republic. Many authors already showed the importance of marketing in public sector. The overall objective of this paper is to evaluate the options of communication of the municipalities by using social media and discover possible future developments for all local authorities in the Czech Republic on the basis of research of the current situation in the Moravian-Silesian region. The topic of online communication on local level does not occur frequently in expert and academic publications even though it deserves it. That is why in the theoretical part an analogy to the business – economic sphere is used. In the practical part are used statistics methods such as average, frequencies, correlation analysis and cluster analysis. The data were processed by SPSS software. The analysis of present state shows significant gaps in using social media as a tool for communication on the level of local bodies. At the same time there were found subject which use such communication tool in a very good way and successfully build the image of a

city which communicates - by doing this they increase their attractiveness. These cities were chosen for more detailed analysis so that they can be used as model examples for the rest.

Key words

communication of municipalities, territorial marketing, online marketing, place marketing, social media

JEL classification: M31

Úvod

V současném světě moderních technologií a dramatického rozšíření internetového připojení, by ani veřejná správa neměla zůstat pozadu v komunikaci s klíčovými subjekty. Inspirace veřejného sektoru u sektoru soukromého může vést v mnoha případech ke zvýšení efektivity procesu řízení složek územně samosprávních celků. Promyšlené a cílevědomé budování vztahu s občany pomocí konzistentní marketingové komunikace je v současné době technicky jednodušší než kdykoliv předtím. Tato výhoda se však v mnohých případech neseťká s odpovídajícím využitím.

1. Teoretická východiska marketingové komunikace obce

Marketing obce či místa je proces plánování a designování obce tak, aby uspokojovala potřeby svých zákazníků, také zvaných cílových segmentů (Guo a Liu, 2006). Je zcela jasné, že vliv na atraktivitu obce bude mít také marketing vyšších samosprávních celků, což je také důvod proč je nemožné uchopit téma marketingu místa z globálního pohledu. Ovlivňují jej totiž v každé zemi jiné národní a regionální politické systémy (Petrea et al., 2010). Celkově pak atraktivita místa působí na investory, návštěvníky, podnikatele a obyvatele (Giles, Bosworth, Willet, 2013; Mazureková 2013). Tento příspěvek se zaměřil na marketingovou komunikaci obce prostřednictvím Facebooku. Tematicky podobný, ale týkající se využití sociálních sítí na úrovni ministerstev a krajů v České republice, publikovali Mandys a Školudová (2012).

Marketingová komunikace může být nástrojem odlišení, což ve firemní praxi znamená budování konkurenční výhody (Porter, 1985). Reakce podniku na všechny podněty z jeho okolí na externí zájmové skupiny i jednotlivce jsou klíčové pro úspěšné řízení organizace (Bednarčík, 2010). Stejně tak na úrovni města je správné využití komunikačních nástrojů cestou ke zvyšování atraktivity v očích jeho zákazníků. Ve vnímání občana jako zákazníka existují oproti soukromé sféře jisté odlišnosti. Olšová a Zábranská (2009) vidí rozdíly především v naplňování ekonomických cílů, což převládá v soukromém sektoru a ve vykonávání veřejného zájmu, který zase přísluší dominantně samosprávě.

Současné trendy v marketingové komunikaci jsou ovlivněny technologickým vývojem (rozšiřování internetového připojení do nových typů zařízení) a také snahou korporací o udržení zákazníků ve vysoce konkurenčním prostředí globálních trhů za pomoci vztahového marketingu. Tyto trendy je možné analogicky využívat i v prostředí komunikace obce, a to přesunem na platformy, které občané budou více a více využívat, a tvorbou obsahu, který stimuluje formování komunit. Z těchto komunit se mohou rodit patrioti, kteří pak budou výrazně ovlivněni ve svém dalším rozhodování směrem k obci (menší ochota se stěhovat, založení vlastního podnikání v obci, vznik různých iniciativ neziskového charakteru, atd.). Rovněž se tito lidé stávají názorovými vůdci a advokáty značky (města), jejíž dobré jméno šíří za hranice komunit.

Z tohoto důvodu byly pro analýzu vybrány sociální sítě, které jednak splňují první bod současného vývoje (online platforma), a jednak je možné je využít právě k tvorbě komunit kolem určitých subjektů. Facebook byl vybrán proto, že je u nás nejrozšířenější sociální sítí (Kozel, Mynářová a Svobodová, 2011). Využívá jej polovina internetové populace, která u nás tvoří okolo 6,8 milionu lidí. Jedná se především o mladší obyvatele, ale dá se předpokládat, že jeho služeb bude v budoucnu využívat většina naší populace. Další výhodou je, že nabízí zapojení občanů do diskuse a pohled

zástupců veřejné správy měst a obcí na zpětnou vazbu a reakce spoluobčanů. Oproti klasickým médiím je hlavní výhodou oboustranný tok komunikace a prakticky nulové náklady (Zhou a Wang, 2013). Předstupněm byly www stránky, které ovšem často plní roli informační, a nikoliv komunikační.

2. Cíl a metody

Cílem tohoto příspěvku je zhodnotit využívání webových stránek a Facebooku v komunikaci obcí a na základě výzkumu současné situace na území Moravskoslezského kraje odkrýt možnosti budoucího vývoje pro další územně samosprávné celky.

K naplnění tohoto cíle bylo nutné prozkoumat sekundární zdroje týkající se online komunikace obcí a měst a odhalit pomocí kvantitativního výzkumu některé aspekty jejich komunikace na území Moravskoslezského kraje. Zásadní otázky výzkumu se týkaly množství obcí, které využívají webové stránky, zda využívají některou ze současných sociálních sítí, zda využívají Facebook ke komunikaci s občany a případně jakým způsobem na něj na webu odkazují. Další část se týkala zjištění počtu fanoušků a také počtu lidí, kteří o daném profilu obce ve sledovaném období dále mluví, což je nesrovnatelně důležitější ukazatel, než-li samotný počet fanoušků. Měří totiž aktivitu v posledních sedmi dnech (*Insidefacebook.com*, 2014), proto jej výrazně ovlivňuje činnost administrátora a reakce uživatelů v krátkém období. Rozložení pozorování do jednoho měsíce a zprůměrování hodnot tento deficit částečně limitovalo. Tyto indikátory pak vedly k nalezení nejúspěšnějších obcí, ke kterým byla dopracována podrobnější analýza. Ta se týkala toho, jak často zveřejňuje obec informace a jakým způsobem (obrázek, video, odkaz).

Sběr dat probíhal formou návštěvy oficiální webové stránky a profilu na sociální síti v průběhu března 2014. Za pomoci proškolených dobrovolníků z řad studentů Obchodně podnikatelské fakulty Slezské univerzity bylo shromážděno 229 záznamů. V Moravskoslezském kraji je v současnosti 300 obcí, z toho 22 s rozšířenou působností. Velikost vzorku je tedy vzhledem k základnímu souboru dostačující pro vyvozování závěrů v intervalu spolehlivosti 95 % a povolené chyby 3,16 %. Výběrové šetření bylo provedeno na základě systematického výběru, který využívá selekci každého n -tého člena z předem seřazeného souboru (Kozel, 2006). Byla vybrána každá druhá a třetí položka, tedy dvě třetiny (200), ze seznamu základního souboru, který byl seřazen dle příslušnosti obce k jedné z dvaceti dvou obcí s rozšířenou působností. Doplnění vzorku pak probíhalo za kontroly průměrného počtu obyvatel základního a výběrového souboru. Tímto procesem byla zajištěna reprezentativnost vzorku jak z pohledu geografického, tak z pohledu demografického.

Mezi statistické metody použité k vyhodnocení výsledků patří Pearsonův korelační koeficient (r), který slouží pro vyhodnocení vnitřního lineárního vztahu mezi dvěma proměnnými (Meloun, Militký a Hill, 2012) a dále jeho obdoba bodově biseriální korelační koeficient (r_{pb}), který je vhodné použít, když jedna z proměnných nabývá pouze dvou diskrétních hodnot (Field, 2009). Pro zpřehlednění situace mezi obcemi v Moravskoslezském kraji byla provedena nehierarchická shluková analýza. Cílem shlukové analýzy je klasifikovat objekty do relativně homogenních skupin na základě známých proměnných (Malhotra a Birks, 2007). V tomto případě bylo hlavním cílem zjednodušit pohled na daný datový soubor a poukázat na jeho strukturu.

3. Výsledky

Webovou prezentaci na vlastní stránce využívají všechny zkoumané obce, čímž splňují své zákonné povinnosti. Na základě subjektivní zkušenosti z práce se vzorkem je nutné upozornit, že se mnohdy jedná o několik let neaktuální a zastaralé weby. Facebook jako nástroj komunikace s občany využívá pouze 15,3 % subjektů a jeho přímé propojení na webové stránky pak 71,4 % z nich. Obce, které se rozhodly s Facebookem pracovat, tedy umí tuto skutečnost komunikovat na svých webových portálech. Město Příbor pak jako jediné využívá odkazu na jinou sociální síť, kterou je Twitter.

Množství lidí, kteří se jako fanoušci připojili k profilu na sociální síti, koreluje s velikostí obce (korelační koeficient $r = 0,977$). Rovněž množství lidí, kteří se zapojují do interakce (sdílejí obsah uveřejněný městem, komentují statusy, obrázky a videa) koreluje s počtem fanoušků ($r = 0,954$). Tento vzájemný vztah, ale ještě neříká nic o kauzalitě. Jak ukazuje korelace (bodově biseriální koeficient korelace $r_{pb} = 0,139$) mezi velikostí obce a dichotomickou proměnnou Facebook (zda má obec svůj profil na sociální síti) neplatí pravidlo čím větší obec, tím větší pravděpodobnost užívání této sociální sítě. Vybrané výsledky šetření ukazuje tabulka č. 1.

Tab. 1: Vyhodnocení výzkumu

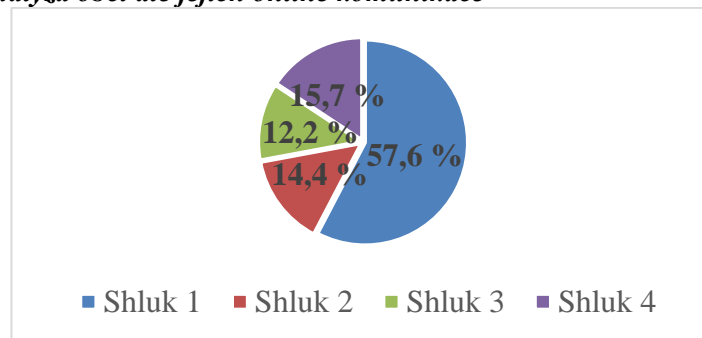
Sledovaná skutečnost	Ano (%)	Ne (%)
Existuje profil obce na Facebooku	15,3	84,7
Na webové stránce je propojení na profil na Facebooku	10,9	89,1
Web je členěn podle typu návštěvníka stránky	17	83
Obec nabízí na webu diskusní fórum	10,9	89,1
Na webu se zveřejňují aktuality a novinky z dění v obci	90	10
Na webu jsou uvedeny kontakty na pověřené osoby v obci	92,6	7,4

Zdroj: vlastní zpracování

Webové stránky, které jsou členěny dle typu návštěvníka (podnikatel, investor, občan, atd.) se vyskytují u 17 % obcí. Toto členění ukazuje na snahu o přizpůsobení obsahu a dostupnosti informací specifickým uživatelům webu. Reflektuje také souhru v marketingovém mixu, kdy je komunikace v souladu s nabízenými produkty (v tomto případě službami) pro konkrétní segmenty.

Pouze 10,9 % zkoumaných obcí nabízí uživatelům diskusní fórum. Facebook je platformou pro diskusi a dialog, a proto by vyšší míra užívání vykompenzovala absenci diskusních fór. Zřízení účtu obce na sociální síti ovšem není jednorázovým krokem. Správa profilu vyžaduje adekvátní přísun sdílených zpráv, odkazů, fotografií a článků. Z tohoto pohledu je nutné zajistit odpovídající obsah. Z dat vyplývá, že 90 % uveřejňuje aktuality, novinky a zprávy o dění v obci. Převážná většina obcí tedy má dostatek materiálu pro sdílení na sociální síti.

Obce byly pomocí shlukové analýzy rozděleny do čtyř kategorií na základě pěti pozorovaných proměnných: *Uživatelsky členěný web*, *Facebook stránka*, *Propojení webu na Facebook stránku*, *Aktuality na webové stránce* a *Kontakty na webové stránce*. První kategorie (viz. obrázek č.1) je nejpočetnější (57,6 %) a skládá se z obcí, které na své www stránce aktuality i kontakty, ale webové stránky nejsou uživatelsky členěné, není zde odkaz na profil na Facebooku a to proto, že tyto obce žádný profil nemají. Tato velká skupina má potenciál působit na sociální síti a zkvalitnit tak svou image. Druhá kategorie (14,4 %) nespravuje profil na Facebooku, tyto obce nemají uživatelsky členěný web, 60,6 % z nich nevede aktuality a 48,5 % neuvádí na webu kontakty na pověřené osoby. Tato skupina je na tom, co se týká online komunikace, nejhůře z pozorovaných. Třetí kategorie (12,2 %) se výrazně podobá první s tím rozdílem, že tyto obce využívají uživatelsky členěný web. Jsou tedy o jeden malý krůček před první skupinou. Poslední shluk (15,7 %) tvoří obce, které disponují profilem na sociální síti Facebook (97,3 %), ve velké míře také mají uživatelsky členěný web (72,2 %), uvádějí kontakty na pověřené osoby (97,2 %) a umísťují na stránky aktuality a novinky (91,7 %). V této skupině pak můžeme hledat obce pro podrobnější analýzu komunikace.

Obr. 1: Shluková analýza obcí dle jejich online komunikace

Zdroj: vlastní zpracování

V posledním kroku bylo vybráno pět obcí, které měly v průběhu března 2014 stabilně nejaktivnější fanoušky, což se projevuje na statistice „mluví o tom“ v poměru k celkovým fanouškům. Díky tomu bylo možné vytipovat i malé obce, které v absolutních číslech následovatelů nemohou těm větším konkurovat. Mezi tyto města patří Český Těšín, Nový Jičín, Karviná, Příbor a Hrádek. Právě Příbor a Hrádek jsou typickým příkladem menších subjektů, které přistupují ke komunikaci v online prostředí velmi dobře.

Tab. 2: Aktivitty vybraných obcí na Facebooku

Obec	Počet obyvatel	Počet fanoušků	Poměr počtu obyvatel a fanoušků	Počet příspěvků za měsíc březen	Průměrný počet aktivních k počtu fanoušků
Český Těšín	25782	808	3,1 %	30	21,5 %
Karviná	64483	10704	16,6 %	39	10,3 %
Nový Jičín	26076	5703	21,9 %	27	7,5 %
Příbor	8697	316	3,6 %	23	6,9 %
Hrádek	1814	309	17,0 %	7	4,6 %

Zdroj: vlastní zpracování

Jak ukazuje tabulka č.2, Český Těšín a Nový Jičín jsou města o podobné velikosti. Přesto má Těšín mnohem menší počet fanoušků na Facebooku. Nalezení proměnných ovlivňujících tuto skutečnost je námětem pro další výzkum v této oblasti. Nový Jičín je dobrým příkladem, kdy se poměr počtu obyvatel a fanoušků pohybuje nad dvaceti procenty. Při podrobnějším subjektivním hodnocení profilu je zřejmé, že využívá častěji než ostatní města umístění profesionálních fotografií z aktuálního dění ve městě. Karviná disponuje největším počtem fanoušků z tohoto užšího výběru a má tak potenciál komunikovat s největším počtem lidí. Častěji využívá sdílení odkazů na externí média (Karvinský deník). Rovněž je nejaktivnější v počtu příspěvků ve sledovaném období. Fanoušci Hrádku jsou zastoupeni oproti ostatním obcím v nejmenším součtu, ale přesto dokážou i při nízkém počtu příspěvků vygenerovat aktivitu srovnatelnou s těmi většími. Město Příbor se počtem fanoušků přibližuje Hrádku, ale v poměru k počtu obyvatel se podobá spíše Českému Těšínu. V počtu příspěvků je na tom podobně jako ostatní větší města. Příbor je specifický v tom, že existuje neoficiální profil města na Facebooku, který sleduje 460 osob a frekvence příspěvků v březnu byla totožná s oficiálními stránkami města. Rovněž existuje neoficiální webová stránka města, takže se komunikace města třísťí na více kanálů.

Závěr

Na základě provedených analýz byly zjištěny značné mezery v užívání sociálních médií jako komunikačního nástroje v prostředí měst a obcí. Existují však také příklady, které tento nástroj využívají velmi dobře a budují úspěšně svou image komunikujícího města. Překvapující je náhodnost využívání Facebooku bez závislosti na velikosti obce. Toto zjištění je v rozporu s představou, že čím větší obec, tím větší skupina obyvatel, kteří jsou ochotni komunikovat a tím větší vůle vedení města tento komunikační kanál zřídít. Možným zdůvodněním je neznalost správy a řízení komunikace na

sociálních sítích mezi osobami pověřenými ve strukturách municipalit. Nejlepšími výsledky v této oblasti se za dané období mohou pochlubit města Český Těšín, Nový Jičín, Karviná, Příbor a obec Hrádek. Tyto municipality velmi efektivně využívají moderní trendy v marketingové komunikaci směrem ke svým občanům a budují tak svou image, čímž zvyšují celkovou atraktivitu lokality. Z výběru úspěšných obcí je možné usuzovat rozdílné přístupy ke komunikaci na sociálních sítích, který ovšem vede ve všech případech ke stejnému výsledku a tím je stimulace dialogu a diskuse a zapojení občanů do oboustranné interakce. Tyto vybrané obce mohou posloužit ostatním municipalitám při využití benchmarkingu (měření a analýza procesů a výkonů prostřednictvím systematického porovnávání s nejlepšími srovnatelnými subjekty) jako nástroje zvyšování atraktivity samosprávného celku.

Literatura

- [1] BEDNARČÍK, Z., (2013). The importance of strategic marketing management in companies for increase in their competitiveness. In *16th International Colloquium on Regional Sciences*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 252-258. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-74.
- [2] FIELD, A., (2009). *Discovering statistics using SPSS*. London: SAGE. ISBN 978-1-84787-906-6.
- [3] GILES, E.L., BOSWORTH, G., WILLET, J., (2013). The role of local perception in the marketing of rural areas. *Journal of Destination Marketing & Management*, vol. 2, iss. 1, pp. 4-13. ISSN 2212-571X, DOI 10.1016/j.jdmm.2012.11.004.
- [4] GUO, G.Q., LIU, Y.P., (2006). The new development of the research on city marketing. *Contemporary Economy & Management*, vol. 28, iss. 2, pp. 5-12. ISSN 1673-0461.
- [5] *Insidefacebook.com.*, (2014). [online]. [cit. 2014-3-28]. Dostupné z: <<http://www.insidefacebook.com/2012/01/10/people-talking-about-this-defined/>>
- [6] KOZEL, R., (2006). *Moderní marketingový výzkum*. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-247-0966-X.
- [7] KOZEL, R., MYNÁŘOVÁ, L. a SVOBODOVÁ, H., (2011). *Moderní metody a techniky marketingového výzkumu*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-3527-6.
- [8] MALHOTRA, N., BIRKS, D., (2007). *Marketing Research: An Applied Orientation*. Edinburgh: Prentice Hall. ISBN 978-0-273-70689-2.
- [9] MANDYS, J., ŠKOLUDOVÁ, J., (2012). Social networks and its use in public administration. In *15th International Colloquium on Regional Sciences*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 615-624. ISBN 978-80210-5875-0.
- [10] MAZUREKOVÁ, M., (2013). The regional competitiveness increase by the implementation of the innovative marketing approaches – Branding of Niagara Region. In *16th International Colloquium on Regional Sciences*. Brno: Masarykova univerzita. p. 384-393. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-48.
- [11] MELOUN, M., MILITKÝ, J., HILL, M., (2012). *Statistická analýza vícerozměrných dat v příkladech*. Praha: Academia. ISBN 978-80-200-2071-0.
- [12] OLŠOVÁ, P., ZÁBRANSKÁ, A., (2009). Občan – Zákazník? In *12th International Colloquium on Regional Sciences*. Brno: Masarykova univerzita, 2009. pp.65-71. ISBN 978-80-210-4883-6.
- [13] PETREA, R., PETREA, D., OLAU, P.E., FILIMON, L., (2013). Place branding as efficient management tool for local government. *Transylvanian Review of Administrative Sciences*. Special Issue, pp. 124-140. ISSN 2247-8310.
- [14] PORTER, M., (1985). *Competitive advantage*. New York: Free Press. ISBN 0-684-84146-0.
- [15] ZHOU, M., WANG, T., (2014). Social media: A new vehicle for city marketing in China. *Cities*, vol. 37, iss. 2, pp. 27-32. ISSN 0264-2751. DOI 10.1016/j.cities.2013.11.006.

Příspěvek vznikl za podpory projektu „Cíleným výzkumem v oblasti malého a středního podnikání k dosažení konkurenceschopné znalostní ekonomiky“, reg. č. CZ.1.07/2.3.00/20.0016.

THE CORPORATE ENVIRONMENT OF MUNICIPALITIES**PODNIKATELSKÉ PROSTŘEDÍ OBCÍ****ING. MIROSLAVA VAŠTÍKOVÁ****ING. KATEŘINA MATUŠÍNSKÁ, PH.D.**

Katedra marketingu | Department of Marketing
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné | School of Business Administration in Karviná
Slezská univerzita v Opavě | Silesian University in Opava
✉ *Univerzitní nám. 1934/3, 733 40 Karviná, Czech Republic*
E-mail: vastikova@opf.slu.cz, matusinska@opf.slu.cz

Annotation

This article presents outputs of a primary research aimed on the analysis of the corporate environment quality and standards of communication between the municipality and resident small and medium enterprises (SME). An inductive approach, theoretical discourse on the role of the municipality in creation of corporate environment that is based on marketing of municipalities and descriptive primary research with analysis of obtained results was used in the article. Municipalities were divided into two basic categories according to the number of inhabitants (up to 6 thousand inhabitants and over 6 thousand inhabitants) for the marketing research purposes.

Key words

corporate environment of a municipality, small and medium enterprises (SME), marketing research

Anotace

Článek byl primárně zaměřen na prezentaci výsledků primárního marketingového šetření posuzujícího kvalitu podnikatelského prostředí obce a úrovně komunikace obce s organizacemi malého a středního podnikání se sídlem na jejich území. Článek obsahuje teoretické pojednání o úloze obcí ve vytváření podnikatelského prostředí a analýzu získaných výsledků z primárního šetření. Pro potřeby výzkumu byly obce rozděleny do dvou kategorií dle počtu obyvatel (obce do 6 000 obyvatel a obce nad 6 000 obyvatel).

Klíčová slova

podnikatelské prostředí obce, malí a střední podnikatelé, marketingový výzkum

JEL classification: M31, H40

Introduction

Business in the field of small and medium enterprises is influenced by a whole range of factors. Some of them affect the entire SME sector without exception; particularly the economic environment where the phase of the economic cycle and the related purchasing power of inhabitants bring considerable difficulties to small and medium enterprises. Other factors that comprehensively affect the development of SMEs include the political and legislative environment. According to Kotler (2011), the “macro-environment” of an enterprise also includes the demographic, cultural and social, natural or technological environment. In those environments, the level of the effect of the factors of the macro-environment differs and depends on the specifics of the industry where such enterprises operate. The function of the macro-environment presents unpredictable impacts of the surroundings. The macro-environment takes effect differently and continually. It is not possible to influence it, but only to adapt to this environment in a flexible way. (Kozel, 2006, p. 16)

SMEs are not only influenced by their macro-environment, but also by the micro-environment. The marketing micro-environment (the sector of the company business activity or it could also be said micro-surroundings) includes circumstances, influences and situations which can be changed significantly by the company activity. (Jakubíková, 2008, p. 83) In this article, we will discuss one of many components of micro-environment: the place where the company is based, i.e. the municipality (the city). There is a rule that the image of a company is partially related to the municipality where it operates and vice versa: a desirable image of a municipality, including all its marketing activities, helps create the business environment and thus may also promote the business activity of the company.

1. The Business Environment of the Municipality and Small and Medium Enterprises

The enterprisers are said to be the persons who make a good thing of initiative and risk. (Staňková, 2007, p. 1) The small and medium enterprises are regulated in the Czech Republic according to the small and medium enterprises support law. The liberal business environment, providing the same conditions to all business subjects, is the crucial presumption for prosperous business activities. (Pražská, 2002, p. 58) Satisfactory definition of territorial marketing becomes increasingly complicated task also due to the fact that municipality/region represents much more complex unit than enterprise itself. Common signs of territorial marketing can be thus found rather in used instruments, methods, concepts or common objectives. (Suchanek and Sed' a 2011) The business environment of a municipality is formed by three subsystems that mutually influence one another: (Vašítková and Janečková 1999)

- The municipality itself.
- Organizations operating within the municipality.
- Historical and cultural factors, habits, traditions and customs of its inhabitants.

First and foremost, it is a municipality that co-creates the terms and conditions for the activity of businesses in its territory. From this point of view, the municipality is an enterprise as it shows the activity that creates a current or future gain. In spite of that, it is an organization where the allocation of resources is mainly executed through administrative orders. The municipality is a special type of organization particularly as it performs the functions of a local autonomy and public administration within the scope of the activity defined by the Act on Municipalities and some other regulations. Thus it is obvious that the municipality can choose neither the line, nor the place of business. This affects the mission of the organization (municipality) and represents a particular specific characteristic when creating business environment and an image of the organizational culture of the municipality.

On the other hand, some dominant businesses, large enterprises or companies that are the largest employer in the municipality may influence the municipality. If so, they indirectly affect the inhabitants and thus the atmosphere in the city or the municipality. Entrepreneurs create the gross domestic product of the municipality and participate in the economic and social environment, a factor of the municipality's image. Small and Medium Enterprises represent 99.84 % of all active companies in the Czech Republic. (The role of small and medium enterprises in society, 2013). Small and Medium Enterprises are usually in close relation in the region where they are located. Enterprisers live mostly in this region. Firstly they provide employment and economical benefits to this region, but also support many regional charitable and other events. (Veber, Srpová et al., 2005, p. 21). It is now well established that small and medium-sized enterprises (SMEs) play a vital role in the process of transition to a market economy. As the large firm sector, the prevalent form of organisation under central planning, underwent restructuring and decline, thousands of new SMEs took advantage of liberalised entry conditions and entered the market. They responded rapidly to systemic shocks, produced goods and services demanded by the population and, in the process, contributed to the generation of new jobs and incomes. (Gashi et al., 2014)

Businesses thus affect the economic and social environment of the municipality both in the short and long term by creating the structure of the economy of the municipality (the region), its business culture, or the “entrepreneurial spirit” of the locality.

The business environment also includes public organizations of municipalities and cities as a part of the social infrastructure that may attract entrepreneurs to the municipality and keep them there.

The business environment of the municipality is also formed by the historical and cultural factors, habits, traditions and customs of its inhabitants, which retroactively influences the business culture of the municipality as a whole and its image. Creating a balanced municipality, as it is usually defined by the vision of the municipality and its marketing strategy, cannot ensure the best management of the municipality in case that its activities remain limited to the city council and the municipal management. Therefore, the management of the municipality cannot do without cooperation – partnership of all subjects representing the product of the municipality, and thus businesses.

2. Primary Marketing Research

The party ordering the research was interested in whether or not entrepreneurs are satisfied with the business environment in their municipality and with the level of marketing communication of the municipality where they are based. We determined a descriptive objective of the research: a description and characteristics of the aforementioned factors with regard to the size of the municipality, according to its population. The respondents were small and medium enterprises in the profit sector based in the Czech Republic. The total sample of respondents included 165 businesses based in 48 municipalities and cities in the Czech Republic. The interviewers were students of the School of Business Administration in Karviná. Random sampling was applied.

The set of 48 municipalities included municipalities of different sizes (as to the population). For a better comparison, we divided this set into two groups:

- A group of small municipalities with a population of up to 6 thousand – 23 municipalities. 47 respondents were based in this group (28.49 %).
- A group of large municipalities with a population exceeding 6 thousand - 25 municipalities. 118 respondents were based in this group (71.51 %).

These size criteria have been already used in realization of previous marketing research relating to marketing of municipalities.

At the same time, we determined the following three research hypotheses:

- H1: The respondents in the small municipality group will be more interested in the municipal activities than the respondents in the large municipality group.
- H2: The respondents in the large municipality group will evaluate the level of the municipal marketing communication higher than the respondents in the small municipality group.
- H3: The respondents' membership of the group of large municipalities or small municipalities has no effect on the evaluation of the business environment.

Nonparametric tests of hypotheses – testing of the independence of the qualitative characters – will be used for testing Hypothesis No. 1 and Hypothesis No. 3. The function in MS Excel CHITEST was used. The testing was proceeding at the relevancy level $\alpha=0.05$.

3. Research Information Analysis

As mentioned above, it is necessary to get the entrepreneurs involved in the activities of the municipality in order to make the municipality participate effectively in the establishment of the business environment.

The majority of the addressed respondents (53.33 %) are only interested in the activities in the municipality within their civic awareness, which is not very gratifying. 35.76 % of respondents show

an active interest and only 2 businesses are directly involved in the activities of their municipality. However, the most dismal is the finding that almost ten percent of all entrepreneurs (9.7 %) are not interested in the municipal activities at all.

We wanted to know whether the reality would differ for entrepreneurs based in a small municipality (up to 6 thousand inhabitants). It is obvious that according to the expectations, there was a greater interest of the entrepreneurs in the activity of the municipality in this group. 19 companies, i.e. 40.43 %, were actively interested in the activity of the municipality. It was 40 companies (33.9 %) in the group of large municipalities. Only 3 businesses were not interested in the municipal activity (6.38 %), while the proportion was 11.01 % for businesses based in municipalities with more than 6 thousand inhabitants.

Based on the results of the statistical testing of H1 with the aim to map the effect of the size of the municipality on the interest of the entrepreneurs in its activity, there is no unambiguous relation between the defined characters; see Table 1. *Therefore, the H1 hypothesis was dismissed.*

Tab. 1: Testing of the independence of the qualitative characters – the municipality size and the interest in the municipality activity

Partial hypotheses	H0: dependence between the municipality size and the interest in the municipality activity
	H1: independence between the municipality size and the interest in the municipality activity
<i>p</i> -value (result of CHITEST in MS EXCEL)	0.429788459
Hypotheses interpretation	H0 is accepted: $p\text{-value} > \alpha (0,05) \Rightarrow$ independence between the size and the interest in the municipality activity

Source: Authors' work

The following set of questions in our survey focused on the field of marketing communication of the municipality. The respondents were asked to assess the standard of the municipal website, the municipal promotional material and social public events organized by the municipality. They were asked to use a range of marks for the assessment, just like at school. The results of this survey in both groups are presented in Table 2. This question was not replied by 6 respondents, i.e. 3.64 %.

Tab. 2: Selected marketing communication tools evaluation (all respondents)

Marketing communication tools	Evaluation					Average	%
	1	2	3	4	5		
Web sites of the municipality	54	58	25	8	2	1.95	89.09
Promotional materials of the municipality	15	54	54	18	6	2.63	
Social and public gatherings which are arranged by the municipality	41	56	37	11	2	2.16	
I don't know, no interest	12						7.27

Source: Authors' work

The municipal websites had the best results, with the average mark of 1.95. Social and public events organized by the municipality were second, with the average mark of 2.16. Promotional materials received the worst mark – with the average mark of 2.63.

In the group of businesses based in small municipalities, the order in the assessment of the communication mix tools changed a bit as compared with the total assessment of the respondents from both groups. Social and public events organized by the municipality received the average mark of 1.89. This evaluation meets the expectations as such events are usually the “events of the year” in small municipalities and people pay a lot of attention to their preparation. It is also gratifying that the quality of websites was evaluated quite well, with the average mark of 2, which shows that even small municipalities have quality website administrators. Promotional materials received the worst evaluation again: 2.58. Table 5 shows the assessment of the selected elements of marketing

communication by entrepreneurs based in large municipalities (over 6 thousand inhabitants). This question was not replied by 6 respondents, i.e. 5.09 %.

Respondents based in municipalities with more than 6 thousand inhabitants marked the websites higher than the respondents from the small municipality group, as expected. This confirms the estimate that larger cities and municipalities may allocate more budgetary resources and thus provide a better quality of processing. **Our H2 hypothesis was thus confirmed.** Promotional materials were placed on the second position (the small municipality group respondents evaluated those worse). The respondents from this group consider the quality of social public events organized by the municipality to be the worst, as compared with the evaluation by entrepreneurs from small municipalities.

When evaluating the overall level of the selected tools of marketing communication, our **H2 hypothesis was not confirmed** because the respondents from the group of municipalities with the population below 6 thousand evaluated the level of the selected marketing communication tools better.

In our opinion, the business environment of a municipality should also include whether or not the municipality provides links to the companies based in its territory on its website. Data imply that there is a lot to improve on the part of the municipalities, in both size categories. We believe that a better connection of the municipality with the businesses would bring benefits to both parties and also contribute to increasing mutual understanding. The availability of more comprehensive information on the municipal website should also be for the benefit of the municipality and should mean a practical step to the required business environment of a better quality for entrepreneurs.

We asked the respondents about the relationship of their organization with the municipality from the business activity aspect. The entire set of the addressed SMEs mainly relates to the municipalities as two independent subjects (84.85 %), i.e. 140 businesses. As for businesses in municipalities with more than 6 thousand inhabitants, this share is even higher – 90.67 %. 10.91 % (18 companies) provide their products and services to the municipality on the basis of a business contract. This share is even higher in companies based in small municipalities where 10 companies, i.e. 27.21 % deliver their products to the municipality. This fact confirms the presumption that the cooperation of the business sphere with the municipality and the quality of the business environment is better in small municipalities than in the large ones. Businesses, i.e. 1.82 %, cooperate with the municipality within the meaning of a joint business activity, out of which 2 businesses are based in the group of municipalities with less than 6 thousand inhabitants.

The survey also showed that one company, in the group of municipalities with a population exceeding 6 thousand, cooperates with the municipality on the basis of the PPP method.

The main objective of the survey was to examine how the addressed entrepreneurs evaluate the level of the business environment in their municipality. The positive finding of our survey is that a total of 67.88 % of the addressed respondents are pleased with the business environment in their municipality. However, only 3.03 %, i.e. only 5 companies, consider those to be very good conditions for business. A total of 102 businesses are pleased, however, they see some areas for improvement. On the other hand, 34 companies (20.60 %) consider the business environment conditions in their municipality to be unsatisfactory. This opinion of about a fifth of all respondents does not only bring a topic for contemplation, but also a new foundation for the implementation of corrective measures taken in this area.

The share of satisfied respondents is a bit higher in the group of entrepreneurs based in small municipalities – 70.22 %; however, only 2 companies are completely satisfied (4.26 %). Nevertheless, the share of unsatisfied entrepreneurs is also lower than in the set of all companies, i.e. 14.89 %. These results imply that the conditions for business on the part of the municipality are better in small municipalities. However, with regard to the low number of respondents and mainly the number of municipalities in both groups of the survey, we can only consider the informative value of those data to be indicative.

The statistical testing of the determined research hypothesis – H3 – confirmed the presumption that the respondents' membership of the group of large or small municipalities has no effect on the evaluation of the business environment (Table 3). **Thus, the H3 hypothesis was confirmed.**

Tab. 3: Testing of the independence of the qualitative characters – the municipality size and corporate environment

Partial hypotheses	H0: independence between the municipality size and the corporate environment evaluation
	H1: dependence between the municipality size and the corporate environment evaluation
<i>p</i> -value (result of CHITEST in MS EXCEL)	0.417920158
Hypotheses evaluation	H0 is accepted: $p\text{-value} > \alpha (0,05) \Rightarrow$ independence between the municipality size and the corporate environment evaluation

Source: Authors' work

The evaluation of the business environment by respondents based in larger municipalities (cities) with more than 6 thousand inhabitants is considerably lower, in all types of responses than in the aforementioned group of respondents. We can only guess what the reasons of this phenomenon are: whether it is a higher concentration of the competitive environment, aggravated mutual communication of the business sector with the municipality or the lack of interest of both parties in dealing with this situation.

In the last free question, the respondents were asked to propose measures that the municipality could take, in their opinion, to improve the business environment. The responses included a whole range of various opinions, out of which we selected those that most respondents agreed upon:

- Focus on the possibilities of more intense cooperation between the municipality and the local businesses in potential joint projects.
- Place information about the companies in the territory of the municipality on its website for free.
- Organize joint meetings of entrepreneurs and the local government, or invite representatives of agencies such as CzechTrade, CzechInvest, etc.

There are strong relations between prosperous local economy creation and high quality municipality environment maintainance. These two elements are interactive and dependent on each other. The problems which influence the economy of municipalities and local small and medium enterprises are still urgent and substantial. It could be said as the common platform for mutual partnership.

We propose following steps:

- To create the programs of supporting services which give support to local employers in the form „the care after“. This support is realized after investment which represents new jobs or the benefit for municipality (for example financing from the EU funds etc.).
- To create the „special business panel“ on the web pages of municipalities. This panel should operate as the probing and interactive area to find out the enterprises' opinions relating to services of municipal council.
- The cooperation between two sides – the enterprises and municipality in the area of the PR tools use in practice. For example it could be the video-clip creation showing the local tourist places of interest and local enterprises products and services. This presentation should be placed on the municipal web pages or municipal facebook.
- The common participation in Event marketing realization.

Conclusions

Our survey showed that there are many areas of improvement in establishing high-quality business environment in the municipalities for SMEs, not only on the part of the municipalities, but also on the

part of the entrepreneurs who should get more interested in the activity of the municipality, namely in an active way, which 64.24 % of all addressed respondents fail to do. The entrepreneurs critically assess the level of marketing communication of their municipality, with respect to the sample of selected tools. Against the presumptions, the level is better in the group of small municipalities of up to 6 thousand inhabitants than in the large municipality group (above 6 thousand inhabitants). The survey brought a positive finding: a total of 67.88 % of all addressed entrepreneurs expressed their satisfaction with the business environment in their municipality. In the group of large municipalities, 66.95 % of businesses were satisfied and in the group of small municipalities, 70.22 % of the addressed respondents were satisfied with the business environment of their municipality.

It is obvious that the conditions for a “balanced municipality” that would also fulfil the role of a key factor in the development of SMEs are rather created in small municipalities than the large ones. The results provide both a range of questions to discuss the causes of the present situation and, first and foremost, the possibilities of correcting the found out situation. We recommend to realize this type of marketing research repeatedly. It is possible to reach for the progress in the specific area of relationships in case of systematic monitoring and the resulting proposals implementation.

References

- [1] GASHI, P., HASHI, I., PUGH, G., (2014). Export behaviour of SMEs in transition countries. *Small Business Economics*, vol. 42, iss. 2, pp. 407 - 435. ISSN 0921-898X. DOI 10.1007/s11187-013-9487-7.
- [2] JAKUBÍKOVÁ, D., (2008). *Strategický marketing*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-2690-8.
- [3] JANEČKOVÁ, L., VAŠTÍKOVÁ, M., (1999). *Marketing měst a obcí*. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-7169-750-8.
- [4] KOTLER, P., (2000). *Marketing Management*. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-247-0016-6.
- [5] KOZEL, R., et al., (2006). *Moderní marketingový výzkum*. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-247-0966-X.
- [6] PRAŽSKÁ, L., JINDRA, J., et al., (2002). *Obchodní podnikání – Retail management*. Praha: Management Press. ISBN 80-7261-059-7.
- [7] *Role malého a středního podnikání ve společnosti*. *ipodnikatel.cz*, (2011) [online]. [cit. 2014-4-5]. Dostupné z: <<http://www.ipodnikatel.cz/O-podnikani-obecne/role-maleho-a-stredniho-podnikani-ve-spolecnosti.html>>
- [8] STAŇKOVÁ, A., (2007). *Podnikáme úspěšně s malou firmou*. Praha: C. H. Beck. ISBN 978-80-7179-926-9.
- [9] SUCHACEK, J., SEĎA, P., (2011). Territorial Marketing in the Czech Republic: Between Path-Dependency and Learning. In *10th International Conference of Liberec Economic Forum*. Liberec: Technical University, pp. 439-447. ISBN 978-80-7372-755-0.
- [10] VAŠTÍKOVÁ, M., (2011). *Marketing obcí – distanční studijní opora*. Karviná. SU OPF. ISBN 978-80-7248-695-3.
- [11] VEBER, J., SRPOVÁ, J., et al., (2005). *Podnikání malé a střední firmy*. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-247-1069-2.

This paper is one of the research outputs of project OP VK No. CZ.1.07/2.2.00/28.0017 Project „Innovation of study programmes at Silesian university in Opava, School of Business Administration in Karvina“.

VEŘEJNÉ SLUŽBY Z POHLEDU UŽIVATELE**PUBLIC SERVICES – USER VIEW****ING. SVATAVA NUNVÁŘOVÁ, PH.D.**

*Katedra regionální ekonomie a správy | Depart. of Regional Economics and Administration
Ekonomicko-správní fakulta | Faculty of Economics and Administration
Masarykova univerzita | Masaryk University
✉ Lipová 41 a, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: nunvar@econ.muni.cz*

Anotace

Článek prezentuje aspekty poskytování veřejných služeb a jejich kvality. Podrobněji se věnuje Mystery shoppingu jako jedné z metod zvyšování kvality veřejných služeb. Identifikovány jsou kategorie, které mají vliv na vnímání kvality poskytované veřejné služby zákazníkem u využívání služeb městského úřadu.

Klíčová slova

veřejná služba, kvalita veřejných služeb, mystery shopping, územní samosprávný celek

Annotation

The paper presents aspects of providing of public services and their quality. The paper deals in detail with Mystery Shopping as a method of improving the quality of public services. They are identified categories that have an impact on the perception of quality of public services by using the services at the municipal office.

Key words

public service, public service quality, mystery shopping, local government

JEL classification: H7

Úvod

Posláním organizací veřejného sektoru je poskytování kvalitních služeb občanům či zvyšování kvality života v daném území nebo obojí. V posledních letech se ve veřejné správě prosazuje koncept veřejné služby jako služby občanovi. V důsledku toho se začaly i pro fungování veřejných organizací v České republice používat metody, které do té dříve byly známy spíše z fungování firem. Metod zvyšujících kvalitu služeb je mnoho. Mezi ty známější patří CAF (Společný hodnotící rámec), benchmarking, ISO normy, Místní agenda 21 (Zdravá města). Některé veřejné organizace se vydávají i cestou zlepšování svých služeb prostřednictvím nejrůznějších elektronických a webových nástrojů (např. objednávání přes internet, sms zprávy, digitalizace archívů). Metody zvyšování kvality služeb obvykle vznikají v tržním prostředí firem a následně jsou aplikovány i při činnosti veřejných organizací. Jednou z metod zvyšování kvality služeb, která vznikla v tržním prostředí a je využitelná v prostředí veřejného sektoru, je i Mystery shopping. Jde o metodu, která se zaměřuje na zprostředkování zážitku uživatele při jeho průchodu službou a umožňuje poskytovateli služby dozvědět se slabá místa poskytované služby a možnosti jejich zlepšení.

Cílem článku je představit oblast kvality veřejných služeb a stručně prezentovat možnosti použití Mystery shoppingu při hodnocení kvality služeb městského úřadu.

Veřejné služby

Veřejná služba je služba, která je poskytována ve veřejném zájmu a financována z veřejných prostředků. Veřejné služby jsou obvykle služby, které jsou určeny jak jednotlivcům, ale obvyklejší je jejich určení širšímu okruhu uživatelů, či společnosti jako celku. Díky tomu jsou často spolu/financovány z veřejných prostředků, které jsou získávány prostřednictvím daní od občanů. Veřejné služby jsou poskytovány obvykle v takových oblastech, které nejsou (např. finančně) atraktivní pro subjekty ze soukromého sektoru, případně takové služby, kde je vhodná regulace poskytované služby (např. její ceny, kvality či rozsah) prostřednictvím veřejné organizace. Veřejné služby pak mohou být dostupné širokému okruhu uživatelů bez ohledu na jeho sociální situaci, postavení a příjmy.

Poskytovateli veřejných služeb jsou organizace ze soukromého i veřejného sektoru. Obecně jsou však veřejné služby poskytovány veřejnou správou a z ní odvozených organizací veřejného sektoru. Poslání organizací veřejného sektoru lze pak spatřovat především v poskytování kvalitních služeb občanům nebo ve zvyšování kvality života v daném území, přičemž poskytování kvalitních veřejných služeb může být zároveň chápán jako jeden z předpokladů zvyšování kvality života občanů. Poskytovatelem veřejných služeb jsou instituce veřejné správy. Osborne a Gaebler (1993) dávají pohled na to, jak by měla veřejná správa fungovat, aby mohla poskytovat kvalitní veřejné služby:

- řídit, nikoliv přikazovat,
- umožnit komunitám řešit své vlastní problémy namísto toho, aby jim jen poskytovala služby,
- podporovat konkurenci místo monopolního prostředí,
- být řízená prostřednictvím cílů,
- orientovat se na výsledky, místo na náklady,
- zaměřovat se na požadavků občanů/zákazníků, místo zaměřování se na byrokracii,
- spíše vytvářet finanční zdroje, než je utrácet,
- soustředit se na prevenci krizí a problémů, než jen na jejich následné řešení,
- decentralizovat pravomoci,
- upřednostňovat řešení problémů s využitím kapacit soukromého sektoru a tržních principů před řešením prostřednictvím veřejných programů.

Způsoby poskytování veřejných služeb se postupně vyvíjely, co se měnilo a jak je shrnuto v přehledu (viz tab. 1).

Tab. 1: Reformní změny řízení veřejné správy v oblasti přístupů k poskytování veřejných služeb

Období	Vztah mezi veřejným a soukromým sektorem	Znaky systému poskytování veřejných služeb
do 70. let 20. století	řídící a kontrolní	Centralizace Monopolizace Regulace Řízení procesů Uniformní poskytování veřejných služeb Tradiční přístupy k poskytování veřejných služeb – interní formy
70. – 80. léta 20. století	konkurenční	Decentralizace Demonopolizace Výkonově orientované řízení Individualizace v poskytování služeb Vznik nových (moderních) přístupů k poskytování veřejných služeb
konec 20. Stol. dosud	partnerský	Decentralizace Demonopolizace Deregulace Efektivnost Individualizace v poskytování služeb Rozvoj moderních přístupů k poskytování veřejných služeb

Zdroj: Malíková, Lacko. 2013, s. 94, upraveno.

Kvalita veřejných služeb a jejich uživatelé

Kvalita je pojem, který je v literatuře hojně zmiňovaný i vysvětlovaný, i přes to neexistuje jediná univerzální a všeobecně přijímaná definice. Pojem kvalita je totiž používán na různých úrovních i v odlišných kontextech. Kvalita může být spojována s produkty (výrobky), službami nebo s uživateli a její definice se měnila i v souvislosti s vývojem jednotlivých koncepcí kvality a rozvojem výroby. Prvotně se kvalita sledovala s technickými požadavky na výrobky, tedy s odhalováním vad výrobků (jejich vybraných vzorků). K tomu se připojilo využívání statistických postupů (hledání odchylek vyrobených produktů od definovaných parametrů, které měla produkce splňovat a identifikace příčin těchto odchylek). Od cca 50. let 20. století se rozvíjí a rozšiřuje spojení kvality s požadavky uživatele. V současnosti je pojem kvalita nejčastěji spojován se snahou o dosažení maximální spokojenosti zákazníka.

Ve veřejném sektoru se problematika kvality služeb a spokojenosti občanů/zákazníků objevuje posledních cca 20 let a její význam postupně roste. Téma kvality veřejných služeb je téměř vždy předmětem modernizací či reforem veřejného sektoru (Nunvářová, 2013). Požadavky na zvyšování výkonnosti či poskytování hodnoty za zaplacené daně jsou běžnou součástí komunikace společnosti. Kvalita služeb (tržní i veřejných) je dnes považována za důležitou (klíčovou) determinantu konkurenceschopnosti a dlouhodobé prosperity organizací.

Stejně jako v tržním sektoru, i v sektoru veřejném zaznamenal pojem kvalita svůj vývoj. Beltrami (in Caddy, Vintar, 2002, s. 21) jej klasifikuje do tří různých fází:

- kvalita ve smyslu respektu norem a procedur,
- kvalita ve smyslu účinnosti a
- kvalita ve smyslu uspokojení zákazníka.

Řada organizací veřejného sektoru se v praxi se svým pojetím kvality nachází spíše v prvních dvou uvedených fázích. V posledních cca 10 letech se však prosazují tendence k prosazování i třetí fáze, tedy orientaci na zákazníka a k chápání kvality jako takového obsahu služby, který vede ke spokojenosti zákazníka. Míra této orientace se však v jednotlivých oblastech veřejného sektoru i v rámci jednotlivých veřejných organizací výrazně liší.

Na kvalitu lze také pohlížet jako na „rozdíl mezi očekáváním zákazníků týkajících se služeb a jejich vnímáním aktuálního výkonu služeb“ (Zeithaml, Parasuraman, 2004, s. xi). Pro chápání kvality je důležité i to, zda je stejným způsobem vnímána pracovníky (kteří službu poskytují) a zákazníky (kteří službu využívají). V praxi pak někdy dochází k situacím, kdy organizace proklamuje, že má zájem poskytovat kvalitní služby, naplňovat potřeby a přání zákazníků. Přístup poskytovatele je však odlišný od potřeb uživatelů. Lze to vysvětlit anglickým pojmy, kdy zákazník má zájem o „user-driven“ služby, ale dostává spíše „producer driven quality“. (Grönroos, 2007) Na základě těchto rozdílů pak v praxi může docházet k zásadním rozdílům v očekáváních a nabídce služeb. Nesoulad může vést až k paradoxu, kdy organizace naplňuje své parametry kvality, přes které nejsou zákazníci spokojeni. „Osvojení si uživatelského pohledu na kvalitu služeb a budování zákaznický orientované kultury je proto v současnosti aktuálním problémem, a to jak v sektoru tržním, tak v sektoru veřejném“ (Lukášová, 2009, s. 11).

Posuzování kvality je u veřejných služeb mnohem obtížnější a komplexnější než v soukromém sektoru. Zatímco v soukromém sektoru uspokojení potřeby a přání zákazníka vede k růstu prodeje a tím i zisků, u veřejných služeb se toto může stát kontraproduktivním. Růst jejich kvality může vést např. k rostoucí poptávce po službě, což zvyšuje výdaje na službu proti limitovaným zdrojům (Halásek, 2004, s. 52), tj. veřejným zdrojům pocházejícím především z daní placených veřejností, občany. Občané pak logicky očekávají, že instituce využívají jimi svěřené veřejné prostředky (majetek a finance) co nejlépe. Vzhledem k tomu, že veřejná služba má odlišné charakteristiky od soukromého statku, je vhodné aby se organizace poskytující veřejné služby zaměřily na kvalitu komunikace, kvalitu specifikace a vymezení služby, kvalitu poskytování a kvalitu personálu a systému organizace. (Halásek, 2004, s. 54)

Ze všech definic je v současnosti zřejmé, že *zákazník a jeho požadavky na výrobek či službu jsou tím nejdůležitějším hodnotitelem kvality.*

Různě jsou v literatuře také používány pojmy týkající se názvu uživatele služeb. Jedná se totiž o veřejné služby. Díky jejich odlišnostem a zaměřením a odvětvím pak jsou využívány pojmy veřejnost, občan, uživatel, klient, zákazník, partner. Pojmy klient nebo zákazník začaly být ve veřejném sektoru používány v souvislosti s užíváním metod a nástrojů pocházejících z tržního prostředí firem. Nahrazování pojmu občan při poskytování veřejných služeb pojmem zákazník (klient) bylo významné v západních vyspělých zemích v období, které se označuje jako New Public Management (v cca 80. – 90. letech 20. století) (Osborne, Gaebler, 1993) a které je specifické svým zaměřením na efektivnost a výkonnost veřejných organizací a na hospodárné využívání veřejných prostředků spojené se snahou dodávat hodnotu za peníze (tzv. value for money).

Později byl tento přístup zaměřený především na zákazníka a efektivnost a výkonnost veřejných institucí kritizován (např. hnutím označovaným Good Governance¹). Organizace veřejného sektoru totiž nejsou pouze poskytovatelem veřejných služeb, ale mají být zároveň demokratickým zástupcem občanů, uživatelů veřejných služeb (Thomas, 2012). A občan ve vztahu k organizacím veřejného sektoru vystupuje ve více rolích, které se na jedné straně prolínají a zároveň mohou být ve vzájemném konfliktu. Bocci (2005 in Lukášová, 2009, s. 15, upraveno) tyto role vymezuje takto:

- občan jako zákazník, jehož zájem je uspokojení jeho potřeb, prostřednictvím kvalitně poskytnutých veřejných služeb,
- občan jako plátec (vlastník) daní, občan platí daně a prostřednictvím státu je může využívat k uspokojování svých potřeb, občan jen obvykle nemůže přímo ovlivnit, kde budou jeho prostředky využity a s jakým užitkem,
- občan jako osoba nadaná právy, které mu přiznávají ústavní zákony (vč. Listiny základních práv a svobod), usiluje o růst kvality jeho života a blahobytu,
- občan jako partner veřejné správy, který má zájem podílet se na rozhodování o věcech veřejných.

Z těchto rolí vyplývají i různá očekávání, které občané (uživatelé) mají a která je třeba při rozhodování o alokaci veřejných prostředků mít na zřeteli. Organizace veřejné správy vedle toho mají i povinnost respektovat regulaci a pravidla daná zákonnými normami. Na jednu stranu tedy mají veřejné organizace poskytovat kvalitní veřejné služby a uspokojovat v maximálně možné míře potřeby občanů a na straně druhé se mají pohybovat v zákonném rámci, který není možné překročit i přes to, že by si to uživatelé (případně i poskytovatel) služeb přáli. Tím, že veřejné služby jsou poskytovány často bezplatně (nebo za nižší než reálné náklady) z prostředků od daňových poplatníků, je třeba k rozhodování o jejich alokaci přistupovat hospodárně, účelně a efektivně. Důsledkem pak může být, že občan v roli zákazníka může požadovat kvalitní poskytování veřejných služeb a zároveň v roli plátce daní může mít zájem platit co nejméně prostředků na daních. (Nunvářová, 2014)

Veřejnost jako sdružení občanů je široce vymezená. Lze v ní však identifikovat různě velké skupiny občanů s podobnými zájmy a potřebami. Pokud je možné tyto skupiny identifikovat je možné i lépe cílit poskytování veřejných služeb. Ty pak mohou být poskytovány individuálně jednotlivému občanovi/zákazníkovi (např. lékařský zákrok), skupině občanů (např. různé sociální služby – pečovatelská služba pro staré lidi), či veškeré veřejnosti (např. ochrana života, rovnost před zákonem).

¹ V konceptu Good Governance zazněla obava ze vzniklého demokratického deficitu při tvorbě a výkonu rozhodnutí v institucích veřejné správy. Decentralizace, která byla u některých veřejných poskytovatelů služeb široce uplatňována vedla k roztržštění odpovědnosti, protože jednotlivé organizace usilovali spíše o vlastní efektivnost, přičemž se vytrácela efektivnost veřejného sektoru jako celku. Podobně pokud jednotlivé organizace rozhodují pouze na základě efektivnosti, účinnosti a hospodárnosti, vytrácí se vazba mezi politickými cíli a snižuje se legitimita demokraticky zvolených vlád (zástupců občanů) a rozhodování o cílech, směrech a realizaci jednotlivých veřejných politik tak přechází z volených politiků na jmenované úředníky (manažery). Koncept Good Governance kritizoval i další hodnoty, cíle a nástroje uplatňované v rámci New Public Managementu, tato kritika vyústila v principech, která jsou doporučovaná k aplikaci. (Hrabalová, 2005, s. 117 – 120)

Standardy služeb

V souvislosti s veřejnými službami a jejich kvalitou jsou používány standardy služeb. Za standard veřejné služby lze považovat minimální úroveň kvalitativních a kvantitativních parametrů veřejné služby vymezené určitým předpisem (normou, zákonem). Standardizace služeb je hlavním nástrojem řízení kvality veřejných služeb na centrální úrovni řízení kvality služeb. Usnesení vlády (č. 164/2002) hovoří o standardizaci veřejných služeb ve smyslu stanovení obsahu standardu veřejné služby a zakotvení povinnosti krajů a určených obcí jako garantů vybraných veřejných služeb vytvářet podmínky pro poskytování těchto služeb občanům. (Nunvářová, 2008) Standardy jsou obvykle definovány tak, aby bylo možné opakovaně poskytovat služby se stejnými vlastnostmi, které uspokojí uživatele v co nejvyšší možné míře. Účelem standardizace je zabezpečit, aby veřejné služby byly pro občany vždy dostupné v alespoň minimální zaručené úrovni. Přičemž cílem jednotlivých poskytovatelů by mělo zároveň být poskytovat maximální možnou kvalitu služeb, která zajistí, že budou jejich uživatelé spokojeni.

Některé veřejné služby mají v České republice již standardy vymezeny, např. v zákonech. Parametry takovýchto služeb jsou dány spíše kvantitativně, tj. upravují minimální časovou, prostorovou, informační, případně ekonomickou dostupnost služby. Vymezení přesných parametrů veřejných služeb se může zdát výhodné, zaručuje např. celostátní územní celistvost a jednotu při zajišťování veřejných služeb. Z druhého pohledu je však přesně nastavený systém standardů v zákonech značně nepružným (změna legislativy si často vyžádá několik týdnů až měsíců). V případě nevhodného nastavení parametrů dosáhne standardizace očekávaných výsledků jen obtížně. (Nunvářová, 2008)

Standardy tak bývají definovány spíše na obecné úrovni, díky které je umožněna jejich použitelnost pro jakoukoli veřejnou službu bez ohledu na její charakter, velikost či zvolenou právní formu poskytovatele služby. Při takto zvolené obecnosti standardu se očekává, že poskytovatel služby sám definuje další důležitá kritéria, tedy např. specifikuje cílové skupiny uživatelů, omezí kapacitu služby, zajistí dodržení práv uživatelů. Vrcholem pak může být i zapojení uživatelů do samotného vytváření (definování) standardu služby, neboť ten často velmi dobře ví, jak by bylo možné službu zlepšit. To zároveň může pomoci ujasnit očekávání uživatelů, která na službu mají.

Standardy služeb bývají také spojovány s aplikací různých systémů řízení kvality organizací (i těch veřejných). Dokladem o uplatňování standardů pak může být vydaný certifikát, který organizace může získat od autorizovaného certifikačního orgánu, který zkoumá příslušnou dokumentaci a prověřuje postupy poskytování služeb. Certifikát dokladuje, že služby jsou poskytovány podle jasně definovaných, průhledných a opakovatelných postupů. Certifikované veřejné společnosti (v rámci ověření ISO norem řady 9 000 – Systémy managementu kvality) se vyskytují např. ve zdravotnictví, veřejné správě či školství.

Metody zvyšování kvality

Existuje pestrá škála metod, kterými lze zvyšovat kvalitu veřejných služeb. Tyto metody jsou v ČR předmětem zvýšeného zájmu posledních několika let. Za pilotní projekt zvyšování kvality veřejných služeb lze považovat projekt s názvem „Cena a výkon“ (realizovaný 2000 – 2002), který porovnával prostřednictvím metody benchmarking ukazatele z oblasti svozu a likvidace komunálního odpadu. Známost a používanou (viz Nunvářová, 2014) metodou je i CAF (Common Assesment Framework – Společný hodnotící rámec). Lze se však setkat i s pestřejší škálou používaných metod zvyšování kvality veřejných služeb, např. místní agenda 21, ISO normy, Ecomanagement a audit scheme (EMAS), Model excellence EFQM, Balanced Scorecard, Benchlearning, procesní řízení, charta občana, Six Sigma, Kaizen, Mystery shopping. (Nunvářová, 2010)

Projekt Mystery shopping

Mystery shopping je jednou z mnoha metod zvyšování kvality služeb, respektive spokojenosti uživatele se službou. Lze říct, že jde o zprostředkování komplexního zážitku uživatele služby (občana, žadatele, uživatele). Jde o přímou interakci pracovníka s uživatelem služby, která má diskretním a profesionálním způsobem vyhodnotit kvalitu poskytovaných služeb. Jde o simulaci využívání běžně poskytované služby průměrným (běžným, obvyklým) uživatelem za účelem zjištění silných a slabých stránek poskytované služby.

Prostřednictvím metody je možné zjistit pohled, pocity a potřeby uživatele služby. Ukazuje službu očima uživatele. Poskytuje nezaujatý pohled na službu, což může pomoci odhalit skryté nedostatky služby, které uživatelé vnímají a které by poskytovatelé služby třeba ani nenapadly. Smyslem metody je zjistit úroveň péče, která je uživatelům služby poskytována. Zároveň odhaluje přednosti služby a zároveň i slabiny, které je možné napravit. Jedním z rysů metody je to, že osoba poskytující službu v daný okamžik neví, že dochází k prověřování, a v důsledku toho nedochází ke zkreslení jejího chování a jednání s uživatelem. Díky těmto specifikům může metoda prověřit službu do hloubky.

Mystery shopping je metoda, která je běžně používána v prostředí firem. Ve firemním prostředí jde o dlouhodobě prověřenou techniku, jejíž výsledky jsou podkladem pro změny v péči o zákazníky. Její použití ve veřejném sektoru není zatím příliš běžné, ale je možné. Pro zlepšování kvality veřejných služeb ve veřejném sektoru je metoda aplikována stále častěji.

Průběh Mystery shoppingu lze popsat tak, že předem vyškolený, fiktivní uživatel služby (tzv. mystery shopper, někdy nazývaný též mystery client či „falešný zákazník“) projde podle předem definovaného scénáře službou způsobem nevyvolávající zvláštní pozornost či zachází ze strany poskytovatelů služeb a prakticky testuje kvalitu poskytované služby. Přitom si mystery shopper všímá specifických prvků. Po průchodu službou mystery shopper vyplní podrobný záznamový arch poskytující odpovědi na skutečnosti, kterých si všiml během procesu poskytování služeb. Následuje vyhodnocení zjištění všech průchodů službou a navržení kritických míst služby a oblastí zlepšení.

Kvalita poskytované služby je hodnocena na základě jedné interakce konkrétního mystery shoppera. Vyslaných shopperů k prověření jedné služby bývá zpravidla více, neboť každý z nich si všímá jiných aspektů poskytované služby. Spojením jejich výsledků a zjištění pak může dojít k objektivizování jejich subjektivních pohledů.

Zásadním předpokladem použití metody je její utajení. O jejím použití má být informováno minimum lidí, ideálně jen jednotlivci z nejvyššího vedení organizace, neboť prozrazení může mít významný vliv na přizpůsobení chování zaměstnanců poskytujících službu. Pak prověřování nedostatků reálně (běžně) poskytované služby ztrácí smysl.

V roce 2013 byl autorkou realizován projekt Mystery shoppingu na městském úřadu, který má svěřen výkon veřejné správy jako obec s rozšířenou působností. Projekt se uskutečnil v rámci výuky předmětu Řízení a kontrola ve veřejné správě ve spolupráci se studenty tohoto předmětu, kteří dostali příležitost vyzkoušet si roli mystery shopperů. Jedním z cílů projektu bylo vyzkoušení si této metody samotnými studenty a propojení získané teorie z předmětu s praxí konkrétního úřadu. Dalším cílem však bylo zjistit slabá místa, která při poskytování služeb úřad má a výsledky poskytnout představitelům úřadu k možným zlepšením služeb.

Při realizaci projektu se ukázalo, že klíčová je definice prověřovaných kategorií² podmínek poskytování služeb. Uplatněná kategorizace je shrnuta v tabulce č. 2. Prověřování poskytované služby bylo prováděno třemi způsoby a to prostřednictvím osobní návštěvy, telefonického hovoru a emailem. Kategorie „pracovník“ a „průchod službou“ byly součástí prověřování i u telefonického a

² Více o různých aspektech kritérií spokojenosti viz Lukášová, 2009, s. 48.

elektronického způsobu hodnocení. Otázky se zde však opakovaly, proto nejsou tyto kategorie v přehledu u těchto způsobů hodnocení uvedeny.

Tab. 2: Hodnocené oblasti v projektu Mystery shopping na městském úřadě

Způsob hodnocení	Kategorie	Příklady otázek
Osobní	Značení úřadu a otevírací doba	Vyhovovala Vám otevírací doba?
	Prostředí a vybavenost úřadu jako celku	Bylo na úřadě čisto?
		Byl bezbariérový vstup na úřad funkční?
	Prostředí, kde se bezprostředně vyřizuje služba	Měli jste si kam sednout?
		Bylo jasné, kdy na Vás přijde řada?
		Bylo prostředí příjemné k pobytu?
	Pracovník	Představil se?
		Choval se ochotně a vstřícně?
		Choval se zdvořile a nekonfliktně?
	Průchod službou	Byly Vaše dotazy zodpovězeny jasně a srozumitelně?
Byla doba, za kterou jste službu vyřídili přiměřená?		
Telefonické	Získání základních informací	Bylo snadné získat telefonní číslo na konkrétního pracovníka?
	Hovor	Bylo možné se dovolat? Byla doba potřebná pro přepojení přiměřená?
Elektronické	Získání základních informací	Bylo snadné najít internetové stránky úřadu?
		Bylo na stránkách úřadu snadné najít email?
		Bylo snadné ve struktuře stránek najít, který odbor/oddělení službu vyřizuje?
	Emailová komunikace	Byla komunikace gramaticky správná?
		Komunikace byla po stránce dalších formalit správná a vhodně strukturovaná?

Zdroj: vlastní zpracování

Závěr

V posledních letech, více než dříve, se obrací pozornost veřejných organizací na kvalitu poskytovaných služeb. Pro veřejné organizace je obtížnější měření výkonnosti, neboť nemají k dispozici ukazatel zisku a musí hledat jiná měřítka. Jednou z možností je zaměřit se na měření spokojenosti uživatelů, které může dát informaci o výkonu klíčových oblastí organizace. Mystery shopping je metodou, která dává vedení organizace zprávu o dosahovaných výsledcích a spokojenosti uživatelů s poskytovanými službami.

Samo použití Mystery shoppingu ve veřejných organizacích je možné a doporučení hodné. Vždy je však mít na zřeteli, že jde pouze o jednu z mnoha použitelných metod, která má svá pozitiva i rizika. Mystery shopping dokáže zprostředkovat a zobjektivizovat zážitek, který zákazník či občan má při průchodu službou. Na základě tohoto zážitku je pak možné zvyšovat kvalitu poskytované služby. Je možné zaměřit se na samotnou veřejnou službu, ale možné je i pracovat v širším kontextu a věnovat se kultivaci organizační kultury, v tomto případě zákaznický orientované kultury.

Metoda Mystery shopping měří spokojenost s jednotlivými transakcemi (průchody službou). Přináší tak spíše informace o charakteru a specifčnosti konkrétní služby, vyjadřuje se např. k přehlednosti značení v budově, dodržování předepsaných postupů, dodržování organizační kultury a standardů chování pracovníky a především jejich přístupu k uživatelům služeb (vstřícnost, odborné znalosti, připravenost na dotazy, ochota komunikovat s uživatelem a další). Provádí se prostřednictvím vyškolených osob, ty však obvykle nejsou odborníky na oblast služeb, které prověřují, a nelze tedy jejich výsledky obvykle použít k hodnocení kvality samotné práce (jejich obsahu a věcné správnosti) jednotlivých osob poskytujících službu. Obtížnější je tak posuzovat, např. zda úředník postupoval v daném případě tak, jak dle zákonů měl a zda poskytl úplné a potřebné informace.

Zdůraznit je také třeba fakt, že použití metody Mystery shoppingu by nemělo být samotným cílem organizace. Využívání metody Mystery shoppingu ve veřejných organizacích je záležitostí několika málo let (v ČR) či desítek let (ve státech s vyspělými ekonomikami), jde tedy o moderní metodu řízení a může se jevit jako atraktivní. Dříve je však vhodnější definovat cíle a směr, kterým chce organizace dále kráčet a čeho chce dosáhnout a až následně volit metody, kterými bude cíle/cílů dosaženo. Je třeba zdůraznit, že Mystery shopping není způsobem prověřování chování zaměstnanců za účelem jejich hodnocení, ale je metodou zlepšující kvalitu služeb.

Literatura

- [1] CADDY, J., VINTAR, M., (2002). *Building Better Quality Administration for the Public: Case Studies from Central and Eastern Europe*. NISPACE. Bratislava. ISBN 80-89013-07-4.
- [2] GRÖNROOS, C., (2007). *Service management and marketing: customer management in service competition*. 3rd ed. Hoboken, NJ: J. Wiley. Public policy and management. ISBN 978-047-0028-629.
- [3] HALÁSEK, D., (2004). *Standardizace veřejných služeb*. VŠB – TU. Ostrava. ISBN 80-248-0685-1.
- [4] HRABALOVÁ, S., KLÍMOVÁ, V., NUNVÁŘOVÁ, S., (2005). *Metody a nástroje řízení ve veřejné správě*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 80-210-3679-6.
- [5] LUKÁŠOVÁ, R. a kol., (2009). *Měření spokojenosti občanů s veřejnými službami jako součást řízení kvality v organizacích veřejného sektoru*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-802-1051-126.
- [6] LUKÁŠOVÁ, R., (2010). *Organizační kultura a její změna*. 1. vyd. Praha: Grada. Expert (Grada). ISBN 978-80-247-2951-0.
- [7] MALÍKOVÁ, L., LACKO, T., (2013). *New public management a Slovensko: podoby a aplikácia princípov*. V Bratislave: Univerzita Komenského. ISBN 978-802-2335-157.
- [8] NUNVÁŘOVÁ, S., (2014). *Moderní přístupy k řízení územní veřejné správy*. Ekonomicko-správní fakulta. Masarykova univerzita. Brno. Dizertační práce.
- [9] NUNVÁŘOVÁ, S., (2008). *Selected Aspects of the Measurement of Customer's Satisfaction with Public Services*. International Journal of Interdisciplinary Social Sciences, Melbourne: Commonground Publishing, Ltd., vol. 3, iss. 6, pp. 77 - 85. ISSN 1833-1882.
- [10] NUNVÁŘOVÁ, S., (2010). Choice Instruments of Public Services' Quality Management. In *13th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 206-214. ISBN 978-80-210-5210-9.
- [11] NUNVÁŘOVÁ, S., (2013). Changes in public administration. In *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 473-480. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-59.
- [12] OSBORNE, D., GAEBLER, T., (1993) *Reinventing government: how the entrepreneurial spirit is transforming the public sector*. 4th ed. New York, N.Y.: Plume, xxii, 405 p. ISBN 04-522-6942-3.
- [13] THOMAS, J. C., (2012). *Citizen, customer, partner: engaging the public in public management*. Armonk, N.Y: Sharp. ISBN 978-076-5627-216.
- [14] Usnesení vlády ČR č. 164/2002.
- [15] ZEITHAML, V. A., PARASURAMAN, A., (2004). *Service quality*. Cambridge, Mass.: Marketing Science Institute, xvii, 86 p. ISBN 09-657-1143-9.

POSTAVENIE OBECNÉHO ZASTUPITEĽSTVA V OBCIACH SLOVENSKA**THE POSITION OF MUNICIPAL COUNCIL IN MUNICIPALITIES IN SLOVAKIA****ING. IVANA GECÍKOVÁ, PHD.**

Katedra verejnej správy | Department of Public Administration
Ústav verejnej správy | Public Administration Institute
Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy | School of Economics and Management of Pub.Admin.
✉ Furdekova 16, 851 04 Bratislava, Slovak Republic
E-mail: ivana.gecikova@vsemvs.sk

Anotácia

Obecné zastupiteľstvo je orgánom obce s viacerými významnými kompetenciami v oblasti určovania zásad nakladania s majetkom obce, schvaľovania rozpočtu obce a jeho úprav, ako aj záverečného účtu. Medzi významné kompetencie, ktorými môže obecné zastupiteľstvo rozhodovať a súčasne riadiť rozvoj obce, je schvaľovanie rozvojových dokumentov, akými sú územný plán obce či program hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce a iné. Z hľadiska rozhodovania je preto dôležitá štruktúra poslancov, ktorí obecné zastupiteľstvo tvoria. Príspevok poukazuje na štruktúru poslancov zastupiteľstva vo vybraných obciach Slovenska, najmä z hľadiska ich profesijného zamerania, vzdelania či dĺžky pôsobenia vo funkcii poslanca. Príspevok prezentuje, ako si obecné zastupiteľstvá v respondovaných obciach kreujú svoje odvodené orgány, ktoré im pomáhajú pri tvorbe rozvojových rozhodnutí.

Kľúčové slová

obecné zastupiteľstvo, poslanec, verejná funkcia, rozvoj, komisie

Annotation

The municipal council is the body of municipality with several important competencies in area of determining the principles of municipal property management, of approval of the municipal budget and its changes, as well as the final account. Significant competencies with which the municipal council may manage and decide about municipality development, is the approval of development documents, such as landscape plan or program of economic and social development of the municipality and others. In terms of decision-making is therefore important structure of councilors who constitute the local council. The contribution highlights the structure of council members in selected municipalities in Slovakia, particularly in terms of their professional careers, education or length of tenure as a Member. The paper presents as a municipal councils in responded municipalities establish their derived, which assists them in making development decisions.

Key words

municipal council, Member, public function, development, commissions

JEL classification: H70, H11

Úvod

Rozhodnutia, ktoré ovplyvňujú rozvoj obce, prijímajú orgány obecnej samosprávy. Jedným z týchto orgánov je aj obecné zastupiteľstvo, ktoré má zo zákona zverenú zodpovednosť za nakladanie s majetkom obce, za rozhodovanie o alokácii a použití finančných zdrojov či schvaľovanie

významných rozvojových dokumentov obce. Okrem toho je obecné zastupiteľstvo aj jedným z aktérov, ktorí majú oprávnenie kontrolovať, či sa realizujú navrhované aktivity či schválené uznesenia. Na základe výsledkov realizovanej kontroly má zastupiteľstvo povinnosť schváliť opatrenia na stabilizáciu existujúceho stavu či prijať nápravné opatrenia na zabránenie nepriaznivého stavu. O tom, ako sa zastupiteľstvo rozhoduje a či je skutočne orgánom, ktorý zodpovedne koordinuje rozvoj v obci, rozhoduje štruktúra poslancov, ktorí boli do zastupiteľstva zvolení a ktorí tieto rozhodnutia prijímajú.

Cieľ a metódy

Obecné zastupiteľstvo v podmienkach Slovenska predstavuje kolektívny orgán obce, ktorý plní funkciu vrcholového manažmentu s rozhodujúcou právomocou. Briestenský (2011) píše, že obecné zastupiteľstvo z hľadiska jeho pôsobnosti má strategické pôsobenie, nakoľko rozhoduje o základných otázkach života obce. Medzi jeho najvýznamnejšie kompetencie sa považujú najmä tie, ktoré súvisia s hospodárením a nakladaním s majetkom obce, schvaľovaním rozpočtu obce a jeho úprav; kontrolou čerpania rozpočtu a schvaľovaním záverečného účtu obce rozhodovaním o zavedení a zrušení miestnej dane a ukladaním miestneho poplatku, uznášaním sa na nariadeniach s rozhodovaním o prijatí úveru alebo pôžičky, vyhlasovaním miestneho referenda, so schvaľovaním rozvojových dokumentov obce (územný plán, program hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce, komunitný plán rozvoja atď.) (Papcunová, Balážová, 2006; Rosenbloom, Kravcuk, Clerkin, 2009; Hamalová, Belajová, Šebová, 2011).

Obecné zastupiteľstvo je zložené z poslancov. Poslancov obecného zastupiteľstva volia na štvorročné obdobie obyvatelia obce, ktorí majú na jej území trvalý pobyt. Voľby poslancov sa uskutočňujú na základe všeobecného, rovného a priameho volebného práva tajným hlasovaním. Starostu obce (primátora mesta) volia obyvatelia obce, ktorí majú na jej území trvalý pobyt, na základe všeobecného, rovného a priameho volebného práva tajným hlasovaním na štvorročné obdobie (zákon č. 369/90 Zb. o obecnom zriadení v z.n.p.).

Za poslanca obecného zastupiteľstva môže byť zvolený volič, u ktorého nenastali prekážky vo výkone volebného práva a ktorý najneskôr v deň volieb dovšil 18 rokov veku. Výkon ich funkcie sa považuje za výkon verejnej funkcie. Odborné a vedomostné požiadavky sa na tieto verejné funkcie nevyžadujú (Belajová, 2011; Tej, Kokčín, 2013).

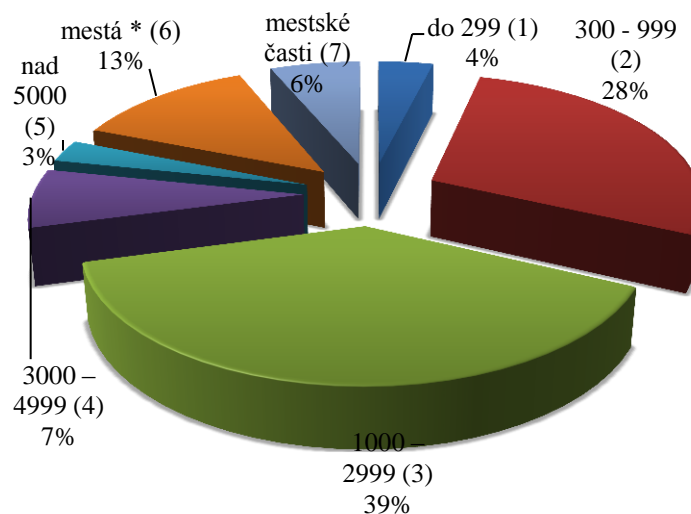
Poslanec obecného zastupiteľstva sa ujíma svojho mandátu zložením sľubu na prvom zasadnutí obecného zastupiteľstva, ktorého sa zúčastní. Medzi jeho ďalšie povinnosti patrí zúčastňovať sa zasadnutí obecného zastupiteľstva a jeho orgánov (rada, komisie), do ktorých bol zvolený, dodržiavať štatút obce, rokovací poriadok obecného zastupiteľstva, zásady odmeňovania poslancov a obhajovať záujmy obce a jej obyvateľov (§ 25 zákona č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení).

Množstvo originálnych a prenesených kompetencií, ktoré obce vykonávajú, ako aj vysoká miera zodpovednosti pri prijímaní rozhodnutí obce je ovplyvnená štruktúrou poslancov, ktorý tvoria zastupiteľský zbor obce. Cieľom príspevok je identifikovať, aká sa je súčasná štruktúra poslancov v zastupiteľstvách vybranej vzorky obcí Slovenska a či si tvoria obce pomocné orgány, ktoré im pomáhajú pripravovať odborné stanoviská k riešeným úlohám a tým prispievať k ich objektívnemu rozhodovaniu.

V mesiacoch október – december 2011 bol realizovaný dotazníkový výskum, ktorého cieľom bolo zistiť štruktúru poslancov obecných zastupiteľstiev (ďalej OZ) zvolených v komunálnych voľbách 27.11.2010. Okrem skúmania základných znakov poslancov, akými sú pohlavná štruktúra, vek a vzdelanie poslancov, bola skúmaná aj dĺžku ich pôsobenia v samospráve, t.j. koľké funkčné obdobie pôsobia v pozícii poslanca zastupiteľstva a či obecné zastupiteľstvo kreuje pomocné orgány, najmä komisií OZ.

Dotazník bol rozposlaný 400 obciam rôznej veľkosti, pričom výber vzorky bol náhodný. Z celkového počtu zaslaných dotazníkov sa vrátilo späť 342, čo predstavuje 85,5 % návratnosť. Po kontrole vyplnenia dotazníkov, boli niektoré dotazníky vylúčené pre neúplnosť. Konečný počet správne vyplnených hárkov bol 285. Štruktúra obcí zapojených do prieskumu je prezentovaná v obrázku 1. Obce boli následne rozdelené do siedmich veľkostných kategórií, a to podľa počtu obyvateľov, pričom zvlášť sme sledovali aj mestské časti miest Bratislava a Košice. V skupine malých obcí do 299 obyvateľov bolo zastúpených 11 obcí, čo predstavuje 3,88 % podiel; 80 obcí bolo v skupine od 300 do 999 obyvateľov s 28,1 % podielom; v skupine obcí od 1000 do 2999 obyvateľov bolo 111 obcí (38,95 % podiel); v skupine obcí od 3000 do 4999 obyvateľov bolo 21 obcí s podielom 7,72 %; v skupine obcí nad 5000 obyvateľov bolo 8 obcí s podielom 3,13 %. Do výskumu bolo zahrnutých aj 36 miest (12,63 % podiel na celkovom počet skúmaných obcí) a 18 mestské časti s 6,23 % podielom.

Obr. 1: Štruktúra obcí zapojených do prieskumu podľa veľkostnej kategórie obce (v %)

Zdroj: vlastný výskum, vlastné spracovanie

V skúmaných obciach v čase výskumu žilo 2 155 840 obyvateľov, čo predstavuje 39,84 % obyvateľov Slovenska. Ich najvyšší podiel zo skúmanej vzorky obcí bol v mestách (59,8 %). V obecných zastupiteľstvách skúmaných obcí pôsobilo 2863 poslancov, čo v priemere predstavuje 6 poslancov na 1000 obyvateľov.

Tab. 1: Základná charakteristika obcí zapojených do výskumu

Veľkosť obce	Počet obcí	Počet obyvateľov v skúmaných obciach	Počet poslancov zastupiteľstiev
do 299	11	2 295	54
300 - 999	80	50 971	511
1000 - 2999	111	190 505	955
3000 - 4999	21	80 138	224
nad 5000	8	47 240	101
mestá	36	1 288 546	679
mestské časti	18	496 145	339
Výskumná vzorka spolu	285	2 155 840	2 863

Zdroj: vlastný výskum

V skúmanej vzorke obcí bolo hodnotených celkom 2863 poslancov zastupiteľstiev. Počet poslancov sa pohyboval v rozpätí od 4 – 45 poslancov. Rozsah počtu poslancov je daný zákonom. Zastupiteľstvo vždy v predchádzajúcom volebnom období stanoví presný počet poslancov OZ formou uznesenia OZ na nasledujúce funkčné obdobie.

Výsledky

Z výsledkov uvádzaných v tabuľke 2 vyplýva, že na jednu obec výskumnej vzorky obcí v priemere pripadá 12 poslancov, pričom v malých obciach do 299 obyvateľov je to len 5 poslancov a v mestách a mestských častiach je to až 19 poslancov. S rastúcim počtom obyvateľov v obciach počet klesá poslancov na 1000 obyvateľov vyplynulo. Kým v malých obciach na 1000 obyvateľov pripadá 24 poslancov, tak v mestách je to len 1 poslanec. Väčšiu obsluhu poslancov je vidieť aj pri počte obyvateľov pripadajúcich na jedného poslanca. V malých obciach pripadá na jedného poslanca 43 obyvateľov, v mestských častiach Bratislavy a Košíc to bolo 1464 obyvateľov a v mestách je to až 1898 obyvateľov.

Tab. 2: Počet poslancov a ich priemerný vek v skúmaných obciach

Ukazovateľ	počet poslancov spolu (abs.)	priem. počet poslancov na obec	počet poslancov na 1000 obyvateľov	počet obyvateľov na 1 poslanca	priem. vek poslancov
Kategória obce					
do 299	54	5	24	43	37
300 - 999	511	6	10	100	43
1000 – 2999	955	9	5	199	36,84
3000 – 4999	224	11	3	358	34,21
nad 5000	101	13	2	468	46,19
mestá	679	19	1	1898	37,61
mestské časti	339	19	1	1464	31,52
Spolu	2863	12	6	647	38,05

Zdroj: vlastný výskum, vlastné spracovanie

Priemerný vek poslancov v nami skúmanej vzorke obcí bol 38 rokov. Vekové rozpätie celej skupiny poslancov sa pohybuje od 22 do 76 rokov. Zistili sme, že najnižší priemerný vek poslancov je v mestských častiach - 31,5 roka, v mestách - 37,6 v obciach do 299 obyvateľov je priemerný vek poslancov 37. Najvyšší priemerný vek mali poslanci (46 rokov) mali poslanci v skupine obcí nad 5000 obyvateľov.

Tab. 3: Pohlavná štruktúra poslancov v OZ sledovaných obcí

Ukazovateľ	% podiel mužov	% podiel žien	priem. počet poslancov mužov na obec	priem. počet poslancov - žien na obec	počet poslancov - mužov na 1000 obyvateľov	počet poslancov - žien na 1000 obyvateľov
Kategória obce						
do 299	74,07	25,93	3,64	1,27	17,43	6,10
300 - 999	74,56	25,44	4,76	1,63	7,47	2,55
1000 – 2999	74,35	25,13	6,40	2,16	3,73	1,26
3000 – 4999	76,79	23,21	8,19	2,48	2,15	0,65
nad 5000	66,34	30,69	8,38	3,88	1,42	0,66
mestá	76,88	23,12	14,50	4,36	0,41	0,12
mestské časti	68,44	34,51	12,89	6,50	0,47	0,24
Spolu	74,19	25,88				

Zdroj: vlastný výskum, vlastné spracovanie

Z hodnotenia pohlavnej štruktúry poslancov vyplýva výrazný nepomer medzi zastúpením mužskej a ženskej časti poslancov, a to v pomere 3 : 1. Celkový podiel mužov v zastupiteľstvách predstavoval viac ako 74 % a žien necelých 26 %. Tento nepomer žien v zastupiteľstvách je do určitej miery ovplyvnený nižším záujmom žien o výkon funkcie poslankyne.

Výkon funkcie poslanca ovplyvňujú výraznou mierou aj skúsenosti, ktoré poslanec nadobudol pri výkone tejto funkcie v predchádzajúcom období. Najvyšší počet poslancov skúmaných obcí pôsobí o

v prvom funkčnom období (22,53 %) a v druhom funkčnom období (15,30 %). Veľkostná štruktúra obcí nemala vplyv na počet funkčných období poslancov.

Tab. 4: Funkčné obdobie poslancov

Funkčné obdobie / Veľkosť obce	1. FO	2. FO	3. FO	4. FO	viac ako 4 FO	neudané
do 299	22	17	3	6	1	5
300 - 999	82	238	87	52	33	19
1000 – 2999	341	96	63	45	35	375
3000 – 4999	53	10	4	5	3	149
nad 5000	15	6	6	5	6	63
mestá	104	53	34	22	20	446
mestské časti	28	18	4	1	0	288
Spolu	645	438	201	136	98	1345

Zdroj: vlastný výskum, vlastné spracovanie

Obecné zastupiteľstvo má zo zákona právo zriaďovať rôzne stále alebo dočasné poradné, iniciatívne a kontrolné orgány, medzi ktoré patria najmä komisie zastupiteľstva. Tieto komisie sú zložené z poslancov a z ďalších osôb zvolených obecným zastupiteľstvom, ktoré nemusia byť poslancami obecného zastupiteľstva, avšak svojimi odbornými vedomosťami či praktickými skúsenosťami sú pre činnosť zastupiteľstva nápomocné. Zloženie a úlohy komisií vymedzuje obecné zastupiteľstvo. Hoci v praktickej rovine síce primárne podklady k rokovaniu zastupiteľstva pripravujú odborní zamestnanci obecného/mestského úradu, ale skúsenosti poukazujú, že ak sa poslanci aktívne zapájajú už v prípravnej fáze tvorby podkladov k rokovaniu prostredníctvom práce v komisiách, vznikajúce pripomienky sa môžu zapracovať priebežne, čím sa zvyšuje celková efektívnosť činnosti zastupiteľstva. Miestna samospráva ako predstaviteľ miestnej vlády tak môže lepšie reagovať na želania občanov a byť efektívnejšia pri poskytovaní služieb (Blair, 2000).

Z výsledkov prezentovaných v tabuľke 5 vyplynulo, že 27 respondovaných obcí nemá zriadené žiadne komisie. Jedná sa najmä o obce s malým počtom obyvateľov (do 299 obyvateľov). V ostatných obciach sa pohyboval počet komisií od 1 až po 11, v závislosti od veľkosti obce a počtu poslancov zastupiteľstva. Najčastejšie si obce zriaďovali komisie: finančnú, majetkovú, na ochranu verejného záujmu, poriadkovú, životného prostredia, výstavby a územného plánovania, sociálnu a ďalšie. Zriaďovanie komisií je vo výhradnej kompetencii zastupiteľstva a preto každá samospráva sa rozhoduje pri tvorbe komisií na základe vlastných potrieb a špecifických podmienok v obci. Z výskumu vyplynulo, že členmi komisií sú okrem poslancov aj iní občania obce, ktorí nie sú poslancami, ale majú odborné vedomosti a zručnosti v príslušnej oblasti. OZ tak môže zastupiteľstvo podporiť odbornosť rozhodovania v komisiách schválením iných osôb – odborníkov, aj z radov občanov.

Tab. 5: Počet komisií zriadených pri OZ v skúmanej vzorke obcí

Komisie / Veľkosť obce	Počet komisií zriadených pri OZ												Počet obcí s nezriadenými komisiami
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	Spolu	
do 299	2	1	2	0	1	0	0	0	0	0	0	6	5
300 - 999	7	13	15	14	10	4	3	0	0	0	0	67	14
1000 – 2999	5	1	21	23	22	16	6	4	4	1	0	103	7
3000 – 4999	1	0	0	3	4	7	2	3	0	0	0	20	1
nad 5000	0	0	0	3	1	3	0	1	0	0	0	8	0
mestá	0	0	0	1	4	7	5	10	2	3	1	33	0
mestské časti	0	0	0	4	3	3	0	5	1	2	0	18	0
Spolu	15	15	38	48	45	40	16	23	7	6	1	254	27

* jedna obec neposkytla požadované údaje

Zdroj: vlastný výskum, vlastné spracovanie

Záver

Výsledky realizovaného výskumu poukázali, že obecné zastupiteľstvá v obciach Slovenska majú rôznu štruktúru, ktorá však nie je ovplyvnená ani veľkostnou skupinou obce a ani tým, či sa jedná o mesto alebo o dedinu. Štruktúra poslancov predstavuje výsledok rozhodovania sa voličov pri komunálnych voľbách. Výsledkom voľby je potom existujúca štruktúra poslancov zastupiteľstva.

Z hľadiska pohlavnej štruktúry v obecných zastupiteľstvách neustále prevláda zastúpenie poslancov - mužov oproti poslankyniam - ženám. Veľkosť obce v tomto prípade nebola rozhodujúcim faktorom.

Pri rozhodnutiach poslancov je dôležitá aj ich profesijná orientácia a odborné vzdelanie. Tieto informácie nám však poslanci v dotazovaných obciach odmietli poskytnúť a tak kvalita poslancov bola posudzovaná cez dĺžku ich funkčného pôsobenia ako poslancu zastupiteľstva. Výsledky výskumu poukázali, že výrazná časť poslancov zastávala tento mandát prvý krát a druhý krát. Máme za to, že pokiaľ je poslanec vo výkone mandátu prvýkrát, potrebuje omnoho väčší priestor naštudovať problematiku fungovania miestnej samosprávy ako funkčne starší poslanci. Poslanci v druhom funkčnom období majú už určité vedomosti, ktoré môžu pri prijímaní rozhodnutí.

V prípade, že sú poslanci vo výkone mandátu prvý krát alebo sú menej skúsení, môžu sa pri prijímaní svojich rozhodnutí opierať o odborné stanoviská, ktoré im predkladajú odborné komisie zastupiteľstva. Počet komisií, ktoré si obce zriaďujú sa pohyboval spravidla v intervale od jednej komisie až po 11. Výsledky výskumu ale poukázali, že zriaďovať komisie ako odborné, poradné a iniciatívne orgány zastupiteľstva nie je pravidlom v každej obci a obci využívajú fakultatívnosť zriaďovania takýchto orgánov. Z respondovaných obcí 27 nemá zriadené žiadne komisie, pričom najviac takýchto obcí sa nachádza v kategóriách obcí s vyšším počtom obyvateľov.

Záver, ku ktorým sme dospeli počas realizácie a vyhodnocovania dotazníkového výskumu, sa dotýkajú najmä budúcich kandidátov na post poslancov, ako aj samotných voličov. Je potrebné si uvedomiť, že obecné zastupiteľstvo má rozhodujúce kompetencie v oblasti nakladania s majetkom a financiami obce, a preto je mimoriadne dôležité zvážiť, ktorý kandidát bude túto významnú funkciu zastávať, aby v konečnom dôsledku bola obec schopná plniť všetky jej úlohy a kompetencie.

Literatúra

- [1] BELAJOVÁ, A., (2012). Dôvody a podmienky pre profesionalizovanie výkonu verejnej správy na Slovensku. In: *Kvalita samosprávneho manažmentu na miestnej úrovni. Zborník príspevkov z vedeckého workshopu*. Trenčín: IAV, pp. 3-12. ISBN 978-80-89600-09-0
- [2] BLAIR, H., (2000). Participation and Accountability at the Periphery: Democratic Local Governance in Six Countries. *World Development*, vol. 28, iss. 1, pp. 21–39. ISSN 0305-750X. DOI 10.1016/S0305-750X(99)00109-6.
- [3] BRIESTENSKÝ, L., (2011). Obecná samospráva – vybrané otázky pre novozvolených poslancov. *Právo pre ROPO a obce*, vol. 2011, iss. 3, pp. 27. ISSN 1337-7523.
- [4] HAMALOVÁ, M., BELAJOVÁ, A., ŠEBOVÁ, M., (2011). *Komunálna ekonomika a politika*. Prvé vydanie. Bratislava: Sprint dva. ISBN 978-80-89393-38-1.
- [5] PAPCUNOVÁ, V., BALÁŽOVÁ, E., (2006). *Majetok obcí*. Nitra: Municipalia. SAPV. ISBN 80-89162-19-3
- [6] ROSENBLOOM, D.H., KRAVCIK, R.S., CLERKIN, R.M., (2009). *Public Administration. Understanding Management, Politics, and Law in the Public Sector*. USA, New York: McGraw-Hill Companies, Inc. ISBN 978-007-126381-8.
- [7] TEJ, J., KOKČIN, P., (2013). Možnosti manažmentu výkonnosti v miestnej samospráve. In: *Teória a prax vo verejnej správe*. Košice: UPJŠ, pp. 364-373. ISBN 978-80-8152-058-7.
- [8] Zákon č. 369/90 Zb. o obecnom zriadení v z.n.p.

Poznámka: Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu IGA VŠEMVS 2/2010 „Kvalita samosprávneho manažmentu na miestnej úrovni“ 2010 – 2012.

VNÍMANIE ETIKY VOLENÝCH A VÝKONNÝCH PREDSTAVITEĽOV MIESTNEJ SAMOSPRÁVY Z POHĽADU OBYVATEĽOV

PERCEPTIONS OF ETHICS OF ELECTED AND EXECUTIVE REPRESENTATIVES OF LOCAL SELF - GOVERNMENT FROM THE VIEWPOINT OF INHABITANTS

DOC. ING. VIERA PAPCUNOVÁ, PH.D.

Ústav manažmentu a informačných technológií | Inst. of Management and Information Technologies
Fakulta prírodných vied | Faculty of Natural Sciences
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre | Constantine the Philosopher University in Nitra
✉ Tr. A. Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovak Republic
E-mail: vpapcunova@ukf.sk

Anotácia

V prostredí verejnej správy existuje etická infraštruktúra, ktorej súčasťou je presadzovanie určitých etických noriem správania. V podmienkach Slovenska existujú etické štandardy a kódexy správania sa pre volených a výkonných pracovníkov verejnej správy. Tieto normy nie sú síce kodifikované, ale na druhej strane tým môžu pružnejšie reagovať na prípadné zmeny alebo nové okolnosti. Dodržiavanie etických noriem nekontroluje žiadny špeciálny kontrolný orgán, ale verejná mienka. Práve verejná mienka je tým nástrojom, ktorý „kontroluje“ dodržiavanie etických noriem a kódexov. Cieľom príspevku je zhodnotiť ako vnímajú etiku volených a výkonných predstaviteľov miestnej samosprávy obyvatelia.

Kľúčové slová

obyvateľstvo, etická infraštruktúra, poslanci zastupiteľstva, starosta

Annotation

In the area of public administration, there is an ethical infrastructure, which includes the promotion of certain ethical norms of behavior. In Slovakia there are ethical standards and codes of conduct for elected and executive staff in the public administration. These standards are not codified, although, on the other hand it can react more flexibly to any changes or new situations. Adherences to ethical standards doesn't control any special control body, but the public opinion. Public opinion is just the tool that "control" adherence to ethical standards and codes. The aim of this paper is to evaluate perceptions of ethics of elected and executive representatives of local – self – government from the viewpoint of inhabitants.

Key words

inhabitants, ethic infrastructure, members of council, mayor

JEL classification: H70, H11

Úvod

Etická infraštruktúra môže byť definovaná ako súbor nástrojov a postupov zameraných na elimináciu nežiaduceho správania a orientovaných na vytváranie motivácie pre správne a maximálne etické konanie. Výsledkom efektívne fungujúcej etickej infraštruktúry je vytvorenie takého prostredia, ktoré poskytuje rámec znalosti príslušných procesov a pravidiel fungovania organizácie. Na ich základe

potom zamestnanci verejnej správy posudzujú a zvažujú správnosť alebo nesprávnosť svojho správania (Sičáková - Slimáková, 2001).

Etika verejnej správy je založená na presvedčení, že etické činnosti a etické vedomie jednotlivcov môže mať pozitívne dôsledky na fungovanie politického/administratívneho systému a súčasne môže prispievať k uspokojeniu osobných potrieb v súlade s morálnymi princípmi. Vymedzenie etického správania v administratíve je veľmi zložitá nielen z dôvodu inštitucionálnych obmedzení, ale aj z dôvodu neistoty a konkurencie v zamestnaní. Etika vo verejnej správe je stále v štádiu vývoja v rámci širšej oblasti verejnej správy (Plant, 2008).

Návodom, ktorý môže dobre slúžiť pre etické správanie sa pre volených a výkonných pracovníkov sú etické štandardy a kódexy.

Na etický kódex môžu (ale nemusia, záleží to od hĺbky ich spracovania) nadväzovať ďalšie kódexy správania sa, ktoré relatívne jasne definujú a špecifikujú povinnosti zamestnanca vo verejnej správe, jeho zodpovednosť a kompetencie, práva a povinnosti vrátane ponímania jednotlivých etických princíпов (Geffert, 2010).

V podmienkach Slovenska existujú etické kódexy správania sa zamestnancov v samospráve. V rámci miestnej a regionálnej samosprávy ide o dokument Etický kódex, ktorý si vypracováva každá samospráva sama a môže byť vypracovaný pre volených predstaviteľov a aj zamestnancov. Cieľom je vymedzenie profesionálne významných požiadaviek na osobnosť, postoje a správanie sa zamestnanca samosprávy.

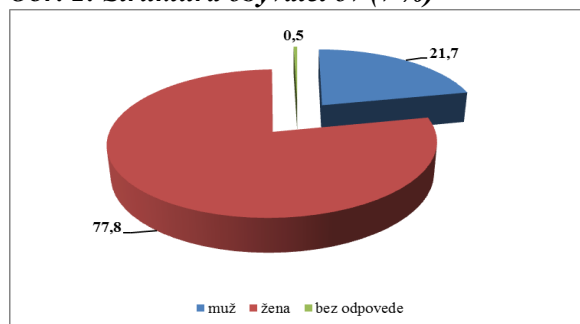
Podpisom alebo prihlásením sa k etickému kódexu sa jednotlivec alebo firma zaväzuje k dodržiavaniu konkrétnych pravidiel a postupov. Aj keď kódex nemá právnu platnosť, jeho porušenie môže viesť k určitému postihu (etický kódex by nemal viesť k prísny materiálnym sankciám, v niektorých prípadoch je ale stanovené, že za porušenie pravidiel môže byť odobraté osobné hodnotenie zamestnancovi) resp. aj ku krajnému trestu vo forme vylúčenia z profesnej asociácie (Šiller, 2013).

Cieľ a metódy

Cieľom príspevku je poukázať na vnímanie etiky a morálky volených a výkonných zástupcov miestnej samosprávy v podmienkach Slovenska z pohľadu obyvateľov. V období september – november 2011 sme uskutočnili dotazníkový prieskum, ktorý bol z časti zameraný aj na hodnotenie volených a výkonných pracovníkov z hľadiska etických a morálnych princíпов. Obyvatelia hodnotili prácu starostu a poslancov, ktorí boli zvolení v komunálnych voľbách 27.11.2010.

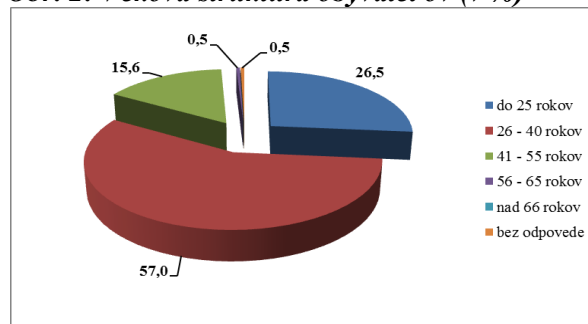
Dotazníkového výskumu sa zúčastnilo 442 obyvateľov. Z celkového počtu obyvateľov bolo 89 žien (77,8%), 96 mužov (21,7%) a 2 obyvatelia neodpovedali na otázku (0,5%).

Obr. 1: Štruktúra obyvateľov (v %)

Prameň: dotazníkový prieskum, vlastné spracovanie

Obr. 2: Veková štruktúra obyvateľov (v %)

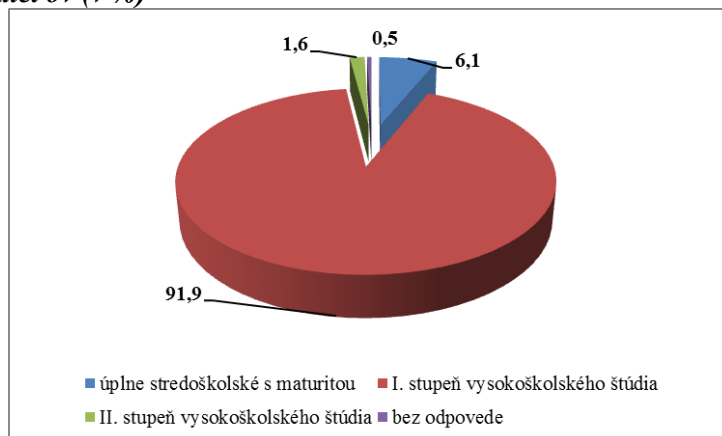

Prameň: dotazníkový prieskum, vlastné spracovanie

Pri hodnotení vekovej štruktúry bol podiel respondovaných obyvateľov vo veku do 25 rokov 26,5%, vo veku 26 – 40 rokov 57,0%, vo veku 41 – 55 rokov 15,6% a vo veku 56 – 65 rokov 0,5%.

U respondentov bola sledovaná aj ich vzdelanostná úroveň. Najväčší počet obyvateľov malo ukončené I. stupeň vysokoškolského štúdia (406 obyvateľov, čo predstavovalo 91,9%). Úplne stredoškolské vzdelanie s maturitou malo 27 obyvateľov (6,1%), iba 7 obyvateľov malo ukončené vysokoškolské vzdelanie II. stupňa.

Obr. 3: Vzdelanie obyvateľov (v %)

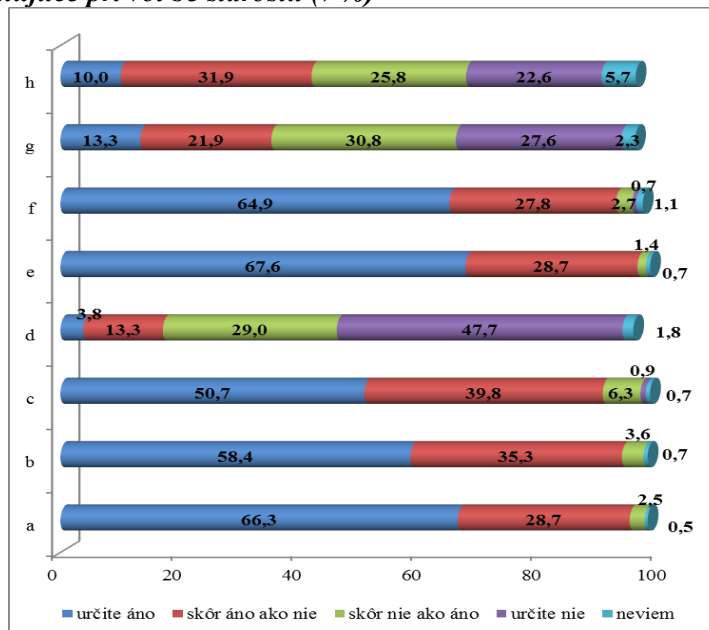
Prameň: dotazníkový prieskum, vlastné spracovanie

Výsledky

Systém slobodnej voľby samosprávneho manažmentu s rozhodujúcou právomocou ovplyvňuje jeho kvalitu aj v ďalších rokoch a funkčných obdobiach. Je takmer nutné, aby si obyvatelia ujasnili a utriedili vlastnosti a hodnoty preferované pri výbere a voľbe predstaviteľov miestnych samospráv (Gecíková, 2013, Belajová, 2012, Tej, 2012).

Pri voľbe starostu/primátora sa obyvatelia rozhodujú na základe rôznych kritérií. Častokrát si voliči vyberajú svojho kandidáta aj na základe jeho morálnych vlastností. Aj keď z výsledkov dotazníkového prieskumu vyplynulo, že najdôležitejšou vlastnosťou pri voľbe starostov/primátorov je podľa voličov jeho dôveryhodnosť (toto kritérium je dôležité pri voľbe až pre 67,6% voličov), až pre 64,9% voličov je najdôležitejším kritériom výberu svojho kandidáta práve jeho etický a morálny charakter. Iba pre 0,7% voličov otázka morálnych a etických princípov kandidáta nie je najdôležitejší aspekt pri výbere kandidáta na post starostu/primátora.

Obr. 4: Kritéria zohľadňujúce pri voľbe starostu (v %)

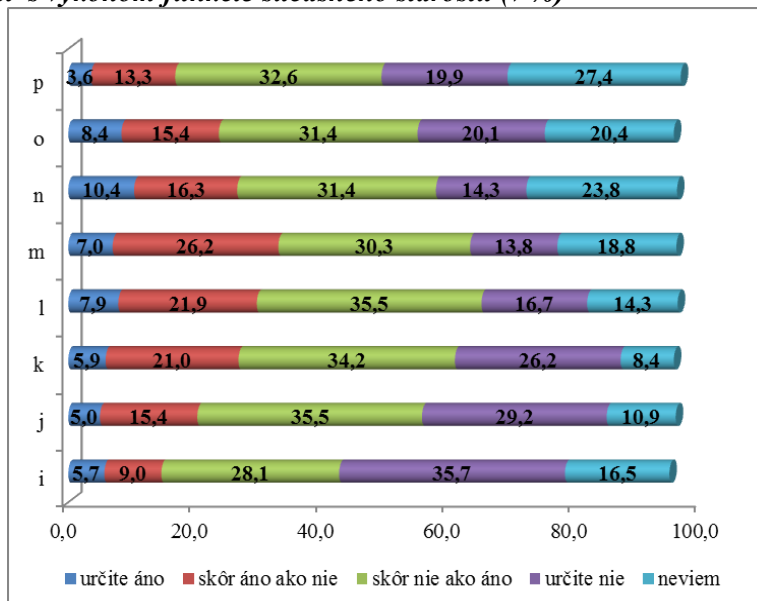
Vysvetlivky: a- odbornosť a vzdelanie, b – osobnosť kandidáta (prirodzená autorita), c – skúsenosti s pôsobením v samospráve, d – je to môj známy/príbuzný, e – dôveryhodnosť, f – etické a morálne vlastnosti, g – politická príslušnosť, h – voľba „menšieho zla“

Prameň : dotazníkový prieskum, vlastné spracovanie

Napriek tomu, že až 64,9% obyvateľov si vyberá svojho kandidáta na post starostu na základe etických a morálnych vlastností, ich následný pohľad na jeho pôsobenie vo funkcii z hľadiska dodržiavania etických princípov sa počas obdobia výkonu jeho funkcie môže z pohľadu voličov meniť. Potvrdzujú to aj výsledky prieskumu, kde 7,9% obyvateľov si myslí, že ich súčasný starosta berie úplatky a 21,9% obyvateľov si myslí, že v prípade ponúknutia úplatku by bol starosta skôr podplatiteľný ako nie. Na druhej strane je však aj pozitívne zistenie, že 16,7% obyvateľov si myslí, že ich starosta by skôr odmietol úplatok ako by ho prijal.

Porušenie etických zásad resp. uprednostnenie osobného záujmu pred verejným záujmom u starostu môže nastať aj v prípade presadzovania záujmov svojich príbuzných resp. známych. V prípade nášho výskumu však túto skutočnosť potvrdilo iba 7,0% obyvateľov, ktorí si myslia, že súčasný starosta má osobný prospech z výkonu svojej funkcie a iba 5% obyvateľov sa domnieva, že starosta presadzuje záujmy svojich príbuzných resp. známych na úkor verejného záujmu.

Obr. 5: Spokojnosť s výkonom funkcie súčasného starostu (v %)

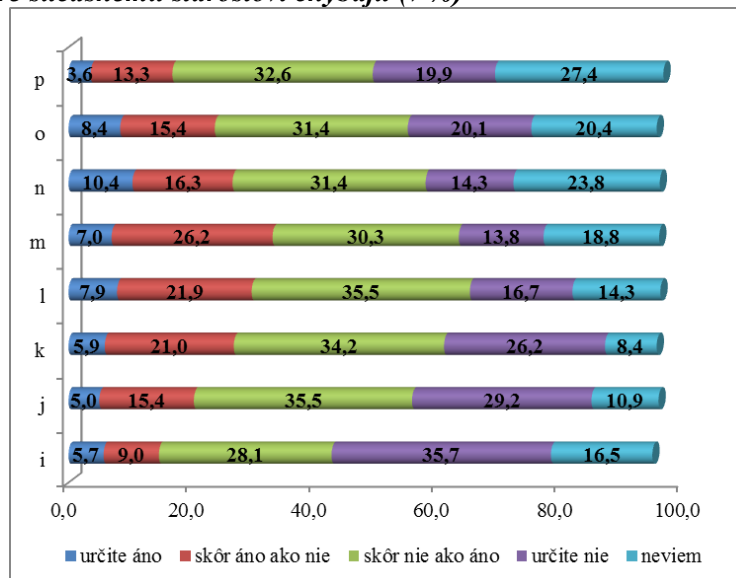
Vysvetlivky: i – schopnosť zabezpečiť finančné zdroje, j - schopnosť pritaiahnuť podnikateľské subjekty, k – presadzovanie záujmov svojich príbuzných/blízkyh, l – branie úplatkov, m – osobný prospech, n - dobrá komunikácia s poslancami OZ/MZ, o – slušná komunikácia s pracovníkmi obecného úradu, p – výmena pracovníkov obce po nástupe do funkcie

Prameň : dotazníkový prieskum, vlastné spracovanie

Napriek skutočnosti, že obyvatelia sú presvedčení, že si do funkcie starostu/primátora vyberajú najlepšieho kandidáta, počas výkonu jeho funkcie prichádzajú aj na to, že sú určité vlastnosti, ktoré mu pri výkone jeho funkcie chýbajú.

Obyvatelia identifikovali ako problém, že by starosta mal prejavovať vyššiu pracovnú zaangażovanosť (8,4%) a preukázať vyššiu schopnosť zabezpečiť finančné zdroje (7,9%).

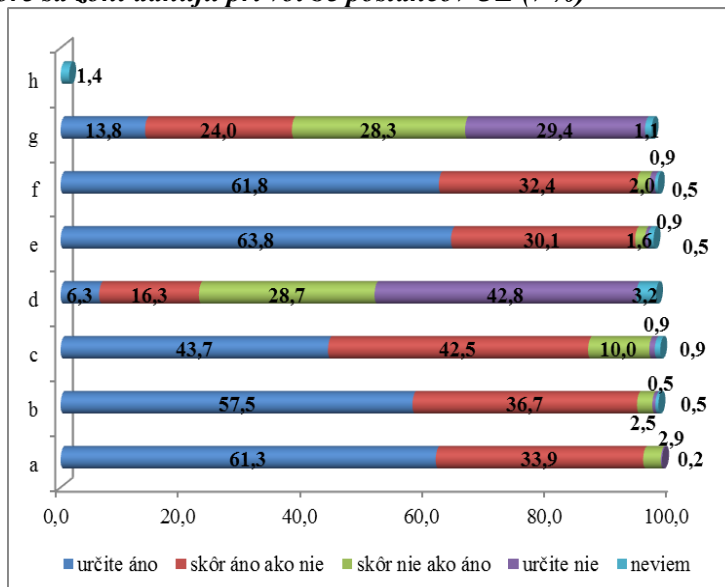
Z hľadiska transparentnosti výkonu svojej funkcie a teda dodržiavania etických princípov si 10,4% obyvateľov myslí, že ich súčasnému starostovi/primátorovi určite chýba aj táto vlastnosť pri výkone jeho funkcie a dokonca 16,3% obyvateľov si myslí, že skôr mu chýba než nechýba transparentnosť pri výkone jeho funkcie.

Obr. 6: Vlastnosti, které současnému starostovi chybají (v %)

Vysvetlivky: i – vzdelanie, j – ústretovosť, k – počúvanie občanov a ich potrieb, l – schopnosť zabezpečiť finančné zdroje, m - schopnosť pritiahnúť podnikateľské subjekty, n – transparentnosť, o – vyššia pracovná zaangažovanosť, p - dobrá komunikácia s poslancami OZ/MZ

Prameň : dotazníkový prieskum, vlastné spracovanie

Ďalšími volenými predstaviteľmi obcí a miest sú poslanci zastupiteľstiev. Tým, že poslanci majú možnosť svojimi rozhodnutiami výraznou mierou ovplyvňovať rozvoj obce, je otázka transparentnosti výkonu ich mandátu dôležitým aspektom z pohľadu obyvateľov. Preto už pri samotnom výbere sú pre niektorých obyvateľov kritériom výberu aj ich etické a morálne vlastnosti. Aj keď z výsledkov výskumu vyplynulo, že viac ako 61,3 % obyvateľov pri voľbe preferuje poslancov, ktorí sú vzdelaní a od ktorých očakávajú odbornejšie riešenie vzniknutých problémov, pre určitú skupinu obyvateľov je dôležitá aj ich dôveryhodnosť resp. etické a morálne vlastnosti. Potvrdzujú to aj výsledky prieskumu, v ktorom až 63,8% obyvateľov si vyberá kandidáta za poslanca na základe jeho dôveryhodnosti alebo na základe jeho etických a morálnych vlastností (61,8% obyvateľov).

Obr. 7: Kritéria, ktoré sa zohľadňujú pri voľbe poslancov OZ (v %)

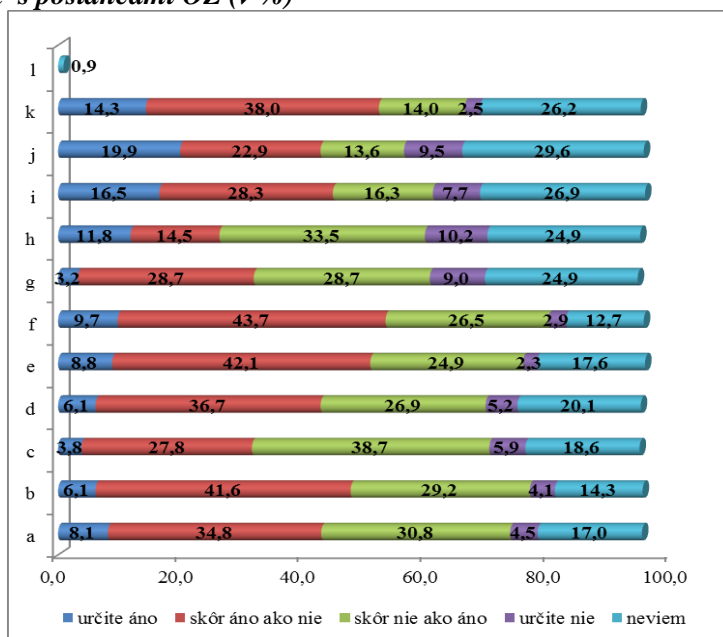
Vysvetlivky: a- odbornosť a vzdelanie, b – osobnosť kandidáta (prirodzená autorita), c – skúsenosti s pôsobením v samospráve, d – je to môj známy/príbuzný, e – dôveryhodnosť, f – etické a morálne vlastnosti, g – politická príslušnosť. h - iné

Prameň : vlastný výskum, vlastné spracovanie

Pre miestnu samosprávu v podmienkach Slovenska je typické, že voliči sa len málo zaujímajú po voľbách o svojich poslancov a preto bolo pre nich pomerne ťažké zhodnotiť spokojnosť s výkonom ich funkcie. Potvrdzujú to aj výsledky prieskumu, kde v priemere 20% obyvateľov nevedelo zhodnotiť výkon práce svojich poslancov, ktorých si zvolili v priamych voľbách.

Z tých obyvateľov, ktorí boli schopní zhodnotiť prácu poslancov najčastejšie uvádzali, že pri výkone svojho mandátu si poslanci určite presadzujú predovšetkým záujmy svojich príbuzných resp. blízkych (16,5% obyvateľov) a s tým následne súvisí aj skutočnosť, že teda z výkonu svojho mandátu majú osobný prospech (19,9% obyvateľov). Zvyčajne v takejto súvislosti môžu obyvatelia vnímať aj možné porušenie etických princípov resp. netransparenť pri výkone mandátu poslancov.

Obr. 8: Spokojnosť s poslancami OZ (v %)

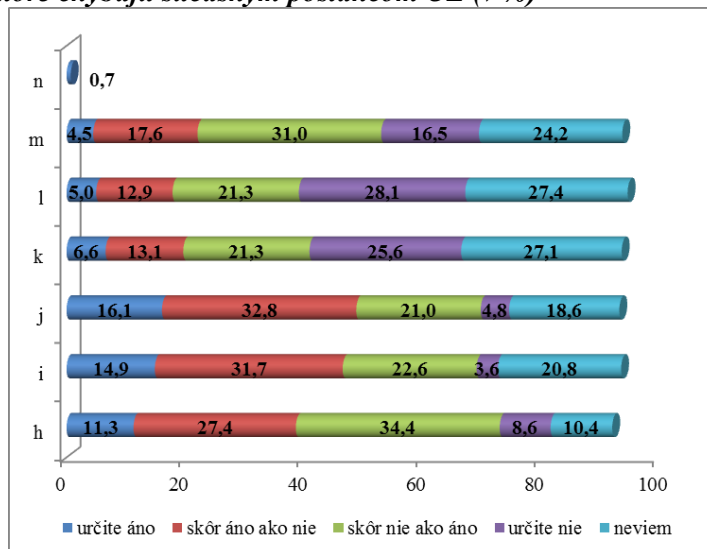
Vysvetlivky: a – spôsob komunikácie s občanmi, b – presadzovanie záujmov občanov, c- plnenie predvolebných sľubov, d – odborný prístup k plneniu úloh, e – ústretovosť, f – počúvanie občanov a ich potrieb, g - schopnosť zabezpečiť finančné zdroje, h – schopnosť pritiahnúť podnikateľské subjekty, i – presadzovanie záujmov svojich príbuzných/blízkych, j – osobný prospech, k – komunikácia so starostom/primátorom

Prameň : dotazníkový prieskum, vlastné spracovanie

Obdobne ako pri starostovi, aj pri poslancoch nás zaujímalo, či obyvatelia vedia identifikovať vlastnosti, ktoré poslancom pri výkone mandátu chýbajú. Najčastejšou vlastnosťou, ktorá poslancom chýba z pohľadu obyvateľov je schopnosť podieľať sa na prilákaní podnikateľských subjektov (16,1%), schopnosť podieľať sa na zabezpečení finančných zdrojov pre obce (14,9%), ako aj schopnosť počúvať občanov a riešiť ich potreby (11,3%).

Na druhej strane však obyvatelia vedeli presne identifikovať, ktoré vlastnosti poslancom rozhodne nechýbajú. Je to predovšetkým osobný prospech (28,1% obyvateľov) a s tým súvisiace presadzovanie záujmov svojich príbuzných resp. blízkych (25,6% obyvateľov), čo v konečnom dôsledku môže viesť aj k netransparenčnosti výkonu mandátu resp. k možnému porušeniu etických princípov poslanca.

Obr. 9: Vlastnosti, ktoré chýbajú súčasným poslancom OZ (v %)

Vysvetlivky: h – počúvanie občanov a ich potrieb, i – schopnosť zabezpečiť finančné zdroje, j - schopnosť pritiahnúť podnikateľské subjekty, k – presadzovanie záujmov svojich príbuzných/blízkyh, l – osobný prospech, m – komunikácia so starostom/primátorom, n – iné

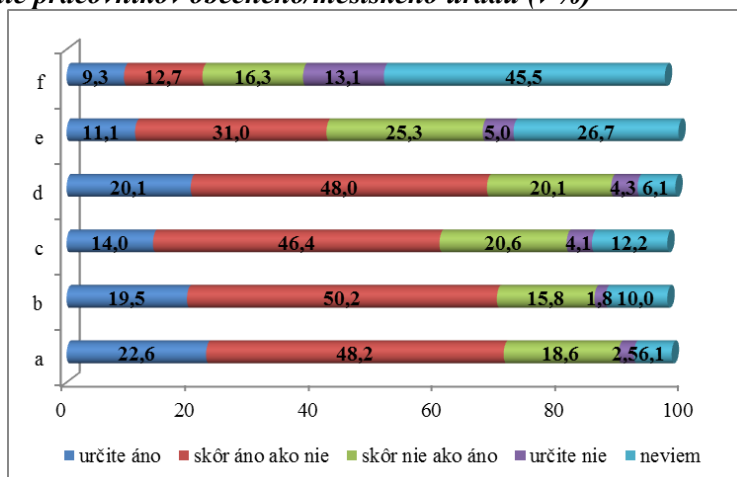
Prameň : vlastný výskum, vlastné spracovanie

V neposlednom rade nás zaujímalo dodržiavanie etických princípov aj z hľadiska pracovníkov úradu. Pri každodennom riešení svojich problémov sa obyvatelia častejšie stretávajú s pracovníkmi úradu ako s poslancami alebo starostom obce.

Iba 5,0% respondentov je presvedčených, že pracovníci nemajú žiadny osobný prospech z práce na úrade, 26,7% nevedelo na túto otázku odpovedať a iba 11,1% respondentov si myslí, že pracovníci úradu majú osobný prospech z práce na úrade.

Zaujímavá je skutočnosť, že až 45,5% respondentov sa nevedelo vyjadriť, či by boli pracovníci schopní zobrať úplatok. Z uvedeného hodnotenia je možné dedukovať, že zrejme títo respondenti pri styku s pracovníkmi úradu neponúkali úplatok pracovníkom úradu. Pozitívom je, ale skutočnosť, že 16,3 % respondentov je presvedčených, že by určite resp. skôr nie ako áno s úplatkom neboli úspešní. Na druhej strane 12,7% respondentov je presvedčených, resp. uviedli, že skôr áno ako nie by boli pracovníci úradu schopní prijať úplatok za prednostné vyriešenie ich problému.

Obr. 10: Hodnotenie pracovníkov obecného/mestského úradu (v %)

Vysvetlivky: a- spôsob komunikácie s občanmi, b – zodpovedný prístup k plneniu úloh, c – odbornosť, d – ústretovosť, e – osobný prospech z práce na úrade, f – neštítia sa zobrať úplatok

Prameň : dotazníkový prieskum, vlastné spracovanie

Záver

Z výsledkov dotazníkového prieskumu vyplynulo, že až 64,9% obyvateľov si vyberá svojho kandidáta na post starostu a 61,8% obyvateľov si vyberá svojho kandidáta na post poslanca na základe ich etických a morálnych vlastností. Počas výkonu ich mandátu však vnímajú aj to ako sa menia ich morálne resp. etické princípy. Potvrdzujú to aj výsledky prieskumu, v ktorom obyvatelia uvádzali, že si myslia, že ich súčasný starosta berie úplatky (7,9% obyvateľov) a 21,9% obyvateľov si myslí, že v prípade ponúknutia úplatku by bol starosta skôr podplateľný ako nie. Obdobne hodnotili aj výkon mandátu poslancov.

Iná situácia nastala pri hodnotení pracovníkov obecných úradov, kde 9,3% obyvateľov si myslí, že by pracovníci boli schopní zobrať od nich úplatok. Súvisí to zrejme aj so skutočnosťou, že pracovníci sú predovšetkým výkonní pracovníci a nemajú možnosť rozhodovať tak ako je to v prípade starostu alebo poslancov.

Ak už hovoríme o etických kódexoch resp. štandardoch nemali by sme zabudnúť na manažérsku etiku ako neoddeliteľnú súčasť efektívneho riadenia verejnej správy. Práve manažéri v podmienkach územnej samosprávy (predovšetkým starostovia/primátori, resp. predsedovia VÚC) by mali zabezpečiť na jednej strane efektívne a transparentné fungovanie riadenej inštitúcie a na druhej strane spokojného občana.

Literatura

- [1] BELAJOVÁ, A., (2012). *Důvody a podmínky pro profesionalizování výkonu veřejné správy na Slovensku*. In *Kvalita samosprávného manažmentu na miestnej úrovni. Zborník príspevkov z vedeckého workshopu*. Trenčín: IAV, pp. 3-12. ISBN 978-80-89600-09-0
- [2] GECÍKOVÁ, I., (2013). The quality of elected representatives on local level in the Slovak republic. In *Economic Annals - XXI*, vol. 21, iss. 7-8, 1, pp. 38-41. ISSN 1728-6220.
- [3] GEFFERT, R., (2010). *Etika vo verejnej správe*. Košice: UPJŠ. ISBN 978-80-7097-826-9. Dostupné z: <<http://wshe.ic.cz/PEDAGOGIKAMGR/SilerSkripta/Etika%20ve%F8ejn%E9%20slu%9Eby.pdf>>
- [4] PLANT, JF., (2008). Irony and Public Administration Ethics. *Public Integrity*, vol. 10, iss. 3, pp. 273-285, Academic Search Complete, EBSCOhost, viewed 10 July 2013.
- [5] SIČÁKOVÁ, E., SLIMÁKOVÁ, L., (2012). *Etika, etická infraštruktúra ako prevencia korupcie*. Bratislava: Robert Vico – vydavateľstvo. ISBN 80-89041-12-4.
- [6] ŠILER, V., (2004). *Etika veřejné služby*. Ostrava: Ostravská univerzita.
- [7] TEJ, J., HORVÁTHOVÁ, M., (2012). Využitie časovej štúdie v monitoringu činností predstaviteľov miestnej samosprávy. In *Kvalita samosprávného manažmentu na miestnej úrovni*. Trenčín: IAV, pp. 37-45. ISBN 978-80-89600-09-0.

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 1/0699/14 „Princípy fiskálnej ekvivalencie vo vzťahu k preneseným kompetenciám zo štátu na obce.“ 2014 - 2016

BONITA OBCE AKO DETERMINANT ROZVOJA**MUNICIPAL CREDITWORTHINESS AS A DETERMINANT OF DEVELOPMENT****PROF. ING. ELENA ŽÁRSKA, CSc.****ING. VERONIKA FERČÍKOVÁ**

Katedra verejnej správy a regionálneho rozvoja | *Dep. of Public Administration and Reg. Developmnet*
Národohospodárska fakulta | *Faculty of National Economy*
Ekonomická univerzita v Bratislave | *University of Economics in Bratislava*
✉ *Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava, Slovak Republic*
E-mail: elena.zarska@euba.sk, veronika.fercikova@gmail.com

Anotácia

Bonita obce všeobecne zahŕňa hlavne dobrú kvalitu, vysokú hodnotu alebo povest'. Predstavuje zhodnotenie a kumulované vyjadrenie kvalitatívnych a kvantitatívnych parametrov obce a môžeme ju hodnotiť na úrovni celoštátnej, veľkostnej a územnej. Je tvorená (podmienená) tromi aspektmi – hospodárením obce podľa rozpočtu, majetkom obce, rozvojovými podmienkami obce. Pri jej stanovení je možné využiť viacero metód – najčastejšie ide o finančnú a majetkovú analýzu. Hodnotenie sa interpretuje na určitej škále – bonita zlá, nízka, problematická, dobrá, vysoká. Bonita má výraznú relevanciu k rozvojovým možnostiam a udržateľnosti rozvoja, k efektívnosti a stabilite fungovania obce a tiež je východiskom pre komparáciu obcí benchmarkingovým prístupom. Príspevok na základe metodického postupu uplatneného aj v Českej republike upraveného o výber relevantných ukazovateľov k cieľu skúmania a rozvinutého o ďalšie ukazovatele analyzuje a hodnotí bonitu 32 vybraných obcí SR. Cieľom skúmania je overenie dvoch závislostí: medzi veľkosťou obce a hodnotou bonity; prosperitou územia a hodnotou bonity. Na základe ukazovateľov tvoriacich bonitu je možné hodnotiť aj kapacity obce pre miestny rozvoj.

Kľúčové slová

bonita obce, segmenty bonity, miestny rozvoj

Annotation

Creditworthiness of municipality generally consists mainly of good quality, high value or reputation. It is an assessment and cumulative expression of qualitative and quantitative parameters of the municipality and it can be assessed at the national, territorial and size level. It is created (determined) by three aspects - management of the municipality under budget, municipal property and developing conditions of the municipality. During its determination, it is possible to use multiple methods - most often it concerns the financial and equity analysis. The rating is interpreted at a certain scale – bad, low, problematic, good, high. Creditworthiness has a strong relevance to development opportunities and sustainable development, the efficiency and stable operation of the municipality and also provides the basis for comparing municipal benchmarking approach. The paper based on the methodology applied also in the Czech Republic, amended by the selection of relevant indicators for objective examination and developed by other indicators analyzes evaluates the creditworthiness of the 32 selected municipalities in Slovakia. The aim of the study is to verify the two dependencies: the size of the village and the value of creditworthiness; prosperity of area and value of assessments. Based on the indicators constituting the creditworthiness can also evaluate the capacity of municipalities for local development.

Key words

municipality creditworthiness, segments of creditworthiness, local development

JEL classification: H72, R58

Úvod

Pre miestne rozvojové procesy sa významným aktérom stala obec ako samosprávna územná jednotka disponujúca vlastným majetkom, finančnými zdrojmi, ľudským potenciálom a legislatívne vymedzenými kompetenciami. Túto pozíciu jej dali decentralizačné a demokratizačné procesy, ktorých výsledkom je posilnenie samosprávnosti riadenia, čo však predstavuje aj rastúcu zodpovednosť a právomoci spravovania zvereného územia. Zvládnutie danej úlohy je podmienené poznaním základných determinantov, určujúcich schopnosť a možnosť plne zabezpečiť celý rozsah výkonu pri požadovanej kvalite a efektívnosti. Jedným z takýchto determinantov je aj bonita obce. Prečo ju možno vymedziť ako determinant miestneho rozvoja? Bonita hodnotí stav obce na základe kvalitatívnych a kvantitatívnych parametrov, ktoré vyjadrujú a merajú finančnú kondíciu obce (finančná bonita), kvalitu manažmentu aktív (majetková bonita) a hodnotia predpoklady rozvoja vo väzbe na vybavenosť obce a na aktivizáciu miestnych potenciálov (rozvojová bonita). Všetky tieto faktory podmieňujú zachovanie rozvoja a dosahovanie (zvyšovanie) konkurencieschopnosti obce.

Cieľ a metódy

Cieľom skúmania je na základe zvoleného metodického postupu vypočítať bonitu obcí a zhodnotiť dosiahnuté výsledky vo vzťahu k územnej a veľkostnej úrovni bonity. Pre skúmanie sú stanovené dve hypotézy: 1) *existuje priama závislosť medzi hodnotou bonity a veľkosťou obce* a 2) *existuje priama závislosť medzi hodnotou bonity a prosperitou územia*. Pre dosiahnutie stanoveného cieľa a overenie hypotéz sú použité viaceré vedecké metódy skúmania. Na základe štúdia zahraničných a domácich zdrojov metódou historicko-logickou a abstrakcie bol špecifikovaný metodický postup s výberom relevantných ukazovateľov pre výpočet jednotlivých segmentov bonity obce a voľbou bodovacej metódy pre hodnotenie jednotlivých ukazovateľov. Metódy analýzy a komparácie umožnili vyhodnotiť obe stanovené závislosti cieľa skúmania. Objektom skúmania je 32 obcí SR, pričom z každého vyššieho územného celku sú 4 obce (8 VÚC) a obce reprezentujú jednu zo 4 veľkostných skupín: do 1000, do 5 000, do 20 000 a nad 20 000 obyvateľov. Súčasne skupina 4 obcí je z jedného okresu VÚC.

Výsledky

Charakteristika bonity obce a spôsob jej merania

Bonita obce je menej rozpracovaná kategóriou. Je jedným z najmladších nástrojov, ktorý ešte neprenikol do bežnej činnosti a „slovníka“ obce. Niekedy je stotožňovaná s ratingom obce, ktorý je známejší, používanější nástroj – hodnotiaci schopnosť uhrádzať svoje záväzky v krátkodobom a dlhodobom horizonte, je určitou „značkou“ solventnosti a dôveryhodnosti obce. Jeho význam treba vidieť v prvom rade v podobe (marketingového) nástroja zameraného na potenciálnych investorov a na udržanie si existujúcich podnikateľov, no má svoju hodnotu aj ako informačný nástroj pre potenciálnych obyvateľov. Nezanedbateľná je jeho úloha politického nástroja predstaviteľov miest a obcí v predvolebnom období pri znovu uchádzaní sa o volené posty. Bonita obce je obsahovo širšie koncipovaná, umožňuje hodnotiť komplexne situáciu obce na základe troch jej súčastí – finančnej bonity, majetkovej a rozvojovej bonity. Jednou z komplexnejších štúdií o bonite je práca autorov Halásek a kol. (2002). Táto štúdia v podmienkach ČR bola základom rozsiahlejšieho výskumu autorov Halásek a kol. (2005). Obe štúdie motivovali výskum prezentovaný v príspevku. Na súbore vybraných 32 obcí sa realizoval výpočet bonity obce. Hodnota celkovej bonity je súčtom hodnôt finančnej, majetkovej a rozvojovej bonity. Každý segment bonity umožňuje na báze použitých ukazovateľov vypovedať o slabých miestach, rezervách, ale aj silných stránkach, ktoré treba obcou udržať. Ukazovatele sú zvolené tak, aby už svojou konštrukciou hodnotili efektívnosť narábania s finančnými prostriedkami finančnou silou a kapacitou obce (Žárska a kol., 2007; Peková, 2011) a

využívania a zhodnocovania majetku (Papúncová a Balážová, 2006). Vybrané ukazovatele a ich výpočet je v tabuľke 1.

Tab. 1: Ukazovatele finančnej a majetkovej bonity

Ukazovateľ pre finančnú bonitu	Výpočet
Daňová sila	daňové príjmy/obyvateľ*
Finančná sila	(daňové príjmy + bežné granty a transfery)/obyvateľ
Miera sebestačnosti (príjmov) 1	vlastné príjmy/celkové príjmy
Miera sebestačnosti (príjmov) 2	(vlastné príjmy+bežné granty a transfery)/celkové príjmy
Miera samofinancovania	vlastné príjmy/bežné výdavky
Dlhová kapacita	bežné príjmy/(bežné výdavky + splácanie úverov)
Ukazovateľ pre majetkovú bonitu	Výpočet
hrubá majetková sila obce	Celková hodnota majetku/obyvateľ
čistá majetková sila obce	(celková hodnota majetku - záväzky**)/obyvateľ
hrubý príjmový efekt majetku	vlastné príjmy/ celková hodnota majetku
čistý príjmový efekt majetku	príjmy z majetku***/ celková hodnota majetku
reprodukčná schopnosť obce	kapitálové príjmy/ celková hodnota majetku
reprodukčná sila obce	kapitálové výdavky/ celková hodnota majetku

*Počet obyvateľov k 1.1. príslušného roka

**záväzky = (krátkodobé + dlhodobé + bankové úvery a výpomoci) INEKO (Datacentrum MFSR)

*** príjmy z majetku = príjmy z podnikania + príjmy z vlastníctva majetku (prenájmy)

Zdroje pre výpočty: MF SR (INEKO), záverečné účty, rozpočty, výročné správy 32 miest a obcí SR

Výpočet finančnej a majetkovej bonity sa realizoval na týchto 12 ukazovateľov, ktoré boli vypočítané pre roky 2010, 2011 a 2012, z nich sa urobil aritmetický priemer a každý ukazovateľ obce bol reprezentovaný týmto priemerom. Pre stanovenie bonity bolo potrebné prideliť bodové hodnotenie na základe tabuľky 2. Metodika je závislá od toho, či sa počíta bonita na územnej alebo veľkostnej úrovni (viď nižšie).

Tab. 2: Bodové hodnotenie odchýliek od strednej úrovne

-5	menej než 50% priemeru územia
-4	50% - 59% priemeru územia
-3	60% - 69% priemeru územia
-2	70% - 79% priemeru územia
-1	80% - 89% priemeru územia
	90% - 99% priemeru územia
0	priemer území
	100% - 109% priemeru územia
1	110% - 119% priemeru územia
2	120% - 129% priemeru územia
3	130% - 139% priemeru územia
4	140% - 149% priemeru územia
5	viac než 150% priemeru územia

Zdroj: Halásek, Birner, Legátová 2005, s. 21

Pre hodnotenie rozvojovej bonity boli vybrané ukazovatele, s ktorými narábala českých autorov štúdiá z roku 2005 s úpravami a doplnením o ďalšie, ktoré sú relevantné pre hodnotenie podmienok rozvoja. Inšpiráciou mohla byť aj štúdiá „Creditworthiness-Handbook-for-Municipalities“, tá však kládla dôraz na ukazovatele vonkajšej bonity vrátane demografického vývoja. Vybraných 10 ukazovateľov (tabuľka 3) zodpovedá v podmienkach SR vlastným kompetenciám obcí (vnútorná bonita) a druhá skupina ukazovateľov (vonkajšia bonita) preneseným kompetenciám, resp. hodnotí vybavenosť, ktorú obce môžu len čiastočne ovplyvňovať (spolu so štátnou správou), resp. vytvárať podmienky a iniciovať s ďalšími aktérmi v území.

Tab. 3: Ukazovatele rozvojovej bonity

Ukazovateľ	Zložky ukazovateľa	Bodová hodnota		
Vnútoraná rozvojová bonita	Územný plán	Existuje vôbec?	1 b.	
		Je aktuálny? (nemá viac ako 5r alebo nie je potrebné ho meniť)	2 b.	
	Strategické dokumenty	koľko?	1 ak PHSR max 5 ak aj iné b.	
	Spolupráca s inými subjektmi na rozvoji	Existuje spolupráca s obcami (reálne dokumenty)?	1 b. za projekt, max. 5 b.	
		Existuje spolupráca s podnikateľmi (reálne projekty, aktivity)?-klástre (vínne cesty, kúpeľný klaster, priemyselný park, podnikateľský inkubátor, MASky,	1 b. za projekt, max. 5 b.	
	Žiadosti o projekty	Úspešné žiadosti o dotácie (počas 3 rokov)	1 b. za projekt, max 5 b.	
	Významná značka (branding)	Napr. Osrblie – biatlon	1 b. max 3 body (podľa významnosti)	
Vonkajšia rozvojová bonita	Vybavenosť technickou infraštruktúrou	Vodovod	1 b.	
		Kanalizácia napojená na ČOV	3 b.	
		Plynofikácia	2 b.	
	Vybavenosť sociálnou infraštruktúrou	Materská škola	1 b.	
		Základná škola (1. stupeň)	1 b.	
		Základná škola (2. stupeň)	2 b.	
		Zdravotné zariadenie ambulantné	1b. max 5b.	
		zdravotné zariadenie pobytové - ročné	1b. max 5b.	
		zdravotné zariadenie pobytové - týždenne	1b. max 5b.	
		Zdravotné zariadenie terénne	1b. max 5b.	
	Kultúrna vybavenosť	kultúrny dom, kino, divadlo	1 b. za každé zariadenie max 3b.	
	Významné podniky	Podniky s viac ako 10 zamestnancami	1 bod za podnik, max. 5 b.	
	Dopravná poloha	vzdialenosť od krajského mesta (v min.)	do 15 minút	+ 3 body
			do 30 minút	+ 2 body
	do 45 minút		+ 1 bod	
do 60 minút	0 bodov			
do 90minút	- 3 body			
do 120 minút	- 5 bodov			
	Bonus za železniciu (funkčnú trať)	1b.		

Zdroje pre výpočty: územné plány, PHSR, webové stránky miest a obcí, www.mapy.sk, www.vsportal.sk

Zdroj: spracované podľa Halásek – Birner – Legátová 2005, s. 33 + doplnené autorkami

Hodnotenie bonity na územnej úrovni a overenie prvej hypotézy

Porovnávanie a hodnotenie bonity obce v územnom celku (okrese) je možné realizovať po výpočte priemernej hodnoty bonity okresu. Táto sa vypočíta pre jednotlivé súčasti (finančnú, majetkovú a rozvojovú) na základe hodnôt ukazovateľov obcí. Pre každý ukazovateľ (22 ukazovateľov) sa vypočíta priemerná hodnota (vypočítaním priemeru za 4 obce reprezentujúce okres) a s touto hodnotou je porovnávaná hodnota ukazovateľa obce s pridelením bodov na základe tabuľky 3. Získané body sa sčítajú pre jednotlivé bonity. Súčet finančnej, majetkovej a rozvojovej bonity tvorí celkovú hodnotu bonity obce. Pri výpočte je možné niektoré ukazovatele, resp. niektorú z bonít bonifikovať vyššou váhu alebo aj váhu znížiť. V uvádzanom prístupe je znížená váha rozvojovej bonity na 0,6, aby 10 ukazovateľov rozvojovej bonity bolo vo váhe so 6 ukazovateľmi finančnej a aj majetkovej bonity. Z hodnôt celkovej bonity sa urobí poradie.

Tab. 4: Územná bonita obcí

kraj	okres	veľkostná skupina*	obec/mesto	Finančná bonita	Majetková bonita	Rozvojová bonita**	Celková bonita	Poradie
Bratislavský	Pezinok	do 1 000	Dubová	4	10	-13,2	0,8	3
		do 5 000	Slovenský Grob	-4	-14	-4,8	-22,8	4
		do 20 000	Modra	3	-5	8,4	6,4	2
		nad 20 000	Pezinok	0	-2	10,8	8,8	1
Trnavský	Senica	do 1 000	Plavecký Peter	8	4	-16,2	-4,2	2
		do 5 000	Jablonica	-3	-13	-6	-22	4
		do 20 000	Šaštín-Stráže	-1	6	-9,6	-4,6	3
		nad 20 000	Senica	-1	5	14,4	18,4	1
Žilinský	Liptovský Mikuláš	do 1 000	Beňadiková	-6	-14	-15	-35	4
		do 5 000	Vážec	0	7	-16,8	-9,8	3
		do 20 000	Dolný Kubín	2	0	8,4	10,4	2
		nad 20 000	Liptov. Mikuláš	3	3	20,4	26,4	1
Nitriansky	Nové Zámky	do 1 000	Podhájska	7	16	-10,2	12,8	1
		do 5 000	Palárikovo	-13	-4	3,6	-13,4	4
		do 20 000	Štúrovo	6	-10	5,4	1,4	3
		nad 20 000	Nové Zámky	2	-6	10,8	6,8	2
Trenčiansky	Prievidza	do 1 000	Kocurany	-5	21	-13,8	2,2	2
		do 5 000	Bojnice	-1	-5	3,6	-2,4	3
		do 20 000	Handlová	-2	-6	10,8	2,8	1
		nad 20 000	Prievidza	2	-17	3,6	-11,4	4
Banskobystrický	Brezno	do 1 000	Horná Lehota	10	-9	-10,8	-9,8	3
		do 5 000	Heľpa	-7	3	0	-4	2
		do 20 000	Čierny Balog	0	-9	-9,6	-18,6	4
		nad 20 000	Brezno	-2	-1	11,4	8,4	1
Prešovský	Poprad	do 1 000	Gerlachov	-5	-14	-5,4	-24,4	4
		do 5 000	Vysoké Tatry	8	-3	6,6	11,6	1
		do 20 000	Svit	-5	5	-1,2	-1,2	3
		nad 20 000	Poprad	5	-5	8,4	8,4	2
Košický	Trebíšov	do 1 000	Veľké Ozorovce	0	-2	-16,2	-18,2	3
		do 5 000	Čierna nad Tisou	0	-15	-7,8	-22,8	4
		do 20 000	Sečovce	2	7	8,4	17,4	2
		nad 20 000	Trebíšov	2	10	21,6	33,6	1

*veľkostné skupiny sú vytvorené na základe počtu obyvateľov

**rozvojová bonita je počítaná na základe 10 ukazovateľov a jej váha bolo znížená koeficientom 0,6 na úroveň váhy finančnej a majetkovej, ktoré sú počítané na základe 6 ukazovateľov.

Zdroj: vlastné spracovanie

Na základe dosiahnutých výsledkov a poradí obcí (Tabuľka 4) je možné konštatovať, že hypotéza 1 „existuje priama závislosť medzi hodnotou bonity a veľkosťou obce“ sa potvrdila len čiastočne. V piatich okresoch má najvyššiu bonitu najväčšie (okresné) mesto, no v troch okresoch tomu tak nie je. V okrese Nové Zámky reprezentujúceho Nitriansky kraj dosiahla najvyššiu hodnotu obec Podhájska (známa termálnou vodou), ktorá má z obcí okresu najvyššiu finančnú aj majetkovú bonitu a je treba konštatovať, že kúpalisko aj s viacerými obslužnými a ubytovacími zariadeniami je v obecnom vlastníctve, čiže je tu dobré zhodnocovanie a manažment majetku. V okrese Prievidza Trenčianskeho kraja má najvyššiu hodnotu mesto Handlová a okresné mesto Prievidza je až na 4. mieste, na ktoré ho stiahla majetková bonita. Hypotéze nezodpovedá ani situácia v okrese Poprad za Prešovský kraj, kde veľkosťou až tretie mesto Vysoké Tatry má najvyššiu bonitu, čo dosiahlo vyššou finančnou bonitou ako okresné mesto Poprad. Výsledky dokumentujú ešte jednu skutočnosť, že

v dvou okresov – Liptovský Mikuláš a Poprad má najmenšia obec (do 1 000 obyvateľov) najhoršiu hodnotu bonity (Beňadiková a Gerlachov), pričom všetky hodnoty ich bonít sú záporné.

Hodnotenie bonity na veľkostnej úrovni a overenie druhej hypotézy

Porovnávanie a hodnotenie bonity obcí v rovnakej veľkostnej skupine tzv. veľkostná bonita predstavuje korektnější prístup, pretože obce rovnakej veľkostnej skupiny zdieľajú viacero podobných znakov – mechanizmy financovania obcí (podielové dane, dotácie) majú väčšinou zabudované veľkostné kritériá, resp. kritérium je počet obyvateľov, tiež daňové systémy sú kodifikované od počtu obyvateľov (sadza dane z nehnuteľností), ako aj hodnota (cena, nájom) nehnuteľností sa odvíja od veľkosti obce, podobným znakom je veľakrát infraštruktúrna poddimenzovanosť malých obcí, veľkosť rozpočtu determinujúca možnosť prijímania úverov, grantov a pod.

Výpočet základu pre stanovenie bonity obce podľa veľkostných skupín je analogický s predchádzajúcim postupom, no v tomto prípade základ pre výpočty jednotlivých bonít sú spriemerované hodnoty 22 ukazovateľov obcí jednej veľkostnej skupiny (8 obcí), kde pre každý ukazovateľ sa vypočíta priemerná hodnota a tá je postupne podľa jednotlivých ukazovateľov porovnávaná odchýlkou od strednej úrovne a podľa percentuálnej veľkosti tejto odchýlky sa prideli príslušný počet bodov (tabuľka 3). Na základe hodnôt finančnej, majetkovej a rozvojovej bonity sa vypočíta celková bonita a priradí poradie (viď tabuľka 5).

Bonita vo veľkostných skupinách umožňuje obciam/mestám sa identifikovať v rámci svojej skupiny, nielen zhodnotiť svoju pozíciu, ale vidieť aj ktorá súčasť bonity „spôsobilá“ získané poradie a kde treba upriamiť pozornosť v ďalšej činnosti. Prezentované výsledky ukazujú, že najvyššie bonity vo svojej veľkostnej skupine dosiahli – Podhájska, Vysoké Tatry, Svit a Poprad. Obec Podhájska a mesto Vysoké Tatry mali najvyššiu bonitu aj v rámci svojho územia okresu, čo svedčí o tom, že dobre manažujú svoje finančné prostriedky a majetok a zhodnocujú svoj rozvojový potenciál. V súvislosti s druhou hypotézou „*existuje priama závislosť medzi hodnotou bonity a prosperitou územia*“, ak by sme prosperitu územia (vyššieho územného celku) odvíjali od hodnôt HDP na obyvateľa, miery nezamestnanosti, hustoty podnikateľskej aktivity, miery sociálnej odkázanosti apod. a dali do vzťahu k poradiu obcí/miest na základe celkovej bonity v tabuľke 5, tak je možné konštatovať, že sa hypotéza nepotvrdila (najnižší súčet poradí majú obce Prešovského kraja, potom nasledujú Trenčianskeho kraja a Nitrianskeho, pričom obce Bratislavského a Banskobystrického kraja majú rovnaký súčet poradí na štvrtom až piatom mieste a na poslednom mieste sú obce Košického kraja. V hodnotení sociálno –ekonomickej úrovne je pritom Bratislavský kraj na prvom mieste a na druhom konci poradia sú okrem Košického kraja aj kraj Prešovský a Banskobystrický. Konštatovanie sa opiera o údaje základných charakteristík regiónov Štatistického úradu SR.

Tab. 5: Veľkostná bonita obcí

Veľkostná skupina*	Obec/mesto	Finančná bonita	Majetková bonita	Rozvojová bonita**	Celková bonita	Poradie
do 1000	Dubová	1	1	4	6	4
	Plavecký Peter	1	4	1	6	4
	Beňadiková	-9	-17	-7	-33	7
	Podhájska	1	8	9	18	1
	Kocurany	-5	19	-5	9	2
	Horná Lehota	8	-13	13	8	3
	Gerlachov	-1	-13	-4	-18	5
	Veľké Ozorovce	-3	-3	-16	-22	6
do 5 000	Slovenský Grob	0	-16	1	-15	4
	Jablonica	0	-12	-6	-18	6
	Vážec	2	-4	-20	-22	7
	Palárikovo	-10	-11	4	-17	5
	Bojnice	-1	2	9	10	2
	Heľpa	-6	0	9	3	3
	Vysoké Tatry	14	4	10	28	1
	Čiena nad Tisou	2	-13	-14	-25	8
do 20 000	Modra	4	-2	-1	1	3
	Šaštín-Stráže	-1	7	-19	-13	6
	Dolný Kubín	1	-8	5	-2	4
	Štúrovo	2	-9	8	1	3
	Handlová	1	0	13	14	2
	Čierny Balog	-1	-7	-10	-18	7
	Svit	1	18	4	23	1
	Sečovce	-1	3	-8	-6	5
nad 20 000	Pezinok	-1	-6	-5	-12	5
	Senica	-2	13	4	15	2
	Liptov. Mikuláš	2	-1	4	5	3
	Nové Zámky	-2	-7	-3	-12	5
	Prievidza	1	-16	-1	-16	6
	Brezno	-3	6	2	5	3
	Poprad	9	8	4	21	1
	Trebišov	-2	6	-1	3	4

*veľkostné skupiny sú vytvorené na základe počtu obyvateľov

**rozvojová bonita je počítaná na základe 10 ukazovateľov a jej váha bolo znížená koeficientom 0,6 na úroveň váhy finančnej a majetkovej, ktoré sú počítané na základe 6 ukazovateľov.

Zdroj: vlastné spracovanie

Výsledky prezentované v tabuľkách 4 a 5 umožňujú formulovať niekoľko čiastkových záverov:

- najlepšie hodnoty bonity dosahovali obce podľa ukazovateľov finančnej bonity,
- najhoršie výsledky mali obce do 1 000 obyvateľov v rozvojovej bonite, čo vyplýva jednak z ich infraštruktúrnej poddimenzovanosti a zlou dopravnou polohou (vonkajšia bonita), čo však možno aj v podmienkach malých obcí (čiastočne) kompenzovať zlepšením hodnôt vnútornej rozvojovej bonity,
- veľkosť obce nemusí byť determinant veľkosti bonity – závislosť sa potvrdila len u kategórie obcí nad 20 000 obyvateľov, ktorú reprezentovali okresné mestá – tie sú už dlhé obdobie spádovými mestami, administratívnymi centrami s koncentráciou ekonomických aktivít a dobrou dopravnou dostupnosťou – pozície ostatných obcí sa môžu odvíjať od schopnosti a kvality využívania (zhodnocovania) svojich potenciálov, čím „malé“ nemusí byť nízke alebo zlé,
- dve vybrané obce – Podhájska a Vysoké Tatry dosiahli najvyššiu bonitu tak v území ako aj vo svojej veľkostnej skupine, čo pre ostatné obce môže predstavovať určitý benchmark pre porovnanie,
- nepreukázala sa ani závislosť hodnôt bonity obce od prosperity územia kraja (sociálno-ekonomickú úroveň), čo je dané ukazovateľmi, z ktorých sa bonita počíta. Vybraný súbor 22

ukazovatelův „nie je citlivý“ na ekonomické a sociálne charakteristiky územia (produkčnosť, nezamestnanosť, sociálna odkázanosť, ...), ale hodnotí kvalitu a efektívnosť fungovania obce.

Záver

Prezentovaný výskum je realizovaný na súbore 32 obcí SR, ktoré nepredstavujú reprezentatívnu vzorku, čo podmieňuje aj relevantnosť niektorých záverov. Predstavuje však dobré východisko pre ďalšie analýzy, resp. aj formulovania odporúčaní pre hodnotenie kvality a efektívnosti fungovania obcí. Dosiadnutá bonita obcí môže slúžiť pre predstaviteľov vybraných obcí ako hodnotiaci nástroj, z ktorého je možné odvodiť slabé miesta v narábaní s finančnými prostriedkami, využívaní majetku ako aj elimináciou nedostatočných vnútorných a vonkajších predpokladov zvyšovať svoju konkurencieschopnosť a zachovávať udržateľný rozvoj. Porovnávanie svojich hodnôt bonity, resp. ukazovateľov, ktoré ju tvoria, s inými obcami umožňuje implementovať „najlepšiu prax“ v prospech svojich občanov. Z tohto pohľadu je bonita obce hodnotiacim nástrojom aj pre občana, pretože mu umožňuje vidieť pozíciu svojej obce ako výsledok kvality práce ním volených zástupcov.

Literatúra

- [1] HALÁSEK, D., PILNÝ, J., TOMÁNEK, P., (2002). *Určování bonity obcí*. Ostrava: Vysoká škola báňská – Technická univerzita. ISBN 80-248-0159-0
- [2] HALÁSEK, D., BINER, J., LEGÁTOVÁ, J., (2005). *Případová studie – Ekonomický potenciál obcí*. Přerov – Brno: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR – WB 29-04.
- [3] *Handbook for municipalities.*, (2009). [online]. Dostupné z: <<http://www.ppiaf.org/sites/ppiaf.org/files/publication/Creditworthiness-Handbook-for-Municipalities.pdf>>.
- [4] Network of Associations of Local Authorities of South-East Europe. *Guidelines on Local Government Borrowing and Recent Developments in South East Europe*. [online]. Dostupné z: <http://www.nalas.eu/borrowing/4_1.html>.
- [5] PAPCÚNOVÁ, V., BALÁŽOVÁ, E., (2006). *Majetok obcí*. Nitra: Slovenská akadémia. poľnohospodárskych vied. ISBN 80- 89162-19-3
- [6] PEKOVÁ, J., (2011). *Finance územní samosprávy*. Praha: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-7357-614-1.
- [7] ŽÁRSKA, E. A KOL., (2007). *Komunálna ekonomika a politika*. Bratislava : Vydavateľstvo Ekonóm. ISBN 978-80-225-2293-9.

Príspevok bol spracovaný v rámci grantu VEGA č.1/1319/12 *Optimálna samosprávna jednotka – kompetentný aktér a efektívny správca vecí verejných*.

MOŽNOSTI HODNOCENÍ ZADLUŽENOSTI OBCÍ NA PŘÍKLADU OBCÍ JIHMORAVSKÉHO KRAJE

MUNICIPAL INDEBTEDNESS ASSESSMENT IN THE SOUTHERN- MORAVIAN REGION

ING. IRENA OPLUŠTILOVÁ, PH.D.

Katedra regionální ekonomie a správy | *Dept. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
☒ *Lipová 41 a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: oplustii@econ.muni.cz

Anotace

Příspěvek se zabývá hodnocením zadluženosti obcí, možností využití různých ukazatelů zadluženosti. Metodika je založena na hodnocení ukazatelů zadluženosti jak těch využívaných Ministerstvem financí ČR tak i zvolených dalších dvou ukazatelů postihujících jak roční náklady na dluhovou službu tak celkové zadlužení obce. Výpočty jsou provedeny za rok 2012. Výsledkem výzkumu je identifikace obcí s problematickým zadlužením. Dalším výstupem výzkumu je též identifikace problémových míst při hodnocení výsledků jednotlivých ukazatelů a zhodnocení vhodnosti jejich použití.

Klíčová slova

rozpočet obce, deficit, dluh, hodnocení zadluženosti

Annotation

The paper deals with the municipal indebtedness, with the possibility of using different indebtedness indicators. The methodology is based on the evaluation indebtedness indicators as those used by the Ministry of Finance as well as other two indicators affecting both the annual cost of debt service and total debt of the municipality. Calculations are made for the outcomes of fiscal year 2012. Outcome of the research is to identify communities with problematic debt. Another outcome of the research is also identifying bottlenecks in the assessment of individual indicators and assess their suitability.

Key words

municipal budget, deficit, debt, debt rating

JEL classification: H72

Úvod

Zadluženost obcí je častým zájmem zkoumání. Obce začaly znovu využívat návratné finanční prostředky po obnovení obecní samosprávy v roce 1990, tempo růstu zadlužení obcí v devadesátých letech bylo poměrně vysoké. Základní příčiny tohoto vysokého tempa růstu lze podle Pekové (2011:484) spatřovat zejména v následujících oblastech: (1) Finančně nákladné investice v lokálním veřejném sektoru, související mj. s vrácením majetku do vlastnictví obcí ve stavu a struktuře, který ne vždy odpovídal jejím potřebám. Obce však nedisponovaly dostatečnými finančními zdroji na realizaci takových investic z vlastních prostředků, další možností však bylo odsouvání nutných investic na pozdější období. (2) Malá zkušenost obcí se zadlužením, respektive se zátěží dluhové služby na rozpočet obce. (3) Poměrně snadná dostupnost úvěrů pro obce jakožto málo rizikové dlužníky bank.

Zadlužování obcí primárně souvisí s jejich potřebou financovat rozvojové investice, tedy kapitálové výdaje; oproti tomu dluhové financování provozních výdajů svědčí o velmi špatné finanční kondici obce. Výdajovým potřebám obcí na části sledovaného území se ve svém článku věnují Petr, Pařil (2012).

V současné době se výše zadluženosti obcí pohybuje na úrovni 92,2 mld. Kč (Ministerstvo financí ČR, 2014). Zadluženost obcí je sledována např. z důvodů snahy o naplňování Maastrichtského kritéria výše podílu veřejného dluhu (jehož jsou dluhy obcí součástí) na hrubém domácím produktu, nicméně podíl zadlužení obcí na veřejném dluhu není vysoký (kolem 6 %). Podstatnějším důvodem je zabránit nadměrnému zadlužení konkrétní obce.

1. Cíl a metodika výzkumu

Ke sledování a hodnocení zadluženosti obcí lze využívat celou řadu ukazatelů postihujících jak roční náklady související se zadlužením tak celkový dluh obce (případně ukazatele likvidity). V tomto příspěvku jsou zkoumány ukazatele v současné či nedávno minulé době využívané Ministerstvem financí ČR a také vybrané další ukazatele. Hodnocení zadluženosti bývá standardní součástí hodnocení finanční kondice obce. Touto problematikou se v českém prostředí zabývá mj. ve své disertační práci autorka článku (Opluštilová, 2012). Problematika hodnocení finanční kapacity obcí v Jihomoravském kraji je předmětem zkoumání studie pro Regionální rozvojovou agenturu jižní Moravy (eCBA, 2014).

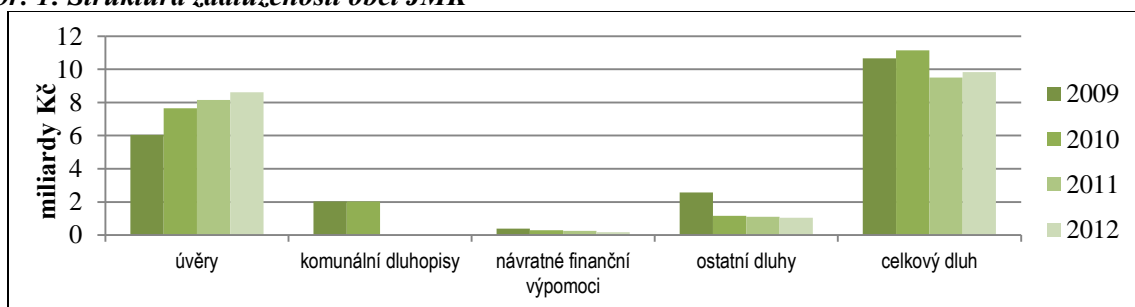
Výpočty vybraných ukazatelů jsou provedeny pro obce Jihomoravského kraje pro všech 672 obcí. Výsledky jsou hodnoceny a interpretovány v rozdělení dle vybraných velikostních skupin, oproti velikostním kategoriím standardně využívaných Českým statistickým úřadem jsou vzhledem k nízkému počtu subjektů sloučeny velikostní kategorie nad 10 000 obyvatel do jedné, do které však není zahrnuto statutární město Brno (vzhledem k jeho naprosto odlišné velikosti od ostatních měst výsledky za toto město vstupují pouze do souhrnných výpočtů za obce celkem).

Výzkum čerpá data z veřejně dostupných zdrojů - informace o počtu obyvatel obcí jsou převzaty z ČSÚ, finanční data jsou čerpána z výkazů pro hodnocení plnění rozpočtu ÚSC a z rozvah obcí, které jsou publikovány v databázích ARIS a ÚFIS Ministerstva financí ČR (některá finanční data za statutární město Brno byla čerpána ze závěrečných účtů statutárního města Brna za příslušný rok).

Zadluženost obcí v Jihomoravském kraji

Následující grafy ilustrují současnou úroveň zadlužení obcí v Jihomoravském kraji. Celkový dluh obcí, do nějž jsou zahrnuty úvěry, půjčky, návratné finanční výpomoci, komunální dluhopisy a směnky, se pohybuje ve výši přibližně 10 mld. Kč. Na zadluženosti obcí se nejvíce podílejí úvěry. V letech 2009 a 2010 se na druhém místě umístily komunální dluhopisy (emitovalo je Brno a v roce 2011 došlo k jejich splacení). Návratné finanční výpomoci mezi rozpočty se na celkové zadluženosti podílejí pouze minimálně.

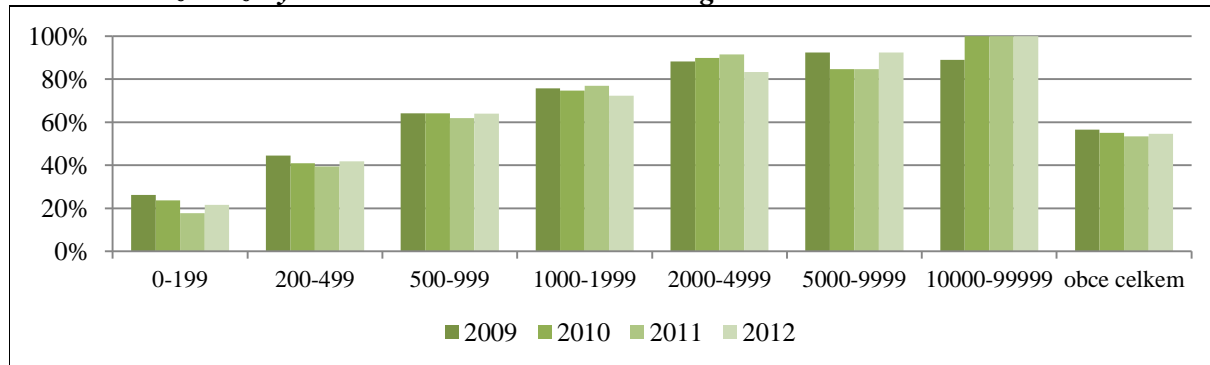
Obr. 1: Struktura zadluženosti obcí JMK

Zdroj: ČSÚ: počet obyvatel v obcích k 1. 1. 2009, 2010, 2011, 2012; databáze ARIS, ÚFIS MFČR; Závěrečné účty statutárního města Brna za roky 2009-2012. Vlastní zpracování.

Podíl zadlužených obcí je rostoucí s rostoucí velikostní kategorií (s mírným poklesem v kategorii 5000-9999 obyvatel v letech 2010 a 2011 a opětovným růstem v roce 2012). Celkově je v Jihomoravském kraji zadluženo přes padesát procent obcí.

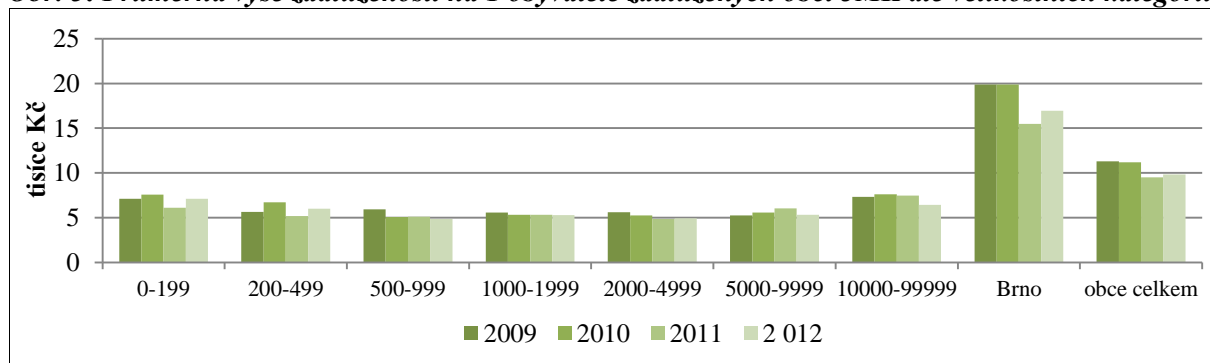
Obr. 2: Podíl zadlužených obcí JMK dle velikostních kategorií

Zdroj: ČSÚ: počet obyvatel v obcích k 1. 1. 2009, 2010, 2011, 2012; databáze ARIS, ÚFIS MFČR; Závěrečné účty statutárního města Brna za roky 2009-2012. Vlastní zpracování.

Průměrná výše zadlužení v přepočtu na obyvatele dle velikostních kategorií zaznamenaná v následujícím grafu nevykazuje velmi výrazné rozdíly. Průměr za všechny obce výrazně zvyšuje zadluženost statutárního města Brna (pokles jeho zadlužení v roce 2011 byl z důvodu splacení emise komunálních dluhopisů).

Obr. 3: Průměrná výše zadluženosti na 1 obyvatele zadlužených obcí JMK dle velikostních kategorií

Zdroj: ČSÚ: počet obyvatel v obcích k 1. 1. 2009, 2010, 2011, 2012; databáze ARIS, ÚFIS MFČR; Závěrečné účty statutárního města Brna za roky 2009-2012. Vlastní zpracování.

Hodnocení zadluženosti obcí dle Ministerstva financí ČR

V České republice obce (a kraje) nejsou nikterak omezovány ve svém rozhodování zadlužit se, spoléhá se tedy pouze na pravidla finančního trhu (za určitou výjimku lze považovat nutnost souhlasu Ministerstva financí při emisi komunálních dluhopisů, za nepřímou formu usměrňování zadlužení obcí lze považovat i zákaz ručení za závazky jiných subjektů s taxativně vymezenými výjimkami uvedenými v zákoně o obcích). V minulosti však byly využívány určité nepřímé nástroje regulace zadlužení. První nepřímá regulace zadluženosti obcí byla učiněna v roce 1997, a to pomocí kritérií pro poskytování účelových dotací obcím, kdy v zásadách pro poskytování dotací v letech 1998 – 2000 bylo stanoveno, že se u žadatelů bude přihlížet k tomu, zda podíl dluhové služby na běžných příjmech rozpočtu nepřekračuje 15 %.

V letech 2004-2007 byl využíván výpočet *ukazatele dluhové služby* (stanoveno vládním usnesením č. 346/2004). Způsob výpočtu ukazatele viz následující tabulka.

Tab. 1: Výpočet ukazatele dluhové služby MF ČR

Číslo řádku	Název položky	Odkaz na rozpočtovou skladbu
1	daňové příjmy (po konsolidaci)	třída 1
2	nedaňové příjmy (po konsolidaci)	třída 2
3	přijaté dotace v rámci souhrnného dotačního vztahu	položka 4112 + 4212
4	dluhová základna	ř. 1 + ř. 2 + ř. 3
5	Úroky	položka 5141
6	splátky jistin a dluhopisů	položky 8xx2 a 8xx4
7	splátky leasingu	položka 5178
8	dluhová služba	ř. 5 + ř. 6 + ř. 7
9	UKAZATEL DLUHOVÉ SLUŽBY	ř. 8 děleno ř. 4

Zdroj: MF ČR (2008).

Ukazatel dluhové služby vyjadřoval, jaký podíl vybraných běžných příjmů musí obec použít na splácení svých dluhů a kolik prostředků obci tedy zůstane na úhradu provozu obce, jako kritická byla stanovena hranice třicetiprocentního podílu dluhové služby na (vybraných) běžných příjmech. Obce (a kraje), které překročily stanovenou výši ukazatele dluhové služby, byly vyzvány přijmout taková opatření, aby v příštím období třicetiprocentní výši podílu nepřekročily. V případě, že k překročení došlo i v následujícím roce, Ministerstvo financí předalo seznam těchto obcí a krajů poskytovatelům prostředků ze státního rozpočtu a státních fondů, aby při projednávání žádostí těchto obcí a krajů o dotaci, o půjčku nebo o návratnou finanční výpomoc přihlíželi k této skutečnosti. Překročení 30 % výše ukazatele dluhové služby tedy neznameno automaticky ztrátu možnosti získat státní dotaci, bylo pouze jedním z kritérií, která použijí orgány poskytující dotace při konečném výběru těch obcí a krajů, které obdrží státní účelovou dotaci.

Překročení stanovené hranice ukazatele dluhové služby výhradně vlivem zohledňujících ukazatelů nebylo považováno za problémové, jednalo se o tyto zohledňující ukazatele: (1) kontokorentní účet, (2) revolvingový úvěr, (3) jednorázová splátka úvěru nebo půjčky, (4) zapojení do programů Phare, Sapard a Strukturálních fondů (přijetí úvěru určeného na spoluúcast a předfinancování), (5) zadluženost vzniklá z důvodů odstranění škod po povodni, (6) přijetí hypotečního úvěru na obecní bytovou výstavbu (splátky tohoto úvěru obec hradí z nájemného vybraného od občanů). Zohledňující ukazatele (1) - (3) reagují na základní omezení ukazatele dluhové služby, totiž že nepostihuje celkové zadlužení obce, ale pouze náklady (výdaje) na zadlužení za daný kalendářní rok. Kromě zohledňujících faktorů vymezených výše lze zmínit problémy s interpretací ukazatele u obcí, které mají sice vysoké zadlužení, ale mají odložené splácení a v daném roce jsou výdaje na dluhovou službu minimální. V případě ukazatelů (4) a (5) je předpoklad hrazení dluhu způsobem, který nezatěžuje rozpočet obce. Vzhledem k omezení vypovídací schopnosti tohoto ukazatele bylo od plošného sledování tohoto ukazatele upuštěno.

V současné době je využíváno nelegislativní opatření ke sledování (nikoliv k regulaci) zadluženosti obcí – tzv. **Monitoring hospodaření obcí**. Toto opatření bylo přijato usnesením vlády č. 1395/2008, kterým bylo zároveň zrušeno sledování zadluženosti obcí a krajů pomocí ukazatele dluhové služby. Monitoring hospodaření obcí využívá soustavu 16 informativních a 2 monitorujících ukazatelů (tzv. SIMU) vypočítaných na základě dat z výsledku rozpočtového hospodaření obce a z účetních výkazů obcí a jimi zřízených příspěvkových organizací (blíže viz Ministerstvo financí ČR: 2012). Monitorující ukazatele jsou následující:

- (ukazatel č. 13) podíl **cizích zdrojů k celkovým aktivům** (v %) - míra zadlužení majetku (stálých i oběžných aktiv),
- (ukazatel č. 18) celková (běžná) likvidita - **podíl oběžných aktiv a krátkodobých závazků**. Nízký poměr naznačuje, že daná obec není schopna splatit své krátkodobé závazky (dostává se do platební neschopnosti).

MF od roku 2008 každoročně provádí výpočet soustavy informativních a monitorujících ukazatelů za všechny obce. Do výpočtů vstupují nejen data za obce, ale u vybraných ukazatelů i za jimi zřízené příspěvkové organizace. (Výpočty těchto ukazatelů v tomto příspěvku jsou oproti tomu provedeny

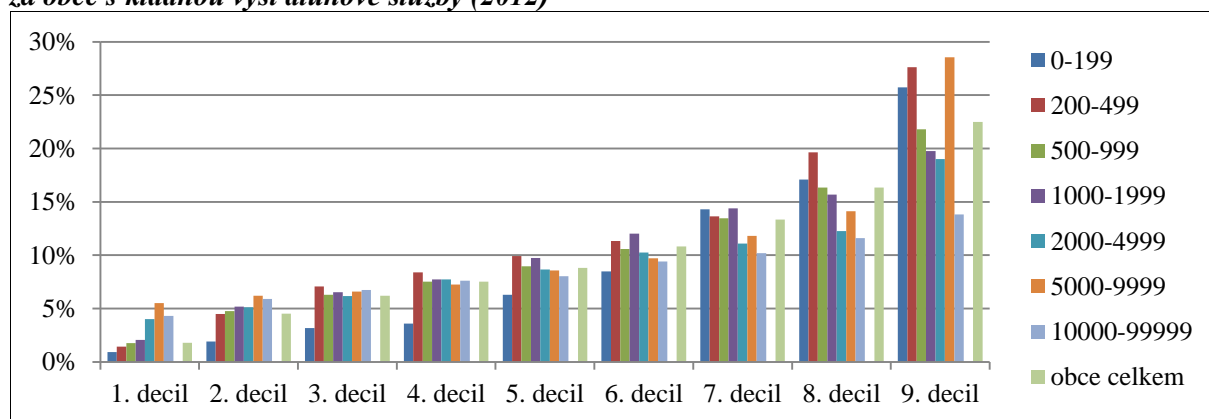
pouze z dat za obce.) Obce, jejichž ukazatel celkové likvidity je k 31. 12. daného roku v intervalu $<0; 1>$ a zároveň podíl cizích zdrojů k celkovým aktivům vyšší než 25 %, jsou osloveny dopisem ministra financí a požádány o zdůvodnění tohoto stavu a o stanovisko zastupitelstva dané obce. MF také vyhodnocuje hospodaření ostatních obcí s ukazatelem celkové likvidity v intervalu $<0; 1>$ s pomocí výše ostatních vypočítaných ukazatelů, přitom pozornost je věnována zejména těm obcím, jejichž ukazatel celkové likvidity opakovaně dosahuje hodnot v intervalu $<0; 1>$. Jako monitorující byly tedy zvoleny ukazatele postihující schopnost obce dostát svým krátkodobým i dlouhodobým závazkům. Samotný výsledek těchto ukazatelů nevyjadřuje míru finančního zdraví obcí, jsou pouze stanoveny hranice, jejichž překročení velmi pravděpodobně znamená zvýšené riziko možných problémů souvisejících se splácením dluhů obce. Záměrem sledování SIMU je nabídnout pomoc obcím, u nichž budou i po vyhodnocení všech dostupných podkladů identifikovány vážné problémy s jejich platební schopností, a to formou analýzy vzniklých problémů a návrhu doporučení, jak postupovat při jejich řešení.

2. Výsledky

Kromě výše zmíněných přístupů lze zadluženost obcí hodnotit i dalšími možnými ukazateli, jako např. podíl dluhové služby a dluhové kapacity či podíl celkového dluhu a provozního salda rozpočtu. Následující pasáže prezentují výsledky těchto ukazatelů za obce Jihomoravského kraje.

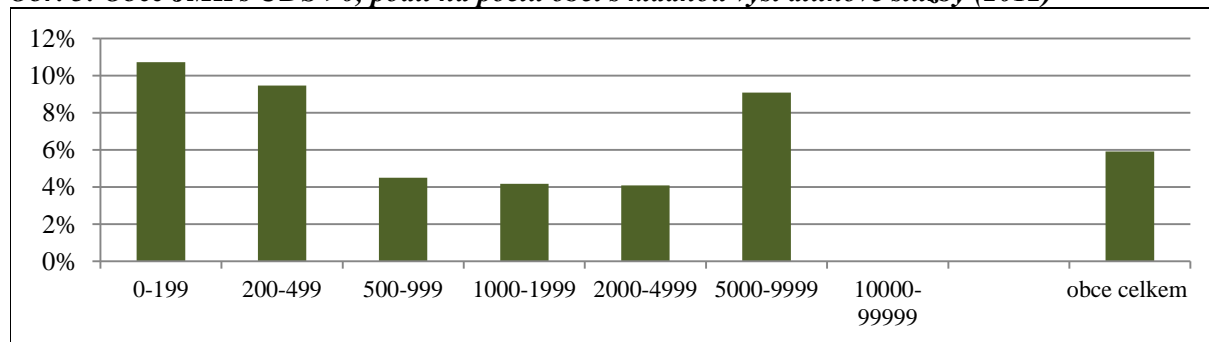
A. Ukazatel dluhové služby. Tento ukazatel postihuje roční náklady na zadlužení (dluhovou službu) k vybrané kategorii příjmů (v pojetí MF ČR v letech 2004-2007 k vybraným běžným příjmům). Výsledky tohoto ukazatele za obce Jihomoravského kraje, které v roce 2012 vykazovaly kladnou výši dluhové služby, prezentuje následující graf.

Obr. 4: Rozložení hodnot ukazatele dluhové služby dle velikostních kategorií obcí JMK – výsledky za obce s kladnou výší dluhové služby (2012)

Zdroj: ČSÚ: počet obyvatel v obcích k 1. 1. 2012; databáze ÚFIS MFČR; Závěrečný účet statutárního města Brna za rok 2012. Vlastní zpracování.

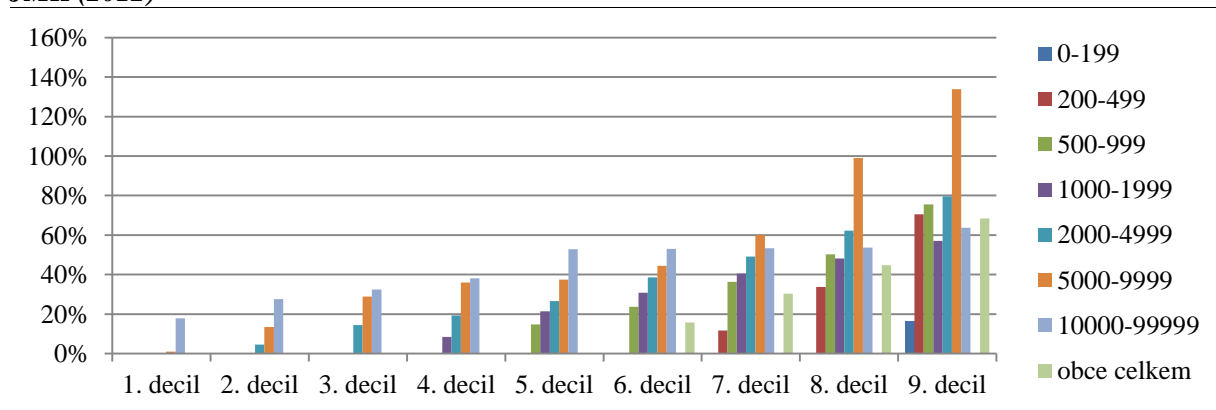
Jak je patrné, naprostá většina obcí nedosahuje zvolené kritické hodnoty 30%. Procentní zastoupení obcí, které se přes tuto výši dostaly, má klesající tendenci s rostoucí velikostní kategorií, výjimkou je velikostní kategorie 5000-9999 obyvatel (viz následující graf). Toto je však způsobeno faktem, že v této velikostní kategorii se nachází pouze 13 měst, z nichž jedno (Moravský Krumlov) překročilo stanovenou hranici (UDS = 35%).

Obr. 5: Obce JMK s UDS >0, podíl na počtu obcí s kladnou výší dluhové služby (2012)

Zdroj: ČSÚ: počet obyvatel v obcích k 1. 1. 2012; databáze ÚFIS MFČR; Závěrečný účet statutárního města Brna za rok 2012. Vlastní zpracování.

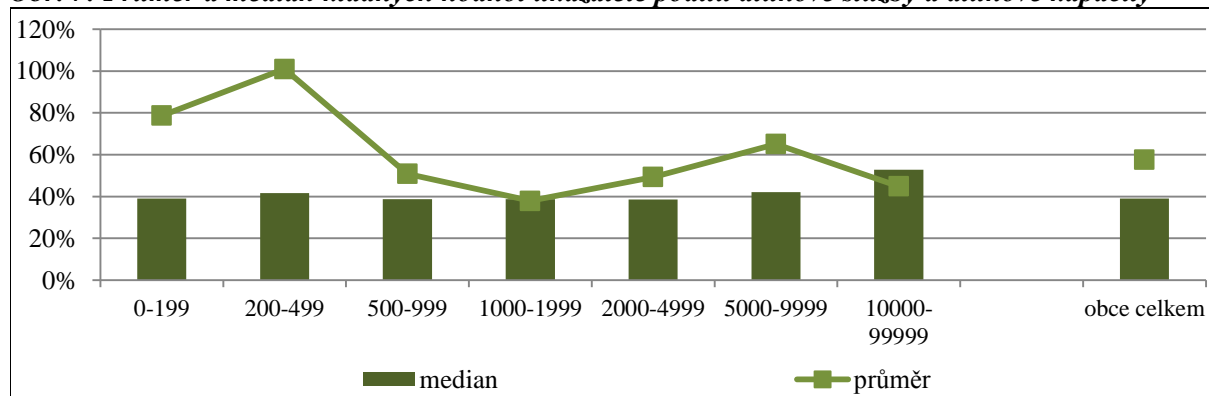
Ukazatel dluhové služby z důvodů omezení jeho vypovídací schopnosti přestalo MF ČR v původní podobě sledovat. Nicméně se stal jedním z informativních ukazatelů Monitoringu hospodaření obcí, ovšem v pozměněné podobě (do dluhové služby nejsou dále zahrnovány leasingové splátky; dluhová služba je vztažena k celkovým příjmům obce).

B. Podíl dluhové služby a dluhové kapacity. Na rozdíl od ukazatele dluhové služby tento ukazatel nepočítá podíl nákladů na zadlužení k vybrané kategorii příjmů, ale přímo k disponibilním prostředkům z provozního rozpočtu daného roku. Do dluhové služby vstupují roční výdaje související se splácením dluhů (placené úroky, splátky jistin a poměrná výše splátek emitovaných dluhopisů). Dluhová kapacita je vyjádřena jako upravený přebytek běžného rozpočtu, (rozdíl běžných příjmů a běžných výdajů, do běžných výdajů pro tyto účely nejsou zahrnuty výdaje na dluhovou službu). Ukazatel vyjadřuje, zda a s jakou rezervou je obec schopna hradit své závazky související se zadlužením z přebytku svého běžného rozpočtu. Ukazatele je možné využít pro srovnání schopnosti obcí splácet své dluhy, pro hodnocení vývoje hospodaření obce a také pro plánování budoucích aktivit obce.

Obr. 6: Rozložení hodnot podílu dluhové služby a dluhové kapacity dle velikostních kategorií obcí JMK (2012)

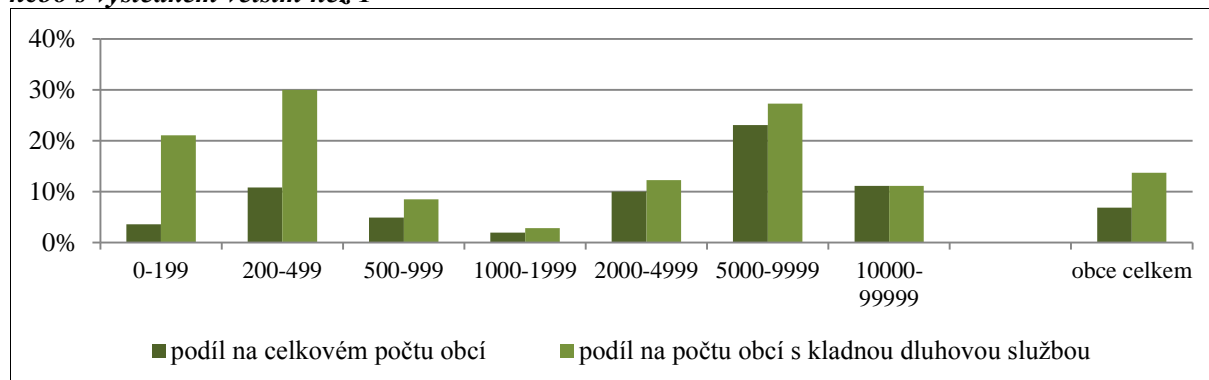
Zdroj: ČSÚ: počet obyvatel v obcích k 1. 1. 2012; databáze ÚFIS MFČR; Závěrečný účet statutárního města Brna za rok 2012. Vlastní zpracování.

Vzhledem k vysokému počtu obcí, které vykazují nulovou zadluženost (a ukazatel je tedy roven nule), jsou další výpočty provedeny pouze pro zadlužené obce, které vykazují kladné hodnoty ukazatele. Hodnoty průměru a mediánu ukazatele těchto obcí prezentuje následující graf. Obce se zápornou hodnotou ukazatele (tedy se záporným provozním saldem) nebyly do výpočtu zahrnuty, protože by neadekvátně snižovaly výsledné hodnoty za velikostní kategorie.

Obr. 7: Průměr a medián kladných hodnot ukazatele podílu dluhové služby a dluhové kapacity

Zdroj: ČSÚ: počet obyvatel v obcích k 1. 1. 2012; databáze ÚFIS MFČR; Závěrečný účet statutárního města Brna za rok 2012. Vlastní zpracování.

V následujícím grafu je představeno zastoupení obcí, které vykazují potenciálně problémovou finanční situaci. Jedná se o obce, jejichž hodnota ukazatele je záporná, tedy obce, které vykazují deficit v provozní části rozpočtu a navíc musí v daném roce vynakládat prostředky na dluhovou službu. Dále jsou zahrnuty obce s kladným saldem provozního rozpočtu, který je však nižší než dluhová.

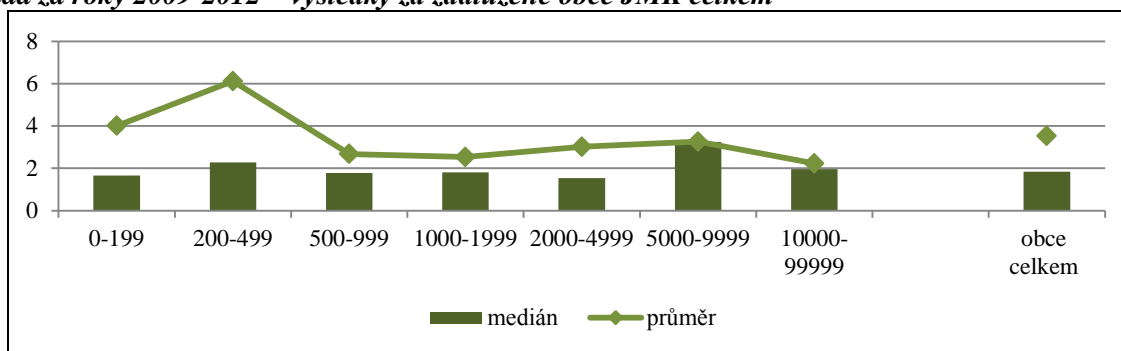
Obr. 8: Procentní zastoupení obcí se záporným výsledkem podílu dluhové služby a dluhové kapacity nebo s výsledkem větším než 1

Zdroj: ČSÚ: počet obyvatel v obcích k 1. 1. 2012; databáze ÚFIS MFČR; Závěrečný účet statutárního města Brna za rok 2012. Vlastní zpracování.

C. Podíl celkového dluhu a provozního salda rozpočtu. Ukazatel vyjadřuje, za kolik let by byl celkový dluh splatný ze salda běžného rozpočtu obce. Pokud by výpočet vycházel pouze z výše provozního salda za daný kalendářní rok, nebral by v úvahu jeho možné výkyvy následujících či předchozích letech. Proto byl ukazatel vypočítán s využitím průměrné výše provozního salda za roky 2009-2012. Ukazatel nebere v úvahu splátkové kalendáře jednotlivých dluhů obce (úvěrů, půjček,...); na druhou stranu umožňuje jednoduché vyjádření schopnosti obce hradit své dluhy z úspor v provozu. Poskytuje základní informace využitelné pro plánování budoucích výdajů obce při znalosti zatížení budoucích rozpočtů současným dluhovým zatížením.

Následující obrázek prezentuje hodnoty průměru a mediánu ukazatele dle velikostních kategorií. Nelze vysledovat jednoznačný trend, významnou odchylku v hodnotě mediánu vykazují obce ve velikostní kategorii 5000-9999 obyvatel. Důvodem může být fakt, že se jedná o města plnící funkce srovnatelné s většími městy, ale nedisponují dostatečnými zdroji; dalším důvodem mohou být rozsáhlejší úkoly v oblasti přenesené působnosti bez dostatečného krytí příspěvkem od státu.

Obr. 9: Průměrné výsledky podílu celkového dluhu obce v roce 2012 a průměrného provozního salda za roky 2009-2012 – výsledky za zadlužené obce JMK celkem

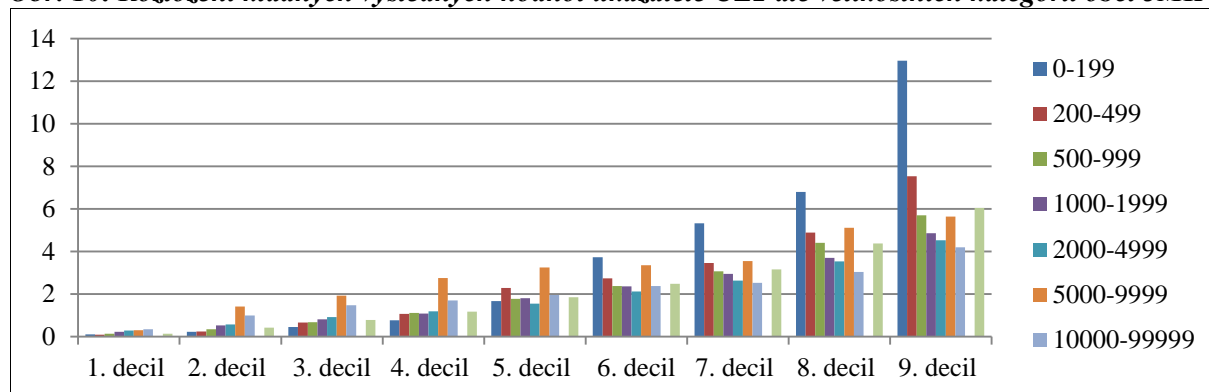

Pozn.: Aritmetický průměr a medián je vypočten z kladných hodnot výsledků ukazatele.

Zdroj: ČSÚ: počet obyvatel v obcích k 1. 1. 2012; databáze ARIS, ÚFIS MFČR; Závěrečný účet statutárního města Brna za rok 2012. Vlastní zpracování.

Vzhledem k vysoké variabilitě výsledků ukazatele přináší následující graf pohled na rozložení výsledků ukazatele dle decilů. Do tohoto grafu byly zahrnuty pouze obce s kladnou výší ukazatele, tedy ty obce, které jsou zadlužené a zároveň vykazují kladný průměrný přebytek provozního rozpočtu. Celkem se jednalo o 356 obcí, (dalších 11 obcí vykazuje zadlužení, avšak nedosahuje úspor v provozním rozpočtu - viz tabulka níže). Z nich 301 dosahuje výsledku do hodnoty 5 (tedy schopnost splatit své dluhy z provozního rozpočtu do pěti let), což představuje přibližně 82 % zadlužených obcí. (do deseti let je schopno své dluhy splatit přibližně 91 % zadlužených obcí).

Obr. 10: Rozložení kladných výsledných hodnot ukazatele UZ2 dle velikostních kategorií obcí JMK

Zdroj: ČSÚ: počet obyvatel v obcích k 1. 1. 2012; databáze ARIS, ÚFIS MFČR; Závěrečný účet statutárního města Brna za rok 2012. Vlastní zpracování.

Za velmi závažný lze označit stav těch obcí, které vykazují zadluženost a přitom nedosahují úspor v provozním rozpočtu, tedy negenerují ve svém rozpočtu prostředky na tyto splátky. Seznam těchto obcí prezentuje následující tabulka. V roce 2012 do této kategorie spadlo 11 obcí.

Tab. 2: Zadlužené obce JMK se zápornou průměrnou výší salda provozního rozpočtu

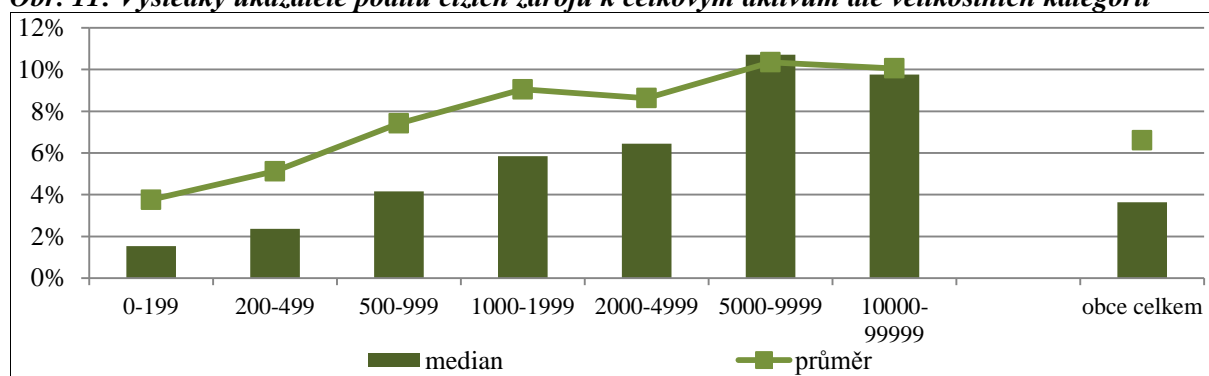
Název obce	IČO	Počet obyvatel	Zadluženost k 31. 12. 2012 v tis. Kč	Průměrné provozní saldo 2009-2012 v tis. Kč
Bavory	600148	405	-21,33	307,11
Dolní Kounice	281701	2 454	-186,45	33 490,12
Hnanice	600351	327	-677,20	1 282,63
Ketkovice	375322	616	-7,91	855,81
Křtiny	4600	782	-416,09	3 664,53
Morašice	5165	234	-322,68	1 739,98
Onšov	636894	75	-25,27	1 312,35
Skalka	4982	172	-700,01	2 200,00

Název obce	IČO	Počet obyvatel	Zadluženost k 31. 12. 2012 v tis. Kč	Průměrné provozní saldo 2009–2012 v tis. Kč
Terezín	488461	400	-3 656,08	6 921,90
Uhřetice	368661	253	-392,38	1 110,00
Velatice	4844	648	-1 453,06	143,14

Zdroj: ČSÚ: počet obyvatel v obcích k 1. 1. 2012; Územně identifikační registr základních územních jednotek, 2011, databáze ARIS, ÚFIS MFČR; Vlastní zpracování.

D. Podíl cizích zdrojů k celkovým aktivům obce vypovídá o míře zadlužení majetku obce. Omezení ukazatele vyplývalo ze skutečnosti, že až do r. 2011 byly v účetnictví obce evidovány pouze pořizovací ceny majetku, nebylo totiž účtováno o opotřebení dlouhodobého majetku. Oprávky obce účtují od r. 2011, o odpisech obce účtují až od 1. 1. 2012. MF využívá pro výpočty brutto hodnoty aktiv, zde jsou do výpočtů zahrnuty netto hodnoty. Následující graf prezentuje hodnoty aritmetického průměru a mediánu ukazatele obcí dle velikostních kategorií.

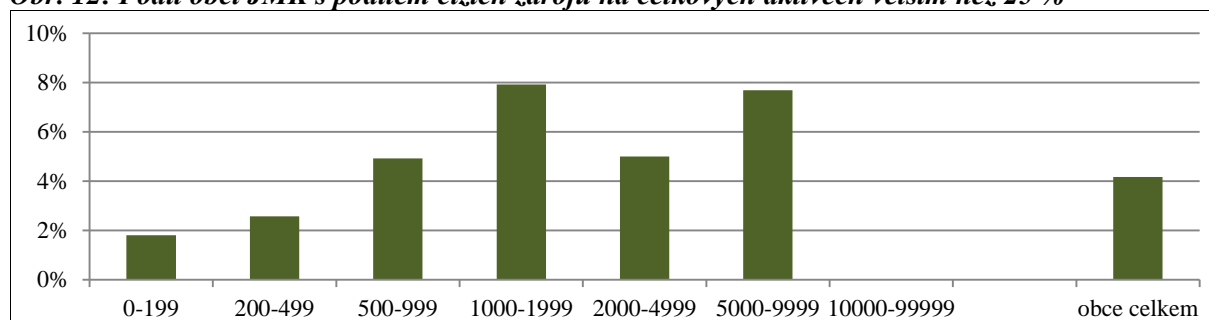
Obr. 11: Výsledky ukazatele podílu cizích zdrojů k celkovým aktivům dle velikostních kategorií

Zdroj: ČSÚ: počet obyvatel v obcích k 1. 1. 2012; databáze ÚFIS MFČR; Závěrečný účet statutárního města Brna za rok 2012. Vlastní zpracování.

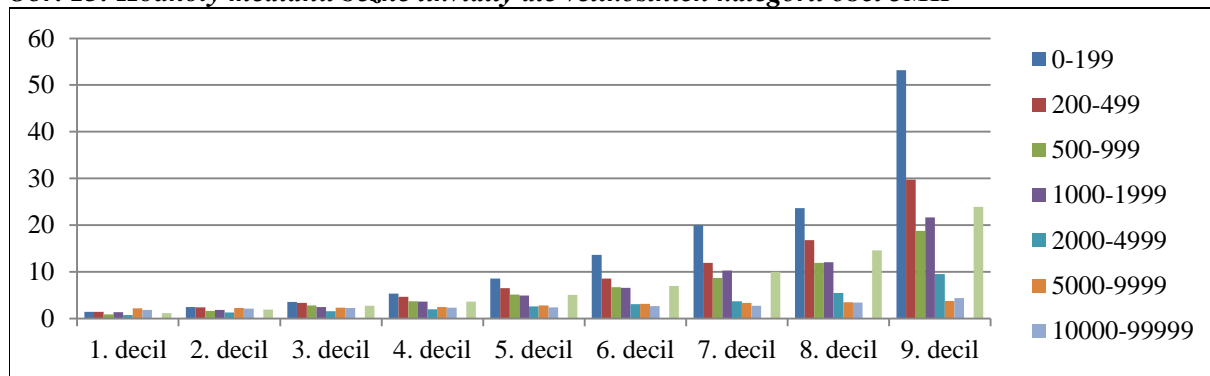
Dle Monitoringu hospodaření obcí dle ministerstva financí lze za rizikovou hodnotu označit podíl cizích zdrojů na aktivech celkem větší jak 25 %. Procentní zastoupení obcí vykazujících tuto rizikovou hodnotu prezentuje následující graf.

Obr. 12: Podíl obcí JMK s podílem cizích zdrojů na celkových aktivech větším než 25 %

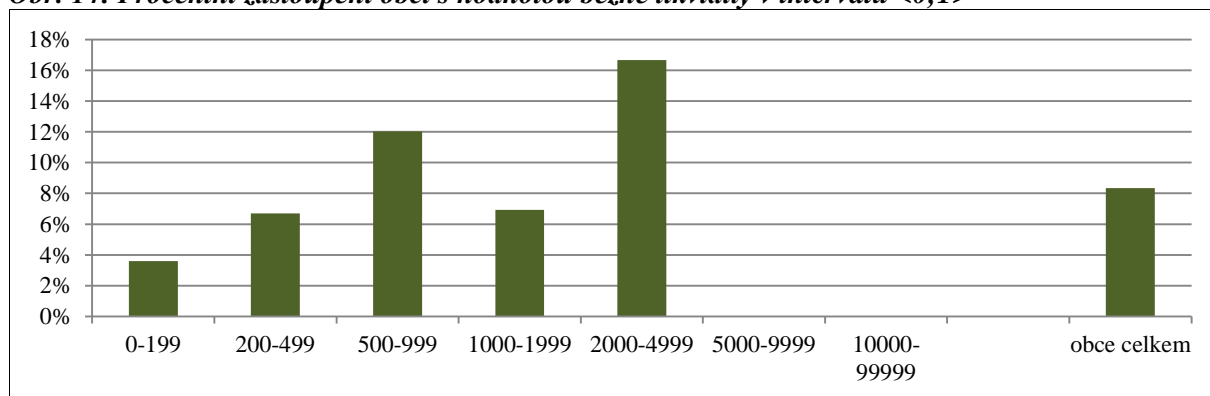
Zdroj: ČSÚ: počet obyvatel v obcích k 1. 1. 2012; databáze ÚFIS MFČR; Závěrečný účet statutárního města Brna za rok 2012. Vlastní zpracování.

E. Ukazatel běžné likvidity. Ukazatel postihuje schopnosti obce dostát svým krátkodobým závazkům ze svých likvidních prostředků. Udává, nakolik jsou krátkodobé závazky obce kryty oběžnými aktivy. Následující obrázek prezentuje hodnoty mediánu dle velikostních kategorií; jak je patrné, výsledky obcí mají klesající tendenci s rostoucí velikostní kategorií.

Obr. 13: Hodnoty mediánu běžné likvidity dle velikostních kategorií obcí JMK

Zdroj: ČSÚ: počet obyvatel v obcích k 1. 1. 2012; databáze ÚFIS MFČR; Závěrečný účet statutárního města Brna za rok 2012. Vlastní zpracování.

Ukazatel běžné likvidity využívá též Monitoring hospodaření obcí dle ministerstva financí. Za rizikovou hodnotu je považována hodnota v intervalu $<0;1>$, tedy stav, kdy není hodnota oběžných aktiv vyšší než hodnota krátkodobých závazků. O procentním zastoupení obcí, jejichž hodnota ukazatele spadá do uvedeného intervalu, informuje následující obrázek. Celkem se jedná o přibližně 8 % obcí.

Obr. 14: Procentní zastoupení obcí s hodnotou běžné likvidity v intervalu $<0;1>$

Zdroj: ČSÚ: počet obyvatel v obcích k 1. 1. 2012; databáze ÚFIS MFČR; Závěrečný účet statutárního města Brna za rok 2012. Vlastní zpracování.

Do výsledků tohoto ukazatele může však velmi negativně zasáhnout výše účtu 374 – krátkodobé přijaté zálohy na transfery. Do krátkodobých závazků jsou od r. 2010 nově zařazeny právě tyto krátkodobé zálohy. Pokud je záloha vyúčtovávána v jiném účetním období než její přijetí, promítne se do celkové výše krátkodobých závazků k 31. 12. daného roku a tudíž zhoršuje výsledek ukazatele.

Závěr

Zadluženost obcí lze hodnotit s využitím různých ukazatelů zadluženosti (a pomocně i likvidity), při hodnocení jejich výsledků je však třeba znát a brát v úvahu omezení jejich vypovídací schopnosti. Špatné výsledky ukazatele indikují vysokou pravděpodobnost problému se zadlužením obce, pro správné vyhodnocení situace však je nutno provést detailnější analýzu finanční situace subjektu. Zadluženost obcí v Jihomoravském kraji dle zvolených ukazatelů se jeví ve většině případů jako bezproblémová; větší pozornost by si však zasloužovala analýza zadluženosti a finanční pozice obcí (uvedených v tabulce 2), které nevykazují dostatek úspor v provozní části rozpočtu na pokrytí své roční dluhové služby, v horším případě nejsou vůbec schopny vytvořit provozní přebytek v rozpočtu.

Literatura

- [1] Aktuální znění zákonů a vyhlášek České republiky – systém ASPI – automatizovaný systém právních informací., (2014). Wolter Kluwers.
- [2] Český statistický úřad., (2009). *Počet obyvatel v obcích k 1.1.2009*, ČSÚ. [online]. [cit. 2014-3-11]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/publ/1301-09-k_1_1_2009>.
- [3] Český statistický úřad., (2010). *Počet obyvatel v obcích k 1.1.2010*, ČSÚ. [online]. [cit. 2014-3-11]. Dostupné z: <<http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/publ/1301-10->>.
- [4] Český statistický úřad., (2011). *Počet obyvatel v obcích k 1.1.2011*, [online]. [cit. 2014-3-20]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/publ/1301-11-r_2011>.
- [5] Český statistický úřad., (2012). *Počet obyvatel v obcích k 1.1.2012*, ČSÚ. [online]. [cit. 2014-3-11]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/publ/1301-12-r_2012>.
- [6] Český statistický úřad., (2011). *Územně identifikační registr základních územních jednotek*, ČSÚ, [online]. [cit. 2012-3-12]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/rso.nsf/i/prohlizec_uir_zsj>.
- [7] *Databáze ARIS MFČR*. Dostupné z: <<http://www.info.mfcr.cz/aris/>>.
- [8] *Databáze ÚFIS MFČR*. Dostupné z: <<http://www.info.mfcr.cz/ufis/>>.
- [9] eCBA s.r.o., (2014). *Finanční kapacita obcí Jihomoravského kraje -výzkum 2009-2012*. Brno.
- [10] Ministerstvo financí České republiky., (2012). *Monitoring hospodaření obcí*. [online]. [cit. 2014-3-11]. Dostupné z: <<http://www.mfcr.cz/cs/verejny-sektor/regulace/hospodareni-kraju-a-obci/monitoring-hospodareni-obci>>.
- [11] Ministerstvo financí České republiky., (2008). *Regulace zadluženosti obcí a krajů – ukazatel dluhové služby*. [online]. [cit. 2011-3-12]. Dostupné z: <http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/zpravy_mf_12197.html?year=2008>.
- [12] Ministerstvo financí České republiky., (2014). *Zadluženost územních rozpočtů v roce 2013* [online]. [cit. 2014-4-29]. Dostupné z: <<http://www.mfcr.cz/cs/verejny-sektor/monitoring/zadluzenost-uzemnich-rozpocetu/2013/zadluzenost-uzemnich-rozpocetu-v-roce-201-17755>>
- [13] OPLUŠTILOVÁ, I., (2012). *Finanční zdraví obcí a jeho regionální diference. Disertační práce*. Brno: Masarykova univerzita.
- [14] OPUŠTILOVÁ, I., HALÁMEK, P., (2013). Financial condition of municipalities in the South Moravian Region. In *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 411-420. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-51.
- [15] PEKOVÁ, J. *Finance územní samosprávy: teorie a praxe v ČR*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011. ISBN 978-80-7357-614-1.
- [16] PETR, P., PAŘIL, V., (2012). Chosen problems in municipal budget structure in view of its relevant needs. In *15th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 645-655. ISBN 978-80-210-5875-0.
- [17] Statutární město Brno., (2010). *Závěrečný účet statutárního města Brna za rok 2009 – Vyúčtování hospodaření a finanční vypořádání*. [online]. [cit. 2014-3-11]. Dostupné z:<<http://www.brno.cz/sprava-mesta/dokumenty-mesta/rozpocet/plneni-rozpocetu-statutarniho-mesta-brna/zaverecny-ucet-statutarniho-mesta-brna-za-rok-2009-vyuctovani-hospodareni-a-financni-vyoporadani/>>.
- [18] Statutární město Brno., (2011). *Závěrečný účet statutárního města Brna za rok 2010 – Vyúčtování hospodaření a finanční vypořádání*. [online]. [cit. 2014-3-11]. Dostupné z:<<http://www.brno.cz/sprava-mesta/dokumenty-mesta/rozpocet/plneni-rozpocetu-statutarniho-mesta-brna/zaverecny-ucet-statutarniho-mesta-brna-za-rok-2010-vyuctovani-hospodareni-a-financni-vyoporadani/>>.
- [19] Statutární město Brno., (2012). *Závěrečný účet statutárního města Brna za rok 2011 – Vyúčtování hospodaření a finanční vypořádání*. [online]. [cit. 2014-3-11]. Dostupné z:<<http://www.brno.cz/sprava-mesta/dokumenty-mesta/rozpocet/plneni-rozpocetu-statutarniho-mesta-brna/zaverecny-ucet-statutarniho-mesta-brna-za-rok-2011-vyuctovani-hospodareni-a-financni-vyoporadani/>>.
- [20] Statutární město Brno., (2013). *Závěrečný účet statutárního města Brna za rok 2012*. [online]. [cit. 2014-3-11]. Dostupné z: <<http://www.brno.cz/sprava-mesta/dokumenty-mesta/rozpocet/plneni-rozpocetu-statutarniho-mesta-brna/zaverecny-ucet-statutarniho-mesta-brna-za-rok-2012/>>.

**FINANČNÁ AUTONÓMIA MIESTNYCH SAMOSPRÁV
V REGIÓNOCH SLOVENSKEJ REPUBLIKY****FINANCIAL AUTONOMY OF LOCAL GOVERNMENTS IN THE
SLOVAK REPUBLIC BY REGIONS****ING. FILIP FLAŠKA, PHD.****ING. STANISLAV KOLOŠTA, PHD.****ING. PAULA BOLCÁROVÁ**

Katedra verejnej ekonomiky a regionálneho rozvoja | *Dept. of Public Economy and Reg. Development*
Ekonomická fakulta | *Faculty of Economics*
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici | *Matej Bel University Banská Bystrica*
✉ *Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovak Republic*
E-mail: filip.flaska@umb.sk, stanislav.kolosta@umb.sk, paula.bolcarova@umb.sk

Anotácia

Cieľom príspevku bolo vyhodnotiť vývoj finančnej sebestačnosti miestnych samospráv v Slovenskej republike za regióny NUTS III v období rokov 2002 až 2012. Zámerom bolo odhaliť regióny, v ktorých sú miestne samosprávy dlhodobo najmenej finančne autonómne a identifikovať možné príčiny daného stavu. Dlhodobo podpriemerné hodnoty miery finančnej sebestačnosti vykazovali miestne samosprávy v prešovskom, v košickom regióne a tiež podpriemerné hodnoty vykazovali miestne samosprávy v banskobystrickom regióne. Uvedené regióny sa vyznačujú aj vysokou mierou nezamestnanosti v porovnaní s ostatnými regiónmi SR. V príspevku je kvantifikovaná miera závislosti medzi finančnou sebestačnosťou miestnych samospráv v regiónoch NUTS III a HDP na obyvateľa a mierou nezamestnanosti v regiónoch NUTS III. Na základe parciálnych výsledkov analýzy možno dedukovať, že rast HDP na obyvateľa a zníženie nezamestnanosti v spomenutých regiónoch by mohli napomôcť k rastu miery finančnej sebestačnosti miestnych samospráv.

Kľúčové slová

finančná autonómia, miestne samosprávy, regióny, HDP na obyvateľa, nezamestnanosť.

Annotation

The aim of this paper was to evaluate the financial autonomy of local governments in the Slovak Republic by NUTS III regions from 2002 to 2012. Intention was to reveal regions where local governments are long term the least financially autonomous and identify possible causes of this condition. Below-average figures of the financial autonomy reached local governments in the Prešov region, Košice region and also below-average values showed local governments in the Banská Bystrica region. These regions are characterized by a high unemployment rate compared to the other regions of Slovakia. The paper quantifies the dependency ratios between the financial autonomy of local governments in NUTS III regions and GDP per capita and unemployment rates in NUTS III regions. Based on partial results of analysis can be deduced that the increase of GDP per capita and reduction of unemployment rate at mentioned NUTS III regions in the Slovak Republic could help to increase the level of financial autonomy of local governments.

Key words

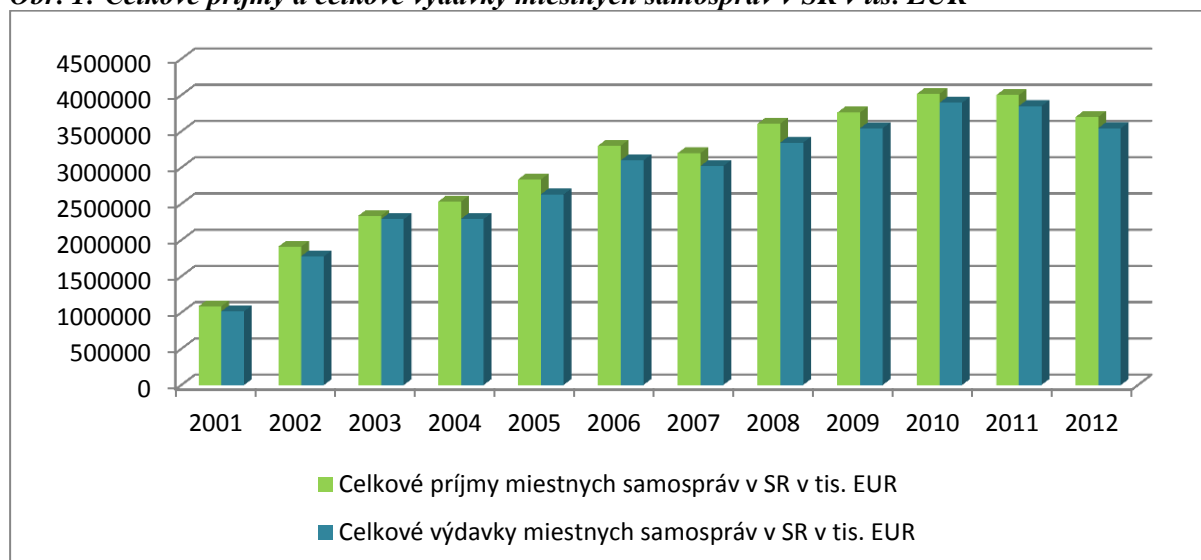
financial autonomy, local governments, regions, GDP p.c., unemployment.

JEL classification: H71, H72, R11

Úvod

Od roku 1989 prešla Slovenská republika spoločenskými, politickými a ekonomickými zmenami. Súčasťou transformačného procesu sa stala aj decentralizácia verejnej správy a s ňou spojená fiškálna decentralizácia. Vplyvom mnohých systémových zmien vzrástol význam miestnych samospráv (Obr. 1) najmä od roku 2002, pretože došlo k presunu viacerých kompetencií z orgánov štátu na miestne samosprávy. Prirodzenou reakciou na presun časti úloh štátu na miestne samosprávy bola decentralizácia finančných zdrojov v záujme posilnenia finančnej sebestačnosti miestnych samospráv.

Obr. 1: Celkové príjmy a celkové výdavky miestnych samospráv v SR v tis. EUR

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov Ministerstva financií SR

Veľmi dôležitým faktorom determinujúcim municipálnu ekonomiku je finančný systém miestnej samosprávy, ktorý možno definovať ako vyváženú, kompaktnú sústavu finančných zdrojov, prostredníctvom ktorých môžu orgány samosprávy dosahovať plnenie cieľov sociálno-ekonomického rozvoja a realizovať svoje kompetencie (Švantnerová, Kožiak, 2005).

Finančný systém miestnej samosprávy by mal spĺňať niekoľko princípov, aby fungoval efektívne. Medzi tieto princípy zaraďujeme transparentnosť, stabilitu, účinnosť finančného systému, jeho administratívnu nenáročnosť a určitý stupeň finančnej autonómie a zodpovednosti. Zjednodušene možno povedať, že finančná autonómia miestnych samospráv závisí predovšetkým od schopnosti miestnych samospráv získavať príjmy do svojich rozpočtov. Finančnú sebestačnosť budeme v príspevku považovať za ekvivalent pojmu finančná autonómia.

Zameriame sa na meranie finančnej sebestačnosti miestnych samospráv v regiónoch NUTS III. Naším zámerom je poukázať na regióny, v ktorých miestne samosprávy v priemere vykazujú najnižší stupeň finančnej autonómie.

1. Cieľ a metódy

Cieľom príspevku je vyhodnotiť vývoj finančnej sebestačnosti miestnych samospráv v Slovenskej republike za regióny NUTS III v období rokov 2002 až 2012. Pri výpočtoch bol použitý často používaný ukazovateľ pre kvantifikáciu finančnej autonómie miestnych samospráv - miera finančnej sebestačnosti, ktorý dáva do pomeru vlastné príjmy s celkovými príjmami miestnych samospráv. Čím je podiel vlastných príjmov samospráv na celkových príjmoch samospráv väčší, tým je miestna samospráva viac finančne autonómna a naopak (Horváthová, 2009). Pre výpočet tohto ukazovateľa je veľmi dôležité jasné vymedzenie vlastných príjmov. Základným nástrojom finančného hospodárenia miestnych samospráv je ich rozpočet. Príjmy rozpočtu pozostávajú z vlastných a cudzích zdrojov,

přičemž cudzie zdroje tvoria účelové a neúčelové dotácie a úvery. Vlastné zdroje delíme na daňové, ktoré tvoria podstatnejšiu časť. Ďalšími zložkami vlastných príjmov sú nedaňové príjmy a ostatné príjmy.

V najužšom ponímaní sú za vlastné príjmy považované len tie príjmy, ktorých výška je bezprostredne ovplyvňovaná prijatými rozhodnutiami miestnych vlád, napr. na základe daňovej právomoci a právomoci stanovovať výšku poplatku za poskytované služby (Jílek, 2009). V širšom zmysle sú za vlastné príjmy považované aj zákonom stanovené podiely na centrálnych daniach.

V príspevku budeme vychádzať z vymedzenia vlastných príjmov v širšom zmysle a budeme rešpektovať platnú legislatívu, v rámci ktorej sú explicitne zaradené príjmy z podielovej dane k vlastným príjmom miestnych samospráv. Vlastné príjmy obcí ako subjektu územnej samosprávy sú (podľa zákona č. 583/2004 Z.z. o rozpočtových pravidlách územnej samosprávy) výnosy z miestnych daní a poplatkov podľa osobitného predpisu (zákon č. 582/2004 Z. z. o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné komunálne odpady), nedaňové príjmy z vlastníctva a z prevodu vlastníctva majetku obce a z činnosti obce a jej rozpočtových organizácií, výnosy z finančných prostriedkov obce, sankcie za porušenie finančnej disciplíny uložené obcou, dary a výnosy dobrovoľných zbierok v prospech obce, podiely na daniach v správe štátu podľa osobitného predpisu a príp. iné príjmy ustanovené osobitnými predpismi. Za vlastné príjmy miestnych samospráv budeme považovať daňové príjmy vrátane podielovej dane, nedaňové príjmy, vlastné kapitálové príjmy (okrem kapitálových grantov a transferov). Rovnako aj Žárska (2009) za vlastné príjmy obce považuje všetky príjmy okrem dotácií, grantov a úverov.

Miera finančnej sebestačnosti je kvantifikovaná za miestne samosprávy v regiónoch NUTS III v období rokov 2002 až 2012 na základe údajov získaných z DataCentra. DataCentrum je samostatnou rozpočtovou organizáciou so sídlom v Bratislave, ktorej zriaďovateľom je Ministerstvo financií SR a plní funkciu informačného centra pre tento rezort. DataCentrum sústreďuje údaje z finančných výkazov miestnych samospráv v SR. Výstupy z DataCentra nám boli poskytnuté v súlade so zákonom č. 540/2001 Z.z. o štátnej štatistike v znení neskorších predpisov, t.j. boli vybrané tie ukazovatele, ktoré agregujú najmenej tri subjekty, to znamená, že z údajov boli vylúčené tie, ktoré predložili menej ako tri subjekty. Uvedená skutočnosť mala zanedbateľný vplyv na poskytnutú údajovú základňu, ktorá je rozsiahla a podrobná. Výsledky majú silnú vypovedaciu schopnosť. Výsledné hodnoty miery finančnej sebestačnosti miestnych samospráv v rámci regiónov NUTS III sme vypočítali ako priemer hodnôt za jednotlivé veľkostné kategórie miestnych samospráv v danom regióne a v danom roku. Predpokladáme závislosť medzi finančnou sebestačnosťou miestnych samospráv a mierou nezamestnanosti a HDP na obyvateľa v regiónoch NUTS III.

Zisťovali sme, či existuje závislosť medzi finančnou sebestačnosťou od miery nezamestnanosti a HDP na obyvateľa v regiónoch NUTS III. Tesnosť závislosti sme prešetrili pomocou korelačnej analýzy, pričom sme predpokladali priamu lineárnu závislosť. Významnosť korelačných koeficientov sme preverili jednostranným t-testom podľa vzťahu:

$$T = \frac{r_{xy} \times \sqrt{n-2}}{\sqrt{1-r_{xy}^2}}$$

kde r_{xy} je párový korelačný koeficient a n je počet pozorovaní. Nulová hypotéza predpokladá nulovú lineárnu koreláciu. Ak výsledkom testovania bude zamietnutie nulovej hypotézy, potvrdí sa významnosť relácie medzi HDP p.c., resp. mierou nezamestnanosti v regióne a finančnou sebestačnosťou miestnych samospráv regiónu. Kvantifikáciu vplyvu prevedieme prostredníctvom odhadu jednoduchého lineárneho regresného modelu:

$$y_i = \alpha + \beta x_i + \epsilon_i \quad i = 1, 2, \dots, n$$

kde y_i je hodnota finančnej sebestačnosti v i -tom regióne, α a β sú parametre regresnej rovnice, x_i je hodnota HDP p.c., resp. miery nezamestnanosti v i -tom regióne, ϵ_i je náhodná zložka modelu a n je počet regiónov.

Časové obdobie, za ktoré sme údaje analyzovali, sme rozdelili do dvoch období, a to na obdobie rokov 2005-2008, kedy ekonomika v regiónoch SR rástla a na obdobie od roku 2009, (kedy sa naplno začali prejavovať účinky hospodárskej krízy aj v miestnych samosprávach), do roku 2011, nakoľko údaje o HDP na obyvateľa v regiónoch NUTS III boli prístupné len do tohto roku. Začiatok intervalu prvého obdobia t.j. rok 2005 sme zvolili preto lebo od roku 2005 sa významne zmenil systém financovania miestnych samospráv. Panelové údaje sme transformovali na prierezové, pričom pre elimináciu trendu inkorporovaného v premenných, a teda dosiahnutie časovej invariantnosti údajov, sme zvolili prepočet hodnôt ukazovateľov za jednotlivé regióny k ich priemernej hodnote za Slovenskú republiku v danom roku.

2. Výsledky

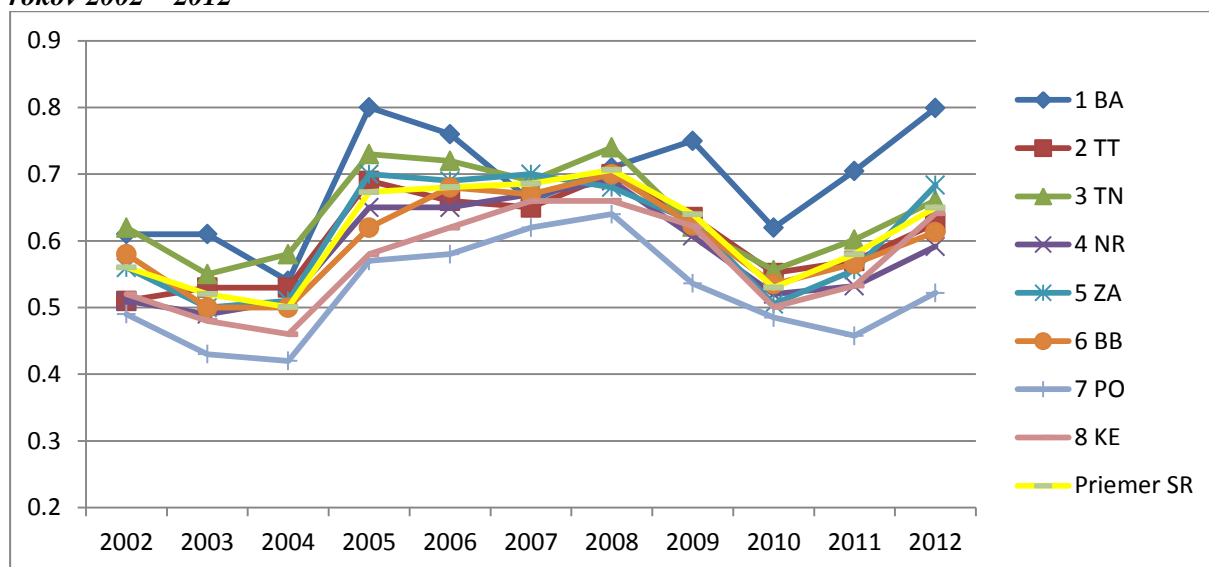
Miera finančnej sebestačnosti miestnej samosprávy vyjadruje pomer jej vlastných príjmov na celkových príjmoch. Ak je výsledok bližšie k 1 znamená to, že samospráva si dokáže väčšinu finančných zdrojov zabezpečiť z vlastných príjmov. Základom pre pozitívny vývoj miery finančnej sebestačnosti je rýchlejší rast vlastných príjmov ako cudzích.

Priemerná miera finančnej sebestačnosti miestnych samospráv v SR dosahovala počas sledovaného obdobia najnižšie hodnoty v rokoch 2002-2004, čo súviselo s procesom fiškálnej decentralizácie – miestne samosprávy boli prijímateľom tzv. decentralizačných dotácií v súvislosti s financovaním nových kompetencií miestnych samospráv. Základným pilierom nového systému financovania miestnych samospráv od roku 2005 sa stalo zníženie finančnej závislosti samospráv prostredníctvom zrušenia účelových dotácií pri samosprávnych (originálnych) kompetenciách a ich nahradením podielovou daňou. V podmienkach Slovenskej republiky boli podielovými daňami daň z príjmov právnických osôb, daň z príjmov fyzických osôb a cestná daň. Od roku 2005 bola ako jediná podielová daň stanovená daň z príjmov fyzických osôb a to na základe § 4 ods. 1 zákona č. 564/2004 Z. z. (daň je vyberaná a spravovaná daňovými úradmi, ktoré ju rozdeľujú pre obce a vyššie územné celky a poukazujú mesačne podľa nariadenia vlády č. 668/2004 Z. z.) Došlo tak k zmene oproti predchádzajúcemu spôsobu určenia podielových daní, ktoré boli určované každoročne v zákone o štátnom rozpočte na nasledujúci rok s určením absolútnej hodnoty podielu z celkového výnosu (daň z príjmov fyzických osôb), alebo určením podielu na celkovom výbere príslušnej dane (daň z príjmov právnických osôb, cestná daň). Na základe uvedeného sa stalo zrejším, aký objem prostriedkov nebude každoročne príjmom štátneho rozpočtu, ale bude smerovať priamo do rozpočtov miestnych samospráv a vyšších územných celkov. Fiškálna decentralizácia priniesla zásadnú zmenu. Kým do roku 2005 závisela časť príjmov samosprávy od toho, aký podiel daní jej každoročne prisúdili poslanci parlamentu v rámci štátneho rozpočtu, od roku 2005 je tomu inak, čo sa prejavilo aj na výsledných hodnotách miery finančnej sebestačnosti. Nový systém financovania bol postavený na pevne stanovených kritériách, podľa ktorých sa daň z príjmu fyzických osôb prerozdeľuje medzi jednotlivé obce a mestá a stáva sa ich významným vlastným príjmom (napriek skutočnosti, že svojou povahou má bližšie k neúčelovému transferu).

Reformou systému financovania územných samospráv sa upravili rozpočtové pravidlá, kompetencie územnej samosprávy, nastavil sa nový systém a štruktúra miestnych daní, bol upravený vzorec na výpočet podielu obcí, miest a samosprávnych krajov na výnose dane z príjmov fyzických osôb, ktorá sa v období rokov 2005 – 2011 delila medzi obce, vyššie územné celky a štát v pomere 70,3 %, 23,5 % a 6,2 %. Pre rok 2012 (ktorý je posledným rokom nášho sledovaného obdobia bol podiel na výnose dani z príjmu fyzických osôb upravený pre územnú samosprávu z 93,8 % na úroveň 87,3 %, z toho pre obce zo 70,3 % na 65,4 % a vyššie územné celky z 23,5 % na 21,9 %. V období rokov 2005 – 2008 bol zaznamenaný rast celkového výnosu dane z príjmov fyzických osôb a v danej súvislosti vzrástol aj celkový výnos pre miestne samosprávy. Výpadok výnosu z podielovej dani v dôsledku hospodárskej krízy spôsobil výraznejší pokles finančnej sebestačnosti, ktorý sa prejavil

najmä v rokoch 2009 a 2010. Veľmi dôležitým faktorom, ktorý má zároveň vysoký dopad na získavanie príjmov miestnych samospráv, je legislatívne prostredie. Okrem legislatívneho prostredia na schopnosť miestnych samospráv získavať finančné prostriedky pôsobia aj ďalšie externé ale aj interné faktory (Poliak, 2012). Medzi interné faktory zaraďujeme predovšetkým daňovú politiku (Poliak, 2013), majetkovú politiku, podnikateľskú činnosť a ďalšie faktory (napr. úroveň manažmentu, veľkosť kategória obce, politické rozhodnutia na miestnej úrovni). Medzi externé faktory patrí okrem zmien v legislatíve najmä vývoj nezamestnanosti, zameranie fiškálnej politiky štátu ako aj ekonomická výkonnosť regiónu.

Graf 1: Vývoj miery finančnej sebestačnosti miestnych samospráv v regiónoch NUTS III v období rokov 2002 – 2012

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov DataCentra

Nadpriemerné hodnoty miery finančnej sebestačnosti dosahovali miestne samosprávy v bratislavskom regióne (BA) a prevažne nadpriemerom sa držal aj trenčiansky región (TN). Naopak dlhodobo najnižšie hodnoty dosahovali miestne samosprávy v prešovskom (PO) a v košickom regióne (KE). Podpriemerné hodnoty dosahovali aj miestne samosprávy v banskobystričskom regióne (BB). Najnižšie hodnoty v celom sledovanom období sme zaznamenali v rámci miestnych samospráv v prešovskom regióne, ktorý je známy aj nízkou ekonomickou výkonnosťou a vysokou nezamestnanosťou. Z údajov Štatistického úradu SR (ŠÚ SR) sme zisťovali vývoj HDP na obyvateľa a vývoj miery nezamestnanosti v regiónoch NUTS III. Údaje o HDP na obyvateľa za regióny NUTS III boli dostupné len do roku 2011.

Z výsledkov vyplýva, že najvyššie hodnoty finančnej sebestačnosti dosahovali miestne samosprávy v bratislavskom regióne nasledované trenčianskym regiónom. Najvyššie hodnoty HDP na obyvateľa súčasne s najnižšou mierou nezamestnanosti dosiahol bratislavský región, nasledovaný trenčianskym a trnavským regiónom. Domnievame sa, že to mohlo byť spôsobené aj geografickou blízkosťou spomínaných dvoch regiónov k regiónu s metropolitnou oblasťou, ktorá vykazuje nadpriemerné hodnoty skúmaných ukazovateľov nielen v rámci SR. Naopak najnižšie hodnoty HDP na obyvateľa súčasne s najvyššou mierou nezamestnanosti v celom sledovanom období boli zaznamenané v prešovskom regióne.

V predchádzajúcej práci (Kološta, Bolcárová, Flaška, 2013) sme odhalili závislosť medzi ukazovateľmi finančnej kapacity a vybranými ukazovateľmi ekonomického rastu v rokoch 2008-2010. Na základe uvedených poznatkov a výsledných hodnôt sledovaných ukazovateľov sme predpokladali, že finančná sebestačnosť miestnych samospráv v regiónoch NUTS III je závislá od úrovne HDP na obyvateľa ako aj od miery nezamestnanosti v regiónoch NUTS III. Následne sme preto kvantifikovali mieru závislosti medzi finančnou sebestačnosťou miestnych samospráv v regiónoch NUTS III a HDP

na obyvateľa a mierou nezamestnanosti za regióny NUTS III. Rok 2005 ako prvý rok pre regresnú analýzu sme logicky zvolili z dôvodu, že od tohto roku začal platiť nový systém financovania miestnych samospráv. Domnievame sa, že miestne samosprávy v regiónoch budú môcť získať viac finančných prostriedkov v podobe vlastných príjmov, pokiaľ na ich území budú prosperovať a rozvíjať sa podnikateľské subjekty, pretože to pomôže znížiť nezamestnanosť a umožní aj miestnym samosprávam získať vyššie daňové príjmy (umožní zvýšiť sadzby miestnych daní), ako aj nedaňové príjmy (napríklad príjmy z prenájmu majetku) a pod.. Tento predpoklad platí aj na našej vzorke siedmich regiónov NUTS III (bratislavský región sme z regresnej analýzy vylúčili, nakoľko hodnoty ukazovateľov sú extrémne v porovnaní so zvyšnými regiónmi). Z tabuľky 1 vyčítame, že finančná sebestačnosť stredne silne nepriamo koreluje s výškou nezamestnanosti a stredne silne priamo koreluje s HDP na obyvateľa (p.c.) v regiónoch NUTS III v období rokov 2005-2008 pričom v období rokov 2009 až 2011 došlo k zosilneniu tejto relácie ako to ilustruje korelačná tabuľka.

Tab. 1: Korelácia – finančná sebestačnosť, nezamestnanosť, HDP p.c.

Pred krízou v období 2005-2008			V období 2009-2011		
seb	nezam	HDP pc	seb	nezam	HDP pc
seb	1		1		
nezam	-0,60923*	1	-0,51921	1	
HDP pc	0,468279	-0,70252	0,643517*	-0,85219	1

*významné na 10%-nej hladine významnosti

Zdroj: vlastné spracovanie

Pomocou regresnej analýzy sme sa pokúsili odhaliť mieru a signifikantnosť vplyvu nezamestnanosti a HDP p.c. na finančnú sebestačnosť miestnych samospráv v regiónoch NUTS III v SR bez Bratislavského regiónu. Výsledky sú zobrazené v tabuľke 2.

Tab. 2: Výsledky regresie

1. Vzťah medzi nezamestnanosťou a mierou finančnej sebestačnosti NUTS III 2005-2008						
Coefficients		t Stat	P-value	Regression Statistics		Significance F
Intercept	1,053967	44,28637	5,13E-26	Multiple R	0,609234	0,00058
nezam	-0,07921	-3,91745	0,00058	R Square	0,371166	
2. Vzťah medzi HDP pc a mierou finančnej sebestačnosti NUTS III 2005-2008						
Coefficients		t Stat	P-value	Regression Statistics		Significance F
Intercept	0,828046	15,66808	9,26E-15	Multiple R	0,468279	0,011964
HDP pc	0,166026	2,70237	0,011964	R Square	0,219285	
3. Vzťah medzi nezamestnanosťou a mierou finančnej sebestačnosti NUTS III 2009-2011						
Coefficients		t Stat	P-value	Regression Statistics		Significance F
Intercept	1,065142	25,64279	3,33E-16	Multiple R	0,519213	0,015865
nezam	-0,09813	-2,64811	0,015865	R Square	0,269582	
4. Vzťah medzi HDP pc a mierou finančnej sebestačnosti NUTS III 2009-2011						
Coefficients		t Stat	P-value	Regression Statistics		Significance F
Intercept	0,750077	12,89386	7,63E-11	Multiple R	0,643517	0,001647
HDP pc	0,252446	3,664635	0,001647	R Square	0,414115	

Zdroj: vlastné spracovanie

V modeloch 1 až 4 môžeme na 5%-nej hladine významnosti potvrdiť signifikantnosť ako parametrov, tak aj modelu ako celku. Pomocou ukazovateľa miery nezamestnanosti v regióne sa nám podarilo vysvetliť 37,11% variability miery finančnej sebestačnosti v období pred hospodárskou krízou, pričom jednocentne nižšia nezamestnanosť v regióne znamená zvýšenie miery finančnej sebestačnosti v tomto konkrétnom regióne približne o 0,079 percentuálnych bodov a v období po odznení prvých

důsledkov hospodárskej krízy približne o 0,098 percentuálnych bodov. Podobne môžeme interpretovať aj modely 2 a 4 pričom pri jednopercentnom zvýšení úrovne HDP p.c. došlo k zvýšeniu miery finančnej sebestačnosti o 0,166 percentuálneho bodu pred krízou a o 0,252 percentuálneho bodu v období od 2009 -2011. Signifikantnosť parametrov modelov potvrdzuje fakt, že výber ukazovateľov nepodmieňuje existenciu vplyvu makroekonomických ukazovateľov na mieru finančnej sebestačnosti miestnych samospráv regiónov NUTS III v Slovenskej republike.

Záver

Dlhodobu najnižšiu hodnotu miery finančnej sebestačnosti vykazovali miestne samosprávy v prešovskom, v košickom regióne a tiež podpriemerné hodnoty vykazovali miestne samosprávy v banskobystričskom regióne. Z výsledkov vyplýva, že najvyššie hodnoty finančnej sebestačnosti dosahovali miestne samosprávy v bratislavskom regióne nasledované trencianskym regiónom. Domnievame sa, že miestne samosprávy v regiónoch budú môcť získať viac finančných prostriedkov v podobe vlastných príjmov, pokiaľ na ich území budú prosperovať a rozvíjať sa podnikateľské subjekty, pretože to pomôže znížiť nezamestnanosť a umožní aj miestnym samosprávam získať vyššie daňové príjmy (umožní zvýšiť sadzby daní), ako aj nedaňové príjmy (napríklad príjmy z prenájmu majetku) a v neposlednom rade to ovplyvní aj sťahovanie obyvateľov za prácou. Tento predpoklad sme uplatnili na vzorke siedmich regiónov NUTS III (bratislavský región sme z regresnej analýzy vylúčili, nakoľko hodnoty ukazovateľov sú extrémne v porovnaní so zvyšnými regiómi). Panelové údaje sme transformovali na prierezové, pričom pre elimináciu trendu inkorporovaného v premenných, a teda dosiahnutie časovej invariantnosti údajov, sme zvolili prepočet hodnôt ukazovateľov za jednotlivé regióny k ich priemernej hodnote za Slovenskú republiku v danom roku. Zistili sme, že finančná sebestačnosť miestnych samospráv stredne silno nepriamo koreluje s výškou nezamestnanosti a stredne silne priamo koreluje s HDP na obyvateľa v regiónoch NUTS III v období rokov 2005-2008 pričom v období rokov 2009 až 2011 došlo k zosilneniu tejto relácie. Na základe výsledkov našej analýzy môžeme dedukovať, že vyprodukovaná väčšia hodnota HDP na obyvateľa a nižšia miera nezamestnanosti v regiónoch NUTS III v Slovenskej republike by mohli napomôcť k rastu miery finančnej sebestačnosti miestnych samospráv v regiónoch NUTS III.

Uvedené výsledky považujeme za parciálne nakoľko pre vyvodenie záverov považujeme za potrebné ďalej skúmať aj vývoj miery finančnej sebestačnosti po očistení vlastných príjmov miestnych samospráv od podielovej dane a vlastných kapitálových príjmov.

Literatúra

- [1] BOLCÁROVÁ, P., KOLOŠTA, S., FLAŠKA, F., (2013). Determination of the relationship between selected indicators of economic performance and financial capacity NUTS III regions in the Slovak Republic. In *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 182-186. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-6.
- [2] HORVÁTHOVÁ, L., (2009). Dopad fiškálnej decentralizácie na miestne rozpočty v SR In *XIV. Ročník mezinárodní odborné konference. Teoretické a praktické aspekty veřejných financí*. Praha: VŠE. ISBN 978-80-245-1513-7.
- [3] JÍLEK, M., (2008). *Fiskální decentralizace, teorie a empirie*. 1.vyd. Praha: ASPI – Wolters Kluwer. ISBN 978-80-7357-355-3
- [4] Nariadenie vlády SR č. 668/2004 Z.z. o rozdeľovaní výnosu dane z príjmov územnej samosprávy v znení neskorších predpisov
- [5] POLIAK, L., (2012). Finančná autonómia obcí v Slovenskej Republike, *Manažment v teórii a praxi*, vol. 8, iss. 1-2, pp. 54-62, Ekonomická univerzita v Bratislave. ISSN 1336-7137.
- [6] POLIAK, L., (2013). Are municipalities really financially autonomous? The case of Slovak and Czech republic, In *Young V4 Science 2013*, pp.120-124, Bratislava: Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy, ISBN 978-80-89654-01-7.
- [7] Štatistické databázy Štatistického úradu SR. Dostupné z: <<http://slovak.statistics.sk>>
- [8] ŠVANTNEROVÁ, Ľ., KOŽIAK, R., (2005). *Ekonomika miestnej samosprávy*. Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta v Banskej Bystrici. ISBN 80-8083-117-3.

- [9] Výsledky rozpočtového hospodárenia obcí v SR 2002–2012. Dostupné z: <<http://www.finance.gov.sk>>
- [10] Výstupy z databáz DataCentra. Dostupné na objednávku z: <<http://www.datacentrum.sk>>
- [11] Zákon č. 540/2001 Z.z. o štátnej štatistike v znení neskorších predpisov
- [12] Zákon č. 564/2004 Z.z. o rozpočtovom určení výnosu dane z príjmov územnej samospráve a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov
- [13] Zákon č. 582/2004 Z.z. o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálny odpad a drobný stavebný odpad v znení neskorších predpisov
- [14] Zákon č. 583/2004 Z.z. o rozpočtových pravidlách územnej samosprávy v znení neskorších predpisov
- [15] ŽÁRSKA, E., (2009). Finančná kapacita obce ako determinant rozvoja. In *Teoretické a praktické aspekty verejných financií*. Praha: VSE. ISBN 978-80-245-1513-7.

**VYBRANÉ OTÁZKY PŔSOBENIA PODNIKOV
S MAJETKOVOU ŰČASŤOU MIEST****SELECTED ISSUES OF ENTERPRISES WITH THE MUNICIPAL
PROPERTY SHARE****ING. MONIKA BUMBALOVÁ, PHD.****ING. EVA BALÁŽOVÁ, PHD.**

Katedra verejnej správy | *Department of Public Administration*
Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja | *Fac. of European Studies and Regional Development*
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre | *Slovak Agricultural University in Nitra*
✉ *Tr. A Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovak Republic*
E-mail: monika.bumbalova@uniag.sk, eva.balazova@uniag.sk

Anotácia

Miestne samosprávy v podmienkach Slovenska môžu samostatne hospodáriť so svojim majetkom. Jednou z foriem, akou samosprávy majetok využívajú je zakladanie podnikov s majetkovou účasťou. Napriek tomu, že toto právo je zakotvené v platnej legislatíve, v podmienkach Slovenska neexistuje priama právna úprava hospodárenia podnikov s majetkovou účasťou miest, čo v praxi vedie k vzniku množstva problematických oblastí. Cieľom príspevku bolo analyzovať vybrané determinanty hospodárenia podnikov s majetkovou účasťou miest a podpornou argumentáciou zadefinovať postoje k vybraným otázkam hospodárenia týchto podnikov. Kľúčovou metódou bola Delfská metóda postavená na dosahovaní názorového konsenzu expertov z teoretického prostredia a praxe. Analýzou bolo zistené, že podniky s majetkovou účasťou miest majú zväčša formu s.r.o. Účelom zakladania podnikov bola najmä správa mestského majetku a komerčné aktivity nesúvisiace s výkonom kompetencií, čo je do budúcnosti žiaduce zmeniť. Mestá majú tendenciu byť 100%-ným vlastníkom najmä pri s.r.o. a tento trend by mal zostať zachovaný. V prípade výsledku hospodárenia, až tretina podnikov dosahovala stratu, pričom medzi expertami panuje názor, že tieto podniky by mali byť v budúcnosti zlikvidované alebo transformované. Podiely na zisku do mestských rozpočtov odvádzajú najmä podniky zamerané na výkon kompetencií a nakladanie so ziskom (jeho odvádzanie do rozpočtu mesta alebo spätné investovanie do podniku) by sa malo odvádzat' od okolností, rozhodnutím poslancov MZ. Zo sledovaných podnikov až 64% je na rozpočty miest naviazané dodávateľsko-odberateľskými vzťahmi. Ceny za služby poskytované podnikmi mestu by mali byť odvodené od reálnych nákladov a výhodné pre obe strany. Implementácia spomenutých zásad by mala viesť k efektívnejšiemu hospodáreniu podnikov s majetkovou účasťou miest.

Kľúčové slová

podniky s majetkovou účasťou miest, majetok miest, manažment samospráv

Annotation

Local self-governments in Slovakia have the right to manage their property, while setting up an enterprise with the municipal property share is one of the eligible forms. Despite the fact that law stipulates this right, there is no direct legislation covering the enterprises, what in practice leads to many issues. The objective of this paper was to analyze selected determinants of the enterprises and to define approaches towards selected issues of their management. Delphi method, based on reaching consensus of experts from the theory and practice, was the key method used in the study. The analysis proved that the enterprises have usually a form of ltd. and they are mainly oriented on the municipal property management and commercial activities, not connected to the self-government competencies. Preferably this will change in the future. Municipalities usually own 100% of ltd. enterprises and this trend should be preserved. Almost one third of the enterprises reached a loss, what lead to the

conclusion that these enterprises need to be either liquidated or transformed. Especially those enterprises oriented on self-government competencies pay a share on their profit to the municipal budgets, while the members of municipal council should adopt the decision about profit. 64% of enterprises are linked to the municipal budgets by the supplier relations, while prices for the provided services should be based on the real costs and, additionally, beneficial for both parts. Implementation of the approaches should lead to the more effective management of these enterprises.

Key words

enterprises with the municipal property share, municipal property, management of self-government

JEL classification: H70

Úvod

Vo viacerých krajinách, najmä západnej a strednej Európy, je miestna samospráva nezávislá a priame zásahy štátu do jej kompetencií sú zakázané (Alekseev, 2013). Navyše, v prostredí moderných liberálnych demokracií, sa ukazuje neustále narastajúca tendencia smerujúca k aplikácii systému subsidiarity (Paulíčková, 2010). Na druhej strane stojí teória, že zabezpečenie finančných potrieb miestnej samosprávy by malo byť nastavené proporcionálne k výkonu jej kompetencií a úloh (Oplotnik- Brezovnik- Vojinovic, 2012, Klimovský, 2008 a iní).

Úroveň miestnej samosprávy na Slovensku prešla procesom decentralizácie a to jednak decentralizácie kompetencií a jednak fiškálnou decentralizáciou (Hamalová – Belajová, 2011). Ekonomická autonómnosť slovenských miestnych samospráv je medzi iným identifikovaná ich právom vlastniť majetok a hospodáriť s ním (zákon č. 369/1990 Zb.). Jedným zo zákonov povolených foriem nakladania s majetkom miestnych samospráv je práve jeho vklad do obchodných spoločností, ktoré si mestá a obce môžu zakladať a prostredníctvom nich vykonávať podnikateľskú činnosť. Teória nakladania s obecným majetkom hovorí, že na podnikateľské účely samosprávy spravidla využívajú dlhodobý hmotný majetok, ktorý majú k dispozícii po zabezpečení originálnych a prenesených kompetencií a verejno-prospešných služieb alebo majetok zámerné vyčlenený na podnikateľské účely (Žárska et al. 2007, s. 26).

Príjmy samosprávnych rozpočtov generované prostredníctvom využívania samosprávneho majetku na podnikateľské účely prispievajú k zvyšovaniu finančnej nezávislosti samospráv (Paulíčková, 2010) a tiež sú dôkazom vysokej úrovne manažmentu, keďže predstavujú spôsob generovania vlastných financií bez zvyšovania daní a poplatkov pre občanov (Transparency International, 2007). Na druhej strane, negatívnu stránku predstavuje fakt, že slovenský právny systém nevytvára dostatočnú východiskovú bázu pre fungovanie takýchto podnikov (Bumbalová, 2013), čo následne vedie k tomu, že v praxi existuje množstvo aspektov a otázok, ktoré nie sú zastrešené legislatívne ani v teoretických, či praktických prístupoch.

Predkladaný príspevok si kladie za úlohu reagovať práve na tieto aspekty a to prostredníctvom identifikácie stavu v oblasti hospodárenia podnikov s majetkovou účasťou miest, formulácie výskumných otázok a následným dosiahnutím názorového konsenzu viacerých odborníkov z teórie a praxe danej oblasti na konkrétnu otázku.

2. Cieľ a metódy

Príspevok sa zaoberá hodnotením vybraných identifikačných, majetkových, ekonomických a finančných determinantov využívania majetku miest na podnikateľské účely prostredníctvom podnikov s majetkovou účasťou miest. Cieľom príspevku bolo zadefinovať postoje a štandardy smerom k vybraným zásadným otázkam zakladania, fungovania a hospodárenia podnikov s majetkovou účasťou miest.

Údaje použité v príspevku boli zozbierané prostredníctvom dotazníkového prieskumu. Základný súbor predstavovali všetky samosprávy so štatútom mesta a návratnosť dotazníka bola 31,2%. Pre účely hodnotenia a analýzy boli skúmané determinanty využívania majetku miest na podnikateľské účely klasifikované podľa ich povahy na dve základné skupiny a to na identifikačné determinanty a na determinanty, ktoré vychádzajú z vlastníckych, ekonomických a obchodných vzťahov medzi mestami a podnikmi s majetkovou účasťou (tabuľka 1).

Tab. 1: Klasifikácia determinantov

Oblasť	Determinanty
Identifikačné determinanty	celkový počet podnikov s majetkovou účasťou mesta založených mestom, rok založenia podniku, právna forma podniku
Determinanty vlastníckych ekonomických a obchodných vzťahov	výška základného imania vloženého do podniku mestom, podiel mesta na základnom imaní, výsledky hospodárenia podniku za roky 2009-2011, príjmy z podniku plynúce do mestského rozpočtu za roky 2009-2011 a hodnota tovarov a služieb, ktoré podnik vyfakturoval mestu za obdobie rokov 2009-2011

Zdroj: vlastné spracovanie

V rámci hodnotenia vybraných determinantov boli sformulované výskumné otázky, ktoré na základe ich povahy nebolo možné zodpovedať zo získaných údajov. Tieto výskumné otázky boli následne hodnotené prostredníctvom Delfskej metódy založenej na zisťovaní názorov expertov a dosahovaní názorového konsenzu. Výskumu sa zúčastnilo 7 expertov pričom 3 predstavujú zástupcov z akademického prostredia a 4 z praxe. Názorový konsenzus v odpovediach expertov bolo možné dosiahnuť v rámci prvého kola rozposielania výskumných otázok, keďže nijaký z názorov svojou povahou neodporoval ostatným, respektíve ich nepopieral.

3. Výsledky

Posudzované determinanty, ktoré majú ekonomický a obchodný charakter boli sledované za referenčné obdobie od roku 2009 do 2011, pri identifikačných a vlastníckych determinantoch je časový rámec irelevantný. Analýza jednotlivých determinantov vyústila do formulácie 5 výskumných otázok, následne zodpovedaných prostredníctvom Delfskej metódy.

3.1 Hodnotenie vybraných identifikačných determinantov využívania majetku miest na podnikateľské účely

Prvým aspektom na vyhodnocovanie bol rok založenia podnikov. Obdobie častejšieho zakladania podnikov bolo v polovici deväťdesiatych rokov a tiež okolo roku 2006. Spoločenské zmeny, ktoré mohli tento vývoj ovplyvniť boli prechod z centrálne riadeného na trhové hospodárstvo a tiež fakt, že v roku 2004 Slovensko vstúpilo do Európskej únie. Tendencie z roku 2006 zas môžu súvisieť s vrcholiacou fiškálnou decentralizáciou, kedy sa ukončil proces prenosu kompetencií a to aj tých, ktoré súvisia s využívaním majetku a samosprávy mohli svoj majetok plnohodnotne využívať. Tendencia zakladania podnikov s majetkovou účasťou miest je v posledných rokoch relatívne nízka, čo môže napovedať finančné problémy, ktorým samosprávy v ostatných rokoch čelia.

Právna forma podnikov s majetkovou účasťou miest patrí k významným determinantom, od ktorých sa odvíja podnikanie miest. Pri porovnaní údajov ohľadne právnej formy so zameraním podnikov bolo zistené, že až 64% akciových spoločností má zameranie iné, ako sú základné kompetencie samospráv, išlo napríklad o športové kluby, hotely, prípadne lokálne televízie. To značí, že za účelom poskytovania verejných služieb resp. za účelom výkonu samosprávnych kompetencií, majú mestá tendenciu zakladať skôr spoločnosti s ručením obmedzeným. Dôvodom môže byť napríklad otázka ručenia, nižšia administratívna náročnosť zakladania takejto spoločnosti a v neposlednom rade tiež nižšie základné imanie potrebné na založenie spoločnosti.

Zameranie podnikov s majetkovou účasťou miest, resp. ich orientácia na poskytovanie verejných služieb pre obyvateľstvo predstavuje ďalší z podstatných aspektov ich fungovania. Po zjednodušení

definície indikátora a jeho rozdelení na dve skupiny bolo zistené, že približne polovica podnikov sa zaoberá aktivitami priamo súvisiacimi so samosprávnymi kompetenciami a druhá polovica podnikov má hlavný predmet činnosti orientovaný inak. Priame poskytovanie verejných služieb pre obyvateľstvo, ktoré boli v dotazníku označené ako komunálne služby však uviedlo len 9% podnikov, ďalších 13% v kombinácii s iným zameraním. Z tohto vyplýva, že mestá si svoje podniky s majetkovou účasťou nezakladajú primárne za účelom poskytovania služieb pre obyvateľstvo, ale hľadajú spôsoby manažovania správy majetku (33% podnikov), prípadne sa snažia o generovanie vlastných finančných prostriedkov prostredníctvom ziskov podnikov, pôsobiacich na voľnom trhu, mimo sféry verejných služieb.

Otázka zamerania podnikov s majetkovou účasťou miest na výkon samosprávnych kompetencií sa javí byť kľúčovou, medzi iným, aj pre potreby zadefinovania takýchto podnikov. Preto predstavuje prvú z výskumných otázok, ktoré boli predložené expertom v rámci Delfskej metódy.

Dominantný názor, presadzovaný medzi expertmi bol jednoznačne pozitívny, a teda, že mestá by sa mali zameriavať na zakladanie podnikov orientovaných na výkon samosprávnych kompetencií. Podporným argumentom pre takéto stanovisko bola napríklad aj právna úprava, konkrétne zákon o obecnom majetku, ktorý uvádza, že obec je povinná využívať majetok na samosprávne účely, následne na verejné účely a až následne na podnikateľskú činnosť.

3.2 Hodnotenie majetkových, ekonomických a finančných determinantov využívania majetku miest na podnikateľské účely

Prvým sledovaným údajom je absolútna výška základného imania vkladaná do podnikov. Vzhľadom na veľké rozdiely medzi jednotlivými základnými imaniami boli tieto údaje analyzované v nadväznosti na ďalší indikátor, podiel mesta na základnom imaní. Základné imanie vyššie ako 1 000 000 EUR bolo dominantne použité pri podnikoch s mestským podielom nižším ako 50%. Následná implikácia teda je, že vyššie základné imanie bolo zväčša použité jednak pri akciových spoločnostiach a jednak pri podnikoch s nižšou účasťou samosprávy a pravdepodobne s vyššou participáciou súkromného sektora. Pri hodnotení výšky základného imania je potrebné brať ohľad aj na vzťah medzi základným imaním a možným znehodnotením majetku samospráv vloženým do podniku v prípade konsolidácie záporného výsledku hospodárenia. Väčšia pozornosť tomuto javu bude venovaná v odseku hodnotiacom výsledky hospodárenia.

Z hľadiska podielu mesta na základnom imaní spoločnosti treba zdôrazniť, že je väčšia tendencia zo strany miest byť 100% vlastníkom spoločností s ručeným obmedzením, ako akciových spoločností. V prípade akciových spoločností mestá vložili 100% základného imania iba v 21% prípadov, zatiaľ čo pri spol. s r.o. to bolo až 73,8%.

Na základe zistených faktov boli sformulované ďalšie výskumné otázky týkajúce sa jednak vzťahu medzi mierou majetkovej účasti a zameraním podniku a jednak toho či by mala byť preferovaná majetková účasť v podnikoch majoritná, teda s rozhodujúcim vplyvom, alebo menšinová (menej ako 50%).

Ústredný názor, ktorý sa medzi odpoveďami expertov vyskytol v prípade tejto otázky bol taký, že pri zakladaní podnikov s majetkovou účasťou miest by mestá mali brať do úvahy všetky možné aspekty, pričom by sa mali snažiť dosiahnuť čo najväčšiu efektívnosť. V prípade druhej časti otázky, medzi expertmi dominoval názor, že obce by primárne mali byť 100% vlastníkami podnikov s majetkovou účasťou miest. Menšie podiely experti pripustili len v prípade, že ide o spoluprácu medzi viacerými obcami, pričom v spoločnosti, kde je spoluvlastníkom subjekt súkromného sektora pripustili jedine vtedy, ak budú splnené viaceré podmienky (napr. právo veta) zo strany mestského zastupiteľstva.

Dôležitým sledovaným javom v rámci analýzy je nepochybne podnikateľská úspešnosť jednotlivých podnikov hodnotená na základe výsledkov hospodárenia, ktoré sa týmto podnikom podarilo dosiahnuť. Z analyzovaných údajov vyplynulo, že až tretina podnikov končila hospodárske roky 2009

-2011 so stratou, pričom tieto straty dosahovali v priemere veľmi vysoké hodnoty. Z tohto dôvodu treba uviesť, že podniky, ktoré dlhodobo dosahujú stratu musia stratu konsolidovať, odpisovať zo základného imania. Vzhľadom na to, že ide o podniky, ktorých základné imanie bolo zložené mestom, podniky dosahujúce stratu, znehodnocujú mestský majetok. Efekty takéhoto nakladania s majetkom nie sú zväčša viditeľné z krátkodobého hľadiska, avšak z dlhodobého hľadiska môžu spôsobovať značné problémy. Pri pohľade z druhej strany, teda zo strany podnikov, ktoré dosahovali zisk, je viac ako 55% takých, ktoré sú stopercentnými dcérami mesta a len 20% týchto podnikov malo majetkovú účasť mesta nižšiu ako 50%. Z tohto dôvodu nie je opodstatnené konštatovanie, že podniky, ktoré sú z majoritnej časti vlastnené mestami sú menej konkurencieschopné, prípadne ekonomicky menej výkonné v porovnaní s podnikmi, kde majú mestá len minoritné podiely, a teda sú riadené prevažne manažérmi zo súkromného sektora.

Vzhľadom na súvislosti medzi hospodárskym výsledkom a zameraním podniku možno konštatovať, že z podnikov, ktoré v roku 2011 dosahovali zisk bolo 47% takých, ktoré za hlavný predmet podnikania uviedli činnosti, priamo súvisiace s výkonom samosprávnych kompetencií. Väčšina podnikov, ktoré v roku 2011 dosiahli zisk, konkrétne 53%, sa venujú iným, ako samosprávnym činnostiam napr. v oblasti médií, lesného hospodárstva alebo sieťových odvetví. Týmito faktami sa ešte potvrdilo konštatovanie, že mestá majú skôr tendenciu zakladania podnikov, ktoré sa nevenujú samosprávnym kompetenciám, pričom jednou z ich primárnych úloh sa zdá byť generovanie vlastných finančných prostriedkov pre samosprávu.

Tretia výskumná otázka kladená expertom vychádzala z tejto časti analýzy a týkala sa postupu pri rozhodovaní o podnikoch s majetkovou účasťou miest, ktoré dlhodobo (dlhšie ako 3 roky) dosahujú stratu, majú na pamäti znehodnocovanie majetku mesta konsolidáciou tejto straty na jednej strane, ale aj poskytovanie služieb mestu na strane druhej. Odpovede na túto otázku primárne poukazovali na konfliktnosť súkromného a verejného aspektu v podnikoch s majetkovou účasťou miest, teda aspektu ziskovosti na jednej strane a poskytovania verejných služieb na strane druhej. V zásade sa však experti zhodli na výrazne negatívnych vplyvoch takéhoto hospodárenia na obec a na jej rozvoj a preto uviedli, že pri stratovom podniku je potrebné pristúpiť k jeho likvidácii resp. transformácii. Objavil sa tiež motív vyvodenia osobnej zodpovednosti za takúto situáciu, ktorý momentálne v podmienkach Slovenska absentuje.

Z hľadiska finančnej previazanosti medzi podnikmi s majetkovou účasťou miest a rozpočtom samospráv je významný tiež údaj o výške príjmov do mestského rozpočtu plynúcich z podielu na zisku podniku. Na základe dotazníka bolo zistené, že podniky, ktoré do mestských rozpočtov odvádzajú finančné prostriedky, patria skôr k podnikom, v ktorých je podiel mesta na základnom imaní menší ako 50%, avšak tieto podniky sa primárne venujú činnostiam, ktoré patria k samosprávnym kompetenciám.

V rámci charakteristiky podnikov, ktoré odvádzajú podiely na zisku do mestských rozpočtov, je dôležité uviesť, že až 82% z nich bolo založených pred rokom 2004. Naopak, z podnikov založených po tomto roku, len 3 odvádzajú podiely na zisku do mestského rozpočtu. Možno predpokladať, že vzhľadom na dlhšie pôsobenie na trhu, si staršie podniky vytvorili finančne stabilnejšiu pozíciu, a teda existuje možnosť, že aj novšie podniky sa vlastným napredovaním a vývojom situácie na trhu po čase dostanú na ich úroveň.

V takomto prípade však treba vziať do úvahy aj druhú stranu a síce fakt, že dlhodobým úspešným hospodárením podniku s majetkovou účasťou miest si tento podnik generuje vlastné prostriedky, ktoré síce pôvodom vychádzajú z verejných financií, avšak po ich zhodnotení na trhu nemajú viac povahu verejných prostriedkov, ale súkromných. Preto pri podnikoch dlhodobo pôsobiacich na trhu je otázka odvádzania podielu na zisku diskutabilná.

Finančná napojenosť takýchto podnikov na mestské rozpočty bola predmetom štvrtej výskumnej otázky kladenej expertom. Konkrétne sa týkala ich názoru na fakt či by miera majetkovej účasti mesta v podniku s majetkovou účasťou miest mala súvisieť s tým či sú takéto podniky orientované skôr na

odvádzenie podielu na zisku mestám, alebo na opätovné investovanie do podniku a tiež, či by poslanci mestského zastupiteľstva mali mať možnosť ovplyvňovať toto rozhodnutie a akým spôsobom.

Experti sa zhodli na tom, že neexistuje jeden všeobecne vhodne aplikovateľný variant a vždy by sa mal zväžiť najvhodnejší model, pričom najväčší dôraz by sa mal klásť na typ podniku a na zámer s akým bol podnik zakladaný. Obe stratégie môžu prinášať nesporné výhody, ktoré sa v konečnom dôsledku odzrkadľujú na celkovom ekonomickom rozvoji (napr. investície do podniku môžu z dlhodobého hľadiska viesť k tvorbe nových pracovných miest a odvádzenie podielu na zisku zas k zabezpečeniu kvalitnejších služieb).

Všetci experti sa zhodli na tom, že na tomto rozhodnutí by sa mali podieľať predstavitelia samosprávy, avšak bol spomenutý názor, že by malo ísť len o poslancov, ktorí sú členovia dozornej rady podniku, aby sa eliminoval politický aspekt a zachoval aspekt odbornosti. Takéto rozhodnutie poslancov by malo byť zakomponované do Zásad hospodárenia s majetkom mesta.

Posledným indikátorom finančnej povahy, ktorý bol v rámci dotazníkového prieskumu sledovaný bola výška finančných prostriedkov, v akej podnik vyfakturoval mestu realizované služby počas rokov 2009 až 2011. Z podnikov, ktoré na dotazník reagovalo, 64% je na rozpočty miest napojených dodávateľsko - odberateľskými vzťahmi.

Je teda možné konštatovať, že jedným z dôvodov, pre ktoré si mestá zakladajú podniky s majetkovou účasťou miest je práve poskytovanie služieb mestám. Otázne však je či tieto služby priamo súvisia s výkonom samosprávnych kompetencií, a teda či ide o poskytovanie verejných služieb obyvateľom. Odpoveď nie je jednoznačná, keďže len približne polovica podnikov, ktoré služby vyfakturovali, uviedla ako svoj hlavný predmet také činnosti, ktoré sa priamo dotýkajú niektorých zo samosprávnych kompetencií. Druhá polovica podnikov, ktoré mestám fakturujú svoje služby sú napr. televízie, prevádzky spadajúce do oblasti cestovného ruchu, teplárenské spoločnosti atď.

V rámci problematiky poskytovania služieb mestu zo strany podnikov s majetkovou účasťou miest sa otvára tiež otázka stanovenia ceny za takéto služby. Na základe rozhovoru s predstaviteľom samosprávy bolo zistené, že mestá majú spravidla so svojimi podnikmi uzatvorené zmluvy dlhobehjšieho charakteru (približne 5 rokov) pričom vývoj cien je v rámci takejto zmluvy ošetrovaný jedine z hľadiska medziročnej inflácie. Ceny služieb, ktoré si podniky s majetkovou účasťou miest fakturujú zväčša nie sú testované trhom v prirodzenom konkurenčnom prostredí. Z tohto dôvodu môžu nastať napríklad tieto prípady:

- ceny sú nastavené príliš nízko, v prospech samosprávy a tým pádom je eliminovaná schopnosť firiem reprodukovať majetok firmy,
- ceny sú nastavené vysoko, ale vzhľadom na zmluvy uzatvorené na dlhé obdobie nemôžu mestá flexibilne reagovať na zmeny situácie na trhu.

Mechanizmus stanovenia ceny za služby v prípade, že ide o dodávateľsko - odberateľský vzťah medzi mestom a podnikom s majetkovou účasťou mesta predstavoval podstatu poslednej piatej výskumnej otázky.

Odpovede naznačujú, že ceny služieb poskytovaných podnikmi s majetkovou účasťou miest by mali byť odvodené od reálnych nákladov, ktoré sú porovnané s cenami na voľnom trhu a sú postavené na objektívnej ekonomickej analýze. Táto analýza však musí brať do úvahy cieľ, pre ktorý podnik vznikol. Všeobecne tiež platí, že ceny služieb poskytovaných priamo mestu by mali byť výhodné pre obe strany.

Záver

Podniky s majetkovou účasťou miest sú v súčasnosti rozšíreným javom nielen v podmienkach Slovenska, ale aj v zahraničí. Napriek tomuto faktu existuje množstvo aspektov spojených s fenoménom podnikania miest, ktoré nie sú podložené aktuálnou legislatívou, prípadne zaužívanými štandardami a postupmi v rámci tzv. dobrej praxe. Vykonaná analýza determinantov (identifikačných,

vlastnických, ekonomických a obchodných) vzťahujúcich sa na podnikanie s majetkovou účasťou miest viedla k formulácii viacerých problémov ich fungovania.

V rámci identifikačných determinantov bola nastolená otázka zamerania podnikov s majetkovou účasťou miest, ktorá viedla k formulácii názoru, že takéto podniky by mali byť vo svojej podstate orientované na výkon samosprávnych kompetencií. So zameraním podnikov priamo súvisela aj problematika závislosti medzi mierou majetkovej účasti a zameraním podniku, pri ktorej neexistuje jednoznačná odpoveď, pričom dôraz by za každých okolností mal byť kladený na dosiahnutie maximálnej novej efektívnosti. Všeobecná prax by však mala byť taká, že okrem výnimočných prípadov, by mali byť mestá 100%-nými vlastníkmi podnikov, v ktorých majú majetkovú účasť. Z analýzy ekonomických determinantov vyplynul názor, že podniky, ktoré viac ako tri roky dosahujú ako výsledok hospodárenia stratu, by mali podstúpiť likvidáciu resp. transformáciu a to aj napriek tomu, že pre mesto poskytujú verejné služby.

V rámci obchodných determinantov, experti identifikovali vzťah medzi mierou majetkovej zainteresovanosti podnikov a faktu či tieto podniky odvádzajú podiely na zisku zakladateľským mestám, alebo tieto prostriedky využívajú ako investície pre ďalšiu svoju činnosť a rozvoj. V prípade tejto otázky je kľúčovým účel, na aký boli podniky zakladané, pričom toto rozhodnutie by malo byť v kompetencii tých poslancov mestského zastupiteľstva, ktorí sú členmi dozornej rady podniku. Rozhodnutie poslancov by malo byť zakotvené v Zásadách hospodárenia s majetkom mesta. V rámci príspevku bola pozornosť venovaná aj otázke stanovovania ceny za služby poskytované mestu podnikom s majetkovou účasťou tohto mesta. Ceny služieb by mali byť odvodené od reálnych nákladov, postavené na objektívnej ekonomickej analýze, pričom by malo ísť o ceny výhodné pre obe strany.

Zadefinované štandardy fungovania podnikov, napriek tomu, že nemajú oporu v platnej legislatíve, by pri ich implementácii mali slúžiť k zefektívneniu fungovania podnikov s majetkovou účasťou miest. Stabilnejšie postavenie týchto podnikov by viedlo k efektívnejšiemu hospodáreniu s majetkom miest, čo by sa v konečnom dôsledku odrazilo v zlepšení finančnej situácie slovenských samospráv.

Literatúra

- [1] ALEKSEEV I. A., (2013). *Comparative – Legal Analysis of the Legal Responsibility of the Bodies and Official Functionaries of Local Self-Government in Foreign Countries. Middle-East Journal of Scientific Research*, vol. 17, iss. 11, pp. 1525-1531. ISSN 1990- 9233. DOI 10.5829/idosi.mejsr.2013.17.11.12326.
- [2] BUMBALOVÁ, M., (2013). *Efekty determinantov zhodnocovania majetku obcí v miestnom ekonomickom rozvoji: dizertačná práca*, Nitra: SPU.
- [3] HAMALOVÁ, M., BELAJOVÁ, A., (2011). *Komunálna ekonomika a politika*, Bratislava: VŠEMVS. ISBN 978-80-89393-38-1.
- [4] KLIMOVSKÝ, D., (2008). *Základy verejnej správy*, Košice: UPJŠ. ISBN 978-80-7097-713-2.
- [5] OPLOTNIK, Z.J., BREZOVNIK, B., VOJINOVIC, B., (2012). *Local Self-government Financing and Costs of Municipality in Slovenia. Transylvanian Review of Administrative Science*. 37E, pp. 128- 142. ISSN 1842- 2845.
- [6] PAULIČKOVÁ, A., (2010). *Economic Crisis and Enhanced Competitiveness of Municipalities. Danube*. 2, vol. 2010, iss. 4, pp. 31-39. ISSN 18046746a.
- [7] Transparency International., (2007). *Nakladanie s majetkom v krajských mestách SR. Hodnotiaca správa*. [online]. [cit. 2012-3-28] Dostupné z <<http://backup.transparency.sk/aktuality/finalnakladaniesprava1.pdf>>.
- [8] ŽÁRSKA, E. et al., (2007). *Komunálna ekonomika a politika*, Bratislava: Ekonóm. ISBN 978-80-225-2293-9.
- [9] Zákon č. 369/ 1990 Zb. o obecnom zriadení v znení neskorších predpisov.

Príspevok bol spracovaný v rámci grantu podporeného Kultúrnou a edukačnou grantovou agentúrou Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky na základe projektu s názvom *Ekonomika a manažment verejných služieb podľa zmluvy č. 031SPU-4/20*.

**FINANCOVÁNÍ MEZIOBECNÍ SPOLUPRÁCE V ČESKÉM
KRUMLOVĚ****FINANCING OF INTERMUNICIPAL COOPERATION IN CESKY
KRUMLOV****ING. JIŘÍ DUŠEK, PH.D.**

Katedra managementu a marketingu služeb | *Management and Marketing Services Department*
Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s. | *College of European and Regional Studies*
✉ *Žižkova 4/6, 370 01 České Budějovice, Czech Republic*
E-mail: dusek@vsers.cz

Anotace

Příspěvek se zabývá aktuální tematikou meziobecní spolupráce v regionu Jihočeského kraje. Nynější pojetí regionální politiky jako činnosti, jejímž úkolem je přispívat ke snižování disparit mezi úrovněmi rozvoje jednotlivých regionů a zabezpečování jejich harmonického rozvoje, zdůrazňuje i vyžaduje nutnost spolupráce měst, obcí, mikroregionů a regionů při rozvoji daného prostoru. Hlavním cílem příspěvku je celková analýza problematiky meziobecní spolupráce v kontextu regionálního rozvoje a regionální politiky města Český Krumlov. Analyzováno je jak vlastní zapojení města Český Krumlov do meziobecní spolupráce, tak financování městem uskutečňovaných forem spolupráce.

Klíčová slova

Český Krumlov, meziobecní spolupráce, obec, regionální politika, regionální rozvoj, rozpočet obce

Annotation

The paper deals with current topic of the issue of intermunicipal cooperation in the South Bohemia Region. In the current concept of regional politics as an activity, the main purpose of which is to reduce disparities in development of individual regions and to ensure their harmonious development, emphasis is also laid on cooperation of towns, municipalities, microregions and regions in development of a given area. The primary aim of the paper is overall analysis of the issue of intermunicipal cooperation in the context of regional development and regional policy of the town of Český Krumlov. It is analyzed involvement of the town of Český Krumlov into intermunicipal cooperation and also funding of all forms used by the town.

Key words

budget of municipality, Český Krumlov, intermunicipal cooperation, municipality, regional development, regional policy

JEL classification: R11

Úvod

Menší obce a města se v současné době potýkají s problematikou získávání financí pro svůj rozvoj a udržování majetku, se kterým disponují. Alokace veřejných financí je proto každoroční otázkou pro všechny starosty a zastupitelstva obcí. Tomuto neutěšenému stavu příliš nenahrávají ani poměrně časté změny rozpočtového určení daní, kdy obce nemají dlouhodobě jistotu určité výše příjmů. Dále legislativní změny přenášejí na menší města a obce více pravomocí a povinností, avšak bez odpovídajícího finančního zabezpečení. Vzhledem k poměrně roztržité sídelní struktuře ČR tak mohou obce do budoucna stát před zásadním dilematem, zda budou fungovat samostatně či budou existenčně nuceny se slučovat a vytvářet větší celky. Pro obce se tak nabízí i otázka větší míry spolupráce či partnerství nejen v rámci ČR, ale i se zahraničními regiony, díky nimž by mohly získat

další finanční prostředky na svůj rozvoj. Už dnes je ale zajímavé analyzovat nejen míru zapojení jednotlivých municipalit do meziobecní spolupráce, ale i výši výdajů, které na ni směřují, protože to do značné míry vyjadřuje postoj obce k meziobecní spolupráci a priority jejího budoucího rozvoje. Při studiu spolupráci mezi obcemi však je třeba brát v úvahu různé variace jak v institucionálním kontextu, tak i při tvorbě politik místní správy (Hulst, van Montfort, 2007).

Každé místo má totiž své neopakovatelné kombinace určitých vlastností, které vytvářejí potenciály pro směřování rozvoje. Využitelnost těchto potenciálů je závislá na smysluplné aktivitě obyvatel, poloze místa a na velikosti kapitálu, který je k dispozici. Kombinace těchto vstupů do jisté míry předurčuje i optimální strategii chování obcí i celých regionů ve využívání svých dispozic. Rozvojové podmínky mají prostorové a velikostní souvislosti, najdeme však řadu obcí, které se i přes obtížné podmínky dokážou úspěšně rozvíjet. Úspěšný rozvoj je nejčastěji důsledkem vnitřní aktivizace (lidské zdroje) a komplexního přístupu k rozvoji. Nedostatek finančních prostředků bývá často spíše zástupným problémem pro zdůvodnění neaktivity (Binek, 2010). Na druhou stranu nelze pominout, že finanční nástroje jsou významnou skupinou nástrojů regionálního rozvoje, což uvádí a dále rozvíjí např. Klok, 1995 nebo Clark a Mountford, 2009, v České republice pak například Mates a Wokoun, 2006.

Zapojení Českého Krumlova do meziobecní spolupráce

Na základě výzkumu bylo v případě města Český Krumlov nalezeno celkem jedenáct různých forem meziobecní spolupráce, které město v roce 2013 využívá, což je proti minulému výzkumu prováděnému v letech 2008-2009 značný nárůst (blíže viz Dušek, 2010). Jde jak o formy standardní, tak také o způsoby spolupráce zcela netradiční a v odborné literatuře nepopsané, jako jsou například spřátelená města, která se v Českém Krumlově vydělují samostatně v rámci spolupráce s obcemi jiných států. Vydeme-li z tradičního modelu členění meziobecní spolupráce dle Galvasové, 2007, lze rozčlenit spolupráci Českého Krumlova následovně:

- Meziobecní spolupráce na regionální úrovni
 - Nadace Jihočeské cyklostezky,
 - Regionální svazek obcí Vltava.
- Spolupráce obcí se subjekty v území
 - Svaz měst a obcí Jihočeského kraje,
- Národní struktury spolupráce obcí
 - České dědictví UNESCO,
 - Sdružení historických sídel Čech, Moravy a Slezska,
 - Svaz měst a obcí České republiky,
- Spolupráce s obcemi jiných států
 - Euroregion Šumava – Jihozápadní Čechy,
 - Organizace měst zapsaných na listinu UNESCO,
 - Partnerská města,
 - Společnost tří zemí,
 - Spřátelená města.

Poznámka: Od roku 2009 se město již nezapojuje do spolupráce v rámci MAS, neboť v tomto roce byla zahájena likvidace MAS Českokrumlovsko.

Financování meziobecní spolupráce v Českém Krumlově

Při procesu spolupráce je nutné financovat běžné náklady společné činnosti i náklady společně realizovaných aktivit. Je nezbytné zformulovat finanční strategii partnerství, která musí řešit otázku nákladů vznikajících při realizaci partnerství, jejich úhradu a způsoby získávání finančních zdrojů. Náklady činnosti partnerství je možné hradit dvěma způsoby, a to úhradou z vlastních zdrojů členů partnerství ve formě jednorázových či pravidelných příspěvků (popř. ve formě naturálních vkladů),

nebo úhradou z jiných veřejných či soukromých zdrojů. Hlavním zdrojem příjmů většiny sdružení jsou však obvykle pravidelné členské příspěvky (Galvasová, 2007).

Stejně je tomu i u většiny sdružení a organizací, ve kterých participuje město Český Krumlov. Jejich příjmy tvoří převážně pravidelné členské příspěvky s tím, že výše poplatku je vždy stanovena jejich nejvyšším orgánem. Tím je obvykle sněm či valné hromada a o jeho výši bývá rozhodováno nejčastěji každoročně. Samotná suma, kterou jednotliví členové odvádí do společného rozpočtu organizace, je kalkulována buďto pomocí smlouvaného vzorce s pevnou částkou a doplatkem dle počtu obyvatel, nebo jde jednoduše o předem pevně danou sumu.

Příklady způsobu financování vybraných forem spolupráce:

- Činnost pracovní skupiny Nadace Jihočeské cyklostezky je realizována na dobrovolném a bezplatném základě, vize financování vychází z připravované fundraisingové strategie, která se opírá o finanční prostředky z grantů a dotací, doplňovaných z příspěvků obcí, sponzorů a dalších subjektů. Základní nadační jmění je 500 000 Kč a je tvořeno příspěvky zřizovatelů.
- Činnost různých regionálních svazků a spolků je realizována prostřednictvím každoročních členských příspěvků. Jejich výše je výsledkem jednání v tom kterém svazku či sdružení a je do jisté míry i projevem vzájemné solidarity, kdy větší municipalita přispívá více než malá.
- Odlišně je financována spolupráce obcí formou partnerských měst, kdy se každoroční suma odvíjí podle plánovaných aktivit. Pořádá-li daný rok město společnou akci jako je „Setkání partnerských měst“, je v rozpočtu vyhrazena vyšší částka. U spřátelených měst (Pasov a Linec), kde není spolupráce žádným způsobem institucionalizovaná, probíhá financování ad hoc způsobem.
- Metodu vzorce využívá Svaz měst a obcí ČR i Svaz měst a obcí Jihočeského kraje. V prvním případě je pevná část kalkulována dle typu obce (tj. jde-li o obec, městys, město či statutární město, popř. hl. město Prahu) v rozmezí od 2,2 tisíc Kč do 10 tisíc Kč a pohyblivá část je poté násobkem počtu obyvatel hodnotou 1,80 Kč. V druhém případě je pevná část stanovena na 4 tisíce Kč pro obec a 7,5 tisíc Kč pro sdružení obcí, kdy v případě sdružení se částka vztahuje na jeho prvních deset tisíc obyvatel a na každých dalších započatých deset tisíc se připočítává 5 tisíc Kč. Variabilní platba je následně kalkulována pomocí hodnoty 1,50 Kč na obyvatele.
- Organizace České dědictví UNESCO je určitou výjimkou z pohledu financování. Významnou část příjmů svazku tvoří totiž kromě pravidelných členských příspěvků také dotace získávané nejčastěji z národních výdajových programů. Např. v letech 2010-2012 České dědictví UNESCO získalo na každoročních poplatcích svých členů 2 565 tisíc Kč a od Ministerstva kultury ČR za stejné období dotace v souhrnné výši 1 850 tisíc Kč.

Tab. 1: Výdaje města Český Krumlov na aktivity v oblasti meziobecní spolupráce (v tis. Kč)

Forma spolupráce	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014 *	Celkem
Partnerská města	700	450	390	390	510	180	70	70	70	2830
České dědictví UNESCO	50	75	75	75	75	75	75	75	75	650
SMO ČR, SMOJK	50	56	56	56	56	56	56	56	56	498
Euregion Šumava	43	42	42	83	45	45	45	45	45	435
Organizace měst zapsaných na listinu UNESCO	28	28	29	25	30	30	30	30	30	260
Regionální svazek obcí Vltava	15	15	15	15	15	15	15	15	15	135
Sdružení historických sídel Čech, Moravy a Slezska	14	14	14	14	14	14	14	14	14	126
Společnost tří zemí	-	-	-	15	15	15	15	15	15	90
Nadace Jihočeské cyklostezky	14	příspěvek nehrazen bez udání důvodu								14
Spřátelená města	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0
Celkem	914	680	621	673	760	430	320	320	320	5024

* odhad autora

Zdroj: Vlastní průzkum, 2014.

Při porovnání výdajů na meziobecní spolupráci je zřejmý vliv volebního cyklu komunálních voleb, neboť zde můžeme zaznamenat dvě skokové fáze snižování výdajů. Bezprostředně po volbách v roce 2006 (starosta Ing. Luboš Jedlička - ODS) a následně po dalších komunálních volbách 2010 (starosta Mgr. Dalibor Carda - ČSSD) zredukovalo vedení města výdaje na meziobecní spolupráci o desítky procent zejména v oblasti partnerských měst, kde došlo k poklesu mezi léty 2006 a 2014 o 90 %. Celkově se tak výdaje na meziobecní spolupráci pohybují v roce 2014 na úrovni 35 % roku 2006. U ostatních forem spolupráce se pohybují výdaje v letech 2006-2014 na přibližně konstantní úrovni.

Nutno doplnit, že aktivity meziobecní spolupráce v rámci kooperace s 6 partnerskými městy (Itálie - San Gimignano, Německo - Hauzenberg, Rakousko - Vöcklabruck, Slovinsko - Slovenj Gradec, USA - Miami Beach, Velká Británie - Llanwrtyd Wells) jsou další specifickou formou spolupráce, na kterou se město pokouší též aktivně získávat finance z jiných než svých zdrojů. Město tak získalo na související akce grant od Společnosti tří zemí ve výši 20 tisíc Kč v roce 2007 nebo z Dispozičního fondu OP Přeshraniční spolupráce ČR-Bavorsko dotaci přes 75 tisíc Kč v roce 2010. Mimoto lze ještě uvést sponzorství soukromých firem, které se obvykle zakládá na uzavřené smlouvě o reklamě a propagaci. Město daným firmám zajistí v rámci dotčené akce reklamu a za to mu firma přispěje na pokrytí části jejích nákladů. Tento způsob financování lze dohledat například u akce „Olympiáda partnerských měst“ z roku 2011, kdy byl projekt podpořen společnostmi Čevak, a. s. a Linde Pohony, s. r. o. Město se snaží podporovat kooperaci subjektů jednotlivých partnerských měst pomocí různých dotačních titulů, jmenovat lze např. Program podpory zahraniční spolupráce města Český Krumlov, který vznikl na základě opatření dokumentu „Strategického plánu rozvoje města Český Krumlov“. Program tak od doby svého fungování, tedy od roku 2009 do roku 2012 vyplatil žadatelům o podporu souhrnnou částku přesahující 309 tisíc Kč.

Unikátním rozvojovým nástrojem Českého Krumlova, ojedinělým v ČR, je zvláštní fond - Českokrumlovský rozvojový fond, jehož hlavním posláním je zajištění kvalitních oprav historicky cenných objektů ve městě Český Krumlov, s následným zajištěním optimálního funkčního a finančního využití, a to v souladu s cíli rozvoje města. Využíván je fond i v oblasti podpory meziobecní spolupráce Českého Krumlova. Českokrumlovský rozvojový fond byl založen v roce 1991 jako obchodní společnost ve stoprocentním vlastnictví města Český Krumlov, které na počátku do jejího majetku bezúplatně vložilo zhruba pět desítek vybraných nemovitostí - domů, budov a pozemků v historickém centru města. Smyslem založení společnosti bylo prostřednictvím samostatného podnikatelského subjektu města realizovat zejména tyto úkoly a cíle (Českokrumlovský rozvojový fond, 2014):

- Zajistit kvalitní opravu historicky cenných objektů při zachování jejich kulturně-historické hodnoty.
- Nalézt a zajistit jejich optimální funkční a ekonomické využití v souladu s cíli rozvoje města.
- Podílet se na podpoře, organizaci a koordinaci rozvoje cestovního ruchu ve městě a jeho okolí.
- Přitáhnout do města a regionu kvalitní domácí a zahraniční investory.

Závěr

Současné modely dobrovolného sdružování obecních prostředků se jeví jako bezperspektivní nejen proto, že menší sídla disponují nízkou rozpočtovou kapacitou, ale také z důvodu, že jejich radnice neoplývají zřetelnější ochotou postupovat významnější příspěvky do společné pokladny. To většinou má za následek, že různé svazky a sdružení vytvořené za účelem rozvoje mikroregionů hospodaří jen s nepatrnými částkami v řádech statisíců. Hlavním motivátorem integrace obcí však stále zůstává perspektiva rychlého získání finančních prostředků z unijních fondů. Sdílení části daňových prostředků prostřednictvím rozpočtového určení daní by přispělo k posílení efektivního řešení problémů malých obcí se zvýšením účinnosti fungování místních samospráv. Dále k podpoření zájmu místních samospráv o potřeby a projekty mikroregionů a v neposlední řadě k vyřešení neudržitelné poptávky místních akčních skupin po dalších zdrojích (Bálek, 2012).

Meziobecní spolupráce města Český Krumlov se uskutečňuje především skrze spolupráci smluvní a institucionalizovanou. Ad hoc spolupráce je v případě města věcí spíše výjimečnou např. v oblasti

spřátelených měst. I když „Strategický plán rozvoje města Český Krumlov“ upravuje částečně i strategii města v oblasti spolupráce obcí, nelze jednoznačně říci, že by skutečná politika Českého Krumlova tuto vizi zcela naplňovala. Samozřejmě určité dílčí cíle a obecné směřování jsou s dokumentem v souladu. To se týká například spolupráce s historickými městy (např. i těmi zapsanými na Seznamu světového dědictví UNESCO) či vzniku grantového nástroje na podporu zahraniční spolupráce v podobě tzv. „Programu podpory zahraniční spolupráce města Český Krumlov“, ovšem další v dokumentu uvedená opatření zůstávají stále nenaplněná. Zde jde přednostně o proklamovanou optimalizaci členství města v jednotlivých sdruženích a využití možností, které z členství vyplývají. Na druhé straně však je nutné objektivně konstatovat, že i když nedošlo v posledních letech k optimalizaci kvantitativní, tak k finanční bezesporu ano, což dokládá razantní pokles výdajů města na oblast meziobecní spolupráce, zejména v oblasti partnerských měst.

Na základě provedeného výzkumu lze jen konstatovat značné rozdíly z hlediska komparace výdajů na meziobecní spolupráci a skutečnými přínosy této spolupráce.

- V případě partnerských měst je hlavní přínos v podobě výměny zkušeností, informací, propagaci v oblasti cestovního ruchu, z pohledu autora je však velmi diskutabilní výběr jednotlivých partnerských měst, jako je např. americké Miami Beach apod. Naštěstí se město nezapojilo do dalších exotických nabídek (Čína, Izrael), které se v poslední době v jihočeském regionu objevují. Sporný přínos této formy spolupráce se tak v posledních letech projevuje razantním snižováním finančních prostředků o téměř 90 % od roku 2006, intenzita spolupráce s jednotlivými partnerskými městy se tak posouvá spíše do deklaratorní roviny.
- Významný výdaj meziobecní spolupráce je zapojení do organizací sdružujících národní i mezinárodní municipality zapsané v UNESCO – ať již v rámci Českého dědictví UNESCO nebo Organizaci měst zapsaných na listinu UNESCO. Výdaje v tomto případě dosahují celkové roční výše 105 tis. Kč, což je sice poměrně vysoká částka, ale vzhledem k významu UNESCA se jedná o životně důležitý výdaj směřující k podpoře města a vysoké prestiži.
- Třetím nejvyšším výdajem jsou platby za členství ve Svazu měst a obcí Jihočeského kraje a Svazu měst a obcí České republiky v celkové roční výši na úrovni 56 tis. Kč, jejichž význam primárně spočívá ve společném hájení zájmů a práv jednotlivých členů, ostatní přínosy těchto forem spolupráce jsou ve vztahu k Českému Krumlovu zanedbatelné.
- Obdobnou výši výdajů jako v předchozím případě lze najít i u příspěvku v rámci Euroregionu Šumava, který oproti předcházejícím formám spolupráce vyvíjí celou řadu aktivit, jejich zacílení však není primárně na město Český Krumlov.
- U ostatních forem spolupráce se výše finančních příspěvků pohybuje na úrovni 0-15 tis. Kč, v těchto případech by mělo město zvážit další zapojení do těchto forem spolupráce, které sice nejsou finančně nákladné, jejich praktický ani teoretický význam je však jen obtížné nalézt, není v nich proto třeba dále pokračovat.

Z hlediska budoucího rozvoje meziobecní spolupráce by se mělo město Český Krumlov zaměřit nejen na zoptimalizování současných forem meziobecní spolupráce, ale využít i potenciál dvou nejvýznamnějších forem spolupráce – mikroregionů a místních akčních skupin. Zatímco mikroregionální spolupráci nevyužívá Krumlov v rámci Regionálního svazku obcí Vltava dostatečně, tak místní akční skupina a metoda LEADER na Českokrumlovsku v minulosti zcela selhaly a tato oblast je tak jedním z mála „bílých míst“ Jihočeského kraje. Budoucí směřování Krumlova v této oblasti bezesporu ovlivní komunální volby 2014 a personální změny z nich vyplývající. Porovnáme-li závěrem oblast financování meziobecní spolupráce, lze konstatovat, že struktura výdajů je v Českém Krumlově podobná ostatním městům srovnatelné velikosti, kdy např. v Příbrami je též finančně nejnáročnější spolupráce s partnerskými městy, kdy se roční výdaje pohybují na úrovni cca 600 000 Kč, členství ve Svazu měst a obcí ČR město Příbram přijde ročně na cca 70 000 Kč. Výdaje v oblasti mikroregionální spolupráce jsou pak řádově okolo 10 000 Kč ročně, což je vzhledem k rozpočtu města zanedbatelná částka. Při velikosti ročního rozpočtu Českého Krumlova na úrovni 308 mil. Kč je výše výdajů v oblasti meziobecní spolupráce minimální (pouhých 0,1 %), z čehož ale vyplývají i poměrně nízké přínosy této spolupráce. Je škoda, že Český Krumlov není aktivním iniciátorem rozvoje meziobecní spolupráce ve svém regionu, jako je tomu například u jiných jihočeských měst (České

Velenice, Jindřichův Hradec, Prachatice, Strakonice, Třeboň, atd.), která rozvojem meziobecní spolupráce podporují nejen rozvoj celého regionu, ale i rozvoj svůj.

Literatura

- [1] BALEK, J., (2012). Nové RUD a mikroregionální integrace malých obcí. *Moderní obec*, iss. 2, pp. 11. ISSN 1211-0507.
- [2] BINEK, J., et al., (2010). *Rozvojové možnosti obcí*. Praha : Ministerstvo pro místní rozvoj ČR. ISBN 978-80-87147-29-0.
- [3] CLARK, G., MOUNTFORD, D., (2007). *Investment Strategies and Financial Tools for Local Development*. OECD Publishing. ISBN 978-92-6403-985-8.
- [4] Českokrumlovský rozvojový fond. *Vznik a poslání společnosti.*, (2014). [online]. [cit. 2014-4-11]. Dostupné z WWW: <<http://www.ckrumlov.info/docs/cz/kpr768.xml>>.
- [5] DUŠEK, J., (2010). *Faktory regionálního růstu a rozvoje (se zaměřením na spolupráci měst a obcí v Jihočeském kraji)*. České Budějovice : Vysoká škola evropských a regionálních studií. ISBN 978-80-86708-94-2.
- [6] GALVASOVÁ, I., et al., (2007). *Spolupráce obcí jako faktor rozvoje*. Brno : Georgetown. ISBN 80-251-20-9.
- [7] HULST, R., van MONTFORT, A., (2007). *Inter-Municipal Cooperation in Europe*. Dordrecht : Springer. ISBN 978-1-4020-5378-8.
- [8] KLOK, P. J., (1995). A Classification of Instruments for Environmental Policy. In *Environmental Policy in Search of New Instruments*. Dordrecht : Kluwer Academic Publishers, pp. 21-36. ISBN 978-07-9232-949-7.
- [9] MATES, P., WOKOUN, R., (2006). *Management regionální politiky a reforma veřejné správy*. Praha : Linde Praha. ISBN 80-7201-608-3.

Příspěvek byl zpracován v rámci interního grantu IGA VŠERS 1/2014.

PODPORA ROZVOJE MEZIOBECNÍ SPOLUPRÁCE V ČR

SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF INTER-MUNICIPAL COOPERATION IN THE CZECH REPUBLIC

ING. MAREK JETMAR, PH.D.

Svaz měst a obcí České republiky | Unions of Towns and Municipalities of the CR
✉ 5. května 1640/65, 140 21 Praha, Czech Republic
E-mail: jetmar.mos@smocr.cz

Vysoká škola regionálního rozvoje, s.r.o. | College of Regional Development
✉ Žalanského 68/54, 163 00 Praha, Czech Republic
E-mail: jetmar.marek@seznam.cz

Anotace

Článek se zabývá problematikou podpory meziobecní spolupráce v České republice. Přináší informace o průběhu realizaci projektu Systémová podpora rozvoje meziobecní spolupráce v ČR v rámci území správních obvodů obcí s rozšířenou působností a o základních zjištěních z doposud realizovaných šetření. Ze získaných poznatků vyplývá vysoký zájem obcí a měst o problematiku meziobecní spolupráce, vysoký potenciál k jejímu dalšímu rozvoji. Jako příznivé se jeví i vytvoření nové formy meziobecní spolupráci v území obcí s rozšířenou působností (ORP) – budoucím „malých“ okresech, která by výrazně posílila postavení obcí.

Klíčová slova

obce, města, meziobecní spolupráce

Annotation

The article deals with the support of inter-municipal cooperation in the Czech Republic. It provides information on the progress of the System project to support the development of inter-municipal cooperation in the Czech Republic within the administrative districts of municipalities with extended powers. The article presents the major findings of the research carried out so far. The findings show a high interest of municipalities and cities in the issue of inter-municipal cooperation, a high potential for further development. As seems to be favorable and the creation of new forms of inter-municipal cooperation in the territory territorial district of municipality with extended power (future “small” district), which would greatly enhance the status of all municipalities (towns and villages).

Key words

municipalities (towns, villages), inter-municipal cooperation

JEL classification: R38, R58

Úvod

Česká republika je charakteristická velmi rozdrobenou sídelní strukturou, v mezinárodním srovnání srovnatelnou jen se státy jako jsou např. Slovensko či Francie (Hampl, Müller, 1998). K 1. 1. 2013 existuje na území Česka dle databáze Ministerstva vnitra 6253 obcí, zatímco například v Dánsku po reformě veřejné správy v roce 2007 jen 98 obcí.

Existence velkého počtu obcí lze na jednu stranu vnímat jako pozitivní, jedná se především o možnost demokratické participace na správě věcí veřejných, zásadní je i přiblížení základní (samo)správy

občanům, na druhou stranu však s sebou fragmentace obcí přináší řadu problémů. Problémem je slabé finanční a ekonomické zázemí malých obcí limitujících jejich další rozvoj, zajištění základního standardu služeb či nedostatečná kvalita veřejných služeb (Blažek, 2002), jejichž dostupnost však ve svém důsledku garantuje občanům vláda. Hampl a Dostál (2007) podobně jako negativa uvádí neschopnost nejmenších obcí provádět velké investiční projekty, zajistit základní služby (veřejná doprava, sběr odpadu a jeho svoz/likvidace) a jako problematickou hodnotí také často malou kvalifikovanost vedení úřadu.

Je zřejmé, že řešením těchto výzev není vzhledem k vysokému zastoupení sídel administrativní slučování obcí, tak jak se uskutečnilo v řadě západoevropských zemí. Zánik samostatného postavení menších obcí by vedl k další ztrátě zájmu občanů o veřejné záležitosti a k riziku konzervace ne-li zhoršení dosaženého stupně rozvoje a vybavenosti malých obcí. Řešením je podpora stávajících forem meziobecní spolupráce (DSO), včetně uplatnění nových forem, které by posílily postavení obcí a měst jako klíčového partnera státu a jeho orgánů a organizacím působících v území, tak i krajů a ekonomických a sociálních partnerů. K problematice možnosti uplatnění meziobecní spolupráce v ČR se vyjadřuje Jetmar a Hužera (2013), k rozvoji nových forem meziobecní spolupráce včetně spolupráce v území ORP pak Jetmar (2013a,b).

Jednou z cest, jak zájem o meziobecní spolupráci posílit, vnést téma do veřejné debaty, identifikovat a prosadit nové formy meziobecní spolupráce je i realizace projektu „Systémová podpora rozvoje meziobecní spolupráce v ČR“ (dále také Projekt), který realizuje Svaz měst a obcí ČR (dále také Svaz).

Zaměření projektu

Na podzim roku 2013 se podařilo v České republice zahájit realizaci projektu „Systémová podpora rozvoje meziobecní spolupráce v ČR“ jehož cílem je vytvořit podmínky pro dlouhodobý rozvoj meziobecní spolupráce v ČR. Zaměření projektu vychází jak z domácích zkušeností, tak i z analýzy zahraničních zkušeností, z nichž jednoznačně vyplývá, že spojení sil umožní zkvalitnit a zefektivnit zajišťování veřejné služby i získat pro obce a města další finanční prostředky pro jejich rozvoj.

Z dlouhodobého hlediska je cílem projektu docílit podpory státu pro meziobecní spolupráci. Stát by měl výrazně finančně podporovat obce, které budou spolupracovat v území na zajištění svých zákonných kompetencí. Projekt umožňuje vytvořit pro podporu spolupráce obcí odborné a administrativní zázemí ve všech územích správních obvodů obcí s rozšířenou působností. Malé týmy pracovníků, za výrazné podpory motivujících starostů z daného území a metodické podpory ze strany Svazu měst a obcí ČR, umožní vytvořit ucelené materiály za jednotlivá území, které se stanou impulsem k dalšímu rozvoji meziobecní spolupráce. Stanou se podkladem pro diskusi zástupců obcí, jak řešit dostupnost základních škol nebo sociálních služeb v území, jaké jsou možnosti řešení dopravní obslužnosti, jak společně zadávat výběrová řízení, jak výhodně řešit odpadové hospodářství, jak společně nakupovat energie či jiné služby apod. Týmy pracovníků v území se mohou stát zárodkem pro oživení činnosti stávajících DSO nebo pro tvorbu nových funkčních svazků.

Projekt je určen pro všechny obce, zvláště pak pro ty, které nemají dostatek kapacit pro zajištění požadavků na ně kladených. Podpora rozhodně není omezena pouze na členskou základnu Svazu. Prostřednictvím proškoleného personálu ve 204 vybraných obcích nebo svazcích obcí v území SO ORP jsou vypracovány specifické analýzy a návrhy řešení rozvoje a koordinace služeb s potenciálem úspor ze společné činnosti (např. nákup energií, napojení na veřejnou dopravu, svazkové mateřské či základní školy, stacionáře atd.), které mají přinést podněty k rozvoji meziobecní spolupráce.

Zajištění realizace projektu

Realizace projektu je uskutečněna prostřednictvím aktivit konkrétních obcí a měst, které se hlásá k filosofii a cílům Projektu, podílejí se na jeho aktivitách.

Pro potřeby organizování diskusí a jednání o zaměření meziobecní spolupráce a zpracování podkladových dokumentů k oživení těchto debat byl pro každé podporované území u smluvního partnera vytvořen realizační tým. Ten je zodpovědný plnění úkolů uvedených v projektové žádosti.

Realizační tým se skládá z následujících osob:

a) Koordinátor meziobecní spolupráce

Náplň práce zaměstnance smluvního partnera je:

- komunikace se zástupci dotčených obcí a partnery v území správního obvodu obce s rozšířenou působností,
- objasňování cílů meziobecní spolupráce ve správním obvodu obce s rozšířenou působností,
- zdůrazňování přínosů pro participující obce,
- identifikace dalších klíčových aktérů (tj. možných budoucích partnerů v území správního obvodu obce s rozšířenou působností), podpora porozumění a sounáležitosti,
- vytváření vazeb mezi obcemi, přispívání k řešení konkrétních problémů,
- moderování veřejných debat a jednání,
- napomáhání vzájemnému konsensu,
- pomáhání v identifikaci společných zájmů,
- hledání vhodných řešení, pomáhání při formulaci závěrů,
- nastavování vazeb mezi obcemi a koordinuje případný proces institucionalizace meziobecní spolupráce ve variantě zvolené představiteli obcí z daného území,
- komplexní řízení projektu na úrovni Smluvního partnera (plnění úkolů, soulad s harmonogramem a reporting výstupů směrem ke Svazu),
- řízení činnosti dalších členů Realizačního týmu (rozdělování úkolů, kontrola výstupy, atd.), zaměstnanec také plní další úkoly spojené s realizací Projektu.

b) Pracovník pro analýzy a strategie

Náplň práce zaměstnance smluvního partnera je:

- analyzování a definování věcného potenciálu meziobecní spolupráce v příslušném správním obvodu obce s rozšířenou působností,
- nastavování priorit vzájemné spolupráce,
- příprava veškerých analytických podkladů a syntézy pro setkání zástupců obcí,
- zpracovávání situačních analýz rozvojových strategií a hodnocení dostupnosti vybraných veřejných služeb v území,
- tvoří návrhy, strategie a koncepce pro Územní obvod,
- zaměstnanec též plní další úkoly spojené s realizací Projektu.

c) Asistent

Zaměstnanec působí jako asistent koordinátora meziobecní spolupráce, pracovníka pro analýzy a strategie a odborníka na vybranou samosprávnou oblast, přičemž náplň práce zaměstnance je:

- zajišťování technické podpory činnosti Realizačního týmu,
- vedení projektové dokumentace,
- podílení se na zpracování zpráv o činnosti a na dílčích výstupech,
- organizační zajišťování setkání představitelů obcí,
- organizační zajišťování jednání s dalšími partnery,
- další administrativní činnosti spojené s fungováním Realizačního týmu,
- zaměstnanec také plní další úkoly spojené s realizací Projektu.

d) Odborník na vybranou samosprávnou oblast (tematický expert)

Zaměstnanec vykonává práci spojenou s konkrétním zvoleným Volitelným tématem, přičemž konkrétní náplň práce zaměstnance je:

- definování věcného potenciálu meziobecní spolupráce,

- rozpracování a navržení vhodných řešení, stejně jako vytvoření strategie a koncepce pro Územní obvod, které budou moci být v alternativách předloženy představitelům obcí v Územním obvodu, zaměstnanec také plní další úkoly spojené s realizací Projektu,
- výše úvazku je odvislá od počtu obcí tvořících dané území ORP.

V projektu jsou zpracovávána důležitá témata spojená se samostatnou působností obcí, vyplývající ze zákona o obcích - jako je předškolní a základní školství, sociální služby a nakládání s odpady (tzv. základní témata) a jedno případně dvě volitelná témata, které odráží individuální rozvojové potřeby měst a obcí v území ORP. V těch územích, kde je město s více než 25 tis. obyvateli, se jako jedno z možných volitelných témat doporučuje meziobecní spolupráce v aglomeraci. Zároveň všechny uvedené oblasti obsahují průřezové téma, kterým je zefektivnění výkonu veřejné správy (mj. i s důrazem na úspory a finanční výhodnost vzájemné spolupráce).

Při tvorbě analýz a rozvojových strategií je poskytována ze strany Svazu metodická podpora prostřednictvím vytvořeného týmu odborníků – analytiků a metodiků, kteří se specializují na základní témata, případně na procesy meziobecní spolupráce. Prostřednictvím projektuje obcím, městům a dobrovolným svazkům poskytována podpora v oblasti právního rámce spolupráce, úpravy, zakládání či transformace svazků.

Stávající výsledky projektu

Smlouva mezi poskytovatelem Ministerstvem práce a sociálních věcí ČR jako poskytovatele dotace a Svazem měst a obcí ČR jako příjemcem byla uzavřena dne 9. září 2013. V průběhu léta a podzimu došlo k vytvoření vedoucího realizačního týmu, který zajišťuje jak technickou realizaci projektu, tak i prostřednictvím tzv. regionálních koordinátorů vazbu na územní týmy zaměstnáváné smluvními partnery. Celkem bylo vytvořeno 14 pozic koordinátorů, z nichž každý dostal do vinku cca 16 území ORP. Regionální koordinátoři identifikovali v každém území ORP smluvní partnery Svazu (vždy pouze jednoho pro každé území), kteří by se stali nositeli projektu v území. Podmínkou jejich zapojení byla jak identifikace s cíli projektu tak i schopnost vést komunikaci s obcemi tvořícími území daného ORP. Následně se zapojili do debaty o meziobecní spolupráci a monitoringu tvorby analýz a návrhů rozvoje meziobecní spolupráce.

Od října pak probíhal proces identifikace nositelů projektů tj. konkrétních obcí měst, případně dobrovolných svazků obcí (DSO). Podmínkou způsobilosti byl veřejnoprávní charakter nositele projektu v území tj. smluvního partnera. Jiné formy spolupráce vytvářené podle občanského či obchodního zákoníku nebyly z povahy projektu přípustné. Největší počet smluv mezi Svazem a nositeli projektu byl uzavřen v období listopad 2013 až leden 2014. V případě území ORP v Moravskoslezském kraji byly díky brzké činnosti tzv. pilotní regionální koordinátorky, která začala v území působit již od července 2014, smlouvy uzavírány říjnu a listopadu. Rychlé navázání smluvních vztahů probíhalo rovněž v kraji Jihomoravském a Plzeňském. Většina regionálních koordinátorů započala svou činnost cca od srpna a září 2013 a tomu odpovídají i pozdější termíny uzavírání smluv.

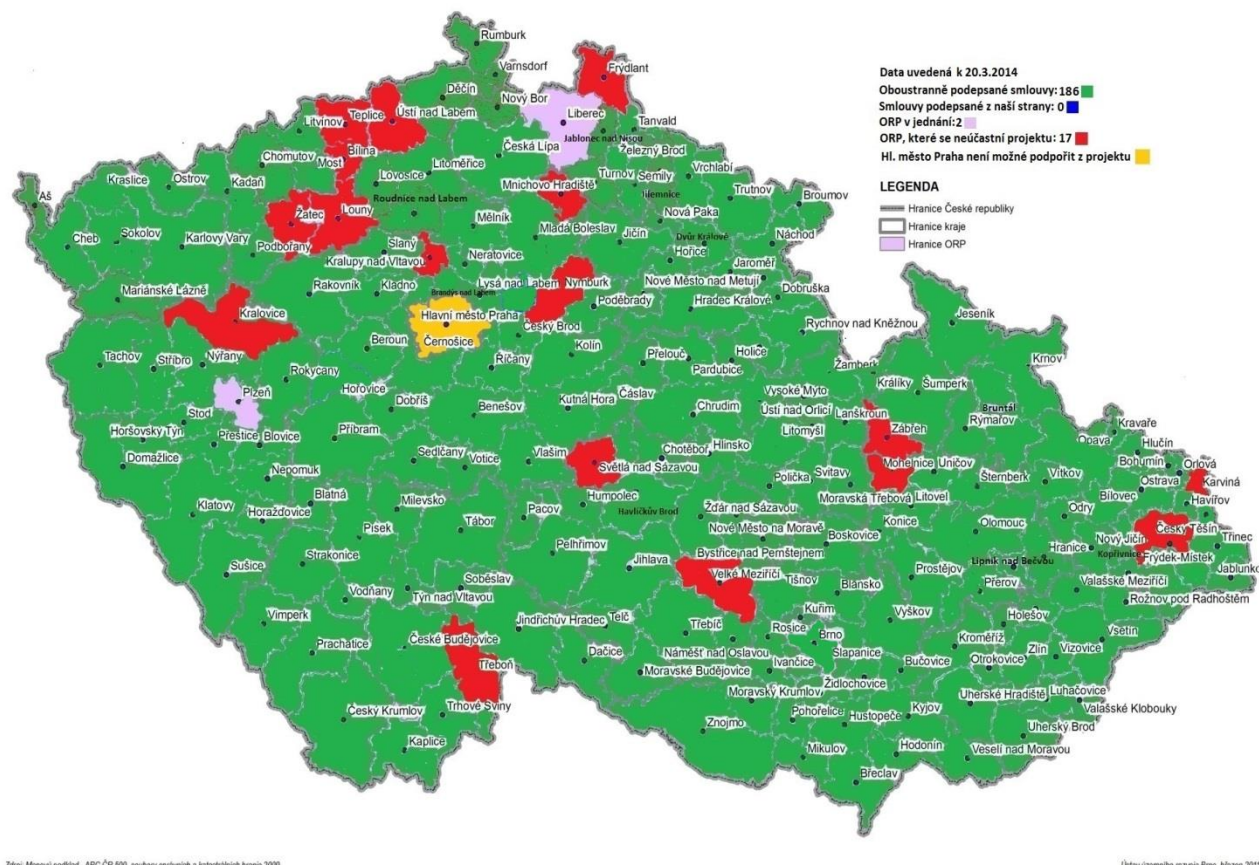
Tab. 1: Zastoupení smluvních partnerů

Stav k:	Obec	Obec	Obec ORP	DSO
31.říjnu 2013	8	4	4	11
30.listopadu 2013	46	17	29	41
31.prosinci 2013	26	10	16	15
31.lednu 2013	16	6	10	14
28.únoru 2013	1	0	1	3
31.březnu 2013	2	1	1	2
Celkem	99	38	61	86
Celkový počet smluvních partnerů k 31. březnu 2014: 185				

Zdroj: SMO ČR, Projektová kancelář, odborný tým

Při identifikaci partnerů v území regionální koordinátoři uskutečnili celou řadu schůzek, jak s městem ORP, tak s místními DSO i dalšími městy a obcemi v konkrétním území ORP. Při uzavírání smluv se dlouhodobě udržoval poměr 1:1 mezi smluvními partnery tvořenými městy a obcemi na jedné straně a DSO na straně druhé. Stav k 31. březnu byl lehce vychýlen ve prospěch měst a obcí 54 % ku 46 % DSO. Podíl obcí s rozšířenou působností jako smluvního partnera Projektu činí 33 %.

Kartogram 1: Stav uzavřených smluv

Zdroj: SMO ČR, Projektová kancelář, odborný tým

První zjištění učiněná prostřednictvím projektu

V průběhu prosince až února, před vlastním spuštěním analytických prací a debat o meziobecní spolupráci, proběhlo v území základní zjištění postojů obcí a měst k meziobecní spolupráci, prostřednictvím řízeného rozhovoru (výjimečně formou dotazníku, tzv. Dotazník 1). Smyslem této aktivity zajišťované realizačními týmy Smluvních partnerů bylo rovněž zajistit informovanost všech obcí v území daného ORP o cílech a záměrech Projektu, přesvědčovat starosty obcí k jejich aktivnímu zapojení do Projektu. Z monitorovacích zpráv z území k 28. 2. vcelku jednoznačně vyplývá vysoký zájem oslovených obcí (jejich představitelů) zapojit se do Projektu – avizovaný zájem kolísá mezi 60 – 75 %, u některých menších ORP se podíl blíží 100 %. Obecně uspokojivý je i zájem starostů osobně se podílet na prohlubování meziobecní spolupráce na území daného ORP - zde je patrná vyšší aktivita starostů v menších ORP, ve větších ORP je o něco větší podíl starostů, kteří se nechtějí zapojit.

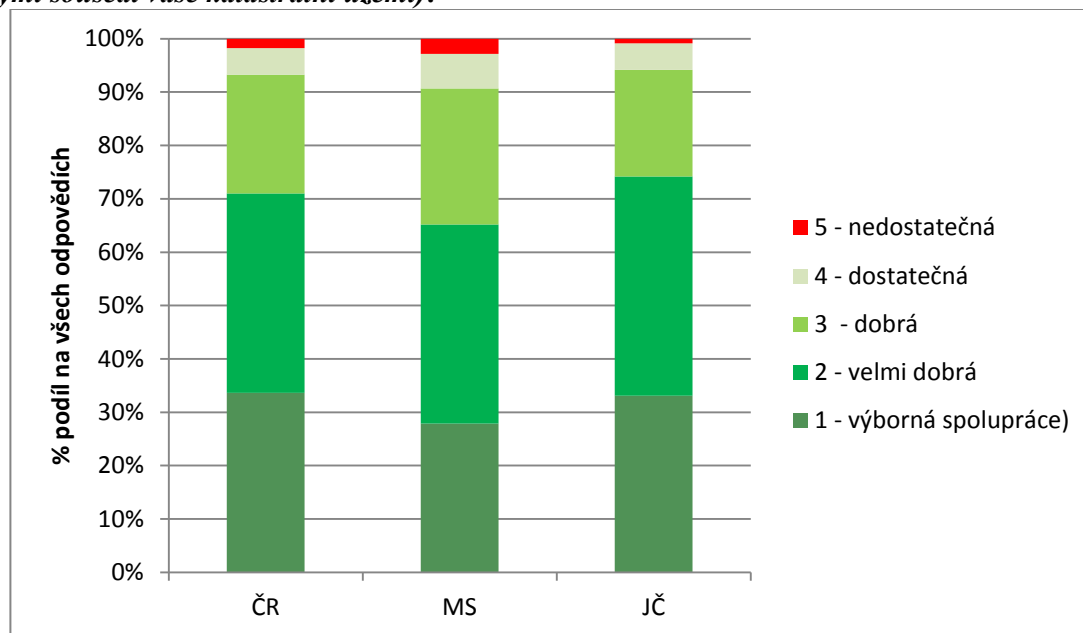
Z monitoringu neformálních setkávání starostů v území ORP dále plyne, že ve všech územích ORP proběhlo již několik těchto setkání, kde byly široce diskutovány představy jednotlivých starostů o významu a možnostech meziobecní spolupráce a jejich vlastního zapojení do Projektu.

Dotazník 1 byl koncipován jako „uvozující podkladový materiál“ pro vstupní analýzu stávající MOS v jednotlivých územích ORP. Šlo o to, aby se koordinátor MOS seznámil s názory starostů na problematiku meziobecní spolupráce v podmínkách daného území ORP a zároveň objasnil smysl a

cíle našeho projektu. Proto se v metodickém pokynu kladl velký důraz na využití formy „řízeného rozhovoru“ koordinátora MOS se starosty. Z monitoringu vyplývá vysoká oslovenost obcí formou řízeného rozhovoru - u menších a středně velkých ORP podíl kolísá kolem 85-100 %, pouze u některých velkých ORP (počet nad 80 obcí) je tento podíl nižší. Celkově se zapojilo více než 5000 obcí.

Smyslem vstupního šetření bylo „zmapování“ stávajících zkušeností a názorů starostů na problematiku spolupráce obcí v různých oblastech samostatné působnosti obcí. Šetření se soustředilo na zjištění spokojenosti se spoluprací sousedících obcí.

Graf 1: Odpovědi na otázku: Jak hodnotíte spolupráci mezi sousedními obcemi (tedy s těmi, se kterými sousedí vaše katastrální území)?

Zdroj: SMO ČR, Projektová kancelář, odborný tým, výsledky terénního šetření

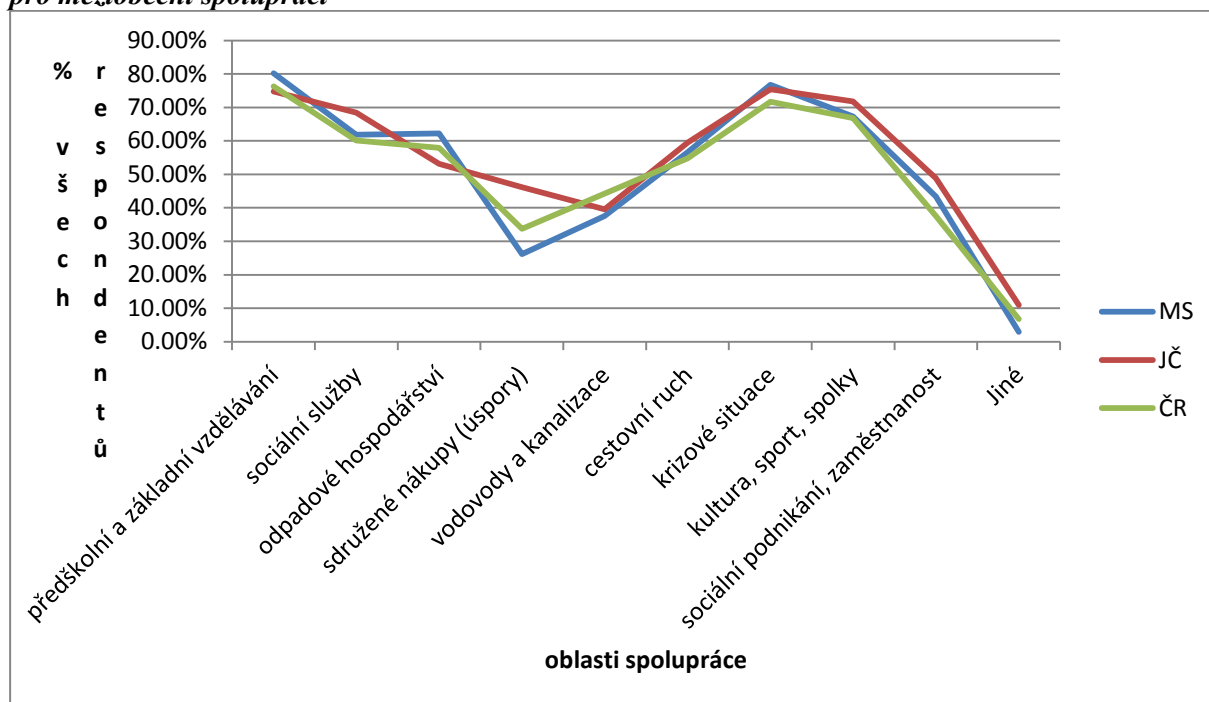
Pro naplnění cílů projektu je nezbytné dobře posoudit ochotu či naopak případnou averzi či nechuť k vzájemné spolupráci sousedících obcí. Z grafu č. 1 charakterizuje spokojenost obcí se spoluprací. K údajům za celou ČR je jako kontrast zařazeno území Jihočeského kraje – JČ, venkovské ORP s větším počtem obcí, a Moravskoslezského kraje – MS, převážně urbanizované území, tvořené územně malými ORP s malým počtem obcí.

Situace v celé ČR je velmi pozitivní. Jako výbornou vzájemnou spolupráci hodnotí cca 33 % všech odpovědí (obdobně v případě JČ, v MS poněkud méně 28 %), jako velmi dobrou pak cca 37 % a jako dobrou cca 22 %. Z pohledu celé ČR obce hodnotí „úroveň sousedských vztahů,“ jako dobrou až výbornou v cca 93 % odpovědí. Rozdíly mezi ČR a oběma kraji nebyly podstatné. Vysoký podíl pozitivních odpovědí představují dobré východisko pro nastartování procesu formování tzv. komunikační platformy pro proces prohlubování meziobecní spolupráce, tedy pro neformální setkávání starostů v území ORP organizovaných koordinátory meziobecní spolupráce a motivujícími starosty. Stav v urbanizovaném a venkovském regionu nevykazuje výraznější rozdíly.

Jednou ze zkoumaných oblastí byla spokojenost obcí se spoluprací s okolními obcemi dle vybraných oblastí samostatné působnosti obcí. Velmi vysoké preference jsou u oblasti školství (cca 65 % obcí) a dobrovolných hasičů (spojeno i s problematikou pomoci při krizových situacích), vysoké jsou i preference oblasti kultury, sportu a spolkové činnosti – zde respondenti z Jihočeského kraje vykazují mírně vyšší preferenci než Moravskoslezský kraj i celá ČR. Z pohledu projektu jsou nadějně preference sousedské spolupráce i v sociální oblasti (priority obcí JČ se opětovně pohybují nad průměrem ČR i

MS) i v odpadovém hospodářství. Rozdíly však nejsou zásadní. Lze předpokládat budoucí ochotu obcí spolupracovat v těchto oblastech i v úrovni celého území ORP.

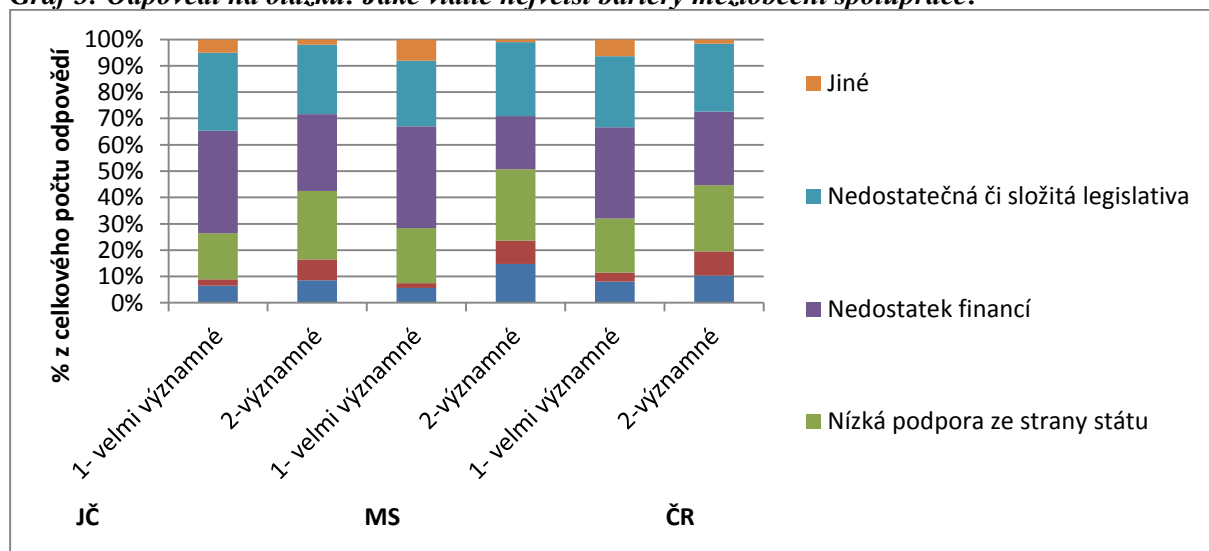
Graf 2: Odpovědi na otázku: Ohodnořte oblasti dle vašeho názoru naprosto vhodné a velmi vhodné pro meziobecní spolupráci

Zdroj: SMO ČR, Projektová kancelář, odborný tým, výsledky terénního šetření

Starostové v šetření rovněž představili své zkušenosti a svoje názory na některé bariéry (překážky a obtíže) při praktické realizaci meziobecní spolupráce. Jako významnou až velmi významnou bariéru vidí starostové nedostatek financí a v nedostatečnou či složitou legislativu, v menší míře pak v nízké podpoře ze strany státu.

Graf 3: Odpovědi na otázku: Jaké vidíte největší bariéry meziobecní spolupráce?

Zdroj: SMO ČR, Projektová kancelář, odborný tým, výsledky terénního šetření

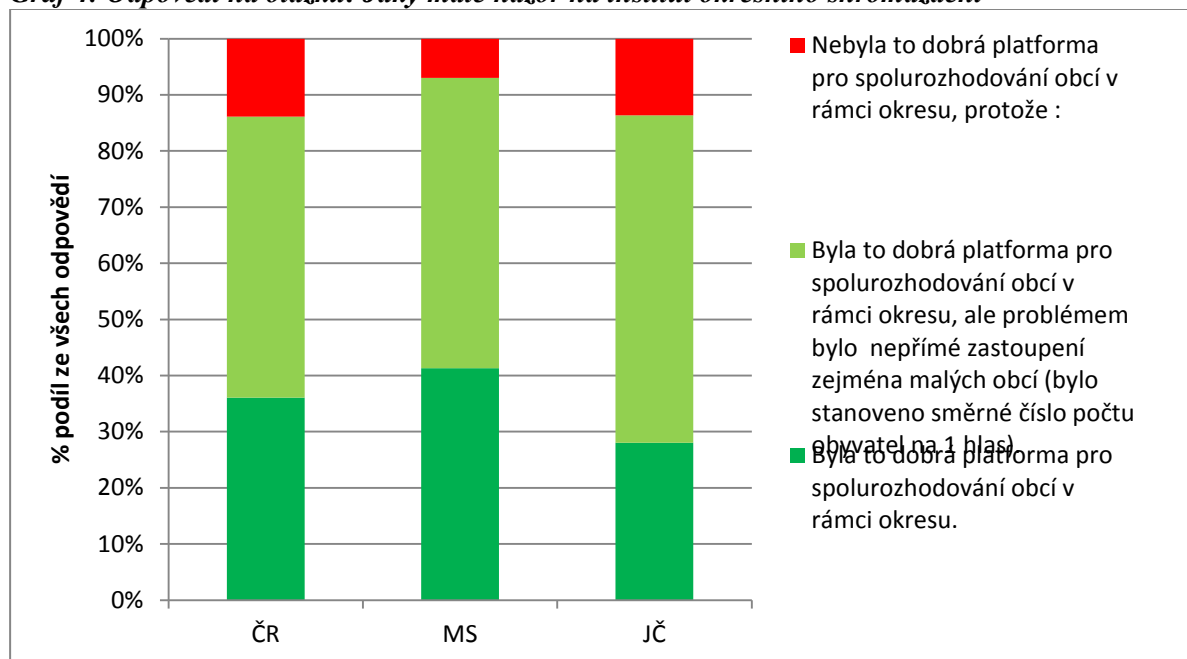
Špatné fungování, řízení či právní formu spolupráce vidí starostové jako velmi významnou (či významnou) bariéru pouze v 10 % odpovědí a neochotu, nezájem či neplnění dohod vidí jako významnou bariéru cca 8- 10 % odpovědí, pouze v MS kraji je mírně vyšší (cca 14 %). V

mezikrajském porovnání nejsou výrazné odchylky od republikového průměru, pouze u JČ je mírně vyšší podíl u nedostatku financí při menším podílu nízké podpory ze strany státu.

Co se týče formy meziobecní spolupráce, tak vedle klasické neformální spolupráce mezi obcemi a stávajícího svazku obcí, starostové jako další v pořadí s preferencí nevhodnější formy spolupráce, označili Shromáždění představitelů obcí, které je podporováno i v rámci Projektu.

Při zjišťování názoru starostů byla položena i otázka ohledně přínosnosti institutu okresního shromáždění. Přestože více než 10 let již tento institut neexistuje, byly cca 2/3 respondentů připraveny se k tomuto institutu vyjádřit a považovaly ho za přínosný.

Graf 4: Odpovědi na otázku: Jaký máte názor na institut okresního shromáždění

Zdroj: SMO ČR, Projektová kancelář, odborný tým, výsledky terénního šetření

Toto zjištění, ve spojitosti s vysokým podílem pozitivního ocenění institutu okresního shromáždění (které za existence okresních úřadů bylo tvořeno představiteli obcí a měst z území daného okresu a bylo platformou k prosazování společného zájmu obcí ve vztahu k okresnímu úřadu, potažmo státu), vytváří dobré výchozí podmínky pro moderování celého procesu prohlubování meziobecní spolupráce v zajišťování dostupnosti vybraných veřejných služeb v rámci Projektu.

Závěry

V ČR se rovněž prostřednictvím projektu „Systémová podpora rozvoje meziobecní spolupráce v ČR v rámci území správních obvodů obcí s rozšířenou působností“ opětovně oživuje debata o podpoře meziobecní spolupráce, jejích přínosech pro zajištění dostupnosti veřejných služeb zajišťovaných městy a obcemi v samostatné působnosti. Zdá se, že podmínky pro její rozvinutí jsou příznivé. Obce a města mají pozitivní zkušenosti se stávající meziobecní spoluprací. Z jejich strany je docenován význam meziobecní spolupráce jako mechanismu umožňujícího prosazování svých zájmů i pro efektivnější zajištění veřejných statků a služeb, za jejichž dostupnost nesou zodpovědnost. Tento postoj je zásadní vzhledem k zájmu nové vlády přistoupit k dokončení druhé fáze reformy veřejné správy. Je zde obrovská příležitost prosadit systémovou podporu meziobecní spolupráce jako vládní politiky, podobně jako je tomu v jiných zemích s obdobnou sídelní strukturou (typicky Francie), uzavřít debaty o možném administrativním snižování počtu obcí. Dosavadní zjištění, vyplývající z předběžných šetření, naznačují připravenost komunální scény tuto otázku otevřít.

Svaz měst a obcí ČR prostřednictvím projektu Systémová podpora rozvoje meziobecní spolupráce v ČR v rámci území správních obvodů obcí s rozšířenou působností (číslo projektu: CZ.1.04/4.1.00/B8.00001), podpořeného z prostředků ESF a státního rozpočtu prostřednictvím OP LZZ, usiluje o zahájení diskuse o možnosti meziobecní spolupráce na bázi samostatné působnosti v území ORP. Bude podporovat i využití poznatků a příkladů dobré praxe ze zahraničí v českém kontextu. Stimulace meziobecní spolupráce může vést ke vzniku nové formy DSO, který by působil území ORP vytvořil by tak pevný základ k hájení zájmů měst a obcí při jednáních se státem krajem, dalšími partnery v území. Další úlohou by bylo zajišťování nabídky konkrétních veřejných služeb dle preferencí území.

Literatura

- [1] BLAŽEK, J., (2002). System of Czech local government financing as a framework for local development: 12 years of trial and error approach. *Acta Universitatis Carolinae – Geographica*, vol. 37, iss. 2, pp. 157-173. ISSN 0300-5402.
- [2] HAMPL, M., DOSTÁL, P., (2007). Geography and territorial administration in the Czech Republic: Issues of fragmentation and rescaling. *Acta Universitatis Carolinae - Geographica*, vol. 42, iss. 1-2. ISSN 2336-1980.
- [3] HAMPL, M., MÜLLER, J., (1998). Jsou obce v České republice příliš malé? *Geografie – Sborník české geografické společnosti*, vol. 103, iss.1, pp. 1-12. ISSN 1212-0014.
- [4] JETMAR, M., HUŽERA, J., (2013). Význam a postavení územního obvodu ORP ve struktuře regionálního rozvoje, Svazek obcí územního obvodu ORP. *Regionální rozvoj mezi teorií a praxí*, iss. 2, pp. 12. Civitas per Populi a Vysoká škola regionálního rozvoje Praha. ISSN 1805-3246.
- [5] JETMAR, M., (2013a). The importance of the territorial district of municipality with extended power (ORP) for regional development and its possible use in solving common tasks within the original competence of municipalities. In *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 358-365. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-44.
- [6] JETMAR, M., (2013b). Nová forma meziobecní spolupráce v územním obvodu ORP a její možnosti využití pro společné řešení úkolů v samostatné působnosti obcí. In *Region v rozvoji společnosti 2013*. Brno: Mendelova univerzita v Brně. ISBN 978-80-86131-82-5.

Článek byl vytvořen v souvislosti s realizací projektu Systémová podpora rozvoje meziobecní spolupráce v ČR v rámci území správních obvodů obcí s rozšířenou působností (číslo projektu: CZ.1.04/4.1.00/B8.00001), podpořeného z prostředků ESF a státního rozpočtu prostřednictvím OP LZZ.

ÚZEMNÍ VYMEZENÍ REGIONŮ V ČESKÉ REPUBLICE VE VZTAHU K REFORMĚ VEŘEJNÉ SPRÁVY

DEFINITION OF REGIONS IN THE CZECH REPUBLIC IN RELATION TO PUBLIC ADMINISTRATIVE REFORM

DOC. JUDR. ING. RADEK JURČÍK, PH.D.

Ústav práva a humanitních věd | Department of Law and Social Science
Provozně ekonomická fakulta | Faculty of Business and Economics
Mendelova univerzita v Brně | Mendel University in Brno
✉ Zemědělská 1, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: jurcik@mendelu.cz

Anotace

V příspěvku autor analyzuje územní členění České republiky z hlediska územní samosprávy, (členění na vyšší územní samosprávné celky), kraje jako správní obvody podle zákona o územním členění státu a členění České republiky z hlediska EU na NUT2. V rámci roztržitosti územního členění státu a různých územních vymezení nadkrajů, velkých a malých krajů, územních obvodů okresů a obcí s rozšířenou působností je poukázáno na praktické problémy při výkonu veřejné moci. V daných souvislostech autor dává doporučení ke sjednocení územního členění a souvislosti s regionální politikou.

Klíčová slova

územní členění, kraj, reforma veřejné správy, regiony, NUT2, regionální politiky

Annotation

This paper deals with analyse of regional division of the Czech Republic with a view to municipal authorities (region's divisions), regions as administrative districts according to Law on regional division and division of the Czech Republic with the view of the EC on NUTS 2. In the framework fragmentation of regional division of the Czech Republic and different regional divisions state regions, large regions and small regions, district and municipalities with extended powers we point out practical problems concerning execution of public power. In framework of above mentioned conditions author gives recommendations for the unification of regional division and author point out on regional politics.

Key words

regional division, region, reform of public administration, districts, NUTS2, regional politics

JEL classification: R11, R50, H77

Úvod

Tento příspěvek se zabývá územním vymezením regionů v České republice podle jejich administrativních hranic a klade si za cíl identifikovat přetrvávající nevyřešené otázky související s reformou veřejné správy a rovněž na to, že pokud není vyřešeno územní členění, může to způsobovat rovněž nejistotu v rámci realizace regionálních politik a v ideálním případě by v rámci neustále probíhajících změn mělo být i ve vztahu k vyjasnění kompetencí sjednocení území krajů a nadkrajů a rovněž okresů ve vztahu k obcím s rozšířenou působností.

1. Regionální a evropské členění České republiky

Regionální členění každého státu je významným aspektem nastavení funkčních ekonomických vazeb každého státu (Cooke, P., Piccaluga, A., 2006). Česká republika má vícero územních rozdělení na územní celky. Jiné územní členění je pro samosprávné kraje, jiné pro výkon částí veřejné moci, jiné z pohledu regionů NUTS2 (regionů soudržnosti). Problémem je tedy nadále přetrvávající duální stav v podobě pojetí krajů jako vyšších územně samosprávných celků na straně jedné a krajské členění státu jako některých správních obvodů na straně druhé. Tato situace je zapříčiněna historickým vývojem organizace správy na našem území. Zákonem č. 280/1948 Sb., o krajském zřízení, došlo k vytvoření 14 krajů, které však byly po 11 letech své existence, zejména pro malou rozlohu, zákonem č. 36/1960 Sb., o územním členění státu, ve znění pozdějších předpisů, nahrazeny 7 kraji novými. V této souvislosti lze hovořit o tzv. „velkých krajích“. Zvláštní postavení získalo hl. město Praha. Zákon rozčlenil území ČR na správní obvody v rovině krajů a okresů a je ve své podstatě zákonem geografickým, který vymezuje pouze územní plochy státu a sám k nim neváže žádné úřady či jiné veřejnoprávní instituce. Teprve až zvláštní zákony do takto vymezených území krajů umístily veřejně-mocenské orgány krajské úrovně. V České republice nadneseně řečeno existují stále tři druhy krajů:

- Nadkraje – členění z hlediska EU, jsou vymezeny jednotkou NUTS 2 (Měrtlová, L., 2011).
- Velké kraje – kraje jako správní obvody.
- Malé kraje – územní samosprávné celky.

Ústavní zákon č. 347/1997 Sb., o zřízení vyšších územních samosprávných celků, s účinností od 1. ledna 2000 vytvořil celkem 14 krajů, jako vyšší územně samosprávné celky. Ústavodárce v tomto ohledu volil zcela jednoznačně inspiraci v krajském uspořádání z roku 1948. Jejich území je určeno vymezením okresů podle zákona č. 36/1960 Sb. Je třeba poukázat na skutečnost, že kraje byly zřízeny jako jednotky územní, krajské samosprávy za účelem výkonu veřejné správy v podmínkách jejího tzv. smíšeného modelu. Nově vzniklé kraje se tedy územně liší od dřívějších velkých krajů, v nichž působily do roku 1990 krajské národní výbory. O důsledku vzniku dvojího krajského uspořádání se vědělo, problém tkvěl v tom, že případným zrušením zákona č. 36/1960 Sb. by některé orgány státní správy a zejména a především soudy ztratily územní základ své působnosti. Problematika duálního členění nalézá své praktické problémy v rovině správního soudnictví. Vycházíme-li z předpokladu, že žalobu ve správním soudnictví lze podat proti pravomocnému rozhodnutí správního orgánu, který ve věci rozhodl v posledním stupni (§ 68 a § 69 s. ř. s.), místní příslušnost je určena § 7 odst. 2 s. ř. s. obecně skrze místo sídla tohoto správního orgánu. Nejčastěji těmito orgány budou krajské úřady, na kterých hodlám demonstrovat přetrvávající nejednotnost. Jsou kraje, kdy žalobce podává žalobu proti jejich rozhodnutí ke správnímu soudu, který má své sídlo na území kraje jiného. Např. o žalobách proti rozhodnutím Krajského úřadu Pardubického kraje rozhoduje Krajský soud v Hradci Králové, proti žalobám Krajského úřadu Libereckého kraje rozhoduje Krajský soud v Ústí nad Labem.

Další poznámka směřuje k vlastnímu uspořádání krajů jako vyšších územně samosprávných celků. Zatímco velké kraje podle zákona č. 36/1960 Sb. byly vzájemně shodné co do rozlohy a počtu obyvatel, u krajů podle ústavního zákona č. 347/1997 Sb., tomu tak není. Vzniká tak problém souměřitelnosti jednotlivých krajských samospráv. Z toho vyplývají rovněž regionální disparity (Kutscherauer, A., 2011).

Za další problém a prvek nepřehlednosti lze považovat vznik tzv. regionů soudržnosti jako významného prvku pro rozvoj regionů (Wokoun, R., Peluch, M., 2011), které jsou vymezeny na základě zákona č. 248/2000 Sb., o podpoře regionálního rozvoje, ve znění pozdějších předpisů. Regionem je územní celek vymezený pomocí administrativních hranic krajů, okresů, správních obvodů obcí s pověřeným obecním úřadem, správních obvodů obcí s rozšířenou působností, obcí nebo sdružení obcí. Kraje jsou totiž ve většině případů svou rozlohou i počtem obyvatelstva poddimenzované ve vztahu k čerpání prostředků věnovaných na podporu politiky soudržnosti Evropskou unií. Na základě tohoto zákona proto došlo k rozčlenění území ČR na 8 vzniklých „nadkrajů“ (regionů soudržnosti, Měrtlová, L., 2011) organizovaných podle euroregionů NUTS 2. Z těchto regionů soudržnosti se pouze Praha, Střední Čechy a Ostravsko územně kryjí se samosprávnými kraji, některé regiony soudržnosti sestávají z dvou krajů (např. Zlínský a Olomoucký

kraj, či Jihomoravský kraj a Vysočina). V jednom případě ze tří krajů. Kritérium zařazení do jednotek NUTS je počet obyvatel, kteří na daném území mají trvalé bydliště. Regiony NUTS 1 mají mít 3 – 7 mil. obyvatel, regiony NUTS 2 v rozmezí 800 tis. – 3 mil. obyvatel a regiony NUTS 3 by neměly přesáhnout 150 – 800 tis. obyvatel. Vymezení územních jednotek NUTS v ČR pro potřeby statistické a analytické a pro potřeby EU. Uvedené rozčlenění bylo provedeno usnesením vlády České republiky č. 707 ze dne 26. října 1998 k návrhu na vymezení územních jednotek NUTS v ČR pro potřeby statistické a analytické a pro potřeby EU, dle kterého vláda doporučila předsedovi ČSÚ, aby po dohodě se Statistickým úřadem Evropských společenství (Eurostatem) vymezil statistické územní jednotky NUTS na území České republiky dle návrhu předloženého vládě. EU dopisem ze dne 22. ledna 1999 sdělil generální ředitel Eurostatu pan Y. Franchet, že po konzultaci s hlavními uživateli regionální statistiky v Komisi, přijímá Eurostat návrh na regionální průřezy České republiky (jedna územní jednotka na úrovni NUTS 1, 8 jednotek na úrovni NUTS 2 a 14 jednotek na úrovni NUTS 3). Tato klasifikace doznala změn, když s účinností od 1. ledna 2008 byla sdělením Českého statistického úřadu č. 201/2007 Sb., o aktualizaci Klasifikace územních statistických jednotek (CZ-NUTS), jímž Český statistický úřad podle § 19 odst. 2 zákona č. 89/1995 Sb., o státní statistické službě, ve znění pozdějších předpisů, sdělil zavedení aktualizované Klasifikace územních statistických jednotek.

Tab. 1: Název a počty územních jednotek v ČR

Název	Počty	Vykonává působnost:	Charakteristika
kraje	14	Státní správa a samospráva	Silné postavení a vliv hejtmanů
Velké kraje	7	Veřejná moc	Slábnoucí role, postupné „slučování“ nadkrajů s kraji
Nadkraje	8	Vyrovnaní disparit (nerovností) mezi regiony	Regiony soudržnosti
Okresy	76	Veřejná moc	Okresní úřady neexistují, území okresů definuje území krajů
Počet obcí s rozšířenou působností (tzv. malé okresy)	205	Státní správa	Silné postavení, možné sjednocení s okresy

Zdroj: vlastní zpracování

Z tabulky č. 1 vyplývá, že je nesoulad mezi počtem krajů, nadkrajů a velkých krajů a rovněž územní nesoulad mezi okresy a obcemi s rozšířenou působností. Toto členění má význam pro rozdílné správní obvody orgánů veřejné moci a nenapomáhá realizaci a efektivnosti funkcí státu.

Tab. 2: Správní obvody obcí s rozšířenou působností (SO ORP) od 1. 1. 2013 ve Středočeském kraji

Název SO ORP	Počet obcí		Katastr. výměra v km ²	Počet obyvatel		Počet obcí, ve kterých se nachází			
	celkem	z toho měst		celkem	ve věku 15 - 64 let	pošta	matrika	škola	zdrav. zař.
	1	2	5	6	7	10	11	12	13
Středočeský kraj	1 145	83	11 015	1 291 816	878 467	399	197	391	359
Benešov	51	6	690	57 815	39 382	16	7	18	17
Beroun	48	3	416	58 157	39 135	20	7	20	18
Brandýs nad Labem - Stará Boleslav	58	5	378	95 579	64 743	23	9	23	27
Čáslav	37	1	274	25 125	17 094	12	3	10	11
Černošice	79	9	580	128 326	86 383	37	23	39	36
Český Brod	24	1	184	19 545	13 198	5	2	7	3

Název SO ORP	Počet obcí		Katastr. výměra v km ²	Počet obyvatel		Počet obcí, ve kterých se nachází			
	celkem	z toho měst		celkem	ve věku 15 - 64 let	pošta	matrika	škola	zdrav. zař.
	1	2	5	6	7	10	11	12	13
Dobříš	24	2	318	21 536	14 592	11	4	9	9
Hořovice	37	3	246	29 027	19 577	11	6	14	8
Kladno	48	5	351	120 572	81 930	23	12	26	22
Kolín	69	5	584	79 877	53 953	23	10	22	20
Kralupy nad Vltavou	18	2	131	30 399	20 757	8	3	8	6
Kutná Hora	51	3	643	49 234	33 526	21	11	13	13
Lysá nad Labem	9	2	121	23 427	15 966	5	2	4	5
Mělník	39	3	457	43 144	29 239	19	8	19	15
Mladá Boleslav	98	7	810	107 892	74 762	32	17	23	26
Mnichovo Hradiště	22	1	213	16 578	11 319	7	2	6	3
Neratovice	12	2	113	30 605	21 399	7	4	9	6
Nymburk	39	3	355	39 178	26 431	12	7	16	10
Poděbrady	35	2	349	30 531	20 410	8	5	11	6
Příbram	75	3	925	70 150	48 464	18	13	18	21
Rakovník	83	3	896	55 411	38 215	28	18	24	26
Říčany	52	3	377	60 009	40 277	12	6	17	16
Sedlčany	22	3	449	22 219	15 224	8	7	12	11
Slaný	52	3	369	39 412	26 776	16	4	11	9
Vlašim	48	2	496	25 756	17 526	10	5	7	8
Votice	15	1	289	12 312	8 189	7	2	5	7

Zdroj: Správní obvody obcí s rozšířenou působností k 1. 1. 2013, 2013.

Z tabulky č. 2 vyplývá, že stejně jako u duality krajů se do popředí dostávají kraje jako územní samosprávné celky, tak v případě „souboje“ územního členění mezi okresy a obcemi s rozšířenou působností vítězí v mnoha směrech územní vymezení dle obcí s rozšířenou působností.

2. Historické důvody duality územního členění

Česká republika se v rámci postkomunistických států střední Evropy řadí k zemím, které reálnou reformu veřejné správy zahájily nejpозději. Zásadní změny byly uskutečněny až v letech 2001 (vznikem krajské samosprávy) a 2003 (zrušením okresních úřadů a vznikem správních obvodů obcí s rozšířenou působností). Přesto některé změny v této oblasti nastaly již v roce 1990.

Bezprostředně po změně politické situace v roce 1989 došlo ke **zrušení krajských národních výborů**, avšak kraje jako územní jednotky zůstaly nadále zachovány. Kraje z období před rokem 1990 také zůstaly (a dosud zůstávají) územní jednotkou působnosti řady orgánů a institucí (soudy, policie, aj.). Beze změny byly převzaty i okresy, pouze okresní národní výbory byly transformovány na okresní úřady. V průběhu celých 90. let 20. století nastala na okresní úrovni jediná významnější změna, a sice obnovení okresu Jeseník v roce 1996. Jinak docházelo pouze k přesunům několika málo obcí mezi sousedními okresy. **Nových 14 krajů zahájilo činnost 1. 1. 2001.** Byly poskládány ze stávajících okresů (platných od roku 1960, resp. 1996). To způsobilo značnou velikostní nevyrovnanost, mnohem větší, než jakou vykazovaly kraje existující v letech 1949-60 (jichž byl stejný počet a měly úplně stejná sídla; jediným rozdílem bylo, že Praha neměla postavení kraje). **Ustavení vyšších územně správních celků (krajů)** bylo tzv. I. etapou reformy veřejné správy. V roce 2002 vyvrcholily přípravy tzv. II. etapy, jejíž podstatou je **zrušení okresních úřadů a jejich nahrazení novými správními**

obvody obcí s rozšířenou působností (někdy nazývané jako malé okresy; těch je celkem 206, vč. Prahy), to vše s účinností od 1. 1. 2003. Po ukončení činnosti okresních úřadů byla významná část jejich kompetencí přenesena právě na tyto obce s rozšířenou působností. Je ovšem třeba zdůraznit, že současně nebyly zrušeny dosavadní okresy jako územní jednotky. Ty jsou nadále spolu s obcemi základem územního členění státu. Je zřejmé, že okresy lze tedy i nadále používat k identifikaci příslušnosti jednotlivých sídelních lokalit a současně se používá rovněž územní členění nadkrajů, zejména pro oblast justice a některých dekoncentrovaných orgánů státní správy. Současně územím okresů má svoji územní působnost vymezena řada specializovaných orgánů státní správy a rovněž toto území okresů je významné i proto, že u velkých i malých krajů se jejich území vymezuje územím okresů.

3. Deficity územního členění

Vycházíme-li z premisy, že organizace územní správy státu a veřejné správy by měla být pokud možno jednotná a přehledná, pak musíme říci, že „mnohost krajů“ jistě není naplněním principu dobré správy v organizačním pojetí. Kraje jsou odlišně vymezeny pro výkon samosprávy a část státní správy. Jiné je kupř. nastavení krajů pro výkon justice a odlišné je rovněž i jejich nastavení z hlediska regionální podpory. Regiony NUTS 2 jsou přitom základem pro poskytování prostředků z EU. Osobně se domnívám, že cesta k nápravě by měla být v rovině sjednocování, event. přehodnocení dosavadních právních úprav, tak aby složení a struktura regionálního členění státu byla co nejvíce přehledná a jednoduchá. V souvislosti s krajskou strukturou v České republice lze tedy konstatovat:

- krajská struktura ČR nenaplnuje princip regionálního členění Evropské unie.
- krajská struktura plně nerespektuje historické hranice.
- v krátkodobém a střednědobé perspektivě nemožno očekávat změny v krajské struktuře s tím, že s největší pravděpodobností se existující krajské územně samosprávné struktuře spíše přizpůsobí státní správa.
- kraje jako územní samosprávné celky jsou nevyvážené co do rozlohy a počtu obyvatel.

De lege ferenda lze diskutovat o následujících otázkách, a to, zda by bylo vhodné: sloučit velké a malé kraje. Diskuse sloučit nadkraje a malé kraje – v této souvislosti lze uvést, že využívání strukturálních fondů se předpokládá pro ČR i do budoucna. Tomuto doporučení brání malý počet obyvatel některých krajů, které nemohou z pohledu a pravidel EU působit jako samostatné regiony soudržnosti. Lze rovněž doporučit započít diskusi o územním vztahu okresů pro výkon státní správy (soudních okresů, policejních, apod.) a území obcí s obecním úřadem s rozšířenou působností. Tento vztah je v nauce ignorován.

4. Význam sjednocení a dokončení územního členění pro realizaci regionálních politik a k efektivnějšímu zajišťování veřejných služeb

V rámci realizace veřejných politik lze uvést, že nepůsobí funkčně jiná struktura krajů, velkých krajů a nakrajů např. v oblasti zajišťování bezpečnosti je jiná územní působnost krajských soudů a krajských státních zastupitelství (členěno dle velkých krajů) a policejní správy (členěno dle krajů). V dané souvislosti se rovněž sluší poukázat na skutečnost, že pro regionální struktury má význam nejenom výkon veřejné moci jako takový (byť mezi veřejné politiky lze řadit i zajišťování bezpečnosti), nicméně rovněž z pohledu koordinace veřejných politik např. v oblasti veřejného investování (Ochrana, F., Maaytová, A., 2012) a regionálních politik (Tvrdouň, J., 2009). V dané souvislosti lze připomenout významný dopad koordinovaného zadávání veřejných zakázek pro prosazování politik zaměstnávání místně nezaměstnaných lidí a sociálních politik (zdravotně postižených lidí), když může hrát roli např. systémové nastavování podmínek veřejných zakázek. V rámci nich lze nastavovat sociální, environmentální a regionální aspekty a rovněž touto politikou podporovat sociální a ekonomický rozvoj obcí a regionů (Viturka, M., 2013). V rovině praktické se i v důsledku nepřehledného územního členění projevilo disfunkčnost v rámci spolupráce např. krajských poboček úřadů práce a regiony ohledně nastavování podmínky zaměstnání určitého počtu místně nezaměstnaných při zadávání veřejné zakázky v daném regionu (Jurčík, R., 2007). V daném směru lze

tedy doporučit vést diskuse o sjednocení územního členění i pro lepší realizaci regionální inovační strategie a plánování (Jučík, R. 2013) a spolupráce při řešení místní nezaměstnanosti a hlubšího rozvoje malého a středního podnikání (Skokan, K., 2013). Lze nepochybně nalézt i další příklady, kdy rozdílné územní členění způsobuje problémy v rámci rozvoje regionů.

Závěr

V současné době se využívá pro územní členění dekoncentrovaných orgánů státní správy 14 krajů (policie, krajské pobočky Úřadu práce, finanční a celní úřady, katastrální úřady), otázka obvodů soudů a státních zastupitelství na uvedené čeká, což by však vedlo např. k nárůstu krajských soudů z 8 na 14, což je na hranici ekonomických možností ČR. Otázka krajské struktury přes její diferenciaci se již nezadržitelně vyvíjí ve prospěch krajského členění na 14 krajů. Nevyřešenou zůstává vztah okresů a územních obvodů obcí s rozšířenou působností, v jejich rámci se vykonává převážná část veřejné správy na nejnižší úrovni. V současné době si nelze představit, že by se kupř. soudní struktura na úrovni okresních soudů přizpůsobila územnímu členění správních obvodů obcí s rozšířenou působností. V takovém případě bychom se mohli setkat se situací jako za tzv. 1. republiky, kdy na jednom soudu působil jeden trestní a jeden civilní soudce. S jednocením územní struktury se však jeví jako nezbytné pro zefektivnění fungování výkonu veřejné moci jako takového v České republice.

Literatura

- [1] COOKE, P., PICCALUGA, A., (2006). *Regional development in the knowledge economy*. London and New York: Routledge Taylor & Francis Group. ISBN 0415578639.
- [2] JURČÍK, R., (2007). The economic impact of the EC procurement policy *Agricultural economics-Zemedska ekonomika*, vol. 53, iss.7, pp. 333-337. ISSN 0139-570X
- [3] JURČÍK, R., (2013). Regional Innovation Strategy of the South Moravian Region as Local Self Government Entity and Economic Influence Of Small and Medium Size Enterprises in This Strategy. In *Proceedings Resilient Territories: Innovation And Creativity For New Modes Of Regional Development 19th APDR WORKSHOP*. 1. vyd. Faro, Portugalsko: Faculty of Economics, University of Algarve Faro (Portugal), pp. 171--179. ISBN 978-989-96353-9-5.
- [4] KUTSCHERAUER, A., (2011). Disparities in long-term development of regions in the Czech Republic. In *14th International Colloquium on Regional Sciences*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 25-36. ISBN 978-80-210-5513-1.
- [5] MĚRTLOVÁ, L., (2011). Comparing NUTS II Southeast regions. *14th International Colloquium on Regional Sciences*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 25-36. ISBN 978-80-210-5513-1.
- [6] OCHRANA, F., MAAYTOVÁ, A., (2012). Východiska pro vytváření transparentního a nekorupčního systému zadávání veřejných zakázek. *Ekonomický časopis*, vol.60, iss. 7, pp. 732-745. ISSN 0013-3035.
- [7] *Správní obvody obcí s rozšířenou působností k 1. 1. 2013.*, (2013). [online]. [cit. 2014-4-1]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/publ/1302-13-r_2013>.
- [8] SKOKAN, K., (2013). The history of modern business. *E&M Ekonomie a management*, vol. 16, iss. 4, pp. 170-170. ISSN 1212-3609.
- [9] TVRDOŇ, J., (2009). The regional policy within knowledge economy – theoretical-methodological circumstances. In *3rd Central European Conference in Regional Science*. Kosice, pp. 846-856. ISBN 978-80-553-0363-5.
- [10] VITURKA, M., (2013). Regional evaluation of social environment quality – a case study of the Czech Republic. In *16th International Colloquium on Regional Sciences*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 65-71. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-7.
- [11] WOKOUN, R., PELUCHA, M., (2011). Knowledge Economy as the modern phenomenon of competitiveness of States and Regions. In *14th International Colloquium on Regional Sciences*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 25-36. ISBN 978-80-210-5513-1.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu IGA č. 19/2014

**VYBRANÉ SOCIOEKONOMICKÉ CHARAKTERISTIKY
MIKROREGIONU RAJHRADSKO****SELECTED SOCIO-ECONOMIC CHARACTERISTICS OF THE
MICROREGION OF RAJHRADSKO****BC. IVA DVOŘÁKOVÁ**

Katedra regionální ekonomie a správy | *Dept. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41 a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: iva.dvorakova@mail.muni.cz

Anotace

Článek se zabývá územím mikroregionu Rajhradsko, které se nachází v Jihomoravském kraji. Mikroregion Rajhradsko je dobrovolný svazek pěti obcí, který vznikl za účelem dlouhodobé spolupráce na celkovém rozvoji území. Hlavním cílem příspěvku je analýza demografických a ekonomických údajů daného mikroregionu a jejich následná interpretace. V textu je analyzován vývoj obyvatel v jednotlivých obcích mikroregionu v letech 2002 až 2012, včetně současné vzdělanostní struktury obyvatelstva. Pozornost je věnována také podnikatelským subjektům, u kterých převažuje činnost velkoobchodní a maloobchodní následovaná stavebnictvím a průmyslem. Přestože mikroregion Rajhradsko se prezentuje jako turistický region, je zde zastoupení subjektů podnikajících v činnostech spojených s cestovním ruchem poměrně malé.

Klíčová slova

mikroregion Rajhradsko, mikroregion, dobrovolný svazek obcí, Jihomoravský kraj, ekonomická aktivita

Annotation

The article deals with the territory of the microregion of Rajhradsko which is located in the South Moravian Region. The Rajhradsko microregion is voluntary association of five municipalities that was established for the purpose of long-term cooperation with development of the region. The main objective of this contribution is to analyze demographic and economic data of the microregion and subsequently to interpret them. The development of the population in each municipality of the microregion between 2002 and 2012 as well as the current educational structure of the population is broken down in the text. The attention is also paid to business entities where wholesale and retail followed by construction industry predominate. Although the Rajhradsko microregion represents itself as a tourism region, the representation of enterprises related to tourism is rather small.

Key words

Rajhradsko microregion, microregion, voluntary association of municipalities, South Moravian Region, economic activity

JEL classification: R12

Úvod

Postupný rozvoj území související s vytvářením lepších životních podmínek pro obyvatele, či se zvýšením atraktivnosti daného území za účelem přilákání nových podnikatelských subjektů se stává hlavní prioritou většiny obcí. Ovšem realizace rozsáhlejších projektů je především u malých obcí

náročné, někdy až nemožné. Tento problém se tak snaží řešit prostřednictvím spolupráce s dalšími subjekty v území.

Pokud obce mají v úmyslu realizovat společné záměry, tak se jim naskýtá možnost založit společnou právnickou osobu, na kterou mohou převést výkon určité činnosti nebo poskytování služby. Obec tak může spolupracovat s jinými obcemi na základě meziobecní spolupráce, nebo může navazovat spolupráci s dalšími veřejnými nebo soukromými subjekty v daném území (Jetmar, 2013). V České republice obce při vzájemné spolupráci nejčastěji volí formu dobrovolného svazku obcí (DSO). Jeho členy mohou být pouze obce a vykonávaná činnost DSO musí spadat pod samostatnou působnost obcí nebo se musí jednat o činnosti spojené s prosazováním společných zájmů obcí. DSO zakládají většinou obce, které se nacházejí na uceleném území, které je určeno přírodními, historickými či technickými hranicemi nebo jinými prvky, ale není to vždy pravidlem. DSO lze dělit na monotematické svazky a mikroregiony. Monotematické svazky jsou zakládány za účelem realizace nějaké specifické činnosti (např. výstavba silnice) a po ukončení akce svazky obvykle zanikají. Naopak mikroregiony vznikají za účelem dlouhodobější spolupráce, kdy cílem spolupráce je celkový rozvoj území (Galvasová a kol., 2007).

Dle řádovostní hierarchizace lze regiony dělit na subregiony, mikroregiony, mezoregiony a makroregiony. Mikroregiony jsou menší území, ve kterých, na rozdíl od subregionů, již obyvatelé mohou realizovat všechny své potřeby. V rámci České republiky jsou mikroregiony dále děleny na mikroregiony 1. řádu a mikroregiony 2. řádu. V mikroregionech 1. řádu je již většinou plně vyvinuta základní občanská vybavenost a jejich centry se obvykle stávají obce s rozšířenou působností. Mikroregiony 2. řádu jsou obdobné jako okresy. V těchto mikroregionech je již občanská vybavenost na vyšší úrovni, v centrech se vyskytují střední školy, divadla, polikliniky apod. (Pápol a kol. 2006).

Možnosti rozvoje území se také ale odvíjejí od potenciálu, kterým dané území disponuje. Potenciál určitého území je představován kombinací vlastností, kterými území disponuje, ale jejichž využití je ovlivňováno aktivitou obyvatel, polohou místa a velikostí disponibilního kapitálu. Obce, potažmo i regiony, jsou ovlivňovány kombinací těchto vstupů při stanovování optimální strategie (Binek a kol., 2010, str. 17).

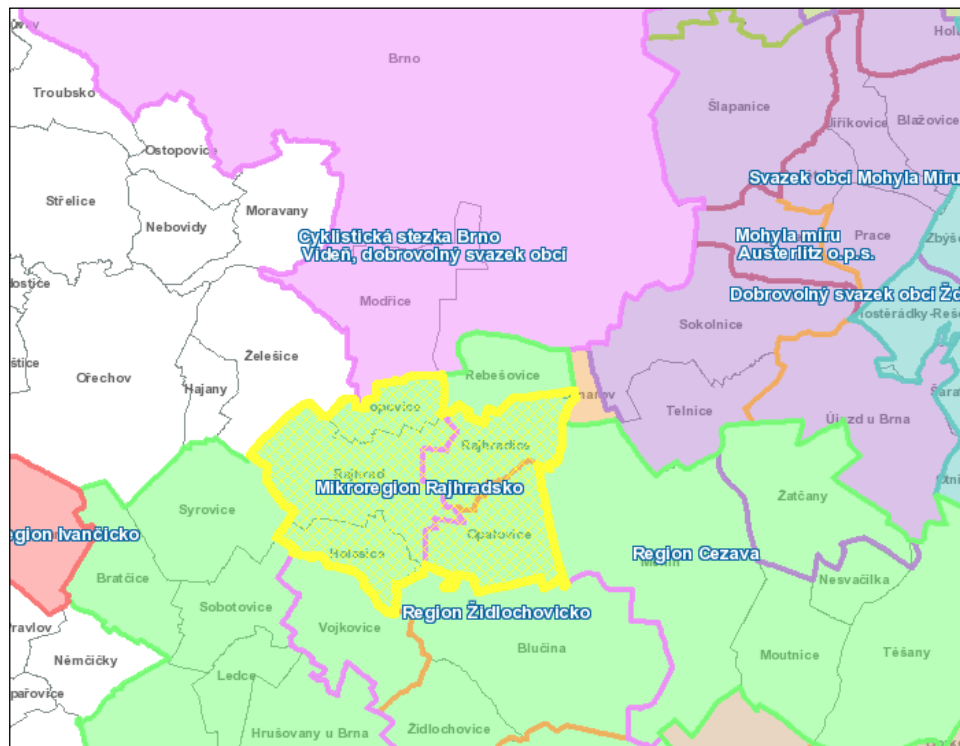
Cíl a metodika

Cílem příspěvku je analyzovat vybrané socioekonomické charakteristiky mikroregionu Rajhradsko a jeho členských obcí. K tomu byly využity dostupné demografické údaje týkající se stavu obyvatelstva v jednotlivých obcích v letech 2002 až 2012 a jeho rozdělení podle věku a dosaženého vzdělání. U ekonomických ukazatelů byla věnována pozornost podnikatelským subjektům a jejich rozdělení podle právní formy a převažující činnosti, ale také nezaměstnanosti a počtu ekonomicky aktivního obyvatelstva v mikroregionu.

Mikroregion Rajhradsko

Mikroregion Rajhradsko se nachází přibližně 12 kilometrů jižně od Brna, na pomezí Bobravské vrchoviny a Dyjskosvrateckého úvalu. Je tvořen obcemi Rajhradice, Opatovice, Holasice, Popovice a městem Rajhrad, které celkem zaujímají plochu přibližně 27 km² (mikroregion Rajhradsko, 2014).

Obr. 1: Mikroregion Rajhradsko

Zdroj: Mapový server, 2014

Mikroregion vznikl 16. prosince 2003, kdy sdružení obcí založily obce Rajhrad, Opatovice a Popovice. O čtyři roky později se ke sdružení připojily i obce Rajhradice a Holasice (mikroregion Rajhradsko, 2014). Dobrovolný svazek obcí byl založen především za účelem rozvoje cestovního ruchu, cykloturistiky, dopravní infrastruktury, občanské vybavenosti a všeobecné ochrany životního prostředí (RIS, 2014). Spolupráce obcí má také napomáhat ke koordinaci územních plánů a strategického rozvoje území, podpoře kultury a sportu, společenského života, zdravotnictví, ale také k rozvoji podnikání a sociálních služeb či zabezpečování čistoty obcí. Nejvyšším orgánem mikroregionu Rajhradsko je valné shromáždění, které se schází nejméně jednou za rok a je tvořeno zástupci všech členů svazku. Dalším orgánem je tříčlenná revizní komise, která zasedá minimálně dvakrát do roka. Členové tohoto kontrolního orgánu jsou voleni na období dvou let valným shromážděním, které má i pravomoc jej odvolávat. Funkci statutárního orgánu plní předseda, který jedná jménem svazku. Předseda je volen rovněž na dva roky. Při jeho nepřítomnosti jej zastupuje místopředseda, pro kterého také platí ustanovení o předsedovi (mikroregion Rajhradsko, 2014).

Všech pět obcí se rovněž nachází v Regionu Židlochovicko a je součástí místní akční skupiny zvané Podbrněnsko. MAS Podbrněnsko sdružuje občany, neziskové organizace, podnikatele a obce, které se nacházejí na území regionů Pohořelicko a Židlochovicko. Cílem této MAS je zvelebování regionů a obcí nacházejících se na jejím území a podpora malých a středních podnikatelů včetně pomoci neziskovým subjektům (MAS Podbrněnsko, 2014).

Výsledky

Počet obyvatel v jednotlivých obcích za posledních deset let narůstal. U většiny obcí je možné sledovat změny v desítkách obyvatel, ale například u města Rajhrad se jedná až o stovky obyvatel. V procentním vyjádření se počet obyvatel Rajhradu zvýšil o 23 %. Největší procentní nárůst byl však zjištěn u obce Popovice (80 %).

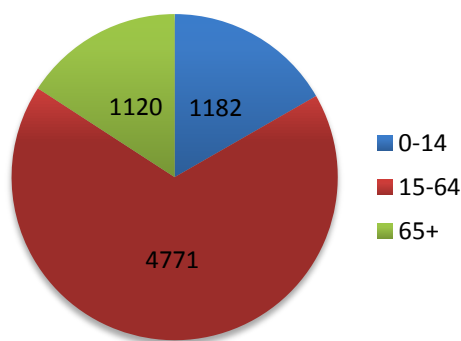
Tab. 1: Vývoj počtu obyvatel v letech 2002-2012 (k 31. 12.)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Holasice	863	872	883	881	889	901	897	903	899	950	1 026
Opatovice	965	962	968	976	972	982	987	974	976	999	1 033
Popovice	261	289	324	288	248	323	324	352	317	358	365
Rajhrad	2 707	2 697	2 722	2 775	2 824	2 870	2 904	3 012	3 126	3 193	3 335
Rajhradice	1 184	1 204	1 213	1 204	1 200	1 229	1 207	1 226	1 255	1 290	1 314

Zdroj: vlastní zpracování dle Český statistický úřad (2014)

Jako první je možné, dle údajů uvedených v tabulce, sledovat změny, kterými prošla obec Holasice. Tato obec zaznamenala za posledních deset let nárůst celkem o 163 obyvatel (19 %). Tento nárůst byl z převážné části způsoben migrací obyvatelstva, přirozený přírůstek tvořil jen nepatrnou část. U obce Opatovice není nárůst obyvatel již tak velký (7 %). Ve srovnání s Holasicemi není přírůstek ani poloviční. Za posledních deset přibýlo v obci celkem 68 obyvatel. Stejně jako v obci Holasice i v Opatovicích jsou větší změny v počtu obyvatel viditelné až od roku 2011. Nejmenší obec mikroregionu, obec Popovice zaznamenala za sledované období přírůstek přesně o 104 obyvatele. U Popovic docházelo v průběhu let, vzhledem k velikosti obce, k celkem velkým skokovým změnám, jak v pozitivním, tak negativním slova smyslu. Do roku 2004 docházelo stále k nárůstu. Během dalších šesti let lze pozorovat neustálé výkyvy, které se ustálily až v roce 2010. Největší změnou, co se týče absolutního počtu obyvatel, prošlo město Rajhrad. Během sledovaných deseti let se počet obyvatel zvýšil celkem o 628 osob. Od roku 2009 se stav obyvatel zvyšuje přibližně o 100 obyvatel za rok. Jako poslední prošla změnami v počtu obyvatel i obec Rajhradice, jejíž stav obyvatel se od roku 2002 navýšil o 130 obyvatel (11 %).

Důležitý ovšem není pouze vývoj počtu obyvatel, ale také jejich věk. Následující graf ukazuje věkové složení obyvatel nacházejících se v mikroregionu Rajhradsko.

Obr. 2: Věkové složení obyvatelstva mikroregionu Rajhradsko k 31. 12. 2012

Průměrný věk: 40,02

Zdroj: vlastní zpracování dle Český statistický úřad (2014)

Průměrný věk obyvatel v mikroregionu Rajhradsko je 40,02 let, což je lehce pod věkovým průměrem ČR, který ke konci roku 2011 dle Českého statistického úřadu činil 41,1 let. Co se týká věkového průměru, tak je na tom nejlépe obec Holasice, kde průměrný věk obyvatel dosahuje 38,4 let. Naopak nejvyšší průměrný věk je v rámci mikroregionu zaznamenán v obci Opatovice, kde činí 41 let. V grafu lze vidět, že ve věkovém rozmezí od 15 do 64 let se v mikroregionu Rajhradsko nachází celkem 4 771 obyvatel. Nad hranicí 65 let je to celkem 1 120 obyvatel, což je o něco méně obyvatel, než těch, kteří se nachází ve věkové skupině 0 až 14 let.

Tab. 2: Obyvatelstvo dle dosaženého vzdělání k 26. 3. 2011

	Holasice	Opatovice	Popovice	Rajhrad	Rajhradice	celkem
bez vzdělání	1	4	0	13	2	20
základní vč. neukonč.	145	179	40	432	222	1 018
střední bez maturity	311	377	92	955	471	2 206
střední s maturitou	185	188	64	766	232	1 435
nástavbové	17	17	5	80	18	137
vyšší odborné	8	5	3	49	4	69
bakalářské	13	14	4	61	17	109
magisterské	41	41	40	321	64	507

Zdroj: vlastní zpracování dle Český statistický úřad (2014)

Dle údajů z výše uvedené tabulky lze vidět, že nejčastějším dosaženým vzděláním u obyvatel mikroregionu a zároveň i v každé členské obci je vyučení, tedy vystudování střední školy bez maturity. Jako další následuje úplně střední vzdělání, tedy s maturitou. Překvapivé je, že třetím nejčastějším dosaženým vzděláním je základní vzdělání včetně neukončeného, kterého dosáhlo v rámci mikroregionu celkem 1 018 osob. Je nutné ovšem zmínit i poměrně vysoký počet osob s vysokoškolským vzděláním, tedy celkem 616 obyvatel, z nichž většina dosáhla magisterského vzdělání.

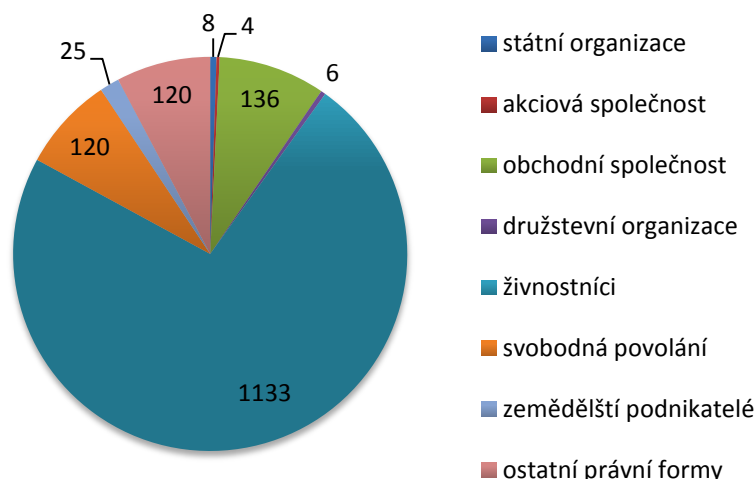
Tab. 3: Ekonomicky aktivní obyvatelstvo a míra nezaměstnanosti v obcích mikroregionu Rajhradsko

rok 2011	Holasice	Opatovice	Popovice	Rajhrad	Rajhradice	celkem
nezaměstnanost	5,4%	7,8%	5,2%	6,2%	6,7%	6,3%
EAO	447	513	145	1 631	659	3 395

Zdroj: vlastní zpracování dle Český statistický úřad (2014)

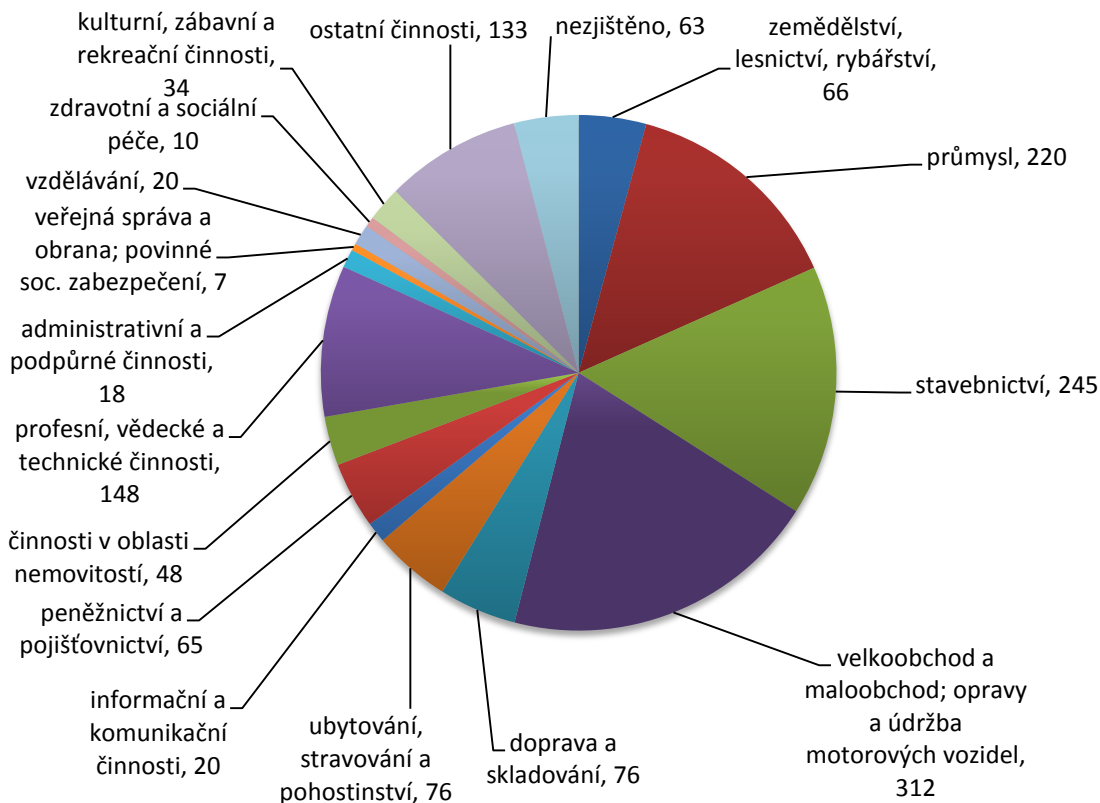
S dosaženým vzděláním souvisí také míra nezaměstnanosti v mikroregionu. V tabulce 3 lze vidět, že v roce 2011 dosahovala registrovaná míra nezaměstnanosti v mikroregionu Rajhradsko 6,3%, což je o něco málo méně než celorepublikový průměr, který v té době dle Českého statistického úřadu činil 6,7%. Této hranice v rámci mikroregionu dosahuje pouze obec Rajhradice a o jeden procentní bod ji převyšuje obec Opatovice s mírou nezaměstnanosti 7,8%.

S mírou nezaměstnanosti je také spojen nedostatek pracovních příležitostí, zvláště v případě menších obcí. Jediným řešením je tedy dojíždka do zaměstnání nebo založení vlastní živnosti. V následujícím grafu je možné vidět zastoupení jednotlivých právních forem podnikatelů na území mikroregionu Rajhradsko.

Obr. 3: Rozdělení podnikatelských subjektů v mikroregionu dle právní formy

Zdroj: vlastní zpracování dle Český statistický úřad (2014)

V největší míře je v mikroregionu zastoupeno živnostenské podnikání. Jako další jsou v mikroregionu téměř stejným dílem zastoupeny obchodní společnosti, svobodná povolání (tedy fyzické osoby, které podnikají podle jiného než živnostenského zákona a zákona o zemědělství) a ostatní právní formy. Akciové společnosti se v mikroregionu nacházejí pouze čtyři, a to dvě v obci Holasice a dvě ve městě Rajhrad. V Holasicích se jedná o firmu DIVORSIO a.s., která pronajímá a spravuje vlastní a pronajaté nemovitosti a firmu JMB investment a.s. zabývající se zprostředkovatelskou činností realitních agentur. V Rajhradě má sídlo firma Evropská úvěrová a.s. zabývající se pronájmem nemovitostí a firma CORAL SYSTEMS, a.s., která vyrábí elektronické součástky.

Obr. 4: Rozdělení podnikatelských subjektů v mikroregionu dle převažující činnosti

Zdroj: vlastní zpracování dle Český statistický úřad (2014)

Jak je z předchozího grafu patrné, nejvíce podnikatelských subjektů v mikroregionu provozuje činnosti spadající do oboru velkoobchod a maloobchod. Společně s průmyslem a stavebnictvím představují celkem 50% všech podnikatelských subjektů v mikroregionu Rajhradsko. Naopak celkem malá je skupina podnikatelů provozující činnost v zemědělství, lesnictví a rybářství. I když na převážné většině území mikroregionu se nachází právě orná půda, tak se zde nachází pouze 66 podnikatelských subjektů provozující tuto činnost. Ne mnoho podnikatelských subjektů také provozuje činnosti spojené s cestovním ruchem. V ubytování, stravování a pohostinství podniká celkem 76 subjektů, z nichž 41 se nachází přímo v Rajhradě. A stejné je to i v oblasti kulturní, zábavní a rekreační činnosti, ve které podniká celkem 34 subjektů, rovněž s velkou převahou se sídlem v Rajhradě.

Závěr

V rámci mikroregionu Rajhradsko spolupracuje celkem pět obcí, z nichž největší na rozlohu i počet obyvatel je město Rajhrad. U téměř všech obcí došlo v letech 2002 až 2012 k nárůstu obyvatel. Největší nárůst lze připsat městu Rajhrad, kde přibýlo celkem 628 obyvatel. Tato změna je z velké části pravděpodobně způsobena v poslední době rostoucí výstavbou bytů a rodinných domů. Věkový průměr za celý mikroregion, který činí 40 let, se nachází lehce pod hranicí celorepublikového průměru. Co se týká vzdělanostní struktury obyvatel mikroregionu, tak u největší části obyvatelstva je nejvyšší dosažené vzdělání střední škola bez maturity a následně střední škola s maturitou. Problém je, že ve většině obcí se nenachází ani základní škola nebo jen první stupeň a je tedy nutné za vzděláním dojíždět. S tím rovněž souvisí i míra nezaměstnanosti v mikroregionu, která se svými 6,3% přibližuje průměru za celou Českou republiku. U rozdělení podnikatelských subjektů bylo možné vidět, že převážná část podniká v oblasti velkoobchodu a maloobchodu a opravě a údržbě motorových vozidel. Společně se stavebnictvím a průmyslem tvoří celkem 50% všech podnikatelských subjektů v mikroregionu. I přesto, že mikroregion Rajhradsko podle údajů, které uveřejňuje na svých internetových stránkách, působí jako turistická oblast, tak počet subjektů podnikajících v oblasti cestovního ruchu je poměrně malý. Celkem provozuje činnosti v oblasti ubytování, stravování a pohostinství včetně kulturní, zábavní a rekreační činnosti pouhých 7% ze všech podnikatelských subjektů. Co se týká právní formy jednotlivých podnikatelských subjektů, tak zde převažují živnostníci, kteří tvoří celých 73%. Naopak akciové společnosti se v mikroregionu vyskytují pouze čtyři a to v obci Holasice a městě Rajhrad.

Literatura

- [1] BINEK, J. a kol., (2010). *Rozvojové možnosti obcí*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR. ISBN 978-80-87147-29-0.
- [2] *Český statistický úřad*, (2014). [online]. [cit. 2014-04-02]. Dostupné z: <<http://www.czso.cz/>>
- [3] GALVASOVÁ, I. a kol., (2007). *Spolupráce obcí jako faktor rozvoje*. Brno: Georgetown. ISBN 978-80-86251-20-2.
- [4] JETMAR, M., (2013). The importance of the territorial district of municipality with extended power (ORP) for regional development and its possible use in solving common tasks within the original competence of municipalities. In *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 358-365. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-44.
- [5] *Mapový server*, (2013). [online]. [cit. 2014-03-28]. Dostupné z: <<http://mapy.crr.cz/>>
- [6] *MAS Podbrněnsko: slunečný kraj*, (2014). [online]. [cit. 2014-03-28]. Dostupné z: <<http://www.podbrnensko.cz/>>
- [7] *Mikroregion Rajhradsko*, (2014). [online]. [cit. 2014-04-01]. Dostupné z: <<http://www.mikroregion-rajhradsko.cz/>>
- [8] PÁPOL, T., PAVLAS, M. a kol., (2006). *Problémy mikroregionů při tvorbě společných projektů*. Hradec Králové: Civitas per populi. ISBN 80-903813-1-6.
- [9] *RIS: Regionální informační servis*, (2012-2014) [online]. [cit. 2014-04-01]. Dostupné z: <<http://www.risy.cz/>>

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu specifického výzkumu Role aktérů a význam nástrojů regionálního rozvoje v podmínkách znalostní ekonomiky (MUNI/A/0783/2013).

**PODMÍNKY A ŠANCE SOCIÁLNÍ KOHEZE V MÍSTNÍ
AKČNÍ SKUPINĚ****THE CONDITIONS AND OPPORTUNITY FOR SOCIAL COHESION IN
LOCAL ACTION GROUPS****MGR. ELIŠKA NOVOTNÁ, PH.D.****ING. JIŘÍ VOPÁTEK, PH.D.**

Katedra společenských věd | *Department of Social Sciences*
Fakulta managementu v Jindřichově Hradci | *Faculty of Management*
Vysoká škola ekonomická v Praze | *University of Economics, Prague*
✉ *Jarošovská 1117/II, 377 01 Jindřichův Hradec, Czech Republic*
E-mail: novotnae@fm.vse.cz, vopatek@fm.vse.cz

Anotace

Cílem článku je zjistit, zda v konkrétní kolektivitě místní akční skupiny existují podmínky pro sociální kohezi jejich členských obcí, což je předpokladem její úspěšnosti. Pro sekundární analýzu dat jsme použili metody popisné statistiky, jednoduchého koeficientu, Pearsonův χ^2 -test nezávislosti včetně reziduální analýzy a kvalitativního výzkumu. Dospěli jsme k poznání malých stávajících podmínek a absence vnímané sociální koheze, avšak poměrně vysokých šancí zvýšení sociální koheze v budoucnu. To je nadějí pro existenci a rozvoj této místní akční skupiny.

Klíčová slova

sociální koheze, přemostující sociální kapitál, důvěra, meziúroveň, místní akční skupina, podmínky, demografická situace, ekonomika, infrastruktura, občanská participace, šance

Annotation

The aim of the article is to determine whether in particular local action groups there exist conditions for social cohesion of their member municipalities, which is a condition for their success. For the secondary data analysis methods we used descriptive statistics, simple coefficient, Pearson's chi-squared test (χ^2) of independence including residual analysis and qualitative research. We succeeded in recognizing small existing conditions and the absence of perceived social cohesion. Nevertheless, there is a relatively high chance of reaching social cohesion in the future. This is hope for the existence and development of these local action groups.

Key words

social cohesion, bridging social capital, trust, inter-level, local action groups, conditions, demographic situation, economy, infrastructure, civil participation, opportunity

JEL classification: R11, Z13

Úvod

Globalizační procesy současného postmoderního světa rozrazily dveře a otevřely dokořán okna uzavřených mikrosvětů lokálních společenství, v nichž byli lidé svázáni silnými vazbami, založenými na vzájemné důvěře. Ta byla založena na znalostech očekávaného jednání, které pramenily ze sdílené minulosti a ústily ve sdílenou budoucnost. Globalizace otevřela možnosti v makroprostoru s volným pohybem riskujících aktérů, kteří, opouštějíc tradiční zdroje sociální koheze, pozbývají své kolektivní identity a stávají se sobě i druhým anomickými cizinci. Otevřený chaotický makroprostor,

vyznačující se volným pohybem osob, věci a služeb, dává globálním baumanovským nomádům šance a svobody za cenu ztrát zakotvenosti v mikrospolečenstvích, jistoty identity a bezprostředních vztahů face to face (Bauman, 1995). Slabé vazby k ostatním, stejně mannheimovsky distancovaným cizincům, již nestojí na důvěře v druhého člověka, ale na důvěře v lidstvo obecně (Mannheim, 1991). Tato generalizovaná důvěra již k sobě v makroprostoru váže aktéry mnohem volněji než dosavadní partikularizovaná důvěra, příznačná pro mikrosvěty. Čím více lidí, a čím častěji, se účastní globalizačních procesů a stává se aktéry sociální mobility a migrace, tím více jich hledá svoji identitu v Tönniesově představě o tradičním lokálním společenství, do něhož ovšem již není návratu. Nostalgická touha po společenství, které poskytuje prostředí pro dobrý život, se pak promítá do tendencí účastnit se rozmanitých nových sociálních hnutí a vytvářet různé formy sociální koheze, např. sociální komunity, dobrovolné svazky obcí apod. Ty představují mezoúroveň každodennosti postmoderního aktéra (Musil, 2005). V ní si společenství vytvářejí své přemostující sociální kapitály a konstruují důvěru v tento svět.

Jednou ze současných forem sociální koheze jsou místní akční skupiny (dále jen MAS). V nich se dobrovolně sdružují rozmanití aktéři, které spojuje idea dobrého sousedství a života ve sdíleném území. I když jde o spojení jednotlivců, komerčních a občanských organizací, zásadně důležitými a nejpočetnějšími členy jsou obce. V České republice je 174 MAS a 91% z nich je členem Národní sítě Místních akčních skupin ČR. MAS byly do doby nabytí nového občanského zákoníku a zákona o obchodních korporacích zakládány jako obecně prospěšné společnosti (56) nebo jako občanská sdružení (112) nebo jako zájmové sdružení právnických osob (6) (Národní síť Místních akčních skupin ČR). Posláním MAS je spolupráce na rozvoji zejména venkova a zemědělství, jejich role je ovšem mnohdy širší, neboť řada MAS poskytuje poradenství svým obcím, případně mikroregionům, které do území MAS spadají a jsou jejím členem. Mezi další oblast jejich zájmu patří i kulturní a hospodářský rozvoj, cestovní ruch, ochrana životního prostředí, meziregionální a mezinárodní spolupráce, rozvoj multifunkčního zemědělství a nepochybně i podpora malého a středního podnikání.

Jednou z místních akčních skupin v ČR je malá MAS Lužnicko v jižních Čechách, která se rozkládá na území o velikosti 123,6 km² s hustotou zalidnění 125 obyvatel na 1 km². Existuje krátce, pouhé 2 roky. Vznikla smlouvou o založení obecně prospěšné společnosti s cílem poskytovat obecně prospěšné služby vedoucí k rozvoji území. MAS má celkem 16 členů: 9 obcí (v nichž žije téměř 15 500 obyvatel, cca 87% z nich je soustředěno do tří obcí), 3 občanské a 1 komerční organizace a 3 jednotlivce. Obce spolu sousedí a všechny jsou v bezprostřední blízkosti města Tábor s téměř 36 000 obyvatel, které není členem MAS a spolu se Sezimovým Ústím a Planou nad Lužnicí, členy MAS Lužnicko, vytváří městskou aglomeraci.

Cíle a metody

Každá z obcí disponuje určitými podmínkami pro sociální kohezi svých obyvatel a v souvislosti s MAS si klademe první výzkumnou otázku: „*Existují demografické a ekonomické podmínky pro sociální kohezi jejich členů?*“. K této výzkumné otázce formulujeme pracovní hypotézy: „*V území MAS Lužnicko existují demografické podmínky pro sociální kohezi jejich členů*“ a „*V území MAS Lužnicko existují minimální ekonomické podmínky pro sociální kohezi jejich členů.*“ První hypotéza vychází z předpokladu, že demografická situace členských obcí je podobná a druhá hypotéza se opírá o předpoklad, že zázemí pro život obyvatel v území MAS Lužnicko představuje blízké relativně velké město Tábor, tzn., že obyvatelé hledají uspokojení těch svých potřeb, které nejsou saturovány v jejich obci, především v něm a nikoliv v sousedních obcích. Ke druhé výzkumné otázce nás vede skutečnost výrazného podílu občanských organizací na udržování komunitního života (Potůček a kol., 2002) a teorie dobrovolných sdružení a občanské participace, podle které je indikátorem sociální důvěry členství v dobrovolných organizacích (Sedláčková, Šafr, Häuberer, 2009): „*Existují v území MAS Lužnicko dobrovolné organizace a skupiny, které vytvářejí podmínky pro občanskou participaci a sociální kohezi jejich členů?*“ K této výzkumné otázce formulujeme pracovní hypotézu: „*V území MAS Lužnicko existují především tradiční maskulinní dobrovolné organizace, které vytvářejí předpoklady pro občanskou participaci a sociální kohezi pouze některých skupin členů.*“ Hypotéza se opírá o vlastní zkušenosti autorů a výzkumného týmu.

Nezbytnou podmínkou sociální koheze jsou společné aktivity jejich aktérů. Těch se týká třetí výzkumná otázka: „*Existují v území MAS Lužnicko takové kulturní a volnočasové akce, které vytvářejí podmínky pro občanskou participaci a sociální kohezi?*“ Pracovní hypotéza, vztahující se k této otázce zní: „*V území MAS Lužnicko vytvářejí podmínky pro občanskou participaci a sociální kohezi především kulturní tradiční akce a sportovní akce.*“ Tato hypotéza vychází z poznatků výzkumu, který tým realizoval v roce 2013 v MAS Česká Kanada (Místní akční skupina Česká Kanada, o. p. s.). Poslední výzkumná otázka se vztahuje k vnímané sociální kohezi, tj. k pocitům přináležitosti a morálního závazku vyplývajícího ze členství (Šafr, Bayer, Sedláčková, 2008): „*Vnímají starostové obcí MAS Lužnicko jako příležitost k sociální kohezi členů?*“ Prostřednictvím zvolených metod budeme hledat odpovědi na uvedené čtyři výzkumné otázky a verifikovat každou ze čtyř pracovních hypotéz.

Článek vychází ze sekundární analýzy dat, která nebyla sebrána pro účely zkoumání sociální koheze, ale několikačlenný výzkumný tým připravoval podklady pro strategický dokument MAS Lužnicko. Sekundární analýze jsou podrobena pouze ta data, která autoři považují pro sociální kohezi za relevantní; jsou to data, která představují indikátory dvou ze čtyř sociálních teorií determinant sociální důvěry – komunitní a občanské participace (Sedláčková, Šafr, Häuberer, 2009). Data byla sebrána na podzim roku 2013 metodami analýzy dokumentů a polostandardizovaných dotazníků pro starosty obcí. Pro účely článku jsou zpracována metodami popisné statistiky a je použit Pearsonův χ^2 -test nezávislosti (včetně reziduální analýzy). Pro měření podmínek občanské participace a sociální koheze devíti členských obcí místní akční skupiny (druhá a třetí výzkumná otázka) byl zkonstruován jednoduchý koeficient, který nabývá hodnot 0 (žádné podmínky pro sociální kohezi) až 1 (maximální podmínky pro sociální kohezi)¹. K zodpovězení čtvrté výzkumné otázky byla použita metoda kvalitativní analýzy textu, který byl podkladem pro SWOT analýzu. Posuzovali jsme, zda starostové v existenci MAS Lužnicko spařují výhody a příležitosti pro svoji obec.

Výsledky

Demografické podmínky pro sociální kohezi členů MAS Lužnicko

V území MAS Lužnicko se od roku 2007 zvýšil počet obyvatel o 6% na téměř 15 500 tisíce. Současné se ve stejném časovém období nepatrně zvýšil průměrný věk obyvatel o 0,2 na 42,1 let, což je nad republikovým průměrem 41,3 let. Je to nepochybně důsledek nárůstu obyvatel ve věku 65 let o téměř 16% na necelé 3 000 a vyšším projevem demografického stárnutí zejména v obci Sezimovo Ústí (ovlivněno i existencí domu s pečovatelskou službou). Pozitivní však nepochybně je navýšení obyvatel ve věku 0 – 14 let o téměř 13% na necelé 2 400. K mírnému navýšení (o cca 2 %) došlo též ve věkové kohortě 15 – 64 let, která je z hlediska ekonomiky klíčová, a také vzrostl počet zaměstnanců o cca 3,3%. Věková struktura se v jednotlivých členských obcích MAS mírně odlišuje.

Tab. 1: Zastoupení věkové kohorty za celé území MAS Lužnicko za rok 2012

Věková kohorta	Interval zastoupení	Celkové zastoupení	Medián
0 – 14	13 % – 21 %	15 %	16 %
15 – 64	61 % – 73 %	66 %	68 %
65+	11 % - 25 %	19 %	14 %

Zdroj: vlastní výpočet

Vzhledem k dostatečnému počtu obyvatel ve všech zkoumaných obcích a věkových kategoriích má metoda Pearsonův χ^2 -test nezávislosti více než dostatečně splněné předpoklady svého použití. Použitá metoda prokázala na 5% hladině významnosti, že se věková struktura ve zkoumaných obcích liší².

¹ Při výskytu sledované jednotky (organizace, skupiny či akce) v jedné obci z devíti nabývá koeficient hodnoty 0,11, dvou obcích 0,22 a všech obcích 1,00.

²p-hodnota byla $3,5 \cdot 10^{-59}$. Nejvýraznější odchylky vykazuje obec Sezimovo Ústí, kde je výrazně zastoupena věková kohorta 65+ (Pearsonovo upravené reziduum je 17,1), ostatní věkové kohorty jsou současně zastoupeny méně (Pearsonovo upravené reziduum je -5,7 v kategorii 0 – 14 a -9,9 v kategorii 15 – 64). Naopak v případě

Tab. 2: Komparace věkové struktury devíti členských obcí MAS Lužnicko za rok 2012

Počet obyvatel dle věkové kohorty	Obec (město)									Celkem
	Ch	No	PI	Ra	RŽ	SÚ	Tu	Ús	ZT	
0 – 14	395 (17 %)	48 (16 %)	657 (17 %)	78 (15 %)	62 (16 %)	990 (14 %)	32 (13 %)	70 (21 %)	31 (18 %)	2 363 (15 %)
15 – 64	1 582 (67 %)	208 (71 %)	2 689 (70 %)	343 (67 %)	278 (72 %)	4 491 (61 %)	182 (73 %)	232 (68 %)	113 (67 %)	10 118 (66 %)
65+	383 (16 %)	39 (13 %)	495 (13 %)	91 (18 %)	48 (12 %)	1 834 (25 %)	35 (14 %)	39 (11 %)	26 (15 %)	2 990 (19 %)

Poznámka: U každé věkové kohorty je v závorce uveden podíl na celkovém počtu obyvatel.

Ch – Chýnov; No – Nová Ves u Chýnova; PI – Planá nad Lužnicí; Ra – Radení; RŽ – Radimovice u Želče; SÚ – Sezimovo Ústí; Tu – Turovec; Ús – Ústrašice; ZT – Zhoř u Tábora

Zdroj: Český statistický úřad. Statistický průvodce obcemi Jihočeského kraje 2012

Demografická situace je ovlivněna migrací, statistické údaje nám neumožňují rozlišit migraci mezi obcemi uvnitř MAS a migraci mezi MAS a okolím. V roce 2012 vykázalo území MAS Lužnicko pozitivní celkové migrační saldo +52 osob (Český statistický úřad. Statistický průvodce obcemi Jihočeského kraje 2012), což považujeme pro sociální kohezi za příznivé.

Poznatky nás vedou k verifikaci pracovní hypotézy „V území MAS Lužnicko existují demografické podmínky pro sociální kohezi jejich členů“. Těmito podmínkami rozumíme především podobnou věkovou strukturu obyvatel členských obcí, s důrazem na nejmladší generaci.

Ekonomické podmínky pro sociální kohezi členů MAS Lužnicko

Území MAS Lužnicko nespadá do hospodářsky slabé oblasti či regionu (Jihočeský kraj, Program rozvoje Jihočeského kraje – 2014 - 2020). Ekonomická situace je předurčena demografickou situací a „Ekonomický růst usnadňuje dosažení sociální soudržnosti.“ (Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR).

Počet ekonomických subjektů v území se od roku 2007 zvýšil o téměř 10% na 3 740, což se pozitivně projevilo ve snížení závislosti na externím pracovním trhu. Za prací dojíždí ze své obce více než cca pětina ekonomicky aktivního obyvatelstva, mezi rokem 2001 a 2011 je pokles o více než 31%³ (Český statistický úřad. Sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001 a 2011). Zjistili jsme tedy, že v posledních letech přibýlo ekonomických subjektů, ubylo vyjíždějících za prací a vzrostla nezaměstnanost.

Technickou infrastrukturu v území představuje vodovodní síť (veřejný vodovod nemá pouze jedna z obcí), kanalizační síť (s pokrytím 80% domácností a více), plynofikace (není ve čtyřech obcích a ve třech obcích je pouze částečná), připojení k internetu (počet poskytovatelů 1 až 6) a signál mobilních operátorů (počet operátorů 1 až 4). V MAS Lužnicko nevznikla žádná technická infrastruktura jako výsledek společného projektu, nejsou zde více obcemi sdílené vodovody, kanalizace či čistírny odpadních vod. Přitom mnohé z nich uvažují o investičních záměrech, které se týkají právě kanalizační sítě a ČOV a také veřejných vodovodů. Tyto záměry, spolu s rozšířením plynofikace, se přímo nabízejí pro společné projekty, které by posílily sociální kohezi.

Mezi obcemi MAS Lužnicko existuje hustá síť silnic, která vytváří dobré podmínky pro individuální automobilovou dopravu. Velkou slabinou je však veřejná autobusová doprava: je nedostatečná

Plané nad Lužnicí jsou více zastoupeny obě mladší kategorie (Pearsonovo upravené reziduum je 3,6 v kategorii 0 – 14 a 6,9 v kategorii 15 – 64), kategorie nad 65 let je zastoupena méně (Pearsonovo upravené reziduum je -11,7) než je obvyklé ve zkoumaných obcích. Méně výrazné odchylky jsou pak k nalezení u kategorie 65+ i v dalších obcích, to je zřejmě již způsobeno výrazným navýšením této kategorie v případě obce Sezimovo Ústí.

³To může ovšem být též důsledek růstu nezaměstnanosti, která se v roce 2011 zvýšila u sledovaných obcí na 5 % až 17,9 %.

v menších obcích MAS, především večer a o víkendech. Přitom právě menší obce jsou na ni odkázány, zatímco větší Sezimovo Ústí, Planá nad Lužnicí i Chýnov nemají s touto dopravou problémy; první dvě těží z výhodné polohy, možnosti využít autobusové i vlakové dopravy a integrace do systému městské hromadné dopravy tábořské aglomerace. Všechny tři tyto obce jsou napojeny i na železniční síť. Bez plné dopravní obslužnosti lze těžko o sociální kohezi v území uvažovat. Všechny členské obce MAS Lužnicko deklarují ochotu se do integrace systému městské hromadné dopravy tábořské aglomerace zapojit. Právě úspěšnost tohoto úsilí by vytvořila dobré podmínky pro růst sociální koheze.

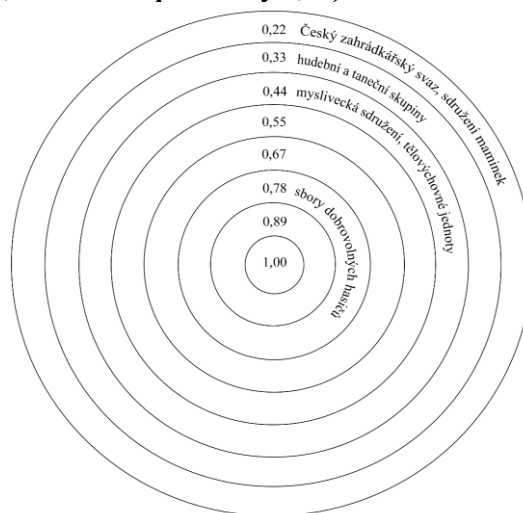
Pracovní hypotéza „V území MAS Lužnicko existují minimální ekonomické podmínky pro sociální kohezi jejich členů“ se nepotvrdila, podmínky nelze považovat za minimální. Podmínkami rozumíme především nárůst ekonomických subjektů a úbytek vyjíždějících za prací v posledních letech, šance pak spatřujeme v realizaci společných projektů týkajících se technické a dopravní infrastruktury.

Dobrovolné organizace a skupiny, které vytvářejí podmínky pro občanskou participaci a sociální kohezi členů MAS Lužnicko

Nejvíce dobrovolných skupin a organizací se vyskytuje ve třech z devíti obcí místní akční skupiny, a to v těch největších (Chýnov, Planá nad Lužnicí a Sezimovo Ústí), přičemž alespoň jedna skupina či organizace působí v každé z devíti obcí. Škála těchto subjektů, působících pouze v jedné obci (koeficient 0,11) je relativně pestrá a jejich existence otevírá určité možnosti pro budoucí sociální kohezi⁴.

Náznamy podmínek pro sociální kohezi lze spatřovat v tom, že ve dvou z devíti obcí působí Český zahrádkářský svaz a sdružení maminek⁵; ve třech obcích hudební a taneční skupiny a ve čtyřech obcích jak myslivecká sdružení, tak tělovýchovné jednoty (koeficienty 0,22 – 0,44). Výrazně největším zdrojem integrace jsou ovšem sbory dobrovolných hasičů, které jsou činné ve všech obcích s výjimkou jedné (koeficient 0,89).

Obr. 1: Podmínky sociální koheze spočívající v existenci dobrovolných organizací a skupin v MAS Lužnicko (žádné podmínky 0,00, maximální podmínky 1,00)

Zdroj: vlastní výpočet na základě dotazníkového šetření

Poznatky nás vedou k verifikaci pracovní hypotézy “V území MAS Lužnicko existují především tradiční maskuliní dobrovolné organizace, které vytvářejí předpoklady pro občanskou participaci a

⁴skupina výtvarníků, ochotníků, loutkářů, mažoretky, pěvecký sbor, klub přátel ZŠ, sbor pro občanské záležitosti, klub III. věku; cyklistický klub, motorsport, tenisté, rybáři, Junák.

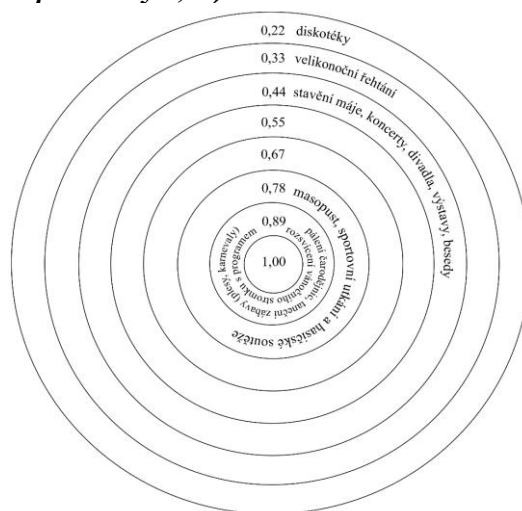
⁵mateřské centrum a klub maminek

sociální kohezi pouze některých skupin členů“, neboť myslivecká sdružení, tělovýchovné jednoty a sbory dobrovolných hasičů jsou právě takovými organizacemi.

Kulturní a volnočasové akce, které vytvářejí podmínky pro občanskou participaci a sociální kohezi členů MAS Lužnicko

Kulturní a volnočasové akce se konají ve všech obcích místní akční skupiny. Jejich spektrum je omezené - jedná se výrazně především o tradiční kulturní akce a o sportovní akce⁶. Náznaky podmínek pro sociální kohezi lze spatřovat v tom, že ve třech z devíti se dodržuje zvyklost velikonočního řehání, ve čtyřech obcích staví mládež máj a konají se v nich také koncerty, divadla, výstavy a besedy (koeficient 0,33 a 0,44). Významnými podmínkami pro občanskou participaci a sociální kohezi jsou ovšem především slavení masopustu a pálení čarodějnic, sportovní utkání a hasičské soutěže, taneční zábavy, plesy a karnevaly a rozsvícení vánočního stromu s programem (koeficient 0,78 a 0,89).

Obr. 2: Podmínky sociální koheze spočívající v kulturních a volnočasových akcích v MAS Lužnicko (žádné podmínky 0,00, maximální podmínky 1,00)

Zdroj: vlastní výpočet na základě dotazníkového šetření

Poznatky nás vedou k verifikaci pracovní hypotézy „V území MAS Lužnicko vytvářejí podmínky pro občanskou participaci a sociální kohezi především kulturní tradiční akce a sportovní akce“, neboť především takové akce se v území konají.

Vnímání MAS Lužnicko starosty obcí jako příležitosti k sociální kohezi jejich členů

Starostové jsou vesměs silně skeptičtí k sociální kohezi obyvatel vlastní obce. Vypovídali o nezájmu lidí sdružovat se, o malé snaze zapojovat se do života obce a o naprostém nezájmu nově přistěhovaných obyvatel o život v obci. Není tudíž překvapujícím, že tím spíše sociální koheze obyvatel devíti obcí místní akční skupiny není starosty vesměs vůbec vnímána. Když uvažovali o přednostech a nadějích vlastní obce do budoucna, MAS Lužnicko byla zcela mimo tyto úvahy. Vnímání sociální koheze v podstatě neexistuje.

⁶ Ojedinele (koeficient 0,11) v obcích pořádají vynášení Morany, dechovkový festival či svatováclavské slavnosti – i takové akce však mohou představovat určitý potenciál sociální koheze území MAS.

Závěr

Právě proto, že „sociální soudržnost je spíše ideálem, ke kterému společnost směřuje, než cílem, kterého je schopna plně dosáhnout“ (Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR) věnujeme ve výzkumné praxi pozornost tomu, kde na cestě k sociální kohezi se konkrétní kolektivita nalézá a tomu, zda v ní pro sociální kohezi vůbec existují podmínky.

Zjistili jsme, že v území Místní akční skupiny Lužnicko existují v určité omezené míře podmínky pro sociální kohezi jejích členů. Jsou to podmínky jak demografické a ekonomické, tak občanské participace. Pokud management MAS využije znalosti této situace ve své práci a zaměří se na podporu místních ekonomických subjektů, na společné projekty členských obcí v oblasti technické a dopravní infrastruktury, na podporu často se vyskytujících dobrovolných organizací a jejich společných aktivit, na propojování obdobných obecních akcí a na děti v území, tak naplní šance, které podmínky skýtají. Přemostující sociální kapitál se rozšíří, v území vzroste generalizovaná důvěra a s rostoucí sociální kohezi se otevřou vyhlídky místní akční skupiny na úspěšnou existenci.

Literatura

- [1] BAUMAN, Z., (1995). *Úvahy o postmoderní době*. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 80-85850-12-5.
- [2] MANNHEIM, K., (1991). *Ideologie a utopie*. Bratislava: Archa Bratislava. ISBN 80-7115-022-3.
- [3] MUSIL, J., (2005). Současné pojetí sociální soudržnosti a Česká republika. In *Pojetí sociální Soudržnosti v soudobé sociologii a politologii*. Praha: UK CESES. ISSN 1801-1519.
- [4] POTUČEK, M. a kol., (2002). *Průvodce krajinou priorit pro Českou republiku*. Praha: Gutenberg Praha. ISBN 80-86349-06-3.
- [5] ŠAFR, J., BAYER, I., SEDLÁČKOVÁ, M., (2008). Sociální koheze. Teorie, koncepty a analytická východiska. *Sociologický časopis*, vol. 2008, iss. 2. ISSN 0038-0288.
- [6] Český statistický úřad. *Sčítání lidu, domů a bytů v roce 2001*. Dostupné z: <<http://www.czso.cz/sldb/sldb2001.nsf/okresy/CZ0317>>
- [7] Český statistický úřad. *Sčítání lidu, domů a bytů v roce 2011*. Dostupné z: <<http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/p/12000-13>>
- [8] Český statistický úřad. *Statistický průvodce obcemi Jihočeského kraje 2012, archiv 2007 – 2012*. Dostupné z: <<http://www.cbudejovice.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/krajp/311312-12-xc>>
- [9] Jihočeský kraj. *Program rozvoje Jihočeského kraje – 2014-2020 – vymezení hospodářsky slabých oblastí – verze červenec 2013*. Dostupné z URL <[http://www.kraj-jihocesky.cz/index.php?par\[id_v\]=1598&par\[lang\]=](http://www.kraj-jihocesky.cz/index.php?par[id_v]=1598&par[lang]=)>
- [10] Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. Dostupné z: <<http://www.mpsv.cz>>
- [11] Místní akční skupina Česká Kanada, o. p. s. Dostupné z: <<http://www.masck.cz>>
- [12] Národní síť Místních akčních skupin ČR. Dostupné z: <<http://nsmascr.cz/seznam-mistnich-akcnich-skupin/>>

**VLIV INSTITUCIONÁLNÍHO PROSTŘEDÍ NA
IMPLEMENTACI MÍSTNÍ AGENDY 21****THE IMPACT OF INSTITUTIONAL ENVIRONMENT TO THE LOCAL
AGENDA 21 IMPLEMENTATION****ING. ZUZANA KHENDRICHE TRHLÍNOVÁ, PH.D.****ING. JACQUELINE VOCHOZKOVÁ**

Katedra regionálních studií | *Department of Regional Studies*
Národohospodářská fakulta | *Faculty of Economics*
Vysoká škola ekonomická v Praze | *University of Economics, Prague*
✉ *W. Churchilla 4, 130 67 Praha, Czech Republic*
E-mail: trhlinova@email.cz, Jacqueline.v@seznam.cz

Anotace

Příspěvek představuje základní principy místní Agendy 21, včetně přínosů její aplikace do zvyšování kvality řízení ve veřejném sektoru. Specifická pozornost je věnována současnému stavu aplikace místní Agendy 21 v ČR, včetně zhodnocení pozitivních dopadů její implementace do dlouhodobého rozvoje obcí, měst a regionů. Příspěvek zároveň ukazuje na určité bariéry a omezení, se kterými se jednotlivé obce, města a kraje potýkají při procesu zavádění místní Agendy 21 do praxe. Představena je zejména role participace, komunikace a partnerství mezi různými typy aktérů v dané lokalitě nebo regionu pro úspěšné využívání metodiky místní Agendy 21, včetně institucionální podpory národních organizací a struktur. Přínosy i limity zavádění projektu místní Agendy 21 jsou představeny na příkladu města Litoměřice, které z hlediska metodiky zavádění a přenosu zkušeností patří mezi města tzv. dobré praxe.

Klíčová slova

Místní Agenda 21, partnerství, kvalita ve veřejné správě

Annotation

The paper presents basic principles of Local Agenda 21, including its impacts to the public management quality improvement. Specific attention is paid to the actual process of implementation of the Local Agenda 21 in the Czech Republic. It analyses positive effects of its implementation to the sustainable development of communes, cities and regions. The contribution presents some limits and constraints that are faced by municipalities and regions in the process of implementation of Local Agenda 21. Paper introduces also the importance of participation, communication and partnership in between different stakeholder for the long term success of development strategies. Institutional support of national organisations and networks is also presented in this analysis. Impacts and limits of the Local Agenda 21 implementation are presented on the case study of the Town Litoměřice that is considered as a “town of good practices” in the process of implementation of Local Agenda 21.

Key words

Local Agenda 21, partnership, public administration quality

JEL classification: *Q01*

Úvod

Místní Agenda 21 může být chápána jako určitý soubor principů a doporučení jak přistupovat k řešení vybraných rozvojových problémů obcí, měst a regionů, např. v oblasti sociální, environmentální,

vzdělávací apod. Místní Agendu 21 (dále v textu též MA 21) lze definovat jako nástroj, popř. metodiku plánování rozvoje na lokální i na regionální úrovni, která v sobě zahrnuje prvky strategického řízení i řízení kvality (Maier, 2012).

Podstatou metodiky MA21 je řešení vybraných problémů v území na bázi širokého partnerství, metodika MA21 je v souladu se základními principy konceptu vládnutí, resp. dobrého vládnutí a posilování demokracie. Integrace různých typů subjektů do řízení věcí veřejných má přispět k hledání nových a inovativních způsobů řešení rozvojových problémů obcí, měst i regionů a k vyšší informovanosti územní samosprávy o potřebách a prioritách obyvatel a dalších aktérů i o dílčích, popř. skrytých problémech v území (Khendriche Trhlínová, 2014). Pokud se obec, město nebo kraj rozhodnou aplikovat metodiku místní Agendy 21 do praxe řízení, zavazují se zároveň, že budou rozvíjet partnerství se širokou škálou subjektů na identifikaci priorit rozvoje území a podporovat dlouhodobé zvyšování kvality života v příslušné lokalitě nebo regionu.

Metodika MA 21 v sobě zahrnuje metodické pokyny pro územní samosprávy, které definují, jak mají s veřejností pracovat. Aplikace MA 21 může prostřednictvím této metodiky přispívat k dlouhodobému posilování transparentnosti řízení a tedy i kvalitě řízení organizací veřejné správy. Naplňování metodiky MA 21 může přispět i k vyšší míře sounáležitosti obyvatel s místní komunitou a posilování politické i občanské kultury.

Naplnění těchto předpokladů v praxi však není automatické, reálné dopady aplikace metodiky MA 21 závisí na celé řadě faktorů, kromě jiného na politickém klimatu příslušné samosprávy, na lidských zdrojích, na finančních zdrojích i na socio-kulturních předpokladech jednotlivých lokalit a zemí. Zkušenosti z jednotlivých obcí, měst a regionů v ČR i v dalších zemích ukazují, že využití stejné metodiky má v konkrétních obcích a regionech odlišné dopady. Jedním z faktorů, které ovlivňují pozitivní dopady aplikace MA 21 v rozvoji obcí, měst a regionů je i institucionální a finanční podpora jejího zavádění ze strany centrálních i mezinárodních institucí. Česká republika prošla z hlediska rozsahu a zaměření této podpory v minulých letech dynamickým vývojem. Proměna pohledu vybraných organizací veřejné správy na význam a podporu zavádění metodiky MA21 ovlivnila významným způsobem intenzitu zavádění MA 21 v územních samosprávách i cíle, které mají být prostřednictvím zavádění této metodiky dosaženy. Příspěvek se v tomto smyslu zaměřuje na představení institucionální podpory zavádění metodiky MA 21 v ČR a na její vývojové tendence.

Cíle a metody

Cílem příspěvku je zhodnotit institucionální rámec zavádění místní Agendy 21 v ČR z hlediska aktuálních potřeb a priorit rozvoje územních samospráv. Dílčím cílem je analyzovat, jak tato institucionální podpora ovlivňuje předpokládané pozitivní dopady aplikace MA 21, především v oblasti posilování kvality řízení ve veřejné správě. Pro zpracování příspěvku byla zvolena deskriptivní metoda založená na analýze stávající odborné literatury, dokumentů a koncepcí analyzujících stravy implementace místní Agendy 21 v ČR. Zároveň byly pro zpracování příspěvku využity znalosti získané z vlastních sondážních šetření mezi zástupci Národní sítě zdravých měst, zástupci vybraných obcí a měst. Zdrojem informací byly také rozhovory s koordinátory MA 21 v některých obcích, městech a krajích zapojených do projektu MA21 v ČR.

Mezinárodní instituce a organizace

Místní Agenda 21 je mezinárodně univerzální metodikou, která byla sestavena mezinárodním teamem expertů na základě iniciativy OSN. Primárním předmětem zájmu mezinárodního společenství byly otázky životního prostředí, resp. hledání řešení zmírňování negativních dopadů lidské činnosti na životní prostředí, hledání optimálních cest k využívání nerostného bohatství a zvyšování kvality životního prostředí ve vyspělých i rozvojových zemích. Tyto otázky byly diskutovány nejen vědci a akademickými pracovníky: Od osmdesátých let minulého století se do diskuse o potřebách zachování životního prostředí zapojují i další aktéři, mimo jiné politické a kulturní elity i jednotliví občané, kteří

se v dané problematice angažují prostřednictvím dobrovolných neziskových organizací. Na mezinárodní úrovni převzala iniciativu za hledání nástrojů a metod ochrany ŽP a hospodaření s nerostným bohatstvím Organizace spojených národů (dále OSN).

Postupně se k diskusím o problematice životního prostředí a hospodaření s nerostnými surovinami přidává i otázka sociální a demografická. Dopady lidských aktivit na životní prostředí ovlivňují kvalitu života v jednotlivých regionech a jsou jedním z faktorů migrace jak v rámci národních států, tak i mezinárodních společenství. Ukazuje se, že řešení základních otázek životního prostředí má přímou vazbu i na ekonomiku jednotlivých oblastí (Maier, 2012). Úspěšné řešení vybraných negativních dopadů pak závisí i na kvalitě veřejné správy a její schopnosti vybrané problémy předvídat a řešit.

Valné shromáždění OSN se v roce 1983 usneslo, že bude zřízena Světová komise pro životní prostředí rozvoj (World Commission on Environment and Development), která má za úkol najít rovnováhu mezi životním prostředím, hospodářstvím a sociálními otázkami tak, aby mohly na Zemi žít další generace. Výsledkem práce této komise je závěrečná zpráva, která konstatuje, že hospodářský rozvoj, účinná ochrana životního prostředí a sociální sféra by si neměly odporovat, nýbrž by se měly vzájemně podporovat. Tuto myšlenku obsahuje komisí navržený koncept udržitelného rozvoje, který je v závěrečné zprávě přímo definován a jeho definice zní: „*Udržitelný rozvoj je takový rozvoj, který zajistí potřeby současných generací, aniž by bylo ohroženo splnění potřeb generací příštích, a aniž by se to dělo na úkor jiných národů.*“ (Ministerstvo životního prostředí, 2014). V současné době existují různé definice udržitelného rozvoje, které však vycházejí z této původní definice.

Definování konceptu udržitelného rozvoje byl první krok, který měl pomoci lepšímu řízení ve veřejné správě. Koncept udržitelného rozvoje v sobě zahrnuje moderní manažerské metody inspirované soukromým sektorem, včetně doporučení pro uplatnění nástrojů pro strategické plánování ve veřejné správě. V roce 1992 iniciuje OSN tzv. Konferenci OSN o životním prostředí a rozvoji (United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro). Cílem bylo shrnout dosavadní praxi uplatňování konceptu udržitelného rozvoje v praxi a hledat řešení pro jeho intenzivnější využití. Konferenci se zúčastnili zástupci ze 179 zemí, kteří diskutovali problematiku rozvoje území, životního prostředí a koncept udržitelného rozvoje a výsledkem bylo schválení mnoha set stránkového dokumentu Agenda 21. Agenda 21 je unikátní, strategický dokument, který zahrnuje hlavní globální problémy a snaží se najít pomoc a řešení těchto problémů v aplikaci udržitelného rozvoje (Ritschelová, 2006, 108 - 110).

Udržitelný rozvoj se nemá používat pouze na řešení globálních problémů, ale má být implementován do každodenních rozhodovacích procesů po celém světě, proto je v dokumentu Agendy 21 kapitola 28 s názvem „Iniciativy místních úřadů na podporu Agendy 21“. Kapitola 28 dala základ pro vznik metodiky tzv. místní (lokální) Agendy 21, neboť se v kapitole konstatuje, že problémy, které definuje Agenda 21, mají své kořeny na místní úrovni a je zapotřebí, aby tyto problémy byly řešeny v místě vzniku. Místní Agenda 21 představuje nástroj, který slouží k lepší správě věcí veřejných, ke strategickému řízení a k implementaci udržitelného rozvoje. (Fairtrade ČR, 2003, 9). Místní agenda je v praxi konkrétním programem (strategií), která je vytvářena na základě konsensu všech místních aktérů a která prostřednictvím participace s veřejností na přípravě konkrétních projektů napomáhá zavádět principy udržitelného rozvoje do praxe řízení územních samospráv. Místní Agenda 21 může být chápána jako určitý strategický plán, který zohledňuje sociální, ekonomické i environmentální sociální aspekty a reaguje na specifické místní nebo regionální problémy a potřeby. Implementace MA 21 je neustálým procesem, který podporuje posilování kvality života.

Zavádění MA 21 je dobrovolné, obce, města, popř. regiony ji využívají na základě vlastního dobrovolného rozhodnutí. MA 21 je univerzálním konceptem využitelným ve vyspělých i rozvojových zemích, k jejímu zavádění přistupují v současnosti země nejen v Evropě, ale i Asii, Africe, Austrálii a Jižní a Severní Americe. Na evropském kontinentu začal být koncept udržitelného rozvoje a MA 21 podporován Světovou zdravotní organizací (WHO) v rámci projektu Zdravé město (Healthy Cities Project). Cílem projektu Zdravých měst je podporovat aplikaci zásad udržitelného

rozvoje do praxe řízení obcí a měst. V současné době se k projektu Zdravých měst hlásí více než 30 evropských zemí, kde jsou principy udržitelného rozvoje propagovány prostřednictvím tzv. Národní sítě zdravých měst. V ČR vzniká národní síť „Zdravých měst“ v roce 1994 a jejím cílem je mimo jiné podporovat implementaci MA 21 do praxe řízení obcí a měst. Národní síť zdravých měst zároveň ve spolupráci s mezinárodními partnery zprostředkovává metodickou pomoc a vzájemné kontakty a síť zainteresovaných subjektů (Khendriche Trhlínová, 2014).

Zapojení do národní sítě zdravých měst není povinné, obce, města i kraje mohou metodiku využívat i bez účasti v této organizaci. Nicméně většina obcí a měst v ČR implementující místní Agendu 21 a udržitelný rozvoj se zároveň zapojila do tohoto projektu. Zapojení do projektu Zdravé město umožňuje lepší výměnu názorů a sdílení problémů i příkladů dobré praxe při implementaci MA 21. Výsledkem zapojení do projektu je v mnohých obcích a městech rostoucí rozsah nových rozvojových projektů a programů řešících vybrané problémy (nezaměstnanost, bezpečnost, sociální exkluze, vzdělávání apod.). V rámci projektu zdravých měst probíhají pravidelně i světové dny jako např. Den Země, Dny Zdraví, Den bez tabáku či Evropský týden mobility. V rámci světového dne si město určí, na jakou věkovou skupinu obyvatel se zaměří a pro ně připraví speciální program. Zkušenosti z těchto kampaní i dalších projektů obcí a měst jsou pak sdíleny v rámci mezinárodního setkávání zástupců jednotlivých národních sítí zdravých měst.

Podpora zavádění místní Agendy 21 na národní úrovni

Přestože se vláda ČSFR (a později i ČR) zavázala k naplňování principů udržitelného rozvoje v praxi řízení ve veřejném sektoru a k podpoře zavádění místní Agendy 21 již v roce 1992, nebyla její implementace až do roku 2003 ze strany národních institucí cíleně iniciována. Do roku 2003 se na vládní úrovni s konceptem udržitelného rozvoje a podporou místní Agendy 21 nepracovalo (Ministerstvo životního prostředí, 2003). Zavádění MA 21 bylo iniciováno ad hoc „zdola“ některými obcemi, městy a později i dobrovolnými sdruženími obcí, jejichž představitelé se o konceptu MA 21 dozvěděli a měli zájem na jejich implementaci (např. Kladno, Brno, Boskovice, Třeboň, Třebíč). Zavádění MA 21 bylo představiteli měst často konzultováno a připravováno ve spolupráci se zahraničními vládními i neziskovými organizacemi (např. z V. Británie, Švédska a dalších zemí), proces zavádění MA 21 nebyl více méně koordinován a záleželo na představitelích měst, jak daný koncept uplatní v praxi řízení. Období 1992 - 2003 je charakteristické spíše ojedinělými iniciativami zavádění MA 21, počet subjektů, které danou metodiku znaly a měly zájem ji implementovat, byl relativně malý.

Určitým milníkem v dynamice implementace MA 21 v ČR je rok 2003. V tomto roce 2003 byla zřízena Rada vlády pro udržitelný rozvoj, jež je stálým, poradním, iniciačním a koordinačním orgánem vlády České republiky pro oblast udržitelného rozvoje a strategického řízení. Rada je tvořena ze zástupců územní samosprávy, neziskového sektoru, ústředních orgánů veřejné správy, sociálních partnerů a akademické obce, jejichž hlavním úkolem je podpora implementace udržitelného rozvoje v ČR, dále i vypracovávání situačních zpráv o stavu implementace a plnění cílů v rámci udržitelného rozvoje, definování indikátorů naplňování těchto principů v praxi a další (Ministerstvo životního prostředí, 2014). Význam této instituce pro implementaci MA 21 je zejména ve fázi koncepční a podpůrné. Zřízením této instituce byla formálně uznána role základních východisek a principů udržitelného rozvoje. Toto uznání pak může být vzorem i pro praxi řízení územních samosprávných celků. Vedle toho byla schválena i Strategie udržitelného rozvoje (aktualizována v roce 2010 pod novým názvem Strategický rámec udržitelného rozvoje České republiky), kde jsou jednotlivé principy udržitelného rozvoje konkretizovány v sadě indikátorů hodnocení udržitelného rozvoje. Tyto indikátory mohou být významným vodítkem pro obce, města a kraje při přijímání konkrétních opatření v rámci jejich politik. Vedle metodické pomoci MŽP, Rady vlády a organizace TIMUR byly zároveň vyčleněny finanční prostředky na podporu zavádění MA 21 do praxe. Prostřednictvím pracovní skupiny pro místní Agendu 21, která byla zřízena v dubnu 2004 Radou vlády, byla posilována informovanost o MA 21 v obcích, městech a krajích tak, aby se místní Agenda 21 stala běžně používaným nástrojem veřejné správy (Ministerstvo životního prostředí, 2014). Vymezení

finanční pomoci bylo důležitým impulsem umožňujícím aplikovat danou metodiku i v menších obcích, popř. v lokalitách se zvýšenými ekonomickými a sociálními problémy.

Ministerstvo životního prostředí jako zastřešující orgán pro místní Agendu 21 zřídilo v roce 2005 příspěvkovou organizaci CENIA, která provozuje oficiální databázi obcí, měst, mikroregionů, krajů a ostatních subjektů aplikujících místní Agendu 21. Databáze souží jako informační kanál o plnění kritérií jednotlivými subjekty, dále o projektech a činnostech v rámci MA 21. Tyto kroky měly rovněž pozitivní dopad na obce, města a regiony, které se zapojily do aplikace místní Agendy 21. V letech 2006 – 2009 hovoříme o tzv. druhé vlně rozšíření aplikace MA 21 v ČR (Petrovová, Kašpar, 2006, 5). Od roku 2006 se počet oficiálně zaregistrovaných subjektů téměř zčtyřnásobil a v roce 2013 evidujeme 153 municipalit a 31 ostatních subjektů, kam můžeme zařadit např. ekologická a komunitní centra. Během ledna až dubna 2014 se celkový počet oficiálně zaregistrovaných municipalit zvýšil na 165. (CENIA, 2014). Tento trend můžeme vidět na následující tabulce.

Tab. 1: Počet oficiálně zaregistrovaných obcí a měst aplikujících místní Agendu 21

Rok	Počet registrovaných sídel	Rok	Počet registrovaných sídel
2006	40	2011	143
2007	69	2012	143
2008	109	2013	153
2009	133	Duben 2014	165
2010	108		

Zdroj: Informační systém statistiky a reportingu, CENIA, 2014

Dalším významným impulsem pro zlepšování práce obcí, měst a krajů s metodikou MA 21 ze strany národních institucí bylo schválení oficiální struktury kritérií pro místní Agendu 21 v ČR v roce 2006. Zároveň Ministerstvo vnitra uznalo místní Agendu 21 jako novou oficiální metodu zvyšování kvality ve veřejné správě. Strategická podpora implementace MA 21 je vyjádřena i v Koncepti podpory místní Agendy 21 v ČR do roku 2020 a akčním plánem pro období 2012 – 2013, která kromě jiného vymezuje hlavní současné problémy, se kterými se obce a města v implementaci potýkají (např. financování), a definuje různá opatření, které pomohou řešit tyto. V koncepci jsou stanovené priority, které mají být do roku 2020 naplněny tak, aby docházelo k rozvoji a prohlubování činností v rámci MA 21 v ČR (Ministerstvo pro místní rozvoj, 2014).

Jak již bylo zmíněno výše, byla v roce 2006 schválena oficiální struktura kritérií, která musí být naplňována jednotlivými subjekty, které mají zájem MA 21 aplikovat. Bylo vymezeno pět kategorií kritérií: „zájemci“, kategorie D, C, B a A“. Subjekt, který se registruje do oficiální databáze MA 21, automaticky dostane status zájemci a do jednoho roku od své registrace musí splnit kritéria pro postup do další kategorie a tento systém je stejný pro postupy do vyšších kategorií (Petrovová, Kašpar, 2006, 6-7). Obce, města a kraje však často zůstávají v jedné kategorii v delším horizontu s ohledem na cíle a zájmy, se kterými MA 21 aplikují. Nejvyšší kategorií z hlediska stupně zavádění MA 21 je kategorie A, kde jsou územní samosprávy hodnoceny v deseti oblastech s důrazem na transparentnost řízení a kvalitu řízení. V roce 2013 proběhla první, úspěšná obhajoba kategorie A v Chrudimi. V dubnu 2014 bylo v oficiální databázi celkem 165 obcí zapojených do MA 21 a zařazených do těchto kategorií:

Tab. 2: Počet obcí a měst v jednotlivých kategoriích

Kategorie	Počet sídel	Kategorie	Počet sídel
Zájemci	97	B	5
D	23	A	1
C	39		

Zdroj: Databáze CENIA, 2014

Podpora zavádění místní Agendy 21 na úrovni obcí, měst a krajů

Aplikace MA 21 není jednoduchý úkol, jedná se o dlouhodobý, intenzivní proces, který sebou přináší řadu komplikací, problémů a práce. Vedle státu a národních institucí je pro obce a města významným

partnerem i kraj, který je určitým prostředníkem mezi zájmy a potřebami obcí a měst a státu. Úspěšná implementace místní Agendy 21 vyžaduje silnou politickou podporu představitelů jednotlivých obcí a měst, neboť proces aplikace MA 21 do praxe znamená i nové přístupy a metody rozhodovacích procesů. Posiluje se role občanů, podnikatelského i neziskového sektoru na správě věcí veřejných, aplikace MA 21 vyžaduje, aby občané, partneři a další aktéři byli přizváni do rozhodovacích procesů v rámci kulatých stolů a do definování hlavních problémů daného místa. Občané, partneři a další aktéři jsou zapojováni do rozhodování metodou komunitního nebo strategického plánování, kdy jsou cíleně osloveni, aby vyjádřili svůj názor a připomínky ke vznikajícím dokumentům a projektům. Z výše uvedeného vyplývá, že jsou zastupitelé v rozhodování více kontrolováni i konfrontováni. Politická podpora je důležitá i v rozhodování o přidělení finančních prostředků na jednotlivé projekty, které jsou realizovány v rámci strategií MA 21, neboť výsledné rozhodnutí o podpoře projektů souvisí s preferencemi politických zástupců, kteří o nich hlasují. Výměna politických reprezentantů v kontextu voleb pak může být limitujícím faktorem pro kontinuitu projektů i celého projektu MA 21. Aplikace a přínosy metody MA 21 musí být v případě obměny politických reprezentantů vždy znovu obhajovány vysvětlovány (zejména ze strany koordinátora projektu). S tímto problémem se potýká po volbách každá obec, popř. kraj ve větším či menším měřítku, tento problém je řešen i u obcí a měst, které dosahují v plnění principů MA 21 nejvyšších kritérií (tedy i města Litoměřice).

Dosahování pozitivních dopadů do rozvoje obcí, měst a krajů, popř. do řešení jejich specifických problémů nezáleží jen na politické podpoře, ale i na dalších pracovnících, které metodiku aplikují do praxe. Vedle politika, který je v daném sídle nebo kraji zvolen pro koordinaci MA 21 a který je odpovědný za zajištění politické podpory projektu, je důležitým aktérem v koordinaci MA 21 i tzv. koordinátor pro MA 21. Koordinátor je často jediným pracovníkem, který je zodpovědný za realizaci MA 21 a záleží na jeho kompetencích a schopnostech jaké projekty a strategie budou akceptovány, popř. jaká pozornost bude MA 21 v dané lokalitě věnována. Koordinátor musí na začátku implementace místní Agendy 21 vysvětlovat politikům, občanům a dalším subjektům, co proces místní Agendy 21 znamená, co přináší. Dále vytváří a navazuje partnerství s neziskovým sektorem, s občany a dalšími organizací, které v daném území působí. Koordinátor je zodpovědný za posilování partnerství mezi jednotlivými zainteresovanými subjekty v procesu aplikace MA 21. V neposlední řadě koordinátor připravuje osvětové akce, kampaně, kulaté stoly, diskusní fóra apod. Koordinátor ve své práci často naráží na řadu překážek a problémů finančního i organizačního charakteru, které se objevují ve všech lokalitách aplikujících MA 21 (Petrovová, Kašpar, 2006, 8).

Politická podpora a zájmy a preference jednotlivých představitelů územních samospráv se promítají i do oblastí aktivit, které budou v rámci dané lokality podporovány. V rámci implementace principů udržitelného rozvoje za pomoci místní Agendy 21 probíhá celá řada celosvětových projektů v oblasti zdravotní péče, sociálního začlenění, energetiky, vzdělávání, bezpečnosti apod. Obce, města a kraje, která aplikují MA 21 do praxe, se mohou do těchto projektů zapojit a záleží na politickém rozhodnutí, na kterou oblast se v rámci svých priorit zaměří. Např. město Litoměřice se ve svých projektech orientuje významně na udržitelnou energii. V tomto smyslu se zapojilo do kampaně mezinárodní kampaně Display, která se zaměřuje na energetickou náročnost veřejných budov. Cílem projektu je zjištění a zveřejňování energetické náročnosti veřejných budov v daném městě. V Litoměřicích se nyní můžeme setkat s označenými budovami, které nás informují o jejich energetické náročnosti.

Mezi další významné projekty, které souvisejí s místní Agendou 21 a udržitelným rozvojem, do kterých se město Litoměřice zapojilo a které považuje za významné z hlediska kvality života obyvatel, patří projekt Sun Flower či Aware&Fair neboli v Fair Trade, kdy města informují o rozvojové pomoci a podpoře a zároveň podporují myšlenku a produkty Fair Trade. Město Litoměřice aktivně podporuje myšlenku a produkty Fair Trade, neboť každoročně pořádá vzdělávací akce, festival, na kterém jsou prezentovány myšlenky a produkty Fair Trade. Díky této snaze bylo město oceněno titulem Fair Trade. Tímto titulem se může v ČR honosit celkem 6 měst mezi, která patří např. Mladá Boleslav, Vsetín, Český Krumlov, Hodonín a Volyně (Fairtrade ČR, 2013).

V rámci procesu implementace MA 21 mají být navazována partnerství mezi veřejným, podnikatelským i neziskovým sektorem tak, aby se jednotliví partneři pravidelně zapojovali do dění v

dané lokalitě v rámci informačně-vzdělávacích kampaní a zároveň se aktivně podíleli na vytváření a spolurozhodování o strategických plánech a projektech. Úspěšnost těchto partnerství je ovlivněna intenzitou a kvalitou komunikace. Zkušenosti ukazují, že komunikace a komunikační strategie jsou oblastí, která při implementaci MA 21 nejsou často dostatečně rozvinuté. Především občané nejsou často dostatečně informováni o možnostech zapojení se do správy věcí veřejných v kontextu MA 21, např. do diskuzí, kulatých stolů apod. Praktický příklad komunikace lze představit na městě Litoměřice. Město Litoměřice patří mezi jednu z nejlepších municipalit v rámci místní Agendy 21 a hned od začátku implementace místní Agendy 21 se město Litoměřice aktivně snaží pracovat a komunikovat se svými občany, partnery, zástupci ze soukromého sektoru. Toto město pravidelně několikrát ročně pořádá kulaté stoly na aktuální témata, které trápí město (např. doprava, parkování na sídlištích, atd.). Největší diskusní akce ve městě Litoměřice je setkání všech obyvatel na diskusním fóru tzv. „10P“, kde se každý občan může vyjádřit k největším problémům města, které ho trápí. Výsledkem této akce je stanovení největších problémů města z pohledu obyvatelstva, které je následně ověřeno v anketě mezi občany. Město Litoměřice se snaží aktivně problémy občanů řešit a aktivně přistupuje ke vzniklým problémům v rámci místní Agendy 21. I přesto občané často nevědí, že se mohou zúčastnit kulatých stolů, diskuzí, osvětových kampaní či informačně-vzdělávacích akcí, základní princip MA 21 tak není často naplněn. V tomto smyslu by bylo vhodné doplnit institucionální podporu implementace MA 21 i o metodiku a vzdělávání v oblasti komunikace. Bylo by vhodné, aby jednotliví koordinátoři prošli odborným školením zaměřeným na měkké dovednosti, včetně komunikace.

Závěr

Aplikace metodiky MA 21 je dlouhodobým procesem, jehož úspěšnost závisí na řadě faktorů. Vedle politické podpory a zájmu jednotlivých místních aktérů se na pozitivních dopadech aplikace MA 21 podílí i institucionální podpora ze strany státu a mezinárodních organizací. Přestože územní samosprávy mají významnou autonomii a kompetence k realizaci MA 21, ukazuje se, že finanční, metodická i organizační podpora státu je důležitým faktorem při realizaci projektů místního partnerství. Stávající podpora je do určité míry dostatečná, větší medializace projektu MA 21 i informační a metodická podpora by však mohly přispět k rozvoji uplatňování této metodiky v praxi.

Literatura

- [1] Cenia. *Databáze Místní agendy 21*. [online]. [cit. 2014-4-3]. Dostupné z: <<http://ma21.cenia.cz/Datab%20a1zeMA21prohl%20ad%20c5%20been%20ad/Statistiky/z%20a1kladn%20adstatistikyMA21/tabid/759/language/cs-CZ/Default.aspx>>.
- [2] Fairtrade ČR, (2013). Litoměřice, držitel statusu Fairtradové město. In *Fairtradová města* [online]. [Cit. 2014-4-3]. Dostupné z: <http://www.fairtradovamesta.cz/kde_jsou_fer/mesta>
- [3] KHENDRICHE TRHLÍNOVÁ Z., (2014). *Partnerství v rozvoji obcí, měst a regionů*. Praha: Auditorium. ISBN 978-80-87284-44-5.
- [4] MAIER K., (2012). *Udržitelný rozvoj území*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-4198-7.
- [5] Ministerstvo pro místní rozvoj ČR. *Koncepce podpory místní Agendy 21 v ČR do roku 2020 a akční plán pro období 2012 – 2013*. [online]. [cit. 2014-4-3]. Dostupné z: <<http://www.mmr.cz/getmedia/93d9e2b3-c631-4a12-9aba-6982f3c07490/Koncepce-MA21.pdf>>
- [6] Ministerstvo životního prostředí, (2014). *Udržitelný rozvoj*. [online]. [cit. 2014-4-3]. Dostupné z: <http://www.mzp.cz/cz/udrzitelny_rozvoj>.
- [7] Ministerstvo životního prostředí, (2003). *Metodika pro místní agendy 21 v České republice – strategie, postupy a technické uplatnění MA 21 na místní a regionální úrovni ČR*. Praha: Ministerstvo životního prostředí. ISBN 80-7212-505-2.
- [8] PETROVÁ, M., KAŠPAR, J., (2006). *Místní agenda 21, informace, postupy a kritéria*. Praha: Ministerstvo životního prostředí. ISBN 80-7212-435-8.
- [9] RITSCHELOVÁ I. a kol., (2006). *Politika životního prostředí (vybrané kapitoly)*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně. ISBN 80-7044-779-6.

DLUHOVÁ PROBLEMATIKA JAKO PŘEDMĚT PLÁNOVÁNÍ SOCIÁLNÍ POLITIKY NA REGIONÁLNÍ ÚROVNI A ROLE VEŘEJNÉ SPRÁVY V TOMTO PROCESU

THE DEBT ISSUE AS THE SUBJECT OF SOCIAL POLICY PLANNING AT THE REGIONAL LEVEL AND ROLE OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THIS PROCESS

MGR. JAN MANDYS, PH.D.¹

MGR. MICHAELA NOSKOVÁ²

Ústav správních a sociálních věd ¹	Institute of Administrative and Social Sciences ¹
Ústav ekonomických věd ²	Institute of Economic Sciences ²
Fakulta ekonomicko-správní	Faculty of Economics and Administration
Univerzita Pardubice	University of Pardubice
✉ Studentská 95, 532 10 Pardubice, Czech Republic	
E-mail: jan.mandys@upce.cz, michaela.noskova1@student.upce.cz	

Anotace

Zadluženost obyvatel České republiky přestává být problémem několika jednotlivců, avšak týká se stále většího počtu osob z různého spektra společenského žebříčku. Cílem příspěvku je pak ukázat roli veřejné správy v procesu plánování místní sociální politiky právě. Tento teoretický problém je diskutován na konkrétním příkladu práce vybraných pracovních skupin, která se orientuje na dluhovou problematiku. Příspěvek pro analýzu problému využívá výstupy z komunitního plánování sociálních a souvisejících služeb ve městě Pardubice. Výsledkem analýzy je pak stručná definice role veřejné správy v procesu plánování sociální politiky na regionální úrovni s důrazem na to, že veřejná správa a regionální management musejí umět nést zodpovědnost za svá rozhodnutí a za spokojenost občanů s místem, které spravují.

Klíčová slova

dluhy, sociální politika, komunitní plánování

Annotation

Indebtedness of the population of the Czech Republic ceases to be a problem of a few individuals, but relates to an increasing number of people from different spectra of the social ladder. The aim of this paper is then to show the role of public administration in the planning process of local social policy. This theoretical problem is discussed on the specific example of the work of selected working groups, which focuses on the debt issue. The paper uses for problem analysis the outputs of community planning and related services in Pardubice. The result of the analysis is a brief definition of the role of public administration in the process of social policy planning at the regional level, with emphasis on the public administration and regional management must be able to take responsibility for their decisions and for citizens' satisfaction with the place they manage.

Key words

debts, social policy, community planning

JEL classification: Z13, H83; R58

Úvod

V současnosti není problematika zadlužování výsadou pouze osob s nižšími příjmy a s nižším společenským statutem. Zadlužují se osoby napříč společenskými vrstvami a ve své obecné rovině se jedná o prohlubující se problém, který vedle dopadů na jedince či jeho rodinu dopadá na celou ekonomiku. Proto je dluhová problematika předmětem zájmu sociální politiky a jako klíčové téma provází plánovací procesy týkající se efektivní sociální sítě na území daného regionu.

Pro plánování sociální politiky na regionální úrovni se v současnosti využívá nejčastěji dvou přístupů. Tím nejobvyklejším je to, že obec má vytvořený komunitní plán sociálních a v některých případech i souvisejících služeb¹. Tím druhým přístupem je zahrnutí sociální problematiky do strategického plánu obce. Z hlediska teorie by oba přístupy měly být v souladu, byť je nutné na tomto místě poznamenat, že ne vždy se daří tyto procesy efektivně propojovat. Vedle komunitního plánování pak nesmíme zapomínat na střednědobé plánování sociálních služeb na úrovni krajů. Ve své podstatě jde o velmi podobné principy, pouze se liší míra zapojených zájmových subjektů.

V případě plánování na obcích je však klíčovým aktérem místní komunita (viz dále). Komunita má do celého procesu přinést větší efektivitu s akcentem na maximální užitečnost dopadů pro místní společenství. Ne vždy se daří zapojovat všechny složky systému tohoto procesu ve vyvážené míře, což může přinášet dilemata faktické užitečnosti a přínosu této metody. Veřejná správa zaujímá hlavní úlohu garanta a organizátora procesu plánování místní sociální politiky. To znamená, že nese odpovědnost za to, do jaké míry osloví ke spolupráci místní komunitu zastoupenou veřejností, uživateli, poskytovateli sociálních služeb a další zainteresované či zájmové instituce. Souhrnně pak tento komunitní model nazýváme triádou.

Následující text stručně představí na výstupech z pracovních skupin komunitního plánování, jak se dluhová problematika objevuje jako významné téma a v neposlední řadě upozorní na místo veřejné správy v procesu plánování sociální politiky jako takové, bez ohledu na téma, kterým se aktuálně zabývá.

1. Zadlužení jako problém současné společnosti

Z obecného hlediska zadlužení obyvatel můžeme dělit na ekonomické a mimoekonomické. Ekonomické příčiny (individuálně obtížně ovlivnitelné) jsou spojeny s poklesem celé ekonomiky, nárůstem nezaměstnanosti, inflací apod. I přes negativní ekonomické tendence však v celé společnosti dochází ke zvyšování spotřeby, podléhání masmédiím a konzumnímu způsobu života, s často velkou mírou nezodpovědnosti, které si vyžadují stále větší finanční nároky.

Podle Dubské (2008) je motivem českých domácností k zadlužování významná orientace na spotřebu, růst životního standardu a reálné mzdy. Dále sem patří změněný náhled na dluhy, příklon k osobnímu vlastnictví bytů nebo snadná dostupnost úvěrů. Na straně poskytovatelů půjček pak můžeme sledovat základní tendence jakými je silný marketing a v některých případech i ochota slevit ze svých marží. Zároveň si musíme uvědomit, že v naší společnosti se výrazně projevila orientace směrem ke konzumu a stálému uspokojování potřeby hédonismu a také životní úroveň v letech 1997 až 2007 stoupala. Sutton (2010) tvrdí, že jsou dluhy silnými finančními nástroji, které umožnily celé řadě lidí, aby zažívali historicky nejvyšší standard. Podle něj na dluhy není možné nahlížet pouze negativně, ale problémem je nedostatek finančního vzdělání a rozpočtové odpovědnosti státu. V osobní rovině je nejdůležitější být finančně zodpovědný a používat moc dluhu inteligentně.

V roce 2007 se podle Exekutorské komory České republiky (Dubská, 2008) staly poprvé výraznou příčinou nárůstu počtu nově nařízených exekucí nesplácené úvěry u bankovních i nebankovních

¹ Související službou je v tomto pojetí myšleno zapojení dalších pomáhajících organizací, které nejsou registrovanou sociální službou, avšak mají společenský přesah do sociální oblasti. Typickým příkladem jsou mateřská centra, osobní asistenti či asistenti pedagoga na školách apod.

finančních institucí. Asi tři čtvrtiny všech přikázaných exekucí byly provedeny vůči fyzickým osobám, zbytek pak vůči osobám právnickým. Je tak zjevné, že lidé začínají být méně schopni splácet své úvěrové závazky. V minulých letech připadaly nařízené exekuce ve velké většině na drobné pohledávky věřitelů typu zdravotních pojišťoven, dopravních podniků, distributorů energií, vodárenství, telekomunikačních operátorů, apod. Počet nařízených exekucí v roce 2007 stoupl podle Exekutorské komory ČR o 118 tisíc na 427 800 případů - v absolutních číslech jde o rekordní nárůst od doby jejich zavedení v roce 2001. Počet nařízených exekucí přesáhl původně očekávaných 350 tisíc. Asi 3/4 všech přikázaných exekucí byly provedeny vůči fyzickým osobám, většinou dosahovaly dlužené částky maximálně několika stovek tisíc, jen zcela výjimečně šlo o dluhy milionové.

České domácnosti dlužily koncem roku 2009 bankám téměř bilion korun (973,5 mld. korun). Mimoto měly od ostatních poskytovatelů aktiv napůjčováno podle statistik leasingových společností a ostatních finančních zprostředkovatelů (společnosti splátkového prodeje) dalších 104,1 mld. korun. Nejcharakterističtější rysem zadlužování českých domácností byla v dekadě od roku 2000 jeho rychlost (Dubská; 2012).

2. Dluhy jako předmět zájmu komunitního plánování ve městě Pardubice

Z předchozí kapitoly je zřejmé, že zadlužování jednotlivců a rodin je celospolečenský problém. Přesto se však konkrétní problémy s tímto fenoménem spojené dotýkají i místní samosprávy, neboť v případě, že se jedinec či rodina dostane do krizové situace, je to právě obec, kde problém může eskalovat až do patologického chování.

Posláním komunitního plánování je zajišťování dostupnosti sociálních služeb. Konkrétně se jedná o zjištění stavu poskytování sociálních služeb v dané lokalitě a zároveň potřeb, které nejsou naplněny. Tyto dva parametry jsou srovnány s množstvím finančních prostředků, které obec na sociální služby vynakládá. Komunitní plánování sociálních služeb je tedy metoda, kterou lze na úrovni obcí nebo krajů plánovat sociální služby tak, aby odpovídaly místním specifikům i potřebám jednotlivých občanů. Komunitní plán vzniká v procesu vzájemných konzultací a je konsenzem mezi tím, co je možné, a tím, co bylo označeno jako potřebné či prioritní. (Kolektiv autorů, 2012; Rosecký, D.; Oriniaková, 2003).

V rámci komunitního plánování sociálních a sociálních služeb ve městě Pardubice se dluhovou problematikou zabývají monetárně dvě pracovní skupiny:

- „Osoby ohrožené sociálním vyloučením a v obtížné životní situaci.“ (Ad1)
- „Rodiny s dětmi a mládež.“ (Ad2)

Ad1) Tato pracovní skupina se zabývá cílovou skupinou, do níž primárně spadají osoby bez přístřeší, lidé ohrožení drogou nebo jinou závislostí, lidé dlouhodobě nezaměstnaní, osoby ve výkonu trestu nebo vracející se z výkonu trestu, oběti domácího násilí, oběti trestných činů, lidé v krizi nebo jiné obtížné situaci a osoby opouštějící zařízení ústavní péče a náhradní rodinné péče. SWOT analýza, která je jedním z klíčových vstupů komunitního plánu v souvislosti se zadlužováním identifikuje dvě zásadní hrozby, které se váží k diskutovanému tématu. Jedná se o fakt, že: „Přibývá seniorů bez domova a invalidních důchodců (bez finančních prostředků)“ a „Zadluženost osob (všechny věkové kategorie - zadluženým se nevyplatí pracovat)“ (Magistrát města Pardubice, 2012; s. 44). V rámci komentáře v citovaném dokumentu se pak uvádí, že sociální síť ve městě není nastavena na nárůst osob bez finančních prostředků a zároveň osob bez nároku na ně. Celá řada uživatelů (i těch potencionálních) pak nebude mít zdroje na jejich financování. S tím souvisí to, že v dané oblasti neexistuje možnost, jak zlepšovat situaci cílové skupiny na trhu práce a to i bez ohledu, že vzhledem k dluhům se cílové skupině nevyplatí legálně pracovat.

To dokladují dílčí závěry z výzkumu mezi Pardubickými bezdomovci, realizovaného prostřednictvím hloubkových polostrukturovaných rozhovorů, jichž se zúčastnilo celkem 24 respondentů napříč sociálními službami. Jak uvádí Mandys (2011), jen obtížně lze mezi bezdomovci nalézt někoho, kdo nějaké dluhy nemá. Tyto případy můžeme odhadovat v řádu jednotek. Ve výzkumném vzorku byl

pouze jeden respondent, který uvedl, že nemá žádné dluhy, ale momentálně není v evidenci úřadu práce ani úřadu poskytující sociální dávky a sám si zdravotní a sociální pojištění neplatí. Podle všeho si respondent neuvědomuje, že mu dluh již vznikat začal. Podobně je na tom ještě jedna respondentka, která si vznikající dluhy na zdravotním a sociálním pojištění sama uvědomuje. V době výzkumu si zařizovala potřebné doklady a usilovala o evidenci u úřadů, aby se částka nezvyšovala. Ze zbylých respondentů celkem osm nemá žádný přehled, jak vysoké mají dluhy, ale uvědomují si, že to budou pravděpodobně statisíce. Všichni respondenti dluží zejména v těchto oblastech, jako výživné, pokuty (hromadná doprava, městská a státní policie), poplatek spojený s pobytem na záchytné protialkoholní stanici, zdravotní a sociální pojištění, půjčky (nejčastěji za elektrospotřebiče apod.), dluhy na nájemném nebo dluhy spojené s výkonem trestu odnětí svobody a náhradou škody, kterou trestním jednáním způsobili.

Nejnižší částka, kterou respondenti dluží, činila 60 000,- korun a respondentka uvedla, že již podnikla kroky, aby dluh dále nerostl (dohodla splátkový kalendář, doložila svou situaci a po částech dluh splácí). Průměrnou dlužnou částku můžeme identifikovat v intervalu 500 000,- až 600 000,- korun s tím, že nejsou započítány úroky z prodlení a respondenti nedělají nic pro zastavení nárůstu dluhu (často ani z podstaty své situace nemohou a neumějí). Nejvyšší dlužná částka, kterou respondent evidoval, byla takřka 800 000,- korun. Stejně jako většině ostatních, mu dluhy neustále narůstají. Pouze čtyři respondenti z těch, kteří dluží nějakou finanční částku, podnikají kroky k tomu, aby tuto věc vyřešili. Jsou to respondenti, kteří žijí v azylovém domě a jeden v zahradním domku. Pouze ve dvou případech je však perspektiva oddlužení v nějakém představitelném časovém horizontu.

Ad2) Tato pracovní skupina se zabývá cílovou skupinou, kam spadají primárně rodiny s dětmi – rodiny v krizových situacích, např. neúplných rodin s nezaopatřenými dětmi, situací dětí, jejichž rodinné prostředí je nevyhovující nebo dětí, které potřebují speciální péči, zároveň se pracovní skupina zabývá také rodinou v situacích standardních, jako je například rodičovská dovolená. SWOT analýza identifikuje pro potřeby tohoto textu jednu zásadní hrozbu: „Chudoba a zadlužování rodin“ (Magistrát města Pardubice, 2012; s. 44). V rámci komentáře citovaného dokumentu, vidí skupina velký problém ve stále se prohlubující chudobě a zadlužování rodin a zhoršené socioekonomické situaci společnosti jako takové, která dopadá na velkou část klientů nejen sociálních služeb. V této souvislosti by bylo nezbytné zefektivnit spolupráci s Úřadem práce Pardubice, který by mohl výrazně pomoci situaci klientů řešit a podpořit tak dlouhodobou práci sociálních pracovníků s konkrétními klienty. Aktuálně skupina zaznamenává nejednotnost v přístupu pracovníků Úřadu práce, v některých případech nejednotnost v interpretaci zákona a nepřijímání žádostí dávky hmotné nouze. Pracovní skupina navrhuje setkání s pracovníky Úřadu práce na platformě komunitního plánování, případně dále na úrovni města. Skupina dále doporučuje zefektivnit systém vzdělávání občanů v oblasti finanční gramotnosti.

Téma zadlužování jednotlivců, rodin a boj proti chudobě se v rámci strategie města následně objevuje v akčních plánech pracovních skupin komunitního plánování. Statutární město Pardubice považuje tuto problematiku za natolik závažnou, že po vzájemné konzultaci řídicího týmu, koordinační skupiny a odborem sociálních věcí byla témata z jednotlivých akčních plánů pracovních skupin přesunuta do společných cílů. Jakým způsobem se primárně tyto dvě pracovní skupiny se společným problémem vypořádávají, ukazuje následující tabulka.

Tab. 1: Společný cíl v rámci plnění akčních plánů ve městě Pardubice

Boj proti chudobě a zadlužování rodin	
Definice problému	Problematika zadluženosti cílových skupin PS KPSS v posledních letech narůstá a stále bude narůstat včetně počtu osob, které nedosáhnou oddlužení. To představuje jeden ze základních problémů sociální práce, neboť zadlužené uživatele prakticky nelze motivovat ke změně. S tím se pojí budoucí problémy, kdy lidé s dluhy v seniorském věku, ale i nižším nebudou mít adekvátní finanční prostředky pro přežití, tzn. nárůst chudoby a s tím spojených sociálně-patologických jevů. V současné době neexistuje systémová pomoc osobám s dluhy. Většina organizací řeší problém individuálně. Na dluhové poradenství se specializuje Občanská poradna Pardubice, kde je průměrná čekací lhůta 14 dní. Některé organizace poskytují komplexní dluhové poradenství, ale pouze pro uživatele svých služeb.
Aktivity řešení	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Je nezbytné zjistit informace z krajského úřadu, jaká je provázanost sociální politiky v této oblasti na úrovni kraje a města. ▪ Informací je po organizacích mnoho, neexistuje však ucelený koncept poradenství včetně zaměření do oblastí jako např. vzdělávání veřejnosti (nutnost zvyšovat finanční gramotnost), dlouhodobého vzdělávání sociálních pracovníků. ▪ V současné době pracovní skupiny neví, jakým způsobem konkrétně téma uchopit. Výsledkem je tedy hledání cesty, jakým způsobem dluhovou problematiku uchopit komplexně tak, aby byl systém efektivní v rámci všech zapojených organizací a dalších souvisejících subjektů se zaměřením na dvě úrovně problematiky: 1. finanční gramotnost; 2. dluhové poradenství jako tako takové. Je otázkou, zda hledat organizaci, která bude realizovat a zajišťovat aktivity s problematikou spojené, či problém bude řešen v rámci všech organizací. ▪ Pokusit se využít veřejných médií k přenosu důležitých informací o financích, a to směrem k občanům pardubického regionu. ▪ Mapovat a propagovat informace o možnostech zaměstnání/nosti. ▪ Možnosti setkávání odborných pracovníků, zjišťovat aktuální projekty, informace k prevenci zadlužování a osvětě finanční gramotnosti, aj.

Zdroj: Magistrát města Pardubice; 2014

3. Role veřejné správy při plánování sociální politiky

Řešení problémů zadlužených osob či rodin (domácností) se odvíjí od celé řady proměnných, mezi něž například patří: Ohrožení nebo ztráta bydlení, chudoba, ztráta zaměstnání, ohrožení závislých osob (nejčastěji dětí), tendence neadekvátně řešit vzniklou situaci a další faktory sociální exkluze.

Zákon číslo 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů ukládá veřejné správě dle paragrafu 92 až 96 jasně definované činnosti, které má v oblasti sociálních služeb (sociální politiky) vykonávat. Jedná se nejenom o činnosti související s poradenskou a další odbornou činností v sociální práci, ale zákon ukládá povinnosti kontrolní a koordinační.

Na tomto základě musíme konstatovat, že veřejná správa na všech úrovních musí dluhovou problematiku akceptovat jako jeden z nejpálčivějších sociálních problémů dneška. Pokud tematiku role veřejné správy v procesu plánování sociální politiky zobecníme nad rámec řešení dluhů, můžeme v celém systému nacházet následující skutečnosti.

Politická reprezentace promítá své vize o fungování sociálního prostředí do konkrétních projektů. Tyto vize jsou pak realizovány prostřednictvím příslušných odborů místní samosprávy. V kontextu této úvahy může docházet k většímu či menšímu nesouladu mezi vizí politika a definovanou potřebou občanů, uživatelů sociálních služeb a v neposlední řadě poskytovatelů. Poskytovatel sociálních služeb v celém procesu hraje ambivalentní roli. Jednak musí respektovat a hájit zájmy svých uživatelů na straně jedné, na straně druhé pak musí naplňovat zakázku veřejné správy, která je stěžejním donátorem (poskytovatelem dotací) aktivit pomáhajících organizací.

Plánování sociálních služeb nelze realizovat pod patronací jiného subjektu, než je veřejná správa. Vzhledem k organizačnímu zajištění a nezastupitelné úlohy místní samosprávy není možné předpokládat, že by si nějaká nezisková organizace či soukromá osoba zajišťovala koordinaci komunitního plánování, neboť by řízení jiným subjektem bylo neefektivní. Místní samospráva jako jediná disponuje jak politickým, tak finančním kapitálem. Tento kapitál ji opravňuje nést hlavní odpovědnost za dostupnost sociálních a souvisejících služeb na svém území (tedy za optimální regionální sociální politiku). Jak již bylo řečeno v úvodu, veřejná správa tedy představuje kvazi hybný motor celého procesu plánování, který by nebylo možné realizovat bez zájmu politické reprezentace a schopnosti vykonávajících úředníků.

Role veřejné správy se do značné míry odvíjí od toho, jakou podobu má síť sociálních služeb mít, kam regionální management směřuje své vize a zároveň finanční prostředky ze svého rozpočtu. Důležitou proměnnou je v tomto případě v našich podmínkách diskreditovaný pojem politická odpovědnost.

Pouze jasná pravidla a systémy pro uvedená témata, mohou pomoci jasně vymezit místo veřejné správy v celém systému komunitního plánování a mohou ukázat roli regionálního managementu s ohledem na faktickou realizaci sociální politiky (Mandys, 2012). V rovině těchto úvah je rolí veřejné správy být tvůrcem a grantem celého procesu, neboť veřejná správa jako taková disponuje základním kapitálem pro realizaci a následný rozvoj sociální politiky.

Že veřejná správa někdy jen obtížně dokáže naplňovat svou klíčovou roli, názorně ukazují výsledky studie „Situace v sociálních službách ve městě Pardubice“ (Mandys a kol; 2012). Celkem se výzkumu zúčastnilo 827 respondentů. Pro potřeby tohoto textu je důležité zapojení volených zástupců do této analýzy. Z celkového počtu 39 zastupitelů bylo ochotno odpovídat 18 respondentů. Z hlediska triády a jeho článku zadavatele tvoří politický aspekt právě zastupitelé města. Zastupitelé měli ve výzkumu reflektovat znalost svých voličů. Dle jejich názorů se o sociální oblast veřejnost zajímá následovně (seřazeno za sebou dle pořadí):

1. Sport, doprava a zdravotnictví
2. Životní prostředí.
3. Kultura.
4. Školství,
5. Bezpečí v obci, pracovní příležitosti.
6. Sociální věci.
7. Sousedské vztahy.

Z těchto preferencí je jasné, jak zajímavé téma pro regionální reprezentaci sociální politika fakticky představuje. Od toho se pak odvíjí praktické postoje veřejné správy k řešení dané problematiky.

Zakázka na síť sociálních služeb má být tvořena shora s přihlédnutím k informacím, které předloží pracovní skupiny. Tyto informace by měly reflektovat aktuální dění v sociální síti, dle zaměření jednotlivých pracovních skupin komunitního plánování. Jedná se zejména o informace, jež souvisí s tím, že se například nedostává nějakého druhu služby, že poptávka po určité službě převyšuje nabídku, nebo naopak nejsou využity všechny kapacity vybrané služby apod. Po předání těchto informací je pak na zadavateli, který řekne, které projekty, a do jaké výše je ochoten podpořit. Zjednodušeně můžeme říci, že zadavatel tímto vysílá signál, který projekty (služby) považuje vzhledem k objemu finančních prostředků, jež může z rozpočtu uvolnit na sociální oblast, za prioritní. Poskytovatelé sociálních služeb by tedy neměly být tím, kdo říká, jaká služba si podporu zaslouží, a která ne. Pouze by měli zhodnotit stávající stav a vytvořit doporučení pro další období.

Jako zásadní se pak jeví, že v sociální politice chybí dostupná a relevantní data, která by byla zároveň systematicky sbíraná. Relevantních výzkumů s dostupnými daty, jež by nebyly pouhou součástí závěrečných prací studentů humanitních oborů, není mnoho. Z tohoto důvodu je nezbytné systematizovat datovou základnu o sociální politice na sledovaném území a vytvořit databázi relevantních dat.

4. Závěr

Pakliže analyzujeme dluhovou problematiku, tak je zřejmé, že většina osob nemá perspektivu své dluhy řádně platit. Pokud subjektivně posuzují výnosy z toho, že dluhy splácejí a porovnají si, kolik finančních prostředků jim zbude na pokrytí individuálních potřeb, nenacházejí motivaci pro legální práci a raději pracují „na černo“ bez predikce, co jim toto konání přinese v dalších fázích života, např. stáří (ztráta nároku na výplatu starobního důchodu, výplata pouze existenčního minima apod.). Veřejná správa musí hledat kompromis mezi uspokojením věřitelů a motivačními pobídkami dlužníků. Zároveň je nezbytné na úrovni vládní politiky transformovat systém pomoci zadluženým osobám tak, aby do budoucna nevznikal problém, co se starými (často nemocnými) lidmi bez finančních prostředků. Zde je nezbytné si uvědomit, že pobytové služby, na něž budou tyto osoby vzhledem ke svému životnímu stylu odkázány, patří k finančně nejnákladnějším druhům služeb vůbec.

Veřejná správa by ve své roli měla vhodně doplňovat role ostatních zainteresovaných stran a měla by jim být rovna. Této rovnosti však nelze dosáhnout, neboť veřejná správa naplňuje politické vize jednotlivých vládních stran, bez ohledu na typ úrovně veřejné správy a jako jediná disponuje největším kapitálem pro praktický výkon sociální politiky. Tyto uvedené aspekty ji však zavazují k tomu, aby svou moc nezneužívala a snažila se maximálně naplňovat princip rovnosti.

Zapojení místní komunity do řešení problémů je sice procesem náročným, avšak představuje velmi efektivní metodu, jak problémy reálně vyřešit. Zapojení zájmových subjektů dále zvyšuje odpovědnost, posiluje pocit sounáležitosti a šetří finanční prostředky.

Plánování sociální politiky je tedy důležitým procesem a veškeré oblasti zájmu sociální politiky by si měly být rovny. Záleží spíše na subjektivním hodnocení, který problém považuje regionální management za důležitější pro svůj zájem ho řešit. Předmětem tohoto zájmu je totiž lidský život, kvalita či spokojenost se životem a místem, kde lidský jedinec prožívá svůj život. Proměnná lidského života je pak velmi složitě objektivizovatelnou kategorií a záleží tedy čistě na hodnotiteli, kterým složkám připisuje zásadní význam.

V případě, že bychom hledali definici pro roli veřejné správy, musíme vycházet z toho, že současná veřejná správa se teprve své roli efektivního plánovače učí. Někdy s většími, jindy s menšími úspěchy. Klíčovou determinantou úspěchu je pak odpovědnost úředníků za realizovanou strategii a odpovědnost politické reprezentace za respekt k potřebám společnosti.

Literatura

- [1] DUBSKÁ, D., (2012). *České domácnosti Dluží bilion. Krátká tematická analýza*. [online]. [cit. 2014-4-10]. Dostupné z: <<http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/informace/ckta120310.doc>>.
- [2] DUBSKÁ, D., (2008). *Úspory a zadluženost: ocitly se české domácnosti v dluhové pasti?* Praha: Český statistický úřad. Souborné informace. ISBN 978-80-250-1743-2.
- [3] Kolektiv autorů., (2004) *Průvodce procesem komunitního plánování*. [online]. [cit. 2014-4-10]. MPSV Praha. Dostupné z: <<http://www.mpsv.cz/cs/847>>
- [4] Magistrát města Pardubice., (2012). *Komunitní plán sociálních a souvisejících služeb města Pardubice na období 2013 – 2014*. Magistrát města Pardubice, Odbor sociálních věcí.
- [5] Magistrát města Pardubice., (2014). *Společné cíle pracovních skupin. Oblasti plnění „Akčního plánu“ pro období 1. 4. 2014 – 31. 3. 2015*. Pracovní dokument. Magistrát města Pardubice, Odbor sociálních věcí.
- [6] MANDYS, J., (2013). Role veřejné správy při plánování a rozvoji sociální politiky na regionální úrovni. In *Profesionalita, perspektivy a rozvoj sociální práce: sborník z konference IX. Hradecké dny sociální práce Hradec Králové 27. až 28. září 2013*. Hradec Králové: Gaudeamus, (v tisku).
- [7] MANDYS, J., (2011). *Životní styl lidí bez domova*. Disertační práce. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě.
- [8] MANDYS, J., JIRAVA P., KAŠPAROVÁ, M., KŘUPKA, J., DUPLINSKÝ, J., (2012). *Situace v sociálních službách na území města Pardubice*. Závěrečná výzkumná zpráva. Pardubice: Univerzita Pardubice.

- [9] ROSECKÝ, D.; ORINIAKOVÁ, P., (2003). *Komunitní plánování sociálních služeb*. [online]. [2014-4-10]. Plzeň. Centrum pro komunitní práci. Dostupné z:
<http://socialnirevue.cz/media/docs/Rosecky_Oriniakova_Komunitni_planovani_socialnich_sluzeb.pdf>
- [10] SUTTON, G., (2010). *Jak se zbavit dluhů: místo dluhů získáte dobrý kredit*. Vyd. 1. Překlad Eva Křístková. Praha: Pragma. Poradci bohatého táty. ISBN 978-80-7349-129-1.

Příspěvek byl zpracován v rámci Studentské grantové soutěže č.: SGFES_2014002 Vědecko-výzkumné aktivity v oblasti „Hospodářská politika a správa“.

HODNOTOTVORNÉ PROCESY V ODVETVÍ KULTÚRY**VALUE GENERATING PROCESSES IN THE CULTURAL SECTOR****DOC. ING. MÁRIA FÁZIKOVÁ, CSc.****ING. MARTIN MARIŠ, PhD.****ING. ĽUBICA MAJSTRÍKOVÁ**

Katedra regionalistiky a rozvoja vidieka | *Department of Regional and Rural Development*
Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja | *Fac. of European Studies and Regional Development*
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre | *Slovak University of Agriculture in Nitra*
✉ *Trieda Andreja Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovak Republic*
E-mail: maria.fazikova@uniag.sk, martin.maris@uniag.sk, l.majstrikova@gmail.com

Anotácia

Príspevok sa zaoberá analýzou odvetví kultúrneho sektora s úzkym prepojením na odvetvia kreatívneho sektora. Oba sektory spolupôsobia pri vytváraní hodnôt v rámci kreatívnej ekonomiky. Na príklade dvoch prípadových štúdií: 1) Divadlo Andreja Bagara v Nitre a 2) M ART PRINT, Veľké Zálužie) poukazujeme na hodnototvorný reťazec pri vytváraní špecifického produktu so svojou pridanou hodnotou pre trh. V prípadovej štúdií 1) sa na tvorbe výsledného produktu – divadelné predstavenie, nepodieľajú len priami aktéri, ale aj akcesorické podporné činnosti. V prípadovej štúdií 2) sú výsledným produktom umelca Ing. Štěpánka, tlač grafických listov, vydavateľská činnosť a organizovanie vernisáži v galérii. Hodnototvorný reťazec v oboch prípadových štúdiách poukazuje na relatívne veľké množstvo článkov na inputovej a outputovej strane, ktoré sú zapojené do hodnototvorného procesu.

Kľúčové slová

kultúrny sektor, kreatívna ekonomika, hodnototvorný reťazec

Annotation

The paper deals with the analysis of the cultural sector with close links to the creative sector. Both sectors work together to create value within the creative economy. The example of two case studies: 1) Andrej Bagar Theatre in Nitra and 2) ART PRINT Veľké Zálužie, points out the value creation chain in creating a specific product with its added value to the market. In case study 1) the formation of the final product - a theatrical performance, not involved only direct actors but also ancillary support activities. In case study 2) are the end product of an artist Ing. Štěpánek, print of engravings, publishing and organizing the opening of the gallery. The value chain creation in both case studies points to a relatively large number of articles on input and output side involved in value chain process.

Key words

cultural sector, creative economy, value chain creation

JEL classification: Z11

Úvod

Odvetvia kultúrneho a kreatívneho sektoru predstavujú dve úzko spojené nádoby, ktorých spoločným výstupom je špecifický produkt s vlastnou pridanou hodnotou pre trh. Ak uvažujeme globálne, ako hnací motor znalostnej ekonomiky, kreatívny a kultúrny sektor zohráva čoraz viac kľúčovú úlohu pri

priťahovaní talentu a investícií, tvorbe medzinárodnej reputácie a katalýze inovačných aktivít v rámci iných sektorov ekonomiky. Kreativna ekonomika je často charakterizovaná ako výsledok produktu založeného na synergii ľudskej tvorivosti, mobility, technologickej vyspelosti a záujmu človeka o humanizáciu spoločnosti. V ďalšom výskume sa treba zamerať nielen na niekoľko väčších kozmopolitných centier, ktoré sú často vnímané ako kľúčové, kreatívne, ekonomické hnacie sily a na druhej strane veľa malých, periférnych miest, ktoré sú vnímané ako ekonomický neúspech. Takýto pohľad však len prehľbuje priestorovú nerovnováhu, ktorá v konečnom dôsledku neprispieva k udržateľnému rastu. Kreativitu možno nájsť vo všetkých odvetviach a miestach, vrátane periférie. (Milotová, Chreneková; 2012)

Ciel' a Metódy

Ciel'om príspevku je posúdiť a zhodnotiť komplexitu hodnototvorných procesov na príklade dvoch prípadových štúdií z odvetvia kultúrneho prostredia. Procesy na inputovej a outputovej strane predstavujú systém odberateľsko-dodávateľských väzieb medzi jednotlivými článkami hodnototvorného reťazca. Výsledky obsiahnuté v oboch štúdiách pochádzajú z primárneho výskumu uskutočneného na základe interview s pomocou dotazníka s vedúcimi predstaviteľmi oboch respondovaných inštitúcií. V prvej prípadovej štúdií išlo o riaditeľa DAB Nitra – Ján Greššo a v druhej prípadovej štúdií, majiteľa galérie a tlačiarne M ART PRINT – Ing. Martina Štěpánka. Výsledky interview sa použili pri zostavovaní hodnototvorného reťazca a analýze dodávateľsko-odberateľských väzieb, trhu a zákazníkov.

Výsledky

1. Hodnototvorný reťazec kultúrneho odvetvia

Hodnototvorný reťazec zobrazuje činnosti v rámci firmy, ktoré navrhujú, vyrábajú, predávajú, dodávajú a podporujú firemný produkt. Porter (1985) charakterizuje hodnototvorný reťazec ako spojenie hodnototvorných činností a marže. Hodnototvorné činnosti sú fyzicky a technologicky odlišné činnosti, ktoré firma vykonáva a prerodzuje ich na primárne a podporné činnosti. Primárne činnosti sú činnosti zahrnuté do fyzickej tvorby produktu, jeho predaja a distribúcií zákazníkovi, a na ich podporu slúžia podporné činnosti. Marža predstavuje rozdiel medzi celkovou hodnotou a celkovými nákladmi na vykonanie všetkých potrebných činností.

Hodnototvorný reťazec kultúry, ako odvetvia, má niekoľko charakteristických črt:

- tvorba hodnoty a jej validácia na nehmotné aktíva má cyklický charakter (dôležitosť spätnej väzby),
- kultúrny cyklus identifikujeme na 5 stupňov:
 1. Tvorba: vznik a autorizácia myšlienky a obsahu. Na tomto stupni vzniká „surovina“ pre kultúrny priemysel.
 2. Produkcia: spojenie všetkých elementov (zásobovanie, zariadenia, profesionáli), ktoré sú potrebné pre realizáciu kultúrnej myšlienky a jej obsahu.
 3. Rozširovanie diela (diseminácia): prinášanie produktov kultúry spotrebiteľom.
 4. Predvádzanie/prijímanie: predstavuje miesto spotreby a jeho prínos pre spotrebiteľov. Prijímanie znamená transfer vedomostí a zručností, ktoré neobsahujú žiadne obchodné transakcie, ale ktoré sa vyskytujú iba v procese prenosu nehmotného kultúrneho dedičstva z generácie na generáciu.
 5. Spotreba/účasť: znamená aktivity spotrebiteľov a účastníkov spotrebujúcich produkty kultúry pri zúčastňovaní sa na kultúrnych aktivitách (napr. čítanie kníh, návšteva divadelných predstavení, návšteva galérií, počúvanie rádia).
- stupne kultúrneho cyklu sú cyklicky prepojené, čiže vzťahy majú sieťový charakter (umožňuje vznik nových foriem produkcie, zvyčajne na základe novej technológie)
- kultúrny cyklus má priestorové aspekty (aktivity sa môžu koncentrovať na jednom mieste, v regióne alebo v krajine, iné sú rozšírené celosvetovo)

- medzi zložkami reťazca (subjekty tvoriace kreatívny obsah, distribučné kanály, koneční spotrebitelia, vzdelávacie inštitúcie, inštitúcie verejnej správy, dodávatelia) identifikujeme komplexné väzby a interakcie, ktoré spravidla pôsobia v oboch smeroch
- subjekty tvoriace kreatívny obsah sú charakteristické diverzifikovanou činnosťou
- výrazná interakcia medzi tvorcami kreatívneho obsahu a vzdelávacími inštitúciami (často ide o symbiotický vzťah)
- kanálmi distribúcie sú napríklad galérie, divadlá, vydavateľstvá, centrá voľného času
- inštitúcie verejnej správy sú integrované vo väčšej miere, čo pramení z faktu, že produkty kultúry sú považované za „semi-verejné“ statky
- silný sociálny kapitál

Prípadová štúdia – hodnototvorný reťazec „Divadlo Andreja Bagara (DAB)“

Divadlo Andreja Bagara v Nitre (DAB) je najvýznamnejším aktérom odvetvia kultúry v Nitrianskom samosprávnom kraji a uznávanou konštantou v stavbe slovenského profesionálneho divadla. Svoje meno nesie po významnom slovenskom hercovi, režisérovi, pedagógovi a organizátorovi divadelného života - Andrejovi Bagarovi. Dramaturgia DAB vychádza v ústrety domácejmu aj zahraničnému publiku a zohľadňuje jeho rôznorodosť. Tematická a žánrová pestrosť sa prelína s vysokou náročnosťou i atraktivnosťou javiskového diela. V konkrétnych inscenáciách sa odzrkadľuje originalita režijných osobností, ich výrazný rukopis, estetický štýl, poetika a svojská interpretácia diel. V repertoári nechýbajú základné piliere svetovej klasiky a modernej drámy 20. storočia. Divadlo sa pravidelne venuje uvádzaniu diel pre deti a mladého diváka. Za prirodzenú povinnosť považuje uvádzanie diel slovenských autorov, súčasníkov aj klasikov.

Na tvorbe výsledného produktu – divadelného predstavenia – sa podieľajú priami aktéri, ktorými sú dramaturgia divadla, jeho vedenie a umelecký kolektív. Nemenej dôležité, v prípade takého veľkého divadla, ako je DAB, sú podporné činnosti zabezpečované internou infraštruktúrou divadla a externí dodávatelia.

Externí dodávatelia

Na začiatku hodnotového reťazca – na vstupoch do hodnototvorného procesu stoja dve hlavné skupiny dodávateľov. Sú to dodávatelia materiálnych vstupov, ako sú energie, služby, materiály potrebné na tvorbu scény, kostýmov, dodávatelia ozvučovacích a osvetľovacích technológií. Ďalej sú to služby, ako napr. tlač informačných a propagačných materiálov. Títo sú lokalizovaní v priestore celého Slovenska, ale aj v zahraničí. V hodnotovom reťazci sa nedá presne rozlíšiť, do ktorej časti hodnototvorného postupu externé dodávatelia hmotných vstupov a služieb vstupujú. Napr. dodávatelia materiálov na tvorbu scény a kostýmov vstupujú do hodnotového reťazca na jeho začiatku, dodávatelia energií sa nachádzajú vo všetkých jeho segmentoch, a napr. tlačiarenské služby vstupujú do reťazca v jeho distribučnej časti. Druhú skupinu tvoria dodávatelia nemateriálnych vstupov ako sú autori divadelných predlôh, režiséri, scénografi, orchestre, nahrávacie štúdiá, kostýmoví výtvarníci, externí herci. Títo sú, vzhľadom na jazykovú obmedzenosť predovšetkým z priestoru Slovenska. Dodávatelia nemateriálnych vstupov sa taktiež nachádzajú vo všetkých sekvenciách reťazca. Napr. externí režiséri, nahrávacie štúdiá, orchestre, výtvarníci, pôsobia najmä v sekvencii produkcie, externí herci, tanečníci alebo hudobníci pôsobia vo všetkých jeho sekvenciách, aj keď váha ich práce spočíva najmä v sekvencii prezentácie.

Interná infraštruktúra

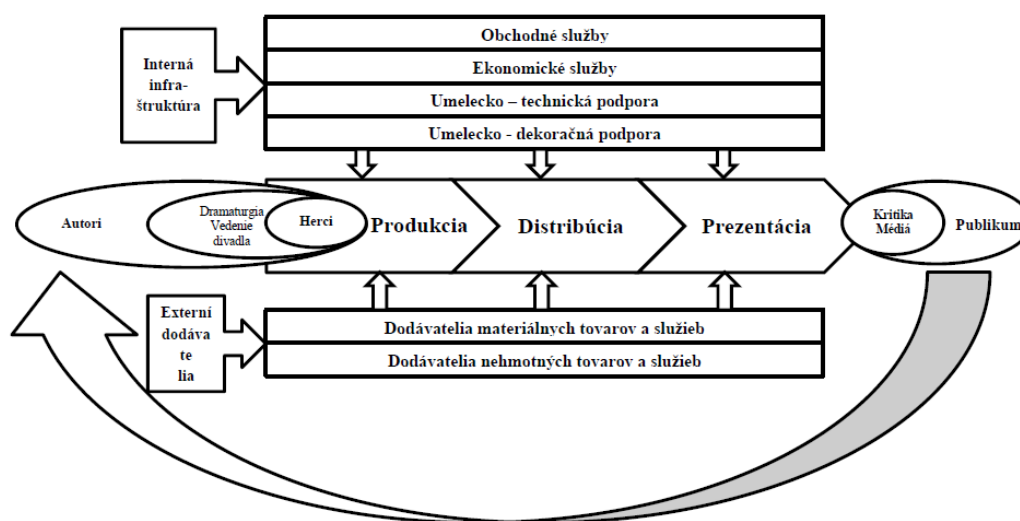
Distribúcia v hodnotovom reťazci predstavuje marketing divadla, ktorého výsledkom je predaj vstupeniek na predstavenie. V tejto časti reťazca je divadlo veľmi úspešné. Obsadenosť jeho predstavení je 90%, čo je vysoko nad slovenský priemer. Zásluhu na tom má samotná dramaturgia divadla, spôsob naštudovania, aj kvalita umeleckého súboru. Z manažérskej stránky je však zodpovedné za marketing obchodné oddelenie divadla, ktoré pre predaj vstupeniek využíva najmä priamy marketing. Komunikuje najmä s firmami, školami a inými inštitúciami, ktoré sú jeho dlhodobými zákazníkmi. Prostredníctvom takýchto dlhodobých vzťahov distribuuje väčšinu vstupeniek na predstavenia. Okrem toho sa snaží rozširovať portfólio divákov prostredníctvom reklamy v médiách, ako aj prostredníctvom rôznych PR aktivít. Divadlo teda realizuje najmä stratégiu

využitia trhu, t.j. usiluje sa upevniť si postavenie na danom trhu, ale aj stratégiu rozšírenia trhu, keď sa usiluje získať nové trhy pre svoje produkty v iných regiónoch aj v iných štátoch. Pre umelcov je dôležité budovať si vzťahy so sprostredkovateľmi umenia (umelecké školy, médiá, premiéry, kritici) a s publikom. Tieto mu pomáhajú zhodnocovať nehmotné aktíva. Významnou súčasťou hodnotového reťazca v scénickom umení je propagácia a vzťahy s verejnosťou a s médiami. Túto činnosť zabezpečuje propagačné oddelenie DAB. Propagáciu zabezpečuje DAB niekoľkými kanálmi. Je to predovšetkým prostredníctvom zájazdov na iných divadelných scénach. Ďalej je to prostredníctvom účasti na divadelných festivaloch. Divadlo vyvíja aj iné PR aktivity ako napr. Reprezentačný ples v divadle, módna prehliadka dvoch svetov: divadla a módy, autogramiáda hercov DAB, deň otvorených dverí, deň detí. Divadlo si buduje svoju značku aj inými aktivitami, ako napr. „Vianočný balíček z DAB“ – darčkové balenie vstupeniiek na muzikál Tisícročná včela s medom, ozdobnou sviečkou a medovinou. Divadlo poskytuje svoje priestory pre rôzne výstavy. Veľká sála je často prenajímaná na prezentáciu predstavení iných divadiel. V rámci PR divadlo spolupracuje s nákupno-zábavnými centrami, s rádiami a televíziami a printovými médiami. Divadlo spolupracuje s obcou kritikov, ktorí sa zúčastnili na všetkých premiérach. Významnou súčasťou PR DAB je priamy marketing zameraný na konkrétne inštitúcie, ktoré sú pravidelne oslované s ponukami na návštevu divadelných predstavení. Táto forma marketingu prináša divadlu nemalý finančný efekt, ale aj nových návštevníkov. Divadlo sa propaguje prostredníctvom internetovej stránky www.dab.sk ako aj na sociálnej sieti Facebook.

Ekonomické služby zabezpečujú ekonomický a právny servis, sú zodpovedné za správne nakladanie s finančnými prostriedkami ako aj za personálnu prácu.

Umelecko-technická podpora je zabezpečovaná umelecko-technickou prevádzkou. Jej úlohou je zabezpečovať stavby scénických dekorácií na všetky predstavenia doma i na zájazdoch, profesionálne osvetlenie a ozvučenie veľkej sály a ostatných hracích priestorov vybavených modernou divadelnou technikou. O odborné líčenie, maskovanie a parochne sa starajú kvalifikovaní vlásenkári a maskéri, o prípravu a údržbu kostýmov a rekvizit garderobierky a rekvizitári. Služby pre verejnosť: možnosť zapožičania niektorých komponentov divadelnej techniky s odbornou obsluhou. Umelecko-dekoračná podpora je poskytovaná umelecko-dekoračnými dielňami. Všetky divadelné dekorácie na predstavenia DAB podľa návrhov scénických výtvarníkov vyrábajú pracovníci stolárskej, zámočnickej, čalúnnickej a maliarskej dielne. Divadelné kostýmy na vysokej profesionálnej úrovni pripravuje pánska a dámska krajčírka dielňa.

Obr. 1: Hodnototvorný reťazec Divadla Andreja Bagara

Zdroj: vlastné spracovanie, 2013

Prípadová štúdia - hodnototvorný reťazec Ing. Martin Štěpánek M ART PRINT

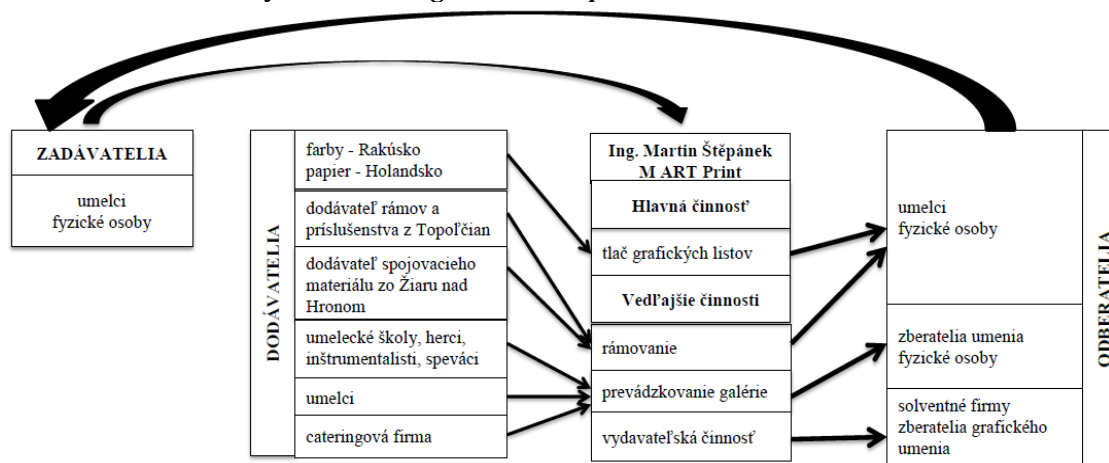
Ing. Štěpánek pôsobí v obci Veľké Zálužie (okres Nitra), kde sa v rámci svojej hlavnej pracovnej náplne venuje tlači grafických listov a ako vedľajšie činnosti môžeme zadefinovať rámovanie obrazov, vydavateľskú činnosť (bibliofilská edícia) a prevádzkovanie galérie (v rámci ktorej organizuje vernisáže). Galéria bola založená v polovici roku 2008. Príčinami boli najmä zmena trvalého bydliska do Veľkého Zálužia, kde pri rodinnom dome bola veľká hospodárska budova (pre pôvodné činnosti stačila len malá výmera budovy), ktorá mala veľký nevyužitý priestor a aj potreba prezentovať diela umelcov, organizovať ich stretnutia a workshopy. Taktiež bola vízia pozdvihnutia kultúrneho povedomia občanov vo Veľkom Záluží, avšak tento cieľ nebol naplnený.

Zo schémy hodnototvorného reťazca vyplýva pomerne široko diverzifikované portfólio produktovej činnosti zakladajúcej sa na tlači grafických listov a rozvíjajúca sa o rámovanie, prevádzkovanie galérie a vydavateľskú činnosť. Zadávatelmi pre tieto činnosti sú umelci, ktorí si objednávajú tlač grafických listov, rámovanie, ale aj možnosť vystavovať svoje diela. Takisto aj fyzické osoby majú možnosť si dať zarámovať svoje umelecké diela.

Hlavnými dodávateľmi pre tlač sú dve zahraničné firmy z Holandska a Rakúska, ktoré môžeme označiť za exkluzívne, z hľadiska ich ponúkaného tovaru, keďže dodávajú špeciálny papier a farby. Na Slovensku neexistujú firmy, ktoré by disponovali vhodným tovarom pre túto činnosť, keďže dopyt po týchto produktoch je minimálny. Hlavným dodávateľom pre rámovanie je firma z Topoľčian, ktorá dodáva nielen rámy, ale aj rôzne iné materiály a nástroje potrebné na činnosť. Ďalším dodávateľom je firma zo Žiaru nad Hronom, ktorá poskytuje spojovací materiál, avšak jej služby Ing. Štěpánek využíva približne raz za dva roky, pretože v rámci jednej dodávky si objedná tovar na dlhý časový horizont. V oblasti prevádzkovania galérie sa vystavujú rôzne umelecké diela, nielen od grafikov, ale aj od rôznych sochárov a maliarov. Každá otváracia vernisáž je spojená s kultúrnym programom a občerstvením. Toto občerstvenie je zabezpečené pomocou cateringovej firmy. Na vytvorení vhodného kultúrneho programu sa podieľajú umelecké školy z Nitry, ale aj herci a speváci, ktorí sú poväčšine v priateľskom vzťahu s vystavujúcim umelcom alebo prevádzkovateľom galérie. Pre vydavateľskú činnosť nie sú potrební iní dodávateľia, keďže sa využíva rovnaký materiál ako na tlač grafických listov.

Odberateľmi grafických listov sú umelci, ktorí aj zadávajú požiadavku na tlač. Tento istý proces sa opakuje aj v prípade rámovania, keďže umelci, resp. fyzické osoby, ktoré si dajú zarámovať svoje umelecké diela, si ich následne aj vyzdvihnú. Počas vernisáží si záujemcovia môžu vystavované diela zakúpiť. Kupujúcimi sú najmä zberatelia umenia, ale aj fyzické osoby, ktoré hľadajú dekorácie do svojich priestorov. Vo vydavateľskej činnosti sa Ing. Štěpánek sústreďuje najmä na tlač kalendárov, ktoré obsahujú grafiky od rôznych známych umelcov. Keďže hodnota jedného výtlačku je vysoká, zákazníkmi sú solventné firmy, ktoré produkt využívajú na reklamné účely.

Obr. 2: Hodnototvorný reťazec - Ing. Martin Štěpánek M ART PRINT

Zdroj: vlastné spracovanie, 2013

Záver

V oboch sledovaných prípadoch môžeme pozorovať cyklickosť reťazca, čiže vstup a výstup sú prepojené cez spätnú väzbu. U Ing. Štěpánka sú často krátko umelci a fyzické osoby zadávateľmi objednávky a zároveň aj ich odberateľmi. V prípade divadla publikum poskytuje spätnú väzbu nielen hercom po predstavení, ale aj dramaturgom, vedeniu divadla a autorom predstavenia. Odlišnosti medzi DAB a činnosťou Ing. Štěpánka sú najmä vo veľkosti podniku, jeho štruktúre a v trhu. DAB má zložitú štruktúru, čo je viditeľné aj v hodnotovom reťazci, zatiaľ čo Ing. Štěpánek má jednoduchú organizačnú štruktúru, keďže v podniku pracuje spolu so svojim synom a pracovníčkou na dohodu. Trh pre divadlo je lokalizovaný pre región, keďže aj väčšina dodávateľom pochádza z Nitrianskeho samosprávneho kraja. Takisto aj zákazníci, čiže diváci sú väčšinou z regiónu, čo je dané jazykovou bariérou a nutnosťou cestovať do divadla. Dochádza k skupinovej spotrebe. Na druhej strane Ing. Štěpánek využíva širší trh, keďže v rámci regiónu by nemal dostatok odberateľov a ani dodávateľov, a tak cestuje za svojimi zákazníkmi aj mimo regiónu, čím dochádza k individuálnej spotrebe.

Literatúra

- [1] FÁZIKOVÁ, M., CHRENEKOVÁ, M., MELICHOVÁ, K. *Divadlo Andreja Bagara (DAB)*. [výzkumná štúdie v rámci grantu APVV 0101-10].
- [2] MARIŠ, M., MAJSTRÍKOVÁ, L. M. *Art print*. [výzkumná štúdie v rámci grantu APVV 0101-10].
- [3] MILOTOVÁ, B., CHRENEKOVÁ, M., (2012). Kreativita na vidieku. In *IX. national and regional economics*. Košice : Technical University, pp. 309-317. ISBN 978-80-553-1215-6.
- [4] MILOTOVÁ, B., CHRENEKOVÁ, M., (2013). Creative industries in Nitra region .In *Regional economics in new perspectives*. Winter seminar of regional science. Bratislava: Ekonóm. ISBN 978-80-225-3607-3.
- [5] PORTER, E.M., (1985). *Competitive Advantage*. New York: Free Press. ISBN 978-4165-9584-7.

Príspevok bol spracovaný v rámci grantu APVV 0101-10 Kreativna ekonomika – národohospodárske a regionálne podmienky a stimuly.

THE ROLE OF NON-PROFIT ORGANIZATIONS IN A REGIONAL DEVELOPMENT IN A CONTEXT OF SOCIAL COHESION: THE CASE OF ICELAND

ROLA NEZISKOVÝCH ORGANIZÁCIÍ V ROZVOJI REGIÓNOV Z HĽADISKA SOCIÁLNEJ SÚDRŽNOSTI: PRÍPAD ISLANDU

ING. MÁRIA SVIDROŇOVÁ, PH.D.

Katedra verejnej ekonomiky a regionálneho rozvoja | *Depart. of Public Economics and Reg. Development*
Ekonomická fakulta | *Faculty of Economics*
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici | *Matej Bel University Banská Bystrica*
✉ *Tajovského 10, 974 01 Banská Bystrica, Slovak Republic*
E-mail: maria.svidronova@umb.sk

Annotation

The non-profit sector is not only a supplement for public sector and business sector but non-profit organizations are equal partners in the provision of public services, especially in the local communities where they better reflect the particular problems and requirements. Operation of non-profit organizations at the community level involves citizens and initiates cooperation with the government at the local level. In this paper we map the non-profit sector, its operation and contribution to regional development in the context of social cohesion in specific conditions in Iceland. The paper is a part of the project "Love your hater", which promotes the exchange of experiences among NGOs in Slovakia and Iceland in their management and financing, as well as exchange of experience on specific activities aimed at mitigation of racism and discrimination and improving living conditions in the regions.

Key words

non-profit organizations, third sector, regional development, social cohesion

Anotácia

Neziskový sektor nie je len doplnkom pre verejný sektor a ziskový sektor, ale neziskové organizácie sú rovnocenným partnerom pri poskytovaní verejných služieb, najmä v miestnych komunitách, kde lepšie reflektujú na konkrétne problémy a požiadavky. Pôsobením na úrovni komunit tak neziskové organizácie aktivizujú občanov a spolupracujú s vládou na miestnej úrovni. V príspevku mapujeme neziskový sektor, jeho fungovanie a prínos v rozvoji regiónov z hľadiska budovania sociálnej súdržnosti v špecifických podmienkach na Islande. Príspevok je súčasťou projektu „Love your hater“, ktorý podporuje výmenu skúseností medzi neziskovými organizáciami na Slovensku a na Islande v oblasti ich manažmentu a financovania, ako aj výmenu skúseností v oblasti špecifických aktivít zameraných na zmierňovanie rasizmu a diskriminácie a zlepšovania životných podmienok v regiónoch.

Klíčová slova

neziskové organizácie, tretí sektor, regionálny rozvoj, sociálna súdržnosť

JEL classification: L31, O18, P48

Introduction

Non-profit organizations have many names as the scope of their activities is so diverse that it is not possible to define these organizations by a single term. Therefore a broader description of the characteristics of non-profit organizations is preferred. Worldwide a definition by Anheier and Salamon (1999) has been accepted. This definition is also called the structural-operational definition and it describes the non-profit organization with five main characteristics: institutionalization, independence, non-profit, self-government, voluntary participation. In many countries within this definition usually belong civic associations, foundations, public benefit organizations but also other legal types that vary from country to country. The definition might be not unified but the importance and role of non-profit organizations (NPOs) is more than clear. They provide public services with the ability to respond to demand heterogeneity, e.g. they provide services that public sector is not capable to provide in full quality and quantity and private sector is not interested in providing these services as they are not profitable (Weisbrod, 1988; Pestoff, 2006). NPOs do not only provide public services but they are also watch dogs of the society and builders of active citizenship (Kuvíková in Zimmer, 2004). In this paper we mostly focus on this part of the role of NPOs in the society, their watch dog activities and active participating in the civil society that influences the social cohesion in any country.

In Scandinavia there are countries where state organize and finance education, social and health care. Non-profit organizations in these countries are in addition to state care. Under the influence of economic pressure and social reforms from the last few years the governments of these countries have started to work more closely with NPOs. Non-profit sector in Iceland have been shaped by several theories (for general description of the theories see e.g. Škarabelová – Vaceková, 2013) and it fits into several models as characterised by Salamon – Anheier (in Kuvíková, 2004) and Hyánek (2012). In the past it was mostly typical by a strong role of the state that serves its own interests or the interests of economic elites. In this so-called “etatistic” model NPOs are as representatives of marginal interest pushed to the periphery. Under the mentioned economic pressure in 1990s’ it turned into the “social democratic” welfare state of the Nordic countries characterized by universalism and a separation of welfare provision from the market system. Lately we can talk about the “corporatist” welfare state more common on the continent of Europe in which the state supplies welfare assistance but a strong state retains NPOs as a reserve to avoid more radical demands for government subsidies. The result is quite extensive for-profit sector with a current existence of social programs supported by the state. Other authors (Hrafnisdóttir, Kristmundsson, 2010) describe non-profit sector in Iceland as “supplementary relations” that reflect the situation when non-profits simply are responding to unmet demands for public goods not fulfilled by the government. One of such unmet demands is a need to build a social cohesion within Iceland.

In developed countries the changes caused by globalisation are increasing and reflecting into changes in the cohesion of society. These include changes in technology, decision-making, social structure and social protection system. Iceland is facing an increasing number of immigrants: 7 071 immigrants out of the population of 321 857 mean only 2.2 % but mostly they are concentrated in the capital, Reykjavik. The immigrants bring with themselves their culture and traditions which lead into growing diversity of society, including growing the risk of fragmenting society and deepening the processes of social exclusion. The immigrants are from various parts of the world, top ten countries are shown in Table 1.

Tab. 1: Migration to Iceland from top ten countries

Poland	1315
Denmark	1112
Norway	757
Sweden	604
United States	368
Germany	317
United Kingdom	265
Spain	202
Lithuania	158
France	122

Source: Statistics Iceland, www.statice.is

As we can see, the most dominant population of immigrants is from Poland that has very different culture compared to Iceland. The following three Nordic countries (Denmark, Sweden, and Norway) might not have big problems with melting within the Icelandic society; other countries represent again different cultures. Members of particular communities or groups may be discriminated which ultimately undermines the cohesion of society as a whole. Immigrants are also seen as a thread on the labour market, especially after the economic crisis in 2008 - 2009 when the nationalization of the leading banks followed the collapse of the banking system in Iceland and the country had to apply for a financial aid to International Monetary Fund (Hrafnadóttir, Kristmundsson, 2010). In year 2009 the unemployment was 7.2 %, an increase by 4.2 % compared to previous year and in 2010 it was even higher on the level of 7.6 % (Statistics Iceland). Naturally, the Icelandic society became more aware of immigrants and hostile attitude started to prevail.

We agree with Vašečka (2003) who says that in a state inhabited by diverse communities with different cultures and traditions it is very important and effective binder stable social structure and related kinship relationships expressed as a common group identity, relations of solidarity manifested in the social protection system and relations of cooperation manifested by group action when addressing common challenges and problems. With the increasing diversity and differentiation of society is also growing a diversity of needs and interests of communities and socially, culturally or ethnically different groups. The need for effective cooperation and forming social cohesion has come to the fore. Parliament or state institutions are not often suitable for dialogue whose purpose is to find the underlying problem and find its solution before there is some degree of conflict or serious social problem. As an effective tool seems to be develop platforms, especially on the ground of non-governmental and non-profit third sector organizations that provide welfare services to ease the possible conflicts (Kuvíková - Raguseo, 2008). Also Weisbrod (1988) argues that preferences of heterogeneous groups are not reflected in public policies and sooner or later, minorities will unite in different types of associations (NGOs, NPOs platforms) to meet their own needs and eventually they will force government to respond to them by establishing new public programs.

The non-profits provide important services and do steps in order to combat xenophobia and intolerance in everyday interpersonal relationships and activities of extremist groups. NPOs enter into a public space where it is necessary to present and defend an interest group (e.g. group of immigrants), look openly at the problems and seek their solutions.

1. Goal and methodology

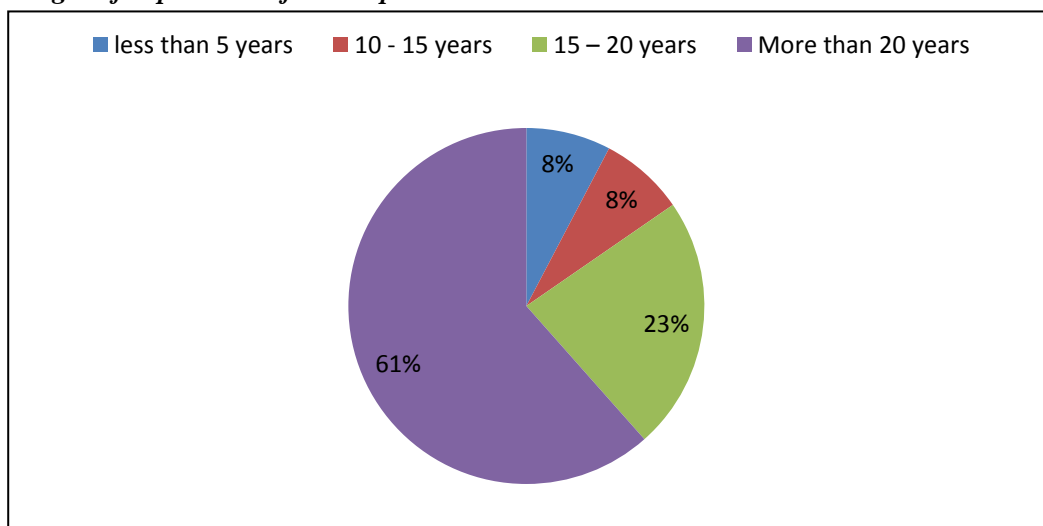
The goal of this paper is to map the non-profit sector, its operation and contribution to regional development in the context of social cohesion in specific conditions in Iceland. We do not have the ambition to measure the impact of the NPOs operation on the decrease of negative phenomena connected with social incohesion; our qualitative research was mostly oriented to identifying

successful organizations whose activities have brought positive results in the society. Furthermore we try to use the case of Iceland as a positive example in solving problems of social cohesion in Slovak republic. Iceland was chosen for several reasons; one of them is a partnership of the author of this paper with an Icelandic NPO Island Panorama that works to build a tolerant, non racial, non prejudiced, non discriminative society where social justice and equality exist for all. Another reason is the fact when the first refugees came to Iceland (about 34 years ago), the country started to solve the issue immediately and the government took steps by implementing laws and also by involving municipalities into creating the conditions for foreigners and educating natives about accepting the differences. Later on this role has been taken over by non-profit organizations in co-operation with the government (similar situation as in Slovakia, where the strong state took care about everything during the communism and after the change of regime the civil society had to learn how to solve many issues by themselves but unlike in Iceland, in Slovakia the support for NPOs and co-operation from the government side was not so significant in the beginnings).

As for the methods we used semi-structured interview with CEOs or directors of selected non-profit organizations in Iceland. These non-profits act in the areas of human rights and welfare in order to build social cohesion in the country either as service organizations or as watch dog (campaigning) organizations. The non-profits were selected based on the recommendation of the Human Rights Office in the Reykjavik City Hall who co-operates with other NPOs and on the recommendation of the Human Rights Centre that is an umbrella organization for NPOs active in this field. During December 2013 we visited thirteen recommended organizations and conducted semi-structured interviews with their chairmen or directors in order to learn about their operation and contribution to regional development in the context of social cohesion. Thus we use the answers with a method of good practices as examples for further inspiration what can be done in this area by non-profits in other countries.

Most of the respondents have a legal form of an association (7 organizations), then 4 are established as charities and last 2 participants have a form of public benefit organization. Nearly all participating organizations are active for more than 15 years (84 %), more detailed structure of the age of the respondents can be seen in chart 1:

Fig. 1: Length of experience of the respondents

Source: own research, 2013.

As we can see on the chart the responding NPOs have been active in the “market” of non-profit services for a long time. Based on this fact we can say they are stable in their operation, well-known and respected as a partner for government. We believe that particular activities of researched NPOs can be used as an inspiration in the countries of Central and East Europe as well.

2. Results

Based on our research we are bringing the results about the operation of NPOs but also information about the funding and the co-operation with the government in building the social cohesion. Due to the limited scope of this paper the selected operation of NPOs is structured in Table 2 as the most important and/or dominant activities these organizations do in order to fulfill their mission. Their mission and core work activities directly or indirectly influences the social cohesion, Table 2 briefly summarises the answers that can be seen as an examples of good practices and serve as an inspiration for non-profit organization in other countries with similar mission and core work that seek to solve problems with immigrants, racism and discrimination and other issues that threaten the social cohesion in their countries.

Tab. 2: Operation of the respondents – activities of good practice

Human rights area	Infusion into human rights awareness raising
	Organising a week long campaign against racism with participation of many volunteers and wide public
	Free legal counselling for foreign nationals (help immigrants with general information, obligations and rights in Iceland, work-related issues etc.)
	Control of the activities of government and municipality, commenting on legislation, drawing attention to causes
	Networking with other NPOs in creating joint programmes and campaigns
	Creating a meeting place which supports cultural connections between Iceland and the other Nordic countries but also invites different nationalities who came to live to Iceland to explore Icelandic history and culture
	Increasing communication and co-operation between immigrants and Icelanders and encourages a harmonious multicultural society in Reykjavik by coordinating events and supporting cultural groups seeking to organize their own events and projects
	Heritage language instruction
	Research of the law in Iceland, in the Nordic countries and of the EU law focused on the extent to which anti-discrimination law in Iceland meets the current requirements of EU law
Welfare services area (social care, health care, education)	Changed the law and the regulations of the society and created a wake up moment about the rights of children from marginalised groups (e.g. divorced parents, immigrant parents etc.)
	Establishing a multi-functional service centre that provides wide range of services which helps to raise funds in more effective way
	Creating an action plan that empowers the co-operation between city of Reykjavik agencies, government and NPOs
	Building long-term contracts with the government
	Support multiculturalism and combat racism and discrimination at public schools in collaboration with the management of these schools.

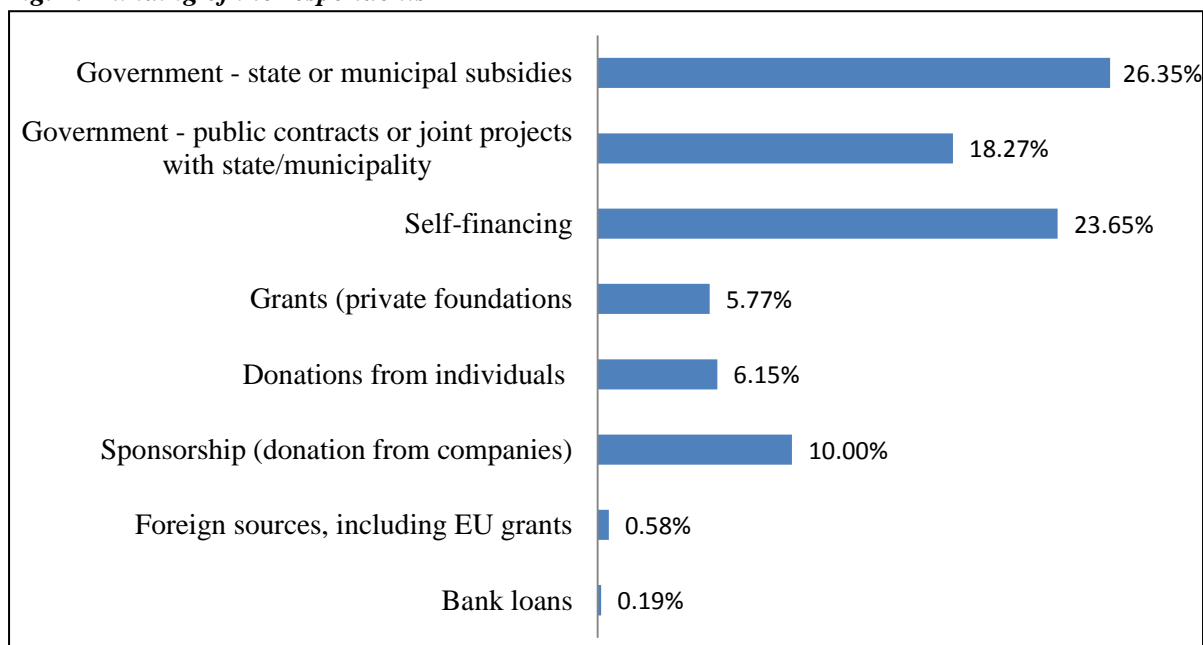
Source: own research, 2013.

As the table 2 shows, the NPOs in Iceland use a variety of actions and tools in order to support the social cohesion. Either it is direct provision of services to immigrants and minority groups to help them with the inclusion and thus prevent in emergence of any conflicts or the activities of watch-dog and campaigning organization that comment on legislation and draw attention to different causes. In their first stages of operation campaigning organizations were informal and unstructured but have developed over time into large formal organizations and even into umbrella organizations and multi-functional centres. We found this as a very important step so the NPOs can benefit from the ability to co-operate with each other, networking and joint project with other NPOs and/or with the government

can be very beneficial in building the social cohesion. Also Hamalová et al (2012) see co-operation and partnership as a strategic tool in realisation of development incentives in regions.

These activities must be financed as any other activities in any sphere, commercial or non-profit; the costs must be always covered. Non-profit organizations globally are aware of the need to diversify their funding (Vaceková, 2013). Participating NPOs have the structure of the funding as follows:

Fig. 2: Funding of the respondents

Source: own research, 2013.

From the chart 2 it is obvious that respondents do not use only public sources although they provide public services. The respondents use public subsidies either from state or local level or both at the level of 26 %; another public funding is distributed via contracts or joint processes (18 %). This means that bigger part of the funding is from private sources (46 %), e.g. self-financing and donations from companies and individuals. Therefore the demands on public budgets (state or municipality) are decreased and these NPOs find also other sources for financing their activities that contribute to social cohesion.

Conclusion

In this paper we have shown the role of non-profit organization in Iceland in building the social cohesion. It was also thanks to the non-profit sector that the economic crisis from 2008 did not last for too long. The activities of NPOs among other things helped to stabilise the situation, the government did not have to solve open conflicts; they found other sources of funding which decreased the demand on public budgets and more financial aid could be directed into solving the unemployment (the rate of 7.6 % in 2010 was decreased to 7.1 % in 2011 and dropped even more in following years to 6 % in 2012 and 5.4 % in 2013). With their activities NPOs are changing the view on immigrants so these are not perceived as a thread and they also help immigrants to integrate into Icelandic society. Some of the NPOs have become highly influential in policy making in Iceland when they have formed a network of organizations that have gained a powerful role in the policy-making process influencing new legislation.

As for Slovakia, Vašečka (2003) predicts that in the horizon 2020 the importance of not only social but also a variety of intercultural and interethnic conflicts and problems will increase. In Slovakia there are a few communities, e.g. Roma, Jewish, Ruthenia, Carpathian Germans etc., and new

communities have started to emerge (Vietnamese, Muslims). To search social contract and raise the level of social cohesion, a platform of civil society organizations of the third sector is needed. This platform would address the challenges of building a non-ethnic global society in Slovakia. One of the important steps is to learn the communities (and all citizens) that the state cannot provide public services and social protection in full range; the changes in state social support are necessary. The inspiration can be found in the case of Iceland where different communities and different cultural and social groups formed thanks to the activities of NPOs. They learnt to formulate, implement and enforce their needs and interests and they found a way of communicating with each other and with the government so the social cohesion within the country is strengthened.

References

- [1] *External migration by sex, countries and citizenship 1986-2013.*, (2012). [online]. [cit. 2014-3-28]. Dostupné z: < <http://www.statice.is/>>.
- [2] HAMALOVÁ, A., BELAJOVÁ, A. KOVÁČSOVÁ, I., (2012). Attitudes of the self-government and entrepreneurs to the partnerships cooperation and examples of good practice. In *15th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 353-362. ISBN 978-80-210-5875-0.
- [3] HRAFNSDÓTTIR, S. KRISTMUNDSSON, Ó. H., (2010). Challenges in the Icelandic Non-Profit Sector. In *ISTR 9th International conference. Facing Crises: Challenges and Opportunities Confronting the Third Sector and Civil Society*. WORKING PAPERS SERIES VOLUME VII. Istanbul: Kadir Has University.
- [4] HYÁNEK, V., (2012). Neexistující sektor? *Scientia et Societas*. Praha: NC Publishing, vol. 4, pp. 4 -22. ISSN 1801 -7118.
- [5] KUVÍKOVÁ in Zimmer, ZIMMER, A. PRILLER, E., (2004). *Future of civil society. Making Central European Nonprofit-Organizations work*. Wiesbaden: VS Verlag. ISBN 3-8100-4088-6.
- [6] KUVÍKOVÁ, H., (2004). *Neziskové organizácie v Európskej únii*. Ekonomická fakulta UMB. ISBN 80-8055-937-6.
- [7] KUVÍKOVÁ, H., RAGUSEO, D., (2008). The Economic Rationale of Non-profit Organizations in the Delivery of Welfare Services. *Ekonomický časopis / Journal of Economics*, vol. 56, iss. 8, pp. 764-780. ISSN 0013-3035.
- [8] PESTOFF, V., (2006). Co-Production, the Third Sector and the Delivery of Public Services: An Introduction. *Public Management Review*, vol. 8, iss. 4, pp. 493 – 519. ISSN 1471-9045.
- [9] SALAMON, L.M., ANHEIER, H., (1999). In search of the non-profit sector. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, vol. 3, iss. 2, pp. 125–151. ISSN 1573-7888. DOI 10.1007/BF01397770.
- [10] VACEKOVÁ, G., (2013). Financial controlling in non-profit organizations. The case of Slovak Republic. *Risk Governance and Control: Financial Markets & Institutions*, vol. 3, iss. 2, pp. 49-57. ISSN 2077-429X.
- [11] VACEKOVÁ, G., ŠKARABELOVÁ, S., (2013). The role of third sector organizations in rural development. In *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 549-556. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210- 6257-2013-69.
- [12] VAŠEČKA, I., (2003). *Sociálna súdržnosť, sociálne vzťahy, sociálna štruktúra*. In *Vízia vývoja Slovenskej republiky do roku 2020*. První. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky. ISBN 80-88935-42-3.
- [13] WEISBROD, B.A., (1988). *The Nonprofit Economy*. Cambridge: Harvard University Press.

The paper is a part of the project FB-1-07 “ Love your hater” supported by the programme Active Citizenship and Inclusion within the EEA Financial Mechanism 2009-2014, funded by Iceland, Liechtenstein and Norway, in Slovakia realized by consortium led by the Ekopolis Foundation, in partnership with the Children of Slovakia Foundation and the Socia Foundation and Human rights and democracy.

**ZÁHRADNÁ A KRAJINNÁ ARCHITEKTÚRA – ŠPECIFICKÉ
ODVETVIE KREATÍVNEJ EKONOMIKY****GARDEN AND LANDSCAPE ARCHITECTURE - SPECIFIC SECTOR
OF CREATIVE ECONOMY****DOC. ING. JANA JARÁBKOVÁ, PH.D.****ING. KATARÍNA MELICHOVÁ****ING. ĽUBICA MAJSTRÍKOVÁ**

Katedra regionalistiky a rozvoja vidieka | *Department of Regional and Rural Development*
Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja | *Fac. of European Studies and Regional Development*
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre | *Slovak University of Agriculture in Nitra*
✉ *Trieda A. Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovak republic*
E-mail: jana.jarabkova@uniag.sk, xmelichova@is.uniag.sk, xmajstrikova@is.uniag.sk,

Anotácia

Cieľom príspevku je poukázať na špecifiká odvetvia záhradnej a krajinej architektúry ako jedného z kreatívnych odvetví. Odvetvie je charakterizované na základe veľkosti a typu firiem, zamerania ich činnosti, štruktúry, lokalizácie a faktorov, ktoré ju ovplyvnili, spolupráce v odvetví a vzájomných väzieb a pozitívnych efektov plynúcich z rozvoja uvedeného odvetvia v Nitrianskom kraji. V príspevku sú prezentované výsledky kvalitatívneho prieskumu aplikovaného vo firmách záhradnej a krajinej architektúry a výsledky detailného interview vo vybraných podnikateľských subjektoch. Realizovaný výskum potvrdil, že odvetvie záhradnej a krajinej architektúry patrí k typickým predstaviteľom kreatívnych odvetví.

Kľúčové slová

kreatívne odvetvia, záhradná a krajinná architektúra, špecifické znaky

Annotation

The aim of this article is to highlight the specifics of Garden and Landscape Architecture's sector as one of the creative industries. Sector is characterized by the size and type of companies, orientation their activities, the structure, location and factors that affected the location, cooperation in the sector and their relationship and positive effects resulting from the development of that sector in the Nitra region. This article presents the results of qualitative research applied in firms of Garden and Landscape Architecture and the results of detailed interviews made in selected business entities. The research confirmed that Garden and Landscape Architecture is a typical representative of creative industries.

Key words

creative industries, garden and landscape architecture, specific characteristics

JEL classification: R11

Úvod

Kreatívne odvetvia definovala DCMS (1998) ako odvetvia, ktoré majú svoj pôvod v individuálnej tvorivosti, zručnostiach a talente, a ktoré majú potenciál pre generovanie bohatstva a pracovných

miest prostredníctvom vytvárania a využívania duševného vlastníctva. Ich vymedzenie a ďalšia klasifikácia sa stala predmetom mnohých výskumov najmä z dôvodu deklarovaných ekonomických prínosov (rast zamestnanosti a zvyšujúci sa podiel na HDP). Podľa vyjadrení niektorých politikov prispievajú kreatívne odvetvia *k väčšej konkurencieschopnosti a sociálnej kohézii miest a regiónov*. Ako uvádza Melichová (2014) kreatívne odvetvia sa od ostatných líšia viacerými znakmi. Významným atribútom je napríklad využívanie kreativity ako významného vstupného faktora (DCMS, 1998; Howkins, 2001), prepojenosť s problematikou ochrany duševného vlastníctva (Howkins, 2001; WIPO, 2003), charakteristická štruktúra a povaha podnikov (prevažujú malé a stredné podniky), vysoká miera turbulencie a volaloty, v zmysle vzniku a zániku podnikov alebo vysoká miera dopytovej neistoty vyvolaná tým, že podnik produkujúci kreatívny, resp. kultúrny obsah nevie vopred určiť reakciu spotrebiteľa na produkt, čo vyúsťuje do vysokého podnikateľského rizika. Vnímanie a klasifikácia kreatívnych odvetví v príspevku nadväzuje na riešenie výskumnej úlohy KRENAR. Výstupy výskumu poukázali na nevyhnutnosť spresnenia klasifikácie kreatívnych odvetví v podmienkach Slovenska a k typickým predstaviteľom kreatívnych odvetví boli zaradené: architektúra, digitálne médiá a zábava, hudba, vizuálne a scénické umenie, marketingová komunikácia, módný dizajn, rádio a televízia, vydavateľstvo v oblasti softvéru, video, film a fotografia, vydavateľstvo, remeslá a umelecké vzdelávanie (Balogh, 2014). Osobitým kreatívnym odvetvím, ktoré reprezentujú tvorivé činnosti založené na princípoch umeleckých disciplín patrí záhradná a krajinná architektúra. Krajinný architekt je podľa Dobruckej (2014) tvorcom myšlienky, ktorá „dáva hmote zmysel“, vnáša do hmoty duchovný rozmer (umenie, filozofiu) a umožňuje pozorovateľom zažiť dielo, prežiť moment hlbokých pocitov a vnemov. Záhradná architektúra dokáže významne ovplyvniť tvorbu krajiny a tak nepriamo vplývať na potenciál využitia nielen pôdy v zastavaných častiach územia. Tiež úpravou a tvorbou nových plôch v území môže významne ovplyvniť jej využitie tak ako v pôdohospodárstve, tak aj v iných odvetviach významných pre Slovensko (napríklad cestovný ruch). Záhradná architektúra na rozdiel od umeleckej tvorby sochárov, maliarov, umeleckých remeselníkov vstupuje do života obyvateľov cez diela, ktoré sú vystavené pozornosti spoločnosti a slúžia väčšiemu počtu obyvateľov ako individuálne diela vystavované v galérii alebo na výstave (Petrášová a Beresecká, 2013).

Cieľ a metódy

Cieľom príspevku je zhodnotiť špecifiká jedného z odvetví kreatívnej ekonomiky – záhradnej a krajinskej architektúry na vybranej vzorke firiem v Nitrianskom kraji a jeho prínosy pre analyzované územie. Osobitosti odvetvia sme identifikovali vzhľadom na typ podniku, dôvody pre jeho založenie, lokalizáciu, ekonomickú činnosť, ktorú realizujú, využívanie ochrany duševného vlastníctva, zdroj inšpirácie pre tvorbu, dodávateľsko-odberateľské vzťahy, miesto podnikania, vzájomné väzby na vzdelávacie inštitúcie a profesijné zväzy, osobné motívy pre podnikanie na súčasnom mieste a problémy spojené s podnikaním v tomto odvetví. Údaje o počte podnikateľských subjektov a ich štruktúre sme získali z Registra ekonomických subjektov SR (ŠÚSR) a na základe spoločnej metodiky (výskumná úloha APVV Kreatívna ekonomika - *národohospodárske a regionálne podmienky a stimuly*) sme uskutočnili interview v 20 firmách NSK, ktoré sa zameriavajú na podnikanie v záhradnej a krajinskej architektúre. Interview sa realizovalo osobne vo vybraných obciach Nitrianskeho samosprávneho kraja, s využitím štruktúrovaného dotazníka, rozdeleného na štyri hlavné časti, ktorých cieľom bolo identifikovať charakteristické znaky firiem, faktory ovplyvňujúce lokalizáciu a spoluprácu firiem, osobné motívy, ktoré viedli k rozhodnutiu podnikat' v danom odvetví a na danom mieste, bariéry v podnikaní a reálne možnosti podpory podnikania v odvetví záhradnej a krajinskej architektúry.

Respondovanie prebiehalo v období október – december 2013. Pre účely spracovania prípadovej štúdie o vybraných firmách sme absolvovali ďalšie doplňujúce interview v troch firmách.

Výsledky

Vybraná vzorka firiem v odvetví záhradnej a krajinnej architektúry pozostávala z 20 podnikateľských subjektov lokalizovaných v Nitrianskom kraji. Najstaršia respondovaná firma bola založená v roku 1995 a najmladšia v roku 2012. Z hľadiska právnej formy podnikania medzi firmami prevažovali fyzické osoby (70 %), ktoré podnikajú na základe živnostenského oprávnenia. 30 % respondentov tvorili obchodné spoločnosti, v rámci ktorých bola zastúpená len jedna forma, a to spoločnosť s ručením obmedzeným. Počas respondovania sme sa stretli aj s prípadmi duplicitnej právnej formy (podnikateľ podniká ako fyzická a zároveň ako právnická osoba) z dôvodu naplnenia legislatívnych podmienok pre podnikanie (výška obratu, platba DPH) a čerpania výhod vyplývajúcich z právnej formy podnikania. Pre 3/4 podnikateľov je práca vo firme jediným zamestnaním a hlavným zdrojom príjmov. Typickým znakom respondovaných firiem je ich rodinný charakter. Rodinný podnik vedú manželia ako spoločníci, alebo jeden z manželov a jednotlivé manažérske kompetencie majú vzájomne oddelené. Zamestnancami podniku sú často ďalší rodinní príslušníci alebo pracovníci z blízkeho okolia, o ktorých majú majitelia firmy dobré referencie.

Majitelia firiem pozitívne hodnotia na svojich zamestnancoch najmä ich flexibilitu, ochotu učiť sa a získavať skúsenosti a u firiem, ktoré pôsobia na trhu dlhšiu dobu aj vernosť a skúsenosť anagažovaných pracovníkov. V nedostatkoch zamestnancov rezonovala často chýbajúca kvalifikácia zamestnancov, pričom majitelia firiem paradoxne neuvádzali vyšší stupeň vzdelania, ale neodpovedajúcu dosiahnutú kvalifikáciu zamestnancov potrebám praxe, najmä na úrovni stredoškolského vzdelania. Zaujímavé je tiež, že prax poukazuje na potrebu získavania univerzálnejších vedomostí a zručností, nie na úzko špecializované odbory. V mnohých prípadoch by privítali organizovanie vzdelávacích kurzov, školení zamestnancov alebo odborných praxí. Prehľad predností a nedostatkov zamestnancov, ktoré uviedli firmy podnikajúce v záhradnej a krajinnej architektúre uvádza tabuľka 1.

Tab. 1: Prednosti a nedostatky zamestnancov firiem záhradnej a krajinnej architektúry

Prednosti zamestnancov firiem	Nedostatky zamestnancov firiem
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Jednoduchá „ovladateľnosť“ ▪ zodpovednosť, vernosť, skúsenosť súčasných zamestnancov ▪ flexibilita v rámci pracovnej doby, ▪ rýchla adaptácia na vybrané činnosti vzhľadom na vek, ▪ vzdelanie v odbore – kvalifikovaní. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Nezodpovedný prístup k práci ▪ Chýbajúca sebareflexia ▪ neodpovedajúca kvalifikácia zamestnancov, ▪ vysoká potreba variabilných kvalifikačných predpokladov pre výkon prác (univerzálnosť) - záhradnícke, murárske, inštalatérske práce, a pod. ▪ príliš úzka špecializácia zamestnancov, ▪ manuálne náročná práca, ▪ nedostatok tvorivosti u zamestnancov v realizácii, ▪ chýbajúca sebakontrola v rámci výkonu, ▪ chýbajúce skúsenosti, ▪ "niekedy príliš veľa informácií škodí", ▪ vzájomná komunikácia pri práci znižuje výkon, ▪ vedomosti získané štúdiom na strednej škole nie sú adaptované na potreby praxe, pričom vysokoškolské vzdelanie na výkon daných činností nie je potrebné, ▪ chýba vzdelávanie pre pomocné práce v odbore.

Zdroj: Vlastné zisťovanie, 2013.

Prevažne uvádzaným dôvodom pre založenie firmy je dosiahnutie vzdelania (stredoškolského alebo vysokoškolského) v odbore záhradná a krajinná architektúra a získanie praktických skúseností majiteľov firiem. Vzhľadom na osobné záujmy a snahu podnikateľov, overiť si získané vedomosti a zručnosti v praxi, boli viaceré firmy založené už počas štúdia. Ojedinele boli dôvodmi pre založenie firmy aj strata alebo zmena pracovného miesta.

Sídlom firiem sú najmä mestá Nitra, Zlaté Moravce, Nové Zámky, Topoľčany a Vráble ale časť firiem je lokalizovaná aj vo vidieckych obciach Topoľčianky, Žitavce, Svätoplukovo, Tekovské Nemce a Nevidzany. K lokalizácii podniku v mestách a na vidieku viedli podnikateľské subjekty zhodne najmä rodinné dôvody, osobné väzby a kontakty, ktoré podnikateľom pomohli v začiatkoch podnikania (znalosť lokálneho trhu, referencie pri získavaní zákaziek) a vhodné podmienky pre podnikanie (sociálna a technická infraštruktúra). Osobitným dôvodom pre lokalizáciu firiem na vidieku sú najmä vlastníctvo nehnuteľnosti (rodinný dom, záhrada, pôda), v niektorých prípadoch lokalizácia skladových priestorov (Milotová - Chrenková, 2012).

Ekonomická činnosť firiem sa zameriava predovšetkým na služby v odbore záhradníctvo konkrétne návrhy okrasných záhrad, údržba a realizácia záhrad, predaj produktov pre záhrady, realizácia drobných stavebných prác. Služby sú určené majiteľom rodinných domov, objektov individuálnej rekreácie a firmám. Okrem uvedených aktivít uvádzajú niektoré firmy aj ďalšie činnosti: projekcia v oblasti sadových úprav, realizácia úprav verejnej a súkromnej zelene, pasport a inventarizácia zelene, návrhy úprav verejných priestranstiev, údržba verejných priestranstiev a miestnych komunikácií, veľkoobchodný a maloobchodný predaj záhradnej techniky a tovaru rastlinného pôvodu, predaj a montáž závlahových systémov, poradenské služby, služby súvisiace s výzdobou exteriérov a interiérov.

Činnosti spojené so záhradnou a krajinnou architektúrou sú tvorivé činnosti založené na princípoch umeleckých disciplín, najmä na princípe priestorovej kompozície. Vzhľadom k tomu je nevyhnutné myšlienku a dielo chrániť. V praxi si mnohí majitelia firiem neuvedomujú potrebu ochrany duševného vlastníctva, o čom svedčí aj fakt, že len jedna z firiem používa ako značku originality registrovanú ochrannú známku. Za ochranu duševného vlastníctva možno považovať v záhradnej a krajinskej architektúre aj autorizáciu diela krajinným architektom, ktorý je registrovaný v Zozname autorizovaných krajinných architektov vedeným Slovenskou komorou architektov. K 30.11.2013 bolo v uvedenom Zozname registrovaných na Slovensku celkom 46 autorizovaných krajinných architektov, z toho 7 (15,22 %) v Nitrianskom kraji a medzi respondovanými firmami 3 (6,52 %). Registráciou získava krajinný architekt v zmysle § 4a benefity v podobe oprávnenia vykonávať niektoré činnosti ako napr. predprojektová činnosť, spracúvať krajinoekologické plány, časti územných plánov, vykonávať komplexnú projektovú dokumentáciu, odborný autorský dozor alebo vyhotovovať odborné posudky. Slabší záujem o registráciu v Zozname autorizovaných krajinných architektov súvisí najmä s náročnými kritériami na absolvovanie autorizačnej skúšky (preukázanie min. 3 ročnej odbornej praxe, predloženie portfólia prác, ktorých je uchádzač autorom alebo spoluautorom, absolvovanie písomného testu a verejnej rozpravy) a výškou príspevkov, ktoré je povinný autorizovaný architekt odvádzať Slovenskej komore architektov za kalendárny rok (základný príspevok vo výške 60 EUR a ďalší príspevok vo výške 1 % základu dane z príjmov fyzických osôb za práve uplynulé zdaňovacie obdobie).

Tab. 2: Prehľad o počte autorizovaných krajinných architektov v SR

Kraj	Počet autorizovaných krajinných architektov	Podiel autorizovaných krajinných architektov
NR kraj	7	15,22%
BA kraj	19	41,30%
PE kraj	5	10,87%
KE kraj	3	6,52%
TT kraj	6	13,04%
TN kraj	2	4,35%
ZA kraj	3	6,52%
BB kraj	1	2,17%
Spolu	46	100,00%

Zdroj: Slovenská komora architektov, 2013.

Námety pre svoju tvorivú činnosť čerpajú záhradní a krajinní architekti prekvapujúco najmä zo sekundárnych zdrojov – webové stránky, knižné publikácie, odborné časopisy, výstavy, práce

šstudentov a firemní partneri. Len malá časť respondentov uviedla, že čerpá námety priamo z prírody, inšpiruje sa samotným miestom pre tvorbu alebo na základe diel iných autorov, ktoré mali možnosť vidieť počas odborných exkurzií, ktoré organizuje Spoločnosť pre záhradnú a krajinnú tvorbu. Členmi uvedeného profesijného zväzu je 1/5 respondentov a výhodou členstva je podľa ich vyjadrenia „okrem inšpirácie pre tvorbu, najmä diskusné fórum na odbornej úrovni, získanie aktuálnych informácií z odboru, o medzinárodných trendoch a organizovanie inšpiratívnych odborných exkurzií.“

Z hľadiska dodávateľsko-odberateľských vzťahov firmy z oblasti záhradnej a krajinej architektúry spolupracujú s relatívne homogénnou skupinou dodávateľských firiem, ktoré im poskytujú materiál a zabezpečujú nevyhnutné činnosti súvisiace s projekčnými a realizačnými prácami. V rámci projekčnej činnosti spolupracujú firmy najmä s ďalšími projekčnými firmami, autorizovanými architektmi a geodetickými firmami. Pri realizácii projektov s firmami z oblasti stavebníctva, firmami zabezpečujúcimi ťažbu kameňa, dopravnými firmami, firmami zabezpečujúcimi zemné práce, drobnými remeselníkmi, umelcami, firmami zaoberajúcimi sa výsadbou, pestovaním a predajom rastlín, obchodnými firmami so sortimentom záhradnej techniky a veľkoobchodnými skladmi. Tretina firiem pôsobí prevažne na lokálnom trhu a spolupracuje s dodávateľmi a odberateľmi z blízkych obcí a miest. Pôsobnosť ostatných firiem presahuje hranice Nitrianskeho kraja a podnikateľské subjekty spolupracujú v rámci dodávateľsko-odberateľských vzťahov s firmami, domácnosťami a obcami často v Bratislavskom kraji a v Trnavskom kraji. Výnimočne spolupráca firiem presahuje hranice SR (Rakúsko a Maďarsko v rámci odberateľských vzťahov) a Česká republika, Holandsko, Belgicko a Poľsko najmä v rámci dodávateľských vzťahov (nákup záhradnej techniky a rastlinných polotovarov). Konečnými zákazníkmi – odberateľmi služieb firiem záhradnej a krajinej architektúry sú obce, firmy a domácnosti. Ich štruktúra je rôznorodá a nie je možné ju užšie vymedziť. V rámci distribúcie produktu sa využívajú najmä priame odbytové cesty. V niektorých prípadoch využívajú firmy aj nepriame odbytové cesty, a to Internet – vlastné webové stránky firiem, objednávkový systém služieb a produktov alebo virtuálne predajne záhradníckeho sortimentu. Ojedinele sa zúčastňujú firmy regionálnych a národných výstav a veľtrhov, ktoré podporujú predovšetkým predaj tovarov, nie služieb.

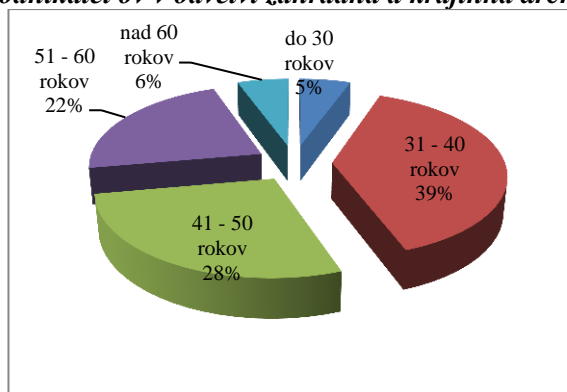
Takmer všetky podnikateľské subjekty uviedli, že obec alebo mesto, v ktorom podnikajú im vyhovuje, pritom za najvýznamnejšie faktory pre svoju činnosť označili zhodne dostupnosť dodávateľských firiem, veľkosť a dynamiku lokálneho trhu a blízkosť ďalších trhov.

Tvorbu kreatívneho obsahu (produktu) firiem zaoberajúcich sa záhradnou a krajinnou architektúrou ovplyvňujú aj vzdelávacie inštitúcie a profesijné a odvetvové zväzy. V Nitrianskom kraji pôsobí Fakulta záhradníctva a krajinného inžinierstva Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre, ktorá pripravuje odborníkov v študijnom odbore záhradná a krajinná architektúra a dve stredné odborné školy so zameraním na študijný odbor záhradníctvo (Kravany nad Dunajom, Topoľčany). Získané vysokoškolské a stredoškolské vzdelanie v odbore má priamy vplyv na tvorbu v záhradnej a krajinej architektúre. Po ukončení štúdia je dôležité byť informovaný o trendoch v danej oblasti, mať možnosť komunikovať s odborníkmi a firmami podobného zamerania, inšpirovať sa a konfrontovať svoje myšlienky a nápady s praxou. Dôležitú úlohu v tomto procese zohrávajú profesijné a odvetvové zväzy. Za významnú považujú respondované firmy najmä Spoločnosť pre záhradnú a krajinnú tvorbu, ktorá má 119 členov, z nich je 23 (19,3 %) lokalizovaných NSK. Profesijné zväzy tak zohrávajú vyznámnu úlohu v celoživotnom vzdelávaní svojich členov. Osobitné postavenie v tvorbe kreatívneho produktu v záhradnej a krajinej architektúre má Slovenská komora architektov, ktorá odborne garantuje aktivity krajinných architektov. Zároveň vytvára priestor pre ich vzájomnú spoluprácu a tiež prispieva k postupnému posilňovaniu kvality služieb v odbore.

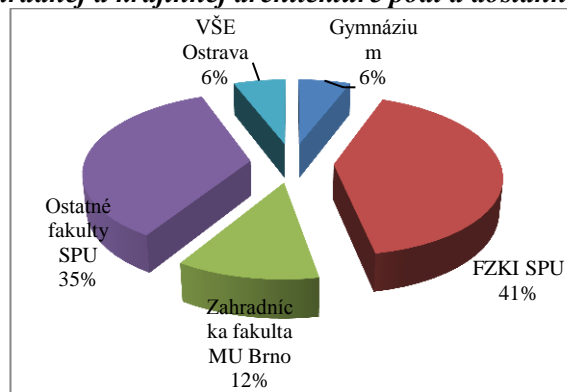
Tab. 3: Vzdelávacie inštitúcie so zameraním na záhradníctvo, záhradnú a krajinnú architektúru v Nitrianskom kraji

Názov inštitúcie	Študijný odbor	Obec/mesto
FZKI SPU v Nitre	Odbory: Záhradníctvo, Krajinné inžinierstvo, Záhradná a krajinná architektúra, Krajinné plánovanie a tvorba krajiny	Nitra
Stredná odborná škola	3- ročné učebné odbory: Viazáč - aranžér kvetín, Pracovník pre záhradnú tvorbu a zeleň, Vinohradník, 2-ročné nadstavbové štúdium: Záhradníctvo	Kravany nad Dunajom
Stredná odborná škola	4-ročný študijný odbor Agropodnikanie zameranie Záhradnícka výroba 3-ročný učebný odbor Záhradník	Topoľčany

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2014.

Obr. 1: Vekové zloženie podnikateľov v odvetví záhradná a krajinná architektúra

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2014

Obr. 2: Podnikatelia v záhradnej a krajinskej architektúre podľa dosiahnutého vzdelania

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2014

Vzdelanostná štruktúra respondentov potvrdila, že Slovenská poľnohospodárska univerzita zohráva významnú úlohu pri príprave odborníkov, ktorí sa uplatňujú v praxi v odbore záhradná architektúra. Z respondovaných firiem až 76 % majiteľov podniku ukončilo vysokoškolské štúdium 2. stupňa na SPUv Nitre. Z nich na Fakulte záhradníctva a krajinného inžinierstva 41 %. V odbore záhradná architektúra ukončilo vysokoškolské štúdium ďalších 12 % podnikateľov na Záhradníckej fakulte MU Brno. Možno konštatovať, že majitelia firiem v odvetví záhradnej a krajinskej architektúry sú prevažne kvalifikovaní odborníci s vysokoškolským vzdelaním v odbore.

Z hľadiska vekovej štruktúry prevažujú podnikatelia v produktívnom veku, medzi respondentmi bola najviac zastúpená skupina vo veku 31 – 40 rokov (39 %). Vo vzorke respondentov boli rovankou mierou zastúpení muži s ženami.

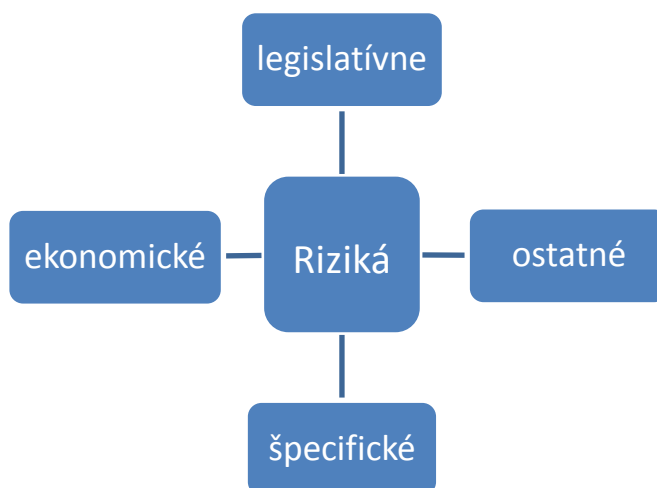
Většina respondentů (83 %) pochází z Nitrianskeho kraja. Z toho 39% respondentů uvádí, že se narodila v Nitre, 11 % v Zlatých Moravciach a další v městech Vráble, Topoľčany, Topoľčianky, Šurany, Levice, Nová Baňa a obci Topoľčianky. Miesto narodenia je v mnohých prípadoch (75 %) zároveň miestom podnikateľskej aktivity respondentov. Dôvodom prečo sa podnikatelia rozhodli žiť v danom meste resp. obci je najmä rodinné zázemie, ktoré je dôležité najmä pre mladé rodiny s deťmi. Blízka rodina pomáha podnikateľom vytvárať dostatočný časový priestor pre podnikanie. Osobné väzby na miesto narodenia uľahčujú začiatok podnikania (mnohé firmy v záhradnej architektúre začínali so spracovaním projektov a ich realizáciou pre príbuzných a známych), umožňujú rýchlejšie sa presadiť na lokálnom trhu, ktorý dôverne poznajú. Vybraní respondenti uviedli, že ich rozhodovanie o mieste, kde sa usadia a začnú podnikat', ovplyvnilo aj vlastníctvo nehnuteľnosti v obci alebo príležitosť zamestnať sa.

Za významné atribúty mesta alebo obce pre svoj osobný život považujú opýtaní najmä znalosť prostredia a osobné kontakty. V závislosti od lokalizácie bydliska a miesta podnikania (mesto alebo vidiecka obec) uvádzajú aj atribúty ako „pohoda vidieckeho prostredia“, „nezdevastované prostredie“, inšpiratívne okolie, príroda, dobrá komunikačná dostupnosť obce a blízkosť miest s občianskou infraštruktúrou. V mestách sa javia ako dôležité pre osobný život respondentov predovšetkým občianska vybavenosť a možnosti kultúrneho vyžitia. Kvalitu obce a mesta ako miesta pre osobný život hodnotili respondenti podobne, skôr spokojnejší sú respondenti žijúci vo vidieckych obciach, ktorí hodnotili kvalitu života v obci mierne vyššie ako v mestách (v bodovom rozpätí 6-8, priemerne až nadpriemerne). V mestách sa hodnotenie pohybovalo v rozpätí bodov 5-8. Za dôležité pre svoj osobný život a záujmovú činnosť považujú respondenti možnosť komunikovať s ľuďmi s podobnými hodnotami a zájmami, estetickú hodnotu obce/mesta, inšpiratívnoť okolitej prírody a parkov pre tvorbu. V mestách oceňujú najmä občiansku vybavenosť a možnosti kultúrneho života. Pre 2/3 respondentov je dôležitá aj tolerantnosť prostredia k ich tvorbe. Z uvedených faktorov najväčší význam prikladajú okolitému prostrediu (príroda a parky), estetickému hodnote obce/mesta a občianskej vybavenosti obce.

Problémy súvisiace s podnikaním v odbore záhradná a krajinná architektúra a očakávania z pohľadu respondovaných firiem

Za najvýznamnejšie bariéry v podnikaní v odbore záhradnej a krajinskej architektúry označili majitelia firiem v skupine ekonomických faktorov najmä hospodársku krízu, ktorá zapríčinila pokles dopytu po službách, tlak na znižovanie cien za služby a uprednostňovanie nízkej ceny pred kvalitou produktu. Vo všeobecnosti za problematiku tiež považujú: limitovaný trh, konkurenčný tlak, slabú podporu malých podnikateľov zo strany štátu, nedostatočné stimuly pre mladé firmy, vysoké daňové a odvodové zaťaženie malých podnikateľov a vo vybraných firmách aj reálnu vysokú investičnú náročnosť na vybavenie firmy záhradnou technikou. V tejto súvislosti firmy očakávajú posilnenie podpory podnikania malých firiem, spravodlivejšiu politiku podpory podnikania pre samostatne zárobkovo činné osoby, zníženie daňového a odvodového zaťaženia a výraznejšie stimuly predovšetkým pre „mladé firmy“.

Z legislatívneho hľadiska vnímajú podnikatelia negatívne predovšetkým nejednoznačné právne normy (napr. príkazná zmluva problematiku aplikovateľnú v praxi) a frekvenciu zmien v legislatíve. Absentuje aj systém celoživotného vzdelávania a poradenstva v odbore. Riešením by mohlo byť: rozšírenie ponuky doplnkového vzdelávania (kurzy), celoživotné vzdelávanie v odbore, a vybudovanie systému odborného poradenstva na regionálnej úrovni.

Obr. 3: Riziká spojené s podnikaním v odvetví záhradnej a krajinnej architektúry

Zdroj: Vlastné spracovanie, 2014.

Podnikanie v záhradnej a krajinnej architektúre komplikujú aj špecifické podmienky pre realizáciu aktivít, ktorým sa realizačné činnosti vo firmách nevyhnutne prispôsobujú, a to zmeny klimatických podmienok a sezónnosť. Nakoľko sa realizácia prevažnej väčšiny diel v záhradnej a krajinnej architektúre uskutočňuje v exteriéri, závisí priamo od uvedených faktorov. Časť podnikateľov považuje za ohrozenie svojej činnosti „nedostatočnú ochranu duševného vlastníctva – vytvoreného diela (projektu)“ zo strany štátu, nakoľko dielo podľa vyhotoveného návrhu „realizuje iný podnikateľský subjekt“. Uvedené vnímanie je špecifické pre firmy podnikajúce v záhradnej a krajinnej architektúre (na rozdiel napr. od stavebnej architektúry) vzhľadom na úzku prepojenosť návrhovej a realizačnej činnosti v tomto odvetví. Firmy, ktoré sa zaoberajú najmä údržbou zelene pociťujú klesajúci záujem samospráv o odbornú starostlivosť a údržbu verejnej zelene, čo spájajú s hospodárskou recesiou a obmedzovaním výdavkov obcí na uvedené aktivity v rámci ich rozpočtov. Podnikatelia v tejto súvislosti očakávajú od obcí zvýšenú angažovanosť v iniciatíve LEADER, ktorá v minulosti obciam vytvorila priestor pre financovanie revitalizácie verejných priestranstiev a umožnila firmám v záhradnej a krajinnej architektúre uchádzať sa o verejné zdroje. Potenciálnu pomoc zo strany samosprávy vidia firmy aj v konkrétnych podporných aktivitách ako napr. „priame zakázky miestnej samosprávy na služby firiem záhradnej a krajinnej architektúry“ alebo „možnosť výhodnej likvidácie bioodpadu zo strany obce“.

Záver

Realizovaný výskum potvrdil, že odvetvie záhradnej a krajinnej architektúry patrí k typickým predstaviteľom kreatívnych odvetví. V súlade s atribútmi charakteristickými pre kreatívne odvetvia (DCMS, 1998; Howkins, 2001) sú činnosti záhradnej a krajinnej architektúry tvorivé činnosti založené na pricipoch umeleckej tvorby. I keď je výstupy tvorivej činnosti sú vo všeobecnosti autorsky chránené, firmy v odbore záhradnej a krajinnej architektúry ochrane duševného vlastníctva neprikladajú väčšiu dôležitosť. Z hľadiska štruktúry firiem reprezentujú odvetvie prevažne malé podniky (s počtom stálych zamestnancov do 3), rodinného typu, ktorých aktivita je priamo závislá na angažovaných jednotlivcoch. Majitelia firiem zaoberajúcich sa záhradnou a krajinnou architektúrou sú vzdelaní v príslušnom odbore ale od svojich zamestnancov vyžadujú skôr univerzálne zručnosti, čo súvisí s veľkosťou firmy a charakterom pracovných činností, ktoré vykonávajú. Tvorivá činnosť sa vo firme koncentruje do návrhov projektov a s realizáciou diela podiel tvorivosti klesá. Ekonomická činnosť respondovaných firiem sa zameriava najmä na návrhy okrasných záhrad, údržbu a realizáciu záhrad, predaj produktov pre záhrady a realizáciu drobných stavebných prác. Z hľadiska dodávateľsko-odberateľských vzťahov firmy z oblasti záhradnej a krajinnej architektúry spolupracujú s relatívne homogénnou skupinou dodávateľských firiem, ktoré im poskytujú materiál a zabezpečujú nevyhnutné činnosti súvisiace s projekčnými a realizačnými prácami. Často ide o lokálne firmy. Odberateľmi ich

služieb sú obce, firmy a domácnosti. Lokalizáciu firiem v priestore ovplyvnili najmä rodinné dôvody, osobné väzby a kontakty, ktoré podnikateľom pomohli v začiatkoch podnikania (znalosť lokálneho trhu, referencie pri získavaní zákaziek) a vhodné podmienky pre podnikanie (sociálna a technická infraštruktúra). Mierne rozdiely v lokalizačných faktoroch sa prejavili medzi mestom a vidieckou obcou. Bariéry v podnikaní vnímajú predovšetkým v ekonomickej a legislatívnej oblasti ale aj v zmenách klimatických podmienok, sezónnosti odvetvia ako aj v ďalších externých faktoroch, ktoré ovplyvňujú podnikanie v záhradnej a krajinnej architektúre.

Literatúra

- [1] BALOGH, M. a kol., (2014). *Možnosti rozvoja kreatívneho priemyslu na Slovensku*. Slovenská inovačná a energetická agentúra: Bratislava. ISBN 978-80-88823-57-5.
- [2] Department for Culture, Media, and Sport (DCMS), (1998). *Creative Industries Mapping Document*. London: Department for Culture, Media, and Sport.
- [3] DOBRUCKÁ, A., (2014). Autorizovaní krajinní architekti sa predstavujú.[online]. [cit. 2014-2-15]. Dostupné z: <<http://www.archinet.sk/>>.
- [4] HOWKINS, J., (2001). *The Creative Economy: How People Make Money From Ideas*. Penguin Global, ISBN: 978-014028794. 270 p.
- [5] MELICHOVÁ, K., (2014). *Priestorová dimenzia kreatívnej ekonomiky a jej aspekty vo vidieckych a periférnych regiónoch*. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita.
- [6] MILOTOVÁ, B., CHRENEKOVÁ M., (2012). Kreativita na vidieku. In *National and regionaleconomics IX*. Košice: Technical University, pp. 309-317. ISBN 978-80-553-1215-6.
- [7] PETRÁŠOVÁ, V., BERSECKÁ, J., (2013). Záhradná architektúra - príležitosť zvýšenia zamestnanosti na vidieku. In *Význam ľudského potenciálu v regionálnom rozvoji*. Podhájska: Východoeurópska agentúra pre rozvoj n.o., pp. 63-74. ISBN 978-80-89608-13-3.
- [8] World Intellectual Property Organisation (WIPO), (2003). *Guide on Surveying the Economic Copyright-based Industries*. Geneva: WIPO.

Tento príspevok vznikol v rámci riešenia výskumnej úlohy na tému Kreatívna ekonomika - národohospodárske a regionálne podmienky a stimuly s podporou Agentúry pre vedu a výskum SR -APVV-0101-10.

HODNOTOVÝ REŤAZEC ZÁHRADNEJ ARCHITEKTÚRY V REGIÓNE

VALUE CHAIN OF GARDEN ARCHITECTURE IN THE REGION

DOC. ING. VIERA PETRÁŠOVÁ, CSC.¹

PROF. ING. LUBICA FERIANCOVÁ, PHD.²

¹Katedra regionalistiky a rozvoja vidieka
Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja

²Katedra záhradnej a krajinej architektúry
Fakulta záhradníctva a krajinnárstva
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre

¹Department of Regional and Rural Development
Fac. of European Studies and Regional Development

²Department of Garden and Land Architecture
Horticulture and Landscape Engineering Faculty
Slovak University of Agriculture in Nitra

✉ Trieda Andreja Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovak Republic
E-mail: viera.petrasova@uniag.sk, lubica.feriancova@uniag.sk

Anotace

Kreatívna tvorba záhradnej architektúry má v súčasnosti vplyv na rozvoj regiónu dvomi spôsobmi. V prvom rade vytvorením diel krajinej architektúry, sadovníckymi úpravami, projektmi záhrad, ale tiež vytváraním prostredia pre rozvoj niektorých podnikateľských aktivít. Ide najmä o cestovný ruch, záhradníctvo a sadovníctvo. Záhradná tvorba môže zabezpečiť rozvoj podnikania na pôde a tým nahradiť zníženú produkciu poľnohospodárskych komodít a prispieť k regionálnemu rozvoju. Podnikanie v záhradnej architektúre Nitrianskeho kraja je limitované v súčasnom období nedostatkom financií u potenciálnych klientov, ale tiež bariérami vytvorenými pre podnikanie v Slovenskej republike. Početnosť firiem záhradných architektov v Nitre umožňuje ich rozvoj na báze partnerskej spolupráce bez silnej konkurencie medzi sebou. Zároveň umožňuje špecializáciu záhradných architektov pre poskytovanie tovarov a služieb. Firmy záhradných architektov z hľadiska kreatívnej tvorby sa špecializujú na umelecký a odborný štýl tvorby, čím si vytvárajú rôzne príležitosti v podnikaní. Ich súčasné problémy v rámci podnikania súvisia s bariérami politiky štátu vo vytvorenom podnikateľskom prostredí v SR. Tieto firmy pôsobia v regióne na základe nových hodnotových reťazcov.

Klíčová slova

záhradná architektúra, hodnotový reťazec, kreativita

Annotation

Creative garden architecture currently affects regional development in two ways. Firstly, it results in landscape architecture outputs, horticulture arrangements, and garden projects. Secondly, it constitutes an environment for the development of certain business activities, namely tourism and horticulture. Garden architecture is able to secure the development of land-based economy, replacing the decreased production of agricultural commodities, and thus contributing to regional development. Garden architecture businesses in the Nitra region are currently limited by the lack of their potential clients' financial resources as well as the barriers to entrepreneurship created in the Slovak Republic. The number of the businesses in the region enables them to develop mutual cooperation without the need for strong competition. On the contrary, it encourages the diversification of business activities, various levels of their specialization and potential development of partnerships in a region. The number of the businesses in the region enables them to develop mutual cooperation without the need for strong competition. It also encourages their specialization in provision of products and services. From the viewpoint of creative activities, the garden architecture businesses specialize in artistic and professional style of their production, thus opening various business opportunities. These businesses active in the region on the basis of new value chains.

Key words

garden architecture, value chain, creativity

JEL classification: E29**Úvod**

Optimalizácia využitia konkrétneho územia je podmienená neustále prebiehajúcim procesom tvorby a údržby krajiny. Špeciálne sa problematikou projektovania využitia krajiny zaoberajú krajinní a záhradní architekti. Kým záhradníctvo a sadovníctvo sú technické disciplíny záhradná architektúra je umelecká tvorba. Podobne je rozdiel medzi krajinnou ekológiou, krajinným inžinierstvom, krajinným plánovaním a krajinnou architektúrou. Zatiaľ čo krajinná ekológia a krajinné plánovanie sú postavené na exaktných výsledkoch vlastného vedeckého výskumu konkrétneho prostredia (krajiny) a krajinné inžinierstvo zasa stojí na technických disciplínach, krajinná architektúra stavia svoje diela na spojení filozofie s prostredím – hmotou. Inak povedané, vnáša do prostredia myšlienku, zmysel, vnemy. Krajinné inžinierstvo môže zvyšovať pridanú hodnotu územia pre rozvoj podnikania a udržania vzácných území v krajine. Záhradný a krajinný architekt sa stávajú dôležitými aktérmi politiky využitia územia a môžu tak priamo vplývať na rozvoj konkurencieschopnosti podnikateľského prostredia v území. Vplývajú tak isto priamo a nepriamo na tvorbu pracovných miest v území a môžu nahradiť vytváraním vyššej pridanej hodnoty svojou kreativitou pre využitie pôdy aj poľnohospodársku produkciu v regióne (Kol.2011). Cieľom našej práce je poukázať na tento dôležitý aspekt ich tvorby, ktorý je rozdielny od tvorby umelcov vytvárajúcich individuálne diela v sochárstve, maľbe, ale aj od tvorby architektonických diel vo forme jednotlivých stavieb.

V odbornej literatúre možno identifikovať niekoľko prístupov interpretujúcich kľúčové aspekty kreativity. Vo všeobecnom ponímaní však všetky zdôrazňujú vlastnosti ako originalnosť, užitočnosť a inováčnosť. K viacdimenziálnemu chápaniu kreativity sa prikláňa aj Florida (2002). Autor identifikuje tri typy kreativity:

1. technologickú (inovácie),
2. ekonomickú (podnikavosť, užitočnosť),
3. umeleckú a kultúrnu (originalnosť).

Tieto tri typy kreativity sú navzájom závislé. Aby bolo možné v regióne generovať ekonomickú aktivitu, musia byť vytvorené podmienky na stimulovanie inovácií, umenia a kultúry. Zámerom tvorby diel v krajine je využitie multidimenzionálneho a interdisciplinárneho prístupu a to:

- analýza podmienok a faktorov, ktoré v priebehu posledných 10 rokov vývoja vplývali na rozvoj regiónov a sídel;
- analýza zmien, ktoré vytvorili novú politickú, hospodársku a správnu situáciu a ich sociálno-priestorové dopady s identifikáciou bariér a príležitostí pre podnikanie vo vybranom odvetví;
- preskúmanie rôznych podôb osobných motívov k podnikaniu v kreatívnom odvetví (analyzovať tak horizontálnu – sociálno-priestorovú diferenciáciu ako i vertikálnu sociálno-ekonomickú diferenciáciu)
- osobitne analyzovať pozitívne a negatívne disponibility SR smerom k vybraným odvetviam a ich vplyv na rozvojové možnosti podnikov a následne regiónov.

Materiál a metódy

Materiál pre analýzu súčasnej situácie problematiky a odvetvia sa získali zo sekundárnych zdrojov. Údaje pre výskum sa získali z primárnych zdrojov.

- 1) Primárne zdroje : Sú tvorené údajmi získanými na základe štruktúrovaného interview s vybranými aktérmi pôsobiacimi v oblasti záhradnej architektúry Nitrianskeho kraja

Cieľom dotazníkového prieskumu bolo získanie podkladov pre analýzu súčasnej situácie v podpore kreatívnej ekonomiky na rôznych úrovniach pôsobenia firiem v regionálnej politike a popis situácie

z pohľadu aktérov tejto ekonomiky. Cieľová skupina boli 20 predstaviteľia podnikateľov z oblasti záhradnej tvorby v Nitrianskom kraji.

Štruktúra dotazníkového prieskumu bola rozdelená do otázok:

- Základné údaje o respondentovi s popisom histórie a súčasnou pozíciou podnikateľa,
- Miesto pôsobenia podnikateľov rôznej podnikateľskej formy, priestor pre ich kreatívnu tvorbu,
- Ekonomika: pozícia podnikateľského subjektu v ekonomike regiónu, závislosť od cudzích zdrojov...
- Politika: bariéry a príležitosti politik na rôznych úrovniach vertikálneho usporiadania štátu,
- Lokalizácia a spolupráca, horizontálna pozícia skúmaných podnikov a ich lokalizácia v rámci Nitrianskeho kraja.

2) Sekundárne zdroje sú získané z týchto zdrojov:

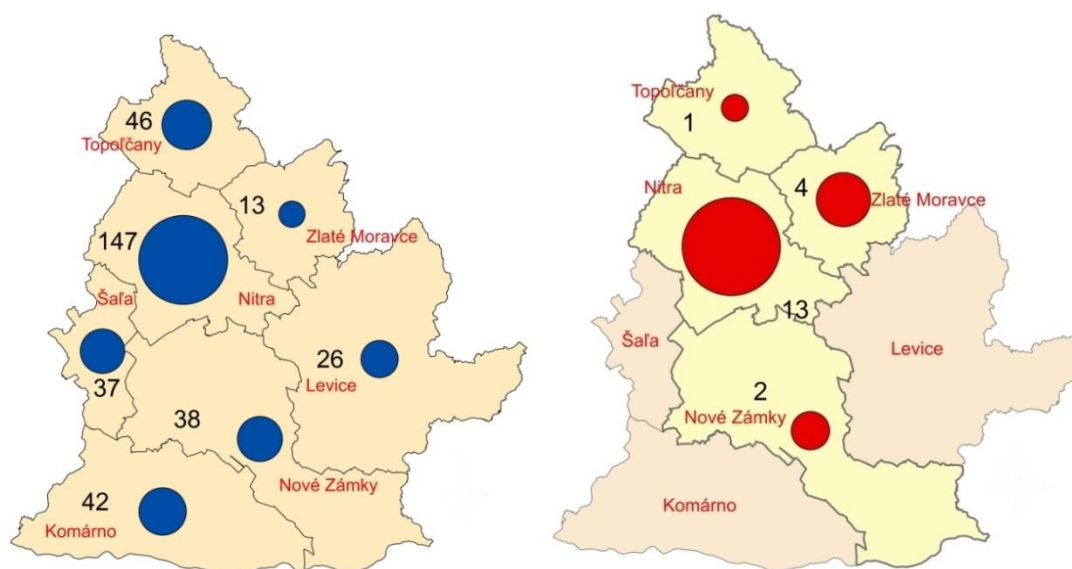
- knižné publikácie od domácich a zahraničných autorov,
- internetové zdroje zamerané na špecializované aktivity ku kreatívnemu priemyslu,
- vládne materiály ku kultúrnej a kreatívnej ekonomike,
- odborné štúdie o kreativite,
- legislatíva SR a EÚ.

Výsledky

Lokalizácia a spolupráca firiem záhradnej architektúry v Nitrianskom kraji

Z priestorového hľadiska najväčší počet subjektov daného sektora je lokalizovaný v okresoch Nitra, Topoľčany, Komárno a Nové Zámky. Aj keď v rámci regiónu existujú disparity v rozmiestnení sledovaných subjektov, môžeme konštatovať, že v rámci okresov Nitrianskeho kraja je lokalizácia odvetvia pomerne rovnomerná, s výnimkou okresu Nitra. Výraznú koncentráciu subjektov identifikujeme, až keď sa presunieme na úroveň základných územných jednotiek – obcí, kedy zistíme výraznú koncentráciu subjektov v okresných mestách, opäť Nitra (Obr.1).

Obr. 1: Počet firiem kreatívneho odvetvia záhradná architektúra v okresoch Nitrianskeho kraja v roku 2013

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov ŠÚ SR, RO SR 2013

Z hľadiska veľkosti predstavujú podniky záhradnej a krajinnej architektúry malé podniky s počtom zamestnancov 4 -12 (45% firiem) a mikropodniky s počtom zamestnancov max. 3 (55 %). V rámci mikropodnikov sú zaradené aj fyzické osoby, ktorí nevytvárajú žiadne pracovné príležitosti resp.

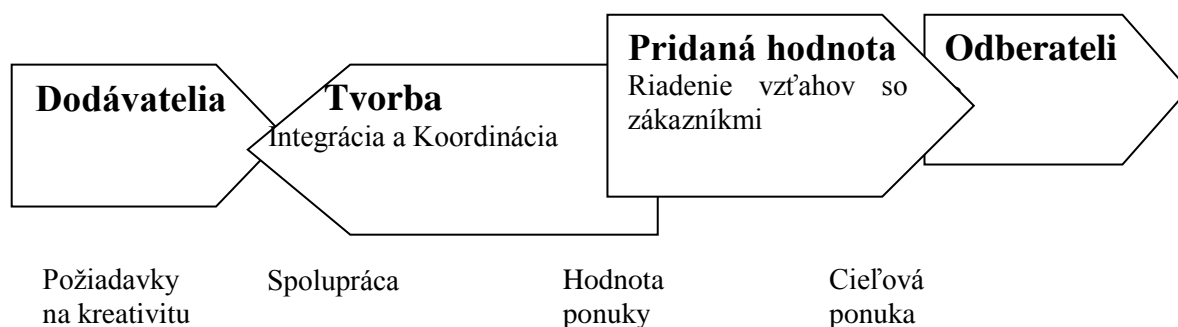
zamestnávajú najmä na pomocné práce v období sezóny pracovníkov na dohodu o vykonaní práce. Pre celé odvetvie je charakteristický nízky podiel vytvorených stálych pracovných miest. Ak ich firmy vytvárajú, tak najmä v oblasti projekčnej, ktorá vyžaduje kvalifikáciu v odbore. Inak prevažujú sezónne pracovné miesta, ktoré nevyžadujú vyššiu kvalifikáciu a slúžia ako doplnkový príjem k ďalšej, často hlavnej pracovnej činnosti pracovníka resp. často sú obsadzované stredoškolskými a vysokoškolskými študentmi, ktorí vykonávajú uvedenú činnosť brigádnicke vo svojom voľnom čase.

K lokalizácii podniku v mestách a na vidieku viedli podnikateľské subjekty zhodne najmä rodinné dôvody, osobné väzby a kontakty, ktoré podnikateľom pomohli v začiatkoch podnikania (znalosť lokálneho trhu, referencie pri získavaní zákaziek) a vhodné podmienky pre podnikanie (sociálna a technická infraštruktúra). Osobitným dôvodom pre lokalizáciu firiem na vidieku sú najmä vlastníctvo nehnuteľnosti (rodinný dom, záhrada, pôda), v niektorých prípadoch lokalizácia skladových priestorov.

Ekonomická činnosť firiem sa zameriava predovšetkým na služby v odbore záhradníctvo konkrétne návrhy okrasných záhrad, údržba a realizácia záhrad, predaj produktov pre záhrady, realizácia drobných stavebných prác. Služby sú určené majiteľom rodinných domov, objektov individuálnej rekreácie a firmám. Okrem uvedených aktivít uvádzajú niektoré firmy aj ďalšie činnosti: projekcia v oblasti sadových úprav, realizácia úprav verejnej a súkromnej zelene, pasport a inventarizácia zelene, návrhy úprav verejných priestranstiev, údržba verejných priestranstiev a miestnych komunikácií, veľkoobchodný a maloobchodný predaj záhradnej techniky a tovaru rastlinného pôvodu, predaj a montáž závlahových systémov, poradenské služby, služby súvisiace s výzdobou exteriérov a interiérov.

Z hľadiska dodávateľsko-odberateľských vzťahov firmy z oblasti záhradnej a krajinskej architektúry spolupracujú s relatívne homogénnou skupinou dodávateľských firiem, ktoré im poskytujú materiál a zabezpečujú nevyhnutné činnosti súvisiace s projekčnými a realizačnými prácami. V rámci projekčnej činnosti spolupracujú firmy najmä s ďalšími projekčnými firmami, autorizovanými architektmi a geodetickými firmami. Pri realizácii projektov s firmami z oblasti stavebníctva, firmami zabezpečujúcimi ťažbu kameňa, dopravnými firmami, firmami zabezpečujúcimi zemné práce, drobnými remeselníkmi, umelcami, firmami zaoberajúcimi sa výsadbou, pestovaním a predajom rastlín, obchodnými firmami so sortimentom záhradnej techniky a veľkoobchodnými skladmi. Tretina firiem pôsobí prevažne na lokálnom trhu a spolupracuje s dodávateľmi a odberateľmi z blízkych obcí a miest. Pôsobnosť ostatných firiem presahuje hranice Nitrianskeho kraja a podnikateľské subjekty spolupracujú v rámci dodávateľsko-odberateľských vzťahov s firmami, domácnosťami a obcami často v Bratislavskom kraji a v Trnavskom kraji. Výnimočne spolupráca firiem presahuje hranice SR (Rakúsko a Maďarsko v rámci odberateľských vzťahov) a Česká republika, Holandsko, Belgicko a Poľsko najmä v rámci dodávateľských vzťahov (nákup záhradnej techniky a rastlinných polotovarov).

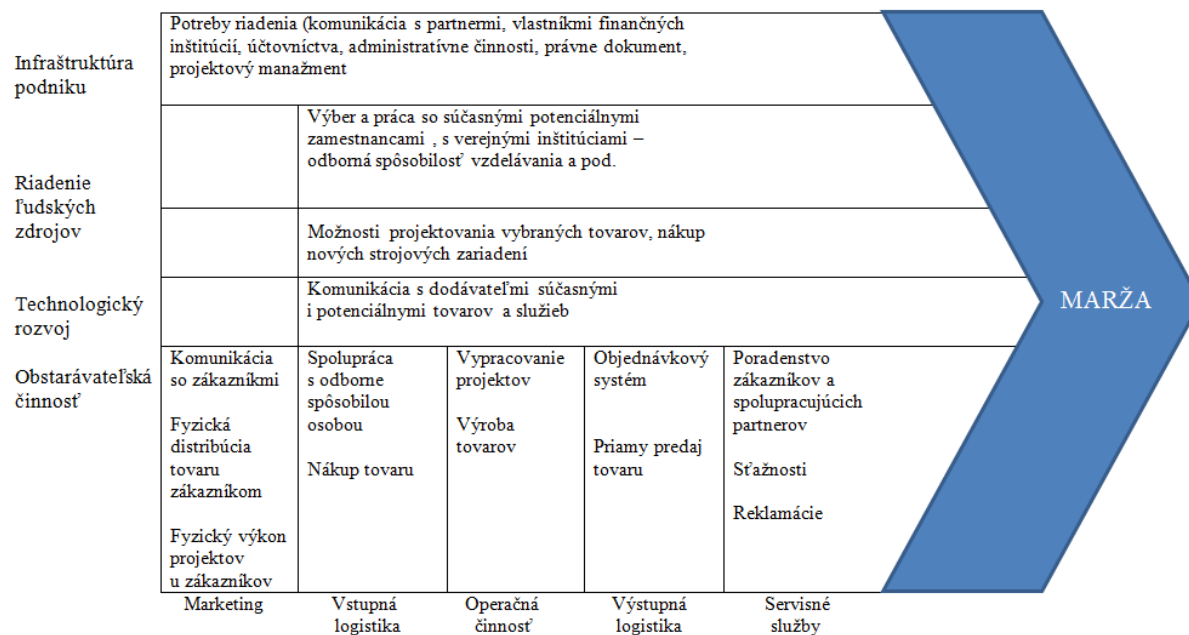
Obr. 2: Schéma hodnotového reťazca tvorby záhradných architektov

Zdroj: vlastné spracovanie

Firmy vytvárajú hodnotový reťazec, kde kreativita si najviac nachádza miesto vo vzťahu ku požiadavkám dodávateľov (Obr.2). Každá firma má svoju špecializáciu napr. závlahový systém kombinovaný s dielami formy vodotryskov, vodopádov alebo riešenie altánkov, kde sa opäť prejavuje kreativita remeselníkov najmä s drevom. Kvôli individuálnym požiadavkám odberateľov, ale tiež kvôli prírodným možnostiam krajiny sa vytvárajú zložité hodnotové vzťahy. Konečná hodnota produktov a služieb týchto architektov je ovplyvnená primárnymi a sekundárnymi činnosťami, ktoré sú spracované vo forme hodnotového reťazca podniku v odvetví záhradnej architektúry (Obr. 3). Zložité vzťahy sú spracované prehľadne tak, aby sa mohli tiež identifikovať najvýznamnejšie činnosti vplývajúce na výslednú hodnotu diela a tiež ich väzby medzi sebou.

Obr. 3: Hodnotový reťazec podnikov odvetvia záhradnej architektúry

Zdroj: vlastné spracovanie

Bariéry podnikania firiem záhradných architektov

Na základe opakovaných dotazov pre respondentov nielen písomnou, ale aj osobnou formou, títo spresnili, že pre nich je problematické: vysoké odvodové zaťaženie, relatívne vysoký počet procedúr potrebných pre začatie podnikania, s tým spojený problém individuálnych (separátnych) štátnych registrov uchovávajúcich údaje o podnikateľoch, relatívne vysoký minimálny objem kapitálu potrebného pre začatie podnikania, dlhoročný problém komplikovanej a rýchlo sa meniacej legislatívy, absencia hodnotenia dopadov regulácií na podnikateľské prostredie...

Konkrétne respondenti uvádzajú na otázku, aké sú najčastejšie problémy, ktorým Vaša firma čelí pri podnikaní v súčasnom období, že je problematické zamestnávanie na práce v teréne, kde potrebujú pracovníkov pre sezónne práce s dostatočnou kvalifikáciou. Takúto zamestnanosť však obmedzujú súčasné predpisy s vysokým odvodovým zaťažením a požadujúce neopakované dohody o vykonaní práce, uvedené v tab. 1.

Tab. 1: Najväčšia bariéra v podnikaní respondentov

<p>Otázka:</p> <p><i>Aké sú najčastejšie problémy, ktorým vaša firma čelí v podnikaní?</i></p>	<p>Vyhodnotenie:</p> <p>Nevyhovujúca legislatíva, zaťaženosť odvodmi, <i>(Odvody sú platby poisťného do povinného sociálneho a zdravotného poistenia. Podnikatelia si ich platia sami; v prípade zamestnancov ich platí zo mzdy z väčšej časti za daného zamestnanca jeho zamestnávateľ, z menšej časti ich platí zamestnanec sám. Dohody o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru sú dohody, ktorými sa zakladajú pracovnoprávne vzťahy podľa Zákonníka práce iné než pracovný pomer. Upravené sú v § 223 a nasl. Zákonníka práce. Sú to: dohoda o vykonaní práce; dohoda o pracovnej činnosti; dohoda o brigádnickej práci študentov vysoká administratíva).</i></p> <p>Nedostatok financií u klientov</p> <p>Nedostatočné kvalifikácia pre prácu v sadovníctve</p>
---	---

Zdroj: vlastné spracovanie

Firmy v záhradníctve sa zatiaľ nezaoberajú možnosťou rozširovať svoje aktivity. Prevláda medzi nimi spolupráca na základe ich špecializácie v tomto obore. Z toho vyplýva aj nezáujem zamestnávateľ odborníkov bez možnosti stálej celoročnej práce. Preto je možné uvažovať aj s tým, že pracovníci z poľnohospodárstva by mohli byť v prípade nedostatku práce alternatívne v sezóne zamestnaní vo firmách záhradnej tvorby.

Záver

Je našou úlohou presadiť, že regionálni aktéri by mali byť schopní orientovať a kontrolovať proces regionálneho rozvoja na ciele znižujúce aj sociálne dopady zo zníženia produkcie v pôdohospodárstve. Zahŕňa to schopnosť úspešne sa prispôbiť zmeneným rámcovým podmienkam vlastnými silami. Dôležitými prvkami sú inovačná schopnosť v širšom zmysle a kolektívny proces učenia sa. Navyše sa za podstatnú sa bude považovať široká účasť miestnych a regionálnych záujmových skupín a prechod úloh a rozhodovacích právomoci na regionálnu úroveň. Do týchto cieľov môžeme zahrnúť aj podporu kreatívneho odvetvie – záhradnej architektúry. Táto sa môže v niektorých regiónoch stať odvetvím zvyšujúcim zamestnanosť aj netradičnými prácami na pôde.

Literatúra

- [1] FLORIDA, R., (2002). The Rise of the Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure and Everyday Life. Dostupné z: http://www.creativeclass.com/richard_florida/books/the_rise_of_the_creative_class
- [2] Vláda SR, (2011). *Východiská koncepcie na podporu kultúrneho a kreatívneho priemyslu v Slovenskej republike.*

Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0101-10.

**HODNOCENÍ HROZEB SPOJENÝCH S DOPADY
KLIMATICKÉ ZMĚNY NA MĚSTA A REGIONY****THREATS ASSESSMENT OF CLIME CHANGE IMPACT INTO CITIES
AND REGIONS****DOC. ING. ARCH. VLADIMÍRA ŠILHÁNKOVÁ, PH.D.****MGR. MICHAEL PONDĚLÍČEK, PH.D.**

*Katedra regionalistiky | Institute of Regionalism
Vysoká škola regionálního rozvoje | College of Regional Development
✉ Žalanského 68/54, 163 00 Praha, Czech Republic
E-mail: vladimira.silhankova@vsrr.cz, michael.pondelicek@vsrr.cz*

Anotace

Článek se věnuje problematice reálných dopadů klimatické změny na fungování obcí, měst a regionů a na bezpečnostní důsledky, které tyto změny vyvolávají. Článek se zaměřuje na hledání cesty, jak definovat a měřit hrozby, které se mohou s postupujícími důsledky změny klimatu projevit ve městech, obcích a regionech Česka. Na základě analýzy stávajících teoretických poznatků byla navržena typologie hrozeb spojených se změnami klimatu pro obce, města a regiony v Česku. Tato typologie slouží jako podklad pro hodnocení hrozeb spojených se změnou klimatu expertní metodou DELPHI2 (ověřeno na pilotní studii pro město Hradec Králové). Práce prokázala, že lze sestavit obecně použitelný soubor hrozeb, které jsou spojeny s bezpečnostními dopady klimatické změny na obce, města a regiony v Česku a prostřednictvím tohoto souboru vyhodnotit typ a velikost hrozeb pro dané území. Vyhodnocení typu a míry hrozby je jen prvním krokem, na který musí navázat zpracování návrhu opatření tzv. cestovních map vedoucích k resilienci a adaptaci obcí, měst a regionů na důsledky klimatické změny.

Klíčová slova

klimatická změna, hodnocení hrozeb, města a regiony

Annotation

The paper is focused on real impact of climate change into villages, cities and regions operating and its security aftereffects. The paper aims into definition and measurement of threats whose could appear in villages, cities and regions in Czechia as a result of climate change. On the base of theoretical knowledge analysis there was create the typology of threats connected with climate change for villages, cities and regions in Czechia. This typology works as basic set for threats connected with climate change evaluation by expert method DELPHI2 (evaluated on pilot project in City of Hradec Králové). The work demonstrates that there is possible to create set of threats connected with security impact of climate change into villages, cities and regions in Czechia and there is possible via this set to evaluate the type and dimension of threats for given area. The evaluation of the type and dimension of threats is only the first step. There must be created proceedings proposals so called "road map" towards resilience and adaptability of villages, cities and regions as a result of climate change.

Key words

climate change, threats assessment, cities and regions

JEL classification: Q56

Úvod a cíl práce

Otázky spojené s problematikou změny klimatu se přesunuly z pracovišť meteorologů a klimatologů nejen do oblasti politické, ale stále více se v této souvislosti hovoří i o dopadech na rozvoj měst a regionů (Picket et al., 2014; Desouza, 2013). Už není kladena otázka, zda klimatická změna probíhá či nikoli, ani zdali se jedná o globální oteplení nebo o úvodní oteplení před globálním ochlazením. (Svoboda, 2009) Problematika se posouvá do nové roviny, a tou je otázka, jaké budou dopady klimatické změny na život a rozvoj jednotlivých měst a regionů, neboť jedno je jisté, ať bude, jak bude, bude jinak. (Sádlo, 2008) Naším úkolem je tedy nejen zkoumat, „jak bude“, ale zejména jaké tyto změny budou mít dopady na život v konkrétním území – městě nebo regionu, a samozřejmě, a to zejména, jaké budou dopady těchto změn na bezpečnostní situaci. Jaké nové hrozby se s postupující klimatickou změnou objeví (a možná již objevují), co tyto nové hrozby mohou vyvolat a jak jim můžeme čelit.

Článek je zaměřen na hledání cesty, jak definovat a měřit hrozby, které se mohou s postupujícími důsledky změny klimatu projevit ve městech, obcích a regionech Česka.

Na základě analýzy stávajících teoretických poznatků v oblasti krizového managementu, environmentálních přístupů a dalších souvisejících oblastí bude navržena typologie hrozeb spojených se změnami klimatu pro města a regiony v Česku. Tato typologie pak poslouží jako podklad pro hodnocení hrozeb spojených se změnou klimatu pro pilotní území (město Hradec Králové), které bude provedeno expertní metodou DELPHI2.

Typologie hrozeb s dopady do území

Problematice definování hrozeb se věnuje celá řada autorů (Antušák, 2009; Šenovský et al., 2007), kteří v obecné rovině hodnotí hrozbu jako „libovolný subjekt, který svým působením může poškodit nebo zničit konkrétní chráněnou hodnotu nebo zájem jiného subjektu nebo jev či událost jako bezprostřední příčina poškození nebo zničení konkrétní chráněné hodnoty nebo zájmu“.(Antušák, 2009) Tyto obecné hrozby jsou pak rozděleny tematicky na (Antušák, 2009):

- Přírodní (naturální, živelné) hrozby jsou definovány jako extrémní geofyzikální události, které pocházejí z oblasti biosféry, litosféry, hydrosféry nebo atmosféry, schopné způsobit katastrofy a pohromy.
- Antropogenní hrozby, které na rozdíl od přírodních hrozeb, přímo souvisejí s činností člověka. Antropogenní hrozby jsou členěny na hrozby technogenní – technické, technologické, průmyslové, ekologické, agrogenní a sociogenní. Tyto hrozby mají zpravidla nevojenský charakter, kromě posledních zmíněných, které mohou mít charakter bezpečnostních a v některých případech i vojenských.
- Sociální, společenské a ekonomické hrozby jsou hrozby, které mohou ohrozit bezpečnost jednotlivce, rodiny, organizace, státu či aliance. Podle stupně nebezpečnosti a ničivosti mohou mít formu nevojenských ohrožení (některé formy ekonomických hrozeb, lehčí formy sociálních nepokojů), formy bezpečnostních ohrožení (mezinárodních, vnějších, vnitřních), či dokonce vojenských forem ohrožení.

Výše uvedená typologie hrozeb není pro potřeby zkoumání hrozeb spojených se změnami klimatu dostatečně podrobná, a proto bylo třeba ji pro potřeby konkrétní analýzy území ji dále rozpracovat.

Tab. 1: Typy hrozeb pro města a regiony spojených se změnami klimatu

Typ hrozby	Popis, poznámka	
1) Přírodní hrozby:		
a) Extrémní počasí ¹		
Téma voda	Lokální přívalové deště	Druh deště s obrovským množstvím srážek, které spadnou za krátkou dobu. Obvykle trvá asi 5 minut. Jde o hlavní příčinu přívalové neboli bleskové povodně.
	Krupobití	Padání krup, které jsou jedním z druhů atmosférických srážek. Jedná se o ledové či sněhové hrudky pokryté vrstvou či několika vrstvami zmrzlé vody dopadající na zemský povrch. Jejich velikost dosahuje od 5 mm až do několika centimetrů v průměru.
	Lokální povodeň	Přívalové povodně způsobené krátkodobými srážkami s velkou intenzitou představují lokální ohrožení, jehož výskyt je možný na celém území státu s možnými katastrofálními důsledky na menších vodních tocích odvodňujících zejména sklonitá území; závažnost ohrožení zvětšuje obtížnost přesnějších předpovědí těchto událostí. Může se vyskytovat i tam, kde je znemožněno nebo silně omezeno vsakování vody do půdy (např. na rozsáhlých zpevněných plochách, především v městské zástavbě, s poddimenzovanou nebo ucpanou kanalizací).
	Plošná povodeň	Přírodní jev způsobený rozlitím nadměrného množství vody v krajině mimo koryta vodních toků.
Téma sucho	Nedostatek srážek	Omezení množství vody v půdním horizontu i v půdním komplexu významně ovlivní absorpci půdy a schopnost rostlin uvolňovat živiny, samozřejmě dochází také k omezení fotosyntézy rostlin a hutnění půd, v extrémním případě může dojít i úhynu živočichů a rostlin.
	Dlouhotrvající sucho	Nedostatek srážkové vody, podzemní vody anebo jejich kombinace. Jeho důsledkem dochází k odumírání rostlinstva v zasažené oblasti a k následnému vymírání živočichů, či ke zhroucení celého ekosystému.
	Požáry vzniklé přírodními vlivy (v následku sucha)	Požárem se obecně rozumí každé nežádoucí hoření, při kterém došlo k usmrcení nebo zranění osob nebo zvířat, ke škodám na materiálních hodnotách nebo životním prostředí a nežádoucí hoření, při kterém byly osoby, zvířata, materiální hodnoty nebo životní prostředí bezprostředně ohroženy". Za požár se také považují výbuchy směsi hořlavých plynů nebo par hořlavých kapalin či prachů s plynným oxidantem. (Šenovský et al., 2007)
Téma vítr	Bouře, smrště, vichřice, větrné poryvy, tornáda	Je soubor atmosférických jevů vázaných na hlubokou cyklónu (tlakovou níž) nebo též označení pro samotnou cyklónu, v níž se tyto jevy vyskytují, jedná se především o silné větry, které vyvrací stromy a poškozují budovy; jsou provázány rozsáhlými oblastmi konvekčních bouří s intenzivními srážkami a bouřkami na studené frontě.
Téma mraz	Sněhová kalamita	Vyjadřuje plošnou pohromu způsobenou především nepříznivými klimatickými vlivy, např. sněhem, ledem a větrem. Sekundárně pak vznikají velké dopravní komplikace, (zpoždění HD, enormní nárůst dopravních nehod), popadané sloupy elektrického rozvodu, nárůst úrazů díky zvýšeným pádům na zem (zlomeniny), zamrzání různých sypkých substrátů v železničních vozech, nárůst počtu vodovodních poruch, plošná poškození lesních porostů (plošné polomy atd.) apod.
	Námraza a ledovka	Námraza se projevuje vznikem ledových krystalů na povrchu objektů o teplotě 0 °C a nižší nebo srážením vzdušné vlhkosti na dostatečně prochlazeném zemském povrchu nebo předmětech. Ledovka je hladká, průhledná a homogenní vrstva ledu, vznikající, když mrznoucí déšť nebo mrholení dopadá na zem nebo jiný povrch.
	Ledové bariéry na tocích	Jevy na vodních tocích v zimním období způsobené ledovými nápěchy nebo zácpami, které mohou vzniknout na vodních tocích všech kategorií; když jsou dlouhá mrazová období střídána teplotními inverzemi nebo prudkým oteplením.
	Holomrazy	Holomraz je stav počasí, kdy teploty spadají pod nulu a ochlazují povrch. Počasí je bez sněhových srážek, které nemohou vytvořit přirozenou tepelnou izolaci půdy, která se neustále ochlazuje, což umožňuje eskalaci zimy.
	Teplotní inverze	Meteorologický jev, kdy teplota vzduchu v některé vrstvě dolní atmosféry s výškou neklesá, ale stoupá. Jedním z následků inverze teploty vzduchu je výrazné zvýšení koncentrace škodlivin z výfuků a komínů v nehybné přizemní vrstvě vzduchu.

¹ definice jednotlivých typů jevů zpracovány s využitím Systému integrované výstražné služby (SIVS) a Informační zprávy hlásné a předpovědní povodňové služby ČHMÚ

Typ hrozby	Popis, poznámka
b) Tektonická činnost ²	
Zemětřesení	Náhlý pohyb zemské kůry, vyvolaný uvolněním napětí – např. z neustálých pohybů zemských desek – podél zlomů.
Sesuvy půdy, bahnotoky	Soubor pohybů a pochodů působících na svahu. Dělí se na gravitační svahové pohyby a fluviaální svahové pohyby.
c) Jiná přírodní ohrožení ³	
Výrazné zhoršení kvality ovzduší (smogové situace)	Chemické znečištění atmosféry, způsobené lidskou činností. Jev, během kterého je atmosféra obohacena o složky, které v ní normálně nejsou a které jsou škodlivé pro zdraví.
Větrná eroze	Rušivou činnost větru lze rozdělit na „korazi“ = obrus třením větrem transportovaného materiálu a „deflaci“ = větrný odnos sypkého zvětralého povrchu. Koroze je závislá na síle větru, množství a hrubosti unášeného materiálu a na úhlu dopadajícího větru.
Vodní eroze	Eroze způsobená deštěm, kdy dochází k oddělování malých půdních částic dopadem dešťových kapek. Pokud množství srážek převyší infiltraci půdy, dochází ke splachu částic proudící vodou.
Neznámé vlivy na zdraví obyvatelstva	Mezi neznámé vlivy lze počítat synergentní vlivy na obyvatele například ovzduší a vody, dále pak skrytou radiaci, vlivy neznámých sloučenin ve vodě (např. enzymů) apod.
Únik plynu ze zemského nitra	Údlost spojená s nežádoucím uvolněním radioaktivních látek nebo ionizujícího záření (radon).
2) Antropogenní hrozby:	
a) Technogenní v následku extrémů počasí ⁴	
Chemické havárie	Havárie s únikem nebezpečné látky.
Havárie ropovodů	Únik ropy z ropovodu.
Havárie plynovodů	Havárie při úniku nebezpečné látky. U plynovodů jde především o plynnou látku (zemní plyn), případně o kapalné látky (např. metanol).
Havárie teplovodů	Přerušení dodávky tepelného média (horkovodu nebo parovodu) a dodávky teplé užitkové vody.
Havárie vodovod. řadů	Únik vody z potrubí, přerušení dodávek pitné, případně užitkové vody.
Havárie kanalizace a vyřazení ČOV z provozu	Narušení odvodu splaškových vod z urbanizovaného území, vytékání splaškových vod z kanalizační soustavy na povrch, případně vytváření „jezer“ splaškové vody v důsledku jejího úniku z kanalizační soustavy, a to buď v důsledku technické poruchy (ucpávky) na kanalizačním systému nebo v důsledku jejího přetížení např. přívalovými dešti. Vyřazení ČOV z provozu a vypouštění nepřečištěných splaškových vod do vodotečí v důsledku tech. problémů nebo přetížení ČOV.
Narušení svozu a likvidace odpadu	Omezení nebo zastavení svozu TKO z urbanizovaných částí a hromadění se odpadků na ulicích, případně v objektech, čehož následkem mohou být problémy hygienické, epidemiologické apod.
Narušení a rozpad energetických sítí (blackout)	Rozsáhlý výpadek dodávky elektřiny na určitém území. Vznik nerovnovážného stavu např. v důsledku poruchy části přenosové soustavy může vyvolat dominový efekt, kdy na jedné straně je automaticky omezována spotřeba elektřiny z důvodu přetížení soustavy a na druhé straně v důsledku jejího odlehčení jsou odpojovány od sítě nezátížené odlehčené výrobní zdroje. Blackoutu často předchází rozpad elektrické rozvodné soustavy a vznik ostrovních provozů.
Narušení a rozpad telekomunikačních sítí	Rozsáhlý výpadek telekomunikačních sítí (např. telefonické sítě, internetu) na určitém území v důsledku n' mimořádné události.
Destrukce staveb nezbytných pro fungování území	Narušení, poškození, vyřazení z fungování nebo destrukce staveb jako jsou nemocnice, zdravotnická či sociální zařízení, úřady veřejné správy apod., které zajišťují veřejné služby nezbytné pro fungování území.

² definice jednotlivých typů jevů zpracovány s využitím Demek, 1983

³ definice jednotlivých typů jevů zpracovány s využitím Výkladový slovník environmentálních výrazů

⁴ definice jednotlivých typů jevů zpracovány s využitím Předcházíme rizikům, 2012

Typ hrozby	Popis, poznámka
Narušení a destrukce dopravních tras a uzlů	Narušení, poškození, vyřazení z fungování nebo destrukce dopravních tras (narušení nebo zavalení průjezdných profilů důležitých komunikací) a uzlů (nádraží, mosty, čerpací stanice pohonných hmot atd.) tak, že bude narušena minimální konektivita dopravní sítě a znemožněn nebo pod kritickou mez omezen provoz na ní.
b) Ekologické (environmentální) ⁵	
Nadměrná emise škodlivých látek do ovzduší	Vypouštění látek např. prachu, záření, tepla do ovzduší. Množství emisí se udává v hmotnostních nebo objemových jednotkách vypouštěné škodlivé látky za určitou dobu, většinou za rok.
Masový úhyn živých organismů	Jde vždy o masový úhyn živých organismů v nějakém prostoru, kdy důvod nebo příčina nemusí být jasná a zjevná.
c) Agrogenní ⁶	
Degradace kvality půdy	Pokles kvality půdy erozí nebo vymýváním, v případě zvýšení teplot a srážek i aridizací, nebo poškození kvality půdy hutněním.
Zhoršování kvality vody ve vodních zdrojích	Zhoršování kvality vody ve vodních zdrojích může být způsobeno snížením obnovy vodních zdrojů a současně i jejich kontaminací z povrchového oběhu vod, zejména v rámci srážkového cyklu. Vodní zdroje lze nevědomě kontaminovat na relativně dlouhou dobu i banálním uskladněním odpadu na nevhodném místě.
Vysychání vodních zdrojů	Vysychání zdrojů podzemních vod je převážně způsobeno omezením průsaků povrchových vod do podzemního kolektoru a současně i omezením srážek a průtoků vodotečí na povrchu, k vysychání zdrojů může dojít i nadměrným čerpáním v místech zástavby.
Zhoršení zemědělské produkce	K poklesu zemědělské produkce dochází zejména změnami klimatu a klimatickými extrémami, z nichž na řadu (holomrazy, ledovka, průtrž mračen) nelze reagovat např. jako na sucho závlahami...
3) Sociální, společenské a ekonomické hrozby ⁷	
a) Bezpečnostní	
Masová a násilná migrace	Jsou nedobrovolné (násilné, vynucené) přesuny, kdy jsou celé skupiny (národnostní, náboženské apod.) donucovány ke stěhování, z důvodu např. politických, bezpečnostních, územně-technických apod.
Šíření poplašných zpráv, alarmismus, manipulace veřejným míněním	Nadměrné nebo přehnané informování o skutečné, či domnělé hrozbě. Alarmista preferuje zastrašování a donucování namísto smysluplné diskuse a je často motivována touhou, aby se dostal do popředí diskuse či zájmu.
Organizovaný zločin	Trestná činnost, kterou nepáchají jedinci, ale organizované skupiny. Jejich cílem je co největší zisk, příp. jiné výhody (vliv), čehož dosahují metodami ilegálního podnikání a pronikání do legální ekonomiky, zejména v oblastech obchodu s drogami, zbraněmi, lidmi, rizikovým materiálem, praní špinavých peněz, padělání apod.
b) Vnitrobezpečnostní	
Sociální konflikty, protesty, rabování	Zřetelný nesouhlas nebo jasně vyjádřený odpor proti nějaké skutečnosti nebo osobě. Skupina více osob vyjadřující protesty se obvykle nazývá protestní shromáždění. V praxi mohou být slovní protesty doplněny dalšími formami vyjádření nesouhlasu, jednou z nich je například hladovka, pálení státní vlajky apod. Rabování je nekontrolované brání cizích věcí a zboží během katastrofické události, či občanských nepokojů včetně války v období anarchie, kdy státní složky dohlížející na pořádek nejsou schopny nebo ochotny zasáhnout. Dopouští se ho buď jednotlivé osoby či větší počet lidí. Jedná se o speciální formu krádeže, která je prováděna v čase nouze, při snížené obranyschopnosti napadených majitelů. Účel rabování může být stejný jako u běžné krádeže (nezákonné sebeobohacování), může jít ale i o získání základních komodit pro přežití.
c) Ekonomické	
Nerovnoměrnost ekonomického vývoje	Regionální rozdíly v úrovni ekonomického a sociálního rozvoje regionů. Disparitami, které je třeba řešit, jsou rozdíly vyvolané subjektivní lidskou činností,

⁵ definice jednotlivých typů jevů zpracovány s využitím Demek, 1983

⁶ definice jednotlivých typů jevů zpracovány s využitím Výkladový slovník environmentálních výrazů

⁷ definice jednotlivých typů jevů zpracovány s využitím Antušák, 2009

Typ hrozby	Popis, poznámka
(regionální disparity)	nikoliv rozdíly vzniklé z objektivních příčin, například na základě přírodních podmínek.
Nezákonné obchody a toky financí (nezákonné čerpání dotací, pojistné podvody apod.)	Nezákonné obohacování (defraudace) - přisvojení si věcí nebo finančních prostředků osobou nebo osobami, kterým byli svěřeni do péče/správy nebo k rozdělení za veřejně prospěšným účelem. Pojistný podvod je jednání, kterého se dopouštějí fyzické nebo právnické osoby za účelem získání výhody nebo obohacení se na úkor pojišťovny.

Zdroj: vlastní zpracování

Pilotní hodnocení hrozeb spojených se změnou klimatu v Hradci Králové

Hodnocení výše popsaných hrozeb spojených se změnou klimatu bylo ověřováno na pilotní studii pro město Hradec Králové. (Šilhánková a Pondělíček, 2013) Ověřování bylo provedeno expertní metodou DELPHI2. Definované hrozby hodnotilo v prvním kole pět expertů: environmentalista, urbanista, specialista na technickou infrastrukturu, sociální geograf a specialista na bezpečnost. Agregované výsledky prvního kola byly verifikovány ve 2. kole hodnocením interního a externího specialisty na bezpečnost. Každý typ hrozby byl zhodnocen na pětistupňové škále od +2 (velmi velká hrozba) do -2 (velmi malá - žádná hrozba). Dvoukolové hodnocení expertů bylo agregováno do následující tabulky:

Tab. 2: Hodnocení hrozeb spojených se změnou klimatu v Hradci Králové (zkráceno)

Typ hrozby		Hodnocení
1) Přírodní hrozby:		
a) Extrémy počasí		
Téma voda	Lokální přivalové deště	+1
	Krupobití	+1
	Lokální povodeň	+2
	Plošná povodeň	+1
Téma sucho	Nedostatek srážek	+2
	Dlouhotrvající sucho	+2
	Požáry vzniklé přírodními vlivy (v následku sucha)	+1
	Bouře, smršťe, vichřice, větrné poryvy, tornáda	+1
Téma mraz	Sněhová kalamita	0
	Námraza a ledovka	0
	Ledové bariéry na tocích	0
	Holomrazy	0
	Teplotní inverze	0

Zdroj: vlastní zpracování

Výsledky hodnocení pilotní studie v Hradci Králové

Na základě provedené analýzy a výše uvedeného hodnocení hrozeb lze konstatovat, že nejvyšší ohrožení města Hradec Králové v důsledku dopadů klimatické změny lze spatřovat v oblasti vody, ať již jejího nedostatku, tak i přebytku. Jako hrozby v nejvyšší kategorii tedy jako velmi velká hrozba byly vyhodnoceny: lokální povodeň, nedostatek srážek, dlouhotrvající sucho a vysychání vodních zdrojů. (Šilhánková a Pondělíček, 2013)

Závěr

Práce prokázala, že lze sestavit obecně použitelný soubor hrozeb, které jsou spojeny s bezpečnostními dopady klimatické změny na obce, města a regiony v Česku a prostřednictvím tohoto souboru (existujícími expertními hodnotícími technikami) vyhodnotit typ a velikost hrozeb pro dané území. Je samozřejmé, že navržená sada hrozeb může v různých obcích, městech či regionech nabývat mírně odlišnou podobu reflektující místní podmínky. Stejně tak je patrné, že vyhodnocení typu a míry hrozby je jen prvním krokem, na který musí navázat zpracování návrhu opatření tzv. cestovních map vedoucích k resilienci a adaptaci obcí, měst a regionů na důsledky klimatické změny. Proto, aby tyto cestovní mapy byly účinné, musí být založeny na důkladné analýze území, kterou představila tato práce.

Literatura

- [1] ANTUŠÁK, E., (2009). *Krizový management. Hrozby, krize, příležitosti*. 1.vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR. ISBN 978-80-7357-488-8
- [2] DEMEK, J., (1983). *Obecná geomorfologie. [Díl] 3*. 1. vyd. Praha: SPN.
- [3] DESOUZA, K. C., (2013). Designing, planning, and managing resident cities: A conceptual Framework. *Cities*, vol. 35, iss. 12, pp. 89-99. ISSN 0264-2751. DOI 10.1016/j.cities.2013.06.003.
- [4] PICKET, S. T. A., MACGRATH, B., CADENASSO, M. L., FELSON, A. J., (2014). Ecological resilience and resilient cities. *Building Research and Information*, vol. 42, iss. 2, pp. 143-157. ISSN 0961-3218. DOI 10.1080/09613218.2014.850600.
- [5] *Předcházíme rizikům 2012*. [online]. [cit. 2013-12-14]. Dostupné z: <<http://www.hzscr.cz/clanek/rizika.aspx>>
- [6] ŠÁDLO, J. et al., (2008). *Krajina a revoluce: významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny českých zemí*. 3., upr. vyd. Praha: Malá skála. ISBN 978-80-86776-06-4.
- [7] SVOBODA, J., (2009). *Utajené dějiny podnebí: řídilo počasí dějiny lidstva?*. Vyd. 2., dopl. Praha: Levné knihy. ISBN 978-80-7309-799-8
- [8] *Systém integrované výstražné služby (SIVS) a Informační zprávy hlásné a předpovědní povodňové služby ČHMÚ*, (2013). [online]. [cit. 2013-12-12]. Dostupné z: <<http://portal.chmi.cz/files/portal/docs/meteo/om/sivs/sivs.html>>
- [9] ŠENOVSKÝ, M., ADAMEC, V., ŠENOVSKÝ, P., (2007). *Ochrana kritické infrastruktury*. 1. vyd. V Ostravě: Sdružení požárního a bezpečnostního inženýrství. SPBI Spektrum. Červená řada; 51. ISBN 978-80-7385-025-8.
- [10] ŠILHÁNKOVÁ, V., PONDĚLÍČEK, M. et al., (2013). *Hradec Králové ve stínu klimatické změny. Závěrečná zpráva projektu 2013/1213 „Klimatická resilience města Hradec Králové prostřednictvím aktivního ekoporadenství“ Hradec Králové 2013*.
- [11] *Výkladový slovník environmentálních výrazů* [online] [cit. 2013-12-14]. Dostupné z: <<http://www.enviweb.cz/eslovník>>

HODNOCENÍ DOPADŮ DÁLNIC A RYCHLOSTNÍCH SILNIC Z HLEDISKA NÁROKŮ NA ZÁBOR LESA

ENVIRONMENTAL IMPACT EVALUATION OF HIGHWAYS AND EXPRESSWAYS IN VIEW OF FOREST APPROPRIATION

ING. VILÉM PAŘIL

Katedra regionální ekonomie a správy | *Dept. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
☒ *Lipová 41 a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: vilem@mail.muni.cz

Anotace

Následující článek je zaměřen na hodnocení dopadů vybraných dopravních projektů pozemních komunikací v České republice na životní prostředí s důrazem na problematiku záboru půdy. Jsou zde zkoumány především expresní koridory a cílem je určení možností jejich vzájemné komparace vzhledem k ostatním rozvojovým souvislostem expresní infrastruktury, především ve vztahu k poptávce. Zkoumány budou stávající dopravní tepny i plánované projekty, které vycházejí z dopravní sektorové strategie Ministerstva dopravy ČR.

Klíčová slova

dopravní infrastruktura, expresní doprava, dopady na životní prostředí, zábor lesa

Annotation

Following article is aimed on environmental impact evaluation of chosen ground transport infrastructure projects in Czech Republic with emphasis on the appropriation of land. The subject of this article is to analyze express transport corridors and the objective is to identify opportunities of project comparison in the relation with the other development circumstances, e.g. in the relation with demand. Analysis includes both current transport projects and even planned projects that come from the long-term transport sector strategy from Ministry of Transport in Czech Republic.

Key words

transport infrastructure, express transport, environmental impact evaluation, forest appropriation

JEL classification: Q51, R42

Úvod

Následující článek pojednává o dvou oblastech veřejného sektoru, ve kterých lze nalézt v obou případech jak vládní selhávání, tak i v případech zavádění tržních principů tržních selhání nebo spíše, jak konstatuje Svoboda (2007), tržních nedokonalostí, neboť trh je v mnoha případech nejlepším známým, nikoliv však dokonalým nástrojem alokace. Tato selhání či nedokonalosti jsou v tomto článku reflektována ve dvou oblastech, které spolu velmi úzce souvisejí, avšak místo jejich synergického působení naopak dochází ke konfliktu zájmů i cílů. Těmito oblastmi jsou doprava (zde silniční) a životní prostředí. Problematika dopravy a s ní související infrastruktury je významnou částí národního hospodářství financovanou veřejným sektorem, ale sloužící všem typům spotřebitelů, tedy organizacím, firmám, podnikatelům i obyvatelstvu. Důvodem veřejného financování dopravy je skutečnost, že jde o statek, který tenduje k dosažení kritérií nerivalitní spotřeby a nevylučitelnosti ze spotřeby, což je základní předpoklad pro konstatování veřejného statku (Strecková, Malý, 1998). Na

druhou stranu ale nejde o čisté veřejné statky, neboť jedno ze dvou výše uvedených kritérií nemusí jednotlivé projekty či úseky dopravní infrastruktury naplňovat a je tedy vhodnější je řadit mezi statky smíšené. Význam fenoménu silniční dopravy reflektuje pohled na výdaje do dopravní infrastruktury v České republice, které se v období let 2000 až 2011 pohybovali v rozmezí 18 až 68 mld. Kč ročně (přičemž průměr činil 45 mld. Kč), a to při abstrahování od místních komunikací (MD, Ročenky dopravy, 2000-2011). Důležité je také zmínit, že poměr investic do silniční dopravní infrastruktury vzhledem k provozním výdajům na její údržbu a drobné opravy se v tomto období pohyboval v poměru 7:3, což mimo jiné vypovídá o míře indukce investic (do nových dopravních projektů) na výdaje na opravu a údržbu těchto komunikací, s jejichž navýšením je nutné počítat i v následujících letech při tvorbě veřejných rozpočtů (v případě II. a III. tříd; Pařil, 2013b). Proto je důležité prověřovat kapitálovou přiměřenost nejen jednotlivých projektů, ale i investorů z řad veřejného sektoru (Halámek, Opluštilová, 2010).

Dopady dopravní infrastruktury mají vliv na celou řadu oblastí, které můžeme rozdělit do několika skupin. První skupinu tvoří vlivy ekonomického charakteru – např. vliv investic do dopravy na ekonomický rozvoj (Gramlich, 1994; de la Fuente, 2010; Lakshmanan, 2011; Komínek, 2009) nebo vliv na rozvoj podnikání či umístění nových firem ve vztahu k dopravní infrastruktuře (Holl 2004, 2011). Další skupina dopadů zahrnuje vlivy urbanizační (dopady na území, obyvatelstvo a jeho rozmístění v něm) např. dopady na územní rozvoj či vztah k prostorovému plánování (Chandra, Thompson, 2000; Kučera, 2013) či rozmístění obyvatelstva v metropolitních oblastech (Duranton, Turner 2010; Linneker, Spence 1992, 1996). Další skupinou dopadů zachycuje vlivy na environmentální charakteristiky území či environmentální zátěž obyvatelstva (Kutáček, 2009; Řiháček, 2007; Mullerová, 2012; Pařil, 2013a, 2013b). Poslední skupinu lze charakterizovat jako dopravně geografickou, ta se zabývá dopravní dostupností (Muliček et al., 2011), dopravní regionalizací (Kraft, 2012; Marada, 2003) či vyjížděnou za prací 4i službami (Kunc et al., 2012; Klapka et al., 2013; Kučera, 2013). Na základě výstupů z těchto dílčích analýz je pak možné směřovat k identifikaci priorit či samotného účelu jednotlivých dopravních projektů v konfrontaci s jejich očekávanými ekonomickými přínosy, ale i environmentálními či územními vlivy (např. Víturka et al., 2012a, 2012b) – hodnocení účelnosti je však velmi spíše dlouhodobým cílem, který není možné ověřit bez hodnocení silničních projektů v delším časovém horizontu odpovídajícím i několika desetiletím.

Hodnocení environmentálních vlivů dopravy je v odborné literatuře většinou zaměřeno na hodnocení určitých složek životního prostředí v případě vybraného projektu, úseku nebo lokality. V případě aplikované praxe jde pak detailní analýzu environmentálních dopadů jednoho vybraného projektu v rámci procesu EIA, v případě dopravních koncepcí či politiky pak procesu SEA, který je formulován obecněji a jako hlavní zjištění konstatuje vybrané nejproblematictější detaily (MŽP, 2013). Tyto přístupy nicméně neumožňují komplexní komparativní srovnání jednotlivých dopravních projektů ze stejné kategorie či alternativních řešení při využití různých dopravních módů. Tento článek se tedy ubírá prvním zmíněným směrem a snaží se vybranou přírodně cennou složku životního prostředí hodnotit u všech dopravních projektů daného typu, přičemž v analýze dále jde o výběr dálnic a rychlostních silnic v ČR, a dále silnic II. tříd v regionu soudržnosti Jihovýchod, tedy o projekty různých úrovní stejného dopravního modu. Nejčastější současný způsob hodnocení projektů dopravní infrastruktury je využití analýzy nákladů a výnosů, jejímž východiskem je ocenění přímých i nepřímých nákladů a výnosů (Florio, 2008; Halámek 2011). Nicméně tento způsob podléhá především u identifikace nepřímých nákladů a výnosů řadě metodických úskalí (Sieber, 2009) při možnosti značného ovlivnění výsledku hodnotitelem dle zvolené metody ocenění. Tento příspěvek bude reflektovat pouze velmi striktně vymezený užší výnosově-nákladový přístup, který vychází z normativního tvrzení, že pouze a jen výnosy a náklady spojené se spotřebou zboží a služeb mohou být brány v úvahu při použití ekonomického aparátu ve společenském rozhodování (Rosenthal, Nelson 1992; Weikard, 2005).

Hlavním cílem tohoto článku je tedy identifikovat možnost komparativního hodnocení projektů expresní silniční infrastruktury i ve srovnání s regionální silniční infrastrukturou dle reálných či potenciálních dopadů na zabor lesních pozemků jakožto potenciálně důležitých ekosystémů zajišťujících mnoho ekostabilizačních funkcí.

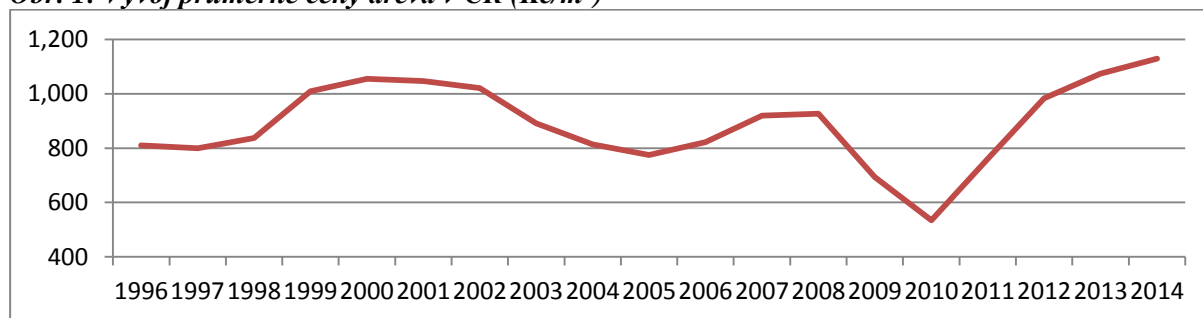
1. Metodika hodnocení

Následující metodika hodnocení dopadů dálnic, rychlostních silnic a silnic II. třídy vychází z několika zdrojů informací. Základním geografickým nástrojem potřebným ke zmapování nároků silniční dopravní infrastruktury je webový portál <http://geoportal.gov.cz>, ze kterého byla čerpána data o vedení jednotlivých silnic v území (doplněním jsou samozřejmě publikace týkající se jednotlivých projektů dálnic a rychlostních silnic, ŘSD, 2006a-b, 2007, 2010a-b, 2012a-g). Základním přístupem pro hodnocení záboru lesů z pohledu dopravní infrastruktury je hodnocení rozsahu kolizních úseků, a to z pohledu délky kolizních úseků, tak i z pohledu plochy kolizních úseků, neboť ta se dle typu komunikace a množství souvisejících staveb jako jsou dálniční sjezdy, mimoúrovňové křižovatky, odpočívky či benzínové stanice apod. mohou lišit i při komparaci silnic stejné úrovně. Tyto dva základní ukazatele pak jsou nahlíženy z pohledu absolutních dopadů, ale i z pohledu relativního, tedy intenzita kolizních úseků vzhledem k délce komunikace vyjádřená jako procento z celkové délky dané komunikace. Posledním kritériem je pak finanční hodnota lesní plochy, které je při závěrečném hodnocení dána dvojnásobná váha z důvodu, že jako jediné kritérium reflektuje i významnost narušených lesních pozemků. V hodnocení je tedy zahrnuto pět kritérií: absolutní délka, absolutní plocha, relativní délka kolizních úseků, relativní plocha kolizních úseků a hodnota záboru lesa. Dle těchto jednotlivých kritérií jsou pak analyzované projekty dopravní infrastruktury posuzovány prostřednictvím aplikace metody prostého součtu pořadí, kdy konečné pořadí P_c je určeno na základě nevážených agregací dílčích pořadí p_d získaných v rámci jednotlivých kritérií (nevýhodou metody je zejména nezohlednění rozdílů ve významovém postavení kritérií; tento problém lze částečně řešit expertním stanovením příslušných vah, které je však na druhé straně zatíženo značnou subjektivitou), což lze zapsat takto (Viturka et al., 2012):

$$P_c = \sum_{i=1}^n p_d(I)$$

Východiskem přístupu ekonomického či peněžního ohodnocení záboru lesa je předpoklad, že ve sledovaném úseku komunikace při svých okrajích z obou stran přiléhá k zalesněným plochám, přičemž nemusí jít nutně o pozemky určené k plnění funkcí lesa (PUPFL, zákon č. 289/1995 Sb. o lesích), ale důležitý je aktuální stav. Východiskem tedy je skutečnost, že nebyť dané silniční komunikace byl by se na daném pozemku či ploše s největší pravděpodobností vyskytoval les, čili že pozemek pod danou komunikací by bez její existence byl zařazen do lesních pozemků nebo do kategorie nelesních pozemků s lesním porostem. Metodika hodnocení pak spočívá v podstatě v následujícím přístupu, který vychází z vyhlášky 3/2008 Sb. Ministerstva financí o oceňování majetku, tzv. oceňovací vyhlášky (dle příloh č. 24, 25, 39; MF, 2008), a dále dle Vyhlášení průměrné ceny dřeva pro rok 2014 k výpočtu poplatku za odnětí lesních pozemků (MZ, 2013). Vývoj průměrné ceny dřeva od roku 1996 do roku 2014 je znázorněn v obrázku č. 1.

Obr. 1: Vývoj průměrné ceny dřeva v ČR (Kč/m³)

Zdroj: MZ, 2013

Dle výše zmíněné legislativy je poplatek za odnětí lesních pozemků vypočítáván dle následujícího vzorce:

$$OLP = PP \times CD \times f; (2)$$

kde OLP je poplatek za odnětí lesních pozemků (1129 Kč/m³ pro rok 2014); PP je průměrná roční potenciální produkce lesů v České republice (která je dlouhodobě stabilní a činí 6,3 m³/ha); f je faktor váhy lesů. Je však nutné podotknout z důvodu zachycení hodnoty potenciálních lesních pozemků, které však trvale slouží jako komunikace, je nutné využít vzorec pro trvalé odnětí, u kterého je využito koeficientu 0,02, což v podstatě reflektuje vynětí lesních pozemků na období 50 let (i tento koeficient je tedy u některých typů lesních porostů svým způsobem podhodnocený a reálně reflektuje pouze smrkové lesy (u např. dubových porostů není možné očekávat obnovu lesa během takto krátkého období). Takto modifikovaný vzorec pak vypadá následovně:

$$OLP = \frac{PP \times CD \times f}{0,02} (3)$$

V čitateli výše uvedeného vzorce je posledním činitelem faktor váhy lesa, který odráží ekologickou kvalitu daného lesního porostu. Tento faktor reflektuje následující oblasti: území chráněná dle zákona č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny, dále zákona č. 254/2001 o vodách (vodní zákon), a dále zahrnuje i území významná z mezinárodního pohledu - především území vymezená organizací UNESCO jako biosférické rezervace a geoparky, a dále území vymezená Ramsarskou úmluvou jako významné mokřady (v ČR přijata jako Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí 396/1990 Sb.). Z pohledu zákona o ochraně přírody a krajiny byly hodnoceny kolizní úseky se zvláště chráněnými územími velkoplošnými i maloplošnými, dále území zahrnutá do Natury 2000, tedy evropsky významné lokality a ptačí oblasti. Z pohledu vodního zákona pak byly hodnoceny kolizní úseky s chráněnými oblastmi přirozené akumulace vod a ochranná pásma vodních zdrojů (zdrojem pro zmapování této komponenty významných území byl informační portál <http://heis.vuv.cz>). V jednotlivých kolizních úsecích pak byla cena lesa modifikována dle faktoru váhy lesa (tedy násobena příslušným koeficientem). Ceny byly tedy modifikovány následujícím způsobem: národní přírodní rezervace (faktor váhy lesa 20, tato váha byla změněna a odpovídá váze první zóny národního parku, neboť v NPR či NPP jde v podstatě o stejnou míru ochrany, ale jen v menším územním rozsahu) a jejich ochranná pásma (faktor váhy lesa 16); národní přírodní památky (faktor váhy lesa 20) a jejich ochranná pásma (faktor váhy lesa 16); chráněné krajinné oblasti (pro ZCHÚ je faktor váhy lesa obecně stanoven 16); přírodní rezervace a jejich ochranná pásma (faktor váhy lesa 16); přírodní památky a jejich ochranná pásma (faktor váhy lesa 16); ptačí oblasti (faktor váhy lesa 20, byl stanoven jako koeficient korelující s NP); z hlediska Natury 2000 pak evropsky významné lokality (faktor váhy lesa 16, byl stanoven jako koeficient korelující se ZCHÚ); chráněné oblasti přirozené akumulace vod (faktor váhy lesa 12); ochranná pásma vodních zdrojů (faktor váhy lesa 20); z hlediska mezinárodní ochrany pak ramsarské mokřady (faktor váhy lesa 20, byl stanoven jako koeficient korelující s NP); UNESCO biosférické rezervace (faktor váhy lesa 20, byl stanoven jako koeficient korelující s NP); geopark UNESCO (faktor váhy lesa 6, byl stanoven jako koeficient korelující s lesy příměstskými se zvýšenou zdravotně rekreační funkcí). Při případném souběhu několika typů ochrany jsou pak jednotlivé koeficienty sčítány.

2. Výsledky hodnocení

V následující části článku budou představeny základní výsledky provedené analýzy. V tabulce č. 1 jsou zobrazeny výsledky pro jednotlivé projekty dálnic a rychlostních silnic ve výše uvedených pěti kritériích. Pro poskytnutí komplexní informace o daném silničním projektu je zde v prvních dvou sloupcích uvedena také celková délka dané komunikace a celková plocha, kterou komunikace zabírá. Všechny sledované projekty jsou zde analyzovány z pohledu dokončeného projektu, tedy včetně úseků ve výstavbě i úseků plánovaných. U kritéria délky kolizního úseku se hodnoty pohybují od 1 do 65 km, což u jednotlivých projektů představuje 2,17 až 30 %. Průměrná intenzita záboru lesa vzhledem k délce komunikace je pak 12,62 %. Z pohledu kritéria zabrané lesní plochy se hodnoty pohybují od 21 tis. m² (R46) až do 2,6 mil. m² (D1), což odpovídá 1 až 29 %. Zajímavou skutečností zajisté je, že procentuální vyjádření u záboru lesní plochy je nižší než u sledované délky kolizního

úseku a to i přesto, že do plochy byly započítány i související stavby jako odpočívky či exity. Tuto skutečnost však lze poměrně snadno interpretovat tak, že ty úseky, které se dostávají do konfliktu s lesními porosty z pohledu zastavěné plochy minimalističtější než ostatní úseky dané komunikace, tzn., že většina úseků šestiproudých nebo většina mimoúrovňových křižovatek či exitů a odpočívek se nachází mimo tyto konfliktní zóny. Dle posledního kritéria se pak hodnota záboru lesa pohybuje od 12 mil Kč až po 2,23 mld. Kč, přičemž celková hodnota takto zabraných lesních pozemků činí při stanovené metodice 11,74 mld. Kč.

Tab. 1: Zábor lesa způsobený dálnicemi a rychlostními silnicemi v ČR

Silnice	Komunikace celkem		Kontaktní zóna				Hodnota (Kč)
	Délka (km)	Plocha (m ²)	Délka (km)	Plocha (m ²)	Délka (%)	Plocha (%)	
D1	376,70	18 759 887	65,14	2 589 058	17,29%	13,80%	2 226 417 212
R1	82,83	4 462 956	4,32	161 359	5,21%	3,62%	314 078 339
D2	60,70	2 561 167	4,25	129 656	7,00%	5,06%	202 884 148
D3-vV	167,45	5 683 030	23,11	833 776	13,80%	14,67%	368 713 691
D3-vZ	171,40	5 912 165	28,82	1 013 389	16,81%	17,14%	444 684 581
R4	85,60	3 452 379	16,67	857 413	19,47%	24,84%	842 553 443
D5	151,20	7 760 944	36,27	1 232 676	23,99%	15,88%	610 675 226
R6	167,20	6 466 129	24,74	764 853	14,80%	11,83%	868 652 144
R7	95,15	3 537 669	6,83	252 776	7,18%	7,15%	274 781 525
D8	92,21	4 262 389	7,56	286 908	8,20%	6,73%	399 398 447
R10	72,59	3 290 958	11,76	404 212	16,20%	12,28%	475 241 167
D11	154,30	5 923 416	20,80	804 605	13,48%	13,58%	817 942 363
R35-vJ	283,69	10 106 003	21,47	820 551	7,57%	8,12%	715 085 572
R35-vS	278,87	9 957 794	23,00	865 892	8,25%	8,70%	757 514 215
R35-vSS	279,31	9 936 435	36,16	1 262 893	12,95%	12,71%	1 075 479 893
R43	82,08	2 497 175	24,51	722 898	29,85%	28,95%	206 513 617
R46	38,77	1 680 208	0,84	21 747	2,17%	1,29%	12 374 391
R48	74,63	3 072 414	8,09	234 180	10,84%	7,62%	143 477 100
R49	59,65	1 830 307	8,92	262 982	14,95%	14,37%	222 273 582
R52-vV	13,37	394 504	2,15	63 484	16,09%	16,09%	153 524 500
R52-vZ	45,17	1 676 391	1,69	49 737	3,73%	2,97%	15 208 091
R55	100,94	3 547 243	11,20	330 160	11,10%	9,31%	562 830 796
R56	18,80	1 068 171	1,76	53 772	9,38%	5,03%	33 373 642
Celkem	2 952,58	117 839 729	390,05	14 018 971	x	x	11 743 677 685

Zdroj: www.geoportal.gov.cz, vlastní zpracování.

V následující tabulce č. 2 je pak znázorněno celkové hodnocení projektů dálnic a rychlostních silnic dle výše vymezených pěti kritérií a je zde určeno jejich pořadí prostřednictvím prostého součtu pořadí z jednotlivých kritérií. Tyto projekty jsou pak rozděleny do tří skupin. První skupinu tvoří projekty s minimální zátěží na zábor lesních porostů (0 až 40 bodů), druhá skupina představuje střední zátěž (40 až 90 bodů) a poslední skupina pak zobrazuje projekty s největší zátěží na tuto složku životního prostředí (nad 90 bodů)¹. Poněkud na první pohled překvapivě se ve třetí skupině vyskytují ne příliš dlouhé komunikace R43 či R4. R43 přitom v relativních kritériích dosahuje vůbec nejvyšších hodnot.

Bez povšimnutí by také nemělo zůstat srovnání jednotlivých variant vybraných projektů. V případě realizace R52 je varianta západní umístěno o celou kategorii lépe než varianta východní. Zde je ovšem nutné podotknout, že východní varianta byla vzhledem ke své délce velmi znevýhodněna relativními ukazateli. V dalším případě silnice R35 jsou pak varianty jižní a severní ve střední skupině, zatímco varianta super severní v poslední skupině. Umístění super severní varianty pouze dokresluje účelovost takto plánovaného návrhu. Naproti tomu severní varianta je jen těsně pod hranici střední nejméně

¹ Je také nutné poznamenat, že silnice R63 a již vystavěný a funkční úsek silnice R52 nemají žádný dopad na tuto složku životního prostředí, proto také v tabulce nejsou zahrnuty.

šetřné kategorie silnic a od jižní varianty ji dělí tři pozice. Poslední srovnání nabízí také východní varianta D3, která se jeví o kategorii šetrnější než varianta západní.

Tab. 2: Hodnocení dopadů záboru lesa způsobený dálnicemi a rychlostními silnicemi v ČR

Silnice	Délka (km)	Plocha (m ²)	Délka (%)	Plocha (%)	Hodnota (Kč)	Počet bodů	Pořadí
R46	1	1	1	1	1	6	1
R52-vZ	2	2	2	2	2	12	2
R56	3	3	9	4	3	25	3
D2	5	5	4	5	6	31	4
R1	6	6	3	3	10	38	5
R48	9	7	10	8	4	42	6
R7	7	8	5	7	9	45	7
D8	8	10	7	6	12	55	8
R52-vV	4	4	17	20	5	55	9
R49	10	9	16	17	8	68	10
R55	11	11	11	11	15	74	11
R35-vJ	15	16	6	9	17	80	12
R10	12	12	18	13	14	83	13
D3-vV	17	17	14	18	11	88	14
R35-vS	16	19	8	10	18	89	15
R43	18	13	23	23	7	91	16
D11	14	15	13	15	19	95	17
R6	19	14	15	12	21	102	18
D3-vZ	20	20	19	21	13	106	19
R35-vSS	21	22	12	14	22	113	20
R4	13	18	21	22	20	114	21
D5	22	21	22	19	16	116	22
D1	23	23	20	16	23	128	23

Zdroj: www.geoportal.gov.cz, vlastní zpracování.

V následující části článku je provedena analýza vybraných silnic II. třídy v regionu soudržnosti Jihovýchod při zachování výše zmíněné metodiky. V tabulce č. 3 jsou uvedeny základní výsledky dle pěti výše stanovených kritérií včetně doplňující informace o celkové délce a ploše komunikace.

Tab. 3: Zábor lesa způsobený silnicemi II. třídy v regionu soudržnosti Jihovýchod

Silnice	Komunikace celkem		Kontaktní zóna				Hodnota (Kč)
	Délka (km)	Plocha (m ²)	Délka (km)	Plocha (m ²)	Délka (%)	Plocha (%)	
II/152	97,00	1 195 407	5,50	66 547	5,67%	5,57%	23 312 941
II/360	87,00	1 047 557	9,11	107 953	10,47%	10,31%	94 374 718
II/374	62,00	712 989	12,80	147 154	20,64%	20,64%	170 597 114
II/377	41,96	482 529	10,87	124 959	25,90%	25,90%	84 928 839
II/379	72,84	896 944	23,51	291 500	32,28%	32,50%	280 146 421
II/380	54,14	676 788	3,96	49 513	7,32%	7,32%	56 346 809
II/385	49,00	576 905	3,00	35 066	6,13%	6,08%	31 105 189
II/394	10,45	130 588	1,33	16 588	12,70%	12,70%	15 608 820
II/405	29,39	337 997	1,65	18 998	5,62%	5,62%	8 518 241
II/413	45,74	534 371	0,98	11 213	2,13%	2,10%	10 698 923
II/602	114,49	1 350 679	17,48	204 584	15,27%	15,15%	89 799 616
Celkem	664,00	7 942 751	90,18	1 074 072	x	x	865 437 630

Zdroj: www.geoportal.gov.cz, vlastní zpracování.

Výsledky kolizí silnic II. třídy s lesními pozemky (či porosty) ukazují, že pro kritérium délky kolizního úseku se hodnoty pohybují mezi 1 až 24,5 km, což představuje 2 až 32 % z celkové délky daných komunikací. U kritéria záboru lesních ploch se pak výsledky pohybují mezi 11 tis. až 291 tis.

m², což představuje 2 až 33 %. V případě silnic II. třídy jsou tedy výsledky relativních kritérií velmi podobné ve srovnání s projekty dálničních či rychlostních komunikací. Mírná odlišnost v řádu jednoho procenta je pak i zde samozřejmě způsobena technickým provedením komunikace (tedy např. II/S7,5 či II/S8,5 apod.). Průměrné hodnoty v případě procentuálně vyjádřené délky i plochy se pohybují těsně nad 13%. U kritéria celkové hodnoty zabrané lesní půdy se částky pohybují mezi 8,5 až 280 mil. Kč., přičemž celková hodnota takto zabrané půdy činí na vybraných komunikacích 865 mil. Kč.

Tab. 4: Hodnocení dopadů záboru lesa způsobený silnicemi II. třídy v regionu soudržnosti Jihovýchod

Silnice	Délka (km)	Plocha (m ²)	Délka (%)	Plocha (%)	Hodnota (Kč)	Počet bodů	Pořadí
II/413	1	1	1	1	2	8	1
II/405	3	3	2	3	1	13	2
II/394	2	2	7	7	3	24	3
II/385	4	4	4	4	5	26	4
II/380	5	5	5	5	6	32	5
II/152	6	6	3	2	8	33	6
II/360	7	7	6	6	9	44	7
II/377	8	8	10	10	7	50	8
II/602	10	10	8	8	8	52	9
II/374	9	9	9	9	10	56	10
II/379	11	11	11	11	11	66	11

Zdroj: www.geoportal.gov.cz, vlastní zpracování

Při pohledu na celkové hodnocení, které zobrazuje tabulka č. 4, je opět možné rozlišit tři základní skupiny se šetrnějšími (0 až 19 bodů), středními (20 až 49 bodů) a významnými dopady (50 a více bodů) a zábor lesních pozemků (či porostů), přičemž bodová škála pro jednotlivé kategorie je zde stanovena odlišně oproti dálničním a rychlostním komunikacím z důvodu odlišného počtu analyzovaných komunikací, a tedy odlišného rozpětí součtů dle jednotlivých kritérií. V první nejšetrnější kategorii jsou v podstatě nejkratší komunikace, což není překvapující zjištění. Nicméně zajímavou skutečností je, že dvě nejdelsí komunikace II/602 a II/152 se nevyskytují na posledních místech, přičemž komunikace II/152 dokonce zaujímá místo ve střední kategorii.

Závěr

Závěrem lze konstatovat, že v kategoriích absolutních ukazatelů záboru lesních pozemků či nelesních pozemků s lesními porosty prostřednictvím silniční infrastruktury lze sledovat poměrně jasnou korelaci s celkovou délkou dané komunikace. Nicméně i zde mohou být určité odchylky především u rychlostních komunikací způsobené mnohem většími nároky na doprovodnou infrastrukturu včetně mimoúrovňového křížení, exitů, odpočivek či čerpacích stanic a dle jejich rozmístění pak může být dopad na tuto specifickou složku životního prostředí poměrně významně ovlivněn. Dále také samozřejmě záleží na technickém provedení dané komunikace, tedy na šířce analyzovaného úseku i to především u rychlostní infrastruktury může způsobit značné odchylky. Z pohledu srovnání jednotlivých variant vybraných dálničních projektů, jejichž částí by teprve měly být realizovány, je vhodné konstatovat, že v případě R35 se jako nejšetrnější varianta jeví varianta jižní, jako nejméně šetrná pak varianta superseverní. V případě realizace severní varianty tak dojde k environmentální újmě při dané metodice o 42 mil. Kč větší než v případě varianty jižní, a to pouze z pohledu dané složky životního prostředí (a při respektování výše uvedeného striktně výnosově nákladového přístupu, tedy zvažování pouze potenciální tržní produkce). Při komparaci jednotlivých sledovaných kategorií je vhodné srovnání mezi průměrnou rozlohou zabrané lesní plochy připadající na jeden kilometr délky komunikace. V případě dálnic a rychlostních silnic činí průměrná hodnota 4 748 m²/km, zatímco v případě silnic druhých tříd činí 1 618 m²/km. Dalším srovnáním těchto dvou kategorií je pak průměrná hodnota újmy na jeden kilometr délky, které v prvním případě činí téměř 4 mil Kč, zatímco ve druhém případě 1,3 mil. Kč. Tato skutečnost je pak velmi významná, pokud je bráno na vědomí, že některé úseky zde analyzovaných silnic II tříd (II/385) vykazují téměř

dvojnásobnou intenzitu dopravy ve srovnání s vybranými úseky některých rychlostních komunikací (R6). Tento fakt samozřejmě může přispět obohacení metodické základny využitelné pro přijímání rozhodnutí ovlivňujících dopravní plánování. Posledním důležitým konstatováním je skutečnost, že v metodice uplatněné v tomto článku byl využit striktně výnosově nákladový přístup. Při modifikaci tohoto přístupu a započítání i dalších externích nákladů dopravy a jejich vlivů na životní prostředí jako vliv na klima či vliv na kvalitu ovzduší (by samozřejmě hodnota celkové újmy významně narostla, viz např. IER, 2006). Tyto náklady však nebyly předmětem tohoto článku.

Literatura

- [1] DE LA FUENTE, A., (2010). Infrastructures and Productivity: an Updated Survey, Mimeo, Instituto de Análisis Económico, CSIC, Barcelona.
- [2] DURANTON, G., TURNER, M.A., (2010). Urban Growth and Transportation. Mimeo, University of Toronto, p. 34. <http://homes.chass.utoronto.ca/~mtturner/papers/published/Duranton_Turner_RES_2012.pdf>
- [3] FLORIO, M., MAFFII, S., ATKINSON, G., DE RUS, G., EVANS, D., PONTI, M., GENCO, M., PAROLIN, R., VIGNETTI, S., BOLATTI, J., GIGLIO, M., PANZA, G., SARTORI, D., (2008): Guide to Cost-benefit Analysis of Investment Projects. Brussels: European Commission, p. 259.
- [4] GRAMLICH, E. M., (1994). Infrastructure investment: a review essay. *Journal of Economic Literature* 32, pp. 1147–1175.
- [5] HALÁMEK, P., OPLUŠTILOVÁ, I., (2010). Capital adequacy of the municipal projects financed from ROP SE. In *13th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 215-223. ISBN 978-80-210-5210-9.
- [6] HALÁMEK, P., (2011). Use of CBA as a tool for OP's implementation in the Czech Republic. In *14th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 90-99. ISBN 978-80-210-5513-1.
- [7] HOLL, A., (2004). Transport infrastructure, agglomeration economies, and firm birth: empirical evidence from Portugal. *Journal of Regional Science* 44, pp. 693–712. DOI 10.1111/j.0022-4146.2004.00354.x.
- [8] HOLL, A., (2011). Factors influencing the location of new motorways: large scale motorway building in Spain. *Journal of Transport Geography* 19, pp. 1282–1293. DOI 10.1016/j.jtrangeo.2011.06.006.
- [9] CHANDRA, A., THOMPSON, E., (2000). Does public infrastructure affect economic activity? Evidence from the rural interstate highway system. *Regional Science and Urban Economics* 30, pp. 457–490.
- [10] IER, (2006). *Developing Harmonised European Approaches for Transport Costing and Projects Assessment (HEATCO)*. Stuttgart. University of Stuttgart.
- [11] KLAPKA, P., HALÁS, M., TONEV, P., (2013). Functional regions : Concept and types. In *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 94-101. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-11.
- [12] KOMÍNEK, T., (2009). *Orientované vyhodnocení rozvojových vlivů dálnic (aplikace na příkladě českých dálnic D1 a D2)*
- [13] KRAFT, S., (2012). A Transport classification of settlement centres in the Czech Republic using cluster analysis. *Moravian Geographical Reports*, 20, pp. 38-49.
- [14] KUČERA, J., (2013). Brno – komplexní dopravní analýza, Brno, Masarykova univerzita.
- [15] KUNC, J., FRANTÁL, B., TONEV, P., SZCZYRBA, Z., (2012). Spatial patterns of daily and non-daily commuting for retail shopping: The Case of the Brno City, Czech Republic. In *Moravian geographical reports*, Brno: ÚGN, 2012, vol. 20, iss. 4, pp. 39-54. ISSN 1210-8812.
- [16] KUTÁČEK, S., (2009). *Aplikace teorie externalit na vybraný segment odvětví dopravy*. Brno: Masarykova univerzita.
- [17] LAKSHMANAN, T.R., (2011). The broader economic consequences of transport infrastructure investments. *Journal of Transport Geography*, vol. 9, iss. 1, pp. 1–12. DOI 10.1016/j.jtrangeo.2010.01.001.
- [18] LINNEKER, B., SPENCE, N., (1992). Accessibility measures compared in an analysis of the impact of the M25 London Orbital Motorway on Britain. *Environment and Planning A* 24, pp. 1137–1154.
- [19] MARADA, M., (2003). Transport typology of settlement centres of Czechia from public passenger transport point of view. *Acta Universitatis Carolinae Geographica*, vol. 2003, iss. 1, pp. 259-269.
- [20] Ministerstvo dopravy ČR (2011). *Ročenky dopravy 2000 až 2011*. [online]. [cit. 2014-4-1] Dostupné z: <<https://www.sydos.cz/cs/rocenky.htm>>
- [21] Ministerstvo financí (2013). *Vyhláška 3/2008 Sb., o oceňování majetku, oceňovací vyhláška, dle novelizace 450/2012 Sb.* [online]. [cit. 2013-4-5]. Dostupné z: <<http://portal.gov.cz>>

- [22] Ministerstvo zemědělství (2013). *Vyhlášení průměrné ceny dřeva pro tok 2014 k výpočtu poplatku za odněti lesních pozemků ze dne 17. 11. 2013*, č. j.: 76515/2013.
- [23] Ministerstvo životního prostředí (2013). *SEA - Dopravní politika ČR 2014-2020 s výhledem do roku 2050*. [online]. [cit. 2013-4-1]. Dostupné z: <http://portal.cenia.cz/eiasea/detail/SEA_MZP141K>
- [24] MULÍČEK, O., OSMAN, R., SEIDENGLANZ, D., (2011). *Městská chronopolis*. In Třetí město. Červený Kostelec, Brno: Nakladatelství Pavel Mervart, Masarykova univerzita, pp. 13-42. ISBN 978-80-7465-015-4.
- [25] MULLEROVÁ, J., (2012). *Vliv hluku na cenu bydlení*. Brno: Masarykova univerzita.
- [26] PAŘIL, V. (2013a). Current Czech highways environmental impacts assessment - chosen approaches. In *New Economic Challenges - 4th International PhD Student Conference*. 2013. vyd. Brno: Masarykova univerzita, pp. 186-195. ISBN 978-80-210-6301-3.
- [27] PAŘIL, V., (2013b). Environmental Impact Evaluation of Chosen Infrastructure Transport Projects with Emphasis on Appropriation of Land. In *16th International Colloquium on Regional Sciences*. Brno: Masarykova univerzita, pp. 494-500. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-62.
- [28] ROSENTHAL, D. H.; NELSON, R. H., (1992). Why Existence Values Should Not Be Used in Cost-Benefit Analyses. *Journal of Policy Analysis and Management*, iss. 11, pp. 116–121. DOI 10.2307/3325135.
- [29] Ředitelství silnic a dálnic ČR (2006a). *Dálnice D5*, p. 9.
- [30] Ředitelství silnic a dálnic ČR (2006b). *Dálnice D8*, 2006, p. 9.
- [31] Ředitelství silnic a dálnic ČR (2007). *Dálnice D11*, p. 7.
- [32] Ředitelství silnic a dálnic ČR (2010a). *Dálnice D1*, p. 9.
- [33] Ředitelství silnic a dálnic ČR (2010b). *Dálnice D3*, p. 28; aktualizováno 2012, p. 40.
- [34] Ředitelství silnic a dálnic ČR (2012a). *Dálnice D47*, p. 28.
- [35] Ředitelství silnic a dálnic ČR (2012b). *Pražský okruh*, p. 36.
- [36] Ředitelství silnic a dálnic ČR (2012c). *Rychlostní silnice R4*, p. 28.
- [37] Ředitelství silnic a dálnic ČR (2012d). *Rychlostní silnice R6*, p. 64.
- [38] Ředitelství silnic a dálnic ČR (2012e). *Rychlostní silnice R7*, p. 40.
- [39] Ředitelství silnic a dálnic ČR (2012f). *Rychlostní silnice R35*, p. 36.
- [40] Ředitelství silnic a dálnic ČR (2012g). *Rychlostní silnice R48*, p. 42.
- [41] ŘIHÁČEK, T., (2007). *Zvukové prostředí města a jeho vliv na prožívání*. Brno: Masarykova univerzita.
- [42] SIEBER, M., (2009). *Stínové ceny v české ekonomice*. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze.
- [43] STRECKOVÁ, Y., MALÝ, I. a kol., (1998). *Veřejná ekonomie pro školu i praxi*. Brno: Computer Press. ISBN 80-7226-112-6, s. 214.
- [44] SVOBODA, F., (2007). Za obzor neoklasické ekonomie: Cesta k principům nové institucionální ekonomie. *Politická ekonomie*, vol. 55, iss. 4, pp. 561-579. ISSN 0032-3233.
- [45] VITURKA, M., PAŘIL, V., TONEV, P., (2012a). Nová metoda komparativního hodnocení účelnosti projektů výstavby dopravní infrastruktury. *Urbanismus a územní rozvoj*, Brno: ÚÚR - MMR ČR, 2012, XV, iss. 2, pp. 28-34. ISSN 1212-0855.
- [46] VITURKA, M., PAŘIL, V., TONEV, P., (2012b). A contribution to the evaluation of the social impact of projects of express roads construction. In *15th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 250-256. ISBN 978-80-210-5875-0.
- [47] WEIKARD, H. P., (2005). *Why Non-use Values Should Not Be Used*. Wageningen: Department of Social Sciences, Wageningen University, 2005, pp. 7-20.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu specifického výzkumu MUNI/A/0768/2013.

FAKTORY REVITALIZACE BROWNFIELDŮ V ČESKÉ REPUBLICĚ**FACTORS REVITALIZATION OF BROWNFIELDS IN THE CZECH REPUBLIC****RNDR. ROBERT OSMAN****RNDR. BOHUMIL FRANTÁL****RNDR. JOSEF KUNC, PH.D.****MGR. PETR KLUSÁČEK, PH.D.****MGR. STANISLAV MARTINÁT**

Oddělení environmentální geografie | Department of environmental geography
Ústav geoniky AV ČR, v. v. i. | Institute of Geonics AS CR, v. v. i.
✉ Drobného 28, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: osman@geonika.cz, frantal@geonika.cz
kunc@econ.muni.cz, klusacek@geonika.cz, martinat@geonika.cz

Anotace

Príspevek se zabývá opětovným využitím brownfieldů v České republice. Na základě analýzy informací o znovu využití reziduálních prostorů jsou ukázány hlavní proměny v současném managementu prostoru. Príspevek je založen na komparaci dvou datových souborů - konkrétně databázi stávajících brownfieldů spravované agenturou CzechInvest a vlastní databázi již revitalizovaných brownfieldů. Príspevek je rozdělen do tří částí, v první je analyzována struktura souboru revitalizovaných brownfieldů, v druhé je prostřednictvím komparativní analýzy tato struktura porovnána se strukturou souboru stávajících brownfieldů a ve třetí jsou analyzovány samotné faktory revitalizace brownfieldů. Príspevek si tak klade za cíl odpovědět na otázky jakých funkcí brownfieldy po revitalizaci nabývají a jaké faktory rozhodují o jejich znovuvyužití.

Klíčová slova

management prostoru, faktory, revitalizace, brownfield

Annotation

The paper deals with reuse of brownfields in the Czech Republic. Based on the analysis of information about re-use of residual spaces are shown major changes in the current management space. The paper is based on a comparison of two data files - specifically, the existing brownfields database managed by the CzechInvest and own database of brownfields that have already been revitalized. The paper is divided into three parts, the first part of the paper analyzes the structure of a revitalized brownfields, in the second part of the paper, the structure of this file is compared with the structure of existing brownfields and the third part analyzes the factors revitalization of brownfields. The paper aims to answer the question what functions take the brownfields after revitalization and what factors determine their reuse.

Key words

space management, factors, revitalization, brownfield

JEL classification: R110, R120, P230, P250

Úvod

Prostorové procesy v sobě odrážejí ty společenské a obráceně. Správa a management prostoru představuje konkrétní materializaci společenských hodnot v prostoru (Lefebvre 1991; Soja 1996). Tak jak se v jednotlivých historických obdobích proměňoval význam prostoru, tak se proměňovaly i způsoby zacházení s ním (Gregory 1994). S koncem moderny a nástupem těžko uchopitelné postmoderny dochází k významové proměně prostoru (Giddens 2003), kterou lze identifikovat například ve společenských procesech demilitarizace, deagrarizace či průmyslové restrukturalizace, která opět výrazně mění současnou správu prostoru. Zatímco v západní Evropě (Velká Británie, Francie, Západní Německo) se tyto procesy začaly projevovat již v 70. letech 20. století, probíhaly v delším časovém období a jejich důsledky měly nižší intenzitu, v postsocialistických zemích se začínají objevovat se zpožděním až po roce 1989 a jejich průběh je daleko intenzivnější (Frantál a kol. 2013). Jedním z důsledků těchto procesů je obrovský nárůst (ekonomicky¹) nevyužívaných prostorů tzv. brownfieldů. Definice takových prostorů nebývá zpravidla zcela jednoznačná. Bývá místně i časově proměnlivá a každý stát si ji upravuje dle národního kontextu (blíže např. Oliver a kol. 2005). Pro účely tohoto příspěvku bude za brownfield považován veškerý prostor, který byl v minulosti ekonomicky využíván, aktuálně není plně využit, může být prázdný, opuštěný nebo dokonce kontaminovaný, a proto není k dispozici pro další využití bez dalšího zásahu (Alker a kol 2000: 49). Brownfield tak jako produkt vzájemných vztahů mezi konkrétní lokalitou, její historií, sociálními a ekologickými procesy (Bjelland 2002) představuje určitou zprávu o stavu společnosti. Co je však analyticky ještě zajímavější, a co nabízí o poznání kritičtější materiál pro reflexy současné společnosti, jsou otázky spojené s tím, co se s těmito nevyužitými prostory děje dále, jaké se jim dostává pozornosti, kdo se o ně stará, co se v nich odehrává, v co se proměňují. Cílem tohoto příspěvku je zodpovědět dvě z těchto otázek: i) jakých nových funkcí brownfieldy po revitalizaci nabývají; ii) jaké faktory rozhodují o jejich znovuvyužití.

Datový soubor a metody výzkumu

Příspěvek se opírá o komparaci dvou datových souborů. Prvním z nich je databáze agentury CzechInvestu, která ve spolupráci s jednotlivými kraji započala v roce 2005 Vyhledávací studii pro lokalizaci brownfieldů. Celý projekt trval přes dva roky a jeho výstupem byla databáze 2355 brownfieldů (Vyhledávací studie pro lokalizaci brownfieldů 2007). Druhým datovým souborem je databáze 101 revitalizovaných brownfieldů, která byla sestavena pro účely tohoto příspěvku. Informace o jednotlivých případech byly získávány prostřednictvím internetu pomocí zadávání klíčových slov do vyhledávačů. Těmito klíčovými slovy byly „revitalizace“, „regenerace“, „konverze“, „obnova“, „brownfield“, „území“ a jejich kombinace. Za regenerovaný brownfield byly pokládány pouze takové případy, které vyhovovaly výše zmíněné definici, tedy v minulosti byly (ekonomicky) využity, následně prošly obdobím² bez plného využití a v současnosti jsou opět (ekonomicky) využívány. Informace o takto vybraných případech, byly sbírány ve struktuře, která odpovídala databázi CzechInvestu, tak aby byla možná jejich následná komparace. Nad rámec této struktury bylo sledováno ještě 15 předdefinovaných charakteristik revitalizovaných území (viz tabulka 3), které jsou v odborné literatuře pokládány za hlavní faktory úspěšné revitalizace brownfieldů (Bacot, O'Dell 2006; Nijkamp a kol 2002). U každého revitalizovaného území tak bylo hodnoceno, zda se u něj kvalita určité charakteristiky vyskytuje. Pokud tomu tak bylo, byl mu přidělen jeden bod, v opačném případě nikoli. Jelikož bylo celkově sledováno 15 charakteristik, mohl každý nově využitý brownfield získat až 15 bodů. Na základě těchto dat bylo ověřováno uplatnění jednotlivých faktorů při revitalizaci konkrétních brownfieldů v kontextu České republiky. Data byla sbírána pouze s ohledem na územní strukturu. Neexistence staršího monitoringu úspěšně revitalizovaných brownfieldů

¹ Spojení „ekonomické využití“ je v tomto kontextu používáno v širším významu než pouze „zisk generující“. Jde o zdůraznění zapojení prostoru do společenských funkcí, v jejichž rámci jsou z jeho využití odváděny daně, nájemy byť třeba i symbolické atp.

² Délka tohoto období byla arbitrárně stanovena minimálně na 1 rok a to z důvodu odlišení revitalizace od pouhé rekonstrukce.

neumožňovala sledovat jakoukoliv jinou strukturu výběrového vzorku. Databáze tak obsahuje případy ze všech krajů (NUTS III) a zároveň z 65 okresů (NUTS IV) České republiky.

Struktura revitalizovaných brownfieldů

V prvním kroku bude analyzován soubor revitalizovaných brownfieldů. Tato databáze obsahuje 101 unikátních položek lokalizovaných v 71 % na území města a 29 % ve venkovském sídle. Z pohledu původního využití jsou nejčastěji zastoupeny brownfieldy sloužící původně zpracovatelskému průmyslu (45 %), vojenským účelům (21 %) a zemědělství (16%). Pouze tyto tři druhy původního využití společně představují více než 80 % všech sledovaných případů. Z pohledu nového využití po revitalizaci je nejčastěji zastoupena poměrně široká kategorie občanské vybavenosti³, která však představuje pouze 18 % všech revitalizovaných lokalit. Ta je následována smíšenou zónou kombinující prostory pro obchod, služby, bydlení a administrativu (16 %), průmyslovou zónu (11 %), sportovními a rekreačními areály (11 %) a prostory pro zpracovatelský průmysl (11 %). Z prostého srovnání původního a současného využití revitalizovaných lokalit je zjevná změna od aktivit produkčních k těm spotřebním, což dokládá průběh širších procesů demilitarizace, deagrarizace a průmyslové restrukturalizace. Přestože průmysl figuruje v kategoriích původního i současného využití, jeho charakter a dokonce i prostorový vzorec se zcela proměnil. Zatímco v případě původního využití byly průmyslové lokality v 31 případech ze 45 (69 %) situovány uvnitř sídla, v případě současného využití jsou v 18 případech z 22 (82 %) lokalizovány na jeho okraji. Nově se oproti původnímu využití objevily aktivity spojené s rekreací, turistikou, trávením volného času, maloobchodem, službami, sdílením a šířením know-how nebo alternativními způsoby výroby energie. Podrobná struktura výběrového vzorku revitalizovaných brownfieldů je uvedena v tabulce číslo 1.

³ Jde především o kulturní, společenská a vzdělávací centra, centra setkávání, zábavní centra, výstavní plochy, exhibiční prostory, muzea, divadla, obecní nebo městské úřady.

Tab. 1: Základní charakteristika souboru revitalizovaných brownfieldů v České republice

charakteristika	kategorie	abs.	rel. [%]
lokalizace	město	72	71,3
	venkov	29	28,7
původní využití	zpracovatelský průmysl	45	44,6
	vojenský areál	21	20,8
	zemědělství	16	15,8
	těžební průmysl	5	5,0
	občanská vybavenost	5	5,0
	církevní objekt	3	3,0
	kulturní památka	2	2,0
	skládky	2	2,0
	sklad	1	1,0
doprava	1	1,0	
současné využití	občanská vybavenost	18	17,8
	smíšená zóna (obchod, služby, byty, administrativa)	16	15,8
	průmyslová zóna	11	10,9
	sportovní a rekreační areál	11	10,9
	zpracovatelský průmysl	11	10,9
	obchod a služby	8	7,9
	technologické a podnikatelské inkubátory, inovační centra	7	6,9
	ubytovací zařízení, hotel, penzion	7	6,9
	bydlení	5	5,0
	doprava	2	2,0
	fotovoltaická elektrárna	2	2,0
	zdravotnické zařízení	2	2,0
rozloha (ha)	sběrný dvůr	1	1,0
	> 50,1	9	8,9
	10,1 - 50	11	10,9
	5,1 - 10	11	10,9
	3,1 - 5	7	6,9
	1,1 - 3	30	29,7
typ lokality	< 1	33	32,7
	zastavěný areál uvnitř města (budovy a objekty)	44	43,6
	zastavěný areál na okraji města (budovy a objekty)	21	20,8
	zastavěný areál na okraji obce (budovy a objekty)	14	13,9
	zastavěný areál uvnitř obce (budovy a objekty)	13	12,9
	řidčeji zastavěný areál na okraji města	5	5,0
	nezastavěný areál na okraji obce	2	2,0
	nezastavěný areál na okraji města	1	1,0
stav znečištění	liniový prvek mimo zastavěné území	1	1,0
	po kompletní dekontaminaci	51	50,5
	původně bez kontaminace	33	32,7
majoritní vlastník	pravděpodobná kontaminace	17	16,8
	právnícká osoba	47	46,5
	obec	42	41,6
	fyzická osoba	6	5,9
	kraj	2	2,0
investiční náklady (mil. korun)	občanské sdružení	2	2,0
	stát	2	2,0
	> 500,1	14	13,9
	200,1 - 500	12	11,9
	100,1 - 200	23	22,8
	50,1 - 100	16	15,8
celkem	20,1 - 50	16	15,8
	< 20	20	19,8
celkem		101	100,0

Zdroj: vlastní zpracování

Celkové náklady na revitalizaci všech lokalit v souboru se blíží 30 miliardám českých korun s průměrnou hodnotou 288 miliónů za jeden projekt. Pod hodnotou průměru zůstalo 80 % projektů a medián výběrového souboru činil 100 miliónů korun českých. Cenu půl miliardy přesáhlo 14 projektů. Lokalizace investičních nákladů pak jednoznačně potvrdila asymetrii mezi venkovem a městy. Výše průměrných nákladů na jeden projekt (288 miliónů korun českých) dosáhl pouze jediný venkovský projekt společně s 20 projekty realizovanými ve městech. Výše mediánu (100 miliónů korun českých)

pak dosáhlo 7 venkovských spolu s 42 městskými revitalizacemi. Z pohledu celkových nákladů 29,1 miliardy korun tak na města připadlo 26,9 miliardy (92 %) a na venkov 2,2 miliardy (8 %). Zatímco průměrná cena regenerace brownfieldu ve městech činila 373 miliónů, na venkově pouhých 76 miliónů. Se značnou mírou zjednodušení lze říci, že většina současných využití se přímo váže na místa zvýšených koncentrací aktivit (zastavěné areály uvnitř měst a obcí). Mezi typické představitele aktivit předpokládající koncentrační a aglomerační efekt patří obchody a služby, zdravotnická zařízení, občanská vybavenost a smíšené zóny. Zároveň z toho vyplývá omezené množství aktivit vhodných pro nezastavěné území na okrajích sídel, či v otevřené krajině. Jako využití nejméně vázaná na koncentrace aktivit se ukázaly sportovní a rekreační areály, technologické a podnikatelské inkubátory a inovační centra. Jistý potenciál v tomto ohledu mají i fotovoltaické elektrárny, či jiné typy alternativních zdrojů elektřiny.

Které brownfieldy jsou revitalizovány?

V druhém kroku bude porovnána struktura výše analyzovaného souboru revitalizovaných brownfieldů se strukturou souboru stávajících brownfieldů spravovaného agenturou CzechInvest. Ta obsahuje 2355 brownfieldů o celkové rozloze 10 326 hektarů (0,13 % ČR). Z pohledu počtu jsou v ní nejčastěji zastoupeny brownfieldy s původně zemědělským (34,9 %) a průmyslovým (33,3 %) využitím. Z pohledu rozlohy největší plochu zabírají brownfieldy průmyslové (42,8 %) následovány vojenskými (23,2 %) a zemědělskými (17,8 %). Lokality využívané původně k vojenským účelům přitom vykázaly bezkonkurenčně největší průměrnou rozlohu 15,9 ha na jeden brownfield.

Tab. 2: Srovnání struktury souboru stávajících a revitalizovaných brownfieldů

původní využití	stávající brownfieldy			revitalizované brownfieldy		
	databáze CzechInvestu			vlastní databáze		
	četnost [%]	rozloha [%]	průměr [ha]	četnost [%]	rozloha [%]	průměr [ha]
zemědělství	34,9	17,8	2,2	15,8	3,0	4,4
průmysl	33,3	42,8	5,6	49,5	65,0	30,8
občanská vybavenost	12,9	4,0	1,4	9,9	0,5	1,2
vojenský areál	6,4	23,2	15,9	20,8	31,0	35,0
bydlení	4,0	0,9	0,9	0,0	0,0	-
ubytovací zařízení	0,9	0,2	1,0	0,0	0,0	-
jiné	7,5	11,1	6,5	4,0	0,4	2,6
celkem	100,0	100,0	4,4	100,0	100,0	23,5

Zdroj: CzechInvest, vlastní zpracování

Z komparace obou souborů jednoznačně vyplývá nad proporční zastoupení původně průmyslově a vojensky využívaných lokalit v souboru již revitalizovaných brownfieldů. Zatímco v souboru současných brownfieldů je podíl lokalit s původně průmyslovým využitím pouze třetinový (33,3%), v souboru již revitalizovaných tento podíl dosahuje téměř poloviny (49,5 %). Při srovnání rozlohy je tento rozdíl ještě výraznější. Stávající brownfieldy s původně průmyslovým využitím představují 43 % rozlohy souboru, kdežto revitalizované dokonce 65 % rozlohy souboru. Obdobně je to i s původně vojensky využívanými lokalitami. Zatímco v souboru stávajících brownfieldů představují pouze 6 % případů a 23 % rozlohy, v souboru revitalizovaných brownfieldů 21 % případů a 31 % rozlohy. Lze konstatovat, že lokality s původně průmyslovým a vojenským využitím jsou revitalizovány s vyšší četností než lokality s jinými druhy původního využití. Naopak revitalizace původně zemědělských či residenčních lokalit se s ohledem na strukturu souboru stávajících brownfieldů objevovaly mezi revitalizovanými s četností výrazně nižší. Zatímco v souboru stávajících brownfieldů představuje zemědělství kategorii s nejvyšší četností (34,9 %) v souboru revitalizovaných pouhou šestinu (15,8 %). U kategorií bydlení nebo ubytovací zařízení se dokonce v souboru revitalizovaných neobjevuje žádný případ. Lze tedy současně konstatovat, že brownfieldy s původním zemědělským či residenčním využitím byly revitalizovány s nižší četností než lokality jiných funkcí.

Významnější diference mezi oběma sledovanými soubory lze nalézt i z pohledu rozlohy jednotlivých lokalit. Revitalizované brownfieldy vykázaly ve většině kategorií vyšší průměrnou rozlohu na jeden projekt než brownfieldy stávající. Tento rozdíl byl nejzřetelnější v případě původně průmyslového využití, kde průměrná rozloha lokality v souboru stávajících brownfieldů představuje pouze 5,6 ha, kdežto v souboru revitalizovaných přesahuje 30 ha. Obdobnou situaci lze nalézt i v kategorii původně vojensky využitých lokalit, kde je průměrná rozloha jednoho revitalizovaného projektu dvakrát větší (35 ha) než v souboru lokalit nerevitalizovaných (15,9 ha). Na základě těchto dat lze tvrdit, že minimálně v těchto kategoriích původního využití jsou častěji revitalizovány brownfieldy prostorově rozsáhlejší, což je možné interpretovat prostřednictvím jejich významného bariérového efektu, jejich symbolické hodnoty a společenským tlakem na jejich řešení.

Jaké jsou důvody jejich výběru?

V třetím a posledním kroku budou analyzovány hlavní faktory revitalizace brownfieldů. V rámci tvorby databáze úspěšně revitalizovaných brownfieldů v České republice byly sledovány i jednotlivé faktory tohoto úspěchu. Konkrétně byla úspěšnost hodnocena pomocí 15 předdefinovaných faktorů (viz tabulka 3). Každý brownfield tak mohl dostat až 15 bodů, což při velikosti výběrového souboru o 101 případech představuje maximální teoreticky možnou hodnotu 1515 bodů. Celkový počet udělených bodů však čítá pouze 789 bodů, což odpovídá 52 % všech teoreticky možných. Nejčastěji byl zastoupen faktor *blízkosti železnice* (11,5 %), *podpora ze strany místní samosprávy* (10,8 %) a *dekontaminace* (10,6 %). Naopak s nejnižší frekvencí byl využíván faktor *obdobného typu využití po regeneraci* (2,5 %) a *historická hodnota území či objektů* (3,0 %).

Zajímavý pohled poskytuje srovnání faktorů mezi brownfieldy lokalizovanými ve městech a na venkově. Zatímco úspěšně revitalizovaným lokalitám ve městech bylo uděleno 599 bodů (75,9 %), těm venkovským pouze 190 (24,1 %). Proporcčně se většina faktorů v obou kategoriích uplatňovala srovnatelně, výraznější rozdíl je patrný pouze u dvou: *území s vysokou nezaměstnaností a dlouhodobá snaha o regeneraci území*. První ze jmenovaných faktorů se ve větší míře uplatňuje na venkově (8,9 %) než ve městech (5,8 %), druhý naopak ve městech (4,8 %) než na venkově (1,6 %).

Pravděpodobně k největší diferenciaci jednotlivých faktorů dochází na základě výše investičních nákladů na revitalizaci. Lokalizace brownfieldu v *území s vysokou nezaměstnaností* se uplatnila u 52 případů z oněch 101, tedy u více než poloviny revitalizovaných brownfieldů, což představuje 6,6 % ze všech přidělených bodů. Ovšem zatímco výskyt tohoto faktoru v kategorii investičních nákladů do 20 milionů českých korun představoval 13,8 % případů, v kategorii 20-50 milionů 7,5 % případů, v kategorii 50-100 milionů 8,4 % případů, v kategorii 100-200 milionů 5,7 % případů, v kategorii 200-500 milionů 3,9 % případů a v kategorii nad půl miliardy českých korun už pouze 3,3 % případů. Jinými slovy lze tvrdit, že faktor zvýšené míry nezaměstnanosti měl větší vliv na revitalizaci méně nákladných brownfieldů. Opačnou logikou se pak řídily faktory *blízkosti dálnice* či *rychlostní komunikace* a *dlouhodobá snaha o revitalizaci území*. Jejich význam se uplatňoval především v případě finančně nákladnějších kategoriích, zatímco u investičně méně náročných projektů jejich význam mizel, popřípadě se stával zcela zanedbatelným.

Tab. 3: Faktory revitalizace brownfieldů

faktory revitalizace	abs.	rel. [%]
blízkost železnice	91	11,5
podpora ze strany místní (regionální) samosprávy	85	10,8
dekontaminace	84	10,6
potenciál pro komerční využití	75	9,5
podpora dotačními tituly	62	7,9
blízkost dálnice či RK	59	7,5
blízkost centra města/obce	55	7,0
území s vysokou nezaměstnaností	52	6,6
podpora ze strany centrálních orgánů	51	6,5
blízkost státní hranice	40	5,1
turistická atraktivita	33	4,2
dlouhodobá snaha o revitalizaci území	32	4,1
potenciál pro rozvoj lidských zdrojů (sociokulturní oblast)	26	3,3
historická hodnota	24	3,0
stejný či podobný typ využití po regeneraci (návaznost na tradice)	20	2,5
celkem	789	100,0

Zdroj: vlastní zpracování

Závěr

Na základě analyzovaných dat je možné učinit dílčí závěry o proměně správy a managementu současného prostoru v České republice. Na první sledovanou otázku po nových funkcích brownfieldů je odpověď poměrně snadná. Jedná se především o občanskou vybavenost, služby a obchod v kombinaci s průmyslovými aktivitami, které se však neobnovují ve svých původních lokalizacích ve vnitřních částech měst, ale nově se organizují v průmyslových zónách a parcích na jejich okrajích (viz tabulka 1). Přesto je při srovnání původního a současného využití revitalizovaných lokalit zjevná změna od aktivit produkčních k těm spotřebním, což odpovídá důsledkům procesů demilitarizace, deagrarizace a průmyslové restrukturalizace. Alokace investičních nákladů potvrdila výraznou asymetrii mezi venkovem a městy a to jednoznačně ve prospěch měst. Většina současných využití se přímo váže na zastavěné areály uvnitř měst a obcí. Mezi typické představitele aktivit předpokládající koncentrační a aglomerační efekt patří obchody a služby, zdravotnická zařízení, občanská vybavenost a smíšené zóny.

Odpověď na druhou sledovanou otázku po hlavních faktorech revitalizace je o poznání obtížnější. V největší míře se uplatnila *blízkost železnice*, následována *podporou ze strany samosprávy*, *dekontaminací*, *potenciálem pro komerční využití* a *podporou dotačními tituly* (viz tabulka 3). Svou roli rozhodně hraje i *původní využití* brownfieldů. Lze konstatovat, že lokality s původně průmyslovým a vojenským využitím jsou revitalizovány s vyšší četností než lokality s jinými druhy původního využití a současně, že brownfieldy s původním zemědělským či residenčním využitím byly revitalizovány s nižší četností než lokality jiných funkcí. Svůj význam sehrává i *velikost* brownfieldu. Minimálně u původně průmyslově a vojensky využitých lokalit jsou častěji revitalizovány ty prostorově rozsáhlejší. Faktor zvýšené míry nezaměstnanosti se ve větší míře uplatnil u revitalizací investičně méně nákladných brownfieldů. Faktory *blízkost dálnice* či *rychlostní komunikace* a *dlouhodobá snaha o revitalizaci území* se naopak ve větší míře uplatňovali u investičně nákladnějších revitalizací.

Literatura

- [1] ALKER, S., JOY, V., ROBERTS, P., SMITH, N., (2000). The definition of brownfi eld. *Journal of Environmental Planning and Management*, vol. 43, iss. 1, pp. 49–69. ISSN 0964-0568. DOI 10.1080/09640560010766.
- [2] BACOT, H., O'DELL, C., (2006). Establishing indicators to evaluate brownfield redevelopment. *Economic Development Quarterly*, vol. 20, iss. 2, pp. 142–161. DOI 10.1177/0891242405285749.
- [3] BJELLAND, M., (2002). Until Justice and Stewardship Embrace: Or, How a Geographer Thinks About Brownfield Sites. *Christian Scholar's Review*, vol. 31, iss. 4, pp. 393–412.
- [4] FRANTÁL, B., KUNC, J., NOVÁKOVÁ, E., KLUSÁČEK, P., MARTINÁT, S., OSMAN, R., (2013). Location Matters! Exploring Brownfields regeneration in a Spatial Context (Case Study of the South Moravian Region, Czech Republic). *Moravian Geographical Report*, vol. 21, iss. 2, pp. 5–19. ISSN 1210-8812.
- [5] GIDDENS, A., (2003). *Důsledky modernity*. Sociologické nakladatelství, Praha.
- [6] GREGORY, D., (1994). *Geographical Imaginations*. Wiley-Blackwell, Cambridge.
- [7] KLUSÁČEK, P., KREJČÍ, T., MARTINÁT, S., KUNC, J., OSMAN, R., FRANTÁL, B., (2013). Regeneration of agricultural brownfi elds in the Czech Republic – Case study of the South Moravian Region. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, vol. 61, iss.2, pp. 549–561.
- [8] LEFEBVRE, H., (1991). *The Production of Space*. Blackwell Publishing, Oxford.
- [9] NIJKAMP, P., RODENBURG, C. A., WAGTENDONK, A. J., (2002). Success factors for sustainable urban brownfield development: A comparative case study approach to polluted sites. *Ecological Economics*, vol. 40, iss. 2, pp. 235–252. DOI 10.1016/S0921-8009(01)00256-7.
- [10] OLIVER, L., FERBER, U., GRIMSKI, D., MILLAR, K., NATHANAIL, P., (2005). The scale and nature of European brownfields. In *CABERNET 2005 – International Conference on Managing Urban Land LQM Ltd*, Nottingham, UK, Belfast, Northern Ireland, UK. [online] Available at: <<http://www.cabernet.org.uk/resourcefs/417.pdf>>
- [11] SOJA, E., W., (1996). *Thirdspace: journeys to Los Angeles and other real-and-imagined places*. Blackwell, Malden.
- [12] Vyhledávací studie pro lokalizaci brownfi eldů., (2007): Ministerstvo průmyslu a obchodu České republiky, [online] Available at: <<http://www.czechinvest.org/data/files/nsb-595.pdf>>

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu „Nové metody zefektivnění regenerace brownfields umožňující optimalizaci rozhodovacích procesů“, který je financován Technologickou agenturou České republiky (TD020259).

**ANALÝZA MOŽNOSTÍ REGENERACE BROWNFIELDS:
PŘÍKLAD LIBERECKÉHO KRAJE****ANALYSIS OF BROWNFIELDS REGENERATION OCCASIONS:
LIBERECKÝ REGION EXAMPLE****ING. JAKUB ČERNÍK****RNDR. JOSEF KUNC, PH.D.**

Katedra regionální ekonomie a správy | *Dept. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41 a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: cernik@mail.muni.cz, kunc@econ.muni.cz

Anotace

Za brownfields považujeme území, jež jsou deprimována po svém předchozím využití. V současnosti pozbyla tato území a objekty, které se na nich nachází, využití a vytváří tak překážku v dalším rovnovážném rozvoji území. Cílem předkládaného příspěvku je, na základě faktorové analýzy hlavních komponent ovlivňujících regeneraci brownfields, identifikace socio-ekonomických, prostorových a demografických faktorů, jež mají vliv na regeneraci brownfields na příkladu Libereckého kraje. Z výsledků je patrné, že zvolené ukazatele mají prokazatelný vliv pouze na regeneraci brownfields zemědělského původu. Vzhledem k charakteru analyzovaných dat se lze domnívat, že u pozůstatků jiných činností hrají významnější roli tzv. měkké faktory, především aktivní participace dotčených stran, jejich osobní motivace, inspirace dobrými příklady regenerace, apod.

Klíčová slova

brownfields, regenerace, faktorová analýza, Liberecký kraj, Česká republika

Annotation

Brownfield is any land degenerated by its previous use. Such areas (and structures in this area) may currently be vacant and it represents a barrier in future balanced development of the area and surroundings. This contribution targets on describing the ability of brownfields remediation by using the Principal Component Analysis of socio-economic, spatial and demographic indicators. As a study area was set up the Liberece region. From results it is clear that selected indicators can satisfactorily describe the ability for remediation only by agricultural brownfields. Regarding to the type of analysed data we can presuppose a significant influence of soft factors on brownfield remediation. Such factors may describe the role of active participation of stakeholders, private motivating factors, inspiration in case of best practices, etc.

Key words

brownfields, regeneration, factor analysis, Liberecký region, the Czech Republic

JEL classification: *R1, R5, Q2, Q3*

Úvod

Prapůvod lokalit brownfields je možné hledat v oblastech těžby primárních energetických surovin (především uhlí), které měly rozhodující vliv na rozvoj průmyslových oborů v době vrcholící průmyslové revoluce ve 2. polovině 19. století (Knox, 1984; Cumbers et al., 2006). Dalším průvodním

jevem tohoto období bylo extenzivní rozšiřování továrenských provozů a výstavba navazujících, obslužných, administrativních či obytných komplexů v zázemí továren v závislosti na kvantitativním nárůstu výroby (Coe et al., 2007; Kunc et al., 2014). Tento přirozený trend byl v období centrálně plánovaného hospodářství v letech 1948-1989 vystupňován do absurdních poloh, kdy preference průmyslových aktivit, zejména těžkého průmyslu, měla za následek necitlivé zásahy do urbanistické struktury měst a obcí, zvýšené riziko kontaminace a obecné zhoršení životního prostředí (Klusáček, 2005; Barta et al., 2006; Filip a Cocean, 2012; Frantál et al., 2013).

Podobně jako jiné země se Česká republika řadí ke státům s výraznou industriální minulostí, jejíž pozůstatky jsou dodnes jasně patrné (Kunc et al., 2014). Po pádu socialismu v roce 1989 a přeorientování na tržní ekonomiku došlo k výrazné restrukturalizaci hospodářství, jež doprovázela i reorganizace využití území. Byla zavřena a opuštěna řada průmyslových podniků (Klusáček 2005), zaniklo velké množství zemědělských družstev (Svobodová a Věžník, 2009) a došlo k odsunu sovětských vojsk a redukci stavu české armády (Hercik et al, 2011). Ve venkovském, ale i městském prostoru přestala být využívána řada zařízení občanské vybavenosti (maloobchodní jednotky, kulturní a společenská zařízení, objekty cestovního ruchu a volného času či residenční objekty apod.) (Kuda a Smolová, 2007; Andráško, 2010; Szczyrba et al., 2013).

Na území Libereckého kraje se změna ekonomické orientace projevila především v podobě zániku mnoha textilních závodů, ale i podniků sklářského a strojírenského průmyslu (Kunc, 2000; Černík, 2013). Výsledkem této proměny je řada chátrajících objektů a areálů, jež jsou v současnosti nevyužity nebo využity zcela marginálně vzhledem ke svým dimenzím. Cílem příspěvku je, na základě faktorové analýzy hlavních komponent ovlivňujících úspěšnou regeneraci brownfields, identifikovat socio-ekonomické, prostorové a demografické faktory, jež mají vliv na regeneraci brownfields, a to na modelovém příkladu Libereckého kraje.

Studované území a zdroje dat

Modelovým regionem bylo zvoleno území Libereckého kraje, jež svojí členitostí terénu a předchozí odvětvovou skladbou průmyslu, čerpající z dlouholeté textilní a sklářské tradice v regionu, vytváří poměrně specifický prostor pro analyzování zkoumaného jevu. Tyto skutečnosti je však třeba brát v potaz při případném zobecnování výsledků na celé území ČR. Liberecký kraj je druhým nejmenším krajem České republiky jak rozlohou (3 163 km²) tak i počtem obyvatel (439 tis. obyvatel)¹. Část krajské hranice tvoří státní hranice s Polskem a v menší míře s Německem. V kraji se nachází 216 obcí, kdy ve více jak polovině z nich (114) jsou evidovány brownfields.

Jako zdrojová data byly použity údaje z veřejně dostupných databází spravovaných orgány veřejné správy. Agentura CzechInvest zmapovala brownfields na celém území České republiky v rámci vytváření Národní strategie regenerace brownfieldů (2008), kde bylo lokalizováno 2355 brownfields, z nichž 275 se nachází na území Libereckého kraje. Dalším klíčovým zdrojem byla Databáze lokalit typu brownfields, spravovaná Agenturou regionálního rozvoje Libereckého kraje od roku 2007, čítající 346 záznamů. Celkem bylo k analýze využito 378 jedinečných záznamů. Údaje z databází byly aktualizovány ke konci roku 2013. Díky aktualizaci bylo možné identifikovat brownfields, u kterých došlo ve sledovaném období (jež se kryje s plánovacím obdobím EU 2007-2013) k novému využití nebo revitalizaci. Byl tak získán kontrolní soubor lokalit, s nímž byl v další fázi testování srovnáván vytvořený model indikující potenciál brownfields k regeneraci.

Metodologie práce a výsledky

Pro analýzu faktorů ovlivňujících úspěšnou regeneraci brownfields bylo zvoleno celkem 20 faktorů zachycujících socio-ekonomické, demografické a prostorové charakteristiky prostředí výskytu jednotlivých brownfields. První skupina analyzovaných veličin přímo zohledňuje rozlohu brownfields (např. rozloha brownfields vůči celkové výměře obce) nebo popisuje urbánní specifika jednotlivých

¹ Počet obyvatel podle oblastí, krajů a okresů v roce 2012, ČSÚ.

územních celků (např. poměr zalesněné plochy na celkové rozloze obce). Další ukazatele avizují demografickou (podíl obyvatel ekonomicky aktivního věku) a ekonomickou aktivitu v ORP (např. počet živnostníků na 1000 obyvatel). V poslední skupině analyzovaných faktorů je zohledněna perifernost jednotlivých brownfields v podobě vzdáleností lokalit od vybraných typů dopravní infrastruktury. Skladba užitých faktorů byla inspirována předchozími výzkumy na toto téma (Frantál et al., 2013; Oliver et al., 2005).

V první fázi analýzy byly hodnoty jednotlivých sledovaných proměnných, zachycených v odlišných jednotkách, transformovány na nové proměnné, jejichž indexace (hodnoty nových proměnných se pohybovaly v rozsahu 0 – 1) umožňovala provést faktorovou analýzu. V této fázi byly použity dva vzorce, jejichž aplikace se odvíjela od směru, kterým roste kvalita pozorovaného jevu.

Pro jevy, jejichž kvalita roste s rostoucí hodnotou, byl použit vzorec:

$$I_{xi} = \frac{(X_i - X_{min})}{(X_{max} - X_{min})}$$

Pro jevy, jejichž kvalita klesá s rostoucí hodnotou, byl použit vzorec:

$$I_{xi} = \frac{(X_{max} - X_i)}{(X_{max} - X_{min})}$$

Vzhledem k relativně vysokému počtu analyzovaných proměnných byl za účelem větší přehlednosti jejich počet redukován pomocí analýzy hlavních komponent s rotací Varimax (Bernard, 2011, Frantál et al., 2013). Díky provedené analýze bylo možné redukovat proměnné na čtyři nezávislé dimenze (viz. tabulka 1).

Adekvátnost zvolených dimenzí je možné verifikovat pomocí Kaiser-Meyer-Olkinova testu, jímž jsou testovány parciální korelace proměnných. V našem případě je KMO=0,582, což nás opravňuje k další práci se zvoleným modelem. Celková míra vysvětlovaného rozptylu vykazuje 63 %.

Tab. 9: Faktorová analýza hlavních komponent faktorů ovlivňujících úspěšnou regeneraci brownfields - faktorové plnění dimenzí

Faktor	Dimenze ekonomické aktivity	Dimenze demografického rozvoje	Dimenze perifernosti	Dimenze územní devastace
Urbánní podíl BF na devastaci v obci (rozloha daného BF /zastavěné území obce)	0,132	0,047	0,034	0,888
Podíl na devastaci (rozloha daného BF /rozloha všech BF v obci)	0,021	-0,070	0,030	0,654
Podíl BF na ploše obce (rozloha daného BF /celková výměra obce)	0,137	0,042	0,030	0,905
Podíl na regionální devastaci (rozloha daného BF/BF v ORP)	-0,059	-0,142	-0,021	-0,038
Míra Urbanizace (zastavěná plocha/celková plocha obce)	-0,145	-0,038	0,682	-0,010
Míra zalesnění (zalesněná plocha/celková plocha obce)	-0,006	-0,155	0,675	-0,019
Míra zemědělství (zemědělská plocha/celková plocha obce)	-0,051	-0,063	0,420	-0,053
Míra zdevastování (BF/zastavěná plocha obce)	0,145	0,202	0,340	-0,064
Míra celkového zdevastování (BF/celková rozloha obce)	-0,042	0,140	0,890	-0,088
Podíl na regionální devastaci (BF v obci/BF v ORP)	0,003	0,235	0,444	-0,004
Družstva na 1000 obyvatel (2010)	0,948	-0,044	-0,051	-0,012
Podnikající fyzické osoby v ORP na 1000 obyvatel (2010)	0,901	-0,048	-0,049	-0,004

Faktor	Dimenze ekonomické aktivity	Dimenze demografického rozvoje	Dimenze perifernosti	Dimenze územní devastace
Fyzické osoby podnikající dle jiných zákonů než živnostenského a zákona o zemědělství v ORP na 1000 obyvatel (2010)	0,714	0,030	-0,065	-0,038
Obchodní společnosti v ORP na 1000 obyvatel (2010)	0,893	-0,044	-0,044	-0,004
Právnícké osoby v ORP na 1000 obyvatel (2010)	0,971	-0,034	-0,047	-0,006
FO podnikající dle živnostenského zákona v ORP na 1000 obyvatel (2010)	-0,960	0,031	0,031	0,001
Samostatně hospodařící rolníci v ORP na 1000 obyvatel (2010)	0,010	0,533	0,170	-0,165
Hustota zalidnění obce	0,019	-0,062	-0,001	-0,007
Počet obyvatel obce k 1.1.2010	-0,133	-0,249	-0,096	0,090
Průměrný přirozený přírůstek v ORP za 10 let	-0,049	-0,023	-0,072	0,197
Průměrná míra nezaměstnanosti v ORP za 10 let	0,070	-0,148	0,163	-0,180
Změna zastavěné plochy v obci za 10 let	-0,132	0,181	-0,148	0,065
Počet dokončených bytů v obci za rok 2011	0,042	-0,236	-0,182	0,201
Podíl obyvatel ve věku 0 - 14 let na celkovém počtu obyvatel	0,045	-0,846	0,153	-0,061
Podíl obyvatel ve věku 65 let a více na celkovém počtu obyvatel	-0,015	0,955	-0,117	0,032
podíl ekonomicky aktivního obyvatelstva	0,005	0,944	-0,085	0,012
Počet hromadných ubytovacích zařízení	-0,130	-0,023	0,136	-0,021
Vzdálenost do ORP	0,046	-0,182	-0,012	0,029
Vzdálenost rychlostní silnice/dálnice	0,059	-0,069	0,051	-0,056
Vzdálenost železniční zastávky	-0,013	-0,078	0,053	-0,043
Vzdálenost silnice 1. třídy	0,068	0,095	-0,130	-0,053
Železniční stanice v obci	0,057	-0,015	0,023	-0,271

Poznámka: Analýza hlavních komponent, rotované řešení metodou Varimax. Vyznačené hodnoty jsou nejvyšší absolutní korelace položek.

Zdroj: vlastní výpočty

Jsme si vědomi skutečnosti, že náplň jednotlivých dimenzí zcela přesně neodpovídá zvoleným názvům, avšak pro interpretace výsledků je uvedené členění využitelné. Lze vidět, že *dimenze ekonomické aktivity* je sycena pouze charakteristikami orientovanými na počty podnikatelských subjektů. Míry plnění dimenze jednotlivými faktory jsou téměř totožné, což není překvapující vzhledem k vysoké míře vzájemné korelace mezi faktory samotnými. Za povšimnutí stojí, že počet živnostníků ovlivňuje dimenzi sice ve stejné míře, ale opačným směrem než ostatní faktory. *Dimenze demografického rozvoje* je sycena především hodnotami zpracovávajícími věkové rozložení obyvatelstva, především je ovlivněna počtem obyvatel v ekonomicky aktivním a postproduktivním věku. Do této dimenze je započítáván i počet hospodařících rolníků, který vykazuje zvýšenou korelaci s postproduktivním obyvatelstvem. *Dimenze perifernosti* je převážně plněna faktory popisujícími podíl zemědělského, zalesněného a zdevastovaného území na zastavěné nebo celkové výměře obce, resp. ORP. Vzhledem k podobné konstrukci faktorů vykazují i jejich míry plnění určitou korelaci. *Dimenze územní devastace* je nejvíce sycena faktory popisujícími územní významnost dané lokality v obci. Mezi těmito faktory je opět silná korelace, což ovlivňuje podobnou míru sycení dimenze.

V následující části analýzy byly vypočítány parciální hodnoty jednotlivých dimenzí u všech lokalit brownfields, jež jsou díky použité metodice vzájemně porovnatelné, což výrazně ulehčuje práci v dalších fázích analýzy. Při porovnání průměrných hodnot jednotlivých dimenzí u regenerovaných a stále chátrajících brownfields je patrné, že obě skupiny vykazují opačné tendence ve všech případech (viz. tabulka 2). Díky užitému typu analýzy indikuje vyšší hodnota v dimenzi vyšší kvalitu jevu, což umožňuje konstatovat souvislost všech dimenzí s aktuálním využitím brownfields. Z výsledků je patrné, že v oblastech, kde se nachází regenerované brownfields, je průměrně o poznání menší

ekonomická aktivita, což je v rozporu s původními předpoklady. Naopak dle druhé dimenze jsou regenerovaná brownfields často v oblastech s vyšším podílem ekonomicky aktivního obyvatelstva a dle dalších dimenzí a opět oproti předpokladům proběhly na Liberecku regenerace spíše v odlehlejších a územně zdevastovanějších oblastech.

Tab. 2: Průměrné hodnoty dimenzí u BF

	Dimenze ekonomické aktivity	Dimenze demografického rozvoje	Dimenze perifernosti	Dimenze územní devastace
Neregenerované BF	0,019	-0,018	-0,015	0,011
Regenerované BF	-0,142	0,135	0,115	-0,080

Zdroj: Vlastní výpočty

Podrobnější analýza zohledňující předchozí využití lokality přináší přesnější výsledky (viz tabulka 3). Pro většinu zjištěných hodnot dimenzí, které nabývají výrazně odlišné hodnoty u regenerovaných a neregenerovaných brownfields, lze nalézt přijatelné vysvětlení. Rozdíl u zemědělských brownfields v dimenzi perifernosti může být způsoben větší dostupností zemědělsky využitelné půdy ve větší vzdálenosti od regionálních center, frekventovaných dopravních tepen a obecně oblastí s větší hustotou obyvatelstva, kde je většina půdy využita pro výstavbu.

Příčiny rozdílných hodnot u dimenze územní devastace lze hledat v rozloze původních rozsáhlých průmyslových areálů, jež disponují množstvím prostor, které v současnosti málokdy využije pouze jeden investor. Regenerace těchto komplexů vyžaduje odlišný přístup, který je velmi blízký developerskému zacházení s průmyslovou zónou, kdy je areál (a leckdy i jednotlivé budovy) rozčleněn na několik úseků, jež jsou postupně pronajímány nebo prodávány investorům. Tento model není v tuzemských podmínkách dosud natolik obvyklý aby zastínil situaci, kdy investor vyhledá objekt, jenž je schopen pro své účely využít celý. Právě z tohoto faktu pramení nižší hodnoty v této dimenzi u regenerovaných brownfields.

Brownfields, jakožto pozůstatky cestovního ruchu, tvoří pravděpodobně nejméně „čitelnou“ skupinu analyzovaných zdevastovaných území. Autoři díky znalostem regionu i struktury místních regenerovaných brownfields mohou konstatovat, že většina znovu využitých pozůstatků rekreace k tomuto účelu v současnosti neslouží a jejich využití odpovídá spíše občanské vybavenosti. Zároveň se jedná o kategorii, v níž významnou roli sehrály dotace poskytované v rámci Regionálního Operačního programu Severovýchod. Tato skutečnost výrazně zkresluje získaná data, což znemožňuje přesnější interpretaci. Snad jen u dimenze územní devastace lze připustit obdobnou interpretaci jako u průmyslových lokalit, že regenerované brownfields představují méně rozlehlá území v obci (vůči rozloze obce i případných ostatních brownfields v ní), což může pramenit z menší rizikovosti investice do menší nemovitosti.

Tab. 3: Hodnoty dimenzí u ne/regenerovaných brownfields dle předchozího využití

		Dimenze ekonomické aktivity	Dimenze demografického rozvoje	Dimenze perifernosti	Dimenze územní devastace
Zemědělství	neregenerované	0,082	-0,130	-0,086	0,006
	regenerované	-0,103	0,807	0,841	0,266
Občanská vybavenost	neregenerované	0,032	0,103	0,006	0,059
	regenerované	-0,134	0,168	0,064	0,111
Bydlení	neregenerované	-0,018	0,424	-0,117	0,073
	regenerované	-0,507	0,433	-0,128	0,148
Průmysl	neregenerované	0,011	-0,171	0,054	-0,042
	regenerované	-0,069	-0,128	-0,104	-0,322
Rekreace	neregenerované	-0,601	0,510	-0,306	-0,064

	regenerované	-0,607	-1,214	0,392	-0,610
--	--------------	--------	--------	-------	--------

Poznámka: Zvýrazněná pole se u regenerovaných a neregenerovaných brownfields liší o více než 0,3 bodu.

Zdroj: Vlastní výpočty

Závěr a doporučení

Analýza vlivu prostorových, socio-ekonomických a demografických ukazatelů neprokázala vazbu mezi jejich reálnou existencí a šancí na regeneraci. Jednou ze základních příčin této skutečnosti může být neúplnost použitých ukazatelů v datovém souboru, který byl výrazně zaměřen na územní ukazatele, avšak neobsahoval faktory zohledňující prosperitu a ekonomickou aktivitu v regionu (Frantál et al., 2013). Soubor zároveň nedisponoval podrobnějšími daty o místním trhu s nemovitostmi, jehož jsou brownfields nedílnou součástí (Adams et al., 2001). Pro získání těchto dat bude nutné analyzovat samotný realitní trh, což představuje samostatný úkol vzhledem k množství faktorů, jež tento trh ovlivňují.

Vzhledem k charakteru zdrojových datových souborů spravovaných veřejnou správou se lze domnívat, že veřejné investice do zjištěných regenerovaných brownfields, forma jejich čerpání a samotná možnost čerpání veřejných dotací měly na trh s nemovitostmi (především pak s brownfields) vliv do té míry, že důsledkem je pravděpodobné zkreslení celého zkoumaného datového souboru. Zároveň je nutné vzít v potaz, že zpracovávaná data nemusí vyčerpávajícím způsobem popisovat situaci v problematice brownfields v kraji. Existuje bezpochyby řada lokalit, které nejsou z libovolného důvodu evidovány v žádné veřejné databázi, ať již se jedná o lokality zdevastované či regenerované.

Z provedené analýzy neplynou jednoznačné výsledky, které by samy podchycovaly schopnost regenerace brownfields pouze na základě zvolených ukazatelů. Lze se domnívat, že nejasnosti v interpretaci by bylo možné odstranit hlubší analýzou tzv. měkkých faktorů regenerace. Jedná se o roli veřejné správy během celého procesu regenerace - ať již o prvotní vymezení problematiky brownfields ve strategických dokumentech, identifikace ploch brownfields coby rozvojových území či jejich následná propagace mezi investory. Yount a Meyer (1999) uvádějí, že právě jasné a srozumitelné rozvojové dokumenty na místní úrovni a aktivní přístup místní veřejné správy, hrají při výběru brownfields jako lokalit pro umístění investic významnou roli.

Z dosažených výsledků lze nicméně vyvodit několik závěrů týkajících se především brownfields zemědělského původu. V první řadě je to samotná schopnost modelu vysvětlit jejich šanci k regeneraci. Většina regenerovaných brownfields tohoto typu je v současnosti využíváno k zemědělským účelům. Jiné typy současného využití byly ve sledovaném období ve větší míře podporovány z veřejných zdrojů, ať již se jedná o průmysl (Operační Program Podnikání a Inovace), občanskou vybavenost a cestovní ruch (Regionální Operační program) nebo bydlení (mnohdy financované přímo místní samosprávou). Údaje o regenerovaných zemědělských brownfields lze tedy považovat za nejméně zkreslené vlivem veřejné podpory. Lze například konstatovat, že regenerovaná zemědělská brownfields se zpravidla nacházejí v odlehlých obcích s významným podílem zemědělských a zalesněných ploch. V obcích s regenerovanými zemědělskými brownfields je zároveň dlouhodobý kladný přirozený přírůstek obyvatel. Samotné nově využívané lokality jsou spíše většího rozsahu.

Opačné tvrzení lze pronést u regenerovaných průmyslových brownfields, jež naopak v okolním prostředí nevynikají svou rozlohou, a to jak vůči území obce, tak i s ohledem na celkovou zdevastovanou plochu v obci v případě, že se v ní nachází více brownfields. Plochy, jež byly v minulosti využívány k cestovnímu ruchu a rekreaci, nacházejí nové využití především v odlehlejších oblastech, jež nejeví žádné známky devastace území (malý počet brownfields v okolí). Tato skutečnost koresponduje s obecnými požadavky na infrastrukturu cestovního ruchu, jež je ve studovaném regionu výrazně orientována na přírodní památky.

Jak bylo naznačeno výše, v budoucí práci bude nutné podrobit výzkumu místní politické, společenské a podnikatelské prostředí, jehož specifika hrají důležitou roli v procesu regenerace brownfields. Díky

nově získaným údajům nabude stávající datový soubor větší kompaktnosti, v důsledku čehož bude mít provedená faktorová analýza vyšší vypovídací schopnost. Zároveň považujeme za důležité analyzovat strany zainteresované v procesu regenerace brownfields, jejichž osobní angažovanost hraje při této činnosti často významnou roli. Představené téma je jednou z možností, jak lépe podchytit celou problematiku regenerace brownfields.

Literatura

- [1] ADAMS, D., DISBERRY, A., HUTCHISON, N., MUNJOMA, T., (2001). Ownership constraints to brownfield redevelopment. *Environmental and Planning*, vol. 33, iss. 3, pp. 453 – 477. DOI 10.1068/a33200.
- [2] ANDRÁŠKO, I., (2010). Urban-rural complementarity as an aspect of local and regional development. In *13th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 300-306. ISBN 978-80-210-5210-9.
- [3] BARTA, G., BELUSZKY P., CZIRFUSZ, M., GYÖRI, R., KUKELY, G., (2006). Rehabilitating the Brownfield Zones of Budapest. *Discussion Papers* 51, Budapest: Centre for Regional Studies of Hungarian Academy of Sciences, pp. 75. ISSN 0238–2008.
- [4] BERNARD, J., (2011). Endogenní rozvojové potenciály malých venkovských obcí - obtížné hledání a měření jejich vlivu. *Sociologický časopis*, vol. 47, iss.4, pp. 745-775. ISSN 0038-0288.
- [5] COE, N. M., KELLY, P. F. & YEUNG, H. W. C., (2007). *Economic Geography. A Contemporary Introduction*. Oxford: Blackwell. ISBN 978-1405132190.
- [6] CUMBERS, A., BIRCH K. & MACKINNON D., (2006). Revisiting the Old Industrial Region: Adaptation and Adjustment in an Integrating Europe. *CPPR Working Paper* 1. Glasgow: Centre for Public Policy for Regions.
- [7] ČERNÍK, J., (2013). Structural problems in Northeast Bohemia: focused on brownfields. In *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 256-263. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-31.
- [8] ČSÚ. Počet obyvatel podle oblastí, krajů a okresů v roce 2012. Dostupné na: <http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/publ/4001-12-q4_2012>
- [9] FILIP, S., COCEAN, P., (2012). Urban Industrial Brownfields: Constraints and Opportunities in Romania. *Carpathian Journal of Earth and Environmental Sciences*, vol. 7, iss. 4, pp. 155-164. ISSN 1844-489X.
- [10] FRANTÁL, B., KUNC, J., NOVÁKOVÁ, E., KLUSÁČEK, P., MARTINÁT, S., OSMAN, R., (2013). Location matters! Exploring brownfields regeneration in a spatial context (case study of the South Moravian Region, Czech Republic). *Moravian Geographical Reports*, vol. 21, no 2, pp. 5-19. ISSN 1210-8812. DOI 10.2478/mgr-2013-0007.
- [11] HERCIK, J., ŠERÝ, O., TOUŠEK, V., (2011). Post-military areas in the Czech Republic and their revitalization – examples of the towns of Hodonín and Uherské Hradiště. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis Facultas Rerum Naturalium, Geographica*, vol. 42, iss. 2, pp 107-119. ISSN 1212-2157.
- [12] KLUSÁČEK, P., (2005). Downsizing of Bituminous Coal Mining and the Restructuring of Steel Works and Heavy Machine Engineering in the Ostrava Region. *Moravian Geographical Reports*, vol. 13, iss. 2, pp. 3-12. ISSN 1210-8812.
- [13] KNOX, P., AGNEW, J. & MCCARTHY, L., (2008). *The Geography of the World Economy*. 5th edition. London: Routledge. ISBN 978-0340948354.
- [14] KUDA, F., SMOLOVÁ, I., (2007). *Technické a geografické aspekty integrace neprůmyslových brownfieldů do území*. Ostrava: Vysoká škola báňská - Technická univerzita Ostrava. ISBN 978-80-248-1371-4.
- [15] KUNC, J., (2000). Změny v rozmístění textilního, oděvního a kožedělného průmyslu v České republice v období let 1989 – 1999. (Rigorózní práce). Brno: Masarykova univerzita.
- [16] KUNC, J., MARTINÁT, S., TONEV, P., FRANTÁL, B., (2014). Destiny of urban brownfields: Spatial patterns and perceived consequences of post-socialistic deindustrialization. *Transylvanian Review of Administrative Science*, vol. 41E, pp. 109-128. ISSN 1842-2845.
- [17] OLIVER, L., FERBER, U., GRIMSKI, D., MILLAR, K., NATHANAIL, P. (2005). The scale and nature of European brownfields. In *CABERNET- International Conference on Managing Urban Land LQM Ltd*. Nottingham, UK, Belfast, Northern Ireland, UK. [online]. [cit. 2014-3-28]: <<http://www.cabernet.co.uk/resourcefs/417.pdf>>
- [18] SVOBODOVÁ, H., VĚŽNÍK, A., (2009). To the problems of agricultural brownfields in the Czech Republic, case study of the Vysočina Region. *Agricultural Economics (Zemědělská ekonomika)*, vol. 55, iss. 11, pp. 550–556. ISSN 0139-570X.

- [19] SZCZYRBA, Z., FIEDOR, D., KUNC, J., (2013). Services in the rural regions of Czechia – quantitative assessment of changes in the elapsed transformation period (contribution to the study of rural space). In *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 212-222. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-26.
- [20] YOUNT, K., MEYER, P. B., (1999). Project scale and private sector environmental decision making: Factors affecting investments in small- and large-scale brownfield projects. *Urban Ecosystems*, vol. 3, iss. 2, pp. 179-193. ISSN 1083-8155. DOI 10.1023/A:1009584115413.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu „Teoreticko-metodologická východiska regionálního hodnocení rozvojových projektů a jejich verifikace na vybraných příkladech“ financovaného Ekonomicko-správní fakultou Masarykovy univerzity (MUNI/A/0768/2013) a v rámci projektu „Nové metody zefektivnění regenerace brownfields umožňující optimalizaci rozhodovacích procesů“, který je financován Technologickou agenturou České republiky (TD020259).

BROWNFIELDY V KARVINÉ: PŘÍLEŽITOST NEBO HROZBA?**BROWNFIELDS IN KARVINÁ: OPPORTUNITY OR THREAT?****MGR. STANISLAV MARTINÁT¹****BC. KATEŘINA CYROŇOVÁ²****MGR. PETR DVOŘÁK, PH.D.¹****MGR. PETR KLUSÁČEK, PH.D.³**

¹Oddělení environmentální geografie | ¹Department of environmental geography
Ústav geoniky AV ČR, v. v. i. | Institute of Geonics AS CR, v. v. i.
✉ Studentská 1768 708 00 Ostrava, Czech Republic
E-mail: martinat@geonika.cz, dvorak@geonika.cz

²Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné | ²School of Business Administration in Karviná
Slezská univerzita v Opavě | Silesian University in Opava
✉ Univerzitní náměstí 1934/3, 733 40 Karviná, Czech Republic
E-mail: O120925@opf.slu.cz

³Oddělení environmentální geografie | ³Department of environmental geography
Ústav geoniky AV ČR, v. v. i. | Institute of Geonics AS CR, v. v. i.
✉ Drobného 28, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: klusacek@geonika.cz

Anotace

Brownfieldy jsou stále více diskutovaným tématem mezi výzkumníky i veřejnou správou. Zvláště v periferních oblastech a v regionech postižených strukturálními změnami je problém brownfieldů s ohledem na jejich omezenou atraktivitu pro investory velmi specifický. Příspěvek se snaží komentovat problematiku brownfieldů ve výše uvedeném typu území na příkladě města Karviná. Ve své teoretické části příspěvek diskutuje nad ekonomickými, sociálními a environmentálními aspekty regenerace brownfieldů, na což navazuje prostorová analýza těchto ploch na území Karviné, v jejímž rámci zkoumána jejich velikost, předchozí využití, typ vlastnictví, kontaminace a umístění v rámci města. Jsou formulována specifika regenerace těžebních brownfieldů. V poslední části příspěvku je vyhodnoceno tematické dotazníkové šetření provedené mezi obyvatelstvem města (n=150), v němž byly zjišťovány preference budoucího využití brownfieldů a obecně percepce těchto ploch místními obyvateli. V závěru jsou formulována doporučení jak veřejné správě, tak investorům, jak přistupovat k problematice brownfieldů.

Klíčová slova

brownfieldy, Karviná, Česká republika, regenerace

Annotation

Brownfields are increasingly discussed topic among researchers and public administration representatives as well. Especially in peripheral areas and in regions affected by structural changes is an issue of brownfields due to their limited attractiveness for investments very specific. This paper aims to comment the issue of brownfields in the above type of area on the example of city of Karviná. The theoretical part of the paper discusses the economic, social and environmental aspects of brownfield regeneration. Then spatial analysis of these areas brownfields on the area studied city is

carried on from the point of view of their size, previous use, type of ownership, contamination and location within the city. The specifics of regeneration of mining brownfields are then formulated. In the last part of the paper thematic survey conducted among the population of the city of Karviná (n = 150) is evaluated. The survey aimed to determine preferences for future use of brownfields and general perception of these areas by local population. Within the conclusion recommendations on how public administration and investors should approach the issue of brownfields, are formulated.

Key words

brownfieldy, Karviná, Czech Republic, regeneration

JEL classification: O18

Úvod

Problematika regenerace brownfieldů je stále častěji diskutovaným tématem jak ze strany zástupců veřejné a státní správy, tak i ze strany výzkumníků. Tímto problémem se zabývají jak geografové, ekonomové, sociologové, urbanisté, tak i technicky orientovaní vědci. Nicméně i samotné spektrum sociálně-prostorově zaměřeného výzkumu brownfieldů je velmi široké. Od vědců zabývajících se shromažďováním informací o brownfieldech a tvorbou jejich databází (např. Vojvodíková et al. 2011), přes studie analyzující proces regenerace brownfieldů a přístupy veřejné správy v různých regionech (např. Klusáček et al. 2011) či státech, až po výzkumníky, kteří se s ohledem na limitované zdroje pro regeneraci brownfields věnují jejich prioritizaci či klasifikaci (Chrysochoou et al., 2009; Doleželová et al., 2014). Z pohledu geografa je nezbytné konstatovat, že ke všem uvedeným tématům geografie jako věda svými poznatky o prostorových souvislostech a vztazích mezi přírodními a sociálně-ekonomickými složkami krajinné sféry významně přispívá. Přestože geografický (lokalizační) kontext regenerace brownfields bývá často podceňován, je možné říci, že prostorový aspekt regenerace brownfieldů je velmi důležitý (Frantál, et al. 2013).

Tento příspěvek se zabývá problematikou brownfieldů v Karviné, tedy městě, ve kterém s ohledem na svou průmyslovou historii posledních více než 150 let nalezneme pozůstatky průmyslových a těžebních aktivit téměř na každém kroku. V první části příspěvku jsou diskutovány teoretické koncepty související s regenerací těchto ploch, druhá část je věnována případové studii, která analyzuje hybné síly vzniku brownfieldů v Karviné, jejich prostorové rozmístění a výhledy na jejich regeneraci. Ve třetí části příspěvku jsou analyzovány vybrané výsledky anketárního šetření věnovaného percepci brownfieldů, které bylo realizováno mezi obyvateli města. V závěrečné části jsou formulována doporučení pro regeneraci brownfieldů v Karviné.

Národní strategie regenerace brownfieldů (CzechInvest, 2008) hovoří o brownfieldech jako o nemovitostech (pozemcích, objektech, areálech), jež jsou nedostatečně využívány, zanedbány a mohou být i kontaminovány. Vznikají jako pozůstatek průmyslové, zemědělské, rezidenční, vojenské či jiné aktivity. Jmenovaná strategie také upozorňuje, že brownfield nelze vhodně a efektivně využívat, aniž by proběhl proces jeho regenerace. Navzdory faktu, že pojem brownfield je definován v kontextech různých evropských zemí odlišně (Frantál et al. 2012), v České republice existuje základní a všeobecně uznávaná shoda nad definicí tohoto pojmu. Jak uvádí Vyhledávací studie pro lokalizaci brownfieldů v České republice, zpracovaná agenturou CzechInvest v letech 2005-2007 (CzechInvest, 2008), na území země se nachází 2 355 brownfieldů na celkové ploše 10 326 hektarů, nicméně kvalifikované odhady hovoří o počtech těchto ploch i jejich rozloze v přibližně čtyřnásobné míře (až 11 700 lokalit o rozloze až 38 000 hektarů). Rozmístění těchto ploch v rámci okresů a regionů České republiky značně nerovnoměrné, což je způsobeno rozdílným historickým ekonomickým vývojem těchto oblastí. Nicméně obecně lze konstatovat, že hybné síly vzniku brownfields jsou v principu stejné. Od důsledků proměn centrálně plánované ekonomiky na ekonomiku tržní od začátku 90. let 20. století a klesající konkurenceschopnost jednotlivých odvětví, přes důsledky obecného přesunu základních společenských paradigmat od společnosti industriální k post-industriální, až po důsledky globálních trendů (např. Rydvalová a Žižka, 2006).

Souvislosti existence brownfieldů nejsou limitovány jen na danou plochu. Jak uvádí Kunc et al. (2014), je nepochybné, že širší zázemí daného plochy brownfieldu fakt opuštěnosti, zanedbanosti či zdevastovanosti významně ovlivňuje jak sociálně (sociálně-patologické jevy, nezaměstnanost), ekonomicky (např. snížení cen pozemků a nemovitostí v zázemí - Sun a Jones, 2013) i environmentálně (reálná či jen potenciální kontaminace), ale i psychologicky (špatná pověst území a jeho stigmatizace). Všechny tyto souvislosti působí na obyvatelstvo, což činí percepci brownfieldů značnou specifickou. Jak ve svých studiích o percepci urbánních brownfieldů prokázal Kunc et al. (2011, 2014), diference v percepci brownfieldů v jednotlivých městech (v tomto případě na příkladu Brna a Ostravy) je dána jednak úspěšností, s jakou města prošla procesem transformace své ekonomiky v posledních dvou dekadách, ale také vzdělanostní úroveň obyvatelstva, která s předešlým tvrzením úzce souvisí. Kunc et al. (2014) rovněž upozorňuje na odlišné preference obyvatel týkající se jednotlivých možností budoucího využití ploch brownfieldů. Naproti tomu Klusáček et al. (2011) obrátil svou pozornost k veřejné správě a jejím postojům při regeneraci brownfields (na příkladě Tanvaldska). Poněkud jiný přístup k problematice zvolil Alexandrescu et al. (2014), který na příkladě zkoumání jednotlivých projektů regenerace brownfields v České republice, Polsku a Rumunsku a jejich míře podpory veřejnou správou (a obecně aktéry) upozorňuje na zásadní význam lokálních socio-ekonomických podmínek a také na význam systémové ukotvenosti jednotlivých institucí zabývajících se procesem regenerace brownfieldů.

1. Metodika a použitá data

Nezbytným krokem, který musí předcházet úvahám o prostorových souvislostech předpokladů vzniku a také regenerace brownfieldů, je vybudování databáze těchto ploch. S ohledem na neexistenci takovéto centrální databáze na příslušných úřadech veřejné správy v Karviné, byla tato databáze budována kombinací několika zdrojů informací. Šlo zejména o databázi brownfieldů vypracovanou agenturou CzechInvest, databázi brownfieldů vedenou na krajském úřadě Moravskoslezského kraje (2014) vedenou Agenturou pro regionální rozvoj v Ostravě, informace z Integrovaného plánu rozvoje města Karviná (2008) a podkladové materiály poskytnuté na Magistrátu města Karviné, což bylo doplněno podrobným terénním šetřením v průběhu zimních měsíců roku 2014. Ke všem zjištěným plochám brownfieldů byly přiřazovány informace týkající se jejich rozlohy, vlastnictví, dřívějšího využití, ale i budoucího plánovaného využití. Pro shromáždění těchto údajů byl využit vedle výše uvedených databází také místní tisk. Zjištěné plochy byly rozříděny podle městských částí, v nichž jsou lokalizovány a pro jednotlivé městské části byly shromážděny základní socio-ekonomické údaje. V druhé fázi výzkumu bylo realizováno dotazníkové šetření mezi obyvateli Karviné, jehož cílem bylo zjistit jejich názory na místní brownfieldy a preference možností jejich regenerace. V průběhu února a března roku 2014 byli osloveni obyvatelé města starší 18 let v ulicích města. Celkem bylo provedeno 150 semi-strukturovaných rozhovorů, při nichž byl vyplňován dotazník obsahující 16 otázek. Při identifikaci respondentů byla respektována vyvážená věková, vzdělanostní a genderová struktura respondentů a míra návratnosti dotazníků se v důsledku přímého dotazování pohybovala okolo 90 %. Pro identifikaci předpokladů vzniku brownfieldů v Karviné byla využita literatura zabývající se vývojem a specifiky industrializace území Karvinska (Dohnal 1968, Kijonka a Rebrová 2005, Chmiel 2010).

2. Předpoklady vzniku brownfieldů v Karviné

Karviná je slezským městem ve východní části České republiky, kde na ploše 57,5 hektarů žije 57 tisíc obyvatel (2014). Významným specifikem města je hornictví a těžký průmysl, které již více než 150 let formují zdejší specifické urbánní struktury (hromadné formy bydlení jak ve formě starých hornických kolonií, tak panelových sídlišť, ve kterých v současné době žije více než 90 % obyvatel města), ale i demografické a sociální struktury. Tento dlouhodobý trend koexistence města, hornictví (a těžkého průmyslu) a masové imigrace obyvatelstva v dekadách těžebního boomu, jehož počátky lze spatřovat již od počátků industrializace na konci první poloviny 19. století, zanechal své stopy prakticky ve všech částech urbanistické struktury dnešní Karviné. Tyto proměny byly nejintenzivnější v období centrálně plánované ekonomiky v důsledku masivní podpory těžby uhlí a těžkého průmyslu

na úkor ostatních odvětví v období socialismu. Nejdrastičtější projevy za sebou zanechala těžba v městské části Doly (dřívější centrum Karviné), které bylo v 50.-60. letech 20. století v důsledku poddolování zcela zničeno a centrum město přesunuto východně na území dnešního Fryštátu a dále v městských částech Louky a Darkov (v jižním sektoru města). Po společensko-politických změnách v roce 1989 dochází k dramatickému omezování těžby v ostravské části Ostravsko-karvinského revíru a centrum těžby se přesouvá na Karvinsko, kde dnes společnost OKD provozuje dva doly – Důl Karviná (lokalita ČSA v západním sektoru města), Důl Darkov (v jižní části města), zbylé dva doly (Důl ČSM, Důl Karviná – lokalita Lazy) již leží na katastrech sousedních obcí (Stonavy a Orlové), nicméně i jejich důlní pole na území Karviné zasahují. OKD je dodnes nejvýznamnějším zaměstnavatelem nejen v Karviné, ale patří s cca 17 tisíci zaměstnanci k i nejvýznamnějším zaměstnavatelům v Moravskoslezském kraji. O významu industriálních aktivit ve městě hovoří zaměstnanost v průmyslu, která ještě na začátku 90. let 20. století tvořila 50,3 % ekonomicky aktivního obyvatelstva, dodnes se snížila o téměř polovinu (26,5 % v roce 2011), nicméně přesto stále tvoří významnou položku v zaměstnanosti obyvatelstva. V tomto kontextu je nezbytné zmínit velmi vysokou míru nezaměstnanosti (14,4 % na konci roku 2013), která v kombinaci s místním silně znečištěným životním prostředím vytváří předpoklady pro silnou emigraci obyvatelstva do jiných měst a regionů České republiky (za poslední tři dekády klesl počet obyvatel Karviné o 27 %). Je nezbytné zmínit i tradici karvinské kovovýroby a strojírenství, ale i železářství (Kavoz, Kovona, Jákl), jejichž tradice je také v území města již více než stoletá.

3. Prostorová analýza brownfieldů v Karviné

Na území města Karviné bylo na základě výše uvedených databází a provedeného terénního šetření zjištěno na celkové rozloze 120 hektarů 28 ploch, které lze označit jako brownfieldy. Je nutné podotknout, že důsledky těžby uhlí ve sledovaném prostoru (poklesy terénu v důsledku poddolování, změny hydrologických poměrů atd.) se nekryjí pouze s vymezenými brownfieldy (areály dolů a podniků), zejména v městských částech Doly, Darkov a Louky jde o území mnohem širší, nicméně pro účely tohoto výzkumu byly nebyly s ohledem na svá specifika a nejasné vymezení tyto rozsáhlé plochy brány v úvahu. Vyjdeme-li k tohoto tvrzení, pokrývají zjištěné brownfieldy 2,1 % rozlohy města. Jak napovídá tabulka 1, rozložení brownfieldů v rámci městských částí Karviné je značně nerovnoměrné.

Tab. 1: Brownfieldy v městských částech Karviné

městská část	počet brownfieldů (2014)	rozloha brownfieldů (2014, ha)	podíl na rozloze městských částí (%)	podíl na celkové rozloze brownfields ve městě (%)	rozloha a počet obyvatel (2011) (obyvatel; km2)	
Darkov	1	3	0,6	2,5	301	541,8
Doly	8	50,78	3,1	42,0	325	1643,4
Fryštát	2	0,7	0,3	0,6	1547	256,1
Hranice	5	13,21	5,1	10,9	8152	259,5
Louky	3	3,43	0,3	2,8	407	991,7
Nové Město	4	26,1	10,9	21,6	17163	240,1
Ráj	2	18,8	2,4	15,5	16088	771,3
Staré Město	3	4,97	0,6	4,1	810	849,9
Mizerov	0	0	0	0,0	12077	198,3

Zdroj: databáze brownfieldů agentury CzechInvest, databáze brownfieldů Moravskoslezského kraje, Integrovaný plán rozvoje města Karviná (2008), podkladové materiály poskytnuté Magistrátemu města Karviné, vlastní terénní šetření

Nejvíce brownfieldů se nachází na území městské části Doly, což je území v západní části sledovaného prostoru, které se kryje s dřívější lokalizací původního centra Karviné. Zde se tyto plochy rozkládají na téměř 51 hektarech a jde zejména o plochy, jejichž dřívější funkce měla souvislost s místní dlouholetou těžbou černého uhlí. Je zde možné nalézt areály bývalých dolů (Jindřich,

Gabriela, Barbora a jiné), bývalé hornické kolonie (U Františky, U Barbory), či areály v rámci stávajících dolů, jejichž funkčnost je omezená či jsou zcela opuštěny (autobusové nádraží u Dolu ČSA, koksovna stejného dolu atd). Jak vyplývá z tabulky 2, v území městské části Doly žije velmi malý počet obyvatel a ohledem na jeho perifernost jejich počet neustále klesá (v posledních 20 letech o 75 % - viz tabulka 2). Mezi obyvatelstvem tohoto území, kde je majoritním vlastníkem pozemků i budov společnost OKD, převažuje sociálně slabé obyvatelstvo. Městskou částí s prostorově významnými brownfieldy (tvoří více, než pětinu rozlohy brownfieldů v Karviné) je i Nové Město. Tato část města je populačně největší městskou částí (žije zde 17 tisíc obyvatel), kde byly mimo jiné soustředěny rozsáhlé průmyslové provozy karvinského podniku Kovona, která se soustřeďovala na kovovýrobu. Její nástupce pod stejnojmenným názvem funguje v omezené míře dodnes, nicméně část reálu pod názvem Průmyslový park (na ulici Závodní) je využíván jen v omezené míře. Z dalších ploch v Nové Městě lze zmínit betonárnu a panelárnu jako pozůstatek po výstavbě zdejšího sídliště a kulturní dům Kovony, který býval využíván pro organizaci společenských akcí, nicméně v současné době je opuštěn. Více než desetinový podíl na rozloze brownfieldů v celém městě nalezneme také v městské části Ráj (celkem 18,8 hektarů) a městské části Hranice (13,3 hektarů). V městské části Hranice se jedná především o plochy po průmyslu (část areálu Jakl či bývalý Okresní stavební podnik) či po bydlení (Vagónka – původně vilová čtvrť pro úředníky Jáklových železáren z 20. let 20. století, poté na dlouhá léta bydlení pro sociálně slabé, v roce 2011 zbořeno). Odlišný typ brownfieldů najdeme v městské části Ráj, rozložené v jihovýchodních partiích města. Zde jde o největší registrovaný brownfield v rámci města (15,5 hektarů), a to areál bývalé posádky protivzdušné obrany Armády České republiky pod názvem Černý les a místní zemědělskou farmu. V centrální části Karviné, tedy v městské části Fryštát, najdeme především brownfieldy, které mají historicko-architektonickou hodnotu (Janáčkův mlýn a Larischovy konírny).

Tab. 2: Vybrané charakteristiky městských částí Karviné

městská část	hustota zalidnění (2011, obyvatel /km ²)	změna počtu obyvatel (2001-2011, v %)	změna počtu obyvatel (1991-2011, v %)	změna počtu domů (2001-2011, v %)	index stáří (2011, 65+/0-14)	podíl ekonomicky aktivního obyvatelstva (2011)
Darkov	55,6	-25,9	-74,8	-19,0	191,7	45,2
Doly	19,8	-59,9	-75,0	-54,0	84,9	37,2
Fryštát	604	8,5	13,0	9,8	169,0	43,8
Hranice	3 141	-9,4	-18,8	17,8	125,4	45,9
Louky	41	-10,2	-39,1	-6,2	204,8	46,9
Nové Město	7 149,5	-11,6	-11,4	1,0	111,6	41,9
Ráj	2 085,9	-14,1	-14,5	7,6	153,5	46,7
Staré Město	95,3	-5,3	0,0	6,8	142,7	45,7
Mizerov	6 089,9	-14	-18,5	0,4	137,8	47,1
Karviná	988,7	-12,7	-16,9	1,2	132,0	45,1

Zdroj: Český statistický úřad (Sčítání lidu, domů a bytů 1991, 2001, 2011 – www.czso.cz)

Tabulky 3-6 nabízí další pohled na brownfieldy v Karviné podle nejrůznějších kategorií. Z analýzy databáze vyplývá, že nejčetněji vyskytujícím se brownfieldem je zde velikostní kategorie 1-3 hektary, nicméně z pohledu celkové rozlohy brownfieldů v jednotlivých velikostních kategoriích lze konstatovat, že nejvíce prostoru (více než pětinu) zabírají plochy o velikosti 5-10 hektarů. Nejčastějším předchozím využitím stávajících ploch brownfieldů v Karviné je početně i rozlohou průmysl (viz tabulka 4). Tato informace není nijak překvapivá. Je však nutné podotknout, že absence poddolovaných ploch jako následku těžby uhlí v území stojí mimo analyzovanou databázi, a proto tedy brownfieldy po těžbě zabírají „jen“ necelou třetinu brownfieldových ploch, zejména v již zmíněném Darkově a Dolech. V kontextu dramatických propadů zemědělských aktivit v posledním období není překvapivý výskyt zemědělských brownfieldů v městských částech Louky a Ráj (bývalé zemědělské farmy), opuštěných skleníků ve Starém Městě. Do stejné kategorie jsou řazeny i historicky cenné Larischovy konírny (Fryštát). Předchozí využití ve službách (tabulka 4) bylo identifikováno ve čtyřech případech, nicméně

jejich řazení do této kategorie je značně variabilní s ohledem na jejich specifika (autobusové nádraží u Dolu ČSA v Dolech, opuštěný kostel sv. Barbory v poddolované části městské části Louky či vodárenská věž v městské části Hranice). Do jisté míry mají tedy i tyto plochy souvislost s průmyslovými a těžebními aktivitami. Jakkoli nepřehledná je situace karvinských brownfieldů s ohledem na jejich dřívější využití, o to jasnější je rozložení těchto ploch s ohledem na typ vlastnictví. V drtivé většině převažují plochy vlastněné soukromými vlastníky (v případě území po těžbě jde téměř výhradně o vlastníka místních dolů, společnost OKD), brownfieldy ve veřejném vlastnictví byly identifikovány pouze dva (Larischovy konírny ve Fryštátě a Vagónka v Hranicích). Smíšené vlastnictví brownfieldů je v Karviné spíše výjimkou a týká se areálů v okolí bývalého dolu Barbora v městské části Doly.

Tab. 3: Brownfieldy v Karviné podle velikostních kategorií

podle velikosti	do 1 ha	1-3 ha	3-5 ha	5-10 ha	10 a více ha
počet ploch	3	11	6	5	4
rozloha ploch (ha)	1,5	20,5	21,9	25,7	51,4
podíly rozlohy ploch (%)	1,2	16,9	18,1	21,2	42,5

Zdroj: vlastní výzkum i zpracování

Tab. 4: Kategorie brownfieldů v Karviné podle předchozího využití

podle předchozího využití	kultura	bydlení	těžba	průmysl	služby	armáda	zemědělství
počet ploch	1	3	5	9	5	1	4
rozloha ploch (ha)	1	9,7	37,9	42,2	7,14	15,5	7,6
podíly rozlohy ploch (%)	0,8	8,0	31,3	34,9	5,9	12,8	6,3

Zdroj: vlastní výzkum i zpracování

Tab. 5: Kategorie brownfieldů v Karviné podle typu vlastnictví

podle typu vlastnictví	smíšené	soukromé	veřejné
počet ploch	3	23	2
rozloha ploch (ha)	19,9	97,1	4
podíly rozlohy ploch (%)	16,4	80,2	3,4

Zdroj: vlastní výzkum i zpracování

Pohled na kategorie brownfieldů v Karviné podle intenzity současného využití a kontaminace nabízí tabulka 6. Alespoň částečné využití ploch bylo identifikováno v případě jen jedné třetiny ploch. Jde výhradně o plochy dříve využívané pro jiné než těžební účely (zejména plochy po průmyslu, ale i zemědělství). Lze konstatovat, že využívání těžebních brownfieldů je značně specifické a problematické jednak s ohledem na jejich periferní polohu v rámci zkoumaného území, tak s ohledem na environmentální problémy, které výskyt tohoto typu ploch provází (již zmíněné poddolování a související poklesy, zamokření ploch v důsledku změn hydrologie území či kontaminace). Tuto domněnku potvrzují údaje zjištěné v databázích, kdy právě tyto těžební brownfieldy jsou v Karviné označeny jako ty s předpokládanou kontaminací (viz tabulka 6).

Tab. 6: Kategorie brownfieldů v Karviné podle současného využití a kontaminace

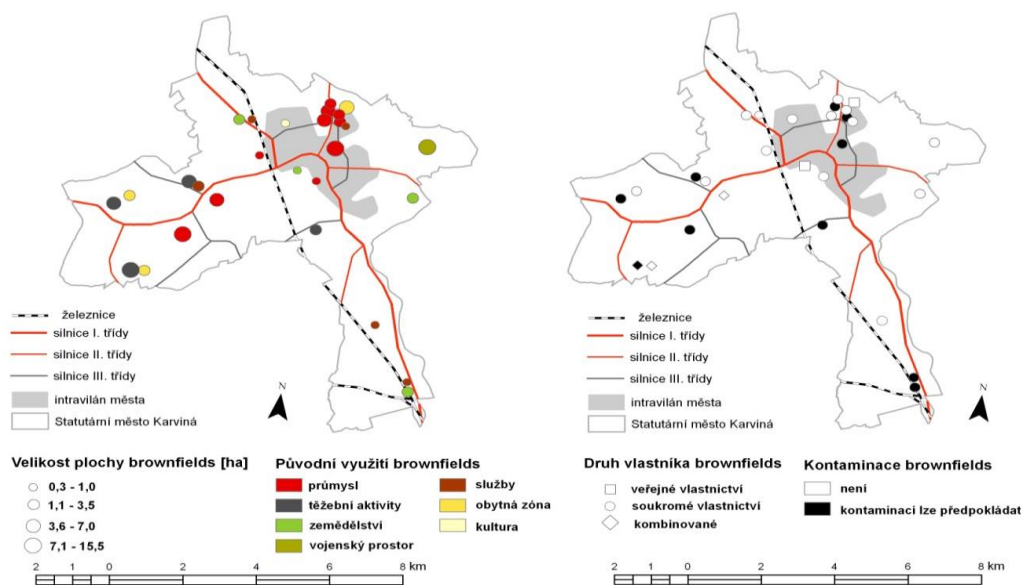
podle současného využití	částečně využito	nevyužito	podle kontaminace	předpokládaná	nepředpokládaná
počet ploch	9	19	počet ploch	10	18
rozloha ploch (ha)	36,9	84,1	rozloha ploch (ha)	60,3	60,7
podíly rozlohy ploch (%)	30,5	69,5	podíly rozlohy ploch (%)	49,8	51,2

Zdroj: vlastní výzkum i zpracování

Obrazek 1 prezentuje prostorové rozmístění jednotlivých brownfieldů v Karviné v závislosti na jejich konkrétní lokalizaci v rámci města, jejich velikosti, předchozím využití, typu vlastnictví a kontaminaci. Je možné konstatovat, že zatímco v rámci zastavěné části města jsou lokalizovány brownfieldy, jejichž dřívější využití bylo většinou v průmyslu (jak především ve strojírenství, tak i

menší míře v energetice či potravinářství), těžební brownfieldy jsou umístěny v západní části území (městské části Doly). Zemědělské brownfieldy nalezneme zejména v okrajových částech města.

Obr. 1: Lokalizace a charakteristiky identifikovaných brownfieldů v Karviné

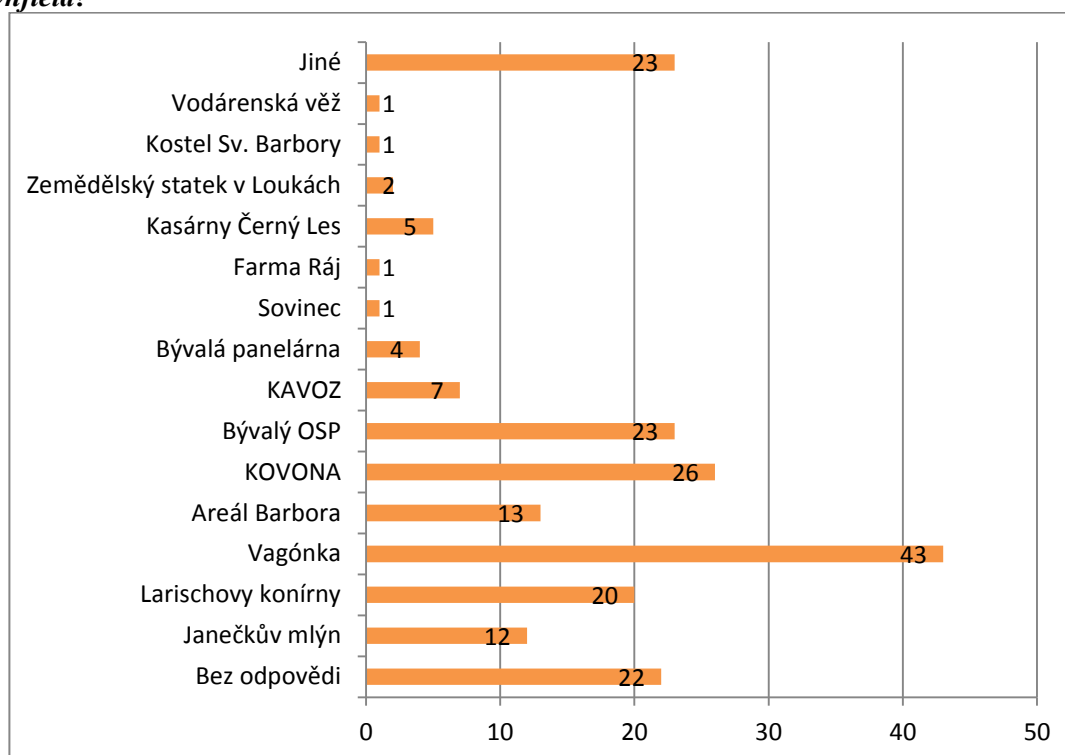

Zdroj: vlastní výzkum i zpracování

4. Výsledky dotazníkového šetření

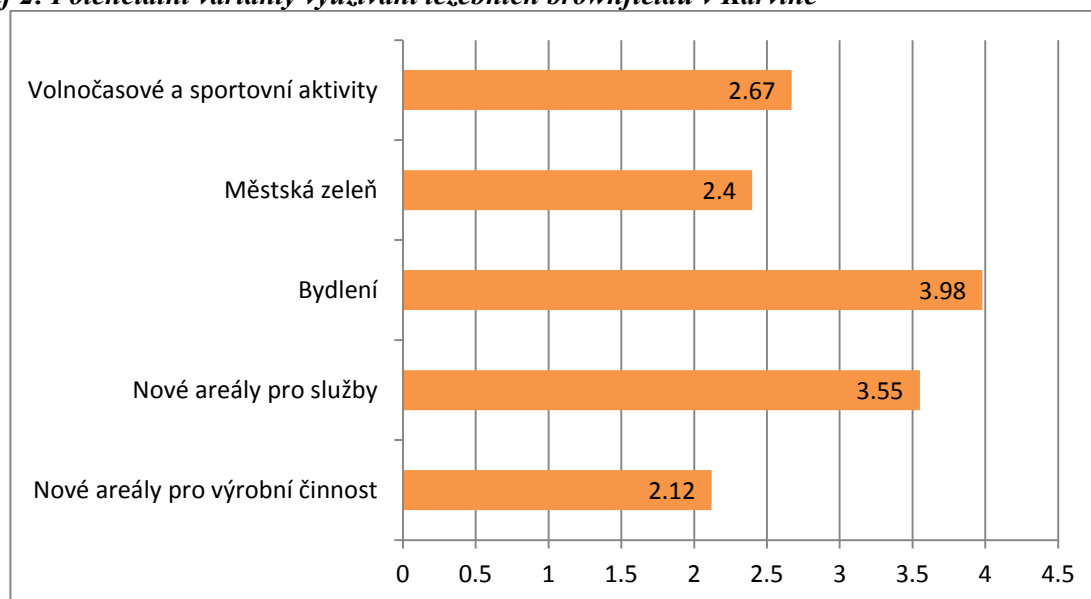
Nedílnou součástí výzkumů týkajících se problematiky brownfieldů je jejich percepce místním obyvatelstvem. V tomto příspěvku jsou s ohledem na omezený rozsah analyzovány odpovědi pouze na dvě otázky (z celkových 16) uvedené v dotazníkovém šetření. První hodnocená otázka směřovala k identifikaci konkrétní lokality, která se respondentům vybaví s souvislostí s pojmem brownfield. Otázka byla formulována jako volná a je nutno konstatovat, že její hodnocení přineslo do značné míry překvapivé skutečnosti (viz graf 1). Respondenti v rámci města označili celkem 14 lokalit, z nichž téměř třetina respondentů zmiňovala ve svých odpovědích lokalitu Vagónka, tedy území, které dříve sloužilo pro bydlení a pětina areály Kovony a bývalého Okresního stavebního podniku (OSP). Tento výsledek je značně překvapivý, neboť ve městě s velkým množstvím těžebních brownfieldů a tradicí hornictví se daly předpokládat spíše odpovědi směřující tímto směrem (pouze 9 % respondentů označila bývalý důl Barbora, ostatní těžební brownfieldy nebyly uvedeny v odpovědích vůbec). Nicméně popularita areálu Vagónka má svou pravděpodobnou příčinu ve své aktuálnosti, akutnosti řešení a debatách souvisejících s demolicí budov v této lokalitě, dříve obývané především Romy. Dalším argumentem je periferní lokalizace těžebních brownfieldů v západním sektoru města, které je obydleno spíše sporadicky (žije zde cca 300 osob) a tedy není obyvatelům města téměř každodenně „na očích“ (na rozdíl od dalších dvou nejčastěji zmiňovaných lokalit).

Graf 1: Přehled odpovědí na otázku: „Jaká lokalita se vám v Karviné vybaví v souvislost s pojmem brownfield?“

Zdroj: vlastní výzkum i zpracování (n=150)

V další otázce jsme se zaměřili na potenciální možnosti využívání těžebních brownfieldů v Karviné, která, jak plyne z výše uvedených poznatků, nejsou mezi obyvateli města příliš populární. Jednotlivé varianty regenerací byly respondenti překládány ve formě výčtu. Respondenti poté hodnotili (viz graf 2) čísla od 1 do 5 (1 = největší důležitost a 5 = nejmenší důležitost). Pro každou z nabízených možností byla z výsledků vypočítána průměrná preference respondentů pomocí aritmetického průměru. Tedy, čím více se výsledná hodnota dané možnosti blížila jedné, tím preferovanější to byla možnost regenerace. Jak vyplývá z grafu 2, nejvíce preferenci získala možnost regenerace těžebních brownfieldů na nové areály pro výrobu. Tento výsledek lze interpretovat v kontextu sociálních problémů, vysoké míry nezaměstnanosti a nedostatku pracovních příležitostí v Karviné. Druhou nejpreferovanější možností regenerace těžebních brownfieldů se stala přeměna na zelené plochy. Naopak za nejméně preferovanou možnost bylo označováno bydlení.

Graf 2: Potenciální varianty využívání těžebních brownfieldů v Karviné

Zdroj: vlastní výzkum i zpracování (n=150)

Závěr

V Karviné bylo identifikováno 28 ploch brownfieldů na celkové ploše 121 hektarů. Byla provedena analýza vytvořené databáze a vytvořeny jednotlivé kategorie brownfieldů podle předchozího využití, stávajícího využití, vlastnictví či velikosti. Zatímco brownfieldy po těžbě jsou v důsledku přírodních podmínek a historického vývoje lokalizovány především v jižních a západních periferních partiích Karviné (městské části Darkov a Doly), průmyslové brownfieldy nalezneme v blízkosti pásu panelových sídlišť vybudovaných v období socialismu (Nové Město, Hranice). Specifikem centrálních partií města (Fryštát) jsou brownfieldy s významným architektonickým a kulturním dědictvím (Janáčkův mlýn, Larischovy konírny). Provedené dotazníkové šetření potvrdilo relevantnost předpokladu, že urbánní brownfieldy tvoří významný prvek ve strukturách města a obyvatelstvo jejich existenci vnímá velmi intenzivně. Na druhou stranu je možné konstatovat, že vnímání budoucnosti těžebních brownfieldů v Karviné je značně problematické, neboť jsou velmi silně spojovány s průmyslovými aktivitami jako nejpreferovanější variantou nového využití. Nicméně pravděpodobnost masového využití této varianty je velmi nízká s ohledem na dostupnost existujících průmyslových zón v rámci intravilánu města (Průmyslový park v Novém Městě či Průmyslová zóna Nová Pole ve Starém Městě). Je otázkou, nakolik je plánovaná výstavba průmyslové zóny Nad Barborkou v městské části Doly (a její naplnění investory) realitou, či jen politickou proklamací představitelů města a kraje.

Regenerace brownfieldů je široce diskutovanou tématikou, která v souvislosti se stále intenzivnějším trendem zastavování volných ploch v krajině vybízí ke koncepčnější a systematictější podpoře. Je nepochybné, že v regionech s koncentrací sociálních, ekonomických a environmentálních problémů, jako je tomu například na Karvinsku, je zájem soukromých investorů o investice do regenerací brownfieldů velmi omezený. O to důležitější jsou zde projekty veřejné správy, které by měly fungovat jako vzorové a vybízet soukromé investory k obdobným investicím. Je nepochybné, že vzdělávání (nejen dětí, ale i dospělých) v oblasti regenerace brownfieldů je v současné době na relativně nízké úrovni a právě osvěta upozorňující na environmentální, ale i sociální problémy koncentrující se v území s existencí brownfieldů, stále do velké míry chybí. Chybí také koncepční politika státu a měst zaměřená na alespoň prozatímní využívání ploch brownfieldů v případech, kdy to hygienické a environmentální podmínky dovolují (Haase a Rall, 2011; Martinát et al., 2014). Na tomto místě lze zmínit několik projektů regenerace brownfieldů, které byly již v Karviné realizovány, a které vzbudily rozsáhlé diskuse o jejich prospěšnosti. Zatímco projekt Průmyslové zóny Nové Pole ve Starém Městě je v kontextu stovek nově vytvořených pracovních míst vnímán velmi pozitivně, výstavba golfového

hřiště Gold Resort Lipiny ve Fryštátě na místě poddolovaných území je vnímána o poznání hůře. Z dalších projektů, které jsou v současné době v přípravě jde například o projekt Darkovské moře, jehož cílem je vybudování rekreační zóny okolo umělého jezera v městské části Darkov, která byla těžce postižena těžebními aktivitami. Zajímavým je i připravovaný projekt pod názvem „Po stopách původní Karviné“, jehož cílem je vybudovat naučné stezky a cyklostezky v oblastech postižených těžbou v městské části Doly a umožnit tak jejich alespoň částečné opětovné využití. Z dalších projektů lze zmínit již uvedený plán na vybudování průmyslové zóny s názvem Nad Barborou opět v městské části Doly. Závěrem je nezbytné dodat, že i v případě využívání území s těžebními brownfieldy či areály je nezbytné brát v úvahu také environmentální aspekty jejich nového využití tak, aby jejich regenerace stávající neutěšený stav ještě více nenarušily. Při plánování, přípravě projektů regenerace, při jejich realizaci i následném provozu je také nezbytné brát v potaz názory místních obyvatel a varianty nového využití těchto ploch široce diskutovat s veřejností, aby bylo nové využití ploch akceptováno a tím ulehčeny počátky jejich „nového“ využívání

Literatura

- [1] ALEXANDRESCU, F., MARTINÁT, S., KLUSÁČEK BARTKE, S., (2014). The Path From Passivity Toward Entrepreneurship: Public Sector Actors in Brownfield Regeneration Processes in Central and Eastern Europe. *Organization & Environment*. ISSN 1086-0266. DOI 10.1177/1086026614529436.
- [2] CZECHINVEST., (2008). *Národní strategie regenerace brownfieldů*. Praha: Ministerstvo průmyslu a obchodu.
- [3] DOHNAL, M., (1968). *Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města*. Karviná: Městský národní výbor.
- [4] DOLEŽELOVÁ, L., HADLAC, M., KADLECOVÁ, M., MARTINÁT, S., POLEDNIK, M., (2014). Redevelopment potential of brownfields: A-B-C model and its practical application. *E+M Ekonomie a management*, 2014, vol. 18, iss. 2 (in print). ISSN 1212-3609.
- [5] *Integrovaný plán rozvoje města Karviná.*, (2008). Změnová verze. [online]. [cit. 2014-4-13]. Dostupné z: <http://www.karvina.cz/portal/page/portal/uvodni_stranka/magistrat/zakladni_dokumenty/rozvoj_mesta/INTEGROVAN%C3%9D%20PL%C3%81N%20ROZVOJE%20M%C4%9ASTA%20KARVIN%C3%81.pdf>.
- [6] *Databáze brownfields Moravskoslezského kraje.*, (2012). [online]. [cit. 2014-4-14]. Dostupné z: <http://podnikatel.kr-moravskoslezsky.cz/databaze_brownfields.html>.
- [7] FRANTÁL, B., KLUSÁČEK, P., KUNC, J., MARTINÁT, S. *Report on results of survey on brownfield regeneration and statistical analysis*. Deliverable D3.1 of the TIMBRE FP7 project no. 265364 - Tailored Improvement of brownfields regeneration in Europe - www.timbre-project.eu.
- [8] FRANTÁL, B., KUNC, J., NOVÁKOVÁ, E., KLUSÁČEK, P., MARTINÁT, S., OSMAN, R., (2013). Location Matters Exploring Brownfields Regeneration in a Spatial Context (A Case Study of the South Moravian Region, Czech Republic). *Moravian Geographical Reports*, vol. 21, iss. 2, p. 5-19. ISSN 1210-8812. DOI 10.2478/mgr-2013-0007.
- [9] HAASE, D., RALL, E. L., (2011). Creative intervention in a dynamic city: A sustainability assessment of an interim use strategy for brownfields in Leipzig, Germany. *Landscape and Urban Planning*, vol. 100, iss. 3, pp. 189-201. ISSN 0169-2046. DOI 10.1016/j.landurbplan.2010.12.004.
- [10] CHMIEL., (2010). *J. Karviná – Darkov*. Český Těšín: Pro Print. ISBN 80-238-7442-X.
- [11] KIJONKA, E., REBROVÁ, A., (2005). *Karviná: město v kráse památek*. Karviná: Magistrát města Karviné. ISBN 80-239-5483-0.
- [12] KRZYSZTOFIK, R., KANTOR-PIETRAGA, I., SPÓRNA, T., (2013). A dynamic approach to the typology of functional derelict areas (sosnowiec, Poland). *Moravian Geographical Reports*, vol. 21, iss. 2, pp. 20 – 35. ISSN 1210-8812. DOI 10.2478/mgr-2013-0008.
- [13] KLUSÁČEK, P., KREJČÍ, T., MARTINÁT, S., KUNC, J., OSMAN, R., FRANTÁL, B., (2014). Regeneration of agricultural brownfields in the Czech Republic – case study of the Czech Republic. *Acta Universitatis Agriculturae Mendelulianae Brunensis*. 2013, vol. 61, no 2, p. 549-561. ISSN: 1211-8516
- [14] KLUSÁČEK, P., KREJČÍ, T., KUNC, J., MARTINÁT, S., NOVÁKOVÁ, E., (2011). The post-industrial landscape in relation to local self-government in the Czech Republic. *Moravian Geographical Reports*, vol. 19, iss. 4, pp. 8-28. ISSN 1210-8812.
- [15] KUNC, J., KLUSÁČEK, P., MARTINÁT, S., (2011). Percepce a lokalizace urbánních brownfields: podobnosti a rozdíly na příkladu Brna a Ostravy. *Urbanismus a územní rozvoj*, vol. 14, iss. 1., pp. 13-17. ISSN 1212-0855.
- [16] KUNC, J., KUNC, J., NAVRÁTIL, J., TONEV, P., FRANTÁL, B., KLUSÁČEK, P., MARTINÁT, S., HAVLÍČEK, M., ČERNÍK, J., (2014). Perception of urban renewal: Reflexions and coherences of socio-spatial patterns (Brno, Czech Republic). *Geographia Technica*, vol. 9, iss. 1, pp. 66 - 77. ISSN 1842-5135

- [17] KUNC, J., KUNC, J., MARTINÁT, S., TONEV, P., FRANTÁL, B., (2014). Destiny of urban brownfields: Spatial patterns and perceived consequences of post-socialistic deindustrialization. *Transylvanian Review of Administrative*, vol. 41, iss. E, pp. 109 – 128. ISSN 1842-2845
- [18] MARTINÁT, S., MARTINÁT, S., KŘEJČÍ, T., KLUSÁČEK, P., DOHNAL, T., KUNC, J., (2014). Brownfields and tourism: contributions and barriers from the point of view of tourists. *Proceedings of conference Public recreation and landscape protection - with man hand in hand? (RaOP 2014)*. Brno: Mendel University, Brno.
- [19] RYDVALOVÁ, P., ŽIŽKA, M., (2006). Ekonomické souvislosti revitalizace brownfields. *Politická ekonomie*, vol. 5, pp. 632-644. ISSN 0032-3233.
- [20] SUN, W., JONES, B., (2013). Using multi-scale spatial and statistical analysis to assess the effects of brownfield redevelopment on surrounding residential property values in milwaukee county, USA. *Moravian Geographical Reports*, vol. 21, iss. 2, pp. 56-64. ISSN 1210-8812.
- [21] VOJVODÍKOVÁ, B., POTUŽNÍK, POTUŽNÍK, M., BÜRGERMEISTEROVÁ, R., (2011). The database on brownfields in ostrava (Czech Republic): Some approaches to categorization. *Moravian Geographical Reports*, vol. 19, iss. 4, pp. 50-60. ISSN 1210-8812.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu financovaného programem Omega Technologické agentury České republiky pod názvem „Nové metody zefektivnění regenerace brownfields umožňující optimalizaci rozhodovacích procesů“ (TD020259). Příspěvek vznikl také s institucionální podporou Ústavu geoniky AV ČR, v.v.i. (RVO:68145535).

ROLE OF BROWNFIELDS REGENERATION IN CONTEMPORARY REGIONAL POLICY

MÍSTO REGENERACE BROWNFIELDŮ V SOUDOBÉ REGIONÁLNÍ POLITICE

PROF. PHDR. KAREL LACINA, DRSC.

Katedra veřejné správy | *Department of Public Administration*
Fakulta sociálních studií | *Faculty of Social Studies*
Vysoká škola finanční a správní | *Economics and Administration University*
✉ *Estonská 500, 101 00 Praha, Czech Republic*
E-mail: kar.lacina@seznam.cz

Annotation

The existence of brownfields represents one of relatively significant problems complicating the longer-term municipalities and the whole regions development programs implementation. That is why their regeneration is considered generally to be topical. We are able to utilize in the Czech Republic the experience of the problem solution in some other European countries where the regeneration has a rich tradition - mainly from the United Kingdom and the Federal Republic of Germany.

Key words

brownfields, regeneration, protection of environment, derelict soil, municipalities and regional development plans, infrastructure construction

Anotace

Existence brownfieldů představuje poměrně závažný problém komplikující implementaci dlouhodobých programů rozvoje obcí a celých regionů. Z uvedených důvodů je regenerace brownfieldů pokládána za aktuální proces. V České republice můžeme využívat zkušenosti z řešení dané problematiky v některých evropských zemích, které mají s regenerace bohaté tradice – především ze Spojeného království Velké Británie a Severního Irsku a ze Spolkové republiky Německo.

Klíčová slova

brownfieldy, regenerace, ochrana životního prostředí, kontaminovaná půda, municipální a regionální rozvojové plány, budování infrastruktury

JEL classification: X12

1. Negative influence of brownfields existence on municipalities and regions development

Brownfields in the EU member states are generally considered to be a relatively large localities (with buildings of different quality) that are now outdated. As Ing. arch. Vladka Jankových – Kirschner stresses „the term brownfields was formed as the contraposition to the term greenfields. They are devastated areas having problems with their further utilization often due to the necessity of high investment into them.. They cause predominantly environmental, space, economic and socio-economic problems“ (Jankových, 2005).

Brownfields are also represented by spaces which were used for various agricultural and construction activities in the past. According to National Brownfields Database „brownfield is an area utilized in the past for industrial, agricultural, construction or other activity ;it could be devastated ...what is

decreasing its attraction for the future utilization“ (CzechInvest, 2008) One of brownfields features is the fact that many of them are contaminated nowadays by different chemical substances. Vast majority of brownfields could be, therefore, characterized as territories derelict especially due to the changes in selected industrial activities as well as the restructure of agricultural production.

What concerns the contemporary EU classification, brownfields are characterized either as “derelict and vacant lands“ [typically for Scotland] or “formally technically equipped lands“ [in England].Some of brownfields are also represented by the dumps of waste.

The majority of brownfields are:

- former mining areas;
- former metallurgical and other factories;
- former military bases and other spaces used by the army that are now often devastated;
- former agricultural facilities.

There is the consensus in the European Union Member States that brownfields represent the threats predominantly from the point of view of the protection of environment. Their negative influence is, however, much greater.

It is quite clear that if brownfields are not regenerated their existence would:

- diminish the competitiveness not only of individual municipalities but also of the whole regions;
- diminish the quality of life of those municipalities and regions;
- contribute to the acceleration of the migration of these territories inhabitants into regions with better environmental conditions;
- diminish the potential investors interest in industrial and other entrepreneurial activities;
- diminish the interests of tourists in such territories influencing – among others - negatively the volume of financial resources for municipalities and regions development;
- diminish these territories presentation and promotion in exhibitions and other opportunities.

2. Ways of brownfields effective regenerations

„The aim of brownfields regeneration is to increase the attraction and the value of individual localities to the level compatible with the construction in the greenfield“ (CzechInvest, 2008).

The experiences accumulated in European countries brownfields regenerations for decades confirm that there are three possible ways of this process implementation:

- Complete regeneration made exclusively only by the public administration (i.e. local government) authorities - on the basis of projects invested from public finances.
- Regeneration established by private developers - completely through projects financed from private resources.
- The unification of financial, other material and human potential of the public and private sectors on the basis of the municipalities and regions stakeholders close cooperation - based on projects financed from the public and private resources.

If the brownfields regeneration has been effective and efficient as well as if it respects the sustainable development principles the useful regeneration could be implemented, for example, on the basis of the Public - Private - Partnership approach. In such a way elected representatives of communities are fully responsible for:

- all decontamination activities;
- the reconstruction of some old buildings situated on the brownfield and for the construction of new ones;
- the infrastructure construction as well as
- making decisions concerning the possibly most effective utilization of the regenerated territory.

3. Some concrete examples of brownfields regeneration in EU member states

A great experience from brownfields regeneration was accumulated predominantly in the United Kingdom. The first experience was made in the Central England - in the territory called “Black Country” - even in the period before the Second World War. The role of local government offices and authorities in brownfields regeneration was strengthened here in the beginning of the 1990s by the new Environmental Protection Act. Simultaneously the Agenda 21 principles started to be implemented in England, Scotland and Wales since that time - including in the sphere of brownfields regeneration. This orientation was further strengthened in April 2004 when the European Union Directive Nr. 2004/35/ES was approved in the EU level and started to be implemented in the British legal system. All mentioned legal standards underlined the local government representatives duty to identify the contaminated localities and to take care for their regeneration.

The mentioned activities are directed in the United Kingdom by the Development Agencies. A very active among them is the Scottish Development Agency (SDA) established in year 1974. It is predominantly oriented to the regeneration of localities damaged by the coal and slate mining and also in localities where the dominated position had the heavy industry for centuries. Vast majority of such regeneration projects are financed from the public financial resources till now. Every year about 150 million EURO are invested into the brownfields regeneration only in Scotland. The Scottish Development Agency cooperates closely with the organization named “ Scottish Homes” that constructs – mainly around a very famous town Glasgow and in the Lanarkshire county - cheaper social flats in the regenerated areas.

Effective steps in the brownfields regenerations were made also in England, especially thanks to the activities of the organization called English Partnership established in the year 1994. Its principal duty is to identify all facilities capable for their regeneration and consecutively offered for:

- the modern industrial activities;;communal flats construction;
- recreation of the local inhabitants.

All these activities are considered to be very expensive but significant. That is why several Regional Development Agencies implementing the mentioned activities were founded in the year 1999. The idea of Public – Private - Partnership in brownfields regeneration was implemented in England through the Land Restoration Trust established by the alliance of English Partnerships, Environmental Agency, the Forest Commission and the organization Groundwork. This alliance regenerated about 10 000 hectares of brownfields in the period of ten years.

What concerns the restoration activities in Wales, it is coordinated by the Welsh Development Agency(WDA) closely cooperated with the local government offices and authorities. More than 1 300 such localities were regenerated and offered for different utilization only in the period till year 2000. This organization continued in the construction of approximately 60% of new houses in the regenerated localities during the first decade of the 21st century.

Except of the United Kingdom a great experience from the brownfields regeneration was accumulated in the Federal Republic of Germany, predominantly in the Northern Rhine - Westvalen region.) This region represented the centre of the German mining and metallurgical industry since the half of the 19th century and it has this position de facto till now. An interesting brownfields regeneration was implemented in the territory of the river Emscher basin (in the territory of about 800 000 km²). Nearly 60% of the restoration costs were settled here by the European Union from its structural funds. About 500 hectares of restored land were offered to 1 300 industrial enterprises for their utilization and approximately 1 300 flats were constructed there. What concerns other EU member states, some precious experiences from brownfields restoration were achieved also in the northern and eastern French regions - most of them in the Nord - Pas de Calais and in the Lotrin regions.

4. European Union and brownfields regeneration

The European Union pays a relatively great attention to the support of mentioned regeneration activities also in this time. Nowadays the EU members states are able to get supports predominantly in the Operational Program “Industry and Business “ (the Priority Nr. 1 called “Entrepreneurial Environment Development “). The program underlines the significance of:

- new building construction in the regenerated areas;
- modernization of buildings constructed in previous periods in that localities;
- possible brownfields transformation into greenfields.

Other possible source of financial supports for brownfields regenerations is the EU Cohesion fund from which money for activities aimed mainly at the improvement of the environmental situation are provided. Last but not least some money is possible to achieve in the form of credits from the European Investment Bank as well as from the European Bank for Reconstruction and Development.

EU member states are obliged to work out the National strategies of brownfields regeneration. The European Union authorities underline the position that those strategies could be successful only if their implementation is based on the consensus of all decisive political and other active forces of national states. Moreover, it was underlined for several times that such a consensus – it means the consensus of all stakeholders - is extremely important for the brownfields concrete regeneration activities in the regions and localities.

5. Conclusion

The following conclusions could be adopted on the basis of the experience from the brownfields regeneration:

Brownfields regeneration represents the significant problem that is solved in the European continent approximately during the last fifty years. Nevertheless, the supranational European strategy was worked out and specified only since the second half of the 1970s, first of all thanks to the United Kingdom and Ireland membership in the European Communities.

Brownfields regeneration is made in the EU member states on the basis of the implementation of :

- projects financed from the public financial resources;
- projects financed by private entrepreneurs;
- projects implemented on the basis of public and private resources unification (predominantly through the Public – Private - Partnership scheme).

The financing from the public resources (municipal, regional with the EU national state financial support) is , unfortunately , prevailing till now.

The experience of states with a relatively great number of regenerated areas show the fact that regenerated areas could be utilized especially for the following activities:

- construction of industrial zones and scientific parks;
- construction of communal houses (mainly for id families with low life standards);
- sport activities and leisure time facilitie,;
- business activities;
- offices rooms construction,;- building the parks.

The leading role in brownfields regeneration activities is played - from different reasons - by the public sector, first of all by the local government offices and authorities developing their activities in the local and regional levels. It is one of the lessons made in the EU members states fully possibly implemented in other countries will limited experience from the brownfields regeneration.

There is a very interesting recommendation in some European Union member states that the approval of the buildings construction in greenfields should be accompanied by the same area of brownfields regeneration (for example the construction of buildings in 1 hectar of greenfields should be compensated by the regeneration of 1 hectar of the brownfield).

References

- [1] JANKOVÝCH KIRSCHNER, V., (2005). *Klasifikace brownfields*. [studie k disertační práci]. Dostupné z: <<http://www.brownfields.cz/wp-content/uploads/2007/11/studie-vjk-vladka-2005.pdf>>
- [2] CzechInvest., (2008). *Národní databáze brownfieldů*. Dostupné z <<http://www.brownfieldy.cz/>>

DISKUZE O ENERGETICKÝCH ÚSPORÁCH A POTENCIÁLNÍ OHROŽENÍ ENERGETICKOU CHUDOBOU NA ÚROVNI BYTOVÉHO DOMU (PŘÍPADOVÁ STUDIE LIDICKÁ, BRNO, ČESKÁ REPUBLIKA)

DISCUSSION ABOUT ENERGY SAVINGS AND POTENTIAL THREATS OF ENERGY POVERTY AT THE LEVEL OF THE RESIDENTIAL HOUSE (CASE STUDY LIDICKÁ, BRNO, CZECH REPUBLIC)

MGR. PETR KLUSÁČEK, PH.D.

MGR. TOMÁŠ KREJČÍ

MGR. STANISLAV MARTINÁT

Oddělení environmentální geografie | Department of environmental geography
Ústav geoniky AV ČR, v. v. i. | Institute of Geonics AS CR, v. v. i.
✉ Drobného 28, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: petr.klusacek@centrum.cz, krejci@geonika.cz, martinat@geonika.cz

Anotace

Předkládaný příspěvek se věnuje problematice energetických úspor a energetické chudoby na úrovni bytového domu. Pozornost je zaměřena na proces hledání cest vedoucích k energetickým úsporám a dále na to, zda některé investice nemohou vytvářet ohrožení energetickou chudobou u některých skupin aktérů. Výsledky ukazují, že veřejná finanční podpora energetických úspor může paradoxně způsobovat za jistých podmínek vážné finanční problémy (zamítnutí finanční dotace) a může tak vytvářet i další ekonomický tlak na skupinu aktérů potenciálně ohrožených energetickou chudobou.

Klíčová slova

energetické úspory, energetická chudoba, bytový dům, Brno, Česká republika

Annotation

The contribution deals with issues of energy savings and energy poverty at the level of the residential house. The attention is focused on the process of searching of methods leading to energy savings and furthermore on the question, if some investments can create threats of energy poverty among some groups of actors. The results show that even public financial support for energy savings can cause at some conditions (rejection of financial support) serious financial problems and it can create further economic pressure on groups of actors who are potentially threatened by energy poverty.

Key words

energy savings, energy poverty, residential house, Brno, Czech Republic

JEL classification: O18

Úvod

Otázky spojené s problematikou efektivního využití energetických zdrojů a s možnými způsoby úspor energie jsou velmi často diskutovány odbornou i laickou veřejností na různých hierarchických

úrovních (globální, EU, stát, kraj, obce, bytový či rodinný dům). Téma je velmi frekventované a populární, přičemž pozornost je mu věnována z nejrůznějších perspektiv – například: (I) v politické rovině je vyzdvihován význam energetických úspor jako možné cesty vedoucí ke snížení energetické závislosti na potenciálně rizikových zemích a regionech (Stegen, 2011; Mareš a Laryš, 2012; Kropatcheva, 2014), (II) v ekonomické rovině je často diskutována role ekonomických přínosů plynoucích z energetických úspor (Garrido-Soriano, 2012 nebo Elsawaf, Abdel-Salam a Abaza, 2013), (III) v sociální rovině je pak pozornost zaměřena na problematiku energetické chudoby a na skupiny obyvatelstva, které jsou touto formou chudoby nejvíce ohroženy (Nussbaumer, Bazilian a Modi, 2012 nebo Bouzarovski, Petrova a Sarlamanov, 2012), (IV) v environmentální rovině se pozornost soustředí na roli, kterou úspory energií mohou sehrát v rámci hrozících změn klimatu (Zhang, 2010; Jinpeng 2011). Zvyšování cen energií pochopitelně vyvolalo i diskuzi na téma možností energetických úspor spojených s oblastí bydlení (např. Mata, Kalagasidis a Johnsson, 2013; Ballarini, Corgnati a Corrado, 2014).

V případě, že bytový či rodinný dům patří jednomu vlastníkovi, tak je situace v oblasti rozhodovacích procesů poměrně jednoduchá – vlastník je obvykle schopen na základě svých rozumových schopností, životních zkušeností a dostupných informací (např. informace z odborných a neodborných zdrojů, poradenství specializovaných firem apod.) rozhodnout o tom, zda a jakým způsobem budou provedena opatření vedoucí k energetickým úsporám. Ze sociálního i prostorového hlediska ovšem mnohem zajímavější situace nastávají v případech, kdy nejsou bytové domy ve vlastnictví pouze jednoho vlastníka, ale jsou ve vlastnictví více vlastníků (ať již formou družstevního či osobního vlastnictví), kteří jsou nuceni kolektivně rozhodovat o všech významných problémech spojených s bydlením – včetně potřeby, způsobu provedení a rozsahu energetických úspor, žádosti o dotace na zateplení domu apod. Velmi často pak bývá v případech kolektivního vlastnictví poměrně složité nalézt kompromisní a vyvážené řešení, které by uspokojilo většinu nebo dokonce všechny zainteresované aktéry. Realizace některých finančně náročných investic do energetických úspor a alternativních zdrojů energie může vést k zadlužení a ke zvýšení nákladů na bydlení, což pak může některé aktéry vystavit dokonce i nebezpečí energetické chudoby. Cílem příspěvku je analyzovat a dokumentovat složitost uvedeného procesu hledání kompromisů spojených s energetickými úsporami na úrovni bytového domu, a to za pomoci případové studie jednoho bytového domu z centra Brna, který prošel v nedávné době rozsáhlou modernizací, včetně realizace četných opatření vedoucí k úsporám energie. Příspěvek se snaží iniciovat intenzivnější diskuzi na téma energetických úspor a energetické chudoby v rámci České republiky.

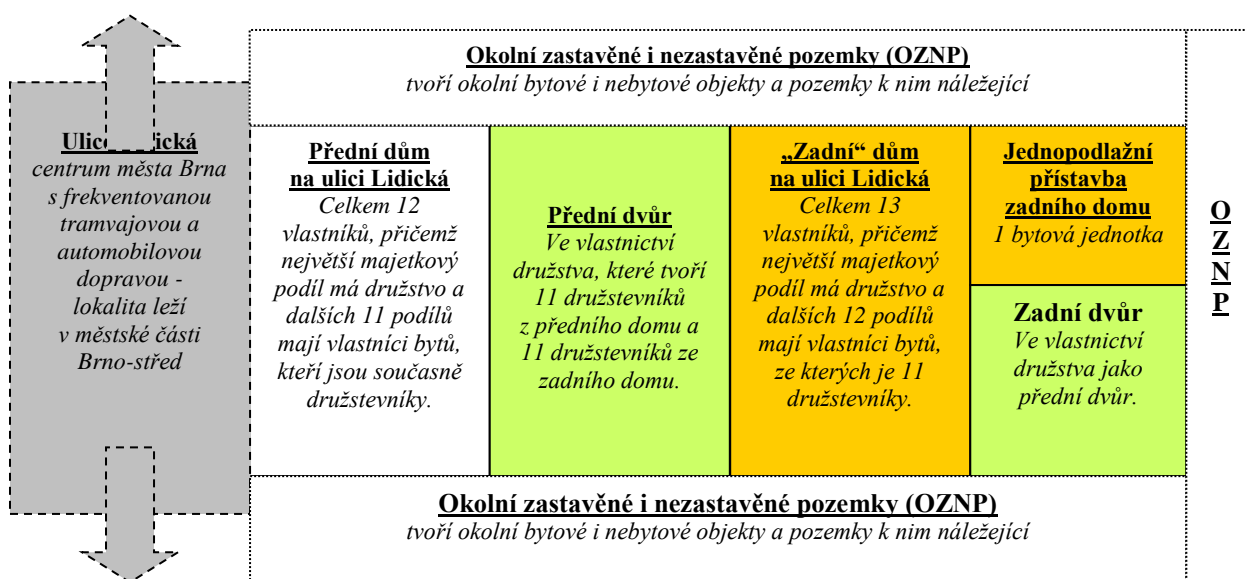
Metodologie a představení případové lokality

Problematikou výzkumu města Brna a bydlení se zabývali již v minulosti i autoři tohoto příspěvku (např. Klusáček et. al. 2009 či Steinführer et. al. 2010). Zatímco předchozí příspěvky využívaly zejména klasických geografických metod (statistické a kartografické analýzy statistických dat), tento příspěvek je atypický, neboť je založen zejména na vlastním zúčastněném pozorování (účast na shromáždění vlastníků Společenství vlastníků pro bytový dům Lidická, na schůzích výboru tohoto společenství), na analýze vybraných dokumentů spojených s modernizací domu a jeho zateplením, a na rozhovorech, které se uskutečnily s aktéry participujícími na tomto procesu. Zatímco naše předchozí studie o Brně se pohybovaly na úrovni základních sídelních jednotek, tak tento příspěvek jde na úroveň nižší.

Před vlastní analýzou informací spojených s energetickými úsporami a energetickou chudobou je třeba alespoň stručně představit případovou lokalitu. Studovaný dům Lidická je lokalizován ve vnitrobloku v tzv. „klidové zóně“ (viz Obr. 2. a 3), přičemž tento dům je dostupný z ulice pouze prostřednictvím průjezdu „předního“ domu. Oba domy prošly i velmi podobným vývojem: byly vystavěny ve funkcionalistickém stylu v meziválečném období soukromým kapitálem, přičemž před 2. světovou válkou byly v „předním“ domě byty, zatímco „zadní“ dům byl využíván jako kancelářské prostory; v období krátce po roce 1948 byly oba domy zestátněny a přebudovány na byty, přičemž ve státním vlastnictví byly až do konce roku 1989. V období po roce 1989 přešly studované domy nejprve do vlastnictví města a na konci 90. let 20. století došlo k jejich privatizaci – obyvatelé obou

domů vytvořili společné bytové družstvo o 22 členech (s rovnocenným zastoupením družstevníků z obou domů), přičemž ne všichni obyvatelé studovaných domů do družstva vstoupili, a to z různých důvodů (nedůvěra k osobám zvoleným do orgánů družstva – personální animozity, obavy z možných rizik spojených s fungováním družstva, neochota přijmout odpovědnost za správu družstevního majetku apod.). Bytové družstvo začalo spravovat nejen družstevní byty v obou domech, ale vylepšovalo svoji finanční situaci i prostřednictvím pronájmů několika nájemních bytů a nebytových prostor (jedná se o komerční provozovny služeb a maloobchodu, sklady). Na konci roku 2009 bytové družstvo splatilo úvěr a družstevní byty v obou domech byly převedeny do osobního vlastnictví, přičemž příslušný katastrální úřad rozhodl, že studovaný „zadní“ dům musí získat vlastní číslo popisné, neboť „není spojen s předním domem společnou zdí“. Aby byl zápis ze zákona možný, tak bylo na „přední dům“ uvaleno věcné břemeno, které zajišťuje obyvatelům zadního domu možnost procházet skrze průjezd předního dvoru a přes přední a zadní dvůr. V důsledku výše uvedeného rozhodnutí katastrálního úřadu vznikla dvě společenství vlastníků, přičemž každé z nich si začalo řešit problémy svého domu samostatně (v obou domech je sice jedním z vlastníků družstvo, takže lidé z předního domu vlastní prostřednictvím družstva část zadního domu a naopak, ale na schůzi družstva byl přijat kompromis, že za družstvo na shromáždění vlastníků vždy hlasuje člen představenstva z příslušného domu, aby si domy vzájemně neblokovaly odhlasování potřebných modernizací a důležitých oprav). Tento kompromis umožnil to, že o modernizaci a energetických úsporách v zadním domě na Lidické si mohli rozhodnout pouze vlastníci z tohoto studovaného domu. V dalších částech se text zaměřuje na diskuze o energetických úsporách v rámci „zadního“ domu na ulici Lidická a na některé problémy a komplikace, které bylo nutné řešit v rámci realizační části jednotlivých opatření. Komplikované poměry fyzických a vlastnických struktur ve zkoumané lokalitě jsou schematicky zobrazeny na obrázku č. 1.

Obr. 1: Schematický plán vlastnických struktur ve studované lokalitě „zadního“ domu na ulici Lidická v Brně

Zdroj: vlastní návrh

Diskuze o možných řešeních modernizace a energetických úspor v rámci případové lokality „zadního“ domu na ulici Lidická v Brně

V této pasáži je přiblížena část diskuzí, které proběhly mezi vlastníky v rámci „zadního“ domu na ulici Lidická. Stav domu při převodu do osobního vlastnictví byl nepříliš uspokojivý – jednalo se o dům o pěti nadzemních podlažích, ve kterém kromě fatálního stavu společných instalací, zatékající střechy, odpadávající původní omítky, neexistujícího výtahu apod., byl „tepelný“ komfort pro bydlení v zimním období velice špatný. Původní dřevěná kastlová okna z 30. let 20. století a nezateplené stěny způsobovaly velké energetické ztráty, že výše lokalizované byty bylo možné vytopit na teplotu maximálně 17 stupňů Celsia. Nevyhnutelným řešením zanedbaného stavu domu byla jeho kompletní

rekonstrukce, ale pochopitelně bylo velmi obtížné najít konkrétní způsob, jakým tuto rekonstrukci provést. Jednání se vlekla dlouho a někteří vlastníci zvolili vlastní řešení – například rodina s malým dítětem v 1. nadzemním podlaží si nechala vyměnit dřevěná okna za plastová na vlastní náklady, zatímco jiná rodina s malým dítětem v 5. nadzemním podlaží se odstěhovala, přičemž vlastník tento fakt komentoval na shromáždění vlastníků slovy „*Musíme s tím už něco udělat, neboť já musím svůj byt pronajímat, protože tam nemohu bydlet se svou ženou a malým dítětem, když jsou tam v zimě takové nízké teploty!*“ Je zajímavé, že příčiny vystěhování z domu nebyly pouze energetické, ale i neexistence výtahu způsobila to, že se v minulosti museli z domu vystěhovat obyvatelé, kteří nebyli schopni chodit po schodech do vyšších pater domu. Z tohoto důvodu část vlastníků (především starší osoby a vlastníci z vyšších pater) toužila po vybudování výtahu, který by zvýšil komfort jejich bydlení. Pochopitelně vlastníci z nižších pater zase poukazovali na náklady spojené s výstavbou a provozem výtahu (i náklady na elektřinu). V této situaci si vlastníci na prvním shromáždění zvolili tříčlenný výbor společenství (ve složení architekt, grafik a ekonomka) a pověřili ho, aby rozpracoval možné varianty řešení a předložil je shromáždění vlastníků ke schválení.

Výbor provedl finanční kalkulaci a zjistil, že pokud společenství využije finanční prostředky ze svého účtu a vezme si úvěr od banky (až do maximální výše bez zástavy jednotlivých bytů), tak stačí pouze na realizaci oprav a zateplení budovy a pouze na nezbytné opravy staré střechy. Pro tuto první variantu řešení, při které by na výtah nezbyly finanční prostředky, bylo třeba získat 75 % podporu vlastníků. Výbor rozpracoval i druhou variantu, která počítala s tím, že se získají peníze za prodej půdy pro výstavbu půdních bytů. Problémem bylo, že developerské společnosti měly zájem o výstavbu dvou dalších pater, ale sousední domy odmítaly zvýšení výškové hladiny zadního domu, protože by se jim omezily možnosti výhledu. Z hlediska snadného získání stavebního povolení se zdála být snadno realizovatelná varianta s jedním novým podlažím v prostoru bývalé půdy. To však vylučovalo možnost získat pro akci nějakou developerskou firmu, protože stavět jedno patro v relativně komplikované poloze v rámci vnitrobloku přišlo zástupcům developerských společností jako neefektivní. Proto výbor kontaktoval vlastníky, kteří vlastní byty v podlaží pod půdou, s dotazem, zda by se nechtěli stát investory a využít půdu pro mezonetové byty. Z těchto vlastníků reagoval jeden pozitivně, ale bylo nutné získat jednoho až dva další investory. Proto byli osloveni další vlastníci z domu, přičemž dva z oslovených vlastníků se rozhodli, že mají o tuto investici do druhého bytu v domě zájem. Výbor po dlouhých jednáních s jednotlivými vlastníky připravil návrh formulace hlasování, která obsahovala zájmy všech zúčastněných aktérů (např. vlastníci z 1. nadzemního podlaží požadovali kompenzaci za výtah v podobě odsouhlasení kočárkárny v suterénu, vybudování zvukotěsné a tepelně-izolační přepážky v zádveři tří bytů v 1. nadzemním podlaží a rozpočítávání nákladů na provoz a opravy výtahu od 2. nadzemního podlaží výše; vlastníci bytů z patra pod půdou chtěli mít jistotu, že jim budou opraveny případné škody vzniklé v důsledku stavebních prací). Druhá varianta řešení však vedla ke změně vlastnických podílů, a proto vyžadovala 100 % souhlas všech vlastníků. Tento souhlas se nakonec podařilo po dlouhých a komplikovaných jednáních vyjednat a všichni vlastníci tak podpořili velkorysejší variantu modernizace a rekonstrukce bytového domu. Svoji roli nepochybně sehrála i příznivá vlastnická struktura (viz Tab. 1), neboť v době rozhodování byla většina vlastníků ekonomicky aktivní (zaměstnanci či OSVČ) a pouze jeden manželský pár patřil do skupiny důchodců.

V rámci přípravných diskuzí se odehrály debaty i o možných variantách zdrojů energie a energetických úspor. Na prvním shromáždění vlastníků se ozvaly hlasy požadující odpojení od teplárny, protože „*parovodem dodávají drahé teplo*“ a výbor byl vlastníky vyzván, aby určil alternativy i v této oblasti. Výbor zjistil, že odpojení od tepláren by získalo všechna potřebná povolení pouze v případě, že by se přešlo na ekologičtější typ vytápění, než jakým je dálkové vytápění. V této souvislosti je možné zmínit, že v některých případech dochází v souvislosti s odpojením od tepláren i k soudním sporům (Šebelka, 2012). V případě studované lokality nebyla tedy reálná možnost přejít na „levnější“ vytápění plynem, ale jako jediná varianta přicházelo do úvahy využití tepelného čerpadla. Výbor kontaktoval v rámci družstva zástupce předního domu a byla diskutována varianta tepelného čerpadla s vrtů na předním dvoře, která by umožnila odpojit se od tepláren přednímu i zadnímu domu. Z nabídky firem vyplynulo, že tepelné čerpadlo s využitím vrtů by bylo komplikovaná a velmi nákladná investice s nejistou perspektivou (firma dokázala garantovat bezproblémový provoz zařízení

v časovém horizontu deseti let, ale nemohla zaručit, že zařízení bude spolehlivě fungovat i po tomto období). Hlasy volající po odpojení od tepláren je možné vnímat jako hlasy usilující o energetickou nezávislost (z jiné perspektivy je to možné vnímat i jako určitou formu energetického separatismu), přičemž je zajímavé, že toto volání po energetické nezávislosti se ozvalo i v rámci zadního domu – tři vlastníci (investoři), kteří se rozhodli investovat do nového bydlení v 6. nadzemním podlaží, vystoupili s představou, že by měli vlastní zdroj tepla (plyn) aspoň v těchto nových bytových jednotkách (argumentovali i tím, že se nebudou muset hledat nápojně body na topení v bytech o patro níže). Tato varianta se opět ukázala z hlediska povolení jako problematická a navíc tito tři vlastníci (investoři) ji přestali prosazovat, když zjistili, že by se museli i přesto podílet na hrazení nákladů na společné teplo podle příslušné vyhlášky č.372/2001 Sb. (Sůra, 2014). Z hlediska alternativních zdrojů energie je zajímavá skutečnost, že jeden z vlastníků (investorů) do půdních bytů si nechal zpracovat záměr i na využití solárních kolektorů sloužících k výrobě teplé užitkové vody, ale nakonec od svého úmyslu ustoupil, když zjistil, že technické zařízení by zabralo část z jeho nového bytu.

V oblasti úspor energie bylo třeba přijmout řadu zásadních rozhodnutí, přičemž nejdůležitější bylo rozhodnutí, zda dům zateplit silnější vrstvou zateplovacího materiálu a využít dotační program Zelená úsporám (2011) nebo zda zateplit dům tenčí vrstvou zateplovacího materiálu a administrativně náročnému dotačnímu programu se raději vyhnout. Variantu bez využití dotace doporučoval vlastníkům stavební expert, který byl najatý na přípravu stavby a jako stavební dozor, přičemž argumentoval tím, že při výskytu nedostatků při administrativním vykazování i realizaci projektu hrozí, že dotace z programu Zelená úsporám nebude nakonec přidělena (což se v realizační fázi ukázala jako téměř prorocká slova). Vlastníci se ovšem rozhodli využít program Zelená úsporám a realizovat důkladnější zateplení domu. Výbor byl pověřen, aby najal specializovanou firmu, která se zabývá vyřizováním dotací z tohoto programu. Z hlediska zateplení byla důležitá ještě otázka výměny oken – zde komplikace způsobilo to, že rodina vlastníka s malým dítětem, která si nechala vyměnit nová plastová okna dva roky před rekonstrukcí na vlastní náklady, tak nechtěla znovu vyměňovat okna v tak krátkém čase. Podobně výměnu oken odmítal i vlastník, který si na své náklady nechal repasovat stará dřevěná kastlová okna (cena repasování byla dvojnásobná oproti pořízení a instalaci nových plastových oken) s tím, že konstatoval „*plastáky do svého bytu nechci*“. Výbor se snažil vyhovět všem těmto požadavkům (např. jeden vlastník si nechal nainstalovat hliníkové okno se skrytým rámem, aby se mu nesnížila světlost v jedné místnosti v důsledku instalace plastového okna se širokým rámem), a proto bylo výborem navrženo a na shromáždění vlastníků schváleno, že bytům, kde proběhla výměna oken, bude proplacena částka z fondu oprav, jak kdyby se tam instalovaly plastová okna pořízená v rámci zateplovací akce za množstevní slevu (to znamená, že vlastníkov, který si platil nákladné repasování dřevěných oken, byla zaplácena přibližně polovina jím vynaložené částky). Vstřícnost vůči individuálním potřebám jednotlivých vlastníků přinesla komplikace z hlediska programu Zelená úsporám, neboť energetický audit bylo nutné nechat kalkulovat na jednotlivé typy oken a u každého typu musely být předložena příslušná technická dokumentace (např. prostupnost tepla).

Tab. 1: Základní informace o vlastnické struktuře v rámci případové lokality „zadního“ domu Lidická

Přehled vlastníků	Vlastníci, kteří investovali do nového bydlení v 6. NP	Vlastníci, kteří žijí v domě s malými dětmi	Věková kategorie vlastníka/vlastníků (v případě manželů)	Ekonomická aktivita vlastníka/vlastníků (v případě manželů)	Členský podíl ve družstvu	Vlastnický podíl na domě před rekonstrukcí (%)
Vlastník č. 1 - družstvo	-	-	-	-	-	22,87%
Vlastník č. 2 - byt 3+1			50 - 60 let	ekonomicky aktivní	1	9,80%
Vlastník č. 3 - byt 3+1	1		50 - 60 let	ekonomicky aktivní	1	9,66%
Vlastník č. 4 - byt 3+1			50 - 60 let	ekonomicky aktivní	1	8,92%
Vlastník č. 5 - byt 3+1			61 a více let	důchodci	1	8,89%
Vlastník č. 6 - byt 2+1		1	30 - 40 let	ekonomicky aktivní	1	6,44%
Vlastník č. 7 - byt 2+1		1	30 - 40 let	ekonomicky aktivní	1	6,30%
Vlastník č. 8 - byt 2+1	1	1	30 - 40 let	ekonomicky aktivní	1	6,27%
Vlastník č. 9 - byt 2+1			30 - 40 let	ekonomicky aktivní		6,24%
Vlastník č. 10 - byt 2+1	1		30 - 40 let	ekonomicky aktivní	1	5,10%
Vlastník č. 11 - byt 1+1			50 - 60 let	ekonomicky aktivní	1	4,16%
Vlastník č. 12 - garsoniéra			30 - 40 let	ekonomicky aktivní	1	2,69%
Vlastník č. 13 - garsoniéra			30 - 40 let	ekonomicky aktivní	1	2,66%
	3	3			11	100,00%

Zdroj: vlastní zpracování

Realizační fáze a její výsledky

Realizační fáze byla poznamenána klasickými problémy, které provázejí téměř každou stavbu (např. tlak stavební firmy na proplácení víceprací či nízká kvalita některých stavebních prací a nutnost oprav a reklamací). V rámci stavebních prací se snížil i tepelný komfort bydlení, protože stavební firma měla rozestavěnou výtahovou šachtu ve schodišťovém prostoru v období zimy (byla vybourána okna a vstupní dveře), kdy naneštěstí přišly arktické mrazy a bylo nutné stavební práce úplně přerušit. Do schodišťového prostoru tak vnikal velmi studený vzduch, což jeden z vlastníků komentoval výstižně slovy: „*Toto je dům hrůzy. Musel jsem poslat manželku s dcerkou pryč, protože v kuchyni mám 5 stupňů Celsia, i když tam topím naplno. Mohl bych tam ubytovat snad tučňáka ze ZOO.*“ Nicméně výsledek regenerace domu je navzdory obtížím z období realizace stavby relativně uspokojivý (Obr. 2 a 3).

Obr. 2 a 3: Pohled na západní fasádu „zadního“ domu na ulici Lidická před rekonstrukcí a po jejím provedení

Autor: Vojtěch Šíp

Z hlediska energetický úspor byla zajímavá zkušenost s programem Zelená úsporám. Tam nejprve došlo k pozastavení administrace žádosti domu o dotaci, přičemž argumentem k tomuto pozastavení bylo zvětšení podlahové plochy o cca 14 m² (toto nastalo změnou dispozice v nově dostavovaném 6. NP – konkrétně se zde jednalo o přestavění původně plánované terasy na obytný prostor). Finanční prostředky z dotace se nakonec podařilo získat dva roky od podání žádosti, a to až na základě odvolání proti pozastavení administrace, které bylo směřováno na ombudsmana pro program Zelená úsporám. Zbývá dodat, že v rámci modernizace domu byly realizovány klasická opatření otopného systému (termoventily, měřáky spotřeby tepla na radiátorech s dálkovým odečtem).

Závěr

V rámci zkoumané lokality byly realizovány některá významná opatření vedoucí k úsporám energie (výměna oken, zateplení vnější obálky domu, opravy otopného systému). Některé vize se naproti tomu nepodařilo uskutečnit (tepelné čerpadlo, využití solární energie), neboť prosazení těchto záměrů narazilo na ekonomické a technické limity (neochotu vlastníků se více zadlužit, obtížnost technického provedení v rámci dané lokality zvyšující pořizovací cenu zařízení). Regeneraci bytového domu lze hodnotit celkově pozitivně, ale stav po rekonstrukci si v žádném případě nelze představovat jako naprostou idylu bez výskytu energetických a jiných problémů. Naopak investice do regenerace vedly ke zvýšení nákladů na bydlení, neboť je třeba splácet úvěr poskytnutý bankou. Zvýšené náklady vyvolávají tlak na vlastníky k dalším úsporným opatřením, což může vést až k úsměvným energetickým konfliktům na téma „kdy začít topnou sezónou“ – obvykle k tomu dochází na počátku či na konci topné sezóny, kdy část vlastníků argumentuje, že je možné ušetřit vypnutím otopného systému, zatímco jiné skupiny vlastníků chtějí topit (např. rodiny s malými dětmi), aby nemuseli ve svých bytech využívat elektrické přímotopy. Přirozeně tlak na šetření je větší obvykle ze strany vlastníků s nižšími příjmy nebo vlastníků zadlužených - lze tedy konstatovat, že energetickou chudobou jsou ve zkoumané lokalitě ohroženi především lidé s určitými finančními problémy. K energetické chudobě mohou paradoxně v některých případech napomoci i dotace z veřejných prostředků jakým je například program Zelená úsporám, neboť příklad studované lokality ukazuje, že při nedodržení poměrně komplikovaných dotačních pravidel hrozí riziko neposkytnutí finanční dotace, a tím i vážné finanční problémy a další ekonomický tlak na skupinu aktérů potenciálně ohrožených energetickou chudobou. V tomto směru situace může vést až k fatálnímu zadlužení a k podobným

problémům jaké jsou v České republice již známy ze zkušeností se špatným využíváním dotací na úrovni obcí či krajů.

Literatura

- [1] BALLARINI, I., CORGNATI, S. P., CORRADO, V., (2014). Use of reference buildings to assess the energy saving potentials of the residential building stock: The experience of TABULA project, *Energy Policy*, vol. 68, pp. 273-284. DOI 10.1016/j.enpol.2014.01.027.
- [2] ELSAWAF, N., ABDEL-SALAM, T., ABAZA, H., (2013). Economic evaluation and calculations of energy savings by upgrading the heating systems in pre manufactured homes. *Energy and Buildings*, vol. 59, pp. 187-193. DOI 10.1016/j.enbuild.2012.12.036.
- [3] GARRIDO-SORIANO, N., ROSAS-CASALS, M., IVANCIC, A. ÁLVAREZ-DEL CASTILL, D., (2012). Potential energy savings and economic impact of residential buildings under national and regional efficiency scenarios. A Catalan case study, *Energy and Buildings*, vol. 49, pp. 119-125. DOI 10.1016/j.enbuild.2012.01.030.
- [4] JINPENG, G., (2011). On China's Energy Saving and Emission Reduction and International Law Analysis about Global Climate Change, *Energy Procedia*, vol. 5, pp. 2568-2575.
- [5] KLUSÁČEK, P., MARTINÁT, S., MATZNETTER, W., WISBAUER, A., (2009). The Urban Development in the Selected Czech and Austrian City Regions, *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis – Geographica*, vol. 40, iss. 2, pp. 27-57. ISSN 0231-9365
- [6] KROPATCHEVA, E., (2014). He who has the pipeline calls the tune? Russia's energy power against the background of the shale “revolutions”, *Energy Policy*, vol. 66, pp. 1-10. DOI 10.1016/j.enpol.2013.10.058.
- [7] MAREŠ, M., LARYŠ, M., (2012). Oil and natural gas in Russia's eastern energy strategy: Dream or reality? *Energy Policy*, vol. 50, pp. 436-448. DOI 10.1016/j.enpol.2012.07.040.
- [8] MATA, E., KALAGASIDIS, A.S., JOHNSON, F., (2013). Energy usage and technical potential for energy saving measures in the Swedish residential building stock. *Energy Policy*, vol. 55, pp. 404-414. DOI 10.1016/j.enpol.2012.12.023.
- [9] NUSSBAUMER, P., BAZILIAN, M., MODI, V., (2012). Measuring energy poverty: Focusing on what matters. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, vol. 16, iss. 1, pp. 231-243. DOI 10.1016/j.rser.2011.07.150.
- [10] ŠEBELKA, J., *Město nás nechce odpojit od teplárny, vadí družstvu. Žalobu řeší soud*, Online, dostupné na: http://liberec.idnes.cz/soudni-spor-o-odpojeni-od-teplarny-v-liberci-fmq-liberec-zpravy.aspx?c=A120720_164226_liberec-zpravy_oks
- [11] STEGEN, K.S., (2011). Deconstructing the “energy weapon”: Russia's threat to Europe as case study, *Energy Policy*, vol. 39, iss.10, pp. 6505-6513. DOI 10.1016/j.enpol.2011.07.051.
- [12] STEINFÜHRER, A., BIERZYŃSKI, A., GROßMANN, K., HAASE, A., KABISCH, S., KLUSÁČEK, P., (2010). Population Decline in Polish and Czech Cities During Post-socialism? Looking Behind the Official Statistics, *Urban Studies*, vol. 47, iss.11, pp. 2325–2346. DOI 10.1177/0042098009360224.
- [13] SŮRA, J. *Spravedlivější rozúčtování tepla nebude, resort vyhlášku nakvap stáhl*. Dostupné z: <http://ekonomika.idnes.cz/spravedlivejsi-rozdelovani-nakladu-na-vytapeni-ministerstvo-odložilo-1a1-ekonomika.aspx?c=A140110_200711_ekonomika_zt>
- [14] ZELENÁ ÚSPORÁM., (2011). Dostupné z: <<http://www.zelenausporam.cz/>>
- [15] ZHANG, Z., (2010). Is it fair to treat China as a Christmas tree to hang everybody's complaints? Putting its own energy saving into perspective, *Energy Economics*, vol. 32, Supplement 1, pp. S47-S56. DOI 10.1016/j.eneco.2009.03.012.

Příspěvek byl zpracován s institucionální podporou Ústavu geoniky AV ČR, v.v.i. (RVO:68145535).

**OBNOVITELNÉ ZDROJE ENERGIE A ZAMĚŠTNANOST
V ČESKÉ REPUBLICĚ****RENEWABLE ENERGY AND EMPLOYMENT IN THE CZECH
REPUBLIC****MGR. PETR DVOŘÁK, PH.D.****MGR. STANISLAV MARTINÁT**

Oddělení environmentální geografie | Department of Environmental Geography
Ústav geoniky AV ČR, v. v. i. | Institute of Geonics, Academy of Sciences of the CR
✉ Studentská 1768, 708 00 Ostrava, Czech Republic
E-mail: dvorak@geonika.cz, martinat@geonika.cz

Anotace

Rozvoj obnovitelných zdrojů energie prioritně cílí na environmentální témata jako je klimatická změna, nebo otázky energetické bezpečnosti a dostupnosti zdrojů, avšak má svůj otisk také v podobě vzniku nových pracovních míst a vzniku celého nového ekonomického sektoru. Předložený příspěvek se zabývá obnovitelnými zdroji energie a jejich dynamickým rozvojem, který dokumentuje na zvyšujícím se počtu pracovních příležitostí v tomto sektoru. Podrobně analyzuje vývoj zaměstnanosti v hlavních sektorech „zelené energetiky“ v podmínkách České republiky a dává je do souvislosti s vývojem v celé Evropské unii a také s hlavními faktory ovlivňujícími strukturu obnovitelných zdrojů energie v ČR. Cílem příspěvku je diskuse o přínosu OZE na zaměstnanost a zprostředkovaně i konkurenceschopnost ČR.

Klíčová slova

obnovitelné zdroje energie, zaměstnanost, Česká republika

Annotation

Development of renewable energy sources is primarily focused on environmental topics such as the climate change, or energy security and source availability. Moreover, it reflects new jobs opportunities and establishment of new economy sectors. The contribution deals with renewable energy sources and their dynamic development, which is documented by increasing number of potential jobs in this sector. The employment progress in main branches of “green economy” of the Czech Republic is analysed, and the collected data with main European trends and the main factors influencing structure of renewable energy sources in the Czech Republic are compared. The main goal of the contribution is to discuss the renewable energy sources benefits for employment and indirectly the Czech Republic competitiveness as well.

Key words

renewable energy source, employment, the Czech Republic

JEL classification: Q2, O13, O33, J21

Úvod

Význam obnovitelných zdrojů energie se neustále zvyšuje v celé Evropské unii a Česká republika není z tohoto pohledu výjimkou. Na environmentální výzvy, kterým čelí současná společnost (vyčerpatelnost fosilních zdrojů, spojitost používání fosilních paliv a globální klimatické změny, energetická bezpečnost apod.) se Evropské komise rozhodla reagovat strategií “Evropa 2020”, ve

kteřé počítá s dvacetiprocentním podílem energie z obnovitelných zdrojů na celkové spotřebě energie a 10% podílem „zelené“ obnovitelné energie používané v dopravě do roku 2020. Důležitými cíli zejména z hlediska ochrany klimatu jsou i 20% snížení emisí skleníkových plynů (oproti roku 1990) a 20% zvýšení energetické účinnosti (Evropa 2020. Strategie pro inteligentní růst a podporující začlenění). Aktuální otázkou evropské energetické politiky dnes již není proč, ale kdy a jakým způsobem transformovat energetiku založenou na fosilních palivech na energetiku zaměřenou na obnovitelné zdroje a zmiňovanou strategii převést z proklamací ve skutečnost.

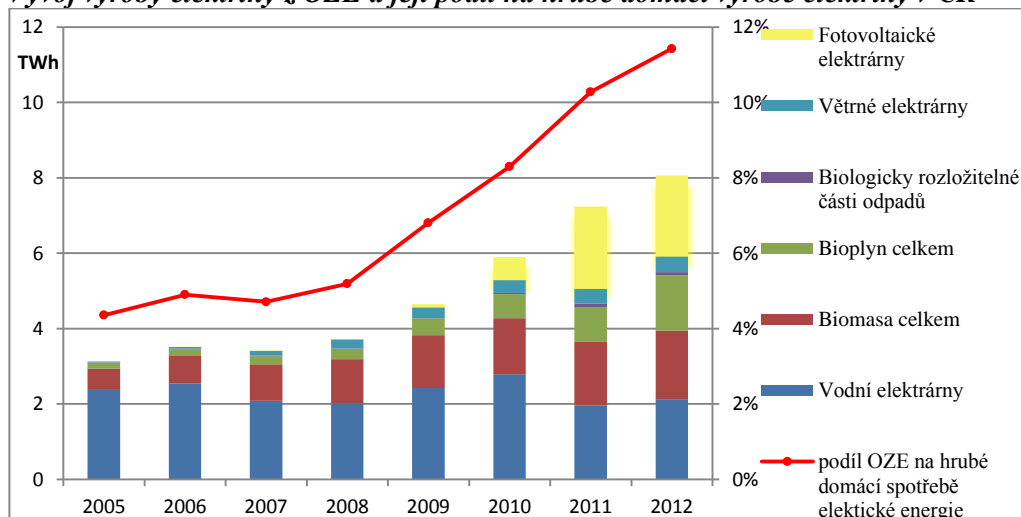
1. Metodika a použitá data

Vzhledem k neexistenci databáze, která by zachycovala změny zaměstnanosti v sektoru obnovitelné energetiky v České republice, byla využita každoročně aktualizovaná francouzská databáze EurObserv'ER, která zaznamenává přímé i nepřímé pracovní pozice v obnovitelných zdrojích energie v jednotlivých členských zemích EU. Doplňující informace o nákladech spojených s podporou obnovitelných zdrojů byly pak převzaty z materiálů Energetického regulačního úřadu. Cílem příspěvku je analýza přínosu obnovitelných zdrojů energie na zaměstnanost a zprostředkovaně i konkurenceschopnost ČR. Tomu odpovídá i volba použitých metod, které se opírají jednak o analýzu dokumentů, strategií, ale i tematické odborné literatury (Hillebrant et al., 2006, ...). Statistické údaje byly vyhodnoceny standardními humánně-geografickými metodami.

2. Vývoj „zelené energetiky“ v ČR a její cena

V České republice je fenomén obnovitelných zdrojů energie (OZE) více viditelný od roku 2005, kdy byl přijat zákon o podpoře obnovitelných zdrojů č.180/2005 Sb., který zavádí do českého prostředí mimo jiné i institut podpory výroby elektřiny a tepla prostřednictvím tzv. feed-in tarifů a zelených bonusů (Willigas a Patt, 2010). Od tohoto přelomového roku je nárůst OZE signifikantní (viz obr. 1) a obnovitelné zdroje tak hrají stále významnější roli v energetickém mixu ČR. V roce 2013 již tyto zdroje tvořily 14,53 % hrubé domácí výroby elektřiny v ČR a celkově se podílely na výrobě cca 10,2 TWh elektrické energie (Energostat).

Obr. 1: Vývoj výroby elektřiny z OZE a její podíl na hrubé domácí výrobě elektřiny v ČR

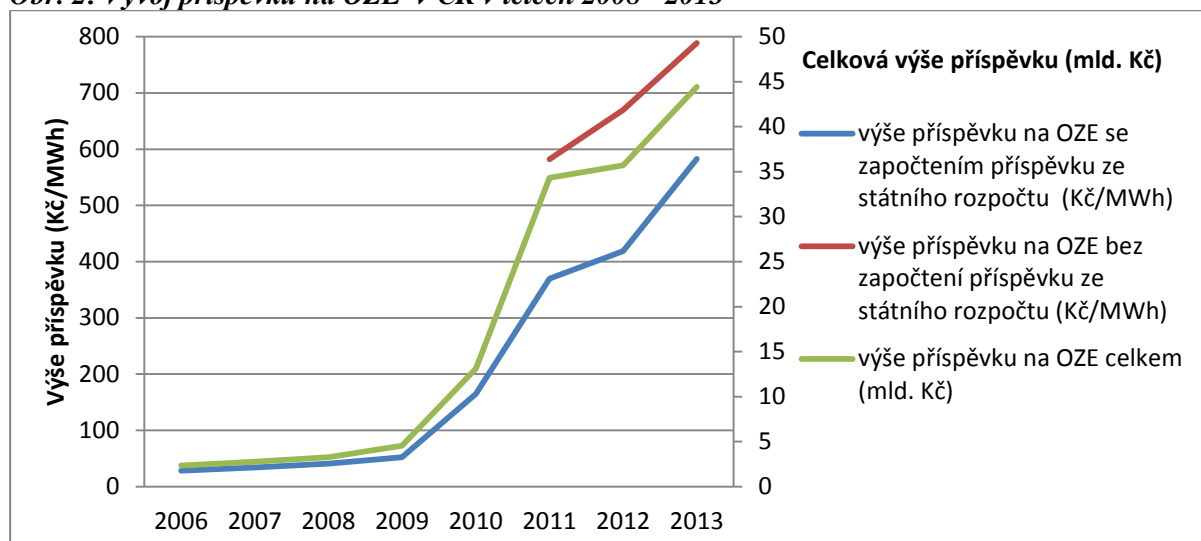

Zdroj: *Obnovitelné zdroje energie v roce 2012, Roční zpráva o provozu ES ČR pro rok 2012*, vlastní zpracování

Takto prudký nárůst zelené energetiky, doprovázený mnoha pochybnostmi spojenými zejména s tzv. solárním boomem mezi roky 2009 a 2010, vyvolal silný tlak na změnu legislativního rámce podpory obnovitelných zdrojů a přehodnocení celého nastavení finanční podpory. Postupně byly omezovány přímé platby a úžeji specifikovány podporované typy zdrojů, byla např. uvalena nová daňová povinnost pro provozovatele fotovoltaických elektráren, rušeny daňové zvýhodnění a od roku 2014 byla zrušena podpora pro nově vznikající solární a bioplynové elektrárny zcela.

Výše příspěvku na politiku obnovitelných zdrojů má stoupající trend a v současnosti již společně s náklady na distribuci tvoří asi 50 % celkové ceny elektřiny. V České republice, na rozdíl např. od Německa (Frondel et al., 2010), kde většinu nákladů na politiku OZE platí domácnosti (velcí odběratelé platí doposud jen 0,5 €/MWh, maximálně 500 tis. €/rok), přispívají všichni odběratelé elektrické energie stejně a neexistuje pro ně ani žádný strop maximálního příspěvku. Výše příspěvku na zelenou energii od roku 2009 každoročně rostla o desítky procent (viz obr. 2). Strmý nárůst výdajů se podařilo zmírnit jen díky podpoře ze státního rozpočtu, která je poskytována od roku 2011. Vysoké ceny za energie vyvolaly jednání, jehož iniciátory byly zástupci energeticky náročných průmyslových odvětví (hutnictví, strojírenství, sklárny, chemie), které mělo za výsledek snížení příspěvek od odběratelů elektrické energie od roku 2014 na 495 Kč/MWh. Nicméně adekvátně tomuto snížení musíme počítat s navýšením podpory ze státního rozpočtu a tedy s prohloubením případného deficitu veřejných financí.

Obr. 2: Vývoj příspěvků na OZE v ČR v letech 2008 - 2013

Zdroj: Energetický regulační úřad (dostupné na <http://www.eru.cz/cs/statistika>), vlastní zpracování

Celkové náklady na politiku obnovitelných zdrojů v roce 2013 v České republice byly odhadnuty na 44,4 miliard Kč, z čehož 24,6 miliard zaplatí velkoodběratelé, 11,6 miliard bude ze státního rozpočtu a 8,2 miliard od domácností (Energetický regulační úřad, 2013). Příspěvek ze státního rozpočtu není nikterak malý, když si uvědomíme, že jde o přibližně o 1 % z plánovaných výdajů státního rozpočtu ČR na rok 2013 a i pro české domácnosti je částka necelých 1 900 Kč za rok poměrně velkou zátěží. Avšak zásadní roli pro financování rozvoje obnovitelných zdrojů v České republice mají velcí odběratelé, což sebou přináší negativní jevy v podobě oslabení konkurenceschopnosti českého průmyslu (a to jak v evropském, tak celosvětovém měřítku), což vede k poklesu ziskovosti firem, omezení jejich investic do rozvoje a výzkumu nových technologií a potenciálně i ke zvýšení nezaměstnanosti v důsledku redukce provozů. V řeči HDP odhadla studie s názvem Dopady obnovitelných zdrojů na ekonomiku (2012) přínos OZE k růstu HDP v roce 2010 na 0,8 %, avšak současně také poukazuje na významnou roli přímých investic, které se v současnosti ani v budoucnosti již nedají očekávat, a proto pro další období hovoří o poklesu podílu a zanedbatelném významu OZE pro tvorbu HDP.

3. Zaměstnanost v sektoru obnovitelných zdrojů

Sektor zaměřující se na obnovitelné zdroje je v EU jedním z nejdynamičtěji rostoucích odvětví. V roce 2010, kdy byla přijata evropská energetická strategie, zaměstnával přímo, nebo zprostředkovaně 1 114 210 pracovníků, v roce 2012 již 1 218 230 (The State of Renewable Energies in Europe, 2011, 2013), přičemž se dá očekávat další nárůst, který strategie Evropa 2020 odhaduje o více než 600 000

pracovníků. Když přičteme plnění cíle 20% zvýšení energetické účinnosti, pak jde celkem o více než 1 milion nových pracovních míst v porovnání se situací v roce 2010.

Nejrozvinutější je sektor obnovitelných zdrojů v sousedním Německu, které patří v zelené energetice nejen k evropským, ale i ke světovým lídrům. V rámci obnovitelných zdrojů je zde dlouhodobě evidováno téměř 1/3 ze všech unijních pracovních míst v tomto sektoru a 1/4 obrátu v zelené energetice v Evropě. Pro představu v roce 2012 sektor OZE zaměstnával 377 800 pracovníků, přičemž při detailnějším pohledu na strukturu ekonomických aktivit významně vedla výroba zařízení pro zelenou energetiku (nezanedbatelná část produkce jde na export) a jejich instalace s 227 100 místy, následována zaměstnanci zabezpečujícími provoz a údržbu zařízení (80 700 míst) a pracovníky v sektoru biopaliv (60 600 míst), které doplňovalo 9 400 zaměstnanců výzkumu a administrativy zajišťující např. veřejnou propagaci (O'Sullivan, et al., 2013). Většina pracovních míst je ve výrobě a instalaci, přičemž nejvíce se na nich podílí firmy pracující v sektoru větrné energetiky (98 600 míst) a fotovoltaiky (78 900 míst).

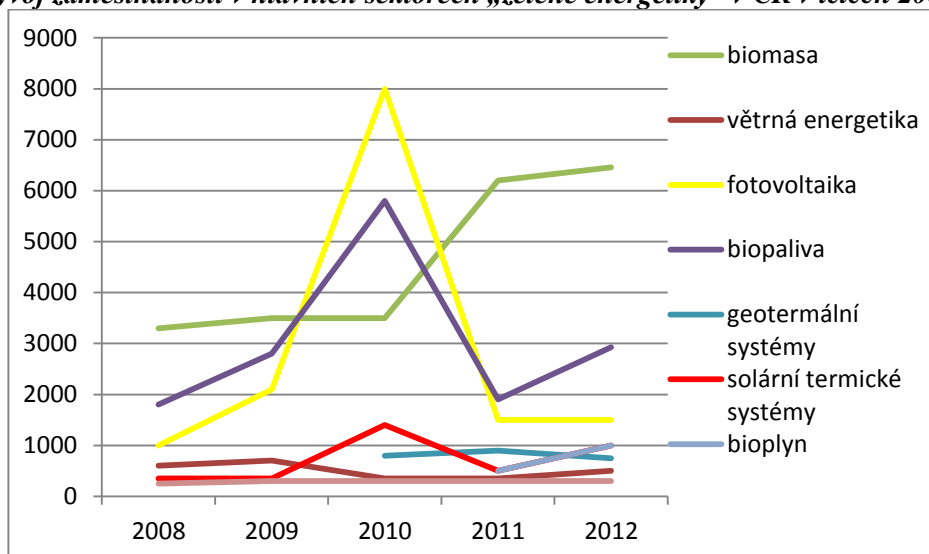
Tab. 1: Celkový vývoj zaměstnanosti a obrát v sektoru OZE v ČR mezi lety 2008 a 2012

	2008	2009	2010	2011	2012
Celkový počet zaměstnanců	7 400	9 800	20 200	12 200	14 525
Obrát sektoru OZE (mil. €)	565	2 025	4 612	2 185	1 645

Zdroj: *The State of Renewable Energies in Europe. 9th, 10th, 11th, 12th, 13th EurObserv'ER Report, vlastní zpracování*

Zaměstnanost v zelené energetice České republiky je dána jednak její velikostí, ekonomickou strukturou i fyzickogeografickými podmínkami. Celkový vývoj od roku 2008, tedy od počátku významného posilování zelené energetiky u nás, je uveden v tabulce 1. Z ní je patrná kulminace počtu míst v roce 2010, tedy v roce, kdy končila štedrá podpora fotovoltaických elektráren. Následný prudký propad o 40 % částečně zmírnil jen nárůst vykazovaných pracovních příležitostí v sektoru biomasy (viz obr. 3). V průběhu roku 2012 došlo k celkovému nárůstu o 2 325 míst na 14 525, a to zejména opět díky zvýšení zaměstnanosti v sektoru biomasy, biopaliv a bioplynu, tedy díky odvětvím, které mají pro výrobu energie řadu příznivých ekologických, krajinářských i regionálně-rozvojových dopadů, a jejichž potenciál zatím není plně využit (Martinát et al., 2013a). O struktuře míst z hlediska rozdělení podle ekonomických aktivit nejsou za ČR dostupné aktuální informace, dá se však předpokládat, že většina míst se soustřeďuje do provozu a obsluhy obnovitelných zdrojů, menší část pak do výroby zařízení a jejich instalací. V rámci EU je Česká republika z pohledu absolutních čísel o počtu zaměstnanců v OZE v současnosti na 17. místě. Její pozice, kromě roku 2010, kdy byla na 12. místě, je od roku 2008 stabilní.

Obr. 3: Vývoj zaměstnanosti v hlavních sektorech „zelené energetiky“ v ČR v letech 2008 - 2012

Zdroj: *The State of Renewable Energies in Europe. 9th, 10th, 11th, 12th, 13th EurObserv'ER Report, vlastní zpracování*

Při detailním pohledu na strukturu a vývoj zaměstnanosti v české „zelené energetice“ (obr. 3) můžeme konstatovat velkou dynamiku u třech sektorů – u fotovoltaiky, biopaliv a biomasy, které současně patří mezi největší co do počtu pracovních míst, neboť zaměstnávají více než 2/3 všech pracovníků působících v OZE. Historicky nejvyššího počtu 8 000 pracovníků dosáhla fotovoltaika v roce 2010 (pro srovnání Slovensko mělo ve všech sektorech OZE celkem 7 030 pracovníků), což je dáno tzv. solárním bohem“ a s jeho koncem v roce 2011 přišel strmý propad o více než 81 % až na 1500 míst a vzhledem k jisté stabilizaci sektoru se dá tato hodnota očekávat i v příštích letech. Jako významný zaměstnavatel se v uplynulých dvou letech profiluje sektor biomasy, ve kterém bylo evidováno v roce 2012 téměř 6,5 tisíc pracovních míst. Společně se sektorem biopaliv (2 925 míst) a sektorem bioplynu (1 000 míst) v něm v současnosti nachází práci více než 2/3 zaměstnanců OZE. Tato pracovní místa jsou ve velké míře soustředěna do venkovských oblastí což napomáhá jejich ekonomické a sociální stabilizaci (Martinát et al., 2013b, Novotná et al., 2013). V případě geotermálních a solárně termických systémů jde zejména o projekci a instalaci tepelných čerpadel a solárních kolektorů., Významnější přínos těchto odvětví pro zaměstnanost je patrný od roku 2010 (zaměstnávají společně asi 2 000 pracovníků). Zejména z celoevropského pohledu stojí za zmínku i větrná energetika, která měla v roce 2012 pouze 500 zaměstnanců. Takto malý význam sektoru větrné energetiky pro zaměstnanost je dán malým rozsahem tohoto sektoru, ztíženou pozicí pro rozvoj díky malé akceptaci regionální správou i neexistenci větších výrobních kapacit na území ČR (Frantál a Kunc, 2011). V celé Evropské unii jsou nejvýznamnějšími sektory obnovitelných zdrojů biomasa, větrná energetika a fotovoltaika. Dlouhodobě nejstabilnější pozici má biomasa, která poskytuje okolo 280 tisíc pracovních míst, a to bez výraznějšího nárůstu, či poklesu. Sektor větrné energetiky postupně roste, což je dáno zejména přípravou a realizací rozsáhlých offshore větrných parků lokalizovaných na příbřežní vodní ploch moří. Fotovoltaika zaznamenala maximum poskytovaných pracovních míst v roce 2011 (o jeden rok později než v případě ČR), propad o více než 60 tisíc pracovních míst můžeme dát do souvislosti jednak s krachem mnoha výrobců fotovoltaických panelů a částečně i s odklonem politické podpory tohoto sektoru. Za větší pozornost stojí ještě sektor biopaliv, který dlouhodobě vykazuje asi 10 % míst z celkového počtu evidovaných v OZE, u ostatních sektorů (bioplyn, geotermální energie, malé hydroelektrárny, solární termické systémy) jde již o řádově nižší počty míst, avšak rostoucích po celé sledované období.

Závěr

Obnovitelné zdroje energie jsou v České republice, ale i v celé Evropské unii pod silnou institucionální, legislativní i finanční podporou, která mimo environmentálních benefitů a omezení závislosti na fosilních zdrojích energie, přispívá i k růstu HDP a vytváří nové pracovní příležitosti. Celkově nejvýznamnější pozici mají v ČR bioenergie - tedy biomasa, bioplyn a biopaliva, které nejlépe z OZE reflektují přírodní potenciál ČR a mají i nejvýznamnější multiplikační efekty pro zemědělství a na rozvoj venkova (Martinát et al., 2009). Význam fotovoltaiky a zejména větrné energetiky jako velkých zaměstnavatelů je v ČR v porovnání s EU významně nižší, což je dáno hlavně převládajícími přírodními podmínkami a faktem, že je Česká republika vnitrozemský stát. Nicméně i v případě vnitrozemských států je patrný významný potenciál pro výrobu energie z obnovitelných zdrojů, a to zejména z pohledu využívání biomasy (Dražić et al., 2012).

Politika podpory obnovitelných zdrojů si vyžaduje nemalé investice, na druhé straně přináší nové pracovní příležitosti, inovace a nové technologie. Z hlediska globální konkurenceschopnosti a nákladů pro průmysl je však její přínos pro Českou republiku i Evropskou unii díky zvyšování cen energií přinejmenším diskutabilní.

Literatura

- [1] BUFKA, A., ROSECKÝ, D., (2013). *Obnovitelné zdroje energie v roce 2012*. Ministerstvo průmyslu a obchodu. [online]. [cit. 2014-3-11]. Dostupné z: <<http://www.mpo.cz/dokument144453.html>>.
- [2] *Dopady obnovitelných zdrojů na ekonomiku*. Next Finance s.r.o., (2012). [online]. [cit. 2014-3-10]. Dostupné z: <<http://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0CDYQF>>

- jAB&url=http%3A%2F%2Ffiles.tretiruka.cz%2F200003567-2e2002f1a1%2Fstudie%2520podpora%2520OZE_statni_rozpocet_tretiruka.pdf&ei=M6JPU4jkLc3LsgaInYCYDA&usg=AFQjCNFj_vQAIDs_4XOn1_vDAXq6Wlepgw&sig2=ajorKO-aKtDpCXIVbJtOIQ&bvm=bv.64764171,d.Yms>.
- [3] DRAŽIČ, D. et al., (2012). New post-exploitation open pit coal mines landscapes - potentials for recreation and energy biomass production: A case study from Serbia. *Moravian Geographical Reports*. vol. 20, iss. 2, pp. 2-16.
- [4] Energostat., (2014). *Obnovitelné zdroje*. [online]. [cit. 2014-3-30]. Dostupné z: <<http://energostat.cz/obnovitelne-zdroje.html>>.
- [5] Evropa 2020., (2010). *Strategie pro inteligentní a udržitelný růst podporující začlenění*, [online]. [cit. 2014-4-10]. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/assets/evropske-zalezitosti/evropske-politiky/strategie-evropa-2020/Evropa_2020_cz_Sdeleni_EK.pdf>.
- [6] FRANTÁL, B., KUNC, J. (2011). Wind turbines in tourism landscapes: Czech experience. *Annals of tourism research*, vol. 38, iss. 2, pp. 499-519. DOI 10.1016/j.annals.2010.10.007.
- [7] FRONDEL, M. et al., (2010). Economic impacts from the promotion of renewable energy technologies: The German experience. *Energy Policy*, vol. 38, iss. 8, pp. 4048-4056.
- [8] MARTINÁT, S. et al., (2009). New rural spaces: Conflicts, opportunities and challenges. *Moravian Geographical Reports*. vol. 17, iss. 4, pp. 44-45.
- [9] MARTINÁT, S. et al., (2013a) Spatial consequences of biogas production and agricultural changes in the Czech Republic after EU accession: Mutual symbiosis, coexistence or parasitism? *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis – Geographica*, vol. 44, iss. 2, pp. 75-92.
- [10] MARTINÁT, S. et al., (2013b) Importance of Agricultural Anaerobic Digestion Plants for Agriculture and Rural Development: Notes on Researches Carried out in the Czech Republic and Slovakia. *The Sixth International Conference Rural Development*, vol. 6, Book 2, pp. 168-176.
- [11] NOVOTNÁ, M., et al., (2013). Changes in migration to Rural regions in the Czech Republic: Position and perspectives *Moravian Geographical Reports*. vol. 21, iss. 3, pp. 37-54.
- [12] O'SULLIVAN, M. et al., (2013). Gross employment from renewable energy in Germany in 2012 - a first estimate. [online]. [cit. 2014-4-15]. Dostupné z: <http://www.erneuerbare-energien.de/fileadmin/Daten_EE/Dokumente_PDFs_/bruttobeschaeftigung_ee_2012_en_bf.pdf>.
- [13] *Roční zpráva o provozu ES ČR pro rok 2012.*, (2013). [online]. [cit. 2014-3-10]. Dostupné z: <<http://www.eru.cz/cs/elektrina/statistika-a-sledovani-kvality/rocnizpravy-o-provozu>>.
- [14] *The State of Renewable Energies in Europe. 9th EurObserv'ER Report.*, (2009). [online]. [cit. 2014-3-10]. Dostupné z: <http://www.energies-renouvelables.org/observ-er/stat_baro/barobilan/barobilan9.pdf>.
- [15] *The State of Renewable Energies in Europe. 10th EurObserv'ER Report.*, (2010). [online]. [cit. 2014-3-10]. Dostupné z: <http://www.energies-renouvelables.org/observ-er/stat_baro/barobilan/barobilan10.pdf>.
- [16] *The State of Renewable Energies in Europe. 11th EurObserv'ER Report.*, (2011). [online]. [cit. 2014-3-10]. Dostupné z: <http://www.energies-renouvelables.org/observ-er/stat_baro/barobilan/barobilan11.pdf>.
- [17] *The State of Renewable Energies in Europe. 12th EurObserv'ER Report.*, (2012). [online]. [cit. 2014-3-10]. Dostupné z: <http://www.energies-renouvelables.org/observ-er/stat_baro/barobilan/barobilan12.pdf>.
- [18] *The State of Renewable Energies in Europe. 13th EurObserv'ER Report.*, (2013). [online]. 2013 [cit. 2014-3-10]. Dostupné z: <http://www.energies-renouvelables.org/observ-er/stat_baro/barobilan/barobilan13.pdf>.
- [19] WILLIGES, K., LILLIESTAM, J., & PATT, A., (2010). Making concentrated solar power competitive with coal: the costs of a European feed-in tariff. *Energy Policy*, vol. 38, iss.6, pp. 3089 – 3097. DOI 10.1016/j.enpol.2010.01.049.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu OPVK pod názvem „Energetika v krajině: inovace, dynamizace a internacionalizace výzkumu“ (CZ.1.07/2.3.00/20.0025) a s podporou RVO:68145535 (institucionální podpora Ústavu geoniky AV ČR v.v.i.).

NOVÁ ENERGETICKÁ KRAJINA: VYMEZENÍ NA ZÁKLADĚ LOKALIZACE VYBRANÝCH OBNOVITELNÝCH ZDROJŮ (PŘÍPADOVÁ STUDIE ČESKÁ REPUBLIKA)

NEW ENERGY LANDSCAPE: SPATIAL DELIMITATION BASED ON THE LOCATION OF SELECTED RENEWABLE SOURCES (CASE STUDY AREA – CZECH REPUBLIC)

MGR. EVA NOVÁKOVÁ

Oddělení environmentální geografie | Department of environmental geography
Ústav geoniky AV ČR, v. v. i. | Institute of Geonics AS CR, v. v. i.
✉ Drobného 28, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: novakova@geonika.cz

Anotace

Význam energie generované z obnovitelných zdrojů v České republice neustále roste. S rozvojem jednotlivých sektorů obnovitelných zdrojů energií však stoupá i ovlivnění krajiny přilehlé k těmto zdrojům. Příspěvek se zabývá územním vymezením nové energetické krajiny, která dosud byla na území České republiky popisována pouze v teoretické rovině. Na základě GIS analýzy, která využila vrstvu větrných elektráren, bioplynových stanic a velkých fotovoltaických elektráren s kapacitou výkonu nad 5MW byla vytvořena základní databáze zařízení vyrábějících energii z obnovitelných zdrojů. Na základě této vrstvy byly vymezeny oblasti vlivu těchto zařízení, a tím i územní rozsah nové energetické krajiny, který má význam nejen z vědeckého hlediska, ale může přinést cenné informace i pro představitele veřejné správy, investory a občany. Výsledky této studie přináší poznatky o výskytu nové energetické krajiny na území České republiky. Článek by se měl stát východiskem pro další vědecké výzkumy a odborné diskuze, které by měly vést nejen k budoucímu zpřesňování a modifikacím vytvořené metodiky, tak i k detailnějšímu budoucímu vymezení nové energetické krajiny, jež by mohlo napomoci ke zkvalitnění rozhodovacích procesů spjatých s územním plánováním na různých hierarchických úrovních (národní, regionální, lokální).

Klíčová slova

nová energetická krajina, obnovitelné zdroje, větrné elektrárny, bioplynové stanice, fotovoltaické elektrárny

Annotation

The contribution deals with the definition and the spatial delimitation of the new energy landscape which has been described in the Czech Republic only in theory yet. The primary database was created by means of GIS analyses based on combination three layers with installations producing energy from renewable sources - wind power plants, biogas plants and photovoltaic power plants with production capacity over 5MW. On the basis of this layer were spatially delimited areas of influence of these devices, and thus the theoretical range of the new energy landscape. The result of this study brings new knowledge about spatial distribution of new energy landscapes on the territory of the Czech Republic. The article should be starting point for future scientific researches and discussions, which should help not only to the improvements and modifications of the original methodology, should support the improvement of the decision-making processes associated with spatial planning at the different hierarchical levels (national, regional, local).

Key words

new energy landscape, renewable resources, wind power plants, biogas plants, photovoltaic power plants

JEL classification: Q24

Úvod

Výroba elektřiny a průmysl celkově jsou velkou měrou zodpovědní za změny celkového složení atmosféry a tím i za změněné podmínky v ovzduší. Vzhledem k očekávaným negativním důsledkům z toho plynoucím se již v roce 1988 konala první Světová klimatická konference, která vyzvala průmyslově vyspělé státy ke snížení emisí oxidu uhličitého o 20 %. Následovalo vyjednávání Rámcové úmluvy OSN o změně klimatu – výsledný text byl schválen v roce 1992 a za hlavní cíl byla označena ...*stabilizace atmosférické koncentrace skleníkových plynů na takové hladině, která předejde nebezpečnému antropogennímu narušení klimatického systému...* (Ministerstvo životního prostředí, 2010). Až v roce 1997 byl přijat Kjótský protokol, který obsahoval závazné kroky ke snížení emisí a také jejich časový rámec. Průmyslově rozvinuté země se zavázaly snížit produkci emisí celkově o 5,2 %. Pro Českou republiku z toho vyplynul cíl snížení vlastních emisí o 8 %. Dalšími jednáními byla prodloužena platnost Kjótského protokolu až do roku 2020 a zúčastněné vyspělé státy se (např. bez USA a Kanady) dohodly na snížení emisí o 18 % oproti roku 1990.

Snahy o snižování emisí jsou velmi silně podporovány Evropskou unií. S touto snahou souvisí podpora neuhlikových technologií a rozvoje obnovitelných zdrojů energie celkově. Státy EU přijaly cíl do roku 2020 zvýšit podíl obnovitelných zdrojů na spotřebě energie na 20 % (Bosch a kol., 2009). Hlavním lídrem v produkci energie z obnovitelných zdrojů v rámci EU jsou skandinávské a pobaltské státy a Rakousko, z hlediska naplňování cílové kvóty (která je pro každý stát se zohledněním přírodních podmínek jiná) je ve velmi dobré pozici i Rumunsko (tab. 1).

Tab. 1: Podíl obnovitelné energie

	země	2011	Cíl 2020	Plnění cílů [%]
1	Estonsko	25,9	25	103,6
2	Švédsko	46,8	49	95,5
3	Rakousko	30,9	34	90,9
4	Rumunsko	21,4	24	89,2
5	Litva	20,3	23	88,3
19	Česká republika	9,4	13	72,3

Zdroj: Eurostat

Masivní podpora obnovitelných zdrojů s sebou nese i významné změny v krajině. Dlouze diskutovaným problémem jsou změny krajinného rázu (Amir, Gidalizon, 1990, Voivontas a kol., 1998). Diskuze na toto téma byla v České republice velmi aktivní od počátku výstavby větrných elektráren, které jsou díky své výšce viditelné z velké vzdálenosti a mimo jiné narušují historicky zažitá panoramata. Vhodná lokalizace větrných elektráren byla důkladně probírána např. Loew (2009), Manchado a kol. (2013), Mroczek (2013), Frantál a kol. (2007), Vorel a kol. (2006). Obdobná avšak mírnější debata se odehrává i nad poli solárních elektráren (Klusáček, Martinát, Dvořák, 2013, Brachert, Hornych, Franz, 2013), které byly v podmínkách České republiky instalovány často na zemědělské půdě, neboť zde nebyly žádné systematické nástroje (finanční, plánovací), který by podporovaly jejich budování například na brownfields, kterých je i ve venkovských oblastech značné množství (viz Klusáček et al 2013).

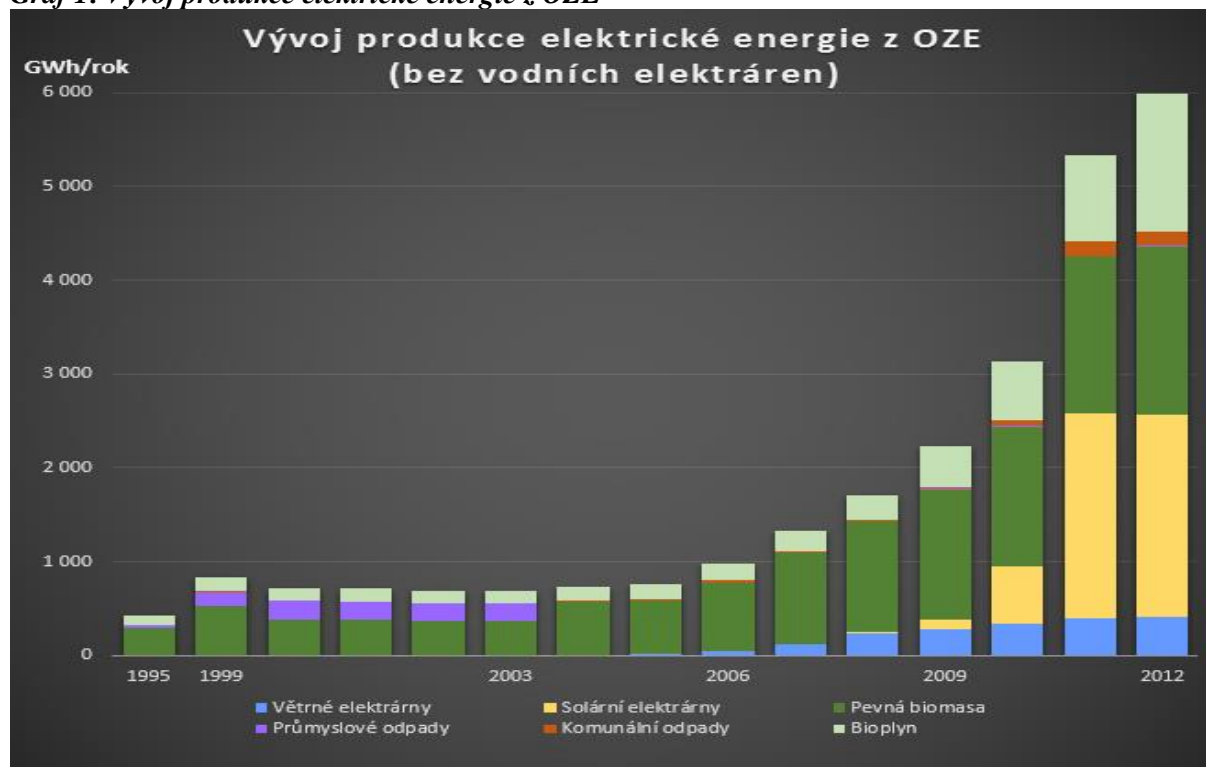
Vliv těchto staveb na krajinu je neoddiskutovatelný, jejich výstavbou dochází k přeměně krajiny. Vzniká, respektive z prostorového hlediska se rozšiřuje, stávající energetická krajina. Zatímco klasické zdroje výroby elektřiny (tepelné a jaderné elektrárny) jsou obvykle prostorově velmi koncentrované, obnovitelné zdroje elektřiny vykazují značnou prostorovou dekoncentrovanost. Pojem

energetická krajina (energy landscape) se dlouho používá v biofyzice a příbuzných oborech, avšak až v posledních letech byl přejat některými geografi - rozumí se jím krajina, která byla významně ovlivněna jak funkčně tak vizuálně energetickým průmyslem (Frantál, Martinát, Dvořák, 2011). Česká krajina je takto významně ovlivněna díky historické orientaci na energeticky náročné typy průmyslových výroby.

Nová energetická krajina je typ krajiny, jejíž vznik podnítl novodobý rozvoj obnovitelných zdrojů energie, a který má předpoklad k dalšímu rozšiřování. Tato krajina vzniká v okolí obnovitelných zdrojů energie – větrných elektráren, fotovoltaických elektráren, bioplynových stanic či vodních elektráren. Za novou energetickou krajinu považujeme i krajinu, která vznikla z důvodu podpory obnovitelných zdrojů – typicky výsadba speciálních energetických plodin určených na následné spalování či zplyňování.

Na území České republiky lze vymezit dvě časové etapy masivního rozšiřování nové energetické krajiny. První etapa začíná s novým tisíciletím instalací prvních větrných elektráren. Druhá etapa pak navazuje kolem roku 2006 masivním rozšířením solárních elektráren a podporou výstavby bioplynových stanic (Graf 1).

Graf 1: Vývoj produkce elektrické energie z OZE

Zdroj: Ročenka Českého statistického úřadu

Ač již byly publikovány některé teoretické příspěvky na téma původní i nové energetické krajiny, zatím žádný se nepokusil ani o základní územní vymezení v rámci České republiky. Vzhledem k reálnému předpokladu dalšího rozvoje v souvislosti s rozvojem nových technologií a s ohledem na posílení významu energie z obnovitelných zdrojů jako zdroje rychlého, vhodného pro stabilizaci a doplnění přenosového gridu (Blaschke, Bieracher, Gadocha, Schardinger 2012), a také s přihlédnutím k nutnosti naplňovat cíle, ke kterým se Česká republika zavázala v rámci EU, je nutné očekávat, že tento typ krajiny se bude i v budoucnu dále rozšiřovat.

1. Cíl, metody a použítá data

Cílem příspěvku je

- územní vymezení jednotlivých typů tzv. nové energetické krajiny, která vznikla v posledních dvou dekádách rozvojem zdrojů obnovitelné energie a
- zhodnocení jejího prostorového rozmístění, které by mělo odrážet jednak přírodní podmínky, tak i s ohledem na charakter vyráběné elektřiny – doplňovat grid, být v blízkosti spotřebitele a tím i v oblastech s větší koncentrací obyvatelstva.

Příspěvek si klade za cíl přispět k současně čistě teoretické debatě o energetické krajině základním územním vymezením této nové energetické krajiny pro případové území České republiky. Vstupním předpokladem vyplývajícím z dosavadních teoretických koncepcí je, že by se měla vyskytovat v celé České republice více méně rovnoměrně (Nadař, van der Horst 2010). Pro analýzy zaměřené na novou energetickou krajinu byly použity vrstvy stávajících větrných elektráren (VTE), bioplynových stanic (BPS) a fotovoltaických (FVE) elektráren s kapacitou výkonu nad 5MW.

Energetická krajina je pro účel tohoto článku definována umístěním zdroje pro výrobu obnovitelné energie a jeho okolím. Za výrobní zařízení je považována větrná či fotovoltaická elektrárna a bioplynová stanice. Pro každý typ výrobního zařízení byly nastaveny parametry dle ovlivnění okolní krajiny. Tyto parametry souvisí primárně s výškou, resp. rozlohou u FVE, objektu a tím jeho viditelností. Vzhledem k nesnadnému získání přesné lokalizace všech zdrojů obnovitelné energie bylo přistoupeno k mírné generalizaci. Vrstva VTE byla vytvořena na Ústavu geoniky AV ČR z dostupných dat na internetu a je aktuální k 31. 12. 2011. Každý větrný park/farma je reprezentován jedním bodem, který se nachází uvnitř areálu parku. Stejně tak byly nadefinovány FVE, zde bylo dalším kritériem množství vyrobené elektřiny. Mezní hodnotou byl určen instalovaným výkon nad 5 MW, vstupní data byla aktuální k 1. 1. 2013. Všechny zkoumané FVE dohromady nezaujmají ani desetinu procenta rozlohy České republiky, přesto je díky boomu v nedávné minulosti nelze opomenout. Také bioplynové stanice jsou reprezentovány bodovou vrstvou, která je vztažena ke katastru a aktuální k 1. 9. 2012.

Do analýz nevstupovaly žádné další zdroje. Vodní elektrárny nebyly zahrnuty z důvodu minimální výstavby nových zdrojů po roce 1989. Spalovny komunálních odpadů a pevné biomasy vznikají velmi často přestavbou stávajících zařízení, nebyly proto také do analýz zahrnuty. Druhým důvodem k vyjmutí z analýz jsou výsledky zatím ojedinělých studií, které ukazují, že rozšíření spalování biomasy doprovází i snížení kvality ovzduší v jejich okolí a zvýšená eroze v území, kde dochází k pěstování energetických plodin. Další zdroje obnovitelné energie byly z analýz vyloučeny kvůli svému marginálnímu zastoupení v rámci celkové produkce energie a také poslední důležitá část nové energetické krajiny nebyla do analýzy zahrnuta. Jedná se o plochy využívané pro pěstování energetických plodin, jejichž vymezení postrádá logické opodstatnění z důvodu jejich vysoké prostorové i výměrové variability.

2. Vymezení nové energetické krajiny

Určení rozlohy energetické krajiny v okolí větrných elektráren bylo díky mnoha studiím zabývajícím se jejich lokalizací a dopadem na krajinný ráz poměrně jednoduché (del Carmen, 2009, Möller 2006, Cetkovský, Frantál, Štekl et al., 2010). Díky svému primárně výškovému charakteru ovlivňuje stavba větrné elektrárny rozlehlé okolní území. Za dotčené území je považován okruh 10 kilometrů od elektrárny, tzv. okruh zřetelné viditelnosti (Loew, 2009) či dobré viditelnosti dle Skleničky (2005), kde lze očekávat přímou viditelnost gondoly a velké části vrtule. Okruh byl zadán u všech stávajících elektráren stejný, bez ohledu na instalovaný typ, neboť existuje předpoklad, že zastaralé nižší větrné elektrárny mohou být v budoucnu nahrazeny výkonnými vyššími typy. Takto zasažené území se nachází zhruba na 12 % území České republiky.

Vzhledem ke skutečnosti, že se část elektráren nachází ve výškově hodně členitém reliéfu, byly pro reálnější výstup spočítány viditelnosti elektráren vždy v každém okruhu zřetelné viditelnosti. Výpočet viditelnosti probíhal v programu ArcMap za pomoci nástroje Hillshade, který umožňuje i zadání výšky pozorovaného bodu. Vzhledem k zanedbání aktivního povrchu a zástavby lze předpokládat, že tyto plochy viditelnosti budou reálně menší. Po započtení viditelnosti elektráren se plocha krajiny jimi ovlivněné zmenšila na 10,32 % (Tab. 1). Pro výpočet byly použity vrstevnicové vrstvy z ArcČR500.

Tab. 1: Ovlivnění krajiny v okolí větrných elektráren a bioplynových stanic

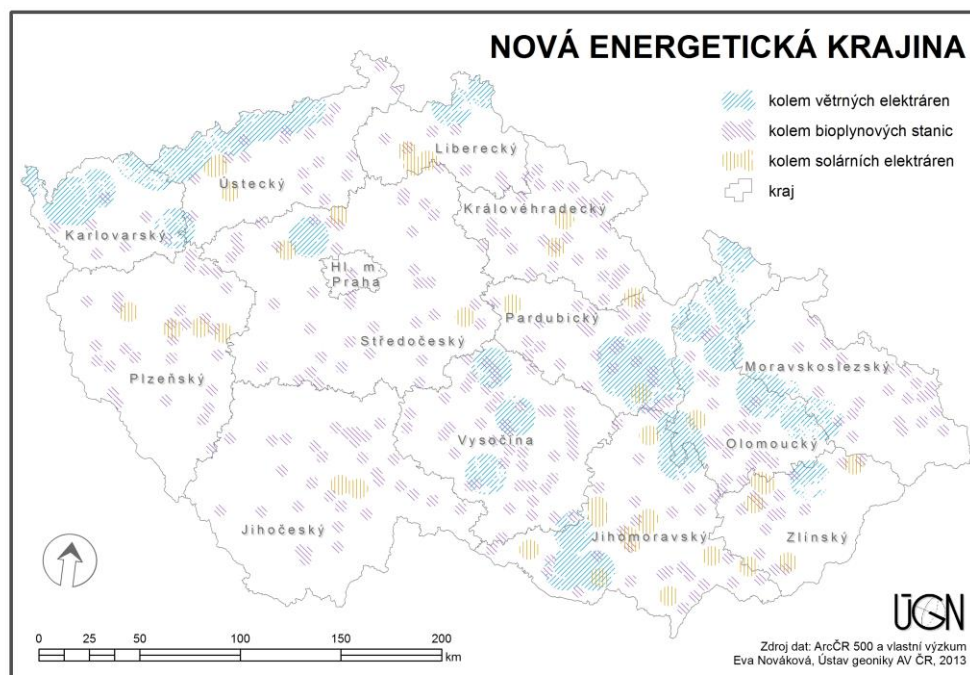
	Průměrná výška [m]	Dotčené území kolem stanice [km]	Podíl dotčeného území z celkové rozlohy ČR [%]
Větrné elektrárny	100 (stožár)	10	12,48
Bioplynové stanice	10	3	10,96
Solární elektrárny	3	5	3,48
celkem			23,24

Zdroj: vlastní zpracování

Druhou posuzovanou stavbou je výškově průměrná bioplynové stanice, jejíž fermentory zřídka přesahují 10 metrů. Narušení okolního prostředí krajiny je relativně menší, neboť vznikají převážně v místech, kde má zástavba historicky své místo (obvykle nízkopodlažní zástavba typická pro venkovské oblasti), ovšem svojí výškou ji zpravidla bioplynové stanice přerůstají. Na základě porovnání území dotčených větrnými elektrárnami a terénním šetřením bylo dotčené území kolem bioplynové stanice odhadnuto na okruh 3 km. Prostorová distribuce bioplynových stanic je mnohem rovnoměrnější, avšak vzhledem k jejich velkému počtu je ovlivněné území srovnatelně velké jako u větrných elektráren, tj. 10,96 % rozlohy státu.

Poslední vrstvou, která vstupovala do výpočtů, je vrstva solárních elektráren s instalovaným výkonem nad 5 MW. Solární elektrárny nepřesahují zpravidla výši 2 metrů, avšak svojí rozlohou a také polohou ovlivňují poměrně rozsáhlé okolí. Jejich dosah vlivu byl stanoven na 5 kilometrový radius. Území ovlivněné výstavbou solárních elektráren se nachází na 3,48 % rozlohy státu (Obr.1).

Obr. 1: Vymezení nové energetické krajiny

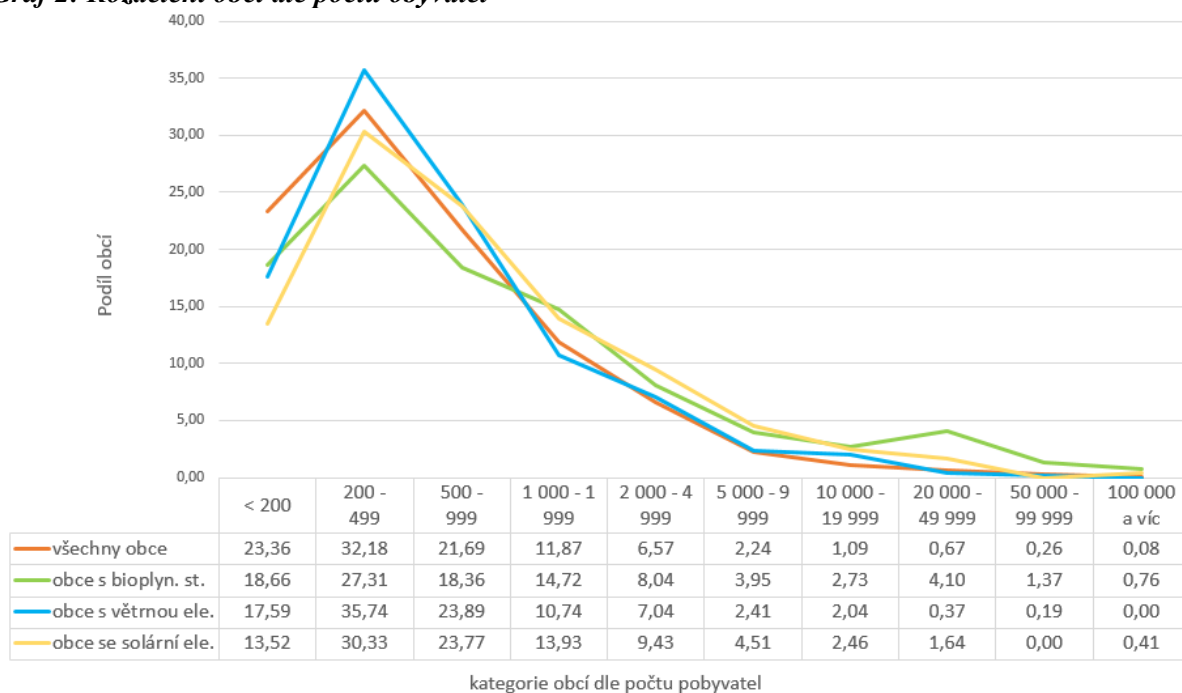
Zdroj: vlastní zpracování

Veškeré výpočty a vytyčování obalových zón kolem zájmových stanic probíhaly v program ArcMap. Zde byly vypočítány i přesahy jednotlivých vrstev a celková rozloha nové energetické krajiny byla určena jako 23,24 % celkové rozlohy státu. Můžeme tedy říci, že čtvrtina rozlohy České republiky byla ovlivněna výstavbou zdrojů obnovitelné energie v posledních max. 20 letech. Druhou otázkou je, zda splňuje lokalizace obnovitelných zdrojů energie základní výchozí předpoklady, a to nacházet se v blízkosti uživatelů a vyskytovat se v místech s nejvhodnějšími přírodními podmínkami.

3. Zhodnocení lokalizace nové energetické krajiny

Předpokladem zahuštění gridu a vytvoření pohotovostní energie, vždy schopné rychle reagovat na proměnlivé potřeby trhu je umístění zdroje obnovitelné energie blízko místa spotřeby. Pro toto porovnání byly obce rozděleny do standardních velikostních kategorií dle počtu obyvatel. Stejným způsobem byly rozděleny i obce, které mají na svém katastru novou energetickou krajinu, tj. jsou v přímém kontaktu s některým z obnovitelných zdrojů energie. Jak vyplývá z grafu 2, křivky zastoupení jednotlivých velikostí obcí jsou obdobné. Můžeme vysledovat mírný trend v podpoře bioplynových stanic menšími městy s 20 až 50 tis. obyvatel. Naopak podpora větrné energie leží na opačném konci spektra – v menších obcích o 200 až 500 obyvatelích, kde vybudování větrné elektrárny přináší nemalé finanční prostředky do obecního rozpočtu. Druhý bod pro podporu větrné energetiky v malých obcích je předpokládaná lokalizace VTE ve výše položených, odlehlejších, méně exponovaných oblastech, kde se vyskytují převážně menší obce a sídla.

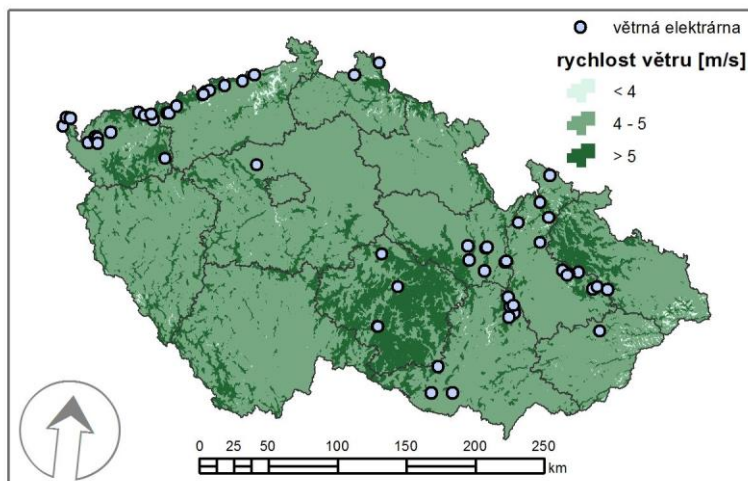
Graf 2: Rozdělení obcí dle počtu obyvatel

Zdroj: dle dat ze Statistické ročenky a vlastní zpracování

Celkově se nová energetická krajina nachází na pětíně rozlohy České republiky, a zároveň také počet obcí, na jejichž katastru se vyskytuje (1245 obcí), odpovídá pětíně celkového počtu obcí, celkový počet obyvatel žijící v oblastech nové energetické krajiny se blíží k 5 200 000 osob, což odpovídá 50 % celkového počtu

Obr. 2: Větrné elektrárny na podkladu potenciálu větru

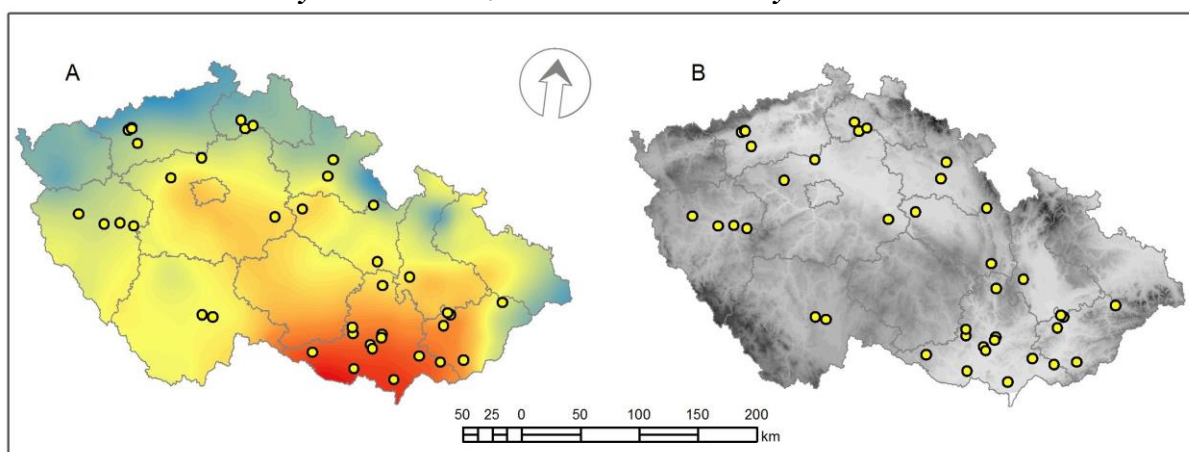

Zdroj: vlastní zpracování

Druhým faktorem hodnotícím lokalizaci je poloha zdrojů z hlediska přírodních podmínek – zde se jedná pouze o větrné a solární elektrárny. Potenciál větru je na území České republiky poměrně slušný (Obr. 2). Ač lze vysledovat určitou závislost výstavby na přírodních podmínkách, mnohé vhodné oblasti jsou dosud nevyužity. Zcela jasnou příčinou tohoto rozložení je ovlivnění lokalizace VTE politickou mocí. Některé kraje (typicky Moravskoslezský), ač mají pro rozvoj větrné energetiky potenciál mocný, odmítají výstavbu VTE na svém území, čímž jsou vytvářeny hranice rozvoje odpovídající hranicím krajů a ne hranicím limitních přírodních podmínek.

Také pro využití sluneční energie má Česká republika poměrně slušný potenciál. Z hlediska přirozených přírodních podmínek by se dalo očekávat nejvíce velkých solárních elektráren na jihu Moravy, kde je roční úhrn hodin slunečního svitu až o 600 hodin větší než v oblastech s minimálním svitem, resp. dopad globálního záření je o 500 MJ/m² za rok větší (Obr. 3A). Navíc je zde předpoklad výstavby (hlavně mimo oblasti s nejintenzivnější insolací) ve vyšší nadmořské výšce, neboť ta je také jedním z důležitých činitelů ovlivňující množství dopadajícího záření (stejně jako např. oblačnost a místní podmínky – lokální zastínění, znečištění ovzduší, časté ranní mlhy, ...). Nad 700 m n. m. lze připočítat 5% nárůst globálního záření.

Obr. 3: Solární elektrárny A – Globální záření B – Nadmořská výška

Zdroj: vlastní zpracování

Díky vhodným přírodním podmínkám v celé České republice a štedrým výkupním cenám za solární energii jsou v podstatě popírána obě zmíněná pravidla – ač se dá mluvit o určitém seskupení v oblasti J-JV Moravy, není toto zahuštění nijak výrazné, a ani nadmořská výška nehrála ve výstavbě velkých

solárních elektráren roli (Obr. 3B). Všechny (krom jedné) jsou vystavěny v nadmořské výšce do 500 m.

4 .Závěry

Energetická krajina obklopuje lidstvo již dlouhá desetiletí, avšak změny v posledních dvou dekadách vyvolaly vlnu nesouhlasu a rozhořčení nad novými změnami v krajině spojenými s rozvojem obnovitelných zdrojů. Za pozitivní skutečnost v tomto kontextu lze označit i vznik široké základny odborných prací na téma umístování staveb a hodnocení jejich vlivu na krajinný ráz. Faktem je, že ač se nová energetická krajina nachází na pětíně území České republiky, v jejím dosahu žije polovina veškeré populace. Tento nesoulad je dán umístováním staveb (bioplynové stanice, solární elektrárny) v relativní blízkosti sídel, kde jsou obvykle relativně dobré možnosti připojení k přenosové soustavě.

Novou energetickou krajinu můžeme nalézt ve všech částech České republiky. Její původ, závislý na zdroji obnovitelné energie, je podmíněn přírodními podmínkami (větrné elektrárny), politickou situací (větrné a solární elektrárny) i blízkostí surovin a koncových spotřebitelů (bioplynové stanice). Jednotlivé kraje podporují různé formy obnovitelné energie, avšak v konečném srovnání je nová energetická krajina rozdělena v obcích rovnoměrně a kopíruje křivku rozdělení obcí do velikostních kategorií.

Při důkladnějším zkoumání nové energetické krajiny z hlediska jejího původu, již můžeme vysledovat odlišnosti jednotlivých kategorií. Nová energetická krajina v okolí větrných elektráren se vyskytuje na území České republiky nerovnoměrně. Její výskyt je podmíněn nejen přírodními podmínkami, ale z velké míry také politickou vůlí v jednotlivých krajích. Krajina kolem větších solárních elektráren je také rozmístěna nerovnoměrně. Za touto nerovnoměrností však nestojí žádné původně předpokládané objektivní důvody – ani nadmořská výška, ani počet hodin slunečního svitu. Naopak nová energetická krajina kolem bioplynových stanic je rozmístěna v rámci státu poměrně rovnoměrně. Velká hustota této krajiny je dána mimo jiné i poměrně snadnou finanční dostupností výstavby bioplynových stanic.

Literatura

- [1] AMIR, S., GIDALIZON, E., (1990). Expert based Method for the Evaluation of Visual Absorption Capacity of the Landscape. *Journal of Environmental Management*, vol. 30, iss. 3, pp. 251 - 163. DOI 10.1016/0301-4797(90)90005-H.
- [2] BLASCHKE, T., BIBERACHER, M., GADOCHA, S., SCHARDINGER, I., (2012). 'Energy landscapes': Meeting energy demands and human aspirations. *Biomass and Bioenergy XXX*, pp. 1-14.
- [3] BOOSCH, J., JOHNSON, F. X., CLÉMENT, E., MERTENS, R., ROUBANIS, N., (2009). *Panorama of energy*. Energy statistics to support EU policies and solutions. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- [4] BRACHERT, M., HORNYCH, C., FRANZ, P., (2013). Regions as Selection Environments? The Emergence of the Solar Industry in Germany from 1992 to 2008. *European Planning Studies*, vol. 21, iss. 11, pp. 1820 – 1837. DOI 10.1080/09654313.2012.753688.
- [5] CETKOVSKÝ, S, FRANTÁL, B., ŠTEKL, J., et al., (2010). Větrná energie v České republice: hodnocení prostorových vztahů, environmentálních aspektů a socioekonomických souvislostí. *Studia Geographica*, 101. Ústav geoniky AV ČR, Brno.
- [6] DEL CARMEN TORRES SIBILLE, A., CLOQUELL-BALLESTER, V-AN., CLOQUELL-BALLESTER, V-AG., DARTON, R., (2009). Development and validation of a multicriteria indicator for the assessment of objective aesthetic impact of wind farms. *Renewable and Sustainable Energy Reviews* 13, pp. 40 – 66.
- [7] Ekolist.cz, (2013). *Místo chleba panely. Solární elektrárny zabírají v ČR 4000 hektarů zemědělské půdy* [online]. Publikováno 28. 3. 2013 [cit. 2013-10-15]. Dostupné z: <<http://ekolist.cz/cz/zpravodajstvi/zpravy/misto-chleba-panely-solarni-elektrarny-zabiraji-v-cr-4000-hektaru-zemedelske-pudy>>
- [8] FRANTÁL, B., KALLABOVÁ, E., NOVÁKOVÁ, E., (2007). *Vybrané metodické přístupy k lokalizaci větrných elektráren v krajině. Větrné elektrárny v Jihomoravském kraji*. Brno: Veronica, pp. 17-20.
- [9] FRANTÁL, B., MARTINÁT, S., DVORÁK, P., (2011). Energetika v krajině: inovace, rozvoj a internacionalizace výzkumu. Poster. *Průmyslová krajina*.
- [10] LÖW, a kol. (2009): *Výstavba větrného parku VP Blatnice*, Kraj vysočina. Posouzení krajinného rázu.

- [11] MANCHADO, C., OTERO, C., GOMEZ-JAUREGUI, V., ARIAS, R., BRUSCHI, V., CENDRERO, A., (2013). Visibility analysis and visibility software for the optimisation of wind farm design. *Renewable Energy*, vol. 60, pp. 388 – 401. DOI 10.1016/j.renene.2013.05.026.
- [12] KLUSÁČEK, P., KREJČÍ, T., MARTINÁT, S., KUNC, J., OSMAN, R., FRANTÁL, B., (2013). Regeneration of agricultural brownfields in the Czech Republic – Case study of the South Moravian Region. *Acta Univ. Agric. Silvic. Mendel. Brun.*, vol. 61, iss. 2, pp. 549-561. Available at <<http://acta.mendelu.cz/pdf/actaun201361020549.pdf>>. DOI 10.11118/actaun201361020549.
- [13] KLUSÁČEK, P., MARTINÁT, S., DVOŘÁK, P., (2013). Re-use of brownfields for development of solar energy in the Czech Republic (current state from investors perspective). In *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 264-271. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-32.
- [14] Ministerstvo životního prostředí ČR. *Kjótský protokol k Rámcové úmluvě OSN o změně klimatu*, (2010). [online]. Publikováno 15. 2. 2010 [cit. 2013-11-25]. Dostupné z <http://www.mzp.cz/kjotsky_protokol>
- [15] MÖLLER, B., (2006): Changing wind-power landscapes: regional assessment of visual impact on land use and population in Northern Jutland, Denmark. *Applied Energy* 83, pp. 477 – 494. DOI 10.1016/j.apenergy.2005.04.004.
- [16] MROCZEK, B., KURPAS, D., KLERÁ, M., (2013). Sustainable Development and Wind Farms. *Problemy Ekorozwoju*, vol. 8, iss. 2, pp. 113-122.
- [17] NADAĀ , A., VAN DER HORST, D., (2010). Landscapes of energies. *Landscape Research* 35, s. 143 – 155. DOI 10.1080/01426390903557543.
- [18] ROSCIONI, F., RUSSO, D., DI FEBBRARO, M., FRATE, L., CARRANZA, M. L., LOY, A., (2013): Share of renewable energy up to 13% of energy consumption in the EU27 in 2011. Eurostat News Releases [online]. Publikováno 26. 4. 2013 [cit. 2013-11-27]. Dostupné z <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/8-26042013-AP/EN/8-26042013-AP-EN.pdf >
- [19] SKLENÍČKA, P., (2005). *Vyhodnocení možnosti umístění větrných elektráren a dalších vertikálních staveb na Frýdlantsku, Hrádecku a Chrastavsku z hlediska ochrany přírody a krajiny*. Liberecký kraj.
- [20] VOIVONTAS, D., ASSIMACOPOULOS, D., MOURELATOS, A., COROMINAS, J., (1998). Evaluation of renewable energy potential using a GIS decision support system. *Renewable Energy*, vol. 13, iss. 3, pp. 333-344. DOI 10.1016/S0960-1481(98)00006-8.
- [21] VOREL, I. et al., (2006). *Metodický postup posouzení vlivu navrhované stavby, činnosti nebo změny využití území na krajinný ráz*. Praha.
- [22] ZIMMERER, K. S., (2011). New Geographies of Energy: Introduction to the Special Issue, *Annals of the Association of American Geographers*, vol. 101, iss. 4, pp. 705-711. DOI 10.1080/00045608.2011.575318.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu OPVK pod názvem „Energetika v krajině: inovace, dynamizace a internacionalizace výzkumu“ (CZ.1.07/2.3.00/20.0025).

RVO:68145535

NOVÉ DOBÝVACÍ PROSTORY V REGIONÁLNÍ STRUKTUŘE ČR**NEW MINING AREAS IN THE REGIONAL STRUCTURE OF THE CZECH REPUBLIC****DOC. RNDR. IRENA SMOLOVÁ, PH.D.****MGR. MILADA DUŠKOVÁ**

*Katedra geografie | Department of Geography
Přírodovědecká fakulta | Faculty of Science
Univerzita Palackého v Olomouci | Palacký university in Olomouc
✉ tř. 17. Listopadu 12, 771 46 Olomouc, Czech Republic
E-mail: irena.smolova@upol.cz, milada.duskova@gmail.com*

Anotace

Základem těžební činnosti u nás je předchozí schválení chráněného ložiskového území a následně dobývacího prostoru. Po roce 1989 došlo v politice vyhlášení dobývacích prostorů k zásadní komoditní reorientaci. Postupně byly rušeny prakticky všechny dobývací prostory stanovené pro těžbu rud a výrazně se omezila plocha pro těžbu uhlí, které představovalo plošně nejrozsáhlejší území s přímými socioekonomickým a environmentálním dopady na rozvoj obcí a regionů. V současné době je necelých tisíc dobývacích prostorů na území, jejichž plocha dosahuje podílu jednoho procenta rozlohy státu. V posledních deseti letech ve struktuře nově schvalovaných dobývacích prostorů dominují ropa, zemní plyn a kaolin. Příspěvek hodnotí regionální rozdíly a přístupy k procesu schvalování nových dobývacích prostorů na úrovni státní správy a samosprávy. Hodnoceno je období od roku 1990 do současnosti.

Klíčová slova

těžba surovin, dobývací prostory, Česká republika

Annotation

The basis of mining activity in our country is conditioned by the prior approval of the protected deposit area and subsequently by the mining area. After 1989, the announcement policy of mining areas was fundamentally changed. The most significant changes were related to the commodity reorientation. Basically all mining areas oriented on the extraction of ores were gradually being abolished. Mining areas for the extraction of coal were also significantly narrowed down. Regarding the spaciousness, this area represented the most extensive one with direct socioeconomic and environmental impact on the development of municipalities, towns and regions. Nowadays in the Czech Republic, there are almost thousand mining areas that cover one per cent of the whole country's area. In the last decade, the structure of the newly approved mining areas is dominated by oil, natural gas and kaolin. This paper assesses regional differences and approaches to the process of approving new mining areas at the level of state and local governments. The assessment focuses on the period from 1990 onwards.

Key words

mining, mining areas, Czech Republic

JEL classification: R11, R14, R51

1. Úvod

Česká republika patří v Evropě k zemím, kde těžební průmysl má svou dlouholetou tradici. Zatímco v období socialismu dosahovala těžba nerostných surovin u nás extenzivních rozměrů, vývoj po roce 1989 byl ve znamení postupného rušení těžebních lokalit a dobývacích prostorů. V přímé souvislosti s tímto vývojem, zaznamenal těžební průmysl a s ním svázaná sekundární odvětví výrazného propadu (zaměstnanosti, výkonu ad.). Česká těžební krajina a český těžební průmysl se začaly dramaticky měnit.

Jak ukazují četné příklady (Boshman, Lambooy 1999, Szczyrba, Toušek 2004, Hassink, Shin 2005, Smolová 2008, Koutský 2011), které se věnují regionálním dopadům postindustriální fáze vývoje hospodářství a společnosti, je úpadek těžby ve prospěch rozvoje nových odvětví logický. A to přesto, že v globálním měřítku spotřeby surovin má těžba stále svou nezastupitelnou úlohu a je tedy klíčem k existenci civilizace. Žijeme však v globalizovaném světě, kde nerostné suroviny jsou tržní komoditou o proměnlivé tržní ceně a lze je importovat na velké vzdálenosti. Není tak bezpodmínečně nutné zachovávat těžbu vlastních surovinových zdrojů, když ekonomicky lépe dosažitelné jsou jiné zdrojové oblasti. Ponechme stranou často diskutované otázky energetické bezpečnosti (Dančák, Závěšický 2007) Na druhou stranu nezanedbatelným ve vývoji české surovinové politiky po roce 1989 byla postupná integrace ČR do jednotného ekonomického prostoru EU.

2. Cíle a metody

Cílem příspěvku je dokumentovat změny ve struktuře dobývacích prostorů, které nastaly v České republice po roce 1989, kdy těžba nerostných surovin prošla zásadní restrukturalizací a útlumem. Proces probíhal diferencovaně, jak podle typu surovin, tak regionálně. S ohledem na změny v legislativě, zejména nezbytnost procesu EIA při schvalování nových dobývacích prostorů a rozšiřování stávajících, dochází k výrazným diferenciacím mezi regiony ČR. I když je proces objektivně ovlivněn přírodním potenciálem území, začínají se výrazněji diferencovat regiony i přístupem v rámci schvalovacích procesů.

Hlavními metodami využitými při zpracování příspěvku jsou analýza legislativních nástrojů a vlastní šetření, analýzy posudků EIA (informace o nově schválených dobývacích prostorech, ve kterých jsou zveřejňovány i jinak obtížně získatelné informace o objemech těžby a záměrech společnosti, včetně způsobů následné rekultivace těžbou dotčených ploch) a analýzy dat České geologické služby a Státní báňské správy České republiky (data o dobývacích prostorech a nově schválených dobývacích prostorech). Jako problematické se ukázalo získání informací o zrušených dobývacích prostorech. Většina z obvodních báňských úřadů sice zrušené dobývací prostory eviduje, ale informace neposkytuje. Za období 1993 – 2005 byla data získána z Věstníků Českého báňského úřadu, pro roky 1990 až 1992 a rok 2006 byla data poskytnuta Obvodním báňským úřadem v Ostravě.

3. Změny v regionálním rozložení těžby surovin v ČR po roce 1989

Hodnocení vývoje těžby nerostných surovin v České republice v období po roce 1989 lze vedle hodnocení vývoje objemů těžebních surovin, vývoje zaměstnanosti či změnách ve struktuře těžebních surovin, hodnotit také na úrovni změn v prostorovém rozložení těžebních lokalit včetně geografického aspektu rozložení nově stanovovaných dobývacích prostor, které jsou v souladu s horním zákonem schvalovány pro těžbu výhradních ložisek nerostů.

Proces transformace ekonomiky s sebou přinesl i výrazné změny v rozloze a struktuře dobývacích prostorů na území České republiky. Ve srovnání s rokem 1992 došlo k celkovém poklesu počtu i rozlohy dobývacích prostorů, výrazně diferencovaně podle typů nerostných surovin. Celkově klesl počet dobývacích prostorů o šestinu a celková rozloha o třetinu (viz tab. č. 1). Celkově však bylo rušeno dobývacích prostorů mnohem víc, ale ztrátu částečně kompenzovalo od poloviny 90. let 20. století schvalování nových dobývacích prostorů.

Tab. 1: Vývoj počtu a celkové plochy dobývacích prostorů v ČR podle jednotlivých druhů nerostných surovin v letech 1992 - 2013

Těžena surovina	Počet dobývacích prostorů			Celková plocha dobývacích prostorů (v km ²)		
	1992	2013	Index 2013/1992 (%)	1992	2013	Index 2013/1992 (%)
černé uhlí	50	15	30,0	858,7	222,1	25,9
hnědé uhlí a lignit	62	30	48,4	531,3	281,5	53,0
ropa a zemní plyn	25	123	492,0	267,8	442,7	165,3
rudý	31	4	12,9	45,3	2,8	6,2
radioaktivní suroviny	21	11	52,4	136,5	66,6	48,8
kaolin	13	34	261,5	9,0	15,2	168,9
stavební kámen ¹⁾	354	369	104,2	23,0	63,5	276,1
písky a štěrkopísky ²⁾	237	173	73,0	146,0	114,1	78,2
vápence a dolomity	30	48	160,0	19,2	25,8	134,4
cihlářské suroviny	176	81	46,0	37,0	18,4	49,7
ostatní	149	87	58,4	87,8	47,9	54,6
celkem	1 148	975	84,9	2 161,5	1 299,6	60,1

Poznámky: 1) včetně kamene pro hrubou a ušlechtilou kamenickou výrobu

2) včetně sklářských s slévárenských písků

Zdroj: Makarius, R. ed. (1994, 2014); databáze Českého báňského úřadu; vlastní výpočty

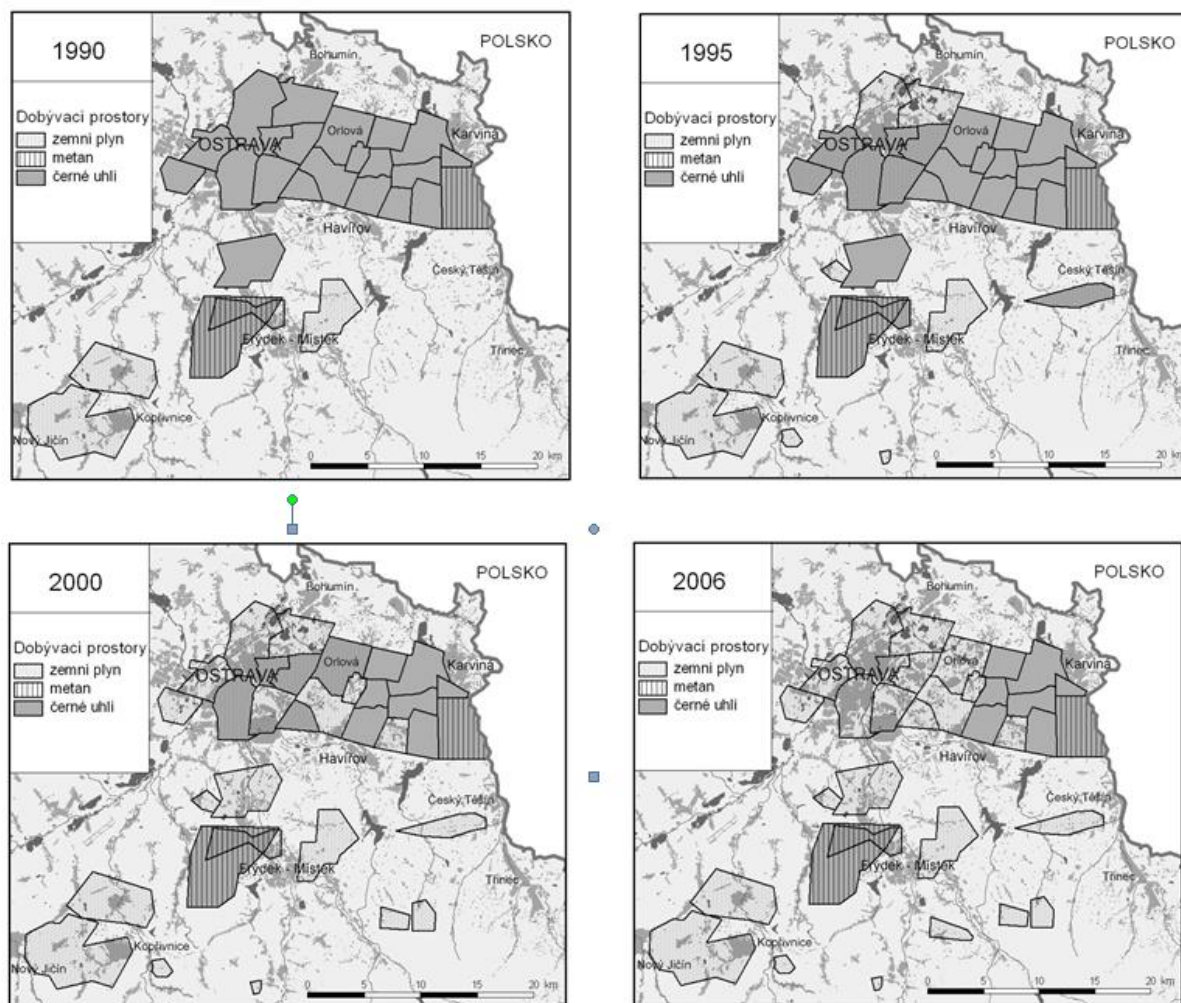
Ve srovnání se stavem v roce 1992 nejvíce poklesl počet dobývacích prostorů pro rudy, zatímco v roce 1992 jich bylo 52 a zaujímaly celkovou plochu 181,8 km², v současné době jich je jenom 15 a zaujímají plochu 69,4 km². Nejvíce se na poklesu podílela ložiska polymetalických rud, zejména v souvislosti se schváleným útlumovým programem v rudném hornictví, pokles na přibližně poloviční stav nastal v případě ložisek uranových rud.

K výraznému poklesu došlo také u počtu a celkové plochy dobývacích prostorů stanovených pro těžbu černého a hnědého uhlí včetně lignitu. Zatímco v roce 1992 bylo pro těžbu uhlí stanoveno celkem 112 DP o celkové rozloze téměř 1400 km², ke konci roku 2013 jich zůstalo pouze 45 a zaujímají plochu 503,6 km². K největšímu poklesu došlo v důsledku zrušení dobývacích prostorů v uzavíraných černouhelných revírech (Kladensko, Rosicko-oslavansko, Žacléřsko-svatoňovicko) již na počátku transformačního období, tj. v letech 1992 a 1993.

V období let 1990 – 1996 byly postupně rušeny dobývací prostory stanovené pro těžbu černého uhlí v Ostravsko-karvinském revíru. Ještě na počátku 90. let 20. století bylo prakticky celé území okresů Ostrava-město a Karviná pokryté dobývacími prostory, které tvořily na sebe navazující polygony. Přitom většina dobývacích prostorů pro černé uhlí byla stanovena již v 60. a 70. letech 20. století. V souladu s útlumovým programem byly jednak uzavírány doly, ale také odepisovány zásoby a rušeny dobývací prostory. Obrázky 1a až 1d dokumentují vývoj v Ostravsko-karvinském revíru v průřezu let 1990, 1995, 2000 a 2006, kdy se těžba černého uhlí postupně přesouvala z ostravské části na karvinskou a stanovené dobývací prostory pro černé uhlí byly zrušeny a nově byly ve stejných hranicích stanoveny dobývací prostory pro zemní plyn vázaný na uhelné sloje a hořlavý zemní plyn.

Obr. 1: Vývoj ploch a struktury dobývacích prostorů na Ostravsku v letech 1990 – 2006

a) stav k 31. 12. 1990 b) stav k 31. 12. 1995 c) stav k 31. 12. 2000 d) stav k 31. 12. 2006

Zdroj: databáze Českého báňského úřadu; OKD, a.s.; vlastní databáze.

V současné době jsou pro těžbu černého uhlí stanoveny dobývací prostory na území 6 okresů (Karviná, Nový Jičín, Frýdek Místek, Ostrava, Trutnov a Rakovník), z toho 10 je pouze pro těžbu černého uhlí, 3 pro těžbu černého uhlí společně s metanem, jeden pro černé uhlí společně se zemním plynem (DP Karviná - Doly 1) a jeden pro černé uhlí společně se žáruvzdornými jílovcí (DP Rynholec na Rakovnicku). V případě dobývacích prostorů stanovených pro těžbu hnědého uhlí došlo k jejich rušení postupně v letech 1992 až 2001. Ke zrušení většiny z nich došlo v souvislosti se s vládou schválenými územní limity v roce 1991. Pro těžbu lignitu je v současné době schválený pouze jediný DP (DP Hodonín). V současné době je plošně největším dobývacím prostorem v ČR DP Trojanovice (63, 2 km²), který je zároveň jedním z nejdiskutovanějších.

4. Současná struktura dobývacích prostorů v ČR

V současné době celkově zaujímají dobývací prostory na území ČR rozlohu 1 299,6 km² (1,65 % rozlohy státního území). Z celkového počtu 975 dobývacích prostorů na území ČR (k 31. 12. 2013) je 597 aktivních, tj. těžených, zbývající jsou buď v průzkumu a otvírce (90 DP), rezervní (69 DP), uzavírané (8 DP) nebo se zastavenou (118 DP) či ukončenou těžbou i likvidací (80 DP). Největšími dobývacími prostory v průzkumu a otvírce jsou DP Trojanovice (černé uhlí), DP Staříč (černé uhlí, metan) a dobývací prostory schválené pro těžbu zemního plynu (hořlavý zemní plyn a zemní plyn vázaný na uhelné sloje) na Ostravsku. Příkladem jsou DP Petřvald III a IV (16,0 + 18,5 km²), DP Vítkovice I (18,4 km²) či DP Slezská Ostrava IV I (13,3 km²). Jedná se o dobývací prostory, které byly v minulosti využívány k těžbě černého uhlí a po ukončení jeho

těžby v rámci útlumových programů společnost OKD, a.s. požádala po zrušení DP na černé uhlí o stanovení DP pro zemní plyn. V kategorii rezervní ložisko je evidováno celkem 69 dobývacích prostorů. Příkladem je DP Komořany u Mostu (14,4 km²) schválený pro těžbu hnědého uhlí, Vinařice u Suchomast (1,5 km²) pro těžbu cementářských surovin či DP Podbořany (1,1 km²) pro těžbu kaolinu.

V současné době je na území České republiky nejvíce dobývacích prostorů schválených pro těžbu stavebních surovin, tj. stavebního kamene, cihlářských surovin a šterkopísků a písků a jejich počet se zejména v posledních pěti letech dále zvyšuje.

5. Legislativní proces schvalování nových dobývacích prostorů

Zákon „O ochraně a využití nerostného bohatství“ (č. 44/1988 Sb.) rozděluje nerosty na vyhrazené a nevyhrazené. Zákonem je nerostné bohatství na území ČR ve vlastnictví státu a tvoří ho ložiska vyhrazených nerostů (tzv. „výhradní ložiska“). U výhradních ložisek nerostných surovin stanovuje Ministerstvo životního prostředí ČR (MŽP) na základě horního zákona chráněné ložiskové území (CHLÚ), ve kterém jsou omezeny stavební aktivity nesouvisející s dobýváním výhradního ložiska. Celkem bylo na území ČR k 31. 12. 2013 evidováno 1524 lokalit výhradních ložisek nerostů, z toho pětinu tvoří ložiska stavebního kamene a téměř 15 % ložiska šterkopísků a písků (sklářských a slévárenských).

Pokud je při prováděném geologickém průzkumu zjištěn výskyt vyhrazeného nerostu v množství a jakosti, které umožňují důvodně očekávat jeho nahromadění, vydá MŽP ČR osvědčení o výhradním ložisku, které zašle Ministerstvu průmyslu a obchodu ČR (MPO ČR), krajskému úřadu, příslušnému obvodnímu báňskému úřadu (OBÚ), orgánu územního plánování, stavebnímu úřadu a organizaci, pro niž bylo provedeno vyhledávání nebo průzkum ložiska. Na základě výsledků průzkumu ložiska se stanoví dobývací prostor, který může zahrnovat jedno nebo více ložisek nebo, je-li to vzhledem k rozsahu ložiska účelné, jen část výhradního ložiska. Stanovení dobývacího prostoru je přitom zahájením procesu, na jehož konci je povolení hornické činnosti, a tím i začátek těžby nerostných surovin.

V současné době se tak při procesu povolování geologického průzkumu, stanovení dobývacího prostoru a povolení vlastní těžby účastní Český báňský úřad (ČBÚ), MŽP ČR, MPO ČR a další těžbou zainteresované subjekty v regionu. V první fázi se povolování geologických prací účastní MŽP ČR, které povoluje ve správním řízení geologické práce pro vyhledávání a průzkum vyhrazených nerostů. V jejich rozhodnutí je stanoveno území, nerost a podmínky provádění prací. Povolení zaručuje podnikateli výlučné právo provádět práce za daných podmínek a přednost pro získání předchozího souhlasu ke stanovení dobývacího prostoru, ale nezakládá automatický nárok na oprávnění dobývat nalezené a průzkumem ověřené ložisko nerostů. V případě, že se při průzkumu zjistí množství a jakost nerostu, která umožňuje zařazení nerostu mezi vyhrazené, vydává MŽP ČR osvědčení o výhradním ložisku a k jeho ochraně před znemožněním nebo ztížením jeho využívání stanoví také chráněné ložiskové území. Následně vydává MŽP souhlas k podání návrhu na stanovení dobývacího prostoru, který opravňuje báňského podnikatele k podání žádosti o stanovení dobývacího prostoru. Dobývací prostor stanoví příslušný OBÚ v součinnosti s dotčenými orgány státní správy, zejména v dohodě s orgány životního prostředí a s orgánem územního plánování a stavebním úřadem. Účastníky řízení jsou vedle navrhovatele fyzické a právnické osoby, jejichž práva k nemovitostem mohou být rozhodnutím o dobývacím prostoru přímo dotčena, obec, v jejímž územním obvodu se dobývací prostor nachází, a obce, jejichž územní obvody mohou být stanovením dobývacího prostoru dotčeny. Stanovení dobývacího prostoru je i rozhodnutím o využití území v rozsahu jeho vymezení na povrchu. V rozhodnutí jsou báňskému podnikateli uloženy podmínky pro následnou hornickou činnost. Počínaje rokem 1992 podléhá schvalování nového dobývacího prostoru posouzení z hlediska vlivů na životní prostředí (podle zákona ČNR č. 244/1992 Sb., o posuzování vlivů na životní prostředí, proces EIA). Hornickou činnost, zahrnující otvírku, přípravu a dobývání výhradních ložisek, zajištění a likvidaci důlních děl a lomů, povoluje příslušný OBÚ. Jde o řízení obdobné povolování staveb, obdobně se rozhoduje také o zajištění a likvidaci důlních děl a lomů při ukončení těžby. Řeší

se i sanace pozemků dotčených těžbou a jejich rekultivace. K tomu se schvaluje objem finanční rezervy pro sanace a rekultivace. Povinnost tvořit takovou rezervu stanoví zákon.

Podnikatel, kterému byl stanoven dobývací prostor, může zahájit těžební práce až na základě povolení hornické činnosti, vydané obvodním báňským úřadem. Povolení hornické činnosti podléhá správnímu řízení, při kterém se posuzují plány otvírky, přípravy a dobývání ložiska, včetně plánů na sanace a rekultivace po ukončení těžby. V odůvodněných případech může obvodní báňský úřad stanovení dobývacího prostoru a povolení hornické činnosti spojit do jediného správního řízení.

Pro těžbu ložisek nevyhrazených nerostů, která jsou součástí pozemku, je potřebné územní rozhodnutí, vydané příslušným stavebním úřadem a povolení činnosti prováděné hornickým způsobem, udělené příslušným obvodním báňským úřadem v řízení za podmínek obdobných jako v řízení o hornické činnosti.

Základem efektivní strategie ochrany životního prostředí je podle zahraničních zkušeností princip prevence zabráňující vzniku trvale neudržitelných zásahů a minimalizující dopady antropogenní činnosti na životní prostředí. Jedním z nejvýznamnějších nástrojů prevence při povolování hornické činnosti je přijetí a schválení procesu posuzování vlivů na životní prostředí.

V České republice bylo základem pro zavedení procedury posuzování vlivu na životní prostředí především ustanovení zákona č. 17/1992 Sb.¹, ve kterém bylo mimo jiné stanoveno, že území nesmí být zatěžováno lidskou činností nad míru únosného zatížení, že každý je povinen předcházet znečišťování nebo poškozování životního prostředí a minimalizovat nepříznivé důsledky své činnosti na životní prostředí. Dále také byla uzákoněna povinnost každého, kdo využívá území nebo přírodní zdroje, projektuje, provádí nebo odstraňuje stavby, takové činnosti provádět jen po zhodnocení jejich vlivů na životní prostředí a zatížení území, a to v rozsahu stanoveném tímto zákonem a zvláštními předpisy. V České republice se v první fázi posuzování vlivu na životní prostředí nejčastěji aplikovalo při plánování velkých investičních záměrů.

6. Nové dobývací prostory v ČR – schválené po roce 1989

Nové dobývací prostory podléhají při schvalování mimo jiné posuzování jejich vlivu na životní prostředí. Vlastní zákon o posuzování vlivů na životní prostředí byl přijat v roce 1992² a odborné posuzování odborné způsobilosti řešila vyhláška MŽP ČR³. Zákon i vyhláška byly v následujících letech novelizovány a v současné době je platná legislativa v podobě právních norem, které nabyly účinnosti 1. května 2004 (zákon č. 93/2004 Sb. o posuzování vlivů na životní prostředí), které jsou v souladu s právem Evropských společenství⁴.

Posuzování vlivů na životní prostředí podléhají v tomto zákoně vymezené záměry a koncepce, jejichž provedení by mohlo závažně ovlivnit životní prostředí. Do první kategorie, tj. záměrů vždy podléhajícím posouzení, náleží z problematiky těžby surovin těžba ropy v množství nad 50 t/den a zemního plynu v množství nad 50 tis. m³/den. U těžby černého uhlí a ostatních surovin je v první kategorii posuzováno schválení nového dobývacího prostoru nebo změna stávajícího. V případě uranu je vždy posuzována jakákoliv změna v těžbě včetně ukončení těžby a úpravy uranové rudy (chemická úprava a jiné technologie, odkaliště a kalová pole). Zároveň podléhají posuzování nová

¹ Zákon č. 17/1992 Sb., o životním prostředí, ve znění pozdějších předpisů

² Zákon ČNR č. 244/1992 Sb. o posuzování vlivů na životní prostředí

³ Vyhláška MŽP ČR č. 499/1992 Sb. o odborné způsobilosti pro posuzování vlivů na životní prostředí a způsobu a průběhu veřejného projednání posudku.

⁴ Směrnice Rady ze dne 27. června 1985 o posuzování vlivů některých veřejných a soukromých záměrů na životní prostředí (85/337/EHS). Směrnice Rady 97/11/ES ze dne 3. března 1997, kterou se mění směrnice 85/337/EHS o posuzování vlivů některých veřejných a soukromých záměrů na životní prostředí. Směrnice 2001/42/ES Evropského parlamentu a Rady ze dne 27. června 2001 o posuzování vlivů některých plánů a programů na životní prostředí.

zařízení na skladování ropy a ropných a chemických produktů s kapacitou vyšší než 100 tis. tun za rok.

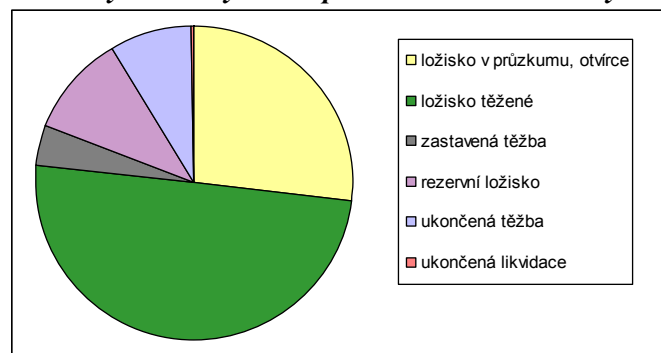
Ve druhé kategorii, tj. záměry vyžadující zjišťovací řízení, jsou zařazeny hlubinná těžba uhlí nad 100 tis. tun za rok pokud vlivy zasahují mimo schválený dobývací prostor, těžba lignitu nad 200 tis. tun ročně, těžba a úprava rud včetně odkališť, kalových polí, hald a odvalů (chemické, biologické a jiné technologie), zvýšení povrchové těžby nerostných surovin nad 1 mil. tun/rok, těžba nerostných surovin v kategorii 10 tis. až 1 mil. tun/rok. Posuzována je také těžba v korytech nebo údolních nivách vodních toků, odkaliště, kalová pole, haldy a odvaly při úpravě nerudných surovin, budování podzemních prostor pro skladování nebo umístění technologických zařízení (provozů) s objemem vyšším než 10 tis. m³.

Účelem posuzování vlivů na životní prostředí je získat objektivní odborný podklad pro vydání rozhodnutí, popřípadě opatření podle zvláštních právních předpisů a přispět tak k udržitelnému rozvoji společnosti. Stále diskutabilní stále zůstává otázka platby nákladů spojených s posuzováním vlivů záměrů na životní prostředí, s výjimkou nákladů spojených s veřejným projednáním a zveřejňováním, kterou podle zákona hradí oznamovatel, tj. v případě rozšiřování těžby či schvalování nových dobývacích prostorů těžební společnost, která má záměr v dané lokalitě těžít.

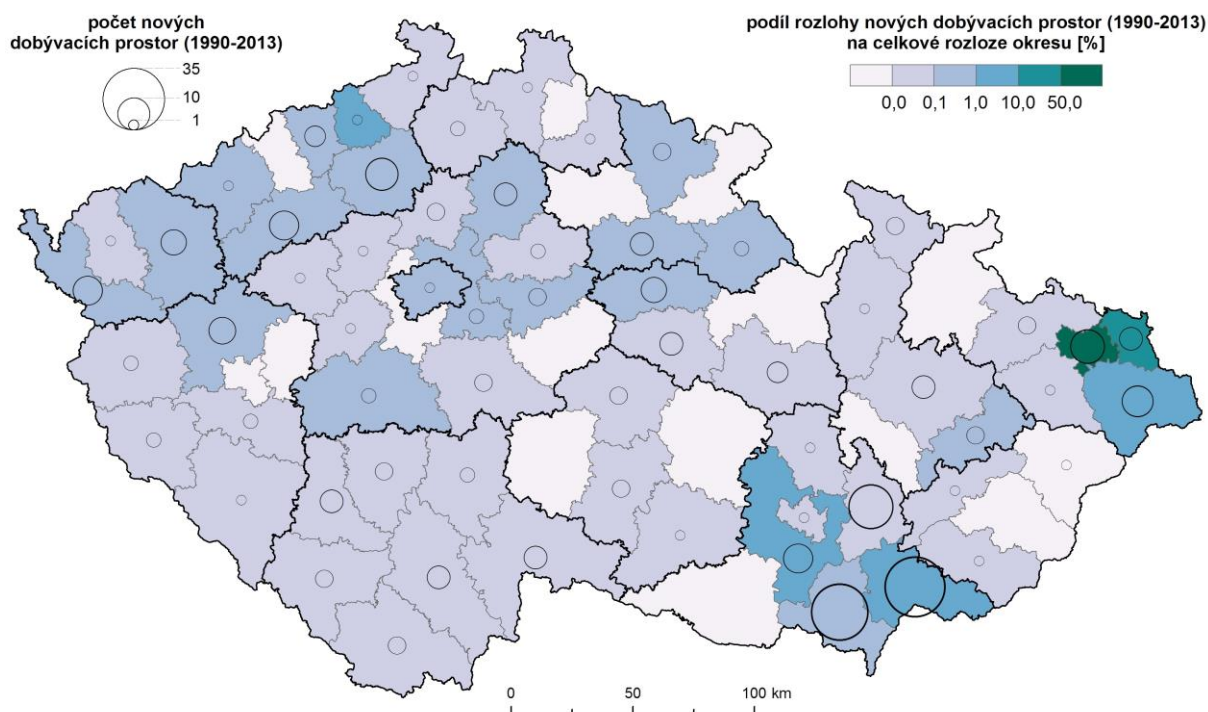
Vliv těžby nerostných surovin na krajinu je natolik zásadní, že je řešen i na úrovni vlády. Po roce 1989 byla v České republice přijata řada vládních usnesení, která řešila otázky spojené se shlazováním následků hornické činnosti, ale byla také spojena s otázkami možného oživení těžbou postižených regionů. Prioritně byla řešena území nejvíce strukturálně postižených regionů, tj. Ústeckého a Moravskoslezského kraje. S ohledem na skutečnost, že vážně narušena byla i území v jiných krajích, byla vládou přijata i některá nařízení zabývající se konkrétními regiony. Příkladem je Usnesení Vlády ČR č. 490/1991 zabývající se otázkou ozdravení životního prostředí v okrese Sokolov, součástí usnesení bylo schválení Programu ozdravení životního prostředí okresu Sokolov na léta 1992 až 1995 s výhledem do roku 2000 a ministru pro hospodářskou politiku a rozvoj ČR bylo uloženo vycházet při koncipování energetické politiky ze závazných linií omezení těžby a výsypek (viz územní limity těžby) a neuvažovat o otvírce nových lomů (například bylo zamítnuto původně plánované otevření lomu Čankov na Karlovarsku).

Ekologický dohled nad těžbou nerostných surovin má v České republice MŽP ČR, které z hlediska závažnosti dopadů těžby, úpravy nerostných surovin a stavebních zásahů na stabilitu horninového prostředí hodnotí vážnost narušení horninového prostředí následovně. Jako rizikové hodnotí čtyři skupiny aktivit, a to jako první těžbu a zpracování energetických surovin (uhlí a uranu), jako druhou těžbu stavebních a nerudných surovin, třetí těžbu v chráněných krajinných oblastech a jako čtvrtou riziko spojené se sesuvnými a poddolovanými územími a stará důlní díla s úniky metanu. Svým dohledem se snaží environmentálně problematické aktivity v území omezovat s využitím všech dostupných právních nástrojů. I přes to však na výjimku povoluje těžební činnost, která pro dané území znamená zvýšená rizika. Klasickým případem je povolování těžby nerostných surovin ve velkoplošných chráněných územích, kterými jsou chráněné krajinné oblasti či dokonce národní parky. Svou roli přitom sehrává "těžařská loby", zájmy energetických společností či provázanost politiky se soukromým podnikáním. Situaci nahrává i častý nezájem lokálních municipalit a občanů pokud se jich těžba v konkrétních případech osobně nedotýká. Na druhé straně jsou některé všeobecně známé a medializované kauzy (např. těžba černého uhlí na Frenštátsku, prolomení územní limitů v Podkrušnohoří či těžba stavebního kamene v lokalitě Tlustec), ve kterých se aktivně angažují občanská sdružení, nevládní organizace a zakládají se účelová sdružení.

Celkové bylo na území České republiky v letech 1990 až 2013 schváleno 276 nových dobývacích prostorů na celkové ploše 306,5 km². Největší nárůst (ve srovnání s rokem 1992) počtu i rozlohy dobývacích prostorů nastal v případě prostorů stanovených pro těžbu ropy, zemního plynu a zemního plynu vázaného na uhelné sloje (celkem 105 nových DP), což souvisí s novými objevy ložisek v Dolnomoravském úvalu, Ždánickém lese či jihovýchodním okraji Českého masivu.

Obr. 2: Struktura aktuálního využití dobývacích prostorů v ČR schválených v letech 1990 - 2013

Zdroj: Databáze Českého báňského úřadu, vlastní výpočty

Obr. 3: Vývoj regionální struktury dobývacích prostorů v ČR k 31. 12. 2013

Zdroj: vlastní zpracování

Na regionální úrovni, což dokumentuje obr. č. 3 největší změna nastala v Ostravské pánvi (okresy Ostrava, Karviná, Frýdek- Místek), kde byla vyhlášena největší celková plocha nových dobývacích prostorů, nejedná se však o nový prvek, protože téměř všechny byly vyhlášeny pro jinou surovinu (hořlavý zemní plyn a metan) v místech zrušených dobývacích prostorů pro těžbu černého uhlí (viz kapitola 3). Novým prvkem jsou dobývací prostory schvalované na jižní Moravě, absolutně nejvíce jich bylo ve sledovaném období let 1990 – 2013 schváleno v okresech Hodonín (34 nových DP) a Břeclav (30 DP) a Vyškov (18 DP). Více jak 10 nových DP bylo schváleno v 5 okresech ČR (Hodonín, Břeclav, Vyškov, Ostrava – město a Litoměřice). Na straně druhé na území 15 okresů za 23 let nebyl schválen ani jeden nový DP.

7. Závěr

Příspěvek hodnotí vývoj těžby nerostných surovin v České republice v období po roce 1989 na úrovni změn v prostorové struktuře těžebních lokalit a rozložení nově stanovovaných dobývacích prostorů. Srovnáváme-li současný stav těžebních a potenciálně určených těžebních lokalit, pak ve srovnání s rokem 1992 došlo k celkovém poklesu počtu i rozlohy dobývacích prostorů. Celkově klesl počet dobývacích prostorů o šestinu a celková rozloha o třetinu. Ve skutečnosti bylo rušeno daleko více dobývacích prostorů, ale ztrátu částečně kompenzovalo schvalování nových dobývacích prostorů od druhé poloviny 90. let minulého století.

V politice vyhlášení dobývacích prostorů došlo po roce 1989 k zásadní komoditní reorientaci. Postupně byly rušeny prakticky všechny dobývací prostory stanovené pro těžbu rud a výrazně se omezila plocha pro těžbu uhlí, které představovalo plošně nejrozsáhlejší území s přímými socioekonomickým a environmentálním dopady na rozvoj obcí a regionů. V posledních deseti letech dominují ve struktuře nově schvalovaných dobývacích prostorů ropa, zemní plyn a kaolin.

Literatura

- [1] BOSHMAN, R., LAMBOOY, J., (1999). *Why do old industrial regions decline? An exploration of potential adjustment strategies*, Dublin.
- [2] DANČÁK, B., ZÁVĚŠICKÝ, J., (2007). *Enegetická bezpečnost a zájmy České republiky*. Brno.
- [3] HASSINK, R., SHIN, D., (2005). The restructuring of old industrial areas in Europe and Asia, *Environment and Planning A*, vol. 37, pp. 571-580.
- [4] KOUTSKÝ, J., (2011). Staré průmyslové regiony – vývojové tendence – možnosti rozvoje, Ústí nad Labem.
- [5] MAKARIUS, R. ed., (1994). *Hornická ročenka 1993*. Ostrava: Český báňský úřad a zaměstnavatelský svaz důlního a naftového průmyslu, Společenstvo těžařů ČR, Ostrava: Montanex, s. r. o.
- [6] MAKARIUS, R. ed., (2014). *Hornická ročenka 2013*. Ostrava: Český báňský úřad a zaměstnavatelský svaz důlního a naftového průmyslu, Společenstvo těžařů ČR, Montanex, s. r. o.
- [7] SMOLOVÁ, I., (2008). Těžba nerostných surovin na území ČR a její geografické aspekty. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- [8] SZCZYRBA, Z., TOUŠEK, V., (2004). Vyjíždka a dojíždka do zaměstnání v České republice; změny v období transformace. In *Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych VIII/2*. Wrocław : Uniwersytet Wrocławski, pp. 21-31.
- [9] Usnesení Vlády ČR ze dne 13. 12. 1999 č. 1311 k Surovinové politice v oblasti nerostných surovin a jejich zdrojů.
- [10] Zákon č. 44/1988 Sb., o ochraně a využití nerostného bohatství (horní zákon), ve znění zákona č. 541/1991 Sb., zákona ČNR č.10/1993 Sb., 132/2000 Sb., 286/2000 Sb., 366/2000 Sb., 315/2001 Sb., 61/2002 Sb., 320/2002 Sb., 150/2003 Sb. a 3/2005 Sb.

**RŮST POČTU OBYVATEL V ZÁZEMÍ KRAJSKÝCH MĚST V
ČR V LETECH 2001-2011****POPULATION GROWTH IN THE HINTERLAND REGIONAL CITIES
IN THE CZECH REPUBLIC IN 2001-2011****MGR. LUKÁŠ NEVĚDĚL, PH.D.****BC. JAKUB PAŘIL**

Ústav demografie a aplikované statistiky | Department of Demography and Applied Statistics
Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií | Fac. of Reg. Development and International Studies
Mendelova univerzita v Brně | Mendel University in Brno
✉ Třída Generála Píky 7, 613 00 Brno, Czech Republic
E-mail: lukas.nevedel@mendelu.cz, 39458@node.mendelu.cz

Anotace

Předmětem této práce je výzkum aktuálního suburbánního prostoru všech krajských měst v České republice v letech 2001 - 2011. Práce se zaměřuje na porovnávání vývoje počtu obyvatel obcí, které se nachází v zázemí krajských měst České republiky. Hlavní metodou práce je komparace časové řady. Výsledkem práce jsou předložené komparativní kartogramy pro 13 krajských měst. Suburbanizační tendence se u zkoumaných měst projevují v různém čase (prvně Praha, následovalo Brno či Plzeň, z menších krajských měst pak České Budějovice), u některých tyto procesy nebyly dle zvolené metodiky dosud statisticky zaznamenány (např. Ostrava). V jiných případech nebylo možno nalézt jádro suburbanizace či jej ztotožnit s krajským centrem (například v případě Ústeckého kraje či Karlovarského kraje).

Klíčová slova

krajská města, zázemí, demografie, obyvatelstvo

Annotation

The subject of this thesis is research of the current suburban area of all the regional capitals in the Czech Republic in between 2001 and 2011. The work focuses on comparing of development of population in small towns and villages, which are located in proximity of the regional cities of Czech Republic. The main method of the work is a comparison of a time series. The results are portrayed as comparative cartograms of 13 regional centres. These towns show suburbanisation tendencies at different points of time; Prague is the first, followed by Brno, Plzeň, and České Budějovice from the group of smaller regional centres. On the other hand, for some centres such as Ostrava these tendencies were not statistically proven by the method of research which was used. In other cases, it was not possible to find the nucleus of suburbanisation or to identify it with the regional centre. This was the case for the regions of Ústí nad Labem or Karlovy Vary.

Key words

the regional cities, hinterland, demographics, population

JEL classification: J11

Úvod

Suburbanizace je výrazný fenomén, který v průběhu minulého století formoval strukturu zázemí měst a jejich zázemí napříč celou západní Evropou a Severní Amerikou. Je to proces, v jehož průběhu

dochází k přesunu obyvatelstva z jádrových měst do jejich bezprostředního administrativního okolí. Také můžeme říci, že jde o „rozvolňování“ či „řidnutí“ zástavby. V takto uspořádaných oblastech samozřejmě vznikla celá škála nových socioekonomických jevů.

Cíl a metody

Cílem této práce, je vymezení suburbánního prostoru všech krajských měst České republiky, a to mezi roky 2001 – 2011, a popis průběhu tvorby těchto oblastí ve dvou na sebe navazujících intervalech. Hlavní použitou metodou je komparace demografického vývoje na základě dat z veřejné databáze Českého statistického úřadu.

Všechna demografická data, jako například v této práci sledovaný počet obyvatel, jsou uchovávána v podobě chronologicky uspořádaných údajů, neboli jsou uspořádána do tzv. časových řad. Časovou řadou nazýváme řadu pozorovaných hodnot statistického znaku seřazenou zpravidla v přirozené souvislé časové posloupnosti ve směru od minulosti k přítomnosti. Nezbytnou podmínkou srovnatelnosti údajů v časové řadě je jejich shodné věcné a prostorové vymezení v celém předmětném časovém úseku (Minařík, 2008).

Pro vymezení sledovaného území, jsou použity územně správní jednotky „okres a kraj“, jako ukazatel suburbánního vývoje je určen vývoj počtu obyvatel mezi roky 2001 – 2011. Pro účel této práce jsou hodnotu přírůstku obyvatelstva rozděleny do dvou období a to konkrétně „vývoj počtu obyvatel mezi roky 2001 až 2006“ a „vývoj počtu obyvatel mezi roky 2006 až 2011“. Jako podklad pro vymezení těchto oblastí byly využity výsledky výzkumu Perlína (2013).

Konkrétní sledovaná území pro daná města jsou tedy následující:

- Brno: okresy Brno, Brno – venkov, Blansko, Vyškov a Břeclav.
- České Budějovice: okres České Budějovice.
- Hradec Králové: okres Hradec Králové.
- Jihlava: okres Jihlava.
- Karlovy Vary: okresy Karlovy Vary a Sokolov.
- Liberec: okresy Liberec, Jablonec nad Nisou a Semily.
- Olomouc: okresy Olomouc, Prostějov a Šumperk
- Ostrava: okresy Ostrava, Frýdek-Místek, Nový Jičín, Karviná a Opava.
- Pardubice: okresy Pardubice a Chrudim.
- Plzeň: okres Plzeň, Plzeň - sever, Plzeň - jih, Rokycany, Tachov.
- Praha: V případě Prahy bude do zkoumaného území spadat celý Středočeský kraj, tzn. okresy Benešov, Beroun, Kladno, Kolín, Kutná Hora, Mělník, Mladá Boleslav, Nymburk, Praha-východ, Praha-západ, Příbram, Rakovník.
- Ústí nad Labem: okresy Ústí nad Labem, Teplice, Most, Chomutov, Děčín a Litoměřice.
- Zlín: okresy Zlín a Kroměříž (Perlín, 2013).

Pohyb obyvatelstva z měst na venkov se nazývá suburbanizace, jde o přesun obyvatel, jejich aktivit a některých funkcí z jádrového města do zázemí. Jedná se o typický proces rozšiřování území města, který můžeme zaznamenat jak u většiny měst vyspělých zemí, tak v historickém vývoji našich měst. Termín suburbanizace je odvozen z anglického slova suburb, tedy předměstí, které vzniklo jako složenina z latinského základu urbs znamenající město a předpony sub, která označuje umístění vedle, za nebo pod městem (Ouředníček, Temelová, 2008).

Podle Ouředníčka a Temelové (2008) můžeme suburbanizaci také chápat jako transformaci sociálního a fyzického prostředí z venkovského na (před)městské, (sub)urbánní. Na suburbanizaci lze nahlížet jako na změnu v rozmístění obyvatelstva a v prostorové struktuře příměstských území i jako na proměnu způsobu života "suburbanizujících" se obyvatel.

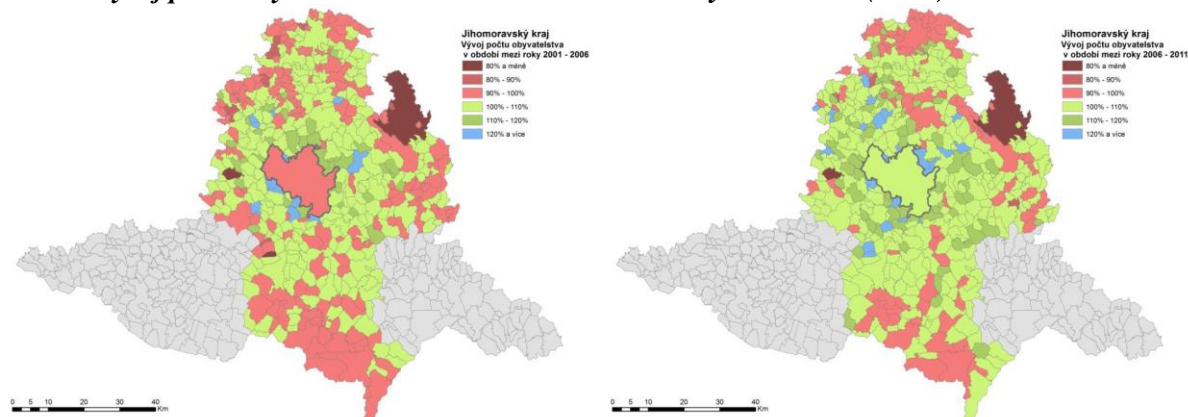
Díky suburbanizaci se stále větší část území a společnosti dostává do kontaktu s městskými funkcemi a městským způsobem života. Nové obyvatelstvo suburbánních lokalit s sebou přináší zvyky, způsoby

chování a trávení volného času, které ovlivňují původní (venkovské) obyvatelstvo příměstských oblastí (Hübelová, 2013). Toto prostorové šíření (difúze) městských prvků a městského způsobu života je označováno jako nepřímá urbanizace.

Výsledky

Mezi lety 2001 a 2006 se začaly dynamičtější projevit uvedené demografické změny (vnitřní migrace). V případě Brna se tento proces projevoval nejsilněji u severní a jižní hranice města, postupem času se však začal vyskytovat i v širším okolí okresu Brno-venkov, kde se postupně zformovalo suburbánní zázemí Brna.

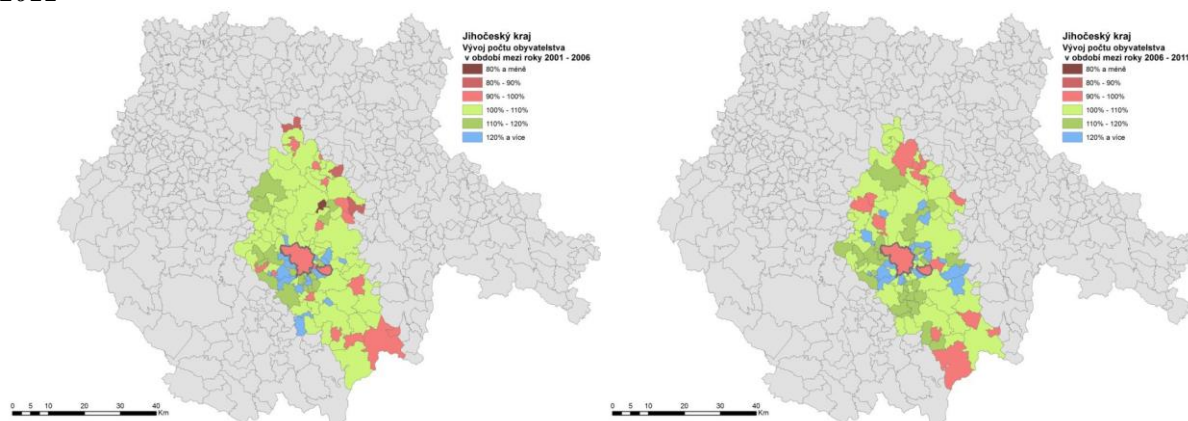
Obr. 1: Vývoj počtu obyvatel v zázemí města Brna mezi roky 2001-2006 (vlevo) a 2006-2011

Zdroj: veřejná databáze Českého statistického úřadu, vlastní zpracování

Na příkladu města České Budějovice můžeme vidět, že i u relativně malých krajských měst s počtem obyvatel pod 100 000 může docházet k výrazným suburbanizačním procesům, především u jihovýchodní hranice města docházelo k růstu sledované hodnotě napříč všemi sledovanými obdobími, v posledních letech se suburbánní zóna značně rozrostla na východ a také na sever od města České Budějovice. Podíváme-li se na graf z následujícího obrázku, můžeme také vidět, že v roce 2011 dochází ke zpomalení nárůstu počtu obyvatel. Dá se však předpokládat že alespoň mírně tato veličina poroste i během několika následujících let.

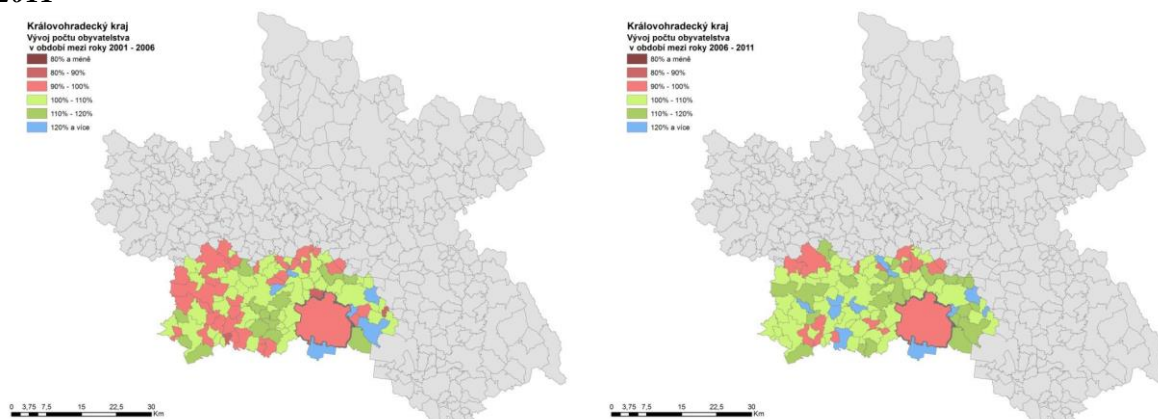
Obr. 2: Vývoj počtu obyvatel v zázemí města České Budějovice mezi roky 2001-2006 (vlevo) a 2006-2011

Zdroj: veřejná databáze Českého statistického úřadu, vlastní zpracování

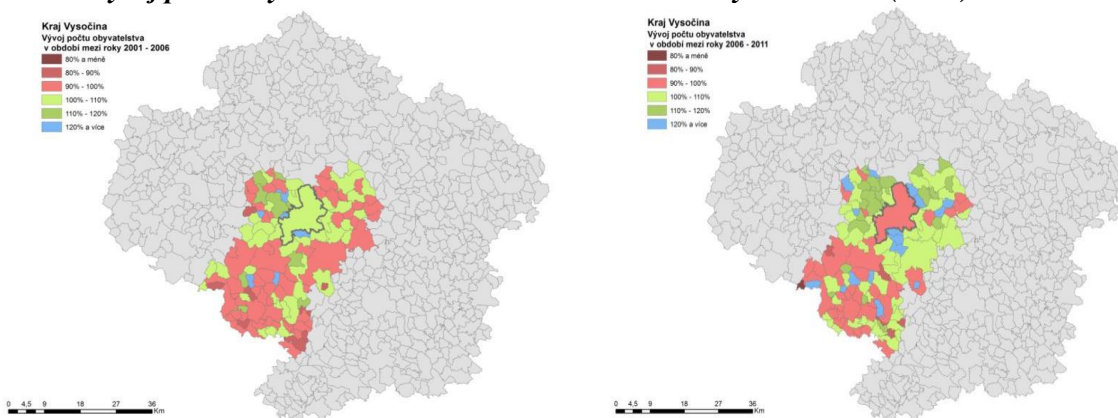
Ve sledovaných obdobích dochází u města Hradce Králové v dané oblasti k nárůstu počtu obyvatel a to především v bezprostřední blízkosti města, avšak není to tak jednoznačný vývoj jako v některých dalších sledovaných městech (např. u srovnatelných Českých Budějovic, viz předchozí obrázek).

Obr. 3: Vývoj počtu obyvatel v zázemí města Hradec Králové mezi roky 2001-2006 (vlevo) a 2006-2011

Zdroj: veřejná databáze Českého statistického úřadu, vlastní zpracování

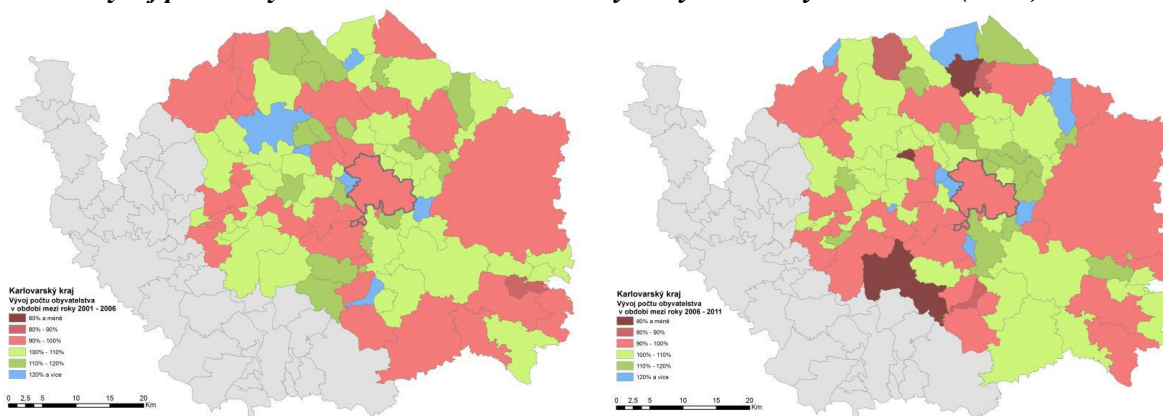
Obr. 4: Vývoj počtu obyvatel v zázemí města Jihlava mezi roky 2001-2006 (vlevo) a 2006-2011

Zdroj: veřejná databáze Českého statistického úřadu, vlastní zpracování

V případě centra kraje Vysočiny došlo k vytvoření suburbanním zázemí, které je lokalizováno pouze v několika obcích na severu okresu Jihlava.

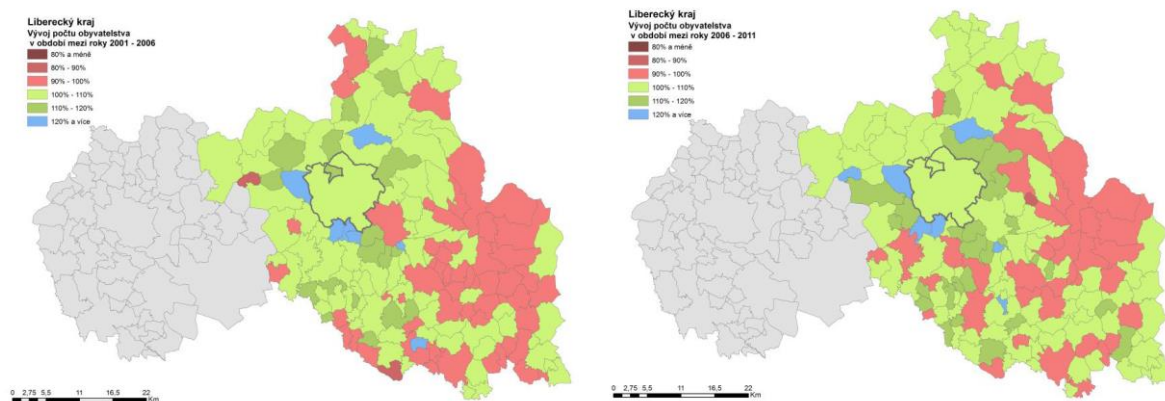
Obr. 5: Vývoj počtu obyvatel v zázemí města Karlovy Vary mezi roky 2001-2006 (vlevo) a 2006-2011

Zdroj: veřejná databáze Českého statistického úřadu, vlastní zpracování

V případě krajského města Karlovy Vary dochází sice k odlivu obyvatelstva z jádrového města, ale ani v jedno ze sledovaných období nedochází k formaci jednoznačného suburbánního zázemí města, jedinou oblastí ve které můžeme pozorovat růst je severovýchodní část kraje, která navazuje na růstové oblasti v Ústeckém kraji a lze zde tak sledovat růst propojenosti těchto území.

Obr. 6: Vývoj počtu obyvatel v zázemí města Liberec mezi roky 2001-2006 (vlevo) a 2006-2011

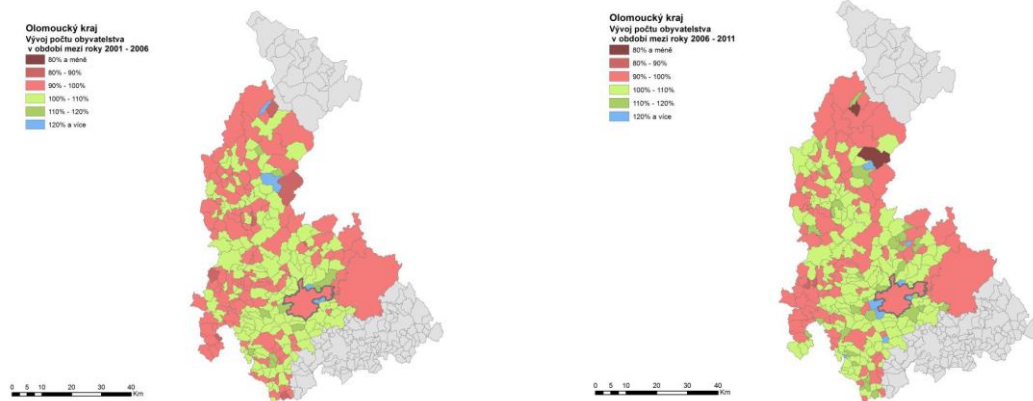

Zdroj: veřejná databáze Českého statistického úřadu, vlastní zpracování

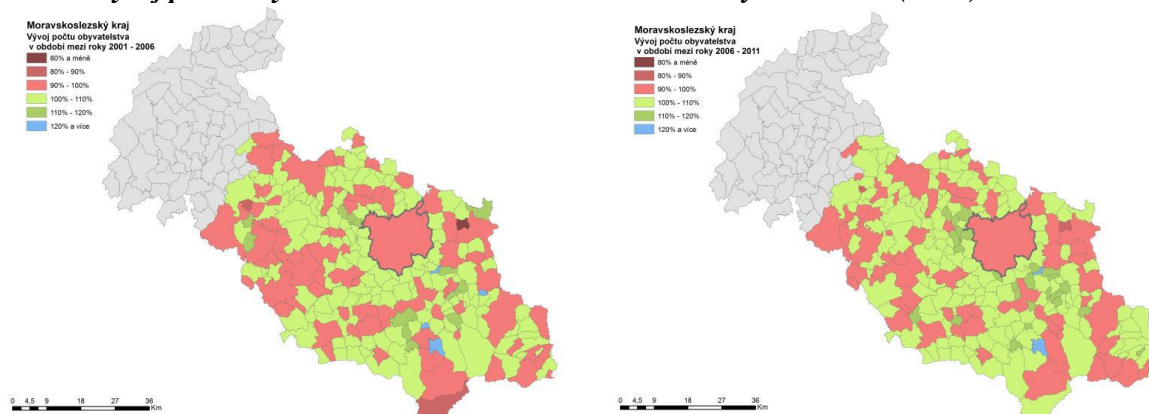
V případě krajského města Liberec můžeme sledovat napříč všemi obdobími tvorbu malého suburbánního zázemí v bezprostřední blízkosti krajského města, nutné je však podotknout, že zde po roce 2001 také dochází k nárůstu populace v jádrovém městě.

V případě krajského města Olomouce dochází k mírnému přesunu obyvatelstva z jádrového města do jeho zázemí. Tento přesun je však minimální a většina migrujícího obyvatelstva směřuje do obcí v bezprostřední blízkosti města. Okresy nacházející se ve větší vzdálenosti od Olomouce nejsou tímto procesem výrazně ovlivněny. Na závěr je tedy možné říci, že v oblasti také dochází k přesunu obyvatelstva z jádrového města na venkov, tento jev se zde však projevuje v mnohem menší míře než u některých jiných sledovaných měst (viz např. velikostně srovnatelné České Budějovice).

Obr. 7: Vývoj počtu obyvatel v zázemí města Olomouc mezi roky 2001-2006 (vlevo) a 2006-2011

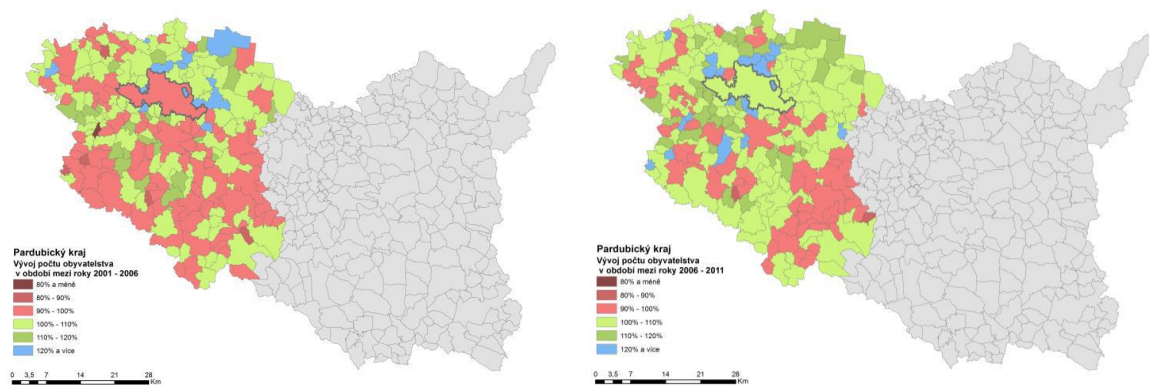

Zdroj: veřejná databáze Českého statistického úřadu, vlastní zpracování

Obr. 8: Vývoj počtu obyvatel v zázemí města Ostrava mezi roky 2001-2006 (vlevo) a 2006-2011

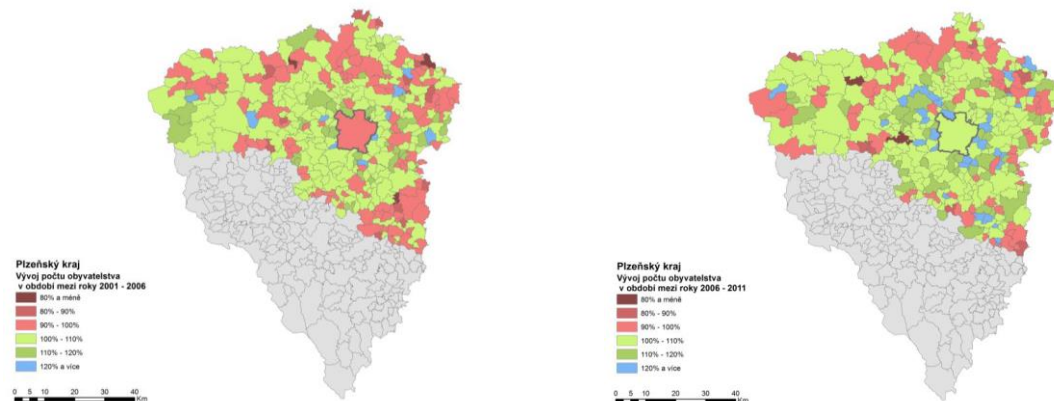
Zdroj: veřejná databáze Českého statistického úřadu, vlastní zpracování

I přes, nebo právě proto že se v oblasti nachází hned několik větších měst, nebyla ve sledovaných obdobích zaznamenána téměř žádná oblast valné většiny Moravskoslezského kraje s výraznějším nárůstem sledované hodnoty, výjimku tvoří pouze několik obcí u severní a jižní hranice města Ostrava. Vzhledem k počtu obyvatel, kteří v metropoli žijí je tento přesun obyvatelstva na venkov minimální.

Obr. 9: Vývoj počtu obyvatel v zázemí města Pardubice mezi roky 2001-2006 (vlevo) a 2006-2011

Zdroj: veřejná databáze Českého statistického úřadu, vlastní zpracování

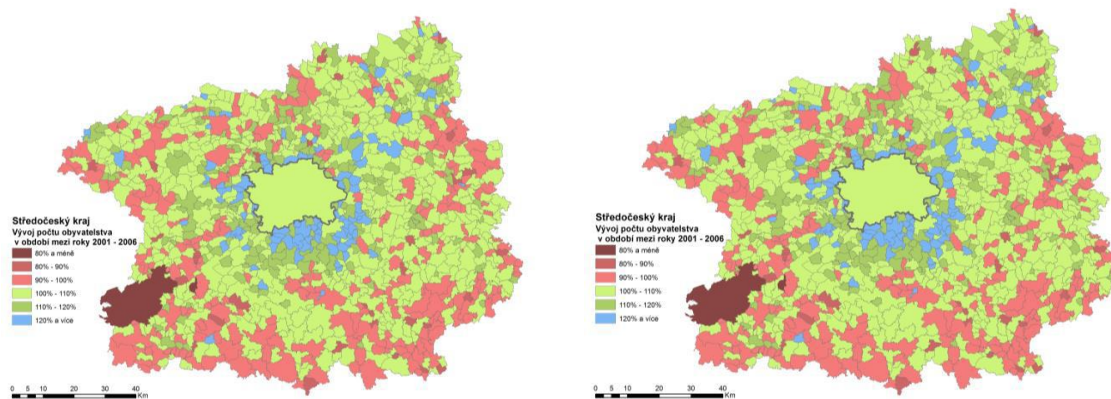
V případě krajského města Pardubice můžeme sledovat tvorbu suburbánního zázemí především v jeho bezprostřední blízkosti, konkrétně na jihozápadě okresu Pardubice a poté především na severu tohoto okresu. Zde je nutné zmínit, že v bezprostřední blízkosti právě severních hranic sledovaného území se také nachází krajské město Hradec Králové, které má na tento vývoj také silný vliv.

Obr. 10: Vývoj počtu obyvatel v zázemí města Plzeň mezi roky 2001-2006 (vlevo) a 2006-2011

Zdroj: veřejná databáze Českého statistického úřadu, vlastní zpracování

Město Plzeň patří mezi česká města, která jsou těmito aktuálními demografickými a socio-ekonomickými procesy nejsilněji ovlivněna. Především po roce 2001 až do konce sledovaného období můžeme vidět v jeho zázemí velice silný růst počtu obyvatel, nutné je však zmínit že v posledním období dochází k silnému nárůstu v samotném krajském městě, což by mohlo poukazovat na oslabování suburbanizačních procesů a pomalý návrat obyvatelstva do města.

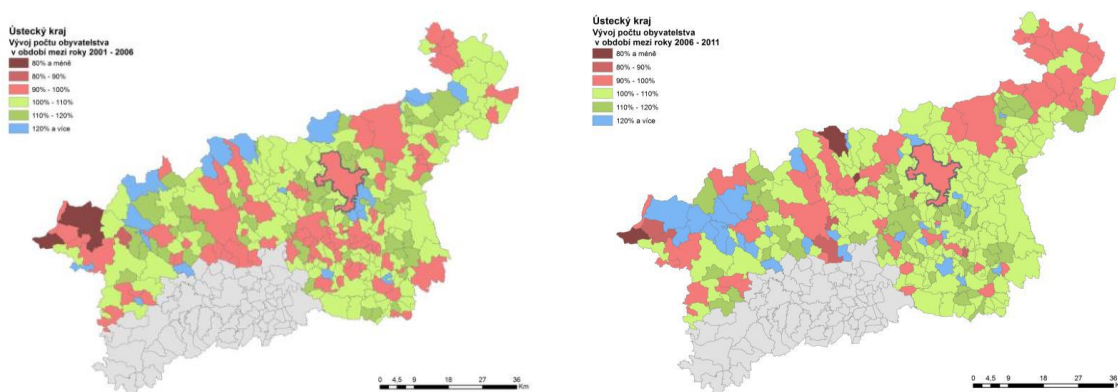
Obr. 11: Vývoj počtu obyvatel v zázemí města Praha mezi roky 2001-2006 (vlevo) a 2006-2011

Zdroj: veřejná databáze Českého statistického úřadu, vlastní zpracování

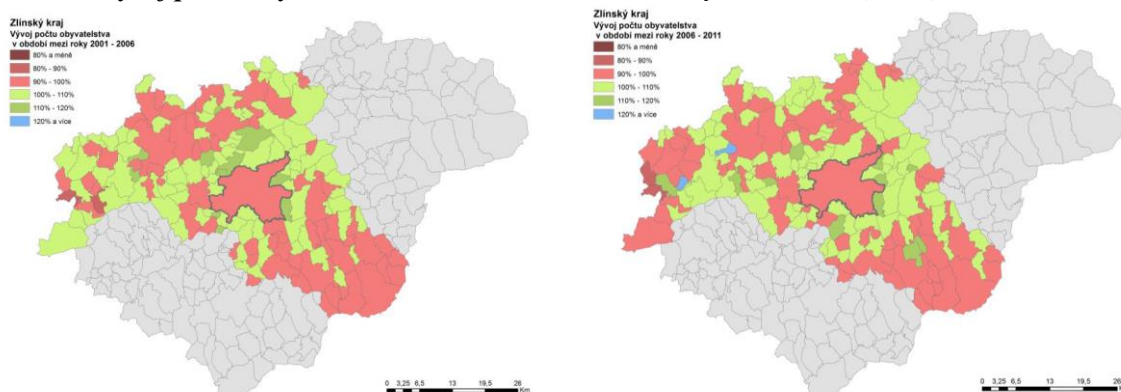
Praha je zdaleka nejlidnatějším a také nejrozvinutějším městem České republiky a jak je možné vidět na datech, je také městem s daleka nejrozvinutějším suburbánním zázemím, které se svým rozsahem a intenzitou může jako naše jediné město srovnávat s mírou suburbanizace v metropolích západní Evropy a Severní Ameriky.

Obr. 12: Vývoj počtu obyvatel v zázemí města Ústí nad Labem mezi roky 2001-2006 (vlevo) a 2006-2011

Zdroj: veřejná databáze Českého statistického úřadu, vlastní zpracování

Ve vymezené oblasti se ve všech sledovaných obdobích sice nachází rychle rostoucí obce, nedochází zde však k tradiční koncentraci těchto obcí v bezprostřední blízkosti sledovaného města, je tak velmi obtížné či až nemožné určit, zda-li je růst v těchto obcích ovlivněn předpokládanými procesy probíhajícími ve městě Ústí nad Labem a ne procesy z jiných velkých měst v této oblasti.

Obr. 13: Vývoj počtu obyvatel v zázemí města Zlín mezi roky 2001-2006 (vlevo) a 2006-2011

Zdroj: veřejná databáze Českého statistického úřadu, vlastní zpracování

V případě města Zlín není možné, za pomoci dat použitých po účely této práce, vymezit jednoznačného zázemí.

Závěr

První náznaky suburbanizačních procesů v zázemí velkých měst, se u nás začaly projevovat až po roce 1989, kdy u nás došlo k rozsáhlým společenským, ekonomickým a politickým změnám. Jak se ovšem ukázalo ze zpracovávaných dat, tak se tyto změny ve většině případu projevily až v období mezi roky 2001 až 2006 či později, kdy můžeme u našich krajských měst pozorovat přesun obyvatelstva do jejich zázemí. Nejvíce patrný je tento trend u velkých měst jakými jsou například Brno či Plzeň, kde je možné sledovat postupný přesun obyvatel do obcí v bezprostřední blízkosti těchto měst. Postupem času se tyto „růstové oblasti“ rozšiřují do větších vzdáleností od jádra. Nejviditelnější je tento jev v okolí Prahy, kde dochází k opravdu masové migraci obyvatelstva, která může být srovnávána se situací v zázemí západoevropských či severoamerických metropolí. Naopak u menších krajských měst, jakým je například Zlín či Jihlava, dochází k přesunu jejich obyvatelstva na venkov pouze ve velmi malé míře. Jejich suburbánní zázemí je tak velmi malé a většinou sestává pouze z několika obcí. Zajímavé jsou také projevy suburbanizačního procesu v zázemí města Ústí nad Labem. Tam nedochází k tradiční koncentraci „růstových“ obcí v jeho bezprostřední blízkosti, ale naopak zde dochází k tvorbě suburbánního zázemí na ploše téměř celého Ústeckého kraje. Dokonce je zde možné pozorovat propojení s podobně formovaným zázemím města Karlovy Vary. Tento jev může být vysvětlen existencí velkého počtu rozsáhlejších měst, jež se mohou navzájem ovlivňovat. Dalším možným faktorem je geografická struktura oblasti, která tříští celistvost suburbánního zázemí zkoumaných krajských měst.

Literatura

- [1] HÜBELOVÁ, D., (2013). Human capital as a one of the key development factor. In *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 72-78. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-8.
- [2] MINAŘÍK, B. (2008). *Statistika I Popisná statistika - druhá část*. Brno: Mendelova zemědělská a lesnická univerzita. ISBN 978-80-7375-152-4.
- [3] OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J. (2008). *Současná česká suburbanizace a její důsledky*. Praha: Ministerstvo vnitra České republiky. [online]. [cit. 2014-01-23]. Dostupné z: <<http://www.mvcr.cz/clanek/soucasna-ceska-suburbanizace-a-jeji-dusledky.aspx>>
- [4] PERLÍN, R. (2013). Vymezení venkova. In *Seminář Výzkumného centra RURAL*. Praha: Univerzita Karlova. [online]. [cit. 2014-01-23]. Dostupné z: <<http://geography.cz/wp-content/uploads/2013/02/Perl%C3%ADn-vymezeni%C3%AD-venkova-pro-pot%C5%99eby-PRV.pdf>>

NĚKOLIK ÚVODNÍCH POZNÁMEK K PROBLEMATICE INSTITUCIONALIZACE METROPOLITNÍCH OBLASTÍ V KONTEXTU VÝVOJE URBANIZACE V ČESKÉ REPUBLICE

SOME INTRODUCTORY REMARKS ON INSTITUTIONALIZATION OF METROPOLITAN AREAS IN THE CONTEXT OF URBANIZATION DEVELOPMENT IN THE CZECH REPUBLIC

ING. PETR ŠAŠINKA

Katedra regionální ekonomie a správy | *Dept. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41 a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: 206708@mail.muni.cz

Anotace

Akcelerace urbanizace ve vyspělých zemích ve 20. století se za posledních 50 let stala celosvětovým fenoménem přinášejícím řadu problémů a výzev. Vztahy města a jeho zázemí tak postupně doznaly zásadních proměn. V postsocialistických zemích probíhal vývoj urbanizace za působení specifických faktorů, které na základě historické paměti ovlivnily a dodnes ovlivňují utváření funkčních regionů. Cílem příspěvku je poukázat na specifika vývoje urbanizace v České republice a v následné diskusi zmínit dosud opomíjenou institucionalizaci metropolitních oblastí (ukotvení metropolitních oblastí v procesu prostorového plánování, potažmo v systému české veřejné správy), která může být i z ekonomického pohledu výhodná pro všechny zainteresované subjekty.

Klíčová slova

urbanizace, metropolitní oblasti, institucionalizace, Česká republika

Annotation

The acceleration of urbanization in developed countries in the 20th century has become during last 50 years a global phenomenon bringing many challenges. Relations between city and its surroundings have been consequently evolved by many essential changes. In post-socialistic countries the development of urbanization was affected by specific factors which influence – on the basis of historical memory – creating of functional regions. The goal of this paper is to point out the specifics of the urbanization development in the Czech Republic and to show that the institutionalization of metropolitan areas (anchoring metropolitan areas in the process of spatial planning), which may be advantageous even from an economic point of view for all stakeholders.

Key words

urbanization, metropolitan areas, institutionalization, Czech Republic

JEL classification: R58

Úvod do problému

Metropolitní oblasti¹ patří v současnosti k nejvýznamnějším prvkům osídlení. Tyto oblasti lze obecně charakterizovat jako vysoce urbanizovaná území tvořená jádrovým městem (či městy) a přilehlým

1 *Úvodní poznámka:* v celém textu příspěvku není záměrně odlišováno mezi termíny „metropolitní oblast“ a „aglomerace“, přestože jsem si vědom celé řady rozdílů: jde o řadu zejm. komplexních kvalitativních rozdílů, které povyšují aglomeraci

zázemím, mezi nimiž existují silné funkční vazby. Ve své podstatě lze na metropolitní oblast nahlížet jako na funkční region, kterým pro účely příspěvku chápu region vymezený na základě vnitřního organizačního principu, přičemž zde hraje velmi podstatnou roli unikátní historická paměť, která spoluutváří jeho budoucí specifický vývoj (Hampl, 2005). V souladu s tímž autorem lze považovat vznik metropolitních oblastí za vývojově vyšší fázi urbanizace spojenou s rozvojem postindustriálních procesů, kdy se zvyšuje význam a působnost metropolí. Kromě prostorového aspektu spojeného s procesem suburbanizace se tato území vyznačují řadou kvalitativních charakteristik. V metropolitních oblastech se koncentrují pracovní příležitosti, sídla firem, veřejné instituce a úřady, ale i mnoho forem bydlení. Tento systém se přirozeně neobejde bez propracované dopravní a technické infrastruktury. Metropolitní oblasti tedy můžeme v současném vyspělém světě považovat za klíčové prostorové aktéry ekonomického rozvoje.

V prostoru metropolitních oblastí probíhá v současnosti řada vzájemně se ovlivňujících procesů a jevů, které ovlivňují jejich široké ekonomické, sociální či environmentální zázemí. Z obecného pohledu lze na tyto jevy nahlížet jako na procesy probíhající ve smíšené ekonomice (interakce soukromého a veřejného sektoru). Metropolitní oblasti jsou tedy zdrojem celé řady pozitivních a negativních externalit,² pro které se z pohledu ekonomické teorie může nabízet potenciální řešení.

Vývoj metropolitních oblastí navazuje na vznik prvních měst a následnou vlnu urbanizace, kdy docházelo k postupnému navyšování podílu městského obyvatelstva. I přes nejednoznačnost definování a časového zařazení procesu urbanizace v odborné literatuře bývá růst měst spojován s průmyslovou revolucí, která od 18. století probíhala postupně v celé Evropě. Rozvoj průmyslu a poté služeb vyvolal koncentraci lidských aktivit právě do vysoce urbanizovaných oblastí. **Za hnací motor urbanizace je tedy považován ekonomický růst.**

Proces urbanizace bývá nejčastěji spojován s industrializací, která měla své kořeny v Anglii v průběhu 18. století.³ Sociolog Musil (2002) chápe pojem urbanizace širěji a nespojuje ho úzce jen s procesem industrializace.⁴ Podle Musila vystihuje termín urbanizace nejen koncentraci obyvatel do měst a růst hustoty zalidnění, ale především celospolečenskou proměnu z venkovského typu na městský. Maur (2002) spojuje urbanizaci již s utvářením samotné městské sítě v dávné minulosti, přestože razantní akcelerace růstu měst nastala až v průběhu 19. století. Podobně vnímá proces urbanizace Geyer (2002), podle něhož sídelní systém podstoupil především v posledních dvou stoletích nejpozoruhodnější změny v celé své historii.

Proces utváření průmyslových měst se postupně rozšiřoval z Anglie do zbytku Evropy. Mezi roky 1800–1950 vzrostla světová populace o 250 %, přičemž většina měst se populačně zvětšila skoro desetkrát rychleji. V zemích západní Evropy se podíl městského obyvatelstva zvýšil až na téměř 40 % na sklonku 19. století. (De Blij, Murphy, 1999, cit. dle Malý, 2012). Taková koncentrace obyvatel do měst v historii vývoje urbanizace neměla a pravděpodobně už ani nebude mít obdoby.

Druhá polovina 20. století však přinesla zásadní obrat v prostorovém růstu sídel a jejich zázemí. Technologický pokrok, zlepšení životní úrovně, rozvoj individuální automobilové dopravy a řada dalších veskrze ekonomických faktorů přispěly k nástupu **dekoncentračních tendencí**, které se projeví v různých částech světa odlišnou intenzitou a časovým průběhem. Ačkoliv samotná centra měst zaznamenala pokles obyvatel, migrační i investiční proudy směřovaly do zázemí. Urbanizaci

na metropolitní oblast. V případě ČR je problematika o to zajímavější, protože za typickou metropolitní oblast evropského charakteru bývá označována pouze Praha.

2 Externalita je pojmem sice užívaným explicitně především ekonomy, ale v současném pojetí značně přesahující horizont ekonomie. Reálné problémy společnosti jsou mnohem složitější a zasahují mnohé jiné vědní obory než ve své podstatě dosti úzce zaměřenou ekonomii. Je totiž logické, racionální, ale i smysluplné, aby problémy, které mají přinejmenším dvojitý, tj. ekonomickou a věcně odbornou dimenzi, byly řešeny v rámci interdisciplinárního přístupu.

3 I když existuje řada autorů vnímajících urbanizaci jako proces probíhající již v dobách starověku a středověku.

4 Rovněž v předkládaném příspěvku bude termín *urbanizace* používán místy v širším obecnějším zastřešujícím významu, který zahrnuje jednotlivá stadia vývoje měst.

však nelze prostorově ani časově generalizovat. Pomineme-li zjevné rozdíly mezi vývojem měst v USA a v Evropě, nalezneme celou řadu zjevných odlišností i v rámci jednotlivých evropských zemí pramenící zejména z diferencí v sociokulturním prostředí, které se ve druhé polovině 20. století vyvíjelo za působení specifických faktorů.

Specifika urbanizace v období socialismu

Jak již bylo naznačeno, v rámci východní a části střední Evropy byl vývoj metropolitních oblastí poznamenán poválečným nástupem socialismu, který prostřednictvím centrálního plánování a ekonomické a sociální nivelizace růst metropolitních oblastí částečně přibrzdil. Důraz na těžký průmysl a střediskový systém osídlení byl v kontrastu s deindustrializací a rozvojem terciárního sektoru v zemích západní Evropy. Celá organizace společnosti bývalých socialistických států střední a východní Evropy včetně systému osídlení prodělávala v transformačním období řadu změn, které se dotýkaly i rozvoje metropolitních oblastí. S určitým časovým zpožděním a jistou deformací, jak uvádí Čermák a kol. (2009), se však i tady mohly naplno rozvinout trendy a uplatnit procesy, které formovaly sídelní systémy v západních státech. Nástrojem socioekonomických změn se staly procesy liberalizace, privatizace, restituce a postupné otevření se zahraničním investorům. Tyto změny následně podpořily a umocnily další procesy, především deindustrializaci a s ní spojenou terciarizaci orientovanou na individuální spotřebu. V kontextu postsocialistického města má tedy deindustrializace specifický průběh (Harloe, 1996), přičemž poválečný socioekonomický vývoj postsocialistických evropských států včetně následného období transformace lze v souladu s Hamplem (2005) považovat za unikátní.

Vývoj situace v České republice

Sídelní struktura České republiky je historicky dána. Vyznačuje se značnou roztržitostí a vysokým počtem malých obcí. Přirozeně se vyvíjela po staletí a základní kontury nabyta již v období středověku. Již tehdy lze pozorovat *klíčovou roli měst* jako center socioekonomického rozvoje ovlivňujících četnými vazbami své zázemí (nodální – vnitřně heterogenní regiony). Zázemí tvořilo v historii blízké okolí města, které zpočátku zásobovalo městské obyvatelstvo zemědělskými produkty a náleželo pod správu většího centra (Ryšavý a kol., 1994). Město tak bylo do jisté míry značně závislé na svém zázemí. Vztah města a zázemí se však postupně proměňoval. Klasická *urbanizace* s masivním přílivem lidí do měst probíhající na našem území zejména na přelomu 19. a 20. století tuto původní závislost města na zázemí postupně odbourala a typickým rysem aglomerovaných obcí se postupně stal vysoký podíl dojíždějících za prací a službami do jádrových (nodálních) měst (viz např. Ouředníček, 2002), který ostatně přetrvává dodnes.

V rozporu s přirozeným vývojem urbanizace na našem území byly až rozsáhlé společensko-politické proměny, které započaly koncem 40. let 20. století.⁵

Nejvíce poznamenalo vývoj urbanizace na našem území období komunismu. Centrální plánování ovlivnilo fyzickou podobu měst i jejich hierarchizaci. Vztahy ve funkčních oblastech byly nepřirozeně deformovány. Mezi nejmarkantnější faktory ovlivňující výše popsanou situaci můžeme zařadit tyto:

- masivní industrializace s důrazem na těžký průmysl (od 50. let)
- zásahy do hierarchizace funkčních oblastí a procesů v nich probíhajících:
 - vznik nových okresů (60. léta),
 - zavedení střediskové soustavy osídlení (70. léta).

⁵ Až do konce 30. let minulého století se vyvíjel sídelní systém na našem území relativně přirozeně bez výraznějších vnějších zásahů. Tento přirozený vývoj byl krátkodobě narušen druhou světovou válkou, ale především trvalými a nevratnými hospodářsko-politickými změnami a opatřeními v období poválečném. Pokud se ztotožníme s poválečným odsunem obyvatel německé národnosti z území našeho státu jako tehdy jediným možným (společností akceptovatelným) řešením, lze se oprávněně domnívat, že postupné vysídlení některých nevýhodně lokalizovaných sídel bylo do jisté míry očekávanou a přijatelnou daní za národnostní sjednocení. I za cenu rozsáhlé sociální, kulturní a demografické proměny obyvatelstva v českém pohraničí, patrně ostatně dodnes (vice např. Šašinka, 2012).

Tyto faktory zásadním způsobem deformovaly především rozložení zaměstnanosti a tím pádem i dojížděkové proudy.

Pád komunistického režimu odstartoval procesy politické a ekonomické transformace společnosti. Jak poukazuje např. Musil (2003), tyto procesy se samozřejmě promítly i do urbánní sféry. Jednostranný migrační proud z obcí v zázemí do měst se zastavil, resp. v mnoha případech obrátil ve prospěch příměstských obcí (viz následující tabulka ilustrující pokles městského obyvatelstva během posledních 20 let).

Tab. 1: Podíl městského obyvatelstva v ČR mezi léty 1961 a 2011

Podíl městského obyvatelstva v %						
rok	1961	1970	1980	1991	2001	2011
ČR	61,8	65,2	68,9	71,2	70,6	69,6

Zdroj: ČSÚ, vlastní zpracování

Podobně jednostranná již také není např. dojíždka za službami a obchodem (HAMPL, 1996). Změna nastala zejména s výstavbou průmyslových zón a nákupních center na předměstích či mimo administrativní hranice města. Velký ekonomický, sociální i prostorový dopad na město a jeho venkovské zázemí mají suburbanizační tendence. Obrovskou změnou prošel vývoj sektorové zaměstnanosti. Městský způsob života se prolíná s venkovským, mění se pracovní vazby na město i volnočasové aktivity. Města jsou často nucena řešit technickou i dopravní infrastrukturu a systém veřejné dopravy i mimo své administrativní hranice, kam však nedosahují jejich pravomoci. Stále větší počet osob ve městě pouze pracuje, studuje, využívá služeb apod., ale trvale bydlí a volný čas tráví mimo typický urbánní prostor, v zázemí města.

Ačkoliv se tyto metropolitní oblasti liší od metropolitních oblastí světových velkoměst hlavně významem v globální ekonomice, na úrovni ČR zauímají jak v sídelní síti, tak v ekonomické, politické a kulturní sféře významnou pozici, která je zřetelně vnímána i v prostoru celé střední Evropy (Musil 2003).

Diskuse

Jak je z výše popsané situace zřejmé, v regionálním rozvoji České republiky hrají metropolitní oblasti v současnosti podstatně větší roli, než tomu bylo v dřívějšku – města jsou oproti minulosti více provázána se svým zázemím a závisejí na něm – pól růstu se dekoncentruje od měst samotných k metropolitním oblastem a aglomerační výhody⁶ se dostávají čím dál tím víc do popředí. To vše za působení specifík z období komunismu, která upozadila procesy utváření přirozených funkčních regionů. Ty se začaly utvářet až v období transformace sice se zpožděním oproti západním zemím, ale o to bouřlivěji. Tato situace vyžaduje mj. značné nároky na kvalitní regionální politiku. Na výše popsanou situaci však zareagoval systém české veřejné správy se zpožděním a dosud v něm nejsou metropolitní oblasti nijak ukotveny, konkrétně např.:

1. chybí jednotné územní funkční vymezení metropolitních oblastí v ČR,
2. neexistuje systémové ukotvení metropolitních oblastí v kontextu prostorového plánování
3. chybí definování procesu metropolitního řízení – jakýsi mezičlánek mezi obecní a regionální úrovní.

Obecně řečeno, metropolitní oblasti nejsou v českém socioekonomickém systému nijak institucionalizovány,⁷ a to ani formálně, ani neformálně, což je v době, kdy je význam metropolitního řízení (metropolitan governance) zdůrazňován v mnoha vyspělých zemích a rovněž evropská

⁶ Koncept aglomeračních výhod vznikl již koncem 19. století, kdy A. Marshall identifikoval tři mechanismy, skrze které se jednotlivé firmy shlukují, popř. vytvářejí vazby. Koncept objasňuje koncentrací aktivit v místě, jehož prostřednictvím jim je poskytnuta přidaná hodnota, zjednodušení činností nebo úspora nákladů (Rosenthal, Strange 2008).

⁷ Institucionalizaci metropolitních oblastí je zde v obecné rovině myšleno vytvoření souboru koordinujících opatření, doporučení a rámcových regulativů, které ovlivní všechny aktéry prostorového sociálního systému. Primárně by se však nemělo jednat o plošná legislativní opatření.

strukturální politika se chystá v aktuálním programovém období metropolitní oblasti podporovat, přinejmenším pozoruhodně.

Institucionalizace největších metropolitních oblastí České republiky může být výhodná i z pohledu soudobé ekonomické teorie. Na institucionalizaci metropolitních oblastí lze nahlížet jako na řešení pozitivních (ale i některých negativních) metropolitních externalit, což může být ekonomicky výhodné v momentě, kdy si metropolitní oblasti svoje externality pokryjí/vyřeší efektivněji v rámci jejich vymezeného správního prostoru. Veřejná institucionalizace metropolitní oblasti jako celku (vymezení metropolitní oblasti, jejich ukotvení v systému veřejné správy, svěřením povinností a pravomocí, návrh řídicí struktury atd.) je tedy realizována s cílem maximalizace užitku celé metropolitní oblasti, nikoli jednotlivce. Jde tedy o veřejný zásah, i když se již nemusí nutně jednat přímo o řešení externalit metropolitních oblastí, natož pozitivních. Stát (lokální/regionální autorita) je veden snahou o zachování celospolečenských spíše než čistě individuálních ekonomických zájmů (veřejný zájem převažuje nad soukromým). Toto řešení je tedy silně závislé na institucích uplatňujících aktivní metropolitní politiku.⁸

Závěr

V dnešním globalizovaném a značně urbanizovaném světě již nejsou hlavními centry ekonomického, ale i společenského a kulturního rozvoje města, ale celé metropolitní regiony. Tyto oblasti jsou tvořeny jádrovým městem (příp. více městy) a obcemi nacházejícími se v jeho zázemí. Obě části celku jsou přitom funkčně propojeny a vzájemně na sobě závislé. Současná situace ukazuje, že další rozvoj těchto oblastí není možné plánovat jen v mezích administrativních hranic jednotlivých obcí, ale je třeba je za pomoci vhodné regionální politiky koordinovat na úrovni celého funkčního regionu.

Specifický model stádií vývoje měst a funkčních regionů v ČR je založen na unikátní historické paměti. Tento vývoj je determinován umělými zásahy z centrální úrovně do sídelního systému v období socialismu (fyzická podoba sídel i jejich hierarchizace) a následně nástupem kapitalismu, kdy se začaly se zpožděním uplatňovat trendy v ekonomickém i sociálním chování obyvatel. Mezi těmito dvěma zřetelnými procesy lze nalézt také přechodné období transformace hospodářství, v rámci něhož vývoj urbanizace (stádia vývoje měst) navazuje na svůj předválečný přirozený vývoj, který je však – zásluhou působení řady specifických faktorů z minulých období – deformován a vytváří značné nároky na vhodnou proaktivní regionální politiku.

Potřeba institucionalizace největších českých metropolitních oblastí není mezi relevantními stakeholdery v současnosti dostatečně akcentována, navíc nad touto problematikou prakticky neexistuje plnohodnotná odborná interdisciplinární debata, která by poskytla validní analýzy a závěry pro potřeby plánovací praxe. Toto téma tak nadále zůstává výzvou pro budoucí výzkum a předkládaný příspěvek je jen úvodním omezeným vstupem do diskusí.

Literatura

- [1] BLIJ DE, H. J.; MURPHY, A. B., (1999). *Human Geography: Culture, Society, and Space*. 6th ed. New York: John Wiley and Sons, Inc. ISBN 0-471-24208-X.
- [2] ČERMÁK, Z., HAMPL, M., MÜLLER, J., (2009). Současné tendence vývoje obyvatelstva metropolitních areálů v Česku: dochází k významnému obratu? *Geografie. Sborník ČGS*. 2009, vol. 114, iss.1, pp. 37–51. ISSN 1210-115X.
- [3] Český statistický úřad. [online]. Dostupné z: <<http://www.czso.cz>>
- [4] GEYER, H. S., (2002). *International handbook of urban systems: Studies of urbanization and migration in advanced and developing countries*. Northampton, MA, USA: E. Elgar Pub, pp. 3 – 81. ISBN 1-84064-900-3.
- [5] HAMPL, M. a kol., (1996). *Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice*. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta. ISBN 808674602x.

8 Problematika řešení metropolitních externalit je detailněji rozpracována v připravovaném článku autora, jehož publikace se předpokládá ve druhé polovině roku 2014.

- [6] HAMPL, M., (2005). *Geografická organizace společnosti v České republice: Transformační procesy a jejich obecný kontext*. Praha: Univerzita Karlova. ISBN 80-86746-02-X.
- [7] HARLOE, M., (1996). *Cities in Transition. Cities after Socialism*. Oxford: Blackwell Publishers Inc. pp. 1 – 29. ISBN 1-55786-165-X.
- [8] MALÝ, J., (2012). *Srovnání metropolitních areálů Prahy a Brna*. Masarykova univerzita. [online]. Dostupné z WWW: <https://is.muni.cz/auth/th/223078/prif_m/diplomova_prace_Jiri_Maly.pdf?info>
- [9] MAUR, E., (2002). *Urbanizace před urbanizací. Zrod velkoměsta: Urbanizace českých zemí a Evropa*. Praha: Paseka, pp. 54 – 120. ISBN 80-7185-409-3.
- [10] MUSIL, J., (2002). *Co je urbanizace. Zrod velkoměsta: Urbanizace českých a Evropa*. Praha: Paseka, pp. 7-53. ISBN 80-7185-409-3.
- [11] MUSIL, J., (2003). Proměny urbánní sociologie ve Spojených Státech a v Evropě 1950 – 2000. *Sociologický časopis*, vol. 39, iss. 2, pp. 137-167. ISSN 0038-0288.
- [12] OUŘEDNÍČEK, M., (2002). Suburbanizace v kontextu urbanizačního procesu. In *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky*. Ústav pro ekopolitiku. Praha. pp. 39-54. ISBN 8090191495.
- [13] ROSENTHAL, S. S., STRANGE W. C., (2008). The Micro-Empirics of Agglomeration Economies. In *A Companion to Urban Economics*. 1. vyd. Oxford: Blackwell Publishing. ISBN 978-1-4051-7968-3.
- [14] RYŠAVÝ, Z. LINK, J. VELÍŠKOVÁ, L., (1994). Proces suburbanizace v souvislostech procesu proměny osídlení v letech 1869-1991: Česko, Pražská aglomerace. *Územní plánování a urbanismus XXI*, pp. 189-199.
- [15] ŠAŠINKA, P., (2012). Proměny osídlení na českém území ve 2. polovině 20. století v kontextu zásadních společenskopolitických událostí. *Historická geografie*. Praha: Historický ústav, vol. 38, iss. 2, pp. 299-333. ISSN 0323-0988.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu specifického výzkumu MUNI/A/0768/2013.

SOUVISLOSTI SUBURBANIZAČNÍCH TENDENCÍ OBCÍ V ZÁZEMÍ MĚSTA PARDUBICE

CONTEXTS OF SUBURBAN TRENDS IN THE PARDUBICE REGION

ING. MARTIN MAŠTÁLKA, PH.D.

BC. NIKOLA VALÍKOVÁ

Ústav regionálních a bezpečnostních věd | Institute of Regional and Security Sciences
Fakulta ekonomicko-správní | Faculty of Economics and Administration
Univerzita Pardubice | University of Pardubice
✉ Studentská 84, 532 10 Pardubice, Czech Republic
E-mail: martin.mastalka@upce.cz, nikola.valikova@student.upce.cz

Anotace

Suburbanizace je fenoménem, který po Spojených státech a západní Evropě pohltil i Evropu východní, Českou republiku nevyjímaje. Ekonomická krize provázející konec první dekády 21. století, ztlumila dosavadní suburbanizační tlaky a umožnila tak veřejné správě vyhodnotit dopady rozrůstání sídel v zázemí velkých měst na ekonomické, sociální i environmentální fungování sídel a regionů. Tento příspěvek analyzuje suburbánní oblast města Pardubice z pohledu využití území (landuse), narůstajícího počtu obyvatel a ekonomické stability obecních rozpočtů. Pomocí matematických a statistických metod tak poukazuje na skutečnost, že nárůst počtu obyvatel v obcích často neznamená zvýšení příjmů obce vedoucí k dalšímu rozvoji.

Klíčová slova

suburbanizace, rozpočet, ekonomika obce

Annotation

Suburbanization is a phenomenon, that started in the USA and via western Europe reached also the eastern part of Europe. The Czech Republic was no exception. Economic crisis of the end of the first decade of the 21st century provided time to the state and local governments to evaluate impacts of the previous development to the economic, social and environmental life of settlements and regions. The presented paper analyses the suburban area of the Pardubice region from the following points of view: land use and urban dynamics, increasing number of inhabitants in suburban villages and economic stability of the local governments' budgets. Using mathematic and statistical methods it points to the fact that not all local governments fulfilled their assumption of increasing settlements' incomes linked to the expanded housing construction and raising number of inhabitants.

Key words

suburbanization, budget, settlement's economy

JEL classification: R51

Úvod

Suburbanizace provází vývoj měst téměř od nepaměti. Již starověká města se v podobě předměstí rozrůstala v prostorech mimo své hradby a lze tak tyto jejich části označit za předky dnešních suburbií. Za kolébku suburbanizace v našem (post)moderním pojetí jsou však vnímány Spojené státy americké, kde v poválečném období vznikly ideální podmínky pro rozvoj nového osídlení mimo dosavadního urbanizovaného prostoru. Již v 50. letech se však objevují kritici tohoto

nekontrolovaného rozpínání měst do krajiny, kteří poukazují na sociální a ekonomické problémy související s tímto typem zástavby (Keats, 1956).

Fenomén suburbanizace jako jeden z urbanizačních procesů, je charakterizována především:

- nízkou hustotou zástavby;
- fyzickou i ekonomickou segregací a dalším rozparcelováním půdy, potřebou širších komunikací;
- závislostí na individuální automobilové dopravě, nárůstem vzdálenosti dojíždění i doby strávené na cestě, dopravními kongescemi a segregací, nikoli integrací, funkčních zón. (Schulding, Memom, Thomas, 2005).

Jak je patrné z této definice, suburbánní oblasti sestávají z komerční zástavby, super-, hyper- a megamarketů, rozsáhlých skladovacích a překládacích ploch logistických center atd. a z tzv. rezidenční suburbanizace tvořené rodinnými domy. S především rezidenční suburbanizací počítá ve své definici suburbanizace Šilhánková (2007), která tento jev charakterizuje zjednodušeně jako *změnu rozmístění obyvatelstva a změnu v prostorové struktuře příměstských území, a dále jako změnu suburbujících se obyvatel*. V podobném duchu k problematice přistupuje i Hnilička (2005), který stanovuje rezidenční suburbanizaci na základě hustoty osídlení s úrovní kolem 30-40 obyvatel/ha.

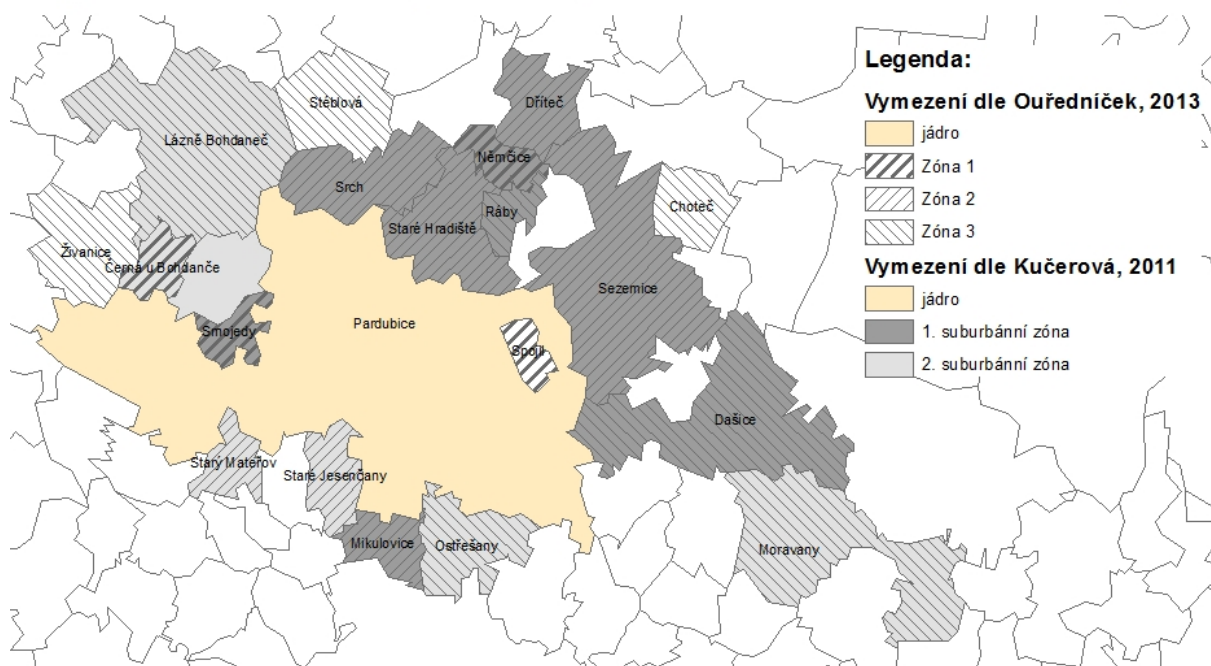
V tomto příspěvku budou podrobeny analýze suburbánní oblasti statutárního města Pardubice, jako jednoho z center bicentrické Hradecko-pardubické aglomerace. Ač je tato aglomerace v teoretické literatuře i mnohých praktických územně-plánovacích a strategických rozvojových dokumentech chápána jako jednolitý celek, obě její centra si zachovávají vliv na své suburbánní oblasti a k přesahu jejich regionálního vlivu dochází pouze minimálně.

Základním předpokladem tohoto článku je, že starostové, resp. zastupitelstva obcí v zázemí velkých měst zajišťují svůj územní rozvoj zejména za účelem budoucích vyšších příjmů do obecního rozpočtu a následným zvýšením úrovně služeb pro rezidenty. Hypotéza výzkumu tedy byla stanovena následovně: Obce v zázemí velkých měst prostřednictvím rozšiřování svého urbanizovaného zázemí zajišťují svou minimálně střednědobou finanční stabilitu. Hypotéza by mohla být rozšířena dále i o zajištění služeb obcemi. Tato problematika však není předmětem tohoto článku. Byla řešena samostatně např. Maštálkou (2013). Cílem příspěvku je vyhodnotit ekonomické dopady suburbanizace na obce v zázemí města Pardubice. Zároveň si klade za cíl zjistit, zda suburbanizace může být považována za příležitost rozvoje malých obcí. Stranou tak tato práce ponechává některé další negativní aspekty suburbanizace, jako je rozpad tradičního systému osídlení či sociální aspekty suburbanizace (např. Sýkora, 2002).

K naplnění vytyčeného cíle práce využívá několik vzájemně se prolínajících metodických přístupů, které jsou dále zmíněny v návaznosti na konkrétní výzkumný postup.

Analýza území

Pro potřeby tohoto článku byla vybrána suburbánní zóna města Pardubice. V posledních letech se vymezením suburbanizačních tendencí v této oblasti věnoval Ouředníček (2013) a také Kučerová (2003, in Šilhánková, 2013). Zatímco Ouředníček pracuje se třemi suburbánními zónami, Kučerová pouze se dvěma. Jejich znázornění je patrné z Kartogramu 1.

Kartogram 1: Porovnání vymezení suburbánní zóny Pardubic (dle Kučerová, 2011 a Ouředníček, 2013)

Zdroj: vlastní zpracování

Pro prezentovaný výzkum bylo pracováno s územím vymezeným dle metodiky Kučerové, která použila následující charakteristiky: index vývoje počtu obyvatel, hustotu zalidnění, migraci obyvatel, vyjížděku za prací a do škol a index zastavení. V takto vymezeném území byly v rámci tohoto výzkumu dále sledovány indikátory mající přímou souvislost s cílem výzkumu, a to v letech 2001 až 2012. Toto časové omezení bylo zvoleno z důvodu nedostupnosti starších dat především v ekonomické oblasti. Nicméně vzhledem ke skutečnosti, že svého vrcholu dosáhla suburbanizační vlna na začátku nového tisíciletí, není toto omezení zásadní pro interpretaci výsledků. Rozšiřujícími indikátory pro další výzkum jsou:

- urbánní dynamika obce,
- vývoj počtu obyvatel obce,
- finanční stav obce.

Urbánní dynamika obce je reprezentována Indexem změny využití území, což je indikátor sledující změnu velikosti urbanizovaného území obce na základě vyhodnocení dat katastru nemovitostí za sledovaná léta. Bližší informace k indikátoru uvádí např. Mašálka (2009).

$$ILC_n = \left(\frac{U_{urb,n}}{U_{urb,0}} - 1 \right) \times 1000$$

kde: ILC_n je index změny využití území ve sledovaném roce n ,
 $U_{urb,n}$ je rozloha urbanizovaného území obce ve sledovaném roce n ,
 $U_{urb,0}$ je rozloha urbanizovaného území obce v roce 0 (pro potřeby této práce v roce 2001).

Vývoj počtu obyvatel je reprezentován rozdílem počtu obyvatel k výchozímu roku 2001.

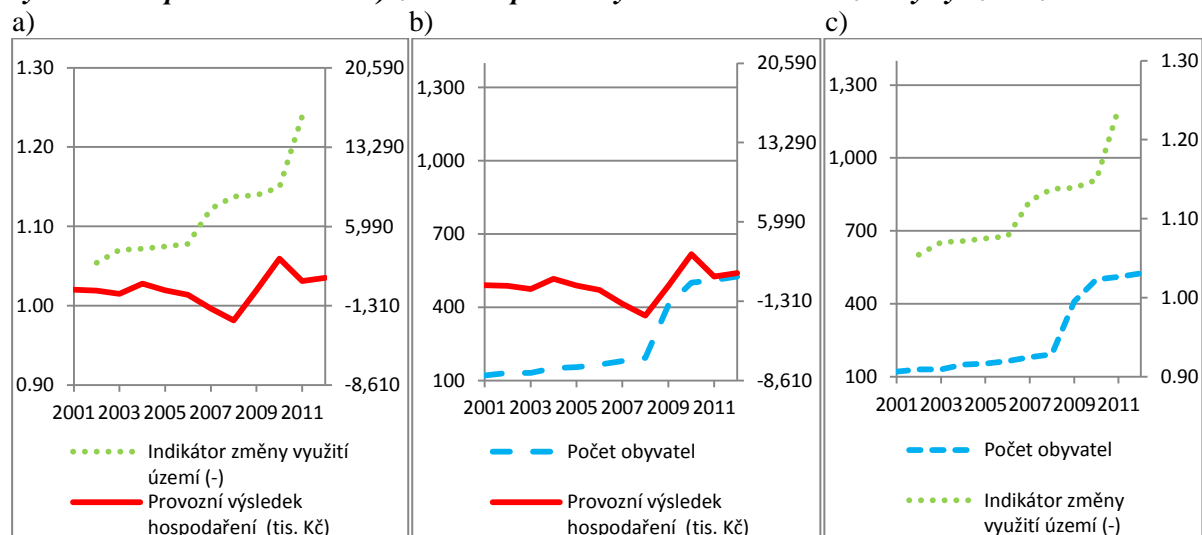
Jako reprezentant vývoje *finančního stavu* obce byl zvolen provozní výsledek hospodaření obce, resp. Přebytek běžného rozpočtu. Data pro tento indikátor jsou čerpána z databází Ministerstva financí České republiky, konkrétně databázi ARIS pro léta 2001-2009 a ÚFIS pro léta 2010 a následující. Ač se jedná o dvě jinak pojmenované databáze, funkčnost jejich webových portálů i struktura obsažených dat jsou totožné. Výpočet indikátoru je následující: *Přebytek běžného rozpočtu* = (Třída 1 Daňové

příjmy + Třída 2 Nedaňové příjmy + Třída 4 Přijaté transfery) – (Konsolidace příjmů - Konsolidace výdajů + Položka 42xx Investiční dotace + Třída 5 Běžné výdaje). Bližší informace k použitému indikátoru uvádí Šilhánková (2011)

Jak již bylo zmíněno v úvodu, cílem tohoto příspěvku bylo potvrdit nebo vyvrátit hypotézu většiny obecních zastupitelstev, se kterou vstupují do rozšiřování svého území. A to, že s rozrůstající se zástavbou obce, se bude zvyšovat i počet obyvatel, což se následně projeví pozitivně v hospodaření obce. Již z tohoto popisu je patrné, že budeme-li zkoumat změny trendů křivek tří vybraných indikátorů, měly by zlomy následovat s fázovým posunem až několika let. Z této analýzy vyplynulo, že fázový posun u většiny obcí tvoří 2 roky mezi prostorovou expanzí a zvýšením počtu obyvatel a minimálně další rok mezi zvýšením počtu obyvatel a finančním stavem obce. Druhý jmenovaný vztah je navíc ovlivněn způsobem financování rozšíření urbanizovaného území obce. Ve sledovaném území se totiž nacházely všechny čtyři možné případy rozšiřování obce:

- obec vlastní pozemky, obec financuje nové lokality,
- obec vlastní pozemky, soukromý sektor financuje nové lokality,
- soukromý sektor vlastní pozemky, obec financuje nové lokality,
- soukromý sektor vlastní pozemky, soukromý sektor financuje nové lokality.

Graf 1: Vzájemné závislosti sledovaných indikátorů v obci Němčice: a) závislosti indikátoru změny využití území a provozního výsledku hospodaření obce, b) závislosti počtu obyvatel a provozního výsledku hospodaření obce a c) závislosti počtu obyvatel a indikátoru změny využití území obce.

Zdroj: vlastní zpracování

Korelační analýza vybraných ukazatelů

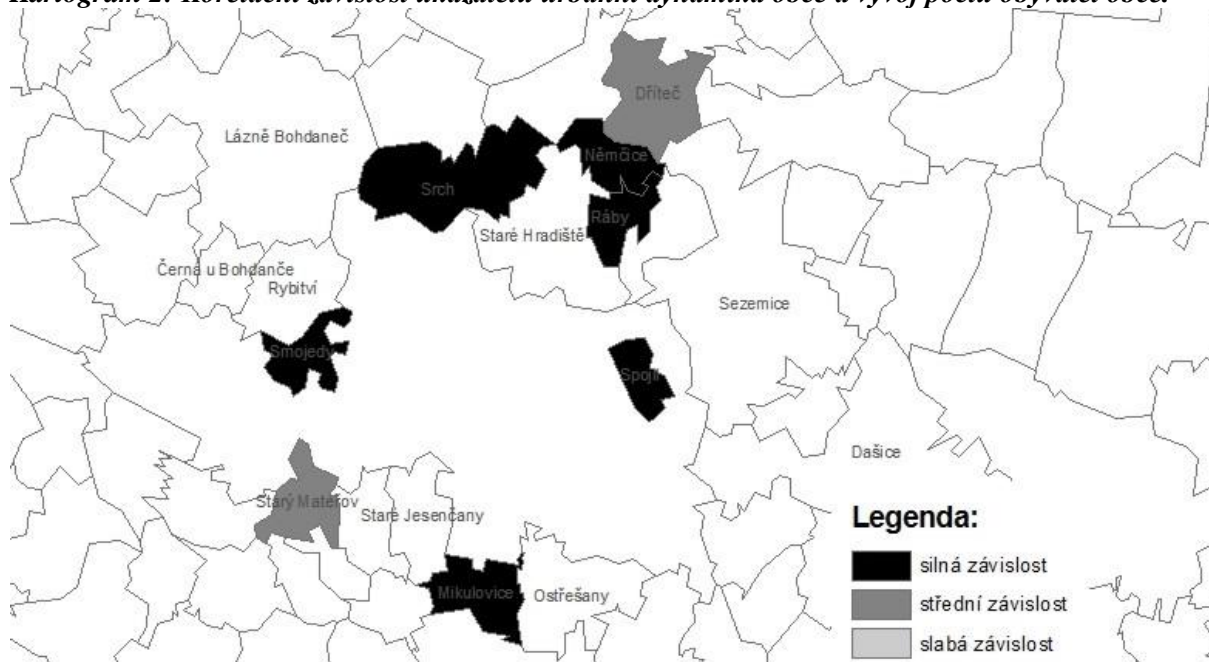
V případě prezentované obce Němčice jsou změny trendů na grafech jasně patrné. Z analyzovaných obcí však takto zřetelné výkyvy potvrdily právě pouze Němčice. U ostatních proto k prokázání vzájemných závislostí mezi sledovanými ukazateli byla použita korelační analýza. Jako nástroj k jejímu provedení byl zvolen program Statistica 12. Hladina významnosti byla zvolena na hodnotě 5% ($\alpha = 0,05$). Korelace mezi indikátory mohou dosahovat hodnot v intervalu $<0;1>$. Pokud je závislost silná, jedná se o interval $(-1;-0,7)$ a $(0,7;1)$, jestliže je střední, jde o interval $(-0,7;-0,3)$ a $(0,3;0,7)$ a když jde o slabou závislost, bude hodnota korelace v intervalu $(-0,3;0,3)$. Zjištěné výsledky byly následně pro každou obec zaneseny do korelační matice,

Tab. 1: Korelační matice pro obec Mikulovice

Mikulovice	Území	Hospodaření	Obyvatelé
Území		-0,159271	0,956361
Hospodaření	-0,159271		0,058765
Obyvatelé	0,956361	0,058765	

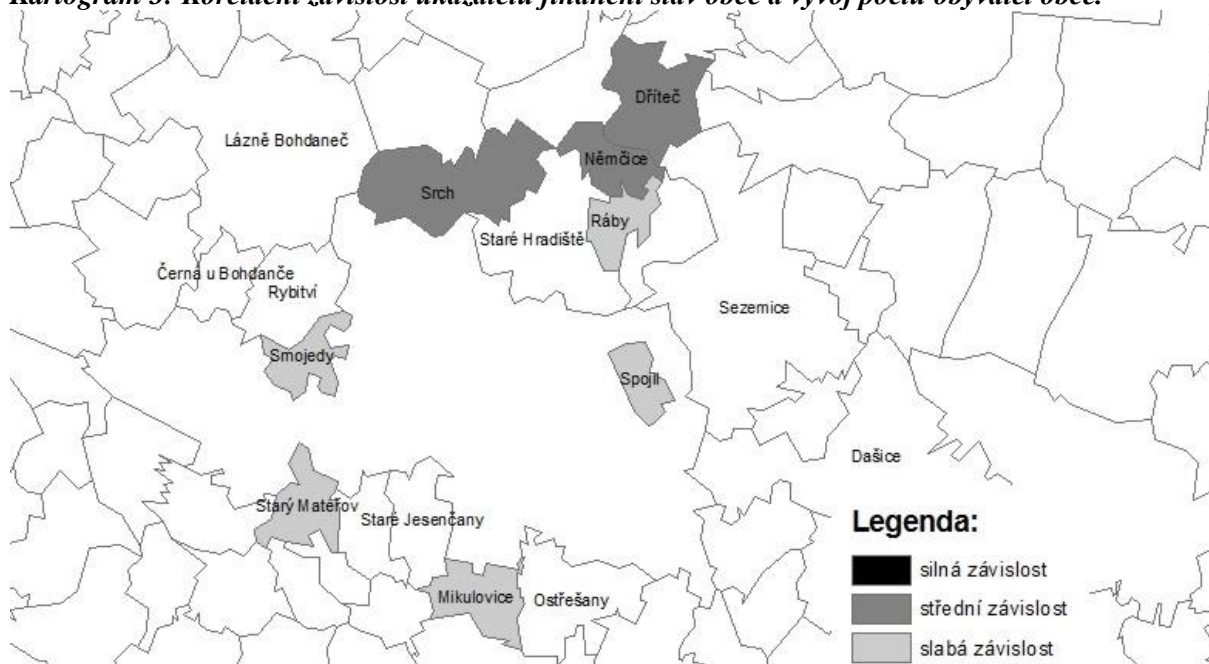
Zdroj: vlastní zpracování

Pro lepší prezentaci byly následně tabulky převedeny do kartogramů.

Kartogram 2: Korelační závislost ukazatelů urbánní dynamika obce a vývoj počtu obyvatel obce.

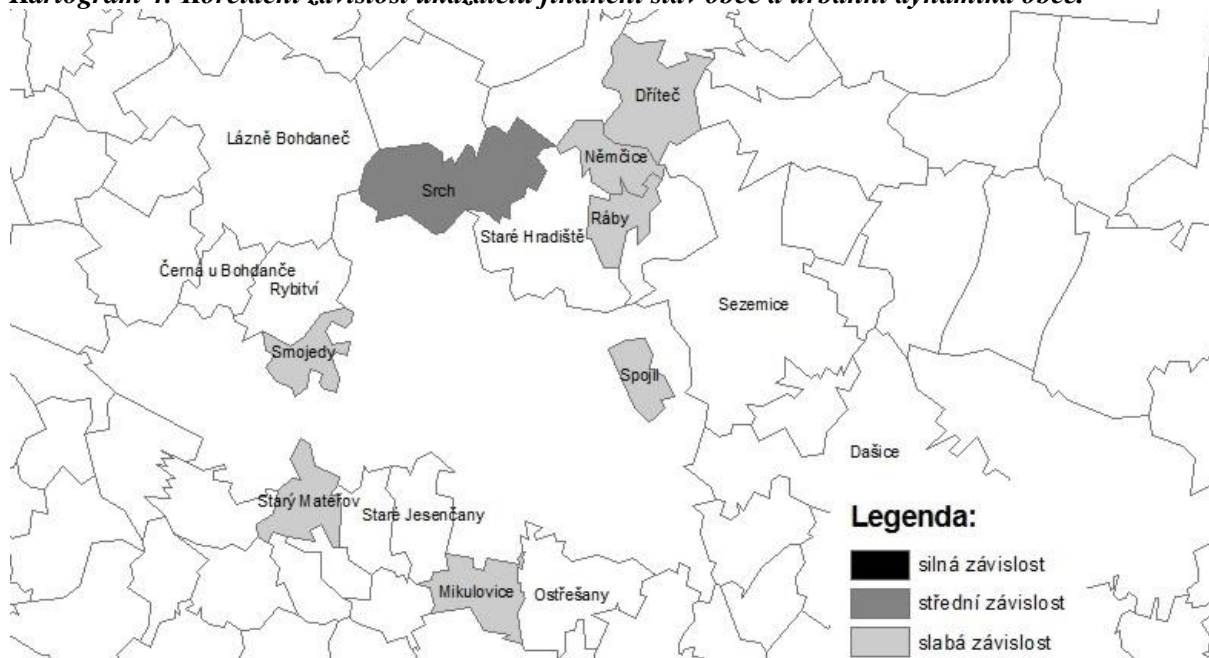
Zdroj: vlastní zpracování

Bylo shodně prokázáno, že u všech obcí existuje statisticky významná kladná závislost mezi indikátory změna využití území obce a počet obyvatel. Silná a nejvyšší je tato závislost u obce Mikulovice (0,956), dále podle síly závislosti Srch (0,941), Ráby (0,904), Němčice (0,850) a Spojil (0,846846). Střední závislost je u obce Starý Mateřov (0,669) a Dříteč (0,658). Pokud tedy roste využití území obcí, roste i počet obyvatel a naopak. Jediná záporná statisticky významná závislost je u obce Srnojedy (-0,782223), která vykazuje silnou intenzitu.

Kartogram 3: Korelační závislost ukazatelů finanční stav obce a vývoj počtu obyvatel obce.

Zdroj: vlastní zpracování

Jediná statisticky významná kladná středně silná závislost mezi počtem obyvatel a provozním výsledkem hospodaření je u obce Němčice (0,596). Ostatní závislosti jsou statisticky nevýznamné v síle převážně slabé nebo hraničně střední a proto nejsou dále rozebírány. Obecně lze ale uvést, že neexistuje ve většině případů statisticky významná závislost mezi počtem obyvatel a provozním výsledkem hospodaření obce.

Kartogram 4: Korelační závislost ukazatelů finanční stav obce a urbánní dynamika obce.

Zdroj: vlastní zpracování

Ani u jedné z obcí není statisticky významná závislost změny využití území a provozním výsledkem hospodaření. Nejvyšší kladné hodnoty, bylo dosaženo u obce Srch (0,595), ale jelikož není statisticky významná, pro potřeby této práce není rozhodující. Změna využití území obce tedy nemá přímou prokázanou závislost s provozním výsledkem hospodaření.

Závěr

Provedené analýzy neprokázaly v krátko a střednědobém horizontu přímou vazbu mezi územním rozvojem obcí či nárůstem počtu jejich obyvatel a finančním stavem obce. A to ani negativní ani pozitivní. Pouze jediná obec tak potvrdila hypotézu výzkumu uvedenou v úvodu tohoto příspěvku. Naopak žádná obec ve střednědobém pohledu nepotvrdila obavy z finanční nestability obce plynoucí ze zvyšujících se nákladů na jednotkovou údržbu obecní infrastruktury, jak jej ve svých pracích uvádí např. Šilhánková (2007).

Příspěvek si nekladal za cíl celistvě posoudit dopady suburbanizačních procesů na obce natož na regiony. Jak již bylo uvedeno v úvodu, nebyly zde uvažovány sociální, environmentální a z dlouhodobého pohledu ani ekonomické dopady tohoto jevu. Vzhledem k relativně krátkému působení suburbanizace na zázemí krajských měst České republiky, bude toto vyhodnocení možné až s delším časovým odstupem. Nicméně ve střednědobém pohledu na ekonomické fungování obcí, může tento příspěvek sloužit jako příspěvek k diskusi o roli suburbanizace v rozvoji obcí, měst i regionů.

Literatura

- [1] HNILÍČKA, P., (2005). *Sídelní kaše: otázky k suburbánní výstavbě kolonií rodinných domů*. Vyd. 1. Brno: ERA. ISBN 80-7366-028-8.
- [2] KEATS, J. C., (1957). *The Crack in the Picture Window*. 1. vyd. Houghton Mifflin Company, The Riverside Press: USA.
- [3] KUČEROVÁ Z., (2003). *Statistika a analýza pro účely koncepce bytové politiky města Hradec Králové*. CEP-RRA pro Magistrát města Hradec Králové.
- [4] MAŠTÁLKA, M., (2009). *Územně promítnutelné indikátory udržitelného rozvoje = Indicators of spatial sustainable development: zkrácená verze Ph.D. Thesis*. Brno: Vysoké učení technické, Vědecké spisy Vysokého učení technického v Brně. PhD Thesis, sv. 569. ISBN 978-80-214-4030-2.
- [5] MAŠTÁLKA, M., (2013). *Suburbánní lokality v zázemí Pardubic a ekonomická bezpečnost jejich fungování* In *Obyvatelstvo, region a bezpečnost. Regionální rozvoj mezi teorií a praxí*. Sborník příspěvků. Pardubice: Univerzita Pardubice. ISBN 978-80-7395-724-7, ISSN 1805-3246
- [6] OUŘEDNÍČEK, M., ŠPAČKOVÁ, P., NOVÁK, J., (2013). *Metodika sledování rozsahu suburbanizace v České republice* [online]. [cit. 2014-04-10]. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta katedra sociální geografie a regionálního rozvoje Urbánní a regionální laboratoř. Dostupné z: <http://www.suburbanizace.cz/odborne/25_MetodikaRS_3verze.pdf>
- [7] SCHULDING, G., MEMON, A., THOMAS, M. *Land Use Planning and Growth Management: Comparative Policy Perspectives on Urban Sprawl and Future Open Space Preservation*. Department of Community, Agriculture, recreation and resources Studies, Michigan State University (MSU), Research Report, iss. 587.
- [8] SÝKORA, L., ed., (2002). *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky*. Praha: Ústav pro ekopolitiku. ISBN 80-901914-9-5.
- [9] ŠILHÁNKOVÁ, V. et al., (2013). *Ekonomické a bezpečnostní dopady (sub)urbanizace*. Vyd. 1. Hradec Králové: Civitas per Populi. ISBN 978-80-87756-04-1.
- [10] ŠILHÁNKOVÁ, V. a kol., (2011). *Indikátory udržitelného rozvoje pro města a obce*. Vyd. 1. Hradec Králové: Civitas per populi. ISBN 978-80-904671-4-9.
- [11] ŠILHÁNKOVÁ, V., (2007). a kol. *Suburbanizace - hrozba fungování (malých) měst*. Vyd. 1. Hradec Králové: Civitas per populi. ISBN 978-80-903813-3-9.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu č. SGSFES-2014002 IGA Univerzity Pardubice.

PROSTOROVÁ DIFERENCIACE DEMOGRAFICKÉHO VÝVOJE: PŘÍKLAD OKRESŮ BRUNTÁL, TRUTNOV A HODONÍN

SPATIAL DIFFERENTIATION OF DEMOGRAPHIC DEVELOPMENT: THE CASE OF BRUNTÁL, TRUTNOV AND HODONÍN DISTRICTS

ING. ONDŘEJ PETR

Katedra regionální ekonomie a správy | *Depart. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41 a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: ondrej.petr@mail.muni.cz

Anotace

Cílem příspěvku je analýza dlouhodobého (období 1950 – 2011) a především současného (2008 – 2012) vývoje počtu obyvatel a věkové struktury a jejich prostorové diferenciaci na území okresů Bruntál, Trutnov a Hodonín, s rozlišením přirozeného a migračního pohybu obyvatelstva (2008 – 2012). Pozornost je věnována také kategorii obcí do 1000 obyv., u nichž se situace oproti okresnímu vývoji lišila. Obecně lze říci, že růst počtu obyvatel je koncentrován zejména do zázemí okresních center a úbytek obyvatel se vyskytuje v okrajových částech okresů. Změna celkového počtu obyvatel je ve větší míře ovlivněna migrací. Problémem všech sledovaných okresů je stárnutí populace.

Klíčová slova

demografie, diferenciaci, celkový přírůstek, přirozený přírůstek, migrace, index stáří

Annotation

The aim of this paper is to analyze the long-term (period 1950-2011) and mainly contemporary (2008-2012) trends in population change and age structure and its spatial differentiation in the districts of Bruntál, Trutnov and Hodonín, distinguishing natural and migratory population movements (2008-2012). Attention is also paid to the category of municipalities below 1,000 inhabitants, where the situation was different compared to the district development. In general, the population growth is concentrated mainly in the background of district centers and population loss occurs in the peripheral parts of the districts. The total population change is significantly more affected by migration. The big problem of all monitored districts is population ageing.

Key words

demography, differentiation, total increase, natural increase, migration, ageing index

JEL classification: J11

Úvod

Popis demografického vývoje a jeho prostorové diferenciaci je nezbytným východiskem pro pochopení jeho zákonitostí v širších souvislostech a vazbách příčin a důsledků. Vývoj základních charakteristik obyvatelstva v prostoru může mít vliv např. na formování regionálních trhů práce nebo fungování veřejné správy na všech hierarchických úrovních. Regionální diferenciaci demografického vývoje úzce souvisí s existencí regionálních disparit, které je podle Víturky (2010) nutné při rozvoji každé společnosti udržovat v určitých mezích. Příspěvek je případovou studií, jejímž cílem je za pomoci metod analýzy, syntézy, deskripce a kartografické vizualizace zachytit vybrané charakteristiky

demografického vývoje a jejich předpokládanou prostorovou diferenciaci na území okresů Bruntál, Trutnov a Hodonín. Výběr okresů vychází z předpokladů rozdílné polohy v rámci ČR, fyzicko-geografické determinace i dosavadního socioekonomického zaměření či využití. Vývoj počtu obyvatel je sledován jak v dlouhodobém, tak i v krátkodobém horizontu, ostatním charakteristikám je věnována pozornost pouze v současné perspektivě pětiletého období 2008 – 2012. Jedná se o celkový přírůstek obyvatelstva a jeho složky – přirozený přírůstek a saldo migrace, a dále o věkovou strukturu obyvatelstva z pohledu hlavních věkových skupin 0 - 14 let, 15 - 64 let a 65 let a více, na což navazuje výpočet indexu stáří a zachycení jeho diferenciaci v prostoru. Některé širší souvislosti byly provedeny korelační analýzou. Výsledky, které je možno interpretovat ve smyslu existence potenciální souvislosti, jsou v příspěvku průběžně uváděny. Odděleně jsou sledovány obce o velikosti do 1000 obyv., u nichž je možné předpokládat převažující venkovský charakter. Obecně se předpokládá, že menší, odlehle obce se s demografickými problémy potýkají ve větší míře (o významu lidských zdrojů pro rozvoj menších obcí se zmiňuje např. Pařil, 2011).

Obecná charakteristika sledovaného území

Okres Bruntál je s rozlohou 1 536 km² největším okresem Moravskoslezského kraje a 9. největším okresem celé ČR, zároveň má mezi okresy kraje nejméně obyvatel. Nejlidnatějšími městy¹ jsou Krnov (24 518 obyv.), Bruntál (16 925 obyv.) a Rýmařov (8 560 obyv.). Na severozápadě zasahuje do území okresu hlavní hřeben Hrubého Jeseníku s nejvyšší horou Praděd (1 491 m n. m.). Okres je význačný vysokou mírou zalesnění (více než 45 % plochy). Okres Bruntál byl v minulosti významnou báňskou oblastí (těžba zlata, stříbra, rud barevných kovů). V současnosti se jedná o průmyslově zemědělskou oblast, s vysokou zaměstnaností ve strojírenství, textilní a dřevozpracující výrobě. Průmyslem se zabývá 13,7 %, zemědělstvím cca 7,0 % a obchodem a opravami spotřebního zboží a motorových vozidel přibližně 28,5 % firem působících v okrese. Restrukturalizace ekonomiky, vystavení konkurenci a útlum neefektivních výrob způsobily na přelomu tisíciletí nárůst nezaměstnanosti, která patří mezi nejvyšší v rámci ČR (16,5 % k 31. 12. 2011, průměr ČR dosáhl hodnoty 8,6 %) (ČSÚ, Charakteristika okresu Bruntál).

Okres Trutnov se nachází v severní části Královéhradeckého kraje a s rozlohou 1 147 km² je také největším okresem kraje. Populačně největšími městy² jsou Trutnov (30 860 obyv.), Dvůr Králové nad Labem (16 098 obyv.) a Vrchlabí (12 276 obyv.). Okres má obrovským potenciál pro rozvoj cestovního ruchu, pramenící z vysoce nadprůměrných přírodních předpokladů horské a podhorské krajiny Krkonoš s nejvyšší českou horou Sněžkou (1 602 m n. m.) a velkým bohatstvím v podobě vzácné flóry a fauny, o čemž svědčí i vyhlášení KRNAP (1963). Z těchto předpokladů vychází rozvinutá síť ubytovacích zařízení. Lesy tvoří 47 % celkové rozlohy, zemědělská půda 44 %. Z celkového počtu podniků v okrese se 32,3 % zabývá obchodem, ubytováním a stravováním, 12,3 % průmyslem a 5,3 % zemědělstvím. Trutnovsko vždy bylo významným centrem textilní výroby, která však v 90. letech začala rychle upadat (o rozvoji a úpadku textilnictví v severních Čechách blíže pojednává Černík, 2013). Míra nezaměstnanosti dosahovala k 31. 12. 2011 9,4 %, což je sice mezi okresy kraje nejvyšší, ale v porovnání s okresy Bruntál a Hodonín jednoznačně nejnižší hodnota (ČSÚ, Charakteristika okresu Trutnov).

Okres Hodonín leží na jihovýchodě ČR a jeho území o rozloze 1099 km² patří k tradičním zemědělským oblastem Jihomoravského kraje se silnou tradicí vinařství (územím prochází Dolnomoravský úval, 63 % celkové rozlohy tvoří zemědělská půda, lesy zabírají pouze 25 % plochy). Do jižní části okresu vstupují Bílé Karpaty, které jsou od roku 1996 biosférickou rezervací UNESCO. Velkým bohatstvím okresu je rozsáhlé udržování lidových tradic, řemesel a umění. Přes výjimečné předpoklady pro zemědělskou činnost má v Hodoníně silnou pozici i průmysl, jehož transformace se projevila růstem míry nezaměstnanosti, která je mezi okresy dlouhodobě jednou z nejvyšších v ČR (14,5 % k 31. 12. 2011) (ČSÚ - Charakteristika okresu Hodonín). Teplé klima, tradice zemědělství a úrodná půda historicky determinují podobu osídlení, pro kterou jsou typické populačně větší obce.

¹ k 31. 12. 2012, dle územně analytických podkladů ČSÚ

² k 31. 12. 2012, dle územně analytických podkladů ČSÚ

Největšími sídly³ okresu jsou Hodonín (25 094 obyv.), Kyjov (11 483 obyv.) a Veselí nad Moravou (11 471 obyv.).

Demografický vývoj okresů Bruntál, Trutnov a Hodonín a jeho diferenciacie v prostoru

Jako prvním je pozornost věnována dlouhodobému vývoji počtu obyvatel ve sledovaných okresech (tab. 1). Zatímco okres Trutnov mezi lety 1950 a 2011 zaznamenal úbytek obyvatel a mířil proti celorepublikovému trendu, okresy Hodonín a Bruntál se naopak populačně zvětšily, přičemž Hodonín obzvláště výrazně rostl během 50. let. Co mají všechny tři okresy společné, je úbytek obyvatel mezi posledními dvěma Sčítáními lidu, domů a bytů. Okres Trutnov je v dlouhém období jednoznačně populačně nejstabilnějším.

Tab. 1: Vývoj počtu obyvatel v okresech Bruntál, Trutnov a Hodonín (1950-2011)

ČR, okresy	Počet obyvatel						
	1950	1961	1970	1980	1991	2001	2011
ČR	8 896 086	9 571 531	9 807 696	10 291 927	10 302 215	10 230 060	10 141 553
Trutnov	127 666	124 014	121 459	124 237	121 414	120 777	120 570
Hodonín	129 448	149 907	155 063	162 659	161 474	160 237	156 952
Bruntál	82 412	89 798	91 436	99 381	99 461	100 272	96 671
z toho obce do 1000 obyv.:							
Trutnov	35 242	28 295	25 021	22 521	19 999	20 461	22 965
Hodonín	30 565	33 152	30 739	28 519	25 786	25 171	24 522
Bruntál	29 036	30 025	26 908	24 530	20 909	21 147	19 933

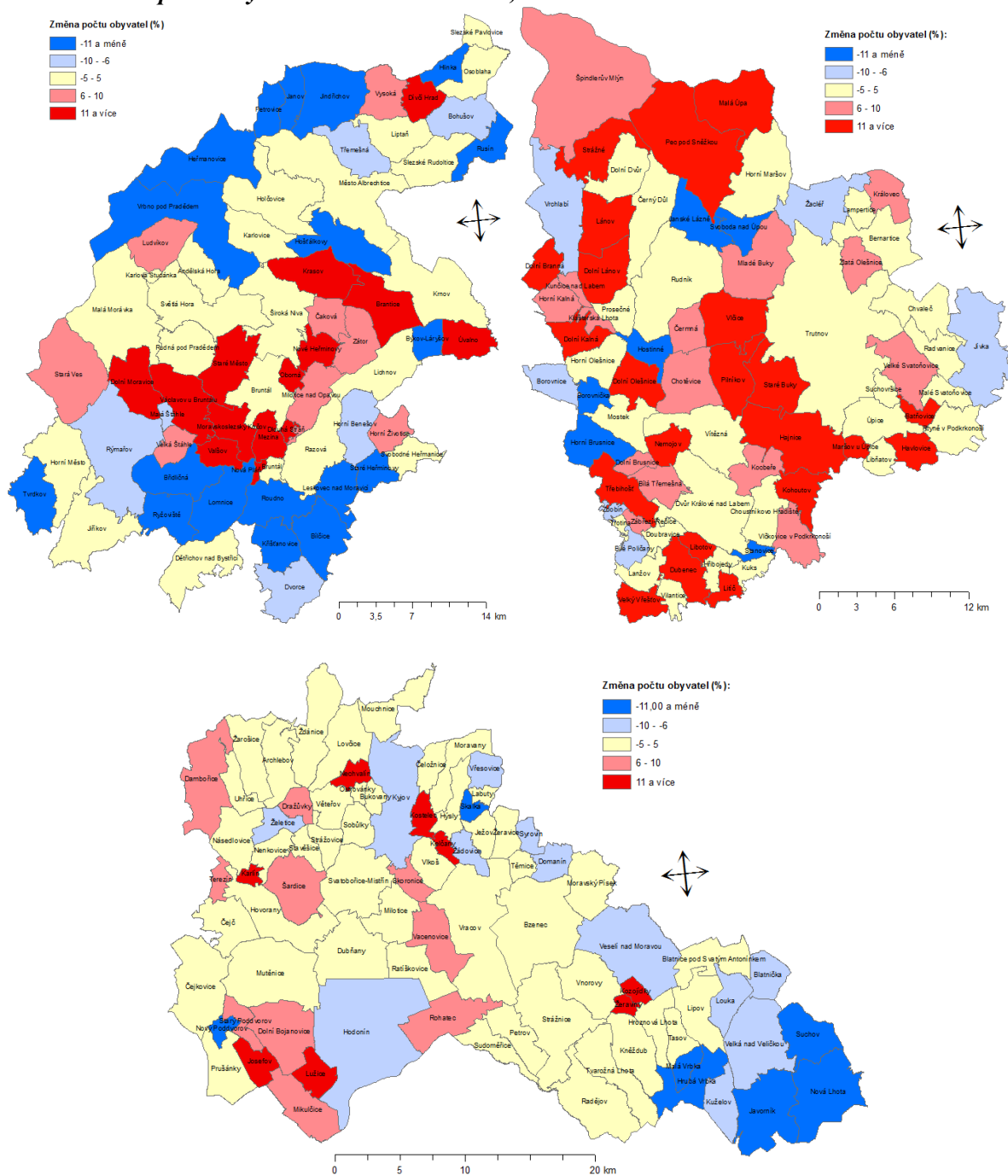
Zdroj: ČSÚ – Historický lexikon obcí ČR, SLDB 2011

V případě obcí do 1000 obyv. (dle SLDB 2011), u nichž je možné předpokládat převažující venkovský charakter, je dlouhodobý vývoj počtu obyvatel v porovnání s vývojem na úrovni okresů výrazně odlišný. V první sledované dekádě se sice počet obyvatel ještě vyvíjel v souladu s okresními trendy (ač s nesrovnatelnou intenzitou), mezi lety 1961 a 1980 však nabral protichůdný směr. Zatímco počet obyvatel ČR i sledovaných okresů výrazně rostl (resp. stagnoval v případě okresu Trutnov), malé obce se potýkaly s velkým úbytkem obyvatel (okres Trutnov -20 %, okres Hodonín -14 %, okres Bruntál -18 %), pravděpodobně v důsledku industrializace a urbanizace, což zmiňuje např. Hampl (2005). Tento klesající trend přetrvával až do roku 1991, kdy se situace začala stabilizovat, mezi lety 1991 a 2011 se nicméně obce okresů Hodonín i Bruntál do 1000 obyv. nadále potýkaly s mírnou populační ztrátou, stejně jako celé okresy. V okresu Trutnov naopak malé obce začaly obyvatelstvo získávat. Suburbanizace se jeví jako prostorově selektivní proces, jehož intenzita i načasování jsou proměnlivé.

Následující kartogramy znázorňují procentní změnu počtu obyvatel mezi lety 1991 a 2011. Výraznější růst počtu obyvatel se v případě okresu Bruntál koncentroval do zázemí Bruntálu, a dále ve směru na Krnov. Severní i jižní část okresu obyvatelstvo ztrácela. V okresu Trutnov populačně rostlo zejména jihozápadní zázemí okresního města s prodloužením přes Dvůr Králové nad Labem ve směru na Hradec Králové, a dále severní, turisticky nejexponovanější část okresu. Za stagnující lze označit severovýchodní část okresu při česko-polské hranici. Většinu okresu Hodonín lze označit za populačně stagnující, s výjimkou určitých náznaků růstu počtu obyvatel v zázemí měst Hodonín a Kyjov a úbytku obyvatel v jihovýchodní části okresu, při hranici se Slovenskem.

³ k 31. 12. 2012, dle územně analytických podkladů ČSÚ

Obr. 1: Změna počtu obyvatel v okresech Bruntál, Trutnov a Hodonín v období 1991 – 2011

Zdroj: ČSÚ – Historický lexikon obcí ČR, SLDB 2011

Tab. 2: Celkový pohyb obyvatel a jeho složky (součet let 2008-2012)

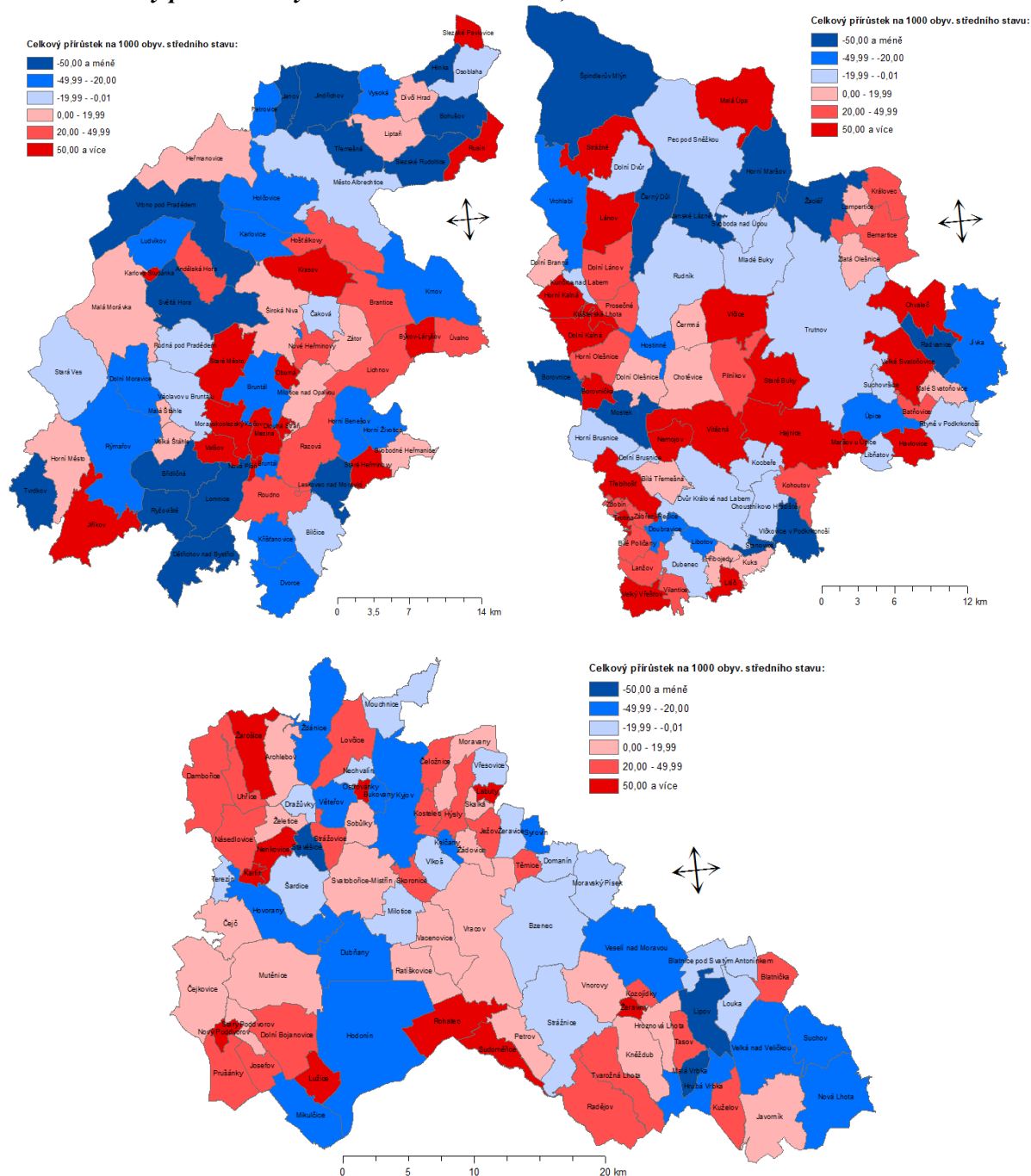
Okres	Celkový přírůstek, přirozený přírůstek a saldo migrace na 1000 obyv. středního stavu			V obcích do 1000 obyv.:		
	CP	PP	SM	CP	PP	SM
Trutnov	-4,7	1,3	-6,0	29,1	3,3	25,8
Hodonín	-6,5	-2,5	-4,0	14,6	-8,5	23,1
Bruntál	-23,5	-1,9	-21,6	3,5	-3,6	7,0

Zdroj: Územně analytické podklady ČSÚ

Tab. 2 ukazuje, že v průběhu let 2008 – 2012 všechny sledované okresy zaznamenaly celkový úbytek obyvatel v rozmezí od 4,7 % (Trutnov) do 23,5 % (Bruntál). V případě okresu Bruntál roste počet obyvatel pouze v zázemí jeho největších center, okres Hodonín byl přes podobnou výši celkového

úbytku obyvatel oproti okresu Trutnov více homogenní (obr. 2). Jediným okresem, kde hrubá míra porodnosti převyšuje hrubou míru úmrtnosti (v obcích do 1000 obyv. dokonce výrazněji než v celém okrese), je okres Trutnov, zbývající okresy se potýkají s přirozeným úbytkem obyvatel (který je větší v malých obcích), zejména v důsledku nízké porodnosti⁴. Na celkovém pohybu obyvatel se na první pohled větší měrou podílí migrace, což vyniká obzvláště v případě obcí do 1000 obyv. (viz tab. 2, obr. 2, 3, 4, 5). Výše uvedené plně koresponduje s výsledkem korelační analýzy mezi celkovým a migračním pohybem obyvatel v obcích sledovaných okresů (korelační koeficient 0,93 – 0,97).

Obr. 2: Celkový přírůstek obyvatel v okresech Bruntál, Trutnov a Hodonín v letech 2008 - 2012

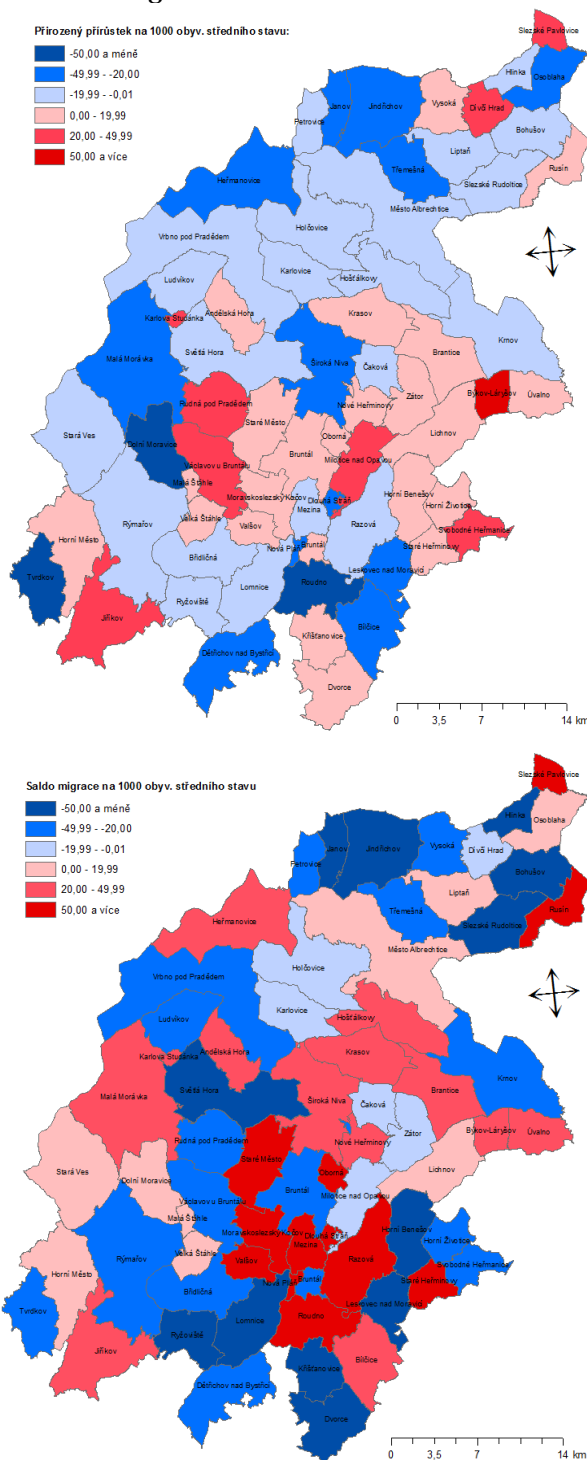
Zdroj: Územně analytické podklady ČSÚ

Všechny okresy v posledních letech migračně ztrácely. Migrace se však odehrává jednoznačně ve prospěch obcí do 1000 obyv., které ve všech okresech zaznamenaly výrazný migrační, a díky tomu i

⁴ průměr let 2008 - 2012, dle územně analytických podkladů ČSÚ

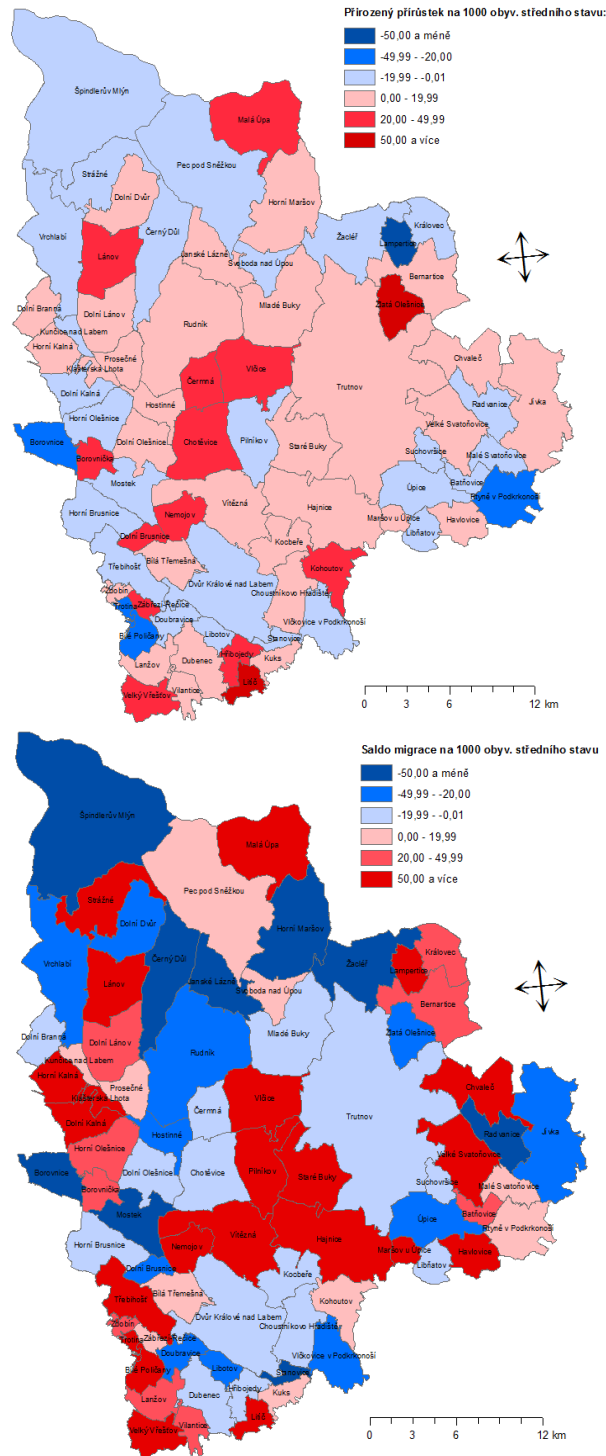
celkový přírůstek obyvatel, směřující zejména do venkovského zázemí měst (obr. 2, 3, 4, 5). Trend suburbanizace, který začal se sílící intenzitou v průběhu 90. let 20. stol. nahrazovat jednostranný pohyb obyvatel do měst (Hampl, 2005; Burcin a kol., 2010; Kunc, Synková, 2010) a výrazně měnit vzájemný vztah města a jeho zázemí (Šašinka, Zvara, 2012), stále pokračuje.

Obr. 3: Přirozený přírůstek a saldo migrace v okrese Bruntál v letech 2008 - 2012

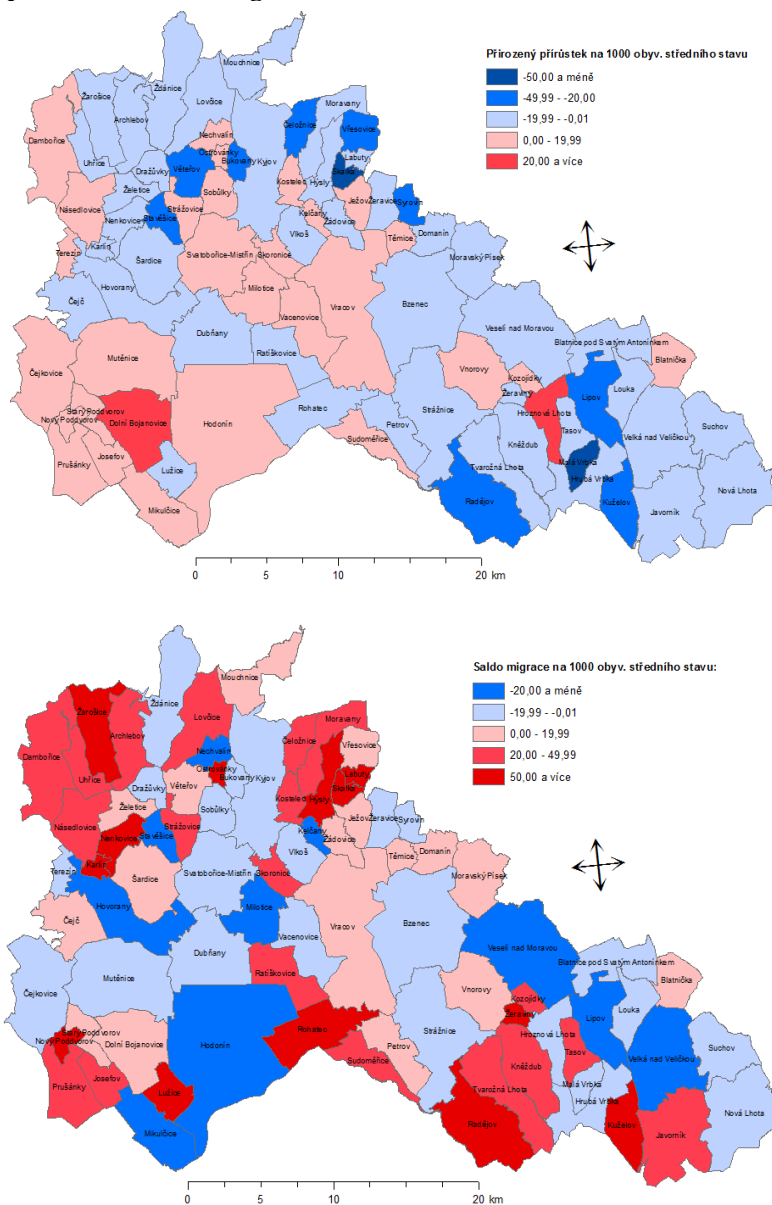
Zdroj: Územně analytické podklady ČSÚ

Obr. 4: Přirozený přírůstek a saldo migrace v okrese Trutnov v letech 2008 - 2012

Zdroj: Územně analytické podklady ČSÚ

Obr. 5: Přirozený přírůstek a saldo migrace v okrese Hodonín v letech 2008 - 2012

Zdroj: Územně analytické podklady ČSÚ

Z kartogramů (obr. 3, 4, 5) lze pozorovat prostorovou diferenciaci přirozeného přírůstku a salda migrace v letech 2008 – 2012. V případě okresu Bruntál tvoří nejvýznamnější koncentraci přirozeného přírůstku obyvatel pás probíhající středem okresu až k východnímu okraji ve směru na Opavu. Téměř celá severozápadní třetina okresu se vyznačuje přirozeným úbytkem obyvatel. Saldo migrace se viditelně pohybuje ve vyšších intervalech, nejvíce migračně ziskovou oblastí je zázemí Bruntálu a Krnova. Na tuto oblast navazuje pásmo migračního úbytku, který je významný také na severu okresu.

V okrese Trutnov je přirozený přírůstek obyvatel koncentrován také zejména ve střední části okresu, ve městě Trutnově a okolí, dále v jižním cípu okresu. Přirozený úbytek obyvatel se týká spíše okrajových částí okresu, nenabývá však nijak dramatických hodnot a často je přerušován obcemi s přirozeným přírůstkem. Saldo migrace zde opět hraje výraznější roli, největší koncentrace kladného migračního salda se vyskytuje zejména v jihozápadním zázemí Trutnova až ke Dvoru Králové nad Labem, migračně ziskové obce jsou dále roztroušeny do širšího prstence. Nejvíce obcí s vysoce záporným saldem migrace se nachází v severní části okresu Trutnov. V souvislosti s přirozeným úbytkem obyvatel a výraznou migrační ztrátou významných středisek cestovního ruchu, Špindlerova mlýna a Černého dolu, je zajímavé si všimnout, že v těchto turisticky exponovaných obcích současně

probíhá velmi intenzivní bytová výstavba (v Černém dole bylo v období 2007 – 2012 dokončeno 92 bytů na 1000 obyv. a ve Špindlerově mlýně dokonce 188 bytů na 1000 obyv.)⁵. Na základě těchto zjištění by bylo možné uvažovat o substituci obytné funkce funkcí rekreační.

Větší část okresu Hodonín představují oblasti s přirozeným úbytkem obyvatel, který se výrazněji projevuje v severní a jihovýchodní části okresu. Přirozený přírůstek je koncentrován do jihozápadní a střední části okresu. Obce se záporným saldem migrace tvoří koridor mezi Kyjovem a Hodonínem a od Bzence ke státní hranici se Slovenskem. Přebytek přistěhovaných oproti vystěhovaným je nejvýraznější v severní části okresu s lepší dostupností do Brna, případně do Uherského Hradiště, ale také v zázemí měst Hodonín či Strážnice.

Okres Trutnov je díky vyšší porodnosti jediným ze sledovaných okresů, v němž mezi lety 2008 a 2012 rostla dětská složka populace (viz tab. 3). Produktivní část obyvatelstva ve všech okresech ztrácela, jak absolutně, tak relativně. Nejvýraznější pohyb je v souladu s trendem demografického stárnutí spojen s postproduktivní složkou obyvatel, která ve sledovaném období rostla obrovským tempem – je na místě zdůraznit, že se jedná o časový úsek pouhých pěti let, v jehož průběhu vzrostl v okresech Trutnov a Hodonín počet osob ve věku 65 let a starších o více než 20 %. V obcích do 1000 obyvatel může být tento proces v absolutních číslech zpomalován mírně vyšší úmrtností (s výjimkou okresu Trutnov) a v relativním vyjádření také určitým vlivem imigrace produktivního obyvatelstva. Další možností je stěhování části obyvatel starších 65 let za vybaveností do větších obcí, kde se mohou nacházet domovy pro seniory, dostupnější lékařská péče a širší škála potřebných služeb, což by ovlivnilo i věkovou strukturu cílových obcí.

Tab. 3: Věková struktura obyvatelstva (2008, 2012)

Počet obyvatel ve věku 0-14 let				% z celkového počtu obyvatel	
Okres	2008	2012	2012/2008 (%)	2008	2012
Trutnov	17362	17734	101,6	14,4	14,8
Hodonín	21521	21455	97,6	13,7	13,7
Bruntál	14499	13983	94,7	14,8	14,6
Počet obyvatel ve věku 15-64 let				% z celkového počtu obyvatel	
	2008	2012	2012/2008 (%)	2008	2012
Trutnov	85705	81586	95,0	71,0	68,0
Hodonín	112080	108445	96,6	71,4	69,4
Bruntál	70655	66788	94,1	72,2	69,7
Počet obyvatel ve věku 65 a více let				% celkového počtu obyvatel	
	2008	2012	2012/2008 (%)	2008	2012
Trutnov	17711	20580	120,4	14,7	17,2
Hodonín	23483	26265	114,4	14,9	16,8
Bruntál	12714	15102	121,8	13,0	15,8

Zdroj: Územně analytické podklady ČSÚ

Tab. 4: Index stáří (2008, 2012)

Okres	Index stáří			Index stáří v obcích do 1000 obyvatel		
	2008	2012	2012/2008 (%)	2008	2012	2012/2008 (%)
Trutnov	102,0	116,0	113,7	91,7	103,9	113,3
Hodonín	109,1	122,4	112,2	110,9	124,2	112,0
Bruntál	87,7	108,0	123,1	87,4	99,3	113,6

Zdroj: Územně analytické podklady ČSÚ

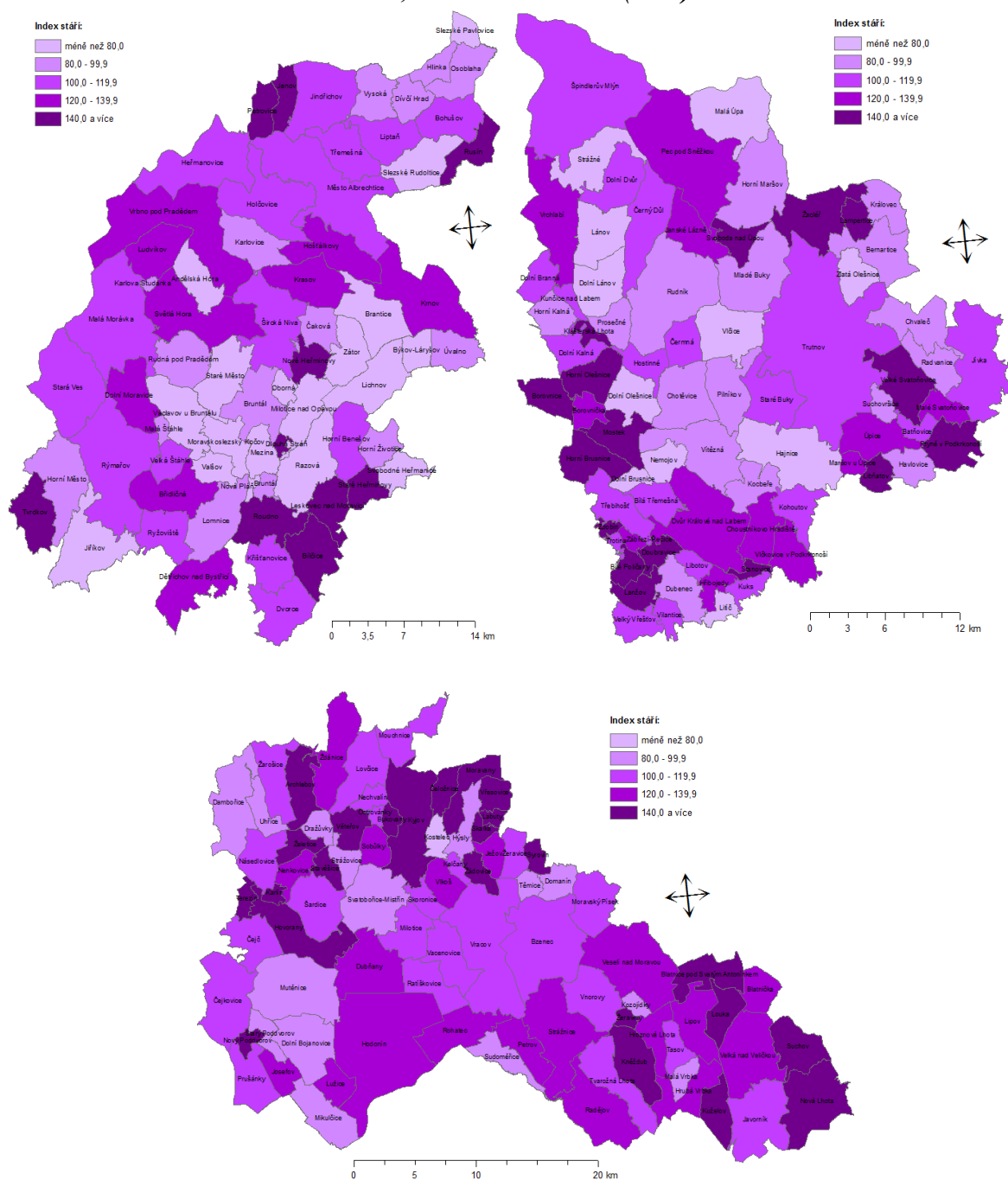
Index stáří roste nejrychleji v okrese Bruntál, v němž je nejvýraznější nárůst postproduktivní složky doprovázen i největším poklesem počtu dětí. V ostatních případech, včetně skupin obcí do 1000 obyvatel, je tempo růstu indexu stáří vyrovnané. Index stáří je nejvyšší v okrese Hodonín. Zatímco

⁵ dle územně analytických podkladů ČSÚ

během sledovaného období na úrovni okresů index stáří konverguje, v případě obcí do 1000 obyvatel zůstávají rozdíly přibližně stejné (viz tab. 4).

Z obr. 6 je patrné, že v případě okresu Bruntál je nejpříznivější věková struktura koncentrována v centrální části okresu, zejména v okolí okresního města Bruntál. V severním i jižním směru je index stáří vyšší. V okresu Trutnov je nejvyšší index stáří koncentrován na okrajích okresu, obce s nejnižším indexem stáří se nachází zejména v pásu od Špindlerova mlýna k Hajnici. V okresu Hodonín jsou nejvyšší hodnoty indexu stáří koncentrovány v severní a východní části okresu.

Obr. 6: Index stáří v okresech Bruntál, Trutnov a Hodonín (2012)

Zdroj: Územně analytické podklady ČSÚ

Závěr

Příspěvek zachycuje dlouhodobý i současný vývoj počtu obyvatel a věkové struktury a jejich prostorovou diferenciaci na území okresů Bruntál, Trutnov a Hodonín. Celkový přírůstek obyvatel posledních let (2008 – 2012) byl analyzován z pohledu přirozeného přírůstu a salda migrace. Co se týče velikostní struktury obcí, zvláště byly sledovány malé obce do 1000 obyvatel, u nichž se oproti velkým obcím předpokládá odlišný vývoj. V otázce dlouhodobého vývoje počtu obyvatel (1950 – 2011) se největší stabilitou vyznačuje okres Trutnov, který zároveň jako jediný mezi lety 1950 a 2011 zaznamenal úbytek obyvatel, ač nijak dramatický. V případě obcí do 1000 obyvatel lze opět pouze o okresu Trutnov říci, že tyto obce mezi posledními sčítáními lidu populačně rostly, přičemž počet obyvatel se dokonce vrátil mírně nad úroveň SLDB 1980. Pokud budou tyto tendence připsány procesu suburbanizace, potom je v porovnání se zbylými dvěma okresy nejvíce rozvinut právě zde. V období 1991 – 2011 je významnější růst počtu obyvatel koncentrován téměř výhradně do zázemí center sledovaných okresů, případně do turisticky nejatraktivnější části okresu Trutnov. Okrajové části okresů oproti tomu populačně ztrácejí, nejvýrazněji v okresu Bruntál a Hodonín. V současnosti (2008 – 2012) počet obyvatel ve všech okresech klesá, v okresu Bruntál a Hodonín mnohem výrazněji, než v okresu Trutnov, který jako jediný zaznamenal přirozený přírůstek obyvatel. Na změně počtu obyvatel se v nesrovnatelně větší míře podílí migrace, jejíž saldo dosahuje v případě okresu Bruntál vysoce záporných hodnot. Obce do 1000 obyvatel jsou však migračně ziskové ve všech sledovaných okresech, nejvíce opět v zázemí regionálních center. Všechny okresy se potýkají se stárnutím populace, které je v největší míře způsobeno dramatickým nárůstem postproduktivní složky obyvatelstva (v okresu Hodonín o 14,4 %, v okresu Bruntál dokonce o 21,8 % v průběhu pěti let), což bude vyvíjet obrovský tlak na veřejný sektor v oblasti zajištění služeb péče o seniory.

Literatura

- [1] BURCIN, B., FIALOVÁ, L., RYCHTAŘÍKOVÁ, J. a kol., (2010). *Demografická situace České republiky: Proměny a kontexty 1993-2008*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- [2] ČERNÍK, J., (2013). Structural problems in Northeast Bohemia: focused on brownfields. In *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 256-263. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-31.
- [3] Český statistický úřad. *Historický lexikon obcí ČR*.
- [4] Český statistický úřad. *Charakteristika okresu Bruntál*. [online]. [cit. 2014-4-10]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/xt/redakce.nsf/i/charakteristika_okresu_bruntal>
- [5] Český statistický úřad. *Charakteristika okresu Hodonín*. [online]. [cit. 2014-4-10]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/xb/redakce.nsf/i/charakteristika_okresu_hodonin>
- [6] Český statistický úřad. *Charakteristika okresu Trutnov*. [online]. [cit. 2014-4-10]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/xh/redakce.nsf/i/charakteristika_okresu_trutnov>
- [7] Český statistický úřad. *Sčítání lidu, domů a bytů 2001*.
- [8] Český statistický úřad. *Územně analytické podklady 2007 – 2012*. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/csu_a_uzemne_analyticke_podklady>
- [9] HAMPL, M., (2005). *Geografická organizace společnosti v České republice: Transformační procesy a jejich obecný kontext*. DemoArt Praha.
- [10] KUNC, J., SYNKOVÁ, L., (2010). Brno suburban area: delimitation example. In *13th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 284-290. ISBN 978-80-210-5210-9.
- [11] PAŘIL, V., (2011). Participation of municipalities on microregions in Czech Republic. In *14th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 206-215. ISBN 978-80-210-5513-1.
- [12] ŠAŠINKA, P., ZVARA, J., (2012). Analysis of changes in population in the metropolitan area of Brno. In *15th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 173-180. ISBN 978-80-210-5875-0.
- [13] VITURKA, M., (2010). New approach to evaluating disparities in the regional development. In *13th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 25-32. ISBN 978-80-210-5210-9.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu specifického výzkumu MUNI/A/0768/2013.

TRANSFORMAČNÍ PROCESY POST-SOCIALISTICKÝCH MĚST A PANELOVÝCH SÍDLIŠŤ VE STŘEDNÍ EVROPĚ Z POHLEDU MÍSTNÍCH OBYVATEL

TRANSFORMATION PROCESSES OF POST-SOCIALIST CITIES AND HOUSING ESTATES IN CENTRAL EUROPE FROM THE PERSPECTIVE OF LOCAL PEOPLE

ING. PETR HLAVÁČEK, PH.D.

Katedra regionálního a lokálního rozvoje | *Department of Regional and Local Development*
Fakulta sociálně ekonomická | *Faculty of Social and Economic Studies*
Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem | *University of J. E. Purkyně in Ústí nad Labem*
✉ *Moskevská 54, 400 96 Ústí nad Labem, Czech Republic*
E-mail: petr.hlavacek@ujep.cz

Anotace

Článek je zaměřen na analýzu post-socialistických měst, zejména panelových sídlišť. Výzkum probíhal ve vybraných městech střední Evropy (Česká republika, Polsko, Slovensko a Slovinsko) a pro mapoval současné procesy na základě dotazníkového šetření místních obyvatel v uvedených městech. Výsledky šetření ukazují na problémy, které jsou si v jednotlivých šetřeních poměrně podobné a souvisejí s růstem sociální a ekonomické diferenciací v rámci a měst a mezi regiony.

Klíčová slova

postkomunistické město, střední Evropa, veřejný prostor, komunita

Annotation

The paper focuses on the analysis of post-socialist cities, particularly housing estates. The research was realized in selected cities of Central Europe (Czech Republic, Poland, Slovakia and Slovenia) and mapped the current processes on the basis of a questionnaire survey of local residents in those cities. Results of the survey indicate problems that are relatively similar and related to the growth of social and economic differentiation between cities and regions.

Key words

post-communist city, Central Europe, public space, community

JEL classification: P25, R21, O21

Úvod

V důsledku společenské a ekonomické situace ve státech východního bloku se města ve středoevropském prostoru v průběhu posledních dvaceti let stále potýkají s deformacemi vývojových procesů. Socialistická výstavba v mnoha městech často významně ovlivnila jejich urbanistické dispozice a rozmístění sociálních a ekonomických komponent. Kvantita často převládla nad kvalitativní stránkou rozvoje měst (Sailer-Fliege 1999, Bitušíková, Luther 2010). Města se proto vyznačovala nízkou kvalitou veřejných prostor mezi panelovými bloky, nedostatkem investic na rekonstrukci panelových domů, veřejných budov a veřejného prostoru. Důsledkem prostorové socioekonomické divergence, kterou popisuje např. Ouředníček, Temelová, Pospíšilová (2011), je nárůst sociálních a ekonomických rozdílů mezi městy nebo městskými částmi. Mezi lokality, které jsou zvláště ohrožené stagnací, patří panelové sídliště a plošná výstavba z období socialismu. Další specifické problémy se mohou projevit v nedostatečně rozvinutém malém a středním podnikání,

kulturní faktory (Špaček, 2012), nízkou identifikací občanů a v obecné rovině i regionálně divergentním vývojem územních jednotek v rámci geografické organizace společnosti (Blažek, Csank 2010).

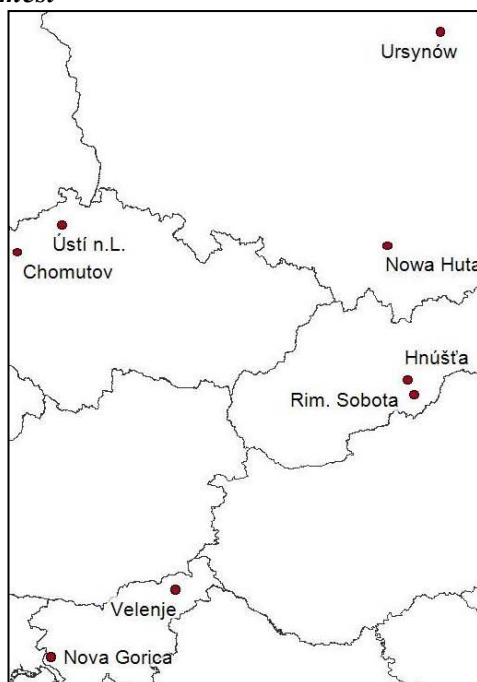
Výzkum, zabývající se městy ve střední a východní Evropě, poukazuje na specifické procesy a kvalitativní urbánní a ekonomické změny, které jsou charakteristické pro post-socialistická města (Couch, Karecha, Nuissl 2005, Enyedi 1998). V rozvoji měst ve střední a východní Evropě lze identifikovat divergenční procesy, vedoucí v některých případech až k sociální degradaci (Temelová, Novák, Ouředníček, Puldová 2011). Steinführer, Haase (2007) také upozorňují za riziko nepříznivého demografického vývoje. Kostelecký, Patočková, Illner (2012), Maier (2003) hodnotí sídliště jako specifický fenomén, vyznačující se řadou urbanistických, stavebních a sociálních problémů. V extrémním případě mohou divergenční procesy vést až k pozvolné redukci zastaveného území a smršťování měst, (Oswalt 2004), jak na příkladě úbytku obyvatel Ostravy poukázali Rumpel, Slach, Koutský (2013). V opačném hledisku se ve městech rozvinuly pozitivní procesy, regenerující centra města a zvyšující atraktivitu a kvalitu městského prostředí a panelových sídlišť (Maier 2004).

V rámci projektu ReNewTown: New post-socialist city: Competitive and Attractive (např. Węclawowicz 2013, www.renewtown.eu) bylo cílem zpracovat analýzy vybraných měst a zhodnotit vývojové procesy, kterými tato města prošla v minulých desetiletích, zejména v období socialismu. Cílem článku je představit vybraná města ve středoevropském prostoru a současné problémy měst s vysokým podílem panelových sídlišť, které byly zmapovány na základě kvalitativního šetření místních komunit.

Metodologie

V první části článku je zpracována charakteristika šetřených měst, zaměřená na hodnocení vývojových procesů, které probíhaly v jednotlivých městech. V České republice byl výzkum realizován ve městech (viz Obr. 1) Chomutov a Ústí nad Labem, v Polsku ve městě Nowa Huta a v městské části Ursynów ve Varšavě, na Slovensku ve městech Rimavská Sobota a Hnúšťa a ve Slovinsku ve městech Nova Gorica a Velenje.

Obr. 1: Rozmístění šetřených měst

Zdroj: vlastní zpracování autora

Tato část vychází ze studia relevantní literatury, místních zdrojů a vlastního šetření a obsahuje elementární ekonomické, sociální a urbanistické aspekty jejich vývoje, které mají dokumentovat významné změny v rozvoji měst.

Ve druhé části článku jsou prezentovány výsledky z dotazníkového šetření u místních obyvatel. Průzkum ve vybraných městech se uskutečnil ve druhé polovině roku 2012. Výzkum byl zaměřen na hodnocení kvality života v panelových sídlištích, kvalitu veřejných prostor a staveb v šetřených městech nebo městských částí. Dále se hodnotila aktivita místní samosprávy a vyjadřovaly se k aktuálním problémům spojených se životem v těchto lokalitách. Cílem dotazníkových šetření bylo identifikovat kritické faktory související s životem obyvatel na panelových sídlištích v post-socialistických městech.

1. Charakteristika šetřených měst

Z urbanistického hlediska jsou v šetření zastoupena města a městské části budované zejména po 2. světové válce, které jsou charakteristické silně zastoupenou až převládající panelovou výstavbou. V České republice byla předmětem analýzy města Ústí nad Labem a Chomutov, která se po desetiletí vyvíjela jako centra těžkého průmyslu, energetiky, chemického průmyslu, hutnictví a hnědouhelné těžby. Tyto obory v uvedených městech prochází po roce 1990 dlouhodobým útlumem a v zaměstnanosti jsou postupně nahrazovány terciérem. Soustředění urbanistického rozvoje města na výstavbu satelitních sídlišť se odrazilo na postupném přesunutí obytné funkce města do jeho okrajových částí, tím se postupně deformovalo přirozené městské životní prostředí. V sedmdesátých a osmdesátých letech se v Ústí nad Labem budovala sídliště mimo původní intravilán města a v okolních obcích, které se postupně staly součástí města. Na přelomu osmdesátých a devadesátých let se dokončila výstavba sídlišť ve Všebořicích, Doběticích a na Skalce. Podobný vývoj probíhal také ve městě Chomutov, kde na počátku sedmdesátých let 20. století vzniklo velké sídliště pro 20 tisíc obyvatel v příměstské zóně. Další výstavba pokračovala v průběhu sedmdesátých a osmdesátých let v podhůří Krušných hor, kde vznikl nový souvislý urbanizovaný prostor, který současně stavebně propojil Chomutov s městem Jirkovem. V prostoru nově budovaných sídlišť byla vybudována také centra služeb, občanské vybavenosti, školních a předškolních zařízení.

Tab. 1: Charakteristika šetřeného souboru

		Počet obyvatel	Rozloha v km ²	Hustota obyvatel	Míra nezam. 2012 (%)
Česká republika	Chomutov	49378	29	1688	11,6
	Ústí nad Labem	93943	94	1000	12,2
Polsko	Nowa Huta	59329	72	824	5,8
	Ursynów	149837	44	3405	4,3
Slovensko	Hnúšťa	7749	68	114	31,5
	Rimavská Sobota	24549	78	315	31,5
Slovinsko	Nova Gorica	32112	280	115	12,9
	Velenje	32836	84	391	16,2

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat z databáze statistických úřadů ČR, Slovenska, Polska, Slovinska a výzkumných zpráv projektu *Renewtown*

Výzkum dále probíhal v polských městech Krakov, kde se zaměřil na městskou část Nowa Huta a ve Varšavě, kde byla předmětem analýzy městská část Ursynów. Nowa Huta byla již od samého počátku formována jako město pro 100 tisíc obyvatel a zaměstnance nového velkého průmyslového komplexu, který byl budován na zelené louce a v zázemí města Krakov. Původně se mělo jednat o samostatné město, avšak v roce 1951 se stala Nowa Huta součástí Krakova. V současné době je Nowa Huta považována za model socialistického urbanistického plánování a architektury v Polsku. Restrukturalizační procesy se v průběhu posledních dvaceti let negativně promítly do poklesu počtu obyvatel této městské části. Odlišné procesy naopak probíhaly v městské části Ursynów, která se

připojila k Varšavě v roce 1951 a je v současnosti třetí největší varšavskou čtvrtí. Největší stavební rozmach probíhala v 70. letech minulého století, kdy vznikly významné urbanistické projekty a velké sídlištní celky, určené zejména pro pracovníky průmyslových podniků ve Varšavě. Atraktivitu si Ursynów udržel i po roce 2000, neboť počet obyvatel se zvýšil mezi lety 2001 a 2011 takřka o deset procent.

Město Nova Gorica se nachází v západním Slovinsku na hranici s Itálií. Nova Gorica je novým městem, postaveným po roce 1948, kdy byla nově vymezena hranice mezi Itálií a Jugoslávií. Území se oddělilo od tradičního regionálního centra, Gorizie, která se nyní nachází v Itálii. Nova Gorica je v současnosti hlavním městským centrem regionu Goriška ve slovinském přímoří. V územním rozvoji města od padesátých let se intenzivně rozvíjí nová výstavba, vznikají nové městské části a obytné soubory panelové výstavby, včetně veřejných budov. Druhé šetřené město ze Slovinska (Velenje) se nachází v severní části Slovinska, Urbánní rozvoj byl v jeho případě značně ovlivněn rozvojem těžby uhlí a přílivem pracovních sil do hornictví a navazujících odvětví. Intenzivní důlní činnost společně s velkým přílivem obyvatel vytvořily z města významné průmyslové centrum s rozsáhlými obytnými soubory ve formě panelových sídlišť. Město v současnosti prochází ekonomickou restrukturalizací, promítající se do poklesu počtu obyvatel. V období mezi roky 2001 a 2011 se počet obyvatel snížil o tři a půl procenta.

Tab. 2: Vývoj počtu obyvatel (v tis.)

		2001	2011	změna 01/11(%)
Česká republika	Chomutov	50795	49540	-2,47
	Ústí nad Labem	94781	94258	-0,55
Polsko	Nowa Huta	216,0*	**	
	Varšava (Ursynów)	133399	145938	9,40
Slovensko	Hnúšťa	7557	7749	2,54
	Rimavská Sobota	25028	24549	-1,91
Slovinsko	Nova Gorica	35406	32112	-9,30
	Velenje	33998	32834	-3,42

* data za rok 2002, ** nezjištěno

Zdroj: vlastní zpracování na základě dat z databáze statistických úřadů ČR, Slovenska, Polska, Slovinska a výzkumných zpráv projektu *Renewtown*

Dalším městem, kde probíhalo dotazníkové šetření, byla Rimavská Sobota. Intenzivní rozvoj průmyslu zařadil město mezi jedno z nejvíce industrializovaných měst na jižním Slovensku. Socialistická výstavba se soustředila více do okrajových částí původní prostorové dispozice města, čímž se zachovalo původní historické centrum města. Podobně jako ve většině uvedených měst, doprovázel útlum průmyslových aktivit růst nezaměstnanosti, který se mezi roky 2001 a 2011 projevil v mírném poklesu počtu obyvatel (-1,91%). Druhým městem kde probíhal výzkum, bylo město Hnúšťa, které se nachází na středním Slovensku. Rozvoj tohoto města byl do značné míry spojen s těžbou nerostných surovin. Růst počtu obyvatel se odrazil i ve výstavbě několika panelových sídlišť, která významně ovlivnila současnou urbanistickou dispozici města. V důsledku útlumu zaměstnanosti v tomto odvětví se město od devadesátých let vyznačuje vysokou mírou nezaměstnanosti, dosahující v roce 2013 hodnoty třiceti procent. Počet obyvatel i přes nepříznivou ekonomickou situaci neklesá, udržuje se na poměrně stabilní úrovni s mírným nárůstem po celé sledované období.

2. Výsledky šetření

V rámci dotazníkového šetření bylo dotázáno celkem 327 osob z osmi vybraných měst. Celkový počet expertů, kteří zodpověděli otázky v dotazníkovém šetření, dosáhl 68 osob. Zástupců sektoru malého a středního podnikání za všech měst bylo celkem 52. Průzkum ve vybraných městech se uskutečnil ve druhé polovině roku 2012.

Kvalitu života obyvatel v šetřených městech nebo městských částech považují místní občané spíše za průměrnou, v některých případech také za podprůměrnou (Nova Gorica). To dokazuje určitou míru stagnace kvality bydlení na panelových sídlištích, které jsou ve státech východního bloku velmi rozšířeny. V období socialismu bydlení na nově budovaných sídlištích vykazovalo vyšší sociální úroveň než dnes, kdy jim konkurují možnosti nové individuální výstavby nebo výstavby v developerských projektech, které jsou více přizpůsobovány kvalitativně vyšším požadavkům na úroveň bydlení.

Obyvatele nejčastěji za hlavní problémy, související s životem v těchto městských částech, považují nízký počet parkovacích míst, poškozené nebo neudržované veřejné prostory. Uvedené problémy doplňuje i vyšší riziko výskytu sociálně patologických jevů, neboť občané také často považují za problém vandalismus a graffiti, narkomani a také kriminalitu, což vede ke snížení pocitu bezpečí života v těchto lokalitách. V některých případech považují občané za důvod uvedených sociálních problémů vysokou míru nezaměstnanosti v těchto městech (Hnúšťa a Rimavská Sobota). Řešení současné situace, které by zlepšilo kvalitu života na panelových sídlištích, občané často spojují se zvýšením bezpečnosti v těchto lokalitách (Ústí nad Labem). Velký význam také přikládají kvalitě veřejného prostoru, kdy často navrhovali výstavbu cyklotras a nových cest pro pěší (Velenje, Nowa Huta) nebo vybudování nových parkovacích míst (Chomutov).

V hodnocení aktivit lokální samosprávy se názory občanů poměrně rozcházejí. V některých městech jsou občané celkem spokojeni s prací místní samosprávy, ale často poukazují na její pasivitu a omezenou komunikaci s místními obyvateli. I když názory obyvatel na život v těchto lokalitách vyznívají spíše neutrálně, až částečně negativně, významná část obyvatel přes řadu výhrad neuvažuje, že by se v budoucnosti chtěla odstěhovat do jiného města nebo městské části, což může být ovlivněné vyššími finančními náklady na nové bydlení. Ukazuje se také určitá relevance mezi hodnocením kvality života a mírou kritiky obyvatel, kdy obyvatelé z lokalit vyznačujících se nižší kvalitou veřejného prostoru, jsou také více kritičtí a skeptičtí k budoucímu vývoji, což potvrzuje komparace mezi městy Ústí nad Labem a Chomutov.

Naopak v jiných městech je budoucnost hodnocena poměrně optimisticky (Ursynów), což může být způsobeno nadprůměrným ekonomickým vývojem celého regionu, v tomto případě Varšavy, zatímco obyvatelé měst v regionech s ekonomickými problémy, jsou ohledně vývoje budoucnosti více skeptičtí. V těchto městech se také jako podmínka růstu kvality života a zlepšení života uvádí potřeba více pracovních míst a vyšších výdělků, což už přesahuje tematický rámec otázek, které projekt ReNewTown prioritně řeší. Obyvatelé také zmiňovali, že pro zvýšení kvality života je nutné podpořit vznik a rozšíření nabídky služeb občanské vybavenosti, sociálních služeb pro místní obyvatele (například seniory) nebo zvětšení kapacit mateřských škol. V některých případech také občané navrhovali podpořit komunitní a společenský život nabídkou většího množství kulturních událostí nebo aktivit zaměřených na mládež. Dotazované osoby často uváděly, že místní samospráva a veřejné instituce by měly v zájmu včasného řešení problémů realizovat opatření, mezi které bezesporu patří udržení dostatečné úrovně kvality bydlení a veřejného prostoru, i když se často jedná o velmi složité problémy, u kterých neexistují jednoduché možnosti řešení. Z tohoto hlediska se regenerace sídlišť a veřejných prostranství současně spolupodílí na řešení rizika růstu sociální exkluze některých lokalit, mezi které se mohou panelová sídliště bez dostatečného zájmu společnosti v budoucnosti zařadit.

Druhou dotazovanou skupinu výzkumu tvořili místní podnikatelé. Většina dotazovaných osob byli místní podnikatelé, jejichž firmy spadají do sektoru malého a středního podnikání. Významná část jich podniká v oblasti služeb (restaurace, drobné prodejny se zbožím). V hodnocení kvality života v analyzovaných městech dochází víceméně ke shodě v odpovědích místních obyvatel a podnikatelů (Nova Gorica). Mezi důvody horší kvality místní podnikatelé řadí sociální problémy jako je vysoká míra nezaměstnanosti (Hnúšťa, Chomutov) nebo sociální struktura obyvatel lokality. Význam přikládají také dostupnosti místa pěší a veřejnou dopravou, dostatku parkovacích míst a kvalitě veřejného prostoru a budov, mezi kterými jsou jejich provozovny umístěny.

Podnikatelé se prakticky shodují na názoru, že by měla místní samospráva napomáhat rozvoji drobného a malého podnikání, podle jejich názoru by podpora ze strany místní samosprávy mohla mít řadu forem, například podílet se na opravách objektů pro pronájem či prodej objektů, zajistit kvalitní úpravu okolního veřejného prostoru, nebo zajistit čistotu a bezpečnost. Podnikatelé dále navrhovali zrychlení rozhodovacího procesu místní samosprávy, vytvoření finančních stimulů pro zaměstnávání nových zaměstnanců. V městské části Ursynów byla také zmíněna potřeba založení místního rozvojového programu pro podnikatele (local business development program), který by napomohl rozvoji místního podnikání.

Percepce budoucího vývoje se odlišuje v odpovědích podnikatelů v závislosti na dynamice ekonomického vývoje šetřených měst. V městech s menším ekonomickým růstem a vyšší mírou nezaměstnanosti jsou podnikatelé v odpovědích více skeptičtí a popisují více problémů. V odpovědích uvádí například vysoké ceny nemovitostí, složitost a pomalost rozhodovacích procesů místní samosprávy, nezaměstnanost, nebo nedostatečnou rekonstrukci budov a veřejných prostor. Mezi další omezení rozvoje podnikání také řadí ekonomické faktory, zejména nízké mzdy, které se projevují v omezené koupěschopnosti místních obyvatel. Naopak v dobře se rozvíjejících lokalitách podnikatelé vidí budoucnost více optimisticky a navrhuji řadu nových strategických opatření, která by mohla napomoci rozvoji podnikání.

Závěr

Post-socialistická města prochází transformačními procesy, mající za cíl revitalizovat prostředí panelových sídlišť, udržet a zvýšit kvalitu bydlení v bytových domech, zejména v částech města ohrožených fyzickým chátráním a sociálním vyloučením. Celkově lze říci, že uvedené problémy jsou poměrně charakteristické pro většinu hodnocených měst v rámci výzkumu. Ve městech jsou si vážné problémy města poměrně blízké, za největší problémy jsou shodně považovány sociálně patologické jevy jako kriminalita a graffiti/vandalství.

V oblasti kvality života je klíčové pokračování procesu regenerace sídlišť a veřejných prostranství, a to prostřednictvím řady aktivit, například rozšířením a zkvalitněním ploch pro volný čas podle potřeb různých věkových skupin. K vyššímu standardu kvality bydlení napomůže také řešení problému nedostatku parkovacích míst, podpora výstavby cyklostezek a zlepšením dopravní obslužnosti. Důležité je také vymezení míst pro pořádání sociálních a kulturních. Lze konstatovat, že realizace revitalizačních projektů a opatření by měla reagovat na komplexní potřebu konkrétních lokalit, které vždy představují neopakovatelný soubor urbánních, sociálních, ekonomických a environmentálních faktorů a procesů, vyžadujících optimalizované řešení podle konkrétní situace a stavu veřejných prostranství a budov.

Literatura

- [1] BLAŽEK, J., CSANK, P., (2007). Nová fáze regionálního vývoje?, *Sociologický časopis*, vol. 43, iss. 5, pp. 945-965. ISBN 978-3-7757-1682-6.
- [2] BITUŠÍKOVÁ, A., LUTHER, D., (2010). Sustainable diversity and public space in the city of Bratislava, Slovakia. *Anthropological Notebooks*, vol. 16, iss. 2, pp. 5–18. ISSN 1408-032X.
- [3] COUCH, C., KARECHA, J., NUISSL, H., et al., (2005). Decline and sprawl: An evolving type of urban development - Observed in Liverpool and Leipzig. *European Planning Studies*, vol. 13, iss. 1, pp.117-136. ISSN 0965-4313. DOI 10.1080/0965431042000312433.
- [4] ENYEDI, G., (1998). *Transformation in Central European Postsocialist Cities*. Discussion Papers, no. 21, Pecs: Centre for Regional Studies of the Hungarian Academy of Sciences. Dostupné z: <<http://discussionpapers.rkk.hu/index.php/DP/article/viewFile/2121/3938>>.
- [5] KOSTELECKÝ, T., PATOČKOVÁ, V., ILLNER, M., (2012). Problémové čtvrti ve městě a politiky k jejich regeneraci – případová studie Prahy. *Sociologický časopis*, vol. 48, iss. 1, pp. 39–63. ISSN 0038-0288.
- [6] MAIER, K., (2003). Sídlště: problém a multikriteriální analýza jako součást přípravy k jeho řešení. *Sociologický časopis*, vol. 39, iss.5, pp. 653–666. ISSN 0038-0288.

- [7] MAIER, K., (2004). Udržitelná regenerace sídlišť. *Urbanismus a územní rozvoj*, vol. 7, no. 4, pp. 16–24. ISSN 1212-0855.
- [8] OSWALT, P. (eds.), (2004). *Shrinking Cities. Volume 1: International Research*. Ostfildern-Ruit: Verlag Hatje Cantz. ISBN 978-3-7757-1682-6.
- [9] OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J., POSPÍŠILOVÁ, L. (eds.), (2011). Atlas sociálně prostorové diferenciacie České republiky. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1889-0.
- [10] SAILER-FLIEGE, U., (1999). Characteristics of post-socialist urban transformation in East Central Europe. *GeoJournal*, vol. 49, pp. 7-16. ISSN 1572-9893. DOI 10.1023/A:1006905405818.
- [11] STEINFÜHRER, A. a HAASE, A., (2007). Demographic change as a future challenge for cities in East Central Europe, *Geografiska Annaler*, vol. 89, iss. 2, pp. 183-195. ISSN 1468-0467.
- [12] ŠPAČEK, O., (). Česká panelová sídliště: faktory stability a budoucího vývoje. *Sociologický časopis*, 2012, vol. 48, iss. 5, pp. 965-988. ISSN 0038-0288.
- [13] TEMELOVÁ, J., NOVÁK, J., OUŘEDNÍČEK, M. a PULDOVÁ, P., (2011). Housing Estates in the Czech Republic after socialism: various trajectories and inner differentiation. *Urban Studies*, vol. 48, iss. 9, pp. 1811–1834. ISSN 0042-0980. DOI 10.1177/0042098010379279.
- [14] RUMPEL, P, SLACH, O. a KOUTSKÝ, J., (2013). Shrinking Cities of Economic Regeneration: the Case of Ostrava. *E & M Ekonomie a Management*, vol. 16, iss. 2, pp. 113-128. ISSN 1212-3609.
- [15] WĘCŁAWOWICZ, G., (2013). *Transnational Development Strategy for Post-Socialist Cities of Central Europe*. Polish Academy of Sciences, Institute of Geography and Spatial Organization ISBN 978-83-61590-50-7. Dostupné z: <http://www.renewtown.eu/tl_files/renewtown/Strategia/Transnational%20Development%20Strategy%20hq.pdf>.

**PŘÍČINY VZNIKU MIGRACE A REFLEXE SOUVISEJÍCÍCH
TEORIÍ****THE CAUSES OF MIGRATION INITIATION AND REFLECTIONS ON
RELATED THEORIES****ING. MILAN PALÁT, PH.D.**

Ústav teritoriálních studií | Department of Territorial Studies
Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií | Fac. of Reg. Development and International Studies
Mendelova univerzita v Brně | Mendel University in Brno
✉ Zemědělská 1, 613 00 Brno, Czech Republic
E-mail: mpalat@mendelu.cz

Anotace

S rostoucím rozsahem migrace obyvatelstva a jejími značnými regionálními i globálními dopady je třeba se ve zvýšené míře zabývat hodnocením jejich teoretických vysvětlení. Cílem příspěvku provést kritické zhodnocení rozdílného teoretického vysvětlení příčin vzniku migrace v duchu soudobé ekonomické teorie. Různé teoretické přístupy odrážejí různé cíle výzkumu, různá zaměření a zájmy. Nicméně žádná z teorií neumožňuje plně vysvětlit komplexní problém migrace v celé své šíři. Doporučit lze spíše hledání vzájemné komplementarity jednotlivých již existujících teorií a vybrané teoretické postuláty podrobovat kritickému empirickému zkoumání. Řešení je možné nalézat pouze aplikací multidisciplinárního přístupu k problematice s využitím poznatků koexistujících teorií.

Klíčová slova

migrace, teoretické koncepty, multidisciplinarita

Annotation

With the increasing extent of population migration and its significant regional and global impacts, we should be increasingly dealing with the assessment of its theoretical explanation. The aim of this paper is to make a critical evaluation of different theoretical explanations of the causes of migration in the spirit of contemporary economic theory. Different theoretical approaches reflect different research objectives, different orientations and interests. However, none of the theories does fully explain the complex issue of migration in its entirety. It can be rather recommended to search for mutual complementarity between existing theories and for selected theoretical postulates make critical empirical investigation. The solution can be found only by the application of a multidisciplinary approach using knowledge of coexisting theories.

Key words

migration, theoretical concepts, multidisciplinarity

JEL classification: F22, J61, O15

Úvod

Mezinárodní migrace představuje jedno z aktuálních a ožehavých témat regionálního rozvoje i v současné globalizované společnosti. S rostoucím rozsahem mezinárodní migrace je třeba se ve zvýšené míře zabývat tvorbou a hodnocením jejich teoretických aspektů. Co se týče kategorizace příčin mezinárodní migrace, průlomovým článkem je dílo od Massey et al. (1993), ve kterém je proveden první pokus o komplexní posouzení rozličných teorií migrace. Ovšem toto ani další zhodnocení dosavadních přístupů doposud nevedlo k plné syntéze poznatků ani většímu sjednocení roztržštěných přístupů k migraci, která se ukazuje být velmi složitým multidisciplinárním fenoménem.

Posouzením jednotlivých teoretických konceptů, jejich komparací či kritickým zhodnocením se následně zabývaly další články např. Massey et al. (1994), Boyle et al. (1998), Brettell, Hollifield (2000), Massey et al. (2005), Hagen-Zanker (2008). Cílem příspěvku provést kritické zhodnocení rozdílného teoretického vysvětlení příčin vzniku migrace v duchu soudobé ekonomické teorie.

1. Předchůdci moderních teorií

Pojďme se nyní blíže seznámit s přímými příčinami, které dle nejrůznějších teoretických směrů za migrací stojí. Mezi nejvýznamnější předchůdce moderních teorií patří především tzv. Ravensteinovy zákony a „push-pull“ teorie.

Ravensteinovy zákony

První odborné práce zaměřené na mezinárodní migraci se objevují již v poslední čtvrtině 19. stol. Průkopníkem v oblasti teorií migrace byl anglický geograf a kartograf německého původu Ernst Georg Ravenstein. Jeho výzkum migrace významně ovlivnil další odborné práce zabývající se strukturou

a procesy migrace. Jedná se zejména o dvě díla z let 1885 a 1889, ve kterých formuluje sedm základních zákonů migrace:

- Každý migrační tok vytváří zpětnou migraci.
- Většina migrantů se přesunuje na krátkou vzdálenost.
- Migranti, kteří migrují na delší vzdálenosti, mají sklon vybírat si jako destinaci velká města.
- Venkovské obyvatelstvo migruje více než obyvatelé městských oblastí.
- Rodiny jsou méně aktivní v mezinárodní migraci než mladí dospělí jedinci.
- Většinu migrantů tvoří dospělé osoby.
- Velká města rostou především v důsledku migrace spíše než díky přirozenému přírůstku (Ravenstein, 1885), (Ravenstein, 1889).

Zde lze souhlasit, že každý migrační tok vytváří zároveň i jistý tok opačným směrem, neboť čistá migrace je součástí hrubé migrace mezi dvěma místy (či zeměmi). Jako všeobecně platné lze do jisté míry chápat i další dva zákony ohledně vzdálenosti, na kterou se lidé migrují. Ravenstein odhalil existenci inverzního vztahu mezi objemem migrace a vzdáleností, na kterou lidé migrují. To vysvětluje např. koncept „distance decay“, který obecně tvrdí, že jakákoli interakce mezi subjekty je závislá na vzdálenosti a s jejím růstem postupně klesají vazby mezi jednotlivými body. Aplikováno na migraci by to ovšem ve výsledku znamenalo, že na velké vzdálenosti by nemigroval téměř nikdo. To ale nebyla realita ani v Ravensteinově době, a tak uvádí, že některé migrační toky na dlouhé vzdálenosti představují vlastně sekvenci několika kratších fází migrace nazývaných jako „migration steps“ (Ravenstein, 1885). Většina migrantů se i dnes přesunuje na kratší vzdálenosti, ovšem pojetí krátké vzdálenosti bude nyní díky obrovskému pokroku v dopravě značně odlišné, neboť průměrná vzdálenost, na kterou osoby migrují, se zcela nepochybně značně zvýšila. Ochotu migrovat na větší vzdálenosti podpořil nepochybně i rozvoj v oblasti komunikačních technologií, jako jsou internet, mobilní telefony atp.

Další zákonitost ohledně atraktivity velkých měst pro migranty ze vzdálenějších oblastí je též zřejmá i v současnosti. Ravensteinův poznatek, že venkovské obyvatelstvo migruje více než obyvatelé městských oblastí, by se v současné době dal aplikovat na některé rozvojové země, ale ani i v nich nelze situaci takto generalizovat. Další zákony tvrdí, že většinu migrantů tvoří mladí dospělí jedinci, pro které je toto rozhodnutí v důsledku neexistence nejrůznějších závazků snadnější. Celé rodiny byly v Ravensteinově době v migraci méně aktivní. Nižší aktivita rodin je zcela pochopitelná, ale např. politiky slučování rodin migrantů v současnosti vedou k rostoucímu rozšíření tohoto typu migrace. Poslední Ravensteinův zákon zmiňuje fakt, že k růstu městské populace dochází především v důsledku migrace než díky přirozenému přírůstku obyvatelstva. Ukázali jsme si tedy, že migrační zákony zformulované Ravensteinem jsou do značné míry platné i v současnosti, jak to potvrzuje např. i Toušek et al. (2008). Přestože se Ravensteinovo dílo soustředilo zejména na tehdejší migrační trendy

z pohledu jeho odborné disciplíny, mělo klíčový význam i na studium migrace napříč mnoha dalšími obory.

„Push-pull“ teorie

Odborná literatura poskytuje mnoho různých vysvětlení determinant mezinárodní migrace. Velmi často se v ní objevují odkazy na model „push-pull“, jehož základy položil Bogue (1963), a který byl rozpracován Leem a Jansenem v 60. letech 20. stol. (Lee, 1966; Jansen, 1969). Ti rozdělují faktory, které způsobují pohyb obyvatelstva do dvou skupin: tzv. „push“ a „pull faktorů“, které jsou v české literatuře zmiňovány také jako faktory tlaku a tahu (Uherek et al., 2004). Podle těchto autorů je migrační pohyb výslednicí sil, které migranta vypuzují ze země jeho původu („push faktory“) a sil, které migranta přitahují do cílové země („pull faktory“). „Push faktory“ jsou nepříznivé okolnosti v oblasti, ve které člověk žije a „pull faktory“ naopak okolnosti, které člověka přitahují k přesunu do jiné oblasti.

Podle Leea (1966) jsou tzv. „push faktory“, které jsou schopny přimět lidi, aby se odstěhovali z jejich současného místa pobytu jinam, následující:

- nedostatek pracovních míst
- málo příležitostí v mnoha ohledech
- špatná zdravotní péče
- ztráta bohatství
- diskriminace
- znečištění
- špatné podmínky bydlení
- válka
- primitivní podmínky
- přírodní katastrofy
- rozšiřování pouští
- hladomor
- sucho
- nedostatek politické nebo náboženské svobody
- politické obavy nebo pronásledování
- vyhrožování smrtí
- zastrasování

Samotná existence uvedených faktorů tlaku („push faktorů“) ještě nemusí vést k migraci. Aby k migraci mohlo dojít, je nutné, aby existovaly též jiné, pozitivní faktory, které migranta budou přitahovat do cílového místa („pull faktory“, resp. faktory tahu). Mezi tzv. „pull faktory“, které vedou obyvatele k přestěhování do nového místa či země, patří například:

- pracovní příležitosti
- lepší životní podmínky
- politická a náboženská svoboda
- lepší zdravotní péče
- vzdělávání
- průmysl
- atraktivní podnebí
- bezpečnostní důvody
- rodinné vazby.

Mezi další významné „push faktory“ bychom mohli zařadit například i vysokou nezaměstnanost či nízké mzdy. Jiným příkladem „pull faktorů“ může být politická stabilita, ekonomická prosperita, vysoké mzdy, možnost plnohodnotného života apod. Rozhodovací proces, zda podstoupit migraci, je kromě „push“ a „pull faktorů“ dále ovlivněn nejrůznějšími překážkami, které migraci brání. Jde např. o velkou vzdálenost cílové země, jazykové bariéry, podmínky vstupu do země (vízová povinnost), náklady související s přesídlením, odloučení od rodiny aj.

Mezi výše uvedenými faktory, můžeme identifikovat hlavní kategorie „push“ a „pull faktorů“, které lze následně rozdělit do tří základních skupin:

- ekonomické
- kulturní
- environmentální (související s podmínkami životního prostředí)

Z posledního vývoje mezinárodní migrace je zřejmé, že většina lidí migruje z ekonomických důvodů. Kulturní a environmentální faktory také vedou k migraci, i když ne tak často, jak faktory ekonomické. Ale pokud se podíváme zpět do 20. století, tak v Evropě byly politické faktory jedněmi z nejvýznamnějších a došlo i k několika výrazným vlnám nucené mezinárodní migrace. Bylo to hlavně z důvodu politické nestability nebo pronásledování při značné politické a kulturní rozmanitosti v Evropě: uprchlíci z první a druhé světové války, několik migračních vln během éry komunismu a po zhroutilí sovětského bloku další v období ekonomické transformace nebo jako důsledek rostoucího nacionalismu v některých postkomunistických zemích, zejm. na Balkáně. Posledním příkladem důležitosti politických faktorů je obrovská, nezvladatelná imigrační vlna do Evropy, k níž došlo po vypuknutí politických nepokojů v arabských zemích v oblasti Středomoří v roce 2011.

Politické podmínky mohou také fungovat jako „pull faktory“, zejména pokud se jedná o demokratické režimy poskytující veškeré politické, občanské a ekonomické svobody. S pádem komunismu a zvolením demokratických vlád ve střední a východní Evropě v průběhu roku 1990 ovšem uvedený politický faktor tahu postupně z pomezí migračních faktorů vymizel. Nicméně západní Evropa v té době začala přitahovat rostoucí počet migrantů z východní Evropy pro jiné, především ekonomické důvody. Lidé také migrují z environmentálních důvodů, jsou taženi fyzicky do atraktivních oblastí (z vnitrozemí k pobřeží, ze severských zemí do oblastí s teplejším podnebím) a vytlačováni z nebezpečných oblastí nejrůznějšími riziky a přírodními katastrofami (povodně, sucho, znečištění).

Celkově se lze ztotožnit s názorem Heniga (2007), že ve své době měla „push-pull“ teorie poměrně silný explanační potenciál, ale v současnosti již migrace představuje natolik komplexní jev, že mechanistický model „push-pull“ značně redukuje jeho povahu. Doplnění některých aktuálních příčin migrace je sice možné, ale neřeší hlavní problém modelu omezený na simplistický vztah „příčina-následek“. Další přístupy odrážejí různé výzkumné cíle a odlišná ohniska zájmu.

2. Soudobé teorie vysvětlující příčiny migrace

V další části je věnována pozornost teoriím migrace, které jsou používány pro vysvětlení příčin migrace i v současné době. Jedná se o tyto teorie: neoklasická teorie migrace, nová ekonomie pracovní migrace, teorie duálního pracovního trhu, teorie světového systému.

Neoklasická teorie migrace

Neoklasická ekonomie představuje jednu ze základních vysvětlujících teorií migrace, která byla na svém vrcholu v 60. letech 20. stol. Massey et al. (1993) přináší v rámci neoklasické ekonomie dva přístupy. Migrace je důsledkem nerovnoměrného rozdělení práce a kapitálu a je vysvětlována buď na úrovni celé země (makroekonomický přístup) nebo na úrovni jednotlivce (přístup mikroekonomický). Dle prvního z přístupů vychází mezinárodní migrace z rozdílů ve mzdách a příležitostech mezi jednotlivými zeměmi, tedy na makroekonomické úrovni. Migrace je důsledkem existujících nerovností v příjmech i na pracovním trhu v jednotlivých státech. Mnohé ekonomiky při hospodářském růstu narážejí na nedostatek kvalifikovaných pracovníků na trhu práce. Práce se stává vzhledem ke kapitálu nedostatkovou, a tato nerovnováha v rozdělení výrobních faktorů působí tlak na růst mezd. Opačně je tomu v zemích s přebytkem práce a nízkou úrovní mezd. Racionálně se chovající pracovníci se tedy snaží maximalizovat svoji mzdu (mezinárodně) a migrace pracovníků do zemí s nedostatkem práce a vysokými mzdami by měla postupně vést k eliminaci rozdílů v úrovni mezd. Po jejich úplném vyrovnání migrace podle zastánců této teorie zcela ustane. Zde je již na první pohled zřejmé, že se jedná o pokus o vysvětlení migrace omezený na jedinou oblast, což představuje velké zjednodušení jinak velmi komplexního jevu migrace.

V mikroekonomickém neoklasickém přístupu je zdůrazněna role racionálně uvažujících jedinců, kde se potenciální migranti rozhodují na základě racionální kalkulace možných nákladů a přínosů, které s sebou migrace nese. Potenciální migranti tedy berou ve svých rozhodnutích na zřetel konkrétní očekávané náklady a přínosy s migrací související. Migrace je i v tomto přístupu důsledkem existujících nerovností na pracovních trzích v jednotlivých zemích.

Při zhodnocení teorie migrace postavené na neoklasické ekonomické teorii je možno konstatovat, že ta je v mnoha ohledech podobá simplistickému principu „push-pull“ teorií. Nízká domácí mzda (resp. také možnost získat vyšší mzdu jinde) představuje motivaci pro pracovníky k přesunu, tedy působí jako „push faktor“. Jako „pull faktor“ pak může působit poptávka firem po práci. Na základě dané teorie by lidé migrovali z chudších zemí s nižšími mzdami do zemí bohatších se mzdami vyššími a po odeznění rozdílů by migrace ustala. To ale např. nevysvětluje mnohé rostoucí či ustávající migrační toky mezi chudými nebo naopak mezi vyspělými zeměmi. Navíc samotné vyrovnání nebo prohloubení rozdílů v úrovni mezd mezi zeměmi nemusí vést k ustávání (či prohlubování) migrace. V neoklasické ekonomii se tedy jedná pouze o zohlednění jedné z ekonomických příčin migrace, přičemž není akcentováno, že ta má i mnoho dalších významných ekonomických a neekonomických aspektů. Dalším problémem je, že není brána v úvahu segmentace trhu práce, kdy jednotlivé segmenty se mnohdy vyvíjejí odlišně a mobilita mezi nimi je velmi omezena (Massey et al., 2005).

Nová ekonomie pracovní migrace

Nová ekonomie pracovní migrace tvrdí, že rozhodnutí o migraci nevznikají u jednotlivých izolovaných aktérů, ale ve větších celcích spolu souvisejících lidí, a to nejen s cílem maximalizovat své příjmy, ale také kvůli minimalizaci možných rizik a omezení (Stark, 1991). Na rozdíl od neoklasického modelu není v nové ekonomii pracovní migrace rozhodnutí o migraci otázkou jednotlivce, ale celé domácnosti (rodiny). Příčinou migrace tedy není samotný mzdový rozdíl, jako tomu bylo v neoklasické teorii, ale existující nejistota, riziko a relativní chudoba. Teorii je možno ilustrovat na příkladu venkovské domácnosti, která čelí výzvám kapitalistické ekonomiky. Domácnost nemá dostatek kapitálu pro modernizaci, ale není zde dostatečně rozvinutý či dostupný pojišťný a úvěrový trh. Absence pojišťných a úvěrových trhů vede rodinu k vyslání jednoho svého vzdělanějšího člena do města (příp. do zahraničí), čímž si díky pravidelnému zasílání peněz zajistí zvýšení celkového příjmu rodiny, a také se díky diverzifikaci zdrojů příjmu sníží riziko. Další odlišností oproti neklasickému modelu je relativní posuzování chudoby (relative deprivation), nikoli pouze vnímání chudoby absolutní. Domácnosti okolo sebe vidí příklady jiných domácností, z nichž jeden či více členů migrovali do jiných míst, a které díky prostředkům rodině zasílaných migranty, dosahují vyššího životního standardu. Toto vzájemné poměrování životní úrovně (poměrná chudoba vůči ostatním domácnostem) a vědomí, že daný rozdíl je důsledkem rozhodnutí o migraci, je podle zastánců nové ekonomie pracovní migrace důležitým motivačním faktorem k migraci.

Co se týče explanační schopnosti nové ekonomie pracovní migrace, jedná se oproti neoklasické ekonomii o značný posun směrem kupředu a velmi dobře popisuje podstatu některých migračních toků, jako je např. migrace z venkova do měst v rozvojových zemích. Již méně než v minulosti je tato teorie aplikovatelná na současné trendy mezinárodní migrace. Při komplexním hodnocení je také nutné konstatovat, že teorie se zabývá příčinami a hlubšími souvislostmi migrace ve vysílající zemi, nikoli pak již podstatnými faktory v potenciálních cílových zemích, zejm. vlivy existující poptávky na trhu práce v nich. Tato problematika začala být cíleně studována až v dalších teoriích.

Teorie duálního pracovního trhu

Teorie duálního pracovního trhu se na rozdíl od nové ekonomie pracovní migrace popsané v předchozím odstavci zaměřuje na poptávkovou stranu migrace v cílových zemích a nabírání pracovníků z rozvojových zemí. Jako klíčový faktor pro migraci jsou zdůrazňovány strukturální podmínky v přijímající zemi. Migrace dle této teorie vyvstává nikoli z nerovnosti mezd, jak tomu bylo v neoklasickém pohledu, ale ze strukturálního nedostatku pracovníků v určitých sektorech v přijímajících zemích a je de facto důsledkem náborových politik a prohlubující se hierarchické segmentace pracovního trhu. Tato teorie tvrdí, že lidé v rozvinutých zemích čelí u nižších pozic na pracovním trhu jistým motivačním problémům, protože tato místa mají ve společnosti nízký status a jen velmi málo možností pro další kariérní postup. Takové volné pracovní místo pak vytváří poptávku po zahraničních pracovnících, kteří často nemají tyto motivační problémy. Proto je migrace

ve vyspělých zemích většinou iniciována či tažena ze strany zaměstnavatelů nebo vlád jako zástupců domácích zaměstnavatelů (Massey et al., 1993).

Je možno dodat, že nedostatek dostupných pracovníků se v určitých sektorech v přijímajících zemích může objevovat díky silnému hospodářskému růstu, ale dle této teorie se především jedná o obecnější trend současné společnosti, kdy jak uvádí Henig (2007): „Populace v cílových zemích migrace je již přeorientována na postindustriální mód produkce a tím vzniká nedostatek kvalifikovaných pracovníků v řadě servisních profesí. To vede k navýšení poptávky směrem za hranice států.“ Tato teorie posunula poznání dále také díky schopnosti vysvětlit existenci jisté (vyšší) míry nezaměstnanosti v cílové zemi a zároveň existenci vysoké poptávky po práci zahraničních migrantů. Pro domácí pracovníky se stane určitý segment pracovního trhu nezajímavý, případně jsou pro vstup na něj „překvalifikováni“. Proto v něm může přes vyšší celkovou nezaměstnanost v hlavním segmentu přetrvávat relativně vysoká poptávka po práci, kterou mohou uspokojit právě migranti ze zahraničí. Ti příliš neřeší otázku sociálního statusu v cílové zemi, a to nejen proto, že rozdíl v dosažené mzdě v zemi původu a zahraničí je vysoký, ale např. i důvodu, že považují situaci v této pozici za přechodné období a díky sociálním vazbám si udržují vysoký status ve své zemi původu. Mnoho z nich také předpokládá, že si po určité době naleznou zaměstnání mimo tento neatraktivní sektor.

Teorie světového systému (světosystému)

Teorie světového systému hledá příčiny migrace na základě změn historického uspořádání tržních vztahů v rámci světového systému, resp. jeho měnící se struktury. Opírá se o předpoklad nekončící akumulace kapitálu, jenž uvádí do pohybu celý systém, včetně migrace. Její vysvětlení konkrétně spočívá v akumulaci kapitálu a pronikání kapitalistických ekonomických vztahů do periferních společností, což v důsledku vytváří mobilní populaci, která je, mimo jiné, připravena též k migraci do zahraničí. Migrace v rámci této teorie souvisí s objevujícími se nerovnostmi mezi rozvinutými jádrovými oblastmi a zaostalými oblastmi periferie. S expanzí kapitalistických vztahů do periferních oblastí v nich probíhají strukturální změny a část původně zemědělsky zaměřené populace se stává levnou pracovní silou v oblastech jádrových. Venkovské domácnosti v důsledku nastalých změn ztrácejí svoji původní soběstačnost a jejich členové jako námezdní dělníci odcházejí za vidinou vyššího výdělků do měst či do zahraničí.

Mezinárodní migrace je dle této teorie zvláště pravděpodobná mezi minulými koloniálními mocnostmi a bývalými koloniemi pro jejich silné kulturní, jazykové, investiční, dopravní a komunikační vazby. Dané procesy jsou prohlubovány i globalizačními trendy posledních několika desítek let. Massey et al. (1998) uvádí, že pracovní migrace je jedním subsystémem systému světového trhu, který se dále rozvíjí díky globalizaci. Jedná se např. o nárůst mezinárodního obchodu, kapitálovou mobilitu, pokrok v dopravě, rozvoj informačních a komunikačních technologií a další faktory, které rozšiřují mezinárodní dělbu práce o další místa na světě.

Závěr

Zmíněné teorie uvádějí možná teoretická vysvětlení mezinárodní migrace. Různé přístupy odrážejí různé cíle výzkumu, různá zaměření a zájmy. Nicméně žádná z těchto teorií neumožňuje plně vysvětlit komplexní problém migrace v celé své šíři. Doporučit lze spíše hledání vzájemné komplementarity jednotlivých již existujících teorií a vybrané teoretické postuláty podrobovat kritickému empirickému zkoumání. Rabušic a Burjanek (2003) k tomu uvádějí, že migrace je velmi složitý fenomén, ve kterém se prolínají komponenty mikro, mezo a makrostrukturální a proto není překvapivé, že zatím neexistuje žádná ucelená teorie migrace. Také Baršová a Barša (2005) doporučují hledat již zmiňovanou vzájemnou komplementaritu jednotlivých teorií. Pro shrnutí, lze využít další poznámky Rabušice

a Burjanka (2003), kteří k vysvětlením migrace uvádějí, že migrace má čtyři základní aspekty a těmi se také s různými důrazy zabývají teorie vysvětlující migraci. Jsou to strukturální síly, které podporují vystěhovávání z určité oblasti, dále strukturální síly přitahující migranty do nových oblastí, dalším aspektem jsou motivace, cíle a aspirace osob, které reagují na tyto strukturální faktory a stávají se

migranty a nakonec sociální a ekonomické struktury, které vznikají a spojují oblasti vystěhování a přistěhování. Řešení je tedy dle mého názoru možné nalézat aplikací multidisciplinárního přístupu k problematice migrace s využitím poznatků koexistujících teorií. Studium migrace poté může umožnit předcházet i mnoha nepříznivým (s migrací souvisejícím) jevům či vést k postupnému napravování již vyvstalých problémů jako je otázka integrace cizinců do většinové společnosti, marginalizace těchto skupin na trzích práce i v jiných sférách, sociální exkluze, rasová segregace a ghettoizace přistěhovalců, nárůst chudoby, kriminality, nová bezpečnostní rizika, předsudky, diskriminace, xenofobie či rasové nepokoje.

Literatura

- [1] BARŠOVÁ, A., BARŠA, P., (2005). *Přistěhovalectví a liberální stát. Imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. Brno: Masarykova univerzita v Brně. ISBN 80-210-3875-6.
- [2] BOGUE, D. J., (1963). Techniques and Hypotheses for the Study of Differential Migration: some Notes from an Experiment with U.S. Data. *International Population Conference*. New York.
- [3] BOYLE, P. et al., (1998). *Exploring Contemporary Migration*. Harlow: Addison Wesley Longman. ISBN 0-582-25161-3. p. 282.
- [4] BRETTELL, C. B., HOLLIFIELD, J. F., (2000). *Migration Theory : Talking Across Disciplines*. London: Routledge. ISBN 978-0-415-95427-3.
- [5] HAGEN-ZANKER, J., (2008). Why do people migrate? A review of the theoretical literature. [online]. [cit. 2012-10-14]. Available from: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1105657>.
- [6] HENIG, D., (2007). *Migrace*. [online]. [cit. 2012-10-14]. Available from: <<http://antropologie.zcu.cz/migrace>>.
- [7] JANSEN, C., (1969). Some Sociological Aspects of Migration. *Migration*. Cambridge: Harvard University Press.
- [8] LEE, E. S., (1966). *A Theory of Migration*. University of Pennsylvania. [online]. [cit. 2011-09-25]. Available from: <<http://www.jstor.org/pss/2060063>>.
- [9] MASSEY, D. S. et al., (1993). Theories of international migration: A review and appraisal. *Population and Development Review*, vol. 19, iss. 3, pp 431–466. DOI 10.2307/2938462.
- [10] MASSEY, D. S. et al., (1994). International migration theory: The North American case. *Population and Development Review*, vol. 20, iss. 4, pp. 699–751. DOI 10.2307/2137660.
- [11] MASSEY, D. S. et al., (1998). *Worlds in motion: Understanding international migration at the end of the millennium*. Oxford: Clarendon Press.
- [12] MASSEY, D. S. et al., (2005). Social and Economic Aspects of Immigration. Understanding and Optimizing Human Development. *Annals of the New York Academy of Sciences*, vol. 1038, pp. 206–212. New York: New York Academy of Sciences. DOI 10.1196/annals.1315.028.
- [13] RABUŠIC, L., BURJANEK, A., (2003). *Imigrace a imigrační politika jako prvek řešení české demografické situace?* Brno: VÚPSV. p. 58.
- [14] RAVENSTEIN, E. G., (1885). *The Laws of Migration*. Journal of the Royal Statistical Society, vol. 48, iss. 2, pp. 167–235.
- [15] RAVENSTEIN, E. G., (1889). *The Laws of Migration*. Journal of the Royal Statistical Society, vol., 52, pp. 241–305. DOI 10.2307/2979333.
- [16] STARK, O., (1991). *Migration of Labor*. London: Wiley-Blackwell. ISBN 978-1557864291.
- [17] TOUŠEK et al., (2008). *Ekonomická a sociální geografie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk. ISBN 978-80-7380-114-4.
- [18] UHEREK Z. et al., (2004). *Migrace do České republiky, sociální integrace a lokální společnosti v zemích původu*. Praha: Etnologický ústav. ISBN 80-85019-69-0.

Výsledky uvedené v příspěvku jsou součástí řešení výzkumného záměru č. 6215648904 “Česká ekonomika v procesech integrace a globalizace a vývoj agrárního sektoru a sektoru služeb v nových podmínkách evropského integrovaného trhu”.

A CONTRIBUTION TO HUMAN GEOGRAPHICAL REGIONALISATION OF THE CZECH REPUBLIC AT THE MEZZO LEVEL

PŘÍSPĚVEK K HUMÁNNĚ GEOGRAFICKÉ REGIONALIZACI ČESKÉ REPUBLIKY NA MEZOÚROVNI

DOC. RNDR. MARIÁN HALÁS, PH.D.¹

MGR. PAVEL KLAPKA, PH.D.¹

MGR. PETR TONEV, PH.D.²

¹Katedra geografie | ¹Department of Geography
Přírodovědecká fakulta | Faculty of Science
Univerzita Palackého v Olomouci | Palacký University Olomouc
✉ 17. listopadu 12, 771 46 Olomouc, Czech Republic
E-mail: marian.halas@upol.cz, pavel.klapka@upol.cz

²Katedra regionální ekonomie a správy | ²Depart. of Regional Economics and Administration
Ekonomicko-správní fakulta | Faculty of Economics and Administration
Masarykova univerzita | Masaryk University
✉ Lipová 41 a, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: tonev@econ.muni.cz

Annotation

The core–periphery dichotomy belongs among the basic axioms of the spatial organisation of society. It exists at various hierarchical levels. It forms basis for human geographical regionalisations, when resulting functional (or just nodal) regions have their central and peripheral areas. For the territory of the Czech Republic is typical that the most distinct peripheries concentrate along the boundaries of the spheres of influence of regional centres at the level of regional capitals. The main objective of this contribution is to propose the regionalisation of the Czech Republic at the mezzo regional level (i.e. the level corresponding to the primary dichotomic distribution of core and periphery), to compare it to existing regionalisations at the mezzo regional level, and to confront the boundaries of resulting regions with localisations of peripheral areas.

Key words

dichotomy core–periphery, travel-to-work flows, regional division, Czech Republic

Anotace

Dichotomie jádro–periferie patří mezi základní axiomy prostorového uspořádání společnosti. Existuje na různých hierarchických úrovních. Vycházejí z ní i humánně-geografické regionalizace, kdy mají výsledné funkční (nebo jen nodální) regiony svoje jádrové i periferní části. Pro území České republiky je typické, že nejvýraznější periferie se nacházejí na hranicích sfér vlivu regionálních center úrovně krajských měst. Hlavním cílem příspěvku je provedení regionalizace České republiky na mezoúrovni (t. j. úrovni odpovídající primárnímu dichotomickému rozložení jádro–periferie), porovnání s dosavadními ostatními regionalizacemi na mezoúrovni a konfrontace hranic výsledných regionů s lokalizací periferních území.

Klíčová slova

dichotomie jádro–periferie, dojíždka do zaměstnání, regionální členění, Česká republika

JEL classification: J01, J40, R10, R12

Introduction

Geographic space is not homogenous, its constituent elements are distributed in an uneven manner, i.e. they are represented in various regions with different intensity. In most cases there is a natural tendency toward balance in the differences. This balancing by means of spatial flows and interactions cannot bring the total homogeneity and a certain level of differences in social and economic characteristics (existence of developed and less developed areas) or in central and peripheral regions is natural and belongs among basic axioms of spatial organisation. These differences contribute to the spatial organisation of society at various hierarchical levels.

For the territory of the Czech Republic is typical that the most distinct peripheries concentrate along the boundaries of the spheres of influence of regional centres at the level of regional capitals. The main objective of this contribution is to propose the regionalisation of the Czech Republic at the mezzo regional level (i.e. the level corresponding to the primary dichotomic distribution of core and periphery), to make comparisons and confrontation of boundaries of resulting regions with localisations of peripheral areas. The only published regionalisation at mezzo level after 2000 (Hampl, 2005) will be included in the comparisons as well.

1. Core–periphery dichotomy

The issue of peripheral regions and research of the core–periphery relationship is a long term subject matter for many authors. Within the International Geographical Union it has been in the centre of the attention of the Study Group on Development Issues in Marginal Regions, and the Commission on Dynamics of Marginal and Critical Regions dating back to 1980, when within the Commission on Rural Development the Subcommittee on High-latitudes and Mountain Regions had been established (Majoral et al., 1998). The group has produced a number of proceedings and contributions on peripheral areas (e.g. Chang-Yi et al., 1994; Jusiila et al., 1998; Majoral et al., 2000; Valença et al., 2008). Schmidt (1998) with respect to hierarchy reminds that position of each region on the core–periphery scale is dependent on hierarchical scale and on comparisons determined by this scale. She documents the multiscalarity of the core–periphery concept by the frequently posed questions, whether it is better to be a periphery in a core, or a core in a periphery.

The recently rapidly development research of peripheral regions in the Czech Republic and Slovakia is documented by a number of projects and publications (Havlíček et al., 2005; Musil, Müller, 2006, 2008; Džupinová et al., 2008; Halás, 2008; Rosina, Hurbánek, 2013). The crucial delimitation of peripheral regions in the Czech Republic was proposed by Musil and Müller (either pioneering work from the 1980s – Musil, 1988 or more recent works – Musil, Müller, 2006, 2008). These works use so called general units as basic spatial units for spatial analyses. There are 1000 or so general units and each consists of six municipalities in average. The general units comprise the municipalities with basic central function (they have a post office, school, health centre, building office and registry office) and their hinterlands. The work of Matyáš et al. (2007), which is based also on the general units (Müller was the team member as well), will be used in this contribution for a comparison to human geographical regionalisation. Spatial pattern of peripheral regions is logically very similar to all the above-mentioned outputs.

2. Theoretical foundations and method

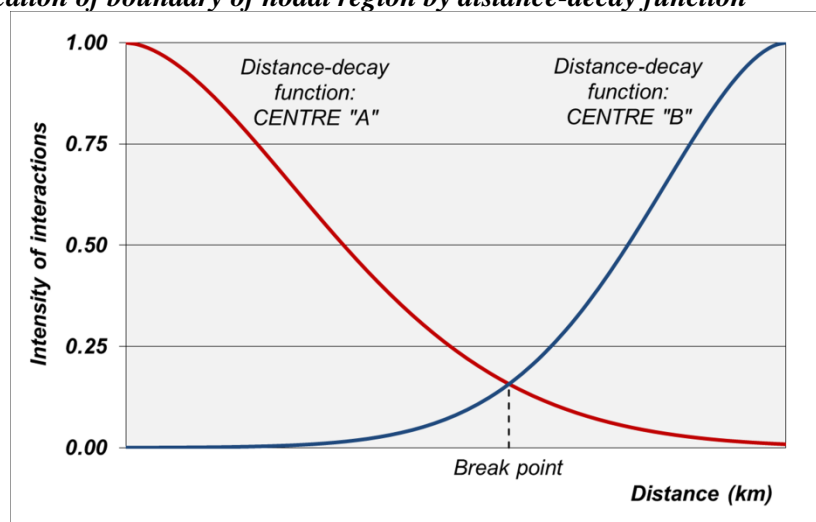
There are several works addressing the delineation of human geographical regions at the lowest hierarchical level (i.e. micro level), either simple nodal regions (Hampl, 2005; Sýkora, Muliček, 2009; Halás et al., 2010) or more sophisticatedly delineated functional regions (Klapka et al., 2013). However, there is, until now, the only recent publication addressing the human geographical regions at

the mezzo level (HAMPL, 2005), where its author follows his earlier publications based on the analysis of commuting flows for respective censuses. Unlike the micro regional level based on the daily labour commuting he uses the total daily and non-daily labour and school commuting for delineation of mezzo regions. Methodical explanation of the regionalisation procedure is not very detailed, but the author claims that he used only the flows among towns that are also centres at the lower level, not the total flows (addition of daily and non-daily flows can be possibly considered as being methodologically problematic, they are actually completely different processes). As mezzo regional centres he identifies all regional capitals with the exception of Jihlava. Resulting human geographical regions at mezzo level is presented in fig. 2a.

This contribution tries to put forward an alternative to the above-mentioned approach and findings. It remains a question whether complex human geographical regions at mezzo level can be determined by total labour and school commuting. Another question concerns a set of mezzo regional centres. If such towns as Karlovy Vary or Zlín belong, it seems necessary to include Jihlava as well (more details in Halás, 2010). However, these hypotheses have to be verified and supported by relevant evidence.

Coming out of a theoretical axiom of core–periphery dichotomy it is quite clear that when delineating functional (or nodal) regions the peripheries have to be located near the boundaries of regions, i.e. along the boundaries of spheres of influence of regional centres. Since the mezzo regional centres seem to play a major role in the Czech Republic in this respect, peripheral regions are located along the boundaries of the spheres of influence of these centres, which generally represent the level of regional capitals. It can be further suggested that the dominant interaction determining spatial organisation at the mezzo regional level does not lie in the total labour and school commuting but that it is daily commuting flows, and preferably labour commuting flows, that are of importance. A distance-decay function can be used to model the decrease in intensity of these flows. Boundaries of human geographical regions can be determined by the identification of break points between the spheres of influence for respective mezzo regional centres (fig. 1) and the resulting mezzo regions are defined. The set of mezzo regional centres includes Jihlava (see above), Hradec Králové and Pardubice organise one polycentric region, and individual distance-decay functions for all mezzo regional centres are adopted from Halás et al. (2014). The procedure is analogical to the work of Halás and Klapka (2010), including the role of secondary centres for mezzo regions of Ústí nad Labem and Ostrava, and functional regions defined by Klapka et al. (2013) serve as basic spatial unit for the analysis.

Fig. 1: Identification of boundary of nodal region by distance-decay function

Source: authors' elaboration.

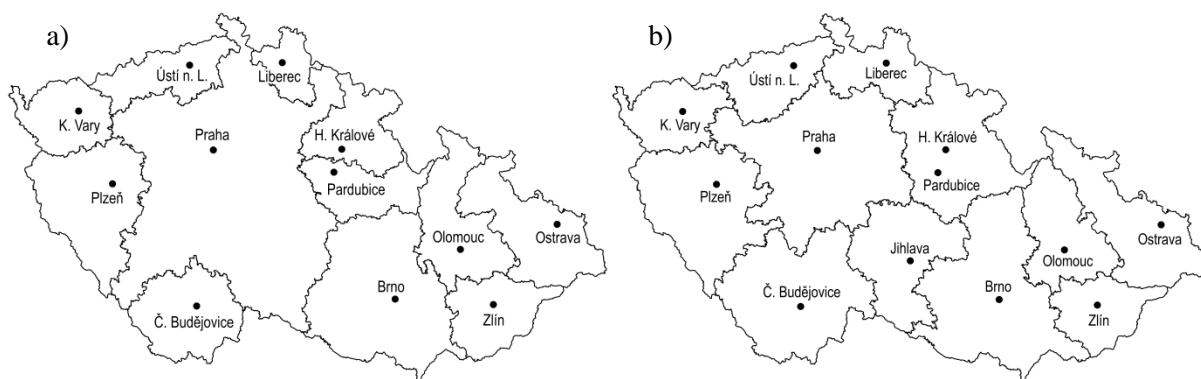
3. Results

Delineation of resulting human geographical regions at the mezzo level is presented in fig. 2b. Resulting regional pattern characterises very well regular coexistence of dominant Prague with the regions of Plzeň, České Budějovice, Liberec and others along the outer rim of Bohemia, and relatively contrasting relations, which are typical of adequate mezzo regional centres in Moravian-Silesian space. The region of Jihlava fills up adequately space between Prague and Brno. A boundary between mezzo regions of Brno and Jihlava is somewhat problematic, since the micro regions of Třebíč and Velké Meziříčí (serving as basic spatial units in this analysis) stretch from west to east. Specific geographical factors are responsible for that. In the former case it is the existence of nuclear power station in Dukovany attracting considerable number of labour commuting flows, in the latter case it is the existence of D1 motorway forming the axis of the Velké Meziříčí region and acting as a factor deforming the space. Actually the western parts of both regions incline to Jihlava and eastern parts to Brno.

The regional pattern of the resulting mezzo regions layered over the peripheral areas (fig. 4) confirms both hypotheses made above. The resulting boundaries of human geographical regions at the mezzo level coincide with the localisation of peripheries. Meandering boundaries expressing ambiguity in the mezzo regional affinity of areas occur most distinctly in the area of so called inner peripheries of Bohemia (east of Doupovské hory Mts., between towns of Příbram, Horažďovice, Tábor and Písek etc.). The existence of the region of Jihlava seems to be reasonable as well. This centre forms adequate hinterland and should be included in the set of mezzo regional centres.

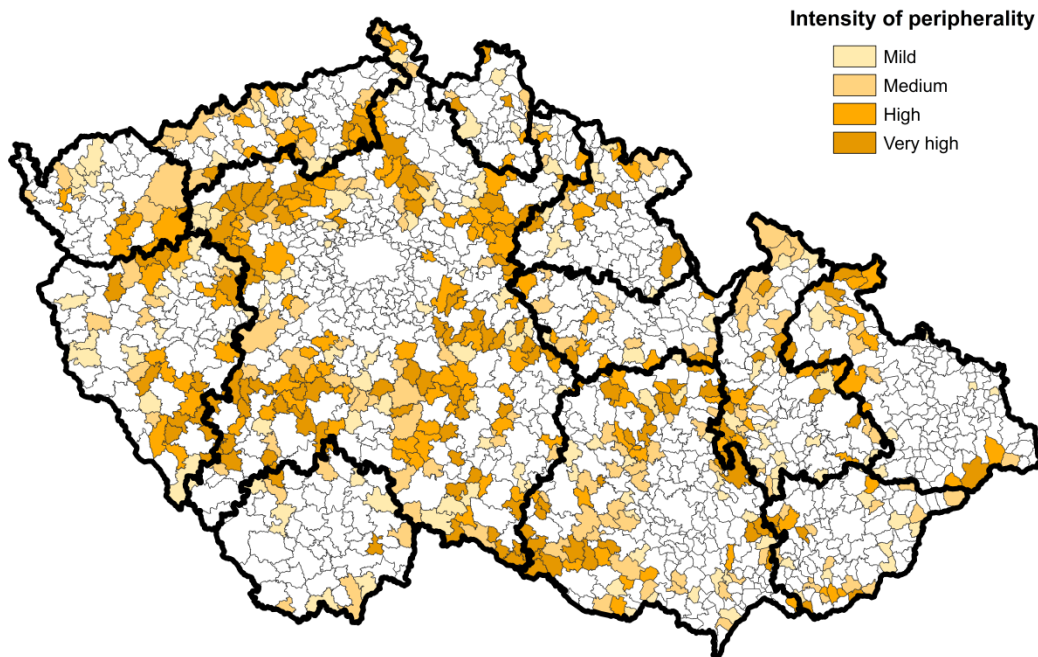
On the contrary, the boundaries of human geographical mezzo regions proposed by Hampl (2005) do not correlate with the pattern of peripheral regions. It is best witnessed in case of the regions of České Budějovice and Liberec. Leaving out of Jihlava from mezzo regional centres also does not appear very well founded. The boundary between spheres of influence of Prague and Brno intersects the Vysočina region into two parts, while the delineation of peripheral regions according to Matyáš et al. (2007 – fig. 3) show that the Vysočina region has both its central and peripheral areas.

Fig. 2: Human geographical mezzo regions of the Czech Republic according to total commuting flows (a), and distance-decay function based on daily travel-to-work flows (b)

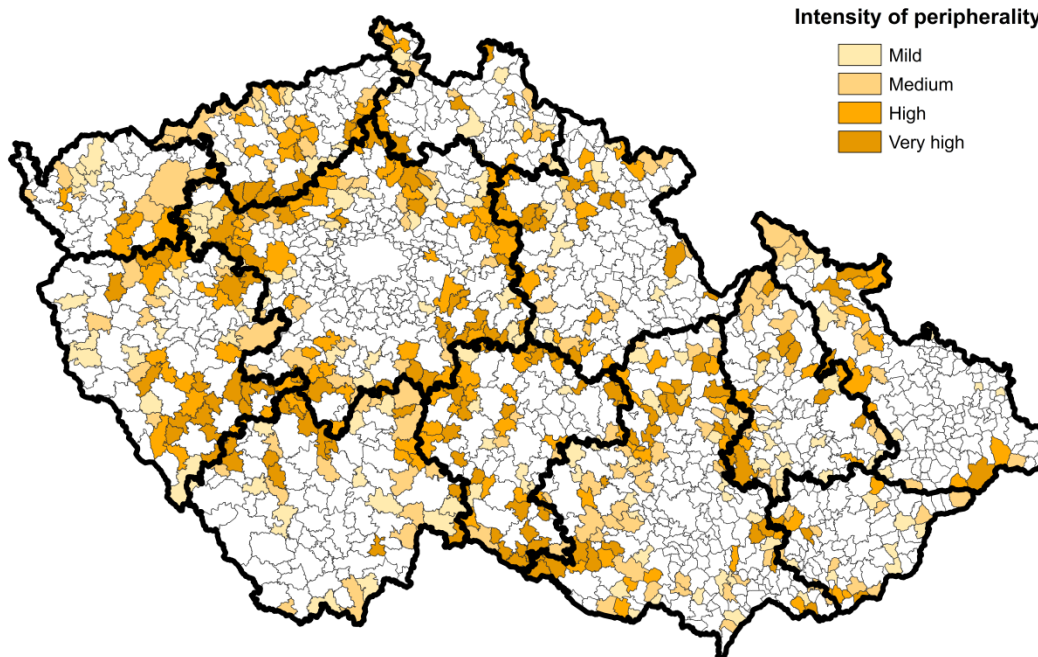
Source: Hampl, 2005; authors' elaboration.

Fig. 3: Human geographical mezzo regions of the Czech Republic according to total commuting flows vs. peripheral areas

Source: Matyáš et al., 2007; Hampl, 2005; authors' elaboration.

Fig. 4: Human geographical mezzo regions of the Czech Republic according to distance-decay function vs. peripheral areas

Source: Matyáš et al., 2007; authors' elaboration.

Conclusion

The contribution has attempted to verify the hypothesis that boundaries of human geographical regions at the mezzo level coincide with localisation of peripheral areas. This hypothesis has been confirmed and it has also been shown that dominant process determining the organisation of regional and settlement systems is daily labour commuting both at micro and mezzo levels. It can be concluded that sum for daily and non-daily interaction flows is not very suitable for delineation of human

geographical mezzo regions, which would be denoted as complex regions (i.e. expressing general spatial organisation of society). Non-daily labour commuting flows can be processed separately for sure, but their analysis has shown that they determine the highest (macro regional) level of spatial differentiation, where Prague is the only dominant centre. Non-daily school commuting flows are limited to a very specific population segment (predominantly university students, to a lesser extent also secondary school students, i.e. the age group 15-25 years).

If a mezzo level regionalisation based on different process were to be carried out, the resulting regions could be correctly defined, but they cannot be called complex human geographical regions. Further on, it appears that Jihlava is a full-bodied mezzo regional centre comparable to Karlovy Vary or Zlín and forms adequate hinterland. Distribution of peripheral areas is determined always by the location at the rim of functional regions with greater distance or bad accessibility to regional centres. In the Czech Republic the centres occur at the mezzo level and include all regional capitals.

References

- [1] CHANG-YI, D. C., SUE-CHING J., YIN-YUH, L. (eds.), (1994). *Marginality and development issues in marginal regions*. Proceedings of study group on development issues in marginal regions. Taipei: National Taiwan University.
- [2] DŽUPINOVÁ, E., HALÁS, M., HORŇÁK, M., HURBÁNEK, P., KÁČEROVÁ, M., MICHNIAK, D., ONDOŠ, S., ROCHOVSKÁ, A., (2008). *Periférnosť a priestorová polarizácia na území Slovenska*. Bratislava: Geo-grafika.
- [3] HALÁS, M., (2008). Priestorová polarizácia spoločnosti s detailným pohľadom na periférne regióny Slovenska. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, vol. 44, iss. 2, pp. 349-369. DOI 10.2307/41132580
- [4] HALÁS, M., (2010). Should Jihlava be a county town? In *Geografie pro život ve 21. století*. Ostrava: Ostravská univerzita, pp. 641-645.
- [5] HALÁS, M., KLADIVO, P., ŠIMÁČEK, P., MINTÁLOVÁ, T., (2010). Delimitation of micro-regions in the Czech Republic by nodal relations. *Moravian Geographical Reports*, vol. 18, iss. 2, pp. 16-22.
- [6] HALÁS, M., KLAPKA, P., (2010). Regionalizace Česka z hlediska modelování prostorových interakcí. *Geografie*, vol. 115, iss. 2, pp. 144-160.
- [7] HALÁS, M., KLAPKA, P., KLADIVO, P., (2014). Distance-decay functions for daily travel-to-work flows. *Journal of Transport Geography*, vol. 35, pp. 107-119. DOI 10.1016/j.jtrangeo.2014.02.001.
- [8] HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P., JANČÁK, V., MARADA, M., (2005). Vybrané teoreticko-metodologické aspekty a trendy geografického výzkumu periferních oblastí. In *Problémy periferních oblastí*. Praha: Univerzita Karlova, , pp. 6-24.
- [9] JUSSILA, H., LEIMGRUBER, W., MAJORAL, R. (eds.), (1998). *Perception of marginality: theoretical issues and regional perceptions of marginality in geographical space*. Aldersrot: Ashgate.
- [10] KLAPKA, P., HALÁS, M., TONEV, P., BEDNÁŘ, M., (2013). Functional regions of the Czech Republic: comparison of simple and advanced methods of regional taxonomy. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Rerum Naturalium, Geographica*, vol. 44, iss. 1, pp. 45-57.
- [11] MAJORAL, R., JUSSILA, J., DELGADO-CRAVIDÃO, F. (eds.), (2000). *Globalization and marginality in geographical space: Political, economic and social issues of development in the new millennium*. Aldershot: Ashgate.
- [12] MAJORAL, R., LEIMGRUBER, W., JUSSILA, J., (1998). Introduction. In *Perception of marginality*. Aldersrot: Ashgate, pp. 1-5.
- [13] MATYÁŠ, F., KLÍMA, J., MÜLLER, J., PTÁČEK, P., TOUŠEK, V., (2007). *Dopady populačního vývoje pro strategii rozvoje regionů*. Závěrečná zpráva projektu MMR. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Praha: ÚRS.
- [14] MUSIL, J., (1988). Nové pohledy na regeneraci našich měst a osídlení. *Územní plánování a urbanismus*, vol. 15, iss. 2, pp. 67-72.
- [15] ROSINA, K., HURBÁNEK, P., (2013). Internet availability as an indicator of peripherality in Slovakia. *Moravian Geographical Reports*, vol. 21, iss. 1, pp. 16-24. DOI 10.2478/mgr-2013-0002.
- [16] SCHMIDT, M. H., (1998). An integrated systematic approach to marginal regions: from definition to development policies. In *Perception of marginality*. Aldersrot: Ashgate. pp. 45-66.
- [17] SÝKORA, L., MULÍČEK, O., (2009). The micro-regional nature of functional urban areas (FUAs): Lessons from the analysis of Czech urban and regional system. *Urban Research and Practice*, vol. 2, iss. 3, pp. 287-307. DOI 10.1080/17535060903319228

- [18] VALENÇA, M., NEL, E., LEIMGRUBER, W, (2008). *The global challenge and marginality*. New York: Nova Science.

This work was supported by the Internal Grant Agency of the Palacký University Olomouc under Grant Human behaviour and activities in geographical environment: analysis and modelling of the organisation of space [number IGA_PrF_2014012].

**INNER STRUCTURE OF FUNCTIONAL REGION:
THEORETICAL ASPECTS****VNITŘNÍ STRUKTURA FUNKČNÍHO REGIONU: TEORETICKÉ
ASPEKTY****MGR. MARTIN ERLEBACH¹****MGR. PAVEL KLAPKA, PH.D.²****DOC. RNDR. MARIÁN HALÁS, PH.D.³****MGR. PETR TONEV, PH.D.⁴**

¹Geografický ústav | ¹Department of Geography
Přírodovědecká fakulta | Faculty of Science
Masarykova univerzita | Masaryk University
✉ Kotlářská 2, 611 37 Brno, Czech Republic
E-mail: martin.erlebach@seznam.cz

²Oddělení environmentální geografie | ²Department of environmental geography
Ústav geoniky AV ČR, v. v. i. | Institute of Geonics AS CR, v. v. i.
✉ Kotlářská 2, 611 37 Brno, Czech Republic
E-mail: klapka@geonika.cz

³Katedra geografie | ³Department of Geography
Přírodovědecká fakulta | Faculty of Science
Univerzita Palackého v Olomouci. | Palacký University in Olomouc
✉ 17. listopadu 12, 771 46 Olomouc, Czech Republic
E-mail: marian.halas@upol.cz

⁴Katedra regionální ekonomie a správy | ⁴Depart. of Regional Economics and Administration
Ekonomicko-správní fakulta | Faculty of Economics and Administration
Masarykova univerzita | Masaryk University
✉ Lipová 41 a, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: tonev@econ.muni.cz

Annotation

The contribution addresses theoretically the inner structure of functional region. It defines types of functional regions on the basis of selected criteria regarding their inner structure. As classification criteria a number of cores in a region, their hierarchical importance and character of interaction relationships between them and within a region have been employed. A study of functional regions is not important only for geography, but also for regional and spatial science and for planning practise.

Key words

functional region, inner structure, types of regions

Anotace

Příspěvek se z teoretického hlediska zabývá vnitřní strukturou funkčního regionu. Na základě zvolených kritérií týkajících se vnitřní struktury definuje typy funkčních regionů. Klasifikačními kritérii byly počet jader v regionu, jejich hierarchický význam a charakter interakčních vazeb mezi nimi i v rámci regionu. Studium funkčních regionů a vnitřní struktury nemá význam pouze pro geografii, ale také pro regionální a prostorovou vědu a pro plánovací praxi.

Klíčová slova*funkční region, vnitřní struktura, typy regionů***JEL classification:** J01, J40, R10, R12**Introduction**

The contribution attempts to provide a theoretical insight into the inner structure of functional region and follows our recent work published in the same series of proceedings (Klapka et al., 2013). The analysis of links within functional regions helps to reveal not only their inner structure, but their typology and function can be put forth. A study of functional regions has important practical implications that might be of interest not only for geographers but also for spatial economists, regional planners and political decision makers.

Administrative or political divisions do not reflect fast changes in geographical reality, thus they can manifest a considerable degree of inefficiency. Correctly defined functional regions can serve better as a geographical tool for normative use than administrative regions. Functional regions can be used for assessment of regional disparities, labour market policy, allocation of investments, planning of transport infrastructure etc., actually everywhere where there is a need for some kind of spatial units with an internal geographical logic in order to reduce a possible spatial bias caused for instance by the political decisions or the modifiable areal unit problem. All that has been said so far concerns also the inner structure of functional regions, since its identification and analysis provide more thorough information.

1. Concept of functional region

Current geography and spatial science distinguishes between two basic types of regions: formal and functional. They differ in a form of spatial organisation and inner structure (Nystuen, Dacey, 1961; Haggett, 1965; Brown, Holmes, 1970; Bašovský, Lauko, 1990; Klapka, Tonev 2008; Klapka et al., 2013). A functional region is based on the horizontal spatial flows. These functional links (hence the term functional region) are determined by the polarisation of space, which is a product of heterogeneity of geographical environment (Klapka, Tonev, 2008). The functional links, or interactions, are represented by flows of persons, capital, information etc. The important features of the interactions are their distance, intensity and orientation; virtually they have a character of a vector.

A significant role in the concept of functional region is played by a regional core that organises whole region and that attracts or radiates the greatest portion of interactions. However, the existence of core is not a necessary condition for definition of functional region (Klapka et al., 2013). The primary and only condition is a self-containment of a region (Klapka et al., 2013). The self-containment rests in the principles of internal cohesiveness and external separation of regions, which claim that intra-regional interactions should be maximised and inter-regional interactions should be minimised (Smart, 1974; Fischer, 1980; Karlsson, Olsson, 2006; Farmer, Fotheringham, 2011; Klapka et al., 2013).

2. Inner structure of functional region

The inner structure of functional regions is more distinct than in case of formal regions. Its study has a long tradition in geography and spatial science dating back to the analysis of location of agricultural production (von Thünen, 1826) and grand localisation theories (Christaller, 1933; Lösch, 1940; Isard, 1956). All these authors addressed in a way the simple inner structure of functional region. In this conception the functional regions has a core, its hinterland, and periphery, identified particularly on the basis of different intensity of intra-regional interactions basically following the distance decay function from a core (Halás et al., 2014).

More complex approach to the development of the inner structure of functional region is provided by Haggett (1965, 2001), when apart from the interaction intensity the important role is played by direction, orientation and pattern of flows within a region and existence of other cores at different hierarchical levels. Based on these characteristics different types of functional regions can be identified (Klapka et al., 2013), for instance functional urban regions (e.g. Berry, 1973), daily urban systems (e.g. Berry, 1973; Coombes et al., 1979), travel-to-work areas (e.g. Ball, 1980; Coombes, Openshaw, 1982) or local labour market areas (e.g. Casado-Díaz, 2000; Casado-Díaz, Coombes, 2011). These types are based particularly on the qualitative character of interactions, their periodicity and orientation.

The typology of functional regions proposed in this contribution is primarily based on their inner structure. In this case the inner structure generally respects spatial patterns, orientation and intensity of a region-organising interaction. Moreover, three classification criteria are employed in order to identify types of functional regions concerning the relationships between cores:

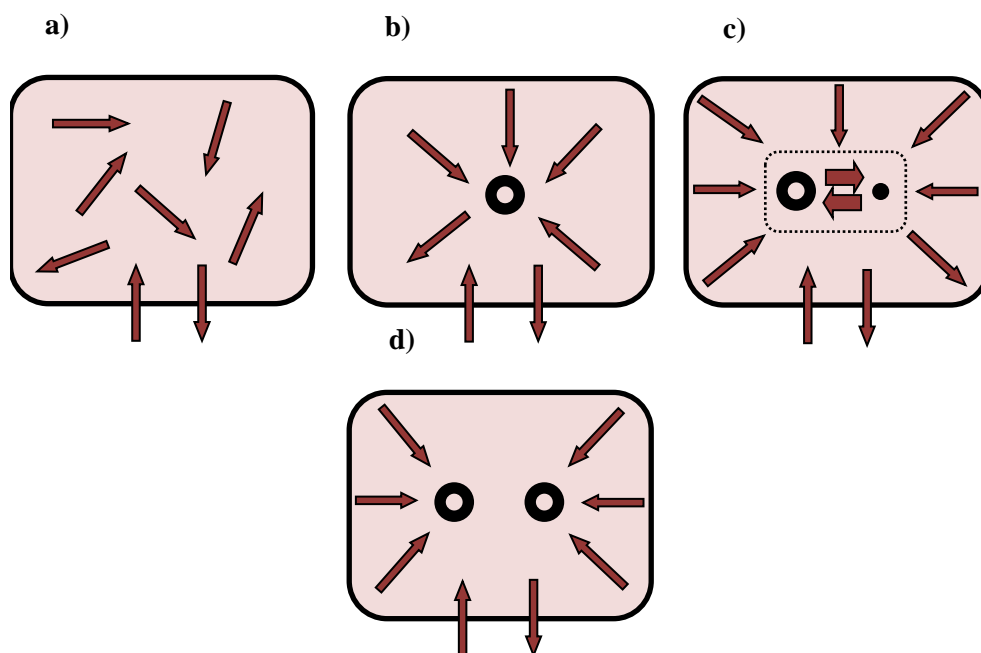
- number of basic spatial zones qualifying as cores,
- hierarchical level of basic spatial zones qualifying as cores,
- nature of relationships between basic spatial zones qualifying as cores.

The application of the first criterion provides four theoretical possibilities (fig. 1):

- functional region has no core, interactions have random patterns (fig. 1a),
- functional region has one core consisting of one basic spatial zone, interactions have concentric pattern (fig. 1b),
- functional region has one core consisting of more basic spatial zones, interactions have concentric pattern, the most significant interactions occur between spatial zones forming a core (fig. 1c),
- functional region has more cores, interactions have concentric pattern, relationship between cores is indifferent (fig. 1d).

Even if there is a theoretical possibility that a functional region has no core, in practise it is usually organised around one or more cores. The third case mentioned about is a special instance of spatially conditioned cooperation or complementarity (see below) that produces a contiguous core made of more basic spatial zones that are interlinked by the interactions of similar intensity.

Fig. 1: Types of functional regions based on the criterion of the number of zones forming a core

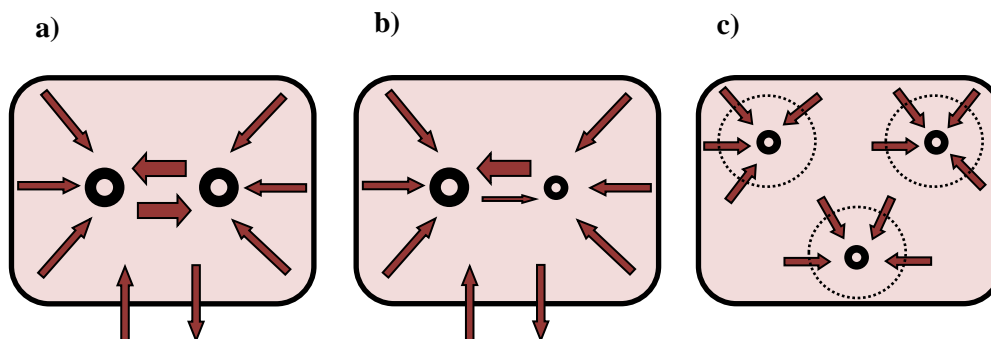
Source: authors' elaboration.

The application of the second criterion provides two theoretical possibilities that come out from the situations 3 and 4 as it was mentioned above. The cores in a functional region have either the same hierarchical position or level (1), or have a different hierarchical position or level (2). The application of the third criterion provides three theoretical possibilities that are closely related to the preceding criteria. Relationships between cores can possess a character of: cooperation (1), complementarity (2) and competition (3).

The first case (fig. 2a) occurs when there are two or more cores at the same hierarchical level in a region. The mutual flows between cores are the most significant with a region and their intensity should be more or less equal. Cores also equally share the hinterland of such a region (fig. 2a). The second case occurs when there are two or more cores at different hierarchical levels. It can be assumed that the strongest ingoing flows out of relationships between the cores concern hierarchically higher core. It also attracts most flows from remaining basic spatial zones in a region. Hierarchically lower core in a way “supplements” the higher core and can contribute to greater size or higher self-containment of a region. Identification of cooperative and complementary relationships can be rather complicated, particularly thanks to their seeming similarity.

The difference between cooperation and complementarity rests in a hierarchical difference between cores and in a different intensity of mutual relationships between cores. A special instance of complementarity can be identified when a minimum size and self-containment are defined for a region (fig. 2c). Multiple core regions can be organised around several cores of similar importance (i.e. hierarchical level), which are not individually able to form their own regions according to demanded parameters. This case of complementarity does not show any importance flows between the cores and the resulting region is a cluster of several smaller autonomous areas. Configuration of resulting region is usually based on the distance decay function between cores of incident smaller autonomous areas.

Fig. 2: Types of functional regions based on the criteria of hierarchical position of cores and quality of relationships between them

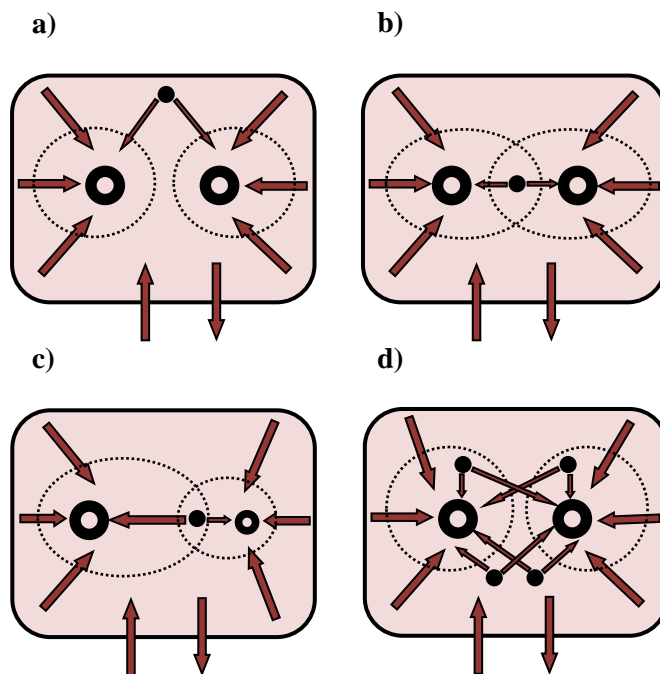
Source: authors' elaboration.

So far all cases assumed that there is no competition for hinterland between cores within a region and that most of remaining basic spatial zones are unambiguously attracted to one core. The third case of relationship between cores identifies the situation when cores compete for their hinterland. The competitive relationships are conditioned by the orientation and intensity of flows in the hinterland of a region, it means outgoing flows from basic spatial zones that did not qualify as cores. The competitive situation occurs when significant outgoing flows from basic spatial zones are attracted to several cores simultaneously.

Four theoretical competitive situations can be identified (fig. 3). First, each core can organise its own relatively autonomous hinterland and the competition occurs in the peripheral areas near boundaries of influence for each core (fig. 3a). Second, two cores compete for the interjacent and mutual part of their hinterlands that overlap (fig. 3b). Third, analogical situation as in fig. 3b occurs, but the competing cores are at different hierarchical levels (fig. 3c). A core at higher level has a competitive advantage against a core at lower level and attracts more significant outgoing flow from the interjacent

basic spatial zone. Fourth, a complex pattern of competitive relationships occurs within a functional region regarding both immediate hinterlands of cores and more peripheral areas (fig. 3d). This pattern is likely to occur in settlement conurbations.

Fig. 3: Competitive relationships within functional region

Source: authors' elaboration.

Conclusion

The contribution has identified a number of theoretical relationships within a functional region that can be used for a typology of functional regions based on their inner structure. Three basic distinct classification criteria (number of regional cores, their significance and quality of interactions) have been used to do so and their combination would provide 14 theoretical possibilities. Only those that can be expected to occur in reality have been presented in this contribution. Mono core regions manifest strong concentric relationships oriented at a core. Multiple core regions exhibit cooperative, complementary or competitive relationships and a hierarchical position of cores in a settlement system plays its role.

A step forward, being out of range of this contribution, is to identify real situations representing theoretical suggestions in real settlement and regional system. However, identification of some types of functional regions in their pure form can be rather complicated, since it can be assumed that transitory types may exist. The typology can be based on various interaction flows organising a functional region (labour commuting, school commuting, services commuting, information flows), but for practical reasons the employment of daily travel-to-work flows appears to be most suitable for this tasks.

References

- [1] BALL, R. M., (1980). The use and definition of travel-to-work areas in Great Britain: some problems. *Regional Studies*, vol. 14, iss. 2, pp. 125–139. DOI 10.1080/09595238000185121.
- [2] BAŠOVSKÝ, O., LAUKO, V., (1990). *Úvod do regionálnej geografie*. Bratislava: SPN.
- [3] BERRY, B. J. L., (1973). *Growth Centers in the American Urban System: Community development and regional growth in the sixties and seventies*. Cambridge (Mass.): Balinger Publishing Company.

- [4] BROWN, L. A., HOLMES, J., (1971). The delimitation of functional regions, nodal regions, and hierarchies by functional distance approaches. *Journal of Regional Science*, vol. 11, iss. 1, pp. 57–72. DOI 10.1111/j.1467-9787.1971.tb00240.x.
- [5] CASADO-DÍAZ, J. M., (2000). Local labour market areas in Spain: a case study. *Regional Studies*, vol. 34, iss. 9, pp. 843–856. DOI 10.1080/00343400020002976.
- [6] CASADO-DÍAZ, J. M., COOMBES, M., (2011). The delineation of 21st century local labour markets areas: a critical review and a research agenda. *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, vol. 57, pp. 7 – 32.
- [7] CHRISTALLER, W., (1933). *Die zentralen Orte in Süddeutschland*. Jena: Fischer.
- [8] COOMBES, M. G., DIXON, J. S., GODDARD, J. B., OPENSHAW, S., TAYLOR, P. J., (1979). Daily urban systems in Britain: from theory to practice. *Environment and Planning A*, vol. 11, iss. 5, pp. 565 – 574. DOI 10.1068/a110565.
- [9] COOMBES, M. G., OPENSHAW, S., (1982). The use and definition of travel-to-work areas in Great Britain: some comments. *Regional Studies*, vol. 16, iss. 2, pp. 141–149. DOI 10.1080/09595238200185161.
- [10] FARMER, C. J. Q., FOTHERINGHAM, A. S., (2011). Network-based functional regions. *Environment and Planning A*, vol. 43, iss. 11, pp. 2723 – 2741. DOI 10.1068/a44136.
- [11] FISCHER, M. M., (1980). Regional taxonomy: a comparison of some hierarchic and non-hierarchic strategies. *Regional Science and Urban Economics*, vol. 10, iss. 4, pp. 503–537.
- [12] HAGGETT, P., (2001). *Geography: A Global Synthesis*. Harlow: Prentice Hall.
- [13] HAGGETT, P., (1965). *Locational Analysis in Human Geography*. London: Arnold.
- [14] HALÁS, M., KLAPKA, P., KLADIVO, P., (2014). Distance-decay functions for daily travel-to-work flows. *Journal of Transport Geography*, vol. 35, pp. 107 - 119. DOI 10.1016/j.jtrangeo.2014.02.001.
- [15] ISARD, W., (1956). *Location and space economy: A general theory relating industrial location, market areas, land use, trade and urban structure*. New York: John Wiley.
- [16] KARLSSON, C., OLSSON, M., (2006). The identification of functional regions: theory, methods, and applications. *The Annals of Regional Science*, vol. 40, iss. 1, pp. 1 – 18. DOI 10.1007/s00168-005-0019-5
- [17] KLAPKA, P., HALÁS, M., TONEV, P., (2013). Functional regions: concept and types. In *16th International Colloquium on Regional Sciences*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 94 - 101. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-11.
- [18] KLAPKA, P., TONEV, P., (2008). Regiony a regionalizace. In *Ekonomická a sociální geografie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk. pp. 371–397.
- [19] LÖSCH, A., (1940). *The Economics of Localization*. Jena : Fischer.
- [20] NYSTUEN, J. D., DACEY, M. F., (1961). A graph theory interpretation of nodal regions. *Regional Science Association, Papers and Proceedings*, vol. 7, pp. 29–42. DOI 10.1007/BF01969070.
- [21] SMART, M. W., (1974). Labour market areas: uses and definition. *Progress in Planning*, vol. 2, iss. 4, pp. 239–353. DOI 10.1016/0305-9006(74)90008-7.

This work was supported by the Internal Grant Agency of the Palacký University Olomouc under Grant Human behaviour and activities in geographical environment: analysis and modelling of the organisation of space [number IGA_PrF_201401].

COST-OF-ILLNESS STUDIE – PŘEHLED LITERATURY**COST-OF-ILLNESS STUDY – LITERATURE OVERVIEW****ING. DOMINIKA TÓTHOVÁ**

Katedra regionální ekonomie a správy | Dept. of Regional Economics and Administration
Ekonomicko-správní fakulta | Faculty of Economics and Administration
Masarykova univerzita | Masaryk University
✉ Lipová 41 a, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: d.tothova@mail.muni.cz

Anotace

Cost-of-Illness je deskriptivní analýza měřící náklady nemoci, tedy ekonomickou zátěž nemoci. Studie může být využita pro různé zdravotní problémy i geografické podmínky. Na základě analýzy metodologické literatury a již provedených odborných studií článek zkoumá a klasifikuje možné přístupy a metody Cost-of-Illness. Cílem článku je určit metodologický rámec studie a zhodnotit možnosti použití této metody. Z provedené analýzy vyplývá, že tradiční přístup klasifikuje přímé náklady, nepřímé náklady (ztráta produktivity) a nehmotné náklady zahrnující kvalitu a délku života, bolest apod.

Klíčová slova

cost-of-illness studie, nemocnost, přímé náklady, nepřímé náklady, nehmotné náklady

Annotation

The Cost-of-illness study may be defined as a descriptive analysis measuring the cost of illness thus the economic burden of disease. It can be applied to various health problems and diverse geographical conditions. Based on the methodological literature and the expert studies the paper investigates and classifies the applicable approaches and methods of the Cost-of-Illness study. The aim of the paper is to determine the methodological framework of the study and to provide the critical evaluation related to the possibilities of application. The conducted analysis implies the traditional approach of classification including direct cost, indirect cost (losses in productivity) and the intangible cost including quality and length of life, pain and suffering.

Key words

cost-of-illness, disease, direct cost, indirect cost, intangible cost

JEL classification: B41, I10

Úvod

V 60. letech 20. století byla vytvořena metoda Cost-of-Illness (COI) jako nástroj monetárního ocenění přínosů opatření ke zlepšení zdraví (Máca, 2005). Jejím cílem je zjistit hodnotu zdrojů, které jsou spotřebovávány v důsledku vzniku zdravotního problému (Centers for Disease Control and Prevention).

Metoda COI umožňuje analyzovat náklady nemoci v různých geografických oblastech, což v konečném důsledku umožňuje srovnávat tyto náklady v rámci vymezených regionů. Tento článek se zabývá metodologickými aspekty COI. Na základě metodologické literatury a již provedených analýz nákladů nemoci klasifikuje možné metodické postupy a přístupy k hodnocení nákladů. Jsou zde diskutovány metodologické problémy, přínosy COI studií a zkušenosti s realizací v České republice

i v zahraničí. Cílem článku je určit metodologický rámec studie a zhodnotit možnosti použití této metody.

Tento metodologický přehled pak bude tvořit teoretický podklad pro následný výzkum nákladů nemocnosti dýchacích cest, které vznikají v souvislosti se znečištěním ovzduší v regionu Ostravsko.

1. Metodologický rámec studie Cost-of-illness

Základní metodologii pro kalkulaci nákladů nemocnosti vytvořila a mezi prvními objasnila Rice (1967). Hodgson a Meiners (1982) potom sepsali jeden z prvních průvodců k provedení COI studií. Jedná se o poměrně obecnou metodu, která umožňuje hodnotit náklady širokého spektra zdravotních podmínek v různých geografických oblastech (Larg a Moss, 2011).

COI je deskriptivní analýza posuzující ekonomickou zátěž zdravotních problémů. Tradiční přístup zahrnuje do analýzy „přímé náklady“ (direct cost), které tvoří především náklady spojené se zdravotní péčí, „ztrátu produktivity“ (loss in productivity) vztaženou k nemocnosti a úmrtnosti (někteří autoři používají termín „nepřímé náklady/indirect cost“, např. Byford et al., 2000) a „nehmotné náklady“ (intangible cost), tedy ostatní ztráty v kvalitě a délce života. Všechny dopady jsou hodnoceny jako náklady, které jsou převedeny do peněžních hodnot tam, kde je to možné. Cílem metody je tedy stanovit celkovou ekonomickou zátěž různých zdravotních obtíží. (Larg a Moss, 2011)

COI studie nabízí několik přístupů k hodnocení nákladů nemocnosti a způsobu získávání dat. Rice (1994) rozlišuje dva základní pohledy na náklady nemocnosti. Přístup založený na prevalenci zkoumá všechny náklady výskytu onemocnění vzniklé během sledovaného období, zpravidla jednoho roku. Tento přístup měří hodnotu nákladů, které vznikají během tohoto časového období, bez ohledu na dobu vzniku onemocnění. Oproti tomu přístup založený na incidenci analyzuje náklady založené na případech od začátku onemocnění v určeném základním roce.

Použití výše uvedených přístupů pak závisí především na účelu analýzy. Pokud je cílem analýzy zjistit, které výzkumné strategie realizovat a jaký způsob léčby zvolit, je vhodnější použít přístup založený na incidenci, protože poskytuje základ pro předpovědi odhadovaných úspor z programů, jejichž účelem je snižování incidence onemocnění. Naopak přístup založený na prevalenci je vhodnější využít, pokud je cílem kontrola nákladů, jelikož tato metoda identifikuje hlavní součásti běžných výdajů, ušlých zdrojů a možné cíle pro hospodářství. (Rice, 1994) Larg a Moss (2011) dodávají, že přístup založený na prevalenci je vhodný také pro chronická onemocnění, u kterých jsou náklady relativně stabilní v čase (např. chronická bronchitida).

2. Měření přímých nákladů

Metoda COI nabízí k odhadu přímých nákladů dvě metody sběru dat. První přístup je založen na sběru od jednotlivého průběhu (bottom-up). Ocenění nákladů lze rozdělit do dvou kroků. Prvním krokem je zjištění množství použitých zdravotních vstupů a v druhém kroku jsou pak vypočítány celkové náklady vynásobením množství těchto vstupů jednotkovými náklady. Druhý přístup (top-down) přiděluje podíly celkových výdajů k různým kategoriím onemocnění. (Tarricone, 2006)

Přístup „top-down“ využívá agregátní statistická data, jako např. údaje o počtu hospitalizací, počet ambulantních vyšetření, konzultací a dalších dostupných národních údajů, které mohou být získány k daným nemocem. Přístup „bottom-up“ využívá údaje o prevalenci v kombinaci s údaji o léčbě nemoci k výpočtu ročního objemu léčby a výsledných nákladů. (McGuire et al., 2001)

3. Měření nepřímých nákladů

Nepřímé náklady mohou tvořit 3 složky (van Roijen et al., 1996):

- nepřítomnost v zaměstnání

- snížená produktivita práce
- neplacená produkce statků a služeb (snížená schopnost vykonávat obvyklé činnosti doma)

První dvě komponenty bývají často oceněny průměrnou měsíční mzdou, třetí může být odhadnuta podle subjektivního hodnocení volného času, často bývá ale ohodnocena prostřednictvím mzdy po odečtení daní.

Liljas (1998) navrhuje rozdělení nákladů mezi tyto položky:

- snížená placená produkce z důvodu vlastní nemoci
- snížená neplacená produkce z důvodu vlastní nemoci
- nepřímé náklady, které vznikají při péči o rodinného příslušníka

Tradiční přístup oceňování nepřímých nákladů je založen na ocenění lidského kapitálu (human capital approach) a odhaduje hodnotu potenciální ztráty produkce (mzdy) následkem onemocnění. Koopmanschap et al. (1995) vytváří alternativu v podobě metody frikčních nákladů (friction cost approach), která bere do úvahy některé ekonomické okolnosti, které v podstatě mohou snížit odhadované výrobní ztráty ve srovnání s odhady na základě tradičního přístupu.

Tyto dva základní přístupy doplňují další způsoby odhadů nepřímých nákladů založených na výpočtu z hrubého národního produktu, celkových příjmů nebo minimální mzdy (Jacobs a Fassbender, 1998).

4. Měření nehmotných nákladů

Nehmotné náklady, které v souvislosti s onemocněním vznikají, mohou zahrnovat bolest jako negativní faktor kvality života, dopad na psychiku apod. Někteří autoři tento typ nákladů do hodnocení zahrnují a tyto náklady se snaží dle netržních metod oceňování vyčíslit (např. Rice, 1994). Někteří se naopak domnívají, že tyto náklady nejsou vyjádřitelné v peněžních jednotkách, a tudíž bývají do COI zahrnuty jen zřídka, a to nějakým způsobem do přímých a nepřímých nákladů. (Tarricone, 2006; Segel, 2006)

Uvažujeme-li tedy možnost ocenění nehmotných nákladů, můžeme se setkat s dvěma přístupy. První je založený na ocenění lidského kapitálu (human capital approach), který bere do úvahy hodnotu lidského života jako zdroj budoucích příjmů (Scitovsky a Rice, 1987). Rice (1994) ale dodává, že použití této metody není vhodné pro zjištění nákladů nemoci dětské složky populace vzhledem k ocenění života v tržních příjmech. Druhý přístup je založený na ochotě platit (Willingness-to-pay/WTP approach), který měří skutečnou ochotu lidí obětovat spotřebu jiného zboží výměnou za zlepšení zdravotního stavu (Reed Johnson, 1997).

Většina rodičů je pravděpodobně ochotna zaplatit za snížení rizik onemocnění u svých dětí, které jsou vážně ohroženy. Tyto altruistické komponenty metody WTP bývají v mnoha případech nevýznamné, ale v případě závažných onemocnění nabývají na hodnotě (U. S. Environmental Protection Agency). Metoda WTP pro ocenění nehmotných nákladů ke zlepšení zdravotního stavu obyvatel v důsledku znečištěného ovzduší je v literatuře již poměrně dobře popsána. Modelům se věnovali např. Berger et al. (1987), Harrington a Portney (1987), Delucchi et al. (2002) a další.

V souvislosti s měřením nehmotných nákladů se můžeme setkat i s dalšími nepeněžními ukazateli, které lze posléze ekonomicky kvantifikovat. V COI studiích bývají například využívány koncepty QALY – Quality-adjusted life year (např. Olivieri et al., 2008; Shin et al., 2010) nebo DALY – Disability-adjusted life year (např. Mangen et al., 2005). QALY vyjadřuje míru zachování, resp. snížení kvality života v důsledku onemocnění. Nabývá hodnot 0 (smrt) až 1 (úplné zdraví). (Čierny, 2011) DALY je ukazatel celkového zatížení onemocnění vyjádřený jako počet let ztracených v důsledku předčasné úmrtnosti a počet let produktivního života ztracených v důsledku nemoci. (WHO)

5. Metodologické problémy studie Cost-of-Illness

Provedení COI studie se potýká s některými metodologickými problémy. Poměrně významným nedostatkem studie COI je neexistence všeobecně platné metodologické publikace nebo směrnice, což může vést k některým komplikacím. Způsob provádění publikovaných COI studií se pak liší mezi různými diagnózami i jednotlivými studii, což může ztížit výslednou komparaci. Určení přímých nákladů na léčbu dané diagnózy také neříká nic o efektivitě využívaných zdrojů. (Roubík, 2011)

Dalším nedostatkem metody COI je měření pouze ex post nákladů, to znamená, že se zaměřuje pouze na ty náklady, které vznikají až v souvislosti s léčením onemocnění. Do úvahy tedy nebere vůbec změny v defenzivních nákladech (tržní statky, které jednotlivci nakupují ke zlepšení zdravotního stavu). (Dickie, 2002)

Máca (2005) považuje za zásadní negativum velmi obtížné sestavování profilu pro zjišťování nákladů podle incidence, např. počet astmatických záchvatů. Poukazuje také na nemožnost přesného zjištění nákladů na zdravotní péči. Při přístupu top-down je potom velice obtížná disagregace dat ze souhrnných statistik.

Roux a Donaldson (2004) poukazují na problém, že při aplikaci této metody dochází velmi často k dvojímu započítávání nákladů na nemoci, z důvodů existence komorbidit (současný výskyt více nemocí). Tento fakt potom vede k nadhodnocení celkových nákladů.

6. Potřeba měření nákladů nemocnosti

Cílem zdravotní politiky státu je zlepšení zdravotního stavu obyvatelstva. Výzkum veřejného zdraví a sledování zdravotnických dat pomáhají zjistit současný zdravotní stav a jeho problémy. (Centers for disease Control and Prevention)

Z ekonomického hlediska by měla být rozhodnutí podpořena informacemi o nákladech, rizicích a zdravotních výsledcích. V této oblasti jsou naše znalosti ale prozatím nedostatečné. Porozumění relevantním „produkčním funkcím“ ve zdravotnictví je také velmi omezené. Zatím víme velmi málo o kvantifikovaném vztahu mezi vstupy (personální časové náklady, léky) a výstupy, tedy zlepšení zdravotního stavu. (Carter, 1994)

Lopéz-Bastida (2006) se domnívá, že náklady nemocnosti by měly být vypočteny s cílem vyhodnotit problémy zdravotní péče a ukázat tak, jak distribuovat materiální zdroje a zdravotnickou péči. Cílem je pak snížit nežádoucí účinky, které mají tato chronická onemocnění na pacienty, systém zdravotní péče a společnost. Za hlavní přínosy provedení studií nákladů nemocnosti považuje:

- monetární vyjádření dimenze nemoci
- odůvodnění a posouzení intervenčních programů
- alokace výzkumných zdrojů
- referenční rámec pro plánování politik ve vztahu k prevenci a novým iniciativám
- poskytnutí ekonomického rámce pro evaluaci programů

Výsledky studie mohou sloužit jako podklad pro zdravotní politiku, její plánování a vyhodnocování. Monitorováním výdajů na zdravotní péči lze identifikovat ty nemoci, jejichž léčba přinese nejvyšší úsporu nákladů ve zdravotnictví. Provedení COI studií pak může napomoci správně alokovat investice do klinického výzkumu onemocnění, stanovit priority v prevenci apod. (Roubík, 2011)

COI studie může tvořit podklad pro další ekonomické evaluace, jako např. Cost-benefit analýzu (CBA) nebo Cost-effectiveness analýzu (CEA), které měří přínosy a efektivnost vynaložených prostředků. Ačkoliv má COI studie omezenější roli v rozhodování než tyto nákladové analýzy,

poskytne data pro statistický model k hodnocení důsledků daných onemocnění. Tyto informace mohou být velmi užitečné pro politická rozhodnutí při absenci dostatečných informací o potenciální léčbě a jejich nákladech (Lopéz-Bastida, 2006).

7. Zkušenosti s aplikací metody Cost-of-Illnes

Metoda Cost-of-Illness je v zahraničním výzkumu pro výpočet nákladů nemoci pro různé diagnózy celkem běžně využívána (Akobundu et al., 2006), a to především při výpočtu průměrných a celkových nákladů nemoci, ale i analýze jednotlivých nákladových komponent. Například v Nizozemí byly v roce 1991 vypočítány náklady na onemocnění pohybového aparátu, především bolesti zad. Ze studie vyplynulo, že se jedná nejen o významný zdravotnický, ale především ekonomický problém, jelikož odhady nákladů činily v daném roce 1,7 % HNP. Navíc bylo zjištěno, že nepřímé náklady tvoří poměrně největší část z celkových nákladů. (van Toulouk et al., 1995)

Další studie byly provedeny například v USA k odhadu nákladů na astma (Weiss et al., 2000), na onemocnění střev ve Velké Británii (Bassi et al., 2004), na onemocnění chronickou hepatitidou B ve Vietnamu (Tu et al., 2012), na onemocnění atopickým astmatem a sezónní alergickou rýmou v Německu (Schramm et al., 2003) ad.

V České republice není metoda COI prozatím příliš známá a v praxi tedy příliš využívána. I přes tuto skutečnost byly některé studie provedeny. Doležal (2009) se ve svém výzkumu zabýval přímými náklady na diabetes 2. typu v podmínkách zdravotního systému České republiky. Jeho cílem bylo vyčíslit náklady na jednoho průměrného diabetika. Při sběru dat využil tzv. bottom přístup, anonymní data byla sbírána v ordinacích diabetologů. Dospěl k závěru, že náklady na diabetiky 2. typu tvoří 10 % celkových zdravotních nákladů, přičemž největší podíl (60 %) tvoří náklady na hospitalizaci. Výzkum tedy ukázal, že diabetes je nejen zdravotní, ale i ekonomickou hrozbou do budoucna a je třeba se zaměřit na současnou kvalitu léčby, jelikož právě výskyt dlouhodobých komplikací představují největší náklady pro zdravotní systém.

Společně s dalšími vědci pak Doležal zpracoval další studie Cost-of-Illness, které byly zaměřeny na výpočet a analýzu nákladů u dalších typu nemocí, např. perzistentního astma v České republice (Doležal a Skoupá, 2007), psoriázy (Petříková et al., 2011), ankylozující spondylitidy (Doležal et al., 2007).

Náklady Parkinsonovy nemoci ve východní Evropě se zabývali vědci z USA a ČR (Winter et al., 2010) v české kohortové studii. Cílem bylo srovnat náklady nemoci v západní Evropě a USA, kde už studie byly provedeny, s východní Evropou (příklad ČR), kde data stále chybí. Bylo zjištěno, že celkové náklady jsou obecně nižší než v západní Evropě. Podíl nákladů, které připadají na pacienta v České republice, je však celkově vyšší především z důvodu nižších příjmů.

Závěr

COI studie je metoda používaná k ocenění nemoci. K hodnocení nákladů nemocí je možné využít přístup založený na prevalenci nebo incidenci. Tradiční přístup klasifikuje ekonomické přímé a nepřímé náklady, ale také tzv. nehmotné náklady, které zahrnují dopady na kvalitu a délku života.

Výsledky analýzy pak mohou sloužit k hodnocení zdravotního stavu obyvatelstva. Jejich využití nalezneme při hodnocení zdravotních programů, plánování zdravotní politiky apod. COI tvoří také bázi pro další ekonomické analýzy, jako např. Cost-effectiveness analýzu (CEA) nebo Cost-benefit analýzu (CBA), které zkoumají efektivnost a přínosy vynaložených prostředků.

Dalšími potenciálními přínosy metody mohou být regionální výzkumy negativních dopadů narušeného životního prostředí. Širší aspekty těchto studií zahrnují např. optimalizace priorit podpory

rozvoje těchto oblastí, tedy vliv na volbu účelných projektů jako nejvýznamnější komponenty kritérií 3E economy, efficiency, effectiveness)

Literatura

- [1] AKOBUNDU, E., JU, J., BLATT, L., MULLINS, C. D., (2006). Cost-of-Illness Studies. *Pharmacoeconomics*, vol. 24, iss. 9, pp. 869–890. ISSN 1170-7690. DOI 10.2165/00019053-200624090-00005.
- [2] BASSI, A., DODD, S., WILLIAMSON, P., BODGER, K., (2004). Cost of Illness of inflammatory bowel disease in the UK: a single centre retrospective study. *Gut*, vol. 53, iss. 10, pp.1471–1478. ISSN 1468-3288. DOI 10.1136/gut.2004.041616.
- [3] BERGER, M. C., BLOMQUIST, G. C., KENKEL D., TOLLEY, G. S., (1987). Valuing changes in health risks: a comparison of alternative measures, *Southern Economic Journal*, vol. 53, iss. 4, pp. 967–984. ISSN 00384038. DOI 10.2307/1059689.
- [4] BYFORD, S., TORGERSON, D. J., RAFTERY, J., (2000). Economic note: cost of illness studies. *BMJ: British Medical Journal*, vol. 320, iss. 7245, pp. 1335. ISSN 1468-5833. DOI 10.1136/bmj.320.7245.1335.
- [5] CARTER, R., (1994). Macro approach to economic appraisal in the health sector. *Australian economic review*, vol. 27, iss. 2, pp. 105–112. ISSN 1467-8462. DOI 10.1111/j.1467-8462.1994.tb00840.x.
- [6] CENTERS FOR DISEASE CONTROL AND PREVENTION. *Cost of Illness*. [online]. [cit. 2014-3-13]. Dostupné z: <<http://www.cdc.gov/owcd/eet/Cost/3.html#costofillness>>
- [7] ČIERNÝ, M., (2011). *QALY = Quality Adjusted Life Year* [online]. [cit. 2014-4-9]. Dostupné z: <<http://www.bandingklub.cz/bariatrie/Quality-Adjusted-Life-Year/>>
- [8] DELUCCHI, M. A., MURPHY, J. J., MCCUBBINC, D. R., (2002). The health and visibility cost of air pollution: a comparison of estimation methods. *Journal of Environmental Management*, vol. 64, iss. 2, pp. 139–152. ISSN 0301-4797. DOI 10.1016/j.jbbr.2011.03.031.
- [9] DICKIE, M., GERKING, S., (2002). Willingness to pay for reduced morbidity. *In workshop "Economic Valuation of Health for Environmental Policy: Assessing Alternative Approaches,"* March, pp. 18–19.
- [10] DOLEŽAL, T., (2009). Náklady na diabetes 2. typu v podmínkách zdravotního systému České republiky. *MedicalTribune*, vol. 2009, iss. 15. ISSN 0543-2936.
- [11] DOLEŽAL, T., SKOUPÁ, J., (2007). Cost of refractory severe persistent asthma in Czech republic – Cost of Illness study. *Value in Health*, vol. 10, iss. 6, pp. A400. ISSN 1524-4733. DOI 10.1111/j.1524-4733.2007.00206.x.
- [12] DOLEŽAL, T., SKOUPÁ, J., ČERNÁ, V., (2007). Cost of ankylosing spondylitis in Czech republic – direct and indirect costs. *Value in Health*, vol. 10, iss. 6, pp. A248. ISSN 1524-4733. DOI 10.1111/j.1524-4733.2007.00206.x.
- [13] HARRINGTON, W., PORTNEY, P. R., (1987). Valuing the benefits of health and safety regulation. *Journal of Urban Economics*, vol. 22, iss. 1, pp. 101–112. ISSN 0094-1190. DOI 10.1016/0094-1190(87)90052-0.
- [14] HODGSON, T. A., MEINERS M. R., (1982). Cost-of-Illness Methodology: A Guide to Current Practices and Procedures. *The Milbank Memorial Fund Quarterly. Health and Society*, vol. 60, iss.3, pp. 429–462. ISSN 0026-3745. DOI 10.2307/3349801.
- [15] JACOBS, P., FASSBENDER, K., (1998). The measurement of indirect costs in the health economics evaluation literature: a review. *International journal of technology assessment in health care*, vol. 14, iss. 04, pp. 799–808. ISSN 0266-4623. DOI 10.1017/S0266462300012095.
- [16] KOOPMANSCHAP, M. A., RUTTEN, F. F., VAN INEVELD, B. M., VAN RIOJEN, L., (1995). The friction cost method for measuring indirect costs of disease. *Journal of health economics*, vol. 14, iss. 2, pp. 171-189. ISSN 0167-6296. DOI 10.1016/0167-6296(94)00044-5.
- [17] LARG, A., MOSS, J.R., (2011). Cost-of-Illness Studies: A Guide to Critical Evaluation. *Pharmacoeconomics*, vol. 29, iss. 8, pp. 653–671. ISSN 1179-2027. DOI 10.2165/11588380-000000000-00000.
- [18] LILJAS, B., (1998). How to calculate indirect costs in economic evaluations. *Pharmacoeconomics*, vol. 13, iss. 1, pp. 1–7. ISSN 1179-2027. DOI 10.2165/00019053-199813010-00001.
- [19] LOPEZ-BASTIDA, J., (2006). Health Economics: the Cost of Illness and Economic Evaluation in Respiratory Diseases. *Archivos de Bronconeumología (English Edition)*, vol. 42, iss. 5, pp. 207–210. ISSN 0300-2896. DOI 10.1016/S1579-2129(06)60447-3.
- [20] MÁČA, V., (2005). *Zjišťování nákladů nemoci metodou cost-of-illness*. Praha: Centrum pro otázky životního prostředí UK v Praze. [online]. [cit. 2014-3-18]. Dostupné z: <http://cozpsrver1n2.jinonice.cuni.cz/Ekonomie/ocen_konf/Maca.pdf>
- [21] MANGEN, M. J., HAVELAAR, A. H., BERNSEN, R. A. J. A. M., VAN KONINGSVELD, R., & DE WIT, G. A., (2005). The costs of human *Campylobacter* infections and sequelae in the Netherlands: A

- DALY and cost-of-illness approach. *Food economics-Acta Agriculturae Scandinavica, Section C*, vol. 2, iss. 1, pp. 35-51. ISSN 1651-288X. DOI 10.1080/16507540510033451.
- [22] MCGUIRE, A., IRWIN, D. E., FENN, P., GRAY, A., ANDERSON, P., LOVERING, A., MACGOWAN, A., (2001). The excess cost of acute exacerbations of chronic bronchitis in patients aged 45 and older in England and Wales. *Value in Health*, vol. 4, iss. 5, pp. 370–375. ISSN 1098-3015. DOI 10.1046/j.1524-4733.2001.45049.x.
- [23] OLIVIERI, I., DE PORTU, S., SALVARANI, C., CAULI, A., LUBRANO, E., SPADARO, A., ... MANTOVANI, L. G., (2008). The psoriatic arthritis cost evaluation study: a cost-of-illness study on tumour necrosis factor inhibitors in psoriatic arthritis patients with inadequate response to conventional therapy. *Rheumatology*, vol. 47, iss. 11, pp. 1664-1670. ISSN 1462-0332. DOI 10.1093/rheumatology/ken320.
- [24] PETŘÍKOVÁ, A., KLIMEŠ, J., DOLEŽAL, T., MARINOV, L., PETROVÁ, G., (2011). Treatment of Patients with Moderate and Severe Psoriasis—Cost-of-Illness in the Czech Republic. *Value in Health*, vol. 14, iss. 7, pp. A305–A306. ISSN 1098-3015. DOI 10.1016/j.jval.2011.08.406.
- [25] REED JOHNSON, F., FRIES, E. E., SPENCER BANZHAF, H., (1997). Valuing morbidity: an integration of the willingness-to-pay and health-status index literatures. *Journal of Health Economics*, vol. 16, iss. 6, pp. 641–665. ISSN 0167-6296. DOI 10.1016/S0167-6296(97)00012-X.
- [26] ROUBÍK, L., (2011). Cost of illness studies. *Pharmacoeconomics*, vol. 29, pp. 653–671. ISSN 1179-2027.
- [27] SCITOVSKY, A. A., RICE, D. P., (1987). Estimates of the direct and indirect costs of acquired immunodeficiency syndrome in the United States, 1985, 1986, and 1991. *Public Health Reports*, vol. 102, iss. 1, pp. 5–17. ISSN 0033-3549. DOI 10.1016/0168-8510(87)90126-6.
- [28] SEGEL, J. E., (2006). Cost-of-illness studies—A primer. *RTI-UNC Center of Excellence in Health Promotion Economics*, pp. 1–39. Dostupné z: <<http://www.ppge.ufrgs.br/giacomo/arquivos/cd%20congresso%20gramado/artigos/segel-2006.pdf>>
- [29] SHIN, H., LEE, S., KIM, J. S., KIM, J., HAN, K. H., (2010). Socioeconomic costs of food-borne disease using the cost-of-illness model: applying the QALY method. *Journal of Preventive Medicine and Public Health*, vol. 43, iss. 4, pp 352-361. ISSN 2233-4521. DOI 10.3961/jpmph.2010.43.4.352.
- [30] SCHRAMM, B., EHLKEN, B., SMALA, A., QUEDNAU, K., BERGER, K., NOWAK, D., (2003). Cost of illness of atopic asthma and seasonal allergic rhinitis in Germany: 1-yr retrospective study. *European Respiratory Journal*, vol. 21, iss. 1, pp. 116–122. ISSN 1399-3003. DOI 10.1183/09031936.03.00019502.
- [31] RICE, D. P., (1967). Estimating the cost of illness. *American journal of Public Health and the Nations Health*, vol. 57, iss. 3, pp. 424–440. ISSN 0002-9572.
- [32] RICE, D. P., (1994). Cost-of-illness studies: fact or fiction?. *The lancet*, vol. 344, iss. 8936, pp.1519–1520. ISSN 0140-6736. DOI 10.1016/S0140-6736(94)90342-5.
- [33] TARRICONE, R., (2006). Cost-of-illness analysis: What room in health economics?. *Health Policy*, vol. 77, iss. 1, pp. 51–63. ISSN 0168-8510. DOI 10.1016/j.healthpol.2005.07.016.
- [34] TU, H. A. T., WOERDENBAG, H. J., RIEWPAIBOON, A., KANE, S., LE, D. M., POSTMA, M. J., Li, S. C., (2012). Cost of illness of chronic hepatitis B infection in Vietnam. *Value in Health Regional Issues*, vol. 1, iss. 1, pp. 23–28. ISSN 2212-1099. DOI 10.1016/j.vhri.2012.03.008.
- [35] U. S. ENVIRONMENTAL PROTECTION AGENCY. *Cost of Illness Handbook*. [online]. [cit. 2014-3-28]. Dostupné z: <<http://www.epa.gov/oppt/coi/pubs/toc.html>>
- [36] VAN ROIJEN, L., ESSINK-BOT, M. L., KOOPMANSCHAP, M. A., BONSEL, G., RUTTEN, F. F., (1996). Labor and health status in economic evaluation of health care: The Health and Labor Questionnaire. *International journal of technology assessment in health care*, vol. 12, iss. 03, pp. 405–415. ISSN 0266-4623. DOI 10.1017/S0266462300009764.
- [37] WEISS, K. B., SULLIVAN, S. D., LYTTLE, C. S., (2000). Trends in the cost of illness for asthma in the United States, 1985-1994. *Journal of Allergy and Clinical Immunology*, vol. 106, iss. 3, pp. 493–499. ISSN 0091-6749. DOI 10.1067/mai.2000.109426.
- [38] WINTER, Y., VON CAMPENHAUSEN, S., BROZOVA, H., SKOUPA, J., REESE, J. P., BOTZEL, K., ... RUZICKA, E., (2010). Costs of Parkinson's disease in eastern Europe: a Czech cohort study. *Parkinsonism & related disorders*, vol. 16, iss. 1, pp. 51–56. ISSN 1353-8020. DOI 10.1016/j.parkreldis.2009.07.005.
- [39] WHO. *DALYs / YLDs definition Year* [online]. [cit. 2014-4-9]. Dostupné z: <http://www.who.int/mental_health/management/depression/daly/en/>.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu specifického výzkumu MUNI/A/0768/2013.

**ZMĚNY VE SPÁDOVOSTI DO ZDRAVOTNICKÝCH
ZAŘÍZENÍ V BRNĚNSKÉ AGLOMERACI****CHANGES IN THE CATCHMENT AREAS OF MEDICAL FACILITIES
IN BRNO AGGLOMERATION****RNDR. JAROSLAV MARYÁŠ, CSc.**

Katedra regionální ekonomie a správy | *Dept. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41 a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: maryas@econ.muni.cz

Anotace

Příspěvek je věnován problematice vývoje spádovosti za zdravotnickými službami nadlokální a mikroregionální úrovně v zázemí Brna (okresy Brno-město, Brno-venkov, Blansko a Vyškov). Na základě rajonizace zdravotnických služeb z roku 1977 a dotazníkového šetření z let 2010-2012 uskutečněného přes obecní úřady je provedena komparace změn v územní spádovosti jednotlivých obslužných procesů a jejich hierarchie. Nejvýznamnější změny přinesla možnost volby zdravotnického zařízení. Na nadlokální úrovni (srovnatelné s úrovní bývalých zdravotnických středisek) došlo k posílení vlivu Brna a dalších měst na úkor menších obcí a v některých případech i k degradaci bývalých zdravotních středisek - především v nejbližším zázemí Brna. Na mikroregionální úrovni (srovnatelné s úrovní bývalých poliklinik) se posílila pozice menších center v suburbánním zázemí Brna.

Klíčová slova

služby, spádové území, zdravotnická zařízení, brněnská aglomerace

Annotation

Paper deals with the geographical pattern of supra-local and microregional medical services centers and their spheres of influence in part of South Moravian region – hinterland of Brno city (districts Brno-město, Brno-venkov, Blansko a Vyškov). Consumer's migration for medical services were done, when respondents (the officials of Local Offices) were asked for main and secondary targets of local inhabitants in chosen services. Results were compared with network of polyclinics and health centers and boundaries of their spheres from year 1977. At the supra-local level (comparable to the level of the former health centers) to strengthen the influence of Brno and other cities at the expense of smaller municipalities and in some cases, to the degradation of the former health centers - especially in the immediate Brno hinterland. At the microregional level (comparable to that of former polyclinics) to strengthen the position of smaller centers in the suburban hinterland of Brno.

Key words

services, catchment area, medical facilities, Brno agglomeration

JEL classification: R12

Obecné pozadí

Vztahy mezi místem bydliště a místem služeb jsou považovány za základní socioekonomické vztahy a při regionalizacích území jsou vždy uvažovány jako jeden z hlavních regionotvorných procesů (např. Hampl et al., 1978). Vedle dojížděky do škol, která je pravidelným pohybem, jde o nepravidelné

pohyby obyvatelstva (např. Anděl – Bičík, 1980) a pro jejich analýzu je omezujícím faktorem otázka datové základny. V naší post-totalitní realitě vstupuje do úvahy i okolnost, že v předchozím vývoji před rokem 1989 neexistovala možnost výběru zařízení zdravotnických služeb, územní příslušnost ke zdravotnickým zařízením všech hierarchických úrovní byla administrativně určena a návštěva těchto zařízení byla z hlediska “přirozené” spádovosti určitým způsobem deformována. V současnosti je již možnost výběru při návštěvách zdravotnických zařízení, takže metodické postupy používané v maloobchodě a službách lze využít i pro vymezení spádovosti do zdravotnických zařízení. Detailnější poznání těchto procesů mobility obyvatelstva je však omezeno nedostatkem dostupných údajů.

Při vymezení zázemí obslužných středisek resp. při obslužných regionalizacích jsou používány metodické přístupy založené jednak na využití interakčních modelů, jednak na využití údajů z anketárních šetření. Při použití interakčních modelů (vývoj koncepcí např. Isard et al., 1998) patří mezi nejčastěji frekventované gravitační modely a modely mezilehlých příležitostí (intervening opportunities models). Počátky použití gravitačních modelů pro vymezení spádových území nákupních resp. obslužných středisek můžeme datovat do 20. let minulého století, kdy na základě anketárního šetření prováděného v Texasu formuloval Reilly (1929) tzv. zákon maloobchodní gravitace (později nazývaný Reillyho zákonem).

Pozdější vývoj vedl k zavedení pravděpodobnostního konceptu a rozšíření počtu středisek (původní Reillyho model dovozoval rozdělit území jen mezi dvě střediska). Rovněž dochází ke zevšeobecnění proměnných, např. Wilson (1974) zavádí místo počtu obyvatel sídla tzv. produkční proměnnou, což je v podstatě úroveň poptávky v sídle a tzv. proměnnou atraktivity, což je úroveň nabídky ve středisku a rovněž vzdálenost je nahrazována tzv. generalizovanou dopravní funkcí. Ve střeoevropských sídelních poměrech se nejčastěji používá tzv. Huffův model resp. jeho zjednodušená varianta typově patřící do skupiny gravitačních modelů s omezením, kdy nahrazujeme proměnnou atraktivity zástupnou proměnnou, např. počtem druhů obslužných zařízení, počtem zaměstnaných ve službách, prodejní plochou nebo maloobchodním obratem (viz např. Maryáš, 1983).

Při vymezení sfér vlivu středisek na základě anketárních šetření se používají v zásadě dva způsoby:

- 1) anketou ve vybraných zařízeních obslužné sféry vybraného střediska (např. Wokoun, 1983)
- 2) anketou ve všech sídlech zkoumané oblasti (např. Maryáš, 1988).

Většina výzkumů založených na anketárních šetřeních uvádí, že v podstatě v každé hierarchické úrovni existuje zóna intenzivních dojížděk, zóna slabší dojížděk a oscilační zóna (např. Berry, 1967). Při anketárních šetřeních ve vybraných zařízeních střediska je však problematické stanovení kritérií, kterými určíme rozsah spádového území i intenzitu vazeb.

Zjišťování spádovosti u vzorku populace nejsou bohužel běžná a pokud se v minulosti uskutečnila (např. Výzkumný ústav obchodu Praha, UK Praha, Geografický ústav ČSAV Brno), tak vždy jen na omezených modelových územích. Zatím nejúplnější šetření o spádovosti obyvatelstva za občanskou vybaveností provedl Geografický ústav ČSAV na území ČSR v roce 1979 a na území SSR ve spolupráci s Geografickým ústavem SAV v roce 1978. Toto šetření bylo provedeno přes soustavu místních národních výborů a městských národních výborů, kdy tajemníci národních výborů byli dotazováni na hlavní i vedlejší cíle obyvatel sídla při nákupech a při návštěvách služeb. V letech 2004 – 2006 bylo provedeno anketární šetření na území moravských krajů, které organizovala Palackého univerzita v Olomouci ve spolupráci s Masarykovou univerzitou (viz Szczyrba et al., 2005). Zdravotnické regionalizace byly zpracovávány především v období před rokem 1989, kdy byly údaje vzhledem k administrativnímu určení spádových obvodů relativně dostupné (viz např. Kolektiv, 1976; Maryáš et al., 1992).

Metody hodnocení

Příspěvek vychází z výsledků anketárního šetření provedeného v rámci VaV č. IAA301670901, za přispění Grantové agentury České akademie věd. Metodicky anketární šetření navazovalo na obdobná

dříve uskutečněná šetření mobility obyvatelstva za službami, provedená jednak na přelomu 70. a 80. let minulého století Geografickým ústavem ČSAV na území celého Československa (viz Maryáš, 1987 a 1988), jednak rozsahem omezenější šetření prováděné v letech 2004 - 2006 na území Moravy Palackého univerzitou v Olomouci a Masarykovou univerzitou (viz Szczyrba et al., 2005). Obdobně jako ve zmíněných šetřeních byly potřebné údaje zjišťovány korespondenční metodou – rozesláním dotazníků na obecní úřady formou cílených dotazů pro zástupce veřejné správy. Otázky byly sestaveny tak, aby mohly být provedeny komparativní analýzy se zmíněnými šetřeními. Vzhledem k možnosti volby návštěvy lékařských zařízení, která byla umožněna až po roce 1989, byly nově zařazeny i dotazy na zdravotnické služby. Zjišťovali jsme cíle návštěvy praktického lékaře pro dospělé, praktického lékaře pro děti a dorost, stomatologa, gynekologa, návštěvy odborných lékařů specialistů a poliklinik a návštěvy nemocnice.

Šetření bylo provedeno přes soustavu obecních úřadů, kdy starostové úřadů, resp. tajemníci byli dotazováni na hlavní, vedlejší a výjimečné cíle obyvatel obce v uvedených procesech. Územní rozsah byl zvolen tak, aby pokrýval okresy brněnské aglomerace. Šetření bylo provedeno v rámci zadaných diplomových prací na území okresů Brno-venkov (Vacek, 2010, Vepřek, 2012), Blansko (Bračok, 2011) a Vyškov (Bartáková, 2010).

Po analýzách obslužných procesů byly pro vymezení sfér obslužné spádovosti vybrány ty, které frekvencí využití reprezentují daný hierarchický stupeň. Pro střediska nadlokální úrovně jsme uvažovali návštěvu praktického lékaře pro dospělé, praktického lékaře pro děti a dorost, stomatologa a gynekologa, pro mikroregionální střediska návštěvu odborných lékařů specialistů a poliklinik.

Výběr obslužných středisek vycházel do značné míry z původní metodiky výběru středisek obslužné spádovosti Československa (Maryáš, 1988), která po analýze podílu obcí uváděných jako hlavní cíle dojížděky v obslužných procesech stanovila kritéria pro určení obslužných středisek na základě regionální působnosti. Za postačující byla zvolena podmínka, aby obec byla uvedena jako jednoznačný (hlavní) cíl návštěvy vybraných zdravotnických zařízení alespoň pro jednu obec ve výše analyzovaných obslužných procesech. Pro střediska mikroregionální úrovně jsme stanovili podmínku, že musí být střediskem nadlokální úrovně a hlavním cílem návštěvy alespoň pěti odborných lékařů specialistů a poliklinik.

Rovněž při vymezování sfér vlivu obslužných středisek jsme vycházeli z původní metodiky (Maryáš, 1988). Odpovědi z anketárního šetření byly hodnoceny následovně: vykazované směry spádu byly kategorizovány podle intenzity spádu do tří typů - převážný spád 10 bodů, částečný 5 bodů a výjimečný 1 bod. Pro jednotlivé obce byla každému cíli i , který byl obcí vykazován v daném obslužném procesu j přiřazena hodnota v_{ij} , která určuje relativní význam cíle i pro vykazující obec v tomto obslužném procesu:

$$v_{ij} = \frac{T_{ij}}{PC_{ij} \cdot PT_{ij}} \cdot 100$$

T_{ij} - bodová hodnota typu spádu do cíle i v obslužném procesu j

PC_{ij} - počet cílů v tomto typu

PT_{ij} - součet bodových hodnot všech typů intenzity spádu uváděných obcí v obslužném procesu j .

K vybraným střediskům byly ostatní obce přiřazeny na základě převažujícího spádu - kdy celkový relativní význam nejsilnějšího střediska nedosahoval více než dvě třetiny hodnoty celkového relativního významu prvního nejsilnějšího střediska. Ostatní obce, které nevykazovaly dostatečně významnou spádovost k určitému středisku, byly považovány za oscilační.

Komparace

Porovnávali jsme počty nadlokálních a mikroregionálních středisek (viz tab. č. 1) a jejich spádové obvody. Údaje za rok 1977 jsme převzali z rajonizace zdravotnických služeb (Kolektiv, 1976), kdy za nadlokální středisko považujeme obec s územním obvodem zdravotnickým střediskem a za

mikroregionální středisko obec se sídlem polikliniky, resp. nemocnice s poliklinikou. Recentní údaje jsou převzaty ze zadaných diplomových prací na území okresů Brno-venkov (Vacek, 2010, Vepřek, 2012), Blansko (Bračok, 2011) a Vyškov (Bartáková, 2010).

Tab. 1: Počty středisek v jednotlivých hierarchických úrovních

	1977	2010-12
nadlokální středisko	65	61
mikroregionální středisko	11	16

Zdroj: Kolektiv, 1976; Bartáková, 2010; Bračok, 2011; Vacek, 2010; Vepřek, 2012; vlastní výpočty.

Srovnání současných výsledků se situací v 70. letech minulého století dovoluje formulovat následující závěry. Oproti stavu před 35 lety můžeme pozorovat tyto vývojové tendence:

Nadlokální úroveň

V zázemí Brna a dalších měst (např. Ivančice, Pohořelice) došlo ke změně spádovosti ve prospěch těchto středisek a bývalé obvody příměstských obcí již buď zcela spádují do měst nebo patří do oscilačních zón. Tento fenomén lze vysledovat nejen v zázemí Brna na okrese Brno-venkov, ale i na Blanensku a Vyškovsku. Ve výjimečných případech došlo i k degradaci nadlokálních zdravotních středisek, a to především v nejbližším zázemí Brna (např. Lelekovice, Troubsko, Lipůvka). Na druhé straně vznikla nová nadlokální střediska v relativně periferních polohách s poměrně značnou dojížděkovou vzdáleností do bývalých obvodních zdravotních středisek (např. na severozápadě okresu Vyškov).

Novým fenoménem vzniklým až s možností výběru zdravotnického zařízení je existence oscilačních obcí, odkud obyvatelé dojíždí za stejnými zdravotnickými službami do více středisek. Zatímco před rokem 1989, kdy byla územní příslušnost ke zdravotnickým zařízením administrativně určena a obyvatelé dojížděli do jednoho centra¹, takové obce neexistovaly, dnes se vyskytují poměrně často, zvláště na okrajích spádových území Brna a dalších významnějších středisek.

Mikroregionální úroveň

Dochází k rozvoji obslužných funkcí měst v suburbánní zóně, což se projevilo rozvojem nových dosud neetablovaných obslužných zdravotnických středisek mikroregionální úrovně. Tento fenomén byl dokumentován rovněž v maloobchodě a službách (viz Maryáš, 2013) a odpovídá obecným teoriím o nárůstu oboustranných kontaktů mezi střediskem a zázemím v post-industriální etapě rozvoje (viz např. Hampl, 2005). V nejbližší suburbánní zóně Brna patří mezi tato vznikající střediska Šlapanice a Modřice, v širším zázemí potom zvláště Pohořelice.

Závěr

Srovnání současných výsledků se situací v 70. letech minulého století dovoluje formulovat následující závěry. Oproti stavu před 35 lety můžeme pozorovat tyto vývojové tendence:

Na nadlokální úrovni (srovnatelné s úrovní bývalých zdravotnických středisek) došlo k posílení vlivu Brna a dalších měst na úkor menších obcí a v některých případech i k degradaci bývalých zdravotních středisek - především v nejbližším zázemí Brna. Na mikroregionální úrovni (srovnatelné s úrovní bývalých poliklinik) se posílila pozice menších center v suburbánním zázemí Brna.

Novým fenoménem vzniklým až s možností výběru zdravotnického zařízení je existence oscilačních obcí, odkud obyvatelé dojíždí za stejnými zdravotnickými službami do více středisek. Zatímco před rokem 1989, kdy byla územní příslušnost ke zdravotnickým zařízením administrativně určena a obyvatelé dojížděli do jednoho centra, takové obce neexistovaly, dnes se vyskytují poměrně často, zvláště na okrajích spádových území Brna a dalších významnějších středisek.

¹ výjimkou byla závodní zdravotnická zařízení

Literatura

- [1] ANDĚL, J., BIČÍK, I., (1980). K některým problémům geografické mobility obyvatelstva. *Acta Universitatis Carolinae, Geographica, Supplementum* 15. Praha: Univerzita Karlova. pp. 149–159.
- [2] BARTÁKOVÁ, I., (2010). *Spádovost za službami na Vyškovsku*. [Diplomová práce]. Brno: Masarykova univerzita.
- [3] BERRY, B. J. L., (1967). *Geography of market centres and retail distribution*. Englewood Cliffs, N.J., Prentice-Hall.
- [4] BRÁČOK, F., (2011). *Spádovost za službami ve vybraném regionu*. [Diplomová práce]. Brno: Masarykova univerzita.
- [5] HAMPL, M., KÜHNEL, K., JEŽEK, J., (1978). Sociálně geografická regionalizace ČSR. In *Acta Demographica*, vol. 2.
- [6] HAMPL, M., (2005). *Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext*. Praha: Přírodovědecká fakulta UK. p. 147.
- [7] ISARD, W. et al., (1998). *Methods of Interregional and Regional Analysis*. Ashgate Publishing.
- [8] Kolektiv., (1976). *Rajonizace zdravotnických služeb léčebně preventivní péče Jihomoravského kraje*. Brno: Krajský ústav národního zdraví. p. 113.
- [9] MARYÁŠ, J., (1983). K metodám výběru středisek maloobchodu a sfér jejich vlivu. *Zprávy Geografického ústavu ČSAV*, vol. 20, iss. 3, pp. 61- 80.
- [10] MARYÁŠ, J., (1987). Dojíždka do škol a za službami. In *Atlas obyvatelstva ČSSR*. Praha: Federální statistický úřad – Geografický ústav ČSAV.
- [11] MARYÁŠ, J., (1988). *Nadmístní střediska maloobchodu a služeb v ČSSR a jejich sféry vlivu*. [Kandidátská disertační práce]. Brno: Geografický ústav ČSAV.
- [12] MARYÁŠ, J. et al., (1992). Zdravotnícke zariadenia I - Medical facilities I. In *Atlas životního prostředí a zdraví obyvatelstva ČSFR - Atlas of environment and health of the population of the ČSFR*. Brno - Praha: Geografický ústav ČSAV - Federální výbor pro životní prostředí.
- [13] MARYÁŠ, J., (2013). Developments in the travelling to services on the example of the Brno hinterland. In *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 223-228. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-27.
- [14] REILLY W. J., (1929). Methods for the study of retail relationships. *University of Texas Bulletin*, vol. 4, pp. 1-38.
- [15] SZCZYRBA, Z. et al., (2005). Procesy transformacyjne w handlu detalicznym w ukladzie regionalnym Republiki Czeskiej (modelowa sytuacja w regionie Morawy Środkowej). In *Regiony Europy Środkowej i Wschodniej wobec globalizacji i integracji miedzynarodowej*. Wloclawek, Uniwersytet Mikolaja Kopernika w Toruniu - Wloclawskie Towarzystwo Naukowe. pp. 409-412.
- [16] VACEK, P., (2010). *Spádovost za službami ve vybraném regionu*. [Diplomová práce]. Brno: Masarykova univerzita.
- [17] VEPŘEK, J., (2012). *Regionotvorné procesy a jejich hierarchie na příkladě města Brna*. [Diplomová práce]. Brno: Masarykova univerzita.
- [18] WILSON, A. G., (1974). *Urban and regional models in geography and planning*. Chichester: John Wiley.
- [19] WOKOUN, R., (1983). *Regionálně geografická analýza spádu do obchodního centra města Brna (na příkladu obchodního domu PRIOR)*. Kandidátská disertační práce. Brno: Přírodovědecká fakulta UJEP.

VÝVOJ VELKOPLOŠNÉHO MALOOBCHODU OLOMOUCE A VÝZKUM NÁKUPNÍHO CHOVÁNÍ

DEVELOPMENT OF LARGE-SCALE RETAIL IN OLOMOUC AND SHOPPING BEHAVIOUR RESEARCH

DOC. RNDR. ZDENĚK SZCZYRBA, PH.D.¹

MGR. DAVID FIEDOR²

¹Katedra geografie | ¹Department of Geography
Přírodovědecká fakulta | Faculty of Science
Univerzita Palackého v Olomouci | Palacký university in Olomouc
✉ tř. 17. listopadu 12, 771 46 Olomouc, Czech Republic
E-mail: zdenek.szczyrba@upol.cz

²Geografický ústav | ²Department of Geography
Přírodovědecká fakulta | Faculty of Science
Masarykova univerzita | Masaryk university
✉ Kotlářská 267/2, 611 37 Brno, Czech Republic
E-mail: 269830@mail.muni.cz

Anotace

Česká města jsou dlouhodobě vystavena tlakům nadnárodních maloobchodních řetězců, což se projevuje v nebyvale zvýšené míře rovněž změnou nákupních zvyklostí obyvatel měst a okolí. Jejich preference pro volbu konkrétní velkoplošné prodejny jsou silné a často i podprahově ovlivňovány promyšlenými marketingovými aktivitami maloobchodních řetězců. Příspěvek se věnuje problematice vývoje velkoplošného maloobchodu v Olomouci a rozboru velkoplošné maloobchodní vybavenosti ve vnitřní struktuře města. Následuje analýza nákupního chování obyvatel města.

Klíčová slova

velkoplošný maloobchod, nákupní chování, Olomouc

Annotation

The Czech cities are under long-term pressure from international retailers which is also reflected in the changing shopping behaviour of the urban population and those living in the suburbs. Their preferences towards a certain store are often subliminally strongly influenced by the sophisticated marketing activities of the retail chains. The paper addresses the topic of large-scale retail development in Olomouc and the analysis of the large-scale retail facilities in the internal structure of the city. This is followed by an analysis of the shopping behaviour of the urban population.

Key words

large-scale retail, shopping behaviour, Olomouc

JEL classification: R12

Úvod

Maloobchod patří mezi hospodářská odvětví se silným stupněm internacionalizace svých obchodních aktivit. Charakteristickým znakem současného maloobchodu je neustálé pronikání nadnárodních maloobchodních řetězců na zahraniční trhy a zásadní změny na těchto trzích. Podle P. Dickena (2003, s. 498-500) pronikají maloobchodní řetězce na zahraniční trhy zprvu opatrně, ovšem potom vykazují

velmi silný sklon k lokalizaci na geograficky a kulturně příbuzné trhy. K hlavním motivacím jejich transnacionální expanze patří saturace, regulace domácích trhů a intenzifikace soutěživosti na nich, a pak dojem, že na nových rychle rostoucích trzích najdou nové obchodní příležitosti. Vývoj maloobchodu v 90. letech 20. století byl ve světě ve znamení silné internacionalizace nově se rozvíjejících trhů v Latinské Americe, jihovýchodní Asii, střední Evropě a jižní Evropě.

Kromě ekonomických dopadů přinesla internacionalizace také zásadní transformaci prostorové organizace maloobchodu. Začaly se rychle měnit územní parametry maloobchodní sítě, a to především vlivem vstupu velkoplošných prodejen do území. Nejvíce se změny dotkly měst. Chápeme-li transformaci maloobchodu jako rozvoj maloobchodních sítí jednotlivých maloobchodních firem, pak města plní v tomto procesu úlohu uzlů (Wilk, 2005). Zejména vlivem rozvoje velkých nákupních center a hypermarketů a přesměrováním nákupních toků do těchto center, došlo k zcela zásadní změně uspořádání maloobchodních funkcí ve městech. Postupně vlivem decentralizačních tendencí začalo docházet k oslabování obslužných funkcí městského centra. Tento vývoj v postsocialistických městech byl již dokumentován (Wilk, 2005, Křižan a kol. 2008, Mulíček, 2007).

Rozvoj velkoplošné maloobchodní sítě znamená dále rozsáhlé změny v nákupním chování (Millan, Howard 2007). Podstatou změny je rychlý příklon spotřebitelů k novým prodejním formátům vlivem rostoucích příjmů obyvatel a nerozvinutého odvětví maloobchodu nejen v regionu střední Evropy (Hanf a Pall 2009). Srovnáme-li českou populaci se spotřebiteli v ostatních postkomunistických zemích regionu střední Evropy, prošla česká populace nejdynamičtější změnou. Tuto změnu reprezentuje dlouhodobá více než 40 % preference českých domácností pro hypermarkety jako hlavního místa nákupu potravin o (47 % v roce 2013, GfK Praha, 2013).

Jedno z klíčových témat, které vyvstaly po roce 1989 v souvislosti s transformací českého maloobchodu, byly změny v městské maloobchodní síti a s tím spojená otázka nového urbanismu (Drtina a Krásný 1998). Hned na začátku transformačního období se ukázalo, že česká města nebyla vůbec připravena na tak rozsáhlé změny, proto se hledala, velmi často chaoticky, řešení vzniklých situací. Pořádaly se semináře, některá města začala dokonce mapovat svou maloobchodní, aby bylo možné kvalifikovaně stanovit případné regulace územního rozvoje maloobchodní sítě v nových podmínkách tržní ekonomiky. Jak známo, česká legislativa byla a stále je nedostačující pro plánování maloobchodu. Chybí povinnost investora předložit studii RIA (Retail Impact Assessment), jehož implementace do územního plánování by jistě dokázala účinně regulovat vývoj maloobchodní sítě a omezila výstavbu velkoplošných prodejen na okrajích měst (Nagy 1998, England 2000). Vývoj byl ovšem převážně určován expanzivní politikou maloobchodních koncernů.

1. Vývoj velkoplošného maloobchodu Olomouce

Olomouc dlouhodobě vykazuje shodné znaky transformace maloobchodu jako ostatní velká česká města. V podstatě až do roku 1997 byla maloobchodní síť města Olomouce silně atomizovaná s omezeným podílem velkoplošné maloobchodní sítě a minimálním zastoupením zahraničních obchodních společností. Maloobchod se z hlediska nabídky i mobility obyvatel soustřeďoval zejména do historického centra města. Tato část města byla ještě v roce 1998 nejdůležitějším místem maloobchodní nabídky ve městě, když koncentrovala až 35 % prodejních ploch ve městě a 38 % prodejních jednotek (Szczyrba, 2005).

První velkoplošná prodejna zahraničního maloobchodního řetězce byla v Olomouci otevřena v roce 1966 (hobbymarket bauMax). První komerční suburbánní lokalitou byla lokalita Horní lán na jihovýchodním okraji města (exit Prostějov-Brno), kde byl v roce 1997 otevřen první hypermarket na území Olomouce (hypermarket Terno – COOP). Nejen v lokalitě Horní lán, ale i v jiných lokalitách ve městě byly postupně zprovozněny další velkoprodejny zahraničních maloobchodních řetězců (viz tab. 1). Tato nová situace zásadně ovlivnila celkovou transformaci a restrukturalizaci městské maloobchodní sítě, včetně prostorové reorganizace maloobchodu i nákupního chování obyvatelstva. Dlužno poznamenat, že do přehledu (tab. 1) nebyly zařazeny ostatní velkoplošné prodejny menší než

uvedený velikostní limit, tj. významný počet supermarketů diskontů a jiných relevantních velkoprodejen.

Tab. 1: Rozvoj velkoplošných prodejen nad 3000 m² na území Olomouce po roce 1989

Název velkoprodejny	Rok otevření	Lokalita	Prodejní plocha v m ²	Prodejní formát
bauMax	1996	vnitřní město	4 000	hobbymarket
Terno**	1997	periférie	3 000	hypermarket
OBI**	1999	periférie	7 000	hobbymarket
Makro	1999	sousední obec (Velká Bystřice)	10 000	cash & carry market (hypermarket)
Globus*	2000	periférie	15 000	hypermarket
Kaufland	2001	vnitřní město	3 500	hypermarket
OC Haná**	2002	periférie	11 500	nákupní centrum (Tesco)
Olympia	2004	sousední obec (Velký Týnec)	30 000	nákupní centrum (HyperAlbert)
Olomouc City*	2005	periférie	24 500	nákupní centrum (Globus)
Hornbach	2007	vnitřní město	10 000	hobbymarket
Asko, GigaSport, Electro World **	2005	periférie	16 000	nákupní park
Galerie Moritz	2012	nákupní centrum	8 400	centrum města
Galerie Šantovka	2013	nákupní centrum	46 000	vnitřní město

* - komplex nákupního centra Olomouc City

** - velkoplošné prodejny v lokalitě Horní lán

Zdroj: vlastní zpracování

Prvním významným zásahem do poměrů uvnitř městského maloobchodu bylo otevření nákupního centra Olympia v příměstské zóně na území sousední obce Velký Týnec. I když jde o lokalizaci mimo administrativní hranice města, jde o funkčně propojenou provozní jednotku s olomouckou maloobchodní sítí. Nejnověji byly na konci let 2012 a 2013 otevřeny Galerie Moritz (revitalizace obchodního domu Prior v centru města – 8 400 m²) a Galerie Šantovka (revitalizace bývalého průmyslového areálu Milo v těsné blízkosti centra – 46 000 m²). Zejména posledně jmenované nákupní centrum představuje nejcitelnější zásah do organizace maloobchodu v Olomouci. Shodně s předchozími velkoplošnými maloobchodními jednotkami bylo zásadním způsobem ovlivněno nákupní chování obyvatel města. To konec konců prezentuje výzkum, který byl realizován katedrou geografie PřF UP v Olomouci na jaře roku 2013.

2. Nákupní chování obyvatel Olomouce

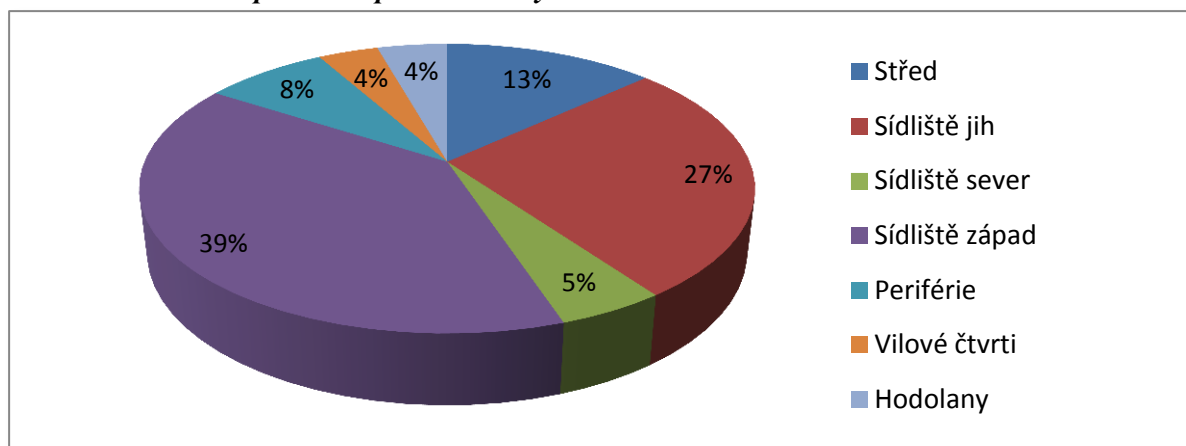
Na konci dubna 2013 proběhlo šetření nákupního chování obyvatel Olomouce, které bylo realizováno formou dotazníku. Otázky se zaměřily na zjišťování nákupních zvyklostí a názorů respondentů na nákupní podmínky ve městě Olomouci. V neposlední řadě byl dotazník orientován rovněž na otázky související s nákupním centrem Galerie Šantovka, které se za několik měsíců mělo otevírat, a jeho vlivem na maloobchodní prostředí ve městě.

V rámci šetření bylo osloveno celkem 477 respondentů, a to ve struktuře, kterou ukazuje tab. 2. Prostorového zastoupení respondentů ilustruje obr. 1. Z grafu je patrné, že sídliště tvořila 71 % všech respondentů, což je nadprůměrné zastoupení sídlišť vzhledem k cca 45 % jejich podílu na celkovém počtu obyvatel města. Důvodem pro takto nastavené vstupní parametry souboru respondentů byla prolongace výzkumu zaměřeného na proměny občanské vybavenosti olomouckých sídlišť, jehož realizace proběhla později.

Tab. 2: Základní charakteristiky respondentů

Pohlaví		Věk		Vzdělání	
muž	43%	15-19	9%	ZŠ	6%
		20-29	28%	SŠ bez maturity	23%
žena	57%	30-49	32%	SŠ s maturitou	50%
		50-59	16%	VŠ	21%
		60 a více	15%		

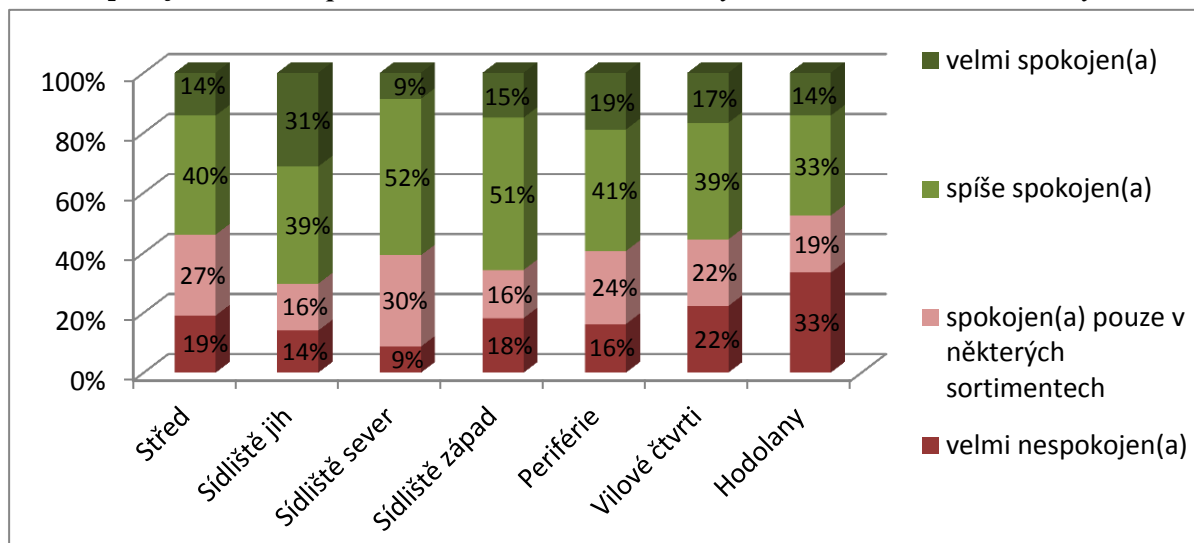
Zdroj: Dotazníkové šetření nakupování v Olomouci, duben 2013

Obr. 1: Struktura respondentů podle místa bydliště

Zdroj: Dotazníkové šetření nakupování v Olomouci, duben 2013

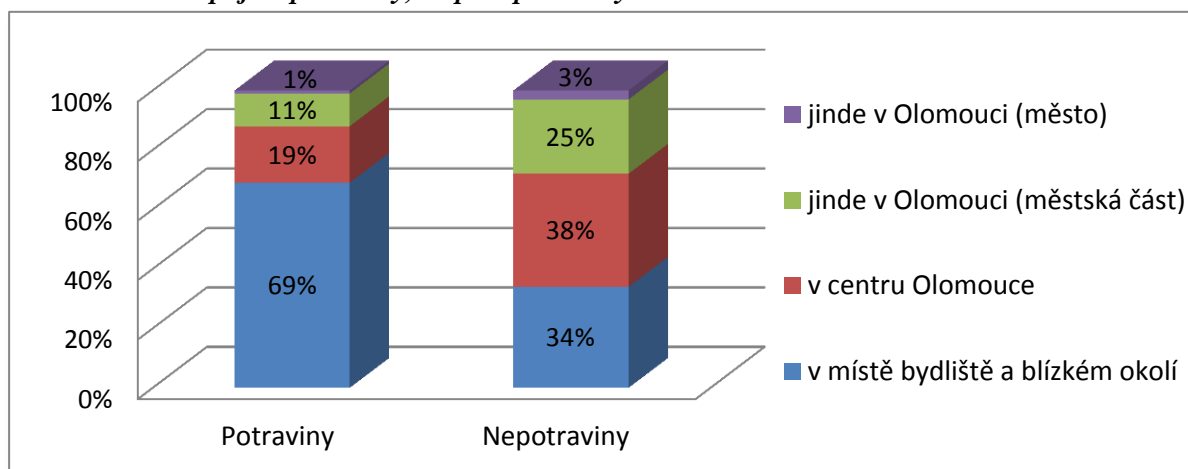
2.1 Výsledky výzkumu

První část dotazníku byla zaměřena na spokojenost občanů s nákupními možnostmi v místě jejich bydliště. Největší část respondentů uvedla, že je s nákupními možnostmi v místě svého bydliště a jeho okolí spíše spokojena. Oba extrémy (přílišná spokojenost a přílišná nespokojenost) jsou procentuálně vyrovnané. Určitě zajímavější je pohled na spokojenost s nákupními možnostmi v jednotlivých částech města, tak jak byly vyčleněny. Situaci znázorňuje obrázek č. 2, přičemž patrný je především rozdíl mezi sídlišti a zbytkem oblastí. Konkrétně v oblasti pojmenované jako Sídliště jih je dle studie až 70 % obyvatel spokojeno s nákupními možnostmi, které mají v okolí svého bydliště. Všeobecná spokojenost může být způsobena přítomností nákupního centra, ale jistě to není jediný efekt. Více než polovina respondentů bydlících v oblasti Sídliště jih uvedlo, že alespoň občas navštěvuje hypermarket Tesco. Nejvíce nespokojení respondenti bydlí v Hodolanech, nicméně tato skutečnost může být ovlivněna nízkým počtem odpovídajících.

Obr. 2: Spokojenost s nákupními možnostmi v okolí svého bydliště v závislosti na oblasti bydliště

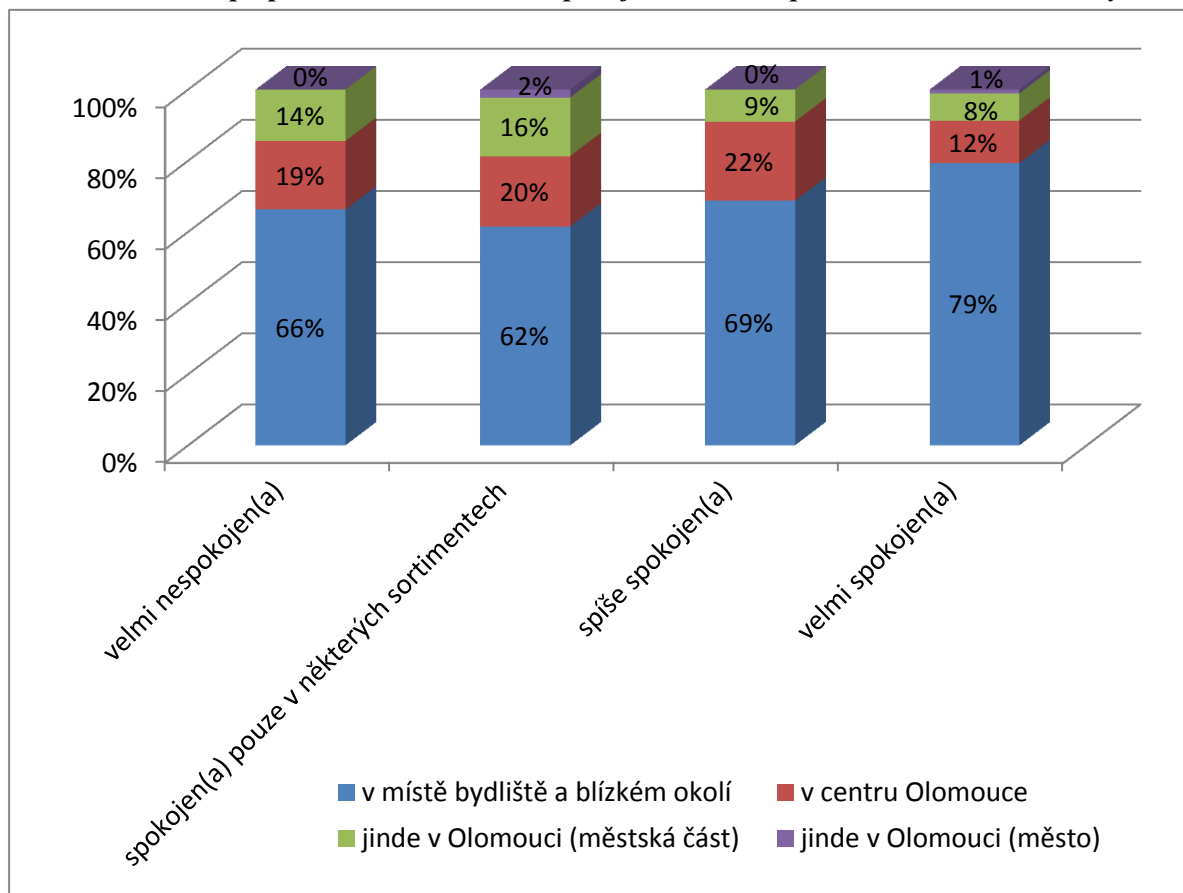
Zdroj: Dotazníkové šetření nakupování v Olomouci, duben 2013

Další otázka v dotazníku se vztahovala na místo nakupování potravin i nepotravin. Je zcela zřejmé, že potraviny občané Olomouce obvykle nakupují v místě svého bydliště a jeho blízkém okolí. Pro nepotraviny už naopak vyrážejí častěji do centra města, případně do jiných městských částí. Mimo Olomouc vyjíždějí pouze zřídka (obr. 3).

Obr. 3: Kde nakupujete potraviny, resp. nepotraviny?

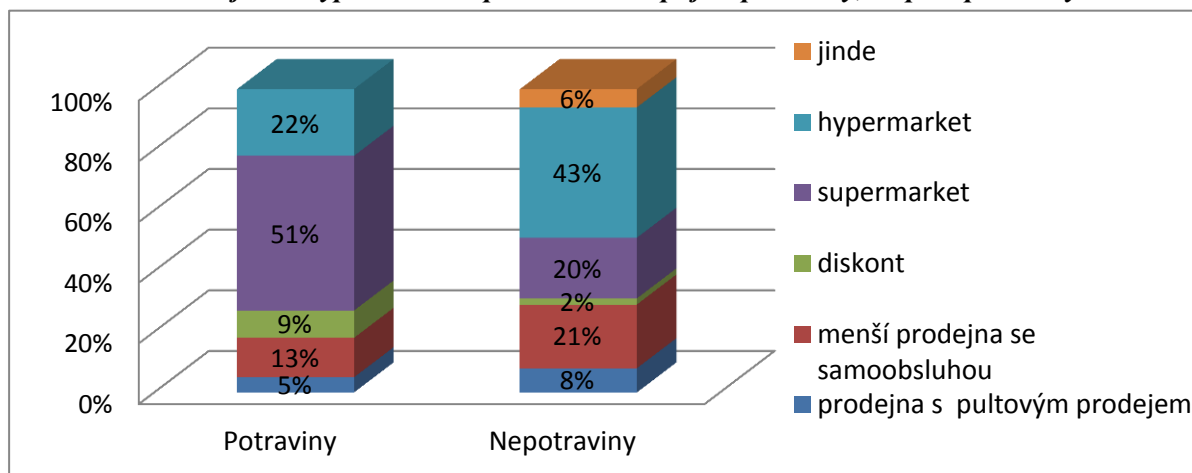
Zdroj: Dotazníkové šetření nakupování v Olomouci, duben 2013

Následující obrázek č. 4 ilustruje nakupování potravin v závislosti na míře spokojenosti respondentů s nákupními možnostmi v okolí jejich bydliště. Graf ve velké míře odráží výsledky grafu znázorněného na předchozím obrázku, nicméně je patrný fakt, že lidé s vysokou mírou spokojenosti s nákupními možnostmi v okolí svého bydliště nakupují v místě bydliště více než ostatní. S rostoucí mírou nespokojenosti se také zvyšuje podíl těch, kteří nakupují jinde, zvláště v jiných městských částech.

Obr. 4: Místo nákupů potravin v závislosti na spokojenosti s nákupními možnostmi v okolí bydliště

Zdroj: Dotazníkové šetření nakupování v Olomouci, duben 2013

Další otázka v dotazníku se věnovala typu obchodu, ve kterém respondenti převážně nakupují potraviny a nepotraviny. U potravin nejvíce lidí preferuje nákup v supermarketu – polovina z nich. V součtu s hypermarketem jsou to dokonce tři čtvrtiny odpovídajících. U nepotravin naopak „zvítězil“ nákup v hypermarketu a v porovnání s potravinami se větší pozornosti těší menší prodejny včetně pultového prodeje (obr. 5).

Obr. 5: V jakém typu obchodu převážně nakupujete potraviny, resp. nepotraviny?

Zdroj: Dotazníkové šetření nakupování v Olomouci, duben 2013

Další část dotazníku byla zaměřena na **nakupování v centru Olomouce**. Zjišťována byla frekvence nakupování respondentů v centru Olomouce a názory na změnu nabídky prodejen v centru. Dále bylo zjišťováno, které typy prodejen občané v centru města využívají a naopak které v centru postrádají. Téměř polovina respondentů uvedla, že v centru Olomouce nakupuje alespoň jedenkrát týdně nebo dokonce několikrát týdně. Pouze nepatrné procento lidí uvedlo, že v centru nenakupují nikdy. Frekvence nakupování v centru města je vyšší u žen než u mužů. Stejně tak mladší lidé obecně vyražejí častěji za nákupy do centra města než starší občané.

Hodnotíme-li názor respondentů na změnu nabídky prodejen v centru Olomouce za poslední roky, pak tuto percepci vztahujeme k respondentům, kteří v centru nakupují častěji (viz tab. 3). Nejvíce odpovědí dosáhla možnost spíše k lepšímu, a to jak celkově, tak u lidí, kteří nakupují v centru aspoň občasně, tedy velmi často, často nebo občasně. Respondenti, kteří hodnotili změnu jako pozitivní (změna k lepšímu), nakupují v centru častěji než ostatní. Naopak lidé, kteří nakupují v centru méně často, hodnotili častěji změnu nabídky prodejen v centru Olomouce jako změnu spíše k horšímu.

Tab. 3: Názory respondentů na změnu nabídky prodejen v centru Olomouce za poslední roky v závislosti na frekvenci jejich nakupování

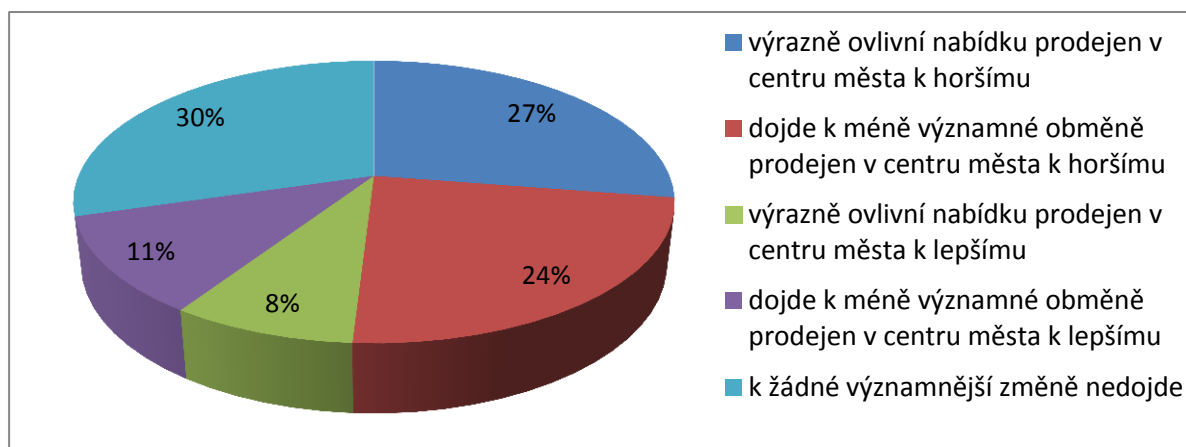
Frekvence nakupování	Změna nabídky prodejen v centru				
	výrazně k lepšímu	spíše k lepšímu	výrazně k horšímu	spíše k horšímu	nevím, neumím posoudit
velmi často (několikrát týdně)	12	30	4	19	17
často (alespoň 1x týdně)	15	54	13	32	28
občasně (alespoň 1x měsíčně)	7	58	10	38	50
zřídka (1x-2x do roka)	3	16	8	20	17
nikdy	1	3	4	6	12

Pozn.: Tučně jsou zvýrazněny hodnoty, které jsou maximy v jednotlivých řádcích či sloupcích.

Zdroj: Dotazníkové šetření nakupování v Olomouci, duben 2013

Poslední část dotazníku se týkala nákupních center a v této souvislosti jsme se zaměřili na názory obyvatel Olomouce na nově budované nákupní centrum Šantovka. Jak prokázal výzkum, změnu nabídky prodejen v centru města k horšímu očekávala polovina respondentů, pouze pětina lidí předpokládala změnu nabídky k lepšímu. Zda dojde k výrazné změně, či naopak k méně významné změně nepanuje mezi respondenty jasný názor – obě skupiny dosahují 35 % (viz obr. 6).

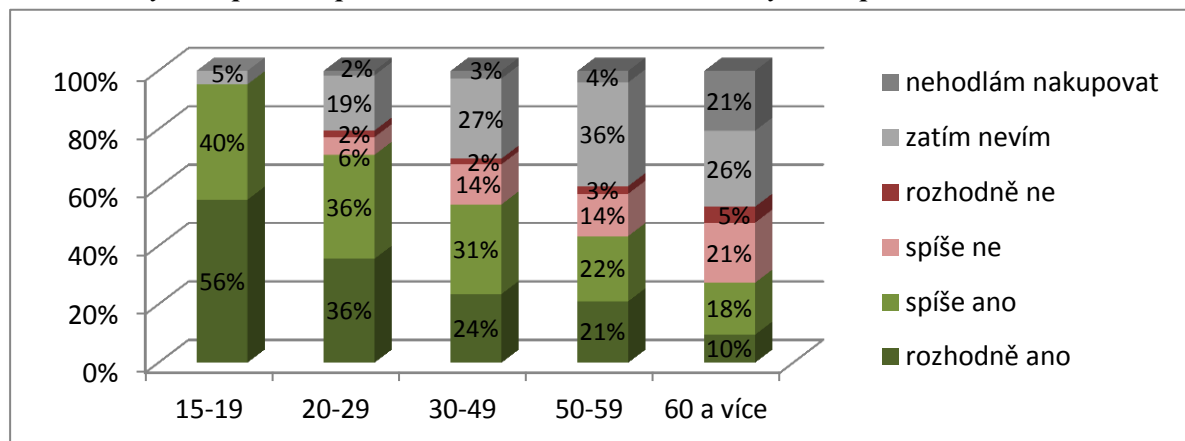
Obr. 6: Jak se podle Vás změní nabídka prodejen v centru Olomouce, poté co se letos na podzim otevře NC Šantovka?

Zdroj: Dotazníkové šetření nakupování v Olomouci, duben 2013

Poslední otázka dotazníkového šetření (nezaměřující se na identifikaci respondenta) se týkala budoucího nakupování v NC Šantovka. Pouze 14 % lidí uvedlo, že spíše (nebo rozhodně) nebude v Šantovce nakupovat, zatímco 57 % v Šantovce hodlá napříště nakupovat. Výrazné rozdíly lze pozorovat v odpovědích na tuto otázku v závislosti na věku respondentů (viz obr. 13). Odstíny zelené barvy znázorňující vůli nakupovat příště v NC Šantovka mají jasně klesající tendenci, pokud jde o věkovou strukturu. U mládeže ve věku 15-19 let se nevyskytuje nikdo, kdo by uvedl, že v Šantovce nehodlá nakupovat.

Obr. 7: Plány nakupovat napříště také v NC Šantovka dle věkových skupin

Zdroj: Dotazníkové šetření nakupování v Olomouci, duben 2013

Závěr

Změny, kterými prošel maloobchod v českých městech během posledních dvaceti let, byly významně ovlivněny internacionalizací odvětví. Zahraniční maloobchodní řetězce v relativně krátkém čase uskutečnily zcela zásadní změnu prostorově-funkčního modelu postsocialistických měst (Szczyrba et al. 2001, Sýkora 2003, Mulíček 2007, Klusáček et al. 2011). Šlo o vývoj, který znamenal decentralizaci maloobchodních funkcí a iniciaci nových jader maloobchodní vybavenosti na městské periferii, které odpovídají současnému prostorovému modelu postindustriálního města (Knox a Pinch, 2000). Podobně jako v mnoha zemích na západ od hranic České republiky se začínají ve zdejších urbánním prostředí etablovat nové prostorově-funkční prvky představující mix obchodních a neobchodních funkcí, rozšiřující vliv multifunkčních velkoplošných prodejních formátů na utváření nákupního chování (Pacione, 2009, Heineberg, 2006).

Výzkum nákupního chování přinesl poměrně zajímavé a pro plánování maloobchodu ve městě užitečné informace. Pro přehlednost uvádíme tyto dílčí poznatky:

- Respondenti jsou převážně spokojeni s nákupními možnostmi v místě svého bydliště a především potraviny v něm obvykle nakupují;
- Nejpopulárnějším typem obchodu je supermarket, nicméně nepotraviny daleko více respondenti pořizují v hypermarketech či v menších prodejnách v centru města;
- V centru Olomouce většina respondentů nakupuje alespoň jednou měsíčně či jednou týdně a měnící se nabídka prodejen v centru Olomouce v posledních letech považují za spíše zlepšující se;
- Obecně platí, že mezi respondenty jsou velkoplošné prodejny oblíbeným místem nakupování, např. Globus nebo Tesco;
- Galerie Šantovka ovlivní dle názoru respondentů negativně nabídku prodejen v centru Olomouce, tento názor podporuje rovněž výsledek modelování nákupního spádu – blíže viz Klapka et al. 2013;
- Většina z respondentů plánuje napříště nakupovat v NC Šantovka, přičemž velký rozdíl v úmyslu nakupovat v Šantovce je tvořen věkem (k nakupování v Šantovce mají blíže lidé mladší).

Literatura

- [1] DICKEN, P., (2003). *Global shift*. Sage Publications.
- [2] DRTINA, T., KRÁSNÝ, T., (1989). *Mezinárodní srovnání vývojových tendencí maloobchodní sítě*. Praha.
- [3] ENGLAND, J., (2000). *Retail Impact Assessment*. Routledge.
- [4] HANF, J.H., PALL, Z., (2009). *Is retailing really unique? Insights into retail internationalization using business theories*.
- [5] HEINEBERG, H., (2006). *Stadtgeographie*. Paderborn.
- [6] KNOX, P., PINCH, S., (2000). *Urban social geography*. Pearson Education Limited.
- [7] KLAPKA, P., ERLEBACH, M., KRÁL, O., LEHNERT, M., MIČKA, T., (2013). *The footfall of shopping centres in Olomouc (Czech Republic): An application of the gravity model*. Moravian Geographical Reports, vol. 21, iss. 3, pp. 12-26. DOI 10.2478/mgr-2013-0013.
- [8] KLUSÁČEK, P., KREJČÍ, T., KUNC, J., MARTINÁT, S., NOVÁKOVÁ, E., (2011). *The post-industrial landscape in relation to local self-government in the Czech republic*. Moravian Geographical Reports, vol. 19, iss. 4, pp. 18-28.
- [9] KRIŽAN, F., TOLMÁČI, L., LAUKO, V., (2008). Identifikácia“potravínových púští“ na území mesta Bratislava aplikáciou mier dostupnosti. *Ekonomický časopis*, vol. 56, 959-972.
- [10] MILLAN, E.S., HOWARD, E., (2007). Shopping for pleasure? Shopping experiences of Hungarian consumers. *International Journal of Retail & Distribution Management*, vol. 35, iss. 6, pp. 474-487. DOI 10.1108/09590550710750340.
- [11] MULÍČEK, O., (2007). Prostorové aspekty současného vývoje brněnské maloobchodní sítě. *Urbanismus a územní rozvoj*, vol. 10, iss. 6, pp. 14-20.
- [12] NAGY, E., (1999). *Fall and revival of city centre retailing: Plannig an urban function in Leicester, Britain*. Discussion papers. Pécs: Centre for regional studies of Hungarian Academy of Science.
- [13] PACIONE, M., (2009). *Urban geography*. Routledge.
- [14] SÝKORA, L., (2003). Suburbanizace a její společenské důsledky. *Sociologický časopis*, vol. 39, iss. 2, pp. 217-233.
- [15] SZCZYRBA, Z., IRA, V., MATOLOVIČ, R., SÝKORA, L., (2001). Przekształcenia przestrzeni wymiany handlowej miasta postsocjalistycznego na tle koncentracji w handlu detalicznym w Republice Czeskiej i Słowacji (przykład Pragi, Bratysławy, Ołomuńca i Preszowa). In *Miasto postsocjalistyczne – organizacja przestrzeni miejskiej i jej przemiany (II)*, XIV Konwersatorium Wiedzy o Mieście, Uniwersytet Łódzki, Łódź. p. 243-251.
- [16] SZCZYRBA, Z., (2005). *Maloobchod v České republice po roce 1989 – vývoj a trendy se zaměřením na geografickou organizaci*. Olomouc: Univerzita Palackého, Olomouc.
- [17] WILK, W., (2005). Miejsce miast w sieciach handlowych - przykład Polski. *Práce a Studia Geograficzne*, vol. 35, pp. 129-153.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu GAČR č. 403/09/0885 „Prostorové modely chování v měnícím se urbánním prostředí z pohledu geografie času“.

CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY AS A TOOL FOR SUSTAINABLE REGIONAL DEVELOPMENT: A CASE STUDY IN MORAVIAN-SILESIA AND ZLÍN REGION

SPOLEČENSKÁ ODPOVĚDNOST PODNIKÁNÍ JAKO NÁSTROJ PRO DLOUHODOBÝ REGIONÁLNÍ ROZVOJ: PŘÍPADOVÁ STUDIE V MORAVSKOSLEZSKÉM A ZLÍNSKÉM KRAJI

ING. PAVEL ADÁMEK, PH.D.

Katedra managementu a podnikání | *Department of Management and Business*
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné | *School of Business Administration in Karviná*
Slezská univerzita v Opavě | *Silesian University in Opava*
✉ *Univerzitní náměstí 1934/3, 733 40 Karviná, Czech Republic*
E-mail: adamek@opf.slu.cz

Annotation

The purpose of a paper is analysing Corporate Social Responsibility (CSR) as a tool for sustainable economic and social development and reviewing CSR practise of the companies in the Moravian-Silesian and Zlín Region. In our empirical research (146 Moravian-Silesian and 83 Zlín SMEs had been surveyed) we explored the commitment, the motivations and barriers of social and environmental activities in two regions, and we also consider the concept as a strategic tool for sustainable regional development. Conclusions of this paper indicate a possible future development of CSR and uncovered a summary of CSR impacts. Paper is contribution to the debate for recognition of the particular role of CSR as a tool for strengthening regional competitiveness.

Key words

corporate social responsibility, regional development, small and medium-sized enterprises

Anotace

Cílem příspěvku je analyzovat společenskou odpovědnost podnikání (CSR) jako nástroje pro udržitelný ekonomický a sociální rozvoj a také pro přezkoumání CSR a jeho aplikovatelnost ve společnostech v Moravskoslezském a Zlínském kraji. V našem empirickém výzkumu (146 moravskoslezských a 83 zlínských malých a středních podniků) jsme zkoumali závazek, motivaci a překážky sociálních a ekologických aktivit ve dvou regionech. Koncept CSR je představen jako strategický nástroj pro udržitelný regionální rozvoj. Závěry příspěvku ukazují na budoucí vývoj společenské odpovědnosti podnikání a odhalují konkrétní možnosti v dalším využití CSR mezi malými a středními podniky. Příspěvek přispívá k poznání role CSR jako nástroje pro posílení regionální konkurenceschopnosti.

Klíčová slova

společenská odpovědnost podnikání, regionální rozvoj, malé a střední podniky

JEL classification: M14, R11

Introduction

Socially sensitive corporate activity entails a voluntary commitment to the public good demonstrated during the deployment of business resources in corporate or entrepreneurial business practice.

Corporate Social Responsibility (CSR) not simply means a mere following of certain set of rules and criteria, but refers to such business conduct, which provides benefits and advantages for the employees, for the immediate and macro environment, including the natural surroundings, thereby promoting overall well-being. This, however, cannot be restricted to financial support, as the concept of well-being is not exclusively measured in monetary terms demonstrated by the elaboration of such novel indicators as the ecological foot print, the human developmental index, and the complex environmental indicators (Szlávik and Csáfor, 2012).

The Corporate Social Responsibility (CSR) movement is rapidly growing in signification as a strategic management instrument over the past number of years. Not only has the issue received academic attention but has quickly moved up the corporate agenda (Knox et al., 2005; Ogrizek, 2002). However, there has been a lack of attention to, and discussion of, CSR in the Czech Republic. Research with regard to SMEs has also been quite scant (Friedman and Miles, 2001; Jenkins, 2005) SMEs have been identified as an important strategic sector for promoting growth and social development (Munasinghe and Malkumari, 2012). The considerable emphasis placed nowadays on the societal role of business is in accordance with the spreading belief that measures of company success must go beyond profit and should also relate to the needs of stakeholders and society at large (Natale and Sora). According to Carroll (2000) CSR is becoming the defining business issue of our time, affecting corporate profits and credibility, as well as personal security and sustainability of the global economy.

The reason for rise of this article is identified CSR as a significant opportunity for regional development: an opportunity for SMEs, for their stakeholders and for society at large, because SMEs are a fundamental part of the growth and jobs equation. By Zumbasen (2011) it is necessary to take into account the developmental stage companies in a given economic environment with emphasis its size (for example small, medium or micro firms), to serve our dividing companies in the SME sector under the EU methodology.

1. CSR in a nutshell

The history of CSR is strongly intertwined with the emergence over the past forty years of the environment as a worldwide concern and the eventual transformation of the term into “sustainable development” which incorporates social issues alongside environmental and development ones. This is because sustainable development has been translated into a managerial approach - CSR which integrates the businesses’ financial performance with their externalities for human development and the environment (Nilsson et al., 2008; Carrol and Bucholtz, 1999; EU Commission, 2006; 2008; Henningsson, 2008). According to WBCSD - CSR and sustainable development CSR is an integral part of sustainable development. For an individual company, this means the integration of social (including human rights), environmental and economic concerns into that company’s values and culture. These values are then incorporated into the way in which the company goes about its business and are reflected in that company’s policies and strategies, decision-making, and operations

CSR is one of the tools which can help European countries to develop their competitiveness and to develop a dynamic knowledge based economy (Szlávik and Csáfor, 2012). In relation to SMEs, a variety of definitions have been proposed which focus on issues such as number of employees working in the enterprise, annual turnover, ownership types, and formal versus informal economy status (Jamali et al., 2009). For research purpose was used definition of SME according to the EU. Study by Caroli suggests that SME can successfully implement CSR policies and this directly affect their competitiveness (Munasinghe and Malkumari, 2012). SMEs have a similar (Jenkins, 2005) and stronger (Perini, 2006) stakeholder relationship in comparison to large companies. That means SMEs have stakeholders in the common range with large companies and the purpose of stakeholder management is similar, namely to reduce the risk by managing stakeholders (Jenkins, 2005) and SMEs are used to be very close to their stakeholders like community and employees (Perini, 2006). Additionally, SMEs plays a significant role in the local community with a high-degree of inter-reaction and acting as benefactor by support to the local economy by creating job opportunities

(Munasinghe and Malkumari, 2012). It has been argued that SMEs are constrained by the time and financial resources (Sarbutts, 2003; Vives, 2006). On the other hand, it has been argued that being smaller and flatter, SMEs may be better placed than large firms to take advantage of the changing needs of society (Perez-Sanchez, 2003).

Above mentioned facts were determined as the basis for the research in SMEs. We deliberately concern on SMEs because there is a higher assumption of local impact, in the concrete that most of these companies operate mainly in the region or in „place“ of business. The empirical research effort has completed in 2012 and focused on the firms and enterprises in Moravian-Silesian and Zlín Region.

2. CSR background

In condition of the Czech Republic (CR) at the beginning was the impulse of most companies involved to focus purely on philanthropic donations. Over the time, a number of companies have steadily been growing and companies are engaged in a remarkable range of activities. Today, Business Leaders' Forum's mission is promotion and enforcement of CSR in line with European methodology and best standards. The harmonization of Czech law with EU legislation, and the Czech Republic's accession to the European Union, contributed to major advances in the promotion of CSR. As long ago as 1998 the Czech Republic adopted, among other things, rules for the introduction of Eco-Management and Audit Scheme (EMAS), and prepared the first National EMAS Program.

The milestone in building foundations of CSR was August 2003, when the Sustainable Development Council of the Czech Government (SDCG) was established as a standing advisory body of the Government for sustainable development and strategic management. Increasing interest in CSR and a trend in implementation of CSR reflect also surveys of the Business Leaders' Forum. CSR awareness has also been increasing thanks to international corporations operating in the country as they belong among main supporters of CSR and have brought essential know-how. As CSR gaining its popularity among entrepreneurs, some non-governmental organizations have been focusing on building partnership between profit and non-profit organizations in the area of corporate philanthropy, corporate volunteerism, social marketing, environmental protection and others (e.g. HESTIA, AISIS, Czech Donors Forum, Environmental Law Service, Business Leaders' Forum, etc.). In March 2007 the Ministry of Labour and Social Affairs created a new website on CSR, to inform users about the concept of CSR in the European Union. The website also provides references to different projects and activities concerning the promotion of CSR (Czech Ministry of Labour and Social Affairs, 2012).

According to surveys in the business sector, it appears that the main CSR related priorities are the environment, well-being and philanthropy. In each field is the most important to get into public awareness while the SMEs should implement this approach and gaining the competitive advantage in the futures market. Awareness is widespread, but information is lacking as to specific CSR topics. Many CSR-related activities are of common public knowledge but they are understood as concepts in and of themselves and not within the CSR context. However, the broader concept of CSR is slowly taking root in educational institutions such as universities. It is often covered in courses on Corporate Governance, Business ethics and in some cases it exists as a separate course as well. From environment part of situation in CR are related - National action plan - the current policy on climate change is in the process of modification. Environmental awareness is largely promoted through the Czech Republic's National Cleaner Production Program. In addition, there are a number of educational programs that reach out to the younger generations, introducing them to important personal practices such as sorting waste.

From the cooperation between local communities and businesses there we found that the business community involvement is generally not innovative. While normative projects and activities are carried out, ongoing dialogue and cooperation between businesses and communities is not common. Sustainable Products and Services are included into the Czech Republic's National Trademark on Quality is given to products that meet certain standards regarding quality/sustainability. The program consists of approximately 20 trademarks, including several that focus solely on environmental impact

of the product. It was mentioned that company best practices is implemented into the Business Leaders' Forum. Currently, has collected and disseminated practical CSR tools and guidelines via its web portal.

3. The conceptual framework of the research

The target to be examined was selected by a systematic sample taking process. The research task is focused on analysing the commitment, the motivations and barriers of social and environmental activities in two regions. Research was conducted during 2012. The research was based on the scheduled progress of the research, selection and identification of respondents, data processing and analysis. Primary research finds opinions entrepreneurs in the micro, small and medium enterprises in connection with the use of socially responsible activities in the Moravian-Silesian and Zlín region. To obtain information, the SMEs in the total number of 2000 firms and the total return was 12% (240 questionnaires). Of these, the control was excluded 11 questionnaires that were not properly completed and included in the survey was 229 completed questionnaires. Representation of companies that meet the criteria for allocating the relevant groups are in absolute numbers, was represented by 104 micro (45%), 73 small (32%) and 52 medium-sized (23%) enterprises, in particular the number of 146 companies in Moravian-Silesian Region and 83 companies in Zlín Region. The empirical research analyses are aimed at the identification of following components (as a part of extensive research): *the commitment of the region, the motivational and limiting factors* of responsible business activity and firm's expectations for the support of CSR development efforts.

4. The main findings of research

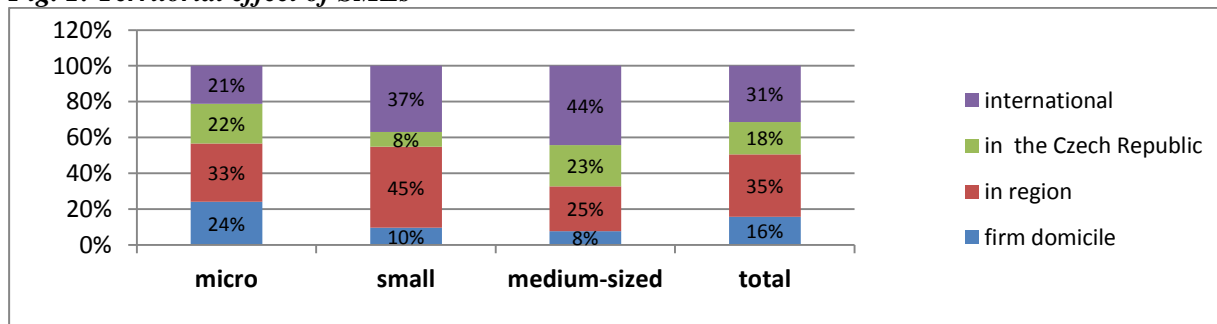
Firstly, we measure the importance of SMEs and to behave responsibly towards the environment area, employees and the community in which the company operates. For the interpretation of the output was used an approach that took into account both frequency response and attributed to the weight (range 1-10 is maximum value). It is obvious that micro, small and medium enterprises attach importance to a very similar socially responsible behaviour to the community. Values is dominated by a numerical expression 8, which expresses the arithmetic mean of the number of weights and responses. Awareness of companies within the extent of approaches is quite surprising. The results suggest that firms have will to be responsible to the environment, employees and community.

Tab. 1: Level of importance of SMEs responsibly towards the environment, employees and the community in which the company operates

Type of enterprises	Points
Micro	8,10
Small	7,92
Medium-sized	8,27
Total	8,08

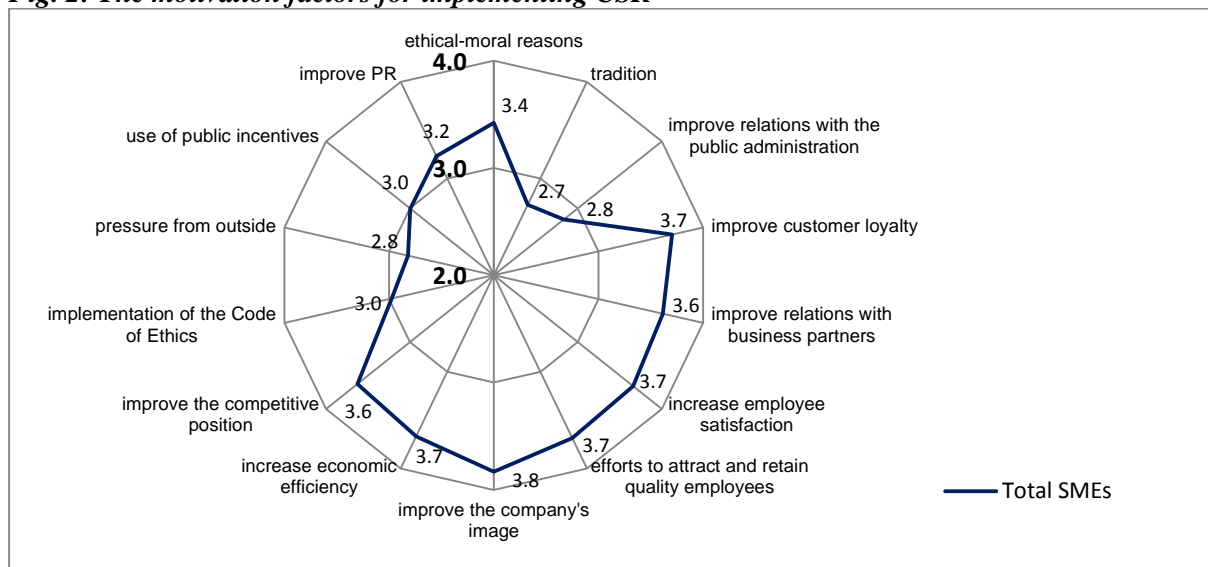
Source: own research

From terms of territorial effect of SMEs, there is a significant position of companies that mainly operate only in the region (Chart 1), it is clear that the international presence is most important for medium-sized and small companies compared to micro-enterprise for which is more distinctive local or regional action. We can observe that the significance of the local influence is dependent on the size of the company. According to the given results it is clear that micro and small firms are major players on the local (regional) market and thus have a direct impact on regional development. This finding is crucial for the importance of SMEs in regional development.

Fig. 1: Territorial effect of SMEs

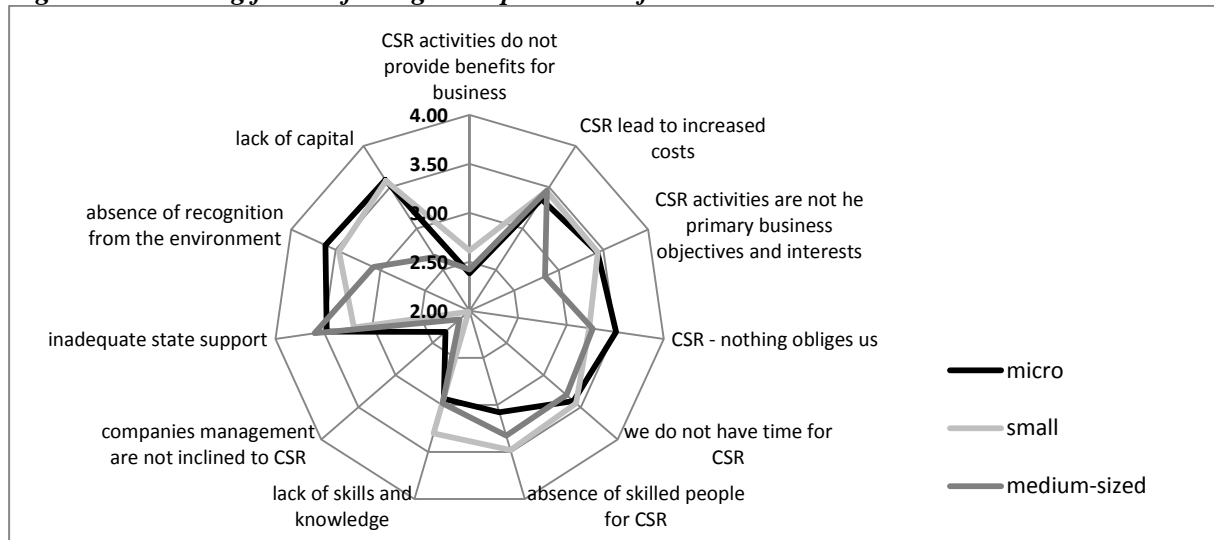
Source: own research

The factors of motivation for implementation (Chart 2) of CSR were researched by a frequency of responses and their arithmetic average (min. 0, max. 5). It has been determined that the most motivating factor is improving the company's image. Minimum values were identified as the factors: tradition (2,8), improving relations with the public administration (2,8) or pressure from business environment (2,8).

Fig. 2: The motivation factors for implementing CSR

Source: own research

On the contrary, the main motivating factors are identified in order: 1. „improve the company's image“, the significance 3,830; 2. „improve customer loyalty“ 3,703; 3. „efforts to attract and retain quality employees“ 3,686; 4. „increase economic efficiency“ 3,668; 5. „increase employee satisfaction“ 3,659. These factors may be found as the dominant motivational incentives for the use of socially responsible approaches companies.

Fig. 3: The limiting factors for higher exploitation of CSR

Source: own research

To identify limiting factors was selected 10 potential barriers and examined the degree of significance based on the arithmetic average based on the calculation of response rates and associated weights 1 to 5 (5 presents most significant value). For a partial description of the final results of the findings will be presented in each category separately by individual surveyed SMEs. As a first result values are given for micro-enterprises. Results findings suggest factors such as the lack of recognition for the use of CSR activities and lack of capital. Micro-businesses do not feel the pressure that was exerted on them at a higher involvement of CSR activities. In fourth place was the lack of support from the state and fifth place went factor that expresses incorporate these activities into core business objectives. Seventh place goes to "increased costs", here we have assumed that this factor for micro-enterprises will be given a higher significance. Reluctance management is a major obstacle to including statements that socially responsible activities provide no benefit to the business. Necessary knowledge and skills also not a major barrier in the use of approaches.

Small businesses see as the biggest obstacle to a lack of capital for the use of socially responsible activities. In second place was the barrier "incompetence staff" possibly managers who would be focused on the area of CSR. As the problem appears to be in third place „the lack of” recognition from the outside” it means that the small businesses are not motivated to higher level of developmental activity due to public pressure. The last two places are placed obstacles in the form of resistance of management, which means that this fact is not privileged barrier including the statement that CSR activities do not bring any benefit to the business. These values are identical to those of micro enterprises. The question of the cost increase to fourth place and thus constitutes an important aspect in the issue of selected barriers. For the sample of medium-sized companies is considered the most significant barrier is the lack of support from the state. In second place was the view that CSR activities lead to increased costs. The claim that CSR activities are not the main business objectives placed eighth place and the lack of capital for the implementation of CSR activities took ninth place out of 11 selected factors. The values obtained are significantly different in contrast to the previous two categories of SMEs, but the last two factors barriers ended up in the same place, these are factors that CSR does not bring any benefit to the business and management of indignation to the use of CSR.

The presented results demonstrate the partial results of extensive research in the use of selected activities of CSR in SMEs in Moravian-Silesian and Zlín Region. The results showed that SMEs have allowance for socially responsible business, but in practice terms there is an area for improving. Based on the results was confirmed that this sector, namely micro and small companies operate mainly locally (domicile of firms) or in the region, and thus have a direct interaction with their competitiveness in these areas. SMEs affect their stakeholders and if "more" to use activities and tasks

included in the concept of CSR could be created expectations for sustainable development in terms of regional performance.

Conclusion

SMEs in Moravian-Silesian and Zlín Region are already implementing CSR activities (sometimes even for decades) but are, in general, not aware on that. Especially the smallest companies are not familiar with the concept. Consequently, they are often sceptical towards the concept as such and do not see the benefits they may derive from an investment in CSR. Nevertheless, SMEs are in general aware of their social responsibility and in most of the cases not at least reluctant to fulfil it. Either due to intrinsic motivation (i.e. the ethical/moral standards of behaving correctly) or because of extrinsic pressures (i.e. stakeholder expectations) SMEs become knowingly or unconsciously involved in CSR and, consequently, benefit from the positive impact on the enterprise's competitiveness that can be derived thereof.

From Czech perspective is more important to know that companies (especially SMEs) need help with implementing CSR approach according different models, because there is no one approaches for everyone. The awareness raising and the availability of best practices (from all types of companies) should be important for SMEs. But, on the other hand, we can see an increasing demand and need from SMEs for concrete tools, very concrete instruments and solutions to tackle the challenges of sustainable regional development. From the performed research we should summarize: 1. SMEs are interested in CSR, even if they are struggling for survival (e.g. financial problems, increased competition, economic situation); 2. Finding good practices in SMEs in one thing, convince them to participate in a project is another thing (due to their difficult economic situation); 3. Most SMEs are doing "some" CSR, often linked with personal values of the entrepreneur, the approach in SMEs is an individual one; 4. Awareness among SMEs has increased (due to projects and initiatives); 5. Does not exist the real strategy for CSR (only best practices); 6. Entrepreneurs need the expert's support to formulate (implement) CSR strategy; 7. Widening of CSR has to be continued – focused on the stakeholders; 8. No need for any standardization, important is voluntary principle; 9. SMEs are silent diversity stakeholders and they are socially responsible actors deeply embedded in the local community.

Literature

- [1] CARROLL, A. B., (2000). Ethical challenges for business in the new millennium: corporate social responsibility and models of management morality. *Business Ethics Quarterly*, vol. 10, iss. 1, pp. 33-42. ISSN 1052150X. DOI 10.2307/3857692.
- [2] CARROLL, A. B., BUCHOLTZ, A., (2014). *Business and Society: Ethics and Stakeholder Management*. 9th Edition. Cengage Learning. ISBN 978-1285734293.
- [3] Commission of the European Communities, (2008). *Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the council on the voluntary participation by organisations in a Community eco-management and audit scheme (EMAS)*. Brussels. COM (2008)402.
- [4] Commission of the European Communities, (2006). *Review of the EU Sustainable Development Strategy (EU SDS) – Renew Strategy*. Brussels.
- [5] Czech Ministry of Labour and Social Affairs, (2012). *Corporate social responsibility (Sociální odpovědnost podniků)*, [online]. [cit. 2013-02-10]. Available at: <<http://www.mpsv.cz/cs/3893>>.
- [6] FRIEDMAN, A., MILES, S., (2001). SMEs and the environment: two case studies, *Eco-Management and Auditing*, vol. 8 iss. 4, pp. 200-9. DOI 10.1002/ema.166.
- [7] HENNINGSSON, J., (2008). Does SEE Information Make a Difference to Fund Managers? *Sustainable Development*. vol. 16, pp. 169–179.
- [8] JAMALI, D., ZAHNOUR, M., KESHISTIAN, T., (2009). Peculiar strengths and relational attributes of SMEs in the context of CSR. *Journal of Business Ethic*, vol. 87, iss. 3, pp. 355-367. DOI 10.1007/s10551-008-9925-7.
- [9] JENKINS, R., (2005). Globalization, corporate social responsibility, and poverty. *International Affairs*, vol. 81, iss. 3, pp. 525-540. DOI 10.1111/j.1468-2346.2005.00467.x.

- [10] KNOX, S., MAKLAN, S. FRENCH, P., (2005). Corporate social responsibility: exploring stakeholder relationships and programme reporting across leading FTSE companies, *Journal of Business Ethics*, vol. 61, iss. 1, pp. 7-8. DOI 10.1007/s10551-005-0303-4.
- [11] MUNASINGHE M. A. T. K., MALKUMARI A. P., (2012). Corporate Social Responsibility in Small and Medium Enterprises (SME) in Sri Lanka [online]. *Journal of Emerging Trends in Educational Research and Policy Studies*. pp. 168-172. ISSN 2141 6990. Available at: <<http://jetems.scholarlinkresearch.org/articles/Corporate%20Social%20Responsibility%20in%20Small%20and%20Medium.pdf>>.
- [12] NATALE, S. M., SORA, S. A., (2009). Ethics in strategic thinking: business processes and the global market collapse. *Journal of Business Ethics*, vol. 94, iss. 3, pp. 309-316. ISSN 01674544. DOI 10.1007/s10551-009-0270-2.
- [13] NILSSON, H. CUNNINGHAM, G..M. HASSEL, L.G., (2008). A study of the provision of environmental information in financial analysts' research reports. *Sustainable Development*, 2008/16, pp. 180-194. DOI 10.1002/sd.363.
- [14] OGRIZEK, M., (2002). The effect of corporate social responsibility on the branding of financial services. *Journal of Marketing*, vol. 6, iss. 3, pp. 215-28.
- [15] PERINI, F., (2006). SMEs and CSR theory: Evidence and implications from an Italian perspective. *Journal of Business Ethics*, vol. 74, iss. 3, pp. 285-300.
- [16] PEREZ-SANCHEZ, D., (2003). Implementing environmental management in SMEs. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, vol. 10, iss. 2, pp. 67-77. DOI 10.1002/csr.37.
- [17] SARBUTTS, N., (2003). Can SMEs "do" CSR? A practitioner's view of the ways small and medium sized enterprises are able to manage reputation through corporate social responsibility. *Journal of Communication Management*, vol. 7, iss. 4, pp. 340-7. DOI 10.1108/13632540310807476.
- [18] SZLÁVIK, J., CSÁFOR, H., (2012). Corporate social Responsibility as a tool for sustainable regional development in northern Hungary. *Periodica Oeconomica*, pp. 207-224.
- [19] VIVES, A., (2006). Social and environmental responsibility in small and medium enterprises in Latin America. *Journal of Corporate Citizenship*, vol. 21, pp. 39-50. DOI 10.9774/GLEAF.4700.2006.sp.00006.
- [20] World Business Council for Sustainable Development, (1999). *Corporate Social Responsibility*. WBCSD Publications. ISBN 2-94-0240-03-5.
- [21] ZUMBASEN, P., (2008). *The Evolution of the Corporation*. Centre for Business Research. Working Paper No. 373. University of Cambridge.

This paper was supported by the project "Innovation of Educational Programs at Silesian University, School of Business Administration in Karviná" n. CZ.1.07/2.2.00/28.0017.

REGIONAL DISPARITIES IN PRODUCTIVITY OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES IN THE FOOD INDUSTRY

REGIONÁLNÍ DISPARITY V PRODUKTIVITĚ MALÝCH A STŘEDNÍCH PODNIKŮ V POTRAVINÁŘSKÉM PRŮMYSLU

ING. MARTINA NOVOTNÁ, PH.D.

ING. TOMÁŠ VOLEK, PH.D.

ING. JIŘÍ ALINA, PH.D.

Katedra ekonomiky | *Department of Economics*
Ekonomická fakulta | *Faculty of Economics*
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích | *University of South Bohemia*
✉ *Studentská 13, 373 63 České Budějovice, Czech Republic*
E-mail: novotna@ef.jcu.cz, volek@ef.jcu.cz, jalina@ef.jcu.cz

Annotation

The paper deals with regional difference in effectiveness of production factor labour at small and medium-sized enterprises in food industry. Labour productivity was judged in context, i. e. considering development of other indicators as well: technical equipment of labour and capital productivity. On the basis of relationship among indicators productivity of labour, capital and capital-labour ratio were the food industry enterprises in monitored regions divided into 3 groups. The regions Střední Čechy and Jihozápad were classified as economics successful. It was found that the productivity of labour and its dynamic in particular regions has different size also development, that's largely affected by disparity in the field of wages in particular regions.

Key words

labour productivity, technical equipment of labour, small and medium-sized enterprises, regions

Anotace

Příspěvek se zabývá regionálními rozdíly v účinnosti výrobního faktoru práce v malých a středních podnicích v potravinářském průmyslu. Produktivita práce byla posuzována v kontextu vývoje souvisejících ukazatelů: technické vybavení práce a produktivita kapitálu. Na základě vztahů mezi těmito ukazateli byly potravinářské podniky v monitorovaných regionech rozděleny do 3 skupin. Ekonomicky nejúspěšnější byly klasifikovány malé a střední podniky ve Středních Čechách a Jihozápadě. Dále bylo zjištěno, že úroveň a dynamika produktivity práce je odlišná v jednotlivých regionech a je do značné míry ovlivněna mzdovou disparitou v jednotlivých regionech.

Klíčová slova

produktivita práce, technické vybavení práce, malé a střední podniky, regiony

JEL classification: R11, D24, E23

Introduction

Labour productivity is the most frequently measured indicator of productivity. Indicator of labour productivity shows the efficiency of utilization factors of production and the production possibility of all economy. Labour productivity we can write as GDP per employee (Belorgey et al., 2006) or value

added per labour (Broersma, Oosterhaven, 2007). There are two sources of labour productivity growth: technical progress and increases in the average capital–labour (K–L) ratio (Guest, 2011). Piacentino, Vassallo (2011) found that capital deepening seems to affect negatively labour productivity growth. Labour productivity is influenced by many shocks. There are two types of structural shocks: (1) technological shocks, that is changes in the technological progress which affects labour productivity in the long-run, and (2) non technological shocks, that is all the other shocks that affect labour productivity temporarily through its effects on capital accumulation and aggregate demand (Travaglini, 2012). Labour productivity is also influenced by business cycle. Labour productivity is pro-cyclical in the real business cycle model, despite the assumption of diminishing marginal returns to labour input, because booms are periods in which technological conditions are particularly favourable. (Bernanke, Parkinson, 1991).

Labour productivity can be measured at the corporate and regional levels. The size and dynamics of labour productivity in the regions is one of indicators of regional competitiveness (Ramik et al. 2010). Agglomeration (regions) may yield the positive and negative effects on the dynamics of productivity (Antonelli et al., 2011). Several studies focus on convergence labour productivity and the hypothesis of convergence among regions (Enflo 2010, Piacentino, Vassallo, 2011). Lopez-Bazo et al. (1999) found a tendency to convergence in labour productivity across European regions. On the other hand Fiaschi, Lavezzi (2007) showed that the distribution of labour productivity in European regions tends to a bimodal distribution.

We have other types of productivity as capital productivity or total factor productivity. The capital productivity shows how productively capital is used to generate value added. Total factor productivity measure technological change. Total factor productivity determines labour productivity, not only directly, but also indirectly by determining capital per worker (Prescott, Lawrence, 1997).

Methodology

The aim of this paper was to investigate regional differences in the efficiency of the production factor labour in small and medium-sized enterprises in Division 10 - Manufacture of food products (NACE 2). The efficiency of the production factor labour (labour productivity) was assessed in context, i.e. with regard to the development and additional indicators: technical work equipment, capital productivity. Monitored indicators have been defined with regard to the availability and comparability of data at the sector level as well as business data. At the sector level, labour productivity was determined as a proportion of gross value added and compensations to employees, at the corporate level as a quotient of value added and in labour costs. The substantive content of given indicators is not completely identical, however, the gross value added in shorter period is estimated on the basis of value added and compensation of employees are essentially labour costs i.e. labour costs, including social and health insurance. Technical equipment of labour was defined as the quotient of gross fixed capital formation and compensation of employees, in other words, as the proportion of tangible and intangible assets and labour costs.

As a source of data for the reference sector was used the National Account, enterprise data were drawn from a database of ALBERTINA holdings for 6 years (2007-2012). Data of enterprises are surveyed at 383 companies in the Czech Republic, whose principal activity is the food industry; these companies have been throughout the period fixed. In each year, according to the EU methodologies (European Commission Directive (ES) No. 800/2008) were enterprises divided by size. According to the Operational programme of industry and enterprise is considered as small and medium-sized enterprise micro, small and medium enterprise according to EU methodology. Number of micro, small and medium enterprises was slightly changing depending on the change in the conditions for inclusion in the large-size classes (number of employees, turnover, balance sheet total).

Another aim of the analysis of the indicators given was to assess their development and relationships within individual regions. The motive was to assess the proportional development between the evolution of the volume of fixed assets C , L labour costs and the volume of value added Y . The

relation between labour productivity, capital productivity and technical work equipment can be

written: $\frac{Y}{C} = \frac{Y}{L} \cdot \frac{C}{L}$, where Y/C is the capital productivity, CP, Y/L is the labour productivity, LP and C/L is the technical equipment of labour (capital-labour ratio, CLR).

The same relations are valid for indices of these indicators:

$$I_{CP} = I_{LP} \cdot I_{CLR} \quad \frac{CP_1}{CP_0} = \frac{LP_1}{CLR_1} \cdot \frac{LP_0}{CLR_0}$$

If the index of capital productivity is equal to one, it is clear that the index of labour productivity is equal to the index of technical equipment of labour and the labour productivity grows proportionally to technical equipment of labour. This relationship is characterized by a neutral type of technical business development. It does not change the permanent production use, it does not change the cost per unit of production, the enterprise achieves the effect only by expanding the production. This type of technological development represents extensive type of production.

If $I_{CP} > 1$ then $I_{LP} > I_{CLR}$ This is a saving type of technical development. The efficacy of fixed assets increases, the volume of fixed assets in relation to the value added grows disproportionately. There is a relative saving in fixed costs, and this is considered to be a consistently profitable type of development.

If $I_{CP} < 1$ then $I_{LP} < I_{CLR}$ This is a challenging type of technical development.

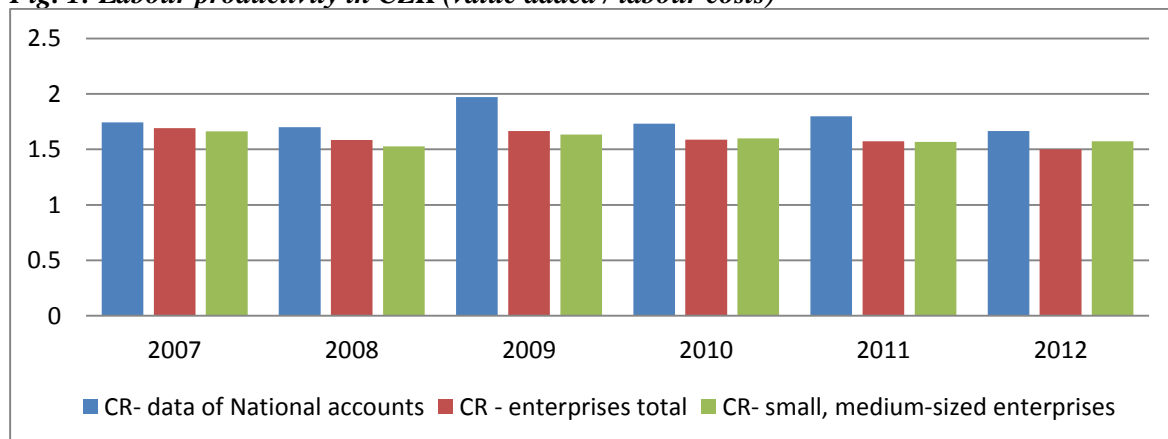
Labour productivity grows slowly than the technical equipment of labour, it occurs to the lower utilisation of production-permanent load. Costs per unit of production are growing. This can occur if long-term assets, having a production capability, grow simultaneously with the same or faster growth of the output of the company, such as investment in infrastructure and others. (Střeleček, Lososová, 2003).

Results and discussion

At First, attention was focused on the evaluation of the development of labour productivity in the food industry in monitored years both at the level of the national economy (section C Manufacturing in more detail in Section 10 –Food industry - NACE 2), and at the corporate level.

The purpose of these actions was also, among others, to verify whether the sample of enterprises is sufficiently representative. Labour productivity index is affected not only by the output, i.e. value added, but also by a large extent the intended inputs. Production factor labour is understood as the cost of labour. And that's how regional differences resulted by the different levels of average wages affect the size of this indicator. Higher wage average level will affect inversely levels of productivity of labour.

Fig. 1: Labour productivity in CZK (value added / labour costs)

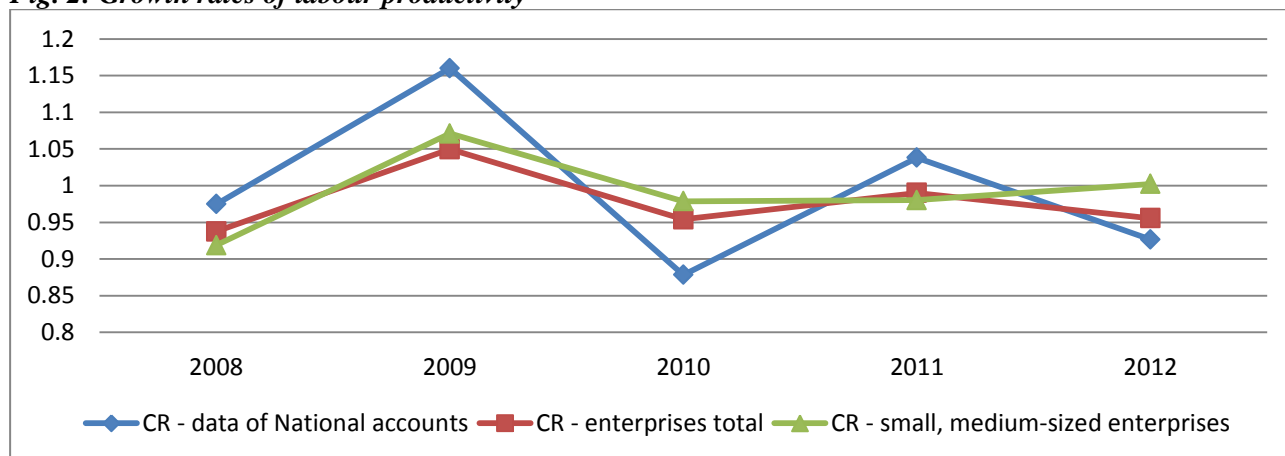

Source: Own calculations based on the data of National accounts, database ALBERTINA

From figure 1 it is partly possible to compare the productivity expressed at the national level (share of gross value added and compensation of employees) and at the corporate level (share of book value added and labour costs). From a material standpoint, these indicators can be considered comparable. The value added in the profit and loss account in enterprises engaged in the production of food products is in large part created by differences between performance and power consumption. From figures 1 and 2 follow that the value added of CZK 1 employee compensation or as the case may be 1 CZK labour costs rise in the very year 2009 when the Czech economy was most affected by the global crisis. From more detailed analysis followed that the apparent contradiction is due to the fact that the power consumption of this year fell faster than performance. It should be borne in mind that in the value added are partly reflected the costs (output consumption), i.e. output affects not only the exercise price of food products, but also the cost of inputs. In 2010, on the contrary performances grew more slowly than the power consumption and thus it comes about the decline in labour productivity calculated from value added. Exclusion of large enterprises (EU classification) didn't significantly affect the results of labour productivity surveyed of the company data. The obvious difference can be observed in the last year of monitoring (2012), where both the level and dynamics of labour productivity is higher in small and medium-sized enterprises.

The growth rates observed indicators (figure 2) show a similar development indicators monitored in the industry and company data, even though we can observe more intensity fluctuations from the sectoral data. If we focus on the results of the food businesses, it is particularly evident in 2012, while labour productivity in small and medium-sized businesses is growing, for all the firms in that year decreases (influence on drop this indicator for large enterprises, which may be affected by wage increases for example).

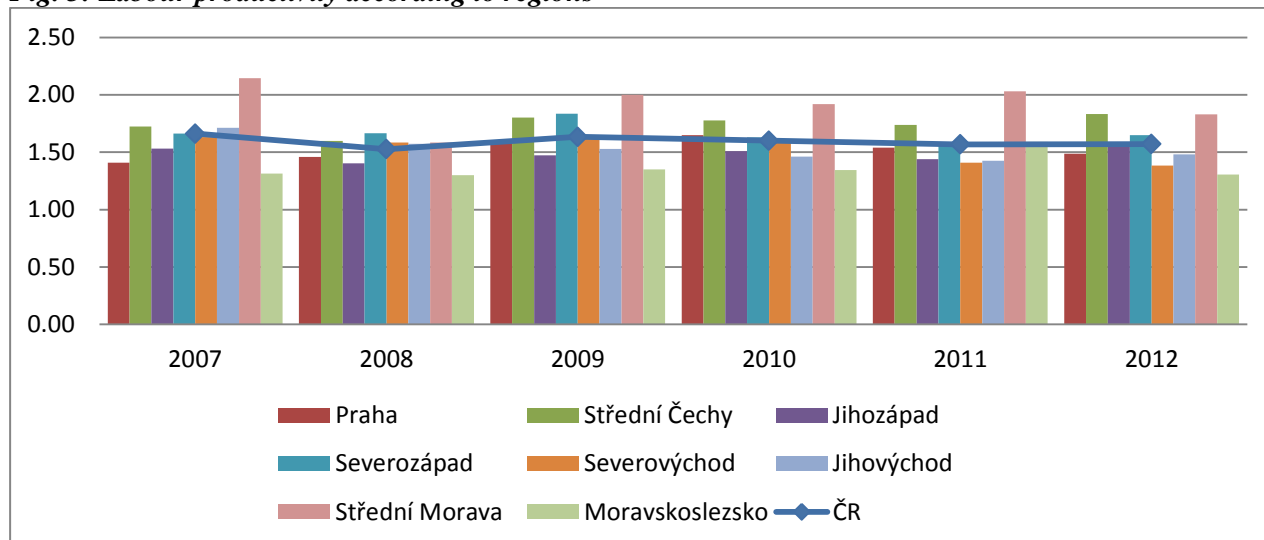
Fig. 2: Growth rates of labour productivity

Source: Own calculations based on the data of National accounts, database ALBERTINA

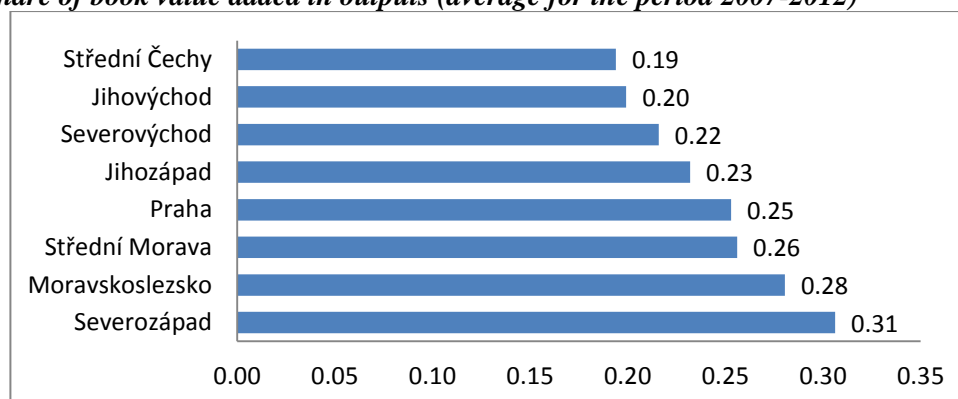
Small and medium enterprises were divided according to the NUTS2 classification into the partial administrative units in order to identify regional differences in progress of labour productivity.

In figure 3 is outlined the development of labour productivity for each region in the years 2007 -2012. It is clear that throughout the observation period, food businesses in Střední Morava and Střední Čechy significantly exceed the average level of labour productivity.

Fig. 3: Labour productivity according to regions

Source: Own calculations based on the database ALBERTINA

On the contrary, for the entire 6 years small and medium-sized businesses in Jihozápad and in Moravskoslezsko are moving significantly below the average. The development of this indicator is also largely due to disparity in wages. It follows that Praha (Prague) is below average.

Fig. 4: Share of book value added in outputs (average for the period 2007-2012)

Source: Own calculations based on the database ALBERTINA

Figure 4 illustrates how much CZK of book value added is produced by one CZK of outputs. This ratio can also be seen as an indicator of the level of advancement of business activities. It is desirable that the 1 CZK outputs fall on the highest value added. From this perspective, we can state a significant disparity in the regions. While enterprises in Střední Čechy have above-average labour productivity, the share of book value added in outputs is the lowest (this share is about 88% of the national average for the Czech Republic (ČR)). Enterprises located in Střední Morava, where labour productivity is the highest, have the third best ratio of book value added in outputs.

Another question is whether companies with above-average labour productivity in the regions also have above-average financial performance measured by indicators of profitability.

Tab. 1: The average rate of growth of selected financial ratios for the period 2007-2012

	Labour productivity I_L	Capital labour ratio I_{CLR}	Capital productivity I_C	Relations
ČR	0.989	0.995	0.994	$I_L < I_C < 1$
Praha	1.011	1.073	0.942	$I_L > 1 > I_C$
Střední Čechy	1.012	0.974	1.039	$1 < I_L < I_C$
Jihozápad	1.004	0.985	1.019	$1 < I_L < I_C$
Severozápad	0.998	1.033	0.967	$I_C < I_L < 1$
Severovýchod	0.968	0.968	0.999	$I_L < I_C < 1$
Jihovýchod	0.971	0.995	0.977	$I_L < I_C < 1$
Střední Morava	0.969	0.976	0.993	$I_L < I_C < 1$
Moravskoslezsko	0.999	1.064	0.939	$I_C < I_L < 1$

Source: Own calculations based on database ALBERTINA

Based on the relationships between indicators (Tab. 1), food enterprises in the surveyed regions can be divided:

1. Group of companies in Střední Čechy and the Severozápad could be characterized as economically successful. On average, for these firms both factors of production are developing positively. This variant of development is associated with the relative savings in tangible fixed assets due to the higher productivity of capital and the relative savings in labour costs due to the higher labour productivity. At the same time, however, there is a 5-year average decline in technical equipment (e.g. there may be a sale of unused buildings or land). The dynamics of value added is higher than the dynamics of labour costs and tangible fixed assets, while the volume of tangible fixed assets is growing more slowly than the volume of labour costs.
2. Contrarily, group of companies in the Severovýchod, Jihovýchod and Střední Morava, Moravskoslezsko and Severozápad could be characterized as a group with unfavourable development of both factors of production on average in 5 years. The growth rate of labour costs and tangible fixed assets is higher than the growth rate of value added, i.e. that the dynamics of value added grows more slowly than the dynamics of both factors of production. In addition, on average in enterprises in the Severovýchod, Jihovýchod and Střední Morava, the volume of labour costs grows than the volume of fixed assets (technical work equipment decreases too). In companies in Moravskoslezsko and Severozápad is the development of these indicators opposite, so technical work equipment grows.
3. The group includes only companies in Praha, where relationships between indicators indicate the opposed development of production factors. A positive factor is the development of labour productivity and a negative factor is the development of capital productivity. This is to some extent linked to the increasing technical equipment of work. So the volume of fixed assets as well as the volume of value added grows faster than the costs of employees. Of course, the growth rate of value added is lower than the growth rate of fixed assets.

Conclusion

Introduced paper deals with regional difference in effectiveness of production factor labour at small and medium-sized enterprises in food industry. Authors found that the development productivity of labour at small and medium-sized enterprises in food industry is not developing in context development economy business cycle. Different development can be observed at these enterprises in comparison with average of Czech Republic, when small and medium sized enterprises achieve lower variability. From the regional standpoint (NUTS 2) authors found that the all along observation (2007 – 2012) food industry enterprises in Střední Morava and Střední Čechy markedly exceed average values of labour productivity. On the contrary small and medium sized enterprises in Jihozápad region and in Moravskoslezsko are below the average. On the basis of relationship among indicators productivity of labour, capital and capital-labour ratio were the food industry enterprises in monitored regions divided into on 3 groups. First group (includes enterprises in Střední Čechy and in Jihozápad)

would be characterized as economically successful with positive development of productivity of labour and capital. Second group including enterprises in the Severovýchod, Jihovýchod and Střední Morava, Moravskoslezsko and Severozápad regions would be conversely characterized as a group with unfavourable development of productivity of labour and capital. Third group, that include only enterprises in Prague, is defined with contradictory development. Productivity of labour develops positively and productivity of capital negatively. This apparition is due to raising technical equipment of labour. A similar finding for Prague was found by Zdenek a Střeleček (2012). Globally it is possible to say that the productivity of labour and its dynamic in particular regions has different size also development, that's largely affected by disparity in the field of wages in particular regions. Regions with highest wages have - not always most effective exploitation of production factor labour for example in Prague.

References

- [1] ANTONELLI, C., PATRUCCO, P. P., QUATRARO, F., (2011). Productivity Growth and Pecuniary Knowledge Externalities: An Empirical Analysis of Agglomeration Economies in European Regions. *Economic Geography*, vol. 87, iss. 1, pp. 23-50. ISSN 0013-0095. DOI 10.1111/j.1944-8287.2010.01104.x.
- [2] BELORGEY, N., LECAT, R., MAURY, T. P., (2006). Determinants of productivity per employee: An empirical estimation using panel data. *Economics Letters*, vol. 91, iss. 2, pp. 153-157. ISSN 0165-1765. DOI 10.1016/j.econlet.2005.09.003.
- [3] BERNANKE, B. S., PARKINSON, M. L., (1991). Procyclical labor productivity and competing theories of the business-cycle - some evidence from interwar united-states manufacturing-industries. *Journal of Political Economy*, vol. 99, iss. 3, pp. 439-459. ISSN 0022-3808. DOI 10.1086/261761.
- [4] BROERSMA, L., OOSTERHAVEN, J., (2009). Regional labor productivity in the Netherlands: evidence of agglomeration and congestion effects. *Journal of Regional Science*, vol. 49, iss. 3, pp. 483-511. ISSN 0022-4146. DOI 10.1111/j.1467-9787.2008.00601.x.
- [5] ENFLO, K. S., (2010). Productivity and employment-Is there a trade-off? Comparing Western European regions and American states 1950-2000. *Annals of Regional Science*, vol. 45, iss. 2, pp. 401-421. ISSN 0570-1864. DOI 10.1007/s00168-009-0315-6
- [6] FIASCHI, D., LAVEZZI, A. M., (2007). Productivity polarization and sectoral dynamics in European regions. *Journal of Macroeconomics*, vol. 29, iss. 3, pp. 612-637. ISSN 0164-0704. DOI 10.1016/j.jmacro.2007.03.003.
- [7] GUEST, R., (2011). Population ageing, capital intensity and labour productivity. *Pacific Economic Review*, vol. 16, iss. 3, pp. 371-388. ISSN 1361-374X. DOI 10.1111/j.1468-0106.2011.00553.x.
- [8] LOPEZ-BAZO, E., VAYA, E., MORA, A. J., et al., (1999). Regional economic dynamics and convergence in the European Union. *Annals of Regional Science*, vol. 33, iss. 3, pp. 343-370. ISSN 0570-1864. DOI 10.1007/s001680050109.
- [9] PIACENTINO, D., VASSALLO, E., (2011). Exploring the sources of labour productivity growth and convergence in the Italian regions: some evidence from a production frontier approach. *Annals of Regional Science*, vol. 46, iss. 2, pp. 469-486. ISSN 0570-1864. DOI 10.1007/s00168-009-0345-0 .
- [10] PRESCOTT, E. C. LAWRENCE, R., (1998). Klein Lecture 1997: Needed: A Theory of Total Factor Productivity. *International Economic Review*, vol. 39, iss. 3, pp. 525-551. ISSN 00206598. DOI 10.2307/2527389.
- [11] RAMIK, J., NEVIMA, J., HANCLOVA, J., (2010). Multicriteria approaches to regional competitiveness and disparities. In *International Conference on Regional Disparities in Central and Eastern Europe*. Slovak Acad Sciences, Inst Economic Research. pp. 259-265. ISBN 978-80-7144-180-9.
- [12] STŘELEČEK, F., LOSOSOVÁ, J., (2003). An evaluation of the types of technical development in agriculture in the years 1995-2000. *Agricultural Economics*, vol.49, pp.151 - 165. ISSN 0139-570X.
- [13] TRAVAGLINI, G., (2012). Trade-off between labor productivity and capital accumulation in Italian energy sector. *Journal of Policy Modeling*, vol. 34, iss. 1, pp. 35-48. ISSN 0161-8938. DOI 10.1016/j.jpolmod.2011.07.013.
- [14] ZDENEK, R., STRELECEK, F., (2012). Evaluation Of Development Of Employment, Average Wage And Labour Productivity Using Shift-Share Analysis. *E & M Ekonomie a Management*, vol. 15, iss. 3, pp. 4-15. ISSN 1212-3609.

This paper was supported by the Grant Agency of the University of South Bohemia GAJU 79/2013/S.

**INTERNATIONAL MARKETING IN BUSINESS PRACTICE
OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES****MEZINÁRODNÍ MARKETING V OBCHODNÍ PRAXI MALÝCH
A STŘEDNÍCH FIREM****ING. ZDENĚK BEDNARČÍK, PH.D., MBA.**

Katedra marketingu | Department of Marketing
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné | School of Business Administration in Karvina
Slezská univerzita v Opavě | Silesian University in Opava
✉ Univerzitní nám. 1934/3, 733 40 Karviná, Czech Republic
E-mail: bednarcik@opf.slu.cz

Annotation

The theme of paper apply to problems of regional perspectives, it deal with regional small and medium-sized enterprises (SMEs). These firms appearance to its number have strong impact to development of whole region. The results of research can contribute improvement of marketing management these firms with subsequent positive influence to development of region. This paper examines international marketing in business practice of Czech exporting small and medium-sized enterprises (SMEs) with regard to the strategic perspectives. Research was focused on Czech exporting SMEs from Moravian-Silesia region and their behavior on international markets. For purpose of collecting data, a questionnaire was given to 262 SMEs involved in international business. Statistics utilized in this research included frequency, mean, percentage, and chi-square test. Data were analyzed by Statistical Package for the Social Sciences software. The research analysis disclosed that there is certain space for improvement in strategic marketing especially in a marketing research, perception of cultural and social differences, product adaptation and usage of marketing communication tools.

Key words

international marketing, marketing mix, marketing research, small and medium-sized enterprises (SMEs), strategic marketing

Anotace

Téma příspěvku se týká prokazatelně problematiky regionálního rozvoje, jedná se o regionální malé a střední firmy, které vzhledem k početnímu zastoupení v celé podnikatelské sféře mají výrazný dopad na rozvoj celého regionu. Výsledky výzkumu mohou přispět ke zlepšení marketingového řízení těchto firem s následným pozitivním vlivem na rozvoj regionu. Příspěvek zkoumá mezinárodní marketing v obchodní praxi malých a středních firem ve vztahu ke strategickému vývoji. Výzkum byl zaměřen na exportující malé a střední firmy Moravskoslezského regionu z hlediska jejich působení na mezinárodních trzích. Pro získání potřebných informací a odpovědí bylo osloveno 262 malých a středních firem, podnikajících v mezinárodním obchodě. Získaná data byla analyzována příslušnými statistickými metodami a programy. Výzkumné analýzy odhalily, že je zde určitý prostor pro zlepšování v oblasti strategického marketingu, především v marketingovém výzkumu, ve vnímání kulturních a sociálních odlišností, v adaptaci produktů na podmínky jednotlivých zemí, v účinnosti používání nástrojů marketingového mixu.

Klíčová slova

mezinárodní marketing, marketingový mix, marketingový výzkum, malé a střední firmy, strategický marketing

JEL classification: E52

Introduction

SMEs are a driving force of a national and also European economy, employment, social climate and technological advancement. In the Czech Republic, the participation of SMEs in employment in private sector is 70 %. SMEs represent 99.9 % of the total number of business entities and generate approximately one third of nominal HDP (Czech statistical office, 2013).

Micro companies (up to 10 employees) make the biggest group of entrepreneurs. They differ mainly because of strong connection with the entrepreneur or a family. These may also be self-employed businessmen. They do not have sufficient workforce to cover specialized activities connected with expansion of their business, gathering information or a market analysis. They are oriented and dependent on their local market. They have problems penetrating foreign markets as they do not have professional and financial capacity.

Small companies are considered to have 10 to 50 employees, which is the basic capital enabling to access opportunities of the European market. Small companies fill peripheral spheres of the market, help faster development of weaker regions through a good knowledge of locality, flexibility and diversity. They act against monopolization, they fortify the competition. Small companies' interests are oriented locally but they may go beyond borders to the foreign markets.

Lastly, medium-sized enterprises have greater financial research, focusing on new technologies and have a better bargaining position with the banks. With 50 to 250 employees they are capable of creating specialized teams for particular foreign markets. They have the instruments and motivation (in the context of their potential outlets) to expand into other markets.

Unfortunately, many of these enterprises have to deal with apparent difficulties resulting from consequences of still lasting effects of the economic crisis. Moreover, there is decreasing customer's purchasing power all over the regions of the Czech Republic and high competition across all the industries. Therefore, growth of international diversification is an important strategic option for small and medium businesses (Lu and Beamish, 2011, Knight, 2001) . Which is possible due to the internationalization of companies. Internationalization is broadly accepted term which refers to the process of increasing involvement in international operations (Welch and Luostarinen, 1988).

International marketing focuses on satisfying the needs and wishes of customers in foreign markets (Machková, Král, Lhotáková, 2010, Stoklasa, Starzyczna, Matušinská, 2013). As a business philosophy it offers a great opportunity for SMEs to succeed in high competitive markets. On the other hand, it is much more complex because company faces two or more sets of uncontrollable variables originating from various countries (Onkvisit and Shaw, 2004).

When any company enters a foreign market there is an important strategic decision. There are two main possibilities which are standardization and adaptation that could be executed within product or promotion element of marketing mix (Szymanski, Bharadwaj, Varadarajan, 2003). Another key success factors are price and distribution. Distribution channels within countries vary considerably by size and character (Kotler and Keller, 2012).

Summarizing previous researches in the field, there are few academic papers (Kazem and Heijden, 2006, Hynes, 2010, Mason and Pauluzzo, 2009), focusing on both the SMEs and international business since it had been very complicated for a long time for SMEs to enter foreign market. Those days are gone and thanks to development in information and communication technologies, internationalization and globalization of the markets, more SMEs are active on international markets.

Methods

The methodical approach was chosen in steps from general to special (induction reasoning). For the research purposes two objectives were defined.

The main aim of this research was to assess the specific behavior of Czech small and medium-sized enterprises operating in the foreign markets. The secondary objective was to determine what strategic actions in the field of international marketing (in terms of selected elements of the marketing mix - product, distribution and marketing communication) can strengthen small and medium businesses competitiveness.

The research was carried out during the period from March to May 2013. As a technique of selecting a sample of respondents was used semi-representative technique of choice (non-exhaustive survey), which consists of selecting respondents based on the assumption (judgment) that these respondents meet certain requirements. The selection of respondents was defined according to the criteria of a firm headcount. In order to identify small and medium companies the sample was limited according to the EU methodology as follows: maximum headcount 250, maximum turnover €50 million or balanced sheet total €43 million. Further, only exporting SMEs were included from Moravian-Silesian region. The reason for choosing the region of Moravia-Silesia was its geographic location as it borders two countries (Slovakia republic and Poland). Another reason was that the university where the research was conducted is located there.

Due to the type of required information and nature of the issue, questioning method was chosen as a research method (personal interviewing technique). For purposes of personal interview we developed questionnaire consisted of 12 questions plus 6 additional identification questions such as number of employees, type of business, exporting products, ratio of exports to total sales, company name, address and contact. Ground rules of intelligibility to respondent (intelligible content, consistency, reasonable length) were followed. Subsequently, students of International marketing course were asked to collect the data. After a profound training, students conducted personal in-office interviews with companies' representatives. Once students filled up questionnaire, representatives were asked to sign the document to prove authenticity.

Results

When defining a general sample of respondents the criterion of the size structure of the participating small and medium-sized companies, i.e. the number of employees was used.

Therefore there are three categories:

- Micro-entities, number of employees up to 10.
- Small companies, number of employees up to 50.
- Medium companies, number of employees up to 250.

Sample selection was random. Therefore medium-sized companies are heavily prevailing in the sample. On the other hand, these are typical exporters in the SMEs category [14]. Ratio export to total sales for whole sample is 55 % in average.

Machinery industry (24,81 %) is the most frequent industry represented in the sample followed by consumer goods sector (15,65 %) and steel industry (12,6 %). There are foodstuffs, chemical, electrical, woodworking, construction, textile and clothing and other industries.

For most frequently represented machinery industry are typical these exported products: anchors for ships and drilling platforms, cogwheel, material handling equipment, automation lines, machine parts, sanitary equipment, foundry equipment, plastic production industry, mining equipment, castings,

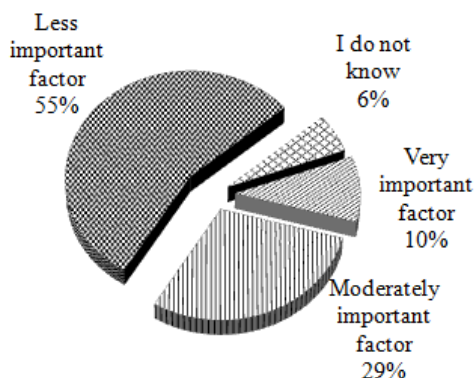
cranes, computer assisted machining centers, gear manufacturing tools, alternators, starters, conveyors, elevators and more.

During the actual existence of observed SMEs in 57 % cases the number of export destinations was *increasing*. Conversely, 38 % of companies experienced *constant* development and 5 % *decreasing* tendency.

The most frequent reason for the entering foreign markets are *proximity of the foreign markets* (54,58 %), *size of the foreign market* (53,82 %) and *increasing use of own capacities* (43,13 %).

Other question was directed at the perceived difference between cultural and social environment in domestic and foreign market. As a Fig. 1 shows, most companies (55 %) do not consider that cultural and social differences are an important factor. It is a *very important* factor for 10 % and *moderately important* for 29 %. The rest (6 %) said they *do not know*. This perception can cause problems especially when trying to adopt a product or a communication adaptation strategy.

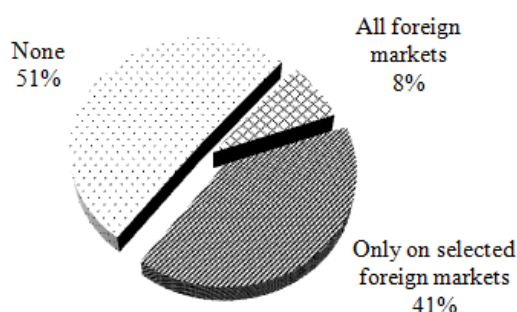
Fig. 1: Perception of cultural differences between domestic and export market by companies sampled

Sources: own research

Another point of interest was marketing research since it provides important information for manager's strategic decisions. Despite this fact 51 % of SMEs do not conduct international marketing research at any form. At least, 41 % sampled companies do research on selected foreign markets and 8 % do all market research.

Fig. 2: Marketing research approaches on foreign markets

Sources: own research

It can be assumed that for SMEs, it is difficult from financial, personnel and time perspective to perform own marketing research or maintain marketing information system. Despite this fact, companies drawn information from various sources. Unfortunately, informational support from *Czech*

bureaus, institutions and agencies is at the bottom of the list. This finding raises doubts about the effectiveness of these institutions.

Product, distribution and marketing communications

In the area of product strategy, Fig. 3 shows that most respondents use the sale products on foreign markets in a form in which it is offered in the domestic market - standardization (62.94%).

Standardization may secure a better market results for SMEs through lower costs and therefore gain global competitiveness. Significantly fewer respondents (24.05%) reported that they adapt domestic production due to the specific conditions in the foreign market. 13,01 % of companies develop a new product

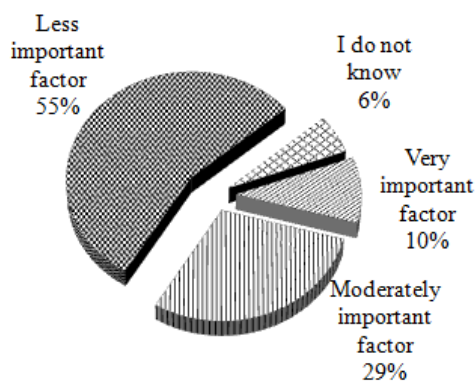
In the area of distribution strategy forms, direct distribution (50.76 %) prevails. Thus, company trades through its own dealers or export department. Indirect distribution is typical for 19,08 % subjects and combination for 30,15 %.

The largest share of the companies export is in B2B (business-to-business) sector (40%). This finding is consistent with sample characteristics, where companies from machinery industry dominate. B2C (business-to-customer) sector where products are sold for final consumption is less represented in the sample in 30 %. Eventually, the combination of B2B and B2C is represented in 30 % of businesses.

Excluding companies operating in both markets the Pearson chi-square test was used to figure out whether and which marketing communication tools were used by the theoretical assumptions for different business environment. Practically, which variables of marketing communication were significantly associated with the market type.

Clearly, personal selling is recommended to use more on B2B markets while advertising is dominant as a tool on B2C markets and so on. There is no statistically significant association in the data between the type of business and marketing communications used. Therefore it can be assumed, that there is a certain misuse of marketing communication mix among the SMEs sampled.

Fig. 3: Standardization and adaptation of product on international markets

Sources: own research

Conclusion

Some of the findings could be expected – such as that the firms export their production to the nearest neighbor's states: Slovakia and Poland. Another fact which could be predicted is that firms use the electronic media (Internet) to present their products and to communicate with their B2B or B2C customers. Some of the outcomes point out interesting trends – for example quite low utilization of the potential of different forms of support and assistance (advice) from the governmental and non-

governmental institutions. The reasons for this may be the administrative barriers for obtaining various grants, that small and medium-sized companies are not aware of these possibilities and even the general focus of these projects, which could be better adapted to specific types of businesses in certain areas of activity.

The fact that firms mostly do not accept different cultural and social conditions at foreign markets could be evaluated also negatively. At the same time, most respondents apply strategy of standardization to foreign markets. Of course this depends on the type of exported product, the destination and the target group of customers (consumer market versus industrial market). Since the biggest part of the output of the addressed companies is bound for Slovak market, it is expected that market conditions are relatively uniform with the domestic market. Striking, however, is that in general, companies see this issue as just a minor one, and this is not compatible with developing their own competitiveness on foreign markets.

From the marketing point of view it is positive that for small and medium businesses it is crucial to focus on the needs and wishes of customers. The small firms carry out innumerable little innovations thanks to their fast adaptation towards the needs of the customer. Small and medium companies are also able to function at the peripheral areas of the market which are not so attractive for larger companies. On the other hand they do not pay enough attention to acquiring information about foreign markets which may be existentially decisive for them. More than half of the surveyed firms do not implement marketing research. It is likely that the main reasons are lack of finances and lack of own skilled workers who are able to secure marketing survey. It would be profitable to pay more attention to this field and make sure to investigate the market from time to time. This could be done by cooperation on the research activities with external agency or by using different forms of research support from governmental and non-governmental institutions.

References

- [1] Czech statistical office., (2013). *Small and medium enterprises in Czech economy in the years 2003-2010*.
- [2] HYNES, B., (2010). International Small Business Growth: A Process Perspective. *Irish Journal of Management*, vol. 29, iss.2, pp. 87-106.
- [3] KAZEM, A., VAN DER HEIJDEN, B., (2006). Exporting Firms' Strategic Choices: The Case of Egyptian SMEs in the Food Industry. *SAM Advanced Management Journal*, vol. 71, iss.3, pp. 21-33.
- [4] KNIGHT, G. A., (2001). Entrepreneurship and Strategy in the International SME. *Journal of International Management*, vol.7, iss. 3, pp. 155-171. DOI 10.1016/S1075-4253(01)00042-4.
- [5] KOTLER, P., KELLER, K. L., (2012). *A Framework for Marketing Management*. Harlow: Pearson Education Limited. p. 310.
- [6] LU, J.W., BEAMISH, P.W., (2001). The Internationalization and Performance of SMEs. *Strategic Management Journal*, vol. 22, iss. 6/7, pp. 565-586. DOI 10.1002/smj.184.
- [7] MACHKOVÁ, H., KRÁL, P., M. LHOTÁKOVÁ, M., (2010). *International marketing*. Praha: Oeconomica.
- [8] MASON, M. C., PAULUZZO, R., (2009). SMEs: The Path Towards International Success. *Oxford Journal*, vol.8, iss.1, pp. 151-167.
- [9] ONKVISIT, S., SHAW, J. J., (2004). *International marketing: analysis and strategy*. New York: Routledge.
- [10] STOKLASA, M., STARZYCZNÁ, H., MATUŠÍNSKÁ, K., (2013). Czech food and regional brands within the globalized market. *Advanced Social Science Letter*. Miramar, USA.
- [11] SZYMANSKI, D., BHARADWAJ, S., VARADARAJAN, P. R., (1993). Standardization versus adaptation of international marketing strategy: an empirical investigation. *Journal of Marketing*, vol.57, iss.2, pp. 1-17. DOI 10.2307/1252215.
- [12] WELCH, L. S., LUOSTARINEN, R. K., (1988). Internationalization: Evolution of a Concept. *Journal of General Management*, vol. 14, iss. 2, pp. 36-64.

This paper is one of the research outputs of EU project CZ.1.07/2.3.00/20.0016 "Through the targeted research in the area of small and middle-sized companies to reaching competitive knowledge economy".

**THE STAKEHOLDER APPROACH TO IMPLEMENTATION
OF TOURISM DEVELOPMENT STRATEGY****STAKEHOLDER PŘÍSTUP K IMPLEMENTACI STRATEGIE
ROZVOJE CESTOVNÍHO RUCHU****MGR. ING. MARTIN LUŠTICKÝ¹****ING. MICHAL NOVÁK²****ING. PAVEL ŠVANDA¹**

¹ Katedra managementu	¹ Department of Management
² Katedra exaktních metod	² Department of Exact Methods
Fakulta managementu	Faculty of Management
Vysoká škola ekonomická v Praze	University of Economics, Prague
✉ Jarošovská 1117/II, 37701 Jindřichův Hradec, Czech Republic	
E-mail: lusticky@fm.vse.cz	

Annotation

This paper is focused on planning of tourism development with an emphasis on the issue of regional stakeholders' involvement in the implementation phase of regional strategy. It refers to the importance of collaboration between regional destination management organization and regional stakeholders for successful development of tourism. The paper suggests a method for stakeholder analysis which is considered as a starting point of the collaboration process. The method is based on an analysis of three attributes which characterize the importance of stakeholders for tourism development and their attitude to the implementation process of the strategic priorities. The stakeholder analysis is realized in the South Bohemia Region, which is selected as a testing area for verification of suggested methodology.

Key words

tourism, planning, stakeholders, analysis

Anotace

Tento příspěvek je zaměřen na problematiku plánování rozvoje cestovního ruchu s důrazem na zapojení regionálních stakeholders do implementační fáze regionální strategie. Zdůrazňuje význam spolupráce mezi krajskou organizací destinačního managementu a regionálními stakeholders pro úspěšný rozvoj cestovního ruchu. Příspěvek navrhuje metodiku analýzy stakeholders, která je považována za východisko pro nastartování procesu spolupráce. Metodika je založena na zkoumání tří atributů, které charakterizují význam stakeholders pro rozvoj cestovního ruchu a také jejich postoj k procesu implementace strategických priorit. Analýza stakeholders je realizována v Jihočeském kraji, který je zvolen jako testovací oblast pro ověření navržené metodiky.

Klíčová slova

cestovní ruch, plánování, stakeholders, analýza

JEL classification: R58

Introduction

Tourism contributes to both regional and local economy stability, especially due to its positive multiplier effect. Therefore, national and regional governments make an effort to strengthen competitiveness within their tourism policy. Although strategic planning process cannot guarantee the success of tourism destinations, it is one of the widely recognized factors of competitiveness (Dwyer & Kim, 2003, Ritchie & Crouch, 2003). It contributes to the sustainable and efficient utilization of resources in compliance with the internal and external conditions (Hall, 2008). As Pechlaner & Saurwein (2002) stated, considerable attention is devoted to strategic planning. The process of implementation is not examined in such a detailed way. Nevertheless, the implementation phase is crucial for the success of a strategy as a whole; without it the entire process loses its purpose (Poister & Streib, 1999).

The same situation happens in the sphere of implementation of the strategies for tourism development. In the development strategies, only insufficient space is devoted to the phase of implementation, and the conditions for its realization are often insufficiently prepared (Luštický, 2011, Luštický & Kincl, 2012). This is also reflected in practice where co-operation between public administration and regional stakeholders often fails or it exists only on a formal basis (Luštický, Zauummüllerová & Havlová, 2013). Nevertheless, the importance of the involvement of regional stakeholders in the strategy implementation process is emphasized by a number of authors (Ritchie & Crouch, 2003, Hall, 2008). Some authors consider this co-operation as an essential prerequisite to achieving a sustainable competitive advantage (Byrd, Cárdenas & Greenwood, 2008).

1. Aim and methodology

Even though tourism management involving regional stakeholders is difficult, the destination management organizations (DMOs) should not resign their coordination and realization role, as they are the bearer of the tourism policy. To fulfill this task it is necessary to identify regional stakeholders, characterize them and recognize their attitudes. This process is often a critical point that affects the entire process of planning and implementing strategies (Aas, Ladkin & Fletcher, 2005).

For that reason, the main aim of this paper is to propose a process of stakeholder analysis based on the Stakeholder Circle method that is modified towards conditions of tourism. It identifies key stakeholders, prioritizes them and assesses their opinion on co-operation with destination management organization within the implementation process of regional tourism development strategy. The paper verifies the procedure within the conditions of the South Bohemian Region (Czech Republic).

There are many definitions of stakeholders in the literature. They oscillate from a broad interpretation that includes all subjects somehow connected with the organization to relatively narrow interpretations tailored for the purposes of the research (Sheenan, 2006). Freeman's classic definition considers stakeholder as "any group or individual who can affect or is affected by the achievement of the organization's objectives" (Freeman, 1984: 46). This research considers stakeholders to be organizations that operate in regions influenced by the strategy, and participate in the fulfilment of strategic priorities, or are substantially affected by these priorities. It is a modification of above mentioned Freeman's definition and definition of Presenza, Sheenan & Ritchie, who define stakeholders as "any entity that is influenced by, or that may influence, the achievement of the destination management activities" (Presenza, Sheenan & Ritchie, 2005: 9).

The analysis of stakeholders is one of the methods of strategic analysis. In general, it is possible to define this analysis as a process that identifies entities that can be influenced by the activities of particular organization, examines and groups together these entities according to their importance for the organization (Reed et al., 2009). This paper presents a specific method of stakeholder analysis that is based on the Stakeholder Circle method and modified for the conditions of strategic analysis in tourism. In compliance with the approach of Mitchell, Agle & Wood (1997), Bryson (2004), Sheenan

(2006), and Částek (2010), the stakeholder analysis uses this set of attributes for basic characterization of the stakeholder groups:

- Power (P): the attribute identifies such stakeholder group which is deciding for achievement of the strategic priority;
- Ability to co-operate (A): the attribute identifies such stakeholder group which is non-conflict and capable to co-operate in achievement of the strategic priority;
- Urgency (U): the attribute identifies such stakeholder group which is frequently involved in achievement of the strategic priority.

Just as the Stakeholder Circle method, the stakeholder analysis allows calculating the Stakeholder Index. This index allows ranking the stakeholder groups by importance based on selected attributes. Thus, it indicates those regional stakeholders the destination management organization should focus on when implementing the strategy. The Stakeholder Index is calculated by the following formula:

$$SI = \sum(P, A, U) \quad (1)$$

The required data for stakeholder analysis are obtained by the means of semi-structured interviews with members of top management of the regional destination management organization (the South Bohemia Tourism Authority). Buhalis (2000), Presenza, Sheenan & Ritchie (2005) emphasize the importance of these organizations in tourism management and in the implementation of the strategy in administrative or local government regions. They consider them as the main initiators of tourism development in the destination and as the coordinators of co-operation with regional stakeholders.

The aim of the survey is to characterize the stakeholders groups assembled according to the selected attributes and identify key groups according to the value of the Stakeholder Index. The survey uses standard five-point Likert scale for expression of the value of particular attribute. Respondents indicate their level of agreement with pre-defined statements on the following scale: (5) strongly agree; (4) agree; (3) neutral; (2) disagree; (1) strongly disagree. The statements are as follows:

- Power: This group of stakeholders is deciding for achievement of the strategic priority;
- Ability to co-operate: This group of stakeholders is non-conflict and capable to co-operate in achievement of the strategic priority;
- Urgency: This group of stakeholders is frequently involved in achievement of the strategic priority.

The next phase of the research is focused on particular representatives of the key stakeholder groups. Its aim is to describe their opinion on co-operation with the regional destination management organization. For this reason the previous attributes are modified to the following set:

- Attitude: This attribute identifies stakeholders which have positive approach to co-operation in achievement of the strategic priority;
- Interest: This attribute identifies stakeholders which have a spirit of initiative and actively co-operate in achievement of the strategic priority;
- Capability: This attribute identifies stakeholders which have sufficient capacity of the resources and which are able to use them for achievement of the strategic priority.

This phase is realized by an on-line survey. The survey uses a combination of five-point Likert scale and open questions to be able to ascertain the views of regional stakeholders on co-operation with the destination management organization within implementation of the strategic priorities of current tourism development strategy.

2. Results and discussion

Table 1 summarizes results of the first phase of our research. Stakeholder groups are compiled based on an approach of Byrd, Cárdenas & Greenwood (2008), Presenza, Sheenan & Ritchie (2005), and Buhalis (2000). The table shows values of the attributes in a pre-defined Likert scale. The attributes are stated for all strategic priorities (SP). Stakeholder groups are sorted in the order of their importance according to the value of the Stakeholder Index (SI).

Tab. 1: The Attributes of Regional Stakeholders

Stakeholder Groups	SP1			SP2			SP3			SP4			SI
	P	A	U	P	A	U	P	A	U	P	A	U	
District towns	5	5	5	5	5	5	4	5	5	4	5	5	58
Local DMOs	5	5	5	5	5	5	4	5	3	5	5	5	57
Regional development agencies	5	4	4	3	4	3	3	2	2	5	4	4	43
Regional tourism organizations	5	3	3	3	3	2	3	2	2	5	3	3	37
Universities	1	1	1	3	4	3	1	3	1	1	2	2	23

Source: own elaboration

The strategy for tourism development in the South Bohemia Region is divided into 4 main strategic priorities: (1) Supporting the Development and Improvement of Tourism Infrastructure (SP1); (2) Promoting Education and Human Resource Development in Tourism (SP2); (3) Monitoring and Evaluating Legislation (SP3); and (4) Support for the Creation of Tourism Products (SP4).

The most important stakeholder groups are district towns in the South Bohemia Region and local destination management organizations. These groups are crucial for implementation of all strategic priorities. Their support is very important for successful tourism development and they help the regional DMO to play its coordination and realization role. Co-operation between these stakeholder groups is considered very intensive based on the strong long-term ties and regular meetings. It is positive that both of the groups are perceived as non-conflict and they actively co-operate with the DMO in achievement of the strategic priorities.

Regional development agencies and regional tourism organizations are considered to be secondary stakeholders. They are very important for achievement of two strategic priorities (SP1, SP4) which are closely connected with tourism supply and subsequent infrastructure. Their role in implementation of others priorities is not so intensive. Although the co-operation with many regional tourism organizations is extremely difficult, it would be necessary to involve them more intensively in the implementation process, and to formalize and stimulate the mutual collaboration between them and the regional DMO. Local universities are important stakeholders for realization of the third strategic priority which is focused on human resource development. Nevertheless, the co-operation takes place rather abruptly in the context of specific projects.

When realizing the strategic priorities, most stakeholders collaborate with the regional destination management organization within the framework of joint marketing, participating in tourism fairs, joint actions promoting the development of tourism, or creating promotional products. They can also provide valuable information on the development of tourism and visitor satisfaction. In certain cases they co-ordinate activities of private sector organizations. They also participate in joint projects supporting the tourism infrastructure as administrators of grant programs or as investors.

The next phase of the research is designed to evaluate the views of regional stakeholders on co-operation with the destination management organization within the implementation of strategic priorities. The survey was conducted with representatives of key regional stakeholders:

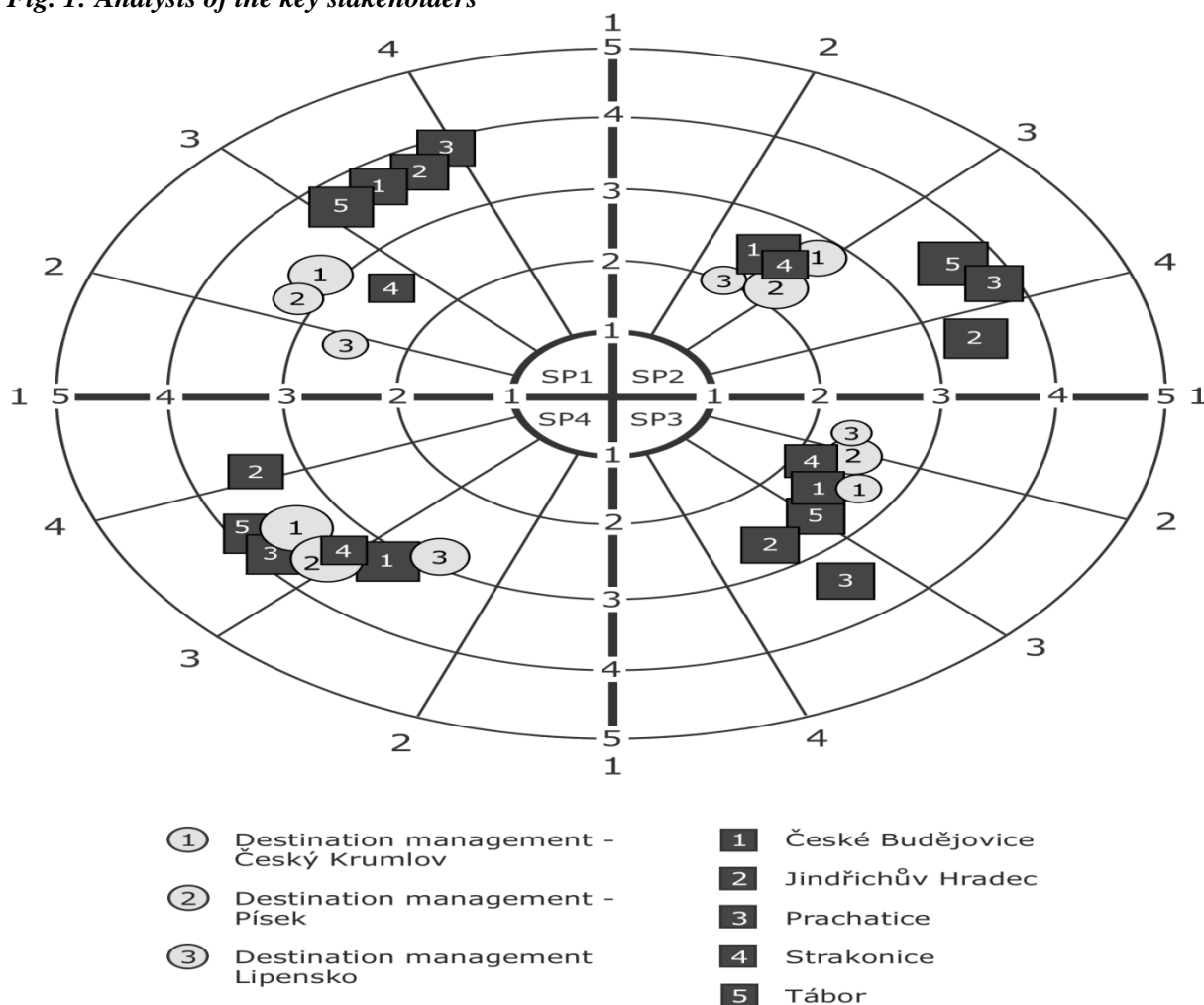
- municipal authorities of district towns: České Budějovice, Strakonice, Prachatice, Jindřichův Hradec, Tábor
- local destination management organizations: DMO Český Krumlov, DMO Písek, DMO Lipensko

In the city of Český Krumlov and Písek the survey involves only the representatives of local destination management organizations because they have a direct link with the local government (municipal authorities).

Figure 1 illustrates the results of the survey. The figure is divided into four quadrants which represent four strategic priorities of the tourism development strategy in the South Bohemia Region. Based on the results of the survey, the individual stakeholders are characterized by these three attributes:

- Attitude: This attribute is depicted by a distance from left axis of the quadrant;
- Interest: This attribute is depicted by a distance from the center of the circle;
- Capability: This attribute is depicted by an area of a mark which indicates the individual stakeholder.
 - municipal authorities of district towns: square number 1 – 5
 - local destination management organizations: circle number 1 – 3

Fig. 1: Analysis of the key stakeholders

Source: own elaboration

Figure 1 illustrates a situation in the sphere of co-operation between key regional stakeholders and the regional DMO. In general, more intensive co-operation occurs with municipal authorities than with local destination management organizations. Municipal authorities also have more favorable attitude to co-operation; local DMOs are more critical. Nevertheless, all stakeholders are involved to implementation of the strategic priorities and their attitude to co-operation is more positive than negative. The most positive results of all three attributes stakeholders indicate in the case of the strategic priority 4 “Support for the Creation of Tourism Products”. Thus the strategic priority 4 seems to be based on basic characteristics of a collaborative planning that describe Medeiros de Araujo and Bramwell (1999). The strategic priorities 1 and 2 show acceptable results too. Stakeholders appreciate the activities of the South Bohemia Tourism Authority but their interest is not so intensive. It may be caused by a lack of financial resources (SP1) and time (SP2). Orientation of the third strategic priority to the sphere of legislation is very specific. This fact reflects the level of interest and attitude of the stakeholders which is rather low. The only exception is the city of Prachatice which adopts a proactive stance on achievement of this strategic priority.

From the point of view of particular stakeholders, the cities of Jindřichův Hradec, Prachatice and Tábor declare the highest level of interest in co-operation with the regional DMO and simultaneously these cities belong among the most satisfied stakeholders. They also proclaim sufficient capacity of human resources, knowledge and time and readiness to use them for achievement of the strategic priorities. The representatives of Strakonice and České Budějovice are more reserved in their evaluation. Attention of the regional DMO should be paid primarily to municipal office of České Budějovice which is the capital city of the region and declares high capacity of the resources needed for achievement of the strategic priorities. Very similar situation comes in the case of two local destination management organizations directly connected with local government. In spite of rather positive attitude to implementation of the strategic priorities 1 and 4, these organizations are not still fully integrated into implementation of the regional strategy. The view of the DMO Lipensko to collaboration with the regional DMO is different in many cases. This local DMO has such organization structure which is not directly connected with local government and the Lipno Lake is a specific tourism destination different from other cities in the South Bohemia Region. In any case, this is not a good sign for the regional DMO. It would be appropriate to take steps to remedy, particularly with regard to tourism potential of the Lipno Lake and its surroundings.

Conclusion

It is possible to say that the first phase of the research is successful. The proposed procedure of stakeholder analysis is usable in practice. It allows characterizing the stakeholder groups within the framework of defined attributes, ranking the stakeholder groups by their importance and describing relationship between the regional DMO and key stakeholders within implementation of the strategic priorities.

The research indicates that all regional stakeholders are involved in the implementation of the strategic priorities, though not equally. The regional DMO is in a closer contact with the representatives of municipal authorities – primarily the cities of Jindřichův Hradec, Prachatice and Tábor. The local destination management organizations have not so intense relationship with the regional DMO which is reflected in their attitude and interest in co-operation. The Destination management Lipensko stands on the edge of collaborative planning process and so the regional DMO must make an effort to improve the relationships with this organization.

The stakeholder analysis represents the first step of a continual improvement process of tourism collaborative planning. It allows finding several opportunities for improvement in all strategic priorities. These opportunities will be an object of consequent research. It will detect and analyse the most important failings of co-operation and try to propose managerial arrangements for their reduction in such a way to be beneficial for both parties and to achieve that the regional stakeholders could actively participate in all strategic priorities. The research will be extended to other regions of the Czech Republic or to selected foreign destinations to strengthen the possibility of finding transferable good practices for an improvement of the strategic planning process with involvement of regional stakeholders.

References

- [1] AAS, CH., LADKIN, A., FLETCHER, J., (2005). Stakeholder Collaboration and Heritage Management. *Annals of Tourism Research*, vol. 32, iss. 1, pp. 28-48. ISSN 0160-7383. DOI 10.1016/j.annals.2004.04.005.
- [2] BRYSON, J. M., (2004). What to do when Stakeholders matter: Stakeholder Identification and Analysis Techniques. *Public Management Review*, vol. 6, iss. 1, pp. 21-53. ISSN 1471-9037. DOI 10.1080/14719030410001675722.
- [3] BUHALIS, D., (2000). Marketing the Competitive Destination of the Future. *Tourism Management*, vol. 21, iss. 1, pp. 97–116. ISSN 0261-5177.

- [4] BYRD, E. T., CARDÉNAS, D. A., GREENWOOD, J. B., (2008). Factors of stakeholder understanding of tourism: The case of Eastern North Carolina. *Tourism and Hospitality Research*, vol. 8, iss. 3, pp. 192-204. ISSN 1467-3584. DOI 10.1057/thr.2008.21.
- [5] ČÁSTEK, O., (2010). Využití stakeholderského přístupu při strategické analýze podniku. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-5411-0.
- [6] DWYER, L., KIM, C., (2003). Destination Competitiveness: Determinants and Indicators. *Current Issues in Tourism*, vol. 6, iss. 5, pp. 369-414. ISSN 1368-3500. DOI 10.1080/13683500308667962.
- [7] FREEMAN, R. E., (1984). *Strategic Management: A stakeholder approach*. Boston: Pitman. ISBN 978-0521151740.
- [8] Hall, C. M., (2008). *Tourism Planning: Policies, Processes and Relationships*. Harlow: Prentice Hall. ISBN 978-0-13-204652-7.
- [9] LUŠTICKÝ, M., (2011). Benchmarking as a Quality Enhancement Method of Regional Planning in Tourism. *Journal of Global Management*, vol. 2, iss. 1, pp. 1-11. ISSN 977-2229-919X.
- [10] LUŠTICKÝ, M., KINCL, T., (2012). Tourism Destination Benchmarking: Evaluation and Selection of the Benchmarking Partners. *Journal of Competitiveness*, vol. 4, iss. 1, pp. 99-116. ISSN 1804-171X. DOI 10.7441/joc.2012.01.08.
- [11] LUŠTICKÝ, M., ZAUNMÜLLEROVÁ, P., HAVLOVÁ, L., (2013). Stakeholder Analysis in Selected Tourism Destinations. In *International Academic Conference on Social Sciences. Conference Proceedings*. Istanbul: IACSS. pp. 292-297. ISBN 978-9941-05712-0.
- [12] MEDEIROS DE ARAUJO, L., BRAMWELL, B., (1999). Stakeholder Assessment and Collaborative Tourism Planning: The Case of Brazil's Costa Dourada Project. *Journal of Sustainable Tourism*, vol. 7, iss. 3-4, pp. 356-378. ISSN 0966-9582. DOI 10.1080/09669589908667344.
- [13] MITCHELL, R. K., AGLE, B. R., WOOD, D. J., (1997). Toward a Theory of Stakeholder Identification and Salience: Defining the Principle of Who and What Really Counts. *The Academy of Management Review*, vol. 22, iss. 4, pp. 853-886. ISSN 0363-7425.
- [14] PECHLANER, H., SAUERWEIN, E., (2002). Strategy implementation in the Alpine tourism industry. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, vol. 14, iss. 4, pp. 157-168. ISSN 0959-6119. DOI 10.1108/09596110210427003.
- [15] POISTER T. H., STREIB, G., (1999). Strategic Management in the Public Sector: Concepts, Models, and Processes. *Public Productivity & Management Review*, vol. 22, iss. 3, pp. 308-325. ISSN 1044-8039.
- [16] PRESENZA, A., SHEENAN, L., RITCHIE, J. R. B., (2005). Towards a model of the roles and activities of destination management organizations. *Journal of Hospitality, Tourism and Leisure Science*, vol. 3, iss. 1, pp. 1-16. ISSN 1473-8376.
- [17] REED, M. S. et al., (2009). Who's in and why? A typology of stakeholder analysis methods for natural resource management. *Journal of Environmental Management*, vol. 90, iss. 5, pp. 1933-1949. ISSN 1095-8630. DOI 10.1016/j.jenvman.2009.01.001.
- [18] RITCHIE, J. R. B., CROUCH, G. I., (2003). *The competitive destination: a sustainable tourism perspective*. Wallingford: CABI Publishing. ISBN 978-0-85199-664-6.
- [19] SHEENAN, L. R., (2006). *Destination Management Organizations: A Stakeholder Perspective* [online]. Ph.D. Thesis. Calgary: Haskayne School of Business, [cit. 2014-04-07]. Available at: <<http://search.proquest.com/docview/304899195>>.

POLITIKA CESTOVNÍHO RUCHU V ČR V LETECH 2007-2013 A JEJÍ OČEKÁVANÉ MOŽNOSTI V LETECH 2014-2020

TOURISM POLICY IN THE CZECH REPUBLIC IN 2007-2013 AND THE PROSPECTIVE OPPORTUNITIES IN THE YEARS 2014 -2020

DOC. RNDR. JIŘÍ VYSTOUPIL, CSc.

ING. MARTIN ŠAUER, PH.D.

Katedra regionální ekonomie a správy | *Dept. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41 a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: sauer@econ.muni.cz, vyst@econ.muni.cz

Anotace

Príspevok diskutuje současnou a budoucí podobu politiky cestovního ruchu v ČR. Nejdříve je vyhodnocena dosavadní veřejná podpora cestovního ruchu, prioritně hlavně Regionální operační programy a Integrovaný operační program. Následně je prostor věnován nové Koncepti státní politiky cestovního ruchu a problematice připravovaných operačních programů strukturální politiky EU. V této souvislosti článek analyzuje věcný soulad priorit a opatření Konceptce státní politiky cestovního ruchu s navrhovanou podobou Integrovaného regionální operačního programu.

Klíčová slova

politika cestovního ruchu, strukturální politika EU, evaluace

Annotation

The paper discusses the current and future form of the tourism policy in the Czech Republic. Firstly, there is assessment of the present public support of the tourism, above all Regional Operational Programmes and the Integrated Operational Programme, followed by description of the new National Tourism Policy of the Czech Republic for the period 2014-2020 and upcoming operational programs of the EU structural policy. In this context, we provide a detail analysis of the priorities and measures consistency between the National Tourism Policy and the proposed Integrated Regional Operational Programme.

Key words

tourism policy, EU structural policy, assessment

JEL classification: R58, Z18

1 Úvod, definice problému

Cestovní ruch je dlouhodobě jedním z nejvýznamnějších odvětví světové ekonomiky. Například mezinárodní cestovní ruch generuje celosvětově příjmy přes 1 bilion dolarů ročně a řadí se mezi přední exportní odvětví světa. Domácí cestovní ruch je přitom ještě významnější (OECD, 2010). Odhady UNWTO (2011,2013) a WTTC (2012) uvádějí asi 5 % přímý podíl cestovního ruchu na celosvětovém HDP, při započtení i nepřímých a indukovaných efektů je tento podíl až dvojnásobný. Cestovní ruch podle uvedených zdrojů zaměstnává v současnosti více 400 mil. ekonomicky aktivních osob (Konceptce státní politiky cestovního ruchu ČR na období 2014-2020, s. 4). Srovnatelné údaje za ČR uvádí Satelitní účet cestovního ruchu (TSA) - podle publikovaných statistik v něm za rok 2010

činil podíl cestovního ruchu na HDP 2,7 % (přes 100 mld. Kč). Stejný zdroj dále udává, že v České republice cestovní ruch zaměstnává více než 235 tis. osob. To je o něco méně než zdravotnictví, ale více než např. zemědělství. Právě schopnost generovat zaměstnanost je velmi zajímavou a cennou vlastností cestovního ruchu. Bereme-li v úvahu i nepřímé efekty cestovního ruchu (odhady WTTC 2010), pak objem produktu cestovního ruchu v ČR činí v současnosti přes 300 mld. Kč (8 %) a na zaměstnanosti se podílí 9,5 % (459 tis. zaměstnaných osob).¹

Uvedená fakta byla a jsou známa jak odborníkům či politikům zabývajících se regionálním rozvojem v ČR, resp. jeho hlavními rozvojovými faktory. Není proto nelogickým faktem, že už koncem 90. let minulého století se cestovní ruch objevil jako významná priorita ve většině regionálních strategických rozvojových dokumentů (např. Strategie rozvoje Brněnského kraje, 1998). V období 2002-2006 se cestovní ruch objevil také jako jedna z priorit v tehdejších Společném regionálním operačním programu (SROP) a později také v jednotlivých Regionálních operačních programech (ROP) v období 2007-2013. V uvedených obdobích 2002-2006 a zejména 2007-2013 směřovalo do veřejné podpory rozvoje cestovního ruchu největší množství finančních prostředků v novodobých dějinách České republiky (povětšinou formou dotací z evropských podpůrných fondů) – více než 100 mld. Kč², ať již z podpůrných fondů EU (zejména ERDF), prostředků z veřejných rozpočtů státu či regionální veřejné správy.

Tato dosavadní veřejná podpora rozvoje cestovního ruchu jako praktický výsledek naší politiky cestovního ruchu přináší v současnosti mnoho výzkumných problémů resp. otázek, a to především:

- Jakým způsobem a kam směřovala veřejná podpora rozvoje cestovního ruchu?
- Jaké výsledky, resp. efekty tato podpora přinesla, resp. přináší?
- Jaké změny, resp. trendy v podpoře rozvoje cestovního ruchu lze očekávat v období 2014-2020?

Nalézání odpovědí na uvedené otázky jsou v podstatě hlavními cíli tohoto předloženého příspěvku.

2 Politika cestovního ruchu ČR – její nositelé a nástroje

V rámci naplňování státní a regionální politiky cestovního ruchu ČR bylo v období 2007-6/2013 využito pro veřejnou podporu rozvoje cestovního ruchu celkem 13 nástrojů, resp. programů, v rámci stanovených 4 priorit a 13 opatření, v nichž bylo podpořeno celkem 4576 projektů s finanční dotací téměř 50 mld. Kč.³

V letech 2007 – 2008 se postupně, tak jak byly schvalovány jednotlivé operační programy, rozbíhalo jejich čerpání. Tento náběh akceleroval až ke konci roku 2008, přičemž jejich hlavní využití připadalo na období 7/2009-6/2011 (Vystoupil, Šauer, 2010, Vystoupil, Šauer, Studnička, 2010), s postupným snížením tempa čerpání v období 7/2011-6/2013. To je konečně patrné z následujících analytických přehledů. Například v období 2007-6/2009 bylo ze všech evropských programů a z národních zdrojů podpořeno více než 1300 projektů s finanční dotací kolem 13,5 mld. Kč, v období 7/2009 – 6/2011 již asi 1650 projektů s celkovou finanční dotací kolem 23,4 mld. Kč a konečně téměř 1550 projektů s finanční dotací téměř 15 mld. Kč v období 7/2011-6/2013. V celkovém souhrnu lze konstatovat, že od konce roku 2007 do poloviny roku 2013 již bylo v oblasti cestovního ruchu podpořeno přes 4 500 projektů s celkovou finanční dotací téměř 50 mld. Kč (Zpráva o plnění ..., 2013).

¹ Informace jsou převzaty z analytické části Koncepce státní politiky cestovního ruchu ČR na období 2014-2020 a z vlastních výzkumů.

² Prameny: Koncepce státní politiky cestovního ruchu ČR na období 2014-2020, Praha, MMR 2013, Zpráva o plnění Koncepce státní politiky cestovního ruchu ČR v období 2009-2013, Praha, MMR, 2013.

³ K těm patří jednak nástroje, které jsou v přímé gesci MMR (Integrovaný operační program, rozpočtové aktivity MMR, Program přeshraniční spolupráce a aktivity CzechTourism, příspěvkové organizace MMR, jednak především 7 Regionálních operačních programů a konečně operační programy v gesci ministerstev životního prostředí zemědělství a dopravy.

Uvedené skutečnosti dokumentují následující tabulky a přiložený kartogram.

Tab. 1: Souhrnný přehled nejvýznamnějších programů podpory cestovního ruchu

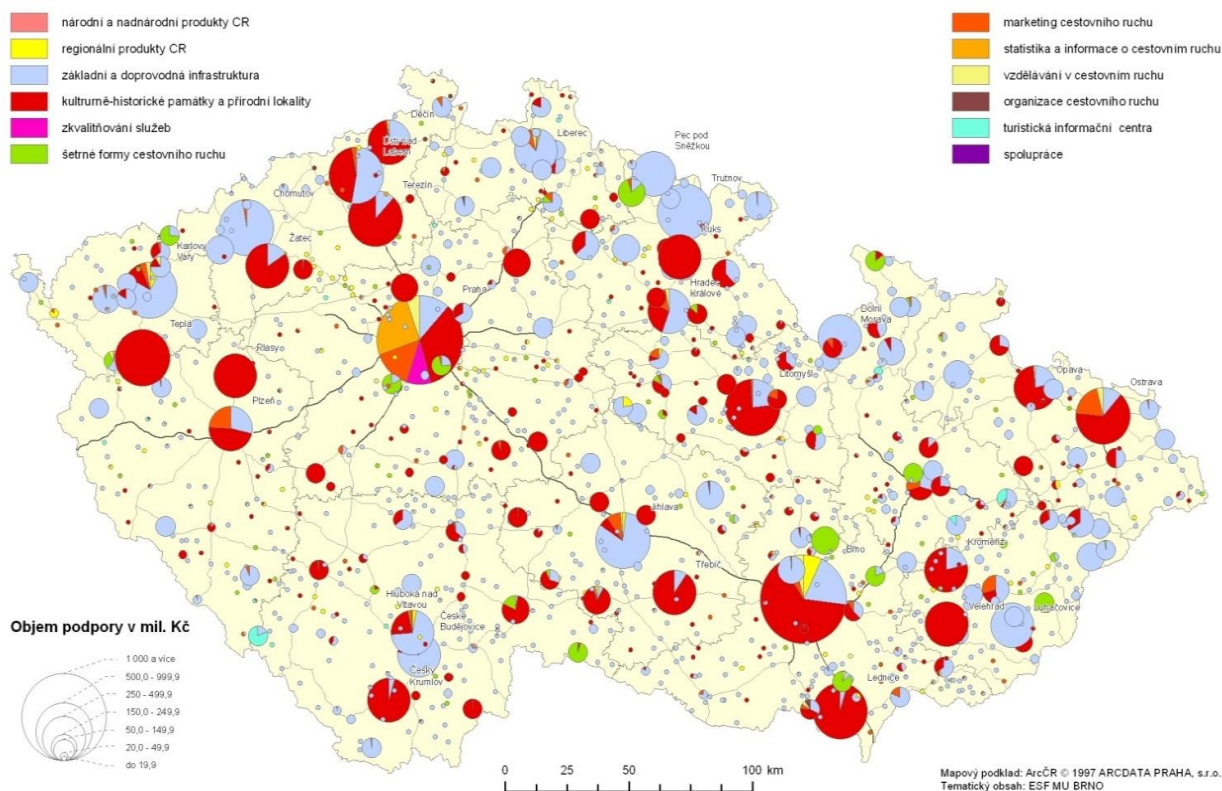
Nástroje programy podpory	Počet projektů				Finanční dotace projektů v mil.Kč			
	2007-6/2009	7/2009-6/2011	7/2011-5/2013	2007-5/2013	2007-6/2009	7/2009-6/2011	7/2011-5/2013	2007-5/2013
ROP	516	528	392	1436	10270,0	12451,6	8511,7	31233,3
IOP	-	40	33	73	-	5853,0	2112,7	7965,7
PRV	508	572	591	1671	846,1	1025,1	818,2	2689,4
Cíl 3	82	164	56	302	319,9	153,2	480,6	2335,7
OP ŽP	2	74	82	158	7,9	845,1	894,5	1747,5
Norské f.	31	-	9	40	636,8	-	172,0	808,8
SFDI	86	62	66	214	286,4	303,2	203,9	793,5
ostatní	124	251	307	682	180,3	621,5	914,4	1716,2
Celkem	1349	1691	1536	4576	12547,5	22634,7	14108,0	49290,1

Pramen: Zpráva o plnění ..., 2013

Tab. 2: Souhrnný přehled za priority

Priorita	Počet projektů				Finanční dotace projektů v mil.Kč			
	2007-6/2009	7/2009-6/2011	7/2011-5/2013	2007-5/2013	2007-6/2009	7/2009-6/2011	7/2011-5/2013	2007-5/2013
Priorita 1: Konkurenceschopnost národních a regionálních produktů cestovního ruchu	134	155	105	394	312,3	384,3	340,6	1037,2
Priorita 2: Rozšiřování a zkvalitňování infrastruktury a služeb cestovního ruchu	1049	1239	1262	3550	11526,2	20114,6	12194,9	43835,7
Priorita 3: Marketing cestovního ruchu a rozvoj lidských zdrojů	154	264	136	554	656	1841,9	1362,2	3860,1
Priorita 4: Vytváření organizační struktury cestovního ruchu	12	33	33	78	52,9	293,9	210,4	557,1
Celkem	1349	1691	1536	4576	12547,5	22634,7	14108	49290,1

Pramen: Zpráva o plnění ..., 2013

Obr. 1: Prostorová diference a druhová skladba podpory cestovního ruchu 2007 - 2011

Zdroj: *Koncepce státní politiky cestovního ruchu, ČR na období 2014-2020. MMR, Praha 2013, vlastní výzkumy*

3 ROP a IOP – hlavní nástroje veřejné podpory rozvoje cestovního ruchu

Nejdůležitějšími nástroji podpory cestovního ruchu byly a jsou v celém období jednoznačně Regionální operační programy (dále ROP) v gesci Regionálních rad 7 regionů soudržnosti NUTS II a Integrovaný operační program (dále IOP) v gesci MMR (viz tabulka výše). V těchto dvou programech bylo realizováno celkem 1509 projektů (33 % všech projektů) s finanční alokací 39,2 mld. Kč (80 % ze všech finančních prostředků identifikovaných jako relevantní pro podporu rozvoje cestovního ruchu v ČR (Zpráva o plnění..., 2013).

Podívejme se nyní podrobněji na věcnou a druhovou skladbu schválených a podporovaných projektů, které byly v souladu s Koncepcí státní politiky cestovního ruchu ČR na období 2007-2013 realizovány celkem ve 4 prioritách a 13 opatřeních. První generalizující přehled podává následující tabulka a poté doprovodný popis nejdůležitějších aktivit a výsledků.

Tab. 3: Přehled opatření v ROP a IOP v období 2007-6/2013

Název opatření	počet projektů			finanční dotace projektů v mil. Kč		
	ROP	IOP	celkem	ROP	IOP	celkem
1.1 Tvorba nosných národních a nadnárodních produktů cestovního ruchu	0	10	10	0	69,3	69,3
1.2 Tvorba specifických regionálních produktů cestovního ruchu	59	4	63	382,8	96,5	479,3
2.1 Rekonstrukce a výstavba kvalitní základní a doprovodné infrastruktury cestovního ruchu	846	0	846	21274,8	0	21274,8
2.2 Rekonstrukce kulturně-historických památek a zachování přírodních lokalit pro cestovní ruch	250	21	271	7775,7	6452,7	14228,4
2.3 Zkvalitňování služeb cestovního ruchu	0	4	4	0	245,5	245,5
2.4 Vytváření podmínek pro realizaci šetrných forem cestovního ruchu	30	0	30	298,4	0	298,4
3.1 Marketing cestovního ruchu na mezinárodní, národní a regionální úrovni	232	20	252	1396,7	608,6	2005,3
3.2 Zkvalitnění statistiky a informací o cestovním ruchu	0	14	14	0	493,1	493,1
3.3 Zkvalitňování vzdělávání a přípravy lidských zdrojů v cestovním ruchu, podpora výzkumu	0	0	0	0	0	0
4.1 Zakládání a činnost organizací cestovního ruchu na regionální a oblastní úrovni	9	0	9	34,3	0	34,3
4.2 Činnost turistických informačních center	8	0	8	65,3	0	65,3
4.3 Spolupráce mezi veřejným a podnikatelským sektorem v cestovním ruchu	2	0	2	5,6	0	5,6
4.4 Krizový management v oblasti cestovního ruchu	0	0	0	0	0	0
Opatření celkem	1436	73	1509	31233,6	7965,7	39199,3

Pramen: Zpráva o plnění ..., 2013.

V celkovém hodnocení se jasně potvrzuje, že nejvýznamnějšími nástroji implementace Koncepce 2007 – 2013 a podpory cestovního ruchu v tomto období byly Regionální operační programy a Integrovaný operační program. Ve značné míře generalizace a zobecnění lze závěrem uvést vybraná pozitiva, resp. slabší stránky těchto programů.

Regionální operační programy

Za pozitivní lze označit zejména vybudování Úřadů regionálních rad regionů soudržnosti NUTS II zejména pro jejich schopnost v oblasti programování, projektování, implementace, partnerství a monitoringu podpory projektů cestovního ruchu, v dalším období však bude nutné kvalitnější provázání jejich koncepční činnosti mezi všemi aktéry v cestovním ruchu, od národní, přes regionální a až na lokální úroveň. Podobně pozitivně lze hodnotit jejich metodickou pomoc pro předkladatele a budoucí realizátory projektů a jejich vysokou absorpční schopnost a operativnost pro realizaci budoucích projektů, nezanedbatelná je také jejich dobrá místní znalost problematiky potenciálu a významu cestovního ruchu v regionu.

Jako dosavadní určité slabé stránky lze na druhé straně označit určitou neprovázanost mezi systémem věcného výběru projektů v ROP a konkrétními Programy rozvoje cestovního ruchu jednotlivých krajů a regionů, rozložení finančních dotací (v přepočtu na obyvatele či rozlohu území) do určité míry neodpovídá rozložení potenciálu cestovního ruchu regionálního a nadlokálního významu (uplatnění ekonomického pilíře cestovního ruchu), resp. různorodá druhová skladba projektů v jednotlivých krajích na jedné straně signalizuje určitou objektivní akceptaci rozdílných potenciálů cestovního ruchu, na straně druhé však i vliv ne vždy odborně zdůvodněných představ politických reprezentací Rad soudržnosti regionů NUTS II (Šauer, Vystoupil, Repík, 2013).

Nezbytné také bude pro příští programové období sjednocení metodiky hodnocení kvality předkládaných projektů v jednotlivých regionech (rozdílná stanovení kritérií a jejich vah pro hodnocení projektů). Zásadní otázkou zůstává hospodárnost a efektivnost dotačního systému používaného pro podporu realizace projektů. Za to pochopitelně program ROP nemůže (byl tak nastaven jako jiné programy), ale zde se nejvíce projeví slabá místa dotačního systému (narušování konkurenčního prostředí v podnikatelské sféře, nebezpečí vytváření korupčního prostředí, obtížné hodnocení monitoringu hospodárnosti a efektivnosti vynaložených prostředků v projektech, aj.).

IOP

Určitá systémová a obsahová nevyváženost struktury programu. Na jedné straně správná logika soustředit se na základní pilíře podpory cestovního ruchu jako je marketing a propagace cestovního ruchu, dosud však stále chybí tvorba národních či specifických produktů cestovního ruchu. Přínosem je významná podpora regenerace cenných kulturně-historických památek pro cestovní ruch národního významu i přes určitou nesystémovost vytvoření tohoto specifického opatření v prioritní ose Národní podpora územního rozvoje. Pozitivem je také realizace jednoho z nejzajímavějších projektů v rámci IOP – webového Informačního portálu cestovního ruchu „Kudy z nudy“ v gesci CzechTourism.

Přes pozitivní posun v nové informační a marketingové kvalitě realizovaných projektů lze stále spatřovat rezervy ve vzájemné spolupráci s regionálními partnery (kraje, regionální organizace cestovního ruchu) při tvorbě tematických národních a regionálních produktů cestovního ruchu a jejich propagace a marketingu na straně druhé. Důvodem byla zejména nižší provázanost a kooperace mezi projekty realizovanými v IOP a ROP. Zkvalitnění vzájemné spolupráce mezi národní a regionální úrovní je jedním z nejvýznamnějších cílů v návrhové části Koncepce pro období 2014–2020. Úkol vytvořit funkční informační systém cestovního ruchu dosud jako jedna z aktivit IOP dosud nebyl splněn.

4 Východiska veřejné podpory cestovního ruchu v období 2014–2020

4.1 Nová Koncepce státní politiky cestovního ruchu ČR na léta 2014–2020⁴

Základním leitmotivem návrhu nové Koncepce je posilování konkurenceschopnosti odvětví cestovního ruchu. Konkurenceschopnost je dle množství odborných studií a statí determinována řadou faktorů, které lze strukturovat následovně: kvalita nabídky, flexibilní a vzdělané lidské zdroje, kvalitní uspořádání a funkce institucí v cestovním ruchu a efektivní destinační řízení a marketing. Tento pohled není nový, ale stále platný, ověřený desetiletími rozvoje cestovního ruchu. Na tyto faktory konkurenceschopnosti se soustředí navržené 4 priority a následně 13 opatření Koncepce státní politiky cestovního ruchu na období 2014–2020.

Základem konkurenceschopnosti destinací cestovního ruchu je **atraktivní a jedinečná nabídka cestovního ruchu**. Aby se nabídka dostala na trh k potenciálním spotřebitelům, je nezbytné neustále zkvalitňovat podnikatelské prostředí, které bude generovat konkurenceschopné produkty cestovního ruchu. Jejich jedinečnost a kreativita je dána schopností šetrně využít primární potenciál destinací, tedy jejich přírodní a kulturně-historické předpoklady. To vše musí být doplněno funkční a kvalitní infrastrukturou a doprovázeno kvalitními službami a společenskými aktivitami.

Nestačí ale pouze vytvářet kvalitní nabídku. Ta je nyní ve většině turisticky vyspělých zemí světa standardem. Diferenciace destinací dnes probíhá na poli efektivního oslovení vybraných segmentů populace prostřednictvím **marketingových aktivit**. Promyšlené marketingové strategie destinací cestovního ruchu a schopnost je realizovat rozhodují o úspěchu či neúspěchu nabídky na trhu. Růst konkurence a její aktivita či stále pestřejší nabídka možností trávení volného času význam tohoto opatření ještě posilují. Tvorba produktů cestovního ruchu a jejich marketing v tomto kontextu musí být založena jak na aktivním využívání moderních informačních technologií, tak ještě významněji na kooperaci a spolupráci turistických regionů a organizací.

⁴ Tento text je kompilací vybraných částí Koncepce a vlastních názorových formulací

Celý postup přípravy a tvorby turistických programů a produktů je důležité podpořit existencí (zakládáním) nezbytné organizační struktury cestovního ruchu, resp. **destinačního managementu**, a to jak na národní tak na regionální, resp. lokální úrovni (sdružení podnikatelů a veřejné správy, poskytování informací – místní i regionální TIC, činnost destinačního managementu, statistika cestovního ruchu, apod.). Nezbytnou podmínkou je zároveň zušlechťování lidského potenciálu a odpovídající výzkum v široké a komplexní problematice cestovního ruchu. Konečně posledním pilířem je koncepční rozvoj politiky cestovního ruchu v rámci hospodářské a regionální politiky, tedy **politika cestovního ruchu a ekonomický rozvoj jako priorita 4**, při úzké propojenosti a koordinaci státní a regionálních politik cestovního ruchu. Součástí priority je zkvalitnění fungování správních orgánů a krizového managementu v oblasti cestovního ruchu v ČR.

Popsanými prioritami a opářeními průřezově prostupují prvky (kvalita, znalosti, inovace, udržitelnost), které mají akcelarovat a zefektivnit naplňování cílů. Tyto prvky jsou zásadními parametry pro realizaci politiky cestovního ruchu. Zároveň se vzájemně ovlivňují a působí na procesy v cestovním ruchu synergicky.

Kvalitou je v Konceptci myšlena užitná hodnota pro spotřebitele. Představuje míru schopností destinace uspokojit nároky a očekávání jejich návštěvníků. Zvyšování kvality není pouze o vyšším standardu služeb, ale o poskytování takových služeb, které se co nejvíce blíží očekávanému charakteru služby ve vazbě na požadovanou cenu. Kvalita není součástí pouze první priority zaměřené na nabídku. Kvalita se musí prosazovat i v řídicích a operačních činnostech i ve schopnostech lidských zdrojů.

Realizace jednotlivých aktivit musí být založena na **znalostech**. Znalosti totiž přináší destinacím konkurenční výhodu. Díky vzdělání a výzkumu jsou aktéři v cestovním ruchu schopni přicházet s novými produkty a lépe se rozhodovat. Se znalostmi úzce souvisí pojem **inovací**. Předpokladem inovace nabídky i procesů v cestovním ruchu (v rámci destinačního managementu a marketingu) je totiž schopnost nabyté znalosti promítnout do konkrétních aktivit a uspět s nimi na trhu.

Posledním atributem všech návrhů je jejich **udržitelnost**. Cestovní ruch je v tomto smyslu poněkud specifickým odvětvím. Má celou řadu jak pozitivních tak negativních efektů, které se mohou při nerespektování principů udržitelného rozvoje nekontrolovatelně a nerovnovážně projevit. Z pohledu socio-kulturních a environmentálních dopadů je zde problém tzv. turistické pasti, tedy schopnosti cestovního ruchu degradovat svými aktivitami svůj vlastní kapitál (atraktivitu destinace pro návštěvníky). Udržitelnost v ekonomickém, environmentálním i sociálním smyslu musí být paradigmatem všech strategií a aktivit odvětví cestovního ruchu. Na tuto skutečnost musí umět politika cestovního ruchu reagovat.

4.2 IROP jako hlavní nástroj budoucí podpory rozvoje cestovního ruchu?

Více než rok trvala příprava a tvorba programového dokumentu IROP na období 2014-2020 za značného zájmu odborníků i politiků zajímajících se o problematiku cestovního ruchu. Ten jako regionální fenomén a proces logicky patří do opatření a aktivit v rámci IROP jako následníka končících ROP a zároveň jako nejdůležitějšího nástroje pokračujícího ve veřejné podpoře rozvoje cestovního ruchu. To konečně potvrdila první verze IROP v roce 2013 (cestovní ruch a kulturní dědictví jako jeden z navržených cílů IROP). Jejich očekávání a dojmy z předložené druhé pracovní verze IROP jsou však rozporuplné. V čem jsou základní příčiny této rozporuplnosti? Jednak jde o složitou věcnou, obsahovou i interpretační strukturu celého dokumentu (obsahující mnoho „bruselských“ terminologických frází), jednak se již obtížně hledá klasická odvětvová struktura priorit a opatření (např. podpora zemědělství, podpora cestovního ruchu, aj.). Tato druhá připomínka není přitom kritikou, filosofie celé strategie Evropa 2020 je založena na stanovení základních rozvojových problémů a z nich formulovaných komplexních cílů a priorit, nikoliv na klasickém odvětvovém principu. Tento přístup se dal jasně očekávat, méně však již určité „vygumování“ termínu a

problematiky „cestovní ruch“ z celého IROP, ať již se týká prioritních os, specifických cílů a především navrhovaných opatření (jedinou zmínku nalezneme).

Podívejme se nyní jaké možnosti lze očekávat od programu IROP jako očekávaného hlavního nástroje nové Koncepce státní politiky cestovního ruchu ČR na období 2014-2020.

Dosavadní návrh IROPu v oblasti cestovního ruchu definuje následující oblasti podpory cestovního ruchu:

- Podpora cyklo dopravy ve formě výstavby a rekonstrukce cyklostezek a cyklotras (pozn. odlišuje autor IROPu rozdíl mezi cyklostezkou a cyklo dopravou? Cyklostezek je v ČR vyznačeno velmi mnoho, problém je jejich vedení souběžně s ostatní silniční dopravou), dále v podobě budování doprovodné infrastruktury ve vazbě na další systémy dopravy a realizace cyklistických jízdních pruhů. To vše v kontextu podpory šetrných způsobů přepravy s cílem poklesu množství dopravních nehod, kongescí, zlepšení životního prostředí snížením emisí, vibrací a hluku za současného zvyšování bezpečnosti provozu a zajištění bezbariérového přístupu. Z uvedeného vyplývá převažující dopravní pohled na problematiku, nežli hledisko cestovního ruchu a jeho potřeb (zde můžeme spekulovat o tom, jaká budou kritéria pro hodnocení podávaných projektů).
- Podpora rozvoje, ochrany a prezentace kulturního a přírodního dědictví. Z pohledu cestovního ruchu se podpora bude soustřeďovat na jedné straně na propagaci přírodního a kulturního dědictví (tedy marketingové aktivity destinací) a na obnovu a revitalizaci kulturních památek, resp. návštěvnickou veřejnou infrastrukturu pro zpřístupnění přírodního a kulturního dědictví. Akcent je kladen hlavně na muzejní a ostatní sbírkové subjekty.
- Nepřímou vazbu na rozvoj cestovního ruchu mohou (ale nemusí) mít opatření směřující k podpoře pořizování a uplatňování dokumentů územního rozvoje. Vazba na rozvoj cestovního ruchu je přitom velmi volná, závislá na preferencích pořizovatele a jeho schopnosti vnímat cestovní ruch jako územně-plánovací problém.
- Poslední oblastí podpory je komunitně vedený místní rozvoj určený pro MAS. Věcné směřování podpory odpovídá výše uvedeným prioritním oblastem, resp. aktivity definované místními komunitami musí být v souladu s celkovými cíli a prioritami programu. Tato formulace je poměrně vágní, z našeho pohledu rozšiřují paletu možných podporovaných aktivit dle priorit samotných MAS. Nicméně z dokumentu není jasný způsob eliminace přesahů a duplicit mezi aktivitami realizovanými bez nástroje MAS a s aplikací komunitně vedeného místního rozvoje.
- Z pohledu schválené Koncepce státní politiky cestovního ruchu na období 2014 – 2020 nejsou definovanými prioritami IROP ošetřeny následující klíčové aktivity nutné pro rozvoj cestovního ruchu:
 - Poradenská a informační činnost – a to především řešení v minulosti opomíjeného problému informačního a znalostního deficitu MSP. Jde hlavně o aktivity, které mají zlepšit přístup na trhy – informace o změnách tržního prostředí, poradenství o možnostech podpory, konzultace projektových záměrů, iniciace inovací, apod. Podpora cestovního ruchu v rámci OPPIK není zatím blíže specifikována a není tedy jasné, zda nebude pouze zúžena na iniciaci investiční aktivity za pomoci zvýhodněných úvěrů.
 - Dovybavení středisek cestovního ruchu vybranou doprovodnou veřejnou turistickou infrastrukturou (sportovně-rekreační, kulturně-rekreační, zdravotně-rekreační). Současné znění IROPu dává jednoznačnou preferenci podpoře kulturních památek a budování návštěvnické infrastruktury zpřístupňující přírodní a kulturní dědictví. Veřejná sportovně-rekreační infrastruktura či zdravotní infrastruktura z podpory pravděpodobně vypadáva. Jistá možnost podpory je zde stále v oblasti komerčních aktivit ve formě zvýhodněných úvěrů (pravděpodobně prostřednictvím OPPIK).
 - Vůbec nejsou programem ošetřeny systémy kvality služeb (např. další rozvoj dnes rozjíždějího se projektu Český systém kvality služeb cestovního ruchu) a produktové certifikační systémy. Přitom jde o nástroj, který má pomoci řešit největší problém našeho cestovního ruchu. Navíc má síťový charakter, který bez silné koordinační role řídicího subjektu nebude fungovat. Spoléhat na spontánní aktivizaci samotných poskytovatelů služeb z důvodu vysokých transakčních nákladů bohužel nelze.

- Obdobná situace je u podpory destinačního řízení a posílení organizace (uspořádání) cestovního ruchu. Současné turistické organizace se budou moci realizovat v oblasti marketingových aktivit (propagace kulturního a přírodního dědictví), nicméně další funkce DMO nejsou žádným způsobem řešeny. Tato situace může vést k ještě větší dominanci účelových a jednorázových marketingových aktivit, bez větší snahy o hledání synergií ve spolupráci s aktéry cestovního ruchu uvnitř i vně destinací. Problematika návštěvnického managementu, monitoringu dopadů cestovního ruchu, zavádění nových IT technologií do řídicích procesů destinací tak není vůbec IROPem zohledněna.
- Podpora vzdělávání v cestovním ruchu nebyla ani v minulém období specificky a koordinovaně řešena určitým operačním programem. Cestovní ruch byl a bude jedním z mnoha oborů, ve kterém vzdělávání lidských zdrojů probíhá. Na vzdělávání v cestovním ruchu nebudou (stejně jako v minulosti) uplatňovány určité specifické nástroje. Ze znění současného IROPu naopak vyplývá vysoká preference technických oborů, kde se cestovní ruch uplatnit nemůže. V oblasti dalšího a celoživotního vzdělávání není situace jiná. Na zvyšování kvalifikace pracovníků v oblasti cestovního ruchu (destinačních společností (OCR), pracovníků TIC, pracovníků veřejné správy, tak i osob z podnikatelského a neziskového (zájmového) sektoru) bude nutné hledat prostředky v jiných programech.
- V oblasti destinačního marketingu je podpora prostřednictvím IROPu zúžena pouze na propagační činnost. Slabé stránky dosavadního období nejsou nijak řešeny. Jde hlavně o koncepčnost a provázanost jednotlivých marketingových aktivit, spolupráci jednotlivých aktérů v rámci marketingu destinací, tvorbu produktů cestovního ruchu, monitoring efektů marketingových aktivit, vytváření marketingových informačních systémů, realizace Customer Relationship Management či sběr marketingových informací (šetření návštěvnosti, monitoring zahraničních trhů, apod.).
- Poslední oblastí, jež není návrhem IROP nijak ošetřena, je problematika statistiky a výzkumu cestovního ruchu (opatření 4.2 Koncepce). Zde je největším rizikem další financování datových zdrojů Satelitního účtu cestovního ruchu, resp. jeho další rozvoj směřovaný k jeho regionalizaci.

Na druhou stranu současná podoba IROP dává určitou naději realizace následujících aktivit Koncepce státní politiky cestovního ruchu:

- Budování středisek venkovské turistiky
- Podpora infrastruktury pro rozvoj bezmotorové dopravy
- Zvyšování standardu ubytovacích zařízení
- Dopravní naváděcí informační turistické systémy (pouze parciálně)
- Podpora rekonstrukce nejvýznamnějších kulturně-historických a technických památek využívaných pro cestovní ruch
- Zpřístupňování a interpretace atraktivního přírodního a kulturních dědictví ČR pro rozvoj cestovního ruchu
- Podpora národních geoparků, resp. geoparků UNESCO
- Branding destinací cestovního ruchu
- Realizace výkonově orientovaných komunikačních kampaní

Závěr

Období 2007-2013⁵ bylo obdobím s nejintenzivnější veřejnou podporou rozvoje cestovního ruchu v novodobé historii České republiky. Předložené analýzy hovoří o realizaci téměř 4500 projektů s jasnou přidanou hodnotou pro cestovní ruch s celkovou finanční dotací téměř 50 mld. Kč. Rozhodujícími nástroji, resp. programy této podpory byly především podpůrné fondy EU (zejména ERDF) realizované v Regionálních operačních programech a Integrovaném operačním programu (přes

⁵ Analyzované údaje jsou k 30.6.2013, kdy již bylo alokováno téměř 90 % všech prostředků pro projekty cestovního ruchu.

39 mld. Kč). Z hlediska druhové skladby podpořených projektů jednoznačně dominovaly projekty rekonstrukce a výstavby základní a doprovodné infrastruktury cestovního ruchu a projekty rekonstrukce kulturně-historických památek a zachování přírodních lokalit pro cestovní ruch, a to až již celkově tak z podpory programů ROP a IOP.

Nová Koncepce státní politiky cestovního ruchu ČR na období 2014-2020 si stanovila poměrně náročné cíle, vyjádřené nastíněnými prioritami a opatření. Jejich realizace bude samozřejmě závislá na interních a externích finanční nástrojích. Za hlavní nástroj pro další podporu rozvoje cestovního ruchu je všeobecně považován připravovaný IROP. Jeho pozitivy a určitými bariérami se věnuje závěrečná část příspěvku.

Literatura

- [1] MMR, (2013). *Koncepce státní politiky cestovního ruchu ČR pro období 2014-2020*. Praha: MMR.
- [2] MMR, (2013). *Zpráva o plnění Koncepce státní politiky cestovního ruchu ČR za období 1.7.2011- 30.6. 2013*. Praha: MMR.
- [3] MMR, (2014). *IROP, Integrovaný operační program pro období 2014-2020*. Praha: MMR.
- [4] ŠAUER M., VYSTOUPIL J., REPÍK O., (2013). *Kvantifikační analýza potenciálu cestovního ruchu ČR. Výzkumná studie pro potřeby MMR*. Brno: Masarykova univerzita.
- [5] VYSTOUPIL J., ŠAUER M., STUDNIČKA P., (2010). Analýza podpory rozvoje cestovního ruchu v České republice z Regionálních operačních programů v období říjen 2007 – červen 2010. *Czech Hospitality and Tourism Papers*, vol. 2012, iss. 12, 2010, pp. 24-48. ISSN 1801-1535.
- [6] VYSTOUPIL, J., ŠAUER, M., (2010). Analýza a zhodnocení veřejné podpory cestovního ruchu z Regionálních operačních programů v České republice v období 2007-2009. In *Zmírňování regionálních disparit rozvojem cestovního ruchu a vlivy současné hospodářské krize. Sborník vědeckých příspěvků* Praha: Vysoká škola hotelová v Praze. pp. 62-81. ISSN 1801-1535.
- [7] VYSTOUPIL, J., ŠAUER, M., (2010). Regionální operační programy jako nástroj podpory cestovního ruchu v ČR. *Regionální studia*, vol. 2012, iss. 1, pp. 38-50.

Příspěvek byl zpracován za podpory specifikovaného výzkumu MUNI/A/0749/2012: Ekonomické přínosy cestovního ruchu pro regionální a lokální ekonomiku.

GOALS OF TOURISM DEVELOPMENT IN SLOVAKIA IN THE CONTEXT OF REGIONAL DEVELOPMENT AND SELECTED TOURISM MARKETS

CÍLE ROZVOJE CESTOVNÍHO RUCHU NA SLOVENSKU V KONTEXTU REGIONÁLNÍHO ROZVOJE A VYBRANÝCH TRHŮ CESTOVNÍHO RUCHU

DOC. ING. ANDREJ MALACHOVSKÝ, PHD.

Katedra cestovného ruchu a spoločného stravovania | *Department of Tourism and Hospitality*
Ekonomická fakulta | *Faculty of Economics*
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici | *Matej Bel University in Banská Bystrica*
✉ *Tajovského 10, 975 90 Banská Bystrica, Slovak Republic*
E-mail: andrej.malachovsky@umb.sk

Annotation

Tourism in Slovakia needs to have correctly set growth objectives for its long-term development. On the one hand, these objectives must be based on the tourism offer in Slovakia and on the other hand, on the current and anticipated demand. Also, objectives for the development of tourism must respect the competitive position of Slovakia in international tourism. The quantitative aspect of tourism objectives is reflecting the growth rate predicted by the UNWTO for tourism in the world and in Europe. The aim of this paper is to highlight the interconnection of markets and targets in tourism in the context of regional development. The problem of Slovakia in international competition is slow growth and loss of key markets in tourism. Therefore, we investigate the source markets and propose priorities and development goals. For analysis, we use time series of international and Slovak tourism statistics.

Key words

tourism, goals of development, international competition, competitive advantage, tourism demand

Anotácia

Cestovný ruch na Slovensku potrebuje pre dlhodobý rozvoj správne stanovené ciele rastu. Tieto ciele musia byť založené na jednej strane na rešpektovaní strany ponuky ako aj na existujúcom a predpokladanom dopyte. Ciele tiež musia rešpektovať konkurenčnú pozíciu Slovenska v medzinárodnom cestovnom ruchu. Kvantitatívna stránka cieľov v cestovnom ruchu musí zohľadňovať rast, ktorý predpokladá UNWTO v cestovnom ruchu vo svete a v Európe. Cieľom príspevku je zdôrazniť prepojenie medzi cieľmi rozvoja cestovného ruchu a trhmi v cestovnom ruchu v kontexte regionálneho rozvoja. Problémom Slovenska je v medzinárodnej konkurencii pomalý rast a strata kľúčových trhov v cestovnom ruchu. Preto skúmame zdrojové trhy a navrhujeme priority a ciele rozvoja. Na analýzu používame časové rady medzinárodnej a slovenskej štatistiky cestovného ruchu.

Kľúčové slová

cestovný ruch, ciele rozvoja, medzinárodná konkurencia, konkurenčná výhoda, dopyt v cestovnom ruchu

JEL classification: L83

Introduction, material and methods

The destination offers a complex product to the visitor and it has to adapt its activities to this concept. In marketing terms, the destination is a product and a subject in the tourism market exposed to the competition from other destinations with the same, similar or substitution product. The activities of the destination thus have to be planned and managed as a whole even if composed of independent economic subjects. Lack of respect for this basic principle leads to a significantly lower cost effectiveness and, in return, riskiness of finance from the public and private sector (Bednarczyk, Malachovský, Wszendybyl, 2012, p. 37). In this case, many providers of services miss grasping this background and they give priority to their short-term economic goals over medium- and long-term planning which gives stability to tourism activities and helps the country as a tourist destination. The planning of tourism as a destination requires creating a multifaceted system based on situational analysis of tourism, setting a vision and a mission, creating strategic and operational goals, and setting plans and strategies of tourism development. The significance of tourism for the economy and society was recognized in a wider extent only in the mid-20th century, when tourism and its development started to be coordinated on the national as well as multinational level (Gúčík, 2011, p. 9). This was the beginning of formulating goals of tourism development to maximize the effect of its development. J. Mundt (2004, p. 182) is one of the authors who deal with setting goals in the policy of tourism; he underlines their decisive role in the process of creating a tourism strategy and policy in a competitive environment. This paper researches long-term goals in the development of tourism in Slovakia from the point of view of source markets and competitiveness with the intent to point out the importance of setting the right goals in order to be successful in a competitive tourism market. The material for this study is taken from relevant literature sources, time series of international tourism statistics and time series of Slovak tourism statistics.

Strategic analysis of markets as a basis of setting goals

Strategic analysis is a starting point in creating a strategy for tourism development in Slovakia. In this process, setting the right mission and goals for tourism to enhance economic and social development is of primary importance (Donnelly, Gibson, Ivanicevich, 1997, s. 426). Whatever the strategy, it is only a follow-up tool to attain the set goals. The major strategy of development is subsequently implemented through partial strategies as component parts of a tourism policy.

Compared to a standard crisis, the deficiencies in the process of planning and setting goals have a long term impact on the demand, which in turn, leads to price fluctuations. Even though the instability in tourism depends to a high degree on the external economic environment, it also has roots in the internal system of tourism and is connected with unrealistic expectations as regards to the sector's performance.

Apart from the external economic environment, the supply of accommodation capacities in Slovakia has long been growing faster than the demand, which has a negative influence on prices, and subsequently on the profitability of accommodation facilities. Low effectiveness in tourism has had a similar impact on the economy as a whole. This situation could have been prevented if tourism had followed a stable and "best practices" model as it has been, for example, in Austria on the national, regional, and local level.

Another problem resulting from these wrongly stated goals and mistakes in planning is a so-called structural crisis, and in tourism it had a character of uneven development of individual regions, with a persistently high share of the tourism sector confined to Bratislava and the High Tatras, especially with regards to the total number of nights. According to the basic theorem of structural crisis, such development points to ineffective or insufficient use of the tourism potential in other regions. Ineffective or insufficient use of the resources (potential) of tourism development implies a cumulation of supply and demand only to selected destinations. An insufficiently scattered supply to other regions with a potential of development increases the risk in the time of crisis.

Tables 1 and 2 show a comparison of selected tourism indicators in the world, Europe, and in Slovakia. The data in the tables prove that the development of tourism in Slovakia was primarily a result of a boom in the world and European economy based on various forms of debt. In the period between 1995 – 2012, the number of tourists in the world grew by 96 %, from 528 million to 1 035 million people, and the revenues by 172 %, from €308 billion to €837 billion. In this period, tourism in Europe was slower, as the number of tourists rose from 304 million in 1995 to 534 million in 2012, which is a 76 % rise, and the revenues went up by 108%, from €160 billion to €356 billion. In that period, the number of lodgings in Slovakia rose by 81%, which is only 5% more than in Europe, and the number of foreign guests rose by only 1% more than the rest of Europe (67% in Slovakia, to 1.5m guests). Slovakia recorded a much higher growth in foreign exchange earnings from tourism – 222 % compared to 123 % in Europe. However, the natural growth in price and expenditures per day, which are still much lower in Slovakia than in Europe and the world, must be considered here.

On the whole, this development in Slovakia is only a little different from the general upward trend in European tourism. If we thus wanted to fulfill the different visions, strategies, and other documents adopted by the government after 1989 without critical consideration of the potential growth of tourism in our country, then we could state that the growth is identical to the development of competition and is not a result of any system measures. Such a rate of growth cannot bring a higher share of tourism as a percentage of GDP, an increase in revenues for regions, etc. A look into the break years in the development of Slovakia's tourism brings interesting facts. The admission of the country to the European Union was a significant impetus for tourism; this was a time when the country recorded the highest growth. However, the crisis resulted in the largest decrease of a number of indicators. The important thing is how fast Europe's tourism recovered from the crisis. By 2011, the revenues and the number of tourists reached the pre-crisis level of 2008, though, not yet in Slovakia. What matters is the admirable ability of tourism to recover and begin to grow again, and what is more, with a surprising increase in places that have a stabilized system such as Austria.

Tab. 1: Comparison of selected indicators of tourism growth in the world, Europe and Slovakia in 1995 – 2012

Indicator/Year	1995	2000	2005	2008	2010	2011	2012	2012/95
World – million tourists	528	673	799	918	939	982	1 035	1,96
World – revenues in bn €	308	515	546	640	700	740	837	2,72
Europe – million tourists	304	385	440	486	475	504	534	1,76
Europe – revenues in bn €	160	251	281	321	309	333	356	2,23
SR – million lodgings	2.1	2.8	3.4	4.1	3.4	3.6	3,8	1,81
SR – million foreign guests	0.9	1.1	1.5	1.8	1.3	1.5	1,5	1,67
SR – million domestic guests	1.2	1.7	1.9	2.3	2.1	2.1	2,3	1,92
SR – revenues in bn Sk	18.5	19.9	37.5	55.2	50.7	52.6	59,4	3,22
SR – tourism balance in bn Sk	9	6.3	11.3	9.2	6.5	5.4	4,07	0,45

Source: Ministry of Transport, Construction and Regional Development of the SR; own elaboration

In Table 2, we evaluate the growth rate of global, European, and Slovak tourism in different periods. It is obvious that all were growing the fastest before 2008. Tourism recovered to its original level almost as early as 2010 in Europe, but only as of lately has this process occurred in Slovakia (in 2010 Slovakia recorded the worst development in the balance of tourism). In 2005, this indicator reached a record level of 11.3 billion Slovak korunas, however, this situation has yet to be repeated. The reason was that the expenditures of the domestic population in foreign tourism grew faster than the revenues from inbound tourism.

The data in Tables 1 and 2 prove to Slovakia that tourism can also be developed on the basis of cyclical effects, but then it is also subjected to such effects. If we are talking about a significant strengthening of tourism in the Slovak economy, then it must be developed at a higher rate than the European competition, but also the economy as a whole. Unless these two assumptions are met, all the declarations on the development of tourism can be taken only as empty words without ties to reality. Such promises could only be met through a policy of tourism as a system of organization and

financing this sector which is able to induce synergy and multiplication effects. As reported by Makovník (2009, s. 57) and Makovník and Dorocák (2012, s. 180), the weakness of strategic documents in tourism so far has been their application.

Tab. 2: Comparison of selected indicators of tourism growth in the world, Europe and Slovakia in 1995 – 2012 (annual changes)

Indicator/Year	2000/95	2005/00	2008/05	2010/08	2010/05	2011/10	2012/95	2008/95
World – tourists	1.27	1.19	1.15	1.02	1.18	1.05	1,96	1.74
World – revenues	1.67	1.06	1.17	1.09	1.28	1.06	2,72	2.08
Europe – tourists	1.27	1.14	1.10	0.98	1.08	1.06	1,76	1.60
Europe – revenues	1.57	1.12	1.14	0.96	1.10	1.08	2,23	2.01
SR – lodgings	1.33	1.21	1.21	0.83	1.00	1.06	1,81	1.95
SR – foreign guests	1.22	1.36	1.20	0.72	0.87	1.15	1,67	2.00
SR – domestic guests	1.42	1.12	1.21	0.91	1.11	1.00	1,92	1.92
SR – revenues	1.08	1.88	1.47	0.92	1.35	1.04	3,22	2.98
SR – tourism balance	0.70	1.79	0.81	0.71	0.58	0.83	0,45	1.02

Source: Ministry of Transport, Construction and Regional Development of the SR; own elaboration

After 1989, tourism in Slovakia recorded a quantitative economic growth, yet, the important thing is the quality and internal structure of this growth, especially in recent years. In 2003 – 2008, the total number of overnight guests in Slovakia rose from 3.4 million to 4.1 million, which is a difference of 700 thousand people (Table 3). The annual growth rate in this peak period was thus 4%. In Europe, the number of tourists in the same period rose from 400 million to 486 million, which is the same rate of growth. This clearly demonstrates that the growth of tourism in Slovakia during the period was nothing more than a cyclical growth. In 2009, this growth was replaced by a fall to the level of 2003, which did not happen in any other European country. In 2003 – 2008, the number of domestic guests increased from 2 million to 2.3 million and foreign guests from 1.4 million to 1.8 million. The rapid growth of the number of foreign tourists was replaced by a slump to the level 1.3 million, which was a return to the period before 2003. Between 2003 and 2011, the share of domestic guests in hotels remained stable at 60% and foreign guests at an average of 40%.

After 1990, the key markets for Slovakia in inbound tourism were neighbouring countries and Germany. As a consequence of a strong concentration on a small number of markets, in the crisis period, from 2009, Slovakia was not able to face strong short-term outages, as for example in the case of the Polish market after 2008. Together with other markets presented in Table 3, the share of key foreign markets in the total number of guests was about 30%. Together with the domestic market, these markets make 90% of the demand in tourism in Slovakia.

The sharp decrease in the number of overnight guests from Hungary and Poland since 2009 was a combination of two dominant factors. First of all, it was the economic crisis which started in 2008, and the second factor was the introduction of the euro in Slovakia. With an account to the time of the introduction of the new currency, the exchange rate of the Slovak currency against the euro in early 2009 was around 36 Slovak korunas per 1 euro. On the introduction of the new currency, the SKK/EUR exchange rate was set at 30.126, which is a 20% gain within one year. Compared to the Czech Republic, Poland and Hungary are markets which react more sensitively to changes in exchange rate. The reason is a lower average income per head. In the case of Hungary, there are also other factors – a stronger impact of the economic crisis than in other countries and the slump of the forint. A stronger currency of the receiving country has the same effect in tourism as in the export of goods and services. The crisis had a similar impact on Czech guests who make the main source market; yet, this market has received only little attention. The German segment in Slovakia sees a long-term unfavourable development as it gradually loses the segment of guests from the former German Democratic Republic and Slovakia has failed to develop marketing activities in the German market.

Tab. 3: Guests in selected accommodation facilities in Slovakia – selected markets (2003 – 2012)

Indicator/Year	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Guests	3 373 540	3 244 485	3 428 083	3 583 879	3 777 754	4 082 645	3 381 354	3 392 361	3 571 093	3 774 062
- of which domestic	1 986 749	1 843 296	1 913 103	1 972 071	2 093 228	2 316 116	2 083 279	2 065 722	2 110 732	2 246 562
- of which domestic in %	58.9	56.8	55.8	55.0	55.4	56.7	61.6	60.9	59.1	59.5
- of which foreign	1 386 791	1 401 189	1 514 980	1 611 808	1 684 526	1 766 529	1 298 075	1 326 639	1 460 361	1 527 500
-of which foreign in %	41.1	43.2	44.2	45.0	44.6	43.3	38.4	39.1	40.9	40.5
From countries										
Czech Republic	469 991	419 273	424 900	455 381	490 986	537 180	425 414	433 321	477 159	491 136
CZ in %	13.9	12.9	12.4	12.7	13.0	13.2	12.6	12.8	13.4	13.0
France	28 629	37 006	42 668	41 095	41 301	43 958	34 045	32 967	35 931	39 458
FR in %	0.8	1.1	1.2	1.1	1.1	1.1	1.0	1.0	1.0	1.0
Hungary	100 546	111 065	121 615	121 981	93 797	90 123	56 111	51 324	59 000	59 885
HU in %	3.0	3.4	3.5	3.4	2.5	2.2	1.7	1.5	1.7	1.6
Germany	175 746	188 067	194 158	190 422	176 059	164 694	133 989	131 674	133 431	135 897
GER in %	5.2	5.8	5.7	5.3	4.7	4.0	4.0	3.9	3.7	3.6
Poland	215 383	179 078	198 479	224 159	243 917	308 437	164 712	161 851	172 001	163 754
PL in %	6.4	5.5	5.8	6.3	6.5	7.6	4.9	4.8	4.8	4.3
Austria	51 365	55 609	55 630	60 560	62 661	62 052	50 065	51 678	58 983	65 621
AT in %	1.5	1.7	1.6	1.7	1.7	1.5	1.5	1.5	1.7	1.7
Russia	22 681	18 074	19 779	19 509	22 730	25 982	23 382	26 968	35 122	40 817
RUS in %	0.7	0.6	0.6	0.5	0.6	0.6	0.7	0.8	1.0	1.1
Great Britain	26 062	34 349	51 720	63 137	63 193	66 628	42 315	40 961	39 476	46 641
GB in %	0.8	1.1	1.5	1.8	1.7	1.6	1.3	1.2	1.1	1.2
Spain	5 464	9 022	9 665	11 429	14 166	17 693	17 549	16 926	19 635	17 969
ES in %	0.2	0.3	0.3	0.3	0.4	0.4	0.5	0.5	0.5	0.5
TOTAL	1 095 899	1 051 575	1 118 646	1 187 706	1 208 842	1 316 779	947 610	947 697	1 030 766	1 001 178
Total in %	32.5	32.4	32.6	33.1	32.0	32.3	28.0	27.9	28.9	26.5
Other countries	290 892	349 614	396 334	424 102	475 684	449 750	350 465	378 942	429 595	526 322
Other c. in %	8.6	10.8	11.6	11.8	12.6	11.0	10.4	11.2	12.0	14.0

Source: Statistical Office of the SR 2013 and own elaboration

Goals of the Development of Tourism in Slovakia in the Context of Regional Development

The strategic goals of tourism development in Slovakia are based on our long-time research which was summarized in Strategic directions of tourism development (Bednarczyk, Malachovský, Wszendybyl, 2012).

To offer a differentiated competitive product and improve its quality for target groups abroad and at home means to offer a differentiated product on the global market in relationship to the neighbouring countries which are our source markets. These considerations come from the example of Austria, which reports year-to-year increases in the number of guests from Poland, Czech Republic and Hungary.

To support the creation of complex packages of services by tourist associations in the places of destination means to respect the product as a result of common effort of the public and private sector in tourism. This assumption of creating a successful offer in an atomized market has been verified by

theory and practice. In Slovakia, in accordance with legislation, there have already been established regional organizations of tourism financed from their own sources as well as state subsidies whose responsibility is management and marketing of tourism in their respective region.

To change gradually transit and one-day tourism to short-term and longer-term tourism means to prolong the stays of domestic and foreign guests. The competitor countries make similar efforts to moderate the opposite trend in development.

To create a confident image of Slovakia as a tourist destination in existing and new markets is a goal resulting from a research of the World Travel and Tourism Research [12], which showed that Slovakia has a rather poor image in tourism on an international level. Our country did not succeed to make a more positive image in the decision-making of potential guests about which country to visit.

To support a marketing offensive for participation in domestic tourism means to intensify marketing activities in the domestic tourism market. This is a standard marketing tool used also by competitor countries which could, in the case of Slovakia, slow down the long-term falling trend in the number of domestic guests.

Tab. 4: Medium- and short-term goals of the strategy of tourism in Slovakia

Medium-term goals (up to three years)	Short-term goals (up to one or two years)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Offer of a differentiated competitive product and improvement of its quality for target groups abroad and at home, ▪ Support of creating complex packages of services by tourist associations in the places of destination, ▪ Gradual change from transit and one-day tourism to short-term and longer-term tourism, ▪ Confident creation of Slovakia's image as a tourist destination in existing and new markets, ▪ Support for a marketing offensive for the participation in domestic tourism, ▪ Gradual adoption of particular laws to regulate the development and enterprise in tourism, ▪ Establishment of the national information system and its connection to global information systems and systems of reservation, ▪ Stimulating inbound foreign tourism organized by travel agencies, ▪ Support of cross-border cooperation in creating regional tourist products. 	<ul style="list-style-type: none"> Completing the ancillary equipment in destinations in order to create a complex differentiated tourist product, Coordination of marketing activities of the Slovak Tourist Board at home and abroad as a partner of tourism subjects in Slovakia, Gradual transition from global promotion of Slovakia as a tourist destination to a differentiated promotion respecting the specific needs of target groups, More intensive promotion and support of domestic tourism in electronic and mass media, More intensive education of the population toward the development of tourism and lifelong education of the staff in tourism, Organizing and stimulating competition of tourist destinations in the creation and protection of the environment, Support of the production and distribution of original souvenirs and tourist literature, postcards with tourist motives and official logo of the Slovak Republic, An allowance for domestic tourism from employers compensated by a tax relief, Providing a subsidized loan for purchasing a holiday at home and support for social tourism, Marketing activities focused on research of the existing target market and potential markets in foreign tourism, More intensive activity of foreign representations of the Slovak Tourist Board in key sending countries (Czech Republic, Germany, Poland, Hungary, Austria), Monitoring and influencing the quality of tourist services, also through industrial unions and the Slovak Trade Inspection and the Association for Consumer Rights Protection, Increase of the safety of tourists in the territory of Slovakia, More stringent requirements in terms of qualifications for the award of concessions, especially for travel agencies, Coordination of tourism development activities by a central state administration in order to apply a uniform policy in the market, Establishment of a lottery for the benefit of tourism development with monetary and non-monetary prizes in promoting domestic tourism.

Source: own elaboration based on BEDNARCZYK, M., MALACHOVSKÝ, A., WSZENDYBYL, E. 2012. *Strategic directions of tourism development*. Krakov : Jagellonian University Press, 2012. 157 s. ISBN 978-83-233-3427-

To adopt gradually particular laws to regulate the development of enterprise in tourism is also a precondition of successful tourism development from an international point of view. Since tourism and its product is a common task for the public and private sector, it needs special legislation, similar to Austria and Switzerland.

To establish the national information system and connect it to global information and reservation systems is an inevitable condition for success in international competition. Slovakia is lagging behind in the development of comprehensive information as for content, graphics and structure (Pompurová, 2011, s. 28). One of the essential requirements today is to improve the internet presentation of Slovakia from the part of the Slovak Tourist Board (SACR) and tourist regions.

Stimulating inbound foreign tourism organized by travel agencies and supporting cross-border cooperation in creating regional tourist products result from a need to intensify the activities of travel agencies which are focusing only on passive tourism. Cross-border cooperation is a standard tool of tourism policy to support source markets from neighbouring countries, which are usually the most important source markets for the tourism of a particular country.

The objective of the goals is to achieve the mission of tourism development in society (Porter, 1994, p. 28). At the same time, they are the focal point in the development of strategies. Strategic goals are formulated for different time periods, in most cases for one to five years. One-year goals are considered short-term, three-year goals medium-term and five-year goals long-term. In view of the rate of change of the external environment, formulating goals for a longer period than five years is not considered realistic (Pompurová, 2013).

Following J. Papula (1993, p. 107), a goal is a desirable state to be achieved in the future which is measurable with appropriate qualitative or also quantitative indicators and documented by a schedule of accomplishment. Goals call for action and specify the results to be expected in fulfilling the mission; they are set for areas which have an impact on the performance and prosperity of the industry. Goals determine, above all, the position in the market, need for innovation, productivity of the industry, scope of responsibilities, relationship to the staff, and social responsibility. G. Sládek (1999, p. 136) maintains that a fully developed and competitive tourism market which will in the future be integrated into the European and world market is a strategic goal and it cannot be created in only a few years. It is a long-term process which requires support from the government, non-governmental organizations, and public administration authorities as well as constructive cooperation of all the interested industries, regions, districts, communities, and business people.

The strategic goals of tourism in Slovakia are based on an assessment of strengths and weaknesses of the domestic and international tourism market (Bednarczyk, Malachovský, Wszendybyl, 2012). The strategy envisions the implementation of these long-term goals (up to 5 years):

- to restore dynamic growth of foreign exchange earnings from foreign tourism by 10% a year on average, which corresponds to the worldwide trend and which will allow a preserved share for Slovakia in the international tourism market),
- to increase the number of foreign tourists (guests staying for at least one night) by 5% on average,
- to increase the share of Slovakia in the European tourism market and penetration into new target markets,
- to increase the participation of middle and lower social classes of the population in the domestic tourism market,
- to increase the quality of services and quality of destinations.
- Strategic goals are interrelated and have an influence on one another. In order to accomplish them successfully, it is necessary to formulate a number of goals for shorter periods.

Medium- and short-term goals can be organized into a comprehensive scheme. In the span of three years, it is necessary to ensure the implementation of medium-term goals and in the span up to one year short-term goals.

In order to achieve medium-term goals, it is necessary to formulate short-term goals. Short-term goals are interrelated and one accomplished short-term goal has an influence on several medium-term goals. Short-term goals have a character of measures. The time span of their accomplishment is short, and thus they must be fulfilled almost simultaneously. An overview of the outlined medium-term and short-term goals is shown in Table 4.

Slovakia has to set the goals of development in the context of the development in neighbouring countries, which are a direct competition, as well as countries with longer traditions of tourism development. The reason for such an evaluation and setting of goals is a higher degree of development as well as an opportunity to learn from the mistakes in development and thus have a chance to avoid them. We consider Austria and Switzerland two crucial countries in tourism from which it is possible to get inspiration in setting goals. The reason for our opinion is also the fact that the recent development in the Czech Republic, Poland and Hungary has been particularly marked by cyclical effects. Due to this fact, we do not consider the development in these countries an outcome of tourism policy and administratively set goals.

The above-mentioned strategic goals set in the context of international competition are to contribute to a better development of regions. In the EU, Slovakia is one of the countries with the biggest regional disparities and at the same time, with the largest share of foreign capital in creating GDP. In standard market economies, tourism makes an integral part of the economy, to a large degree contributes to mitigating the impact of regional differences and creates job opportunities for the population. This is its irreplaceable role from a macroeconomic as well as regional point of view. In standard economies, tourism is a stabilizing factor of regions in the time of crisis, since small and medium-sized hotels are striving to survive and develop further in spite of the difficult economic situation.

Conclusion

Tourism in Slovakia after 1990 has recorded growth rates which were primarily a result of the economic boom in Europe. In order to achieve higher rates of growth than the competition in Europe, Slovakia must adopt and implement a set of long-term and short-term goals. At the same time, for key markets, it has to adapt the tourist product, stabilize these markets and gain new markets for existing and innovative products. In addition to these aims, it is necessary to stabilize the organizational structure of tourism at the level of the state and tourist destinations as a prerequisite of growth and creating a competitive advantage in tourism. The condition for this development is the cooperation of private and public sector, which is a basis of effective appreciation of investment and achievement of a synergy effect.

References

- [1] BEDNARCZYK, M., MALACHOVSKÝ, A., WSZENDYBYL, E., (2012). *Strategic directions of tourism development*. Krakov: Jagellonian University Press. ISBN 978-83-233-3427-9. p. 157.
- [2] DONELLY, J. H., GIBSON, J. L., IVANICEVICH, J. M., (1997). *Management*. Praha: Grada. ISBN 87-549-6315. p. 480.
- [3] GÚČIK, M., (2011). *Cestovný ruch. Politika a ekonómia. Knižnica cestovného ruchu 20*. Banská Bystrica: Slovak-Swiss Tourism. ISBN 978-80-89090-98-3. p. 188.
- [4] MAKOVNÍK, T., (2009). Regionálna politika cestovného ruchu na Slovensku. *Czech Hospitality and Tourism Papers*. Praha: Vysoká škola hotelová. pp. 47 – 70. ISSN 1801-1535.
- [5] MAKOVNÍK, T., DOROCÁK, O., (2012). Podmienky inovácie produktov horského strediska Tatranská Lomnica. In *Folia Turistica. 2. Zborník vedeckých prác z medzinárodnej vedeckej konferencie*. pp. 176 – 182. ISSN 978-80-557-0351-0.
- [6] Ministerstvo dopravy, výstavby a regionálneho rozvoja Slovenskej republiky. Available at: www.mindop.sk.
- [7] MUNDT, J. W., (2004). *Tourismuspolitik*. Mníchov: Oldenbourg Verlag. ISBN 9783486275568. p. 476.
- [8] PAPULA, J., (1993). *Strategický manažment - výzva pre manažérov*. Bratislava: Elita. ISBN 80-225-0680-X.

- [9] POMPUROVÁ, K., (2011). Teoretické přístupy ku skúmaniu cieľového miesta cestovného ruchu. *Ekonomická revue cestovného ruchu*, vol. 44, iss. 3, pp. 180-189.
- [10] POMPUROVÁ, K., (2013). Atraktivnosť Slovenska ako cieľového miesta cestovného ruchu. *Studia oeconomica* 43. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela. ISBN 978-80-557-0529-3. p. 158.
- [11] PORTER, M., (1994). *Konkurenční výhoda*. Praha: Victoria Publishing. ISBN 87-692-458-25. p. 268.
- [12] SLÁDEK, G., (1999). Stratégia rozvoja cestovného ruchu na Slovensku. *Ekonomická revue cestovného ruchu*, vol. 32, iss. 3, pp. 135 - 150.
- [13] Slovakia. *Travel and Tourism competitiveness Reportt 2013*. [online]. [cit. 2014-01-28]. Available at: <http://www.wttc.org/site_media/uploads/downloads/slovakia2013.pdf>
- [14] Štatistický úrad Slovenskej republiky. Available at: www.statistics.sk.
- [15] Vízia cestovného ruchu do roku 2020 (1999). *Ekonomická revue cestovného ruchu*, vol. 32, iss. 4, pp. 234 – 244.
- [16] World Tourism Organization. Available at: www.unwto.org.

**TOURISM DESTINATION GOVERNANCE V KONTEXTU
TEORETICKÝCH POZNATKŮ****TOURISM DESTINATION GOVERNANCE IN THE THEORETICAL
CONTEXT****ING. ANDREA HOLEŠINSKÁ, PH.D.****BC. MARKÉTA NOVOTNÁ**

Katedra regionální ekonomie a správy | *Depart. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
☒ *Lipová 41 a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: holesinska@econ.muni.cz

Anotace

Problematika tourism destination governance (vládnutí turistické destinaci) je v zahraničí aktuálním tématem a stává se předmětem řady výzkumů. Koncept tourism destination governance v zásadě rozšiřuje teorii destinačního managementu (Bieger, 1996; Bratl a Schmidt, 1998; Ritchie a Crouch, 2003, Holešinská, 2012), jehož podstatou je spolupráce a vztahy (vazby) mezi aktéry cestovního ruchu, které jsou zkoumány pomocí teorií interorganizačních sítí (Alter a Hage, 1993). Teorie sítí však nejsou schopny detailně zachytit povahu a zdroje vzájemných interakcí, a proto se středem zájmu stává koncept destination governance využívající teorie corporate governance (Beritelli, Bieger a Laesser, 2007; Nordin a Svensson, 2007; Baggio, Scott a Cooper, 2010; Pechlaner, Volgger a Herntrei, 2012). Příspěvek předkládá především zahraniční teoretické poznatky a přístupy k problematice tourism destination governance a shrnuje metody používané touto teorií. Koncept tourism destination governance je současně dán do kontextu s institucionálními směry teorie regionálního rozvoje.

Klíčová slova

tourism destination governance; corporate governance; cestovní ruch; destinační management

Annotation

The issue of tourism destination governance is a current topic abroad and becomes the subject of many studies. Essentially, the concept of tourism destination governance extends the theory of destination management (Bieger, 1996; Bratl and Schmidt, 1998; Ritchie and Crouch, 2003; Holešinská, 2012), which is based on cooperation and relationships between stakeholders, which are examined by the theory of inter-organisational cooperation (Alter and Hage, 1993). The network theory is not able to capture in detail the nature and source of interaction, and therefore the focal point is the concept of destination governance that applied the corporate governance theory (Beritelli, Bieger and Laesser, 2007; Nordin and Svensson, 2007; Baggio, Scott and Cooper, 2010; Pechlaner, Volgger and Herntrei, 2012). The paper reviews foreign theoretical knowledge and approaches to tourism destination governance and summarizes the utilized methods. Moreover, the concept of tourism destination governance is presented in the context of the institutional line of regional development theory.

Key words

tourism destination governance; corporate governance; tourism; destination management

JEL classification: L83, G34

Úvod

Destinační management je v 90. letech 20. století považován za vyspělou formu řízení destinace (Bieger, 1996), neboť aplikuje principy (Holešinská, 2012), které posilují spolupráci aktérů cestovního ruchu v destinaci a napomáhají tak růstu konkurenceschopnosti. Vznikají tak komunitní struktury (Beritelli, Bieger a Laesser, 2007; Bieger, Laesser, Beritelli, 2011) na základě tradice a historie s decentralizovaným vlastnictvím. Z výzkumného hlediska je předmětem zájmu spolupráce a její sítě, které jsou zkoumány pomocí teorií meziorganizační spolupráce (Alter a Hage, 1993; Palmer a Bejou, 1995). Nejčastěji jsou v tomto kontextu citovány teorie závislosti na zdrojích¹, teorie vztahové (sociální) změny², teorie racionální volby a teorie transakčních nákladů.

Díky sílícímu tlaku na konkurenceschopnost dochází v destinacích k procesům konsolidace, což si vyžaduje i změny v organizační struktuře destinace – klíčová je role strategie. V turisticky vyspělých destinacích (švýcarské Alpy) se proto orientují na podnikový typ struktury, který se vyznačuje vysokou integrací a centrálním „řízením“ destinace jednou společností, viz DMO 3. generace (Bieger, Laesser, Beritelli, 2011). Takto podnikově řízené struktury si vyžadují komplexnější přístupy zkoumání vnitřních vazeb spolupráce/sítě, a proto se do popředí dostávají teorie corporate governance, které povětšinou vycházejí z teorie vlastnických práv, teorie zastoupení³, teorie transakčních nákladů a teorie sítí (Beritelli, Bieger a Laesser, 2007).

Metodika

Článek má charakter přehledové statě, pro jejíž zpracování byl použit normativní přístup. Samotný výzkum, resp. detailní rešerše odborné literatury k dané problematice, vychází ze základních metod analýzy, syntéza, dedukce-indukce, kompilace a dalších.

Výsledky výzkumu

Výzkum v oblasti destinačního managementu (Bieger, 1996; Bratl a Schmidt, 1998; Ritchie a Crouch, 2003, Holešinská, 2012; Derco, 2012) se orientuje na spolupráci mezi aktéry cestovního ruchu a potažmo vytváření sítí v destinaci. Díky dynamickému a procesně orientovanému přístupu k destinačnímu managementu, který se vyznačuje strategickým řízením a silnými vazbami mezi kooperujícími subjekty, se začínají aplikovat ve výzkumech těchto jevů principy corporate governance⁴. V kontextu destinací se pak objevuje pojem (tourism) destination governance (Beritelli, Bieger a Laesser, 2007; Bieger, Laesser, Beritelli, 2011), který klade větší důraz na práva a zájmy aktérů cestovního ruchu a zkoumá zdroje vzájemných interakcí. Zahrnut je proces rozvoje neformálních vztahů, znalostí a důvěry utvářející dynamický rozměr nepostradatelný pro analýzu utváření daných sítí.

Corporate governance

Beritelli, Bieger a Laesser (2007) využívají teorii corporate governance, s jejíž pomocí se snaží vysvětlit vznik a vývoj řídicích struktur v destinaci. Aplikace konceptu na turistické destinace spočívá ve stanovení a vypracování pravidel a postupů pro politiku, stejně jako pro obchodní strategie. Dále autoři představují vliv na chování jednotlivců a distribuci s využitím teorie vlastnických práv a teorie zastupitelství, která předpokládá v důsledku asymetrických informací oportunistické chování manažerů. Těmto dvěma teoriím přikládají autoři význam především z hlediska pochopení vztahů

¹ Ressource dependency theory

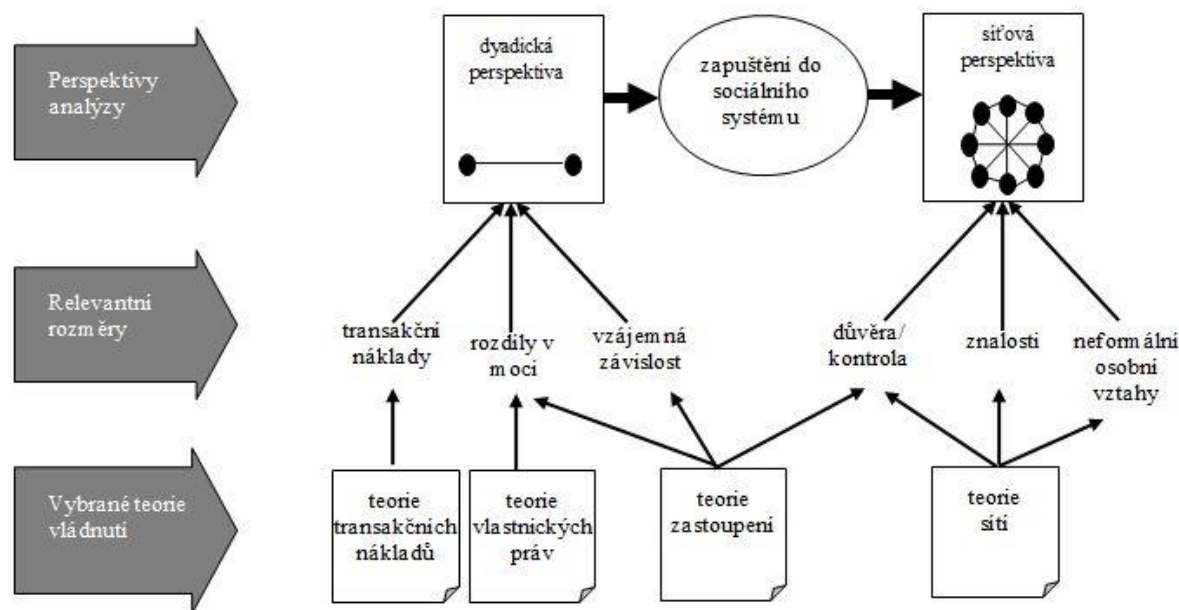
² Relations (social) exchange theory

³ Agency theory

⁴ Corporate governance se zabývá strukturami a systémy řízení, v rámci kterých jsou manažeři odpovědní, těm kteří mají oprávněný podíl/zájem v organizaci. O corporate governance se hovoří z důvodů oddělení vlastníků a manažerského řízení organizace; z důvodů četných skandálů v 90. letech minulého století; a důvodu zvýšení odpovědnosti za zájmy široké masy aktérů. (Johnson, Scholes, Whittington, 2008)

mezi zúčastněnými stranami, tedy mezi místním obyvatelstvem a jednotlivci nebo firmami, neboť vysvětlují potřebu společnosti kontrolovat a sledovat činnosti jednotlivých firem a podnikatelů, kteří usilují o své ekonomické zájmy hojným využíváním přírodních a kulturních zdrojů destinace, které jsou vnímány jako veřejný majetek. Kromě těchto dvou výše zmíněných teorií se Beritelli, Bieger a Laesser (2007) zaměřují také na teorii transakčních nákladů, která je často používána k vysvětlení různých institucionálních uspořádání, ve kterých se transakce odehrávají, a teorii sítí. Autoři dochází k závěru, že corporate governance výrazně pomáhá při vytváření vzorců pro koncept destination governance, viz Obr. 1.

Obr. 1: Přehled teorií corporate governance a jejich perspektivy

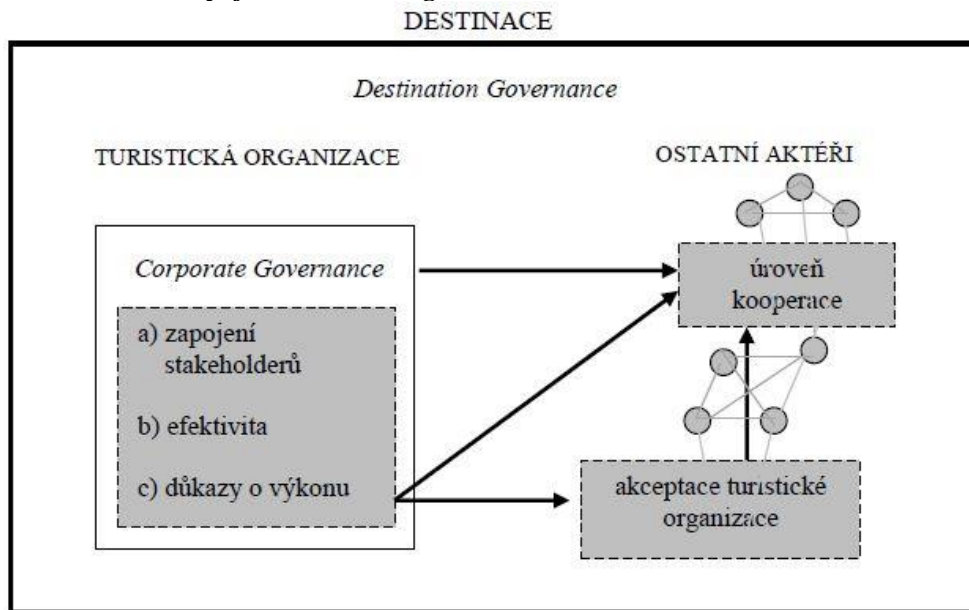
Zdroj: Beritelli, Bieger a Laesser (2007:97)

Využití prvků corporate governance v oblasti cestovního ruchu zkoumá i Pechlaner, Raich a Kofink (2011). Za účelem dalšího rozvoje a profesionalizace organizací cestovního ruchu považují za nezbytné přijetí prvků tohoto konceptu, protože organizacím nabízí řadu nástrojů, které lze využít za účelem řízení, kontrolování a monitorování, a umožňuje implementaci definovaných struktur a norem. Úspěch implementace závisí podle autorů především na specifických vlastnostech organizace, které spočívají v přístupu, struktuře organizace, dovednostech managementu a zaměstnanců, stejně jako v jejich schopnostech spolupráce a souhry.

Teorie sítí

Dle Pechlanera, Volggera a Herntreie (2012) se koncept destination governance zakládá na sítích a představuje formu sebeorganizování destinace cestovního ruchu, založené na spolupráci různých zapojených aktérů a formované institucionálními souvislostmi a pravidly organizace. Je zaměřen na vztahy, síť a partnerství mezi soukromým a veřejným sektorem. V jejich podání se destinační management nachází na rozhraní mezi destination governance a corporate governance, viz Obr. 2.

Obr. 2: Model destinace v pojetí destination governance

Zdroj: Pechlaner, Volgger, Herntrei (2012:165)

Nordin a Svensson (2007) poukazují na spojitost mezi strukturou vládnutí (governance) a rozvojem destinace, respektive procesy a výkonem. Jejich výsledky jen potvrzují předchozí zjištění, viz Beritelli, Bieger a Laesser (2007), že vztahy mezi soukromým a veřejným sektorem jsou založeny na důvěře, neformální struktuře a strategickém konsenzu a mají pozitivní dopad na úroveň růstu destinace.

Baggio, Scott a Cooper (2010) vymezují a analyzují vztahy v rámci destinace a pro charakterizaci interakce zúčastněných stran využívají vlastnosti sítí, které jsou důležité pro pochopení principů destination governance a představují možnosti jejich zkvalitnění.

Beaumont a Dredge (2010) na základě síťových přístupů ověřují vliv různých sítí na komunikaci mezi aktéry, důvěru, legitimitu a transfer znalostí. Středem pozornosti jsou lokální struktury.

Sociální teorie

Bramwell (2011), zabývající se vlivem státu na cestovní ruch, uvádí, že výzkumy v oblasti destination governance by měly více využívat sociálních teorií. Tento přístup může podle Bramwella (2011) nabídnout lepší pohled na okolnosti státních intervencí, které ovlivňují cestovní ruch a udržitelnost v destinacích. Bramwell a Lane (2011) poukazují na to, že koncept sociálních teorií může poskytnout užitečný náhled do problematiky cestovního ruchu a jeho udržitelnosti. Vymezují dva přístupy, které lze při vedení výzkumů v dané oblasti využít. První přístup zvažuje procesy a druhý bere v úvahu konkrétní role a činnosti veřejného sektoru.

Institucionální směry teorie regionálního rozvoje

U konceptu tourism destination governance je možné sledovat paralely s institucionální ekonomikou, která je hojně využívána při objasňování rozdílů v hospodářském růstu, při analýze motivů chování ekonomických aktérů nebo rolí politické moci a zájmových skupin ve fungování ekonomiky (Blažek a Uhlíř, 2011:60). Dle Voigta (2008:29) odpovídá institucionální ekonomie na otázky, jak působí instituce na růst a rozvoj. Na mikroekonomické úrovni zkoumá podle Voigta (2008:29) vliv institucí na to, jak soukromí aktéři uspořádávají opakované transakce, jak ovlivňují směnu statků mezi soukromými aktéry a jak ovlivňují motivace ke kolektivnímu jednání.

V kontextu institucionálních směrů teorie regionálního rozvoje se setkáváme s vysvětlením příčin regionálních rozdílů za použití metodického aparátu institucionální ekonomie, ekonomické sociologie a kulturní teorie. V těchto směrech je kladen důraz na význam inovací a znalostí pro vznik a udržení konkurenční výhody. Stejně tak se zde setkáváme se snahou zformulovat normativní doporučení pro zlepšení konkurenceschopnosti regionů (Blažek a Uhlíř, 2011:175).

Z perspektivy institucionální ekonomie nahlíží na oblast destination governance např. Zhang (2011). Upozorňuje, že studií, které by aplikovaly institucionální přístup na analýzu tourism destination governance, je velmi málo, proto nebyl také dosud rozvinut žádný teoretický rámec. Zhang (2011) v kontextu institucionální ekonomie zkoumá tourism destination governance ze dvou hledisek. V tom prvním definuje různé formy a následně pozoruje jejich dopad a výkon v daném institucionálním prostředí. Ve druhém sleduje vznik a vývoj modelu z pohledu historického. Spíše než konkrétní výsledky přináší výzkumné otázky, které by mohly být zodpovězeny dalšími výzkumníky. Pro tyto případy doporučuje využití kvalitativních případově orientovaných studií. Další postupy by měly určit rozměry vládnutí a stanovit měřítka (benchmarks) pro měření výkonnosti. Prostřednictvím rozhovorů a dotazníků navrhuje identifikovat různé formy struktury vládnutí destinaci, s následným hodnocením jejich výkonu, a analyzovat dopady.

Jednotlivé interakce v rámci cestovního ruchu zkoumá v kontextu institucionální ekonomie i Halkier (2013) a Beaumont a Dredge (2010), kteří zjistili, že efektivita vládnutí v destinaci při dosahování cílů zainteresovaných stran závisí na účinnosti institucionálních struktur a procesů, dostupnosti zdrojů a kvalifikačních předpokladech. Autoři považují institucionální struktury za rámec utvářející organizaci a tvarující autonomii, vnitřní soudržnost a organizační disciplínu.

Metody používané v rámci tourism destination governance

Z výše citovaných výzkumných studií je zřejmé, že k objasnění poznatků o tourism destination governance se využívá kvalitativních výzkumných metod v podobě případových studií, kdy jsou nejčastěji aplikovány (řízené/polostrukturované) rozhovory s respondenty.

Tab. 1: Přehled metod

Autoři	Metoda	
Beritelli, Leasser, Bieger (2007)	Případová studie	Analýza interních materiálů Řízené rozhovory
Pechlaner, Raich, Kofink (2011)	Případová studie	Dotazníkové šetření
Pechlaner, Volgger, Herntrei (2012)	Případová studie	Polostruktruované rozhovory
Nordin, Svensson (2007)	Případová studie	Polostruktruované rozhovory
Baggio, Scott, Cooper (2010)	Simulační model	Síťová analýza
Beaumont, Dredge (2010)	Explorativní případová studie	Analýza interních materiálů Polostruktruované rozhovory

Zdroj: vlastní zpracování

Závěr

Z rešerše literatury vyplývá, že úspěch implementace konceptu tourism destination governance závisí na organizaci, její struktuře, dovednostech a schopnostech managementu a zaměstnanců, stejně jako na spolupráci a souhře mezi aktéry. Jelikož se koncept zakládá na sítích, které ovlivňují komunikaci, legitimitu a transfer znalostí, je nutné při procesu implementace rozvíjet také neformální vztahy a důvěru. Vztahy mezi soukromým a veřejným sektorem, budované právě na důvěře, neformální struktuře a strategickém konsenzu, mají pozitivní dopad na úroveň rozvoje destinace. Posilování prvků spolupráce a integrace mezi vládními organizacemi zapojenými do cestovního ruchu a mezi vládou a soukromým sektorem by mělo představovat pro tvůrce politiky a manažery hlavní zájem. Efektivita tourism destination governance a dosahování cílů závisí také na účinnosti institucionálních struktur a procesů, dostupnosti zdrojů a kvalifikačních předpokladech.

Pro hlubší rozbor uvedených poznatků se nabízí tyto možné výzkumné otázky:

- Jak struktura vládnutí a formy institucionálního uspořádání vzájemných interakcí ovlivňují výkon destinace, resp. její rozvoj?
- Do jaké míry ovlivňují odlišné zájmy aktérů, kteří sledují určité výhody, vládnutí v destinaci?
- V jakém rozsahu může mít akceptace organizace cestovního ruchu ostatními aktéry cestovního ruchu vliv na vládnutí v destinaci?

Literatura

- [1] ALTER, C., HAGE, J., (1993). *Organizations Working Together*. Newbury Park/London/New Delhi: Sage Publications. ISBN 0803948271.
- [2] BAGGIO, R., SCOTT, N., COOPER, CH., (2010). Improving tourism destination governance: a complexity science approach. *Tourism Review*, vol. 65, iss. 4, pp. 51–60. DOI 10.1108/16605371011093863.
- [3] BEAUMONT, N., DREDGE, D., (2010). Local tourism governance: a comparison of three network approaches. *Journal of Sustainable Tourism*, vol. 18, iss. 1, pp. 7–28. DOI 10.1080/09669580903215139.
- [4] BERITELLI, P., BIEGER, T., LAESSER, CH., (2007). Destination Governance: Using Corporate Governance Theories as a Foundation for Effective Destination Management. *Journal of Travel Research*, vol. 46, pp. 96–107. DOI 10.1177/0047287507302385.
- [5] BIEGER, T., (1996). *Management von Destinationen und Tourismusorganisationen*. München: Oldenburg Verlag.
- [6] BIEGER, T., LAESSER, CH, BERITELLI, P., (2011). *Destinationsstrukturen der 3. Generation – Der Anschluss zum Markt*. St. Gallen: Universität St. Gallen. p. 34.
- [7] BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D., (2011). *Teorie regionálního rozvoje. Nástin, kritika, implikace*. Praha: Karolinum, Univerzita Karlova v Praze. ISBN 978-80-246-1974-3.
- [8] BRAMWELL, B., (2011). Governance, the state and sustainable tourism: a political economy approach. *Journal of Sustainable Tourism*, vol. 19, iss. 4–5, pp. 459–477. DOI 10.1080/09669582.2011.576765.
- [9] BRAMWELL, B., LANE, B., (2011). Critical research on the governance of tourism and sustainability. *Journal of Sustainable Tourism*, vol. 19, iss. 4–5, pp. 411–421. DOI 10.1080/09669582.2011.580586.
- [10] BRATL, H., SCHMIDT, F., (1998). *Destination Management*. Wien: Wirtschaftsministerium, ÖAR-Regionalberatung, GmbH.
- [11] DERCO, J., (2013). Destination Governance in the Czech Republic, Slovakia and Poland. *Tourism Planning and Development*, vol. 10, iss. 3, pp. 354–364.
- [12] HALKIER, H., (2013). Innovation and Destination Governance in Denmark: Tourism, Policy Networks and Spatial Development. *European Planning Studies*, pp. 1–12. DOI 10.1080/09654313.2013.784609.
- [13] HOLEŠINSKÁ, A., (2012). *Destinační management jako nástroj regionální politiky cestovního ruchu*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 9788021058477.
- [14] JOHNSON, G., SCHOLES, K., WHITTINGTON, R., (2008). *Exploring corporate strategy. Text & cases*. Harlow: Pearson Education Limited.
- [15] LAWS, E., RICHINS, H., AGRUSA, J., (2011). *Tourist destination governance: Practice, theory and issues*. CABI Publishing.
- [16] NORDIN, S., SVENSSON, B., (2007). Innovative destination governance: The Swedish ski resort of Åre. *Entrepreneurship and Innovation*, vol. 8, iss. 1, pp. 53–66.
- [17] PALMER, A., BEJOU, D., (1995). Tourism destination marketing alliances. *Annals of Tourism Research*, vol. 22, iss. 3, pp. 616–629. DOI 10.1016/0160-7383(95)00010-4.
- [18] PECHLANER, H., RAICH, F., KOFINK, L., (2011). Elements of corporate governance in tourism organization. *Tourismos: An International Multidisciplinary Journal of Tourism*, vol. 6, iss. 3, pp. 57–76.
- [19] PECHLANER, H., VOLGGER, M., HERNTREI, M., (2012). Destination management organizations as interface between destination governance and corporate governance. *Anatolia – An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, vol. 23, iss. 2, pp. 151–168.
- [20] RITCHIE, J. B., CROUCH, G. I., (2003). *The competitive destination: a sustainable tourism perspective*. Wallingford: CABI publishing. ISBN 0851996647.
- [21] VOIGT, S., (2008). *Institucionální ekonomie*. Praha: Alfa nakladatelství. ISBN 978-80-87197-13-4.
- [22] ZHANG, H., (2011). Studies on Tourism Destination Governance from the Perspective of Institutional Economics: Retrospect and Prospect. In *3rd International Conference on Information and Financial Engineering*. Vol. 12. Singapore: IACSIT Press.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu MUNI/A/0853/2013 „Tourism destination governance v kontextu institucionálních směrů teorie regionálního rozvoje“.

**REGIONÁLNÍ DISPARITY NUTS III – DÍLČÍ ANALÝZA
NÁVŠTĚVNOSTI****REGIONAL DISPARITIES NUTS III - PARTIAL ANALYSIS OF
TURNOUT****ING. JOSEF BOTLÍK**

Katedra informatiky | Department of Informatics
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné | School of Business Administration in Karvina
Slezská univerzita v Opavě | Silesian University in Opava
✉ Univerzitní náměstí 1934/3, 733 40 Karviná, Czech Republic
E-mail: botlik@opf.slu.cz

Anotace

Příspěvek se zabývá disproporcemi ve vývoji ubytovaných rezidentů a nerezidentů v jednotlivých regionech NUTS III. Cílem je nalezení disproporcí, souvislostí a časových intervalů, zejména v časové řadě nerezidentů. Pomocí metod analýzy a syntézy jsou sledované počty rozloženy a vyhodnocovány podle regionů NUTS III a dále podle roků. Srovnáván je i vývoj na základě průměrných hodnot a mediánu. Z matematického aparátu je použita pravděpodobnost výskytu, průměr absolutních odchylek, směrodatná odchylka a rozptyl celého základního souboru. Srovnání nárůstů a poklesů generuje množinu vstupních dat pro následnou precedenční analýzu. Sledované disproporce byly konfrontovány s ekonomicko politickým vývojem.

Zjištěné výsledky potvrzují souvislosti vývoje se vstupem do Evropské Unie a s krizí, nejsou však dostatečně prokazatelné. Podstatným zjištěním je, že vývoj v regionech je daleko více závislý na prostředí regionu, než na okolí.

Klíčová slova

NUTS III, ubytování rezidenti, ubytování nerezidenti

Annotation

This paper addresses the disproportion in the development accommodated residents and non-residents in each NUTS III regions. The aim is to identify disparities, context and time intervals, especially in a time series of non-residents. Methods of analysis and synthesis are used. Main monitored values of numbers, which are divided according to regions and NUTS III by year. The development is compared to the average and median values. The mathematical method is to use the probability of occurrence, average absolute deviation, standard deviation and variance of a population. Comparison of increase and decrease generates a set of input data for subsequent analysis precedence. Monitored the disproportion were confronted with economic and political development. The results confirm the context of the development with the entry into the European Union and with a crisis, but not sufficiently verifiable. Significant finding is that the development in the regions is far more dependent on the environment of the region than the surroundings.

Key words

NUTS III, accommodated residents, accommodated non-residents

JEL classification: R23

Úvod

Na OPF v Karviné probíhá dlouhodobě výzkum zaměřený na regionální analýzy (projekt SGS/5/2013 Precedence Analysis of Selected Parameters Influencing Interaction Between Traffic Infrastructure and Regional Expansion, SGS/20/2014 Analysis of the business environment in the region Karviná, dizertační práce Vliv logistické infrastruktury na rozvoj regionu a dizertační práce Význam logistické infrastruktury v příhraničí MSK). Presentovaná dílčí část výzkumu se zabývá analýzou počtu hostů v hromadných ubytovacích zařízeních podle zemí v ČR a krajích (NUTS III) se zaměřením na nerezidenty. V roce 2000 začaly fungovat samosprávné kraje, které převzaly značnou část kompetencí centrální správy. V referendu v roce 2003 byl schválen vstup do Evropské unie, který se uskutečnil 1. května 2004. V roce 2007 se Česká republika (ČR) stala členem Schengenského prostoru. Tyto změny vedly k podstatným změnám v návštěvnosti cizinců v ČR. Mezi další faktory patřil např. kurz koruny, politická situace apod. Výsledky ukazují na značné disparity v jednotlivých regionech. Ministerstvo pro místní rozvoj ČR (Metodická podpora regionálního rozvoje, 2014) vymezuje regionální disparity jako „neodůvodněné regionální rozdíly v úrovni ekonomického, sociálního a ekologického rozvoje regionů“. Disparitami, které je třeba řešit, jsou „rozdíly vyvolané subjektivní lidskou činností, nikoliv rozdíly vzniklé z objektivních příčin, například na základě přírodních podmínek“. Mohou být definovány disparity negativní i pozitivní, tj. ve smyslu silných stránek regionu. Jedná se o komparativní výhody, na nichž může být založen rozvoj daného území. Problém disparit a cizinců má silný politicko sociální rozměr. Příjezdový turistický ruch implantuje do regionu mentalitu a politické názory specifické pro dominantní skupiny rezidentů. Je zřejmé, že se jedná o rozsáhlý problém (např. Karlovarsko – Rusové), příspěvek je dílčí analýzou.

1. Cíl, metody a výchozí data

Cíl. Cílem dílčího výzkumu bylo nalezení disproporcí ve vývoji (nárůst/pokles) počtu cizinců v regionech NUTS III a vytvoření intervalů pro další analýzy. V první fázi výzkumu je dále cílem nalezení vazeb mezi politickým vývojem v ČR a s tím související měnovou politikou.

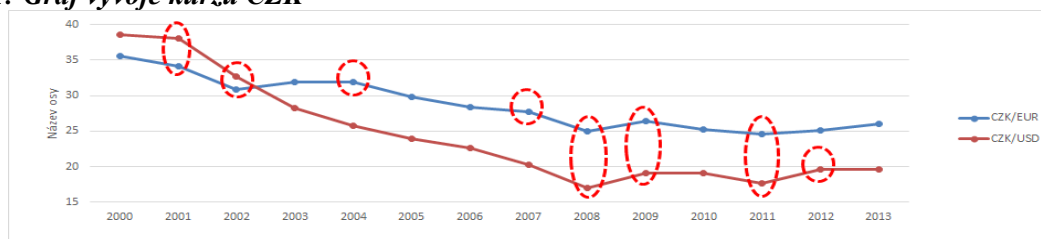
Metody. Jako základní metody byly použity analýza a syntéza. Modelovaný systém je tvořen bipartitním grafem, kde jedna množina je tvořena 13 regiony NUTS III a druhá množina je tvořena 53 mimoregionálními subjekty (Cestovní ruch – časové řady, 2014), vybranými státy, vybranými skupinami států, rezidenty. Kauzální analýzou byly hledány příčiny skokových změn hodnot. Následná syntéza jednotlivých dílčích analýz na základě srovnání vývoje stanovila množinu průníků disproporcí. Prvotní výsledky slouží jako podklad pro precedenční analýzu, popis metody a vlastní analýza je nad rámec tohoto příspěvku.

Data a metodika časové řady „cestovní ruch“. Výchozí data byla převzata, modifikována a počítána z podkladů Českého statistického úřadu (Cestovní ruch – časové řady, 2014). Data byla zpracována programem Excel, sumarizována pomocí funkce SUBTOTAL(). Hromadným ubytovacím zařízením je podle metodiky chápáno zařízení s minimálně pěti pokoji nebo deseti lůžky sloužící pro účely cestovního ruchu. Host je každá osoba, která použila služeb zařízení k přechodnému ubytování (mimo personál a majitele). Mezi hosty se nezapočítávají osoby, které využívají služeb ubytovacího zařízení k přechodnému ubytování za účelem zaměstnání, či řádného studia (pokud doba jeho trvání překročí 1 rok). V analýze jsou hosté členěni podle trvalého pobytu hosta (národnosti).

2. Výchozí časové intervaly

Základní časový interval byl zvolen 2000 – 2013. Dolní hranice je dána vznikem krajů, horní dostupností dat. Prvotní rozdělení bylo dáno rokem 2007, před/po krizi. První interval vychází z hypotézy, že na návštěvnost má vliv finanční atraktivita lokality daná kurzem.

Obr. 1: Graf vývoje kurzu CZK

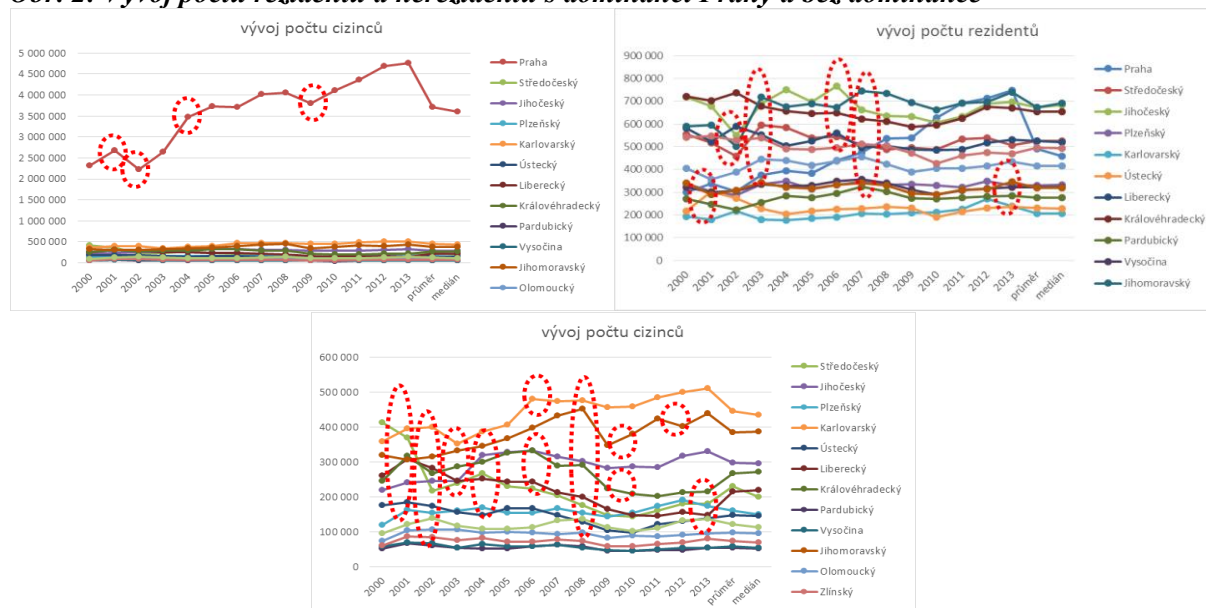
Zdroj: vlastní zpracování (Kurzy měn, 2014)

Z obrázku 1 je zřejmé, že prioritními body zvratu jsou roky 2002 a 2008, dalšími pak roky 2001, 2004, 2007, 2009 a 2012. Pokud by měla mít na návštevnost vliv politická situace, lze ji charakterizovat na úrovni státu následovně: 2000 – 2006: vláda levice (2000-2002 Zeman, 2002-2004 Špidla, 2004-2005 Gross, 2005-2006 Paroubek), 2006 – 2009: vláda pravice (2006-2007 Topolánek, 2007-2009 Topolánek), 2009 – 2010: úřednická vláda (Fischer), 2010 – 2013: vláda pravice (Nečas), 2013 – 2014: vláda odborníků (Rusnok). Body zvratu jsou zde roky 2006, 2009/2010 a 2013.

3. Výsledky analytické části

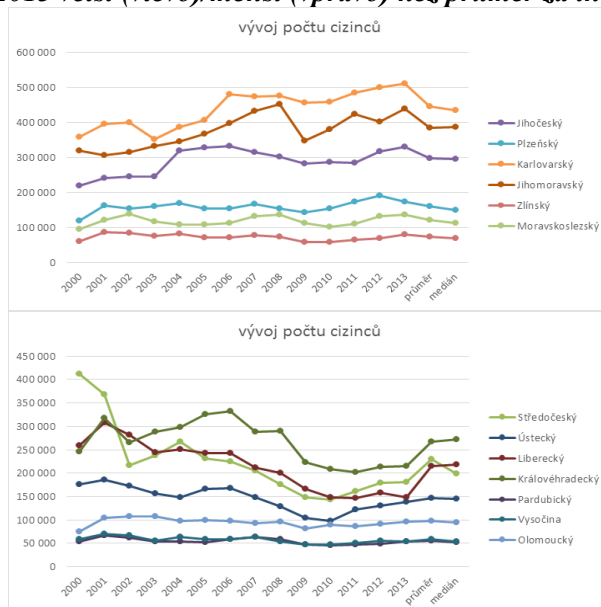
Z obrázku 2 je patrná dominance Prahy na počtu nerezidentů. V letech 2001 až 2002 je u Prahy patrný výkyv v rostoucím trendu. Počátek krize vedl k mírnému poklesu, oživení nastalo v roce 2009. U ostatních regionů lze vysledovat disproporce na celém sledovaném intervalu, poměrně nestabilní je období 2001 až 2004 s výraznými výkyvy v roce 2001. Dále jsou zřetelné změny v roce 2006 a 2008.

Obr. 2: Vývoj počtu rezidentů a nerezidentů s dominancí Prahy a bez dominance

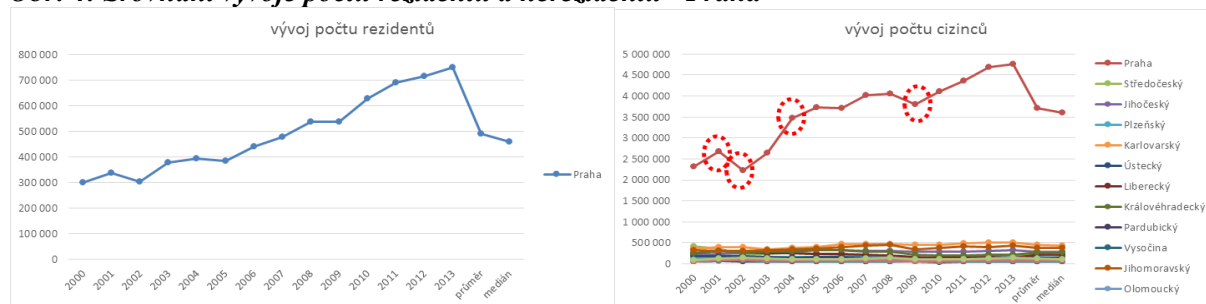
Zdroj: vlastní zpracování (Cestovní ruch – časové řady, 2014)

Obdobný vývoj má i počet rezidentů. Rozdělením regionů do dvou skupin podle poměru hodnoty v roce 2013 k průměru (obrázek 3) dostaneme dvě množiny krajů s relativně rostoucí, resp. klesající křivkou grafu. V případě první skupiny je (s výjimkou Jihomoravského kraje) zřejmá malá citlivost na krizi, což je pravděpodobně dané vstupem do Schengenu. Paradoxem je rozdílný vývoj po roce 2008 ve srovnání s průměrem (první množina – konkávní, druhá množina konvexní). Lze dokonce vyslovit hypotézu, že vliv Schengenu souvisí s polohou regionu a jeho přeshraničím.

Obr. 3: Hodnota v roce 2013 větší (vlevo)/menší (vpravo) než průměr za interval 2000-2013

Zdroj: vlastní zpracování (Cestovní ruch – časové řady, 2014)

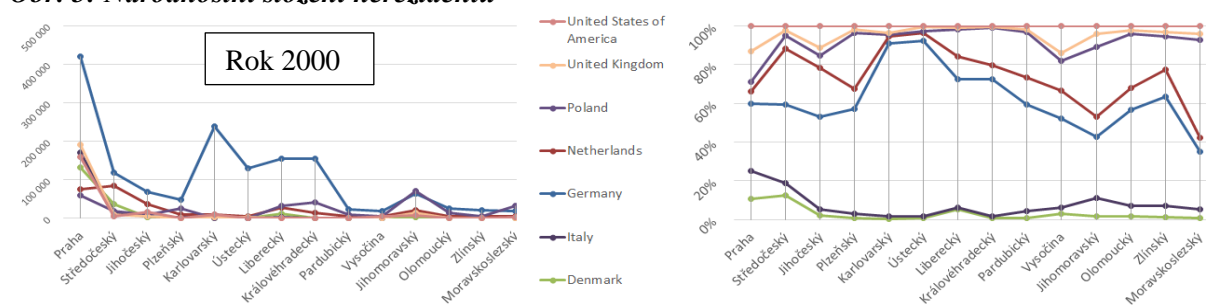
Při srovnání vývoje počtu rezidentů a nerezidentů v Praze (obr. 4) je zjevný shodný průběh a minimální citlivost Prahy na vlivy okolí. Je však viditelné, že chování nerezidentů je citlivější.

Obr. 4: Srovnání vývoje počtu rezidentů a nerezidentů - Praha

Zdroj: vlastní zpracování (Cestovní ruch – časové řady, 2014)

4. Časový průřez nerezidentů podle národností

Od roku 2000 lze vysledovat tři základní vztahy. Dominanci a naprosto rozdílné národnostní portfolio Prahy, dominanci Německa a rozdílné tendence mezi českými a moravskými kraji. Obrázek 5 ukazuje v levé části počty nerezidentů, v pravé části procentuální složení.

Obr. 5: Národnostní složení nerezidentů

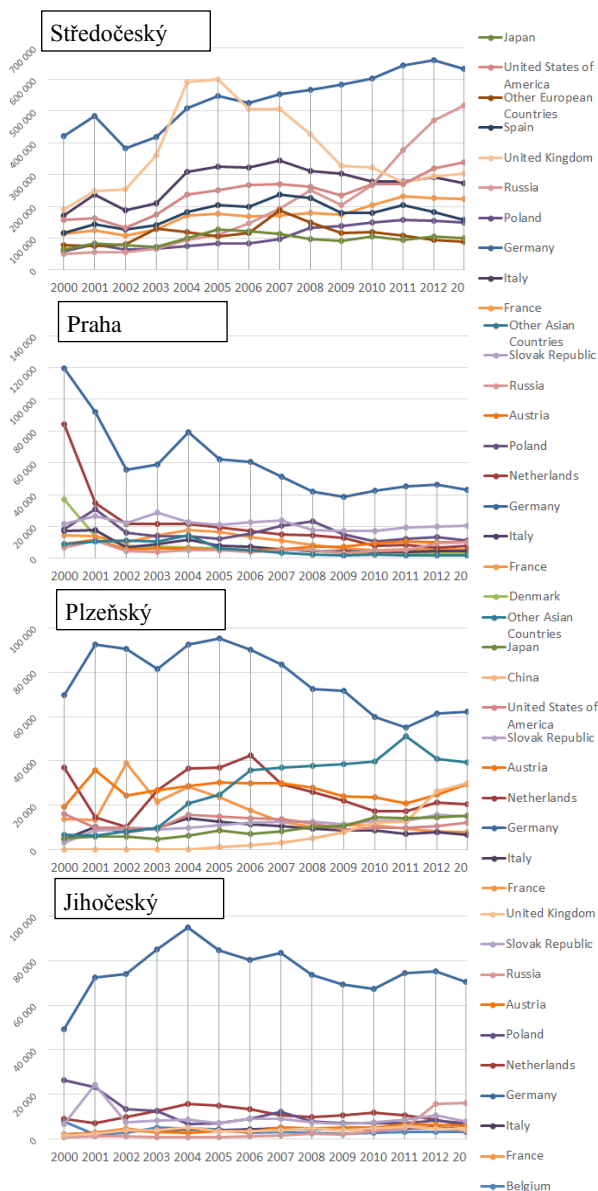
Zdroj: vlastní zpracování (Cestovní ruch – časové řady, 2014)

Pro časové intervaly je zobrazeno vždy 7 dominantních zemí. Počátek sledovaného období ukazuje vysoký podíl nerezidentů (převážně Němců) v kraji Karlovarském, Libereckém a Královéhradeckém. Velmi zajímavé je obdobné portfolio Prahy a Vysočiny. Východní kraje mají relativně rovnoměrné zastoupení Němců, Poláků a Slováků. Z obrázků je dále patrný postupný úbytek Němců, razantní nástup Rusů, v roce 2004 částečné navýšení Francouzů. Je patrný postupný nárůst Angličanů a Američanů, zejména pak v Praze, kde v roce 2004 dosáhl počet Angličanů 600000 a byl dominantní.

5. Výsledky syntetické části

Syntézou došlo ke spojení regionálních dat a časové řady. Syntéza byla provedena pro 10 dominantních zemí. Pro každý region byly vytvořeny grafy průběhů počtu cizinců v intervalu pro dominantní skupinu států.

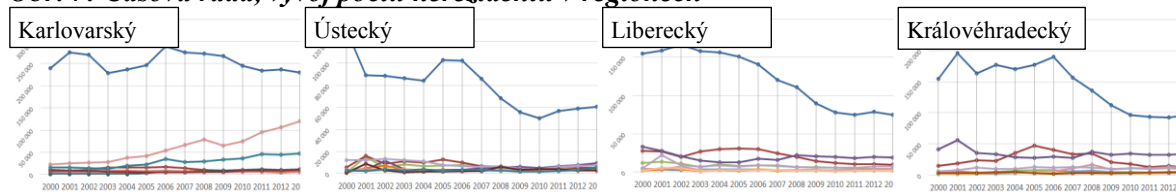
Obr. 6: Časová řada, vývoj počtu nerezidentů v regionech

Zdroj: vlastní zpracování (*Cestovní ruch – časové řady, 2014*)

Na obrázku 6 jsou zobrazeny regiony s významnějšími disproporcemi. Praha zaznamenala výraznou změnu v roce 2002 – nárůst Angličanů, v roce 2004 přišla náhlá stagnace a razantní pokles. Rok 2009 znamenal intenzivní nárůst počtu Rusů. Středočeský kraj zaznamenal značný pokles do roku 2002, dílčí meze má v letech 2003 a 2004 (zejména Německo), ve druhé polovině sledovaného intervalu nastala stagnace. Jihočeský kraj je charakteristický výraznou dominancí Němců v první polovině intervalu, v letech 2002 až 2006 se projevuje nárůst Nizozemců až na druhou nejpočetnější skupinu, po roce 2003 je zřejmý nástup asijských zemí (jiných než Čína, Japonsko a Korea), v roce 2011 Asijské země téměř dosáhly úrovně Němců, po roce 2011 je patrný nárůst Číňanů. Celkově po roce 2011 Asijské země tvoří většinu nerezidentů.

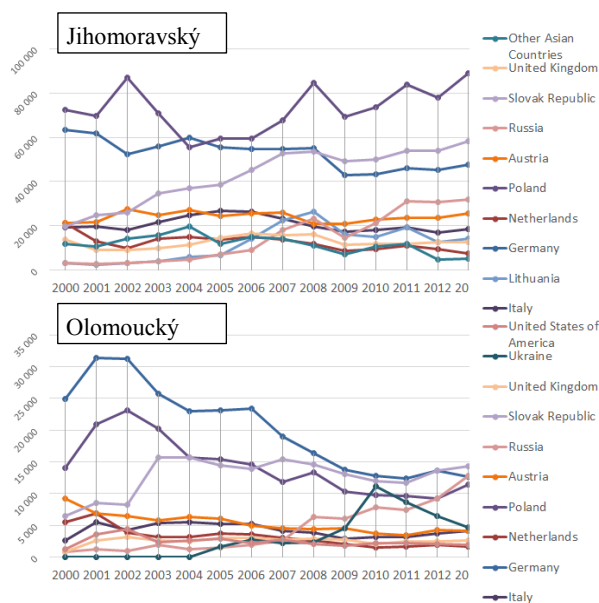
Další obrázek (obrázek 7) je pouze demonstrativní a ukazuje skupinu krajů s dominancí Německa a dlouhodobě klesajícím trendem (s výjimkou Karlovarského kraje). Plzeňský kraj - dominance Němců, nárůst do roku 2004, postupně pokles s oživením v roce 2007, 2011 a 2012.

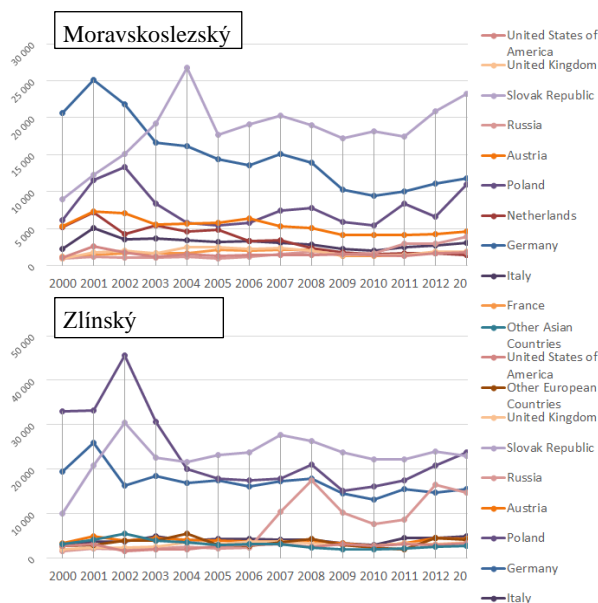
Obr. 7: Časová řada, vývoj počtu nerezidentů v regionech

Zdroj: vlastní zpracování (Cestovní ruch – časové řady, 2014)

Karlovarský kraj – dominance Němců, první pokles po 2002, druhý po roce 2006 (poklesy zjevně nesouvisí s krizí), po roce 2003 nárůst Rusů s výkyvem v roce 2009. Ústecký kraj - zjevná stagnace a pokles nerezidentů s výjimkou 2005 a 2006. Dominance Němců. Po roce 2010 mírný vzestup. Liberecký kraj – trvalý pokles, převážná část Němci. Královéhradecký kraj - mezník v roce 2006, kdy začal pozvolný propad zejména u Němců a Nizozemců.

Další skupina krajů má zanedbatelný počet nerezidentů, proto stručný závěr bez grafů. Pardubický kraj - v rámci ČR zanedbatelný, ustálený, po roce 2001 pokles Němců (z 25000 na cca 12000), nárůst Slováků (2000 – méně než 5000, 2002 cca 12000, v roce 2007 nárůst Němců nad 16000, po roce 2012 mírný nárůst. Němci cca 12000-13000, Slováci – 8000-9000, Poláci – cca 5000 osob. Do roku 2004 nárůst USA (cca 5000), pak pokles. Obdobný průběh má kraj Vysočina. Němci v roce 2002 dosáhli počtu cca 25000 osob, pak pokles a stagnace cca 14000 osob. Slovensko se pohybuje okolo 8000-10000 osob na celém časovém intervalu, v letech 2006 a 2007 nárůst na cca 14000.

Obr. 8: Časová řada, vývoj počtu nerezidentů v regionech – moravské kraje

Zdroj: vlastní zpracování (Cestovní ruch – časové řady, 2014)

Moravské kraje vykazují značnou rozkolísanost a větší spektrum než české kraje (obrázek 8). Jihomoravský kraj - dominantní Polsko, Německo a Slovensko, od roku 2019 i Rusko. Hlavní zlomy nastaly v letech 2002, 2004, 2008 a 2011. Olomoucký kraj – postupný, téměř trvalý pokles, od roku 2002 pokles Němců a Poláků. V letech 2002 až 2003 nárůst Slováků, pak stagnace. V roce 2013 převýšil počet Rusů i Slováků Němce. V roce 2009 razantní nárůst počtu Ukrajinců, po roce 2010 pozvolný pokles. Zlínský kraj - v rámci ČR zanedbatelný, Němci: 25000 osob v roce 2001 pak sestupná tendence na cca 10000 v roce 2010, poté mírný vzestup na cca 12000. v současnosti dominantní Slovensko, 2000-2004 nárůst z 9000 na 27000 osob, 2005-2011 okolo 17000-18000 osob, po 2011 nárůst na cca 23000 nerezidentů. Polsko: nárůst do 2002 na cca 13000 osob, pak stagnace cca 5000-7000 nerezidentů, po r. 2010 tendence růstu na cca 11000 osob. Moravskoslezský kraj - v rámci ČR zanedbatelný. V letech 2001 – 2002 tendence růstu, Polsko na cca 53000 nerezidentů, Slovensko na 30000, Němci na 26000, následný útlum. Po roce 2004 relativní stagnace, Slovensko na úrovni 21000-28000 nerezidentů, Němci okolo 15000 osob. Polsko stagnace, okolo 20000 nerezidentů, od r. 2009 pozvolný nárůst na cca 25000 osob. Po roce 2006 razantní nárůst Rusů, z cca 2000 na téměř 18000 osob, následně pokles na 8000 a opětovný nárůst na cca 15000 osob.

Závěr

Zjištěné výsledky částečně potvrzují souvislosti vývoje se vstupem do Evropské Unie, zejména výkyvy a disproporcemi v letech 2003 a 2004, ve kterých dochází k nárůstu počtu nerezidentů. Vstup do Schengenského prostoru u ekonomicky silných nebo atraktivních regionů pravděpodobně kompenzoval krizové dopady po roce 2007, tvrzení však není dostatečně prokazatelné. Je pravděpodobná vazba mezi posílením koruny. Odezva se projevila změnami v období 2001-2002 a 2008-2009. Podstatným zjištěním je, že vývoj v regionech je daleko více závislý na prostředí regionu, než na okolí. Dominance regionální povahy je zřejmá především u Prahy (obr. 2 a 4). Podle Laciny (2014) je regionální povaha dána pravděpodobně atraktivitou a charakteristickými rysy (citlivější vztah k přírodě, více intimní ubytovací kapacity, dalšími poskytovanými službami nebo například možnostmi místních tradic. To by odpovídalo rozkolísanosti časových řad u tradičně folklorních, převážně moravských regionů. Tento fakt lze s výhodou použít při simulacích vývoje (Šperka, 2014) V průběhu syntézy byly zaznamenány časové shody disproporcí s povodněmi (v Česku 2002, 2006, dále 2009 Moravskoslezský, Olomoucký, Zlínský a Jihočeský kraj, 2010, květen, povodeň ve střední Evropě, Moravskoslezský, Olomoucký, Zlínský a Jihočeský kraj, v srpnu 2010 Liberecký kraj, povodeň v Čechách 2013. Přesto, že vývoj vykazuje silné disproporce, lze matematicko statistickými metodami zjistit jistou stabilitu. Tabulka 1 zachycuje státy seřazené podle směrodatné odchylky (funkce STDEVA()), průměrné odchylky (funkce PRŮMODCHYLKA()) a rozptylu (funkce VAR.S()), v časové řadě na intervalu 2000-2013, vždy sestupně podle dané funkce.

Je evidentní shodné pořadí na osmi prvních místech, v pořadí Rusko, Anglie, Německo, Slovensko, USA, Asijské státy, Itálie a Čína. Pořadí je ovlivněné počtem a mírou disproporcí a množstvím cizinců.

Příspěvek prezentuje dílčí výsledky obsáhlého výzkumu a ukazuje nové možné pohledy na regionální analýzy.

Tab. 1: Stabilita vývoje počtu nerezidentů v ČR

pořadí	STDEVA()	PRŮMODCHYLKA()	VAR.S()
1	Russia	Russia	Russia
2	United Kingdom	United Kingdom	United Kingdom
3	Germany	Germany	Germany
4	Slovak Republic	Slovak Republic	Slovak Republic
5	United States of America	United States of America	United States of America
6	Other Asian Countries	Other Asian Countries	Other Asian Countries
7	Italy	Italy	Italy
8	China	China	China
9	Ukraine	Poland	Poland
10	Republic of Korea	Netherlands	Israel

Zdroj: vlastní zpracování

Literatura

- [1] Český statistický úřad, (2014). *Cestovní ruch – časové řady*. [online]. [cit. 2014-3-31]. Dostupné z: <[http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/i/tab_2_3_1_cru/\\$File/crucr020714_231.xlsx](http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/i/tab_2_3_1_cru/$File/crucr020714_231.xlsx)>
- [2] Finance.cz (2014). *Kurzy měn*. [online]. 2014 [cit. 2014-3-31]. Dostupné z: <<http://www.finance.cz/makrodata-eu/menove-ukazatele/statistiky/kurzy-czk/>>
- [3] LACINA, K., (2013). Tourism industry regional aspects In *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 65-71. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-7.
- [4] *Metodická podpora regionálního rozvoje*, (2014). [online]. 2014 [cit. 2014-3-31]. Dostupné z: <<http://www.regionálníhorozvoj.cz/index.php/diskuze.437/items/definice-pojmu-disparita.html>>
- [5] ŠPERKA, R., (2014). Application of a Simulation Framework for Decision Support Systems. *Mitteilungen Klosterneuburt*, vol. 64, iss. 1, pp. 134-145. ISSN 0007-5922.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu INOF, Inovace studijních programů na Slezské univerzitě, Obchodně podnikatelské fakultě v Karviné, reg. č. CZ.1.07/2.2.00/28.0017.

VÝVOJ CESTOVNÍHO RUCHU V ČESKÉ REPUBLICE**DEVELOPMENT OF TOURISM IN THE CZECH REPUBLIC****ING. LIBUŠE MĚRTLOVÁ, PH.D.****VERONIKA SMITH**

Katedra ekonomických studií | Department of Economic Studies
Vysoká škola polytechnická Jihlava | College of Polytechnics Jihlava
✉ *Tolstého 16, 586 00 Jihlava, Czech Republic*
E-mail: mertlova@vspj.cz, smith@student.vspj.cz

Anotace

Cílem příspěvku je přiblížit změny ve spotřebě cestovního ruchu (dále CR) v ČR v letech 2007 až 2011 na základě dat ze satelitního účtu cestovního ruchu v období vzniku hospodářské krize a pokračující recese. Bude zkoumán vývoj spotřeby podle jednotlivých produktů cestovního ruchu s ohledem na chování zákazníků, kteří musí reagovat na podmínky zhoršování socioekonomických podmínek ve společnosti a upravit svou spotřebu podle reálných možností svých důchodů. Porovnání bude provedeno v oblasti produkce příjezdového, domácího i výjezdového CR, hrubé přidané hodnoty (HPH), tvorby hrubého fixního kapitálu (THFK) a zaměstnanosti v odvětví. Výsledkem finanční a ekonomické krize je snížení spotřeby všech druhů CR, ve všech produktech i v charakteristických a navazujících odvětvích. Stav před rokem 2009 dosud nebyl dosažen.

Klíčová slova

satelitní účet, cestovní ruch, produkty cestovního ruchu, hospodářská krize, recese hospodářství

Annotation

The aim of this paper is to describe the changes in the consumption of tourism in the Czech Republic in the years 2007 to 2011 based on data for the Tourism Satellite Account in the period of economic crisis and ongoing recession. It examines growth in consumption by individual tourism products with regard to the behavior of customers who must respond to conditions of worsening socio-economic conditions in the society and adjust their consumption according to the real possibilities of their income. The comparison will be carried out in the spheres of production of incoming, outgoing and domestic tourism, GVA, gross fixed capital formation and employment in the sector. The result of the financial and economic crisis is to reduce the consumption of all types of tourism, in all the products and the characteristics and downstream sectors. Status before 2009 has not yet been reached.

Key words

satellite bill, tourism, tourism products, economic crisis, recession economy

JEL classification: L83

Úvod

V 80. letech minulého století byly zahájeny výzkumné práce na zavedení mezinárodně srovnatelného standardu pro měření ekonomických přínosů cestovního ruchu. Na základě iniciativ organizací – Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD), World Tourism Organization (UNWTO) a World Travel & Tourism Council (WTTC) byly vytvořeny základy pro měření jednotných a kompatibilních statistických informací jednotlivými státy ve svých statistických systémech - satelitní účet cestovního ruchu. Satelitní účet cestovního ruchu poskytuje informace a data o ekonomickém postavení odvětví cestovního ruchu (Beránek, 2001). Kromě nejžádanější informace o podílu

cestovního ruchu na hrubém domácím produktu, obsahuje dále i řadu dalších podrobných informací, ze kterých je možné vyčíst, která odvětví mají k cestovnímu ruchu nejbližší a v kontextu s daty za jednotlivé roky je tak možné sledovat, která odvětví se vyvíjejí dynamičtěji než ostatní. Soustava satelitního účtu cestovního ruchu tak umožní určit vliv základních činností cestovního ruchu na ostatní odvětví ekonomiky, umožní zvýraznit jeho multiplikační efekt a vyjádřit hodnotově jeho přínosy pro tvorbu hrubého domácího produktu, pro příjmy státu, státních i místních rozpočtů i pro rozvoj zaměstnanosti (ČSÚ, 2013). V ČR byly první údaje TSA zveřejněny za období 2003 až 2005, kdy poprvé bylo možné získat data o počtech návštěvníků, turistů, údaje o příjezdovém, výjezdovém a domácím cestovním ruchu, stejně jako o spotřebě produktů ČR a přínosech pro ekonomiku a zaměstnanost.

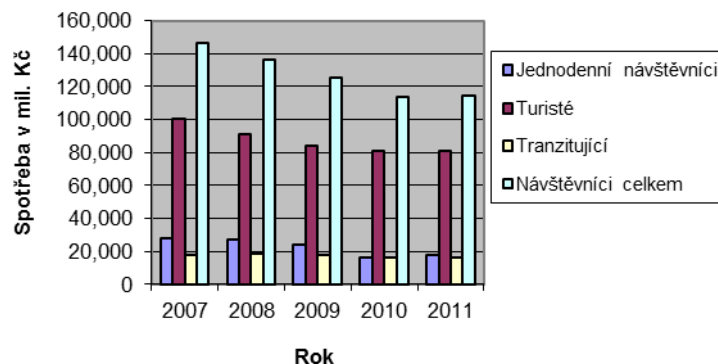
Světová hospodářská krize ovlivnila jak Spojené státy, tak následně i Evropu a celý svět. Původní finanční krize se změnila na světovou hospodářskou krizi, která přerostla v dlouhodobou recesi, ze které se ekonomiky jednotlivých zemí jen pomalu zotavují. Podle Musílka (2008, s.6-20) hlavní příčinou Světové finanční krize v roce 2008 byla Hypotéční krize v roce 2007. Investoři už neměli důvěru v akcie a nízké úrokové sazby pro ně nebyly zajímavé a tak nakupovali komodity. Tyto spekulativní obchody, mimo jiné, způsobily nárůst cen ropy, což vedlo k poklesu reálného HDP a zvýšení spotřebitelských cen. Dále také pokračoval masivní pokles cen rezidenčních nemovitostí. Krizi pocítili i občané ČR, když v únoru 2008 vzrostl index spotřebitelských cen meziročně o 7,5 procenta. Centrální banky USA, Eurozóny, Velké Británie, Kanady a Švýcarska podpořily finanční systém mimořádným přísunem nových peněz a kurz dolaru a akciové trhy na tuto pomoc zareagovaly růstem. Pololánik (2008, s.12) vymezuje ve svém článku přesná data Světové finanční krize. Dne 16. 3. 2008 padá americká investiční banka Bear Stearns, kterou do úpadku přiměla krize na úvěrových trzích. S jejím prodejem pomohla americká vláda, kdy JP Morgan Chase & Co. získal úvěr, pomocí kterého mohl být obchod realizován. Stát se tímto krokem snažil o stabilizaci situace před riziky, že by takové společnosti padly kvůli ztrátě důvěry na trhu. Dne 15. 9. 2008 nechala americká vláda, ve snaze ušetřit peníze daňových poplatníků, padnout americkou investiční banku Lehman Brothers. Vláda se rozhodla pomoci jen velmi důležitým společnostem, jako byly například Bear Stearns a AIG. Na Lehman Brothers měly devastující účinky ztrátové hypotéční cenné papíry, které po hypotéční krizi prakticky ztratily hodnotu. Pád banky narušil důvěru ve stabilitu dalších finančních institucí a způsobil pád akciových trhů po celém světě. Následující den - 16. 9. 2008, pomohl FED pojišťovně AIG, když jí krátkodobě půjčil 85 miliard dolarů. AIG utrpěla ztráty v důsledku krize na hypotéčním a úvěrovém trhu, kde pojišťovala rizikové operace finančních institucí nejen v USA, ale i v zahraničí. Finanční krize vyvrcholila na podzim roku 2007, ale americká krize byla oficiálně oznámena až začátkem prosince roku 2008.

Cíl a metody

Cílem příspěvku je analyzovat změny ve spotřebě cestovního ruchu v ČR v letech 2007 až 2011 na základě dat ze satelitního účtu cestovního ruchu v období vzniku hospodářské krize a pokračující recese. Pro analýzu situace v ČR v období krize a následující recese byla zkoumána spotřeba příjezdového, výjezdového a domácího cestovního ruchu podle produktů, dále je provedeno vyhodnocení THFK ve zkoumaném období v ČR a ukazatelů národního hospodářství se zaměřením na ČR a zaměstnanost v cestovním ruchu.

Hlavní výsledky

Příjezdový cestovní ruch (také aktivní) zahrnuje návštěvu a pobyt nerezidentů na ekonomickém území sledované země. Spotřeba příjezdového cestovního ruchu je chápána jako celkový objem prostředků vydaných na cestovní ruch nerezidenty a plynoucích do navštívené země. To znamená, že započítávána je i ta část výdajů, které jsou zaplacené mimo ekonomické území (ve vlastní zemi nerezidenta), ale směřující formou různých plateb do sledované země (např. část výdajů za zájezd).

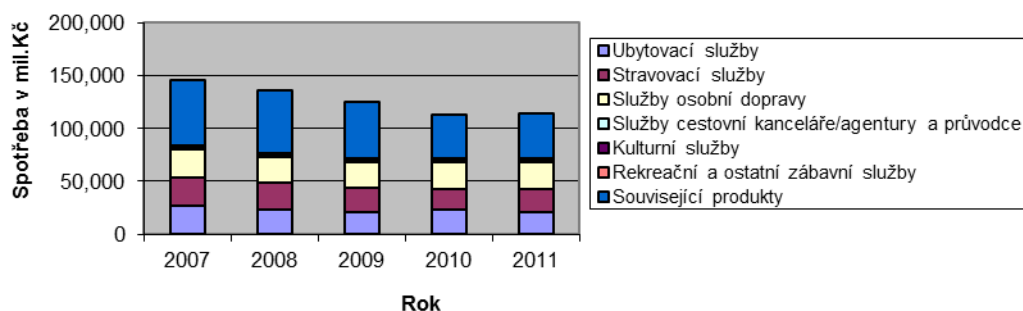
Graf 1: Spotřeba příjezdového cestovního ruchu v ČR v letech 2007-2011

Zdroj: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/tsa_t1_spotreba_prijezdoveho_cestovniho_ruchu_v_cr

Příjezdový cestovní ruch tvoří 52 – 53 % cestovního ruchu v ČR, počet hostů v hromadných ubytovacích zařízeních v roce 2012 překročil 13 646 tisíc, z toho počet nerezidentů je přes 7 164 tisíc, s největším podílem Němců, Rusů, Slováků, Poláků, Američanů a Britů.

Od roku 2007 spotřeba příjezdového cestovního ruchu nepřetržitě klesá, ať už se jedná o turisty nebo jednodenní návštěvníky. Turisté se na spotřebě podílejí 4násobným množstvím proti jednodenním návštěvníkům. Pokles spotřeby turistů v roce 2011 proti roku 2007 představuje 20 %, pokles spotřeby jednodenních návštěvníků je přibližně 40%. Spotřeba tranzitujících poklesla nejméně – přibližně o 11 %, kdy došlo k mírnému oživení v roce 2008 a k velice mírnému oživení v roce 2011. Celková spotřeba příjezdového CR klesla ve sledovaném období o 21,5 % ze 146,12 mil. Kč v roce 2007 Kč na 114,68 mil Kč v roce 2011.

Podle spotřeby jednotlivých produktů v těchto letech došlo ke zvýšení spotřeby za služby cestovních kanceláří na 116,7 % a spotřeby ostatních služeb na 102,7 %. Je pravděpodobné, že se změnilo složení příjezdových účastníků, kteří požadují vyšší standard a zabezpečení poskytovaných služeb a dovolí si i vyšší spotřebu ostatních doplňkových služeb. Naopak k nejvyššímu poklesu došlo u spotřeby zboží (64,5 %), stravování (77,5 %) a ubytování (80,6 %). Spotřeba služeb dopravy je na 95,9 % spotřeby roku 2007. Viz graf 1 a graf 2.

Graf 2: Spotřeba příjezdového CR podle produktů v ČR v letech 2007-2011 v mil Kč

Zdroj: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/tsa_t1_spotreba_prijezdoveho_cestovniho_ruchu_v_cr

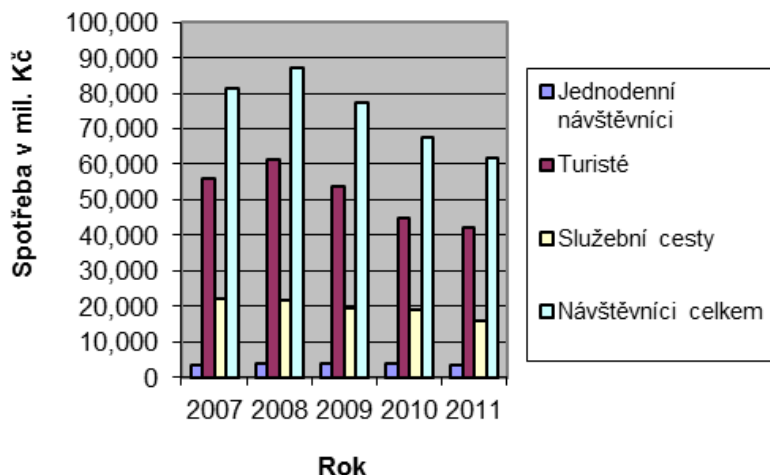
Výjezdový (pasivní) CR

Pokud se zaměříme na vyhodnocení ukazatelů z TSA, zjistíme, že spotřeba celkem v porovnání roků 2007 a 2011 poklesla o 19,6 mil. Kč, z toho spotřeba turistů poklesla o 13,5 mil. Kč a spotřeba na služební cesty o 6 mil. Kč. V tom podle produktů je největší pokles u stravování (4,7 mil.Kč.), ubytování (4,4 mil.Kč) a dopravy (4 mil.Kč). V procentickém vyjádření se spotřeba roku 2011 pohybuje v rozmezí 75 – 78 %. Nejmenší pokles je u služeb cestovních kanceláří a cestovních agentur (7 %).

Roky 2007 a 2008 se na výjezdovém cestovním ruchu projeví nárůstem, kdy klienti žili v relativně dobrých podmínkách, rostly nákupy rodinných dovolených u moře, cesty do vzdálených destinací,

poznávací i pobytové zájezdy, stejně jako lázeňské a wellness pobyty. V roce 2009 došlo k poklesu spotřeby turistů o 12,66 %, služebních cest dokonce o 10,52 %, u jednodenních návštěvníků se udržel stav roku 2008 a k poklesu došlo až v roce 2010 a 2011. Podle spotřebovávaných produktů byly nejvíce postiženy ostatní produkty, snížení spotřeby o 28 %, doprava, snížení o 25 %, stravování a ubytování, snížení o 24 %. U prodávaného zboží se projevil pokles o více než 22 %. V roce 2011 je celková spotřeba stále pod úrovní roku 2007.

Graf 3: Spotřeba výjezdového cestovního ruchu v ČR v letech 2007-2011 (v mil. Kč / CZK mil.)

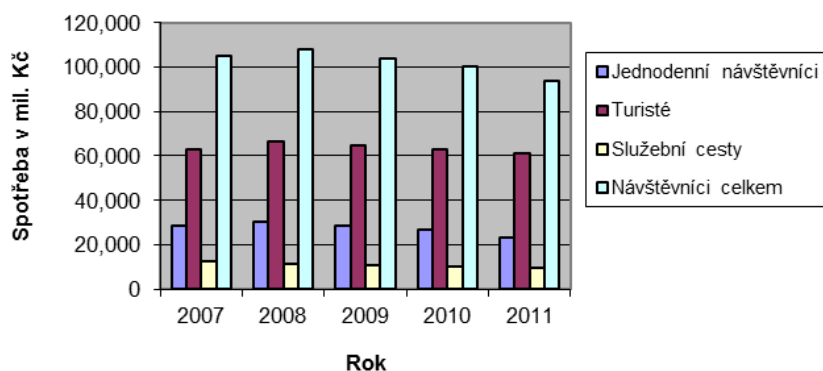

Zdroj: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/tsa_t3_spotreba_vyjezdoveho_cestovniho_ruchu_v_cr

Domácí cestovní ruch

Je ČR rezidentů na území ČR, kdy se jedná jak o turisty, tak jednodenní návštěvníky. Zahrnuje spotřebu rezidentských návštěvníků na tuzemských cestách, ale i část spotřeby spojené s cestami do zahraničí, pokud byla realizována v ČR, např. marže cestovních kanceláří či agentur zajišťujících zahraniční zájezd.

Graf 4: Spotřeba domácího cestovního ruchu v letech 2007-2011 (v mil Kč)

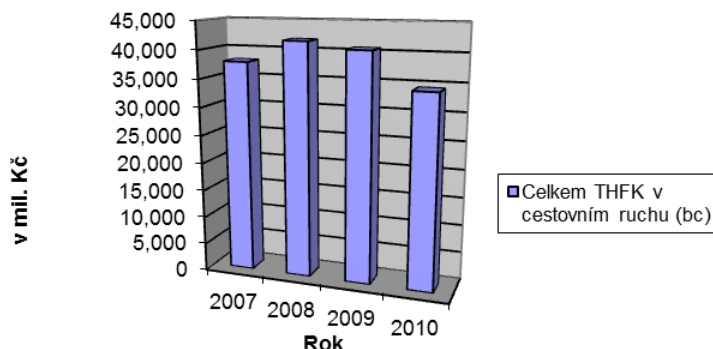
Zdroj: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/tsa_t2_spotreba_domaciho_cestovniho_ruchu_v_cr

Spotřeba domácího cestovního ruchu se v porovnání roku 2007 a 2011 snížila celkem o 10,82 mil. Kč, což představuje snížení na 90 %, největší propad je u spotřeby na služební cesty, kdy spotřeba postupně setrvale klesá – pokles na 73 % stavu roku 2007 a u jednodenních návštěvníků - pokles spotřeby na 81 %. Spotřeba turistů a jednodenních návštěvníků v letech 2008 a 2009 roste, od roku 2009 dochází k jejímu pozvolnému snižování. Spotřeba turistů vykazuje nejmenší pokles, je na úrovni 97 % roku 2007. Viz graf 4.

Tvorba hrubého fixního kapitálu

Vzhledem k vysoké konkurenci v odvětví je rozhodující vytvářet předpoklady pro moderní formy trávení volného času spojené s možnostmi sportovního, kulturního a společenského využití v regionu. To není možné bez dostatečných zdrojů hrubého fixního kapitálu, tedy dlouhodobých investic do odvětví. Jsou rozhodující pro vytváření předpokladů získání dlouhodobé klientely náročné na komfortní ubytování, příjemné prostředí, dostatečné možnosti sportovních a volnočasových iniciativ, stejně jako kulturních příležitostí a regionálních aktivit, vyplývajících z tradice, místních zvyků a tradic. Podobně se do poptávky zejména zahraničních hostů projevuje i péče o kulturní a technické památky, životní prostředí a péče o krajinu.

Graf 5: Tvorba hrubého fixního kapitálu v cestovním ruchu v ČR v letech 2007-2010 (v mil. Kč)

Zdroj: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/tsa_t8_tvorba_hrubeho_fixniho_kapitalu_v_cestovnim_ruchu_v_cr

U hmotných finančních aktiv dochází v letech 2008 a 2009 k jejich zvyšování v důsledku dokončování rozestavěných akcí, od roku 2010 následuje více než 15% pokles. Data roku 2011 a 2012 dosud nejsou publikována. Z hmotných aktiv mají největší podíl investice do ostatních budov a staveb (62,8 %), následují investice do dopravních prostředků osobních (16,1 %) a do ubytovacích zařízení (15,9 %). Nehmotná finanční aktiva vykazují nárůst o 41,7 %, což je skutečnost, která vypovídá o modernizaci technologií používaných v organizacích cestovního ruchu, případně o nákupu finančních investic formou podílů na větších společnostech.

Závěr

Ve vývoji cestovního ruchu v České republice došlo ve sledovaném období k řadě změn. Změnily se spotřební zvyklosti, u příjezdového cestovního ruchu došlo ke snížení spotřeby zejména u jednodenních návštěvníků a turistů. Došlo k menší spotřebě u produktů zboží, ubytování a stravování, naopak u služeb cestovních kanceláří a kulturních došlo k nárůstu. Lidé v době ekonomické krize mění svoje spotřební chování, co se týká dovolené. Například volí jiný typ ubytování, levnější dopravu, zkracují délku pobytu nebo namísto dovolené v zahraničí zvolí dovolenou v tuzemsku.

U příjezdového CR došlo ke snížení spotřeby zejména u jednodenních návštěvníků na 62,7 % roku 2007, spotřeba turistů klesla na 80 %. Pokles se projevil zejména u spotřeby zboží, stravování a ubytování. **Spotřeba výjezdového cestovního ruchu** poklesla o 24,14 %, největší podíl na tom má stravování, ubytování a doprava. Nejmenší pokles je u spotřeby cestovních kanceláří a agentur. **Spotřeba domácího cestovního ruchu** se v porovnání sledovaných roků snížila o 10 mil. Kč a v roce 2011 představuje 90 % hodnoty roku 2007, největší propad je u kategorie služební cesty a jednodenních návštěvníků. To se projevilo u hotelů a penzionů, kdy až 83% hotelů a penzionů zaznamenalo snížení návštěvnosti. **U ukazatele THFK** došlo k poklesu zejména v roce 2010, kdy pokles byl 15 %. V roce 2008 a 2009 ještě přetrvával kladný trend vývoje, patrně spojený s dostavbou rozestavěných akcí. Největší podíl hmotných investic směřuje do ostatních budov a staveb a dopravních prostředků. Největší nárůst mají investice do nehmotného kapitálu – 41,7 %.

Význam cestovního ruchu se projevuje v ekonomice národního hospodářství zejména dopady, kterými se podílí na tvorbě hrubého domácího produktu (HDP), hrubé přidané hodnoty (HPH) a zvyšování

zaměstnanosti. Na HDP se odvětví CR podílí 2,9 % v letech 2007 a 2009, v letech 2010 a 2011 se podíl snižuje na 2,7 %, což odráží vliv dlouhodobé recese a úsporné chování klientů CR. Podíl CR na HPH je dlouhodobě mezi 2,6 až 2,7 %, HPH v CR má rostoucí tendenci, s nárůstem v charakteristických odvětvích a poklesem v souvisejících a nesespecifických odvětvích. Za roky 2007 až 2011 došlo ke zvýšení HPH o 2 84 600 mil. Kč, což představuje zvýšení o 2,9 %. Na celkové zaměstnanosti se odvětví CR podílí přibližně 4,5 % a to jak v ukazateli zaměstnané osoby, tak i v počtu pracovních míst, kdy v roce 2011 pracuje v CR 231266 pracovníků, což je o 5 tisíc pracovníků méně než v roce 2007. Je potřeba si uvědomit, že na cestovní ruch jsou navázána i související a nesespecifická odvětví, která také vytvářejí pracovní příležitosti. Faktem je, že se většinou jedná o vysoce sezonní práci, málo placenou, s velkým množstvím malých úvazků a využíváním práce brigádníků ať už z řad studentů nebo důchodců. Je to však odvětví, které může přinést pracovní příležitosti i do lokalit s malým počtem pracovních příležitostí a stabilizovat zdroje příjmů pro obyvatele venkovských sídel i menších měst.

Literatura

- [1] BERÁNEK, J., (2001). Satelitní účet cestovního ruchu. *COT Business* [online]. [cit. 2013-10-27]. Dostupné z: < www.cot.cz/data/cesky/00_12/12_stat_1.htm>.
- [2] Český statistický úřad, (2013). *Metodika satelitního účtu ČR*. [online]. [cit. 2013- 10-27]. Dostupné z: < [www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/metodika_satelitního_uctu_cestovního_ruchu/\\$File/metod_tsa.pdf](http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/metodika_satelitního_uctu_cestovního_ruchu/$File/metod_tsa.pdf)>.
- [3] Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, (2009). *Cestovní ruch*. [online]. [cit. 2013-10-28]. Dostupné z: < www.mmr.cz/getmedia/5d82db09-b1df-4142-a4e1-0b8b80f335c5/Zpravodaj-o-vyvoji-a-predikcich-cestovního-ruchu-C.pdf>.
- [4] MUSÍLEK, P., (2008). Příčiny globální finanční krize a selhání regulace. *Český finanční a účetní časopis*, vol. 4, iss. 3, pp. 6-20. ISSN 1802-2200.
- [5] POLOLÁNÍK, L., (2008). Světová finanční krize: Finanční krize - jak to začalo. *Finance.cz* [online]. [cit. 2013-11-02]. Dostupné z: < <http://www.finance.cz/zpravy/finance/195113-financni-krize-jak-to-zacalo/>>.

**VYBRANÉ NÁSTROJE PODPORY CESTOVNÍHO RUCHU
V JIHOČESKÉM KRAJI****SELECTED INSTRUMENTS OF SUPPORT FOR TOURISM IN THE
SOUTH BOHEMIA REGION****ING. PAVLA BRŮŽKOVÁ**

Katedra cestovního ruchu | *Department of Tourism*
Fakulta mezinárodních vztahů | *Faculty of International Relations*
Vysoká škola ekonomická v Praze | *University of Economics, Prague*
✉ *nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha, Czech Republic*
E-mail: xbrup05@vse.cz

Anotace

Cestovní ruch je jakožto významná ekonomická aktivita v mnoha regionech České republiky podporován finančními i nefinančními nástroji, a to na úrovni jednotlivých obcí, krajů i z různých operačních programů v rámci regionální politiky EU. Autorka se na příkladu Jihočeského kraje, kde má cestovní ruch mimořádný význam, pokusí přispět k vyhodnocení efektivity tohoto „mnohvrstevného“ systému jak pro dotčené subjekty, tak pro samotný rozvoj odvětví v regionálním měřítku. Po provedení analýzy dvou nejvýznamnějších podpůrných nástrojů cestovního ruchu v letech 2009 – 2013, totiž Strategie rozvoje cestovního ruchu v Jihočeském kraji a Regionálního operačního programu Jihozápad, poukáže v závěru příspěvku na synergické efekty plynoucí z několika úrovní podpory i na některá slabá místa, která doplní doporučeními pro následující období.

Klíčová slova

regionální politika, cestovní ruch, Jihočeský kraj, Regionální operační program Jihozápad

Annotation

Tourism – an important economic activity in most regions of the Czech Republic – is generally supported by means of both financial and non-financial instruments, on the level of individual municipalities, regions and from various operational programmes within the EU regional policy. Based on the example of South Bohemia region, where the importance of tourism is particularly significant, the author strives to contribute to the efficiency evaluation of this “multilevel” system for the subjects concerned and for the development of the whole field of tourism on a regional scale. Using an analysis of two most important instruments of support between the years 2009 – 2013, i.e. Strategy of Development of Tourism in the South Bohemia Region and Regional Operational Programme South-West, the author highlights synergistic effects resulting from different levels of support as well as some weaknesses, which will be filled in with own recommendations for the following period.

Key words

regional policy, tourism, South Bohemia, Regional Operational Programme South-West

JEL classification: *R58, L83*

Úvod

V rámci snah o zvyšování vnitřní i mezinárodní konkurenceschopnosti České republiky je v posledních letech stále více zdůrazňována úloha státní správy i regionálních či místních samospráv při určování priorit a vytýčení strategií pro řízení a provádění jednotlivých sektorových politik

a zájmových oblastí. Státní správa a samosprávy v tomto smyslu opouštějí svou dřívější roli pasivních institucí a správců a posouvají se spíše do role aktivního tvůrce politik a jejich manažera (srov. Khendriche Trhlínová, 2009). Tento posun může být do jisté míry způsoben také faktem, že v souvislosti se vstupem do Evropské unie se Česká republika stala příjemcem velkého objemu prostředků z předvstupních fondů a poté v rámci regionální politiky EU z tzv. strukturálních fondů. V zájmu zajištění co nejvyšší efektivity využití dostupných peněz bylo aktivní zapojení veřejné správy zcela nezbytné.

Odvětví cestovního ruchu má ve většině regionů České republiky významný dopad na regionální rozvoj, trh práce, obchod, dopravu, infrastrukturu a další oblasti. Zároveň se vzhledem k odlišnému místnímu rozložení a vysokému podílu malých a středních podniků jedná o určitou protiváhu k průmyslovým odvětvím. Z těchto důvodů jsou v rámci české regionální politiky uplatňovány finanční i nefinanční nástroje podpory cestovního ruchu (Macháček, Toth, Wokoun, 2011); zejména se jedná o nevratné dotace, poradenství a administrativní podporu pro malé a střední podniky, propagaci určité oblasti či regionu či organizaci a účast na veletrzích. Podpora byla od roku 2007 realizována v mnoha rovinách – od celonárodní Koncepce státní politiky cestovního ruchu v České republice na období 2007 – 2013 a celostátně působícího Národního programu podpory cestovního ruchu (Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2007) a Integrovaného operačního programu, přes regionální operační programy, krajské programy a strategie až po aktivity jednotlivých obcí, místních akčních skupin či neziskových organizací (Vystoupil, Šauer, 2010).

Cíl a metody

Autorka v příspěvku představí a provede komparativní analýzu dvou hlavních podpůrných nástrojů cestovního ruchu v Jihočeském kraji v období 2009 – 2013. Jedná se o strategii rozvoje cestovního ruchu zpracovanou krajským úřadem a o Regionální operační program NUTS II Jihozápad. Cílem příspěvku je vyhodnotit intenzitu a kvalitu spolupráce těchto dvou přirozených regionálních partnerů a z toho vyplývající synergické efekty; v případě odhalení slabých míst budou tato doplněna návrhy na zlepšení v následujícím období tak, aby docházelo k co nejefektivnějšímu využití finanční podpory ze strukturálních fondů EU.

Stručně k významu cestovního ruchu v Jihočeském kraji

Přihraniční charakter Jihočeského kraje spolu s malou hustotou osídlení, málo rozvinutým průmyslem, zachovalým přírodním prostředím i četnými historickými památkami znamená dobrý potenciál pro rozvoj domácího i zahraničního cestovního ruchu. Mezi oblíbené turistické destinace v Jihočeském kraji patří především dvě památky zapsané do seznamu UNESCO – obec Holašovice, známá zachovalou venkovskou architekturou a zámecký komplex v Českém Krumlově. Region však nabízí vskutku celou škálu historických, kulturních i přírodních památek, které návštěvníci vyhledávají především v letním období.

Hlavní statistické ukazatele z oblasti cestovního ruchu z posledních let jsou uvedeny v Tab. 1.

Tab. 1: Cestovní ruch v Jihočeském kraji 2008 - 2012

Ukazatel / rok	2008	2009	2010	2011	2012
Hosté celkem	936 032	917 033	892 962	915 542	1 006 299
- z toho zahraniční	32,17 %	30,88 %	32,22 %	30,97 %	31,50 %
Hromadná ubytovací zařízení celkem	984	974	963	982	987
Lůžka celkem	51 381	50 656	49 912	51 725	53 417
Počet přenocování	2 954 129	2 855 936	2 712 135	2 656 846	2 891 982

Zdroj: ČSÚ, 2013, vlastní zpracování

Po mírném propadu překonala návštěvnost regionu v roce 2012 „předkrizová“ čísla. I přes rostoucí počet hromadných ubytovacích zařízení a disponibilních lůžek se snižuje počet přenocování. V roce 2008 činil průměrně 3,2 dne, o pět let později pouze 2,8 dne.

Analýza hlavních nástrojů podpory cestovního ruchu v regionu

Pro podporu cestovního ruchu jsou v Jihočeském kraji relevantní zejména tyto dokumenty a programy:

Strategie rozvoje cestovního ruchu v Jihočeském kraji na roky 2009 – 2013

Dosud poslední zastřešující koncepce cestovního ruchu na krajské úrovni definuje perspektivy i největší překážky cestovního ruchu v kraji a stávající nástroje podpory. V druhé části představuje vizi pro nadcházející období, jednotlivé aktivity nutné pro naplnění vize v oblasti podpory nabídky i poptávky i vyčíslení potřebných finančních zdrojů.

Ve strategii je popsáno 10 perspektivních produktů cestovního ruchu (aktivní letní dovolená, rodinná dovolená, lázeňství, zimní sporty a další), pro každý z nich jsou definovány cílové skupiny a možné cesty rozvoje. Víme tedy, na jakých produktech chceme pracovat a pro koho budou určeny. Určitým problémem je však to, že v přiloženém rozpočtu nejsou na rozvoj těchto perspektiv vyčleněny žádné prostředky ani není řečeno, kde je kraj hodlá získat.

Hlavním problémem strategie je však to, že není provedena přesnější lokalizace jednotlivých produktů cestovního ruchu s ohledem na přírodní a kulturní podmínky, potenciál jednotlivých lokalit a již vybudovanou či plánovanou doprovodnou infrastrukturu. Podrobná lokalizace nosných produktů cestovního ruchu by byla využitelná i pro další subjekty (obce, neziskové organizace, místní akční skupiny či občanská sdružení) a přispěla by k tomu, aby strategie skutečně sloužila jako zastřešující koncept pro celokrajskou politiku cestovního ruchu.

Ačkoli má tedy Strategie rozvoje cestovního ruchu Jihočeského kraje zřejmě větší ambice, poslouží především k plánování marketingu a celkově podpory poptávky po stávajících produktech cestovního ruchu v regionu. Marketingové aktivity včetně účasti zástupců kraje na veletrzích a výstavách jsou podrobně představeny včetně detailního rozpočtu (Strategie rozvoje cestovního ruchu v Jihočeském kraji na roky 2009 – 2013, 2009).

Regionální operační program NUTS II Jihozápad na léta 2007 - 2013

Nejvýznamnějším zdrojem financování rozvojových projektů v kraji je v posledních letech regionální operační program (ROP), který je určen pro podporu projektů v regionu NUTS II Jihozápad, tj. na území Jihočeského a Plzeňského kraje. Cestovní ruch je jednou ze tří prioritních os ROP (viz Tab. 2).

Tab. 2: Prioritní osy ROP Jihozápad, 2007 - 2013

Prioritní osa	Název	Podíl na celkové alokaci	Přibližná částka alokace v mil. Kč ¹
1	Dostupnost center	45,14 %	9 087
2	Stabilizace a rozvoj měst a obcí	32,36 %	6 514
3	Rozvoj cestovního ruchu	19,56 %	3 937
4	Technická pomoc	2,93 %	590
	Celkem	100 %	20 128

Zdroj: ROP NUTS II Jihozápad na období 2007 – 2013, 2013, vlastní zpracování

Částka alokace programu je složena z příspěvku z rozpočtu Společenství ve výši 85 %, zbytek je doplácen z národních zdrojů. Celková alokace prioritní osy 3 je dále rozdělena do tří oblastí podpory (viz Tab. 3).

¹ Programové dokumenty uvádějí pouze částky alokace v EUR. Pro přepočtení byl použit referenční kurz 27 CZK/EUR.

Tab. 3: Oblasti podpory cestovního ruchu z ROP Jihozápad, 2007 - 2013

Oblast podpory	Název	Podíl na alokaci prioritní osy	Přibližná částka alokace v mil. Kč
3.1	Rozvoj infrastruktury cestovního ruchu	45,14 %	9 087
3.2	Revitalizace památek a využití kulturního dědictví v rozvoji cestovního ruchu	32,36 %	6 514
3.3	Rozvoj cestovního ruchu	19,56 %	3 937
	Celkem	100 %	20 128

Zdroj: ROP NUTS II Jihozápad na období 2007 – 2013, 2013, vlastní zpracování

Mezi řadou výzev k předkládání projektů z oblasti cestovního ruchu, které byly v průběhu let vyhlášeny, si zvláštní pozornost zaslouží výzva č. 17 z července 2011. Ta byla zaměřena na rozvoj forem turistiky šetrných k životnímu prostředí (pěší turistika, cykloturistika, vodácká turistika) a na výstavbu či rekonstrukci sportovních a rekreačních zařízení. K této výzvě byl z iniciativy ROP zpracován Integrovaný plán rozvoje území NUTS II Jihozápad, jehož cílem bylo identifikovat oblasti (tj. témata i regiony), jejichž rozvoj bude vhodné podpořit z ROP. Výsledkem bylo podrobné hodnocení přírodního i kulturně-historického potenciálu rozvoje cestovního ruchu včetně potenciálu ubytovací kapacity a návštěvnosti. Na základě toho byly definovány nedostatky a vyslovena doporučení pro lokalizaci určitých produktů do specifických oblastí. Následovalo vyhlášení již zmíněné výzvy, v níž byla podmínkou účasti právě realizace projektu na území ve výzvě uvedeném.

Možnosti realizace krajských záměrů pomocí ROP Jihozápad

Koncepce státní politiky cestovního ruchu uvádí jako jednu ze slabých stránek rozvoje špatnou spolupráci a neprovázanost mezi systémem věcného výběru projektů v ROP a Programy rozvoje cestovního ruchu v jednotlivých krajích (Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2013). Na rozvoj cestovního ruchu v regionu Jihozápad bylo v letech 2007 - 2013 vyčleněno z ROP téměř 4 mld. Kč. Jak těchto prostředků využívá vedení Jihočeského kraje při realizaci vlastních strategií?

Koordinace krajské strategie s ROP Jihozápad se může odehrávat ve dvou rovinách:

Jihočeský kraj jako spolutvůrce podoby ROP Jihozápad – zástupci Jihočeského kraje byli přizváni k přípravě celého programu i dílčích prioritních os, měli tedy pravděpodobně možnost ovlivnit i nastavení výběrových kritérií pro úspěšné projekty. Úkolem zástupců kraje je prosadit co nejvíce priorit krajské strategie do ROP tak, aby schválené projekty mj. pomáhaly řešit známé překážky cestovního ruchu v regionu a aby naplňovaly stanovenou vizi rozvoje.

Jihočeský kraj jako příjemce prostředků z ROP Jihozápad – projekty krajů a obcí, resp. organizací zřízených kraji či obcemi mohou být z velké míry financovány z ROP (příspěvek Společenství může činit až 85 %). Kraje tedy své rozvojové záměry mohou překloupat do konkrétních projektů bez nutnosti zapojení velkého množství vlastních zdrojů.

Položme si tedy otázku, jak jsou prostředky z ROP Jihozápad využity pro řešení vybraných palčivých problémů cestovního ruchu v regionu, které jmenuje Strategie rozvoje cestovního ruchu v Jihočeském kraji na roky 2009 – 2013 (s. 26). Vzhledem k dlouhodobějšímu charakteru problémů v kraji můžeme zanedbat určitý časový nesoulad. Jedná se především o těchto 7 oblastí:

1) Chátrání kulturních movitých a nemovitých památek

Do Jihočeského kraje směřuje 37 z dosud celkem 59 podpořených projektů v rámci prioritní osy 3.1, příjemcům bylo přislíbeno celkem přibližně 575,6 mil. Kč. Mezi úspěšnými jsou rozsáhlé projekty ve významných turistických centrech i projekty v dosud méně navštěvovaných lokalitách nebo venkovské památky. Příjemci podpory jsou ve většině případů města, obce nebo církve, které mají

kulturní a historické památky ve správě. Nároky uvedené v žádostech mnohonásobně převyšovaly alokaci této oblasti podpory.

Úkolem zástupců Jihočeského kraje v této oblasti by bylo blíže specifikovat nejdůležitější neudržované památky, které by mohly být zajímavé pro rozvoj cestovního ruchu v periferních oblastech kraje. Návrhy kraje by poté mohly vést ke speciální výzvě pro předkládání projektů na revitalizaci těchto objektů. Vzhledem k převisu poptávky by další cestou mohlo být vyvolání jednání o navýšení alokace pro tuto oblast podpory. S určitým převisem poptávky se však potýkají všechny prioritní osy ROP (Zpráva o realizaci ROP NUTS II Jihozápad, 2013).

2) Chybějící napojení na dálniční síť a železniční koridor, kvalita silničních komunikací v regionu

Podpora výstavby či rekonstrukce hlavních silničních a železničních tahů je mimo působnost ROP Jihozápad. Region Jižních Čech je relativně obtížně dostupný ze všech sousedních regionů, zvláště citelné je chybějící tzv. severojižní propojení dálničními a rychlostními silničními tahy D3/R3 na Prahu a Středočeský kraj či na oblasti Horního Rakouska. To může být pro potenciální návštěvníky regionu důvodem, proč při plánování dovolené nebo prodlouženého víkendu dát přednost jiné lokalitě. Taktéž se jedná o hlavní bariéru rozvoje kongresového cestovního ruchu.

3) Marketing cestovního ruchu

Marketingové aktivity jsou v rámci ROP Jihozápad podporovány zhruba 1 % celkové alokace. Poslední výzva zde byla vyhlášena v roce 2009 a zbývající prostředky budou přesunuty do jiných oblastí. Za celé sedmileté období bylo podpořeno 37 projektů marketingu cestovního ruchu pro celý region NUTS II Jihozápad.

Mezi úspěšné projekty marketingu cestovního ruchu a rozvoje doprovodných služeb lze zařadit ty, které vybízejí k návštěvě méně známých lokalit nacházejících se blízko tradičních turistických center nebo přispívají k propojení nabídky atraktivit na určitém území do celistvých produktů, což může přispívat i k prodloužení pobytu v lokalitě (např. projekt Lipenská karta pro oblast Lipna nad Vltavou). Překvapivě však, až na jednu výjimku infocentra v Táboře, chybí projekty rozvoje služeb turistických informačních středisek.

Jihočeský kraj pracuje v oblasti marketingu cestovního ruchu s vlastním rozpočtem. Prostředky z ROP Jihozápad využil také jako žadatele, a to na projekt tvorby tiskových materiálů a jejich elektronických verzí pro propagaci kraje v ČR i v zahraničí. Souhrnná výše přislíbené podpory za dvě části projektu dosáhla 18,4 mil. Kč a jednalo se o jedinou aktivitu v oblasti cestovního ruchu, kde Jihočeský kraj vystupoval jako žadatel a posléze příjemce podpory.

4) Sezónnost cestovního ruchu, nedostatečná nabídka v zimních měsících

Problém sezónnosti cestovního ruchu na jihu Čech si uvědomují i tvůrci ROP, když jedním z výběrových kritérií s vahou 14 % na celkovém hodnocení je dopad projektu na prodloužení sezóny do jara, podzimu a zimy (Regionální operační program NUTS II Jihozápad, 2013). Vzhledem k přírodním podmínkám a silné konkurenci blízkých rakouských zimních areálů nelze očekávat velký rozvoj zimních venkovních sportů, potažmo zimních středisek. V úvahu tak v zimních měsících připadají spíše aktivity kulturní nebo z oblasti lázeňství a wellness.

Nejvýznamnějším schváleným projektem vhodným pro využití v zimním období je investice do Skiareálu Lipno nad Vltavou s přislíbenou podporou 88,3 mil. Kč. Dále lze mezi schválenými nalézt například rekonstrukce či revitalizace dosud méně známých hradů a zámků, výstavby či rekonstrukce netradičních muzeí (Muzeum čokolády a marcipánu v Táboře, Regionální úzkokolejné muzeum v Nové Bystřici), projekty rozšíření zoologických zahrad, zpřístupnění provozů jihočeských pivovarů, výstavby lezeckých center a další.

Mezi příjemci podpory se překvapivě nevyskytují tradiční lázeňská střediska. Zároveň je vhodné poznamenat, že i přes snahu podporovat aktivity vhodné pro jaro, podzim a zimu je stále značné

množství prostředků směřováno do výstavby cyklotras a cyklostezek, koupališť či jiných typicky letních produktů.

5) Cestovní ruch je soustředěný pouze do několika málo turistických oblastí

Při pohledu na seznam příjemců podpory z ROP je patrné, že úspěšné projekty se rekrutují jak z tradičních turistických oblastí, tak i z míst, které z hlediska cestovního ruchu zatím stojí na periferii nebo mají pouze regionální význam. Podporují se revitalizace odlehlejších a zanedbaných historických a kulturních památek, budování wellness zázemí hotelů v méně známých lokalitách, přírodní koupaliště nebo již uvedená netradiční muzea. Na nová místa zavedou návštěvníky i nově budované cyklostezky nebo hippostezky.

Snaha o větší rozptýlení aktivit cestovního ruchu po regionu není při hodnocení předložených projektů explicitně oceněna. Při překonávání hranic tradičních turistických oblastí může být výhodou jeden aspekt ROP, který v jiných souvislostech je zmíněn spíše jako nedostatek, a to velmi obecná formulovaných podporovaných aktivit i výběrových kritérií. Úspěšný může být zkrátka jakýkoli správně napsaný projekt, který své hodnotitele přesvědčí o svém přínosu. Tomuto problému se tedy s pomocí ROP daří čelit vcelku úspěšně, ačkoli se tak děje spíše mimoděk a bez přispění krajských zástupců.

6) Nedostatečná péče o tvorbu a obnovu unikátní jihočeské krajiny

V rámci ROP Jihozápad není explicitně řešena problematika péče o krajinu ani o přírodní památky. Z hlediska cestovního ruchu je příbuznou aktivitou snad jen výstavba a rekonstrukce turistických cest a ekologicky šetrných způsobů dopravy včetně doprovodné infrastruktury a značení. Při hodnocení přijatelnosti projektu je také samozřejmostí, že musí být splněny platné předpisy ČR v environmentální oblasti.

Strategie Jihočeského kraje ve svých dalších částech tento uvedený problém nijak nekonkretizuje. Péče o krajinu není jmenována ani v její implementační části, tj. na úrovni kraje nejsou přijata žádná opatření vedoucí ke zlepšení tvorby a obnovy jihočeské krajiny.

7) Rostoucí podíl jednodenních návštěv

Jednodenní návštěvníci nevyužijí veškerou dostupnou infrastrukturu cestovního ruchu v kraji, zejména připravené ubytovací kapacity. V Jihočeském kraji jedná o několik typů návštěvníků – jednodenní výjezdy z Prahy do turisticky významných středisek, např. Českého Krumlova nebo Holašovic, případně o výlety za pěší nebo cykloturistikou. Méně často pak může jít o krátké cesty v rámci regionu nebo o pracovní cesty. Řešením by mohly být připravené vícedenní programové či zážitkové balíčky pro určitou cílovou skupinu zahrnující několik produktů cestovního ruchu a související ubytování, případně dopravu (program na víkend pro návštěvníky na pracovní cestě, speciální okruh po méně známých lokalitách pro domácí návštěvníky atd.).

V rámci ROP jsou úspěšné projekty vybírány bez ohledu na to, zda jejich realizace bude mít dopad na prodloužení doby pobytu v kraji. Krajsští zástupci tak v rámci své role „spolutvůrce“ mohou doporučit úpravu a zpřesnění hodnotících kritérií ROP tak, aby i tento aspekt byl zohledněn.

Závěr

Analýzy provedené v předchozích částech lze zhodnotit následovně:

Jihočeský kraj by se měl snažit o prosazení co největší části vlastní strategie rozvoje cestovního ruchu do operačního programu, v němž se soustředí enormní množství finančních prostředků a zároveň metodicky podporovat zástupce ROP při určování regionálně specifických priorit rozvoje. Bylo zjištěno, že některé problematické oblasti jsou řešeny duplicitně oběma institucemi bez vzájemného odkazu a jiné problémy na své řešení naopak teprve čekají. Z toho lze usoudit, že aktivitu kraje při spolupráci se zástupci ROP je možné zaměřit efektivněji.

Strategie rozvoje cestovního ruchu Jihočeského kraje má určité koncepční nedostatky. Například jsou zde definovány nejpalčivější problémy, nenajdeme však jednoznačnou odpověď na otázku, jak budou řešeny. Prioritou strategie č. 1 je rozvoj a zkvalitnění infrastruktury cestovního ruchu; nenásledují však konkrétní opatření a na plnění priority není vyčleněn žádný rozpočet. Nejdůležitějším nedostatkem strategie je chybějící lokalizace nosných produktů cestovního ruchu do určitých vhodných oblastí. Taková podpůrná analýza („cestovní mapa“) by byla užitečná při přípravě přesněji územně diferencovaných výzev v rámci ROP. Místo toho si nechala regionální rada ROP zpracovat vlastní Integrovaný plán rozvoje území, který de facto funkci krajské strategie supluje a zástupci kraje na její podobu neměli vliv.

Jednotlivé jmenované překážky rozvoje cestovního ruchu v regionu jsou částečně překonávány s pomocí projektů podpořených z ROP. Ojedinele jsou projekty z ROP cíleně nápomocné k řešení problémů (bod 4 – snaha o prodloužení sezóny a rozšíření zimních aktivit), ve většině případů však chybí zmiňovaná podrobnější „cestovní mapa“ či specifická analýza, aby bylo možné výzvy ROP přesněji a efektivněji zaměřit (bod 1 – problém chátrání kulturních památek, bod 5 – koncentrace cestovního ruchu do několika málo turistických oblastí nebo bod 7 – rostoucí podíl jednodenních návštěv). Některé problematické oblasti jsou mimo kompetenci ROP nebo by text ROP vyžadoval úpravu (bod 2 – chybějící napojení na dálniční síť a železniční koridor), jiné ROP neřeší možná i proto, že k tomu při jeho vzniku nevyvstal žádný podnět (bod 6 – nedostatečná péče o krajinu). Kraj se také může rozhodnout rozvíjet určitou oblast samostatně a ROP využít pouze okrajově (bod 3 – koncepční marketing cestovního ruchu).

Kraj jako samostatný žadatel příliš nepočítá s podporou svých rozvojových projektů z ROP Jihozápad. Byly podpořeny pouze dva dílčí projekty na tvorbu marketingových materiálů. Samotná koncepce a zejména vyjmenované aktivity mohou být překlopeny v projekty, přínosný by byl například projekt na podporu partnerství soukromého a veřejného sektoru při tvorbě společných marketingových aktivit.

Literatura

- [1] Český statistický úřad, (2013). *Regionální statistiky pro Jihočeský kraj – cestovní ruch*. [online]. [cit. 2013-11-22]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/x/krajedata.nsf/oblast2/cestovni_ruch-xc>.
- [2] Jihočeský kraj, (2009). *Strategie rozvoje cestovního ruchu v Jihočeském kraji na roky 2009 – 2013*. [online]. 2009 [cit. 2014-4-13]. Dostupné z: <http://www.kraj-jihocesky.cz/1540/strategie_rozvoje_cestovniho_ruchu_v_jihoceskem_kraji_na_roky_200982112013.htm>
- [3] KHENDRICHE TRHLÍNOVÁ, Z., (2009). Role kraje v podpoře rozvoje kultury a cestovního ruchu. In *12th International Colloquium on Regional Sciences*. Brno: Masarykova univerzita, 2009. pp. 261-267. ISBN 978-80-210-4883-6.
- [4] MACHÁČEK, J., TOTH, P., WOKOUN, R., (2011). *Regionální a municipální ekonomie*. Praha: Oeconomica. ISBN 978-80-245-1836-7.
- [5] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ ČR, (2007). *Koncepce státní politiky cestovního ruchu v České republice na období 2007 – 2013*. [online]. [cit. 2014-4-13]. Dostupné z: <http://www.mmr.cz/getmedia/fe9ed7fd-a7b8-43f3-95ae-e0adbbbbc0e5/III-_Koncepce_7-11-07.pdf>.
- [6] MINISTERSTVO PRO MÍSTNÍ ROZVOJ ČR, (2013). *Koncepce státní politiky cestovního ruchu v České republice na období 2014 - 2020*. [online]. [cit. 2014-4-13]. Dostupné z: <<http://www.mmr.cz/getmedia/dac4627c-c5d4-4344-8d38-f8de43cec24d/Koncepce-statni-politiky-cestovniho-ruchu-v-CR-na-obdobi-2014-2020.pdf>>.
- [7] ROP Jihozápad, (2013). *Regionální operační program NUTS II Jihozápad na období 2007 – 2013, revize č. 5*. [online]. [cit. 2014-4-13]. Dostupné z: <<http://www.rr-jihozapad.cz/dokumenty/rop-jihozapad/ROP146bez.pdf>>.
- [8] ROP Jihozápad, (2013). *Zpráva o realizaci ROP NUTS II Jihozápad k 15. dubnu 2013*. [online]. [cit. 2014-4-13]. Dostupné z: <<http://www.rr-jihozapad.cz/dokumenty/rop-jihozapad/zprava-o-realizaci-rop-nuts-ii-jihozapad-ke-dni-15-4-2013.pdf>>.
- [9] VYSTOUPIL, J., ŠAUER, M., (2010). Regionální operační programy jako nástroj podpory cestovního ruchu v ČR. *Regionální studia*, vol. 2010, iss. 1, pp. 38-50. ISSN 1803-1471.

EKONOMICKÉ DOPADY VINAŘSKÉHO CESTOVNÍHO RUCHU V TURISTICKÉ OBLASTI LEDNICKO-VALTICKÝ AREÁL

ECONOMIC IMPACTS OF WINE TOURISM IN THE TOURIST AREA OF LEDNICE-VALTICE AREA

ING. MARTIN ŠAUER, PH.D.

ING. ONDŘEJ REPÍK

Katedra regionální ekonomie a správy | *Dept. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ *Lipová 41 a, 602 00 Brno, Czech Republic*
E-mail: sauer@econ.muni.cz, ondrej.repik@econ.muni.cz

Anotace

Cílem článku je využít dosavadních poznatků o TSA a uplatnit jeho vybrané postupy a procedury na hodnocení ekonomických dopadů cestovního ruchu na regionální úrovni. Metodicky byl v rámci TSA využit postup odhadu velikosti a struktury poptávky. Současně byly ověřovány možnosti využití datových zdrojů národního TSA pro regionální analýzy. Z výsledků provedených analýz a šetření vyplývá, že do kalkulace ekonomických dopadů vinařského cestovního ruchu v regionu LVA vstupuje celá řada veličin. Tam kde byla data dostupná, byly využity sekundární zdroje, nicméně zásadní informace poskytlo až provedené terénní šetření. V průběhu zpracování se ukázalo, že kvantifikace ekonomických efektů na regionální úrovni je reálná. Zároveň je však podmíněna účelovými terénními šetřeními, která doplňují chybějící datovou základnu pro hodnocení. Satelitní účet cestovního ruchu je dobrým východiskem hodnocení, nicméně územní podrobnost jeho datových zdrojů neumožňuje tato data v dostatečném rozsahu využívat. Samotný výpočet také ukázal, že největší riziko nepřesností je spojeno s odhadem velikosti jednodenní návštěvnosti.

Klíčová slova

regionální TSA, vinařský cestovní ruch, přímé ekonomické dopady

Annotation

The aim of this article is to use existing knowledge about the TSA and apply selected methods and procedures for evaluating economic impacts of tourism at regional level. Methodically, we used the TSA process of demand size and structure estimation. At the same time we checked possibilities how to use data sources of national TSA for regional analysis. Results of the carried out analyses and investigations show that there are several factors which affect the calculation of economic impacts of wine tourism in the region of LVA. The secondary data were used when they were available. However, the essential data source was questionnaire survey. During the data processing it turned out, that quantification of economic effects at regional level is real. At the same time, field surveys must be part of the research, which complete the data source for evaluation. Tourism Satellite Account is useful starting point for evaluation, however spatial detail of the data source does not allow to use such data in sufficient way. The calculation itself also showed that the greatest risk of inaccuracies is associated with an estimation of amount of one-day visitors.

Key words

regional TSA, wine tourism, direct economic impacts

JEL classification: R110, R150

Východiska

Cestovní ruch je ve většině zemí světa silným ekonomickým odvětvím s významným podílem na národním HDP. Právě kvůli svému rapidnímu a pokračujícímu růstu, který je spojen s řadou dopadů na ekonomiku, je také považován za jeden z neefektivnějších nástrojů pro dosažení rozvoje (Sharpley a Telfer, 2004). Hall a Lew (2009) zdůrazňují, že se jedná o vysoce prorůstové a průřezové odvětví, které přenáší pozitivní signály do celé ekonomiky a společnosti. Řada odborníků a politiků proto v cestovním ruchu vidí cestu, jak snižovat ekonomické nerovnosti mezi regiony. V důsledku toho mnoho regionů, zejména těch méně prosperujících, investovalo značné veřejné prostředky do rozvoje turistických atrakcí, podpory turistických akcí, byly položeny základy destinačního marketingu a managementu (Jones, Munday, Roberts, 2003).

S rostoucím významem cestovního ruchu jde ovšem ruku v ruce také požadavek na co nejpreciznější kvantifikaci jeho dopadů na ekonomiku a společnost. Řada autorů (jmenujme např. Dwyer, Forsyth a Spurr, 2003, Getz, 2008, Stynes, 1999, apod.) se proto této problematice dlouhodobě věnuje. Vznikají tak nejrůznější modely kvantifikující ekonomické nebo dokonce i celospolečenské dopady cestovního ruchu. S rozvojem poznání je snaha vytvářet modely co nejkompaktnější, postihující co nejširší bázi efektů. Narůstá tím samozřejmě jejich složitost a zároveň se snižuje jejich použitelnost v praxi. Zároveň není neobvyklé, že jsou výsledky modelů účelově a vědomě zneužívány například pro prosazení určitého soukromého zájmu nebo pro získání dotace (Tyrrell a Johnston, 2006). Mezi nejrozšířenější modely patří model I-O, jež je v zásadě postaven na multiplikaci přímých ekonomických dopadů. Výrazně složitějším je model CGE, který pracuje s rovnovážným stavem ekonomiky a se změnami této rovnováhy v čase. Vedle čistě ekonomických modelů existuje například analýza CBA, která posuzuje i mimoekonomické dopady cestovního ruchu.

V běžné praxi je nejčastěji pro hodnocení ekonomických dopadů cestovního ruchu využíván Satelitní účet (dále také „TSA“). OECD a další mezinárodní instituce jej považují za vhodný nástroj pro konzistentní ekonomickou evaluaci aktivit, které mají základ v cestovním ruchu. Výsledky TSA umožňují jednoduché srovnání výstupů cestovního ruchu s jinými ekonomickými odvětvími a formulaci určitých trendů v cestovním ruchu. Nicméně, i v případě TSA platí, že správné a co nejvěrohodnější nastavení struktury účtů není zdaleka jednoduché (Jones, Munday a Roberts, 2003). Smeral (2006) dodává, že TSA má mnohem hlubší význam, než jak je většinou prezentováno. Konečně totiž existuje nástroj, který cestovní ruch staví do role významného ekonomického hráče a považuje ho za neoddelitelnou součást národního hospodářství.

Na druhou stranu je použití TSA pro posouzení dopadů cestovního ruchu předmětem častých diskusí. Zřejmě největším handicapem TSA je fakt, že není schopen při kalkulaci dopadů cestovního ruchu zahrnout také jeho nepřímé efekty. TSA totiž ke kvantifikaci přistupuje ze strany poptávky a posuzuje pouze efekty, které generují přímé ekonomické vztahy mezi návštěvníkem a podnikatelským subjektem v cestovním ruchu. Bez zahrnutí nepřímých efektů dochází ale k poměrně výraznému podcenění role cestovního ruchu v národním hospodářství. V odborných článcích (Tyrrell a Johnston, 2006, Stynes, 1997, Wagner, 1997, Smeral, 2006, Dwyer, Forsyth, Spurr, 2003), které se zabývají kvantifikací ekonomických dopadů, byla přitom velikost nepřímých efektů vyčíslena na úrovni přibližně 50 % velikosti přímých efektů.

Dalším problémem je skutečnost, že cestovní ruch není definován v rámci OKEČ jako samostatné odvětví, ale jeho výstup je souborem dílčích výstupů z několika odvětví. V systému národních účtů proto nelze jednoduše vyčíst hodnoty za odvětví cestovního ruchu. Jak uvádí Smeral (2006), tak jednotlivé komponenty cestovního ruchu jsou potom skryty v různých makroekonomických agregátech, jako je soukromá spotřeba nebo běžný účet platební bilance, a musí být rozklíčovány s pomocí hlubších analýz. V praxi jsou pak jednotlivá odvětví rozdělena do několika kategorií, které definují, jak moc je které odvětví na cestovním ruchu závislé. Celkový výstup odvětví je v určité

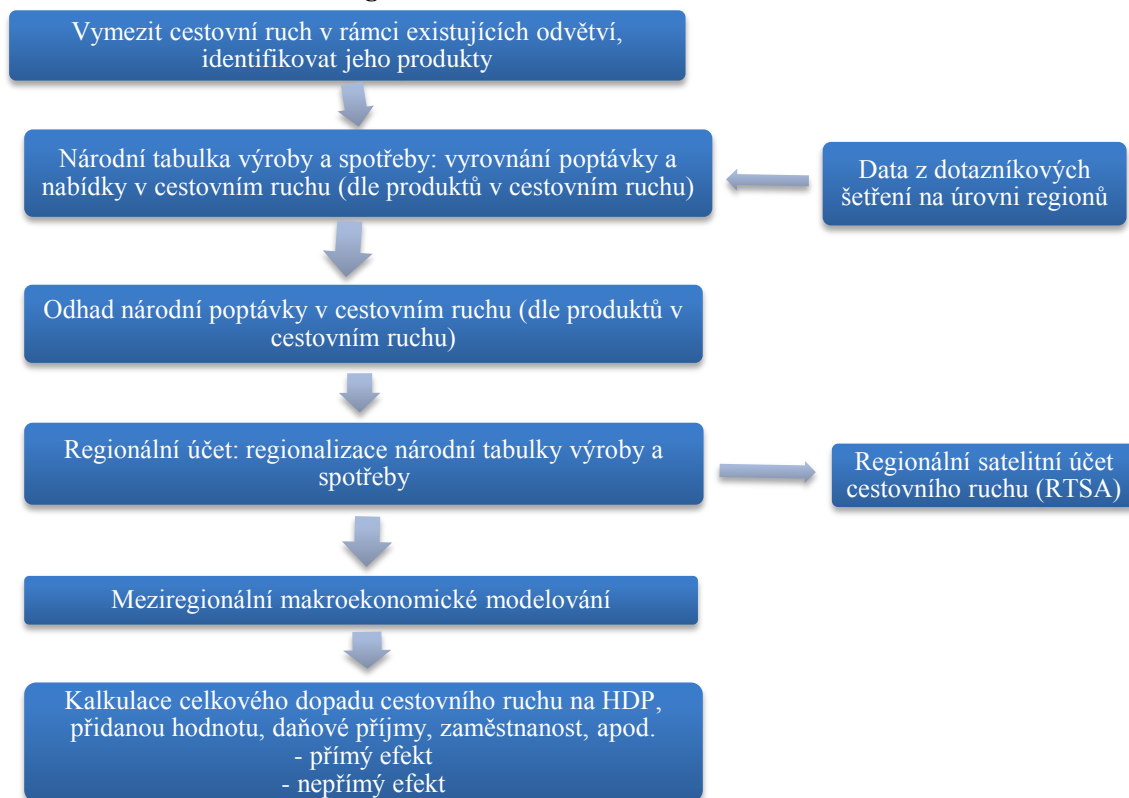
odhadované míře přisouzen cestovnímu ruchu. Míry jednotlivých odvětví jsou nejčastěji stanoveny pomocí dotazníkových šetření na strukturu výdajů mezi návštěvníky destinace (Wilton, 2006).

Problematikou šetření v cestovním ruchu se dlouhodobě zabývá například Stynes (1997, 1999), který mimo jiné zkoumal také nejrůznější technické aspekty výdajového šetření. Pro věrohodnost výsledků je nutné mít co nejpřesnější data o návštěvnosti, je nezbytné přesně vymežit region (resp. zkoumanou destinaci), nadefinovat kategorie zkoumaných výdajů nebo jasně oddělit rezidenty od nerezidentů. O věrohodnosti a správnosti výsledků dotazníkového šetření tak rozhoduje celá řada zkoumaných atributů. Při nevhodně zvoleném postupu může docházet k výraznému zkreslení. Sun (2005) na příkladu výzkumů v národních parcích ukazuje, jakým způsobem může ovlivnit výsledky šetření nevhodně zvolená lokalita nebo termín dotazování.

Gelan (2003) se zabývá metodikou dotazníkových šetření s ohledem na cílovou skupinu respondentů. Šetření totiž může vedle návštěvníků probíhat také mezi zástupci soukromých společností, jako jsou restaurace, ubytovací zařízení, provozovatelé turistických atrakтивit, maloobchodníci, taxislužby, apod. V této souvislosti dochází k závěru, že šetření mezi soukromníky je nevhodné, jelikož nejsou schopni rozeznat nákupy turistů a rezidentů.

Další problémy se v souvislosti s kvantifikací dopadů cestovního ruchu objevují, pokud zkoumáme jen určitý region nebo destinaci. Regionální TSA totiž doposud nebyl oficiálně metodicky nadefinován. Výzkumníci proto opět využívají celou řadu méně či více složitých metod, jejichž výsledkový rozptyl se výrazně zvyšuje s klesající velikostí zkoumaného území. Čím menší region, ve kterém jsou dopady cestovního ruchu zkoumány, tím významnější je určitý prvek intuice a odhadu.

Nejčastěji se regionalizace TSA provádí pomocí výše zmíněných dotazníkových šetření, u nichž musí být pečlivě zvažováno nastavení všech jejich parametrů. Šetření může být opět prováděno na poptávkové nebo nabídkové straně. Výsledky šetření nabídkové strany lze skloubit s daty z národních účtů a národního TSA a kvantifikovat tak určitý přínos cestovního ruchu pro dotyčný region. V případě poptávkového (návštěvníckého) šetření je základním výstupem identifikovaná struktura výdajů návštěvníků v regionu. S využitím informací o návštěvnosti regionu lze dopočítat celkový objem prodeje. Následující schéma zachycuje jednotlivé body při regionalizaci TSA.

Obr. 1: Procedura sestavení regionálního TSA

Pramen: Zhang (2005)

Cílem článku je využít dosavadních poznatků o TSA a uplatnit jeho vybrané postupy a procedury na hodnocení ekonomických dopadů cestovního ruchu na regionální úrovni. Vzhledem k dostupnosti dat, složitosti ekonomických procesů a vazeb na straně nabídky cestovního ruchu a možností dané rozsahem článku se budeme v aplikační části příspěvku věnovat kvantifikaci a ocenění poptávkové strany regionálního ekonomického systému. Ze stejných důvodů se v této chvíli nevěnujeme nepřímým a indukovaným efektům cestovního ruchu a zaměříme se pouze na efekty, které pramení z realizace přímých výdajů návštěvníků regionu.

Z metodiky sestavování národního TSA chceme použít postup odhadu velikosti a struktury poptávky, ověřit možnosti využití datových zdrojů národního TSA pro regionální analýzy. Chybějící informace následně získat prostřednictvím vlastního dotazníkové šetření.

Metodika

V návaznosti na výše uvedené je aplikační část článku zaměřena na ověření možností postupů vyplývajících ze systému TSA, a to na příkladu hodnocení ekonomických přínosů vinařského cestovního ruchu na území Lednicko-valtického areálu (dále také „LVA“). Vinařský cestovní ruch je přitom definován jako pobyt v destinaci, která je motivována poznáváním způsobu pěstování vína v tradičních vinařských oblastech, ochutnávkami vín, procítěním atmosféry vinných sklípků, vináren a vinoték a nákupem archivních i nových vín (Zelenka - Pásková, 2012). Na druhou stranu motiv vinařství a vína není vždy hlavním a jediným podnětem k návštěvě destinací cestovního ruchu. Velmi často jde o doplňkovou aktivitu propojenou s dalšími formami cestovního ruchu. Například výzkum agentury CzechTourism ukazuje, že mezi nejčastější důvody návštěvy destinace LVA v letní sezóně patří kulturní (poznávání turistických cílů, historie a kultury regionu) a přírodní (relaxace v přírodě, procházky) cestovní ruch. Oddělit vlivy samotného vinařského cestovního ruchu je proto poměrně složité. Z tohoto důvodu jsme se v našem šetření zaměřili pouze na období vinobraní a sezóny burčáku (měsíce září a říjen), kdy motiv vína při návštěvě regionu LVA jednoznačně převládá.

Odhad ekonomických efektů vinařského cestovního ruchu je tedy omezen pouze na období dvou měsíců¹ a na region LVA. Ten je vymezen dle regionalizace ČR na turistické oblasti podle agentury CzechTourism. Region zahrnuje 54 obcí a zaujímá většinu okresu Břeclav a část okresu Brno-venkov.

Při kvantifikaci ekonomických přínosů vinařského cestovního ruchu vycházíme z metody šetření výdajů účastníků cestovního ruchu a analýzy struktury a povahy těchto výdajů. Cílem je vyjádřit celkovou spotřebu vnitřního cestovního ruchu v regionu v daném období.

Celková spotřeba vnitřního cestovního ruchu je dána součtem spotřebních výdajů domácích a zahraničních turistů, dále jednodenních návštěvníků a tranzitujících osob. Za tranzitující osoby jsou považováni ti návštěvníci regionu, kteří jsou ubytováni mimo region, ale během svého pobytu zavítali (na jednodenní návštěvu) do zkoumané destinace. Samotný výpočet přímého ekonomického dopadu vinařského cestovního ruchu na území LVA je dán následujícími formalizovanými vztahy:

Počet hostů v hromadných ubytovacích zařízeních v regionu LVA v období září a říjen

$$(1) Q_{Hvt}^{LVA} = \frac{Q_{Hvt}^{JMK}}{Q_{Ht}^{JMK}} * Q_{Ht}^{LVA}$$

Počet hostů celkem v regionu LVA v období září a říjen

$$(2) Q_{Nvt}^{LVA} = \frac{Q_{Hvt}^{LVA}}{k_{Ht}}$$

Počet hostů v individuálních ubytovacích zařízeních a u známých a příbuzných v regionu LVA v období září a říjen

$$(3) Q_{Ivt}^{LVA} = Q_{Nvt}^{LVA} * k_{It}$$

Počet jednodenních návštěvníků v regionu LVA v období září a říjen

$$(4) Q_{Jvt}^{LVA} = Q_{Nvt}^{LVA} * k_{Jt}$$

Počet turistů v regionu LVA v období září a říjen

$$(5) Q_{Tvt}^{LVA} = Q_{Hvt}^{LVA} + Q_{Ivt}^{LVA}$$

Spotřební výdaje turistů v regionu LVA v období září a říjen

$$(6) C_{Tvt}^{LVA} = Q_{Tvt}^{LVA} * N_{Tvt}^{LVA} * \sum_n E_{Tvt n}^{LVA}$$

Spotřební výdaje jednodenních návštěvníků v regionu LVA v období září a říjen

$$(7) C_{Jvt}^{LVA} = Q_{Jvt}^{LVA} * \sum_n E_{Jvt n}^{LVA}$$

Spotřební výdaje tranzitujících návštěvníků v regionu LVA v období září a říjen

$$(8) C_{Rvt}^{LVA} = Q_{Rvt}^{LVA} * \sum_n E_{Rvt n}^{LVA}$$

¹ Význam vinařského cestovního ruchu bude ve své celistvosti větší. Nicméně vinařský cestovní ruch ve sledovaném období přispívá k prodloužení sezóny destinace a přináší do regionu dodatečné ekonomické benefity. V tomto kontextu je takto zaměřený výzkum významným příspěvkem k sledování celkových ekonomických efektů cestovního ruchu v území LVA.

Počet tranzitujících návštěvníků v regionu LVA v období září a říjen

$$(9) Q_{Rvt}^{LVA} = Q_{Nvt}^{LVA} * (1 + k_{Rt})$$

Proměnné

C_t – spotřební výdaje daného segmentu návštěvníků (t, T, J, R)

Q_t – počet návštěvníků daného segmentu (t, T, J, R, I, N)

k – podíl návštěvníků ubytovaný v daném zařízení na celkovém počtu návštěvníků (J, I, H)

N – průměrná délka pobytu daného segmentu návštěvníků (t, T)

E – průměrná výdaje daného segmentu návštěvníků (t, T, J, R)

Indexy

t – geografický původ návštěvníka (domácí, zahraniční)

T – turista, tedy návštěvník ubytovaný v hromadném nebo individuálním ubytovacím zařízení nebo u známých a příbuzných

I – turista ubytovaný v individuálním ubytovacím zařízení či u známých a příbuzných

J – jednodenní návštěvník

R – tranzitující návštěvník

v – zvolené období (měsíce září a říjen)

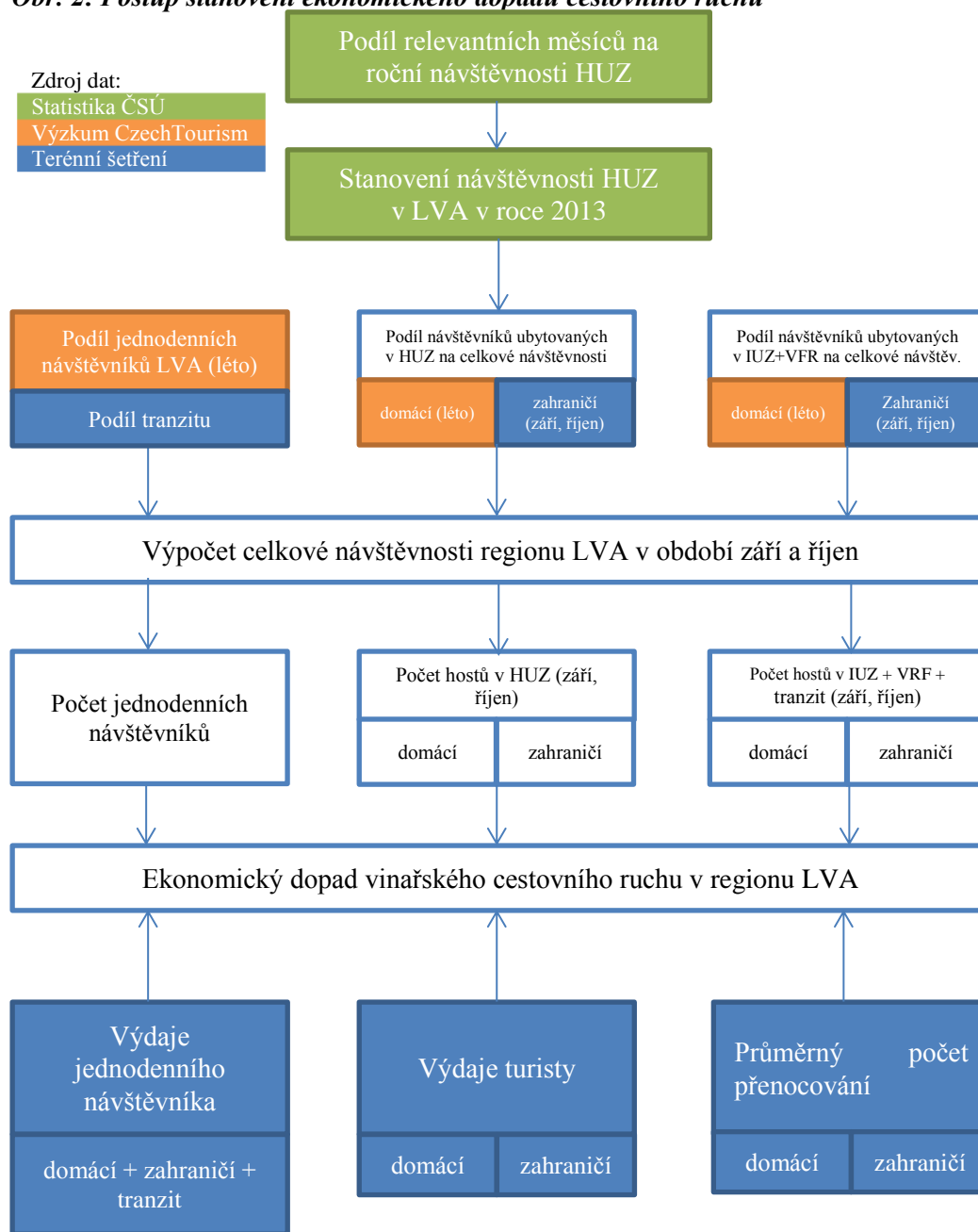
LVA – údaje za region Lednicko-valtický areál

n – výdajová kategorie uskutečněná v regionu

JMK – údaje za Jihomoravský kraj

Vztah mezi jednotlivými výpočetními kroky zachycuje následující schéma, přičemž je barevně odlišen původ zdrojových dat.

Obr. 2: Postup stanovení ekonomického dopadu cestovního ruchu

Pramen: Štefek (2013), upraveno

Ze schématu vyplývá, že pro výpočet ekonomického dopadu vinařského cestovního ruchu v regionu LVA bylo využito tří skupin zdrojů dat (Štefek, 2013):

1. Statistické údaje o počtu hostů v HUZ a počtu přenocování hostů v HUZ za Jihomoravský kraj, turistickou oblast LVA a jednotlivé obce LVA zveřejňované Českých statistickým úřadem.
2. Průběžné výsledky projektu „Sběr informací“ realizovaný českou centrálou cestovního ruchu CzechTourism od roku 2010 do roku 2014 v letní a zimní vlně. Výzkum mapuje návštěvnost jednotlivých turistických regionů a oblastí podle aktuálního dělení CzechTourism a zaměřuje se především na zjištění skladby rezidentních návštěvníků, způsobu trávení volného času, spokojenost s nabídkou cestovního ruchu apod. Marketingové šetření probíhá v lokalitách s největší koncentrací aktivit cestovního ruchu. V tomto případě jsou využity údaje o podílu jednodenních a vícedenních návštěvníků a formě ubytování návštěvníka v letní sezóně. Data byla extrahována z

lokalit, které se nacházejí na území LVA: Břeclav, Hustopeče, Lednice, Mikulov, Němčičky, Pálava-Dolní Věstonice, Pasohlávky, Valtice a Velké Pavlovice.

3. Výsledky terénního šetření, které proběhlo v období září a říjen v obdobných lokalitách jako šetření CzechTourism (Mikulov, Pasohlávky, Břeclav, Pavlov – Pálavské vrchy, Lednice a okolí, Valtice). V rámci terénního šetření byli respondenti osloveni formou osobního dotazování. Pro získání potřebných informací byl tedy použit dotazník s kombinací uzavřených i otevřených otázek. Výběr respondentů probíhal náhodně. Cílem dotazníkového šetření bylo zjistit strukturu a výši výdajů návštěvníků LVA a charakteristiku typického návštěvníka území. Tyto informace nejsou dostupné z žádných sekundárních zdrojů, a proto bylo nutné přistoupit ke sběru primárních dat. Velikost výběrového souboru byla 331 respondentů.

Výsledky

Z výše uvedeného vyplývá, že do kalkulace odhadu ekonomických dopadů vinařského cestovního ruchu v regionu LVA vstupuje celá řada veličin, získaná z různých zdrojů. Tam kde byla data dostupná, byly využity sekundární zdroje, nicméně zásadní informace poskytlo až provedené terénní šetření. Níže budou uvedeny vybrané výsledky terénního šetření doplněné o souhrnnou tabulku s přehledem vstupních hodnot vlastních výpočtů.

Prvním cílem terénního šetření bylo získat informace o struktuře návštěvníků regionu podle geografického původu, délky jejich pobytu a zvoleném typu ubytování. Z výsledků vyplývá, že v souvislosti s vinařskou turistikou region navštěvují dominantně domácí návštěvníci (91 %). Zahraničních návštěvníků je minimum, navíc pocházejí především ze Slovenska. To má svůj vliv na diferenciaci velikosti výdajů podle geografického původu návštěvníků (viz níže).

Ve výběrovém souboru převažují návštěvníci, kteří v destinaci přenocovali. Podíl jednodenních návštěvníků se pohybuje od 43 % (zahraniční návštěvníci) po 46,5 % u návštěvníků domácích. Obdobní čísla potvrzují i šetření CzechTourismu (Ipsos, 2010 – 2013). V případě ubytovaných návštěvníků lze pozorovat jednoznačnou tendenci k volbě hromadných ubytovacích zařízení. Ve srovnání se zahraničními návštěvníky je u domácích návštěvníků preference jiných než hromadných ubytovacích zařízení vyšší, nicméně nepřevyšuje 1/6 všech ubytovaných domácích turistů (u zahraničních návštěvníků je podíl ubytovaných mimo HUZ cca 8 %).

V souvislosti s vinařským cestovním ruchem nepřekvapí ani minimální výše tranzitujících návštěvníků. Jde výlučně o domácí návštěvníky, kteří jsou ubytováni v těsném zázemí regionu. Existence této kategorie návštěvníků je tak spíše dána formálním vymezením zkoumané oblasti, než povahou turistických proudů.

Tab. 1: Přehled základních vstupních hodnot kalkulace ekonomického dopadu vinařského CR

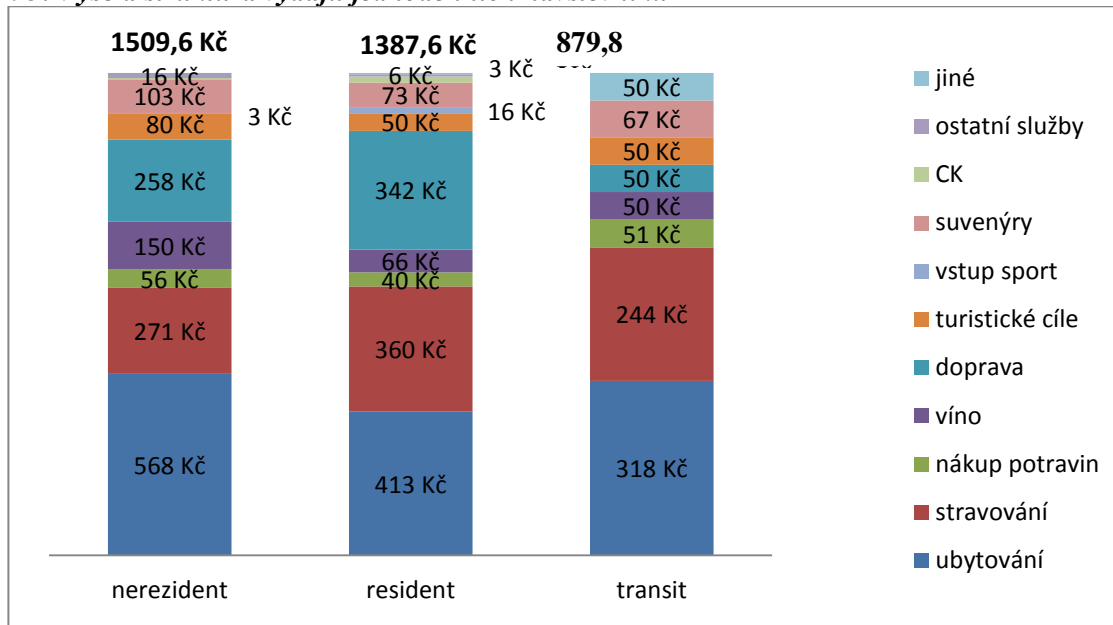
Proměnná		Domáci návštěvník	Zahraniční návštěvník	Celkem
HU Z	Počet hostů	206 186	55 877	262 063
	Počet přenocování	409 777	85 716	495 493
Podíl zkoumaného období (v %)		16,5	14,0	15,2
Podíl v IUZ (v %)		2,4	0,0	2,4
Podíl VRF (v %)		5,7	4,4	4,5
Podíl jednodenních návštěvníků (v %)		46,5	43	44,7
Podíl tranzitujících na celkovém počtu domácích turistů		5,5	-	3,0
Délka pobytu turistů		3,3	3,6	3,3

Pramen: ČSÚ, CzechTourism, terénní šetření

Z provedeného výzkumu také vyplývá, že návštěvník během svého pobytu v destinaci utratí v průměru 2 724 Kč. Průměrně stráví vícedenní návštěvník v ubytovacích zařízeních 2,3 noci. Průměrné výdaje se samozřejmě liší podle délky pobytu, méně již podle geografického původu návštěvníků.

Průměrné výdaje ubytovaného návštěvníka činily 1 371 Kč za den. Nepatrně vyšší výdaje mají zahraniční návštěvníci. Nejvyšší část z těchto výdajů byla za ubytovací služby 422 Kč (31 %), stravování 345 Kč (25 %) a dopravu 318 Kč (23 %). Podrobná struktura výdajových položek je zachycena na následujícím grafu.

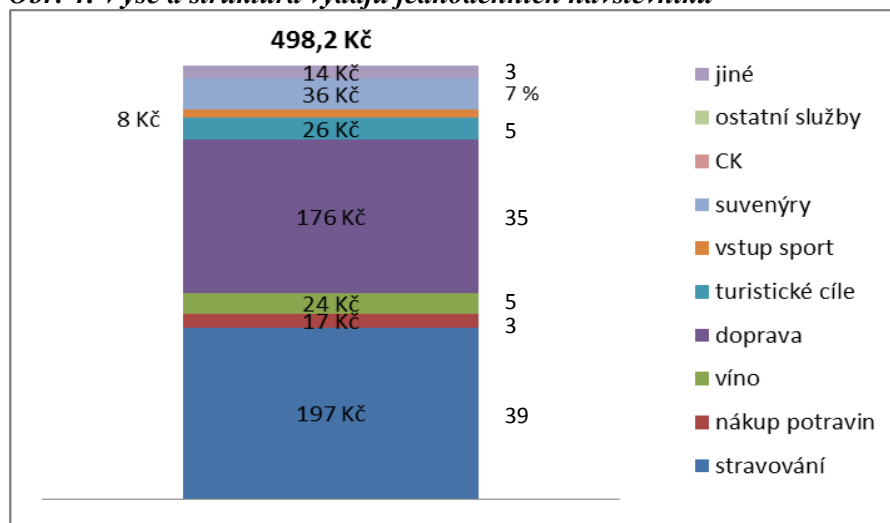
Obr. 3: Výše a struktura výdajů jednodenních návštěvníků

Pramen: terénní šetření

Výdaje jednodenních návštěvníků ukazuje další graf. Celková průměrná částka za den činí 482 Kč. Nejvyšší část těchto výdajů je využita za stravování a dopravu do destinace. Průměrné výdaje za ostatní položky nejsou již tak vysoké. Z výzkumu také vyplývá, že ne zdaleka všichni utráceli za víno. To je také důvod poměrně nízkých výdajů na tuto položku. Jestliže respondent za tuto položku svůj výdaj uskutečnil, pak jeho průměrná výše dosahovala hodnoty 184 Kč (vliv nákupu vína jako suvenýru či daru).

Obr. 4: Výše a struktura výdajů jednodenních návštěvníků

Pramen: terénní šetření

Výše uvedené výdaje bylo nutné před jejich zahrnutím do výpočtů očistit o ty peněžní toky, které byly sice vynaloženy v souvislosti s cestou a pobytem v destinaci, ale nesměřovaly do zkoumaného území.

Výsledky úprav výdajů a jejich komparaci s původními hodnotami přináší níže uvedená tabulka. Největší změny ve struktuře a výši výdajů nastaly v případě výdajů za dopravu. V tomto případě v regionu LVA zůstalo pouze 15 % celkových výdajů.

Tab. 2: Výdaje návštěvníků podle kategorie a místa útraty

Kategorie návštěvníků	Průměrné výdaje na osobu a den v Kč		Spotřební výdaje v Kč			
	celkem	v regionu	celkem		v regionu	
			absolutně	podíl	absolutně	podíl
Jednodenní návštěvník	498,2	348,3	20 545 782	8,0%	14 363 902	7,0%
Domácí turista	1387,6	1105,4	183 578 846	71,5%	146 243 915	70,9%
Zahraniční turista	1509,6	1297,2	46 070 814	18,0%	39 588 673	19,2%
Tranzit (domácí)	879,8	838,6	6 401 843	2,5%	6 102 052	3,0%
Celkem	-	-	256 597 285	100,0%	206 298 541	100,0%

Pramen: terénní šetření, vlastní výpočty

Tabulka taktéž přináší výsledky výpočtu spotřebních výdajů jednotlivých kategorií návštěvníků spojených s vinařským cestovním ruchem. Postup výpočtu je přehledně popsán v metodické části článku. Co z výsledku vyplývá? Za prvé, vinařský cestovní ruch ve sledovaném období generuje výdaje návštěvníků v objemu přesahující 200 mil. Kč. Jsou to tedy peníze, které mají povahu externích finančních toků a lze je tedy považovat za vnější impuls rozvoje místní ekonomiky. Na druhou stranu více než 1/3 návštěvníků pocházela z Jihomoravského kraje (hlavně Brna) a ekvivalentní hodnota příjmů regionu je pouhým prostorovým přerozdělením výdajů obyvatel Jihomoravského kraje (dále JMK). Při interpretaci regionálních efektů cestovního ruchu je tedy velmi důležité zohlednit hierarchickou úroveň hodnoceného územního celku. Co je přínosem pro region LVA nemusí být přínosem pro JMK jako celek.

Za druhé, šetření sledovalo strukturu a místo výdajů návštěvníků regionu. Z těchto dat pak bylo možné odhadnout míru úniků výdajů návštěvníků mimo region. Dle šetření asi 80 % všech výdajů končí ve sledovaném regionu, u místních poskytovatelů služeb (vinaři, ubytovatelé, turistické cíle, atd.). Úniky ve výši cca 20 % jsou generovány především výdaji za dopravu. Na únicích se nejvíce podílejí jednodenní návštěvníci a domácí turisté.

Za třetí, podíl výkonů cestovního ruchu (měřeno spotřebními výdaji) regionu LVA na výkonech Jihomoravského kraje v daném období (září, říjen) je cca 13,2 %. To je méně, než jaký je podíl lůžek (20 %) či počtu přenocování (23 %) na celkových počtech za JMK. Důvody musíme hledat v odlišné struktuře návštěvnosti spojené s vinařským cestovním ruchem. Ta je daleko více orientovaná na domácího návštěvníka s průměrně nižšími výdaji na hlavu. Navíc samotní zahraniční návštěvníci pocházejí především ze Slovenska a jejich spotřební chování se velmi blíží tomu domácímu.

Závěr

Postup hodnocení ekonomického dopadu vinařského cestovního ruchu v regionu LVA ukázal na reálnou možnost kvantifikace ekonomických efektů na regionální úrovni. Ta je však dnes podmíněna účelovými terénními šetřeními, která doplňují chybějící datovou základnu pro hodnocení. Satelitní účet cestovního ruchu je dobrým východiskem hodnocení, nicméně územní podrobnost jeho datových zdrojů neumožňuje tato data v dostatečném rozsahu využívat. Pro nižší než krajské územní jednotky jsou zdroje typu Šetření domácího a výjezdového cestovního ruchu či Šetření příjezdového cestovního ruchu nepoužitelná. Samotný výpočet také ukázal, největší riziko nepřesností kvantifikace výdajů návštěvníků regionu je spojeno s odhadem velikosti jednodenní návštěvnosti. Právě v oblasti tohoto segmentu návštěvníků je nutné hledat alternativní způsoby šetření, například s využitím zbytkových dat mobilních operátorů.

Literatura

- [1] CzechTourism, (2014): *Sběr informací domácího cestovního ruchu*. Dostupné z: <<http://monitoring.czechtourism.cz/CzechTourism/tourism2.aspx>>.
- [2] ČSÚ, (2014): *Cestovní ruch – časové řady*. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/cru_cr>.
- [3] ČSÚ, (2014): *Metodika satelitního účtu České republiky*. Dostupné z: <[http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/metodika_tabulky_satelitniho_uctu_cestovniho_ruchu/\\$File/metod_tsa.pdf](http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/metodika_tabulky_satelitniho_uctu_cestovniho_ruchu/$File/metod_tsa.pdf)>.
- [4] DWYER, L., FORSYTH, P., SPURR, R., (2004). Evaluating tourism's economic effects: new and old approaches. *Tourism Management*, vol. 25, iss. 3, pp. 307-317. DOI 10.1016/S0261-5177(03)00131-6.
- [5] FRECHTLING, D. C., HORVÁTH, E., (1999). Estimating the Multiplier Effects of Tourism Expenditures on a Local Economy through a Regional Input-Output Model. *Journal of Travel Research*, vol. 37, iss. 4, pp. 324-332. DOI 10.1177/004728759903700402.
- [6] GELAN, A., (2003). Local Economic Impacts: The British Open. *Annals of Tourism Research*, vol. 30, iss. 2, pp. 406–425. DOI 10.1016/S0160-7383(02)00098-1.
- [7] GETZ, D., (2008). Event tourism: Definition, evolution, and research. *Tourism Management*, vol. 29, iss. 3, pp. 403-428. DOI 10.1016/j.tourman.2007.07.017.
- [8] HALL, C. M., LEW, A. A., (2009). *Understanding and Managing Tourism Impacts: An integrated approach*. Abingdon: Routledge. ISBN 978-0-415-77133-7.
- [9] JONES, C., MUNDAY, M., ROBERTS, A., (2003). Regional Tourism Satellite Accounts: A Useful Policy Tool? *Urban Studies*, vol. 40, iss. 13., pp. 2777-2794. DOI 10.1080/0042098032000146894.
- [10] SHARPLEY, R., TELFER, D. J., (2004). *Tourism and development: Concepts and Issues*. Aspects of Tourism. Clevelond. ISBN 1-873150-34-2.
- [11] SMERAL, E., (2006). Tourism Satellite Accounts: A Critical Assessment. *Journal of Travel Research*, vol. 45, iss. 1, pp. 92-98. DOI 10.1177/0047287506288887.
- [12] STYNES, D. J., (1997). *Economic Impacts of Tourism: A Handbook for Tourism Professionals*. Illinois Bureau of Tourism, Illinois Department of Commerce and Community Affairs.
- [13] STYNES, D. J., (1999). *Approaches to Estimating the Economic Impacts of Tourism; Some Examples*. Department of Park, Recreation and Tourism Resources, Michigan State University.
- [14] SUN, Y., (2005). Survey Biases from Three National Park Service Visitor Survey Projects. In *Travel and Tourism Research Association 36th Annual Conference*. Boise.
- [15] ŠTEFEK, P., (2014). *Ekonomický význam cestovního ruchu (Případová studie region Šumpersko) – Šetření poptávky cestovního ruchu*. [diplomová práce]. Brno: Masarykova univerzita.
- [16] TYRRELL, J. T., JOHNSTON, R. J., (2006). The Economic Impacts of Tourism. *Journal of Travel Research*, vol. 45, iss. 3. DOI 10.1177/0047287506288876.
- [17] WAGNER, J. E., (1997). Estimating the Economic Impacts of Tourism. *Annals of Tourism Research*, vol. 24, iss. 3, pp. 592-608.
- [18] WILTON, J. J., NICKERSON, N. P., (2006). Collecting and Using Visitor Spending Data. *Journal of Travel Research*, vol. 45, iss. 17. DOI 10.1177/0047287506288875.
- [19] ZHANG, J., (2005). Regional Tourism Satellite Accounts for Denmark: Accounting and Modelling. In *15th International Input-Output Conference*. China, Beijing..

Příspěvek byl zpracován za podpory specifikovaného výzkumu MUNI/A/0749/2012: Ekonomické přínosy cestovního ruchu pro regionální a lokální ekonomiku.

CYKLOTURISTIKA V REGIONÁLNOM ROZVOJI CESTOVNÉHO RUCHU NITRIANSKEHO SAMOSPRÁVNEHO KRAJA

BICYCLE TOURING IN REGIONAL DEVELOPMENT OF THE NITRA SELF-GOVERNING REGION

RNDR. HILDA KRAMÁREKOVÁ, PhD.

DOC. RNDR. ALENA DUBCOVÁ, CSc.

RNDR. JANA NÉMETHOVÁ, PhD.

RNDR. GABRIELA REPASKÁ, PhD.

Katedra geografie a regionálneho rozvoja | *Dept. of Regional Economics and Administration*
Fakulta prírodných vied | *Faculty of Economics and Administration*
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre | *Constantine the Philosopher University in Nitra*
✉ *Tr. Andreja Hlinku 1, 949 74 Nitra, Slovak Republic*
E-mail: hkramarekova@ukf.sk, adubcova@ukf.sk,
jnemethova@ukf.sk, grepaska@ukf.sk

Anotácia

Cykloturistika je v súčasnosti stále častejším spôsobom využívania voľného času. Predstavuje jeden z významných prvkov regionálneho rozvoja a preto okrem samotnej aplikačnej praxe priťahuje aj pozornosť vedeckej komunity. Nitriansky samosprávny kraj svojimi prírodnými, kultúrno-historickými i realizačnými predpokladmi poskytuje pre rozvoj cykloturistiky dostatok príležitostí. Napriek tomu však disponuje najmenším počtom kilometrov cyklotrás zo všetkých krajov Slovenska. Príspevok analyzuje problematiku cykloturistiky v literatúre, potenciál a súčasnosť cykloturistiky v Nitrianskom samosprávnom kraji a prezentuje participáciu pracoviska na jej rozvoji.

Kľúčová slova

cykloturistika, regionálny rozvoj, cestovný ruch, Nitriansky samosprávny kraj

Annotation

In present, bicycle touring is still more common way of how to use leisure time. It is one of the important elements of regional development and therefore, except application practice itself, it also attracts the attention of the scientific community. The Nitra Self-governing region with its natural, cultural-historical, and implementation preconditions provides sufficient opportunities for the development of bicycle routing. Nevertheless, it has the lowest number of kilometres of cycle routes from all regions of Slovakia. The paper analyses the issue of bicycle touring in literature, potential, and current state of bicycle touring in the Nitra Self-governing region and presents participation of the department on its development.

Key words

bicycle touring, regional development, tourism, Nitra Self-governing Region

JEL classification: O18, R19

Úvod

Zhoršujúce sa životné prostredie v oblastiach s vysokou koncentráciou obyvateľstva a jeho hospodárskych aktivít, životný štýl posledných decínií poznačený stresom z pracovnej činnosti na strane jednej a rastom blahobytu širokých vrstiev obyvateľstva na strane druhej, spôsobili expanziu cestovného ruchu. Spoločnosť v súčasnej dobe kladie stále väčšie nároky na oddych, regeneráciu síl a s tým spojenú rekreáciu a cestovný ruch. Popri primárnej funkcii (obnova fyzických a psychických síl človeka) plní cestovný ruch aj ďalšie funkcie, napr. ekonomickú (zdroj finančných prostriedkov) alebo saturačnú (sektor zamestnávajúci voľné pracovné sily v odvetviach služieb). Cestovný ruch je aj významným faktorom pri odstraňovaní, resp. kompenzácii hospodárskych disparít medzi urbánnymi a rurálnymi regiónmi, prípadne regiónmi hospodársky nedostatočne rozvinutými.

1. Teoreticko-metodické východiská problematiky

V súčasnosti jazda na bicykli zažíva renesanciu ako rekreačná, záujmová a športová činnosť. Narastá využívanie cykloturistiky v rámci voľného času a rekreácie. Rozvoj infraštruktúry pre podporu rekreačných aktivít a rekreačné jazdy na bicykloch turistiku stimulujú a zároveň prispievajú k hospodárskemu oživeniu najmä vidieckych obcí (Ritchie, Hall, 1999).

V súčasnej literatúre základné pojmy cykloturistiky nie sú jednotne definované. Jednotlivé definície používajú často rozporuplné parametre pri charakteristike cykloturistov i cykloturistických aktivít (Lamont, 2009). V niektorých definíciách cykloturistiky alebo cykloturistov dochádza k vylúčeniu alebo k prehliadnutiu radu činností súvisiacimi s cestovným ruchom (napr. turistami môžu byť aj cestujúci na súťažné cyklistické preteky alebo aj osoby súťažiacie na cyklistických pretekoch atď.), niektorí autori, ako napr. Bull (2006) naopak charakterizujú akcie súťažných cyklistov ako potenciálne významný segment trhu cykloturistiky. Z tohto pohľadu je tiež potrebné uviesť hranice rozpätia činností, ktoré môžu byť zahrnuté do cykloturistiky v rámci segmentácie tohto trhu (Lamont, 2009). Jednou zo základných marketingových techník, ktorá sa v praxi používa na efektívne zacielenie (zameranie) na určité homogénne skupiny obyvateľstva, ktoré majú relatívne podobné potreby, je segmentácia trhu (Borovský, Smolková, Niňajová, 2008). Cykloturistika patrí k špeciálnym formám turizmu, ktoré ponúkajú pobyty tematicky a aktívne zamerané. Sú spojené s tematickým programom a s jedinečným zážitkom z prírody, histórie či kultúry cieľovej destinácie, sprostredkovaným aktívnou formou hlavne v letnom období. Cykloturistika vyžaduje vybudované a označované cyklotrasy podľa stupňa náročnosti a potrebnú infraštruktúru cestovného ruchu na trase (reštaurácie, ubytovacie zariadenia atď.). Má charakter cestnej cykloturistiky alebo horskej turistiky podľa umiestnenia cyklotrás a charakteru terénu (Borovský, Smolková, Niňajová, 2008).

Narastajúci význam cykloturistiky pre regionálny rozvoj územia sa prejavuje aj tým, že túto problematiku nachádzame v rôznej miere aj legislatívnych a koncepčných dokumentoch Ministerstva dopravy, výstavby regionálneho rozvoja, v gescii ktorého je aj celý segment cestovného ruchu. Ide tak najmä o dokumenty ako napr. Národná stratégia rozvoja cyklistickej dopravy a cykloturistiky v Slovenskej republike, Podpora pešej turistiky a cykloturistiky, Stratégia rozvoja cestovného ruchu Slovenskej republiky do roku 2020, Národný strategický referenčný rámec 2007 – 2013, Program rozvoja vidieka Slovenskej republiky 2007 – 2013, Nová stratégia rozvoja cestovného ruchu Slovenskej republiky do roku 2013, Zákon č. 91/2010 Z.z. o podpore cestovného ruchu. Informácie o cyklotrasách nachádzame aj v dokumentoch regionálneho rozvoja, v územnoplánovacích dokumentoch ako aj v dokumentoch cestovného ruchu Nitrianskeho samosprávneho kraja (napr. Dubcová, Krogmann, Kramáreková, 2011).

Možnosti využitia územia Nitrianskeho kraja z hľadiska cestovného ruchu sú detailne spracované v monografii Krogmanna (2005), súvisiaca problematika na príklade okresu Topoľčany bola spracovaná aj v práci Bereseckej (2013). Potenciál a súčasný stav cykloturistiky v Nitrianskom samosprávnom kraji bol spracovaný v rozsiahlom dokumente „Štúdiá rozmiestnenia cyklotrás v Nitrianskom samosprávnom kraji“ (Dubcová, Kramáreková, eds., 2012).

Cieľom príspevku je prezentovať potenciál a súčasnosť cykloturistiky v Nitrianskom samosprávnom kraji (ďalej NSK) a výstupy spoločného projektu Úradu Nitrianskeho samosprávneho kraja a Katedry geografie a regionálneho rozvoja FPV UKF v Nitre pri rozvoji cykloturistiky.

2. Predpoklady Nitrianskeho samosprávneho kraja pre rozvoj cykloturistiky

Nitriansky samosprávny kraj (ďalej NSK) je svojou rozlohou (6 344 km²) piaty najväčší kraj na Slovensku. Počtom obyvateľov 688 400 (stav k 31. 12. 2012) je tretím najľudnatejším krajom Slovenska pri hustote 108,5 obyvateľov na km² (slovenský priemer je 110,3 obyvateľov/km²). V území sa nachádza 354 obcí, z toho je 15 miest, v ktorých žije 45,93 % obyvateľov. Podľa Regionalizácie cestovného ruchu v Slovenskej republike (Weiss a kol., 2005) je územie NSK rozdelené do piatich turistických regiónov - Podunajský, Dolnopovažský, Nitriansky a Hornonitriansky sú ohodnotené ako regióny s nadregionálnym významom a Ipel'ský región s lokálnym významom. Väčšiu časť územia NSK zaberá Nitriansky región.

Z hľadiska prírodných predpokladov pre rozvoj cykloturistiky v NSK má zásadný význam poloha na kontaktnej línii dvoch rozdielnych krajinných typov - Panónskej panvy a Karpát, ktoré výrazným spôsobom ovplyvňujú aktivity cestovného ruchu, vrátane cykloturistiky, sú základom rôznorodnej ponuky cyklotrás z hľadiska ich obtiažnosti. Dominantnú časť územia zaberá Podunajská nížina, ktorá umožňuje rozvoj nenáročnej resp. stredne náročnej cykloturistiky, vhodnej najmä pre rodiny s deťmi. Náročnejšie cyklotrasy (resp. ich úseky) sú v severnej, východnej resp. juhovýchodnej časti územia NSK, kde do územia klinovite zasahujú výbežky pohorí Považský Inovec, Tribeč, Pohronský Inovec, Štiavnické vrchy, Krupinská planina a Burda. Väčšina územia NSK patrí do teplej klimatickej oblasti, ktorá je pre rozvoj cykloturistiky najvhodnejšia. Osou územia je rieka Nitra, tečúca severojužným smerom. Špecifický význam má rieka Dunaj, ktorej štatút medzinárodnej rieky sa môže stať atraktívnym i pre vodákov z rôznych štátov Európy, ktorí sa môžu potenciálne stať užívateľmi cyklotrás územia NSK, resp. cyklotrás v krajinársky atraktívnych pásoch pozdĺž riek Dunaj, Váh, Nitra, Hron a Ipel'. K najvýznamnejším faktorom rozvoja cestovného ruchu patria termálne pramene (napr. v Podhájskej, v Santovke, v Kalinčiakove, časť Levíc, s kúpaliskom Margita-Ilona, Komárne, Štúrovo, Tvrdošovciach, Nových Zámkoch, v Patinciach či v Poľnom Kesove), ktoré môžu byť miestom regenerácie cyklistov aj s pravdepodobnou väčšou dĺžkou priemerného pobytu v porovnaní s inými zastávkami na cyklotrasách. Väčšina termálnych prameňov má celoštátnu, resp. aj medzinárodnú atraktivitu (Podhájska, Štúrovo, Komárno, Nové Zámky). Okrem zvyškov prirodzenej **vegetácie** sa na území NSK vyskytujú aj rôzne introdukované druhy. Najväčšia koncentrácia cudzokrajných drevín je v Arboréte Mlyňany s celoštátnym významom pre cestovný ruch, ale i v ďalších parkoch vytvorených pri kaštieloch a kúriach. Na území kraja je intenzívne rozvíjané vinohradníctvo. Z pohľadu cykloturistiky má táto aktivita hlavne estetickú hodnotu, v kombinácii s gastronómiou môže byť plnohodnotne využitá najmä v koncových bodoch cyklotrás. Preto môžu byť pre potreby cykloturistov využiteľné aj vínne cesty, napr. Požitavská, Nitrianska kráľovská a Hontianska. Vplyv **fauny** má pre cykloturistiku len sekundárny význam. Napriek tomu sú z tohto aspektu najvýznamnejšou zastávkou Topoľčianky - známe chovom koní a zobra hrivnatého vo zvernici. Obora s rozlohou 140,16 ha je súčasťou obcí Hosťovce a Lovce a patrí k najväčším atraktivitám kraja. V NSK sa nachádza aj množstvo pozoruhodností, ktoré sú predmetom štátnej ochrany prírody, ktoré tiež môžu generovať aj záujem cykloturistov.

Na rozdiel od prírodných predpokladov sú **kultúrno-historické predpoklady** typické svojím bodovým rozšírením. Tým, že geneticky súvisia s činnosťou človeka, ich výskyt je viazaný hlavne na intravilány miest a obcí. Do tejto skupiny na území NSK zaraďujeme predovšetkým bohatstvo kultúrno-historických pamiatok, múzeá, pamätné izby, ľudové domy, organizované podujatia.

Z materiáľno-technických predpokladov významnú úlohu zohrávajú komunikačné predpoklady. Ich úlohou je zabezpečenie minimálnych časových strát, potrebných na prekonanie vzdialenosti medzi pólmi selektívnych a lokalizačných predpokladov (Mariot, 1983). Podľa Benthiena (1997) môžu vstúpiť na trh s cestovným ruchom len dopravne dostupné oblasti s rekreačným potenciálom. Jedine

takto vybavené územia môžu plniť požiadavky cestovného ruchu a rekreácie (Krogmann, 2005). V súčasnosti účastníci cestovného ruchu využívajú na presun do stredísk cestovného ruchu predovšetkým cestnú dopravu. Rovnako aj pre cyklistov je osobný automobil najčastejším dopravným prostriedkom, ktorým prekonávajú tranzit z miesta trvalého bydliska do východiskového bodu ich cykloturistiky. Na rozdiel od cestnej dopravy je väčšina územia bez priameho prepojenia na hlavný železničný ťah SR a na medzinárodnú železničnú sieť. Požiadavkám medzinárodnej dopravy a taktiež zahraničnému cestovnému ruchu v záujmovom území slúžia štyri hraničné prechody rôznych kategórií: Šahy – Parassapuszta, Salka – Letkés, Štúrovo – Esztergom, Komárno – Komárom. K významným predpokladom rozvoja cykloturistiky patria ubytovacie, stravovacie zariadenia, rekreačné, oddychové, športové a zábavné zariadenia. Svojou podstatou vyjadrujú schopnosť prijať a uspokojiť účastníkov cestovného ruchu v danej oblasti. Ubytovacie zariadenia sú základným predpokladom zotrvania účastníka cestovného ruchu v navštívenom území dobu dlhšiu ako je 12 hodín. Ich lokalizácia je základom pre budovanie cieľových bodov jednotlivých etáp v prípade diaľkových cyklotrás, resp. sú základňou pre realizovanie hviezdicových cyklotrás. V roku 2012 bolo v NSK 322 ubytovacích zariadení z toho 58 hotelov, 86 penziónov, 7 kempingov a ďalších 171 predstavovalo ostatné ubytovacie zariadenia. NSK disponoval s ubytovacou kapacitou vo výške 18 009 lôžok (8,94 % SR). Ich lokalizácia je prevažne viazaná na mestá a strediská s termálnymi kúpaliskami, ubytovacie zariadenia s nižšou lôžkovou kapacitou sú viazané najmä na vidiecky priestor. Pre segment cykloturistov sú atraktívne aj ubytovacie zariadenia jednoduchšie vybavené, ale cenovo prijateľnejšie, napr. turistické ubytovne, chatové osady, ubytovanie v súkromí (Krogmann, 2005, Dubcová, Kramáreková, eds., 2012).

3. Súčasný stav cykloturistiky v Nitrianskom samosprávnom kraji

S pojmom cykloturistická trasa sa spája veľké množstvo reálnych i možných cyklotrás bez ich vzájomného rozlíšenia a bližšej špecifikácie. Všeobecne možno povedať, že cykloturistická trasa môže byť všade tam, kde sa dá jazdiť na bicykli, ak s touto aktivitou súhlasia majitelia pozemkov a zariadení, po ktorých trasa vedie. Pohyb cyklistov na sieti štátnych ciest upravuje dopravný zákon, vo všeobecnosti možno jazdiť po pravej strane cesty na všetkých cestách II. a III. triedy. Samozrejme, treba zohľadniť hlavne otázku bezpečnosti a vyhnúť sa cestám s vysokou frekvenciou premávky, cestám s úzkym šírkovým usporiadaním cesty (Hlatký, 2012). Cykloturistickú trasu Slovenský cykloklub (<http://www.cykloklub.sk>) definoval ako trasu, ktorá je určená pre pohyb na bicykli za účelom cykloturistiky, trávenia voľného času, poznávania krajiny, prírody a pamiatok. Trasa väčšinou vedie po existujúcej sieti komunikácií a zariadení so súhlasom ich vlastníkov. Trasa je značená systémom cykloturistického značenia podľa STN 01 8028 „Cykloturistické značenie“. Pri budovaní siete cykloturistických trás ide hlavne o značenie siete cykloturistických trás po už existujúcich komunikáciách a zariadeniach. Cykloturistické trasy sú dobudované drobnou cykloinfraštruktúrou, medzi ktorú patria malé a veľké odpočívadlá, malé rozhladne, mostíky a lávky, panely s mapami a zaujímavosťami.

Hoci územie NSK poskytuje vhodné podmienky pre rozvoj cykloturistiky či už cestnej alebo horskej, NSK v dĺžke cyklotrás zaberá posledné - 8. miesto (tab. 1). Väčšina z nich však v teréne vyznačená nie je. Cyklotrasy sú vedené po cestných komunikáciách II. a III. triedy s nižšou frekvenciou dopravy a spevnenými či nespevnenými účelovými komunikáciami vedúcimi pozdĺž vodných tokov, lesnými a poľnými cestami. Najväčšou brzdou budovania nových cyklotrás sú, okrem nedostatku finančných prostriedkov, nevysporiadané pozemky, cez ktoré by mali viesť.

Tab. 1: Dĺžka cyklotrás na Slovensku podľa typu využívania

Podľa typu využívania	BASK	NRSK	TTSK	TNSK	ZASK	BBSK	POSK	KSK	Celkom
Cyklotrasy pre cestné bicykle	500,4	131,0	588,0	654,5	1 138,0	581,8	649,0	328,8	4 571,5
Cyklotrasy pre horské bicykle	248,3	255,5	216,0	523,2	746,4	1 558,1	700,5	810,4	5 058,4

Zdroj: Štupáková, 2010; Slovenský cykloklub

V roku 2011 vznikol spoločný projekt Úradu NSK a Katedry geografie a regionálneho rozvoja FPV UKF v Nitre s názvom „Štúdiá rozmiestnenia cyklotrás v Nitrianskom samosprávnom kraji“ s dobou riešenia projektu 15. 9. 2011 – 30. 6. 2012 (Dubcová, Kramáreková, eds., 2012). Cieľom I. etapy bolo identifikovať aktuálny legislatívny, programový a inštitucionálny rámec cyklistickej dopravy na Slovensku so zameraním na NSK, charakterizovať NSK vo vzťahu k cyklistickej doprave, identifikovať predpoklady NSK pre cyklistiku, charakterizovať súčasný stav cyklotrás v NSK a spracovať problémovú analýzu.

Prieskumom sa zistilo, že na území NSK sa v procese vývoja vytvorila sieť cyklotrás rôzneho charakteru v 4 kategóriách. Medzi **evidované cyklotrasy** Slovenským cykloklubom (vyznačené STN 01 8028) patria magistrály, ktoré tvoria jadro cykloturistických trás. Na ne sa pripájajú regionálne alebo lokálne cyklotrasy. Územím kraja prechádza 7 cyklomagistrál v dĺžke 275 km, ktoré však nie sú adekvátne označené (Martin, ed., 2005): Dunajská cyklistická cesta (120 km), Vážska cyklomagistrála (70 km), Ipeľská cyklocesta (0 km), Pohronská cyklomagistrála (0 km), Hontianska cyklomagistrála (0 km), Ponitrianska cyklomagistrála (15 km) a Štiavnická cyklomagistrála (70 km). **Cyklotrasy priamo osadené v teréne rôznymi subjektmi** (napr. Klubom slovenských turistov) nachádzame v troch regiónoch: 1. na území Horného Požitavia (okres Zlaté Moravce), 2. na území Dolného Požitavia (Nitra, Nové Zámky), 3. na území mikroregiónu SOTDUM (okres Topoľčany). **Trasy pre cyklovýlety** tvoria najpočetnejšiu skupinu. Informácie o nich poskytujú najmä rôzne web stránky, publikácie a propagačné materiály rôzneho charakteru. Sú prezentované ako odporúčané výlety, ktoré však v teréne nie sú označené. **Ďalšie navrhované cyklotrasy** sa vyskytujú v rôznych územno-plánovacích a strategických dokumentoch regionálneho rozvoja (napr. program hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce, v stratégia rozvoja cestovného ruchu, v rôznych projektoch mikroregiónov a obcí Nitrianskeho kraja). Špecifický význam má **cyklistická doprava v mestách** . V NSK je 15 miest, v ktorých je jej rozsah diferencovaný. V krajskom meste Nitra je 12 km cyklotrás, ďalších 28 je projekčne pripravených. Cyklotrasy sú situované v mestskom parku na Sihoti, na Zobore, Klokočine a pri rieke Nitra. Od roku 2011 premáva v meste cyklobus. Aj v meste Levice sú cyklotrasy označené.

Požiadavkám cykloturistov na doplnenie cyklistického výstroja a jeho oprave slúžia **cykloobchody a cykloservisy** nielen vo všetkých mestách, ale aj v niektorých vidieckych obciach (napr. Mojmirovce, Dvory nad Žitavou, Nána, Obid). Takto zameranú sieť by bolo potrebné rozšíriť aj do Podhájskej a Patiniec - stredísk s termálnymi kúpaliskami, ktoré sú vhodné ako cieľové etapové miesta, ale aj do Želiezoviec či Zlatnej na Ostrove.

Dôležité sú však aj komplexné služby, vrátane ubytovania, stravovania a servisu. Na rozdiel od viacerých európskych krajín sa na Slovensku ešte len pomaly rozbieha **certifikačný systém podpory cykloturizmu** (www.vitajtecyklisti.sk). Cieľom certifikácie „Vitajte cyklisti!“ je vytvoriť sieť turistických zariadení a služieb, ktoré sú prispôbené potrebám cyklistov a tým podporiť cyklistickú dopravu a cykloturizmus na Slovensku. NSK disponuje len siedmimi certifikovanými zariadeniami len v 2 okresoch kraja - Komárno a Levice, ktoré spĺňajú povinné i niektoré z doplnkových kritérií. Lokalizované sú v blízkosti cyklomagistrál. Ide o nasledovné zariadenia: Dom starého mlynára v Kravanoch nad Dunajom (okres Komárno), Hotel Leonor v Kolárove (okres Komárno), Rekreačné zariadenie Margita-Ilona v Leviciach (okres Levice), Kemping Vodník v obci Jur nad Hronom (okres Levice), Motorest Stop v Kozárovciach (okres Levice), Park Hotel v Hokovciach (okres Levice), Penzión Lipa v Tlmačoch (okres Levice). Táto certifikácia zároveň predstavuje aj zaujímavý marketingový nástroj, ktorý rôznymi spôsobmi propaguje certifikované zariadenia medzi cyklistami a cykloturistami doma aj v zahraničí a priťahuje turistov do regiónov. Napriek tomu, že NSK kraj je bohatý na množstvo zaujímavých turistických cieľov (hrady, zámky, múzeá, jaskyne, atď.) i ďalšie služby (napr. turistické informačné kancelárie), certifikovaných zariadení je málo.

V II. etape spoločného projektu (Dubcová, Kramáreková, eds., 2012) bolo navrhnutých 10 regionálnych cykloturistických štúdií v rôznych prírodných oblastiach (rovina, pahorkatina, pohorie) prednostne na cestách III. triedy, resp. po účelových komunikáciách v mierke väčšej ako 1 : 100 000. Každá zo štúdií priniesla informácie v nasledovnej obsahovej štruktúre: 1. Vymedzenie územia, 2. Možnosti rozvoja cykloturistiky v území (stručná charakteristika územia z aspektu prírodných a

kultúro-historických daností, atraktivita z pohľadu cestovného ruchu, cykloinfraštruktúra, rušivé prvky rozvoja cykloturistiky), 3. Hierarchia navrhovaných cykloturistických trás v území (zoznam navrhovaných trás a ich nadväznosť na trasu európskeho významu EUROVELO 6 – Dunajskú cyklistickú cestu prostredníctvom národných cyklomagistrál), 4. Charakteristika navrhovaných cykloturistických trás územím (schematický náčrt, dĺžka, stúpanie, povrch – spevnený, nespevnený, výškový profil, náročnosť trasy, kolízne body, infraštruktúra na trase a v zázemí trasy, skládky odpadu a pod., fotografie zaujímavostí, charakteru úsekov a ich prepojení atď.). Vytipovaných bolo takmer 920 km cykloturistických trás (so spevneným povrchom 723 km a nespevneným povrchom 197 km). Niektoré z týchto navrhovaných cyklotrás sú už v štádiu realizácie, napr. cyklistický chodník Nitra – Vrábľa, cyklotrasy mikroregiónom Termál v okolí Podhájskej alebo cyklotrasy v oblasti pôsobenia VITIS, o.z. so sídlom vo Veľkom Záluží v okrese Nitra a pod.

Na realizáciu cyklistickej infraštruktúry môžu byť obciam, resp. mikroregionálnym združeniam pridelené dotácie z rôznych zdrojov, napr. na vypracovanie projektovej dokumentácie cyklotrás, ich značenie, fyzické vybudovanie cyklotrasy či cyklistickej infraštruktúry a pod. V období rokov 1998 - 2010 boli cez Program obnovy dediny do cyklotrás a súvisiacich projektov investované finančné prostriedky v celkovej výške cca 83 000 eur. V roku 2013 bolo zastupiteľstvom NSK na rozvoj cyklotrás schválených 40 000 Eur.

Záver

Cestovný ruch sa v súčasnosti stáva jedným z alternatívnych impulzov hospodárskeho rozvoja. Významný je fakt, že jeho realizácia nevyžaduje v porovnaní s inými aktivitami veľké vstupné investície a je založená na existujúcich lokalizačných a realizačných predpokladoch, ktoré existujú v každom území. Ich kvalita a kvantita je, pochopiteľne, v každom regióne rozdielna. Územie NSK, až na výnimky, svojimi predpokladmi patrí k územiám Slovenska s marginálnym turistickým významom. Napriek tomu kraj disponuje atraktormi schopnými motivovať potenciálneho návštevníka k príchodu do tohto územia. Najmä rurálny priestor má reálnu možnosť naplniť súčasný trend v cestovnom ruchu, ktorým je preferovanie turisticky neznámych, nepredimenzovaných oblastí. Podmienkou je však dobudovanie potrebnej turistickej infraštruktúry. Práve toto sa však stáva výhodou pre oblasť čoraz intenzívnejšie sa rozvíjajúcej cykloturistiky ako alternatívnej mobility.

Literatúra

- [1] BENTHIEN, B., (1997). *Geografie der Erholung und des Tourismus*. Gotha: Justus Perthes Verlag. p. 193.
- [2] BERESECKÁ, J., (2013). Natural and cultural-historical potential - a catalyst for tourism development. In *16th International Colloquium on Regional Sciences*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 603 - 609. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-76.
- [3] BOROVSÝ, J., SMOLKOVÁ, E., NIŇAJOVÁ, I., (2008). *Cestovný ruch - trendy a perspektívy*. Bratislava: EKONÓMIA. ISBN 978-80-8078-215-3. p. 280.
- [4] BULL, C., (2006). Racing cyclists as sport tourists: The experiences and behaviours of a case study group of cyclists in East Kent, England. *Journal of Sport and Tourism*, vol. 11, iss. 3/4, pp. 259-274. DOI 10.1080/14775080701400927.
- [5] DUBCOVÁ, A., KRAMÁREKOVÁ, H. eds., (2012). *Štúdiá rozmiestnenia cyklotrás v Nitrianskom samosprávnom kraji*. [online]. Dostupné z: <<http://www.unsk.sk/showdoc.do?docid=8474>>.
- [6] DUBCOVÁ, A., KROGMANN, A., KRAMÁREKOVÁ, H., (2011). *Aktualizácia stratégie rozvoja cestovného ruchu Nitrianskeho samosprávneho kraja na roky 2007 - 2013 a Aktualizácia akčného plánu pre jednotlivé strategické ciele na roky 2011 - 2013*. Nitra: Nitriansky samosprávny kraj. p. 78. Dostupné z: <http://www.unsk.sk/files/oblasti/CR/aktualizacia_strategie_cr.pdf>.
- [7] DUBCOVÁ, A., KROGMANN, A., (2009). Mariánske pútnické miesta v Nitrianskom kraji. In *Turistika religijna na obszarach górskich = Religious tourism in mountainous regions : International conference in Bukowina Tatrzańska*. Nowy Targ: Podhalańska Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa. pp. 109-120.
- [8] HLADKÝ, J. *Tvorba cykloturistických trás na Slovensku*. [online]. Dostupné z: <<http://www.unsk.sk/showdoc.do?docid=8474>>. 2012.
- [9] KROGMANN, A., (2005). *Aktuálne možnosti využitia územia Nitrianskeho kraja z hľadiska cestovného ruchu*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. p. 218.

- [10] LAMONT, M. J., (2009). Wheels of change: a model of whole tourism systems for independent bicycle tourism. In *Proceedings of Re-creating tourism: New Zealand Tourism and Hospitality Research Conference, Hanmer Springs, New Zealand, 3-5 December*. Christchurch, New Zealand : Lincoln University.
- [11] MARIOT, P., (1983). *Geografia cestovného ruchu*. Bratislava: Veda. p. 252.
- [12] MARTIN, P. ed., (2005). *Koncepcia rozvoja cyklistickej infraštruktúry na Západnom Slovensku*. Bratislava: BicyBA. [online]. Dostupné z: <http://www.bicyba.sk/download/CD_ZSk/01_Koncepcia_text.pdf>.
- [13] *Národná stratégia rozvoja cyklistickej dopravy a cykloturistiky v Slovenskej republike*. [online]. Dostupné z: <<http://www.telecom.gov.sk/index/index.php?ids=140565>>.
- [14] *Národný strategický referenčný rámec 2007 – 2013*. [online]. Dostupné z: <<http://www.nsrr.sk/narodny-strategicky-referencny-ramec-2007-2013/>>.
- [15] *Nová stratégia rozvoja cestovného ruchu Slovenskej republiky do roku 2013*. [online]. Dostupné z: <http://www.sacr.sk/fileadmin/user_upload/strukturalne_fondy/dokumenty2013/Nova_strategia_rozvoja_estovneho_ruchu_SR_do_roku_2013.pdf>.
- [16] *Podpora pešej turistiky a cykloturistiky*. [online]. Dostupné z: <<http://www.telecom.gov.sk/index/index.php?ids=81190>>.
- [17] *Program rozvoja vidieka Slovenskej republiky 2007 – 2013*. [online]. Dostupné z: <<http://www.mas-scv.sk/index.php/dokumenty-mas/prv-sr>>.
- [18] RITCHIE B. W., HALL, C. M., (1999). Bicycle tourism and regional development: A New Zealand case study. *Anatolia: An international journal of tourism and hospitality research*, vol. 10, iss. 2, pp. 89-112.
- [19] *Slovenský cykloklub*. [online]. Dostupné z: <<http://www.cykloklub.sk>>.
- [20] *Stratégia rozvoja cestovného ruchu do roku 2020*. [online]. Dostupné z: <<http://www.telecom.gov.sk/index/index.php?ids=104109>>.
- [21] ŠTUPÁKOVÁ, V. *Lexikón cyklotrás Prešovského kraja*. EDA Slovakia s.r.o., pre Know-How n.o.
- [22] *Vitajte cyklistiti – certifikácia turistických služieb*. [online]. Dostupné z: <<http://www.vitajtecyklisti.sk/o-certifikacii.html>>.
- [23] WEISS, P. a kol., (2005). *Regionalizácia cestovného ruchu v Slovenskej republike*. Bratislava: Ústav turizmu, s.r.o.; Aurex, s.r.o. p. 114.
- [24] *Zákon č. 91/2010 Z.z. o podpore cestovného ruchu*.

**JIHLAVA – TŘEBÍČ – RAABS CYCLE PATH:
THE CHALLENGE OF REGION DEVELOPMENT****CYKLOSTEZKA JIHLAVA – TŘEBÍČ – RAABS:
VÝZVA ROZVOJE REGIONU****RNDR. ALEŠ RUDA, PH.D.¹****RNDR. HANA SVOBODOVÁ, PH.D.²**

¹Ústav regionálního rozvoje a veřejné správy | ¹Dep. of Reg. Development and Public Administration
Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií | Fac. of Reg. Development and International Studies
Mendelova univerzita v Brně | Mendel university in Brno
✉ Lipová 41 a, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: ales.ruda@mendelu.cz

²Katedra geografie | ²Department of geography
Pedagogická fakulta | Faculty of Education
Masarykova univerzita | Masaryk university
✉ Poříčí 7, 603 00 Brno, Czech Republic
E-mail: hsvobodova@ped.muni.cz

Annotation

A few decades ago the bicycle was regarded as no more than a means of getting from one place to another. Many sorts of different bikes appeared on the market and part of the population took up biking as a hobby. The cycling transport has not been supported in our country for many years. Only the sharp increase in the number of cars in the cities caused, that in some cities have begun the city halls support the construction of cycling infrastructure. Cycling in the Czech Republic is relatively young branch of sustainable tourism which came and still comes through dynamic changes in recent years, whether in terms of building a network of cycle paths and lanes or related infrastructure. Inappropriate investments, often in inappropriate locations and also a lack of supporting infrastructure meet the new cycling infrastructure building. However, the situation is gradually improving. Jihlava – Třebíč – Raabs cycle path, proclaimed as an easy family cycle path, represents an example of an investment in the Vysočina region representing the smallest density of cycle paths in the Czech Republic. However, is it an appropriate investment that meets the requirements?

Key words

cycle path, cycling investments, tourism, subsidy

Anotace

Před několika desetiletími sloužilo kolo pouze jako dopravní prostředek z jednoho místa na druhé. Na trhu se však začala objevovat kola různých značek a pro různé terény, čímž se kolo pro část populace stalo jejich zájmem. Po dlouhá léta nebyl rozvoj cyklistiky příliš finančně podporován, až postupný nárůst počtu aut ve městech vyvolal nezbytný rozvoj budování potřebné infrastruktury. Cykloturismus je v Česku zatím mladá forma udržitelného cestovního ruchu, která se stále vyvíjí a s ní se rozvíjí také budování potřebného zázemí. Postupně se tak objevila celá řada projektů financovaných převážně z fondů Evropské unie. Ne vždy však byly finanční prostředky vynaloženy účelně. Jednou z novějších investic je také cyklostezka Jihlava – Třebíč – Raabs, která v kraji Vysočina vyplňuje území s nejnižší hustotou cyklostezek v ČR. Předkládaný příspěvek sleduje dvě roviny. Mapuje jak zájem turistů o cykloturistiku, tak hodnotí oprávněné vynaložení finančních prostředků ve vztahu k výstavbě a funkci zmiňované cyklostezky.

Klíčová slova*cyklostezka, investice do cyklistiky, cestovní ruch, dotace***JEL classification:** H23**Introduction**

Cycling is healthy and environmentally friendly way of transport. Its demands on the consumption of non-renewable sources are minimal and include basically just the production of bicycles. It does not include the emission strain of the air or even significant noise. Also the spatial demands of cycling are significantly smaller than by other types of local transportation, except walking. The cycling transport usually takes place on the network of roads together with the car traffic. This carries negative factors for cycling, especially according to security, because cyclists are more vulnerable in the normal traffic than the motorists. Therefore, the cities which are trying to support cycling traffic as an alternative to the car traffic, are building special infrastructure for the cyclists. It should also include places for safe storage of bicycles, which is nowadays a big problem in the centers of larger cities (Adamec et al., 2005).

In the Concept of state tourism policy in the Czech Republic for years 2007-2013 (2007) is cycling defined as "an active travel, designed to explore the natural and social attractions in a particular area using mostly a specially adapted wheel travel."

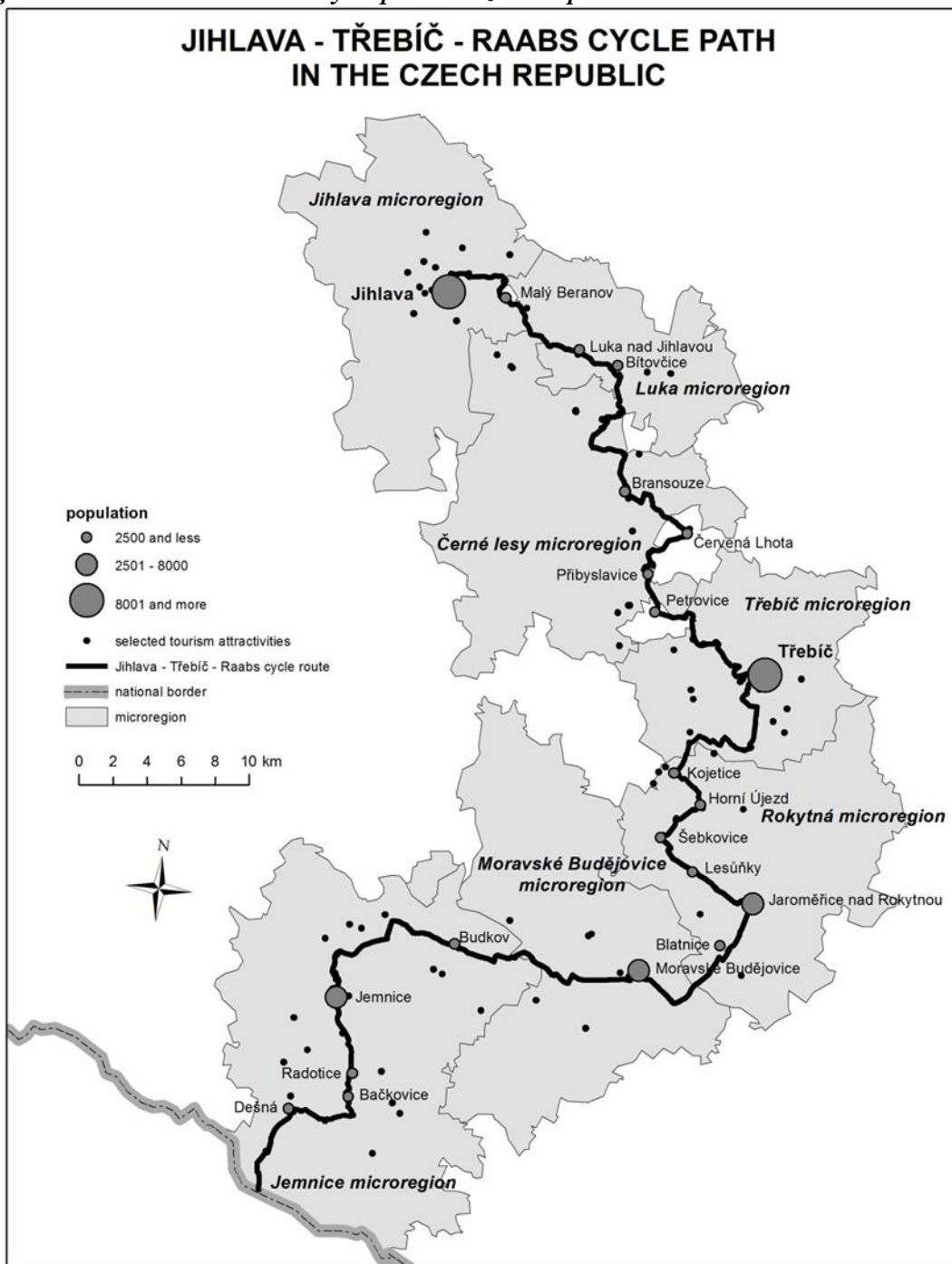
Jihlava – Třebíč – Raabs cycle path

The Jihlava – Třebíč – Raabs cycle path (Fig. 1) is in the Czech Republic an unique project. It leads from Jihlava beside the river Jihlava over Luka nad Jihlavou and Přibyslavice to Třebíč, than through Jaroměřice nad Rokytnou, Moravské Budějovice and Jemnice to the state border. This is distance of 120 kilometres. Then it goes to the Austrian Raabs an der Thaya which is approximately another 10 kilometres. The route is leaded in parallel with the railway so it is possible to use the train for returning back. The idea to build the cycle path was founded in Třebíč as a reaction on increasing demand of residence and visitors of the region for active spending of leisure time and healthier lifestyle. From the beginning the emphasis was that the cycle path would lead along forest and field paths. In the section from Jihlava to Třebíč the main intention was to stick to the banks of river Jihlava. In case of using existing roads only not busy roads of the 3rd class were used.

The starting point of this paper is to compare conditions for the development of cycling (especially physical-geographical conditions and the number of monuments and other objects available for cyclists) and its actual condition (length of routes and trails). Allocation of financial resources from partial regional operational programs (ROP) and the State Fund for the Transport Infrastructure (SFTI) to the development of cycling since 2007 (the current programming period of the EU has begun) each will be also assessed.

Cycling is promoted as an environmentally friendly transport to the environment and together with agro tourism, ecotourism and rural tourism belongs to sustainable tourism forms, which in recent years become increasingly important. During the cycle routes building their impact on the landscape have not been seriously considered. Regarding this question, cycling is still neglected topic, although in recent years - particularly in connection with the development of cycling infrastructure thanks to the support of the operational programs – this question is being solved more efficiently. However, more often the development of cycling as an alternative means of transport in cities is assessed than as an active way of spending free time away from the city. With the development of cycle paths the interest in tourism potential of partial area should be assessed because of finding appropriately terrain with plenty of tourist objects that could attract cyclists (pull factors).

Fig. 1 Jihlava – Třebíč – Raabs cycle path in Czech Republic

Source: own processing

Theoretical basis

The beginning of the use of exact methods for the assessment of the tourism potential of the area in the Czech Republic can be found in the works of the Research Institute of the Construction and Architecture and Terplan in the seventies of the 20th century (Vepřek, 2002). Bina (2002) understands the potential of tourism as a formalized assessment of the possible outcome of a comprehensive range of localization factors and conditions for further development of tourism. Mariot (1971) sees the potential as a words synonym of competence or ability, and according that the potential interprets as the competence and ability of complex landscape conditions for tourism.

Tourism including cycling belongs to human activities, which in tourist areas represents a potential threat to the environmental, social and economic sphere. In foreign literature the impact of tourism is cited as tourist pollution (Goldsmith, 1974; Holden, 2008), which causes negative changes in the landscape, as well as the development of any other economic sector. Direct determination of tourism potential for the specific development of cycling is not available. In the foreign literature cycling is mentioned in connection with other forms of sustainable tourism as the greenways (Mundet et al, 2010). In the same way the European Commission has been developing and improving assessment tools for sustainability in urban development, known as Bequest Building Environmental Quality Evaluation for Sustainability since 2001 (BEQUEST, 2001). In addition, there are numbers of proposed methodologies in the context of assessing sustainability of human activities (eg. Life Cycle Assessment, Environmental Auditing, Ecological footprint, Adaptive environmental assessment, etc.). It is generally known, that the evaluation of the impact of sustainable tourism involves individual access to a range of social, economic and environmental indicators (Buckley, 2009).

Aim and methodology

During the assessment of tourism conditions a variety of methods can be used. Although for tourism there is no available data as in other sectors (eg. population or economy) and cycling has no official data available, it was necessary to do our own survey. During November 2011 questionnaire survey with 592 respondents was accomplished. Personal interviews and electronically using the online questionnaire created using google.docs were used. The selection of respondents was random, even that respondents' structure corresponds to the structure of the population in the Czech Republic: from 592 respondents, 49.5% were men and 50.5% were women. Age structure of respondents shows a group of people travelling frequently. Therefore 62.3 % of respondents were aged 20 – 29, 13.9 % of respondents were aged 45 – 59, 11.8 % of respondents were aged 30 – 44, 10.1 % were under 19 years and 1.9 % over 60 years. According to the results of the research 58.6 % rides a mountain bike, 20.6 % uses trekking or cross bike, 17.6 % ride a road bike and 3.21 % uses a different type of bike.

Results of a questionnaire survey were compared with the results of the official nationwide survey "Czech Rides", which was electronically conducted in August and September 2011 and was attended by 3 966 cyclists and in-line skaters from the Czech Republic. The aim of this investigation was to describe the behavior of active cyclists, bikers (riders who ride recreationally a field bike on off-road routes) and in-line skaters and identify their needs and expectations.

The slope analysis of the cycle path was described on the raster digital model of the terrain (DMT) implementing an ANUDEM method enabling creation of hydrologically correct DMT with a square length of 5 m. Required data including contour lines, rivers and elevation points has been obtained by "on screen" digitalization of the data base of National INSPIRE geoportal. This type of data collection was chosen with regard to the absence of subsidy for accurate detailed data (eg. ZABAGED data model - Fundamental Base of Geographic Data). Although it is available to use free databases Data200 (scale 1: 200 000) produced by the Czech Office for Surveying, Mapping and Cadaster, with regard to the scale of base map (1: 25 000) available through SOAP services of the National INSPIRE geoportal, "on screen" digitization was chosen. This may be in the case of inaccurate data collection a source of inaccuracies. Subsequently the mentioned cycle path was digitized to vector format and converted to 3D shapefile enabling to create an elevation profile of cycle path (3D Analyst extension tool). Digitized cycle path was also converted to raster format. Using map algebra helped to identify specific slope conditions with the applied range of 10 %.

Results

A result of a questionnaire survey clearly shows that respondents most often use bicycles for short trips and cycle trips. Survey "Czech Rides" then complements this finding that it is mostly short-term rides (1-2 hours).

Tab. 1: Possibilities of using bikes by different types

Use of bikes	Type of bike				Sum	
	mountain	other	road	terrain/cross	Abs.	Rel.(%)
to work or school	31	9	21	16	77	13,0
on holiday	21	1	4	9	35	5,9
on difficult terrain routes	41	2	2	9	54	9,1
on trips	247	5	69	83	404	68,2
for races and training	7	2	8	5	22	3,7

Source: own processing

Interesting results can be found in the question, what type /surface of roads cyclists prefer (Tab. 2). Almost a third of respondents prefer labeled unpaved trails. This is influenced by the fact that in the Czech Republic mountain bike is the most commonly used type of bike. This fact is in the opposition with the building of asphalt paths and trails which are mostly funded. In many cases - especially on trails outside of the city – it is easy to finish a number of existing. In cities, where cyclists use bikes primarily as an alternative means of transport, cyclists use more often paved asphalt trails and use road or trekking bikes.

Tab. 2: The most commonly used type of road

The most commonly used type of road	Type of bike				Sum	
	mountain	others	road	terrain/cross	Abs.	Rel.(%)
others (singtrek, downhill...)	4	2	0	2	8	1,4
unmarked field or forest paths	59	5	3	19	86	14,5
roads	57	10	46	19	132	22,3
marked asphalt cycle paths	78	2	52	43	175	29,6
marked unpaved cycle paths (gravel, forest, field paths)	149	0	3	39	191	32,3

Source: own processing

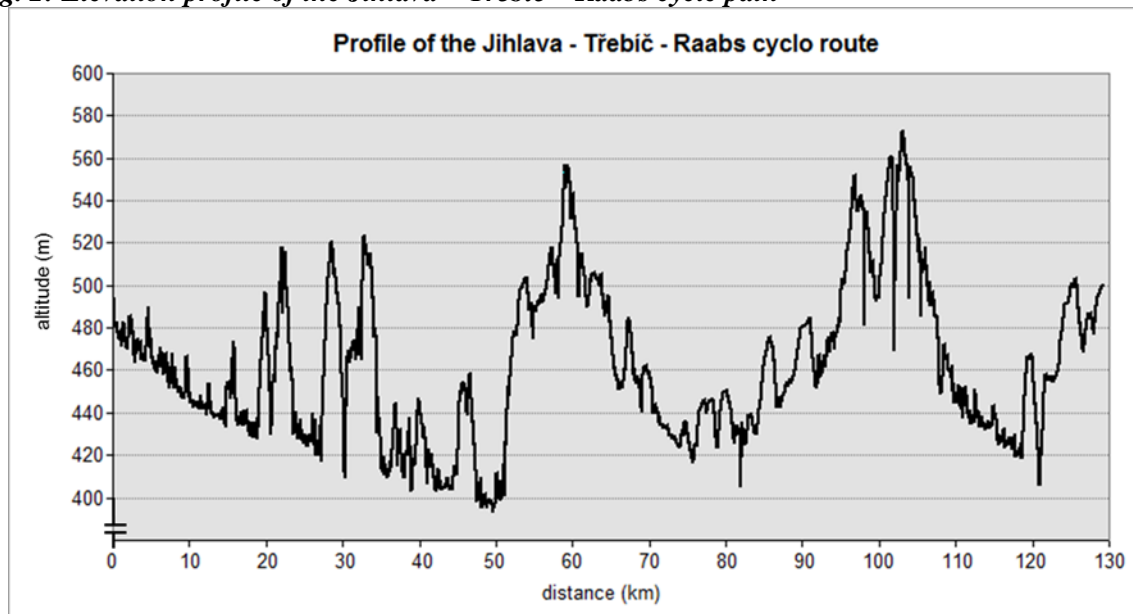
“Czech Rides” survey clearly confirms our results. Cyclists frequently (42.5 %) use trips on paved roads, but paved road is not closer specified. It can be both asphalt and gravel path. When specifying the question "If you could choose, which way would you vote?" The active cyclists (48 %) would choose unpaved road and 44% prefer a road with low traffic.

Tab. 3: Cost from Regional operation programme Southeast

name of recipient	name of the project	year of allocation	Allocated amount in CZK
Jihlava-Třebíč-Raabs cycle path	Jihlava-Třebíč-Raabs cycle path	2008	70 703 194
Jihlava-Třebíč-Raabs cycle path	Jihlava-Třebíč-Raabs cycle path II	2010	77 441 805
Jihlava-Třebíč-Raabs cycle path	Marketing for Jihlava-Třebíč-Raabs cycle path	2010	629 860
Jihlava-Třebíč-Raabs cycle path	Marking* Jihlava-Třebíč-Raabs cycle path	2011	2 204 254
Sum			150 979 113

Source: List of funding recipients, 2012

From a geographic perspective the cycle path goes in the Czech Republic through 28 municipalities, which are organized into 7 microregions. Elevation profile of cycle path (Fig. 2) shows only the part, which is located in the Czech Republic.

Fig. 2: Elevation profile of the Jihlava – Třebíč – Raabs cycle path

Source: own processing

Its total length is about 130 km. 75 % of cycle path tends to the slope of 10 %. Another 14.6 % reports the slope between 10 % - 20 %, other ranges are less important. The analysis over a digital elevation model identified ranges following intervals of up to 80 %, but they represent only 3.9 % (in total around 5 km). Sections of high gradients can be evaluated as a possible consequence of inaccuracies digital terrain model. The greatest values were found between elevation of Jaroměřice and Třebíč and Moravské Budějovice and Jemnice.

Discussion

If necessary, the questions for discussion can be included. Construction of cycle path itself faced a number of problems, caused by ensuring appropriate land, lack of signs or supporting infrastructure. Therefore, an investor should ask before the path construction following questions:

- Where does the path lead? Are there any attractive objects nearby? The cycle path should lead or connect popular tourist places or such important objects should be in the immediate vicinity of the path. If the attractiveness is missing, cyclists will not stop and the cycle path will not bring any positive impact.
- Does the cycle path lead through suitable terrain? Who will use it? Is that construction wanted intention? Most cyclists prefer an easy terrain, that is why Jihlava - Třebíč - Raabs cycle path is used by in-line skaters or cars accessing to their land. Active cyclists vote faster routes along existing adjacent roads. Cyclists riding mountain bikes rather choose other than asphalt surfaces.
- What economic impacts bring the construction of cycle path (not only the cost of construction, but also for maintenance; who will perform maintenance)? The maintenance is not often solved, both financially and organizationally.

Unfortunately, local politicians, road builders and management of protected areas proudly represent millions in investment in new cycle paths, which are not in accordance with the requirements and expectations of cyclists. Moreover, it is a very expensive unsustainable development in a time when other more important things are without funding. Therefore, there can be a variety of alternative (and cheaper) solutions for the development of cycling, such as maintenance and marking of existing forest and field roads. In the case of cities it would be sufficient to mark lanes on the sidewalks that could cyclists share with pedestrians as well as in several neighbouring states.

Conclusion

The cycle path brings many positive and some negative environmental aspects. Positive aspects are decreasing car transport and thus the aspects named in the previous chapter. Jihlava - Třebíč - Raabs cycle path has one big advantage from the environmental point of view - train transport from the Jihlava to Třebíč and thus the tourists can come to visit the cycle path by train and save the environment from the road transport emissions. Compared to road transport, the environmental impacts of cycle path are very small, hence the cycle path is beneficial to the environment. According to Danklefsen (2009) there were defined direct environmental impacts related to cycling. First point - soil loss - in the main parts the cycle path is just improved existing path, which was in the bad condition and wasn't maintained. There are only a few passages, where was built completely new path. Vegetation damage is connected with the previous point. Assuming that the cyclists will ride only on marked roads, there shouldn't be more vegetation damage. Another impact is fauna disturbance - some passages go through forests and there is big probability, that the cyclists will disturb for example game. Actual problem of the Jihlava - Třebíč - Raabs cycle path is crowding and thus impact on recreational quality. Some parts of the cycle path go along the area with cottages and weekend houses and the inhabitants are not satisfied with the disturbance.

Literature

- [1] ADAMEC, V. et al., (2005). *Elektronický průvodce udržitelnou dopravou*. Centrum dopravního výzkumu [online]. [2014-03-03] Dostupné z: <http://www.cdv.cz/text/szp/clanky/pruvodce_beta.pdf>.
- [2] BÍNA, J., (2002). Hodnocení potenciálu cestovního ruchu v obcích České republiky. *Urbanismus a územní rozvoj*, vol. 5, iss. 1, pp. 2–11.
- [3] BUCKLEY, R., (2009). Evaluating the net effects of ecotourism on the environment: a framework, first assessment and future research. *Journal of Sustainable Tourism*, vol. 17, iss. 6, pp. 643–672. DOI 10.1080/09669580902999188.
- [4] *Cykloturistika jako šance pro rozvoj region*, (2011) [online]. [2014-03-03]. Dostupné z: <<http://www.bvv.cz/bike-brno/bike-brno-2011/aktuality/cykloturistika-jako-sance-pro-rozvoj-reg1/>>
- [5] *Česko má 1 903 kilometrů cyklostezek*, (2011). [online]. [2014-03-03]. Dostupné z: <<http://kolo.cz/clanek/cesko-ma-1903-kilometru-cyklostezek/kategorie/kolo-o-cem-se-mluvi>>
- [6] *Českojede.cz*, (2011). [online]. [2014-03-03]. Dostupné z: <<http://www.ceskojede.cz/rubriky/cesko-jede/>>.
- [7] DANKLESFEN, N., (2009). *The European cycle route network Eurovelo. Challenges and opportunities for sustainable tourism* [online]. Brussels: European Parliament. [2014-03-03] Available at: <http://ec.europa.eu/enterprise/sectors/tourism/iron-curtaintrail/files/ep_studyeurovelo_en.pdf>.
- [8] GOLDSMITH, E., (1974). Pollution by tourism. *Ecologist*, vol. 4, iss. 2. pp. 47–48. [online]. [2014-03-03]. Available at: <http://www.theecologist.org/back_archive/19701999/>
- [9] HOLDEN, A., (2008). *Environment and Tourism*. Second edition. Oxon: Routledge. p. 274.
- [10] *Koncepce státní politiky cestovního ruchu v České republice na období 2007-2013*, (2007). Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj. Dostupné z: <<http://www.mmr.cz/CMSPages/GetFile.aspx?guid=9436a891-44cd-426a-88b9-373e4ce4900a>>.
- [11] MARIOT, P., (1971). Funkčné hodnotenie predpokladov cestovného ruchu ako podklad pre vytvorenie priestorového modelu cestovného ruchu. *Geografický časopis*, vol. XXIII, iss. 3.
- [12] MUNDET, L., COENDERS, G., (2010). Greenways: A sustainable leisure experience concept for both communities and tourists. *Journal of sustainable tourism*, vol. 18, iss. 5, pp 657–674. DOI 10.1080/09669581003668524.
- [13] *Seznam příjemců podpory z EU – jednotlivé ROP a SFDI*, (2012). [online]. [2014-03-03]. Dostupné z: <<http://www.strukturalni-fondy.cz/Stav-cerpani>>
- [14] *Strategie rozvoje cestovního ruchu v kraji Vysočina na období 2008–2013*, (2008). Jihlava, Brno: Kraj Vysočina, a Masarykova univerzita.
- [15] SVOBODOVÁ, H., RUDA, A., (2012). Cyklistika jako forma udržitelného cestovního ruchu. In *Studia turistica*, sv.1, pp. 35–45. [online]. [2014-03-04] Dostupné z <<https://www.vspj.cz/tvurci-cinnost/casopisy-vspj/studia-turistica>>.
- [16] VEPŘEK, K., (2002). Hodnocení potenciálu cestovního ruchu a jeho využití v územních plánech VÚC. *Urbanismus a územní rozvoj*, vol. 5, iss. 3, pp. 17–28.
- [17] VYSTOUPIL, J., ŠAUER, M., HOLEŠINSKÁ, A., REPÍK, O., (2012). *Koncepce státní politiky cestovního ruchu v ČR na období 2014–2020 – analytická část*. [pracovní verze 1.0]. Brno: Masarykova univerzita.

**TOURISM IN THE CONDITION OF SMALL FAMILY FIRMS
OF A SELECTED REGION IN SLOVAKIA****CESTOVNÝ RUCH V PODMIENKACH MALÝCH RODINNÝCH
PODNIKOV VYBRANÉHO REGIÓNU NA SLOVENSKU****PROF. ING. BOHUSLAVA MIHALČOVÁ, PhD.¹****DOC. PHDR. MÁRIA ANTOŠOVÁ, PhD.²****PROF. ING. ADRIANA CSIKÓSOVÁ, CSc.²**

¹Katedra obchodného podnikania | ¹Department of Business Entrepreneurship
Podnikovohospodárska fakulta v Košiciach | Faculty of Business Economy with seat in Košice,
Ekonomická univerzita v Bratislave | University of Economics in Bratislava
✉ Tajovského 2, 040 01 Košice, Slovak Republic
E-mail: mihalcova@euke.sk

²Ústav podnikania a manažmentu | ²Institute of Management and Entrepreneurship
Fak. baníctva, ekológie, riadenia a geotechnológií | Fac. of Mining, Ecology, Process Control and Geotechn.
Technická univerzita v Košiciach | Technical University Košice
✉ Park Komenského 19, 042 01 Košice, Slovak Republic
E-mail: maria.antosova@tuke.sk, adrianacsikosova@tuke.sk

Annotation

Tourist traffic belongs to the significant sectors of national economy. Of no less importance are its contributions to the development of macro-economic indicators and cooperation of the individual entrepreneurs from various sectors. Prosperity and profitability of companies involved in tourist traffic is positively reflected in the growth of the national economy, in terms of increasing employment, creating new jobs in the industry and the related sectors, providing complementary services forming inseparable part of tourist traffic. Changes in the environment, quality of accommodation and all-round utilization connected with catering, relax in wellness, walking in the nature, which in the most natural way generate preconditions of compensating for the occupational complaints of wage earners. The contribution is aimed to assess the level of services in tourist traffic provided by small family enterprises as partners for positive economic growth and sustainable development of the country. It analyses the functioning of those small family firms in Dolný Liptov, in one of the most attractive of Slovakia. The survey was conducted on a sample of five selected family enterprises, with assessment based on the method of queuing, measuring the distance from the zenith, the „Etalón-Zenit, and the method of Füller's triangle, and the method of Servqual to assess the quality of services.

Key words

tourism, region, family company, services, survey, methods, development of the region

Anotácia

Cestovný ruch patrí k významným odvetviam národného hospodárstva. Zaujímavé sú jeho prínosy v rozvoji makroekonomických ukazovateľov, aj v spolupráci jednotlivých podnikateľských subjektov z rôznych odvetví. Prosperita a ziskovosť podnikov cestovného ruchu sa pozitívne premieta do hospodárskeho rastu krajiny, zvyšovania zamestnanosti, vytvárania nových pracovných miest v sektore i ďalších nadväzných odvetviach, ako aj poskytovania doplnkových služieb, ktoré k cestovnému ruchu neoddeliteľne patria. Zmena prostredia, kvalitné ubytovanie a všestranné vyžitie spojené so starostlivosťou o stravu, relax vo wellness, či prechádzkou v prírode, najprirodzenejšie

vytvárajú predpoklady odstránenia neuhov bežného pracovného života. Cieľom príspevku je zhodnotiť úroveň poskytovania služieb v cestovnom ruchu malými rodinnými podnikmi vybraného regiónu na Slovensku, ako partnera pre pozitívny hospodársky rast a udržateľný rozvoj krajiny. Príspevok analyzuje fungovanie malých rodinných podnikov v jednom z najatraktívnejších regiónov Slovenska, Dolný Liptov. Prieskum bol realizovaný na vzorke piatich vybraných rodinných podnikov, vyhodnotenie prebiehalo použitím metódy poradia, metódy vzdialenosti od zenitu „Etalón-Zenit a metódy Fülleroého trojuholníka, hodnotenie kvality služieb bolo vykonané metódou Servqual.

Kľúčové slová

cestovný ruch, región, rodinný podnik, služby, prieskum, metódy, rozvoj regiónu

JEL classification: X12

Introduction

Tourist traffic is a socio-psychological and economical phenomenon not only from the aspect of both the individual and the entire society as well. It brings about constant mobility of the human population for learning, leisure, relaxation, recreation and fulfilling dreams of satisfying and pleasant holidays. Experts understand it as an „economical phenomenon related to the consumption of tangible and intangible assets, paid from the means acquired in their place of residence“. Tourism in modern understanding is probably a British invention. Berghoff and Korte (2002) emphasize that even though a substantial growth of tourism was experienced in the 19th and 20th centuries, cultural preconditions of this development were established already during the previous centuries. The birth of modern tourism is a result of a long-lasting process having deep roots in the cultural, intellectual, economical, social history of Britain. The process of the origin and development of modern tourism was thoroughly analyzed in Berghoff and coll. (2002). Participants to tourist traffic are increasingly demanding, making meeting their needs not so simple. The extent and the quality of offer in tourist traffic which has managed to fulfil their expectations in the past are no longer valid today. Growth of competition is generating pressure on destinations of the tourist traffic for innovation of products and services and looking for new marketing tools (Šauer, Repík 2013).

Currently, tourist traffic is investigated of several disciplines of science, e.g. geography, economics, pedagogics, ethnology, sociology, psychology etc. Hesková (2011) is assessing tourist traffic on the basis of travellers' motivation, or visitors, i.e. by the purpose for which these individuals spend their time of their homes and reside at a different place for some time. Services provided in tourism are of multisectorial nature, involving branches as country-based tourism, for information, transportation, animation, springs, congresses, services of food and accommodation. In the era of modern marketing the services mentioned are mediated to customers-consumers by travel agencies and centers of information. The demand for services of tourist traffic is affected by a number of side-factors such as economic, social, demographic influences, atmosphere of the milieu, cultural traditions of the country etc. Their development is subsequently reflected on the dynamics of the demand for services. As by Oriška (2010), tourist traffic is also assessed by qualitative criteria, when the quality of services in tourist traffic is understood as the sum of their useful characteristics, which impart the capability of satisfying the need and meet the expectation of visitors in tourist traffic. Customer satisfy their needs by their ideas, which vary as do individuals. The view on quality on the part of the customer is different as from the side of offer. While customer demand assess the individual marks of the services, the side of offer is about the characteristics expressing processes, which can be evaluated by way of preliminary, interim and follow-up checks and controls.

1. Methodology

The object of the contribution is to analyze and evaluate the level of services in tourist traffic provided by small family firms in a selected region of Slovakia. From the aspect of tourism, Liptov is considered as one of the most attractive regions of Central Slovakia.

Geographically, it consists of three subregions, concretely the:

1. Lower Liptov – now the county of Ružomberok,
2. Central – western part of the Liptovský Mikuláš county, up to villages of Liptovský Ján, Uhorská Ves and Podtureň,
3. Upper Liptov – Eastern part of the Liptovský Mikuláš county, villages of Liptovská Teplička, Štrba and part of the Štrbské Pleso cadaster.

The area of the Liptov region is over cca 2000 km². Geo-politically, it is made up of two counties: Liptovský Mikuláš and Ružomberok. The region is located in the Liptov basin with three national parks protruding into it: Tatra National Park (TANAP), National Park of the Low Tatras (NAPANT) and the National Park of Veľká Fatra. The 70s of the 20th century saw the building of an artificial dam the Liptovská Mara covering an area of 21 km² in the middle of the region. It is suitable for summer recreation and fishing. Apart from sports, the region of Liptov offers potential for winter sports in its 14 ski centers.

The survey was made on a sample of five small family firms involved in tourist traffic for the region, purposefully selected on the basis of the categorization of the objects „boarding-houses***“, number of beds, provision of food and accommodation services and availability of congress halls. The selection was made in the region of Lower Liptov, selected family firms, not mentioned by their names, just marked as „Family firm A, B, C, D, E“. The analyses were conducted made in 2013 on the basis of a structured interview combined with a questionnaire.

In the family firms A, B, C and D the operations and marketing managements is made by the owners, whereas in firm E the managerial and marketing functions are remaining in the hands of managers, working as employees of the firm. The development of capacity utilization by the tourists for the years of 2008 up to 2013 were compared to the data of 2008, the year rated by entrepreneurs engaged in tourist traffic as the best one since the year of 1989. Owners of these firms have uniamously declared that following the entry of Slovakia into the Eurozone their turnover have decreased, losing substantial amount of tourists from Poland, Czech republic and Hungary. The exchange rate of Euro to the currencies of the countries mentioned weakened the power of purchase of the visitors from those countries, which was again negatively reflected in the visits to family firms involved in tourism. Capacity utilization at firms of tourism were also affected by external factors, such as the world economic crisis or the higher rate of unemployment. One of the family firms subjected to the comparison, also saw decrease in the number of visitors as a result of winding up the ski centre in its vicinity.

Judging by the results of questionnaire-based survey, family firms analyzed were visited mostly by tourists from Slovakia, the Czech republic, Poland, Hungary and other countries (Austria, Ukraine, Croatia, Georgia, The Netherlands, France). The age-group of 18-25 year old tourists were looking for firms offering lower prices of accommodation, Age-group of 26 – 35 year of tourists preferred the variety of the services provided, a client segment with most labour intensive jobs, seeking regeneration. The age-group of 36-45 year old visitors was most frequently presented as those of families spending their holidays with their children. Age group over 46 years and over can be characterized as a group of people looking for peaceful and quiet localities to enjoy the pleasure of holiday-making. Generally, visitors are most satisfied with the equipment of the rooms. Firms of tourist traffic were selected in via websites, with photo and other visual aids showing the interiors of the rooms, restaurants and their vicinity. In all the compared family firms, the respondents positively evaluated the clean rooms and the surroundings. The half-board offered is made up of two main meals visitors can choose a day before. In the family firm A, B, C

and E there are several ready meals on the menu, as they also provide food for the wider public. Evaluation of the staff by the respondents was also favourable. Selection of the locality and the season of the year depends on the attractiveness of the place and the supplementary services related to the vicinity of the family firm. During winter season, visitors prefer the closeness of ski centres whereas in summer of great advantage is the availability of swimming pools and aquaparks.

One of the aims of the performed analysis was to define the criteria by which the customers are choosing family firms. They are as follows:

- Price of the service,
- Distance from the ski centre,
- Distance from the swimming pool and the aquapark,
- Number of services provided,
- Discounts provided for a week stay.

Based on the criteria as above, the assessment of the sample involved application of the method of ordering, method of distancing from the zenith „Etalón-Zenit and the method of Füller's triangle. Evaluating the quality of the services was performed by applying the Servqual method. Table 1 is illustrating the summarized values of the required parameters of choices.

Tab. 1: Values of required parameters of choices

Pension/zión	F1(Max) Price night/person [€]	F2(Max) Distance to the ski centre [km]	F3(Max) Distance to the bath [km]	F4(Min) Number of services	F5(Min) Discounts offered for weekly stays [%]
Family firm A	22	11,0	3	5	0
Family firm B	20	4,0	16	7	0
Family firm C	11	0,2	26	4	5
Family firm D	10	0,2	26	3	10
Family firm E	26	13,0	0,3	7	0

Source: own research

2. Results

Research results are presented in the follow-up text and Table 2 – Table 7 separately applying the methods mentioned earlier.

Method of Ordering

When choosing the holiday resorts, considerations involved similarities in the services provided (size and extent of services, price per night and person) offered in the main season, offered for two persons for a week stay. The basic criteria for choosing the resort were compiled by the factors as follows:

- F1 – Price per 1 night/person – Min.
- F2 – Distance from the ski centre – Min.
- F3 – Distance from the swimming pool – Min.
- F4 – Number of services provided – Max.
- F5 – Discounts offered for weeklong stays – Max.

The order of the individual family firms is in Table 2. The results concluded upon have revealed that the established parameters were met mostly by Family firm D.

Tab. 2: Evaluation of the order of firms by the method of order

Penzi3n	F1(Max)	F2(Max)	F3(Max)	F4(Min)	F5(Min)	In sum	Order
Family firm A	4	4	2	3	5	18	5.
Family firm B	3	3	3	1	5	15	3.
Family firm C	2	1	5	4	2	14	2.
Family firm D	1	1	5	5	1	13	1.
Family firm E	5	5	1	1	5	17	4.

Resource: own research

Method of the Distance from the Zenith, „Etal3n-Zenit“

„Etal3n“ represents an ideal variant of solution. The „Zenith“ has been chosen ideally, for which it holds: (12,2,6,2,10). For the parameters chosen by us, the values were as follows:

- Ideal price for accommodation is up to 12 €.
- Distance from the ski centre up to 2 km.
- Distance from the swimming pool, aquapark up to 6 km.
- Number of services provided by the firm – a minimum of 2 services.
- Discounts at week-long stays offered at least as 10 %.

Presented in Table 3 are the converted values and the order of the family firms separately. The results have shown that by a suitable selection made by the method of distances has it Zenith at Family firm D.

Tab. 3: Evaluation of the distance from the Zenith of „Etal3n-Zenit“

Penzi3n	F1(Max)	F2(Max)	F3(Max)	F4(Min)	F5(Min)	Spolu	$\sqrt{\Sigma}$	Poradie
Family firm A	100,00	81,00	9,00	9,00	100,00	299,00	17,29	3.
Family firm B	64,00	4,00	100,00	25,00	100,00	293,00	17,12	4.
Family firm C	1,00	3,24	400,00	4,00	25,00	433,24	20,81	2.
Family firm D	4,00	3,24	400,00	1,00	0,00	408,24	20,20	1.
Family firm E	196,00	121,00	32,49	25,00	100,00	474,49	21,78	5.
e/“Zenit“	12	2	6	2	10			

Source: own research

Method of the F3ller’s triangle

At this pair-based method it holds that if criterion f_i is considered more important than f_j , it is assigned the value of 1, in case of a controversy, the value of 0. The sum of all preferences for the criterion f_1 is marked as n_1 , criterion f_2 marked as n_2 , criterion f_j for the number of preferences marked as n . F3ller’s triangle is based on the order of preference in the importance of the individual factors. Table 4 presents values in the F3ller’s triangle, with f_1 price as the most important parameter.

Tab. 4: The most important parameter when assessing the choice of a family firm for the stay

f_1	f_1	f_1	f_1	Prices	Prices	Prices	Prices
f_2	f_3	f_4	f_5	Skiing	Swimming pool	Services	Discount
	f_2	f_2	f_2		Skiing	Skiing	Skiing
	f_3	f_4	f_5		Swimming pool	Services	Discount
		f_3	f_3			Swimming pool	Swimming pool
		f_4	f_5			Services	Discount
			f_4				Services
			f_5				Discount

e_i	$f_1/prices$	$f_2/skiing$	$f_3/swimming$ pool	$f_4/services$	$f_5/discounts$	n_i	v_i
$f_1/prices$	—	1	1	1	1	4	0,4
$f_2/skiing$	1	—	0	0	1	1	0,1
$f_3/swimming$ pool	0	0	—	0	0	0	0
$f_4/services$	1	0	0	—	1	2	0,2
$f_5/discounts$	0	1	1	1	—	3	0,3
					In sum	10	1

Source: own research

When projected into the provided services provided by family firms of A – E the data are in Table 5.

Tab. 5: Choice of services by their importance as evaluated applying the method of Füller's triangle

Penzión	F1(Max)	F2(Max)	F3(Max)	F4(Min)	F5(Min)	Poradie
Family firm A	22	11	3	5	0	4.
Family firm B	20	4	16	7	0	3.
Family firm C	11	0,2	26	4	5	2.
Family firm D	10	0,2	26	3	10	1.
Family firm E	26	13	0,3	7	0	5.

Source: own research

The method of Füller's triangle helped identify the most important criterion for selecting a family firm, the one asking the lowest price for the accommodation services. This selection criteria favoured the Family firm D.

Method of Servqual

As a rule, a customer is not evaluating the services provided alone, but by way of comparing them with the competition. Our assessment of the quality of the services provided made use of the Servqual method.

Tab. 6: Evaluation of the quality of services applying the Servqual method

Characteristics of the services offered	Imporance (weight – valuation) services	Family firm A	Family firm B	Family firm C	Family firm D	Family firm E
Staff reliability	5	5	4	4	5	5
Quality of accommodation	8	5	4	5	4	5
Quality of food	7	4	3	3	4	5
Supplementary services	6	3	3	2	2	5
Equipment of the exteriors	3	4	5	5	3	4
Perceived value of the service		123	106	108	106	142

Source: own research

Results shown in Table 6 have proved that the services provided in by Family firm E and by Family firm A are above average in view of the perceived value, at which the client is obtaining the services for the agreed prices. At the remaining family firms the offer of services was at an average. Family firms A and E can ask higher prices for their services compared to the competition, as the consumers perceive their services offering higher values for their money.

Tab. 7: Example of appraising the relation between price and the quality of the services of family firms

Price for accommodation for person/night – main season	Assessing quality applying the Servqual method	Price by the price-list (Euro)
Family firm A	123	17
Family firm B	106	15
Family firm C	108	11
Family firm D	106	12
Family firm E	142	26

Source: Own research

Table 7 has expressed the relation of evaluating the quality applying the Servqual method to the real price for accommodation in family firms of tourist traffic per person and night during the main season. If the value of the service is expressed by a price, which is lower than the value perceived by the customer, family firms provide services, that are probably helpful in acquiring higher share in the market, as the customers are feeling of having received higher value for their money.

3. Discussion and recommendations

Based on the information obtained from the analyses and comparison of family firms providing services of tourist traffic, our recommendation is to increase the quality of their services and revise their marketing for family firms with emphasis on bonus prices, packages of services, seasonal discounts, variability of services and attractions in their vicinity. The customer is subjective in establishing the criteria of choice, usually based on the priorities and viewing the entire offer of services provided by companies of tourist traffic. Successful addressing a selected target group of potential customers results in more visitors, which does not only help in the development of such firms but also brings prosperity to other entrepreneurs and the local community as well. Local services such as cosmetics, pedicure, manicure etc. may also increase their turnover. Again, this will help generate new jobs for the inhabitants of the region.

Customer satisfaction is the function of care and willingness of the staff. For those employees, who are in direct contact with the customers, our recommendation is to sing-in for courses of assertive behaviour, social etiquette, psychological exercises etc. The can be also attended by the management or owners in case when they are directly engaged in the operation and services of the firm. Moreover, it is also important to ensure continuous education in tourism traffic, marketing and monitoring all the generally applicable and mandatory regulations bringing about changes in ways of accounting, taxation etc.

The Slovak Ministry of Economy is supportive towards development of small and medium-sized enterprises, including those in tourist traffic. The assistance is focused on acquiring theoretical and practical knowledge and skills for running such companies to ensure growth in the level of education for entrepreneurs. The mostly covered areas are as follows: marketing and telemarketing, financial management, legal and tax issues, management, psychological aspects of entrepreneurship, business skills, accounting, foreign trade, risks, insurance etc. Such support offered by the state is realized by way of courses where the costs involved might be refunded up to 80 % - 100% depending on the criteria met.

For small companies, it is very important to cooperate with the public sector, as the communities in via their public organs (local village and city representatives) can present their opinion to the regional plan of development thereby affecting location of the companies, utilization of the fields, promoting the social programme of the village, solving waste disposal issues etc. In this area our recommendation is that small family firms join the local or regional associations of tourist traffic, wherein they can obtain assistance from partners in better utilization of their capacities and adjusting their services so as to bring profitability to all participants in the region.

Conclusion

Tourist traffic is a highly competitive environment which changes continuously and reacts to external influences. It is one of the sectors of the national economy that undergoes high rate of development but remaining extremely vulnerable to external factors causing stagnation. Competition in the field of tourist traffic services is high and variable, therefore, entrepreneurs in this sector must be creative and flexible in bringing forth modified services, addressing the widest possible segment of the market thereby acquiring the highest possible number of visitors to their resorts. Attracting visitors to touristically interesting sites will result in the growing economy of the region and various other sectors, which will further contribute to higher productivity of the services offered and the development of the region as well.

References

- [1] BERGHOFF, H. et al. (eds.), (2002). *The Making of Modern Tourism: The Cultural History of the British Experience*. Palgrave Publishers Ltd.
- [2] BERGHOFF, H., KORTE, B., (2002). Britain and the Making of Modern Tourism. An Interdisciplinary Approach. In H. *The Making of Modern Tourism: The Cultural History of the British Experience*. Palgrave Publishers Ltd., pp. 1–20.
- [3] HESKOVÁ, M. et al., (2011). *Cestovní ruch*. Praha: Fortuna. ISBN 978-80-7373-107-6.
- [4] ORIEŠKA, J., (2010). *Služby v cestovním ruchu*. Praha: Idea Servis. ISBN 978-80-85970-68-5.
- [5] ORIEŠKA, J., (2010). *Služby cestovního ruchu I*. Bratislava: SPN. ISBN 978-80-10-01831-4.
- [6] ŠAUER, M., REPÍK, O., (2013). Economic aspects of tourism events - theoretical approaches to measuring the impact. In *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 593-602. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-75.

The contribution is partial result of project-solving VEGA MŠVVaŠ SR 1/0176/13 and 1/1033/12.

BROWNFIELDS A ROZVOJ CESTOVNÍHO RUCHU – NÁVŠTĚVNICKÉ PREFERENCE NA PŘÍKLADU MĚSTA BRNA

BROWNFIELDS AND TOURISM DEVELOPMENT – VISITORS’ PREFERENCES EXAMPLED ON BRNO CITY

MGR. TOMÁŠ KREJČÍ¹

MGR. STANISLAV MARTINÁT¹

MGR. PETR KLUSÁČEK, PH.D.¹

KLÁRA TOCHÁČKOVÁ²

¹Oddělení environmentální geografie | ¹Department of environmental geography
Ústav geoniky AV ČR, v. v. i. | Institute of Geonics AS CR, v. v. i.
✉ Drobného 28, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: krejci@geonika.cz, martinat@geonika.cz, klusacek@geonika.cz

²Ústav regionálního rozvoje a veřejné správy | ²Dep. of Reg. Development and Public Administration
Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií | Fac. of Reg. Development and International Studies
Mendelova univerzita v Brně | Mendel university in Brno
✉ Třída Generála Píky 7, 613 00 Brno, Czech Republic
E-mail: Klara.Tochackova@seznam.com

Anotace

Předkládaný příspěvek se věnuje problematice regenerace brownfields se specifickým důrazem na jejich využití v cestovním ruchu a volnočasových aktivitách. V návaznosti na teoretickou diskusi jsou ve stěžejní druhé části textu prezentovány výsledky terénního výzkumu s návštěvníky vybraných případových lokalit na území města Brna (Česká republika). Cílem dotazníkového šetření a současně i tohoto příspěvku bylo najít odpověď na otázku vnímání nového využití brownfields v oblasti cestovního ruchu a identifikovat potenciál různých typů brownfields k jejich opětovnému využití ze strany návštěvníků. Výsledky poukazují mj. na silné vnímání otázky bydlení v urbánním prostoru, neboť regenerace nevyužívaných obytných objektů či lokalit byla z jejich strany diskutována nejvíce.

Klíčová slova

brownfield, cestovní ruch, regenerace, Brno, Česká republika

Annotation

The article deals with issue of brownfields regeneration with special attention to brownfields redevelopment in tourism and leisure time activities. With connection to the theoretical discussion, there are presented the results of the field research with visitors of the selected case study areas located on the territory of Brno City (Czech Republic). The objective of this questionnaire survey was to identify the answer to the question how the new brownfield use in for tourism is perceived among visitors and identify potential of the different types of brownfields from visitors' perspective. The results show the strong support for future housing utilisation, because regeneration of abandoned and neglected locations for housing needs was discussed among the visitors the most intensively.

Key words

brownfields, tourism, regeneration, Brno, Czech Republic

JEL classification: O18**Úvod**

Problematika brownfields (jako ploch nevyužívaných, opuštěných či zanedbaných) je dnes v České republice opětovně diskutována v souvislosti s nevyjasněnou strategií jejich možné regenerace či revitalizace. V zásadě je stále řešena principiální otázka „co s nimi?“. Samotná existence těchto lokalit byla způsobena řadou sociálních a ekonomických změn, jež vedly ke ztrátě původní funkce dotčených míst. Díky dlouhému vývoji těchto změn tak dnes v ČR rozeznáváme pestré škálu typů jednotlivých brownfields dle původního využití. Jde o území bývalých vojenských újezdů, průmyslových areálů, ale na druhé straně i o opuštěnou bytovou výstavbu či nefunkční dopravní objekty. V praxi se ukazuje, že potenciál nového využití zmiňovaných brownfields je často závislý právě na jejich předchozím využití, např. z důvodů kontaminace příslušných lokalit. Významným faktorem předurčujícím regeneraci postižených míst je i jejich geografická poloha, což na příkladu Jihomoravského kraje dokumentují Frantál et al. (2013). Nové výzkumy (Kunc et al., 2014a; 2014b) prokazují přímou závislost lokalizace brownfields s aktivitou různých zájmových skupin na jejich znovuvyužití. Problematickou stránkou v tomto revitalizačním procesu bývají obvykle nejasná vlastnická struktura či přítomnost nebezpečných kontaminujících látek v lokalitě. Tyto dva elementy pak zvyšují cenu vlastní regenerace, jež se stává ve většině případů finančně neakceptovatelnou.

Díky širokému spektru vlivů existence brownfields na rozvoj území je tato oblast v zájmu řady vědních disciplín jako např. ekonomie, sociologie či geografie. Ve specifickém prostředí měst zde významný vliv hrají i názory urbanistů či architektů. Všechny tyto vědní oblasti nabízejí řadu podnětů, způsobu a cest k regeneraci opuštěných míst. V urbánním prostředí bývají obvykle ve vztahu k brownfields diskutovány otázky (i) nekontrolovaného růstu zástavby na okrajích měst – urban sprawl (Kirschner, 2006 aj.), (ii) eliminace ekologických zátěží, (iii) odstranění fyzických bariér v podobě bývalých průmyslových areálů (Krzystofik et al., 2013) či (iv) vznik sociálně vyloučených lokalit.

Fenomén nekontrolovaného růstu měst je sice v podmínkách ČR poměrně novou záležitostí, nicméně v postupném zesilování především komerční suburbanizace (metropolitní oblast Prahy, krajská města) nabývá na vážnosti – jako reakce na zastavování krajiny však vznikají i pozitivní příklady regenerací řady rozsáhlých areálů na atraktivní bytové či administrativní objekty, místy zachovávající i specifický „genius loci“ (v Praze parní elektrárna v Karlíně aj.). V řadě průmyslových metropolí (v ČR typicky Ostrava, ale i Brno), tvoří plochy brownfields významné prostorové bariéry bránící funkčnímu propojení jednotlivých částí města (v Ostravě např. Nová Karolína, v Brně tzv. Jižní centrum). Proměnlivá hustota zástavby, stále intenzivnější doprava či růst průmyslových ploch na okrajích měst klade do popředí i otázku zlepšování životního prostředí a zvyšování kvality života obyvatel měst v oblasti environmentální. Příkladem může být rozsáhlý projekt přeměny brownfields na plochy veřejné zeleně v Torontu (De Sousa, 2003), vztah regenerace brownfields a zvyšování hodnoty životního prostředí ukazují Levi a Kocher (2006), popř. Doick et al. (2009); v ČR je zmíněné téma diskutováno v širším pohledu aplikované ekologie (viz např. www.postindustrial.eu). V poslední době se v ČR objevují i systematické výzkumy, které diskutují pozůstatky zejména industriální éry ve vztahu k celkovému vývoji krajiny – Kolejka a Klimánek (2012) vymezují tzv. postindustriální krajinu (regionální dimenzi nabízejí Kolejka, Klimánek a Fagner, 2011), totéž z pohledu veřejné správy na lokální úrovni pak prezentují Klusáček et al. (2011). V tomto smyslu představují největší nebezpečí mezi brownfields ty objekty, v nichž se nachází objekty či plochy významně kontaminované nebezpečnými látkami po předcházející výrobě (těžký či chemický průmysl aj.). Sanace těchto lokalit je finančně velmi náročná, a to tím více, čím rozsáhlejší opuštěná plocha je – v tomto směru je vhodné poukázat na podnětnou studii Kadeřábkové s Piechou (2009), kteří uvažují i ekonomické aspekty regenerace či provázanost regenerace na strategické dokumenty územních jednotek.

V neposlední řadě mají nevyužívané plochy a objekty i negativní sociální rysy – umožňují koncentraci skupin sociálně slabších či vyloučených obyvatel. Sociální aspekty brownfields lze ovšem vnímat i

z pohledu obyvatel příslušné lokality (Kunc, Klusáček a Martinát, 2011; Kunc et al., 2014b) popř. návštěvníků obvykle již regenerovaných brownfields (Martinát et al., 2014). Významné jsou i rozdíly z hlediska prostorové a funkční diferenciaci těchto ploch, což na příkladu Brna ukazují např. Kunc a Tonev (2008) nebo Kunc et al. (2014a).

Data a metodologie

Město Brno je jedním z mála v České republice, které se systematicky věnuje problematice brownfields a jejich aktivnímu nabízení investorům. Tato proaktivní politika se logicky zaměřuje na nejvýznamnější (ve smyslu nejrozsáhlejší) lokality, což je mj. vedeno snahou o oživení „hnědých“ míst v intravilánu města. Jedním z výstupů této politiky je i databáze brownfields, která je pravidelně od r. 2003 aktualizována a dnes již obsahuje i specifickou část úspěšně regenerovaných objektů a lokalit. Analýza uvedené databáze byla prvním krokem v našem výzkumu, přičemž byly vytipovány konkrétní objekty, jejichž nové využití se váže k cestovnímu ruchu resp. volnému času. Vybrané lokality byly následně konfrontovány přímo v terénu. Obě tyto etapy vyústily ve finální výběr čtyř objektů (viz tab. 1), do kterých byla posléze směřována druhá etapa výzkumu.

Následující druhá etapa byla založena na dotazníkovém šetření s návštěvníky uvedených objektů. Celkem bylo v průběhu podzimu 2013 osloveno 150 respondentů, dvacet dotazníků však muselo být pro nespolehlivost odpovědí vyřazeno. Níže uvedená analýza tak pracuje již se vzorkem 130 osob. Ve sledovaném souboru dotazovaných mírně převažovaly ženy (53 %), dvě pětiny dotazovaných patřily do věkové skupiny 18–24 let. Přes polovinu oslovených osob tvořili studenti, ekonomicky aktivní osoby pak zahrnovaly dalších cca 40 %. I přes velmi nízký věkový průměr oslovených disponovalo více než 80 % z nich vyšším vzděláním (minimálně s maturitou). Podstatným aspektem výzkumu byla i otázka na místo bydliště návštěvníků, tedy odkud přijeli danou lokalitu navštívit – takřka polovina osob bydlela přímo ve městě Brně, celkově devět z deseti oslovených pochází z Jihomoravského kraje. Tyto identifikační otázky tvořily závěrečnou třetinu dotazníku.

Mimo identifikační otázky obsahoval zmíněný dotazník celkem 10 tematických otázek, které byly zaměřeny zčásti přímo na navštívenou lokalitu, významněji však také na obecnější vnímání regenerace brownfields a jejich socio-ekonomický potenciál. Zjištěná data byla dále statisticky analyzována s ohledem na následující výzkumné otázky: (i) jaký potenciál přisuzují návštěvníci jednotlivým typům brownfields s ohledem na jejich opětovné využití a (ii) jak je návštěvníky vnímána regenerace brownfields pro cestovní ruch a jaké vidí možné jiné využití navštívené lokality.

Tab. 1: Základní charakteristika šetřených objektů

lokality	Předchozí využití	Současné využití	Počet respondentů
Paintball Hall Brno (Benešova ul., Brno-střed)	nádražní sklad	paintballové hřiště	37
Laser Game Brno (Hybešova ul., Brno-střed)	výrobní objekt	laserová střelnice	32
Wannieck Gallery (nyní RAG) (ul. Dornych, Brno-střed)	slévárna	galerie (+ obchodní centrum)	42
Bongo Brno (Pražákova ul., Brno-jih)	výrobní objekt	zábavní rodinný park	19

Zdroj: vlastní zpracování

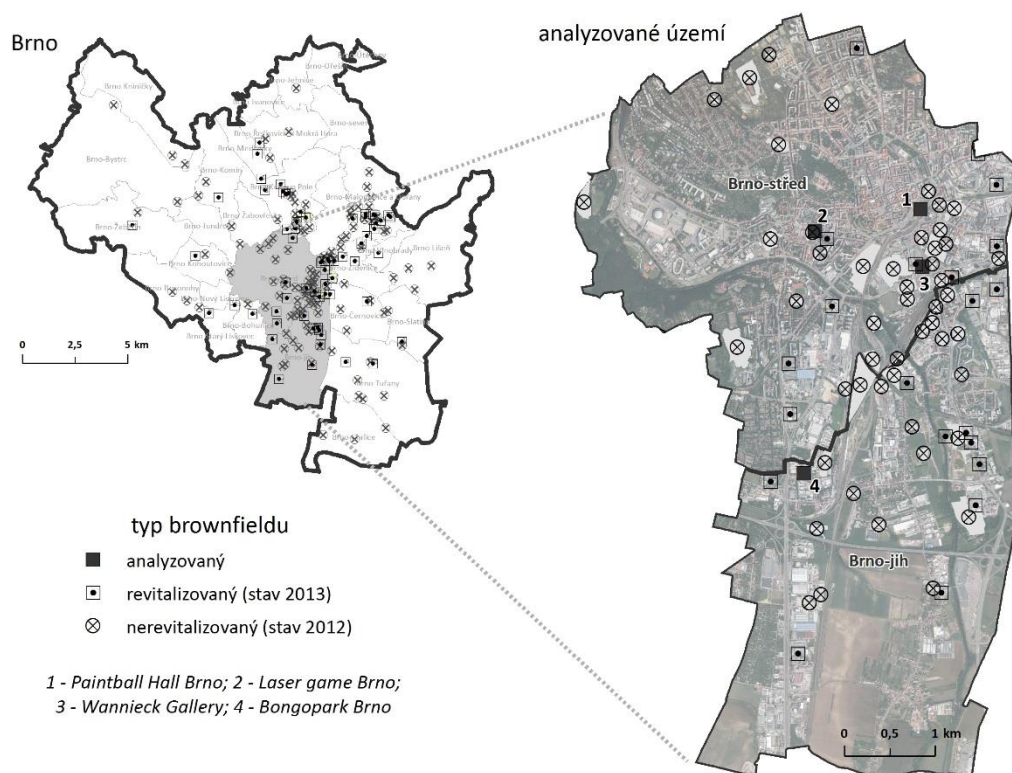
Výsledky a diskuse

Úvodní část dotazníku byla orientována směrem ke konkrétní navštívené lokalitě. Z odpovědí vyplývá, že téměř 58 % dotazovaných neví o skutečnosti, že navštívený objekt je regenerovaným brownfieldem. Naproti tomu stejný podíl respondentů věděl, k čemu sloužily navštívené objekty v minulosti – tato znalost byla významná zejména v případě Wannieck Gallery (nyní Richard Adam Gallery) a Paintball Hall, tedy objektů v samotném centru města. Wannieck Gallery lze chápat jako

zdařilou a vhodnou ukázkou formy regenerace bývalé slévárny na obchodně-společenský prostor, kde má významné místo i samotná galerie. Čtyři z pěti dotazovaných potom svoji návštěvu objektu spojují cíleně s nabídkou zde poskytovaných služeb, jen marginální část (3 %) uvedlo jako důvod návštěvy i seznámení se s vlastní regenerací objektu. I přes tento okrajový zájem o samotnou regeneraci je ovšem tato z hlediska funkčního využití hodnocena velmi pozitivně – známku velmi dobrou a dobrou udává 90 % respondentů. Z hlediska estetického je patrná nižší spokojenost s regenerací, kdy pozitivní názor zde zastává 60 % návštěvníků (další čtvrtina pak estetické hledisko shledává pouze průměrným). Příčinou jistého nesouladu hodnocení funkčního a estetického hlediska může být nižší potřeba investorů proměňovat vzhled objektů oproti zajištění funkčnosti (zejména pro aktivity jako je paintball), bezesporu i vzhledem k omezenému objemu dostupných finančních prostředků; svoji roli zde pravděpodobně hraje i otázka vlastnických vztahů, kdy provozovatel nutně nemusí být současně majitelem objektu.

Neujasněná strategie regenerace brownfields na národní, regionální či lokální úrovni má za následek i slabý důraz na cílenou medializaci této problematiky na veřejnosti. Z toho potom pramení velmi nízká znalost konkrétních regenerovaných lokalit, které se úspěšně podařilo „navrátit do života“. Tento fakt prokazuje i realizované šetření. Při dotazu, zda někdy navštívili nějaký jiný regenerovaný brownfield sloužící cestovnímu ruchu, odpověděla třetina dotazovaných, že nikoli a další téměř polovina osob o žádné takové návštěvě neví. Pokud již dotazovaní věděli o návštěvě dalšího brownfieldu, potom se velmi často jednalo o ostatní lokality zastoupené v tomto šetření – Vaňkovka (nikoli přímo samotná galerie) a Bongo park. Z mimobrněnských příkladů se častěji vyskytovaly lokality Sýpka v Jevišovicích, Centrum Babylon v Liberci nebo Permonium v Oslavanech. V návaznosti na samotnou návštěvu regenerovaných objektů poté respondenti odpovídali, zda znají nějaký další příklad regenerovaného brownfieldu v cestovním ruchu a z jakého informačního zdroje tato znalost pochází. Zjištěné názory podtrhují výše uvedené – pouze desetina dotazovaných věděla z informačních zdrojů o jiném příkladu úspěšné regenerace nevyužívaných objektů (53 % potom nikoli). Konkrétní uváděné příklady pak spíše reprezentují jednorázové využití objektu než celkovou snahu o systematickou regeneraci (továrna Vlněna v Brně či Borovina v Třebíči – obě původně textilní továrny využité pro pořádání uměleckých performancí). Vzhledem k velmi nízké znalosti regenerovaných brownfields je pak bezpředmětné hodnotit zdroje informací o těchto objektech – převážně se jedná o ústní předávání informací a zpráv mezi přáteli.

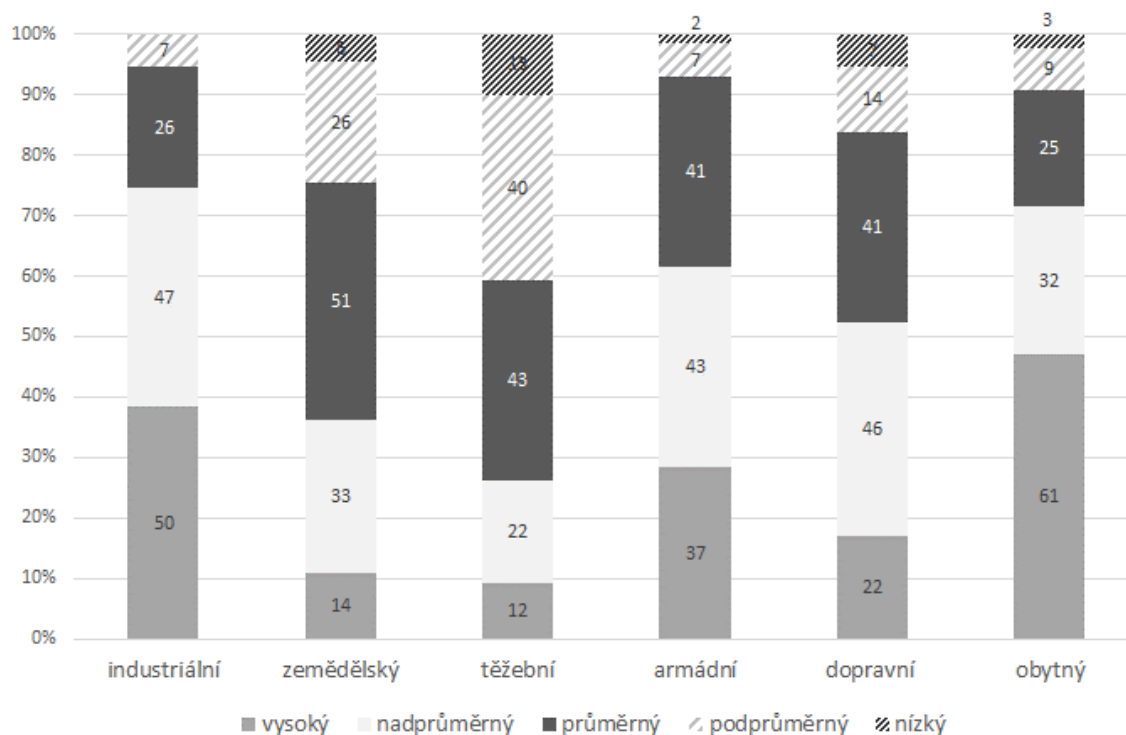
Obr. 1: Lokalizace zájmových objektů ve městě Brně

Zdroj: ArcČR 500 – Arcdata Praha; geoportal.gov.cz; www.brno.cz; vlastní zpracování;

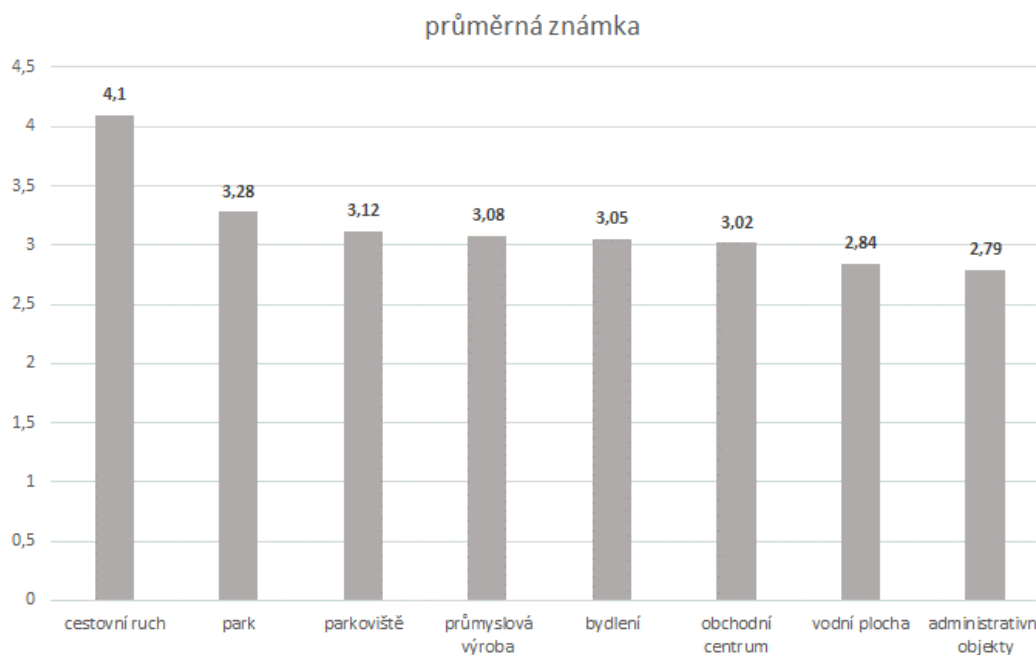
Jak prokazují výzkumy řady autorů (Chrysochoou et al., 2012; Doleželová et al., 2014), při snaze o revitalizaci nevyužívaných ploch a objektů je často primární otázkou, jaké brownfields má smysl podporovat v jejich regeneraci a jakým způsobem konkrétní případy vybrat. Součástí výzkumu proto byla i otázka, jaký typ brownfields má podle návštěvníků největší potenciál k možnému budoucímu využití. Z šesti možných typů brownfields (dle jejich původního využití – viz obr. 2) byl „vysoký potenciál“ nejčastěji uváděn u obytných brownfields, na druhém místě pak u brownfields spojených s průmyslem. Oba zmiňované typy pak v součtu s hodnocením „nadprůměrného potenciálu“ mají podle návštěvníků téměř stoprocentní předpoklady k možné budoucí revitalizaci. Bytové brownfields jsou pozitivně vnímány zřejmě i proto, že optikou věkově mladší populace je otázka řešení bytové situace aktuální a existuje zde zřejmá představa efektivního znovuvyužití bývalých bytových objektů ke stejnému účelu. V případě industriálních objektů lze diskutovat jejich význam v kontextu vnímání Brna jako města se silnou průmyslovou tradicí, která se i nadále udržuje v povědomí lidí. Na opačném konci žebříčku figurují brownfields zemědělské a těžební, u nichž lze vysledovat významné zastoupení průměrných resp. podprůměrných hodnocení. V případě těžebních brownfields se zde potvrzuje paradox, kdy lokality bývalých lomů, dolů a dalších areálů nejsou buď chápány vůbec nebo jen velmi málo jako brownfields ačkoli jejich potenciál je v tomto značný (jezera Medard či Milada v severních Čechách, potápěčská základna v Jesenném).

Obr. 2: Potenciál jednotlivých typů brownfields z pohledu návštěvníků

Zdroj: vlastní šetření, N = 130. Poznámka: čísla v grafu udávají četnosti jednotlivých odpovědí.

Úzkou souvislost s potenciálem využití představuje i možnost revitalizace navštíveného objektu k jinému účelu než pro cestovní ruch. Respondenti byli požádáni, aby na stupnici 1–5 (kde 5 reprezentuje nejvíce vhodné využití) zhodnotili, jaké jiné případné využití by preferovali pro navštívenou lokalitu. Z osmi možností (kdy sami dotazovaní mohli dále uvést jakoukoli další variantu využití, nicméně toto prakticky využito nebylo) se jako nejvíce vhodné využití jeví to stávající – tedy regenerace za účelem cestovního ruchu/volnočasových aktivit (vážená známka 4,10; více než polovina respondentů dala této variantě nejvyšší možnou známku 5; desetina návštěvníků se naopak nové využití nelíbí, většina to uvedla v souvislosti s Laser game a Wannieck Gallery). Odrazem bydliště respondentů (urbánní prostor) lze pravděpodobně argumentovat v případě druhého místa, kdy tuto příčku obsadila možnost regenerace lokality na park (3,28), přičemž plochy tohoto typu jsou ve městech takřka vždy vnímány jako nedostatkové. Další varianty se již projeví s určitým odstupem, nicméně rozdíl mezi nimi již byly nevýznamné (obr. 3). Zde stojí za zmínku možnost nového využití zkoumaných lokalit pro obytné účely – nižší postavení v žebříčku je i ve srovnání s výše uvedeným hodnocením potenciálu poměrně paradoxní. V tomto případě totiž návštěvníci nereflektují potřebu nových bytových objektů, ačkoli s výjimkou Bongo parku lze studované lokality vnímat jako potenciálně velmi atraktivní místa k bydlení prakticky v samotném centru města.

Obr. 3: Preference možností nového využití navštívených lokalit

Zdroj: vlastní šetření, N = 130

Závěr

Otázka regenerace brownfields je spojena s řadou problémů, ale i výzev. Jako nezbytný předpoklad se v této souvislosti jeví aktivita místních samospráv v otázce volby strategie využití opuštěných ploch a objektů – významným fenoménem je tato problematika především v urbánním prostoru, kde nabývá kvalitativně i kvantitativně značného rozsahu. I přes negativní faktory regenerace – finanční náročnost, kontaminace – je velkou výhodou možnost širokého spektra budoucího využití lokalit brownfields. Výrazné impulsy k jejich rozvoji a oživení přináší mj. cestovní ruch či volnočasové aktivity. S rostoucí kupní silou obyvatelstva, ale i potřebou efektivního využití volného času, nabývá toto odvětví značného ekonomického významu. Řada lokalit brownfields pak díky své poloze či prostorovým dispozicím nabízí značné možnosti realizovat zejména netradiční aktivity v tomto odvětví. Pozitivní příklady je možné nalézt i v případě města Brna, mj. i díky jeho bohaté průmyslové historii. Ve vybraných čtyřech lokalitách ve městě Brně byl v rámci našeho výzkumu zjišťován pohled návštěvníků uvedených atraktivit na samotnou regeneraci brownfields a jejich vnímání zmíněné problematiky. Zásadními aspekty šetření byla snaha ukázat na možný potenciál různých typů brownfields k regeneraci a zadruhé pak otázka vhodnosti využití navštívené lokality. Na základě provedeného šetření je možné konstatovat následující závěry: (i) i přes péči, kterou Brno bezesporu věnuje problematice brownfields, pouze malá část veřejnosti tuto problematiku registruje; (ii) nízké povědomí o brownfields obecně se odráží i v nízké znalosti konkrétních úspěšně regenerovaných lokalit využívaných pro cestovní ruch; (iii) v otázce potenciálu různých typů brownfields k regeneraci se jako nejlepší pro oživení jeví návštěvníkům brownfieldy obytné a industriální – tento výsledek lze diskutovat v kontextu významného zastoupení městského a současně věkově mladšího obyvatelstva, pro nějž je bytová otázka vysoce aktuální a rovněž má tato populace alespoň drobné povědomí o realitách Brna jako průmyslového centra; (iv) mezi respondenty panuje vysoká spokojenost se stávající novou funkcí analyzovaných objektů – považují ji za nejlepší možné využití daného místa. Celkově vzato, cestovní ruch je i z pohledu návštěvníků vnímán jako jeden z podnětných faktorů v rozvoji brownfields – kromě provedeného šetření lze tento fakt demonstrovat i na řadě jiných lokalit z České republiky (ilustrativní příklady viz RRA JM, 2007 nebo 2010), kde i značně rozsáhlé nevyužívané oblasti dosáhly zřízením volnočasových aktivit a atraktivit značného rozvoje a vhodně zachovaly, doplnily či zdůraznily krajinnou, historickou, architektonickou či estetickou roli daného místa. O pozitivním vlivu výše uvedeného na formování i urbánního prostředí tak v tomto ohledu netřeba

pochybovat. Předpokladem k efektivnější realizaci je ovšem systematická podpora decizní sféry a snaha o širokou komunikaci zejména s vlastníky dotčených objektů a ploch.

Literatura

- [1] De SOUSA, C. A., (2003). Turning brownfields into green space in the City of Toronto. *Landscape and Urban Planning*, vol. 62, iss. 4, pp. 181–198. ISSN 01692046. DOI 10.1016/S0169-2046(02)00149-4.
- [2] DOICK, K. J., SELLERS, G. CASTON-BROTO, V., SILVERTHORNE, T., (2009). Understanding success in the context of brownfield greening projects: The requirement for outcome evaluation in urban greenspace success assessment. *Urban Forestry & Urban Greening*, vol. 8, iss. 3, pp. 163–178. ISSN 1618-8667.
- [3] DOLEŽELOVÁ, L., HADLAČ, M., KADLECOVÁ, M., MARTINÁT, S., POLEDNIK, M., (2014). Redevelopment potential of brownfields: A-B-C model and its practical application. *E+M Ekonomie a management*, vol. 18, iss. 2. (in print).
- [4] FRANTÁL, B., KUNC, J., NOVÁKOVÁ, E., KLUSÁČEK, P., MARTINÁT, S., OSMAN, R., (2013). Location Matters! Exploring Brownfields Regeneration in a Spatial Context (A Case Study of the South Moravian Region, Czech Republic). *Moravian Geographical Reports*, vol. 21, iss. 2, pp 5-19. DOI 10.2478/mgr-2013-0007.
- [5] CHRYSOCHOOU, M., BROWNA, K., DAHALA, G., GRANDA-CARVAJALB, K., SEGERSONB, K., GARRICKA, N., BAGTZOULO, A., (2012). A GIS and indexing scheme to screen brownfields for area-wide redevelopment planning. *Landscape and Urban Planning*, vol. 105, iss. 3, pp. 187–198. DOI 10.1016/j.landurbplan.2011.12.010.
- [6] KADERÁBKOVÁ, B., PIECHA, M., (2009). *Brownfields: jak vznikají a co s nimi*. Praha: C.H. Beck. ISBN 9788074001239. p. 138.
- [7] KIRSCHNER, V., (2006). Regenerace brownfields jako odpověď na zastavování krajiny kolem měst. *Urbanismus a územní rozvoj*, vol. IX, iss. 2, pp. 34-39.
- [8] KLUSÁČEK, P., KREJČÍ, T., KUNC, J., MARTINÁT, S., NOVÁKOVÁ, E., (2011). The post-industrial landscape in relation to local self-government in the Czech Republic. *Moravian Geographical Reports*, vol. 19, iss. 4, pp. 18-28.
- [9] KOLEJKA, J., KLIMÁNEK, M., (2012). Vymezení a typologie postindustriální krajiny Česka. *Geografie: sborník České geografické společnosti*, vol. 117, iss. 3, pp. 289-307.
- [10] KOLEJKA, J., KLIMÁNEK, M., FRAGNER, B., (2011). Post-industrial landscape: the case of the Liberec region, Czech Republic. *Moravian Geographical Reports*, vol. 19, iss. 4, pp. 3-17.
- [11] KRZYSTOFIK, R., KANTOR-PIETRAGA, I., SPÓRNA, T., (2013). A dynamic approach to the typology of functional derelict areas (sosnowiec, Poland). *Moravian Geographical Reports*, vol. 21, iss. 2, pp. 20–35.
- [12] KUNC, J., TONEV, P., (2008). Funkční a prostorová diferenciacie brownfields - příklad města Brna. In *Regionální studia*, vol. 2, iss. 1, pp. 30-37.
- [13] KUNC, J., KLUSÁČEK, P., MARTINÁT, S., (2011). Percepce a lokalizace urbánních brownfields: podrobnosti a rozdíly na příkladu Brna a Ostravy. *Urbanismus a územní rozvoj*, vol. 14, iss. 1, pp. 13-17.
- [14] KUNC, J., NAVRÁTIL, J., TONEV, P., FRANTÁL, B., KLUSÁČEK, P., MARTINÁT, S., HAVLÍČEK, M., ČERNÍK, J., (2014a). Perception of urban renewal: Reflexions and coherences of socio-spatial patterns (Brno, Czech Republic). *Geographia Technica*, vol. 9, iss.1, pp. 66–77.
- [15] KUNC, J., MARTINÁT, S., TONEV, P., FRANTÁL, B., (2014b). Destiny of urban brownfields: Spatial patterns and perceived consequences of post-socialistic deindustrialization. *Transylvanian Review of Administrative Sciences*, vol. 2014, iss. 41e, pp. 109–128.
- [16] LEVI, D., KOCHER, S., (2006): The use of coastal brownfields as nature preserves. *Environment and behavior*, vol. 38, iss. 6, pp. 802-819. DOI 10.1177/0013916505285217.
- [17] MARTINÁT, S., KREJČÍ, T., KLUSÁČEK, P., DOHNAL, T., KUNC, J., (2014): Brownfields and tourism: contributions and barriers from the point of view of tourists. In *Proceedings of conference Public recreation and landscape protection - with man hand in hand?* (RaOP 2014). Brno: Mendel University (in print).
- [18] RRA JM, (2007). *Případové studie regenerace brownfieldů*. Brno: Regionální rozvojová agentura jižní Moravy. p. 31.
- [19] RRA JM, (2010). *Případové studie regenerace brownfieldů*. . Brno: Regionální rozvojová agentura jižní Moravy. p. 29.

***Příspěvek byl zpracován v rámci projektu financovaného programem Omega TA ČR „Nové metody zefektivnění regenerace brownfields umožňující optimalizaci rozhodovacích procesů“ (TD020259).
Příspěvek vznikl také s institucionální podporou Ústavu geoniky AV ČR, v.v.i. (RVO:68145535).***

**PODMÍNKY PRO ROZVOJ KONGRESOVÉHO TURISMU
V MORAVSKOSLEZSKÉM KRAJI****OPTIONS FOR DEVELOPMENT OF CONGRESS TOURISM IN THE
MORAVIAN SILESIAN REGION****ING. MIROSLAVA KOSTKOVÁ PH.D.****ING. MILENA BOTLÍKOVÁ**

Katedra cestovního ruchu | *Department of Tourism*
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné | *School of Business Administration*
Slezská Univerzita v Opavě | *Silesian University*
✉ *Univerzitní nám. 1934/3, 733 40 Karviná, Czech Republic*
E-mail: kostkoval@opf.slu.cz, botlikova@opf.slu.cz

Anotace

Kongresový cestovní ruch představuje relativně novou a z hlediska ekonomiky významnou formu cestovního ruchu. Článek pojednává o předpokladech, příležitostech a rozvoji kongresové turistiky regionu Severní Moravy a Slezska. Cílem příspěvku je na základě analýzy statistických údajů českých a světových institucí a prostřednictvím komparace uvést možné vývojové trendy a příležitosti pro rozvoj kongresového turismu. Výsledkem jsou závěry, které zdůrazňují jeho rostoucí význam a příležitosti v oblasti regionálního rozvoje a cestovního ruchu v Moravskoslezském kraji.

Klíčová slova

kongresový cestovní ruch, Moravskoslezský kraj, předpoklady rozvoje cestovního ruchu v regionu

Annotation

Congress tourism is relatively new and in terms of economy important form of tourism. The article discusses the assumptions, opportunities and development of congress tourism in the Moravian Silesian region. The aim of this paper is to analyze statistical data from the Czech and world institutions and on the base of comparison to indicate the possible trends and opportunities, which is developed congress tourism. Resulting conclusion highlights the growing meaning of congress tourism in the field of regional development and tourism in the Moravian Silesian region.

Key words

congress tourism, Moravian Silesian Region, options of the regional tourism development

JEL classification: M21

Úvod

Kongresový cestovní ruch představuje formu cestovního ruchu, podstatou které je výměna vědeckých a odborných informací a poznatků, spojena s poznáváním daného regionu a nabídkou doprovodných akcí. Je pokládán za nejresistentnější část cestovního ruchu, na jehož rozvoji se dlouho neprojevoval výrazným způsobem ekonomický tlak, či změny devizových kursů. Ročně se jej ve světě zúčastňuje v průměru 4,5 mil. účastníků, přes 50 % z nich zamíří do Evropy (Čertík, 2001). Hlavním motivem je předávání nových poznatků, navázání obchodních kontaktů, nalezení řešení problémů v daném oboru, nebo setkávání odborníků určité oblasti.

Stále více si uvědomujeme výhody, plynoucí z pořádání kongresových akcí, které znamenají pro region zvýšení daňových příjmů, zaměstnanosti a návštěvnosti daného místa, neboť spokojení účastníci kongresových akcí se vracejí jako turisté.

Představuje poměrně novou a z hlediska ekonomiky významnou formu cestovního ruchu, která je předmětem zájmu a zkoumání. Na základě analýzy trendů, statistických údajů českých a světových institucí a komparace lze uvést možné vývojové trendy a příležitosti pro rozvoj kongresového turismu regionu Severní Moravy a Slezska. Výsledkem jsou závěry, které zdůrazňují jeho rostoucí význam v oblasti cestovního ruchu a regionálního rozvoje v Moravskoslezském kraji. Příspěvek byl zpracován v rámci Interního institucionálního projektu ISIP 2014 SU OPF.

1. Cíl a metody - vymezení a funkce kongresového cestovního ruchu

Kongresový turismus prochází procesem změn kvantitativních a také kvalitativních. Za posledních 50 let se počet kongresů a konferencí zvýšil třicetinásobně, ale počet účastníků na jednu akci se stále snižuje (podle ICCA v 60. letech se počet účastníků pohyboval kolem 1200, dnes je to v průměru 424 delegátů na 1 kongres).

Dochází k přenosu vědomostí a znalostí do praxe, díky čemuž tato forma cestovního ruchu hraje v současné době významnou roli (Schreiber, 2002). Kongresový cestovní ruch (Meeting industry, kongresový průmysl) je jedna ze složek MICE (Meetings, Incentives, Conference and Exhibitions/Events). V současnosti se do MICE akcí počítají také akce incentivního, veletržního a teambuildingového charakteru.

ČSÚ vymezuje kongres/konferenci jako „formální setkání většího počtu lidí (od 100 osob) určitého odborného zaměření, jehož předmětem jsou prezentace, přednášky, diskuse a konzultace. Může se jednat o sjezd vědeckých pracovníků, shromáždění diplomatických zástupců jednotlivých států apod. Typickým znakem kongresu/konference je doprovodný program (bývá spojen s exkurzemi, kulturním a společenským programem a gastronomickými akcemi).“

Kongresový cestovní ruch podle Orišky (2003) plní ve vztahu k jednotlivci i ke společnosti několik důležitých funkcí. Mezi nejdůležitější lze zařadit funkci vědecko-informační, kulturně-poznávací, ekonomickou a v neposlední řadě kongresový cestovní ruch působí i jako významný faktor regionálního rozvoje. Důvody účasti na konferenci podle Williama Cuttinga (Oriška, 2003) jsou:

- Vzdělávání – osvěžení znalostí,
- inspirace – nové nápady a setkávání s vedoucími postavami z oboru,
- benchmarking – srovnání vlastní úrovně s ostatními,
- prezentace – možnost dát o sobě vědět světu,
- společenská část – setkávání lidí různých kultur.

Kongresový cestovní ruch má také ekonomický význam, lze jej považovat za generátor finančních zisků, za tvůrce pracovních příležitostí, efekt přímého obratu indikuje řadu dalších doplňkových služeb, které jsou s pořádáním kongresů, veletrhů a podobných akcí spjaty. Pro město, v němž se kongres koná, to znamená značný příjem do rozpočtu.

Řadí se k ekonomicky nejpřínosnějším formám cestovního ruchu. Průměrná útrata účastníka kongresu, konference nebo výstavy bývá mnohem vyšší, než útrata běžného turistu. Vyžaduje ale široký okruh služeb a aktivní přístup celého regionu. Ekonomický význam kongresového cestovního ruchu zdůrazňuje také Indrová (2007):

- Dochází k plnění specifických pracovních povinností, účast na něm je v rámci pracovní doby,
- účast je hrazena zaměstnavatelem,
- výdaje účastníků jsou 2-3krát vyšší než u jiných forem cestovního ruchu (podle CzechTourismu průměrná útrata na jednoho účastníka se v Praze pohybuje kolem 6 500 – 10 000 Kč),
- konzumují se specifické služby vyššího standardu, obvykle komplexní balíček služeb,
- má specifickou infrastrukturu,
- má specifickou sezónu (nejčastěji jaro, podzim),

- realizace převážně ve velkých městech,
- má kladný vliv na propagaci a pozitivní image destinace.

Má specifickou sezonalitu - přispívá ke zvýšení návštěvnosti v obdobích, která jinak nejsou využita pro klasické formy cestovního ruchu. Většina kongresů se koná mimo sezónu, takže dochází k potlačení sezónnosti, přínosem je rovnoměrné vytížení disponibilních kapacit.

Stát si pořádáním velkých mezinárodních kongresů rovněž upevňuje svou prestiž. Profesionálové kongresové a konferenční turistiky se shodují, že jde o jedno z nejrychleji se rozvíjejících odvětví cestovního ruchu. O velké kongresy soutěží města a regiony z celého světa, podobně jako o právo pořádat olympijské hry a další velké, svými synergiami pro země a regiony komerčně přínosné události.

V Česku je kongresový cestovní ruch rozvíjen především ve větších městech. V rámci celé České republiky však není potenciál kongresového cestovního ruchu dostatečně využit. Vzhledem k trendu snižování počtu účastníků je možné využít i menších středisek, která se mohou vyprofilovat jako místní kongresová centra. Tato profilace však vyžaduje investice do infrastruktury a lidských zdrojů (Václavíková et al., 2012).

2. Statistické vykazování kongresové turistiky

Postavení jednotlivých zemí, resp. měst na poli kongresového cestovního ruchu vychází z mezinárodních statistik UIA (Union of International Associations) a ICCA (International Congress & Convention Association). Smyslem získávání a zpracování statistických informací je poznání, hledání tendencí ve vývoji a jejich využití v praxi.

Kongresové oddělení UIA se již řadu let zabývá systematickým sběrem informací o kongresovém cestovním ruchu, které se objevují v Ročence mezinárodních pořadatelů (Yearbook of International Organizers) a v Mezinárodním kongresovém kalendáři (International Congress Calendar). Na jejich základě lze vytvářet analýzy a prognózy dalšího vývoje.

Podle UIA 50 % všech kongresů se odehrává v deseti zemích, které si na trhu kongresového cestovního ruchu udržují stabilní pozici (Singapur, Japonsko, USA, Belgie, Jižní Korea, Francie, Rakousko, Španělsko, Německo a Austrálie). Podle ICCA mezi TOP 10 nejvýznamnějších kongresových měst v roce 2012 patřil Singapur, Brusel, Vídeň, Paříž, Soul, Tokio, Barcelona, Kodaň, Madrid a Londýn.

Dle údajů ICCA počet mezinárodních setkání za posledních 50 let celosvětově roste. Od roku 1963 roste meziročně počet těchto akcí v průměru o 10 %, z čehož vyplývá, že počet takových setkání se každých 10 let více než zdvojnásobí. Žebříčku TOP 10 zemí v počtu pořádaných mezinárodních setkání (podle ČSÚ) dlouhodobě vévodí Spojené státy americké s počtem 4 277 uspořádaných setkání v období 2008–2012. Dále v pořadí je Německo (3 091), Španělsko (2 523), Spojené království (2 381), Francie (2 338), Itálie (2 199), Čína (1 685), Japonsko (1 591), Brazílie (1 534) a Nizozemsko (1 489).

Podle Beránka z Magconculting (2013) na poli kongresového cestovního ruchu zatím vévodí Evropa, většina kongresů, seminářů a dalších setkání se odehrává (a do budoucna lze očekávat, že se bude odehrávat) v západní části evropského kontinentu, pozoruje se však vzestup asijských zemí.

3. Podmínky kongresové turistiky v České republice

Postavení České republiky na trhu kongresového cestovního ruchu se po nedávném oslabení v roce 2008 zlepšuje. Česká republika se těší stabilnímu zájmu kongresového turismu, v roce 2012 se počtem akcí umístila na 31. místě ve světě. Podíl České republiky na světovém kongresovém cestovním ruchu však nedosahuje ani 1 %. Naproti tomu Praha se v roce 1999 navrátila mezi prvních dvacet

nejvýznamnějších měst, v roce 2011 byla podle ICCA na 14. pozici, ale postavení ostatních měst České republiky na tomto trhu se výrazně zhoršilo.

Podle ČSÚ se v roce 2012 v ČR konalo 11 547 kongresových akcí s počtem 1 535 597 účastníků, z toho v Praze 4 264 akcí s počtem 671 812 účastníků (27 % z celkového počtu akcí s průměrným počtem 694 účastníků na akci).

Česko disponuje dobrým potenciálem pro pořádání těchto akcí, kraje nabízí množství kulturních a přírodních atraktivit a dostačující konferenční kapacity (Libová, Jade, 2009). Naše země je dobře dostupná (nachází se zde pět mezinárodních letišť, dopravní infrastruktura je dostačující), představuje destinaci s pozitivní image, je považována za bezpečnou a ekonomicky, politicky a kulturně vyspělou zemi.

Komplexní konferenční centra tvoří 63 % z celkové kapacity konferenčních prostor, 18 % připadá na 4 hvězdičkové a 13 % na 3 hvězdičkové ubytovací zařízení. V roce 2011 se v ČR konalo 51,5% MICE akcí ve 4 a 5 hvězdičkových hotelech. Počet 4 a 5 hvězdičkových hotelů u nás od roku 2000 roste. Podle ČSÚ v roce 2000 bylo u nás evidováno 152 hotelů těchto dvou tříd, z toho 53 v Praze (v Ostravě pouze 8 čtyřhvězdičkových hotelů), v roce 2011 jich bylo již celkem 517 (z toho 213 v Praze a 27 v Ostravě). V hromadných ubytovacích zařízeních se konají spíše menší kongresové akce (pro 50 – 150 účastníků).

25 % konferenčních sálů u nás má kapacitu 50 – 90 míst, 20 % 100 – 199 míst. Nad tisíc míst má jen 5 % konferenčních center. Nejvíce kongresů představují konferenční akce pro 100 - 199 účastníků. V roce 2011 byl zaznamenán nejvýraznější nárůst v kategorii mítinků s počtem 150 – 250 účastníků. Na 1. místě jsou korporátní konference/setkání, následovány asociačními konferencemi/kongresy. Jedná se především o akce mezinárodního významu, tematicky jsou zaměřené na IT technologie, lékařské vědy a farmacii, obchod, průmysl, technologie a ekonomii.

Nejvíce účastníků kongresů, konaných v ČR je podle statistik z ČR, Velké Británie, USA, Německa, Francie, Rakouska a Nizozemí, toto složení je v průběhu posledních let poměrně konstantní. Nejvíce akcí se dle světového trendu koná v měsíci září, říjnu, listopadu, ale také v březnu. Česká republika odpovídá evropskému trendu, kdy mezi nejslabší měsíce nepatří zimní měsíce, ale naopak letní.

Výrazně dominují jednodenní akce. Podle ICCA průměrná délka trvání byla v roce 2013 - 2,31 dne, v roce 2012 - 2,06 dne a v roce 2011 - 3,8 dne.

Za nejvýznamnější kongresové místo mezinárodního významu v ČR lze považovat pouze Prahu. Praha se v oblasti služeb kongresového turismu výrazně posunula vpřed a v současné době se řadí mezi evropskou špičku. Praha disponuje nejlepším potenciálem pro kongresový cestovní ruch, nalezneme zde 31 % konferenčních center (232 z 852), což představuje 37 % konferenčních kapacit v ČR. V roce 2013 získala cenu Meeting Star v kategorii „Nejlepší kongresová destinace střední a jihovýchodní Evropy“. Podle Jaromíra Beránka z MagConsultingu (2013) nelze očekávat, že by Praha hostila velké kongresy a meetingy. Její potenciál využívají pořadatelé zejména středních a menších setkání. Pokud však jde o doplňkové aktivity, Praha se coby místo pro setkání jeví jako plně vyhovující destinace. V Praze se konalo mnoho významných mezinárodních konferencí (*zasedání Mezinárodního měnového fondu a Skupiny Světové banky, Summit NATO, zasedání Mezinárodního olympijského výboru, Microsoft Security Summit* aj).

Podle Českého statistického úřadu počet konferencí v České republice každoročně stoupá, stejně jako počet účastníků na těchto akcích (v roce 2009 byl zaznamenán počet akcí 9 411 s počtem účastníků 1 192 909, v roce 2012 byl počet akcí 11 547 s počtem účastníků 1 350 459).

Vedle rozsáhlých akcí s tisícovou účastí se běžně v České republice odehrávají stovky drobnějších konferencí a kongresů. Mnoho českých destinací má pro realizaci MICE v současnosti podobné

podmínky. U většiny krajů České republiky v rozvojových dokumentech je nastíněn potenciál a jsou vymezeny aktivity, které by měly vést ke zlepšení jejich pozice v oblasti kongresového cestovního ruchu, s uceleným systémem propagace a existují organizace, které podporují prosazení daného regionu v oblasti kongresového cestovního ruchu. Od roku 2009 funguje projekt *Czech convention bureau*, kterého cílem je podpořit rozvoj kongresového cestovního ruchu v regionech České republiky.

4. Vývoj segmentu MICE v Moravskoslezském kraji

Moravskoslezský kraj splňuje náročné podmínky pro konání nejrůznějších akcí v segmentu meeting industry a incentivních pobytů. Prostřednictvím krajského města má kraj potenciál i pro kongresovou turistiku. Strategická poloha v blízkosti polské a slovenské hranice vytváří z Ostravy město, které disponuje zlepšující se nabídkou pro profesní cestovní ruch. Přítomnost zajímavých přírodních oblastí, specifická architektura, dobrá dopravní dostupnost (dálnice D47, v Mošnově u Ostravy se nachází jedno z významných mezinárodních letišť České republiky), kvalitní kongresová infrastruktura, přítomnost mezinárodních hotelových řetězců, dostatečná hotelová kapacita a kvalitní služby v odpovídajícím standardu (12 000 míst pro MICE segment, 5 500 lůžek), významná průmyslová základna a vědecké odborné zázemí místních univerzit. Ostrava byla v Návrhu kategorizace kongresových měst zařazena mezi města první volby.

V Moravskoslezském kraji již rok působí Moravskoslezské Convention Bureau, které se zabývá rozvojem a propagací kongresového turismu v kraji. Podle něj kongresová a incentivní turistika vykazují vzrůstající tendenci (Tab.1). O Ostravu a Moravskoslezský kraj je mezi kongresovými turisty zájem.

Tab. 1: Konference v hromadných ubytovacích zařízeních

Rok	Česká republika celkem		Moravskoslezský kraj	
	Počet konferencí	Počet účastníků	Počet konferencí	Počet účastníků
2006	3 230	655 227	170	31 694
2007	3 518	702 586	264	45 640
2008	3 832	761 901	369	71 501
2009	9 411	1 192 909	772	100 699
2010	10 146	1 295 287	710	98 337
2011	10 601	1 350 459	1 008	135 478
2012	11 547	1 535 597	1 078	189 059

Zdroj: Zpracováno podle *CzechTourism: Analýza kongresového a incentivního segmentu cestovního ruchu, 2012*

Z Oficiální databanky kongresové a incentivní turistiky je patrné, že se v Moravskoslezském kraji nalézá 49 zařízení, vhodných pro konání akcí kongresového cestovního ruchu (Tab.2).

Tab. 2: Moravskoslezský kraj – kapacity pro pořádání akcí MICE

hotely ****	hotely***	konferenční centrum	kulturní centrum	výstaviště	sportovní hala	cekem
12	22	3	10	1	1	49

Zdroj: Zpracováno podle *CzechTourism: Analýza kongresového a incentivního segmentu cestovního ruchu, 2012*

Nejvíce MICE akcí je soustředěno v Ostravě, Opavě a Frýdku-Místku. Významné jsou: Hornické muzeum OKD a Landek Park v Ostravě, mající kapacitu spojených sálů 1000 míst, nové kongresové centrum hotelu Clarion Congress Hotel (1 600 míst), Mamaison Imperial Hotel (550 míst), kongresové centrum Gong (1 500 míst). Dalšími zařízeními, nabízející 400 a více míst jsou Národní dům (Frýdek-Místek, 440), Kulturní dům Frýdek (400) a Dům kultury Bílovec (400), Rotschild Palace (v současnosti v rekonstrukci), Dům kultury města Ostravy (1000 míst).

Nové Trojhalí Nová Karolína s kapacitou 800 míst se řadí k největším kongresovým zařízením v Ostravě. Výstaviště Černá louka patří k největším v České republice, disponuje kongresovým sálem s kapacitou 300 míst.

Podle počtu akcí kongresového cestovního ruchu, konaných v hromadných ubytovacích zařízeních je Moravskoslezský kraj na třetím místě v Česku. V kraji se dle ČSÚ konalo v roce 2012 ve 14 hromadných ubytovacích zařízeních 1078 akcí s celkovým počtem 189 059 účastníků (175 účastníků na 1 akci). Tyto hodnoty představují poměrně výrazné zvýšení oproti roku 2006.

Potenciál pro kongresový cestovní ruch je vyzdvihován v Marketingové strategii rozvoje cestovního ruchu v turistickém regionu Severní Morava a Slezsko, v ROP NUTS II a také v Koncepci rozvoje cestovního ruchu statutárního města Ostravy z roku 2004. Ostrava je zde definována jako „obchodní centrum regionu, nabízející výjimečné podmínky pro profesní cestovní ruch“. Víze města Ostravy sděluje, že v roce 2015 by měla být Ostrava (resp. Ostravsko) „atraktivní a vyhledávanou destinací profesního cestovního ruchu, nabízející výjimečné zázemí pro konání kongresů, konferencí, výstav a veletrhů, firemních a obchodních jednání, výjimečnost tohoto zázemí by měla vycházet z využití silných stránek a industriální historie Ostravy a její blízkosti k přírodním perlám regionu (Beskydy, Jeseníky, Poodří).“

5. Výsledky - trendy a příležitosti kongresového turismu

Konference, kongresy a další akce v posledních letech kopírují pokles ekonomiky, a to s určitým zpožděním, v návaznosti na velikost jednotlivých akcí. Zatímco menší akce jsou připravovány v řádu měsíců, velké akce pořadatelé připravují s předstihem několika let.

Prognózy dalšího vývoje kongresové turistiky lze podle provedených průzkumů označit za příznivé. Tempo růstu kongresového turismu by mělo víceméně kopírovat tempo celkového ekonomického rozvoje - vždy však s malým časovým odstupem (u menších kongresů dva roky, u velkých kongresů až čtyři roky).

Na základě údajů UIA lze do budoucna předpokládat mírný pokles kongresů v tradičním pojetí. Stále více se rozvíjí elektronická forma kongresů. I když je jejich počet stále nízký, vykazuje rostoucí tendenci. Do budoucna se počítá jak s organizací samostatných elektronických kongresů, tak s rozšířením tradičně pojatých kongresů o tuto dimenzi. Mnoho expertů na kongresový cestovní ruch předpokládalo celosvětový pokles počtu pořádaných kongresů a dalších akcí v návaznosti na nová elektronická média. Tento pokles se zatím nepotvrdil, přesto lze očekávat, že v průběhu několika málo let doznají velké kongresy určitou změnu. Média do jisté míry pravděpodobně nahradí předávání vědeckého poznání, avšak osobní kontakty nikoliv (Mag Consulting, 2013).

Podle ICCA z výše uvedeného lze určit tyto trendy MICE:

- Mezinárodní konferenční trh je stále více hnán požadavky spotřebitele (trh zákazníka), organizátoři chtějí snížit své náklady, vyhnout se skrytým nákladům a za své peníze získat co nejlepší hodnotu.
- Délka mezinárodních konferencí pozvolna klesá, ale četnost jejich konání značně stoupá. Společnosti chtějí snížit dobu, kterou jejich pracovníci stráví na konferencích, a tím také snížit své náklady.
- Na významu nabývá výstavní komponent větších konferencí, žádá se, aby konferenční prostory zahrnovaly větší výstavní prostory.
- Účastníci konferencí častěji cestují s doprovodem, se svými partnery, či s rodinou. Doprovázející hosté se mohou seznámit s památkami, uměním a kulturou destinace. Řada firem se na tento segment specializuje.
- Počet ženských účastnic konferencí neustále roste a konference se méně orientují výhradně na muže.
- Bezpečnost se pro pořadatele konferencí i účastníky stala klíčovou otázkou při výběru místa konání.

- Využívá se aplikace moderních informačních technologií (on-line rezervace a registrace) pro potřeby zkracování a předstihu plánu mezinárodních akcí.
- Professional Congress Organizers používají internet jako primární zdroj informací nabídky míst pro konání konferencí.

Z průzkumu významných českých ubytovacích zařízení, specializovaných na kongresový segment vyplývá, že služby pro MICE klientelu se mohou stát významnou konkurenční výhodou (Vampulová, 2013). V současnosti z důvodu převisu nabídky konferenčních kapacit nad poptávkou dochází k výraznému cenovému dumpingu, což vede k poklesu cen, s negativním dopadem na kvalitu poskytovaných služeb, snižování hodnoty produktu a následně také destinace.

V důsledku vývoje je potřebné zabývat se efektivitou přenosu informací a znalostí, podporou kreativity na akcích i dlouhodobými ekonomickými výhledy a strategickým plánováním (Čuka, 2012). Podpora kongresovému průmyslu souvisí i podporou místních PCO a destinačních společností tak, aby kongresy a konference svým přínosem z obratu pomohly také místní ekonomice. Multiplikační efekt z tohoto čistého průmyslu je významný - ČSÚ uvádí přínos do ekonomiky země cca 20 mld. Kč ročně.

Z komparace silných stránek kongresové turistiky Vídně, jako evropského kongresového lídra, Prahy a Ostravy se potvrzují dobré předpoklady pro rozvoj kongresové turistiky na Ostravsku (Tab.3). Pro rozvoj kongresové turistiky je potřebné eliminovat slabé stránky regionu Severní Moravy a Slezska, mezi které patří přetrvávající trend jednodenních návštěv a s tím související nízké využívání ubytovacích kapacit, negativní hodnocení dopravní infrastruktury a dostupnosti regionu hromadnou dopravou a naopak posílit vnímání regionu jako vhodného k vícedenním pobytům v souvislosti s příznivým životním prostředím, využít rozšíření nabídky kulturního a společenského vyžití, propagovat turistické kulturní atraktivity a přilákat tak návštěvníky z větších vzdáleností.

Tab. 3: Komparace silných stránek kongresového turismu Vídně, Prahy a Ostravy

Vídeň	Praha	Ostrava
Obsazuje tradičně přední místa v žebříčku ICCA.	Dlouhá tradice v pořádání významných a prestižních kongresových akcí.	Roční nárůst v počtu konferenčních kapacit a pořádaných konferenčních akcí o 20 %.
Město ohleduplné k životnímu prostředí, certifikát „Green Meeting“.	Neuvedeno.	Zlepšující se péče o životní prostředí a péče o památky a turistické atraktivity.
Univerzitní město, město vědy a vývoje.	Univerzitní město, město vědy a vývoje.	Univerzitní město, město vědy a vývoje.
Disponuje bohatou kongresovou infrastrukturou.	Rozvinutá kongresová infrastruktura.	Rozvíjející se kongresová infrastruktura.
Město s vysokou kvalitou života.	Vysoká kvalita nabízených služeb za přijatelné ceny.	Pozitivní vnímání cenové relace služeb, nízkonákladový region.
Bezpečné město.	Bezpečné město.	Bezpečné město.
Alokace v srdci Evropy.	Strategická poloha v srdci Evropy, s dobrou dopravní dostupností.	Strategická poloha Ostravy v blízkosti hranic s Polskem a Slovenskem.
Město kultury, památek a hudební metropole, plná uměleckého bohatství.	Bohatá historie, kultura, architektura a mnoho turistických atrakcí.	Rostoucí spokojenost se společenským vyžitím a nabídkou volnočasových aktivit.

Zdroj: Vlastní zpracování podle statistik ICCA, ČSÚ a Moravskoslezského Convention Bureau, 2013

Závěr

Situace v kongresovém cestovním ruchu je z celosvětového hlediska stabilní. Růsty a poklesy sledovaných hodnot na jednotlivých kontinentech, zemích a městech nejsou nijak výrazné. Rozvoj kongresového cestovního ruchu není soustředěn na určité území, ale dotýká se všech částí světa. Velké mezinárodní kongresy mohou výrazně ovlivnit celé národní hospodářství hostitelské země.

Jejich finanční dopad pocítí jak soukromý, tak státní sektor. Pořádání mezinárodních kongresů je velmi prestižní záležitost nejen pro město, ale pro celou zemi (Haval, Jánoška, 2008).

Prognózy dalšího vývoje kongresové turistiky lze podle provedených průzkumů označit za příznivé. Naše země vstoupila na kongresový trh teprve v 90. letech minulého století. České republice se podařilo především díky Praze dostat mezi významné kongresové destinace.

Moravskoslezský kraj má vhodné podmínky pro rozvoj MICE, snaží se neustále následovat trendy a přizpůsobovat se změnám na trhu, využít svůj potenciál, vytvářet kvalitní prostředí pro pořádání kongresů a do budoucna existuje reálný předpoklad, že svou pozici na trhu MICE ještě více posílí.

Literatura

- [1] ARR, (2006). *Marketingová strategie rozvoje cestovního ruchu v turistickém regionu Severní Morava a Slezsko: Akční plán*. Ostrava: Moravskoslezský kraj. [cit. 2014-1-15]. Dostupné <http://verejnasprava.krmoravskoslezsky.cz/tr_12.html>.
- [2] BERÁNEK, J., (2008). *Základy cestovního ruchu, stravovacích služeb a lázeňství*. 1.díl. Praha: Vysoká škola cestovního ruchu a teritoriálních studií. ISBN 978-80-86724-35-5. p.106.
- [3] *CzechTourism a kongresová turistika v r. 2004*. [online]. [cit. 2014-01-19]. Dostupné z: <<http://www.czechtourism.cz/index.php?show=023278>>.
- [4] CzechTourism, (2008). *QCM. CzechTourism - podporujeme inomingový cestovní ruch. Kongresová turistika: Praha na 12. místě* [online]. 2003, červen 2008 [cit. 2014-01-15]. Dostupné z: <<http://www.czechtourism.cz/index.php?show=055001032>>.
- [5] ČERTÍK, M., (2001). *Cestovní ruch - vývoj, organizace a řízení*. Praha: OFF, s.r.o. ISBN 80-238-6275-8. p. 352.
- [6] Český statistický úřad, (2012). *Statistická ročenka Moravskoslezského kraje 2012*. Ostrava : Český statistický úřad. ISBN 978-80-250-2269-6.
- [7] ČUKA, P., (2011). *Základy teórie, metodológie a regionalizácie cestovného ruchu*. Prešov: Prešovská univerzita. ISBN 978-80-55-0471-1. p. 93.
- [8] HAVAL, M., JÁNOŠKA, K., (2008). *Vademecum pro profesionály ve světě MICE, Díl I. - Průvodce světem MICE*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR. p. 56.
- [9] INDROVÁ, J., (2007). *Mezinárodní cestovní ruch: vybrané kapitoly*. Praha: Oeconomica. ISBN 978-80-245-1287-7. p. 92.
- [10] *Kongresová turistika v Ostravě*. [cit. 2014-01-31]. Dostupné <<https://convention.ostrava.cz/images/files/TZ-%20Kongresov%C3%A1%20turistika.pdf>>
- [11] LIBOVÁ, A., JADE, S., (2009). *Marketing Plan Prague Convention Bureau 2009*. Praha: Prague convention bureau. pp. 13.
- [12] Mag Consulting., (2006). *Kongresový a incentivní cestovní ruch*. Praha: Mag Consulting. ISBN 80-86724-20-4. p.79.
- [13] Mag.Consulting, (2000). Kongresový cestovní ruch. *COT Business* [online]. [cit.2013-3-15]. Dostupné <http://www.cot.cz/data/cesky/00_09/9_stat_1.htm> 4.9.2008 [cit. 2014-01-31].
- [14] MagConsulting, (2008). Charakteristika a hodnocení potenciálu cestovního ruchu Moravskoslezského kraje a jeho subregionů. *COT Business* [online]. [cit. 2014-01-31]. Dostupné z: <<http://www.cot.cz/index.php?page=200&jazyk=1&id=1040812062>>.
- [15] ORIEŠKA, J., (2004). *Kongresový cestovní ruch*. Praha: Idea Servis. ISBN 80-85970-45-7. p. 139.
- [16] PÁSKOVÁ, M., ZELENKA, J., (2002). *Výkladový slovník cestovního ruchu*. Praha: MMR. p.448.
- [17] SCHREIBER, M. T., (2002). *Kongress- und Tagungsmanagement*. Auflage. München, Wien: Oldenbourg. ISBN 80-238-6275-8. p. 583.
- [18] The International Association Meetings Market. *Statistics Report 2010*. Dostupné z: <<http://www.iccaworld.com/dcps/doc.cfm?docid=1130>>.
- [19] VÁCLAVÍNKOVÁ, K., KOSTKOVÁ, M., BOTLÍKOVÁ, M., (2012). Analysis of the impact of selected variables on the availability of accommodation facilities. In *Mathematical Methods in Economics 2012*. Karviná: Slezská univerzita v Opavě. ISBN 978-80-7248-779-0. pp. 950-956.
- [20] VAMPULOVÁ, M., (2013). Kongresová turistika. *COT Business*, 11/2013, pp.24-25.

**VLIV KONÁNÍ VELETRHŮ NA SEKTOR UBYTOVACÍCH
SLUŽEB V BRNĚ****THE IMPACT OF TRADE FAIRS ON THE ACCOMODATION
SECTOR IN BRNO****BC. ŠÁRKA FRÁNKOVÁ**

Katedra regionální ekonomie a správy | *Dept. of Regional Economics and Administration*
Ekonomicko-správní fakulta | *Faculty of Economics and Administration*
Masarykova univerzita | *Masaryk University*
✉ Lipová 41 a, 602 00 Brno, Czech Republic
E-mail: 363347@mail.muni.cz

Anotace

Předkládaná případová studie se zabývá problematikou veletržní činnosti v Brně a jejích dopadů na podnikatelské subjekty. Veletrhy do města lákají velké množství návštěvníků a vystavovatelů, kteří utrácejí prostředky za ubytování, stravu a zábavu. Tím jsou ovlivněny podnikatelské subjekty, které tyto služby nabízejí. Jelikož jedním z nejvíce profitujících sektorů je sektor ubytovacích služeb, je demonstrován dopad veletrhů a výstav právě na hotelích a penzionech, konkrétně na jejich cenové politice. Hotely a penziony reagují na zvýšenou poptávku vyššími cenami, pokud mají jistotu, že zájem o ubytování je natolik velký, že jej vyšší ceny neodradí. Cílem článku je analyzovat, jak ubytovací zařízení zvyšují ceny ubytování během nejvýznamnější veletržní akce v Brně, Mezinárodního strojírenského veletrhu. Ceny ubytování jsou zkoumány jak u hotelů v bezprostřední blízkosti výstaviště, tak i u zařízení vzdálenějších. Práce přináší důkazy o tom, že brněnské veletrhy výrazně ovlivňují nejen blízké okolí areálu výstaviště, ale i širší region zahrnující další obce a města v Jihomoravském kraji. Dále přináší bližší pohled na změny cen ubytování v době konání strojírenského veletrhu. Bylo zjištěno zvýšení ceny až o sto šedesát procent, čímž se potvrzuje výrazný a nepopíratelný efekt veletrhů na rozvoj a prosperitu ekonomických subjektů v regionu.

Klíčová slova

veletrhy a výstavy, hotely, cenová politika, Brno

Annotation

This paper deals with problems of impact of trade fairs in Brno on other subjects in the region. Fairs and exhibitions attract many visitors to the city and they spend money on accommodation, food and fun. Enterprises providing these services are influenced by the fairs. One of the most profiting sector is providing of accommodation, therefore the impact will be demonstrated on hotels, specifically on their pricing policy. Hotels react to the increased demand by raising the price of accommodation, if they are sure the interest in the accommodation is big enough. The aim of the paper is to find out how much are the prices raised during the most important fair in Brno, the International Engineering Fair. The pricing policy is analysed on the example both the nearest hotels and the hotels in longer distance from the trade fairs. The paper brings proofs of significant impact not only in Brno, but also in wider region. It brings also closer look on changes of accommodation prices. More than one hundred and sixty percent raise of prices was found out, which confirms strong and undeniable impact of fairs and exhibitions on enterprises in the region.

Key words

fairs and exhibitions, hotels, pricing policy, Brno

JEL classification: R11, R32

Úvod

Konání veletrhů má pro každé veletržní město nezpochybnitelný význam. Možnost ovlivnit prosperitu regionu přilákáním velkého množství prodejců a kupců na jeho území využívaly státy již v dávných dobách, čehož je důkazem tvrzení Maskella a kol. (2004). Ten uvádí, že jistý institucionální rámec pro veletrhy byl zřízen již v dobách antického Říma a to za účelem rozvoje obchodu v Římě podrobených provinciích. Veletrhy ve své tehdejší podobě pomáhaly řešit problémy distribuce tím, že koncentrovaly poptávku a nabídku v určitém čase na určitém místě. Veletrhy ve své současné, moderní podobě, a především potom významné mezinárodní veletržní akce, jsou pro města a regiony doslova „hospodářským motorem“.

Česká republika má jakožto „srdce Evropy“ strategicky výhodnou pozici pro rozvoj mezinárodních veletrhů, protože je jakýmsi spojovacím bodem mezi západní a východní Evropou. (Beckendorff, 2008). Nejvýznamnějším veletržním centrem České republiky je potom bezesporu město Brno, známé také jako Město veletrhů.

Veletrhy se v Brně vyvíjely od třináctého století, kdy získalo Brno městská práva a současně právo pořádat trhy. Největší slávu potom zažívaly ve dvacátém století, těsně po vybudování nového výstaviště, které bylo samo o sobě senzací tehdejší architektury. Výstavu soudobé kultury v Československu zahajoval v Brně sám T. G. Masaryk a byla to akce obrovského humanitního a společenského významu (Müller, 2002).

Dnes je jednoznačně nejvýznamnější akcí na brněnském výstavišti každoročně pořádaný Mezinárodní strojírenský veletrh, donedávna to byl například i veletrh INVEX či AUTOSALON. Významnou akcí je dále veletrh zemědělské techniky TECHAGRO. Velmi oblíbené jsou také nejrůznější výstavy psů, kterých se na brněnském výstavišti koná hned několik.

Konání významných veletrhů a výstav má nemalý vliv na město, které veletrhy pořádá, i na okolní region. Veletrhy lákají do regionu tisíce návštěvníků a vystavovatelů, kteří zde tráví čas a utrácejí peníze. Z výdajů návštěvníků veletrhů a vystavovatelů těží mnohé podnikatelské subjekty a veletrhy tak napomáhají dalšímu rozvoji nejen těchto subjektů, ale celého regionu. Jedním z nejlépe profitujících sektorů je potom sektor ubytovacích služeb, tedy hotely a penziony nabízející ubytování vystavovatelům a návštěvníkům veletrhů. Na významné veletržní události, které zaručují vysokou návštěvnost, reagují ubytovací zařízení zvyšováním cen, a to natolik, nakolik jim to dovolí konkurence, výhodná poloha a další okolnosti.

Cíl a metody

Cílem článku je analyzovat cenovou politiku hotelů a penzionů v době konání významných veletržních akcí a zjistit tak, nakolik veletrhy ovlivňují podnikatelské subjekty v regionu. Dále analýza přináší informace o tom, jak velký geografický rozsah toto ovlivnění má. Potřebné informace jsou čerpány z internetových stránek hotelů a penzionů, osobních rozhovorů a elektronické komunikace s pracovníky hotelu a v několika případech také z portálu Booking.com.

V konečném výsledku bylo zvyšování cen zjištěno u dvaceti pěti ubytovacích zařízení. Nepředpokládá se, že to je vyčerpávající výběr (z důvodu nedostupných informací či neochoty komunikovat) avšak pro účely přibližného vymezení ovlivněného území je tento vzorek dostačující.

Pokud jsou v následujícím textu uvedeny ceny ubytování, jsou vždy voleny ceny standardních dvoulůžkových pokojů, aby byly výsledky srovnatelné. Pro zjišťování cen byl vybrán termín konání Mezinárodního strojírenského veletrhu jako nejvýznamnější akce na výstavišti, na jejímž příkladu se dá ovlivnění nejlépe zjistit. Pokud hotel nezvýší cenu na tento veletrh, nezvýší ji tím pádem nikdy.

Vliv veletrhů na cenovou politiku ubytovacích zařízení

Ubytovací zařízení, u kterých byla změna cen v souvislosti s veletrhy zaznamenána, byla dle předpokládané míry ovlivnění rozdělena na tři skupiny:

1. Bezprostřední blízkost (maximálně patnáct minut pěší chůze)
2. Značná blízkost (centrum Brna a bližší okolí)
3. Širší region (významnější města a obce v okolí Brna)

U první skupiny hotelů se přirozeně očekávalo nejvýraznější ovlivnění, u druhé skupiny ovlivnění menší, avšak nepochybně existující, u třetí skupiny potom bylo zjišťováno, zda ovlivnění existuje, či nikoliv.

Seznam všech analyzovaných hotelů a penzionů a jejich zařazení do jednotlivých skupin je uveden v následující tabulce.

Tab. 1: Zkoumaná ubytovací zařízení a jejich vzdálenost od výstaviště

Skupina 1		Skupina 2		Skupina 3	
Brno – těsné okolí výstaviště	Voroněž	Brno – větší vzdálenost od výstaviště	International	Kuřim	Kaskáda
	Holiday Inn		Barceló	Svinošice	Onyx
	Integrity		Grandezza	Křtiny	Starý Pivovar
	A-Austerlitz		Nika Centrum	Blansko	U Golema
	Sharingham		Omega		U Rechů
			Avanti	Vyškov	Selský Dvůr
			Vista	Tetčice	U Crlíků
			Hotel Brno	Rajhrad	Garden
				Slavkov u Brna	Olga
				Říčany	Admiral
		Zastávka u Brna	Harmonie		
		Ivančice	Cha Cha		

Zdroj: vlastní zpracování

První skupina ubytovacích zařízení

Předpoklad o velmi silném ovlivnění těchto hotelů akcemi na výstavišti byl potvrzen. Pracovníci obchodních oddělení hotelů Voroněž a Holiday Inn Brno se shodli na tom, že veletržní události jsou hlavním důvodem existence obou hotelů. Jejich ceník je pečlivě sestaven po zjištění přesných termínů konání jednotlivých akcí na výstavišti a jejich činnost je dále řízena těmito termíny. Ceny jsou stanovovány pro každou akci operativně dle zkušeností z loňska, dle předpokládaného zájmu o veletrh a dle konkurence. Nejvyšší ceny jsou vyhrazeny pro Mezinárodní strojírenský veletrh, během kterého jsou pokoje vždy plně obsazeny. Určitá míra zvýšení obsazenosti je však znatelná u všech veletrhů (osobní dotazování, hotel Voroněž, hotel Holiday Inn, 2013).

Vedoucí pracovnice obchodního oddělení hotelu Holiday Inn Brno dále poukázala na problém s poklesem zájmu vystavovatelů především v případě Mezinárodního stavebního veletrhu, který podle ní při sestavování ceníku „museli posunout o několik cenových skupin níže oproti dřívějším rokům“ (osobní dotazování, hotel Holiday Inn, 2013).

Drobnější zástupce první skupiny, tedy Penzion Integrity, potvrzuje názor těch významnějších. Může si dovolit zvýšit cenu více než dvojnásobně a přesto je během MSV plně obsazen. K tomu pracovnice penzionu Integrity připojila informaci, že jejich klientela je tvořena téměř výhradně veletržními hosty – nebýt veletrhů, nemělo by smysl budovat v jinak ne úplně atraktivní oblasti penzion (osobní dotazování, penzion Integrity, 2013).

Tab. 2: Rozdíl v běžných a mimořádných cenách ubytování první skupiny ubyt. zařízení

Hotel	Běžná cena/noc (Kč)	Cena během MSV	Míra zvýšení (%)
Voroněž	4 148	6 604	59
Holiday Inn	3 550	6 450	82
Integrity	1 000	2 600	160
A - Austerlitz	1 850	3 950	114
Sharingham	2 250	4 150	84

Zdroj: vlastní zpracování dle ceníků

V tabulce můžeme vidět, že hotel Voroněž, který má ceny ze všech nejvyšší, zvyšuje v době MSV nejméně. Pravděpodobně si již nemůže vyšší cenu dovolit, aby neodradil hosty, kteří by mohli využít bezprostředně blízkého hotelu Holiday Inn. Naopak penzion Integrity, nejlevnější ze skupiny, zvyšuje během strojírenského veletrhu o celých 160 %. Potvrzuje tak, že převážná většina jeho příjmu plyne právě od návštěvníků a vystavovatelů veletržních akcí. Penzion navštíví ti, kteří chtějí být výstavišti co nejbližší, ale zároveň nepotřebují luxusní ubytování a raději volí nižší cenu. Ta je totiž i po 160% zvýšení stále zdaleka nejnižší ze skupiny.

Druhá skupina ubytovacích zařízení

Ovlivnění hotelů v centru Brna či v okolí centra je téměř stejně velké, jako v případě zařízení v bezprostřední blízkosti výstaviště. Vypovídá o tom následující tabulka, ve které můžeme vidět opět značně vysoká procenta zvýšení ceny. O celých 158 % zvyšuje cenu penzion Nika Centrum, jehož situace je podobná jako u výše zmiňovaného penzionu Integrity – malý penzion fungující především díky možnosti ubytovávat veletržní hosty (osobní dotazování, 2013 a Booking.com, 2014)

Tab. 3: Rozdíl v běžných a mimořádných cenách ubytování druhé skupiny ubyt. zařízení

Hotel	Běžná cena/noc (Kč)	Cena během MSV (Kč)	Míra zvýšení (%)
International	6 309	8 503	35
Barceló	4 207	8 827	110
Grandeza	3 712	7 122	92
Omega	1 450	2 600	79
Avanti	1 800	3 366	87
Vista	2 442	4 006	64
Hotel Brno	1 190	2 400	102
Nika Centrum	1 390	3 590	158

Zdroj: vlastní zpracování dle ceníků a portálu Booking.com

O více než sto procent zvyšuje cenu také luxusní hotel Barceló, jehož cena během strojírenského veletrhu je vůbec nejvyšší ze všech sledovaných. Pravděpodobně se hotel Barceló nemusí obávat ztráty hostů, protože jeho modernímu stylovému zařízení není jednoduché konkurovat a nároční návštěvníci a vystavovatelé jsou ochotni si za ně připlatit.

Naopak tradiční prestižní brněnský hotel International, který má zdaleka nejvýše nasazené běžné pultové ceny, si je dovoluje zvýšit pouze o 35 %. Tento hotel byl navštíven osobně a rozhovor s pracovníkem obchodního oddělení přinesl jisté překvapení. Ačkoli se hotel nachází ve velmi dobré dostupnosti k výstavišti, hovořila pracovnice obchodního oddělení o problémech, které hotelu způsobuje značný pokles poptávky („veletrhy již nejsou to, co dřív“) oproti dřívějším rokům. Hotel International si může dovolit zvyšovat ceny pouze v případě MSV, a to jen o cca třicet procent (osobní dotazování, 2013).

Problémy však na druhou stranu nemusejí být způsobeny pouze celkovým poklesem zájmu o veletrhy, ale i vyšší konkurencí mezi ubytovacími zařízeními. Běžné ceny tohoto hotelu se rovnají již zvýšeným cenám např. hotelů Voroněž a Holiday Inn a pokud by hotel International zvýšil cenu také o sto procent, nacházel by se na dvanácti tisících Kč za noc, a hosté by si dobře rozmysleli, zda nezvolit jiný hotel.

Také nejlevnější ze skupiny, Hotel Brno, představující určitý protipól luxusních hotelů International a Barceló, se dle sdělení recepční potýká s problémy poklesu poptávky. Na rozdíl od dřívějších let si již taktéž může dovolit zvýšit cenu pouze v případě strojírenského veletrhu a těžší především z toho, že i po stoprocentním zvýšení jsou jeho ceny stále v porovnání s ostatními hotely velmi nízké (osobní dotazování, 2013).

Třetí skupina ubytovacích zařízení

U předchozích dvou skupin zahrnujících hotely a penziony sídlící přímo v Brně bylo značné ovlivnění veletržní činností přirozeně očekáváno. Proto je stěžejní pro tento průzkum právě třetí skupina ubytovacích zařízení, která má odhalit, zda a nakolik přesahuje tento vliv hranice města Brna.

Do této skupiny spadá celkem dvanáct hotelů a penzionů z různých měst a obcí v okolí Brna, u kterých bylo zjištěno upravování ceny alespoň pro Mezinárodní strojírenský veletrh. Je zde tedy jasný důkaz, že alespoň v případě MSV je poptávka natolik velká, že ji nestačí pokrýt brněnská ubytovací zařízení, nebo je pro určité hosty z jakéhokoli důvodu lepší ubytovat se mimo Brno. Důvodů může být mnoho, ať už zájem o klidnější lokalitu, nižší ceny nebo lepší možnosti vyžití mimo čas strávený na veletrhu.

Tabulka ukazující cenovou politiku této třetí skupiny hotelů a penzionů je doplněna i o název obce. Důležitější než jméno hotelu je totiž právě místo, kde se hotel nachází a kde je tím pádem důkaz o ovlivnění veletrhy. U všech zařízení bohužel nebylo možné zjistit přesné ceny, proto jsou některá políčka tabulky vyplněna slovním vysvětlením.

Tab. 4: Rozdíl v běžných a mimořádných cenách ubytování třetí skupiny ubyt. zařízení

Obec	Hotel	Běžná cena/noc (Kč)	Cena během MSV (Kč)	Míra zvýšení (%)
Kuřim	Kaskáda	2 700	3 600	33
Svinošice	Onyx	2 950	3 950	34
Křtiny	Starý Pivovar	V době veletrhů nedává slevy na více nocí.		
Blansko	U Golema	900	1 100	22
	U Rechů	Nezvyšuje, ale pocítuje vyšší poptávku.		
Vyškov	Selský Dvůr	935	1 237	32
Tetčice	U Crlíků	1 200	2 600	117
Slavkov u Brna	Olga	850	ceny jsou pohyblivé	
Rajhrad	Garden	Ceny od 180 do 500 Kč v závislosti na vybavení pokoje a akcích v Brně (MSV, Grand Prix).		
Říčany	Admiral	1 300	2 200	69
Zastávka u Brna	Harmonie	V době vyšší poptávky (MSV, Grand Prix) vyšší ceny pokojů.		
Ivančice	Cha Cha	individuální sestavování cen		30 - 60

Zdroj: vlastní zpracování dle ceníků a emailové komunikace

Nejvyšší procento zvýšení najdeme u hotelu U Crlíků v Tetčicích. Ten si dovoluje zvyšovat cenu během MSV o celých 117 % a výrazně tak převyšuje ostatní. Dalším v pořadí je hotel Admiral

v Říčanech zvyšující cenu o 69 %, zbývající hotely a penziony zvyšují o cca 30 %. Majitelé penzionu v Ivančicích se rozhodují o cenách individuálně podle počtu zájemců, počtu nocí a termínu a uvedli velmi široké rozmezí, v jakém ceny v období MSV zvyšují (30 – 60 %). V případě hotelu Garden v Rajhradě je rozmezí cen taktéž velmi široké, můžeme však předpokládat, že právě v době strojírenského veletrhu bude cena nasazena nejvýše, tedy na 500 Kč. Dva z hotelů neuvádí rozmezí žádné a pouze upozorňují, že se ceny mění (Zastávka u Brna, Slavkov u Brna).

Některé hotely potom neřeší zvýšenou poptávku po ubytování přímo zvyšováním cen, ale například zrušením slev za delší pobyt (Křtiny) nebo nasazením cen z letní sezóny (U Golema, Blansko). Penzion U Rechů v Blansku se dle majitelky těší přízni stálých hostů, kteří do penzionu pravidelně přijíždí každý rok v době konání veletrhu, ceny však tento penzion nezvyšuje (emailová komunikace, 2014).

V emailových odpovědích se vyskytla již zmiňovaná informace, že veletrhy již nejsou tím, čím bývaly, a proto si nadále již ubytovací zařízení zvyšování cen nemohou dovolit. Tak odpověděl například majitel hotelu v Rousínově, čímž tuto obec vyřadil z výběru (emailová komunikace, 2014).

Závěr

Ubytovací zařízení patří do skupiny subjektů nejvíce ovlivněných konáním veletrhů, a proto byly zvoleny právě hotely a penziony pro ukázkou míry ovlivnění a pro vymezení území, na které toto ovlivnění dosahuje. Práce představila cenovou politiku hotelů a penzionů, které byly rozděleny do tří skupin podle vzdálenosti od areálu výstaviště. V případě první skupiny (bezprostřední blízkost) bylo zjištěno až 160% zvyšování ceny v období Mezinárodního strojírenského veletrhu, podobně výrazné zvyšování bylo zaznamenáno i u druhé skupiny (centrum Brna a blízké okolí). Rozdíl spočívá především v tom, že hotely první skupiny se orientují vedle strojírenského veletrhu i na mnohé další, vytváří podle nich cenové kategorie a cílovou skupinou jsou pro ně právě veletržní hosté.

Stěžejní však byla třetí skupina, která měla ukázat, na jakou vzdálenost významné ovlivnění veletrhy existuje. Byly hledány hotely a penziony, které alespoň nějakým způsobem cenově reagují na Mezinárodní strojírenský veletrh. Nalezeno jich bylo celkem dvanáct z různých obcí a měst v okolí Brna, byl tedy objeven důkaz, že ovlivnění veletržní činností dosahuje za hranice města Brna.

Literatura

- [1] BECKENDORFF, J. (2008). Czech Republic is the key to increased sales in the East. *Bicycle Retailer and Industry News*. vol. 2008, iss. 2. ISSN 10698493.
- [2] *Booking.com*, (2014). [online]. [cit. 2014-4-08]. Dostupné z: < <http://www.booking.com/> >.
- [3] MASKELL, P., BATHELT, H., MALMBERG, A., (2004). Temporary Clusters and Knowledge Creation: The Effects of International Trade Fairs, Conventions and Other Professional Gatherings. *SPACES Spatial Aspects Concerning Economic Structures*, vol. 2004, iss. 4. Philipps-University of Marburg. ISSN 1612-8974. p. 38.
- [4] MÜLLER, Z., (2002). *Brněnské výstaviště: stavba století : stavební vývoj 1928-2002*. Brno: Veletrhy Brno. ISBN 80-7293-049-4. p. 240.

Příspěvek byl zpracován v rámci projektu specifického výzkumu Role aktérů a význam nástrojů regionálního rozvoje v podmínkách znalostní ekonomiky (MUNI/A/0783/2013) .

KNOWLEDGE OF REGIONAL BRANDS IN MORAVIAN-SILESIAN REGION**ZNALOST REGIONÁLNÍCH ZNAČEK V MORAVSKOSLEZSKÉM KRAJI****ING. MICHAL STOKLASA****DOC. ING. HALINA STARZYCZNA, PH.D.****ING. KATEŘINA MATUŠÍNSKÁ, PH.D.**

Katedra marketingu | Department of Marketing
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné | School of Business Administration in Karviná
Slezská univerzita v Opavě | Silesian University in Opava
✉ *Univerzitní náměstí 1934/3, 733 40 Karviná, Czech Republic*
E-mail: stoklasa@opf.slu.cz, starzyczna@opf.slu.cz, matusinska@opf.slu.cz

Annotation

This article deals with regional brands in the Moravian-Silesian region in the Czech Republic. Research was focused on finding out if consumers know regional brands and how this knowledge depends on demographic factors. The data were obtained by questionnaire survey and analysed by IBM SPSS. From the thousands of respondents the representative sample of 719 for MS region was created based on demographic factors of gender, age, education and income. The research analysis disclosed that consumer knowledge of regional brands in MS region depends on education and income and is independent on gender and age.

Key words

regional brands, demographic factors, brand awareness, brand recall

Anotace

Tento článek se zabývá regionálními značkami v Moravskoslezském kraji v České republice. Výzkum byl zaměřen na zjištění, zda spotřebitelé znají regionální značky a jak tato znalost závisí na demografických faktorech. Údaje byly získány dotazníkovým šetřením a analyzovány pomocí IBM SPSS. Z tisíců respondentů byl sestaven vzorek 719 respondentů z MS kraje reprezentativní na základě demografických faktorů pohlaví, věku, vzdělání a příjmu. Analýza výzkumu odhalila, že znalost regionálních značek spotřebiteli v MS kraji závisí na vzdělání a příjmu a je nezávislá na pohlaví a věku.

Klíčová slova

regionální značky, demografické faktory, znalost značky, vybavení si značky

JEL classification: M31

Introduction

Regional branding and local products are the hot trend in the Czech Republic but no one has done a research on a representative sample for Moravian-Silesian region to find out the actual brand awareness of customers and demographic factors influencing it. Thus the aim of the article is to research the knowledge of regional brands in the MS region, with focus on how it depends on demographic factors.

Regional brands are in the Czech Republic part of product protective marking. This brand program is however not regulated by government. It functions on a basis of voluntary rules that should ensure customers about higher quality of the products. That is why this article defines the terms: brand, regional brand, brand programs and brand awareness as a part of brand value for a customer

1. Theoretical background of Regional Brands

American Marketing Association (in Vysekalová et al., p. 136) defines brand as follows ‘A brand is a name, character, creative expression, or a combination of previous elements. Its purpose is to distinguish goods or services of one seller or group of sellers from goods or services of competing retailers.’ This definition is used by many authors (Kotler and Keller, 2007; Keller, 2007; Pelsmacker, Geuens and Bergh, 2003). The brand is a product or service and its features differentiate it in some way from other products or services that are intended to satisfy the same needs (Kotler and Keller, 2007).

The marketing concept of ‘brand’ is not clearly established in the Czech legislation. Only the term ‘trademark’ is established. It is governed by Act No. 441/2003Sb., about Trademarks. The law is clear that each trademark is a brand, but a brand is a trademark only if it was registered as a trademark.

Brands guaranteed by the state can be seen as the beginning of integrated systems of product branding, so-called multi-level brand, which is used to connect various fragmented systems of product quality marking. More effective joint marketing communication could help individual protective marking, whether it is for any kind of product (food, toiletries, textiles, art products, souvenirs, etc.). (Doležalová, 2007)

Brand programs are made up of several previously separate brands that use the same criteria. Thus facilitating the consumer market orientation, that is currently uneasy due to a wide range of brands. Paradoxically, consumers today know the meaning of fewer brands because of their excessive quantities (Hesková, 2006). These brands then cannot affect consumer behaviour, as was the intention of the creators of the brand. This happens due to the lack of marketing communication of brands, lack of consumer education and problems with the guarantee of quality for the consumer (Hesková, 2006). Small and medium enterprises usually lack a marketing department and a thorough strategy so a unified brand programme can make a big difference (Bednarčík, 2012, p. 372).

Brand value is a ‘set of benefits (assets) and disadvantages (liabilities) associated with the name and symbol of the brand, which increases or decreases the value that the product or service delivers to enterprise and / or customer (Aaker, 2003).’ This value consists of five categories (Aaker, 2003, p. 8): knowledge of the brand, loyalty to the brand, perceived quality, associations connected with the brand, other proprietary brand assets.

Brand awareness includes two categories, brand recognition and brand recall. Brand recognition is the ability to confirm earlier acquaintance with the brand (Keller, 2007), others call it brand identification (Aaker, 2003). Brand recall is the ability to recall a brand for a product category (Keller, 2007).

The EU began to use the geographical branding after 1995 (Germany, the Netherlands and Ireland) to support some lagging sectors (Hall, 2004). The main idea of using the concept of brands for regions is the utilization of closer cooperation and integration of often fragmented cities, communities, regions and neighbouring countries that target to create a synergy effect for the factors of competitiveness, thus overcoming obstacles of differences and budgetary constraints (Kaufman and Durst, 2008).

To understand the regional branding it is important to realize that the perception of the brand as something that is created and managed by managers is insufficient. Brands are not owned by company or brand managers, but are shaped and created by consumers in dialogue with marketers, within the cultural context. Therefore, to explore the potential of regional brands, it is important to capture the view and understanding of consumer brands in their context. (Cayla and Arnould, 2008)

We need to differentiate between brands of regions and regional brands (Kirchgeorg, 2003). Both are showing the same motivation to help the region, but both do it in a different way. Regional brands promote specific products or services from the region and generally remain in the region, while the brands of regions represent the region on the outside (Kirchgeorg, 2003). There are very few studies dealing with regional brands, only Asian country have in this sense a positive trend with overcoming the negative associations with country of origin and trying to capitalize on newfound pride in their cultural heritage (ethnocentrism) (Cayla and Arnould, 2008).

Regional brands support local businesses (especially small farmers, artisans, small businesses) due to promotion, diversification of economic activities in the country and reviving local economies. For the local population it increases regional solidarity and initiates various forms of cooperation in the region between entrepreneurs, public authorities, the voluntary sector and nature protection. From an environmental point of view it supports local production and consumption in terms of reducing traffic load, support of friendly production and expansion of opportunities for sustainable tourism. (Asociace regionálních značek, 2013, online)

2. Methods and Sample

For the own primary research quota sampling was used (based on data from the Czech Statistical Office), four demographic factors were taken into account: gender, age, education and income. Overall, there are 1.048.000 inhabitants in Moravian-Silesian Region in the category of 15 and older, so with a 5 % error the minimum number of questionnaires is over 384.

In total, 1.956 questionnaires were collected in several phases. From these, representative sample has been formed (according to demographic criteria of gender, age, education and monthly net cash income) for the Moravian-Silesian region consisting of 719 questionnaires. Demographic characteristics of the sample are shown in Tab. 1. For each demographic factor the values shown are: target value (as determined by the Czech Statistical Office for the whole region), the actual relative value and absolute value. The highest deviation of the sample is 0.2 %, for example in the category of net monthly cash income of 30.001 CZK and more, that is in absolute terms one respondent.

Tab. 1: Demographic characteristics of the Sample

Factor	Category	Target (in %)	Actual relative (in %)	Actual absolute
Gender	Female	51	51.2	368
	Male	49	48.8	351
Age	15-24	14	13.9	100
	25-34	16.4	16.6	119
	35-44	18.1	18.2	131
	45-54	15.9	15.7	113
	55-64	16.4	16.4	118
	65-74	11.8	11.9	86
	45+	7.4	7.3	52
Education	Primary or none	18.3	18.1	130
	Secondary	37.1	37.3	268
	Secondary diploma	31.7	31.7	228
	Tertiary	12.9	12.9	93
Income	10.000 CZK	39.7	39.5	284
	10-20.000 CZK	53.6	53.7	386
	20-30.000 CZK	5.8	5.8	42
	30.000 CZK+	0.8	1.0	7

Source: own research, 2013

The whole questionnaire consisted of 11 questions structured into 5 areas based on brand value for customers by Aaker (2003). For this article, only the first three questions focused on brand awareness are used. The first one is focused on general knowledge (awareness) of regional brands, the second

tries to identify, whether respondents actually mean regional brands or if they confuse them with other protective marking, and third question test brand recall.

3. Results and Discussion

Question No. 1 'Do you know the concept of regional brand' examines brand awareness. The premise from research done by other authors (Stoklasa, 2014) was a high ignorance of the concept of regional brands by consumers. The outcome of 52.6 % of respondents who say that they know regional brands was very surprising (in absolute terms it's 378 respondents), followed by 37.1 % (267) that do not know the brands and 10.3 % (74) not sure.

The first question was followed by question No. 2 'If yes, please indicate which regional brands you know.' The premise was that the respondents only think that they know the regional brands, but in reality they confuse them with other protective marking systems. Of the 378 positive responses to question one, 59.8 % of respondents knew the regional branding (226). Another 32 % of respondents (121) stated a consumer brand (KLASA, Bio) as a regional brand, 8.2 % of respondents (31) stated geographic protective marking (Olomouc cheese, Štrambersk ears), see Tab. 2. Relative to the entire research sample, the actual knowledge of regional branding is only 31.4 %, with 68.6 % of respondents not knowing regional brands.

Tab. 2: Actual Knowledge of Regional Brands

Type of brand	Frequency absolute	Frequency relative to Q. No. 1 (%)	Frequency relative to the whole sample (%)
Regional branding	226	59.79	31.43
Consumer brands	121	32.01	16.83
EU protective marking	31	8.2	4.31

Source: own research, 2013

Question No. 3 'Regional brand is - (explanation) - do you know any?' involved the description of the regional branding according to a prepared text and logos. This question examined brand recall. The result is 56 % of the respondents know regional brands (403) and 44 % do not (316). A number of respondents stated after the explanation: 'I saw that on TV / newspapers / printed materials, only I did not connected it with the term regional brands'.

Verification of this hypothesis was carried out using chi-square test, a statistical test of independence. Tested is brand awareness (recall) from the question 3, and demographic factors: gender, age, education and net monthly cash income. The starting point is the observed frequency and the expected frequency. A test is performed at the significance level $\alpha = 0.05$, i.e. 5. The output of the statistical program IBM SPSS for chi-square test may have 2 variants: Sig. (Significance) $< \alpha$ meaning that variables are related, Sig. $> \alpha$ meaning that variables are not related. The value of Pearson Chi-Square test then indicates the criterion. If it falls within the field of adoption, at a significance level of 5 % the null hypothesis (H0) on the independence of the characters not reject. If it does not fall into the field of adoption, the alternative hypothesis (H1) can be accepted.

To determine the influence of gender on the knowledge of regional brands we have formulated following two statistical hypotheses:

- H0: Knowledge of regional brands does not depend on gender.
- H1: Knowledge of regional brands depends on gender.

The results of the test are shown in Tab. 3. The value of Sig. 0.313 is greater than the specified value level of significance, the variables are related. The test criterion is 0.315 and thus falls within the field of adoption, at a significance level of 5 % the null hypothesis (H0) on the independence of the characters is not reject. We can say that: knowledge of regional brands (recall) does not depend on gender.

Tab. 3: Chi-Square Tests Knowledge * Gender

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	0.315 ^a	1	0.313
Likelihood Ratio	0.315	1	0.313
N of Valid Cases	719		

A. 0 Cells (0,0 %) have expected count less than 5. The minimum expected count is 154.26.

Source: own research, 2013

To determine the influence of age on the knowledge of regional brands we have formulated following two statistical hypotheses:

- • H0: Knowledge of regional brands does not depend on age.
- • H1: Knowledge of regional brands depends on age.

The results of the test are shown in Tab. 4. The value of Sig. 0.620 is greater than the specified value level of significance, the variables are related. The test criterion is 4.417 and thus falls within the field of adoption, at a significance level of 5 % the null hypothesis (H0) on the independence of the characters is not reject. We can say that: knowledge of regional brands (recall) does not depend on age.

Tab. 4: Chi-Square Tests Knowledge * Age

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	4.417 ^a	6	0.620
Likelihood Ratio	4.443	6	0.617
N of Valid Cases	719		

A. 0 Cells (0,0 %) have expected count less than 5. The minimum expected count is 22.85.

Source: own research, 2013

To determine the influence of education on the knowledge of regional brands we have formulated following two statistical hypotheses:

- H0: Knowledge of regional brands does not depend on education.
- H1: Knowledge of regional brands depends on education.

The results of the test are shown in Tab. 5. The value of Sig. 0.012 is less than the specified value level of significance, the variables are related. The test criterion is 10,876 and thus does not fall into the field of adoption, at a significance level of 5 % the null hypothesis (H0) on the independence of the characters is rejected and we accept the alternative hypothesis H1, that there is some dependence. We can say that: dependence of regional brands knowledge (recall) on education is statistically significant.

Tab. 5: Chi-Square Tests Knowledge * Education

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	10.876 ^a	3	0.12
Likelihood Ratio	10.989	3	0.12
N of Valid Cases	719		

A. 0 Cells (0,0 %) have expected count less than 5. The Minimum expected count is 36.48.

Source: own research, 2013

To determine the influence of income on the knowledge of regional brands we have formulated following two statistical hypotheses:

- H0: Knowledge of regional brands does not depend on income.
- H1: Knowledge of regional brands depends on income.

The results of the test are shown in Tab. 6. The value of Sig. 0.002 is less than the specified value level of significance, the variables are related. The test criterion is 14.554 and thus does not fall into the field of adoption, at a significance level of 5 % the null hypothesis (H0) on the independence of the characters is rejected and we accept the alternative hypothesis H1, that there is some dependence.

We can say that: dependence of regional brands knowledge (recall) on income is statistically significant.

Tab. 6: Chi-Square Tests Knowledge * Income

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	14.554 ^a	3	0.002
Likelihood Ratio	14.556	3	0.002
N of Valid Cases	719		

A. 1 Cells (12,5 %) have expected count less than 5. The minimum expected count is 3.97.

Source: own research, 2013

Additional testing revealed that higher education and income mean higher regional brands knowledge. These results are exactly the same as the results in our concurrent research on consumer ethnocentrism, where we found out that consumer ethnocentrism (CE) in MS region depends on education and income. Higher education and income mean stronger CE. These results are completely unique for MS region. Only a few studies have been done on CE and regional brands in Central Europe and none of them on a scale such as ours (representative sample of 719). But the few that have been done indicated dependency on age and income, or age and education. This knowledge enables us to create new and working strategies for regional brands in our region.

Conclusion

The first part of the questionnaire investigated knowledge of regional brands in the Moravian-Silesian region in two categories, brand recognition and brand recall. The premise was a majority of respondents do not know regional brands. The outcome of the research is surprising because 52.6 % of respondents say that they know regional brands. However, after further investigation it became clear that they confuse regional brands with other systems of protective marking and the actual knowledge is only 31.4 % (brand recognition). After thoroughly explaining what a regional brand is and a demonstration of logos and pictures, 56 % of respondents answered that they know regional brands (brand recall). The brand recall is very good for such a young system of protective marking (regional brands of 'Gorolsko Swoboda' and 'Moravske Kravarsko' were established in 2007 and region 'Beskydy' in 2005). If we take into account practically non-existent budget for marketing communication (compared with an estimated 250-300 million CZK of competing protective system 'Regionalni potravina'), it is a great success.

The dependency of regional brand knowledge on demographic factors has been verified for the factors of education and net monthly cash income, has not been verified for the factors of gender and age. These results are exactly the same as in our concurrent research where we analysed the statistically significant influence of demographic factors on consumer ethnocentrism in MS region. The idea is that a strong consumer ethnocentrism in a region forms a good environment for regional brands (consumers prefer local products – regional brands certify only local products). Thus, it was shown that knowledge of regional brands and consumer ethnocentrism in the MS region are dependent on the same demographic factors. If ethnocentric consumers buy more regional products, then there is confirmed influence of factors of education and income on this buying decision. This understanding enables us to create new communication strategy for regional brands (Stoklasa, 2014).

References

- [1] AAKER, D. A., (2003). *Brand building – budování obchodní značky*. Brno: Computer Press. ISBN 80-7226-885-6.
- [2] *Asociace regionálních značek*, (2013). [online]. [cit. 2013-3-28]. Dostupné z: < <http://www.regionalni-znacky.cz/arz/cs/pro-vyrobce/default/4/zakladni-informace>>.
- [3] BEDNARČÍK, Z., (2012). The research of using strategic marketing as a tool of company management. In *15th International Colloquium on Regional Sciences*. Brno: Masarykova univerzita. p. 366-373. ISBN 978-80-210-6257-3.

- [4] CAYLA, J., ARNOULD, E.J. (2008). A Cultural Approach to Branding in the Global Marketplace. *Journal of International Marketing*, vol. 16, iss. 4, pp. 86-112. ISSN 1069-031X. DOI 10.1509/jimk.16.4.86.
- [5] DOLEŽALOVÁ, H., (2007). *Zbožiznalství*. České Budějovice: Jihočeská univerzita. ISBN: 978-80-7040-953-4.
- [6] HALL, J., (2004). Branding Brittain. *Journal of Vacation Marketing*, vol. 10, iss. 2, pp. 171-185. ISSN 1479-1870. DOI 10.1177/135676670401000207.
- [7] HESKOVÁ, M., (2006). *Cestovní ruch: pro vyšší odborné školy a vysoké školy*. Praha: Fortuna. ISBN 978-88-071689-48-5.
- [8] KAUFMANN, H. R., DURST, S., (2008). Developing inter-regional brands. *EuroMed Journal of Business*, vol. 3, iss. 1, pp. 38-62. ISSN 1450-2194. DOI 10.1108/14502190810873812.
- [9] KELLER, K. L., (2007). *Strategické řízení značky*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-1481-3.
- [10] KIRCHGEORG, K., (2003). Identitätsorientierter Aufbau und Gestaltung von Regionenmarken. *Developing inter-regional brands. EuroMed Journal of Business*, vol. 3, iss. 1, pp. 38-62. ISSN 1450-2194. DOI 10.1108/14502190810873812.
- [11] KOTLER, P., KELLER, K.L., (2007). *Marketing management*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-1359-5.
- [12] PELSMAEKER, P. D., GEUENS, M., BERGH, J.V., (2003). *Marketingová komunikace*. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-247-0254-1.
- [13] STOKLASA, M., (2014). *Využití regionálního značení produktů pohledem cross-kulturního marketingu – [dizertační práce]*. Karviná: Slezská univerzita v Opavě.
- [14] VYSEKALOVÁ, J., TOMEK, I., KOTYZOVÁ, P., JURÁŠKOVÁ, O., M. JUŘÍKOVÁ, M. (2011). *Chování zákazníka*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-3528-3.

This paper was supported by the project 'Innovation of Educational Programs at Silesian University, School of Business Administration in Karvina' no. CZ.1.07/2.2.00/28.0017.

REGIONÁLNÍ GASTRONOMIE V MORAVSKOSLEZSKÉM KRAJI JAKO PROSTŘEDEK PRO PODPORU CESTOVNÍHO RUCHU

REGIONAL GASTRONOMY AS A MEANS TO PROMOTE TOURISM IN THE MORAVIAN-SILESIA REGION

DOC. PAEDDR. PETER ČUKA, PHD.

MGR. KLÁRA VÁCLAVÍNKOVÁ

Katedra cestovního ruchu | *Department of Tourism*
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné | *The School of Business Administration in Karvina*
Slezská univerzita v Opavě | *Silesian University in Opava*
✉ *Univerzitní náměstí 1934/3, 733 40 Karviná, Czech Republic*
E-mail: cuka@opf.slu.cz, vaclavinkova@opf.slu.cz

Anotace

Cílem příspěvku je vytyčit základní předpoklady v regionu pro regionální gastronomii a zhodnotit tak, zda je v Moravskoslezském kraji možnost tento směr rozvíjet a podpořit tak cestovní ruch. Článek pracuje s metodami SWOT analýza a regionální analýza. V úvodu jsou věnovány kapitoly teoretickým výstupům. V praktické části následuje zhodnocení potenciálu oblasti pro cestovní ruch. Na základě provedené regionální analýzy, která byla zaměřena na popis geografických, demografických a kulturních předpokladů oblasti, můžeme hovořit o tom, že Moravskoslezský kraj má předpoklady pro rozvoj regionální gastronomie.

Klíčová slova

cestovní ruch, gastronomie, Moravskoslezský kraj

Annotation

The aim of this paper is to set out the basic prerequisites in the region for regional gastronomy and evaluate as to whether the Moravian-Silesian Region the opportunity to develop this direction and encourage tourism. Article works with methods SWOT analysis and regional analysis. In the beginning chapters are devoted to the theoretical output. In the practical part follows the appreciation potential of the area for tourism. Based on the regional analysis, which focused on the description of geographic, demographic and cultural assumptions of the field, we can talk about the Moravian-Silesian region has potential for the development of regional gastronomy.

Key words

tourism, gastronomy, Moravian-Silesian Region

JEL classification: L83

Úvod

Regionální gastronomie patří k trendům současné doby. Patří mezi možnosti podpory cestovního ruchu v oblasti. Autoři se pokusí v článku popsat předpoklady Moravskoslezského kraje pro rozvoj regionální gastronomie jako prostředku pro podporu cestovního ruchu v oblasti. Metody budou použity regionální analýza a SWOT analýza. Cílem příspěvku je vytyčit základní předpoklady v regionu pro regionální gastronomii a zhodnotit tak, zda je v Moravskoslezském kraji možnost tento směr rozvíjet a podpořit tak cestovní ruch.

1. Teoretické předpoklady

1.1. Regionální analýza

Předmětem regionální analýzy je hodnocení prostorově vázaných (resp. územně definovaných) souborů dat o nejrůznějších sociálně ekonomických, ale i fyzicko-geografických jevech či procesech. Jako blízké a spolupracující vědní disciplíny lze pak uvést nejen socioekonomickou či fyzickou geografii, ale i geodemografii, regionální sociologii, sociální i krajinnou ekologii, sociální psychologii, historii a historickou demografii, kulturní antropologii, etnografii, politologii, územní plánování, urbanismus apod. (Hampl, 1998).

Současné hlavní trendy a témata regionální analýzy

V běžných rutinních analýzách lze hovořit o ustáleném souboru používaných kvantitativních metod a modelů. Důraz je přitom kladen na jejich promyšlenou aplikaci, výběr a konstrukci vhodných ukazatelů s maximální rozlišovací a vypovídací schopností, validitu primárních dat, srovnatelnost časovou (=neexistence úplné časové shody konání národních censů či mezinárodních sociologických šetření) a srovnatelnost věcnou (=obsahovou, tj. sociokulturní, právní, klasifikační, nesrovnatelnost z důvodu odlišné věkové struktury obyvatelstva, regionálně odlišné metodiky a regionálně rozdílné úspěšnosti sběru dat, resp. z důvodu odlišností evidovaného a nepodchyceného faktického stavu v jedné zemi apod.). V neposlední řadě je kladen důraz i na územní srovnatelnost používaných údajů (změny administrativních hranic, vznik VÚSC, NUTS, slučování a osamostatňování obcí, různá populační a plošná velikost územních jednotek) (Boháčková et al., 2009).

Kritéria členění regionální analýzy

Terminologie spojená s členěním regionální analýzy na její jednotlivé typy a části je obvykle založena na třech vzájemně odlišných kritériích (Ivanička, 1998).

Lze charakterizovat regionální analýzu členit na čtyři základní velké tématické oblasti, a to:

- regionální analýzu přírodních a ekologických podmínek území,
- regionální analýzu obyvatelstva, osídlení a sociálních podmínek,
- regionální analýzu ekonomických podmínek, dopravní a technické infrastruktury,
- analýzu regionálních vazeb a procesů.

Hlavní používané přístupy (typy) regionální analýzy

Všechny údaje, s nimiž regionální analýza pracuje, lze jednoduše zaznamenat a znázornit buď do podoby časoprostorové matice dat nebo matice prostorových interakcí a jejich změn v čase. V rámci každé z výše zmíněných možných úrovní regionální analýzy (tj. internacionální, interregionální a intraregionální) lze uplatňovat řadu základních metodických přístupů (resp. typů analýzy), které mají odlišný cíl a využívají obvykle i odlišné postupy, kvantitativní či kvalitativní metody zpracování a odlišné jsou i jejich výstupy (verbální, kvantitativní, kartografické, grafické) (Hampl, 1998).

Komparativní přístup představuje klasickou srovnávací analýzu (dvou nebo i více) územních jednotek. Jejím cílem je zjištění míry podobnosti mezi územními jednotkami, a to jak na základě podílových, strukturálních charakteristik, tak i na základě souborů jiných, různorodých, různě měřených charakteristik. Zjištěná míra vzájemné podobnosti či nepodobnosti územních jednotek může pak být podkladem pro tvorbu typologií a následné vymezování relativně homogenních regionů (Boháčková et al., 2009).

1.2. SWOT analýza

V rámci regionální analýzy lze použít „metodu“ tzv. SWOT analýzy. Tato metoda tvoří výjimku. Někdy zjednodušeně a chybně bývají oba tyto pojmy zaměňovány. Proto je třeba zdůraznit, že SWOT

analýza představuje pouze jeden z možných přístupů analýzy regionální a že – i přes již zažitý název „analýza“ nejde o analýzu ve vlastním slova smyslu, ale spíše o jakousi syntézu dílčích analýz.

SWOT analýza je metoda, jejíž pomocí je možno identifikovat silné (ang: Strengths) a slabé (ang: Weaknesses) stránky, příležitosti (ang: Opportunities) a hrozby (ang: Threats), spojené s určitým projektem, typem podnikání, podnikatelským záměrem, politikou (ve smyslu opatření) apod. Jedná se o metodu analýzy užívanou především v marketingu, ale také např. při analýze a tvorbě politik (policy analysis). Díky tomu je možné komplexně vyhodnotit fungování firmy, nalézt problémy nebo nové možnosti růstu. Je součástí strategického (dlouhodobého) plánování společnosti (Jakubíková, 2009).

Jako její hlavní přednost bývá uváděna názornost, přehlednost, výstižnost, jednoduchost a stručnost.

Dle Bohma (2008) její název vznikl jako zkratka ze čtyř anglických slov, a to:

S – strong, strenghts - silné stránky, klady, přednosti daného území,

W – weak, weaknesses - slabé stránky, zápory, nedostatky, limity, nerovnováhy

O - opportunities - příležitosti, možnosti rozvoje a šance ovlivněné a podmíněné zvnějšku,

T - threats - rizika, hrozby, potenciální ohrožení přicházející zvenku.

Výstupem této metody je souhrn krátkých, výstižných konstatování (pojmenovaných skutečností či faktorů), která jsou uspořádána do přehledné struktury čtyř bloků, půlů či kvadrantů, tzn. výstupem je schéma mající obvykle následující podobu:

S	W	Silné stránky	Slabé stránky	S+W vnitřní faktory (Mise)
O	T	Možnosti	Hrozby	O+T vnější faktory (Vize)
S+O rozvojové faktory		W+T problémové faktory		

2. Krajská a regionální gastronomie

Definice kulinářského turismu (culinary tourism)

Kulinářský turismus je relativně mladá oblast cestovního ruchu. Jako samostatné odvětví začal fungovat až v roce 2001 a teprve v roce 2003 založil Erik Wolf International Culinary Tourism Association. Přesto je dnes odvětvím velice důležitým a jeho význam stále roste. Specialty Travel Agents Association dokonce označila kulinářský turismus za trend č. 1 v cestovním ruchu pro rok 2009. Kulinářský turismus je definován jako cestování za unikátními a pozoruhodnými kulinářskými zkušenostmi všeho druhu. Mnoho lidí si sice myslí, že kulinářský turismus znamená objížďet výhradně luxusní restaurace opatřené několika hvězdičkami, ale to je chyba. Spadá sem třeba návštěva stánku na ulici v Pekingu, baru v zastrčené uličce New Yorku, o kterém vědí jen místní, nebo i vychutnání si zmrzliny na ulici kdesi v Itálii. Již průzkum provedený před pár lety pro World Travel Market v Londýně, ukázal, že z 2000 dotazovaných celých 53 procent považuje požívání tradičních místních pokrmů za velmi důležitou součást své dovolené. Kulinářské dovolené jsou dnes běžné po celém světě a cestovní kanceláře vám nabídnou, cokoli si budete přát, včetně návštěv místních trhů, lekcí vaření a ochutnávek všeho možného (Krizek et al., 2011). Kulinářský turismus je definován jako výkon jedinečného a nezapomenutelného stravování a pití. Je zaměřen na vyhledávání a požívání z připraveného jídla a nápojů. Nelze jej zařadit jako formu agroturistiky (Jakubíková, 2012).

Význam kulinářského turismu je dán tím, že téměř 100% návštěvníků se stravuje v restauraci, když cestuje. Je to příležitost poznat místní jídlo a kulturu v destinaci. V současnosti lze říci, že místní kuchyně je motivační faktor při výběru destinace.

Zájem o kulinářský cestovní ruch není vyhrazen konkrétním věkem, pohlavím, nebo národností. Turisté kulinářského cestování se také zajímají o muzea, nakupování, umění a rekreaci a jsou vysoce motivováni k získání zkušeností z jedinečného a nezapomenutelného stravování.

Projekt Ochutnejte Českou republiku

Tento projekt byl založen ve spolupráci Czechtourism, Asociací hotelů a restaurací České republiky a Asociací kuchařů a cukrářů české Republiky. Cílem tohoto projektu je návrat české gastronomie do našich restaurací a představit tak regiony z pohledu kulinářských a jedinečných specialit z okolí. Restaurace jsou označeny logem Czech Specials a v nabídce těchto restaurací turisté naleznou národní

pokrmu jako například svičkovou anebo koprovku a dále pak minimálně jeden pokrm, který je typický pro určitý region. Lze uvést například kapří hranolky typické pro Jižní Čechy anebo krkonošské kyselo typické pro region Krkonoše. Tyto restaurace jsou zaměřené na nabídku právě českých, moravských a slezských specialit. Mezi restaurace, které jsou certifikované logem Czech Specials, patří například v Praze: Restaurace u černého orla, síť restaurací Potrefená Husa, Park Holiday, Café Imperial. Dále to jsou restaurace, které se nacházejí po celé České republice, například můžeme najít takovou restauraci v Mariánských Lázních (Churchill's Pub & restaurant), v Českých Budějovicích (Metropol, Potrefená Husa), v Plzni (Pivnice Belvedere, restaurace Purkministr) a mnoho dalších (CzechTourism, 2014).

Stezky dědictví – tradiční česká gastronomie

Další projekt, který se věnuje obnově české gastronomie je pojmenován *Stezky dědictví*. Cílem tohoto projektu je nabídnout domácím a zahraničním návštěvníkům nejlepší zážitky z regionální gastronomie. Stezky dědictví jsou uskutečňovány společností ECEAT (European Centre for Ecological and Agricultural Tourism) a dalšími partnery. V současnosti se projektu účastní přes 70 restaurací, které se nacházejí na jižní Moravě, Vysočině a v Praze. Restaurace, které splní určitá kritéria pro získání označení „Stezky dědictví“ jsou následně zapsány do Průvodce dobrými restauracemi. Mezi kritéria patří například následující body podnik musí nabízet minimálně čtyři hlavní jídla regionální nebo české kuchyně a jídla ani přílohy nejsou připravovány z polotvarů.

Moravskoslezský kraj se snaží o propagaci regionální gastronomie a její využití pro propagaci regionu. Na soukromé televizi Barandov běží pořad : „ Jak šmakuje Moravskoslezsko“ a byla zároveň vydaná kuchařka stejného názvu.

Nejvýznamnější regionální speciality tohoto regionu jsou: bachora, Bylínový likér Lysá Hora, Oderský kapr, Štramberské uši, Klobásníky, Valašské frgály, Řízek Ondráš, Plněná husa se zelím a bramborovými knedlíky, Valašská kyselica (Moravskoslezský kraj, 2014).

Článek se bude zabývat pouze částí regionální analýza a to posouzením přírodních a ekologických podmínek území. Bude popsána také demografický charakter území a hlavní parametry cestovního ruchu v oblasti. Poté budou vyčleněny silné a slabé stránky území, příležitosti a hrozby.

3. Moravskoslezský kraj a jeho předpoklady pro cestovní ruch.

3.1. Regionální analýza

Geografické začlenění

Následující část se věnuje geografickým, kulturním a demografickým charakteristikám dané oblasti. Bude taky popsán cestovní ruch v Moravsko-slezském kraji. Bude pracováno z daty z roku 2013, jedná se tedy o aktuální data.

Moravskoslezský kraj je geograficky velice rozmanitý region. Ze západu je sevřen masívem Hrubého Jeseníku s nejvyšším vrcholem kraje a celé Moravy horou Praděd (1 491 m n. m.). Hornatina postupně přechází do Nízkého Jeseníku, náhorní plošiny s pozvolnějším terénem, a Oderských vrchů. Střední část kraje je charakteristická hustě osídleným nížinatým terénem Opavské nížiny, Ostravské pánve a Moravské brány. Směrem na jihovýchod krajina opět získává horský charakter a kulminuje hřbety Beskyd – u slovenské hranice Moravskoslezských s nejvyšším vrcholem Lysou horou (1 323 m n. m.) a Slezských Beskyd na hranici s Polskou republikou. Kraj leží na severovýchodě České republiky a tvoří jednu z nejvíce okrajových částí. Na severu a východě hraničí s polskými vojvodstvími – Slezským a Opolským, na jihovýchodě s Žilinským krajem na Slovensku. V rámci krajského uspořádání ČR je lemován Olomouckým krajem a na jihu se letmo dotýká kraje Zlínského. Příhraniční charakter kraje poskytuje možnosti efektivní spolupráce ve výrobní sféře, rozvoji infrastruktury, v ochraně životního prostředí, v kulturně-vzdělávací činnosti a především v oblasti turistického ruchu. Za tímto účelem působí na území kraje v současné době 4 euroregiony – Beskydy, Praděd, Silesia a Těšínské Slezsko.

Moravskoslezský kraj je vymezen okresy – Bruntál, Frýdek-Místek, Karviná, Nový Jičín, Opava a Ostrava-město a je rozdělen na 22 správních obvodů obcí s rozšířenou působností, do kterých spadá celkem 299 obcí, z toho je 41 měst. Svou rozlohou 5 427 km² zaujímá 6,9 % území celé České republiky a řadí se tak na 6. místo mezi všemi kraji. Více než polovinu území kraje zaujímá zemědělská půda, na dalších více než 35 % se rozprostírají lesní pozemky (především v horských oblastech Jeseníků a Beskyd). Vedle přírodního bohatství se v kraji vyskytují bohaté zásoby nerostných surovin – především rozhodující domácí zásoby černého uhlí, dále ložiska zemního plynu a dalších surovin jako jsou vápenc, žula, mramor, břidlice, sádrovec, šterkopísky, písky a cihlářské jíly (Český statistický úřad, 2014a).

Kultura a předpoklady pro cestovní ruch.

Tradičními kulturními centry regionu jsou Ostrava, Opava a pro území Těšínska, s významnou polskou menšinou, Český Těšín. V kraji nalezneme velké množství divadel, muzeí, galerií a kin. V Ostravě dále sídlí mezinárodně známá Janáčkova filharmonie. Milovníci literatury mohou využívat více než 400 knihoven. Města a obce nabízejí pestrou škálu sportovního vyžití prostřednictvím stadionů, víceúčelových hal a stovek hřišť, tělocvičen, koupališť a bazénů. Kromě kulturního a sportovního vyžití ve městech a obcích poskytuje malebná a pestrá příroda severní Moravy a Slezska nespočetné možnosti pro rekreaci, turistiku, poznávání kulturních památek a léčebné pobyty. V letním období skýtá region díky rozsáhlé síti (cyklo)turistických tras podmínky pro pěší turistiku a cykloturistiku, v zimě pak jsou horské celky Hrubého Jeseníku a Beskydy vyhledávanými centry běžeckého a sjezdového lyžování. Moravskoslezský kraj se může pochlubit mnoha kulturními památkami, na jeho území se nachází městské památkové rezervace (centra Příbora, Nového Jičína a Štramberka). Zámeckými skvosty kraje jsou sídla v Hradci nad Moravicí, v Raduni, v Kravařích na Opavsku či ve Fulneku. Mezi nejvýznamnější hrady patří Sovinec na Rýmařovsku, Starý Jičín a Hukvaldy v Pobeskydí. Specifikem regionu jsou podmínky pro průmyslovou turistiku (Technické muzeum automobilů v Kopřivnici, Vagonářské muzeum ve Studénce, Hornické muzeum v Ostravě-Petřkovicích, areál Dolních Vítkovic, NKP Důl Michal aj.). Fandové vodních sportů s oblibou sjíždějí řeku Moravici nebo Odru, ti, kteří dávají přednost rekreaci u vodních ploch, navštěvují nádrže Žermanice a Těrlicko, v menší míře zatím Slezskou Hartu. Lázeňství v kraji je založeno na využití léčebných účinků jodobromové vody v lázních Darkov s Rehabilitačním ústavem, od počátku 90. let existuje nové lázeňské sanatorium v Klimkovicích s architektonicky zajímavými budovami.

Dle ČSU je v MSK aktuálně 1 225 057 obyvatel, průměrná hrubá mzda činí 22 082 Kč a míra nezaměstnanosti je 9,65 % (Český statistický úřad, 2014b). V současnosti jsou k dispozici i aktuální data týkající se cestovního ruchu. Regionální gastronomie je jeden z prostředků pro propagaci oblasti. Je tedy potřebné tyto data uvést. U návštěvníků předpokládáme, že se budou stravovat v restauraci a tvoří pak cílovou skupinu pro regionální gastronomii.

Cestovní ruch v kraji

Počet přenocování hostů v hromadných ubytovacích zařízeních v Moravskoslezském kraji dosáhl v 2. čtvrtletí 2013 téměř 400 tisíc a byl o 5,9 % nižší než ve stejném období minulého roku. Tento úbytek zapříčinili rezidenti, u nichž došlo k meziročnímu poklesu o 12,5 %, zatímco u nerezidentů byl trend opačný – nárůst o 23,3 %. Z regionálního pohledu došlo k meziročnímu nárůstu počtu přenocování pouze ve čtyřech krajích republiky. O více než jeden procentní bod tomu bylo v kraji Olomouckém (o 1,4 %) a Zlínském (o 1,3 %). Nejvýraznější meziroční propad v počtu přenocování zaznamenaly ubytovací zařízení v Královéhradeckém kraji o 12,1 % a v Pardubickém kraji o 11,4 %.

Průměrný počet přenocování (2,6 nocí na jednoho hosta) řadí kraj do středu pomyslného krajského žebříčku. Zcela bezkonkurenční místo zde zaujímá „lázeňský“ Karlovarský kraj s počtem 6,1 nocí. Průměrný počet přenocování u rezidentů i nerezidentů je v Moravskoslezském kraji 2,6 nocí.

Ve 2. čtvrtletí 2013 přijelo do hromadných ubytovacích zařízení Moravskoslezského kraje 152 140 hostů, z nichž téměř jedna čtvrtina přijela ze zahraničí. Celkový počet hostů je tak o 0,5 % nižší než ve stejném období předchozího roku. Zatímco počet zahraničních hostů se zvýšil o 8,0 %, domácích

hostů se v uplynulém čtvrtletí ubytovalo o 2,9 % méně. Více turistů než ve stejném období roku 2012 navštívilo pouze 5 ze 14 krajů ČR, přičemž nejvíce to bylo stejně jako v případě délky pobytu v Olomouckém (o 7,3 %) a Zlínském kraji (o 7,2 %). Největší pokles byl v západních Čechách, kde do Plzeňského kraje přijelo o 13,2 % méně hostů než loni.

Nejvíce zahraničních hostů přijelo v 2. čtvrtletí 2013 do Moravskoslezského kraje z Polska (více než 6,2 tis., což je přes 16 % ze všech nerezidentů, meziroční nárůst o více než 20 %) a odsunuli tak na druhé místo tradičně největší skupinu turistů ze Slovenska. Těch dorazilo přes 5,5 tis. při mírném meziročním zvýšení o 0,8 %. Třetí a čtvrté místo si, vzhledem k rozdílnému vývoji meziročního indexu příjezdu hostů, vyměnili návštěvníci z Německa (více než 4,3 tis., meziroční nárůst o 6,9 %) a Ruska (přes 4,1 tis., pokles o 7,4 %). Hostů z dalších států již bylo podstatně méně – více než tisíc jich do Moravskoslezského kraje dorazilo z Itálie, Spojených států amerických a Rakouska.

V průběhu prvních šesti měsíců roku 2013 Moravskoslezský kraj navštívilo 290 091 hostů, z toho téměř 22 % bylo ze zahraničí. Celkový počet hostů se tak meziročně snížil o 0,3 %, a to zásluhou domácích turistů (pokles o 1,1 %), Zahraničních hostů dorazilo o 2,9 % více než ve stejném období předchozího roku. Z regionálního srovnání vyplývá, že nejvíce hostů směřovalo do Hlavního města Prahy (téměř 2,5 mil. hostů), dále následoval kraj Jihomoravský (přes 460 tis. hostů) a s necelými 445 tis. hostů Královéhradecký kraj. Příznivé výsledky, tj. meziroční přírůstek počtu hostů, vykazuje 8 krajů, přičemž nejvyšších přírůstků dosáhly kraje Pardubický (o 6,5 %) a Liberecký (o 5,0 %). Největší pokles zaznamenal Plzeňský kraj, kam přijelo o 8,6 % méně hostů než loni.

3.2. SWOT analýza Moravskoslezského kraje

Analýza SWOT je prvním krokem k určení současné pozice destinace na trhu cestovního ruchu. Určení silných a slabých stránek destinace zjistíme, z čeho se skládá nabídka destinace na trhu cestovního ruchu a rozeznáním příležitostí a ohrožení nabídky destinace na trhu zjistíme, co ovlivňuje úspěšnost nabídky destinace na trhu a v jakém směru. Správná analýza silných stránek a jejich následné využití je předpokladem úspěchu nabídky dané destinace na trhu cestovního ruchu a úspěšného vytvoření marketingové strategie. Pro tvorbu úspěšné marketingové strategie je důležité odhalit taktéž slabé stránky a tím i možností jak je následně eliminovat. Analýza silných a slabých stránek je i analýzou činností a trendů v rámci destinace. Posuzují se z hlediska již dosažených výsledků i dalších potencionálních možností realizace produktu na trhu. Dále příležitosti destinace na trhu cestovního ruchu představují nejen výhody vyplývající ze silných stránek, ale i výhody vyplývající z vnějšího prostředí destinace, v případě, že je možné je využít. Ohrožení destinace obvykle vyplývá ze slabých stránek, resp. z nevýhod v rámci vnějšího prostředí jako jsou například směnné kurzy, stoupající cena ropy a jiné (Rýglová et al. 2011).

SWOT analýza Moravskoslezského kraje – zaměření na cestovní ruch.

Silné stránky

- Významný přírodní potenciál a přírodní prostředí.
- Na většině území se nachází lokality se statutem přírodních rezervací, národních přírodních rezervací a památek.
- Bohaté zázemí historicko – kulturních památek.
- Blízkost četných hraničních přechodů s Polskem a Slovenskem, snadný přístup návštěvníku ze sousedních zemí.
- Značná část regionu je tvořena zalesněnými plochami.
- Možnost celoročního využití oblasti.
- Velké množství lyžařských areálů a běžeckých tratí v zimních měsících.
- Velké množství zařízení pro relax a wellness.
- Lokalita s vhodnými podmínkami pro živočišnou výrobu a pastevectví.
- Dobrá cenová dostupnost služeb cestovního ruchu.

Slabé stránky

- Dopravní dostupnost některých turistických atraktivit a nekvalitní silniční značení.
- Špatná kvalita místních komunikací.
- Nedostatek parkovacích míst.
- Nekvalitní ubytovací zařízení v některých lokalitách.
- Nedostatečná propagace oblasti.
- Nízká nabídka služeb cestovních kancelářů.
- Nízká návštěvnost ze strany zahraničních turistů.
- Nedostatečná podpora finančních prostředků.
- Nedostatek pracovních míst pro čerstvé absolventy.
- Dostatek restaurací nabízejících regionální speciality.

Příležitosti

- Další rozvoj turisticky atraktivních lokalit.
- Rozvoj a modernizace lyžařských středisek.
- Rozšíření zahraniční klientely.
- Propagace příznivé cenové nabídky.
- Podpora nových forem turismu (agroturistika, ekoturistika).
- Využití nových forem propagace.
- Využívání trvale udržitelného rozvoje k podpoře konkurence schopnosti.
- Možnost čerpání národních a mezinárodních podpůrných programů, dotací.
- Rostoucí zájem o domácí turistiku.

Hrozby

- Nedostatek finančních zdrojů pro opravy a modernizace oblasti.
- Zhoršování stavu silnic a cest.
- Neúčinná marketingová strategie.
- Stagnace zlepšování kvality služeb v zařízeních určených pro cestovní ruch.
- Přetížení nejvýznamnějších turistických lokalit v zimním období (Mosty u Jablunkova, Bílá).
- Nízká konkurenceschopnost některých méně atraktivních lokalit.
- Blízkost a silící pozice a rozvoj konkurenčních regionů.

Na základě SWOT analýzy můžeme předpokládat, že podpora rozvoje regionální gastronomie je dobrou cestou k navýšení turismu v oblasti. Dle portálu <http://www.czechspecials.cz/restaurace/> jsou v MSK certifikované tyto restaurace: Beskydský Horizont, Kunčice pod Ondřejníkem, Bowling City, Kojetín, Carbon, Frýdek – Místek, Clarion Congress Hotel - Restaurace, Ostrava [23], Horský hotel Sepetná, Ostravice, Hotel Cvilín, Krnov, Hotel Jana, Přerov, Hotel Pivovar, Kojetín, Hotel Sport, Orlová – Lutyně, Hotel Zámek, Havířov, Mamaison Hotel Imperial - Restaurace La Brasserie, Restaurant Legend, Ostrava, Miura hotel, Čeladná, Penzion Běla, Bělá pod Pradědem, Potrefená Husa, Ostrava, Racek, Ostrava-Výškovice, Restaurace Golf Resort Lipiny, Karviná-Fryštát, restaurace Lašská jizba, Sedliště, Restaurace La Vida, Ostrava, Restaurace Nelli, Havířov, Restaurace Srub, Ostrava – Dubina, Restaurace U Helbicha, Ostrava – Zábřeh, Restaurant Buena Vista, Ostrava – Zábřeh, Restaurant Kaskáda, Ostrava, Sporthotel Kurzovní, Karlova Studánka, Výtopna, Orlová a Zaječský vinný sklep, Ostrava- Maránské hory [11].

Závěr

Na základě provedené regionální analýzy, která byla zaměřena na popis geografických, demografických a kulturních předpokladů oblasti, můžeme hovořit o tom, že Moravskoslezský kraj má předpoklady pro rozvoj regionální gastronomie. Další metodou použitou v článku je pak SWOT analýza. Ta posloužila k určení silných a slabých stránek regionu, jeho příležitostí a hrozeb. SWOT analýza byla zaměřena na cestovní ruch v oblasti. Regionální gastronomie je jednou z možností ke zvýšení návštěvnosti cestovního ruchu. Data ČSU za poslední půlrok jasně hovoří o zvýšení návštěvnosti. Lidé mají zájem o region a dobře postavená strategie pro propagaci regionální gastronomie povede k dalšímu nárůstu turistů. Článek nepopisuje všechny předpoklady pro rozvoj této

oblasti. Autor se bude touto problematikou i nadále hluboce zabírat a dalším cílem bude navrhnout regionální strategii pro podporu cestovního ruchu v oblasti se zaměřením právě na regionální gastronomii.

Literatura

- [1] BOHÁČKOVÁ, I., HRABÁNKOVÁ, M., (2009). *Strukturální politika EU*. Praha: Beck. ISBN 978-80-7400-111-6.
- [2] BOHM, A., (2008). *The SWOT Analysis*. GRIN Verlag. ISBN 978-3-640-42419-1.
- [3] CzechTourism, (2014). *Czech Specials, or Taste the Czech Republic!*. [online]. [cit 1.4.2014]. Dostupné z: <<http://www.czechspecials.cz/>>.
- [4] Český statistický úřad, (2014a). *Charakteristika Moravskoslezského kraje*. [online]. [cit.18.3.2014]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/xt/redakce.nsf/i/charakteristika_moravskoslezskeho_kraje>.
- [5] Český statistický úřad, (2014b). *Moravskoslezský kraj*. [online]. [cit.18.3.2014]. Dostupné z: <[http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/4C0020FF4C/\\$File/80136412a1.pdf](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/4C0020FF4C/$File/80136412a1.pdf)>.
- [6] HAMPL, M., (1998). Výzkumné trendy v sociální geografii. *Sborník České geografické společnosti*, vol 103, iss. 4, pp. 437-444.
- [7] IVANIČKA, K., (1998). *Základy teórie a metodológie socioekonomickej geografie*. Bratislava: SNP. p. 448.
- [8] JAKUBÍKOVÁ, D., (2012). *Marketing v cestovním ruchu*. Praha: Graha Publishing. ISBN 978-80-247-4209-0.
- [9] JAKUBÍKOVÁ, D., (2009). *Strategický marketing*. Praha: Graha Publishing. ISBN 978-80-247-2690-8.
- [10] KRIZEK, F., NEUFUS, J., (2011). *Moderní hotelový management*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3868-0.
- [11] Moravskoslezský kraj, (2014). *Gastronomické speciality*. [online]. [cit.18.3.2014]. Dostupné z: <<http://www.msregion.cz/scripts/detail.php?pgid=350&conn=1522&pg=1>>.
- [12] RÝGLOVÁ, K. et al., (2011). *Cestovní ruch – podnikatelské principy a příležitosti v praxi*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-4039-3.

APPLICATION OF REVISED BLOOM'S TAXONOMY IN THE BRANCH OF TOURISM

APLIKACE REVIDOVANÉ BLOOMOVY TAXONOMIE V OBORU CESTOVNÍ RUCH

MGR. TAĀANA KARÁSKOVÁ, M. A.

Katedra cestovního ruchu | *Department of Tourism*
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné | *School of Business Administration in Karvina*
Slezská univerzita v Opavě | *Silesian University in Opava*
✉ *Univerzitní náměstí 1934/3, 733 40 Karviná, Czech Republic*
E-mail: karaskova@opf.slu.cz

Annotation

Commonly the human capital is defined as knowledge and skills which the person disposes of. The article concentrates on details on selected methods of education in the field of Tourism which are one of important elements of the intellectual capital. The aim of the article is to apply the knowledge of educational processes by means of the methodology of Bloom's taxonomy of cognitive objectives of practice in tourism. Presently when new curricula are prepared and new tools for verifying their completing revised taxonomy of educative objectives is already considered. In the educative process of study of tourism a new revised system has its justification and therefore it aspires to be used in the problems of tourism. The purpose of introduced problems of Bloom's taxonomy is to stimulate students to further cognition, searching solution, activating analytic and synthetic processes which consequently are applied into professional fulfilment.

Key words

tourism, cognitive processes, Bloom's taxonomy

Anotace

Obecně se lidský kapitál vymezuje jako znalosti a dovednosti, kterými jedinec disponuje. Příspěvek se podrobněji zaměřuje na vybrané metody vzdělávání v oboru Cestovní ruch, které jsou jednou z významných složek intelektuálního kapitálu. Cílem příspěvku je poznatky z edukačního procesu, aplikovat prostřednictvím metodiky Bloomovy taxonomie kognitivních cílů do praxe v cestovním ruchu. V současnosti, kdy jsou připravována nová kurikula a nové nástroje pro ověřování jejich naplňování je již přihlíženo k revidované taxonomii vzdělávacích cílů. V edukačním procesu studia cestovního ruchu má nově revidovaný systém své oprávnění a proto reflektuje na využití v problematice cestovního ruchu. Záměrem nastolených problémů z Bloomovy taxonomie je podnítit studenty k dalšímu uvažování, hledání řešení, k aktivizaci analytických a syntetických procesů, které následně aplikuje do profesního uplatnění.

Klíčová slova

cestovní ruch, kognitivní procesy, Bloomova taxonomie

JEL classification: X12

Introduction

The human capital is knowledge incorporated in people. It can be divided into knowledge (that is knowledge and information which the individual has and which is able to express and communicate in some way) and cognitive and also performance skills which are current capabilities of a particular

person, and as such directly non-transferable (compare Veselý, 2006, s. 9). The human capital, however, is not only the result of education, but the whole scale of components and factors partake in it, which is formed in the course of the life of every individual. Professional education develops on the base of elementary education and in its beginnings it was conceived in a utilitarian way; originally general educational elements were totally suppressed. Education fulfilled the social dimension, as it was determined to physically working persons. By gradual modernisation of educational contents by scientific institutions with introducing the content into the accord with science it started the transformation from the static approach to the dynamic one.

1. The capital as a concept of education

The human capital can be understood as the productive abilities of a person that is what is invested into production. Thus understood human capital is indicated as the basic human capital. By its extension then so called broader human capital originates by which it is understood the potential to develop and to enforce own abilities. Many theories of study pay attention to gradual broadening knowledge, ways of interpretation and feedback, practising acquired knowledge and finally examination and evaluation of successfulness of workers in tourism. In the branch of tourism there is connected the theory (marketing, management, geo-marketing, guide activities, the theory of spa care, hotel services, as well as accounting, statistics and environmental management) and that all should be connected with practical examples and creativity of students. The target of the field of study is to teach students to study by innovative methods in the branch of tourism. In the field of pedagogy and psychology it is necessary to monitor various methods of learning in a comparative way, their successfulness at tuition, mainly in the branch of services. A special emphasis is necessary to be put on the way of education, the basic approach to the educational processes. These are the principles of so called “Bloom’s taxonomy“.

2. Methods of educational processes

Educational methods determine the way to fulfilling objectives of education. It is a coordinating system of the activity of the educationist and students, focused on achievement of knowledge in compliance with the beforehand set complex didactic rules.

There exists a wide scale of educational methods; some of them are similar to one another or they come out with references of one method from the other, other methods are significantly different and it is necessary to state that the universal and general educational method does not exist.

In the Czech Republic in the 70s professor Čapek was inspired by Bloom’s modified taxonomy, the work on classification of objectives of history teaching (1976, s. 71-90). The basic division of educational methods was also done by I. J. Lerner (1986) in the year 1986. His classification of educational methods comes out from the character of cognitive activities at acquirement of the content of the curriculum: the informative method with the broad adoption (clarifies, illustrates, the student perceives in a passive way, but perceptively):

- The informative receptive method
- The reproductive method – the educationalist forms and presents tasks on reproducing knowledge and ways of an intellectual and practical activity, and students repeat the lectured knowledge.
- The method of problem explication (the educationalist forms the problem; in the dialogue with students the problem is solved).
- 4. The method of heuristic analysis (the educationalist clears up several compared problem phenomena and students themselves acquire new knowledge by a logical procedure).
- The scholastic, research method (students work independently by the specification and aspire to solve the set problem issue in a new way.

In their publication “Educational methods“ (2003) J. Maňák and V. Švec use the combined point of view on educational methods, whereas they differentiate three groups, that is classical methods, activating methods and complex methods, and that is by the criterion of graded complexity of educational links.

3. How to teach - procedural approaches to education

We come in to two specific problems. It is on one hand teaching of principles of the pedagogical process – they are specifics of expertise of didactics. How to teach the process of learning itself? There arises another question how to teach tourism itself, often different from other specialisations. How can its teaching be done in the branch of services?

The plurality of procedures in the teaching process is obvious. There is another way of teaching mathematics, another way of teaching environmentalistics, or foreign languages and e.g. another way in teaching law aspects, or accountancy in tourism. Thus there is not a specific method of tuition of teaching which would be generally valid, sufficiently universal so that we could place it above all other methods. Every educational process has its specifics and it is necessary to select from pedagogical procedures those which are the most ideal. The correct definition of objectives and the educational activity of the teacher together with educational objectives in the activity of students can influence in its consequence a lot of development stimulating factors at education of students - perspective orientation in the educational activity and educational auto regulation, the production of the appropriate aspiration level and adequate self-image and also disclosure of own possibilities of educational performances (Kurelová, 1999, s. 72).

4. Bloom's taxonomy

Taxonomy of cognitive objectives (often called Bloom's taxonomy) was suggested in the year 1955 by the numerous team under leading of Benjamin Bloom, an educational psychologist at University in Chicago. The complex of educational objectives was divided into three areas of objectives: cognitive, affective and psychomotor, the criterion of this division comes out from relatively independent areas of psyche itself of educated subjects. In the real course of education all three mentioned features of psycho mingle mutually. It is taxonomy in the sphere of cognitive processes. It composes of six hierarchically organized categories of objectives which are further divided and are organized by the level of demandingness. As well as other taxonomies, Bloom's one is constructed, which means that teaching on higher levels depends on the knowledge and abilities from lower levels. The advantage of Bloom's taxonomy is to motivate a teacher and to concentrate on all three areas by creating more comparative forms of education.

In the year 2001 there was published the book *Taxonomy for teaching and evaluating educational objectives* which significantly revises the taxonomy of educational objectives worked out by B. S. Bloom in the year 1956. The publication raised considerable attention in the professional sphere as Bloom's taxonomy influenced for many years the creation of curricula and educational processes everywhere in the world. Not even our country was an exception (among others in the 70s professor Čapek was inspired by Bloom's revised taxonomy to work on classification of objectives of history teaching). The publication in which the new theory was published is less known in our country in the meantime, it is known especially in the pedagogical sphere. In the meantime it is referred to mainly by pedagogy experts (Kotásek, Walterová) who draw the attention to the fundamental features of innovations.

Why was Bloom's theory innovated?

Innovation of Bloom's theory was preceded from several reasons:

1. Soon after publishing Bloom's manual voices of scientists and also practical pedagogues started to be heard referring to some elements of the objective level which were not possible to be well monitored by Bloom's taxonomy. Neither Bloom nor his colleagues ever claimed the complexity of the taxonomy, they considered it as something very vivid which will be further made more precise and will be completed.
2. Since the year 1956 when Bloom's taxonomy was published there has been the development of cognitive psychology. By its development there were overcome some conclusions of behaviour psychology which Bloom took as the base.

3. Despite the change of conditions which were made in education (the theory and practice as well) it was shown that the basic idea of taxonomy of objectives is not overcome, on the contrary developed educational systems use it more often, as there was generally accepted the idea that if the educational objectives are to be used in a meaningful way then it is necessary to classify them.

From these reasons in the 90s, when the further innovated publication of Bloom's manual was prepared by the publishing house Longman, David Krathwohl, one of the authors of the original manual, was asked to incorporate the results from the discussion and new scientific knowledge as well into the theory. From the discussion which was developed among workers from the publishing house and D. Krathwohl there was made an idea to modify of Bloom's original taxonomy. There was made a group of experts consisting of cognitive psychologists, theorists dealing with creation of curricula and specialists on testing and evaluation. The group worked on innovations from the year 1995 and in the year 1998 they presented a revised theory to the external opposition. After incorporation of suggestions the work was finished and published.

5. Taxonomy of the cognitive process in the concept of tourism

Bloom's taxonomy is based on 6 hierarchically structured categories which are divided into sub-categories. Bloom came out from the presumption that to reach a higher objective category it is necessary to master profoundly a lower category (consistency of objectives). Bloom's taxonomy is understood as specific rules for the area of educational processes, as they were set for the first time by Benjamin Bloom in the year 1955 at University in Chicago. The alternative category, expressing single cognitive processes, was modified by Anderson and Krathwohl (2001) and they state below examples of objectives, tasks and verbal links.

In the below stated revised Bloom's taxonomy: By the dimensions of cognitive processes according to Byčkovský and Kotásek (2004) it is aspired to apply the rule into the educational process: "How to teach the subject Tourism?"

Tab. 1: Dimension of the cognitive process in teaching

Category and cognitive process	Alternative names	Definition and examples
1. To remember – storing and recollecting knowledge from long-term memory		
1.1 Cognition and recognition	identifying, defying, structuring, determining	Questions of the type: "What is...?" "Cognition of facts of important facts in the sphere of hotel services, spa services and tourism. To organize in the hierarchical sequence basic knowledge on tourism.
1.2 Recollection	Re-recollection	Recollection of facts of important events in the sphere of tourism: in hotel services, spa services and tourism.
2. To understand – constructing the importance on the base of acquired statements, including oral, written or graphic expressing.		
2.1 Interpretation	Explaining, paraphrasing, representing, translating	Questions of the type: "How would you compare and confront...?" "Paraphrasing important speeches and documents in the particular issue.
2.2 Exemplification	illustrating, installing	Marking the observed or described phenomena in the sphere of tourism, it is e.g. understanding mutual connections of singular aspects, e.g. in the system HACCP in hotel chains and their interpretation.
2.3 Classifying	categorizing, subordinating	A student learns the teaching material, but he is not able to put it in coherence. Mutual correlation of learned can be the starting point.
2.4 Summarising	generalising, abstracting	Abstracting the theme, e.g. description of a short summarisation of organizational steps at realizing social events.

Category and cognitive process	Alternative names	Definition and examples
2.5 Reasoning	concluding, predicting, extrapolating, interpolating	Derivation of the logical conclusion from presented information, e.g. deduction of the rule of incorporating hotels into categorisation and classification.
2.6 Comparing	differentiating, comparing, connecting	Finding out the relation between two ideas which are connected together, or objects and their details, e.g. comparing sales in hotel centres in time sequences.
2.7 Explaining	constructing models	Creating the model of cause and consequence in the system (e.g. clarification of causes of low sales in the relation to the qualification level of employees).
3. Apply – using the procedure or structure in various situations		
3.1. Performing	implementation	Questions of the type: “ <i>Can you classify for the demonstration...?</i> ” “To approach in an objective way to apply the theory and practice.
3.2 Introducing (implementation)	using	Describe, apply the procedure on the unknown task, e.g. to implement the innovated educational programme into practice of the business of tourism.
4. Analyze – dividing the material into parts and determining what the mutual relation of the parts is and in which relation they are to the total structure or the purpose.		
4.1 Differentiation	separating, distinguishing, concentrating, setting apart	The type of the question: “ <i>Distinguish</i> ” Distinguishing substantial and unsubstantial parts in the presented material, e.g. to distinguish in the mathematical example substantial and unsubstantial numbers.
4.2 Ordering	Searching the accord of integrating, creating schemas, structuring	Questions of the type: “ <i>How would you insert...?</i> ” How would you insert innovation of the strategy of the enterprise of tourism?
4.3. Attributing	detecting	The type of the question: “ <i>Judge what is it like</i> ” E.g. to determine the statement, the value or intention which is hidden in the presented material of the innovated concept of the hotel.
5. Assess – assessment by given criteria and standards		
5.1 Monitoring	coordinating, detecting, monitoring, testing	Questions of the type: “ <i>Do you agree with...?</i> ” “Detection of inconsistency or contradictions inside the process or the product, determining whether the process or the product is internally consistent, finding the efficiency of the process, how it was introduced/implemented, e.g. to state whether scientific conclusions respect the found out data.
5.2 Criticising	evaluating	To find out inconsistency between the product and the outside criteria, e.g. to judge which of two methods is better for solving the given problem.
6. Create – creating new inner compound complexes from single elements, reorganizing elements into the new sign or structure.		
6.1 Creating	formulation hypotheses, suggesting	To suggest the educational programme for the small or middle-size enterprise of tourism.
6.2 Planning		Planning methodology the educational programme for the small or middle-size enterprise of tourism.
6.3 Creation	constructing	Questions of the type: “ <i>Can you predict the result...?</i> ” “The proposal of the product, research of the particular issue, e.g. to create entrepreneurial prospectus of the restaurant facility.

Source: BYČKOVSKÝ, P.; KOTÁSEK, J. *Revize Bloomovy taxonomie edukačních cílů*, s. 227-242, *Self processing*, 2014.

Not always it is the application of Bloom's 'Taxonomy by itself in teaching tourism. It is mainly the fact how on the educational procedures of the systematic process of thinking to imprint into students the solution of a complex problem in services in spheres of tourism.

Conclusion

The present development in the Czech Republic at the beginning of the century, being characterized by the epoch of globalisation of world economic and social processes, creates a strong pressure on the work capability practically in all categories of workers on various stages of management. On one hand the need of highly educated and qualified people with a certain size of personality and creativity is increasing; on the other hand the similar pressure is developed on the production of workers whose qualification and personality profiles will provide that they will perform quite simple work activities for a long term and in a routine way. This phenomenon is called polarisation of the working force and it is the base for the growth of importance of certain professional categories of workers (managers, designers, computer specialists, etc.), but also for increasing the group of people performing unskilled work.

In tourism there get ahead many trends and development tendencies which must be predicted and reflected by the educational system with the advance of several years, respectively by the change of competency of professionals in tourism. The objective of utilization of knowledge and orientation of their education is reaching the competence of graduates corresponding actual and future requirements required at the labour market.

Even from this reason the effort initiated to revive Bloom's taxonomy and to adjust it considering the development and needs of practical innovations. Mentioned examples make the subject of meditation over the possibility to use revised Bloom's taxonomy in professional preparation in the field of tourism. It is also probable that connections with this taxonomy, with defining educational objectives and respectively with other taxonomies of objectives will be the further search in other spheres of education.

Literature

- [1] ANDERSON, L. W.; KRATHWOHL, D. R. (eds.), (2001a). *A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives*. New York: Addison Wesley Longman. ISBN 0-321-08405-5.
- [2] BLOOM, B. S., (ed.), (1956). *Taxonomy of Educational Objectives. The Classifications of Educational Goals. Handbook I: Cognitive Domain*. New York: David McKay Company. ISBN 0-679-3029-3.
- [3] *Bloomrev* [online]. [cit. 2014-04-13]. Dostupné z: <http://coe.sdsu.edu/eet/Articles/bloomrev/index.htm>.
- [4] BYČKOVSKÝ, P.; KOTÁSEK, J., (2004). Revize Bloomovy taxonomie edukačních cílů. *Pedagogika*, vol. LIV, iss. 3, pp. 227-242.
- [5] ČAPEK, V., (1976). *Teoretické a metodologické základy didaktiky dějepisu I*. Praha: SPN.
- [6] KALHOUS, Z., OBST, O. et al., (2002). *Školní didaktika*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-253-X.
- [7] KURELOVÁ, M., et al., (1999). *Pedagogika II. Kapitoly z obecné didaktiky*. Ostrava: Ostravská univerzita. ISBN 80-7042-156-8.
- [8] LERNER, I. J., (1986). *Didaktické základy metod výuky*. Praha: SPN.
- [9] MAŇÁK, J., ŠVEC, V., (2003). *Výukové metody*. Brno: Paido. ISBN 80-7315-039-5.
- [10] *NH Revize Bloomovy taxonomie edukace* [online]. [cit. 2014-04-13]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/files/doc/NHRevizeBloomovytaxonomieedukace.doc>.
- [11] OBST, O., (2006). *Didaktika sekundárního vzdělávání*. Olomouc: Univerzita Palackého. ISBN 80-244-1360-4.
- [12] *Thinking/Blooms Tools* [online]. [cit. 2014-04-13]. Dostupné z: http://www.bssc.edu.au/public/learning_teaching/pd/toc/Blooms.shtml. Thinking/Blooms Tools.
- [13] VESELÝ, A., (2006). *Teorie mnohačetných forem kapitálu*. Praha: Univerzita Karlova. ISSN 1801-5999. [online]. [cit. 2014-04-22]. Dostupné z: http://publication.fsv.cuni.cz/attachments/117_014_Vesely.pdf.

The article was elaborated within the project Internal institutional project ISIP P 16 (Innovation of the Subject Gastronomy I - technology field of study Hospitality, study program Gastronomy, Hospitality and tourism for the year 2014) at Silesian University in Opava, School of Business Administration in Karvina.

CULTURAL TOURISM AND WORLD HERITAGE**KULTURNÍ CESTOVNÍ RUCH A SVĚTOVÉ DĚDICTVÍ****ING. PATRIK KAJZAR, PH.D.**

Katedra cestovního ruchu | *Department of Tourism*
Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné | *School of Business Administration in Karvina*
Slezská univerzita v Opavě | *Silesian University in Opava*
✉ *Univerzitní nám. 1934/3, 733 40 Karviná, Czech Republic*
E-mail: kajzar@opf.slu.cz

Annotation

According to the UNWTO document "Tourism 2020 Vision" cultural tourism belongs to the most popular forms of tourism and the interest in it grows faster than in other forms of tourism. Its growth rate is even faster than the growth of global tourism. Cultural tourism is often intertwined with other forms of tourism, especially with spa, medical, recreational and congress tourism. Cultural tourism is often associated with visiting of cultural destination, which is such a destination, which is the goal of cultural tourism and the culture is significantly or dominantly applied in its offer. World Heritage is the designation for places on Earth that are of outstanding universal value to humanity and as such, have been inscribed on the World Heritage List to be protected for future generations to appreciate and enjoy. The aim of this paper is to evaluate cultural tourism in connection with World Heritage.

Key words

cultural tourism, UN World Tourism Organisation, cultural tourists, World Heritage

Anotace

Podle dokumentu Světové organizace cestovního ruchu, UNWTO "Vize cestovního ruchu pro rok 2020", kulturní cestovní ruch patří k nejoblíbenějším formám cestovního ruchu a zájem o něj roste rychleji než u jiných forem cestovního ruchu. Jeho tempo růstu je ještě rychlejší, než růst světového cestovního ruchu. Kulturní cestovní ruch se často prolíná s dalšími formami cestovního ruchu, a to zejména s lázeňským, zdravotním, rekreačním a kongresovým cestovním ruchem. Kulturní cestovní ruch je často spojován s návštěvou kulturních destinací, což je taková destinace, která je cílem kulturního cestovního ruchu a kultura výrazně nebo převážně uplatňuje ve své nabídce. Světové dědictví je označení pro místa na Zemi, které mají výjimečnou celosvětovou hodnotu pro lidstvo a jako takové byly zapsány na Seznam světového dědictví, které je třeba chránit pro budoucí generace. Cílem tohoto příspěvku je zhodnotit kulturní cestovní ruch v souvislosti se světovým kulturním dědictvím.

Klíčová slova

kulturní cestovní ruch, Světová organizace cestovního ruchu, kulturní turisté, Světové dědictví

JEL classification: L83

Introduction

Over the decades, tourism has experienced continued growth and deepening diversification to become one of the fastest growing economic sectors in the world. Modern tourism is closely linked to development and encompasses a growing number of new destinations. These dynamics have turned tourism into a key driver for socio-economic progress. (Zedková, Kajzar 2013)

Cultural tourism gives visitors the opportunity to understand and appreciate the Essentials character of a place and its culture as a whole, including its (Kajzar, 2013):

- history and archeology,
- people and their lifestyle (including the ways in which they earn a living and enjoy their leisure) ,
- cultural diversity , arts and architecture,
- food, wine and other local produce,
- social, economic and political structures,
- landscape.

Existence of cultural tourism and tourism travel in general, depends on the unique qualities of cultures around the globe. (Zedková, Kajzar 2013)

Cultural tourism is an inevitable component of cultural heritage. The UN World Tourism Organisation (UNWTO) is the leading international body for the Tourism Sector. In cooperation with many public and private sector stakeholders UNWTO strives for the development and promotion of sustainable tourism.(Brooks, 2011)

The aim of this paper is to evaluate cultural tourism in connection with World Heritage. Author used secondary sources and general-theoretical scientific methods analysis, induction and comparing.

1. Cultural tourism

The concept of cultural tourism again is very complex and so there is a long debate among scholars about its definition and conceptualisation due to which we find numerous definitions for this term. So as one of the most important recent papers on cultural tourism – more exactly cultural city tourism – mentions, “there are a great number of definitions of cultural tourism in use, resulting in different definitions being used in research studies related to cultural tourism and in the field of cultural tourism.” (Csapó, 2012)

Cultural tourism is defined by McIntosh and Goeldner as comprising "all aspects of travel, whereby travellers learn about the history and heritage of others or about their contemporary ways of life or thought. (Richards, 2005)

According to the International Scientific Committee on Cultural Tourism, cultural tourism can be defined as that activity which enables people to experience the different ways of life of other people, thereby gaining at first hand an understanding of their customs, traditions, the physical environment, the intellectual ideas and those places of architectural, historic, archaeological or other cultural significance which remain from earlier times. Cultural tourism differs from recreational tourism in that it seeks to gain an understanding or appreciation of the nature of the place being visited.”

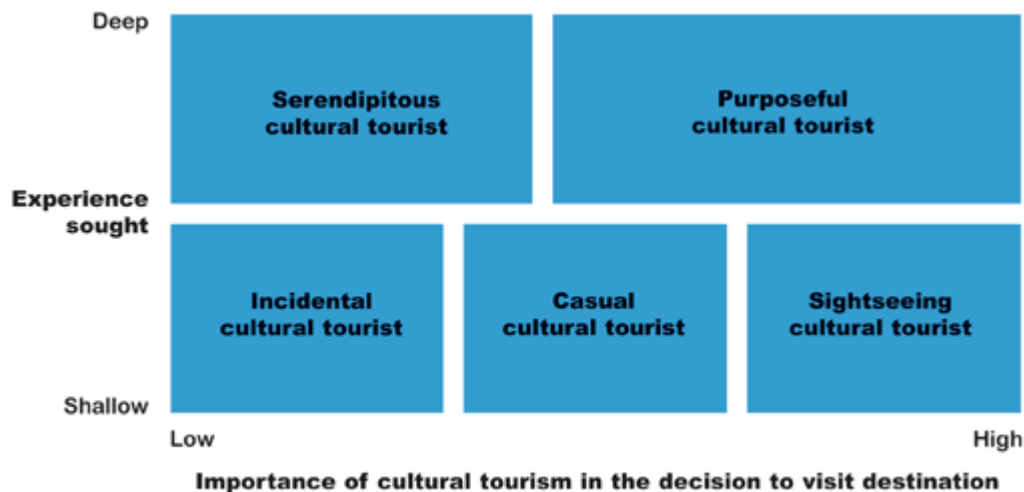
The typical cultural tourists are people aged 45 – 60. Most of them are people with higher incomes and education and they are willing to spend more money on their trips. They are sophisticated people who look for new experiences and new destinations. It is assumed that the number of people interested in cultural tourism will grow with how baby-boom generation matures. It will show not only in the interest in the classical cultural destinations, but also in the developing countries whose cultural products will improve the quality and profit from the growth of segments. Cultural destinations should offer such cultural products, which will be a story and experience for their visitors. (Zedková, Kajzar 2013)

It is important that destination managers understand both the travel motivation and the type of experience that different types of cultural tourists are seeking. (Fig. 1) Therefore, for market segmentation purposes each of the five categories of cultural tourist may be described as follows. (Williams, 2010)

- Purposeful cultural tourist – cultural tourism is the primary motivation for visiting a specific destination and the tourist seeks a very deep experience:
- Sightseeing cultural tourist – cultural tourism is a key reason for visiting a specific destination but the experience is less deep.

- Serendipitous cultural tourist – the tourist does not travel for specific cultural reasons, but ultimately does have a deep cultural tourism experience.
- Casual cultural tourist – cultural tourism is a weak travel motivation and the resulting cultural experience is shallow.
- Incidental cultural tourist – the tourist does not travel for cultural reasons, but does engage in some cultural activities and has shallow experiences.

Fig. 1: Cultural Tourists Typology

Source: Williams, 2010.

Cultural tourism we can dividend into:

- Heritage tourism (Natural and cultural heritage - very much connected to nature-based or ecotourism);
- Cultural thematic routes (gastronomic, spiritual, industrial etc.)
- Cultural city tourism, cultural tours
- Traditions, ethnic tourism
- Event and festival tourism
- Religious tourism, pilgrimage routes
- Creative tourism (cinema, the press, multimedia, etc.)

According to he the National Trust's definition of cultural heritage, tourism is "traveling to experience the places and activities that authentically represent the stories and people of the past and present. It includes historic, cultural and natural resources." Tourism is a powerful economic development tool. Tourism creates jobs, provides new business opportunities and strengthens local economies. When cultural heritage tourism development is done right, it also helps to protect our nation's natural and cultural treasures and improve the quality of life for residents and visitors alike.

Linking tourism with heritage and culture can do more for local economies than promoting them separately. That's the core idea in cultural heritage tourism: save your heritage and your culture, share it with visitors, and reap the economic benefits of tourism. (National Trust for Historic Preservation, 2011)

2. World heritage

Heritage is our legacy from the past, what we live with today, and what we pass on to future generations. Our cultural and natural heritage are both irreplaceable sources of life and inspiration.

Places as unique and diverse as the wilds of East Africa's Serengeti, the Pyramids of Egypt, the Great Barrier Reef in Australia and the Baroque cathedrals of Latin America make up our world's heritage.

The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) seeks to encourage the identification, protection and preservation of cultural and natural heritage around the world considered to be of outstanding value to humanity. This is embodied in an international treaty called the Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, adopted by UNESCO in 1972.(UNESCO, 2013)

UNESCO's World Heritage mission is to:

- encourage countries to sign the World Heritage Convention and to ensure the protection of their natural and cultural heritage;
- encourage States Parties to the Convention to nominate sites within their national territory for inclusion on the World Heritage List;
- encourage States Parties to establish management plans and set up reporting systems on the state of conservation of their World Heritage sites;
- help States Parties safeguard World Heritage properties by providing technical assistance and professional training, etc.

Each year, cities chosen as European Capitals of Culture – in 2014 Umeå and Rīga – provide living proof of the richness and diversity of European cultures. Started in 1985, the initiative has become one of the most prestigious and high-profile cultural events in Europe. More than 40 cities have been designated European Capitals of Culture so far, from Stockholm to Genoa, Athens to Glasgow, and Cracow to Porto.

The following future European Capitals of Culture have already been designated: (European Commission, 2013)

- 2014 Umeå (Sweden) and Riga (Latvia) (Sweden) and Riga (Latvia)
- 2015 Mons (Belgium) and Plzeň (Czech Republic)
- 2016 Donostia-San Sebastian (Spain) and Wrocław (Poland)
- 2017 Aarhus (Denmark) and Paphos (Cyprus)
- 2018 Valletta (Malta)

According to the UNESCO, The World Heritage List includes 981 properties forming part of the cultural and natural heritage which the World Heritage Committee considers as having outstanding universal value. These include 759 cultural, 193 natural and 29 mixed properties in 160 States Parties. As of September 2012, 190 States Parties have ratified the World Heritage Convention.

95 countries have an area designated as a natural or mixed World Heritage Site:

- 40 in Africa
- 6 in Arab States
- 67 in Asia and the Pacific
- 71 in Europe and North America
- 39 in Latin America and the Caribbean

The average area of a natural World Heritage Site is c. 1,263,100 ha (12,631 sq km). Excluding the very large Phoenix Islands Protected Areas, Papahānaumokuākea and Great Barrier Reef, the average size is c. 727,000 ha (7,270 square kilometers).

Tab. 1: The ten countries with the largest extent of natural World Heritage Sites

Country	Total Area of natural World Heritage Sites	Area of natural World Heritage Sites as % of national protected areas
1. United States of America	46,341,817	19%
2. Australia	44,135,913	27%
3. Kiribati	40,825,000	91%
4. Russian Federation	22,436,659	9%
5. Ecuador	14,338,439	73%
6. Canada	10,608,213	12%
7. Niger	7,956,000	96%
8. Algeria	7,361,315	52%
9. Tanzania	7,200,000	26%
10. Congo, The Democratic Republic	6,670,671	30%

Source: UICN, 2013.

Natural and cultural World Heritage sites are among the World's most visited tourist attractions. Tourism and visitation to these sites has the potential to generate revenues that may benefit the protection of the sites as well as contribute to the livelihoods of the local communities living within and around the sites. However poorly managed tourism and development of visitor facilities may also represent a threat to the sites and their Outstanding Universal Values. For tourism and visitation, as well as public use related to World Heritage Sites to be sustainable and responsible we need to ensure that tourism related development as well as management is sustainable from an economic, social and environmental perspective. (Nordic World Heritage Foundation, 2013)

International tourist arrivals worldwide will increase by 3.3% a year from 2010 to 2030 to reach 1.8 billion by 2030 according to UNWTO long term forecast Tourism Towards 2030. Between 2010 and 2030, arrivals in emerging destinations (+4.4% a year) are expected to increase at double the pace of that in advanced economies (+2.2% a year). The market share of emerging economies increased from 30% in 1980 to 47% in 2012, and is expected to reach 57% by 2030, equivalent to over one billion international tourist arrivals.

In 2012, travel for holidays, recreation and types of leisure accounted for just over half of all international tourist arrivals (52% or 536 million arrivals). Some 14% of international tourists reported travelling for business and professional purposes and another 27% travelled for other purposes, such as visiting friends and relatives (VFR), religious reasons and pilgrimages, health treatment, etc. The purpose of visit for the remaining 7% of arrivals was not specified. (UNWTO, 2013)

Conclusion

The aim of this paper was evaluate cultural tourism in connection with World Heritage. Cultural tourism is essentially that form of tourism that focuses on the culture, and cultural environments including landscapes of the destination, the values and lifestyles, heritage, visual and performing arts, industries, traditions and leisure pursuits of the local population and host community. It can include attendance at cultural events, visits to museums and heritage places and mixing with local people. It should not be regarded as a definable niche within the broad range of tourism activities, but encompasses all experiences absorbed by the visitor to a place that is beyond their own living environment. (Kajzar, 2013)

The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) seeks to encourage the identification, protection and preservation of cultural and natural heritage around the world considered to be of outstanding value to humanity. The idea of creating an international movement for

protecting heritage emerged after World War I. Called the Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, adopted by UNESCO in 1972.

Cultural tourism is all about experiences. Cultural tourists look for unforgettable holidays in destinations with the genius loci (the protective spirit of the place). Cultural tourists want to find out more about history of the place, people, monuments, the landscape that form them or engage in some cultural activities.

Literature

- [1] BROOKS, G., (2011). *Heritage as a driver for development*. Paris: ICOMOS. [online]. [cit. 2014-1-28]. Available at: <http://openarchive.icomos.org/1207/1/III-1-Article1_Brooks.pdf>>.
- [2] CSAPÓ, J., (2012). *The Role and Importance of Cultural Tourism in Modern Tourism Industry, Strategies for Tourism Industry - Micro and Macro Perspectives*. In *Tech*. ISBN: 978-953-51-0566-4. Available at: <<http://www.intechopen.com/books/strategies-for-tourism-industry-micro-and-macroperspectives/the-role-and-importance-of-cultural-tourism-in-modern-tourism-industry>>.
- [3] EUROPEAN COMMISSION., (2013). *Future European Capitals of Culture*. [online]. [cit. 2014-3-5]. Available at: <http://ec.europa.eu/culture/our-programmes-and-actions/capitals/future-capitals_en.htm>.
- [4] KAJZAR, P., (2013). *Greece as cultural destination*. In *16th International Colloquium on Regional Sciences*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 636-642. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-80.
- [5] NATIONAL TRUST FOR HISTORIC PRESEVATION, (2011). *Getting Started: How to Succeed in Cultural Heritage Tourism* [online]. [cit. 2014-3-1]. Available at: <<http://www.culturalheritagetourism.org/howtogetstarted.htm>>.
- [6] NORDIC WORLD HERITAGE FOUNDATION, (2013). *World Heritage and Tourism* [online]. [cit. 2014-3-4]. Available at: <<http://www.nwhf.no/index.cfm?oa=content.display&con=140>>.
- [7] RICHARDS, G., (2005). *Cultural Tourism in Europe*. [online]. [cit. 2014-3-1]. Available at: <http://www.tram-research.com/cultural_tourism_in_europe.pdf>.
- [8] UICN, (2013). *World Heritage Facts and Figures* [online]. [cit. 2014-3-1]. Available at: <https://www.iucn.org/about/work/programmes/wcpa_worldheritage/resources/wcpa_whfacts/>.
- [9] UNESCO, (2013). *World Heritage*. [online]. [cit. 2014-3-1]. Available at: <<http://whc.unesco.org/en/about>>.
- [10] UNWTO, (2013). *Tourism Highlights*. [online]. [cit. 2014-3-1]. Available at: <http://dtxtq4w60xqpw.cloudfront.net/sites/all/files/pdf/unwto_highlights13_en_hr.pdf>.
- [11] WILLIAMS, P., (2010). *Cultural Tourism and the UK City of Culture*. [online]. [cit. 2014-2-7]. Available at: <<http://www.insights.org.uk/articleitem.aspx?title=Cultural+Tourism+and+the+UK+City+of+Culture>>.
- [12] ZEDKOVÁ, A., KAJZAR, P., (2013). Cultural destinations as one of the most important generators of tourism. *Scientific Papers of the University of Pardubice. Series D*, vol. XX, iss. 29, pp. 191-202. ISSN 1804-8048.

This paper was supported by the Ministry of Education, Youth and Sports within the Institutional Support for Long-term Development of a Research Organization in 2014.

GLOBAL POLITICS: DEMOCRATIC PRACTICE AND THE THREAT LOGIC WITHIN AND BEYOND THE TRANSATLANTIC REGION

GLOBÁLNÍ POLITIKA: DEMOKRATICKÁ PRAXE A LOGIKA HROZBY UVNITŘ A VNĚ TRANSATLANTICKÉHO REGIONU

MGR. GETNET TAMENE, PHD.

DOC. PHDR. OLGA BOČÁKOVÁ, PHD.

*Katedra politologie | Department of Political Science
Celouniverzitní pracoviště | University Department
Trenčianska univerzita A. Dubčeka v Trenčíne | Trenčín University of Alexander Dubček in Trenčín
✉ Študentská 2, 911 50 Trenčín, Slovak republic
E-mail: tameneg@hotmail.com, bocakova@tmuni.sk*

Annotation

Currently, issues of democratic practice and the threat logic among others have become more discussable themes than ever before in the transatlantic region¹ and beyond. While the absence of sound common threat has generally deepened the rifts in the relationships of the enlarged transatlantic alliance (ETAA) in the post-CW era, current events have protracted the rifts even further, putting in question the nature of the alliance's democratic practice, which is meant to serve as a model to those beyond it. Since decision making on global issues has been unilaterally dominated by Washington, this behavior significantly discourages democratic practice. It is worth to assess the ETAA in light of democratic practice and global decision making capacity as well as in light of the threat logic. Following the analysis the paper will make a viable recommendation.

Key words

democratic practice, global politics, threat logic

Anotace

V súčasnosti, otázky demokratickej praxe a logika hrozby sa nielen v transatlantickom regióne stali oveľa viac diskutované témy ako kedykoľvek predtým. Cieľom príspevku je poukázať na to, že zatiaľ, čo absencia spoločnej hrozby celkovo prehlbovala trhliny vo vzťahoch rozšírenej transatlantickej aliancie (ETAA), aktuálne udalosti situáciu viac zhoršovali, tým že sponchybnili demokratickú prax aliancie, ktorá sa pokladá ako vzor pre zvyšok sveta. Keďže, v rozhodovaniach o vážnych globálnych otázkach výrazne dominuje Washington, toto správanie významne odrádza demokratickú prax. Bude dôležité hodnotiť ETAA vzhľadom na demokratickú prax a z hľadiska jej schopnosti rozhodovania o globálnych otázkach ako aj vzhľadom na logiku hrozby. V závere príspevku tiež odporúčame možné riešenia vzniknutej situácie.

Kľúčové slová

demokratická prax, globálna politika, logika hrozby

¹ This refers mainly to the US and Western European countries. In the post-Cold War era it included the Central and Eastern European Countries, which were incorporated to the Atlantic region, while constituting what is now understood as Enlarged Transatlantic Alliance (ETAA). Thus ETAA encompasses a wide array of relations between the two sides of Atlantic, and does not mean NATO per se.

JEL classification: F60

Introduction

Contemporary global issues include vast array of problems ranging from security to global warming, from deepening rifts between the transatlantic region to the relational problems of the regions beyond it, as well as issues of globalization, democratic practice, spying, unilateralism and the like. Inasmuch as the nexus of ETAA to these issues is concerned, recent years have seen some major unpleasant developments in the strategic environment in which ETAA is situated. These include the global financial crisis; multipolarity without multilateralism; technological threats to international ecosystem; evolving rules governing the use of force. These events and sporadically rising social conflicts have dramatic implications on the relationship of post-Cold War transatlantic region, as well as, on its relationship with regions beyond it. This unpleasant development of relationships has dwindled away a united policy making capacity, such as the one, which was predominantly oscillated around the issue of common threat in the bygone era. The results have become in many cases chaotic; since democratic politics based all-inclusive solutions to global issues have not been met yet. Some events of endogenous nature may indicate few positive results, but at exogenous level the trend needs to be carefully seen. This paper tries to analyze in a nut-shell the nature of democratic political practice and developments within the transatlantic region and beyond it.

1. Democratic political practice in the transatlantic region

Undoubtedly, the transatlantic region (US&EU) is a region with the most purposefully democratic governing institutions in history of the human polity. The region is self-conscious about this phenomenon, probably it is also proud of its democratic character, and encourages the rest of the world to emulate its life style. Understanding this conduct will help to identify the policies they adopt (Michalski, 2009), especially towards the regions beyond it, including non-democratic or marginally democratic countries, which it desires to shape in own image.

Though it remains a contested policy proposition, initiatives to assist new democracies and to encourage the emergence of more democracies have been established and have endured on both sides of the Atlantic. The process, however, projects varying approaches. During the two decades straddling the end of the Cold War, Europeans and Americans made it their business to work toward the establishment of democratic governments elsewhere in the world, for reasons ranging from the altruistic and humanitarian to utilitarian or instrumental rationales relating to security and prosperity.

However, as the motives and the approaches become inconsistent, today democracy appears to be backsliding and semi-authoritarian regimes in countries such as China, constitute real alternatives to developing countries in their quest for economic growth and development without having to engage in risky democratic and social reforms. The EU and the US have a shared interest in redeeming the status of democracy promotion. Democracy is part of American and European fundamental values it is also a basic premise of their societies. Furthermore, democracy is a fundamental principle in their foreign policies and becomes an essential aspect of their relations with third countries. Both the US and the EU stand to gain if democracy is reinstated as a concrete expression of fundamental universal value and as a requirement for a multilateral system of governance at a global level. This ideal, however, suffers deficiency and appears to be very distant, mainly, to those beyond the transatlantic region, if it is imposed as a one-way-street. In relation to this, an American NGO Freedom House indicates that more countries have currently seen basic freedoms decline than improve (Freedom in the World, 2009). The inconsistencies, in upholding democratic principles were clear in the past with the US involvement in Latin America and elsewhere; they are observable in various areas currently as well.

It has been also argued that ‘the Bush administration’s identification of democracy building with the war in Iraq has discredited the concept both at home and abroad’ and that a ‘generation of

work to build consensus at home and legitimacy abroad for US democracy promotion is in disarray (Carothers, 2007).

During its EU presidency, in June, officials in the Czech ministry of foreign affairs presented to an international conference meeting in the ministry a policy brief setting forth a “common approach” for the EU’s “Global pro-Democracy Agenda.” Europeans and Americans have over the past two generations taken turns in leading the way toward the institutionalization of structures and policies on democracy assistance. In 2009, the EU has stepped forward while the U.S. has stepped back. European and American leaders should work together on the truly large challenges in this realm, while dividing between them the smaller challenges, based on notions of comparative advantage and proximity (Carothers, 2007).

Despite sharing similar value-based foundations and normative principles, cooperation between the EU and the US in the area of democracy has in recent times been neither systematic nor recurrent. The US has in the past been criticized for being an explicit promoter of democracy, adopting a rhetorically charged approach of democracy strategy that too often emphasizes confrontational stances, centers directly on foreign rulers or specific causes and high-lights visible manifestations or symbols of democracy, such as elections (Michalski, 2009). Examples like the case of Iraq War and others underscore the delicate relationship between the articulation of democracy promotion policies that are based on universal values and the pursuit of own interests.

It is also not quite clear in the area of democracy promotion whether the US views the EU as potent treaty based global player. An account of The EU’s efforts to promote democracy shed light on its strengths and weaknesses as well as the challenges ahead (Youngs, 2005). Consequently, the Lisbon Treaty building on the treaties currently in force states unequivocally that the EU must build relations with third countries on the basis of its own values and founding principles, namely “democracy, the rule of law, the universality and indivisibility of human right and fundamental freedoms and respect for human dignity...” (Treaty on European Union).

2. Declining tendencies of post-cold war transatlantic cooperation

The process of creating the European Union (EU) may be seen as a way for restoring the former prestige and power of diplomacy of the European region. After 1989, however, mainly after the disintegration of the Soviet Union (SU) in 1991, Europe no longer wanted to be a region protected by the US. In the post-CW period, the US has been changed to a hegemon. Europe’s position has changed, too. Its growing ambition for bigger global responsibility could be underlined as one of the major causes of the ever deepening rifts within the ETAA.

All issues of global nature, on which these sides have different opinions, have contributed to generate and aggravate the rifts within and beyond, while hindering the capacity of producing a united policy to address global issues and fostering democratic practice.

Events like the 2003 US led war against Iraq strongly remind us how the ETAA relationships were getting worse, later on, however, after regular elections have brought new faces in governments of both sides of the ETAA, relationships seemed to have been getting somewhat better. Nonetheless, the most current overreaching spy scandals of the US on its allies and others, which came to light following the leaks of various whistleblowers and reporters, have enormously damaged once again an already troubled relationship that has been deeply protracted.² On the other hand, inasmuch as a perception of the ETAA relations with the rest of the world, which may be described as a one-way-street, is concerned, much has not changed. It rather reflects the common practice of business as usual,

² The spy scandal has been very worrying. With each leak, as American soft power continued to hemorrhage, hard power has threatened to seep away with it.” Thus, various News outlets such as *The Guardian* went on to question what it means “to be an American ally in the 21st century.” Also available on: < <http://www.theguardian.com/world/2013/oct/23/merkel-nsa-phone-allies-enemies>>

where the ETAA humiliates particularly those less developed weaker nations and it easily gets along with it.³ None of the ETAA approaches in providing solutions to the current global issues such as world peace conditions, economic progress, ecological or social preferences confirm the relevance of the ETAA trend, as a single effective policy-making choice, to all human polity.

In other words, the ETAA is far from causing unified solutions to array of global issues, indeed, skeptics see it as a kit box for the US's hegemony and its impious imperial lust, which conducts actions that are based on unilateral decisions, such as invasion of nation states, arming and leading armed insurgencies against peoples who want self-determination, drone warfare, economic blockades that harm ordinary people especially children, destabilizing countries, negotiating trade deals that favor US corporations, rendition, black op's, water boarding, spent uranium bombs, increasing poverty, environmental destruction, increasing totalitarian policing and now the bow that ties it all together the security and surveillance state. This exposure is what starts to change an idea about what the US is, and the ETAA that has been constellated around it. None of these phenomenon project genuine democratic practice.

3. Dwindling significance of the threat logic for the transatlantic future

As indicated above, the notion of threat has been the linchpin that bound both sides of the transatlantic relationships. It served as a cornerstone for the further existence of the ETAA. The relationships between Europe and the US have been geared to depend on the notion of common threat than anything else over the Cold War period. The threat logic was probably appropriate during that bygone time, but these days it appears to be increasingly out of whack. In the context of security dilemma⁴, sticking to this declining logic of threat does not seem a viable strategy for the ETAA. Consent was very possible during the era of traditional security dilemma (TSD), for instance, over the Cold War period Communism was perceived as an indivisible common threat for all members of the transatlantic partners. In the TSD, the threat logic had served the objective of holding the transatlantic alliance together and to devise a unified policy or a workable action plan.

Today, however, with the rise of the new security dilemma (NSD), this threat logic sounds to have been declining. Unlike the TSD, in the case of NSD, the threat logic shows a dwindling trend, mainly, because the threat logic has now become divisible. All members of, for instance, the transatlantic alliance would not be able now to produce a unified common strategy on the grounds of any perceived threats. As the threat logic dwindles so does the transatlantic unison as well. This development has been one result of the shift from TSD to NSD which has taken a faster pace over the post-Cold War era (Cerny, 2000). The shift occurred when the Uni-Multipolar system has replaced the bipolar one during the 1990s. Ever since, the threat logic has become feeble, unable to hold the transatlantic unison.

The following three points belong among the major factors that attempt to explain the falling tendency of the transatlantic relationship. They include:

- The shift from TSD to NSD – this has led the longstanding threat logic to expire;

³ This refers to what is known as the West spearheaded by the US, the euphemism of 'free world', western dominated global community, international community, or ETAA or the US and its allies, which is using international institutions, military power and economic resources to run the world in ways that may maintain Western predominance in all areas. It has been obvious in various cases including Iraq, Afghanistan, and Libya to show, how it destroys weaker nations and easily gets along with it. Also see Huntington, S. 1993, *The Clash of Civilizations*, on the next pattern of conflicts. See <http://www.bintjbeil.com/articles/en/d_huntington.html>

⁴ Security dilemma refers to the concept that directly and indirectly, both strength and weakness can upset the balance of security in international relations. It is also understood as the spiral model. The term refers to a situation in which actions by a state intended to heighten its security, such as increasing its military strength or making alliances, can lead other states to respond with similar measures, producing increased tensions that create conflict, even when no side really desires it. Also see Cerny, Philip, *The New Security Dilemma*, pdf.

- The shift from one-way-street transatlantic based nation state politics to the two-way-street that includes those beyond the TAA – this aspect has gathered momentum in the environment of globalization. Since globalization enhances trigger strategies, new actors do inevitably rise, compete and resist one-way-street domination and undemocratic unfair practices;
- The emerging of a 21st Century New Order and pertinent systems – this aspect is currently on motion, it focuses on inducing the rise of a possible human friendly arrangement, which is more just-full towards all the human polity, unlike the one which is currently exhausted and ETAA dominated. The new order and its associated systems are on the rise, the exhausted TAA dominated old order and its associated systems are on the decline. Despite all the attempt of retaining the ETAA dominated old order and its associated system such as unipolarism, chains of events ostensibly confirm the opposite.

The emerging 21st century order may be understood as a World Society Order. The corresponding initial system of this World Society Order is observably the Uni-Multipolar System. This currently observable uni-multipolar system has been tilted towards multipolarism than unipolarism. Thus, one may arguably claim that a multipolar System which presupposes a workable multilateral democracy is on the horizon (Tamene, 2013).

4. The Transatlantic and those beyond it: the case of Democratic Republic of Congo

The Democratic Republic of Congo (DRC) is one example among many others to reflect the transatlantic behavior in the face of those beyond it. A number of companies and western governments pressured a United Nations panel to omit details of shady business dealings in a report out in October 2003, concerning the DRC. As the British newspaper, *The Independent* reported, in October [2002], the panel accused 85 companies of breaching OECD standards through their business activities. Rape, murder, torture and other human rights abuses followed the scramble to exploit Congo's wealth after war exploded in 1998. According to the panel, for example the trade in coltan, a rare mineral used in computers and mobile phones, had social effects "akin to slavery". But no Western government had investigated the companies alleged to have links with such abuses. Some, including ones from the UK, US, Belgium and Germany, had lobbied to have their companies' names cleared from the "list of shame". This is blatantly undemocratic practice that has nothing to do with fostering democracy within those beyond the transatlantic region (International Battle Over Resources), despite ostensible mention of human rights, the rule of law, and democratic practice for all. In the DRC, the conduct of the transatlantic based companies had not confirmed the expected enhancement of peace and democratic practice, in the country; they rather encouraged undemocratic practice that led to further corruption and self-enrichment through exploiting the mineral wealth of the country (Bekoe, Swearingen, 2009). Resources from the mining sector have provided a source of violent competition as well as income for combatants in eastern DRC (Collier, Hoeffler, 2000). Lincény (2012) indicates how media manipulation is able to affect activities in this regard.

5. Conclusion

This paper has tried to assess the ETAA in light of democratic practice and global decision making capacity as well as in light of the threat logic. Washington's unilateral decision making approach to global issues significantly discourages democratic practice. Consequently, the logic of finding a unifying common threat that is not just self-serving has now become more difficult between those in the ETAA as well as between the ETAA on one hand and those beyond it on the other. This puts democratic practice based global political decision making capacity at risk, while obstructing perspectives that lead towards cooperative and inclusive end. The most pressing global issues of our time require inclusive global decision making capacity that anchors itself in the practice of genuine democratic politics and on avoiding the dwindling fake logic of threat. The solution this paper recommends envisages a multilateral multipolar arrangement.

References

- [1] BEKOE, D., SWEARINGEN, M., (2009). *What next for the Democratic Republic of Congo? Recommendations from a Trans-Atlantic Diaspora Dialogue*. Washington: United States Institute of Peace. Available at: <http://www.usip.org/sites/default/files/resources/drc_diaspora_dialogue.pdf>.
- [2] CAROTHERS, T., (2007). Repairing Democracy Promotion, Washington Post.com's Think Tank Town, *The Washington Post*. [online]. [cit. 2014-1]. Available at: <<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/>>.
- [3] CERNY, P. G., (2000). The New Security Dilemma: divisibility, defection and disorder in the global era. *Review of International Studies*, vol. 26, iss. 4, pp. 623–646. DOI 10.1017/S0260210500006239.
- [4] COLLIER, P., HOEFFLER, A., (2000). *Greed and Grievance in Civil War*. Vol.1. World Bank.
- [5] Freedom in the World 2009, (2009). *Freedom Retreats for Third Year*. [Online]. [cit. 2014-1]. Available at: <<http://www.freedomhouse.org/article/freedom-world-2009-freedom-retreats-third-year>>.
- [6] HUNTINGTON, S., (1993). *The Clash of Civilizations, on the next pattern of conflicts*. [Online]. [cit. 2014]. Available at: <http://www.bintjbeil.com/articles/en/d_huntington.html>.
- [7] *International Battle Over Resources*. Available at: <<http://www.globalissues.org/article/87/the-democratic-republic-of-congo>>.
- [8] LINCÉNY, M., (2012). Parliamentary Elections 2012 and Media. In *Elections 2012*. Trenčín: Transparent Publisher. pp.138-40.
- [9] MICHALSKI, A., (2009). Democracy Promotion in a Transatlantic Perspective: Reflections from an Expert Working Group. *Swedish Institute for European Policy Analysis*, vol. 2009, iss. 2. ISSN 1651-8942. Available at: <<http://www.sieps.se/sites/default/files/518-20092-epa.pdf>>.
- [10] TAMENE, G., (2013). Alternative Perspectives in International Relations and Politics of the 21st Century. In *Journal of Asia Pacific Studies*, vol. 3, iss. 1, pp.14-36. ISSN 1944-1096.
- [11] Treaty on European Union (as amended by the Lisbon Treaty), art.21. [online]. [cit.2014]. Available at: <http://europa.eu/lisbon_treaty/full_text/index_en.htm>.
- [12] What it means “to be an American ally in the 21st century.”, (2013). *The Guardian*, [online]. [cit. 2014]. Available at: <<http://www.theguardian.com/world/2013/oct/23/merkel-nsa-phone-allies-enemies>>.
- [13] YOUNGS, R., (2005). *The reluctant debutante: The European Union as promoter of democracy in its neighbor hood*. [online]. [cit. 2014-1-2]. Available at: <<http://www.fride.org/publication/26/the-reluctant-debutante>>

JIHOAMERICKÝ REGION A JEHO INTEGRAČNÍ PROCES: PŘÍPADOVÁ STUDIE UNASUR A MOŽNOSTI VYUŽITÍ POZNATKŮ Z EVROPSKÉ INTEGRACE

SOUTH AMERICAN REGION AS AN INTEGRATION PROCESS: CASE STUDY OF UNASUR AND THE POSSIBILITY OF APPLICATION OF THE THEORIES OF EUROPEAN INTEGRATION

MGR. MARTIN HRABÁLEK, PH.D.

Ústav teritoriálních studií | Department of Territorial Studies
Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií | Fac. of Reg. Development and International Studies
Mendelova univerzita v Brně | Mendel University in Brno
✉ třída Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno, Czech Republic
E-mail: martin.hrabalek@mendelu.cz

Anotace

Autor v textu zkoumá jihoamerický integrační proces UNASUR, komparuje jeho výchozí podmínky a dosavadní vývoj s Evropou a aplikuje evropské integrační teorie. Snahou je analyzovat výchozí podmínky integrace v regionu Jižní Ameriky a identifikovat možná slabá místa. Autor využívá komparativní metody ve formě srovnávání jednotlivých aspektů integrace v regionu Jižní Ameriky s aspekty v evropském regionu. Výsledkem je konstatování omezené možnosti aplikace některých teorií evropské integrace v regionu Jižní Ameriky, s ohledem na doposud odlišnou podobu a vývoj integračního procesu.

Klíčová slova

region, regionální integrace, Jižní Amerika, Evropská unie

Annotation

The author examines South American integration process UNASUR, compares its initial condition and development with the integration in Europe and applies European integration theories. Main aim is to analyze several conditions of integration in South American region and to identify its weak spots. The author uses comparative method in the form of comparison of particular aspects of integration in South America with the aspects in European region. The author finds out that the possibility of application of some of the theories of European integration is currently rather limited, due to different character and development of the integration process in South America.

Key words

region, regional integration, South America, European Union

JEL classification: F53

Úvod

V posledních dekádách zaznamenala světová scéna nárůst nového regionalismu, často v rozvojových částech světa. Nejedná se jen o vytváření nových integračních procesů, ale také o oživování a novou dynamiku procesů, které byly započaty již dříve. Většina těchto procesů byla motivována výhodností ekonomické spolupráce a možným příspěvkem k rozvoji jednotlivých regionů, nicméně též jejich dopad na vnitropolitický vývoj zainteresovaných států.

Spolu s tímto nárůstem integračních procesů vzrostl i počet autorů, kteří se začali zabývat tím, nakolik jsou zkušenosti a teorie vycházející z evropského integračního procesu, který celosvětově v rámci regionálních integračních snah došel nejdále, přenositelné do jiných částí světa. Vzniká tak specifická subdisciplína komparativní regionální integrace jako součást obecné subdisciplíny integračních teorií jako součásti oboru mezinárodních vztahů.

Základní překážkou úspěšné komparaci často tvoří fakt, že integrační procesy mimo evropský kontinent se potýkají s řadou různých problémů, které vedou k pomalému vývoji či zablokování některých otázek. Pro vysvětlení nedostatečného vývoje je tak nutné zkoumat odlišné historické, sociální či geografické reality v jednotlivých částech světa, které tvoří determinanty postupu v integraci.

Pro účely tohoto článku byla zvolena komparace regionálních integračních procesů v Jižní Americe a v Evropě. Region Jižní Ameriky byl zvolen proto, že má z historického, kulturního, sociálního i institucionálního hlediska k Evropě blíže, než jiné světové regiony, ve kterých v současnosti integrační procesy probíhají. Druhým důvodem je fakt, že státy Jižní Ameriky přinejmenším v proklamacích mají v plánu jít v integraci do značné hloubky, čímž se od řady jiných integračních procesů odlišují.

Cílem tohoto příspěvku je analýza výchozích podmínek a dosavadního vývoje integračního seskupení Unie jihoamerických národů (UNASUR) jako celokontinentálního integračního procesu v rámci Jižní Ameriky, s důrazem na srovnání s integrací v Evropě. Dalším cílem je snaha o hledání slabých míst jihoamerické integrace. Zároveň je text snahou o aplikaci teorií evropské integrace a mezinárodních vztahů a vyhodnocení vhodnosti rámce těchto teorií pro zkoumání jihoamerického regionálního integračního procesu.

Metodologické poznámky

Pro vysvětlení otázky „co a jak“ chce autor v rámci tohoto textu zkoumat, je zásadní vymezení pojmu region. O regionu lze prakticky mluvit ve třech různých souvislostech. Může se jednat o region supranacionálního charakteru (tvořený více spolu sousedícími státními jednotkami), region subnárodní (určitou část národního státu) či region přeshraniční (zahrnující části nejméně dvou států) (Baert et al. 2010: 22). Pro účely tohoto textu budeme region chápat v prvním uvedeném pojetí a to především v politické rovině. Budeme se tedy zabývat schopností regionu jako politického útvaru jednat směrem dovnitř (ve smyslu ovlivňování politického vývoje vytvářením nových pravidel hry) a směrem navenek (ve smyslu jednotného vystupování vůči jiným aktérům globálního politického systému). Zároveň je zvolena komparativní metoda pro potřeby srovnání výchozích podmínek a vývoje evropského a jihoamerického regionu.

Stávající stav komparativního regionalismu by bylo zcela jednoznačně možné označit jako „EU-centrický“. Evropská unie je v naprosté většině případů referenčním subjektem, vůči kterému jsou další integrační procesy srovnávány, přičemž je většinou autorů považována za modelový či paradigmatický příklad (Breslin et al. 2002: 12). Většina textů se tak soustředí na to, jakým způsobem se procesy v ostatních částech liší od úrovně integrace, které jsme byli schopni dosáhnout v Evropě, případně jak se liší vývoj integračního procesu ve srovnání s vývojem evropské integrace. Jedním z hlavních důvodů může být v tomto případě i fakt, že řada integračních procesů mimo Evropu se evropským integračním projektem a jeho strukturou výrazně inspirovala.

Otázkou však je, zda teorie evropské integrace, které vznikly jako nástroj zkoumání evropského integračního procesu a kterým bude věnována pozornost dále, představují vhodný rámec výzkumu regionálních integrací v jiných částech světa. Rada integračních procesů v jiných částech světa vychází z jiných realit a má jiné ambice a cíle než integrace v Evropě. V rámci teorií evropské integrace nadto neexistuje obecně uznávaný přístup a tyto teorie jsou v naprosté většině „šité na míru“ vývoji integrace v Evropě. To může znesnadňovat jejich přenositelnost do jiných regionů. Ačkoliv tak například konkrétně v rámci UNASUR dochází k vytvoření supranacionálních i

intergovernmentálních institucí analogickým k těm, které fungují v současnosti EU (Riggirozzi 2010: 9), obsah integrace a řešené otázky se často výrazně liší.

Jedním z možných zkreslení může být též stáří UNASUR jako integrace. Přestože pokusy o spojení celé Jižní Ameriky probíhají již od roku 2004, UNASUR ve své současné podobě reálně vznikl v roce 2010, kdy vstoupila v platnost ustavující smlouva. Je tedy otázkou, jakým metrem měřit dosavadní krátký vývoj integrace v rámci jihoamerického regionu.

Teorie evropské integrace

Pro aplikaci teorií evropské integrace na ostatní světové regiony představuje základní problém fakt, že neexistuje žádná obecně uznávaná teorie integrace (Malamud – Schmitter 2011: 136). Místo toho existuje vedle sebe řada teorií, které se soustředí na jiné aspekty integračního procesu, či v případě že najdou styčná témata, vykládají důvody vývoje jinak.

Z významných teorií je nutné jmenovat především teorie funkcionalistické a neofunkcionalistické, v jejichž centru stojí tzv. efekt přelévání, kdy se úspěšný postup v jedné oblasti integrace promítá i do vývoje oblastí dalších. Funkcionalistické teorie lze řadit do supranacionálního paradigmatu a vycházejí z toho, že národní stát je pouze jedním z aktérů integračního procesu (Maňousek 2012) a na proces mají vliv i další aktéři včetně samotných vytvořených supranacionálních institucí. Naproti tomu stojí intergovernmentalistické paradigma, v rámci kterého je za hlavního aktéra integračního procesu považován stát (Fiala-Pitrová 2003: 17). Moc a národní zájmy hrají v integraci zásadní roli a ovlivňují její postup vpřed. Autoři jako Andrew Moravcsik pak tvrdí, že státy přistoupí k integraci pozitivně pouze v případě, že integrační proces posílí jejich pozici (Moravcsik 1998). Evropská integrace nadto zahrnuje mnoho dalších teorií, jako je „multi-úrovňové vládnutí“, které je ale dle názoru autora vhodné především pro hlubší úroveň integrace, kterou doposud UNASUR nepředstavuje. Rozsah tohoto textu bohužel nedává prostor pro podrobnější představení dalších proudů.

Z pohledu tohoto textu jsou zásadní debaty o tom, proč vůbec k regionálním integracím dochází a jaký má dále průběh. Dva výše zmíněné přístupy v tomto případě přicházejí s odlišnými vysvětleními. Neofunkcionalismus vychází z předpokladu, že politické funkce musí být vykonávány na nejefektivnější úrovni a touto úrovní v některých oblastech není národní stát. To vede k integraci a k vytvoření její supranacionální roviny, kdy nadnárodní instituce mohou integraci dále výrazně ovlivňovat a státy nad ní částečně ztrácejí kontrolu (Andreatta 2011: 24-25). Naproti tomu intergovernmentalisté tvrdí, že národní státy drží evropský integrační proces pevně v rukou a integraci samotnou i její prohloubení posuzují prizmatem svých národních zájmů.

Rozdělení ekonomické a politické moci v rámci integrace

Rozložení politické a ekonomické moci v rámci dané integrace je pro vývoj zásadní z několika důvodů. Předně, určuje, které státy jsou potenciálními vůdci v rámci regionu a odporu jak silných jiných států mohou v rámci integrace čelit. Rozložení moci pak také umožňuje počítat s vytvářením koalic pro projekci vlastních představ o pokračování a prohlubování integračního procesu. Ideální případ pro integraci by představovaly velmi populačně a ekonomicky podobné státy s obdobnými zájmy, což je však vzhledem na geografickou realitu prakticky nemožné.

Ačkoliv lze namítat, že v rámci evropské integrace hrálo vždy prim Německo, historicky byly již od počátku integračních snah v evropském integračním procesu přítomny státy, které mohly být politicky jeho protiváhou – především Francie, ale také lidnatá Itálie. Postupně se k EU připojila například Velká Británie, která i přes svůj poněkud odtažitý přístup je důležitým hráčem v oblasti evropské integrace, či Španělsko a z pohledu vývoje evropské integrace stále ještě relativně nedávno Polsko, což jsou stále poměrně velké státy. Obecně lze říct, že přes různorodost jednotlivých států je moc v EU rozdělena relativně rovnoměrně, zvláště srovnáme-li ji s jinými integračními procesy ve světě.

Podíváme-li se na druhou stranu Atlantiku, vidíme naprosto odlišný obrázek. Ekonomická a především politická moc jsou v rámci Jižní Ameriky rozloženy velmi nerovnoměrně, kdy Brazílie představuje v celém regionu jednoznačného hegemonu. Brazílská populace tvoří se 200 miliony obyvatel prakticky polovinu populace Jižní Ameriky, která je 405 milionů lidí. Druhá nejlidnatější země, Kolumbie, již má pouze 47 milionů obyvatel, třetí Argentina 41 milionů. Obdobné, byť lehce menší disproporce existují i v ekonomické rovině, kde druhá největší ekonomika regionu, Argentina, je na méně než třetině hospodářského výkonu Brazílie. Takováto situace s sebou nese otázku rozdělení hlasovacích práv a lze očekávat defenzivní postoj některých států proti Brazílii ve smyslu zabránění toho, aby se integrace řídila jen brazilskými zájmy.

Z hlediska politického je třeba se pozastavit i u rozdílných ambicí jednotlivých zemí v regionu. I zde se brazilská pozice a aspirace zaujmout pozici v globální ekonomice výrazně liší od ostatních států regionu. Brazílie je členem seskupení BRIC a spolu s Čínou, Indií a Ruskem má do budoucna hrát čím dál větší roli ve světové politice a ekonomice. Obvykle bývá řazena mezi tzv. „střední mocnosti, nicméně najdou se i autoři, kteří poukazují na to, že brazilské ambice sahají daleko dále a Brazílie má aspirace hrát výraznou roli ve světové politice (Burges 2013).

Brazílii na rozdíl od dalších významných globálních hráčů zatím postrádá dostatečnou kapacitu v mezinárodním prostředí. Regionální integrací se tak pokouší mimo jiné posílit své globální postavení (Malamud 2011: 6). Ačkoliv však veškeré ukazatele předurčují Brazílii k roli regionálního vůdce, v reálu není situace zas tak jednoduchá. Ostatní státy si pozici Brazílie v regionální integraci a ve světové ekonomice uvědomují, nicméně nejsou zcela ochotny brazilské vůdcovství přijmout. Z jejich pohledu totiž hrozí, že při akceptaci vůdcovství Brazílie budou do budoucna hrát roli „brazilského přívěšku“.

Positivní roli pro integraci mohou hrát vnější mocenské faktory, především pak snaha omezit vliv Spojených států amerických, které byly historicky v regionu velmi silně přítomny. Ačkoliv vliv USA v Latinské Americe v posledních letech klesá a například Russel Crandall v důsledku toho hovoří o „post-americké hemisféře“ (Crandall 2011), snahou států v regionu je ještě více jej omezit. Integrace tak může mít v podstatě defenzivní charakter (Tussie 2009) ve smyslu posílení sebe sama proti ostatním aktérům globální politiky. Tato motivace se však doposud nezdá dostatečná a nebyla schopna převážit.

Otázka státní suverenity v latinskoamerickém regionu

Koncept státní suverenity a přenos pravomocí na rovinu regionální integrace představují centrální a klíčovou problematiku prakticky všech teorií evropské integrace. K otázkám „proč se státy vůbec integrují?“ a „proč státy předávají své pravomoci na vyšší úroveň?“ se přitom jednotlivé teorie staví různě, jak bylo naznačeno výše.

Evropská integrace má oproti množství integračních projektů výhodu své více než padesátileté historie, během které se měla šanci dostatečně prohloubit. Tato historie však v žádném případě nebyla příkladem pouze úspěšných období. Příkladem může být období vlády prezidenta de Gaulla ve Francii v 60. letech a jeho nacionalistický koncept „Evropy států“ (Fiala – Pitrová 2003: 79). Francie v tomto období představovala výraznou brzdu dalšímu rozvoji integrace.

V případě současné Latinské Ameriky jsou chápání státní suverenity a nacionalismus jako součást národní identity výrazně silnější, než v dnešní Evropě. Silný nacionalismus se v regionu objevil v souvislosti s utvářením národních států v období po získávání nezávislosti a v politické kultuře celého regionu jej lze vysledovat až do nynějška (Sanahuja 2012: 1). Jedním z důvodů může být též i setrvalý vliv Spojených států, kterému se státy v regionu bránily.

Nacionalismus může být též zčásti vysvětlením pro podporu silných vůdců v regionu, jako byl Hugo Chávez či jako jsou Rafael Correa v Ekvádoru či Evo Morales v Bolívii. Existence těchto silných figur, vystupujících často na obranu národních zájmů, pokrokům v integraci příliš nenahrává. A to

z toho důvodu, že tito vůdci v domácí politické aréně prodávají úspěšné hájení suverenity. Dalším případem je vytváření paralelních ideologicky orientovaných spoluprací, jako byla Bolívarská alternativa pro Ameriky (ALBA – Alternativa Bolivariana para las Américas), soubor socialistických států sdružených okolo Chávezovské Venezuely.

Roli vůdců však lze chápat i jinak, a to jako nositelů idejí. Typicky to lze ilustrovat na pozici Brazílie jako klíčového státu integrace. Role prezidenta Luly pro vznik UNASUR byla klíčová a UNASUR do jisté míry byl „Lulovým dítětem“ (Gratius-Saraiva 2013: 10). Po Lulovi, který integračnímu projektu věnoval spoustu energie a prakticky mu vdechl život, následuje Dilma Rouseffová, jejíž přístup k integraci v regionu je daleko pragmatičtější, více založený na brazilských zájmech a nutno říct, že i vlažnější. Příkladem může být například fakt, že prezidentka v listopadu 2012 zrušila svoji účast na summitu UNASURu z důvodu vytíženosti domácí agendou.

Chápání UNASUR jako priority

Z hlediska zkoumání pozice UNASUR je nutné zmínit jeden faktor, který může vést k tomu, že UNASUR jako proces postupuje kupředu poměrně pozvolna. Tímto faktorem je existence jiných integračních procesů jak v jihoamerickém regionu, tak v regionu Latinské Ameriky jako celku. Jedná se především o Andské společenství národů (CAN – Comunidad Andina de Naciones), Společný trh Jihu (MERCOSUR – Mercado Común del Sur) a nově například Pacifická aliance (Allianza del Pacífico) nebo Společenství latinskoamerických a karibských států (CELAC - Comunidad de Estados Latinoamericanos y Caribeños). Zcela specifickou formu spolupráce pak představovala výše zmíněná ALBA, která sdružovala latinskoamerické levicové režimy pod taktovkou Huga Cháveze.

Zatímco v evropském prostoru je Evropská unie v současnosti prakticky jedinou integrační volbou, množství paralelních integračních procesů v oblasti Latinské Ameriky nutně musí vést k otázce, který z integračních procesů představuje z dlouhodobého hlediska prioritu. Integrační procesy v jihoamerickém regionu nejsou pouze početné, ale dosahují i různé hloubky, což dále znesnadňuje orientaci. V současné chvíli lze prakticky z katalogu prioritních integrací vyřadit CELAC, který má příliš širokou členskou základnu a v dohledné době nepřekročí podobu platformy pro vzájemné setkávání a diskuzi.

Většina autorů se shoduje na tomu, že UNASUR jako integrační projekt představuje prioritu pro Brazílii, a to z důvodů sebeposílení v rámci regionu i navenek (Gratius-Saraiva 2013; Malamud 2011). Nicméně UNASUR takto z brazilského pohledu představuje především politický a nikoliv ekonomický integrační projekt. Ačkoliv dochází k posilování vnitroregionálního obchodu, Brazílie hledá stále častěji obchodní partnery mimo region. V politické rovině pak naráží Brazílie na nacionalistické tendence některých jihoamerických států.

Závěr

Komparace dvou rozdílných regionů z hlediska integrace je věcí poměrně nesnadnou. Přestože region Jižní Ameriky a Latinské Ameriky má k Evropě v mnoha ohledech blíže, než regiony jiné, ve hře je spousta faktorů, které mají na vývoj spolupráce mezi členskými státy UNASUR vliv. Za jeden z nejzásadnějších problémů lze považovat roli Brazílie v integračním procesu, respektive velikost brazilské populace i hospodářství. Pro tak nerovnoměrné rozdělení moci v rámci regionu nelze v Evropě nalézt analogii a je otázkou, jak se s tímto problémem UNASUR do budoucna vyrovná.

Co se týče aplikovatelnosti teorií evropské integrace, vysoká míra nacionalismu v regionu vede k tomu, že vypovídací hodnota nadnárodního přístupu k integraci je relativně nízká. Ke značným přenosům kompetencí doposud nedochází a je otázkou, zda v budoucnu bude. Nelze vyloučit variantu, že integrační proces v Jižní Americe bude i přes rétorické projevy o jednotě postupovat velmi pomalu a že se ho v dohledné době nebude dařit dostatečně prohloubit. Vyšší explanační potenciál tak v tomto regionu mají intergovernmentalistické teorie vážící postup v integraci k národním zájmům členských

států, nicméně pro jejich případnou modifikaci pro potřeby jihoamerického regionu by bylo třeba dalšího, hlubšího výzkumu.

Pro budoucnost integrace v oblasti Jižní Ameriky, potažmo celé Latinské Ameriky, bude důležitý též fakt, který z mnoha integračních regionálních i subregionálních procesů budou státy v regionu preferovat. Ze stávajícího pohledu se zdá být UNASUR optimální volbou, nicméně vztah některých států v regionu k tomuto integračnímu projektu lze označit za relativně vlažný, což by mohlo být negativním faktorem pro další pokrok v integraci.

Literatura

- [1] ANDREATTA, P., (2011). The European Unions International Relations: A Theoretical View. In *International Relations and the European Union*. Oxford: Oxford University Press. pp. 21-43. ISBN 978-01-995-4480-6.
- [2] BAERT, F., DE LOMBAERDE, P., SODERBAUM, F., VAN LANGENHOVE, L., (2010). Problems and Divides in Comparative Regionalism. In *Comparative Regional Integration: Europe and Beyond*. Surrey: Ashgate. pp. 21-43. ISBN 978-14-094-0182-7.
- [3] BRESLIN, S., HIGGOT, R., ROSAMOND, B., (2002). Regions in Comparative Perspective. In *New Regionalisms in the Global Political Economy: Theories and Cases*. Abingdon: Routledge. pp. 1-20. ISBN 978-04-152-7768-6.
- [4] BURGESS, S., (2013). Mistaking Brazil for a Middle Power. *Journal of Iberian and Latin American Research*, vol. 2013, iss. 2. pp. 286-302. DOI 10.1080/13260219.2013.853358.
- [5] CRANDALL, R., (2011). The Post-American Hemisphere: Power and Politics in an Autonomous Latin America. *Foreign Affairs*, vol. 2011, iss. 3, pp. 83-95.
- [6] FIALA, P., PITROVÁ, M., (2003). *Evropská Unie*. Brno: CDK. ISBN 80-7325-015-2.
- [7] GRATIUS, S., SARAIVA, M., (2013). Continental Regionalism: Brazil's prominent role in the Americas, *CEPS Working Papers*, 2/2013. ISBN 978-94-6138-277-1. Dostupné z: < http://aei.pitt.edu/40231/1/WD_No_374_Brazil's_Continental_Regionalism.pdf>.
- [8] MALAMUD, A., (2011). A Leader Without Followers? The Growing Divergence Between the Regional and Global Performance of Brazilian Foreign Policy. *Latin American Politics and Society*, vol. 53, iss. 3. p. 1-24.
- [9] MALAMUD, A., SCHMITTER, P., (2011). The Experience of European Integration and the Potential for Integration in South America. In *New Regionalism and the European Union: Dialogues, Comparisons and New Research Directions*. Abingdon: Routledge, 2011. pp. 135-158. ISBN 978-04-155-6372-7.
- [10] MAŇOUSEK, P., (2012). Comparison of Regional Integration in Europe and Latin America, *Global Politics*, 10/2012. ISSN 1213-7685. Dostupné z: < <http://www.globalpolitics.cz/clanky/comparison-of-regional-integration-in-europe-and-latin-america>>.
- [11] MORAVCSIK, A., (1999). *The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht*. Ithaca: Cornell University Press. ISBN 1-85728-191-8.
- [12] RIGGIROZZI, P., (2010). Region, regioness and regionalism in Latin America: Towards a New Synthesis. *LATN Working Papers*, April 2010. ISSN 1028-3625. Dostupné z: < http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/20394/RSCAS_2012_05.pdf?sequence=1>.
- [13] SANAHUJA, J., (2012). Post-liberal Regionalism in South America: The Case of UNASUR. *EUI Working Papers*, 5/2012. ISSN 1028-3625. Dostupné z: < http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/20394/RSCAS_2012_05.pdf?sequence=1>.

VLIV DOPADŮ OZBROJENÝCH KONFLIKTŮ NA REGIONÁLNÍ ROZVOJ: PŘÍPADOVÁ STUDIE DOPADŮ OZBROJENÉHO KONFLIKTU V SÝRII NA LIBANON

THE IMPACTS OF ARMED CONFLICTS ON REGIONAL DEVELOPMENT: A CASE STUDY OF IMPACTS OF ARMED CONFLICT IN SYRIA ON LEBANON

MGR. EVA TATEROVÁ, M.A.

Ústav teritoriálních studií | Department of Territorial Studies
Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií | Fac. of Reg. Development and International Studies
Mendelova univerzita v Brně | Mendel University in Brno
✉ třída Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno, Czech Republic
E-mail: eva.taterova@mendelu.cz

Anotace

Článek se zabývá dopady ozbrojeného konfliktu v Sýrii na region Blízkého východu, respektive na politický a socio-ekonomický vývoj v sousedním Libanonu. Jako nosný přístup pro tuto studii bude použita analýza dostupných primárních a sekundárních zdrojů, kdy se bude jednat o přehledovou studii. Jako klíčová se v tomto kontextu jeví problematika syrských uprchlíků, kteří v důsledku ozbrojeného konfliktu opouští svou domovskou zemi a více než třetina z nich směřuje právě do Libanonu. Libanon nicméně zejména díky křehkosti svého politického systému není připraven takové výzvě čelit a dle některých odborníků hrozí přelítí syrského ozbrojeného konfliktu právě do Libanonu. Tento problém jako velmi aktuální vnímá i Organizace spojených národů, která ustanovila Mezinárodní podpornou skupinu pro Libanon.

Klíčová slova

Sýrie, Libanon, uprchlíci, konflikt

Annotation

The article deals with the impacts of an armed conflict in Syria on the region of Middle East, especially on the political and socio-economic development in Lebanon. In terms of methodology, a key approach is the analysis of available primary and secondary sources. The aim of author is to provide a coherent case study. What is crucial is the issue of Syrian refugees who due to armed conflict had to leave their home country. More than a third of them decided to reside in Lebanon. Lebanon, however, is not ready to face up to such a challenge mainly due to the fragility of its political system. According to some experts, there is a serious threat that the armed conflict in Syria might spill over Lebanon as well. Currently, this problem is perceived by United Nations which established the International Support Group for Lebanon.

Key words

Syria, Lebanon, refugees, conflict

JEL classification: Z10

Úvod

Dopadům ozbrojených konfliktů na regionální rozvoj je tradičně věnována velká pozornost na poli bezpečnostních studií, mezinárodních vztahů, politologie, psychologie, sociologie a dalších příbuzných disciplín. Není příliš překvapivé, že většina autorů hodnotí dopady ozbrojených konfliktů

na regionální rozvoj především negativně, kdy upozorňují na řadu problémů, které často jsou přímým důsledkem ozbrojených konfliktů (více viz např. Harris 2002). Jedním z tradičně intenzivně diskutovaných témat je problém uprchlíků, jejichž počty obvykle během ozbrojených konfliktů rychle narůstají. Kromě problémů vyloženě humanitárního charakteru, je v případě velkého počtu osob, kteří byli nuceni opustit své domovy, nutné vzít do úvahy i záležitosti regionální stability a dopady této migrační vlny na okolní státy (více viz Bariagaber 2013), nepříznivé důsledky mají ozbrojené konflikty pochopitelně i na rozvoj lidského kapitálu ve sledované zemi (Hübelová 2013).

Arabské revoluce, které jsou v médiích tradičně označovány jako tzv. arabské jaro¹, přinesly do regionu Blízkého východu a severní Afriky do té doby naprosto nevídané změny. V zásadě poprvé od 2. světové války, kdy se na Blízkém východě po pádu koloniálních impérií Francie a Velké Británie zformovaly moderní nezávislé státy, bylo zaznamenáno intenzivní volání po změně, které zasáhlo především Bahrajn, Egypt, Jemen, Libyi, Sýrii a Tunisko². V menší míře pak tyto události byly reflektovány i v dalších arabských státech.

Zatímco někteří odborníci v prvotním optimismu dokonce tyto změny vnímali jako zcela zásadní zvrat ve vývoji regionu, který někdy označovaly jako čtvrtou demokratizační vlnu (více k této problematice viz Huntington 2008), odpůrci této teze přehnaný optimismus od počátku mírnili s tím, že arabské revoluce mají spíše přechodný charakter. Podařilo se vyburcovat davy v ulicích a v některých případech svrhnout hlavní představitele předchozích autoritativních režimů, nicméně hlubší změna, která by přinesla jednotlivým regionálním státům politickou stabilitu, demokracii a uvědomělou občanskou společnost po vzoru západní Evropy, je stále v nedohlednu (Cannistraro 2012). Naopak je možné říci, že z hlediska socio-ekonomického rozvoje států významně zasaženými arabskými revolucemi i z hlediska regionální stability se jedná spíše o zhoršení situace.

Pro účel tohoto příspěvku byla zvolena případová studie Sýrie, respektive dopadů syrského konfliktu na sousední Libanon. Sýrie se od roku 2011 nachází ve stavu otevřeného ozbrojeného konfliktu, který v současné době stál životy více než 200 000 lidí dle odhadů SOHR (Syrian Observatory for Human Rights 2014). Dále se odhaduje, že zemi v důsledku konfliktu opustilo více než tři milióny uprchlíků, z nichž většina našla dočasný azyl v okolních státech, tedy Iráku, Jordánsku, Libanonu a Turecku. Tak masivní imigrační vlna má na tyto státy pochopitelně řadu dopadů, přičemž cílem tohoto příspěvku bude analýza dopadů přílivu uprchlíků ze Sýrie do Libanonu, jehož politický systém je kvůli unikátnímu zastoupení jednotlivých konfesí tradičně považován za nejkřehčí stát v rámci regionu Blízkého východu.

Cíle a metodika

Cílem tohoto článku je představit problematiku stále vzrůstajících počtů uprchlíků v souvislosti s ozbrojeným konfliktem v Sýrii, kdy zvláštní pozornost bude věnována situaci v Libanonu, který je pro tyto uprchlíky nejčastější cílovou destinací.

Jako nosný přístup pro tuto studii bude použita analýza dostupných primárních a sekundárních zdrojů zejména anglosaské, v menší míře i české a francouzské provenience. Základní metodou výzkumu bude kvalitativní výzkum s přihlédnutím k analýze a interpretaci dostupných kvantitativních dat. Autorka si uvědomuje limity některých použitých zdrojových materiálů s ohledem na jejich někdy rozpornou vědeckou neutralitu a objektivnost, nicméně pokud k nim sahá, činí tak s úmyslem docílit co největší komplexnosti při zpracování tématu. Dalším problémem je nedostupnost či nedostatečná možnost ověření některých konkrétních dat s ohledem na to, o jak aktuální problematiku se jedná.

¹ Odborná veřejnost však používání termínu arabské jaro odmítá jako nepřesné, protože se odkazuje na revoluce v Evropě roku 1848 a Pražské jaro 1968, nicméně mezi těmito událostmi a arabskými revolucemi není žádná logická vazba.

² Demonstrace či nějaká jiná forma volání po změnách se nicméně odehrály ve všech státech Blízkého východu a severní Afriky.

Zároveň data, která k dispozici jsou, se někdy liší v závislosti na zdrojích, odkud jsou přebírána. Problémem je v tomto případě fakt, že jednotliví aktéři s těmito daty z rozličných důvodů někdy záměrně manipulují, popřípadě tato data podléhají utajení. Proto je nutné chápat většinu uvedených statistických dat pouze jako orientační.

Obecně rozšířeným problémem při psaní prací orientovaných na region Blízkého východu je nejednotnost v transkripci arabských a perských jmen, pro kterou v českém prostředí neexistuje sjednocená ustálená norma. Autorka se proto bude držet zavedených českých prepisů v případě, že prepisy pro konkrétní jména již v česky psané odborné literatuře existují

Výsledky

Libanonská republika prošla během 20. století velmi dynamickým vývojem. V důsledku oslabení Osmanské říše díky výsledkům 1. světové války bylo teritorium dnešního Libanonu na konferenci v San Remu roku 1920 prohlášeno za Mandátní území Společnosti národů, fakticky pak připadlo pod mandátní správu Francie. Tento okamžik je v dějinách Libanonu obvykle považován za zlomový, protože poprvé v novodobých dějinách byl Libanon klasifikován jako celek zcela autonomní na Sýrii. Toto rozdělení, které v historii Libanonu a Sýrie nemá historický základ, je považován za hlavní příčinu toho, proč se Sýrie od roku 1920 snažila v Libanonu udržet svůj vliv, případně přímo volala po opětovném připojení Libanonu k Sýrii (Šabacká 2011, s. 146-159).

Konference v San Remu byla důležitá i z toho důvodu, že převládla koncepce tzv. velkého Libanonu, tj. libanonského státu, který by zahrnoval i území obydlená převážně muslimským obyvatelstvem, nad návrhem tzv. malého Libanonu, který by zahrnoval území obydlená pouze křesťany. Díky tomuto rozhodnutí došlo k tomu, že se na území Libanonu vyskytovalo několik různých náboženských skupin, jejichž neshodná koexistence byla později jednou z hlavních příčin libanonské občanské války. Zatímco v době vyhlášení nezávislého libanonského státu v roce 1943 byla v zemi převážná většina křesťanů (55% při posledním uskutečněném sčítání lidu v roce 1932), během dalších let se situace změnila v prospěch muslimů. Svou roli tu sehrávali jednak demografické faktory, kdy je v průměru větší počet dětí na jednu ženu u muslimů v porovnání s křesťany, tak především příchod palestinských uprchlíků do Libanonu v důsledku arabsko-izraelských válek. Díky těmto změnám se objevilo volání po úpravě tzv. Národního paktu, který byl vyjedнан v době vyhlášení nezávislého libanonského státu³ - nespokojenost s tímto uspořádáním, které nadále již nereflektovalo demografické aspekty v Libanonu, bylo jednou z hlavních příčin libanonské občanské války 1975-1990. Po uzavření mírové dohody v Taifu v Saúdské Arábii sice byla občanská válka oficiálně ukončena, ale situace v zemi stále zůstává velmi křehká a nestabilní, kdy velkou roli sehrává zejména fakt, že radikální šíitské hnutí Hizballáh ovládá celé území jižního Libanonu (více viz Šabacká 2011).

V inspiraci děním v okolních státech se v Sýrii v březnu 2011 rozhořela vlna demonstrací proti vládnoucímu autoritářskému režimu prezidenta Bašára al-Asada. Zpočátku měly demonstrace spíše poklidný charakter a předpokládalo se podobný vývoj jako v Egyptě, Tunisku a dalších zemích, kde události arabského jara skončily dočasným kompromisním ujednáním. Další průběh nicméně vedl k eskalaci událostí do stavu ozbrojeného konfliktu, který v současné době stále není u konce. Syrský prezident Bašár al-Asad těží zejména z podpory armádních složek, i když tato podpora není bezvýhradná, jak ukazuje stále zvyšující se počet dezertérů (Marty 2012). Syrská opozice je značně roztržštěná – oficiálním reprezentantem má být Národní koalice syrských revolučních a opozičních sil, ale faktem je, že ne všichni povstalci autoritu této skupiny uznávají. Ozbrojený konflikt v Sýrii má jednoznačné mezinárodní přesahy, kdy dění v zemi je věnována mezinárodním společenstvím velká pozornost, navíc řada mezinárodních aktérů v konfliktu aktivně participuje (libanonské hnutí Hizballáh se netají svou podporou prezidentu Asadovi, skupina al-Kájda oproti tomu bojuje proti

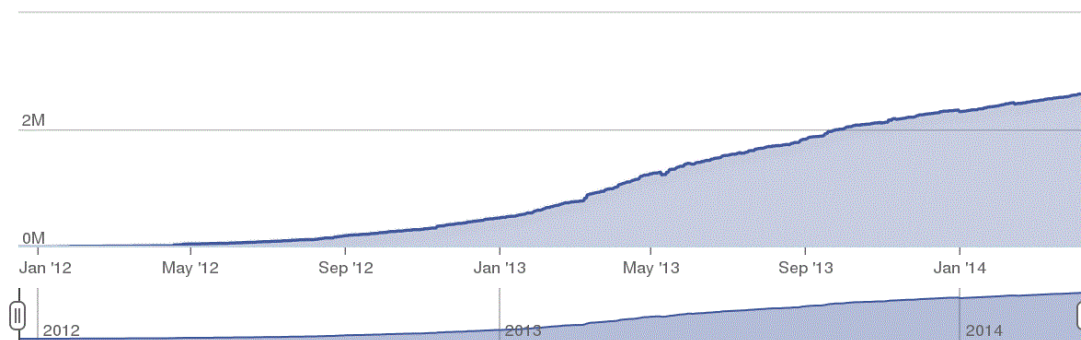
³ Národní pakt byl neoficiální ale obecně uznávanou dohodou, která rozdělovala mocenské pozice ve státě na základě příslušnosti k jednotlivým náboženským skupinám: prezidentem byl vždy maronitský křesťan, premiérem sunnita, předsedou parlamentu šiita, křesla v parlamentu byla rozdělena v poměru 6:5 ku prospěchu křesťanů (Library of Congress 2014).

vládnoucímu režimu). Do konfliktu je navíc nepřímo zapojena řada dalších států, zejména pak Írán, Irák, Turecko a Saúdská Arábie.

Na střetech mezi prezidentovými jednotkami a povstalci nevyhnutelně participuje místní obyvatelstvo vzhledem k tomu, že konflikt probíhá především ve velkých městech. Syrský vládnoucí režim se staví poměrně neochotně k přítomnosti mezinárodních pozorovatelů v zemi, neexistují tedy přesná čísla ohledně počtu obětí, ale odhady hovoří o tom, že během bojů již zahynulo již více než 200 000 lidí, výjimkou nejsou ani ztráty na životech žen a dětí. Mezinárodní pozornost vzbudil především masakr v městě Húla v květnu 2012, k velkým ztrátám na životech civilistů došlo i při bojích o hlavní město Damašek a město Aleppo v červenci 2012. Současně se objevují spekulace o tom, že jednotky Bašára al-Asada používají nepovolené metody boje, tedy takové metody, které odporují uznávaným mezinárodním konvencím. Režim Bašára al-Asada byl opakovaně obviňován z použití zbraní hromadného ničení a z mučení a únosů civilistů (Fahim 2012). Velkou kauzou bylo použití nervového plynu sarin v srpnu 2013 na předměstí Damašku, kdy se z provedení tohoto útoku vzájemně obviňují obě strany konfliktu (BBC 2013).

Odhaduje se, že od vypuknutí konfliktu v únoru 2011 do současnosti (duben 2014) zemi opustilo více než tři milióny osob – opět se jedná pouze o odhady, protože ne všichni uprchlíci se oficiálně registrují v agentuře OSN pro uprchlíky (údaje této agentury se tedy od reality liší – viz obrázek č. 1).

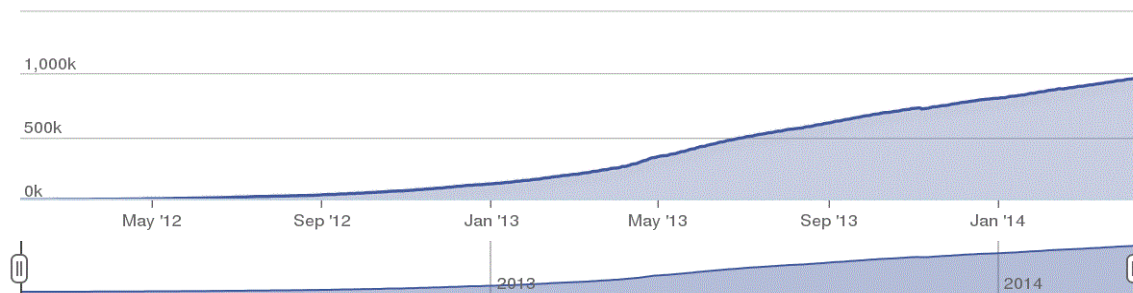
Obr. 1: Graf zobrazující celkový počet registrovaných uprchlíků ze Sýrie od roku 2012 do roku 2014

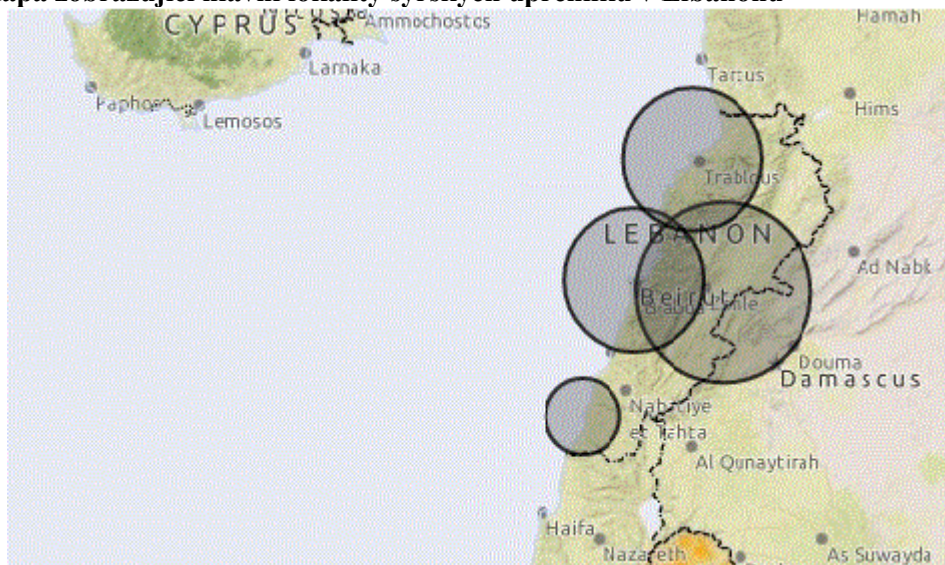
Zdroj: UNHCR 2014

V případě Libanonu se v současnosti počet syrských uprchlíků odhaduje na více než milión osob, to tedy znamená, že v zásadě polovina všech syrských uprchlíků nachází útočiště právě v Libanonu. Odhady navíc hovoří o tom, že pokud bude tento trend dále pokračovat, do konce roku 2014 vzroste počet syrských uprchlíků v Libanonu na 1,5 miliónu (UN News Centre 2014). Pro stát, jehož počet obyvatel je cca. 4,4 miliónů obyvatel, takový příliv obyvatel samozřejmě v mnoha ohledech představuje velkou zátěž.

Obr. 2: Graf zobrazující počet registrovaných uprchlíků ze Sýrie v Libanonu od roku 2012 do roku 2014

Zdroj: UNHCR 2014

Obr. 3: Mapa zobrazující hlavní lokality syrských uprchlíků v Libanonu

Zdroj: UNHCR 2014b

Vzhledem ke komplikovanému vývoji Libanonu během 20. století, jsou nicméně možnosti libanonské vlády v přístupu k této záležitosti velmi omezené. Jak se na zasedání v Paříži v březnu 2014 vyjádřil Vysoký komisař OSN pro uprchlíky António Guterres, situace ohledně syrských uprchlíků v Libanonu je do budoucna neudržitelná vzhledem k možným zdravotním, socio-ekonomickým a politickým dopadům: „Libanon je klíčovým pilířem pro mezinárodní rámec pomoci syrským uprchlíkům, bez něhož by se celý systém zhroutil.“ (UN News Centre 2014).

V řadě oblastí pomoci syrským uprchlíkům je v současné době patrná řada deficitů – týká se to zejména zdravotní péče a dostupnosti sanitárních zařízení, nicméně nedostatečné jsou například i ubytovací kapacity pro uprchlíky. Dalším velkým tématem je radikalizace libanonské společnosti, kdy v několika případech došlo k otevřeným ozbrojeným střetům – někteří pozorovatelé se domnívají, že se jedná o jasný indikátor přelévání se konfliktu ze Sýrie i na území Libanonu (CBC News 2013).

Tyto skutečnosti se samozřejmě projevují i v ekonomických ukazatelích Libanonu, které se od vypuknutí syrského ozbrojeného konfliktu v roce 2011 každoročně zhoršují. Projevuje se to například v růstu HDP, kdy v roce 2011 v porovnání s rokem 2010 došlo k propadu o 0,7% – je tedy možné říci, že z tzv. Švýcarska Blízkého východu, jak byl někdy před občanskou válkou Libanon obrazně nazýván, je tak v současné době spíše země na okraji ozbrojeného konfliktu.

Závěr

Ozbrojený konflikt v Sýrii, který datuje svůj počátek do roku 2011, má zcela zásadní dopady na vývoj regionu Blízkého východu. Konflikt samotný byl od počátku internacionalizován, kdy v současné době je možné konstatovat, že se de facto stal bitevním polem významných regionálních státních a nestátních aktérů.

Syrský konflikt má v první řadě velký vliv na politický a socio-ekonomický vývoj sousedního Libanonu, který se díky specifickému konfesnímu politickému systému a dědictví dlouhé občanské války nachází v situaci, kdy podobným výzvám dokáže čelit jen s velkými obtížemi.

Lze tedy konstatovat, že další měsíce budou pro vývoj v Libanonu zcela klíčové. V případě dalšího navýšení počtu uprchlíků ze Sýrie, kteří by v Libanonu hledali útočiště, jak většina odborníků předpokládá, je možné očekávat eskalaci událostí, která by v nejpesimističtějších případech mohla vyústit v občanskou válku. Takový vývoj by nepochybně měl závažné důsledky pro regionální stabilitu, kdy lze předpokládat, že by do těchto událostí začal aktivně zasahovat jak Izrael, tak i

Turecko a další regionální státy. Jako zcela zásadní se tedy v tomto případě jeví role mezinárodního společenství reprezentovaného zejména Organizací spojených národů (OSN), které by mělo mít prvořadě ve své agendě řešení problémů tohoto druhu.

Literatura

- [1] BARIAGABER, A., (2006). *Conflict and the Refugee Experience*. Hampshire and Burlington: Ashgate. ISBN 978-0-7546-4365-4.
- [2] BBC, (2013). *Syria crisis: UN report confirms sarin 'war crime'* [online]. [cit. 2014-4-15]. Dostupné z: <<http://www.bbc.com/news/world-middle-east-24113553>>.
- [3] CANNISTRARO, V., (2011). Arab Spring: A Partial Awakening. *Mediterranean Quarterly*, vol. 22, iss. 4, pp. 36-45. ISSN 1047-4552. DOI 10.1215/10474552-1471494.
- [4] CBC News, (2013). *Syrian rebels, Hezbollah battle in worst clash in Lebanon* [online]. [cit. 2014-4-15]. Dostupné z: <<http://www.cbc.ca/news/world/syrian-rebels-hezbollah-battle-in-worst-clash-in-lebanon-1.1371398>>.
- [5] FAHIM, K., (2012). Hundreds Tortured in Syria, Human Rights Group Says. [online] *New York Times*. ISSN 0362-4331. [cit. 2014-4-15]. Dostupné z: <http://www.nytimes.com/2012/01/06/world/middleeast/hundreds-tortured-in-syria-human-rights-group-says.html?_r=0>.
- [6] HARRIS, G., (2002). *Recovery from Armed Conflict in Developing Countries*. London and New York: Routledge Taylor & Francis Group. ISBN 0-203-07311-8.
- [7] HÜBELOVÁ, D., (2013). Human capital as a one of the key development factor. In *16th International Colloquium on Regional Sciences*. Brno: Masarykova univerzita, 2013. pp. 72-78. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-8.
- [8] HUNTINGTON, S., (2008). *Třetí vlna: demokratizace na sklonku dvacátého století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. ISBN 9788073251567. p. 343.
- [9] *Lebanon: Constitutional Law and the Political Rights of Religious Communities*, (2014) [online]. [cit. 2014-4-15]. Library of Congress Dostupné z: <http://www.loc.gov/law/help/lebanon-constitutional-law.php>
- [10] MARTY, O., (2012). Perspectives pour la Syrie: Le régime de Bachar el-Assad va-t-il tomber? *Futuribles*, vol. 2012, iss. 382, pp. 5-19. ISSN 0183-701x. DOI 10.1051/futur/3825.
- [11] Syrian Observatory for Human Rights, (2014) [online]. [cit. 2014-4-15]. Dostupné z: www.syriahr.com
- [12] ŠABACKÁ, Y., (2011). *Konflikt a politika velmocí na Blízkém východě. Libanon – bitevní pole velmocí*. Praha: Aleš Čeněk. ISBN 978-80-7380-298-1.
- [13] UN News Centre, (2014). *Lebanon cannot bear brunt of Syrian refugee crisis alone, UN relief official warns*. [online]. [cit. 2014-4-15]. Dostupné z: <http://www.un.org/apps/news/story.asp/story.asp?NewsID=47379&Cr=lebanon&Cr1=#.U0uROFV_tnE>

Příspěvek byl zpracován v rámci grantu poskytnutého Interní grantovou agenturou Fakulty regionálního rozvoje a mezinárodních studií Mendelovy univerzity v Brně.

ZMĚNA REGIONÁLNÍCH DISPARIT V JIHOAFRICKÉ REPUBLICE SE ZAVEDENÍM NOVÉ ÚSTAVY

THE CHANGE OF REGIONAL DISPARITIES IN SOUTH AFRICA AFTER IMPLEMENTATION OF NEW CONSTITUTION

Bc. IVO VÁLKA

Ústav teritoriálních studií | Department of Territorial Studies
Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií | Fac. of Reg. Development and International Studies
Mendelova univerzita v Brně | Mendel University in Brno
✉ třída Generála Píky 2005/7, 613 00 Brno Czech Republic
E-mail: xvalka2@node.mendelu.cz

Anotace

V roce 1994 došlo v Jihoafrické společnosti k výrazné změně společenského uspořádání. Oficiálně skončila politika apartheidu a byla přijata nová liberální demokratická ústava, která zaručuje práva všem členům společnosti bez rozdílu jejich barvy pleti. Cílem příspěvku je zhodnotit změny v jihoafrické společnosti. V článku bylo postupováno metodou literární rešerše. Hlavními výsledky, které vznikly na základě analýzy Giniho koeficientu a HDI, jsou, že stále existují rozdíly mezi původními skupinami obyvatel a také mezi oblastmi, které jsou obývány spíše černošským obyvatelstvem.

Klíčová slova

Jihoafrická republika, ústava, regionální rozvoj

Annotation

There came to a major change in South African society in 1994. The politics of apartheid was officially refused and new liberal democratic Constitution was implemented. The new Constitution guarantee rights to all members of society without influence caused by skin colour. The aim of a study is to describe changes in South – African society. The main used method was literary research. Contribution up to analysis of Gini coefficient and HDI shows that there are still differences between former groups of population and also between areas which are inhabited by coloured population.

Key words

South Africa, constitution, regional development

JEL classification: O55

Úvod a cíl

Cílem příspěvku je zmapovat změny ve společnosti po roce 1994 po zavedení nové Ústavy v Jihoafrické republice. Celospolečenské změny nutně působí na regionální rozvoj celého státu. Klasifikace regionálního rozvoje je komplexní problém a je nutné využít multidisciplinární přístup. Mezi vědní disciplíny, které na rozvoj působí, patří např. geografie, ekonomie, územní plánování, sociologie či demografie. Na tento region měli v minulosti největší vliv vnější aktéři, kteří ovlivňovali společenské podmínky a prostředí. V současné době jsou aplikovány konvergenční teorie a stát podporuje např. turistiku ve slabších regionech, aby byl nastartován komplexní růst (více viz Krejčí a kol., 2010). Regionální rozvoj v Jihoafrické republice se řídí principem konvergence. Důkazem tohoto uplatňovaného jevu je podpora slabších regionů, které v současné době nemají takovou ekonomickou výkonnost. V regionu Limpopo je podporována infrastruktura, která napomáhá většímu přílivu turistů.

V práci bude stručně shrnuto období apartheidu a nastíněn vývoj Giniho koeficientu a také podoba HDI ve dvou rozdílných oblastech.

Metodika

Ve článku bude použita metoda literární rešerše. Jedná se o shromáždění, zpracování a třídění dat a informací. Data byla použita zejména z výročních zpráv a z dostupné literatury v českém a anglickém jazyce. Autor si je vědom, že dostupné statistiky se mohou lišit, což je častý problém u analýz, týkajících se rozvojového světa. Tyto rozdíly mohou být způsobeny velikostí země, ve které není možné provádět komplexní sociologické výzkumy a také např. negramotností či mentalitou obyvatel. Konkrétní data, která budou použita, mají dokreslovat a podkládat tvrzení, aby bylo dosaženo co největší komplexnosti ve zpracování tématu.

Hlavní výsledky

Jihoafrická republika (dále jen JAR) je zemí, která prošla v nedávné době celospolečenskou transformací. Politika apartheidu byla oficiálně prosazována v letech 1948 až 1994. V této době byla praktikována rasová segregace, která pro společnost znamenala oddělování černošského a bělošského obyvatelstva. V zemi byla určena místa pro bílé obyvatelstvo, na která mělo černošské (barevné) obyvatelstvo zákaz vstupu. Jednalo se o veřejné instituce, jako jsou např. školy, nemocnice, ale i kina, divadla, parky, či veřejné dopravní prostředky. V rámci území JAR byly vytvářeny rezervace (bantustany), které měly být autonomní a soustřeďovaly černošské obyvatelstvo. Prakticky tato území ale byla zcela závislá na centrální vládě JAR, hospodářsky byla nesamostatná a při pokusech o odpor proti centrální vládě docházelo k vojenským intervencím (Hulec, 2010).

Apartheid

Apartheid má kořeny již v dobách kolonizace, kdy docházelo ke svazkům kolonizátorů a otrokyň. Potomci z těchto svazků byli vnímáni jako nečistí. Postupem času se formoval takzvaný kult „čistého bílého Afrikánce“, který vyvrcholil poté, co Velká Británie předala moc nad zemí bílým Afrikáncům. Byly zakázány svazky mezi osobami, které měly různé rasy. Stát určoval obyvatelům na základě jejich rasy kulturní, etnický či ekonomický status. Skupinám obyvatel bylo dokonce určeno, s kým se mohou setkávat, či kde mohou pracovat. Od padesátých let vznikaly zákony, které tento systém upevňovaly, např. o registraci obyvatel podle barvy pleti. Tato politika byla obhajována argumenty, které tvrdily, že společné soužití ras by zpomalovalo ekonomický růst celé země. Jediný cíl ale bylo upevnění moci bílé minority obyvatel. Tento stav nebyl udržitelný a od osmdesátých let v JAR existoval velký odpor proti stávajícímu systému. K eskalaci napětí došlo na počátku devadesátých let, kdy byla zrušena většina zákonů, která upevňovala apartheid. Velkým krokem bylo propuštění Nelsona Mandely z vězení. Ten se následně stal prvním černošským prezidentem země (více viz Hulec 2010; Horáková 2007).

Ústava 1994

S minulostí se měla pomyslně vypořádat nová Ústava, která byla schválena nově zvoleným parlamentem v roce 1994. Volby do parlamentu poprvé v historii nebyly ovlivněny rasovými zákony. Ústava Jihoafrické republiky je nejvyšším zákonem země. Ustanovuje republiku jako státní zřízení, definuje lidská práva a povinnosti a ujednává politický systém. Vyhlášena byla prezidentem Mandelou v roce 1996 a vstoupila v platnost 4. 2. 1997. Pro vypořádání se s bývalým režimem má největší význam druhá kapitola, která definuje civilní, politická, společenská a kulturní zákony a práva obyvatel JAR. Tato kapitola zaručuje svobodu, důstojnost a rovnost před zákonem (Constitution of Republic of South Africa, 1996). Tato historická hlediska vedou k dnešním problémům v regionálním rozvoji JAR.

Giniho koeficient v JAR

Indikátor, který ukazuje rozvrstvení příjmů ve společnosti, se nazývá Giniho koeficient. Giniho koeficient nabývá hodnot od 0 do 100 %, a čím více se jeho hodnota blíží nule, tím více je rozložení

příjmu ve sledované společnosti rovnoměrné. Dle Světové banky v roce 2010 byla hodnota Giniho koeficientu v JAR 63,1 %, což je nejvyšší číslo na světě. Dalšími státy, které se pouze přibližují této hodnotě, jsou jihoamerická Kolumbie a Středoafriická republika. Giniho koeficient byl zkoumán v JAR také z hlediska jednotlivých ras. Bylo zjištěno, že v roce 1994 menšina bílých obyvatel (9,1 %) vlastnila až 90 % majetku (Özler, 2007). Po pádu apartheidu žilo 58 % obyvatel na nebo pod hranicí chudoby, přičemž většina z těchto obyvatel bylo černošské obyvatelstvo. Pouze 18 % černošských domácností mělo stálý přístup k pitné vodě a 37 % domácností mělo v obydlí zavedenou elektřinu. Prakticky všechny bělošské domácnosti měly jak elektřinu, tak pitnou vodu (Asmal, 2011). Tato čísla vedla k zavádění politik na podporu chudých vrstev obyvatelstva. V současné době klesá mezirasová nerovnost, ale prohlubuje se nerovnost v rámci jednotlivých rasových skupin. Již v dobách apartheidu mohly malé skupiny černošského obyvatelstva působit ve městech. Tyto skupiny jsou v dnešní době úspěšnější a lépe se prosazují na pracovním trhu i v podnikatelském prostředí. Místo, ve kterém obyvatelé žijí, ovlivňuje jejich příjmy.

Politikou rovného přístupu k zaměstnanosti se zabývalo Ministerstvo práce již od roku 1996. V tomto roce byl vypracován dokument Zaměstnanost a pracovní kapitál: Politické návrhy (v originále Employment and Occupational Equity: Policy Proposals), který si dal za cíl odstranění diskriminace na trhu práce. Součástí dokumentu je analýza zaměstnanosti obyvatel podle rasy. Druhý prezident JAR prezident Thabo Mbeki prohlásil v parlamentu v roce 1998, že jihoafrická společnost se dělí na dva národy. Menší relativně prosperující bílý národ, ve kterém prakticky neexistuje generová diskriminace a větší černý národ, ve kterém jsou nejhůře znevýhodněny ženy v zemědělských oblastech, kdy tento národ žije v ekonomicky nerozvinutých podmínkách a nemá možnost využít rovných příležitostí. Z analýzy Ministerstva práce vyplývá, že nezaměstnaných černošských žen bylo ve společnosti v roce 1996 53 %, zatímco bělošských žen 2 %.

Diskutovaným tématem je také zvyšování lidského kapitálu, který je brán jako klíčový faktor v rozvojové problematice. Jedná se o uplatňování schopností a dovedností člověka. Vedle vlastností, které může člověk získat např. praxí nebo vzděláním jsou to i schopnosti vrozené nebo získané díky rodinnému či sociálnímu prostředí (více viz Hübelová, 2013).

Index lidského rozvoje

Dále je popsán Index lidského rozvoje v relativně bohaté provincii Western Cape a v chudší provincii Limpopo. Základním srovnávacím ukazatelem pro úroveň lidského života je často udáván tzv. Index lidského rozvoje (HDI). HDI se od roku 2010 počítá z Indexu očekávané délky života, z Indexu vzdělání a Indexu hrubého národního produktu. JAR je dle HDI mezi deseti nejrozvinutějšími zeměmi Afriky a světově patří mezi středně rozvinuté země. Tento index od roku 1980 postupně narůstá. V roce 2013 byla hodnota HDI 0.629, což je ve srovnání např. s ČR číslo relativně nízké. Dle Human Development Report z roku 2013 dosahuje ČR hodnoty 0,841. Toto číslo je nicméně průměrem jednotlivých provincií. JAR se dělí na devět provincií, které mají různou ekonomickou výkonnost, což znamená, že se jedná o místa s různými podmínkami k životu.

Východní Kapsko (Western Cape) dosahuje hodnoty HDI 0.7708, což je hodnota, která je nad průměrem celé země. Východní Kapsko obývá asi 11 000 000 obyvatel, což je 11,3 % obyvatel JAR a nachází se zde Kapské město, ve kterém sídlí zákonodárná moc. Tato provincie produkuje 25 % rostlinných (jablka, vinná réva, olivy, pomeranče) a živočišných komodit země (vlna, skopové, hovězí, drůbeží maso, vejce, mléko). Vytváří se zde asi polovina jihoafrického exportu. Sídlí zde většina jihoafrických bank či pojišťoven, které tu nacházejí kvalifikovanou pracovní sílu. Většina obyvatel má středoškolské vzdělání. Podporován je turismus. Kapské město ročně navštíví okolo jednoho milionu turistů. Tato provincie má dvě památky zapsané v seznamu UNESCO a je atraktivní, jak pro zahraniční investory, tak pro příjezdějí turisty. Životní podmínky pro obyvatelé JAR jsou tu tedy lepší díky pracovním příležitostem nebo možnostem vzdělání než v dalších provinciích.

Na druhé straně stojí provincie Limpopo, která je typicky rozvojovým územím. HDI v této oblasti dosahuje hodnoty 0.5943. Pěstují se zde zemědělské produkty a dováží se sem výrobky s přidanou hodnotou. V této provincii je významný lov divoké zvěře, který je kontrolovaný státem. Regionální

rozvoj je stimulován investicemi do infrastruktury. Je zde podporován cestovní ruch. Turismus je vedle těžby a zemědělství třetí nejdůležitější složkou ekonomiky. Návštěvníci jsou lákáni narezervace, ve kterých je divoká příroda. Meziročně počet návštěvníků roste. Problémem cestovního ruchu v JAR je stále ještě vysoká kriminalita, která může potenciální návštěvníky odrazovat. JAR je jednou z nejnebezpečnějších zemí na světě. Dle serveru nezavisle.info se zde udá až 50 vražd denně. Velkým problémem jsou také znásilnění a loupežná přepadení. Současná jihoafrická města pak vypadají jako pevnosti, ve kterých jsou domy s vysokými zdmi, ostnatými dráty a obyvatelé neopouštějí svá sídla po setmění.

Závěr

Cílem práce bylo zmapovat společenské změny a zhodnotit jejich vývoj po pádu apartheidu se zavedením nové Ústavy. Tento cíl byl příspěvku naplněn. Jihoafrická republika je zemí s velkým surovinovým bohatstvím, s dobrými podmínkami pro zemědělství a je to země atraktivní pro zahraniční návštěvníky i investory. V rámci afrického kontinentu se jedná o zemi, která je z dnešního pohledu politicky stabilní. Tento stav ale není zakotven historicky. Země se pomalu dostává z dlouhého období, kdy byla prosazována politika apartheidu. Dlouhých 46 let segregací politiky znamenalo nárůst rozdílů mezi obyvateli ve všech oblastech společenského života.

Velkým krokem vpřed bylo zavedení nové Ústavy, která je dosud vnímána jako pokroková. Odmítá diskriminaci v jakékoliv podobě a jasně vymezuje práva všech skupin obyvatel. Regionální rozvoj v JAR je nicméně poznamenán historickými kořeny. JAR je stále zemí, kde je největší nerovnost v příjmech obyvatel země. To reflektuje Giniho koeficient, který je zmíněn výše. Stát se snaží tyto problémy řešit pomocí dokumentů, které se zabírají zaměstnaností a pracovním kapitálem. Rozdíl v zaměstnanosti žen jasně ukazuje, že barva pleti byla v minulosti výrazným faktorem pro získání práce.

V současné době se v JAR projevuje fenomén pozitivní diskriminace, který naopak znevýhodňuje bělošské občany. Jsou zavedeny kvóty na počty černošských obyvatel ve funkcích, což mnohdy nereflexuje jejich skutečné schopnosti. Disparity mezi regiony dále ukazuje srovnání dvou regionů pomocí Indexu lidského rozvoje. Je zřejmé, že úspěšnější, region s vyšší kvalitou lidského života, je Východní Kapsko, které bylo historicky obchodním uzlem. Porovnání je nabídnuto s regionem Limpopo, který se zaměřuje hlavně na zemědělství a lov zvěře. V tomto regionu dochází k podpoře infrastruktury, která má do budoucna zajistit větší příliv turistů. Problémem celé země je stále ještě vysoká kriminalita, která je každodenním limitujícím faktorem této africké země. JAR je zemí s obrovským ekonomickým potenciálem, která se snaží vypořádat s minulostí, ale musí čelit i dalším výzvám jako jsou např. migrační toky obyvatel sousedních států či HIV.

Literatura

- [1] ASMAL, K., (2001). *Why South Africa matters*. Cambridge, Mass: American Acad. of Arts and Sciences. ISBN 08-772-4024-8.
- [2] HORÁKOVÁ, H., (2007). *Národ, kultura a etnicita v postapartheidní Jižní Africe*. Hradec Králové: Gaudeamus. ISBN 978-80-7041-836-9. p. 275.
- [3] HÜBELOVÁ, D., (2013). Human capital as a one of the key development factor. In *16th International Colloquium on Regional Sciences. Conference Proceedings*. Brno: Masarykova univerzita. pp. 72-78. ISBN 978-80-210-6257-3. DOI 10.5817/CZ.MUNI.P210-6257-2013-8.
- [4] HULEC, O., (2010). *Dějiny Jižní Afriky*. Praha: Lidové noviny. ISBN 978-80-7422-039-5. p. 411.
- [5] *Human Development Report*, (2013). [online]. [cit. 2014-04-14]. Dostupné z: <<http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/ZAF>>.
- [6] KREJČÍ, T., (2010). *Regionální rozvoj: teorie, aplikace, regionalizace*. Brno: Mendelova univerzita v Brně. ISBN 978-807-3754-143. p.155.
- [7] Nezavisle.info, (2009). V JAR se stane až 50 vražd denně. *Nezavisle* [online]. [cit. 2014-04-10]. Dostupné z: <<http://nezavisle.wordpress.com/2009/11/13/v-jar-se-stane-az-50-vrazd-denne/>>.
- [8] South Africa, (1996). Constitution of the Republic of South Africa. In *NO. 108*. Dostupné z: <<http://www.gov.za/documents/constitution/1996/a108-96.pdf>>.

- [9] SouthAfrica., (1996). Green paper on employment and occupational equity. Dostupné z: <<http://www.gov.za/main/redirect.htm?p=greenpapers/1996/equity.htm>>.
- [10] SouthAfrica., (2013). HDI values and rank changes in the 2013 Human Development Report. *HumanDevelopment Report 2013* [online]. [cit. 2014-04-14]. Dostupné z: <<http://hdr.undp.org/sites/default/files/Country-Profiles/ZAF.pdf>>.

Regionální rada regionu soudržnosti Jihovýchod

Evropská unie
Evropský fond pro regionální rozvoj
Investice do vaší budoucnosti

www.jihovychod.cz

Partnerem letošního XVII. mezinárodního kolokvia o regionálních vědách je **Regionální rada regionu soudržnosti Jihovýchod**. Prostřednictvím Regionálního operačního programu Jihovýchod přispívá za pomoci evropských dotací k účelnému rozvoji Jihomoravského kraje a Kraje Vysočina. Podpora je směřována do oblasti dopravy, cestovního ruchu a rozvoje měst a obcí regionu.

REGIONÁLNÍ OPERAČNÍ PROGRAM JIHOVÝCHOD

ROP Jihovýchod má pro programové období 2007–2013 k dispozici dotace z Evropského fondu pro regionální rozvoj ve výši 720 milionů eur, tj. přibližně 18,3 miliardy korun. Celkově jsme již, k dubnu 2014, proplatili téměř 13,5 miliardy korun. Smlouvy podepsané s příjemci už pokrývají téměř všechny zbývající dotační peníze. V současné době máme 601 ukončených projektů a 285 projektů je nyní v realizaci. ROP Jihovýchod patří mezi nejlépe čerpající operační programy v České republice.

Cílem ROP Jihovýchod je podporovat růst konkurenceschopnosti a prosperity regionu při zvyšování kvality života obyvatel. Program má tři prioritní osy: dostupnost dopravy (49 % z celkového objemu financí), rozvoj udržitelného cestovního ruchu (19 % z celkového objemu financí) a udržitelný rozvoj měst a venkovských sídel (28,6 % z celkového objemu financí). Zbývající 3,4 % jsou určena pro technickou pomoc na řízení programu, propagaci a podporu absorpční kapacity regionu.

Projekty mohou připravovat kraje, obce, svazky obcí, organizace zřizované nebo zakládáné kraji či obcemi, v oblasti cestovního ruchu i právnické osoby s účastí samosprávy, nestátní neziskové organizace, malí a střední podnikatelé a v prioritní ose věnované rozvoji měst a venkovských sídel navíc vzdělávací instituce.

Prioritní osa 1: Dostupnost dopravy

Dopravní dostupnost, obslužnost a infrastruktura jsou hlavními tématy první prioritní osy ROP Jihovýchod. Podpora putuje z největší části na modernizaci silnic druhé a třetí třídy, mostů, obchvatů, dále na výstavbu terminálů veřejné hromadné dopravy, nákupy tramvají, trolejbusů a autobusů pro městskou a příměstskou dopravu a výstavbu cyklostezek.

Prioritní osa 2: Rozvoj udržitelného cestovního ruchu

V rámci oblasti infrastruktury pro cestovní ruch je kladen důraz na zpřístupnění památek veřejnosti, obnovu skanzenů a výstavbu turistických tras, naučných stezek, hipostezek a stezek pro pěší, lyžaře i cyklisty. Dále jsou podporovány například projekty výstavby kongresových a lázeňských center, sportovně rekreačních objektů, ubytovacích zařízení a turistických center.

K prioritám rozvoje cestovního ruchu na jižní Moravě patří lázeňství. Představuje jednu z nejvýznamnějších možností, jak prodloužit pobyt návštěvníků v regionu a také jak vytvořit nová pracovní místa. Stranou nezůstávají ani služby v cestovním ruchu, podpora marketingových a informačních kampaní, propagace turistických atrakcí i výjimečných tradičních kulturních akcí v regionu.

Prioritní osa 3: Udržitelný rozvoj měst a venkovských sídel

Obce a sdružení obcí jsou neaktivnějšími subjekty v rámci ROP Jihovýchod. Nejvíce obce žádají o dotace na modernizaci veřejných prostranství, dále na infrastrukturu pro volný čas, školská a zdravotnická zařízení.

Obce jsou úspěšné i v jiných oblastech podpory. Například krajská města získala prostředky na nákup drážních vozidel městské hromadné dopravy. Obce čerpají dotace také na výstavbu či modernizaci dopravních terminálů, cyklostezek a na podporu cestovního ruchu. Kontinuální výzvy jsou otevřené pro projekty integrovaných plánů rozvoje měst Brna a Jihlavy a v oblasti veřejných služeb regionálního významu.

Prioritní osa 4: Technická pomoc

Tato prioritní osa slouží k finančnímu zajištění aktivit spojených s řízením programu, výběrem projektů, monitoringem projektů a programu, zpracováním studií a analýz, s propagací programu, s poskytováním asistence a metodické pomoci potenciálním předkladatelům projektů, s přípravou a realizací projektů vzdělávacích programů apod. Z fondů EU je pro tuto prioritní osu vyčleněno 23 milionů eur.

ROP Jihovýchod podporuje živé projekty

- ROP Jihovýchod podpořil projekty ve více než 180 školách a předškolních zařízeních za více než 1,1 miliardy korun, které navštěvuje 70 tisíc školáků a předškoláků.
- Pomohl zřídit či zrekonstruovat 682 lůžek v objektech sociálních služeb a 500 míst v denních stacionářích.
- Bylo nebo v nejbližší době bude přímo vytvořeno 925 pracovních míst.
- 650 tisíc pacientů je ošetřeno ve 13 nemocnicích s dotací více než 850 milionů korun.
- Turisté využívají 1330 km stezek pro pěší a hipo turistiku.
- 38 cyklostezek o délce 99 km využívá ročně téměř 1 milion cyklistů, inlinistů a pěších.
- Po 583 km nových nebo zrekonstruovaných silnic a obchvatů, více než 130 rekonstruovaných křižovatkách a mostech projede přes 400 tisíc motoristů denně.
- 49 památek s dotací ROP Jihovýchod navštíví ročně 2,5 milionu návštěvníků.
- Podpořené kulturní domy, divadla, ZOO, sportoviště, dětská hřiště, parky a další vykazují každý rok více než 4,5 milionu návštěvníků ročně.

Kontaktní údaje:

Úřad Regionální rady regionu soudržnosti Jihovýchod
Kounicova 13, 602 00 Brno
Email: info@jihovychod.cz

Regionální pracoviště Jihlava:
Odbor implementace projektů Jihlava
Žižkova 89, 586 01 Jihlava

Web ROP Jihovýchod: www.jihovychod.cz

Informace o projektech podpořených ROP Jihovýchod lze najít také na Facebooku a YouTube.com.

Strategický partner - Strategic partner:

Významní/Hlavní partneři fakulty - Important/Main partners:

Partneři fakulty - Partners:

MASARYKOVA UNIVERZITA
EKONOMICKO-SPRÁVNÍ FAKULTA
Katedra regionální ekonomie a správy

XVII. MEZINÁRODNÍ KOLOKVIUM O REGIONÁLNÍCH VĚDÁCH

Editoři:

Ing. Viktorie Klímová, Ph.D.
Ing. Vladimír Žítek, Ph.D.

Ediční rada:

P. Pirožek, P. Suchánek, M. Víturka, V. Hyánek,
E. Hýblová, D. Němec, M. Matulová

Vydala Masarykova univerzita roku 2014

1. vydání, 2014, náklad 200 kusů CD-ROM

ISBN 978-80-210-6840-7

muni
PRESS